Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

VILÁG PROLETÁRJAI, EGYESÜLJETEK!

TÁRSADALMI SZEMLE

A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT ELMÉLETI ÉS POLITIKAI FOLYÓIRATA

Buck-Black
1964
HX
9
T3
V.19

1

LIBRARY
UNIVERSITY

XIX. ÉVFOLYAM 1964 JANUÁR

Digitized by Google

TARTALOMJEGYZÉK

A VIII. kongresszus útján — — — — — — — — — — — — — 1
ORBÁN LÁSZLÓ: Eszmei offenzíva és a tömegek közötti politikai munka — — — — — — — — — — — — — — 8
Dr. SZABÓ FERENC: A háztáji gazdaságok helyzete és megítélése — 20
LICK JÓZSEF: A személyiség problémája és a szocialista erkölcs — 34

ANKÉT

A család a mai szocialista társadalomban — — — — — — — — 48

SZEMLE

Az új üzemi tanácsokról (FEKETE BÉLA) — — — — — — — — 64

NEMZETKÖZI SZEMLE

Kennedy elnök meggyilkolása után (BEBRITS ANNA) — — — 70

A TESTVÉRPÁRTOK FOLYÓIRATAIBÓL

A mezőgazdasági termelőszövetkezetek belső szövetkezeti demokráciája (DIMITR JURUKOV) — — — — — — — — — — — — 89

KRITIKA ÉS KÖNYVISMERTETÉS

SZEMERE VERA: Az agrárkérdés 1918—1919-ben (GÁBOR SÁNDORNÉ) — — — — — — — — — — — — 87
A nagyüzemi gazdálkodás kérdései (Dr. PILLIS PÁL) — — — — 92
HARRY K. WELLS: Pavlov és Freud (TUNKLI LÁSZLÓ) — — — 95

JEGYZETEK KÖNYVEKRŐL

Szerkesztőség:
Budapest, V. Széchenyi rakpart 19. Tel.: 124—475.
Kiadja a Kossuth Könyv- és Lapkiadó Vállalat.
Kiadóhivatal: VI. Révay utca 16. Tel.: 116—660*.
Terjeszti a Magyar Posta.

Előfizethető a Kossuth Kiadó megyei és kerületi kirendeltségeinél, csekkszámlaszám 01915003 a Posta Központi Hírlap Irodánál (Bp., V. József nádor tér 1.) és bármely postahivatalnál. Előfizetési díj negyedévre 8,— Ft, félévre 16,— Ft, egész évre 32,— Ft. Csekkszámlaszám: egyéni 61218, közületi 61066 vagy átutalás a MNB. 8. sz. folyószámlájára. Lapunk régebbi példányai kaphatók a Posta Központi Hírlapiroda újságboltjában: Budapest, V. József Attila u. 3.

Utolsó kézirat nyomdába érkezett: 1963. december 14.
Megjelent 35 800 példányban.

Felelős kiadó: A Kossuth Könyvkiadó igazgatója

633901/2 — Zrínyi Nyomda, Budapest. Felelős vezető: Bolgár Imre igazgató

Digitized by Google

TÁRSADALMI SZEMLE
A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT ELMÉLETI ÉS POLITIKAI FOLYÓIRATA
XIX. ÉVF. 1. SZ. BUDAPEST 1964. JANUÁR HÓ

A VIII. kongresszus útján

A kapitalista országokban divatos az, hogy újévkor az újságok meginterjuvolják a legkülönbözőbb embereket: mit várnak az új esztendőtől? Politikai interjuk ezek, és rendszerint tendenciózusan befolyásolják a közvéleményt, de a valóság egy fontos elemét mindig híven tükrözik: az emberek változásokat, fordulatokat remélnek az új esztendőtől, ki-ki a maga szája íze szerint.

Aki csak valamennyire is ismeri a magyar közvéleményt, az nem sok sikert jósolna hasonló újévi interjuknak Magyarországon. Igaz, hogy az emberek nálunk is sok-sok változást, fordulatot kívánnak: ki jobb lakást, ki egyetemi felvételt, ki anyagi előnyöket szeretne, ki pedig azt reméli, hogy családi boldogságot ér el az új esztendőben. De alighanem nehéz lenne felkutatni olyanokat, akik *az ország életét* illetően a szenzációs fordulatok, a váratlan átalakulások hívei. Ezernyi félreérthetetlen módon nyilvánítja ki az ország, hogy azt az utat, amelyen járunk, helyesnek tartja. Ezt az utat már tapasztalatok, eredmények igazolják és népünk megtanulta, hogy a tényleges eredményekből ítéljen. Megtanulta, hogy a „szenzációs" fordulatok ha azt az objektív viszonyok nem indokolják, vagy azt jelentik, hogy az eddig követett út helytelennek bizonyult, vagy pedig azt, hogy a fordulat utáni irányzat lesz helytelen. Megtanulta becsülni a párt jelenlegi, áttekinthető, a realitásoknak megfelelő politikáját, amely kanyarok és fordulatok nélküli, egészséges fejlődést biztosít a szocializmus építésében.

Ezt a politikát egy esztendővel ezelőtt jóváhagyta és az időszerű követelményeknek megfelelően továbbfejlesztette a Magyar Szocialista Munkáspárt VIII. kongresszusa, amely azóta is pártunk életének és az egész magyar közéletnek a legkiemelkedőbb ese-

Digitized by Google

ménye. Semmi nem történt azóta, ami indokolná azt, hogy a párt bármilyen kérdésben is felülvizsgálja a kongresszus határozatait. Ellenben sok történt, ami ismételten igazolja, tartalmában és szellemében egyaránt megerősíti a VIII. pártkongresszus irányvonalát.

A felületes szemlélő számára talán van abban valami ellentmondás, hogy az egyes emberek változásokat, átalakulásokat kívánnak saját életükben, de ugyanezek az emberek, ha a „nagy politikáról" van szó, örömmel üdvözlik a biztonságot, a változatlanságot. Valójában azonban ez nem ellentmondás, hanem egyazon társadalmi közérzetnek a kétféle megnyilvánulása. Az emberek újévi bizakodásának éppen az a legfőbb forrása, hogy érzik, tudják: „jó vonatra szálltak" — a „szerelvény" minden perccel közelebb viszi őket a maguk egyéni úticéljához is. Megvan végre alapjaiban az összhang az emberek egyéni törekvései és az országos célok között. Hogy ma ez nagy tömegek számára világos és áttekinthető, abban az emberek egyéni tapasztalatai mellett a VIII. pártkongresszusé a főszerep, amely a nézetek tisztázásának, a népi-nemzeti egység kialakulásának rendkívül fontos határköve volt. A szokásos újévi visszapillantás és előretekintés számára tehát az az egyetlen reális nézőpont, ha a VIII. pártkongresszus határozatainak szemszögéből mérlegeljük eredményeinket és még inkább tennivalóinkat.

A kongresszus egyik legfontosabb eredménye az volt, hogy elemezte és jóváhagyta a párt addig követett gazdaságpolitikáját. Ezzel egyben a második ötéves terv elveit és konkrét célkitűzéseit is jóváhagyta. Most véget ért az ötéves terv harmadik esztendeje, és időszerű, hogy ismét feltegyük a kérdést: igazolta-e az idő a terv realitását? A válasz a befejezett tervév eredményeinek ismeretében egyértelmű: igen! Fő vonalaiban sikerült teljesítenünk a tervet, s maga a terv nem szorul lényegbevágó számítási korrekcióra. Volt azonban egy másfajta korrekció — amely, sajnos, egyelőre független az emberi számításoktól —: korrigálta a tervet a rendkívül kemény tél és az immár harmadik éve ismétlődő aszály. Korrigálta, de alapjában nem változtatta meg. Elértük a nemzeti jövedelem növekedésének 1963-ra tervezett ütemét, s a felhalmozódás mértéke lehetővé teszi, hogy *továbbra is megtartsuk és megvalósítsuk az ötéves terv eredeti előirányzatait.* Van annyi erőnk, hogy a kényszerű gabonaimport következményeit a jövő évben fokozatosan leküzdjük, sőt egyes fontos iparágakban, de különösen a mezőgazdaságban, terven felüli beruházásokat is eszközöljünk.

Gazdaságpolitikánk töretlen, de ez természetesen nem jelent merev sablonokat, „mindenáron" elérendő számszerű előirányza-

Digitized by Google

tokat a népgazdaság fejlesztésében, de *a fő iránynak, a fő koncepciónak a stabilitását jelenti.* Ugyanakkor feltételezi, sőt meg is követeli a részletekben, a gazdasági élet sokrétű gyakorlatában a legnagyobb rugalmasságot.

Az idei, rendkívül kedvezőtlen időjárás „tervkorrekciója" lényegében a nemzeti jövedelem összetételében tükröződik; valamelyest megváltozott az ipar és a mezőgazdaság részvételének aránya a nemzeti jövedelem termelésében. De a mezőgazdasági terméskiesés — amely komolyan befolyásolja külkereskedelmi mérlegünket is — sajátos módon bizonyos *pozitív tényezőkre* is felhívja a figyelmet. Mindenekelőtt arra, hogy az új, szocialista termelési viszonyok között az aszályos idő ellenére is mérhető gazdasági eredményeket hoztak mezőgazdasági beruházásaink. Joggal remélhetjük tehát, hogy jövőre, ha nem sújt bennünket újabb természeti csapás, a mezőgazdasági hozamok nagyobb arányú emelkedésével számolhatunk. Tervezésünk pozitívumait helyezi előtérbe, hogy a viszontagságos időjárás ellenére népgazdaságunk egyensúlya szilárd maradt, sőt bizonyos tartalékokkal is rendelkezünk. Iparunknak becsületére válik, hogy lényegében sikeresen leküzdötte a múlt télen keletkezett termelési és szállítási kieséseket. Közben pedig nagyarányú belső átszervezések is lezajlottak. A korábban valamelyest lelassult életszínvonal-emelési folyamat az elmúlt évben meggyorsult.

A tartalékképzés eredményeiről szólva érdemes itt megemlíteni, hogy az ötéves terv első négy esztendejében előreláthatóan 14 milliárd forint értékű terven felüli beruházást sikerül eszközölnünk; ebből 6 milliárdot a mezőgazdaság kap, 8 milliárd pedig közlekedési, élelmiszeripari, vegyipari és kommunális célokra jut.

Nagyon félrevezető volna azonban, ha ezt a lényegében kedvező képet megelégedetten vennénk tudomásul. Ez az alapjában jó összkép pozitív és negatív részletekből tevődik össze, s itt nem csupán az említett, rajtunk kívülálló negatívumokra gondolunk, hanem azokra is, amelyeket szinte kizárólag munkamódszereink és a munka szervezettségének egyes fogyatékosságai, a termelőmunka minősége okoztak. Ha az 1963. év lényeges haladást hozott is, mégsem mondhatjuk, hogy a kívánt mértékben haladtunk előre.

Érdemes újra és újra visszaemlékeznünk a kongresszusi határozat fontos megfogalmazásaira: *„A termelékenység és a termelés emelésének a gazdaságosság fokozásának fő eszközei a technika és a technológia fejlesztése, a gyártmányok korszerűsítése, az ipar ágazatai arányainak további javítása, a szakosítás, a kooperáció továbbfejlesztése, az üzemi berendezések jobb kihasználása, a kutatási eredmények gyorsabb alkalmazása. A gazdaság-*

Digitized by Google

talan, elavult termékek előállítása helyett arra kell berendezkedni, hogy korszerű, gazdaságos, a rohamosan fejlődő technika követelményeit kielégítő, a belső és a nemzetközi igényeknek megfelelő árut termeljünk. A gazdasági munkában az eredményeket a legfejlettebb országok színvonalához kell mérni." Ezek az útmutatások egy évvel ezelőtt is időszerűek voltak. De ma talán még többet mondanak, hiszen egy nehéz esztendő erőfeszítései fűződnek valóra váltásukhoz. Mintha csak a kongresszus előre kitapintotta volna, milyen problémák kerülnek fokozottan előtérbe a következő években.

Igen; a munka termelékenységének növelése, a műszaki színvonal emelése, az új termékek meghonosításának gyorsítása ma még sürgetőbb követelmény, mint akár a múlt esztendőben is volt. Az 1964. év lehetőségeit vizsgálva, például megállapíthatjuk, hogy új munkaerő beállításával gyakorlatilag már nem növelhetjük az ipari termelést. A fő tényező egyre követelőbben a *műszaki színvonal emelése, a termelékenység fokozása.* Fontos tényezője az új esztendőnek az is, hogy a népgazdaságnak — jobban, mint eddig bármikor — szüksége van *az export növelésére.* Ez is parancsolóan követeli gyártmányfejlesztési tempónk meggyorsítását, a minőség javítását.

Amikor tehát azt mondjuk, hogy az új évben 7 százalékkal növeljük az ipari termelést, akkor ez az elhatározás *sokkal magasabb követelményeket támaszt,* mint néhány évvel ezelőtt a 8—9 százalékos növekedés. S hasonló a helyzet a mezőgazdaságban is, ahol a termékek 1964-re előirányzott 4—5 százalékos növekedését elsősorban a növénytermelés és az állattenyésztés *hozamainak növelésével* kell elérnünk. Arra kell törekednünk, hogy a kongresszus határozatának azt a pontját, amely szerint „*legfontosabb feladatunk az ország kenyérgabona szükségletének teljesen hazai termésből való fedezése*" — megvalósítsuk, hogy *bevezessük a legfejlettebb termelési és üzemszervezési megoldásokat.* A 13 mázsa feletti holdankénti búzaátlag, amely biztosítaná a kongresszus által kitűzött cél megvalósítását — kedvező időjárás esetén már ebben az esztendőben elérhető, ha a jelenlegi vetésterületen minden gazdaságban alkalmazzák az alapvető agrotechnikai eljárásokat.

Nem vállalkozhatunk itt az 1964-es esztendő gazdasági feladatainak részletes elemzésére. De talán az eddig felvázolt néhány adat és gondolat is érzékelteti, hogy rendkívül fontos gazdasági év kezdetén állunk és a feladatok megkövetelik, hogy az élet minden területén javítsuk meg munkamódszereinket és ahol szükséges, bátran változtassunk is rajtuk. Mindez ugyanakkor elengedhetetlenné teszi a politikai munka színvonalának emelését

Digitized by Google

is. Enélkül semmiféle tartós sikert nem lehet elérni a szocialista építésben.

A párt tevékenységében természetesen a döntő elem a nézetek tisztázása, a marxista—leninista ideológia terjesztése és alkalmazása. Ezen a talajon és csakis ezen a talajon lehet eredményesen mozgósítani a milliós dolgozó tömegeket arra, hogy még nagyobb és céltudatosabb erőfeszítéseket tegyenek a szocializmus építésében. Marxista—leninista párt számára elengedhetetlen az, hogy szüntelenül emelje eszmei munkájának színvonalát; enélkül egész tevékenysége elvesztené hatóerejét. De ha az eszmei front nem rögzíthető valóságos terepen, akkor a pártmunkás ahhoz a katonai teoretikushoz válik hasonlóvá, aki kitűnően tud vitatkozni a harcászatról, de arra már képtelen, hogy a harctéren valóban megszervezze és vezesse egy katonai egység harcát. A párt harca is konkrét terepen folyik. Ez a terep igen változatos: vannak rajta — egyebek között — gyárak, kutatóintézetek, búzaföldek és irodalmi vitafórumok. Amikor azt írjuk, hogy a pártmunkának lépést kell tartania a fokozódó követelményekkel, akkor ezen azt értjük, hogy *magasabb eszmei színvonalú, konkrétabb, célratörőbb, gyakorlatiasabb pártmunkára van szükség.*

Már a VIII. kongresszus kimondotta, de újra és újra hangoztatni kell azt, hogy *fokozottan előtérbe kell állítani a pártszervezetek gazdasági szervező, irányító és ellenőrző tevékenységét.* Célratörőbb, az anyagi javak termelésével jobban egybeforrott pártmunkára van szükség. A múlt év tapasztalatainak elemzése és az új esztendő feladatainak áttekintése ismételten ezt a szükségszerűséget húzza alá. A *pártmunka* természetesen nem tévesztendő össze a gazdasági vezetők, a műszaki szakemberek munkájával. De legyen pontosan és gyakorlatiasan „beirányozva a politikai tevékenység", s szolgálja ez a maga politikai eszközeivel *az adott gazdasági feladatokat.*

Az *iparban* például a pártmunka konkrétságához hozzá tartozik az, hogy a pártszervezetek pontosan ismerjék és minden dolgozóval ismertessék az adott gazdasági egység tervének legfontosabb mutatóit, minden szinten ellenőrizzék a kommunistákat a gazdasági feladatok végrehajtásában. Tárják fel a helyi lehetőségeket és tartalékokat, hárítsák el a jobb és több termelés akadályait. Az agitáció és a propaganda rendszeresen ismertesse minden dolgozóval az üzem tényleges helyzetét. A választott pártszervek rendszeresen elemezzék, hogyan halad a Központi Bizottság határozatainak, köztük a legutóbbi decemberi határozatnak a végrehajtása és ha szükséges, tegyenek intézkedéseket a végrehajtás megjavításáért.

A *falun* mindenekelőtt az a feladat áll a pártszervezetek, a kommunisták előtt, hogy növeljük a párt helyi befolyását. Enél-

Digitized by Google

kül nem lehet hathatós segítséget nyújtani az új mezőgazdasági nagyüzemek megszilárdulásához, a szövetkezeti parasztság szocialista szemléletének és munkaerkölcsének kibontakozásához. A tavalyi tapasztalatok azt mutatják, hogy sok falusi kommunista vezető nem eléggé vette figyelembe azokat az új lehetőségeket, amelyeket a mezőgazdaság szocialista átszervezéséből kiinduló nagy társadalmi átalakulás ad meg. Különösen az emberek megítélésében jelentkező statikus szemlélet ellen kell fellépni. Sok tekintélyes falusi értelmiségi, köztisztviselő gazda háromnégy évvel ezelőtt még nagyon távol állt a párttól, azóta azonban — a bekövetkezett változások hatására — közelebb került hozzánk, s megérett arra, hogy bevonják a helyi ügyek vezetésébe, sőt a pártba való felvételre is előkészítsék. Mégis, egyikmásik helyi vezető még ma is a három-négy évvel ezelőtti embert látja bennük és szinte mesterségesen távol tartja őket a párttól. Konkrét pártmunka a falun 1964-ben — ez elsősorban azt jelenti, hogy *minden értékes és hasznos erőt, minden tudást és emberi értéket mozgósítani kell új, szocialista mezőgazdasági nagyüzemeink felvirágoztatására.* Különösen most kell hangsúlyoznunk ezt, amikor a téli hónapok nyugalmasabb légköre jó alkalmat ad a falusi pártszervezeteknek arra, hogy megalapozzák egész évi munkájukat.

Van-e olyan veszély, hogy ezen a nagyon gyakorlatias harci terepen elsikkad a VIII. kongresszus munkájának elvi-politikai tartalma: az átfogó szövetségi politika, a kétfrontos harc, a népinemzeti egység kikovácsolásának nagyszabású, hosszú időre szóló programja?

Ellenkezőleg éppen arról van szó, hogy ne légüres térben politizáljunk, hanem a konkrét termelési feladatokat megvalósító *emberek* álljanak a párt figyelmének középpontjában. Éppen arról van szó, hogy a kongresszuson és a különböző más fórumokon kikristályosított elveket — *az utolsó cseppig „injekciózzuk" be az ország vérkeringésébe.* A jövőben az eddiginél is több jó kommunista és pártonkívüli szakembert juttassunk szóhoz a gyártmányok fejlesztésében, az új technológiai eljárások kidolgozásában, a termelőszövetkezetek vezetésében stb. Nem lesz baj, ha netán ritkábban hangoztatjuk *általánosságban* az ideológiai harc *jelentőségét*, de többször és eredményesebben vitatkozunk olyan emberekkel, akik valamilyen kérdésben még nem jutottak el a szocializmus álláspontjáig. Más szavakkal: arra kell törekednünk, hogy amint a termelési terveket lebontjuk, a minisztériumból a műhelyekig, úgy „bontsuk le" a VIII. pártkongresszus határozatait és a belőlük következő munkastílust is, nemcsak az alapszervezetekig, de *az egyes kommunistákig.* Ez csak akkor történhetik meg, ha pártbizottságaink és pártszervezeteink lankadatlan figyelemmel tanul-

Digitized by Google

mányozzák a pártkongresszus anyagait, a Központi Bizottság azóta hozott határozatait, s a hatáskörükbe tartozó terület tényleges gazdasági feladatait és lehetőségeit.

A VIII. kongresszus megállapításai, a kongresszuson elfogadott politikai irányvonal egészében és részleteiben változatlanul hiteles iránytűje pártunk egész belső és nemzetközi tevékenységének. Ez nem csak országunk életére, hanem a nemzetközi kommunista mozgalom eseményeire és általában a nemzetközi helyzetre is vonatkozik.

A kongresszus állást foglalt a szocialista országok közötti nemzetközi munkamegosztás fejlesztése mellett. Ez a politika azóta is jótékonyan éreztette hatását hazánk gazdasági életében éppenúgy, mint a velünk gazdasági kapcsolatban álló testvéri országok és az egész KGST életében. A kongresszus mint internacionalista kötelességünkről tárgyalt a szocialista tábor egységének erősítéséről, s ezt ma is annak tekintjük, változatlanul hangoztatva, hogy a kommunista világmozgalom egysége *„csak a marxizmus—leninizmus tiszta eszméi alapján állhat fenn és növekedhet tovább"*. Változatlanul és a kongresszuson tanúsított szenvedéllyel teszünk hitet a béke ügye és a különböző társadalmi rendszerű országok békés koegzisztenciája mellett is; az események azóta is igazolják, hogy ezek a nézeteink is összhangban állnak a történelmi realitással és népek érdekeivel.

Ez az év sem ígérkezik könnyű esztendőnek. Sokat és keményen kell dolgoznunk, hogy az év végén elégedetten tekinthessünk majd vissza a bejárt útszakaszra. Azzal a gondolattal köszöntjük az új esztendőt, amely VIII. kongresszusunk vezérfonala volt: tovább a helyes úton, kanyarok és kitérők nélkül, a szocializmus új magaslatai felé!

Digitized by Google

Eszmei offenzíva és a tömegek közötti politikai munka

Írta ORBÁN LÁSZLÓ

Pártunk VIII. kongresszusa a feladatok előterébe állította az ideológiai nevelő munkát. A kongresszus határozata leszögezte, hogy az osztályharc egyik fő területe most a szocialista tudat kialakítása. Megállapította, hogy a kapitalista múlt eszmei öröksége fékezi a szocialista építést és hogy a marxizmus eszmei offenzívája egész szocialista építőmunkánk szükséglete és követelménye.

A kongresszus óta sok minden történt az eszmei offenzíva feladatainak tisztázása és végrehajtása érdekébe. De még mindig vannak, akik előtt nem világos: mi is az az eszmei offenzíva, kiknek a feladata? Még mindig vannak, akik bizonyos fokig fetisizálják az eszmei offenzívát. Egyrészt úgy fetisizálják, hogy valami teljesen új dolognak tekintik, ami eddig nem volt és ami csak most kezdődik majd s várják is ennek „felülről" való „kezdését", „beindítását": másrészt úgy, hogy a „magasabb régiókba" helyezik abból kiindulva, hogy az eszmei harc csak „fent", az alkotó elméleti munka területén, a kultúra és a tudomány frontján kell hogy folyjék.

Természetesen az elméleti munkának és a kulturális területnek óriási szerepe van az ideológiai munkában, az eszmei offenzívában, s helytelen volna ezt lebecsülni. Éppen ilyen helytelen volna azonban az is, ha az elméleti és kulturális tevékenységet néhány felső szerv, intézmény és vezető értelmiségi monopóliumának tekintenénk vagy, ha az eszmei offenzívát akár a szélesebb értelemben vett elméleti-kulturális tevékenységre akarnánk korlátozni.

Az eszmei offenzíva az eddiginél színvonalasabb, harcosabb, hatékonyabb ideológiai munkát jelent, erőteljesebb harcot a burzsoá és kispolgári nézetek ellen, a szocialista tudat formálásának meggyorsításáért. Itt természetesen nemcsak valamiféle szubjektív óhajról van szó, hanem az eszmei offenzíva meghirdetését a társadalmi fejlődés követelményei indokolják. A szocializmus alapjainak lerakása után, a szocialista társadalom teljes felépítése a termelőerők olyan fejlesztését, a szocialista társadalmi viszonyok olyan megszilárdítását, a szocialista nemzeti egység olyan kibonta-

Digitized by Google

kozását követeli, amelynek elengedhetetlen feltétele a dolgozók szocialista tudatának kialakítása. Ugyanakkor a szocializmus alapjainak lerakása, az, hogy a szocialista termelési viszonyok társadalmunkban osztatlanul uralkodóvá váltak, létre is hozta az objektív feltételeit annak, hogy a társadalom életének minden területén és az emberek tudatában uralkodóvá váljék a marxizmus—leninizmus.

Ez azonban nemcsak alkotó elméleti és kulturális munkát igényel, hanem fokozottabb eszmei harcot e területeken.

Az emberek tudata elsősorban ott formálódik, ahol élnek, dolgoznak: a munkában, abban a kollektívában, amelyben életüket eltöltik. Az emberek tudatát, világnézetét mindenekelőtt a szocialista építőmunkában, a társadalmi tevékenységben való részvétel és az azzal összefüggő tudatos kommunista nevelés formálja. Ebben a kommunista nevelésben a párt politikájával összefüggésben óriási szerepe van annak a kisebb-nagyobb közösségnek, amelyben az emberek mindennapjaikat leélik, ahol gondolatvilágukat, erkölcsüket, érzéseiket naponta érik hatások.

Az emberek között ott élnek és dolgoznak a kommunisták, a KISZ, a szakszervezet, a többi tömegszervezet és társadalmi szervezet aktivistáinak százezrei, állandó kapcsolatban állnak dolgozó társaikkal, tevékenységük, magatartásuk, szavuk naponta így vagy úgy hat és még inkább hathat rájuk. Milyen sokan vannak már köztük olyanok, akik munkájuk és példaadásuk mellett jó szóval is nevelnek a szocializmusra! De milyen nagy még azoknak a párttagoknak és aktivistáknak a száma is, akik szívvel-lélekkel egyetértenek ugyan a párt politikájával és dolgoznak is érte, de passzívak és hallgatnak akkor, amikor beszélniük és harcolniuk kellene, amikor a példamutatás mellett kommunista szóra, meggyőző munkára volna szükség, politikánk, eszméink terjesztésére, „eszmei offenzívára" minden, a munkában, az emberek együttélésében, a politikai kérdésekben megnyilvánuló polgári- kispolgári nézet és erkölcsi maradvány ellen!

A baj az, hogy a kommunisták és pártonkívüli aktivisták százezres tömegei közül igen sokan még nem látják világosan felelősségüket az eszmei offenzívában, nem érzik ezt a maguk feladatának is, nem látják világosan, hogy a munkában, a kisebb-nagyobb közösségekben, a napi beszélgetésekben formálódik munkatársaik nézete és erkölcse és hogy a kis dolgozó kollektívák kommunista nevelésében óriási szerepe van az ő munkájuknak, példamutatásuknak, emberséges magatartásuknak, a politikában és az élet mindennapi kérdéseiben megnyilvánuló „agitációjuknak". Persze tízezrével vannak propagandistáink, akik százezrek számára hirdetik okosan, lelkesen, hatékonyan a marxizmus igazságait, a párt politikáját. Sokan vannak már a pártoktatás résztvevői között, akik to-

Digitized by Google

vább is adják azt, amit megtanultak, és igyekeznek munkájukban, környezetükben érvényt szerezni azoknak az eszméknek, amelyeket magukévá tettek. De sokan valamiféle magántulajdonnak tekintik tudásukat, nem adják tovább, nem érvényesítik az életben. Mennyi még az olyan propaganda-tanfolyam és előadás, amely száraz és szürke, nem ösztönöz gondolkodásra és fogékonyságra az új iránt, aktívabb tevékenységre az építőmunkában, harcra minden ellen, ami a szocialista eszmének és erkölcsnek ellentmond! Képzeljük csak el, hogy százezreknek — párttagoknak, aktivistáknak, a pártoktatás részvevőinek aktívabb tevékenysége az ideológiai nevelő munkában, milyen új erőt hozna mozgásba, milyen új lendületet adna nemcsak az ideológiai, hanem az egész gazdasági, társadalmi életnek! Képzeljük csak el, hogy ha növelni tudnánk az üzemekben, falvakban folyó és százezrekre ható propaganda és agitáció színvonalát, harcosságát, hatékonyságát, szocialista tudatformáló erejét: micsoda erőforrást nyitna meg társadalmunk fejlődése számára! Tömegessé, százezrek ügyévé tenni az eszmei offenzívát, fokozottan felkelteni a kommunisták és a pártonkívüli aktivisták felelősségérzetét, kibontakoztatni aktivitásukat és harcba vinni őket azért, hogy abban a szűkebb közösségben, amelyben élnek és dolgoznak, érvényesüljenek a szocializmus eszméi és a kommunista erkölcs normái a politikában, a munkához és az emberekhez való viszonyban egyaránt — ez ma az eszmei offenzíva kibontakoztatásának egyik legfőbb feladata.

Ez azt jelenti, hogy az üzem, a termelőszövetkezet, a munkahely, az életnek minden láncszeme színtere az eszmei offenzívának. Azt jelenti, hogy az eszmei offenzíva harcosai között az első sorokban kell állnia a propagandistáknak és az agitátoroknak, minden kommunista és pártonkívüli aktivistának. Azt jelenti, hogy egész ideológiai munkánkat közelebb kell vinnünk az élethez, a szocialista építéshez, az építőmunka napi problémáihoz és feladataihoz. Eszméink alapján választ kell adnunk az embereknek mind a nagypolitika, mind a mindennapi élet felvetette kérdésekre és az élet napi tényeit, eseményeit jobban fel kell használnunk eszméink megmagyarázására, politikánk igazságainak igazolására.

Mindezt azért kell különösen hangsúlyoznunk, mert pártszervezeteink jelentős része sem érti még világosan az ideológiai munka megnövekedett jelentőségét és ebben a maga szerepét. Azt már mindinkább megértik, hogy a gazdasági építés az osztályharc fő frontja és ennek megfelelően a gazdasági szervezőmunka tevékenységük homlokterébe került. De minél lejjebb megyünk, annál kevésbé értik még pártszervezeteink azt, hogy az osztályharc másik fő területe a szocialista tudatformálás. És azt sem látják még

Digitized by Google

elég világosan, hogy az osztályharcnak ez a két területe szorosan kapcsolódik egymáshoz, hogy a gazdasági építés megnövekedett feladatait sem lehet megoldaniuk az eszmei harc és a kommunista nevelőmunka fokozása nélkül, hogy a munka eredményei e két területen kölcsönösen segítik egymást, úgy is, hogy az építőmunkában való részvétel a legfontosabb tudatformáló tényező, hogy a gazdasági építőmunka sikerei teremtik meg a legkedvezőbb feltételeket az emberekben a szocializmus eszméinek befogadására, és úgy is, hogy az ideológiai munka eredményei visszahatnak a szocialista termelési viszonyok megszilárdulására, a szocialista gazdaság építésére.

•

Milyen főbb kérdéseket kell a tömegek körében folytatott politikai munka előterébe állítani, hogy meggyorsítsuk a szocialista tudat kialakítását? Az eszmei offenzíva döntő része: a párt politikájának hirdetése, megmagyarázása. Természetesen a párt fő politikai céljainak ismerete és helyeslése még nem azonos a marxista—leninista világnézet elfogadásával, de a kettő mégis szorosan összefügg egymással.

A szocialista eszme nem valami elvont dolog, hanem a párt politikáján keresztül érvényesül és alakítja át az ország képét, teszi szebbé, gazdagabbá az emberek életét. A nagy tömegek szocialista tudatának kialakítása elsősorban mindennapi tapasztalataikon, és a párt politikájának, az e politikában testet öltő alapvető marxista tanításoknak a megértésével lehetséges. Az egyszerű emberek a párt politikájának eredményei, a szocialista gazdaság és kultúra, a szocialista demokrácia fejlődésén s különösen életsorsuk javulásának keresztül mérik le a szocialista eszme erejét és értékét. A párt politikájának eredményei növelik a marxizmus vonzó erejét, felkeltik az emberek érdeklődését a marxizmus tanulmányozása iránt és kedvező feltételeket teremtenek a szocializmus eszméinek befogadására. Ugyanakkor az ideológiai munka homlokterében a szocialista építés kérdéseinek kell állniuk. Az ideológiai munkának a legfőbb feladata az, hogy megértesse az emberekkel a szocialista társadalom felépítésének nagy célkitűzéseit, mozgósítsa a dolgozókat e feladatok megoldására és — ezekkel összefüggésben — a kapitalista nézetek maradványai elleni harccal segítse szocialista tudatuk formálódását. Fából vaskarika az olyan ideológiai munka, amely közvetlenül vagy közvetve nem tükröződik a szocialista gazdaság és kultúra eredményeiben, a rendszer politikai erejének, szilárdságának növekedésében. Pártszervezeteinknek világnézeti síkon is kamatoztatniuk kell azt a nagy vívmányt, hogy népünk többsége egyetért pártunk politikájának alapvető céljaival; egyszersmind úgy kell foly-

Digitized by Google

tatniuk a világnézeti nevelőmunkát, hogy ez tovább erősítse és mélyítse el a párt és a tömegek közötti politikai kapcsolatot, a kölcsönös politikai bizalmat.

A marxizmus helyes alkalmazásának eredményeképpen az emberekben erősen megnőtt a politikai érdeklődés, és a legszélesebb tömegekben tapasztalható az általános egyetértés a párt politikájával. Az e téren elért nagy eredmények azonban nem takarhatják el azokat a „fehér foltokat", azokat a „rozsdatemetőket", amelyek még mindig léteznek. A Társadalmi Szemle 1963 augusztus—szeptemberi számában érdekes felmérés jelent meg a kőbányai üzemek dolgozóinak politikai fejlődéséről. Ebből is kiderül az, hogy még az üzemekben, a munkásosztály e fellegváraiban is akad olyan réteg, amely politikailag közömbös, nem ismeri még a párt politikájának fontosabb kérdéseit sem. Még inkább tapasztalható ez vidéken, a falvakban. Az eszmei offenzívának igen lényeges feladata, hogy felolvassza ezeknél a közöny jegét, kapcsolatot találjon ezekhez az elmaradottabb rétegekhez is, s bekapcsolja őket a politikai élet áramkörébe.

Bár a dolgozók nagy többsége érdeklődik a közügyek iránt s túlnyomórészt egyetért a párt politikájával, mégis előttük is rendszeresen ismertetni kell a párt politikáját. A fejlődés során új meg új problémák merülnek fel, az emberek az őket érdeklő új kérdésekre választ akarnak kapni és nekünk ki kell elégítenünk ezeket az igényeket.

Különösen fontos, hogy a párt politikájának ismertetésében újra visszatérjünk azokra a bonyolult, nehezebben érthető kérdésekre, amelyek a társadalmunkban bekövetkezett fejlődés konzekvenciáiból, a szocializmus alapjainak lerakásából adódnak. Ezekkel a kérdésekkel pártunk VIII. kongresszusa előtt és utána is igen sokat foglalkoztunk ugyan, de ne tekintsük őket „elintézett ügynek". Kétségkívül még párttagjaink közt is akadnak olyanok, akik a párt politikájával való általános egyetértés mellett jobboldali opportunista vagy „balos", szektás nézeteket vallanak egyik-másik kérdésben. A „balos", szektás nézetek rendszerint azzal függnek össze, hogy egyesek nem értik meg a társadalom fejlődésének következményeként az osztályharc formáiban és módszereiben bekövetkezett változásokat. Nem értik, hogy a kizsákmányoló osztályok felszámolása és a szocializmus alapjainak lerakása után csökkent az erőszak szerepe az osztályharcban és a proletárdiktatúra alkalmazásában, s megnövekedett a gazdasági építés és az ideológiai-kulturális nevelés jelentősége. Ezért van az, hogy gyakran reklamálják: hol folyik nálunk osztályharc, hol van a proletárdiktatúra, nem liberalizálódik-e a párt politikája? Ezért van az, hogy a szocialista nemzeti egység politikájától a munkásosztály vezető szerepét féltik, s nem látják az osztály-

Digitized by Google

harcnak és a szocialista nemzeti egység politikájának szoros összefüggését.

Jobboldali opportunista nézetek különösen egyes értelmiségi és kulturális körökben tapasztalhatók. Ezek részben azzal függnek össze, hogy e területen még erősen hatnak különböző, le nem küzdött burzsoá, kispolgári eszmék, s ezek most a békés egymás mellett élés politikája kapcsán, a nyugati polgári értelmiségi körökkel bővülő kapcsolatok nyomán helyenként új ösztönzést kapnak. Egyesek át akarják vinni a békés egymás mellett élés politikáját az ideológiai területre is, pedig ott ez a politika nem valamiféle békés idillt, hanem ellenkezőleg: az ideológiai harc fokozását követeli meg. Előfordul, hogy egyesek opportunista módon elválasztják a szocialista nemzeti egység politikáját az osztályharctól vagy szembeállítják vele. Pedig az osztályharc elengedhetetlen feltétele a szocialista nemzeti egység megszilárdításának, s annak, hogy az emberek gondolkozásában, erkölcsében és érzésvilágában győzelemre vigyük a szocializmus eszméit.

Szükség van tehát a rendszeres magyarázatra, elvi tisztázásra, a helytelen nézetekkel szembeni meggyőző vitára, különösen ezekben a bonyolult, a szocialista társadalom fejlődésével kapcsolatosan új módon jelentkező kérdésekben. És szükség van arra, hogy a tények erejével és példájával is bizonyítsuk elvi politikánk helyességét. Így például sokkal szélesebb körben kellene ismertetnünk azt a tényt, hogy az új egyetemi felvételi rendszer eredményeként nem csökkent, hanem megnőtt a munkások és parasztok gyermekeinek arányszáma a főiskolákra most bekerült fiatalok között, vagy például azt, hogy az állam és az egyház viszonyának normalizálódása nem vezetett a hittanra beiratkozó gyermekek számának növelésére, hanem ellenkezőleg: ezek aránya — az utóbbi évekhez hasonlóan — tovább is csökkent.

Az osztályharc fő frontja a gazdasági építés, és a szocialista tudatformálásnak is a munka a legfőbb eszköze. Ez azt jelenti, hogy a gazdasági kérdések, a termelési propaganda pártszervezeteink ideológiai munkájának központjába kell hogy kerüljenek. Pártszervezeteinknek ma egyik legfontosabb feladata az, hogy jól megismertessék a dolgozókkal a tervből rájuk, üzemükre háruló feladatokat és ezeknek az egész népgazdaság fejlődésével való összefüggését, hogy harcoljanak a termelést gátló helytelen munkamódszerek és nézetek ellen, hogy népszerűsítsék az új, haladó eljárásokat, hogy előmozdítsák a dolgozók szakmai képzését, hogy tudatosítsák az egyéni és a társadalmi érdek alapvető összhangját mai társadalmunkban, hogy tehát megtanítsák a dolgozókat arra, mit jelent voltaképpen az: szocialista módon dolgozni. Ezen a téren — különösen a kongresszus óta — jelentős fejlődés követ-

Digitized by Google

kezett be, mégis meg kell mondanunk: eddig még nem eléggé sikerült az építőmunka, a gazdasági feladatok megoldására összpontosítani a nevelőmunkát, e kettő sokszor még külön-külön vágányokon halad. Közrejátszik ebben az is, hogy a gazdasági vezetők jelentős része is elválasztja a gazdasági szervezőmunkát a neveléstől, s ez utóbbit nem tekinti feladatának. Pedig ha sikerül szorosan összekapcsolni ezt a két feladatot és jól alátámasztani politikai mozgósító munkával a gazdasági feladat megoldását, akkor ez bőven meghozza gyümölcsét a jó gazdasági eredményekben és a dolgozók eszmei gazdagodásában is. Kitűnő példáját adta ennek a bányászok nagyszerű munkája vagy a legutóbbi időben a gabonavetési kampány.

Eredményeink ismertetésében továbbra is követendő elve agitációnknak a mértéktartás és a szerénység. De itt az ideje annak, hogy sokkal bátrabban, lelkesítőbben beszéljünk gazdasági építőmunkánknak azokról az eredményeiről, amelyekre joggal lehetünk büszkék, s amelyek valóban lelkesítők. Az anyagi érdekeltség helyes alkalmazása és tudatosítása mellett bátrabban apelláljunk a dolgozók lelkesedésére is, amely nélkülözhetetlen lendítőereje a szocialista építésnek. Az eddiginél jobban hassa át a szocializmus építésének pátosza, nagyszerű távlata a mindennapi gazdasági kérdésekkel való foglalkozást is. Eredményeink tudatosításával segítsünk abban, hogy jobban kibontakozzék a szocialista nemzeti büszkeség, a szocialista hazafiság érzése. Erre annál is inkább szükség van, mert van olyan nézet, még íróink közt is, amely szerint csak nemzeti történelmünk távoli múltjának feleleventésével nevelhetünk hazafiságra.

A termelési propagandában és a munkához való szocialista viszony kialakításában sokkal nagyobb figyelmet kell fordítanunk a munkaversenyre és a szocialista brigádmozgalomra. A szocialista brigádmozgalomban szervesen összefonódik a szocialista építés két döntő tényezője: a gazdasági és tudatformáló feladat, hiszen a brigádok nemcsak azt tűzik ki céljukul, hogy tagjaik szocialista módon dolgozzanak, hanem azt is, hogy szocialista módon éljenek és gondolkodjanak. A baj az, hogy a munkaverseny és a szocialista brigádmozgalom nagyszerű eredményeit és kimagasló alakjait nem eléggé állítjuk példaképül a dolgozók elé. Sokszor bizonyos szürkeség jellemzi a termeléssel és a gazdasági kérdésekkel kapcsolatos felvilágosító munkánkat. Összefügg ez azzal, hogy nem differenciálunk eléggé, nem népszerűsítjük eléggé a kimagasló eredményeket és a kiváló munkásokat, de nem is bíráljuk eléggé azokat, akik megsértik a munkafegyelmet, lógnak és kevesebbet végeznek, mint amennyi kötelességük volna. Itt az ideje, hogy a munkafegyelem, a munkaerkölcs, a munkához való szocialista viszony, a szocialista tulajdon

Digitized by Google

kérdései előtérbe kerüljenek a tömegek közti politikai nevelő munkában. Ne csak arról essék szó, hogy a szocialista építőmunka eredményeként a dolgozók mit kapnak és fognak kapni, hanem arról is, hogy ők mit adnak és mit kell hogy adjanak terveink valóraváltásához.

Ez egyben átvezet ahhoz a feladathoz, amely az eszmei munkára hárul a kommunista erkölcs normáinak érvényesítéséért folytatott harcban. A kongresszus nem véletlenül emelte ki a pártmunka fontos feladataként azt, hogy tegyük általánossá a szocializmus erkölcsi normáit, az emberek közti kapcsolatok új szabályait. Erre eddig nem fordítottunk elegendő figyelmet a nevelőmunkában, pedig ez igen fontos területe az emberek életének és tevékenységének, s ennek különösen nagy jelentősége van a szocialista nevelésben. A szocialista tudat ugyanis — a szó teljes értelmében — nemcsak a marxizmus értelmi-szellemi birtokbavétele, hanem a marxizmussal való olyan azonosulás, amely áthatja az emberek cselekedeteit, magatartását, egész erkölcsüket és pszichológiájukat. Naponta tömegesen jelentkeznek már az új, magasabbrendű kommunista erkölcs hajtásai az odaadó munkában, a közérdek önzetlen szolgálatában, hétköznapinak látszó tettekben. De eleven még a múlt káros eszmei, erkölcsi hagyatéka is: a közösség megkárosítása, a haszonlesés, az önzés, a társadalomellenes individualizmus, a rossz munkamorál stb. Ma szocialista építőmunkánknak ez az egyik legerősebb fékje. A politikai munkát bátran ki kell terjesztenünk erre a területre is.

A legnagyobb társadalmi változások az utóbbi években a falu életében következtek be. Ezek a változások nemcsak a termelésben, hanem eszmei javakban, a tudatformálásban is új, nagyszerű lehetőségeket nyitottak meg; itt is nagy tartalékok vannak. Ezeknek feltárása a termelőszövetkezetek gazdasági fejlődésétől és attól elválaszthatatlanul — a falun folyó ideológiai, politikai munkától, falusi pártszervezeteink további erősítésétől függ. A termelőszövetkezetek gazdasági fejlődése és az egységes szocialista paraszti osztály kialakítása egymással párhuzamos, egymást kölcsönösen erősítő és ugyanabba az irányba ható folyamatnak. Az egyéni gazdálkodás, a magántulajdon és a régi osztályrétegződés tudati maradványai azonban ma még egyaránt fékezik a termelőszövetkezetek gazdasági fejlődését és a parasztság szocialista gondolkodásának formálódását is. Ezeknek leküzdése, a pártpolitika alapvető kérdéseinek, a termelés feladatainak szüntelen magyarázata és a szocialista nagyüzemi gazdálkodás módszereinek, az ahhoz szükséges ismereteknek terjesztése — ez ma a falusi eszmei nevelőmunka legfőbb feladata. Itt még igen sok a teendő; a nagy eredmények mellett is; a falu ma még gyenge pontja ideológiai nevelőmunkánknak. Ma minden forr és pezseg a falu életé-

Digitized by Google

ben. A parasztság érdeklődési köre, tanulási vágya rendkívül gyorsan szélesedik. Emellett új szervezeti keretek is megnyíltak a falusi ideológiai-politikai munka számára. Gondoljunk például a termelőszövetkezeti zárszámadó közgyűlésekre és a közös termeléssel összefüggő egyéb megbeszélésekre. A falusi kultúrotthonok is mindinkább a falu szellemi és kulturális életének központjává válnak. A televíziónak valósággal forradalmasító hatása van a falun. Ezeket az új lehetőségeket azonban még nem tudjuk jól kiaknázni. Tervszerűbb, szervezettebb munkával, az erők jobb összpontosításával ezen is lehet és kell is változtatnunk.

A burzsoá ideológia megnyilvánulásai közül a nacionalizmus és a vallásos ideológia az, amely különösen mély gyökereket eresztett az emberek gondolkodásában és amely ma is viszonylag a legszélesebb tömegekre hat. A nacionalizmus burkoltabb, „finomabb" megnyilvánulásával az ideológiai munkának is szinte minden területén találkozhatunk. Így például a történészek közötti vita jelezte, hogy a történettudományban, a történetoktatásban is megvannak a nacionalizmus maradványai. De a legkülönbözőbb napi politikai problémákkal kapcsolatban is jelentkeznek nacionalista nézetek; az utóbbi időkben például a KGST-vel kapcsolatban. Számolnunk kell azzal is, hogy újabban bizonyos taktikai változás következett be az imperialistáknak hazánk ellen folytatott propagandájában: a régi, hitelét vesztett szitok-átok helyett, világszerte ismert eredményeink teljes tagadása helyett, ravaszabb módszerekhez nyúlnak. A többi között megpróbálnak a nacionalizmus felszításának álcázottabb, finomabb módszereivel éket verni a szocialista országok közé. Azért is fel kell figyelnünk erre, mert az utóbbi időben mintha csökkent volna a nacionalizmus elleni eszmei harc. Pedig ez lényeges része a néptömegek szocialista hazafiságra, internacionalizmusra való nevelésének.

Az utóbbi időben a vallásos ideológia elleni harcban helyenként bizonyos megtorpanás tapasztalható. Egyesek az állam és az egyház viszonyának normalizálására irányuló törekvést és az e téren elért eredményeket úgy értelmezik — helytelenül —, mintha ez a vallásos ideológia elleni harc korlátozását is megkövetelné. Pedig nyilvánvaló, hogy itt két különböző dologról van szó: a marxizmus ideológiája és a vallásos ideológia között nincs és nem lehet békés egymás mellett élés, a kettő kizárja egymást. A vallásos ideológia elleni harc természetesen továbbra is nagy körültekintést igényel, figyelembe véve, hogy a vallás olyan hamis tudatforma, amely nemcsak az emberek eszmei állásfoglalásában jelentkezik, hanem erkölcsi-érzelmi életüket is átszövi, s ily módon az ellene folytatott ideológiai harcban különleges tapintattal kell eljárni. De a lehetőségek itt is nagyok, mert a vallásos emberek világnézetének falán naponta újabb réseket üt a szocialista

Digitized by Google

közösségi munka, a közműveltség szintjének emelkedése, az emberek mindennapos tapasztalata. A vallásos világnézet elleni harcot nem szabad leszűkíteni a vallásos ideológia puszta leleplezésére, hanem pozitív, szocialista célokat, eszméket, perspektívát kell adni az embereknek.

Viharos, forradalmi korunk velejárója, de nem utolsósorban politikai tömegmunkánk eredménye is az a nagy és egyre növekvő érdeklődés, amely a nemzetközi kérdések iránt tapasztalható. A tömegek békevágya óriási erő, s a szocializmus és a béke ügyének az emberek gondolkodásában való összeforrása széles tömegeket hoz még közelebb a szocializmus eszméihez. Békepropagandánkhoz azonban szervesen hozzátartozik az imperializmus rendszeres leleplezése is. Hangsúlyozni kell ezt azért, mert a békés egymás mellett élés politikájával kapcsolatban egyesekben feltámadtak, vagy megerősödtek bizonyos illúziók az imperializmus iránt. Vannak, akik úgy érzik, hogy nem „ildomos" és talán ellentmond békepolitikánknak is az, ha leleplezzük az imperializmus valódi arculatát. E téren tanulhatnánk ellenfeleinktől. Ők jól tudják, hogy a békés egymás mellett élés nem ideológiai fegyverszünet és jól értenek ahhoz, hogy hogyan használják fel a békés egymás mellett élés politikája nyújtotta lehetőségeket az imperialista ideológia terjesztésére, ideológiai harcuk fokozására. A nemzetközi kommunista mozgalomban kialakult vita sem terelheti el a figyelmet arról, hogy a propaganda fő tüzét az imperializmus ellen kell irányítanunk. A nemzetközi kommunista mozgalom vitáiban álláspontunk ismeretes: azonos a kommunista pártok óriási többségének álláspontjával, marxista—leninista álláspont. A nemzetközi politika és nemzetközi munkásmozgalom időszerű kérdéseiről nézeteinket elsősorban pozitív formában rendszeresen ismertetjük. De jól tudjuk, hogy a békepolitika útjában álló legfőbb akadály az agresszív imperializmus, s békepolitikánknak fő feladata, hogy azt leleplezze.

Válaszul a szocialista országok egységének bomlasztását célzó törekvésekre még jobban ápoljuk és erősítjük hazánk szoros politikai szövetségét és fegyverbarátságát a szocialista országokkal, s minden vonatkozásban erősítjük népünk internacionalista nevelését. Különösen fontos és egyre növekvő szerep hárul e téren a KGST jelentőségének, céljainak helyes ismertetésére. Meg kell értetnünk egész népünkkel, hogy a szocialista országok gazdasági együttműködése ma lényeges része a proletár internacionalizmusnak, ennek a szocialista világrendszer létéből fakadó új vonása és tartalmi gazdagodása. Mindenki számára magától értetődő alapigazsággá kell tenni azt, hogy nagy nemzeti célkitűzéseink megvalósítása elválaszthatatlan a szocialista országok gazdasági együttműködésének kibontakozásától, az egész szocialista közös-

Digitized by Google

ség fejlődésétől. Sok érvre, tényre, adatra, eddigi jó eredményeink jobb ismertetésére és népszerűsítésére van szükség ahhoz, hogy ezt a szemléletet meggyökereztessük.

A fő tanulság tehát az, hogy az eszmei offenzíva színvonalasabb, kulturáltabb, harcosabb és hatékonyabb politikai tömegmunkát követel. Ehhez azonban nemcsak a nevelőmunka tartalmának tisztázására van szükség — bár ez a legfontosabb —, hanem csiszoltabb, célravezetőbb módszerekre is. Az eszmei nevelőmunka hatékonysága nemcsak attól függ, hogy mit mondunk, hanem attól is, hogyan mondjuk. Most könnyebbé teszi a politikai felvilágosító munkát az, hogy helyes a politikánk, szavaink megegyeznek tetteinkkel és ezért nagy a hitelük, s van érdeklődés az emberekben a politika kérdései iránt. De ma sok vonatkozásban nehezebb is a tömegek közötti politikai munka: rohamosan nő az emberek iskolázottsága, kultúrája és ezzel szellemi igényük is. Ez nagyobb felkészültséget követel minden propagandistától, minden agitátortól. Emellett míg azelőtt a politikai nevelőmunka előterében olyan nyilvánvalóan nagyszabású, magávalragadó hárci feladatok álltak, mint a küzdelem a munkáshatalomért, majd annak megszilárdításáért és megvédelmezéséért, a mezőgazdaság szocialista átszervezéséért stb., addig ma látszólag „prózaibb", „kisebb" kérdések: a termelés, az építőmunka napi problémái, az emberek együttélésének, a szocialista tudatformálásnak kérdései kerültek középpontba. De meg kell találnunk a kulcsát annak, hogy a békés építőmunkára is átvigyük a forradalmi lendületet, mélyen megértessük, hogy *ezek* a ma nagy kérdései, az osztályharc fő problémái, s *itt van most* a forradalmi tettek legfőbb színtere. Meg kell értetnünk, hogy most a hétköznapi tettek vezetnek el a nagy forradalmi célok megvalósításához, a szocialista társadalom teljes felépítéséhez, s a kapitalizmus világméretű legyőzéséhez.

A sok tekintetben új feladatok a politikai tömegmunkától új módszereket, új formákat is megkövetelnek. Meg kell például találnunk annak a módját, hogyan tegyük a szocialista nevelés hatékonyabb fórumává a termelési kérdésekről folytatott megbeszéléseket, az üzemi termelési értekezleteket, a termelőszövetkezeti közgyűléseket stb., hogy ezeken ne fullasszák számadatok tengerébe az eleven mondanivalót, hanem politikailag is magyarázzák meg a teendőket és ösztönözzenek jobb munkára.

E formáknak a jelentősége annál nagyobb, mert lehetőséget nyújtanak a dolgozók aktivitásának, alkotó kezdeményezésének kibontakoztatására, a szocialista demokrácia fejlesztésére.

Színesebb, elevenebb, gazdagabb politikai tömegmunkára van

Digitized by Google

szükség, amely jobban kapcsolódik az élethez, választ ad az embereket érdeklő kérdésekre és fel tudja kelteni az érdeklődést az iránt, amit mi akarunk elmondani. Nem véletlen, hogy nagy a népszerűsége a politikai munka azon formáinak, amelyeken beszélgetés és vita folyik kisebb közösségben, kisebb csoportokban. Vita, beszélgetés, ahol „kétkapura megy a játék", ahol az egyik oldalon nemcsak passzív hallgatók vannak, hanem a hallgatók is beszélnek, problémákat vetnek fel, vitáznak. Igaz, ez nagyobb felkészültséget igényel az előadó részéről. De nagyobb is a hatékonysága, mert élőbb, elevenebb a vita, biztosítja, hogy arról folyjék a szó, ami az embereket érdekli, lehetőséget ad azoknak az aggályoknak és tévhiteknek az eloszlatására, amelyek ott, az adott helyen és az adott személyekre a legerősebben hatnak.

Ne próbáljuk kinyilatkoztatásokkal pótolni az érvelést, ne koptassuk el a szavakat. Minden propagandista és agitátor számára legyen törvény az, amit Tvardovszkij így fejezett ki egy versében: „... hogy minden szót a szív fakasszon, — szülj ön meg élő értelem, — tőkék tőkéje az, ne szórja, — herdálja senki esztelen."

Elsősorban pártszervezeteink feladata az, hogy színvonalasabb, harcosabb politikai tömegmunkával új lendületet adjanak az eszmei offenzívához, hogy mindennapos tevékenységükkel méltón kivegyék részüket abban a munkában, amelynek eredményeként a szocialista világnézet egész társadalmunkban uralkodóvá válik.

Digitized by Google

A háztáji gazdaságok helyzete és megítélése

Írta DR. SZABÓ FERENC

A mezőgazdaság szocialista átszervezése óta a téli hónapok a falun a zárszámadás és a tervkészítés hónapjaivá lettek. Ilyenkor a szövetkezeti gazdák százezrei teszik mérlegre egész évi munkájukat, és a kollektív bölcsesség erejére támaszkodva kialakítják a közös gazdaságok termelési és pénzügyi terveit. A zárszámadást és a tervkészítést is szenvedélyes viták kísérik. Ezek a viták a helyi problémák mellett az országos gazdaságpolitikát is érintik, és bennük elég gyakran szó esik arról is, hogy figyelembe véve az eredményeket és a hibákat, nem kellene-e változtatni a háztáji gazdaságok megítélésén, s a jövőben kisebb, vagy mások szerint nagyobb szerepet adni nekik. Az ellentétes álláspontok képviselői nemcsak vitatkoznak, hanem tetteikben is a maguk elképzeléseit követik. Azoknak a termelőszövetkezeti vezetőknek is népes a táboruk, akik nem vitatkoznak erről a kérdésről, hanem minden „elméletieskedés" nélkül végletekbe csúszó, hibás gyakorlatot honosítanak meg.

Minthogy a közös és a háztáji gazdaság szerves egységet alkot, nagyon időszerű, ha a zárszámadás és a tervkészítés időszakában külön foglalkozunk a háztáji gazdaságok helyzetével és megítélésével.

I.

A háztáji gazdaságoknak fontos szerepük van mind a szövetkezeti parasztság megélhetésében, mind pedig a népgazdaság igényeinek kielégítésében. A háztáji gazdaságokhoz az ország szántóterületének egytizede tartozik, az állatállománynak pedig — számosállatban számolva — körülbelül egyharmada. Az állati termékek termelésének és az árutermelésnek jelentős részét tehát a háztáji gazdaságok szolgáltatják.

Digitized by Google

A HÁZTÁJI ÁLLATTENYÉSZTÉS ARÁNYA AZ ORSZÁGOSHOZ VISZONYITVA %-BAN

	1960	1961	1962	1963
A márciusi állatlétszám:				
Szarvasmarha	37	44	46	37
Ebből tehén	40	50	47	46
Sertés	40	45	40	36
Ebből koca	38	43	37	32
Baromfi	44	55	53	52
Állati termékek termelése:				
Vágómarha	27	32	26	+
Vágósertés	33	37	35	+
Vágóbaromfi	39	48	45	+
Tehéntej	39	49	47	+
Tojás	37	55	53	+

+ (lásd tábl. utolsó oszlopát!) Még nincs adat.

A háztáji termelésnek, és különösen a háztáji állati termékek termelésének ilyen aránya kihat a szövetkezeti családok jövedelmére. A szövetkezeti családoknak a háztáji gazdaságokból származó jövedelme eléri, egyes években pedig meghaladja a közös gazdaságokból származó jövedelmet.

A SZÖVETKEZETI CSALÁDOK ÁTLAGOS JÖVEDELME

	1960.	1961. évben	1962.
Forintban:			
Közös gazdaságból	8 400	7 800	9 000
Háztáji gazdaságból	8 600	9 100	9 600
Együtt:	17 000	16 900	18 600
%-ban:			
Közös gazdaságból	49	46	48
Háztáji gazdaságból	51	54	52
Együtt:	100	100	100

A háztáji termelés és az ebből származó jövedelem eltúlzásából, illetve a körülmények meg nem értéséből táplálkoznak azok a nézetek, amelyeknek lényegét a következőkben lehet összefoglalni: „Lám, a háztáji gazdaságokban csak egy-egy hold föld van, mégis ezen termelik egyes termények jelentős részét, a háztájiban tartják az állatállománynak több mint egyharmadát, s a jö-

Digitized by Google

vedelem fele is onnan származik. A közösben egy családra 6—8-szor annyi föld jut, mégis felerészben a háztájiból élnek a tagok". A rosszindulatúak ehhez azt is hozzáteszik: „ha ilyen sokat számít az, hogy valaki a magáéban gazdálkodik, akkor mégiscsak van valami alapvető baj a közös gazdálkodással."

Akik ezeket a nézeteket vallják, azok nem veszik figyelembe vagy szándékosan elhallgatják azt, hogy a háztáji gazdaságok nem valami egyedülálló, független kisüzemek, hanem *részei a szövetkezeti gazdaságoknak.*

A közös és a háztáji gazdaságok egymás melletti léte szükségszerű; közöttük sokoldalú munkamegosztás, kooperáció alakul ki. A közös és a háztáji nem két egymással szembenálló gazdaság, hanem *egy egésznek a részei.* A háztájit tehát nem lehet a közöstől függetlenül vizsgálni, mert ez az idézett torz következtetésekhez vezet.

A közös és a háztáji gazdaságok közötti szoros kapcsolat mind a növénytermesztésben, mind az állattenyésztésben megmutatkozik.

A háztáji növénytermesztés szerkezetét vizsgálva azt látjuk, hogy ott általában intenzív művelést kívánó, és ugyanakkor nagy értéket adó kultúrákat termesztenek. Ezt pedig a közös gazdaságok teszik lehetővé. A háztáji gazdaságban például nem kell kenyérgabonát, sem országos fontosságú ipari növényeket termelni, mert ezeket megtermeli a közös gazdaság.

Az állattenyésztésben még konkrétabb ez a kapcsolat. Ismeretes, hogy a szövetkezeti családok a törvényesen tartható állatállomány takarmányszükségletének csak egy részét tudják a háztáji gazdaságban megtermelni, a takarmány többi részét külső forrásból kell fedezniük. Minthogy pedig a mezőgazdaság szocialista átszervezése óta a termelőszövetkezeti gazdaságon kívül más külső forrás nem jön számításba, a háztáji gazdaság takarmányellátás tekintetében a közösre van utalva. Közös gazdaság nélkül a háztájiban a jelenlegi állatállománynak csak harmadát, negyedét lehetne tartani, még akkor is, ha az egész háztáji területen takarmányt termelnének. Emellett a közös gazdaság teszi lehetővé azt is, hogy a háztájiban kizárólag tenyész- és haszonállatot tartsanak.

Könnyen felismerhető tehát, hogy nemcsak a háztáji, hanem a közös gazdaságok is közreműködnek azoknak a termelési eredményeknek a létrehozásában, amelyeket a háztáji gazdaságoknál tartunk számon.

Az kétségtelen, hogy a különböző számításokkal kimutatott háztáji jövedelem a háztájiban realizálódott. Az összehasonlítás-

Digitized by Google

nál azonban a háztáji gazdaság kedvezőbb elbírálásban részesül, a következő fő okok miatt:

A háztáji gazdaság termelési szerkezete — mint előbb kifejtettük — a *jövedelem* szempontjából kedvezőbb, s ezt a közös gazdaság teszi lehetővé.

A háztáji gazdaság nettó termelési értékének *egésze* személyi jövedelem, a közös gazdaság nettó termelésének egyharmadát viszont — a termelés megalapozása és növelése érdekében — felhalmozásra fordítják, csak a többi részét osztják ki részesedésként.

A háztáji termelést nem terheli sok olyan költség, amely a közösben szükségszerű, egyrészt a közös, másrészt a háztáji gazdaság munkáinak ellátása miatt (általános vezetési, adminisztrációs költségek, segéd- és szolgáltató üzemek költségei stb.).

A háztáji állatállomány jelentős mennyiségű olyan takarmányt értékesít, amelyet a közösben termeltek, de amelynek jövedelme a háztájiban realizálódik.

Ezeknek a tényezőknek a háztáji jövedelemre gyakorolt hatását számszerűen nem tudjuk ugyan pontosan kimutatni, de egészen bizonyos, hogy ezek beszámításával a jövedelmek aránya a jelenlegihez képest erősen a közös javára tolódna el. Az is bizonyos azonban, hogy a háztáji gazdaság mindezek mellett is jelentős jövedelemforrás.

Nincs igazuk tehát azoknak, akik pusztán a magántuladonosi igyekezetnek tulajdonítják a háztáji termelés eredményeit, mert ezeknek elérésében a közös gazdaság is jelentős szerepet játszik. Az a nézet sem reális, mely szerint a háztáji gazdaságból származó magas jövedelem, a közös gazdálkodás alapvető bajait jelezné. Érdemes ezzel kapcsolatban megemlíteni, hogy a Központi Statisz-

A CSALÁDOK JÖVEDELME A JOBB ÉS A GYENGÉBB SZÖVETKEZETEKBEN

A szövetkezetek csoportjai az egy tagra jutó átlagos részesedés szerint	Egy családra jutó jövedelem (Ft)			A háztáji jövedelem aránya (%)
	a közös gazdaságból	a háztáji gazdaságból	a közös és a háztáji gazdaságból	
3 001 Ft-nál kevesebb	3 312	7 973	11 285	71
3 001— 4 000 Ft	4 821	8 678	13 499	64
4 001— 5 000 Ft	5 765	8 838	14 603	61
5 001— 6 000 Ft	7 293	9 093	16 386	55
6 001— 7 000 Ft	8 581	9 223	17 804	52
7 001— 8 000 Ft	9 626	9 563	19 189	50
8 001— 9 000 Ft	10 941	10 631	21 572	49
9 001—10 000 Ft	11 805	10 630	22 435	47
10 000—11 000 Ft	13 103	10 073	23 176	43
11 000 Ft-nál több	16 430	10 567	26 997	39
Átlag:	8 220	9 339	17 559	53

Digitized by Google

tikai Hivatal reprezentatív adatfelvétele szerint azokban a szövetkezetekben, amelyekben nagyobb a közös gazdaságból származó jövedelem, ott a háztáji jövedelem is több. *(Lásd 23. oldalon.)*

A jobb szövetkezetekben — annak ellenére, hogy itt egy családra több háztáji jövedelem jut — a családok jövedelmének sokkal kisebb hányada származik háztáji gazdálkodásból. Ez azt is mutatja, hogy a háztáji gazdálkodás jelentőségének viszonylagos csökkenése — a jobb szövetkezetekben a gyengébbekhez képest — nem úgy ment végbe, hogy csökkent a háztáji termelés és jövedelem mennyisége, hanem úgy, hogy ez kis mértékben növekedett vagy stagnált, de lényegesen nőtt a közös gazdaság termelése, s ennek eredményeként a családoknak a közösből származó jövedelme.

II.

A háztáji gazdaságok szerepével kapcsolatban az előbbieknél nagyobb körben jelentkeznek azok a nézetek, amelyek szerint a háztáji gazdálkodás „szükséges rossz", mert „a népgazdaság most már elég szilárdan tud támaszkodni a szocialista nagyüzemekre, s így a háztáji termelés és árutermelés csökkenése nem okozna zavart a lakosság élelmiszerrel való ellátásában." Ebből kiindulva azt hangoztatják, hogy most már nem kell erőfeszítéseket tenni a háztáji termelés lehetőségeinek kihasználására. E nézetek igen sokféle formában és leggyakrabban a következő szövegezésben jelentkeznek:

„A háztáji gazdaságokban tipikusan kisüzemi termelés folyik. Ebből adódóan ezek nem illeszthetők a népgazdaság többi ágához: a háztájiban végzett munka korántsem olyan termelékeny, mint a nagyüzemi, rosszabb a termelőeszközök kihasználása, a sok apró tétel miatt nem egyöntetű az áru stb." Ezzel kapcsolatban még azt a kérdést is felteszik — ha nem is túl gyakran —, hogy egyáltalán szocialista jellegű-e a háztáji gazdaság.

A háztáji termelés szervezése, irányítása, a közöshöz való illesztése számos problémát okoz. Szakembereink egy része is arra a helytelen álláspontra helyezkedik, hogy a háztáji termelés nem illeszthető megfelelően a szocialista nagyüzemi gazdálkodáshoz.

Sokan, főleg beruházási nehézségek miatt, úgy vélik, hogy a háztáji termelést belátható ideig a jelenlegi színvonalon kell tartani, de ehhez nem kell a mostaninál nagyobb erőfeszítéseket tenni.

A felsorolt problémák tisztázásához mindenekelőtt abból kell kiindulni, hogy milyen tényezőket kell figyelembe venni a ház-

Digitized by Google

táji gazdaságok szükségességének, szerepének megítélésekor. Ezek röviden a következők:*

A szövetkezeti családok élelmiszerellátását mai körülményeink között csak a háztáji termelés segítségével lehet megnyugtató módon megoldani.

A háztáji növénytermesztés és állattenyésztés lehetőséget nyújt a családi munkaerő lehető legjobb felhasználására.

A háztáji gazdaságokban levő termelőeszközök (épületek, felszerelések, berendezések stb.) kihasználása is csak ilyen módon biztosítható.

A háztáji termelés jelentős szerepet játszik a család összjövedelmében és emellett folyamatos pénzforrást is jelent.

Az átszervezés időszakában a háztáji gazdaságok átsegítették a parasztságot a tulajdonforma változásán.

A felsoroltak mellett még a következőket kell kiemelni:

A mezőgazdaság szocialista átszervezése jelentős anyagi megterhelést jelent a népgazdaság számára. A népgazdaság erőforrásai nem teszik lehetővé az egész mezőgazdaságnak rövid idő alatt új, korszerű technikával való felszerelését. Legtöbbször csak arra van lehetőség, hogy a növénytermesztést helyezzük korszerű alapokra; az állattenyésztés nagyüzemi koncentrálására csak fokozatosan kerülhet sor. A lakosság ellátása miatt azonban a népgazdaság nem mondhat le arról az állatállományról sem, amelyet anyagi erők hiányában nem lehet nagyüzemekbe koncentrálni. A háztáji gazdaságok — amellett, hogy a szövetkezeti tagok személyi fogyasztási szükségleteit kielégítik —, a nem mezőgazdasági lakosság élelmiszerellátásához is hozzájárulnak.

A felsorolt tényezők jelenlegi viszonyaink között is hatnak, így a háztáji gazdaságok is szükségesek. Szükségességük elismerése mellett, érdemes néhány nézettel egy kicsit részletesebben is foglalkozni. Elsősorban *a háztáji termelés és a szocialista tervgazdálkodás* viszonyával. Ami a háztáji gazdaság szocialista jellegét illeti: az igaz, hogy a háztáji gazdaság vagyontárgyai személyi, egyéni, pontosabban családi tulajdonban vannak, de ki van zárva annak lehetősége, hogy ezeket kizsákmányolásra használják fel. A háztáji gazdaság termelőeszközei elsősorban a tag személyes fogyasztási szükségleteinek kielégítését szolgálják. A háztáji gazdaság nem önálló, független üzem, nem választható el a mezőgazdasági termelőszövetkezet közös gazdaságától.

A háztáji gazdálkodást tehát feltétlenül *szocialista jellegűnek* kell tekinteni.

Az kétségtelen, hogy a háztájiban kisebb a lehetőség a mun-

* Részletesen lásd Komló László: A háztáji gazdaságok szükségessége. Közgazdasági Szemle, 1962. december.

Digitized by Google

ka termelékenységének növelésére, mint a nagyüzemben. Ez azonban sem a népgazdaság, sem a család szempontjából nem okoz problémát. A háztáji termelésben ugyanis döntően olyan munkaerő hasznosul, amely háztáji termelés nélkül kihasználatlanul maradna. A háztáji állattartás igen jelentős mennyiségű olyan takarmányt értékesít, amely háztáji állattenyésztés nélkül nem kerülne takarmányozásra. Gondoljunk csak a háztartási hulladékokra, moslékra, az utak, árokpartok zöld és szénatermésére, a kultúrnövények ritkításából, tisztításából származó takarmányokra, sok helyen a kukoricaszárra stb. Nagyon valószínű, hogy e sokféle, de igen jelentős mennyiségű takarmány hasznosítása kárpótolja a népgazdaságot az abraktakarmányok esetleges rosszabb hasznosításáért. Számítások szerint* a háztáji gazdaságokban 100 000 vagon konyha-moslék keletkezik, s ebből 2 400 vagon sertés-élősúlyt lehet termelni. A háztáji állatállomány 25 000 vagon szénaértékű olyan szálastakarmányt hasznosít, amely egyébként elveszne mint takarmány. Az összehasonlítás kedvéért megemlítem, hogy csak háztáji moslékon évente annyi sertést hízlalnak, mint amekkora Budapestnek kb. 80 napi, vagy Debrecennek csaknem két évi sertéshús szükséglete.

A háztáji gazdaságokból származó áruk többségénél nem okoz nehézségeket az egyöntetűség hiánya, mert jórészük olyan, hogy az egyöntetűség eleve biztosítva van (tojás, tej, stb.), más részük minőségileg nem igen marad el a nagyüzemi áruktól, harmadik részüknél pedig a felvásárló és értékesítő szervek — ha többletmunkával is — segíthetnek ezen. A fogyasztónak mégiscsak az az elsődleges érdeke, hogy elegendő mennyiségű áru álljon a rendelkezésére, ha ez nem is egészen egyöntetű.

A háztáji gazdálkodással összefüggésben leggyakrabban a *közös és a háztáji gazdaság kapcsolatának* tényleges és vélt problémái vetődnek fel.

Előre kell bocsátanunk, hogy nemcsak a háztáji termelés nem lehet meg a közös nélkül, hanem a közösnek is bizonyos érdeke fűződik (persze sokkal kevesebb, mint az egyes családoknak) a háztájihoz. A háztáji gazdálkodásban is vannak olyan elemek, amelyek segítik a közöst. Gondoljunk csak arra, hogy a közös gazdaságnak sok olyan növényt nem kell termelnie, amely egyébként létfontosságú a szövetkezeti tagok számára. Így pl. a szövetkezetek általában nem termelnek a tagok háztartása számára, zöldség- és gyümölcsféléket, mert ezt a tagok a háztáji gazdaságban megtermelik. Sokkal nehezebb volna a közös gazdálkodás szervezése és irányítása, ha a szövetkezetnek kellene kielégítenie a tagok ház-

* Németh Lajos: Állattenyésztés a háztáji gazdaságokban. Pártélet, 1961. április.

Digitized by Google

tartásának mindenféle szükségletét, a levesbe való zöldségtől a tojásig. A háztáji gazdaság tehát bizonyos szempontból tehermentesíti a közöst. Nem kell a közös területet és tevékenységet annyira felaprózni, így nagyobb lehetősége van a termelékenyebb, fejlettebb technikát alkalmazó, eredményesebb nagyüzemi termelésnek.

Az állattenyésztésben is vannak ilyen előnyök. Elképzelhetetlen volna, hogy a közös gazdálkodás csak annyi állattal folyjék, amennyinek a közös tartását jelenleg biztosítani lehet.

Ha az egész állatállományt be akarnánk vinni a közösbe, akkor csak a jelenlegi háztáji állomány részére 18 milliárd Ft értékben kellene férőhelyet építeni. Ez mintegy hússzor annyi, mint amennyit jelenleg évente a termelőszövetkezetek állattenyésztését szolgáló épületekre fordíthatunk.

A háztáji állattenyésztés nagyüzemi koncentrálásának többletköltségkihatásai — eltekintve a politikai kihatásoktól, amelyek szintén igen jelentősek — nagyságukat tekintve megközelítik a második ötéves terv összes mezőgazdasági beruházásainak értékét. Nyilvánvaló, hogy a népgazdaság nem bír el és nem is vállalhat magára ekkora megterhelést.

Külön meg kell említeni azokat a konkrét előnyöket, amelyek az érvényes rendelkezések szerint a háztáji állatnevelés, hizlalás stb. szervezésében való részvételért megilletik a közös gazdaságokat. Végeredményben tehát a közös gazdaságoknak általában is, a jelenlegi körülmények között pedig különösen jelentős érdekük fűződik a háztáji gazdaságokhoz. Ez az érdekközösség azonban nem azt jelenti, hogy egyáltalán nem lehetnek és nincsenek súrlódások a közös és a háztáji között.

A háztáji és a *közös növénytermesztés kapcsolatában* már évek óta kialakult az egészséges együttműködés és ebben a tekintetben a viták vagy a helytelen irányú törekvések is ritkábbak.

A háztáji terület vetésszerkezetében nem volna helyes különösebb megszorítások alkalmazása. Mind a szövetkezet, mind a népgazdaság szempontjából előnyös a kukoricatermesztés túlsúlya és a különböző zöldségfélék kiterjedt termelése.

A háztáji földek helyének kijelölésében szövetkezeteink többféle gyakorlatot követnek. Egyes szövetkezetekben az egész háztáji állandóan ugyanazon a helyen van, máshol az egészet, vagy egy részét évről-évre változó helyen jelölik ki. A közös vetésforgóból kiadott terület ellen nem kell és nem lehet különösebb kifogást emelni, annál kevésbé, mert sok helyen nem is lehet ezt másként megoldani, s az ilyen megoldásnak sok előnye van. Pl. a háztáji gazdaság szempontjából, azért mert nem folyik a területen sok éven át monokultúrás termelés; a közös gazdaság szem-

Digitized by Google

pontjából pedig azért, mert ez segít abban, hogy megoldják a helyes vetési sorrend kialakítását, betartását, esetleg a talajtermékenység növelését. Ezenkívül a talajelőkészítés és a növényápolás gépesítése is könnyebben oldható meg.

Az előbb elmondottak a betakarítás előtt kimért háztáji területekre is vonatkoznak ugyan, nagyon megfontolandó azonban az, hogy az ilyen megoldás teljesen kizárja annak a lehetőségét, hogy azokon a területeken, amelyeken túlnyomórészt kukoricát termelnek, köztes termelést is folytassanak. A szövetkezeti családok többsége pedig ily módon termeli meg háztartásának babszükségletét. Közteskent termelnek, illetve lehetne termelni takarmánytököt, répát stb. is, s ez előnyös volna a háztáji állatállomány takarmányellátása szempontjából.

A szőlő- és gyümölcstermesztésben legtöbbször a háztáji helyének kijelölésekor ütköznek össze a közös és az egyéni érdekek. A közös gazdaságnak az az érdeke, hogy a nagyobb táblák kialakítását nem akadályozó határrészeken jelöljék ki a tagok szőlő- és gyümölcsterületét. Ez azonban nem mindig esik egybe a tagok törekvéseivel. Ha nem is egyszerű az ilyen nehézségek megoldása, még mindig könnyebb és célravezetőbb, mint az, hogy kollektivizálják a szőlő- és gyümölcsterületet anélkül, hogy megfelelő gondozását biztosítani tudnák.

A közös gazdaság számára nélkülözhetetlen a háztáji gazdaságban termelt szervestrágya összegyűjtése. Ezt sokhelyütt (főleg a szövetkezeti vezetőségek) nem tartják magától értetődőnek.

Sok helyen eredményesen szervezték meg a háztáji gazdaságokban a zöldség, a dohány stb. palántanevelését, a burgonya előcsíráztatását. A dohánytermelő vidékeken pedig a dohány jelentős részét háztáji pajtákban szárítják.

A közös és a háztáji növénytermesztés kapcsolatára tehát inkább az egészséges együttműködés a jellemző, s a szövetkezeti vezetőségek és szakemberek igen sokat tehetnek az időleges súrlódások helyes megoldásáért.

A közös és a háztáji állattenyésztés közötti kapcsolatnak igen sok tényezője és módja van. Ilyen kooperációnak kell tekinteni azokat a megoldásokat is, amikor a szövetkezetek megalakulása után átmenetileg háztáji gondozásban tartották a közös állatállományt. Ez persze ma már elég ritkán fordul elő. A közös állatállomány mennyiségi és minőségi növelésében azonban továbbra is jelentős szerepe van a háztáji állatállománynak.

Számos termelőszövetkezet felvásárolja a háztáji borjúszaporulatot — ami nagyon helyes — és tenyész, illetve hízóanyagként hasznosítja. A sertéstenyésztésben ennél kiterjedtebb az együttműködés. Sok helyen a szövetkezet vezetősége megszervezi, össze-

Digitized by Google

fogja a háztáji gazdaságban folyó hizlalást; süldőket vásárol háztájiból stb.

A legutóbbi években a közös gazdaságok baromfitartása is örvendetesen megnőtt. Ez a növekedés nem kis részben annak az eredménye, hogy sok szövetkezetben sikerült megteremteni a közös és a háztáji összhangját. Nemcsak naposcsibék, baromfitáp beszerzésével, állatorvosi szolgáltatás megszervezésével stb. mozdítják elő a szövetkezetek a háztáji baromfinevelést, hanem ezen túlmenő kapcsolat is kialakul a közös és a háztáji gazdaságok között. Pl. a közös ad csirkét és takarmányt, a felnevelés pedig — munkaegység jóváírása és a felnevelés eredményéhez kötött prémium ellenében — a háztájiban történik stb.

A közös és a háztáji gazdaságok kapcsolatának kulcskérdése a *takarmányellátás*. A háztáji sertés- és baromfiállomány ellátása általában nagyrészt megoldható a háztáji földek takarmánytermeséből, hiszen a háztáji vetésterület túlnyomó részén kukoricát termelnek. Emellett a közös gazdaságból is jelentős mennyiségű kukoricát kapnak a tagok.

Más a helyzet a háztáji szarvasmarha-állomány takarmányellátásában; ez idő szerint ez korántsem tekinthető megoldottnak. A háztáji területen egyáltalán nem, vagy csak igen kis mennyiségben termelnek szálastakarmányt, és a közösből is alig kapnak. Ezen a helyzeten javít ugyan valamit az, hogy a szövetkezetek túlnyomó részében a háztáji szarvasmarha is a közös legelőt használja, a legelők azonban elhanyagolt állapotban vannak. Ezért a szövetkezeti családokat a háztáji állatállomány takarmányszükségletének biztosítása érdekében az a törekvés vezeti, hogy a részesedésnek minél nagyobb részét természetben kapják meg. Ugyanakkor a szövetkezetek vezetősége elsősorban a közös állatállomány szükségletét biztosítja a megtermelt takarmányokból, és csak a fennmaradó mennyiséget bocsátja a háztáji gazdaságok rendelkezésére. A közös gazdaságokban folyó takarmánytermelés azonban jelenleg nem biztosítja a közös és vele együtt a háztáji állatállománynak a megfelelő takarmányellátását; ezért gyakoriak az érdekösszeütközések, s ennek a népgazdaság látja kárát. Érdemes megemlíteni, hogy a kukoricaszár takarmányként való felhasználása és a takarmányrépa termesztése az utóbbi években jelentősen visszaszorult, s ez súlyosbította a takarmányhiányt.

A háztáji szarvasmarha-állomány takarmányellátásában a technikai megoldás nehézségei is szerepet játszanak. A zöldtakarmány széthordása igen nagy szállítókapacitást és szervezettséget kíván, a silótakarmány pedig ezenfelül meg is ecetesedik, mire etetésre kerül.

A közös és a háztáji állattenyésztés kapcsolatában tehát a háztáji szarvasmarha-állomány szálas- és lédús takarmányokkal való

Digitized by Google

ellátása jelent tényleges nehézséget. A jelenlegi szarvasmarha-állományra viszont feltétlenül szükség van a lakosság ellátásához. A takarmányellátás nehézségeinek nemcsak és nem elsősorban a háztáji szarvasmarhatartás az oka, hanem szálas- és lédús takarmányaink alacsony hozama, rét-, legelőterületeink elhanyagoltsága stb. Hogy a szarvasmarha-állományhoz képest a háztájiban van a legkevesebb takarmány, abból nem az következik, hogy csökkenjen ott az állomány; nem ez a megoldás, hanem az, hogy erőfeszítéseket kell tennünk a takarmányhiány megszüntetésére.

A közös és a háztáji gazdaság kapcsolatának egyik legfontosabb és egyben a legtöbb vitára okot adó része a *munkaerő biztosítása.* A háztáji területen túlnyomórészt kukoricát termelnek. A többi növényből egy-egy családra olyan kis terület jut, amelynek megmunkálása nem vonhatja el a tagokat vagy a családtagokat a közös munkától. A háztáji kukorica területe már jelentősebb, családonként 1200—1400 négyszögöl. Ennek talajelőkészítési és vetési munkái csak a legritkábban okoznak fennakadást a közös munkában, de a növényápolásnál és a betakarításnál problémák adódnak. Ilyenkor a munkák időben egybeesnek és a tagok először a háztáji kukorica munkáit végzik el, a közös pedig későbbre marad. Ehhez az is hozzájárul, hogy a termelőszövetkezetekben különösen alacsony a betakarítás gépesítésének színvonala. A szövetkezetek különböző ösztönzési módszerek alkalmazásával igyekeznek megoldani ezt a nehézséget, s az eredmények azt mutatják, hogy nem is sikertelenül.

Egyes vidékeken, ahol a háztáji gazdaságokban sok a szőlő, a közös munkáinak időbeni elvégzésében is hasonló nehézségek adódnak.

Igen sok szövetkezetben a háztáji gazdaságok különböző szállítási munkáihoz biztosítandó járművek körül is viták és nehézségek vannak.

A háztáji állatállomány gondozása általában nem akadályozza a közös munkában való részvételt, mert az állattenyésztési munkákat főleg munkába indulás előtt, vagy hazaérkezés után végzik el a tagok, az esetleg napközben elvégzendő munkákat pedig a családnak valamelyik, amúgy is otthon tartózkodó tagja látja el.

Végeredményben azt mondhatjuk, hogy ha a háztáji munkák elvégzése nehézséget okoz is a közös munkánál, ezek helyes üzem- és munkaszervezéssel, különböző ösztönzők alkalmazásával megoldhatók.

III.

A párt- és az állami szervek a utóbbi években nagy erőfeszítéseket tettek a háztáji termelés lehetőségeinek kihasználására. Ennek ellenére jelentősen *csökkent a háztáji termelés volumene.*

Digitized by Google

Ennek elsősorban az az oka, hogy nagymértékben visszaesett a háztáji szarvasmarha- (és ezen belül a tehén-), valamint a kocaállomány. Komoly figyelmeztetésnek kell tekintenünk azt, hogy 1961 márciusa és 1963 áprilisa között — miközben a termelőszövetkezetek közös tehénállománya 24 000 darabbal emelkedett — a háztáji tehénállomány 66 000 darabbal csökkent. Hasonló a kép a kocaállománnyal is: ebben az időben 16 200 darabbal emelkedett a közös, de 90 000 darabbal csökkent a háztáji kocaállomány. 1963 márciusában — az állatszámlálások adatai szerint — 100 termelőszövetkezeti család 6 szarvasmarhával (ezen belül két tehénnel), 65 sertéssel (ezen belül 7 kocával) tartott kevesebb állatot, mint egy évvel azelőtt.

A háztáji termelés és különösen a háztáji állattartás csökkenésében szubjektív és objektív tényezők is közrejátszottak. Szubjektív tényezőknek tekinthetők a különféle helytelen nézetek. Így igen sok szövetkezeti vezető elősegítette e csökkenést nézeteivel és ezekből eredő intézkedéseivel. Az objektív tényezők közül a leglényegesebbek a takarmányellátás problémái, de szerepet játszott a csökkenésben az élet- és munkakörülmények változása, a tanyavilág fokozatos felszámolása stb. is.

Az előállott helyzet világosan mutatja azt, hogy milyen helytelenek azok a nézetek, amelyek szerint nincs szükség a háztáji termelés támogatására; hiszen a párt- és állami vezetés erőfeszítése és sokirányú segítsége csak arra volt elegendő, hogy mérsékelje a csökkenést.

A népgazdaság előtt álló feladatok azt követelik meg, hogy a következő időszakban nagymértékben növeljük a mezőgazdasági és ezen belül az állati termékek termelését és árutermelését. A háztáji gazdaságok az elmúlt években a tagok személyes szükségleteinek kielégítése mellett jelentős árutermelői funkciót is betöltöttek. A háztáji gazdaságok árutermelésének *aránya* az összes mezőgazdasági árutermelésben a következő időszakban minden valószínűség szerint csökkenni fog. Ennek viszont úgy kell végbemennie, hogy a háztáji termelés *abszolút nagysága* ne csökkenjen, s a szocialista nagyüzemek árutermelése nagymértékben emelkedjen. A nagyüzemi termelést és árutermelést — különösen az állati termékekből — nem tudjuk olyan mértékben növelni, hogy lépést tartson az igények növekedésével. *A háztájiban termelt termékekre tehát továbbra is szükség lesz,* és ennek megfelelően kell erőfeszítéseket tenni a háztáji termelés lehetőségeinek kihasználására. Általában nem a termelő kapacitást kell bővíteni a háztájiban — bár egyes esetekben az is célszerű lehet — hanem a meglevő kapacitás ésszerű kihasználásáról kell gondoskodni. Jelenlegi körülményeink között ez különösen fontos, de még akkor

Digitized by Google

vedelem fele is onnan származik. A közösben egy családra 6—8-szor annyi föld jut, mégis felerészben a háztájiból élnek a tagok". A rosszindulatúak ehhez azt is hozzáteszik: „ha ilyen sokat számít az, hogy valaki a magáéban gazdálkodik, akkor mégiscsak van valami alapvető baj a közös gazdálkodással."

Akik ezeket a nézeteket vallják, azok nem veszik figyelembe vagy szándékosan elhallgatják azt, hogy a háztáji gazdaságok nem valami egyedülálló, független kisüzemek, hanem *részei a szövetkezeti gazdaságoknak.*

A közös és a háztáji gazdaságok egymás melletti léte szükségszerű; közöttük sokoldalú munkamegosztás, kooperáció alakul ki. A közös és a háztáji nem két egymással szembenálló gazdaság, hanem *egy egésznek a részei.* A háztájit tehát nem lehet a közöstől függetlenül vizsgálni, mert ez az idézett torz következtetésekhez vezet.

A közös és a háztáji gazdaságok közötti szoros kapcsolat mind a növénytermesztésben, mind az állattenyésztésben megmutatkozik.

A háztáji növénytermesztés szerkezetét vizsgálva azt látjuk, hogy ott általában intenzív művelést kívánó, és ugyanakkor nagy értéket adó kultúrákat termesztenek. Ezt pedig a közös gazdaságok teszik lehetővé. A háztáji gazdaságban például nem kell kenyérgabonát, sem országos fontosságú ipari növényeket termelni, mert ezeket megtermeli a közös gazdaság.

Az állattenyésztésben még konkrétabb ez a kapcsolat. Ismeretes, hogy a szövetkezeti családok a törvényesen tartható állatállomány takarmányszükségletének csak egy részét tudják a háztáji gazdaságban megtermelni, a takarmány többi részét külső forrásból kell fedezniük. Minthogy pedig a mezőgazdaság szocialista átszervezése óta a termelőszövetkezeti gazdaságon kívül más külső forrás nem jön számításba, a háztáji gazdaság takarmányellátás tekintetében a közösre van utalva. Közös gazdaság nélkül a háztájiban a jelenlegi állatállománynak csak harmadát, negyedét lehetne tartani, még akkor is, ha az egész háztáji területen takarmányt termelnének. Emellett a közös gazdaság teszi lehetővé azt is, hogy a háztájiban kizárólag tenyész- és haszonállatot tartsanak.

Könnyen felismerhető tehát, hogy nemcsak a háztáji, hanem a közös gazdaságok is közreműködnek azoknak a termelési eredményeknek a létrehozásában, amelyeket a háztáji gazdaságoknál tartunk számon.

Az kétségtelen, hogy a különböző számításokkal kimutatott háztáji jövedelem a háztájiban realizálódott. Az összehasonlítás-

Digitized by Google

nál azonban a háztáji gazdaság kedvezőbb elbírálásban részesül, a következő fő okok miatt:

A háztáji gazdaság termelési szerkezete — mint előbb kifejtettük — a *jövedelem* szempontjából kedvezőbb, s ezt a közös gazdaság teszi lehetővé.

A háztáji gazdaság nettó termelési értékének *egésze* személyi jövedelem, a közös gazdaság nettó termelésének egyharmadát viszont — a termelés megalapozása és növelése érdekében — felhalmozásra fordítják, csak a többi részét osztják ki részesedésként.

A háztáji termelést nem terheli sok olyan költség, amely a közösben szükségszerű, egyrészt a közös, másrészt a háztáji gazdaság munkáinak ellátása miatt (általános vezetési, adminisztrációs költségek, segéd- és szolgáltató üzemek költségei stb.).

A háztáji állatállomány jelentős mennyiségű olyan takarmányt értékesít, amelyet a közösben termeltek, de amelynek jövedelme a háztájiban realizálódik.

Ezeknek a tényezőknek a háztáji jövedelemre gyakorolt hatását számszerűen nem tudjuk ugyan pontosan kimutatni, de egészen bizonyos, hogy ezek beszámításával a jövedelmek aránya a jelenlegihez képest erősen a közös javára tolódna el. Az is bizonyos azonban, hogy a háztáji gazdaság mindezek mellett is jelentős jövedelemforrás.

Nincs igazuk tehát azoknak, akik pusztán a magántuladonosi igyekezetnek tulajdonítják a háztáji termelés eredményeit, mert ezeknek elérésében a közös gazdaság is jelentős szerepet játszik. Az a nézet sem reális, mely szerint a háztáji gazdaságból származó magas jövedelem, a közös gazdálkodás alapvető bajait jelezné. Érdemes ezzel kapcsolatban megemlíteni, hogy a Központi Statisz-

A CSALÁDOK JÖVEDELME A JOBB ÉS A GYENGÉBB SZÖVETKEZETEKBEN

A szövetkezetek csoportjai az egy tagra jutó átlagos részesedés szerint	Egy családra jutó jövedelem (Ft)			A háztáji jövedelem aránya (%)
	a közös gazdaságból	a háztáji gazdaságból	a közös és a háztáji gazdaságból	
3 001 Ft-nál kevesebb	3 312	7 973	11 285	71
3 001— 4 000 Ft	4 821	8 678	13 499	64
4 001— 5 000 Ft	5 765	8 838	14 603	61
5 001— 6 000 Ft	7 293	9 093	16 386	55
6 001— 7 000 Ft	8 581	9 223	17 804	52
7 001— 8 000 Ft	9 626	9 563	19 189	50
8 001— 9 000 Ft	10 941	10 631	21 572	49
9 001—10 000 Ft	11 805	10 630	22 435	47
10 000—11 000 Ft	13 103	10 073	23 176	43
11 000 Ft-nál több	16 430	10 567	26 997	39
Átlag:	8 220	9 339	17 559	53

Digitized by Google

is nagy hiba volna erről lemondani, ha gazdaságilag sokkal jobban állnánk.

A szarvasmarha-tenyésztést illetően az a legfontosabb teendő, hogy a termelőszövetkezetek termeljenek több szálastakarmányt, és a közös állomány szükségletének biztosítása után, adjanak ebből a *jelenleginél többet* a háztáji szarvasmarha számára. A szövetkezetek vezetőségei kezdik megérteni ennek a jelentőségét, ezt az is mutatja, hogy az 1962 évi 2—3 q szálastakarmánnyal szemben 1963-ban több mint 6 q kiosztását tervezték családonként. Ide kell sorolni azonban a rét- és legelőgazdálkodás gyökeres megjavítását is. A háztáji szarvasmarha nyári/zöldtakarmányozását megfelelő legelők nélkül nem lehet ésszerűen megoldani. A megfelelő gyepgazdálkodás viszont az egész nyári zöldtakarmányozást biztosítja. Gondot kell fordítani a téli takarmányozás megoldására is, s ebben nagy segítséget jelenthet a mostaninál kiterjedtebb takarmányrépa-termelés.

A következő években nagy arányban kívánjuk növelni *a közös szarvasmarha-állományt.* A nagyarányú növekedésben feltétlenül számítani kell a háztáji gazdaságok szaporulatának a közösben való hasznosítására. Indokolt tehát az eddiginél nagyobb mértékben felvásárolni a háztáji borjúszaporulatot, s gondoskodni kell a közös szarvasmarha-tenyésztés nagyüzemi feltételeinek biztosításáról. Különösen fontos, hogy a szövetkezetekben már a következő években gondoskodjanak borjúnevelők építéséről.

A *vágósertés-termelés növeléséhez* is ki kell használni minden lehetőséget. Hogy például a közös gazdaságok 1970-ig több mint kétszer annyi vágósertést termeljenek, mint ma, ahhoz a közös kocaállomány nagymértékű növelése mellett, a háztáji sertésszaporulatot is hasznosítani kell. A közös kocaállomány növeléséhez jelentős összegű építkezésre van szükség, a háztájiban viszont megvannak a feltételek, csak kihasználásukról kell gondoskodni. A következő években tehát arra kell törekedni, hogy a *háztáji kocaállomány* ne csökkenjen, hanem *növekedjék,* hogy egyrészt előállítsák a saját hízó-alapanyagot, másrészt minél több süldőt tudjanak átadni a közös gazdaságoknak.

A szükségletek nagymértékben kívánják meg a *baromfihús-termelés növelését.* A feladat megoldásában elsősorban a közös gazdaságokra támaszkodunk, emellett azonban a háztáji baromfitenyésztésre is igen nagy szerep vár. A háztáji baromfiállomány jelenleg igen vegyes, rossz takarmányértékesítő, alacsony hús- és tojástermelésű stb. Biztosítani kell tehát, hogy a háztáji gazdaságokba is megfelelő fajták kerüljenek. Ez a munka már megindult; a kezdeti tapasztalatok alapján a megfelelő szervezeti és

Digitized by Google

egyéb feltételek biztosítására, a különböző akciók kiszélesítésére van szükség.

Különösen nagy jelentőségük van a háztáji gazdaságoknak a *libahizlalásban.* Ezt döntő részben a háztáji gazdaságokban kell megoldani, mert a nagyüzemekben korántsem olyan kedvezőek a libahizlalás feltételei, mint itt.

A feladatok megoldása érdekében a háztáji *állategészségügyre* is az eddiginél nagyobb gondot kell fordítani.

*

Az elmúlt évek tapasztalatai meggyőzően igazolták a háztáji gazdaságokkal kapcsolatos gazdaságpolitikánk helyességét. A jelenlegi helyzet és a megoldásra váró feladatok elemzéséből világosan következik, hogy *továbbra is ezt a politikát kell folytatnunk.* A közös gazdaságok termelésének és árutermelésének nagymértékű növelése mellett ki kell használnunk a háztáji termelés és árutermelés lehetőségeit. Határozottan fel kell lépni azok ellen a sok helyen jelentkező helytelen nézetek ellen, amelyek eltúlozzák vagy lebecsülik a háztáji termelés jelentőségét. A konkrét helyi viszonyok elemzése dönti el, hogy egy községben vagy egy termelőszövetkezetben a háztáji gazdaságok túlzott előtérbe helyezése, vagy elsorvasztása a veszély. Az általános helyzet elemzése azonban azt bizonyítja, hogy jelenleg a háztáji termelés jelentőségének lebecsülése a nagyobb veszély, s elsősorban ez ellen kell párt- és állami szerveinknek kitartó küzdelmet folytatniuk.

Digitized by Google

A személyiség problémája és a szocialista erkölcs

Írta LICK JÓZSEF

Az utóbbi években világnézeti és irodalmi folyóirataink, napilapjaink hasábjain előtérbe kerültek az erkölcs kérdései. Sok megjelenő könyv, dráma és film is a morális problémákat állítja középpontba. Ez nem véletlen jelenség, hanem a szocialista erkölcs általánossá tételének objektív társadalmi szükségletét fejezi ki.

A gazdaságban és a politikában a szocialista forradalom teljesítette a fő feladatot: uralkodóvá tette a szocialista viszonyokat. A fejlődés mai szakaszán, amint erre a párt VIII. kongresszusa rámutatott, egyre inkább előtérbe kerül a kulturális, ideológiai munka, a szocialista forradalom győzelemre vitele az emberek tudatában, s ez nem utolsó sorban az erkölcsi tudat megváltoztatását, a szocialista erkölcs általánossá tételét célozza.

A szocialista erkölcsi neveléshez most országosan kedvezőbb a helyzet, mint ezelőtt bármikor volt. Az ellenforradalom feletti győzelem, a szektás, dogmatikus hibák felszámolása, a revizionizmus leküzdése lehetővé tette, hogy a párt politikája ingadozás nélkül kövesse a marxizmust, hozzájárult a tisztultabb közélet megteremtéséhez, megszüntette az erkölcs és a politika közötti, azelőtt gyakori konfliktusokat. Ennek következtében a szocializmus erkölcsi normái fokozatosan kötelezővé és gyakorlati érvényűvé válnak a gazdasági és politikai életben.

Azt mondhatnók, hogy a szocialista erkölcs általánossá válásának „intézményes" feltételei egyre inkább biztosítva vannak. Mindez alapvető, de még csak első lépés a feladat megoldása felé, társadalmi lehetőség, amelynek valóra váltása a szocialista tudatformálás általános céljainak „lebontását" és a konkrét, „helyi" körülményeknek megfelelő alkalmazását követeli. A szocialista erkölcsi nevelés bonyolult, a társadalom minden szféráját átfogó folyamat — hiszen az embert az *egész* társadalom formálja —, amely végső soron az *egyének* belső világának: erkölcsi tudatának, érzelmeinek, világnézetének, ízlésének, szokásainak, közösségi magatartásának a szocialista társadalom igényeiből fakadó átalakítására irányul.

A szocialista erkölcs általános elvei csak az egyén közvetlen valóságán, individuális létfeltételein átszűrődve válhatnak az em-

Digitized by Google

ber belső követelményeivé — s így társadalmilag hatékonnyá —, amikor az erkölcs már nem pusztán külső erő az egyénnel szemben, hanem saját törekvéseinek, céljainak morális vetülete, amikor tehát az egyén elsajátítja és magatartásában érvényesíti a szocialista erkölcsöt.

Ezzel kapcsolatban azzal is szembe kell nézni, hogy az erkölcsi problematika előtérbe kerülésével felszínre bukkantak hibás nézetek is, a kérdés helytelen, antimarxista kezelése. Az erkölcsi tényező szerepének fokozottabb hangsúlyozása gyakran oly módon torzul el, hogy, miután azonosítják a magánéletet az erkölcsi szférával, a közéletet pedig a politikával, a kettőt elszakítják és mereven szembeállítják egymással. Az előbbit sokszor a személyiség életének, fejlődésének, kibontakozásának, egyéni szabadságának közegeként jellemzik, az utóbbit pedig a tevékenység olyan területeként kezelik, ahol az ember nem adhatja önmagát, ahol megszűnik az egyéniség, az egyéni autonómia. Ennek az absztrakt—általános szembeállításnak egyik gyökere a személyiség helytelen értelmezése. A magánélet „zárt" világában ugyanis az egyes ember jellemének, erkölcsi arculatának, cselekedeteinek fő determinánsait már *csupán,* vagy *túlnyomórészt* biológiai-pszichológiai tényezőkben, illetőleg az egyén eredendően adott erkölcsi tulajdonságaiban vélik felfedezni.

Az elmondottakból következik: gyakorlati feladatainak — és hozzátehetjük, a marxista etika belső fejlődése is — megkövetelik, hogy elméletileg többet foglalkozzunk az egyes ember erkölcsi arculata, az erkölcsi személyiség kérdésével, személyiség és erkölcs viszonyával.

I.

A marxizmus fő vonásaiban már régen tisztázta a személyiség lényegét, mint „a társadalmi viszonyok összességét".[1] Sem az ember ösztönéletére, sem öröklött hajlamaira és készségeire, sem pszichikus diszpozícióira nem lehet visszavezetni a személyiség lényegét, de nem azonosíthatjuk az egyén „önmagát teremtő" erkölcsi világával sem. Az ember a természeti, biológiai és társadalmi vonások *egysége,* de a meghatározó szerep ezen belül a társadalmi szférát illeti meg. Ezért a személyiség mindenekelőtt a társadalmi viszonyok koncentrált kifejeződése, e viszonyoknak mintegy metszőpontja. S minthogy a társadalom állandóan változik, érthető, hogy a személyiség lényegi vonásai is változásokon mennek keresztül, vagyis történetiek.

A személyiség nemcsak passzív terméke a társadalomnak, hanem alkotója is: ösztönösen (osztálytársadalmakban), vagy tudato-

[1] Marx—Engels Művei. 3. köt. Budapest 1960. 9. old.

Digitized by Google

san (a szocialista—kommunista társadalomban), de tevékenységével maga formálja társadalmi körülményeit.

Ebből következik, hogy a személyiségnek mindig társadalmi tartalma van. Ez a társadalmi tartalom természetesen nem valami absztrakt általánosság. Az objektív társadalmi viszonyok nem mechanikusan válnak a személyiség lényegévé, hanem az egyén tevékenysége során *szubjektív formát* öltenek és a személyiségben sajátos egésszé strukturálódnak. Ilyen módon a konkrét személyiség mindig az általános, a különös és az egyedi viszonyok egysége: egyéniség.

A személyiség struktúrája magában foglalja az egyénnek a társadalmi viszonyok által meghatározott individuális létét (szükségletek, érdekek, tevékenység — mindenekelőtt a munka) és individuális tudatát (világnézeti, politikai, tudományos, szakmai, esztétikai ismeretek, erkölcsi tudat, pszichikus tulajdonságok), s ezek bonyolult módon áthatják egymást. Az elméleti elemzés során azonban mindez mégis bizonyos fokig szétválasztható, s az ember meghatározott szempontok szerint tehető vizsgálat tárgyává. Jogosult tehát a személyiség erkölcsi aspektusból való vizsgálata is.

A személyiség erkölcsi minőségének problémáját marxista szerzők is gyakran felületesen és egyoldalúan értelmezik, mint az egyén által elsajátított erkölcsi követelményrendszert, vagy mint bizonyos erkölcsi értékekben való hitet, anélkül, hogy a kérdést további elemzésnek vetnék alá, s megkísérelnék részletesebben kifejteni e kérdésben a marxizmus álláspontját.

Kétségtelen, hogy a személyiség erkölcsi minőségének jellemzése lehetetlen anélkül, hogy fel ne tárnánk a társadalomban (osztályban, kollektívában) objektíve érvényesülő erkölcsi követelményrendszer tartalmát. Az egyén tudatában ugyanis valamilyen szinten tükröződnek az erkölcsi elvek, fogalmak, normák. Az objektív társadalmi követelmények azonban azzal még nem válnak a személyiség sajátjává, hogy bekerülnek az egyéni tudatba. Ha itt megállnánk, akkor még mindig csak mint az egyén által elsajátított *társadalmi* tudatformát jellemeznénk az erkölcsöt. A személyiség erkölcsi tudata azonban nem egyszerűen a társadalom (osztály, kollektíva) erkölcsi elveinek, fogalmainak, normáinak és szokásainak passzív tükröződése az egyénben — pontosabban: ha *csak* ennyi, de nem több, akkor még nem beszélhetünk erkölcsi személyiségről —, hanem ezeknek sajátos, *személyi* színeződésű tükröződése.

Az erkölcsi elvek, fogalmak, normák alkotják a személyiség erkölcsi tudatának objektív tartalmát, de abban a mértékben válnak a személyiség részévé, amilyen mértékben összefonódnak az egyén pszichikus struktúrájával, szubjektív tulajdonságaival, s

Digitized by Google

amilyen mértékben az egyén cselekvéseinek, magatartásának belső motívumaiként hatnak. A személyiség erkölcsi tudata tehát nemcsak megismerés, a társadalmi követelmények gondolati elsajátítása (amely — közbevetőleg — különböző mélységű lehet az érzéki-tapasztalati foktól az erkölcs fogalmi szintű megismeréséig), hanem érzelmi-akarati azonosulás is. A személyiség erkölcsi tudatát e két mozzanat egysége, összefonódása jellemzi.

Az egyéni erkölcsi tudatot tehát az adott társadalom (osztály, közösség) erkölcsi követelményrendszere, a társadalmi erkölcsi tudat határozza meg. Ehhez azonban hozzá kell tenni azt, hogy egyrészt: a társadalmi erkölcsi tudat maga is a társadalom anyagi viszonyainak tükröződése, amely még összefonódik a társadalmi tudat egyéb formáival (politika, jog, vallás stb.); másrészt az egyén tudata nemcsak a társadalmi tudat közvetítésével, hanem közvetlenül is tükrözi a társadalmi létet, amelynek az egyén maga is részese individuális létfeltételei révén. Az egyén élete során gyakorlati viszonyba kerül embertársaival, a szűkebb és tágabb közösségekkel, s erkölcsi személyisége végső soron e gyakorlati viszonyok folyamatában alakul ki és fejlődik. Az erkölcsi személyiségre tulajdonképpen hatással van az egész társadalom, döntően pedig az egyénnek a termelési viszonyok rendszerében elfoglalt helye, osztályhelyzete, az ezt tükröző világnézeti - politikai tudat és erkölcsi követelményrendszer, a társadalmi igényeket kifejező nevelési elvek és gyakorlat. A személyiség erkölcsi tudata az egyén társadalmi tevékenysége folyamán alakul ki és hat vissza környezetére. Ezért a személyiség erkölcsi minőségének másik lényeges komponense — az erkölcsi tudat mellett —, maga a tevékenység.

A személyiség erkölcsi tudatának fejlettségi szintjét két mozzanat segítségével ítélhetjük meg: az általa elsajátított objektív követelményrendszer társadalmi szerepe, és az elsajátítás mértéke alapján. Minden erkölcsi rendszer meghatározott viszonyban van a társadalmi haladással — ennek irányában, vagy ez ellen hat, attól függően, hogy hordozója haladó vagy reakciós osztály-e, másszóval: hogy a társadalmi haladás szükségleteit fejezi-e ki, vagy nem. Történelmileg ez szükséges és egyben elégséges kritériuma valamely erkölcsi rendszer megítélésének; az egyén erkölcsi tudatának jellemzéséhez azonban ez még kevés. Itt azt is figyelembe kell vennünk, hogy az ember mennyiben ismeri fel önmagát mint az adott erkölcs hordozóját, mennyiben tudatosodik benne saját helyzete és a közösséghez való erkölcsi viszonya, s e felismerés alapján mennyire mélyen és következetesen hagyja jóvá, vagy utasítja el, értékeli tehát erkölcsileg az elfogadott erkölcsi rendszer talajáról embertársai és a maga cselekedeteit.

Ez az értékelés ösztönös is lehet — ha az ember az okok és összefüggések mélyebb megértése nélkül, a társadalmi környezete

Digitized by Google

által képviselt hagyományok és szokások elsajátítása alapján érvényesít magatartásában és erkölcsi ítéleteiben bizonyos normákat —, vagy megvalósulhat az öntudat fokán, ha adott cselekvési módok és a hozzájuk kapcsolódó erkölcsi követelmények társadalmi és egyéni szükségszerűségének, valamint saját helyzetének, önmaga „lényegi erőinek" tudatos felismerésén alapul.

Ily módon az erkölcsi tudat egyben öntudat, önfelismerés, önértékelés is, amelynek segítségével az ember önmagát, saját erkölcsi magatartását, erkölcsi arculatát formálja; a társadalmi valóság követelményeinek és önmagának ismeretében alakítja és módosítja cselekedeteit, fejleszti magában a pozitív vonásokat és szabadul meg negatív tulajdonságaitól. Nevelés és önnevelés tehát szorosan összekapcsolódik, s a szocialista erkölcsi tudat fejlesztésében éppen arra kell törekednünk, hogy egységesen, egy irányban hasson a kettő.

Így érhető el, hogy a szocialista erkölcs az egyén belső *meggyőződésévé,* személyiségének elválaszthatatlan elemévé váljon. Ezzel kapcsolatban, a személyiség erkölcsi tudata jellemzése érdekében röviden érinteni kell néhány — az etikai irodalomban sajnos mostohán kezelt — etikai kategóriát: az erkölcsi meggyőződés, kötelesség, lelkiismeret és felelősség kategóriáit. Az erkölcsi meggyőződés lényege abban áll, hogy az ember a szocialista társadalom érdekeit kifejező erkölcsi követelmények értelmében nemcsak külső hatásra, hanem belső indítékból cselekszik, hogy nemcsak értelmileg, hanem érzelmileg is azonosul ezekkel a követelményekkel. Csak ha ez a meggyőződés megvan, akkor mondhatjuk azt, hogy megtörtént a külsőnek belsővé, az adott erkölcsi követelményeknek a személyiség strukturális komponenseivé alakulása. Az erkölcsi meggyőződésnek lényeges funkciója, hogy egyik indítéka a cselekvésnek, mert a meggyőződéssé vált társadalmi követelmények már nem kívánnak állandóan újabb külső feltételeket a tettek helyes szabályozásához.

A szilárd világnézeti, politikai és erkölcsi meggyőződés alapján jönnek létre a személyiség erkölcsi tudatának olyan vonásai, mint a magasfokú kötelesség- és felelősségérzet, valamint a lelkiismeret.

A kötelességérzet kifejezi az egyénnek azt a készségét, hogy alávesse magát a társadalom erkölcsi formában megjelenő követelményeinek. Osztálytársadalmakban törvényszerű a kötelesség és meggyőződés konfliktusa, mert ott antagonisztikus ellentmondás van egyéni és társadalmi érdek között. De hiba volna általában szembeállítani a kötelességet a meggyőződéssel, amint ezt sokan teszik, mondván, hogy az igazán erkölcsös tett az, amely nem kötelességből, hanem meggyőződésből fakad.

A szocializmusban és a kommunizmusban — a társadalmi és

Digitized by Google

egyéni érdek mindinkább megvalósuló összhangjának következményeképpen — a kötelesség társadalmi követelményei az egyennek *belső*, a társadalom szolgálatára irányuló szükségletévé válnak. Ha tehát az előző esetben az erkölcsi meggyőződés és kötelesség konfliktusba került egymással, az utóbbi esetben a kötelesség maga is belső *meggyőződéssé* válik, amely a magasfokú kötelességérzetben fejeződik ki. Ekkor a kötelesség külső kényszerjellege megszűnik; teljesítése az egyén szabad társadalmi tettévé lesz. Ennek óriási jelentősége van szocializmust építő társadalmunkban, mert a kötelesség és a meggyőződés összefonódása nagymértékben fokozza az ember alkotó aktivitását. A csak külső kényszernek érzett kötelesség teljesítése nem megy túl a legszükségesebb cselekvéseken, a szocialista személyiség kötelességérzete viszont egyik forrása társadalmi tettekben realizálódó kezdeményező készségének. Önmagával szemben támasztja azt a követelményt, hogy maximálisan elősegítse a szocialista társadalom érdekeinek megvalósulását, s *ezen az úton* saját igényeinek biztosítását, személyiségének fejlesztését. Ezért a marxista etika nem a kötelesség egyoldalú rigorisztikus elvét érvényesíti, hanem a kötelesség és meggyőződés egysége alapján megteremti az összefüggést kötelesség és boldogság között.

Meggyőződésnek és kötelességnek ez az egysége fejeződik ki a szocialista ember új tartalmakat magában foglaló *lelkiismeretében* is. A lelkiismeretnek egyik lényeges vonása értékelő és önértékelő funkciója, vagyis az, hogy az egyén a szocialista erkölcs fényénél jónak, vagy rossznak ítéli meg a maga tetteit, gondolatait, érzelmeit. Ez az önmagára vonatkoztatott értékelő tevékenység a fejlett erkölcsű embernél feltétele annak, hogy — ha ez pozitív irányú, s különösen ha a lelkiismeret és a cselekvés összhangja az ember állandó jellemzője — a kielégültség, az érzelmi egyensúly és erkölcsi elégedettség birtokába jusson, amely bizonyos optimista szemléletmódhoz, saját erőibe vetett hitének növekedéséhez vezet. A lelkiismeret elmarasztaló ítélete viszont az önmagával szembeni elégedetlenség és kielégületlenség érzését kelti benne, ugyanakkor — és éppen ezzel — cselekedeteinek helyesbítésére sarkallja. Ez utóbbival kapcsolatos a lelkiismeretnek — önértékelő funkciója mellett — a másik lényeges szerepe, ti. az, hogy a cselekvést motiválja. A lelkiismeret ugyanis nemcsak a cselekvés után, hanem azt megelőzően is működik, átfogja az erkölcsi magatartás egész folyamatát, a szándéktól kezdve a cselekvésen keresztül a következményekig. Ezért már a cselekvés *előtt* befolyásolja a tettek *kiválasztását*.

A lelkiismeret, mint a tettek kiválasztásának eszköze, az ember magatartásáért, gondolataiért és érzelmeiért érzett morális felelősségének megnyilvánulása.

Digitized by Google

A felelősségnek objektív és szubjektív oldala van. Az előbbi mindig a cselekvés erkölcsi következményeinek hatókörétől és a következmények előreláthatóságától függ. Az egyén objektív felelőssége tehát kapcsolatos a társadalmi viszonyok rendszerében betöltött szerepével. Ezért a széles társadalmi hatású tevékenységet folytató ember (a gazdasági vagy politikai vezető, író, művész, pedagógus, tudós stb.) felelősségének köre mindig nagyobb, mint a csekélyebb társadalmi hatású tevékenységet végző emberé.

A felelősségérzet a felelősség szubjektív oldala, s kifejezi az egyénnek arra irányuló belső törekvését, hogy tettei erkölcsi meggyőződésével egybehangzók legyenek, s hogy vállalja ezeknek következményeit. A fejlett erkölcsi személyiséget — függetlenül társadalmi tetteinek objektív hatókörétől — az jellemzi, hogy felelősségérzete és társadalmilag determinált felelőssége egybeesik.

A szocialista társadalom jellemző folyamata a felelősség objektív körének kiszélesedése és a morális felelősségérzet elmélyülése. Ennek az az oka, hogy a társadalmi tulajdonon alapuló gazdasági viszonyok, s a társadalmi és egyéni érdek ebből fakadó összhangja a társadalom minden tagját érdekeltté teszi abban, hogyan fejlődik a társadalom egésze, növeli az egyén jogait és a társadalom ügyeibe való beleszólás lehetőségeit, valamint a társadalmi viszonyok változásaira gyakorolt befolyását. Ezen a talajon fejlődik ki a szocialista társadalom emberében a közös ügyért érzett felelősség.

A szocialista felelősségérzet társadalmilag általánossá válása hosszú és bonyolult folyamat, amely ellentmondásokkal terhes. Az ellentmondások nagyrészt onnan fakadnak, hogy a régi erkölcsi tudat maradványai összeütköznek az új, szocialista erkölcsi követelményekkel, s ez utóbbi csak hosszantartó küzdelem után győzedelmeskedhet. A gazdasági, a politikai és ideológiai szférában egyaránt gyakran találkozunk a régi erkölcsi pozíciókat erősítő, azt reprodukáló jelenségekkel is.

A személyiség erkölcsi tudatának ezek a vázlatosan ismertetett és korántsem mindent felölelő vonásai természetesen nem választhatók el egymástól és a személyiség egészétől. A jelzetteken kívül sok egyéb olyan erkölcsi tulajdonság létezik, amelyet a *konkrét, élő* egyén erkölcsi arculatának jellemzésénél nem hagyhatunk figyelmen kívül. Mégis, azért tartottuk szükségesnek éppen az előbbiek kiemelését, mert ezek a vonások eléggé átfogóak ahhoz, hogy a személyiség erkölcsi tudatának viszonylag általános elemeit felöleljék. Másrészt ezek a vonások az erkölcsi személyiség *lényegi* komponenseihez tartoznak, a személyiségnek mintegy erkölcsi jellemét határolják körül. Valamilyen módon ugyanis mindaz részévé válik a személyiségnek, ami tudatába került, vagy kifejeződött egyes cselekedeteiben; a szó pontosabb értelmében azonban nem sorolhatunk *egyformán* a személyiség tartalmához

Digitized by Google

mindent, ami tükröződött az egyéni tudatban, vagy megnyilvánult az egyén cselekedeteiben, hanem *elsősorban* azt, amit *átélt*, ami *individuális történetének szerves részévé vált*. Ezért csak az olyan gondolat, ismeret és magatartás tekinthető a személyiség lényegi komponensének, amelyet nem *kész* formájában sajátított el, hanem bizonyos tevékenységgel feldolgozott a maga számára. Ez nemcsak az ismeretekre és cselekvési módokra, hanem az érzelmekre is vonatkozik.[2]

II.

A személyiség erkölcsi minőségének talán legfontosabb mozzanata a cselekvés (vagy — bizonyos esetekben — az attól való tartózkodás). Az erkölcsi tudat és öntudat értelme végső soron az, hogy szabályozza a cselekvést, ennek motívumaként szerepel. Az elsajátított erkölcsi elvek, fogalmak, normák, a meggyőződés, a kötelességérzet, a lelkiismeret, a felelősségérzet a társadalmi tevékenységben kapja meg igazi jelentőségét. Az erkölcs társadalmi funkciója az, hogy *szabályozza* az emberek közötti viszonyokat, e viszonyok pedig a tevékenység folytán jönnek létre. Nem kevésbé fontos azonban a probléma másik oldala, hogy ti. a moralitás maga is a tevékenységben (mindenekelőtt a munkában) alakul ki és fejlődik, mert ennek során ismeri fel az ember a kollektívának iránta támasztott követelményeit, s ennek során keletkezik benne a meggyőződés, kötelességérzet, lelkiismeret, felelősségérzet.

A szocialista pedagógiában ezért — a nevelés egységének elve mellett — általánosan érvényesítik a begyakoroltatás elvét. Az erkölcsi követelmények ismerete egymaga még senkit sem tesz erkölcsi személyiséggé. Ehhez arra van szükség, hogy az objektív követelmények szubjektívvé, belsővé váljanak, majd pedig ismét kivetítődjenek, az objektív valóságban realizálódjanak. Ez az állandóan egymásba átmenő folyamat csak a tevékenység során valósulhat meg. A szocialista erkölcsi nevelés ezért társadalmi méretekben az egyénnek a szocializmus építésében való aktív részvételét követeli meg. A kérdés tehát az, miként válnak az erkölcsi tudati komponensek a tevékenység indítékaivá.

A cselekvés belső indítékainak fő formái *a szükségletek és az érdekek*. A szükségletek és az érdekek egyaránt objektívek, vagyis keletkezési feltételeiket és tartalmukat illetően az ember tudatától és akaratától függetlenek. Ez azonban nem jelenti azt, mintha szükséglet és érdek szubjektum nélkül is léteznék. A szubjektum lehet egyes ember (egyéni érdek, az egyén szükséglete), vagy valamely embercsoport, osztály, társadalom (közösségi érdek, a

[2] Rubinstein: Az általános pszichológia alapjai. Moszkva, 1946. 597. old.

Digitized by Google

közösség szükséglete). A szükséglet és érdek mindig a *szubjektum-nak* a társadalmi, vagy a társadalom közvetítésével a természeti környezethez való viszonyát fejezi ki.

Sem a szükséglet, sem az érdek lényegéhez nem tartozik hozzá eredetileg a tudatosság. Valamely szükséglet vagy érdek lehet az ember számára fel nem ismert is. De az embernek *mindig* vannak felismert szükségletei és érdekei is. A társadalom mindenkori fejlettségi fokától függ ezek köre és a felismerés mértéke. Problémánk szempontjából fontos megállapítani, hogy a cselekvés motívumaként éppen az ilyen szükséglet és érdek nat. Ez persze nem feltétlenül fogalmi szintű felismerés, lehet érzéki — tapasztalati is, ezenkívül hamisan is tükröződhet az emberben a szükséglet és érdek. (Így jön létre az irreális szükséglet és a vélt érdek.) A szükséglet nem közvetlenül, hanem csak az érdeken keresztül motívuma a cselekvésnek. A felismert érdek nem más, mint a szükséglet kielégítésére irányuló *tudatos* törekvés, amelyet az jellemez, hogy az ember felismeri a kielégítéshez vezető tevékenységi módot, s az egyén hozzá is fog ennek megvalósításához: differenciálja a lehetséges eszközöket, kiválasztja közülük a legmegfelelőbbet, *célt* tűz ki maga elé. Az érdek felismerési folyamata tehát egyúttal célkitűző folyamat is, amely mindig különböző akarati és érzelmi motívumokkal szövődik át. Az érdek felismerésével eljutunk arra a pontra, ahol a cselekvésnek a szubjektum oldaláról végbe kell mennie. Azért csak a szubjektum oldaláról, mert hogy valóban végbemegy-e vagy sem, s a kívánt eredménnyel jár-e, az végső soron az objektív feltételektől függ.

Nem áll itt módunkban, hogy az érdekek viszonyának egész bonyolult problematikáját akár csak fel is vessük, de röviden érintenünk kell a közösségi (osztály, társadalmi) és egyéni érdek viszonyának kérdését, elsősorban a szocialista, kommunista társadalomban.

A nem-marxista etikai irányzatokban két ellentétes véglettel találkozunk, amelyeknek az alapjuk a társadalmi és egyéni érdek viszonyának az osztálytársadalom valóságos körülményeit visszatükröző megoldása. Ez a két irányzat az egoizmus és altruizmus.

Az egoizmus — a magánérdek és a közérdek viszonyában — a magánérdek prioritásának hangsúlyozása a közérdekkel szemben. Az altruizmus viszont a „közérdek" prioritását ismeri el a magánérdekkel szemben, akár mint az absztrakt „közjót" megtestesítő kizsákmányoló állam érdekeinek előtérbe állítása, akár mint valami általános filantrópia, keresztény felebaráti szeretet, vagy a lemondás, önfeláldozás elve (lásd: Comte: „Másokért élni") fogalmazódik is meg. Ezt a két végletet a marxizmus egyaránt elutasítja. Vannak azonban, akik a marxizmus álláspontját — némi leegyszerűsítéssel — abban a *harmadik* megoldási lehetőségben látják, hogy a társadalmi és egyéni érdek közül egyiket sem lehet

Digitized by Google

a másikkal szemben elsődlegesnek tekinteni, s ezért szerintük nem fogadható el az az álláspont, mely szerint a marxista etikában az egyéni érdeket alá kell rendelni a társadalmi érdeknek. Ez a felfogás a kommunista társadalomban a társadalmi és egyéni érdek közötti teljes azonosságot tételezi fel, amely azután elvezet az erkölcs fölöslegessé válásához. Az egyéni és társadalmi érdek teljes egybeesése ugyanis az embereket minden morális tényező közvetítése nélkül is a kívánatos tevékenységi formák felé irányítaná.

A szocialista társadalom, s ennek viszonyait tükrözve a marxista etika nem ezen a módon haladja túl az egoizmus és altruizmus dilemmáját. Az egyéni és társadalmi érdek megváltozott *viszonyának* megértéséhez az érdek megváltozott *tartalmából* kell kiindulnunk.

A kapitalizmusban a burzsoá egyén érdeke magánérdek formáját ölti fel, vagyis olyan érdekét, amely csak a többi egyén érdekeinek *rovására* valósítható meg. Itt a valóságos közérdek nem más, mint a burzsoázia tagjai magánérdekeinek közérdekként való feltüntetése. A burzsoá állam az uralkodó osztály tagjainak magánérdekét tünteti fel általános érdekként, s ezzel egy illúzórikus közösség (mert az *egész* osztálytársadalom nem lehet valóságos közösség) illúzórikus érdekeinek védelmezőjeként lép fel a társadalom minden tagjával szemben, holott valójában *egy osztály* tagjainak megánérdekeit védelmezi. (Gondolunk a magántulajdonnak jogi, államhatalmi, politikai és erkölcsi eszközökkel való védelmére.) Minthogy tehát a közérdeknek a magánérdek az alapja, amely a magántulajdonosi viszonyok kifejeződése, ezért a közérdek — a burzsoázia közérdeke — ténylegesen csak akkor és ott érvényesül, ahol és amikor a burzsoázia *osztályként* áll szemben más osztályokkal (elsősorban a proletariátussal), s ezek *ellen* érvényesül; a többi esetben feloldódik a magánérdekek antagonizmusában. Minthogy ez a közérdek a politikai szférában valósul meg és fejeződik ki — mégpedig, mint jeleztük, illúzórikus általános érdekként feltüntetve —, s ugyanakkor a gazdasági életben az egyén közvetlenül magánember, a magánérdek hordozója, így létrejön a magánélet és a közélet, az erkölcs és a politika ellentéte. De az úgynevezett magánélet és a közélet területén egyaránt a burzsoázia magánérdekei érvényesülnek, csak az előbbi esetben közvetlenül, az utóbbi esetben pedig az általános érdek illúzórikus, eszményített formájában.

Az egoizmus álláspontja csak azt jelenti, hogy a magánérdek közvetlen érvényesítését annak közvetett érvényesülési módja fölé helyezik, ezt ismerve el tényleges közérdekként. Az altruizmus ennek a fordítottja: nem egyszerűen a társadalmi érdek prioritásának elismerése az egyéni érdekkel szemben, hanem az illú-

Digitized by Google

zórikus általános érdek fetisizálása és prioritásának megállapítása a közvetlen magánérdekkel szemben. De — mint láttuk — ez az általános érdek is a magánérdek sajátos kifejezésmódja, s ezért egoizmus és az altruizmus egyaránt a magánérdek védelmezője, vagyis individualizmus.

A szocialista társadalom viszonyai között megszűnik a régi értelemben vett közérdek és magánérdek. Megszűnik a magántulajdon, s átadja helyét a társadalmi tulajdonnak, s ezzel megteremtődik a minőségileg új társadalmi és egyéni érdek kialakulásának objektív alapja. A szocialista társadalom nem a régi értelemben vett magán és közérdek *új viszonyát* teremti meg, hanem megsemmisíti ezeket, és mindkét póluson, a társadalom és az egyén oldaláról egyaránt új tartalmat ad az érdekeknek, s *ezen új tartalmak között állapítja meg a társadalmi érdek prioritását.* Itt az egyéni érdek már nem veszi fel a magánérdek formáját, hanem feltételezi a szükségletek olyan irányú megváltozását, hogy kielégítésüknek már ne legyen más emberek érdekeinek megsemmisítésére irányuló tendenciája. A társadalmi érdek pedig már nem az egy osztály tagjaira jellemző magánérdekek eszszenciája, amely azután *osztályok feletti* illuzórikus, általános érdekké válik, hanem azokat a valóságos *közösségi* érdekeket foglalja magában, amelyek egyre szélesebb körben a társadalom *minden* tagjának érdekét jelentik, és amelyeknek érvényesítése társadalmi szinten biztosítéka az egyéni érdekek (de nem a magánérdekek) beteljesülésének. Az érdek ilyen természetű átalakulási folyamata a proletariátus osztályérdeke és a proletárok egyéni érdekei formájában már a kapitalizmusban megkezdődik. Ott azonban közvetlenül még csak mint negatívum, mint a fennálló elleni tiltakozás, mint a kapitalizmus megdöntésére irányuló társadalmi tett, a proletariátus valóságos közös és egyéni érdekeként nyilvánul meg. A társadalmi érdek mint általános érdek még nem létezik, de mint a haladó osztály érdeke már megvan és hat.

A proletariátus győzelmével a társadalmi és az egyéni érdek pozitív tartalmat kap, s a szocializmus építése, valamint a szocializmusnak a kommunizmusba való átmenete során egyre inkább megvalósul.

A társadalmi és az egyéni érdek új tartalma határozza meg a kettő közötti viszonyt is, amelynek lényege *egységükben*, a közöttük levő *összhangban* van. Éppen ez a társadalmi és az egyéni érdek közötti egység és összhang alapozza meg a társadalmi érdek valóságos elsődlegességét az egyéni érdekhez *képest*. Ezt nem lehet valamiféle altruisztikus elvnek, az egyéni érdekről való lemondásnak tekinteni, mert a társadalmi érdek nem az *egyéntől idegen*, vele antagonisztikusan szembenálló érdek (mint az osztálytársadalmakban), hanem végső soron feltétele annak, hogy *minden ember* egyéni érdeke megvalósuljon. Ezért a társadalmi érdeknek az

Digitized by Google

egyéni érdek fölé rendelése az egyetlen biztosíték arra, hogy az egyéni érdek társadalmi méretekben megvalósulhasson. Csak a társadalmi érdek elsőbbségének elve teszi lehetővé, hogy megakadályozzuk egyes emberek egyéni érdekeinek túlburjánzását a társadalom, a többi egyének rovására.

A szocializmusban objektíve még megvan a lehetősége annak, hogy az egyéni érdek egyesek esetében magánérdekké váljon. Egyrészt azért, mert az emberek egy részének *tudatában* az egyéni érdek még hosszú ideig magánérdekként jelentkezik, s bizonyos esetekben ez az egyén cselekvésében is realizálódik; másrészt azért, mert a termelés adott fokán nem minden reális egyéni szükséglet elégíthető ki, továbbá megvannak még az osztályok közötti különbségek, az osztályjellegű munkamegosztás maradványai stb.[3] Ezért a valóságos társadalmi és egyéni érdek összhangja alapján az előbbinek az elsődlegessége az utóbbihoz képest itt is a szocialista állam és a politika közvetítésével, a szocialista erkölcs egyre növekvő szerepe mellett érvényesül. A szocialista állam nem az elidegenedés maradványainak egyik formája — bár léte természetesen *maga is jelzi*, hogy még megvannak az elidegenedés bizonyos maradványai —, hanem az elidegenedés teljes megszüntetésének eszköze. Ennek pedig az az oka, hogy a szocialista állam olyan társadalmi érdekeket képvisel, amelyek egészen közel kerülnek az egyéni érdekekhez (anélkül, hogy valaha is teljesen egybeesnének).

Azt mondhatnánk, hogy a szocialista társadalom nemcsak alárendeli magának az egyéni érdekeket, hanem magát is alárendeli a valóságos egyéni érdekeknek abban az értelemben, hogy a társadalmi érdek nem fejez ki valami minden egyes ember életérdekétől *idegen* érdeket, hanem éppen azzal megegyezőt a társadalmilag valóban általános érdek szintjén. Ezt mutatja a szocializmus fő elve: „mindent az emberért, az ember nevében".

A szektás-dogmatikus gyakorlatnak pedig nem azt kell a szemére vetnünk, hogy a társadalmi érdeknek az egyéni érdekkel szembeni elsőségét hangoztatta, hanem azt, hogy a társadalmi érdek megvalósítását az egyéni érdekek megvalósítása *helyett* javasolta. Az altruizmus vádja azért illetheti ezt a gyakorlatot és elméletet, mert a valóságos társadalmi érdek *helyett* egy illuzórikus, fetisizált, az egyéni érdekekkel *szembenálló*, ezek fölött lebegő, képzelt társadalmi érdeket konstruált. Ily módon azután alapelvet

[3] Ez azonban semmiképpen nem takarhatja el szemünk elől az újnak azokat a reménytkeltő hajtásait, amelyek egyre jobban jellemzik az emberek egymáshoz való viszonyát, s amelyre alapozva elérhető a szocialista erkölcs mind szélesebb és intenzívebb érvényesítése. Vitába kell szállnunk azokkal, akik a múlt maradványainak túlértékelésével és a kapitalizmus és a szocializmus között megvont formális és egyoldalú analógiák alapján a mi viszonyaink között is az „eldologiasodás totalitásának", az „egyes emberek magányának" növekedéséről beszélnek általános érvénnyel.

Digitized by Google

csinált a főként különleges szituációkban érvényesülő *áldozathozatal* és *önfeláldozás* követelményéből. Amennyire hibás volt a társadalmi érdek elsőbbségének egyoldalú hangoztatása és ugyanakkor a társadalmi és az egyéni érdek szükségszerű összhangjának elhanyagolása, épp olyan hibás az összhang és egység olyan egyoldalú hangsúlyozása, amely tagadja a társadalmi érdek prioritását.

Az utóbbi időben, amikor országunkban — éppen a szektás-dogmatikus gyakorlat leküzdésének eredményeként is — növekedett a jólét, vagyis a szocializmus társadalmi érdekeinek megvalósulási folyamata közvetlenül pozitív hatással van az egyén anyagi viszonyaira, gyakran találkozunk olyan felfogással, amely szerint az egyéni jólét növekedésével természetszerűen velejár bizonyos kispolgári-individualista magatartás. Ezzel ellenkező nézetek is vannak. Egyesek szerint a szocializmusnak az általános jólét megteremtésére irányuló alapvető tételéből az következik, hogy a szocializmussal összeegyeztethető „a gyűjtés szenvedélye", „a gyűjtés életcéllá emelése", s ez egyáltalán nem tükröz polgári-kispolgári mentalitást. Ezek a hamis nézetek többek között az ún. „frizsider-szocializmus" vitában is hangot kaptak.

Mindkét álláspont eltér azonban a marxista felfogástól. Az egyéni jólét növelésének feladata akkor van összhangban a szocializmus elveivel, ha nem kerül ellentétbe a társadalmi-gazdasági érdekekkel, ha a szocialista építés feladatainak megvalósítására ösztönöz. A „gyűjtés szenvedélye" és „életcéllá emelkedése" azonban már azt jelzi, hogy az egyéni érdek magánérdek formáját ölti, hogy az egyéni érdek fölébe kerekedik a társadalminak. A szocialista nevelés feladata többek között az, hogy már most, amikor még élnek a magántulajdonosi-kispolgári hajlamok, a régi gondolkodás maradványai — s ezek realizálódnak is akkor, ha az egyéni körülmények megengedik — ellensúlyozza ezeket a törekvéseket, s úgy alakítsa az ember morális arculatát, hogy a kicsinyes, szűklátókörű életcélokat szélesebb társadalmi perspektíva váltsa fel a marxista világnézet, a szocialista erkölcs alapján, a társadalmi és az egyéni érdek összhangba hozása segítségével. Ezért nem mondhatunk le arról, hogy a társadalmi érdek elsődlegességének gondolatát bevigyük az emberek tudatába, hogy a közösség, a társadalom szempontjának érvényesítése minden ember személyiségének elválaszthatatlan elemévé váljon, egyéni célkitűzéseiben is.

Nézetünk szerint a társadalmi érdek prioritása a felépült kommunista társadalomban is megtalálható majd, de ott nem közvetíti ezt a szocialista állam és a politika. Az egyénnek a kommunizmus felső fokán sem lesz módja közvetítések nélkül átfogni az *egész* társadalom konkrét folyamatait, s így nem tudja mindig *egészében* mérlegelni az egyéni érdekek biztosítását szolgáló, de

Digitized by Google

ettől mégis *különböző* társadalmi érdek szempontjait. Ennek közvetítése a társadalmi-gazdasági vezetési rendszer mellett a kommunista erkölcs követelményeinek lesz a feladata. A kommunizmusban bizonyos szempontból egyszerűsödnek a társadalmi viszonyok (megszűnik az osztályszerkezet), de az emberek közötti viszonylatok egyre bonyolultabbá, árnyaltabbá, sokrétűbbé válnak. Képtelenség volna azt hinni, hogy az egyéni és a társadalmi érdek összhangja automatikusan valósul majd meg, s nem is lesz felület a közöttük levő súrlódások számára. Márcsak azért is utópisztikus elgondolás ez, mert az egyének különböznek egymástól ugyanazon célok elérésének módozataiban (ha feltételeznénk is a célok alapját képező érdekek *teljes* azonosságát), s ezeknek a módozatoknak nem mindegyike hat a társadalmi és az egyéni érdek összhangja irányában.

*

Az érdekek egymáshoz való, előbb fejtegetett viszonya alapján azt mondhatjuk, hogy a kommunista erkölcs „csomópontja", központi elve a kollektivizmus, a burzsoá erkölcsé pedig az individualizmus. A kommunista erkölcsi személyiség legfőbb jellemvonása tartalmilag az, hogy a szocialista közösség érdekeinek biztosításán *keresztül* törekszik saját egyéni érdekeinek megvalósítására, hogy személyiségének belső, lényegi komponenseivé válnak azok az elvek és normák, amelyek a kommunista kollektivizmusból fakadnak. Meggyőződése, felelősség- és kötelességérzete, lelkiismerete tartalmilag ezeken az elveken nyugszik. Az individualistának is van meggyőződése, felelősség- és kötelességérzete, lelkiismerete, de ezek a tulajdonságok, tartalmuk által meghatározottan, erősen leszűkülnek. Nem az erkölcsi tudat komponenseinek formális létezése ugyanis a lényeges, hanem mindenkori társadalmi tartalmuk. Arról van szó, ki mit tart kötelességének, ki miért érez felelősséget és lelkiismeretfurdalást, kinek *mi* a meggyőződése. A tartalom és a forma között ebben a kérdésben is dialektikus összefüggés van. Az individualista kötelesség- és felelősségérzete, lelkiismerete legfeljebb szűk környezetének tagjait érinti, s főleg önmagára irányul. Az individualizmus velejárója a *közöny* más emberek, a közösség, a társadalom sorsa iránt. Személyiségében központi helyet a maga egzisztenciájának biztosítása foglalja el, ennek a következménye a *társadalmi* passzivitás, a társadalmilag hasznos cselekvéstől való tartózkodás.

A kommunista erkölcsi személyiség kollektivista jellege viszont a kötelesség- és felelősségérzet, a lelkiismeret hatókörének a szűkebb közösségeken keresztül a legtágabb közösségek felé való kiszélesedésével jár és a többi ember, a társadalom ügye iránti magasfokú *éredklődésben* és *segítőkészségben* intenzív társadalmi *aktivitásban* fejeződik ki.

Digitized by Google

ANKÉT

A család a mai szocialista társadalomban

ANKÉT A CSALÁD HELYZETÉRŐL

Lapunk decemberi számában közöltük dr. Kulcsár Kálmán tanulmányát „A család a mai szocialista társadalomban" címmel. A tanulmány vitatott kérdéseiről a szerkesztőség ankétot rendezett. Az alábbiakban közöljük az ankéton elhangzott hozzászólásokat.

ERDEI FERENC *(a Magyar Tudományos Akadémia főtitkára)* bevezetőül a család tudományos vizsgálatának módszertani elveivel foglalkozott. Véleménye szerint a kérdést több szempontból is meg lehet közelíteni. *Először* is szükség van arra, hogy a családdal kapcsolatos problémákat ne csupán a tudati-etikai elvek oldaláról vizsgáljuk, ahogyan ez különböző vitákban gyakran történik, hanem a tényleges társadalmi folyamatok oldaláról kell elsősorban — egy immár nem jelentéktelen történelmi időszak tapasztalatai alapján — elemezni a *társadalmi viszonyok* történelmi átalakulásának a családra tett hatását. Ezt a szociológiai elemzést azonban feltétlenül ki kell egészíteni a családra vonatkozó *programatikus* álláspont vizsgálatával is. A kérdés tárgyalásához tehát tisztázni kell azt is, hogy a szocializmus milyen társadalompolitikát követ a család vonatkozásában. E programatikus álláspontnak az alaposabb elemzése ma még hiányzik, s ez a hiány sok területen érződik: a pedagógia, az építészet területén is, de a bírói gyakorlat bizonytalanságában is. A bírákkal való beszélgetésekből gyakran kitűnik, hogy abban az alapvető kérdésben bizonytalanságban vannak: védeni akarja-e a törvény a családot, vagy sem, illetőleg mit véd és mit nem. Vannak, akik a különböző elméleti és társadalompolitikai megnyilatkozásokból egy félreérthetetlen és határozott családvédő álláspontot olvasnak ki, de vannak, akik szerint a család radikális átalakulásának, a családnak, mint sajátos társadalmi egységnek, a felszámolódási folyamatában vagyunk. Ez a bizonytalanság is a programatikus álláspont vizsgálatát sürgeti. Ehhez elemezni kell a klasszikusok ilyen vonatkozású megnyilatkozásait — nem csupán a történetileg elemzőeket, hanem a programatikusokat is, Engelsnél és különösen Leninnél —, elemezni kell továbbá a különböző pártprogramoknak azokat a téziseit, amelyekben a szocializmusnak a családdal kapcsolatos társadalompolitikája megfogalmazódik, s nem érdektelen az alkotmányok, a jogszabályok tüzetes vizsgálata sem ebből a szempontból. És végül a családdal kapcsolatos problémák vizsgálatának *harmadik* megközelítési módja: az emberek tudatában élő *normatív nézetek* elemzése, a különböző társadalmi osztályok és rétegek szerint.

Szociológia — program — etikai normák

Hozzászólása második részében a Kulcsár Kálmán cikkében felvetett problémákról beszélt. Megállapította, hogy Kulcsár tanulmánya a kérdést csupán az első, a szociológiai szempont alapján vizsgálja, s minthogy nem törekedett a programatikus álláspont tisztázására is, az átmeneti jelenségek

Digitized by Google

elemzésében elbizonytalanodik. Pedig e jelenségek megítélése szempontjából is a legfontosabb kérdés: perspektivikus intézménynek fogjuk-e fel a családot, vagy pedig olyan történelmi törvényszerűséget fogadunk el, vagy teszünk magunkévá, mind morális, mind társadalompolitikai szempontból, hogy tulajdonképpen nemcsak a család *polgári* formáinak a felbomlása folyik, hanem mélyebb értelemben a családnak, mint sajátos társadalmi alapegységnek, intézménynek a felszámolódása is. „Én — mondotta Erdei Ferenc — e kérdésben a család perspektivikus léte, szüksége, funkcióinak kimeríthetetlen gazdagsága mellett szavazok. Nem tudom elképzelni a tartalmas és érdekes emberi életet család nélkül. És ebből a szempontból ítélem meg az átmeneti jelenségeket is."

Dezorganizáció vagy átalakulás?

Ilyen összefüggésben elemezte a család termelő egység voltának kérdését. Hangsúlyozta: a családnak, mint termelő egységnek, a szerepét nem szabad alábecsülni. Ha a jelenlegi helyzetet vizsgáljuk, megállapítható, hogy a mezőgazdasági, de az ipari termelésnek is nem elhanyagolható, sőt igen jelentős része — nem is beszélve a javító és egyéb ellátó szolgáltatásokról — családi keretek között folyik. De így van ez a Szovjetunióban is, ahol a mezőgazdasági termelésnek elég tekintélyes része folyik családi, háztáji keretek között, s a nagyüzemben is sokszor munkaszervezési bázis a család. Nálunk — kezdetlegesebb szervezeti viszonyok közt és alacsonyabb technikai fokon — az intenzív kultúrák művelése szinte elképzelhetetlen a családot bázisnak tekintő szervezeti formák nélkül. A tapasztalat bizonyítja, hogy sokszor a legjobb teljesítményük az így szervezet csoportoknak van. Ez a jelenlegi helyzet. A dolognak van azonban egy másik oldala is: hogyan alakulnak, a távolabbi perspektívákat tekintve, a termelés szervezeti keretei? Teljesen világos, hogy a technikai fejlődés a termelés mind nagyobb hányadának nagyüzemi keretek közt való megszerveződése szükíteni fogja azokat a családi-termelőegységi kereteket, amelyek ma még, a mezőgazdaságban különösen, de egy-két ipari relációban is fungálnak. Nem szabad azonban megfeledkezni az ellentétes tendenciáról sem: mi lesz akkor, ha a munka technikailag magas fokú vagy éppen automatizált üzemekben folyik majd, és az ember szabad ideje — a jövedelmi viszonyok javulásával, az életszínvonal emelkedésével együtt — növekszik? A fejlett tőkésországok tapasztalatai — persze a tőkés viszonyoknak megfelelően — arra mutatnak, hogy a család keretében végzett, az önellátást szolgáló, vagy a különösebb hasznossági cél nélkül, szórakozásként családi, háztáji keretben folytatott munka nem szűnik meg, sőt növekedése is megállapítható. Kétségtelenül tapasztalható, hogy a fejlett, összkomfortos nagyvárosi élet kitermel egy bizonyos törekvést a rusztikusabb, rurális élet iránt is. A perspektíva, a történeti fejlődés prognózisának megrajzolásakor tehát elemezni kell az ellentmondó tendenciákat is. Vitathatatlan, hogy az egyre gyorsuló műszaki-technikai fejlődés következtében a termelés nagyüzemi keretei tovább bővülnek, szilárdulnak és szélesednek; nem feltétlenül következik azonban ebből — figyelembe véve a szabad idő növekedését és sok egyéb tényezőt — a család termelési, fogyasztási és háztartási funkcióinak az elsorvadása.

A család jövője

Ilyen tendenciákat mutatnak a család *termelési* funkciói. De helyesen mutat rá Kulcsár Kálmán vitaindító cikke, hogy vannak a családnak általános *gazdálkodási* funkciói is, amelyek szocialista viszonyok között is nagyon jelentősek. Erre még nyomatékosabban kell utalni. Gondoljuk el: egy-egy családban a családtagok gyakran több forrásból eredő keresete egyesül és bizonyos munkamegosztás érvényesül a keresetek megszerzésében is és a háztartási, nevelési munka elvégzésében is. Mindez *a családi háztartásnak, mint szigorúan önelszámoló egységnek* a keretei között megy végbe. S mindnyájan tudjuk és gyakoroljuk, hogy a családi háztartásnak, mint gazdálkodó

A háztartás, mint önelszámoló egység

Digitized by Google

egységnek van havi és éves terve, sőt távlati terve is van, beruházási programja, sőt van „népességi terve" (a nagyszülők befogadása, vagy a megszületendő gyerekek), van továbbá munkaszervezete és van reprezentációs programja, s utazási terve is. Mindebből a legfontosabb az, hogy az effajta gazdálkodási funkciók nem a „polgári család" velejárói, hanem szocialista viszonyok között is fennállanak, mégpedig nemcsak változott formában, hanem növekvő kiterjedésben is.

SZABÓ IMRE *(a MTA Állam- és Jogtudományi Intézetének igazgatója)* a jog oldaláról vizsgálta a család kérdését.

A fő kérdés, amit Kulcsár felvet — mondotta —: bomlik-e, vagy átalakul-e a család nálunk? Milyen, társadalmilag jelentős adatokat szolgáltat ehhez a bírói gyakorlat? Két nagy vonatkozást lehet itt figyelembe venni: a házasság felbontását és a tartási kötelezettség kérdését. Az utóbbit illetően fel kell figyelni arra az adatra, hogy a bontóperekben a tartás kérdése csak 10 százalékban merül fel, s itt is túlnyomó többségben a gyermekek tartására vonatkozó igényről van szó. Az anyagi kérdés a házasság felbontásával kapcsolatban — tehát az, hogy valamelyik fél (elsősorban a feleség) anyagi igényt támaszt — rendkívüli mértékben háttérbe szorult. Ez is arra utal, amit Kulcsár elvtárs említ, hogy ugyanis a családot illetően a hangsúly a család belső tartalmára tevődik át.

Család és jog

Ami a válásokat illeti, az a tény, hogy a válások száma a 30-as évekhez képest nálunk megháromszorozódott, nem sokat mond, mert ezt még társadalmilag nem értékeltük. A Horthy-korszakban — mint általában a kapitalista társadalomban — nagyon sok tényező hatott közre a válások megakadályozásában, tehát abban is, hogy e kérdések bíróság elé se kerüljenek: a perek rendkívül drágák voltak, az ügyvédi képviselet kötelező volt, az eljárás nagyon hosszadalmas stb. Ezért sokkal több volt a felbomlott család, mint amennyit a válóperek aránya mutatott. Azt kellene többek között elemeznünk, hogy a válások megnövekedett számában milyen szerepe van a válás megkönnyítésének és milyen a társadalmi tényezőknek?

A mi jogrendszerünk megszüntette azt az állapotot, amelyben a jog érdemben meghatározza a válásnak, vagyis a család felbomlásának jogilag elfogadható okait. Nincsenek tehát jogi válási okok, olyan értelemben, mint korábban voltak, amikor a törvény pontosan felsorolta, milyen esetekben tekintendő a házasság (s ezzel együtt a család) felbomlottnak. A mi törvényünk csak annyit mond, hogy a váláshoz komoly és alapos okra van szükség. Lényegében tehát a társadalomra bízza azoknak a tényeknek és normáknak a meghatározását, amelyek mellett a házasság, a család felbomlottnak tekinthető és jogilag is felbontható. Ez — állapította meg Erdei Ferenc hozzászólására utalva — némi bizonytalanságot okoz a bírói gyakorlatban, mert a társadalom nem szállítja ezeket a normákat, vagy nem szállítja elég gyorsan és állandó jelleggel az erre vonatkozó erkölcsi elveket.

Ez bizonyára összefügg azzal, hogy a válási perekben nagyjában-egészében a felek akarata érvényesül, tehát a házassági kapcsolatban levők vagy voltak véleménye határozza meg alapjaiban a házasság felbontását; a bíróság ugyanis 93,4 százalékban a kérelemnek helyt ad. Ez a jogászok számára azt a problémát veti fel, hogy mi a társadalmi haszna vagy értelme az ilyen eljárásnak? Az utóbbi években az arányokban bizonyos változás állt be, mert az elutasítások száma emelkedett, vagyis, úgy látszik, hogy a bíróságok itt általában szigorúbbakká váltak, de ennek az elvi alapjait nehéz megtalálni. *A bíróságok a társadalomtól várják a választ.* A házasság és a család fennállása ugyanis elsősorban nem jogi kérdés. A bíróság csak értékel bizonyos társadalmi tényeket, amelyek meghatározott társadalmi, érzelmi stb. tényezők hatására jöttek létre, s noha gyakorlatával ezekre visszahat, ez aránylag csekély befolyás.

Digitized by Google

Végül az irodalom szerepéről beszélt: „Minthogy keressük azokat a megnyilvánulásokat, amelyek valamilyen módon a családra vonatkozó erkölcsi és társadalmi felfogást kifejezik és közvetítik, többek között az irodalom felé is fordulunk. Nem szeretnék túlzottan általánosítani, de azt hiszem, hogy a családot illetően szépirodalmunkat többé-kevésbé az jellemzi, hogy tagadja a kispolgári erkölcsöt, vagyis bírálja és elveti a családot illető polgári, álszent felfogásokat, de nagyon kevés elemet lehet találni az irodalomban, amely a család új, nálunk alakuló pozitív vonásaira, a család új problémáira mutatna rá; más szóval, irodalmunk inkább azon az álláspontom van, hogy a család bomlik, nem pedig azon, hogy átalakul, változik. Ezt azért kell szóvá tennünk, mert a család kérdésében (és nyilván más kérdésekben is) az irodalom számottevő közvélemény alakító tényező.

Irodalmunk és a család

Mi, jogászok, ugyanis a társadalomtól, a közvéleménytől — és ezen belül természetesen az irodalomtól is — várjuk a családra vonatkozó erkölcsi és társadalmi felfogás kifejezését."

DR. LENGYEL LÁSZLÓ *(a Központi Statisztikai Hivatal Közgazdasági Főosztályának osztályvezetője)* hozzászólásában a családnak a tanulmányban közölt meghatározását bírálta. A tanulmány szerint „a család... a két nemhez tartozó személyek szervezett együttélését jelenti...". Ez a meghatározás nyilvánvalóan elégtelen, hiszen nem foglalja magában azokat a jellemző jegyeket, tényezőket és funkciókat, amelyek a családot családdá teszik. Nem egyszerűen a minden áron való definiálás igénye, hanem a tudományos igényű elemzés támaszt szükségszerűen olyan követelményeket, hogy világosan rögzítsük a vizsgálódás tárgyát. A család „válságáról", „dezorganizációjáról", „megszűnéséről", vagy éppen „családvédelemről" szólni anélkül, hogy rögzítenénk, mi van válságban, mi dezorganizálódik, mi szűnik meg, vagy éppen mit kívánunk védeni, csak nagyon felszínesen lehet. S a dolog ilyen tárgyalása nem engedhető meg, mert a gyakorlati életben a jogi értelemben vett családnak igen nagyfokú változatossága fordul elő, kezdve attól, hogy egy férfi és egy nő (nem ritkán maximális függetlenséggel és cselekvési önállósággal, esetleg mindenfajta jövedelmi közösség létezése nélkül is) pusztán szexuális igényei „szervezett" kielégítése céljából él együtt, egészen addig — és a patriarchális család maradványaként elsősorban falvakban az ilyen sem ritka —, hogy a nő, míg az „emberek" esznek, azok igényeit, kívánságait lesve a hátuk mögött áll és nem ülhet az asztalhoz. Világosan kell rögzíteni — mondotta — azt is, hogy mi volt a magántulajdonon alapuló társadalomban, közelebbről a kapitalista társadalomban, a család, mik voltak főbb funkciói, s ha ez világos, akkor lehet érdemben megválaszolni azokat a változásokat, amelyek egyfelől általában a gazdasági fejlődés miatt bekövetkeznek, másfelől azokat, amelyeket a konkrét társadalmi-gazdasági viszonyok determinálnak.

A definíció fontossága

SCHMIDT ÁDÁM *(a MTA Közgazdaságtudományi Intézetének munkatársa)* szintén a családnak Kulcsár által adott meghatározását bírálta. Az adott fogalommeghatározás alapján — mondotta — például a *többgenerációs családok problémája* nehezen jellemezhető, márpedig ez, különösen a jelenlegi körülmények között feltétlenül figyelmet érdemel. Bár a kérdés még behatóbb megvizsgálásra szorul, annyi feltételezhető, hogy a többgenerációs családok tekintetében falun és városban eltérő tendencia érvényesül. Falun, ahol a többgenerációs családok régen általánosak voltak, az ilyen családformák, főként a fiatalok elszakadása következtében, megszűnni kezdenek; városban viszont a lakáshelyzetből, a nők foglalkoztatottságának növekedéséből és egyéb okokból következően, egyre inkább kialakulnak —

A többgenerációs családok

Digitized by Google

lehet, hogy csak átmeneti jelleggel. A városban megjelenik a „nagymama- és a nagypapa-probléma", amely nemcsak novella- és színdarabtéma, hanem a szociológiának is vizsgálatra érdemes kérdése.

A cikk szerint „a mai családra bizonyos fokig ráillik a gazdálkodási egység kifejezés", A család azonban nem csupán gazdálkodási vagy gazdasági egység, hanem konkrétabban megjelölve *jövedelmi közösség* is. A jövedelem — több más tényező mellett — a család kialakulásának egyik tényezője, tehát mint *csoportképző tényező is szerepet játszik. A család nagysága és a jövedelem között* figyelemre méltó összefüggések állnak fenn; így pl. a családnagyság és a családi jövedelem nagysága nagyjában párhuzamosan alakul, a családnagyság és a családon belül az egy főre eső jövedelem viszont fordított arányt mutat. A jövedelem nem csupán a család anyagi helyzetét szabja meg, hanem ezen felül egyike azoknak a tényezőknek, amelyek a családnak a *társadalmi rétegződésben elfoglalt helyét* is befolyásolják. Jelentős tényezője a jövedelem a családon belül kialakuló helyzetnek is.

A jövedelemszabályozás és a család

A szociológia szempontjából *elsőrendű jelentőségű a jövedelemszabályozás*, a szocialista állam tudatos jövedelempolitikája, azaz, hogy a keresők jövedelmét az állam mennyiben és milyen formában egészíti ki ún. juttatási jövedelmekkel. A pénzbeli juttatások (mint pl. a táppénz, a nyugdíj, a családi pótlék) közelebbről befolyásolják a családok anyagi helyzetét, fejlődési lehetőségét; a szolgáltatási jellegű juttatások pedig (pl. a gyermekgondozási és nevelési intézmények szolgáltatásai) még a család életformáját, sőt élettartalmát is befolyásolják.

Behatóbb megvizsgálást igényel a *családra ható erők kérdése.* Csak a probléma lényegét jelezve: a családon belül hatnak bizonyos — érzelmi, etikai, gazdasági és egyéb jellegű — összetartó erők, de érintik a családot bizonyos kapcsolat lazító, esetleg szétszakító erők is (pl. a fiatalok önálló életre törekvése, munkahelyi lekötöttség, más területen levő munkahelyre kerülés, vagy áttelepülés stb.). A családra ható erőkkel kapcsolatban érdemel figyelmet a *családnak mint csoportnak a többi társadalmi csoporttal való kapcsolata.* A család tagjai más társadalmi csoportoknak is tagjai (pl. munkahelyi csoportnak, társadalmi, tudományos, sportegyesületnek, vagy akár ultipartinak), s a családon kívüli csoportokhoz tartozás magára a családra is hatást gyakorol. A hatás egyes esetekben előmozdíthatja a család együttmaradását, fejlődését, más esetekben viszont a családra nézve szétszakító vagy bomlasztó jellegű is lehet. A családon kívül, esetleg több csoporthoz való tartozás hatásainak vizsgálata a szociológiának szintén feladata. Az erre vonatkozó vizsgálat megkönnyítheti a családvédelem problémájának megoldását is.

KÓSA ERZSÉBET *(a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Filozófiai tanszékének adjunktusa)* hozzászólásában helyeselte azt a törekvést, hogy a család kérdését elsősorban szociológiai oldalról közelítsük meg. A család elemzésének ez a leghiányosabb oldala. A demográfiai vonatkozásokkal szemben például hazai viszonylatban nagyon elmaradott a kérdés szociológiai elemzése. Ehhez járul, hogy a filozófiában — közelebbről a történelmi materializmusban — sem kap megfelelően helyet ez a kérdéskör. Ez vonatkozik a filozófiai elméleti munkára, de a gyakorlati filozófia oktatásra is. Ez a helyzet különösen tarthatatlan olyan időszakban, amikor — mint a mi jelen viszonyaink között — a család *átmeneti* időszakának rendkívül bonyolult és ellentmondásos viszonyait éljük. Ilyenkor a párt- és a tömegszervezetek propagandamunkája sokat segíthetne, de a kérdés elméleti kifejtésének elmaradása akadályozza ezt.

Ugyancsak hiányzik a család kérdéseinek megfelelő elméleti (filozófiai és szociológiai) kidolgozása a társadalmi gyakorlat olyan területei számára,

Digitized by Google

mint pl. a jogi gyakorlat, az építészet stb. Részben tehát elméleti, részben gyakorlati okok igénylik a kérdés szociológiai és filozófiai elemzését, kiegészítve ezt a család morális szempontból történő vizsgálatával. A családi erkölcs vizsgálata azért volna rendkívül fontos, mert az amúgy is lassan kialakuló szocialista erkölcsnek egyik legelmaradottabb területe a családi kapcsolatok erkölcsi tartalma. Nagyon sokszor olyan emberek magánéletében, akik a közéletben nagyjából a szocialista erkölcs normái alapján tevékenykednek, a családi életben nem is egyszerűen a maradványa van meg a polgári-kispolgári erkölcsnek, hanem osztatlanul az uralkodik. Persze, ezeket az erkölcsi viszonylatokat is részben szociológiai, sőt szociográfiai oldalról kell megközelíteni.

Ezután a vitaindító cikk néhány megállapításával szállt vitába. Mindenekelőtt azzal, hogy a cikk a szocialista társadalmi viszonyok kialakulásának hatását a következő tényezőkben látja: először is a házasságkötéseknél a gazdasági mellékszempontok eltűnése és ezzel párhuzamosan a szerelem előtérbe kerülése. A cikkíró — nagyon helyesen — tendenciaként fogalmazza meg ezt. Ezt azonban a maga bonyolultságában kell elemezni. A valóságban ugyanis ellentendenciákkal is találkozunk, amelyek fékezik az említett folyamatot. Amíg munka szerinti részesedés és ebből fakadó jövedelemkülönbségek vannak, amíg a szocialista államhatalom részben elkerülhetetlen elkülönülése létezik, addig anyagi, objektív alapja is van annak, hogy személyi tulajdonságok, emberi érzelmek (adott esetben a szerelem) pénzviszonyokkal, hivatali beosztással stb.-vel szövődjenek össze. Ilyen körülmények között tehát a különböző módon kötött érdekházasság nem csupán és nem kizárólag múltbeli csökevény, és végleges eltűnése is csak lassan, végső soron csak a kommunizmus viszonyai között történik meg. Ha az említett ellentendenciák lassító hatását nem vesszük figyelembe a jelenlegi családi viszonyoknak és létrejöttüknek elemzésénél, ha óhajainkat e téren a valósággal azonosítjuk, szóval ha eltúlozzuk a szocializmus viszonyai között eddig végbement változások mértékét, akkor a kérdések helyes megoldása lehetetlen.

A szerelem és a „gazdasági mellékszempont"

A szocialista társadalmi viszonyok kialakulásának hatását a családi viszonyokra a cikk még két tényezőben látja: a nők tömeges munkavállalásában és a magánháztartásnak társadalmi iparrá alakulásában. Kósa Erzsébet vitába szállt a cikk szerzőjével abban, hogy ezeket a szocialista társadalmi viszonyok következményének tekinti. Kiemelte, hogy a család szociológiai elemzésénél meg kell különböztetni egyrészről azokat a jelenségeket, amelyek általában a nagyiparral kapcsolatosak, tehát a kapitalizmusban kezdődnek el — bár más-más módon nyilvánulnak meg kapitalista és szocialista viszonyok között — másrészt azokat, amelyek csak a szocialista társadalomban mennek végbe. A nők munkába állása és a magánháztartás „társadalmi iparrá alakulása" az előbbi csoportba tartozik. Mindkét folyamat a tőkés nagyipar szülötte, mint erre Marx a Tőkében többször rámutat. A szocializmus viszonyai között persze ellentmondásmentesebben megy végbe mindkét folyamat és lényegesen meg is gyorsul. (Ha nálunk az említett két folyamat úgy tűnik fel, mintha a szocializmus termelési viszonyainak a következménye lenne, az a magyar kapitalizmus fejlődésének sajátszerűségeiből fakad.) Az ilyen esetekben nem az a feladat, hogy a szocialista termelési viszonyoknak tulajdonítsunk olyan folyamatokat, amelyek mindenfajta nagyiparnak szükségszerű következményei, hanem az, hogy elemezzük azokat az eltérő módokat, ahogyan azok kapitalista és szocialista viszonyok között realizálódnak.

Család — nagyipar — szocializmus

Lényeges kérdésként emelte ki a hozzászóló nézeteltérését a cikkíróval a következő kérdésben: a cikkíró szerint a női munka bizonyos feszültséget

Digitized by Google

is teremtett, mert „a női biológiai funkciók sok tekintetben szembekerülnek a termelőmunkában való részvétellel", de azokkal a követelményekkel is, amelyek ennek alapján felszínre kerülnek. Kulcsár helyesen látja, hogy ellentmondás, feszültség jelentkezik e téren. De tegyük fel világosan a kérdést: mi kerül szembe mivel? Kulcsár szerint „a női biológiai szerephez kötött funkciók" a „termelőmunkában való részvétellel". Ha az ellentmondás ezek között feszülne, akkor megoldása vagy az, hogy a nők a biológiai szerephez kötött funkcióknak nem tesznek eleget, vagy az, hogy nem vesznek részt a termelőmunkában. A felszólaló szerint az ellentmondás másban rejlik: a nők biológiai szerepéhez kötött funkciók azzal *a móddal és azokkal a körülményekkel* kerülnek szembe, amelyek között a nők munkába állnak. Nem kielégítő pl. még sem mennyiségben, sem minőségben a gyermekellátási intézmények (óvodák, bölcsődék, iskolai napközi otthonok, közétkeztetési hálózat stb.) munkája. Általában ismert jelenség, hogy a nők munkába állását nem párhuzamosan, hanem elmaradva kíséri ezen intézmények fejlesztése éppúgy, mint a női egyenjogúságot *gyakorlatilag* elismerő közvélemény alakulása. Az ellentmondás, a feszültség ebből származik, tehát feloldásának útja sem az, hogy a nők ne vegyenek részt a társadalmi termelőmunkában, vagy hogy ne hozzanak világra és ne neveljenek gyermekeket, hanem az, hogy az említett területeken jelentkező lemaradásokat minél előbb szüntessük meg. A cikk szerzője nagyon helyesen látja viszont, hogy a nők egyenjogúsága csak részben jogi kérdés. A jelzett ellentmondás, amely a nők tömeges munkavállalásával kapcsolatban felmerült, részben éppen abból származott, hogy sokáig elintézettnek tekintettük a női egyenjogúság kérdését azzal, hogy állampolgári jogok tekintetében egyenlővé váltak a férfiakkal. Pedig ez a jogi vonatkozás csak kezdete a dolognak, ez után előtérbe kerülnek az ezzel kapcsolatos gazdasági és erkölcsi problémák. A hiba éppen az volt, hogy ezeket a gazdasági és ideológiai vonatkozásokat korábban nem vettük kellőképpen számba.

A női munka és a közszolgáltatás

Felveti a cikk a család gyermeknevelő funkciójának kérdését. Nálunk is, a Szovjetunióban is viták folynak arról, lesz-e a családnak a jövőben gyermeknevelő funkciója. A Szovjetunióban pl. Sztrumilin úgy véli, hogy nem lesz, Harcsev pedig igenlő választ ad e kérdésre. Itt a hozzászóló kiemelte, hogy részben a funkció mellett, részben ellene szóló tendenciák jelentkeznek. Ellene szól például a nevelés évszázadokon át kimutatható fokozódó társadalmasodása és az, hogy a család „szakszerűtlenül" nevel. Mellette viszont olyan tendenciák szólnak, mint pl. az, hogy ha a gyermekek anyagi ellátása és manuális gondozása nagyrészt társadalmi keretekben történik, akkor a szülőknek eddig ezekre fordított tevékenysége felszabadul és a gyermekek szellemi, morális nevelésére fordítható. Általában a szabad idő növekedésével realizálni lehet olyan szülői törekvéseket, amelyeket a nevelésben realizálni akartak, de gyakorlati okok miatt ez lehetetlen volt. A kommunizmus semmi esetre sem a pozitív emberi érzelmek elsorvasztása irányában hat; ellenkezőleg: lehetővé teszi, hogy ezeknek elidegenedettsége feloldódjon, s így ezek kiteljesedjenek. Ez vonatkozik a gyermek és a szülők kapcsolatára is, ha e kapcsolat konkrét formái és módjai változnak is. Ezekhez hozzá kell még tenni, hogy a személyiség fejlődésének nagyon lényeges emocionális oldalai vannak, és a jelenlegi pedagógiai tapasztalataink azt mutatják, hogy a család nélkül nevelődött gyermekek rendszerint etekintetben hátrányos helyzetben vannak. Igaz viszont az, hogy gyermeknevelő társadalmi intézményeink sem olyanok ma, mint amilyenek majd a kommunizmus emberének rendelkezésére állnak. A kérdés eldöntéséhez sok egyéb tényező mellett ezeket a kérdéseket is meg kell vizsgálni. A felszólaló azonban jelenleg és praktikus oldalról nem ebben látja a fő problémát, hanem abban, amit a cikk írója a család *jelenlegi* gyermek-

A család gyermeknevelő funkciója ma és holnap

Digitized by Google

nevelő funkciójával kapcsolatban felvet, kiegészítve ezt még egy ellentmondással: abban, hogy a társadalomban általános igény jelentkezik a tervszerűség és szakszerűség iránt, ezzel szemben a családban folyó nevelést az autodidakta módszerek, az ösztönösség és a szakszerűtlenség jellemzi. Ezért pártpropagandánkban is még nagyobb figyelmet kellene fordítani ilyen jellegű pedagógiai kérdésekre.

A család átalakulásával kapcsolatban megfigyelhető még a vérségi és általában a rokonsági kötelékek intenzitásának lazulása. Egyelőre nem szociológiai mérések, hanem a tapasztalatok alapján úgy látszik, hogy egyre nagyobb szerepet kapnak az emberek kisebb csoportjainak, mikroegységeinek tagjainál az egymáshoz kapcsolódásban a munkahelyi kapcsolatok, az azonos érdeklődési kör, azonos szenvedélyek, szórakozási igények stb., szemben a vérségi, rokonsági kötelékekkel. Ha ezt a hipotézist szociológiai anyagokkal igazolni lehet, akkor az a családra vonatkozólag két konklúzióval is jár: egyrészt a rokonságot is magába foglaló, tágabb értelemben vett család jelentőségének a csökkenése, másrészt a szűkebb értelemben vett család tagjainak (anya, apa, gyermekek) a korábbinál nagyobb viszonylagos önállósága. Ezt a nagyobb önállóságot részben a nőknek a termelőmunkában való részvétele, részben a fenti jelenség magyarázza. Ez a megnövekedett viszonylagos önállóság nem jelenti viszont feltétlenül az érintett személyek egymáshoz fűződő érzelmeinek intenzitásbeli csökkenését. Ennek kiemelését a hozzászóló fontosnak tartja, mert nagyon sokszor azt beszélik, ha pl. a férj és a feleség nem együtt jelenik meg egy baráti találkozón, hogy nyilvánvalóan „baj van közöttük", ugyancsak sok szülő e megnövekedett önállóságot gyermekei részéről a szeretet hiányaként magyarázza stb. Pedig ez a személyiség gazdagodó fejlődéséből következik. Ennek a viszonylagosan nagyobb önállóságnak meg nem értése sokszor súrlódásra vezetnek a család tagjai között. A másik oldalon jelentkezik az a — típusát tekintve szintén polgári — felfogás is, amely ezt az önállóságot felelőtlenséggel, a többi családtag érdekei iránti teljes közömbösséggel cseréli fel. E viszonylagosan nagyobb önállóságnak a tendenciájával kapcsolatosan felmerülhetnek természetesen konklúziók az építészetre, a lakás belső kialakítására vonatkozóan is.

A családtagok nagyobb önállósága

Érintette Kósa Erzsébet a családi erkölcs területének két problémáját is. Rámutatott arra, hogy az emberek fejében a családi erkölccsel kapcsolatos normák gyakran még a régi erkölcsi ideál-típus alapján élnek, noha a gyakorlatban ezeket már csak részben, vagy egyáltalán nem lehet realizálni. Ebből konfliktusok tömege származhat. De ellentmondás keletkezhetik a mi viszonyainknak megfelelő általános szemlélet tudati elfogadása és ennek gyakorlati alkalmazási igénye között is. Egy lengyel mérés adatai szerint pl. a megkérdezett férfiak 84 százaléka igennel felelt arra a kérdésre: helyesli-e, hogy a nők kereső munkát vállaljanak, de ugyanezen férfiak 76 százaléka nemmel válaszolt arra a kérdésre: helyesli-e saját felesége kereső munkáját. A családi erkölcs területén is rendkívül nagy mértékben eltérhet egymástól a gyakorlat és e gyakorlatot tükröző erkölcsi tudat. A régi erkölcsi ideálok nagyon meglassítják a család átalakulásának folyamata és a nők valóságos, teljes egyenjogúságának létrejöttét is.

A felszólaló ezután a generációknak a családban jelentkező viszonyával kapcsolatban utalt arra, hogy a generációk problémája ma nem korlátozódik a minden társadalmi rendben szokásos módon felvetődő és nagyrészt életkori sajátosságokból fakadó problémákra. Nálunk mind mennyiségi, mind minőségi oldalról a szokásostól eltérő problémák jelentkeznek. Jelenlegi viszonyaink között ugyanis a társadalmi mozgás rendkívül erősen felgyorsul. Ebből következik az, hogy az egyes nemzedékek által megélt általános társadalmi tapasztalatok — s köztük nem utolsósorban a politikai tapasztalatok

A generációk viszonya

Digitized by Google

— és hatások már tíz-húszéves korkülönbség esetén is eltérőek. A társadalmi átrétegeződés szintén a szokásosnál nagyobb mértékű. Ez szintén az előbbi irányban hat, és mindezek együttvéve jelentkeznek a realizálni kívánt ideális életmódok fokozott eltérésében, ugyanazon társadalmi jelenségek eltérő erkölcsi és egyéb megítélésében stb. Minőségi oldalról — és a felszólaló ezt tartja lényegesebbnek — elkezdődött társadalmi méretekben az a folyamat, amelynek eredményeképpen a generációk egymás közötti kapcsolata átalakul. A magántulajdon viszonyai között a generációk egymás közötti viszonyait részben — sőt időnként, elsősorban az uralkodó osztályokban csaknem teljesen — anyagi tényezők rögzítették. A szülői akarat érvényesítésének lehettek olyan eszközei, mint az örökségből való kitagadás, a hozomány megvonása, a gyermekek felneveléséhez szükséges anyagi hozzájárulás megtagadása stb. A gyermeknek a szülők iránti tisztelete összekapcsolódott a tőlük várt vagy megkapott anyagiakkal. Ezek az anyagiak, amelyek többé-kevésbé megbízhatóan rögzítették évszázadokon át generációk viszonyát és egyúttal el is embertelenítették azt, a magántulajdon megszűnése után mind szűkebb térre szorulnak. Helyükbe a szülők egyéni tulajdonságainak, személyes magatartásuknak és pozitív vonásaiknak tisztelete lép. Ez lesz a szülőtisztelet valóságos, emberi alapja.

Ezek alapján Kósa Erzsébet rámutatott arra, hogy az előtte szóló Erdei Ferencnek az a jogos kérdésfelvetése, amely szerint nincsen elméletileg kellőképpen tisztázva a családvédelem kérdése, még differenciáltabban vetődik fel. A családdal kapcsolatos elméleti munkának ugyanis az lenne az egyik elsőrangú feladata, hogy tisztázza: *mit védjünk* a család jelenéből, és *mit ne védjünk*, melyek a jelenlegi családi viszonyok elhaló, és melyek a kifejlődőben levő, társadalmi támogatásra és védelemre szoruló, új, pozitív elemei.

SZÁNTÓ MIKLÓS *(a MTA Szociológiai Kutató Csoportjának munkatársa)* a konkrét szociológiai felmérések néhány tapasztalatával egészítette ki a kirajzolódó családképet. A tendenciák és ellentendenciák harcát lehet úgy is megrajzolni — mondotta —, hogy egymás mellett mutatjuk be a különböző, ellentétes irányzatokat, azzal, hogy van ez is, van az is. Ez azonban minden, csak nem marxista dialektika. És ezen a módszeren az sem javít, ha az átmenetiség kényelmes formuláját borítjuk az irányzatok és ellenirányzatok birkózására. Azt kell elemeznünk, hogy az átmenet honnan hová vezet; melyek azok az elemek, amelyek nőnek és erősödnek, melyek azok a vonások, amelyek tért vesztenek és milyen konkrét feltételek segítik vagy akadályozzák ezt a folyamatot.

Családtervezés

Példaként a munkát vállaló nők számának alakulását említette, összefüggésben a gyermekek számával. Idézte „A nők helyzete a munkahelyen és otthon" c. KSH-kiadvány adatait, amelyek azt mutatják, hogy a gyermekek számának emelkedése arányában csökken a munkát vállaló nők száma. Ez a csökkenés egy gyerek esetében még nem tapasztalható, szinte ugrásszerűvé válik 2, s különösen 3 vagy több gyermek esetében. Az említett felvétel keretében a nem kereső nők 49,3 százaléka kijelentette, hogy azért nincs munkaviszonyban, mert különben nem tudná megfelelően ellátni gyermekeit. Ez is bepillantást ad a családok életébe, s megérteti azt a feszültséget, amelyet a munkavállalás óhaja és a gyermek iránti vágy közti ellentmondás okoz, s amely — persze más tényezők befolyásának társulásával — korlátozóan hat a gyermekszületési arányszámra, vagy fordítva: gátolja a nők munkába állásának egészséges irányzatát. Elsősorban ilyen összefüggések befolyásolják a családtervezést is. Ezt az ellentmondást feloldani csak a gyermekintézmények számának nagyarányú növelésével, a háztartási munka megkönnyítésével lehet.

Felhívta a figyelmet arra is, hogy tudományos módszerekkel még nem

Digitized by Google

vizsgáltuk meg azoknak a családoknak életmódját, életviteli gondjait és tapasztalatait, ahol férj és feleség más-más műszakban dolgozik, vagy ahol a háziasszony — a családi háztartás középponti tényezője — többműszakos munkát vállal. 1960-ban a munkásnőknek majdnem fele (48,1 százaléka), az alkalmazotti munkakörben dolgozó nőknek csaknem egyötöde (18,5 százaléka) két vagy több műszakban dolgozott. A családok persze arra törekednek, hogy a fellépő nehézségeket áthidalják. Ezek a problémák játszanak szerepet abban a jelenségben, amelyet Schmidt elvtárs a többgenerációs családok kialakulásaként jellemzett. Ez a magyarázata, hogy a valaha rettegett anyós-komplexum eltűnt. A nagymama keresett és megbecsült háziáldássá lett. Érdemes ismét a tényeket vizsgálni.

Többgenerációs családok és az életforma

AZON HÁZTARTÁSOK SZÁZALÉKARÁNYA, AMELYEKBEN A HÁZTARTÁSVEZETŐ ASSZONY ANYJA VAGY ANYÓSA SEGÍT A HÁZIMUNKÁBAN, A HÁZTARTÁS NAGYSÁGA SZERINT

	A megkérdezett nő	
	kereső	*nem kereső*
	%	%
2 tagú háztartásokban	4,3	0,9
3 tagú háztartásokban	9,8	2,2
4 tagú háztartásokban	21,8	4,1
5 tagú háztartásokban	38,3	7,1
6 vagy több tagú háztartásokban	41,4	13,5
Átlag:	16,5	4,2

A többgenerációs családok kialakulása *tehát nem csupán a lakáshelyzet következménye, mint sokan vélik:* az az ellentmondás jelentkezik ebben a jelenségben, hogy a háztartás társadalmi iparrá történő átalakulása nem tartott lépést a nők munkába állásának folyamatával. A fő tendencia kétségtelenül az, amiről Kósa elvtársnő beszélt, hogy a generációk közötti kapcsolat bizonyos — elsősorban anyagi — vonatkozásokban lazul, másfelől viszont ezzel ellentétes tendencia is érvényesül: a jelenlegi helyzet ellentmondása ezt a kapcsolatot szorosabbra is fűzi. Ez a jelenség, amely az asszonyokat sok gondtól szabadítja meg, gyakran — világnézeti kérdésekben és gyermeknevelési ügyben — súlyos konfliktusok forrásává válik. Az is igaz viszont: ahogyan a nagymamák — egyre növekvő számban — maguk is a munka iskoláján nevelődve, tehát a nyugdíj korhatárt elérve, vállalják az unokákkal való törődést, úgy csökken a súrlódási felület, bár valószínű, hogy teljesen nem tűnik el. Pedagógiai szempontból sem elhanyagolható, hogy sok családban a gyermeknevelést így tulajdonképpen a nagyszülők végzik, s nem a szülők, ahogy az a felszínen jelentkezik.

A nő munkába állása, a házastársak azonos vagy eltérő műszakbeosztása alapvetően befolyásolja a család életformáját és ezzel a családtagok kulturális lehetőségeit. Az angyalföldi szabadidőfelvétel során kitűnt, hogy milyen egyenetlen ritmusú a munkáscsalád egész élete, ha az asszony csak háztartást vezet; egész napja elaprózódik, szétforgácsolódik. Nagyon nehéz volt összeállítani a vizsgálatot megelőző nap negyedórákra felbontott mérlegét, hiszen az asszonyok maguk is, a kikérdezés során, döbbentek rá arra, hogy drága idejük szinte nyomtalanul folyt szét. Ha a házastársak azonos műszakban dolgoznak, akkor az életritmus egyenletes, és ennek következményeképpen homogénebbé válik a család. Megváltozik a férj—feleség viszony, a régi alárendeltségi kapcsolat helyett a családban betöltött szere-

A szabad idő és a család

Digitized by Google

pük tekintetében mellérendeltség alakul ki. Megbeszélik a „beruházásokat", a háztartásvitel terhelosztása arányosabb. Az ilyen család sokkal inkább jelent kulturális egységet is.

A polgári szabadidő-szociológia néhány vizsgálata arról tájékoztat, hogy naponta, a munkaidő után nyert szabad órák eltöltése inkább egyéni jellegű, a hétvége és az évi szabadság kihasználása inkább családi keretek közt történik. Ezt a helyzetet — más feltételek szerint — módosítja a gépkocsi-tulajdon és a családi ház. Nem is beszélve a televízióról, amelynek életformaalakító hatása óriási. A felszólaló is azt tapasztalta, hogy a családok — szülők és gyermekek — általában együtt töltik a hétvégét; az évi szabadság azonban, elsősorban az intézményes megoldás hiányában, nem családi jellegű. A nők helyzetére vonatkozó 1960-as KSH-felvétel adatai szerint a kereső nők 67,2 százaléka nem üdült az előző évben, és csak 11,7 százalékuk nyaralt férjével és gyermekeivel együtt.

A család kulturális funkcióját jelentősen befolyásolja a kor-összetétel is. A középiskolás korú fiatalság már külön szórakozik. A generációk viszonylagos és korai önállósulása etekintetben különös erővel érvényesül. Az iskolai végzettség terén lemérhető növekvő különbség — szülők és gyermekek közt — csak erősíti ezt az önállósodási tendenciát.

Szántó Miklós egyetértett az előtte szólókkal abban, hogy a családok nem elszigetelt egységekként élnek a társadalomban, hanem sokféle közvetítő kapoccsal — rokonság, szomszédség, munkahelyi kollektíva stb. — kötődnek a közösséghez, s ezt a megállapítást a szociológiai felmérések tapasztalataival egészítette ki. Érdekes kérdés, hogyan alakul például a mi körülményeink között a családok „társasági környezete". Régen a családok társasága elsősorban a rokonságból, szomszédságból alakult ki. Mai felvételi tapasztalataink szerint — ezek túlnyomórészt városiak — már az érdeklődési körök azonossága, mégpedig zömében a munkahelyek a társaság forrásai, különösen a munkások esetében. Az értelmiségi családoknál nagy szerepe van az iskolai barátkozásnak, hiszen az egyetemi évekig koptatják együtt az iskolapadot, és a közös szellemi élmények növelik az összetartozás érzését. A tapasztalatok szerint azonban a 40 éves kort elérve már csökken ez a hatás, és a munkahelyről eredő társaság-szerveződés válik erősebbé. A társasági „hinterland" fontos szerepet játszik abban, a számunkra leglényegesebb kérdésben, hogy van-e eltérés a családforma fejlődésében tőkés és szocialista viszonyok között és ha igen, mi a *szocialista specifikum*.

Izoláció

A. G. Harcsev professzor előadásaiból tudjuk (A családfejlődés irányzatai a kapitalizmusban. Művelődési Minisztérium Tájékoztatója, 1962., 2. szám), hogy a válások számának növekedéséből, a gyereklétszám csökkenéséből a polgári család-szociológia a családforma általános válságára következtet. E jelenségek nálunk is fennállnak. A kérdés, hogy a családforma változása azonos vagy eltérő módon történik-e nyugaton és nálunk.

Szántó Miklósnak az a véleménye, hogy az iparosodás, az urbanizáció következtében, amely jellemző napjaink fejlődésére, vannak hasonló társadalmi tények. *A lényegi különbség azonban mégis megvan.* A polgári szociológia neves képviselői (H. Schelsky, E. S. Bogardus stb.) műveikben különböző hangerővel és hangsúly-eltolódással beszélnek a családok dezorganizációjáról és ennek egyik, a jelen korszakra jellemző fő vonásaként a családoknak a társadalomtól való elszigetelődését emelik ki. Ez az izolációs folyamat szerintük megmutatkozik abban, hogy az emberek befelé fordulnak, elmerülnek a családi élet egyéni eseményeiben és a társadalom maga — ahogy ők nevezik: a „szakmai és osztálycsoportok struktúrája" helyett — a szociálisan izolált családok mozaikjává válik: a családokat nem érdeklik többé a társadalmi környezet szélesebb távlatai, mindent elönt a családi egoizmus. Ez a társadalmi jelenség a tőkés társadalom általános válságának sajátos megjelenési formája; annak jele, hogy a pol-

Digitized by Google

gári társadalom közösségi céljai elvesztették vonzóerejüket és a mindenoldalú elidegenedés következtében a menekülő emberek a család felé fordulnak, amely azonban maga is minden eresztékében meglazult, válságos helyzetben van.

A mi — kisszámú és kiskörű — felvételeink adatai e döntő kérdésben egészen más tendenciákról adnak számot. A dunaújvárosi és angyalföldi szabadidő-felvétel egyaránt arról tanúskodik, hogy a társadalmi tevékenység, a közéleti érdeklődés nálunk növekszik. Az a folyamat, amelynek során milliós tömegek válnak városlakóvá, akiknek egyszerre kell szakmát tanulni és a magasabb szintű városi életformát elsajátítani, a mi viszonyaink között nem engedi meg a magánéletbe való menekülést és bezárkózást, még akkor sem, ha a fészekrakás gondjai befelé fordulásra ösztönöznének. Az új városi házak települési rendszere, az azonos életfeltételek között élő hasonló korú és összetételű családok egytípusú gondjai, a munkahelyi kollektívák, lakóbizottságok, szülői munkaközösségek és más közösségi formák erőteljes fejlődése arra mutat — szinte minden tapasztalat a szomszédsági kapcsolatok megélénküléséről tanúskodik, a hétvégi motoros rajok, ezek a művelődési és szórakozási „konvojok" is azt bizonyítják —, hogy nálunk alapvetően a társadalmi kohézió érvényesül, persze nem egyenesvonalúan, nem feszültségek nélkül, hanem az izolációra ösztönző tényezőkkel való szakadatlan harc során.

BURGER KÁLMÁNNÉ *(a MTA Közgazdaságtudományi Intézetének munkatársa)* egyetértve azokkal, akik a különböző tendenciák elemzésének fontosságáról szóltak, a jövő perspektíváinak a tisztázását sürgette. Bizonyos értelemben — jegyezte meg — nem túlzás a családdal kapcsolatban válságról beszélni. Ez a válság azonban szerinte nem a két nembeli társak szerelmi, majd később legalább ugyanolyan súllyal jelentkező egyéb kapcsolatait érintik (a gyermekek nevelését, a közös élményekben, örömökben, bajokban kikovácsolódott összetartozás érzését stb.) és nem az ezeken alapuló tartós együttélés lehetőségét, ahogy *ez a köztudatban és az irodalomban is gyakran jelentkezik*, hanem a válság korunkban és társadalmunkban inkább a szerző által „gazdálkodó egységként" definiált mivoltában vonatkoztatható a családra. Ezért ebben a vonatkozásban inkább a gazdasági egység kifejezést javasolja. Ez ugyanis nem csupán azt fejezi ki, hogy a család a rendelkezésére álló javakkal gazdálkodik, hanem azt is, hogy tényleges aktív gazdasági tevékenységet folytat; akár termelő tevékenységet, mint a parasztcsalád, akár a család létét más módon biztosító tevékenységet, amely mintegy folytatása a társadalmi termelés által már befejezett, de a fogyaszthatóság érdekében mégis a háztartáson belül folytatásra szoruló tevékenységeknek (a nyers ételek elkészítése, a ruha, a lakás karbantartása stb.). Ezeket a falusi és városi család egyaránt végzi. Bár a paraszti családi termelő tevékenység perspektivikusan valóban eltűnőben van, az említett háztartási gazdasági tevékenységek ma még a család általános jellemzőinek tekinthetők. Ezért illik a mai családra és ezért jellemző is rá a gazdasági egység fogalma. A válság is éppen ezen a területen jelentkezik — ezért is fontos a definíció pontossága — és maga is gazdasági jellegű. Lehetséges, hogy sokan eleve túlzásnak tartják a válság kifejezést. A kifejezés enyhítése azonban nem enyhíti magát a jelenséget.

Válság — köztudat — valóság

Kulcsár idézi Engelst, aki szerint a kommunizmusban „a magánháztartás társadalmi iparrá alakul át". Engels ezt a folyamatot a tőkés rendszer megdöntését követő társadalmi-gazdasági átalakulás törvényszerű velejárójának tekintette. Ezzel szemben korunkban, a bekövetkezett megvalósítás időszakában, nem csekély azoknak a száma, akik a megvalósítást megmosolyogni való utópiának, vagy valahová a tá-

Utópia-e a háztartás társadalmi iparrá való átalakulása?

Digitized by Google

voli jövőbe elodázható dolognak tekintik. Pedig ezzel a kérdéssel és ezzel kapcsolatban a családi élettel már évek óta valami baj van. Érzékelhető ez abból a számtalan újságcikkből, rádióadásból és előadásból is, amely a nők munkájának, a második műszaknak a megkönnyítésére hív fel, illetőleg, amely igyekszik rábeszélni a férjeket, hogy vállaljanak részt a házi munkában. Érzékelhető ez, csak éppen felszínesen érzékelhető, mert jelenleg még társadalmunk is felszínesen kezeli ezt a problémát. Hihetjük-e komolyan, hogy hatékonyan és tartósan megoldhatja a családok háztartási problémáit néhány előrecsomagolt élelmiszer, néhány háztartási gép és a férfiaknak a segítsége, akiknek — éppúgy mint a nőknek — egyre fokozottabban kell képezniük magukat munkaidő után is, hogy munkájukban lépést tarthassanak a technika és a tudomány rohamos fejlődésével, és akiknek ezen felül maradó idejükre éppen úgy szükségük van pihenés és szórakozás céljára, mint dolgozó nőtársuknak? Hihetjük-e, hogy a „megkönnyítés", a „segítés" helyettesítheti a háztartás ipari munkává való átalakulásának folyamatát?

A könnyítést, a családtagok segítségét a házi munkában csak ideiglenes megoldásnak tekinthetjük. A gyermekes családok által ismert és a gyermek csecsemőkorától középiskolás koráig őrlő elhelyezési, nevelési gondokat a társadalomnak kell megoldania. Ugyanígy társadalmi intézkedéseket követel a dolgozó nőre (és ha részt vesz benne, a férfira is) túlzott terheket rovó házi munka, amely számos család életét terhes és kellemetlen robottá teszi a családi együttlét órái alatt. A megoldás természetesen nem történhet máról holnapra. Számításba kell azonban venni, hogy ugyanúgy 25 vagy 30 év múlva is lehetetlen lesz máról holnapra megoldani a kérdést. Ha tehát legalábbis a következő generációk számára (amelyek már nevelésüknél fogva is meg fogják ezt követelni) biztosítani kívánjuk a társadalmi viszonyokkal adequát családi életformát, akkor ennek alapjait már ma kell leraknunk.

Ez annyit jelent, hogy azok mellett a szolgáltató, ipari stb. létesítmények és tevékenységek mellett, amelyek a háztartási munkát megkönnyíteni hivatottak, lépésről lépésre és tervszerűen ki kell építeni egy olyan összefüggő társadalmi tevékenységi rendszert, amely teljes egészében helyettesíteni képes a családi és háztartási munkafeladatokat. Az osztálynélküli társadalomra vár, hogy a társadalom utolsó naturálgazdálkodó egységét, a háztartást is beleolvassza a társadalmi munkamegosztásba és az egyéni háztartási munkát is társadalmi munkává tegye. Az egymástól elszigetelt háztartási keretek feloldása, közösségivé tétele a kommunista életforma és nem utolsósorban a kommunista családi életforma kialakításának egyik alapvető feltétele. Hruscsov elvtárs a XXII. kongresszuson tartott beszámolójában a kommunizmusra való áttérés feltételei között, mint elsőrendűeket hangsúlyozta bizonyos családi tevékenységek társadalmi tevékenységekké való átalakítását, közösségben történő megszervezését és ennek általánossá tételét. Ilyen például az intézményes gyermeknevelés a csecsemőkortól a felnőtt korig, vagy — első lépésként az egyik legfontosabb háztartási munkafeladatnak, a főzésnek általánosan közösségi feladattá tételéhez — az üzemi étkeztetés ingyenessége, továbbá az egyéb szolgáltatások kiterjesztése és ingyenessé tétele.

A szocialista népgazdaságnak tervszerűen kellene kialakítania a háztartási, családi munkafeladatokat helyettesítő, illetőleg átvevő társadalmi tevékenységek hálózatát. Ez a hálózat részben illeszkedhet a már ma meglevő, vagy a nők helyzetének könnyítése céljából létesülő gyermekgondozó, étkeztető, mosodai stb. szolgáltató hálózathoz, részben új alapokon nyugodva független is lehetne attól. A közösségi életbe illeszkedett családforma számára legmegfelelőbbnek látszik a lakóhelyi kollektív családi, háztartási gazdálkodás. Ez azt jelenti, hogy a családok valamennyi háztartási szükségletét (a mosást, étkeztetést, ruhakarbantartást, takarítást stb.) az erre a célra

Digitized by Google

létrehozott lakóhelyi szolgáltató létesítmények elégítik ki, szolgáltató kombinátszerűen, mintegy szállodai ellátást biztosítva. A lakóhely ugyanakkor óvodával, internátussal stb. is el volna látva. Ilyen elképzelésekkel a szovjet irodalomban is találkozunk.

A gazdasági tényezők, mint a történelem során bármikor, ma is elsőrendű szerepet játszanak a család és a családforma alakításában. A mai családforma sokkal inkább a múlt társadalomnak megfelelő alakulat, mint a jelenleginek. Valságjelenségei nem utolsósorban ennek a következményei. Valószínűleg ebből a társadalmi-gazdasági meg nem felelésből származik a mai család sok etikai, lélektani stb. feszültsége is, bár az ettől független indítékok is komoly súllyal szerepelhetnek. A családforma elmaradottságának, az elszigetelt háztartásnak, azaz egyáltalán a *családnak mint gazdasági egységnek a megszüntetését* a szocializmusban a tudatos társadalmi tevékenységnek kell fokozatosan végrehajtania. A család akkor fog megfelelni a közösségi társadalmi formának, ha leveti önálló gazdasági, illetőleg önellátó funkcióit és a szervezett társadalmi munkamegosztásnak adja át ezeket.

A család jövője — a jövő családja

DR. GRANASZTÓI PÁL *(a Városépítési Tervező I. tudományos kutatója)* az ankét utolsó hozzászólójaként a családdal kapcsolatos lakás- és városépítési problémákról szólt. A társadalmi feladat felismerése — állapította meg többek között — az építészet részéről már több évtizede, a modern építészet kezdetein megtörtént, de a problematika ma jóval nagyobbnak és bonyolultabbnak látszik, mint korábban. Tudományos igényű kutatása csak újabban kezdődött, kész eredményeitől távol állunk. Ezért — mint mondotta — csak néhány — főként városépítési vonatkozású — gondolat, probléma felvetésére kíván szorítkozni.

Városrendezés és család

Az első: az építészet szerepe társadalmi vonatkozásában dialektikusan kettős, és ez önmagában már sok nehézség forrása. Az építészeti keretek tudvalevően jelentősen befolyásolják a társadalom és ezen belül a család életét, talán szemléletét is, méghozzá maradandóan, hiszen adott rendjükben évtizedekig, olykor évszázadokig fennállnak. Ugyanakkor e keretek miként megoldása az adott társadalmi és benne a családi követelményektől függ, hiszen az építészet nem kényszerítheti a társadalom, a család életét — méghozzá hosszú időkre — meghaladott, éppenséggel idegen vagy káros hatású keretek közé. Ennek a kettős szerepnek a nehézségei éppen a felismerésük óta fokozódtak azzal, hogy — amire a vitaindító tanulmány is rámutat — átalakulási folyamatban vagyunk. Ez az építészek számára főként két nehézséggel jár: az egyik, hogy az, amit ma építünk, holnap esetleg már nem jó, — a másik, hogy ennek elkerülése érdekében az építészetnek magának — sokszor nem eléggé illetékes módon — kell a jövő társadalmi fejlődési irányait, feladatait, a jövőbeli igényeket firtatni, sőt olykor szintén megszabni. Mà már nem tartható az a módszer, mely évszázadokon át többé-kevésbé bevált: kiosztani a telektömböket, a telkeket, raituk felhúzni a falakat, a házakat, és azután mindent a lakókra bízni, hadd éljék életüket köztük nemzedékeken át, úgy, ahogyan tudják.

A vita első pozitívumaként azt állapította meg Granasztói Pál, hogy társadalmi, szociológiai oldalról magához ragadja a kezdeményezést és az építészet számára is egyik legfontosabb problémában, a családéban máris fontos megállapításokat tesz. Az építészek ugyanis szívesebben halljak ezeket másoktól — illetékesektől —, mintsem hogy maguknak kellien kinyomozni, megjósolni őket. A másik pozitívum, hogy éppen a család a téma: felvetve a család jelenlegi, részben átmeneti, részben maradandó megnyilvánulásait, illetve azt, hogy bizonyos vonatkozásokban maradandó egységgel, társadalmi tényezővel állunk szemben. Az építészetnek ugyanis két megközelítési módja van és mindkettőt gyakorolja is: az egyik a nagy egy-

Digitized by Google

ségből lefelé, tehát a városból kiindulva, annak szerkezetét, fő mozgásait kutatva, meghatározva haladni az elemi egységek: a lakóegységek, lakóházak felé. Ez az irány annál inkább célravezető, minél kialakultabb, bizonyosabb a lakóházak, a lakóegységek megoldása, mérete, formája, amelyeket csak variálni s alkalmazni kell. A másik irány az elienkezője, egyben az, amihez a jelen ankét is alapul szolgál: a családból, mint létező egységből kiindulni, megteremteni otthonát, környezetét és így haladni feljebb az egész város felé. Ez különösen ma időszerű, amikor a család és környezete építészi vonatkozásaiban is átalakulóban van. Az említett két irány persze nem alternatíva, hanem két koordináta, amelyeknek mindkettejével élni kell.

Az építészet — jegyezte meg — már önmagában véve azzal is elismerte a jelen és a jövő számára a család fontosságát, maradandóságát, hogy lakásokat épít, kis életközösségek számára. Ennél lejjebb csak kivételesen és nem állandó jellegű funkciók esetén megy: szállodákra, üdülőkre, munkásszállókra gondolunk.

A továbbiakban, utalva arra az önmagában is hatalmas problémakörre, amit a lakás belső kialakítása jelent, a család funkcióiról, feladatairól szólt. A család funkciói — mondotta — sokrétűek, és ami fő: *a család életében az idő folyamán változnak.* A család életében kisebb-nagyobb ritmusok, továbbá változások vannak, ugyanazon családéban is. És ezek előbb-utóbb építészeti feszítőerőkké válnak. És ezzel már el is hagytuk a lakást, a lakóház falait és városépítési problematikába léptünk. A feladaton ugyanis csak részben lehet rugalmasan változtatható, esetleg megnövelhető lakásokkal, lakóházakkal segíteni, — nagyobbrészt csak azzal, hogy különféle méretű, jellegű, elhelyezésű lakások álljanak a lakosság rendelkezésére, lehessen tehát cserélni, költözni. A városépítés sem rendezkedhet be ugyanis a társadalomnak, a családok sokaságának statikus állapotára, hanem számolnia kell folyamatos változásokkal. E téren ma még sok a nehézség, sok a ki nem kutatott szükséglet, probléma. Mindenekelőtt pedig magát az eredendően statikus építészeti, városépítési szemléletet kell mindinkább dinamikussá tenni.

A család funkciói és a lakás

A család funkcióinak átalakulásáról szólva Granasztói Pál megjegyezte: a tanulmány helyesen állapítja meg, hogy újabban sok családi funkció társadalmi intézményekre hárult át, megállapítva azt is, hogy ezek részben mégis a családon belül maradnak. Majd a bölcsőde problémájáról beszélt: „A bölcsőde-kérdésnek komoly városépítési kihatása van, főként távlatban. Ha ugyanis egyfelől jogosan arra gondolunk, hogy növekszik a szabad idő, akkor arra is gondolnunk kell, hogy mit kezdünk vele. A bölcsőde mai alakjában inkább kényszernek látszik, szükségmegoldásnak. A nők teljes egyenjogúságának, de mégis fizikai és szerepbeli különbözőségének is tudatában, úgy vélem, hogy a társadalmi ellátásnak afelé kell haladnia, hogy a nők a bölcsődei kor idején, vagy ennek jó részében a gyermekük mellett maradhassanak. Efelé időközben már történtek is lépések. Ez más megvilágításba helyezheti a bölcsőde és óvoda intézményét, ezek együttes szerepét, tér- és helyszükségletét.

Bölcsőde—óvoda

Abban ugyanis a tanulmánnyal és több hozzászólóval — mondotta — nem értek egyet, hogy egybe vegyük a technikai szolgáltatásokat a gyermeknevelés terén adott társadalmi segítséggel. Azt hiszem mindenki egyetért abban, hogy a technikai, az anyagi szolgáltatásokat a legmesszebbmenően a családon kívülre kell helyezni. A gyermeknevelésben azonban — a család bázis-szerepe maradandó: a nevelés nem válhat szolgáltatássá, mint a fűtés, vagy a mosás."

„És itt mindjárt — folytatta — térbeli, városépítési problémák adódnak. Így az például, hogy a kiskorú gyermekek játszóterét úgy oldjuk meg, hogy azért családi felügyelet alatt maradhassanak. Van azonban a játszó,

Digitized by Google

az otthon közelében maradó gyermekkel egy másik városépítési probléma is, ami világszerte tapasztalható: az egységesen megépített új lakótelepek, lakóegységek jelenleg nem túl egynemu tarsadalmi környezetet adnak-e a gyermekek számára? Itt még sok, jórészt szociológiai tisztázni való van. Csak arra utalok, hogy a jelenlegi úgynevezett szomszedsági egység elv, melynek bázisa kezdettől az általános iskola volt, újabban a szétfeszülés, a bővülés küszöbén van, a középiskolai oktatás általánossá válása miatt, ami talán az előbbi probléma megoldásához is hozzájárul. Ez a kérdés egyben bizonysága annak is, milyen nehéz jelenleg a városépítésben maradandó alapokra tervezni."

Utoljára említette az öregek kérdését. „Úgy hiszem — s ez egyéni véleményem — abba a szociális és építészeti célkitűzésbe, hogy az öregeknek szép, nyugalmas helyen külön, korszerű otthonuk legyen, akaratlanul embertelenség is vegyül. Mintha ennek a kérdésnek sem szociológiai szempontból, sem emberileg nem néztünk volna a mélyére. Az építész szerepe — és ez talán jó példa rá — mégsem lehet ebben más, mint az, hogy a társadalom által kitapasztalt és jónak ítélt megoldást építészetileg is megoldja, fejlessze, tökéletesítse. Talán nem mindegyik, de sok öreg emberre állhat ugyanis az a megállapítás, hogy a szükségtelenség, az életből kirekesztettség érzése, a csupa öregnek és ezek lassú elhalásának szüntelen látványa megrövidítheti életüket. Ez pedig ellenkezője annak, amire az orvosi, az egészségtudomány törekszik és amit el is ért: az emberi életkor meghosszabbításának. Talán statisztikai kérdés is, de mindenekelőtt lélektani. Úgy hiszem azonban, elsősorban szociológiai oldalról kezdeményezve érdemes a megvizsgálásra, éppen a család-problematika részeként. Tervezési, városépítési kihatásai jelentősek, főként távlatban: egyrészt a szociális otthonok számaránya, miként megoldása, másrészt a lakások méretezése és ebből eredően az elhelyezendő lakószám, a figyelembe veendő laksűrűség tekintetében. Egyben pedig arra utal, amire bevezetésként már más szavakkal kitértem: nekünk, építészeknek, de bizonyára a szociológiának is a család életét nemcsak keresztmetszetben, hanem hosszmetszetben is kell néznünk és lehetőleg megoldanunk."

Az öregek otthonáról

A vitában felmerült gondolatokat Hegedüs András, a MTA Szociológiai Kutató Csoportjának igazgatója foglalta össze. Az összefoglalót lapunk februári számában közöljük.

Digitized by Google

SZEMLE

Az új üzemi tanácsokról

Pártunk VIII. kongresszusa nagy nyomatékkal szólt a szocialista demokratizmus kérdéseiről, egyúttal feladatul szabta, hogy a társadalmi élet minden területén megkeressük és megtaláljuk a demokratizmus további kibontakoztatásának lehetőségeit. Bizonyos, hogy a tömegeknek a közügyek intézésébe való széles körű és érdemi bevonása csak a szocialista rendszerben, a szocialista tulajdonon alapuló termelési viszonyok közepette lehetséges. De az is bizonyos, hogy e tekintetben nemcsak nagy eredményekről beszélhetünk, hanem még ki nem használt nagy lehetőségekről is. E lehetőségek a szocialista építés meggyorsításának kimeríthetetlen tartalékait takarják. Talán mindennél inkább vonatkozik ez az üzemi demokrácia kiszélesítésére. Hiszen ez nyújt legközvetlenebbül és legtöbb alkalmat arra, hogy a tömegek részt vegyenek, beleszóljanak a gazdasági építés irányításába és alkotó kezdeményezéseiket az egész társadalom javára gyümölcsöztessék.

Az üzemi demokrácia azonban nem puszta jókívánságok hatására, hanem csak megfelelő szervezeti keretek között és egészséges, jó légkörben bontakozhat ki. Vannak tapasztalataink arra nézve, hogy az üzemi demokrácia mégoly fontos szervei is működhetnek formálisan, bürokratikusan, a dolgozóktól elszakadva és arra is, hogy az illetékes gazdasági vezetők nem mindenkor építenek úgy ezekre a szervekre, ahogyan lehetne, lebecsülik őket, nem meritenek javaslataikból, tapasztalataikból, a kollektíva bölcsességéből.

A Minisztertanács és a Szaktanács a közelmúltban határozatot hozott arra, hogy az üzemekben és a termelő vállalatokban új üzemi tanácsokat kell létrehozni. Egyúttal megfogalmazták az üzemi tanácsok működési szabályait és hatáskörét is. Eszerint az üzemi tanácsok a szakszervezet irányítása alatt működnek, évenként választják meg őket, ellenőrző, véleményező és döntési jogkörük van.

Az új üzemi tanácsok megválasztása 1963 őszével vette kezdetét. Kevés idő telt el ahhoz, hogy munkájukat érdemben elemezhetnénk. Inkább csak arról lehet szó, hogy bizonyos párhuzamot vonjunk a korábbi üzemi tanácsokkal, képet nyerjünk az új üzemi tanácsok összetételéről, érintsünk az üzemi tanácsok munkájával összefüggő néhány problémát.

Az új üzemi tanácsok a szocialista demokratizmus kibontakoztatásának hatékony eszközei lehetnek és azzá is kell lenniük.

Digitized by Google

Ennek vannak bizonyos előfeltételei. Az üzemi demokrácia kiteljesedése nagyrészt attól függ, hogy az adott munkahely, üzem vezetői milyen jelentőséget tulajdonítanak a munkások és a műszaki dolgozók véleményének, mennyire igénylik a kollektíva, a különféle testületek, fórumok közreműködését, aktivizálását a kirótt feladatok teljesítésében. És még valami: bizalom, méghozzá kölcsönös bizalom kell ahhoz, hogy érdemesnek tartsák az eszmecserét az üzemi demokrácia valamely szervével és hogy elfogadják annak a döntését, illetve tanácsait. Ismeretes, hogy eddig — legalábbis nagyon sok helyen — nem kielégítően építettek az üzemi demokrácia olyan fontos szervére, mint az üzemi tanács. Bizonyos, hogy ebbe belejátszott az ellenforradalom munkástanácsainak rossz emléke. Ezért viszolygott az üzemi tanácsoktól sok elvtársunk. De a politikai bizalmatlanságon kívül más körülmények is közrejátszottak abban, hogy jóformán tétlenségre, illetve formális szerepre kárhoztak az üzemi élet kulcshelyét elfoglaló testületek. Az üzemi tanács általában nagylétszámú testület volt, ezért nehézkesen, sok „ráfordítással" dolgozott. Kifogásolható volt az összetétele is. Többségében delegált tagokból állott, és gyakran foglaltak helyet e testületekben olyan munkások és műszakiak, akiknek látóköre csak szűk munkaterületük, illetve a műhelyek faláig terjedt. Sok gazdasági vezető, párt- és szakszervezeti funkcionárius — helytelenül — úgy vélte, hogy jogait, hatáskörét nyírbálja meg az üzemi tanács. Ezek azután nem fáradoztak azon, hogy tekintélyes, a termelés és gazdálkodás gondjaiban ténylegesen osztozó, az eligazodásban segítő szervvé fejlődjön az üzemi tanács.

Nyilvánvaló, hogy az új üzemi tanácsok csak úgy tölthetik be hivatásukat, ha ezeket a hibás nézeteket és módszereket leküzdjük. Az eddigi tapasztalatok arra mutatnak, hogy e tekintetben már vannak eredményeink. Az új üzemi tanácsok összetétele jobb mint a korábbiaké. Emellett a módosított rendelet értelmében az üzemi tanács 11—31 tagból áll, vagyis a korábbinál szűkebb, rugalmasabb testület lesz. A jelenlegi rendelet értelmében nem delegálnak, mint azelőtt, hanem kivétel nélkül minden tanácstagot a munkások, illetve a műszaki és adminisztratív dolgozók választanak meg, közvetlen tapasztalataik és legjobb belátásuk szerint. Ez önmagában is jelentős előrelépés a tényleges, nem formális demokratizmus erősítésében, abba az irányba, hogy a demokrácia szerveit demokratikus módszerekkel, demokratikus alapon létesítsék.

A Szaktanács, valamint az egyes szakszervezetek felmérése szerint a megválasztottaknak mintegy kétharmada munkás. Kielégítőnek tekinthető a műszaki dolgozók létszámaránya is. Íme a statisztika: a vasiparban megválasztott 227 üzemi tanács 3667 tagja közül mintegy 2 ezer a termelésben közvetlenül részt vevő munkás és 1200 a műszakiak száma. A bányászatban az összes üzemi tanács tagjainak csaknem 70 százaléka, az élelmiszeriparban kétharmada, a textiliparban 55—60 százaléka, a ruházati iparban 66 százaléka, a közlekedés termelő jellegű vállalatainál 65 százaléka, a vegyiparban 50—60 százaléka munkás.

Digitized by Google

Még lényegesebb talán az, ami az adatokból nem tűnik ki, hogy igényesebben történt a tanácstagok személyi kiválasztása. Többségükben olyan dolgozókat választottak be az üzemi tanácsokba, akik a termelésben a legkezdeményezőbbek, nagy szakmai tapasztalattal és emberi tekintéllyel rendelkeznek. Így pl. sok szocialista brigádvezető van közöttük. Olyan embereket emelt tehát e fontos posztra a munkások és műszakiak bizalma, akikről feltételezik és akiktől elvárják, hogy megállják a helyüket a vezetés, a termelés szervezésével és irányításával járó felelősségteljes munkában. Ezek az emberek többnyire az adott üzemek „nyughatatlan" gárdájába tartoznak, a legkezdeményezőbbek, olyanok, akik nem hagyják magukat lerázni, akikben van önzetlenség és bátorság síkraszállni a jó ügyért, a közérdekért. Közreműködésük értékes segítséget jelenthet a vezetés számára.

Átfogó, vagy általános tapasztalatok az új üzemi tanácsok működéséről még nincsenek, hiszen a legtöbb helyen még alig jutottak túl az alakuló üléseken. De sok jel mutat arra, hogy tevékenységük által az üzemi élet felfrissülésére számíthatunk. Már az alakuló üléseken a tenni és elrendezni való dolgok tömegét vetették fel.

De nézzük csak, milyen dolgokba van beleszólása, mit ellenőrizhet, miről mondhat véleményt és miről dönthet az üzemi tanács.

Az üzemi tanácsnak jogában áll, hogy ellenőrizze a vállalat gazdaságos működését. Ezért figyelemmel kell lennie a termelőberendezések, a nyersanyag, a pénzügyi eszközök és a munkaerő tervszerű felhasználására, a műszaki fejlesztési feladatok végrehajtására, a munkafegyelem megtartására stb. Természetesen az ellenőrzést is sokféleképpen lehet végezni: érdemben vagy formálisan, elősegítve a feladatok végrehajtását, a tartalékok és akadályok feltárását, vagy gáncsoskodva, apró-cseprő fogyatékosságokkal bíbelődve. Más az ellenőrzés hatékonysága attól függően, hogy a legfontosabb tennivalókra, vagy a sokadrendű feladatokra irányul stb. Nyilvánvaló, hogy az lenne kívánatos, ha az üzemi tanácsok érdemben ellenőriznék a gazdasági munkát: a leglényegesebb feladatokra irányítanák saját figyelmüket és a kollektíváét, nem általánosságban ellenőriznének, hanem konkrétan, az üzemre rótt feladatok és lehetőségek jó ismeretében. Kétségtelen, hogy az ilyen tartalmi ellenőrzés nem könnyű dolog. Nagy hozzáértést, alapos felkészültséget, jó szervezői készséget, széles, az üzem egészét átfogó, sőt azon áttekintő látókört követel meg. Már említettük, hogy az új üzemi tanácstagok összességükben képzettebbek, felkészültebbek, hozzáértőbbek, mint a korábbiak. Ez döntő feltétele és egyik biztosítéka annak, hogy a gazdasági munka ellenőrzését színvonalasabban oldják meg, mint korábban. Csak az ilyen érdemi ellenőrzés vezethet arra, hogy a gazdasági vezetés ne idegenkedjen indokolatlanul az ellenőrzéstől, ne tartson tőle, hanem segítséget lásson abban és igényelje azt.

Nagy felelősséget ró az üzemi tanácsra a véleménynyilvánítási jog. Az üzemi tanács véleményt mondhat egész sor elsőrendűen fontos gazdasági kérdésről, sőt a

Digitized by Google

vállalati, üzemi vezetésnek kötelessége, hogy kikérje véleményüket a vállalati tervjavaslatokról, a saját eszközökből, illetve a rövidlejáratú hitelekből eszközölt beruházásokról, a felújítási eszközök felhasználásáról, a főbb bérezési formák kialakításáról, a nagyobb jelentőségű újításokról és találmányokról és így tovább.

A MAHART üzemi tanácsának alakuló ülésén például érzékeny témát: a bérfejlesztés módozatainak a kialakítását tárgyalták. 1964-ben ugyanis mintegy 350 ezer forinttal nő az üzem béralapja. Ezt — a szó szoros értelmében — forintonként és fillérenként kell rárakni az órabérekre. Nem mindegy azonban, hogy a rendelkezésre álló összeget hogyan osztják el. Az egyenlősdi, a mechanikus szétosztás rontaná a hatékonyságot. A bérkorrekció, a szocialista bérezés elveivel összhangban a termelési gondok enyhítését kell hogy eredményezze, jobb minőségre kell hogy serkentse az üzem különböző műhelyeinek dolgozóit, szakmunkásait. Vagyis oda kell juttatni a forintokat, ahol azok meg is teszik a hatásukat. Éppen ezért az említett üzemi tanács ülésén nem zárták le a témát, hanem a korábbi tapasztalatokból okulva, tájékoztatásnak szánták az előadást és a vitát, hogy majd a műhelyek dolgozóival tanácskozva kialakítsák a helyi, szűk partikuláris érdekektől mentes, az egész üzem, illetve a nagyobb közösség törekvéseit szolgáló közös véleményt.

A vélemény természetesen még nem döntés. Vállalatainknál az egyszemélyi felelős vezetés elve érvényesül, s ennek értelmében az említett esetben végül is az igazgató dönt, mérlegelve az üzemi tanács véleményét. (Természetesen arra is van törvényes lehetőség, hogy ha az igazgató szabálysértő módon dönt, az üzemi tanács illetékes fórumoknál eljárhasson.)

Miben van hát döntési joga az üzemi tanácsoknak? Az üzemi tanács a vállalati kollektívát érintő egész sor kérdésben dönt. Így pl. ő dönt a vállalati nyereségrészesedés felosztásának irányelveiről, a Minisztertanács—SZOT vándorzászlóval, illetve az „élüzem" címmel járó pénzjutalom felosztásáról, a szociális beruházásokra szánt összegek felhasználásáról, az igazgatói alap szociális és kulturális célokra fordítható részének felhasználásáról és néhány más kérdésről.

A Budapesti Csokoládégyárban pl. a gyár vezetői — a korábbi gyakorlat mintájára — kész anyagot terjesztettek az új üzemi tanács elé jóváhagyásra. Az előterjesztés — az összevont édesipari vállalatok státuszából kiindulva — a nyereségrészesedés felosztásának elveit, módozatait rögzítette. Eszerint a várható nyereségrészesedés 50 százalékát az édesipar globális eredményei alapján valamennyi gyáregység élvezte volna, míg a másik feléből mindegyik gyár olyan mértékben részesült volna, amilyen mértékben hozzájárult a nyereség megteremtéséhez. A tanács tagjai felvetették, hogy jó lenne tudni és látni, hogy miből lesz a nyereségrészesedés, milyen segítséget vár az üzemi tanácstól, illetve az egyes műhelyek dolgozóitól a gyár vezetősége. Végül is elnapolták a tanácsülést, olyan javaslatot kérve a gyár vezetőitől, amely tartalmazza mindazokat a körülményeket, termelési összefüggéseket,

Digitized by Google

amelyek a gyár új helyzetéből adódnak — összevonás után ugyanis gyáregység lett a korábbi önálló üzemből — és amelyeknek a számba vétele konkrét, illetve újszerű munkaprogramot adhat a műhelyeknek. A gyár vezetőit meglepte a tanácsnak a műhelyeken, sőt a gyárfalon is túl tekintő állásfoglalása, de — és ez jó dolog — nem sértődtek meg a tehetséges „partner" magatartásán. A vállalati vezetés és a tanács megértette egymást a közös érdek, a közös ügy talaján. A vezetés itt felismerte, hogy az ipari átszervezés okozta nehézségek leküzdéséhez, a termelés mind bonyolultabbá váló gondjainak a megoldásához minden gondolkodó ember eszére és közreműködésére szükség van és hogy ebben igen sokat tehet az üzemi tanács.

Nem elég ugyanis csak helyeselni, vagy ami még gyakoribb, szóban elismerni az üzemi demokrácia létjogosultságát, hangoztatni a munkásoknak a vezetésben, a termelés gondjaiban való osztozásának a szükségességét, hanem olyan légkört és feltételeket kell teremteni, hogy — ez esetben az üzemi tanácsok révén is — kiteljesedjék az üzemi demokrácia. Fontos a bizalom, de nem csak ezen múlik, hogy hol mit produkál az üzemi tanács, mint ahogyan nem csak ez volt az oka korábbi tényked ésük formálissá, bizonytalanná válásának.

És hogy akad még irántuk bizalmatlanság, kishitűség, kétely és lebecsülés, ez sok jelből kitűnik. Így például a választás sok helyütt előkészítetlen volt. Akadtak olyan vállalatok, ahol többször elhalasztották a tanácstagokat választó gyűléseket, mert antidemokratikusan, mereven ragaszkodtak az előre elkészített névsorhoz. Másutt zavartalanul megválasztották az üzemi tanácsot, de ezek alig adnak jelt magukról, passzivitásuk miatt az üzemen belül is alig tudnak róluk.

Régi tapasztalat, hogy ahol folyton csak azt keresik, hogy miért nem jó az üzemi tanács vagy a termelési értekezlet, ott ez gyakran a vezetés szocialista módszereinek mellőzését, a munkások kezdeményezésének figyelmen kívül hagyását takarja. Pedig saját maga ellen dolgozik az a vezető, aki megfosztja magát a munkásvéleményektől és a nyilvánosság kontrolljától. Még fontosabb azonban, hogy ezzel nemcsak magát, hanem az üzem közösségét és a népgazdaságot is megfosztja azoktól az anyagi és erkölcsi értékektől, amelyek létrejöhettek volna, ha segítik felszabadítani és gyümölcsöztetni a kollektíva erejét és leleményességét. Hiszen a termelésben nem egy vagy két ember ügye dől el, hanem az egész gazdálkodás alakulása, ami közvetve vagy közvetlenül kihat az egész gyári kollektívára, a népgazdasági tervek teljesítésére. Valamennyi gazdasági vezetőnek kötelessége tehát a kollektíva jelzéseinek, sokrétű segítségének a számbavétele. Ez nem csorbítja, nem is lazítja, sőt erősíti, megalapozottabbá teszi az egyszemélyi centrális vezetést. Nem jó egyszemélyi vezetés az, ahol — mellőzve a munkások véleményét — helytelen intézkedéseket hoznak. Gyakorolhat ilyenkor önkritikát a vezető: az ilyen módszer kedvét szegi a munkásoknak, és nem pótol semmit, nem mentheti fel az igazgatót az

Digitized by Google

egyszemélyi vezetés elvére hivatkozva.

Kétségtelen az, hogy rendkívül felelősségteljes dolog az üzemi tanács ülésein megtárgyalásra kerülő kérdésekről véleményt formálni, ezekhez érdemben hozzászólni, illetve dönteni róluk. Kívánatos, hogy mindebben az üzemi tanács tagjai világosan lássanak, nagy felelősségérzettel és jó ítélőképességgel rendelkezzenek, hogy ne akadékoskodjanak a gazdasági vezetéssel szemben, ne tévedjenek el szubjektív érzések, indulatok és érdekek útvesztőjében, hanem valóban a közérdeket képviseljék, azért szálljanak síkra.

Nagy várakozással tekintünk az új üzemi tanácsok munkája elé. Hogy mennyiben töltik be hivatásukat, az nagymértékben függ az üzemi gazdasági vezetéstől, a pártszervezetek támogatásától és a szakszervezetek érdemi irányításától, attól, hogy milyen mértékben élünk azokkal a kedvező és sok jót ígérő lehetőségekkel, amelyek az üzemi tanács tagjainak hozzáértésében, lelkesedésében megnyilvánulnak.

Fekete Béla

Digitized by Google

NEMZETKÖZI SZEMLE

Kennedy elnök meggyilkolása után

Elég volt két-három hét ahhoz, hogy lecsillapodjon a megrendülésnek az a hulláma, amely közvetlenül Kennedy elnök dallasi meggyilkolása után felkavarta az Egyesült Államok népét. A napilapok címoldalairól lassanként eltűntek a gyászruhás özvegy fényképei, a tőzsdei árfolyamok az első napok hirtelen zuhanása után szilárdan emelkedni kezdtek. „Mértékadó körökben" konstatálhatták, hogy a Fehér Házban váratlanul bekövetkezett őrségváltás zökkenőmentesen ment végbe, az új elnök biztosan tartja kezében a kormányzás gyeplőjét.

Hivatalosan még arra a perdöntő kérdésre is többé-kevésbé pontot tettek, hogy ki volt a gyilkos, illetve kik voltak a gyilkosok. Az FBI, a Szövetségi Nyomozó Iroda gyakorlatilag megerősítette a dallasi hatóságok eredeti konklúzióját, amely szerint nem voltak sem felbujtók, sem bűntársak, s a merénylet egyetlen ember: Lee Harvey Oswald műve volt. A vizsgálatokkal párhuzamosan az amerikai sajtóban is mindinkább helyet kapott az a nézet, hogy nem szervezett politikai merényletről vagy összeesküvésről volt szó, hanem egyetlen mániákus, beszámíthatatlan, a világgal elégedetlen ember értelmetlen, ördögi bűncselekményéről. Amennyire innen, a távolból ítélni lehet, arra a következtetésre kell jutni, hogy éppen *ez a verzió felel meg legjobban* az amerikai közhangulat irányítóinak, s végső soron azoknak, akik ma a hatalmat gyakorolják.

A *„magányos gyilkos"* verziója természetesen alkalmas arra is, hogy valamelyest *megfossza az elnökgyilkosságot igazi politikai jellegétől*, politikai motívumaitól, s ezzel *felmentse az értelmi szerzőség és a felbujtás vádja alól azokat a jobboldali fanatikusokat*, „veszetteket" és fajgyűlölőket, akik közvetve vagy közvetlenül előkészíthették az elnök életének kioltását. Mert nem lehet ugyan megakadályozni az amerikai és még kevésbé a külföldi közvéleményt abban, hogy a gyűlölködés és az erőszak déli megszállottjait tegye felelőssé a tragédiáért, de mégis más, ha csak úgy általában beszélnek „az erőszak és gyűlölködés légköréről", mint ha bizonyítani is lehet a tettesek kilétét és kapcsolatát egyik-másik szélsőjobboldali szervezettel. Ha tehát Oswald valóban a gyűlölettől elvakult elemek engedelmes eszköze és az általuk kimondott halálos ítélet végrehajtója volt — akkor is az a jó, hogy már nincs az élők sorában és nem vallhat. Jó, ha a nyomozás, az FBI által szentesített nyomozó is, csak *egyetlen* tettest tud produkálni.

Digitized by Google

Mit idézne elő az, ha például kideritenék, hogy valamelyik texasi „veszett" társasághoz vezetnek a bűncselekmény szálai? Valószínűleg vizsgálatot kellene indítani a Dallasban és egész Texasban székelő ultrareakciós csoportok ellen. A nyomozás esetleg súlyosan kompromittálna befolyásos és magas pozíciójú politikai személyeket, dúsgazdag olajmágnásokat és más vagyonos polgárokat is, s ha tovább kutatnának — ki tudja? — talán még Washingtonba is elvezetnének a szálak. Mindenképpen szigorú intézkedéseket kellene foganatosítani a legelvetemültebb csoportok ellen, ez viszont visszatetszést szülne szerte a déli államokban, s csak fokozná az amúgy is túlfűtött politikai feszültséget. Mindez azonban elkerülhető akkor, ha bebizonyosodik: a gyilkosság *egyéni akció* volt, s a gyilkosnak semmi köze a „veszettekhez", az ultrákhoz. Idővel mérséklődnek majd a szenvedélyek, megszűnik a nemzet „megosztottsága" és *helyreáll a „belső béke"*.

A bűnösök felkutatása helyett — felhívás a „belső békére"

Éppen ez utóbbira való törekvést lehet kiolvasni Johnson elnök első kongresszusi beszédéből és egyéb lépéseiből, s az olyan nagy befolyású publicisták cikkeiből is, amilyen például Walter Lippmann. November 27-én a következőket írta a New York Herald Tribune-ban: „Hazánk szégyenében és bánatában az egyetlen vigasz csak abból fakadhat, hogy megtisztítjuk magunkat attól a gyűlölködéstől és dühtől, amely oly közel fekszik nemzeti életünk felszínéhez... Véget kell vetnünk azon méreg terjedésének, hogy ha az emberek véleményei eltérnek, mondjuk az adó, vagy a polgárjogok vagy Oroszország kérdésében, akkor nem lehet őket meggyőzéssel és vitával megbékíteni... Johnson történelmi lehetősége, hogy megteremtse az egyöntetűséget megosztott és haragos népünk körében. *Az ő küldetése az, hogy helyreállítsa az Egyesült Államok belső békéjét.*"

Ha Johnson elnök és kormánya valóban ezt az utat választja — és minden jel erre mutat —, akkor soha, vagy legalábbis belátható időn belül nem fogják kideríteni, ki volt az elnök igazi gyilkosa, sőt mindinkább igyekeznek majd eltussolni, hogy *politikai* gyilkosság történt, a legreakciósabb társadalmi erők rajtaütése, azzal a céllal, hogy megakadályozzák az ország előrelépését az ugyancsak kapitalista, de mégiscsak „korszerűsített" kapitalista politika útján.

Persze minden gondolkodó ember tisztában van azzal, hogy Dallas nem egy „mániákus őrült" tettének, hanem politikai gyilkosságnak a színhelye volt. Miért és ki akarta meggyilkolni a fiatal és az Egyeesült Államok széles tömegei körében népszerű elnököt? Van az amerikai favágóknak egy régi és bölcs közmondásuk: „*Akkor legkönnyebb megmérni a fát, amikor már ledöntötték.*" Kennedy elnök rövid, hároméves elnökségét is könnyebb talán most értékelni, mint életében. Meggyilkolása után tudjuk csak igazán felmérni, hogy a politikai reakciónak, a bigottságnak, a külön, parciális gazdasági érdekeknek *milyen hatalmas és mindenre el-*

Digitized by Google

szánt erővel állt szemben az elnök, még a legmérsékeltebbnek látszó reformtörekvéseiben is. Hiszen amikor belpolitikai vonatkozásban némiképp rendezni próbálta a néger-problémát, csupán egy száz esztendővel ezelőtt elkezdett, s Lincoln meggyilkolása után megrekedt társadalmi folyamatot akart közelebb vinni a megoldáshoz, nem utolsósorban azért, hogy az amerikai imperializmus ne veszítse el végképp minden pozícióját és jövőbeli esélyét az új Afrikában. Amikor adócsökkentést javasolt, részben az ipari beruházásokat akarta ösztönözni, hogy az Egyesült Államok ne maradjon el az ipari fejlődés ütemében a Szovjetunió tempója mögött. Az adóreform-javaslatot egyúttal bizonyos serkentő injekciónak is szánta, hogy legalább az idei elnökválasztásig megmaradjon a jelenlegi, viszonylag jó gazdasági konjunktúra.

De a kongresszus — hiába voltak és vannak benne nagy többségben a demokrata, tehát kormánypárti képviselők és szenátorok — tulajdonképpen a tétlenség, helyesebben a *szabotázs* álláspontjára helyezkedett: 1963-as ülésszakában egyetlen, valamenynyire is jelentős törvényjavaslatot sem fogadott el.

Igaz, hogy ősszel a kongresszus ratifikálta a részleges atomcsendegyezményt, de ez is a kongresszus reakciós magva *ellenére* történt. Kennedy elnök és hívei igen nagy súlyt helyeztek az egyezmény megszavazására, mert különben hallatlanul nagy csorba esett volna az Egyesült Államok nemzetközi tekintélyén: az országban is nagy tömegek helyeselték a nukleáris kísérletek betiltását. Egyébként is, az atomfegyverkezés bizonyos korlátozása és a nukleáris fegyverek további elterjedésének megakadályozása — ami az amerikai imperializmus egészének jól felfogott érdekeivel is sok tekintetben egybeesik. Hiszen aki józanul méri fel a nemzetközi erőviszonyokat, az megérti, hogy a nukleáris világégés lángjaiban az imperialista rendszer maga is elpusztulna. Kennedy elnök, amikor síkra szállt az atomcsend mellett, a helyzet ilyen józan megítéléséből indult ki, noha elsősorban az amerikai imperializmus érdekeit tartotta szem előtt.

Ilyen szempontból a tavaly októberi Karib-tengeri válság bizonyos mértékben *fordulópont* volt Kennedy magatartásában. Maga a válság kirobbantása és az elnök addigi cselekedetei tulajdonképpen nem tértek el a szokványos hidegháborús politikától. De októberben Kennedy rádöbbenhetett arra, hogy egyetlen forrófejű, meggondolatlan lépés beláthatatlan katasztrófába sodorhatja az emberiséget. Kénytelen volt felismerni azt, amit a Szovjetunió vezetői már jónéhány éve hangoztatnak: hogy meg kell találni a módját a végzetessé válható nukleáris összecsapások elkerülésének, a két rendszer békés egymás mellett élésének.

Nem ez volt az egyetlen változás Kennedy elnök gondolkodásában az alatt a rövid három esztendő alatt, amelyet a Fehér Házban töltött. Kezdetben ő sem volt egyéb, mint éles látású, mérsékelt politikus, akiben nem lehetett észrevenni különösebb hajlamot arra, hogy „liberális" ügyeket támogasson. Részben a törvényhozók, részben az ország elvakultan reakciós és fajgyűlölő elemei részéről azonban eszeveszett ellen-

Digitized by Google

állásba ütközött minden olyan lépésnél, amely változtatott volna a megszokotton, a begyepesedetten — holott e lépéseket az amerikai imperializmus összérdekei szempontjából elkerülhetetlenül szükségesnek tartotta —, s ez arra kényszerítette őt, hogy mindinkább vállalja a *reformátor* szerepét.

„Kennedy dicsősége — írja a Newsweek című hetilap — azon mérhető le, milyen ellenségeket szerzett magának. Éppen azokat dühítette, akiket kellett. Igazuk volt a faji, az osztály- és vallási előítéletek vakbuzgóinak, amikor gyűlölték őt... Akkor vált alkalmassá arra, hogy belépjen a nagyok társaságába, amikor a gyűlölködők kezdtek úgy bánni vele, mint annak idején Lincolnnal és Roosevelttel. Lincoln volt a legtöbbet gyalázott elnök Amerika történetében. Közvetlen utána Roosevelt következik, aki a hitvány gúnyolódások állandó célpontja volt. John Kennedy is effajta bánásmódban részesült halála előtt." Ezután a cikk írója, Kenneth Crawford elmondja, hogy megérkezése előtt Dallasban az elnök fényképét terjesztették, ezzel a felirattal: „Hazaárulásért kerestetik!". Sőt azt is megtudjuk Crawfordtól, hogy nemcsak Dallasban, hanem másutt is — különösen az ország úgynevezett „jobb helyein", az előkelő fogadásokon és banketteken — sokat és csúful foglalkoztak az elnökgyilkosság gondolatával — persze mindig gúnyolódó hangon. Az ilyesfajta élcelődés különösen a jellegzetes déli államokban volt divatban.

A New York Herald Tribune egyik munkatársa, Ralph McGill is arról ír, hogy amióta hat évvel ezelőtt zavargások voltak a Little Rock-i iskola előtt, azóta a dinamit és a lőfegyver használata, a törvény semmibevevése mindennapos jelenséggé lett. Templomba tartó néger gyermekek bombarobbanás áldozatául estek, s a televízió híradásaiban megszokottá vált az olyan emberek gyűlölettől és dühtől eltorzult arca, akik az elnököt szidják és fenyegetik. Megfélemlítésnek szánt levelek egész tömege árasztotta el a Fehér Házat. McGill így fejezi be cikkét: „Szélsőséges nézeteket valló, magas állású tisztviselők nyíltan a kormánnyal szembeni ellenszegülésre szólították fel a lakosságot. És egyes esetekben hatalmas, Amerikában gyűjtött vagyonokra támaszkodnak a legszélsőségesebb szervezetek és propagandájuk is. Ebben a nehéz órában helyesen tennénk, ha megértenénk: a gyűlölet megölhet egy elnököt, és ha nem fékezik meg, egy nemzetet is. Vagy pedig annyira legyengíti, hogy önmagától pusztul el."

Íme, a kérlelhetetlen logika polgári újságírókat is arra késztet, hogy ha elfogadják is az „egyetlen gyilkos" elméletét, azt ne vonják kétségbe, hogy az elnökgyilkosság *politikai* gyilkosság volt, s azt sem, hogy hol kell keresni értelmi szerzőit. Még Amerikában is nagyon kevesen vannak azok, akik tagadnák, hogy a gyilkosság — bárki követte is el — a déli államokban elhatalmasodott gyűlölet és erőszak tragikus gyümölcse volt. De mégis úgy tekintik, *mint, valami absztrakt, általános, osztálytartalom nélküli jelenséget.* Elismerik ugyan, hogy a válság a négerek egyenjogúsítása körül lobbant fel, de *ugyan-*

Digitized by Google

azzal a hangsúllyal beszélnek a jobb- és a baloldali túlzókról, a jobb- és a baloldali fanatizmusról. Pedig a négerek sohasem folyamodtak erőszakhoz. Ők senkit nem gyilkoltak meg, és sohasem ők, hanem mindig a rendőrök vagy a fehér fajgyűlölők kezdték a verekedéseket, a véres összeütközéseket. A négerek vezetői közismerten a mérséklet, a békés módszerek hívei. A fehér fajgyűlölők voltak azok, akik az éjszaka leple alatt orvul lelőtték Medgar Evers néger vezetőt, az ő lelkiismeretükön szárad a birminghami templomrobbantás, Edwin Walker volt tábornok szervezte az oxfordi zavargásokat, éppen Dallasból, s ki tudná felsorolni, hány bombát robbantottak, hány néger fiatalt bántalmaztak és vertek vérre...

Talán maguk az amerikai megfigyelők és újságírók sem veszik észre, hogy *többről van szó*, mint egyszerűen a „gyűlölet és erőszak légköréről". Az Egyesült Államokban járt sok nyugati újságíró arról számol be, hogy Délen a központi kormánnyal való nyílt szembeszegülésnek és valóságos *polgárháborús hangulatnak voltak* szemtanúi.

Johnson elnök és a kontinuitás

A belső meghasonlás súlyosságát nemcsak a fajgyűlölők és a kormány közötti ellentét jelezte. (A kormány erkölcsileg elítélte ugyan a fajgyűlölők kilengéseit, de gyakorlatilag semmit sem tett, hogy megfékezze őket, vagy az ultrareakciós csoportok ténykedését. A négergyilkosságok ügyében letartóztatott emberek közül még egyetlenegyet sem állítottak bíróság elé.) A fajgyűlölők és a „veszettek" ez esetben *közös platformot* találtak azokkal az erőkkel, amelyek más okokból álltak szemben az elnök politikájával. Ide kell sorolni elsősorban azokat a *monopoltőkés köröket, amelyek leginkább érdekeltek a nemzetközi feszültség fenntartásában, a fegyverkezés, elsősorban a nukleáris fegyverkezés fokozásában.* Ezek a körök, illetve szószólóik talán kevésbé hangosak, mint a megvadult déliek, de súlyuk és befolyásuk — például a kongresszusi erők mozgatásában, s a hírhedt „lobbykban" — egyáltalán nem lebecsülendő. Ők inspirálták az atomcsend-egyezmény elleni nagyszabású kampányt is, és általában azt a propaganda-vonalat, hogy Kennedy elnök „puhány", „engedékeny a kommunistákkal szemben" és „állandóan meghátrál a Szovjetunió követelései előtt". Ezek a nézetek természetesen termékeny talajra találtak, elsősorban az amúgy is reakciós beállítottságú és az elnök faji politikája miatt feldühödött déliek körében, a különböző ultrareakciós csoportokban, de ezenkívül a politikailag tudatlan, a sok évtizedes szovjetellenes propaganda hatásától megfertőzött átlag-amerikaiak jelentős tömegeiben is.

A választási hadjárat közeledtével mind erőteljesebbé váltak ezeknek az erőknek Kennedy elleni támadásai. Könnyen felmérhették, hogy a maguk jelöltjének, például egy Goldwaternek, kevés esélye van a győzelemre, de annál valószínűbb, hogy Kennedyt újra elnökké választják. A lakosság többsége ugyanis mindennek ellenére a nemzetközi feszültség enyhülésére, a szociális bajok orvoslására irányuló Kennedy politikát

Digitized by Google

találta vonzóbbnak. A jobboldali és szélsőjobboldali körök tartottak attól, hogy ha újabb négy évre a Fehér Házban marad Kennedy, s ezzel megerősíti helyzetét, akkor az eddiginél következetesebben igyekszik majd megvalósítani elképzeléseit. Ezért könnyen feltételezhető, hogy ha nem is a „leghatalmasabbak" körében, de legalábbis valamelyik ultra-főhadiszálláson elhatározhatták: le kell számolni az elnökkel. A dallasi látogatás kiváló alkalmat adott erre. A texasi és különösen a dallasi állapotok — amelyekről a magyar sajtó már részletesen írt — azt mondhatnánk, *a legkedvezőbb feltételeket adták meg ahhoz, hogy eltüntessék a bűncselekmény igazi nyomait.* A történtek egyébként teljes mértékben igazolják ezt a feltevést.

Mint ahogyan maga a gyilkosság ténye is alátámasztja a Pravda december 6-i szerkesztőségi cikkének fontos megállapításait arról, hogy az utóbbi időben aktivizálódtak az imperializmus legreakciósabb erői, az ultrák és a „veszettek"; ezek nem válogatnak eszközeikben, és nemcsak forradalmárokat vesznek célba, hanem olyan burzsoá államférfiakat is, akik józanul értékelik a nemzetközi viszonyokat és ezek figyelembevételével próbálják megoldani korunk problémáit. Kennedy elnök meggyilkolásának sugalmazói *kettős célt* követtek: el akarták tüntetni a politikai életből a kapitalista világ e legtekintélyesebb politikusát, aki a nemzetközi realitásokhoz próbálta igazítani országa kül- és belpolitikáját, s ezzel nemcsak az amerikai politika erőinek egyensúlyát akarták a *saját javukra billenteni,* hanem kommunistaellenes, szovjetellenes, Kuba-ellenes hisztériát is akartak szítani.

Belpolitikai kilátások

Ezt az utóbbi céljukat nem érték el, bár a gyilkosság után keltett kommunistaellenes propagandával némi zavart okoztak. Hogy az amerikai belpolitikai porondon működő erők egyensúlyát sikerül-e megváltoztatniuk, azt csak a jövő mutathatja meg. Johnson elnök eddigi nyilatkozatai mind azt hangsúlyozzák, hogy célja: *Kennedy politikájának folytatása,* a folyamatosság, a kontinuitás. Valóban, a kongresszust felkérte, fogadja el mielőbb az elhunyt elnök két fontos törvényjavaslatát: a négerek polgári jogairól és az adócsökkentésről szóló tervezeteket. Johnsonnak, aki száz év óta az első déli származású elnök, (noha sohasem azonosította magát szűkebb hazájának fajgyűlölő elemeivel, sőt, állást foglalt a négerek jogai mellett) mindenképpen érdeke, hogy felkarolja ezeket a törvényjavaslatokat, nem utolsósorban azért, hogy eloszlassa azt a bizalmatlanságot, amelyet a nagy ipari városok munkássága, a négerek és a liberálisok táplálnak vele szemben. Ez különösen az idei elnökválasztás miatt fontos, mert minden valószínűség szerint Johnson lesz a demokrata párt jelöltje.

De neki vajon sikerül-e az, ami elődjének nem sikerült: e törvényjavaslatok elfogadtatása a kongresszusban? Ha figyelembe vesszük azt, hogy Johnson texasi származású, hogy mindig is a mérsékelten konzervatív demokratapárti politikusokhoz tartozott,

Digitized by Google

s hogy ezért a kongresszus jobboldali elemei, a déli demokraták és a reakciós republikánusok szemében kevésbé ellenszenves, mint elődje volt, s azt is, hogy Johnson elismert nagymestere a *kompromisszumnak és a kongresszusi manőverezésnek*, akkor elképzelhető, hogy módosításokkal és „hígításokkal" ugyan, de végül is elfogadják az amerikai törvényhozók a két javaslatot, s esetleg a szenátusi és képviselőházi bizottságok fiókjaiban fekvő egyéb javaslatokat is.

De vajon várható-e az, hogy a „belső békére" szóló felhívások hatására a fajgyűlölők és a szélsőjobboldali elemek mérséklik magatartásukat, engedékenyebbek és megértőbbek lesznek például a négerek jogai ránt? Bizonyára akadnak majd ilyenek is. De talán még valószínűbb az, hogy a Johnson-kormány félúton elébük megy, hogy politikai és választási meggondolásokból sürgetni fogja ugyan a Kennedy kezdeményezte polgárjogi törvényjavaslat elfogadását, de ennek megszövegezésében és különösen végrehajtásában nem lesz túlságosan határozott és egyértelmű, s lehetőséget ad majd arra, hogy lassan, „óvatosan" haladjanak előre — egyszóval: még jónéhány évre elodázzák a négerek egyenjogúsítását. Az ugyanis aligha várható, hogy a kormány a „belső ellentétek elsimítása" kedvéért *balfelé* tegyen engedményeket. (Balról egyébként sem voltak szélsőséges megnyilvánulások.) Előreláthető tehát, hogy *csak a szélsőjobbnak kínálnak fel kompromisszumokat.*

Két figyelemre méltó jelenségre érdemes ezzel kapcsolatban rámutatni. A november 29-i New York Herald Tribune a következő címmel közölt tudósítást a Georgia állambeli Atlantából, a Dél egyik fontos központjából: *„Kennedy gyilkossága nem változtatta meg a faji kérdésben vallott nézeteket."* A tudósító beszámol arról, hogy noha a dallasi események Délen is megrendítették az embereket, fajgyűlölő álláspontjukat nem változtatták meg. Wallace, a hírhedt alabamai kormányzó például szükségesnek tartotta, hogy külön nyilatkozatban cáfolja meg azokat a híresztelléseket, amelyek szerint az elnök halála miatt lemondott szegregációs nézeteiről.

A másik, még frissebb jelenség ennél is megdöbbentőbb. A dallasi gyilkosság után az amerikai nép széles köreiben — a gyász, a felháborodás érzései mellett — az *önmarcangolás* és a *bűntudat* is megjelent. Még a dallasiak között is akadtak, akik úgy vélték, hogy a lakosságot valamilyen mértékben *felelősség* terheli a városban szabadjára engedett szélsőséges uszításért, a bűn burjánzásáért (egy esztendő alatt 103 gyilkosság történt). Országszerte hasonló érzelmeket keltett a gyilkosság. De két hét múltán már megszólaltak az „amerikai életforma" védőügyvédei. A képviselőház vezető republikánus tagjai kijelentették: „Nem szabad engedni, hogy az amerikaiak általában bűnösnek érezzék magukat Kennedy meggyilkolásáért." Morton szenátor ezt mondta: „Nem az amerikai rendszerben, vagy az amerikai jellemben rejlő hiba volt az, ami lesújtott John Kennedyre. Nem egy városnak vagy lakosainak a bűne ez. Nem olyan tragédia, amely az amerikai rendszer valamely erőszakos vonásából ered. És nem szolgáljuk

Digitized by Google

nemzetünk érdekeit, ha hagyjuk, hogy méltatlan önvád vagy bűntudat legyen úrrá rajtunk. A gyilkos számára idegenek voltak az amerikai hagyományok..., elméjét az idegenből származó erőszak borította el... Vádolni csupán azt az egy embert kell, aki a bűnt elkövette, nem pedig az amerikai szellemet általában..." „Ha gyűlölet volt a gyilkos indítéka — mondta egy másik köztársaságpárti képviselő —, akkor ezt a gyűlöletet a kommunizmus tanításai érlelték meg..." Gore, déli demokratapárti szenátor hangosan helyeselt a nyilatkozatoknak, majd hozzátette: „Semmiféle felelősséget nem vállalok azért, amit ez az őrült elkövetett. A bűntudat legkisebb nyomát sem érzem. Ő az, akiből fanatikus lett. Miért kellene egész Amerikát vádolni egyetlen fanatikus tetteiért?"

Íme, mi mindenre jó a „magányos gyilkos" elmélete! A reakciós propaganda az Oswald személyében rejlő „lehetőségeket" mindenesetre a végsőkig ki akarja aknázni arra, hogy az amerikai közvélemény hiszékenyebb részének gyanúját és haragját mindenáron a baloldal ellen terelje. Sajnos, amikor Johnson elnök egy füst alatt beszél „jobb- és baloldali fanatikusokról", s amikor a legtekintélyesebb publicisták „mindkét szélsőség" felelősségéről cikkeznek, akkor ez semmiképpen sem segít tisztázni, hanem csupán elködösíti a való helyzetet. Ez pedig azzal a veszéllyel jár, hogy az amerikai nép — úgy, mint Lincoln elnök meggyilkolása után — ismét nem tudja majd levonni a szükséges tanulságot a súlyos történelmi leckéből.

Hangsúlykülönbség a külpolitikában?

Az új elnök első megnyilatkozásaiból persze, még nehéz következtetni arra, milyen lesz jövőbeni *belpolitikája*. Az *„átmeneti időszak"* és a *„választási év"* mindenesetre két olyan tényező, amely köti Johnsont *az eddigi politika folytatásához*, s olyan magatartáshoz, amely a már említett *„liberális"* gondolkodású társadalmi rétegek megnyerését célozza. Mégis, néhány jelből sejteni lehet, hogy amennyiben a Fehér Ház új gazdájának felfogásában és módszereiben eltérés mutatkoznék elődjéhez képest, úgy ez az eltérés jobbfelé történik majd. Tudni vélik például, hogy amikor Johnson fogadta a néger vezetőket, értésükre adta: nem szívesen venné, ha a négerek utcai tüntetésekkel támasztanák alá követeléseiket. Egyik első intézkedéseként felszólította a kormányhivatalok vezetőit, hogy a legszigorúbb *takarékosságot* gyakorolják. Ez gesztus volt elsősorban a *tőkések* és a *jobboldaliak* felé, akik állandóan támadták Kennedyt a „drága kormányzat", az „adminisztráció felduzzasztása" miatt. A takarékossági intézkedésekhez kell sorolni azt is, hogy a következő három és fél év alatt felszámolnak 26 korszerűtlenné vált katonai támaszpontot az Egyesült Államok területén és hetet külföldön.

Amint a tőzsdei árfolyamok emelkedése is mutatja, a nagytőke *„bizalmat szavazott"* Johnsonnak. Tudják róla, hogy a magánvállalkozás teljes szabadságának a híve

Digitized by Google

s ellenez minden kormánybeavatkozást vagy korlátozást a magánvállalatokkal szemben, amilyen például a trösztellenes törvény. Egy szeptemberi beszédében kijelentette: „Fontos, hogy az üzleti élet, a tőke, a beruházások és a profit számára megteremtsük a lehető legjobb légkört."

Ami a szakszervezetek és Johnson viszonyát illeti, ismeretes, hogy az 1960. évi választásokon a hatalmas AFL-CIO szakszervezeti szövetség *ellenezte* Johnson jelölését az alelnöki posztra. Álláspontjukat azzal indokolták, hogy a kongresszusban Johnson többször szavazott munkásellenes törvényekre, a többi között a gyűlölt Taft—Hartley törvényre is, s ellenezte a munkanélküli segély felemelését. Most persze más a helyzet. Johnson elnök az elsők között fogadta *Meanyt*, az AFL-CIO elnökét, aki viszont biztosította őt a szakszervezeti központ *támogatásáról*, azzal a fenntartással azonban, hogy éberen figyelni fogják állásfoglalásait. Jelenleg Johnson ugyanis támogatja a munkásság számára fontos törvényjavaslatokat, például az adócsökkentést, az öregek betegbiztosítását, stb. A szakszervezeti vezetők azonkívül tisztában vannak azzal, hogy Johnson még mindig több megértéssel van a munkások követelései iránt, mint bármelyik lehetséges köztársaságpárti elnökjelölt.

Amerikai megfigyelők véleménye szerint Johnson elnök az új esztendőben belpolitikai kérdésekre fordítja majd fő figyelmét, s politikája e téren valószínűleg *konzervatívabb* lesz Kennedyénél, *több lesz a kompromisszumos megoldás, még pedig nem a dolgozók, hanem inkább a „big business" javára.* Ugyanakkor sem az elnök, sem a demokrata párt, vagy annak jelöltjei — de részben a köztársaságpárti jelöltek sem számíthatnak választási sikerre a munkásság, a szakszervezetek, a négerek, az ország északi és keleti vidékei liberális rétegeinek *támogatása* nélkül. Ez pedig olyan fontos tényező, amely *ellensúlyozni* tudja a legreakciósabb csoportok esetleges előretörését.

Íme, azok az adottságok, melyek alapján Johnson elnök — nyilván kompromisszumok útján — valamiféle *„nemzeti egységet"*, *„belső békét"* kíván életre hívni. Hogy ez lehetséges-e anélkül, hogy gyökeresen megoldaná a súlyos belpolitikai válságot, melynek következménye és jelképe az elnökgyilkosság volt — ezt csak a jövő mutathatja meg.

Mindenesetre, ha Johnson elnök fontosnak tartja a „belső béke" helyreállítását, akkor azt is meg kell értenie, hogy a „külső béke" sem kevésbé fontos érdeke az amerikai nemzetnek. E tekintetben eddig megnyugtatóak voltak a külvilágnak szánt nyilatkozatai: ezekben is azt hangoztatta, hogy folytatni akarja elődje politikáját. Amerikai hírmagyarázók azonban ebben a vonatkozásban is valami *hangsúly-különbséget* vélnek felfedezni. Kennedy elnök — írják — az elmúlt évben a Szovjetunió és az Egyesült Államok közötti vitás kérdések rendezésére irányította fő figyelmét, s ebben látta a béke fenntartásának egyik leghatékonyabb biztosítékát; Johnson elnök viszont pillanatnyilag inkább az Atlanti Szövetségen belüli viszályok elsimítását tartja fontosnak. Erre vall a decemberi NATO-értekezlet is, melynek során egyszerűen mellőztek minden fontos vitás kérdést,

Digitized by Google

hogy ilymódon elkerüljék a nyugati szövetségesek közti ellentétek nyílt kirobbanását és szellőztetését.

Washington úgy látszik, *„diplomáciai szünetre"* törekszik, ami persze bizonyos fokig érthető is. Johnson személye iránt ugyanis nyugat-európai vezető körökben még fenntartásokkal élnek, ezért az elnök nyilván mindennél fontosabbnak tartja Amerika szerepének megszilárdítását szövetségeseinek táborában.

Ami a szovjet-amerikai kapcsolatokat illeti, azok egyelőre a normális diplomáciai érintkezésre és az olyan pozitív gyakorlati lépésekre korlátozódnak, mint például a közvetlen Moszkva-New York légijárat megnyitásáról szóló egyezmény. A magasabb szintű tárgyalásokra való határozott — szavakon túli — törekvés hiánya valószínű annak tudható be, hogy — az amerikai hagyományok szerint — a választási évet nem tartják alkalmasnak olyan nagy horderejű külpolitikai döntésekre, amilyen a szovjet-amerikai kapcsolatok további alakulása, ez tehát a választási kampánnyal összefüggő, nem pedig hosszabb távra szóló politika. Mint körültekintő politikusnak, Johnsonnak is tudnia kell: nem csak az amerikai nép, hanem a világ minden népe azt várja tőle, hogy abban is *folytassa Kennedy politikáját, amiben az elhunyt elnök a legnagyobb érdemeket szerezte — a nemzetközi feszültség további enyhítésének, a szovjet—amerikai kapcsolatok javításának támogatásában.*

Pabrits Anna

Digitized by Google

A TESTVÉRPÁRTOK FOLYÓIRATAIBÓL

A mezőgazdasági termelőszövetkezetek belső szövetkezeti demokráciája*

Írta Dimitr Jurukov

A mezőgazdasági termelőszövetkezetek belső szövetkezeti demokráciájának fejlődése és megszilárdulása szorosan összefügg hazánk szocialista demokráciájának fejlődésével és megszilárdulásával.

A Bolgár Kommunista Párt VIII. kongresszusa elmélyülten értékelte a szocialista demokrácia helyzetét. Todor Zsivkov elvtárs a Központi Bizottság május 8—9-i kibővített plénumának beszámolójában rámutatott, hogy a mezőgazdasági termelőszövetkezetek öntevékeny gazdasági szervezetek, és ezért csak akkor oldhatják meg sikeresen feladataikat és fejlődhetnek helyesen, ha a szövetkezeti parasztság tevékenyen részt vesz a gazdaság irányításában. A belső szövetkezeti demokrácia megszilárdítása és kiszélesítése nagy jelentőségű a termelési tartalékok mind teljesebb kihasználása, a munkatermelékenység növelése, a szövetkezeti parasztság anyagi és kulturális színvonalának emelése, s a szövetkezeti tulajdonnak az össznépi tulajdon szintjére emelése szempontjából.

A mezőgazdasági termelőszövetkezeteknek, mint szocialista típusú vállalatoknak, mint önkéntes egyesüléseknek az igazgatása és vezetése széles körű demokratizmusra épül. A mezőgazdasági termelőszövetkezetek a szövetkezeti parasztság vállalatai, s vezetését maguk a a tagok látják el.

A szövetkezeti rendszer életereje Bulgáriában is bebizonyosodott. A párt- és állami vezetés stílusának és módszereinek javítása, a szocialista demokrácia kiszélesítése és az állam gazdasági intézkedéseinek végrehajtása következtében a szövetkezeti gazdaságok jelentős sikereket értek el a falu termelőerőinek fejlesztésében, az új technika alkalmazásában és a tudomány vívmányainak felhasználásában, a rejtett tartalékok ésszerű kihasználásában. Számottevően növekedett a mezőgazdasági termelés is; ez fokozta az ország gazdasági erejét, növelte a szövetkezeti parasztság jövedelmét és hathatósan előmozdította jólétét. A munkatermelékenység növelésének alapján 1958-hoz képest a mezőgazdasági termelés — összehasonlító árakban kifejezve — 1962-ben 153 százalékra növekedett, a munkaképes szövetkezeti parasztok javadalmazása pedig 168 százalékra.

A szövetkezeti demokrácia erős fegyver, amelynek segítségével kiépíthetők a falun az új szocialista viszonyok és megvalósítható a

* A Novo Vreme, a Bolgár Kommunista Párt elméleti folyóiratának az 1963 októberi számában megjelent cikk rövidített szövege.

Digitized by Google

szövetkezeti parasztok szocialista nevelése. Mindez azonban a szocialista állam vezetésével fejlődik. A termelőszövetkezetek igazgatásának és vezetésének az a lényege, hogy helyes összhangba hozza a szövetkezetek állami igazgatását a szövetkezeti parasztságnak a gazdaság vezetésében való tevékeny részvételével. Ez abban nyilvánul meg, hogy az állami szervek a szövetkezeti gazdaságok vezető szervein keresztül gyakorolják a gazdasági vezetést, és sokoldalúan segítik a szövetkezeteket. A mezőgazdasági termelőszövetkezetek vezető szerveinek az irányító munkájukban szigorúan szem előtt kell tartaniuk az állami szervek által kibocsátott törvényeket és rendelkezéseket, teljesíteniük kell a kormány által előirányzott mezőgazdasági termelési terveket és az állammal szemben fennálló kötelezettségeket. Ilyen módon a demokratizmus egyesül a centralizmussal, az állami vezetés a szövetkezet belső demokráciájával.

A szövetkezeten belüli demokrácia megadja a szövetkezet tagságának azt a jogot, hogy önállóan megoldja a gazdaság alapvető kérdéseit, megválassza a vezető szerveket, ellenőrizze és beszámoltassa őket és bármikor leváltsa azokat, akik nem szolgálnak rá a bizalomra.

A mezőgazdasági termelőszövetkezetet a tagság közgyűlése igazgatja. Ez a szövetkezeti vezetés legfőbb szerve, neki felelősek az összes többi vezető és ellenőrzési szervek. A közgyűlésnek ez a szerepe a szövetkezeti gazdálkodás kollektív vezetését és demokratikus alapjait tükrözi. A közgyűlések közötti időben a termelőszövetkezet vezetését választott igazgatási tanács végzi, mint a közgyűlés végrehajtó szerve. Az igazgatási tanács tagjai együttesen felelősek a gazdaság vezetéséért. A mezőgazdasági termelőszövetkezet folyamatos vezetését az elnök gyakorolja; ő egyidejűleg az igazgatási tanácsnak is tagja. Ezenkívül a szakszerű vezetésre szakembereket neveznek ki, akik jól ismerik a mezőgazdaság egyes ágainak jellegét és sajátosságait, és segítik az igazgatási tanácsot, valamint a közgyűlést a gazdaság helyes vezetésében. A szövetkezetek a végrehajtó szerv és az egyes feladatokért felelős személyek munkájának ellenőrzésére ellenőrző bizottságot választanak, amely beszámol a közgyűlésnek vizsgálatai eredményeiről.

A szocialista rendszer jellege megköveteli, hogy a szocialista vállalatok igazgatása és vezetése az egyes dolgozóknak és az egész közösségnek a termelésben való tudatos részvételére épüljön, és erre a célra az elengedhetetlen anyagi ösztönzést is előirányozza. Ez nagymértékben érvényes a mezőgazdasági termelőszövetkezetekre; itt a szövetkezet jövedelme határozza meg a szövetkezeti tagok javadalmazásának mértékét.

A szövetkezeti demokrácia és a mezőgazdasági termelőszövetkezet vezetésében megnyilvánuló demokratikus centralizmus egybehangolása létfontosságú szükséglet a kollektív gazdálkodás fejlesztése és megszilárdítása szempontjából. A mezőgazdasági termelőszövetkezet rendszeres gazdasági vezetését ellátó szövetkezeti elnök osztja el a feladatokat és ellenőrzi azok teljesítését. Ez a személyes felelősség nagyban hozzájárul ahhoz, hogy megszilárduljon a munkafegyelem és a szövetkezeti tagok mind nagyobb részt vegyenek a termelőszövetkezetek vezetésében. A kollektív vezetés, a szövetkezeti parasztok aktív részvétele a közös ügyek intézésében, és a közösség által gyakorolt

Digitized by Google

ellenőrzés biztosíthatja a mezőgazdasági termelőszövetkezet jó és hozzáértő vezetését. A dolgozóknak a termelésben való öntudatos részvételét anyagi ösztönzéssel, kiegészítő bérekkel és prémiumokkal, erkölcsi elismeréssel, s az elért eredmények társadalmi megbecsülésével kell támogatni és fejleszteni.

Egyesítésük előtt a mezőgazdasági termelőszövetkezetek méreteiknek megfelelően alakították ki igazgatásukat és vezetésüket. A kisebb szövetkezetek általában egy-egy település dolgozó parasztjait egyesítették. A szövetkezeti parasztok mindenkit jól ismertek gazdaságukban és a szövetkezeti élet minden kérdésében állást tudtak foglalni. A termelőszövetkezeti tagoknak viszonylag alacsony száma lehetővé tette, hogy mindenki közvetlenül részt vegyen a legfelsőbb szerv, a közgyűlés munkájában. Így a szövetkezeti parasztok minden kérdést maguk oldhattak meg és gazdaságuk tulajdonosának érezhették magukat. Ez megteremtette a feltételét annak, hogy a közgyűlések élénkek legyenek és minden kérdést elmélyülten tárgyaljanak meg. Évente hat-nyolc, sőt helyenként még több közgyűlést is tartottak, s ezzel a szövetkezeti parasztok folyamatosan tájékozódtak a gazdaság életéről. A végrehajtó szervek és egyes tisztségekkel megbízott személyek közvetlenül a szövetkezeti tagságnak számoltak be munkájukról.

A szövetkezeti gazdaságok az egyesítések után sok géppel, sok földdel és sok szövetkezeti dolgozóval rendelkező szocialista nagyvállalatokká váltak. Ez sokkal bonyolultabbá tette vezetésüket és igazgatásukat, sokkal nagyobb követelményeket támaszt az igazgatási szervekkel és tisztségviselőkkel szemben. Most már nem bizonyulnak elégge alkalmasnak azok az igazgatási formák, amelyek a kisebb termelőszövetkezetek feltételeinek még megfeleltek. Az egyesített gazdaságokban kialakult új helyzet a vezetés és igazgatás olyan új formáinak és módszereinek a kialakítását követelte meg, melyek a nagy gazdaságok körülményei között is lehetővé teszik a szövetkezeti demokrácia teljes érvényesülését és az összes szövetkezeti parasztok lehető legtevékenyebb részvételét a vezetésben. Közvetlenül a szövetkezeti gazdaságok egyesítése után az állami és gazdasági vezetést is átszervezték; a vezetés közelebb került a vállalatokhoz, a közvetlen termeléshez.

A termelőszövetkezeti demokrácia tökéletesítésének alkalmas formáit azonban nem találták azonnal meg. A tagok nagy száma és férőhely hiányában gyakorlatilag lehetetlenné vált az, hogy az összes tagok részvételével rendezzenek közgyűlést. Ezért korlátozódott a szövetkezeti parasztok közreműködése a legfelső szervben és ezzel lényegében korlátozódott a szövetkezeti demokrácia is. Kezdték úgy rendezni a közgyűléseket, hogy bizonyos számú, a szövetkezeti parasztság által meghatalmazott dolgozó vett részt rajtuk. Ezeknek nagy része azonban az adminisztratív és igazgatási dolgozók közül került ki; a szövetkezeti termelők csak igen kevés lehetőséget kaptak a legfelső vezető szervben való részvételre. Sokszor a közgyűléseken részt vevő meghatalmazottak munkája is formálissá vált, mert sokan közülük nem ismerték a szövetkezethez tartozó más falvak problémáit, s így természetesen az egyesített gazdaság általános munkáját sem. Az egyesítést követő első esztendőben a legtöbb gazdaságban egy évre és viszonylag

Digitized by Google

csekély számban választották a közgyűléseken részt vevő meghatalmazottakat, s ez erősen akadályozta a szövetkezeti demokrácia kiszélesítését és megszilárdítását. Hasonló helyzet alakult ki a végrehajtó szerv, az igazgatási tanács munkájában is. Ennek tagjai különböző falvak szövetkezeti parasztjai voltak, akik csak kevéssé ismerték más falvak és gazdaságok helyzetét. Ez nagy nehézségeket okozott a kérdések hozzáértő megoldásában. Különösen megnehezült a szövetkezeti parasztok háztáji gazdaságainak rendezése vagy az idős, és beteg szövetkezeti parasztok segítése, mert ehhez minden egyes család helyzetét ismerni kell.

A mezőgazdasági termelőszövetkezetek egyesítése után tehát gyakorlatilag olyan helyzet alakult ki, hogy olyan szövetkezeti parasztok, akik kitűnően dolgoztak a termelésben és jól ismerték termelőegységük és falujuk munkáját, nem vehettek közvetlenül részt a vezetésben és az igazgatásban. Így aztán számos gazdaságban adminisztratív úton, az elnök személyes ellenőrzésével és helyetteseinek, meg a termelési egységek vezetőinek közreműködésével kezdték megoldani a gazdaság igazgatásának és vezetésének kérdéseit. Sok esetben az egyesített gazdaság igazgatási tanácsa nevezte ki egyes falvak, brigádok, tanyák vezetőit és ezek értékelték a vezetésük alá tartozó egység munkáját. Ennek következtében számos gazdaságban leromlott az irányítás színvonala.

Az új körülmények között is létfontosságú azonban a szövetkezeti parasztság minél tevékenyebb részvétele a gazdaság vezetésében. A mezőgazdasági termelőszövetkezetek vezetőinek többsége meg is értette a vezetés demokratizmusának jelentőségét, és kereste megvalósításának legalkalmasabb formáit. Több gazdaságban a vezetési módszerek új formáját alakították ki, a bekövetkezett minőségi változásoknak, a szövetkezeti gazdaságok fejlődésében bekövetkezett új szakasznak megfelelően.

Az új körülmények között is a közgyűlés maradt a vezetés legfelsőbb szerve, mint kollektív és legátfogóbb szerv. Annak érdekében, hogy a közgyűléseken minél több szövetkezeti paraszt vehessen részt, a közgyűlési helyiség befogadó képességéhez mérten maximális számú küldöttet kezdtek választani s a gazdaság területén levő legnagyobb helyiségben tartották a közgyűléseket. Hogy a közgyűlés munkájában minél több szövetkezeti paraszt vehessen részt, minden közgyűlésre más-más tagokat delegáltak. Ennek eredményeképpen a közgyűlésnek megvolt a kapcsolata az összes falvakkal és brigádokkal.

Az összes szövetkezeti parasztok részvételével falvanként gyűléseket rendeztek, amelyeknek napirendje azonos a küldöttek küszöbön álló közgyűlésének napirendjével. Ezzel az összes szövetkezeti parasztok legalább közvetve közreműködhetnek a legfelső vezető szervben. Most majdnem minden gazdaságban így bonyolítják le a közgyűléseket. Számos helyen észlelhető azonban olyan hanyagság, amely erősen csökkenti a szövetkezeti demokráciát és korlátozza a szövetkezeti parasztoknak a vezetésben való részvételét és súlyosan hátráltatja a szövetkezet termelő tevékenységének megjavítását. Ilyen hiba az, ha a közgyűléseket a küldöttek megválasztása nélkül rendezik meg.

Másik súlyos hiba az, hogy sok helyen négy, öt, hat hónapig sem

Digitized by Google

hívják egybe a közgyűlést. Ennek az a következménye, hogy a közgyűlés funkcióit az igazgatási tanács, az elnök veszi át, a szövetkezeti parasztok pedig elszakadnak a közösség ügyeitől. Ez termelő munkájukban is elkerülhetetlenül tükröződik.

Számos szövetkezeti gazdaságban rendkívül csekély a közgyűlésen részt vevő küldöttek száma; általában alig teszi ki a szövetkezeti tagok 15—20 százalékát. Így a termelők közreműködése szinte jelentéktelen és ezért az ilyen közgyűlések összetétele hangsúlyozottan adminisztratív-vezetési. Egyes gazdaságokban az összes megválasztott küldötteknek alig 40—60 százaléka vesz részt a közgyűlés munkájában.

A közgyűléseknek egyik lényeges hibája az, hogy számos esetben csak formálisak, a kérdéseket nem elmélyülten vitatják meg és ezért nem is oldhatják meg helyesen. Országunkban nem kevés olyan szövetkezeti gazdaság van, amely a szövetkezetek összevonása után is csak egy-egy falut ölel fel. Ezek közül egyesekben olyan irányzat észlelhető, hogy a közgyűléseket nem az összes tagok, hanem csak küldöttek részvételével rendezzék meg. Ez a szövetkezeti demokráciának semmivel meg nem indokolható korlátozása, semmibevevése azoknak a jogoknak, amelyeket a szövetkezeti alapszabály biztosít a szövetkezet tagjainak. A szövetkezeti parasztoknak a vezetésben való tevékeny részvétele szempontjából különösen fontos, hogy a falvak összes szövetkezeti tagjai részt vegyenek a közgyűléseken.

Szamuilban, Razgradszkoban, Traldzsában, Jambolszkoban, Kazarszkoban, Pazardiskoban a mezőgazdasági termelőszövetkezetek falusi közgyűlései valóban a vezetés törvényes szerveivé váltak. A tagok felhatalmazták őket a brigádok és majorok terveinek kidolgozására, arra, hogy szabályos időközönként számon kérjék a terv teljesítését, hogy megválasszák a részleg (a falu) termelői tanácsát és kijelöljék az egyes személyek tisztségeit, segélyekben részesítsenek szövetkezeti parasztokat, megoldják az egyéni háztáji gazdaságok kérdéseit, küldötteket válasszanak stb. A közgyűlés ilyen munkája hozzájárul a szövetkezeti demokrácia kiszélesedéséhez, a szövetkezeti parasztok kezdeményezésének és munkájának javulásához.

A szövetkezeti parasztok falvanként rendezett gyűlései megteremtik az egyes falvak teljes értékű alkotó munkájának feltételét, s növelik a szövetkezeti parasztok öntevékenységét és felelősségérzetét. Bebizonyítják számukra, hogy ők a mezőgazdasági termelőszövetkezet gazdái, hogy véleményüket és akaratukat figyelembe veszik.

A szövetkezeten belüli demokrácia fejlődése és további tökéletesítése megköveteli a gazdasági vezetés stílusának és módszereinek megjavítását. A mezőgazdasági termelőszövetkezetek elnökeire és az igazgatási tanácsokra egyaránt vonatkozik ez. Növelni kell a vezetők és a szakemberek egyéb felelősségét is. Az egyszemélyi vezetés elvének megszilárdítása megköveteli a mezőgazdasági termelőszövetkezetekben, hogy a szakemberek nagyobb jogokat kapjanak, mert képességeiket így lehet a legtökéletesebben és a legcélravezetőbben kihasználni.

Az egyesített szövetkezeti gazdaságok igazgatási tanácsai nem képesek úgy átfogni a munkát, mint a kis mezőgazdasági termelőszövetkezetek tehették ezt az egyesítés előtt. Ezekbe a tanácsokba most különböző falvakból származó szövetkezeti parasztok kerültek, akik

Digitized by Google

kevéssé ismerik a többi falut és általában az egész gazdaság munkáját. Ez nagy akadálya a hozzáértő és operatív vezetésnek. Többségük nem ismeri a szövetkezethez tartozó falvak parasztjainak szükségleteit és termelési feltételeit, s ezért számos megvitatásra kerülő kérdésben nem is tud állást foglalni. Az igazgatási tanácsok üléseinek nem egyszer igen sok a napirendje, és ez is akadályozza az összes kérdések elmélyült megtárgyalását. Sok gazdaságban ritkán hívják össze az igazgatási tanács értekezletét, s ennek következtében számos kérdést az elnök maga old meg. Ezzel lényegében átveszi az igazgatási tanács funkcióit és aláássa a termelőszövetkezet kollektív vezetésének elvét. E hibák kiküszöbölésére a legtöbb gazdaság az igazgatási tanács munkájának segítése céljából falvanként termelői tanácsot létesített, mint a vezetés helyi szervét.

A termelői tanácsoknak mint helyi kollektív vezető szerveknek a létrehozására azért volt szükség, mert a termelés vezetésének egységesítése folytán mindössze egy ember foglalkozott az egyes falvak ügyeivel. Hiányzott az olyan kollektív szerv, amely megszervezi és ellenőrzi a falvak, az egyes brigádok és majorok termelési terveinek teljesítését, amely ellenőrzi az intézkedések végrehajtását és a tervek túlteljesítését, s amely az igazgatási tanács és a vezetés egyéb szervei elé terjeszti a megoldásra váró kérdéseket.

A kollektív igazgatás és vezetés elvének megvalósítása a mezőgazdasági termelőszövetkezetekben hatékonyan hozzájárul a szövetkezeti parasztok alkotó kezdeményezésének kibontakozásához. A falusi termelői tanácsoknak sok ügyben van döntési joguk: ők ellenőrzik a tervek végrehajtására tett intézkedéseket, a munkaegységeket, a termelői egységek működését, a parasztok brigádokra osztását, ők bírálják el a háztáji gazdaságok nagyságát és adnak segítséget a termelőszövetkezeti parasztoknak stb. A közgyűlés végrehajtó szerveinek ilyen munkamódszere hozzájárul a mezőgazdasági termelőszövetkezetek belső demokráciájának megszilárdulásához és kiszélesedéséhez. Ezekkel a pozitív vonásokkal párhuzamosan azonban egyes mezőgazdasági termelőszövetkezetek megengedik, hogy ne válasszák, hanem az igazgatási tanács nevezze ki a termelési tanács tagjait. De az ilyen szerveket a szövetkezeti parasztok nem érzik a magukénak, nem tartják tiszteletben, s ezért ezek nem is tölthetik be hivatásukat. Az a tény, hogy a termelői tanács tagjait nem választják, durva megsértése a szövetkezet belső demokráciájának.

Hogy az egyesített gazdaságok minél több szövetkezeti parasztot vonhassanak be a vezetésbe, annak egyik formája az, hogy egyes kérdések megoldására bizottságokat létesítenek, minél több szövetkezeti tag részvételével. Mezőgazdasági termelőszövetkezeteinkben ilyen bizottságok foglalkoznak a munkanormák kialakításával, tervezéssel, bér- és társadalombiztosítási kérdésekkel, a munkaversennyel stb. Ezekbe a bizottságokba sok szövetkezeti paraszt vonható be, s így szélesíthető részvételük a vezetésben.

Az egy-egy falut felölelő gazdaságok összes szövetkezeti parasztjainak részvételével megrendezett közgyűlések, valamint a több falut egyesítő gazdaságokban az egyes gazdaságok által megválasztott maximális számú küldött részvételével megrendezett rendszeres közgyűlé-

Digitized by Google

sek megteremtik a feltételeit a termelőszövetkezeti csúcsszervek helyes munkájának, a szövetkezeti demokrácia megszilárdításának és kiszélesítésének.

Az összes szövetkezeti parasztokat felölelő falusi gyűléseknek, mint a vezetés meghatározott jogokkal feruházott törvényes szerveinek a megszilárdítása megteremti a szövetkezeti parasztok számára azt a lehetőséget, hogy tevékenyen vegyenek részt az igazgatásban és a legmesszebbmenően kiszélesedjék és megszilárduljon a szövetkezet belső demokráciája. A végrehajtó szerv — az igazgatási tanács — és a segítségére falvanként létesített termelői tanácsok az a másik forma, amely alkalmas arra, hogy a szövetkezeti parasztok minél tevékenyebben vegyenek részt a vezetésben.

A BKP VIII. kongresszusán Todor Zsivkov elvtárs azt mondotta: „A falu szövetkezeti rendszerének további fejlődése és tökéletesítése szempontjából életbevágó feltétel a szövetkezetek belső demokráciájának további kiszélesítése." Azok a fő feladatok, amelyeket a kongresszus a mezőgazdaság elé tűzött és a szövetkezeti rend további felvirágzásának távlatai megkövetelik a szövetkezeten belüli demokrácia formáinak tökéletesítését, szüntelen szélesítését és megszilárdítását.

A Bolgár Kommunista Párt Központi Bizottságának kibővített plénuma, amely május 8-án és 9-én a népgazdaság párt- és állami irányításának további tökéletesítéséről és hathatóságának növeléséről tárgyalt, értékelte a mezőgazdasági termelőszövetkezetek belső szövetkezeti demokráciájának helyzetét, s hangsúlyozta, hogy feltétlenül tökéletesíteni kell érvényesítésének, kiszélesítésének és megszilárdításának formáit.

A mezőgazdasági termelőszövetkezetek egyesítése után keletkezett és megszilárdult új vezetési és igazgatási formák azt mutatják, hogy az egyesített gazdaságokban nemcsak teljesen megvalósítható, hanem még ki is szélesíthető és meg is szilárdítható a belső szövetkezeti demokrácia elve.

Digitized by Google

KRITIKA ÉS KÖNYVISMERTETÉS

SZEMERE VERA:

AZ AGRÁRKÉRDÉS 1918—1919-BEN

Könyve bevezető fejezetében Szemere Vera rövid áttekintést ad a századeleji birtokmegoszlásról, a nagybirtok nyomasztó súlyáról, a parasztság soraiban végbement polarizációról, arról az ellentmondásról, amely szembeállította a szegényparasztokat és nincsteleneket az őket kiuzsorázó jómódú parasztokkal, de amelynél még élesebb volt az egész parasztság és a földbirtokos osztály közötti ellentét. Egy villanásnyi képet kapunk a feudális maradványok ellen és a földért folytatott harc egyes állomásairól, majd a mozgalmak leverését követő tömeges kivándorlásról.

A bevezetőben a szerző — a helyes arányok kialakítására törekedve — csak vázolja a témáját megelőző időszak agrárviszonyait, s ezt is olyan tömören, hogy megnehezíti az áttekintést. Sokkal bővebben fejti ki gondolatait abban az alfejezetben, amely a magyar szociáldemokráciának az agrárkérdésben elfoglalt álláspontjáról szól. Itt nemcsak a szociáldemokrata párton belül felmerült különböző nézeteket ismerteti, hanem a nemzetközi munkásmozgalom marxista és opportunista vezetőinek állásfoglalását is. Az egyes személyek nézeteit nemcsak egy adott időből vett nyilatkozatukkal jellemzi, hanem azok változásait is ismerteti, mindig marxista módon, a fő kérdésnek, a forradalom, a hatalom kérdésének alárendelve. Már a két első alfejezetből kitűnik a szerző jó elméleti felkészültsége, önálló következtetésekre való képessége.

A polgári demokratikus forradalom győzelme utáni időszakot tárgyalva, a szerző sokoldalúan világítja meg a forradalmi fejlődés hatását a parasztságra és a politikai pártok állásfoglalását az agrárkérdésben. Kezdetben a falun „az ösztönös lázadások célja nem volt több, mint bosszúállás a múltért, a szenvedésért — *objektív hatása azonban a régi államapparátus szétverése lett*, és ezzel a forradalom első alapvető feladatát teljesítette is". (32. old.) Ebben a támadásban még egységes volt a falu; csak akkor kezdődött meg a szakadás a parasztság egyes rétegei között, amikor a magántulajdon ellen fordultak. Az ösztönös forradalmi mozgalmak erőszakos elfojtása után rövid csend állt be, majd előtérbe került az alapvető probléma: a földkérdés. A szerző szépen rajzolja meg, hogyan ébredtek öntudatra a paraszti tömegek, s hogyan jutottak el a kérvényezéstől az erőszakos földfoglalásig. E korszak kutatói közül Szemere

Digitized by Google

Vera tárta fel elsőként azt a sajátos ellentétet, amely a szegényparasztságon belül a napszámosok és az uradalmi cselédek között kialakult: az előbbiek többségükben a földosztás hívei voltak, az utóbbiak viszont meg akarták őrizni az uradalmakat egy tagban, de termelőszövetkezetek formájában. Az egyes vidékek viszonyait és az uradalmi cselédek törekvéseinek indítékait elemezve, a könyv magyarázatot ad arra, miért volt eltérés ebben az alapvető állásfoglalásban az ország különböző területei között.

Érdekes az az alfejezet is, amely tömören megvilágítja az egyes tájegységek mozgalmait. A parasztí mozgalmak fejlődésének irányát, erejének mértékét objektív és szubjektív tényezők befolyásolták: a birtokmegoszlás, az agrárproletariátus öntudatának foka, osztályharcos múltja vagy annak hiánya, vezetőinek forradalmisága, a klérus befolyásának mértéke stb.

A szerző behatóan elemzi a szociáldemokrata párt agrárprogramját, s azt, hogy mennyiben tükrözte ez a pártnak a forradalom jellegéről, céljáról alkotott nézeteit, s a burzsoázia uralmához való olyan mértékű alkalmazkodását, hogy ez a program még a polgári forradalom szempontjából sem volt elég radikális.

Egyedül a Kommunisták Magyarországi Pártjának az agrárprogramja volt forradalmi; ez sem volt azonban mentes a szociáldemokrata és más helytelen nézetek hatásától. E program elméleti tisztázatlanságának okait vizsgálva a szerző abból indul ki, hogy milyen volt a KMP állásfoglalása a forradalom kérdésében. A szociáldemokrata vezetőknél jobboldali, a kommunistáknál pedig „baloldali" elhajlást állapít meg. Az alapvető hiba az volt, hogy a kommunisták az „azonnali szocializmus" megvalósítására törekedtek. A további okok a következők voltak: 1. Sem a szociáldemokrata vezetés, sem a magát radikálisnak nevezett irányzat nem tárta fel tudományos igénnyel a falvakban már régen jelentkező problémákat. 2. Magyarországon nem volt olyan tartós, forradalmian demokratikus tartalmú parasztmozgalom, amely a harcok hevében kialakította volna — az oroszországi eszerek agrárprogramjához hasonlóan — a paraszti követeléseket. 3. A magyar kommunisták zöme előbb baloldali szociáldemokrata volt, és így elsősorban luxemburgista nézetek hatása alatt állott. Kellőképpen nem elemezhették elméletileg a szovjetoroszországi tapasztalatokat, mert nem ismerték Leninnek az agrárkérdésről szóló munkáit. A kommunisták állásfoglalásának és nézeteinek kifejtésével a szerző érthetővé teszi a Tanácsköztársaságnak az agrárkérdésben elkövetett hibáit.

A könyv ezután ismerteti a különböző árnyalatú polgári pártok platformjait, amelyek közvetlenül a forradalom kitörése után eltértek egymástól. A forradalmi mozgalmak erősödésével egyre inkább kialakult az a veszély, hogy a magántulajdon védelme a magántulajdon legkövetkezetesebb képviselőivel való szövetségre vezet. A reakciónak a magántulajdon jelszavával való közös fellépése erősítette a szocialisták egységét a magántulajdon ellen. „De mint ahogy a kispolgári szárny nem tudott különbséget tenni a mun-

Digitized by Google

kán és a kizsákmányoláson alapuló magántulajdon között, úgy a szocialisták sem értették meg, hogy a feudális eredetű, kizsákmányoló magántulajdon felszámolásáért harcoló és az azt szétörő új, kisparaszti magántulajdonos réteg nemhogy szűkítené, hanem éppen kiszélesítené a forradalom szövetségeseinek bázisát." (66. old.) A földosztás nem a szocialista forradalom feladata ugyan, de ha a polgári demokratikus forradalom elmulasztotta ezt, akkor a munkásosztálynak össze kell kapcsolnia a maga szocialista forradalmát „a falvakban a földkérdés megoldásáért folyó polgári demokratikus forradalommal... ezzel szilárd szövetségesként nyerik meg a szegényparasztot, de egyben leszakítják és semlegesítik a dolgozó parasztság, a középparasztság tömegeit is." (66. old.) A Tanácsköztársaság idején az agrárkérdésben elkövetett hibáknak az volt a gyökerük, hogy a szocialista forradalomra még meg nem érett falun is szocializmust akartak létrehozni.

Különösen érdekes a különböző pártok és csoportok szövetkezeti terveinek ismertetése. Az egyes pártokat más-más indítékok vezették a szövetkezeti forma helyesléséhez. A szocialisták és a polgári rend hívei egyaránt azt remélték, hogy a szövetkezetek biztosítják majd a termelés folytonosságát. Azt is remélték, hogy e gazdasági egységek révén politikailag megszervezhetik és maguk mellé állíthatják a parasztságot. A szövetkezeti forma tartalmát illetően éles ellentét volt közöttük. A kispolgári pártok a föld magántulajdonát fenntartva, beszerzési és fogyasztási szövetkezeteket akartak létesíteni, a szociáldemokrata párt viszont termelőszövetkezeteket. Értékesek azok a következtetések, amelyeket a szerző a különböző tervezeteket egymás mellé állítva levon. Rámutathatott volna még Károlyi Mihály szövetkezeti állásfoglalásának gyökereire, azokra a tapasztalatokra, amelyeket még ifjúkorában szerzett tanulmányaiból és külföldi útjain. Károlyi már a századforduló óta foglalkozott a (valójában kapitalista) szövetkezetek magyarországi meghonosításával.

A továbbiakban a monográfia az agrárkérdésnek a Tanácsköztársaság alatti alakulását elemzi. Előbb feltárja azt a bizonytalanságot, amellyel a Kormányzótanács tagjai a földkérdést kezelték. Egységesek voltak abban, hogy ne legyen földosztás, de eltérő nézetet vallottak arról, hogy a társas művelésre adott föld milyen tulajdonban legyen. Ez visszatükröződik a földtörvényben is, amely a tulajdon háromféle formáját ismeri el. Egyesek taktikai lépésnek tekintették a földdekrétumot, amelynek kizárólag az a célja, hogy a parasztságot megnyugtassa. Mások — elsősorban Kun Béla — a földkérdés megoldásával nemcsak semlegesíteni akarták a parasztságot, hanem forradalmasítani is. Nem látták azonban világosan a munkás-paraszt szövetség tartalmát a proletárdiktatúra adott szakaszában, ezért a helyes elvet nem támasztották alá a szükséges gyakorlati intézkedésekkel. A könyv mélyen, más történelmi munkáknál részletesebben elemzi a proletárdiktatúra agrárpolitikájának

Digitized by Google

hibáit. Leírja, hogyan reagáltak a parasztság különböző rétegei az egyes intézkedésekre, és miért nem váltak a munkáshatalom szilárd híveivé.

A hibák részletes feltárásával hasznos munkát végzett a szerző, mégis úgy látjuk, hogy — ha nem is az alapvető kérdésekben, de a részletekben — egyes kérdések elhanyagolása a valóságosnál negatívabbá teszi az általa megrajzolt képet. Kevés tényt közöl a bizalmas rendelet alapján végrehajtott földosztásról, nem szól a városoknak küldött élelmiszerekről, s pesszimisztikusan ítéli meg a tanácsok tevékenységét, mert az országos adatok összevetése helyett csak néhány terület adatai alapján általánosít (főleg annak a Borsod megyének az adatai alapján, amely közismerten a jobboldali szociáldemokraták befolyása alatt állott). A szerző itt nem végzett elég széleskörű adatgyűjtést, nem dolgozta fel kellőképpen a vidéki levéltárak anyagait, pedig ezzel a parasztság magatartásáról is pozitívabb képet kapott volna. Talán az is reálisabbá tette volna az agrárpolitika hibáinak bírálatát, ha itt és nem külön alfejezetben mondja el, hogyan próbált javítani munkáján a tanácskormány.

Az egész munka szerkezete logikailag jól van felépítve. Úgy véljük azonban, hogy a Tanácsköztársaságról szóló alfejezetek egyike-másika nincs egészen a helyén. Nem indokolt a mezőgazdaság és a parasztság helyzetének a különválasztása, és az sem, hogy a mezőgazdaságnak a Tanácsköztársaság előtti helyzetéről csak az utolsó előtti fejezetben van szó. A mezőgazdaságnak a proletárdiktatúra előtti helyzetéről szólva a szerző néhány jól kiválasztott statisztikai táblázattal ismerteti az európai termelési színvonal mögötti elmaradottságunkat, a háború okozta visszaesést, a nagybirtok fokozottabb külterjes gazdálkodását és ennek okait. A helyzet felvázolása után azokat a feladatokat ismerteti, amelyeknek megoldása a proletárhatalomra várt.

A szövetkezeti kérdést tárgyalva a szerző először a magyar termelőszövetkezeti mozgalomban klasszikussá vált példát, a somogyi szövetkezetek szervezeti felépítését ismerteti röviden, majd más megyék eredményeiről számol be. Részletesen — és történetírásunkban elsőként — elemzi és értékeli a különböző szövetkezeti alapszabálytervezeteket, s kimutatja, hogy a Tanácsköztársaság mind határozottabban átért a szövetkezeti formáról az állami gazdaságok megszervezésére. „Mindez nem programot jelentett — állapítja meg a szerző —, hanem a kialakult *tények* felismerését, a valóságban lejátszódó folyamat törvényben való rögzítését." (161. old.) Minthogy a Tanácsköztársaság nem a helyes utat, nem a földosztást választotta, így a körülmények folytán (sürgős volt a munka a földeken, gazdasági blokád és intervenció volt, Szovjet-Oroszországtól elszakítva, egyedül kellett harcolni) nem volt ideje hosszas, meggyőző munkával megnyerni céljainak a dolgozókat — ezért szükségszerűen a centralisztikus vezetési módszert kellett választania. A centralizmus abban is megnyilvánult, hogy az egymást követő rendeletek mindjobban háttérbe szorították a helyi tanácsok ellenőrző, irányító tevékeny-

Digitized by Google

ségét a szocializált mezőgazdaságban.

A tanácsrendszert úgy kellett átszervezni, hogy megfeleljen gazdasági feladatainak. Ebből a célból állították fel a Népgazdasági Tanácsot és kerületi szerveit, s tervezték, azt, hogy a megyei-járási rendszert termelési kerületekké és körzetekké szervezik át. Ezt a tervet a termelés betakarítása után akarták megvalósítani, megalakítva az új, megfelelő összetételű tanácsokat, ez azonban már nem történhetett meg.

Egyet lehet érteni Szemere Verával, amikor gazdasági és politikai okokkal magyarázza a helyi önkormányzatok hatáskörének szűk voltát, a vezetés túlzott centralizmusát. Indokait azonban még azzal is kiegészítenénk, hogy egy új társadalmi rendszer kiépítésénél természetszerű a centralizmus. Csak a fejlődés előrehaladásával erősödhet meg a demokratizmus, mert a helyi önkormányzatok megerősödéséhez hosszabb idő kell. Ezt mai tapasztalataink is bizonyítják.

Ezután a könyv azokat a terveket és (részben megvalósított) intézkedéseket ismerteti, amelyeket a Tanácsköztársaság a mezőgazdasági termelés színvonalának és intenzitásának növelésére hozott. A szerző megállapítja, hogy a Kormányzótanács intézkedéseiben „... politikai tekintetben alapvető hibák és mulasztások voltak a parasztkérdés megoldásában, ugyanakkor a mezőgazdaság fejlesztéséért hihetetlen erőfeszítéseket tettek". (174. old.) A különböző rendeletek és az egyes kísérletek azt mutatják, hogy a törekvés a belterjes gazdálkodásra való áttérés volt. Nagy gondot fordítottak a háború és a polgári demokratikus kormányzat könnyelmű politikája következtében lecsökkent állatállomány megőrzésére és szaporítására. Nagyszabású terveket dolgoztak ki a mezőgazdaság technikai színvonalának emelésére. A Földművelésügyi Népbiztosságon létrehozott Mezőgazdasági Műszaki Szakosztály olyan széles feladatkört kapott (194. old.), amely egymagában is bizonyítja, milyen gondos körültekintéssel törekedtek a mezőgazdaság termelésének fellendítésére. Már 1919-ben megszületett az 1945 után létrehozott gépállomások alapgondolata, „állami gépszántóüzem" néven, s azzal a szándékkal, hogy ezek ne csak a szocializált üzemeket támogassák, hanem a parasztgazdaságokat is, és így biztosítsák a jobb termést. Még az ellenforradalom is kénytelen volt elismerni, hogy a mezőgazdaság fejlesztésén „... oly céltudatossággal, ambícióval, képességgel és szakértelemmel dolgoztak, amely normális viszonyok között valóban elismerésre méltó lett volna". (192. old.) Az utolsó fejezet az agrárpolitikában elkövetett hibákról, ezek tanulságairól, Lenin bírálatáról és a KMP vezetőinek önkritikájáról szól.

Felróhatnánk a szerzőnek, hogy a jegyzetelés nem mindenütt pontos, s kifogásolhatnánk azt is, hogy stílusa helyenként nem eléggé csiszolt; ezek azonban a könyv értékéhez képest jelentéktelen hibák. Az egész könyv nemcsak a marxista történettudományt gazdagítja és nemcsak a történészek számára tanulságos, hanem mai, helyes úton járó agrárpolitikánk is meríthet belőle. Szemere Vera kitűnő munkáját a tényekből le-

Digitized by Google

vont új, önálló következtetések, színvonalas elvi általánosítások jellemzik, s az ilyen, marxista szemlélettel megírt, az osztályharc szempontjait figyelembe vevő, a valóságot sokoldalúan feltáró művek a múltról szólva a mának is tanulságokat nyújtanak.

Gábor Sándorné

A nagyüzemi gazdálkodás kérdései*

A Magyar Tudományos Akadémia Agrárgazdasági Kutató Intézete szerkesztésében megjelenő „A nagyüzemi gazdálkodás kérdései" című, közkedveltté vált tanulmány-sorozat újabb értékes munkákkal gyarapodott.[1] Fejlődő szocialista nagyüzemi gazdaságaink igénylik a tudomány segítségét, s olyan jól alkalmazható módszereket, termelési, üzemelemzési eljárásokat kérnek, amelyek révén jelentős eredményeket érhetnek el a gazdálkodás fejlesztésében.

Jankó József „A takarmányozási költségek csökkentésének lehetőségei és eszközei a tehenészetben" című tanulmánya hasznos hozzájárulás a takarmánygazdálkodás szövevényes problémáinak tisztázásához. Különösen a tanulmány második része sikerült jól, amely a tejhozam és a takarmányköltség összefüggéseit vizsgálja. A nagyüzemi tehenészeteknek régi problémájuk, hogy hogyan határozzák meg a tejtermelés színvonalát a takarmány árainak és árarányainak összefüggésében. A szerző kimutatja, hogy szoros összefüggés van a tejtermelés indokolt felső színvonala és a takarmányok áraránya között, s hogy csak akkor lehet az optimális szinten tartani a tehenészet takarmányköltségeit, ha a takarmányozás szervezése megbízható és részletes kalkuláción alapszik. A tanulmány több olyan számítás: eljárást közöl, amelyet az érintett szakemberek jól tudnak felhasználni.

Tildi István és Tóth Béla „A szabadtartásos növendékmarhanevelés gazdaságossága" című tanulmányukban a természetszerű nevelési mód több változatát vizsgálják, s összehasonlítják ezeket más, kevésbé korszerű, hagyományos állattartási eljárásokkal. Ismeretes, hogy a szabadtartásos állattartás hatásai között ellentmondásos jelenségek is vannak és ezért igen lényeges, hogy tiszta kép alakuljon ki előnyeiről és hátrányairól. A szerzők tíz állami gazdaság három évi tényszámai alapján vizsgálták a problémát. Megállapították, hogy a szabadtartásos mód, ha megfelelő üzemeléssel párosul, gazdaságosabb, mint a zárt-kötött tartás. Az előnyök elsősorban abban állanak, hogy e módszer alkalmazása esetén 7—24 százalékkal kisebb az összköltség, mint a zárt-kötött tartásnál, mert csak feleannyi munkaerőre van szükség, az istállók építési költségei pedig 54—63 százalékát teszik ki a zárt-kötött tartású istállók építési költségeinek.

A szerzők rávilágítanak a sza-

* Akadémiai Kiadó, 1962.
[1] A sorozat előző köteteit lapunk 1962. májusi számában ismertettük.

Digitized by Google

badtartásos nevelés árnyoldalaira is: az önetetésből fakadó túlfogyasztás lehetőségére, amely számításuk szerint 10—14 százalékot is elérhet, s 1 kg súlygyarapodást véve alapul, 1,60—6,40 Ft többletkiadással jár. Ezért azt javasolják, hogy a szabadtartást csoportos adagolással, adagolt etetéssel el kell választani az önetetéstől. Ezzel megnő ugyan az állattartás munkabér-költsége, de végső fokon a munkabér-megtakarítást nem az állatok önetetésével, hanem az istállómunkák gépesítésével célszerű elérni.

A szerzők arra is rámutatnak, hogy a vizsgált üzemekben üzemelési hibákkal is találkoztak. E hibák következtében a vizsgált gazdaságokban nem volt kielégítő a szabadtartásos növendékek súlygyarapodása, s nem érte el a zárt-kötött tartású állatokét. A növendékmarha-állomány egy jelentős része azonban mégis elérte a kívánatos súlygyarapodást, s ez azt igazolja, hogy a javasolt eljárás helyes, és az üzemelési és szervezési hibák kijavítása a szabadtartásos növendéknevelés legsürgősebb feladata.

A két tanulmány egyaránt lényeges problémákat elemez és helyes javaslatokkal mozdítja elő az állattartási munkák fejlesztését.

A sorozat következő tanulmánya, Sebestyén József „Matematikai módszerek alkalmazása a mezőgazdasági termelés szolgálatában" című munkája, valamivel behatóbb ismertetést igényel, részben mezőgazdasági szakembereink számára még szokatlan volta, részben a tanulmány egyes problémái miatt.

Kétségtelen, hogy mind az agrárszakemberek, közgazdászok matematikai iskolázásában, mind a matematikai módszerek közgazdasági alkalmazásában el vagyunk maradva. Pedig hazánk igazán kiváló és elismert matematikusokat adott a tudománynak, nemcsak a hagyományos és régi iskolákban, hanem a modern matematikában is. Az elmaradás okai nagyjából ismertek.

Ma már túljutottunk azon, hogy a közgazdászok csak a hagyományos és egyszerű matematikai eljárások alkalmazását tartsák megengedhetőnek, és burzsoá behatásnak minősítsenek mindent, ami magasabb matematikai felkészültséget igényel. Ma már sokan tanulják, és egyre többen alkalmazzák a legújabb matematikai módszereket.

Ezért üdvözölnünk kell az Agrárgazdasági Kutató Intézetnek azt a kezdeményezését, hogy egy speciális területen, a mezőgazdaságban bemutatja a matematikai módszerek alkalmazásának lehetőségeit. A tanulmány szerzője a matematika sokféle alkalmazási lehetőségét ismerteti, s ez kitűnően bizonyítja azt, hogy a gazdálkodásnak minél több ágában fel lehet és fel kell használni a matematikai módszereket. E lehetőség és szükségszerűség felismerése még korántsem általános, az érintett szakemberek még nem fogadják ezt osztatlanul el.

Ennek több oka van. Mezőgazdasági szakembereink zöme régebben végezte tanulmányait, és akkor még csak igen szerény matematikai képzést kapott. Ez nehézzé, vagy csaknem lehetetlenné teszi számukra azt, hogy újabb áldozatos és szorgalmas tanulmányok nélkül megértsék és a gyakorlatban alkalmazzák a matematikai módszereket. Akik most végzik tanulmányaikat, azok már

Digitized by Google

jobb helyzetben vannak, de még most sem általános az agrár-felsőoktatási intézményekben a lineáris algebra és programozás tanítása.

Ilyen körülmények között természetesen joggal merül fel az a kérdés: milyen szintű igényeket elégítsen ki a matematikai módszerek mezőgazdasági alkalmazását ismertető és bemutató tanulmány? Ezt a kérdést a szerző is felveti: „Az előkészületek során felmerült az a gondolat is, hogy esetleg az egész terjedelmet egyetlen probléma részletesebb tárgyalásának kellene szentelni." (15. old.) Végül úgy döntött: fontosabb az, hogy az egész rendszert ismerjék meg, s minél több alkalmazási lehetőségről szerezzenek tudomást az olvasók. Ez a törekvése azonban elkerülhetetlen ellentmondásba került a tanulmány korlátozott terjedelmével. 130 kis alakú oldalon a matematika alkalmazásának mintegy két évtized alatt kialakult legfontosabb területeit bemutatni csak kompromisszum árán volt lehetséges. Így azután a képletek megmaradtak, de a magyarázó szöveg összezsugorodott, a példák megrövidültek ezért a tanulmány közérthetősége erősen csökkent. Az értékes munka gyümölcsét tehát a gyakorlatban dolgozó több ezer agrárszakember, az állami gazdaságok és termelőszövetkezetek vezetői egyelőre alig képesek hasznosítani.

Ezért talán helyesebb lett volna, ha most, első alkalommal, a szerző a széles nyilvánosság számára valamivel egyszerűbb megoldást talál. A szerzőnek tökéletesen igaza van, amikor azt mondja, hogy a függvénytan vagy a lineáris algebra nem könnyű dolog. De nem is nehezebb, mint a szerves kémia, vagy az állatélettan. Minden tudományág megismerése fáradságos munkát igényel. Mégis figyelembe kell venni a szakemberek ismereteinek sajátosságait, márpedig közismert tény, hogy a szakemberek matematikai és más alaptudományi képzése között jelentős színvonal- és követelménybeli különbségek voltak és vannak. Így sokan közülük nem érthetik meg, hogy Sebestyén József tanulmánya kiváló munka, amely precízen megalapozva, lépésről lépésre tárja elénk a felsőbb matematika mezőgazdasági alkalmazásának egész rendszerét.

Zavart okoz a tanulmányban az, hogy a szerző nem foglal el egyértelmű álláspontot a matematikai módszerek alkalmazási lehetőségének korlátai tekintetében. „Az egyre fejlettebb módszerek alkalmazása során ugyanis rendszerint kiderül — írja —, hogy egyes törvényszerűségek (természeti és gazdasági törvények) korábbi meghatározása meglehetősen pontatlan, némelyikük felszíni összefüggéseket tükröz, mások pedig mint hamisak elvetendők." (33. old.) Eszerint a matematikai módszerek új gazdasági törvények felfedezésére is alkalmasak, mert a matematikai vizsgálatok során (mégpedig rendszerint) kiderül, hogy korábban megfogalmazott gazdasági törvények pontatlanok, sőt hamisak. De a szerző mindjárt meg is cáfolja ezt az álláspontot, és kijelenti, hogy a „modelleknek valamely elmélet formájában megfogalmazott törvényszerűséget kell tükrözniök, mennyiségi meghatározásra alkalmas formában". (33—34. old.) Később — az utóbbi állásponttal egyezően — azt írja, hogy „gazdaság-

Digitized by Google

elméleti szempontok alapján kell döntenünk, ha valamely változót a modellben szerepeltetni akarjuk, vagy abból kihagyni szándékozunk" (41. old.). Végül pedig kijelenti, hogy a matematikai forma fontos segédeszköz (43. old.).

Zavart okoz az is, hogy a szerző nem magyarázza meg pontosan, hogy a modellek matematikai megfogalmazásánál mit ért a kiinduló pontul szolgáló „elmélet" kifejezésen. Ezt írja: „... meg kell alkotnunk azt az elméletet, amelynek alapján valamely összefüggést vizsgálni, magyarázni kívánunk. A vizsgálat aztán majd ennek az elméletnek a megerősítésével, kiegészítésével, módosításával vagy éppen elvetésével, újjal való helyettesítésével fejeződik be." (42—43. old.) Közismert dolog, hogy a gazdaságtudományok elmélete a politikai gazdaságtan. Nem tudjuk, hogy a szerző szerint a modell megfogalmazásával milyen elméletet kell megalkotnunk, módosítanunk, esetleg elvetnünk és új elméletet tennünk a régi helyére — a politikai gazdaságtant-e vagy mást.

Tény az, hogy a matematikai eljárások közgazdasági alkalmazása eddig egyetlen új gazdasági törvényt sem produkált és egyetlen gazdasági törvényt sem cáfolt meg. Lehetővé tette azonban bonyolult gazdasági folyamatok pontosabb, mélyebb elemzését, a gazdasági törvények mennyiségi vonatkozásainak közelebbi megértését, s ezzel minőségi oldalaik sokoldalúbb feltárását. A matematika tehát valóban fontos *segédtudománya* a közgazdaságtudománynak, szerepe állandóan növekszik, s már ma ki lehet jelenteni, hogy számos jelenség, vagy folyamat mennyiségi oldalát csak korszerű matematikai eszközök segítségével ismerhetjük meg pontosan.

Hasznos lett volna, ha a tanulmány nagyobb nyomatékkal magyarázza meg azt, hogy a modellek csak megközelítően hű tükörképei az objektív valóságnak.

A modell olyan séma, amely az objektív valóság fő, de nem összes vonásai alapján van megrajzolva, s amely — ha valóban a fő vonásokat, a jellemzőket mutatja — akkor (és csakis akkor) helyesen, vagy eléggé jó megközelítéssel tükrözi a lényeget.

Mindezt nem azért kell megjegyeznünk, mintha a szerző teljesen megfeledkezett volna erről, hanem azért, mert néha illúziókat fűznek a matematikai eljárások közgazdasági alkalmazásához, s azért is, mert jelenlegi ismereteink alapján még igen sok feladat megoldhatatlan.

Dr. Pillis Pál

HARRY K. WELLS:

PAVLOV ÉS FREUD

Wells amerikai filozófusnak ez az 1956-ban írott munkája, amely az USA-ban 1960-ban második kiadásban is megjelent, hazánkban

Kossuth Könyvkiadó, 1962

pszichológusokon és pszichiátereken, filozófusokon és esztétákon kívül is igen széles olvasóközönségre talált. Ez a nagy érdeklődés

Digitized by Google

érthető, hiszen izgalmas téma összevetni azt a két nagy próbálkozást, amely szinte elsőként kísérelte meg tudományos alapokra helyezni a pszichológiát és a pszichiátriát, mégpedig egymással teljesen ellentétes megközelítéssel. Pavlov a szigorú, tapasztalati tényekre alapozott kísérletezés útját választotta, és így jutott el a magasabb idegműködés tudományáig. Freud a merész ötletek és spekulációk ingoványos talaját járva érkezett meg a tudattalan lelki működés tudományához.

Pavlov és Freud munkásságának összehasonlítása sok tekintetben ma is útbaigazítást adhat a fiziológia és a pszichológia viszonyának filozófiai szempontból is lényeges kérdésében. E kérdés jelentőségét az is mutatja, hogy e probléma a múlt évben Moszkvában megtartott fiziológus-pszichológus-filozófus kollokviumon is előtérben állt. E kérdés kapcsán, a pavlovi tanok fejlesztésének problémája mellett, természetesen az ellenpólus, a freudizmus is szóba került. A kollokvium részvevői egyöntetűen elhatárolták magukat a pszihológiai és fiziológia határainak összemosására irányuló tendenciától, sőt hangsúlyozták a pszichológia specifikus szerepét, s ugyanakkor állást foglaltak a fiziológiai kutatásokat semmibe vevő spekulatív pszichológia ellen is. Wells könyvének is egyik tanulsága: a fiziológia és a pszichológia viszonyának kérdésében a pavlovi szemlélet alapján foglalhatunk el helyes álláspontot.

Pavlov életét és működését ismertetve a szerző hangsúlyozza, hogy az októberi forradalom előtt milyen mostoha körülmények hátráltatták — de meg nem akadályozhatták — Pavlov kutatómunkáját. Pavlov pályáján a legerősebb indítást Szecsenov „Az agy reflexei" című munkájának megismerése adta. Az emésztőmirigyek működésének kutatása során Pavlov eljut a fiziológiai és az ún. pszichikus nyálelválasztás problémájához. Erről így ír: „Általánosságban szólva itt két út áll előttünk. Vagy a szokott utat választom, melyen mindenki halad. Akik ezen az úton haladnak átviszik belső világukat az állatra, tehát feltételezik, hogy az állat kb. úgy gondolkodik, ugyanúgy érez, kíván stb., mint mi. Tehát találgatásokba bocsátkozhatunk arra vonatkozólag, mi megy végbe a kutya belsejében s ebből kifolyólag megérthetjük viselkedését. Vagy pedig egészen más utat választunk, a természettudomány szempontját, mely a jelenségeket és tényeket tisztára külső oldaláról ítéli meg és az adott esetben csak arra összpontosítaná a figyelmet, hogy a külvilágnak milyen tényezői hatnak a kutyára, és milyen látható reakciókkal válaszol erre, mit tesz a kutya." (27—28. l.) A szilárd objektív talajon maradva jut el Pavlov a feltételes reflexről szóló tan megalkotásához. Közben az „Előadások a fő emésztőmirigyek munkájáról" című művéért 1904-ben Nobel-díjjal tüntetik ki. (Ekkor kapta meg először orosz tudós és fiziológus ezt a díjat.)

Pavlov a feltétlen és feltételes reflexeket alkalmazkodási mechanizmusokként fogta fel. A feltétlen reflexek a velünk született reflexek: „ a szervezet elsődleges alkalmazkodási műszerei." (59. l.) Ezek alapján, ezekből alakul ki a változó környezethez való alkalmazkodás *szerzett* rendszere, a

Digitized by Google

feltételes reflex, amely a környezet rendkívül finom analízisét teszi lehetővé. Az analitikus és szintetikus idegműködés a külvilággal való egyensúlyban maradás legfőbb biztosítéka. Ez a működés az ingerlési és gátlási folyamaton alapul.

A gátlás vizsgálatával Pavlov eljut az alvás magyarázatához, amelyet a védőgátlás egyik formájaként fog fel. A feltételes kapcsolatok problémáját az emberi idegműködés során vizsgálva, Pavlov eljut a feltételes reflexek nyelvi rendszeréhez, amelyet második jelzőrendszernek nevez: „Míg a környezetre vonatkozó érzékleteink és képzeteink számunkra a valóság első jelzései, konkrét jelzések, addig a beszéd, főként a beszédszervekből a kéregbe haladó kinesztétikus ingerek második jelzések, a jelzések jelzései." (80. l.)

A második jelzőrendszerről kifejtett pavlovi elmélet „teljessé tette annak az alapvető materialista tételnek bizonyítási láncolatát, hogy a tudat, az emberi elme az anyaghoz képest másodlagos és belőle leszármazott. Pavlov tanítása ugyanis megmutatja, hogyan hozza létre a meghatározott módon szervezett anyag— nevezetesen az emberi agykéreg, a vele kölcsönösen összefüggő érzéki és beszéd jelzőrendszerrel együtt — a munkatolyamat fejlődése során a tudatot". (90. l.)

Miután Pavlov feltárta a magasabb idegműködés törvényszerűségeit, megkezdte a szervi és a nem-szervi elváltozáson alapuló lelki betegségek megismerésére irányuló kutatásait. Az állati agy kísérleti károsodásaival előállítja az emberi agy organikus sérüléseinek durva modelljeit. Wells hangsúlyozza, hogy Pavlov ezzel jelentősen hozzájárult a tudományos pszichiátria kialakulásához; egyúttal ideológiai szempontból — azzal, hogy igyekezett feltárni a funkcionális zavarok alapját képező idegmechanizmusokat — megfosztja talajától a neurotikus és pszichotikus viselkedés vizsgálatának introspektív és pszichoanalitikus útját. Pavlov tehát klinikai munkájában is hasznosítani tudta a laboratóriumban szerzett gazdag tapasztalatait.

Pavlov — mint a szerző megállapítja — kimozdította a holtpontról a már majdnem zsákutcába jutott agyfiziológiai kutatásokat. Ezzel azt is lehetővé tette, hogy megkezdődjék a materialista lélektan — napjainkban új lendülettel folyó — tudományos felépítése erre az alapra.

Szerzőnk munkájának második részében Freud munkásságának leglényegesebb elemeit veszi bonckés alá, s a freudi megoldásokat — ahol erre lehetőség nyílik — össze is hasonlítja ugyanazon problémák pavlovi megoldásával.

Freud is természettudományos oldalról igyekezett megközelíteni a problémát. Neurológusként kezdte pályáját, és — bár ezt ma már elfelejtették — egyik úttörője volt a modern neurológia egyik fontos alappillérének, a neuron-elméletnek. Charcot híres neurológiai klinikájára kerülve a funkcionális lelki betegségek felé fordult érdeklődése, különösen pedig a hisztéria és az időnként vele járó bénulások okai felé. Ilyen irányú kérdésére Charcot azt felelte, hogy az ok valami dinamikus trauma (sérülés, erős lelki felindulás, sokk), amely nem látható. Freud e dinamikus trauma keresésének szentelte életét.

Digitized by Google

Wells hangsúlyozza, hogy kutatásai során Freud a test és lélek kérdésében mindig dualista volt, mert „állhatatosan azt vallotta, hogy az agy az ember pszichikus életének szerve, hogy agy nélkül nem lehetnek gondolatok és érzékek, másfelől azonban ugyanolyan állhatatosan kitartott amellett, hogy mivel az agyműködésről annyira keveset tudunk, a lélektant úgy kell művelni, mintha az agy fiziológiájától teljesen független tudomány lenne". (249—250. l.) Ez az álláspont teremt alapot az idealista spekulációnak.

A dinamikus trauma magyarázatához szükséges volt az elfojtás elméletének kidolgozása és a pszichikus energia misztikus fogalmának a felvétele. Erre építette aztán Freud a lelki működés hármas rendszerét magában foglaló metapszichológiai elméletének első változatát, amely szerint a lelki működés három rétegből áll: tudattalan, tudatelőttes és tudatos részből. A tudattalan a legfontosabb rész, ebben foglalnak helyet az elfolytott ösztönreprezentánsok. Ezek nyilvánulnak meg az álmokban, az elszólásokban, a téves cselekvésekben és a neurotikus tünetekben.

Wells hangsúlyozza, hogy spekulatív rendszerének bizonyítására Freud „igénybe veszi az agyanatómiára alapozott analógiát, hogy ezzel alátámassza a lelki rendszerek lokalizációjáról kidolgozott elméletét". (330. l.) Freud azonban tovább is megy, s „az analógiát arra használja fel, hogy alátámassza vele a tudatról alkotott sajátos elképzelését: eszerint a tudatot inkább a belső tudattalan ösztönök határozzák meg, semmint a külvilág ingerei. Hangsúlyozza, hogy az agykérget, a tudat székhelyét, a vastag koponya védi a külvilág ingereitől, míg a kéreg és az agy alacsonyabb részei között nincsen védőréteg". (350. l.)

Jól látható itt a fordított út; a pavlovi szemléletmód alapján álló pszichológusok a modern fiziológiai kutatások eredményeiből levont következtetésekre építik fel a dialektikus materialista lélektant, Freud viszont a természettudományos ismereteket is spekulatív rendszerének alátámasztására használja fel.

A fent vázolt szerkezeti elképzelés szükségszerűen magával hozta, hogy Freud állást foglaljon a pszichikum kialakulásának (filogenezis, törzsfejlődés) és a pszihikum egyéni fejlődésének (ontogenezis) fontos kérdésében is.

Freud szerint a történelem előtti ember őshordában él, az erőszakos és féltékeny apa önkényének kitéve. A pszichikumot tekintve a tudatos itt még nem vált külön a tudattalantól, nem volt lelkiismeret, nem voltak elfojtó tényezők.

De hogyan jött létre az a konfliktus, amely a tudatos különválását eredményezte? Freud szerint úgy, hogy „egy napon összeverődtek az elűzött testvérek, megölték és megették az apát, így az apai hordának véget vetettek". (391. l.) E tett után bűntudat keletkezett, így megjelent az emberi lélek, amely azután három részre hasadt. Freud itt régi metafizikus rendszerének egy újabb változatát dolgozza ki, s az emberi lélek három részét az „ősvalami, az „én" és a „fölöttes én" fogalmával jelöli. Így válik nála a bűntudat következtében az elfojtás a pszichikus folyamatok dinamikus erejévé. Végül eljut a civilizált lélek kialakulásáig, de szerinte a törté-

Digitized by Google

nelem előtti kor embere tovább él a tudattalanban.

A pszichikus fejlődés ontogenezisét Freud analitikus tapasztalatára építve dolgozta ki. Wells rámutat arra, hogy ezzel teljessé válik a párhuzam Freudnál az egészséges és a beteg között. Freud szerint egészséges és beteg lélek között nincs minőségi, hanem legfeljebb csak fokozati különbség.

A csecsemő pszichikuma hasonlít a történelem előtti embernek az apagyilkosságot megelőző pszichikumához, de abban különbözik tőle, hogy a csecsemő születéskor „olyan alkattal van felruházva, amely tartalmazza a filogenetikus fejlődés minden lényeges szakaszát". (402. l.) Az archaikus örökség magában foglalja az infantilis sexualitás szakaszait. Ezeket az elképzeléseket láthatjuk aztán viszont Parkernál, az amerikai szociológusnál, aki már így ír: „A sztrájkoló munkások hajlamai, szükségletei, ösztönei, amelyeket változatlan formában még barlanglakó őseiktől örökölt, kielégítetlenek. A társadalmi helyzet, különösen a modern civilizáció feltételei között, akadályozhatja vagy elnyomhatja bizonyos ösztönök kielégítését s ez „pszichikus lázadáshoz" vezet. ... A sztrájkoló munkásoknál a neurozis egy formájával van dolgunk." Íme egy példa arra, hogy miként nyomul be a freudi spekuláció a társadalom objektív mozgástörvényeinek helyére, miként próbálják az objektívet a szubjektívvel helyettesíteni.

Wells munkája jelentős lépés a freudizmus marxista értékelése útján. A befejezésben a szerző Freud munkáját Pavlovéval összehasonlítva, jól mutatja meg, hogy — szemben a fiziológiai működés mechanizmusával — hogyan magyarázza Freud biológiai mítoszok teremtésével a jelenségeket. Az amerikai filozófus munkája talán csak annyiban kelt hiányérzetet bennünk, hogy nem tudja elég meggyőzően magyarázni, miért válhatott a freudi elmélet olyan népszerűvé, szinte világnézetté, hogyan hatolhatott be a szociológiába és a művészetbe egyaránt.

A gördülékeny stílus és a szakterminológia pontos használata a fordító, dr. Lénárt Edit nehéz, de eredményes munkáját dicséri.

Tunkli László

Digitized by Google

JEGYZETEK KÖNYVEKRŐL

N. Fere:
TANÍTÓM, MAKARENKO

Ritka irodalmi fordulat, amikor egy regény hőse életre kel és elmondja benyomásait a regény szerzőjéről. Ez a különös szerepváltás történt a „Pedagógiai hőskölteményben" („Az új ember kovácsa") hősével, Scheere valódi nevén: (Fere) agronómussal, aki Makarenko pedagógiai hagyatékát nemrég bensőséges visszaemlékezéseivel tette teljessé. Fere személyét Makarenko így jellemezte: egyik kéziratában: „Mindent a fejében tartott. Szakadatlanul a jövőbe tekintett, de ugyanakkor fáradhatatlanul felfigyelt a föld minden darabjára, minden kárbaveszett magszemre. Ahol emberek dolgoztak, ott Scheere nem tudott elmenni anélkül, hogy mint szervező közbe ne lépjen. Ide-oda száguldozott különböző munkaterületei között... zajtalanul és csendesen, olyan emberként, aki nem tett egyetlen felesleges mozdulatot sem, nem ejtett ki egyetlen felesleges szót sem, nem tett egy szikrányi felesleges dolgot sem." Ez a lendületes, mozgékony, tettre kész ember nagy segítségére volt Makarenkónak a Gorkij-telep felvirágoztatásában. A telepesek is csendes elragadtatással élvezték szaktudását, kifogyhatatlan energiáját, egyenletes munkakedvét.

S most ő, a „lankadatlanul jövőbe tekintő", a „fáradhatatlanul figyelő" a „soha egyetlen felesleges szót ki nem ejtő" regényhős megszólal, és ő beszél halhatatlan tanítómesteréről, Makarenkóról, nem mindennapi írói készséggel, sok tekintetben Makarenkó írói módszerével, ábrázolásmódjával, műfajának sajátos színeivel a barát és az egykori munkatárs őszinteségével, a felidézett tényeket, a magávalragadó emberi magatartást hitelesen adva vissza. Fere könyvének egyes fejezetei Makarenko pedagógiai novelláira emlékeztetnek. Ha nem is tudják mindenben feledtetni ezeknek szépirodalmi ízét, pedagógiai ihletét, de felidézik azt a sok élményt, amely a munkatársakat és tanítványokat mesterükhöz fűzte. Különösen érdekesek azok a visszaemlékezések, amelyek a „Pedagógiai hősköltemény" létrejöttére vonatkoznak.

Pedagógusok gyakran fordultak Makarenkóhoz azzal a kéréssel, hogy foglalja össze számukra pedagógiai tapasztalatainak általános érvényű tanulságait. Munkatársai is gyakran ösztönözték őt írói alkotásra. Makarenko nem hárította el, ezt a kívánságot, csupán a megfelelő irodalmi forma okozott neki gondot. Ha száraz dokumentumként írja meg, bizonyára csak kárára lenne az ügynek. Olyan útmutatót tartott szükségesnek, amely nem a követelmények és szabályok formális felsorolásából áll, hanem a valóságos pedagógiai folyamatot mutatja be. Hamarosan rájött, hogy csak művészi alkotásban lehet összefoglalni, csak eleven, képszerű formában lehet bemutatni a különböző típusú és jellemű gyermekk nevelésének bonyolult folyamatát.

Küzdelmes évek múltak még el, harcban a pedagógiai balsikerekkel, s legfőképpen a Makarenkó-i pedagógia esküdt ellenségeivel, amíg a „Pedagógiai hősköltemény" könyvalakban megjelenhetett, maradandó sikert hozva szerzőjének.

Digitized by Google

Fere könyvének utolsó fejezete ennek részleteiről is új mozzanatokat tár fel, bár mondanivalóit kissé elszürkíti, hogy olykor túlságosan előlép a háttérből, s effféléket ír: „Így született meg — az én társszerzőségemmel — Anton Szemjonovics kis könyvecskéje...", vagy: „Mesterien dolgozta fel irodalmi formában az általam gyűjtött megfigyeléseket és adatokat..." (187. l.) Ezek az utalások természetesen sem Makarenko pedagógiájának, sem írásművészetének eredetiségét nem homályosíthatják el. Legfeljebb arra a szenvedélyes azonosulásra mutatnak, amely Makarenko és közvetlen munkatársai között az elvek gyakorlati megvalósításában létrejött.

Fere könyvét Vág Ottó fordította magyarra, írt hozzá tartalmas előszót és jegyzeteket is.

D. L.

KÉT VILÁG KÖZÖTT

— GYETVAI JÁNOS EMIGRÁCIÓS EMLÉKEIBŐL —

A forradalmi magyar munkásmozgalom és a kommunista párt részletes történetének megírásával még adós a történetírás. Ez a hiány már maga is előkelő helyet biztosít a dokumentatív értékű memoárirodalomnak. Az ilyenfajta művek jelentőségét még fokozza az, ha írójuk nem csupán szemtanúja, de cselekvő részese is volt a megörökített eseményeknek, s írástudóként képes felidézni emlékeinek, személyes élményeinek életmelegét.

Gyetvai János könyve értékes kötettel gazdagította a visszaemlékezések sorát. *Két világ között* című új — egyben negyedik — kötetével készülőben levő emlékiratainak több részre tervezett ciklusát nyitja meg. A visszaemlékezés néhány hónappal a Tanácsköztársaság bukása után kezdődik, amikor a szerzőt másodmagával kicsempészte egy hajóskapitány Bécsbe. S 1924 végéig, New Yorkba való illegális behajózásáig eleveníti fel több évtized távlatából az emigráns élet megpróbáltatásait.

Személyes élményekről lévén szó, az a vád érhetné Gyetvai Jánost, hogy esete — így könyve is — egyedi jelenség, s ezért esetleges értékű. Ám a nagy sorsfordulókon mindig végletesen eggyé olvad a történelem és egyéni sors; a társadalmi lét oly nagy váltása pedig amilyen az első magyar proletárhatalom megteremtése és tragikus bukása volt, éppen az alkotó-küzdő személyek katarzisában, drámáiban realizálódott, oldódott különös érzékletességgel emberi sorssá. Ezért érzi az olvasó általános érvényűnek Gyetvai János emigrációs kalváriáját. Azt az utat járta meg, amelyet az emigráció tipikus útjának is nevezhetnénk, Bécs, Kassa, Pécs, közben újra meg újra Bécs, majd Berlin. A jólismert motívumok mellé az emlékező sok új, sajátos színt kever palettáján. Kalandregénybe illően izgalmas oldalakat szentel például a magyar olvasóközönség számára kevéssé ismert, 1921-ig tartó egyedülálló pécsi állapotok bemutatására. Pécs és Baranya mintegy interregnumként tartotta meg a tizenkilences örökséget. 1921. április 9-én, a pécsi Széchenyi téren még nagygyűlést tartottak, amelyen Matusán Béla, a kommunista párttitkár beszélt, s május elsején a baranyai bánvászok szabad felvonulást rendeztek. Az ántánt csak ősszel, a három napig fennálló „Pécs-Baranyai Köztársaság" megdöntését bízta Horthyékra, s ekkor a *Pécsi Munkás*-t szerkesztő Gyetvainak — sok más kommunistával együtt — újra Bécsbe vezetett az útja.

Végigvonul a köteten — annak

Digitized by Google

egyik legrokonszenvesebb vonásaként, hogy szerzője nem hűvös, objektív megfigyelő, hanem harcos, cselekvő kommunista, aki a legsúlyosabb helyzetekben, a legkedvezőtlenebb körülmények között is megállás nélkül, szüntelenül tevékenykedett. Szerkesztő, publicista, röplapíró vagy pártszervező volt, ahogyan a párt érdeke megkívánta. S személyes hivalkodás legkisebb bántó árnyéka nélkül mondja el mindezt az olvasónak. Jóllehet az író főszereplőként, reflektorfényben mozog, az ügy iránti alázata, szerénysége példaadó.

Kalandregényhez hasonlítottuk a könyvet, mert izgalmas, fordulatos. Ez a hasonlat azonban csak a zsúfolódó, olykor lélegzetelállító és mindvégig feszültséget árasztó események sorának szól. A regény nyelve, szerkezete, egész hangulata, semmiben sem emlékeztet kalandregényére. Gyetvai János mértéktartó szűkszavúsággal ábrázol, emlékei között szigorúan válogat, s csak olyan epizódokat emel ki, amelyekkel összefoglalón, általánosítón is jellemezhet. Stílusa — a néhány zökkenő és felesleges ismétlés tehertételével — a tartalom szolgálatában áll, élvezetes. A magyar olvasók — köztük elsősorban a kommunisták, s nem is csak a legfiatalabbak — érdeklődéssel várják a Szépirodalmi Könyvkiadónál megjelent emlékirat folytatását.

V. F.

E SZÁM SZERZŐI

ORBÁN LÁSZLÓ: az MSZMP Központi Bizottsága Agit.-prop. osztályának vezetője; DR. SZABÓ FERENC: az Országos Tervhivatal főelőadója; LICK JÓZSEF: az MSZMP Központi Bizottsága Agit.-prop. osztályának munkatársa; FEKETE BÉLA: újságíró; BEBRITS ANNA: újságíró; GÁBOR SÁNDORNÉ: az MSZMP KB. Párttörténeti Intézetének tudományos munkatársa; DR. PILLIS PÁL: kandidátus, tanszékvezető egyetemi docens; TUNKLI LÁSZLÓ egyetemi tanársegéd.

SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG

BENKE VALÉRIA (a szerkesztő bizottság vezetője), FRISS ISTVÁN, HÁY LÁSZLÓ, KOMJÁT IRÉN, LAKOS SÁNDOR, MOLNÁR ERIK, NEMES DEZSŐ, NÉMETH KÁROLY, ÓVÁRI MIKLÓS, SÍK ENDRE, SZIGETI JÓZSEF

Digitized by Google

СОДЕРЖАНИЕ

По пути VIII-го съезда партии — — — — — — — — — — 1
ЛАСЛО ОРБАН: Идейное наступление и политическая работа среди масс — — — — — — — — — — — — — — — 8
Д-р ФЕРЕНЦ САБО: Положение и роль приусадебных хозяйств — — 20
ЙОЖЕФ ЛИК: Проблема личности и социалистическая мораль — — 34

ОБМЕН МНЕНИЯМИ

Семья в современном социалистическом обществе — — — — — — 48

ОБЗОР

О новых заводских советах (БЕЛА ФЕКЕТЕ) — — — — — — — 64

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОБЗОР

После убийства президента Кенеди (АННА БЕБРИЧ) — — — — 70

ПО СТРАНИЦАМ ПЕЧАТИ БРАТСКИХ ПАРТИЙ

Кооперативная демократия в сельскохозяйственных кооперативах (ДИМИТР ЮРУКОВ) — — — — — — — — — — — 80

КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЯ

ВЕРА СЕМЕРЕ: Аграрный вопрос в 1918—1919 гг. (Ш. ГАБОР) — 87
Вопросы крупного коллективного хозяйства (Д-р ПАЛ ПИЛИШ) — — 92
ХАРИ К. ВЕЛС: Павлов и Фрейд (ЛАСЛО ТУНКАЙ) — — — — 95

ЗАМЕТКИ О КНИГАХ

INHALT

Auf dem Pfad des 8. Parteitages — — — — — — — — — — 1
LASZLO ORBAN: Ideologische Offensive und politische Arbeit unter den Massen — — — — — — — — — — — — — — 8
Dr. FERENC SZABO: Tatsachen und Ansichten über die Hauswirtschaften — — — — — — — — — — — — — — — 20
JOZSEF LICK: Das Problem der Persönlichkeit und die sozialistische Moral — — — — — — — — — — — — — — 34

DISKUSSION

Die Familie in der sozialistischen Gesellschaft von heute — — — 48

RUNDSCHAU

Über die neuen Betriebsräte (BÉLA FEKETE) — — — — — — 64

INTERNATIONALE RUNDSCHAU

Nach der Ermordung Präsident Kennedys (ANNA BEBRITS) — — 70

AUS DEN ZEITSCHRIFTEN BRUDERPARTEIEN

Der innere Demokratismus in den landwirtschaftlichen Produktionsgenossenschaften (DIMITR JURUKOV) — — — — — — — — 80

BUCHBESPRECHUNGEN

VERA SZEMERE: Die Landfrage in 1918—1919 (FRAU SÁNDOR GÁBOR) — — — — — — — — — — 87
Das Problem der Grossraumbewirtschaftung (Dr. PÁL PILLIS) — — 92
HARRY K. WELLS: Pavlov und Freud (LÁSZLÓ TUNKLI) — — — 95

ANMERKUNGEN ÜBER NEUERSCHEINUNGEN

Digitized by Google

SOMMAIRE

Sur le chemin du VIIIe Congrès — — — — — — — — — — 1
LÁSZLÓ ORBÁN: L'offensive idéologique et le travail politique parmi les masses — — — — — — — — — — — — — — 8
Dr. FERENC SZABÓ: Situation et évaluation des exploitations personnelles des coopérateurs — — — — — — — — — — — — 20
JÓZSEF LICK: Le problème de la personnalité et la morale socialiste 34

DISCUSSION

La famille dans la société socialiste actuelle — — — — — — 48

REVUE

Les nouveaux conseils d'entreprise (BÉLA FEKETE) — — — — 64

REVUE INTERNATIONALE

Après l'assassinat du président Kennedy (ANNA BEBRITS) — — — 70

DE LA PRESSE DES PARTIS FRÈRES

La démocratie intérieure dans les coopératives agricoles de production (DIMITR YOUROUKOV) — — — — — — — — — — — 80

CRITIQUE ET COMPTES RENDUS

VERA SZEMERE: La question agraire en 1918/19 (Mme SÁNDOR GÁBOR) — — — — — — — — — — — 87
Les problèmes de l'exploitation de grande entreprise (Dr. PÁL PILLIS) — — — — — — — — — — — — 92
HARRY K. WELLS: Pavlov et Freud (LÁSZLÓ TUNKLI) — — — 95

NOTES SUR QUELQUES LIVRES RÉCENTS

CONTENTS

Following the path of the 8th Congress — — — — — — — — — 1
LÁSZLÓ ORBÁN: Ideological campaign and political work among the masses — — — — — — — — — — — — — — — 8
Dr. FERENC SZABÓ: Facts and views about the household plots — 20
JÓZSEF LICK: Problems of personality and socialist morals — — 34

DISCUSSION

The Family in today's socialist society — — — — — — — — — 48

REVIEW

On the new Works Councils (BÉLA FEKETE) — — — — — — — 64

INTERNATIONAL REVIEW

After the assassination of President Kennedy (ANNA BEBRITS) — 70

FROM THE PRESS OF THE BROTHER PARTIES

Internal democratism in the agricultural cooperative farms (DIMITR YURUKOV) — — — — — — — — — — — 80

BOOK REVIEW

VERA SZEMERE: The land question in 1918—1919 (Mrs. SÁNDOR GÁBOR) — — — — — — — — — — — 87
Problems of large-scale management (Dr. PÁL PILLIS) — — — — 92
HARRY K. WELLS: Pavlov and Freud (LÁSZLÓ TUNKLI) — — — 95

NOTES ON NEW PUBLICATIONS

Digitized by Google

Digitized by Google

Ára: 3,— Ft

Olvasóink figyelmébe ajánljuk!

A BÉKÉS EGYMÁS MELLETT ÉLÉS — A SZOVJETUNIÓ LENINI KÜLPOLITIKÁJA

A különböző társadalmi rendszerű államok békés egymás mellett élése ma az emberiség egyik legfőbb problémája. A könyv, amelyet szerzői munkaközösség írt és Gromiko, a Szovjetunió külügyminisztere szerkesztett, részletesen tárgyalja ennek a napjainkban rendkívül időszerű problémának minden vonatkozását. Közvetve vagy közvetlenül foglalkozik a nemzetközi munkásmozgalom aktuális kérdéseivel, s tényekkel, érvekkel bizonyítja a békés egymás mellett élés politikájának helyességét.

292 old. **Ára: 21,— Ft**

VILÁGTÖRTÉNET 4. KÖTET

A sorozat negyedik kötete a XVI. század elejétől a XVII. század közepéig terjedő időszak történetét tárgyalja, az emberiség történetének ezt az alig másfél évszázadnyi, de eseményekben annál gazdagabb korszakát.

A képekkel, színes mellékletekkel és térképekkel gazdagon illusztrált negyedik kötet mind tartalmában, mind ízléses kivitelében méltó folytatása a sorozatnak.

820 old. **Ára: 160,— Ft**

KOSSUTH KÖNYVKIADÓ

INDEX: 25 806

Digitized by Google

VILÁG PROLETÁRJAI, EGYESÜLJETEK!

TÁRSADALMI SZEMLE

A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT ELMÉLETI ÉS POLITIKAI FOLYÓIRATA

LIBRARY
MAR 9 1971
UNIVERSITY OF CALIFORNIA
BERKELEY

2

XIX. ÉVFOLYAM 1964 FEBRUÁR

Digitized by Google

TARTALOMJEGYZÉK

NYERS REZSŐ: Az ötéves terv derekán — — — — — — — — 1
KESERŰ JÁNOS: Műszaki fejlesztés a mezőgazdaságban — — — 22
MÁTÉ GYÖRGY: Gondolatok pártunk összetételének alakulásáról — 33

ANKÉT

HEGEDÜS ANDRÁS: A család helyzetéről és jövőjéről — — — — 43

TANÁCSKOZÁSOK A TÁRSADALOMTUDOMÁNYOK KÉRDÉSEIRŐL

LAKOS SÁNDOR: A közgazdaságtudomány néhány elvi kérdéséhez 55
FÖLDES KÁROLY: A marxista közgazdaságtudomány fejlesztéséért 70
LICK JÓZSEF: A kommunista filozófusok aktívaértekezletéről — — 78

NEMZETKÖZI SZEMLE

Vita a postgaulleizmusról (RÉTI ERVIN) — — — — — — — — 88

TÁJÉKOZÓDÁS

Szocialista realizmus és korszerűség (Á. A.) — — — — — — — — 98

JEGYZETEK KÖNYVEKRŐL

Darvas József: Részeg eső (L. A.) — — — — — — — — — 104
William Golding: A legyek ura (S. A.) — — — — — — — — — 105
Csingiz Ajtmatov: Életveszélyben (K. G.) — — — — — — — — 106
Ivó Andric: A kisasszony — Nyuszka (M. Sz.) — — — — — — 108

Szerkesztőség:
Budapest, V. Széchenyi rakpart 19. Tel.: 124—475.
Kiadja a Kossuth Könyv- és Lapkiadó Vállalat.
Kiadóhivatal: VI. Révay utca 16. Tel.: 116—660*.
Terjeszti a Magyar Posta.

Előfizethető a Kossuth Kiadó megyei és kerületi kirendeltségeinél, csekkszámlaszám 01915003 a Posta Központi Hírlap Irodánál (Bp., V. József nádor tér 1.) és bármely postahivatalnál. Előfizetési díj negyedévre 8,— Ft, félévre 16,— Ft, egész évre 32,— Ft. Csekkszámlaszám: egyéni 61218, közületi 61066 vagy átutalás a MNB. 8. sz. folyószámlájára. Lapunk régebbi példányai kaphatók a Posta Központi Hírlapiroda újságboltjában: Budapest, V. József Attila u. 3.

Utolsó kézirat nyomdába érkezett: 1964. január 20.
Megjelent 35 800 példányban.

Felelős kiadó: A Kossuth Könyvkiadó igazgatója

64.0153/2 — Zrínyi Nyomda, Budapest. Felelős vezető: Bolgár Imre igazgató

Digitized by Google

TÁRSADALMI SZEMLE
A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT ELMÉLETI ÉS POLITIKAI FOLYÓIRATA
XIX. ÉVF. 2. SZ. · BUDAPEST · 1964. FEBRUÁR HÓ

Pécsi Tudományegyetem Állam és Jogtudományi Kar Könyvtár 1 sz. Polgári Jogi Tanszék

Az ötéves terv derekán

Írta NYERS REZSŐ

Lehet-e három év eredményéből végleges következtetést levonni az ötéves terv egészének teljesítésére vonatkozóan? Nyilvánvalóan nem, hiszen két év alatt egyik-másik területen még módosulhat a helyzet. Elegendő-e három év arra, hogy adataiból „kiszűrhessük" magunknak az öt év szempontjából is legfontosabb pozitív és negatív tendenciákat? Bizonyára elegendő. És szükséges is. Az elemzés nyomán még lehetőségünk van érdemi beavatkozásra is, ahol ez szükséges. Ezenkívül vannak jelenségek, melyeket most kell elemeznünk azért, hogy a későbbiekben — esetleg csak az ötéves terv végrehajtása után — intézkedhessünk.

Népgazdaságunk hároméves összteljesítményét számbavéve és értékelve azt mondhatjuk, hogy második ötéves tervünk a megvalósulás útján van. Erre a következtetésre jutunk, ha néhány főbb, szintetikus jellegű mutatószám segítségével mérjük ezen időszak végső gazdasági eredményeit. Mindenekelőtt a nemzeti jövedelem, a munkatermelékenység, a fogyasztás és a beruházás alakulása tükrözi népgazdaságunk eddigi fejlődését.

A terv a nemzeti jövedelem 36 százalékos növelését irányozza elő, vagyis évente átlagosan 6,3 százalékos növekedést. Ezzel az évi átlaggal számolva, a hároméves időszaknak 20 százalékos növekedés felel meg. A három év alatt a nemzeti jövedelem növekedése megközelíti ezt az előirányzatot, mert 1963-ban 17 százalékkal volt magasabb az 1960. évinél. A nemzeti jövedelem növekedése úgy következett be, hogy az iparban és a mezőgazdaságban is számottevően nőtt a munka termelékenysége. Három év alatt az aktív keresők száma az egész gazdaságban nem nőtt, sőt, valamelyest, 1,8 százalékkal, 86 ezer fővel csökkent, míg a nem-aktív kere-

Digitized by Google

sők, a nyugdíjasok száma 77 százalékkal, 340 ezer fővel emelkedett. Az időszak elején 100 keresőre 87 fő eltartott jutott, 1963-ban már csak 81 fő.

A nagyobb nemzeti jövedelemből nőtt a fogyasztás is, a felhalmozás is. A lakosság fogyasztási alapjának öt évre előirányzott növekedése 22 százalék, ebből 1963 végéig 11 százalék valósult meg. A 16 százalékos reáljövedelem-emelési tervből három év alatt ugyancsak 11 százalék valósult meg. A beruházások 1963. évi értéke 14 százalékkal magasabb az 1960. évinél, valamivel meghaladja az ötéves terv három évre vonatkozó hányadát. A felújítások értéke ennél nagyobb mértékben, 31 százalékkal emelkedett.

A fejlődés ütemét tekintve, hazánk a szocialista országok sorában jelenleg középen foglal helyet. Ha saját múltbeli helyzetünkhöz viszonyítunk, népgazdaságunk fejlődési grafikonját felfelé ívelőnek láthatjuk. A növekedés mai üteme egyes területeken elmarad ugyan a 10—12 évvel ezelőttitől, de ötéves tervünk fő gazdaságpolitikai céljai reálisnak bizonyulnak, terveink megalapozottabbak, jobban koordináltak, mint akkor, és szembetűnő a nagyobb tervszerűség, fejlődésünk komplex jellege, szemben az akkori rendkívüli aránytalanságokkal. Az 1958—60. évekkel, a második hároméves terv időszakával összevetve a növekedés üteme szintén lassúbb. Ezzel számoltunk már az ötéves terv készítésekor is. A tünet elemzésekor természetesen figyelembe kell venni, hogy a jelenlegi lassúbb növekedés lényegesen magasabb bázison következik be, a korábbi nagyon gyors növekedés után. Közrejátszik mindebben az a tudatos törekvésünk, hogy a mennyiségi növekedés mérséklődése mellett népgazdaságunk kellően alkalmazkodni tudjon a változó hazai és külföldi gazdasági feltételekhez.

Hazai gazdasági körülményeink jelentős változását egyrészt a mezőgazdaság szocialista alapokra helyezése jelzi, másrészt az, hogy iparunkban messzemenően leszűkültek az extenzív fejlődés lehetőségei, amit főként az tükröz, hogy a korábbi munkaerőtartalékok kimerülnek, és egy új, intenzív jellegű szakasz kezdődik meg. Mindkét tényezőnek messzemenő gyűrűző hatása van a többi népgazdasági ágra, a termelésre és az áruforgalomra, de az irányításra, pénzügyi munkára, sőt a tudományos kutatásra is. A nemzetközi feltételek változása megnyilvánul a KGST-országok közötti gazdasági együttműködés fokozódásában, ezen együttműködés új vonásainak kialakulásában. De számba kell vennünk a tőkés gazdasági integrációk hatását is, valamint az új, független és gyorsan fejlődő országokkal való kapcsolat kiépülését. Népgazdaságunk nem minden zökkenő és nehézség nélkül, de alapjában kellően alkalmazkodik a változó feltételekhez. Ennek fő megnyilvánulásait mezőgazdasági beruházási politikánk és az ipari átszer-

Digitized by Google

vezés jelenti. Persze, még nagyon sok feladat van előttünk a jobb alkalmazkodásban, más szóval a lehetőségek jobb kihasználásában.

Gazdasági fejlődésünk két fő tendencia egyidejű érvényesülését, összefonódását foglalja magában. Az egyik: a termelés, az áruforgalom, a beruházások és a fogyasztás növekedése, összefoglalóan a gazdasági növekedés tendenciája. A másik fő tendencia a népgazdaság egyensúlyának megvalósulása. A népgazdaság egyensúlya a gazdaság sok-sok területének rész-egyensúlyát igényli, mégis három fő követelményt foglal magában: a) a népgazdaság pénzügyi egyensúlyát (ezen belül az állami költségvetés egyensúlyát); b) a lakosság vásárlóereje, valamint az árualapok és szolgáltatások közötti egyensúlyt; c) a nemzetközi fizetési mérleg egyensúlyát (ezen belül döntően a külkereskedelmi mérleg egyensúlyát). A növekedési ütem meghatározásánál tehát nincs teljes döntési szabadságunk, csak olyan lehetőségek között választhatunk, melyek a tervezés és a végrehajtás fázisában is kellően érvényre juttatják a népgazdaság egyensúlyát. Be kell vallanunk, hogy az egyensúly követelménye pillanatnyilag a korábbinál jobban fékezi a termelés és az áruforgalom mennyiségi növekedését, de lehetőséget teremt — ha minden szinten felismerik ezt az összefüggést — a műszaki fejlődés gyorsítására, a munka minőségi színvonalának emelésére. Arra kell tehát törekednünk, hogy elérjük a gazdasági növekedésnek az optimális mértékét, a népgazdasági egyensúly megvalósítása mellett.

Amellett, hogy az ötéves terv egésze — a szintetikus mutatók alapján értékelve — komplex módon megvalósulóban van, az eddigi fejlődés néhány fontos területen kisebb-nagyobb eltérést mutat a tervtől. A fő eltérések a következők:

— A mezőgazdasági termelés az első három évben lényegesen lassabban nőtt a tervezettnél, a mezőgazdaság beruházási igénye viszont magasabbnak bizonyult annál, amit terveztünk.

— Az ipar egészében eddig a termelékenység növekedése némileg kisebb, a költségszínvonal csökkenése pedig lényegesen kisebb mértékben valósult meg. A termelés a tervezettnél magasabb készletállomány mellett érte el az előirányzott szintet.

— A tervezettnél valamivel több beruházás mellett, a tervezettnél valamivel kisebb nemzeti jövedelem-növekedés következett be. A beruházások belső összetétele módosult, mert a mezőgazdasági beruházások aránya (a népgazdaság össz-beruházásaiból) a tervezett 17—19 százalékkal szemben várhatóan mintegy 23 százalékra emelkedik.

— A gép- és finommechanikai export lényegesen lassabban növekedett a tervezettnél, az alkatrész-import viszont gyorsabban nőtt.

Digitized by Google

Ezek az eltérések korántsem módosítják alapjaiban az ötéves tervet, mégis olyan jellegűek, hogy a hátralevő időszakban messzemenő figyelmet igényelnek a központi, a középfokú és a vállalati ügyek intézőitől.

A legutóbbi három esztendő ismét bebizonyította, hogy a gazdasági folyamatok jellege, valamint a tervezés jelenleg elérhető pontossági foka elkerülhetetlenné teszi a menetközbeni gyakori beavatkozásokat, a rugalmas vezetési módszerek alkalmazását. Nem volna helyes mereven fogni fel a tervezés és a végrehajtás feladatát, mert ezek bizonyos fokig egymásba folynak. A tervezés már a végrehajtás kezdete is, hiszen eldönti a gazdasági kérdések zömét. A terv megvalósítását pedig nem tekinthetjük valamiféle „tiszta" végrehajtási tevékenységnek, mert a végrehajtás közben a gazdasági vezetés minden szintjén, a vállalatoknál, ágazati és népgazdasági szinten, újabb és újabb gazdasági döntésekre van szükség, melyek végső fokon a tervteljesítés egészére is kihatnak. Gyors és helyes döntés a megfelelő szinten — fontos emelője a tervteljesítésnek. Ehhez kellő áttekintés — a kapcsolódó területeken is — és a gyors cselekvésre vonatkozó lehetőség szükséges. Mindkét vonatkozásban javíthatunk még a helyzeten. Gazdasági vezetésünk ma jóval rugalmasabb, mint korábban. Helyesnek látszik azonban megkeresni azokat a gazdasági „magaslati pontokat", amelyeken lehetséges és szükséges a rugalmasság további növelése.

II.

Az ipari termelés az ötéves terv első három évében 28,6 százalékkal, az építőipar termelése pedig 22 százalékkal növekedett. Ez annyit jelent, hogy az ipari termelés mennyiségi növekedése a három év alatt némileg túlhaladta azt a színvonalat, amivel az ötéves terv 1963-ra vonatkozóan számolt.

Az ipar súlya országunk gazdasági életében tovább növekedett az utóbbi három évben. Ezt legvilágosabban a nemzeti jövedelem termelésében betöltött szerepe fejezi ki. 1960-ban az iparból és építőiparból az ország nemzeti jövedelmének 69 százaléka származott, 1963-ban pedig ez az arány 72 százalékra növekedett. Folytatódott az a tendencia is, hogy az ipar és az építőipar a lakosság növekvő hányadát foglalkoztatja; 1960-ban az összes foglalkoztatottak 34, 1963-ban pedig már 38 százalékát.

Az ipari termelés növekedését, továbbá az ipari szerkezet változását a második hároméves terv és az ötéves terv időszakában a következő adatok mutatják:

Digitized by Google

AZ IPARI TERMELÉS ALAKULÁSA

	A II. hároméves terv időszakában (1960. év 1957. év %-ában)	A II. ötéves terv ötévi előirányzata szerint (1965. év 1960. év %-ában)	1963. évi teljesítés 1960. év %-ában	1964. éves terv 1960. év %-ában
Alapanyag-ipar	148,9	151,0	125,4	132,9
Villamosenergia-ipar	151,7	154,4	128,5	141,1
Gépipar	161,6	162,8	136,8	151,3
Vegyipar	162,1	176,1	151,7	164,1
Könnyűipar	135,9	135,4	120,4	127,5
Élelmiszeripar	118,5	140,5	128,5	135,5
Ipar összesen	140,0	148,9	128,6	137,7
Építőipar	142,9	140,6	122,0	137,4

A hároméves tervidőszakban elért nagyobb növekedési ütem magyarázatát nagyrészt azon időszak ú. n. „helyreállítási szakasz" jellegében találhatjuk, vagyis abban, hogy az ellenforradalom kapcsán bekövetkezett gazdasági visszaesés után helyreállítottuk és a hosszabb fejlődés vágányain indítottuk el népgazdaságunkat. Nagy lehetőségek voltak ekkor a meglévő tartalékok (termelőkapacitás, munkaerő, nyersanyag) azonnali felhasználásával a termelés gyors növelésére. II. ötéves tervünk kezdetén ezen a „helyreállítási" szakaszon már túljutottunk. A jelenlegi ütem bizonyos fokig szükségszerű, a jövőre vonatkozóan azonban nem tekinthetjük optimálisnak.

Az alapanyag-ipar tervezettnél lassúbb növekedése alapjában nem tervszerűtlenség következménye, mert egyes anyagokból a népgazdaság szükségletei a tervhez képest kisebb mértékben növekedtek. Például az építőanyag-ipar lassúbb növekedése a tégla- és cserépszükségletnek a korszerűbb anyagok felhasználása miatt bekövetkezett viszonylagos csökkenésével kapcsolatos. Egyes anyagféleségekből a felhasználás hatásfokának javulása miatt csökkentek a szükségletek. Nem érvényesült viszont a kellő tervszerűség a földgázkitermelésben, mert a kitermelhető földgáz-mennyiség felhasználásával összefüggő beruházási és tervezési intézkedések nem bizonyultak elegendőnek.

Az ipar két legdinamikusabb ágazata tehát a tervekben és az elért eredmények alapján egyaránt: a vegyipar és a gépipar. Ez teljesen megfelel iparfejlesztési koncepciónknak. Az ipari termelés szerkezete ennek révén alkalmazkodik a korszerűség hazai és nemzetközi követelményéhez, minthogy általános tendencia a vegyipari termékek terjedése, a gépesítés és villamosítás az élet minden területén.

Ha iparunk szerkezetét a foglalkoztatottak megoszlása alap-

Digitized by Google

ján vizsgáljuk és összehasonlítjuk két másik európai ország adataival, a következő képet kapjuk:

AZ IPARBAN FOGLALKOZTATOTTAK MEGOSZLÁSA (%)

	Ausztria (1961)	Franciaország (1962)	Magyarország (1962)
Nehéziparban (gépipar nélkül)	41.9	37,6	34.0
Gépiparban	20.7	28,7	31,7
Könnyűiparban	29,1	25,8	24,6
Élelmiszeriparban	8,3	7,9	9,7
Együtt:	100,0	100,0	100,0

Ausztriával és Franciaországgal összehasonlítva szembetűnő a gépipar és az élelmiszeripar viszonylag nagyobb részesedése. Az utolsó két évben hazánkban a nehéziparban kismértékben csökkent, a gépiparban, a könnyűiparban és az élelmiszeriparban kismértékben nőtt a részesedés az ipari foglalkoztatottak tekintetében. Ez a körülmény kifejezi azt, hogy 1962-ben a nehéziparban (a gépipar nélkül) a termelés növekedésének nagyobb hányadát fedezte a munka termelékenységének emelkedése.

A vegyipar gyors fejlesztését egyrészt a hazai igények, elsősorban a mezőgazdaság műtrágya-szükséglete, továbbá a műszálak és általában a korszerű műanyagok iránti igények fokozódása indokolta. De nem kismértékben a gyógyszeripar termékeinek exportlehetőségei is szükségessé tették a vegyipari bázis nagymértékű kiszélesítését. Ezért foglalkozott pártunk Központi Bizottsága is 1960-ban kiemelten a vegyipar fejlesztésével.

A tervben és a párthatározatokban foglalt irányelveknek megfelelően az 1961—1963. években a vegyipar termelésének évi átlagos növekedése mintegy 15 százalék volt, ami körülbelül kétszer annyi, mint az egész ipar termelésének átlagos évi növekedése. Az 1961—1963. években, három év alatt a vegyipar mintegy 58 százalékkal termelt többet, mint az ezt megelőző három évben. A növekedési ütem tehát gyorsnak mondható.

Az átlagot meghaladó ütemben fejlődött a hazai műtrágyatermelés. Az utóbbi három évben 70 százalékkal több műtrágyát termelt a magyar ipar, mint az 1958—1960-as években. A növekvő termelés azonban a tényleges felhasználást csak felerészben tudta fedezni. Az 1963. évi felhasználás másik felét importból kellett fedezni.

Legnagyobb mértékben a gyógyszeripar fejlődött: 1961—1963-ban csaknem két és félszer annyit termelt, mint 1958—1960-ban. Ez az iparágunk nyomult előre leginkább a külföldi piacokon.

Digitized by Google

1959-ben a termelt gyógyszereknek még csak körülbelül 30 százalékát, 1963-ban már több mint a felét exportálta.

Az utóbbi három év alatt — a megelőző három évhez képest — körülbelül kétszeresére nőtt a hazai műanyagtermelés és négyszeresére a szintetikus szálak gyártása. Az egy főre jutó termelés terén azonban még mindig erősen elmaradunk a fejlett ipari országoktól.

A gépipar jelentőségét elsősorban az exportban elfoglalt szerepe jellemzi. 1950-ben a teljes magyar export 23 százalékát tették ki a gépipari termékek. Ez az arány 1960-ra 38 százalékra nőtt, ami világviszonylatban is jelentős.

Abból, hogy a gépipar termék-kibocsátásának több mint egyharmadát exportáljuk, az következik, hogy gépiparunk termelésének méreteit nagymértékben befolyásolják az exportlehetőségek és az exportképesség.

A gépipari export három év alatt mintegy 22 százalékkal nőtt. A növekedés üteme azonban lassabb, mint egész exportunk növekedési üteme — a terv azonos növekedéssel számolt —, és kb. 6—8 százalékkal alatta marad a tervezett export-színvonalnak. Ez a tény szükségképpen lassítólag hatott a gépipari termelés növekedésének ütemére is. Miért nem tudunk többet exportálni? A tények nem azt mutatják, hogy a gépek világpiaci kereslete korlátozza az exportot, mert mind a szocialista, mind a nem szocialista országokban a gépek iránti érdeklődés fokozódása a jellemző. Az okot tehát ne ebben keressük. E jelenség mélyebben fekvő okát abban kell látnunk, hogy az utóbbi évtizedben gépiparunk műszaki fejlődése lassabb volt, mint a külföldi vásárlók műszaki igényeinek fokozódása. Ha közelebbről és konkrétabban akarjuk ezt a jelenséget bemutatni, a következőket kell említeni.

a) A gépipar struktúrája kedvező irányban változik, de egyes ágazatok elmaradása miatt lassabban, mint terveztük. Az ötéves terv, valamint a gépiparra vonatkozó 1962. évi párthatározat főleg három gépipari ágazat „kiugró" fejlesztését írja elő: a szerszámgépgyártást, a híradástechnikai és a műszeripar termelését öt év alatt meg kell kétszerezni. Mi történt e téren az első három évben?

A KIEMELT GÉPIPARI ÁGAZATOK TERMELÉSE

	1961—63. évek az 1958—60. évek %-ában	1963. év az 1960. év %-ában	
		Az ötéves terv szerint	Ténylegesen
Szerszámgépgyártás	140	145	117
Híradástechnika	187	165	191
Műszeripar	163	157	165

Digitized by Google

A szerszámgépgyártás tehát lényegesen lassabban növekszik a tervezettnél s aránya a gépiparon belül nem nőtt, sőt három év alatt 2,4-ről 2,3 százalékra csökkent.

b) Iparunk gyártmány-összetétele gyakran nem elég rugalmasan alkalmazkodik a változó igényekhez. Egyrészt az új termékek bemutatásától azok gyártásáig többnyire túlságosan hosszú idő telik el, emiatt egyes műszakilag magas színvonalú prototípusok, mint sorozatgyártás termékei, már elavulnak. Másrészt nem elég intenzív az a törekvés az iparban, hogy kellően tekintetbe vegyék a megrendelők igényeit a termékek választékára vonatkozóan. Előfordul, hogy egyes termékekből, amelyeket egyébként az ipar megfelelően tud gyártani hiány van, másokból pedig felesleges készletek keletkeznek.

c) Nem ritka az, hogy az egyébként megfelelő konstrukciójú gyártmány egyes darabjainak kivitelezésénél viszonylag egyszerűen kiküszöbölhető, gondatlanság okozta minőségi hibák vannak, amelyek azonban gátolják a termékek rendeltetésszerű használatát, s ezzel rontják az iparág termékeinek jó hírnevét és későbbi eladhatóságát.

d) Nem kielégítően bővül és fejlődik az exporttal kapcsolatos szolgáltatási tevékenységünk, mely iránt pedig egyre nő az igény. Ebbe a kategóriába tartozik termékeink speciális javítása, a garanciális kötelezettségek kielégítése, az alkatrész-utánpótlás, a termékek megismertetése, alkalmazásának, használatának betanítása, műszaki tervek szolgáltatása és még sok minden más. Ezek egyre inkább nélkülözhetetlen velejárói az exportnak.

Gépiparunk exportképességének gyors fokozása tehát úgy lehetséges, ha a szükséges struktúraváltoztatást következetesebben valósítja meg az ipar, ha érzékenyebben reagál a külföldi piac igényeire, ha a műszaki-technológiai fegyelem a gyártás területén szigorúbban érvényesül, ha a szolgáltatásokat bővíteni képes. Távlatilag pedig csakis a műszaki fejlődés gyorsítása lehet az alapfeltétel. Döntő lehet ebből a szempontból saját kutató-fejlesztő kapacitásunknak az ipari gyártmányok szűkebb körére való korlátozása, annak lehető kiküszöbölése, hogy újra kikutassunk olyan eljárásokat, melyeket külföldön már alkalmaznak. Ahol előnyös számunkra, ott külföldi licenceket kell megszereznünk vagy vásárolnunk, és gondoskodnunk arról, hogy a licencek felhasználásával a nemzetközi élvonalba kerüljünk, s ott is maradjunk az adott termék termelésében és fejlesztésében. Keresni kell egyes vállalataink szervezett együttműködésének lehetőségét a fejlett technikát képviselő külföldi vállalatokkal, mindenekelőtt szocialista vállalatokkal, de nem kizárva a korszerű tőkés vállalatokkal való termelési kooperáció lehetőségeit sem.

Nem kevésbé jelentős feladat a termelékenység növelésének

Digitized by Google

és általában a termelés gazdaságosságának fokozása. Az ötéves terv első három évében az ipari termelékenység színvonala lényegében megfelelt annak a szintnek, amelyet az ötéves terv erre az időszakra előírt. 1963-ban a termelékenység körülbelül 18—19 százalékkal haladta meg az 1960. évit.

Hazánkban az ipari munka termelékenysége gyorsabban nő, mint az európai tőkés országok többségében, az európai szocialista országok sorában pedig ebben a vonatkozásban is középen foglalunk helyet.

AZ IPARI TERMELÉKENYSÉG ÉVI ÁTLAGOS NÖVEKEDÉSE 1959—62. ÉVEK KÖZÖTT

A nettó termelés alapján számolva:		*A bruttó termelés alapján számolva:*	
Magyarország	5,9%	NDK	7,1%
Franciaország	5,4%	Lengyelország	6,7%
Ausztria	3,2%	Magyarország	6,0%
Finnország	3,1%	Szovjetunió	5,3%
		Csehszlovákia	4,5%

A termelékenység hazai növekedésével még nem lehetünk megelégedve. Mivel az ipari termelés a tervezettnél nagyobb mértékben nőtt, ehhez képest a termelékenység tervezett növekedése még kevés. Azt a követelményt ugyanis, hogy a termelés növekedésének legalább 70 százalékát a termelékenység növekedéséből kell fedezni, nem értük el. A minisztériumi iparban a termelés növekedésének mintegy 66 százaléka, a szocialista ipar egészében ennél valamivel kisebb százaléka származott a termelékenység növekedéséből. Keresni, kutatni kell a termelékenység gyorsabb növelésének útját-módját az ipar minden ágában, aláhúzva azt a feltételt, hogy ez a termelés mennyiségének tervszerű és a szükségletnek megfelelő összetételű növelése mellett történjék.

Nem alakult kielégítően 1961—63-ban a termelési költségek színvonala. Bár a termelési költségek a legtöbb iparágban számottevően csökkentek, a költségek színvonala mégis magasabb volt annál, mint amekkorát a terv előirányzott. A költségszint alakulását negatívan befolyásolta az is, hogy az iparban lekötött álló- és forgóeszközök kihasználása nem volt elég kedvező. Az 1964. január 1-ével bevezetett eszközhasználati díj fokozni fogja a vállalati költségelszámolásban a lekötött eszközök nagyságának jelentőségét, és feltehetőleg az ezekkel való takarékosabb gazdálkodást fogja eredményezni. A gazdaságosság fokozását szolgálja az önköltségcsökkentési hitelek folyósításának 1964-ben történő további kiterjesztése is. Az iparban minden szinten indokoltnak

Digitized by Google

látszik fokozottabban előtérbe állítani és ösztönözni a gazdaságosságra törekvést.

A gazdaságosság emelése kapcsán a továbbiakban is nagy figyelmet kell szentelni az iparban a készlet-állomány alakulására. 1963-ban mérséklődött a készletek növekedése, de még mindig magas. A nemzeti jövedelemből a népgazdaság forgóalapjának növelésére fordított eszközök három év alatt az ipari termelésnél gyorsabban növekedtek. Ha az ötéves terv számítási adataihoz viszonyítunk, akkor az a helyzet, hogy a készlet-állomány növelésében már három év alatt „teljesítettük" az ötéves tervet, vagyis felhasználtuk az erre előirányzott eszközöket. Ebben lehet számítási pontatlanság is, de döntő részben ez mégis a gazdálkodás, a gazdasági folyamatok viszonylag alacsony szervezettségének a tünete.

Az ipar egészére tehát nyugodtan mondhatjuk, hogy továbbra is fejlődik, de más módon, mint korábban. Előtérbe kerülnek a termelés „minőségi jellemzői", amelyekre pártunk VIII. kongresszusa oly nyomatékosan felhívta már a figyelmet: a korszerűség, a termelékenység, a gazdaságosság, a nemzetközi munkamegosztás követelményei. A termelés mennyisége is gyorsabban növekedhet a jövőben, ha ezek a „minőségi jellemzők" javulnak.

III.

Második ötéves tervünk kezdetén gyakorlatilag megvalósult a mezőgazdaság szocialista átszervezése. 1960-ban a szocialista szektor a mezőgazdaságban termelt nemzeti jövedelem 74 százalékát adta, ez a részarány 1962-ben 95 százalékra nőtt.

A mezőgazdaságban az ötéves terv legfőbb előirányzata az volt, hogy az átszervezés végrehajtásával és a nagyüzemek megszilárdításával egyidejűleg növeljük a mezőgazdaság termelési színvonalát. Ezt a feladatot alapjában megoldottuk. A mezőgazdaság bár lassan, de növelte termelését, és 1963-ban a bruttó termelési érték 6 százalékkal haladta meg az 1960-as évi szintet. Ezenbelül a növénytermelés 8, az állattenyésztés 4 százalékkal nőtt. Ez a növekedés — figyelembe véve, hogy közben átszervezési folyamat is volt — nem lebecsülendő eredmény.

Miután a mezőgazdasági termelés kevésbé nőtt, mint az ipari, a mezőgazdaság hozzájárulása a nemzeti jövedelemhez csökkent. 1960-ban a nemzeti jövedelem 22 százaléka adódott a mezőgazdaság hozzájárulásából, 1963-ra azonban ez az arány 19 százalékra csökkent. Hasonló tendenciát tükröz a foglalkoztatottak alakulása is. 1960-ban a mezőgazdaság az aktív keresőknek 38, 1963-ban pedig már csak 33 százalékát foglalkoztatta. Ez a folyamat egyébként természetes, minden iparosodó országban megfigyelhető. Megjegyzendő, hogy ez az arányeltolódás egyáltalán nem csök-

Digitized by Google

kentette a mezőgazdaság jelentőségét, sőt — bár ez paradoxonnak látszik — inkább növelte társadalmi fontosságát.

A szocialista átszervezés következtében nőtt a mezőgazdaság árutermelőképessége. A felvásárlás a termelésnél jobban, 19 százalékkal emelkedett három év alatt. Mindez biztosította a lakosság élelmiszerellátását és hozzájárult az export növeléséhez. A mezőgazdasági és élelmiszeripari kivitel—behozatal egyenlege az 1961—1963. években 18,5 százalékkal volt magasabb, mint az 1958—1960. években.

A termelés állandó növekedése ellenére sem teljesítettük azonban az ötéves terv termelési előirányzatait. Ebben szerepe volt az 1961—1962. évi kedvezőtlen időjárásnak, de megállapítható az is, hogy a termelés növelésére irányuló egyes előirányzatok túlzottak voltak.

A mezőgazdasági termelés anyagi-műszaki ellátása tovább növekedett. A mezőgazdaság az ötéves terv első három évében a beruházásoknak mintegy 19 százalékát kapta (ezen belül 1963-ban már 20—21 százalékát) és jelentősen növeltük az élelmiszeripari beruházásokat. (Az 1958—1960. években az élelmiszeripar átlagosan évi 776 millió Ft-ot ruházott be, 1963-ban pedig 1228 millió Ft-ot.)

Három év alatt mintegy 14 ezer darabbal növekedett a traktorállomány, és ez pótolta a lóállomány csökkenését, sőt agrotechnikailag kedvezőbb feltételeket teremtett. Gyorsítottuk az öntözött területek kiépítésének programját és 1963. évben elértük az ötéves terv 1965. évi előirányzatát. (Meg kell jegyezni, hogy az öntözött szántóterület az összes szántóterületnek így is csak 3—4 százaléka.) A műtrágyaellátás 1963-ban 70 százalékkal volt nagyobb, mint 1960-ban. A termelőszövetkezetekben dolgozó közép- és felsőfokú képesítésű agronómusok száma 1960-ról 1962-re 16 százalékkal nőtt.

Néhány területen azonban nem használtuk ki kellőképpen lehetőségeinket és adottságainkat. A második ötéves terv például 1962-re és 1963-ra 2,4 millió holdon irányzott elő kenyérgabonatermelést. Ezt egyik évben sem értük el, és ez is hozzájárult ahhoz, hogy kenyérgabona-importunk idén is számottevő. Indokolt tehát ezen a téren nagyobb erőfeszítéseket tenni.

Nagy feladat vár ránk a szarvasmarha-tenyésztésben. A szarvasmarha-állomány egészét tekintve a múlt évben elértük azt a számot, amelyet a terv időarányos része tartalmazott. Ezen belül azonban a tehén-állomány kisebb a tervezettnél. Az elmaradás magyarázata, hogy a háztáji és kisegítő gazdaságokban gyorsabb ütemben csökkent a tehénállomány, mint amilyen mértékben nőtt a termelőszövetkezetek közös gazdaságaiban és az állami gazdaságokban. Ennek főként az az oka, hogy egyes helye-

Digitized by Google

ken nem értették meg világosan a párt politikájának a háztáji gazdaságokkal kapcsolatos célkitűzését, és nem segítették elő megfelelő mértékben a háztáji gazdaságok tehéntartását, de hozzájárult az is, hogy a mezőgazdasági lakosság gyorsabb ütemben csökken a tervezettnél.

A következő években a mezőgazdaság anyagi-műszaki ellátásának jelentős növelése mellett az anyagi eszközök hatékonyabb felhasználása lesz az egyik legfontosabb feladat.

Az állami gazdaságokban az állóeszközök értéke gyorsan nő és 1963. végén egy kat. h. termőterületre számítva, részben becsült adatok alapján, mintegy 8500 forintot tett ki. A növénytermesztés és az állattenyésztés hozamai nagyobbak az országos átlagnál, mégsem mondható el, hogy állami gazdaságaink a termelés növelésének minden lehetőségét kihasználták. Elsősorban az üzemszervezésben fellelhető hibák kiküszöbölése, a gazdálkodási fegyelem javítása és a termelőeszközök jobb kihasználása most a legfontosabb feladat.

A termelőszövetkezetek gazdálkodása évről-évre javul. Előzetes adatok szerint az 1 kat. h-ra jutó állóeszköz-állomány értéke 1963. végére eléri a 3200 Ft-ot és 1963-ban a közös gazdaságból származó jövedelem meghaladja a megelőző évi színvonalat. A termelőszövetkezetek gazdálkodási színvonalának javításában jelentős szerepe volt annak, hogy az utóbbi években széles körben elterjedtek a munkaegység-rendszert kiegészítő, a szövetkezeti tagok anyagi érdekeltségét jobban ösztönző különböző premizálási módszerek. Egyre több szövetkezetben alkalmazzák a legfejlettebb munkadíjazási formát: az elvégzett munka norma szerinti mérését és a készpénz-díjazást.

Amellett, hogy a közös gazdaságok termelésének fejlesztését tekintjük legfontosabb feladatnak, változatlanul nagy súlyt kell helyeznünk a háztáji gazdaságok termelési lehetőségeinek kihasználására, mert ezek a gazdaságok a mintegy 3 millió falusi lakos élelmiszerellátásának jelentős részét biztosítják és emellett árut is termelnek a központi és helyi áruellátás számára.

A mezőgazdaságban érvényesített gazdaságpolitikai eszközeink a szocialista átszervezés időszakában és utána is helyesnek bizonyultak. A mezőgazdasági irányítás szervezetén a feladatok jellegével összefüggésben a későbbi években bizonyára végrehajthatók ésszerű módosítások, de jelenleg és a közeljövőben e téren lényeges változtatásokra nincs lehetőség. A fő feladat továbbra is az üzemek, a termelőszövetkezetek és az állami gazdaságok erősítése.

A termelőszövetkezetek pénzügyi rendszerén olyan irányú változtatások szükségesek, amelyek elősegítik az üzemek gazdaságos elszámolásának fokozottabb megvalósítását, a gazdálkodás

Digitized by Google

eredményességének javulását és ilyen módon — a termelőszövetkezeti parasztság életszínvonalának a bérből és fizetésből élőkével arányos növekedése mellett — a termelés bővítését, a jövedelmezőség fokozását. Ki kell alakítani a szövetkezetekben az önköltség helyes mérését, szabályozni kell az amortizációs alap képzését, áttekinthetőbbé kell tenni a saját erőből és a hitelekből végzett beruházások pénzügyi kihatásait.

IV.

Az utóbbi három évben a dolgozók életszínvonala — hol lassabban, hol gyorsabban — folyamatosan emelkedett. Érvényt szeretünk tehát annak az 1957-ben, az Országos Pártértekezlet által megfogalmazott gazdaságfejlesztési elvnek, hogy a népgazdasági tervezés és a tervek megvalósítása a szocialista társadalom építését s ezzel egyidejűleg a dolgozók életszínvonalának emelését, anyagi és kulturális igényeinek növekvő kielégítését szolgálja.

A nemzeti jövedelem emelkedése és elosztásának módja folytán az elmúlt három évben az anyagi javak egy főre jutó fogyasztása mintegy 9 százalékkal növekedett. A lakosság által igénybevett szolgáltatások ennél gyorsabban, 17 százalékkal emelkedtek, s így 1963-ban az egy főre jutó összes fogyasztás 10 százalékkal volt magasabb az 1960. évinél.

Mind a bérből és fizetésből élők, mind a parasztság egy főre jutó reáljövedelme három év alatt csaknem azonos mértékben, 10—11 százalékkal emelkedett, a lakosság e két csoportjának jövedelmi arányaiban tehát lényeges változás nem következett be. A növekedés kisebbrészt 1961—62-ben, nagyobbrészt 1963-ban ment végbe.

Életszínvonal- és ellátási politikánkban az utóbbi években is, — csak úgy, mint az ellenforradalom óta mindig — elvetettük és gyakorlatunkból is kiküszöböltük azt a helytelen sztálini tételt, amely szerint a szocializmusban állítólag törvényszerű lenne, hogy a szükségletek gyorsabban növekednek, mint a termelés. Úgy és olyan módon növeltük egyfelől a lakosság jövedelmét, másfelől a fogyasztási javak termelését és export-importját, hogy a kettő között összhang legyen, hogy mind mennyiségileg, mind minőségileg folyamatosan javuljon az áruellátás. Az áruellátás színvonala, a széles választék, a forgalomba kerülő cikkek egyenletes minősége, mind-mind fontos elemei az életszínvonalnak. A spekulációnak, a burkolt áremelésnek, a pult alóli árusításnak a táptalaja a hiányos áruellátás; ezért ezen jelenségek ellen nem csupán hatósági rendszabályokkal kell küzdeni — bár ezekkel is —, hanem olyan gazdasági jellegű intézkedésekkel, melyek a kínálat mennyiségének növekedését és a választék bővülését eredményezik az adott árufajtákban.

Digitized by Google

Az utóbbi évek tapasztalatai már kielégítő bizonyítékát szolgáltatják annak, hogy a fogyasztói kereslet jobb és magasabb színvonalú kielégítése, mint gazdaságpolitikai gyakorlat, nem idézi elő a fogyasztás túlzott, pazarló növekedését. Sőt ellenkezőleg; tulajdonképpen ésszerűbb, takarékosabb fogyasztást eredményez, mint a feszes, szűk választékú, hiányos áruellátás. Emlékszünk még, hogy régebben, az áruellátás alacsonyabb színvonala mellett a fogyasztók gyakran egyéni szükségletüknél többet vásároltak, maximálisan, sőt túl is biztosították magukat azon termékekből, melyek időnként eltűntek a boltokból. Mi viszont a helyzet ma? Az emberek takarékosabbak lettek, mint valaha voltak, maguk szabályozzák fogyasztásukat, tudva, hogy ha vásárolniuk kell valamit, általában nehézség nélkül hozzájutnak. Tükrözi ezt a magatartást az a tény is, hogy a jó áruellátás mellett a lakosság takarékbetét-állománya rohamosan nő, sokkal gyorsabban, mint a reáljövedelmek, vagy a társadalmi összfogyasztás. A lakossági takarékbetétek állománya a tervidőszak kezdetén, 1961. I. hó 1-én még 5,8 milliárd forint volt, 1963. XII. hó 31-én pedig már 12,2 milliárd forint, három év alatt tehát több mint megkétszereződött.

Az életszínvonal és a fogyasztás kulturáltságának emelkedésére utalnak a fogyasztási arányok is. Az élelmiszerek és élvezeti cikkek egy főre jutó fogyasztása mintegy 8 százalékkal nőtt. Ezen belül azonban a hazai bázisú élelmiszerekből a fogyasztás emelkedése 4 százalék volt, az importból származó élelmiszereké pedig 60 százalék. A kávé, a tea, a déligyümölcsök, a fűszerek, a kakaó, továbbá a csokoládéáruk fogyasztásának nagymértékű növekedését főleg az 1961. decemberi árleszállítás tette lehetővé, amely e termékek fogyasztói körét is szélesítette. Az egy főre jutó kávé- és tea-fogyasztás jelenleg több mint kétszerese az 1960. évinek, a csokoládé, kakaó és déligyümölcsök fogyasztása pedig másfélszerese. A hazai termésű élelmiszereknek is egyre nagyobb része kerül forgalomba továbbfeldolgozott, fogyasztásra előkészített formában, beleértve a vendéglátóipari fogyasztás emelkedését is. A vendéglátóiparban elfogyasztott élelmiszerek mennyisége megközelítően 30 százalékkal emelkedett.

Gépiparunk, könnyűiparunk közfogyasztási termékeiből is egyre javul a növekvő és változó igények kielégítése. Bár a ruházati cikkek forgalmának értéke 1963-ban nem haladta meg az 1960. évi szintet, a forgalom összetételében lényeges eltolódások mentek végbe. A méteráruk forgalma 24, a konfekcionált felsőruháké 10 százalékkal csökkent, de a kötött felsőruhák forgalma 26, az alsóruházati cikkeké 9, a lábbeliké 5 százalékkal megnövekedett. A lakosság öltözködési „szempontjai" tehát szembeötlően változnak, s az ellátás mennyiségi és választéki színvonalának emelkedése elősegítette ezt.

Digitized by Google

A vegyes iparcikkek forgalma három év alatt 18 százalékkal nőtt, továbbra is ez tehát a belkereskedelem legdinamikusabb árucsoportja. Számolhatunk azzal, hogy ez a jövőben is így lesz. E cikkek körén belül a tartós fogyasztási javak eladása több mint 40 százalékkal emelkedett, a televízió- és személygépkocsi-eladás háromszorosára nőtt, két és félszer annyi hűtőszekrényt, kétszer annyi porszívót, 25—30 százalékkal több bútort vásárolt a lakosság, mint 1960-ban.

Kétségtelen, hogy egyes termékekből még nem vagyunk képesek a szükségleteket folyamatosan és teljesen kielégíteni. Időnként — különösen vidéken — hiány van friss húsban, tej- és tejtermékfélékben, esetenként egyes iparcikkek választéka sem kielégítő, s gyakran akadozik a tüzelőellátás is. A hiánycikkek száma azonban az elmúlt években erősen csökkent; 1963-ban már szinte nem is volt állandó, egyáltalán nem kapható hiánycikk. A javuló áruellátás eredményeként ma a burkolt áremelések tendenciája csupán időnként és a korábbinál lényegesen szűkebb területen bukkan fel, úgy, hogy hatósági beavatkozással többnyire sikerül gátat vetni neki és megszüntetni. A népgazdaságnak és a fogyasztók számára egyaránt előnyösnek bizonyul a szezonvégi kiárusítások, árcsökkentések rendszere, amelyet a belkereskedelem most már évek óta sikerrel alkalmaz.

Az iparcikkek korszerűsége javult és általában gyorsabban fejlődik, mint korábban. A minőség a legtöbb termékben lassan javuló tendenciát mutat, bár még mindig nagyon sok a bosszantó minőségi hiba. Nem kielégítő még a javítószolgáltatás színvonala. A szolgáltatások általában már gyorsabban növekednek, de egyes szolgáltatási fajtákban még mindig messze vagyunk a szükségletek jó kielégítésétől. .

A lakosság életkörülményeinek javulásához a társadalmi juttatások mértékének szélesítése is hozzájárult. Az elmúlt három évben a társadalombiztosításba bevontak száma 1,3 millióval nőtt, és ma már az egész lakosság 97 százalékára kiterjed. Az elmúlt három évben kifizetett nyugdíjak összege 17,8 milliárd forint volt, 60 százalékkal több, mint az 1958 és 1960. közötti három évben. Nagymértékben emelkedtek az oktatási és művelődési kiadások az állami költségvetésből, s népünk a kulturális szolgáltatásoknak egyre növekvő mennyiségét veheti igénybe.

A népgazdaság erőforrásaival arányban növekedett a lakásépítést, az egészségügyi, kulturális, szociális és más kommunális létesítmények bővítését szolgáló beruházások összege. E célra három év alatt a szocialista szektor összes beruházásainak mintegy 22 százalékát fordítottuk — több mint 25 milliárdot —, mintegy 20 százalékkal többet, mint az ötéves tervet megelőző három évben.

Digitized by Google

Az életszínvonallal kapcsolatos gazdaságpolitikánkról összegezve azt mondhatjuk, hogy helyesnek bizonyult, bevált. Vannak persze még további kutatást és mérlegelést igénylő témák ezen a téren is, mint például a személyes fogyasztás és a társadalmi juttatások közötti viszony a fejlődés további folyamán. De máris megállapítható azon törekvések helyessége, hogy a dolgozó embereket mint fogyasztókat is hozzájuttassuk az őket megillető jogokhoz. Helyes az, hogy a fogyasztó „társadalmi rangja" ma lényegesen magasabb, mint tíz évvel ezelőtt volt, és valószínűleg az következik, hogy tíz év múlva még magasabb lesz a mainál. Ilymódon lesz hazánkban is a szocializmus a korszerűen, gazdaságosan termelő és a magas színvonalon, kulturáltan fogyasztó dolgozók társadalma.

V.

Az 1961—63. évek tapasztalatai alapján hozzávetőleges pontossággal meg lehet határozni jelenlegi problémáink közül azokat, amelyek hosszabb lélegzetűek, többirányú intézkedéseket igényelnek, és a népgazdaság egésze szempontjából döntő fontosságúak. E problémákból kiindulva a következő gazdaságpolitikai feladatok előtérbe állítása indokolt:

— A mezőgazdasági termelés gyorsabb növekedését kell elérnünk, fenntartva a mezőgazdasági beruházások 1963-ban elért magasabb arányát az összberuházásokból.

— Egész népgazdaságunkban, de mindenekelőtt az iparban tovább kell fokozni a műszaki fejlesztés tempóját. Az ipari termelés mennyiségi növelésében tervszerűséget kell érvényesíteni, javítva a termelés összetételét és a fejlesztési munkát.

— Az ipari termelés növelésének az eddiginél nagyobb hányadát kell a termelékenység emelésével elérni, s a gazdaságosságnak az eddiginél nagyobb szerepet kell játszania a vállalatok és ágazatok irányításában.

— Javítani kell népgazdaságunk külkereskedelmi teljesítményét, figyelembe véve jövő fejlődésünknek azt a törvényszerűségét, hogy nemzeti termelésünk választékának fokozatosan szűkülnie kell, nemzeti fogyasztásunk (termelői és nem termelői fogyasztásunk) választéka pedig inkább bővül.

— Ésszerűbben és takarékosabban kell felhasználni a beruházási eszközöket, egységnyi beruházási eszközzel a jelenleginél nagyobb nemzeti jövedelem növekedést kell elérni. A mainál jobban ki kell használni a népgazdaság meglevő állóalapjaiból a korszerűen és gazdaságosan felhasználhatókat.

— A lakosság fogyasztását olyan mértékben és olyan módon kell emelni, hogy az áruellátás és a szolgáltatások színvonala fokozatosan tovább emelkedjék, a választék bővüljön.

Digitized by Google

Hogy a fenti célok egyre nagyobb mértékben megvalósuljanak, ahhoz több irányban is további intézkedések szükségesek. Elsősorban növelni kell a politikai erőfeszítéseket a tömegek mozgósítására, a népgazdasági látókör, a „közgazdasági tudat" fejlesztésére. Javítani és fejleszteni kell továbbá a tervezést, törekedni kell hatékonyabb központi irányításra. Végül hozzá kell igazítani a vállalatok irányításának és ösztönzésének módszereit a fő célokhoz, „a vállalati szemléletet" közelebb kell hozni a „népgazdasági szemlélet"-hez.

Mit tehetünk a tömegek marxista közgazdasági tudatának fejlesztésére?

E kérdés a szocialista demokrácia tartalmi fejlődése szempontjából is nagy súllyal vetődik fel, helyes megoldása pedig konkrét gazdaságpolitikai céljaink megvalósításához is alapvető fontosságú. De mit is értsünk bele a „közgazdasági tudat" fogalmába? Nyilván más és más tartalma van ennek a követelménynek a munkásokkal, a műszaki értelmiséggel és a gazdasági vezetőkkel szemben.

A munkásoktól és alkalmazottaktól nem várhatjuk el, hogy közgazdászokká váljanak; ez nem volna reális. A közgazdasági minimum elérése, illetve a közgazdasági látókör bővítése lehet a cél, a műszaki képzettség emelése mellett. A műszaki (agronómus) értelmiség esetében viszont már elérhető követelmény az, hogy mind nagyobb számban rendelkezzenek a közgazdász látókörével és esetleg képzettségével is. A (felső, középső és vállalati szintű) gazdasági vezetőkkel szemben pedig már elengedhetetlen követelménynek kell lenni annak, hogy tudjanak a közgazdász fejével is gondolkodni. Nemcsak a képzettség a lényeges, hanem nem kevésbé a helyes közgazdasági szemlélet és a tájékozottság.

Bizonyos alapfogalmak és általános tudnivalók ismertetésén túl arra kellene elsősorban törekedni, hogy a munkások és alkalmazottak ismerjék saját munkájuk és munkahelyük közgazdasági szerepét, más gazdasági szervekkel való kapcsolatát és mind jobban ismerkedjenek meg vállalatuk belső viszonyaival is. A szocialista termelési viszonyokból következik, hogy a dolgozók belenézhetnek vállalatuk vagy szövetkezetük terveibe és főkönyveibe, sőt tevékenyen bele is szólhatnak. Ez a jog nálunk érvényesül is, mert a dolgozók beleláthatnak és beleszólhatnak a dolgokba. De vajon mennyire látnak tényleg bele az ügyekbe? Amennyire a vezetők közel viszik hozzájuk a vállalat bonyolult ügyeit, és amennyire közgazdasági tudatuk feldolgozza, „megemészti" az információkat. Különösen a vállalati tervismertetéseket és a mérlegbeszámolók aktusát kellene jobban felhasználni ebből a szempontból. És persze, az üzemen kívüli tájékoztatás lehetőségeit is.

Digitized by Google

A közgazdasági tudat természetesen szorosan kapcsolódik, összefonódik az emberek tudatának világnézeti, politikai és erkölcsi vonatkozásaival. A tudat fejlesztése egyben küzdelem a tudatlanság és a téveszmék ellen, a szocializmustól idegen eszmék ellen, küzdelem a tájékozatlanság és a téves tájékozottság ellen. A közgazdasági tudatért küzdve olyan szocialista tudatért küzdünk, melyben megfelelő helyet — ismétlem, rétegenként differenciáltan — foglal el a közgazdasági látókör. E folyamat előmozdítása egyik feltétele gazdaságpolitikai céljaink elérésének.

Milyen irányban szükséges javítani a tervezést?

Tervezési módszereink alapjában beváltak, helyesnek bizonyultak, lehetővé teszik a népgazdaság egészének központi irányítását. Ugyanakkor figyelembe kell venni, hogy a gazdasági tevékenység bővülésével a gazdasági kérdések is mind bonyolultabban, magasabb színvonalon tárulnak elénk. Ez időnként más, újabb és mindenképpen nagyobb követelményeket támaszt a tervezéssel szemben.

Tervezésünk jobb megalapozása szempontjából az anyagi erőforrások és a teljesítmények pontosabb népgazdasági szintű áttekintését kell elérnünk. Ha megvalósítjuk a mezőgazdasági termelőterületnek, a népgazdaság állóeszközeinek, anyag-, félkész- és készárukészleteinek, a beruházások értékének, belső összetételének helyesebb számbavételét, akkor lényegesen megjavítjuk tervezésünk minőségét.

További erőfeszítéseket kell tenni az ágazatokra, valamint a vállalatokra vonatkozó tervek közötti összhang javítására, valamint a termelési és egyéb tervek szorosabb koordinálására, egyszóval a tervezés komplex jellegének erősítésére.

A mainál jobban számításba kell venni — különösen a távlati tervezésnél — az időtényezőt, vagyis azt, hogy a tervezés időpontja és a terv befejezési időpontja között milyen változásokra számíthatunk a technikában, az irányításban, a termelés és a fogyasztás igényeiben.

Fontos kötelességünk, hogy módszeresebben és pontosabban felmérjük és nagyságrendileg értékeljük a tervezés fázisában azokat az objektív kockázati tényezőket, melyek a szocialista termelésnek és gazdálkodásnak is velejárói, mint az időjárás hatása, a külkereskedelem változása és a fogyasztó cselekvésének lehetséges eltérései. Minthogy szocialista gazdálkodás keretében ez a kockázat szinte teljesen a népgazdaságot, az államot terheli, a terv sikere érdekében meghatározandó, hogy a gazdálkodás melyik fázisában mennyi és milyen összetételű tartalékolás szükséges.

Kutatni, tanulmányozni kell a termelőerők területi elhelyezésének legcélszerűbb, konkrét viszonyainkkal összhangban álló elveit és megvalósításának feltételeit, a különböző variánsok elő-

Digitized by Google

nyeit és hátrányait népgazdaságunk egésze, a vállalati kollektívák és az egyén, a lakosság szempontjából.

Milyen időszerű követelményeket érvényesítsünk az irányítási módszerek és az anyagi érdekeltség terén?

A gazdaság irányítási módszereinek és az anyagi érdekeltségnek mindenkor összhangban kell lenniük az adott időszak előtérben álló gazdaságpolitikai célkitűzéseivel és a gazdaság szervezeti formáival. A szocialista tervgazdálkodás lényegét semmiképpen sem volna helyes valamely tervezési vagy irányítási módszerhez kötni. A szocializmus marxista—leninista gazdasági koncepciójába az irányítási módszerek széles változata, sőt a módszerek, mechanizmusok időnkénti változtatása is belefér, mi több, bele is tartozik. Az elvi követelmény az, hogy a terv-pénzügyi, ár- stb. módszerek a központi tervet, a népgazdasági érdeket szolgálják.

Két okunk van rá, hogy a gazdaságirányítási módszereket és ösztönzőket felülvizsgáljuk. Az egyik az, hogy gazdaságpolitikai céljaink közül egyesek különösen előtérbe kerültek; azok, melyeket pártunk VIII. kongresszusa hangsúlyozott: a műszaki fejlesztés, a külkereskedelmi hatékonyság, a termelékenység, a gazdaságosság. A másik ok az, hogy alapvetően megváltozott az ipar szervezete, de módosult a kereskedelem és a szállítás szervezete is. Indokolt ezért megvizsgálni, hogy milyen módszerekkel segíthetjük leghatékonyabban céljaink megvalósulását.

Az irányítási módszerek változtatásának mértéke mindenkor csak olyan lehet, hogy menet közbeni bevezetésük még átmenetileg se okozzon zavart vagy megtorpanást a termelésben és az áruforgalomban. Mostani vizsgálódásunknál az alapelv az lehet, hogy a vállalati cselekvést közelebb hozzuk a népgazdasági érdekhez, a központi tervben foglalt fő feladatokhoz. Ezt az alapelvet azonban ne úgy próbáljuk érvényesíteni, hogy bővítjük a központilag előírt tervmutatók körét, hogy az eszközöknek nagyobb részét osszuk el központilag. Ebből ugyanis aligha következne a népgazdasági érdekek jobb érvényesülése; ez csak bonyolítaná az ügyek intézését. Az irány inkább az legyen, hogy a vállalatoknak valamivel nagyobb önállóságot, manőverezési lehetőséget biztosítunk a népgazdasági terv keretén belül, és ezzel együtt nagyobb felelősséget is. Az új, nagy vállalatoknál, ahol a vállalati vezetőknek sokkalta szélesebb gazdasági áttekintésük lesz, ez már sokkal inkább lehetséges.

Ennek az alapelvnek megfelelően — egyebek mellett — néhány kérdésben meg kellene vizsgálni, hogy milyen előnyöket érhetünk el (milyen esetleges hátrányok vállalása mellett) az újbóli szabályozással. E kérdéseket a következőkben látom:

1. Milyen eszközök biztosításával érhetjük el a vállalati veze-

Digitized by Google

tés „napi gondjainak" bizonyos csökkentését, s ezzel együtt azt, hogy a vezetők figyelmében jobban előtérbe kerüljenek a holnap kérdései? Ezzel kapcsolatban felvetődik például a vállalatok saját forgóalapjának rendezése és a nyereségükből történő rendszeres feltöltése. Azután a kisebb, decentralizált beruházási lehetőségek utáni lótás-futás csökkentése azzal, hogy a vállalati beruházási hányaddal a vállalat rendelkezzen, s távlatilag is számolni tudjon vele mint biztos forrással. Végül: az anyaggazdálkodás fokozatos egyszerűsítése, s ahol lehet, a kereskedelmi jellegű, raktárról történő anyag- és alkatrész-ellátás megvalósítása. Külön kérdés, hogy miképpen lehetne a „holnap" szolgálatát (főleg a műszaki fejlődést) közvetlen érdekeltség révén is előmozdítani.

2. Hogyan lehetne a termeléssel kapcsolatos helyenként még mindig egyoldalú, úgynevezett „mennyiségi" szemléletet helyettesíteni a „termelés—fogyasztás—gazdaságosság" komplexumában való gondolkodással? Ezzel kapcsolatban felmerül a termelés értékbeni tervezésének kapcsolódása a naturálisan előírt termékek mennyiségéhez. Nem túlságosan magas-e esetenként a naturálisan előírt termékek aránya? Célszerűnek látszik megvizsgálni, milyen mértékben lehetséges és helyes a fogyasztó szektoroknak (belkereskedelem—külkereskedelem—beruházók—közületek—kooperációs átvevők) nagyobb befolyást biztosítani az általuk rendelt termékek választékára, minőségére és korszerűségére.

3. Hogyan lehetne továbbfejleszteni külkereskedelmünk „Janusarcú mivoltát" (ami abban áll, hogy egyidejűleg tevékenykedik a szocialista és a tőkés piacokon), hogy tervszerűbben dolgozzon a szocialista országok felé és rugalmasabban a kapitalista piacokon? Ezzel kapcsolatban felmerül az ipar és a külkereskedelem eddiginél szorosabb, hatékonyabb együttműködésének a szükségessége, vállalati síkon is, az irányítás síkján is. Helyes volna megvizsgálni a külkereskedelmi árak és a belföldi árak kapcsolatát, az eddiginél rugalmasabb szabályozással elérhető előnyöket külkereskedelmi mérlegünk szempontjából, azért, hogy jelentős importanyag-felhasználással készült termékeink belföldi árai jobban nyomon követhessék a társadalmilag szükséges munkaráfordítások változásait. Persze, semmiképpen se spontán áralakulásra gondoljunk, hanem rugalmasabb árszabályozásra.

4. Mit kell tennünk azért, hogy a gazdaságosság az eddiginél jobban érvényesüljön a termelésben? Jobban kellene keresni a lehetőségeket a termelékenység növelésével történő költségcsökkentésre és jövedelemnövelésre. A hitelrendszer rugalmas, de hatékonyabb felhasználásával fokozódó hatást kell gyakorolni a készletek optimális — a termeléssel arányban álló — növekedési szintjének elérésére, a túlzott készletnövekedés elkerülésére. Ke-

Digitized by Google

resni kell annak a módját is, hogy fokozottabban ösztönözzük a korszerű, keresett termékek gyártását és szorítsuk vissza, számüzzük a termelésből a korszerűtlen, kevéssé keresett termékeket. Minthogy ez utóbbiak nem egyszer nagyobb jövedelmet hoznak a vállalatoknak — de nem a népgazdaságnak —, szélesebben és rugalmasabban kell alkalmazni az eredményszabályozó árkiegészítések és forgalmi adók nemrég bevezetett rendszerét, mert ezzel növelni lehet a korszerű termékek vállalati jövedelmezőségét s csökkenteni a korszerűtlenekét. Felvetődik ezzel kapcsolatban az ipari termelői árrendszer kérdése is. Az alapanyagok árának hosszabb időre történő rögzítése kétségtelenül bevált, a feldolgozóiparban azonban a termékek számottevő hányadánál valószínűleg előnyökkel járna a népgazdaság számára a rugalmasabb termelői árkialakítás módszere.

5. Milyen módosítás szükséges és lehetséges jelen feladatainkkal kapcsolatban a dolgozók egyéni és kollektív anyagi ösztönzési módszerében? Bérezési rendszerünk lehetőséget nyújt a kellő rugalmasságra, a vállalati és az ágazati vezetésben azonban helyenként a feladatokkal jobban összhangba lehetne hozni a bérformákat. A prémiumrendszer ösztönző hatása a legvitathatóbb; gyakorlatilag az esetek többségében bérkiegészítéssé vált, vagy átalakulóban van efelé. A nyereségrészesedési rendszer bevált hazánkban, pozitív ösztönző szerepet játszik, két szempontból azonban megvizsgálandó. Az egyik: hogy az ipari nagyvállalatok létrejöttével az egyes gyáregységek vagy üzemek dolgozói — amennyiben a vállalati érdekeltség jelenlegi formája marad meg — kevés kapcsolatot találnak saját tevékenységük és a nyereségrészesedés között. A másik: hogy szélesedik azon vállalatok köre, ahol a bázisidőszakhoz mért jövedelmezőség-javulás nem a legfőbb mértéke az eredményes munkának, s ahol helyesebb a nyereség abszolút összegéhez szabni az érdekeltséget.

Helytelen volna, ha minden ma meglátott problémát egycsapásra próbálnánk megoldani. Csak akkor szabad változtatnunk a módszereken, ha kétségtelen, hogy nemcsak mással, de jobbal is helyettesíthetjük a régit, s ha biztosítható, hogy a gazdasági vezetők szélesebb köre megértse az új módszer lényegét és élni is tudjon vele. Az is helytelen volna azonban, ha lemondanánk gazdasági irányítási módszereink fejlesztéséről, mert akkor gazdasági gyakorlatunk javításának fontos eszközétől fosztanánk meg magunkat.

Ötéves tervünk jó úton van afelé, hogy alapvető céljai megvalósuljanak, s a számszerű előirányzatokat is elérjük, esetenként túlhaladjuk, másutt pedig megközelítsük. Részben persze meg tanuljuk a szocialista tervgazdálkodást, de jórészt már eredményesen felhasználjuk, alkalmazzuk is népünk előnyére, javára.

Digitized by Google

Műszaki fejlesztés a mezőgazdaságban

Írta **KESERŰ JÁNOS**

Napjainkban a közgazdasági irodalomban, de a közéletben is egyre több szó esik a műszaki fejlesztésről. Ez érthető is, hiszen a kapitalista és a szocialista rendszer közötti békés gazdasági verseny, a technikában világszerte végbemenő forradalmi változások és az életszínvonal emelésének fokozódó igényei egyaránt kihangsúlyozzák a műszaki fejlődés fontosságát. A műszaki fejlesztésről azonban többnyire mint ipari fogalomról beszélnek. Pedig a műszaki fejlesztés olyan *általános közgazdasági kategória,* amely a *népgazdaság minden ágában, tehát az ipar mellett a mezőgazdaságban, a kereskedelemben stb. is döntő jelentőségű.* A műszaki fejlesztésnek azonban mint általános közgazdasági kategóriának a minden területre érvényes, közös jellemvonásai mellett szakterületenként megvannak a maga sajátosságai is. Fontos dolog, hogy a közvélemény figyelme ezekre is ráirányuljon. Különösen fontos a műszaki fejlesztés mezőgazdasági vonatkozásait tisztázni, mert ezzel eddig alig foglalkoztunk s itt vannak a legnagyobb fogalomzavarok.

A műszaki fejlesztés sajátosságai a mezőgazdaságban

Mindenekelőtt az a kérdés vetődik fel, hogy a műszaki fejlesztés fogalma a mezőgazdaságban csak a technikai fejlődés folyamatát tartalmazza-e, vagy szélesebben értelmezhető?

Véleményem szerint a mezőgazdaságban a műszaki haladás, illetve fejlesztés[1] fogalma csak akkor felel meg az iparban is használt fogalomnak, tehát csak akkor azonos tartalmú, ha szélesebben értelmezzük, úgy, hogy ez *magában foglalja a szorosan vett műszaki, mechanikai folyamatok mellett a biológiai folyamatokat is.* Ilyen értelemben a műszaki fejlesztés fogalomkörébe tartozóknak kell tekintenünk elsősorban azokat a technikai és biológiai műveleteket, amelyek *az egyes termékek előállításához szükséges társadalmi munkamennyiség csökkentését eredményezik.*[2] Ez a mezőgazdaságban is (mint másutt is) kétféle módon mehet végbe: vagy úgy, hogy az előállított termékek mennyisége gyorsabban nő, mint a

[1] Műszaki haladáson magát a fejlődés folyamatát, fejlesztésen pedig az ezt előidéző aktív cselekedeteket értem.

[2] Hegedüs András: Műszaki fejlesztés a szocializmusban. (Közgazdasági és Jogi Kiadó) 12. l.

Digitized by Google

munkaráfordítás (relatív munkaráfordítás csökkenés), vagy úgy, hogy a munkaráfordítás abszolút mértékben csökken. A munkaráfordítás *relatív* csökkentését segítik a mezőgazdaságban általában a termelést növelő eljárások (új, termelékenyebb növény- és állatfajták illetve hibridek termelésének bevezetése, szerves és szervetlen trágyák hatékonyabb használata, eredményesebb talajhasználati eljárások alkalmazása, tökéletesebb keveréktakarmányok használata, állat- és növényegészségügyi eljárások végrehajtása stb.), vagyis a technológiai síkon mozgó munkák. A munkaráfordítás *abszolút* csökkentését célozza a termelőfolyamatok gépesítése, a gyomirtó vegyszerek használata stb., főleg tehát a mechanikai, kémiai jellegű intézkedések. Mind az abszolút, mind a relatív munkaráfordítás csökkentését előidéző tevékenységet a műszaki fejlesztés fogalomkörébe tartozónak tekinthetjük.

A műszaki fejlesztés fogalomkörébe tartoznak azok a munkák is, amelyek *a termék minőségét javítják, választékát bővítik, vagy új rendeltetésű árut hoznak létre.*[3] E tekintetben a mezőgazdaságban a *növénynemesítésnek,* illetve az *állattenyésztésnek* van vezető szerepe, s maga a termelőfolyamat csak alárendelt jelentőségű. A termesztésben levő növény- és állatfajtáknak ugyanis megvannak a maguk minőségi (biológiai) tulajdonságai, s a termelés legfeljebb reprodukálja, de tovább nem javíthatja ezeket. Jobb minőségi tulajdonságokat csak új fajtákkal és hibridekkel, vagy a meglevők javításával lehet elérni, s ez már a tudomány feladata. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy a minőség független a termelői tevékenységtől. A termelői tevékenység ronthat valamely növény- vagy állatfajta tulajdonságain (ha pl. pajzstetves almát termesztenek). Ha pedig a termék válogatását, csomagolását, vagyis kikészítését is a termelői tevékenységhez soroljuk, akkor ez a jól végrehajtott kikészítéssel kisebb mértékben „javíthat" is a minőségen. Ezért e tekintetben fontos szerepe van a növény- és állategészségügynek, továbbá a termelési és árukikészítési technológiának. Nagymértékű minőségi javulást azonban csak a növénynemesítés, illetve állattenyésztés eredményezhet.[4]

Valamivel nagyobb szerepe van a termelői tevékenységnek *a választék bővítésében.* Ugyanazon szarvasmarha-fajtából fehérhúsú borjút, hízott marhát, vagy tejelő tehenet is elő lehet állítani. A tartási módtól, vagyis a termelői tevékenységtől függően tehát különböző lehet a termék. A választék bővítésében a tudományos munkának is nagy szerepe van, hiszen új fajták előállításával egyben a választék is bővül.

Ha tehát *a termék oldaláról* tekintjük a műszaki fejlesztés

[3] Uo., 13. oldal.

[4] E tekintetben tehát szerintem a műszaki haladás fogalomkörébe — számos ellenkező véleménnyel szemben — nem csak a termelőfolyamatok, hanem a kutatómunka eredményei is beletartoznak.

Digitized by Google

fogalomkörét, akkor végeredményben a növénynemesítés, az állattenyésztés, a növény- és állategészségügy, valamint a termelési eljárások fejlesztésének folyamatait sorolhatjuk ide.

A műszaki fejlesztés fogalma azonban nemcsak a termékben bekövetkezett változásokat foglalja magában, hanem a *munka eszközeiben és tárgyaiban* bekövetkezett változásokat is,[5] s minthogy a mezőgazdaság legfontosabb munkaeszköze és egyben munkatárgya *a föld:* ennek a változásait is. A termőképesség — mint ismeretes — nem egyszer s mindenkorra adott tulajdonsága a földnek, hanem a termelői tevékenységgel javítható vagy rontható. Ezért a *talajhasználat módjának,* továbbá *a talajjavításnak, a talajvédelemnek, a tápanyag-utánpótlásnak* stb. minden tökéletesítése a műszaki fejlesztés fogalomkörébe tartozik.

Az egyéb, többnyire ipari eredetű munkaeszközök változásának is nagy hatása van a mezőgazdaság fejlődésére. A mezőgazdaság műszaki fejlesztésébe tehát a mezőgazdasági gépgyártásnak, a mezőgazdasági kémiai szerek gyártásának és az építőiparnak a műszaki fejlődése is bekapcsolódik.

Ugyanebbe a fogalomkörbe tartoznak végül az olyan változások, amelyek *a munka technikai feltételeit javítják.*[6] E tekintetben különösen a gépesítésnek és az építkezésnek van nagy jelentősége a mezőgazdaságban. Ezek ugyanis nemcsak növelik a munka termelékenységét, hanem a fizikai erőkifejtést is csökkentik és a növénytermesztés, az állattenyésztés számára kedvezőbb körülményeket teremtenek (pl. az üvegház-építés).

Az elmondottakból kitűnik, hogy a műszaki fejlesztés fogalma a mezőgazdaságnak igen széles területét, lényegében annak minden ágát átfogja. Végeredményben azt mondhatjuk, hogy a *mezőgazdaság műszaki fejlesztésén a tudománynak és a közvetlen termelőmunkának minden olyan technikai, biológiai mozzanatát értjük, amikor a hagyományosnak tekinthető régi helyébe olyan újat léptetünk, amely a társadalom számára hasznos módon változtatja meg a termelőeszközöket, a termékeket, a termelőfolyamatokat.* A közgazdasági szakirodalomban egyre többször tárgyalt műszaki fejlesztés általános szabályai ilyen értelmezés mellett itt is érvényesek.

Hazánkban a mezőgazdaság műszaki fejlesztésének ma az az egyik fontos sajátossága, hogy fő célja *a termelés mennyiségének növelése.* Ezzel szemben az ipar legtöbb ágában ma már a *gyártmányfejlesztés* a műszaki fejlesztés elsőrendű feladata, vagyis olyan termékek előállítása, melyek korszerűek, bel- és külföldön egyaránt eladhatók. Ezzel szemben a hús, a zöldség, a gyümölcs, a tojás, a tej, s még jó néhány más élelmiszert tekintve a fő köve-

[5] Uo., 13. oldal.
[6] Uo., 12. oldal.

Digitized by Google

telmény ma az, hogy eleget termeljünk belőle, s az ellátás folyamatos legyen, komolyabb minőségi követelményeket egyelőre csak a külföldi piac támaszt. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy az iparban nem fontos a termelés mennyiségének növelése és a mezőgazdaságban a termékek minőségének javítása; de a fő tendencia jelenleg nem ez.

Ennek a különbségnek a fő oka a két népgazdasági ágazat fejlettségének eltérő volta. Az ipari termelés ugyanis hazánkban az utóbbi néhány évtizedben menyiségileg megsokszorozódott; a mezőgazdasági termelés viszont csak ennél jóval szerényebb mértékben fejlődött, s lényegében ma is alig haladja meg a háború előtti színvonalat. A különbség oka ezenkívül az is, hogy a mezőgazdasági termékek minőségi fokozatai nem olyan változékonyak, mint az ipari termékeké.

Az ipar és a mezőgazdaság feladatainak eltérő jellegéből következik az a különbség is, hogy az iparban a mechanikai jellegű (gépekkel összefüggő) műszaki fejlesztési feladatok a döntők, a mezőgazdaságban viszont a biológiai (növényekkel, állatokkal, talajjal összefüggő) jellegűek. Ebből következik, hogy a műszaki fejlesztés az iparban jobban tervezhető, mérhető és ellenőrizhető, mint a biológiai és éghajlati bizonytalanságnak kitett mezőgazdaságban.

A műszaki fejlesztés e sajátosságainak jelentős szerepük van abban, hogy *a mezőgazdaságban nincs annyira kiépítve és megszervezve a műszaki fejlesztési tevékenység,* mint az iparban. Amíg pl. nagyobb ipari üzem elképzelhetetlen műszaki fejlesztési részleg nélkül, s az ipar alsó, középső és felső szintű irányító szerveinek is megvan a műszaki fejlesztési részlegük, a mezőgazdaságban műszaki fejlesztési részlegük sem a mezőgazdasági irányító szerveknek, sem a nagyüzemeknek nincsen. Nyilvánvaló, hogy ezt a hiányt sürgősen meg kell szüntetnünk.

Műszaki fejlesztés a növénytermesztésben

Az utóbbi időkben hazánkban is meggyorsult a növénytermesztésben az új termelési módszerek, fajták és munkaeszközök alkalmazása, s bővült a fogyasztás rendelkezésére álló termékek választéka. Történtek tehát olyan változások, amelyek a műszaki haladást mutatják. Közülük azok a legjelentősebbek, amelyek *a termelékenység növekedésével kapcsolatosak.* Fellendült például az ásványi műtrágyák használata. Az 1 kat. h.-ra jutó összes műtrágya mennyisége 1958-ban 49,3 kg. 1962-ben pedig már 131 kg volt; a gyomirtás hagyományos módszerei mellett megjelent a vegyszeres gyomirtás és 1962-ben már 980 ezer kat. h.-ra terjedt ki; új, nagyobb termést adó növényfajták és hibridek kerültek a közter-

Digitized by Google

mesztésbe; 1962-ben 805 905 kat. h.-on termesztettek bőven termő külföldi búzafajtákat, és 2218 vagon hibrid kukorica vetőmagot használtak fel a gazdaságok; kiszélesedett az öntözéses gazdálkodás az 1958-as 125 009 kat. h.-ról 1962-re 382 257 kat. h.-ra; megkezdődött az új, termelékenyebb szőlő gyümölcstelepítési és művelési módokra való áttérés (pl. szélessoros, termőíves, törpe gyümölcsösök telepítése).

Az elért eredményeknél is több azonban a megoldandó probléma. Közülük a következők a legfontosabbak:

Változatlanul nagyok a feladataink a fajtakérdésben. Nagy szükség volna pl. a külföldieknél nagyobb hozamokat adó, a hazai klimatikus viszonyokat minden tekintetben legjobban elviselő hazai intenzív búzafajtákra, s az eddigieknél még bőtermőbb, a betegségeknek jobban ellenálló, s számos egyéb pozitív tulajdonsággal rendelkező új kukoricahibridekre. Rendkívül nyugtalanító a lemaradásunk a lucernafajták, illetve hibridek tekintetében. Nem tekinthető megoldottnak a burgonya fajtakérdése sem. A zöldség és gyümölcsféleségekből a fajtaválaszték szélesítésére van elsősorban szükség stb. A növénytermesztésben tehát a műszaki fejlesztés egyik legfontosabb teendője: *új fajták és hibridek előállítása és a köztermesztésben való elterjesztése.* Az új fajták, hibridek köztermesztésben való elterjesztése terén nem csupán a hazai kutatási eredményekre, hanem a külföldi tapasztalatokra is támaszkodnunk kell, amelynek érdekében meg kell szervezni a legjobb külföldi fajták figyelemmel kísérését, hazai kipróbálását és közülük a legjobbakat bátran be kell vezetni a termelésbe.

A növénytermesztésben a műszaki fejlesztésnek egy másik fő feladata: *a korszerű talajhasználatban* való továbbhaladás. Nyilvánvaló ugyanis, hogy a nagyüzemi keretek, a gépesítés és kemizálás fejlődése, az új fajták és hibridek elterjedése, *új talajhasználati módok kialakítását és elterjesztését teszik szükségessé.* Nem kikutatottak pl. a fokozott műtrágyahasználattal kapcsolatos összefüggések, amelyekre feleletet kell adni. Lényeges változásra van szükség olyan területeken, mint az istállótrágya szakszerű kezelése, s a műtrágyahasználattal kapcsolatos számos tudományos megállapítás alkalmazása.

A megváltozott viszonyok *a talajvédelem és talajjavítás feladatát* is teljesen újszerűen vetik fel. Ma már nem az egyes üzemekben foltonként elvégezhető talajvédelem és talajjavítás áll előtérben, hanem egész tájak átfogó, komplex talajvédelme. Minthogy pedig hazánkban mintegy 5 500 000 kat. h. szorul (különböző szempontból) talajvédelemre, illetve talajjavításra, növénytermesztésünk továbbfejlődésének egyik kulcskérdése e komplex munkák jó megszervezése és végrehajtása. Lényegében hasonló jellegű feladat a rét- és legelőkérdés megoldása is.

Digitized by Google

Egy másik feladatunk: az eddigi tapasztalatok felhasználásával úgy fejleszteni tovább *az öntözéses gazdálkodást,* hogy az öntözés lehető legnagyobb eredménnyel járjon. Ennek érdekében szakítani kell azzal a gyakorlattal, amely az öntözővizet a legkevésbé termékeny földekre és nem eléggé fejlett mezőgazdasági üzemekbe vitte. Fokozni kell ezenkívül az öntözéses gazdálkodás szakszerűségét (a legtöbb üzem az optimálisnál kevesebb vizet használ fel stb.).

Hazánk előnyös természeti és közgazdasági feltételeinek kihasználása céljából ki kell szélesítenünk *a szőlő-, gyümölcs- és zöldségtermesztést.* Bátrabban kell előrehaladni a korszerű telepítési módok alkalmazása terén (szőlőknél magasművelés; gyümölcsösökben termőkaros, illetve sövénygyümölcsös stb.), s termelékenyebb megoldásokat kell alkalmazni a szaporító anyagok előállításában is. A zöldségtermesztésben mindenekelőtt a korai szántóföldi termesztésben kell előrehaladni az egyszerű palántanevelési megoldások (pl. műanyagfóliás) tömeges alkalmazásával. Nagy szerepet kell biztosítani a folyamatos friss zöldségellátás érdekében a korszerű tartósítási módok elterjesztésének is.

Ez a rövid felsorolás is azt mutatja, hogy a növénytermesztésben és a kertészetben is nagyok a műszaki fejlesztés feladatai. Előrehaladásunk azonban csak akkor lesz kellően gyors, ha *a tudomány és termelés területén dolgozó szakemberek* e legfőbb feladatok megoldására *összpontosítják erőfeszítéseiket.* Ma ennek az elősegítése a növénytermesztés műszaki fejlesztése érdekében megoldandó legfontosabb feladat.

Műszaki fejlesztés az állattenyésztésben

A legutóbbi, mintegy tízéves időszakra visszatekintve megállapíthatjuk, hogy az állattenyésztésben is számottevő eredményeket értünk el a műszaki haladás terén. A sertéstenyésztésben megnőtt a termelékenyebb fehér hússertések aránya, s csökkent a legkevésbé termelékeny mangalicáké. Nagyüzemi baromfitenyésztésünk az extenzív magyar parlagi tyúkfajták helyett gyors ütemben tér át az intenzív, egyhasznú fajták, illetve hibridek használatára. A szarvasmarha- és juhtenyésztésben egyaránt biztató keresztezések vannak folyamatban, s számottevő a haladás a mesterséges megtermékenyítésben is, amely hatalmas mértékben kiszélesíti a legjobb apaállatok tulajdonságainak öröklését. Nagy eredményeket hozott a keveréktakarmány használatának elterjedése. Az állattartási technológia feljődését legszemléltetőbben a teljesen gépesített „csirkegyárak" kialakulása mutatja.

Számottevőek tehát az állattenyésztés műszaki haladásának

Digitized by Google

eredményei, de itt is — mint a növénytermesztésben — még több a megoldatlan feladat. A legfontosabb állattenyésztési teendők a következők:

Az állattenyésztésben az új fajták és hibridek kialakítása lassabb folyamat, mint a növénytermesztésben. Jelentősége azonban rendkívül nagy, mert ez a termékek várható mennyiségét és minőségét alapvetően befolyásolja. Döntő feladat tehát az, hogy az állattenyésztés fejlesztésében *az új, termelékenyebb fajták és hibridek kialakítása* kellő súlyt kapjon. E téren a szarvasmarhatenyésztésben a magyartarka fajta tejtermelő, hústermelő és vegyes típus változatainak kialakítása; a sertéstenyésztésben a hibridhatás felhasználása; a baromfitartásnál az intenzív nagyüzemi tartásban legnagyobb eredményeket adó egyhasznú tojó, illetve húshibridek, illetve háztáji körülmények között a jelenlegieknél lényegesen jobb fajták, hibridek használata; a juhtenyésztésben pedig a hármashasznú állomány további tökéletesítése a cél.

Az állattenyésztés fejlesztésének másik fő módszere az *állattartási technológiák állandó fejlesztése.* Ha ugyanis nem megfelelő az állattartás módja, akkor a legkiválóbb fajtatulajdonságok sem realizálódnak. Ezért az állattenyésztés fejlesztésében a tartási technológia tökéletesítése az egyik fő feladat.

Az állattartás technológiájával összefüggő, de mégis önálló feladat a *takarmányozás fejlesztése.* Az állattenyésztés eredményei ugyanis legalább 50 százalékban a takarmányozástól függenek. Az állattenyésztés műszaki fejlesztési feladatai között nagyon fontos tehát az, hogy a takarmányozásban, vagyis a takarmányok előállításában (pl. keveréktakarmánygyártásban; silózásban; ipari takarmányok előállításában stb.) és felhasználásban (pl. villanypásztoros szakaszos legeltetés kiterjesztésében; adagolt abraktakarmányozásban stb.) további haladást érjünk el.

Az állattenyésztésben is együtt kell működniük a tudomány és a gyakorlat szakembereinek a műszaki fejlesztés teendőinek jó végrehajtásában. Csak így érhetjük el állattenyésztésünk színvonalának jelentős fellendülését.

Műszaki fejlesztési feladatok a gépesítés, az építkezés és a kemizálás területén

A mezőgazdaságban a szűken értelmezett műszaki területek (gépesítés, építkezés, kemizálás) fejlesztése közös feladatuk az ipari és a mezőgazdasági szerveknek.

A mezőgazdasági termelés fejlődésének egyik legfontosabb feltétele és egyben a fejlődésnek is egyik fokmérője a *különböző munkafolyamatok gépesítésében való előrehaladás.* Közismertek

Digitized by Google

azok az adatok, amelyek azt bizonyítják, hogy milyen szép fejlődést ért el hazánk ebben a tekintetben. Mégis azt kell mondanunk, hogy a mezőgazdaság gépesítésében egyre szaporodnak a tennivalóink. Nem elég ugyanis az, hogy egyes munka folyamatokat gépesítünk: a gépesítést ki kell terjeszteni az egyes növényeken elvégzendő összes munkákra. Csak ezzel oldhatjuk meg teljesen a feladatainkat a munka termelékenységének növelésében. A talajmunkák gépesítését ma már általában elvégeztük, de a speciális talajmunkák (a lejtős területeken; a túl kötött és túl laza szerkezetű talajokon végzendő munkák) gépesítése még nincs megoldva, s a növényápolásé is csak részben. Számos növényünkhöz hiányoznak a speciális növényápoló gépek (a szőlőművelés gépei, a gyümölcsösök sorközművelő gépei, a konyhakerti növények gépei, a manipulálás gépei stb.)

Legkevésbé megoldott a betakarítás gépesítése. Különösen az őszi betakarítású növények gépei hiányoznak. Az állattenyésztési munkák gépesítésének foka is rendkívül alacsony; e téren a takarmányelőkészítés és szállítás, az alom- és trágyaszállítás, a fejés, az itatás stb. gépesítése egyaránt elsőrendű feladat. Nem kevésbé fontos a meglevő gépek javításának, karbantartásának jó megoldása. Más országokkal összehasonlítva hazánk erősen elmaradt a mezőgazdasági munkák villamosításában, pedig ebben hatalmas lehetőségek rejlenek. Mindez azt mutatja, hogy a mezőgazdaság gépesítésében eddig még csak a feladatok egy részét oldottuk meg, és több az, aminek a megoldása még hátra van.

A *mezőgazdasági építkezéseknek* is fontos szerepük van a mezőgazdaság fejlődésében. Ebben a vonatkozásban is számottevő haladást értünk ugyan el, de igen sok az előttünk álló feladat. A mezőgazdasági építkezés hagyományos módszereiről át kell térnünk a jobban iparosított, előregyártott elemeket felhasználó építkezésre. Ehhez nagy segítséget ad a minden állattenyésztési ág céljaira egyaránt alkalmas univerzális épülettípus kialakítása. Fontos feladat az is, hogy megoldjuk a mezőgazdasági épületek és települések közművesítését. Ma a mezőgazdasági útépítésnek úgyszólván még csak a kezdetén vagyunk, pedig korszerű utak nélkül nem képzelhető el korszerű mezőgazdaság. (A rossz mezei utak miatt már ma is többet vesztünk a gépek gyorsabb elhasználódásán és az időkieséseken, mint amennyibe az utak építése, illetve rendbehozása és karbantartása kerülne.) A meliorizációs és öntözési feladatok megvalósítása is rendkívül nagy építési jellegű feladatokat ró ránk. Mindezt a fejlődő követelményeknek megfelelően kell elvégeznünk, úgy, hogy az épületek és egyéb létesítmények gyors erkölcsi kopása ne fékezze a mezőgazdasági termelés

Digitized by Google

technológiájának gyors fejlődését. Ezért nem annyira *időtállóan*, mint inkább *megváltoztathatóan* kell építkeznünk.

A mezőgazdaság fejlődésének fontos eszköze a *kemizálás*, a műtrágyák a növényvédő és állatgyógyászati szerek, a gyomirtó vegyszerek, a műanyagok gyártása és felhasználása. Műtrágyagyártásunknak előreláthatóan a koncentráltabb és a kombinált (esetleg növényvédőszerrel is vegyített) műtrágyák előállítása irányában kell majd fejlődnie. A felhasználásban növekszik majd a lombtrágyázás és a talaj tápanyagtartalmának vegyi elemzésén alapuló tudományos adagolás szerepe. A növényvédelmi és állatgyógyászati szerek előállításában nincs megállás. A jelentkező újabb betegségek, kártevők és a kialakuló immunitások miatt állandóan szélesítenünk kell a védőszerek skáláját. A növénytermesztés eredményeinek fokozásában egyre nagyobb része van a vegyszeres gyomirtásnak. A gyomirtó vegyszerek ugyanis — amellett, hogy tetemesen csökkentik az élőmunkaráfordítást — közvetlenül is növelik a termelést (pl. azzal, hogy megszüntetik a kapálási veszteségeket). Szélesítenünk kell a gyomírtó vegyszerek választékát; gyakorlatilag minden kultúrnövényünk számára ki kell alakítanunk a gyomirtó vegyszert, s meg kell szüntetnünk a jelenlegi szerek hibáit.

A műanyagok mezőgazdasági felhasználása is csak a kezdetén tart még. Eddigi, főleg kertészeti alkalmazásuk (fólia-alagutak; virágcseréppótlás stb.) mellet lehetségesnek látszik a műanyagoknak a mezőgazdasági építkezésekhez, állattenyésztési berendezésekhez, növényvédelmi, öntözési felszerelésekhez való széleskörű felhasználása is.

A mezőgazdasági gépesítés, építkezés és kemizálás fejlesztése mind a mezőgazdaságnak, mind az iparnak sok feladatot ad. Ezeken a területeken a mezőgazdaság az ipar egyik legfontosabb megrendelője. Az iparnak és a mezőgazdaságnak a műszaki fejlesztésben való együttműködése mindkét népgazdasági ág fejlődését, s ezzel az egész népgazdasag fellendülését is elősegiti.

Szervezési kérdések

A műszaki haladás eredményessége — a népgazdaságnak bármelyik ágát tekintjük is — nemcsak a megoldandó feladatok világos meghatározásától és a fejlesztést végző személyektől függ, hanem *a munka szervezettségétől is*. Fontos feladatunk tehát az, hogy tegyük szervezettebbé, rendszeresebbé a mezőgazdaság műszaki fejlesztését. Csak így érhetjük el azt, hogy az itt kifejtett irányokban meggyorsuljon a mezögazdaság műszaki haladása.

A legfőbb szervezeti probléma ma az, hogy *a tudományos*

Digitized by Google

kutatóintézeteket nem köti össze a mezőgazdasági termelőüzemekkel olyan szervező funkciójú láncszem, amely közvetítené a legjobb kutatási eredményeket és segítené gyakorlati bevezetésüket. Hibás az a felfogás, amely döntően a kutatók feladatának tartja ezt, mert ez a munka elvonná őket a fő feladatuktól, a kutatástól. De lehetőségük sincs a kutatóknak arra, hogy minden üzemben nyomon kövessék és segítsék kutatási eredményeik alkalmazását. Az igazgatási apparátus sem tudja megoldani ezt a feladatot, mert ezer más funkciót kell ellátnia, s gyakorlatilag nem jut ideje a műszaki fejlesztéssel összefüggő teendők végrehajtására. Munkastílusa sem alkalmas erre a közbeeső szervező tevékenységre, mert — a legnagyobb jóakarat ellenére is — bürokratikusabb, nehézkesebb, mint amilyen ide szükséges.

Ha jelenlegi helyzetünkből indulunk ki, felmerül a szüksége annak, hogy — számos más ország példája nyomán mi is — *külön szervezet létrehozásával* gondoskodjunk a mezőgazdaság műszaki fejlesztésével kapcsolatos feladatok szervezéséről. Ennek az igazgatási szervek alá rendelt, s a kutatóintézetekkel szoros kapcsolatban álló külön apparátusnak semmiféle más feladata nem volna, mint az, hogy ismertesse meg a termelőüzemekkel a legújabb hazai és külföldi kutatási eredményeket, aktívan segítse ezek bevezetését, szaktanácsadás útján működjön közre a termelőüzemekben felmerülő problémák megoldásában, és — minthogy tisztában van a termelőüzemek problémáival, részt vegyen a kutatói programok kialakításában — működjön közre a beruházási és költségvetési összegek elosztásában. Meggyőződésem, hogy egy ilyen szervezet kialakításával a mezőgazdaság műszaki haladása nagymértékben meggyorsítható volna.

A műszaki fejlődés számottevő előrehaladásához a külön szervezet mellett természetesen egyéb feltételek kialakítása is szükséges. Többeü között jólszervezett *szakképzésre és szakmai továbbképzésre* is szükség van ezen a téren. Enélkül ugyanis a műszaki fejlesztés végrehajtása ütközik akadályokba. Szakemberképzésünk egyik legnagyobb hiányossága ezzel összefüggésben szerintem az, hogy az új iránti érzéket nem fejleszti eléggé ki az új szakemberekben. Nem a mennyiségi képzés fokozása tehát a fő feladat, s nem is a képzési formák változatosságának növelése, hanem a képzés minőségének javítása, a szélesebb látókörű szakemberek kialakítása.

Szükséges továbbá olyan *érdekeltségi rendszer* kialakítása, illetve a meglévőnek olyan továbbfejlesztése is, amely a műszaki fejlesztés irányában ösztönöz. Jelenlegi anyagi ösztönzőink nem denben felelnek meg ennek a követelménynek. A termelőszövetkezetekben legelterjedtebben alkalmazott „összterméshől való

Digitized by Google

részesedés" rendszere pl. számos helyen a gyomirtó vegyszerek. vagy pl. a fűkaszák alkalmazása elleni állásfoglalásra késztette a szövetkezeti tagokat. Nyilvánvaló, hogy ez az egyébként kiváló jövedelemelosztási formában rejlő olyan ellentmondás, amelynek sürgősen meg kell találni a megoldását. Hasonló problémák azonban más területeken is vannak és ezért egész anyagi ösztönzési rendszerünk felülvizsgálata volna szükséges a műszaki fejlesztésre való ösztönzés szempontjából.

Szükséges az is, hogy a mezőgazdaságban is rátérjünk a *technológiai előírások* olyan rendszerére, amely a népgazdaság érdekében fontos eljárásokat tartalmazza, s amely a termelőüzemek érdekének is megfelel (pl. növényvédelmi, állategészségügyi eljárások megkövetelt előírása stb.). Meg kell tehát teremtenünk azokat a *komplex szervezeti feltételeket,* amelyek elősegítik a műszaki haladást.

*

Fejlődő szocialista társadalmunk egyre nagyobb igényeket támaszt a mezőgazdasággal szemben. A nagyüzemek általánossá válásával meg is teremtődtek mezőgazdaságunkban e megnövekedett követelmények kielégítésének alapvető feltételei. Most az a feladatunk, hogy a nagyüzemi lehetőségek alapján, a mezőgazdaság felemelt beruházási, anyagi kereteit jól felhasználva, a műszaki fejlesztés útján, lendületesen emeljük a mezőgazdaság termelését.

Digitized by Google

Gondolatok pártunk összetételének alakulásáról

Írta MÁTÉ GYÖRGY

A nemzetközi kommunista mozgalomban nem alakult ki semmiféle olyan norma, amely előírná, hogy mekkora legyen valamely párt taglétszáma az ország egész lakosságához viszonyítva. Lenin tartózkodott mindenféle sémától ebben a vonatkozásban is. Márcsak azért sem lehet itt általános érvényű megállapításokat tenni, mert az egyes országok kommunista és munkáspártjai sokszor egymástól lényegesen eltérő feltételek között működnek. Még a kapitalista világban is mások a lehetőségei például azoknak a pártoknak, amelyek legális körülmények között dolgoznak, mint azoknak, amelyeket az uralkodó osztályok föld alá kényszerítettek. Nem lehet ugyanazzal az igénnyel fellépni a kapitalista országok kommunista pártjaival, mint a szocializmust vagy a kommunizmust építő országok élcsapataival szemben sem. A szocialista világrendszerben sincs valamiféle egységes szabály, amely előírná, hogy a kommunista párt az össznépesség hányad részét ölelje fel. Ez sok tényezőtől függő, bonyolult jelenség, amelyet minden egyes pártnak konkrétan, saját helyzetét és szükségleteit elemezve kell felmérnie. A párt tagja mindenütt az lehet, aki magáévá teszi a párt programját, a marxizmus—leninizmus alapvető tanításait, küzd azok diadalra juttatásáért, aláveti magát a párt fegyelmének, akinek politikai-erkölcsi magatartása megfelel a kommunista elvek képviseletéhez szükséges normáknak: odaadó harcosa a munkásosztály, a nép ügyének. Az ilyen nagyszerű tulajdonságokat a párt a legsúlyosabb elnyomatás közepette is ki tudja alakítani a munkásosztály, a dolgozó nép legjobb fiaiban s a kemény megpróbáltatások, amelyeknek a kommunisták ki vannak téve — csak „edzik az acélt". Ahol a munkásosztály hatalomra került — ott ilyen jellegű próbatételek nem adódnak ugyan —, de a szocialista építés hétköznapjaiban is mérlegre tétetnek az emberek, s a kommunista tömegnevelés lehetőségei határtalanok.

A párt nem öncélú szervezet; nem kell nagyobbnak lennie, mint ami az adott körülmények között szükséges, lehetséges. Ha nagyobb annál a mértéknél, amelyet a társadalmi fejlődés és a tömegek öntudatának színvonala indokol, akkor elmosódik a határvonal a párt és az osztály között, a pártba nem való elemek fellazítják, felhígítják az élcsapatot, fékezik forradalmi lendületét,

Digitized by Google

egységét, veszélyeztethetik irányvonalának helyességét. Ha meg kisebb a szervezet a szükségesnél és lehetségesnél, akkor a párt csak igen súlyos nehézségek árán tudja betölteni hivatását A körülményektől függően változik a szükséglet is: más volt például nálunk a helyzet akkor, amikor még a koalíciós pártok versenye is hajtotta a pártot taglétszámának növelésére, amikor még két munkáspárt volt és a taglétszám határozta meg, hogy melyik párt hány tagot küldhet például az üzemi bizottságba, — és más most, amikor a párt vezető szerepének érvényesítése már nem függ oly módon létszámának alakulásától, mint azelőtt. Emellett a felszabadulás utáni körülmények és a tömegpárt fogalmának nem helyes értelmezése nem egyszer megalkuvásra is késztették a pártot: beengedett soraiba ingatag, kispolgári gondolkodású, karrierista elemeket is. Így történhetett meg, hogy 1948-ban csaknem 1 millió, 1956 nyarán 860 ezer tagja volt a pártnak, holott az országban akkor nyilvánvalóan nem volt ennyi a párttagságra érdemes, érett ember. Nálunk tehát a múlt hibái következtében olyan visszásan alakult a helyzet, hogy a fejlődésnek egy sokkal alacsonyabb fokán, akkor, amikor még éles osztályellentétek szabdalták szét társadalmunkat, amikor a marxizmus—leninizmus hatása még sokkal szűkebb térre terjedt ki, mint napjainkban, — lényegesen nagyobb volt a párt taglétszáma, mint most.

A felszabadulás óta kétszer csökkent erőteljesen pártunk taglétszáma. Az első az 1948—49-es felülvizsgálat idején volt, amely sok szempontból helytelenül, formális, szektás megítélés alapján rostált. Ennél jóval pozitívabb hatással volt a párt összetételének alakulására az ellenforradalommal vívott harc időszaka, amelynek során a párt lényegében megszabadult a nem kommunista, vagy meggyőződésükben bizonytalan, ingatag tagoktól. De az azóta eltelt idő azt bizonyítja, hogy az ellenforradalom viharában újjáalakult MSZMP — bár taglétszáma lényegesen csökkent —, sokkal inkább megfelel a marxista—leninista párt, az élcsapat követelményeinek, mint a maga idejében akár az MKP, akár az MDP. Az MSZMP politikai vonalának helyessége, a tagság minősége, tapasztaltsága és eszmei-politikai egysége tekintetében múlja felül az MKP és az MDP erejét.

Pártunknak ma hozzávetőlegesen 530 ezer tagja és tagjelöltje van, létszáma lassan, de egyenletesen emelkedik. A lakosság lélekszáma hazánkban kevéssel múlja felül a tízmilliót. Durván számítva tehát az összlélekszám 5,3 százaléka párttag és tagjelölt. Néhány testvérpártunknál, mint pl. az SZKP-nál, a Lengyel Egyesült Munkáspártnál, Bulgária, Románia kommunista pártjainál hasonló a helyzet, a tagság aránya a 4—6 százalék körül mozog.

Taglétszámunk aránya tehát nagyjából megfelel a legtöbb, a szocializmust, vagy a kommunizmust építő párt gyakorlatának.

Digitized by Google

Az MSZMP az 1957 júniusi pártértekezlet óta 190 ezerrel emelte létszámát, túlnyomórészt olyan dolgozók köréből, akik korábban nem voltak párttagok. A párt helyes politikája, a tagság fáradhatatlan nevelő és szervező munkája hozta őket pártunkba. Ezzel az erővel a párt képes arra, hogy programját megvalósítsa, s ennek során befejezzük a szocializmus felépítését Magyarországon.

Mégis, sokszor tapasztaljuk, és talán leginkább a falun, hogy egyes helyeken eltorzítják, nem valósítják meg következetesen a párt politikáját. Ahol elegendő áldozatkész, meggyőződéses, képzett emberrel rendelkezik a párt, ott úrrá is tud lenni a nehézségeken, meg tudja oldani a feladatokat. Ahol azonban kevés az ilyen ember, ott akadozik a munka, gyengébbek az eredmények.

Ezért nem lehet megelégedni a jelenlegi helyzettel. Az átcsoportosítás sem használ mindig; inkább arra kell törekedni, hogy betöltsük a még meglevő hézagokat a párt nagy épületén. Hiszen ez a legfontosabb feltétele annak, hogy minden vonatkozásban gyorsan, egészségesen fejlődjünk.

Pártunk összetételét tekintve is elsősorban a munkásosztály pártja; a jelenleg is közvetlenül termelőmunkát végző, kétkezi munkások arányszáma (beleértve az állami gazdaságok dolgozóit is) 35 százalék körül van. Első pillantásra ez kevésnek tűnik és kétségtelen, hogy törekednünk kell a jövőben ennek az aránynak további tervszerű növelésére. De akik ezt az arányt aggasztónak ítélik meg, azok nem veszik tudomásul, hogy az utóbbi években milyen jelentős változások mentek végbe társadalmunk osztályszerkezetében.

A múlt hibáinak kijavításával és a szocializmus alapjainak lerakásával ma már nincs egyetlen olyan számottevő réteg sem társadalmunkban, amely tagadná a párt, a munkásosztály vezető szerepét, amelynek érdekei szembenállnának a szocializmussal. Mint Kádár elvtárs a VIII. kongresszuson megállapította: „A szocialista társadalom felépítése, a kommunista társadalom megvalósítása — amiért pártunk harcol — nem csupán a párt célja, nem is csak egy osztályé, a munkásosztályé, hanem mindinkább az egész nemzet céljává válik." Ez természetszerűleg tükröződik pártunk összetételében is.

Nagyobb üzemeinkben, amelyekben több pártalapszervezet működik, gyakran találkozunk azzal a jelenséggel, hogy az irodai és a műszaki pártalapszervezetben van a legtöbb párttag. Nálunk ezzel kapcsolatban rossz emlékek is vannak: arra az időkre lehet gondolni, amikor meggyőződés nélkül, a jobb előrejutás reményében, a főnök kegyeinek elnyeréséért lépett be sok alkalmazott a pártba. Persze ez manapság sem kizárt dolog, bár a párt helyes szövetségi politikája, továbbá a párt és a pártonkívüliek viszonyának egészséges alakulása erősen csökkentette a karrieristák áram-

Digitized by Google

lását a párt felé. Ha pártonkívüli is betölthet jó munkája esetén bármely közfunkciót, minek is jönne valaki karrierizmusból a pártba?

De nemcsak erről van szó. Ha kisebb mértékben is, de ránk is kezd érvényessé válni, amit Hruscsov elvtárs az SZKP XXII. kongresszusán mondott: „Az »alkalmazottak« fogalma ma már megváltozott. A szovjethatalom első éveiben az értelmiség főleg azokból került ki, akik a forradalom előtt a vagyonos osztályokkal voltak kapcsolatban. Ma egészen más a helyzet: jelenleg az alkalmazottak túlnyomó többsége egykori munkás és kolhozparaszt, illetve a gyermekük." Azok az elvtársak, akik manapság Csepelen, Diósgyőrött, vagy a Kistextben az irodai-műszaki pártalapszervezetben tevékenykednek, nagy többségükben nemrégiben még fizikai dolgozók voltak. Éppen a párt felhívására kezdtek bele a fárasztó tanulásba, szereztek különféle magasabb képesítést. Most értelmiséginek számítanak statisztikai szempontból is. Ez azonban csak azért lehet így, mert a munkásosztály a társadalom vezető ereje, el kell hát foglalnia a legfontosabb parancsnoki funkciókat. És kik tölthetnék be jobban, mint a legöntudatosabb, legképzettebb, legáldozatosabb munkások. Ugyanez vonatkozik az államigazgatási és tanácsszervekre, a fegyveres erőkre stb. is. A munkásosztály, miközben gyors ütemben nő —, ki is bocsát soraiból nagy számban olyan embereket, akik kisebb-nagyobb vezető funkciókba kerülnek. És ez a folyamat nem áll meg a gyárkapunál. Nézzük meg példaképpen az ajkai Alumínium-üzemet, amelyre a szovjet—magyar alumínium-egyezmény folytán a közeljövőben nagy feladatok várnak, s így nagy a műszaki káderszükséglete. A kétszáz párttag közül ötven a jórészt saját nevelésű műszaki dolgozó. Ezek közül az utolsó két évben 11 embert vittek el Ajkáról más munkahelyre. Őket is a fizikai dolgozók soraiból kell pótolni. Így adódik, hogy pártunkban és a hasonló körülmények között tevékenykedő testvérpártjainkban is, viszonylag alacsonynak tűnhet a közvetlenül termelő munkát végző párttagok száma.

Azok, akik a munkásosztály arányszámát alacsonynak ítélik — könnyűszerrel megtalálhatják a hiányt az értelmiségi párttagok egyre emelkedő arányszámában. Különösen vonatkozik ez a műszaki értelmiségiekre és a pedagógusokra, tehát arra a két rétegre, amelybe oly sokan áramlottak át a munkásosztály soraiból. Az esti egyetemek és a levelező-oktatás részvevőinek többsége munkás, közte sok kommunista; ennek a szakadatlan folyamatnak nyomait erősen magán viseli pártunk is.

1953-ban az egész párttagságnak csupán 1,4 százaléka tartozott a műszaki értelmiséghez. Jelentős üzemek tucatjaiban egyetlen kommunista mérnök vagy technikus sem volt. Az ilyen alacsony aránytól nemcsak a pártmunka szakszerűsége szenvedett, de je-

Digitized by Google

lezte azt is, hogy ebben a rétegben aránylag kevesen jutottak még el akkor a fejlődésnek olyan fokára, hogy kommunistának vallották volna magukat.

Jelenleg az arány az előbbinek több mint háromszorosa, négy és fél százalék körül van. Ez a változás tükrözi azt is: az építés kérdése a pártmunka homlokterébe került. Manapság már nagyon sok pártbizottság és alapszervezet titkára végzett egyetemet vagy technikumot, a gazdasági-műszaki tanácsadó bizottságokban is számos jól felkészült, tanult kommunista dolgozik, sok a párttag üzemmérnök, vagy technikus. Az értelmiségi párttagok 40 százaléka műszaki végzettségű, ami nemcsak az országépítő munka felé fordulást jelzi, de azt is, hogy terveink megvalósításának javultak a személyi-politikai feltételei.

Megnyugtató az arányszám a pedagógusok között: az összes pedagógusoknak csaknem egynegyede párttag, vagy tagjelölt. Ennél a kategóriánál nagy volt a vérátömlesztés: az utóbbi években sok fiatal lépett munkába, az esti egyetemekről is sok volt fizikai dolgozó került katedrára (többnyire kevesebb fizetésért, mint amennyit a gyárban kapott). Öt éve még csupán minden nyolcadik pedagógus jutott el a párthoz, ma már minden negyedik. Anélkül, hogy a nem-kommunista tanítók, tanárok munkáját lebecsülnénk, azt hiszem bátran elmondhatjuk, hogy ez sokat mutat az iskoláinkban bekövetkezett politikai fordulatból is.

Az értelmiségi párttagság arányának emelkedésében természetesen elsősorban a tanult fiatalság és a fizikai dolgozókból lett értelmiség szerepe a döntő, bár a régi értelmiségből is elég sokan kérték felvételüket az utóbbi években. Két éve az értelmiségi párttagok arányszáma jóval 10 százalék alatt volt, most mintegy 10,5 százalék.

Ez a növekedés elsősorban a munkások „rovására" történik. Nemcsak abban az értelemben, hogy munkások tanulnak, amíg csak értelmiségi nem lesz belőlük. De úgy is, hogy munkásszülők gyermekei nagy számban egyetemre, technikumba mennek érettségi után. A szülő kiöregszik, előbb-utóbb nyugdíjas lesz, tehát új munkáselemeket kell a pártba hozni ahhoz, hogy a kétkezi munkások arányszáma ne romoljon.

Üzemeinkben a taggyűlések, amelyek tag- vagy tagjelöltfelvételi kérelmeket tárgyalnak, az ügy jelentőségéhez mérten többnyire színvonalasak és harcosak. Különösen így van ez azóta, hogy a nagyüzemek ebben a vonatkozásban is önállóbbak lettek, nagyobb hatáskört kaptak. De a problémára még nagyobb figyelmet kell fordítani, hiszen az olyan hordó, amelybe kevés új bor kerül, de sokat isznak belőle, előbb-utóbb megürül. Hogy csak ez a 35 százalékos arányszám is tartható legyen, újra meg újra tervsze-

Digitized by Google

rűen, következetesen meg kell erősíteni a párt sorait öntudatos, a termelésben példamutató munkásokkal. Annál inkább fontos kérdés ez, mert a munkásosztály nemcsak politikai jelentőségét tekintve, hanem számszerűleg is jelentősen megnőtt. Létszáma, amely 1949-ben még 1 milliót sem ért el, ma megközelíti a kétmilliót, az összes keresőknek (4,8 millió) csaknem a felét. Történelmileg igen rövid idő alatt tehát a magyar társadalom kimagaslóan legnagyobb osztályává izmosodott. Magába szívta, mint valami roppant vákuum, a korábban falusi dolgozók nagy tömegét, a jobb életre törekvő, a háztartás kicsinyes gondjai közül elkívánkozó, öntudatosodó nők sokaságát, az egykori kisárutermelők többségét, sőt a régi kizsákmányolók jelentős hányadát is. Utánpótlást kap az új nemzedék soraiból is, — köztük parasztok, érelmiségiek gyermekeiből. Ha megnézzük, szinte tetszés szerint bármelyik nagyobb üzemünket (néhány olyantól eltekintve, amelyben a szaktudás és a szakmai tapasztalat különösen fontos), megtaláljuk itt a munkásosztályt alkotó, szinte valamennyi réteget. Egykori foglalkozásuk, társadalmi helyzetük már-már majd mindről fokozatosan lekopik. A munkásosztály beolvasztó képessége, emberformáló nevelő ereje óriási.

A gyors növekedéssel azonban egy sor, a munkásosztálytól idegen szemlélet is bekerült gyárainkba, állami gazdaságainkba. Ezért sem lehet még a munkások előtt sem válogatás, szelektálás nélkül szélesre tárni a párt kapuit. Egyes helyeken azonban éppen ebből az elgondolásból túlzott követelményekkel lépnek fel, és csak olyan munkásokat akarnak a pártba beengedni, akik már teljesen „kész" emberek, és semmilyen szempontból sem maradnak el a régi, kipróbált párttagoktól. Az ilyen helytelen szemléletre figyelt fel például a székesfehérvári VTRGY üzem pártbizottsága. Ez a gyár kicsibén tükrözi azt, ami az országban végbement: létszáma rövid idő alatt 5 ezerről a kétszeresére futott fel. Ilyen helyen majdnem törvényszerűen fellép a maximalizmus a pártba törekvőkkel szemben. A múlt év derekán rájöttek, hogy a pártszervezet szervezeti ereje nem növekszik megfelelően. Azóta felvettek jónéhány olyan munkást, akivel már régebben foglalkoznak. Főként a KISZ aktivistái és a korábbi háziasszonyok között találtak szép számmal olyanokat, akiket fejlődésük alkalmassá tett a tagjelölt-felvételre, vagy legalábbis arra, hogy ebből a szempontból is figyeljék, segítsék munkájukat, ösztönözzék őket társadalmi tevékenységre.

Az elmúlt év tagfelvételi gyakorlata megfelelt annak a követelménynek, hogy a fent említett munkásarány továbbra is megmaradjon pártunkban. Az 1963-as év első 9 hónapjában pártszervezeteinkben a tag- és tagjelöltként felvettek 40 százaléka jelenleg is munkásként dolgozik a termelésben. Ennek az arányszámnak

Digitized by Google

a megtartása és bizonyos mértékű növelése azonban nem megy automatikusan, csakis a munkások között végzett rendszeres, színvonalas, eszmei-politikai nevelő munka eredménye lehet.

A munkásosztály, amely mindig természetes, ösztönös vonzódást is érez a szocializmus és a forradalmi élcsapat iránt, már 1948-ban kimondta a szocializmus kérdésében a döntő szót. A parasztságnál a szocializmushoz, a párthoz fűződő kapcsolat természetesen bonyolultabb. A parasztság nagy tömegében csak nemrégiben lépett a szocialista gazdálkodás útjára. A felszabadulástól eltelt 15 év a parasztság nagy része számára az útkeresés ideje volt. A régihez való ragaszkodás a dolgozó parasztság jelentős tömegeit visszatartotta a döntéstől, a politikai életbe való bekapcsolódástól; ehhez hozzájárultak az 50-es években elkövetett politikai és gazdasági hibák, a törvénysértések, a revizionista befolyás érvényesülése. Így azután a nagy átszervezéskor viszonylag kevés dolgozó paraszti tagja volt pártunknak.

A mezőgazdaság szocialista átszervezése új lehetőségeket és feladatokat ad a pártépítésnek is. A szocializmus felépítésének vonzó programja, a szövetkezetek politikai és gazdasági megerősítése, a szövetkezeti demokrácia fejlődése meggyorsítja a szövetkezeti parasztok közeledését a párthoz is. Az utóbbi időben, s különösen a VIII. kongresszus óta meggyorsult az áramlás falun is a párt felé. Egy év alatt mintegy 6 ezer tagjelöltet vettek fel a termelőszövetkezetek pártszervezetei. Ma az egész párttagságnak $^1/_6$-át teszi ki a tsz- pártszervezetek taglétszáma. Igaz, a tsz-párttagság jó egynegyede nem tsz-tag, hanem a falu más rétegeihez tartozik (háziasszony, alkalmazott, vasutas, kisiparos stb.), — de a közvetlenül a termelésben dolgozók száma is jelentősen megnövekedett 1960 óta. Egyetlen példa: a cserkeszőllői „Magyar—Román Barátság" Tsz pártszervezetének az átszervezéskor csupán 45 tagja volt, most, az egyszerű tsz-tagok között folyó tervszerű nevelőmunka nyomán 79. Sok az olyan falu, ahol azelőtt egyáltalában nem, vagy csak formálisan volt pártszervezet, most meg életképes szervezet működik. Természetes, hogy az ilyen helyeken még birkóznak a kezdet nehézségeivel: 19 évvel a felszabadulás után voltaképpen most ismerkednek csak a pártélettel. De ezek a fiatal szervezetek — bizonyos hátrányaik és sajátos nehézségeik ellenére az új indulás előnyeivel is rendelkeznek: általában frissen lendületesen viszik előre a falut a szocialista gazdálkodás s a politikai és kulturális fejlődés útján.

A falusi szervezetek létszáma egymástól nagyon eltérő, a szerint is, hogy milyen hagyományai vannak helyileg a pártnak. A Viharsaroknak, Nógrádnak, Borsodnak nagyok a forradalmi hagyományai; a felszabadulás után is sok faluban itt erős pártszervezetek alakultak. A Nyírség, a Dunántúl nyugati része viszont régen

Digitized by Google

alig ismerte a szocialista gondolatot. A grófi, a papi uradalom gondoskodott róla, hogy „a paraszt ne tudjon többet, mint azt, hogy ha esik az eső, eresz alá kell állnia". A múlt nyomai látszanak még ma is: Békés megye szövetkezeti tagságának 10, ezzel szemben Vas megye tsz-tagságának csupán 4 százaléka párttag és tagjelölt. De ha abból a szempontból nézzük a mutatókat, hogy milyen arányra lenne szükség ahhoz, hogy minden szövetkezetben kellőképpen érvényesüljön a párt politikája, akkor bizony az egyik is, másik is alacsony a szükséglethez képest. Hiszen az agrár-szocialista forradalom fellegvárában, a mezőgazdasági jellegű Békésben, ahol a lakosság többsége paraszt, az összes párttagnak csak 37,5 százaléka dolgozik termelőszövetkezetben. Nyilvánvaló, hogy itt sok kiaknázatlan lehetőség van a parasztság körében folytatandó nevelőmunkára, a legértelmesebb és jó munkás parasztok kommunista nevelésére. Nem kielégítő a helyzet Vasban sem, ahol a hatalmas földterülettel rendelkező közös gazdaságok kialakulásával nem tartott lépést a pártszervezetek fejlődése. Mindössze 70 olyan termelőszövetkezet van a megyében, amelyben a párttagok létszáma meghaladja a 15 főt. És néhány termelőszövetkezetben egyáltalán nincs párttag, vagy csak egy-kettő van. Ebből a szempontból is helytelen, hogy egyes pártszervezetek kényelmességből vagy túlzott igényességből elzárkóznak az új tagok felvétele elől. Tolna megye bonyhádi járásában például az Izményi Gábor Tsz pártszervezete 1960 januárjától 1963 első félévéig mindössze 2 tagjelöltet vett fel. Bács megye tsz pártszervezeteinek 38 százalékában egyetlen tagjelöltet sem vettek fel az elmúlt év során.

Igaz, lehetetlen a pártszervezetek fejlődését a tsz-ek gazdasági színvonalától elvonatkoztatni. A falusi pártmunka fellendülését csak a szocialista mezőgazdaság megszilárdulásának folyamatában lehet elképzelni és viszont. Az emberek a tényeknek jobban hisznek, mint a szavaknak. Ahol máris jól gazdálkodik a szövetkezet, ahol jól élnek az emberek, és jól érzik magukat a közösben, ott könnyebb a politikai nevelőmunka is, a gyenge, mérleghiányos szövetkezetben viszont a legszebb szónoklat is hiábavaló. Aligha fordulhat elő, hogy pezsgő pártélet van a gazdaságban, csak éppen a termeléssel nem foglalkozik senki. A jó pártélet és a szövetkezet eredményes gazdálkodása szoros kölcsönhatásban van egymással.

Már ebből is következik, hogy a pártszervezet megerősítése egyik fontos feltétele a szövetkezetek megszilárdításának. De falun még kevésbé, mint az üzemekben lehet a spontaneitásra bízni a párt szervezeti növekedését. Csak gondos, mindennapos nevelőmunkával lehet elérni, hogy a legöntudatosabb, legjobban dolgozó tagok közül rendszeresen utánpótlást kapjon a pártszervezet. A tsz-ek egy részében tervszerűen foglalkozik a pártszervezet a pártonkívüliek nevelésével, és foglalkoznak azokkal, akikről feltételezhető,

Digitized by Google

hogy alkalmasak lesznek a pártba való felvételre. Elsősorban a pártonkívüli aktíva-csoportból és a KISZ-szervezetből merítenek új erőket. A ceglédi Táncsics Tsz pártszervezete például az elmúlt évben 6 olyan dolgozóval foglalkozott különös gonddal, akiket alkalmasnak ítélt a tagjelöltségre. A pártvezetőség egyik tagjának külön feladata is volt az, hogy foglalkozzék a hat emper fejlődésével, iskoláztatásával, ellássa őket társadalmi munkával stb. Erre az esztendőre újra kiválasztja a pártszervezet a példamutató dolgozók, a politikailag megfelelő emberek közül azokat, akiknek fejlődése biztató és akiknek a pártba való felvételét a velük való rendszeres foglalkozás után a taggyűlés elé lehet majd vinni. A felvételnél, ha nem is kizárólag, de elsősorban fizikai dolgozókat vesznek figyelembe: a most 39 tagú pártszervezet tagjai közül 30 fizikai dolgozó, de mint oly sok más helyen, itt is közeledik a falusi értelmiség is a párthoz; felismeri, hogy a párt jelentősége milyen nagy az ország felemelkedése szempontjából és tagként, vagy rokonszenvezőként segíti a helyi szervezet munkáját. A Bács megyei Lakitelken 45 értelmiségi dolgozik. Egyikük sem párttag ugyan még, de a pártszervezet biztosan támaszkodik rájuk, bármilyen munkáról van is szó.

Bizonyos gondokat okoz a tsz-pártszervezetek tagfelvételi gyakorlatában az is, hogy a tsz tagság fele az ötven éven felüliek korosztályából kerül ki. Ehhez viszonyítva egészségesnek mondható az, hogy a tsz párttagság 68,2 százaléka 50 éven aluliakból rekrutálódik, s hogy a VIII. kongresszus óta felvett szövetkezeti tagjelöltek 43,5 százaléka a 30 éven aluli korosztályokhoz tartozik. A jövőben is céltudatosan kell törekedni arra, hogy a fiatalok felvétele többé-kevésbé megfeleljen számarányuknak és a munkában betöltött szerepüknek, — de helytelen volna, ha a pártszervezetek elzárkóznának az idősebb dolgozók felvétele elől, csak azért, mert idősebbek. Különösen ott okozhat nagy károkat az ilyen gyakorlat, ahol a szövetkezetben kevés a fiatal: ilyen helyeken ez különösen gátolná a pártszervezet egészséges növekedését.

Gyakori jelenség különösen falun (de városokban, üzemekben is), hogy pártszervezeteink elzárkóznak a párttagságra méltó, alkalmas nők tagjelölt-felvétele elől. Jelenleg a párttagságnak csupán 22 százaléka nő, a tagjelölteknél az arány némileg jobb — 23,4 százalék. A tsz-pártszervezeteknél még rosszabb a helyzet: a párttagságon belül 14 százalék a nők aránya. Az elmúlt évben már a tsz-pártszervezetek felvett tagjelöltjeinek 21 százaléka nő volt ugyan, de ez az arány még mindig igen alacsony. Budapest, Győr, Miskolc, Pécs környékén és másutt is a tagság nagy része női dolgozó, a mezőgazdasági termelés egyes ágaiban pedig szinte kizárólag, vagy túlnyomórész nők dolgoznak. De a nők körében kifejlett

Digitized by Google

nevelőmunka úgy látszik, még nem elég hatékony. Pártszervezeteink olykor olyan női dolgozók felvétele elől is elzárkóznak, akik a közösségi munkában, a társadalmi tevékenység során közel kerültek a párthoz, méltóvá váltak a párttagságra. Mindez felveti azt a követelményt, hogy le kell küzdeni a nők tagjelölt felvételével kapcsolatos előítéleteket, és fokozni kell körükben a politikai nevelő munkát.

Egyik-másik faluban a tsz-pártszervezetek fejlődését az is akadályozza, hogy a vezetőség személyi összetétele nem elég vonzó. Egyes helyeken bekerültek a pártvezetőségbe is szektás, vezetésre képtelen emberek. Másutt a pártalapszervezetben tapasztalható elvtelen civódás, vagy családi összefonódás tart vissza egyes embereket attól, hogy belépjenek a pártba. „Most jó az, amit a párt akar, — de nálunk nem valósul meg", mondják ilyen helyen az emberek. Ahol azonban bátran változtatnak ezen a visszás helyzeten, ott gyorsan megnő a párt tekintélye, ereje helyileg is.

*

Bármilyen szempontból vizsgáljuk is tehát a pártépítés fontos területét, a tag- és tagjelölt felvételt, sok tennivalót találunk. Nincs szükség semmiféle tagtoborzásra, tagfelvételi kampányra, de a párt egészséges növekedéséről természetesen nem szabad lemondani. Olyan feladatok állnak az ország előtt, amelyek életerős, friss, a nép legjobb erőiből táplálkozó, minden szektaszerűségtől megszabadult pártszervezetek nélkül nem oldhatók meg. Ezt az egészséges fejlődést csakis liberalizmustól és szektás elzárkózástól egyaránt mentes, tervszerűen folytatott tagfelvételi gyakorlat biztosíthatja, — szoros kapcsolatban a tömegek között végzett mindennapos politikai és szervező munkával.

Digitized by Google

ANKÉT

Lapunk 1963. decemberi számában közöltük dr. Kulcsár Kálmán „A család a mai szocialista társadalomban" c. tanulmányát, majd a következő, 1964. januári számban a tanulmány vitatott kérdéseiről rendezett ankét anyagát. Mint a tanulmány is utalt rá, s az ankéton elhangzott hozzászólások is igazolták, a család problémája szoros összefüggésben áll a legkülönbözőbb társadalmi (nevelési, építészeti, jogi stb.) kérdésekkel. Ezeknek a további vizsgálata és vitatása — úgy véljük — a megfelelő szaktudományok feladata. A tanulmányban és az ankéton felmerült kérdések kiegészítéseként és összefoglalásaként közöljük Hegedüs András elvtárs tanulmányát.

Egyben megjegyezzük, hogy az összefoglalóban is érintett legáltalánosabb kérdésekre a lapunk következő számában a tudományos-technikai forradalom és a szocialista ember problémáiról induló vitában visszatérünk.

A CSALÁD HELYZETÉRŐL ÉS JÖVŐJÉRŐL

Írta *Hegedüs András*

Az az ankét, amelyet a Társadalmi Szemle szerkesztősége Kulcsár Kálmán tanulmánya alapján a családról rendezett, szervesen kapcsolódik azokhoz az etikai indítású vitákhoz, amelyek az utóbbi időkben az erkölcsi problémákról folytak lapjainkban. Mégis, egy nagyon lényeges vonásban különbözik tőlük: a felvetett kérdést társadalomtudományi és elsősorban szociológiai oldalról — nem etikai normatív értelemben — közelíti meg; a társadalmi mozgást, a család helyzetének és funkcióinak változását mint valóságos folyamatot kívánja megragadni, vagyis másképpen kifejezve a „hogyan van" kérdés-feltevését nem rendeli alá mechanikusan a „hogyan kellene lenni"-nek.

A vitát jellemző megközelítési módnak a családról kialakított társadalomkép valóságnak megfelelő formálásában hallatlanul nagy szerepe van. A marxista társadalomtudományban ugyanis e tekintetben sajátos helyzet állt elő. Viszonylag gazdag filozófiai — s főként etikai jellegű — irodalommal rendelkezünk arról, hogy mi a szerepe a családnak a szocialista társadalomban, s hogy mi a fejlődés helyesnek tekinthető iránya. Nem kevés a rendelkezésünkre álló statisztikai és főleg demográfiai ismeret sem (háztartásstatisztika, népességi adatok stb.). A nagyrészt normatív jellegű filozófiai-etikai megállapításaink és a családstatisztikai adatok között azonban szemmel láthatóan nincs megfelelő kapcsolat, mindenekelőtt pedig azért nincs, mert hiányzik a közvetítő láncszem: a meglevő adatok társadalomtudományi általánosítása. Enélkül pedig a filozófiai-etikai normák nem verifikálhatók a társadalmi valósággal, s ítéleteink igazság-tartalma nem igazolható. Kulcsár elvtárs tanulmányának és e vitának is abban van a jelentősége, hogy megkísérelte ezt a társadalomtudományi természetű „hídverést".

Digitized by Google

Már Kulcsár elvtárs tanulmánya is, de még inkább a vita, (különösen Szabó Imre, Kósa Erzsébet, Granasztói Pál elvtársak felszólalása) megmutatta, hogy a családi problémák milyen szorosan összefüggenek a legkülönfélébb társadalmi kérdésekkel, az építészettől a jogi gyakorlatig, az ifjúság nevelésétől a nemzeti jövedelem elosztásáig. Részben ezért, részben pedig azért, mert a család mint társadalmi intézmény rendkívül összetett jelenség, sokoldalú tudományos megközelítést igényel. A család helyzete egyaránt foglalkoztatja a demográfusokat, a jogászokat, a szociológusokat, a közgazdászokat, a pedagógusokat, az építészeket és a településtervezőket. A hozzászólók azonban a vitában talán leginkább mégis a szociológiai megközelítés fontosságát hangsúlyozták ki. Ez nem véletlenül történt így, s nem is egyszerűen az magyarázza ezt, hogy a szociológia hosszú ideig a törvényen kívüliség állapotában volt. A magyarázatot erre a családnak mint társadalmi intézménynek a specifikus jellege adja meg.

A család sajátosságait valamely társadalmi-gazdasági alakulatban ugyanis nem lehet közvetlenül a gazdasági viszonyokra visszavezetni; ezeknek megértéséhez mindenekelőtt a tudati-ideológiai és a gazdasági viszonyok kölcsönhatásából kell kiindulni, ami viszont már a marxista szociológia specifikus tárgya. A szociológiai megközelítés fontossága mellett szól az is, hogy a családi intézmény sokféle társadalmi viszony megjelenítője. Ezek specifikumának a feltárása, a társadalom alapjához és felépítményéhez való viszonyának a tisztázása is konkrét szociológiai kutatásokat követel.

Igaznak lehet elfogadni Harcsev szovjet szociológusnak az álláspontját, hogy a házasságban kialakuló gazdasági viszonyok nem elemei a társadalom alapjának. „A házastársak közötti gazdasági viszonyokról, mint az »alap elemeiről« csupán akkor beszélhetünk, ha az ősközösségi társadalmat vesszük tekintetbe, amikor a háztartás a társadalmi termelés része volt, vagy a parasztok és a kézművesek esetén, mert családjuk egyidejűleg termelési sejt is volt. A házasság minden más formájában a férfi és a nő közötti gazdasági viszonyok nem voltak egyértelműek a termelési viszonyokkal, hanem csupán függtek ezektől, mint meghatározottak a meghatározótól." (Filozófiai Szemle, 1962. 3. 346. old.)

A mai helyzetnek — a család társadalomtudományi vizsgálata elhanyagolásának — egyik jellegzetes következménye az, hogy sokak szemében az irodalom a szocializmusban meglevő családi problémák egyetlen értelmezője és színrevivője. (Gondoljunk csak az utolsó évtizedek magyar regényirodalmában a családi-etikai kérdéseket feszegető művek nagy számára.) Az írók alapjában helyesen érzékelték és érzékelik azt, hogy a család jövőjét illetően a társadalomtudomány által megválaszolatlan kérdések egész sorát vetette fel az élet, és a maguk írói eszközeivel meg is kísérelnek választ adni ezekre.

Az irodalom tehát látszólag előnyére használja ki ezt a helyzetet, mert ennek következtében megnövekszik hatása és szemléletformáló szerepe. Ez azonban csak látszat. Az a körülmény, hogy a társadalomtudomány — a már említett közvetítettségek hiánya miatt — nem tudja a kellő erővel a társadalmi élet színpadára vinni a család problémáit,

Digitized by Google

az irodalmi, és különösen az irodalmi szociográfiai megközelítésnek is kárára van. Emiatt könnyen uralkodóvá válhatnak helytelen elképzelések, kevés esetből megalapozatlan általánosítások születhetnek, s ezek azután a valóságnak meg nem felelő elképzelést alakítanak ki az olvasókban a család jelenlegi helyzetéről és jövőjéről.

Feltehetően ez játszik közre abban a jelenségben is, amelyről Szabó Imre elvtárs beszélt hozzászólásában: abban, hogy az irodalomban nagyon kevés olyan elemet lehet találni, amely a család nálunk kialakuló pozitív vonásaira, a család új problémáira mutat rá. Ezzel természetesen nem akarom azt mondani, hogy az irodalmi szociográfiai megközelítés már eleve hibás. A család helyzetét megelevenítő szépirodalmi művekre a társadalomkép kialakítása érdekében is nagy szükség van. A társadalomtudományi megközelítés azonban — ha híven tükrözi a valóságot — fontos segítője lehet a szépirodalmi alkotó tevékenységnek, amellett, hogy önállóan is szemléletformáló szerepet játszik. Az egymásrautaltság nem jelent azonosságot, mint ahogy a különbség hangsúlyozása sem elszakítást.

Mindezt azért kellett bevezetőben hangsúlyoznom, mert véleményem szerint Kulcsár elvtárs tanulmányának jelentősége elsősorban éppen abban van, hogy megpróbálkozik a hiányok pótlásával, a társadalomtudományi általánosítással, a családról rendelkezésünkre álló adatok szociológiai értelmezésével, és ez még akkor is elismerésre méltó, ha a tanulmánnyal — ugyancsak ilyen alapról kiindulva — sok vonatkozásban talán nem is érthetünk egyet. De különben is meg kell szoknunk, hogy ilyen természetű próbálkozásoknál nélkülözhetetlenek a viták. Az újfajta megközelítés mindig magában hordja a tévedés veszélyét és csak nyílt, érvelő és alkotó jellegű eszmecsere akadályozhatja meg azt, hogy ne téves, hanem kitisztult és kiérlelt álláspontok formálják a társadalmi szemléletet. Más oldalról a nyílt tudományos vita — amely elismeri a tévedés jogát — ahhoz is szükséges, hogy a marxista társadalomtudomány különböző ágainak művelői akarjanak és merjenek választ keresni a társadalmi fejlődés által felvetett új kérdésekre.

Eddig, meglehetősen egyoldalúan, a család valóságban jelentkező problémái társadalomtudományi megközelítésének a jelentőségét hangsúlyoztam. Ez azonban természetesen nem jelenti azt, hogy a legkisebb mértékben is lebecsültem a társadalomelmélet jelentőségét.

Az igényelt társadalomtudományi megközelítés, és így a szociológiai jellegű hiányok megszüntetése is, végrehajthatatlan elméleti kiindulóalapok, elméleti hipotézisek nélkül. Ha így akarnánk hozzáfogni a felvetett kérdés megvizsgálásához, szűk empirizmusba süllyednénk és társadalomtudományi általánosítás helyett — amelynek hiányát léptennyomon érezzük — végső soron újra ott találnánk magunkat a családstatisztika, vagy mondjuk a válási adatok tömkelegében, amelyből semmiféle helytálló következtetést nem tudnánk levonni. A számok ugyanis ritka esetben beszélnek magukért. Ahhoz, hogy a *társadalomstatisztikai adatokból* eljussunk a társadalmi tényekig, szilárd alapzatú marxista társadalomelméletre van szükség.

A marxista társadalomelmélet egyik alapvető tétele a társadalmi-gazdasági formációk — s így korunkban a kapitalizmus és a szocializmus — megkülönböztetése (mindenekelőtt ez a vízválasztó a marxista

Digitized by Google

és a polgári szociológia között is). Enélkül nem lehet feltárni az egyes társadalmi jelenségek igazi természetét, és így nem lehet megérteni a családnak a társadalomban elfoglalt helyét és funkcióit sem.

Társadalomtudományi megközelítésben a család helye és szerepe nem tárgyalható általában, valamiféle absztrakt társadalomban, hanem csak konkrét társadalmi-gazdasági formációkban. (Ennek leszögezése korántsem jelenti annak a sematikus-dogmatikus álláspontnak az elfogadását, amely szerint napjainkban kétféle család van, kapitalista és szocialista.) Kulcsár elvtárs — véleményem szerint — helyesen jár el, amikor a család helyének változását meghatározott társadalmi-gazdasági alakulatban, a szocializmusban vizsgálja. Nem tart azonban ki ezen megkülönböztetés mellett, legalábbis következetesen nem.

A következetesség itt nem azt jelenti, hogy a tények ellenében tagadnunk kell mindenféle megegyezés létezését a kapitalizmus és a szocializmus családi viszonyai között, hanem mindenekelőtt azt követeli, hogy a család problémáit a szocialista és a kapitalista társadalom egymástól lényegesen különböző társadalmi osztály, illetve osztályjellegű réteg-struktúrájában értelmezzük. A családon belüli viszonyokra ugyanis a család tulajdonjogi helyzete, a keresők tagjainak a társadalmi munkamegosztásban elfoglalt helye és jövedelmi viszonya — tehát az osztályjegyek — rendkívül nagy hatást gyakorolnak. Az ettől való eltekintés könnyen azt okozhatja, hogy a társadalmi élet felületén jelentkező tények megegyezése elkendőzi azt a valóságban rendkívül élesen meglevő különbséget, amely a kapitalista és a szocialista társadalmat a családi viszonyok tekintetében is elválasztja egymástól. (Ez egyébként más társadalmi kérdések tárgyalásánál sem ritkaság.)

A társadalmi struktúrában elfoglalt hely (tulajdonviszony, foglalkozási viszony, szakma, jövedelem stb.) rendkívül nagy mértékben befolyásolja a család funkcióit is, annyira, hogy társadalomtudományi megközelítésben semmiképpen nem lehet a társadalmi struktúrától függetlenül vizsgálni a család szociológiai vonatkozásait. Nem szabad ettől elvonatkoztatott család-modellt alkotni, mert ez már az absztrakciónak olyan foka, amelyet lényeges vonásaiban nem lehet a valósággal verifikálni. Nemcsak a kapitalizmusban szükséges ez, hanem még a szocializmusban is. Ha igaz társadalomképet akarunk kapni, akkor meg kell különböztetnünk a családokat aszerint, hogy keresőiknek milyen a foglalkozási viszonya. Falusi szociológiai vizsgálatainkban pl. szükségesnek mutatkozott, hogy megkülönböztessük egymástól nemcsak a homogén, azaz termelőszövetkezeti, bérből és fizetésből élő fizikai, illetve alkalmazotti és értelmiségi dolgozókból álló családokat, hanem még a heterogén családokat is, amelyek az iménti felosztást tekintve, többféle foglalkozási viszonyban álló keresőkből állnak.

A konkrétság követeli meg azt is — és családszociológiai vizsgálatainknál ez nem kis gondot okoz —, hogy tisztázzuk a család fogalmát.

Lengyel elvtárs már bírálta a vitaindító tanulmány következő meghatározását: a család „... a két nemhez tartozó emberek szervezett együttélése ..." Ezt még akkor sem fogadhatjuk el, ha tudomásul vesszük, hogy ez leegyszerűsített meghatározás (amint a szerző írja is). Ez a meghatározás nem tartalmazza a család specifikus sajátosságait; ilyen alapon sokféle társadalmi intézményt tekinthetnénk családnak. Lengyel

Digitized by Google

elvtárs a családtípusok sokféleségéről beszélt; ennek ellenére sem meghatározhatatlan fogalom ez.

A család — véleményem szerint — olyan együttlakó, egy háztartást vezető közösség, amely elsődlegesen a nő és a férfi közötti házassági kapcsolatra épül. A család és a házasság egymással legszorosabban összefüggő intézmények. Engels joggal beszél a közöttük levő vérrokonságról. A családoknak a történelem folyamán rendkívül változatos formái és funkciói alakultak ki. A társadalmi fejlődés hatására minden korszakban létrejöttek azok a családtípusok, amelyek elsősorban tükrözték a családi intézmény jellemző sajátosságait és tipikus módon voltak hordozói a családra háruló társadalmi funkcióknak. A család különböző természetű emberi viszonyokat foglal magában (házastársak, testvérek, szülő és gyermek közötti gazdasági, tudati, érzelmi viszonyokat), amelyeknek léte — ha ezek a viszonyok harmonikusak (a harmonikust nem tekintem azonosnak az ellentmondás nélkülivel) — gazdagabbá, teljesebbé teszik az emberi életet. Ezen viszonyok közül nemcsak a család létrehozásában, hanem funkcionálásában is elsődleges szerepe a családmagot alkotó házastársak közötti viszonynak van.

E gondolatmenet alapján a vitatott tanulmánnyal egyet lehet érteni abban, hogy a család társadalmi problémáinak centrumában még a szocializmusban is a nőkérdés áll. Hogy világosan lássuk a család helyét a társadalomban, ahhoz a nő helyét és ennek ellentmondásos voltát kell feltárnunk. Aligha lehet igazolni azonban — ahogy erre már Kósa Erzsébet is rámutatott — azt a megállapítást, amely ha nem is nagyon világosan megfogalmazva, de fölbukkan Kulcsár Kálmán tanulmányában is: „a nő biológiai alkata és a társadalmi munkamegosztásban elfoglalt helye" közötti ellentmondásról van szó. „A női munka azonban bizonyos feszültséget teremt a biológiai alkata és szerepe s megváltozott társadalmi helyzete között" (54.) — írja Kulcsár elvtárs.

Azt természetesen nem lehet tagadni, hogy a nők biológiai alkata és a munkamegosztásban elfoglalt helye ellentmondásba kerülhet egymással. Nem tagadhatjuk, hogy a mai munkamegosztásban vannak még a munkaerővel szemben olyan követelményeket támasztó munkakörök, amelyeknek a férfiak, biológiai alkatuknál fogva, jobban megfelelnek, mint a nők. A technikai fejlődés azonban egyre fokozódó ütemben teremt olyan helyzetet, hogy a nők a társadalmi munkamegosztás minden lényeges szektorába a férfiakkal egyenlő értékű adottságokkal kapcsolódhatnak be.

A vizsgált kérdésben már ma is — de különösen akkor, ha a fejlődés irányára is tekintettel vagyunk —, azt kell alapvető ellentmondásnak tekintenünk, ami a nőknek a társadalmi munkamegosztásban elfoglalt helye, illetve e tekintetben megnövekedett lehetősége és a családon belüli teher (ez ma még jelentős) egyenlőtlen elosztása között fennáll. A családon belüli munka egyenlőtlen elosztása következtében nemcsak a kereső nők fokozottabb megterhelése következik be, hanem az is, hogy a társadalmi munkamegosztásban a nők már eleve hátránnyal indulnak. Ez azonban csak kisebb részben függ össze a nők biológiai alkatával, s amilyen mértékben ez fennáll, azt a társadalom már ma is igyekszik tolerálni (szülési szabadság és egyéb kedvezmé-

Digitized by Google

nyek). A fő motívum nem ez, hanem a közfelfogás, a tradíciók és az előítéletek továbbélése.

Ma már sok vizsgálat igazolja, hogy a szocializmus mai szakaszában a családi problémák egyik legalapvetőbb mozzanata az az ellentmondás, amely a nőknek a családon belüli egyenlőtlen megterhelése és a társadalmi munkamegosztásba való egyenlő esélyű bekapcsolódásuk lehetőségeinek a kiszélesedése között van. Ezt azért is hangsúlyozni kell, mert a mi társadalmunkban tovább élnek kispolgári illúziók, és sokan a női munka csökkentésében látják a felületen jelentkező családi problémák (válások, gyermekszaporulat) megoldásának fő módját. Ez azonban az ellentmondás megszüntetéseinek retrográd megoldása volna, amely rögzítené a nők egyenlőtlen társadalmi helyzetét. Ez akkor sem tekinthető a szocialista fejlődés szükségszerű vonásának, ha ma még a kereső nők nem kis része az említett ellentmondás hatása alatt vergődve, az otthonmaradást választaná, ha anyagilag megtehetné.

De hogyan viszonylanak a férfiak a nők munkába állásához? Kósa Erzsébet erre — egy lengyel szociológiai vizsgálatra hivatkozva — meglehetősen pesszimista választ ad. Azt mondja, hogy a férfiak túlnyomó többsége, „úgy általában" helyesli a nők munkába állását, de ha feleségükről van szó, akkor az otthonmaradásuk mellett dönt. Nálunk Márkus Mária, a Szociológiai Kutatócsoport munkatársa vizsgálta ezt a kérdést. Felvételeink eredményei is valami hasonlót mutattak, de a kormegoszlás furcsa különbséget tárt fel. A feleség otthonmaradása mellett elsősorban a 25 és 45 év közötti férfiak szavaztak, tehát éppen azok, ahol társadalmi normáink értelmében a feleségre vár a „családi munka" dandárja. Ez a tény szinte már magában is hordja az ellentmondás feloldásának szükségszerű irányát.

Az említett kispolgári illúzióknak egyik sajátos megjelenési formája a régi, a kapitalista társadalombeli, vagy még inkább a feudalizmusbeli családi életnek a valóságos helyzettől messze elrugaszkodó eszményítése, a megfeledkezés arról, hogy ez az „idillikus" állapot az elnyomás egy sajátos formájának, a nők férfiak által való elnyomásának az intézményesítése volt. Korántsem tekintem a valósággal adekvátnak O'Neill „Amerikai Elektrá"-jának családképét, de legalább annyire elfogadhatatlan a mai család válságáról beszélni, valami olyanféle feltételezéssel, hogy a régi társadalom családi állapota jobb, emberibb, magasabbrendű volt. Néhány olyan adatból, mint a válások számának növekedése, nem szabad messzemenő következtetéseket levonni, s ezek önmagukban egyáltalán nem bizonyítják azt, hogy a család valamilyen eszmeien jó, vagy akárcsak kielégítő állapotból is a válságba került.

A válások alacsony száma ugyanis — különösen akkor, ha a párválasztásban anyagi szempontok, társadalmi előítéletek uralkodnak — nagyon egészségtelen családi állapotok intézményes rögzítését is jelentheti, és így a nők embertelen elnyomásának eszköze is lehet. Gondoljunk csak a filmszínházainkban nemrég játszott „Válás olasz módra" című szatíra alapproblémájára.

Ebből egyenesen következik, hogy a válások jogi úton való megnehezítése, vagy különösen lehetetlenné tétele a családnak pusztán for-

Digitized by Google

mális védelme, s ez bizonyos határokon túl akadályozója lehet a szocialista családtípusok uralkodóvá válásának. Ugyanez a felismerés csendül ki A. Korolov tanulmányából, amely nemrég jelent meg a Voproszi Filoszofii-ban. A szovjet szerző így ír: „... a válások rendkívüli bonyolultsága nem ritkán ahhoz vezet, hogy a házasság formális megőrzése mellett a család már nem létezik — a férfi és a nő közös együttélése marad csak, szerelem, tisztelet, általános érdekek, egymásról való gondoskodás nélkül, olyan alapvető elemek nélkül, amelyekből összetevődik a család. (Voproszi Filoszófii 1963. 11. sz. Az erkölcs és a jog kölcsönhatása a házassági-családi viszonyokban.)

Az Akadémia Szociológiai Kutatócsoportjában nemrég vizsgálni kezdtük azt, egyelőre Budapestre jellemző reprezentatív felvétellel, hogy mekkora a formálisan el nem választott, de különélő családoknak a száma, s azt hiszem, hogy ez a vizsgálat a jogi gyakorlat számára is ad bizonyos támpontokat. Ezzel természetesen nem akarom azt mondani, hogy törvényszerű és szükségszerű a válások magas száma és az a szint, amely nálunk az utóbbi évtizedben kialakult. A válások számát azonban nem jogi rendszabályokkal kell csökkenteni, hanem arról kell gondolkodni és azon kell munkálkodni, hogy azok az ellentmondások, amelyek létrehozzák ezt a jelenséget, hogyan építhetők le tervszerűen. He enélkül történik a válások számának visszaszorítása, akkor ez sem a családi viszonyokban, sem a családi intézmények pozitív társadalmi szerepében semmiféle érdemleges javulást nem ígér.

A másik ellentmondás, amellyel a családi viszonyokat vizsgálva lépten-nyomon találkozunk, az etikai szférában található. A családnak a társadalomban betöltött szerepében már eddig is lényeges változások mentek végbe, de a társadalmi magatartási értékítéletben és az erkölcsi felfogásban, vagy — hogy úgy mondjam — a köznapi tudatban lépten-nyomon találkozhatunk a patriarchális etika tudati maradványaival, át meg átszőve a kapitalizmus elidegenedési folyamatának tudati termékeivel. A patriarchális családot, amelyben a férj egyeduralmi szerepet tölt be, s amely a társadalomtól nagymértékben izolált egység volt, már a kapitalizmus is korszerűtlenné tette, de a szükségszerű változás úgy következett be, hogy minden áruvá vált, a házastársi szeretet éppúgy, mint a gyermeki szeretet. Az elidegenedés folyamata a családban is tört, zúzott, de mégis sok mindent megőrzött a patriarchális családból. Kora házasságának jellemzésére Bebel — nem alaptalanul — John Stuart Mill-t idézi: „A házasság az egyetlen igazi jobbágyság, amelyet a törvény ismer." Az a súlyos társadalmi örökség, amely egyaránt magában foglalja a társadalomtól elzárt „patriarchális család" és a minden emberi érzelmet áruvá változtató „polgári család" „értékeit", hatalmas súllyal nehezedik társadalmunkra, és egyik legnagyobb akadálya a szocialista humánumban megújhodó családi viszonyok kialakulásának. Érdemes ezt az ellentmondást is végiggondolni, mert könnyen igazolhatóan nagyon sok olyan tény, amelyet mi szeretünk a család válságjelenségeként tartani számon, éppen ebből az ellentmondásból fakad. Ezért, véleményem szerint, a „családvédő álláspont" — amely kicsengett a vita minden hozzászólásából — ma pozitív állásfoglalást követel azokkal a változásokkal szemben, amelyek a szocialista társadalomban szükségszerűen végbemennek a családi viszonyokban, a család funkcióí-

Digitized by Google

ban és az etikai szférában is. Erdei Ferenc elvtárs programatikus szavait ezért úgy módosítanám, hogy „nem tudom elképzelni a tartalmas és érdekes emberi életet — nem egyszerűen »a család«, hanem — a *szocialista humanizmus szellemében* megújhodott család nélkül".

A család szocialista fejlődése szükségszerűen kettős feladatot foglal magában: tovább kell rombolni a patriarchális család és családkép maradványait (a kapitalizmus helyett a szocializmusra maradt ennek a feladatnak az elvégzése), és humanizálni kell, emberivé kell tenni a családi viszonyokat, amelyeket a kapitalizmus elidegenített. Ez a bonyolult társadalmi folyamat úgy zajlik le, hogy a felületes szemlélő esetleg csak a rombolás nyomait látja, az új felépülését azonban nem. Elvakítják — mondjuk — a magas válási adatok, vagy a népszaporulat csökkenése. De ki tartja számon azt a sok emberi — főleg asszonyi — keservet. amelyet az okozott, hogy „isten és haza" egyaránt a patriarchális és az elidegenedett emberi viszonyokat őrző családot védte?

Mindezek miatt sokkal helyesebb, ha nem a család válságáról beszélünk — hagyjuk meg ezt a szóhasználatot a polgári szociológusoknak —, hanem átmenetről, illetve átmeneti jelenségekről, ahogy egyébként Kulcsár elvtárs is teszi vitaindító tanulmányában. De még az „átmeneti jelenség" fogalma is okozhat zavart, mert nem lehet belőle pontosan tudni, hogy mit takar. Az „átmenet" jelentheti a letisztult, a humánumnak jobban megfelelő és a szocialista társadalmi célokkal összhangban álló családi intézmény kialakulását, de a családi intézmény szerepének az eltörpülését is. Ha a családi viszonyok és funkciók változását szociológiai összefüggésben vizsgáljuk — ami nagyrészt még a jövő feladata —, akkor eddigi ismereteink alapján azt mondhatjuk, hogy olyan átmenet tanúi vagyunk, amely letisztultabb, a humánumnak jobban megfelelő családi intézmény kialakulásához vezet. Az új típusú családi intézménynek a kialakulása ellentmondások közepette megy végbe, és a szociológiai, vagy szélesebben a társadalomtudományi kutatás feladata elsősorban éppen ezeknek az ellentmondásoknak a feltárása.

Hogy azonban helyesen tudjuk meghatározni az említett átmenet jellegét és a család helyét a szocialista társadalomban, ahhoz funkcióit, illetve a funkcióiban bekövetkező változásokat kell tisztáznunk, mégpedig elsősorban a valóságos helyzetről rendelkezésünkre álló adatok alapján. Ez Kulcsár elvtárs vitaindító tanulmányának a legizgalmasabb része, és méltán foglalt el nagy helyet a vitában is. Mindenekelőtt szeretném felhívni a figyelmet arra, hogy Kulcsár elvtárs következetesen nem a család feladatairól, hanem a család funkcióiról ír, s ez, úgy gondolom, nem is véletlen. Metodológiai értelemben ugyanis a funkció és a feladat fogalma közé nem lehet egyenlőségjelet tenni. A funkció nem annyira empirikus fogalom, mint a feladat; nagyobb egységet, valamiféle totalitást tételez fel, amelyen belül valamely rész — jelen esetben egy intézmény — szükségszerű működést fejt ki, és a helye objektíve meg van határozva. A családnak a szocializmusban betöltött szerepe esetében fennáll ez az összefüggés; ezért nagyon is indokoltnak tartom a funkció fogalmának a használatát.

Kulcsár elvtárs elsőként a család gazdasági funkcióiban bekövet-

Pécsi Ibéománrenyelem Ancsa és Irgalmasrendi Kai Ifjúsági Ifjúsági Szerzetesi Tanszék

Digitized by Google

kezett változásokat említi meg, és leírja azt a folyamatot, amelynek eredményeként a család termelési funkciója a társadalom nagyobb részében szinte teljesen megszűnt, és a mezőgazdaság szocialista átszervezésének eredményeként a falusi családokban is jelentősen átalakult. (Ehhez a teljesebb társadalomrajz érdekében még azt lehetne hozzátenni, hogy a család még mintegy százezer kisipari család többségében is termelési egységként funkcionál.)

Az említett árnyalt leírással azonban ellentétben áll és félrevezetésre is adhat alkalmat a tanulmánynak az az aláhúzott kijelentése, amely szerint „ma a család legfeljebb mint fogyasztási egység funkcionál, de ez a funkciója sem érvényesül töretlenül" (60). Ezzel az állítással szemben nemcsak az a tény áll — amelyet egyébként a tanulmány is említ —, hogy különösen a falusi családok jelentős részében, ha megváltozott értelemben is, de fennmaradt a termelési funkció, hanem az is, hogy a tartós fogyasztási cikkek (televízió, jégszekrény, mosógép stb.) elterjedésével, továbbá a magasabb lakáskultúra kialakulásával a család nagyon jelentős, nem a termelésre, hanem a magasabb szintű életvitel biztosítására szolgáló anyagi javakkal, *inventárral* rendelkezik.

Ha a családok többségét kitevő munkás- és szegényparaszti családokat számításba vesszük — és ha eltekintünk a termelési eszközök családi tulajdonától —, akkor nyugodtan állíthatjuk azt, hogy részben a szocialista fejlődés következtében, részben az iparosodás hatására az átlagos családi inventár nem csökkent, hanem jelentősen megnőtt. A család tehát nemcsak mint egyszerű fogyasztási közösség funkcionál, s nemcsak a „családtagok anyagi eszközeinek hovafordításáról" dönt, hanem egyelőre mind fokozottabb mértékben halmoz fel olyan anyagi alapokat is, amelyek a család tagjai számára a viszonylag magas szintű fogyasztást biztosítják. Emellett szerepet játszik az a fontos tényező is, amelyről a vitában Schmidt Ádám elvtárs beszélt; a család mint „jövedelmi közösség" is fellép, a keresetek a családon belül alakulnak át olyan jövedelmi szintté, amely végső soron meghatározza a családtagok életvitelének anyagi korlátait. Ez a folyamat azonban, amely jelenleg a család fontos gazdasági funkciója, egyben a családon belüli ellentétek forrásává is lehet.

A hangsúlyt tehát — már akkor is, amikor a család gazdasági funkcióiban végbemenő változásokat vizsgáljuk — nem a kvantitatív, hanem a kvalitatív mozzanatokra kellene helyezni. Nem azt mondanám tehát, hogy a család gazdasági funkciója ma kisebb, mint régebben volt, hanem azt, hogy minőségileg más lett, illetve, hogy minőségileg mássá válik.

Azt ugyanis igazán aligha lehet elvitatni, hogy kiegyensúlyozott családi életnek sokkal inkább lehet alapja az említett, magas szintű életvitelt biztosító inventár, mint a termelőeszközök magántulajdona, amely nemcsak mások kizsákmányolását tette lehetővé, hanem a családi élet legintimebb vonatkozásaiba is bevitte az árufetisizmust, s így Bebel szavaival élve „a házasság is spekuláció tárgya lett".

A szociológiai vizsgálatoknak fontos feladatuk a család gazdasági alapjainak és a családi viszonyokra gyakorolt hatásuknak a kutatása; enélkül elképzelhetetlen a családnak a társadalomban elfoglalt helyére vonatkozó reális társadalomkép kialakítása.

Digitized by Google

Aligha lehet kétséges, hogy a család egyik legfontosabb társadalmi funkciója a nevelés. E tekintetben a hangsúlyt Kulcsár elvtárs is a minőségi változásra helyezi, a család „érzelmi alapzatú jellemformáló" funkciójára, szemben az ismeretközlő szereppel, amelyet egyre nagyobb mértékben vesz át a szocialista társadalom. A változásnak ez az iránya aligha lehet kétséges, de ennél jelentősebb minőségi változás az, amely a családi nevelés *céljában* következik be. A feudális jobbágy- vagy iparos-család elsődleges azért és arra nevelte fel gyermekét, hogy ezzel biztosítva legyen munkaerő-utánpótlása a maga családi termelő egységében. A család ilyen értelmű önbiztosításának a gondolata, bár változott formában, de a kapitalizmusban is tovább élt, itt a munkás- és a dolgozó paraszti családokban a gyerekekre várt az a feladat, hogy munkából kiöregedő szüleiket eltartsák. A feudális társadalom által ennek a funkciónak a biztosítására kialakított szigorú erkölcsi normák a kapitalizmusban is fennmaradtak. A mai szocialista társadalomban azonban a nyugdíjrendszer már eddig is nagymértékben megváltoztatta az öregek helyzetét, s így a gyerek nevelésének egyre kevésbé célja az öregkori önbiztosítás. (Feltehető, hogy ez a körülmény is közrejátszik a gyermekszaporulat átmeneti csökkenésében.)

A mai szocializmusban élő család — akár tudatában van ennek, akár nem — tulajdonképpen *közvetlenül társadalmi embert* nevel, olyan embert, akinek tudnia kell beilleszkedni a társadalom különböző típusú intézményeibe, s akivel szemben már nem az az egyetlen követelmény, hogy a család munkamegosztásában helyezze el a maga életét és céljait. A szocialista társadalomban szükségszerűen sokkal bonyolultabb, összetettebb személyiségek fejlődnek ki, olyan emberek, akiknek világa sokkal tágabb, mint a szűkre szabott családi keretek, akiket számtalan és sokféle kapcsolat köt a társadalom egészéhez, és akik ezért családi viszonyaikban is emberibb emberek lehetnek.

Ebből az is következik, hogy az olyan „elsődleges" társadalmi csoportok (munkahelyi csoportok, baráti körök stb.) szerepét, amelyekben az emberek jól érzik magukat, ma már nem helyes úgy felfogni, mint valamiféle „családpótlékokat", amelyekké — mint Kulcsár elvtárs írja: „.... általában a család szétesése vagy a családi kohézió meggyengülése következtében válhatnak ezek a csoportosulások, de általános tapasztalat, hogy ezekben az esetekben is sokszor mint új család kialakítására vezető tényezők is működnek."

Ezzel a „családcentrikus" felfogással szemben — amely ellen egyébként Kulcsár elvtárs is fellép másutt — a valóságban a társadalom mint totalitás jelenik meg. Nemcsak abban az értelemben, hogy más, a családhoz hasonló elsődleges csoportok is vannak, hanem úgy is, hogy az emberek bizonyos mértékben önálló hordozói a társadalmi viszonyoknak, és számtalan módon kötődnek a társadalomhoz. E tekintetben is alapvető változás megy végbe a patriarchális családdal szemben, ahol a család tagjai a családfőn keresztül kapcsolódtak a társadalomhoz (ez egyébként még az O'Neill-i polgári családra is jellemző).

E fontos változásnak a figyelembevétele nélkül nem lehet megérteni a szocialista társadalom családjának létét, belső fejlődését; ez a társadalmi intézmény ma szervesebben illeszkedik be a társadalomba,

Digitized by Google

szinte minden egyes tagján keresztül számtalan szállal kötődik hozzá, és így több benne az össztársadalmi, s kevesebb a partikuláris elem.

A polgári szociológián — La Play óta egészen máig, Talcott Parsonsig — végighúzódik egy olyan irányzat, amely a társadalom alapegységének a családot tekinti. Nem sokat javít ezen az empirikus egyoldalúságon a mai polgári szociológia „csoport-teóriája" sem, amely a Kulcsár elvtárs által is említett intim csoportra építi a maga társadalomelméletét, és amely a család mellett elismeri másfajta elsődleges csoportok létezésének a szükségszerűségét is.

Marxista felfogás szerint a társadalom lényegileg nem társadalmi csoportoknak s így nem is a családoknak, hanem a társadalmi viszonyoknak az összessége. Marx az embernek és a társadalomnak az egységét hangsúlyozza, és távol áll tőle minden olyan, a mai empirikus szociológiára jellemző gondolat, amely az ember és a társadalom közé mechanikusan valamiféle kisebb közösséget, pl. a családot, vagy más „intim csoportokat" akar közbeiktatni.

A család és egyéb társadalmi intézmények viszonyát nem lehet családcentrikus szemlélet alapján helyesen feltárni; ehhez a társadalmat a társadalmi viszonyok összességeként, totalitásként kell szemlélni, amelyben a család is e viszonyok bizonyos csoportjának intézményes megjelenítőjeként lép fel.

Ugyanilyen értelemben bizonyos mértékig egyoldalú családcentrikus felfogást tükröz Kulcsár elvtársnak az a fejtegetése is, amely a család „érzelmi-emocionális egyensúlyt" biztosító szerepéről szól. Ebben újra csak megjelenik valami olyanfajta társadalomkép, hogy az egyén a tőle „idegen" társadalommal szembekerülve, a családba menekül. Nem szeretném tagadni a családnak esetleges ilyenfajta szerepét, de ki szeretném egészíteni két olyan vonatkozással, amely nélkül egyoldalúnak és nagyon leegyszerűsítettnek tartom ezt a felfogást.

Először is: a család ma sem, és különösen a múltban nem tekinthető ellentmondás nélküli, harmonikus érzelmi közösségnek, amelyben „feloldódhatnak a társadalmi élet egyéb területeiről származó és az egyénben esetleg felgyülemlett feszültségek". A család nemcsak a házasfelek egymás iránti szerelmének, tiszteletének és rokonszenvének, és nem is csak a gyermekek szüleik iránti tiszteletének a hordozója. A családban nagyon gyakran megjelenik a gyűlölet, az ellenségeskedés — ha nem tudunk erre elég társadalomtudományi adatot szolgáltatni, gondoljunk csak az irodalmi példákra —, mégpedig sokszor a gyűlöletnek és az ellenségeskedésnek minden más intézményben elképzelhetetlen magas intenzitása és élessége. Miért idealizálnánk a családnak a múltban létezett típusait, vagy miért festenénk a valóságnak meg nem felelő képet a mai családról?

De nem olyan egyértelmű a másik oldal sem. A családon kívüli társadalom, a baráti körök, a munkahelyi szervezetek, a kulturális, sport stb. egyesülések nemcsak „családpótló" szereppel fellépő érzelmi közösségek, hanem szerves tartozékai az egészséges társadalmi ember életének, még akkor is, ha az ezekben uralkodó érzelmi viszonyok sok negatív vonást is hordanak magukban.

Az emberek előtt a szocialista társadalomban nem az az alternatíva

Digitized by Google

áll, hogy vagy a családban, vagy a családon kívüli közösségekben legyenek érzelmileg kiegyensúlyozottak. Sőt, inkább az ellenkező tendencia figyelhető meg: kiegyensúlyozatlanság az egyik vonatkozásban, zavart okoz a másikban is.

A családon belüli konfliktusoknak nem ritkán éppen ennek az összefüggésnek a meg nem értése az oka, és így a köznapi tudatban is jelentős szerepet játszó „családcentrikus" felfogás sokszor egyenesen a család létére tör, és nem is mindig következmények nélkül.

Hogy a családon belüli érzelmi kapcsolatok harmonikusan fejlődjenek, ahhoz éppen a „külső" társadalmi környezet megváltozása szükséges. Az az ember, akinek számára sem a munkája — s most előre vetítem a dolgot —, sem a társadalmi intézmények nem elidegenített dolgok többé, aki munkahelyén nincs személyi függőségben főnökétől, és akivel szemben mások sincsenek személyi függőségben, aki meg tudott szabadulni társadalmi előítéleteitől, aki reális társadalmi képzettel rendelkezik — abban bontakozik csak ki igazán az igény a házastársi szerelemre, éppenúgy, mint a szülők és a gyermekek iránti szeretetre, s ez érzelmi életének természetes kiteljesedése lesz. Nem valamiféle menekülés az elidegenedett társadalom ridegségétől, hanem személyiségének sokoldalú kifejtésére irányuló természetes, emberi igény. A kommunizmus — ahogy ezt felszólalásában Kósa Erzsébet kifejtette — (s hozzátehetném ehhez, hogy már a szocializmus is) nem e pozitív emberi érzelmek elsorvasztása, hanem éppen kiteljesedése irányában hat, s a családon belüli érzelmi viszonyok minden típusában érezteti hatását. Így éppen a „külső" feltételek megváltozása teszi elsősorban lehetővé, hogy a család társadalmi méretben is — ne csak kivételként — harmonikus érzelmi közösségként funkcionáljon.

Aligha lehet elképzelni azt — legalábbis tömegméretben érvényesülő társadalmi jelenségként nem —, hogy a társadalmi előítéletektől, a legkülönfélébb presztizsszempontoktól, a végsőkig vitt szerepjátszástól megkínzott ember a családjában elnyeri „érzelmi egyensúlyát". Legtöbbször ennek éppen az ellenkezője történik: a „külvilág" a családi küszöböt is megakadályozhatatlanul átlépi, és így vagy úgy, de megmérgezi a családi viszonyokat. Hogy a család mint érzelmi közösség harmonikusan funkcionáljon, ahhoz meg kell változtatni a „külső világot" — s ez történik napjainkban a szocialista fejlődés eredményeként —, meg kell szüntetni azt a szükségességet, hogy a család érzelmi menedékhely legyen.

Az emberiség története legjelentősebb változásának vagyunk a tanúi: a szocialista társadalmi berendezkedés talaján a társadalmi viszonyok minden területén általánossá válik a szocialista humánum. Ez a folyamat a szocialista humánum szempontjainak, érdekeinek és etikai nomáinak megfelelően alakítja a családi viszonyokat és ezen társadalmi intézmény funkcióit is. Ellentmondásoktól terhelt folyamat ez, az új és a régi szakadatlan küzdelmet viv benne. A marxista társadalomtudománynak fontos feladata segíteni, főleg az ellentmondások lényegének föltárásával abban, hogy ami egészséges, az meggyorsítható, ami pedig káros, az megszüntethető, vagy legalábbis csökkenthető legyen.

Digitized by Google

TANÁCSKOZÁSOK A TÁRSADALOMTUDOMÁNYOK KÉRDÉSEIRŐL

A Központi Bizottság Agitációs és propaganda- valamint Tudományos és közoktatási osztálya múlt év decemberében összehívta a kommunista közgazdászok és a kommunista filozófusok aktívaértekezletét. A két tanácskozáson a beszámolók ismertették e tudományágak helyzetét és feladatait, s ezeket élénk vita követte. (A beszámolókat és a vitákat részletesebben közlik a szakfolyóiratok: a Közgazdasági Szemle, a Figyelő, illetve a Magyar Filozófiai Szemle.) Az itt következő három cikk a közgazdaságtan és a filozófia területén folyó tudományos munkának olyan alapvető elvi és gyakorlati problémáit tárgyalja, amelyek e tanácskozásokon is napirenden voltak.

A közgazdaságtudomány néhány elvi kérdéséhez

Írta **LAKOS SÁNDOR**

Elfoglal-e a közgazdaságtudomány az ország életében már olyan helyet, amelyet fontosságánál, jelentőségénél fogva megérdemel? Megfelel-e a vele szemben támasztott követelményeknek; nyújt-e kellő segítséget a gazdasági kérdések megoldásához, a gazdasági vezetés munkájához? Elsősorban ezek a problémák foglalkoztatták a kommunista közgazdászok nemrég megtartott aktíváját, ezekre keresték együttesen a választ.

Teljes az egyetértés abban, hogy a magyar közgazdaságtudomány — a nem lebecsülhető eredmények, jelentős fejlődés ellenére — még nem törlesztette régóta fennálló adósságait. Különösen szembetűnik ez a jelenlegi időszakban, amikor a gazdasági építőmunka kérdései tennivalóink között a legelső helyet foglalják el, megoldásuk közvetlenül függ a tudományos munka színvonalától. Az élet által támasztott rendkívül magas követelményekhez mérve még jelentős a közgazdasági tudományos munka viszonylagos gyengesége, elmaradottsága.

Ebből a felismerésből kiindulva hangsúlyozták a kommunista közgazdászok a gazdasági kutatómunka jelentőségét, szerepét, elítélve a sokhelyütt tapasztalható prakticizmust és elméleti közömbösséget. Ezért összpontosították arra a kérdésre figyelmüket: milyen hiányosságok akadályozzák a tudományos munka eredményesebbé válását, mit kell tenni ezek felszámolására, kijavítására. Az alábbiakban csak néhányra térünk ki ezek közül.

I.

A közgazdaságtudomány egyik fontos, időszerű kérdése, a közgazdaságtudományban jelentkező antimarxista nézetek elleni eszmei küzdelem. Elvileg is nélkülözhetetlen eleme ez a marxista közgazdaság-

Digitized by Google

tudomány fejlődésének, mert a marxizmus harcos tudomány, mely nem csupán a világ megmagyarázására törekszik, hanem a megváltoztatására és mindig is az ellenséges nézetek elleni küzdelemben erősödött. E harc időszerűségét még fokozza az a tény, hogy pártunk VIII. kongresszusa külön is hangsúlyozta a marxizmus eszmei offenzívájának szükségességét, s ebben a közgazdaságtudományokra nem lebecsülendő feladatok hárulnak.

Megengedhetetlen könnyelműség és naívság volna tagadni nem marxista nézetek jelenlétét és jelentkezését Magyarországon, és ez alól a megállapítás alól a közgazdaságtudomány sem kivétel. A mai Magyarországot történelmileg nem túlságosan nagy idő választja el a kapitalizmustól, a ma élő generáció jórésze még a tőkés rendben nőtt fel, s óhatatlanul magával hozott belőle egyet-mást, ha néha a tudat alatt lappangót is. Magyarországon, s mint ismeretes, hasonló volt a helyzet a többi szocialista országban is, az elmúlt 15 esztendőben nem mindig kedvezett az idő a marxizmus előretörésének, az antimarxista nézetek visszaszorulásának. Az 1956 előtti súlyos politikai, ideológiai hibák után az ellenforradalom által okozott eszmei zűrzavar még súlyosbította a helyzetet. A párt az elmúlt hét évben következetes harcot vívott a marxizmustól eltérő nézetek ellen, de ez az idő ahhoz természetesen nem lehetett elegendő, hogy gyökerestől kiirtsuk őket. Már csak azért sem, mert hibás nézeteket egyébként sem lehet egyszer s mindenkorra megsemmisíteni ezek a helyzet változásával gyakran újratermelődnek.

Erről és sok másról is megfeledkezik az, aki úgy véli, hogy marxista szellemben felnőttek körében felesleges, naív dolog az antimarxista eszmék elleni harc. Nem is kell olyan messzire visszamennünk ahhoz, hogy saját történetünk példáival bizonyítsuk: a mozgalomban, a pártban eltöltött évtizedek ellenére is a marxizmussal való nyílt szakításig, az ellenséggel való szövetségig jutottak el olyanok, akik korábban kommunistának vallották magukat. A hibás, sőt antimarxista nézetek maradványai kisebb-nagyobb mértékben mindannyiunkban megvannak még, s elhanyagolásuk arra vezethet, hogy kifejlődnek, nagyra nőnek. A jelenlegi időszak bizonyos körülményei kedvezhetnek ennek a folyamatnak. Az első ilyen körülmény: a békés egymás mellett élés intenzívebbé válása, ami egyebek mellett azzal is jár, hogy a kölcsönös kapcsolatok sokféle szálán jóval többet ismerünk meg a burzsoá ideológia termékeiből, mint azelőtt. Ez feltétlenül igényli ezek alaposabb tanulmányozását és bírálatát különösen azért, mert egyre több bennük a megtévesztő elem, a szocializmustól kölcsönzött frazeológia stb. Ilyen tényezőknek tekinthetők ma a nemzetközi munkásmozgalomban folyó viták. Alapvető kérdésekről lévén itt szó, ezek is megzavarhatják a tisztánlátást, s ezzel objektíve alapjául szolgálhatnak nem marxista nézetek terjedésének is. S lehetőséget ad erre az is, hogy fejlődésünk új szakaszába léptünk, amikor — mint általában a nagyobb történelmi határköveknél, fordulópontoknál — viszonylag nagyobb terük van a különböző ingadozásoknak, végleteknek, amelyek objektíve a marxista pozícióktól való eltávolodást is jelenthetik. Olyasmiben is szükségessé válhat ilyenkor a marxizmus álláspontjának erősítése, ami korábban

Digitized by Google

már tisztázott, lezárt dolognak látszott, de most, az *új* helyzetben *új* módon, *más* oldalról válik kérdésessé.

És figyelembe kell venni végül egy olyan tényt, ami talán az előbbieknél is fontosabb. Fejlődésünk új szakasza azt jelenti, hogy az emberek gondolkodásának, tudatának átformálása az egyik legfontosabb feladattá válik. A korábbi időszakban elsősorban arra törekedtünk, hogy a párt politikájának legalapvetőbb kérdéseiben legyen meg az egyetértés. A szocializmus teljes felépítésének idején viszont lényegesen magasabb követelménnyel állunk szembe. A jelenlegi szakaszban már az is szükséges, hogy a szocialista gondolkodás és tudat uralkodóvá váljék, hogy a gondolkodás mélyén rejlő régi maradványokat is felszámoljuk.

A marxizmus eszmei offenzíváját tehát kétségkívül számos objektív körülmény indokolja. Ezt kellően hangsúlyozva arra is ügyelni kell, hogy az előbbieket ne értelmezzük sematikusan, elvontan. Az elmondottak fő vonásaikban bármely tudományágra vonatkoztathatók, de arra nem elegendők, hogy egy-egy területen, tehát pl. a közgazdaságtudományban megmutassák a konkrét teendőket. Ilyen értelmezés káros következtetésekre vezetne. A békés egymás mellett élés például minden területen növeli a burzsoá ideológia beszivárgásának lehetőségét. Ebből azonban korántsem következik az, hogy ez a lehetőség mindenhol *azonos* mértékben vagy *azonos* formákban realizálódik. Az előbbiek hatása a kulturális területen nyilvánvalóan más, mint a közgazdaságtudományokban, miután az utóbbiban az objektív helyzet is más. Nem kis hibát vétenénk, ha ezt nem vennénk számításba.

Valamely területen folyó ideológiai küzdelem élességét természetesen nem lehet egyszerűen bizonyos elvi tételekből „rekonstruálni". Nem lehet a „tétellel" (a békés egymás mellett éléssel) bizonyítani azt, hogy egy-egy tudományágban nem elég éles az eszmei harc; ez csakis az *ottani tényleges* helyzet, a valóságban meglevő vagy fellépő antimarxista nézetek alapján állítható. Nem szabad *visszafelé* következtetni önmagából a békés egymás mellett élés erősödéséből arra, hogy a közgazdaságtudományok területén is éleződnie *kell* a harcnak, s hogy ezért itt is több burzsoá nézetnek *kell lennie*, mert ez veszélyes gyakorlat volna. Ez hasonlítana ahhoz a tíz éve elvetett felfogáshoz, amely szerint az *ellenség mindenütt jelen van*, és ha nem vesszük észre, csak bennünk lehet a hiba.

A fenti körülményeket — tehát pld. a békés egymás mellett élést — mint tényt, természetesen komolyan vesszük, számításba vonjuk. Látva ennek valóságos hatását éberebben figyelünk a nem marxista felfogásra utaló jelekre, nagyobb gondot fordítunk elemzésükre. De a harc erősítését csakis a *konkrét valóságban meglevő*, bizonyítható és bírálható antimarxista nézetekre alapozzuk. Ebből a szempontból az számunkra a döntő, hogy vannak-e ilyen nézetek és mennyire veszélyesek azok. Ami a közgazdaságtudományt illeti, természetesen nem tagadhatjuk antimarxista nézetek jelentkezését, de úgy gondoljuk részletesebb bizonyítás nélkül is állíthatjuk, hogy nincsen szó nagy, vagy ijesztő méretű elterjedtségükről.

Általában sem mellékes, de a közgazdaságtudomány területén kü-

Digitized by Google

lönösen fontos a közelebbi meghatározása annak, hogy mi az eszmei offenzíva lényege. Van olyan felfogás, mely e fogalom mögött embereknek emberek elleni harcát látja: tehát a marxizmus védelmezőinek a harcát az ezt támadók ellen. Ez azonban leegyszerűsített és ezért helytelen felfogás. Nem a marxista *ideológusok* valamiféle „támadásáról", hanem a *marxizmus*, a *marxista eszmék* offenzívájáról van szó. Ez jelenti a marxista eszmék szélesebb körű elterjesztését, ami fontos része az eszmei-offenzívának, hozzájárul a régi tudatmaradványok eltüntetéséhez. Jelenti továbbá a még fel nem tárt kérdések marxista szellemben történő megválaszolását, s mindkettővel kapcsolatban a hibás, antimarxista nézetek kritikáját. Az eszmei offenzíva e három eleme természetesen összefonódik egymással, egybemosódik, de azért mégis úgy tekinthető, mint a marxizmus előrenyomulásának három, önmagában is fontos frontszakaszt.

Világos először is, hogy távolról sem *minden* kérdés vizsgálata vezet el ellenséges nézetekhez. A szocialista gazdaság építése közben különösen sok *teljesen új* kérdés vetődik fel, ahol már a dolog természete miatt sem lehet szó ilyesmiről. Az is nyilvánvaló másodszor, hogy ahol meg is van ez a kapcsolat, az ott sem a felszínen mutatkozik, hanem rendszerint csakis az elemzés, a levezetés mélyén. Magyarországon természetesen szép számmal találni vitatható, kétségbevonható álláspontokat, írásokat, pl. az érték, értéktörvény és árak szerepéről, a tervgazdálkodásról és a mechanizmusokról", a szocialista országok együttműködéséről és így tovább. A szerző álláspontja pl. nem egyezik meg ezekben több más publikált nézettel. De vajon elmondhatjuk-e ennek alapján, hogy melyik a „marxista" és melyik az „antimarxista"?*

Mi sem volna könnyebb, mint azt állítani, hogy a saját nézetünk a marxista, az ettől eltérők pedig nem marxisták. De ez komolytalan, és felelőtlen magatartás lenne. Ki gondolhatja magáról, hogy egyszerre sok egymástól messze eső, bonyolult, alapos tanulmányozást igénylő kérdésben *csakis* az ő álláspontja a marxista? Hiszen ha tényleg meg tudnánk *ilyen biztosan* mondani, hogy melyik az igazi marxista álláspont, tulajdonképpen meg is adtuk volna a helyes érdemi választ is! Világos, hogy nem az a kommunista közdazdászok *legfontosabb* feladata, hogy megbírálják mások tévedéseit, hanem az, hogy *részt vegyenek* a helyes válasz kidolgozásában, nem az a fő feladatuk, hogy „osztályozzák" mások álláspontját, hanem az, hogy *megoldják* a problémákat. Minthogy a marxizmus a gyakorlat, az élet ideológiája — a dolog lényegét tekintve a marxista eszmék eredményesebb megvalósításának, gyakorlattá változtatásának feladatáról van itt lényegében szó. Ezt a mai helyzetben elsősorban konkrét problémáink helyes, marxista módon való megoldása, a gyakorlati élet által felvetett kérdések megválaszolása, előrevitele segíti.

Az eszmei offenzívának eleme a bírálat is, (az antimarxista nézetek visszautasítása) csakúgy, mint a konstruktív, pozitív válaszadás. A valóságban az offenzíva e két eleme az esetek jó részében el sem választható egymástól, mert kölcsönösen feltételezik, kiegészítik egy-

* Erre csak azért nem térünk ki részletesebben, mert ehelyütt figyelmünket a tudományos munka problémáira összpontosítjuk.

Digitized by Google

mást. A hibás nézetek bírálata segíti a pozitív megoldást, az újabb tudományos eredmények — a hibás nézetek cáfolatát. És mégsem tehetünk e dolgok közé egyszerűen egyenlőségjelet. Bármily szoros is az ideológiai munka e két oldala között, az összefüggést látnunk kell, hogy a közgazdaságtudományok terén ma az utóbbi — a konstruktív válaszadás a *lényegesebb*, a *döntőbb*.

Objektív helyzetünk alapján joggal állíthatjuk, hogy önmagunkat csapnánk be, önmagunkat vezetnénk félre, ha jelenleg az antimarxista nézetek valamiféle *eluralkodásában* látnánk tudományágunk mai legsúlyosabb gondját. A közgazdaságtudomány fejlődését ma ténylegesen sokkal kevésbé fékezi, gátolja a burzsoá nézetek *felülkerekedése, eluralkodása*, mint az előrehaladás szempontjából alapvető kérdések nagy tömegek tisztázatlansága. Ez a valóság. S ezért helyesen tesszük, ha hangsúlyozzuk: a marxizmus eszmei offenzívája a szocialista gyakorlatot szolgálja, annak eredményesebbé válását hivatott elősegíteni és ebben, feltétlenül ebben van a lényege.

Elvileg is fontos tisztán látni a marxista bírálat és a konstruktív válaszadás közötti helyes összefüggést. Marx főműve, A tőke azt az alcímet viseli: a politikai gazdaságtan bírálata. De Marx nem elégszik meg annak megállapításával mi a mások nézetében a helytelen, hogy élesen megbírálhassa azokat. A hibás tételek az ő munkájában az elemzés kiindulópontjaként, sokszor a gondalatsor *építő elemeként, kritikailag megdolgozandó* anyagként megtalálhatók, de a legfontosabb, a tulajdonképpeni érték, az az új, amit ő tesz hozzá. Marx bírálata — a fontos kérdések sorának *helyes, mély, igaz* megválaszolása. Ez segíti elő egyébként a leghatékonyabban az egyes emberek fejében meglevő nem marxista nézetek kigyomlálását is. A marxizmus azt tanítja, hogy az ideológiában nincsen semleges terület: vagy a szocialista vagy a kapitalista ideológia érvényesül. Ahol a marxistáknak még nem sikerült teljesértékű választ adniok, ott mindenütt objektíve tért hódíthat a kapitalista ideológia. A matematikát például a szocialista országok közgazdászai évtizedekig elhanyagolták és ez nem kis szerepet játszott abban, hogy ezzel kapcsolatos antimarxista felfogások, nézetek is kezdtek terjedni. Természetesen nem beszélhetünk még arról, hogy ezek letűntek volna, de az mindenesetre tény, hogy mióta a marxista közgazdászok behatóbban, komolyabban foglalkoznak e fontos területtel, érezhetően hátrább szorulnak itt az antimarxista nézetek. Ma még számos „fehérfoltja" van a magyar közgazdaságtudománynak is. Közgazdászaink sok új problémával találják magukat szemben és ha új megoldások után járva helytelen vágányra jutnak is, ezt nem szubjektív rosszindulattal, vagy ártó szándékkal kell magyaráznunk. Ennek természetesen több oka is lehet: képzettségbeli hiányosságok, nem elég alapos tanulmányozás stb. De belejátszik ebbe és valószínűleg nem kis mértékben az is, hogy adott területen még gyengék a tudományos pozícióink. Márcsak azért sem az emberek éles elítélése a fő feladat, (ami egyébként is a dolog könnyebbik része), hanem az adott kérdés pozitív megválaszolása.

Gyakran hallani, hogy éleződött jelenleg hazánkban az ideológiai harc. Ebben ugyan van igazság, de azért nagyon fontos e probléma differenciált megközelítése. Magyarországon pl. valószínűleg éleződött

Digitized by Google

némileg az eszmei harc, ha azt a két-három évvel ezelőtti helyzethez viszonyítjuk, de nyilvánvalóan nem éleződött, sőt ha tetszik, vesztett élességéből az 1956, 57-es évekhez képest. Az ideológiai harc éleződése tehát semmi esetre sem tekinthető a szocialista építés valamiféle állandó törvényszerűségének. Igaz, hogy a békés egymás mellett élés, mint külső tényező, bizonyos mértékig az éleződés irányába hat. Az imperialisták részéről minden eszköz felhasználásával, minden területen, óriási pénzösszegek bevetésével folyik ellenünk az eszmei harc, és egyre fokozzák az ilyen irányú tevékenységet. De nem szabad egyszerűen azonosítani az ellenség fokozódó aktivitását — az ideológiai harc éleződésével, vagy a marxismus eszmei offenzívájával.

Mindezzel komolyan számolni kell, mert emiatt jelentősen megnövekednek az ideológiai munkával szemben támasztott követelmények. De nincs okunk a dolog eltúlzására sem. Teljesen helytelen volna, ha olyan benyomást keltenénk, mintha a békés együttélés megvalósulásától az eszmei harcban félni valónk lenne. Az igazság ennek az ellenkezője. Sem eszméinket, sem gyakorlatunkat nem kell féltenünk a kölcsönös megismeréstől, mert igazunk van. *Átmenetileg* és *részterületeken* okozhat zavart egyik vagy másik ellenséges nézet — (és itt természetesen szükség van határozott fellépésünkre) — de rendszerünk *egészét* véve és perspektivikusan nézve a dolgot, a legkisebb okunk sincsen a helyzet dramatizálására.

Ha *csak* a békés egymás mellett éléstől, pontosabban az imperialisták emögött rejlő cselekedeteitől függne ez, akkor az ideológiai harc talán állandóan éleződne. De hasonlóan a háború elkerülhetőségéhez, itt sem ez a külső tényező játssza a döntő szerepet, hanem a belső körülmények. Gyakorlati és elméleti munkánk eredményeképpen a marxizmus hazánkban előretör, újabb és újabb rétegeket hódít meg. Marxista alapon erősödik a népi nemzeti egység. Eszméink erejét becsülnénk le, ha tagadnánk, hogy ezek valóban képesek meggyőzni az embereket.

Világos, hogy az ügyünk igazáról megyőződött emberekben egyre kevesebb talaja marad az antimarxista nézeteknek. És nemcsak eszméinkről van itt szó, hiszen a párt helyes politikája, a pozitív gyakorlati tettek is közelebb hozzák az embereket ügyünkhöz. Elég csak visszagondolni arra: mennyivel nagyobb hatást gyakorolt az ellenség propagandatevékenysége 1956 előtt és 1956-ban (!), mert a korábbi hibás politika *termékeny talajt* teremtett számára — mint ma. Ha jól valósítjuk meg a párt politikáját, az ellenség egyre fokozódó igyekezete *ellenére* is egyre kevesebb talaja lesz a nézeteinek. Nem fűződik érdekünk ahhoz, hogy — mint a múltban — a magunk részéről mesterségesen élezzük a harcot; ellenkezőleg: tetteinkkel, ideológiai munkánkkal is azt a célt követjük, hogy állandóan szélesítsük a velünk egyetértők körét. Ebből következik, hogy az ideológiai harc éleződése nem lehet *állandóan ható* törvényszerűsége fejlődésünknek S ugyancsak ebből adódik az ideológiai harc az eszmei offenzíva meghatározó vonása: az, hogy elvi szilárdsággal, de egyszersmind megértően, segítően harcolunk, egyaránt követve a hibás nézetek kigyomlálásának és egyre több ember szilárd marxistává tételének célját.

Digitized by Google

II.

Az elmondottak ellenére nem tekinthetjük feleslegesnek annak a kérdésnek a felvetését: hogyan tehetnénk *harcosabb szelleművé* a közgazdaságtudományt? Nemcsak az antimarxista nézetek bírálatára gondolunk itt, hanem szélesebben a helytelen, tévútra vivő, nem megalapozott, vagy egyszerűen nem kielégítően tisztázott kérdések bírálatára, elvtársi megvitatására. E tekintetben korántsem kielégítő a helyzet; a közgazdászok között bizonyos kritikátlanság, közömbösség tapasztalható. A magyar közgazdaságtudományt ma nem a harcos, pezsgő, vitázó szellem jellemzi, ez inkább ritkán előforduló, örvendetes kivétel. Pedig ennek hiánya komolyan gátolja a közgazdaságtudomány fejlődését. Vajon mi ennek a jelenségnek az oka?

Oka lehet ennek az a más szempontból is figyelmet érdemlő tény, hogy a közgazdasági munkák nem jelentéktelen részében nagyon kevés az elvi megállapítás. Ezek az írások konkrét vizsgálódásokkal foglalkoznak, ezeknek eredményeit közlik, de nem is törekednek arra, hogy valamilyen fokú általánosításhoz, elméleti összegezéshez jussanak el. A konkrét ténybeli részeken, az esetek többségében nincs sok vitatkozni való, ha pedig elmarad az elméleti konklúzió, akkor nagyon gyakran egyszerűen nincs kellő alapja a vitának.

Hátráltatja az egészséges vitaszellem kialakulását a kutató munkában néhol megnyilvánuló *általudományos, arisztokratikus formalizmus.* Egyértelműen eredménynek tekinthetjük azt, hogy a korábbi, ellenkező gyakorlattal szemben a közgazdasági írások növekvő része gazdag tényanyagra, adatokra támaszkodik. Itt s különösen a matematikai módszerek alkalmazásában még a kezdet kezdetén tartunk, mert továbbra is növelnünk kell ezek szerepét az elméleti elemzésekben. De éppen mert ennek ilyen nagy és döntő a jelentősége, éppen mert egyre több adat, tény válik nélkülözhetetlenné az érdemi bizonyításhoz, olyan fontos kellő eréllyel csökkenteni, sőt irtani a publikációkból mindazt a tényanyagot, ami felesleges, ami segítség helyett inkább zavar, bonyolít. Az indokolatlanul felduzzasztott hatalmas tényanyag, vagy a felesleges részletes számítási anyag gyakran elrejti, agyonnyomja, vagy éppen helyettesíti az elvi mondanivalót.

Bármilyen hatalmas tényanyagot dolgoz fel, bármilyen fejlett módszereket alkalmaz is a szerző, ez egymaga még nem biztosítja a tudományosságot. Mindezek csak feltételei és formái a jó tudományos munkának. Úgy is tekinthetjük őket, mint a tudományos munka első (rendszerező) szakaszát, s úgy is, mint az egész munka kísérő vonását, formáját. Tapasztalható olyan szemlélet, amely a tudományos munka e „formáit" összetéveszti annak lényegével, sőt fölébe helyezi annak. Ez természetesen helytelen dolog, nem egészséges formalizmus, a jó irányú fejlődés bizonyos torz kinövése. Ez egyben gátolja az egészséges vitaszellem kialakulását is, mert eltéríti a szerzőket az érdemi, elméleti állásfoglalástól.

Megmutatkozik ez gyakran már a megírás módjában is. Noha a marxista politikai gazdaságtannak egyik legszembetűnőbb vonása az áttekinthető rendszerezettség, a kérdések világos, logikus egymáshoz

Digitized by Google

kapcsolódása, az utóbbi években mégis, mintha növekednék a bonyolultan, homályosan, alig vagy néha egyáltalán nem érthető publikációk száma. Ez két szempontból is figyelemreméltó tünet. Rávilágít az először is e művek belső problematikájára. Bármekkora is az e művekben rejlő érték, az agyonbonyolított, homályos kifejtés a mondanivaló nem kellő végiggondolásáról *is* tanúskodik.

Mindenki tudja, aki írással is foglalkozik, hogy egy gondolatot néha nehezebb világosan kifejteni, mint magunkban megfogalmazni. De azt is tudja mindenki, hogy igen gyakran éppen az érthető fogalmazásért önmagával harcolva döbben rá a szerző is gondolatának gyengéire, ez segíti sokszor hozzá a lényeg jobb megértéséhez. Kár elhagyni ezt a műveletet, mert ezzel igen értékes gondolatok járnak úgy, mint egyes exporttermékeink: a munkaidő 90 százalékának kiváló teljesítése után sajnálják rájuk fordítani az utolsó 10 százalékot (ellenőrzés, finomítás, csomagolás), s emiatt az áru értéke gyakran felére csökken. Hivatkozhatnánk Pavlov akadémikus példájára, aki hosszú kísérletsorozatokat ismételt meg *csak azért,* mert nem tudta addigi eredményeit a laboratórium egyszerű dolgozóinak (sőt portásának is) világosan kifejteni, s ez véleménye szerint arról tanúskodott, hogy maga sem volt még elég biztos a dolgában. A nehezen érthető, agyonbonyolított írásokról azért sem bontakozhat ki megfelelő vita, mert gyakran éppen a mondanivaló lényege nem világos, nem érthető.

Az eddigieknek éppúgy, mint az elméleti bátortalanságnak vannak kétségkívül mélyebben fekvő okai is. Egyik legsúlyosabb oka: a dogmatizmus öröksége. Nagy hiba volna azt hinni, hogy az elmúlt évek harcaival felszámoltuk, megszabadultunk ennek hatásától. A közgazdaságtudomány számos tételében kísértenek még maradványai, melyek sokszor akaratlanul is hatnak a gondolkodásra. Erre azért sem árt utalni, mert az eszmei offenzíva csakúgy mint a párt egész politikája is — csakis ha kétfrontos, vezethet eredményre.

Világos, hogy a vitázószellem kibontakozását fékezi a gondolkodásunkban meglevő konzervativizmus. Nem ritka jelenség hogy elméleti írások nem tudnak kitörni a megszokott gondolati körből. Ennek jele az a már említett tünet is, hogy egyes szerzők bizonyos „hűvös" tárgyilagosságot tanúsítanak, a tények közlésére szorítkoznak — lényegében állásfoglalás nélkül. Aligha lehet kétséges, hogy emögött gyakran húzódik meg olyan felfogás: biztosabb dolog kétszáz oldalon tényanyagot közölni, mint öt oldalon határozottan állástfoglalni valamiben. Az ilyen felfogás megőrződésében azonban nem csak az egyes szerzők hibáztathatók. Oka lehet ennek emellett a nem helyesen alkalmazott kritika is, mely ugyancsak fékezheti az egészséges vitaszellem kialakulását.

Miért van szükség harci buzdításokra, vitára szólításra — tunyaság, opportunizmus, a vitáktól való húzódozás jellemezné a magyar közgazdászokat? Nem, ez hihetetlen, érthetetlen lenne. Az érdekes, hasznos vitákat mindenki szereti. Egészséges, pezsgő, elvtársi, segítő vitákat mindenki örömmel fogad. De aggodalmat és vegyes érzelmeket keltenek az indokolatlanul túlélezett, erőltetett „viták", az eleve harsogó harci riadók. Rossz szájízt hagynak az olyan esetek, amikor a bíráló

Digitized by Google

szavak élessége, nem arányos az apropóként szolgáló tényekkel. A múltban erősen gátolta a szabad véleménycserét a túlélezett, letorkoló bírálat, a megfellebbezhetetlen ítélkezés. A helyzet azóta alapvetően megváltozott. Az emberek jól tudják, hogy ma nem „ütik agyon" őket egy-egy hibáért, hogy ma lehet és szabad önálló véleményt mondani. A ledorongoló bírálattól való félelem azonban még nem múlt el teljesen. Ez azzal is kapcsolatos, hogy a régi kritikai szellem maradványai sem tűntek el nyomtalanul, még fellelhetők finomabb, csiszoltabb formában. Lehet ugyan új gondolatokat felvetni, de semmiesetre sem lelkesítő, kecsegtető vállalkozás ez ma sem. A kritika, sajnos, gyakran inkább arra buzdít, hogy számtalanszor elmondott igazságokat öltöztessenek kerek, szép, jól hangzó mondatokba, mint arra, hogy az eddigitől eltérő, önálló gondolatot vessenek fel.

A régi, hibás kritikai szellem egyik ilyen maradványa: az álharcosság, a fogalmazási kérdések körül folyó parázs álideológiai csatározás. Az eszmei tisztaság jelszavát lobogtatva egyesek pontatlan, vagy nem helyes megfogalmazások egyszerű kijavítása helyett arra törekednek, hogy feltétlenül bebizonyítsák ezeknek a kapcsolatát — mondjuk — harminc évvel ezelőtti reformista nézetekkel, s fáradságot nem kímélve kutatják fel a mai nézetek valamelyik akkori „ősét". Az ilyen igyekezet néha hasznos lehet ugyan, de sokszor nem éri meg a fáradságot, és mint bizonyíték is kétes értékű.

További ilyen tünet, a „politikusság" követelményének félreértése. Teljes az egyetértés atekintetben, hogy fokozni kell a közgazdasági publikációk pártosságát, politikusságát főleg azzal, hogy ne kerüljék meg az elvi állásfoglalást, hogy ahol valóban jelen vannak antimarxista, burzsoá nézetek — határozottan vitába szálljanak velük. Nem felesleges hangsúlyozni ezt, mert találkozni a *tényleg létező* hibás nézetekkel szemben is bizonyos joviális, elnéző hangulattal, a valóságos nézeteltérések lekerekítésének, lecsiszolásának tendenciájával. Ez senkinek, sem az érdekelteknek, sem a tudománynak nem válik hasznára. De nem kevésbé veszélyes ennek ellenkezője, az olyan kritika, mely arra ösztökéli a szerzőket, hogy igyekezzenek beleerőltetni a szövegbe oda nem illő politikai megfogalmazásokat, amelyek semmivel sem viszik előbbre az ügyet. A közgazdasági írások nem akkor harcosak, ha sok éles, „osztályharcos" szót használnak, hanem ha mondanivalójuk, szellemük az. A túlhajtott „politikusság" alkalmas lehet arra, hogy a közgazdászok egy részében bizonytalanságot keltsen, hogy visszatartson egyeseket a bátor állásfoglalástól.

A politika a gazdaság koncentrált kifejezése — mondotta Lenin. Minden olyan írás, amely céltudatosan törekszik arra, hogy valamely területen bármilyen kis mértékben is, de előrevigye az építőmunka ügyét — politikus mű, a mi politikánk mellett szóló mű, akkor is, ha egy szót sem szól politikáról. Arra van szükség, hogy az írások gyakorlati eredményességükben, bátor konstruktív szellemükben, rendszerünk igenlésében, segítésében legyenek politikusok. Ha így fogjuk fel a dolgot, akkor minden téma vizsgálata elvezet a gyakorlatunkban meglevő hibák nyílt bírálatához, csak úgy, mint az adott kérdést rossz útra vivő helytelen, antimarxista felfogások bírálatához. Mi sem volna ártal-

Digitized by Google

masabb, mint bárkit is elriasztani a tudományos állásfoglalástól. Jelenleg még mindig túl kevés, nempedig túl sok a bátor, önálló elméleti állásfoglalás. Az eszmei offenzívának egyik *legfontosabb* feladata, hogy biztatást, segítséget adjon ehhez.

III.

Nagy horderejű kérdés annak a világos meghatározása, hogy mivel foglalkozzék a közgazdaságtudomány, s elsősorban milyen kérdések kutatására összpontosítsa figyelmét. Nincsen módunk arra, hogy részletekbe menően boncolgassuk ezt. A távlati és éves kutatási tervek többé-kevésbé jól megoldják ezt, fontos és helyes célokat jelölnek meg. Az egyik probléma, mely körül viszont sokat vitatkoztak és vitatkoznak ma is Magyarországon, az úgynevezett gazdasági mechanizmusok kérdése.

1. Ha nincs is még egyértelműen tisztázva, hogy mit értünk a „mechanizmus" címszón, a dolog lényege nagyjából világos: a szocializmus gazdasági törvényeit, s ezen belül is különösen a tervszerű arányos fejlődés törvényét, a gazdaságpolitikai elképzeléseket *realizáló*, az őket *megvalósító* gazdasági intézkedésekről, ösztönzőkről és emeltyűkről van szó (az, amit néha a tervgazdálkodás konkrét rendszerének neveznek, az anyagi ösztönzés, a bérrendszer, a gazdasági elszámolási rendszer stb.). Kétség sem fér ahhoz, milyen hatalmas jelentősége van a mechanizmusok mély és alapos tanulmányozásának. A párt politikája és ebből következően a gazdaságpolitika fő irányvonalai is helyesek, jók. Legáltalánosabb vonásaiban teljesen világos, hogy melyek a legfontosabb teendők: a termelékenység növelése, a gazdaságosság emelése stb.

Minden azon fordul meg, hogy az egészében jó, megfelelő elképzelések helyesen realizálódjanak is az életben. Ez nagyon sokban függ attól, hogy a gazdasági folyamatokat befolyásoló emeltyűk jó irányba hatnak-e, vagy nem. Világos, hogy a gazdasági építés mindennapi kérdéseit nem lehet általános elvi értékelésekkel megoldani, hanem csakis olyan terelő eszközökkel, amelyek a gazdasági élet bonyolult szerkezetébe beilleszkedve, belül működnek és hatnak. Helyes elveink megvalósulása nagyrészt az őket megvalósító mechanizmusok tökéletességétől függ, jelenlegi problémáink pedig elsősorban ugyancsak nem az elvekből, hanem a megvalósulásukat nem kellően alátámasztó mechanizmusokból származnak.

Mindez vitán felül állóvá teszi a gazdasági mechanizmusok tanulmányozásának kivételesen nagy jelentőségét. Feltétlenül helyes, hogy a közgazdászok igen nagy figyelmet szentelnek ennek. A magyar közgazdasági kutatások legjobb eredményei az elmúlt hat-nyolc évben ezen a területen születtek. Teljes joggal hangsúlyozta a közgazdasági aktíva zárszava, hogy értelmetlen dolog ma még azt vitatni: lehet-e, kell-e foglalkozni a mechanizmusokkal, amikor a párt vezető szervei, az állami vezetés rendszeresen napirenden tartja ezt, s amikor a magyar közgazdászok elsősorban ezzel a témakörrel foglalkoztak eddig és foglalkoznak ma is. Lehet és kell is foglalkozni e témával, sőt az is csak helyeselhető, hogy ez súlyponti területe a közgazdasági kutató munkának.

Digitized by Google

2. A mechanizmusok kutatásának *magában* véve helyes igénye mögött azonban indokolatlanul háttérbe szorultak a közgazdaságtudomány más oldalai, s a mechanizmusok kutatása is bizonyos mértékben egyoldalú volt. Ma világosan látszik ez, mert az utóbbi években mélyebben és alaposabban ismertük meg a gazdasági élet bonyolult folyamatait, azt is mondhatnánk: érettebbé váltak az erről szóló elképzeléseink. Az egyik legfőbb, saját tapasztalatunkból nyert *új* tanulság az, hogy az eddiginél jobban kell számításba vennünk a gazdasági jelenségeket egymással szorosan összekötő kölcsönhatásokat, a gazdasági problémák komplexségét. Ma már egyre világosabban látjuk, hogy a gazdasági mechanizmusok egyes részeit nem lehet és nem szabad elkülönülten, csak *önmagukban* vizsgálni, mert az így kapott eredmény félrevezető. Ennek nem kellő figyelembevétele is oka annak, hogy nagy fáradsággal elért kutatási eredmények gyakran nem hasznosíthatók az életben.

A nehézségek fő oka tudományágunk sajátosságából fakad, mindenekelőtt abból, hogy egy-egy probléma kutatása nem különíthető el egzakt módon a vele szorosan összefüggő és őt körülvevő világ ezernyi szálától. A közgazdaságtudománynak nincsen „légüres tere" (mint a fizikának), vagy lombikja (mint a kémiának), ahol a zavaró tényezők hatása teljesen vagy majdnem teljesen kiküszöbölhető. Ott egyes folyamatok (mondjuk az esés törvényszerűségei vagy egy-egy kémiai elem viselkedése) megközelítő pontossággal megfigyelhető, s *önmagában* is vizsgálható. A közgazdaságtudományban erre nincsen mód, ami lényegesen megnehezíti egy-egy jelenség *saját mozgástörvényeinek* a tanulmányozását.

Ezt a hiányt hivatott pótolni a marxista absztrakció. Marx — mint ismeretes — úgy tudta megközelíteni egy-egy kérdés lényegét, hogy a mellékes tényezőket egy sor egyszerűsítő feltételezéssel kiiktatta — tudományosan absztrahált. Az ilyen absztrakció csak akkor lehet eredményes, ha nem torzít, mert természetesen egyáltalán nem mellékes, hogy mitől s mennyire tekintünk el. Ennek *alkalmazása* csak akkor lehet eredményes, ha már az is alapos kutatás tárgya: milyen absztrakciók világíthatják meg jobban az egyes folyamatok saját vonását.

Ez eddig kissé háttérbe szorult, s ez az egyik fő oka az általánosítások hiányának. Pedig közismert, hogy valamelyik jelenségnek tudományos elkülönítése — már fél eredmény. A betegségeket okozó bacilusok kutatását például hosszú ideig az fékezte, hogy az egyes fajtákat, törzseket nem tudták elkülöníteni egymástól és *elsősorban ezért* nem tudták felfedni tulajdonságaikat, fejlődésüket. Miután enélkül viszont nem lehetett az érdemi kutatásban sem előrehaladni, hosszú évekig ez a kérdés állt a kutatás előterében, s szinte forradalmasító hatása volt Koch „véletlen" felfedezésének, hogy a kettévágott krumpli lapja kiválóan alkalmas egyes bacilusfajták elkülönítésére, tenyésztésére. Az ehhez hasonló, a folyamat lényegét jobban megvilágító, kiemelő módszerek kutatása a mi tudományágunkban is nagy eredményeket hozhat.

Mindez a mechanizmusok vizsgálatánál gyakran háttérbe szorult, elfelejtődött. Így történhetett meg, hogy *elméletileg* igen előnyösnek tekintett modellek, módszerek a gyakorlatban rossz eredményeket hoz-

Digitized by Google

tak. Nem elégedhetünk meg azzal, hogy önmagukban nézve szép, újabb és újabb elméleti modelleket dolgozunk ki; így ugyanis könnyen elszakadhatunk a valóságtól. Úgy kell foglalkoznunk az egyes részproblémákkal, hogy figyelembe vehessük a legfontosabb egyéb ráhatásokat is. Ezek között külön említést édemel a korszerű szervezés. A rossz szervezés ellensúlyozhatja, keresztezheti, sőt gátolhatja a magukban véve jó mechanizmusok érvényesülését, s emellett helytelen elméleti konzekvenciákhoz is vezethet. Egy-egy intézkedés hatását csakis akkor lehet megközelítőleg helyesen felmérni, értékelni, ha a szervezés is megközelíti az igényeket. Itt még az absztrakció sem segít, mert nem tekinthetünk el a szervezettség szükséges fokától, nem tekinthetjük egyszerűsítő, absztraháló tényezőnek a mechanizmus hatásához nélkülözhetetlen, sokszor elemi feltételek hiányát. Célszerűnek látszik a mechanizmusok kutatását a jövőben jobban összekapcsolni annak az elemzésével, hogy az adott rendszabálytól *milyen szervezési feltételek között* várható meghatározott eredmény, és céltudatosabban törekedni a kérdések komplexebb, tehát valósághűbb vizsgálatára.

3. A mechanizmusok erőteljesebb kutatása — talán akaratlanul is — háttérbe szorította az átfogóbb elvi kérdéseknek, azt is mondhatnánk: a szocializmus politikai gazdaságtana elvi kérdéseinek tanulmányozását. Ezért ezekben jóval nagyobb a lemaradásunk, mint a *mechanizmusok* elemzésében. Ez jelenleg tudományágunknak egyik legnagyobb hiányossága. A gyakorlati (pl. mechanizmus-) kutatások is csak annyiban „hibáztathatók" ezért, hogy nem járultak hozzá az e területen már korábban is meglevő elmaradás csökkentéséhez. Ebben az összefüggésben nem feledkezhetünk meg arról, hogy a személyi kultusz éppen a szocializmus politikai gazdaságtanát sújtotta legerősebben. Szembetűnő, hogy a kapitalizmus politikai gazdaságtanának magas színvonalú (marxi) kidolgozásával szemben a szocializmus politikai gazdaságtana *igen sok, alapvető elvi* kérdésének kidolgozatlansága áll nemcsak Magyarországon, hanem a többi szocialista országban is. Jól karakterizálja a helyzetet Sztrumilin szellemes mondása: a szocializmus előbb felépült a Szovjetunióban, mintsem a szocializmus politikai gazdaságtanának első tankönyve megíródott. *Rendkívül nagy* elmaradást kellett és kell tehát itt bepótolni.

Ez nemcsak mennyiségi, hanem minőségi, lényegbevágó hiányosságra is utal: a munka e két oldala közötti összefüggések helytelen értelmezésére. A kutatás mindig az egyes, a részkérdések vizsgálatán alapszik — ez a fő bázisa. De bizonyos idő után az egyes jelenségeknek bármilyen részletes és tényszerű vizsgálata is *öncélúvá, formálissá* válhat, ha nem vezet el elméleti általánosításokhoz. Bizonyos idő után *feltétlenül, nélkülözhetetlenül* szükség van az addig összegyűjtött részkutatási eredmények elvi összegezésére, a legfontosabb összefüggések elméleti megfogalmazására, általánosítására, mert csakis ez adhat világos útbaigazítást a további részkutatásokhoz is. A konkrét kutatások és az általánosítások nem állnak ellentmondásban egymással, hanem egymás termékei, kiegészítői.

Nem meggyőzőek azok az érvek, amelyeket ezzel szembehelyeznek. Azzal indokolják például az elméleti általánosítások hiányát, hogy

Digitized by Google

még kevés ehhez a konkrét adat és tény. Ebben van ugyan némi igazság, de ebben az összefüggésben ez mégsem fogadható el perdöntő érvként. A Közgazdaságtudományi Intézet ugyan csak 6—8 éve működik, de a többi gazdasági szervben, egyetemeken is folyt értékes munka. Azt kell inkább mondanunk, hogy még nem tudjuk megmondani, mennyi anyag áll egy adott kérdésről a rendelkezésünkre, mert a különböző helyeken folyt munkákról nincsen meg a kellő áttekintésünk. A meglevő tényanyag elméleti értékelése, feldolgozása, általánosítása, sem történt még meg, bár az is világos, hogy azt nem tekintjük még elegendőnek. Elméleti általánosításainkban nem szabad *„abszolút tökéletességre", „örökkévalóságra"* törekednünk. Egy-egy általánosítás természetesen a mindenkori tudásunkat, ismereteinket tükrözi, és lehet, hogy néhány év múlva tökéletesítésre szorul. *De a tudomány mindenkori szintjének megfelelő általánosítás akkor sem felesleges,* mert az világítja be a további kutatások útját s ily módon elősegíti az újabb általánosítások létrejöttét is. A felhozott érvek eltúlozzák a kétségkívül meglevő nehézségeket és nem magyarázzák meg a kelleténél jóval nagyobb húzódozást. Ebbe a szubjektív elem, az előbb említett bátortalanság is nem kis mértékig belejátszik. Az elméleti problémák bizonyos elhanyagolása, háttérbe szorulása a közgazdaságtudomány egyik legnagyobb gyengesége.

IV.

Az előbbiek azt is jelentik, hogy nem elég hatékony és eredményes még a közgazdasági kutatómunka. Ennek és az átfogóbb elméleti kérdések háttérbe szorulásának egyik további fontos oka, hogy a munka nem eléggé tervszerű, nem kielégítően koncentrált, koordinált. A nagyobb elméleti összefüggések feltárása, az alapvető kérdések tisztázása mennyiségileg is nagy feladat, amelynek megoldása messze túlhaladja egy ember képességeit. Megfelelő eredményt csakis kisebb és nagyobb kollektívák *együttes* erőfeszítése adhat. Nálunk azonban a kutatómunka tipikus formája az egyéni kutatás; a kollektív munka csak most kezd gyökeret verni. Ez a helyzet már meg is magyarázza, miért vannak a szocializmus politikai gazdaságtanának alapvetőbb és átfogóbb kérdései jóval kevéssé feltárva, mint egyes részproblémák. Azért, mert ezeknek tényleges megoldása a kutatás magasabb, tudományosabb szintű koordinálását igényelné.

Jelenleg Magyarországon igen fontos, kevésbé fontos és egyáltalában nem fontos témákat is kutatnak. Nagy luxus erőket lekötni a gyakorlat számára nem fontos témákra, sőt tulajdonképpen még a másodsorban álló kérdések kutatása is az. Ez elvonja a figyelmet a számunkra leghasznosabb munkáktól, s az erők nagyarányú szétaprózódásához vezet.

Nagyon hozzávetőleges adatokból például arra lehet következtetni, hogy az oktatókat is beleszámítva, csaknem 500 kutatással foglalkozó közgazdász, mintegy 250 témával foglalkozik. Igaz, hogy e témák között vannak ismétlődések is, de a fő arányokat ezek nem változtatják meg. Az tehát a helyzet, hogy egy témát átlagosan mindössze két ember kutat, és ez rendkívül kevés. Bár erőnk igen korlátozott, mégis — ipari

Digitized by Google

nyelven szólva — a cikklista nagy szélességében kutatunk. Világos, hogy fele annyi témát jóval eredményesebben kutathatnánk és így a munka előbb is gyümölcsözne. Eddig azonban nem sikerült megoldani, hogy a legfontosabb kérdésekre összpontosítsuk a legnagyobb erőt. S ez egyáltalában nemcsak szervezési, hanem elvi kérdés is.

A helyes súlypontképzés elve a mai világban minden tudománynak alapkérdése, talán elsősorban ettől függ a fejlődése. Elképzelhetetlenül sok minden területen a kérdőjel s könnyebb elveszni ezek sokaságában, mint csak eggyel is megbirkózni. Lehetett volna-e egyetlen lépést is tenni az űrkutatásban, ahol valóban végtelenül sok az ismeretlen, ha nem néhány döntő területre összpontosítják az erőket? Egy-egy szputnyik felbocsátása számtalan részkérdésen dolgozó kutatónak, egy célra irányuló céltudatos munkáját követelte meg. De minden újabb nagyobb eredmény a maga részéről egyben lökésszerűen előrelendített számos tudományágat is. Általánosítható és a mi tudományágunkra is vonatkoztatható tanulság, hogy egy-egy nagy horderejű probléma megoldása megtermékenyíti sok kapcsolódó kérdés kidolgozását. A kutatás hatékonyabbá tételének ezért az erők ésszerű koncentrálása az egyik legnagyobb tartaléka.

S nemcsak mennyiségi, hanem minőségi oldalakra is gondolunk itt. Nemcsak az szükséges, hogy minél *több* kutatót tömörítsünk a legfontosabb témák kutatására, hanem az is, hogy minden téma feldolgozásába bevonhassuk a *legjobb* erőket. Figyelembe véve, hogy sok konkrét gazdasági kérdés legjobb szakértői felelős állami, gazdasági funkcióban vannak, ez szükségszerűen felveti ezek hatékonyabb bekapcsolásának kérdését is.

Rendkívül hasznos volna, ha erre a célra a tudományos intézeteknek 15—20 „váltó státuszuk" volna, amelyekre az adott kérdést kitűnően ismerő gazdasági funkcionáriusokat lehetne meghatározott időre, esetleg egy-két évre bevonni. Bármilyen nehéz is elengedni e célra ezeket, ez bűsásan megtérülő befektetés volna. Ezek az emberek jól ismerik a probléma legkisebb részét is. Többségük évek óta fúrja magában problémákat, amelyeket idő hiányában még nem tudott magának megválaszolni. Most lehetősége nyílna erre. Részvételük óriási segítséget adna a probléma gyakorlati kidolgozásához (mert ez minőségileg más dolog, mint egy-egy konzultáció), melléktermékként nagy részük disszertációt is írhatna, s ezek valószínűleg a legjobbak közé tartoznának. Visszakerülve munkahelyükre, azután a régi munkájukat is másképpen végeznék. Olyan szálak szövődnének, amelyek magasabb fokra emelnék az elmélet és a gyakorlat kapcsolatát és emellett nagymértékben elősegítené ez a súlypontképzést, az erők ésszerű koncentrálását is. Mellesleg ezzel párhuzamosan az is meggondolandó, hogy a „hivatásos" kutatók egy része számára, akiknek ez nincs meg, nem volna-e hasznos két-három évi gyakorlati munka?

A kutatómunka jobb összehangolása elképzelhetetlen a hatékonyabb párt- és állami irányítás megvalósulása nélkül, elsősorban nem a dolog szervezeti, hanem tartalmi részét értve ezen. A kutatási témák, címszavak, főirányok egyeztetésére vannak szervek. (Akadémia bizottságai, KGST-szervek stb.) A távlati és éves kutatási tervek (már, ami a té-

Digitized by Google

mákat illeti) gazdagok, sok helyes, jó témát foglalnak magukban. Természetesen lehet és célszerű is tovább javítani ezeket, de nem ez itt a legfontosabb. A főbb témákat tartalmazó tervek (amelyek tulajdonképpen kutatási irányoknak is nevezhetők) valószínűleg nem sokban változnának akkor sem, ha — az eddigiek mellett — még néhány új szerv is foglalkoznék ezzel. Hogy azonban egy témából, címszóból mi lesz a munka során, hogy menet közben milyen igények vetődnek fel, hogy előre nem látott részproblémákra a tervezettnél több embert is kívánatos-e bevonni, hogy az adott kérdés a meglevő erőkkel egyáltalában megoldható-e — mindez csakis menet közben válik világossá.

A kutatásnál a munka *érdemi* részének jobb koordinálására van elsősorban szükség és nem új szervek létrehozására. Jelenleg megteremtődtek e feladat jobb elvégzésének *legfontosabb* (szervezeti) feltételei is. Lehetséges, hogy a jövőben is szükséges lesz új intézmények létrehozására, de ma nem kevésbé fontos annál: a meglevőknek igazi tartalommal való megtöltése. És bármilyen fontos is esetleg további szervezeti formák létesítése — mégsem volna helyes erre leszűkíteni, vagy *csak ettől* várni a pártirányítás hatékonyságának emelkedését. A közgazdászok zöme igényli a párt segítségét. Szívesen veszi, ha a bonyolult elméleti kérdések marxista megválaszolásához segítséget kap. Hiszen semmiképpen sem felejthetjük el és nem mellékes körülmény, hogy szemben a 6—8 évvel ezelőtti állapottal, ma a közgazdászok *túlnyomó, elsöprő többségéről* feltétlenül elmondhatjuk, hogy a párt politikáját helyeselve, dolgozik, kutat. Ma tehát az alapvető kérdésekben meglevő egyetértés a viták talaja és háttere. Nem jelentős azoknak a száma, akik a párt politikáját elítélik, vagy azzal tudatosan szemben állnak és kialakított antimarxista nézeteikhez makacsul ragaszkodnak. Ezért is indokolt annak hangsúlyozása, hogy a marxista álláspont kialakítását a közgazdászok nemcsak várják, hanem a párt megfelelő kezdeményezése alapján örömmel vesznek abban maguk is *aktívan* részt.

Ebben az összefüggésben helyénvaló annak hangsúlyozása, hogy a párt vonalának hatékonyabb megvalósulása elsősorban az adott terület kommunistáinak tevékenységétől függ. Csaknem húsz év telt el felszabadulásunk óta, számát és összetételét tekintve is, erős kommunista közgazdász gárdánk van. Lehet, hogy nem éltünk eléggé azzal a lehetőséggel, amelyet ennek a kollektívának az ereje nyújt, lehet, hogy nem kerestük eléggé tudatosan azokat a formákat, amelyekben ez a kollektív erő gyümölcsöztethető. A pártirányítás hatékonyabbá válása — mint minden területen — itt is *elsősorban* azt követeli, hogy ne tekintsük ezt néhány ember, egy szűk kör kérdésének, hanem az ott dolgozó kommunisták *közös feladatának.* Különösen fontos ez az olyan bonyolult területen, mint amilyen a kutatómunka, ahol csakis a kommunisták minél szélesebb körének *érdemi* bevonása lehet a biztosítéka a jó megoldásnak.

*

A közgazdaságtudománynak csak néhány elvi kérdését érintettük, egyáltalában nem törekedve teljességre. Befejezésül az egyik központi gondolat kiemelésére törekszünk. Az eszmei offenzivának a köz-

Digitized by Google

gazdasági tudományok terén az a legfontosabb része, hogy meghódítsuk az eddig nem ismert, vagy nem kellően ismert magaslatokat, a valóság mély vizsgálata alapján feltárjunk új és az eddigieknél mélyebb összefüggéseket, s ily módon segítsük a szocialista építőmunkát. Ehhez elméletileg bátrabb kutatómunkára, és a jelentkező helytelen nézetek bírálatára is szükség van. Kutatni is azért kell, bírálni is azért kell, hogy a marxizmus termékenyebbé váljék, hogy szélesítsük a velünk együttérzők körét, a kételyekkel küzdőket szilárdabbá és hasznosabb segítőtársakká tegyük. Ha így értelmezzük, akkor az eszmei offenzíva nagy és termékenyítő hatást gyakorolhat egész építő munkánkra.

A marxista közgazdaságtudomány fejlesztéséért

Írta **FÖLDES KÁROLY**

Hogyan segítheti a közgazdaságtudomány még jobban a szocializmus építését? Mik a marxizmus eszmei offenzívájának követelményei e fontos tudományágban? Ezekről a fő kérdésekről tárgyalt a kommunista közgazdászok nemrégiben lefolytatott tanácskozása. A következőkben a közgazdaságtudomány fejlődésének néhány módszertani problémáját tárgyaljuk az aktíva leglényegesebb mondanivalóinak fényében.

Közgazdasági eszmék, nézetek és elgondolások társadalmunkban mindenekelőtt a pártnak és az államnak a népgazdaságot irányító határozataiban, szerteágazó gazdaságszervező tevékenységében testesülnek meg. A gazdaságpolitika messzemenően figyelembe veszi és felhasználja a közgazdaságtudomány meglévő eredményeit és igényli ezek szaporítását.

A közgazdasági kutatások mennyisége és színvonala sokat fejlődött az utóbbi években, de még ma sem nyújtanak elegendő segítséget, támpontot a fejlődés során felmerülő gazdaságpolitikai problémák megoldásához. Amilyen mértékben előrehalad a szocialista építés, olyan mértékben válnak bonyolultabbakká a gazdasági döntések, amelyeknek megalapozása egyre több tényező figyelemmel kísérését igényli. De ugyanilyen mértékben fokozódó szükségszerűség a közgazdasági kutatómunka kibontakozása.

Természetesen a dolog távolról sem csak a tudósokon múlik. Elengedhetetlen, hogy a vállalati és egyéb szakmai vezetők, a pártmunkások, a műszakiak egyre jobban elsajátítsák és alkalmazzák a gazdasági ismereteket, a tudomány eredményeit. Az elméletet tehát konkrétabbá kell tenni, hogy a gyakorlatnak nagyobb segítséget nyújtson, a gazdaságirányítás minden láncszemét pedig magasabb elméleti színvonalra kell emelni, hogy hatékonyabb legyen.

A szocialista népgazdaságban a termelés, az elosztás, a csere és a fogyasztás, az egyes termelői ágak dialektikus egységben fejlődnek.

Digitized by Google

Ez az egység nem zárja ki az ellentmondásokat, amelyek a gazdasági folyamatok különböző szereplőinek nézetkülönbségeiben is megnyilvánulnak. Az egyes kérdések eldöntésénél a nagy áttekintéssel rendelkező országos szervek véleménye mellett figyelembe kell venni a gazdag helyi tapasztalatokat jól ismerő vállalati szakemberek nézeteit is. S ha a helyes és mindenkire kötelező intézkedés meghozatalát itt is a felé- és alárendelt szervek, a társszervek vitája előzi meg, legalább ennyire jó és szükséges dolog ez a vita a tudomány és a gyakorlat viszonyában. Annak tudatában, hogy a szocialista gazdasági rendszer vitathatatlan előnyei nem valósulnak meg ösztönösen, a párt állandóan tökéletesíti a népgazdaság tervszerű szabályozásának rendszerét, s a tudománytól is azt várja, hogy segítsen e munkában.

A tudománynak tehát bírálnia kell a meglévőt, de a dialektikus kritika módszerével: segítenie kell a szocialista rendszer alapvető intézményeinek továbbfejlesztésében, a fejlődés során felmerülő problémák, negatívumok leküzdésében. Igaz, hogy rendszerünk, gazdaságpolitikánk, elméletünk polgári és kispolgári kritikája, az imperialista ideológia is tudományos tógát ölt, hogy *magát a szocializmust* tüntesse fel ilyen negatív elemnek. De a marxista közgazdászok különbséget tudnak tenni a szocialista rendszer lényeges vonásait, gazdaságpolitikánk alapjait kétségbevonó „elméletek" és rendszerünk egyes formáinak, gazdasági ösztönzőinek, fejlesztési irányainak tökéletesítésére, a politika jobb végrehajtására irányuló tudományos munka között. Szinte elkerülhetetlen, hogy a gazdaságirányítás módszereiről, annak egyes elemeiről, a gazdálkodás rendjéről, a fejlesztési koncepciókról ne térjenek el a nézetek. Bizonyos, hogy az elméleti és gyakorlati szakemberek alkotó vitái nélkül nem alakulhat ki az a tudományos igazság, amelyet a párt a tömegek mindennapi tapasztalatával szembesítve a gazdaságpolitika alapjává tesz.

Nemcsak az elméletnek kell tehát a gyakorlat felé fordulnia, hanem a gyakorlatnak is állandóan gazdagítania kell magát a tudomány eredményeivel, hogy leküzdhesse a prakticizmust és az ösztönösséget. Amikor tudományról beszélünk, elsősorban a marxizmus—leninizmust tartjuk szem előtt. Rosszul, sematikus brosúrákból ismeri a marxizmust az, aki szembeállítja a közgazdaságtudomány „szakmai" oldalával.

Marx kora kapitalizmusát vizsgálta, de tanításaiból következik például a népgazdasági szemlélet, a gazdasági folyamatok összefüggéseinek sokoldalú figyelembevétele, e folyamatok mennyiségi elemzésének szükségessége, a műszaki fejlődés tényezőinek és ösztönzőinek kölcsönhatása, a gazdasági viszonyok bonyolult kapcsolódásainak, „közvetítettségének" elemzése stb. A szocialista gazdaság tényeit nem lehet Marx-idézetekbe belegyömöszölni, de e tényeket sem lehet megérteni a marxizmus módszertana nélkül, kolosszális eszmegazdagságának mellőzésével. Maga ez a gazdaság, ez a társadalom a marxizmus—leninizmus alapján jött létre és fejlődik.

Marxizmuson nemcsak a klasszikusok írásait értjük, hanem a későbbi tényeket ezek alapján helyesen általánosító műveket is. A szocialista gazdaság elméletét gazdagítja minden olyan tétel, amely való-

Digitized by Google

ban tudományos, vagyis a gazdasági folyamatok objektív összefüggéseit tárja fel. Mint az aktívaértekezleten Nyers elvtárs bevezetője és Háy elvtárs referátuma rámutatott, a párt a közgazdászokat a marxizmus módszerének és elméletének tudatos alkalmazására ösztönzi a gazdsági gyakolatban és a tudományos kutatásban. Ez mindenekelőtt azt igényli, hogy a közgazdászok az eddiginél fokozottabban sajátítsák el a marxizmus módszertani és elméleti fegyverzetét, alkalmazzák saját tevékenységükben és terjesszék.

A mi közgazdászaink egy részére is hatnak a burzsoá gazdaságtan eszméi. Az átvehető módszerbeli és tényfeltáró eredmények mögött nem veszhet homályba a polgári és a marxista közgazdasági elmélet és módszer gyökeres ellentéte, az osztályszemlélet antagonizmusa. A határozott ideológiai és politikai állásfoglalás hiánya ellenséges nézetek terjedésének nyithat teret. Intenzív ideológiai munkát tesznek szükségessé azok a sajátos történelmi körülmények is, amelyek közepette a marxista elmélet elterjedése hazánkban végbement. A marxista politikai gazdaságtant 1956 előtt sokan eltorzították, dogmává merevítették, elszakították a gyakorlattól és egy sor szubjektív, helytelen, tudománytalan tétellel „gazdagították". Részben ez a skolasztikus örökség kísért még ma is az elmélettel szemben egyesek részéről tanusított viszolygásban.

1953 és 1956 között, s részben 1956 után tért hódított a revizionizmus. Egyesek — azok közül is, akik régebben szektás nézetek szószólói voltak, ebben az időszakban az ellenkező végletbe csaptak át és bizonyos — meghatározott körülményekre vonatkozó — tételek viszonylagosságának elismerése helyett a marxizmus alaptételeit kezdték tagadni. A könnyelműen kezelt ideológiai — ezen belül közgazdaságtani — kérdésekben elburjánzott revizionizmus volt az a trójai faló, amely előkészítette és megkönnyítette a szocializmus várának ostromát az ellenforradalom számára.

Az MSZMP következetesen harcol az elméleti szubjektivizmus ellen. Ennek egyik válfaja a dogmatizmus. A dogmatizmus nem a gazdasági létfeltételek dinamikáját kutatja, hanem e létfeltételek szellemi visszatükrözését abszolutizálja, mágikus erőt tulajdonítva az utóbbinak. A dogmatizmus magát az ideológiát fetisizálja és hittel váltja fel a pozitív tudást. Ez az egyik csatorna, amelyen keresztül az idealista filozófiai módszer beszivároghat sorainkba. Lényege az eszmei függetlenítése az anyagitól, az objektív valóságtól. Ez a függetlenítés nemcsak abban nyilvánulhat meg, hogy régi tételekhez ragaszkodnak, amikor a valóság már megváltozott, hanem abban is, hogy lemondanak helyes tételekről, habár az ezekben tükröződő valóságos összefüggések továbbra is léteznek. Ez a szubjektivizmus az egyik közös ismeretelméleti gyökere mind a szektás konzervativizmusnak, mind a revizionista elméleti liberalizmusnak.

Az MSZMP 1956 után vívott következetes kétfrontos politikai küzdelme megteremtette a feltételeket a közgazdaságtudomány fejlődéséhez és kibontakozásához. Ez a kétfrontos politika s a párt munkastílusából fakadó egészséges légkör kedvezett a tudományos előrehaladásnak és egyik fő összetevője volt azoknak a számottevő eredményeknek, amelyeket a közgazdászok az utóbbi években elértek.

Digitized by Google

Az emberek fejéből nem tűnnek el egycsapásra a múlt ideológiai emlékei. Nem szabad álellenfeleket kinevezni, ellenségeket verbuválni. De a valódi ellenféllel, amely eszmék formájában jelentkezik, eszmei fegyverekkel meg kell küzdeni ma is. Ennek érdekében vitatkozni kell a helytelen nézetekkel, bárhonnan is hangzanak el. A kellő körültekintéssel folytatott vita nem ássa alá, hanem megerősíti a szövetségi politikát. A párton belül is vita előzi meg az egységesen végrehajtandó határozatok meghozatalát, továbbá vitatkozunk saját elvtársainkkal, ha tévesen állítanak be elméleti kérdéseket.

A közgazdászok mindenekelőtt a szocialista gazdaság tényeinek marxista elemzésével segítik elő a marxizmus eszmei offenzíváját. Világosan látni kell, hogy ez az eszmei offenzíva milyen pozíciókból és mi ellen folyik, és hogy miben különbözik pártunk mai ideológiai, társadalomtudományi tevékenysége a tízegynéhány évvel ezelőttitől. Csak ennek alapján lehet megérteni a kétségtelenül meglévő folytonosságot is.

Az eszmei offenzívát nem a szektás dogmatizmus pozícióiból vívjuk a tudományos igazsággal szemben. Ellenkezőleg, a marxizmus—leninizmus tudományos platformjáról kiindulva küzdünk a dogmatizmus, a revizionizmus, a polgári és kispolgári eszmevilág ellen. Továbbá a fő dolognak éppen e tudományos világnézet alkalmazását és terjesztését tartjuk, s a tévhitek, ellenséges nézetek elleni harcot nem öncélként kezeljük. A kérdések pozitív kidolgozása és a helytelen eszmeáramlatok leküzdése feltételezik egymást. A közgazdászoknak mindenekelőtt az élet új kérdéseire kell választ adniuk.

Előfordul, hogy részkérdésekben polgári közgazdák és egyéb ideológiai ellenfeleink is fején találják a szöget. Ilyenkor nem zárkózunk el az igazság elől, pusztán amiatt, mert annak forrásával nem rokonszenvezünk. De nem békülünk meg egy pillanatra sem ellenfeleink hamis ideológiai alapelveivel, elméletük egészével.

Az ideológia offenzív képviselete nem jelzők és szidalmak osztogatásában rejlik, hanem az eszmei iniciatíva megragadásában, a szocialista építés gyakorlata által felvetett elméleti problémák pozitív megoldásában, a helytelen nézetek érdemi bírálatában. A tudományos élet kibontakoztatására irányuló törekvés természetesen nem jelent kötelezettséget fércművek, eleve antimarxista iromány publikálására és terjesztésére.

Az eszmei offenzíva a szocialista nemzeti egység fejlesztésének egyik legfontosabb feltétele. Formáit és módszereit úgy kell megválasztani, hogy meggyőzze, ne pedig taszítsa az embereket. De a kommunistáknak ma csakúgy, mint 1956 előtt és a konszolidáció idején, kötelességük, hogy védelmezzék és fejlesszék a marxista elméletet.

A párt az ellenforradalom után a munkáshatalom megvédésére, majd a mezőgazdaság szocialista átszervezésére összpontosította erőfeszítéseit, most pedig a gazdasági és ideológiai építőmunkának szenteli a fő figyelmet. A közgazdaságtudomány egyszerre szolgálja mindkét frontot. A valóságban a politikai, gazdasági, ideológiai feladatok együtt jelentkeznek, s a tudományban sem lehet őket szembeállítani. Bármilyen elméleti kérdésről van is szó, annak tudományos megoldása alapján lehet optimálisan összeegyeztetni a gazdasági és az ideológiai érde-

Digitized by Google

keket. Nem lehet megtűrni sem a „szakmai" sem az ideológiai dilettantizmust.

A kommunista közgazdászok aktívaértekezlete megközelítően a következőkben jelölte meg a szellemi tevékenység szóbanforgó ágának társadalmi rendeltetését a szocialista gazdasági építőmunkában. (Mint minden meghatározás, ez is viszonylagos érvényű. Nem annyira a jelenlegi helyzetet tükrözi, mint inkább követelményeket támaszt.)

1. A közgazdaságtudomány a szocialista gazdaság tervszerű irányításának és fejlesztésének tudománya. A marxista módszert alkalmazza a szocialista gazdaság tényeire, eredményeivel pedig a népgazdaság vezetésének gyakorlatát és az ideológiai nevelőmunkát szolgálja.

2. A közgazdaságtudomány csak úgy szolgálhatja a párt, a munkásosztály céljait, ha híven tükrözi az objektív valóságot. De mivel ez a valóság állandóan fejlődik, a tudomány sem merevedhet meg. Állandóan ellenőriznie kell a gyakorlatban a régi tételek érvényességét.

3. A közgazdaságtudomány nemcsak helyes gazdasági döntések meghozatalát, s az általános ideológiai nevelés feladatainak megoldását segíti, hanem a politika jobb végrehajtását is, minden szinten. A közgazdasági szakismeretek és szemlélet terjedésével az ágazati és vállalati vezetők, a műszakiak egyre jobban megértik a párt gazdaságpolitikájának tudományos alapjait. Ennek nagy erkölcsi ösztönző és mozgósító szerepe mellett az a jelentősége, hogy kellő közgazdasági kultúrával, rugalmasan tudják végrehajtani a hozott határozatokat és egyre felelősebben tudnak hozzászólni azok kidolgozásához. A politika jó végrehajtása ma nagyrészt azon múlik, mennyire értik és támogatják a párt gazdasági céljait a dolgozók; amihez szükséges az alapvető közgazdasági összefüggésekben való eligazodás.

Akkor tiszteljük legjobban a tudományos munkát, ha magas politikai, szakmai, ideológiai követelményeket támasztunk vele szemben. E követelmények érvényesülését a tudományon belüli egészséges viták nem akadályozzák, hanem elősegítik. Csak vitában lehet leküzdeni a részproblémákban elmerülő kutatási empirizmust, az általánosításoktól félő, a felszíni jelenséget leíró és azt fetisizáló „tudományos" bürokratizmust csakúgy, mint a konkrét gazdasági folyamatokról tudomást nem vevő absztrakt elméletieskedést. Ezek sokszor együtt jelentkeznek. Vitatkozni kell azokkal, akik mechanikusan akarják ráhúzni az elméletet hazánk valóságára és azokkal, akik könnyelműen félredobják az elméletet.

Vannak további vitafelületek is. Ma már egyre gyakrabban fordulnak az elmélethez gyakorlati javaslatok megalapozása végett. Gyakran úgy tűnik, hogy az elmélet tételei ellentétesek a gyakorlat követelményeivel, érdekeivel. A régi pártvezetés ilyen esetekben vagy a gyakorlatot áldozta fel szemrebbenés nélkül az elméletnek, vagy pedig az elméletet változtatta mindig a napi érdekek szerint. Az elmélet és a gyakorlat között sohasem lesz abszolút mechanikus egybeesés és közöttük az eltéréseket nem szabad elkendőzni. Csak így közeledhet azután a gyakorlat a helyes elmélethez, csak így fejlődhet tovább maga az elmélet is.

Előfordul, hogy gyakorlati javaslatok megalapozásához egyesek a

Digitized by Google

polgári gazdaságelmélet tételeit használják fel (pl. árkérdésekben és statisztikai problémák megoldásánál a szubjektív értékelméletet). A marxista közgazdászok nem vethetnek el egyetlen ilyen javaslatot sem pusztán azzal az egyedüli indokolással, hogy az a szubjektív értékelmélet alapján született. Részletesen elemzik a művet, összevetik a valósággal, érdemi kritikáját adják. Ha az illető tanulmány helytelen gyakorlati következtetéseket von le, akkor rámutatnak arra a szerves kapcsolatra, ami az elméleti kiindulás és a helytelen konzekvencia között fennáll. Ha a gyakorlati következtetések helyesek, akkor a beható elemzés kideríti, hogy a helyes javaslatokhoz a szerző nem a szubjektív értékelmélet alapján, hanem *annak ellenére* jutott el, vagyis hogy ellentmondás van az elmélet és a gyakorlati konzekvenciák között.

Nemcsak azokkal kell vitázni, akik a szocialista rendszer mozgásformáinak megértéséhez a polgári gazdaságtan elméleti instrumentumait akarják alkalmazni, hanem a konzervativizmussal is. Ismeretes, hogy a tudományos kommunizmus megalapítói nem láthatták előre a fejlődés minden részletét. Így is zseniális prognózist adtak a szocialista társadalom gazdasági szerkezetéről. Az élet fejlődik, nem áll egy helyben. Fejlődnie kell az elméletnek is. Előfordul, hogy egyes tételek már nem felelnek meg az átalakult társadalmi körülményeknek. Ilyenkor ezt kellő megalapozottsággal be kell bizonyítani. Ehelyett egyesek a régi elméleti tételt akarják ráhúzni az új feltételekre is.

Gyakran skolasztikus jelleget ölt az a vita, hogy mi a politikai gazdaságtan tárgya és hol húzódik a határ közte és az ágazati gazdaságtudományok között. Fejleszteni kell az elméletet is, az alkalmazott tudományágakat is. A politikai gazdaságtan nyújtson több elméleti, módszertani segítséget az ágazati gazdaságtanoknak. Az ágazati gazdaságtanok támaszkodjanak jobban a politikai gazdaságtanra. Az elmélet kérdéseit nem szabad megkerülni, helyesen kell őket megválaszolni, hogy a konkrétabb kérdésekben is helyes megoldások szülessenek. Minden egyes témát a tudományos általánosítás síkján is elemezni kell. Elkerülhetetlen és hasznos tehát, hogy nézeteltérések legyenek a tudományon belül is, az általánosítás nagyobb és kisebb igényével kutatók között. E nézeteltéréseket is pártos és tudományos módon kell megoldani.

Ha a világ képe ma olyan volna, mint 50 vagy 100 éve volt, akkor megelégedhetnénk a klasszikusok nézeteinek propagálásával. Ez sem könnyű dolog, ezt sem csináljuk elég jól és hatékonyan. Pedig a feladat ennél nagyobb. Választ kell adni a ma kérdéseire. A gazdasági gyakorlatban ezek a kérdések megoldódnak valamilyen módon, de nem mindig a legjobban, mert elméleti általánosításuk nem mindig történik meg és válik közkinccsé.

Egészen más a helyzet a politikai problémákkal. Ezeknek elméleti vetületeit közvetlenebbül a párt dolgozza ki. Gondoljunk csak a munkáshatalom megszilárdításának, a mezőgazdaság szocialista átszervezésének, a szocialista nemzeti egység megteremtésének politikai-elméleti kérdéseire. A közgazdasági elmélet fejlődése a politikai elmélet fejlődésétől hazánkban elmaradt. A közgazdasági elmélet ilyen lemaradása akkor, amikor a gazdasági építőmunka egyre jobban előtérbe kerül,

Digitized by Google

ideológiai életünk egyik ellentmondása. Megszüntetéséhez szükség van a tudomány művelői segítségére. E feladat annál is fontosabb, minthogy a jelenlegi fejlődési szakaszban növekszik a társadalomtudományok szerepe a dolgozók kommunista nevelésében.

A fentiekben a közgazdaságtudomány fejlődésének néhány, a közgazdász kommunista aktíván felvetett elvi kérdését érintettük. A lezajlott aktívaértekezlet fő eredménye, hogy hasznos és nyílt vitában boncolgatta a marxizmus eszmei offenzívájának követelményeit a közgazdaságtudományban. A beszámoló rávilágított, hogy még nem mindenki érti, miért szükségszerű a marxizmus módszertanának és elméletének következetes alkalmazása a közgazdasági munkában, s a polgári hatások és téveszmék leküzdése.

A közgazdászok között is akad, aki egy kissé saját felfedezéseként tárgyal bizonyos gazdasági problémákat, mintha a párt nem foglalkozna ezekkel, s mintha ezek zöme nem régebbi keletű lenne. Felmerül bizonyos elméleti nihilizmus, a mai elmélet demagóg lebecsülése, korábbi már leküzdött sematikus tételek bírálata ürügyén. Itt-ott találkozni lehet az állam és a párt gazdaságszervező szerepének fennsőbbséges lebecsülésével is. Mindez arra mutat, hogy a helyes álláspontot sokszor azokkal is vitázva kell érvényre juttatni, akik marxista igénnyel lépnek fel, de nem értik a marxizmus eszmei offenzívájának szükségességét és „kétfrontos" jellegét.

A kétfrontos harc az ideológiában a tudományosság egyik fő feltétele, a tudományos világnézet e kétfrontos harc alapja.

Arra a kérdésre, hogy mik a közgazdaságtudomány feladatai a jelenlegi időszakban, röviden így válaszolhatunk: tárja fel, tanulmányozza, kutassa és segítsen megoldani a szocializmus teljes felépítésének közgazdasági problémáit. Járuljon hozzá a szocialista építés tapasztalatainak általánosításával a szintetikus gazdasági problémák megoldásához. Keresse az éves és perspektivikus tervezési módszerek tökéletesítésének módozatait. Kutassa a gazdaságirányítás formáit és módszereit. Elemezze a műszaki fejlesztés meggyorsítását elősegítő és gátló tényezőket. Vizsgálja a munkaerőgazdálkodás problémáit. Tárja fel a korszerű üzemszervezés követelményeit az egyes termelési ágakban. Vegyen részt a nemzetközi gazdasági együttműködéssel, elsősorban a KGST-vel foglalkozó elemző munkában. Foglalkozzék a szocialista mezőgazdasági nagyüzemek megszilárdításának és irányításának útjaival.

A közgazdászok fontos feladata, a jelenkori tőkésgazdaság új jelenségeinek általánosítása és a kapitalizmus védelmezőinek marxista bírálata is.

Népgazdaságunk alapjában egészségesen fejlődik. De ezen az alapjában egészséges fejlődésen belül vannak bizonyos, jórészt régebbi gyökerű vagy a fejlődés következtében napirendre került problémák, amelyeknek megoldása elengedhetetlen. Ilyenek pl. az ipari gyártmányszerkezet korszerűsítésének, az exporttermelés növelésének, a műszaki fejlesztésnek, a beruházások üzembehelyezésének nem eléggé gyors és megalapozott volta, a mezőgazdaság problémái, a szállítási nehézségek, az energiamérleg, a munkaerőmérleg feszültségei, a készlethelyzet stb.

A közgazdászoknak feladata ezeknek a problémáknak a tanulmá-

Digitized by Google

nyozása és megoldásuk segítése. S ha eközben gazdaságirányítási rendszerünk bizonyos fogyatékosságaiba ütköznek, ettől sem szabad megijedniük. A gazdaságirányítási rendszer tökéletesítésére irányuló tudományos igényű munkát a párt igényli, ösztönzi és nem látja ebben a szocialista társadalmi rendszer iránti kételyek megnyilvánulását.

A szocialista gazdasági rendszernek vannak bizonyos nélkülözhetetlen jellemvonásai, amelyek minden szocialista ország népgazdaságában megtalálhatók és amelyek nélkül nincs szocializmus. Aki ezeket támadja, akár jobbról, akár balról, az a szocializmust támadja. Ilyenek például a termelőeszközök szocialista tulajdona, a termelőerők központilag, államilag szabályozott, tervszerű fejlesztése, az életszínvonal megalapozott, rendszeres emelése, a munka szerinti elosztás, az önálló elszámolás, a szocialista országok gazdasági együttműködése stb.

De ezeket a közö vonásokat, törvényeket minden országban a gazdaságfejlesztés irányainak eldöntése során az illető ország sajátos adottságai által behatárolt módon érvényesítik. Vannak ilyen sajátos mozzanatok a gazdaságfejlesztési célok megvalósítására szolgáló eszközökben is (ilyen eszközök: a tervek, a gazdasági jogszabályok, rendelkezések és utasítások, a gazdálkodás rendje, az irányítás intézményei és szervezete, a központosítás és az önállóság társításának foka, a pénzügyi és ármechanizmus, a vállalati és személyi anyagi ösztönzők stb.). Ezekből az egymáshoz szorosan kapcsolódó, egymást átható tényezőkből áll a tervgazdálkodás valamely országban működő rendszere. Ez az, amit a gazdaságvezetés mechanizmusának neveznek. Különböző szocialista országok tervgazdálkodási rendjének különbségei abból adódnak, hogy más kombinációban és hatókörrel alkalmazzák a tervcélok megvalósítására szolgáló említett eszközöket, a központi szabályozás különféle elemeit (pl. az utasítást és az ösztönzést). Az „eszközök" és a „célok" közötti határ sem merev, hiszen pl. a tervszámok kitűzését az előbbiek erősen befolyásolják.

Ha a közgazdászok kellő tudományos komolysággal és politikai felelősséggel bírálják a gazdaságirányítási rendszer bizonyos vonásait, ezzel nem a szocialista gazdasági berendezkedés alapvető elveit és intézményeit teszik kérdésessé, hanem azt a módot, ahogyan ezek az ország adott tervgazdálkodási rendjében megnyilvánulnak. Hogy mai gazdasági problémáink kiküszöbölése érdekében megalapozottan lehessen előre menni, valamilyen koncepcióval kell rendelkezni arról, hogy a népgazdaság szabályozásának tökéletesítésére tett (néha apró) lépéseknek milyen irányba kell vezetniük. A realitás talaján maradva kell hozzányúlni a fenti értelemben vett mai „mechanizmus" egészéhez is. A közgazdászok joga is, kötelessége is, hogy annak fejlesztésén munkálkodjanak.

Ha viszont valaki a „mechanizmus" egészének bírálata ürügyén a szocializmus alapvető strukturális elemeit támadja, akkor azt érdemben meg kell bírálni és le kell leplezni. Hogy mikor van erről szó, azt mindig a javaslatok konkrét, szakszerű tanulmányozása és beható mérlegelése dönti el.

A „mechanizmus" kutatása, és pl. a fejlődési ütemre közvetlenül ható tényezők, a termelésfejlesztés irányainak kutatása között minden

Digitized by Google

féle merev szembeállítás káros. Létjogosultsága lehet olyan nézetnek, hogy a közgazdaságtudomány a „mechanizmus" mellett foglalkozzék többet pl. a népgazdaság arányainak, a külkereskedelem strukturájának kérdéseivel, vagyis a „hogyan"-ról egy kissé csoportosítsa át erőit a „mit" kérdéseire. Továbbá, hogy az eddigieknél nagyobb figyelmet szenteljen az anyagi ösztönzésen túl olyan kérdéseknek, mint az irányítás szervezete, az optimális tervezés, stb.

Hogy a közgazdaságtudomány is hatékonyabban segítse a termelőerők fejlődését és az eszmei offenzívát, ahhoz szorosabbra kell fűznie kapcsolatát a gazdaságpolitikával és fokozott ideológiai igényességet kell tanusítania.

Kidolgozásra várnak a tudomány hatékonyabb állami és pártirányításának konkrét formái és módszerei. Fokozni kell a kutatások koncentráltságát és koordináltságát, tervszerűségét. Arra van szükség, hogy a közgazdászok és egyéb tudományágak képviselői jobban összefogjanak, hogy megtaláljuk a megfelelő formákat a gyakorlat, a kutatás és az oktatás területén működők eredményesebb együttműködéséhez. A közgazdasági kutatás hazai koordináltsága a nemzetközi koordináció elmélyítésének is feltétele.

Pártunk megbecsüli a közgazdaságtudományi munkát, művelői elé pedig azt a feladatot állítja, hogy fokozzák a tudományos előrehaladás ütemét és a marxizmus elméletét alkotó módon alkalmazva dolgozzák ki a szocializmus teljes felépítésének közgazdasági problémáit.

A kommunista filozófusok aktívaértekezletéről

Írta **LICK JÓZSEF**

A kommunista filozófusok tanácskozásának középpontjában a filozófiai tudományos munka állott, amely az utóbbi években reményt keltő fejlődésnek indult hazánkban is. A beszámoló, amelyet Wirth Ádám elvtárs, a Filozófiai Munkaközösség titkára tartott, kiemelte, hogy haladás történt szocialista fejlődésünk filozófiai általánosításában, intenzív munka kezdődött a marxista etika területén, konkrét szociológiai kutatások indulnak meg, megélénkült a természettudományok filozófiai problémái iránti érdeklődés stb.

A tudományos munka mindig kutatómunka, amely az új keresésére, új problémák kidolgozására irányul. Ebben a munkában elkerülhetetlenül kockázatot is kell vállalni. Az új kérdések csak hipotézisek felállítása, ezek ellenőrzése, viták, a tévedések korrigálása útján oldhatók meg. Nem mindegy azonban, hogy mennyire tudjuk lerövidíteni ezt az utat, mennyire tudjuk csökkenteni a tévedések és hibák lehetőségét. Ebből a szempontból döntő jelentősége van *a tudományos munka marxista elméleti és módszertani megalapozottságának*, amelynek vonatkozásában a beszámoló két hibás tendenciát bírált: a filozófiai *kuta-*

Digitized by Google

tás elvont, spekulatív jellegét és *a szűk empirizmust.* Ezt a bírálatot a hozzászólások is számos észrevétellel gazdagították és egészítették ki.

A filozófia, mint világnézeti tudomány, nem nélkülözheti az absztrakció magas fokát. A filozófiai általánosítás azonban csak akkor termékeny, ha valóban a konkrét valóság lényeges összefüggéseinek általánosítása, nem pedig absztrakt spekuláció terméke. Az elvont spekuláció azzal a veszéllyel jár, hogy a kutatómunka elszakad az élettől, öncélúvá és üressé, tudományos és gyakorlati szempontból egyaránt érdektelenné válik A filozófiai kutatásban természetesen szükség van a filozófiai kategóriák tartalmi gazdagítására, új kategóriák kidolgozására. Az ilyen irányú munkában azonban gyakran túlteng a deduktív módszer. Egyes filozófusok azt gondolják, hogy előbb a filozófiai kategóriák tartalmát kell kifejteni, és csak ezután kerülhet sor a valóság folyamatainak vizsgálatára. Ez helytelen kiindulópont. Az előzetes definíciók, amelyekre természetesen a téma jellegétől függően szükség van, csak a munkahipotézis szerepét tölthetik be. Az igazi tudományos munka csak akkor kezdődik, amikor az absztrakciónak ettől a szegényes és csupán kiindulópontul szolgáló tartalmától a valóság beható elemzésén alapuló, egyre konkrétabb és gazdagabb tartalmakhoz jutunk el. A beszámoló az egyes tanulmányokban tapasztalható spekulatív jelleg példájaként említette meg az elidegenedés problémáját.

Ismeretes, hogy tudományos tevékenysége kezdetén Marx az elidegenedés kategóriáját, mint a hegeli és feuerbachi filozófiából *kritikailag* átvett kategóriát már reális tartalommal, de még kissé elvont módon értelmezte. Későbbi tevékenysége során egyre gazdagította és konkretizálta e kategória tartalmát, s mint a kizsákmányoló, s különösen a kapitalista társadalomra jellemző jelenségcsoportot értelmezte. Mostanában azonban burzsoá filozófusok részéről olyan törekvés tapasztalható, hogy a fiatal Marxra hivatkozva, de Marx fiatalkori gondolatainak lényegét is eltorzítva, valami egyetemes emberi tartalmat tulajdonítsanak ennek a fogalomnak, s így mind a kapitalista, mind pedig a szocialista társadalomra érvényessé tegyék. Időnként a marxista irodalomban is kellő differenciáltság nélkül interpretálják az elidegenedés fogalmát, s ezzel elmossák a szocializmus és a kapitalizmus közötti különbségeket. Az elidegenedésnek a szocializmusban még meglevő bizonyos maradványait és megszűnésének folyamatát az elidegenedés sokrétű tartalmának differenciálásával, a marxizmus konkrét történelmi módszerével, a kapitalizmus és a szocializmus alapvető ellentétét kimutatva kell elemezni.

Az elvont spekulációra való hajlam sokszor a politika és a filozófia szembeállításával is párosul. Az aktíva felhívta a figyelmet erre a veszélyre, s hangsúlyozta, hogy az ilyen törekvést, mint nem marxista álláspontot feltétlenül el kell utasítanunk. A dogmatizmus vulgarizálta a politika és filozófia kapcsolatát, feloldotta a filozófiát a napi politikában, ez azonban nem lehet ok arra, hogy most ellentétes előjelű, de hasonlóképpen hamis felfogással cseréljék fel ezt.

A szűk empirizmus veszélye főként a konkrét szociológiai kutatásokban jelentkezik, amikor a szociológiai felméréseket és adatfelvételeket nem követi megfelelő általánosítás vagy amikor nem elegendő

Digitized by Google

elméleti megalapozottsággal, szűkkörű és sokszor érdektelen célkitűzéssel folytatják a felmérést. Az aktíván (találóan) az „anketománia" kifejezéssel jellemezték azt a tendenciát, amikor kellő előkészítés és megalapozás nélkül, véletlenszerűen összeállított kérdőíveket adnak ki, s a hozzánemértés következtében ugyancsak véletlenszerű adatok halmazához jutnak. Az empirizmus leküzdése ezen a területen elsősorban azt követeli meg, hogy a kutatók alaposan ismerjék és alkotóan alkalmazzák a történelmi materializmust, s ezen az alapon alkalmazzák a konkrét társadalmi kutatás korszerű módszereit, egyebek között a szociológiában szükséges és lehetséges matematikai módszereket.

•

A filozófiai munkában az elmélet és a gyakorlat egységének egyik fontos feltétele, amely a tanácskozáson hangot kapott, *a filozófia és a szaktudományok termékeny együttműködése.* A marxista filozófia — ismeretelméleti, módszertani, világnézeti alapja minden tudománynak, egyben maga is állandóan támaszkodik az új szaktudományos eredményekre, s elméletileg általánosítja azokat.

A tanácskozás megállapította, hogy az utóbbi években eredményesen fejlődött a filozófia és a szaktudományok szövetsége. Ez többek között azon is lemérhető, hogy a Magyar Filozófiai Szemlében egyre több olyan cikk jelenik meg, amely a természettudományok filozófiai problémáit tárgyalja.

Ez a fejlődés azonban meglehetősen egyenetlen. Elsősorban a filozófia és a fizika közötti együttműködés fejlődött. Mind több fizikus foglalkozik tudományága filozófiai kérdéseivel, és ma már filozófusaink között is szép számmal találhatók olyanok, akik jól ismerik a fizika új kérdéseit. A filozófusok és a fizikusok szövetsége azonban nem valami ellentmondásmentes egység. Az új kérdések megoldásában való együttműködés elképzelhetetlen viták nélkül (mint pl. a relativitáselmélet értékelése körüli vita). Sőt, általában azokon a területeken, ahol hiányoznak az ilyen viták, ott a szükséges együttműködés sincs meg.

A tanácskozáson csak utalásszerűen említették ugyan, de — úgy gondoljuk — ez semmit nem von le a probléma jelentőségéből, hogy különösen sok a teendő a biológia és a pszichológia szakembereivel való aktív együttműködésben. E két tudományág eredményei nélkül ma már lehetetlen korszerű színvonalon és valóban marxista módon oldani meg olyan központi filozófiai problémákat, amilyen pl. az anyag és a tudat viszonyának kérdése. Másrészt ezek a tudományok tárgyuknál fogva maguk is részt vesznek a filozófia fő kérdéseinek megválaszolásában, s így nem nélkülözhetik a filozófiát.

Az aktíva igen fontos kérdésre irányította a figyelmet akkor, amikor hangsúlyozta, hogy elmarad a követelményektől a filozófia és a társadalomtudományok (a jogtudomány, a történettudomány, a közgazdasági tudományok, a tudományos szocializmus, a statisztika stb.) közötti együttműködés. Az eredményes alkotómunkának lényeges feltétele, hogy ezen a helyzeten változtassunk és megjavítsuk e tudományágak kapcsolatait. Erre kell együttes erőfeszítéseket tenniük mind a filozófusoknak, mind pedig az egyes társadalomtudományos képvise-

Digitized by Google

lőknek. A filozófia és a társadalomtudományok szorosabb együttműködése egyaránt előfeltétele a történelmi materializmus egészséges fejlődésének és a társadalomtudományok filozófiai-metodológiai problémái helyes marxista megoldásának.

•

Az aktívaértekezlet részletesen megvizsgálta és világosan körvonalazta *az eszmei offenzíva konkrét feladatait a filozófiai munkában.*

a) A marxizmus eszmei offenzívájának a célja, hogy az emberek gondolkodásában uralkodóvá tegyük a marxista világnézetet. Ezért a filozófiai munkában is két, szorosan egymáshoz kapcsolódó, egymást kölcsönösen kiegészítő feladatot kell megoldani: marxista választ kell adni a társadalmi, a tudományos és a kulturális életben jelentkező világnézeti kérdésekre és bírálni kell a szellemi életünkben jelentkező antimarxista nézeteket. A marxizmus eszméi elsősorban azért hódítják meg az emberek gondolkodását, mert a marxizmus alkotó választ ad korunk problémáira. A marxizmus térhódítása azonban nem automatikusan megy végbe; számolni kell a polgári, kispolgári ideológia hatásával és ellenállásával is. Ezért a marxizmus térhódításának, a marxista világnézet általánossá tételének nélkülözhetetlen eleme a polgári nézetek kritikája. A kritikai munka fő területéül a filozófiában azokat a burzsoá irányzatokat jelölte meg az értekezlet, amelyek különböző áttételeken keresztül, részben a múlt maradványaiként, részben pedig a kapitalista országokkal való kulturális érintkezés következményeként, jelenleg nálunk is hatnak.

Ilyen irányzatok: az egzisztencializmus és a neopozitivizmus különböző válfajai, a neotomizmus, a modern polgári szociológiai elméletek. Különösen nagy hangsúllyal hívta fel a figyelmet a tanácskozás a nacionalista ideológia elleni harcra, amelynek nemcsak politikai, hanem általános világnézeti, ideológiai tartalma is van. A nacionalizmusnak nemcsak a durva és nyílt megnyilvánulásait kell leleplezni, hanem azok ellen a finomabb, árnyaltabb formái ellen is harcolni kell, amelyek gyakran többé-kevésbé haladó eszmékkel összefonódva jelentkeznek. Ilyen nacionalista elemek találhatók a „népi ideológiában" is, amely a felszabadulás előtt a magyar szellemi élet egyik jelentős eszmeáramlata volt, és amely elsősorban az akkori haladó értelmiségre hatott. Bár ez az ideológia megtört a szocializmus valóságán, illúzió volna, ha azt hinnénk, hogy már teljesen el is tűnt, vagy automatikusan fog eltűnni szellemi életünkből.

Nagyobb teret kell szentelni a „modern ipari társadalom" fogalmára épülő polgári szociológiai irányzatok bírálatának is. Ez az elmélet nemcsak a szűken vet szociológiában hat. Az irodalmi modernizmustól, a XX. század „egységes" művészeti stílusáról szóló nézettől kezdve a társadalmi viszonyoktól független „modern életforma" problémáján keresztül a technicizmus hirdetéséig sokféle területen és változatos formában található meg nálunk is az a szemlélet, amely — a tudományos és technikai forradalomra hivatkozva — egy közös, a kapitalista és szocialista társadalomra egyaránt érvényes, ezek ellentéteit elleplező modell alapján közelíti meg korunk társadalmi, ideológiai és kulturális problémáit.

Digitized by Google

Az eszmei offenzíva megköveteli, hogy határozott marxista bírálattal szálljunk szembe minden, szellemi életünkben jelentkező antimarxista nézettel. Ugyanakkor arra kell törekedniük a filozófusoknak, hogy ez a bírálat ne szakadjon el a szocialista társadalom és a tudományok fejlődése során felmerülő új problémák alkotó szellemű kidolgozásától. Minden kritika csak akkor éri igazán el célját, ha a marxista megoldás pozitív irányát is megmutatja. A polgári irányzatok bírálatát nem lehet elválasztani a marxista filozófia alkotó művelésétől, az új kérdések kidolgozásától, a marxizmus tételeinek konkrét alkalmazásától és továbbfejlesztésétől. Nem volna helyes az olyan munkamegosztás, hogy egyes filozófusok csak a polgári irányzatok bírálatán, mások pedig bizonyos kérdések pozitív megoldásán dolgoznak.

Az eszmei offenzíva minden területen, így a filozófiai munkában is megköveteli a kezdeményezést és a mozgékonyságot. A tanácskozáson joggal mutattak rá, hogy a filozófusok kritikai tevékenységének ma még van egy másodlagos jellege: főleg a felmerülő helytelen nézetekre reflektálnak. Természetesen ilyen kritikára is szükség van, de még fontosabb, hogy nagyobb kezdeményezőkészséget tanúsítva, a marxizmus pozícióiból új kérdéseket vessünk fel, és az ezekre adott marxista válaszok nyomják rá bélyegüket szellemi életünk vitáira.

b) A marxizmus eszmei offenzívája megköveteli, hogy szellemi életünk minden területén erősítsük a marxista világnézet győzelméért folyó harcot. Ez természetesen nem kizárólag a filozófusok feladata, de a marxista filozófusoknak különleges szerepük és felelősségük van abban, hogy a tudomány és a kultúra minden ágában megerősödjenek a marxista világnézet pozíciói. Ezt a felelősséget a tanácskozás is hangsúlyozta.

A filozófiai munkának az az egyik gyengesége — mutatott rá a beszámoló és a legtöbb felszólaló —, hogy túlságosan befelé fordul, s emiatt csak csekély hatást gyakorol szellemi közéletünk egészére. Pedig a kulturális élet minden területe tele van világnézeti problémákkal, az irodalom és a művészet ugyanúgy, mint a különböző tudományok. Hogyan lehet megváltoztatni ezt a nem kívánatos helyzetet, s növelni a marxista filozófiai munka hatását szellemi életünkben?

A filozófusok körében a mainál magasabb szintre kell emelni a maguk szűkebb szakterületén túllépő, szélesebb közéleti-szellemi érdeklődését. Ehhez természetesen a filozófusoknak elmélyülten kell tanulmányozniuk a tudomány és a kultúra különböző területein felmerülő problémákat, hogy ezeket alaposan ismerve, érdemben hozzá tudjanak járulni valamely terület filozófiai kérdéseinek megoldásához. A szakemberek sokszor bizalmatlanok a filozófussal szemben, s mintegy illetéktelen külső beavatkozást látnak abban, ha az hozzászól szakmájuk világnézeti kérdéseihez. Ezt a bizalmatlanságot sokszor jogtalan, szakmai sovinizmus, az elméleti igény hiánya táplálja, de hozzájárultak ehhez maguk a filozófusok is, amikor a múltban sokszor felszínesen szóltak hozzá tudományos és kulturális életünk világnézeti kérdéseihez.

Gyakran az is akadályozza a filozófia közéleti hatását, hogy feleslegesen bonyolult és nehézkes a filozófiai tárgyú írások stílusa, s

Digitized by Google

emiatt a bennük rejlő gondolatok nehezen hozzáférhetők a nem filozófus olvasó számára. Az aktíván teljes joggal merült fel, hogy olyan eleven filozófiai publicisztikára van szükség, amely a legszélesebb rétegek számára érthető és élvezetes olvasmány. Ez a filozófusok és a filozófiai munka egészséges fejlődése szempontjából is nélkülözhetetlen. Az értekezleten elhangzott az a helyes megállapítás, hogy csak az válhat igazán marxista filozófussá, aki elevenen érdeklődik a filozófiai publicisztika iránt, s akiben él a napi ideológiai harcokban való részvétel igénye. Ezt az igényt, amely a filozófusok nagy részében meg is van, bátorítani és ösztönözni kell, és ugyanakkor jobban biztosítani is kell annak a lehetőségét, hogy a gyakorlatban realizálódjék. Nagy szerepük lehet ebben a Magyar Filozófiai Szemlének és más filozófiai fórumoknak.

c) Az eszmei offenzíva azt követeli, hogy a világnézeti propaganda lehetőleg a legnagyobb tömegeket fogja át s az élet által felvetett problémákból kiindulva, ezekhez kapcsolódva, közérthető és élvezetes formában segítse az élő marxizmus megértését és elsajátítását. Több hozzászólás ebben a vonatkozásban egészítette ki a beszámolót.

A propagandamunka kérdéseivel foglalkozó hozzászólások mindenekelőtt az egyetemi és pártoktatás problémáit, a tudományos kutató és oktató munka összekapcsolását, valamint a szélesebb értelemben vett világnézeti nevelés (televízió, rádió, ismeretterjesztés) problémáit taglalták.

A filozófiai oktatás színvonala az utóbbi időben jelentősen javult. A különféle oktatási formák egyre nagyobb rétegeket fognak át, mind több és több színvonalas segédanyag jelenik meg. Az oktatásban egyre jobban megvalósul az a törekvés, hogy hasznosítsák a marxista filozófia legújabb eredményeit. Ez azonban sok nehézséggel is jár. Így pl. igen körültekintő munkát kíván az új eredmények felhasználása, mert ezek közül számos kérdés még a vita stádiumában van. A jegyzetekben és az előadásokban egyaránt meg kell találni a helyes arányokat a vitatott problémák ismertetése és az alapvető tanítások tematikus kifejtése között.

Mint általában az ideológiai harcban, az oktatómunkában is jellemző, hogy nem eléggé használják fel a külföldi marxista szerzők műveit. Sokszor nem a legjobb, legszínvonalasabb műveket fordítják magyarra, s értékes munkák nagy késéssel jelennek meg.

Ami a tudományos kutatás és a propagandamunka kapcsolatát illeti, a felszólalók megállapították, hogy az utóbbi évek sok tudományos eredménye (pl. a determinizmus kategóriájának kidolgozásában tett előrehaladás, a dialektikus logika kezdeti eredményei, a lenini anyagfogalom értelmezése körüli vita stb.) nagy segítséget adott az oktatásnak. Mégsem lehetünk megelégedve azzal a segítséggel, amelyet a filozófiai tudományos munka a propagandának nyújt, sem azzal, ahogy a tudományos eredményeket az oktatásban felhasználják. Ennek egyik oka a tudományos munkának az a gyengesége, amelyet a beszámoló is bírált: az elvont spekulatív jelleg, a gyakorlattal való szorosabb kapcsolat hiánya. Az oktatásban, a világnézeti propagandában sok olyan kérdés merül fel, amellyel a filozófiai tudományos munka még nem megfelelően vagy egyáltalán nem foglalkozik.

Digitized by Google

A filozófus-aktíva megállapította, hogy nagyobb gondot kell fordítani a szélesebb értelemben vett világnézeti propaganda olyan területeire is, mint az irodalom, a televízió, a rádió, amelyeknek a tömeghatása a legnagyobb. Kívánatos, hogy a marxista filozófusok aktívabban vegyenek részt ebben a munkában.

Ma már a személyi feltételei is megvannak annak, hogy még szorosabb összhangban legyen egymással a tudományos munka és az oktatás.

Marxista filozófusaink túlnyomó többsége valamilyen formában részt vesz a filozófia oktatásában és a világnézeti propagandában, azok is, akiknek elsődleges és fő feladatuk a tudományos kutatómunka. A filozófiai oktatók is egyre nagyobb mértékben veszik ki a részüket a tudományos kutatómunkából. Jellemző, hogy az egyetemi marxizmus—leninizmus tanszékeken 1956-ban alig volt tudományos fokozattal bíró oktató, jelenleg pedig közel 40 ilyen marxista oktató van, köztük sok filozófus is. Az oktató-nevelőmunka és a tudományos munka összekapcsolása bizonyos nehézségeket és feszültséget is okoz (egyes emberek túlterheltsége stb.), ezért a munka jobb megszervezésére, a feladatok arányosabb elosztására, ésszerű munkamegosztásra, a tanszéki kutatómunka átgondolt profilirozására van szükség.

•

A filozófiai munka további fejlődésének fontos feltétele *a filozófiai front eszmei egysége és szervezettsége.* Érthető, hogy az aktívaértekezlet nagy figyelmet szentelt ennek a fontos kérdésnek. Mindenekelőtt megállapította, hogy a legutóbbi, az 1960-as filozófus-aktíva óta megerősödött és fejlődött filozófiai frontunk eszmei egysége. Ennek a fejlődésnek az alapja az MSZMP politikája és a párt politikájával való egyetértés. A párt következetes kétfrontos harca kedvező légkört teremtett a marxista filozófia előtt álló és a párt által körvonalazott feladatok megvalósításához.

A filozófiai front eszmei egysége természetesen nem zárja ki a filozófusok közötti vitákat. Az aktíván szó volt arról, hogy az új kérdések vizsgálata gyakran különböző álláspontok jelentkezésével, nézetek vitájával jár együtt. Jelenleg a marxista filozófusok között vita folyik pl. a szociológia tárgyáról, a szociológia és a történelmi materializmus viszonyáról, a dialektikus és formális logikáról, a dialektika általános törvényeinek sajátos érvényesüléséről a szocializmus viszonyai között. A marxista filozófia fejlődésében természetesek és egészségesek az ilyen viták. Más dolog azonban a helytelen, antimarxista koncepciókat képviselő áramlatok jelentkezése. Semmilyen címen nem lehet elismerni olyan különálló eszmei áramlatoknak a létjogosultságát a „marxizmuson belül", amelyek elméletileg már régen megbírált és a gyakorlat által is megcáfolt antimarxista koncepciókat próbálnak beépíteni a marxizmusba. Így hiba lenne marxistának tekinteni pl. olyan irányzatot, amely mint külön „népi, nemzeti" irányzat a marxizmuson belül, megpróbálja összeegyeztetni a „népi ideológiát" a marxizmussal, vagy azt a törekvést, amely Lukács György ellentmondásos, revizionizmussal terhelt nézeteit tekinti a marxizmus utolsó szavának.

Digitized by Google

Ismeretes, hogy a filozófiai revizionizmus hazánkban mindenekelőtt Lukács György nézeteiben nyilvánult meg. Az ún. Lukács-kérdés ma sem általában ideológiai életünkben, sem pedig különösen a filozófiában nem központi probléma. Hogy most az aktívaértekezleten mégis felvetődött, annak az az oka, hogy az utóbbi időben egyesek — elvétve ugyan, de többé-kevésbé nyíltan — azt hangoztatták: Lukács Györgyöt elméletileg rehabilitálni kell, felül kell vizsgálni a nézeteiről mondott bírálatot. Az aktíva is leszögezte, hogy Lukács revizionista koncepciójának régebbi bírálata helyes volt. A marxista filozófusok ma is elutasítják Lukács György revizionista koncepcióját, ez azonban nem akadályozza meg őket abban, hogy elismerjék és felhasználják mindazt, ami életművében értékes és gazdagítja pl. a marxista esztétikát. Számolni kell azzal is, hogy a Lukács György munkásságában fellelhető marxista eredmények gyakran célpontjai jobboldali, a marxista esztétika alapjai ellen irányuló támadásoknak. Ezért minden esetben konkrétan és differenciáltan kell megítélnünk Lukácsnak és követőinek elméleti munkásságát, határozottan bírálva azt, ami helytelen, antimarxista, revizionista vagy dogmatikus benne, de értékelve és méltányolva azt, ami helyes.

A filozófia területén is aktuális a kétfrontos harc. Ahogyan a revizionizmus nem lehet ellenszere a dogmatizmusnak, úgy a revizionizmust sem lehet legyőzni a dogmatizmus felszámolása nélkül. A filozófiai dogmatizmus leküzdését elősegítette az SZKP XX. és XXII. kongresszusa, valamint az a marxista bírálat, amelyben az utóbbi években Sztálin filozófiai hibái részesültek elsősorban a szovjet filozófusok részéről. A filozófiai munka hazánkban is lényegében megszabadult a személyi kultusz és a dogmatizmus tehertételétől. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a dogmatizmusnak már nincsenek olyan maradványai, amelyek még mindig akadályozzák a marxista filozófiai munkát.

A dogmatizmus — elsősorban mint elméleti bátortalanság, az új jelenségek alkotó elemzésétől való tartózkodás, a közismert marxista tételek elvont ismételgetése, az elmélet és a gyakorlat kapcsolatának vulgáris felfogása, a pártosság elvének szubjektivista értelmezése — hosszú ideig keresztül-kasul átjárta filozófiai életünket, s nyomai még ma is fellelhetők. A megszokás, a kényelemszeretet konzerválja a dogmatizmus maradványait, s ezeket csak az igényességnek, a filozófiai munka elméleti és módszertani megalapozottságának növelésével lehet leküzdeni.

A dogmatizmus megnyilvánulásainak legfontosabb politikai forrása az SZKP XX. és XXII. kongresszusaival, az MSZMP marxista—leninista politikájával, a személyi kultusz következetes felszámolásával szektás, álforradalmi pozíciókból való szembenállás. Ilyen, szektás előjelű politikai oppozícióval párosuló dogmatikus tendencia időnként a filozófus oktatók körében is felüti a fejét.

A marxizmustól idegen dogmatizmust képviseli az a nemzetközi kommunista mozgalomban jelentkező szakadár, antileninista politikai támadás is, amely a két moszkvai értekezleten elfogadott közös lenini vonal ellen irányul. Ennek a káros politikai koncepciónak világnézeti

Digitized by Google

alapja a marxista filozófia sok tételének hamis értelmezése és helytelen alkalmazása.

Nem szabad azonban azt gondolni, hogy a dogmatizmus a filozófiában minden esetben összefonódik szektás politikai tendenciákkal. Kapcsolódhat ellentétes előjelű, jobboldali politikai nézetekhez, vagy jelentkezhet frakciós politikai platform nélkül is. Ezért a dogmatizmus elleni harcot széles értelemben, mint az alkotó munka felfrendítését, a marxizmus offenzív szellemének fokozását kell értelmeznünk.

A filozófiai front egységének biztosítása mellett az aktívaértekezlet nagy figyelmet szentelt a filozófiai munka nagyobb tervszerűségének és szervezettségének is. Az ezzel kapcsolatos kérdések tárgyalását két körülmény tette időszerűvé. Az egyik az, hogy a korszerű, tudományos munka a filozófiában is mindinkább szükségessé teszi a filozófusok szervezett és egybehangolt tevékenységét. Az individuális munka mellett egyre nagyobb szerephez jut a munkacsoportokban végzett tudományos tevékenység; ez pedig átgondolt koordinálást és szervezést igényel. A másik körülmény az, hogy a feladatokhoz képest elégtelenek a filozófiai fronton meglevő erők; ezért különösen fontos, hogy szervezetten, a legfontosabb problémák kidolgozására koncentrálva használjuk fel őket.

Az értekezleten sok hasznos észrevétel és javaslat hangzott el arról, hogy miként lehetne fokozni a munka tervszerűségét és szervezettségét. Természetesen az aktívának nem lehetett célja az összes felmerült probléma megoldása, hiszen a legtöbb esetben átgondolt szervezeti intézkedésekre is szükség van, s ezek még alapos vizsgálatot és előkészületet igényelnek. A vita eredménye tehát nem konkrét intézkedések kidolgozása, hanem a további fejlődés irányának tisztázása volt. A résztvevők egyetértettek abban, hogy a jelenlegi feltételek között is sok kihasználatlan lehetőség van még a tervszerűség és a szervezettség növelésére.

A vita legfontosabb tanulságai ebből a szempontból a következőkben foglalhatók össze:

1. Még hatékonyabbá kell tenni a filozófiai munka pártirányítását annak érdekében, hogy az szorosabban kapcsolódjon a párt előtt álló feladatokhoz. Különösen a filozófiai munka fő irányainak megjelölésében és a filozófiai front eszmei egységének biztosításában van szükség érdemi pártirányításra.

2. A filozófiai munka állami irányítását is meg kell javítani. Ezt a feladatot több állami szerv látja el, s közöttük nem mindig van meg a szükséges összhang. Gyakran tapasztalható felesleges túlszervezettség, vannak egymással párhuzamosan működő bizottságok, és sokszor tisztázatlan a nagyszámú bizottság hatásköre, kiforratlan a munkamódszer.

3. A munka tervszerűbbé tételének a kiindulópontjai a távlati tudományos terv filozófiai főfeladatai. Jelenlegi változatában azonban a terv túl általános, s nem annyira az alapvető feladatokat tükröző munkaprogram, mint inkább a helyzet regisztrálása. A MTA Filozófiai Bizottságának a feladata, hogy ellenőrizze és koordinálja a

Digitized by Google

tervben megjelölt munkát, s folyamatosan törekedjen a terv továbbfejlesztésére, tökéletesítésére.

4. A tudományos munkára alkalmas filozófiai káderekne sok intézmény közötti szétforgácsoltsága égetően szükségessé teszi, hogy a filozófiai fronton belül alakuljon ki olyan érdemi munkamegosztás, amely határozott kutatási profilt ad minden olyan tanszéknek és intézménynek, ahol filozófiai tudományos munkával foglalkoznak.

Ebből a vázlatos ismertetésből is látható, hogy a kommunista filozófusok aktívaértekezlete valóban a filozófiai munka legfontosabb problémáit tárgyalta meg. Filozófiai frontunknak alapjában véve egészséges fejlődése mellett a fő hiányosságokra, a továbbhaladást gátló tényezőkre is rámutatott. Remélhető, hogy a kommunista filozófusok tanácskozását az alkotó munka, a megvitatott feladatok eredményes megoldása követi.

Digitized by Google

NEMZETKÖZI SZEMLE

Vita a postgaulleizmusról

A Francia Közvéleménykutató Intézet rendszeresen felteszi a következő kérdést: „Elégedett, vagy elégedetlen Ön De Gaulle tábornokkal, a köztársaság elnökével?" Nem akarunk ezúttal kitérni az ilyen részleges burzsoá közvéleménykutatás módszereire, hitelességére és megbízhatóságára; érdemes azonban felfigyelni arra a folyamatra, amelyet még ez a hivatalos véleményértékelés is jelez.

1962. januárjában a megkérdezettek 65 százaléka jelentette ki, hogy elégedett a gaulleista rendszerrel. Ugyanannak az évnek a nyarán már csak 54 százalék tartozott az elégedettek közé. 1963. folyamán a népszerűség jelzőszáma tovább esett: az év elején 48 százalék körül mozgott, de az év végén már csupán 43 százalékot mutatott. (Ezen a számon belül is különbséget tettek a 9 százalék „igen elégedett" és a 34 százalék „többé-kevésbé elégedett" között.) A moszkvai atomcsend egyezményt követően külön is megkérdezték a franciák véleményét erről az egy kérdésről. Ekkor a válaszolóknak csupán 18 százaléka csatlakozott az elnöknek ahhoz az álláspontjához, amely visszautasította az aláírást, 70 százaléknak viszont az volt a véleménye, hogy Franciaországnak is kötelezettséget kellett volna vállalnia az atomkísérletek részleges beszüntetésére.

Nem érdektelen, ha néhány részletet kiragadunk a Közvéleménykutató Intézet vizsgálódásaiból. Ezek szerint Párizsban és környékén a legnépszerűtlenebb a személyi hatalom rendszere; itt a megkérdezetteknek mindössze 36 százaléka támogatta az elnököt. Vidéken valamivel jobb az arány De Gaulle-ra nézve. Mégis: a mezőgazdasági lakosság között és a háziasszonyok körében csökkent legnagyobb mértékben az elnök népszerűsége, jóllehet, az utóbbiak között még mindig 7 százalékkal az országos átlag felett van.

Ha eltekintünk is az ilyenkor mindig vitatható abszolút számok értékelésétől, az a folyamat, amelyet a válaszok kifejeznek, feltétlenül jellemző a francia helyzetre.

Ez megnyilvánult már az 1962 novemberében megtartott nemzetgyűlési választások során: növekedett az antigaulleista pártokra, mindenekelőtt a kommunistákra adott szavazatok száma, ha a reakciós választási rendszer meg is akadályozta, hogy a FKP elnyerje a 22 százalékos szavazatarányának megfelelő képviselői helyeket.

A gaullelizmus válsága

A Negyedik Köztársaság tiszavirág életű kormányai, elhúzódó gyarmati háborúi és akut belpolitikai válságai után a személyi hatalom rendszere az állandóság bizonyos illúzióját keltette. Ez segítette De Gaulle-t abban, hogy megszilárdítsa hatalmát, ez járult

Digitized by Google

hozzá, hogy az egymást követő népszavazásokon elnyerje a kispolgárság, a középrétegek, valamint a falusi és városi dolgozók egy részének szavazatait is. Ezt az illúziót azonban már régen kikezdte, s most végképp túlhaladja az idő. A gaulleizmust sorozatos megrázkódtatások érték, s szembetűnőek súlyos nehézségei.

1. Ezúttal csupán utalunk Franciaország külpolitikai elszigetelődésére, amely három síkon nyilvánul meg. Először is: Párizs politikáját éles szovjetellenesség jellemzi; távol tartja magát a kelet—nyugati tárgyalások fővonalától, s még annyira sem volt hajlandó megegyezni bizonyos kérdésekben, mint atlanti partnerei. Nem írta alá az atomcsend-egyezményt, lebecsüli a genfi 18-as leszerelési bizottságot, hátráltatja munkájában az ENSZ-t, amelyet csupán értéktelen vitafórumnak tekint. Másodszor: Franciaország összeütközésbe kerül szövetségeseivel is azzal, hogy ragaszkodik önálló atom-ütőerejének kiépítéséhez. Ez a nyugati belharc megmutatkozik az Atlanti Szövetségen és a Közös Piacon belül, a különböző gazdasági „háborúk" (tej-, csirke-, acél-, hajó-, repülőgép- stb. „háború") formájában, valamint Dél-Vietnamban, Kambodzsában és másutt, ahol Franciaország saját befolyását akarja erősíteni partnerei rovására. Új viták forrása a nyugati szövetségben az is, hogy Franciaország elismeri a Kínai Népköztársaságot. Ez önmagában véve helyes, a realitásoknak megfelelő lépés, ami viszont a De Gaulle kormány szándékait illeti, ezzel is az ázsiai francia térhódítást akarja elősegíteni. Harmadszor: a francia neokolonializmus fokozott behatolási kísérletei mindinkább növelik — Algériától a brazzavillei Kongóig — az érdekelt népek tiltakozását, ellenállását. Mindezek a tényezők együttvéve megnövelték a francia külpolitikai gondjait.

2. Franciaországban mindjobban növekszik a szociális feszültség. A személyi hatalom rendszere — amely igyekezett olyan látszatot kelteni, mintha döntőbíró volna az osztályok és pártok vitájában — hozzájárult a kizsákmányolás fokozásához, s egyértelműen a legnagyobb monopóliumok malmára hajtotta a vizet. A szociális feszültség következménye az a nagyarányú sztrájkmozgalom, amely az utóbbi hónapokban egész Franciaországon végigvonult.

3. Külön említést érdemelnek — bár természetesen a többi bajjal függnek össze — a francia atomhatalom kiépítésére vonatkozó tervek, amelyek a gaulleista politika tengelyébe kerültek. Az önálló atom-ütőerő, a „force de frappe" kiépítése mértéktelenül veszi igénybe a francia gazdasági lehetőségeket; ugyanakkor ellentétes azzal a folyamattal, amelyet a leszerelést követelő világ mutat. Ezért a békemozgalom hívei új meg új akciókat folytatnak Franciaországban, s tevékenyebbek, mint bármikor az elmúlt években.

4. Mély elégedetlenséget kelt a Franciaországban hagyományos jogok korlátozása és megnyirbálása, annál is inkább, mert a személyi hatalom rendszere nem adhat semmiféle biztató távlatot. (A Kennedy-merénylet után Franciaországban felvetődött: mi történne, ha hirtelen napirendre kerülne De Gaulle esetleges utódlása. Ha az elnök kénytelen lenne megválni hivatalától, akkor az alkotmány szerint ötven napra, az új válasz-

Digitized by Google

tások kiírásáig, a szenátus elnöke, jelenleg tehát a radikális párti Gaston Monnerville kerülne az állam élére. Köztudomású azonban hogy De Gaulle bojkottálja Monnerville-t, minthogy a szenátus elnöke az alkotmány megszegésével vádolta őt. Kevéssé valószínű, hogy kritikus helyzetben a gaulleisták beleegyeznének politikai ellenfelük hatalomra kerülésébe. Amikor az UNR („Unió az új köztársaságért", a gaulleista párt) nizzai kongresszusán néhány képviselő megkérdezte, hogy mi következne De Gaulle után, a párt főtitkára, Jacques Baumel ezt válaszolta: „Erre csak azt mondhatjuk: De Gaulle még itt van..."

A francia politikai életben azonban mégis forr ez a kérdés: mi jöhet De Gaulle után? Új politikai műszó is született: a „postgaulleizmus". S ez nem csak elméleti kérdés. 1965-ben ugyanis újjá kell választani a köztársasági elnököt, sőt, az is lehetséges, hogy De Gaulle előbbre hozza ennek időpontját. A személyi hatalom rendszerének ellenzéke — minthogy a parlament tehetetlenné vált a gaulleista rendszerben — ezt a választást tartja a következő legális lehetőségnek arra, hogy a személyi hatalom helyett helyreállítsa Franciaországban a parlamenti demokráciát. Az elnök eddig lekicsinyléssel nyilatkozott az ellenzék mozgósítási felhívásairól. Harmadik személyben, ahogyan magáról beszélni szokott, jelentette ki legutóbbi, huszadik országjárása során: „Charles De Gaulle, a Francia Köztársaság elnöke sohasem törődik azzal, hogy miként tálalják politikáját." Ezen az országjáráson azonban már nem voltak telt házak. Városok és falvak egész sora bojkottálta az elnököt, sőt — először az ilyen jellegű propaganda körutazások történetében — Lyon dolgozói sztrájkkal fogadták.

Mit takar a stabilizációs program?

Tekintsük át részletesebben azokat a *belső* nehézségeket, amelyek a gaulleizmust szorongatják. Ha az utca emberét megkérdezik a szociális feszültségről, tömören így válaszol: „Kibírhatatlan a drágulás!"

A termelés és a termelékenység az utóbbi években jelentősen megnövekedett Franciaországban. (1959 és 1963 között a nemzeti össztermelés 31 százalékkal nőtt.) A Közös Piac intézkedései következtében csökkentek a vámtarifák, s az lett volna a logikus, ha mindezek hatásaként árcsökkenés következett volna be. De ennek éppen az ellenkezője történt: a bérek vásárlóereje három év alatt általában 4—10 százalékkal, de egyes iparágakban (mindenekelőtt a textiliparban) 15 százalékkal csökkent. Bizonyos mértékben szépíti a helyzetet a keresetek számszerű összege, ehhez azonban a mértéktelen túlórázás is hozzájárul. A Közös Piac országai közül Franciaországban a leghosszabb a munkaidő; évenkint és dolgozónkint 2210 óraátlaggal.

A személyi hatalom rendszerének megteremtése előtt 1000 régi frankért (10 új frankért) a következőket lehetett vásárolni: 21 kenyeret, vagy 1200 gramm bifsztetket, vagy 22 üveg tejet, vagy 50 kiló burgonyát. Jelenleg ugyanennek az összegnek a vásárlóereje a következő: 16 kenyér, vagy 860 gramm bifsztek, vagy 15 üveg tej, vagy 27 kiló burgonya. A dolgozókat sújtó adók is jelentősen emelkedtek. A francia állam leg-

Digitized by Google

főbb bevételi forrása a közvetlenül fogyasztók által fizetett adó; ez teszi ki bevételeinek 69 százalékát. A francia dolgozó minden kiló kávéért 2,4, minden liter borért 0,29, minden liter benzinért 0,27 frank adót fizet. Ugyanakkor a monopóliumok hatalmas arányban megnövelték profitjukat. Négy év alatt egészében véve 85 százalékkal, az ötven legnagyobb francia trösztöt számítva több mint 100 százalékkal nőtt a profit. Folytatódott a tőkekoncentráció: a vállalatok 0,26 százalékában dolgozik jelenleg a munkások egyharmada, 1,6 százalékában a fele. A tőzsdei jegyzések szerint a nagy francia részvénytársaságok alaptőkéje négy év alatt 5050 milliárd régi frankról 11 171 milliárdra emelkedett, vagyis 121 százalékkal nőtt.

Ezek a számok már érthetőbbé teszik, mi az okuk a szinte állandósuló francia sztrájkoknak, s hogyan kerülhetett sor olyan nagyarányú mozgalmakra, mint a szénbányászok többhetes munkabeszüntetése, vagy a vasutasok rendszeres figyelmeztető sztrájkjai.

Ilyen körülmények között dolgozta ki a francia kormány az úgynevezett stabilizációs programot. Ezzel a sokat ígérő tervvel szerette volna elejét venni a belső feszültség további növekedésének. 1963. szeptember végén, a reklámlehetőségek látványos felvonultatásával, százezer üzletben kezdték meg a „stabil ár akciót". A látványos intézkedések közé tartozott az árak stabilizálása, de az augusztus 31-i, legmagasabb szinten. Néhány cikk árát csökkentették ugyan (pl. a népszerű Gauloise cigarettáét csomagonkint öt centimes-mal), de korábban valamennyit cigaretta árát felemelték 15—30 centimes-mal. Két centimes-mal csökkentették a benzin árát is, amely azonban 96 centimes-mal továbbra is a legmagasabb Európában. Fontosabb intézkedés volt kétségtelenül a házbérek rögzítése. Ezenkívül kétmilliárd frank hitelt is nyújtottak, hogy ez részben felszippantsa a fölösleges vásárlóerőt.

A stabilizációs program lényege azonban a munkabérek rögzítése volt. A francia kormány ugyanis azon az álláspontón van, hogy az infláció oka a lakosság túlzott fogyasztása, tehát a kulcskérdés: a „bérstop". A közalkalmazottaknál a kormány egyszerűen életbeléptette a bérrögzítést, s megtagadott minden béremelést. A magániparban ugyanezt közvetve igyekszik elérni; többek között vissza akarja fejleszteni a fogyasztási cikkeket gyártó kis- és középipart. (Erre különböző módjai vannak az államnak; pl. vámleszállítás, a behozatali kontingensek bővítése stb.) Arra számítanak, hogy a feltidézett munkanélküliség lehetővé teszi majd a bérek befagyasztását.

A stabilizációs program azonban néhány hét alatt kudarcot vallott. Az árak rögzítése nem bizonyult tartósnak. A Perspectives című francia gazdasági folyóirat idézett például egy nagykereskedőt, aki kijelentette: „Ha rögzítik az árakat, megváltoztathatjuk a minőséget, a méreteket, a súlyt és a szállítási feltételeket. Annyi ellenőr nem fér el a raktáramban, amennyire szükség volna ahhoz, hogy hétezer árucikkemet állandóan ellenőrizzék." Ezért a „stabil árak" bemutatkozó negyedévében az élelmiszerek drágulása például általában 6,5 százalékos volt. De a kormány ígéreteiben sem tartott sokáig a stabilizációs szint, mert bejelentették, hogy 18 száza-

Digitized by Google

lékkal felemelik az állami kórházi ápolás költségét, s más szolgáltatások drágulásával is számolni lehet.

Amikor Pompidou miniszterelnök a stabilizációs feladatokról szólt, úgy beszélt a drágulásról, mint az egyébként ragyogó francia gazdaság egyetlen sötét pontjáról. Az ellenzék már a program megjelenésekor többé-kevésbé egyöntetűen megállapította: a stabilizációs elképzelések kudarcra vannak ítélve, mert nem nyúlnak a gyökerekhez. A kormány ugyanis kizárta a létfenntartási költségek megszilárdításának két legbiztosabb eszközét: az improduktív költségeknek, mindenekelőtt a nagyszabású katonai kiadásoknak és a nagytőke szuperprofitjának a korlátozását, illetve valóban radikális csökkentését. A gaulleizmus — amint erre a kormányhoz közelálló lapok céloztak — presztizsmentő programnak tartotta a stabilizációs programot, ennek sikertelensége azonban újabb sebeket ejtett a személyi hatalom rendszerének tekintélyén.

A költséges atomerő

A stabilizációs program részeként tervbe vették a hadkötelezettségi idő leszállítását és a hadsereg bizonyos mértékű létszámcsökkentését (65—80 ezer katonáról lehet szó). A katonai költségvetés azonban mégis nő, mert milliárdok kellenek a francia önálló atom-ütőerő kiépítésére. A nukleáris fegyverkezés költségei nemcsak a hadügyminisztérium kiadásai között szerepelnek, hanem a miniszterelnökség, a közmunkaügyi minisztérium és az atomenergia bizottság rovataiban is, s így összeadva megközelítik az évi 20 milliárd frankot.

Miért folytatja a gaulleista rendszer ezt a költséges és egyben veszélyes játszmát? A katonai szakértők véleménye szerint a francia önálló atom-ütőerő stratégiailag csaknem értéktelen. Az Express című párizsi hetilap egy katonai parancsnok szavait idézi, amelyek szerint komoly összecsapás esetén a francia ütőerő lehetősége csak annyi, mint a halál beállta előtti görcsös rángás. Ha minden az elképzelés szerint megvalósul, akkor a számítások szerint Franciaország 1970-ben éri el az Egyesült Államok jelenlegi nukleáris kapacitásának 2 százalékát. Ebben az atomerőben lennének ugyan atom- és hidrogénfegyverek, de rakéták helyett csak a viszonylag kis hatósugarú Mirage—IV. repülőgépeken alapul majd, s a tervezett atom tengeralattjárókat is legfeljebb az 1970-es években kaphatja majd meg a francia hadsereg. Önálló riasztó és elhárító hálózata sem lesz a francia nukleáris erőnek, ebben a tekintetben a meglevő atlanti erőkre épül."

Mi a célja akkor a francia vezetésnek az önálló atomerő megteremtésével? Messmer hadügyminiszter szerint: „De Gaulle felismerte, hogy a nemzetek két kategóriára oszlanak. Az egyiknek van atomfegyvere, a másiknak nincs. Csak az első kategória képes arra, hogy megmentse szabadságát és életét — a másik jobbágyságra és csatlósságra van kárhoztatva." Couve de Murville külügyminiszter így bizonygatta az önálló francia atomerő szükségességét: „A legfőbb tényező az, hogy az atomütőerő megnyitja számunkra az utat a szószékre, aminthogy Angliának is megnyitotta. Részünk lehet az atomstratégia kidolgozásá-

Digitized by Google

ban, a legfőbb döntések meghozatalában. Ez az, amire törekszünk, és ezt más módon nem érhetjük el." Ezért használják anynyiszor a francia atomerő említésekor a „politikai bomba" vagy a „presztizsbomba" kifejezést. A gaulleista politika tehát abba a furcsa ellentmondásba keveredik, hogy mindenáron szükségesnek tartja a mérhetetlen költségekkel járó önálló atomerő felépítését, de gondolatainak mélyén tulajdonképpen számol a békés egymás mellett élés realitásával, s tisztában van azzal, hogy a két szupernagyhatalom, a Szovjetunió és az Egyesült Államok párbeszéde a jövőben is alapvető fontosságú lesz. Az ütőerő révén azonban nagyobb pozíciót akar szerezni magának a NATO vezetésében, s más politikai manőverekre is fel szeretné használni ezt. (Például a Párizs—Bonn tengely többek között azért is vonzza a nyugatnémet militaristákat, mert Franciaország segítségével közelebb kerülhetnek a nukleáris fegyverkezéshez.)

A személyi hatalom rendszerének ez az atompolitikája nagy ösztönzést ad a békeharcosoknak arra, hogy bírálják az ütőerő tervét és fellépjenek ellene. „A bel- és külföldi kritikák és tiltakozások nem zavarják meg atompolitikánkat" — mondotta Messmer hadügyminiszter. Mégsem lehetett azonban meg nem történtté tenni azt a békehetet, amelyet 1963. novemberében, az első világháborút befejező fegyverszünet negyvenötödik évfordulóján rendeztek meg. A francia békemozgalom, amely a vietnami szennyes háború és az algériai gyarmati háború elleni harcban edződött meg és nőtt fel, s amelynek ezek az akciók tapasztalatot és önbizalmat adtak, ezúttal minden eddiginél szélesebb mozgalmat indított a gaulleista atompolitika ellen. A nemzetközi és a belső helyzet igen kedvező erre, hiszen olyan követelések elfogadására akarják rábírni a francia kormányt, amelyeket az Egyesült Államok, Anglia, sőt Nyugat-Németország kormánya is már kénytelen volt a magáévá tenni.

Hogyan jellemezhetnénk a gaulleizmust? Henri Claude találóan jegyzi meg tanulmányában, hogy „a gaulleizmus gazdasági alapja nem az egész francia kapitalizmus, hanem annak csupán legmodernebb és leginkább kozmopolita része, egy olyan szektor, amely a gazdasági téren jelenleg újból erőre kapott kapitalizmus élcsapatát alkotja". A gaulleista rendszer ilymódon a nagytőke diktatúrájának sajátos formája, amely nem fasizmus ugyan, de amely szakított a hagyományos burzsoá demokráciával. Két új értelemben jelenti a nagyburzsoázia uralmának gyakorlását és fenntartását: 1. A parlament szerepének visszaszorítása és az országnak szinte közvetlenül a finánctőke által való kormányzása a francia nagytőke alapvető igénye volt. 2. A személyi hatalom rendszere eszköz volt arra, hogy leküzdjék az algériai háború által a különböző burzsoá körökben is okozott belső válságot. Kifejezésre jutott ebben a francia burzsoáziának a saját proletariátusával szembeni gyengesége is.

Az elmondottakból következik, hogy a személyi hatalom rendszere csak annyiban jelenti egy személy hatalmát, amennyiben ez bizonyos osztályérdekeket fejez ki, azoknak képviselője. Természetesen a francia nagytőke kihasználta De Gaulle egyéniségét, bizonyos rétegekre ható személyi vonzóerejét. (Jellemző apróság, hogy ami-

Digitized by Google

kor a nagy bányász-sztrájk kérdésében a francia kormánynak vissza kellett vonulnia, akkor De Gaulle tüntetően távoltartotta magát ettől a népszerűtlen alkudozástól, és miniszterelnökét, minisztereit küldte az élvonalba.) De Gaulle egyénisége azonban bizonyos értelemben tehertétele is a mögötte álló nagytőkés érdekeltségek számára, különösen, amikor felvetődik az, hogy az elnök esetleges távozása után hogyan lehet új alapokra helyezni a gaulleista rendszert. 1959-ben Chalandon, az UNR akkori főtitkára, még így nyilatkozott: „A tábornokot szolgáljuk anélkül, hogy ő közvetlenül irányítana bennünket. A tábornok rendelkezik velünk, de mi nem rendelkezünk vele." Egy későbbi kijelentése: „Egy kicsit úgy vagyunk De Gaulle tábornokkal, mint a titkos ügynökök, akik teljes engedelmességgel tartoznak katonai parancsnokuknak, de ez a katonai parancsnok habozás nélkül megtagadja őket, mihelyt rosszul mennek a dolgok." Az 1963 végén tartott nizzai kongresszuson Pompidou miniszterelnök viszont így nyilatkozott: „A hatalom kérdése hosszú ideig nem időszerű, mert De Gaulle 1965-ben újra jelölteti magát az elnöki tisztségre, és megválasztása biztosítva van (sic!). De Gaulle után pedig természetes örököseire, az UNR-re száll a hatalom."

A gaulleista párt tehát arra törekszik, hogy ő legyen De Gaulle utódja, és mint párt a jövőben is fennmaradjon. Az UNR-nek — a többi politikai párttól eltérően — nincsenek területi szervezetei, kongresszusán sem küldöttek vettek részt, hanem a De Gaulle mögött álló politikusok és a kormány tagjai találkoztak ott. Hagyományos értelemben vett programja sincs a pártnak; feladatát a „degaullei akarat" megvalósításában látja. A párton belül vannak különféle csoportosulások: az úgynevezett „baloldali" gaulleisták, a függetlenek, a szélsőségesek, s mindezeket főként az elnök személyének követése fűzi össze. A gaulleista kongresszuson igen élesen vetődött fel a távlatok kérdése. Többen hangoztatták, hogy nem akarnak olyan, a „poujadeizmus"-hoz hasonló átmeneti politikai mozgalom lenni, amely csak eszköz egy ember vagy egy csoport kezében a választások alkalmára. A belső viták főként akörül folytak: legyen-e De Gaulle mellett olyan alelnök, akit ő nem mondathat le tetszése szerint, mint a miniszterelnököt. Esélyes jelöltek is szóba kerültek, így Chaban Delmas, bordeaux-i polgármester, a nemzetgyűlés elnöke, Pompidou miniszterelnök, Frey belügyminiszter, Debré volt miniszterelnök. Az elnök azonban kedvezőtlenül nyilatkozott minden ilyen tervről. (Párizsban a megfigyelők nem tartották véletlennek, hogy több alkalommal terjedtek el szinte szándékosnak látszó híresztelések, amelyek szerint De Gaulle élete veszélyben forog, pl., hogy a Kennedy temetésén való részvételkor merénylet készül ellene. Olyan vélemény alakult ki, hogy ez a De Gaulle-ra gyakorolt nyomás egyik formája: válassza ki utódját, törvényesítse az UNR valamiféle jogfolytonosságát.)

A gaulleista propaganda — és úgy látszik, hogy De Gaulle személyes véleménye és a gaulleizmus között nem teljes ebben az egyetértés — igyekszik a közvélemény előtt új arcot adni az UNR-nek. „Az elnök szolgái" helyett a „modern párt"-ot, a „szociális párt"-ot hirdetik új jelszóként. Az

Digitized by Google

is előfordult például egyszer, hogy az UNR-képviselők egy része látványosan hozzájárult egy kormányjavaslat leszavazásához, mert túl alacsonynak találták a szociális építkezések céljaira előirányzott összegeket. Természetesen mindez csupán „vihar egy pohár vízben" volt. A javaslatot végül is több-kevesebb módosítással elfogadták. Inkább a jelenség volt érdekes: az UNR első önálló szárnypróbálgatásait mutatta.

Monsieur X és a közös program

A személyi hatalom rendszerének belső nehézségei új helyzetet teremtettek tehát Franciaországban. Ezt az jellemzi, hogy a tömegek aktivitása és elégedetlensége mellett már minden jelentős párt (az UNR-en kívül) szembefordul az elnöki kormányzással. Különösen a szenátusban mutatkozik ez meg szembetűnően, ahol a gaulleista szenátorok kisebbségben vannak, s a kommunista, szocialista, radikális, független és MRP-szenátorok szavazataival már nem egyszer leszavazták a kormányt, ha ennek nem is lehetett messzemenő következménye.

Az Il Punto című olasz lap ezt írja: „A gaulleista rendszer napról napra választ elé állítja az embereket: az atomerőtől a bérkövetelésekig, a reformok hiányáig, a nemzetvédelmi kiadásoknak feláldozott iskolaügyig, a technokrata uralomig." Ebben a napról napra megismétlődő választásban kétségtelenül meggyengült a személyi hatalom rendszere, s első ízben alakult ki egy demokratikus egységfront létrehozásának reális lehetősége. Azokat az elveket, amelyeket a Francia Kommunista Párt XV. kongresszusa 1959-ben meghirdetett, a személyi hatalom rendszerének bírálatát ma már többé kevésbé a többi ellenzéki párt is hangoztatja.

A legnagyobb változás a szocialisták politikájában ment végbe. Guy Mollet, a szocialista párt főtitkára, a személyi hatalom kezdeti időszakában még a „demokrácia megújhodásá"-nak tüntette fel a gaulleizmust. 1959. május elsején, toulouse-i beszédében kijelentette: „A belső fasizmus veszélye nem jelentős mindaddig, amíg De Gaulle tábornok él." Ugyanez a Guy Mollet 1963. decemberében élesen bírálta a gaulleizmust és lehetségesnek tartotta az akcióegységet a kommunistákkal, a személyi hatalom rendszerének megbuktatása céljából. „Amikor a köztársaság biztonsága veszélyben van, nem kérjük a szomszéd névjegyét. Ha De Gaulle esetleges utódja erőszakkal akarná fenntartani uralmát, akkor erőszakkal válaszolunk." A főtitkár szavai azt a változást tükrözik, amely a szocialisták vezetőinek felfogásában végbement. Maga Guy Mollet így magyarázta álláspontjának ezt a változását: „Panaszkodhatnék, hogy félrevezettek, de erre nem vagyok hajlandó. A megcsalt férj csak akkor megvetésre méltó, ha belenyugszik a csalásba..." Ezek a megnyilatkozások kétségtelenül fejlődést jelentenek a szocialista párt 54. kongresszusa óta, amelyet Issy—les—Moulineaux-ban tartottak meg 1963 júniusában. Akkor már kisebbségben maradtak a leghirhedtebb antikommunisták; a párt lehetőnek tartotta a kommunistákkal együtt folytatandó közös akciókat — igaz csak elszigeteltten, s nem helyeselte az akcióegyezmény megkötését. A szocialistákat azóta vezetőiknek a Szovjetunió Kommunista Pártjával folytatott moszkvai tárgyalásai

Digitized by Google

meggyőzhették arról, mennyire hibás külpolitikát folytat a gaulleista rendszer, az időnkénti közös akciók sikerei pedig megmutathatták nekik, mit jelent a belső összefogás. A vezetésben azonban még mindig következetelenül jut kifejezésre a szocialista tömegeknek az egység megteremtésére irányuló követelése.

Az egységóhajt természetesen örömmel üdvözlik kezdeményezői, a kommunisták. Waldeck-Rochet, az FKP főtitkárhelyettese azt mondotta: „Az egység erősödésével jó kilátásai vannak a demokrácia helyreállításáért folytatott harcnak, amelyet derülátóan ítélhetünk meg." Ami korábban szinte elképzelhetetlen volt — megkezdődtek a rendszeres tanácskozások az ellenzéki erők között. A Francia Szocialista Párt kollokviumra hívta össze a hozzá közelálló szervezeteket, politikusokat, hogy első lépésként megteremtsék a „szocialista baloldal" egységét. Ez egyben kezdeti lépés affelé is, hogy a Francia Szocialista Párt (SFIO) és az Egyesült Szocialista Párt (PSU) ismét egyesüljön. A szocialisták hasonló kollokviumokat terveznek, a kommunistákkal való együttműködés megtárgyalására is. Ilyen jellegű viták a radikális párton belül is folynak.

A személyi hatalom rendszere ellen küzdő ellenzék összefogása előtt azonban komoly akadályok tornyosulnak. Egyelőre még mindig csak *lehetőségekről* beszélhetünk. A polgári ellenzék egy része ugyanis szinte gaulleista módszerekkel szeretne megvívni az elnökkel, s jóllehet, adott esetben szívesen venné a kommunista szavazók támogatását, azt szeretné elérni, hogy a Francia Kommunista Párt csak az egységfronton *kívülről* támogassa őket. Először az Express című hetilap hasábjain, majd másutt is felvetődött egy titokzatos, szinte misztikus X úr (Monsieur X) személye, aki jelöltetni akarja magát a következő elnökválasztáson. A legtöbben Marseille szocialista polgármesterét, Gaston Defferre-t sejtették mögötte, s ő be is jelentette, hogy pártja hozzájárulásával hajlandó vállalni a jelöltséget. A polgári ellenzék különböző oldalairól sürgetik, hogy történjék végleges megállapodás, személyesítsék meg a titokzatos Monsieur X-et, hogy azután megkezdhessék az elnökválasztási propagandát. Egyben kész helyzet elé akarják állítani a valóban baloldali erőket: vagy feltétel nélkül elfogadják az ellenjelöltet, vagy tartózkodnak, s ezzel az ellenzék sorai szétforgácsolódnak. A polgári ellenzéknek és a szocialista jobboldalnak ez a taktikázása alapjaiban akadályozza a valóban hatékony demokratikus összefogást.

A Francia Kommunista Párt ezért hangsúlyozta nagyon határozottan, hogy nem az elnökjelölt személye a kiindulópont, hanem a közös program kidolgozása. A realitásokat szem előtt tartva az FKP kijelentette, hogy egymagában egyetlen párt sem biztosíthatja Franciaország jövőjét, tehát valamennyi demokratikus pártra nagy felelősség hárul. Ha a tömegek úgy látnák, hogy nem lehet létrehozni a demokratikus egységet, akkor ez a tehetetlenség és a csüggedés érzését keltené bennük. A bizalom és a harci elszántság légkörét éppen az együttműködés és a közös akciók teremthetik meg. A fő kérdés nem az, hogy *ki* következik De Gaulle után, hanem az, hogy *mi* következik utána. Ha az ellenzéki pártok megállapodnak

Digitized by Google

abban, hogy a személyi hatalom rendszerét egy igazán demokratikus rendszer váltja fel, akkor nem lesz nehéz megállapodni abban a személyben is, aki jól tudja képviselni ezt a programot. A kommunisták azt javasolják, hogy az egységprogramnak legyen része a demokratikus jogok visszaállítása, az arányos népképviselet alkalmazása, a parlamentnek felelős kormány választása, az alapvető iparágak államosítása, az oktatás demokratikus reformja, a szociális problémák rendezése, a dolgozó parasztság segítése, s természetesen a békés egymás mellett élésre irányuló külpolitika. Az ilyen program valóban hatékony demokratikus alternatíva volna a gaulleizmussal, a személyi hatalom rendszerével szemben. A Francia Kommunista Párt következő, XVII. kongresszusa, amelyet 1964. tavaszára hívtak össze Lille-be, minden bizonnyal még kézzelfoghatóbban, még konkrétabban tárja majd a nép elé ezt a programot.

Az UNR nizzai kongresszusán a főtitkár, áttekintve a nemzetközi viszonyokat és az Atlanti Szövetség országainak élén beállt személyi és egyéb változásokat, így foglalta össze a helyzetet: „A Nyugatnak most már csak egy nagy kapitánya maradt: De Gaulle tábornok." A megmozdíthatatlannak látszó gaulleista rendszer azonban válságban van, és Franciaországban bíztató kilátások nyíltak a demokrácia helyreállítására. Most elsősorban attól függ minden, mennyire lesz képes az ellenzék arra, hogy a gaulleizmus átmentési kísérleteivel szemben hatékony és egységes demokratikus programot adjon a francia népnek.

Réti Ervin

Digitized by Google

TÁJÉKOZÓDÁS

SZOCIALISTA REALIZMUS ÉS KORSZERŰSÉG

VITA A SZOVJETUNIÓBAN

A realizmusról folyó vita a Szovjetunióban számos problémát érint és napjainkban továbbgyűrűzik. A szocialista társadalmunknak megfelelő korszerű, szocialista realista művészet s az azon alapuló művészet-elmélet sürgető igénnyel veti fel — többek közt — a mai nyugati művészeti irányzatok megítélésének kérdését is. Ennek az igénynek tesznek eleget azok a szovjet esztéták, akik a sokszor terméketlen elvontságok síkján folyó stílusvitát a konkrét művészi gyakorlat elemzése felé fordítva, egyetlen jelenség, a drámában jelentkező „feltételesség" kapcsán vetik fel a modernség kérdését, megteremtve ezzel a problémák megoldásának a feltételeit is. Mert — mint a vitában Mann hangsúlyozza, s a vita menete is bizonyítja — lehetetlenség pusztán elvont esztétikai elvek alapján, a művészi gyakorlat tapasztalatainak elemzése nélkül megítélni valamely művészi törekvés helyességét, korszerűségét. Az említett vitacikkek — N. V. Vidinejev: A feltételességről a művészetben (Voproszi Filoszofii 1963/10), Ju. Borev: Modernizmus, ember, értelem (Voproszi Literaturi 1963/3), Ju. Mann: A művészi feltételesség — és az idő (Novij Mir 1963/1), A. V. Makedonov: Az ideál realitása és a művészet realizmusa (Voproszi filoszofii 1963/11) stb. — a modern drámában jelentkező feltételesség elemzéséből indulnak ki, vitájuk azonban bizonyos vonatkozásokban a művészetek más lényeges problémáit is érinti.

Mit is jelent tulajdonképpen a „művészi feltételesség"? A valóságnak olyan művészi absztrakcióját, (az absztrakció szót a művészi általánosítás értelmében használva, s nem az absztrakt művészet értelmében), amelyben az események tényleges menete, időrendje felbomlik, és a művészi fantázia teremtő akaratának rendelődik alá, amely sajátos mondanivalójának kifejezésére az időbeliségnek, az események belső logikájának új rendjét alkotja meg. (Minthogy tudtunkkal a magyar szakirodalomban még nem fordult elő ez a kifejezés, az orosz kifejezés szó szerinti megfelelőjével fordítottuk.)

Nézzük most a különböző álláspontokat a „feltételesség" megítélésében. Az első álláspont képviselője Mann (sokban az övéhez hasonló nézeteket vall Borev is) korunk irodalmában — a nyugati irodalomban és a szovjet irodalomban is — két tendenciát különböztet meg. Az egyik, amelynek nagy értékeit és lehetőségeit éppúgy elismeri, mint a másikét, a hagyományos realista dráma, amely megőrzi az események eredeti időrendjét és annak egységét. Ezekben a művekben a szerző félrevonul, s minden erővel fenntartja a cselekmény természetességének az illúzióját. Az ilyen realista drámát a lélektanilag sokoldalúan kidolgozott, klasszikus típusok, a jellemek önfejlődése elvének tiszteletben tartása, a mai szovjet irodalomban pedig — ahogy Mann írja — „a megfigyelések korlátozott tere jellemzi: az, hogy a cselekmény nem megy túl egy család keretein, egy lakás falain".

A vitázók egyetértenek abban,

Digitized by Google

hogy a hagyományos realizmus ma is elevenen él, s jövőjét kiváló alkotások igazolják.

A másik irányzat „a feltételes" stílus, amelynek sajátosságait Mann Anouilh, Brecht, Pavel Kohout, Arbuzov, Szimonov s más — nálunk — kevésbé ismert szovjet szerzők, J. Borev pedig Dürrenmatt, Kafka, Ionesco, Camus, Brecht és Majakovszkij művei alapján írja le. A vitázók figyelme ezúttal ennek az új jelenségnek az elemzése felé fordul. Mann szerint ezt a művészeti törekvést a cselekményvitelnek az események belső logikáját, a művészi gondolatot jobban érvényre juttató, az eredeti időrendet felforgató, gyakran retrospektív módszere jellemzi. Ezekben a művekben a szerző nem vonul félre, hanem a kórus, a narrátor vagy éppen a szereplőknek a szavaival maga is kommentálja az eseményeket, s ezzel szándékosan megsérti a dráma valószerűségének látszatát (ezt nevezi Brecht „elidegenítésnek"). A „feltételes" stílusban írt drámákban a szerző a művészi gondolat kifejtése érdekében az ellentétes síkokat — a mait és tegnapit, a jelenkorit és történelmit, „az individuálisat és elidegenítettet" — ütközteti össze, s ezzel gyakran a reális és fantasztikus elemek sajátosan groteszk keverékét teremti meg. Az alakok sokoldalú lélektani jellemzése helyett csupán már ismert típusok egy-egy vonását emeli ki, nem egyszer megsértve a jellemek önfejlődésének elvét. A történelmi meghatározottság gyakran formálissá válik, valami „absztrakt emberi elv" érdekében, s az író (Dürrenmatt, Ionesco) szimbólumokkal, sajátos drámai effektusokkal (zenei hatások stb.) is él.

Mann és Borev egyetértenek abban, hogy helytelen volna csupán divatot látni ezekben a törekvésekben — bár természetesen bizonyos esetekben ez is van benne. Maga Mann például éles kritikával mutat rá azokra a formális megoldásokra, amelyek fiatal szovjet drámaírók munkásságában tapasztalhatók. A film és a TV nyilvánvaló hatásán kívül azonban valami szükségszerűség is kifejeződik ezekben a művészi formákban: a fokozott művészi általánosításra és — természetesen a legellentétesebb világnézeti tartalmakkal — az átfogó szintézisre való törekvés.

A különböző műfajok egymásra hatása és korunkban tapasztalható átalakulása szempontjából fontosnak kell még tartanunk Mannak azt az észrevételét is, hogy bár a feltételesség a legszembetűnőbben a drámában jelentkezik, ez nem jelenti azt, hogy más műfajokban nincs ilyen törekvés. „A drámával kapcsolatban — írja Mann — mi sohasem arról beszélünk, ami elválasztja a drámát a többi műfajtól, hanem arról, ami egyesíti vele. Egyszerűen arról van szó, hogy a drámában a feltételesség, s főképp a retrospektív cselekmény fent említett elvei szembetűnőbben mutatkoznak meg. A prózában (és a költészetben méginkább) már maga az elbeszélő jelenléte megteremti a feltételét a jelen határain való túlmenésnek, itt sokkal nagyobb „szabálytalanság" kell ahhoz, hogy feltételesnek érezzük. De a drámában (a hagyományos realista drámában) a szerző nincs jelen, a néző vagy az olvasó szemtől szemben áll a cselekménnyel és a hősökkel... Érthető, hogy itt különösen érezhető, bármilyen kívülről jövő beavatkozás, vagy pedig „a negyedik fal" elvének megsértése. (Itt jegyezzük meg: hogy lapunk tavaly júliusi számában hasonló reprospektív előadásmódra mutatott rá legújabb regényeinkkel — többek közt Darvas József: Részeg eső c. művével — kapcsolatban Tóth Dezső. Hasonló szerkesztési elvet látunk legújabb filmjeinkben is, pl. a Párbeszéd-ben, a Nappali sötétség-ben.)

Mann is úgy látja azonban, hogy a hagyományos realista és a „feltételes" stílust nem lehet mereven szembeállítani egymással. Egyrészt azért

Digitized by Google

nem, mert a „feltételes" elem a klasszikus irodalomból sem hiányzik teljesen, másrészt azért, mert a „feltételesség" alkalmazása korántsem egyértelmű korunk művészetében. Mann ezért megkülönböztet — vitapartnerei szerint nem egészen világosan — elsődleges és másodlagos értelemben vett feltételességet: az előbbi a hagyományos realista irodalom sajátja, az utóbbi viszont a modern irányzatú, a modern irodalom fogalmában — mint ezt szemére vették — egy kalap alá vonva a polgári Anouilht, Dürrenmattot, s a szocialista Brechtet és Majakovszkijt is.

Ezen a ponton vitatja Mann és Borev nézeteit említett tanulmányában Vidinejev. Szerinte Mann és Borev a modern irodalom fogalmában ellentétes világnézetű műveket foglal össze, s ezzel összezavarja az irodalom valóságos frontvonalait. Szerinte az időrend megfordítása a hagyományos realista műveknek is eszköze volt (példaként többek közt Csernisevszkij „Mit tegyünk?" c. művét említi). A feltételesség tehát nem a modern művészetek vívmánya, hanem már eddig is felhasznált hagyományos kifejezési eszköz, amely ma csupán sajátos formában merül fel. Vidinejev ebből a gondolatmenetből kiindulva arra a következtetésre jut, hogy azok az újabb szocialista drámák, amelyekben az időrend felbontásával találkozunk — mint pl. Brecht, Kohout vagy Arbuzov darabjai — realista művek, s nem lehet őket a modern nyugati drámákra jellemző „feltételes" stílusban írott művek közé sorolni.

Vidinejev szerint Dürrenmatt, Camus, Anouilh drámáiban a „feltételesség" eltörli az események, konfliktusok és szenvedélyek történelmileg konkrét voltát és társadalmi jegyek nélküli absztrakt formában mutatja be az embert. Ez az absztrakt személy az idővel való mindenféle kapcsolat és a cselekmény konkrét helye nélkül oldja meg a szerző által ráerőszakolt problémákat. Az ilyenfajta feltételesség segítségével egyenlővé teszik az emberi történelem összes korszakait és időszakait..." Vidinejev azt a kérdést teszi fel, hogy „ha eltöröljük a történelmi jellemvonásokat, a cselekményeket és az eseményeket az időn kívüli térbe visszük át, s a jó és a rossz, a humanizmus és az embergyűlölet absztrakt kategóriáival operálunk, talán bizony erőteljesebben vethetjük fel a történelmi perspektíva kérdését, mintha az események történelmi tartalmának világos megértése vezérel és történelmileg konkrét realista képet alkotunk"?

Mi az érdekes és mi az új a „feltételesség" értelmezésében? Elkerülhetetlenül szembe kell néznünk azzal a ténnyel, hogy korunkban — akár a történelem menetét, akár egyéni életünket, vagy annak egyes mozzanatait, epizódjait tekintjük — felgyorsult az idő. Ezért szükségszerű jelenség, hogy a művészetekben — elsősorban a drámában és a regényben, amely az időbeliséget a legadekvátabban kifejező műfaj — egyre jobban előtérbe kerül magának az időnek a problémája, s másképp vetődik fel az időtől és az időben való absztrakció kérdése.

A vita egyik tanulsága, hogy a formák vizsgálata önmagában nem ad választ arra, hogy valamely irányzat vagy mű haladó-e vagy sem. Ezt az általa kifejezett *társadalmi tartalom*, s végső soron a társadalmi hovatartozás dönti el. Ugyanaz a forma különböző társadalmi tartalmaknak megfelelően különböző funkciókat tölthet be, s a kifejezési eszközök, formák alkalmazását egyedül a megfelelő mondanivaló igazolhatja: ennek hiányában az absztrakció eltorzul, értelmét veszti, s minden funkciójától megfosztva, üres, formalista játékká válik.

Ugyancsak lényeges Mannak az a megjegyzése, hogy ezeknek a műveknek a mondanivalóját az alakok egymáshoz való viszonyának az elemzése, s az *egész* mű által kifejezett mondanivaló, nem pedig egyik-

Digitized by Google

másik kiragadott részlete alapján kell megítélnünk.

Ezeket a szempontokat kell a „feltételesség" vizsgálatában is szem előtt tartani. Az életmódban és az életritmusban beállott változások — amelyek az idő új felfogásában visszatükröződnek — az absztrakcióknak, vagyis az általában vett művészi feltételességnek az elmélyülését eredményezik, s új formákat, kifejezési eszközöket hoznak létre. Ezek közé tartozik a „feltételesség" fokozottabb alkalmazása a modern dramaturgiában és regényirodalomban: a szerző éppen azzal fejezi ki mondanivalóját, hogy hogyan bontja fel a közvetlen valóságban számára eleve adott egymásutániságot, hogyan komponálja meg belőle az újat, s hogyan emeli ki a létrejövő új elrendezettség az életnek azokat az oldalait, amelyeket a szerző hangsúlyozni akar. A feltételesség ugyanakkor biztosítja a néző vagy az olvasó közvetlen kapcsolatát a szerzővel, tudatosítva, hogy nem magát az életet látja, hanem annak a művész által feldolgozott változatát, amely aktív hatást akar gyakorolni rá, gondolkodtatja, tettekre serkenti — ahogy a brechti alapgondolat nyomán reprodukálhatjuk ezt az elvet.

A „feltételesség" itt kifejtett felfogása azonban bizonyos torzítások lehetőségét is magában hordja. Nyilvánvaló, hogy az absztrakció egyoldalúsága távolibbá és nehezebben ellenőrizhetővé teszi magával a közvetlen valósággal való kapcsolatot s ugyanakkor megnöveli az absztrakció önállóságát. Ezért napjaink művészetének azt a fejlődését, amelyet a „feltételesség" felfogása jelent, az élettől való elfordulásra, az élet reális összefüggésének tagadására is fel lehet használni. A polgári társadalom válságának tudatát kifejező művek — akár regények, akár színdarabok — gyakran lemondanak az élet ábrázolásának igényéről, annyiban, hogy csupán „tudat alatti tartalmakat" fejeznek ki, amelyeket nem „korlátoznak" a társadalom reális összefüggései. Ezért a modernista feltogasban a „feltételesség" ugy jelenik meg, mint olyan modszer, amely „az elet belső kontaktusait" tárja fel; a mű szimbólumai tehát nem a társadalmi összefüggések, hanem csupán az elvont „örök emberi" érzelmek kifejezésére szolgalnak. Sok érdekes észrevételt tesz ezzel kapcsolatban Borev. „A modernizmus — írja — felbontotta a hagyományos művészi képet és abszolutizált bizonyos elemeket, amelyek e felbomlás következtében felszabadultak. A modernizmus egyes irányzatai a kép objektív tartalmát, mások szubjektív elemét, voltak, amelyek formális oldalát, voltak, amelyek pszichológiai tartalmát, voltak, amelyek emocionális telítettségét és így tovább „ragadták ki".

„A modernizmus a hagyományos kép felbomlása következtében kiszabadult elemek mindegyikét kiélezte, és egyidejűleg az egyoldalúság felé vitte a művészetet."

„A realizmus — folytatja — szilárdnak és életképesnek bizonyult. De saját talaján fejlődve, nem vesztve el fölényét — egységes és sokoldalú filozófiáját — a kép kiélezése terén felszívta magába a modern művészet eredményeit. S a dekadens művészettel ellentétben, a realizmus, miközben magáévá tette ezeket az egyoldalú vívmányokat, elmélyítette a művészet intellektuális tartalmát is, a pszichologizmust, az emocionális telítettséget, a formaújítást és így tovább." Majd Ionesco, Dürrenmatt drámáit elemezve érdekes megállapításokat tesz: „Ebben rejlik a fő ellentmondás: a szerzők, amikor az emberben levő irracionális elemért szállnak síkra az abszolút racionalizmus ellen, arra a gondolatra jutnak, hogy a világon a gonosz fő forrása irracionális, tehát nem kerülhet semmiféle logikai vagy művészi-szatírikus elemzésre." S szembeállítva ezekkel a művekkel Majakovszkij, Brecht szatíráit a modernista és a realista szatíra közötti különbséget a következőkben

Digitized by Google

jelöli meg: ...„a modernisták eltekintenek a fő gonosznak, a bajok fő forrásának elemzésétől... A gonosz fő forrásainak közvetlen, szatirikus elemzése — nemcsak a gonosz néhány következményének elemzése — a realista szatíra legfontosabb jegye. A realista író számára a rossz bármilyen titokzatos is, bármilyen irracionális is legyen, művészileg értelmezhető, felismerhető és kigúnyolható, s nemcsak iszonyatos következményei rögzíthetők le művészileg... A modernista szatíra-írók a megismerhetetlent titokzatos irreális képekben ábrázolják. A realizmus számára az irreális kép a világ reális összefüggéseinek megismerésére szolgál." Majd tovább: „Az irreális képek a modernisták számára a rossz hieroglif jelzésének módjául és a rossz megismerhetetlenségének bizonyítékául szolgálnak. A realisták ezzel ellentétben a feltételes, irreális képek segítségével szatirikus módon tárják fel a klasszikusan nem ábrázolható fontos társadalmi összefüggéseket és a társadalmi bajok gócait... A modernista művészet... a jelenségek mögött álló erőket az ember által ellenőrizhetetlen és megismerhetetlen erőkként fogta fel. Kiderül, hogy nem tudja megmagyarázni ezt a reális helyzetet és valami olyan gonosz démoni akaratot kezdett ábrázolni, amely az emberek nyomorúságát okozza és szenvedésre ítéli őket. A kornak azokat az összeütközéseit, amelyek mélyére a modernizmus nem tud hatolni, a realista művészet értelmezi művészileg."

A modernista felfogásban tehát a művész lehetőségei leszűkülnek. A művész a jó és a rossz absztrakt küzdelmét ábrázolja férfiak és nők között, a társadalmi események okozati kapcsolata homályossá válik vagy felbomlik. A feltételesség modernista felfogásának „elvi" alapját gyakran egy irracionalista filozófiai koncepcióban, vagy *elvont* pszichológizmusban találjuk meg, amely a társadalmiságot feloldja az egyéni intellektusban és ennek törvényei alá rendeli. Ez az álláspont sokszor freudista ihletésű.

Az a művész, aki nem akar szembenézni korának valóságával, feloldja ezt térben és időben, s időtlenné megkomponált darabjában nem úgy tér vissza hozzá, mint konkrét társadalmi problémához, hanem mint az „emberi lényeg" konfliktusához, s ezért ezeknek az örök emberi problémáknak a kifejezésére önkényesen váltogatja a korokat, az emberi szituációkat, s ezt nem azért teszi, mint Brecht, aki a *társadalmi* mondanivalót teszi világossá ezzel.

Az elmondottakban a vita anyagára támaszkodva megpróbáltuk elkülöníteni a feltételesség kétféle értelmezését, felfogását. A modernség és a modernizmus között az az alapvető különbség, hogy az előbbi az új, korszerű társadalmi tartalmak kifejezésére keres új, eredeti formákat, az utóbbi viszont elfordul az új társadalmi problémáknak kifejezésétől és a társadalmi valóságtól elszakított fiktív emberi lényeg keresésére korlátozódik.

Végezetül tegyük fel a kérdést: mit jelent „a feltételesség" értelmezése a realizmus szempontjából?

Vidinejev — aki tágabb, ismeretelméleti síkra viszi a Mann által felvetett problémát — a realizmust definiálva visszanyúl Csernisevszkijnek ahhoz a tételéhez, hogy a művészet az életnek az *élet formáiban* való ábrázolása, s ezt teszi lényegében — Belinszkij, Engels és Gorkij meghatározásaival kiegészítve — Makedonov is. Ez a tétel természetesen helyes és kiindulásul elfogadható, de a mai művészetekre való alkalmazása konkrét elemzést kíván. Ha visszatérünk ahhoz a szemponthoz, ami vizsgálatunknak mindig alapja volt, a művészi általánosítás elemzéséhez, akkor az élet formáiban való ábrázolás realista követelménye is konkrétabbá válik.

Bár minden művészet az élet formáin keresztül és az élet formáiban tükröz, egyben minden művészet

Digitized by Google

absztrahált is az élet közvetlen formáitól. Éppen ennek kapcsán vetődött fel a „feltételesség" problémája, s Vidinejevnek abban igaza van, hogy feltételességtől független művészet sohasem létezett — a feltételességet az absztrakció, a feldolgozás általános értelmében véve. Így a feltételesség a művészet többi ágára is értelmezhető, többek között a festészetre és a szobrászatra is, amelyek az élet dinamikáját, folyamatait annak egy pillanatban lerögzített másával akarják kifejezni. A feltételesség tehát sajátos ismertetőjegye a művészetnek, mint társadalmi tudatformának.

Másrészről a művészet specifikuma az, hogy a valóságot és összefüggéseit annak formáiban adja vissza (alakok, formák, színek, hangok stb. vagy konkrét emberi viszonyok nyelvileg rögzített reprodukálása), ellentétben a tudománnyal, amely elvontan és nem annak formáiban teremti újjá a valóságot (kategóriákban, törvényekben stb.). A művészi formák tehát a valóság, a társadalmi élet formáitól függnek; ezt tartalmazza legáltalánosabb megfogalmazásban Csernisevszkij tétele is, amelyet Belinszkij úgy fogalmaz meg, hogy a művész a közvetlen valóságból, „az első valóságból" formálja annak művészi újjáteremtésével „a második valóságot", a műalkotás világát. Minthogy azonban minden művészet a valóságból absztrahál, ez még nem adja meg a realizmus kritériumát. A probléma — a csernisevszkiji megfogalmazásnál maradva — úgy merül fel, hogy *melyik* művészi absztrakció képes az élet bonyolultságát viszonylagos konkrétsággal és helyesen visszatükrözni? Ebben a vonatkozásban azt mondhatjuk, hogy a szocialista realista művészet olyan absztrakciókat alkalmaz, amelyek a társadalmi összefüggések kiemelésére, hangsúlyozására, *a társadalmi lényeg* konkrét érzéki megjelenítésére szolgálnak, vagyis *értelmes* absztrakciók.

A valóság realista megközelítésének a művész általi közvetítésének, feldolgozásának elve tehát az *értelmes* absztrakció elve. Nehezen válaszolhatnánk azonban meg a modern szocialista realista művészet problémáit, ha nem tudatosítanánk, hogy az értelmes absztrakció maga is történeti jelenség. Különböző korok emberei számára más és más jelent értelmes absztrakciót. A művészi absztrakció mindenesetre az elmélyülés felé halad, s ezért nem véletlen, hogy a dráma- és regényirodalomban a feltételesség fokozódását és elterjedését tapasztaljuk. Brecht színpadi törekvései óta egyre több szocialista művész alkalmazza drámai szerkesztő elvként az időrend felbontását, ami a reális társadalmi összefüggések figyelembevételével nem a realizmus megtagadását, hanem sajátos, új formákkal való gazdagodását jelenti. A művészi absztrakció elmélyülése, gazdagodása a művészi megismerés általános tendenciájaként jelentkezik, az emberi megismerés egészébe, rendszerébe beleillesztve, amely szintén az elmélyülés, a gazdagodás felé halad. Az absztrakció elmélyülése azonban nemcsak ilyen általános szempont, hanem egyes esetekben konkrét társadalmi változásokhoz is kapcsolódik, s ennyiben megindokolható, hogy az idő fogalmának változását a társadalmi alapokra vezetjük vissza.

A Szovjetunióban folyó vita néhány gondolatának vázlatos ismertetésével az volt a célunk, hogy hozzájáruljunk a hazai kritikai irodalomban felmerült egyes kérdések tisztázásához.

Á. A.

Digitized by Google

JEGYZETEK KÖNYVEKRŐL

Darvas József:

RÉSZEG ESŐ

A regény első részének megjelenése fontos esemény irodalmi életünkben. Fontos és jelentős, mégpedig két vonatkozásban. Egyrészt azért, mert ez a mű mintegy összefoglalja Darvas József 1945 óta megjárt írói útját, „A város az ingoványon"-tól az 1956 - óta írt drámákig; másrészt azért, mert irodalmunknak azon kísérleteihez kapcsolódik, amelyek az ellenforradalom tragikus élményéből kiindulva a történelmi közelmúlt sokhelyütt fájóan ellentmondásos kérdéseit igyekszenek feltárni és művészileg ábrázolni. Csakhogy ezek a kísérletek számos esetben a problémát csak felületükben ábrázolják, elvont-etikai síkon vetik fel a kérdéseket; Darvas pedig eredetüket, kialakulásuk folyamatát is kutatja, konkrét történeti-társadalmi hátteret és távlatot adva kérdésfeltevéseinek.

Az első részben lejátszódó *valóságos* cselekmény tulajdonképpen másfél napban zsúfolódik össze. A főhős — foglalkozására nézve filmrendező, aki egyes szám első személyben írja a történetet — öngyilkos barátjának temetésén jön rá arra, hogy életében valamit jóvátehetetlenül elrontott: kapcsolata a külvilággal, a körülötte élő emberekkel formálissá vált, művészi munkája rutinná, ügyeskedéssé süllyedt. Ez a felismerés arra kényszeríti, hogy szembenézzen múltjával és felmérje életének sorsfordulóit. A temetést követő napon minden szándékos vagy véletlen találkozás emlékeket, asszociációkat kelt benne, s ezek szinte öntudatlanul is életének fordulópontjait idézik. Ezek a fordulópontok — nem véletlenül — többnyire egybeesnek az ország életének sorsdöntő változásaival, a felszabadulást megelőző és követő hónapokkal, a személyi kultusz időszakával és az azután következő évek embertpróbáló eseményeivel. Darvas ugyanis egy munkáskörnyezetből származó művészt választott regényének főhőséül, akinek a felszabadulás hozza meg az igazi kibontakozás lehetőségét, aki minden szállal a néphatalomhoz kötődik, s magánéletében, művészi munkájában is érzékenyen átéli annak minden változását. Éppen ezzel válik a mű kérdésfeltevése tragikusan súlyossá, mert egy *ilyen* élet jutott válságba, sőt nem is csak egy élet, hiszen az öngyilkos barát, Balla Géza is, a főhőshöz hasonló utat járt meg.

Az író az 1944 őszének eseményeire való reagálásban látja és láttatja annak az életérzésnek a csíráit, amely ezeket a sorsokat — számos szubjektív tényezővel együtt — válságba juttatta. Balla Gézának a kritikusok által már sokat idézett kérdésére gondolunk, arra, amellyel a főhőshöz fordul, mikor testvére elhajtja a bevagonírozott Steiner zsidó tehenét. „Ilyen néppel akarsz te forradalmat csinálni?" Darvas világosan megmutatja, hogy ez a kérdés ott és akkor jogosult volt. De már akkor megfogalmazódott benne — az elkeseredésen kívül — valami bizalmatlanság a néppel szemben, s 1944 további eseményei még jobban elmélyítették ezt. Ennek a bizalmatlanságnak a forrása, hogy a főhős és barátja egy „átlelkesített" szerepben szerette volna látni a népet, és nem vetett eléggé számot annak történelmi meghatározottságaival. Ezzel a történelmi gyökerű bizalmatlansággal, — amelyet a felszabadulást követő évek lendülete feloldott ugyan, de teljesen meg nem szüntetett —, magyarázza a regény az 50-es évek politikájának torzulásaival kapcsolatban elfoglalt

Digitized by Google

álláspontjukat, amelynek alapja nemcsak a pártba vetett bizalom, hanem az a meggyőződés is volt, hogy a népet csakis ilyen eszközökkel lehet a végeredményben helyes úton végigvezetni. És ezzel az ellentmondással indokolja a regény az 56-os meghasonlásokat is: amikor a korábbi magatartásnak e konzekvenciáit le kellett vonni, akkor a másik véglet következett, „a nép mindig tudja mit akar" jelszó kritikátlan trónra emelése, s ennek következtében az ellenforradalmi cselekedetekkel szembeni tétlenség. Természetesen itt csak egy réteg *általános* magatartásformájáról van szó, a regény fő alakjai többé-kevésbé eltérnek ettől a típustól, bár életüket a vázolt problémakör juttatta válságba.

Darvas József érthető szenvedélyességgel dolgozta fel ezt a témát. Mint mondottuk, nagy időegységeket fog át regényében, s a ma már történelmi eseményeknek nemcsak a bemutatására, hanem okainak feltárására is törekszik. Ez a szenvedélyes törekvés szükségszerűen gondolati-intellektuális alapállást igényelt. A sorsfordulók *lényeges* vonásainak ábrázolása, a történelmi *folyamat* összefüggéseinek érzékeltetése ugyanis drámaibb, sűrített szerkesztésmódot követelt: ezért az író történetét nem a hagyományos elbeszélő formában tárja elénk, hanem igen gyakran nyúl a filmmontázshoz hasonló irodalmi montírozáshoz. Az emlékképek, asszociációk filmszerű felbukkanása nem új jelenség az irodalomban; az idő felbontásának filmszerű és irodalmi eszközei sok szempontból hasonlítanak és kölcsönösen hatottak is egymásra. Darvas azonban továbbmegy a filmszerűség érvényesítésében. Regényében az egyes jelenetsorok is drámai szaggatottsággal peregnek le; ebből az következik, hogy az író igen sokat bíz a dialógusokra, a jelenetsorok kiélezett végkifejletére. Ez néhol remek megoldásokat eredményez (pl.: az 1944-es epizódokban), néhol azonban a dialógusok túlzott expresszivitása, keresettsége, a szereplők gyakori „véletlen" találkozásai, a meglepetésszerű bonyodalmak halmozása eltakarja a lényeges gondolati tartalmat.

A „Részeg eső" egy nagyobb írói vállalkozás első kötete. Az író még nem mondta el végső válaszát a felvetett súlyos történelmi, társadalmi kérdésekre. Annyit mindenesetre megállapíthatunk, hogy jelentős, nagyigényű művet várhatunk az egész regénytől, amelyben majd — hisszük —, a főhősnek nemcsak múltja, hanem jövője is lesz.

L. A.

William Golding:

A LEGYEK URA

Napjainkban, amikor mind több szó esik az irodalom fokozott intellektualizálódásáról, s a korszerű kifejezési eszközökről, érdemes felfigyelnünk William Goldingnak, a fiatalabb angol írónemzedék képviselőjének erre a különös című regényére, amely az utóbbi évek egyik legnagyobb angol könyvsikere volt.

Amilyen különös a cím, olyan — az olvasó idegeit nem kímélő — a történet is. Valamikor a második világháború idején angol iskolásfiúk a Csendes-óceán egy lakatlan szigetére vetődnek. Hogyan kerülnek oda? A történet során nem derül ki: az író szándékosan nem konkretizálja sem a helyet, sem az időt, s a konkrét körülményeknek ezzel a háttérbe szorításával észrevétlenül már elő is készítette a történet általánosabb értelmezését.

A gyermekeknek felnőttek nélkül, önmagukra hagyatkozva kell kilépniük az ismeretlen és ezért félelmetes környezettel megküzdeniök. A regény kivételes érzékletességgel tárja fel e közösség megpróbáltatásait, a gyermekek feltámadó szorongását, félelmeit, s azt a megrázó küzdelmet, amelyet Ralph, választott, majd cserben hagyott vezérük vív a félelem-

Digitized by Google

szülte indulatokkal, az elszabaduló vadsággal és kegyetlenséggel e számkivetett kis társadalom életének *értelmes* megszervezéséért, a megmeneküléshez egyetlen ésszerű lehetőségéért, a jelzőtűz ébren tartásáért.

Golding Hemingway-re emlékeztető szűkszavúsággal adja elő történetét, gyermekszereplői, a vad és kegyetlen Jack, a szemüveges „Röfi", a vezér Ralph, egytől-egyig a leggondosabb lélektani hitelességgel megformált alakok. Az író módszerében az a sajátos, hogy ez a részleteiben legaprólékosabb realizmussal előadott történet, a gyermekeknek ez a zárt világa — anélkül, hogy valami kellemetlen allegorizáló szándékot éreznénk — egyszercsak kezd túlmutatni önmagán, szélesebb és általánosabb jelentést kap: az a küzdelem, amelyet Ralph a Jack és a saját félelmeik által elvadított gyerekseregget vív, jelképpé válik, az elszabadult ösztönök és az emberi értelem küzdelmének jelképévé. S bár a cselekmény végső kimenetele tragikus és iszonyatos, a regény az írónak az emberi értelembe vetett hitét fejezi ki.

Golding műve, ahogyan erre a cselekmény halványan jelzett időbelisége is utal, a második világháború, a fasizmus élményéből született. S ennek az élménynek az időszerűségét egy újabb világháború veszélye adja meg. Golding számára azonban korunk nagy kérdése — a háború és béke — nem a konkrét osztály erőviszonyok problémájaként jelenik meg; számára — mint sok más polgári író szemében — a háború az elszabadult és megmagyarázhatatlan természeti és társadalmi erők győzelme az emberi értelmen. És ebben az elvont kérdésfeltevésben Golding rokon sok más polgári íróval. Végső soron ugyanezzel a problémával találkozunk Camus Pestis-ében, Dürrenmatt Fizikusok c. drámájában, s bizonyos vonatkozásokban ugyanez az életérzés — az elidegenedettségnek, az ember kiszolgáltatottságának az érzése — szólal meg Kafka Per-ében is. S rokon a konkrét történelmi körülményektől elvonatkoztató, szimbólumokkal dolgozó ábrázolásmód is.

De míg sok esetben ez a sajátos — a szovjetunióbeli vitában „feltételesnek" nevezett — ábrázolásmód az irracionalista filozófiák ama következtetését igazolja, amely szerint megmásíthatatlan tény az ember kiszolgáltatottsága a természet és a társadalom erőinek, Golding — ha elvontan is — szembeszegezi ezekkel az erőkkel az ember, az értelem erejét. És ezért, ha a háború és a fasizmus értelmezésében nem is értünk vele egyet, ha racionalizmusát és humanizmusát ezért elvontnak is tekintjük, az értelem melletti kiállását — szemben az irracionalista sugallatokkal — becsülendőnek tartjuk.

Golding kitűnő regényét Déry Tibor szép fordításában olvastuk.

S. A.

Csingiz Ajtmatov:

ÉLETVESZÉLYBEN

Ajtmatov életútja megegyezik azzal az elképzeléssel, amelyet a szocialista társadalomban kibontakozó tehetség felemelkedéséről magunkban őrzünk. A távol Kirgizia szülötte, gyermekkorában felnőttként dolgozik falujában a hadbavonultak helyett. Népe életformáját, munkáját modern módon szolgálva, állattenyésztési szakemberré képezi magát. Aztán 24 éves korában, 1952-ben letesz az asztalra egy elbeszélést, amelyre felfigyelnek. Elvégzi az irodalmi főiskolát, újságíró, író lesz. Műveit először népe zárja szívébe, majd az egész Szovjetunióban népszerűvé válik. Lefordítják idegen nyelvekre; Aragon a legnagyobbak között említi lírai kisregényét, a Dzsamila szerelmét. 1963-ban méltán jutalmazza munkásságát a Lenin-díj.

Ez az életrajz önmagában is figyelmet érdemel, annál is inkább, mert ez az élményvilág tükröződik az elbeszélésekben.

A modernség körül zajló vitákban olyan elbeszéléskötetre hívjuk fel a figyelmet, amelyben az ember ember

Digitized by Google

marad, sőt egyre nagyobbra nő, mint az „Első tanító" című elbeszélés két nyárfája, ahonnan mintha varázsütésre történt volna, kitárult előttünk a végtelen, ragyogó, csodálatos világ" Ismét egy pompás, erőteljes hang szólalt meg a világirodalomban, amely az egyszerűség erejével hat: rendet, erőt, értelmet, egyszóval szépséget sugároz.

Hősei keményen, erejüket megfeszítve dolgozó emberek: ezt követeli meg tőlük a sztyeppe, a rideg hegyormok világa, a hatalmas tél, a háború, és ezt írja elő számukra a magukban hordozott, magától értetődő erkölcsi parancs. „A munka égett a kezemben, mindig szerettem dolgozni. Ha egészséges az ember, ép a keze, lába, akkor mi lehet jobb a munkánál?" — mondja Tolgonaj anyó, az „Anyaföld" helytállásban megszikkadt kis öregasszonya. És ezenfelül tudják, hogy bármi történik, az ember nem roppanhat össze, csak előretörhet, csak így vághatja ki magát, bármiféle szorító gyűrűbe kerül. Ilyen ember az „Első tanító" Gyujsen-e, az „Életveszélyben" Nurbek komszomolistája és a többiek.

És aki ezt elfelejti, az úgy jár, mint a „Piros kendős kis topolyám" hőse, egy sofőr, aki a Tiensan hatalmas csúcsai között kanyargó úton egymaga próbál megoldani egy nagy feladatot, a többiek nélkül, a többiekkel szemben. A kudarc és méginkább a kudarc gyáva el nem viselése egész életét letéríti útjáról. Megingott egy döntő pillanatban, s ezzel összekuszálta maga körül a szilárd és áttetszően világos életet. Így veszti el feleségét és boldogságát, ezért nyeri el mindkettőt egy másik, az érdemesebb.

Az írótól távol áll a gyakran oly elkedvetlenítő, iskolásan oktató szándék. Emberei igazi, emberformáló nehézségeken verekedik át magukat, el-elbukva, felsebződve és összetörve. De közben megteremtik magukban és maguk körül az igazi életet. „Mert a jó nem hever az úton, nem véletlen talált tárgy. A jóra egyik ember tanítja a másikat."

Aki belépett ennek a fiatal írónak a világába, az úgy érzi, hatalmas, boltozatos épület küszöbét lépte át. Az orosz irodalom tolsztoji-solohovi vonalát folytatja ő. Lenyűgöz bennünket az egészet összemarkoló kompozíciós készségével: mindent a maga helyén érzünk. Megrendítő műve, az „Anyaföld", a nagy alkotások teljességével hat ránk, pedig mindössze 130 oldalas kisregény.

Hogyan éri el ezt a hatást? Elsősorban és természetesen a szemléletével, a világról vallott határozott felfogásával. De ez a megragadó kommunista eszmeiség nem volna elegendő az író nagy művészi formálóereje nélkül. Ajtmatov, mint korunk annyi más kiváló írója, tömören és röviden fogalmaz, az elbeszélés és főleg a kisregény művésze. Képalkotó tehetsége sokat merített a filmművészet eszközeiből. Egyikmásik jelenete mintha Csuhraj filmjeit idézné:

A háborúnak vége, a faluban elterjed a hír, hogy jönnek haza a katonák. Mindenki kitódul a falu szélére, várja a győzteseket, övéit. Végül meg is érkeznek a győztesek: egyetlen szál katona.

„Ó Győzelem! — tör fel a megrendülés. — De sokáig is vártunk rád! Köszöntünk Győzelem. Köszöntünk téged! Bocsásd meg a könnyeket és a zokogást. S bocsáss meg menyemnek, Alimannak, amiért fejét Asirali melléhez verve, egyre csak azt kérdezte, követelte tőle, a férfi vállát rázva: Hol van? Hol van az én Kaszimom? Bocsáss meg mindnyájunknak, Győzelem..."

Tolsztoj, Solohov, Csuhraj nevét említettük. Az olvasó meg fog győződni róla, hogy e nagy hagyomány tehetséges folytatója Ajtmatov.

K. G

Digitized by Google

Ivo Andrič:

KISASSZONY — NYUSZKA

Ivo Andrič, a Nobel-díjas délszláv író, boszniai kisiparos családból emelkedett az írói világhírre. Magyarországon már jelentős olvasótábora van, hiszen számos művét olvashatta magyar nyelven a világirodalom iránt érdeklődő közönség. Most a Milliók Könyvtára (Európa Könyvkiadó) sorozatban jelent meg két novellája vagy talán inkább kisregénye. Az egyik: „A Kisasszony", a másik: „Nyuszka" címet kapta a magyar kiadásban. Az előbbit Herceg János, az utóbbit Csuka Zoltán fordította.

A Kisasszony Moliére Fösvényének, Csokonai Zsugori uramjának XX. századi leszármazottjával döbbenti meg az olvasót. Radakovič Rajka ugyanis a klasszikus ősöket juttatja eszünkbe. De mert a polgár azóta még elvakultabb rabja lett a pénznek, Andrič művének főszereplője rútságában felülmúlja elődeit.

Életének egyetlen célja: gyűjteni, csak azért, hogy legyen. Tönkrement kereskedő-apja jelölte ki életcélját, mikor halálos ágyán az iszonyatos leckét lelkére kötötte: „Jegyezd meg jól magadnak: érzéseink és az, hogy tekintettel vagyunk másokra, leggyengébb oldalunk, ennélfogva mindenki, aki körülvesz bennünket, ezt akarja kihasználni. Szokd meg már most, hogy ne hízelegjen hiúságodnak, ha dícsérnek és egy csöppet se sértsen, ha zsugorinak, lelketlen önző embernek mondanak."

Radakovič Rajka a kitűnő tanuló példátlan igyekezettel teljesítette atyja utolsó kívánságát. Kiölt magából minden emberi érzést, szánalmat, melegséget. Már 18 éves korában, amikor nagykorúsította magát, kiszáradt lélekkel élte napjait, melyeknek egyetlen programjuk volt: a pénzgyűjtés, főleg uzsorakamattal. Olyan emberré vált, aki kegyetlen szenvedélyét a többi ember apróbb-nagyobb szenvedélyének és szükségletének rovására elégítette ki. Ez a társadalomellenes magatartás a békésebb időkben legfeljebb undort kelt másokban, de olyan válságos években, mint az első világháború évei voltak Boszniában és Szerbiában, magára a gonoszra is veszedelmessé válik. Nem érzünk szánalmat iránta akkor sem, mikor kíméletlen, rossz szivét fizikailag is tönkreteszik a mindig félelemmel és aggodalommal járó küzdelmek.

Ivo Andrič érdeklődése sainte kizárólag Radakovič Rajka személye felé fordul. Őt akarja ijesztő példaként olvasójának bemutatni. Nagy íróra való lélekelemzéssel bizonyítja be ennek az életnek egyetlen lehetséges megoldását: gyűlölni minden egészséges életörömet, elzárkózni mindenkitől, elszakítani minden barátságot, bizalmatlanná lenni mindenki iránt. S mert A Kisasszony főszereplője kitépi magát minden közösségből, és mert az író ennek a szörnyetegnek akarja lélekelemzését adni, kevés fény jut az első világháború előtti Szarajevo kereskedő világára, s a győzelem mámorában élő, de a jövő kórvonalait csak elmosódottan sejtő Belgrád színes, érdekes, új élete első pillanataiban is már konfliktusokat magában hordó társadalmára.

Radakovič Rajka személyével éppen ellenkező irányban fejlődik a Nyuszka c. elbeszélés hőse. Közvetlenül a második világháború előtti években, majd a háború embert próbáló viharaiban kísérjük figyelemmel Isidor Katanič alakját. E műben — az előbbivel ellentétben — Ivo Andrič éppen azt rajzolja meg, hogyan válik egy gyámoltalan, családjában megvetett szolgaként élő férfiből felszabadult, az élet céljára lelő ember, mert megtalálta a fasiszta hatalommal szembeszegülő délszláv fiatalok, főleg kommunisták, bátor, elszánt csapatában az ígéretes jövőt. Kitágult előtte a világ. Arra már nem jutott idejéből, hogy teljesen megértse a fiatal hazafiak mozgalmát, szándékait, csak a

Digitized by Google

szervezkedés peremáig jutott el. De végtelen örömet és megnyugvást ad neki, hogy kíméletlen, uralkodni vágyó felesége és léha, üres fia csak a társadalom egy részének jellemző alakjai, hogy van egy másik oldal is, mely tartalmat, felemelő célt ad az emberi életnek.

S mert a Nyuszka hőse megtalálja az utat az igazi közösséghez, ebben az elbeszélésben a környezetről is többet nyújt az író. Statikusan ábrázolja a Száva-parti életet, melybe otthonából való menekülése közben kerül Nyuszka. Embereket, családokat mutat be itt Ivo Andrič, akik magukban és maguknak élnek. Nyuszka számára a Száva-part is több, érdekesebb az otthonnál. A fiatalok mozgalmában viszont érezzük a friss vér keringését, a mozgalom sugárzó erejét, hogy itt mindenki együtt van, egymásért, a közösségért, a népért dolgoznak. A Száva-part statikus világával szemben egy dinamikus világ tárul fel itt. Igaz, hogy ennek mélyére nem ad betekintést az író, mert Nyuszka csak a mozgalom külső köréig jut el. S mert Ivo Andrič ebben a műben is a lélekelemző író feladatát teljesíti, elsőrendű kötelességének a főhős fejlődésének, legbelső énjének hiteles ábrázolását tartja. E vonatkozásban látjuk őt világirodalmi nagyságnak a Nyuszkában is.

M. Sz.

E SZÁM SZERZŐI

NYERS REZSŐ: az MSZMP Központi Bizottságának titkára; KESERŰ JÁNOS: földművelésügyi miniszterhelyettes; MÁTÉ GYÖRGY: újságíró; HEGEDŰS ANDRÁS: az MTA Szociológiai Kutató Csoportjának igazgatója; LAKOS SÁNDOR: kandidátus, a Társadalmi Szemle szerkesztő bizottságának tagja; FÜLDES KÁROLY: az MSZMP K. B. Agit.-prop. osztályának munkatársa; LICK JÓZSEF: az MSZMP K. B. Agit.-prop. osztályának munkatársa; RÉTI ERVIN: újságíró.

SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG:

BENKE VALÉRIA (a szerkesztő bizottság vezetője), FRISS ISTVÁN, HÁY LÁSZLÓ, KOMJÁT IRÉN, LAKOS SÁNDOR, MOLNÁR ERIK, NEMES DEZSŐ, NÉMETH KÁROLY, ÓVÁRI MIKLÓS, SIK ENDRE, SZIGETI JÓZSEF

Digitized by Google

СОДЕРЖАНИЕ

РЕЖЕ НЕРШ: По пути выполнения пятилетки — — — — — — 1
ЯНОШ КЕШЕРЮ: Технический прогресс в сельском хозяйстве — — 22
ДЬЕРДЬ МАТЕ: Размышление о составе партии — — — — — 33

ОБМЕН МНЕНИЯМИ

АНДРАШ ХЕГЕДЮШ: О положении и будущность семьи — — — 43

СОВЕЩАНИЯ ПО ВОПРОСОМ ОБЩЕСТВЕННЫХ НАУК

ШАНДОР ЛАКОШ: По принципиальным вопросам политэкономии — 55
КАРОЙ ФЕЛЬДЕШ: За развитие марксистской политэкономии — — 70
ЙОЖЕФ ЛИК: О совещании философов-коммунистов — — — — 78

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОБЗОР

О так называемом «постголлизме» (ЭРВИН РЕТИ) — — — — — 88

ИНФОРМАЦИЯ

Социалистический реализм и современность (А. А.) — — — — — 98

ЗАМЕТКИ О КНИГАХ

ЙОЖЕФ ДАРВАШ: Пьянный дождь (А. Л.) — — — — — — 104
ВИЛЬЯМ ГОЛДИНГ: Господин мух (А. Ш.) — — — — — — 105
ЧИНГИЗ АЙТМАТОВ: Первый учитель — Материнское поле (Г. К.) 106
ИВО АНДРИЧ: Барышня — Зайчик (С. М.) — — — — — — 108

Digitized by Google

INHALT

REZSŐ NYERS: In mitten des Fünfjahresplanes — — — — — 1
JÁNOS KESERŰ: Technische Entwicklung in der Landwirtschaft — 22
GYÖRGY MÁTÉ: Gedanken über die Gestaltung der Zusammensetzung unserer Partei — — — — — — — — — — — 33

BESPRECHUNG

ANDRÁS HEGEDŰS: Das Familienproblem heute und morgen — — 43

BERATUNGEN ÜBER DIE FRAGEN DER GESELLSCHAFTSWISSENSCHAFTEN

SÁNDOR LAKOS: Über grundsätzliche Fragen der Wirtschaftslehre 55
KÁROLY FÖLDES: Für die Entwicklung der marxistischen Wirtschaftslehre — — — — — — — — — — — — — 70
JÓZSEF LICK: Über die Konferenz kommunistischer Philosophen — 78

INTERNATIONALE RUNDSCHAU

Debatte über den Postgaullelsmus (ERVIN RÉTI) — — — — — 88

ORIENTIERUNG

Sozialistischer Realismus und Modernität (Á. A.) — — — — — 98

NOTIZEN ÜBER BÜCHER

JÓZSEF DARVAS: Trunkener Regen (A. L.) — — — — — — 104
WILLIAM GOLDING: Der Herr der Fliegen (A. S.) — — — — — 105
TSCHINGIS AITMATOW: Lebensgefahr (G. K.) — — — — — 106
IVO ANDRIC: Das Fräulein — Nuska (Sz. M.) — — — — — — 103

Digitized by Google

SOMMAIRE

REZSŐ NYERS: En cette seconde moitié du Plan quinquennal — — — 1
JÁNOS KESERŰ: Le perfectionnement technique dans l'agriculture — 22
GYÖRGY MÁTÉ: Réflexions au sujet de l'évolution de la composition sociale de notre Parti — — — — — — — — — — — — 33

DISCUSSION

ANDRÁS HEGEDŰS: Situation et avenir de la famille — — — 43

ÉCHANGES DE VUES SUR LES PROBLÈMES DES SCIENCES SOCIALES

SÁNDOR LAKOS: A propos de certaines questions de principe de l'économie politique — — — — — — — — — — — — 55
KÁROLY FÖLDES: Pour développer l'économie politique marxiste 70
JÓZSEF LICK: La réunion d'activistes des philosophes communistes 78

REVUE INTERNATIONALE

Débat sur le post-gaullisme (ERVIN RÉTI) — — — — — — 88

ORIENTATION

Réalisme socialiste et modernité (A. Á.) — — — — — — — 98

NOTICES SUR DES LIVRES

JÓZSEF DARVAS: Pluie ivre (A. L.) — — — — — — — 104
WILLIAM GOLDING: Le maître des mouches (A. S.) — — — — 105
TCHINGUIZ AITMATOV: Danger de mort (G. K.) — — — — 106
IVO ANDRITCH: Mademoiselle — Nouska (Sz. M.) — — — — 108

CONTENTS

CONTENTS

REZSŐ NYERS: In the middle of the Five-Year Plan — — — — 1
JÁNOS KESERŰ: Technical development in agriculture — — — 22
GYÖRGY MÁTÉ: Throughts about the alteration of the Party's membership — — — — — — — — — — — — — 33

DISCUSSION

ANDRÁS HEGEDŰS: The family problem today and tomorrow — 43

CONFERENCES ON SOCIAL SCIENCE QUESTIONS

SÁNDOR LAKOS: Some principial questions of political economy — 55
KÁROLY FÖLDES: For the development of the Marxist political economy — — — — — — — — — — — — — — 70
JOZSEF LICK: Conference of communist philosophers — — — 78

INTERNATIONAL REVIEW

Debate on post-Gaulleism (ERVIN RÉTI) — — — — — — — 88

ORIENTATION

Socialist realism and modernity (Á. A.) — — — — — — — 98

NOTES ON BOOKS

JOZSEF DARVAS: Drunken rain (A. L.) — — — — — — — 104
WILLIAM GOLDING: Lord of the flies (A. S.) — — — — — 105
TSHINGIZ AITMATOV: In peril of life (G. K.) — — — — — 106
IVO ANDRIC: The young lady — Nuska (Sz. M.) — — — — — 108

Digitized by Google

OLVASÓINK FIGYELMÉBE!

CZÓBEL ERNŐ VÁLOGATOTT ÍRÁSAI

A gyűjtemény a tíz évvel ezelőtt elhunyt kiváló marxista tudós tanulmányaiból, cikkeiből közöl válogatást.

470 old. Ára: 50,— Ft

Fehér Lajos:

A SZOCIALISTA MEZŐGAZDASÁGÉRT

296 old. Ára: 25,— Ft

Fock Jenő:

A MAGYAR NÉPGAZDASÁG A SZOCIALIZMUS ÉPÍTÉSÉNEK ÚTJÁN

280 old. Ára: 24,— Ft

Szirmai István:

A KOMMUNISTA ESZMÉK GYŐZELMÉÉRT

262 old. Ára: 23,— Ft

KOSSUTH KÖNYVKIADÓ

Digitized by Google

Ára: 2,— Ft

MEGJELENT!

V. I. Lenin

A PÁRTÉLET NORMÁIRÓL

A gyűjtemény azokat a munkákat, egyes műveknek részleteit, cikkeket, leveleket és más dokumentumokat öleli fel — köztük sok, magyarul még meg nem jelent művet —, amelyekben Lenin a kommunista párt életének és tevékenységének főbb elveit fejti ki.

608 old. **Ára: 28,— Ft**

LENIN, AZ EMBER

A kis kötet szovjet embereknek, a nemzetközi munkásmozgalom régi harcosainak és a magyar kortársaknak meleg hangú sorait gyűjti egybe Leninről, aki világot formáló tevékenysége mellett is mindig egyszerű, szívélyes és szerény maradt.

220 old. **Ára: 16,— Ft**

KOSSUTH KÖNYVKIADÓ

INDEX: 25 805

Digitized by Google

VILÁG PROLETÁRJAI, EGYESÜLJETEK!

TÁRSADALMI SZEMLE

A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT ELMÉLETI ÉS POLITIKAI FOLYÓIRATA

LIBRARY
MAR 9 1971
UNIVERSITY OF ALBERTA

3

XIX. ÉVFOLYAM 1964 MÁRCIUS

Digitized by Google

TARTALOMJEGYZÉK

APRÓ ANTAL: A szocialista országok gazdasági együttműködésének időszerű kérdései I. — — — — — — — — — — — — **1**
A Tanácsköztársaság nemzeti és nemzetközi jelentősége — — — **25**
GÁBOR ISTVÁN: Televízió és népművelés — — — — — — **33**
KOMJÁT IRÉN: Az olasz munkásmozgalom mai problémái — — — **48**

TANÁCSKOZÁSOK A TÁRSADALOMTUDOMÁNYOK KÉRDÉSEIRŐL

A kommunista irodalomtudósok aktívaértekezletéről (SYLVESTER ANDRÁS) — — — — — — — — — — — — — **60**

NEMZETKÖZI SZEMLE

A genfi nemzetközi kereskedelmi értekezlet elé

A világkereskedelem és a fejlett tőkés országok (SIMAI MIHÁLY) — **73**
A gyengén fejlett országok kereskedelmének problémái (GYULAI ISTVÁN) — — — — — — — — — — — — — — **79**

A TESTVÉRPÁRTOK FOLYÓIRATAIBÓL

P. TOGLIATTI: Az osztálypárt és az egység problémái — — — — **85**

LEVÉL AZ OLVASÓNAK

A cinizmusról — — — — — — — — — — — — — — **91**
A tagjelöltfelvétel kérdéséhez — — — — — — — — — — **94**

KRITIKA ÉS KÖNYVISMERTETÉS

Bárczi Géza: A magyar nyelv életrajza (SZENDE ALADÁR) — — **96**
Világnézeti nevelésünk természettudományos alapjai I. II. (MÜLLER ANTAL—VARGHA DÉNESNÉ) — — — — — — — — **101**
Czobel Ernő válogatott írásai (PRÁGER MIKLÓS) — — — — — **106**

Szerkesztőség:
Budapest, V. Széchenyi rakpart 19. Tel.: 124—475.
Kiadja a Kossuth Könyv- és Lapkiadó Vállalat.
Kiadóhivatal: VI. Révay utca 16. Tel.: 116—660*.
Terjeszti a Magyar Posta.

Előfizethető a Kossuth Kiadó megyei és kerületi kirendeltségeinél, csekkszámlaszám 01915003 a Posta Központi Hírlap Irodánál (Bp., V. József nádor tér 1.) és bármely postahivatalnál. Előfizetési díj negyedévre 8,— Ft, félévre 16,— Ft, egész évre 32,— Ft. Csekkszámlaszám: egyéni 61218, közületi 61066 vagy átutalás a MNB. 8. sz. folyószámlájára. Lapunk régebbi példányai kaphatók a Posta Központi Hírlapiroda újságboltjában: Budapest, V. József Attila u. 3.

Utolsó kézirat nyomdába érkezett: 1964. február 20.
Megjelent 36 000 példányban.
Felelős kiadó: A Kossuth Könyvkiadó igazgatója

64.1046.2 — Zrínyi Nyomda, Budapest. Felelős vezető: Bolgár Imre igazgató

Digitized by Google

TÁRSADALMI SZEMLE
A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT ELMÉLETI ÉS POLITIKAI FOLYÓIRATA
XIX. ÉVF. 3. SZ. BUDAPEST, 1964. MÁRCIUS HÓ

A szocialista országok gazdasági együttműködésének időszerű kérdései*

Írta APRÓ ANTAL

I.

A KGST FEJLŐDÉSÉNEK 15 ÉVE

Másfél évtizedes múltra tekinthet vissza a szocialista országok szervezett és sokoldalú gazdasági együttműködése. 15 évvel ezelőtt, 1949-ben alakult meg a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa, amely az országok közötti gazdasági összefogás új formáját hozta létre. A KGST létrehozásában Bulgária, Csehszlovákia, Lengyelország, Magyarország, Románia és a Szovjetunió vett részt. A megalakulás után újabb államok csatlakoztak a KGST-hez, Albánia és az NDK, majd a múlt évben Mongólia.

Az érdekelt országok közös gazdasági szervezetbe való tömörülését egyrészt a szocialista fejlődés, a közös érdek, a közös cél tűzte napirendre, másrészt az a tény, amelyet a kiadott Nyilatkozat így fogalmazott meg: „Az Értekezlet megállapította, hogy az Amerikai Egyesült Államok, Anglia és néhány más nyugateurópai ország kormánya bojkottálja a kereskedelmi kapcsolatokat a népi demokratikus országokkal és a Szovjetunióval. Mivel ezek az országok lehetetlennek tartják, hogy alávessék magukat az országok szuverenitását és a nemzetgazdaság érdekeit sértő Marshall-terv diktátumának, ezért az Értekezlet szükségesnek tar-

* Az MSZMP Politikai Akadémiáján 1964. február 12-én tartott előadás kissé rövidített szövege.

Digitized by Google

totta az európai országok között a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsának megalakítását, egyenjogú képviselet alapján."

Lenin már 1918-ban felhívta a figyelmet arra, hogy mennyire szükséges a szocializmus előretörése során — különös tekintettel a kapitalista környezetre — egyesíteni a gazdasági erőfeszítéseket: „Arra van szükség — mondotta Lenin —, hogy meglegyen az egységes törekvés arra, hogy nyílt szívvel belépjünk az egységes világszövetkezetbe."

Most, amikor a szocialista országok száma 14-re emelkedett, amikor a föld területének 26 százalékán szocialista rendszer van, ahol a világ népességének 36 százaléka él, és ezek az országok adják a világ ipari termelésének 37 százalékát, rendkívüli jelentősége van a szocialista országok gazdasági összefogásának, egy erős gazdasági szövetség kialakításának. Az együttműködés magasabb, fejlettebb formája azonban nem jön létre máról holnapra, ez hosszantartó folyamat. El kell jutnunk — mondotta Hruscsov elvtárs — az egységnek arra a magas fokára, amely nélkül el sem képzelhető a szocialista népek jövőbeni élete.

*

Hasznos, ha röviden visszatekintünk a 15 évvel ezelőtti körülményekre, a gazdasági együttműködésünkben megtett útra, a szocialista országok akkori gazdasági és politikai helyzetére, és összefoglaljuk — ha vázlatosan is — az országaink gazdasági együttműködésében bekövetkezett sokirányú fejlődést. Szükséges megtenni ezt azért is, hogy világosabban álljanak előttünk a megtett út tanulságai, a munka során elért jelentős eredmények és tapasztalatok, hogy azokat a szocializmus további építése során együttműködésünkben, a közös munkában felhasználhassuk.

Mi volt a politikai és gazdasági helyzet jellemzője az 1949-es időszakban hazánkban és a többi népi demokratikus országban? Először az, hogy a felszabadult országokban legtöbb helyen még *a proletárdiktatúra rendszerének kiépítéséért,* a gazdasági és kulturális élet kulcspozícióinak meghódításáért folyt a harc. Másodszor: *a világháború pusztításainak részbeni helyreállítása* ez időben fejeződött be ezekben az országokban. Mi is ebben az időszakban fejeztük be az újjáépítés jelentős részét és ekkor kezdődött nálunk is a szocialista tervgazdálkodás ötéves periódusainak kialakítása. Harmadszor: miután ez időben a földkerekség területének 26 százalékán alapvető politikai változások következtek be, ez *világméretekben jelentős eltolódást idézett elő az erőviszonyok alakulásában* a szocializmus javára. Az imperialista hatalmak látták, hogy nyílt beavatkozással, katonai erőszakkal nem tudnak gátat vetni a szocialista társadalmi rend fejlődésének, ezért gazdasági blokádot hirdettek a Szovjetunióval és a fiatal népi demokratikus országokkal szemben. Elzárták a piacokat a szocializmust építő országok gyorsabb gazdasági fejlődéséhez szükséges termé-

Digitized by Google

kek behozatala elől. A hírhedt embargó-politika megtiltotta az alapvető nyersanyagok, valamint fontos gépek, gyárberendezések eladását a szocialista országok részére.

A kapitalista országok diszkriminációja azonban csak siettette *országaink között az összefogást,* a közös védekezést; azt, hogy egyes országok nemzeti gazdaságuk fejlesztését a termelés, a tudomány és a technika, valamint az áruértékesítés területén mindjobban összhangba hozzák a többi szocialista ország érdekeivel. Ezen az úton vált a KGST az elmúlt 15 év alatt a *közös gazdasági összefogás,* a közös műszaki és tudományos haladás, az imperialista gazdasági bojkott elleni harc *közös szervezetévé.*

Az új társadalmi rend győzelmével, a szocialista termelési viszonyok fokozatos kialakulásával *megteremtődtek az objektív feltételek* a termelés és értékesítés nagymértékű fokozására, az országaink közötti szervezett gazdasági együttműködésre, és arra, hogy az egyes szocialista országok nemzetgazdaságuk fejlesztésénél *bátran közeledjenek egymáshoz* és támaszkodjanak arra a széles baráti közösségre, amely az ésszerű munkamegosztás útján elősegíti az országokban a korszerű nagyüzemi termelést, a szocializmus, a kommunizmus teljes felépítésének, a dolgozók életszínvonala emelésének anyagi bázisát.

Az elmúlt másfél évtizedben végbement *szocialista forradalom eredményeképpen* óriási, valójában történelminek mondható változás, fejlődés következett be a KGST-hez tartozó szocialista országok gazdasági életében. Például a magyar ellenforradalmi rezsim 20 éve alatt az ipari termelés növekedése *csak mintegy 30 százalék volt.* Magyarország egyike volt Európa leglassabban iparosodó országának. A népi hatalom éveiben — 1950 és 1962 között — országunk ipari termelése *3,2-szeresére* emelkedett. A nyugati imperialista hatalmak gazdasági bojkottja súlyosbította ugyan a gazdasági építőmunka feltételeit, ez a politika azonban nem érte el alapvető célját sem nálunk, sem a többi baráti államban; a remélt stagnálás, gazdasági válság helyett igen gyors gazdasági, politikai és kulturális *fejlődés* következett be az említett országokban, pedig ezek az országok szenvedtek a legtöbbet a második világháborúban.

Országainknak a gazdasági építőmunkában és a nemzetközi együttműködésben elért sikerei és marxista—leninista pártjuknak a fejlődésből levont következtetéseinek *gyakorlati megvalósítása* megteremtették a feltételét annak is, hogy fokozatosan csökkentsük országainkban a kapitalizmustól örökölt jelentős színvonalbeli különbségeket az iparosítás, az ésszerű munkamegosztás, a mezőgazdaság szocialista fejlesztése és a szocialista világrendszer adta előnyök jobb kihasználása útján.

Az elmúlt 15 éves időszak gazdasági fejlődését, ha nem is

Digitized by Google

teljes mértékben, de érzékeltetik a következő számok. Az 1950. évihez képest 1962-re az ipari termelés együttvéve *több mint 3,5-szeresére növekedett* a KGST-országokban. Ezen belül, ha 1950. évet 100-nak vesszük: Bulgáriában 5,0-szörösére, Magyarországon 3,2-, az NDK-ban 3,3-, Lengyelországban 4,0-, Romániában 4,5-, Csehszlovákiában 3,2-, a Szovjetunióban pedig 3,6-szeresére *emelkedett az ipari termelés.*

Mindez azt eredményezte, hogy a szocialista országok az elmúlt 15 esztendő alatt *megelőzték a kapitalista országokat a gazdasági fejlődés ütemében.* Amíg a szocialista országokban az ipari termelés 1962-ig a háború előtti évekhez viszonyítva csaknem 8-szorosára emelkedett, addig a világ többi országaiban csupán 2,6-szeres a növekedés.

Az országaink közötti *árucsereforgalom* gyors növekedése és szerkezetének átalakítása is a jelentős fejlődést bizonyítja. A KGST-tagállamok teljes árucsereforgalma az 1950-es 7,4 milliárd rubelről 1962-re 28,6 milliárd rubelre, vagyis *3,8-szeresére emelkedett.* A teljes árucsereforgalom emelkedésénél is sokkal gyorsabb ütemben növekedett azoknak a termékeknek, gépeknek és berendezéseknek a kölcsönös szállítása, amelyek országainkban a szocialista építés alapját képezik.

Ezek a tények világosan igazolják a nemzetközi gazdasági összefogásra irányuló politika helyességét, az országaink között kialakult új típusú gazdasági kapcsolatok eredményességét. Azok a célkitűzések, amelyeket pártjaink gazdasági együttműködésünkkel kapcsolatban közösen kidolgoztak az elmúlt évek során, jónak, időtállónak bizonyultak. Az elért eredmények azt bizonyítják, hogy *a nemzeti szuverenitás és a nemzetközi gazdasági együttműködés nem egymásnak ellentmondó fogalmak,* sőt a gyorsabb gazdasági fejlődést eredményező nemzetközi együttműködés segítségével lehetséges csupán a nemzeti szuverenitás erősítése.

A KGST munkája és a szocialista országok gazdasági együttműködése 1949 óta, az építés közben szerzett tapasztalatok és a fejlődés során felmerült új problémák megoldása közben *sokat változott,* módosult, tovább fejlődött. A KGST szervezete a fejlődés első szakaszában, 1949—54 között, egyszerűbb volt; döntő feladata abban állott, hogy a tagállamok közötti árucsere-forgalmat növelje. Ebben az első periódusban *külkereskedelmi kapcsolataik* fejlesztése révén igyekeztek a KGST-országok gazdasági előrehaladásukat meggyorsítani, fejlődésüket összehangolni. Csak később került sor a népgazdasági tervek ágazati előirányzatainak és végül a KGST-tagállamok általános népgazdasági terveinek összehangolására és más, új gazdasági együttműködési formák kialakítására.

Országaink együttműködésének fontos állomásai voltak a tag-

Digitized by Google

államok *kommunista és munkáspártjai első titkárainak és kormányfőinek* politikai és gazdasági tanácskozásai. A KGST megalakulása óta pártjaink és kormányaink vezetői számos esetben találkoztak gazdasági együttműködésünk továbbfejlesztése céljából. 1958-ban a KGST-ben részt vevő országok kommunista és munkáspártjai képviselőinek tanácskozása határozta el, hogy ki kell dolgozni a fejlődés új követelményeinek megfelelően az országaink közötti „szocialista nemzetközi munkamegosztás alapelveit". A pártok képviselői már akkor felhívták a figyelmet arra, hogy *még távolról sem használjuk ki az együttműködés előnyeit,* elhanyagoljuk az országok távlati terveinek összehangolásánál a továbbfejlődéshez elengedhetetlenül szükséges főbb nyersanyag- és energia-szolgáltató ágazatok fejlesztését.

Bírálat tárgya volt az is, hogy az országok a gépek és berendezések túlságosan széles nomenklatúráját gyártják *még ma is* és távlati terveikben még többfajta gép és berendezés gyártását irányozták elő. Előfordul az is, hogy az országok olyan gépek és berendezések gyártását tervezték, amelyekhez nem voltak meg a szükséges gazdasági, társadalmi feltételek.

Az 1958. évi tanácskozáson részt vettek a *távol-keleti szocialista országok* pártjainak képviselői is, akik kifejezték azon nézetüket, hogy „készek tevékenyen részt venni a szocialista országok közötti gazdasági együttműködésben, hajlandók erősíteni ezt az együttműködést megfelelő formában, országaik adottságainak megfelelő intézkedések végrehajtása útján". A távol-keleti szocialista országok megbízottjai azóta is mint megfigyelők vesznek részt az általuk fontosnak tartott KGST állandó bizottságok, vagy más, az együttműködésre létrehozott közös szervek munkájában.

A KGST tagállamai pártvezetőinek 1960. évi tanácskozása külön a *mezőgazdasági termelés fejlesztésével* foglalkozott. A tanácskozás munkájának eredményeképpen napjainkban folyamatban vannak az érdekelt kormányok intézkedései a mezőgazdasági termelésben levő ismert nehézségek megszüntetésére, valamint a nemzetközi szakosítás kialakítására.

Különösen nagy jelentőségűnek tartjuk *az 1962 júniusi moszkvai felső szintű pártértekezletet,* amelynek az együttműködés továbbfejlesztése volt a napirendje. A tanácskozáshoz a Lengyel Egyesült Munkáspárt és a Lengyel Népköztársaság kormánya készített átfogó beszámolót, amely alapját képezte az egész vitának és a gazdasági együttműködésünk továbbfejlesztéséről szóló nagy jelentőségű határozatnak.

Pártjaink első titkárai és a miniszterelnökök *pozitívan, de kritikusan* értékelték és összegezték a nemzetközi együttműködés eredményeit, s rámutattak a munka fogyatékosságaira is. A pártok képviselői, Központi Bizottságuk megbízásából, a vitá-

Digitized by Google

ban és benyújtott javaslataikban megjelölték azokat a lehetőségeket, amelyeknek fokozatos kiaknázasa elvezet a szocialista országok közötti gazdasági kapcsolatok további kiszélesítéséhez.

Az együttműködés perspektíváinak, nagy politikai és gazdasági céljainak megjelölése mellett, a határozat egy sor szervezeti intézkedést is elfogadott.

Különösen értékesnek tartjuk az 1962. évi pártértekezlet által elfogadott, *„A szocialista nemzetközi munkamegosztás alapelvei"*-ről szóló határozatot. A határozatban lerögzített elvek bizonyos fokig már addig is munkánk alapját alkották, s még inkább meghatározzák azokat az utakat, amelyeket a jövőben a gazdasági együttműködés fejlesztése érdekében járnunk kell. De tudjuk, hogy hosszabb időre lesz szükség ahhoz, hogy ezen alapelveket a gyakorlatban is megvalósíthassuk.

E közösen elfogadott elvek *nemcsak a KGST szervezetén belüli, hanem a két- és többoldalú gazdasági kapcsolatok fejlesztésének is alapját adják.*

Ha feltesszük azt a kérdést, hogy *milyen irányban kell fejlődniük* a szocialista országok közötti gazdasági kapcsolatoknak, hogy *mi a jövő* ezen a területen, akkor erre azt lehet válaszolni: mindaz, ami a szocialista nemzetközi munkamegosztás alapelveiben rögzítve van.

Ha röviden is, de foglaljuk össze ezeket az alapelveket, amelyeknek megvalósítása irányában hat a fejlődés:

1. Az egyes szocialista államok gazdaságuk fejlesztésének nemzeti terveit az ország *konkrét feltételeiből,* a kommunista és munkáspártok által *közösen elhatározott* politikai és gazdasági feladatokból kiindulva, *valamennyi szocialista ország* szükségleteinek és lehetőségeinek figyelembevételével dolgozzák ki.

2. *A népgazdasági tervek sokoldalú összehangolása* a szocialista nemzetközi munkamegosztás sikeres fejlesztésének és elmélyítésének fő eszköze. A távlati tervek és beruházások széles körű koordinációja biztosítja csak, hogy a legfőbb népgazdasági ágakban szoros együttműködés és szakosítás alakuljon ki az országok között.

3. *Az ésszerű munkamegosztás megvalósítása a fontosabb termelési ágakban,* mint a fűtőanyag-termelő és az energetikai iparágakban, a kohászatban, a vegyiparban, a gépgyártás területén és a tömegfogyasztási cikkek termelésében.

4. A szocialista gazdasági világrendszerben kedvezők a feltételek nemcsak az országok közti munkamegosztás következetes és tervszerű elmélyítésére, hanem arra is, hogy mindegyik ország kialakítsa az *egymással kölcsönösen összefüggő és egymást kölcsönösen kiegészítő népgazdasági ágak ésszerű komplexumát.*

5. Az alapelvek gyakorlati alkalmazása lehetővé teszi, hogy

Digitized by Google

a szocialista országok gazdasági fejlettségi színvonalában történelmileg kialakult különbségeket fokozatosan leküzdjük, és elősegíti a szocialista nemzetközi munkamegosztás előnyeinek jobb kihasználását. A szocialista országok közeledni fognak egymáshoz az egy főre jutó nemzeti jövedelem és ipari termelés méretei, a mezőgazdasági termelés hatékonysága, a munka termelékenységének színvonala és a lakosság életszínvonalának fontosabb mutatói tekintetében. Természetesen a gazdasági fejlettség színvonalának kiegyenlítése nem jelenti mindazoknak a különbségeknek a megszüntetését, amelyek a természeti kincsek, az éghajlati viszonyok sajátosságaiból, a fogyasztás szerkezetében és a lakosság életmódjában meglevő nemzeti sajátosságokból fakadnak.

6. A szocialista országok közti munkamegosztás révén *az árucsere-forgalom továbbfejlesztése.* Meg kell találni azokat a lehetőségeket, utakat, amelyek elősegítik a szocialista országok közötti árucsere további rendszeres bővülését.

7. *A közvetlen termelési kapcsolatok kialakítása,* közös összefogás az ipar, a közlekedés és a tudomány különböző ágaiban. A közös vállalkozások elősegítik az erőforrások jobb kihasználását, az anyagi és szellemi kapacitások ésszerűbb felhasználását.

A szocialista nemzetközi munkamegosztás alapelvei a szocialista világrendszer fejlődésének *általános törvényszerűségeit fejezik ki.* Ezek az alapelvek a szocialista államok közti viszonyok jellegéből, termelőerőik és gazdasági együttműködésük fejlődésének elért színvonalából következnek, s figyelembe veszik az egyes országok és a szocialista világrendszer előtt álló konkrét gazdasági és politikai feladatokat is.

*

A KGST-tagállamok párt- és kormányvezetői 1963 júliusában ismét összeültek és összegezték a nemzetközi gazdasági együttműködés jelenlegi kérdéseit, az együttműködés továbbfejlesztésére tett intézkedéseket. Külön szeretnék idézni Kádár elvtárs beszédéből, amelyet Központi Bizottságunk megbízásából mondott el ezen a tanácskozáson:

„Az a véleményünk, hogy a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa munkája — a munka fő vonalát tekintve — *helyes irányban,* a tavalyi tanácskozáson közösen elfogadott irányelvek alapján *fejlődik.* Azonban a fejlődés üteme — megítélésünk szerint — *lassúbb,* mint ahogyan szeretnénk, illetve ahogy azt az országaink politikai és gazdasági életében bekövetkezett szocialista fejlődés lehetővé és szükségessé teszi.

A történelem ma már sok vonatkozásban *új módon tűzi napirendre* a szocializmusért folyó harc és a szocialista építés ügyét. Mivel döntő szakaszába lépett a kapitalizmussal folytatott gazda-

Digitized by Google

sági verseny, jobban egyesíteni kell a szocialista országok erőit a gazdasági építőmunkában is. Ezt nemcsak azoknak az országoknak az érdekei követelik meg, amelyek a KGST-hez tartoznak, hanem az összes szocialista ország, az egész nemzetközi kommunista mozgalom érdekei is.

Lenin prófétai szavai valósággá váltak, a proletárdiktatúra, a szocializmus egész politikai és gazdasági rendszere túlnőtt a nemzeti kereteken, *nemzetközivé vált.* Olyan világrendszerré, nemzetközi erővé vált, amely egész korszakunk fejlődésének meghatározója. Ez új kedvező helyzetet teremtett, amelyről egy pillanatig sem szabad megfeledkezni. Ahogy a politikában, úgy a gazdasági építőmunkában is *csak egy út* van, amelyen eredményesen lehet tovább menni, új sikereket *elérni: ez a szocialista nemzetközi együttműködés útja"* — mondotta Kádár elvtárs.

Látnia kell mindenkinek, hogy a nemzetközi gazdasági együttműködés elveinek gyakorlati megvalósítása nagyarányú szervező és tudományos munkát igényel. Igen nehéz a gyakorlatban a különböző gazdasági fejlettségi színvonalon álló országok célkitűzéseit és érdekeit összeegyeztetni, összehangolni a KGST egészének fejlesztésével. Emellett érezhetők az egyes országok gazdaságpolitikai koncepcióiban ma még meglevő összehangolatlanságok is. Ez az oka elsősorban annak a lassúságnak, amelyre Kádár elvtárs és a többi szocialista ország vezetői is jogosan rámutattak az 1963. évi moszkvai tanácskozáson.

A gazdasági fejlődés egyes problémáinak konkrét mérlegelése során — amelyek a különböző fejlődési színvonalon álló országokra vonatkoznak — *nézeteltérésekre kerülhet sor* a KGST-országok között is. A probléma elsősorban az, hogy a nemzeti érdekek, az országok gazdasági elképzelései nem esnek automatikusan egybe a többi ország érdekeivel. Sőt a kapitalizmustól örökölt színvonal-különbségek miatt a nemzeti és közösségi érdekek közötti ellentmondás szinte törvényszerűen jelentkezik. De csakis a szocializmusban, az egész közösség érdekeinek összehangolása, egymás testvéri segítése, a proletár internacionalizmus alkalmazása során valósítható meg ezen nem antagonisztikus ellentmondások leküzdése, olyan úton, amelyen haladva nem utasítjuk el egyetlen ország érdekeit sem, hanem az egész közösség érdekeivel, a lehetőségekkel összeegyeztetve oldjuk fel az ellentmondásokat.

Pártunk, a Magyar Szocialista Munkáspárt álláspontja a nemzetközi gazdasági kapcsolatok problémáira, a fejlődés meggyorsítására vonatkozóan egyértelmű. Mi a *közös út,* a szocialista országokkal való két- és sokoldalú *szoros gazdasági összefogás mellett foglaltunk és foglalunk állást.* Ennek a mind jobb gya-

Digitized by Google

korlati megvalósítása vezet el a nemzetközi együttműködés kiszélesítéséhez, a fejlődés meggyorsításához minden országban.

Pártunk és kormányunk mindig fontosnak tartotta, hogy aktívan részt vegyünk a szocialista országok gazdasági együttműködésében; ez pártunk politikájából, internacionalista álláspontjából és népünk alapvető érdekeiből következik. A VIII. kongresszus határozatain kívül Központi Bizottságunk az utóbbi időben több ülésen foglalkozott a nemzetközi gazdasági együttműködés, a KGST kérdéseivel, és hangsúlyozta részvételünk nagy fontosságát ebben a szervezetben. Az 1963. évi moszkvai felsőszintű tanácskozással kapcsolatban hozott határozata a következőket állapította meg:

„A Központi Bizottság ismételten leszögezi azt a pártunk VIII. kongresszusán kifejtett és küldöttségünk által képviselt álláspontot: azt, hogy valamennyi szocialista ország, a szocialista tábor telemelkedéséhez és gyarapodásához minden egyes ország gazdasági erőforrásainak az eddiginél jobb kihasználásán, fejlődésünk összehangolásán és a nemzetközi szocialista munkamegosztás további szélesítésén át vezet az út." *Ez tehát pártunk politikája a jelenben és ez lesz a jövőben is!*

A szocialista országok közötti gazdasági összefogás tehát átalakulóban van mind sokoldalúbb együttműködéssé, ugyanakkor a jövőben is széles területen jelentkezik majd a kétoldalú együttműködés, s ez utóbbi is sok haszonnal jár.

II.

A KGST JELENLEGI MUNKÁJÁNAK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI

A KGST jelenlegi tevékenységének csak azokkal a fő kérdéseivel foglalkozom, amelyeknek megoldására országaink erejüket koncentrálják, és amelyek hazánk gazdasági élete és a többi KGST-ország jelenlegi és készülő új ötéves terve szempontjából különösen jelentősek.

Országunk közvéleménye még mindig kevés tájékoztatást kap a KGST-ről, a szocialista országok gazdasági együttműködéséről. Kevés cikk, kevés könyv, kevés tanulmány jelenik meg a szocialista országok gazdasági együttműködésének kérdéseiről, pedig nagyon megnőtt a dolgozók érdeklődése nemzetközi gazdasági kapcsolataink és a többi baráti állam gazdasági építőmunkája iránt.

A nyersanyag, fűtőnyag és villamos energia ellátás helyzete

Az első fő kérdés: az országnak *nyersanyaggal, fűtőanyaggal és villamos energiával való ellátása.* Ez minden ipari és mezőgazdasági fejlődésnek az alapja, és érthető, hogy most ez a KGST munkájának legfőbb területe. A közelmúltban készült el

Digitized by Google

az első összefoglaló felmérés a KGST-országok ásványi nyersanyagainak geológiai készleteiről. A KGST tervirodájában *elkészültek az országok első összesített energiamérlegei.* Ha még nem is sikerült minden kérdést tisztázni, de már kialakult egy kép az országok nyersanyag- és fűtőanyag-helyzetéről és a jövő lehetőségeiről. A KGST-államok — nem külön-külön, hanem összességükben — *kielégítő mértékben* rendelkeznek a népgazdaságuk további fokozott ütemű fejlesztéséhez szükséges ásványi nyersanyagokkal. A nyersanyagok azonban az országok között nem egyenletesen oszlanak el, és nem lehet minden igényt az adott helyről kielégíteni. Ezért szükség van az országokban fokozott geológiai kutatási és feltárási munkákra és a KGST-n belül közös földtani kutatások megszervezésére.

A készletbecslés azt mutatja, hogy az országok összessége *távlatilag is elegendő* készletekkel rendelkezik a különböző ásványi nyersanyagokból, így földgázból, szénből, fekete- és színesfémekből, valamint vegyipari ásványi nyersanyagokból. Pl. a *kőolaj- és földgáz-vagyonra* vonatkozó becslések azt mutatják, hogy a KGST-országok rendelkeznek olyan tartalékkal, amelyek biztosítják kőolaj- és földgáz-iparuk fejlesztését, közös erőfeszítéssel ki tudják elégíteni szükségleteiket.

Az *energetikai és kokszolható szenek* tekintetében nagy tartalékokkal rendelkezik a Szovjetunió, Lengyelország és Csehszlovákia; jelentősek az NDK barnaszén-készletei is. A világ legnagyobb *vasérckészletei* a Szovjetunióban vannak. A felkutatott készlet itt mintegy 90 milliárd tonna, amiből igen jelentős mennyiség a könnyen dúsítható érc, olcsó, külszíni fejtésre alkalmas előfordulásban.

A KGST-országok *összes energiafogyasztásának* — az eddigi számítások szerint — húsz év alatt több mint 2,6-szeres növelésére van lehetőség. A tüzelőanyagok összetételében jelentős *szerkezeti változás* következik be a jövőben a szénhidrogének (a kőolaj és a földgáz) javára, bár a szén változatlanul uralkodó szerepet játszik a következő évtizedekben is.

A tagországok távlati tüzelőanyag-energetikai mérlegeinek összesítése alapján most néhány következtetés levonásával *ajánlásokat* dolgoznak ki a szocialista országok energiagazdálkodásának, energetikai együttműködésének sokéves távlati irányvonalaira.

Hogyan néz ki *hazánk jelenlegi és perspektivikus fűtőanyag problémája?*

Népgazdaságunk fejlődésével párhuzamosan nő a tüzelőanyag-energetikai szükségletünk is. 1960-ban több mint kétszeresét használtuk fel az 1938-as mennyiségnek, és az előzetes becslések szerint 1970-ben négyszeresére, 1980-ban pedig már hatszo-

Digitized by Google

rosára növekszik az ország tüzelőanyag-szükséglete 1938-hoz képest.

A Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsának XVI. ülésszakán elfogadott irányelvek hangsúlyozzák, hogy a nemzetközi munkamegosztás keretein belül az országok igyekezzenek minél nagyobb mértékben saját energiahordozó készletükre támaszkodva kielégíteni energetikai igényeiket. Ennek keretében a Végrehajtó Bizottság az alábbi főbb ajánlásokat tette a tagországoknak:

A tagállamok általános energetikai helyzetére tekintettel *fokozni kell a hazai energiabázisok feltárását és kihasználását.*

Az általános energiahelyzet megköveteli az összes népgazdasági ágak, s ezen belül elsősorban *az ipar szerkezetének* olyan kialakítását, hogy az *energiaigényes termelési folyamatok* az egyéb adottságokkal meghatározott *legalacsonyabb mértékben kerüljenek fejlesztésre.*

A Végrehajtó Bizottság az egyes országok távlati mérlegei alapján bizonyos *konkrét feladatokat* is kitűzött. Így Magyarországnak ajánlotta a külszíni lignitbányászat fejlesztését és a lignitnek erőművi célokra való felhasználását, valamint a szénhidrogén-bányászatban a mélyfúrások hatékonyságának emelését.

A KGST-ajánlásoknak megfelelően elkészített *újabb távlati energiamérlegünk* előzetes adatai szerint hazánk energiatermelése 1980-ban az 1960. évi termelés 170 százalékára emelkedik, de mivel az összigény növekedése az 1960-as igénynek 257 százalékra való emelkedésével jellemezhető, *energiaszükségletünk mintegy felét importból kell fedeznünk.*

Elsősorban azért tudjuk a távlati tervekben előirányzott szükségletünknek csak a felét biztosítani hazai termelésből, mert a magyar geológiai viszonyok nehézségei nem teszik lehetővé a mélyművelésű barnaszén- és feketeszén-bányászat nagyobb mértékű fejlesztését. Ezzel szemben a lehetőségekhez képest nagyobb ütemben fejlesztjük a szénhidrogének termelését. Az előzetes számok szerint a jelenlegi 1,8 millió tonnával szemben 1980-ra a kőolajtermelés 3,8 millió tonnára, a földgáztermelés pedig a mostani 0,6 milliárd köbméterről 4 milliárd köbméterre növelhető.

Ez a fejlesztési előirányzat már tükrözi azt a világszerte általánossá váló folyamatot is, amely szerint a tüzelőanyag-felhasználás a szilárd tüzelőanyagoktól a folyékony és gáznemű tüzelőanyagok, a szénhidrogénfélék irányába tolódik el. 1938-ban energiaszükségletünknek még 96 százalékát fedezték a szilárd tüzelőanyagok. 1960-ra ez az arány 77 százalékra csökkent, s számításaink szerint 1980-ra már a 40 százalékot sem éri el.

Távlati *energiahordozó-hiányunk fedezését* — amelynél elsősorban a Szovjetunióra támaszkodhatunk —, ugyancsak a szénhidrogének arányának növelése jellemzi. Ebben a vonatko-

Digitized by Google

zásban különösen nagy a jelentősége a *„Barátság" kőolajvezeték kiépítésének*, amelyben öt ország vett részt. A költséges vasúti szállítás helyett csővezetéken sokkal olcsóbban és egyenletesebben tud ellátni bennünket a Szovjetunió nyersolajjal. Ennek megfelelően gyorsütemű fejlődést mutat kőolaj-feldolgozó iparunk is. A szőnyi finomítót kibővítettük, és most épül a Dunai Kőolajfinomító, több KGST-ország, elsősorban a Szovjetunió segítségével.

Villamosenergia-importunk jelentős növelése a másik fő forrása távlati energiahiányunk megoldásának. Az eddigi számítások szerint húsz év alatt, 1960-tól 1980-ig, egyenletes ütemben kb. 14,5-szeresére kell növelnünk a villamosenergia-importot, melynek szállításában a *„Béke" nemzetközi villamos távvezeték* nemcsak nekünk, hanem a többi szocialista országnak is nagy segítséget nyújt. A hét országot összekapcsoló egységes villamosenergia-rendszer — amelynek teljesítménye ez évben már eléri a 40 000 megawattot — megfelelően biztosítja az egyes országok zavartalan villamosenergia-ellátását.

Az energiahiány megszüntetésénél említést kell tennünk két igen nagy beruházást igénylő területről: a *vízerő-hasznosításról és az atomerőművek építéséről*. Ezeken a területeken a beruházásigényesség fokozottan megköveteli a szocialista nemzetközi munkamegosztást.

Magyarország — mint ismeretes — igen szegény energiahordozókban, és ez vonatkozik a *vízienergia-forrásokra* is. A műszakilag hasznosítható vízienergia hazánkban évenként mintegy 4,4 milliárd kWó. Így, bár a hazai vízierő-hasznosítási lehetőségek nagyon fontosak, de nem befolyásolhatják alapvetően általános energiahelyzetünket. Ha például a gazdaságossági megfontolásoktól függetlenül, 1980-ra kiépítenénk az összes műszakilag megvalósítható vízierőművet, ez 1980-ban várható energiaszükségletünknek csak 3 százalékát, villamosenergia-szükségletünknek pedig 10 százalékát tudná fedezni. Mégis, a rohamosan növekvő energiaigények kielégítése minden KGST-országban maximális erőfeszítést követel, s így vízienergia-forrásainkat is ésszerűen kell felhasználnunk.

A tervekben a legkiemelkedőbb létesítmény *a magyar—csehszlovák közös dunai vízierőmű-rendszer* létrehozása lesz. Ez kedvező gazdasági mutatók mellett kereken 900 MW biztosított csúcsteljesítményt és évi 3700 millió kWó villamos energiát szolgáltat, így jelentős mennyiségű, kereken évi 5 millió tonna barnaszén kitermelését, illetőleg behozatalát pótolja. A közös vízierőmű-rendszer *összes beruházási költsége* — az előzetes számítások szerint — 12,4 milliárd forint. A csehszlovák és magyar fél a közös beruházási költségekben 50—50 százalékos arányban vesz részt;

Digitized by Google

ebben az arányban osztják meg a termelt villamos energiát, és ilyen arányban vesznek részt a vízierőmű-rendszer igazgatási és fenntartási költségeinek viselésében is. A megvalósításra előreláthatólag az 1966—1975-ös tervidőszakban kerül sor. A nagymarosi vízierőmű első gépei az építés megkezdését követő negyedik évben lépnek üzembe.

Ami az *atomerőműveket* illeti — bár mind a szocialista, mind a kapitalista országokban több különböző típusú épült —, világszerte az a szakértők véleménye, hogy az 1000 MW teljesítmény körüli atomerőművek ígérkeznek mind beruházás, mind üzemeltetés szempontjából gazdaságosnak. Az eddig üzembe helyezett atomerőművek teljesítménye azonban ennek az értéknek csak alig egyharmadát, egynegyedét teszi ki. Így az első prototípus-erőművek költségei mintegy 3—4-szeresét teszik ki a konvencionális erőművekének, itt tehát különös jelentősége van annak, hogy a baráti országokban nyert tapasztalatokat összesítve, olyan erőműtípust alakítsunk ki, amely beruházási költségben is versenyképessé válik. Jelenleg a világon több mint 50 erőművi reaktor üzemel mintegy 3000 MW teljesítménnyel, és további 7000 MW kapacitású építése folyik, úgy hogy 1968. év végére el fogják érni a 10 000 MW-os teljesítményt. Ez a világ akkori villamoserőművi kapacitásának mintegy $1\frac{1}{2}$ százalékát fogja kitenni, a jelenlegi $\frac{1}{2}$ százalék helyett. A szakértők véleménye szerint az atomerőművek meglevő típusai csak a 70-es évek folyamán válnak versenyképessé a hagyományos erőművekkel.

Az atomenergia békés célú felhasználásával a KGST Végrehajtó Bizottsága mellett külön erre a célra létrehozott speciális állandó bizottság foglalkozik. Feladatai természetesen sokrétűek. Az izotópok termelésének, a nukleáris műszerek gyártásának és szakosításának megszervezése mellett az atomerőművek építési és műszaki-tudományos kutatási kérdéseivel is foglalkozik.

A KGST-országok, közöttük mi is, erőiket most elsősorban széles körű nemzetközi kutatómunkára, szakemberek képzésére és új, nagyobb kapacitású, gazdaságosabb atomerőművek tervezési lehetőségeinek tanulmányozására kell hogy fordítsák.

Hazánk szempontjából különösen fontos a KGST-ben folyó együttműködés a *színesfémiparban*. A színesfémeknek rendkívül nagy jelentőségük van a technikai haladás szempontjából a népgazdaságnak úgyszólván minden területén. A KGST-tagországok színesfémipara az utóbbi tíz évben sokkal gyorsabb ütemben fejlődött, mint az egész kapitalista táboré. A *réz termelése* majdnem háromszorosára, az *ólomé* 2,7-szeresére emelkedett, elsődleges *alumíniumból* pedig 1,6-szer termeltek többet 1963-ban, mint 1958-ban.

Mik a lehetőségek a KGST-országokban a nemzetközi együtt-

Digitized by Google

működés terén a színesfémiparban? A számítások azt mutatják, hogy a színesfémek termeléséhez szükséges ásványi nyersanyagok megoszlása az egyes országok között rendkívül egyenlőtlen. Így pl. — a Szovjetunió ércvagyonát figyelmen kívül hagyva — a timföld- és alumíniumtermeléshez szükséges *bauxitkészletek* 95 százaléka a Magyar Népköztársaság területén található, a *rézérc-lelőhelyek* 85 százaléka a Lengyel Népköztársaság területére esik. Egyenlőtlen az *ólom-* és *cinkérc-készletek* eloszlása is; ezek legnagyobb részben Bulgáriában és Lengyelországban összpontosulnak. Ezekre az országokra esik az ólomkészletek 76 százaléka és a cinkkészletek 82 százaléka.

A nyersanyagkészletek egyenlőtlen eloszlása, valamint a színesfémipar létesítéséhez szükséges igen nagy beruházási összegek miatt ezen országok színesfém-ellátása *csak a legszorosabb baráti együttműködés útján* oldható meg. A KGST-országok igényeik gyorsabb kielégítése érdekében már több helyütt egyesítették erőforrásaikat.

A KGST-országoknak színesfémtermelésük fokozása érdekében tovább kell folytatniuk a kutatómunkát nyersanyagbázisuk bővítéséért. Magyarországon az adott színesfémipari nyersanyaghelyzetnek megfelelően távlatilag elsősorban *a timföldipar fejlesztését* irányoztuk elő. Egyéb nehéz színesfém-ipar létesítését *távlatilag sem tervezzük* hazánkban. Ezt az indokolja, hogy amúgy is csekély rézérc-készletünk a közeljövőben kimerül, a termelhető ólom- és cink- koncentrátumok mennyisége pedig nem teszi lehetővé gazdaságosan üzemeltethető kohók létesítését.

Az alumíniumiparnak hazánk ipari fejlődése szempontjából igen nagy jelentősége van. Az alumíniumipar megteremtéséhez a nyersanyagon kívül mindenütt *nagy mennyiségű olcsó villamos energia* és *jelentős beruházás* szükséges. Ez a körülmény világméretekben az *alumíniumtermelés nemzetközivé válását* eredményezte. Megfigyelhető ez például a dél-amerikai bauxitok feldolgozásánál az Egyesült Államokban, a guineai bauxit és timföld hasznosításánál számos európai és amerikai országban stb. Természetszerűen *a szocialista államok között méginkább ilyen folyamatnak kell lezajlani.* Így pl. a Német Demokratikus Köztársaság, Csehszlovákia és Lengyelország alumíniumgyártása magyar bauxitot és timföldet, valamint szovjet timföldet használ fel. Tekintettel a KGST-országok népgazdaságának gyors fejlődésére, a távlati tervek időszakában az alumíniumszükséglet fedezése további nemzetközi megoldások kimunkálását teszi szükségessé.

Magyarországnak előnyösek az adottságai a bauxitbányászat fejlesztésére. Országunk energia-adottságai azonban nem teszik lehetővé alumíniumkohászati termelésünk megtöbbszörözését. Ezért alapvető jelentőségű a magyar alumíniumipar fejlesztése

Digitized by Google

szempontjából az 1962. november 15-én megkötött *magyar—szovjet timföld-alumínium egyezmény*, amely feloldja a Magyarország bauxitgazdagsága és energiaszegénysége közötti ellentmondást. Az egyezmény szerint az 1967—1980. évek folyamán Magyarország fokozatosan növekvő mennyiségben, évi 330 000 tonna timföldet szállít a Szovjetunióba, ebből ott a rendkívül olcsó vízienergia felhasználásával 165 000 tonna alumíniumot nyernek, és ezt a mennyiséget tömbalumínium alakjában visszaszállítják Magyarországra. (Egy tonna alumínium előállításához két tonna timföld szükséges.)

A magyar timföld a szovjet kohókhoz víziutakon, a Dunán felfelé szállított nagy mennyiségű szovjet áru visszatérő üres hajóterének kihasználásával szállítható. A szállítási költség csak töredéke annak a gazdasági előnynek, amely abból adódik, hogy a Magyarországról szállított timföld kohósítása a Szovjetunió korszerű, alacsony önköltséggel működő vízierőműveinek energiájával történik. Az energiaimportnak ez a fajtája nemcsak a magyar iparnak előnyös, hanem a Szovjetuniónak is.

Az egyezmény további előnye a Magyar Népköztársaság számára az, hogy a 165 000 tonna alumínium előállításához és feldolgozásához szükséges beruházások megoszlanak. A kohósítás révén a Szovjetunió vállalja a mintegy *30 milliárd forintra becsülhető összberuházás felét*, a szükséges erőművek és alumíniumkohászati kapacitások kiépítésével. A szerződés volumene lehetővé teszi, hogy Magyarországon a fenti összeg másik feléből létesülő gyártási fázisok mindegyike valódi nagyiparrá fejlődjék, s így alumínium- és készárugyártó-iparunk is európai méretűvé válhat. Terveink szerint az 1980-ra rendelkezésünkre álló fémmennyiség igen tekintélyes lesz. Ennek alapján Magyarország egy főre jutó alumíniumfogyasztása lényegesen meghaladja majd az Egyesült Államok 1960. évi színvonalát és Franciaország, vagy az NSZK jelenlegi alumíniumfogyasztását.

A termelés nemzetközi szakosítása és kooperációja

A termelés nemzetközi szakosítása és kooperációja a második nagy fontosságú terület, amelyre az országok nyersanyag- és energiaellátása mellett a KGST keretein belül és az országok közötti kétoldalú gazdasági kapcsolatokban a legtöbb figyelmet fordítjuk. A *„Szocialista nemzetközi munkamegosztás alapelvei"* c. dokumentum a következőket állapítja meg:

„Az államok közötti szakosítás az egynemű termékfajták gyártásának egy vagy néhány országban való összpontosítását jelenti az érdekelt országok szükségleteinek jobb kielégítésére. A termelés nemzetközi szakosításának eredményeképpen ugyanazon

Digitized by Google

munkamennyiség mellett növekszik a használati javak mennyisége és csökkenthetők a termelési költségek."

Tekintettel arra, hogy a nemzetközi szakosítás eddig elsősorban a gépiparban és a vegyiparban alakult ki, hasznos, ha a *gépgyártás és a vegyipar* területén folyó szakosítást vizsgáljuk meg.

A KGST-országokban az összipari termeléshez képest a szocialista iparosítás alapját képező nehézipar, s ezen belül *a gépgyártás fejlődött a leggyorsabban.* Különösen a gazdaságilag kevésbé fejlett szocialista országokban volt ez a fejlődés rendkívül gyors; így például 1962-ben 1950-hez képest a gépgyártás Lengyelországban 10, Romániában 9,3, Bulgáriában 9,7, hazánkban pedig 4,4-szeresére emelkedett.

A gépgyártás elősegítette, hogy ezeknek az országoknak egész ipari termelése a kapitalista országokénál sokkal erőteljesebb ütemben növekedett. A gépgyártás gyors fejlődését az országokban végrehajtott széles körű iparosítás, a mezőgazdaság szocialista átszervezése és az országok közötti külkereskedelem tervszerű összehangolása segítette elő. Ennek megfelelően 1958—1962 között Magyarország és Lengyelország több mint kétszeresére, Románia és a Szovjetunió csaknem háromszorosára, Bulgária több mint ötszörösére növelte a szocialista országokba irányuló gépexportját.

Milyen eredményeket sikerült elérni *a gépipari szakosításban* és milyen hibák mutatkoznak? A gépipari nemzetközi szakosítás szükségessége abból adódik, hogy a kisebb országok nem képesek gazdaságosan, magas műszaki színvonalon gyártani a népgazdaságuk fejlődéséhez szükséges gépipari gyártmányok rendkívül széles skáláját. Ez különösen vonatkozik hazánkra, ahol a szűk belső piac mellett komoly nyersanyaghiányok is mutatkoznak. Ma már több mint 10 000-féle fontosabb gépcsoportot gyártunk. Magyarország a világ gépipari nomenklatúrájának több mint 55—60 százalékát gyártja, és ez igen sok.

A KGST szervei az elmúlt évek során *számos szakosítási ajánlást dolgoztak ki,* elsősorban a népgazdaság különböző ágaira, a legfontosabb nyersanyagtermelő berendezésekre, de a gépgyártás egyéb ágaira is, így többek között a kovácsoló és sajtoló berendezések, vagonok, olajipari gépek, fémmegmunkáló gépek, mezőgépek, hajóberendezések, transzformátorok, textilipari gépek termelésére. Ezeknek szakosított gyártásában részt vesz Románia, Csehszlovákia, az NDK és a többi KGST-ország.

A Magyar Népköztársaság mint gépgyártó ország *215 termékfajtában* érdekelt a KGST-ben az eddig végrehajtott szakosítások alapján. A főbb gyártási területeken a ránk szakosított gépek és berendezések a következők: a szerszámgépgyártás terén a fokozott és nagypontosságú esztergák, valamint más megmun-

Digitized by Google

káló gépek néhány típusa, híradás- és vákuumtechnikai termelő berendezések, kábelipari technológiai berendezések, élelmiszeripari gépgyártás, konzervipari és húsfeldolgozó komplett technológiai vonalak és egyedi gépek, traktorgyártás (D4—K típus), vegyipari gépek és komplett technológiai sorok, gördülőcsapágygyártás stb. Gépipari fejlesztési céljainkkal összhangban és a szakosítási ajánlások alapján néhány gépipari termék gyártását természetesen megszüntettük. Ilyenek például a tehervagonok, egyes mezőgazdasági gépfajták, villamos targoncák stb.

A gépipari szakosítás eddigi eredményeivel azonban nem vagyunk megelégedve. Még távolról sem merítettük ki a szakosítási lehetőségeket. Joggal bírálta a jelenlegi helyzetet az 1962. évi moszkvai felsőszintű tanácskozás: „Mindmáig egész sor komoly hiányosság tapasztalható a termelés nemzetközi szakosításának és kooperálásának megszervezésében. A szakosítással kapcsolatos ajánlások kidolgozása nincs szoros összefüggésben a termelési és a beruházási tervek koordinálásával. Nem eléggé ésszerűen használják fel egyes iparágak termelési kapacitását, különösen a gépgyártás terén."

Ennek bizonyítására számtalan példát lehetne felsorolni. Motorkerékpárt például valamennyi szocialista ország gyárt, de nem a kellő szérianagyságban; hasonlóképpen többféle elektromos háztartási berendezést és sok egyéb terméket is. Nálunk is jó néhány szerszámgép van — a speciális típusoktól eltekintve is —, amelyet kis szériában állítunk elő. Nem lehet gazdaságosnak tekinteni pl. azt, hogy autóbuszból 2350, teherautóból 4600, traktorból pedig 3100 darab a termelésünk.

A *gépipari szakosítás legszembetűnőbb hiányosságai* a következőkben foglalhatók össze:

Alacsony a közvetlenül szakosított gépek aránya. A Magyarországot különösen érdeklő szerszámgépgyártásban a szakosított gyártmányok termelése nem éri el a szerszámgépgyártás 10 százalékát sem, de hasonló az arány a gépipar legtöbb ágában.

A nem kielégítő szakosítást mutatja az is, hogy a gépipari termelés növekedése 1955 és 1962 között 252 százalékra nőtt, de a gépipari termékek cseréje a KGST-országok között csak 233 százalékra emelkedett. Ugyanakkor a Közös Piac országaiban az 1957—1961. években a gépipari termelés 136 százalékos növekedése mellett a gépipari cikkek kölcsönös cseréje 190 százalékkal bővült.

A szakosítás végrehajtásánál is mutatkoznak hibák, mert az országok különböző okokból (pl. beruházások, új konstrukciók, prototípusok elmaradása) esetenként *nem teljesítik vállalt kötelezettségüket.*

Az említett hiányosságok összefüggnek azzal a ténnyel, hogy

Digitized by Google

módszerét tekintve *eddig a szakosítás nem a népgazdasági tervek koordinációjának keretében,* hanem külön, ebből kiragadva folyt. Ma már az is világos, hogy a KGST-országok évről évre nagyobb gépexportot terveznek, mint gépimportot, és összehangolás híján sok új gyártmány előállítását kezdik el; ez a törekvés pedig nagymértékben akadályozza az ésszerű munkamegosztást a gépiparban. Ugyanakkor a nehezen gyártható, anyagigényes, vagy nagy beruházásokat igénylő gépek gyártásában jelentős hiányok vannak országainkban. Ezért sok esetben olyan gépeket is nyugaton vagyunk kénytelenek megvásárolni, amelyeket ésszerűbb munkamegosztással országaink gépipara is le tudna gyártani.

A KGST Végrehajtó Bizottsága, okulva az említett hibákból, több alkalommal külön foglalkozott a KGST-országokban hiányzó s legtöbbször a tőkés piacról importált gyártmányok szakosításával. Ezen a területen az utóbbi hónapokban jó irányban halad a munka. Sokkal nehezebb dolog végrehajtani az országokban a munkamegosztást, az úgynevezett hagyományos, már régen gyártott, de kis szériában, magas önköltséggel előállított gépek szakosítása terén.

Nézzük meg ezután a KGST-országok közötti *vegyipari szakosítás* problémáit. A vegyipar az elmúlt időszakban rohamosan fejlődött. Meg kell jegyezni, hogy ezen iparág több tízezer-féle termékének az előállítása bonyolult technológiákat igényel. Egy-egy termék gyártásának megvalósítása az adott országban hosszú kutatást és jelentős anyagi ráfordítást kíván. Mindemellett legtöbb esetben az egy-egy termékből fellépő országos igény nem teszi lehetővé gazdaságos nagyságú üzem építését. A vegyiparnak ez a sajátossága a többi iparágénál *szélesebb és részletesebb termelési specializációt* követel meg.

A KGST Vegyipari Állandó Bizottsága működése során mintegy 700—800 vegyipari termék specializációjával foglalkozott. Az ajánlások realizálása az országokban, és a most folyó beruházásokban nálunk, már a második ötéves terv első felében megkezdődött. Az eddigi szakosítás alapján a *műtrágyák* és az ezekhez szükséges nagy mennyiségű *kénsav* gyártását *valamennyi* országban célszerű fejleszteni. Ugyancsak a legtöbb országban előnyös néhány *alapvető termék,* (pl. marónátron, klór, naftalin) gyártásának fejlesztése. A műanyagok, műszálak, műkaucsuk nagy mennyiségű termelésének megvalósítása, illetve fejlesztése szintén valamennyi országban előnyös. Ugyanakkor más vegyianyagok és műanyagok előállítására *csak egy-két ország* rendezkedik be, ezek az országok látják el a többi országok igényeit (pl. gyógyszerek, finomvegyszerek, textil-segédanyagok, növényvédő szerek, mosószerek).

A Magyar Népköztársaságnak különösen nagy érdeke fűző-

Digitized by Google

dik ahhoz, hogy a KGST keretén belül *minél több* vegyipari termék szakosítása valósuljon meg. Adottságainkat figyelembe véve arra törekszünk, hogy részt vállaljunk a hazai viszonyoknak megfelelő termelési ágazatokban. Ebből következően hazánk jelentős fejlesztést irányoz elő például a *gyógyszeripari termékek* gyártása területén. Gyógyszeriparunk fejlesztésének alapja — saját szükségletünk mellett — a Szovjetunió és más szocialista országok igényeinek kielégítése. Ez lehetővé teszi az optimális üzemnagyságok létrehozását és egyben biztosítja a termelés gazdaságosságát. A Szovjetunióba irányuló gyógyszerexportunk például 1958-tól 1962-ig megnégyszereződött, de hasonlóan bővült más országokba irányuló exportunk is.

Széles körű együttműködés bontakozik ki a növényvédőszerek gyártása terén. Magyarország évente jelentős mennyiségű devizát takarít meg azzal, hogy egyes növényvédőszereket — a specializációs ajánlások alapján — baráti államokból tud beszerezni. Tőkés növényvédőszer-importunk például ezért csökkent évi 8200 tonnáról csaknem a felére; ugyanakkor a szakosítás eredményeképpen egyes növényvédőszerekből mi elégítjük ki a baráti országok igényeit.

A KGST Végrehajtó Bizottságának IX. ülésszaka elhatározta, hogy az *eddigi KGST-ajánlásokat kétoldalú tárgyalásokon kell egyeztetni.* A határozat alapján pl. a Bolgár Népköztársaság elvállalta, hogy 1966 és 1970 között biztosítja a Magyar Népköztársaság fenol-igényét, benzol szállítása ellenében. Valószínűleg csehszlovák és magyar közös erőfeszítéssel olyan üzemet létesítünk, amely a növényvédőszerek egyik fontos alapanyagát fogja termelni.

A termékszakosítási ajánlásokon kívül jelentős segítséget kaptunk a Szovjetuniótól és a baráti országoktól több nagy vegyipari üzem megépítéséhez is. A második ötéves terv idején a nagyobb beruházások közül mintegy 20 üzem berendezését vásároltuk a baráti országokból, elsősorban a Szovjetunióból. Ilyen például a Tiszai Vegyi Kombinát, a Dunai Kőolajfinomító Százhalombattán és még számos nagy létesítmény.

A tervek egyeztetése a KGST-országokkal

A tervek két és többoldalú egyeztetése a KGST-országokkal, a nemzetközi gazdasági együttműködés egyik fontos kérdése. Most az 1966—70. évi periódus terveit készítjük. A legutóbbi bukaresti VB-ülésen olyan határozat született, hogy 1964-ben kell a kétoldalú konzultációkat befejezni és július 1-ig kell benyújtani a KGST tervirodájába a következő ötéves terv fő mérlegadatait.

Digitized by Google

A KGST határozatainak megfelelően már korábban megkezdődött *a húszéves tervek konzultációja* is. A húszéves tervek konzultációja eddig lényegében *tájékoztató jellegű* volt, az egyes országok tervhivatalai megismerték egymás elképzeléseit arról, hogy a távlati időszakra a fejlődésnek milyen ütemét és arányait irányozzák elő. A tájékoztató jellegű konzultációk is igen hasznosak voltak, mert ezeknek alapján pontosabban lehetett kijelölni saját népgazdaságunk helyét a nemzetközi munkamegosztásban és azokat az alapvető problémákat, amelyeket a fejlődés érdekében közösen kell megoldani.

A húszéves tervek konzultációja *kiindulási alapot adott az 1970-ig terjedő tervek kidolgozásához* és kétoldalú konzultációjához. Azoknak az előzetes tárgyalásoknak a tapasztalatai közül, amelyek 1970-ig szóló terveink megalapozását elősegítik, példaként a következőket kívánom megemlíteni:

A vegyipar fokozott fejlesztése miatt igen fontosak azok a szakosításra és kölcsönös szállításra vonatkozó *egyeztetések*, illetve *megállapodások*, amelyeket főleg *a műanyagok, műszálak, növényvédőszerek és finom vegyszerek* területén értünk el a Csehszlovákiával, Lengyelországgal, Romániával és Bulgáriával való konzultációk alapján.

Fontos eredményük az előzetes konzultációknak, hogy *reálisabban számolhatunk gépexportunk növelésével*, és kitűzhettük a gépipari termelés szakosításának legfontosabb területeit. A szakosítás terén eddig elsősorban a szerszámgépek, élelmiszeripari gépek és a tömegcikkipar területén értünk el konkrét eredményeket.

Ismeretes, hogy Magyarország nem rendelkezik a *vaskohászat fejlesztéséhez szükséges nyersanyagokkal*. Az eddig kifejlesztett kapacitások nyersanyag-ellátása a Szovjetunió vasérc-szállításán és a baráti országok koksz- és kokszolható szén-szállításán alapszik.

Az eddig megtartott konzultációk javaslatainak megfelelően új kohászati bázis létesítése nem szerepel terveinkben, s nem számolunk új nagyolvasztó létesítésével sem.

A főbb beruházások egyeztetése megkezdődött. Első alkalommal sikerült a KGST-országok 1964—65-ben épülő mintegy 270 objektumát egyeztetni. Sajnos, az első tervegyeztetésből még nem keletkezett sok előny, mert lényegében már folyamatban levő beruházásokat vizsgáltunk meg. Ezért azt javasoltuk a KGST-ben, hogy már most kezdjünk hozzá az 1966—70. évek fő beruházásainak egyeztetéséhez. Ha sikerül ezt megvalósítani, akkor bizonyára jelentősebb beruházások megtakarítására kerül majd sor. Most folyik ezen munkák előkészítése.

Digitized by Google

A KGST közös intézményei

A szocialista országok közötti gazdasági együttműködés egyik legfontosabb területe *a közös nemzetközi intézmények és beruházások létrehozása.* Bizonyos előrehaladást értünk el ebben a vonatkozásban is, amit feltétlenül eredménynek kell tekinteni. Az eddig megvalósított közös vállalkozások közül ki kell emelni:

a) *A „Barátság" kőolajvezeték* megépítését és üzemeltetését, valamint a *„Béke" nemzetközi villamosenergia-távvezeték* felállítását. Mindkét létesítmény igen nagy jelentőségű hazánk szempontjából.

b) *A közös beruházások megvalósítását a nyersanyagkitermelés fokozására.* Több példa van az ilyen kétoldalú együttműködésre. Az NDK Csehszlovákia segítségével növeli kálisó-termelési kapacitását; Csehszlovákia közreműködik a Szovjetunió vasérc- és az alumínium-termelésének bővítésében.

Az ilyen jellegű együttműködés másik példájaként említhető meg a Szovjetunióban levő kingiszeppi foszforit lelőhelyek kiaknázása közös erőfeszítés útján. A kingiszeppi foszforitbánya építésében Bulgária, Magyarország, az NDK, Lengyelország és Csehszlovákia működnek együtt a Szovjetunióval, s igyekeznek biztosítani foszforműtrágya-gyártásuk fejlesztését. A Szovjetunió a nyújtott beruházási hiteleket nyersfoszfát-szállítással fizeti vissza. Lengyelország — káliműtrágya szükségletének kielégítése céljából — részt vesz a Szovjetunióban, Minszk közelében levő kálimezők kitermelésében. Lengyelország gépeket, felszereléseket és építőanyagokat szállít a Szovjetuniónak a kapott műtrágyáért.

A KGST-ben részvevő Duna-menti tagállamok mind szélesebb együttműködést fejtenek ki a Duna vízkészleteinek hasznosítása terén. Bulgária és Románia legutóbb megállapodást kötött közös erőművek tervezési munkáira. A román és a jugoszláv népköztársaság megállapodott, hogy közös nagy dunai vízierőművet építenek a Vaskapunál.

Más formái is vannak az együttműködésnek. Lengyelország és Magyarország például vegyes részvénytársaságot alakított a lengyelországi szénbányászati üzemek meddőhányóinak feldolgozására.

c) Jó tapasztalataink vannak olyan közösen fenntartott intézmények előnyeiről, mint a *dubnai Egyesített Atomkutató Intézet,* amely 1956 márciusa óta dolgozik. Az intézet célja: közös tudományos kutatómunka végzése az elemi részecskék fizikája és az alacsonyenergiás magfizika egyes területén. A dubnai Egyesített Atomkutató Intézet létrehozása lehetővé tette a szocialista országok tudósainak, hogy a fizika alapvető legaktuálisabb kérdéseivel foglalkozzanak olyan berendezések segítségével, amelyeket az

Digitized by Google

egyes országok — a Szovjetunió kivételével — nem tudnának megépíteni és üzemeltetni. Az intézet, amelyben a szocialista országok számos tudósa dolgozik, azon igyekszik, hogy az egész szocialista rendszer kihasználja azt a lehetőséget, amelyet a nemzetközi tudományos összefogás teremtett. Hazánkból eddig 39 kutató tanult és dolgozott a dubnai intézetben.

d) A KGST-országok *közös vasúti teherkocsiparkjának* létrehozása újabb lépés a lehetőségeink ésszerű kihasználásához vezető úton. A nemzetközi forgalomban a vasúti teherkocsik kölcsönös használatának feltételeit nemzetközi egyezmények szabályozzák. A kocsik visszaküldésére vonatkozó rendelkezéseknek igen sokszor az a következményük, hogy a külföldi vasúti kocsik jelentős részét rakomány nélkül kell visszaküldeni. A szocialista országok érdeke megkívánja, hogy az üres futások csökkentésével jobban kihasználják kocsiparkjukat, és ezzel emeljék a vasúti szállítás gazdaságosságát. Szükségesnek látszott ezért egy új nemzetközi vasúti szervezet: a közös vagonpark létrehozása.

A közös vagonparkról szóló végleges megállapodás a múlt év decemberében megtartott VB-ülésen született meg és ez év közepén megkezdődik ennek a nemzetközi szervezetnek a működése is. Első lépésként a KGST-országok 92 700 vagonja vesz részt a közös kocsiparkban, Magyarország részesedése ebből 9000 vagon.

e) 1964. január 1-én kezdte meg működését a *KGST-országok Nemzetközi Együttműködési Bankja.* A közös bank felállítása szorosan összefügg a KGST-országok közötti többoldalú elszámolások bevezetésével. *A sokoldalú elszámolások rendszere* azt jelenti, hogy a szocialista országok közötti kétoldalú árucsereforgalmi megállapodásokat nem kell évenként és országonként kiegyenlíteni, hanem a fizetési egyensúlyt az egyezményben részvevő országok összességének vonatkozásában kell biztosítani. Ennek az a célja, hogy elősegítse a KGST-országok külkereskedelmi kapcsolatainak fejlődését.

A Közös Bank elsősorban abból a célból jött létre, hogy lebonyolítsa a nyolc KGST-ország egymás közti sokoldalú elszámolásait. A Bank alapszabálya lehetővé teszi, hogy a KGST-tagországok bankjai közvetlenül és a Közös Bankon keresztül aranyban és szabadon átváltható tőkés valutában pénzügyi műveleteket végezzenek más országok bankjaival, nemzetközi pénzügyi intézményekkel. Ebből a célból elő van irányozva, hogy a Közös Bank ne csak transzferábilis rubelben, hanem aranyban és szabadon konvertálható tőkés valutában is hozza létre alaptőkéjét és különleges alapjait. Induló alaptőkéje 300 millió átváltható rubel, hazánk ehhez 21 millió rubellel járul hozzá.

f) Végezetül utalni szeretnék a *KGST-országok közös Szab-*

Digitized by Google

tányügyi Intézetére. E közös szervezetnek igen sokoldalú feladatot kell megoldania. Egyrészt kutatásokat és kísérleteket kell végeznie a szabványosítással összefüggő tudományos, műszaki és gazdasági problémák megoldására; másrészt a modern technika bevezetésének (pl. az automatizálásnak, új anyagok alkalmazásának) meggyorsítására közös új szabványok tervezeteit alkotja majd meg.

A szocialista országok tudományos és műszaki együttműködése

Nagy jelentőségűek azok az erőfeszítések, amelyeket a KGST-országok — köztük hazánk is — népgazdaságuk *muszaki-tudományos színvonalának emelése* érdekében kifejtenek.

Indokolt, ha napjainkban a tudományos és technikai haladás forradalmi jellegéről beszélünk. Ma már megváltoztak a tudományos és műszaki kutatások keretei és módszerei is. Nem is olyan régen még a tudósok, feltalálók személyes munkáján volt a hangsúly, ma pedig már csak jól szervezetten, tervszerűen együttműködő kollektíváktól várhatunk jelentős eredményeket. Ezért a KGST-tagországokban különböző szervezetek foglalkoznak a kutatási tervek kidolgozásával, a kutatóintézmények tevékenységének koordinálásával.

A tudományos-műszaki segítségnyújtás formái a KGST-országok népgazdaságfejlesztési terveinek megvalósításában döntő szerepet játszottak és játszanak ma is. E segítség nélkül egyetlen népi demokratikus ország sem lett volna képes az elért szintre emelni műszaki színvonalát. A sokoldalú segítségnyújtásban a Szovjetunió járt és jár az élen.

Az együttműködés terjedelmét érzékelteti a következő néhány adat:

Az elmúlt három év alatt a Szovjetunió több mint 28 000 teljes műszaki dokumentációt adott át a szocialista országoknak és 7000 teljes műszaki dokumentációt vett át; mintegy 18 000 szakértőt hívott meg és kb. 2000 szovjet szakértőt küldött ki tapasztalatcsere céljából. Jelenleg mintegy 300 szovjet tudományos kutató-, illetőleg tervezőintézet és mintegy 400 KGST-országbeli intézet munkatársai közösen, egyeztetett munkaterv szerint kb. 3500 tudományos feladat megoldásán dolgoznak.

A tudományos-műszaki és közvetlen technikai segítségnyújtás hatékonyságát jellemzi, hogy hazánkban például a szovjet dokumentációk átvételével és közvetlen technikai segítséggel épült üzemek szolgáltatják nyersvastermelésünk 40, acéltermelésünk 20, hengereltáru-termelésünk 34 és golyóscsapágy-gyártásunk 50 százalékát.

Az együttműködő országok népgazdaságfejlesztési terveinek

Digitized by Google

egybevetése egyre jobban rávilágít arra, hogy egyes alapvetően fontos feladatok megvalósításához új tudományos felismerésekre, lényegében új konstrukciókra és új technológiai eljárásokra lesz szükség.

A KGST Tudományos és Műszaki Kutatásokat Koordináló Állandó Bizottsága ennek megfelelően első lépésként a következő problémák megvizsgálását vetette fel: a műanyagok alkalmazása a népgazdaságban, a mezőgazdaság kemizálása, különféle tudományos kutatások végrehajtására szolgáló műszerek és berendezések kidolgozása, az önműködő szabályozási rendszerek elméletének kidolgozása, fotoszintézis, a rakodó és szállítómunkák komplex mechanizálása stb.

Amint látható, a KGST-országok igen nagy erőfeszítéseket tesznek a tudományos és műszaki kutatások hatékonyságának növelésére. Kétségtelen, hogy a kutatási tervek végrehajtása során nagy eredmények várhatók. Ez az új típusú együttműködés azonban még csak most van kibontakozásban.*

* Apró elvtárs előadásának második részét következő számunkban közöljük.

Digitized by Google

A Tanácsköztársaság nemzeti és nemzetközi jelentősége

45 évvel ezelőtt, 1919. március 21-én, a Budapesti Munkástanács és a budapesti helyőrség Katonatanácsa, eleget téve a főváros népe akaratának, kikiáltotta a Tanácsköztársaságot. Ezt megelőzően a vidék munkásai néhány megyében és városban már magukhoz ragadták a hatalmat, s elkergették a burzsoá-demokratikus kormány képviselőit. Még aznap éjjel megalakult a hazánk történetében első proletárkormány: a Forradalmi Kormányzótanács. Ez azonnal kiáltványban jelentette be a proletárdiktatúra létrejöttét, az alapvető termelőeszközök szocializálását, s a proletárhatalom eltökéltségét arra, hogy megvédi az antant-imperializmussal szemben az ország függetlenségét és a szocialista vívmányokat. A Tanácsköztársaság kikiáltásával a magyar munkásosztály a nemzet vezető osztályává vált és a parasztság támogatásával győzelemre vitte a magyar nép addigi történetének legnagyobb forradalmát: a szocialista forradalmat.

A proletárforradalom győzelme a kapitalista rendszer csődjével vált lehetővé. Az első világháború előtti Magyarország — a gazdasági fejlődés előrehaladása ellenére — reakciós, antidemokratikus, a népet nyomorban tartó földesúri-tőkés rendszer elnyomását nyögte; a politikai hatalom döntő része a finánctőkével összefonódott nagybirtokos arisztokrácia kezében volt. Az osztályelnyomást még súlyosabbá tette Magyarország függő helyzete és a nem magyar nemzetiségek brutális üldözése.

Az első világháború százezreket áldozott fel az imperializmus molochjának oltárán, milliókra hozott nyomort, árvaságot, az addiginál is sokszorta több szenvedést, s elviselhetetlenné tette a nép életét. Ennek hatására, az oroszországi forradalom példáját követve, Magyarország népe is elnyomói ellen fordult. Az 1918 októberi polgári demokratikus forradalom véget vetett a háborúnak és a négyszázéves Habsburg-uralomnak.

A polgári forradalom azonban képtelen volt arra, hogy megoldja a magyar társadalom alapvető ellentéteit. Haladó reformokat léptetett ugyan életbe, de nem szüntette meg a kizsákmányolást, nem tudott változtatni a tömegek nyomorán, mert ehhez az kellett volna, hogy hozzányúljon a gazdagok vagyonához. Még a programjában meghirdetett földosztás végrehajtását is halogatta. A nemzeti kérdés megoldásában sem tudott sikert elérni; kudarcot vallott az a történelmileg túlhaladott kísérlete, hogy megtartsa a magyar állam kötelékében a nem magyar népeket.

Digitized by Google

Az ország felosztásából fakadó gazdasági bajokat és nemzeti sérelmeket sem tudta orvosolni.

A polgári kormány elvesztette a kezdetben benne reménykedő tömegek bizalmát, de demokratikus politikája miatt a nagybirtok, a nagytőke és a klérus támogatását is elvesztette. A márciusi napokban a Károlyi-kormány sem a nagytőke és a nagybirtok, sem pedig a nincstelenek kormányának nem tekinthette magát. A Károlyi-párt jobbszárnyának 1918 december végén bekövetkezett kiválása után egyre inkább kispolgári jellegű kormánnyá vált, amely — amellett, hogy általában a polgári magántulajdon rendszerét védelmezte — a kizsákmányolók és a kizsákmányoltak követelései között lavírozott, anélkül azonban, hogy bármelyik felet is ki tudta volna elégíteni.

A Károlyi-kormány bukásának fő oka az volt, hogy a munkásság és a parasztság hatalmas forradalmi mozgalmát, amely nyíltan és közvetlenül a polgári magántulajdon ellen fordult, már nem lehetett demokratikus eszközökkel leszerelni, még a jobboldali szociáldemokraták segítségével sem. A proletárforradalommal csak az imperialista intervencióra támaszkodó, semmilyen eszköztől vissza nem riadó reakció szállhatott volna szembe; ennek azonban sem ereje, sem ideje nem volt a hatalom átvételére. Meggyorsította a kormány bukását az antant parancsa — a hírhedt Vyx-jegyzék —, amely újabb városok és községek, köztük Debrecen, Békéscsaba, Hódmezővásárhely kiürítését követelte tőle. A forradalmi tömegekkel szemben tehetetlen kormány, amelynek kezében már alig volt reális hatalom, joggal látta ebben a jegyzékben az antant és főleg az Egyesült Államok jóindulatára épített külpolitikájának csődjét. Így a külpolitikai helyzet is hozzájárult a burzsoá-szociáldemokrata koalíció bukásához.

A forradalom győzelmét számos külső és belső körülmény segítette ugyan elő, de ha hazánkban nem lettek volna érettek a szocialista forradalom feltételei, akkor a munkásosztály nem juthatott volna hatalomra, s nem őrizhette volna meg hatalmát mindaddig, amíg az intervenció túlereje el nem tiporta az országot.

Lehetséges-e, hogy alig néhány hónappal a polgári forradalom győzelme után már beérjen a polgári rendet megdöntő szocialista forradalom? A forradalmak története igenlő választ ad erre a kérdésre.

Századunk története azt bizonyítja, hogy a kihasználatlanul maradt forradalmi helyzetet a legsötétebb ellenforradalom évtizedei válthatják fel, s ezek hosszú időre visszavetik az illető ország társadalmi fejlődését. Ebből az is következik, hogy a munkásosztálynak nem szabad haboznia, ha van lehetősége arra, hogy megragadja és vannak kilátásai is arra, hogy megtartsa a

Digitized by Google

hatalmat. Figyelembe kell vennie a gazdasági és társadalmi struktúra viszonylagos fejletlenségét, de nem úgy, hogy lemond a hatalom megragadásáról, hanem úgy, hogy eszerint szabja meg a szocialista rendszabályok tempóját.

A hatalom megragadása természetesen nem csupán egyes vezetők vagy pártok elhatározásától függ. A munkásosztály ideológiájától idegen az a naiv szemlélet, amely szerint a vezetők dolga eldönteni: legyen-e forradalom, vagy ne. A munkásosztály és a vele szövetkezett dolgozó tömegek forradalmi elszántsága, fegyelmezettsége és bizonyos fokú harci tapasztalata nélkül elképzelhetetlen a forradalom győzelme. A munkásság pártja élére állhat a munkásság forradalmának — a kommunisták mindig ezt tették —, vagy megpróbálhatja, hogy fékezze, leszerelje ezt, mint a Scheidemannok, Garamiak és Peyerek 1918—1919-ben. Hogy azonban *lesz-e* forradalom, azt végső soron maga a proletariátus, maga a nép dönti el.

A magyar munkásosztály pedig *akarta* a forradalmat 1919 márciusában, s minden megnyilvánulásával kiállt a hatalom átvételéért. A tömegek azért hagyták ott a szociáldemokrata pártot, mert az meg akart állni a polgári demokráciánál, s azért követték a kommunista pártot, mert az a hatalom haladéktalan átvételét követelte.

A Tanácsköztársaság 133 napja szakadatlan harcban telt el a belső ellenforradalom és a külső intervenció ellen. Az első magyar proletárhatalom mégis számtalan nagy horderejű és bátor intézkedést tett, a szocialista rend alapköveinek lerakásáért, a nép jólétének növeléséért. Államosította a 20 dolgozónál többet foglalkoztató üzemeket, a bankokat és a pénzintézeteket, a kereskedelmet, a bérházakat, a 100 holdon felüli földbirtokokat. Nagymértékben növelte a mezőgazdasági munkások jövedelmét, az ipari munkások reálbérét pedig a háború végéhez képest $^1/_4$-ével emelte fel. Javította a kistisztviselők fizetését is, és eltörölte a kisgazdák adófizetési kötelezettségét. Minden alkalmazottat és szövetkezeti tagot bevont a betegségi és balesetbiztosításba.

Csak Budapesten mintegy 100 000 embert költöztetett be a kormány a gazdagok lakásaiba. Leszállította a lakbéreket, bevezette a nyolcórás munkaidőt, sokszorosára emelte a hadiárvák és a rokkantak segélyét, s magas munkanélküli segélyt adott az erre jogosultaknak. Különös gondot fordított a Tanácsköztársaság a gyermekek és az anyák védelmére.

Valóságos hadjárat indult a kiváltságosok műveltségi monopóliumának megszüntetéséért. „Gondolja meg azt minden szegény ember — írta Móricz Zsigmond —, hogy a gazdagok ezer és ezer esztendeig uralkodtak rajtuk a tudomány segítségével. Most tehát, ha elvettük tőlük a gazdagságot, el kell venni a tudományt is."

Digitized by Google

A Tanácsköztársaság államosította az iskolákat, s hozzáfogott az egész iskolarendszer átfogó szocialista reformjának kidolgozásához. Ismeretterjesztő tanfolyamok, előadások, hangversenyek és színházi előadások ezreit rendezte a munkások és parasztok részére, nagy lendülettel fogott hozzá az analfabétizmus megszüntetéséhez, államosította és a közművelődés szolgálatába állította a műkincseket. A tanácsállam nagyvonalúan gondoskodott a tehetséges írók, tudósok, művészek megélhetéséről, biztosította számukra az alkotó munka feltételeit.

A forradalmat kiharcoló tömegek részt vettek az állam igazgatásában. A tanácshatalom 1919 áprilisában általános választásokat tartott, olyan széles körű választójog alapján, amilyen addig ismeretlen volt az ország történetében. Ezen a választáson a nép, élve jogaival, állást foglalt a proletárdiktatúra mellett, és megválasztotta küldötteit a hatalmi szervekbe, a tanácsokba. A tanácsokban — a Kormányzótanácstól a falusi direktóriumokig — munkások és parasztok tízezrei intézték a proletárállam ügyeit. Az üzemeket proletár termelőbiztosok vezették, a munkástanácsok segítségével.

A magyar Vörös Hadseregben a felfegyverzett nép saját vívmányait védte. Miközben a volt uralkodó osztályok, hogy hatalmukat visszaszerezzék és vagyonukat megtartsák, az antant előtt megalázkodva segítségért könyörögtek saját hazájuk ellen — a nép, igaz patriotizmustól vezérelve, a szocialista haza védelmére kelt. Hősi harcok, dicsőséges fegyvertények, nagy győzelmek jelezték a magyar munkásosztály, a nép helytállását szorongatott helyzetében. Csak a túlerő, az imperializmus technikai-anyagi fölénye tudta kiütni a belső árulástól és nélkülözésektől meggyengült Vörös Hadsereg kezéből a fegyvert. A Tanácsköztársaságot az imperialista intervenció verte le; az ellenforradalmi lázadásokat órák alatt szétugrasztották a vöröskatonák, a fehérek által rettegéssel emlegetett magyar Lenin-fiúk.

A Tanácsköztársaság belső hibái gyengítették ugyan a proletárhatalmat, de nem játszottak döntő szerepet vereségében. Mégis méltatlan volna a forradalom nagyságához, ha győzelmének évfordulóján hallgatnánk tévedéseiről. A magyar kommün legfőbb hibái a magyarországi munkásmozgalom akkori gyengeségeiből fakadtak. Az egyesült párt nem tudta eloszlatni a vezetők és a munkástömegek gondolkodásából a szociáldemokrata és centrista nézetek hatását. A marxizmusnak ez az eltorzítása táplálta egyfelől a szektás dogmatizmust, amely a földosztás elmulasztására, az agrárkérdésnek doktrinér, a parasztság gondolkodásmódját és politikai fejlettségét számításba nem vevő megoldására vezetett, másfelől az opportunizmust, amely a jobboldali szociáldemokraták

Digitized by Google

elleni politikai harc elhanyagolásában, az ellenforradalmi aknamunka semmibevevésében és enyhe kezelésében nyilvánult meg.

Csaknem fél évszázad távlatából ma már bizton mondhatjuk el: a Tanácsköztársaság nemcsak dicsőséges lapja, de döntő fordulópontja is volt nemzeti történelmünknek. A Tanácsköztársaságért vívott harcban alakult meg és szerveződött a magyar munkásosztály élcsapata: a Kommunisták Magyarországi Pártja. A forradalom győzelme egyben a marxizmus—leninizmus első nagy győzelme volt a magyar munkásmozgalomban, s 1919-től kezdve a forradalom élcsapata mindig kezdeményezően lépett fel, sohasem hátrált meg elvtelenül az osztályellenséggel és az opportunizmussal vívott harcában. 1919 a magyar kommunista mozgalom nagy generációját szülte meg és nevelte fel, a párt harcosainak sokezres gárdáját, akik a Horthy-fasizmus első éveiben éppúgy ott voltak pártunk újjászületésénél, akár 1945-ben, vagy 1956-ban. A Tanácsköztársaság napjaiban indult el a leninizmus útján sok baloldali szociáldemokrata. A forradalom harcaiban edződött meg az a sok munkás és szakszervezeti funkcionárius, aki azután az SZDP soraiban maradva küzdött az osztályharcos politika érvényesüléséért az ellen, hogy a szociáldemokrata párt a Peyerek és Vanczákok engedelmes eszköze legyen.

Hiába kísérelték meg a Horthy-korszak ideológusai, hogy mint valamí véletlen epizódot „kiiktassák" a magyar történelemből a Tanácsköztársaságot. Nem vitás, hogy a Horthy-korszak volt a magyar népre ráerőszakolt véres közjáték, amely a forradalom eltiprása után sem tudott soha igazán megszilárdulni. Viszonylagos stabilizálódását is demagóg háborús kalandorpolitikájának köszönhette; de ez a politika, amely egy ideig felszínen tartotta, csakharmar a pusztulásba is vitte az ellenforradalmi rendszert. Méltán írta a forradalom hatodik évfordulóján Gábor Andor:

„Most már tudod: *nem* úgy van az, hogy ott
kisiklott csak a történet-szekér.
Most már tudod, hogy végleg elfogyott
a többi út, mely más irányba tér,
s hogy akkor nem hamisat, csak *nagyot*
léptél s az egyetlen utadra leltél.

S ha láncodat még-egyszer levered,
nem lesz kovács, ki visszapörölyözze.
Ha újra mozdulsz: végső mozdulat,
nem gyűr le többé rabtartó urad,
s az épület nem *rád, reá* dűl össze!"

A magyarországi Tanácsköztársaság nemcsak a magyar munkások és parasztok forradalma volt. A magyar kommün elválaszthatatlan része annak a harcnak, amely a Nagy Október nyomán az egész világon kibontakozott. A magyar kommunisták büszkén

Digitized by Google

és joggal hirdették, hogy nemcsak a magyar nép ügyéért, hanem a világszabadságért is harcolnak. Megalakulása napján a Tanácsköztársaság üdvözletet intézett a világ összes dolgozóihoz, testvéri együttműködésre hívta fel őket a nemzetközi imperializmus elleni harcban, és szövetségre lépett Szovjet-Oroszországgal.

Az egész világon lelkesedéssel fogadta a forradalmi proletariátus a magyar forradalom hírét. Különösen nagy örömmel értesültek a testvéri tanácsköztársaság megszületéséről az oroszországi Vörös Hadsereg katonái, akik hosszú hónapok óta egyedül álltak a nemzetközi imperializmus dühödt támadásait. A környező országok, Ausztria, Csehszlovákia, Jugoszlávia, Románia dolgozóira is rendkívül mély hatással voltak a magyar forradalomnak a nép érdekében tett intézkedései. Bizalommal töltötte el őket, hogy a proletárforradalom kormánya szakított elődeinek nacionalista politikájával. A Tanácsköztársaság alkotmánya kimondta: „A világháborút előidéző imperializmus helyett a Tanácsköztársaság a világ proletárjainak egyesülését, szövetségét, a dolgozók nemzetközi tanácsköztársaságát akarja. Ezért ellensége a kizsákmányoló háborúnak, a népek minden elnyomásának és leigázásának." A tanácskormány hangsúlyozta, hogy nem tulajdonít jelentőséget a határok kérdésének, mert a szocializmus minden országban győzni fog, de nem teszi le a fegyvert az imperializmus hadseregei előtt.

Méltán írta Lenin a magyar munkásokhoz intézett üzenetében:

„Az a háború, amelyet ti viseltek, az egyetlen, jogos, igazságos, igazán forradalmi háború, az elnyomottak háborúja az elnyomók ellen, a dolgozók háborúja a kizsákmányolók ellen, háború a szocializmus győzelméért. Az egész világon a munkásosztály minden becsületes tagja a ti pártotokon áll."

A Tanácsköztársaság hathatós segítséget nyújtott a nemzetközi munkásmozgalomnak. A magyar Vörös Hadsereg küzdelme megzavarta az antantnak a Szovjet-Oroszország elleni intervenciós terveit. A Nyugat proletárjaira is erős hatást tett az Európa szívében létrejött proletárhatalom. A magyar proletárforradalmat hamarosan követte a Bajor Tanácsköztársaság. A magyar Vörös Hadsereg nagyszerű győzelmei, — a csehszlovák burzsoá hadseregre mért csapásai jelentős szerepet játszottak abban, hogy 1919 júniusában megalakult a Szlovák Tanácsköztársaság. A magyar kommunisták győzelme meggyorsította a kommunista pártok megalakulását és megszilárdulását a szomszéd országokban.

Az európai proletariátus erejéhez mérten segítette a tanácshatalmat. Szovjet-Oroszország Vörös Hadserege 1919 májusi besszarábiai offenzívájával lélegzetvételi szünethez juttatta nehéz helyzetben levő szövetségesét. Az intervencióban részt vevő szomszé-

Digitized by Google

dos országok hadseregeiben demonstrációk és katonalázadások törtek ki, s ezek megnehezítették vagy meg is akadályozták azt, hogy az imperialisták felhasználják ezeket a hadseregeket a tanácshatalom vérbefojtására. 1919. július 21-én sok országban általános sztrájkkal tiltakoztak a munkások az oroszországi és magyarországi munkáshatalommal szemben folytatott hadműveletek ellen. A magyar Vörös Hadsereg egységeiben sok orosz, ukrán, csehszlovák, osztrák, lengyel, jugoszláv, román, bolgár, olasz és más nemzetiségű önkéntes harcolt.

A magyarországi proletárforradalom tapasztalataiból a nemzetközi kommunista mozgalom értékes tanulságokat vont le. Lenin nagy fontosságot tulajdonított annak, hogy a Tanácsköztársaság volt az első olyan proletárforradalom, amely fegyveres harc nélkül győzött. Lenin „világtörténelmi jelentőségű fordulatnak" nevezte ezt. Hangsúlyozta, hogy Oroszországban a kizsákmányolók és külföldi támogatóik véres polgárháborút kényszerítettek a proletariátusra, de „abban az államban, amelyben a burzsázia nem fog ilyen veszett ellenállást tanúsítani, a szovjethatalom feladatai könnyebbek lesznek... Más országok más, emberibb úton jutnak el ugyanahhoz a szovjethatalomhoz. Épp ezért lesz Magyarország példájának döntő jelentősége."

A magyar uralkodó osztályok ellenforradalmi tevékenységükkel, az intervenció támogatásával bebizonyították, hogy semmivel sem jobbak más országok burzsoáziájánál. Ez azonban nem változtat azon a tényen, hogy 1919. március 21-én a burzsoázia kormányon levő csoportja — olyan helyzetbe kerülve, amelyben már nem tudott eredményes ellenállást kifejteni — harc nélkül volt kénytelen lemondani a hatalomról, s lehetővé tette a forradalom békés győzelmét. Megalkuvó az, aki visszariad a fegyveres felkeléstől, amikor ez elkerülhetetlen, de ostoba kalandorpolitikát folytat az, aki nem használja ki a proletárdiktatúra békés úton való létrehozásának lehetőségét, ha megvan ez a lehetőség; mert — mint Lenin kifejtette — ez az út megkönnyítheti a szocializmus győzelmét és sok szenvedéstől kímélheti meg a népet.

Lenin több ízben is utalt a magyarországi jobboldali szociáldemokraták árulására és a centristák ingadozására, s éppen a magyar példa alapján hívta fel a Kommunista Internacionálénak és pártjainak figyelmét a megalkuvás és az opportunizmus elleni harc fontosságára. Rámutatott Lenin a Tanácsköztársaság másik súlyos hibájára: a földosztás elmulasztására is.

A Tanácsköztársaság története azt is bizonyítja, hogy a forradalom sorsa — sohasem független a nemzetközi erőviszonyoktól. 1918—1919-ben a németországi forradalom veresége és Szovjet-Oroszország elszigeteltsége következtében az antant blokádja és fegyveres ereje leverte a közép-európai forradalmakat. Napjaink-

Digitized by Google

ban, amikor létezik és döntő tényezővé vált a szocialista világrendszer, bármely kis ország forradalomra kelt népe is képes arra, hogy a szocialista világ erejére támaszkodva elhárítsa vagy leverje az imperialisták intervenciós kísérleteit.

Az 1919-es Tanácsköztársaság hazánk és a nemzetközi munkásmozgalom történetének legnagyszerűbb eseményei közé tartozik. A magyar munkásság 1919-ben végleg eljegyezte magát a kommunizmus ügyével. A Magyar Kommün felejthetetlen emléke a fasizmus sötét éveiben is erőt adott a magyar dolgozóknak. Tanulságai ma is okulásunkra szolgálnak a szocializmus építésében, a néphatalom erősítésében. Az első magyar proletárforradalommal népünk jelentős mértékben hozzájárult a világ dolgozóinak a kizsákmányolás és a nemzeti elnyomás elleni küzdelméhez.

Népünk, pártunk méltán büszke 1919-re. A Tanácsköztársaság alkotásai és küzdelmei kiemelkednek nemzeti múltunk azon nagy eseményei közül is, amelyek az egész világon minden haladó ember rokonszenvét megszerezték a magyar nép számára.

Digitized by Google

Televízió és népművelés

Írta GÁBOR ISTVÁN

1.

Puskás Tivadar, a Magyar Hírmondó feltalálója 1881-ben mutatta be készülékét, a rádió ősét, Párizsban. A rádió első kísérleti adását 1882-ben, de az első szórakoztató műsort csak 1923-tól sugározták hazánkban. 1925 decemberétől ad rendszeresen műsort a magyar rádió, az első években csupán heti 50 órás időtartammal. Az előfizetők száma 1925-ben mindössze 17 000 volt.

A magyar televízió 1954 elején már megkezdte ugyan kísérleti adásait, de rendszeresen csak 1958 februárjától sugároz műsort. A tv előfizetőinek száma — kerek számokban — 1959-ben 50 000, 1960-ban 100 000, 1961-ben 200 000, 1963 végén pedig csaknem 500 000 volt. És a kísérletektől a rendszeres adásig alig néhány év telt el.

Bizonyára az első pillantásra is szembetűnő az eltérés a rádió és a televízió hazai elterjedésének adatai között. Kétségtelen, hogy a rádió feltalálásakor, majd a rendszeres műsorok megkezdése idején gyökeresen mások voltak a gazdasági és társadalmi viszonyok hazánkban, mint ma, arról nem is beszélve, hogy 1881-től 1925-ig lassabban fejlődött a tudomány, a technika, mint a televízió feltalálását követő években, vagy azokban az esztendőkben is, amikor hazánkban a kísérleti adásoktól eljutottunk a rendszeres tv-műsorokig. Mégis, ha egy pillanatra elvonatkoztatunk is az alapvetően más gazdasági, politikai, társadalmi viszonyoktól és a technika meg a tudomány szintjének különbségétől a rádió és a televízió fejlesztésének korszakában, a tv népszerűségének ezekre a számszerű mutatóira fel kell figyelnünk. Azt bizonyítják ezek a számok, hogy a televízió nem véletlenül lett gyorsan, szinte robbanásszerűen népszerű az egész világon, s így Magyarországon is. Olyan hatalmas társadalmi igények kielégítője lett a televízió, amelyeket nem mértünk fel eléggé még most sem, amikor pedig egy-egy jelentősebb hazai műsor sugárzásakor milliós nézősereggel számolhatunk.

Bár az utóbbi években örvendetesen megnőtt a tv műsorairól írott kritikák száma lapjainkban, még ma is mélyen él az a szemlélet, amely nagyobb figyelmet fordít egy három-négyezer olvasóra számító irodalmi mű bírálatára, mint a tv százezreket foglalkoztató műsoraira. Pedig a televíziónak a tömegekre tett hatása összehasonlíthatatlanul nagyobb, mint az irodalmi alkotásoké.

Digitized by Google

Nagyon sokat tudnának mondani a tv népszerűségéről azok az országok, amelyeknek televíziós adásai nagyobb múltra tekinthetnek vissza. A Magyar Rádió és Televízió nemrég szervezte meg közvéleménykutató osztályát, ennek eredményeiről tehát még nem számolhatunk be, de néhány példa is híven mutatja a kérdés jelentőségét.

Sajtónkban az utóbbi években sok szó esett a közízlésről és a giccsről. A különböző folyóiratokban megjelent cikkek azonban — valljuk be — nem keltettek országos visszhangot. Amikor azonban a televízió bemutatta a „Stephanie" című nyugatnémet filmgiccset, s a Népszabadságban kemény kritika jelent meg róla, szinte elemi erővel törtek föl a különböző vélemények — a film védelmében is — s a giccs problémája széles körben beszédtémává vált.

De idézhetünk példákat arra is, hogy egy-egy sikeres színházi tv-közvetítés után tömegek tárgyalják az előadás mondanivalóját, a színészek alakításait. 1963-ban a magyar televízió körülbelül 30 prózai és zenés színdarab, és tíznél több opera előadását közvetítette a pesti és vidéki színházakból. Az ismereteknek hatalmas tárháza nyílt meg egyetlen esztendő alatt: láthatták a nézők — időbeli sorrendben, de a teljesség igénye nélkül felsorolva — Sophoklés Élektráját és Oedipus királyát, Bródy Sándor Tanítónőjét, Illyés Gyula Fáklyalángját, Shakespeare Ahogy tetszikjét, Othellóját és Makrancos hölgyét, Shaw Szent Johannáját, Molière A nők iskoláját, Brecht Koldusoperáját, Németh László A két Bolyaiját, Gogol Revizorát, Plautus Amphütruóját, Szigligeti Liliomfiját, Dosztojevszkij Bűn és bűnhődését. Ez az egyetlen esztendő szinte felölelte tehát a világ drámatörténetét. Hasonló a helyzet az operáknál is. Az említett évben a következő operákkal és balettművekkel ismerkedhettek meg a tv nézői: Sztravinszkij: Mavra, Prokofjev: Romeo és Julia és Eljegyzés a kolostorban, Erkel: Bánk bán és Brankovics György, Britten: Szentivánéji álom, Adam: Giselle, Verdi: Trubadur, Puccini: Bohémélet, Offenbach: Hoffmann meséi, Dallapiccola: Éjszakai repülés, Kodály: Háry János.

Televíziónk életében azonban nemcsak a színházi és filmbemutatók iránt nyilvánul meg ilyen tömegméretű érdeklődés. Amikor idén ősszel folytatódott az Irodalmi Klub népszerű műsora „A televízió olvasóterme" címmel, s egy alkalommal Balzac Elvesztett illúziók című regényét beszélték meg az „olvasóterem" részvevői, közkönyvtárainkból minden fellelhető Balzac-példányt kivittek az olvasók. Tudunk arról is, hogy a televízió orvosi előadásai után rövid idő alatt elkelnek a Medicina kiadásában megjelent, ugyanarról a témáról szóló könyvek. Ennek egyik előzménye, hogy a tv szerkesztői jól együttműködnek a Medicina Könyvkiadóval, s a televízióban elhangzó orvosi, egészségügyi té-

Digitized by Google

mákkal könyv alakjában is meg lehet ismerkedni. (Ez egyébként olyan tanulság, amelyet érdemes megjegyeznünk.)

Talán ez a néhány kiragadott példa is érzékelteti, hogy a televízióval egy szinte felmérhetetlen jelentőségű szórakoztató, tájékoztató és önművelő eszköz jelent meg életünkben, s ennek hatása — ha sokszor nem is tudatosítjuk eléggé — az élet legkülönbözőbb területein érződik. A televízió hatalmas erejű eszköz, amellyel meggyorsíthatjuk a város és a falu közötti kulturális különbség megszüntetését. A demográfusok, a szociológusok észlelik is a tv-nek a szabad idő felhasználására, az életformára tett hatását: napjainkban — írják —, amikor a szórakozási lehetőségek nagy része generáció-specifikus (vagyis gyakran elkülöníti a szülőket és a gyermekeket), a televízió, amely sok vonatkozásban jogutódjává lett a régi idők szimbolikus családi tűzhelyének, lényegesen fokozza a család közös időtöltésének lehetőségeit. Megjelenése — azzal, hogy iskolás gyermekeinknek kimeríthetetlen ismeretforrásává lett — számos új problémát vet fel az iskolai oktatás számára, a tantervi kérdésektől az oktatási módszerek átalakításáig. A tudomány, a kultúra rendszeres képi befogadása — ahogy erre pszichológusok rámutatnak — átalakítólag hat érzékszerveinkre, egész látáskultúránkra, ez pedig hatással van a hagyományos művészeti ágakra, — a képzőművészetre, az irodalomra, s új problémákat vet fel az esztétika számára.

Sorolhatnánk tovább azokat a kérdéseket, amelyeknek alapos tanulmányozása pszichológusaink, pedagógusaink, szociológusaink, esztétáink feladata; az elmondottakkal csupán a televízió sokrétű hatását akartuk érzékeltetni. Megjelenésével a színház, a mozi, a koncertterem, az újság, a képeslap, az óvoda, az iskola, az egyetem és a tudományos intézmények légiója vonult be lakásunkba, — s megállapíthatjuk: rövid idő alatt a televízió a kulturális forradalomnak egyik leghatalmasabb fegyverévé vált. Ereje mindenekelőtt abban van, hogy az országnak csaknem minden részébe eljut, ott új ismereteket közöl és közvéleményt formál. A színház, a mozi, de még a napi sajtó sem képes erre. A rádión kívül csak a televízió tudja elérni azt, hogy szinte az egész országban minden réteggel ugyanabban az időpontban közölje bizonyos kérdésekben a párt szavát, ismertesse velük a tudomány legújabb álláspontját, szórakoztassa és nevelje őket a maga eszközeivel.

A televízió térhódítása azonban számtalan új problémát is vetett fel, s ezt széles körű viták is jelezték. Az utóbbi években vita folyt a televízió és a színházak, a televízió és a film viszonyáról, napjainkban pedig — a tv további térhódítása következtében — kibontakozóban van a vita a televízió és az ismeretterjesztő munka, a televízió és az iskola viszonyáról. Ezek a viták — más-más oldalról fogva meg a kérdést — lényegében ugyanarról a

Digitized by Google

problémáról folynak: *mi a helye a televíziónak a népművelés rendszerében?* S a különböző oldalról elhangzott vélemények is — akár a tv és a színház, akár a tv és az ismeretterjesztés viszonyáról volt szó — azonos problémákat tükröztek.

Ezekben a vitákban általában két szélsőséges nézet jelentkezett. Egyesek — lebecsülve a televízióban rejlő hatalmas *nevelési* lehetőségeket — partikuláris szemponttól vezetve, a művelődés hagyományos, s elsősorban az irodalmi formáit féltik a tv térhódításától. De egyre gyakrabban találkozunk az ellenkező nézettel is, amely — a tv lehetőségeit és szerepét túlbecsülve — a hagyományos művelődési formák szükségszerű felbomlásáról s feleslegessé válásáról beszél; a televízió — vélik — szükségtelenné teszi az ismeretterjesztő eladásokat és a népművelés egyéb hagyományos formáit.

Egy dolog kétségtelen: a televízió forradalmasítólag hatott és hat a népművelés hagyományos formáira. Mégis úgy gondoljuk, hogy az említett nézetek szélsőségesek, s e szélsőségek közös gyökere az, hogy a televízió problémáját egyoldalúan, a *tartalmi* kérdésektől elszigetelve, kizárólag a tv és a hagyományos művelődési formák *konkurrenciája* szempontjából kezelik. Az ilyen szemlélet a kapitalista társadalomban érthető, mert ott a népművelési és szórakoztatási intézmények egy részének magántulajdona következtében szükségszerű ez a konkurrencia, de nem érthető a szocialista társadalomban, ahol az állam és a párt rendelkezik a népművelés eszközeivel, s ez lehetővé teszi azt, hogy a különböző népművelési szervek munkáját szervezetileg és tartalmilag is fő céljainknak megfelelően hangoljuk össze. Ha pedig a tartalom oldaláról tekintjük a kérdést, akkor a televízió nem a hagyományos népművelési formák (az iskolán kívüli ismeretterjesztés, a mozi, a színház stb.) konkurrenciájaként jelentkezik, hanem mint a népművelési munka serkentője, sőt kezdeményezője is.

Más tények is indokolják, hogy nagy szükség van a különböző népművelési szervek munkájának *tartalmi* összehangolására. A múlt évben sok szó esett folyóiratainkban a tudomány közvetlen termelőerővé válásáról, ezzel összefüggésben a tudományos-technikai forradalomról ,s a tudományok — elsősorban a természettudományok — egyre szédületesebb tempójú fejlődéséről. Dr. Erdey-Gruz Tibor megállapította: „A tudományok fejlődési ütemével foglalkozva már Engels arra a következtetésre jutott, hogy adott időszakban a tudomány az előző nemzedékek által összegyűjtött tudás volumenével arányosan, vagyis hozzávetőleg geometriai haladvány szerint növekszik. Ennek megfelelően a tudományos ismeretek összessége exponenciálisan gyarapodik. A rendelkezésre álló statisztikai adatok szerint az utóbbi időben tudományos kutatásra fordított élő és tárgyiasult munka mintegy 8—10 évenként meg-

Digitized by Google

kétszereződik. Reális becslés alapján állítható, hogy a Földön valaha is tudománnyal foglalkozók 90 százaléka napjainkban él és az utóbbi fél évszázadban sokkal többet produkált a tudomány, mint az összes előző korszakokban. E rohamosan gyorsuló haladás nem az emberi agy biológiai fejlődésének az eredménye, hanem a tudomány haladásának belső törvényein kívül lényegében társadalmi okokra vezethető vissza, s szoros kapcsolatban áll a termelőerők fejlődésével." A tudományoknak ez az egyre gyorsuló haladása természetesen a pedagógiában és általában a népművelésben új problémákat idéz elő. Joggal állapítja meg Erdey-Gruz Tibor: „Mélyreható és széles körű kutatómunkával tovább kell fejleszteni és a jelenleginél sokkal magasabb szintre kell emelni az ismeretek szerzésének, megőrzésének és felhasználásának módszereit, valamint eszközeit."*

Többek között ez is oka annak, hogy az utóbbi években valami szokatlan méretű tanulási láz jelentkezett hazánkban. E hatalmas népmozgalomban kifejeződik mindaz az eredmény, amelyet az elmúlt években gazdasági és társadalmi téren elértünk. Azt hisszük azonban, hogy helytelen volna, ha a felnőttoktatás kiszélesedésében, a különböző szintű esti és levelező tagozatok számának rohamos növekedésében, a szaktanfolyami hálózat bővülésében csupán olyan jelenséget látnánk, amely még ma is kizárólag a múlt kulturális elmaradottságának felszámolásával kapcsolatos. Természetesen ma még óriási feladatot ad ez is, és káros illúziókba esnénk, ha nem látnánk a ma társadalmi térképének a múltból örökölt „fehér foltjait". De eközben nem téveszthetjük szem elől, hogy ez a tanulási láz már a jelen és a *jövő* szükségletét is kifejezi: azt az igényt, hogy a termelőerőknek, a technikának és a tudománynak állandó és egyre rohamosabb fejlődése következtében ma már nem lehet a gyermek- és ifjúkorra korlátozni a tanulást: az élet változása állandó és rendszeres tanulást követel meg minden dolgozótól. Egy Unesco-kiadvány így jellemzi korunkat: „Senki sem éli le életét abban a világban, amelyben született, és senki sem hal meg abban a világban, amelyben felnőtt korában még dolgozott." Mindez érthetővé teszi, hogy legkiválóbb pedagógusaink körében egyre több szó esik a „permanens nevelés"-ről.

Ha tehát a felnőttoktatás és a népművelés egyre gazdagodó hálózatában nem csupán az átmeneti korszak sajátosságát látjuk, hanem a jövő csíráit is, az oktatásnak és a nevelésnek a jövőben egyre bővülő *új* formáit, akkor ez az új helyzet is aláhúzza azt, hogy a különböző népművelési szervek tevékenysége között az eddiginél szorosabb szervezeti és mindenekelőtt *tartalmi* munkameg-

* Dr. Erdey-Grúz Tibor: A természettudományok néhány időszerű filozófiai problémájáról (Tájékoztató, MM. Marxizmus—leninizmus Oktatási Osztály, 1963. 5.)

Digitized by Google

osztást kell teremtenünk. Ebben a munkában — úgy hisszük — a televízió is fontos szerepet játszik.

A tartalmi összehangolás természetesen bonyolult, nem máról holnapra megoldható tudományos feladat. A megvizsgálandó kérdések között olyan problémák szerepelnek, amelyekről már eddig is sok vita folyt folyóiratainkban: egyfelől a munkamegosztás, a szakismeretek és a tudományok fokozódó differenciálódása, másfelől a szintétikus látás, a komplex szemlélet és az ismeretek integrálódása; vagy a humán jellegű és a természettudományi ismeretek korunkban betöltött szerepe és helyes arányuk. A kérdés az, hogy az ismereteknek e kétirányú mozgásából milyen feladat hárul az iskolára, milyen az ismeretterjesztés olyan eszközére, mint a televízió, és milyen a különböző szaktanfolyamokra, előadásokra s egyéb népművelési formákra? Az eszmei offenzíva, a tömegek világnézeti nevelése szempontjából is alapvető fontosságú az ismeretterjesztés tervszerűsítése. E feladat megoldásához szociológiai aspektusú vizsgálódás is szükséges: le kell mérni, meddig terjed a különböző népművelési szervek hatósugara, milyen speciális feladatokat ró a népművelési munkára a különböző társadalmi rétegek kulturális helyzete s igénye, s ezzel összefüggésben: milyen határig képes a televízió arra, hogy a műsoridő növelésével ezeket a speciális igényeket is kielégítse?

Mindezek sokoldalú tudományos kutatást és széles körű vitákat igénylő feladatok, s e cikk keretében nem is vállalkozhatunk többre, mint arra, hogy jelezve a kérdések sokrétűségét, a gyakorlati tapasztalatokból kiindulva, felvessünk néhány gondolatot, és néhány észrevételt tegyünk a televízió eddigi ismeretterjesztő munkájáról.

Mielőtt azonban ezekre a kérdésekre rátérnénk, két előzetes megjegyzést kell tennünk. Az első: mit értünk tulajdonképpen ismeretterjesztő műsoron? A televízió ugyanis akkor is ismereteket terjeszt, amikor szórakoztat vagy híreket közöl, másrészt pedig az ismeretterjesztés is akkor a leghatékonyabb, ha szórakoztató. Minthogy a különböző műsorok között nehéz pontosan megvonni a határt, előrebocsátjuk, hogy a következőkben csupán azokról a műsorokról szólunk, amelyek *közvetlenül* foglalkoznak a művészetek, a természet- és társadalomtudományok, vagy a szakmai ismeretek valamely kérdésével. Második megjegyzésünk az, hogy amikor népművelésről beszélünk, tágabb értelemben használjuk azt a fogalmat, s beleértjük mindazt a szerteágazó tevékenységet, amely az iskolán kívül folyik, tehát a különböző szaktanfolyamokat is.

2.

Az élet által felvetett gyakorlati problémákból indulunk ki. Úgy hisszük, a népművelési munka elemzésében nem indulhatunk

Digitized by Google

ki másból, mint abból, hogy egész népművelési tevékenységünk alapja az iskola: az általános iskola és a perspektivikusan általánossá váló középiskola; ez az a fundamentum, amelyre a népművelési munka épül.

Különösen nagy nyomatékkal kell hangsúlyoznunk ezt a gondolatot ma, amikor — mint említettük — kiszélesedett és minden bizonnyal tovább bővül a különböző szintű felnőttoktatás. A nappali és az esti tagozatokon folyó *szervezett* iskolai oktatás olyan hatalmas erő, amelyet nem hagyhatunk figyelmen kívül népművelési munkánkban.

Ebből következik az egyik legfontosabb feladat; az, hogy teremtsünk az eddiginél szervesebb kapcsolatot az iskolai oktatás és a televízió műsorai között. Nem gondolunk arra, hogy a televíziót kizárólag az iskolai oktatás szolgálatába állítsuk, műsorait valamiféle iskolává változtatva. Hiszen nyilvánvaló, hogy a televízió műsorainak — különösen az esti fő műsoridőben — egész társadalmunk szórakozási, hírközlési és kulturális igényeit ki kell elégítenie. S a televíziónak olyan, az ország egész lakosságának szánt műsorai, mint pl. „A televízió irodalmi klubja", illetve olvasóterme, vagy a „Pallas" tudományos figyelő természetesen az iskolai oktatásban részt vevőknek is szólnak. Csupán azt tartjuk szükségesnek, hogy ha a növekvő műsoridő lehetővé teszi a szükséges fokozottabb differenciálást, akkor a televízió közvetlenebbül is adjon segítséget az iskolai oktatásnak.

E téren a televízió már szép eredményeket ért el. Három, rendszeresen sugárzott műsora szól az ifjúság különböző korosztályaihoz: a „Paletta" a kisdobosok és úttörők ismereteit növeli, a „Kukkantó" az általános iskolák felsőtagozatos diákjainak népszerű ismeretterjesztő műsora, Öveges professzor közkedvelt „Száz kérdés — száz felelet" című adása pedig főképpen a középiskolások természettudományos műveltségét gyarapítja. Rendszeresen szerepel a televízióban a „Zenekedvelő gyerekek klubja", az iskolai filmklubok munkájához a televízió középiskolai filmklubja ad ösztönzést, s az elmúlt évben a „Ki miben tudós?" sorozatos vetélkedői a földrajzban, a történelemben, a biológiában és a fizikában gazdagították új ismeretekkel a nézőket. Fontos műsor az orosz nyelviskola is, kezdő és haladó fokon, s eredményei nemzetközileg elismertek.

Úgy véljük azonban, hogy a televízió-iskola megindulása e téren új helyzetet fog teremteni. Az utóbbi években pedagógiai és más folyóirataink ban több tanulmány is foglalkozott azokkal a változásokkal, amelyeket a technikai eszközök és köztük a televízió térhódítása szükségessé tesz az iskolai oktatásban. A televízió-iskola megjelenése még a fejlett tőkésországokban is új dolog. Hogy az iskola-televízió elterjedtségéről *reális* képet alkothassunk,

Digitized by Google

idézzünk néhány adatot. Az első televíziós iskolát Franciaországban indították meg, 1952 októberében. Az angol Independent Television Companies Association Ltd. öt évvel később, 1957-ben sugározta első iskolai adásait. 1958-ban indult meg az első olasz televíziós iskola. 1959 és 1960 között kezdődtek meg a lengyel, osztrák, jugoszláv, csehszlovák tv-állomások iskolai adásai. Svédországban 1961-ben, Finnországban, Norvégiában 1962-ben indult meg a televíziós iskola.* Minden lehetőségünk megvan arra, hogy a nemzetközi tapasztalatok figyelembe vételével és mindenekelőtt a hazai pedagógia-tudomány eredményeinek, az első tapasztalatoknak a feldolgozásával a televízió jelentős tényező legyen az iskolai oktatásban.

Az iskola-televíziónak természetesen nem az a feladata, hogy helyettesítse a pedagógust. Érdemes figyelembe venni ebből a szempontból a francia iskola-televízió pedagógiai programját: „Az iskola-televízió a tanórán közvetlenül is felhasználható kiegészítő tényező. A tanuló és a pedagógus számára olyan pedagógiai dokumentumokat és segédeszközöket szállít, amelyekről legtöbbször maguk nem gondoskodhatnak. Ehhez járulnak még az aktualitásból és a televíziós kifejező eszközökből eredő optikai és dramatikai források. Az iskola-televízió nem törekszik arra, hogy helyettesítse a tanítót, nem közvetít teljes tanfolyamokat, hanem illusztrációkat, amelyek lehetővé teszik a tanítónak, hogy a tanulócsoport megfigyelő, gondolkodó és gondolatokat kifejező gyakorlatát vezesse. A tanulók aktivizálásának hatásos módját teszi lehetővé a televízió, egyben az oktatás korszerűsítéséhez is hozzájárul olyan mértékben, ahogy a tanító azt tudatosan beilleszti az iskolai foglalkozásokba."*

Különösen akkor kell nagy jelentőséget tulajdonítanunk az iskola-televízió kísérleti adásai megindulásának, ha arra gondolunk, hogy vannak olyan tanyasi és falusi iskoláink, amelyek nemcsak szertárgondokkal küszködnek, hanem szaktanár-hiánnyal is. Azok a gyermekek, akik ezekben az iskolákban tanulnak, hátrányos körülmények között indulnak el a középiskola felé. S ez a kérdés most válik igazán aktuálissá, mikor a párt VIII. kongresszusának határozata alapján gyakorlatilag minden általános iskolát végzett, képezhető fiatalnak lehetővé akarjuk tenni a középiskolai tanulást. Világos, hogy lesznek bizonyos eltérések a tanyasi és a jól felszerelt városi általános iskolákból kikerülő gyermekek tudása és ismeretanyaga között. Az iskolák közötti színvonalkülönbséget, az osztatlan, a részben osztott és a teljesen osz-

* A televíziós iskola fejlődéséről és európai helyzetéről részletes tájékoztatást ad Korompay Ede a Pedagógiai Szemle 1963. 1. számában.

* Idézi Temesi Alfréd: Új irányzatok a pedagógiai eljárások kialakításában. Pedagógiai Szemle, 1963. 10. szám, 920. l.

Digitized by Google

tott szakrendszerű oktatást nyújtó iskolák közötti eltérést nem tudjuk egyik napról a másikra megszüntetni. A televíziónak azonban vannak olyan eszközei, amelyek bizonyos egységet hozhatnak létre a különbözőségben, s ha nem is szüntetik meg egy csapásra az iskolák színvonala közötti eltérést, de legalábbis csökkenteni tudják.

Milyen segítséget adhat az iskolának a televízió? Először is: közvetlen, az egyes tantárgyakkal kapcsolatos szemléltetést. Gondoljunk csak arra, milyen hatalmas szemléltetési lehetőségei vannak a televíziónak a földrajz, a fizika, a kémia, a biológia, de a történelem, a művészettörténet és az irodalom tanításában is, s különösen abban, hogy — az iskolareform fő feladatának megfelelően — megmutassa a *természettudományok és a termelési folyamatok összefüggését.* De ezen a közvetlen segítségen kívül a televíziós iskolának, illetve az a köré szerveződő ifjúságnak szánt ismeretterjesztő műsoroknak az is fontos feladatuk lehet, hogy segítséget nyújtsanak az új *középiskolai* tantervvel kapcsolatban felmerült problémák megoldásában.

Mint említettük, gyorsan változó világunk nagy problémákat okoz az iskolai oktatásban. Ezek a problémák többrétűek. A tudományok és az élet meggyorsult átalakulása és az iskolai tananyag korlátozott volta közötti ellentmondás következtében egyes ismeretek szükségszerűen háttérbe szorulnak az iskolai tananyagban, mások pedig — éppen újszerűségük vagy változó voltuk miatt — nehezen rögzíthetők a tantervben és a tankönyvekben, ezek úgyszólván „mozgó elemei" az iskolai oktatásnak. Utalunk itt a művészettörténeti oktatásnak sokak által bírált háttérbe szorulására, a filmesztétikai ismeretekre jutó kevés óraszámra (most nem is beszélünk a filmesztétikai oktatás súlyos technikai problémáiról), a második idegen nyelv sokat vitatott kérdésére, vagy a mai magyar és világirodalom gyorsan változó jelenségeinek oktatására. De beszélhetnénk itt olyan problémákról is, mint a *pályaválasztási tanácsadásnak* az iskolai életben évről évre némileg módosuló, de visszatérő gondjáról. Úgy véljük, a televízió-iskola irányítóinak érdemes lesz tanulmányozniuk az utóbbi évek tantervi vitáinak ezeket a problémáit; ezek a viták sok tanulságot adhatnak az iskola-televízió és a köré szerveződő ifjúsági műsorok temantikájának bővítéséhez.

S ami a nappali tagozatra érvényes, az — a szükséges módosításokkal — a felnőttek esti oktatására is áll, különös figyelmet szentelve a *levelező* oktatásra, amelyben különösen indokolt a televízióval nyújtandó hathatós támogatás.

A televízió és az iskola együttműködésével kapcsolatban egy másik problémára is fel kell hívnunk a figyelmet. Amikor a népművelési munka feladatairól beszélünk, nem feledkezhetünk meg

Digitized by Google

arról sem, hogy az ország lakosságának egy tekintélyes része még az általános iskolát sem végezte el. Azon is gondolkodnunk kell tehát: mit tehet a televízió azért, hogy bevonjuk ezeket a rétegeket a dolgozók általános iskoláiba, vagy hogy azokat is ellássuk bizonyos ismeretekkel, akiknek szervezett tanulására már nem számíthatunk. Sőt, tovább is mehetünk. Gondoljunk Váci Mihály riportjaira, amelyekben beszámol arról a Szabolcs-Szatmár megyei kezdeményezésről, amely az itt-ott még tapasztalható analfabétizmus megszüntetésére irányul. Nem nyújthatna-e segítséget a televízió ebben a munkában?

Az iskola-televízió első lépéseit napjainkban teszi meg, távlatai azonban szinte beláthatatlanok. Nyugaton egyes „kultúrpesszimisták" sokat írnak a televízió kultúraromboló, az embereket uniformizáló hatásáról. Sokan úgy látják, hogy a televízió térhódításával a gondolatok, az aktív kulturális tevékenység helyébe passzív szemlélés és primitív képszerűség lép. S ebben az érvelésben szívesen hivatkoznak az amerikai televízió gyakorlatára, hatására. Természetesen a televíziónak az embert passzív befogadóvá tevő hatása létezik.

A mi televíziónk feladata, hogy leküzdje ezeket a negatív hatásokat. A szocialista kultúra értékeinek a közvetítésével, s korszerű módszerek kikísérletezésével hatásos serkentője lehet az *aktív* kulturális tevékenység kibontakoztatásának, a sokoldalú személyiség kiformálásának.

Az iskola-televízió, úgy gondoljuk, bizonyos vonatkozásokban példa lehet a televízió és népművelés egyéb területei közötti kapcsolat elmélyítésére is.

Hazánkban az elmúlt években szerteágazó népművelési tevékenység bontakozott ki. Az új helyzethez alkalmazkodva a népművelésnek olyan új hajtásai fakadtak, mint az üzemekben a munkásakadémiák, a falvakban a tsz-akadémiák. Az 1962—63. népművelési évadban már csaknem 1500 munkásakadémia működött, kb. 100 000 hallgatóval, a tsz-akadémiák száma is 500 fölé emelkedett, és százával jönnek létre a különféle akadémiák az ifjúság, a kereskedelmi dolgozók, a népi ülnökök és mások számára. A különböző szakkörökben és a műkedvelő mozgalomban ma már több tízezer felnőtt és fiatal fejleszti tudását, ízlését; a tömegszervezetek ismeretterjesztő előadásainak száma is növekszik. A termeléssel való közvetlenebb kapcsolatuk miatt fokozott figyelmet kell fordítanunk a Politikai Bizottság 1960 júniusi határozatában a szakminisztériumokra bízott műszaki propagandára — tanfolyamokra, előadásokra — és a mezőgazdasági ismeretek gyarapítására folyó falusi ismeretterjesztő munkára.*

* Bővebben ez ezekről a kérdésekről Demeter Sándor a Pártélet 1964. évi 1. számában.

Digitized by Google

Mi a televízió helye és feladata ebben a bonyolult hálózatban, milyen segítséget nyújthat a televízió ehhez a munkához? A legutóbbi években biztató kezdeményezések születtek a munka összehangolására. Jó kezdeményezés a KISZ K. B.-ának a KISZ-szervezetekhez intézett felhívása tv-klubok alakítására. Hasonló törekvést fejez ki a TIT Mezőgazdasági Tudományos Titkárságának a tervezete falusi tv-klubok létesítésére, amely azonban még csak terv. Ezeknek a kluboknak a célja — olvassuk a TIT tervezetében — „olyan szervezett tudományos ismeretterjesztő alkalmak teremtése falun, amelyek nagyszámú tömegérdeklődésre számíthatnak, és egyrészt a televízió segítségét biztosítják a vonzó, korszerű ismeretterjesztéshez, másrészt az ismeretterjesztés »élő szó« hatóerejét, a vitalehetőséget és egyben a közvélemény tapasztalatainak összegyűjtését a TV műsorpolitikája számára".

Az ilyen kezdeményezéseket azonban, úgy gondoljuk, csak akkor lehet továbbfejleszteni, ha ezt is mindenekelőtt *tartalmi* kérdésként kezeljük.

Mik lehetnének ennek a tartalmi munkamegosztásnak a legfontosabb elvei? Már említettük: szükségesnek tartjuk, hogy a televízió korosztályok és műveltségi színvonal szerint differenciálja — tematikai és módszertani szempontból is — ismeretterjesztő munkáját. A televízió törekszik is erre. A különböző rétegekhez szóló speciális műsorok közül azok a programok a legjelentősebbek, amelyek a mezőgazdasági dolgozók szakképzéséről gondoskodnak. Itt főképpen két műsortípust említhetünk: a mezőgazdasági szakfilmsorozatot, és a „Többet, jobbat, korszerűbben" című adást, amely népszerű formában a mezőgazdaság időszerű feladatait ismerteti. Az ipari dolgozók termelési tapasztalatait, az újításokat a „Csak egy kicsivel jobban" című sorozat népszerűsíti, egy másik műsor „Tényekről — képekben" címmel, az ipar aktuális problémáiról számol be. A szocialista országok nemzetközi munkamegosztásáról, a világszínvonalról és más közgazdasági, üzemszervezési kérdésekről a televízió különböző önálló műsorai és sorozatai tájékoztatják az ipar, a közgazdaságtan és a termelés iránt érdeklődőket.

Amikor azonban a fokozottabb differenciálás szükségességéről szólunk, nem felejthetjük el, hogy ennek a differenciálásnak — éppen a televízió központi helyzeténél fogva — megvannak a maga határai. A televízió az ország egész lakosságához szól; nem várhatjuk tehát el tőle, hogy (bizonyos fontos területeket leszámítva) speciális szakismereteket is nyújtson. Mi következik ebből? Egyrészt az, hogy a televíziónak céltudatosabban kell keresnie a természet- és társadalomtudományoknak, a művészeteknek azon elemeit, amelyeknek ismerete mind az általános műveltség, mind a speciális, szakmai ismeretek elsajátítása szempontjából kulcs-

Digitized by Google

fontosságú. Másrészt a növekvő műsoridőn belül meg kell keresni azokat a legmegfelelőbb időpontokat, amelyekben ezeket az ismereteket a leghatékonyabban juttathatja el a tömegekhez. Például: a televízió a műszaki kultúra fejlődését is akkor segíti a leghatásosabban, ha elsősorban azoknak az alapvető természettudományos ismereteknek a terjesztésére fordítja figyelmét, amelyeken a termelés legkülönbözőbb ágaiban a műszaki ismeretek is alapulnak. Természetes, hogy ennek az ismeretnyújtásnak színesnek, szemléletesnek és a termeléssel összekapcsolódónak kell lennie. A televízió által adott ismeretek konkretizálása pedig a helyi igények alapján szervezett tanfolyamok dolga legyen. Röviden szólva tehát: a televízió ismeretterjesztő munkáját a legáltalánosabb ismeretek nyújtása irányában, a többi népművelő tevékenységet pedig a *helyi* speciális igények fokozottabb kielégítése irányában kellene fejlesztenünk.

3.

Ha most az elmondottak alapján a televízió műsorairól akarunk néhány észrevételt tenni, akkor az első dolog, amely szemünkbe tűnik, hogy az ország egész lakosságának szánt adásaiban a legtöbb eredményt a különböző művészetek ismertetésében érte el a televízió. Ez az a terület, amelyről — a dolog természeténél fogva is — viszonylag átfogó képet tudott nyújtani. A már említett színházi előadásokon kívül az *irodalommal* a televízió irodalmi klubja, illetve olvasóterme foglalkozik. „Négyszemközt a műalkotással" címmel a *képzőművészet* világával, egy másik műsorsorozatban pedig a *filmtörténettel* ismertet meg. A „Zenélő órák" és a hangverseny-közvetítések a *zene* világába vezetik be a nézőt. Ezekhez kapcsolódnak az ifjúságnak szánt, már említett műsorok. (A műsorismertetést az 1963. év programjából vettük, de a felsorolás korántsem teljes: nem szóltunk sok olyan kommentárról, helyszíni közvetítésről, filmről és televíziós riportról, amely a művészetek, a kultúra és a társadalomtudományok speciális területeiről tájékoztatja a nézőket.)

Ezeknek a műsoroknak rendkívül nagy az ismeretterjesztő jelentőségük. A televízió sokat tett azért, hogy segítsen áthidalni azt a szakadékot, amely — a múlt örökségeként — még ma is megvan különféle művészi törekvések és a tömegek között, hogy a tömegek körében híveket toborozzon a különböző művészeti ágaknak, s ezzel ne csupán *konkurrensévé*, hanem segítőjévé, propagálójává, magyarázójává is váljék a többi művészeti ágnak.

Az eredmények elismerése mellett azonban kifogásainkat sem hallgathatjuk el. Tudjuk: a televízió nem függetlenítheti magát kulturális életünktől. Bizonyos mértékig szükségszerű jelenség te-

Digitized by Google

hát az, hogy kulturális életünk egyes ellentmondásai is megérződnek a televízió műsorain. Úgy véljük azonban, hogy a televízió felelőssége — éppen szélesebb körű hatásánál fogva — még nagyobb, mint a folyóiratoké és más kulturális szerveké. A televízió szerkesztőinek jobban kell ügyelniük arra, hogy művészeti életünk *legpozitívabb* eredményeit vigyék az ország nyilvánossága elé. Nem engedhető meg, hogy egy szűk réteg ízlésére orientálódva zavaros mondanivalójú művek kerüljenek műsorra, mint ez néhány esetben megtörtént. Jó lenne, ha irodalmunk és filmművészetünk legjobb, elsősorban szociális kérdéseket érintő műveit a televízió bátrabban vinné az ország színe elé. Néhány szép példát már láttunk erre: bemutatásra került a Balázs Béla Stúdió fiataljainak kisfilmje a „Cigányok", s a televízió „Bognár Anna szeme világa" című alkotása. A reális életszemlélet formálása szempontjából is alá kell húznunk az ilyen *szociográfiai* alkotások jelentőségét. (S az sem megoldhatatlan probléma, hogy ilyenkor pártszervezeteink figyelmét is felhívjuk: kapcsolódjanak be egy-egy ilyen alkotás széles körben gyűrűző vitájába.)

Egy másik észrevételünk a televízió művészeti műsorairól az, hogy — akár irodalomról, akár képzőművészetről van is szó — jobban szem előtt kellene tartani a fokozatos ízlésnevelés elveit. Az egyszerűtől, a könnyebben érthetőtől haladjunk a bonyolultabb felé. Ne felejtsük el, hogy a televízió munkás és paraszt nézőinek egy része csak napjainkban — és éppen a televízió által! — ismerkedik meg művészeti alkotásokkal. Azt hisszük, hogy a ma még — sajnos — tömegméretű giccsigényt is azért tudjuk oly nehezen leküzdeni, mert megsértjük a fokozatosság elvét.

A különböző művészeti ágak képviseletének az arányát is szóvá kell tennünk. Úgy gondoljuk, hogy már csak a televízió sajátosságai miatt is célszerű volna, ha jobban előtérbe állítanánk a képzőművészeti és általában a vizuális nevelés kérdéseit, akár az irodalmi műsorok rovására is. A sokoldalú személyiség kialakításának elvét szem előtt tartva indokolja ezt az a sokszor elhangzott megállapítás is, hogy korunk művészetében egyre nagyobb szerepet játszik a vizualitás, s az is, hogy képzőművészeti közízlésünk az irodalmi ízléshez képest is el van maradva. A vizuális nevelésben különösen fontos a fokozatosság (pl. a képzőművészeti kompozíció elveinek elemi megértetése). A televízió a maga vizuális eszközeivel sok segítséget nyújthat az építészet és a képzőművészet történelmileg változó kapcsolatának, a modern környezetalakítás problémáinak, a filmművészet újszerű kifejezési formáinak megértetésében, és általában a komplex esztétikai szemlélet kialakításában is.

A társadalom- és a természettudományos ismereteket is első-

Digitized by Google

sorban néhány sorozat terjeszti a televízió műsorában. A „Panoptikum" a közelmúlt történelmét mutatja be, a „Nagy pillanatok, nagy felfedezések" a tudomány néhány érdekes felfedezéséről tájékoztat, a „Hol tart az orvostudomány?" című műsor pedig az orvostudomány és az egészségügy aktuális és közérdekű problémáit világítja meg. A földrajzi ismereteket világkörüli utazásokról szóló riportfilmek és előadások terjesztik, a „Pallas" című tudományos figyelő a tudományok különböző területein kalauzolja végig a nézőket. Ha ehhez hozzávesszük az ifjúságnak szóló adásokat, amilyen például Öveges professzor közkedvelt műsora, akkor elmondhatjuk, hogy a televízió ezen a téren is sokoldalú ismeretnyújtásra törekszik. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy ha ezeket a műsorokat összehasonlítjuk a művészeti műsorokkal, akkor — részben a televízió szórakoztató funkciója következtében is — szembetűnő a humán jellegű ismeretek túlsúlya. Az általános és középiskolai oktatásban ugyan a humán jellegű ismeretek rovására növeltük a természettudományos ismeretek arányát, de a természettudományoknak életünkben, korunk kultúrájában betöltött hatalmas szerepe, a termelés érdeke, a műszaki kultúra fejlesztése és a dolgozók világnézeti nevelése azt igényli, hogy a televízióban is állítsuk jobban előtérbe a természettudományos ismeretterjesztést. Gondoljunk arra, hogy az idősebb korosztályok csak igen kevés természettudományos ismeretet kaptak a régi iskolában, nem is beszélve a természettudományoknak azóta bekövetkezett átalakulásáról.

Végül az ismeretterjesztés módszereiről is szólnunk kell. A televíziónak szinte kimeríthetetlenek a lehetőségei: a legváltozatosabb eszközöket — filmeket, tudományos kísérleteket, hanglemezeket, gépeket, ritka, értékes képek reprodukcióit stb. — használhatja fel előadásaihoz. És elvileg mindezeket az előadásokat, szemléltetéseket, vetítéseket a legmagasabb technikai színvonalon, a legváltozatosabb igényeket kielégítve közvetítheti nézőinek a televízió. Ezek felhasználásának kitűnő példáját láthattuk többek között a „Panoptikum" című sorozatban, amely a Horthy-rendszert mutatta be a tények dokumentáló erejével. Vagy vegyünk egy egészen másfajta példát: egyes zenei közvetítésekét. Ezeken a televízió sajátos módon teljesíti ismeretterjesztő hivatását. A szimfonikus koncerteken, amelyeken az operatőri munkát rendszerint partitúra segítségével irányítják, a néző a képernyő előtt ülve gyakran nem az egész zenekart látja, hanem csak azokat a hangszercsoportokat, amelyek a fő témát játsszák, vagy fontos motívumokat szólaltatnak meg éppen. Így a rendezői és operatőri irányítás segítségével — szinte észrevétlenül — olyan ismeretekhez jutnak, amelyekben a koncerttermek látogatói nem részesülhetnek.

Digitized by Google

Egy vokális műben például a közvetítés segítségével pontosan megfigyelhető az egyes énekkari szólamok és szólisták szerepe, a hangszercsoportok feladata és jelentősége, egyes hangszerek sajátos hangszíne, fő témái stb. Példamutató és tanulságos volt ebből a szempontból egy orgonakoncert közvetítése.

Mégis leggyakrabban éppen ezt a sokoldalú, a meggyőzést, a politikai és világnézeti nevelést is segítő szemléltetést hiányoljuk az ismeretterjesztő műsorokban. Feltűnő az ellentmondás: a televízió az ismeretterjesztés legkorszerűbb forrása, eszközei azonban sokszor korszerűtlenek. Ugyanígy az is nyilvánvaló ellentmondás, hogy — bár a televíziónak lényege és lételeme a vizualitás — a műsorokban mégis gyakran kísért a rádióból megszokott, csak az auditivitásra épülő előadástípus. A pedagógiai műsorokban néha alacsony színvonalú, rosszul rendezett filmfelvételeket látunk; a mezőgazdasági szakoktatásban, az ipari adásokban sokszor csak a mindenkihez egyaránt szóló híradók színvonalán mozognak a filmbetétek.

A televízió ismeretterjesztő módszereit is változatosabbakká, televíziószerűbbekké kell tehát tenni. S ennek — azt hisszük — az a legfontosabb útja, ha a televízió szemléletes és gyakorlati módon igyekszik megmutatni a tudományok eredményeit.

A magyar televízió még fiatal, de nézői sokat várnak tőle, s tudjuk: nem könnyű feladat napról napra kielégíteni ezt a várakozást. Adásai már régen túl vannak ugyan a kísérleti jellegen, de sajátos hangját, stílusát, speciális esztétikáját csak most alakítja ki. Most van kialakulóban az is, hogy milyen helyet foglaljon el az ismeretterjesztés egyéb eszközei, forrásai és ágai között, s ez a munkája hogyan épüljön az iskolára és az iskolánkívüli népművelésre.

Úgy gondoljuk, hogy a televízió ismeretterjesztő és népművelő munkájában az egyik következő láncszem most az iskolai oktatás, a népművelési munka és az ismeretterjesztő műsorok tartalmi összehangolása, s a pártmunkásokkal, a pedagógusokkal és a népművelőkkel való kapcsolat további szélesítése. Bizonyosak vagyunk abban, hogy a televízió nélkül nehezebb és fáradságosabb volna a pártmunkások politikai és termelési agitációja, a TIT és valamennyi hivatásos és nem hivatásos népművelő munkája, de a televízió segítségével mind könnyebbé és eredményesebbé válhat. Fordítva is igaz ez: a televízió ismeretterjesztő tevékenysége csak fokozódhat és erősödhet azzal, hogy bátrabban, jobban támaszkodik minden pártmunkásra, népművelőre és az ismeretterjesztés valamennyi munkására. Csak ez az együttműködés hozhat újabb eredményeket az egész lakosság ismereteinek, műveltségének gyarapításában, az ország kulturális felemelkedésében, a „fehér foltok" végleges eltüntetésében.

Digitized by Google

Az olasz munkásmozgalom mai problémái

Írta **KOMJÁT IRÉN**

Az új esztendő kezdetére új helyzet alakult ki Olaszországban. A második balközép kormány megalakulása Moro vezetésével és a szocialisták részvételével, a szocialista pártban ezzel kapcsolatban kitört válság, amely a párt kettészakadásához vezetett, az új kormány retrográd gazdasági programjának meghirdetése a monopóliumok védelmében és az olasz munkásosztály szembeszállása ezzel a programmal — íme, az új helyzet meghatározói.

Melyek voltak e jelentős politikai tények előzményei és okai?

Az 1963. április 28-i általános választások eredményei ismeretesek.* A kommunista párt több mint egymillióval növelte szavazóinak számát — több mint 7,7 millió szavazatot kapott, a szocialista párttal együtt több mint 12 milliót. Az 1948 óta kormányzó Kereszténydemokrata Párt viszont az előző választásokhoz képest háromnegyed millió szavazatot vesztett és — bár a reakciós Liberális Párt is előretört — az összkép a tömegek balratolódásáról tanúskodott, vagyis arról, hogy az ország demokratikus megújhodását nagy tömegek kívánják.

Ismeretes az is — hisz az Olasz Kommunista Párt évek óta hirdeti és magyarázza —, hogy ezen a megújhodáson Olaszország alapvető (strukturális) problémáinak megoldása értendő: földreform, antimonopolista gazdaságpolitika, a hadikiadások csökkentése, a békés egymás mellett élésre irányuló külpolitika, a demokratikus jogok bővítése, az alkotmányban foglalt demokratikus intézmények megvalósítása és fejlesztése.

A választások után Leone vezetésével alakult átmeneti kormánnyal a burzsoázia igyekezett időt nyerni, hogy előkészítse ellentámadását. Ebben az időszakban sok függött attól, mennyire tart ki a munkásosztály, a szegényparasztság, a dolgozó értelmiség a választásokon kifejezett demokratikus követelések mellett és sikerül-e olyan széles egységfrontban fellépnie, hogy a balratolódásnak megfelelő kormányt kényszerítsen ki.

A helyzet úgy alakult, hogy *a Szocialista Párt lett a mérleg nyelve.* A konzervatív erők törekvése arra irányult, hogy a Szocitalista Párt jobboldali vezetőit megnyerjék a kormányban való részvételre, megosszák Nenniékkel a felelősséget a készülő népellenes intézkedésekért, és tovább bomlasszák a munkásosztály

* Lásd Társadalmi Szemle, 1963. 6. szám.

Digitized by Google

egységét azzal, hogy elszakítják a szocialistákat a kommunistákkal való szövetségtől.

A tárgyalások elhúzódását főleg az okozta, hogy a Szocialista Párton belül kiéleződtek az ellentétek. Nenni azt állította, hogy a kommunisták tüzelik pártjának balszárnyát az autonomista többség ellen, hogy a kommunisták a Szocialista Párt szakadását akarják kiprovokálni. Ezt a vádat még demagóg történelmi analógiával is alátámasztották, mondván, hogy az 1921 januári livornói kongresszuson is a kommunisták követték el a szakadás eredendő bűnét.

A valóság az, hogy az OKP egyáltalán nem kívánta a Szocialista Párt szakadását s azt, amikor január 12-én megtörtént, „fájdalmas ténynek" nevezte. Ami a livornói kongresszussal való összehasonlítást illeti, egyáltalán nem helytálló az sem: 1921-ben az olasz proletariátus leninista pártja alakult meg, s ez az olasz nemzeti fejlődésből fakadó történelmi szükségszerűség volt. A Szocialista Párt 1920 folyamán — amikor még emelkedőben volt a forradalmi hullám, de a fasizmus már támadásba ment a munkásmozgalom ellen — tehetetlennek bizonyult. Reformista szárnya visszahúzta a harctól, a centristák ingadoztak: a baloldalnak meg kellett szerveznie a proletariátus forradalmi élcsapatát. E párt nélkül az olasz munkásosztály nem vívhatta volna meg hosszú, de végül is győztes harcát a fasizmus ellen, és nem érhette volna el azt a befolyást, amelyet ma az ország életében gyakorol. Úgy „magyarázni" tehát a livornói szakadást, hogy ezt „a bolsevizmus szuggerálta", csak azt bizonyítja, hogy Nenni és elvbarátai „teljesen félreismerik az Októberi Forradalom egyetemes jelentőségét, nem értették meg, hogy az a forradalom a reformizmus egész elméletével és gyakorlatával való szakítás volt..."*

Különben az Olasz Szocialista Párt belső élete már huzamosabb idő óta magán viselte a bomlás jegyeit. A párton belül irányzatok, áramlatok keletkeztek, amelyek mindinkább frakciókká szerveződtek, ez pedig negatív jelenségeket szült, csökkentette a párt harcképességét. A párt politikai irányvonalával még a vezetőségnek sem minden tagja értett egyet, a párt alapszervezeteinek nagy része pedig szembenállt vele. Az ellentétek végül is drámai módon robbantak ki, amikor Nenni késznek nyilatkozott, hogy a kereszténydemokraták által diktált reakciós platformon részt vegyen a kormányban, vállalva még az atlanti politika támogatását is.

A Szocialista Párt szakadása tehát nem valami „intrika" műve; azért következett be, mert az a program, amelyhez Nenni elszegődött, a Szocialista Párt tagjai jelentős része számára elfogadhatatlan. Vecchietti vezetésével a baloldal elhatárolta magát Nenninek a szociáldemokratizmus talajára süllyedő politikájától. Nenni volt

* Critica Marxista, 1963. 5—6. szám, 9. old.

Digitized by Google

az, aki feláldozta pártja egységét, pártja osztályjellegét a miniszteri székért. A felelősség tehát könnyen megállapítható.

Vecchietti január 12-én új pártot alakított, a Proletáregység Olasz Szocialista Pártját (PSIUP). Így most Olaszországban négy munkáspárt működik, ami természetesen megosztja a munkásosztály erejét, bonyolulttá teszi harci taktikáját. Az új párt számszerű ereje még nem állapítható meg. Az egyes tartományokban, körzetekben, alapszervezetekben még folyik a toborzás, azaz annak a tisztázása, ki tart Nennivel, s ki válik el tőle. Nem minden baloldali szocialista fogja otthagyni Nennit: vannak, akik jobbnak látják, hogy a régi párton belül folytassák ellenzéki harcukat, ott képviseljék oppozíciós nézeteiket, s megkíséreljék, hogy meggyőzzék az autonomistákat Nenni vonalának elhibázottságáról. A baloldalnak egy része — számos központi bizottsági tag, szakszervezeti vezető, városi végrehajtó bizottsági tag — nem lépett ki ugyan a szocialista pártból, de egy manifesztumban elhatárolta magát az autonomista többségtől. Ebben a dokumentumban többek között kimondták, hogy a Szocialista Párt részvétele a kormányban szocialisták számára elfogadhatatlan feltételek mellett történt, s ez okozta a pártszakadást. A manifesztum hangsúlyozza: „A bizalmi szavazat megtagadásával a Szocialista Párt baloldali képviselői a dolgozók ítéletének és akaratának adtak kifejezést... egyben meggondolásra akarták késztetni a pártot, a szocialista politika elveinek tisztázása, a párt megújhodása érdekében..."

Akik ezt a manifesztumot aláírták, azok helytelenítik más baloldaliaknak a pártból való kilépését, mert — mint mondják — éppen a Szocialista Párton belül lehet sikeresen küzdeni az oda behatoló szociáldemokratizmus ellen. A dokumentum különösen erős hangsúllyal tiltakozik az atlanti politika támogatása ellen, s megvilágítja a szocialista miniszterek politikája és a Szocialista Párt tömegei közötti súlyos ellentétet. A manifesztum aláírói bíznak az egész olasz munkásosztály egyesítésének lehetőségében, elvetik a kommunistaellenesség minden formáját, hangsúlyozva, hogy valamennyi tömegszervezetben feltétlenül szükséges a szocialista—kommunista együttműködés.

A Szocialista Párt morzsolódása tehát tovább folytatódik. A PSIUP megalakította képviselői csoportját, s így az olasz képviselőházban az erőviszonyok most a következőképp alakulnak: 260 kereszténydemokrata, 166 kommunista, 62 szocialista, 39 liberális, 33 szociáldemokrata, 27 MSI (Movimento Sociale Italiano): fasiszták, 25 PSIUP, 8 monarchista, 6 köztársasági, 4 különböző egyéb pártállású.

Az irányzatok harca a Kereszténydemokrata Pártban is kiéleződött. Nemcsak a baloldal, a centrum és a jobboldal tér el fel-

Digitized by Google

fogásában egymástól, de ezen a megoszláson belül is még tovább szaporodnak az irányzatok és áramlatok.

A helyzet valóban bonyolult. A községtanácsokban, a szakszervezeti szövetségben (CGIL), a szövetkezetekben, a kultúrházak vezetőségeiben, mindenütt, ahol kommunisták és szocialisták eddig együttműködtek, tisztázni kell a kapcsolatokat. Egy sor szakszervezetben, több városi tanácsban — például Bolognában — a szocialisták rögtön a pártszakadás után kijelentették, hogy nem szakítják meg szövetségüket a kommunistákkal, az együttműködést változatlanul folytatni fogják. De ez természetesen nem mindenütt lesz így, és a kommunisták számára az egységfront kérdései bonyolultabbak, mint valaha is voltak.

Az OKP azonban, hogy a Szocialista Párt szakadásának káros következményeit lehetőleg csökkentse, semmi esetre sem szorítkozhat kizárólag az PSIUP-val való együttműködésre, hanem valamennyi munkáspárttal keresi az akcióegységet és maximálisan kihasznál minden lehetőséget a munkásosztály egységének erősítésére. Az olasz munkásmozgalomra jelenleg ez a belső ellentmondás a jellemző: *a kis és nagy bérharcokban — amelyek csaknem mindig politikai követelésekkel párosulnak — a tömegek egységtörekvése valósul meg, a munkásosztály politikai pártjaiban pedig a szétforgácsolódás tendenciái érvényesülnek.*

Ebben az ellentmondásos helyzetben merült fel több oldalról az a gondolat, hogy a munkásosztály egyetlen egységes pártját kell létrehozni. Saragat úgy képzeli ezt el, hogy ez az egységes párt az ő szociáldemokrata pártja lenne, amellyel az osztályharcot kiiktatná az olasz életből, a monopolisták legnagyobb örömére. De Saragat álmai megvalósíthatatlanok. Ilyenfajta „egység" lehetetlen.

Az olasz kommunisták nem adják fel az egységes párt perspektíváját, mert tudják, hogy az egység nagy erő, ha elméletileg, politikailag és szervezetileg megalapozott és történelmileg megérett. De azt is tudják, hogy ma Olaszországban nincsenek meg ezek a feltételek.

Szembenézve a realitásokkal, számolva egyrészt a munkásmozgalom jelenlegi megosztottságával, másrészt bizonyos kispolgári rétegek közeledésével, amelyek érzik, hogy a munkásosztályra támaszkodhatnak, a kommunista párt munkája átfogó és egyben árnyalt, vagyis minden terület és minden társadalmi réteg sajátosságát tekintetbe veszi. Abból indul ki, hogy az ország arculata az utóbbi években megváltozott. Olaszország agrár-ipari országból ipari-agrár ország lett. Tíz év alatt ipara két és félszeresére nőtt, míg a mezőgazdaság termelése csak körülbelül egyharmadával emelkedett. Az iparban foglalkoztatott összes dolgozók száma az 1954. évi 4 241 000-ről az 1962. évi 6 505 000-re, vagyis

Digitized by Google

53,4 százalékkal emelkedett.* Olaszország felöltötte a modern kapitalizmus minden jellegzetességét. Ezzel súlyosbodtak régi belső ellentmondásai, amelyek a különböző területeknek, gazdasági szektoroknak és társadalmi rétegeknek ellentéteiben, a tömeges munkaerő-vándorlásban, a nagy monopóliumok növekvő hatalmában és a gazdaságpolitikájukkal szembeszálló ellenállásban nyilatkoznak meg. „Most a társadalmi ellentétek is más módon jelentkeznek, mint a múltban, nem olyan elementárisan, de bonyolultabban, differenciáltabban és mélyebben. Nem maradtak el mindennek kihatásai a politikai életre; a tömegek részvétele a politikai életben új módon, új formákban jelentkezik."**

Mindez a sajátos „olasz út" problémáihoz tartozik, és minthogy számos kérdés ezen az úton menet közben oldandó meg, az olasz kommunisták soraiban sok vita folyik. Különösen érdekes számunkra — mert nemegyszer vetik fel nálunk is — az a kérdés: győzelmes lehet-e a monopóliumok elleni harc a kapitalizmus megdöntése nélkül? Hiszen — mondják — a mai Itáliában a monopóliumok azonosak a kapitalizmussal! Külön lehet-e választani a mai olasz államhatalmat a monopóliumok hatalmától, vagyis meg lehet-e valósítani a mai helyzetben békés úton, az államgépezet meghódítása és összetörése nélkül a szocialista átalakulást?

Luigi Longo, a KB titkára, az OKP elméleti folyóiratában válaszol ezekre a kérdésekre. „A mai helyzetet — írja — nem statikusan fogjuk fel, hanem mozgásában, fejlődésében, amelyet a munkásosztály harca befolyásol. A párt utóbbi három kongresszusának mindegyike foglalkozott a problémával és arra a megállapításra jutott, hogy a szocializmusért folyó harcban — a gazdasági struktúrában és a felépítményben is — elérhetők részleges szocialista jellegű átalakulások, még mielőtt a dolgozó osztályok és szövetségeseik eljutnának a termelési viszonyok teljes átalakításáig."*** Ilyen összefüggésben beszél a párt a monopóliumok hatalmának korlátozásáról, mint átmeneti követelésről, amelynek érvényesítéséért igen széles egységfront mozgósítható, hiszen a monopóliumok nemcsak a munkások és szegényparasztok, de a középrétegek, sőt a nem-monopólista tőkések érdekeit is sértik.

A szocializmushoz vezető olasz úton a proletariátus menet közben, harccal, bizonyos hatalmi állásokat hódít meg (például a községi közigazgatásban), s ezeket arra használja fel, hogy a politikai erőviszonyokat a nép érdekében módosítsa, még mielőtt a teljes

* Az Olasz Statisztikai Intézet adatai.
** Unità, 1964. jan. 7.
*** Critica Marxista, 1963. 3. szám.

Digitized by Google

államhatalom birtokába kerülne, vagyis a forradalmi ugrást végrehajthatná.

A legutóbbi kormányalakítás idején a Szocialista Párt autonomista többsége plakátokon hirdette: „A Szocialista Pártnak a kormányba való belépésével a munkásosztály a hatalom részese lesz!" Ez félrevezetés. *Mert a munkásosztály nem szerezhet meg hatalmi pozíciókat oly módon, hogy egy reakciós kormányprogramhoz csatlakozik; ellenkezőleg: ezzel a monopolista rendszert erősíti.*

Longo elvtárs *a népi demokratikus országok tapasztalataira hivatkozik, amelyek ugyancsak fokozatosan valósították vagy valósítják meg a szocialista átalakulást:* az antifasiszta demokrácia és a népfront-koalíció fázisain át. Hogy milyen átmenetekkel jutnak el az egyes országok a szocializmushoz, ezt leninista pártjuknak kell feltárnia, elemezve a történelmi előzményeket, a nemzeti és nemzetközi helyzetet. *Az „olasz út" lényege az, hogy „a munkásosztály és a nép folytonos harcaival reformokat valósít meg a gazdasági struktúrában és a felépítményben, egyre újabb és fontosabb hatalmi pozíciókat hódít meg, míg eljut az egész gazdasági és politikai élet vezetéséig és teljesen átformálja az országot szocialista társadalommá".**

Októberi ülésén a Központi Bizottság aláhúzta, hogy az OKP fejlett kapitalista viszonyok között az országos problémák olyan *szocialista megoldásáért* harcol, „amely ne csak kenyeret és munkát biztosítson, de képes legyen a termelékenység gyorsütemű fejlesztésére is, olyan gazdasági terv megvalósítására, amelyben helyet és ösztönzést kap az egyéni kezdeményezés; a társadalom vezetésének rendje nyújtson széles körű autonómiát és politikai szabadságjogokat, biztosítsa az állandó eszmecserét és a kulturális téren a kísérletezés szabad útjait."**

A szocializmus olasz útjának ez a meghatározása rámutat a gazdasági kérdések elsődlegességére és a társadalmi élet minden ágával való szövevényes összefüggésére, a kommunisták nemzeti felelősségére, amely megköveteli, hogy *értsenek* mindenhez, amiben harci feladatot kell vállalniuk. A hozzáértés megszerzése, a helyi viszonyokban való jártasság ma minden szinten a pártélet középpontjában áll.

•

A jelenlegi, második balközép kormány hivatalba lépését megelőző hónapokban az olasz gazdasági konjunktúra megtorpant. 1963-ban a nemzeti jövedelem növekedése lelassult, a mezőgazda-

* Az OKP Központi Bizottságának 1963. október 24-i határozata.
** Unità, 1964. január 7.

Digitized by Google

sági termelés mennyisége 2 százalékkal alacsonyabb volt az előző évinél, az ipari termelés volumene nem változott. A behozatal 1963 első tíz hónapjában 26 százalékkal, a kivitel pedig csak 9 százalékkal nőtt, s így a külkereskedelmi mérleg deficitje 1600 milliárd lírára emelkedett a fizetési mérleg deficitje pedig 687 milliárd líra. Súlyos körülmény, hogy a tőkekiáramlás nem szűnik. Az olasz tőkések, Giolitti miniszter bejelentése szerint, 1963 január és november között 900 milliárdot vittek ki külföldre. Ez a tőke részben mint „külföldi tőke" tér vissza az országba és élvezi az ezzel járó előnyöket. A dolgozó néprétegeket pedig nyomja az infláció.

Az 1963 első tíz hónapjáról szóló statisztika szerint a létfenntartás költségei 8—9 százalékkal emelkedtek, a foglalkoztatottak száma alig 0,2 százalékkal nőtt.

Igen súlyos az olaszországi lakáskérdés. A nagyvárosokban reménytelen dolog lakáshoz jutni, és már fantasztikus méreteket öltött a telekspekuláció. Hoztak ugyan törvényt ellene és elvben törvény biztosítja az építkezés rendjét, de a spekulánsok kijátsszák ezt. Már nagy sikerű film is készült [Le mani su la città (Akik a városon tartják a kezüket)], amely megrendítően világítja meg és leplezi le ezeket az állapotokat. De a helyzeten ez nem változtat, és a lakbérek egyre emelkednek.

Nem kevésbé izgatja az egész lakosságot az iskolakérdés: hiány van tantermekben, pedagógusokban, szakiskolákban. Rómának egyik 200 000 lakosú kerületében egyetlen általános iskola működik. Az iskolaprobléma az egész népet foglalkoztatja, ezért a szakszervezetek és a kommunista párt az iskolareformért folyó harcukban nemzeti méretekben képesek mozgósítani.

A Moro-kormány azzal kezdte meg működését, hogy takarékossági intézkedéseket hirdetett meg a dolgozók rovására. Az állami költségvetés kiadásait megszorította, a községi közigazgatási szerveket utasította, hogy csökkentsék kiadásaikat, s ez súlyos csapás a lakás- és iskolaügyre.

A kormány a bérek befagyasztására törekszik. Kétszakaszos tervről beszél. A jelenlegi első szakasz a néptől áldozatokat kíván: „ezek nélkül nem lehet a konjunkturális problémákat megoldani". De „azután" jön a második szakasz, a nemzetgazdaság új fellendítésével. A munkásság azonban nem hisz ebben. Szakszervezetei, elsősorban a CGIL, amelynek vezetése kommunista—szocialista kézben van — szembefordulnak ezzel. A tőkések azt várják Nennitől, hogy mint miniszterelnök-helyettes, meggyőzi a szocialista szakszervezeti vezetőket: támogatniuk kell a kormányt a gazdasági nehézségek ilyen megoldásában. [A saragatista szakszervezetek (UIL) hajlanak is erre, s ez az akcióegység megbontásának veszélyét idézi fel.]

Digitized by Google

A Moro-kormány azt állítja, hogy a szakszervezeteknek bizonyos szerepet szán a gazdasági és társadalmi problémák megoldásában, és hozzá akar járulni a dolgozók üzemi jogainak törvényes rendezéséhez. De mindaz, amit a balközép kormány eddig tett, ellentmond ezeknek az ígéreteknek, és kétségtelenül nehéz helyzetbe hozza a szocialista minisztereket.

A CGIL a kormány programjával szemben gazdasági ellentervet dolgozott ki, és ennek alapján száll vitába a Moro-programmal. A szakszervezeti tervet kísérő levél kiemeli az ellentét lényegét: a kormány terve abból indul ki, hogy a gazdasági bajok strukturális reformok nélkül is orvosolhatók, a CGIL pedig elengedhetetlennek tartja ezeket a reformokat. Az olasz gazdasági struktúra olyan átalakítását tartja szükségesnek, „amely a legfontosabb döntéseket kiveszi a monopóliumok kezéből és a társadalom dolgozó tömegeinek képviseletére bízza".*

Hogy fognak viselkedni a szocialista szakszervezeti vezetők ebben a gazdasági-politikai harcban, amikor Nenni a kormányban a monopolistáknak és vállalt kötelezettségeinek nyomása alatt áll? A kommunistáknak az a véleményük, hogy meg kell és meg is fogják őrizni a további együttműködést a szakszervezetekben, és a CGIL — a pártoktól függetlenül — képes erősíteni befolyását az üzemekben. A tavaly 3026 üzemben 1 118 667 dolgozó részvételével lefolyt üzemi bizottsági választásokon a CGIL a szavazatok 55,07 százalékát kapta meg; abban a 804 üzemben pedig, amely először választott üzemi bizottságot, a leadott szavazatoknak 65,79 százaléka esett az egységes szakszervezetekre. A CGIL-nek tehát abszolút többsége van.

Az utóbbi években a CGIL által kezdeményezett majdnem mindegyik sztrájkban részt vett a szociáldemokrata UIL és a katolikus CISL, és ennek *az akcióegységnek köszönhető, hogy 1963 folyamán egész sor munkáskategória érte el a 15—20 százalékos béremelést és munkafeltételeinek különböző megjavítását.*

1963-ban az olaszországi sztrájkok 15 millió munkaóra kiesését okozták; félmillió dolgozónak sikerült béremelést kivívnia. Az 1964-es év — már az eddigi tapasztalatok szerint is — úgy látszik még harcosabb esztendő lesz. Emlékezetes a négyszázezer textilmunkásnak az új kollektív szerződések megtárgyalásával kapcsolatos januári sztrájkja. Hasonló célok és béremelési követelések jegyében zajlott le január elején másfélmillió állami közalkalmazott nagyszabású sztrájkja is. A 200 000 főnyi vegyipari munkásság februárban rendezte a háború befejezése óta lagnagyobb sztrájkharcát a jobb bérekért, a jobb egészségvéde-

* Unità, 1964. január 12.

Digitized by Google

lemért. Bérük 3—30 százalékkal alacsonyabb mint a vegyipari munkások átlagbére a Közös Piac többi országaiban.

Az orvosok és egészségügyi dolgozók egy napos munkabeszüntetéssel elérték, hogy a kormány tárgyalásokat kezdjen a tűrhetetlen kórházi viszonyok és túlterhelésük enyhítéséről. A munkások sztrájkkal támasztják alá követeléseiket, amelyeket szakszervezetük vezetői a tárgyalóasztalnál képviselnek Tömegnyomás alá helyezik a tőkéseket.

•

Miért van az, hogy Olaszországban az akcióegység könnyebben valósítható meg, szilárdabb és jobban ellenáll az egységbontó erők ismételt támadásának, mint más nyugat-európai országokban? Behatóbb elemzés bizonyára több okát fedné fel ennek a ténynek. Egy azonban nyilvánvaló: *az antifasiszta ellenállás ma is az egész olasz nemzetben ható élő politikai és szervezeti erő,* amely sok millió különböző világnézetű embert egyesít. Az olasz városokban az ellenállás hősi halottainak, mártírjainak emlékét nem rutinszerű kegyelet őrzi, hanem az élet, a mindennapos harc, a háború elleni akciók. Ebben olyan mély a közösség a munkások, parasztok, különböző középrétegek között, hogy egyetlen antifasiszta manifesztációból sem marad ki egyetlen demokratikus párt sem, sőt a kormány hivatalos képviselője sem. A Cervi-fivérek — a fasiszták által 1943. december 28-án kivégzett hét testvér — emlékezetére haláluk huszadik évfordulóján Reggio Emiliában szervezett ünnepségen a kommunista és a szocialista szónok mellett a Keresztény-demokrata Párt és a kormány képviselője is beszélt. Gyakori, hogy a kereszténydemokrata polgármester nyit meg antifasiszta kiállítást vagy egyéb rendezvényt. Az ellenállás nagy nemzeti összetartó erő, nem „dicső múlt", hanem mai élet.

Előfordulnak fasiszta provokációk, mint a január 8-i bombarobbanás a római CGIL-székház kapujában, vagy néhány nappal később a partizánszövetség (ANPI) egyik helyisége elleni támadás. Erre azonban általános sztrájk volt a válasz, és a közvélemény haragja legutóbb még a fasiszta MSI párt vezetőségét is arra késztette, hogy elhatárolja magát a merénylőktől és kijelentse, hogy elítéli az efféle akciókat.

Az ellenállás összetartó ereje nemcsak a belső neofasiszta törekvéseket veri vissza, hanem — s ez logikus — bírálja, támadja Olaszország külpolitikai orientációját is, amely a Moro-kormány alatt semmit sem változott. Segni köztársasági elnök és Saragat külügyminiszter ez év elején amerikai utazása — azzal a céllal, hogy az USA-t atlanti hűségükről biztosítsák — nagyon népszerűtlen volt Olaszországban. A közvélemény szenvedélyesen ellenzi a

Digitized by Google

multilaterális NATO-atomfegyverkezést, amely atomfegyverhez juttatná a nyugatnémet revansistákat. Ellenzi, hogy Olaszország részt vegyen Ciprus ENSZ-csapatokkal való megszállásában. Nemcsak a munkásosztály és az aktív antifasiszta tömegszervezetek harcolnak ez ellen, de a diákság nagy része, számos neves tudós és művész is csatlakozik hozzájuk.

Az antifasiszta meggyőződés és politikai tevékenység jelentőségét demonstrálta az ANPI-nek (partizánszövetség) februári VI. kongresszusa, amelynek 60 városból összejött 600 küldöttje vitatta meg témáját: „Az Ellenállás az alkotmány és a demokrácia alapja."

Az élő antifasiszta egység jellemzi a munkásosztály társadalmi életét és az értelmiségnek a munkásosztályhoz, a parasztsághoz való viszonyát. Érintkezésük társadalmi formái főleg a kultúrházak (Case del Popolo) élete, amelyeknek széles körű hálózata átfogja a város és a falu dolgozóit. Ezeket a kultúrházakat a dolgozók maguk építik szakszervezeti és szövetkezeti hitelekkel, a maguk munkájával. A kultúrházak összértékét hétmilliárd lírára becsülik. A kultúrházak a különböző pártállású munkások, parasztok, értelmiségiek társadalmi érintkezését és ezzel politikai öntudatuk fejlesztését mozdítják elő, lehetőséget nyújtanak a szocialista, kommunista és kereszténydemokrata dolgozóknak, hogy közösen megvitassák a bérharcok, a békeharc, a kultúra és az egységfront problémáit.

•

Ezeknek, az Olaszországban végbement gazdasági, politikai és társadalmi változásoknak a felmérése és elemzése, a szükséges következtetések levonása és a belőlük származó feladatok meghatározása, továbbá a megfelelő szervezeti formák kialakítása — ez lesz az OKP március közepére tervezett országos szervezési konferenciájának programja. Ez a konferencia nem elvont „tisztán szervezési" problémákkal fog foglalkozni, hanem az élet által felvetett politikai feladatokkal és a párt új harcai számára munkálja majd ki a szervezeti fegyvereket.

A konferencia előkészítésében és a napirendre kerülő főbb kérdések megvitatásában az egész párttagság részt vesz. De az érdeklődés ezek iránt túlmegy a kommunisták tömegein, s ezt a Központi Bizottság január 15-i sajtótájékoztatóján részt vett több mint száz újságíró feltett kérdései is mutatták.

Melyek a konferencia napirendjére tűzött legfontosabb kérdések?

1. Az OKP tömegpárt-jellegének fejlesztése a belső pártdemokrácia elmélyítésével és a párttagság politikai aktivitásának fokozásával. Az olasz elvtársak hangsúlyozzák annak a szükséges-

Digitized by Google

ségét, hogy minden olyan kérdést, amely a pártot foglalkoztatja, az alapszervezetek is vitassanak meg, vagyis vegyenek részt a politikai határozatok kimunkálásában. „A belső pártvitának a pártegység bázisáról kell kiindulnia és a közösen elhatározott vonal helyességének gyakorlati ellenőrzése útján újabb és újabb, magasabb szintű egységhez kell elvezetnie."*

Az 1962 decemberében megtartott X. pártkongresszus három olyan területet jelölt meg, amelyeken különösen fontos a párt tömegjellegéért küzdeni: a munkásosztály (üzemek), a nők és az ifjúság tömegei körében.

Az üzemi szervezetek meggyengültek. Csökkent az üzemi munkások számaránya az össztagsághoz viszonyítva és az üzemi pártszervezetek aránya a területiekhez képest. Ez nem pusztán szervezeti probléma; ettől függ a kommunista befolyás növekedése, szerepe a munkásosztály gazdasági harcaiban, és a munkásság politikai aktivitása. Ezért állapítja meg a párt önkritikusan az üzemi pártmunka elégtelenségét, különösen az úgynevezett „ipari háromszögben".**

Az Olasz Statisztikai Intézet közlése szerint az iparban foglalkoztatott összes dolgozók száma az 1954. évi 4 241 000-ről 1962-ben 6 505 000-re, vagyis 53 százalékkal emelkedett. A bérviszonyban levő dolgozó nők száma 1954-ben 4 065 000 volt (ebből 1 213 000 az iparban), 1963-ban pedig 5 983 000 (ebből 1 838 000 az iparban). A párt üzemi szervezetei azonban elmaradtak e mögött a fejlődés mögött.

2. Az országos szervezési konferencia — ugyancsak a X. pártkongresszus szellemében — foglalkozni fog továbbá a pártmunka decentralizálásának kérdésével: meg fogja vizsgálni, hogy az egyes pártszervek mennyire képesek megbirkózni a rájuk háruló feladatokkal. A cél: egyre alkalmasabbá tenni a pártot arra, hogy az élet minden területén kezdeményezőleg tudjon fellépni, hogy kivívja a strukturális reformokat.

A pártmunkának újabb formái alakultak ki. Ezek közül különösen érdekesek *a problémák szerinti munkacsoportok*, amelyek — tartományi, körzeti, városi és alapszervezeti szinten is — egyes aktuális kérdéseket tanulmányoznak, például a városgazdálkodást, az iskolaügyet, az egészségügyet, a lakásproblémát. A munkacsoportokban nem csupán szakkáderek vesznek részt, hanem mindazok az elvtársak, akik a maguk területének és munkakörének tapasztalataival hozzá tudnak járulni a téma megvitatásához. A csoportok munkájának eredményeit a pártbizottságok koordinálják és értékesítik felsőbb szinten.

* Unità. 1964. január 7.

** Genua—Milano—Torino iparterülete.

Digitized by Google

A párt új erőfeszítéseket tesz, hogy legyőzze szervezeti gyengeségét: azt, hogy taglétszámának alakulása elmarad politikai befolyásának növekedése mögött. Az 1963 áprilisi választásokon elért egymilliós szavazattöbblet mellett a taglétszám nem emelkedett, sőt 175 000-rel kisebb volt, mint az előző választások idején.

A szocializmushoz vezető olasz út tehát most újabb nehéz feladatok elé állítja a munkásosztályt és elsősorban kommunista pártját. Az OKP azonban a monopolistáknak a Moro-kormány által megindított jelenlegi offenzívája, a munkásmozgalom újabb osztódása ellenére az egységpolitika alkalmazásának rendkívül bonyolult feltételei között is bátran és eredményesen folytatja harcát. Az OKP sikerei és hiányosságai, elméleti munkája és gyakorlatának új módszerei gazdag tanulságokat nyújtanak a nemzetközi munkásmozgalomnak.

Digitized by Google

TANÁCSKOZÁSOK A TÁRSADALOMTUDOMÁNYOK KÉRDÉSEIRŐL

A KOMMUNISTA IRODALOMTUDÓSOK AKTÍVAÉRTEKEZLETÉRŐL

A kommunista közgazdászok és filozófusok aktívája után február 13-án ült össze az irodalomtudomány kommunista művelőinek aktíva-értekezlete, amely Köpeczi Bélának, a Központi Bizottság kulturális osztálya vezetőjének referátuma alapján megvitatta az irodalomtudomány helyzetét és feladatait az eszmei harcban. Mivel a referátumot a Népszabadság február 16-i száma ismertette, ezért e beszámolóban elsősorban a vitában felmerült legfontosabb problémákat ismertetjük, s bevezetőül csupán utalunk a referátumnak azokra a fő gondolataira, amelyek a vita középpontjában álltak.

A referátum első része megállapította, hogy az irodalomtudomány 1957 óta fellendült, majd történeti, tematikai szempontból áttekintette azokat az eredményeket, amelyeket az irodalomtudomány a régi magyar irodalom, a XIX. és a XX. század irodalma kutatásában, az irodalomelméletben s a modern filológiában elért.

Az eredmények áttekintése után megállapította, hogy e fellendülés ellenére az irodalomtudomány ma még nem felel meg a társadalom által támasztott igényeknek, s részletesen foglalkozott a hiányosságokkal.

Első hiányosságként a referátum *az irodalomtörténet feldolgozatlan témáit* említette, s ezek között is a XX. század irodalmának azokat a témáit, amelyeknek tanulmányozása a mai irodalom problémáinak a megértése szempontjából is a legfontosabbak: a század eleji irányzatok értékelése, az Ady-kutatás, a Nyugat polgári szárnyának a tárgyilagos elemzése, a XX. század eleji avantgarde tendenciák tartalma és kapcsolata a forradalmi mozgalommal, a „népi" írók ideológiája, munkásságuk esztétikai vizsgálata, a felszabadulás óta eltelt csaknem 20 év irodalmának feldolgozása.

Második hiányosságként foglalkozott *az irodalomelméleti munka elmaradottságával s a különböző folyóiratokban folyó realizmus vitával.* Elemezve a realizmus fogalma körül folyó nemzetközi vita egyes megállapításait, a referátum a szocialista realizmusnak a következő meghatározását adta: „A szocialista realizmus véleményünk szerint azt jelenti, hogy a művek a marxista—leninista világnézet alapján állanak, a valóságot híven tükrözik és hatni akarnak erre a valóságra."

A referátum harmadik fő kérdésként — felhívta a figyelmet a mai irodalommal kapcsolatos *eszmei problémákra.*

Ezek közül hármat említett: a) az irodalomban s az irodalomtudományban jelentkező nacionalista tendenciákat; b) azokat a nézeteket,

Digitized by Google

amelyek szembeállítják az erkölcsöt és a hatalmat, s az irodalomnak a mindenkori hatalommal szemben álló funkciót tulajdonítanak; c) azokat a nézeteket, amelyek a magyar polgári irodalom hagyományaira támaszkodva az irodalom apolitizmusát hirdetik s a különböző modernista törekvések szószólóiként lépnek fel.

A mai irodalom problémáinak az elemzése után — negyedszer — részletesen foglalkozott *a modern filológia kérdésével*, kiemelve egyrészt annak szükségességét, hogy minél több *marxista* kutató foglalkozzék a nyugati polgári irodalmakkal, másrészt azt, hogy az irodalomelmélet kérdéseinek a vizsgálata is lehetetlen a külföldi irodalmak — köztük elsősorban a szocialista országok irodalma — összehasonlító vizsgálata nélkül.

Végezetül — ötödik pontként — *magatartásbeli problémák*ról szólt. Bírálta a marxista kritikusok és kutatók körében tapasztalható tartózkodást a szocialista eszmények határozott védelmétől.

A referátum a befejező részben tervezési, szervezési és káderproblémákkal foglalkozott, s összefoglalta az irodalomtudomány feladatait:

„1. Szükség van arra, hogy az irodalomtudomány marxista művelői aktívabban vegyenek részt az ideológiai harcban éspedig főleg két vonatkozásban: támogassák jobban a szocialista jelenségeket és érvelve vitatkozzanak a polgári-kispolgári irányzatokkal. Sem a békés egymás mellett élés politikája nemzetközi vonatkozásban, sem a népfront-politika itthon nem jelent és nem jelenthet ideológiai tűzszünetet. Ma társadalmi életünkben főleg a nacionalizmus és az ehhez kapcsolódó harmadikutas ideológia és az apolitikus mezben jelentkező polgári-kispolgári, modernista nézetek hatásával találkozunk. A szocialista irodalom értékeinek s általában az értékeknek a megítélésében, a különböző polgári-kispolgári jelenségek elleni harc céljainak, tartalmának és vita-módszerünk kialakításában egységes álláspontra van szükség. Nem a kutatói vagy kritikusi egyéniség háttérbe szorításáról van itt szó, hanem arról, hogy a fő kérdésekben egyetértés legyen mindazok között, akik marxistáknak vallják magukat. Ennek az egységnek elősegítését szolgálja többek között az a javaslatunk, hogy rendszeres időközökben üljön össze a marxista kritikusok aktívája és tárgyalja meg a felmerült elméleti és az aktuális irodalmi kérdéseket. A marxista kritikai bázis megszilárdítását hivatott elősegíteni a Kritika című folyóirat is, amely vitafóruma, de egyben az egységet kialakító központja kell, hogy legyen különböző nézeteket valló marxista kritikusoknak.

2. Az irodalomtörténeti munkában törekedni kell a lényeges kérdések kiválasztására és feldolgozására mind a régi, mind a XX. századi magyar irodalom tekintetében. Különösen nagy súlyt kell helyezni a XX. század irodalmának kutatására, a polgári-kispolgári áramlatok elemzésére és a felszabadulás utáni szocialista irodalom tanulmányozására. Az irodalomelmélet foglalkozzék elsősorban a szocialista realizmus kérdéseivel. A modern filológia egyes ágait alkalmassá kell tenni arra, hogy a külföldi szocialista irodalmak jelenségeit és a XX. századi polgári-kispolgári áramlatokat tanulmányozza. Ismertetni kell a külföldi, főleg marxista irodalomelméleti munkák és viták eredmé-

Digitized by Google

nyeit. Egész irodalomtudományunk teremtsen szorosabb kapcsolatot más társadalomtudományokkal, s különösen a történettudománnyal.

3. Úgy gondoljuk, hogy a kutatómunkát erősíteni kell az egyetemi tanszékeken mind magyar, mind modern filológiai vonatkozásban s ebből a célból az egyetemek számára megfelelő létszámot, felszerelést, és publikációs lehetőséget kell biztosítani. Azt hiszem, hogy az Irodalomtörténeti Intézet — főleg modern filológiai vonatkozásban — nem lehet az egyetlen kutatási centrum.

4. Általában problémát jelent a tudományszervezés, de sok a tervezési, szervezési gond az irodalomtudományban is. Meg kellene gondolni nem volna-e helyes a tudományos kutatás tervezésére, szervezésére és irányítására közös szerveket létrehozni, melyek egyaránt képviselik a Magyar Tudományos Akadémiát és a Művelődésügyi Minisztériumot. Ez lehetővé tenné a kutatók összefogását és a rendelkezésre álló anyagi eszközök jobb kihasználását. Ezzel együtt biztosítani lehetne, hogy az irodalomtudomány a káder-utánpótlás, a külföldi tapasztalatcsere és általában a munka megjavítása érdekében nagyobb anyagi lehetőségekkel rendelkezzék.

5. Irodalomtudományunk nem másodrendű feladata a tudományos eredmények népszerűsítése, a közönség tájékoztatása és nevelése s az irodalomoktatás korszerűvé tétele. Úgy gondoljuk, hogy ezekkel a kérdésekkel más alkalommal kell részletesebben foglalkoznunk, de már most érdemes felhívni a figyelmet arra, hogy e téren nagyon sok a tennivaló. Intézményeink is nagyobb segítséget kell nyújtsanak a marxista irodalomtudomány új eredményeinek megismertetéséhez."

A referátumot követő vitában több hozzászóló rámutatott: ahogyan ez a tudományos kutatás más területein is tapasztalható, az irodalomtudomány munkásaiban is él a korszerűség igénye, a nemzetközi porondon való lépéstartás irodalomtudományunknak egyik legkorszerűbb sajátossága. Az egészséges törekvések ellenére azonban az irodalomtudomány még mindig elmarad a társadalom s az irodalom támasztotta igényektől. Ennek egyik oka bizonyos óvatosság és tartózkodás, az a hangulat, hogy az irodalompolitikai kérdésekben állást foglalni kockázatos.

Részben ez az óvatosság a magyarázata a referátumban felsorolt témák feldolgozatlanságának is. A felszólalók közül többen elemezték ennek a tartózkodásnak az okait. Az egyik ok — mutatott rá Klaniczay Tibor —, hogy sokan nem ismerték fel azt a változást, amely az irodalomtudománynak és az irodalomkritikának az irodalompolitikához való viszonyában az utóbbi években bekövetkezett. Az ötvenes éveket az jellemezte, hogy az irodalompolitika gyakran a különböző irodalompolitikai állásfoglalások kommentálását, történelmi tényanyaggal való alátámasztását várta az irodalomtudománytól. Ennek azután az lett a következménye, hogy ha az irodalompolitikai állásfoglalás utóbb tévesnek bizonyult, akkor az irodalompolitika érdekében kialakított történelmi érvelések is retusálásra szorultak. Az ebből származó múltbeli beidegzettségek még ma is hatnak. Pedig azóta a helyzet alapvetően megváltozott. Ma a párt és az irodalompolitika az irodalmi folyamat beható elemzését, illetve az ebből levont tanulságoknak

Digitized by Google

a jelen kérdéseire való érvényesítését várja az irodalomtudománytól, a szükséges ideológiai fegyverek kikovácsolását a szocialista realista irodalom elősegítése érdekében, a burzsoá ideológiával való harc érdekében. Ezeknek a tanulságoknak a levonásával tud az irodalomtudomány segítséget adni az irodalompolitikának: ilyen értelemben válva az irodalomtudomány maga is irodalompolitikát csinál, s nem szorítkozik csupán a kommentátor szerepére. Az irodalomtudomány elsősorban az új szocialista jelenségek elemzésével segítheti az irodalompolitikát.

A XX. századi irodalom kutatásának problémáival részletesebben Szabolcsi Miklós foglalkozott. Megállapította, hogy az 1919—45 közötti korszak olyan közel van hozzánk élő problémákban, élő emberekben, hogy szinte minden egyes probléma mai, eleven politikai kérdéseket érint. Itt több fajta szélsőség vitatkozik egymással irodalomtudományunkban. Van egyfajta szélsőség, amely azt mondja, hogy a két világháború közötti irodalom fejlődésében a mai nemzeti egység megtartása vagy fejlesztése szempontjából az összekötő szálakat keressük, tehát azt keressük minden egyes írónál, hogy mennyiben közeledett felénk, mi a pozitív munkásságában, hallgassunk az ellentmondásokról. Egy másfajta vélemény azt tartja, hogy a két világháború között egyedül a párttag írók kicsiny és időnként változó csoportja látta helyesen az utat, mindenki mást lényegében el kell vetni. Mindkét szélsőség irodalmi életünkben és közvéleményünkben is megvan. Ezért az irodalomtudománynak nagyon sokoldalúan, nagyon árnyaltan kell elemeznie azt a nehéz és bonyolult utat, amelyet áramlatok és alkotók a két világháború közötti korszakban megtettek, nem elfeledve az ellentmondásokat, nem elhanyagolva a problémákat, nem szépítve azt, amit nem lehet szépíteni.

A két világháború közötti irodalommal kapcsolatban még más, nagyon kiélezett vitakérdések is merülnek fel napjainkban. Az egyik álláspont az egész korszakban az antifasiszta ellenállást látja döntőnek, tehát csak azt keresi, hogy miben, hogyan szálltak szembe a fasizmussal a magyar írók, és ebből a szempontból hajlandó elfeledkezni bizonyos szociális és eszmei problémákról. Egy másik álláspont viszont csak a plebejus indulatot veszi tekintetbe, csak azt tekinti, hogy ebben a korszakban egyes írók hogyan foglalkoztak főleg a magyar agrárproblémával, és ebből a szempontból a fasizmussal szemben való álláspontot hajlandók másodlagosnak tekinteni. Világos, hogy az első esetben a Nyugat harmadik nemzedékének idealizálásáról, a másik esetben a jobboldali népiesek idealizálásáról van szó. Mindkettővel szemben árnyalt és helyes álláspontot kell elfoglalni.

Még élesebbekké válnak a kérdések, amikor a felszabadulás utáni irodalomról van szó. Itt három kulcskérdésben folyik vita. Az egyik az 1945 és 1949 közötti korszak értékelése. Ez történetírásunkban is, filozófiánkban is napirenden levő kérdés. A magunk területén nekünk is szembe kell nézhünk azzal, hogy a pártdokumentum által helyesen megadott képet árnyaltabbá tegyük, jobban megmutassuk a demokratikus tendenciákat, de ugyanakkor rámutassunk a nyílt ellenséges vagy szocializmusellenes tendenciákra is.

Digitized by Google

Még élesebben csapnak és csaphatnak össze a vélemények az 1953—56 közötti szakasz értékelésében, amely lényegében részint az ellenforradalom, részint a személyi kultusz korszakához való viszony kérdése.

Itt is két helytelen szélsőség van. Az egyik az 1953—56 közötti szakaszt elsőrendűen negatívan értékeli és elsősorban az írók ideológiai fejletlenségének tudja be az ellenforradalomban játszott szerepüket. A másik szélsőség ezt a korszakot mindenestől csak a pezsgés, az újrakezdés, a nagy eredmények korszakának minősíti.

A vitában több hozzászóló — Bán Imre, Kardos Pál, Klaniczay Tibor, Pándi Pál, Szabolcsi Miklós és Tóth Dezső — foglalkozott a mai irodalom jelenségeivel: a nacionalizmussal, a népi-urbánus ellentéttel, s ezzel összefüggésben az irodalomnak, az írónak a társadalomban betöltött funkciójával, a hatalom és erkölcs kérdésével.

A referátummal egyetértve mutatott rá Klaniczay Tibor, hogy a nacionalizmus a különböző történelmi helyzetekben új és új formákat ölt, és minden időben megtalálja a maga válaszát a történelem által felvetett kérdésekre. Ha rosszul mennek a dolgok, ha hibákat csinálunk, ha bajok mutatkoznak, akkor megjelenik a magyarság tragikus sorsának mítosza, amiként láthattuk ezt 1956-ban a különböző igen színvonalas művekben, zeneművekben, stb. Ha viszont jól mennek a dolgok, ha eredményeket érünk el, akkor jelentkezik az a felfogás, amely ezeket az eredményeket nem a munkásosztály eredményeire, nem pártunk helyes politikájára, stb. vezeti vissza, vagyis nem azokra a tényezőkre, amelyeknek ezek az eredmények reális következményei, hanem a magyarság valamilyen különleges nemzeti elhivatottságára, küldetésére, sorstól rendelt szerepére.

A nacionalizmus az irodalomtudományban és különösen szépíróink történeti munkásságában úgy is megjelenik — mondotta Bán Imre és Kardos Pál —, mint a történelmi múlt egyoldalú értékelése. Megnyilatkozott ez a tendencia például Kazinczy munkásságának a lebecsülésében, „a széphalmi útnak" a „debreceni úttal" való indokolatlan szembeállításában. Ez a magyarság sorsának azt a romantikus, ábrándos felfogását fejezi ki, mintha a magyar kultúra fejlődése egészen autochton, a minket körülvevő kultúráktól független volna. Ennek a szemléletnek a leküzdésében különösen nagy szerepe lehet a maxista összehasonlító irodalomtudomány és a modern filológia fejlesztésének. Másrészt a nacionalizmus ma úgy is jelentkezik — művekben és írói, költői nyilatkozatokban —, mint olyan felfogás, amely az irodalomnak sajátos küldetést, a hatalommal szemben álló funkciót tulajdonít.

Sok szó esett a vitában ezzel kapcsolatban az irodalom társadalmi szerepéről és funkciójáról vallott, a referátumban elemzett kétféle helytelen felfogásról.

Az irodalomtudomány feladata ezzel kapcsolatban az, hogy megkérdőjelezze és alaposan elemezze ezeket a felfogásokat mind a múltra, mind a jelenre vonatkozóan. A történeti vizsgálatok — mondotta Klaniczay Tibor — azt mutatják, hogy az irodalomnak a hatalommal szembenálló küldetés-tudata hamis felfogás. Amikor pedig történelmi múltunkban mégis olyan helyzet állt elő, hogy az iroda-

Digitized by Google

lomnak a hatalommal szemben sajátos szerepe volt, akkor annak nagyon világosan és könnyen megmagyarázható történeti okai voltak. Nem lehet tehát e nézeteket a történeti törvényszerűség rangjára emelni, nem lehet azokat a mára vonatkozólag érvényesnek elfogadni és nem lehet azokat a jövő számára felmutatni, mert ez az elmaradottság és az ellentmondások konzerválását jelentené.

Ez a kérdés — állapította meg Szabolcsi Miklós — felveti azt a tágabb problémát is, amellyel az irodalomtudománynak foglalkoznia kell — és ez komplex vizsgálatot igényel —, hogy mi a művész helye a mai korban.

Ismeretes, szinte közhely — de a mai irodalmi fejlődés ezt a marxista módon annyiszor megfogalmazott tételt sokszorosan aláhúzza — a kapitalista társadalomban óriási szakadék választja el a művészt és a társadalmat egymástól. Mi azt szoktuk mondani, és alapjában helyesen mondjuk, hogy a szocialista társadalomban művész és társadalom, alkotó és nép között szakadéknak nincs többé létjogosultsága. Ennek ellenére a tények azt mutatják, hogy a művész és a társadalom közötti ellentét problémája nagyon sok ponton, maradványokban, új ellentmondásokban, új tényekben, véleményekben, nézetekben tovább él.

Ezért az irodalomtudománynak komolyan kell foglalkoznia azzal, hogy megmutassa, mikor vált el egymástól művész és társadalom, hogyan kerültek szembe, milyen magatartási formák származtak ebből az elválásból, — a meg nem értett művész, az átkozott művész szerepe, vagy a kelet-európai országokban jellegzetesen a vátesz, a próféta író szerepe —, hogyan szűnik meg ez a szakadék, és amíg megvan, milyen ellentmondásokon keresztül jelentkezik.

„Irodalomtudományunkban és főleg kritikánkban — mondotta Szabolcsi — ezeknek a már elavult vagy elavulóban levő ellentéteknek az igazolási kísérletei is megjelentek. Gondolok nem egy Illyésről, Németh Lászlóról és egyes nyugati irodalmi jelenségekről szóló cikkre, amely ezt az álláspontot örök érvényűnek tekinti."

Az irodalomban ma tapasztalható népi-urbánus ellentéttel a felszólalók közül elsősorban Tóth Dezső foglalkozott. Megállapította, hogy bármennyire anakronisztikus is, ez az ellentét létezik, s ezért lehetetlen tartózkodni attól, hogy a dolgokat nevükön nevezzük. Tóth Dezső véleménye szerint e kérdés megítélésénél kétféle hibaváltozat tapasztalható. „Az egyik az, hogy nem hangsúlyozzuk eléggé, nincs benne eléggé az irodalmi köztudatban és még kevésbé a kulturális köztudatban, hogy ezek alapjában véve polgári minőségek, a burzsoá ideológia különböző változatai. Például nincs benne a köztudatban, amit a terminológia-használat is mutat, hogy a népi ideológia nem más, mint a polgári-kispolgári ideológiának egy a magyar történeti körülmények sajátosságaival színezett változata. Tehát a közösnek, a polgári tartalom azonosságának a hangsúlyozása az egyik dolog.

A másik: van olyan álláspont is a marxista kritikusok között, amely csak azt hangsúlyozza, hogy itt közös polgári tartalom van, ami igaz, és elsődlegesen igaz, de ezt sokszor arra használják fel, hogy

Digitized by Google

elmosódjanak azok a meglevő arculati különbségek, amelyek letagadhatatlanul léteznek, és amelyekkel mint arculati sajátosságokkal is szembe kell nézni.

Irodalmunkban sajátos jelenség különben az, hogy népi indíttatású vagy a népi ideológiára jellemző ideológiai vonásokkal, esztétikai beállítottsággal rendelkező írók végül is tartalmilag is, sokszor esztétikailag is teljesen találkoznak egy másik, kifejezetten polgári indíttatású világnézettel, szemlélettel, esztétikai jellemzőkkel és minőségekkel. Ennek a kettőnek egyik találkozása — a Sarkadi-vita volt, ahol a népi arculatú polgári ideológia és a par excellence polgári arculatú ideológia találkozott.

De ennek a találkozásnak — mondotta —vannak más jelei is.

Akármennyire is röstelli az ember a kettőt egymásra vonatkoztatni, de van valamelyes kérdésfelvetésbeli rokonság még Illyésnek a Kegyence és Mészöly Ablakmosó című műve között is, minden óriási és színvonalbeli különbségük ellenére, nem beszélve arról, hogy az egyik közösségi szenvedéllyel és felelősségérzettel átitatott munka, a másik pedig ab ovo szinte nyárspolgári kritikája a hatalomnak és a politikának. De gondoljunk csak arra, hogy a Kegyencben milyen nagy nyomatékkal kerül elő az, hogy a hatalom hogyan teszi tönkre a magánéletet, hogyan rombolja szét a szerelmet, az Ablakmosó pedig az összefüggésekből kiszakítva csak ezt mutatja meg. Tehát művekben is reprezentálódik az, amiről ideológiailag mindig tudtuk, hogy azonos minőségek!"

A referátumban felvetett kérdések közül a legsokoldalúbb vita a realizmus és a szocialista realizmus kategóriáinak az értelmezése körül folyt. A hozzászólók egyet értettek a *szocialista realizmussal* a referátumban adott meghatározásával, kiemelve: a szocialista világnézetnek a valóság hű tükrözésének és a hatniakarásnak a hármas követelménye alkalmas arra, hogy irodalmunkat helyesen orientálja, de elég rugalmas is arra, hogy ne zárja ki az újszerű írói törekvéseket sem.

A hozzászólásokban általában kifejeződött az a törekvés, hogy a szocialista realizmust és általában a realizmus fogalmát ne „parttalanul" értelmezzük, hanem meghatározott művészi törekvések megjelölésére használjuk. Ebből a szempontból vetette fel több felszólaló, hogy a realizmus fogalmát nem lehet sem a visszatükrözés minden marxista által elfogadott filozófiai kategóriájával, sem az esztétikai érték fogalmával azonosítani. A hozzászólók között elsősorban arról folyt a vita, hogy mennyiben történelmi kategória a realizmus? Egyes álláspontok szerint — ezt a nézetet képviselte a vitában Bán Imre. Klaniczay Tibor, Tolnai Gábor — realizmusról csak a XIX. század polgári művészetével kapcsolatban lehet beszélni, s helytelen dolog az ókor és középkor művészetével kapcsolatban realizmust emlegetni. Más álláspontok szerint viszont — ezt a nézetet vallotta a vitában Trencsényi Waldapfel Imre és Szigeti József — a realizmus az irodalom történetén végighúzódó fő tendencia, s ilyen értelemben az

Digitized by Google

antikvitás művészete is jellemezhető ezzel a szóval, bár — mint Szigeti József megjegyezte — az antikvitas realizmusa nyilván toto genere különbözik a XIX. századi realizmustól.

Szigeti József hozzászólásában hangsúlyozta, hogy ilyen értelemben a szocialista realizmus kapcsolódik az irodalomtörténet korábbi realista tendenciáihoz, a szocialista realizmus tehát nem csupán diszkontinuitást, hanem kontinuitást is jelent, s tiszta proletkult lenne, ha ezt elfelejtenénk. „Azt kell tehát mondani — állapította meg —, hogy a történeti kontinuitás szerves részei a realisztikus alakításnak azok a teljesítményei, amelyek az irodalomban a XIX. század során, a festészetben korábbi időszakokban létrejöttek. Ezek a konkrét történelmiség felé menő ábrázolási módok és eszközök azok, amelyek a szocializmusban továbbfejlődnek, és minőségileg nagyon radikálisan megváltoznak, éppen a forradalmi munkásmozgalom eredményei, tettei és világnézete alapján."

„Úgy gondolom azonban — jegyezte meg —, hogy természetesen helytelen volna ebből a kontinuitásból egy abszolút kontinuitást csinálni. Tehát éppúgy helytelen volna tagadni azt a tényt, hogy Aragon a szürrealizmus felől fejlődött a szocialista realizmusba, hogy József Attilánál szintén vannak ilyen és más indítékok, hogy Derkovitsnál szintén megvolt az expresszionizmusból való kiindulás, mint azt, hogy ezekben az esetekben a döntő fordulat mégis csak akkor következik be, amikor ezek a művészek kizárólag a marxista humanizmus talaján fejlesztenek ki egy új stílust és akceptálnak bizonyos dolgokat a régi stíluselemekből. Én tehát abban látom a kérdés konkrét lényegét, hogy a jelenlegi körülmények között, amikor azt látjuk, hogy a különböző dolgok nem nagyon szólnak a szocialista fejlődés mellett, — itt az egyszerűség kedvéért csak Mészöly darabjára célzok — és azt látjuk, hogy ezek a darabok időtlenül, és történelem felettien szembeállítják a hatalmat és erkölcsöt, úgyhogy persze a történelmiséget a hátsó ajtón valahogy mégis csak behozzák, akkor nagyon nehéz lenne lemondani a szocialista realizmusról, a szocialista realizmusnak erről a konkrét történelmiségéről."

A vitában részt vevők közül többen megjegyezték, hogy a realizmus értelmezése körül tapasztalható nézetkülönbségek gyökere részben abban keresendő, hogy a különböző marxista irodalomtudósok és kritikusok más-más korok és történeti összefüggések behatóbb ismeretében közelítik meg ezt a kérdést. Ezért is hangsúlyozták a hozzászólók, hogy ennek a kérdésnek a megoldásában is Marx és Engels munkamódszerét kell követni, akik a társadalom fejlődéstörvényeinek általánosításához nem csupán a kapitalizmus, hanem a korábbi gazdasági-társadalmi formációk elemzéséből levonható tapasztalatokat is figyelembe vették. Több hozzászóló ilyen összefüggésben is kiemelte, hogy bár az irodalomtudomány legsürgetőbb feladata a XX. századi irodalom tanulmányozása, a jelen irodalomelméleti problémái nem érthetők meg a távolabbi múlt elemzése nélkül, s fordítva: a múlt tanulmányozása elképzelhetetlen a jelen időszerű kérdéseiben való állásfoglalás nélkül. A módszertani kérdésekkel kapcsolatban hangsúlyozta a vitában Szigeti József, hogy vizsgálat tárgyává kell

Digitized by Google

tenni, milyen módszerrel dolgozzunk, elméleti apparátusunk, elméleti fogalmaink hogyan viszonyuljanak a konkrét történelmi analíziseikhez, elemésekhez. „Nem hiszem azt — mondotta —, hogy absztrakt vita lenne egy olyan vita, amely a mi elméleti-esztétikai-irodalomelméleti fogalmi apparátusunkat, valamint annak belső összefüggéseit vizsgálja. Nem hiszem azt, hogy — mint a neopozitivisták szokták mondani különböző kérdésekkel kapcsolatban — pusztán terminológiai kérdésről lenne szó. Fogalmak, nézőpontok szorosan érintik azt a világnézeti, koncepcionális hátteret és tartalmat, amely ezek mögött van. És azt gondolom, hogy ezt az egész ügyet, melyet képviselni szeretnénk, — irodalomtörténészek, művészettörténészek, esztétikusok — azért mégiscsak többé-kevésbé tisztázott és helyes fogalmi apparátussal, helyes nézőpontokkal tudjuk megfelelően képviselni és érvényesíteni." És ezzel összefüggésben bírálta azokat, akik például a zenére hivatkozva — de a korszerű marxista zeneesztétika eredményeinek ismerete nélkül — könnyedén felmondják a marxista esztétika olyan alapvető fogalmait, mint a típus, s azután nem tudnak mit kezdeni.

Egyébként ezt a gondolatot, — a filozófusok és az irodalomtudomány művelőinek fokozottabb együttműködésének szükségességét a vita több hozzászólója is hangsúlyozta.

Ebből a szempontból foglalkozott a hazai realizmus-vita eddigi tapasztalatainak az értékelésével Diószegi András is. Egyetértve a referátumnak a Kritika c. folyóiratra vonatkozó azon megállapításával, hogy a megjelent tanulmányok sokszor a konkrét irodalmi kérdésektől elvonatkoztatva tárgyalnak elméleti kérdéseket, hangsúlyozta: „Azon lehet vitatkozni, hogy általában véve a realizmus, mint történeti kategória, a realizmus mint stílus, a realizmus mint módszer értelmezése körül mi a helyes, végleges álláspont. De azon nem lehet vitatkozni, hogy a szocialista realizmus a maga esztétikai minőségében, struktúrájában, a maga történelmi jelentőségében valami új dolog, valami minőségileg magasabb rendű, kategórikusan más, mint — fogadjuk el ezt — a mitológikus realizmus vagy a reneszánsz realizmus vagy a XIX. századi realizmus."

Bár a hazai realizmus-vitának — állapította meg — egyik fogyatékossága, hogy nem eléggé önálló, túlságosan csak a nemzetközi vitáknak a reprodukciója, mégis van benne egy új motívum is, amely módszertani és elméleti szempontból is fontos: a hazai realizmus-vita új gondolata, hogy a szocialista realizmus esztétikai szempontból is minőségileg új dolog.

„Nekem az a véleményem — mondotta —, hogy egy sor marxista teoretikus azért vitatkozik Lukács Györggyel, mert az ő egész koncepciójában túlságosan egybemosódott a szocialista realizmus fogalma a XIX. századi realizmus bizonyos kritériumaival, holott már a harmincas években voltak olyan teoretikusok, kritikusok, akik a hangsúlyt nem a kontinuitásra tették például a tolsztoji és a solohovi realizmus között, hanem a diszkontinuitásra. Bálint Györgyre gondolok, aki európai rangú esszéiben arról írt, hogy látnunk kell Solohovban a minőségileg, esztétikailag újat, azt, hogy ő mindig nagy drámai cso-

Digitized by Google

mópontok köré komponálja regényeit, és ebben az értelemben minőségi lépést jelent Tolsztojhoz képest és ahhoz a hagyományhoz képest, amelyből kinő.

De a harmincas évek óta van ilyen kísérlet annak az újnak az elmosására, ami a szocialista realizmusban a kritikai realizmussal, a XIX. századi realizmussal szemben jelentkezik. Nálunk speciálisan jelentkezik ez az elmosási kísérlet. Szerintem a nagyrealizmus elmélete és a népies esztétika, a népies realizmus esztétikája valahol találkozik, éppen a szocialista realizmusnak és a realizmus általános kritériumának az egybemosásában.

A Nagy Lajos-vitának, amely a szemünk előtt zajlik, a lényege az, hogy bizonyos teljesség-fogalom, bizonyos absztrakt totalitás értelmében, amelyet egyesek a nagyrealizmusból, mások pedig a népies realizmusból olvasnak ki, össze kívánják mosni a szocialista realizmus fogalmát bizonyos népies realizmus, bizonyos XIX. századi realizmus alapján keletkezett művekkel. Ez az egyik veszély.

Van egy másik veszély is: a szocialista realizmus egybemosása az avantgardizmus, a modernizmus, a XX. századi polgári valóság talaján keletkezett művekkel. En ezt a veszélyt érzem most példának okáért Garaudy megnyilatkozásaiban, aki a parttalan realizmus elméletével nemcsak Kafkát, hanem mondjuk a képzőművészet vonatkozásában az absztraktizmusnak olyan képviselőjét is, mint Kandinszkij, a realizmus kritériuma alá kívánja vonni, és így nemcsak a realizmusnak, hanem — ami veszedelmesebb — a szocialista realizmusnak bizonyos kritériumai is elmosódnak."

A realizmussal kapcsolatos nézeteltérések megoldása érdekében, a marxista kritikusi front egységének a megerősítése érdekében — mint ezt több felszólaló hangsúlyozta — szükséges az 1955-ben lezajlott realizmus-vita tapasztalatainak a figyelembevételével a vita folytatása. A fogalmak tisztázása azért is fontos, mert — mint erre a veszélyre Pándi Pál rámutatott — a realizmus különböző értelmezései következtében előállhat egy olyan helyzet, hogy a marxizmuson *belül* jelentkeznek mindazok az eszmei áramlatok, amelyek a nemzetközi irodalmi fronton a marxizmuson és a párton kívül helyezkednek el. Más szóval: a különböző marxista árnyalatok — tudva vagy tudatlanul — magukra vállalják a mozgalmon kívüli polgári-kispolgári ideológia marxista terminológiává öltöztetett képviseletét. Ez veszélyes, ez zilálja a helyzetet: nem szabad tehát presztizskérdést csinálni a vitából, a tudományos objektivitás igényével kell a nézetkülönbséget megszüntetni.

A vitát — mint erre többen rámutattak — két irányban kellene továbbfejleszteni.

Egyrészt arra van szükség, hogy ez a vita konkrét művek alapján folyjon. A vitának ugyanis — mint Tóth Dezső mondotta — elsősorban azt kell tisztáznia, hogy a helyes eszmei tartalmaknak, tehát egy-egy szocialista realista alkotásnak megfelelnek-e bizonyos körülírható esztétikai struktúrák, vagy pedig ezek az esztétikai struktúrák lényegében teljesen függetlenek a mű tartalmától, illetőleg

Digitized by Google

nincs szoros kapcsolat egy szocialista eszmeiségű mű és valamely körülírható esztétikai struktúra között.

A realizmus-vitának akkor van igazán értelme az irodalompolitika és kritika számára, ha olyan fogalmakat tud alkotni vagy úgy tudja megfogalmazni álláspontunkat, hogy a mi irodalmunk élő folyamatának a jelenségeire ad választ, ha fel tudja rajzolni azt az újat, amelyet a hatvanas évek közepének szocialista irodalma jelent. A marxista elméletnek a gyengesége abban is megmutatkozott — mondotta Diószegi —, hogy nem tudott eléggé merészen, bátran, eléggé határozottan rámutatni ezekre az új elemekre, nem tudta ösztönözni a kritikát abban az értelemben, hogy ne csak politikailag, hanem esztétikailag is próbálja megrajzolni például azoknak a fiatal költőknek az esztétika kontúrját, akik az ellenforradalom óta jelentkeztek.

Hasonló jelenségeket tapasztalhatunk a prózával kapcsolatban is. Jelenleg az olyan igen erőteljes prózai alkotásokban, mint Darvasnak, Fejesnek, Sántának, Fekete Gyulának és másoknak az új prózai művei, egy újfajta regénystruktúra, egy újfajta esztétikai világkép jelenik meg. Ez az esztétikai világkép polemizál esztétikai síkon a nagyrealizmus elmélete alapján álló bizonyos triológia-kultusszal, polemizál a szociográfizmussal, polemizál az impresszionista regénynek bizonyos változataival, az öncélú intellektualizálásnak, moralizálásnak bizonyos regényekben jelentkező változataival.

A marxista kritika ha nem is foglalt el tagadó álláspontot, de igen sokszor esztétikai fenntartásokkal volt ezek iránt a művek iránt; nem a bennük jelentkező újra, hanem az esetleges problémákra, megoldatlan oldalakra tette a hangsúlyt. Ezeket is bírálni kell, ezeket is be kell mutatni, de a döntő az, hogy az újat, a felnövekvőt, az esztétikailag előremutatót próbáljuk körvonalazni, bátorítani.

Egyrészt tehát arra van szükség, hogy a vita konkrétabbá váljon, a művek tartalmi és formai analízise felé forduljon. Másfelől viszont az is szükséges — mint erre a vitában Bóka László, Tolnai Gábor, Szabolcsi Miklós és Diószegi András is rámutatott —, hogy ez a vita elvontabb filozófiai síkra is emelkedjék. Az eddigi vitának az is egyik gyengesége volt, hogy nem volt eléggé általános, nem eléggé széles filozófiai alapokon mozgott, vagy nem eléggé modern, nem eléggé eleven filozófiai alapokra épült. Ha a nyugati, illetve a szovjet dokumentumokat, vitafórumokat tanulmányozzuk, az a benyomásunk támad, hogy azok a viták túl vannak a realizmus problémájának azon a felfogásán, ahol mi ma tartunk, a vita az alapvető esztétikai kérdések, a lenini visszatükröződési elmélet problémáinak konkretizálása, bonyolultabb, a korszerű tudomány és művészet fejlődését figyelembe vevő újrafogalmazása, gazdagítása irányába megy. Nekünk lépést kell tartanunk ezzel a vitával, fel kellene csatlakozni ehhez a vitához. Az irodalomtudósok azonban önmagukban ezt a munkát nem fogják tudni elvégezni filozófusok, esztéták, szakesztéták, történészek nélkül. És ha van egy olyan javaslat, hogy legyenek ilyen aktívák, akkor azt kell mondanunk, legyenek ilyen aktívák, de ne csak zártabb irodalomtudósi körökben, hanem filozófusokkal, szo-

Digitized by Google

ciológusokkal és más társadalomtudományok képviselőivel együtt, mert csakis az ilyen eszmecsere tenné lehetővé, hogy irodalomtudományunk kilépjen a szűk köréből.

Ahogy ez a fontos gondolat — a komplex kutatások gondolata — más összefüggésben is hangsúlyozódott: az irodalomtudomány csak akkor lehet korszerűen marxista, ha lépést tud tartani kulturális fejlődésünk *egész* folyamatával, ha ugyanazt a nagyméretű gazdasági, kulturális folyamatot ábrázolja, tükrözi és alakítja, mint amit az egész országos politika, az egész országos vezetés ösztönöz és irányít.

•

Az egész napos vita — amelyben sok felszólaló az elmondottakon kívül a tudományos kutatás szervezési és tervezési problémáival, a káderutánpótlás kérdéseivel, az iskolai oktatással, a népműveléssel is foglalkozott — Köpeczi Béla elvtárs összefoglalójával fejeződött be.

Az előadó hangsúlyozta, hogy az aktívát egy általános vizsgálat előzte meg a társadalomtudományok és ezen belül az irodalomtudomány helyzetéről. Lényegében ennek a vizsgálódásnak az eredményeit és problémáit foglalta össze a referátum, amely nem a szűkebb szakmai problémákat, hanem azokat az eszmei kérdéseket állította az előtérbe, amelyek ma társadalmunkat — beleértve az irodalmat is — foglalkoztatják. A referátum abból a szempontból vizsgálta az irodalomtudomány helyzetét, hogy mit vár ma a társadalom az irodalomtudománytól és annak művelőitől.

Mint a vita is aláhúzta, az egyik kérdés a nacionalizmus, amivel szembe kell néznünk az irodalomban, az irodalomtudományban és egész társadalmunk életében. Azok a viták, amelyek irodalmunkban az *Alföld* és a *Jelenkor* körül lezajlottak, megmutatták, hogy az eltemetettnek vélt népi—urbánus ellentét is él és hat az irodalomban. Majd a következőket mondotta: „Amikor azonban úgy tűnik, hogy ez a népi—urbánus vita a felszínen így kiéleződött, akkor arra is felhívom a figyelmet, amit a felszólalók közül is többen elmondtak, hogy itt nem tiszta képletekről van szó, hanem arról, hogy most a különböző polgári-kispolgári nézetek találkoznak egymással. Mindebből pedig azt a következtetést kellene levonni, hogy valóban nem a hajdani népi—urbánus ellentétet vizsgáljuk most — irodalomtörténetileg természetesen azt is —, hanem azt, hogy a mai irodalmi életben milyen módon jelentkeznek különböző polgári-kispolgári nézetek."

Összefoglalójában részletesebben foglalkozott a realizmus-vitával is. Bár a realizmus-vita — állapította meg — az eszmei harc szempontjából alárendelt jelentőségű azokhoz a konkrét, nagyon is aktuális irodalmi, világnézeti, sőt bizonyos vonatkozásokban politikai kérdésekhez viszonyítva, amelyek az utóbbi időben felmerültek, — szükséges, hogy a fogalmak tisztázása, a kritikusi egység megszilárdítása érdekében a vita — elsősorban tudományos síkon — folytatódjék. Az a megfogalmazás, amit a referátum a szocialista realizmusról adott, magában foglal bizonyos normatív jegyeket, amelyekre szükség van, ugyanakkor eléggé rugalmas ahhoz, hogy ne zárjon ki a szocializmus-

Digitized by Google

ból olyan irányzatokat, amelyeket eddig talán még nem is láttunk, nem is ismerünk. Ami a szocialista realizmus meghatározásának normatív vonásait illeti, a mi ideálunk az olyan művészet, amely nagy tömegekhez akar szólni, megpróbál ezekre a tömegekre hatni, s arra törekszik, hogy a valóságot híven, hitelesen, lényeges vonatkozásaiban és összefüggéseiben a szocialista humanizmus szellemében tükrözze. „Ha mi a szétzilált emberi arcot, a részeire bontott embert, az elidegenedett embert akarjuk az irodalom középpontjába állítani — mondotta —, akkor vessük el a realizmus kategóriáját. De ha a harmonikus emberi eszményt akarjuk képviselni, akkor nem mondhatunk le a realizmus követelményéről. Sartre-t idézte: „Az egyetlen új nagy emberi tapasztalat a mi századunkban a szocializmus és a harmadik világ felszabadítása, ami összefügg vele. A Nyugatnak egyszerűen formája van, de most már nincs mondanivalója. Önöknek van mondanivalójuk, de még nem tudják, hogyan mondják el." Sartre ezzel összefüggésben világirodalmi stagnálásról is beszélt, s ezt a stagnálást Nyugat-Európára és a szocialista országokra is értette. Sartre nézeteivel mi vitatkozunk, de fel kell hívni a figyelmet, hogy az új keresésében még ő is a szocialista irodalmat látja az egyetlen possibilis félnek." Az irodalomtudomány feladata, hogy támogassa az új szocialista jelenségeket az irodalomban, ezekből a jelenségekből vonja le a szükséges elvi, elméleti következtetéseket, amelyeket fel tud használni az irodalom és fel tud használni az irodalompolitika mind az irodalom fejlődése, mind pedig a közönség megfelelő tájékoztatása szempontjából. „Remélem — mondotta Köpeczi elvtárs — a viták tovább fognak folytatódni, de nem fogják szem elől téveszteni azt, hogy a mi időszakunkra nagy feladat vár: a szocialista realista magyar irodalom felvirágoztatása a magyar irodalomtudomány segítségével, a mi egész kulturális forradalmunk továbbfejlesztése, népünk szocialista szellemű nevelése."

Az aktíva Aczél György elvtárs zárszavával ért véget.

Sylveszter András

Digitized by Google

NEMZETKÖZI SZEMLE

A genfi nemzetközi kereskedelmi értekezlet elé

Nyolc évi harc után siker koronázza a Szovjetunió és más szocialista országoknak azt a törekvését, hogy világszintű értekezlet vitassa meg a nemzetközi kereskedelem problémáit. A Szovjetunió ugyanis még 1954-ben javasolta az ECOSOC (az ENSZ Gazdasági és Szociális Tanácsa) ülésén, hogy hívják össze a világ országainak kormányszakértőit, és közösen hozzanak intézkedéseket a világkereskedelem normalizálására. Az ENSZ szavazógépezete akkor még kitűnően működött, s az imperialista országoknak 1954-ben (és a következő években is) sikerült megtorpedózniuk ezt a szovjet javaslatot. Végül is 1962-ben, az ECOSOC 34. ülése, majd az ENSZ közgyűlése egyhangúlag elfogadta a javaslatot. Ennek alapján 1964. márciusában Genfben megnyílik a Világkereskedelmi és Fejlesztési Konferencia és háromnapos ülésszakán megvitatja a nemzetközi kereskedelem összes lényeges kérdéseit.

Két tényező játszott döntő szerepet abban, hogy a szovjet javaslatot ezúttal elfogadták. Az egyik az, hogy az elmúlt évtized során a szocialista tábor országai nemcsak a nemzetközi politikában, hanem a világgazdaságban is nagy befolyást szereztek, s ma már a világ ipari termelésének 37 százalékát adják. A világkereskedelemben való részesedésükben nem tükröződik ugyan ez az arány, de a világ minden nem szocialista államának — külön-külön és együttesen — mégis számolnia kell ezzel a hatalmas gazdasági erővel (a politikai erőt most nem is számítva).

A másik fontos tényező az, hogy a szocialista országoknak a világkereskedelem égető problémáinak rendezésére irányuló törekvése találkozott a gazdasági fejlődésben elmaradott országok hasonló szándékaival. A világkereskedelem jelenlegi alakulása — mint a továbbiakban részletesen elemezzük — károsan hat az elmaradott országokra, fékezi gazdasági fejlődésüket, keresztezi a gazdasági függetlenségre, iparosításra irányuló terveiknek megvalósítását. A gyengén fejlett országok tehát támogatták az ENSZ-ben a szovjet javaslatot. Ezt látva, a fejlett tőkés országok is követték példájukat, hogy elkerül-

Digitized by Google

jék politikai elszigetelődésüket. (Kudarcot vallott a vezető tőkés országoknak az a próbálkozása, hogy a GATT-ot tegyék a világkereskedelem rendezésének fórumává.) Így született meg az ENSZ közgyűlésének egyhangú döntése.*

Az alábbiakban igyekszünk képet adni a világkereskedelem alakulásáról, figyelembe véve és elemezve a világ három nagy országcsoportjának: a szocialista államoknak, a fejlett tőkés országoknak, és a gazdasági fejlődésben elmaradott országoknak a külkereskedelmét, s az ezzel kapcsolatos problémákat. (A szocialista országok külkereskedelmének elemzését Apró Antal elvtárs előadásában adjuk e számunkban.) Az elemzések feltárják azokat a megoldásra váró feladatokat, amelyeknek többsége elkerülhetetlenül felvetődik és megvitatásra kerül a világkereskedelmi konferencián.

A VILÁGKERESKEDELEM ÉS A FEJLETT TŐKÉS ORSZÁGOK

A tőkés világrendszer és az egyes kapitalista országok gazdasági fejlődésének története elválaszthatatlan a külkereskedelemtől; a külső piacok minden időben létfontosságúak minden kapitalista ország számára. Természetesen a kapitalizmus fejlődésének konkrét történelmi feltételei következtében az egyes országok és ágazatok számára eltérő a külkereskedelem, a külső piacok jelentősége.

A tőkés világ külkereskedelmében (csakúgy, mint termelésében) néhány fejlett kapitalista ország uralkodó pozíciókat foglal el. A múlt század vége óta hat tőkés ország: az USA, Anglia, Németország, Franciaország, Olaszország és Japán adja a tőkés világ kivitelének több mint a felét (az elmúlt három év átlagában 56 százalékát). A tőkés világkereskedelemben természetesen a vezető tőkés országok gazdaságában uralkodó leghatalmasabb monopóliumok uralma valósul meg.

* Genfben, 1947. október 30-án írták alá az Általános Tarifa- és Kereskedelmi Egyezményt (General Agreement on Tariffs and Trade — GATT). Mindmáig a GATT az egyetlen nemzetközi szerződés a külkereskedelmi politika területén.

A GATT-nak ma 38 tagállama van. Közöttük vannak a legnagyobb imperialista hatalmak, a kis nyugat-európai kapitalista országok többsége, s még vagy 30 gazdaságilag elmaradott ország. A szocialista országok közül csupán Csehszlovákia és Kuba tagja a GATT-nak. Ez a két ország még társadalmi rendszerének átalakulása előtt írta alá az egyezményt. Ilyenformán az ENSZ tagállamainak csak a fele tartozik a GATT-hoz.

A gazdaságilag gyengén fejlett országok képviselői több ízben is megállapították, hogy a GATT nem tud megbirkózni a nemzetközi kereskedelem mai problémáival, nem tud segítséget nyújtani nekik sürgető külkereskedelmi feladataik megoldásához. Sok gazdaságilag fejletlen ország azonban, bár bírálja a GATT-ot, mégis azon igyekszik, hogy felhasználja a maga gazdasági fejlődése érdekében, mert egyetemes nemzetközi szervezet híján nincs más választása.

Digitized by Google

A kapitalista világgazdaságban hagyományosan kétirányú munkamegosztás alakult ki. Az egyik: a gyarmati jellegű, a fejlett tőkésországok és a gyarmati területek között; ez az országok egyik csoportját elsősorban iparcikkek termelésére specializálta, a másik csoportot pedig ezek nyersanyag- és élelmiszerszállító függvényévé merevítette. A másik, az újabb keletű: a fejlett tőkés országok közötti munkamegosztás, elsősorban ipari termékekben, mindenekelőtt gépekben és gépi berendezésekben. Lényegében erre a kétirányú munkamegosztásra épül a tőkés világkereskedelem mai szerkezete. A harmadik irány, a gyengén fejlett országok egymás közötti munkamegosztása ma még jelentéktelen.

A tőkés világkereskedelem mai fejlődésének egyik legfőbb jellemzője: a fejlett tőkés országok és a gazdaságilag gyengén fejlett területek közötti kereskedelem jelentőségének viszonylagos csökkenése, miközben a fejlett tőkés országok egymás közötti kereskedelme gyorsan növekszik. Ez kitűnik a következő, a tőkés világkereskedelem viszonylatonkénti megoszlására vonatkozó adatokból:

*A FEJLETT ÉS GYENGÉN FEJLETT ORSZÁGOK EGYMÁS KÖZÖTTI KERESKEDELME A TŐKÉS VILÁGGAZDASÁGBAN**

(százalékban)

	1937—38	1962
Az ipari országok egymás közötti exportja	44,9	60,3
A gyengén fejlett országok egymás közötti exportja	6,8	4,8
Az ipari országok kivitele a gyengén fejlett országokba	20,8	19,1
A gyengén fejlett országok kivitele az ipari országokba	27,5	15,8

* ENSZ-adatok alapján végzett számítás.

A táblázat adatai mögött lényegében véve a világkereskedelem áruszerkezetében végbement változások húzódnak meg. Csökken a nyersanyagok és egyúttal nő az iparcikkek, mindenekelőtt a gépek és berendezések részaránya a tőkés világkereskedelemben. 1938-at 100-nak véve, 1962-re az ipari készáruk nemzetközi kereskedelme 320-ra nőtt, a fűtőanyagok, mindenekelőtt az olaj nemzetközi forgalma 302-re, de az élelmiszereké és nyersanyagoké csak 140-re emelkedett, az egész világkereskedelem volumene pedig 230-ra nőtt. A nyersanyagok és fűtőanyagok aránya a kapitalista világ kivitelében 1937 és 1962 között 63,6-ról 44,4 százalékra esett vissza, s az iparcikkek aránya — ennek megfelelően — 36,4-ről 55,6 százalékra emelkedett (a gépek és berendezések aránya 11-ről 22 százalékra).

A világkereskedelem szerkezetének megváltozása lényegében véve a tőkés világban, a vezető

Digitized by Google

tőkés országokban végbement technikai fejlődéssel, s ezen belül is a nyersanyagok hatékonyabb felhasználásával, a műanyagok előtérbe kerülésével függ össze. Jellemző erre, hogy a tőkés világban termelt iparcikkeknek minden 100 dollár értékéből 1938-ban 27 dollár volt a felhasznált nyesanyagok értéke, 1959-ben pedig már csak 23, s ebből is 3 műanyagoké. Figyelemre méltó, hogy a fejlett kapitalista országok nemcsak iparcikkekben fő szállítói egymásnak, hanem egyre inkább mezőgazdasági cikkekben, sőt nyersanyagokban is. E tendenciák a jövőben is elkerülhetetlenül érvényesülnek a kapitalista világgazdaság rendszerében, s a jelenlegi világgazdasági struktúra mellett szükségképpen tovább rontják a gazdaságilag gyengén fejlett országok helyzetét. Ezért a nyersanyagárak nemzetközi stabilizálásáról, vagy a gyengén fejlett országok exportbevételeinek más módon való előmozdításáról szóló valamilyen megegyezés (ha létrejön is a világkereskedelmi konferencián) csak ideiglenes, átmeneti eredményeket hozhat a gyengén fejlett országoknak (persze, egyáltalán nem szabad ezt sem lebecsülni). Hosszabb távon csak gazdasági szerkezetük átalakításával küzdhetnek meg ezzel a kedvezőtlen tendenciával.

Az elmondottakból az is következik, hogy a legutóbbi tíz-tizenöt évben is a vezető tőkés országok voltak a fő haszonélvezői a tőkés világkereskedelem volumene növekedésének és egyben a világpiaci árak alakulásának.

Az „ipari", a fejlett tőkés országok csoportja azonban csak annyiban tekinthető egységes kategóriának a nemzetközi kereskedelemben, amennyiben a gazdaságilag gyengén fejlett országok csoportjával vetjük egybe. A világkereskedelem növekedéséből élvezett előnyök, a tőkés világforgalomban való részarányuk alakulása és az általuk alkalmazott kereskedelempolitika tekintetében is nagy különbségek vannak ezek között az országok között.

Az utóbbi néhány esztendőben különösen világosan rajzolódtak ki az ellentétes tendenciák. A fejlett tőkés országok kivitele 1958 és 1962 között 32 százalékkal emelkedett. Ezen belül az Egyesült Államok és Anglia exportja 15, Olaszországé 95, Franciaországé 50, a Német Szövetségi Köztársaságé 44, Hollandiáé 41, Belgium-Luxemburgé 35, Japáné pedig 77 százalékkal nőtt. Még a tőkés gazdasági csoportosulások (pl. a Közös Piac) keretein belül is ellentétes tendenciák nyilvánulnak meg.

Mindezek hatására jelentős átrétegeződés ment végbe a vezető tőkés országok között a tőkés világkereskedelemben való részarányuk, különösen a tőkés világ készáru-kivitelében való részesedésük tekintetében.

A végbement változások nemcsak a termelés volumenének, hanem struktúrájának megváltozásával is összefüggnek. A termelés növekedése is azokban az országokban volt a leggyorsabb, ame-

Digitized by Google

lyeknek a tőkés világ készáru-kivitelében való részaránya a legnagyobb mértékben nőtt meg, s itt voltak a legnagyobbak a termelés szerkezetében végbement változások. Mindezek alapján tudták ezeknek az országoknak a monopoltársaságai modernizálni, olcsóbbá tenni termelésüket, fokozni versenyképességüket, s nagyobb piaci részesedéshez jutni a növekvő világkereskedelemben. Természetesen fontos szerepet játszott ebben a folyamatban a munkabérek színvonala közti tetemes különbség is, mindenekelőtt Nyugat-Európa és az USA, valamint Japán és az összes többi iparilag fejlett kapitalista ország bérszínvonala közötti különbség. Nyugat-Európa ipari országai, s még inkább Japán, az amerikainál jóval alacsonyabb bérszínvonaluk, s az Egyesült Államokét sok vonatkozásban megközelítő, sőt egyes esetekben túl is haladó technikai szintjük révén törtek előre a világkereskedelemben. (A japán bérek még ma is csak 1/3-át teszik ki a nyugat-európainak, ezek pedig kb. ugyanekkora részét az amerikainak.) Az éles és elkeseredett versenyharcban igen nagy szerepet játszanak a monopoltőkés államok különféle kereskedelem-politikai eszközei is.

A kereskedelem-politikai eszközök — mint ismeretes — a kapitalizmus fejlődése során állandóan változtak és változnak ma is, szoros összefüggésben az egyes országok gazdasági erejével és a nemzetközi kereskedelemben elfoglalt helyzetük alakulásával. A XIX. század egyrészt a szabadkereskedelem, másrészt a protekcionizmus korszaka volt. A XX. század elején a monopóliumok uralmának viszonyai között, a kapitalista országok a szuperprotekcionizmus korszakába érkeztek, majd a második világháború utáni években megkezdődött az ún. „liberalizálódási" korszak. A „liberalizálódás" a fejlett tőkés országok egymás közötti kereskedelmében ment végbe, s szinte kizárólag ipari készáruk tekintetében érvényesül.

A változások alapja az, hogy a konkurrenciaharcban hatalmas mértékben megerősödött, nemzetközivé vált és nemzetközileg összefonódott monopoltőke egyre kevésbé van érdekelve abban, hogy az ipar alapvető ágaiban fenntartsa a nemzeti vámhatárokat, amelyek akadályozzák a tőke és a termelés nemzetközi méretű koncentrációját és centralizációját. A tőke ilyen mértékű nemzetközi összefonódásának feltételei között a nemzeti kereskedelmi és vámkorlátozások nehezítik az olyan társaságok tevékenységét, amelyeknek vállalatai a tőkés világ különböző országaiban működnek, s rendszerint termelési kooperációs kapcsolatban állnak egymással. Ez a fő oka annak, hogy a háború utáni időszakban a GATT tagállamai mintegy 65 000 vámcsökkentést hajtottak végre, elsősorban a készáruk kereskedelmében.*

Az utóbbi években még az

* A Benelux-államok átlagos behozatali vámszintje 1938-ban 6,8 százalék volt, 1960-ban már csak 3,3 százalék. Hasonló a helyzet Anglia, a Német Szövetségi Köztársaság, Ausztria és más tőkés országok esetében is, ahol a vámcsökkentések az összbehozatalnak igen nagy hányadát, nemegyszer 75—77 százalékát érintik.

Digitized by Google

Egyesült Államok is — ahol pedig a protekcionizmus még igen erős, s a külső terjeszkedésben kevésbé érdekelt monopoltőkés csoportok erőteljesen szembeszállnak mindenfajta vámcsökkentéssel — kénytelen volt felülvizsgálni addigi kereskedelem-politikáját, hogy fenntarthassa és fokozhassa kivitelét (amelyre egyre égetőbb szüksége van, különösen a belső mezőgazdasági piac telítettsége és igen lassú növekedése miatt). Az új kereskedelem-fejlesztési törvény, amelyet 1962-ben hoztak, kölcsönösség esetén tekintélyes vámkedvezmények nyújtását teszi lehetővé a kormánynak.

Különösen a két nyugat-európai csoportosuláson, az EFTA-n, és mindenekelőtt a vámunió kiépítése útján haladó Közös Piacon belül haladt gyors ütemben előre a „liberalizálódás". Az Európai Közös Piac országai 1963 végéig 60 százalékkal csökkentették az ipari termékek vámjait, s eltörölték a mennyiségi korlátozásokat. Egyúttal közös külső vámtételeket állapítottak meg, amelyeket fokozatosan vezetnek be. Ezzel szükségképpen hátrányosabb helyzetbe hozzák a kívülálló országokból származó iparcikkbehozatalt is. A GATT keretében az Európai Közös Piac és egy pár kívülálló ország között létrejött kölcsönös vámcsökkentési megállapodások nem ellensúlyozhatták ennek kihatásait.

Általában azonban ma a fejlett tőkés országok egymás közötti kereskedelmében az iparcikkek forgalmában nem annyira a behozatal korlátozása a kereskedelem-politika célja, mint inkább a kivitel ösztönzése kartell-megállapodások, államilag nyújtott vagy garantált exporthitelek, technikai segítség, közvetlen külföldi tőkebefektetések stb. útján. Ilyen körülmények között a „kölcsönös vámleszerelés" javaslata az ipari készáruk nemzetközi forgalmában a külső expanzió fontos fegyvere lett. Ezt a fegyvert (a múlthoz hasonlóan) a gazdaságilag legerősebb, technikailag legfejlettebb monopoltőkés országok (pl. az Egyesült Államok, Nyugat-Németország) és ezeken belül is elsősorban legmodernebb iparágak tőkései igyekeznek alkalmazni.

Más a helyzet a mezőgazdasági cikkek forgalmában, amelyben még a Közös Piac országai között is rendkívül vontatottan halad és éles ellentéteket idéz elő az ún. „liberalizálódás". A fejlett tőkés országok külkereskedelmi forgalmának ezt a szektorát továbbra is a protekcionizmus jellemzi. Természetes azonban, hogy a kereskedelem-politikában nem lehet merev határokat vonni az egyes cikkek közé, s nehezen képzelhető el, hogy a mezőgazdasági protekcionizmus ne befolyásolja az ipari készáruk nemzetközi forgalmát is. Jellemző példa erre az USA és a Közös Piac országai közötti úgynevezett „csirkeháború". Az Egyesült Államok kormánya — a Közös Piacra irányuló baromfiexportjával szemben alkalmazott új, lényegében a vámokat emelő rendszabályok megtorlásaként — felemelte a Közös Piac országaiból származó néhány igen fontos iparcikknek, a többi között a gépkocsiknak a vámtételeit. Hasonló lépések — különösen a mezőgazdasági cikkek kereskedelmében — a jövőben is valószínűek a vezető tőkés országok között. Így aztán a „liberalizálódási" korszakban sincs kizárva a vámháborúk lehetősége, főként a Közös Piac országainak protekcionizmusa miatt.

Digitized by Google

A GATT 1964 májusában kezdődő ülésszakán — az ún. „Kennedy-menetben" — éles összecsapás várható mindenekelőtt az Egyesült Államok és a Közös Piac tőkés országai között az ún. „lineáris vámleszállítás" kérdésében.* A Közös Piac és a rajta kívülálló többi vezető tőkés ország között is ellentétekre lehet számítani. Az Egyesült Államok és az EFTA-országok között máris egységfront van kialakulóban a Közös Piac hat államával szemben.

A jelenlegi helyzetben a vámok és a kereskedelem-politika egyéb kérdései körül folyó harc mindenekelőtt az újratermelés feltételeinek kedvezőtlenebb alakulásával, a világkereskedelem növekedésének lelassulásával függ össze.

A világkereskedelemnek 1963-ban bekövetkezett viszonylag nagyobb mértékű növekedése ideiglenesen ható tényezők eredménye, s ezért csak átmeneti jellegű. Az 1964-es prognózisok szerint a vezető tőkés országok viszonylatában tovább lassul az exportnövekedés, s lassabban nő a Közös Piac országainak egymás közötti összforgalma is. A vezető tőkés országok tehát egyre határozottabban tűzik napirendre az új piacok megszerzését, s egyre erősebben érzik meg a gazdaságilag gyengén fejlett világ importlehetőségeinek viszonylagos romlását.

Simai Mihály

A GYENGÉN FEJLETT ORSZÁGOK KERESKEDELMÉNEK PROBLÉMÁI

Évtizedünkben, amelyben világméretekben felbolmik az imperializmus gyarmati rendszere, parancsoló szükségesség a gyarmati igából felszabadult és függetlenné vált országok gazdasági fejlesztése. Rendkívül nagy, évtizedekre szóló feladat ez, s csak világméretű összefogással oldható meg. A Világkereskedelmi és Fejlesztési Konferencia csak annyit nyújthat, hogy megteremti az ezen történelmi jelentőségű feladat megoldása felé vezető kezdeti és kis lépések megtételének feltételeit. De tagadhatatlan, hogy a világkereskedelem megoldatlan problémáinak a rendezése, s ezzel a gazdaságilag kevéssé fejlett országok fejlesztésének elősegítése a kérdés megoldásának a kulcsa.

A gyengén fejlett országok számára létfontossága van a külkereskedelemnek. Az évszázados gyarmati uralom következtében ugyanis ezek az országok — Latin-Amerika, Afrika és Ázsia nagy része — lényegében monokultúrásak, azaz arra vannak kárhoztatva, hogy mindössze egy-két terméket termeljenek. Egész gazdasági tevékenységüknek az az alapja, hogy ezt az egy-két fő termékük a külföldi piacokon eladják. Az ebből származó bevétel

* Az Egyesült Államok egyes cikkekre igen magas vámokat ró, s ezeknek 5—10 vagy 20 százalékos kölcsönös lineáris mérséklése után is még tetemes vámkorlátozások maradnának az amerikai piacon. Ezért a Közös Piac országai azt javasolják, hogy ahol az amerikai vámszint különösen magas, a partnerek vámjai pedig alacsonyak, ott az amerikaiak nagyobb mértékű vámleszállítást hajtsanak végre, mint partnereik, ne „lineárisan" csökkentsék tehát a vámokat valamennyi országban.

Digitized by Google

nemzeti jövedelmüknek döntő hányada. S végső soron nemcsak lakosságuk életszínvonalának alakulása függ az exporttól, hanem mindenfajta gazdaságfejlesztési tervük realizálása is.

Az utóbbi évtizedben a világkereskedelem egyáltalán nem kedvezően alakult az elmaradott országok szempontjából. A gyengén fejlett országok külkereskedelmének növekedési üteme alaposan elmaradt a világkereskedelem egészének növekedési üteme mögött.

A VILÁGKERESKEDELEM FŐ ORSZÁGCSOPORTONKÉNTI ÉVI ÁTLAGOS NÖVEKEDESI ÜTEME 1950-TŐL 1960-IG
*(százalékban)**

Országcsoportok	Import	Export
Az egész világ	6,4	6,4
Fejlett tőkés országok	6.9	6,9
Szocialista országok	11,1	10,7
Gyengén fejlett országok	4,6	3,6

* World Economic Survey, 1962., I. rész 1. old.

Már ezekből a számokból is kitűnik, hogy a fejletlen országok súlyos külkereskedelmi zavarokkal küzdenek. S ha meggondoljuk, hogy — mint említettük — a gyengén fejlett országok gazdaságában a külkereskedelemnek döntő szerepe van, akkor világos, hogy a növekedés alacsony üteme egész gazdasági helyzetükre károsan hat, gátolja gazdasági fejlődésüket, elmaradottságuk megszüntetését.

A fejlett tőkés országok a tíz évvel ezelőttihez képest nagyobb külkereskedelmi bevételhez jutottak, mint a gyengén fejlett országok, s nem utolsósorban éppen ezeknek a rovására. Mindenekelőtt az az oka ennek, mert — mint említettük — a világpiaci árak a gyengén fejlett országok szempontjából kedvezőtlenül alakulnak.

*AZ ELMARADOTT ORSZÁGOK FŐBB EXPORTCIKKEINEK ÁRALAKULÁSA**
(1950 = 100)

Évek	Élelmiszerek	Nyersanyagok	
		Mezőgazdasági	Bányászati
1951.	112	137	106
1955.	104	88	107
1960.	85	85	102
1961.	83	78	101
1962.	83	74	102

* A Monthly Bulletin of Statistics, 1961. márciusi, 1962. júniusi és 1963. áprilisi száma alapján.

Digitized by Google

Romlik tehát a fejlődő országok „terms of trade"-je (vagyis az export- és importárak aránya): 1950-ben 108,9 volt, 1960-ban 100-ra csökkent. A majdnem 9 százalékos csökkenés hátterében az áll, hogy a gyengén fejlett országoknak mind több árut kell eladniuk a világpiacon azért, hogy importjukat legalább a régi színvonalon megtartsák.

Említettük már, hogy ennek a problémának a gyökere: a fejlődő országoknak a gyarmatosítók által kialakított export-struktúrája. Kétségtelen, hogy termékeik az ipar gyors fejlődése következtében mind kevésbé adhatók el. S minthogy a kereslet csökken, vagy legalábbis nem nő rohamosan, ennek a folyamatnak az a természetszerű következménye, hogy esnek ezeknek a termékeknek a világpiaci árai, s csökken a gyengén fejlett országok export-bevétele.

*A GYENGÉN FEJLETT ORSZÁGOK EXPORTSTRUKTÚRÁJA**

Árucsoportok	1957		1961	
	millió dollár	százalék	millió dollár	százalék
Összes export	29 500	100	31 880	100
Élelmiszerek	9 490	32	9 630	30
Nyersanyagok	8 900	30	7 160	29
Tüzelőanyagok	7 050	25	8 200	26
Gyáripari cikkek	3 780	13	4 720	15

* World Economic Survey, 1962., I. rész, 12. old.

Ezek a számok világosan tükrözik, hogy a fejletlen országok kivitelének 85 százaléka nyerstermék vagy alig feldolgozott termék (élelmiszerek, nyers- és tüzelőanyagok), s csak 15 százalékuk gyáripari cikk. Az utóbbi 10—15 év alatt nem változott számottevően ez a szerkezet.

Nem szabad megfeledkezni arról, hogy az imperialista országok az évszázados gyarmati uralom korszakában kényszeritették monokultúrás gazdálkodásra a volt gyarmati országokat. A kedvezőtlen exportstruktúra is abból ered, hogy — még nem is olyan régen — a világ nemzetközi munkamegosztását az imperialisták alakították ki — a maguk hasznára. A nyersanyagot a fejletlen országok termelték, az iparcikket pedig a tőkésországok. Az így kialakult egyoldalú függés, az egészségtelen nemzetközi munkamegosztás s a monopóliumok ezt kihasználó nemzetközi árpolitikája hat károsan a fejletlen országok helyzetére. S minthogy a fő felelősség ezért az imperialista államokra hárul, e helyzet megszüntetésében is nekik kell a döntő részt vállalniuk, akár a kétoldalú kapcsolatokban, akár a világkereskedelmi konferencián.

Digitized by Google

*A FŐBB ORSZÁGCSOPORTOK RÉSZESEDÉSE A GYENGÉN FEJLETT ORSZÁGOK KÜLKERESKEDELMÉBEN**

(százalékban)

	1950	1960
Szocialista országok	2,7	4,7
Fejlett tőkés országok	68,8	75,3
Fejletlen országok egymás közötti kereskedelme	27,3	19,0
Egyéb	1,2	1,0

* World Economic Survey, 1962., I. rész, 3. old.

A gyengén fejlett országok külkereskedelmének háromnegyede a fejlett tőkés országokkal bonyolódik le. S jól látható az is, hogy tíz év alatt a fejlett tőkés államok részesedése 68,8 százalékról 75,3 százalékra nőtt, a gyengén fejlett országok egymás közötti kereskedelme pedig 27,3 százalékról 19 százalékra csökkent. Mind ebben, mind a fejlett tőkés országok rendelkezésére álló anyagi javakban megvan adva annak a lehetősége, hogy törlesszenek az évszázados kizsákmányolásból, elősegítve a fejlődésben elmaradt országok gazdasági felemelkedését.

A világkereskedelmi konferenciának egyik fő feladata az is, hogy tegyen intézkedéseket a gyarmati múlt örökségeképpen fennmaradt tradicionális, egészségtelen és káros nemzetközi munkamegosztás megváltoztatására olyképpen, hogy a fejlett országok biztosítsanak eszközöket az elmaradottság felszámolására. A kedvezőtlen exportstruktúra úgy változtatható meg, ha elősegítik, hogy a fejletlen országok sokoldalúan fejletté tegyék mai monokultúrás gazdaságukat. (Ez mindenekelőtt általában az ipar, s elsősorban a feldolgozó ipar fejlesztését jelenti.)

Honnan lehet előteremteni az elmaradott országok gazdaságának fejlesztéséhez szükséges eszközöket? Milyen források és lehetőségek vannak arra, s ezek közül melyek függnek a vázolt helyzet megoldására tett intézkedésektől?

A legkézenfekvőbbek: a külső források, tehát a segélyek, hitelek és kölcsönök.

Ami a fejlett tőkés országok által a külföldnek adott támogatást illeti, ezeknek az a fő jellemzőjük, hogy elsősorban az elmaradott országok infrastruktúráját igyekeznek kifejleszteni (tehát az utakat, a közlekedést, a szociális létesítményeket stb.), s így nem változtatják meg alapvetően a segítségben részesülő országok gazdaságának szerkezetét. De hát nem is ez a céljuk ezeknek a segélyeknek, hanem az, hogy kedvezőbb körülményeket teremtsenek a fejlett tőkés országoknak a szükséges anyagok, áruk kitermelésére és elszállítására. E segélyek tehát a függés fenntartását, a kialakult (erőszakosan kialakított) munkamegosztás megőrzését szolgálják. Ezt a problémát sok elmaradott ország élesen vetette fel a különböző nemzetközi fórumokon, a

Digitized by Google

többi között az ENSZ-ben. A gyengén fejlett országoknak arra van szükségük, hogy a tőkés országok által nyújtott pénzügyi segítség is közvetlenül a gazdaságfejlesztést, az iparosítást segítse elő úgy, mint a szocialista államok által nyújtott segélyek, hitelek és kölcsönök.

De a pénzügyi segítség összegét is számottevően növelni kellene. A jelenlegi összeg olyan csekély, hogy hatása alig mérhető (csak töredéke az évi kereskedelmi veszteségnek, a monopolista tőkebefektetésekből származó profitnak, amely a gyengén fejlett országokat sújtja). Ezek az összegek sem koncentráltak, hanem rengeteg segélyezésre váró ország között vannak szétforgácsolva. Meg kell említeni, hogy a legnagyobb e célra fordítható összegeket a leszerelés megvalósításával lehetne felszabadítani, s nem véletlen, hogy a Szovjetunió és a többi szocialista ország a világkereskedelmi konferencián is szeretné megvitatni a leszerelés világgazdasági hatásának főbb kérdéseit. Összegezve: a külső pénzügyi források ésszerű felhasználásában is szakítani kell a régi gyakorlattal, és erőteljes nemzetközi együttműködést kell kiépíteni.

A külső segítség szerepe persze fontos, de ez csak elősegíti a belső gazdasági tényezők ésszerű felhasználását. A legfontosabb dolog: a belső felvevő piac növelése. Ez nemcsak azért döntő fontosságú, mert piacot teremt az iparosítás, illetve az általános gazdasági fejlődés következtében jelentkező áruknak, hanem azért is, mert belső akkumulációs forrást teremt. Az áruk eladásából, a jövedelmek megadóztatásából olyan pénzügyi alapot lehet teremteni, amelyből meríthet az állam a további fejlesztés céljaira. A belső piac növelésének módjai között szerepel természetesen a földreform is, amely intenzívebben kapcsolná be a foglalkoztatásba a paraszti, földművelő tömegeket, továbbá a külföldi tulajdonban levő objektumok jövedelmének erőteljes megcsapolása, illetve a létesítmények államosítása. De ezek a kérdések feltehetően fel sem vetődnek majd a konferencián. Ott az lesz a központi kérdés, hogy milyen módon lehetne növelni a fejletlen országok exportbevételeit, s ezzel a fejlesztéshez szükséges pénzügyi forrásokat.

Erre vonatkozólag már a konferencia előkészítésének korai szakaszában is különféle tervek láttak napvilágot. Egyik közülük a nemzetközi áruegyezmények megkötése. A már működő (búza-, kávé-, cukor- stb.) egyezmények mintájára nemzetközi megállapodásokat kötnének a legfontosabb árukra, illetve a fejletlen országok legfontosabb nyersanyag- és élelmiszer-exportcikkeire. Részt vennének ebben a fontos termelő és importáló országok, amelyek meghatározott mennyiségeket, importkvótákat vállalnának. A nemzetközi áruegyezményeket az árkiegyenlítő pénzügyi alapok egészítenék ki, s ezek révén lényegében igyekeznének biztosítani az árak világpiaci egyensúlyát. Stabilizálnák tehát a világpiaci termékek egy körének az árát, s az érintett országok befizetnék az alapba a kereslet és kínálat változásainak megfelelően kialakult piaci ár és a stabilizált ár közötti különbséget. Így a gyengén fejlett országok akkor is megkapnák az alaptól az alacsonyabb világpiaci ár és a stabilizált ár közötti kü-

Digitized by Google

lönbséget, ha a világpiaci árak a stabilizált árak alá esnek. Az árváltozás tehát nem befolyásolná fizetési mérlegüket, és ennek a mechanizmusnak a segítségével biztosítanák exportjuk stabil elenértékét, vagyis a fejlesztéshez szükséges összegeket.

A szocialista országok támogatják ezt az elképzelést, jóllehet látják annak gyengéjét: azt, hogy a világ nyersanyagforrásai és kereskedelmük majdnem teljesen monopolizálva vannak, s a nyersanyagegyezmények vagy az árkiegyenlítő alap sem változtatna ezen. A világpiaci áralakulás továbbra is jórészt a monopóliumok spekulációinak a függvénye maradna, hiszen a szocialista országoknak viszonylag kicsiny a befolyásuk a világ nyersanyagpiacaira. S persze nem akarják kiszolgáltatni magukat a tőkés spekulációnak, nem akarnak részt venni a monopolisták hasznának finanszírozásában. Arról nem is szólva, hogy azt sem szabad megengedni, hogy a szocialista piacokon a nyersanyagárak a világpiaci manipulációk függvényeivé váljanak. Nem hagyhatjuk viszont figyelmen kívül, hogy a gyengén fejlett országok az említett egyezmények révén pénzhez szeretnének jutni a maguk gazdaságának fejlesztése céljából.

Mindenesetre sokkal helyesebb és biztonságosabb a világkereskedelem egészének összefüggéseiben tekinteni a kérdéskomplexumot, és így találni meg a megoldás módját. Hiszen a világkereskedelem nemcsak a gyengén fejlett országok és a világ többi része közötti import- és export-kapcsolatokból áll. A kelet—nyugati kereskedelem növelése a gyengén fejlett országok számára is piacot teremt, mert a két régió közötti kereskedelem intenzívebbé válása erőteljesebb gazdasági fejlődést eredményez, s ez növelheti a nyersanyag-importot.

Nagyon hasznos volna, ha a konferencia elfogadná a két- vagy többoldalú hosszú lejáratú kereskedelmi egyezmények elvét és gyakorlatát. Ezekben az egyezményekben garantált mennyiségi átvételeket lehetne kikötni és az átlagos árat is meg lehetne határozni. Ezzel — legalább a fejletlen országokat érintő árucsoportokban — nagyjából stabilizálni lehetne a világpiacot.

Látható tehát, hogy ezeknek a kérdéseknek a tárgyalása során sokféle javaslat vetődik majd fel és sokféle érdek ütközik meg egymással. A szocialista országok álláspontja szilárdan az, hogy a konferenciának komplex módon kell vizsgálnia a világkereskedelmet és minden relációban meg kell keresnie a megoldást. Végeredményben csak ilyen módon lehet valóban segíteni a gyengén fejlett országok súlyos problémáin.

Gyulai István

Digitized by Google

A TESTVÉRPÁRTOK FOLYÓIRATAIBÓL

P. Togliatti:

Az osztálypárt és az egység problémái

Alább az Unitá alapján közöljük Togliatti elvtársnak, az Olasz Kommunista Párt Központi Bizottsága és Központi Ellenőrző Bizottsága decemberi ülésén elmondott nagy elvi jellegű beszédét a politikai pártok helyzetéről és egységének kérdéséről a tőkés országokban, s e pártok szerepéről a szocializmus építése során.

Ezen az ülésen terjedelmes dokumentumot terjesztettek elő. A dokumentum kidolgozása számos elvtársnak meglehetősen hosszú ideig tartó munkája volt. A dokumentummal kapcsolatban több bíráló észrevétel hangzott el. A hozzászólások értékelése az egész ülésszak és különösen a beszámolót előterjesztő elvtársnak a feladata; úgy gondolom, bizottságot kellene létesíteni abból a célból, hogy a hozzászólások figyelembevételével megszerkessze azt a végleges szöveget, amelyet a párt elé vitára bocsátunk.

Egyelőre nem kívánok érdemben foglalkozni az elhangzott bírálatokkal, csupán az általános jellegű témákról szólok néhány szót a munkásosztály politikai pártjáról vallott felfogásunkkal kapcsolatban, végül pedig arról, hogyan vetődik fel manapság azon különféle pártok politikai egységének a kérdése, amelyek a munkásosztályra és a szocializmus elveire hivatkoznak. Ezt az utóbbi témát is úgy kell megvizsgálnunk, hogy a társadalom szerkezetére, a társadalomban folyó politikai harc megítélésének kritériumaira és az általunk kitűzött célokra vonatkozó általános jellegű megfontolásokból indulunk ki.

Az itt vita alatt álló dokumentum számos problémát és feladatot vet fel — általánosakat és részletkérdéseket — a szervezeti felépítésről, arról, hogy kellőképpen alkalmazkodik-e az a társadalmi struktúrához, eléggé eredményes-e, mennyiben változtatandó meg stb. Mindezeket a kérdéseket úgy kell megfontolnunk, hogy szem előtt tartjuk azt az alapvető definíciónkat: *pártunk a munkásosztály politikai pártja, tömegpárt és harcos párt.* Ez lényeges és elengedhetetlen momentuma a pártról vallott elméletünknek. Ezeket a tulajdonságokat a különböző helyzetekben különféle módon valósíthatjuk konkrétan meg, és ennek megfelelően különféle szervezeti felépítést alkalmazhatunk, de ezekről az alapvető tulajdonságokról sohasem szabad megfeledkeznünk.

Az elmondottakból következik, hogy a politikai pártról vallott felfogásunk jelentősen különbözik azoktól a felfogásoktól, amelyeket bírálunk és elutasítunk.

Egyetértünk azzal és ragaszkodunk ahhoz, hogy ki kell jelenteni és hangsúlyozni kell: a politikai párt léte — sőt, mondjuk meg ponto-

Digitized by Google

sabban: a politikai pártok léte — nélkülözhetetlen a demokratikus rendszer létéhez és fejlődéséhez. Manapság elképzelhetetlen olyan demokratikus társadalom, amelyben nincs politikai párt. Az az irányzat, amely csökkenteni akarja a politikai párt funkcióját és jelentőségét a társadalomban, s zavarkeltő, sőt torzító elemnek nevezi a politikai párt létét és szüntelenül aktív tevékenységét a demokratikus életben — nyilvánvalóan reakciós irányzat. Ez nem azt jelenti, hogy a pártok és főleg a kormánypártok tevékenységében ne lehetnének olyan momentumok, amelyeket meg kell bírálnunk és vissza kell utasítanunk, amennyiben ezek a vezető csoportok bizonyos oligarchiáját akarják a demokrácia helyébe állítani. A lényeg azonban az, hogy a pártok állandó tevékenysége nélkül nem létezhetik politikai demokrácia.

Antidemokratikusnak és elutasítandónak tartom tehát azt az irányzatot is, amely a politikai párt helyébe az ún. befolyási csoportokat, a pártok rendszere helyébe pedig e csoportok rendszerét akarja állítani. Ha figyelemmel kísérjük a dolgokat, könnyen felismerhetjük, hogy éppen ez az az irányzat, amelyet mostanában neokapitalizmusnak szokás nevezni. Ez az irányzat olyan társadalomra törekszik, amelyben nincs politikai demokrácia; erre egyébként vannak példák a mai kapitalista világban.

A párt és a tömegek kapcsolata

Nem akarom itt felvetni azt a kérdést, hogy milyen ma az amerikai demokrácia. Kétségtelen, hogy a közelmúltban megdöbbentő módon mutatkozott be a világnak. Nemcsak az megdöbbentő, hogy nincs határvonal a különböző vezető csoportok közti ellentétek és a közönséges bűnözés között. Megdöbbentő az is, hogy hiányzik a szervezett és tömegjellegű közvélemény, amely az elmondhatatlanul nagy politikai és erkölcsi súlyú események láttán szabadon és eredményesen juthatna kifejezésre. Nehéz volna megmondani, hogy melyek is valójában a hatalmi csoportok, hogyan helyezkednek el és hogyan kapcsolódnak össze a társadalom reális erőivel. Annyi azonban közismert, hogy semmiféle fegyvertől nem riadnak vissza, s még a közönséges bűnözés eszközeit is igénybe veszik. A politikai pártokra tagolódáson alapuló demokratikus rendszernek semmiféle hibája nem hasonlítható össze a politikai és társadalmi élet ilyen mérvű elfajulásával.

Az a koncepció, amelyet mi vallunk a politikai pártról, lényegesen különbözik a hatalmi csoporttá válásra törekvő befolyási csoport koncepciójától, mégpedig éppen abban, hogy mi leszögezzük: milyen jelleget tulajdonítunk a munkásosztály politikai pártjának mint tömegszervezetnek és harci szervezetnek, amely a mélyreható társadalmi átalakulásnak a gazdasági élet objektív fejlődéséből és a dolgozó osztály öntudatából eredő céljai felé kívánja vezetni a nagy néptömegeket.

Széles körű vitát és kutatómunkát folytatunk a párt felépítéséről és munkájáról, de sohasem szakadunk el az itt említett lényeges elvektől. A kiindulópontnak kétségtelenül annak a bírálatnak kell lennie, amely megállapítja, hogy szervezeti felépítésünk és tevékenységünk megfelel-e a gazdasági és társadalmi élet új valóságának. Ahol szüksé-

Digitized by Google

gesnek látjuk, ott módosításokat és javításokat hajtunk végre. De nem elégszünk meg olyan elképzelésekkel és megoldásokkal, amelyek kizárólag és túlnyomó részt technikai és szervezeti jellegűek. A párt felépítésének olyannak kell lennie, hogy a társadalom szerkezetéhez alkalmazza pártunk felépítését, s lehetővé tegye számára a gyorsabb, differenciáltabb és eredményesebb politika kidolgozását, de mindig abból a célból, hogy a tömegek között és a tömegmozgalom élén jól végezhesse a politikai akciók irányítását.

Nyilvánvaló, hogy a párt a társadalmi felépítmény része; de szorosan összefügg az alappal és azt fejezi ki. A pártok — mondotta Gramsci — a társadalmi osztályok elnevezései. De Gramsci is arra tanított, hogy ne értelmezzük mechanikusan az alap és a felépítmény viszonyát. A felépítmény nem passzív elem, hanem önálló fejlődése és mozgása is van. A párt és társadalmi bázisa között bonyolult viszony van, olyan belső mozgás, amelyet a párt megérteni és irányítani igyekszik, hogy hivatását betölthesse.

Még a reakciós erők is megkísérlik, hogy szervezeti bázist teremtsenek maguknak a tömegek körében, különösen, amikor nyílt szakítást készítenek elő. Itt van a fasizmus, a gaulleizmus, a hitlerizmus példája. A mi kapcsolatunk a dolgozó tömegekkel azonban — természeténél fogva és azért, mert szabadságmozgalmat fejez ki — gyökeresen más. Ebben az értelemben a mi tömegkapcsolatunk attól a viszonytól is különbözik, amelyet például a kereszténydemokrata párt tart fenn a tömegekkel, túlnyomórészt abból a célból, hogy megőrizze a jelenlegi gazdasági rendszert.

A munkásosztály és a hozzá közelálló dolgozó tömegek azért akarnak a társadalom vezető erőivé lenni, hogy forradalmat hajtsanak végre a társadalmi rendszerben. Pártunk tehát az e célt szolgáló munka és harc szerve. Ezt többféle, de egy irányba tartó módokon valósítja meg.

A munkásosztály azért vezető osztály, mert programja kitűzi a távolabbi célokat, s megfelelő megoldást javasol a sürgős és azonnali problémákra; ezt a programot a többi demokratikus erővel kapcsolatban állva a pártnak kell kidolgoznia és népszerűsítenie, a dolgozók nagy mozgalmának programjává tennie. A munkásosztály azért vezető osztály, mert harcolni tud ennek a programnak a megvalósításáért, s meghatározott formák és körülmények között ki tudja vívni ezt. Végül: a munkásosztály azért vezető osztály, mert bizonyos fokig egységes politikai befolyást tud gyakorolni a közvéleményre, még mielőtt a hatalmat megszerezte volna. Ez attól függ, hogy milyen fokon áll a kapitalista társadalom fejlettsége, tehát a szocializmus világméretű előretörésétől és minden egyes ország politikai harci körülményeitől. Együttesen ez a három momentum döntő módon megszabja, hogy lehetséges-e a demokratikus előrehaladás a szocializmus felé; a pártpolitika kidolgozása, a párt munkája, szervezkedése és harca révén haladhatunk előre ezen a három területen. De minden előrehaladás mindhárom területen szorosan összefügg a párt és a tömegek kapcsolatával, e kapcsolat irányításával, kiterjedésével és tartósságával, vagyis a párt tömegjellegével.

Gramsci kollektív intellektusnak nevezte a munkásosztály párt-

Digitized by Google

ját. Ebben a meghatározásban benne foglaltatnak mindazok a momentumok, amelyekre röviden utaltam. A párt tagjai felülemelekednek a kizárólag korporatív öntudaton és eljutnak a politikai öntudathoz. A párt a társadalomban és a politikai életben tevékenykedik, hogy átalakítsa ezeket. *A párthoz való csatlakozás és a párt építése tehát a szabadságot szolgáló cselekedet.* A munkás, a dolgozó a pártba belépve és a párt soraiban harcolva kezd felszabadulni létének és állampolgári létének kizárólag objektív, individuális, gazdasági-naturális körülményei alól. Tevékenysége alkotássá, kultúrává, egy új világ tudatos építésévé válik.

A párt léte és tevékenysége akkor is nélkülözhetetlen, amikor a munkásosztály már vezető osztállyá vált és új társadalmi rend építése folyik; ilyenkor a párt léte és tevékenysége annak a bonyolult, olykor nehéz folyamatnak a tudatos irányítását jelenti, amelynek főszereplői a nagy dolgozó tömegek.

Itt vetődik fel az egyetlen irányító párt és a vele járó politikai struktúra problémája. Ezt a problémát a Szovjetunióban sajátos módon oldották meg, s ettől eltérő módon azokban a szocialista országokban, amelyekben különféle politikai pártok léteznek és működnek együtt. Mi bizonyos idővel ezelőtt kidolgoztuk a magunk álláspontját erről. A jelenlegi körülmények között lehetségesnek és szükségesnek tartjuk az új társadalom építése során a több politikai párt rendszerét. Ne higgyük, hogy kizárólag hazánk körülményei diktálják ezt az álláspontunkat, vagy kizárólag az az éles bírálat, amely a Sztálin uralma alatt elkövetett hibákat törvénysértéseket, sőt bűnöket érte. Útkeresésünk és politikánk kidolgozása során az az alapvető indíték vezérel bennünket, hogy ismerjük egyrészt az igen fejlett és demokratikus hagyományokkal rendelkező kapitalista társadalmak bonyolult politikai és társadalmi rétegződését, másrészt a szocializmus elveinek és programjainak egyre növekvő új tekintélyét. Egy időben az volt a vélemény, hogy csak a munkásosztály élcsapata tekinthet a szocializmus felé, manapság azonban a dolgozó tömegek széles rétegei, valamint az értelmiségi és középrétegek sorában is ez a folyamat megy végbe. Széles körű új lehetőségeink vannak tehát azon politikai erők táborának kiterjesztésére, amelyek — ha különböző formában is — szocialista perspektívát vallanak a magukénak, és amelyek nyíltvánvalóan nem tartozhatnak mind egyetlen párt soraiba. Hasonló helyzet ez ahhoz, amelyről elméletünk klasszikusa beszélt, amikor azt írta: ha sikerülne elszakítanunk a parasztтömegek és a középrétegek nagy részét a burzsoá rendhez való passzív csatlakozástól, akkor más módon vetődnék fel a proletárdiktatúra kérdése.

Számot vetünk tehát azzal, hogy a mai helyzetben létezhetnek különféle olyan politikai pártok, amelyek a szocializmus elvét vallják, lehetségessé akarják tenni egy szocialista társadalom felépülését, és részt kívánnak venni ebben. Különböző hagyományú és különböző programú pártokra gondolok, amelyek tehát különféle módon értelmezik és akarják felépíteni az új társadalmat. Ez az egyik olyan körülmény, amelyből az következik, hogy a munkásosztály vezető osztállyá válása után is létezhetnek különféle pártok, amelyek együtt-

Digitized by Google

működhetnek, de álláspontjuk elérése folytán ellentétek is lehetnek köztük.

Hosszú lélegzetű vita

Mind a jelenben, mind távolabbi perspektívában felvetődik tehát mindazon pártok és szervezett politikai erők viszonyának kérdése, amelyeknek van bázisuk a munkásosztály soraiban, amelyek őszintén a jelenlegi rendszer szocialista átalakítására törekszenek, tudatában vannak a szocializmus felé való demokratikus haladás lehetőségének és szükségességének, s a szocializmusra való objektív törekvés és az ezzel járó tudat hordozói a mai világban. A felvetődő problémák: a közeledés, a kapcsolat, egymás kölcsönös megismerése, az együttműködés, egyszóval: az egység. Ezeket a kérdéseket a jelenre és a jövőre nézve egyaránt fontolóra kell vennünk.

A szocializmus demokratikus útjának koncepciója már maga is megköveteli — hiszen csak így valósulhat meg —, hogy a munkásosztálynak és a dolgozó tömegeknek, amelyek szocialista átalakításra törekszenek, a politikai felépítményben és kormányban is növekvő súlyuk és szerepük legyen. Ha nem érjük el ezt az eredményt, akkor nem a szocializmus felé haladunk, hanem ellenkező irányba. Ezért a kereszténydemokrata párt konzervatív vezetői kezdettől fogva úgy értelmezték a középbaloldali politikát, mint a munkásosztályt megosztó manővert. Céljuk az, hogy csökkentsék a szocializmusra törekvő társadalmi és politikai erők súlyát a mai Olasztországban, elszakítva őket egymástól, sőt esetleg egymás közti harcra ingerelve őket.

A mai erőviszonyokat tekintve világos: akciójuknak nem is annyira az a célja, hogy a mi pártunkat elszigeteljék a munkásosztálytól és a dolgozó tömegektől — ez megvalósíthatatlan cél —, hanem inkább az, hogy a szocialista pártot elszigeteljék attól a tábortól, amely a szocializmusért harcol, s az ő kormányakcióik puszta eszközévé tegyék. Világos, hogy harcolnunk kell ez ellen kísérlet ellen, hogy elkerüljük az olyan szakadásokat, amelyek akadályozzák a szocializmus felé való haladást. Ebből adódik a felvetett problémának, a szocializmusért vívott harcról le nem mondó politikai pártok közti kapcsolat problémájának időszerű és távlati jelentősége.

A múltban az egységfront és a népfront fejlődésével kapcsolatban már felvetettük a politikai egységesítés problémáját. Akkor azonban a helyzet és a körülmények egészen mások voltak. Azt gondolták, hogy csak a magunk pozíciójának kibővítésére törekszünk az új taktikával és nem érünk majd el konkrét eredményeket.

Az egység a szocializmushoz vezető úton

Most új körülmények között és új módon vetődik fel a kérdés. Arról van szó, hogy a fennálló körülmények között megtaláljuk a sajátos kapcsolat és tagolódás rendszerét azon erők között, amelyek elfogadnak bizonyos egységes alapot, de amelyeknek mindegyike megtartja és megőrzi a maga hagyományát, szervezetét és sajátos jellegét. Világos, hogy ilyen jellegű egységes alap nem születhetik meg egyetlen párt vezetőinek agyában. Ez az alap csak nagy elvi és politikai előkészítő munkának az eredménye lehet; ezt a munkát a dol-

Digitized by Google

gozó tömegekkel, az élenjáró munkásokkal és értelmiségiekkel szoros kapcsolatban és az ő közvetlen részvételükkel kell elvégezni. Szoros kapcsolatban és együtt mindazokkal, akik szükségesnek látják, hogy elutasítsák a neokapitalista fejlődés folyamatát, azt a folyamatot, amelynek során tovább erősödik a monopóliumok hatalma, s akik ehelyett egy új elveken alapuló társadalom felé akarnak haladni.

A kutatás és előkészítés irányvonalai többfélék. Közülük három az első pillantásra is világos. Az első: a távolabbi perspektívában célul kitűzendő programpontok és átalakulások, valamint az azonnali, sőt sürgős intézkedések. A második: a módszer. Nem elegendő azt mondani, hogy demokratikus úton, a demokrácia módszerét követve akarunk haladni a szocializmus felé. A szocializmusért vívott harcban és a szocialista építőmunkában a demokratikus módszer és a demokratikus intézmények terén is sok új dolgot teremt a munkásosztály. Erre vonatkozóan még alig kezdődött meg a kutatómunka. A munkásosztály és valamennyi dolgozó osztály szervezeteinek specifikus funkcióit illetően egy egész sereg kérdés vetődik fel: a szakszervezetekről és az üzemi munkáskormányzat létrehozásáról, a parasztszervezetekről és a mezőgazdasági fejlődést meghatározó tevékenységükről, a termelő tevékenység sejtjeinek és a teljes társadalmi szervezetnek életéről és összehangolásáról. Hatalmas tere ez az elméleti kutatómunkának és a tevékenységnek; egyelőre még általános terminusokban is alig vázoltuk fel ezt. Felvetődnek végül sajátosan szervezeti problémák is: a kölcsönös belső és külső kapcsolatok, az együttműködés és az egység problémái a különféle lehetséges formákban.

Hivalkodás volna, ha azt mondanánk, hogy mindegyik kérdésre azonnal tudunk megoldást adni. Már volt alkalmam kijelenteni és most megismétlem, hogy *a szocializmus felé haladni akaró erők politikai egységének problémáját ma nem válaszútként, hanem vitakérdésként vetjük fel.* Pártunk minden erejével és képességével — amely különösen a gazdaságilag és társadalmilag döntő központokban jelentős — arra törekszünk, hogy az üzemekben, a különböző beállítottságú munkások között, a falvakban, az iskolákban, mindenütt megkezdődjék ez a vita, a gyümölcsöző eszmecsere és a közös munka más pártok csoportjaival: a szocialista párt, a szociáldemokrata párt és a katolikus szervezetek csoportjaival. Nem kedvetlenít el bennünket az a kezdeti visszautasítás, amellyel kétségtelenül találkozni fogunk, hanem továbbhaladunk és mélyebbre hatolunk, abban a meggyőződésben, hogy az a feladat, amelyet meg akarunk valósítani, az egész jövőbeli fejlődés szempontjából döntő jelentőségű.

Sok szó esik manapság történelmi fordulatról, új korszak kezdetéről stb. Én mindig bizalmatlanul fogadom az ilyen definíciókat, amelyek gyakran kissé szónokias megfogalmazásai bizonyos szándékoknak, nem pedig a valóságnak. Kétségtelen azonban, hogy a jelenlegi helyzet sok szempontból új. A régi vezető réteg hátráltató és konzervatív manőverei erősödnek. Az a harc, amelyet a munkásosztály és a szocialista erők politikai egysége problémájának megoldására javaslunk, nagymértékben hozzájárulhat, hogy ez a manőver — amint ez szükséges — kudarcba fulladjon, s hazánk gyorsabban haladhasson előre a demokratikus úton a szocializmus felé.

Digitized by Google

Levél az olvasónak

A CINIZMUSRÓL

Egy budapesti pedagógus leveléből idézzük az alábbi sorokat:

„Bizakodó ember vagyok, bízok az emberben, az életben. Számomra örömet a legkisebb jel is, mely életünk gazdagodásáról vall. Éppen azért mélyen megdöbbent és lever, ha cinikus, kiábrándult emberrel találkozom. Pedig van ilyen ismerőseim között is. Figyelem ezeket az embereket és súlyos kórnak tartom a cinizmust. Megértem, hogy a kapitalizmusban mindennapos dolog a cinizmus. A kizsákmányolás, a létbizonytalanság, a kiszolgáltatottság érzése, a tőkés társadalom valósága és meghirdetett „magasztos" elvei közötti ellentmondás, a burzsoá társadalom farkaserkölcse, amelyet álszent tógába öltöztetnek — mindez óhatatlanul szüli a kétségbeesést és a kiábrándultságot. De mi, úgy érzem, kihúztuk a társadalmi talajt a cinizmus alól, jó törvényeink vannak az ember védelmére. Hogyan fordulhat elő mégis a mi társadalmunkban is ez az antiszociális, lélekpusztító jelenség?"

Az okok felkutatását ne kezdjük Ádámnál és Évánál. Felesleges volna egy rövid levélben a kapitalista társadalom és a mi társadalmunk berendezkedése, szelleme közötti közismert különbségeket elemezni. De bizonyos, hogy a kizsákmányolás és az önkény felszámolásával, azzal, hogy államunkban mind következetesebben valósul meg a munka szerinti elosztás elve, hogy az embereket mindinkább a köz javára végzett munka szerint értékelik, hogy a szocializmus nagy eszméi ma már nemcsak a munkásosztály legjobbjait ragadják magukkal hanem nagy vonzerőt gyakorolnak más dolgozó osztályok, rétegek gondolkodására is, mindez azt mutatja, hogy kipusztítottuk a cinizmus legveszélyesebb kórokozóit. A mi intézményeink, törvényeink, erkölcsi normáink valóban az ember érdekében valók, s alkalmasak arra, hogy egész népünkbe beleplántálják a hitet az ember és a társadalom fejlődésének lehetőségében, a szocializmus jövőjében, életrevalóságában.

Csakhogy önáltatás, felelőtlen képzelgés volna azt gondolni, hogy ez a kibontakozás a szélvész gyorsaságával vágtató folyamat. Az emberek gondolkodásmódját, erkölcsét, szokásait nehéz megváltoztatni. S bár napról napra sokasodnak a tények, melyek új életünk pártjára vonják a jószándékú és gondolkodó embereket, a visszahúzó erőket sem szabad lebecsülni. Két évtizede sincs még annak, hogy az új társadalmat építjük. A 40 éven felüli lakosság a kapitalizmus viszonyai között, annak erkölcsi és szellemi emlőin nőtt fel. Fejükben, érzéseikben még természetszerűleg felismerhetőek a kapitalizmus bizonyos jegyei. S ha már az egész világon megvalósult volna a szocializmus,

Digitized by Google

nyilván gyorsabb volna az emberi tudat változása is. De létezik és hat még a kapitalista társadalom, az imperializmus világa. A mi embereink sokat hallanak a kapitalizmusról. Ismerik bűneit, torz eszméit, de a termelés, a technika, az életszínvonal szférájában elért eredményeit is, mégpedig olykor felnagyítva, kritikátlan összehasonlítások alapján. S hallják a szembenálló rend agresszív köreinek kardcsörtetését is, és szenvedik a bizonytalanságot, melyet ez a baljós lárma időnként okoz. A mi pártunk — a forradalmi munkásmozgalom nagy többségével egyetemben — a leghatározottabban vallja, hogy a józan és békét akaró emberek összefogó ereje lefoghatja az agresszor kezét, és e meggyőződés jegyében neveli a tömegeket. Mégis akadhatnak, akiket hitetlenné, cinikussá tesz a félelem egy új háború kataklizmájának veszélyétől.

S ha a cinizmus gyökereit kutatjuk, szót kell ejtenünk fejlődésünk múltbeli visszásságairól is. Ki tudná megmondani, hány ember hitét, bizalmát rontották le, mennyi kiábrándulást okoztak a szektás hibák, a törvénytelenségek, a politikai ingadozások, azok az ellentétek, amelyek a szavak és a tettek között feszültek, eszméink szélsőséges túlhajtásai. S milyen jó melegágya volt a cinizmusnak a revizionizmus, amely burzsoá kispolgári illúziókat terjesztve, a szocializmus alapelveit vette célba, s a két elhajlás közötti ádáz, jórészt elvtelen harc, amely súlyosan kompromittálta rendszerünket, világnézetünket.

Az ellenforradalom leverése óta folytatott helyes, egyenes vonalú politika, megszüntette a cinizmus virulásának ilyen lényeges okait. De egyrészt az átmeneti korszak még nem mentes minden ellentmondástól. Másrészt kisebb-nagyobb visszásságok, hibák ma is léteznek, s ha nem harcolunk ellenük szívósan, ma is szülhetnek cinizmust.

Mindenütt, ahol a párt helyes, a tömegek által is jóváhagyott, elfogadott politikáját eltorzítják, ahol kényelemszeretetből, vagy egyéni érdekből, közönyből vagy rosszakaratból, tehetetlenségből vagy kapkodásból hibákat hibákra halmoznak, ott teret engednek a cinizmusnak is. Az évek során pl. lényegében sikerült a szocializmus követelményeinek megfelelő bérezési rendszert kialakítanunk, bár a dolgozók egyéni és kollektív anyagi és erkölcsi ösztönzésének továbbfejlesztése, az ezen a téren meglévő problémák megoldása állandó feladat. De ahol például a prémiumot nem a végzett munka szerint osztják, hanem az kapja, aki látszateredményeket produkál, vagy aki fölöttesének kegyeit élvezi, ott magát a szocialista bérezés elvét kompromittálják. Cinizmust okozhat az is, ha pl. egy üzemben — miközben sokat papolnak a népgazdaság és a dolgozók érdekeiről és a szocialista demokráciáról — szervezetlenség stb. következtében tartósan nagyok az állásidők, nem folyamatos az anyagellátás és a dolgozóknak nem nyújtanak kellő betekintést a vállalatuk belső viszonyaiba.

A rossz vezető — minden szinten — öntudatlanul is terjesztheti maga körül a cinizmus bacillusait. Ki tudná megmondani, melyik született előbb: a törtető, hízelgő ember, vagy a hiú felettes? Erre a kérdésre nehéz volna válaszolni, de azt sajnos, tapasztaljuk, hogy vígan átvészelték a századokat. Egy-egy hiú ember, még ha csak alacsony

Digitized by Google

poszton áll is, valóságos eldorádót teremthet a hízelgőnek, akiben túlzott érvényesülési vágy lobog, s akinek életeleme a nyüzsgés, az önmutogatás. Mi várhat az ilyen légkörben a szolidan dolgozó emberre? Legjobb esetben fel sem figyelnek rá, de esetleg húzódozónak, passzívnak, kiálthatják ki, s ha szót emel, rásüthetik az összeférhetetlenség bélyegét.

S vajon hogyan alakul annak az embernek az érzés- és gondolatvilága, hogyan formálódik, illetve deformálódik annak a tudata, aki bármilyen más okból egy igaztalan, valódi értékeit figyelmen kívül hagyó szubjektív megítélés nyűgét viseli? Mert az emberek szubjektív szempontokból való megítélése is előfordul még nálunk, és sok kárt is okoz.

Képzelhető, milyen lélekkel dolgozik az az ember, akit felettesének szubjektivitása, valamilyen szeszélye megfoszt az érvényesülés lehetőségétől, s akinek valóságos értékeit nem ismerik el. Van, aki állja a harcot, s a közvéleményre támaszkodva szót emel az ilyen bánásmód ellen. De jónéhányan vannak olyanok is, akik beleunnak a hadakozásba. Elkedvetlenednek, kicsúszik lábuk alól a talaj. Végül már csak hitetlenkedve, gyanakodva néznek a legjobb szádékra is.

A mi társadalmunk embereiről elmondható, hogy többségükben szívvel-lélekkel akarják a jót, támogatják a helyes törekvéseket. Bizalommal élnek, dolgoznak, hisznek a jövőben, amelyet a sokasodó tények, a párt felvilágosító szavai, a marxizmus eszméi vetítenek eléjük. Az utóbbi években újra megtanulták, megszokták, hogy higgyenek a szavaknak. De ahol sematikusan eltorzítják a marxizmus eleven igazságát, ahol igénytelenségből és szűklátókörűségből elkendőzni igyekeznek a még szükségképpen meglévő ellentmondásokat és a távolról sem elkerülhetetlen hibákat, ahol bizalmatlanul fogadják az élet új kérdéseinek megválaszolására irányuló törekvéseket, ahol érvek helyett citátumokkal operálnak, ott egyenesen taszítják a cinizmus felé a világnézetileg-politikailag még nem elég szilárd, nem elég meggyőződéses embereket.

Mai felelősségteljes, demagóg igérgetésektől mentes politikánknak egyik alaptörvénye a szavak és tettek szoros egysége. A párt csak annyit mond, amennyit meg tud tenni, gyakran csak arról beszél, ami már megvalósult. Csakhogy ez a jó politika sem realizálódik mindenütt gyorsan és teljesen. Bizonyos felelőtlen igérgetés, a valóságos tények elferdítése, a hibák takargatása, helyileg, mint egy-egy gyár, hivatal, szövetkezet, járás vagy falu vezetőinek magán-akciója, még ma is előfordul. S ez akkor is nagy veszedelem, ha csak néhány ember, vagy egy kisebb közösség bizalmát teszi tönkre. Mert ne feledjük el, hogy a cinizmus fertőző betegség, amely lappangva terjed, s a felsorolt néhány okon kívül még számtalan más forrásból is táplálkozhat.

A cinizmus a mindent semmibevevő, mindenben kételkedő, hit és eszmények nélküli, keserűen és kiábrándultan élő emberek életfelfogása. Sivár, reménytelen és roppant veszélyes világ ez, hiszen melegágya lehet sokfajta eltorzulásnak, bűnnek. A cinikus ember ugyanis nem hisz az elfogadott törvények, szokások, társadalmi normák erejé-

Digitized by Google

ben, s így nem is tiszteli ezeket. Egyet azonban meg kell állapítanunk: senki sem születik cinikusnak, hanem rendszerint a körülmények teszik cinikussá. A gyógyítást is azzal kell kezdeni, hogy az okokat megszüntetjük. Nehéz harc ez, hiszen nem frontálisan támadó ellenséggel állunk szemben, amelyet egyetlen döntő csatában meg lehet semmisíteni. Szívós, sorozatos, apró ütközetek során keresztül kell eljutni a győzelemig. S csak akkor juthatunk el, ha a legszélesebb közvélemény is részt vesz ebben a mindennapos küzdelemben. Mert jól szervezett, jól vezetett, demokratikus közszellemtől fűtött szocialista kollektívák céltudatos nevelő munkája a leghatásosabb erő.

A TAGJELÖLTFELVÉTEL KÉRDÉSÉHEZ

Varga József elvtárs Csepelen alapszervezeti vezetőségi tag, s a fiatalok párt-tagjelöltté nevelése során gyakran találja szemben magát azzal a problémával, hogy olykor egyes fiatal munkások tartanak attól a túlzott megterheléstől, amely szerintük a párttagsággal jár. Azt írja: egyetért a „Gondolatok pártunk összetételének alakulásáról" című cikkünknek azzal a tételével, hogy a munkás-párttagok számát növelni kell, mert innen a legnagyobb az eláramlás is. Igen ám, de ugyanaz az ok, amely az értelmiség közé emeli a munkásfiatalok százait, sok, egyébként alkalmas fiatalt vissza is tart a tagjelöltségtől. Attól félnek ezek az ifjak — írja —, hogy a gyári munka és a technikumi tanulás mellett nem tudják majd a párttagsággal járó kötelezettségüket is teljesíteni. Néhány példát is mond: miért nem kérte felvételét néhány fiatal szakmunkás az ő alapszervezetükben.

Valószínű, hogy a Csepelen észlelt nehézség máshol is mutatkozik. A fiatalok egy része nehezen állapodik meg, érzi egyéniségének állandó formálódását és nehezen köti meg magát valami mellett. Ez érződik helyenként a munkaerő-vándorlásban, a tanulásban is megmutatkozó egyenetlenségben, a magatartás egyes vonatkozásaiban. Ez az egyik oldala a Varga elvtárs által szóvá tett jelenségnek: az említett munkásfiatalok teljes energiájukat a jövendő életpályájukhoz szükséges szakmai felkészülésre akarják fordítani. Manapság a technikumokban és egyetemeken is folyik világnézeti képzés, ebben a vonatkozásban sem maradnak el tehát feltétlenül a párttagoktól. Álláspontjukban azonban az a hiba — s ez idősebbeknél is előfordul —, hogy mereven elválasztják egymástól a szakmai és a mozgalmi munkát. Azt hisszük, felesleges Varga elvtársnak kifejteni azt, hogy miért nem valódi vezető az olyan, aki elegendőnek tartja a műszaki-szervezési irányítást eszmei-politikai vezetés, ráhatás nélkül. Valahol talán itt is kell keresni a hibát az említett alapszervezetben.

Mi lehet az oka annak, hogy rendes, becsületes és szorgalmas ifjaknál is megmutatkozik ilyen ferde szemlélet? Az, hogy a pártmunkát számos üzemben még nem tudták eléggé a termelés előmozdításának szolgálatába állítani. Nem abban az értelemben természetesen, hogy elvont problémákkal foglalkozzanak — ilyennel már nemigen

Digitized by Google

lehet találkozni —, hanem olyan vonatkozásban, hogy a pártszervezet nem a legfontosabb helyi kérdésekre összpontosítja figyelmét. Ahol mondjuk az egy termelő munkásra jutó villamosenergia-fogyasztás túl magas, és ennek csökkentésén dolgozik a vezetés, de a pártszervezet valamely más termelési, önköltségcsökkentési problémára összpontosítja fő figyelmét — ott máris rés keletkezik a gazdasági és pártvezetés munkája között. Ez aztán olyan szemléletet is szül, hogy a kettő külön-külön is meglehet. De ahol a munka úgy folyik, hogy a gazdasági és a pártvezetés egy irányba húz, ahol a pártmunka — a már szokásossá vált kifejezéssel élve — feszesen idomul a tervfeladatokhoz, és azok végrehajtásának szolgálatában áll, ott e téves szemléletnek sincs talaja. Furcsán hangzik talán, de még a párt egészséges növekedésének az üzemekben is fontos feltétele az ilyen értelemben „feszes" pártmunka.

Digitized by Google

KRITIKA ÉS KÖNYVISMERTETÉS

Bárczi Géza: A magyar nyelv életrajza

Az utóbbi időben sok szó esett arról, hogy társadalmunk igényli, várja: szélesebb körben is népszerűsítsék tudósaink szaktudományuk eredményeit.

E tudományos hitelében kiváló munkában nyelvtudományunknak azt a törekvését szemlélhetjük, hogy a legkiválóbb szakemberek egyben a tömegek művelését is végezzék.

Szinte átment már a művelt köztudatba az a szemlélet, hogy a nyelv társadalmi jelenség, „a közös munkának s ezzel együtt az emberi társadalom megszervezésének nélkülözhetetlen eszköze s egyben eredménye", ahogyan az akadémiai Leíró Nyelvtan bevezető soraiban olvassuk. Sőt talán az a tétel is, hogy a nyelv „a gyakorlati, ...valóságos tudat" (Marx—Engels), tehát a gondolat megformálásának eszköze. Hogy azonban nyelv és társadalom, nyelv és gondolat összefüggése és kölcsönhatása ezen az általánosságon túl milyen tartalmakban nyilvánul meg, arra már kevesebben tudnának válaszolni. Bárczi Géza akadémikusnak nemrég megjelent könyve, „A magyar nyelv életrajza", kiválóan és gazdag összefoglalásban, nyelvünk fejlődésének konkrétumaival tárja fel ezen alapvető összefüggések számos oldalát.

Bárczi Géza, nyelvünk történetének egyik legkiválóbb ismerője, a nyelvi tényanyagnak mélyrehatóismeretén túl rendkívül körültekintő módon vonja szintézisének körébe mindazokat a körülményeket, amelyek a nyelvnek mint társadalmi jelenségnek a történetét meghatározzák. A nép gazdasági, politikai, művelődési történetére vonatkozó tudományos adatokat, szemléletet és eredményeket tárgyilagosan, éles, bíráló szemmel tekinti át és alkalmazza céljainak megfelelően. A földrajzot, a régészetet, a növények és állatfajok történetét, intézmények, társadalmi szokások és divatok változásait veszi számba ahhoz, hogy megbízhatóan mérlegelhesse nyelvünk történetének számtalan jelenségét.

E sokoldalú látásmód teszi Bárczi Géza könyvét rendkívül színessé, érdekessé, az olvasó ismereteit sok irányban gazdagítóvá.

A nyelv belső életének differenciáltabb szemléletmódja ma lényegesen nagyobb felkészültséget kíván az efféle monográfia megalkotójától, mint egy emberöltővel ezelőtt. A részletkutatások ugyanis a nyelvfejlődés számos újszerű oldalát és problémáját tárták fel. A monográfia írójának vizsgálnia kell az egyetemes magyar nyelv történeti rétegezettségét, hiszen a madártávlatból egységesnek látott nyelv története — egyes nyelvjárásoknak és a lassan fölébük boltozódó egységes nemzeti nyelvnek

* Gondolat kiadása 1963-ban.

Digitized by Google

állandó kölcsönhatásban alakuló története. De az egységes nemzeti nyelv is rétegezett: irodalmi és köznyelv, amelyek ugyancsak kölcsönhatásban fonódnak össze történelmünk során. Differenciáló szempont a nyelvvizsgálatban a nyelv ábrázoló és expresszív jellege is. A történet során nyelvünk nemcsak a gondolkodás egyre bonyolultabbá válásának a kísérője, hanem esztétikumot hordozó kifejezésrendszer is: ezért válik vizsgálati szempontta a stilisztikum. A nyelv rögzítésének, a helyesírásnak a történeti feltárása pedig számos részletkérdést tisztázott már, és nyelvünk alakulásának igen sok mozzanatát világítja meg.

A nemzeti és társadalmi harcok rendkívüli és sajátosan magyarországi bonyolultsága az európai műveltséggel való együtthaladás és az elprovincializálódás kettősségét a nyelvfejlesztés fontos rugójává tette. A történelem adott leckét a nyelv tudatos fejlesztésének a határairól: „... a nyelvnek, szükségszerű fejlődése során, hűnek kell maradnia önmagához, hagyományaihoz, az új nem követelheti a hagyományokkal való brutális szakítást, hanem csak a kettő: a hagyomány és az újítás összeegyeztetésében, a kiegyenlítődésében kereshető a kérdés helyes megoldása" (355). Ez a tanulság fakad a nyelv sajátos lényegéből is. Mint tudjuk, a nyelv nem hangok, szavak, szószerkezetek vak halmaza, hanem *rendszer*. Olyan struktúra, amelynek elemei határozott feladatot teljesítenek az egészben, s együttesen biztosítják az időbeli és térbeli folyamatosságot. Ennek a rendszernek rendkívül sok részletmozgása teszi ki a nyelv történetét. A nyelvtörténet bonyolult változatossága abból az ellentmondásból ered, hogy a nyelv rendszer ugyan, fejlődése azonban nem rendszeres, hanem spontán, egyenetlen. A rendszer tagjai hajlamosak az önálló változásra, s a rendszerben eltolódásokat okoznak.

Bárczi Gézát a nyelvfejlődésnek ez a látásmódja teszi kiválóan alkalmassá a nyelvi rendszer történeti áttekintésére. A rendszerbontó és rendszerépítő hatásoknak szimultán és dialektikus egységében folyik a nyelv alakulása, a gondolkodás fejlődésének adekvát megfeleléseként. Egy példa a sokból. Nyelvünk már az ősmagyar korban gazdagon árnyalt igeragozást termelt ki. A középkorban nem kevesebb, mint négy alakja volt a múlt időnek (*láta*, *lát vala*, *látott* és *látott vala*). Minden formának meglehetősen határozott funkciója volt. Később ez a rendszer fokozatosan sorvad, amiben a nyelvi rendszer egy másik elemének: az igekötőnek a fejlődése játszott fontos szerepet. Az igekötő fejlődése elsorvasztotta a múlt idejű alakok egy részét, s ezzel a gazdaságosabb kifejezés lehetőségét teremtette meg. Bárczi szerint a nyelv fejlődésének egyik fontos motívuma a gazdaságosság: „az előnyösebb megoldásnak rendszerint több esélye szokott lenni a megmaradásra ..., míg a másik lassan elsorvad" (280. old.).

Bomlás és továbbépítés ilyenformán fonódik egybe a nyelvben. Van-e azonban olyan iránya nyelvünknek, mely egységesen, mint valami vezérfonal húzódik végig a fejlődésben? Ha ilyent egyetlenként felfedezni nem tudunk is, egy általánosnak mondható tendenciát a szerző állandóan figye-

Digitized by Google

lemmel kísér: a szintetikus (tömörítő) közlésmódtól az analitikus (bontó) felé való mozgást. Az ősmagyar kor szerkesztésmódjai túlnyomóan szintetikus jellegűek. Például: a *látlak* alak magába sűríti azt, amit az indoeurópai nyelvek analitikus módon — így mondanak: *ich sehe dich, I see you stb.*

S ha az ősmagyar kor nyelvállapotát mai kifejező eszközeinkkel összevetjük, kiderül, hogy a tömör ősmagyar olyan nyelvvé alakult tovább, amely a helyzetek, állapotok, viszonyulások, elvontságok legbonyolultabb eseteit is közvetíteni tudja, a maga analitikus eszközeivel is. A kiváló szerző következetesen vezet végig ezen a bonyolult fejlődési vonalon, s a végén olyan nyelvnek a képe áll előttünk, amelynek az eredeti tömörsége a levegősebb és áttekinthetőbb megoldásokkal együtt immár fejlett eszköz gondolataink és érzéseink közlésében.

A könyv a nyelvfejlődésnek nemcsak belső törvényszerűségeit tárja fel, hanem azt is, hogyan gyarapodott nyelvünk külső hatásokra, valamint hogy a nyelvet hordozó magyar társadalom élő és gondolkodó egyedei és közösségei milyen részt vállaltak az idők során azért, hogy nyelvünk a gondolatközlésnek korszerű eszközévé fejlődjék.

Elsősorban arról kapunk hosszmetszeti képet, hogy nyelvünk szókincse milyen népek nyelvéből gyarapodott. A szókölcsönzés főképpen arról tanúskodik, hogy milyen fogalmak megjelölését vettük át. Ilyenformán nyelvi adatok rajzolják ki azt az utat, amelyet a magyar nép a finnugorság ősműveltségének állapotától napjainkig a társadalmi, gazdasági, műveltségi életben — külső hatásokra is — megtett.

A szókincs legősibb rétegének vallomásából kirajzolódik, hogy a gyűjtögető, vadászó, halászó gyalogos nomád, a vadság felső fokán álló finnugor népből lovas honfoglaló és kalandozó lett. S eközben állta ki nyelvünk is az idők első, talán leghatalmasabb próbáját. A nyelv belső erői közül elsősorban a szóképzés termelte ki a megváltozott magasabb szintű társadalmi élet fogalmainak újszerű megnevezéseit: mintegy ötven képző, s ezekből összeállt képzőbokor segítségével gyarapodott a szókészlet, de szóösszetétel révén is sok új szó keletkezik. Mély gazdasági és műveltségi hatást dolgozott fel a vándorláskori magyarság a török és egyéb népektől átvett műveltségszavak tanúsága szerint.

A honfoglalás után a nép állami és társadalmi szervezetének átalakulása során újból bebizonyosodik, hogy a nyelv meglevő szókészletét a szomszédokéból is gyarapítani kell. A kölcsönzésnek azonban újszerű jellege van: sokszor a meglevő elnevezés mellé azért veszünk át idegen szót, mert a már ismert tárgynak új változatát ismerjük meg (az *örvény* házi malom volt, a *malom* vízi hajtású szerkezet stb.), s így differenciáltabb megnevezési lehetőségekkel gazdagodik nyelvünk. De új jellegű az is, hogy a kölcsönzés már nem egyoldalú: át is adunk szavakat a szomszéd népeknek. Szláv hatás a gazdasági élet és a művelődés minden területén, latin főképpen az egyházi élet, német pedig a feudális társadalmi szervezet területén — a főúri osz-

Digitized by Google

tály és városi polgárság közvetítésével — jelentkezik.

Ismét más osztályindítékú volt a latinságnak szinte „apanyelvként" való fenntartása a XVII—XVIII. században a kiváltságosok körében. A politikai, jogi, tudományos élet ellatinosodása egyrészt a nemesség nyelvi-szellemi kapcsolatát tartotta fönn a nyugattal, másrészt kiváltságainak őrévé lett — a nép kirekesztésével. Ez az állapot keltette föl a felvilágosodás demokratikus művelődési törekvéseit: egy Besenyei nyelvi programját.

A szomszédokkal ebben az időben is élénk az érintkezés, a kölcsönzés azonban most már a mindennapi életre (szláv jövevényszavak), illetőleg az előkelő társaséletre, divatra (német jövevényszavak) terjed ki.

Az egész magyar társadalmi élet elvidékiesedésének a felismerése azután olyan mozgalmat indított el, amely nyelvünk alkotó erőit páratlan hévvel hozta mozgásba. A nyelvújítás első nagy hulláma a latinosultság, de még inkább a gyarmatszerű helyzetből fakadó elnémetesülés ellenhatásaképpen széles társadalmi mozgalommá válik. Most már nemcsak a szókincs elégtelenségén, hanem nyelvünk merevségén és parlagiasságán is sürgősen változtatni kellett. Ez adja meg a nyelvi reform új jellegét. A szóképzés, a szóösszetétel, a szóelvonás és szóösszerántás eljárásai nemcsak a meglevő elemek felhasználásával gyarapítják szókincsünket, hanem nagy számban *teremtenek* is új elemeket. A szófűzés merőben újszerű — legtöbbször idegen mintát követő — módjait is merészen alkalmazták. A könyv feltárt anyaga élénken bizonyítja, hogy a társadalmi szükséglet kielégítésére tett szubjektív erőfeszítések ekkor még nem egyesültek a társadalom elég hatékony kontrolljával. Egy olyan összegező és összefogó elme, mint Kazinczy sem tudta útját állni a nyelvbővítés károsabb törekvéseinek. Kétségtelen azonban, hogy először vált szinte forradalmi nyelvalakító erővé a tudatosság, amely nemcsak az ábrázolás, hanem az expresszivitás szintjén is meghozta eredményeit: jelentős motívuma volt a nyelvújításnak az esztétikai szempont is. De erőteljesen indult meg a szakszókészletek magyarítása is. A nyelvi differenciálódás egyik mellékhajtása pedig a tolvajnyelv megjelenése.

A reformkor irodalma szentesíti és általánosítja a nyelvújítás vívmányait, sőt létrehozza az egységes nemzeti nyelv modern normáit is, többek között az Akadémia működése révén.

A könyv érdemeinek egyike az is, hogy áttekintő képet nyújt az irodalmi nyelv hosszú egységesülési folyamatáról, amely a múlt század közepén termi meg a legfontosabb, a legtöbb írótól kötelezően követett normákat. A folyamat útja a nyelvjárások fölé épülő regionális irodalmi nyelveken át vezetett. A két legfőbb táji nyelvváltozat az északkelet-magyarországi és a dunántúli volt, s a kettő különbségeinek harcokkal járó fokozatos eltűnése hozta meg az egységes irodalmi, legfőbb nyelvi változatot.

Sajátos társadalmi viszonyaink magyarázzák azt, hogy az egységes köznyelv (azaz a műveltek társalgási nyelve) csak az irodalmi nyelv nyomában, lassan alakult ki. Ennek kohója — nem véletle-

Digitized by Google

nül — Pest lett: a kapitalizálódás hazai központjában született meg a beszélt magyar köznyelv, amely persze még ma sem teljesen egységes (lásd a sok kiejtésbeli változatot), de azóta a színházon, iskolán, rádión keresztül a legfőbb változattá fejlődött.

Közben felnőtt a magyar nyelvtudomány. Amikor a nyelvőrzés még egyszer elsőrendű harci feladattá lett — az abszolutizmus és a kiegyezés korában —, a nyelvtudomány nyújtott segítséget nyelvünk művelőinek. A Magyar Nyelvőr régi gárdája harcosan (de — tesszük mi hozzá — leginkább defenzív magatartással, s meglehetős konzervativizmussal) képviselte a nyelvi helyesség, tehát a magyarosság álláspontját.

Napjaink nyelvi képének elemzése azért nagy fontosságú, mert ez már a jövőnek is szól: további feladataink körvonalazódnak meg benne. A mai nyelvi változások legfontosabbjaiként a következőket jellemzi a szerző:

A szaknyelv erőteljesen tör előre (véleményünk szerint már-már a köznyelv több ép formáját veszélyeztetve). A mozaikszók (betűszók, szórövidítések) száma rohamosan növekedik (a *TEFU*-félékről van szó). A jassznyelvnek alig van már társadalmi talaja, inkább a század első felében élő argószavaknak a pongyolább köznyelvbe való behatolásáról beszélhetünk. A nyelvi egységesülés folyamata befejeződőben van, de a hangtani egység a beszélt nyelvben — az írotthoz viszonyítva — még nem valósult meg.

Ragozási rendszerünk sajátosságai közül a fontosabbak közé tartozik az igeragozás rendszerének további sorvadása (pl. az ikes ragozás további térvesztése), néhány ragunk térhódítása mások rovására (*-nál, -nél*), névutókészletünk sokszor indokolatlan gyarapodása (*területén, vonalán, értelmében* stb.). A nyelvi változatok közül a nyelvjárások elfakulása rohamosan halad, s csak a feltűnőbb jelenségek tartják magukat.

Ebből fakadnak a nyelvművelés tennivalói is. Tovább kell munkálkodni a köznyelv egységesítésén. Az Értelmező Szótár és az 1954-i kiadású helyesírási szabályzat ebben jó segítséget ad. Őrködni kell a kiejtés épségén, hogy megakadályozzuk a hibás hangképzés igen sok esetének továbbterjedését. Ragozási rendszerünkben a funkciójelentőségű különbségeket fönn kell tartanunk. Hozzátehetjük talán azt is, hogy óvnunk kell a köznyelvet az „elszakosodás" veszélyeitől.

Könyvének e rendkívüli gazdagságát Bárczi Géza gondos tagolással és vonzó előadásmóddal tárja elénk. A szerző nemcsak példás szintetizáló és rendszerező képességről, rendkívül sok irányú tájékozottságról és tudósi lelkiismeretességről tesz tanúságot, hanem kitűnő előadóképességről is. Előadásmódjában az arányos szerkesztés és a nemesen csiszolt stílus párosul egymással. A bonyolult problémákat is közérthetően, de igényes népszerűséggel közli. Ilyenformán a könyv maga a legszebb példa arra, amiről szól: a nyelvi tömörségre, szabatosságra, a precíz tudományosságra. A tárgy szeretete és a tárgyi igazság tisztelete mértéktartó és fegyelmezetten választékos nyelvi köntösben jelenik meg. Ahol csak lehet, az adatokat beszélteti fölösleges magyarázat helyett, mégpedig sok-

Digitized by Google

szor úgy, hogy sajátosan tárgyias, tiszta íz is társul hozzá.

Nyelvtudományunk nagy értékű tervmunkálatai igen sokat törlesztettek már a nyelvtudomány adósságaiból. Itt csak kettőt említünk meg, de talán a legfontosabbakat: a hétkötetes Értelmező Szótár regisztrálja a magyar köznyelv szókészletét, a kétkötetes Leíró Nyelvtan feltárja élő nyelvünk rendszerét. Ezek mellé méltán tehetjük „A magyar nyelv életrajzá"-t. Jelentősége azért is nagy, mert nemcsak szakembereknek szól, hanem az érdeklődők széles táborának is. Bárczy Géza műve példát mutat arra: hogyan lehet egy szaktudomány eredményeit magas színvonalon népszerűsíteni.

Szende Aladár

Világnézeti nevelésünk természettudományos alapjai I. II.*

A természettudósok és a filozófusok szövetsége, szorosabb együttműködésük megteremtése nemcsak tudományos kérdés; nem csupán a természettudomány és a filozófia kölcsönös fejlődése szempontjából szükséges, hanem a marxista filozófia propagandája és a következetes világnézeti nevelés területén is nélkülözhetetlen. Ez sokkal köznapibb feladat, de jelentőségében semmivel sem kisebb az előbbieknél. A marxista filozófia és a természettudományok objektív viszonya, kölcsönös egymásrautaltságuk megköveteli, hogy mindazok, akik a marxista világnézet elsajátítására vállalkoznak, ismerjék azokat a tudományos törvényeket, amelyek a világnézeti általánosítás objektív alapjait képezik.

A marxista világnézet nemcsak a társadalomtudományok, hanem a természettudományok eredményeire is támaszkodik. E világos és sokat hangoztatott felismerés ellenére azonban propagandamunkánk még mindig keveset él a természettudományok adta érvek bizonyító erejével, vagy ha él is, megreked a XIX. század természettudományának szintjén, és a közismert, sokszor sántító példákat is csak illusztrációként emlegeti. Ma már sokat javult ugyan ezen a téren a helyzet, de még mindig nem kielégítő a természettudomány és filozófia kapcsolata sem a marxista világnézet megalapozása, sem igaz voltának bizonyítása szempontjából.

A világnézeti nevelés e problémáival való szembenézés és a probléma megoldása sürgető feladat az iskolában is, ahol a tanulók sokszor anélkül fejezik be a természettudományok tanulmányozását, hogy felfedeznék a kapcsolatot az egyes természettudományos tárgyakban megismert törvények között, vagy éppen meglátnák az összefüggést e tudományok és a marxista világnézet megállapításai között.

És ez nem csupán a pedagógusok szándékán múlik, hanem azon is, hogy — mivel a pedagógusok ideológiai továbbképzése is éppen e téren tudott a legkevesebbet nyújtani — kevés olyan pedagógusunk van, aki saját szaktárgyát illetően, vagy azon túlmenően is képes volna átfogni a marxista

* Tankönyvkiadó, 1963.

Digitized by Google

világnézet természettudományos alapjait.

E rendkívül aktuális és nagy jelentőségű, ugyanakkor igen nehéz feladat megoldására vállalkozik a Tankönyvkiadó, amikor a „Világnézeti nevelésünk természettudományos alapjai" című kétkötetes tanulmánygyűjtemény összeállításához fogott.

A marxista filozófia tudományos alapjainak bemutatására eddig is szép számmal jelentek meg önálló tanulmányok. Ezek azonban egyrészt *egy* tudomány valamelyik részkérdésével foglalkoztak, másrészt külön-külön láttak napvilágot; ezért az iskolai világnézeti nevelésben való hasznosításuk nehézkes volt és gyakorlatilag megoldatlan maradt. A kezünkben levő munka azzal is különös tiszteletet ébreszt maga iránt, hogy részleteiben is, egészében is teljességre törekszik: tanulmányai komplex természettudományos alapot kívánnak nyújtani a világnézeti következtetések levonásához.

A vállalkozás jelentőségét növeli, hogy a két kötet kilenc tanulmányának szerzői legkiválóbb természettudományos szakíróink. *Róka Gedeonnak* a csillagászatról szóló írása és *Fényes Imre* tanulmánya a materializmus fizikai alapjairól az anyag filozófiai fogalmának teljesebb megértését teszi lehetővé, és elénk tárja mindazokat a fizikai törvényeket és csillagászati megfigyeléseket, amelyek az anyag önmozgását bizonyítják és végtelenségére utalnak. *Kiszely György* cikke az élő anyag megjelenésével, az élet korszerű természettudományos értelmezésével ismertet meg, és bemutatja azokat a kísérleti eredményeket, amelyeken az élet keletkezésére vonatkozó materialista elméletek alapulnak. *Kocsis Ferenc, Haraszti Árpád, Tasnádi-Kubacska András, Ákos Károly* és *Nemeskéri János* tanulmányai együttesen az ember és a tudat kialakulásának történetét elevenítik meg az őslénytan, az általános biológia és a fiziológia eszközeivel, és bemutatják az élővilág fejlődésének valóságos okait, bizonyítják az élet és a tudat anyagi eredetét, anyagi determináltságát és részben a világ anyagi egységét. E fő kérdések elemzésén túlmenően a kiadvány értéke, hogy egyes tanulmányai tudományos polémiát folytatnak a természettudományok néhány törvényének vagy kísérleti tapasztalatának eltorzított, idealista értelmezésével, és adalékokat szolgáltatnak az emberi megismerés folyamatának és mechanizmusának mélyebb megértéséhez is.

Méltányolva a kötet értékeit — néhány problémáját is szeretnénk felvetni. Tudjuk jól, hogy egy ilyen tanulmánykötet szerkesztése rendkívül nehéz feladat, több okból is. Az első és igen fontos kérdés annak az eldöntése, hogy kinek szánjuk a kérdéses könyvet: a szakembereknek-e, vagyis az illető szakot tanító tanároknak, vagy *általában* a pedagógusoknak? A Tankönyvkiadónak ez a két kötete — véleményünk szerint igen helyesen — *az utóbbi igény kielégítését* tűzte ki feladatául. És itt jelentkezik az első nehézség: valamely szaktárgy, tudomány világnézetileg fontos eredményeit úgy előadni, hogy az a nem szakmabeliek számára is érthető és meggyőző legyen. Ezzel kapcsolatban két véglet szokott jelentkezni: vagy a túlzott „népszerűsítő" jel-

Digitized by Google

leg, amely a világnézeti meggyőző erő rovására megy, vagy a túlzott szakmai részletesség, amely elfed: a döntő mozzanatokat és emellett a nem szakember számára a megértést is gátolja.

Meg kell állapítani, hogy a kötetben szereplő tanulmányok általában elkerülték ezeket a buktatókat, tartalmukban is, stílusukban is megfelelnek a kitűzött célnak. Csupán néhány tanulmánnyal kapcsolatban vethető fel, hogy nem ártott volna hathatósabb szerkesztői munkával — az olvasóra való tekintettel — kiegyenliteni a meglevő szintkülönbségeket. Mert igaz ugyan, hogy a jól megírt szaktárgyi tanulmány önmagáért beszél világnézeti vonatkozásban is, néhány cikk azonban (Haraszty é, Tasnády-Kubacskáé) egyrészt túlzottan szakjellegű kérdésekre szorítkozik — megnehezítve ezzel a nem szakos tanárok számára a megértést — másrészt a világnézeti konklúziók levonását teljesen az olvasóra bízza.

Egyes tanulmányok ilyen jellegű fogyatékosságait *Lukács Józsefnek* a gyűjteményt lezáró tanulmánya volna hivatva kiküszöbölni. A kötet profilját tekintve azonban az utolsó tanulmány nem old meg minden kérdést. A megelőző nyolc tanulmány ugyanis a marxista világnézet természettudományos alapjainak kifejtését tartja feladatának. Ebbe a koncepcióba egy olyan tanulmány is illenék, amely bemutatja, miként ötvöződnek ezek a tudományos felismerések dialektikus materialista világnézetté, és tisztázza, hogy miért és mennyivel több a marxista világnézet e tudományos törvények egyszerű összegénél. Lukács József egyébként kitűnő tanulmánya, „A nagy visszavonulás" azonban az ellenkező oldalról közelíti meg a problémát; azt mutatja be, hogyan állta és állja útját a tudományos világnézet kialakulásának a vallás, és hogy a tudomány és a materialista világnézet mindig a vallás törekvései ellenére fejlődött. Természetesen az ilyen megközelítésnek is van létjogosultsága. A vallás gyökereinek, a vallások közös lényegének, tudományellenességük leleplezésének, a tudományokkal szembeni változó magatartásuk okainak és az egyházak különböző ideológiai csoportokra szakadásának ismertetése jó fegyver a vallás elleni harcban s ilyen szempontból hasznos is ez a tanulmány. Ebben a szigorúan természettudományos környezetben azonban hiányolunk egy olyan tanulmányt, amely pozitív formában fejti ki a természettudomány és a világnézet összefüggéseit.

Ami a szerkesztői munkát illeti, a cikkek válogatásával, világnézeti jellegével kapcsolatban még egy általános megjegyzést kell tennünk. Ha a kötetekben levő tanulmányok témáját nézzük, meg kell állapítanunk, hogy az egyes témák feldolgozása nem áll arányban ezek filozófiai súlyával. Pontosabban: abszolút értelemben egyáltalán nem lehet azt mondani, hogy túlzottan sok az élő természettel foglalkozó rész, de *indokolatlanul szűkre van szabva az élettelen természettel foglalkozó rész.* Ez nagy problémát okoz, és azt lehet mondani, hogy ez a kötet egyetlen komoly hiányossága. Igaz ugyan, hogy mind *Róka*, mind pedig *Fényes* a lehető legteljesebb képet

Digitized by Google

igyekszik adni tanulmányában a csillagászattal, illetve a fizikával kapcsolatos filozófiai problematika természettudományos alapjairól — általában igényes színvonalon —, a korlátozott terjedelem azonban csak a szükségesnél kevesebb részlet kifejtését engedi meg, ellentétben az élő világról szóló tanulmányokkal, amelyek ilyen vonatkozásban is kielégítőek. Még nyilvánvalóbbá válik ez az aránytalanság, ha arra gondolunk, hogy olyan alapvető kérdések, mint az *anyag tér-időbeli léte, az anyagi világ végtelensége, az anyag és a mozgás elszakíthatatlansága, az anyag filozófiai fogalmának kibővítése* stb., amelyeknek tárgyalását a legújabb tudományos eredmények egyre sürgetőbbé teszik, mindössze két tanulmányban kaptak helyet, holott világnézeti fontosságuk miatt e kérdések mindegyike önálló kifejtést igényelne. Ebben az összefüggésben említjük meg, hogy szívesen olvastunk volna a tanulmányok között egy kémiával foglalkozó írást is.

Ezek után a tanulmányok konkrét tartalmi és módszertani kérdéseivel kapcsolatban teszünk néhány észrevételt.

A kötet több helyén előfordul, hogy az élettelen természetről szóló tanulmányokban bizonyos mechanisztikus szemlélet kísért. Ilyen például az, hogy *a tömeg és az energia megmaradásának tétele helyett az anyag és az energia megmaradásának tételéről beszélnek*, jóllehet az anyag filozófiai fogalom, így erre vonatkozó fizikai megmaradási tételről természetesen nem lehet szó. (Csak némileg enyhít ezen az, hogy más helyen a szerzők is kifejtik ezt. Ez ugyanis nemcsak végkövetkeztetés, s így az egész problémakör kifejtése során tekintettel kell lenni rá.) Ez a hiba nyilván még bizonyos mechanisztikus szemléleti maradvány, mint az is, hogy a csillagászati cikkben a szerző a mechanikai mozgást valamilyen ok miatt *előbbvalónak tekinti a mechanikai nyugalomnál*, pedig nyilvánvaló, hogy a mozgás abszolút volta csak *a filozófiai általánosítás síkján* bír értelemmel, nem pedig az egyaránt relatív mechanikai mozgás és nyugalom viszonylatában.

Akik az általuk végesnek tekintett világra extrapolálnak egy fizikai törvényt — például az entrópia tételét — és ebből vonnak le filozófiai konklúziókat, azokkal szemben, nem érv az, hogy ez az extrapoláció nem helyes, mert az anyagi világ végtelen. Minthogy ők tagadják a világ végtelenségét, azért a bizonyítás, illetve a cáfolat fő súlyát erre kell helyezni. Önmagában az a tény azonban, hogy a csillagászat tapasztalatai nem mondanak ellent a világ végtelenségének, nem jelent semmit, ha ugyanezek a tapasztalatok a világ végességének sem mondanak ellent. (Maga a szerző is megjegyzi egy helyen, hogy a csillagászat szempontjából önmagában közömbös, hogy véges-e a világ, vagy végtelen.)

Található a kötetben néhány olyan nézet is, amely hibának nem tekinthető ugyan, de a szerző álláspontjának egyoldalú érvényesítését jelenti. Tudományos cikkben ez természetes is, de hogy egy filozófiai igénnyel szerkesztett segédkönyvben helyénvaló-e, az erősen vitatható. Így pl. azt állíta-

Digitized by Google

ni, hogy a kvantumelmélet van hivatva minden fizikai jelenség végső értelmezésére, kissé merész és félrevezető dolog ma, amikor egyre nyilvánvalóbbá válik, hogy a magfizika és az elemi részek jelenségei kapcsán túl kell lépni a kvantumelméleten. (Lehet, hogy a szerzőnek ezzel ellentétes a véleménye, de akkor is utalnia kellene az új problémákra.)

Véleményünk szerint nem fogadható el egy másik tanulmány szerzőjének az az álláspontja sem, hogy a gépeknél egyáltalán nem lehet sejtes felépítésről beszélni. Valójában például a bonyolult elektronikus számítógépek különböző alapáramkörei egymáshoz való viszonyukban messzemenő analógiát mutatnak az élő szervezet sejtjeinek viszonyával. (Hangsúlyozzuk: a viszonyról van szó, nem pedig a működés lényegéről.)

Természetesen az is lehetséges, hogy pl. a szerző tagadja *az emberi akaratnak az alapvető anyagi meghatározottságon belüli relatív szabadságát;* félrevezető dolog azonban úgy előadni ezt, mint egy már *véglegesen megoldott és általánosan elfogadott álláspontot,* hiszen az említett relatív akaratszabadság hívei legalább annyian vannak, mint tagadói, s érveik is legalább annyira egzaktak.

A fenti és hasonló fogyatékosság mellett azonban szép számmal találunk a kötetekben olyan mozzanatokat, amelyek lényeges előrelépést jelentenek az utóbbi évek hasonló irodalmához képest. Igen pozitívnak találjuk, hogy a dialektikus materialista világképet megalapozó mozzanatok mellett általában valamennyi szerző figyelmet fordít a még meglevő tudományos problémákra is, ezzel összességében dinamikus képet adva a kérdéses tudományágról és ennek fejlődéséről. Egyedül ez a módszer egyeztethető össze a dialektikus szemlélettel. Jelentős értéke az első két tanulmánynak az, hogy kihangsúlyozzák a csillagászat, illetve a fizika belső ellentmondásait, mint amelyek a társadalom objektív szükségletei mellett a tudományos fejlődés legfőbb hajtóerői.

A régebben hasonló színvonalon és célból megírt könyvekben megszokottnál lényegesen messzebbmenő, korszerűbb, s egyben érthető és világos a kvantummechanikai állapot kifejtése Fényes cikkében. Ez azért is döntő, mert a továbbképzés alapjául szolgáló filozófiai kézikönyvben ez az egyik legkorszerűtlenebbül megírt szaktudományi rész: ha szaktanár olvassa, túlhaladottnak érzi, nem kap belőle megyőző alapot a filozófiai konklúziókhoz; a nem szaktanárt pedig félrevezeti, felületes szemlélettel gátolja a kvantummechanika dialektikus materialista alapon való értelmezésében.

Igen szerencsésnek tartjuk a célszerűségről szóló tanulmányban a nagy számok törvényére való hivatkozást is, mint a tudatos célszerűség cáfolatát. Ezzel ugyanis a szerző egzakt módon kiemeli az alkalmazkodásnak időben is hosszú, bonyolult folyamat jellegét.

Általánosságban mindegyik tanulmányt a szaktudományi eredmények igen gondos kifejtése jellemzi, ami főleg azért fontos, mert így — a már említett hiányossá

Digitized by Google

goktól eltekintve a nem szakos tanár is meg tudja ítélni az adódó világnézeti konklúziók logikai jogosságát. Hasonló értékkel bír néhány szerzőnek a törekvése is, hogy bepillantást nyújtson valamely tudomány kutatási módszereibe, hiszen az eredmények meggyőző ereje növekszik akkor, ha a hozzájuk vezető utat és módszereket is látjuk.

Hosszan lehetne még sorolni a két kötet erényeit — és talán fogyatékosságuk is akadna még —, úgy véljük azonban, hogy az elmondottak alapján is képet alkotunk róluk. Elolvasva e cikkgyűjteményt, feltétlenül úgy érzi az olvasó, hogy jelentős segítséget kapott általános természettudományi világképének kialakításához, továbbfejlesztéséhez. Kétségtelen, hogy a könyv jelentősége megsokszorozódik akkor, ha mellette a pedagógusok kezébe adhatunk egy, a konkrét világnézeti nevelésben való alkalmazás problémáival foglalkozó kötetet is.

Egyértelműen megállapíthatjuk tehát, hogy mind a Tankönyvkiadó, mind az egyes tanulmányok szerzői jó munkát végeztek a gyűjtemény összeállításával: értékes és jelentős lépést tettünk előre a tanulók szocialista világnézeti nevelésének megalapozásában.

Müller Antal—
Vargha Dénesné

Czóbel Ernő válogatott írásai*

Czóbel Ernő a Marx és Engels életművét, elméleti és gyakorlati munkájukat, műveik keletkezésének körülményeit kutató és e művek elterjedésének adatait feltáró tudományágak kiváló tehetségű, eredményes és megbízhatóan pontos művelője volt. Egyik világszerte ismert és elismert tudósa volt a Marx-kutatásnak, amely a Szovjetunióban a húszas években kezdődött meg és a harmincas évek derekáig magas fokra jutott, s gondos szerkesztője Marx és Engels művei szövegkritikai kiadásának. Ahhoz a kiváló magyar értelmiségi gárdához tartozott, amely a Magyar Tanácsköztársaság megdöntése után kénytelen volt külföldre menekülni, s amely új hazájában, a Szovjetunióban és egyebütt, bekapcsolódva az ország szellemi életébe, jelentős munkásságot fejtett ki.

Sajnos, mind a mai napig nincs tiszta és részletes képünk ezeknek a világ különböző részeibe szakadt magyar íróknak, művészeknek, tudósoknak és publicistáknak a tevékenységéről. Jelenleg leginkább még irodalomtörténészeink serénykednek azon, hogy a külföldön magyar és más nyelven megjelent szocialista irodalom termékeit összegyűjtsék, tudósaink munkásságának azonban még a bibliográfiai adatai is igen hiányosak. Több jelentős értékünkről, mint a marxista filozófus Varjas Sándorról, a biológus Bauer Ervinről, szinte alig tudunk valamit; számos alkotásuk megy veszendőbe, s nevük, egyéniségük a meg nem érdemelt feledésbe merül.

Ennek a gyűjteményes kötetnek a kiadása is erre figyelmeztet, s ezért külön is üdvözölnünk kell megjelenését. A kiadó a tíz évvel

* Kossuth Könyvkiadó, 467. old. 1963.

Digitized by Google

ezelőtt elhunyt Czóbel Ernőnek, egyik vezető munkatársának állít vele emléket. Hálás tanítványainak és munkájuk közben reá gyakran emlékező egykori munkatársainak helyes kezdeményezésére jelent meg kisebb-nagyobb írásainak ez a válogatott gyűjteménye.

Hely és időrend szerint három majdnem élesen elhatárolható szakaszra tagolódik Czóbel Ernő pályafutása: az első világháború végéig Magyarországon, a húszas évek elejétől a harmincas évek derekáig a Szovjetunióban, s 1947 végén történt hazatérésétől haláláig újra itthon dolgozott. Az első időszakban jórészt történelmi, irodalomtörténeti, filológiai és nyelvészeti munkákkal foglalkozott és a marxizmus történetéről írt néhány cikket, a második időszakban Marx-kutatói tevékenysége bontakozott ki, a harmadik időszakot pedig főleg a marxizmus—leninizmus klasszikusainak magyar fordításain éjt nappá téve dolgozó szerkesztői és fordítói munkássága jellemzi.

Czóbel Ernő mint a Marx-kutatás nagy művelője áll előttünk. Nehéz sorsa azonban nem tette lehetővé, hogy nagy, összefoglaló művek megalkotásáig jusson el. Szerény tudósi mivoltának, példamutató szorgalmának és tévedhetetlenül pontos adatgyűjtő munkásságának legnagyobb megnyilvánulása a „Karl Marx életének krónikája egyes adatokban" c. műve, amely a Marx—kutatásnak nélkülözhetetlen kézikönyvévé vált. Czóbel Ernő olyan tudós volt, aki nagy önmegtagadással szövegkritikai kiadásokra, szerkesztői jegyzetek és előszavak írására, Marx-kiállítások rendezésére és bibliográfiai összeállítására költötte „dús élte kincsét". Ő volt az első kezdeményezője a különféle nyelveken megjelent Marx—Engels kiadások bibliográfiájának, idejében felismerve ennek jelentőségét a marxizmus eszméinek elterjedése szempontjából. E kezdeményezésének négy évtized múltán, csak napjainkban akadt folytatója. Tevékenységében egy időre tétlenségre kárhoztatta őt a személyi kultusz következtében lábrakapott törvénysértő önkény. Súlyos vesztesége a Marx-kutatásnak, hogy néhány kötet megjelenése után Marx és Engels műveinek szövegkritikai kadása nem válhatott teljessé, és hogy Czóbel Ernő életműve, értékei ellenére is, töredékében is nagy hatású torzó maradt.

A most közreadott kötetből, munkásságának kezdeti szakaszában alkotott írásaiból Czóbel Ernőnek mint a magyar történetírás és irodalomtörténet művelőjének és a munkásmozgalom részvevőjének olyan képe bontakozik ki, amelyet itthon sem ismernek általánosan. A kötetnek majdnem a fele Czóbel elvtársnak a könnyebben hozzáférhető hazai és külföldi folyóiratokban megjelent írásait tartalmazza, s olykor csak néhány lapra vagy sorra terjedő filológiai, nyelvészeti adalékoknak vagy könyvismertetéseknek is helyet ad. Mindez csak ízelítő a pályája kezdetén egyetemi tanulmányainak hatása alatt álló, de végleges helyét el nem foglaló, kifejlődésének útjára még rá nem lépett fiatal tudós munkálkodásából. A Marx-kutató Czóbel Ernőre kevéssé jellemző ezeknek az írásoknak javarésze. A kötet újra közli a szerző „Engels politikai tevékenységének fő szakaszai" c.

Digitized by Google

munkáját, amely a felszabadulás óta önállóan is megjelent nálunk, jelentős példányszámban. E művet nem számítva, a Marxról és Engelsről szóló egyéb írások a kötetnek alig egyharmadát teszik ki. Az Engels politikai tevékenységéről szóló munka helyett szívesen vettük volna valamely egyéb, nálunk még kevéssé ismert írását, esetleg a „Marx—Engels: a számkivetés nagyjai" című nemrég magyar nyelven is megjelent munkához írott terjedelmes bevezető tanulmányát, amely értékes adatokat nyújt Marx életrajzához és munkamódszeréhez, s érdekesen fejtegeti a proletárpártnak a forradalom utáni helyzetben követendő taktikáját.

Talán nem is véletlen, hogy a válogatás jobbára a korai írásokat vette tekintetbe, hiszen a kiadó előszava a Czóbel Ernő fordította munkák felsorolásában is megfeledkezik olyan, a felszabadulás után megjelent, több kiadást is megért, a fordítói képességet leginkább próbára tevő munkáról, mint Lenin: Materializmus és empiriokriticizmus c. művének, a marxizmus—leninizmus e nagy fontosságú alkotásának magyar fordításáról.

A kötetben közölt írásokat tárgyuk szerint öt csoportra osztotta a kiadó; ennek az a sajnálatos következménye, hogy az időrend teljesen felbomlik és ez meglehetősen megnehezíti azt, hogy az olvasó áttekintse a pályakezdésétől eltérő utat megjárt tudós munkálkodását.

Sajnálatos módon hiányzik a kötet végéről a ma már minden tudományos kiadványhoz megkívánható bibliográfiai összeállítás is. Ez tájékoztatást adhatott volna a kötetben nem közölt, de jelenleg ismert egyéb írásokról, s kiegészítette és helyesbítette volna a jelen válogatás alapján kialakítható képet.

A kötet kiadása helyes és szükséges volt. Czóbel Ernő emlékét fenntartja ugyan az a hatalmas munka, amelyet a marxizmus—leninizmus klasszikusainak nagyszámú magyar kiadásán végzett, de korábbi tudományos tevékenységének megismertetése is elmulaszthatatlan kötelességünk, s ezt segíti ez a kiadvány is. Bár követnék ezt az emigrációban élt magyar tudósok egyéb munkái is, emlékük megőrzésére és — nem kevésbé — tudományos életünk hasznára.

Práger Miklós

E SZÁM SZERZŐI:

APRÓ ANTAL, az MSzMP Politikai Bizottsága tagja, a Minisztertanács elnökhelyettese; GÁBOR ISTVÁN újságíró; KOMJÁT IRÉN, a Társadalmi Szemle szerkesztő bizottságának tagja; SYLVESTER ANDRÁS, a Társadalmi Szemle munkatársa; SIMAI MIHÁLY, a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Nemzetközi gazdasági és politikai tanszékének adjunktusa; GYULAI ISTVÁN, az Országos Tervhivatal főelőadója; MÜLLER ANTAL, az MTA Filozófiai Intézetének munkatársa; VARGA DÉNESNÉ, az Országos Pedagógiai Intézet munkatársa; SZENDE ALADÁR, az Országos Pedagógiai Intézet munkatársa; PRÁGER MIKLÓS, a Párttörténeti Intézet Könyvtárának vezetője.

Digitized by Google

СОДЕРЖАНИЕ

АНТАЛ АПРО: Актуальные вопросы экономического сотрудничества социалистических стран I. — — — — — — — — — — — 1
Национальное и интернациональное значение Венгерской советской республики — — — — — — — — — — — — — — 25
ИШТВАН ГАБОР: Телевидение и просвещение — — — — — — 33
ИРЕН КОМЬЯТ: Современные проблемы рабочего движения в Италии — — — — — — — — — — — — — — — 48

СОВЕЩАНИЯ ПО ВОПРОСОМ ОБЩЕСТВЕННЫХ НАУК

О совещании филологов-коммунистов (АНДРАШ СИЛЬВЕСТЕР) — 60

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОБЗОР К МЕЖДУНАРОДНОЙ КОНФЕРЕНЦИИ ПО ВОПРОСОМ МИРОВОЙ ТОРГОВЛИ

Мировая торговля и развитие капиталистические страны (МИХАЙ ШИМАИ) — — — — — — — — — — — — 73
Торговые проблемы слаборазвитых стран (ИШТВАН ДЬЮЛАИ) — 79

ПО СТРАНИЦАМ ПЕЧАТИ БРАТСКИХ ПАРТИЙ

П. ТОЛИЯТИ: Классовая партия и проблемы единства — — — — 85

ПИСЬМО К ЧИТАТЕЛЮ

О цинизме — — — — — — — — — — — — — — — — 91
О приёме в кандидата члена партий — — — — — — — — — 94

КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЯ

ГЕЗА БАРЦЫ: Биография венгерского языка (АЛАДАР СЕНДЕ) — 96
Естественно-научные основы мировоззренческого воспитания I—II. (АНТАЛ МЮЛЛЕРЬ — ДЕНЕШНЕ ВАРГА) — — — — — — 101
Избранные произведения Эрне Цобелья (МИКЛОШ ПРАГЕР) — — 106

Digitized by Google

INHALT

ANTAL APRO: Aktuelle Fragen der wirtschaftlichen Kooperation zwischen den sozialistischen Ländern — Teil I. — — — — 1

Die nationale und internationale Bedeutung der Ungarischen Räterepublik — — — — — — — — — — — — — — — — 25

ISTVÁN GÁBOR: Fernsehen und Volkserziehung — — — — — 33

IRÉN KOMJÁT: Gegen — wärtige probleme der italienischen Arbeiterbewegung — — — — — — — — — — — — — — 48

BERATUNGEN ÜBER DIE FRAGEN DER GESELLSCHAFTSWISSENSCHAFTEN

Über die Aktivistenkonferenz der kommunistischen Literaturwissenschaftler (ANDRÁS SYLVESTER) — — — — — — — — 60

INTERNATIONALE RUNDSCHAU

Zur bevorstehenden internationalen Handelskonferenz in Genf

Der Welthandel und die hochentwickelten kapitalistischen Länder (MIHÁLY SIMAI) — — — — — — — — — — — — 73

Handelsprobleme in den schwachentwickelten Ländern (ISTVÁN GYULAI) — — — — — — — — — — — — — — — 79

AUS DEN ZEITSCHRIFTEN DER BRUDERPARTEIEN

P. TOGLIATTI: Probleme der Klassenpartei und der Einheit — — 85

BRIEF AN DEN LESER

Über Zynismus — — — — — — — — — — — — — — — 91

Über die Aufnahme von Parteikandidaten — — — — — — — 94

BUCHBESPRECHUNGEN

GÉZA BÁRCZI: Eine Biographie der ungarischen Sprache (ALADÁR SZENDE) — — — — — — — — — — — — — — — 96

Die naturwissenschaftliche Grundlagen unserer ideologischen Erziehung, Teil I—II. (ANTAL MÜLLER—FRAU DÉNES VARGHA) 101

ERNŐ CZOBEL: Ausgewählte Schriften (MIKLÓS PRÁGER) — — 106

Digitized by Google

SOMMAIRE

ANTAL APRÓ: Problèmes d'actualité de la coopération économique des pays socialistes I. — — — — — — — — — — — 1
La portée nationale et internationale de la République Hongroise des Conseils — — — — — — — — — — — — — 25
ISTVAN GABOR: Télévision et éducation populaire — — — — 33
IRÉN KOMJÁT: Problèmes d'actualité du mouvement ouvrier de l'Italie — — — — — — — — — — — — — — 48

ÉCHANGES DE VUES SUR LES PROBLÈMES DES SCIENCES SOCIALES

La réunion d'activistes des critiques et historiens de la littérature communistes (ANDRÁS SYLVESTER) — — — — — — — 60

REVUE INTERNATIONALE

Avant la conférence de Genève sur le commerce international

Le commerce mondial et les pays capitalistes développés (MIHÁLY SIMAI) — — — — — — — — — — — — — — 73
Problèmes commerciaux des pays sous-développés (ISTVÁN GYULAI) 79

DE LA PRESSE DES PARTIS FRÈRES

P. TOGLIATTI: Problèmes du parti de classe et de l'unité — — — 85

LETTRE AU LECTEUR

Du cynisme — — — — — — — — — — — — — — — 91
A propos de l'admission de stagiaires au Parti — — — — — — 94

CRITIQUE ET COMPTES RENDUS

GÉZA BÁRCZI: Biographie de la langue hongroise (ALADÁR SZENDE) 96
Les bases scientifiques de notre éducation idéologique I—II. (ANTAL MÜLLER—MME DÉNES VARGHA) — — — — — — — — 101
Oeuvres choisies d'Ernő Czobel (MIKLÓS PRÁGER) — — — — 106

111

Digitized by Google

CONTENTS

ANTAL APRO: Current problems of economic cooperation between the socialist countries — Part I. — — — — — — — — — 1

The national and international significance of the Hungarian Soviet Republic — — — — — — — — — — — — — — — 25

ISTVÁN GÁBOR: Television and public education — — — — 33

IRÉN KOMJÁT: Today's problems in Italian labour movement — — 48

CONFERENCES ON SOCIAL SCIENCE QUESTIONS

The activists meeting of the communist historians of literature (ANDRÁS SYLVESTER) — — — — — — — — — — — 60

INTERNATIONAL REVIEW

Looking forward to the international trade conference of Geneva

World trade and the highly developed capitalist countries (MIHÁLY SIMAI) — — — — — — — — — — — — — — — 73

Some trading problems of the insufficiently developed countries (ISTVÁN GYULAI) — — — — — — — — — — — — 79

FROM SISTER PARTIES' JOURNALS

P. TOGLIATTI: Problems of the working-class party and the unity 85

LETTER TO THE READER

On cynism — — — — — — — — — — — — — — — — — 91

On the admission of party candidates — — — — — — — — 94

BOOK REVIEW

GÉZA BÁRCZI: A biography of the Hungarian language (ALADÁR SZENDE) — — — — — — — — — — — — — — — — 96

The scientific foundations of our ideological education (Parts I—II.) (ANTAL MÜLLER—MRS. DÉNES VARGHA) — — — — — 101

The selected writings of Ernő Czobel (MIKLÓS PRÁGER) — — — 106

Digitized by Google

SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG:

BENKE VALÉRIA (a szerkesztő bizottság vezetője), FRISS ISTVÁN, HÁY LÁSZLÓ, KOMJÁT IRÉN, LAKOS SÁNDOR, MOLNÁR ERIK, NEMES DEZSŐ, NÉMETH KÁROLY, ÓVÁRI MIKLÓS, SIK ENDRE, SZIGETI JÓZSEF

Digitized by Google

Ára: 3,— Ft

MEGJELENT!

DOKUMENTUMOK A MAGYAR FORRADALMI MUNKÁSMOZGALOM TÖRTÉNETÉBŐL

I. kötet

1919—1929

A Párttörténeti Intézet három kötetben nyújtja át az olvasónak a magyar forradalmi munkásmozgalom, az illegális kommunista párt küzdelmekben, szenvedésekben gazdag története huszonöt esztendejének legfontosabb dokumentumait. A most megjelent első kötet az 1919. augusztus 1-től 1929. augusztusáig terjedő időszak főbb dokumentumait tartalmazza.

516 old. **Ára: 60,— Ft.**

•

R. P. DUTT:

KORUNK TÖRTÉNELMI PROBLÉMÁI

A könyv — amely a Korunk Világnézeti Kérdései sorozatban jelent meg — azokat az előadásokat gyűjti egybe, amelyeket a szerző díszdoktorrá avatása alkalmával a moszkvai egyetemen tartott. Írásai — mint előszavában Palme Dutt maga is kifejti — azt a felfogást tükrözik, hogy a marxizmus—leninizmus alapján napjaink eseményeiről olyan tárgyilagos ítéletet lehet formálni, amely sokkal jobban megállja az idők és a később napvilágra kerülő értesülések próbáját, mint a másfajta módszerekkel alakított értékelések.

192 old. **Ára: 12,— Ft.**

•

Dr. Csikós Nagy Béla:

ÁRPOLITIKA A MAI KAPITALIZMUSBAN

Napjainkban ez a téma rendkívül fontos, mind elméleti, mind gyakorlati vonatkozásaiban. Különösen fontossá teszi az, hogy a kapitalizmusbeli árkérdés eddig a közgazdasági kutatásoknak eléggé elhanyagolt területei közé tartozott. A könyv nemcsak a szakmabeliek körében tarthat számot nagy érdeklődésre, hanem a közgazdasági kérdések iránt érdeklődők szélesebb táborában is.

296 old. **Ára: 36,— Ft**

KOSSUTH KÖNYVKIADÓ

INDEX: 25 006

Digitized by Google

VILÁG PROLETÁRJAI, EGYESÜLJETEK!

TÁRSADALMI SZEMLE

A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT ELMÉLETI ÉS POLITIKAI FOLYÓIRATA

MAR

4

XIX. ÉVFOLYAM 1964 ÁPRILIS

Digitized by Google

Szerkesztőség:
Budapest, V. Széchenyi rakpart 19. Tel.: 124—475.
Kiadja a Kossuth Könyv- és Lapkiadó Vállalat.
Kiadóhivatal: VI. Révay utca 16. Tel.: 116—660*.
Terjeszti a Magyar Posta.

Előfizethető a Kossuth Kiadó megyei és kerületi kirendeltségeinél, csekkszámlaszám 01915003 a Posta Központi Hírlap Irodánál (Bp., V. József nádor tér 1.) és bármely postahivatalnál. Előfizetési díj negyedévre 8,— Ft, félévre 16,— Ft, egész évre 32,— Ft. Csekkszámlaszám: egyéni 61218, közületi 61066 vagy átutalás a MNB. 8. sz. folyószámlájára. Lapunk régebbi példányai kaphatók a Posta Központi Hírlapiroda újságboltjában: Budapest, V. József Attila u. 3.

Megjelent 36 000 példányban.

Felelős kiadó: A Kossuth Könyvkiadó igazgatója

641436/2 — Zrínyi Nyomda, Budapest. Felelős vezető: Bolgár Imre igazgató

Digitized by Google

TÁRSADALMI SZEMLE
A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT ELMÉLETI ÉS POLITIKAI FOLYÓIRATA
XIX. ÉVF. 4. SZ. BUDAPEST. 1964. ÁPRILIS HÓ

A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának

HATÁROZATA

a Kínai Kommunista Párt vezetőinek újabb szakadár lépéseiről

Elfogadta a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága 1964. február 20—22-i kibővített ülésén

A Magyar Szocialista Munkáspárt tagsága és a magyar nép előtt ismeretes a kínai vezetők nyílt fellépése a kommunista világmozgalom közös politikája ellen sok kérdésben; így ellene vannak a békés egymás mellett élés politikájának, alábecsülik a két társadalmi rendszer gazdasági versenyét, tagadják, hogy a szocialista forradalom békés úton, polgárháború nélkül is győzhet. A kínai vezetőknek az az álláspontja, hogy nem kell kijavítani azokat a súlyos hibákat, amelyek a személyi kultusz idejében hallatlan károkat okoztak a nemzetközi munkásmozgalomnak. Mint ismeretes, hibás nézeteik ellen a marxi—lenini elvek tisztaságát védelmező pártok — köztük a Magyar Szocialista Munkáspárt is — messzemenő türelemmel, érveléssel vitáztak. A közös irányvonalat követő pártok e vitában nem vették át a kínai propaganda gyűlölködő hangját és szitok-átok módszerét; a hibás nézeteket és azok káros politikai következményeit megvilágították, a koholmányokat pedig visszautasították.

A kínai vezetők, miután a testvérpártok túlnyomó többsége elutasította hibás nézeteiket, a szakadár tevékenység útjára léptek. Trockistákból és mindenre kapható renegát elemekből frak-

Digitized by Google

ciós csoportokat szerveznek és nem átallják egyiket-másikat ezek közül kommunista pártnak nevezni. Olyan időben teszik ezt, amikor a szocializmus és a béke erői világszerte növekszenek, a volt gyarmati népek nemzeti önállósága erősödik, a tőkés világ belső ellentétei mélyülnek, az imperializmus mély krízisben van, bomlási folyamata gyorsul. E folyamatot a szocialista világ egyesített ereje, egységes fellépése még gyorsabbá tenné, a kolonializmus és neokolonializmus ellen küzdő népeknek még nagyobb segítséget nyújtana, a világbéke védelméért folyó harc még erőteljesebbé válna, ha a kínai vezetők szakadár tevékenysége nem bomlasztaná a nemzetközi kommunista mozgalom sorait, nem gátolná egységes harcát.

A Kínai Kommunista Párt Központi Bizottságának 1963 júniusában nyilvánosságra hozott és a magyar sajtóban is közzétett okmányában 25 pontban foglalták rendszerbe politikájuk alapvető tételeit. Ez az okmány és egész tevékenységük bizonyítja a nemzetközi kommunista mozgalom szakítására törő taktikájukat. Mindez nyilvánvalóvá tette, hogy a Kínai Kommunista Párt vezetői hegemon szerepet követelnek maguknak, diktálni akarnak a nemzetközi kommunista mozgalomban. E törekvés által vezetve fordultak szembe a kommunista és munkáspártok 1957-es és 1960-as Nyilatkozatával.

A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága 1963 őszén csatlakozott több testvérpárt, köztük a Szovjetunió Kommunista Pártja kezdeményezéséhez és egyoldalúan beszüntette a nemzetközi kommunista mozgalom nézeteltéréseivel foglalkozó anyagok nyilvános közlését. E lépésnek az volt a célja, hogy a nyílt vita megszüntetésével kedvezőbb feltételeket teremtsünk a testvérpártok újabb nemzetközi tanácskozásához, a nézeteltérések megtárgyalásához. A kínai vezetők azonban a vita egyoldalú beszüntetésére a nyilvános támadások folytatásával, még durvább szidalmakkal válaszoltak, teljesen figyelmen kívül hagyják a testvérpártok túlnyomó többségének a nyílt vita beszüntetését sürgető állásfoglalását.

Ez év február 4-én a kínai vezetők a Renmin Ribaóban, a Kínai Kommunista Párt Központi Bizottságának hivatalos lapjában terjedelmes cikket publikáltak. Ebben a cikkben nyíltan kijelentik, hogy helyeslik és segítik frakciók szervezését mindazon testvérpártok központi bizottságai ellen, amelyek elutasítják az ő nézeteiket, elítélik hegemon törekvésüket és szolidárisak a Szovjetunió Kommunista Pártjával. Ezt az egységbontást „forradalmi kötelesség"-nek nyilvánítják. Túlteszik magukat az 1960-as Moszkvai Nyilatkozatnak a testvérpártok közti viszonyt szabályozó megállapításain és megengedhetetlen módon beavatkoznak a testvérpártok belső ügyeibe. A Szovjetunió Kommunista Pártja

Digitized by Google

Központi Bizottságát és személy szerint Hruscsov elvtársat mérhetetlen gyűlölettel támadják, „szovjetellenesnek", a „revizionizmus legfőbb képviselőjének", „korunk legnagyobb szakadárjának" nyilvánítják. Széleskörűen kiépített propagandahálózatuk útján nagy nehézségeket okoznak a kommunista pártoknak, mindenekelőtt a kapitalista országokban küzdő testvérpártoknak.

A kínai vezetők fellépését mindinkább az határozza meg, hogy nem elvi vitát folytatnak nagy fontosságú ideológiai kérdésekben, hanem politikai harcot indítottak a Szovjetunió Kommunista Pártja és más testvérpártok ellen. A Renmin Ribao február 4-i cikkében foglalt koholmányok, ferdítések és szitkok tömkelege inkább eltereli a figyelmet az alapvető elvi nézeteltérésekről. Csak így értékelhetők a cikkben foglalt elképesztő megállapítások, mint például: „A Szovjetunió Kommunista Pártja vezetői eltökélték magukat arra, hogy igyekeznek együttműködni az Egyesült Államokkal a világ leigázásában", „A Szovjetunió Kommunista Pártja vezetőinek revizionizmusa és szakadársága a Szovjetunión belül található burzsoá elemek gyors fejlődésének és... az amerikai imperialista politikának terméke". Az a politika, amely a józan megítélésnek legparányibb nyomait is nélkülöző megállapításokkal próbálja igazolni önmagát, nem más, mint a népeket félrevezetni akaró kalandorpolitika, amely elkerülhetetlenül kudarcra van ítélve.

A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága kezdettől fogva elítéli a kínai vezetők szektás, dogmatikus nézeteit és szakadár tevékenységét. Határozottan visszautasítja és megbélyegzi újabb, minden eddiginél károsabb február 4-i megnyilatkozásukat, amely az egész nemzetközi kommunista mozgalom, s így a mi pártunk ellen is irányul. A kínai vezetők bomlasztó tevékenységükkel támadják a szocialista országok és a nemzetközi kommunista mozgalom egységét, könnyítik az imperializmus helyzetét az előretörő szocialista világgal szemben, nehezítik a kommunista pártok harcát az egyes országokban és a nemzetközi küzdelemben.

A Magyar Szocialista Munkáspárt a testvérpártokkal együtt teljes eltökéltséggel fordul szembe a kínai szakadárok aknamunkájával, szilárdan követve az 1957-es és 1960-as Moszkvai Nyilatkozat irányelveit.

A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága teljes mértékben szolidáris a Szovjetunió Kommunista Pártjával, annak leninI Központi Bizottságával és személyesen Hruscsov elvtárssal. Teljesen világos, hogy a kínai vezetők támadásaikat elsősorban a Szovjetunió Kommunista Pártja ellen intézik. A Szovjetunió Kommunista Pártja állhatatos marxista—leninista politikája, nagy nemzetközi tekintélye teszi ugyanis főleg lehetetlenné a kínai

Digitized by Google

kalandorpolitika érvényesülését. E tényen az összes régi és új szovjetellenes rágalmak együttesen sem tudnak változtatni.

A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága megállapítja: ha a kínai vezetők nyilvános támadásai nem szűnnek meg és szakadár tevékenységük folytatódik, akkor a nyilvánosság előtt is válaszolni kell ezekre. A kínai vezetőknek az a taktikája, hogy hol egyik, hol másik testvérpártot, illetve vezetőit támadják, nem téveszt meg minket. A közös ügy és pártunk politikájának védelmében, minden támadással szemben fellépünk.

A kínai vezetők a szocialista világrendszer egyes országait is megkísérlik egymással szembeállítani. A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága elutasítja és elítéli ezeket a kísérleteket, közöttük azt is, hogy a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsához tartozó országok ügyeibe beavatkozzanak.

A nemzetközi kommunista mozgalomban a Kínai Kommunista Párt vezetői által előidézett viszályt az osztályellenség igyekszik a maga céljaira kihasználni. Az imperialisták diplomáciai eszközökkel és minden egyéb módon a szocialista világközösség egységének lazítására törekednek. Az imperialista sajtó felkapja és terjeszti a kínai vezetők szovjetellenes rágalmait, hogy ezzel a kapitalista országok forradalmi munkásmozgalmában zavart keltsen és bomlást idézzen elő. A kommunista pártok a marxi—lenini eszméket védelmezve, szívós harcot folytatnak, hogy meghiúsítsák a bomlasztási kísérleteket.

A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága és a magyar nép eddig is egyöntetűen elutasította a kínai vezetők káros nézeteit, most még határozottabban elítélik felfokozott szakadár tevékenységüket, fékeveszett szovjetellenes rágalmaikat.

A kínai vezetők álbaloldali nézetei, egységbontó aknamunkája elleni harc menetében sem feledkezünk meg arról, hogy hazánkban akadnak még jobboldali, reakciós elemek is, akik a kínai vezetők fellépését megkísérlik zavarkeltésre felhasználni pártunk és kormányunk politikája ellen.

A Magyar Szocialista Munkáspárt nehéz időszakban, nagy harcok és áldozatok árán, ellenforradalmárok, revizionisták és megrögzött dogmatikusok elleni harcban kovácsolta ki eszmei, politikai, szervezeti egységét, és kellő tapasztalattal rendelkezik akár jobboldalról, akár „baloldalról" jelentkező támadás visszaverésére. Akik ártó szándékkal lépnének fel, tapasztalni fogják, hogy a párt kellő eréllyel és határozottsággal veri vissza támadásaikat.

Ugyanakkor türelmes felvilágosítással és meggyőzéssel kell eloszlatni azok eszmei zavarát, akiket egyes kérdésekben megtévesztenének akár a kínai vezetők álforradalmi frázisai, akár azok a jobboldali elemek, akik a kínai vezetőkkel folytatott vitát a maguk revizionista álláspontjának igazolására próbálják felhasz-

Digitized by Google

nálni. Pártszervezeteink fontos feladata, hogy a kínai vezetők antimarxista irányvonalának, szakadár tevékenységének megvilágításával tovább emeljék a párttagság eszmei és politikai színvonalát, tovább erősítsék soraink egységét.

A Magyar Szocialista Munkáspárt helyes, az élet, a gyakorlat által igazolt politikai irányvonala a marxizmus—leninizmus elvein alapszik, az 1957-es és 1960-as Moszkvai Nyilatkozatot, a nemzetközi kommunista mozgalom közösen kidolgozott fő irányvonalát híven követi, pártunk, munkásosztályunk, népünk harcának tapasztalatait hasznosítja. Pártunk politikai irányvonalát következetesen folytatjuk, s mint azt eddig tettük, a jövőben is megvédjük minden, akár jobboldali, akár álbaloldali torzítási kísérlettel szemben. Ma pártunk és dolgozó népünk előtt álló legfőbb feladat a VIII. kongresszus határozatainak megvalósítása, a szocialista társadalom teljes felépítése. Ezen az úton minden új siker, a gazdasági és kulturális munka új eredménye a legjobb válasz a pártunk politikája elleni minden fellépésre, így a kínai vezetők támadásaira is.

Digitized by Google

A Szovjetunió Kommunista Pártjának harca a nemzetközi kommunista mozgalom egységéért

Az SZKP Központi Bizottságának 1964. február 15-én hozott határozata

A Szovjetunió Kommunista Pártjának Központi Bizottsága, miután meghallgatta és megvitatta *M. A. Szuszlovnak*, az elnökség tagjának, a központi bizottság titkárának *Az SZKP harca a nemzetközi kommunista mozgalom egységéért* című jelentését, kifejezi súlyos aggodalmát a Kínai Kommunista Párt vezetőségének szakadár cselekményei miatt, amelyek hatalmas kárt okoznak a szocialista közösségnek, az egész nemzetközi kommunista és munkásmozgalomnak.

A Szovjetunió Kommunista Pártja, átérezve a kommunista mozgalom egységének és összeforrottságának történelmi fontosságát, az utóbbi időben újabb lépéseket tett, hogy megszüntesse vagy legalábbis egy időre leszűkítse a KKP vezetőségének az SZKP-val és a többi testvérpárttal fennálló nézeteltéréseit, megszilárdítsa a Szovjetunió és a Kínai Népköztársaság gazdasági és politikai együttműködését. Más marxista—leninista pártok is tettek kísérleteket, hogy feltartóztassák a nézeteltérések kiéleződésének folyamatát.

Az SZKP Központi Bizottságának teljes ülése sajnálattal állapítja meg, hogy a KKP vezetősége nem reagált erre a kezdeményezésre, nem válaszolt az SZKP Központi Bizottságának levelére, és nem hagyott fel a nyílt polémiával, sőt fokozta támadását a kommunista mozgalomnak az 1957. és 1960. évi értekezleteken megszabott általános irányvonala ellen.

A Kínai Kommunista Párt vezetői — a marxizmus—leninizmus iránti hűségről szóló frázisok leple alatt, a marxista—leninista pártok vélt revizionizmusa elleni harc zászlajával — támadást indítottak a kommunista mozgalom jelenlegi vezérfonalát alkotó alapvető elméleti és politikai tételek ellen.

A kínai vezetők eltorzítják azokat az új értékeléseket és kö-

Digitized by Google

vetkeztetéseket, amelyeket a testvérpártok a korunk viszonyaira alkotóan alkalmazott marxi—lenini elvek alapján közös erőfeszítéssel dolgoztak ki; így azokat, amelyek a kommunista világrendszer szerepéről, a szocializmus és a kommunizmus építésének útjairól, a világháború elhárításának lehetőségéről, a különböző társadalmi rendszerű országok békés együttéléséről, a személyi kultusz ideológiája és gyakorlata elleni harc szükségességéről, a fejlett tőkésállamokban és a gyarmati iga alól felszabadult országokban a szocializmushoz való átmenet formáiról szólnak.

A kínai vezetők, akik a stratégia, a taktika valamennyi alapkérdésében eltérnek a kommunista világmozgalom lenini irányvonalától, meghirdették saját irányvonalukat, amelyben kispolgári kalandorság nagyhatalmi sovinizmussal párosul. A kínai vezetők sok kérdésben lényegileg trockista álláspontra helyezkednek, trockista harci módszereket alkalmaznak marxista—leninista pártok ellen, különböző országokban kis frakciós csoportokba tömörítik híveiket. A KKP vezetősége megpróbálja ráerőszakolni saját külön eszmei álláspontját az egész szocialista táborra, a kommunista világmozgalomra, a nemzetközi demokratikus szervezetekre.

A kínai vezetők célul tűzték ki a szovjet—kínai államközi kapcsolatok megrontását, a szovjet és a kínai nép barátságának aláaknázását, s miután visszautasították az SZKP Központi Bizottságának a szovjet—kínai kapcsolatok normalizálására vonatkozó minden javaslatát, fokozták a Kínai Népköztársaságban a szovjetellenes propagandát, durván beavatkoznak a Szovjetunió belügyeibe.

Az SZKP Központi Bizottsága úgy véli, hogy a szocialista világrendszer, a kommunista mozgalom alapvető érdekei, a marxizmus—leninizmus tisztaságának a védelme megköveteli a KKP vezetői antileninista álláspontjának eszmei leleplezését, szakadár cselekményeik határozott visszautasítását.

Az SZKP Központi Bizottságának ülése teljesen és egyöntetűen jóváhagyja a központi bizottság elnökségének és N. Sz. Hruscsov elvtárs első titkárnak politikai és gyakorlati tevékenységét, amelynek célja a kommunista társadalom felépítése a Szovjetunióban, a béke, a demokrácia, a nemzeti függetlenség és a szocializmus győzelmének a biztosítása, a marxista—leninista pártok egységének a megszilárdítása. A központi bizottság megbízza az elnökséget, hogy továbbra is védelmezze szilárdan a kommunista világmogalom általános irányvonalát, törekedjék a jelenkor összes forradalmi erői egységének a megszilárdítására.

Pártunk, mint eddig is, ezután is a kipróbált lenini úton fog haladni, és soha senki sem térítheti le az SZKP-t erről az útról, a XX. és a XXII. kongresszus útjáról.

Digitized by Google

Noha a kínai vezetők igen messzire jutottak szakadár cselekményeikben, az SZKP Központi Bizottsága, amely mindenek fölé helyezi a kommunista világmozgalom egységének érdekeit, kifejezi azt a készségét, hogy továbbra is hajlandó erőfeszítéseket tenni az SZKP és a KKP kapcsolatainak a megjavítására. A KKP vezetőinek, ha még nem veszítették el végleg az internacionalista felelősség érzését, meg kell végre érteniük, hogy cselekményeikkel elvonják a kommunista és munkáspártok erejét és figyelmét a szocialista építőmunka időszerű feladatainak megoldásától, megnehezítik az imperializmus ellen folyó küzdelmet, kárt okoznak az egész imperialistaellenes arcvonalnak.

Az SZKP Központi Bizottsága kifejezi azt a szilárd meggyőződését, hogy a kommunista világmozgalom leküzdi a mostani nehézségeket, még szorosabban tömörül Marx, Engels, Lenin zászlaja alatt, újabb sikereket ér el a munkásosztály nagy ügyéért, a népek békéjéért és biztonságáért, a kommunizmus győzelméért vívott harcban.

Digitized by Google

A Szovjetunió Kommunista Pártjának harca a nemzetközi kommunista mozgalom egységéért

M. A. Szuszlov előadói beszéde az SZKP Központi Bizottságának 1964. február 14-i plénumán

Elvtársak!

Az SZKP Központi Bizottságának plénuma megvitatta a mezőgazdaság fejlesztésének mélyreható kérdéseit, amelyek igen fontosak hazánk, a szovjet nép számára. A plénum a központi bizottság, az egész párt, az egész szovjet nép teljes egységének légkörében ülésezik. Határozatai széles távlatokat nyitnak a szovjet gazdaság, nagy lehetőségeket tárnak fel a szocialista mezőgazdaság szakadatlan fellendülése, hazánk termelőerőinek felvirágoztatása, a kommunizmus anyagi-műszaki bázisának megteremtése és a szovjet emberek anyagi és szellemi szükségleteinek minél teljesebb kielégítése előtt.

Pártunk fáradhatatlanul gondoskodik az ország gazdaságának fejlesztéséről, s ezzel az egész világ dolgozói iránti nemzetközi kötelességét teljesíti. Minél jelentősebbek a mi gazdasági sikereink, minél jobb a szovjet nép élete, annál nagyobb a világ első szocialista államának tekintélye, annál vonzóbbak a szocializmus és a kommunizmus eszméi. A szovjet nép fáradhatatlan munkával segíti a szocialista világrendszer megszilárdítását, növekvő segítséget és támogatást ad minden népnek, amely a társadalmi és nemzeti felszabadulásért, az imperializmus és a kolonializmus ellen harcol.

A földkerekség valamennyi kontinensére kiterjedő forradalmi folyamat tovább fejlődik és tovább mélyül. Újabb sikereket értünk el a szocialista világrendszer fejlődésében. Erősödik a munkásmozgalom a tőkés országokban. Terjed az ázsiai, afrikai és latin-amerikai népek nemzeti-felszabadító harca. Mind határozottabban megnyilvánul a szocializmus és a béke erőinek fölénye az imperializmus és a háború erőivel szemben. A szocialista világrendszer és minden békeszerető erő egyesített erőfeszítésével sikerült elérni a nemzetközi feszültség bizonyos enyhülését, sikerült újabb fontos lépéseket tenni a béke megszilárdítása felé, sikerült meghiúsítani a legagresszívabb imperialista köröknek

Digitized by Google

azokat a kísérleteit, hogy nukleáris háborút robbantsanak ki. A világfejlődés egész menete teljesen igazolja a nemzetközi kommunista mozgalom számára a testvéri pártok 1957. és 1960. évi értekezletén kidolgozott általános irányvonal helyességét, az SZKP XX. és XXII. kongresszusán elfogadott, s az SZKP lenini programjában foglalt tételek életerejét.

A szocialista országok, az egész kommunista világmozgalom sikerei kétségbevonhatatlanok. Sikereink azonban még jelentősebbek lehetnének, ha nem volnának azok a súlyos nehézségek, amelyek a szocialista táborban és a kommunista mozgalomban a Kínai Kommunista Párt vezetőinek szakadár tevékenységével kapcsolatban keletkeztek.

A Kínai Kommunista Párt vezetőinek az SZKP-val és más marxista—leninista pártokkal való nézeteltéréseiről a központi bizottság tagjai ismételten tájékoztatást kaptak. Az SZKP elnöksége mégis szükségesnek találta, hogy újra felvesse ezt a kérdést a plénumon, mert a kínai vezetők még tovább mentek frakciós tevékenységükben, ezzel előidézték azt a közvetlen veszélyt, hogy a kommunista világmozgalomban szakadás következik be.

Ha végig elemezzük a Kínai Kommunista Párt vezetőségének nézeteiben és tevékenységében tapasztalható változást az 1960. évi moszkvai értekezlettől kezdve, akkor láthatjuk, hogy a kínai vezetők ezekben az években nem arra törekedtek, hogy megszüntessék, hanem arra, hogy kiélezzék a keletkezett nézeteltéréseket. A kommunista világmozgalom egyes taktikai elveinek revíziójával kezdték, s aztán lépésről lépésre elmélyítették az SZKP-val és más testvérpártokkal való nézeteltéréseiket korunk legfontosabb problémáira vonatkozólag, végül a kommunista világmozgalom általános irányvonalával szembeállították a maguk külön irányvonalát, amelyben a nagyhatalmi sovinizmus és a kispolgári kalandorság álláspontjáról felülvizsgálják a nyilatkozatok alaptételeit.

A kínai vezetőség eltorzítja és lényegében elveti azokat az új értékeléseket és következtetéseket, amelyeket a testvérpártok kollektív erőfeszítések eredményeképpen a marxizmus—leninizmus elveinek korunk feltételeihez való alkotó alkalmazásának alapján kidolgoztak; ezek a szocialista világrendszer szerepére, a szocializmus és a kommunizmus építésének útjaira, a világháború megakadályozásának lehetőségére, a különböző társadalmi rendszerű országok békés együttélésére, a személyi kultusz ideológiája

Digitized by Google

és gyakorlata elleni harc szükségességére, a kapitalista és a kolonializmustól megszabadult országokban a szocializmusba való átmenet formáira vonatkoznak.

Ténylegesen elutasítják a kommunista és munkáspártok közösen kidolgozott nyilatkozatait, s a Kínai Kommunista Párt vezetői ugyanakkor a testvéri pártoknak javasolják a maguk „25 pontját", amelyeknek igazi értelme lényegében a következő: tagadják a szocialista világrendszernek a világfejlődés menetére gyakorolt mindjobban növekvő befolyását; lebecsülik a tőkés országok munkásosztályának harcát; szembeállítják a nemzeti felszabadító mozgalmat a szocialista világrendszerrel és a nemzetközi munkásmozgalommal; kalandorság a külpolitikában és a „hidegháború" helyzetének fenntartása; szektásság és puccsizmus a forradalom kérdésében; a személyi kultuszra jellemző, a kommunista mozgalom által elítélt módszerek védelme és fenntartása; a frakciós harc igazolása a kommunista mozgalomban.

A kínai vezetők ilyenformán vitáikat a kommunista mozgalommal olyan szintre emelték, hogy ezek ténylegesen minden fontos kérdésben nézeteltérésekké fejlődtek.

A plénum részvevői tudják, hogy az SZKP Központi Bizottsága ismételten kezdeményező volt, s arra törekedett, hogy megteremtse a feltételeket a keletkezett nézeteltérések megszüntetésére, a Kínai Kommunista Párt, illetve az SZKP és más pártok közötti kapcsolatok normalizálására.

Mi, akárcsak más marxista—leninista pártok is, ismételten azzal a javaslattal fordultunk a Kínai Kommunista Párt vezetőségéhez, hogy szüntessük meg a nyilvános vitát. Ilyen javaslatot tett N. Sz. Hruscsov elvtárs 1963. október 25-én elmondott beszédében, majd az SZKP Központi Bizottsága 1963 november végén a Kínai Kommunista Párt Központi Bizottságához levelet intézett, amelyben több intézkedést javasolt a nézeteltérések megszüntetése, a Szovjetunió és a Kínai Népköztársaság között a gazdasági, tudományos-műszaki és kulturális együttműködés erősítése végett. Az SZKP Központi Bizottsága ebben a levelében ismét javasolta a nyílt vita megszüntetését. Önök tudják, elvtársak, hogy a szovjet sajtó e javaslattal összhangban a legutóbbi hónapokban tartózkodott bármiféle vitaanyag közzétételétől.

Milyen magatartást tanúsítottak e lépésekkel szemben a kínai vezetők? Nacionalista gőgjétől elvakultan a kínai vezetőség nem hallgatta meg a testvérpártok véleményét és felhívását. Elutasította kezdeményezésünket, s a nyílt politikai harc útjára lépett a marxista—leninista pártok által közösen kidolgozott irányvonallal szemben.

A Kínai Népköztársaság sajtója szakadatlanul közöl olyan anyagokat, amelyek a legdurvább támadásokat tartalmazzák az

Digitized by Google

SZKP és más marxista—leninista pártok ellen. Csupán 1963. október 25-e után a Kínai Kommunista Párt Központi Bizottságának lapjában, a Renmin Ribao című lapban több mint 200 ilyen jellegű anyag jelent meg. A kínai szervezetek rágalmazó cikkeket küldenek szét a világ minden tájára, rádión sugározzák szét ezeket különféle idegen nyelveken, s eközben sok szovjetellenes cikket több tucatszor is közölnek. Bármily különös is, a kínai lakosság befolyásolása a Szovjetunióval és az SZKP-val szembeni ellenségesség szellemében most már a Kínai Kommunista Párt Központi Bizottsága tevékenységének szinte legfőbb oldalává vált. Hatalmas propagandaapparátus foglalkozik most főként olyan anyagok előkészítésével, amelyeknek az a céljuk, hogy befeketítsék az SZKP-t és a Szovjetuniót.

Általános irányzatát és az SZKP, valamint más marxista—leninista pártok ellen irányuló támadásainak fékevesztettségét tekintve a kínai propaganda mindinkább egy szintre kerül a reakciós imperialista körök szovjetellenes, kommunistaellenes szerveivel.

Nézzük például az SZKP Központi Bizottságának 1963. július 14-i nyílt levelére adott úgynevezett válaszok sorozatának egyik cikkét, amelyet a Renmin Ribao és a Vörös Zászló február 4-én tett közzé. Ez az egész cikk, címétől — „Az SZKP vezetői korunk legnagyobb szakadárjai" — kezdve szennyes szovjetellenes támadásokból áll és rágalmakat tartalmaz az SZKP Központi Bizottsága és vezetősége ellen. Semmi köze sincs a kommunisták közötti kapcsolatok elemi normáihoz, és sérti egész pártunkat, az egész szovjet népet. A cikk olyan agyrémszerű állításokat tartalmaz, hogy pártunk „az amerikai imperializmussal, a világreakcióval, a renegát Tito-klikkel és jobboldali szociáldemokratákkal összeesküdve harcot vív a testvéri szocialista országok, a testvéri pártok, az összes marxisták—leninisták és a világ forradalmi népei ellen!"

A kínai propaganda alapvető támadásait nemrég még az SZKP külpolitikai irányvonala ellen irányította. Ma azonban már nyílt támadásokat intéz belpolitikánk ellen is. A Kínai Kommunista Párt vezetősége azon erőlködik, hogy bármi áron is minden kérdésben diszkreditálja az SZKP XX. kongresszusának irányvonalát, tévesnek nyilvánítsa a sztálini személyi kultusz ellen vívott harcot és befeketítse az SZKP programját.

A kínai vezetők felélesztik a trockisták egykori fogásait és módszereit, s azzal próbálkoznak, hogy a szovjet népet, a szovjet kommunistákat szembeállítsák a párt, az ország vezetőivel. Odáig fajult a dolog, hogy a kínai sajtó és rádió felhívja a szovjet embereket: harcoljanak pártunk központi bizottsága és a szovjet kormány ellen.

Digitized by Google

Mi ez? Harc a marxizmus—leninizmus „tisztaságáért"? Nem, ez a kommunista pártok kölcsönös viszonyát szabályozó elemi normák legteljesebb elutasítása. A kínai vezetők elutasítják a szocialista országok kapcsolataira vonatkozó marxista—leninista elveket és áttérnek a nyílt szovjetellenesség álláspontjára.

A KKP vezetői már nem szorítkoznak ideológiai akciókra. Az ideológiai nézeteltéréseket átvitték az államközi kapcsolatokra, a szocialista országok és a kommunista pártok gyakorlati politikájának szférájába. A szocialista közösség egységének és összeforrottságának gyengítésére törekednek, s mindenféle mesterkedéshez és cselfogáshoz folyamodnak, hogy bomlasszák a gazdasági és a politikai kapcsolatokat a szocialista országok között, zavarják nemzetközi akcióikat. Az utóbbi időben hevesen fokozták szakadár aknamunkájukat a kommunista világmozgalomban. Peking ma már kétségtelenül a kommunista pártok megosztására, a marxizmus—leninizmussal szemben ellenséges frakciók és csoportok létrehozására törekszik.

Ilyen helyzet alakult ki, elvtársak, a kommunista mozgalomban a KKP vezetőségének szakadár akciói következtében.

A kínai vezetők, hogy leplezzék letérésüket a marxizmus—leninizmus álláspontjáról, az utóbbi időben fokozottan manővereznek, álcázzák céljaikat és terveiket, únos-úntalan „forradalmiságukról", „bátorságukról", „határozottságukról" stb. beszélnek. De mennél előbbre haladnak a fejlemények, s mennél hisztérikusabb a kínai propaganda hangneme, annál világosabban kitűnik, hogy a kínai vezetőség igazi terveinek semmi köze sincs a marxizmus—leninizmushoz, a világszocializmus érdekeihez. Mind világosabban látszik, hogy a KKP vezetősége az ultraforradalmi frázisok és jelszavak álarca alatt ádáz támadást indított a világszocializmus vívmányai ellen, s nem az imperialistákra, hanem elsősorban az SZKP-ra, s más marxista—leninista pártokra összpontosítja a fő tüzet.

Igaz, a kínai vezetők most is sokat beszélnek arról, hogy a szocialista közösség egységére és összeforrottságára törekednek. De tetteik teljesen eltérnek szavaiktól.

Egységről szavalnak, de minden akciójuknak egészen más célja van. Céljuk az, hogy bomlasszák és megosszák a szocialista tábort, aláássák a szocialista közösség népeit összeforrasztó és egyesítő eszmei alapokat és szervezeti-politikai elveket. A „kínaiasított" szocializmust, a kalandor bel- és külpolitikai irányvonalat, a személyi kultusz ideológiáját és gyakorlatát akarják ráerőltetni a szocialista országokra.

A kínai vezetők únos-úntalan azt állítják, hogy „erősíteni" akarják a nemzetközi kommunista mozgalmat, meg akarják „tisztítani" a „modern revizionizmustól" és „új alapon" akarják egy-

Digitized by Google

beforrasztani. De a KKP vezetőségének igazi célja az, hogy a különféle politikai pártütőket — a kommunizmus renegátjait, az anarchistákat, a trockistákat stb. — felhasználva, felbomlassza a kommunisták egységes frontját, s a kommunista mozgalom ellensúlyaként összetákolja a kínabarát frakciók és csoportosulások tömbjét és saját befolyásának rendelje alá a kommunista pártokat.

A kínai vezetők arról szavalnak, hogy ők a nemzeti felszabadító mozgalom legmegbízhatóbb, kipróbált barátai. De aki elhiszi nekik ezt, az mélységesen csalódni fog. A KKP vezetősége azt tervezi, hogy rákényszeríti Ázsia, Afrika és Latin-Amerika népeire saját kalandorkoncepcióit és módszereit, faji alapon szembeállítja egymással a népeket, s felbomlasztja a nemzeti felszabadító mozgalom és a munkásmozgalom szövetségét. Ez pedig a gyakorlatban csak bomlasztaná és gyengítené a nemzeti felszabadító mozgalmat.

A kínai vezetők az utóbbi időben azt hangoztatják, hogy a béke őszinte hívei, s következetesen harcolnak a különböző társadalmi-gazdasági rendszerű államok békés egymás mellett éléséért. De ki hiszi el nekik ezt? A karibi válság napjaiban elfoglalt provokációs álláspontjukkal, a moszkvai atomcsendszerződés aláírásának megtagadásával, s azzal, hogy állandóan rágalmazzák és megpróbálják befeketíteni a Szovjetunió békepolitikáját, az egész világ előtt elárulták, hogy nem szándékoznak harcolni a nemzetközi feszültség enyhítéséért, s kalandorpolitikájuk megfelelő hátteréül fenn akarják tartani a „hidegháború" helyzetét.

A KKP Központi Bizottságának vezetői szíves-örömest szónokolnak a világforradalom érdekeiről, a népek felszabadító harcáról, de ezzel csak álcázni akarják magukat a világközvélemény, a kommunisták előtt, leplezni akarják fő stratégiai irányvonalukat, amely a kommunista és a nemzeti felszabadító mozgalmat bármi áron alá akarja rendelni a kínai vezetőség nagyhatalmi, szűkkeblű, egoista érdekeinek. A kínai vezetők ezért szegik meg durván a proletár internacionalizmus elveit Ezért szabják át és ferdítik el a marxista—leninista tanítást is. Ezért veszik fel fegyverzetükbe a kispolgári nacionalizmus legrosszabb hagyományait, a leglelkiismeretlenebb demagógiát és rágalmazást.

Tekintettel a KKP vezetőinek szakadár álláspontjára, s a nemzetközi kommunista és munkásmozgalom bomlasztására tett fokozódó erőfeszítéseire, múlhatatlanul szükséges most mélyebben megvizsgálni, honnan ered a kínai teoretikusok eltévelyedése, s milyen következményekkel járhat a KKP vezetőinek szakadár tevékenysége.

Digitized by Google

I. Két felfogás a szocialista világrendszer szerepéről

A második világháború óta a világban végbement gyökeres változások elsősorban a szocialista világrendszer keletkezésével és fejlődésével függnek össze. A szocialista közösség országai a jelenkorban a fő védőbástyái minden forradalmi erőnek, s a világbéke megbízható támaszai. Korunk fő tartalma s a világméretű osztályharc magva a világszocializmus és a világimperializmus harca.

Volt idő, amikor a kínai vezetők egyetértettek ezzel a fontos marxista—leninista tétellel. De az utóbbi időben a KKP vezetősége a szocialista rendszerrel és a kapitalista országok munkásmozgalmával szembeállítja a nemzeti felszabadító mozgalmat, ezt nyilvánítja az antiimperialista harc fő erejének, s aláaknázza a jelenkor forradalmi erőinek egységét. A KKP Központi Bizottsága 1963. június 14-i levelében kereken kijelentette, hogy a mai világ ellentmondásainak központját, „a világforradalom viharainak fő övezetét Ázsia, Afrika és Latin-Amerika kiterjedt körzetei alkotják".

A Renmin Ribao és a Vörös Zászló 1963. október 22-i szerkesztőségi cikkében ez áll: „Ma az ázsiai, az afrikai és a latinamerikai nemzeti felszabadító forradalom a legfontosabb erő, amely közvetlen csapást mér az imperializmusra."

Ez a munkásosztály történelmi szerepéről szóló marxista tanítás nyilvánvaló revideálása, a fejlett tőkésországok munkásmozgalmának lebecsülése. Ami pedig a szocialista világrendszert illeti, a kínai teoretikusok annak csupán az elnyomott nemzetek és népek forradalmának támogatásához és fejlődéséhez szükséges „támaszpont" szerepét szánják. Mondani sem kell, hogy ez az álláspont csak kárt okozhat mind a szocialista rendszernek, mind a nemzeti felszabadító mozgalomnak, mind a nemzetközi proletármozgalom nagy ügyének.

A kínai teoretikusok nézetei szerint a szocialista világrendszer nem gyakorol mind döntőbb befolyást a világfejlődés egész menetére, sőt, még csak önálló szerepet sem játszik a tömegek antiimperialista forradalmi harcában.

A szocialista világrendszer szerepének és jelentőségének ilyesfajta felfogása nem áll összhangban a világ tényleges erőviszonyaival, s merőben ellentétes a testvérpártok 1960. évi Nyilatkozatának következtetéseivel.

A lenini gondolat az, hogy a jelenkori világfejlődés alapja a szocializmus és a kapitalizmus ellentmondása. Lenin ezt írta: „A népek kölcsönös viszonyát, az államok egész világrendszerét az imperialista nemzetek kis csoportjának a szovjet mozgalom, a Szovjet-Oroszország vezette szovjet államok ellen folytatott harca

Digitized by Google

határozza meg. Ha ezt szem elől tévesztjük, akkor egyetlen nemzeti vagy gyarmati kérdést sem tudunk helyesen felvetni, még ha a világ legtávolabbi zugáról is van szó. A kommunista pártok csakis ebből az álláspontból kiindulva vethetik fel és oldhatják meg helyesen a politikai kérdéseket, mind a civilizált, mind az elmaradt országokban".*

A szovjet hatalom első éveiben íródtak ezek a szavak. Korunkban, amikor már nem egy szocialista állam, hanem hatalmas szocialista tábor létezik, ennek a tábornak „a népek kölcsönös viszonyára", „az államok egész világrendszerére", s végső soron a világforradalmi folyamatra gyakorolt befolyása hallatlanul megnőtt.

A marxisták—leninisták óriási jelentőséget tulajdonítanak a nemzeti felszabadító mozgalomnak, mindamellett véleményük szerint a jelenkorban az emberi társadalom történelmi fejlődésének fő tartalmát, fő irányát és fő sajátosságait a szocialista világrendszer, a társadalom szocialista átalakításáért, az imperializmus ellen harcoló erők határozzák meg. Ezen a hadszíntéren összpontosulnak a legszervezettebb osztályerők, elsősorban a munkásosztálynak a jelenkori társadalom élenjáró osztályának alapvető tömegei; márpedig, mint tanítómestereink, Marx, Engels és Lenin hangoztatták, a kapitalizmus sírásója éppen ez az osztály.

A világforradalmi folyamatban a szocialista országok játszszák a fő szerepet.

Ez először is abban nyilvánul meg, hogy a szocialista országok munkásosztálya, ezeknek az országoknak a dolgozói sikeresen oldják meg a társadalmi problémákat, létrehozzák azt az elnyomástól és kizsákmányolástól mentes új társadalmat, amelyért a népek forradalmi harcukat vívják. A szocialista országok a szocializmus és a kommunizmus anyagi-technikai bázisának megteremtésével egyik csapást a másik után mérik az imperializmusra a társadalmi tevékenység döntő területén, az anyagi termelés szférájában. Amikor a kapitalista országokban a munkások és a parasztok látják a szocialista államok gazdasági építési sikereit, dolgozóink életszínvonalának emelkedését, a szocialista demokrácia fejlődését, a tömegek részvételét az államigazgatásban, gyakorlatilag győződnek meg arról, hogy csak a szocializmus vágányain haladva lehet kielégíteni a dolgozó nép alapvető szükségleteit. Mindez forradalmasítja a tömegeket, előmozdítja, hogy a tömegek bekapcsolódjanak a kapitalista rendszer ellen, a társadalmi és nemzeti felszabadulásért vívott tevékeny harcba.

Másodszor ez abban nyilvánul meg, hogy a szocialista államok növekvő mértékben töltik be az imperializmus agresszív el-

* Lenin Művei 31. köt. 216. old. (oroszul).

Digitized by Google

lenforradalmi terveivel közvetlenül szembehelyezkedő erő szerepét. Most, amikor a Szovjetunió és az egész szocialista közösség hatalma megbénítja a nemzetközi reakció és agresszió fő erőit, a gyarmati országok dolgozó tömegeinek és népeinek a legkedvezőbb lehetőségeik vannak ahhoz, hogy harcoljanak az imperializmus és a belföldi reakció ellen. Aki figyelemmel kísérte a nemzetközi események fejlődését a háború utáni években, annak látnia kellett, hogy a legszorosabb összefüggés áll fenn a tőkésországokban vívott forradalmi harc sikerei, a nemzeti felszabadító mozgalom győzelmei és a szocialista világrendszer hatalmának növekedése között.

A kapitalizmus fölötti világméretű győzelmet csak a szocialista világrendszer, a munkásmozgalom, s a nemzeti szabadságharcok közös erőfeszítésével lehet kivívni. Ezeknek az erőknek mindegyike kiveszi a részét az imperializmus elleni harcból. De látnunk kell, hogy a világpolitika és az egész társadalmi fejlődés központi tényezője a szocialista világrendszer harca az imperializmus ellen.

A marxisták—leninisták nem kételkedhetnek abban, hogy a szocialista világrendszer elsőrendű, döntő szerepet játszik és kell is hogy játsszék az új társadalmi rend világméretű győzelmében. A szocialista országok történelmi küldetését meghatározzák a társadalmi fejlődés objektív törvényei, s az a vitathatatlan tény, hogy azok az országok, amelyekben győzött a szocializmus, napjainkban nemcsak az összes szocialista, hanem az összes haladó erők élén is járnak, nemcsak a társadalmi fejlődés világítótornyai, amelyek az egész emberiségnek utat mutatnak, hanem hatalmas anyagi erőt is képviselnek, amelyben testet öltenek a marxista—leninista eszmék; erőt, amely hadat visel a kapitalizmus ellen, és vereséget mér rá az emberi tevékenység döntő fontosságú övezetében: az anyagi termelés területén.

Minden tény azt mutatja: a szocializmus országainak lehetőségük nyílik arra, hogy rövid történelmi szakaszon belül túlszárnyalják a kapitalista országokat gazdaságilag is. Ne felejtsük el, hogy a szocialista országokban az ipari termelés volumene 1962-ben körülbelül nyolcszorosa volt az 1937. évinek, ugyanakkor, amikor a kapitalista országokban csak 2,6-szeresére emelkedett. A szocialista világrendszer eljutott a kapitalizmussal folytatott gazdasági verseny új határvonalához. 1950-ben a szocialista országok a világ ipari termelésének csak körülbelül egyötödét érték el, napjainkban viszont már több mint egyharmadát.

A szocialista országok kommunistáinak nemzetközi kötelessége jól és eredményesen építeni az új társadalmat, fejleszteni a gazdaságot, erősíteni a honvédelmet, eggyé forrasztani a szocialista tábort, s elérni, hogy a szocializmus eszméinek gyakorlati

Digitized by Google

megvalósulása azokat napról napra mind vonzóbbá tegye a világ dolgozóinak szemében. Napjainkban a szocializmus érdemeit nem kizárólag elméleti munkák alapján ítélik meg, hanem elsősorban tetteink nyomán abból, hogy a kommunisták gyakorlatilag megoldják az új társadalom építésének feladatait. A feladatok jó megoldása hatalmas támogatása a szocializmusért vívott harcnak a többi országban. Ha viszont rosszul oldjuk meg őket, az kárt okoz ennek a harcnak.

Hogyan vélekedik a KKP vezetősége Leninnek arról a következtetéséről, hogy a szocializmus országai gazdasági sikereikkel gyakorolják a legnagyobb hatást a világforradalom fejlődésére? Vajon híve-e a békés gazdasági versenynek?

A KKP vezetősége elferdíti a kérdés lényegét. Azt igyekszik bizonygatni: a gazdasági verseny azt jelenti, hogy „az elnyomott népeknek és nemzeteknek nincs szükségük harcra, nincs szükségük forradalomra...", hogy „nyugodtan várhatnak, megvárhatják, hogy a Szovjetunió a termelés és az anyagi jólét terén túlszárnyalja a legfejlettebb kapitalista országot..."

Pedig egyetlen marxistának—leninistának sem jut eszébe azt állítani, hogy a békés gazdasági verseny „pótolhatja a különböző országok népeinek szabadságharcát", hogy a szocializmus győzelme a gazdasági versenyben a kapitalizmus „automatikus" csődjét jelenti, s mentesíti a népeket attól, hogy feltétlenül osztályharcot és nemzeti szabadságharcot vívjanak. Pekingből ilyesfajta koholmányokat terjesztenek, egyenesen azért, hogy befeketítsék a két rendszer gazdasági versenyének eszméjét. A marxisták—leninisták pedig éppen abban látják a szocializmus gazdasági győzelmeinek forradalmasító jelentőségét, hogy ezek ösztönző hatással vannak a dolgozók osztályharcára, s az utóbbiakat a szocializmus tudatos harcosaivá teszik. A békés gazdasági verseny nem kárhoztatja passzív várakozásra a tömegeket, hanem ellenkezőleg, felébreszti forradalmi aktivitásukat. Ezt jól tudják az imperialisták, akik félnek a szocialista országok sikereitől, s igyekeznek akadályozni azok előrehaladását.

Mint látják, elvtársak, a békés gazdasági verseny lényegében nem csupán gazdasági kérdés. Mély politikai értelme van: a kapitalizmust gazdaságilag legyőzni annyit jelent, mint jelentősen megkönnyíteni az összes forradalmi erők harcát az imperializmus ellen. Ez pedig már politikai kérdés.

Pártunk a Szovjetunió és az egész szocialista közösség gazdasági és honvédelmi erejének megszilárdításában, s a forradalmi folyamatra gyakorolt hatásának fokozásában látja fő feladatát. A továbbiakban is tántoríthatatlanul és következetesen érvényesítjük azt az irányvonalat, amelynek célja az SZKP programjának végrehajtása, a legigazságosabb társadalmi rendszer, a kommunizmus felépítése. A kommunizmus felépítése a szovjet nép leg-

Digitized by Google

jelentősebb hozzájárulása nemzetközi kötelességének teljesítéséhez. Ezt az utat a nagy Lenin mutatta nekünk és soha senki sem térítheti le bennünket Lenin útjáról.

A szocialista országoknak — ahhoz, hogy győzzenek a kapitalizmussal folytatott gazdasági versenyben —, jól ki kell használniuk a szocializmus előnyeit, mind az egyes országokon belül, mind a szocialista világrendszer keretében. Gyakorlatilag ez a szocialista országok politikai és kölcsönösen előnyös gazdasági kapcsolatainak széles körű fejlesztését, s kulturális, valamint tudományos és technikai együttműködésük megszilárdítását jelenti. Pontosan ebben az irányban fejlődött és fejlődik az SZKP és a többi testvérpárt tevékenysége.

Ezzel szemben a kínai vezetőség az utóbbi években megmutatta, hogy nem érdekli a szocialista világrendszer egységének megszilárdítása. A Kínai Népköztársaság nemcsak hogy nem hangolta össze tevékenységét a szocialista közösség többi országával, hanem nemzetközi síkon nyílt harcot folytat a szocialista országok összeegyeztetett irányvonala ellen. A kínai vezetőség nyíltan megrendítette a szocialista közösség pilléreit; összezsugorította gazdasági kapcsolatait a szocialista országokkal, különösen a KGST-országokkal, és elsősorban a Szovjetunióval. A KNK külkereskedelmi forgalma a KGST-országokkal 1962-ben az 1959. évinek 35,7 százaléka, 1963-ban pedig alig 20 százaléka volt.

A kínai vezetők propagandájukban leplezetlenül igyekeztek rontani a KGST-országok közötti gazdasági kapcsolatok hitelén, ami nyilvánvalóan megfelel szakadár céljaiknak. Nem riadtak vissza az imperialista propaganda hazugságainak és rágalmainak felhasználásától sem, hogy összeveszítsék egymással a szocialista országok népeit. Amint a burzsoá sajtóban megjelenik valamilyen koholmány a Szovjetunióról, vagy más szocialista országról, a kínai propaganda azonnal átveszi a rágalmat.

Amikor a szocialista országok kommunista pártjai felszámolták a személyi kultusz következményeit, lehetővé tették a testvérországok kapcsolatainak a proletárnemzetköziség lenini elve alapján történő megszilárdítását. Jólismert dolog, hogy minden szocialista ország függetlenségének és szuverenitásának megerősödése elengedhetetlen feltétele az egész szocialista rendszer együttes fejlődésének. Enélkül lehetetlen a nemzetek valóban önkéntes és tartós szövetsége. A testvérpártok úgy fogadták az SZKP XX. kongresszusának vonalát, mint a szocialista országok kapcsolatai további fejlődésének egyedül helyes, lenini irányzatát.

Ez az irányzat azonban nem tetszik a kínai vezetőknek. Minden jel arra mutat, hogy úgy szeretnének parancsolgatni a szocialista közösségben, mint saját hitbizományukban, rákényszerítve más országokra saját akaratukat és diktálva azokat a feltételeket,

Digitized by Google

amelyekkel saját kényük-kedvük szerint beengedhetnék, vagy „kiközösíthetnék" a szocializmusból az egyes pártokat és népeket.

Vegyük csak példaképpen a KKP vezetőségének Jugoszláviához fűződő viszonyát. Még 1955—56-ban a kínai vezetőség nagyra értékelte a JSZNK-ban folyó szocialista építőmunka sikereit. A Renmin Ribao 1957 őszén a kínai—jugoszláv barátságról szóló cikkében így írt: „Országaink népei a szocializmus útján haladnak előre." Ugyanez a lap kijelentette: „... Jugoszlávia nagy sikereket ért el a szocializmus építésében." Kínában tehát mindössze 5—6 évvel ezelőtt így értékelték a jugoszláviai társadalmi és politikai rendszer jellegét. Ma, ugyancsak Kínában, egészen másként beszélnek és írnak Jugoszláviáról. Ugyanez a Renmin Ribao ma azt állítja, hogy Jugoszláviában „burzsoá diktatúra áll fenn, mégpedig nemcsak hogy fennáll, hanem a legbarbárabb fasiszta diktatúra jellegét ölti", hogy Jugoszlávia „az amerikai imperializmus ellenforradalmi különítménye".

Felvetődik a kérdés: hát mi is történt Jugoszláviában? Miféle tények, az ország társadalmi, gazdasági vagy politikai életének miféle reális folyamatai jogosítják fel a kínai teoretikusokat arra, hogy ilyen élesen megváltoztassák saját értékeléseiket? Ilyen tények, ilyen folyamatok nem voltak és ma sincsenek. Ha valaki nem szubjektív nézetekből, hanem az objektív tényekből, a marxi—lenini tanításból indul ki, akkor nem tagadhatja, hogy Jugoszlávia szocialista ország, s a szocializmus állásai Jugoszláviában erősödnek. Hiszen míg 1958-ban a jugoszláv iparban a szocialista szektor 100 százalékot, a mezőgazdaságban 6 és a kereskedelemben 97 százalékot tett ki, úgy ma, tehát több évvel az után, hogy a kínai sajtó dicsérte a jugoszláviai szocialista építőmunka sikereit, a szocialista szektor a jugoszláv iparban változatlanul 100 százalékot, a mezőgazdaságban nem 6, hanem már 15 százalékot, a kereskedelemben pedig nem 97, hanem már 100 százalékot tesz ki. Mindezek a tények azt mutatják, hogy Jugoszlávia gazdasága egy szocialista állam gazdaságaként fejlődik.

Ha a fehéret nem nevezzük feketének, és tárgyilagosan szemléljük a tényeket, akkor lehetetlen nem észrevenni, hogy a nemzetközi küzdőtéren Jugoszlávia a többi szocialista állammal együtt síkraszáll a békéért és a békés együttélésért, az általános és teljes leszerelésért, a nukleáris fegyverek megtiltásáért, a Kínai Népköztársaság ENSZ-beli törvényes jogainak helyreállításáért stb.

Vajon miért hunyják be szemüket a kínai vezetők e jelenségek láttán? Miért sértegetik ma a hős jugoszláv népet, miért nevezik fasisztáknak ezt az országot? Többször tettük fel ezt a kérdést a kínai vezetőknek, de sohasem kaptunk tőlük bármenynyire is elgondolkoztató magyarázatot.

A kínai vezetők arra hivatkoznak, hogy a testvérpártok 1960.

Digitized by Google

évi nyilatkozata rámutat: a JKSZ hibái miatt veszélybe kerültek a jugoszláviai forradalmi vívmányok. Azonban először is már magából a szövegből kiviláglik, hogy a nyilatkozat akkor sem tagadta, hanem éppenséggel állította, hogy Jugoszláviában vannak forradalmi, szocialista vívmányok, másodszor pedig — amint ezt az utóbbi évek megmutatták — a szocializmus állásai Jugoszláviában számottevően megerősödtek, amit, természetesen, csak üdvözölni lehet.

Mi, szovjet kommunisták, amikor arra törekszünk, hogy megjavítsuk Jugoszláviához fűződő kapcsolatainkat és szilárdan meg vagyunk győződve arról, hogy ez megfelel a szocializmus érdekeinek, egyszersmind sohasem rejtjük véka alá azokat az ideológiai nézeteltéréseket, amelyek a kommunista mozgalom és a Jugoszláv Kommunisták Szövetsége között fennállnak. Ezt nyíltan megmondtuk a jugoszláv elvtársaknak. De mi abból indulunk ki, hogy a nézeteltérések léte semmi esetre sem adhat alapot arra, hogy Jugoszláviát „kiközösítsük" a szocializmusból. Nem szabad önkényesen, szubjektív indulatok alapján, mi több a tények eltorzítása és meghamisítása útján, engedélyezni vagy megtiltani egy népnek a szocializmus építését, márpedig a kínai vezetők éppen ezt próbálják megtenni.

Jugoszlávia példáján különös élességgel látni a kínai vezetőknek azt az igényét, hogy „legfelsőbb döntőbírákká" tolják fel magukat a szocialista országok viszonyában, maguknak vindikálják a jogot, hogy ítélkezzenek, melyik ország szocialista és melyik nem az. Ma — fittyet hányva a tényeknek — „kiátkozták a szocializmusból" Jugoszláviát, holnap a KKP vezetőinek eszükbe jut, hogy ezt más szocialista országokkal is megtegyék. Hát mi köze ennek a szubjektivizmusnak ,ennek az önkénynek a marxizmus—leninizmushoz? Így csak azok cselekedhetnek, akiknek egyáltalán nem drága a szocialista országok egységének és összeforrottságának megszilárdítása.

Vagy talán nézzük — mint példát — az úgynevezett albán kérdést, amelyről a központi bizottság és egész pártunk már többször tájékoztatást kapott. Tudjuk, hogy 1960 elejétől kezdve az Albán Munkapárt vezetősége, anélkül, hogy erre mi bármilyen okot adtunk volna, élesen megváltoztatta politikai vonalvezetését, az SZKP és a többi testvérpárt ellen irányuló ellenséges cselekmények útjára lépett. Az Albán Népköztársaság kormánya lényegileg megszakította politikai, gazdasági és katonai együttműködését a Szovjetunióval és a szocialista országok többségével.

Eleinte nehéz volt megérteni, milyen indokok mozgatták Hodzsa és Shehu szovjetellenes cselekményeit. Azonban mind világosabbá vált, hogy az albán vezetők idegen kottáról énekelnek, szó szerint ismételve azt, amit Pekingben írnak és mondanak.

Digitized by Google

A kínai—albán cimboraság nem véletlen dolog. Keletkezési forrása a XX. kongresszus lenini irányvonalának ellenzése, a sztálini kultusz következményeinek felszámolásával szembeni ellenséges viszony volt. Akárcsak Kínában, az albán vezetők is azért védelmezik a személyi kultuszt, mert hosszú évekig ők maguk is személyi kultuszt teremtettek, hibás módszerekhez folyamodtak a párt és az ország irányításában.

Az Albán Munkapárt III. kongresszusán 1956-ban az albán vezetők — azon párttagjaik nyomására, akik az SZKP XX. kongresszusa után követelték a személyi kultusz fojtó légkörének megszüntetését és az Albán Munkapártban a párton belüli élet lenini normáinak helyreállítását — kénytelenek voltak nyilvánosan elismerni, hogy az AMP-ben a személyi kultusz „élesen kifejezett formában nyilvánult meg". De az ilyesfajta „beismerések", a személyi kultusz megszüntetésére irányuló ígéretek csak manőverek voltak. Az albán vezetőknek a valóságban eszük ágában sem volt, hogy lemondjanak hibás gyakorlatukról. Ugyanakkor, amikor Hodzsa „önkritikát gyakorolt" a III. kongresszus szószékén, az albán hatóságok börtönbe vetették és deportálták a tiranai pártszervezet kommunista tagjait, akik a városi pártértekezleten bírálták az albán vezetőket a pártélet lenini normáinak megsértése miatt, önkényük, a becsületes kommunisták üldözése miatt.

Hodzsa és Shehu azért harcoltak a XX. kongresszus irányvonala ellen, mert féltették a helyzetüket, mert az Albán Munkapártban a pártélet lenini normáinak megszilárdulása végetvetett volna önkényüknek. Az albán vezetők szovjetellenes útra lépve, súlyos helyzetbe hozták népüket, Albániában olyan nehézségeket teremtettek, amelyek a Szovjetunióval és a többi szocialista országgal való normális együttműködés viszonyai közepette szóba sem jöhettek volna.

A szovjet emberek meg vannak győződve arról, hogy a szovjet—albán kapcsolatokban fennálló jelenlegi nehézségek ellenére — amelyeket az albán vezető réteg politikája okozott — országaink népei együtt haladnak majd a közös cél, a szocializmus és a kommunizmus diadala felé. Ami az SZKP-t illeti, mi, mint azelőtt is, készek vagyunk minden szükséges lépést megtenni ebben az irányban.

Az SZKP egyik legfőbb feladatának tartja, hogy harcoljon a szocialista világrendszer minden eszközzel való megerősítéséért, a minden szocialista országgal való testvéri kapcsolatok fejlesztéséért a teljes egyenjogúság és az önkéntes együttműködés alapján, minden szocialista ország összeforrottságának fokozásáért, az imperialista agresszorok ellen vívott közös harc, az általános béke, a kommunizmus teljes diadala érdekében.

Digitized by Google

II. A háború, a béke és a forradalom kérdései

Nagy ügyünk sorsa, a népek sorsa döntő mértékben függ a kommunista mozgalomnak a háború, a béke és a forradalom kérdéseiben vallott helyes stratégiai és taktikai irányelveitől. Korunkban különösen fontos számításba venni e kérdések kölcsönös kapcsolatait és összefüggését, mert minden egyes ország forradalmi harcának sikerei az emberiség történetében még soha sem voltak olyan szoros kapcsolatban a nemzetközi helyzet egész alakulásával, a világforradalmi folyamattal, mint most.

A marxista—leninista pártok a békéért vívott következetes harcukat nemcsak úgy tekintik, mint történelmi küldetésük teljesítését az emberiség előtt: megakadályozni a népek kiirtását a termonukleáris háborúban, hanem, mint a szocializmus és kommunizmus sikeres felépítésének, a kapitalista országok proletariátusa forradalmi harca és az imperializmus által elnyomott népek felszabadító mozgalma kibontakozásának igen fontos feltételét is.

A nemzetközi porondon kialakult erőviszonyok sokoldalú elemzése lehetővé tette a kommunista és munkáspártok számára, hogy igen fontos következtetést vonjanak le a világháború elhárításának lehetőségéről még a szocializmus világméretű, teljes győzelme előtt. E pártok ismét hangsúlyozzák, hogy a különböző társadalmi rendszerű államok békés együttélésének lenini elve a szocialista országok külpolitikájának megingathatatlan alapja.

Mint ismeretes, ezeket a tételeket rögzítette az 1957-es és 1960-as moszkvai értekezlet nyilatkozata. Az utóbbi évek tapasztalatai nemcsak hogy nem rendítették meg, hanem ellenkezőleg, teljes mértékben alátámasztották a békés együttélés politikájának létfontosságát. Éppen ennek az egész világon százmilliók által támogatott politikának következetes megvalósításával sikerült a szocialista országoknak meghiúsítaniuk az imperialista reakció fondorlatait a béke ellen. Nem isteni ajándék az, hogy az emberiség ma a béke áldásait élvezi. Reális eredménye ez annak a kitartó harcnak, amelyet a békeszerető erők vívnak a termonukleáris háború kirobbantását célzó kísérletek ellen, továbbá annak, hogy a Szovjetunió és a többi szocialista ország ereje megnövekedett s a békeharc zászlaját magasra emelő, és az egész haladó emberiséget e zászló alatt tömörítő kommunista pártok helyes politikát folytatnak.

A KKP vezetői miután a polémia, majd az SZKP és a többi marxista—leninista párt ellen folytatott politikai harc útjára léptek, különös buzgalommal támadták az SZKP XX. kongresszusának a megállapításait, a testvérpártok moszkvai értekezleteinek a háború, a béke és a forradalom kérdéseiben vallott tételeit. Úgy gondolták, hogy éppen ezen a területen kovácsolhatnak maguknak politikai tőkét, és e cél érdekében „a forradalmi távlat elveszté-

Digitized by Google

sével", „az imperializmus előtti kapitulációval" vádolták meg az egész kommunista mozgalmat.

A kínai teoretikusok, hogy e szennyes vádak valódiságának legalább valamilyen látszatát adják, egyszerű és korántsem új fogáshoz folyamodnak: mesterségesen elválasztják egymástól egy társadalmi folyamat két jelenségét, a forradalmi mozgalommal szembeállítják a békeharcot; úgy tüntetik fel a dolgot, mintha e rendkívül fontos feladatok kölcsönösen kizárnák egymást. A kínai teoretikusok sémájából az derül ki, hogy aki a békéért és a világháború elhárításáért harcol, az ellene van a forradalomnak, akadályozza a forradalmi harcot.

Nincs szükség különösebb marxista képzettségre annak megértéséhez, hogy a KKP vezetői, akik a dialektika nagy mestereinek szerepére pályáznak, valójában megölték a dialektikát, Lenin szavaival élve a marxizmus „eleven lelkét". A kommunista pártok magasra emelve a békeharc zászlaját, növekvő energiával bontakoztatják ki a proletariátus és a dolgozók osztályharcát és az imperializmus ellen vívott nemzeti felszabadító mozgalmat.

A KKP vezetői, amikor a békés együttélés lenini irányvonala ellen harcolnak és szembehelyezik vele a forradalom háború segítségével való „előrelendítésének" útját, eljutottak addig az állításig, hogy a háború a kapitalizmus és a szocializmus közötti ellentmondások megoldásának elfogadható, sőt lényegében egyedüli eszköze. Semmibe véve az egész kommunista világmozgalom tapasztalatait, abszolutizálják a forradalom Kínában aratott győzelmének útját, örök érvényű igazsággá akarják azt tenni minden ország és minden nép számára. A kínai propaganda — akár helyénvaló az, akár nem — hivatkozik Mao Ce-tungnak a háború és a béke kérdésében tett kijelentéseire, amelyek még a harmincas években a kínai polgárháború időszakában hangzottak el.

Széles körben népszerűsítik például Mao Ce-tung ilyen kijelentéseit: „A háború, amelyet az emberiség döntő többsége vív majd ... híd lesz és e hídon át az emberiség eljut az új történelmi korba"; „A világot csak puskával lehet átépíteni"; „Mi a háború megszüntetésének hívei vagyunk, nekünk nem kell a háború, de a háborút csak háború útján lehet megszüntetni. Ha azt akarod, hogy ne legyenek puskák, ragadj puskát."

Csaknem három évtized múlt el azóta, hogy elhangzottak ezek a kijelentések. A világon gyökeres változások mentek végbe: kialakult és megnövekedett a szocialista világrendszer hatalmas ereje, tömegméreteket öltött a munkásosztály forradalmi mozgalma, történelmi győzelmeket aratott a nemzeti felszabadító mozgalom. A békeszerető erők szövetsége — mint a kommunista pártok dokumentumai rámutatnak — képes felülkerekedni az imperializmus erőin, képes megakadályozni, hogy az imperializmus kirobbantson egy új világháborút. A háború elhárításának feladata különösen

Digitized by Google

égető feladattá válik annak következtében, hogy megteremtették a legnagyobb romboló erejű fegyvereket az emberiség történetében, és olyan készleteket halmoztak fel ezekből a fegyverekből, amelyek mérhetetlen szenvedést hozhatnak minden népre.

A kínai vezetők mindezzel nem óhajtanak törődni. Nyilvánvalóan kérkednek esztelenségükkel, s azt állítják, hogy a nukleáris bomba „papírtigris", semmi új elemet nem visz a háború és a béke kérdésének felvetésébe. A legelemibb józan észnek is ellentmondó efféle logika szerint Mao Ce-tung az 1957. évi moszkvai értekezleten megkísérelte bebizonyítani, hogy a szocializmusért vívott háború ügye a termonukleáris világháború nyomán egyenesen nyerni fog. „Föltételezhetjük-e — mondotta —, hány emberi áldozatot követel a jövő háborúja? Lehet, hogy az egész világ 2 milliárd 700 milliónyi lakosságának egyharmadát, vagyis csupán 900 millió embert... Vitatkoztam erről Nehruval. E tekintetben ő borúlátóbb, mint én. Azt mondottam neki, ha az emberiség fele megsemmisül, még megmarad a másik fele, az imperializmus viszont teljesen megsemmisül, s az egész világon csupán szocializmus lesz, s egy fél évszázad, vagy egy évszázad alatt a lakosság ismét megnövekszik, talán felénél többel is."

Még világosabban kifejezésre jut az efféle koncepció az Éljen a leninizmus! című cikkgyűjteményben, amelyet a Kínai Kommunista Párt Központi Bizottsága jóváhagyott és propagál. „A győztes nép — olvassuk benne — a leggyorsabb ütemben ezerszer szebb jövendőt teremt magának az elpusztult imperializmus romjain." Az ultraforradalmár frázispufogtatás példája ez, amelyet a teljes politikai felelőtlenség jellemez, s amely különösképpen veszélyes azért, mert olyan emberek képviselik, akik egy nagy szocialista állam kormányrúdjánál állnak.

Ismeretes, hogy Lenin már 1918-ban rámutatott: a világháború, amelyben a technika oly hatalmas vívmányait akkora energiával alkalmazzák emberéletek millióinak tömeges kiirtására, nem csupán hatalmas bűn, „hanem az emberi társadalomnak a létfeltételeit áshatja alá".* Korunkban a rakéta-nukleáris fegyver megteremtése és fejlesztése nyomán ez a veszély még inkább megnövekedett. Hogyan mellőzhetik egyes emberek, ráadásul a kommunista tanítás hívei, ezt a tényt?

A szocialista országoknak nincs szükségük világháborúra, nincs szüksége rá a dolgozó népnek, a világháború nem szolgálhatja a szocializmus győzelmét. Szakértők tökéletesen félreérthetetlen következtetésekre jutnak az új világháború esetleges következményeiről. Linus Pauling, a haladó amerikai tudós például számítási adatokat közöl arról, hogy a nukleáris háború megkezdését követő

* Lenin Művei 27. köt. Szikra 1952. 430. old.

Digitized by Google

60 napon belül 190 millió amerikai közül 170 millió elpusztul, 15 millió súlyos sérüléseket szenved, s csupán ötmillió marad viszonylag sértetlen. Hasonló lenne a helyzet nyilvánvalóan más olyan területeken is, amelyek közvetlenül belekerülnek a katonai tevékenység szférájába. Ezenkívül számolnunk kell a nukleáris háború olyan későbbi következményeivel is, mint a társadalmi szervezetek széthullása, a legfontosabb ipari központok, a közlekedési és hírközlési eszközök elpusztulása miatt, továbbá a radioaktív mérgezés növekedése. Kijelenthetjük, ha termonukleáris világkonfliktus törne ki, az a legnagyobb tragédia volna az emberiség számára, s természetesen súlyos kárt okozna a kommunizmus ügyének.

Egyetlen olyan párt, amely igazán nagyra becsüli a nép érdekeit, sem teheti meg, hogy ne legyen tudatában annak a felelősségnek, amely az új világháború megelőzéséért vívott harcban reá hárul. Márpedig a kínai vezetők, mint láttuk, egyenesen kérkednek azzal, hogy — állítólag a „forradalom kedvéért" — készek belemenni az emberiség felének pusztulásába. Egyáltalán nem zavarja őket e tekintetben az, hogy a nagy népsűrűségű és a katonai tevékenység központjába kerülő országok veszteségei olyan nagyok lesznek, hogy a szocializmus győzelmének kérdése egész népek számára megszűnik, mert e népek eltűnnek a föld színéről.

Helyénvaló, hogy itt néhány tényre felhívjuk a figyelmet. Amikor egy csehszlovák újságíró Tao Csuval, a Kínai Kommunista Párt Központi Bizottságának tagjával beszélgetve, emlékeztette őt arra, hogy Csehszlovákiában, ahol 14 millió ember él, termonukleáris háború esetén elpusztulna az egész nemzet, ezt a választ kapta: „Pusztító háború esetén a szocialista táborhoz tartozó kis országoknak alá kell rendelniük érdekeiket az egész tábor közös érdekeinek." A Kínai Kommunista Párt másik felelős funkcionáriusa szovjet képviselőkkel beszélgetve, azt állította, hogy Togliatti elvtársnak, az Olasz Kommunista Párt főtitkárának nincs igaza, amikor népe sorsáért aggódva, kijelenti, hogy termonukleáris háború esetén egész Olaszország elpusztul. „Hiszen megmaradnak más népek — mondotta ez a kínai funkcionárius —, az imperializmus azonban megsemmisül..."

Pekingben avégett, hogy cáfolják a nemzetközi kommunista mozgalomnak a háború megakadályozása lehetőségére vonatkozó következtetését, azt állítják, hogy a békés egymás mellett élés politikájában az SZKP és más testvérpártok abból indulnak ki, hogy az imperializmus természete megváltozott, s minden számításukat „az imperialisták békeszeretetére és humanitására" építik, „kérik és kikönyörgik" tőlük a békét. A Kínai Kommunista Párt vezetői viszont — úgymond — elszánt és kérlelhetetlen harcot vívnak az imperializmus ellen, s leleplezik agresszív lényegét.

Az ilyen durva hamisításokkal és torzításokkal azonban nem

Digitized by Google

lehet becsapni senkit. Nevetségesek azok a kísérletek, hogy marxistákat—leninistákat holmi pacifistáknak tüntessenek fel. Az 1957. évi nyilatkozat rögzíti, hogy amíg fennáll az imperializmus, megmarad az agresszív háborúk talaja is. A kommunista pártok azonban ebből nem azt a következtetést vonták le, hogy a világháború végzetszerűen elkerülhetetlen. Kimutatták, hogy bár az imperializmus természete, ragadozó lényege változatlan marad, az erőviszonyok azonban a világ küzdőterén megváltoztak, megváltozott az imperializmus helye és szerepe a világgazdaságban és a világpolitikában, csökken az a lehetősége, hogy befolyásolja az események menetét. Mindez arra kényszeríti az imperialistákat, hogy a békés egymás mellett élés útját kövessék.

Következésképpen nem arról van szó, hogy az imperialisták „békeszeretők" és „engedékenyebbek" lettek, hanem arról, hogy többé nem tehetik meg, hogy ne számoljanak a szocializmus megnövekedett erejével. Az imperialisták tudják, hogy a Szovjetunió és a szocialista országok félelmetes fegyverrel rendelkeznek, s megsemmisítő módon visszaüthetnek bármely agresszorra. Az imperialisták nem tehetik meg, hogy ne számoljanak a tőkésországok hatalmas munkás- és demokratikus mozgalmaival, a népek nemzeti felszabadító harcának óriási erejével. Osztályellenségeink körében mind világosabbá válik az az igazság, hogy ha az imperialista őrültek világháborút robbantanak ki, akkor a kapitalizmus sorsa az lesz, hogy elsöprik és eltemetik.

A háború megakadályozásának lehetősége (kitörésének veszélye fennmarad, amíg az imperializmus létezik) természetesen nem valósul meg önmagától. Megköveteli, hogy a békeszerető erők a legnagyobb energiával küzdjenek a békéért, a legnagyobb éberséget tanúsítsák ellenségeik kísérleteivel szemben. Óriási mértékben függ ez a szocialista országok politikájától, honvédelmi erejétől, a békés egymás mellett élés lenini elveinek következetes valóra váltásától. A Szovjetunió és más szocialista országok, amelyek szilárdan a testvérpártok nyilatkozatainak alapján állnak, éppen ezt a politikát követik.

De a kínai vezetők hadat üzentek ennek az egyedül ésszerű politikának. Saját külön céljaikból kiindulva igyekeznek befeketíteni a békés egymás mellett élés elvét. El akarják hitetni a népekkel, hogy hiábavaló dolog erőfeszítéseket tenniük a béke fenntartására. Ráadásul a kínai vezetők furcsa módon optimistának nyilvánították ezt a nézetüket.

Az „Éljen a leninizmus!" című cikkgyűjteményben ez áll: „Ameddig nem végzünk az imperialista rendszerrel és a kizsákmányoló osztályokkal, mindig kitörhetnek ilyen vagy amolyan jellegű háborúk." „S hogy az imperialisták végül is kirobbantják-e a háborút, az természetesen nem mitőlünk függ. Nem mi vagyunk az imperialisták vezérkari főnökei." A Szakszervezeti Világszövet-

Digitized by Google

ség 1960 júniusi pekingi ülésszakán Liu Nin-ji, a KKP Központi Bizottságának tagja kijelentette: „Az imperialisták csak örülnek annak, ha valaki azt állítja, hogy lehetséges a békés egymás mellett élés." A Béke-világtanács 1961 decemberi stockholmi ülésszakán a kínai küldött még határozottabban nyilatkozott: „Magukat csapják be azok, akik azt hiszik, hogy meg lehet egyezni az imperialistákkal és biztosítani lehet a békés egymás mellett élést." Könnyen észrevehetjük ugyanezt az erőltetett és borús refrént: „A háborút nem lehet elhárítani."

A kínai vezetőknek a békés egymás mellett élés politikája ellen tett nyilatkozatai szorosan összefüggnek a leszerelés kérdésében, valamint a szocialista országok és nyugati hatalmak nemzetközi tárgyalásainak kérdésében elfoglalt kínai álláspontjal. A KKP vezetői a leszerelést „illúziónak, megvalósíthatatlan jelszónak" tartják, amely szerintük csak megzavarja a népeket. „Egyesek azt hiszik — jelentette ki például Liu Csang-seng, a KKP KB tagja a Szakszervezeti Világszövetség Főtanácsának 1960. évi pekingi ülésszakán —, hogy az imperializmus fennállása esetén is megvalósíthatók a leszerelési javaslatok. Ez a valósággal ellentétes illúzió ... A háború és fegyver nélküli világ csak akkor jöhet el, amikor a szocializmus már az egész világon kivívja győzelmét."

Ezekből a nyilatkozatokból könnyen megállapítható, hogy a kínai vezetők el akarják ferdíteni az SZKP és minden marxista—leninista párt világos álláspontját, egyúttal pedig alá akarják ásni a leszerelés politikáját, amely az új világháború elhárításáért és a nemzetközi feszültség csökkentéséért vívott harc fontos feltétele.

Otrombaság azt állítani, hogy pártunknak valamiféle illúziói vannak az imperialista hatalmak háborús politikájával kapcsolatban, vagy pedig azzal kapcsolatban, hogy az imperialisták kívánják az általános és teljes leszerelést. Ameddig fennmarad az imperializmus, a reakciós erők görcsösen bele fognak kapaszkodni a fegyverbe, hogy utolsó eszközként ezzel tartsák fenn uralmukat és felhasználják a háborúkban, ha esetleg sikerül háborúkat kirobbantaniuk. Ez teljesen nyilvánvaló.

De miért jelentené ez azt, hogy a kommunistáknak le kell mondaniuk a leszerelésért folytatott harcról, s el kell ismerniük, hogy a fegyverkezési hajsza és az új világháború elkerülhetetlen? Az effajta passzív álláspont ellentétes volna tanításunk egész forradalmi szellemével s a népek létérdekeivel.

Meggyőződésünk szerint, a dolgozók forradalmi harca, az általános demokratikus mozgalom, a szocializmus növekvő hatalma, s az összes békeszerető erők határozott akciói rákényszeríthetik, s rá kell hogy kényszerítsék az imperialistákat, hogy akaratuk ellenére számoljanak a népek leszerelési követeléseivel. Mi nem vagyunk fatalisták. Hiszünk a néptömegek óriási lehetőségeiben. Engels nem véletlenül szólította fel a kommunistákat már 70 évvel

Digitized by Google

ezelőtt, amikor még a világon osztatlanul uralkodott a kapitalizmus, arra, hogy harcoljanak a leszerelésért.

„Immár 25 éve egész Európa eddig példa nélkül álló mértékben fegyverkezik. Mindegyik nagyhatalom igyekszik túlszárnyalni a másikat a katonai erő és a háborús előkészületek tekintetében. Németország, Franciaország és Oroszország minden erejét megfeszítve igyekszik túltenni egymáson" — írta Engels „Leszerelhet-e Európa?" című cikkében. „Nem ostobaság ilyen körülmények között leszerelésről beszélni?" — kérdezte, s így válaszolt: „Állítom, hogy lehetséges a *leszerelés, s egyúttal a béke biztosítása.*"*

Lám, így vetette fel a kérdést Engels! Már akkor meglátta a háború ellen megmozduló nagy társadalmi erőket. Hogyan lehet hát „megvalósíthatatlan illúzióként" beszélni a leszerelésről ma, amikor az egész haladó emberiség síkraszáll a leszerelésért, s a béke erőit hathatósan támogatják a szocialista országok?

A kommunista pártok számára a „fegyver és háború nélküli világ" jelszava hatásos eszköz arra, hogy összefogják és tevékeny harcra sorakoztassák fel a néptömegeket az imperializmus megrögzötten militarista körei ellen. Ez a jelszó minden ember számára érthető, attól függetlenül, hogy melyik ember milyen politikai nézeteket vall. A leszerelés a fegyverkezési hajsza megszüntetését, s következésképpen az adóterhek enyhülését is jelenti. Ennélfogva megfelel a legszélesebb rétegek létérdekeinek. A kommunistákon kívül több más társadalmi erő is tevékenyen támogatja és propagálja ezt a jelszót. Miért mondanánk le róla mi, kommunisták? Hát nem világos, hogy ebben az esetben gyengülne a kommunistáknak a néptömegekre gyakorolt befolyása, s ezzel a reakció kezére játszanánk?!

Hát valóban annyira naivak a kínai vezetők, hogy nem értik, hová vezet furcsa logikájuk, mekkora hatalmas felelősséget kell viselniük a világ népei előtt ezekért az eszeveszett, a legsúlyosabb következményekkel terhes nézeteikért?

A kínai vezetők nem elégednek meg azzal, hogy ők maguk negatív álláspontra helyezkednek a nemzetközi politika oly létfontosságú kérdéseiben, mint a leszerelés, a termonukleáris fegyverkísérletek megszüntetése, a nemzetközi feszültség enyhítése, de azzal is megpróbálkoznak, hogy megbénítsák a Szovjetunió és a világháborús veszedelem ellen küzdő többi szocialista ország erőfeszítéseit.

A tények azt mutatják, hogy a KNK kormánya a nemzetközi porondon nemegyszer olyan erőként lépett fel, amely keresztezi a szocialista országok békeszerető külpolitikáját, dezorganizálja a közös háborúellenes arcvonalat. Nemegyszer megtörtént már, hogy amikor kiéleződött a világhelyzet és különösen nagy szükség volt

* Marx—Engels Művei II. kiadás 22. köt. 387. old. (oroszul)

Digitized by Google

a szocialista országok, minden békeszerető erő akcióegységére, a kínai vezetők hirtelen aktivizálódtak. De ki ellen? A Szovjetunió és a többi szocialista ország ellen, amelyek a feszültség enyhítéséért szálltak síkra. Ugyancsak feltűnt, hogy minden alkalommal, amikor sikerült normalizálni a helyzetet és elkerülni a katonai konfliktust, Pekingben nem tudták leplezni ingerültségüket és bosszúságukat. Így történt például a karib-tengeri válság idején. A KKP vezetősége semmit sem tett azért, hogy hozzájáruljon a háborús világkonfliktus elhárításához és tevékenyen segítse a forradalmi Kubát. Semmivel sem támogatta a Varsói Szerződés tagországainak az imperialista agresszió esetére tett védelmi intézkedéseit, egy szava sem volt arról, hogy ha az Egyesült Államok megtámadná Kubát, Kína közösen lépne fel a többi szocialista országgal. Minden jel arra mutatott, hogy akkor, amikor a Szovjetunió készen állt teljes erejét latba vetni a kubai forradalom védelmére, a kínai vezetők a maguk számára igyekeztek hasznot húzni a karib-tengeri térségben támadt válságból.

Hiszen tény az, hogy a Kínai Népköztársaság kormánya éppen a karibi válság kellős közepén fokozta a kínai—indiai határon kialakult fegyveres konfliktust. Akárhogy is próbálják a kínai vezetők utólag igazolni akkori magatartásukat, nem térhetnek ki a felelősség elől: tetteikkel lényegében az imperializmus szélsőségesen reakciós köreit segítették, s ezzel csak súlyosbították az amúgy is bonyolult és veszélyes világhelyzetet.

A kínai—indiai konfliktus olyan himalájai határterületek hovatartozásának kérdésével kapcsolatban keletkezett, amelyek miatt Kína és India között sok évszázadon át semmiféle összeütközés nem történt. Ha már azonban ez a kérdés egyáltalán felvetődött, mindent meg kellett volna tenni azért, hogy békés úton, tárgyalások útján rendezzék. A Szovjetunió kormánya nemegyszer szót emelt e határvita ilyen rendezése mellett. A Himalája térségében azonban hadműveletek kezdődtek. E konfliktus káros következményei ma már teljes mértékben világossá váltak. Az összetűzés nagy szolgálatot tett az imperializmus erőinek, súlyos kárt okozott a nemzeti felszabadító mozgalomnak, India haladó erőinek, az imperialistaellenes harc egész frontjának. Az imperialisták és híveik, amikor saját céljaikra aknázzák ki a kínai—indiai konfliktust, alá akarják ásni a fiatal nemzeti államoknak a szocialista országokba vetett bizalmát, szeretnék bevonni Indiát a katonai tömbökbe, megerősíteni a szélsőséges reakció pozícióit Indiában.

A kínai vezetőség engedte, hogy nagyon megromoljék a viszony Indiával, amely — mint ismeretes — nem vesz részt katonai csoportosulásokban, s ugyanakkor lényegileg tömböt alakított Pakisztánnal, a SEATO és a CENTO katonai szövetségek tagállamával, holott ezek a szövetségek Ázsia népeinek békéjét és biz-

Digitized by Google

tonságát fenyegetik. Így hát tény az, hogy a kínai vezetők sutba dobták minden „forradalmi" frázisukat, és a valóságban olyan álláspontra helyezkedtek, amelyet nehéz lenne összeegyeztetni a szocialista közösség országainak az imperialista tömbök iránti elvi álláspontjával.

Bizony eléggé furcsa módon válogatják meg a kínai vezetők barátaikat és szövetségeseiket! Kérdezzük: hogyan lehet sarat dobálni a szocialista országokra, a kommunista pártokra, és ugyanakkor az egész világ előtt hízelegve hajbókolni a pakisztáni reakciós rendszer színe előtt? Ezt egyszerűen nem lehet felérni ésszel.

Vagy talán elhiheti bárki is, hogy a Pakisztánhoz való közeledést az ázsiai népek imperialistaellenes forradalmi harca diktálja, amelyről úgy zajonganak a kínai vezetők?

Teljesen érthető, hogy a KKP vezetőinek a háború és béke kérdésében vallott, veszélyes, kalandor jellegű nézetei és tételei, amelyeket rá akarnak kényszeríteni a testvérpártokra, határozott visszautasításban részesültek a nemzetközi kommunista mozgalom, a haladó világközvélemény részéről.

Nemcsak a marxisták, a leninisták, de a szocializmus és a béke barátai általában aggodalommal jegyezték meg, hogy a Pekingből harsogó „harcias" prédikációk a világháborúnak mint a társadalmi konfliktusok megoldási módjának egyenes igazolásával, sőt dicsőítésével határosak.

Amikor a kínai vezetők 1963. július 31-én hisztérikusan támadták a moszkvai atomcsendszerződést, s így egy társaságba keveredtek az imperializmus legagresszívabb köreivel, még inkább leleplezték magukat, mint a békéért, a különböző társadalmi rendszerű államok békés együttéléséért folyó küzdelem ellenfelei. Az ellenség örült ennek, a barátok pedig kénytelenek voltak ezt elítélni.

A kínai vezetők megértették, hogy elvetették a sulykot. Hogy kijussanak ebből a helyzetből, elkezdték — ahogy mondani szokás — 180 fokos fordulattal folytatni propagandájukat. Az utóbbi időben Penkingből hirtelen-váratlan „békeszerető" nyilatkozatok áradata zúdult, a kínai kormány képviselői pedig sietnek olyan okmányokat aláírni, amelyekben a békeharcról, a békés együttélés politikája iránti hűségről van szó. Pontosan ilyen jellegű Csou En-laj több nyilatkozata, amelyet az afrikai és ázsiai országokban tett utazása közben mondott el.

„A világháborút lehetetlen elhárítani" — mondották félreérthetetlenül Pekingben még tegnap. Ma ugyanott azt magyarázzák, hogy éppenséggel a KKP vezetőié a háború elhárításának lehetőségéről szóló tétel szerzői érdeme. Tegnap még becsmérelték a békés együttélést, ma már úgy állítják be magukat, mintha egyetlen és legbuzgóbb harcosai lennének. Tegnap azt magyarázták, hogy a leszerelés a népek becsapása, ma pedig olyan közle-

Digitized by Google

ményeket írnak alá, amelyekben vállalják, hogy harcolni fognak a leszerelésért.

Ezt a fordulatot csak üdvözölni lehetne, ha annak jelei mutatkoznának, hogy a KKP vezetősége valóban felismeri tévedéseit, és helyes álláspontra helyezkedik. Sajnos minden jel arra mutat, hogy a kínai vezetők céljai és szándékai nem változtak. „Békeszeretetük" nem más, mint a világközvélemény által visszautasított és elítélt valódi nézeteik képmutató leplezése. Lehetetlen észre nem venni, hogy a Pekingből ma mézédesen csurgó „békeszeretet" kiáltó ellentétben van a KNK kormányának valódi tetteivel és konkrét politikájával.

A KKP vezetőségének nyilvánvalóan kalandor álláspontja megmutatkozik az atomfegyver kérdésében elfoglalt nézeteiben. Ismeretes, hogy a KNK vezetői kitartóan követelték: a Szovjetunió adjon nekik atombombát. Kifejezésre juttatták rendkívüli sértődöttségüket, hogy hazánk nem adta át nekik az atomfegyver mintapéldányait.

Az SZKP Központi Bizottsága és a szovjet kormány már megmagyarázta, miért nem tartja célszerűnek, hogy segítséget nyújtson Kínának az atomfegyver előállításához. Ez okvetlenül ellenkező visszahatást váltana ki az imperialista táborhoz tartozó országok, nevezetesen Nyugat-Németország és Japán atomfelfegyverzésében. Ezek, mint gazdasági, tudományos és műszaki tekintetben fejlettebb országok, kétségkívül több bomba gyártására lennének képesek, mint Kína, és gyorsabban megteremtenék atompotenciáljukat, hiszen ezekben az országokban különösen erősek a revánsvágyó irányzatok. A múltban éppen ezek voltak a háborús fenyegetés és a militarizmus legfőbb központjai.

A Szovjetunió atomfegyvere szilárd biztosítéka nemcsak hazánk, hanem az egész szocialista tábor, s így Kína védelmének is. Ezt a KNK vezetői is jól tudják. Ennek ellenére mindenáron igyekeztek atomfegyverhez jutni. Jellemző ebben a tekintetben az a nyilatkozat, amelyet Csen Ji, a KKP Politikai Bizottságának tagja és a KNK helyettes miniszterelnöke 1963 októberében a japán újságíróknak adott. Arról szólva, hogy Kína mindenáron elkészíti saját atomfegyverét, Csen Ji kijelentette — mint azt a japán sajtó közölte is —, hogy Kínának ehhez esetleg több évre lesz szüksége és még többre ahhoz, hogy megkezdje a bombák sorozatgyártását. Kína azonban — mondotta — a legtökéletesebb fegyvereket fogja előállítani, akkor is, ha nadrág nélkül marad.

A kínai kormány képviselője néhány nappal később a Renmin Ribaóban megjelent nyilatkozatában kijelentette, hogy Kína akkor is ragaszkodik ehhez az irányvonalhoz, „ha a kínai népnek száz év alatt sem sikerül az atombombát megalkotnia..."

Így hát kiderült, hogy az atomfegyver, amelyet a kínai vezetők „papírtigrisnek" neveznek, hőn óhajtott céljaik közé tartozik.

Digitized by Google

A KKP vezetői dührohamukban addig a kijelentésig mentek el, hogy az atomháború kirobbantásának fenyegetése nem az imperializmustól ered, hanem a „mai revizionistaktól", ami átlátszó célzás a Szovjetunióra és más szocialista országokra. Liu Sao-csi, a KNK elnöke Phenjanban 1963. szeptember 18-án elhangzott beszédében azt mondotta: „Az imperializmus általában nem használta fel önkényesen az atomfegyvert és ilyesmit nem is merészel tenni." Ezután arra a vad kijelentésre ragadtatta magát, hogy a Szovjetunió „az imperialistákkal egyetértésben" „monopolizálta az atomfegyvert" és „atomzsarolást szervez a szocialista országok népeivel és az egész világ forradalmi népeivel szemben". „Ha »a mai revizionisták« — kiáltott fel patetikusan — elmennek odáig, hogy elsőnek alkalmazzák az atomfegyvert és ezzel atom-világháborút provokálnak ki, azt az egész világ népei a legkeményebben elítélik."

Liu Sao-csi meghatóan gondoskodik arról, nehogy véletlenül valakinek eszébe jusson az imperialistákat gyanúsítani az atomháború kirobbantásának a szándékával. Mit ér ezek után a KKP vezetőségének képmutató felhívása arra, hogy „tartsuk magunkat az osztályszemlélethez", „különböztessük meg barátainkat ellenségeinktől" és „harcoljunk az amerikai imperializmus, mint a béke legfőbb ellensége ellen?" Feltétlenül vissza kell gondolnunk a burzsoá diplomácia alattomos szabályára, amelyet Palmerston így fejezett ki: „Nincsenek örök szövetségeseink és örök ellenségeink; nem örök más, mint az érdekeink." Ebből látható, milyen csekély jelentőséget tulajdonítanak a kínai vezetők saját kijelentéseiknek az imperializmus agresszív természetéről, s arról, hogy ők kérlelhetetlenek az osztályellenséggel szemben.

Rá kell mutatnunk arra is, hogy milyen szakadék van a kínai vezetők szavai és tettei között. A szocialista országoknak a kapitalista világ országaival fenntartott kapcsolatairól van szó. A kínai vezetők itt is kétféle mértékkel mérnek: az egyikkel a Szovjetunió és a többi szocialista ország politikáját mérik, a másikkal Kína külpolitikáját. Köztudomású, hogy milyen élesen negatív visszahatást keltett a kínai vezetők körében a Szovjetunió és a többi szocialista ország törekvése a gazdasági és más kapcsolatok rendezésére és javítására a kapitalista országokkal, köztük az Egyesült Államokkal. Önkéntelenül felvetődik a kérdés, hogy miért vált ki ilyen ellenhatást a kínai kormányból a két atomnagyhatalom — a Szovjetunió és az Egyesült Államok — kapcsolatainak rendezése, amikor pedig sok tekintetben ezektől függ a nemzetközi feszültség enyhülése? A kínai vezetők jobb ügyhöz méltó kitartással igyekeznek megakadályozni a szovjet—amerikai viszony javulását, s azt úgy állítják be, mint „összeesküvést az imperialistákkal". A KNK kormánya ugyanakkor lázas igyekezettel próbál kapcsolatot teremteni Angliával, Franciaországgal, Japánnal, Nyu-

Digitized by Google

gat-Németországgal és Olaszországgal. Mindebből nyilvánvaló, nem mondott le arról, hogy megjavítsa kapcsolatait az Egyesült Államokkal, de mindeddig nem tartja ehhez megfelelőnek a feltételeket.

Még soha nem járt Pekingben annyi vállalkozó, politikus és államférfi a kapitalista államokból, mint ma. A KNK képviselői tárgyalnak velük, s megegyezéseket kötnek kereskedelemről, kölcsönről, tudományos és műszaki segítségről, sőt még politikai kérdésekről is.

Talán a KKP vezetőinek szemére akarjuk vetni ezt a tevékenységet? Magától értetődik, hogy nem. Ez normális dolog, amely szervesen hozzátartozik a békés együttélés politikájához. Minden szocialista országnak elkerülhetetlenül akad dolga a burzsoá országok embereivel, s köztük nemcsak barátainkkal, hanem a vezető imperialista körök képviselőivel is. A lényeg azonban az, hogy a kínai vezetők úgy vélik: amikor ők ilyen tevékenységet folytatnak, az az igazi „forradalmárok" politikája. Ha más szocialista országok teszik ugyanazt, akkor az állítólag „revizionizmus" és „árulás".

De menthetetlenül kudarcot vallanak a békés külpolitikánk megrágalmazására irányuló kísérletek. Pártunk tovább küzd a termonukleáris világháború elhárításáért, a tartós nemzetközi békéért, s kitartóan igyekszik megvalósítani a különböző társadalmi rendszerű országok békés együttélésének lenini politikáját. Lenin azt mondotta, hogy a mi békepolitikánkat helyesli a föld lakosságának túlnyomó többsége. A béke a szocializmus megszilárdulását szolgálja. Békére áhítoznak minden ország és minden földrész dolgozói. A Szovjetunió Kommunista Pártja kivívta magának a béke zászlóvivőjének megérdemelt hírnevét, s ehhez a zászlóhoz mindörökre hű marad.

Az élet igazolta, hogy a békéért, a demokráciáért, a nemzeti függetlenségért és a szocializmusért vívott harcnak a moszkvai értekezleten kidolgozott programja olyan program, amely szoros kapcsolatot teremtve a munkásosztály legközelebbi és végső céljaiért vívott küzdelem között, biztosítja a világforradalom ügyének előrehaladását.

Ugyanakkor a Kínai Kommunista Párt vezetőinek elméleti platformja és főként gyakorlati tevékenysége nem mozdítja elő a világ forradalmi folyamatának fejlődését, hanem ellenkezőleg, újabb nehézségeket gördít a békét és társadalmi haladást óhajtó népek évszázados vágyainak megvalósítása elé.

Ostobaság szembeállítani a békéért, a különböző társadalmi rendszerű államok békés együttéléséért folytatott harcot a tőkésországokban élő munkásosztály forradalmi osztályharcával és a népek nemzeti felszabadító küzdelmével. A marxisták—leninisták számára nem létezik és nem is létezhet ilyen dilemma: vagy békeharc, vagy forradalmi harc. Mind a két harc kölcsönösen össze-

Digitized by Google

függ egymással, és végeredményben az imperializmus ellen irányul. A békéért vívott harc annak a harcnak egyik rendkívül fontos formája, amelyet a népek vívnak az imperializmus ellen, az imperialisták által előkészített új háborúk ellen, az imperialistáknak a gyarmati országokban folytatott agresszív lépései ellen, idegen országok területén levő katonai támaszpontjai ellen, a fegyverkezési hajsza ellen és így tovább. Vajon ez a harc nem juttatja-e kifejezésre a munkásosztály és minden dolgozó létfontosságú érdekeit?

Mi tudjuk, hogy a béke: a szocializmus szövetségese. A békés együttélés kedvező hatással van a nemzeti felszabadító mozgalom fejlődésére, a tőkésországok munkásosztályának forradalmi harcára is.

Az utóbbi években a munkásmozgalom különösen nagy lendületet vett. A tapasztalat azt mutatja, hogy sok országban a munkásosztálynak a demokratikus és szociális jogokért vívott harca szorosan összefonódik a békéért, a militarista erők ellen vívott küzdelemmel. A militarizmus elleni harc még a munkásosztály gazdasági megmozdulásainak is politikai színezetet kölcsönöz. A munkásosztálynak és valamennyi dolgozónak az új világháborús veszély elhárítására irányuló erőfeszítései elősegítik, hogy a népek a nemzetközi szolidaritás szellemében nevelődjenek, mert a mai viszonyok között a békéért vívott harc lényegében véve annyira internacionális, mint még soha.

Mit jelent például a békéért harcolni egy olyan országban, mint a Német Szövetségi Köztársaság? Elsősorban tevékeny fellépést jelent a revánsgondolattól áthatott nagy monopóliumokkal szemben, e monopóliumoknak a dolgozók létfontosságú jogai és politikai szabadságjogai ellen irányuló támadásaival szemben. A forradalmi munkásosztály azzal, hogy részt vesz egy ilyen küzdelemben, egyáltalán nem „olvad fel" egy demokratikus tömegmozgalomban — mint a kínai vezetők állítják —, hanem kijárja a forradalmi szervezkedés és fegyelem sajátos iskoláját, összeforrasztja sorait, fokozza a tömegekre gyakorolt befolyását.

A békeharc magától értetődően általános demokratikus mozgalom, amely nem tűz és nem is tűzhet maga elé feladatként szocialista átalakításokat. A Kínai Kommunista Párt vezetői ezt egyáltalán nem értik meg, és arra törekednek, hogy a békemozgalomra attól idegen feladatokat kényszerítsenek. A békeharc azonban annyiban a szocializmus javára dolgozik, hogy a háborús veszély forrása, az imperializmus ellen irányul, eljuttatja a néptömegeket saját alapvető érdekeik jobb felismeréséhez.

Annak tagadása, hogy a legszorosabb kapcsolat van a békéért folytatott harc és a szocializmusért folytatott harc között, elárulja, hogy a Kínai Kommunista Párt vezetői nem bíznak a néptömegek erejében, abban, hogy a néptömegek szervezett akciókra képesek

Digitized by Google

az osztályharcban. A Kínai Kommunista Párt vezetőinek a forradalom kérdéséről vallott jelenlegi felfogása lényegében azt jelenti, hogy lemondtak arról a lenini tanításról, amely szerint a szocialista forradalom a néptömegek harcának eredménye; a kínai vezetők kizárólag a fegyveres felkelést tartják célravezetőnek mindenütt és minden körülmények között, tekintet nélkül a tömegek hangulatára, forradalmi készségére, a belső és a külső helyzetre.

Ez az irányvonal azért rendkívül káros, mert a tömegek körében végzett aprólékos és türelmes munkát, a szocialista forradalomhoz szükséges objektív és szubjektív körülmények megértésének számításba vételét forradalmi frázissal, vagy pedig — ami még rosszabb — a néptől elszakadt maroknyi embercsoport kalandor vállalkozásaival cseréli fel. Vajon az ilyen eljárásnak van-e valami köze a marxizmus—leninizmushoz, vajon ez nem a régen elvetett Blanqui-féle és trockista eszmék propagandája?

Bárhogy igyekeznek is a Kínai Kommunista Párt vezetői az ellenkezőjét bizonyítani, a kommunista mozgalomban fellángolt vita egyik legélesebb pontja nem az a dilemma, hogy „véghez vigyük-e a forradalmat vagy sem", hanem az a kérdés, hogy „milyen úton vigyük véghez a forradalmat". Ha a kommunista pártok minden reményüket egyedül és kizárólag a fegyveres harcba vetnék, nem törődve azzal, hogy készek-e a néptömegek mindig támogatni egy ilyen harcot — akkor ez elkerülhetetlenül csak súlyos vereségekre vezetne.

Más szóval, a kínai vezetők megfeledkeztek a marxista—leninista tanítás egyik rendkívül fontos tételéről, arról, hogy a forradalmat nem lehet meggyorsítani, vagy megrendelésre csinálni, a forradalomnak nem lehet kívülről lökést adni. Már Lenin azt mondta, hogy „vannak emberek, akik azt hiszik, hogy a forradalom egy idegen országban rendelésre, megegyezés alapján megszülethet. Ezek az emberek vagy esztelenek, vagy provokátorok."* A forradalom a proletariátus által és annak forradalmi élcsapata által vezetett néptömegek műve. Magától értetődik, ez egyáltalán nem jelenti azt, hogy a marxistáknak—leninistáknak tétlenül meg kell várniuk a kedvező helyzet kialakulását. Az SZKP tapasztalatai bizonyítják, hogy egy aránylag nem nagy létszámú harcedzett párt, amely a proletároknak és a parasztság élenjáró részének támogatását élvezi, élére állhat a forradalomnak és magával ragadhatja a népet. Ehhez azonban — mint Lenin fáradhatatlanul hangoztatta — az szükséges, hogy az országban forradalmi helyzet jöjjön létre, amikor is a „felső körök" már nem képesek tovább kormányozni, az „alsó rétegek" viszont már nem akarnak a régi módon élni.

* Lenin Művei 27. köt., Szikra 1952. 491. old.

Digitized by Google

A jelenlegi helyzet reális értékelése alapján a testvérpártok elismerik annak lehetőségét, hogy a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet békés és nem békés módon egyaránt megtörténhet.

Ami a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenetet illeti, az csak a szocialista forradalom, a proletárdiktatúra különböző formáinak útján lehetséges. Minden országban az adott történelmi viszonyok határozzák meg a szocializmusba való átmenet békés vagy nem békés módszerének lehetőségét. A kapitalista országokban levő testvérpártokat híven vezérli Leninnek az az útmutatása, hogy a munkásosztálynak rendelkeznie kell a forradalmi harc minden formájával és eszközével, készen kell állnia arra, hogy a leggyorsabban és legváratlanabbul áttérjen a harc egyes formáiról a harc más formáira, és az adott helyzetből kiindulva használja fel azokat. A kínai vezetők azonban fellépnek az ellen, hogy a testvérpártok ilyen alkotó módon alkalmazzák a taktikai kérdéseket, és Pekingből akarják megjelölni, hogy miképpen és mikor kell megvalósítaniuk országukban a forradalmat. Teljesen érthető, hogy az ilyen „utasításokat" a marxisták—leninisták egyhangúlag visszautasítják.

Pártunk mindenkor megingathatatlanul követte a proletár internacionalizmus álláspontját. Semmiféle rágalom, semmiféle szennyes koholmány nem szennyezheti be a proletár internacionalizmus számunkra szent lobogóját. Pártunk a jövőben is lankadatlanul erősíteni fogja szolidaritását a kapitalista országok munkásosztályával, dolgozó tömegeivel, amelyek a kapitalista rendszer felszámolásáért és a társadalom szocialista átalakításáért küzdenek.

Ezt az utat Lenin jelölte ki, és mi tántoríthatatlanul követjük.

III. A KKP vezetőinek irányvonala a nemzeti felszabadító mozgalomnak a nemzetközi munkásosztálytól való elszigetelésére

A kínai vezetők céljaikra nagymértékben fel akarják használni a nemzeti felszabadító mozgalmat.

Az imperializmus gyarmati rendszerének összeomlása, a felszabadult országok feladatai és távlatai az egész emberiség társadalmi fejlődésének egyik lényegbevágó kérdése. Az imperializmus és a belső reakció fel akarja tartóztatni a nemzeti felszabadító forradalmak fejlődését, a Nyugat neokolonializmusába akarja taszítani a felszabadult országokat. A haladó demokratikus erők azért küzdenek, hogy kivívják a teljes nemzeti felszabadulást, a fejlődés nem kapitalista útjára való áttérést. Ennek a harcnak a kimenetelétől függ az emberek százmillióinak történelmi sorsa.

Digitized by Google

A világ konmmunista pártjai, amelyek nemzetközi értekezleteken általánosították az antiimperialista mozgalom óriási tapasztalatait, pontos akcióprogramot terjesztettek elő az ázsiai, az afrikai és a latin-amerikai népek harcának továbbfejlesztésére, végérvényes nemzeti és társadalmi felszabadításukra.

A kínai vezetők e marxista—leninista programmal szembehelyezték a maguk sajátos irányvonalát, és olyan célokat igyekeznek ráerőszakolni a nemzeti felszabadító mozgalomra, amelyek veszélyes útra taszíthatják ezt a mozgalmat, veszélybe sodorhatják Ázsia, Afrika és Latin-Amerika népeinek vívmányait.

A kínai vezetőkre mindenekelőtt az jellemző, hogy teljesen figyelmen kívül hagyják a feltételeknek az ázsiai, az afrikai és a latin-amerikai országokat jellemző óriási változatosságát. Ismeretes, hogy ezek az országok a társadalmi, gazdasági és politikai fejlődés különböző fokain állnak. Van egy államcsoport, amely már a szocializmus útjára lépett. Van egy államcsoport, amely kivívta a politikai függetlenséget és hozzákezdett a radikális társadalmi átalakításhoz. Van egy államcsoport, ahol hatalomra került a nemzeti burzsoázia, amely általában és egészében antiimperialista álláspontot képvisel. Vannak országok, amelyek bár formálisan megkapták a politikai függetlenséget, de bábrendszerek hatalomra jutása, vagy imperialista tömbökben való részvételük folytán ténylegesen nem váltak önállókká. Végül vannak olyan országok, ahol még fennáll a gyarmati rendszer és ahol a népek hősi harcot vívnak felszabadulásukért.

A marxisták—leninisták számára világos, hogy minden egyes államcsoport népei előtt különböző feladatok állnak. A kínai vezetők azonban a kommunista pártokra, minden haladó erőre egységes, sablonos harci sémákat és módszereket akarnak rákényszeríteni. Ez különösen jól megmutatkozik abban, hogy miket jelölnek meg a nemzeti felszabadító mozgalom jelenlegi fő feladatainak.

A marxisták—leninisták véleménye szerint a volt gyarmatok számára, ahol véget vetettek az imperialisták politikai uralmának — és ez így van a volt gyarmatok döntő többségében — a fő feladat: megerősíteni a kivívott függetlenséget, kiirtani a gazdasági életből a gyarmati rendszer maradványait, gyors ütemben fejleszteni a nemzetgazdaságot, elérni a gazdasági önállóságot és a társadalmi-gazdasági fejlődés útján haladni. Első helyre kerülnek az olyan egész nemzetet érintő problémák, mint a külföldi monopóliumok kiszorítása, a parasztság érdekeit szolgáló agrárátalakítás, a nemzeti ipar fejlesztése elsősorban az állami szektor megteremtése útján, a társadalmi és politikai élet demokratizálása. Sok országban e feladatok megoldása során már létrejönnek a nem kapitalista úton, a szocializmus útján való fejlődés előfeltételei.

A KKP képviselői a felszabadult országok kommunista párt-

Digitized by Google

jainak küldöttségeivel folytatott beszélgetéseikben, a nemzetközi értekezleteken elhangzó beszédeikben semmi másról nem beszélnek, csupán arról, hogy ezekben az országokban ki kell bontakoztatni a fegyveres harcot. Így például Liu Ning-ji, a Kínai Kommunista Párt Központi Bizottságának tagja, a Béke-Világtanács stockholmi ülésszakán azt állította, hogy „az elnyomott nemzetek végleges felszabadulásának eléréséhez vezető út — a fegyveres harc útja".

A marxisták—leninisták mindenkor támogatták és támogatják a gyarmatosítók ellen, a zsarnoki rendszerek ellen indított fegyveres felkeléseket, az elnyomott népek felszabadító háborúit. Mindenkor felléptek azonban az olyan sablonos taktika ellen, amely az adott viszonyok figyelembevétele nélkül, egyetlen harci forma dogmatikus alkalmazásán alapult. Ez a taktika különösen helytelen a jelenlegi helyzetben, amikor sok ázsiai, afrikai és latinamerikai országban antiimperialista politikát folytató, nemzeti kormányok kerültek hatalomra. Ilyen helyzetben meghirdetni a fegyveres harc jelszavát, mint egyetemes érvényű jelszót, annyit jelent, mint kétszeres kárt okozni: félrevezetni a nemzeti felszabadulás erőit, elvonni őket az imperializmus ellen vívott harctól.

Ostobaság azt mondani, hogy Algéria, Ghana, Mali és néhány más ország előtt a fegyveres felkelés feladata áll. Ez a cél lényegében felhívás e kormányok megdöntésére törekvő reakciósok támogatására. És ha ilyen célokat akarnak megvalósítani olyan országokban, mint például Indonézia vagy Ceylon, hozhat ez mást, mint bajt?

A kínai vezetőknek a mindenütt megvalósítandó fegyveres harcra vonatkozó „balos" céljai csupán arra irányuló kísérletek, hogy a kalandok útjaira sodorják a felszabadult államokban a kommunistákat és a demokratikus erőket. A tapasztalat azt mutatja, hogy azok, akik vakon követik az ilyenfajta célokat, nem számolnak a reális viszonyokkal, elszigetelésre ítélik önmagukat, értelmetlen áldozatokat hoznak, és nemcsak hogy nem segítik hazájukban a társadalmi haladást, hanem fékezik azt.

A kínai vezetők a felszabadult országok történelmi fejlődési távlatainak kérdésében szembehelyezkednek a kommunista mozgalom fontos tételeivel, például azzal a lenini tézissel, amely szerint lehetséges a felszabadult országok nem kapitalista fejlődése.

Teng Hsziao-ping, a KKP Központi Bizottságának főtitkára az 1963 júliusi moszkvai szovjet—kínai párttanácskozáson nyíltan kijelentette, hogy a nem kapitalista útról szóló tézis nem egyéb „üres beszédnél". Pedig minden kommunista tudja, hogy ez Lenin tétele, amelyet több felszabadult gyarmati nép tapasztalatai igazoltak.

A nem kapitalista út eszméje mindinkább hódít Ázsia, Afrika

Digitized by Google

és Latin-Amerika népeinek körében, több ország népeinek számára pedig a gyakorlati cselekvés jelszava lett. S ez a szocializmus óriási győzelme. A kapitalizmus lejáratta magát a népek előtt, s a szocialista eszméknek olyan nagy vonzóerejük van a felszabadult országokban, hogy több ország élenjáró erői és nemzeti vezetői a szocializmus útjára való áttérés mellett foglalnak állást és gyakorlati intézkedéseket hajtanak végre ennek érdekében, miközben joggal számítanak a szocialista országok, a marxista—leninista pártok támogatására.

A kínai vezetők a fegyveres harcról pufogtatott „baloldali" frázisokon kívül mit sem tudnak mondani a felszabadult országok népeinek arra vonatkozóan, hogy milyen úton haladva harcoljanak a jobb jövőért.

Lényegében nincsenek építő eszméik, amelyek segítenének a volt gyarmatok haladó erőinek harcolni a szocializmusért.

A kínai vezetők úgy tesznek, mintha különösképpen a szívükön viselnék és megértenék az ázsiai, az afrikai és a latin-amerikai népek érdekeit, s mindenki másnál jobban törődnének a nemzeti felszabadító mozgalom továbbfejlődésével. Nyilatkozataikra azonban alaposan rácáfolnak a tények. Mind világosabban kitűnik, hogy valójában egészen más indítékokról van szó. A KKP vezetősége nyílvánvalóan ellenőrzése alá akarja vonni a nemzeti felszabadító mozgalom erőit, hogy ezek azután hegemonista terveik megvalósításának eszközei legyenek. Jellemző erre a Renmin Ribao egyik cikke. A lap 1963. október 22-i számában mindenképpen azt bizonygatta, hogy kizárólag Pekingben vannak „igazi" marxisták—leninisták és egyértelműen értésre adta, hogy a nemzeti felszabadító mozgalomnak hozzájuk kell igazodnia. A kínai vezetők felszólítják Ázsia, Afrika, és Latin-Amerika népeit, hogy mindenben Pekinget kövessék. A Renmin Ribao cikkében világosan kifejezésre juttatták, hogy hegemóniára tartanak igényt a nemzeti felszabadító mozgalomban, s ezt a mozgalmat saját külön céljaiknak akarják alárendelni.

Ez mindennél jobban fényt vet a kínai vezetők igazi céljaira. A KKP vezetői olyan irányvonalat követnek, hogy a nemzeti felszabadító mozgalmat elszakítsák a szocialista világrendszertől, a nemzetközi munkásosztálytól.

Ezért álltak elő azzal az alantas koholmánnyal, hogy az SZKP lebecsüli a nemzeti felszabadító mozgalom történelmi szerepét, s hogy a Szovjetunió a békés egymás mellett élésért folytatott harc ürügyével „megvonja támogatását" a nemzeti felszabadító mozgalomtól. Felesleges cáfolnunk ezt a rosszindulatú rágalmat. A kínai vezetők olyan „erős" kifejezésekkel illethetik az SZKP-t, amilyenekkel akarják, de koholmányaikat egyetlen ténnyel sem tudják alátámasztani.

A KKP vezetősége azonban nemcsak rágalmakat szór. Állami

Digitized by Google

vonalon és a különböző nemzetközi demokratikus szervezetek vonalán tett lépései elárulják, hogy az antiimperialista erők egységének megszilárdítása helyett minden erejéből a Szovjetunió és más szocialista országok ellen harcol. Ennek megfelelően viselkedtek a Kínai Népköztársaság küldöttei például Moshiban az afroázsiai szolidaritási értekezleten.

Liu Ning-ji, a kínai küldöttség vezetője ezen az értekezleten a mi képviselőinkkel folytatott eszmecsere során kijelentette: „Kelet-Európa országai ne avatkozzanak Ázsia és Afrika ügyeibe... Kár, hogy önök egyáltalán eljöttek ide. Minek vannak itt önök? Jelenlétükkel megsértik az afroázsiai országok szolidaritási mozgalmát... Tegyenek, amit akarnak, mi szembe fogunk szállni önökkel." A kínai küldöttek ezen az értekezleten be akarták beszélni az ázsiai és az afrikai országok képviselőinek, hogy mivel az oroszok, a csehek és a lengyelek fehérek, „nem szabad bízni bennük", hiszen „mindig össze fognak esküdni az ugyancsak fehér amerikaiakkal". Ázsia és Afrika népeinek külön érdekeik vannak és létre kell hozniuk a maguk elkülönült egyesüléseit.

A KKP vezetői az utóbbi időben gyakorlatilag is hozzáláttak, hogy külön szervezeteket (szakszervezeti, újságíró-, író-, diák-, sport- stb. szervezeteket) hozzanak létre az ázsiai, az afrikai és a latin-amerikai országok számára. Ezeket a szervezeteket szembe akarják állítani a Szakszervezeti Világszövetséggel és más nemzetközi egyesülésekkel.

A kínai vezetők utóbbi néhány évi gyakorlati akcióinak fényében sokkal jobban megértjük „A keleti szél legyőzi a nyugati szelet" jelszó tényleges politikai értelmét. Már az 1960. évi értekezleten keményen bírálták ezt a jelszót a testvérpártok. Nacionalista jelszónak minősítették, amely az osztály-kiindulópontot földrajzi, sőt faji kiindulóponttal helyettesíti. Ez a jelszó nyilvánvalóan elárulja, hogy a kínai vezetők lebecsülik a szocialista világrendszer s a nyugat-európai munkásosztály és néptömegek szerepét.

A kínai teoretikusok megmásítják a minden ország és földrész antiimperialista erőinek egyesítését felvető lenini eszmét, amelyet a „Világ proletárjai és elnyomott népei, egyesüljetek!" jelszó fejez ki, s arra szólítják fel Kelet népeit, hogy különüljenek el — nemzeti, sőt faji alapon. A keleti szél valamiféle mágikus erejét hirdető jelszavuk célja nyilvánvalóan a nacionalista, sőt a faji szenvedélyek felszítása a kolonializmus ellen harcoló népek körében.

A hosszú imperialista elnyomás és kizsákmányolás, nemzeti gyalázat és megaláztatás után a volt gyarmatok és félgyarmatok egykor elnyomott lakosságának egy része nem bízik a fehér fajhoz tartozó emberekben. Ezeket az érzelmeket próbálják szítani a kínai vezetők. Arra számítanak, hogy így sikerül majd a szocialista országok ellen, s a fejlett tőkésországok dolgozói ellen han-

Digitized by Google

golniuk a volt gyarmatok és félgyarmatok népeit, és úgy tüntethetik fel magukat, mintha ők volnának e népek érdekeinek egyedüli védelmezői. Ha a kínai jelszó titkos értelmét, a KKP vezetőinek távolabbi célját feltárjuk, megállapíthatjuk, hogy a kínai pártvezetőség körülbelül így gondolkodik: Kína Kelet legnagyobb országa, Kína testesíti meg a Kelet érdekeit, s onnan fújnak „a történelem szelei", amelyeknek „le kell győzniük" a „nyugati" szeleket.

Ilyenformán ez a jelszó nem egyéb, mint a kínai vezetők hegemonikus törekvéseinek ideológiai és politikai kifejezése.

Érthető, hogy a kínai vezetők efféle terveket szőve, a nemzeti felszabadító mozgalomnak a szocialista világrendszerrel, a nemzetközi munkásmozgalommal való szoros kapcsolatait igen komoly akadálynak tartják szándékaik megvalósításának útjában. Ezért törekednek arra, hogy elszakítsák az ázsiai, az afrikai és a latin-amerikai országokat a Szovjetuniótól és a többi szocialista államtól, a kapitalista országok munkásosztályától. Talán mondanunk sem kell, hogy ez a törekvés alapvetően ellenkezik az ázsiai, az afrikai és a latin-amerikai népek létfontosságú érdekeivel, és mint a tények mutatják, növekvő ellenállásba ütközik e népek részéről.

Ez érthető is, mert a Kínai Kommunista Párt vezetőinek irányvonala, amelynek célja aláásni a felszabadult államok szövetségét a szocialista országokkal, elsősorban az ázsiai, az afrikai és a latin-amerikai népeknek okozhat óriási károkat. Lényegében véve ez az irányvonal a szóban forgó országok népeit arra kárhoztatja, hogy elzárkózzanak, elkülönüljenek, továbbra is megmaradjon a szűkkörű nemzeti elhatároltságuk, elzárja ezeket az országokat a forradalmi mozgalomban és az új társadalom építésében kialakult nemzetközi tapasztalatoktól, és ezzel megkönnyíti az imperialisták harcát a nemzeti felszabadító mozgalom ellen.

A nemzeti felszabadító mozgalomnak napjainkban elért hatalmas sikerei azoknak a szoros kapcsolatoknak köszönhetők, amelyek e mozgalmat a Szovjetunió és a többi szocialista ország népeihez, a nemzetközi munkásosztály forradalmi mozgalmához fűzik.. A Szovjetunió Kommunista Pártja, minden marxista—leninista párt véleménye szerint a nemzeti felszabadító mozgalom korunk legfontosabb forradalmi erői közé tartozik és történelmi jelentőségű segítséget nyújt az imperializmus ellen, a békéért és a szocializmusért folytatott harcban.

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom a történelemben először mutatta meg minden leigázott népnek a nemzeti elnyomás alól való felszabadulás reális útját, módját. Ez a forradalom indította meg azt a nagy forradalmi folyamatot, amelyet most egy világtörténelmi jelentőségű esemény: a gyarmati rendszer bukása tetőz be.

Digitized by Google

A nemzeti felszabadító forradalmak új történelmi viszonyok között diadalmaskodtak. 1. Megjelent, fejlődik és erősödik a szocialista világrendszer, és az emberi társadalom fejlődésének döntő tényezőjévé válik. 2. Az imperializmus ütőerőinek, a hitleri Németországnak a fasiszta Olaszországnak és a militarista Japánnak a második világháborúban történt szétzúzása a világreakció jelentős mérvű meggyengülését vonta maga után. 3. A gyarmatosító anyaországok munkásosztálya és összes dolgozói fokozott harcot indítottak az imperialisták gyarmati politikája ellen.

Mindez rendkívül kedvező helyzetet teremtett a nemzeti felszabadító mozgalom győzelmeihez, lehetővé tette, hogy ez a mozgalom átterjedjen az imperializmusnak három világrészben — Ázsiában, Afrikában és Latin-Amerikában — levő gyarmati és félgyarmati területeire.

Mi nagyra értékeljük azt a segítséget, amelyet a nemzeti felszabadító mozgalom nyújt harcával a szocialista országoknak és az összes forradalmi erőknek.

Az összes forradalmi erők egysége a biztosíték arra, hogy ezek az erők győzelmet arassanak az imperializmus elleni harcban. Az ázsiai, az afrikai és a latin-amerikai népek alapvető nemzeti érdekei teljes mértékben megegyeznek a szocialista közösség országainak, valamennyi ország munkásosztályának és dolgozóinak érdekeivel. Ez az objektív alapja az imperializmus ellen harcoló forradalmi erők növekvő összefogásának.

Még azokban az években, amikor országunk volt az egyetlen szocialista állam, Lenin azt írta, hogy „Kelet népeinek forradalmi mozgalma most csak úgy fejlődhet sikeresen, csak úgy nyerhet megoldást, ha közvetlenül egybekapcsolódik Szovjet Köztársaságunknak a nemzetközi imperializmus ellen vívott forradalmi harcával".* Most, amikor létezik a szocialista világrendszer, Lenin fenti szavai különösen nagy erővel zengnek.

Mit jelent ma konkrétan az, hogy a szocialista országok támogatják a nemzeti felszabadító mozgalmat?

A szocialista államok internacionalista kötelessége keresztezni az imperialisták azon próbálkozásait, amelyekkel a felszabadult országokban vissza akarják állítani a gyarmati rendszert, és meg akarják akadályozni, hogy a gyarmati iga lerázása után a népek megvalósíthassák nemzeti vágyaikat. Minden ilyen esetben a szocialista államok közvetlen kötelessége, hogy politikai és diplomáciai támogatást nyújtsanak ezeknek az országoknak, amikor pedig szükséges, a szocialista világrendszer teljes erejére támaszkodva megfékezzék az imperialista agresszorokat.

A felszabadulásukért küzdő népek megsegítésére irányuló

* Lenin Művei 30. köt., Szikra 1953. 138. old.

Digitized by Google

politikánk a proletár nemzetköziség magasztos elvein, a nagy Lenin örökségén alapszik.

Pártunk, kormányunk többször is részletesen és világosan kifejtette nézeteit a nemzeti felszabadító harc kérdéseiről. Hruscsov elvtárs több afrikai és ázsiai lapszerkesztő kérdéseire adott, nemrégiben közölt nyilatkozatában teljes világossággal ezt mondta: „Minden nép, amely a gyarmatosítók ellen harcolt, érezte a Szovjetunió és a többi szocialista állam szilárd támogatását. Ma mindenkinek füle hallatára újból kijelentjük, hogy a felszabadulásukért harcoló népek továbbra is szilárdan számíthatnak erre a támogatásra."

Az ázsiai, az afrikai és a latin-amerikai népek jól tudják, hogy a Szovjetunió tevékenyen támogatja a népek nemzeti felszabadító, igazságos háborúit elnyomóik ellen. A Szovjetunió és a többi szocialista ország minden vonalon, gazdasági, politikai, sőt szükség esetén katonai segítséget nyújt a nemzeti felszabadító mozgalomnak, megtesz minden lehetőt annak megakadályozására, hogy az imperialisták helyi háborúkat robbantsanak ki, fegyveresen exportálják az ellenforradalmat.

Elég itt hivatkozni olyan tényekre, mint az Egyiptomnak nyújtott támogatás az angol—francia—izraeli agresszorok szuezi kalandja idején, az Indonéziának adott segítség a függetlenségének megszilárdításáért, Nyugat-Irián visszacsatolásáért vívott harcában és így tovább. Nincs egyetlen olyan nép, amely, ha támogatásért fordult hozzánk, ne kapta volna meg azt. Az algériai hős népi felszabadító hadsereg harcosai, Indonézia, Jemen és más országok fegyveres erői jól tudják, kinek a fegyverei segítették őket a gyarmatosítók ellen, a szabadságért és a függetlenségért vívott harcukban.

Csupán az utóbbi időben a szovjet kormány több ízben is erélyesen síkraszállt a nemzeti függetlenségükért küzdő népek védelmében. Támogatást nyújtott Panama és Ciprus népének imperialistaellenes harcához, szolidaritást vállalt az amerikai agresszió ellen hősiesen harcoló vietnami néppel, figyelmeztette Anglia és az Egyesült Államok imperialistáit, hogy ne avatkozzanak a Zanzibári Népköztársaság belügyeibe, leleplezte a gyarmatosítók kelet-afrikai mesterkedéseit.

Most, amikor a gazdasági önállóság kivívása, az előretörés a társadalmi haladás útján lett a felszabadult országok imperialistaellenes harcának fő irányává, különös jelentőségre tesz szert az a tény, hogy a szocialista államok bővítik a gazdasági együttműködést ezekkel az országokkal, testvéri gazdasági segítséget nyújtanak nekik.

A Szovjetunió rendíthetetlenül teljesíti ezt a kötelességét. Meghaladja a hárommilliárd rubelt azoknak az előnyös szovjet

Digitized by Google

hiteleknek az összege, amelyeket a felszabadult országok kaptak. A Szovjetunió segítséget nyújt mintegy 500 ipari és egyéb objektum építéséhez, több tucat felszabadult országban. A Szovjetunió önzetlenül segíti az állami ipar kiépítését a felszabadult országokban, miután ez gazdasági függetlenségük támasza. A bhilai vasipari kombinát, az asszuáni duzzasztógát, örökre megmarad a népek emlékezetében, mint a szocialista államok és a gyarmati igától felszabadult országok testvéri együttműködésének a jelképe.

Hazánkban ezrével tanulnak a fiatal szuverén államokból érkezett diákok. A Szovjetunió és a többi szocialista állam gazdasági kapcsolatainak növekedése Ázsia, Afrika és Latin-Amerika országaival azt eredményezte, hogy megszűnt az imperialista hatalmak egyeduralmi helyzete a berendezések szállítása és a hitelek nyújtása területén. Ezek a hatalmak gyakran kénytelenek engedményeket tenni a gazdaságilag elmaradott országoknak a kölcsönökkel kapcsolatos feltételek, a kereskedelem stb. területén. Az imperializmus kezéből sikerült kiütni a gazdasági blokád korábban oly jól bevált fegyverét.

A felszabadult országok népei tudják, hogy a szocializmus gazdasági hatalmára támaszkodva győzelmeket arathatnak a nemzetközi monopóliumok erőszakossága ellen vívott harcban. Létérdekeik fűződnek ahhoz, hogy növekedjék a szocialista országok gazdasági ereje. A szocialista országok sikerei a kapitalizmussal vívott gazdasági versengésben, a fiatal szuverén államokkal fennálló gazdasági kapcsolataik fejlődése a mai viszonyok között az egyik legfontosabb formája annak a hatékony támogatásnak, amelyet a szocializmus nyújt a felszabadult országok népeinek.

A kínai vezetők azonban megpróbálják elhitetni Ázsia, Afrika és Latin-Amerika országainak népeivel, hogy a szocialista országok törekvése a békés gazdasági versengésre, ellentmond az ő érdekeiknek; minden módon igyekeznek befeketéíteni azt a gazdasági segítséget, amelyet a Szovjetunió és a többi szocialista állam nyújt a gazdaságilag elmaradott országoknak, igyekeznek bizalmatlanságot kelteni e segítség céljait illetően. A felszabadult országok népei azonban már sok politikai tapasztalatra tettek szert, és el tudnak már igazodni abban, hogy a valóságban, mit akarnak, hová célóznak a kínai vezetők, s ezért elvetik azt a politikát, amellyel a kínai vezetők önző terveiknek akarják alárendelni őket.

A szovjet emberek meg vannak győződve arról, hogy Ázsia, Afrika és Latin-Amerika népei, amelyek jól ismerik a szovjet segítség reális tényeit, maguk vonják le a következtetést, hogy mennyit érnek a kínai vezetők rágalmazó koholmányai. Ezt annál könnyebben megtehetik, mert szembe állíthatják a Szovjet-

Digitized by Google

unió reális cselekedeteit a kínai vezetőknek az utóbbi években tett lépéseivel.

Mélységes meggyőződésünk, hogy a nemzeti felszabadító mozgalom, amely napjainkban korunk egyik legnagyobb haladó erejévé vált, szoros szövetségben a szocialista világrendszerrel, az összes imperialistaellenes erőkkel, minden nehézség ellenére halad a maga útján, hogy végérvényesen győzelmet arasson az imperializmus erői felett, meghozza Ázsia, Afrika és Latin-Amerika népeinek a felszabadulást évszázados elmaradottságukból, elvezeti őket nemzeti és társadalmi felvirágzásukhoz.

A Szovjetunió rendíthetetlenül küzd a gyarmati elnyomás minden formájának megszüntetéséért, és nemzetiközi politikájának egyik alapköveként tekinti a testvéri szövetséget a gyarmati és félgyarmati igából felszabadult népekkel.

A Szovjetunió Kommunista Pártja mindig segítette és továbbra is minden módon segíteni fogja azokat a népeket, amelyek az imperializmus ellen szabadságukért és nemzeti függetlenségükért küzdenek. Nincs olyan rágalom, nincs olyan koholmány, amellyel meg lehetne zavarni a Szovjetunió és más szocialista országok népeinek növekvő barátságát a gyarmati függőség alól felszabadult országok népeivel.

IV. A szovjet—kínai kapcsolatokról

Az SZKP Központi Bizottsága és a szovjet kormány mindig nagy jelentőséget tulajdonított a Kínai Népköztársasággal való barátság és együttműködés fejlesztésének. Pártunknak a KKP-vel és a kínai néppel fennálló kapcsolata a szó legteljesebb értelmében önzetlen és internacionalista.

Hosszú éveken át segítettük a kínai dolgozókat, kommunista élcsapatukat a függetlenségért, a szocialista forradalom győzelméért vívott harcban. Kötelességünknek tartottuk, hogy testvéri módon segítsük a kínai népet a szocializmus építésében, a Kínai Népköztársaság nemzetközi helyzetének megszilárdításában, szocialista vívmányainak megvédésében.

Pártunk, a szovjet nép tudja, hogy a Szovjetunió milyen méretű és milyen jellegű gazdasági segítséget nyújtott Kínának. A Szovjetunió segített a Kínai Népköztársaságnak rövid idő alatt felépíteni több mint kétszáz nagy ipari vállalatot, gyáregységet és objektumot, amelyek a legmodernebb berendezéssel vannak ellátva. A Szovjetunió segítségével a Kínai Népköztársaságban kialakultak egész iparágak, amelyek azelőtt ismeretlenek voltak Kínában: a repülőgépipar, a gépkocsi- és traktorgyártás, az energiaipar, a nehéz- és precíziós gépgyártás, a műszergyártás, a rádiótechnikai ipar és különböző vegyipari ágazatok.

Digitized by Google

A Szovjetunió segítségével felépített és újjáépített vállalatok teszik lehetővé Kínának azt, hogy évente 8,7 millió tonna öntött vasat, 8,4 millió tonna acélt, 32,2 millió tonna szenet és palát termeljen. A szovjet közreműködéssel létesített vállalatok adják az egész óntermelés 70 százalékát, a szintetikus gumi 100 százalékát, a villamos energia 25—30 százalékát, a teherautók és traktorok 80 százalékát. A Szovjetunió műszaki segítségével épített és védelmi célokra termelő vállalatok jelentik Kína honvédelmi iparának alapját.

Az 1950-től 1960-ig terjedő időszakban több mint tízezer szovjet szakember járt különböző időre szóló kiküldetésben a Kínai Népköztársaságban. 1951 és 1962 között a Szovjetunióban tanult, végzett tudományos felkészülést, szerzett szakmai gyakorlatot mintegy tízezer kínai mérnök, technikus és szakmunkás, továbbá mintegy ezer tudós. Ez idő alatt több, mint tizenegyezer diák és aspiráns fejezte be tanulmányait a szovjet felsőoktatási tanintézetekben.

A szovjet—kínai együttműködés a legmagasabb fokot 1953 után érte el, amikor az SZKP Központi Bizottságának és személyesen Hruscsov elvtársnak a kezdeményezésére megszüntettük az országaink közötti kapcsolatokban a sztálini személyi kultusz megnyilatkozásai nyomán fellépő és az egyenjogúságot akadályozó tényezőket. „A kínai kérdésben — mondotta Mao Ce-tung 1957-ben — az összes kellemetlen tényező és lerakódás felszámolásáért az érdem N. Sz. Hruscsovot illeti meg."

A szovjet—kínai gazdasági együttműködés 1959-ben az 1953. évihez viszonyítva csaknem megkétszereződött, az építkezések céljaira teljesített szállítások volumenje pedig ugyanezen idő alatt nyolcszorosára nőtt. 1954-től 1963-ig a Szovjetunió több mint 24 000 teljes tudományos-műszaki dokumentációt adott át Kínának, köztük 1400 nagyvállalat tervét. Ebben a dokumentációban testet öltött a szovjet nép, a szovjet tudományos és műszaki értelmiség óriási tapasztalata. Ezt az egész tudományos-műszaki dokumentációt Kína lényegében ellenszolgáltatás nélkül kapta meg.

A Szovjetunió kedvező feltételekkel összesen 1 milliárd 816 millió rubel összegű hosszú lejáratú hitelt adott a Kínai Népköztársaságnak.

Az SZKP Központi Bizottsága és a szovjet kormány nagy erőfeszítéseket tett, hogy Kína a nemzetközi küzdőtéren tartósan betöltse a szocialista nagyhatalom pozícióját, rendíthetetlenül küzdött a Kínai Népköztársaság ENSZ-jogainak helyreállításáért. A Szovjetunió minden fontos külpolitikai lépéséről állandóan tájékoztattuk a Kínai Népköztársaság vezetőségét, törekedtünk országaink külpolitikájának az összehangolására.

Meg kell mondanunk, hogy az SZKP Központi Bizottsága

Digitized by Google

akkor, amikor a kínai népnek segítséget nyújtott, a maga részéről nagyra értékelte a Kínai Népköztársaságtól kapott támogatást. Gondolunk nemcsak arra, hogy a kínai exportból a Szovjetunió sok értékes árut kapott és részesült a kínai tudomány tapasztalataiból, hanem a béke megszilárdításáért, az imperializmus és a kolonializmus ellen vívott közös harcra is.

A Szovjetunió és a Kínai Népköztársaság 1950-ben barátsági, szövetségi és kölcsönös segélynyújtási szerződést írt alá, s ez a szerződés fontos tényező lett nemcsak az országaink közötti sokoldalú kapcsolatok fejlesztésében, hanem a Távol-Kelet békéjének megszilárdításában is.

A Szovjetunió becsületesen megtartotta az ezzel a szerződéssel kapcsolatos valamennyi kötelezettségét. Valahányszor veszély fenyegette a Kínai Népköztársaság biztonságát, a Szovjetunió kijelentette, kész a végsőkig teljesíteni szövetségesi kötelességét. Így például 1958 őszén Hruscsov elvtárs szovjet kormányfő Eisenhowerhez, az Egyesült Államok elnökéhez intézett üzenetében kijelentette, hogy „minden támadást, amely nagy barátja, szövetségese és szomszédja, a Kínai Népköztársaság ellen irányul, a Szovjetunió maga ellen irányuló támadásnak tekint". Ezt a kijelentést a legnagyobb nyomatékkal megerősítette 1962 júliusában is. Az elmondottakból kitűnik, hogy a szovjet kormány milyen komolyan foglalkozott a szovjet—kínai barátság megszilárdításával.

Sajnos azonban a Kínai Népköztársaság kormánya 1958-tól kezdve mind gyakrabban tett különböző lépéseket, amelyek aláássák a szovjet—kínai barátságot, a nemzetközi küzdőtéren pedig össze nem egyeztetett cselekedeteivel nehézséget okozott nemcsak a Szovjetuniónak, hanem más szocialista országoknak is.

Különösen romlottak a szovjet—kínai kapcsolatok azután, hogy a Kínai Kommunista Párt vezetői az egyes barátságtalan cselekedetekről áttértek a Szovjetunióval és más szocialista országokkal fennálló gazdasági és kulturális kapcsolataik határozott megbontására. Már a testvérpártok 1960. évi moszkvai tanácskozása előtt a kínai kormány követelte a Szovjetuniótól az összes, korábban megkötött gazdasági és tudományos-műszaki együttműködési egyezmény és jegyzőkönyvi megállapodás felülvizsgálatát, lemondott a betervezett szovjet felszerelésszállítások jelentős részéről, minimálisra csökkentette a szovjet—kínai kereskedelem volumenjét.

A szovjet kormány látta ugyan, hogy a kínai vezetőknek ez az irányvonala árt a Szovjetunió és a Kínai Népköztársaság barátságának és együttműködésének, de nem tehetett mást, mint hogy hozzájárult ehhez. A Szovjetunió és a Kínai Népköztársaság gazdasági együttműködésének egész volumenje 1962-ben (bele-

Digitized by Google

értve a kereskedelmi és a műszaki segítséget) az 1959. évi színvonalhoz képest 36,5 százalékra csökkent, a komplex gépi berendezések és anyagok szállítása a negyvenedére csökkent. 1963-ban a gazdasági együttműködés és a kereskedelem volumenje tovább csökkent.

A szovjet—kínai együttműködés csökkenését természetesen nem nézhettük közömbösen. Az SZKP Központi Bizottsága több ízben is felhívással fordult a KKP Központi Bizottságához, hogy változtassa meg ezt a folyamatot. Ennek érdekében sok konkrét intézkedést javasoltunk. Javaslataink azonban nem találtak meghallgatásra a kínai vezetőknél. Saját céljaik érdekében lépésről lépésre rontották Kínának a Szovjetunióval fennálló kapcsolatait, s az ideológiai nézeteltéréseket kezdték átvinni az államközi kapcsolatok területére.

Azt, hogy a Szovjetunióval és a többi szocialista országgal való gazdasági kapcsolatok elsorvasztására törekedtek, a Kínai Kommunista Párt vezetői eleinte a következőképpen magyarázták:

„1. A Szovjetunió segítségének eredményeként Kínában létrejöttek a korszerű ipar és technika kezdeti alapjai, ennélfogva az objektumok többségének további építését és tervezését saját erőinkkel fogjuk folytatni, könnyíteni akarunk a Szovjetuniónak Kína megsegítésére irányuló erőfeszítésein. Mindamellett továbbra is segítségért kell majd fordulnunk a Szovjetunióhoz azokkal az objektumokkal kapcsolatban, amelyeket nem tudunk saját erőinkkel megtervezni, felépíteni és felszerelni.

2. A Kínai Kommunista Párt Központi Bizottsága és a kínai kormány szükségesnek tartja, hogy az erőket a legfontosabb objektumok építésére összpontosítsa, csökkentse a beruházási objektumok számát és a nem sürgős objektumok építését annak érdekében, hogy jobban megvalósíthassa a szocializmus Kínában való építésének ezt az elvét: »Jobban, többet, gyorsabban és gazdaságosabban«. Az országban folyó építkezés mérve és üteme továbbra is nagy lesz.

3. Az utóbbi két évben elemi csapások sújtották a mezőgazdaságot és ennek következtében bizonyos nehézségek támadtak fizetési mérlegünkben. Ennélfogva a Szovjetunió segítségével épülő objektumok számát csökkentve, reméljük, hogy megteremtjük országaink kedvezőbb együttműködésének feltételeit." (Kuo Csoszin, a kínai kormányküldöttség vezetőjének az 1961. február 10-i szovjet—kínai tárgyalásokon tett nyilatkozatából.)

Most, mint látjuk, a Kínai Népköztársaság kormánya „megfeledkezve" e múltbeli magyarázatáról azt állítja, hogy a Szovjetunió kezdeményezésére csökkentek a szovjet—kínai kapcsolatok

Digitized by Google

és ez okozta azt a súlyos helyzetet, amelybe a kínai népgazdaság az utóbbi években került.

A kínai propagandisták most majd megszakadnak abban az igyekezetükben, hogy kimutassák: Kína egyáltalán nem kapott szovjet segítséget, hanem mindössze szokásos kereskedelmi műveletek történtek a két ország között. Abban az igyekezetükben, hogy a kínai népnek még az emlékezetéből is kitöröljék a szovjet segítséget, attól sem riadnak vissza, hogy leverjék a szovjet gépekről és szerszámgépekről a gyári védjegyet, olyan rágalmakat hangoztassanak, hogy a Szovjetunió elavult felszereléseket szállított Kínának. Ezt annak ellenére mondják, hogy nemcsak maguk a kínaiak, hanem a külföldi lapok is megerősítették, hogy a Szovjetunió segítségével épültek Kínában olyan vállalatok, mint a csangcsungi gépkocsigyár, a harbini elektrotechnikai gyár, a lojani traktorgyár és sok más vállalat, amelyeknek mindegyike a korszerű ipar ragyogó példánya.

Ez az eljárás bajosan fér össze a korrektség elemi fogalmával. Bár ezt a kínai vezetők lelkiismeretére bízzuk, fel kell hívnunk a figyelmet arra, hogy a Szovjetunióval szemben emelt vádjaik szembetűnő ellentmondásokat tartalmaznak. Egyfelől azzal vádolják a Szovjetuniót, hogy csökkentette segítségét és ezzel komoly nehézséget okozott Kína gazdaságában, másfelől azt híresztelik, hogy a Szovjetunió segítsége nem volt hatékony, nem volt jelentős. Ha azonban elfogadjuk, hogy segítségünk „nem volt hatékony, nem volt jelentős", akkor hogyan okozhatott károkat Kína gazdaságában e segítség beszüntetése?

Mi itt — a kínai vezetők kedvenc kifejezésével élve — az igazság és mi a hazugság? A tények azt mutatják, hogy az egyik állítás kétségkívül hazugság.

A Kínai Kommunista Párt vezetőinek nyíltan ellenséges cselekményeire való tekintet nélkül országunk lelkiismeretesen teljesíti korábban vállalt kötelezettségeit és most is közreműködik 80 kínai ipari vállalat építésében, a Szovjetunióban pedig továbbra is folyik kínai mérnökök, technikusok, tudósok és diákok termelési gyakorlata, illetve oktatása. A Szovjetunió testvéri módon reagált Kína 1960—61-ben támadt gazdasági nehézségeire.

Amikor a Kínai Népköztársaságban különösen nagy volt az élelmiszerhiány, az SZKP Központi Bizottsága és a szovjet kormány felajánlotta a Kínai Kommunista Párt vezetőségének, hogy viszonossági alapon egymillió tonna gabonát és ötszázezer tonna cukrot szállít. Ugyanakkor a Szovjetunió ötéves halasztást adott a Kínai Népköztársaságnak a kereskedelmi elszámolásból származó 288 millió rubel tartozásának törlesztésére.

Ha a Szovjetunió, mint a kínai vezetők állítják, Kínához fűződő gazdasági kapcsolatainak leépítésére törekedett, akkor

Digitized by Google

miért tette ezeket a lépéseket, miért folytatta a segélynyújtást az ipari vállalatok építéséhez, miért tett újra meg újra javaslatokat a kölcsönösen előnyös kereskedelem és gazdasági együttműködés bővítésére? A Kínai Kommunista Párt vezetői nem adnak választ erre a kérdésre. Nem is adhatnak, mert a kínai vezetők törekedtek az országaink közötti együttműködés csökkentésére.

A Kínai Kommunista Párt vezetői valamiképpen igazolni próbálják a „nagy ugrás" politikája következtében a kínai gazdaság fejlődésében támadt kudarcokat. Ezért különösen gyakran vetik fel a szovjet szakemberek kérdését. Bár pártunk hivatalos dokumentumai már többször megvilágították ezt a kérdést is, mégis újra foglalkoznunk kell vele.

A szovjet kormány, amikor szakembereket küldött Kínába, abból indult ki, hogy azokra azért van szükség, hogy előmozdítsák a kínai népgazdaság fejlődését. Kína ugyanis nem rendelkezett kellő számban megfelelő szakemberekkel. Ez egyáltalán nem kereskedelmi ügylet volt, hanem a kínai népnek nyújtott testvéri segítség igazi megnyilvánulása.

Figyelembe véve, hogy a külföldi szakemberekre csak átmenetileg van szükség és a szocialista testvérországokban gyorsan kifejlődnek a saját szakképzett káderek, a szovjet kormány 1956-ban, majd 1958-ban felvetette, hogy visszahívjuk szakembereinket. Hasonló javaslatokat tettünk akkoriban más népi demokratikus országoknak is, ahol azokban az években még szovjet szakemberek dolgoztak. Mivel már nem volt szükség a szakemberekre, minden ország elfogadta a javaslatot, kivéve a Kínai Népköztársaságot, amelynek kormánya kérte, hogy a szovjet szakemberek maradjanak még egy meghatározott ideig.

Annak ellenére, hogy ragaszkodtak a szovjet szakemberek ottmaradásához, a kínai hatóságok rossz viszonyt alakítottak ki velük, tűrhetetlen feltételeket teremtettek a szovjet szakemberek munkájához.

Szakembereink kínai tartózkodásának utolsó évei egybeestek a „nagy ugrás" politikájával. Ez a politika megbontotta az arányokat a kínai gazdaság fejlődésében, elszakadt mindennemű technikai normától. A szovjet emberek látták e politika veszélyes következményeit. Figyelmeztették a kínai szerveket a technikai követelmények megszegésének következményeire. Tanácsaikat azonban senki sem vette figyelembe. Annak következtében, hogy semmibe vették a szovjet szakemberek javaslatait és a kínai funkcionáriusok durván megszegték a technikai normákat, súlyos hibák keletkeztek, amelyek gyakran emberáldozatot is követeltek. Így történt például a Hszinnancsiang folyó melletti vízierőmű-

Digitized by Google

építkezésnél, ahol a technikai feltételek semmibe vevése miatt sok ezer tonna sziklás talaj beomlott és emiatt hosszú időre fennakadt a munka. A Hszintincsiang folyó melletti vízierőműnél ugyanezekből az okokból átszakadt a gát és víz lepte el a keszont. A hiba mindkét esetben emberéleteket követelt áldozatul. Érthető, hogy a szovjet mérnökök és technikusok nem nézhették közömbösen ezeket a dolgokat. Tiltakoztak, de mert nem hallgattak rájuk, szakembereink azt a kérelmet terjesztették elő, hogy küldjék vissza őket hazájukba.

Ráadásul 1960 tavaszától kezdve a kínai hatóságok kezdték „megdolgozni" a szovjet szakembereket, hangulatot próbáltak kelteni bennük az SZKP Központi Bizottsága és a Szovjetunió kormánya ellen. Ez embereinkben jogos felháborodást keltett.

A szovjet kormány többször is felhívta a kínai hatóságok figyelmét e felháborító tényekre és állhatatosan követelte, hogy teremtsenek normális viszonyokat a szovjet szakemberek működéséhez. Válaszul azonban a kínai hatóságok még barátságtalanabbá váltak, még sértőbb magatartást tanúsítottak szakembereinkkel szemben, „maradiaknak" nevezték őket, ócsárolták a szovjet tapasztalatokat és a szovjet technikát. Fokozták a szovjet emberek megfigyelését, gyakran házkutatást tartottak náluk. Ilyen körülmények között szakembereink visszahívása volt az egyetlen kivezető út a kialakult helyzetből.

Most, amikor sok további tény vált ismeretessé, minden alap megvan arra a feltevésre, hogy a kínai vezetőknek 1959 után, amikor kezdték kiélezni a Szovjetunióval való kapcsolatokat, nem annyira a szakemberekre volt szükségük, mint inkább a velük kapcsolatban teremtett problémákra, amelyeket azután felhasználhattak az SZKP elleni harcukban.

A szakemberek visszahívása után a szovjet kormány a szovjet—kínai barátság erősítése érdekében rendezni igyekezett ezt a kérdést. Az SZKP Központi Bizottságának megbízásából Mikojan elvtárs 1960 novemberében hivatalos beszélgetést folytatott a testvérpártok moszkvai értekezletén részt vett kínai vezetőkkel és kijelentette, hogy ha Kínának valóban szüksége van szovjet szakemberekre és megteremtik számukra a normális munkafeltételeket, akkor mi hajlandók vagyunk elküldeni őket a Kínai Népköztársaságba. Hruscsov elvtárs ugyanerről beszélt Csou En-lajjal és az SZKP XXII. kongresszusán részt vett kínai pártküldöttség más tagjaival. Az SZKP és a KKP küldöttségének kétoldalú találkozóján (1963 júliusában) és az SZKP Központi Bizottságának 1963. november 29-i levelében ismét hivatalosan közöltük a kínai vezetőkkel, hogy ha szükségük van szakembereink technikai segítségére, akkor a szovjet kormány hajlandó megvizsgálni Kínába küldésük kérdését. A kínai vezetők egyáltalán nem vála-

Digitized by Google

szoltak ezekre a javaslatokra, de ugyanakkor a szovjet szakemberek kérdését továbbra is felhasználták alantas céljaikra. Szakembereink visszahívásával próbálták magyarázni gazdasági terveik felülvizsgálását és beruházási építkezéseik csökkentését, valamint a kínai népgazdaság különböző ágaiban támadt nehézségeket is.

Ámde először is mindenki tudja, hogy a Kínai Népköztársaság gazdasági nehézségei a „nagy ugrás" veszedelmes kísérletei következtében már a szovjet szakemberek visszahívása előtt felszínre kerültek. Másodszor pedig, a legnagyobb nehézségek éppen azokban a gazdasági ágakban keletkeztek, amelyekben szovjet szakemberek vagy egyáltalán nem működtek, vagy pedig számuk igen csekély volt.

Hogyan befolyásolhatta például a szovjet szakemberek visszahívása a kínai szén-, fa- és könnyűipart, valamint az ipar és a mezőgazdaság más ágait, amikor 1960-ban a széniparban 2, az állami gazdaságok és szűzföldek minisztériumában 3, a mező- és erdőgazdálkodási minisztérium ágazataiban egy-egy szovjet szakember dolgozott? Ugyanakkor éppen ezekben az iparágakban és különösen a mezőgazdaságban jelentkeztek a legnagyobb kudarcok.

Nem volna-e itt az ideje, hogy a kínai vezetők abbahagyják pártjuk, népük, a világközvélemény félrevezetését, és mondják meg az igazságot azokról a tényleges okokról, amelyek következtében a kínai nép nehéz helyzetbe került?

A tényleges okok pedig abban rejlettek, hogy a Kínai Kommunista Párt vezetői gazdaságpolitikájukban semmibe vették az objektív törvényszerűségeket.

Mivel magyarázható az a tény, hogy a Kínai Kommunista Párt vezetőinek erőfeszítései következtében évről évre csökken a Szovjetunió és Kína gazdasági együttműködése, kulturális cseréje, sorvadnak a társadalmi szervezetek kapcsolatai, s ugyanakkor fokozott erővel hangzanak a vádak és rágalmak a szovjet néppel szemben? Ez csak azzal magyarázható, hogy a kínai vezetők el akarják téríteni népüket a Szovjetuniótól, félnek, hogy népük megtudja az igazságot arról, milyen önzetlen testvéri javaslatokat tett a Szovjetunió, a Kínai Népköztársasággal való kapcsolatainak fejlesztésére, és ekkor összeomlik minden aljas rágalmuk, amelyekkel pártunkat, a szovjet népet próbálják befeketíteni. A KKP vezetősége attól tart, hogy az országunkkal való együttműködés Kínába is elviheti a XX. pártkongresszus eszméinek tisztító szelét, amely megszüntette a sztálini személyi kultusz által teremtett tűrhetetlen helyzetet.

Szükségesnek tartjuk azt is, hogy beszéljünk a plénum előtt a szovjet—kínai határnak a kínai fél részéről történt többszöri

Digitized by Google

megsértéséről. Az SZKP és a szovjet kormány dokumentumai már szóltak erről. A szovjet határ megsértése 1962/63-ban állandó jelenséggé vált, s időnként durva provokáció jellegét öltötte.

A szovjet kormány azt ajánlotta, hogy folytassanak tanácskozást a Szovjetunió és a Kínai Népköztársaság közötti határ egyes szakaszainak pontos megvonása céljából. Abból indultunk ki, hogy a Szovjetunió és a Kínai Népköztársaság között nincsenek területi kérdések, a szovjet—kínai határ a történelem folyamán alakult ki, és csupán a határ egyes szakaszainak pontos megvonásáról lehet szó, ott, ahol ez szükségesnek mutatkozik.

A KKP vezetői a szovjet—kínai barátság alapjait aláásva, országukban és külföldön féktelen szovjetellenes propagandát indítottak. A kínai lapok hemzsegnek rágalmazó cikkektől, amelyek ócsárolják a szovjet valóságot, szennyes rágalmakat szórnak a szovjet népre. A kínai kormány egyik nyilatkozata úgy jellemzi a Szovjetunió külpolitikáját, hogy az „a háborús erőkkel való szövetkezés politikája a békeerők elleni harcra, az imperializmussal való szövetkezés a szocializmus elleni harcra".

Mindez elejétől végig rágalmazó fantazmagória, amit teljesen világosan látnak nemcsak barátaink, hanem még ellenségeink is. A szovjet kommunisták, a szovjet emberek felháborodással fogadták ezt az aljas hazugságot. A rágalmazók csak foglalkozzanak piszkos ügyeikkel. A Szovjetunió továbbra is a lenini irányvonalat fogja követni.

V. A KKP vezetőinek támadásai az SZKP programja ellen

Elvtársak! A KKP vezetői az utóbbi időben a Szovjetunió és a többi szocialista ország belső fejlődésének kérdéseire is kiterjesztették polémiájukat.

Támadásaik központjává az SZKP programját választották.

Mindenki elismeri, hogy pártunk programja korunk egyik legkiemelkedőbb dokumentuma, rendkívüli mélységgel és erővel tükrözi az új társadalom gyakorlati építését a Szovjetunióban és a testvérországokban, a tudományos kommunizmus elméletének megvalósítása alapján. A kínai propaganda az SZKP programja elleni támadásaiban, a józan ész ellenére, nem riad vissza olyan ostoba és szörnyű rágalmaktól sem, hogy pártunk programja „azoknak a népeknek a forradalma ellen irányul, amelyek még az imperializmus és a kapitalizmus uralma alatt vannak", pártunk programja „annak megakadályozására irányul, hogy azok a népek, amelyek már a szocializmus útjára léptek, teljesen végigvigyék forradalmukat", sőt, pártunk programjának célja „a kapitalizmus

Digitized by Google

fenntartása és visszaállítása". (A Renmin Ribao és a Vörös Zászló című folyóirat 1963. szeptember 6-i cikkéből.)

A kínai vezetők az SZKP programja elleni fellépésükkel arra törekednek, hogy megfosszák hitelétől a proletár szocializmus elméletét és gyakorlatát, amely a kispolgári szocializmus, az anarchizmus és más tudományellenes nézetek elleni hosszú küzdelem eredményeként győzelmet aratott a munkásmozgalomban. A KKP vezetői — akár elismerik, akár nem — felélesztik a kispolgári szocializmus elképzeléseit, és erről az álláspontról próbálják bírálni az új társadalom építésének nemzetközi tapasztalatait.

A kínai vezetők azért támadják az SZKP-t, mert e párt irányvonala a népjólét emelését célozza. A szovjet emberek életkörülményeinek javítását a kínai vezetők „elpolgárosításnak" nevezik, az anyagi ösztönzés elve szerintük „személyes előnyök hajszolására, nyerészkedésre, haszonlesésre, a burzsoá individualizmus fokozódására vezet, kárt okoz a szocialista gazdaságnak, sőt szétzilálja azt". (Renmin Ribao 1963. december 26.)

Vajon e rikoltozó szólamok mögött nem az emberek életszükségleteinek, a szocialista társadalom elveinek és ideáljának mélységes megvetése húzódik meg?

Ismeretes, milyen nagy jelentőséget tulajdonított Lenin a munka alapján való szocialista elosztás elvének, annak az elvnek, hogy a dolgozók legyenek anyagilag érdekelve a társadalmi termelés fejlesztésében. Lenin azt tanította, hogy az új társadalom építését nem közvetlenül a lelkesedésre kell alapozni, hanem a nagy forradalom által keltett lelkesedés segítségével, az egyéni érdekre, az egyéni érdekeltségre, a jövedelmezőségre.

A kínai vezetők elkeseredetten támadják az SZKP programjának azokat a tételeit, amelyek a kommunizmus felé haladó szocialista társadalom politikai megszervezésének a kérdéseivel függnek össze. Azt állítják, hogy az SZKP programjának az össznépi államra és az egész nép pártjára vonatkozó tételei tulajdonképpen azt jelentik, hogy burzsoá tételekkel cserélik fel az államról szóló marxista—leninista tanítást, lefegyverzik a munkásosztályt.

A kínai vezetők meg sem kísérlik a szocializmus országaiban végbemenő reális folyamatok elemzését, hanem a marxizmus—leninizmus klasszikusainak műveiből vett, önkényesen kiragadott és helytelenül értelmezett idézetekkel zsonglőrködnek. A nemzetközi kommunista mozgalmat olyan kérdésekben akarják álelméleti viták útvesztőjébe vezetni, amelyeket már régen megoldottak a marxizmus—leninizmus klasszikusai.

Az egyik ilyen kérdés a proletárdiktatúrával kapcsolatos dogmatikus állításaikra vonatkozik. A kínai vezetők makacsul ismételgetik, hogy a proletárdiktatúrát „egészen a kommunista társadalom legmagasabb szakaszába való belépésig" fenn kell tar-

Digitized by Google

tani. Itt Marx egyik művéből vett idézetre hivatkoznak ahol az áll, hogy „a tőkés és a kommunista társadalom között van egy időszak amelyben a tőkés társadalom forradalmi úton kommunista társadalommá alakul át. Ennek megfelel egy politikai átmeneti időszak is, amelynek az állama nem lehet egyéb, mint a proletariátus forradalmi diktatúrája."*

Ezt az idézetet, amelyet Marx gondolatmenetének egész szövevényéből ragadtak ki, próbálják felhasználni az SZKP programjának „bírálatához" elméleti alap gyanánt.

Azonban a kínai vezetők, amikor félbeszakítják Marx gondolatát, sohasem idézik a következő két sort Marxnak ugyanabból a művéből, ahol a gothai programról Marx a következőket mondja: „Nos, a program nem szól sem az utóbbiról (vagyis a proletárdiktatúráról — Szuszlov), sem a kommunista társadalom jövendő államiságáról."**

Ha a kínai teoretikusok logikáját követjük, akkor ezért a gondolatért Marxot antimarxistának kell nyilvánítani. Hiszen a kínai teoretikusok — akik állítólag Marx eszméjének alapján állnak — azt mondják: „A proletárdiktatúra elhalása egyben az állam elhalása is." Marx viszont a „kommunista társadalom államiságáról" beszél, amely már nem azonos a proletárdiktatúrával.

Éppen arról van szó, hogy Marx, amikor a kapitalizmusból a kommunizmusba való átmenet időszakáról beszél, a kommunizmus első szakaszát, a szocializmust tartja szem előtt.

A kínai vezetők természetesen ismerik Marxnak is, Engelsnek is a kommunizmus két szakaszáról tett sok-sok kijelentését arról, hogy a proletárdiktatúra az átmeneti időszak állama, amelynek célja a szocializmus — mint a kommunizmus első szakasza — felépítése. Lenin, amikor rámutatott a szocialista társadalmi átalakulásért folyó hosszú és szívós harc szükségszerűségére, írt „a proletárdiktatúra egész időszakáról, mint a kapitalizmusból a szocializmusba vezető átmenet időszakáról".***

A pekingi teoretikusok mindig elhallgatják ezt a Lenin által aláhúzott tételt. Lenin pedig azt mondotta, hogy a proletárdiktatúrára „a szocializmus végleges megteremtése és megszilárdítása végett" van szükség,**** s hogy a tőkés viszonyok helyreállításának veszélye elmúltával „megszűnik a proletárdiktatúra."*****

Így vetette fel a kérdést Vlagyimir Iljics Lenin.

Az élet teljesen igazolja a lenini tételek helyességét. Ha a kínai vezetőket valóban érdekelné az igazság, a mi mindennapi

* Marx—Engels Vál. Művek II. köt. Kossuth 1963. 28. old.
** Marx—Engels idézett mű (ugyanott).
*** Lenin Művei 29. köt. 358. old. (oroszul).
**** Lenin Művei 29. köt. 351. old. (oroszul).
***** Lenin Művei 33. köt. 75. old. (oroszul)

Digitized by Google

életünk gyakorlatához fordulnának, megnézhetnék, hogyan változott meg a szovjet társadalom alapja és társadalmi szerkezete. Lenin a megdöntött kizsákmányoló osztályok elnyomását tartotta a proletárdiktatúra legfontosabb feladatának. A Szovjetunió szocialista társadalma — mint ismeretes — régóta a munkások és parasztok baráti osztályaiból és a népi értelmiség társadalmi csoportjából áll. Valamennyiüket az alapvető érdekek közössége, a marxi—lenini ideológia és a cél: a kommunizmus felépítésének egysége fűzi egybe.

Hát kik ellen javasolják a kínai teoretikusok a diktatúra gyakorlását? Hová akarnak kilyukadni, hogyan kell érteni azt a követelésüket, hogy az SZKP az országon belül folytassa „az osztályharc politikáját"?

Tudjuk, hová vezetett Sztálinnak az az elmélete, amely szerint az osztályharc a szocializmus építésében aratott sikerekkel arányosan elkerülhetetlenül kiéleződik. Ismeretes, hogy ez az elmélet alapul szolgált a szocialista törvényesség ledurvább megsértéséhez. Az SZKP végzett ezzel és soha nem tűr meg semmi ehhez hasonlót. Pártunk — mint eddig is — ezután is a munkásosztály és a parasztság szövetsége megszilárdításának, valamennyi dolgozó egységes, kommunizmust építő közösséggé való tömörítésének politikáját fogja folytatni.

Az össznépi állam és az egész nép pártja olyan eszme, amely nem négy fal közötti elmélkedés gyümölcse, hanem amelyet az élet hozott létre, s amely tükrözi a Szovjetunióban kifejlődött szocialista társadalmi viszonyok magas érettségét. Mivel a Szovjetunióban régóta felszámolták a kizsákmányoló osztályokat, a szovjet állam elvesztette a megdöntött kizsákmányolók elnyomására szolgáló szerv jellegét, jelenleg az egész nép érdekeit és akaratát fejezi ki, a munkásosztály pártja pedig az egész nép pártjává vált.

A munkásosztály a vezető szerepét a szocializmus teljes és végleges győzelme után már nem a proletárdiktatúrán keresztül valósítja meg. A munkásosztály a kommunizmus általánosan kibontakozó építésének viszonyai között is a társadalom leghaladóbb osztálya marad. Élenjáró szerepét egyrészt gazdasági helyzete határozza meg, vagyis az, hogy a legközvetlenebb kapcsolatban áll a szocialista tulajdon legmagasabb formájával, másrészt az, hogy a munkásosztály a birtokosa az osztályharc évtizedei által kialakított harcedzettségnek, forradalmi tapasztalatnak.

Az SZKP programjának mindezek a tételei távolról sem csupán elméleti jelentőségűek. Bennük fejeződik ki pártunk gyakorlati irányvonala, pártunk politikája, amelynek célja az egész nép bevonása a társadalom ügyeinek intézésébe, a nép tevékenységé-

Digitized by Google

nek fokozása a kommunizmus építésében, a szocialista demokrácia kiszélesítése. A kínai vezetők ugyanakkor figyelmen kívül hagyják Lenin hagyatékát: „a szocializmus lehetetlen demokrácia nélkül..." Jellemző, hogy a KKP Központi Bizottságának 1963. június 14-i levelében és a kínai vezetők más megnyilatkozásaiban még említés sem esik a szocialista demokráciáról, arról, hogy ezt a demokráciát fejleszteni kell a kommunizmus felé haladás közben.

Vagy talán van valami köze a marxista—leninista kérdésfelvetéshez annak, hogy a KKP vezetői idealizálják az erőszak módszereit, az elnyomás módszereit a kapitalizmusból a kommunizmusba való átmenet egész útja során?

Lenin, amikor rámutatott, hogy a proletariátus nem győzhetett volna a földbirtokosok és a tőkések elleni forradalmi erőszak nélkül, azt is írta, hogy „a forradalmi erőszak a forradalom fejlődésének csak bizonyos pillanataiban, csak meghatározott, különleges körülmények között volt a forradalom szükségszerű és jogos módszere. E forradalom sokkal mélyebb és állandóbb sajátsága és győzelmeinek feltétele a proletár tömegek, a dolgozók megszervezése volt és marad."*

A kínai teoretikusok azt állítják: „Mindenki, aki elemi fokon ismeri a marxizmus—leninizmust, tudja, hogy az úgynevezett össznépi állam nem valami új dolog. A burzsoázia képviselői a burzsoá államot mindig össznépi államnak vagy néphatalmi államnak nevezik."

Ez aztán a nyomós érv! Ha ilyen logikát követnénk, a kommunistáknak le kellene mondaniuk az olyan jelszavak megvalósításáról, mint a szabadság, egyenlőség, testvériség, demokrácia, mégpedig csupán azért, mert ezeket a jelszavakat a polgári forradalom tűzte zászlajára, majd később a hatalomra jutott burzsoázia elferdítette és ellaposította. Mi viszont ezzel ellentétben, úgy véljük, hogy vissza kell adni e jelszavak valódi értelmét, át kell ültetnünk őket az életbe, ez pedig csakis a szocializmus, a kommunizmus útján lehetséges.

Így áll a dolog az össznépi állam fogalmával.

Amikor ilyen államról beszélt Lassalle, vagy erről beszélnek ma az imperializmus ideológusai, a marxisták helyesen mondják, hogy elméletük a nép megtévesztése. Hiszen ebben az esetben az osztálytársadalom viszonyai között beszélnek egyetemes népi államról, de ilyen állam nem jöhet létre ellenséges osztályokra szakadt társadalomban. Más dolog az az állam, amely a proletariátus diktatúrájából fejlődik ki, miután a diktatúra az országon belül bevégezte történelmi küldetését, a szocializmus felépítését.

* Lenin Művei 29. köt. Szikra 1953. 78. old.

Digitized by Google

Az ilyen állam nem is lehet más, mint az egész nép érdekeit, akaratát kifejező szerv.

A szovjet össznépi állam, amelyben fennmarad a munkásosztály vezető szerepe, folytatja a proletárdiktatúra állama által megkezdett ügyet. Szentül teljesíti a nemzetközi munkásosztály, a világ minden népe iránti internacionalista kötelességét. Az egyetemes népi állam következetesen harcol az imperializmus ellen, jól biztosítja az ország védelmét, és teljesíti az egész szocialista tábor védelmében reá háruló kötelességet, fejleszti testvéri együttműködését a szocialista országokkal.

A kínai vezetők vitamódszereire jellemző az is, hogy az SZKP programjának ama következtetését, amely szerint a proletárdiktatúra bizonyos történelmi feltételek között egyetemes népi állammá fejlődik, úgy állítják be, mintha mi lemondanánk a proletárdiktatúráról a szocializmus építésének időszakában. A kínai teoretikusok azt sem átallották kijelenteni, hogy az SZKP „teljesen félredobta a marxizmus—leninizmus kvintesszenciáját, a proletárdiktatúra tanát".

Szennyes, szemérmetlen hazugság! Az SZKP programjában fekete betűkkel ez áll a fehér papíron: „A Szovjetunió tapasztalata bebizonyította, hogy a népek csak szocialista forradalom és proletárdiktatúra eredményeképpen juthatnak el a szocializmusba."

A kínai vezetők nem fárasztják magukat a kérdés érdembeli tanulmányozásával, s még az SZKP programjának azt a tételét is megpróbálják befeketíteni, hogy hazánkban a munkásosztály kommunista pártja az egész nép pártjává vált. Ezt a tételt úgy minősítik, mint „a proletariátus szervezeti és erkölcsi lefegyverzését", sőt mint „a kapitalista restaurációnak tett szolgálatot".

Lehetséges, hogy a kínai vezetők netán megpróbálnák valamivel megalapozni a kommunista építés élén álló párt ellen emelt szörnyűséges vádjaikat? Szó sincs róla! A kínai teoretikusok csak úgy egyszerűen, minden logika vagy érvelés nélkül hozzáfűzték ezt a kérdést az állam kérdéséhez. Mert, ha — ugyebár — a kommunizmus teljes győzelme előtt az állam nem lehet egyetemes népi állam, akkor a párt sem lehet az egész nép pártja. És ez az egész érvelésük!

A munkásosztály pártja, amely nélkül nem valósítható meg az osztálydiktatúra, formálisan és érdemben egyaránt megőrzi proletár osztályjellegét a szocializmus teljes győzelméig. Ez vitathatalan igazság.

De az is vitathatatlan, hogy a párt — mint politikai szervezet — tükrözi a társadalom osztályszerkezetében végbemenő változá-

Digitized by Google

sokat. Az SZKP programjában hangsúlyozta, hogy a munkásosztály a kommunizmus teljes győzelméig a szovjet társadalom vezető ereje marad. A párt a kommunizmus általánosan kibontakozó építésének időszakában is, a kommunista eszmék kifejezője, a munkásosztály céljainak, alapvető érdekeinek kifejezője marad. Emellett az egész nép pártjává válik. Ez nem valakik szubjektív óhajára következik be, hanem azért, mert a munkásosztály céljai és eszméi a szocializmus felépítését befejező nép minden osztályának és rétegének céljaivá, eszméivé válnak.

Amikor a kínai teoretikusok támadják az SZKP programjának a proletárdiktatúra történelmi sorsára, a szovjet állam, a szovjet munkásosztály pártjának jellegére vonatkozó tételeit, figyelmen kívül hagyják a társadalmi élet új jelenségeit, makacsul nem akarják észrevenni, hogy az SZKP programjának új következtetései és tételei nem önkényesen készültek, hanem azt fejezik ki, ami az életben valóra vált. Az SZKP XX. és XXII. kongresszusának irányvonalát támadva, odáig jutottak, hogy kétségbe vonták pártunknak és népünknek a kommunizmus építéséhez való puszta jogát is.

A szocializmus felépítésén már túljutott társadalom átmenete a komunizmus általánosan kibontakozó építéséhez: történelmileg törvényszerű, objektíve szükséges folyamat. A szovjet nép számára ez az élet által napirendre tűzött időszerű feladat. E feladat gyakorlati megoldásához nálunk adva van minden szükséges gazdasági, politikai és más feltétel, mert ezeket megteremtette a szocialista rendszer győzelme. Aki ezt a folyamatot akadályozza, az megpróbálja megállítani a társadalmi haladást. Az élet nemegyszer igazolta azt az igazságot, hogy egyformán képtelen és káros a történelmileg elkerülhetetlen fejlődési szakaszok átugrásának kísérlete és a társadalmi haladás feltartóztatásának, fékezésének kísérlete is.

Pekingben úgy látszik annyira elvakította a vezetőket a frakcióharc, hogy a nagy hevességben észre sem vették, hogyan kerültek ellentmondásba önmagukkal. Hiszen mindössze néhány évvel ezelőtt, amikor a KKP Központi Bizottsága meghirdette a „nagy ugrás" és a „népi kommuna" politikáját, azt állította: „A jelek szerint hazánkban a kommunizmus megvalósítása már nem valami távoli dolog" (a KKP KB 1958. augusztus 29-i határozata). Következésképpen a kínai vezetők akkoriban teljesen lehetségesnek tartották a kommunizmus építéséhez való átmenetet saját hazájukban, noha Kínában még épp hogy csak kibontakozott a szocializmus építése. Most viszont kétségbe vonják a kommunizmus építését a Szovjetunióban, ahol a szocializmus teljes és végleges győzelmet aratott.

Digitized by Google

Hogyan lehet nem észrevenni azt, hogy a kommunizmus építése a szocializmus felépítésén már túljutott országokban megfelel minden szocialista ország népe érdekeinek, korunk összes forradalmi erői érdekeinek?

Hát nem világos, hogy ez roppant mértékben fokozza a szocializmus példájának vonzóerejét, gyarapítja a szocialista tábor gazdasági és védelmi erejét, mind kedvezőbb lehetőségeket teremt ahhoz, hogy bővítsük a reális gazdasági, műszaki, kulturális és más segélyt és támogatást minden népnek, amely a szocializmus felépítéséért, a nemzeti függetlenségért és a békéért, az imperializmus ellen küzd?

Hogyan lehet tagadni, hogy a kommunizmus felé elsőként haladó ország megkönnyíti és meggyorsítja az egész szocialista világrendszer haladását a kommunizmus felé? Hiszen ennek az országnak a népei az egész emberiség számára még ki nem fürkészett utakat törnek, saját tapasztalataikkal vizsgálják meg ezeknek helyességét, kikutatják a nehézségeket, megtalálják e nehézségek elhárítására szolgáló eszközöket, kiválogatják a kommunista építőmunka legjobb formáit és módszereit. Mi éppen ezt az utat tartjuk helyesnek, hiszen a szocializmus országainak népei csak ezen az úton haladva, a szocialista közösség egységét és erejét megszilárdítva, a kommunista eszméket valóra váltva nyújthatják a leghatékonyabb támogatást az imperializmus ellen harcoló dolgozóknak.

A kínai vezetők azért is támadják pártunkat, mert az kidolgozta a kommunizmus felépítésének tudományosan megalapozott tervét, az egész szovjet nép alkotó tevékenységének középpontjába állította a kommunizmus anyagi, műszaki alapjának megteremtését, állandóan gondoskodik minden dolgozó anyagi és kulturális életszínvonalának emeléséről. Mindez valóban szörnyűséges és különös. Úgy látszik, a kínai vezetőknek olyan elképzeléseik vannak a szocializmusról és a kommunizmusról, olyan gyakorlatot ajánlanak az új társadalom építéséhez, amelynek nagyon, de nagyon kevés köze van a tudományos kommunizmus marxi—lenini elméletéhez. Sem Marxnál, sem Leninnél sehol egyetlen célzást nem találunk arra, hogy a szocializmus építésének alapfeladatait meg lehet oldani „ugrások" és lovasrohamok módszerével, a haladás társadalmi, gazdasági és szellemi feltételei érettségének számbavétele nélkül, a dolgozók anyagi jóléte emelésének semmibevevésével.

S ha a kínai vezetők „általános igazság" gyanánt próbálják ránk erőszakolni saját gyakorlatukat, ha „minta" gyanánt olyan társadalmat akarnak ránk tukmálni, amelyben eszményítik az erőszakot, korlátozzák a demokráciát, burjánzik a személyi kultusz,

Digitized by Google

fittyet hánynak a dolgozók jólétének, akkor mi kereken kimondjuk: az ilyen „általános igazság" és az ilyen „minta" nem felel meg a szovjet népnek, s bizonyosak vagyunk abban, hogy más népeknek sem.

A kommunista mozgalom célja a szocializmus, a kommunizmus volt és marad, amely békét, munkát, szabadságot, egyenlőséget, testvériséget és boldogságot hoz minden népnek. Mi a tudományos kommunizmus elméletét és gyakorlatát követjük, a Marx, Engels, Lenin által mutatott úton haladunk és fogunk is haladni.

A kínai vezetők ráléptek a szovjet—kínai barátság aláaknázásának veszélyes útjára, s mi természetesen erélyesen elítéljük helytelen tetteiket. A kínai vezetők jelenlegi állásfoglalásai kedvezőtlenül hatnak az egész szocialista táborra és a kommunista mozgalomra. Egyszersmind roppant kárt okoznak Kínának is.

Ami az SZKP-t és a Szovjetuniót illeti, — mi — híven a marxi—lenini elvekhez — lankadatlanul teljesíteni fogjuk internacionalista kötelességünket, eddig is megtettünk és ezután is megteszünk minden szükséges intézkedést, hogy normalizáljuk a szovjet—kínai kapcsolatokat, megszilárdítsuk népeink barátságát.

A Szovjetunió Kommunista Pártja továbbra is törekedni fog a helyzet normalizálására, az SZKP és a KKP barátságának megerősítésére. Pártunk mély meggyőződése, hogy ez a barátság élni, növekedni, erősödni fog.

VI. A kínai vezetők bomlasztó tevékenysége a kommunista világmozgalomban

Az utóbbi időben nagymértékben fokozódott a kínai vezetők bomlasztó tevékenysége, amely arra irányul, hogy szakadást idézzen elő egyrészt az egész kommunista világmozgalomban, másrészt több marxista—leninista pártban. Ez a szakadár tevékenység nyílt jelleget öltött, széles fronton kibontakozott és fogásait tekintve különösen agyafúrttá és példátlanná vált. A vitát, amelyet a KKP vezetői robbantottak ki a kommunista világmozgalom soraiban, a testvérpártok ellen folytatott nyílt politikai harc eszközévé változtatták.

A kínai vezetők láthatóan elhatározták, hogy a végsőkig viszik aknamunkájukat a kommunista világmozgalom lenini egysége ellen. Az utóbbi napokban nyíltan bejelentették, hogy a szakadás állítólag „elkerülhetetlenné" vált. Más szavakkal, most teljesen felfedték igazi céljaikat, amelyeket hosszú évek óta érlelnek a nemzetközi kommunista mozgalommal kapcsolatban.

Digitized by Google

A kínai vezetők frakciós harcukban odáig jutottak, hogy meg szakítják kapcsolataikat egyes marxista—leninista pártokkal, önkényesen „nem létezőknek" nyilvánítják őket, és az általuk összetákolt szakadár csoportokat nyilvánítják „pártokká". Hangzatosan bejelentették, hogy támogatják azokat a frakciós szakadárcsoportokat, amelyeket ők hoztak létre több országban, hogy azok harcoljanak a marxista—leninista pártok ellen. Ily módon a KKP vezetősége nyíltan felelősséget vállal e csoportok szennyes tevékenységéért és a testvérpártok ellen folytatott harcáért.

A KKP vezetősége nyilvánvalóan olyan irányban tevékenykedik, hogy a saját égisze alatt megteremtsen valamiféle sajátos nemzetközi tömböt, és a nemzetközi kommunista mozgalom ellen folytatott fokozott harc eszközeként szembe állítsa azt a kommunista világmozgalommal.

A nemzetközi demokratikus szövetségekben a kínai küldöttek nagymértékben fokozták bomlasztó tevékenységüket, nyíltan törekednek szeparatista szervezetek megteremtésére, a különböző országok és térségek haladó demokratikus erői között levő kapcsolatok aláaknázására.

Ily módon, bár a kínai vezetők időnként még frázisokat hangoztatnak az összefogásról, és egységről, valójában egész gyakorlati tevékenységük a nemzetközi kommunista mozgalom fellazítására, szétszakítására irányul. A kommunista világmozgalom egysége szempontjából ma a kínai vezetők politikája és tevékenysége a fő veszély.

Ennek fényében kell értékelni a KKP Központi Bizottsága sajtóorgánumaiban — a Renmin Ribaóban és a Vörös Zászlóban — megjelent február 4-i frakciós, az SZKP és az egész kommunista világmozgalom ellen irányuló cikket, amely a munkásosztály forradalmi mozgalma szétszakadásának sajátos platformját képezi.

A kínai vezetők cikkükben azt bizonygatják, hogy a kommunista mozgalom fejlődése állítólag a következő formula szerint megy végbe: „Összefogás — harc, sőt esetleg szakadás — új összefogás, új alapon." Ezzel kapcsolatban a dialektika törvényeire hivatkoznak. Azonban minden marxista—leninista számára világos, hogy ez az úgynevezett „dialektika" csak újabb kísérlet bomlasztó politikájuknak álteoretikus megállapításokkal való leplezésére.

Ki beszélhet ma a szakadás „elkerülhetetlenségéről"? Csak az, aki maga szakít a marxizmus—leninizmussal, a proletár internacionalizmus elveivel. Akinek drágák a nemzetközi munkásosztály nagy ügyének érdekei, nem lát semmiféle objektív okot a jelenlegi kommunista mozgalom szakadására. A nemzetközi kommunista mozgalomnak megvan a hosszú harci tapasztalatokban kipróbált politikai vonala, amely oly kiemelkedő győzelmeket ho-

Digitized by Google

zott a munkásosztálynak és a szocializmus ügyének, és amelynek óriási tekintélye van a néptömegek előtt.

A jelenlegi viszonyok között mihez vezetne a kommunista világmozgalom szétszakadása? Világos, hogy aláásná a nemzetközi antiimperialista front — a szocialista tábor, a nemzetközi munkásmozgalom, a nemzeti felszabadító mozgalom, a néptömegek általános demokratikus mozgalmai — egységét. Ez pedig csak az imperializmus agresszív erőinek kedvezne, megkönnyítené, hogy támadásokat intézzenek a felszabadító világmozgalom pozíciói ellen. Világos, hogy az, aki a szakadás felé viszi a helyzetet, egyedülállóan nagy történelmi felelősséget vállal magára.

Amióta létezik a nemzetközi kommunista mozgalom, a világ reakciósai veszett erőfeszítéseket tesznek avégett, hogy szakadást idézzenek elő soraiban. Most a kínai vezetők akarják megvalósítani azt, ami az imperialista reakciónak nem sikerült.

A kínai vezetők jelenlegi bomlasztó tevékenységének fényében világossá vált, hogy a KKP képviselői az 1960-as értekezleten miért buzgólkodtak azon, hogy a nyilatkozatban ne szerepeljen az a pont, mely szerint a nemzetközi kommunista mozgalom soraiban tűrhetetlen a frakciós tevékenység. Akkor a testvérpártok egyhangúlag elutasították a kínai vezetőknek ezt a kívánságát. Az 1960-as értekezlet nyilatkozatába belevette, hogy a kommunisták győzelmének egyik elengedhetetlen feltétele a céljaik eléréséért vívott harcban: minden olyan akció megakadályozása, amely aláásható a nemzetközi kommunista mozgalom egységét.

A kínai vezetők nem sokkal az értekezlet után megsértették ezt a kötelezettségvállalást, amelyet valamennyi testvérpárttal együtt magukévá tettek. Sőt „Világ proletárjai, egyesüljetek, harcoljatok közös ellenségünk ellen" című cikkükben (1962 december) „elméleti" alapot akartak teremteni a közösen elfogadott határozat teljesítésének megtagadására. A KKP vezetői előálltak valami „többségről és kisebbségről" szóló koncepcióval, amely szerint a kisebbségnek állítólag joga van megszegni a közösen elfogadott határozatokat, harcolni az elfogadott közös irányvonal ellen. Ez nem más, mint a leninizmus alapvető szervezeti elvének revíziója, mert Lenin tanítása szerint „a munkásmozgalom elve csak az lehet, hogy a kisebbség vesse alá magát a többségnek".*

A többség, amely ellen a pekingi vezetők fellépnek, az a többség, amely magában foglalja azokat a kommunista pártokat, amelyek országukban hatalomra juttatták a munkásosztályt, biztosítják a szocializmus világtörténelmi győzelmét. Ez a többség magában foglalja minden kontinensnek a forradalmi harc élcsapatában haladó kommunista pártjait.

* Lenin Művei 20. köt. Szikra 1955. 390. old.

Digitized by Google

A kínai vezetők frakciós elvakultságukban attól sem riadtak vissza, hogy a marxista—leninista pártokat egyszerűen „fiktív" többségnek kezdték nevezni.

Ez távolról sem új fogás. Már Lenin ellen is alkalmazták ezt a szakadárok, amikor dicsekedve kijelentették, hogy valamikor őket követi majd a többség, és akkor majd el fogják ismerni annak akaratát. Lenin ezekről az emberekről azt írta, hogy „Nem a jelenben ismerik el az öntudatos munkások többségének akaratát, hanem a jövőben, mégpedig abban és csakis abban a jövőben, amelyben a munkások egyetértenek majd velük, a likvidátorokkal, Plehanovval, Trockijjal!!"*

A szakadárok, akik fellépnek a többség akarata ellen, minden korban tehát ugyanazokhoz a mesterkedésekhez folyamodnak.

A KKP a többségi elv ellen folytatott harcában a nemzetközi kommunista mozgalom minden opportunistája és szakadárja közül elsőként vetette fel azt a tézist, hogy egy és ugyanazon országban „törvényszerű" dolog több kommunista pártnak a létezése. Ebből a megállapításból az következik, hogy az ilyen pártoknak nem annyira a munkásosztály ellenségei ellen, mint inkább egymás ellen kell harcolniuk. Nem szükséges részletesen megcáfolni most ezt a gyökerében hibás koncepciót, hiszen minden öntudatos munkás előtt világos, hogy a proletariátus osztályérdekeinek és akaratának egysége, ideológiája, osztályszervezettsége az egyetlen és szilárdan összekovácsolt marxista—leninista pártban testesül meg. Még egyszer rá kell mutatni azonban arra, milyen nyakatekert fogásokhoz folyamodnak a mai szakadárok, hogy zavart keltsenek a munkásmozgalom soraiban, aláássák a kommunisták sorainak egységét. E célok érdekében attól sem riadnak vissza, hogy eltorzítsák Lenin megállapításait. Íme egy jellemző példa.

Lenin „Az egységbontásról, melyet az egységről való kiabálással lepleznek" című ismert művében megbélyegzi Trockij bomlasztó tevékenységét, leleplezi a bolsevik pártra szórt rágalmait, azt a kísérletét, hogy dezorganizálja a munkásmozgalmat azzal a propagandával, amely szerint a kisebbségnek nem kell alárendelnie magát a munkások többsége akaratának. Lenin a következőket írta: „Ahol a pontosan és félreérthetetlenül megfogalmazott határozatok körül az öntudatos munkások többsége tömörül, ott van az egységes vélemény és tevékenység, ott van a pártszerűség, ott van a párt... Mikor most Trockij arra igyekszik rábírni a munkásokat, hogy ne hajtsák végre annak az »összességnek« a határozatait, amelyet a pravdista marxisták elismernek, bomlasztani próbálja a mozgalmat, és szakadást próbál előidézni."

* Lenin Művei 20. köt., Szikra 1955. 500. old.

Digitized by Google

Lenin értékelése szerint Trockij tevékenysége „szakadárság abban az értelemben, hogy a legszemérmetlenebbül megsérti a munkásság többségének akaratát".*

A Renmin Ribao és a Vörös Zászló 1964. február 4-i cikkének szerzői úgy idézik Lenint, hogy elferdítik Lenin álláspontját. Lenin mindenkor hangsúlyozta az általános proletárfegyelem kötelező voltát, és követelte, hogy a kisebbség rendelje alá magát a többség akaratának. A kínai szakadárok, hogy dezorganizálják a kommunista pártokat, hamisításhoz folyamodtak.

A kínai vezetőket még az a világos kérdés sem hozza zavarba, hogy a kommunista mozgalom soraiban elengedhetetlenül szükséges bizonyos nemzetközi fegyelem. Ők azt állítják, hogy ilyen fegyelemről még beszélni sem lehet, mivel ma nincs Kominternmintájú központi szervezet. A KKP vezetőit azonban ez nem akadályozza meg abban, hogy magukat tekintsék a fejnek. Nem értik meg, hogy a jelenlegi viszonyok között a kommunisták nemzetközi fegyelme nem azt jelenti, hogy teljesíteni kell valakinek a felülről diktált parancsait, hanem hogy a kommunista pártok önként, internacionalista kötelességük magas fokú tudatában magukra vállalnak bizonyos kötelezettségeket az egész nemzetközi kommunista mozgalom és egymás iránt, valamint hogy következetesen teljesítik a gyakorlatban ezeket a vállalásokat. Éppen ebből indultak ki a testvérpártok, amikor az 1960-as nyilatkozatban kötelezettséget vállaltak, hogy szigorúan betartják az alábbi elveket: őrzik, mint a szemük világát, a párt egységét; szolidárisan tartják magukat azokhoz a közösen kidolgozott értékelésekhez és következtetésekhez, amelyek az imperializmus ellen, a békéért, a demokráciáért és a szocializmusért vívott harc közös feladatait érintik; nem tűrnek el semmi olyan cselekedetet, amely aláásható a nemzetközi kommunista mozgalom egységét; kölcsönösen támogatják egymást, tiszteletben tartják minden marxista—leninista párt függetlenségét és egyenjogúságát.

A nemzetközi kommunista mozgalom kollektívan kifejezett akaratának következetes betartása minden párt marxista érettségének, internacionalizmusának mutatója, mivel a marxizmus—leninizmus és az internacionalizmus nem választhatók el egymástól.

A kínai vezetőknek az e kérdésben vallott véleményeikben láthatólag kifejezésre jut a fegyelemről alkotott általános nézetük. A fegyelmet nem úgy tekintik, mint az azonos gondolkodású kommunisták nagy szövetségének minden egyes osztagával szemben fennálló kötelesség öntudatos teljesítését, hanem, mint kényszerű alárendelést és parancsolást. Itt nyilvánvalóan megmutat-

* U. o., 341., 343. old.

Digitized by Google

kozik annak a gyakorlatnak a hatása, amely annyira jellemzi a Kínai Kommunista Párt vezetőinek a módszereit.

De mennyire idegen ez a marxizmus—leninizmus egész szellemétől! Lenin, az orosz bolsevikekről szólva a következőket mondotta: „Büszkék vagyunk arra, hogy a munkások felszabadulásukért folytatott harcának nagy kérdéseit úgy oldjuk meg, hogy alávetjük magunkat a forradalmi proletariátus nemzetközi fegyelmének, számításba vesszük a különböző országok munkásainak tapasztalatait, számolunk tudásukkal, akaratukal és ilyenformán a gyakorlatban (nem pedig szóban, mint a Rennerek, Fritz Adlerek és Otto Bauerek) valósítjuk meg a világkommunizmusért folytatott munkás osztályharc egységét."*

A kínai vezetőket ma éppen az tölti el különös büszkeséggel, hogy teljesen figyelmen kívül hagyják a kommunisták nemzetközi fegyelmét, hogy valójában anarchista magatartást tanúsítanak mind a vitában, mind a testvérpártokkal való érintkezésben.

Ma nemcsak az vált végérvényesen világossá, hogy mik az igazi indítékai azoknak az „elméleteknek", amelyeket a kínai vezetők terjesztenek bomlasztó tevékenységük igazolására, hanem azok a fő irányok is, amelyeken gyakorlatilag kibontakozik ez a tevékenység, ennek a tevékenységnek a fogásai és módszerei.

A KKP vezetői a nemzetközi kommunista mozgalom legerősebb és legtekintélyesebb osztagaira összpontosítják a fő csapásokat: a Szovjetunió Kommunista Pártjára és a többi szocialista ország kommunista pártjaira, a francia, az olasz és más kommunista pártokra.

Célul tűzték maguk elé, hogy bármilyen áron is, de lejáratnak minden valóban marxista—leninista pártot, amely megérdemelt tiszteletet élvez a kommunista világmozgalomban és a néptömegek előtt.

Különösen felháborító az az álláspont, amelyet a KKP Központi Bizottsága képvisel a kapitalista országokban harcoló kommunista pártokkal szemben. Ezeknek az amúgy is bonyolult viszonyok között működő pártoknak nem kevés többletnehézséget teremtenek a kínai vezetők. Minden módon rágalmazzák e pártok marxista—leninista vezetőségét, igyekeznek aláásni tekintélyét. A munkásosztály kipróbált vezetőit olyan sértésekkel illetik, hogy „gyávák, mint az egerek", „papagájok", „képmutatók" és így tovább.

Olyan pártok vezetőiről mondják ezt, amelyek hősi példát mutattak a fasizmus ellen vívott harcban, és most a monopóliumok ellen vívott harc élvonalában haladnak és óriási nemzeti erőt képviselnek. Ilyeneket mondanak olyan harcos és nagy tisztelet-

* Lenin Művei, 31. köt., Szikra 1951. 270—271. old.

Digitized by Google

tel övezett elvtársakról, akik súlyos viszonyok közepette harcolnak, kitéve üldözéseknek. Felháborodáson kívül mit válthatnak ki az olyan kijelentések, hogy az Egyesült Államok Kommunista Pártjának vezetői „együttműködnek a legkalandorabb amerikai imperialistákkal", hogy a chilei kommunisták álláspontja „megfelel az amerikai imperializmus céljainak, amely Latin-Amerikában az amerikai imperializmus uralmának fenntartására irányul", hogy az Indiai Kommunista Párt vezetősége csupán „klikk", s az ehhez hasonlók.

A proletárszolidaritás pekingi értelmezése megítélhető abból a magatartásból, amelyet a KKP Központi Bizottsága tanúsított, amikor a baathista nacionalisták leszámoltak Szalam Adillal és az Iraki Kommunista Párt más vezetőivel. A kínai vezetők a külföldi küldöttségekkel folytatott beszélgetéseikben nyíltan kárörömüket fejezték ki az iraki elvtársak bestiális meggyilkolása fölött. Közvetlenül a baathista államcsíny végrehajtása után pedig kapcsolatokat kezdtek keresni a gyilkosokkal. Mint most kiderült, kínai részről azt a helyzetet, hogy a Iraki Kommunista Párt vezető nélkül maradt, ki akarták használni, meg akarták teremteni ott a maguk kis szakadár csoportját.

Az egész kínai propagandagépezet — az Új-Kína hírügynökség, a tájékoztató központok, a különböző fajta bulletinek, a rádió — ma harcot folytat a marxista—leninista pártok ellen. A kínai vezetők lényegében új ideológiai frontot nyitottak a testvérpártok ellen. E téren nem vetik meg az antikommunizmus fegyvertárából kikölcsönzött fogásokat. Mibe kerül például a kínai propagandának bevetni a „moszkvai karmesteri pálcáról" hangoztatott koholmányt, amelynek intésére állítólag hol az egyik, hol a másik irányba „fordulnak" a kommunista pártok. Ez a rágalom egyformán sértő mind a népeik nemzeti érdekeit következetesen védelmező testvérpártokra, mind az SZKP-ra, amelytől idegen minden beavatkozás más pártok belügyeibe. Nem egyéb ez, mint a „Moszkva kezéről" hangoztatott, az imperialista propaganda által kitalált régi mese új változata. Felhasználták ezt a jobboldali szociáldemokrata vezérek már Lenin és a Komintern elleni harcukban, most pedig bekerült Peking fegyvertárába.

Szakadár tevékenységükre a kínai vezetők akkor tették fel a koronát, amikor az utóbbi időben híveket kezdtek toborozni a testvérpártok soraiban és ezekből frakciós csoportokat alakítottak. Még 1963. június 14-én kelt levelében a KKP vezetősége megfenyegette a testvérpártokat, hogy ha nem fogadják el Peking irányvonalát, akkor helyükbe olyan új emberek lépnek, akik „e pártnak tagjai vagy nem tagjai". Az utóbbi idők tényei azt mutatják, hogy a kínai vezetők most valóra váltják ezt a fenyegetést és megpróbálják néhány ország munkásmozgalmának élére állí-

Digitized by Google

tani a legkülönbözőbb renegátokat, elfajult és kalandor elemeket. Az ezekből a renegátokból összetákolt szakadár csoportokat a KKP vezetői megpróbálják fontos fegyverként felhasználni a marxista—leninista pártok ellen vívott harcukban.

Jelenleg Peking segítségével és támogatásával pártellenes, szakadár, renegát csoportok alakultak Belgiumban, Brazíliában, Ausztráliában, Ceylonban, Nagy-Britanniában és néhány más országban. Ezeknek a csoportoknak a létszámát hol egyes, hol pedig tízes számjegyekkel lehet kifejezni. A kínai vezetőket azonban ez nem zavarja, mivel ezek a renegátok Peking parancsára hangosan és kórusban kiáltoznak, hazugságok és rágalmak özönét zúdítják a kommunista világmozgalomra, a marxista—leninista pártokra. E csoportok főkolomposainak kezében váratlanul nagy pénzösszegek tünedeznek fel. Újságokat, folyóiratokat alapítanak, mindenféle rágalmazó irodalmat adnak ki, nem ritkán üzletet nyitnak kínai propagandatermékek árusítására.

E csoportok részvevőinek politikai arculata ismét megvilágítja a kínai vezetés legteljesebb elvtelenségét. Rendszerint opportunista, ingatag elemekről van szó, akiket antimarxista nézetek terjesztése, frakciós tevékenység vagy erkölcstelen magatartás miatt kizártak a kommunista pártokból. Becsvágyó karrieristák, politikai szélkakasok és hasonszőrűek ezek. A pártellenes csoportok részvevői egyes országokban jobboldali opportunista irányzatokat képviselnek. A szakadár csoportok soraiban Ausztriában, Chilében, az Egyesült Államokban megtalálhatók sötét múltú egyének, kalandorok.

Érthető, hogy a testvérpártok nem tűrik meg e frakciós csoportokat és kivetik őket soraikból. Ilyenkor Pekingből minden esetben „rettenetes" fenyegetőzés következik a testvérpártokra, s azzal vádolják őket, hogy „törvénytelen módszereket alkalmaznak". A kizárt szakadárokat a kínai vezetők kikiáltják „igazi forradalmárokká", „bátor harcosokká", bár egész „harcuk" abban merül ki, hogy nagyhangú „kiáltványokat" szövegeznek meg a kommunista pártok ellen. Gyakran Pekingbe utaznak, ahol nagy pompával fogadják őket, kinyomtatják terjengős, rágalmazó cikkeiket.

Az utóbbi hónapokban teljesen nyilvánvalóvá lett annak a nagy hűhónak a célja, amelyet Pekingben csapnak a frakciós csoportok körül. Maguk a kínai vezetők leplezték le céljukat. A közelmúltban szerteszéjjel reklámozták a belgiumi renegátok összejövetelét, amely magát nem kevesebb, mint „országos konferenciának" nyilvánította ki és olyan nevetséges döntést hozott, hogy „újjáalakítja (!) a Belga Kommunista Pártot" és „elítéli a Belga Kommunista Párt korábbi (!) Központi Bizottságának pártellenes tetteit." Ennek a fikciónak az alapján a kínai vezetők a Belga Kommunista Pártnak a kongresszus által megválasztott Központi Bi-

Digitized by Google

zottságát „volt központi bizottságnak" nevezik, mintha nem az adott ország munkásosztálya alakítaná meg a maga kommunista pártját, hanem Peking. Ugyanezzel az eljárással a KKP vezetői „bezárták" néhány más kommunista párt, például a Ceyloni Kommunista Párt Központi Bizottságát.

Nyíltan meg kell mondanunk, hogy a kommunista mozgalom történetében sohasem volt ilyesmire példa. Soha, egyetlen párt sem vette fejébe azt, hogy a más országok kommunista pártjaiból kizárt, szánalmas, szakadár csoportokat igazi „pártnak" nyilvánítsa ki, az igazi kommunista pártokat pedig „volt pártoknak" nevezze. A kínai vezetők, akik oly fennhangon beszélnek a pártok egyenjogúságáról és egymás belügyeinek tiszteletben tartásáról, most valamiféle „legfelsőbb bíróság" szerepét akarják betölteni a kommunista mozgalomban, s a kommunista pártok helyett akarják megoldani e pártok belső életének problémáit.

A Peking által létrehívott szakadár csoportoknak nincs és nem is lehet gyökerük, sem a munkásmozgalomban, sem pedig a népi tömegek általános demokratikus harcában. Kívül állnak a kommunista világmozgalom sorain, egyetlen öntudatos munkás sem hajlandó soha közösséget vállalni velük. Ezek a csoportok teljesen mesterkélten jelentek meg, létezésük erőltetett. Peking szakadár tevékenységének szülöttei. Nem lehet figyelmen kívül hagyni azt a tényt, hogy megjelenésüket feltűnően kedvezően fogadták a tőkésországok uralkodó körei, amelyek joggal látják bennük azt az „ötödik hadoszlopot", amely kapóra jön nekik a munkásmozgalomban.

A Kínai Kommunista Párt Központi Bizottságának vezetősége most még tovább megy, és nyíltan arra törekszik, hogy a kommunista világmozgalom ellensúlyozására összetákolja a vele hasonló gondolkozásúak tömbjét, saját platformmal, csoportfegyelemmel és pekingi központtal. Ezeket a terveket még 1962 végén kikotyogta Mehmet Shehu, amikor kijelentette, hogy most van alakulóban a marxizmus—leninizmushoz hű pártok tömbje, amelynek élén a kínai párt áll.

Miért alakítják meg ezt a tömböt? Mindenki számára nyilvánvaló, hogy nem a munkásmozgalom céljaiért, nem a világ imperializmusa ellen vívott harcra, hiszen ennek a tömbnek már a gondolata is önmagában hordja a szakadás csíráit, és nyilvánvalóan a munkásosztály erőinek a gyengítését szolgálja. Ez a tömb azért alakul meg, hogy harcoljon a marxista—leninista pártok ellen, a kommunista világmozgalom ellen, a KKP Központi Bizottsága vezetőségének a sajátos céljai érdekében.

A kommunista világmozgalom megbontására irányuló törekvésüket a kínai vezetők átvitték a demokratikus erők nemzetközi frontjának a soraiba is. Néhány esztendeje a békeharcosok, a nő-,

Digitized by Google

az ifjúsági és egyéb nemzetközi szervezetek kongresszusait és konferenciáit a kínai képviselők szakadár kirohanásokra használják fel. Így történt az afroázsiai szolidaritási szervezet konferenciáin, a nők kongresszusán Moszkvában, a Béke-világtanács varsói ülésén és más nemzetközi fórumokon. „Forradalmi frázisokkal" bűvészkedve, a kínai képviselők mindezekre a szervezetekre tőlük idegen feladatokat és funkciókat akarnak rákényszeríteni, megpróbálják lebecsülni és feleslegesnek nyilvánítani azokat az alapvető jelszavakat és követeléseket, amelyek jegyében ezek a demokratikus mozgalmak megszülettek. Nyilvánvaló, hogy a kínai képviselőknek ez a szektás állásfoglalása arra irányul, hogy eltaszítsák ezektől a mozgalmaktól a lakosság legszélesebb rétegeit, amelyek különböző nézeteket vallanak, megpróbálják összeszűkíteni az általános demokratikus harc tömegbázisát.

Elvtársak! A kommunista világmozgalom korunk legnagyobb befolyású politikai erejévé vált. Az imperialista reakció ellen a munkásosztály és az összes dolgozók érdekeiért, a békéért, a demokráciáért, a nemzeti függetlenségért és a szocializmusért vívott elkeseredett harcban a kommunista világmozgalom messze előretört, jelentősen kibővítette sorait, kiemelkedő győzelmeket ért el. A háború utáni időszakban tucatjával alakultak meg új kommunista pártok, s ma már nincs a Földnek olyan zuga, ahol ne lennének kommunisták, s ezek ne tanítanák a tömegeket a marxizmus—leninizmus nagyszerű eszméire. A nemzetközi kommunista mozgalom életében különösen nevezetes volt az utolsó évtized, amikor a személyi kultusz káros következményeit legyűrve jelentősen aktivizálta alkotó, elméleti és gyakorlati tevékenységét, ezeket még szorosabban fűzte az élet követelményeihez, a széles népi tömegek szükségleteihez és kívánságaihoz.

Ilyen történelmi háttérrel különösen látható nemcsak a kínai vezetők szakadár tevékenységének káros volta, hanem egyúttal azon törekvéseiknek teljes kilátástalansága is, hogy letérítsék lenini útjáról és saját elképzeléseiknek rendeljék alá a kommunista világmozgalmat.

Nem lenne helyes azonban, ha nem mérnénk fel kellőképpen a KKP Központi Bizottsága frakciós cselekedeteinek veszélyességét. A kínai vezetők mindenféle éretlen és ingatag elemre támaszkodnak, de olyanokra is, akiket nem érintett meg az új levegő, amely az utóbbi tíz esztendőben átjárja a kommunista mozgalmat, aki megrekedt a személyi kultusz világában és rabja a személyi kultusz alatt kialakult dogmatizmusnak és doktriner sematizmusnak.

A kínai vezetők frakciós módszereit felkarolják az olyan mindenféle renegátok és elfajzottak, akik bármilyen zászló alatt készek küzdeni a kommunizmus ellen.

Ugyanakkor a kínai vezetők nyilvánvalóan ki akarják hasz-

Digitized by Google

nálni a tőkésállamok uralkodó osztályainak népellenes, reakciós politikájával elégedetlen tömegek hangulatát is. Napjainkban, amikor száz- és százmillió ember kapcsolódik be az aktív politikai harcba, köztük olyanok is, akik járatlanok a politikában, nem rendelkeznek elegendő tapasztalattal, akkor a szélsőségesen baloldali forradalmi frazeológia, amelybe a kínai vezetők a maguk kalandor elképzeléseit burkolják, bizonyos mértékig meghallgatásra találhat. Különösen vonatkozik ez azokra az országokra, amelyeknek nincs ipari proletariátusuk, vagy ha igen, akkor csak kis létszámú, és ahol nagy a kispolgári ideológia hatása, a forradalmi káderek elméleti érettségének színvonala pedig még nem mindig eléggé magas.

A kínai vezetők a maguk antileninista vonalának és szakadár tevékenységének leplezésére a „jelenkori revizionizmus" elleni harc zászlaja alatt lépnek fel. Marxista—leninista pártokat „revizionistáknak" bélyegeznek, magukat azonban „igazi" forradalmároknak tüntetik fel. Arra számítanak, hogy ezzel sikerül megtéveszteniük azokat az embereket, akik nem ismerik a nemzetközi kommunista mozgalomnak a jobb- és „baloldali" opportunizmus ellen vívott harca igazi történetét és hajlamosak arra, hogy nagyszerű tanaink lényegének elsajátítása helyett csupán a forradalmi harc felszíni sémáit tegyék magukévá.

A kommunista mozgalom történetéből jól ismert, hogy többször is felelőtlenül revizionizmussal vádolták az alkotó marxizmus képviselőit mindenféle dogmatikusok és kispolgári forradalmárok. Így például a Kominternből kizárt holland „baloldali" kommunista, H. Horter 1920 őszén nyílt levelet intézett Leninhez válaszul „»Baloldaliság« a kommunizmus gyermekbetegsége" című könyvére. Ezt írta: „Ön és a Harmadik Internacionálé most úgy jár el, mint annak idején a szociáldemokraták... A munkásmozgalom fejlődésének megfelelően Nyugat-Európában két irányzat van jelen: a radikális és az opportunista. Ön pedig, Lenin elvtárs, az opportunista irányzatot követi... Ön marxista vezetőből opportunista vezetővé válik."

Vajon ma sokan emlékeznek-e ezekre a világtörténelem legnagyobb forradalmára ellen intézett szánalmas kirohanásokra?

A kínai szakadárok fogásai nem téveszthetik meg a világ marxistáit—leninistáit. A világ marxista—leninista pártjainak abszolút többsége nyíltan elítélte a KKP Központi Bizottsága vezetőinek antileninista kalandor irányvonalát. A kommunista világmozgalom legtekintélyesebb vezetői sok dokumentumban, megnyilatkozásban a pártsajtóval együtt mélyrehatóan bírálják a kínai vezetők helytelen vonalát, frakciós, szakadár tevékenységét. Mindez azt jelenti, hogy a kommunista világmozgalom egészében véve az egyedül helyes marxista—leninista alapokon áll.

Pártunk, amelyet Lenin nevelt, a többi testvérpárttal együtt

Digitized by Google

továbbra is következetesen harcol minden jobbról vagy „balról" jövő opportunista cselekedet ellen, az összes testvérpártok sorainak összefogásáért, a forradalmi világmozgalom valamennyi alakulatának egységéért, a legyőzhetetlen marxista—leninista tanítás tisztaságáért.

VII. A kispolgári, a nacionalista, az újtrockista elhajlás veszélyességéről

A szovjet kommunisták éppúgy, mint az egész világ marxista—leninistái is, nem elégedhetnek meg azzal, hogy csak bírálják és politikailag értékelik a Kínai Kommunista Párt vezetőinek helytelen, antileninista nézeteit. Mindnyájunkban elkerülhetetlenül felvetődik a kérdés, hogyan történhetett meg, hogy egy olyan pártnak, mint a forradalmi harc és az új társadalom építése terén nagy tapasztalatokkal rendelkező Kínai Kommunista Pártnak a vezetői a kommunista világmozgalom elleni harc útjára léptek? Kivel is van dolgunk a KKP vezetőinek személyében?

Pártunk, az egész nemzetközi munkásmozgalom tapasztalatai azt mutatják, hogy a leninizmusnak már többször is meg kellett küzdenie olyan nézetekkel és irányzatokkal, amelyek hasonlóak voltak a kínai vezetők jelenlegi nézeteihez és irányzataihoz. Természetesen ezeknek a nézeteknek a mai hirdetői nem csupán megismétlői elődeiknek, hanem a régi eszméket a mai viszonyokhoz és saját igényeikhez is alkalmazzák.

Lenin, mint ismeretes, megállapította, hogy a bolsevizmus főként a jobboldali opportunizmus elleni harcban fejlődött ki, erősödött meg és edződött. „Ez — írta — természetesen a bolsevizmus fő ellensége a munkásmozgalmon belül." Ugyanakkor Lenin hangsúlyozta a bolsevizmus tapasztalata másik oldalának a jelentőségét, amelyről — mint megjegyezte — külföldön még alig tudnak valamit. „A bolsevizmus — írta a „»Baloldaliság«, a kommunizmus gyermekbetegsége" című munkájában — *a kispolgári forradalmiság* ellen évek hosszú során át vívott harcban nőtt fel, alakult ki és edződött meg; s ez a kispolgári forradalmiság kissé hasonlít az anarchizmushoz, illetve egyet-mást kölcsönvesz tőle, s minden lényeges dologban eltér a következetes proletár osztályharc szükségleteitől és követelményeitől."*

Jellemző, hogy a kínai vezetők, akik szeretnek minduntalan hivatkozni a múltbeli ideológiai nézeteltérések példáira, szeretnek történelmi párhuzamokat vonni, teljesen agyonhallgatják a bolsevista tapasztalatoknak ezt a vonatkozását. Ez érthető is: Lenin minden egyes szava, amely a kispolgári forradalmiság, vagy mint

* Lenin Művei 31. köt., 150. old. (oroszul)

Digitized by Google

Lenin gúnyosan mondta, a kispolgári forradalmárkodás képviselői ellen irányul, közvetlenül lesújt a KKP vezetőségének jelenlegi eszmei-politikai koncepcióira és irányvonalára.

A kispolgári forradalmiság sokoldalú jellemzését megtaláljuk Lenin különböző műveiben, pártunk határozataiban, a Kommunista Internacionálé dokumentumaiban. A kispolgári forradalmiság forrását Lenin a kisbirtokos, a kisvállalkozó sajátos helyzetében látta, aki könnyen áttér „a szélsőséges forradalmiságra, de nem képes következetesen, szervezetten, fegyelmezetten, kitartóan fellépni, hajlamos arra, hogy az egyik szélsőségből a másikba essen".

Mindenki tud például a bolsevizmusnak az eszerekkel, azzal a párttal vívott harcáról, amely — mint Lenin megjegyezte — „mindinkább a kispolgári forradalmiság irányzatának a kifejezője".* Feltétlenül emlékezni kell most arra, hogy az eszerek tagadták a munkásosztály vezető szerepét és azt bizonygatták, hogy a parasztmozgalom az igazán szocialista mozgalom.

Időről időre, különösen a történelem nagy fordulatainál, jelentkeztek kispolgári ingadozások a proletár pártok soraiban is. Lenin többször is rámutatott arra, hogy a proletariátus nincs bebiztosítva a kispolgári ideológia és a kispolgári előítéletek behatolása ellen. A kispolgári forradalmárok legjobbjai beolvadnak a proletár pártok soraiba, átnevelődnek, komolyan tanulmányozzák a marxizmust, s végül igazi forradalmárokká válnak. Másoknak nem sikerül, mások nem képesek átvenni a proletár párttól semmit, „kivéve néhány betanult szólamot, bemagolt »világos« jelszót..."**

Pártunknak mindenekelőtt a hatalom átvétele után, a szovjet állam építésének első éveiben kellett harcot folytatnia a „balos" kispolgári ingadozások ellen. Ismeretes, hogy Lenin milyen engesztelhetlen harcot vívott „a baloldali kommunistákkal", „a munkásellenzékkel", a trockizmussal, „a szélsőséges baloldaliakkal" az akkor még fiatal kommunista mozgalomban.

Emlékeztetek a „baloldali kommunistákkal" a breszti béke megkötésének idején vívott harcra, amikor ezek megpróbálták kierőszakolni „a forradalmi háború" kalandor, a Szovjet Köztársaság számára végzetes taktikáját. Lenin úgy vélte, hogy a hangzatos forradalmi frázisok ellenére is „a baloldali kommunisták" nézeteinek lényege a kilátástalan pesszimizmus, a legteljesebb kétségbeesés lelkiállapotának felel meg.***

Ami pedig azt az objektív szerepet illeti, amelyet „a baloldali kommunisták" játszottak az adott pillanatban, Lenin hozzájuk

* Lenin Művei 31. köt., 16. old. (oroszul)
** Lenin Művei 16. köt., 44—45. old. (oroszul)
*** Lenin Művei 27. köt., 51. old. (oroszul)

Digitized by Google

fordulva kereken megmondotta: „Önök objektív szerepüknél fogva az imperialista provokáció eszközéül szolgálnak. Az önök szubjektív »pszichológiája« pedig a felbőszült kispolgár pszichológiája, aki hetvenkedik és kérkedik, de pontosan tudja, hogy a proletárnak van igaza..."*

A nemzetközi kommunista mozgalomban jelenleg kialakult helyzettel kapcsolatban külön kell beszélni arról az éles harcról, amelyet pártunk a trockizmussal folytatott. A trockizmus világosan kifejezett kispolgári elhajlás volt. A bolsevizmusnál még „baloldalibb", még „forradalmibb" irányzat hamis zászlaja alatt lépett fel. Trockij és elvbarátai, akik a világforradalom „őszinte" bajnokainak nyilvánították magukat, valójában a leninizmus ellen harcoltak. A trockizmus egyúttal megtestesítette a bolsevik pártosságnak, a párt sorai összeforrottságának tagadását is. A trockizmus „lelkét" a frakciózás alkotta. A trockisták nemcsak a Kominternben kialakult frakciós csoportokkal szövetkeztek, hanem olyan szervezetekkel, csoportokkal és egyéb személyekkel is, amelyek, illetve akik sohasem tartoztak valamely kommunista párthoz. Szövetkeztek továbbá a kommunista pártok soraiból kizárt ellenséges érzületű személyekkel és árulókkal is.

Kell-e emlékeztetni ezekre a tényekre? Kell, elvtársak, azért, hogy levonhassuk a leninizmus ellen a múltban folytatott harc tanulságait.

Vajon a kínai teoretikusok jelenlegi koncepciói nem emlékeztetnek-e bennünket a leninizmus által régen szétvert kispolgári áramlatok sok eszméjére? Csak kispolgári „ultra"-forradalmár tekintheti a különböző társadalmi rendszerű államok békés együttélésének politikáját az imperializmus elleni harcról való „lemondásnak", a forradalom „tagadásának".

Csak kispolgári „ultra"-forradalmár üdvözölheti örömmel azt a tételt, amely szerint „a forradalmi háború utolsó, döntő eszköz" a két társadalmi rendszer ellentéteinek megszüntetésére. Csak kispolgári „szuper"-forradalmár követelheti, hogy „azonnal" és „mindenütt" kezdjék meg a forradalmat, tekintet nélkül a kialakult konkrét körülményekre és erőviszonyokra. Csak ilyenek szállhatnak síkra a forradalom békés útjának felhasználása ellen, mert számukra a „forradalmiság" egyetlen ismérve: a fegyveres erőszak alkalmazása, tekintet nélkül arra, hogy megkövetelik-e azt a körülmények, vagy sem.

Ennélfogva teljesen érthető, hogy ilyen útra lépve, a kínai vezetők törvényszerűen eljutottak most már oda, hogy sok eszméjüket és koncepciójukat a trockizmus ideológiai poggyászából köl-

* Lenin Művei 27. köt., 297. old. (oroszul)

Digitized by Google

csönzik ki, miként a trockizmustól örökölték a marxista—leninista pártok ellen folytatott harc frakciós, szakadár módszereit is.

Igen, elvtársak, nyíltan meg kell mondani: a Kínai Kommunista Párt vezetőinek elméleti és politikai nézetei összességükben sokban feleleventik a trockizmust, amelyet a nemzetközi forradalmi mozgalom már régen elvetett.

Milyenek valójában a kínai vezetők nézetei a háború és a béke kérdéseiben? E nézetek tulajdonképpen az új viszonyok között megismétlik ezt a trockista jelszót: „Se békét, se háborút!"

Vagy vegyük a KKP Központi Bizottsága vezetőinek állásfoglalását a kapitalizmussal való gazdasági versennyel szemben. Vajon új a kérdés ilyen beállítása? Nem, ezzel megismételték Trockij régi tételét, amelynek értelmében szó sem lehet békés gazdasági építésről, hanem át kell térni a „forradalmi háború" taktikájára, fegyverrel a kézben kell „lökést adni" a világforradalomnak.

Mint ismeretes, ebben rejlett a „permanens forradalom" trockista elméletének valódi értelme. Ebben a kérdésben a trockizmus elleni harc történelmi jelentőségű volt. Kimenetelétől függött a világ első szocialista országának sorsa, az egész forradalmi világmozgalom sorsa. Mi lett volna, ha pártunk elfogadta volna a trockista irányvonalat? Fegyvertelenül került volna szembe a világimperializmussal, könnyű zsákmánya lett volna annak egy fegyveres támadás esetén.

A kínai vezetők lényegében véve most vitát erőszakolnak ugyanerről a kérdésről: a „forradalmi" kalandok útján haladjunk-e, vagy pedig azt a lenini irányvonalat kövessük, amelynek értelmében erősíteni kell a szocialista világrendszer gazdasági és politikai hatalmát, ki kell bontakoztatni a forradalmi mozgalmat a tőkésországokban és a népek nemzeti felszabadító harcát, s ennek során teljes mértékben figyelembe kell venni Leninnek azt az útmutatását, amely szerint a forradalom minden országban a belső osztályellentétek kiéleződésének az eredménye.

Nem kevésbé szembetűnő a trockizmussal való rokonság azokban a kínai tézisekben, amelyek a szocialista országok „burzsoá elfajulásának" veszélyéről szólnak. Ezekre a koholmányokra mi azt válaszolhatjuk, hogy ezek nem új dolgok, pártunk már hallott ezekről. Az új viszonyok között mindez annak a trockista rágalomnak a megismétlése, amely szerint a Szovjetunió „thermidori államma fajult el".

Vajon nem ismerjük-e fel a trockizmus jellemvonásait azokban a kínai elgondolásokban, amelyek túlbecsülik az erőszak, a kényszerítés szerepét a forradalomban és a szocialista építésben?

Vessük össze a KKP vezetőinek idevágó nézeteit a mai trockizmus „eszméivel". Azt hiszik talán, hogy az a kínai elmélet,

Digitized by Google

amely szerint Ázsia, Afrika és Latin-Amerika a „világforradalom viharainak fő övezete", eredeti alkotás? Nem, ez jóformán szó szerint megismétli a trockizmus egyik alaptételét. Az úgynevezett IV. (trockista) Internacionálé határozataiban olvashatjuk: „... Annak következtében, hogy az 1919/1923. évi és az 1943/1948. évi nagy forradalmi hullám és az 1934/1937. évi gyengébb hullám egymás után vereséget szenvedett, a világforradalom fő központja átmenetileg a gyarmati világba tevődött át."

Lám, itt van a kínai vezetők politikai bölcsességének forrása!

A ma élő trockisták irományaiban más „ultra"-forradalmi frázisokat is találhatunk, amelyek jóformán betű szerint megismétlődnek a kínai sajtó hasábjain és úgynevezett „forradalmi elvekként" szerepelnek. A különböző társadalmi rendszerű államok békés együttélése — hirdetik a trockista fullajtárok — „nemcsak lehetetlen, hanem káros is minden ország munkásosztályára nézve", mert „a kapitalizmus állásainak erősödését és a szocializmus állásainak gyengülését" eredményezi. Igazi forradalmárnak — jelentik ki fennhéjázóan a trockisták — „csak azt lehet tekinteni..., aki félelem nélkül hajlandó szembenézni a kapitalizmus által előkészített atomháború következményeivel", és így tovább, és így tovább.

Csodálkozhatunk-e ezek után, hogy a mai trockizmus vezetői a Kínai Kommunista Párt vezetőihez fordulva így szólnak hozzájuk (így tett tavaly júliusban Losadas, a trockizmus egyik latinamerikai vezére): „Kínai elvtársak! Önök nem állíthatják, hogy azok a kérdések, amelyeket forradalmi következtetésekként felvetnek, csakis az örök elméleti és politikai munkájának eredményei. Ezek a IV. Internacionálé következtetései."

Nem véletlen, hogy a kínai vezetők jelenlegi politikai irányvonalához a trockisták nyíltan olyan reményeket fűznek, hogy ennek révén megélénkül régen ellaposodott mozgalmuk. „A Kínai Kommunista Párt politikai álláspontja — hangzik a trockista internacionálé hatodik kongresszusának úgynevezett »kiáltványa« — megmutatja, milyen óriási lehetőségek nyílnak a trockizmus tevékenysége számára. A múltban sohasem voltak még ilyen lehetőségek."

A kínai vezetők úgy tesznek, mintha ezt nem is vennék észre, Úgy látszik, így vélekednek: „A jelenlegi trockizmus kevésbé ismert áramlat, fel lehet használni annak eszméit, és »kínai látszatot lehet kölcsönözni azoknak«." Ámde kibújik a szög a zsákból. Bármennyire el akarták hallgatni a kínai vezetők eszméik igazi forrását, nem tudják leplezni, hogy nézeteik megegyeznek a régi és a mai trockisták nézeteivel.

A kínai vezetők a trockistákhoz hasonlóan a kommunista mozgalomban a frakciók és a csoportok szabadságát követelik, a

Digitized by Google

trockistákhoz hasonló módszerekkel aláaknázó tevékenységet folytatnak a kommunista mozgalomban. Vajon azokban a dühös személyeskedő támadásokban, amelyeket a kínai propaganda intéz az SZKP, a francia, az olasz, az amerikai, az indiai stb. kommunista pártok vezetői ellen, nem ismerjük-e fel a trockisták „kezenyomát", akik arról ábrándoztak, hogyan lehetne minél jobban megrágalmazni a munkásosztály népszerű vezéreit.

A jelenlegi trockisták leplezetlen örömmel szemlélik a KKP vezetőinek ezt az eljárását. A trockista „internacionálé" egyesített titkársága tavaly július végén Párizsban nyilatkozatot adott ki, s ebben biztosította a kínai vezetőket, hogy „támogatja őket" az SZKP, az indiai, az amerikai, a francia, az olasz és más kommunista pártok elleni harcában. A trockista „internacionálé" végrehajtó bizottsága 1963 nyarán tartott ülésén külön határozatban „történelmi feladatnak" jelölte meg „a kínaiakhoz való csatlakozást, valamint a negyedik internacionálé és a kínai elvtársak egységfrontjának megteremtéséért indítandó küzdelmet".

Ezek a tények önmagukért beszélnek. Az SZKP és a kommunista világmozgalom elleni harc logikája következtében a KKP vezetői mindinkább egy sorba kerülnek a marxizmus—leninizmus legádázabb ellenségével, a trockizmussal.

Meg kell mondani, hogy a kínai vezetők annak idején maguk is látták a Kínai Kommunista Pártra nehezedő kispolgári nyomás veszélyét. „Pártunkat — mondotta például Mao Ce-tung — nemcsak kívülről veszi körül ez a széles társadalmi réteg, hanem a párton belül is hatalmas többséget alkotnak azok, akik a kispolgárságból kerültek ki... A kispolgári ideológia minden árnyalatában gyakran visszatükröződik pártunkban." (Mao Ce-tung Művei, IV. kötet, 386—387. oldal, oroszul.) A kispolgári ideológia — mondotta Mao Ce-tung másutt — a Kínai Kommunista Pártban kifejezésre jut „hol balra, hol jobbra ingadozásban, a baloldali forradalmi frázisok és jelszavak elfogadására irányuló hajlamban, a szektás elzárkózásban és a kalandorkodásban".

Helyesen írták akkoriban a kínai vezetők! Most azonban már nem beszélnek a kispolgári elfajulás veszélyéről. Vajon azért nem beszélnek-e, mert a kispolgári ideológia felülkerekedett az ő nézeteikben, politikai irányvonalukban, munkamódszerükben is?

Különben egy olyan országban, mint Kína, ugyanúgy, mint a cári Oroszországban is, a lakosság nem proletár rétegeinek hatalmas túlsúlya következtében a kommunistáknak különösen éberéknek kell lenniük azzal kapcsolatban, hogy a kispolgári nézetek és hagyományok behatolhatnak a munkásosztály soraiba. Pártunk, Lenin vezetésével meg tudott birkózni ezzel a feladattal. Első lépéseitől kezdve a nagyiparral összefüggő, a proletárosztály-

Digitized by Google

harc iskoláját kijárt harcos munkásosztály pártja volt. Ezzel kapcsolatban elvi jelentőségű volt az, hogy Lenin, a bolsevikok az egész nemzetközi proletármozgalom tapasztalataira támaszkodtak, szilárdan követték Marx és Engels tudományos szocializmusának elveit és eszményeit.

A Kínai Kommunista Párt vezetőiből a jelek szerint hiányzik a marxista—leninista edzettség ahhoz, hogy szilárdan ellen tudjanak állni a kispolgári ösztönösség támadásának, meg tudják védelmezni a proletárszocializmus vonalát. Csak ezzel magyarázhatjuk azt a tényt, hogy a kispolgári ideológia nyomta rá bélyegét bel- és külpolitikájukra egyaránt.

Nem kívánnánk foglalkozni a KKP vezetőinek belpolitikájával. Minthogy azonban a kínai vezetőknek a nemzetközi porondon követett kalandor irányvonala összefügg a belpolitikában elkövetett hibáikkal, erről is beszélni kell.

Minden ország marxista—leninistái tudják már, milyen eredménnyel járt a „nagy ugrás" és a népi kommunák politikája. Lehetetlen nem látni e politikában olyan „balos" kísérletet, amely a társadalmi fejlődés elengedhetetlenül szükséges szakaszainak „átugrására" irányult.

Pártunk mindig kellően méltányolta azokat a tapasztalatokat, amelyeket a kínai kommunisták szereztek a forradalom győzelme után a demokratikus és szocialista átalakítások végrehajtásában. A Kínai Kommunista Párt az 1949-től 1957-ig terjedő időszakban realitásokkal számoló irányvonalat követett, felhasználta a többi szocialista ország tapasztalatait, és ezek támogatására támaszkodott. Ennek alapján nagy sikereket ért el országa gazdasági, társadalmi és politikai fejlesztésében. A szovjet emberek őszintén örültek a sikereknek.

Csakhogy 1958-ban váratlanul felülvizsgálták ezt az irányvonalat, és helyébe „a három vörös zászló: a fő irányvonal, a nagy ugrás és a népi kommunák" irányzatát tették. A kínai vezetők elhatározták, hogy néhány év alatt teljesítik azokat a feladatokat, amelyeknek megoldására 1956-ban még 3 ötéves tervet és még ennél is többet szántak. Elhatározták, hogy öt év alatt (1958-tól 1962-ig) az ipar össztermelését 6,5-szeresére növelik (az átlagos évi növekedési ütem 45 százalék!), a mezőgazdaság össztermelését pedig 2,5-szeresére (átlagos évi növekedési ütem 20 százalék!).

Ezek a tervek minden gazdasági megalapozás nélkül készültek, anélkül, hogy figyelembe vették volna az ország tényleges lehetőségeit. A falun létesített népi kommunák elé azt a feladatot tűzték, hogy 3—4 vagy 5—6 év alatt biztosítsák az „ugrást a kommunizmusba".

E kísérletek eredménye közismert. A Kínai Népköztársaság gazdasága több évre visszaesett. A „három vörös zászló" irány-

Digitized by Google

vonala következtében az egész népgazdaság súlyosan szétzilálódott, erősen lelassult az iparosítás üteme. Mindez kihatott a nép anyagi helyzetére is.

Mi erről, természetesen, nem azért beszélünk, hogy kárörvendezzünk a kínai kommunisták balsikerei fölött. Miként őket, bennünket is sajnálattal töltenek el a testvéri kínai nép nehézségei. Ha mégis beszélünk ezekről a tényekről, ennek egyetlen oka az, hogy megmutassuk, hová vezet, ha valaki eltér a szocializmus építésének kipróbált lenini elveitől.

A kínai vezetők jelenlegi álláspontjának forrását elemezve, lehetetlen nem látni azt is, hogy a KKP vezetőinek külpolitikai tevékenységében fokozódó erővel nyilvánulnak meg a nacionalista nagyhatalmi törekvések. A történelemben nemegyszer fordult elő, hogy a rikoltozó „forradalmárkodás" karöltve járt a legvéresszájúbb nacionalizmussal. Lenin többször is rámutatott arra, hogy azok a társadalmi és gazdasági körülmények, amelyek a kistulajdonost létrehozzák, arra vezetnek, hogy „a legmélyebben beidegződött kispolgári előítéletek, nevezetesen a nemzeti önzésből és a nemzeti korlátoltságból fakadó előítéletek különösen erőseknek és szívósaknak bizonyulnak".*

A tények azt mutatják, hogy a nacionalizmus mindjobban felülkerekedik a kínai vezetők egész politikájában, cselekedeteik mozgató rugójává válik. Megmutatkozott ez már a „nagy ugrás" időszakában, mert hiszen a „nagy ugrást" szemlátomást azért eszelték ki, hogy „egy ugrással" megpróbálják megelőzni az összes szocialista országokat, és elfoglalni az uralkodó helyzetet a szocialista világrendszerben.

A továbbiakban ez az irányzat még jobban megerősödött. Kifejezésre jutott ez a kínai kormány olyan akcióiban, mint a nacionalista szenvedélyek mesterséges felszítása a határkérdések körül, a KKP vezetőinek a karibi válság idején tanúsított magatartása, a kínai kormánynak a nukleáris kérdésben elfoglalt álláspontja.

Ezek és más tények leleplezik, milyen szakadék tátong a kínai vezetők szavai és tettei között. Mind világosabbá válik, hogy a „baloldali" frázisokat és recepteket elsősorban exportra szánták, rá akarják kényszeríteni más országok kommunista pártjaira. A Kínai Kommunista Párt vezetői viszont, amikor a nemzetközi színtéren tett gyakorlati lépésekről van szó, egyáltalán nem az imperializmus elleni forradalmi harc álláspontja alapján járnak el. Rendkívüli megütközést kelt az a tény is, hogy a kínai propaganda az imperializmus elleni harcot az Egyesült Államok elleni harcra korlátozza, figyelmen kívül hagyja az Egyesült Államok japán, nyugatnémet és francia imperialista szövetségeseit. Vajon

* Lenin Művei 31. köt., Szikra 1951. 145. old.

Digitized by Google

nem azt jelenti ez, hogy a kínai vezetők partnereket keresnek maguknak az említett országok monopolista köreiben az úgynevezett „jelenkori revizionizmus" elleni harchoz?

Nagy gyanakvást kelt a kínai vezetőknek úgynevezett „közbenső övezet" elmélete, amely Nyugat-Németországot, Angliát, Franciaországot és Japánt az amerikai imperializmus uszályában haladó országoknak tekinti, s ezzel rózsaszínű képet fest az angol, a francia, a japán és különösen a nyugatnémet imperialistákról, elkendőzi ezek agresszivitását és azt a veszélyt, amely részükről a szocialista országok népeit, a nemzeti felszabadító mozgalmat, az egyetemes békét fenyegeti.

Az 1960-ban kiadott moszkvai nyilatkozat hangsúlyozza, milyen különleges veszély fenyegeti a békét a nyugatnémet imperializmus részéről, és feladatul tűzi a kommunista pártok elé, hogy fokozzák a harcot a nyugatnémet imperializmus agresszív törekvései ellen. A szovjet nép saját tapasztalataiból tudja, menynyire veszélyes ez az imperialista ragadozó. A Német Szövetségi Köztársaság imperializmusa már régen nem az amerikai imperializmus egyszerű csatlósa. A nyugatnémet imperializmus hatalmas gazdasági potenciálra támaszkodva, amely lényegesen felülmúlja az egész hitleri Németország potenciálját, nagy katonai erőt hozott létre és mindinkább hangadóvá válik a NATO-ban.

Nem kis veszélyt jelent Anglia, Franciaország és Japán imperializmusa sem. Látható ez a legutóbbi ciprusi, kelet-afrikai, gaboni, délkelet-ázsiai eseményekből. Az angol és a francia imperializmus afelé tart, hogy az említett területeken fegyveres erővel fojtsa el a nemzeti felszabadító mozgalmat.

Az SZKP abból indul ki, hogy az amerikai imperializmus a legnagyobb nemzetközi kizsákmányoló és csendőr ugyan, de az ellene irányuló határozott harccal párhuzamosan az antiimperialista erőknek feladatul kell maguk elé tűzniük az angol, a francia, a nyugatnémet, a japán imperializmus agressziós erői elleni harcot is. A „közbenső övezet" kínai elmélete objektíven nézve tisztára mossa az angol, a francia, a nyugatnémet és a japán imperialistákat és kedvező ezek számára.

Meg kell mondanunk, hogy az imperialista hatalmak uralkodó körei „rátapintottak" a kínai politika titkára. Megértették, hogy a kínai vezetők „forradalmi" frázisai egyáltalán nem az imperializmus ellen irányulnak. E frázisok valódi rendeltetése az, hogy leplezzék az SZKP és a kommunista világmozgalom elleni elkeseredett harcot, de semmivel sem veszélyeztetik az imperialistákat. Innen az a fordulat, amely mostanában a vezető tőkésállamok Kína iránti politikájában kialakult.

Ne is titkoljuk: mi, mint a világ minden marxista—leninistája, amikor figyeljük a kínai vezetőségnek ezeket a manővereit,

Digitized by Google

joggal aggódunk, vajon milyen veszélyes útra viszik a kínai vezetők nagy országukat. Nehogy az legyen az eredmény, hogy a kínai vezetők, akik helytelen, antileninista útjukon haladnak, gyakorlatilag az imperializmus reakciós, harcias elemeihez csatlakozzanak, amint ez már egyszer előfordult, mégpedig akkor, amikor a Kínai Népköztársaság kormánya megtagadta a moszkvai atomcsendszerződés aláírását.

A KKP vezetői nacionalista irányvonalának semmi köze a testvéri kínai nép valódi nemzeti érdekeihez. Elsősorban a szocialista országok népei lehetnek Kína népeinek őszinte szövetségesei. Kína népeinek létérdeke a szocialista világrendszer megszilárdítása, a tartós szövetség az összes antiimperialista erőkkel. Ez a záloga annak, hogy a népi Kína gyorsan haladhasson a szocializmus útján.

A KKP Központi Bizottságának mai állásfoglalását a bel- és külpolitikában egyaránt lehetetlen megérteni, ha nem vesszük szemügyre, milyen légkör alakult ki a Kínai Kommunista Pártban és az országban a személyi kultusz elterjesztésének eredményeképpen. Lehetetlen elhallgatni azt a tényt, hogy Mao Ce-tung személyi kultusza mind károsabban hat a Kínai Kommunista Párt tevékenységére.

A kínai propaganda már sok éve kitartóan sugallja boldog-boldogtalannak, hogy Mao Ce-tung eszméi képezik „a marxizmus—leninizmus legmagasabb megtestesülését", korunk pedig „Mao Ce-tung kora". Amikor a kínai propaganda azt állítja, hogy korunk történelmi feladatainak általánosítása teljes egészében az egyetlen Mao Ce-tung vállaira nehezedett, úgy állítja be a dolgot, mintha Mao Ce-tung eszmevilága lenne korunk marxizmusa—leninizmusa, „a szocialista forradalom, a szocializmus és a kommunizmus építésének tudományos elmélete".

Ma már teljesen világos, hogy a KKP vezetősége Mao Ce-tung személyi kultuszát az egész kommunista világmozgalomra akarja kiterjeszteni, hogy a KKP vezetője — mint annak idején Sztálin — istenként magasodjék minden marxista—leninista párt fölé, saját kényére-kedvére döntse el politikájuk és tevékenységük valamennyi kérdését. A személyi kultusz ideológiája és gyakorlata sokban megmagyarázza, miért támadtak a kínai vezetőknek hegemonista elgondolásaik.

A történelem azonban nem ismétlődik meg. S az, ami először tragédia volt, másodszor csak bohózat lehet. A KKP vezetőinek tudniuk kellene, hogy a kommunista mozgalom sohasem tűri meg a marxizmus—leninizmustól idegen személyi kultusz viszonyainak megismétlődését, mert a múltban túlságosan drága árat fizetett ezért. A személyi kultusz összeegyeztethetetlen a kommunista mozgalommal.

Digitized by Google

Az SZKP XX. kongresszusa örökre végzett pártunkban ezzel a marxizmus—leninizmustól idegen jelenséggel, s megteremtette annak minden feltételét, hogy a személyi kultusz időszakára jellemző viszonyok soha többé ne ismétlődhessenek meg.

A párt teljesen helyreállította a párt- és állami élet lenini elveit, helyreállította és továbbfejlesztette a szocialista demokrácia elveit. Az SZKP XX. kongresszusának irányvonala teljes támogatásra talált a moszkvai értekezletek nyilatkozataiban. Ezért érthető, hogy aki elítéli a személyi kultusz ideológiája elleni harcot, az eltér a kommunista mozgalom kölcsönösen egyeztetett irányvonalától, tudatosan hibás útra taszítja a mozgalmat, olyan útra, amely idegen a marxizmus—leninizmustól, a szocialista rendszer természetétől.

Márpedig éppen így cselekszenek a kínai vezetők. Nyíltan vállalták a Sztálin-kultusz védelmezőinek szerepét, kijelentették, hogy aki ez ellen harcol, az „meg akarja dönteni a marxizmus—leninizmust", „gyalázza a proletárdiktatúrát".

Pedig hát éppen a személyi kultusz ferdíti el a proletárdiktatúra legfontosabb vonatkozásait, hiszen a proletárdiktatúra a demokrácia legmagasabb formája: demokrácia a dolgozók számára. Lenin idejében biztosították a párt- és állami élet, a szocialista törvényesség demokratikus elveinek szigorú tiszteletben tartását. Lenin pártszerű módszerekkel, a párttagok tömegeire támaszkodva harcolt a pártellenes csoportok és irányzatok ellen. Sztálin személyi kultuszának időszakában más módszer kerekedett felül: a fizikai leszámolás azokkal a pártemberekkel, akiket Sztálin meggyanúsított, hogy nem értenek egyet nézeteivel. A párt, az állam kipróbált és hű kádereire éppen akkor zúdult a legnagyobb erővel az üldözés és az önkény, amikor az ellenzékkel folytatott harc már elmúlt, amikor megvalósult a szocializmus győzelme. Sztálin a proletárdiktatúra kardját — amely az ellenség ellen rendeltetett — a kommunista párt és a szocialista állam káderei ellen fordította.

De — úgy látszik — a kínai vezetőknek Sztálin tevékenységéből éppen ez a mozzanat volt ínyükre. Ezért azonosítják helytelen vezetési módszereit a proletariátus diktatúrájával. Noha mindenfelé ismertté vált sok-sok olyan tény, amely bemutatja Sztálin hatalmi visszaéléseit a személyi kultusz időszakában, noha Sztálin sok fontos kérdésben eltért Lenin hagyatékától, a kínai vezetők Sztálint magas polcra emelik, és a lenini mű „nagy folytatója" gyanánt állítják be. A személyi kultusz időszakában eluralkodott tömeges megtorlásokról a kínai vezetők úgy beszélnek és írnak, mintha csupán aprócska „túlkapásokról" lenne szó.

A kínai vezetőknek ez a vonalvezetése semmi jót sem ígér a népnek. Ebben nem a marxisták, nem a leninisták ideológiája

Digitized by Google

és erkölcse nyilvánul meg, hanem olyan embereké, akik az erőszak, az elnyomás módszereire építik számításaikat. Kérdezzék csak meg a kínai vezetők a szovjet kommunistákat, a munkásokat, a parasztokat, az értelmiségieket, akik saját bőrükön érezték a személyi kultusz súlyos következményeit, hogyan vélekednek a Sztálin-féle ferdítések és hibák igazolásának kísérleteiről, a személyi kultusz viszonyait helyreállítani kívánó törekvésekről. Csak egyetlen választ kapnának: ez többé nem fordulhat elő!

Pártunk szétzúzta Molotov, Kaganovics, Malenkov pártellenes csoportját. Ez a csoport nem utolsósorban azért helyezkedett szembe a személyi kultusz felszámolásával, mert egyes tagjai személyesen is felelősek az ártatlan embereket ért tömeges megtorlásokért még abból az időből, amikor Sztálinnal az ország vezetői között voltak.

Már sok tényt ismerünk arról, hogyan bánt el Sztálin és a később leleplezett pártellenes csoport több tagja a kommunista párt és a szovjet állam ismert személyiségeivel. De ez még nem minden. Mint kiderült, Molotov Sztálinnal együtt szentesítette, hogy halálra ítéljék e vezető személyiségek feleségét is. Szentesítette az úgynevezett „4. számú listát a nép ellenségeinek feleségeiről", amelyen V. A. Dibenko-Szegyakina, J. Sz. Koszior, A. I. Csubar, J. J. Ejhe-Rubcova és több más asszony neve olvasható. Molotov sok más esetben igyekezett „pápább lenni a pápánál". Az egyik okmányban, amelyben a kivégzett pártvezetők feleségeit eredetileg hosszabb börtönbüntetésre ítélték (nagy csoport volt), Molotov a listán szereplő egyik név mellé ezt írta oda: „VMN", azaz „a legsúlyosabb büntetést".

Vajon a kínai vezetők nem azt szorgalmazzák-e, hogy ezek az embertelen viszonyok térjenek vissza? Vajon nem éppen ezért rokonszenveznek-e azokkal az emberekkel, akiket kivetettünk pártunk soraiból?

A személyi kultusz kérdésében a kínai vezetők nemcsak a nemzetközi kommunista mozgalom tételeiről és következtetéseiről mondtak le, hanem saját korábbi kijelentéseiket is megtagadták.

Mindenki tudja, hogy 1956-ban és 1957-ben Mao Ce-tung és Liu Sao-csi beszédeiben, a proletárdiktatúra történelmi tapasztalatairól szóló cikkekben (amelyeket a KKP Politikai Bizottsága jóváhagyott) nagyra értékelték az SZKP-nak a személyi kultusz következményeinek felszámolására irányuló tevékenységet. Mao Ce-tung a kommunista és munkáspártok 1957. évi értekezletén kijelentette: „A Szovjetunióban a Sztálin halála óta eltelt 4—5 esztendő alatt jelentősen megjavult a helyzet mind a bel-, mind a külpolitika területén. Ez arról tanúskodik, hogy a Hruscsov elvtárs képviselte vonal helyesebb, s hibát követ el, aki szót emel e vonal

Digitized by Google

ellen." Annak idején a kínai vezetők helyesen állították, hogy az SZKP XX. kongresszusának vonala ellen „csak az egész világ reakciósai" emelhetnek szót.

Ma a kínai vezetők, politikai számításaikból kiindulva, védelmükbe vették a személyi kultuszt. Mindenekelőtt azért vették védelmükbe Sztálin ferdítéseit és hibáit, mert ők maguk Mao Ce-tung kultuszát plántálják el.

A KKP vezetői jelenlegi politikai vonalának példáján a kommunista világmozgalom, a világ öntudatos munkásai még egyszer meggyőződhetnek arról, hogy mennyire vétkes volt és maradt a személyi kultusz gyakorlata, mekkora kárt okoz a népek érdekeinek, az imperializmus ellen és a szocializmusért folyó nagy küzdelemnek. A kommunista mozgalom zsákutcába jutna, és súlyos kárt szenvedne a szocializmus, a kommunizmus ügye, ha eluralkodnék a személyi kultusz ideológiája.

Ily módon a KKP vezetősége mai antileninista, szakadár irányvonalának vizsgálata a következő tanulságot sugallja: A kommunista világmozgalom előtt reális veszélyként áll egy olyan kispolgári, nacionalista elhajlás, amely „baloldali" frázisokkal takarózik.

Ennek az elhajlásnak a veszélye annál nagyobb, mert olyan párt vezetőivel van dolgunk, amely hatalmon van, nagy államapparátussal és az ideológiai tömegpropaganda eszközeivel rendelkezik.

Az SZKP — akárcsak a többi marxista—leninista párt — kétségkívül kénytelen odahatni, hogy a lehető legnagyobb mértékben csökkentse azt a kárt, amelyet ennek a kispolgári elhajlásnak a hatása okozhat a kommunista világmozgalomnak.

VIII. A kommunista világmozgalom marxi—lenini elveken alapuló egységéért!

Elvtársak! Pártunk teljes joggal kijelentheti: mindent megtettünk és megteszünk, ami rajtunk múlik, hogy áthidaljuk a nézeteltéréseket, helyreállítsuk a KKP és az SZKP együttműködését, megszilárdítsuk a KNK és a Szovjetunió barátságát, megerősítsük a kommunista világmozgalom egységét. Noha a KKP vezetői megengedhetetlen vitamódszereket alkalmaznak, nyílt harcot folytatnak az SZKP és a többi testvérpárt ellen, pártunk a legnagyobb kitartást, a legnagyobb felelősséget, a legnagyobb gondoskodást tanúsította a kommunisták sorainak egysége érdekében.

Az utóbbi években az SZKP Központi Bizottsága és a szovjet kormány — Hruscsov elvtárs kezdeményezésére — nem kevés gyakorlati lépést tett, hogy egybeforrasszuk pártjainkat, megőriz-

Digitized by Google

zük és fokozzuk a Kínai Népköztársasággal a politikai, a gazdasági, a tudományos, a műszaki és a kulturális együttműködést. S ha ezek a lépések nem jártak eredménnyel, ebben csak a kínai vezetők a vétkesek.

Amikor a kínai vezetők megkezdték nyílt fellépésüket pártunk ellen, az SZKP Központi Bizottsága néhányszor levélben fordult a KKP Központi Bizottságához, és rámutatott, a szocializmus, a kommunizmus alapvető érdekei megkövetelik, hogy pártjaink a fennálló nézeteltérések ellenére — mint eddig is — továbbra is közös politikát folytassanak valamennyi elvi kérdésben. Javasoltuk, hagyjuk abba a felesleges vitát a nézeteltéréseket okozó kérdésekről, mondjunk le a nyilvános beszédekről, amelyek csak elmélyíthetik a nézeteltéréseket. E levelekben javaslatokat tettünk a külpolitikai cselekvés egybehangolására, a kölcsönös külpolitikai tájékoztatás fokozására, a nemzetközi demokratikus szervezetekben folyó akcióink egyeztetésére stb., stb.

Hruscsov elvtárs 1962 októberében fogadta a távozó moszkvai kínai nagykövetet és kérte, mondja meg a kínai vezetőknek, hogy azt ajánljuk: „dobjunk félre minden vitát és nézeteltérést, ne firtassuk, kinek van igaza és ki a hibás, ne vájkáljunk a múltban, hanem nyissunk tiszta lapot kapcsolatainkban".

Még később, amikor a kínai sajtó már egész cikksorozatban durván támadta az SZKP-t és a többi testvérpártot, Hruscsov elvtárs 1963 januárjában az új kínai nagykövettel beszélgetve kijelentette: „Szeretnénk visszatérni korábbi testvéri kapcsolatainkhoz és készek vagyunk mindent megtenni evégett."

De valahányszor, amikor pártunk Központi Bizottsága jóakaratáról tett tanúbizonyságot, a KKP vezetői — válaszul — szántszándékkal megtettek mindent, hogy tovább élezzék a nézeteltéréseket, újabb és újabb kirohanásokat intéztek az SZKP, a szovjet kormány, a kommunista világmozgalom közös irányvonala ellen.

Az SZKP és annak lenini vonala elleni harcukban a kínai vezetők elsősorban Nyikita Szergejevics Hruscsovra összpontosítják a tüzet. Természetesen látniuk kell, hogy Nyikita Szergejevics áll ama nagy jelentőségű folyamatok élén, amelyek hazánkban és pártunkban a XX. kongresszus után indultak meg, és ma is biztosítják a szovjet emberek sikeres haladását a kommunizmus felé. Hát ezért szeretnének aknamunkájuk során éket verni Hruscsov elvtárs és a Központi Bizottság közé, szembeállítani Központi Bizottságunkat a párttal és a szovjet néppel.

De ez a szennyes elgondolás kalandor jellegű és reménytelen, teljes és csúfos kudarcra van kárhoztatva.

A kínai vezetők — és nemcsak ők — jól jegyezzék meg maguknak, hogy a mi Központi Bizottságunk, élén Nyikita Szergeje-

Digitized by Google

vics Hruscsovval, a hű leninistával, egységesebb és egyöntetűbb, mint bármikor a múltban.

Hruscsov elvtárs, akinek energiája szinte kimeríthetetlen, akit igazi bolsevik szenvedély és elvhűség jellemez, pártunk és népünk elismert vezetője. Kifejezi a szovjet emberek legbensőbb gondolatait és érzelmeit. Pártunk lenini irányvonalát lehetetlen elválasztani a Központi Bizottságtól, Nyikita Szergejevics Hruscsovtól. Ez az irányvonal példátlan magasságba emelte hazánk tekintélyét a nemzetközi porondon, növelte hitelét a világ dolgozóinak szemében. Ezt a lenini irányvonalat osztatlanul támogatja hazánk minden kommunistája, egész népe.

Pártunk sohasem félt és ma sem fél az eszmei harctól. De úgy véli, hogy az ideológiai nézeteltéréseket a lenini elvek alapján kell megoldani, s magát a polémia fejlesztését alá kell rendelni a munkásosztály érdekeinek.

Az SZKP Központi Bizottsága világosan látta annak veszélyét, hogy a kínai vezetők a nyílt polémiát, a vitás kérdések tisztázásának módszerét alkalommá akarják változtatni arra, hogy badar, rágalmazó vádakat hordjanak össze, eszmei és politikai harci fegyverré tegyék a kommunista mozgalom ellen.

Pártunk a többi marxista—leninista párttal együtt nagy erőfeszítéseket tett, hogy megszűnjék a KKP vezetői által ránk erőszakolt nyílt polémia. Mint ismeretes, az SZKP Központi Bizottsága többször is tett ilyen kezdeményezéseket. Például 1963 januárjában Hruscsov elvtársnak, az SZKP Központi Bizottsága első titkárának a Német Szocialista Egységpárt VI. kongresszusán elmondott beszédében. Ezt a kezdeményezést a marxista—leninista pártok túlnyomó többsége támogatta. A kínai vezetőség azonban megtagadta a javaslat megvitatását és bővíteni kezdte a vitás kérdések körét, kiélezte és provokálta a polémiát.

A múlt év tavaszán megegyeztünk abban, hogy megszervezzük az SZKP és a KKP képviselőinek kétoldalú találkozóját. Azzal a reménnyel készülődtünk a találkozóra, hogy a kínai megbízottak készséget mutatnak arra, hogy erőfeszítéseinket ne arra összpontosítsuk, ami elválaszt bennünket, hanem arra, ami a KKP-t egyesíti az SZKP-val és a többi testvérpárttal. Az SZKP küldöttsége azt javasolta, hogy tárgyilagosan, figyelmesen vitassuk meg az összes vitás kérdéseket, és egyengessük az utat a kapcsolatok normalizálására, pártjaink és az egész kommunista mozgalom egységének megszilárdítására. Mi konkrét programot javasoltunk a Szovjetunió és a Kínai Népköztársaság kapcsolatainak fejlesztésére.

A KKP küldöttsége azonban arra használta fel a találkozót, hogy tovább élezze a nézeteltéréseket, durva és alaptalan támadásokat intézzen az SZKP és más marxista—leninista pártok ellen.

Digitized by Google

A kínai küldöttek előre elkészített beszédeket olvastak fel, amelyek teljesen figyelmen kívül hagyták érveinket és javaslatainkat, majd kijelentették, hogy félbeszakítják a kétoldalú tárgyalásokat.

Az SZKP Központi Bizottságának minden lépését a marxista—leninista pártok egységének erősítésére, a szocialista országok összefogásának megszilárdítására irányuló őszinte gondoskodás hatotta át. Arra kellett törekednünk, hogy ne kapjon el bennünket a harc heve, hanem hiánytalanul kihasználjuk a meglevő lehetőségeket, s ily módon elsimítsuk a nézeteltéréseket, elhárítsuk a szakadást.

A kínai vezetők szemmel láthatóan másképp értékelték megfontolásainkat. Világossá vált, hogy tartózkodásunkat és az egységre való törekvéseinket a gyengeség megnyilvánulásának tekintik. Az utóbbi időben arról kezdtek beszélni, hogy csak akkor hajlandók az SZKP-val való viszony megjavítására, ha mi „feltétel nélkül kapitulálunk". Vajon mit akarnak a kínai vezetők?

Lényegében arról van szó, hogy a kommunista mozgalom feladja a korunk által felvetett valamennyi alapvető problémában elfoglalt álláspontját.

A nemzetközi kommunista mozgalom nagy fontosságúnak tartja a kialakult helyzet kihasználását abból a célból, hogy korunk forradalmi erői még szorosabban tömörüljenek, és tovább fejlődjék a világforradalmi folyamat.

Ezzel ellentétben a kínai vezetők igyekszenek megosztani korunk legfontosabb forradalmi erőit: a szocialista világrendszert, a nemzetközi munkásosztályt, a nemzeti felszabadító mozgalmat, ami csak fékezheti a világforradalmi folyamat fejlődését.

A marxisták—leninisták abból indulnak ki, hogy a kommunista pártok elsőrendű feladata valamennyi békeszerető erő tömörítése a béke megvédésére, az emberiség megmentése az atomkatasztrófától. A marxisták—leninisták úgy vélik, hogy a szocialista országok és a kapitalista országok viszonyában a békés együttélés képezi a legfontosabb elvet.

A kínai vezetők semmibe veszik ezt a feladatot. Lényegében ösztönzik a nukleáris fegyverkezési hajszát, azt kívánnák, hogy abba egyre újabb és újabb hatalmak kapcsolódjanak bele, olyan vonalat folytatnak, amely atomháborúhoz vezethet, másodrendű feladatnak tekintik a békeharcot és szembeállítják azt a szocializmusért folyó küzdelemmel.

A marxisták—leninisták kötelességüknek tartják, hogy a marxizmus—leninizmus elvei alapján minden erővel szilárdítsák a szocialista közösség egységét és összefogását, a szocialista országok fő figyelmét a gazdasági építés feladataira összpontosítsák, és így vívják ki a szocializmus győzelmét a kapitalizmussal folyó békés gazdasági versenyben.

Digitized by Google

A kínai vezetők cselekedetei aláássák, megingatják a szocialista tábor egységét, mindinkább elkülönítik Kínát a többi szocialista országtól. A KKP Központi Bizottsága lebecsüli a gazdasági építést, és nincs tekintettel azokra a feladatokra, amelyek a szocialista országok előtt a tőkésállamokkal folyó gazdasági versenyben felvetődnek. Ez az irányzat a szocialista országok erejének csökkenéséhez vezet, megnehezíti az imperializmus ellen vívott reális harcukat.

A marxisták—leninisták, a kapitalista országok munkásosztálya feladatuknak tekintik, hogy harcoljanak a monopolkapitalizmus ellen, védelmezzék a néptömegek létérdekeit, teljesen kihasználják a lehetőségeket a szocialista forradalom békés, polgárháborúval nem járó útjához, s ugyanakkor készen álljanak a nem békés útra, a burzsoázia ellenállásának fegyveres elnyomására is.

Ezzel ellentétben a KKP vezetői minden eszközzel megrágalmazzák a munkásosztálynak és kommunista élcsapatának a dolgozók legfontosabb érdekeiért, a békéért és a demokráciáért vívott harcát, elutasítják az átfogó antimonopolista szövetségek létrehozására irányuló vonalat, a szocialista forradalom békés megvalósításának lehetőségét, s a konkrét körülményektől függetlenül kalandor jellegű fegyveres megmozdulásokat javasolnak.

A marxisták—leninisták, a nemzeti felszabadulásért harcoló népek feladatuknak tekintik, hogy végigvigyék az antiimperialista demokratikus forradalmat, a nemzeti front létrehozását és megszilárdítását, a nemzeti demokratikus állam megalakításáért, a fejlődés nem kapitalista útjáért folyó harcot.

A kínai vezetők megkerülik a nemzeti felszabadító forradalom jelenlegi szakaszának lényegét, nem veszik észre, hogy az egyes országok helyzete különböző, egy és ugyanazt a receptet adják valamennyi ország népének: fegyverrel a kezükben harcoljanak és teremtsék meg a proletariátus diktatúráját. Az ilyenfajta útmutatások lényegében aláásható a nemzeti frontot, s ezáltal a gyarmatosítók és újgyarmatosítók pozícióit erősíthetik.

A marxisták—leninisták arra törekszenek, hogy a moszkvai nyilatkozatok elvei alapján erősítsék az egységet és az összefogást mind az egyes kommunista pártokban, mind pedig a világ egész kommunista hadseregében.

A kínai vezetők aláássák a kommunista mozgalom és a demokratikus szervezetek egységét, frakciókat hoznak létre, meg akarják osztani mozgalmunkat és annak nemzeti csapatait.

A KKP vezetői ezáltal a stratégia és a taktika valamennyi alapvető kérdésében szembefordulnak a kommunista mozgalommal. Vonaluk egybeolvad a kispolgári forradalmiság és a nacionalista nagyhatalmi törekvések vonalaival.

A kínai vezetők a KKP Központi Bizottságának orgánumaiban

Digitized by Google

1964. február 4-én rosszindulatú és elejétől végig rágalmazó, szovjetellenes cikket hoztak nyilvánosságra, amelyben kijelentették a világnak, hogy fokozzák a nemzetközi kommunista mozgalom ellen irányuló aknamunkájukat. Nacionalista önelégültségükben azzal dicsekszenek: folytatni fogják támadásaikat az SZKP ellen, hogy ily módon dezorganizálják a nagy Lenin pártjának tevékenységét.

A szovjet kommunistákat, az októberi forradalom gyermekeit és az új kommunista világ úttörőit, akik oly sok nehéz megpróbáltatást álltak ki, egyszerűen nevetési inger fogja el az ilyenfajta fenyegetések hallatára.

A szovjet kommunisták nem hallgathatnak, amikor a kínai vezetők féktelen támadásokat intéznek nagy ügyünk, a kommunizmus építése ellen, pártunk lenini vonala ellen, a nemzetközi kommunista mozgalom állásai ellen. Meg kell magyaráznunk a világnak a kínai vezetők antimarxista, neotrockista pozícióinak lényegét.

Teljes komolysággal felvetődik most a feladat, hogy meg kell védeni a marxizmus—leninizmust a kínai vezetők torzításaitól. A marxizmus—leninizmus tisztaságának megvédése, a kommunista világmozgalom érdekei és végső fokon a kínai népnek az érdekei megkövetelik tőlünk, hogy nyíltan és határozottan szembeforduljunk a KKP vezetőinek helytelen nézeteivel és veszélyes cselekedeteivel.

Valljuk, hogy erősíteni kell a barátságot a kínai néppel, és készek vagyunk fejleszteni minden vonalon az együttműködést a Kínai Népköztársasággal. A szovjet kommunisták őszintén rokonszenveznek a nagy kínai néppel, mélységes tiszteletben tartják a Kínai Kommunista Párt forradalmi hagyományait. Biztosak vagyunk abban, soha senkinek sem fog sikerülni aláásni a Szovjetunió és Kína nagy népei közti barátság alapjait, s hogy a KKP vezetőinek jelenlegi állásfoglalása nem felel meg a kínai nép igazi nemzeti érdekeinek. Minden tőlünk telhetőt megteszünk, hogy a Szovjetunió és a Kínai Népköztársaság viszonya visszatérjen arra az útra, amely megfelel a munkásosztály, a világ dolgozói alapvető érdekeinek.

Teljesen tisztában vagyunk azzal, milyen veszélyes a kínai vezetők mostani álláspontja. A tények azt mutatják, hogy súlyos, s minden jelből ítélve hosszú harc áll előttünk valamennyi szocialista erő egységének megszilárdításáért, a szovjet és a kínai nép barátságáért és együttműködéséért. Ma teljesen világos, hogy a KKP vezetői továbbra is makacsul kitartanak hibás vonaluk mellett, folytatják a kommunista világmozgalmon belül frakciós tevékenységüket. Pártunk más testvérpártokkal együtt az 1957-es és 1960-as moszkvai nyilatkozat elvei alapján szilárdan védi a

Digitized by Google

marxizmus—leninizmust, a kommunista mozgalom egységét és egybeforrottságát, minden olyan erő egységét és egybeforrottságát, amely síkraszáll a békéért, a demokráciáért, a nemzeti függetlenségért és a szocializmusért.

Pártunk síkraszáll azért, hogy össze kell hívni a testvérpártok soron következő értekezletét korunk alapvető problémáinak megvitatására, ezen az értekezleten a lehető legátfogóbb véleménycserét kell folytatni a kommunista mozgalomban jelentkező nehézségek legyőzése végett. E nehézségeket a KKP vezetősége és a nemzetközi munkásmozgalom között felmerült nézeteltérések okozzák. Ezért teljesen jogosak a testvérpártok kollektív erőfeszítései abból a célból, hogy meghatározzák a kommunisták marxista—leninista egységének megőrzéséhez és megszilárdításához szükséges utakat és eszközöket. Az SZKP számára teljesen világos, hogy az értekezletnek éppen e célt kell szolgálnia.

Az SZKP Központi Bizottsága biztos abban, bármilyen nagyok is a kommunista világmozgalmon belül felvetődött nehézségek, a mozgalom elég erős ahhoz, hogy legyőzze azokat és tömörítse sorait a kommunizmus nagy ügyéért folyó harcban.

A Szovjetunió Kommunista Pártja továbbra is ahhoz a vonalhoz tartja magát, amelynek lényege valamennyi testvérpárt összefogása a marxizmus—leninizmus és a proletár internacionalizmus alapján, a kommunista világmozgalom programdokumentumai — az 1957-es és az 1960-as nyilatkozatok — alapján.

Az az út, amelyen pártunk, a nemzetközi munkásmozgalom halad — lenini út, ezért az egyedüli helyes út. Elfogadtuk az új programot, amely húsz évre előre meghatározza fejlődésünk útját. A program végrehajtását, a kommunizmus magaslatai felé való kitartó és céltudatos haladásunkat pártunk, az egész szovjet nép úgy tekinti, mint legfőbb internacionalista kötelezettséget a nemzetközi munkás- és kommunista mozgalom iránt. Pártunk ezúttal is becsülettel teljesíti internacionalista kötelességét, ahogy ezt mindig tette!

A Szovjetunió Kommunista Pártja a nagy Lenin legyőzhetetlen zászlaja alatt továbbra is szilárdan és következetesen azt a vonalat folytatja, amelynek célja az SZKP programiának teljesítése, a legigazságosabb társadalmi rendnek, a kommunizmusnak a felépítése hazánkban.

Digitized by Google

A szovjet—magyar barátság kipróbált útján

A szovjet—magyar barátságnak, a proletár internacionalizmus eszméjétől áthatott testvéri együttműködésnek újabb, nagy jelentőségű megnyilatkozása volt az N. Sz. Hruscsov vezette szovjet párt- és kormánydelegáció legutóbbi viszontlátogatása Magyarországon. A pártjaink és országaink kölcsönös kapcsolatait érintő tárgyalások még jobban megszilárdították és még bensőségesebbé tették azt az őszinte, baráti viszonyt, amely a Szovjetunió népeit és a magyar népet, az SZKP-t és az MSZMP-t egymáshoz fűzi.

A szovjet küldöttség tagjai és személyesen Hruscsov elvtárs a pártunk vezetőivel és a kormánnyal folytatott eszmecsere, a magyar dolgozókkal való közvetlen, meghitt találkozások során ismét meggyőződhettek arról, hogy pártunk és népünk az idősebb és tapasztaltabb testvérnek, az igaz barátnak szóló őszinte tisztelettel, baráti érzésekkel viseltetik a Szovjetunió iránt. Ez a nagyrabecsülés egyaránt épül nagy történelmi hagyományokra s a jelen mindennapos tapasztalataira. A szovjet—magyar barátság érzése a szovjethatalom megszületésekor gyökerezett meg népünkben, amikor a békére és szabadságra vágyó magyar munkásokat a nagy Október lelkesítő példája ösztönözte forradalmi fellépésre, s amikor volt hadifogoly magyarok tízezrei fegyvert is fogtak a fiatal szovjet állam védelmére. A fasizmus nyomasztó éveiben a magyar munkásosztály, a magyar nép legjobbjai a Szovjetunióra vetették vigyázó szemüket, benne látták jobb jövőjük legfőbb zálogát. S a Szovjetunió beteljesítette ezeket a reménységeket. Nehéz időkben, történelmünk válságos szakaszaiban adta tanújelét annak, hogy a legnagyobb áldozatokra is kész az egyetemes haladás és benne a mi népünk érdekeiért. A szovjet hadsereg a második világháborúban a fasizmus felett aratott győzelme során leverte népünk kezéről a fasizmus láncait, megtisztította az utat a népi erők forradalmi kibontakozása előtt, megvédte népünket az imperialisták intervenciós törekvéseitől, és ezzel megkönnyítette a szocialista forradalom békés győzelmét hazánkban. És amikor 1956-ban az ellenforradalmi felkelés veszélybe sodorta a néphatalmat, a Szovjetunió erejét nem kímélve kelt ismételten védelmére nemzeti függetlenségünknek, szocialista vívmányainknak.

Digitized by Google

A szovjet—magyar barátság a közös munkában és harcban edződött erőssé, s gyümölcsöző hatását napról napra érezzük. Népünk tudatában van annak, hogy hazánknak a többi szocialista országgal és köztük elsősorban a Szovjetunióval való egyre kiterjedtebb gazdasági együttműködése nagy biztonságot ad számunkra népgazdaságunk fejlesztésében, megkönnyíti a nagyobb távlatokban való tervezést, előmozdítja tudományos kutatásunk fejlesztését, műszaki tapasztalataink gyarapodását. A KGST keretén belül a kölcsönös előnyök és a testvéri segítség eszméjének jegyében egyre bővülnek a szovjet—magyar áruforgalmi kapcsolatok. Köztudott dolog, hogy termelésünk legfontosabb alapanyagait és nehézipari berendezéseink jelentős részét nagyrészt a Szovjetuniótól kapjuk. Népünk nagy becsben tartja a Szovjetunióhoz fűződő szilárd és egyre jobban kiterebélyesedő politikai és kulturális kapcsolatainkat is. A Szovjetunióban nemcsak azt az országot tiszteli, amely a tudomány és technika számos ágában élenjáró nagyhatalommá vált, hanem azt az államot is, amely a világtörténelemben elsőként kezdett hozzá, addig még járatlan úton haladva, a legigazságosabb, a legemberibb társadalmi rendszer, a kommunizmus felépítéséhez, s amely egyszersmind a békének, a szocializmusnak legerősebb támasza és élharcosa. Népünk az igaz és erős barátot becsüli és szereti a Szovjetunióban és annak lenini pártjában.

A Szovjetunió és hazánk barátsága népeink érdekeinek és céljainak azonosságára, a pártjainkat vezérlő lenini eszmék közösségére épül. Pártunk nagy megtiszteltetésnek érzi azt, hogy az SZKP és a szovjet kormány küldöttsége elismeréssel nyilatkozott népünk és pártunk munkájáról, amellyel hozzájárulunk a szocialista építés elméletéhez és gyakorlatához, s hogy nagyra értékelte a béke megőrzéséért, a szocialista államok közösségének megszilárdításáért folyó harcban kifejtett erőfeszítéseinket. De ezt a jóleső elismerést azzal a tudattal nyugtázzuk, hogy pártunk helyes politikai irányvonalának kialakításához messzemenően hozzájárult az a megtermékenyítő hatás, amelyet az SZKP XX., majd XXII. kongresszusa tett a kommunista világmozgalomra. E kongresszusok határozatai nemcsak a Szovjetunióban folyó kommunista építés szempontjából bizonyultak korszakalkotó jelentőségűeknek, hanem alkotó szellemükkel, egyetemes érvényű következtetések levonásával az egész világ forradalmi mozgalmának hatalmas lendületet adtak.

Az MSZMP és az SZKP — amint ezt a két párt- és kormányküldöttség közös nyilatkozata is hangsúlyozza — teljesen egységes korunk alapvető kérdéseinek megítélésében, s híven tartja magát a nemzetközi kommunista mozgalomnak az 1957-es és 1960-as moszkvai nyilatkozatban lefektetett általános irányvona-

Digitized by Google

lához. Pártunk a moszkvai nyilatkozatok szellemében az SZKP-val együtt vallja: korunkban a fejlődés fő tartalmát és fő irányát a szocialista világrendszer, a társadalom szocialista átalakításáért, az imperializmus ellen harcoló erők határozzák meg. A szocialista világrendszer ereje, a népek nemzeti felszabadító mozgalma, a kapitalista országok proletariátusának erősödő osztályharca, a békeszerető demokratikus és szocialista erők összefogása képes arra, hogy lefogja az emberiség létét fenyegető agresszorok kezét, s megakadályozza egy tömegpusztító atomháború kitörését. Ezért teljes erővel támogatunk minden olyan békekezdeményezést, s minden olyan akár csak részleges megegyezést is, amely előmozdítja a nemzetközi feszültség enyhítését, s egyengeti az utat az általános és teljes leszerelésről szóló megállapodás megkötése felé. Kormányunk — mint a közös nyilatkozat is leszögezi — helyesli a Szovjetuniónak a tizennyolchatalmi leszerelési bizottság elé terjesztett azt a javaslatát, hogy az államok csökkentsék fegyveres erőik létszámát és katonai költségvetésüket, akadályozzák meg az atomfegyverek további elterjedését, tiltsák be a föld alatti atomfegyverkísérleteket, vonják vissza idegen államok területén állomásozó csapataikat. A Magyar Szocialista Munkáspárt és a magyar kormány jelentős lépésnek tartja a részleges atomcsend-egyezmény megkötését, továbbá a Szovjetuniónak és az Egyesült Államoknak arról szóló megállapodását, hogy nem juttatnak a világűrbe nukleáris fegyvereket. Támogatja Hruscsov elvtársnak a kormányfőkhöz intézett újévi javaslatát, amely felszólítja az államokat, hogy fegyveres erőszak alkalmazása nélkül rendezzék területi és határvitáikat. Az SZKP-val egyetértésben hasznos kezdeményezésnek tartja a közép-európai atomfegyvermentes övezet létesítéséről szóló lengyel javaslatot, s megállapítja, hogy a NATO sokoldalú atomhaderejének létrehozása a fő akadály az atomfegyverek további elterjedésének megakadályozása útjában. A két párt- és kormányküldöttség egységes álláspontot foglalt el a német békeszerződés megkötése, az újjáéledő nyugatnémet imperializmus elleni harc kérdésében. Teljes egyöntetűséggel fejezte ki szolidaritását a hős kubai néppel, a felszabadult és a függetlenségükért, szabadságukért, a neokolonializmus ellen harcoló nemzetek mozgalmaival. A két párt- és kormányküldöttség teljes joggal hangsúlyozta, hogy a békés egymás mellett élés politikája kedvező feltételeket teremt mind a nemzeti felszabadító mozgalmak számára, mind a kapitalista országok munkásosztályának harcához. Egyszersmind nyomatékkal leszögezte, hogy nagyra értékeli azoknak a kommunista pártoknak a tevékenységét, amelyek a mai kapitalista világ bonyolult viszonyai között nehéz harcokat vívnak a munkásosztály felszabadulásáért és a békéért.

A két párt- és kormányküldöttség eszmei-politikai állásfog-

Digitized by Google

lalásának teljes egyöntetűsége különösen nagy jelentőséggel bír a jelenlegi helyzetben, amikor a kínai vezetők szektás dogmatikus pozícióból féktelen szovjetellenes demagógiát űznek, nyílt politikai harcot indítanak a kommunista világmozgalom egysége ellen, veszélyes, szakadár tevékenységet folytatnak. Az MSZMP az SZKP-val és a kommunista pártok túlnyomó többségével együtt határozottan elutasítja a KKP vezetőségének helytelen politikai irányvonalát, bomlasztó tevékenységét, kommunistához méltatlan, lényegében trockista módszereit. Pártunk mélységesen elítéli mindazt a gyalázkodást, amellyel a KKP vezetői az SZKP-t, annak lenini Központi Bizottságát és Hruscsov elvtársat illetik. Teljesen szolidáris az SZKP-val, annál is inkább, mert világos számára, hogy a KKP antimarxista politikai irányvonala és szakadár tevékenysége minden olyan párt ellen irányul, amely hű az alkotó marxizmushoz, így a mi pártunk ellen is. Az MSZMP eltökélten, igaza és ereje tudatában rendíthetetlenül kitart a forradalmi marxizmus pozícióján, s erélyesen szembeszáll minden egységbontó törekvéssel, bármely oldalról jön is az.

Meggyőződésünk, hogy az a szívélyes barátság, amely a Szovjetuniót és hazánkat, az SZKP-t és az MSZMP-t összefűzi, javára válik mind a Szovjetunió, mind hazánk népének, az egész szocialista közösségnek, mindazoknak a forradalmi erőknek, amelyek szívükön viselik a kommunista világmozgalom egységének nagy ügyét. A Szovjetunió párt- és kormányküldöttségének látogatása, és az e látogatás alkalmával folytatott sokoldalú véleménycsere újból megerősítette pártunkat abban a meggyőződésében, hogy jó úton, helyes irányban haladunk. Pártunknak eltökélt szándéka, hogy töretlenül folytatja az élet által igazolt, kipróbált politikáját, hogy minden erőt latba vet az új, szocialista termelési viszonyok megszilárdításáért, második ötéves tervünk feladatainak teljesítéséért. Fáradhatatlanul törekszik arra, hogy növelje közéletünk demokratizmusát és társadalmunk szocialista szervezettségét, fegyelmét, erősítse a szocialista erkölcs egészségesen növekvő friss hajtásait, következetesen végigvigye a szocialista kulturális átalakulást, hogy egyre szebbé, boldogabbá, tartalmasabbá tegye az emberek életét. Mindenekelőtt ezzel teljesíti kötelességét nemcsak népünk iránt, hanem az egész szocialista közösség, a nemzetközi munkásosztály, a világ minden békeszerető, haladó ereje iránt is. És ha egyáltalán viszonozható az a felbecsülhetetlen segítség, amelyet barátunktól, a nagy Szovjetuniótól és annak lenini pártjától szüntelenül kapunk, akkor ezt is így viszonozhatjuk legjobban. Mert a Szovjetunió a mi örömünket a maga örömének, a mi gondjainkat a maga gondjának tartja, mert politikáját áthatja az a mélységesen internacionalista szemlélet, hogy a béke, a haladás, a szocializmus, a kommunizmus érdeke egy és oszthatatlan.

Digitized by Google

A szocialista országok gazdasági együttműködésének időszerű kérdései*

Írta APRÓ ANTAL

A KGST-országok közötti együttműködés a mezőgazdaságban

A KGST-hez tartozó szocialista országok között *a mezőgazdasági együttműködés kérdései* különösen az utóbbi években kerültek előtérbe. Közismert, hogy a mezőgazdasági termelés gyors ütemű fejlesztése nemcsak hazánkban, hanem a többi tagállamban is egyik kulcskérdése az életszínvonal további emelésének.

Az 1960. évi februári felsőszintű pártértekezlet — elemezve a mezőgazdasági termelés helyzetét — az alábbi feladatokat tűzte országaink mezőgazdasága elé: a különböző mezőgazdasági termelési ágak komplex gépesítése, a talajművelés javítása, a termőképesebb fajták elterjesztése, a szervestrágya-felhasználás, a műtrágyagyártás és felhasználás fokozása, a talaj, az éghajlat és a közgazdasági adottságok ésszerű felhasználása. Külön hangsúlyozták, hogy az egyes mezőgazdasági termékeket ott a legcélszerűbb termelni, ahol az a leggazdaságosabban valósítható meg mind az egyes országok, mind a tábor egésze szempontjából. Ez természetesen csak az országok közötti szoros termelési együttműködéssel valósítható meg. Ezért alaposabban kell a KGST-nek tanulmányoznia a mezőgazdasági termelés, a mezőgazdasági gépgyártás, valamint a mezőgazdaságnak szükséges vegyianyaggyártás szakosításának a lehetőségét az országok nemzeti, valamint az egész szocialista világrendszer lehetőségeinek és érdekeinek figyelembevételével.

E rövid felsorolásból is látható a feladat nagysága és sokrétűsége. Országaink népgazdaságainak sokoldalú támogatást kell adniuk a mezőgazdaságnak azért, hogy fokozatosan megoldhassuk ezeket a feladatokat.

Külön ki kell hangsúlyozni, hogy milyen nagy jelentőségű — a további fejlődés, a nemzetközi együttműködés szempontjából — a mezőgazdaság szocialista átszervezése országainkban. Ez a forradalmi átalakulás megteremtette az objektív lehetőségét —

* Az MSZMP Politikai Akadémiáján 1964. február 12-én tartott előadás első részét a márciusi számunkban közöltük.

Digitized by Google

a mezőgazdaságban is — a nemzetközi együttműködés kiszélesítésének, a termelés bizonyos mértékű szakosításának.

A mezőgazdasági termelés növelésének és szakosításának valamint országaink mezőgazdasága közötti tudományos-műszaki együttműködésnek a jelentőségét az 1962—1963. évi pártértekezletek, valamint a KGST XVII. tanácsülésének határozatai is hangsúlyozzák. E tanácskozásokon többek között megállapították, hogy a mezőgazdasági termelés növekedésének ellenére, e népgazdasági ág nem tudja kielégíteni maradéktalanul a tagországok egyre növekvő szükségletét a legfontosabb mezőgazdasági termékekből. Ezért a közeljövőben tovább kell növelni a gabona, burgonya, cukorrépa, hús, tej, gyapjú és egyéb termékek termelését saját szükségletünk maximális kielégítése végett.

Az említett határozatok alapján az egyes országokban az utóbbi években a mezőgazdasági termelés fejlesztése érdekében hozott intézkedések hatása csak a későbbi években fog teljes mértékben megmutatkozni, mert a mezőgazdasági termelés jellegéből adódóan itt az eredmény elérése lassúbb, mint más termelési ágakban, mert nagyon sok a termelést befolyásoló tényező.

Az 1962-es és az 1963-as gazdasági év több szocialista országban kedvezőtlen volt a mezőgazdasági termelés szempontjából. 1963-ban, a tervezetthez képest, a legtöbb szocialista országban csökkent a gabonatermelés. Ebben, a rendkívül kedvezőtlen időjárási viszonyok mellett, közrejátszott az anyagi, műszaki ellátottság és a termelési kultúra viszonylag alacsony foka is. A gabonatermelés mennyisége 1963-ban az európai KGST-országokban az elmúlt négy év átlaga körül volt, de kevesebb, mint 1959-ben és 1960-ban. Ezért egyes országok, köztük hazánk is, több gabona importálására kényszerült, mint más években.

A burgonyatermés az utóbbi években általában csökkent, ugyanakkor növekedett a cukorrépa és az olajos növények termése.

Annak ellenére, hogy a jó termelési adottságokkal rendelkező országokban az utóbbi időben jelentősen növekedett a zöldség- és gyümölcstermesztés, a termelés szintje még nem elégíti ki a lakosság szükségleteit.

A kedvezőtlen termés miatt nehézségek vannak az állatállomány abraktakarmány-ellátásában. Különösen fehérjetakarmányokban nagy a hiány. Ez természetesen kedvezőtlenül hat a takarmányok kihasználására, s az amúgy is kevés takarmány még kevesebb állati termék termelését teszi lehetővé.

A szarvasmarha-állomány az előző évhez viszonyítva 1963-ban Bulgáriában, a Szovjetunióban, Magyarországon és Csehszlovákiában csökkent.

A hústermelés — az NDK-t, Mongóliát és a Szovjetuniót ki-

Digitized by Google

véve — 1963-ban kisebb, mint 1962-ben. A tejtermelés azonban a legtöbb országban növekedett.

Ha a mezőgazdasági termelés helyzetét elemezzük, önkéntelenül felvetődik a kérdés: a kedvezőtlen időjárás mellett mivel magyarázható, hogy mezőgazdasági termelésünk nem növekszik a kívánt mértékben, és a termelési átlagot tekintve sok vonatkozásban elmaradunk a tőkés országoktól. A hibát mindenekelőtt a mezőgazdasági termelés anyagi és műszaki ellátottságának szintjében kell keresni. Jóllehet, hogy a mezőgazdaság gépesítettsége évről évre növekszik, mégis állandó hiány van vonóerőben. A kukorica, burgonya, cukorrépa gépi betakarítása pedig nagyon lassan fejlődik. Az őszi munkáknál, különösen a szállításoknál évről évre nehézségekkel küzdünk.

Annak ellenére, hogy a KGST-országok mezőgazdasága évről évre több műtrágyát kap, még mindig kevés a mezőgazdaságnak juttatott műtrágyamennyiség. Egy hektár szántóra például 1963-ban Bulgáriában 45 kg, Magyarországon 59, az NDK-ban 223, Lengyelországban 58, Romániában 22, a Szovjetunióban 16 és Csehszlovákiában 128 kg hatóanyag jutott. A műtrágya-felhasználásban is jelentős a lemaradás a fejlett mezőgazdasággal rendelkező kapitalista országokhoz képest.

A mezőgazdasági termelők anyagi érdekeltségének fokozása érdekében az országok különböző intézkedéseket tettek. E kérdésnek a jövőben is nagy figyelmet kell szentelni.

A mezőgazdasági termelés csökkenése a szántóterület csökkenésével is összefügg. Az európai KGST-országokban az utóbbi 4 évben a szántóterület több mint 800 000 hektárral csökkent. Ennek megakadályozására számos ország kormánya — köztük hazánk is — különböző intézkedéseket hozott a szántóterület törvényes védelmére.

Az elmúlt évek, különösen az 1963. évi helyzet alapján testvérpártjaink és az országok kormányai további erőfeszítéseket tesznek a mezőgazdasági termelés gyorsabb ütemű fejlesztésére, a beruházások növelésére. Az 1964. évi tervekben a KGST-országok a gabonatermesztés növelését irányozzák elő. Növelik a műtrágyák és a gépek, valamint a jobb minőségű vetőmagvak felhasználását. Jelentősen nő az egyes országokban, az igény és a lehetőség észszerű egybehangolása mellett, a beruházások aránya is. A Szovjetunióban például az 1963. évi 3,8 milliárd rubellel szemben 1964-re 5,4 milliárd rubelt irányoznak elő.

A mezőgazdasági együttműködésben eddig a növénytermesztés, ezen belül is mindenekelőtt a vetőmagtermesztés fejlesztésében és szakosításában értünk el eredményt. A Mezőgazdasági Állandó Bizottság keretében működő vetőmagtermesztési munkacsoport — tevékenységének mostani szakaszában —, mindinkább

Digitized by Google

olyan konkrét kérdésekkel foglalkozik, hogy az elkövetkezendő tervidőszakban milyen módon lehet a legeredményesebben biztosítani a KGST-tagországok szükségletét nemesített vetőmagvakból, s a vetőmagtermesztés országok közötti szakosítására tesznek javaslatot. Az elmúlt években például több mint 50 növény vetőmag termesztésének szakosításában sikerült megállapodni. A vetőmagvak termesztésében hazánk is jelentős szerepet tölt be. Az eddigi vetőmagtermesztési szakosítási javaslatokból, s export-import adatainkból is látszik, hogy kedvezőbb természeti adottságaink, és termelési hagyományaink alapján a magyar vetőmagtermesztés fejlesztése előtt széles lehetőséget tár fel a KGST-országok közötti termelésszakosítás. Kedvező természeti adottságaink lehetővé teszik ugyanis, hogy — mindenekelőtt a tőlünk északabbra fekvő — a baráti országok egyes vetőmagszükségleteinek kielégítésében mind nagyobb részt vállaljunk. Ezt igénylik is a baráti országok. A vetőmagtermesztés további fejlesztésére vonatkozó kérdések eldöntésénél természetesen nem hanyagolható el a gazdaságosság sem. Olyan vetőmagvak szállítását vállaltuk, amelyek termeléséhez adottságaink kedvezőek, így például hibrid kukorica, lucerna, vöröshere, napraforgó, borsó stb. Ugyanakkor más vetőmagvakat — amelyeknek termesztése nálunk nem gazdaságos, vagy termelési feltételeink nem kedvezőek — más KGST-országok termelnek számunkra.

A KGST-országok között 1957 óta folynak vetőmag-összehasonlító fajtakísérletek, és szaporítóanyag-csere, amelynek célja a hazainál jobb fajták felkutatása, kipróbálása és a termelésbe való bevezetése, illetve széles körű elterjesztése. A vetőmag-összehasonlító fajtakísérletek eredményeképpen terjedtek el nálunk, a viszonyaink között jól bevált, bőven termő szovjet búzafajták. Ezek jelentőségét támasztják alá az alábbi termésátlagadatok: 1963-ban például a hazai fajták átlaga 7,9 q volt, a szovjet fajtáké viszont — a kedvezőtlen időjárás ellenére is — meghaladta a 10,5 q-át. Ha figyelembe vesszük azt, hogy 1961-ben mintegy 160 000 kat. holdon, 1963-ban pedig közel 800 000 kat. holdon termesztettünk, s 1963 őszén közel 900 000 kat. holdon vetettünk nagy hozamú szovjet fajtákat, nem kell külön bizonyítani ennek népgazdasági hasznosságát. Közismertek azok az eredmények, amelyeket a növényi olajok termesztésének fokozásában az elmúlt években, különösen a magas olajtartalmú szovjet napraforgófajták vetésterületének növelése alapján elértünk. Ezek a napraforgófajták ugyanis a hazainál közel 30 százalékkal magasabb olajtartalmúak. Megemlíthető, hogy néhány magyar fajta is jól bevált a baráti országokban. Az NDK-ban köztermesztésben találhatók egyes hibridkukoricafajtáink. A Szovjetunió krasznodari határterületen termesztik a Beta 40-es őszi árpánkat és pannonbükkönyfajtánkat

Digitized by Google

és a Bolgár Népköztársaságban köztermesztésben van a Beta 242/53 és a Beta K—91 cukorrépafajtánk.

Világviszonylatban jelentős változás figyelhető meg az élelmiszer-fogyasztás szerkezetében, az állati eredetű fehérje mellett szembetűnő a zöldség- és gyümölcsfélék, valamint a szőlőfogyasztás növekedése. Az életszínvonal-emelkedés következtében ez a tendencia határozottan érvényesül országainkban is. Ezért a KGST munkaszerveiben a XIII. ülésszak határozata alapján előzetesen tanulmányozták a zöldség-, gyümölcs- és szőlőtermesztés problémáit. Az idevonatkozó KGST-ajánlások figyelembevételével az exportőr országok — mindenekelőtt Bulgária, Románia és hazánk — vizsgálják a termelés növelésének lehetőségeit, hogy a kívánt választék szerint jobban kielégítsék az importőr országok igényeit. Többek között ez is hozzájárult ahhoz, hogy Bulgária 1962-re a háború előtti időszakhoz viszonyítva a megtermelt zöldség volumenét közel megnégyszerezte, Románia több mint megháromszorozta és Magyarország több mint megkétszerezte. Az egy főre termelt összzöldség volumene Bulgáriában és Magyarországon a legnagyobb.

Az összgyümölcstermelés volumenét illetően — 1950-hez viszonyítva — kétszeresére nőtt a bolgár termelés. Ez nálunk is számottevő. Az egy főre jutó gyümölcs- és szőlőtermesztésben Bulgária és hazánk igen előkelő helyet foglal el a KGST-országok között. Gyorsan növekszik a Román Népköztársaság termelése is. A zöldség-, gyümölcs- és szőlőtermesztés, valamint az élelmiszeripari termelés jelenlegi színvonala lehetővé teszi — a növekvő hazai szükségletek kielégítése mellett — az exportmennyiség jelentős növelését zöldség-, gyümölcsfélékből, valamint a szőlőből és ezek feldolgozott termékeiből Bulgáriában, Romániában és Magyarországon.

Az 1965—1970-es, de még inkább a hosszú távlatú termesztés fejlesztési céljainak kialakításánál a KGST-országok különös figyelmet szentelnek e termelési ág termelésének növelésére. Termelésfejlesztési céljaink kialakításánál mi is igyekszünk jobban figyelembe venni mind a baráti országok távlati igényeit, mind a nyugati exportot. Ismeretes ugyanis: a szőlő- és gyümölcstermesztésben több évtizedre telepítünk, és ezért különösen fontos, hogy a most folyó nagyüzemi szőlő- és gyümölcstelepítésnél a kiváló minőséget biztosító fajtákat telepítsük.

Fokozódó együttműködésről beszélhetünk az állattenyésztés, mindenekelőtt a tenyésztői munka, az állategészségügy javításában, a helyesebb takarmányozási módszerek kutatásában és elterjesztésében is.

A KGST külön és rendszeresen foglalkozik a mezőgazdaság gépesítésének problémáival is. A gépesítés fokozása érdekében ki-

Digitized by Google

dolgoztuk a fontosabb mezőgazdasági termelési folyamatok gépesítésére szolgáló géprendszereket. Megszerveztük a nemzetközi összehasonlító gépvizsgálatokat, hogy eredményeiket felhasználhassuk a gépek tökéletesítésében és a gyártásszakosítás megszervezésében.

A magyar mezőgazdaság gépszükségletének és műtrágyaigényének zömét a baráti országokból szerezzük be. 1963-ban például több mint 10 000 traktorból kereken 7500 traktort kaptunk a KGST-országokból. Kombájnból 1961-ben és 1963-ban az összes szükségletnek mintegy 75—80 százalékát a Szovjetunióból kaptuk. Káliműtrágya-szükségletünket teljes mértékben az NDK szállítja, a foszforműtrágyát pedig majdnem teljesen a Szovjetunió biztosítja számunkra.

Az eddigi igen hézagos felsorolásból is látjuk, hogy mint a népgazdaság más ágazataiban, a mezőgazdaság területén is sokoldalú, kölcsönös előnyöket biztosító lehetőségek tárultak fel a tudományos-műszaki és gazdasági együttműködésben.

Az együttműködésnek már eddig is jelentős eredményei vannak, és mind nagyobb eredményeket hoz a jövőben. A KGST-ben résztvevő országok célja: népük életszínvonalának növelése. E feladat megoldását megkönnyíti a baráti együttműködés a mezőgazdaságban, mivel közös erőfeszítésekkel minden ország az eddiginél ésszerűbben használhatja fel természeti, talaj- és éghajlati adottságait.

A mezőgazdasági együttműködés eredményeinek vizsgálatakor nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy — bár elvileg világos — a gyakorlatban még korántsem használtuk ki az együttműködésben rejlő lehetőségeket. A magyar mezőgazdaság vezetőinek ezért hozzáértően, türelmesen és állandóan kezdeményezniük kell a nemzetközi összefogást a mezőgazdaság különböző területein, mert közös érdek, hogy rövid időn belül elérjük a mezőgazdasági hozamok minél nagyobb növekedését mind a növénytermesztésben, mind az állattenyésztésben.

A mezőgazdasági termelés további szakosítása és a nemzetközi szocialista munkamegosztás vizsgálata kapcsán fel kell hívni szakembereink figyelmét is néhány, a mezőgazdaságra jellemző sajátosságra:

— a talaj-, éghajlati adottságok és egyéb tényezők, amelyek sokkal inkább befolyásolják a mezőgazdasági termelést, mint az ipar termelését;

— a mezőgazdaság rendelkezésére álló munkerő nagysága — egyik vagy másik országban — döntően befolyásolhatja a mezőgazdasági termelés szerkezetét;

— nem közömbös az egy főre jutó földterület nagysága, valamint a mezőgazdasági termelés belterjességi foka.

Digitized by Google

A KGST-tagországok az elmúlt években az eredmények ellenére sem tudják a mezőgazdasággal szemben támasztott igényeket teljes mértékben kielégíteni. Az állatitermék-termelés meggyorsításának egyik legfontosabb feltétele a KGST-tagországokban a fehérjehiány megszüntetése. Ez az országoktól közös erőfeszítést követel a tudományos munka és a termelés területén. Ezért a következő években ennek megvalósítására a KGST-tagállamoknak több szellemi és anyagi kapacitást, erőt kell összpontosítani.

Az ipari növények termelésének szakosításában is nagy tartalékok vannak.

A gabonafélék termelésének növelésében és szakosításában hangsúlyozni kell közös felelősségünket. Az elkövetkező években minden KGST-országban fontos a gabonatermesztés fokozása. Pártunk Központi Bizottsága és kormányunk intézkedései azt a célt szolgálják, hogy saját termelésből biztosítsuk az ország kenyérgabona-szükségletének kielégítését, mert a tőkés piactól való függés nemcsak gazdasági, hanem fontos politikai kérdés is.

A mezőgazdasági együttműködésben fontos, hogy a jövőben a kimondottan termeléstechnikai problémák vitája mellett, a termelésre jelentős befolyással levő közgazdasági problémával — az egyes ágazatok közötti arányváltozások és eltolódások okainak elemzésével —, s a nemzetközi együttműködés további elmélyítését szolgáló intézkedésekkel is foglalkozzunk.

Mivel országainkban a mezőgazdasági termelésben mutatkozó lemaradás többek között a nem kielégítő anyagi-műszaki ellátottsággal és a termelési kultúra viszonylagos elmaradottságával magyarázható, igen fontos a mezőgazdaság anyagi-műszaki ellátottságát biztosító termelési ágak termelésének további szakosítása, a mezőgazdaság rendelkezésére álló anyagi és műszaki eszközök ésszerűbb felhasználása és az élenjáró termelési tapasztalatok és módszerek széles körű elterjesztése.

III.

A SZOCIALISTA ORSZÁGOK KÖZÖTTI KÉT- ÉS TÖBBOLDALÚ GAZDASÁGI KAPCSOLATOK KÉRDÉSEI

A KGST-országok az előttünk álló történelmi jelentőségű feladatok megoldása érdekében egyre szélesebb keretek között és egyre sokoldalúbb formában valósítják meg gazdasági együttműködésüket. A korábbi években, amikor az együttműködés legfontosabb területe a kereskedelmi kapcsolatok fejlesztése volt, ezeknek szabályozására és megvalósítására a kereskedelmi formák is elegendőnek bizonyultak. Ma azonban a KGST-ben részt vevő országokat már nemcsak külkereskedelmi kapcsolatok, hanem — a

Digitized by Google

mind szorosabb *gazdasági, tervezési, műszaki-tudományos együttműködési* kapcsolatok mellett — *egyre inkább elmélyülő termelési kapcsolatok* szálai is összefűzik. Ilyen körülmények között mind *sokoldalúbbá* válik az együttműködés.

Az együttműködés továbbfejlesztésének kérdéseit maga a fejlődés tűzte napirendre. Igaz, hogy viták és nézeteltérések is merültek fel az együttműködés új formáival kapcsolatban az országok között, mert nem minden ország tartja fontosnak, hogy nemzetközi méretű új vállalkozások létrehozásában vegyen részt. Ezek a viták természetesen itthon is és külföldön is bizonyos visszhangot váltottak ki. A hazai közvélemény gyorsabb előremenetelünk érdekében a nemzetközi összefogást sürgeti. Az is igaz, hogy e vitákkal kapcsolatban a nyugati ellenséges sajtóorgánumok úgynevezett „keleti szakértői" számos hangzatos cikket írtak a KGST ellen. „Nézeteltérések akadályozzák a megegyezést" — írja az egyik lap. A Washington Post azt írta, hogy „kritikus a KGST-n belüli helyzet". Már a címekből is látható, hogy itt milyen szándékról van szó. „Éhes disznó makkal álmodik", mondja a magyar közmondás. Az imperialisták szeretnék, ha népgazdaságainkban, gazdasági együttműködésünkben válságok lennének, ha gazdasági fejlődésünk lelassulna. Hogy hol vannak válságok: a Közös Piacban, vagy a KGST-ben, azt a felsorolt tények és maga az élet bizonyítja.

Nem tagadjuk, hogy vannak nálunk nehézségek, de ezek a gazdasági fejlődés, a növekedés problémái. Ugyanakkor a Közös Piacon belül tényleges érdekellentéteket látunk, s ezekkel a nyugati sajtó is bő terjedelemben kénytelen foglalkozni. Így napról napra olvashatunk a vezető kapitalista lapokban a Közös Piac „agrárpolitikájának kudarcairól", éppen úgy, mint a „szén- és acélháború" fejleményeiről, valamint „az alma- és csirkeháborúról". „Nem tudott megegyezni a Közös Piac Minisztertanácsa, a hajnalig tartó heves vita sem vezetett eredményre" — harsogják nemegyszer a nyugati újságok. Mindez az események részletesebb elemzése nélkül is világosan megmutatja a nyugat-európai tőkésországok közötti integráció valódi helyzetét és a belső ellentéteket.

Nem szabad abba a hibába esni, hogy eltúlozzuk a Közös Piac országainak néhány területen elért gazdasági sikereit, s ugyanolyan hiba volna, ha nem vennénk figyelembe *a nyugati tőkésországok gazdasági eredményeit*, hiszen számos területen tanulhatunk tőlük, különösen a *műszaki haladás*, a *munkaszervezés*, a *piachoz való alkalmazkodás* területén. De mi ismerjük a tőkés világ ellentmondásait is. Tudjuk, hogy a nyugat-európai tőkésországokban a termelés nemzetközi szakosítása, és a gazdasági együttműködés bizonyos mértékű fejlődése az egymás elleni konkur-

Digitized by Google

renciaharc és a verseny diktálta kényszer jegyében folyik, s ebben az erősebb tőkésországok kíméletlenül elnyomják a gyöngébbeket, a nagyobbak a kisebbeket.

Emellett kifejezésre jut a kapitalista világban is — úgy, mint nálunk — a gazdasági élet internacionalizálódásának objektív tendenciája, amely a gyors technikai és tudományos fejlődés következtében napról napra fokozódik. Ezt a körülményt a tőkések gazdasági helyzetük erősítésére használják fel, a legagresszívebb csoportok pedig a fegyverkezés fokozására, katonai céljaik megvalósítására fordítják. Ott tehát nem a dolgozó milliók szükségleteinek mind jobb kielégítése, a munkaviszonyok javítása a cél, hanem a legerősebb vezető monopolcsoportok hasznának és hatalmának további növelése. Ez pedig előbb-utóbb a mai kapitalizmus válságának elmélyüléséhez vezet.

Meg kell említeni e kérdés vizsgálatánál azt is, hogy a volt gyarmati országok felszabadulása és fejlődése, valamint a szocialista országok növekvő ereje láttán a tőkésországok is kénytelenek új utakat, új szervezeti formákat keresni érdekeik védelmére, belső nehézségeik, ellentéteik csökkentésére. Ilyen szervezet a Közös Piac, amely azonban *nem oldja meg a kapitalista világ alapvető társadalmi és gazdasági ellentmondásait.* Ha egyes időszakokban be is következik az egyes tőkésországokban bizonyos nagyobb mértékű ipari fellendülés, ez nem tekinthető örök életűnek. Az utóbbi időben máris azt állapíthatjuk meg, hogy az ipari termelés távolról sem növekszik olyan mértékben, mint korábban, és a csökkenés tendenciája figyelhető meg. Nincs tehát igazuk azoknak, akik túlzott következtetéseket vonnak le a Közös Piac országainak jelenlegi gazdasági helyzetéből.

Az utóbbi évek során a KGST-hez tartozó országok között a gazdasági kapcsolatok két, egymással szorosan összefüggő formában fejlődtek. Az együttműködés alapvető formája a KGST kereteiben, annak különböző ágazati szerveiben folyik. A másik együttműködési forma: *két vagy több tagország közötti gazdasági együttműködés a KGST elvei alapján, speciális, elsősorban vagy kizárólag számukra érdekes gazdasági kérdésekben,* két- vagy többoldalú tárgyalások útján. Az együttműködésnek ez a két formája jól kiegészíti egymást. Tartalmilag nincs ellentét vagy merev elhatárolás a két forma között.

A kétoldalú gazdasági együttműködés kiterjedhet olyan területekre is, amelyeket a KGST tevékenysége nem érint. A kétoldalú gazdasági együttműködés lehetővé teszi, hogy jobban tárjuk fel és használjuk ki az országaink népgazdaságának szerkezetében, gazdasági fejlettségünk színvonalában, földrajzi helyzetünkben és más adottságainkban rejlő lehetőségeket. Ezenkívül két- vagy háromoldalú formában sokszor könnyebb *egyidőben* egyeztetni a

Digitized by Google

szükségleteket és a lehetőségeket, s kölcsönösen előnyös együttműködési megoldásokat találni.

A KGST-n belüli sokoldalú gazdasági együttműködés természetesen a jövőben különösen fejlődő, alapvető, fő formája lesz nemzetközi együttműködésünknek, gazdasági kapcsolatainknak.

Úgy látjuk, a gazdasági fejlődésünk meggyorsítását elősegítő munkamegosztás gyakorlati elmélyítése szükségessé teszi, hogy néhány fontos népgazdasági ágban, a pártjaink által *közösen elfogadott* elvek és célok alapján az érdekelt országok között *közvetlen termelési kapcsolatokat,* közös létesítményeket hozzunk létre. Ennek érdekében keresni kell az *új szervezeti formákat,* közösen irányított iparági egyesülések, *nemzetközi jellegű* trösztök, bizottságok, vagy közösen létrehozott üzemek, intézmények formájában. Az élet — a termelőerők nagyarányú koncentrációja, a közös összefogásból származó jelentős gazdasági előnyök és más tényezők miatt — számos iparágban már sürgeti ezeknek az új termelési kapcsolatoknak a létrehozását (különösen a kohászatban, a gépipar számos területén és fontos, speciális népgazdasági ágakban).

Kádár elvtárs Központi Bizottságunk nevében azt mondotta a Szovjetunióban járt párt- és kormányküldöttség útjáról tartott beszámolóban: „Mi a mind szorosabb 2—3—7—8 oldalú, vagy még többoldalú együttműködés hívei vagyunk." Az utóbbi időben számos szocialista ország pártjaival, kormányaival lefolytatott tanácskozások azt mutatják, hogy *másutt is hasonló elképzelések alakultak ki a szorosabb együttműködéssel kapcsolatban.* Ezért várható, hogy az érdekelt országok között a közeljövőben sor kerül ilyen jellegű tanácskozásokra, közös intézmények létrehozására, bizonyos fontos iparágak termelésének, beruházásának, műszaki fejlesztésének közös irányítására.

Meg kell jegyeznem, hogy közgazdászaink még távolról sem munkálták ki azokat a szükséges kérdéseket, amelyek a nemzetközi gazdasági kapcsolatok formáival, útjával kapcsolatosak; de igen sok tennivaló van az együttműködés egyes tartalmi problémáinak kidolgozásában is.

A két- vagy többoldalú kapcsolatok továbbfejlesztése sok vonatkozásban *nem új elképzelés,* de nem lehetett korábban realizálni. Kormányközi gazdasági bizottságokon keresztül országunk már évek óta folytat kétoldalú gazdasági együttműködést számos szocialista országgal. Ilyen kormányközi bizottságok működnek már több éve a román, a bolgár és a lengyel népköztársasággal. Az utóbbi két évben létrejött a csehszlovák—magyar, az NDK—magyar és a jugoszláv—magyar gazdasági együttműködési bizottság. Ezek az *államközi bizottságok* a KGST elvei és útmutatásai alapján dolgoznak.

A kétoldalú gazdasági és műszaki-tudományos együttműkö-

Digitized by Google

dési bizottságok munkájának további fejlődését segítették elő a párt- és kormányvezetők 1963 folyamán megtartott felső szintű találkozói. Ilyen megbeszélések voltak Csehszlovákia, Lengyelország és a Szovjetunió párt- és kormányvezetőivel. Az ilyen felső szintű pártmegbeszélések megvizsgálják az országaink közötti gazdasági kapcsolatokat és fontos határozatokat hoznak ezeknek jelentős elmélyítésére.

A kétoldalú gazdasági bizottságok munkájával kapcsolatban külön ki szeretném emelni, hogy legutóbb a Kádár elvtárs vezette párt- és kormányküldöttség moszkvai tárgyalásain a két kormány között megállapodás született *szovjet—magyar kormányközi gazdasági bizottság* létrehozására. *Ez a bizottság* 1964 február 3—5 között tartotta első ülését Budapesten. Ezen az ülésen elfogadtuk a bizottság működésére vonatkozó egyezményt, és megvitattuk az együttműködés továbbfejlesztésének, gazdasági kapcsolataink bővítésének lehetőségeit. Nagy jelentőségűnek tartjuk ennek a bizottságnak a megalakulását, mert *hazánk számára elsőrendű fontosságú a Szovjetunióval való sokoldalú gazdasági kapcsolat továbbfejlesztése.* E bizottságnak feladata lesz, hogy — a KGST alapelveinek megfelelően — időről időre megvizsgálja a két ország ipara közötti termelés-szakosítás, az árucsere-forgalom állandó bővítése, a műszaki-tudományos együttműködés továbbfejlesztése érdekében teendő konkrét intézkedéseket.

Már az első, az alakuló ülésen megvitatásra kerültek azok a kérdések, amelyek a magyar népgazdaság távlati fejlesztése szempontjából — különös tekintettel *nyersanyag- és energiaellátásunk* biztosítására — alapvető jelentőségűek. A bizottság állást foglalt azért, hogy az eddiginél sokkal *rendszeresebb tervkonzultáció* keretében egyrészt egyeztessük legfontosabb nyersanyag-szükségleteinket, másrészt kidolgozzuk a közvetlenebb termelési kooperációs kapcsolatok megvalósításának lehetőségét. Ez elsősorban olyan iparágakra vonatkozik, mint a *gépipar,* s ezen belül is a *vegyigépgyártás,* továbbá a *híradástechnika,* a *műszergyártás* és a *járműipar.*

Jelentősnek tartjuk azt is, hogy először a Szovjetunióval kötöttünk kétéves kereskedelmi megállapodást. Ez lehetőséget ad a kölcsönös szállítások fokozására. 1964-re például több mint 20 százalékkal sikerült bővíteni árucsere-forgalmunkat a Szovjetunióval. Múlt évben már 710 millió rubel volt külkereskedelmi forgalmunk teljes összege; ez több mint hétszerese a 15 évvel ezelőtti árucsere-forgalomnak.

Végül hangsúlyozni szeretném, hogy a most megalakult magyar—szovjet gazdasági kormányközi bizottság operatív szerv lesz, amely évenként többször tart majd ülést és rendszeresen megvizsgálja a két ország közötti gazdasági kérdéseket.

Digitized by Google

Természetes, hogy a magyar—szovjet gazdasági kapcsolatok fejlesztése mellett törekszünk a többi szocialista országgal való szorosabb együttműködés megvalósítására is.

A két oldalú, felső szintű találkozókon hozott konkrét határozatok alapján *az együttműködés új szervezeti formái* jöttek létre. Így 1964 februárjában tartotta ülését a magyar—csehszlovák gazdasági együttműködési bizottság Prágában és előkészület alatt van egy megállapodás Csehszlovákiával, valamint Lengyelországgal, közös vaskohászati együttműködési szervezet létrehozására. Magyarország, Csehszlovákia és Lengyelország kohászati profiljának hasonlósága, a kohászati együttműködés tradíciói, a kohászati bázisok közelsége biztosítja a vaskohászat gazdaságosabb termelését. Ezen közös programozó iroda feladata lesz a jövőben a kohászati fejlesztési tervek összehangolása is. Ez a szoros, *három országot átfogó kohászati együttműködés* előreláthatólag meggyorsítja, illetve kiszélesíti a többi KGST-ország kohászatával való együttműködést is.

Az elmúlt években már értünk el bizonyos eredményeket a vaskohászat területén is. Így pl. a nemzetközi szakosítás részleges megvalósításával jelentősen megnövekedett a hengerelt áruk és csövek kölcsönös cseréje a KGST-országok között. A KGST-országok jelentős segítséget nyújtottak egymásnak a különböző új kohászati üzemek felépítése, a régi termelőkapacitások modernizálása és az új technológiai eljárások alkalmazása terén. A lehetőségek azonban még sokkal nagyobbak, s most az említett három ország kohászatának szorosabb összefogása még jobban kibővíti a nemzetközi együttműködés kereteit. Ha meggondoljuk, hogy ez a három szocialista ország jelenleg együttvéve mintegy 11,5 millió tonna nyersvasat, 17,6 millió tonna acélt és közel 12 millió tonna hengereltárut termel, akkor érzékelhető e nagyszabású nemzetközi vállalkozás jelentősége.

A közös létesítmények megvalósításának alapját szolgálhatja *a beruházási tervek országaink közötti összeegyeztetése is.* Erre vonatkozóan különböző tárgyalások folynak országaink között.

A gazdasági együttműködés keretében fokozottan törekszünk arra is, hogy növeljük *a lakosság jobb áruellátása érdekében a fogyasztási cikkek kölcsönös cseréjét.* Az országaink között kialakított belkereskedelmi választékcsere keretében jelenleg is folyik a fogyasztási cikkek bizonyos cseréje. A tapasztalat azonban azt mutatja, hogy a *jelenlegi gyakorlat nem kielégítő.* Országainknak közös érdekük, hogy az e téren megvalósítandó gyártásszakosítással és a fogyasztási cikkek szélesebb körű cseréjével biztosítsuk a lakosság jobb áruellátását.

Kétoldalú gazdasági kapcsolatainkról szólva *külkereskedelmi*

Digitized by Google

forgalmunk néhány kérdésével is foglalkoznom kell. A külkereskedelem ma már közismert jelentőségét Magyarország számára az jellemzi, hogy 1962-ben kivitelünk aránya nemzeti jövedelmünkhöz viszonyítva kb. 30 százalék volt. Ez a KGST-országok közt az egyik legmagasabb arány. Ugyanakkor az egész ipar által felhasznált nyersanyagoknak kereken egyharmadát importálnunk kell, ismeretes szersanyag-szegénységünk miatt. Hazánk *külkereskedelmi áruforgalma* 1958 és 1962 közt 71 százalékkal emelkedett. Az átlagot messze meghaladta ebben az időszakban a KGST-országokkal folytatott külkereskedelem emelkedése; ez majdnem megkétszereződött. 1958-ban 60,3 százalékot tett ki a KGST-országok részesedése külkereskedelmünkben, 1962-re pedig ez az arány mintegy 70 százalékra emelkedett.

Külkereskedelmi forgalmunk egyik fő jellemzője az, hogy árucserénknek több mint egyharmadát a Szovjetunióval bonyolítjuk le. A magyar—szovjet külkereskedelem 1950 és 1962 között több mint négyszeresére emelkedett, azaz jóval gyorsabb ütemben nőtt, mint akár a Szovjetunió, akár Magyarország ipari termelése, vagy nemzeti jövedelme. A Szovjetunió szállítja a magyar népgazdaság számára legfontosabb alapvető nyersanyagok döntő többségét. Így pl. a Szovjetunióból származik az importált nyersolajnak közel 100 százaléka, a vasérc 90 százaléka, a faanyagoknak, a gyapotnak, acélnak, a színesfémeknek és más fontos anyagoknak jóval több mint a fele. Egyúttal a Szovjetunió az egyik legfontosabb felvevő piaca a magyar gépipari és könnyűipari termékeknek. 1962-ben pl. a gépipari és könnyűipari cikkek 81 százalékát képviselték a Szovjetunióba irányuló exportunknak.

A Szovjetunió mellett természetesen a többi szocialista országgal is bővítjük gazdasági kapcsolatainkat, árucsere-forgalmunkat. Ezt fejezik ki — többek között — az 1964. évre megkötött árucsere-forgalmi megállapodások. Megemlíthetem ezek közül pl., hogy Romániával 26, az NDK-val 8,3, Csehszlovákiával 5,0, Lengyelországgal pedig 3,1 százalékkal nagyobb forgalmat irányoztunk elő erre az esztendőre. Növekszik áruforgalmunk Jugoszláviával is.

A békés egymás mellett élés elvéből következően a *tőkésországokkal* való gazdasági és kereskedelmi kapcsolataink fejlesztésére is törekszünk. Külkereskedelmi forgalmunk ezekkel az országokkal 1962-ben 66,7 százalékkal volt magasabb, mint 1958-ban. Különösen az utóbbi években volt gyors a fejlődés.

Ezt pozitív eredményként kell elkönyvelnünk, annál is inkább, mert tőkés áruforgalmunkat, sok gazdasági és politikai nehézség ellenére, sikerült fejlesztenünk. Közismert tény, hogy egyes tőkésországok vezető körei diszkriminációs módszereket alkalmaznak a szocialista országokkal szemben. Tőkésországokkal folytatott ke-

Digitized by Google

reskedelmünk fejlesztése, gazdasági és árukapcsolataink stabilizálása érdekében arra törekszünk, hogy a tőkésországokkal is hosszúlejáratú árucsere-forgalmi megállapodásokat kössünk. Vannak ilyen megállapodásaink Angliával, Ausztriával, a Benelux-államokkal, Franciaországgal, Görögországgal, az NSZK-val, Brazíliával. Ez évben — minthogy az előző megállapodások lejártak — újabb hosszúlejáratú megállapodást kötöttünk Olaszországgal, Dániával és Indiával is.

Milyenek *a KGST-államok gazdasági és kereskedelmi kapcsolatai a gyengén fejlett — nem-szocialista országokkal?*

A gyengén fejlett országokkal lényegesen mások a gazdasági és kereskedelmi kapcsolataink, mint a fejlett tőkésországokkal. Egyik fő jellemzőjük az, hogy a velük folytatott kereskedelem növelése jelentős *gazdasági és műszaki segítségnyújtással* jár együtt.

1963. július 1-i adatok szerint a KGST-tagállamok 40 gyengén fejlett országnak nyújtottak segítséget, 1116 ipari üzem és egyéb objektum építéséhez. A vállalt kötelezettségek összvolumene meghaladja a 4 milliárd rubelt. 1963. január 1-ig a KGST-tagállamok mintegy 25 ezer szakemberüket és szakmunkásukat küldték ki műszaki segítségnyújtás céljából ezekbe az országokba.

Az utóbbi években a KGST-tagállamok üzemeiben, tervező- és kutatóintézeteiben a gazdaságilag gyengén fejlett országoknak 5000 dolgozója részesült szakmai, műszaki oktatásban. A KGST-tagállamok egyetemein és főiskoláin (az 1963. január 1-i állapot szerint) a gazdaságilag gyengén fejlett országoknak 1350 diákja fejezte be tanulmányait és több mint 1000 diákja és aspiránsa tanul most a különböző KGST-országokban.

A gyengén fejlett országoknak nyújtott gazdasági és műszaki-tudományos segítség itt említett formáiban hazánk is kiveszi részét, szerény anyagi lehetőségeinek megfelelően. Külkereskedelmi forgalmunk a gyengén fejlett országokkal 1962-ben több mint másfélszeresére növekedett 1958-hoz képest. A jövőben is arra törekszünk, hogy gazdaságilag is segítsük a gyarmati sorból nemrég felszabadult független országokat, és megtaláljuk a velük való együttműködés és árucsere-forgalom megfelelőbb formáit és kedvezőbb szerkezetét.

IV.

FELADATAINK A NEMZETKÖZI GAZDASÁGI EGYÜTTMŰKÖDÉSBEN

Pártunk és kormányunk álláspontja ismert: a gazdasági együttműködés továbbfejlesztése mellett, erőink egyesítése mel-

Digitized by Google

lett, a nemzetközi összefogás mellett foglalunk állást. Pártunk VIII. kongresszusa kiemelte határozatában, hogy „a szocialista tábor felemelkedéséhez minden egyes ország gazdasági erőforrásának teljesebb kihasználásán és fejlődésük összehangolásán keresztül vezet az út. Minél sokoldalúbb és hatékonyabb a szocialista országok gazdasági együttműködése, annál gyorsabban építik fel a szocializmust és a kommunizmust, annál gyorsabban nyeri meg a szocialista világrendszer a kapitalizmussal folyó gazdasági versenyt."

Feladatainkat a VIII. kongresszus határozatai rögzítik, amelyek ma is változatlanul érvényben vannak. A kongresszus a dolgozó magyar nép számára alapvető céljául a fejlett szocialista társadalom megvalósítását tűzte ki, s ehhez a szocialista országokkal való gazdasági együttműködés továbbfejlesztése szükséges. Konkrét feladatunkként azt jelölte meg, hogy a többi szocialista országgal való együttműködés során a *népgazdasági terveket* alaposan és sokoldalúan egyeztessük, a *beruházásokat* gondosan hangoljuk össze, széles körű *szakosítást* valósítsunk meg a *gépgyártásban* és a *vegyiparban*. Ezenkívül külön hangsúlyozta a kongresszus határozata a szocialista országok közötti tudományos és műszaki együttműködés hatékonyabbá tételét is. Végül felhívta a figyelmünket: „arra van szükség, hogy mindazok a szervek, amelyeknek szerepük van a nemzetközi szocialista együttműködésben, tartsák szem előtt az internacionalizmus elveit". Pártunk VIII. kongresszusának *ezek a megállapításai* teljes mértékben vonatkoznak nemcsak jelenlegi, hanem jövőbeni munkánkra is.

Arra van szükség, hogy ennek megfelelően továbbra is támogassuk a nemzetközi gazdasági együttműködés valamennyi kialakult formáját, s aktívan vegyünk részt ezek továbbfejlesztésében. Változatlanul kezdeményeznünk kell a KGST szerveiben és a többi nemzetközi szervben, illetve a kétoldalú gazdasági kapcsolatokban az *új megoldásokat; államközi termelési kapcsolatokat*. Ha esetleg valamit nehezebb sokoldalú módon, minden KGST-ország részvételével megoldani, akkor meg kell kísérelnünk, hogy ezt államközi egyezménnyel, két-három ország között hozzuk létre. Ehhez viszont arra van szükség, hogy az együttműködés, a munkamegosztás új útjait keressék az ezzel foglalkozó gazdasági vezetők a minisztériumokban, a tervező- és kutatóintézetekben és az üzemekben.

Ma már világos, hogy pusztán a külkereskedelem *hagyományos* eszközeinek és formáinak felhasználásával mind nehezebben tudjuk tovább szélesíteni árucsere-forgalmunkat. Ezért a nemzetközi szakosítás és kooperáció fejlesztése, a közvetlen termelési kapcsolatok kiépítése elsőrendű érdeke a Magyar Népköztársaságnak.

Digitized by Google

A kezdeményezőkészség mellett ugyanakkor nagy *türelemre, körültekintésre,* az egész szocialista közösség és az egyes szocialista országok érdekeinek, szükségleteinek *gondos tanulmányozására* van szükség minden vonatkozásban. *Megszüntetni* a szocialista országok között ma még meglevő színvonalbeli különbségeket és emellett *megnyerni* a kapitalizmussal folyó békés versenyt: ez csak hosszabb időnek és nagyon sokoldalú közös erőfeszítéseknek lehet az eredménye. Nem szabad csak máról holnapra gondolni és azonnali eredményekre számítani. Nem szabad szűklátókörűen ítélni meg a fejlődést, meg kell tanulnunk azt, hogy összeegyeztessük az azonnali és a perspektivikus célokat. Az együttműködés területén igen sok és szerteágazó munka folyik, ezért rendkívül fontos *a feladatok rangsorolása* és ennek megfelelően *az erők koncentrálása.* Ma még igen gyakori, hogy kis jelentőségű kérdésekre viszonylag jelentős erőket összpontosítunk, fontos, nagy horderejű kérdéseket pedig fel sem vetünk.

Hogy a további új kezdeményezésekhez megfelelő légkör alakuljon ki, ahhoz az szükséges, hogy *leküzdjük a ma még helyenként jelentkező maradi nézeteket, konzervativizmust és nacionalista* szemléletet, amelyek ilyen vagy olyan okból gyakran gátolják az együttműködést. Egyes személyek szavakban az internacionalizmus mellett foglalnak állást, de a gyakorlatban már nehezebben tudják megvalósítani. Már pedig a jó gazdasági együttműködés a szocialista országokkal egyenlő a közös érdekek szolgálatával, az internacionalizmus gyakorlati alkalmazásával.

Különösen fontos ezt megszívlelni most, az 1966—70. évekre szóló terv előkészítése és nemzetközi egyeztetése során. Nagyon sok függ attól, mennyire sikerül majd az egyes szocialista országokkal — részben a KGST keretein belül, de kétoldalú kapcsolatok során is — megtalálnunk az együttműködés további szélesítésének lehetőségeit. Egész gazdasági munkánk sikere, a következő évtized gyors vagy kevésbé gyors fejlődése függ ettől.

Jelenlegi konkrét feladataink között kell megemlíteni, hogy gazdasági vezetőink, szakembereink tegyenek meg mindent a most megalakult vagy a közeljövőben alakuló *közös nemzetközi vállalatok,* intézmények eredményes munkájának elősegítésére. A Közös Bank tevékenységére épp úgy vonatkozik ez, mint a Közös Vagonpark üzembe helyezésére, és minél tökéletesebb üzemeltetésére. Bizonyára akadnak majd kezdeti nehézségek, de ezek minden új szervezetben előfordulnak, még a hazaiakban is, s még inkább a nemzetközi méretű vállalkozásokban. A közös összefogásnak azonban viszonylag gyorsan kitűnnek az előnyei, és már az erők egyesítése is jelentős eredményekre vezet.

A legdöntőbb most *az elvállalt gazdasági feladatok pontos végrehajtása,* a ránk szakosított termékek *jó minőségben való el-*

Digitized by Google

készítése, a versenyképesség fokozása a nemzetközi piacon, a legkorszerűbb gyártástechnológiák alkalmazásával, a termelékenység emelésével, a műszaki fejlesztéssel és — ami ezzel szorosan összefügg — a gyártási költségek csökkentésével. A szocialista országoknak sem adhatunk el elavult, drága, korszerűtlen termékeket.

A nemzetközi együttműködésben elért sikereink elsősorban attól függnek, hogy jó minőségűek és korszerűek-e a magyar ipar és mezőgazdaság által termelt termékek. Ettől függ, hogy van-e kereslet a világpiacon cikkeink iránt. Nem elég, ha sok nyersanyagot és gépet hozunk be — jó minőségű termékeket is kell belőle, illetve vele előállítani. A KGST csak elő tudja segíteni az együttműködést, de Magyarország alapvető gazdasági problémáinak megoldása csak a minőség és a korszerűség megjavításával érhető el. Népgazdaságunknak lényeges érdeke fűződik tehát ahhoz, hogy külkereskedelmi terveinket minden vonatkozásban teljesítsük, hogy *növeljük az exportot*, és különböző intézkedésekkel javítsuk meg fizetési mérlegünket. 1964. évi népgazdasági tervünknek ez az egyik fő feladata.

Jelentős feladat vár a közgazdászokra és a nemzetközi gazdasági együttműködéssel foglalkozó valamennyi szakemberre. A „Nemzetközi szocialista munkamegosztás alapelvei" című dokumentum magában foglalja ugyan együttműködésünk főbb kérdéseit, számos elméleti és gyakorlati probléma azonban még pontosabb kidolgozásra vár. Elég utalni többek között a közös beruházásokkal összefüggő *gazdasági számításokra*, vagy az *egységes árbázis* létrehozásának óriási kérdéskomplexumára, a *nemzetközi gyártásszakosítás* megvalósításakor jelentkező tényezők vizsgálatára, vagy a *többoldalú elszámolások* rendszerének számos összefüggésére. Olyan rendkívül nagy fontosságú kérdéseknek, mint *az egyes szocialista országok közötti színvonalbeli különbségek kiegyenlítődésének*, vagy az *egyes gazdasági körzetek komplex fejlesztésének* részletesebb közgazdasági kifejtése, szintén közgazdászainkra váró feladat.

*

A szocializmus eszméje világméretekben mind népszerűbb, a szocialista országok előrehaladását, gazdasági fejlődését nem lehet feltartóztatni. Minden feltétele megvan annak, hogy valamennyi területen továbbra is sikeresen haladjunk előre és újabb győzelmeket érjünk el.

Lenin már egy félévszázaddal ezelőtt, a szocializmus kezdeti időszakában azt mondotta: „Most gazdasági politikánkkal gyakoroljuk a legnagyobb befolyást a nemzetközi forradalomra. Erre a térre tevődött át a harc világméretekben. Ha megoldjuk ezt a feladatot, akkor nemzetközi méretekben biztosan és véglegesen győz-

Digitized by Google

tünk. Ezért a gazdasági építőmunka kérdései számunkra rendkívül nagy jelentőségre tesznek szert."

A kapitalizmussal folytatott békés gazdasági versenyben most abba a szakaszba érkeztünk, amikor a Szovjetunióban megkezdődött a kommunizmusba való fokozatos átmenet periódusa, a szocialista országokban pedig a fejlett szocialista társadalom megvalósítása. Ma már a kapitalista világnak is egyre több vezetője ismeri fel, hogy mit jelent a két társadalmi rendszer gazdasági versenye. A kellő következtetések levonásában persze más-más útra jutnak el az egyes nyugati vezetők. Vannak, akik józanabbul gondolkoznak és keresik a velünk való együttműködést. Mások viszont vad gyűlölettel nézik a szocialista országok fejlődését és előrehaladását. Kitérni azonban már nem lehet a két rendszer gazdasági versenye elől.

A szocialista rendszer óriási előnyöket rejt magában, s ha ezeket jól használjuk ki, akkor *közös összefogással* utol tudjuk érni és a következő évtizedben a gazdasági élet számos területén le is tudjuk győzni a vezető kapitalista országokat. Ha minden szocialista ország a proletár nemzetköziség elve szerint cselekszik a gazdasági együttműködésben, és mindent megtesz nemzetközi összefogásunk, közös erőnk növeléséért, akkor a szocialista országok népei rövid időn belül újabb sikereket érnek el a szocializmusért, a kommunizmusért folytatott dicsőséges harcukban.

Digitized by Google

Mezőgazdaságunk fejlesztésének feladatai

Írta NÉMETH KÁROLY

Pártunk Központi Bizottságának februári ülése mélyrehatóan megvizsgálta mezőgazdaságunk helyzetét és határozatot hozott a további feladatokról. A kérdés napirendre tűzését az indokolta, hogy a mezőgazdaságban a fejlődésnek olyan szakaszába értünk, amikor már létrejöttek a nagyüzemi gazdálkodás legfontosabb feltételei és az átszervezés óta eltelt két esztendő tapasztalatait is összegezhettük. Szükségessé vált annak az áttekintése: hogyan tölti be szerepét mezőgazdasági politikánk a szocialista nagyüzemi viszonyok között, meddig jutottunk a Központi Bizottság 1962. márciusi határozatának végrehajtásában, a mezőgazdasági termelés fejlesztésében, és a termelőszövetkezetek megerősítésében.

I.

A termelőszövetkezeti mozgalom győzelmével meggyorsult a mezőgazdaság termelőerőinek fejlődése és jelentős lépést tettünk előre mezőgazdaságunk viszonylagos elmaradottságának felszámolásában, a termelés korszerűbb alapokra helyezésében.

Két év alatt 17 milliárd forintot, a tervezettnél 4,6 milliárddal többet fordítottunk a *nagyüzemi építkezésekre, a gépesítésre* és *egyéb beruházásokra.* A nagyarányú beruházások lehetővé tették a használaton kívül került kisparaszti termelőeszközök nagy részének pótlását, a mezőgazdaság termelő alapjainak korszerűsítését és bővítését. Ez jelentős minőségi változást eredményezett az agrotechnikában, könnyebbé és termelékenyebbé tette a mezőgazdasági munkát.

A mezőgazdaság évről évre növekvő arányban részesedik a népgazdaság beruházásaiból. Az idén több mint 10 milliárd, a második ötéves terv időszakában pedig az eredetileg előirányzott 34 milliárd helyett 45 milliárd forint lesz a mezőgazdasági beruházások összege. Ezzel a *népgazdaság összes beruházásainak mintegy negyede* a mezőgazdaságban valósul meg. Ez nemzetközi összehasonlításban is magas arány, és a korszerű mezőgazdasági termelés anyagi alapjainak bővítését teszi lehetővé.

A tervezettnél nagyobb arányú beruházások elősegítették a mezőgazdasági termelés növekedését, belterjes irányú fejlődését, s döntő szerepük volt abban, hogy az elmúlt években — a kedve-

Digitized by Google

zőtlen időjárás ellenére is — sokkal kisebb volt a termés ingadozása, mint az egyéni gazdálkodás viszonyai között.

Az állami gazdaságokban és a termelőszövetkezeti közös gazdaságokban növekedett a termelés, a háztáji, az egyéni és a kisegítő gazdaságokban viszont csökkent. Végeredményben a mezőgazdasági termelés 1963-ban 6—7 százalékkal, a felvásárlás pedig 13 százalékkal volt magasabb, mint 1961-ben, a mezőgazdaság szocialista átszervezése befejezésének évében.

A mezőgazdasági termelés és felvásárlás emelkedése lehetővé tette, hogy a hazai élelmiszerfogyasztás növekedése mellett jelentős exportot is bonyolítsunk le. A mezőgazdasági és élelmiszeripari export 1961-hez képest az elmúlt két évben 32 százalékkal *növekedett.*

A Központi Bizottság joggal állapíthatta meg, hogy *hazánk mezőgazdasága a termelőszövetkezeti mozgalom győzelme óta egészségesen fejlődik.* Fiatal szocialista nagyüzemeink az egész társadalom segítségével leküzdötték a nagyüzemi gazdálkodásra való áttérés kezdeti nehézségeit, s már fejlődésük első szakaszában olyan eredményeket értek el, amilyenre hasonló időjárási viszonyok között nem volt példa a kisparaszti gazdálkodás időszakában.

A nagy társadalmi átalakulás *alapvető változást hozott a falu életében.* Már eddig is kedvezően befolyásolta a parasztság szemléletét, élet- és munkakörülményeit. Erősödött a termelőszövetkezeti parasztságnak a közös gazdasághoz való ragaszkodása, jelentős mértékben megszilárdult a munkafegyelem és nőtt a termelési kedv. A közös munkában erősödik parasztságunk egysége és összeforottsága. A szövetkezetekben fokozatosan az egymás iránti kölcsönös bizalom váltja fel a régebbi vagyoni különbségekből származó ellentéteket, s egyre inkább a közösség javára végzett munkájuk szerint becsülik meg az embereket.

A termelőszövetkezeti mozgalom győzelmével nagy kulturális fellendülés indult meg a falun. Egyszerű parasztemberek most már nemcsak gyermekeiket taníttatják, hanem maguk is mind többen tanulnak, szerzik meg a magasabb általános műveltséget és a nagyüzemi gazdálkodáshoz szükséges szakmai ismereteket. Parasztságunk a maga tapasztalatából győződött meg arról, hogy egyéni boldogulása szorosan egybefonódik a szövetkezeti gazdaság fejlesztésével, s helyesen cselekedett, amikor bízva pártunk politikájában, a szövetkezeti gazdálkodás útjára tért.

Az átszervezés befejezése óta eltelt időszakban is a párt népünk érdekeit szolgáló marxista—leninista jolitikája volt eredményeink legfőbb forrása. Helyesnek bizonyult a párt agrárpolitikája, amely a mezőgazdasági termelés belterjes irányú fejlesztésére, a mezőgazdaság szocialista rendszerének teljes kiépí-

Digitized by Google

tésére, a szocialista termelési viszonyok további megszilárdítására irányul. Hazánkban a népsűrűség viszonylag magas, a mezőgazdasági termőterület növelésére nem nagyon van lehetőségünk. Ez megköveteli, hogy a mezőgazdasági termelést *belterjes irányba fejlesszük.* Vagyis, hogy a népgazdaság szükségleteivel összhangban, egységnyi területen minél nagyobb értéket termeljünk, növeljük a munkatermelékenységet és csökkentsük a termékek önköltségét. A termelés belterjesítését, a szocialista nagyüzemek kiépítését szolgálja, hogy a tervezettnél nagyobb mértékben növeljük az építési beruházásokat, a gépesítést, a kémiai anyagok használatát, az öntözött területet és nagyarányú gyümölcs- és szőlőtelepítést valósítunk meg.

A termelés anyagi alapjainak bővítésével egyidőben következetesen érvényesítjük az üzemek és a mezőgazdasági dolgozók *anyagi érdekeltségét,* amely a politikai szervező munkával együtt döntő feltétele a termelés növelésének és a szocialista öntudat fejlesztésének, az egységes szövetkezeti parasztosztály kialakulásának. A mezőgazdasági termelést a jövőben is *elsősorban gazdasági eszközökkel, tervszerű befolyásolás útján, meggyőzéssel irányítjuk.* Célkitűzéseink megvalósításának alapvető feltétele a szocialista nagyüzemek, elsősorban a termelőszövetkezeti közös gazdaságok további politikai, szervezeti és gazdasági megszilárdítása, szocialista jellegük erősítése. A közös gazdaság szerves részének tekintjük és támogatjuk az alapszabálynak megfelelő háztáji gazdálkodást.

A közös gazdaságok megerősödését segítik elő a szövetkezetek állami támogatási rendszerének fejlesztésére, a személyes anyagi érdekeltség növelésére, a háztáji gazdálkodással, a kötelező földjáradék fizetésével, valamint a szövetkezeti parasztság szociális helyzetének javításával kapcsolatban hozott intézkedések.

Agrárpolitikánk végrehajtása során olyan kételyek is felmerültek, hogy *érdemes-e ennyit áldozni a mezőgazdaság fejlesztésére.* Ezekre a kételyekre azt felelhetjük: nemcsak érdemes, hanem szükséges is ez, mert a mezőgazdasági termelés fejlesztésének feladatai *egész népünk* érdekeiből fakadnak. Ezeknek a megoldása a feltétele annak, hogy egyre jobban elégítsük ki a lakosság növekvő élelmiszer-szükségletét és a népgazdaságilag szükséges mértékben növeljük a mezőgazdasági kivitelt. Ennek jelentőségét még aláhúzza az, hogy a lakosság kiskereskedelmi vásárlásainak a felét az élelmiszer-vásárlás teszi ki, a mezőgazdaság részesedése az összes exportból tavaly például 24 százalék volt, a fejlett tőkésországokba irányuló kivitelünknek pedig 51 százaléka mezőgazdasági, illetve élelmiszeripari termék. A mezőgazdasági termelés fejlesztését megköveteli a szövetkezeti parasztság életkörülményeinek további javítása, valamint az ipar több ágazatának hazai nyers-

Digitized by Google

anyaggal való jobb ellátása. A mezőgazdasági termékek előállításához viszonylag kevés importanyagra van szükség, s az élelmiszeripart adottságaink kihasználásával, hazai nyersanyagbázison fejlesztjük. Mindebből világosan látszik, hogy *a szocialista mezőgazdaság fejlesztése változatlanul egész gazdasági előrehaladásunk kulcskérdése.* Ezért társadalmunk erőfeszítéseit a jövőben is nagymértékben a mezőgazdasági termelés fejlesztésére és az ehhez szükséges gazdasági, politikai és szervezeti feltételek megteremtésére összpontosítjuk.

Mezőgazdaságunk a számottevő *eredmények ellenére sem teljesítette a tervekben kitűzött feladatokat.* Az elmaradásban nagy szerepe volt a kedvezőtlen időjárásnak, de hozzájárultak a mezőgazdaság állami irányításában, a tervezésben elkövetett hibák, valamint az üzemek vezetésében és a munkafegyelem terén meglevő lazaságok is. A kezdeti nehézségeket is figyelembe véve megállapíthatjuk azonban, hogy helyes volt megvalósítani a mezőgazdaság szocialista átszervezését és a tervezettnél nagyobb összegeket fordítani a nagyüzemi termelés műszaki-anyagi megalapozására. Létrejött az a szilárd alap, amelyre építve megvalósíthatjuk azt, hogy a mezőgazdaság jobban elégítse ki a népgazdaság szükségleteit, hatékonyabban járuljon hozzá népünk életszínvonalának emeléséhez és szocialista hazánk általános fejlődéséhez. A termelőszövetkezetek fejlesztésére irányuló agrárpolitikánk dolgozó parasztságunk egyetértésével és támogatásával találkozott, s jól szolgálja a szocialista mezőgazdaság fejlődését. Nincs tehát szükség agrárpolitikánk megváltoztatására, de az előttünk álló nagy feladatok megoldása azt kívánja, hogy az *új követelményeknek megfelelően fejlesszük tovább* és az *eddiginél következetesebben valósítsuk meg* ezt a politikát.

II.

Mezőgazdasági termelésünk növeléséhez minden eddiginél kedvezőbbek a feltételek, de az előttünk álló feladatok is nagyok. A második ötéves terv hátralevő két esztendejében erőfeszítéseinknek arra kell irányulnia, hogy a szocialista nagyüzemek teljesítsék termelési, árutermelési terveiket.

A mezőgazdasági termelés növelésének alapja a *növénytermesztés.* A kenyérgabona és az abraktakarmány termése — a kukorica kivételével — tavaly gyenge volt, ezért jelentős gabonaimportra szorultunk. A gyenge termés főleg a kedvezőtlen időjárásnak, a kenyérgabona-vetésterv nem teljesítésének és az őszi munkák hibáinak a következménye volt. A mezőgazdaság irányító szervei és dolgozói az utóbbi években nem mindenütt dolgoztak elég hatékonyan a növénytermesztés fő feladatainak a megoldá-

Digitized by Google

sán. *Mindent meg kell tehát tennünk azért, hogy itthon termeljük meg az ország kenyerét.*

Indokolt, hogy a következő években — a hozamok növekedése esetén is — fenntartsuk a jelenlegi kenyérgabona vetésterületet. A hozamok fokozása céljából pedig biztosítsuk, hogy országos átlagban holdanként legalább 3—3½ mázsa műtrágya a kenyérgabona alá kerüljön, és az üzemek maradéktalanul használják fel a rendelkezésre álló gyomirtó vegyszereket. Az idén közel egymillió holdon, a következő években pedig — a szükséges gépi feltételek megteremtésével — ennél lényegesen nagyobb területen végezhetjük el a gabonák vegyszeres gyomirtását.

Már van annyi gépünk és más eszközünk, hogy idejében elvégezhessük a szakszerű talajelőkészítést és vetést. Olyan kipróbált, nagy termőképességű búzafajták állnak rendelkezésünkre, mint a Bezosztája I. és a hazai Fertődi 293-as. Célszerű az intenzív búzafajták vetésarányát a jelenlegi 70 százalékról 80 százalékra emelni. Termesztésben kell azonban tartani a hagyományos magyar búzafajtákat is.

Megállapíthatjuk: *hazánkban megvannak a legfontosabb személyi és anyagi feltételei annak, hogy mielőbb és tartósan, holdanként országos átlagban 12—13 q búzát termeljünk,* és ezzel elérjük, hogy a kenyérgabona-termésből az évi szükségletek kielégítésén kívül kellő tartalékokkal is rendelkezzünk. Nem elég azonban az, hogy megtermeljük a kenyérgabonát; arra is szükség van, hogy az állami gazdaságok és a termelőszövetkezetek jó minőségben végezzék el, és már augusztusban fejezzék be a gabona betakarítását. E célból jövőre már teljesen gépesítjük az aratást és a szalmabetakarítás gépesítését is meggyorsítjuk.

A növénytermesztés másik alapvető fontosságú feladata: *az állatállomány fejlesztéséhez szükséges takarmánybázis megteremtése.*

Az állattenyésztés színvonalát döntően a takarmánytermesztés és takarmánygazdálkodás állapota határozza meg. Üzemeink nagy részében a takarmánytermesztés színvonala még alacsony. Ezért a megtermelt takarmány gyakran még évi szükségletüket is csak szűkösen fedezi. Ez különösen a szarvasmarha- és a sertéstenyésztésben érezteti kedvezőtlen hatását. Hazánkban nincs lehetőség a takarmánytermő terület növelésére, és számításba kell vennünk azt is, hogy a kenyérgabona és cukorrépa vetésterületének növelése, valamint a szőlő- és gyümölcstelepítések azzal járnak, hogy némileg csökken a takarmánytermő terület. El kell érnünk, hogy a területcsökkenés minél kisebb mértékben érintse az abraktakarmány-termő területet, különösen pedig a kukoricatermesztést.

Digitized by Google

Az ország szántóterületének több mint egynegyedén kukoricatermesztés folyik, s részaránya az abraktakarmányokban csaknem 70 százalék. Ez egyenesen megköveteli azt, hogy a növénytermesztésben a kenyérgabona mellett *a kukorica hozamának* további *növelésére* fordítsuk a legnagyobb figyelmet. Tavaly holdanként 15,9 q kukoricát takarítottunk be; ez volt eddig a legnagyobb termés, pedig az időjárás nem volt kedvező, s a kukoricának mintegy felét megkésve, tavaszi szántásba vetették. Reális tehát az, hogy a közeli években biztonságosan termeljünk meg országos átlagban 18 q kukoricát holdanként. Ennek most minden eddiginél kedvezőbbek a feltételei. Ezen a tavaszon csaknem az összes kukorica mélyszántásba kerülhet, elegendő hibrid vetőmagunk és mintegy 400 ezer holdra elegendő gyomirtó vegyszerünk van.

A *fehérjehiány csökkentésének* egyik kulcskérdése a *pillangósok,* különösen a *lucernatermesztésben* rejlő nagy lehetőségek kihasználása. A termelés jelenlegi feltételei már lehetővé teszik, hogy gondos munkával az elmúlt évek alacsony, 17—18 mázsás holdankénti szénahozamát még az ötéves terv hátralevő időszakában 4—5 mázsával emeljük, valamint az ismert és jól bevált állványos és hideglevegős szárítási módszerek széleskörű elterjesztésével, a forrólevegős lucernaszárító üzemek számának növelésével, a lucerna hasznosítható fehérjetartalmát országos átlagban legalább 20 százalékkal növeljük.

Rét- és legelőgazdálkodásunk elmaradottságának megszüntetésében is előbbre kell haladnunk. Ezt az indokolja, hogy a rétek és a legelők szálastakarmány-termő területünknek 70 százalékát teszik ki, de állatállományunk évi zöldtakarmány- és széna-szükségletének csak 30 százalékát fedezik, s ezért a szántóföldnek nagyobb hányadát kell takarmánytermesztésre igénybe vennünk. Részben már meg is vannak, s rövid időn belül teljesen megteremthetők a feltételei annak, hogy néhány éven belül megkétszerezzük a jelenlegi termésátlagokat, s ezzel több, jobb és olcsóbb takarmányhoz jussunk.

Gondoskodni kell a *takarmány ésszerű, takarékos és gazdaságos felhasználásáról* is. Nagyüzemeink egy része még nem gazdálkodik ésszerűen a takarmányokkal. A korszerű és gazdaságosabb takarmányozás, valamint az állatok termelőképességének jobb kihasználása céljából jelentős mértékben növeljük a keveréktakarmány-gyártást. 1966-ban a jelenlegi 1 millió tonnával szemben legalább 2 millió tonna jó minőségű keveréktakarmányt kell gyártani. A takarmánykeverék-gyártás fejlesztését az is sürgeti, hogy a nagyobb termelőképességű, igényesebb fajták térhódítása következtében megváltozott az állatállományunk összetétele. Ezt a helyes folyamatot bőséges és megfelelő összetételű takar-

Digitized by Google

mánykészleteken nyugvó, tudományosan megalapozott takarmánygazdálkodással lehet és kell elősegíteni.

Viszonylag rövid idő alatt leraktuk a *nagyüzemi állattenyésztés* alapjait. A nagyarányú építkezések eredményeként az ország szarvasmarha-állományának 54, sertésállományának pedig 43 százaléka a nagyüzemekben van. Az átszervezés befejezését követő időszakban javultak az állattenyésztésben a tartási, gondozási, takarmányozási és egészségügyi viszonyok.

Bár a nagyüzemekben növekedett az állatállomány, az ország állatállománya mégis kisebb a tervezettnél, mert a háztáji és a kisegítő gazdaságokban nagyobb mértékben csökkent, mint ahogy a nagyüzemekben nőtt.

A lakosság hússal és más állati termékekkel való jobb ellátása, valamint a tervezett export teljesítése azt követeli, hogy *emeljük magasabb színvonalra a nagyüzemi állattenyésztést.* Változatlanul az a feladat, hogy ezt a nagyüzemi követelményeknek megfelelő tartási, takarmányozási, gondozási és állategészségügyi feltételek megteremtésével, a termelőszövetkezeti közös állatállomány, s mindenekelőtt az anyaállomány gyorsütemű növelésével, a háztáji állatállomány további csökkenésének megszüntetésével, a termelés gazdaságosságának javításával és a mindezek megvalósításához szükséges anyagi és személyi feltételek megteremtésével érjük el. *Meg kell állítanunk a tehénállomány csökkenését* és a jövő évtől kezdve ennek növelését kell előirányoznunk. Erre feltétlenül szükség van, mert a szarvasmarha-tenyésztés sajátosságai miatt a tehénállomány növelése hosszabb időt vesz igénybe. Ez elengedhetetlen feltétele annak is, hogy a szükségleteknek megfelelően növeljük a tej-, a hús-, valamint az istállótrágya-termelést. Reális célként tűzhetjük magunk elé azt, hogy a tehenenkénti évi tejhozam mielőbb haladja meg a 2500 litert. A nagyüzemekben 4,5 kg takarmányból állítsanak elő 1 kg sertéshúst, a sertések hizlalási idejét pedig 10—11 hónapra csökkentsék. A nagyüzemeknek és a háztáji gazdaságoknak jelentős haladást kell elérniük a tyúk- és a lúdállomány fejlesztésében, a nagyobb tojáshozamú fajták arányának javítása útján is.

Az utóbbi években növekedett az ország *szőlőterülete*, emelkedett a termelés színvonala, javult a szőlők állapota. Megfelelő ütemben halad a nagyüzemi *gyümölcstelepítés* is. Az új nagyüzemi szőlő- és gyümölcstelepítésekkel és a *zöldségtermesztés* fejlesztésével jelentős lépést tettünk előre e kultúrák termelésének növelésében. A zöldségféléknél azonban, részben felvásárlási hibákból, de döntően azért, mert nincs elég szállítóeszköz, kevés a feldolgozó, hűtő és tároló kapacitás, tavaly átvételi nehézségek voltak. A rendelkezésünkre álló anyagi eszközöknek az eddiginél jóval nagyobb részét kell tehát ezek pótlására fordítani, hogy

Digitized by Google

meg is óvjuk azt, amit megtermeltünk. Egyben erőfeszítéseket kell tennünk azért is, hogy az új telepítések termőre fordulásával párhuzamosan valósuljanak meg a nagyüzemi gyümölcs- és szőlőtermesztéshez még hiányzó kiegészítő beruházások. Minthogy a nagyüzemi telepítésekkel jelentősen előrehaladtunk, a szőlő- és gyümölcstermesztésben a figyelmet egyre inkább arra kell összpontosítani, hogy az eddig telepített szőlők és gyümölcsösök *teljes értékű* ültetvényként forduljanak termőre. Külön is gondot kell fordítani arra, hogy a következő időszakban ne csak kifogástalan minőségű legyen a telepítés, hanem jobb szaporítóanyaggal, s az eddiginél *jobb faj- és fajtaösszetételben* és *korszerű rendszerben* is folyjék. Üzemi és népgazdasági szempontból sem előnyös az, hogy egyes gyümölcstermesztéssel foglalkozó területeken csak almát, vagy csak őszibarackot termelnek; a munkaerő ésszerűbb foglalkoztatása, s az igények és az értékesítési lehetőségek is azt követelik, hogy a fő alma-, vagy őszibarack-termelő gazdaságok is termeljenek — kiegészítő jelleggel — más gyümölcsöket is.

Fontos népgazdasági érdek fűződik ahhoz, hogy az eddiginél nagyobb figyelmet szenteljünk a mezőgazdaság pótolhatatlan termelőeszköze, a *szántóföld fokozott védelmére és ésszerű hasznosítására.* A földvédelmi törvény előírásai szerint biztosítani kell, hogy ne csökkenjen indokolatlanul az ország szántóterülete, javuljon a talajok termékenysége és legyen megművelve minden talpalatnyi föld. Fokozatosan meg kell akadályozni földjeinken, s különösen lejtős és homokos vidékeinken azokat a kártételeket, amelyeket a természeti erők és a talajművelés hibái okoznak.

Országunk kedvezőtlen csapadék viszonyai miatt a termelés növelése és biztonságosabbá tétele szempontjából nagy jelentősége van az *okszerű vízgazdálkodásnak.* Az öntözésre berendezett terület az 1961. évi 329 ezer holdról a múlt év végére 516 ezer holdra növekedett. Ez 56 ezer holddal meghaladta a második ötéves terv végére előirányzott területet. Az öntözésnek a termelésre gyakorolt kedvező hatása vitathatatlan tény. Tavaly például 71 üzem átlagában az öntözött kukorica mintegy 9, a silókukorica 68, a cukorrépa pedig 70 mázsával termett többet, mint száraz viszonyok között. Az öntözés hatékonyabbá tételéhez szükséges személyi és anyagi feltételek megteremtése nem mindenütt tartott lépést az öntözés gyors ütemű fejlesztésével. Öntözést folytató gazdaságaink egy részében nem fordítanak elegendő gondot a talajerőgazdálkodásra, több helyen nem használják ki kellőképpen az öntözőberendezéseket és kevés az öntöző szakmunkás és szakember is. A meglevő lehetőségek jobb, hatékonyabb kihasználása fontos feltétele annak, hogy az öntözést megalapozottan fejlesszük tovább. A második ötéves terv végére az öntözésre be-

Digitized by Google

rendezet terület nagysága eléri a 700 ezer holdat, 1965-ben pedig megkezdjük a második tiszai vízlépcső építését, amely távlatban mintegy félmillió hold öntözését teszi lehetővé.

Eredményesen segíti a mezőgazdasági termelés tudományos színvonalra emelését *a kutató- és kísérleti munka, a szakoktatás* és az általános mezőgazdasági *szakpropaganda.* Ma azonban a kutatómunka — eredményei ellenére — még nem minden területen segíti eléggé hatékonyan a mezőgazdaság előtt álló főbb feladatok megoldását. A mezőgazdasági tudományok művelőinek nagyobb szerepet kell vállalniuk a mezőgazdaság távlati terveinek tudományos előkészítésében és megalapozásában, és még szorosabb kapcsolatokat kell kialakítani a termelő üzemekkel. A szakpropaganda eszközeivel, gyakorlati bemutatókkal, s a kutató és oktatási intézményekre, az állami gazdaságokra és vállalatokra alapozott szervezett szaktanácsadással elő kell segíteni, hogy a fejlettebb termelési módszerek általánossá váljanak nagyüzemeinkben.

A hazai és nemzetközi tapasztalatok egybehangzóan azt mutatják, hogy a mezőgazdasági termelés korszerű színvonalra emelésének, a munkatermelékenység növelésének elegendhetetlen feltétele a *gépesítés* és a *kemizálás.* Lehetőségeink keretei között már eddig is jelentős mértékben fejlesztettük a mezőgazdaság gépesítését és kemizálását. A gépesítést úgy folytatjuk tovább, hogy a mezőgazdaság évente 10 000 új, sokfajta munka elvégzésére alkalmas traktort kap, s ezzel párhuzamosan biztosítjuk az erő- és munkagépállomány között ma még meglevő aránytalanságok megszüntetését. A gépesítést a mezőgazdasági termelésben előttünk álló fő feladatok megoldásának kell alárendelnünk. Az alapvető munkák gépesítése után most egyes ágazatok összes munkafolyamatainak teljes gépesítése kerül az előtérbe. Ez azt jelenti, hogy rövid időn belül megoldjuk az őszi és tavaszi kalászosok, a kukoricaszár és a szántóföldi szálastakarmányok teljes, valamint a kukorica-csőtörés, a cukorrépa- és burgonyatermelés fokozottabb mértékű gépesítését. Az állattenyésztés gépesítését is erőink szerint folytatjuk. A mezőgazdaság egyre növekvő gépparkja a gépjavító hálózat gyorsabb ütemű fejlesztését követeli meg.

A mezőgazdasági termelés belterjes irányú fejlesztésében, a hozamok növelésében, és a munkatermelékenység fokozásában, a gépesítés mellett döntő szerepe van a mezőgazdaság kemizálásának.

A mezőgazdaságban felhasznált vegyianyagok már a felhasználás évében növelik a termést, s költségeik gyorsan térülnek meg. Ezért a mezőgazdaságunk egyre több vegyianyagot használ fel.

A tervbevett új, 1 millió tonna kapacitású nitrogénműtrágyagyár építése, a meglevő műtrágyagyárak, valamint növényvédőszereket gyártó üzemek bővítése és korszerűsítése, az új takar-

Digitized by Google

mányélesztőgyár, a különböző műanyagok gyártásának fejlesztése, e célkitűzések jegyében valósul meg. A mezőgazdaság kemizálása újszerű feladatok elé állítja a mezőgazdaság dolgozóit: nagyobb szakértelmet, körültekintőbb üzem- és munkaszervezést, nagy technológiai fegyelmet követel és azt, hogy lássuk el a gazdaságokat a hatékony felhasználást biztosító gépekkel.

A következő években a *mezőgazdasági beruházások* jelentős részét a nagyüzemi állattenyésztés fejlesztését szolgáló építkezésekre fordítjuk. Ennek során kétirányú feladatot kell megoldani: új nagyüzemi férőhelyeket kell építeni, s minthogy az utóbbi években az állattenyésztés épületeinek jelentős része kiegészítő beruházások (vízvezeték, villany, bekötő út, belső gépesítés) nélkül épült meg, fokozatosan közművesíteni és korszerűsíteni kell ezeket.

Minthogy a nagyüzemek korszerű termelési eszközökkel való ellátása a gyors fejlődés ellenére is hosszabb időt vesz igénybe, nem feledkezhetünk meg arról, hogy *hosszú ideig még a régi és új termelőeszközök együttes felhasználásával kell elérnünk a kívánt eredményt.* Még a viszonylag fejlett gazdaságok sem mondhatnak le a hagyományos kéziszerszámok és a korszerű nagyüzemi felszerelések, az istállótrágya és a műtrágyák, a régi és az új épületek, valamint az alkalmi legelők és a keveréktakarmányok egyidejű felhasználásáról. Ha lebecsülik ennek a jelentőségét, akkor kárt okoznak önmaguknak és a népgazdaságnak. Erről azért kell beszélnünk, mert van olyan nézet és gyakorlat, amely figyelmen kívül hagyja ezt a fontos elvet, s ezzel akarva-akaratlanul fékezi az előrehaladást.

A mezőgazdasági termelés műszaki-anyagi alapjainak fejlesztésére továbbra is jelentős összegeket fordítunk. A gazdaságos termelés, a termelékenység növelése azonban mindenekelőtt a nagyüzemekben már meglevő gépek, épületek, berendezések hatékonyabb kihasználását követeli meg. Vagyis *azzal kell jobban gazdálkodnunk, ami a rendelkezésünkre áll.* Ez fontos feltétele annak, hogy az újabb beruházások hatékonyan szolgálhassák a mezőgazdasági termelés fejlesztését.

A mezőgazdasági termelés fejlesztésének természetesen nemcsak a műszaki-anyagi alapok megteremtése a feltétele, hanem mindenekelőtt a tudásában, szakmai ismereteiben egyre gyarapodó *ember.* Ezért gyors ütemben fejlesztjük a mezőgazdaság oktatási intézményeit, s ez lehetővé teszi azt, hogy az egyetemekről, főiskolákról, a felső- és középfokú technikumokból évről évre több, jól képzett mérnök és technikus kerüljön a mezőgazdasági nagyüzemekbe, mert korszerű gazdálkodást csak haladó gondolkodású szakemberekkel lehet eredményesen megvalósítani.

A korszerű nagyüzemi gazdálkodás nemcsak képzett mérnö-

Digitized by Google

köket, technikusokat, hanem jó szakmunkásokat is követel. Százezerszám van szükség gépészekre, traktoristákra, állattenyésztő, öntöző, növényvédő, kertész és más szakmunkásokra. Ez fontos feltétele annak, hogy a szakemberek munkája és a termeloeszközök hatékonyan szolgálják a mezőgazdasági termelés fejlesztését.

III.

Hazánk szántóterületének mintegy 97 százalékán szocialista nagyüzemi gazdálkodás folyik. A szantóföldeknek több mint 13 szazalékán 200 állami gazdaság, 80 százalékán 3600 termelőszövetkezet gazdálkodik, 3½ százalékán pedig egyszerűbb szövetkezetek működnek.

A magyar mezőgazdaság korszerű színvonalra való fejlesztésének *fontos bázisai az állami gazdaságok.* A mezőgazdasági termelés fejlesztése döntő mértékben mégis a szántóterületünk 80 százalékán gazdálkodó *termelőszövetkezetek további erősödésétől függ.* Ez a szövetkezeti parasztság szorgalmas és fegyelmezett munkája mellett azt követeli, hogy szüntelenül gyarapodjék a közös vagyon, nőjön a közös termelés és az árutermelés. Ez a feltétele annak, hogy parasztságunk teljesíteni tudja az országgal szembeni kötelességét, növekedjék a szövetkezeti tagok jóléte, fejlődjék a szövetkezetek közösségi élete, s erősödjék a szövetkezeti parasztság egysége.

A termelőszövetkezetek további fejlődésének kulcskérdése a *hozzáértő, szilárd, jó vezetés.* Döntő jelentőségű, hogy a termelőszövetkezetek élén olyan elnökök, agronómusok, állattenyésztők, számviteli és gépész szakemberek, brigádvezetők álljanak, akik a szövetkezeti tagság bizalmát élvezik és értenek a gazdálkodáshoz. Olyan vezetőkre van szükség: akik jól egyeztetik össze az egyéni és a közös érdekeket; akik élharcosai annak, hogy gyarapodjék a közös vagyon, és növekedjék a tagok jövedelme; akik fellépnek a hanyagokkal, a fegyelmezetlenekkel szemben; akik elsősorban a közösség javára végzett munkájuk és magatartásuk szerint ítélik meg az embereket.

A termelőszövetkezeti vezetők többsége ilyen, vagy egyre inkább ilyenné válik. Ezért a szövetkezeti parasztság megbecsüli őket és ragaszkodik hozzájuk. A szövetkezeti vezetők egy kisebb része azonban rossz magatartásbeli tulajdonságai miatt, vagy kellő szakmai tapasztalat hiányában nem felel meg ezeknek a követelményeknek. A szövetkezeti tagságnak kedvét szegi az, ha azt tapasztalja, hogy egyes szövetkezeti vezetők önkényeskednek, nem kérik ki és nem hallgatják meg fontos kérdésekben a tagság véleményét, érdemtelenül, a közösség rovására előnyökben részesítik a rokonságot, a közeli barátokat. Az ilyen vezetők kárt okoz-

Digitized by Google

nak a szövetkezetnek és az egész szövetkezeti mozgalomnak. *Az erkölcstelen vezetőktől meg kell szabadítani a szövetkezeteket.* Ugyanakkor azokat a szövetkezeti vezetőket, akik becsületes emberek, de még nem sajátíthatták el kellőképpen a nagyüzemi gazdaság vezetéséhez szükséges ismereteket, türelmesen kell segíteni a vezetési tapasztalatok megszerzésében, és gondoskodni kell képzésükről.

A jó szövetkezeti vezetés egyik legfontosabb ismérve az, hogy érvényesül-e a *szövetkezeti demokrácia.* A szövetkezetet jól vezetni ugyanis csak a szövetkezeti tagságra támaszkodva, vele egyetértésben lehet, hiszen a tagság a gazdája a szövetkezetének. Ezért meg kell szüntetni azt a több helyen kialakult helytelen gyakorlatot, hogy rendszertelenül és formálisan tartanak közgyűléseket, fontos kérdésekben a tagság mellőzésével döntenek, nem működnek a szövetkezet választott bizottságai, nem tájékoztatják a tagságot a szövetkezet érdekeit alapvetően érintő kérdésekről. Alapvető követelmény az, hogy a termelőszövetkezetet érintő összes jelentősebb kérdésben *a tagság* mondja ki a döntő szót. Azok a szövetkezetek az igazán erősek és azok gazdálkodnak jól, amelyekben megfelelően érvényesül a szövetkezeti demokrácia és kölcsönös a bizalom.

Az egységes termelőszövetkezeti paraszti osztály kialakításának legfontosabb társadalmi és gazdasági feltételei már megvannak. A parasztság régi vagyoni és társadalmi helyzetéből adódó ellentéteket mindinkább felváltja az egymás iránti felelősségérzet, a bizalom és a kölcsönös megbecsülés. A szövetkezetekben végzett közös munka máris nagy fejlődést hozott a termelőszövetkezeti parasztság szemléletében, szocialista öntudatának formálásában. Napról napra nagyobb a számuk azoknak a parasztembereknek, akiket azelőtt alig, vagy egyáltalán nem érdekelték a közös ügyek, most pedig a közös ügyért, termelőszövetkezetük felvirágoztatásáért fáradoznak. Akik az egyéni gazdálkodás időszakában szembenálltak egymással, azok most egyre inkább segítik, támogatják egymást. Ezer jel mutatja azt a gyökeres társadalmi és gazdasági változást, amely a falu életében és az emberek tudatában a legutóbbi években végbement.

A szembetűnő fejlődés ellenére még mindennapos szívós politikai és gazdaságszervező munkát kell folytatni azért, hogy meggyorsuljon szövetkezeti parasztságunk egységbe kovácsolódásának folyamata. A szövetkezetben van lényegében az egész falu. Ez az oka annak, hogy vannak még a szövetkezeti tagok között olyan felfogás-, életszínvonal- és magatartásbeli különbségek, amelyek még ma is forrásai bizonyos ellentéteknek. Úgy tehetünk a legtöbbet ezek megszüntetéséért, hogy harcolunk az egység erősödését aka-

Digitized by Google

dályozó minden helytelen szemlélet és gyakorlat ellen, és ezzel együtt tovább erősítjük a szövetkezeti közös gazdaságokat.

A termelőszövetkezetek további megszilárdításának döntő feltétele a *ma még gyengébben gazdálkodó termelőszövetkezetek fejlődésének meggyorsítása.* Ezekben a szövetkezetekben részben vezetési hibák, részben pedig a rossz természeti feltételek az okai annak, hogy alacsony a termelés színvonala, magasak a termelési költségek s alacsony a tagok jövedelme. A gyenge szövetkezeteknek mintegy harmadrészében nem rosszabbak a gazdasági körülmények, mint a jelenleg már jól gazdálkodó szövetkezetekben, de rossz a vezetés, nem megfelelő a munkafegyelem, egyszóval a meglevő lehetőségek kihasználásának a személyi feltételei hiányoznak. Ezeken a helyeken mindenekelőtt a szövetkezet politikai és gazdasági vezetését kell megerősíteni. Sok tapasztalat igazolja, hogy ha az ilyen szövetkezetek élére hozzáértő vezetők kerültek, akkor ezek a szövetkezeti tagokkal összefogva rövid idő alatt rendbehozzák a gazdaságot. A vezetés megjavításával tehát elérhetjük azt, hogy a gyenge szövetkezeteknek ez a csoportja egy-két éven belül eredményesen gazdálkodjék.

Nehezebb a helyzet azokban a gyenge termelőszövetkezetekben, amelyekben a rossz természeti körülmények akadályozzák a gazdálkodás fejlődését. Itt hosszabb időt vesz igénybe és jelentős állami támogatást követel a gazdálkodás megjavítása. A párt és a kormány a szívén viseli ezeknek a szövetkezeteknek a sorsát, és már eddig is megkülönböztetett támogatásban részesítette őket. A mostoha természeti körülmények között gazdálkodó parasztság számára már eddig is valóságos áldás a szövekezet. Ezeken a vidékeken állami támogatással valósulnak meg a nagyarányú szőlő- és gyümölcstelepítések, a talajjavítás, a belvízrendezés. Ez munkaalkalmat, kereseti lehetőséget ad sok embernek, és megerősíti a jövőbe vetett hitet, mert a társadalom nagyarányú segítségével lerakják az alapjait annak, hogy eredményes gazdálkodást valósíthassanak majd meg.

Társadalmunk ezután is segíti a gyenge termelőszövetkezeteket, az állami támogatás azonban csak akkor hozhatja meg a kívánt eredményt, ha a szövetkezeti tagság szorgalma, munkája párosul hozzá, és ha az a közös gazdaság termelési alapjainak ésszerű fejlesztését szolgálja.

Az utóbbi években a közös gazdaságok fejlesztésének elsődleges feladata mellett, a *háztáji gazdaságok* termelési lehetőségeinek hasznosítására is számos intézkedés történt. Állatállományuk (főleg tehén- és kocaállományuk) mégis évről évre csökkent. Ez — a takarmánytermelés alacsony színvonalán kívül — főleg annak a következménye, hogy a gyakorlatban nem mindenütt való-

Digitized by Google

sították meg következetesen azt az elvet, hogy a közös gazdaság erősítésével egyidőben a háztáji gazdaságok termelését is segíteni kell. Egyesek helytelenül szembeállítják a közöst a háztájival mondván, hogy a közös gazdaság fejlesztésének akadályozója a háztáji gazdálkodás. Sok helyen elvben egyetértenek ugyan a háztáji termelés szükségességével, de a gyakorlatban keveset tesznek a támogatásáért. Előfordul ugyan, hogy egyes helyeken nagyobb a megengedettnél a háztáji gazdaság mérete, de *nem ez a jellemző*, hanem az, hogy az utóbbi években gyors ütemben csökkent a háztáji gazdaságok állatállománya. 1961 óta például 67 ezerrel csökkent a tehenet tartó és 74 ezerrel a kocát tartó háztáji gazdaságok száma, s ezzel az is együtt járt, hogy ebben a két esztendőben mintegy félmillióval csökkent a sertés-magánvágások száma. Ez káros volt a népgazdaságnak, mert meglevő lehetőségek kihasználatlanul maradnak és jelentősen megnőtt azoknak a falusi családoknak a száma, amelyek korábban önellátók voltak, sőt esetenként árut is termeltek, most pedig a központi készletekből, a boltból elégítik ki szükségletük nagy részét.

Aki lebecsüli a háztáji gazdálkodás jelentőségét, az akarva-akaratlanul nehézséget okoz. Ezért gátat kell vetni azoknak a törekvéseknek, amelyek — nem véve figyelembe az élet reális követelményeit — a háztáji gazdálkodás felszámolására irányulnak. A közös állatállományt erőnk szerint fejlesztjük, de az erre fordított beruházások is csak akkor szolgálják a termelés bővítését, ha megakadályozzuk a háztáji állatállomány további csökkenését és kellően kihasználjuk a háztáji gazdaságok állattenyésztési lehetőségeit. Hogy az országnak állatok és állati termékek iránti szükségleteit egyedül a nagyüzemek elégítsék ki, ahhoz még hosszú időre van szükség, s szinte felmérhetetlen gondot okozna az, ha az önellátó falusi lakosságot is a központi készletekből kellene ellátni élelmiszerrel. A háztáji gazdaságok termelésének jelentőségét jól mutatja az a tény, hogy a falusi lakosság élelmiszer-ellátásának nagy részét a háztáji gazdaságok biztosítják, sőt tavaly még a felvásárolt áruk mennyiségének 22 százalékát is ezek a gazdaságok adták.

A falusi sertés-magánvágások száma tavaly a csökkenés ellenére is meghaladta a kétmilliót, ez több, mint amennyit a központi készletek számára a termelőszövetkezetekből és a háztáji gazdaságokból felvásároltunk. Könnyű megérteni tehát, milyen nehézségek elé kerülne az ország, ha teret engednénk a háztáji gazdaságok felszámolására irányuló törekvéseknek, és nem szereznénk érvényt annak az elvnek, hogy *a háztáji gazdaságot a közös gazdasághoz szervesen kapcsolódó résznek kell tekinteni.*

Digitized by Google

A termelőszövetkezetek megszilárdításában jelentős szerepe van az *anyagi érdekeltség* egyre szélesebb körű megvalósításának. A szövetkezetek túlnyomó többsége helyesen alkalmazza az anyagi érdekeltséget biztosító munkadíjazási és jövedelemelosztási módszereket. A sok kézi munkát igénylő szántóföldi kapásnövények és zöldségek termesztésében a legtöbb szövetkezet olyan premizálási formát vezetett be, amely a munkaegységet az össztermés meghatározott százalékával egészíti ki. Ez vált be a legjobban, mert egyszerű, könnyen érthető a tagok számára és akkor is a munka jobb elvégzésére ösztönöz, ha rossz időjárás miatt nem érhető el a tervezett átlagtermés. Az állattenyésztésben is ez a módszer terjed legjobban. A legfejlettebb munkadíjazási formát, a készpénzdíjazást eddig mintegy 200 szövetkezet vezette be, s a megszilárdult, tartalékokkal rendelkező, jól vezetett szövetkezetekben ez be is vált. A termelőszövetkezetek egy része a növénytermesztés egyes ágazataiban — főleg a kapásnövények termesztésében és a szénabetakarításban — százalékos részesedést alkalmaz, munkaegység jóváírás nélkül.

Az ösztönző munkadíjazási formák alkalmazásában még sok hiányosság is tapasztalható. Ebből azonban nem szabad azt a következtetést levonni, hogy nem kell anyagi ösztönzőket alkalmazni. Ha megváltoztatnánk elvi álláspontunkat az anyagi érdekeltség kérdésében, akkor az feltétlen a termelés visszaesésére vezetne, bizalmatlanságot szülne, és fékezné a közös gazdaság fejlődését is. Ha tehát előfordulnak is hibák, *nem az elvet kell elvetni, hanem a hibás gyakorlatot kell megszüntetni.*

További előrehaladásunk szempontjából nagy jelentősége van annak, hogy valamennyi termelőszövetkezetben alkalmazzák és az összes termelési ágra terjesszék ki a munkaegységrendszert kiegészítő különféle jövedelemelosztási és munkadíjazási módszereket. Ennek során mindig szem előtt kell tartani a munka szerinti elosztás szocialista elvét. A személyes anyagi érdekeltség ösztönözzön a közös termelés növelésére, a fejlett termelési eljárások bevezetésére, ne okozzon egészségtelen aránytalanságot az egyes ágazatokban dolgozók keresete között, serkentsen a jó minőségű munkára és segítse elő a családtagok bekapcsolódását a közös munkába. A munkadíjazási és üzemszervezési módszereket a szövetkezetek erejének, fejlettségi és technikai színvonalának megfelelően kell alkalmazni és a közgyűlésnek kell jóváhagyni. Az anyagi érdekeltség érvényesítése nemcsak a jelenben, hanem a szocializmus teljes felépítésének időszakában — ha formájában, módszerében változik is — *fontos elvünk és gyakorlatunk marad.*

Az anyagi érdekeltség megvalósítása természetesen nem helyettesítheti a politikai meggyőzést és felvilágosítást, az emberek-

Digitized by Google

kel való állandó foglalkozást. Nem helyes tehát szembeállítani egymással az anyagi és az erkölcsi ösztönzést, ellenkezőleg: csak *a kettő együttes megvalósítása* szolgálhatja eredményesen a termelés fejlesztését.

IV.

A párt agrárpolitikájának megvalósításában fontos szerepet töltenek be a *mezőgazdasági termelés és felvásárlás irányításának állami szervei.* A termelés és felvásárlás országos és helyi irányító szerveinek legtöbb dolgozója növekvő felelősségtudattal és hozzáértéssel végzi munkáját. Sok területen van még azonban lassúság és esetenként bürokratikus ügyintézés. A tanácsok mezőgazdasági osztályait nagymértékben lekötik a tervezéssel, a zárszámadásokkal és a hatósági feladatok ellátásával kapcsolatos fontos munkák. Főleg ez az oka annak, hogy nem tudnak elég gyakorlati segítséget adni a szövetkezeteknek. A mezőgazdaság állami irányításának fő módszere a jövőben is *a termelésnek gazdasági és gazdaságpolitikai eszközökkel való tervszerű befolyásolása,* valamint a mezőgazdasági szakoktatás és szakpropaganda, amelyeknek jobb gazdaságszervező és politikai felvilágosító munkával kell párosulnia.

A *mezőgazdasági tervezés* jelenlegi rendszere alapjában véve bevált. A termelőszövetkezetek mindinkább azoknak a terményeknek és termékeknek a termelését tervezik, amelyekre a népgazdaságnak szüksége van. A járási tanácsok mezőgazdasági osztályai úgy osztják el a rendelkezésükre álló anyagi eszközöket, hogy ezzel tervszerűen, a népgazdaság szükségleteivel egyező irányban befolyásolják a szövetkezetek fejlődését, termelését és árutermelését.

A mezőgazdaság szocialista átszervezésének befejezése óta tovább fejlődött a *felvásárlási rendszer.* A szerződéses felvásárlás aránya tavaly már meghaladta a 82 százalékot. A fejlődés ellenére is előfordul azonban az, hogy a felvásárló vállalatok, néha pedig a termelő üzemek nem tesznek eleget a szerződésben vállalt kötelezettségeiknek. Ez részben személyi hibákból, de nagyrészt a vállalatok hiányos technikai felszereltségéből fakad.

Az eredményesebb állami irányító munkának minden feltétele megvan. Szövetkezeti parasztságunk egyetért a párt agrárpolitkájával és támogatja azt. Az állami vezetésnek különösen arra kell az eddiginél nagyobb figyelmet fordítania, hogy ésszerűbben és hatékonyabban használja fel a rendelkezésére álló anyagi eszközöket, jobban készítse elő a beruházásokat, gyorsabb ütemben valósítsa meg a kiegészítő beruházásokat, s széles körben terjessze el a fejlett termelési és üzemszervezési módszereket.

Digitized by Google

A mezőgazdaság országos, megyei és járási irányító szervei összpontosítsák erőfeszítéseiket a termelőszövetkezetek megszilárdítására, a termelés fejlesztésére. Tegyék gyorsabbá és egyszerűbbé az ügyintézést, adjanak több közvetlen gyakorlati segítséget a szövetkezetek vezetésének megerősítéséhez, a gazdálkodás további javításához. Foglalkozzanak megkülönböztetett gonddal a gyenge termelőszövetkezetek politikai és gazdasági megszilárdításával, ellenőrizzék a szövetkezetek alapszabályszerű működését, segítsék elő a szövetkezeti demokrácia érvényesülését, s gondoskodjanak a törvények maradéktalan betartásáról.

A megyei és járási *pártbizottságok*, valamint a falusi *pártszervezetek* az átszervezés óta is sokat tettek a mezőgazdaság fejlesztéséért. Jelentős részük van abban, hogy a párt agrárpolitikája minden alapvető kérdésben a szövetkezeti parasztság egyetértésével és támogatásával halad a megvalósulás útján. Egyre inkább kialakul a *politikai és a gazdasági munka szoros egysége.* A pártbizottságok a tanácsokkal szorosan együttműködve, konkrétan foglalkoznak a mezőgazdasággal, s politikai és gazdasági szervező munkájuk segíti a kitűzött célok megvalósítását. Szinte minden megyében kezdeményezik és szervezik a társadalmi összefogást a termelés különböző területein meglevő lehetőségek kihasználására. Egyre több az olyan falusi pártszervezet is, amelynek jelentős befolyása van a falu, a szövetkezet politikai, gazdasági és kulturális életére A falun dolgozó kommunisták túlnyomó többsége gyakran nehéz körülmények között, de lelkiismeretesen végzi munkáját. Megnövekedtek a falusi pártszervezetek feladatai, de gyarapodott erejük is. Igen örvendetes, hogy az átszervezés után sok ezer, a falu lakossága által megbecsült, munkaszerető szövetkezeti parasztemberrel gyarapodtak a pártszervezetek.

A pártbizottságoknak és a falusi pártszervezeteknek a jövőben is arra kell a figyelmet fordítani, hogy elősegítsék a *szövetkezetek közösségi életének fejlődését,* a *közös vagyon gyarapítását és védelmét,* a *közös termelés és árutermelés növekedését,* az *anyagi érdekeltség megvalósítását* és a *háztáji gazdálkodásra vonatkozó helytelen nézetek és gyakorlat kijavítását.* Türelmes politikai munkával érjék el, hogy *mielőbb szűnjenek meg a szövetkezeti parasztság egységének erősödését akadályozó ellentétek és maradi nézetek.* Mindez elengedhetetlen feltétele annak, hogy a mezőgazdaságban is tovább erősödjenek a szocialista termelési viszonyok, jól szervezett gazdaságokká váljanak a szövetkezetek, szocialista közösséggé kovácsolódjék a parasztság, s kialakuljon a szocialista társadalomhoz méltó, jómódú, kulturált falu.

Ezek a feladatok megkövetelik, hogy *magasabb színvonalra emeljük a falusi pártmunkát,* erősítsük a termelőszövetkezeti pártszervezeteket. Nagy figyelmet kell fordítani a falusi párttagság

Digitized by Google

marxista—leninista képzésére, szakmai ismereteinek bővítésére, a párttitkárok és a vezetőségi tagok pártiskolai oktatására. Erősíteni kell a párt sorait a munkában kiváló és a párt politikáját aktívan támogató mezőgazdasági dolgozókkal.

A *megyei és járási pártbizottságoknak* hatékonyabban és közvetlenebbül kell segíteniük a pártépítő munkát, különösen a kis taglétszámú és a még pártszervezet nélküli szövetkezetekben. Céltudatosabban és nagyobb tervszerűséggel kell, hogy folyjék az arra érdemes pártonkívüliek kommunista nevelése, a párt természetes utánpótlásának biztosítása. Amelyik termelőszövetkezetben még nincs pártszervezet, ott fokozottabb mértékben kell a KISZ-tagokra és a pártonkívüli aktivistákra támaszkodni. Erősítenünk kell a falusi pártszervezetek vezetését és javítani a párttagság tájékoztatását, hogy jobban betölthessék hivatásukat a termelés fejlesztésében, a szövetkezetek erősítésében, parasztságunk szocialista öntudatának növelésében.

Feladataink megoldásához nélkülözhetetlen, hogy a *KISZ-szervezetek, a Hazafias Népfront falusi bizottságai, a szakszervezetek, a földművesszövetkezetek, a nőtanácsok és más társadalmi szervek* ezután is tevékenyen vegyék ki részüket a mezőgazdasági termelés fellendítéséért folyó nagy munkából.

•

A szocialista mezőgazdaság fejlesztése sarkalatos kérdése társadalmi és gazdasági előrehaladásunknak. A mezőgazdaság dolgozóinak szorgalmas munkája mellett tehát *egész társadalmunk* további erőfeszítésére is szükség van, hogy mezőgazdaságunk betöltse azt a szerepét, amely népünk életszínvonalának emelésében, szocialista hazánk politikai és gazdasági erejének növelésében reá hárul.

Digitized by Google

NEMZETKÖZI SZEMLE

Gorbachtól Klausig

Az 1945 óta koalícióban levő két párt hosszú tárgyalásai után megalakult az új osztrák kormány, dr. Klausnak, az Osztrák Néppárt elnökének vezetésével. Ez a változás úgy ment végbe, hogy a kormány nem is mondott le és — a polgári parlamenti rendszerben uralkodó szokástól eltérően — nem is vetette fel a parlamentben a bizalmi kérdést. Azok a miniszterek, akiket a szocialista párt küldött a kormányba, továbbra is megtartják a Gorbach-féle kabinetben elfoglalt helyüket, az Osztrák Néppárt részéről azonban lényeges változások történtek.

Megmarad tehát a koalíciós kormányzat, s a kormányon belüli eltolódások kizárólag az Osztrák Néppártot érintik. Ez a változás mégis jelentősebb, mint amilyennek az első pillantásra látszik. Jóllehet az e cikk megírása idején még közzé nem tett kormánynyilatkozatnak kell majd meghatároznia, hogy a kormány menynyiben folytatja a Gorbach-kormány politikáját és mennyiben tér el tőle, az már világosan látható, milyen kérdések befolyásolták döntő módon ezt a kormányváltozást. Ezek a kérdések felismerhetők abban a sok problémában, amellyel az osztrák politikának meg kell birkóznia. Olyan kérdések ezek, amelyek valamilyen formában Európa minden tőkés országában felvetődnek, az egyikben élesebben, a másikban kevésbé élesen; olyan kérdések ezek, amelyek messze túlmutatnak a politikai pártokban és a pártok között folyó vitákon.

Az eseményeknek talán véletlen találkozása az, hogy éppen a kormányválság napjaiban írták alá ünnepélyesen azt a jegyzőkönyvet, amely lezárja az 1955-ben megkötött államszerződés alapján a Szovjetuniónak teljesített osztrák megváltási szállításokat. Ezek a szállítások (legutóbb már csak kőolajszállítások folytak) megváltásul szolgáltak az Ausztriában levő hajdani német vagyonokért, elsősorban azokért az ipari üzemekért, amelyeknek egy részét államosították, másik részük pedig az osztrák kormány szabad rendelkezésére maradt. Ez utóbbiak nagy részét magánvállalkozóknak adták át és sok közülük már tönkre is ment, de nem azért, mert nem tudott termelni, hanem azért, mert a nyugatnémet tőke és az osztrák ipari konszernek kiszorították a piacról. Az utolsó példa erre az Ariadne sodrony- és kábelgyár volt, amely ebben az iparágban uralkodó hatalmas kartellen egyedül állt kívül, s amely szintén kénytelen volt beszüntetni üzemét; más üzemek összeolvadtak és gyakorlatilag eltűntek.

De nemcsak ezeket az azelőtt szovjet kezelésben volt üzemeket vonták ki ilyen módon az osztrák gazdaságból: a tiroli Kundlban levő, penicillint és más értékes biokémiai termékeket készítő, nemzetközileg elismert Biochemie-

Digitized by Google

gyárat az utóbbi napokban olvasztotta be magába a svájci Sandoz-konszern. Különösen fenyegető a nyugatnémet tőkének a textilfeldolgozó iparba és a kiskereskedelembe való behatolása; ez utóbbi elsősorban úgy történik, hogy a nyugatnémet tőke megvásárol nagy bécsi áruházakat és nyugatnémet nagykereskedelmi vállalatok fiókintézményeket létesítenek Ausztriában.

A nyugatnémet konszernek ma már az államosított ipari üzemek felé is kinyújtják csápjaikat. A nyugatnémet Siemens-konszern ultimátum-szerűen bejelentette: vagy lemond az azonos nevű államosított osztrák üzem a cég nevének használatáról és a nyugatnémet Siemens-céggel a szabadalmak kicserélésére és a nemzetközi piacok felosztására vonatkozólag kötött megállapodásokról, vagy pedig az osztrák állam átadja a nyugatnémeteknek az üzem részvényeinek 51 százalékát, ami gyakorlatilag természetesen egyértelmű az államosítás visszafordításával.

Azért bocsátom előre a kormányválsággal foglalkozó eszmefuttatásban ezeket a gazdasági tényeket, mert a legvilágosabban mutatják meg a folyamatban levő tendenciát. Dr. Klaus, a kijelölt szövetségi kancellár, ellensége az államosításnak, holott Ausztria alapvető iparágai (a szén-, a vas- és az acél-, a kőolaj- és a villamosenergia-termelés) teljesen vagy nagyrészt államosítva vannak, s ugyanígy a vas- és acélfeldolgozó ipar lényeges üzemei és a kőolajfeldolgozás nagy része is.

Dr. Klaus közvetlenül azelőtt, hogy szakításra vitte a dolgot a saját pártjából való dr. Gorbachhal, az eddigi szövetségi kancellárral, utazást tett Nyugat-Németországban, és tárgyalt ott vezető CDU-politikusokkal, meg az Európai Gazdasági Közösség mértékadó köreit képviselő személyekkel. Pártjának tavaly, Klagenfurtban megtartott kongresszusa, izzó légkörben lefolyt szavazás eredményeként (a pártban egyébként fennállása óta még nem volt ilyen szavazás) csekély többséggel őt választották meg a párt elnökévé, mégpedig mint az úgynevezett „reformer"-csoport képviselőjét. Ennek a csoportnak a legszélsőségesebb szárnya — amely „Diplomások Szövetségé"-nek nevezi magát és amelyet dr. Kamitz, volt pénzügyminiszter, az Osztrák Nemzeti Bank jelenlegi elnöke vezet — következetesen azt az álláspontot képviseli, hogy az osztrák ipar alapvető ágait újra a magántőke kezébe kell adni, Ausztriának pedig mielőbb csatlakoznia kell az Európai Gazdasági Közösséhez.

Az államosítást fenyegető veszélyek, amelyeket a Siemens-konszern arcátlan követelései idéztek elő, nagy nyugtalanságot keltettek a munkásságban. Döntő fontosságú üzemek dolgozói egyhangú határozatokban tiltakoznak az államosítás gyengítése ellen. Világos tehát, hogy itt olyan dolgokról van szó, amelyek kétségtelenül mozgósítják a munkásságot, és jelentős mértékben kiélezik az „osztály-együttműködés" jelszava mögött rejlő osztályellentéteket Ausztriában.

Minthogy pedig az osztrák tőkések és legszélsőségesebb szócsöveik, az Osztrák Néppártban levő úgynevezett „reformerek" tevékenysége párosul a nyugatnémet tőke expanzív integrációs terveivel, a probléma, amely elsősorban a munkásokat és általában a kis-

Digitized by Google

emberekét érinti, a nemzeti lét problémájává válik.

Ezzel kapcsolatban nem szabad figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy az Osztrák Néppárt úgynevezett „centrista" csoportja, amelynek Raab, volt szövetségi kancellár volt a politikai képviselője egészen néhány héttel ezelőtt bekövetkezett haláláig, a munkások és az alkalmazottak számottevő rétegei mellett azokat a középrétegeket is képviselte, amelyeknek létérdekeik fűződnek az államosításhoz.

Ausztria közismerten olyan ország, amelyben a közép-, kis- és kézműipar sokkal nagyobb szerepet játszik, mint más fejlett tőkés államokban. Nagymértékben az államosított alapvető ipar biztosítja a gazdaság e szektorai és a parasztság széles rétegei számára is azt a lehetőséget, hogy szilárd és a világpiaci ingadozásoktól messzemenően független árakon jussanak nyers- és segédanyagokhoz. E rétegeknek a gazdasági tönkremenést jelenti — több szempontból is — az, ha Ausztria csatlakozik az európai gazdasági szövetséghez. Lehet-e csodálkozni azon, ha az ilyen heterogén elemekből álló Osztrák Néppártban rendkívüli módon kiéleződnek az ellentétek?

Dr. Klaus az új kormánylistát szembetűnően olyan emberekből állította össze, akik a hitleri időben igen aktívak voltak, és semmiképpen sem „kompromittálták magukat" a Hitler-ellenes osztrák ellenállásban. Ami tehát kívülről nézve csak egyszerű személycserének látszik, az tulajdonképpen az Osztrák Néppárton belüli mély ellentéteket fejezi ki.

Nem volna teljes azonban a kép, ha nem vennénk tekintetbe azt, hogy Ausztriában kétpárti kormány van. A szocialista párt beleegyezése nélkül nem lehet szó kormányprogramról.

A szocialista párt Gorbach szövetségi kancellár lemondásakor határozottan kijelentette, hogy a szocialista miniszterek nem követik a kormányfő példáját, hanem hivatalukban maradnak. Ellentétben a burzsoá-demokratikus rendszerű országok szokásaival, a szocialisták még csak nem is vetették fel azt a gondolatot, hogy a választók elé kell állni, hogy fel kell oszlatni a parlamentet és új választásokat kell tartani. Ha arra gondolunk, hogy Hollandiában azért oszlatták fel a parlamentet, mert egy hercegnő eljegyezte magát egy Franco-párti herceggel — Ausztriában pedig, ahol ennyire lényegbevágó dolgokról van szó, egy tucatnyi politikus intézi el egymás között az egész kérdést, akkor megértjük, milyen kicsiny és jelentéktelen szerepet játszik a parlament Ausztriában.

De ez sem véletlen. Az Osztrák Szocialista Párt rendkívül nehéz helyzetbe került, s ezt maga okozta politikájával magának. Felvetette azt a gondolatot, hogy a két többségi párt „nagy koalíciója" helyébe egy úgynevezett „kis koalíciót" állít, s ebben a kombinációban az Osztrák Szocialista Párt partnere — az úgynevezett Szabadelvű Párt lenne. Ez a párt liberálisnak nevezi magát, de nagynémet beállítottságú és kevés számú képviselőjét elsősorban a náci párt hajdani magas állású funkcionáriusaiból toborozta. Ez a párt az utóda a „Függetlenek Választási Pártjának", amelyet annak idején a szélsőségesen jobboldali szocialista Helmer belügyminiszter tákolt össze, hogy legális menedéket adjon a hajdani nemzetiszocialistáknak. Ez a párt

Digitized by Google

idegen hatalmaktól rákényszerített tehernek tekinti Ausztria semlegességét, és azt akarja, hogy az osztrákokat tekintsék külön államban élő németeknek. Ami a gazdasági kérdéseket illeti, híve az Európai Gazdasági Közösségnek és ellenzi az államosítást.

Nyilvánvaló, hogy az a párt, amely ilyen erőkkel készül szorosabb szövetségre lépni, nem léphet fel kellő erővel és következetességgel a néppárti „reformerek" politikai tervei ellen. Ennek a veszélyes politikának a legfőbb szószólója a szocialista Olah belügyminiszter; az Osztrák Szocialista Párt vezetőségében is számottevők azonban azok az erők, amelyek egyáltalán nem értenek egyet ezzel a kalandorpolitikával, elvetik a szabadelvűekkel való együttműködés gondolatát. Ezekkel az erőkkel is számolnia kell a szocialista párt vezetőségének.

Mellesleg — a szocialista vezetőség is úgy járt, mint Goethe bűvészinasa: nem tud megszabadulni azoktól az erőktől, amelyeket felidézett. A hajdani nácik nagynémet csoportjának politikai túlbecsülése — sajnos — már politikai tény lett Ausztriában, annyira, hogy az Osztrák Szocialista Párt a számvevőszék elnökének fontos tisztét e párt egyik vezetőjének akarja juttatni; ez ilyen módon betekintést kap az államosított üzemek egész ügyvitelébe, a kormány tagjának számít és még csak vissza sem hívható.

Egyáltalán nem lehetetlen, hogy a „kis koalíció" gondolatával üzött egész játékot olyan manővernek szánták, amelynek célja a másik koalíciós párt megfélemlítése volt. A következménye azonban az lett, hogy az Osztrák Szabadelvű Párt, amely addig az osztrák politikai életnek csak a legkülső perifériáján helyezkedett el, hirtelenében olyan súlyra tett szert, amilyen semmiképpen sem illeti meg.

Röviden tehát ez volt a helyzet akkor, amikor megkezdődtek a tárgyalások az új kormány megalakításáról és programjáról.

Talán kevésbé látványosan folytak volna le ezek a tárgyalások, ha Gorbach szövetségi kancellár és dr. Drimmel, az eddigi oktatásügyi miniszter nem hangsúlyozta volna nyilvános kijelentéseiben, hogy semmi okot sem lát a kormány lemondására, s Gorbach nyomatékosan hitet nem tesz az elhunyt Raab politikája mellett, vagyis annak az államférfinak a politikája mellett, aki békés megegyezést hirdetett minden irányban, s aláírta az osztrák államszerződést. Említésre méltó talán az is, hogy Raab volt az első olyan vezető osztrák politikus, aki a budapesti ipari vásáron tett látogatásával rokonszenvgesztust tett Magyarország felé, szembehelyezkedve azoknak a filtakozásával, akik még ma sem tudnak kiszabadulni a nagynémet gondolat bűvköréből.

A tárgyalások folyamán a szocialisták két követeléssel álltak elő. Az egyik követelés az, hogy tiltsák meg Habsburg Ottó visszatérését Ausztriába. A magyar olvasó tudja, hogy az utolsó Habsburg-uralkodó fia osztrák állampolgár. Az osztrák közigazgatási bíróság, amely reakciós döntéseivel eddig sem szerzett dicsőséget magának, úgy határozott, hogy Habsburg Ottótól nem lehet megtagadni a beutazást Ausztriába. Az akkori kormány mégsem adott engedélyt erre. Dr. Pittermann alkancellár azt követelte — igaz, azóta már elállt ettől a követelésétől —; Klaus járuljon hoz-

Digitized by Google

zá ahhoz, hogy tartsanak népszavazást a Habsburg-kérdésben. (Ausztriában eddig még egyáltalán nem volt népszavazás!)

Rögtön szembetűnik, hogy az Osztrák Szocialista Párt egyáltalán nem következetes: a kormányválságot egyáltalán nem tekinti olyan kérdésnek, amely miatt ki kellene kérni a nép akaratát, a Habsburg-kérdést viszont népszavazás alá akarja bocsátani. Emellett az a kérdés, hogy bírja-e még választói bizalmát az Osztrák Néppárt, összehasonlíthatatlanul fontosabb volna. Habsburg Ottónak, ennek a nemzetközi kalandornak Ausztriába való visszatérését aligha merné bárki is engedélyezni, szembe helyezkedve másfélmillió szervezett dolgozó akaratával, nem kétséges, hogy elutasítanák ezt.

A szocialista vezetők azonban egyáltalán nem véletlenül nyúltak a Habsburg-kérdéshez, hanem ezért, mert ez a kijelölt szövetségi kancellár sebezhető pontja. Dr. Klaus ugyanis nemrég még alelnöke volt a CEDI (Centre Européen d'Information) nevű Habsburg-alapítványnak, amelynek központja Madridban van, és amelyben nagy szava van Habsburg Ottónak. Ezenfelül dr. Klaus oktatásügyi miniszterül dr. Piffl-Perevic, dél-tiroli származású képviselőt szemelte ki, azt az embert, aki az országos tanácsban a leghatározottabban síkra szállt Habsburg Ottó visszatéréséért.

Világos pedig, hogy a Habsburg-kérdés a legszorosabban összefügg Ausztriának a szomszédos szocialista országokhoz fűződő kapcsolataival. Ezeknek az országoknak ugyanis egyáltalán nem közömbös az, hogy Habsburg Ottó egy bajor faluból, vagy osztrák földről fejti ki propagandatevékenységét az „Európa-gondolat" érdekében.

Az a gyorsaság azonban, amellyel a szocialisták levették a napirendről a népszavazás kérdését, a legjobban megmutatja azt, hogy maguk sem tulajdonítanak olyan jelentőséget ennek a kérdésnek, mint ahogyan ezt a nyilvánossággal el akarták hitetni. Talán maguk is tudatára ébredtek annak, milyen ellentmondó álláspontot foglalnak el akkor, amikor a kormányválság megoldásából kikapcsolják a parlamentet, a Habsburg-kérdésben pedig ilyen követeléssel állnak elő.

Ezzel kapcsolatban említést érdemel egy olyan tényező, amely ezekben a hetekben nem vont különösebb figyelmet magára: a szocialista párt, dr. Pittermann pártelnök nyilatkozata útján, a múlt év végén bejelentette, hogy igényt tart a vezető szerepre a kormánykoalíción belül, s így arra is törekszik, hogy a parlamenti többséget megszerezze magának. A legutóbbi választásokon még az volt a szocialista párt fő jelszava, hogy biztosítani kell az egyensúlyt a két kormánypárt között, most pedig már túlsúlyt követel magának. Rendkívül különös módon akarja azonban elérni ezt a célt. Ismeretes, hogy eddig minden esetben a szocialisták jelöltje győzött a második köztársaság szövetségi elnökének megválasztásán. Ehhez a győzelemhez döntő mértékben járultak hozzá a kommunisták. A parlamenti választásokon azonban az Osztrák Néppárt mindig több képviselői helyhez jutott, mint az Osztrák Szocialista Párt. Ennek az az oka, hogy az elnökválasztáson minden szavaza-

Digitized by Google

tot egyformán vesznek számításba, a parlamenti választásokon azonban egy bonyolult rendszer van érvényben, amely a paraszti területeket előnyhöz juttatja az ipari központokkal szemben.

A szocialista Olah belügyminiszter azonban nem azt követeli, hogy a parlamenti választásokon is legyen egyenlő súlya minden szavazatnak, hanem azt javasolja, hogy — nyugatnémet mintára — vezessék be az úgynevezett „ötszázalékos záradékot". Ennek értelmében a Nemzeti Tanácsban csak azok a pártok juthatnának képviselethez, amelyek a leadott szavazatoknak legalább öt százalékát megszerzik. Ennek kizárólag az a célja, hogy a két nagy párt monopolhelyzetét erősítse, főként pedig megakadályozza azt, hogy a kommunisták bejussanak a parlamentbe. A fennálló, antidemokratikus választási rendszer nagyon népszerűtlen, s ezért — bármilyen különösen hangzik is — Olah belügyminiszter most egy nem kevésbé antidemokratikus rendszert akar ennek a helyébe állítani. Nemcsak a kommunisták helytelenítik azonban ezt a tervezetet, hanem azok a kis szövetségi tartományok is, amelyekben a választók száma nem éri el az ország összes választóinak öt százalékát.

Amikor a szocialista pártvezetőség maga is ilyen reakciós, antidemokratikus terveket dédelget, akkor lehet-e csodálkozni azon, hogy gyengén felkészülve száll harcba a Klaus körüli csoport reakciós törekvéseivel?

A Gorbach kancellár lemondását követő tárgyalások rendkívül ellentmondó képet mutatnak:

Az a súlyos veszély, amely az osztrák dolgozókat Nyugat-Németország felől, az Európai Gazdasági Közösséghez való csatlakozás tervei felől fenyegeti, a szélsőséges kapitalista csoportnak az osztrák munkásság vívmányai elleni leplezetlen fenyegetőzései sem a tárgyalások témakörében, sem pedig az érdekelt pártok sajtójában nem jutnak világosan kifejezésre.

Az Osztrák Kommunista Párt, amely kezdettől fogva a legkövetkezetesebben vezette a harcot az Osztrák Néppárt „reformer"-csoportja ellen, több ízben is figyelmeztette az Osztrák Szocialista Párt vezetőségét arra, hogy milyen veszéllyel jár az úgynevezett szabadelvűekkel való elvtelen játék. Az Osztrák Kommunista Párt ebben a kérdésben a szocialisták jelentős részének rokonszenvével találkozott. Megerősödtek azok az erők is, amelyek az Osztrák Szocialista Pártban és az Osztrák Néppártban a reakciós irányzat ellen hatnak.

Ilyen körülmények között a koalíciós kormánynak nehéz dolga lesz, amikor nyíltan a tömegek elé lép a Klaus-féle programmal.

Fritz Glaubauf
(Wien)

Digitized by Google

KRITIKA ÉS KÖNYVISMERTETÉS

Szabolcsi Miklós:

Fiatal életek indulója

József Attila pályakezdése

Szabolcsi Miklós *enciklopédikus igénnyel* fogott hozzá szocialista líránk legnagyobb alakjának, József Attilának az életrajzához. Ez az igény magyarázza azt, hogy már az első, a József Attila pályakezdését bemutató kötet is nagyobb terjedelmű egy átlagos monográfiánál: több mint 650 oldal. Az olvasóban, aki a könyv első lapjaitól kezdve belemerül a századeleji magyar társadalomtörténetnek, a főváros egykori viszonyainak, a proletár életformának és a József család történetének epikus bőséggel, nyugalommal, türelemmel felhalmozott részleteibe, hamarosan felötlik a kérdés: nem valamely, a pozitivista irodalomtörténetírás módszerét, stílusát megvalósító munkával áll-e szemben? A válasz azonban, amelyet adhatunk, megnyugtató: Szabolcsi munkája a legkorszerűbb marxista kutatási módszereket felhasználó, sőt kidolgozó, komoly és maradandó értékű marxista munka, kiváló alapja a végleges és befejezett József Attila-életrajz megírásának. A könyv szerkezetének helyenkénti lazaságai, a kissé zavaros ismétlődések nem a tudományos szemlélettel, hanem a hatalmas anyag természetével s a tömörítő fegyelem időnkénti kihagyásaival függnek össze.

Az enciklopédikus igény nem valamely szubjektív elhatározás szülötte, hanem a vállalt tudományos feladat *lényegének* átlátásából következik. A személyiség súlya, szerepe kétségtelenül kihat a megírandó munka műfajára is. József Attila, történelmi materialista értelemben olyan személyiség, akiben nem egyszerűen csak egy kiváló tehetség, s nem is csak egy osztály, hanem egy egész korszak szólal meg; mintegy benne futnak össze a kor erővonalai. „Nem én kiáltok, a föld dübörög" — írta József Attila. S Szabolcsi nagyon is jól fordítja le ezt a gondolatot a tudós nyelvére, amikor arra vállalkozik, hogy a kort ne csak háttérül fesse, hanem magában a költőben, az ő életének kibontakozó sodrásában ábrázolja. Célja nem az illusztráció, hanem a „költő és kora" viszonyának, kölcsönös feltételezettségének megértése és magyarázata: ily módon tényleges *fejlődésrajzot* sikerül adnia. Egyfelől sikerül megéreztetnie a kor mozgását, s a kortörténet belső, egyéniséget formáló drámáját. A Ferencváros századeleji képe, az öcsödi miliő, a háborús atmoszféra, s Makó, „magyar kisváros a húszas évek elején" — valóban mint a költőt formáló, fizikai és pszichikai lényét determináló tényezők szerepelnek. Másfelől sikerül megközelítenie József Attila emberi alakját, a gyermeket s a fiatal embert,

• Akadémiai Kiadó, 1963.

Digitized by Google

ki rendkívül bonyolult, érzékeny műszerként fogja fel és raktározza magába az átélt benyomásokat: a családot, a tájat, a bántásokat, a baráti simogatásokat.

Igaz, Szabolcsinak olyan kitűnő szépirodalmi forrása volt, mint József Jolán életrajza. Ez azonban nemcsak segítette, hanem nehezítette is munkáját, éppen úgy, mint a József Attila-Emlékkönyv rengeteg részletet megvilágító, másokat meg elhomályosító emlékezései. A könyv egyéniség- és emberábrázolásának, tudományos meghatározásának legfontosabb, legfőbb vonása, hogy egy *kritikailag* körvonalazott József Attila-képet ad, megtisztítva a tényeket minden torzító elfogultságtól, azoktól a mellékhangoktól, amelyek akár az idealizálás, akár a „lelepleződés" irányába vinnék. Ennek a kritikai tárgyilagosságnak eredménye az a pontos, s éppen ezért szenvedélyes, megrázó kép, amelyet a családról ad, az a fölényes és mégis szeretetteli rajz, amellyel a gyermek és a kamasz József Attila bontakozó tehetségét, s jellemének, lelkivilágának árnyékos oldalait tükrözi, az a biztos tárgyilagosság, ahogy a közelállók — Jolán, Makai Ödön, az első komoly könyveket adó színinövendék, makói tanárok, barátok, első szerelmek — képeit sugározza. Hangja mindenütt nyugodt, magyarázó, meleg, de mégsem túltűtött, túl drámai hang. Ez arányérzékre vall, mintegy tudatos eltervezettségre, hiszen a következő kötetekben, a költészet nagyságrendjének növekedésével nyilván emelkedettebbnek és feszültebbnek kell majd lennie.

A könyv első részeiben tehát, amelyekben a hangsúly a korrajzon és az egyéniség rajzán van, Szabolcsi kitűnő *történésznek* bizonyul. A második részben, anélkül, hogy a társadalmi miliő és az egyéni lélek bontakozásának rajza háttérbe szorulna, megjelenik egy harmadik tényező: a költészet. Nehéz szerkezeti problémát kellett Szabolcsinak megoldania: az alapvetés enciklopédikus méreteihez kellett szabnia a verseket bemutató, elemző, *filológiai* és *esztétikusi* munkákat összegező fejezeteket is. E ponton egy súlyos ellentmondás fenyegette. A probléma az volt: olyan méretű és olyan súlyú-e egy tizenhét éves, egyetlen kötetnyi költői zsengét útjára bocsátó költőnek a pályakezdő „oeuvre"-je, hogy az oly módon lehessen enciklopédikus jelentőségű, ahogy az elemi életrajz: egy egész osztályt és kort jellemző módon? Szabolcsi könyvének legfőbb, talán még az első részt is felülmúló érdeme, hogy *pozitív* választ tud adni erre a kérdésre. Azzal, hogy ismétcsak alaposan átérti a költőnek mintegy irodalomtörténészekhez is intézett önéletrajzi instrukcióját: „Csodagyereknek tartottak, pedig csak árva voltam." E mondás nem csupán stílusos mottó a költővé válás éveit, a makói éveket megíró fejezet élén, hanem mintegy a kutatás metódusát megjelölő tétel is.

Szabolcsi nem híve semmiféle zseni-elméletnek, s még egy tényleges zseni alakját sem hajlandó romantizálni. A szellemtörténet kínálta könnyedebb, irracionalista megoldás helyett inkább a pozitív tények nyomában halad, s ezek bizonyságával érvel. József Attilában a proletárgyereket festi, akinek első eszmélésétől a megélhetés a legfőbb gondja, s aki

Digitized by Google

az életgondokkal együtt kapott szellemi benyomásokat rendkívül szomjasan és mélyre issza be. Az első Petőfi-, majd Csokonai-kötet, amelyhez hozzájut, az Ady-versek élménye, a kültelki mozikban látot filmek hatása, a makói környezet beléoltotta érdeklődés sokféle iránya inkább egy felfelé törekvő osztály mohóságát, szellemiéhségét jellemzi, mintsem az egyéniség szuverén tájékozódás-ösztönét. József Attila azt tanulja meg, amit más árva proletárgyerek is megtanulhatott. És amit sorsa, környezete kínált, azt ő — s ez már az egyéniség ereje, intenzitása — mind el is sajátította. Tizethét éves korára körülbelül ismeri mindazt, amit a legfrissebb magyar irodalmi mozgalom, a Nyugat produkált. Ébredező öntudattal rendezi sajtó alá verseit, s küld be egy maroknyit a Nyugatnak. 1921 őszén írt levelében — mintegy maga is tudva tájékozottsága s ereje határait — már azzal büszkélkedik, hogy az internátus igazgatója „született nyugatistának" minősíti. S valóban, a sorra-rendre születő versek, majd az első kötet, a *Szépség koldusa* (1922) az árva mohóságával, magányos szorgalmával elsajátított, s persze a kivételes tehetség ösztönével és befogadó tágasságával megtanult elemeket foglalja össze.

Szabolcsi szinte egyenként, nyomról nyomra követi az egymás után születő verseket. A könyv olvasója talán túlzottnak találja majd azt az igyekezetet, amellyel minden apró filológiai tényt, összefüggést kimutat. De Szabolcsi biztos a dolgában, tudja, hogy fő dolga most még éppen a *hatáskutatás*. Hiszen József Attila enciklopédikus jelentőségét éppen az mutatja, hogy már zsengéiben is kora színvonalán kezdett, tökéletes birtokában a kora kínálta költői eszközöknek. „Már adybb vagyok Adynál" — ujjong egy levelében, s Szabolcsi szinte elképesztő apparátussal mutatja ki verseiből az Ady-hatást, azt a totális átlényegítést, amellyel a kamasz költő magáévá teszi Ady „szerelem-elképzelését", „önistenítését", „tragikus magyarságát", „forradalmas lázát", „szimbolum-technikáját". S ugyanilyen részletességgel foglalkozik a Juhász Gyula-hatással, Babits, Kosztolányi, Tóth Árpád, Kemény Simon hatásával, továbbá a külföldi költők, különösen a Baudelaire s Whitman keltette benyomással. A pontosan egybevetett adatokkal, összefüggésekkel, kimutatott hatásokkal nem lehet perbe szállni — s mégis, egyedül ezen a ponton fog el bennünket némi nyugtalanság.

A kérdésünk az: vajon nem túlságosan egyoldalúan fogja-e fel Szabolcsi a Nyugat-hatást, s emiatt nem csalatkozik-e még néha egyébként kitűnő vershallása is? Megemlíti ugyan a szegedi ktől ajándékul kapott Csokonai-könyvet, s itt-ott emleget ugyan ő is Berzsenyi-, Csokonai-hatásokat. De lényegében véve elsiklik e hatások fölött, s a valóságosnál kevesebbet mutat József Attila mindent befogadó, s nemcsak a közvetlen jelen, hanem a magyar nemzeti költészet múltjának inspirációit is magába olvasztó természetéből. Emiatt itt-ott nemcsak az árnyalás nem elég bonyolult, hanem egyik-másik verselemzésben is téves nyomon jár. Így pl. teljesen egyoldalúan Baudelaire s Turcsányi Elek (egy nyugatos költő) hatását mutatja ki a *Csókkérés tavasszal* című versben. Holott nyilvánvaló, hogy ez a vers parafrázisa Csokonai *Hálaének Vénusz*

Digitized by Google

oltáránál c. versének. De egyéb tényekre is utalhatnánk: arra, hogy a *Boros keserűség*-ben Vörösmarty *Fóti dal*-ára, s az *Útrahívás* kellemkedéseiben Berzsenyire, Kölcseyre alludál.

Nem filológiai szőrszálhasogatás e részletek számonkérése. Elvi kérdés is. Egyetértünk azzal, hogy indulásakor József Attila „Adyhoz és a Nyugat lírájához, a magyar irodalom igazi folytonosságához, legfontosabb ágához" csatlakozott. De annak tudatában értünk egyet, hogy ő lesz az, aki a *Nyugattal szemben* egy valóságosan új, teljes és átfogó költői forradalmat valósít majd meg. S a Nyugat tagadásához nem Kassák az első lépés, hanem a klasszikus, nemzeti költői örökség, a Csokonai és Arany közötti korszak költői forradalmának önálló, még Adyt is megkerülő értelmezése. S ez a tájékozódás igen korai, tulajdonképpen már a teljes Nyugat-hatás alatt is jelentkezik, hogy egykor majd sajátos kiindulópontjául szolgáljon a szuverén József Attila-prozódia felépítésének. Úgy, ahogyan kiindulópont volt a Nyugat, s a kissé későbbi avantgarde, s a népköltészet is.

Szabolcsi a *szépség koldusa* kötet elemzése során vált át, mintegy fokozatosan, az önálló József Attila-vonások jelentkezésének kimutatására. S itt hangsúlyosan kitetszik, ami a legfőbb záloga a további sikeres munkának: tökéletes biztonsága a sajátos József Attila-i hang felismerésében s jellemzésében. Egy sor gazdag, nagyívelésű *verselemzéssel* ajándékozza meg olvasóját. A *Fiatal életek indulója*, a *Tanulmányfej*, majd a *Petőfi tüze*, a *Leányszépség dicsérete*, a *Rög a röghöz*, *A legutolsó harcos* s végül a *Szonettkoszorú* elemzése egytől egyig kis önálló verstanulmány is, amelyben Szabolcsi építeni és érzékíteni kezdi, ami majd későbbi köteteinek fő tárgya lesz: a József Attila-költészet sajátos, szuverén világát.

Végül néhány szót arról a problémáról, hogy milyen feltételek alapján születhetett meg a *Fiatal életek indulója*? Ez a könyv nem elszigetelt, kivételes alkotás, vele egyidőben egy sor új, marxista irodalomtörténeti monográfia és szintézis készült és készül, amely mind irodalomtudományunk megelevenedésének bizonysága. Az elmúlt évek szívós munkájával sikeres harc folyt a pozitivizmus és a szellemtörténet, az irodalomtudományba is behatoló revizionizmus és dogmatizmus ellen. Sikerült visszaszorítani számos kihatását annak a szemléletnek, amely a polgári irodalom kérdéseire koncentrálja figyelmét, s eltorzítja a fejlődés valós arányait és irányait, sikerült kellő helyet biztosítani a kutató munkában a szocialista irodalom története kérdéseinek. A két világháború közötti szocialista irodalom egészére vonatkozó kutatások nélkül a József Attila-kutatás sem lehetne eléggé eredményes. Továbbá sikerült visszaszorítani az elméleti kérdéseket elvontan felvető, terméketlen spekulációt, megerősíteni a történelmi érzéket, s alapokat teremteni egy korszerűbb, termékenyebb elméleti gondolkodáshoz. S ha a távlatokat tekintjük, Szabolcsi művének készülő kötetei még fontosabbaknak ígérkeznek. Hiszen József Attila centrális alakja XX. századi irodalmunknak, az ő műve alap és kiindulópont egész újabb irodalmunk történetének és elméleti-esztétikai kérdéseinek megvilágításához.

Diószegi András

Digitized by Google

TARTALOMJEGYZÉK

A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT KÖZPONTI BIZOTTSÁGÁNAK HATÁROZATA A KÍNAI KOMMUNISTA PÁRT VEZETŐINEK ÚJABB SZAKADÁR LÉPÉSEIRŐL — — — — — 1

A SZOVJETUNIÓ KOMMUNISTA PÁRTJÁNAK HARCA A NEMZETKÖZI KOMMUNISTA MOZGALOM EGYSÉGÉÉRT (Az SZKP Központi Bizottságának 1964. február 15-én hozott határozata) — 6

A SZOVJETUNIÓ KOMMUNISTA PÁRTJÁNAK HARCA A NEMZETKÖZI KOMMUNISTA MOZGALOM EGYSÉGÉÉRT (M. A. Szuszlov előadói beszéde az SZKP Központi Bizottságának 1964. február 14-i plénumán) — — — — — — — — — — — 9

A szovjet—magyar barátság kipróbált útján — — — — — — — 92

APRÓ ANTAL: A szocialista országok gazdasági együttműködésének időszerű kérdései — — — — — — — — — — — — 96

NÉMETH KÁROLY: Mezőgazdaságunk fejlesztésének feladatai — — 114

NEMZETKÖZI SZEMLE

Gorbachtól Klausig (FRITZ GLAUBAUF) — — — — — — 132

KRITIKA ÉS KÖNYVISMERTETÉS

SZABOLCSI MIKLÓS: Fiatal életek indulója *(Diószegi András)* — — 138

E SZÁM SZERZŐI:

APRÓ ANTAL: az MSZMP Politikai Bizottsága tagja, a Minisztertanács elnökhelyettese, NÉMETH KÁROLY: az MSZMP Központi Bizottságának titkára, FRITZ GLAUBAUF: újságíró, DIÓSZEGI ANDRÁS: a Kritika felelős szerkesztője

SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG:

BENKE VALÉRIA (a szerkesztő bizottság vezetője), FRISS ISTVÁN, HÁY LÁSZLÓ, KOMJÁT IRÉN, LAKOS SÁNDOR, MOLNÁR ERIK, NEMES DEZSŐ, NÉMETH KÁROLY, ÓVÁRI MIKLÓS, SÍK ENDRE, SZIGETI JÓZSEF

Digitized by Google

СОДЕРЖАНИЕ

РЕЗОЛЮЦИЯ ЦК ВСРП о раскольнической деятельности руководителей Коммунистической партии Китая — — — — — — — — 1
О борьбе КПСС за сплоченность международного коммунистического движения (ПОСТАНОВЛЕНИЕ ПЛЕНУМА ЦК КПСС принятое 15 февраля 1964. года) — — — — — — — — — — — — 6
О борьбе КПСС за сплоченность международного коммунистического движения (ДОКЛАД ТОВАРИЩА М. А. СУСЛОВА на Пленуме ЦК КПСС 14 февраля 1964. года) — — — — — — — — 9
Проверенный путь советско—венгерской дружбы — — — — — — 92
АНТАЛ АПРО: Актуальные вопросы экономического сотрудничества социалистических стран — — — — — — — — — — — — 96
КАРОЙ НЕМЕТ: Задачи развития сельского хозяйства Венгрии 114

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОБЗОР

От Горбаха до Клауса (ФРИЦ ГЛАУБАУФ) — — — — — — 132

КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЯ

МИКЛОШ САБОЛЧИ: О начале творчества Аттила Йожефа (АНДРАШ ДИОСЕГИ) — — — — — — — — — — 138

INHALT

BESCHLUSS DES ZENTRALKOMITEES DER UNGARISCHEN SOZIALISTISCHEN ARBEITERPARTEI ÜBER DIE NEUERLICHEN SPALTERISCHEN SCHRITTE DER FÜHRER DER KOMMUNISTISCHEN PARTEI CHINAS — — — — — — — — — — 1
DIE KOMMUNISTISCHE PARTEI DER SOWJETUNION IM KAMPF FÜR DIE EINHEIT DER INTERNATIONALEN KOMMUNISTISCHEN BEWEGUNG (BESCHLUSS des Zentralkomitees der Kommunistischen Partei der Sowjetunión, angenommen am 15. Februar 1964) — — — — — — — — — — — — — — 6
DIE KOMMUNISTISCHE PARTEI DER SOWJETUNION IM KAMPF FÜR DIE EINHEIT DER INTERNATIONALEN KOMMUNISTISCHEN BEWEGUNG (ANSPRACHE M. A. SUSLOVS vor dem Plenum des Zentralkomitees der Kommunistischen Partei der Sowjetunion, gehalten am 14 Februar 1964) — — — — — — 9
Auf dem bewährten Wege der sowjetisch—ungarischen Freundschaft 92
ANTAL APRÓ: Aktuelle Fragen der wirschaftlichen Zusammenarbeit zwischen den sozialistischen Ländern — — — — — — — 96
KÁROLY NÉMETH: Aufgaben unserer landwirtschaftlichen Entwicklung — — — — — — — — — — — — — — 114

INTERNATIONALE RUNDSCHAU

Von Gorbach bis Klaus (FRITZ GLAUBAUF) — — — — — 132

BUCHBESPRECHUNGEN

MIKLÓS SZABOLCSI: Junges Leben, vorwärts! (András Diószegi) — 138

Digitized by Google

SOMMAIRE

RÉSOLUTION DU COMITÉ CENTRAL DU PARTI SOCIALISTE OUVRIER HONGROIS SUR LES NOUVELLES DÉMARCHES SCISSIONNISTES DES DIRIGEANTS DU PARTI COMMUNISTE CHINOIS — — — — — — — — — — — — — — — 1

LA LUTTE DU PARTI COMMUNISTE DE L'UNION SOVIÉTIQUE POUR L'UNITÉ DU MOUVEMENT COMMUNISTE INTERNATIONAL (RÉSOLUTION adoptée par le Comité Central du P.C.U.S. le 15 février 1964) — — — — — — — — — — — 6

LA LUTTE DU PARTI COMMUNISTE DE L'UNION SOVIÉTIQUE POUR L'UNITÉ DU MOUVEMENT COMMUNISTE INTERNATIONAL (RAPPORT DE M. A. SOUSLOV à la séance plénière du 14 février 1964 du Comité Central du P.C.U.S.) — — — — — 9

Sur le chemin sur de l'amitié sovieto—hongroise — — — — — 92

ANTAL APRÓ: Les problèmes actuels de la coopération économique des pays socialistes — — — — — — — — — — — 96

KÁROLY NÉMETH: Les tâches du développement de notre agriculture — — — — — — — — — — — — — — 114

REVUE INTERNATIONALE

De Gorbach à Klaus (FRITZ GLAUBAUF) — — — — — — — 132

CRITIQUES ET COMPTES RENDUS

MIKLÓS SZABOLCSI: Jeunes vies, en avant! (ANDRÁS DIÓSZEGI) 138

CONTENTS

RESOLUTION OF THE CENTRAL COMMITTEE OF THE HUNGARIAN SOCIALIST WORKERS PARTY ON THE RECENT STEPS OF THE LEADERS OF THE CHINESE COMMUNIST PARTY, AIMED AT DISRUPTION — — — — — — — — — — — 1

THE STRUGGLE OF THE COMMUNIST PARTY OF THE SOVIET UNION FOR THE UNITY OF THE INTERNATIONAL COMMUNIST MOVEMENT (RESOLUTION adopted by the Central Committee of the Soviet Union's Communist Party on February 15, 1964) — — — — — — — — — — — — — — 6

THE STRUGGLE OF THE COMMUNIST PARTY OF THE SOVIET UNION FOR THE UNITY OF THE INTERNATIONAL COMMUNIST MOVEMENT (M.A. SUSLOV'S REPORT before the plenum of the Central Committee of the Soviet Union's Communist Party on February 14, 1964) — — — — — — — — — — — 9

On the way certainty of the Soviet—Hungarian friendship — — — 92

ANTAL APRÓ: Current problems of economic cooperation between the socialist countries — — — — — — — — — — — — 96

KÁROLY NÉMETH: The tasks of agricultural development — — — 114

INTERNATIONAL REVIEW

From Gorbach to Klaus (FRITZ GLAUBAUF) — — — — — — 132

BOOK REVIEW

MIKLÓS SZABOLCSI: Young lives, forward! (ANDRÁS DIÓSZEGI) 138

Digitized by Google

Digitized by Google

Ára: 3,— Ft

A MAI KAPITALIZMUS ÉS A MUNKÁSOSZTÁLY

A Béke és Szocializmus, a kommunista és munkáspártok elméleti folyóirata, együttműködve a Szovjetunió Tudományos Akadémiájának Világgazdasági és Világpolitikai Intézetével, 1962 augusztus 27-től szeptember 3-ig nemzetközi tudományos eszmecserét rendezett a mai kapitalizmus problémáiról. Az eszmecserén 22 ország marxista tudósai vettek részt. Napirendjén három fő kérdés szerepelt: az állammonopolista kapitalizmus jellege és fejlődési törvényszerűségei, az európai integráció eredményei, kilátásai és külpolitikai következményei, s a tőkés országok munkásosztályának új harci feladatai. Ennek a nagy jelentőségű tudományos eszmecserének anyagát tartalmazza az a kötet, amely rendkívüli érdeklődésre tarthat számot, mert a kapitalizmus jelenlegi fejlődési tendenciáinak a maga nemében egészen egyedülálló elemzése.

800 old. * Ára: 65,— Ft

Marx Károly

A GOTHAI PROGRAM KRITIKÁJA

A múlt század hetvenes éveiben, az európai munkásmozgalom rohamos fejlődése során létrejöttek az egyes országokban a szocialista munkáspártok. Marx és Engels harcolt e pártok megerősítéséért és a soraikban elharapódzó nyílt opportunizmus, békülékenység és baloldali szájhősködés ellen. Ez a harc fejeződik ki Marxnak *A gothai program kritikája* című írásában is. A „Marxizmus—leninizmus klasszikusainak kiskönyvtára" sorozatban megjelent mű közli még Engelsnek az 1891-es kiadásához írt előszavát, valamint Marxnak és Engelsnek azokat a legfontosabb leveleit is, amelyek megvilágítják a Kritika történelmi körülményeit.

68 old. * Ára: 6,— Ft

Howard Selsam

MI A FILOZÓFIA?

Az ismert nevű amerikai marxista filozófus. 1938-ban írta ezt a könyvét, amely nagy sikert aratott; már a következő évben újabb kiadásban, 1962-ben pedig harmadik, átdolgozott kiadásban jelent meg. Howard Selsam munkája népszerűen tárgyalja a marxista filozófia néhány fő kérdését: mik a filozófia társadalmi gyökerei, mi a materializmus és az idealizmus, mi a dialektika és a metafizika, mi a változás és a nyugalom viszonya. Kifejti a tudomány szerepére vonatkozó nézeteket, a történelem materialista felfogását, a szabadság és az erkölcs szerepét stb.

144 old. Ára: 15,— Ft

Kossuth Könyvkiadó

INDEX: 25 805

Digitized by Google

VILÁG PROLETÁRJAI, EGYESÜLJETEK!

TÁRSADALMI SZEMLE

A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT ELMÉLETI ÉS POLITIKAI FOLYÓIRATA

5

LIBRARY
MAR 1967
UNIV

XIX. ÉVFOLYAM 1964. MÁJUS

Digitized by Google

TARTALOMJEGYZÉK

A proletárnemzetköziség és akik megsértik — — — — — — — 1
NEMES JÁNOS: A szocialista nemzeti összefogás mozgalma — — 14
SOMOSKŐI GÁBOR: Az építőipar helyzete és feladatai — — — 20
ERDEI FERENC—FEKETE FERENC: A gyenge termelőszövetkezetek megerősítésének problémáiról — — — — — — — — 33
PERNECZKY GÉZA: A képzőművészeti kultúra helyzete társadalmunkban — — — — — — — — — — — — — — — 46

ESZMECSERE

A szocializmus, korunk tudományos-technikai forradalma, és a mai szocialista ember (ÁGOSTON LÁSZLÓ, Dr. SZABÓ ANDRÁS, Dr. VÁMOS TIBOR, FENYŐ BÉLA) — — — — — — — 60

KONZULTÁCIÓ

A trockizmusról (KOVÁCS ISTVÁN) — — — — — — — — — 83
A sokoldalú elszámolás jelentősége és a közös bank szerepe a KGST-országok együttműködésében (KÖVÉR KÁROLY) — — — — 89

VITA

Megjegyzések Sipos János „A népi demokratikus forradalom magyarországi sajátosságaihoz" c. tanulmányához (BLASKOVITS JÁNOS) 94

NEMZETKÖZI SZEMLE

Reakciós államcsíny Brazíliában (LEHEL MIKLÓS) — — — — 102

KRITIKA ÉS KÖNYVISMERTETÉS

Mezőgazdasági üzemekben Skandináviától Itáliáig (BÖLE JENŐ) — 110

MIRŐL ÍRNAK A TESTVÉRPÁRTOK FOLYÓIRATAI

Szerkesztőség:
Budapest, V. Széchenyi rakpart 19. Tel.: 124—475.
Kiadja a Kossuth Könyv- és Lapkiadó Vállalat.
Kiadóhivatal: VI. Révay utca 16. Tel.: 116—660*.
Terjeszti a Magyar Posta.

Előfizethető a Kossuth Kiadó megyei és kerületi kirendeltségeinél, csekkszámlaszám 01915003 a Posta Központi Hírlap Irodánál (Bp., V. József nádor tér 1.) és bármely postahivatalnál. Előfizetési díj negyedévre 8.— Ft, félévre 16.— Ft, egész évre 32.— Ft. Csekkszámlaszám: egyéni 61218, közületi 61066 vagy átutalás a MNB. 8. sz. folyószámlájára. Lapunk régebbi példányai kaphatók a Posta Központi Hírlapiroda üzletágboltjában: Budapest, V. József Attila u. 3.

Megjelent 37 000 példányban.

Utolsó kézirat nyomdába érkezett: 1964. április 22.

Felelős kiadó: A Kossuth Könyvkiadó igazgatója

64.1870/2 — Zrínyi Nyomda, Budapest. Felelős vezető: Bolgár Imre igazgató

Digitized by Google

TÁRSADALMI SZEMLE
A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT ELMÉLETI ÉS POLITIKAI FOLYÓIRATA
XIX. ÉVF. 5. SZ. BUDAPEST 1964. MÁJUS HÓ

A proletárnemzetköziség és akik megsértik

Napjainkban, amikor a nemzetközi munkásosztály harca egyre bonyolultabb és összetettebb, bonyolultak és összetettek a proletár internacionalizmus követelményei is. A proletár internacionalizmus kiterjed a forradalmi mozgalmak valamennyi osztagának kapcsolatára, együttműködésére és összefogására. Ezen belül jelentőségük miatt ki kell emelnünk: a szocialista világrendszernek az egységét, a szocialista országoknak és a tőkés országok munkásmozgalmának internacionalista szolidaritását, a nemzetközi munkásosztálynak az összefogását a világ összes haladó és forradalmi erőivel, köztük a népek nemzeti felszabadító harcával, s nem utolsósorban a kommunista mozgalom nemzetközi egységét.

A szocialista internacionalizmus megtestesülése a szocialista országok testvéri közösségében

A nemzetközi munkásosztály egysége szempontjából kiemelkedő jelentősége van a szocialista világrendszer egységének. A szocialista világrendszer a nemzetközi munkásosztály legfőbb vívmánya, központi szerepet játszik korunk világforradalmi folyamatában, példát mutat a világ népeinek a kizsákmányoló rend felszámolásában és a szocialista társadalom felépítésében.

A szocialista világrendszerben minden feltétele megvan annak, hogy az országok kapcsolatai a proletár internacionalizmus magasztos elveire, a teljes egyenjogúságra, a kölcsönös előnyökre és az elvtársi segélynyújtásra épüljenek. Szilárd anyagi bázisát adja ennek a szocialista termelési viszonyok azonossága. Minden szocialista országban a munkásosztály van hatalmon, amelynek érdekei nemzetközi méretekben is közösek. A szocialista országokat testvéri közösségbe fogja össze a célok és az alapvető érdekek teljes egysége. A szocialista országok egysége és testvéri együttműködése nemcsak lehetséges, ez az egység és együttműködés

Digitized by Google

egyben égető szükségszerűség is, a szocialista világrendszer fejlődésének alapvető feltétele és követelménye.

A második világháború után egy sor országban szocialista forradalom ment végbe. Az imperialisták nem titkolják ellenséges magatartásukat a győztes népi rendszerrel szemben, és nyílt szövetséget kötöttek a régi kizsákmányoló rend restaurálására törekvő reakciós erőkkel. Csak a szocialista országok közös ereje és egységes fellépése akadályozta meg a reakciós imperialista erőket abban, hogy erőszakkal beavatkozzanak ezeknek az országoknak az életébe, ellenforradalmi felkeléseket és polgárháborút szervezzenek, vállalva egy új világháború kirobbantásának kockázatát is. A szocialista közösség ereje sietett 1956-ban is a magyar nép segítségére és biztosította, hogy népünk a kialakult súlyos helyzetben úrrá legyen sorsán, visszaverje az ellenforradalmi támadást, és megőrizze szocialista vívmányait.

A szocialista országok összefogása megsokszorozza ezeknek az országoknak az erejét a gazdasági és a kulturális építésben is. A szocializmus nagy nemzetközi vívmánya az, hogy a szocialista országok között új típusú gazdasági és egyéb kapcsolatok jöttek létre; minden szocialista országnak internacionalista kötelessége, hogy ápolja, fejlessze és tökéletesítse ezeket a kapcsolatokat.

Lenin nyomatékosan hangsúlyozta, hogy a nacionalista előítéletek elleni harc különösen fontossá válik akkor, amikor a szocialista forradalom már több országban győzött és a szocializmus ebben az értelemben is nemzetközivé válik. „A harc ez ellen a rákfene ellen, a leginkább beidegződött nyárspolgári nacionalista előítéletek ellen, annál inkább előtérbe nyomul, minél időszerűbbé válik az a feladat, hogy a proletariátus diktatúráját nemzeti diktatúrából (azaz olyan diktatúrából, amely *egy* országban áll fenn és képtelen döntően befolyásolni a világpolitikát) nemzetközi diktatúrává (azaz legalábbis néhány előrehaladott országban fennálló proletárdiktatúrává, amely képes döntően befolyásolni az egész világpolitikát) változtassuk."[1]

A szocialista világrendszer kialakulása természetesen nem jelenthette azt, hogy a szocialista világrendszer országainak kapcsolataiból egy csapásra, automatikusan eltűnik a múlt minden lerakódása: az egykori nemzeti ellenségeskedés, a kölcsönös bizalmatlanság, a nacionalista előítéletek sok maradványa. Szembe kell nézni azzal a ténnyel, hogy a szuverén szocialista államok közötti új, valóban testvéri kapcsolatok kialakítása közben a múlt keserves örökségét kell leküzdeni. Bonyolítja ezt a feladatot az is, hogy alapvető érdekeik és céljaik közössége mellett a szocialista országoknak vannak nemzeti sajátosságaik és érdekeik is.

[1] Lenin Művei, 31. köt. Szikra 1951. 142. old.

Digitized by Google

A szocializmus útjára lépett országok a gazdasági fejlődésnek különböző színvonalán állnak, egymásétól eltérő történelmi hagyományokkal és tapasztalatokkal rendelkeznek.

A nemzeti sajátosságok, a sajátos nemzeti érdekek nincsenek antagonisztikus ellentmondásban a többi szocialista ország érdekeivel, a közös érdekekkel, és nem vezetnek szükségszerűen nacionalizmushoz. De magukban rejtik azt a reális veszélyt, hogy szűklátókörűségből elszakítják és szembeállítják a nemzeti érdekeket a közös érdekekkel, túlértékelik a nemzeti tapasztalatokat és lebecsülik a nemzetközi tapasztalatokat, ami újabb tápot ad az amúgy is szívós nemzeti előítéleteknek és a nemzeti egoizmusnak.

A szocialista nemzetköziség érvényesülése nem korlátozódhatik tehát az internacionalizmus általános elveinek hangoztatására, hanem olyan konkrét internacionalista politikát követel meg, amely a szocialista országok között felmerülő minden államközi kérdést a szocialista nemzetköziség talaján állva kezel és úgy old meg, hogy ez mind az egyes országok, mind az egész szocialista közösség érdekeivel megegyezzék. A szocialista országok egységének egyik legfontosabb feltétele a kommunista pártoknak az a képessége, hogy a közös és a sajátosan nemzeti érdekek összekapcsolásánál tudatosan leküzdik a nemzeti szűkkeblűséget, és ezzel egyszerre segítik elő saját országuk és az egész szocialista közösség optimális fejlődését.

Hogyan egyeztethető ezzel össze a kínai vezetők jelenlegi magatartása? Már az a tény is önmagáért beszél, hogy a felmerült nézeteltéréseket, amelyeket kezdetben ideológiai nézeteltéréseknek tüntettek fel, nyíltan kiterjesztették az államközi kapcsolatokra is. Még súlyosbítja ezt az, hogy nemcsak a saját országuk és más szocialista országok között felmerülő elszigetelt kérdésekben tértek le a szocialista nemzetköziség elveiről, hanem mindenféle mesterkedésekkel és cselfogásokkal általában alá akarják ásni a szocialista országok testvéri közösségét, s arra törekszenek, hogy bomlasszák az egész szocialista világrendszer egységét. Amikor a szocialista világrendszer fejlődésében objektíve napirendre került a gazdasági együttműködés elmélyítése, a KGST tevékenységének tökéletesítése, a kínai vezetők meghirdették a „főleg önmagára való támaszkodás" elvét, és nem riadtak vissza attól sem, hogy az imperialista propagandától kölcsönzött „érvekkel" rágalmazzák a szocialista országok gazdasági kapcsolatait.

A maguk részéről a gyakorlatban is elkezdték a KGST-országokhoz fűződő kapcsolataik fellazítását és összezsugorítását. A Kínai Népköztársaságnak a KGST-országokkal folytatott külkereskedelmi forgalma 1962-ben az 1959. évinek 35,7 százaléka, 1963-ban pedig már alig 20 százaléka volt. A kínai vezetők most

Digitized by Google

a többi szocialista országra, elsősorban a Szovjetunióra akarják hárítani a felelősséget a gazdasági kapcsolatok visszafejlődéséért. Megcáfolhatatlan tények bizonyítják azonban, hogy ez a felelősség egyáltalán nem a Szovjetuniót terheli, amely éveken keresztül önzetlen segítséget adott Kínának, s ma is kész a gazdasági kapcsolatok minden formájának helyreállítására és fejlesztésére, s nem a többi szocialista országot, hanem a kínai vezetőket, akik provokációs céllal kezdeményezték a kapcsolatok visszafejlesztését, nem törődve azzal sem, hogy ezzel elsősorban saját országuknak okoznak súlyos nehézségeket. Nem tudunk szabadulni attól a gondolattól, hogy minderre azért volt szükségük, hogy így fabrikáljanak maguknak „érveket" a Szovjetunióra és más szocialista országokra szórt rágalmaikhoz és egységbontó tevékenységükhöz.

A szocialista nemzetköziség nyílt megsértését jelenti az, hogy a kínai vezetők sorozatosan keresztezik és zavarják a szocialista országok közös nemzetközi akcióit. Elsősorban a szocialista országoknak a béke védelmére, a két rendszer békés egymás mellett élésének biztosítására tett lépéseit tekintik állandó célpontjuknak. Ezt a tevékenységüket ultraforradalmi jelszavakkal és az imperializmussal való megalkuvás vádjának hangoztatásával próbálják igazolni.

Szöges ellentétben van a szocialista nemzetköziség elveivel a kínai vezetőknek az az öntelt kísérlete, hogy „legfelsőbb döntőbíróvá" tolják fel magukat, aki szabadon ítélkezik egyik vagy másik ország szocialista jellegéről. Ma az egyik, holnap a másik szocialista országról állapítják meg önkényesen ,hogy „elfajult" és lényegében kapitalista országgá lett, ahol állítólag visszaállították a burzsoázia hatalmát. Az ilyen „kiközösítésnek" semmiféle objektív alapja nincs, mert a szóban forgó országokban sem a termelési viszonyokban, sem a hatalom jellegében nem tudnak kimutatni olyan változást, amely alátámasztaná ezt. A kiközösítés egyetlen „alap"-ja a kínai vezetők megfellebbezhetetlen ítélete, amely minden szocialista országra „lesújthat", ha ez nem fogadja el az általuk diktált politikai vonalat. Mi más ez, mint nyílt kifejezése annak, hogy fölébe helyezik magukat az egyenjogú szocialista országok közösségének és diktálni akarnak minden szocialista országnak?

Külön kell szólni a kínai vezetők szovjetellenes propagandájáról és tetteiről. A Szovjetunióhoz való viszony a múltban is és ma is az egyik legfontosabb próbaköve a proletár internacionalizmusnak. A Szovjetunió a győztes szocialista forradalom első országa és ma is a szocialista világrendszer fő ereje, a társadalmi haladás, a béke fő támasza. A Szovjetunió léte, aktív nemzetközi politikája és belső fejlődése, a szocializmus és a kommunizmus építésében szerzett gazdag tapasztalata, az az internacionalista

Digitized by Google

szolidaritás és önzetlen támogatás, amelyet minden nép felszabadító harcának nyújt, az a tény, hogy a Szovjetunió hatalmas terheket magára vállalva biztosítja a béke erőinek katonai fölényét — az egyik legfontosabb tényezője a nemzetközi munkásmozgalom fellendülésének, a szocializmus előrenyomulásának, a gyarmati rendszer széthullásának és az elnyomott népek nemzeti felemelkedésének. Ez az oka annak, hogy fennállása óta a Szovjetuniót minden nép őszinte barátjának és önzetlen segítőjének tekinti.

Ugyanazokból az okokból, amelyekből a szocializmus híveinek, a szabadságszerető népeknek a Szovjetunió a legfőbb reménységük és támaszuk, az imperialisták, a reakciósok, a szocializmus minden rendű és rangú ellenségei dühödten támadták és támadják ma is a Szovjetuniót. A szovjetellenes támadásokban mindig aktívan kivették a részüket — a II. Internacionálé áruló vezetőitől kezdve a trockistákon keresztül a jelenkori revizionista „nemzeti kommunistákig" — a munkásmozgalom különféle renegátjai és árulói is. Az ő szovjetellenes fellépésük sajátossága az volt, hogy a reakciós burzsoázia otromba rágalmait álforradalmi és álszocialista frazeológiában adták elő.

Mély megdöbbenéssel tapasztaljuk, hogy a kínai vezetők az utóbbi időben egyre leplezetlenebbül csatlakoznak a szovjetellenes rágalmaknak ehhez a szennyes áradatához.

Mindezt olyan történelmi időpontban teszik, amikor a Szovjetunió Kommunista Pártja bátran leszámolt a személyi kultusszszal és ennek káros következményeivel — egyebek között azokkal is, amelyek a múltban zavarták a szocialista országok kapcsolatait —, amikor a Szovjetunió sikerrel építi a kommunizmust, amikor világszerte növekszik a Szovjetunió tekintélye és ezzel a szocializmus, a kommunizmus nemzetközi vonzóereje. Csúfot űznek a nemzetközi kommunizmus ügyéből azok, akik éppen ezeket az egészséges folyamatokat használják fel ürügyül a Szovjetunió elleni kirohanásokra ,és ezzel orvul hátba támadják az egész szocialista világrendszert, a kommunista világmozgalmat, a szocializmusért, a békéért, a nemzeti függetlenségért és a demokráciáért harcoló összes haladó erőket.

A kínai vezetők minden jel szerint azért támadják a XX. kongresszus lenini vonalát, mert szeretnék visszaállítani a szocialista országok kapcsolatainak azt a rendszerét és azokat a módszereit, amelyek a sztálini személyi kultusz idején uralkodtak, hogy ezeknek segítségével különleges szerepet szerezzenek maguknak a szocialista táborban. Az ilyen kísérletek azonban eleve kudarcra vannak ítélve. A szocialista országok kommunista és munkáspártjai ebben a vonatkozásban is levonták a személyi kultusz tanulságait és nem kívánják visszatérését.

Digitized by Google

A szocialista közösség országainak és a tőkés országok forradalmi munkásmozgalmának megbonthatatlan szolidaritása

A nemzetközi munkásosztály internacionalista szolidaritása napjainkban olyan feltételek között bontakozik ki, amikor a nemzetközi munkásosztály egyik része — a szocialista országokban — hatalmon van és a szocializmust, a kommunizmust építi, a másik része pedig még kapitalista viszonyok között harcol a tőkés monopóliumok hatalma ellen. A nemzetközi munkásosztálynak ez a két nagy osztaga eltérő feltételek között, eltérő módszerekkel harcol és dolgozik a közös célért. Nehéz elképzelni képtelenebb és esztelenebb álláspontot, mint azt, amely szembeállítja egymással a nemzetközi munkásosztálynak ezt a két osztagát.

Mivel nyújthatják a leghatékonyabb segítséget a szocialista országok a kapitalista országok forradalmi munkásmozgalmának? Ez a kérdés más közvetlenül az Októberi Szocialista Forradalom győzelme után felmerült. Ma is tanulságos az a mód, ahogyan Lenin 1918-ban a „baloldali kommunistákkal" folytatott vitában válaszolt rá. A „baloldali kommunisták" akkor a segítség egyetlen és fő formájának a háborút tartották, ezért ellenezték a breszti békét, s a nemzetközi forradalom elárulásának tekintették azt. A nemzetközi forradalom állítólagos „előrelökése" céljából még azt is lehetségesnek és célszerűnek tartották megkockáztatni, hogy megdőljön a szovjethatalom. Lenin leleplezte és határozottan visszautasította az effajta álforradalmi, kalandor javaslatokat: „Talán úgy vélik a szerzők, hogy a nemzetközi forradalom érdekei a nemzetközi forradalom *előrelökését* követelik, ilyen előrelökés pedig csakis a háború lehet, semmiesetre sem a béke, mert az a tömegekben az imperializmus »legalizálásának« benyomását keltené? Az efféle »elmélet« teljes szakítás volna a marxizmussal, amely mindig tagadta a forradalmak »előrelökését«, mert a forradalmak oly mértékben fejlődnek, amily mértékben a forradalmakat előidéző osztályellentétek élesednek. Az ilyen elmélet egyértelmű volna azzal a nézettel, hogy a fegyveres felkelés az a harci forma, amely mindig és minden körülmények között kötelező."[2]

Senki nem követelhet a proletárinternacionalizmus nevében kalandor akciókat a szocialista országoktól. Az ilyen akciók nem segítik a kapitalista országok forradalmi munkásmozgalmát, ellenkezőleg: neki is csak súlyos károkat okozhatnak. Lenin világosan felismerte, hogy a hatalomra került munkásosztály a szocialista társadalom sikeres felépítésével, a szocializmus eredményes kibontakozásával teszi a legnagyobb szolgálatot a többi ország for-

[2] Lenin Művei, 27. köt., Szikra 1952. 57. old.

Digitized by Google

radalmi mozgalmainak. A szocialista országok gazdasági építőmunkája nemcsak belső nemzeti érdekük, hanem elsőrendű internacionalista kötelességük is.

Lenin előrelátta és szükségesnek tartotta a különböző társadalmi rendszerű államok békés egymás mellett élését. A békés egymás mellett élésben és a szovjetállam békeszerető külpolitikájában a nyugodt szocialista gazdasági építés fontos zálogát látta, amely már önmagában is segíti a szocializmus vonzóerejének növekedését és ezzel a kapitalista országok dolgozóinak a szocialista forradalomért folytatott harcát. De a kapitalista országok munkásmozgalmának nyújtott közvetlen segítség és az internacionalista szolidaritás szempontjából sem mínuszt, hanem pluszt jelent a békés egymás mellett élés. A szocialista és a kapitalista országok közötti normális diplomáciai, gazdasági és kulturális kapcsolatok lehetővé teszik, hogy a kapitalista országok dolgozói közvetlenül megismerkedjenek a szocialista országok életével, erőt merítsenek belőle, közvetlen érintkezésbe kerüljenek a szocialista dolgozók szervezeteivel; a szocialista és tőkés országok állami kapcsolatai kihatnak a tőkés államok belpolitikai életére is, kedveznek a haladó erők fejlődésének és megnehezítik a szélsőséges reakciós erők helyzetét.

Ma a korábbi érveken kívül újabb, fontos érvek is szólnak a békés koegzisztencia mellett. A katonai technika fejlettségének mai fokán, amikor egy világháború minden eddigit elképzelhetetlenül felülmúló pusztításokkal fenyegeti az emberiséget, a béke megvédése és az új világháború elkerülése az egész emberiségnek létérdeke. A szocialista világrendszer az a reális erő, amely maga köré tömörítve az összes békeszerető erőket, képes megvédeni az emberiséget egy esetleges termonukleáris világháború katasztrófájától. Ez a helyzet rendkívüli felelősséget hárít a szocialista országokra. Ha a világ népei azt látják, hogy a szocializmus a béke igaz és megbízható védelmezője, akkor gyorsabban növekszik a szocializmus híveinek a tábora, hamarabb szabadulnak meg a dolgozó tömegek a kapitalista kizsákmányolás igájától. Ha azonban a szocializmus és a béke útjai elválnának egymástól — ami egyébként elvileg is elképzelhetetlen —, akkor ez a szocializmus ügyét is óhatatlanul visszavetné.

Lenin ideje óta mérhetetlenül megnövekedett a szocializmus gazdasági ereje: a Szovjetunió ipari nagyhatalommá, a korszerű technika hazájává vált, egy sor más, a cári Oroszországnál fejlettebb országban is győzött a szocializmus, s a szocialista országok ma erős és gyümölcsöző gazdasági közösséget alkotnak. Ez megteremti a reális lehetőségét annak, hogy a békés egymás mellett élés viszonyai között minden vonatkozásban kibontakozzék a szocializmus fölénye. Semmi sem növeli jobban a szocializmus vonzó-

Digitized by Google

erejét, semmi sem segíti hatékonyabban a szocializmusért folyó harcot a tőkés országokban, mint amikor a népek a maguk szemével látják a szocializmus gazdasági sikereit, közvetlenül tapasztalják és mérhetik le a szocializmus fölényét. Ez is amellett szól, hogy a szocialista országok számára az egyetlen ésszerű és egyben internacionalista kötelességükkel összhangban levő politika — a békés egymás mellett élés, a békés gazdasági verseny politikája.

Ezt a politikát próbálják — fejtetőre állítva a tények logikáját — befeketíteni, a tőkés országok dolgozói és az elnyomott népek szemében sötét színben feltüntetni a kínai vezetők. Azt a képtelenséget tulajdonítják ennek a politikának, hogy gazdasági versennyel akarja pótolni „a különböző országok népeinek szabadságharcát". Úgy tüntetik fel, mintha ez a politika azt jelentené, hogy „az elnyomott népeknek és nemzeteknek nincs szükségük harcra, nincs szükségük forradalomra...", hogy „nyugodtan várhatnak, megvárhatják, hogy a Szovjetunió a termelés és az anyagi jólét terén túlszárnyalja a legfejlettebb kapitalista országokat."

A békés egymás mellett élés, a békés gazdasági verseny politikájának ez a hamis beállítása — először is — alaptalanul azzal rágalmazza a szocialista országok népeit, hogy amikor gazdaságukat fejlesztik és a szocializmust, a kommunizmust építik, akkor ezzel megfeledkeznek internacionalista kötelességükről, cserbenhagyják azokat a dolgozótársaikat, akik még nem szabadultak fel a kapitalista kizsákmányolás igája alól. Másodszor: ez a beállítás azonosítja a munkásmozgalom és a felszabadító harc internacionalista támogatását a forradalom „exportjával".

A marxizmus mindig elvetette a forradalom „exportját". Akik azt hitték, hogy egy másik országban rendelésre, megegyezés alapján megszülethet a forradalom, azokat Lenin eszteleneknek, vagy provokátoroknak tartotta. „Mi tudjuk — mondotta —, hogy a forradalmakat nem lehet sem rendelésre, sem megegyezés alapján csinálni, hogy a forradalmak akkor törnek ki, amikor a tízmilliók eljutnak arra a következtetésre, hogy így tovább élni nem lehet."[3]

Ahogyan a forradalmat nem lehet „exportálni", úgyanúgy a forradalmi harc valamely formáját sem lehet ráerőszakolni egyetlen népre sem. A kínai vezetők a fegyveres harcot tartják a forradalmi harc egyetlen lehetséges formájának, ezt akarják kívülről ráerőszakolni minden országra, függetlenül az ott kialakult körülményektől, s opportunizmussal, árulással vádolnak mindenkit, aki nem fogadja meg ezt a „tanácsukat". Micsoda önteltség kell ahhoz, hogy figyelmen kívül hagyják a nemzetközi munkásosztálynak az egyes országokban szerzett gazdag harci tapasztalatait, a harci formáknak és módszereknek azt a változatosságát, amelyet a nem-

[3] Lenin Művei, 27. köt., Szikra 1952. 491. old.

Digitized by Google

zetközi munkásosztály a maga küzdelmei során alakított ki, s ehelyett kívülről adjanak utasításokat más országok munkásosztályának!

A proletárinternacionalizmus azt követeli, hogy figyelmesen tanulmányozzuk minden ország munkásosztályának tapasztalatait, és a kollektív tapasztalatok elemzése alapján gazdagítsuk a munkásosztály harci formáinak és módszereinek fegyvertárát. Ebben a szellemben járt el az SZKP XX. kongresszusa, a kommunista és munkáspártok 1957-es és 1960-as tanácskozása, amikor megvilágította a szocialista forradalomra való áttérésnek és a szocialista forradalom formáinak sokféleségét, s ezen belül a harc békés formáinak lehetőségét. A kínai vezetők most azzal próbálják álcázni fellépésüket, hogy azt állítják magukról: ők a forradalmat védelmezik azokkal szemben, akik lemondanak róla. Ez az állítás azonban szemenszedett hazugság, eltorzítása annak a reális és nagyon is fontos problémának, hogy a forradalom különböző utakon mehet végbe, s a munkásosztálynak minden lehetőségre fel kell készülnie, hogy az adott pillanatban kiválaszthassa a számára legelőnyösebb lehetőséget. A kínai vezetők semmiféle forradalmi szólammal nem tudják elleplezni azt, hogy ebben a kérdésben is lábbal tiporják a proletárinternacionalizmus elveit, sutba dobják a nemzetközi munkásosztály kollektív tapasztalatát, és önkényesen minden más ország munkásosztálya fölé helyezik magukat.

A szocialista világrendszer, a munkásmozgalom összefogása és szolidaritása a nemzeti felszabadító mozgalommal

A forradalmi világfolyamat fontos jellemzője, hogy a nemzetközi munkásosztály internacionalista szolidaritása kiegészül a munkásosztály és a függetlenségükért harcoló népek összefogásával.

A forradalmi munkásosztály mindig természetes szövetségesének tekintett minden olyan felszabadító mozgalmat, amely a dolgozó tömegek kizsákmányolásának és elnyomásának valamely formája ellen irányult. A gyarmati népek felszabadító harcára Marx is nagy figyelmet fordított. Lenin pedig, miután győzött Oroszországban a szocialista forradalom és ezzel egyidejűleg fellendült a gyarmati népek felszabadító harca, világosan felismerte a kettő összefüggését, a kétféle forradalmi áradat egymásrautaltságát a közös ellenség, az imperializmus elleni harcban. „... A világpolitikai események — írta Lenin 1920-ban — szükségképpen mind egyetlen középpont körül összpontosulnak, nevezetesen a körül a harc körül, amelyet a világburzsoázia folytat az Oroszországi Szovjet Köztársaság ellen, amely elkerülhetetlenül maga

Digitized by Google

köré csoportosítja egyfelől a világ élenjáró munkásainak szovjet mozgalmait, másfelől a gyarmatok és elnyomott népek nemzeti szabadságmozgalmait; ezek a népek keserű tapasztalatok árán győződnek meg arról, hogy számukra nincs más menekvés, mint a Szovjethatalom győzelme a világimperializmus fölött.

Tehát most nem szorítkozhatunk arra, hogy valljuk és hirdetjük a különböző nemzetekhez tartozó dolgozók egymáshoz való közeledésének szükségességét, hanem olyan politikát kell folytatni, amelynek nyomán valóra válik a nemzeti és gyarmati szabadságmozgalmak legszorosabb szövetsége Szovjet-Oroszországgal . . ."[4]

Még nagyobb a jelentősége ennek az összefogásnak ma, amikor a szocialista országok ereje is megnövekedett és a gyarmati rendszer felbomlása is döntő szakaszába érkezett. Minden józanul gondolkodó ember számára világos, hogy a nemzeti felszabadító mozgalom sikerei elválaszthatatlanok a szocialista világrendszer létezésétől, s attól a testvéri támogatástól, amelyet a szocialista országok, az egész nemzetközi munkásosztály nyújt a nemzeti felszabadító mozgalomnak.

Nyílt megcsúfolása a proletárinternacionalizmusnak és szöges ellentétben áll az elnyomott népek érdekeivel a kínai vezetőknek az a törekvése, hogy a nemzeti felszabadító mozgalmat elszakítsák a nemzetközi munkásosztálytól, a szocialista világrendszertől, és szembeállítsák vele. Első lépésük az volt, hogy — a moszkvai nyilatkozattól eltérően — Ázsia, Afrika és Latin-Amerika térségét állították korszakuk középpontjába. Már a kínai vezetőknek ez a tétele is teljesen hibás, mert figyelmen kívül hagyja, hogy a jelenkori forradalmi küzdelem fő frontja a szocialista és a kapitalista világrendszer között húzódik, és a szocialista közösség országai korunk összes forradalmi, antiimperialista erőinek védőbástyái. Ez az álláspont nyíltan lebecsüli a fejlett tőkés országok munkásmozgalmát.

Még veszélyesebb azonban, hogy a kínai vezetők a proletárinternacionalizmus világos osztály-álláspontját területi, sőt faji szempontokkal cserélik fel és ezen az alapon az ázsiai, afrikai, latin-amerikai nemzeti felszabadító mozgalmak elkülönülésére törekednek. Nem szabad megfeledkezni arról, hogy a volt gyarmati és általában az elmaradott országokban termékeny talaja van a nacionalizmusnak. „A gyarmati és a gyenge népeknek az imperialista hatalmak által való évszázados elnyomása nemcsak elkeseredést szült az elnyomott országok dolgozó tömegeiben, hanem bizalmatlanokká is tette azokat az elnyomó nemzetek iránt általában, ezeknek a nemzeteknek a proletariátusát is beleértve . . . Másrészt minél elmaradottabb valamely ország, annál erősebb benne

[4] Lenin Művei, 31. köt., Szikra 1951. 140. old.

Digitized by Google

a kisüzemű mezőgazdasági termelés, a patriarchalizmus és a provincializmus, amelyek elkerülhetetlenül arra vezetnek, hogy a legmélyebben beidegződött kispolgári előítéletek, nevezetesen: a nemzeti önzésből és a nemzeti korlátoltságból fakadó előítéletek, különösen erőseknek és szívósaknak bizonyulnak."[5] A kínai vezetők a gyarmati elnyomástól sokat szenvedett népek indulataira spekulálva szítanak nemzeti, sőt faji szenvedélyeket, hogy ennek segítségével toborozzanak maguknak híveket Ázsia, Afrika és Latin-Amerika térségeiben. Ez a törekvés mutatkozik meg azokban az intrikákban és egységbontó mesterkedésekben is, amelyek a kínai delegációknak a különböző demokratikus nemzetközi szervezetekben kifejtett tevékenységét jellemzik. A kínai küldöttek ezeken az értekezleteken is, és minden más alkalommal is, azt sugallják Ázsia és Afrika népeinek, hogy ne bízzanak a fehér emberben, csak azért, mert az... fehér ember. Ezen nacionalista, faji alapon igyekeznek bizalmatlanságot kelteni az európai szocialista országokkal szemben is. Azt hirdetik, hogy az oroszok, a csehek, a lengyelek fehérek, tehát „nem szabad bízni bennük", hiszen mindig össze fognak esküdni az ugyancsak fehér amerikaiakkal".

Nehéz felbecsülni azokat a károkat, amelyeket ez a nacionalista demagógia okozhat a világ haladó és forradalmi erőinek, de mindenekelőtt maguknak a gyarmati, a függetlenségükért és nemzeti felemelkedésükért harcoló népeknek. A népek közös érdekei azt követelik, hogy határozottan utasítsuk vissza az efféle egységbontó kísérleteket, a proletárinternacionalizmus szellemében védjük meg és mélyítsük el a nemzetközi munkásosztály, a szocialista világrendszer és a nemzeti felszabadító mozgalom, valamennyi antiimperialista erő testvéri szövetségét. Az imperializmus feletti világméretű győzelmet csak a szocialista világrendszer, a munkásmozgalom és a nemzeti felszabadító mozgalmak közös erőfeszítésével lehet kivívni.

A kommunista mozgalom nemzetközi egységéért

A proletárinternacionalizmus legmagasabbrendű megnyilvánulása a nemzetközi kommunista mozgalom egysége. Az elmúlt években a kommunista és munkáspártok két alkalommal — 1957-ben és 1960-ban — tartottak nemzetközi értekezletet, amelyen megvitatták a kommunista világmozgalmat érintő kérdéseket és olyan dokumentumokat dolgoztak ki, amelyek konkrétan alkalmazzák korunk problémáira a marxizmus—leninizmus tanításait. Az 1957-es és az 1960-as Moszkvai Nyilatkozatok állást foglaltak a kommunista világmozgalom olyan alapvető kérdéseiben, mint a

[5] Lenin Művei, 31. köt., Szikra 1951. 144—145. old.

Digitized by Google

szocialista világrendszer szerepe, a kapitalista országok munkásmozgalmának feladatai, az antiimperialista harc stratégiája és taktikája, a háború és a béke kérdése, a két rendszer békés egymás mellett élése, az SZKP XX. kongresszusának történelmi jelentősége, a személyi kultusz elítélése, a revizionizmus és a dogmatizmus elleni harc, a kommunista pártok közötti kapcsolatok stb. Mindez szilárd elvi alapot ad a kommunista világmozgalom egységének megszilárdításához és továbbfejlesztéséhez. A Kínai Kommunista Párt vezetői azonban néhány évvel ezelőtt körmönfont támadásba kezdtek a kommunista világmozgalom közösen kidolgozott irányvonala ellen. Kezdetben — nyílt támadás helyett — meghamisították a Moszkvai Nyilatkozat főbb tételeit, egyes pártokat és pártvezetőket szemeltek ki támadásuk célpontjául, megpróbáltak éket verni a pártok közé és viszályt szítani egyes pártokon belül. A kommunista pártok többsége — élén a Szovjetunió Kommunista Pártjával, s közte a Magyar Szocialista Munkáspárt is — annak tudatában, hogy a nemzetközi kommunista mozgalom egysége forog kockán, nagy mérséklettel és tapintattal kezelte a felmerült nézeteltéréseket és megpróbálta, hogy a kommunista pártok között felmerülő problémák rendezésének normális menetébe terelje ezeket. Többször is javasolták a nyilvános vita beszüntetését és a maguk részéről még akkor is hónapokon keresztül egyoldalúan tartózkodtak a nyilvános polémiától, amikor a kínai fél részéről már durván áthágták a pártszerűség határait.

Erre a lépésre a kínai válasz a rágalomhadjárat és az egységbontó tevékenység fokozása volt. Teljesen nyilvánvalóvá vált, hogy itt már nem egyes pártok közötti elszigetelt nézeteltérésekről van szó, hanem a kommunista világmozgalom közös irányvonala elleni frontális támadásról. A kínai párt nemcsak szavakban rágalmazta a többi kommunista pártot, hanem durván bele is avatkozott belügyeikbe, a kommunista mozgalomban megengedhetetlen frakciós tevékenységbe kezdett.

A kínai vezetők fellépései és cselekedetei azt mutatják, hogy gátlás nélkül felül helyezik magukat a kommunista világmozgalom nemzetközi fegyelmén, nem ismernek el semmiféle olyan normát, amelyek rájuk kötelező volna. A „kisebbség jogáról és kötelességéről" szóló homályos szólamokkal próbálják leplezni egységbontó tevékenységüket, s képtelenebbnél képtelenebb rágalmakat és vádakat szórnak a legtöbb kommunista pártra.

Ebben a helyzetben a marxistáknak—leninistáknak nem lehetett tovább hallgatni. A proletárinternacionalizmus és a kommunista világmozgalom egysége is azt követelte, hogy állítsunk gátat a kínai szakadárok bomlasztó tevékenységének és mondjuk ki a teljes igazságot a kínai vezetők nézeteiről és tetteiről.

Digitized by Google

A kínai vezetők szakadár tevékenysége nehéz helyzetet teremt a kommunista mozgalomban és már eddig is súlyos károkat okozott az antiimperialista harcnak. De még súlyosabb következményekhez vezetne az, ha a kommunista pártok engednének a kínai vezetők diktátumának és letérnének az egyetlen helyes útról, a lenini útról. A kommunista világmozgalomnak súlyos, s minden jel szerint hosszú harcot kell vívnia egységének, s az összes szocialista, haladó és antiimperialista erők egységének megvédéséért és megszilárdításáért. A marxizmus—leninizmushoz, a Moszkvai Nyilatkozatokban kifejtett elvekhez, s köztük a proletárinternacionalizmushoz való hűség a legfőbb biztosítéka annak, hogy a kommunista mozgalom ebből a harcból is megerősödve és még jobban összeforrva kerül ki.

Digitized by Google

A szocialista nemzeti összefogás mozgalma

Írta NEMES JÁNOS

A Hazafias Népfront nemrégiben lezajlott kongresszusának tanácskozásai és az előkészületek, a helyi, járási, kerületi, városi, megyei népfront-bizottságok tisztújító megbeszélései — ez, az egész társadalmi életünket keresztül-kasul szántó eszmecsereáradat fontos tanulságokkal szolgált. Ismét bebizonyosodott, hogy a Hazafias Népfront, ez a sajátos politikai forma, amely a népünk előtt álló nagy feladatok megvalósítására egységbe foglalja a társadalom valamennyi osztályát és rétegét, százezrek mozgalmává vált, százezrek találták meg benne azt a fórumot, közeget, amelyben maguk és a közösség javára gyümölcsöztethetik energiáikat, igényüket a politizálásra, közhasznú társadalmi, közéleti tevékenységre. A tömegek érdeklődése és támogatása az egyik részről, a párt és az állami vezetés bizalma a másik részről — ez a fő forrása a Hazafias Népfront sokat ígérő fejlődésének, tekintélye növekedésének.

A népfront eredményes munkássága bizonyítja, hogy pártunk helyesen járt el akkor, amikor a népfront-mozgalom múltbeli hibáiból nem azt a következtetést vonta le, hogy a népfront-elvvel, hanem azt, hogy a népfront hibáival kell szakítania. A párt felismerte, hogy a népfront olyan sajátos politikai forma, amely kiválóan alkalmas arra, hogy összefogja a hazafias érzelmű, békére vágyó, a szocialista építésben közreműködni akaró becsületes embereket. Számba véve a népfront-mozgalom hagyományait, fellendüléseinek és visszaeséseinek útját, arra a következtetésre jutott, hogy a népfrontnak nagy történelmi hagyományokban is gyökerező hivatása van hazánkban.

A második világháború alatt az egyetlen olyan erő, amely a fasizmus ellen, a független, szabad, demokratikus Magyarországért, a békéért síkraszállt, a kommunista párt által életre hívott és vezetett nemzeti függetlenségi mozgalom volt, amely soraiba szólított, világnézetük különbségeire való tekintet nélkül, minden Hitler-ellenes, antifasiszta hazafit. A német megszállás időszakában a Magyar Front lett a nemzeti összefogásnak az a szerve, amelyre támaszkodva a kommunista párt megindította a viszonylag

Digitized by Google

szűk keretei ellenére is történelmi jelentőségű fegyveres antifasiszta ellenállást.

A felszabadulás után a koalíciós viszonyok között is nagy eredményeket hozott a párt vezetésével a nemzeti összefogás politikája. Jelentősége nemcsak az ország gyors újjáépítésén, a mélyrehatóan demokratikus átalakuláson, a népi erők befolyásának nagyarányú növekedésén mérhető le, hanem azon is, hogy a visszahúzó erőkkel folytatott harc közepette hatékonyan járult hozzá a munkásosztály vezető szerepének növekedéséhez, a párt tömegbefolyásának szélesedéséhez, ahhoz, hogy a dolgozó tömegek a népi demokratikus fejlődés szocialista szakaszában is kövessék a pártot.

A proletárdiktatúra győzelme után, miután a reakciós erők döntő vereséget szenvedtek, reménykeltően bontakoztak ki a népfront új, a szocialista építés javára hasznosítható vonásai. A népfront, amelynek jellege és szerepe összefüggött a népi demokratikus fejlődés sajátosságaival, a szocialista világrendszer kialakulásával, különösen alkalmas kerete lett volna annak, hogy azok a tömegek, amelyek a demokratikus átalakulás során a párt mögé felsorakoztak, a szocializmus építésébe is töretlenül bekapcsolódjanak.

A szektás vezetés azonban nem élt ezzel a lehetőséggel, nem igényelte a népfront segítségét. A népfront működése formálissá vált. 1953-ban megkísérelték a népfront felélesztését, ekkor azonban a revizionisták — olyan körülmények között, amikor még nem fejeződött be a társadalmi viszonyok szocialista átalakítása, a meglevő osztályellentétek elkendőzésére, a proletárdiktatúra gyöngítésére, afféle „ellensúly"-ként igyekeztek felhasználni a „nemzeti egység" gondolatát.

Ilyen előzmények után nem lehet csodálkozni azon, hogy az ellenforradalom után akadtak olyanok, akik azt tartották: Magyarországon nincsen többé talaja a népfront-mozgalomnak. Jellegzetes, és alapjában törvényszerű, hogy jobbról is „balról" is elhangzottak ilyen szkeptikus nézetek, s ezek eltanácsolták a pártot a népfront újjászervezésétől. A mezőgazdaság szocialista átszervezésének befejezése után is felütötte a fejét bizonyos kétkedés a népfront lehetőségeit és szerepét illetően. Voltak olyanok, akik azt tartották, hogy a népfront-mozgalom létalapját a kisárutermelő parasztság adta meg, s a szocialista mezőgazdaság létrejöttével nincs többé hivatása a népfrontnak. Más aggodalmaskodók úgy érezték, hogy a kollektivizálás megfosztja a népfrontot azoktól a mozgalmi céloktól és formáktól, amelyek a paraszti tömegek aktivitását fölkelthetik és fejleszthetik. A párt számára azonban nyilvánvaló volt, hogy a közhasznú tevékenység a társadalmi hasznosságnak magasabb színvonalán folyhat akkor, amikor a parasztság már végérvényesen eldöntötte a „belépni,

Digitized by Google

vagy nem lépni be" dilemmáját. A feladatok és az igények törvényszerű növekedésével pedig csak még nagyobb szükség van önkéntes, közhasznú társadalmi munkára. Az akciókat, a közös vállalkozásokat pedig csak hatékonyabbá teszi az, ha olyan emberek végzik, akik fokozatosan megszokják a kollektív munkát, s mindennapi termelő tevékenységükben lemérhetően tapasztalják az összefogás nagy erejét. Emellett jelentős feladatai vannak a népfrontnak azoknak a rétegeknek az aktivizálásában, amelyek még nem ismerték fel a közéleti tevékenység jelentőségét és nem látnak túl egyéni örömeik-gondjaik, szűkebb érdekeik határain.

A párt, az ellenforradalom felszámolása után ugyanúgy, mint a mezőgazdaság szocialista átszervezésének befejezésével, szembeszállt a népfront jelentőségét és lehetőségeit lebecsülő nézetekkel. Az volt az álláspontja, hogy a népfrontra — úgyis mint közjogi, államjogi hatáskörrel rendelkező szervre, de különösen mint széles tömegeket átfogó társadalmi mozgalomra — a szocializmus alapjainak lerakása után is hatalmas feladatok hárulnak. A párt VIII. kongresszusa abban jelölte meg a népfront legfőbb társadalmi feladatát, hogy legyen kerete a dolgozó osztályok szövetségének, mozgósítsa a dolgozókat a szocializmus teljes felépítésére és a béke védelmére, hirdesse a szocialista nemzeti összefogás eszméjét. A szocialista nemzeti egység politikai feltételei biztosítva vannak: a néptömegekre támaszkodó, az ő bizalmukat élvező szocialista állam, amelynek már kialakulóban vannak egyetemes népi vonásai, az államot vezető marxista—leninista párt, amely legszentebb feladatának tekinti a nép összefogását, a tömegekhez fűződő kapcsolatainak elmélyítését. A nemzeti egység gazdasági alapja is megszilárdult: a szocialista termelési viszonyok az egész népgazdaságban győzedelmeskedtek, a kereső népesség 95 százaléka már a népgazdaság szocialista szektorában dolgozik. A szocialista nemzeti egység osztálybázisa is megvan: ma már nincs nálunk olyan társadalmi osztály vagy réteg, amelynek objektív érdekei ne esnének egybe a munkásosztály érdekeivel, a szocialista építés céljaival és szükségleteivel. Ez az objektív érdekazonosság a dolgozó osztályok tudatában is egyre jobban tükröződik, munkájukban, közéleti tevékenységükben, politikai felfogásukban is realizálódik, sőt lassúbb ütemben ugyan, de világnézetük szocialista irányú fejlődésében is.

Kitűnőek tehát a feltételei a szocialista nemzeti egység kialakulásának. A társadalmi szükséglet: a szocializmus felépítésének sok kezdeményezést, az alkotó erők kibontakoztatását megkövetelő feladata, lépten-nyomon hat. A vezetés igényli a tömegek állásfoglalását, véleménynyilvánítását és bírálatát is; a tömegek tettre készek, egészséges türelmetlenség él bennük azért, hogy az ügyek gyorsabban, jobban haladjanak. Ilyen körülmények között

Digitized by Google

törvényszerű, hogy a szocialista nemzeti összefogás megtalálja alkalmas keretét a történelmileg hagyományos és kipróbált, a nép életébe kitéphetetlenül begyökerezett, a párt által vezetett népfront-mozgalomban.

A Hazafias Népfront ma már egész politikai, gazdasági, társadalmi, kulturális életünket átfogja. Kivette részét a mezőgazdaság szocialista átalakításában, a munkás-paraszt szövetség fejlesztésében és napról napra munkálkodik azon, hogy a termelőszövetkezetek gazdaságilag és politikailag megszilárduljanak. Nagy szerepet visz az egészséges demokratikus közélet kibontakoztatásában, népi államunk tömegbázisának szélesítésében, a társadalmi munka sikeres formáinak elterjesztésében. A népfrontnak, mint az Országos Tanács beszámolója is hangsúlyozta, nagy és megtisztelő feladata, hogy fűzze szorosra kapcsolatait a tanácsokkal, hasson oda, hogy növekedjék a tisztségviselők felelősségtudata, segítse elő a helyi és az országos érdekek összhangjának kialakítását, legyen egyszerre vitafórum és az alkotó munka műhelye, vegye ki részét szocialista alkotmányunk, választási rendszerünk, a szocialista demokratizmus továbbfejlesztéséből. Emellett fontos tényezője a tömegek szellemi, politikai nevelésének is. Bár soraiban jól megférnek egymás mellett kommunisták és pártonkívüliek, materialisták és idealisták, hívők és ateisták, működését korántsem valamiféle elvtelen ideológiai kompromisszum jellemzi. A népfront nyíltan hirdeti a nacionalista előítéletektől mentes, a proletár internacionalizmustól áthatott igazi hazafiság eszméjét, a békés egymás mellett élés humanista gondolatát, a szocializmus életerejét és igazságát. Fontos feladatának tekinti azt is, hogy ápolja és nevelje az új, a szocialista erkölcs hajtásait. A népfront a maga embernevelő tevékenységével is kitűnő példája annak, hogy a dolgozó osztályok politikai szövetségét csak szívós eszmei-politikai nevelőmunka kovácsolhatja ellenállhatatlan erővé, s hogy a dolgozó osztályoknak az alapvető politikai kérdésekben való egyetértése milyen termékeny talaja nemcsak a közös építőmunkának, hanem a tömegek világnézeti fejlődésének is.

A Hazafias Népfront stabilizálódott, mint az ország egész életét átölelő széles tömegmozgalom. Nem külsőségekben jut kifejezésre ez. A népfront nem mutatós díszlet ma, de nem is igényel magának olyan szerepkört, olyan országvezető jogkört, amelyet — lényegénél fogva — nem is tudhatna betölteni. Munkáját, hivatásának tudatában, csendben, az eleven, népi indítékú mozgalmak természetes egyszerűségével végzi, s egyre szakszerűbben, egyre átfogóbban veszi ki részét az országos és helyi ügyek intézéséből, a tervezésből és a tervek végrehajtásából. Éppen ezért van a népfrontnak országosan és helyileg is nagy tekintélye: az állami szervek éppen úgy, mint a pártszervezetek, nemcsak tudomásul

Digitized by Google

veszik létezését, hanem a legkülönbözőbb kérdésekben kérik ki véleményét és igénylik közreműködését.

A Hazafias Népfront hajlékony, az élet változó körülményeihez és követelményeihez kitűnően alkalmazkodó mozgalomnak bizonyult. A mezőgazdaság szocialista átalakítása és az, hogy társadalmunk fő feladatává a szocializmus teljes felépítése vált, tevékenységük formáinak és módszereinek gyors átváltását is megkívánta a népfront-bizottságoktól. Bár a Hazafias Népfront alapvető tartalma és kohéziós ereje nem változott meg, célja az maradt, hogy a társadalom minden rétegét mozgósítsa a békének és hazánk függetlenségének védelmére, a szocializmus építésére, de ennek a célnak az új helyzetre való konkretizálása, a milliós paraszti tömegek új létfeltételeihez simuló mozgalmi formák kialakítása és kipróbálása valóban rendkívül bonyolult feladatuk volt. S a népfront megtalálta a megfelelő módszereket. Az utóbbi években meghonosodott új módszerek és formák is azt mutatják, hogy a népfront már fejlődésének egy magasabb szakaszába lépett.

A népfront mindig is szervezője volt az anyagi és politikai szempontból egyaránt értékes, önkéntes társadalmi munkának. A helyi népfront-bizottságok ugyanúgy, mint a mozgalom felsőbb tisztikara, az általános termelési agitációból, a jobb munkára ösztönzésből is derekasan kivették részüket. Az új jelenség az, hogy a népfront-mozgalom egyre érezhetőbben feszíti szét egykori szűk kereteit, s igyekszik kiterjeszteni tevékenységének területét: a helyi ügyek intézése mellett mindinkább bekapcsolódik nagy perspektívájú országos tervek és munkálatok kidolgozásába, ösztönzésébe és megvalósításába is. Ma a népfront eredményesen összpontosítja erőfeszítéseit a szocializmus építésének fő tennivalóira, a második ötéves terv fő feladatainak teljesítésére, s eközben továbbra is gazdája marad a helyi társadalmi munkáknak, de ennek is mindenekelőtt a községfejlesztési tervek keretében.

Minden szinten, minden területen és minden társadalmi rétegben érvényesül a népfront-mozgalomnak ez a perspektivikusabb, átfogóbb szemlélete. Egyik szervezeti formája ennek az akcióbizottságok rendszere, amely azt az elvet valósítja meg, hogy a társadalmi munkában is ki-ki szakképzettségének megfelelően tevékenykedjék. Az akcióbizottságok széles területen és átfogóan működnek a mezőgazdaság fejlesztésében. Veszprém megyében például az új akcióbizottság kidolgozta a termelőszövekezetek számára a saját kivitelezésű gazdasági épületek típusterveit, s eljuttatta ezeket a megye összes termelőszövetkezeteibe. Az akcióbizottságok megbízásából az utóbbi évben társadalmi munkával mintegy 200 kilométer bekötő út tervét dolgozták ki az országban, s a népfront-bizottságok irányításával meg is építették ezeket a bekötő utakat. Bács megyében a megyei népfront-akcióbizottság

Digitized by Google

kezdeményezésére az orvosok és az egészségügyi dolgozók „egészségügyi leltárt" készítettek: megvizsgálták a betegbiztosításba bekapcsolt új tsz-tagságot. Sokat dolgoznak az akcióbizottságok a fejlődést akadályozó objektív tényezők (szik, futóhomok, víztelenség, gyenge talajerő, eróziós pusztulás stb.) megszüntetésén, hozzájárulnak a vezetési és üzemszervezési problémák megoldásához. A népfront felkérésére egy akcióbizottság — a Tudományos Akadémia tagjainak bevonásával — társadalmi munkában kidolgozta Vas megye mezőgazdaságának távlati gépesítési tervét. Sokat tettek az akcióbizottságok az intenzív búzafajták elterjesztéséért. De az öntözéses gazdálkodás fejlesztésében, törpe vízművek létesítésében, fásítási akciókban, hévvizek komplex hasznosítási terveinek felvázolásában és még sok alkotó kezdeményezésben is megtalálhatjuk a népfront keze nyomát. Budapesten az elmúlt években több mint 3000 műszaki értelmiségi vett részt a lakóházak állagának felmérésében azért, hogy helyesen határozhassák meg a tatarozás műszakilag szükséges sorrendjét. Nagy szerepet játszottak a népfrontbizottságok, tanárok, pedagógusok, tudósok az új tantervek kidolgozásában, a nyári egyetemek megszervezésében, az analfabétizmus maradványainak felszámolásáért folyó munkában, kulturális műsorok, ünnepségek rendezésében.

A népfront mozgalmi és politikai munkájának módszereiben is vannak új, előremutató mozzanatok. Az utóbbi időkben a népfront nagy és eredményes erőfeszítéseket tett a tanyai lakosság aktivizálására, politikai érdeklődésének felkeltésére. Szabolcs, Szolnok, Hajdú, Békés és Csongrád megyében a tanyai népfrontbizottságok megmozgatták a mozgalmi és társadalmi életből eddig sokszor kívül eső területeken élők tömegeit. Általában: egyre inkább érvényesül az a helyes törekvés, hogy a társadalmi aktivitásnak, a közösség ügyei iránti érdeklődésnek, a politizálásnak előiskolájává tegyék a népfrontot. Így a népfront sajátos közéleti „káder-rezervoárrá" válik: Bács megyében például a tavaly megválasztott tanácstagok 50 százaléka, Pest megyében 40 százaléka „új" ember volt a közéletben, s szinte mindnyájuk a népfrontmunkában nőtt fel a tanácstagság felelős funkciójára.

A népfront-mozgalomnak ez a mennyiségi és egyben minőségi fejlődése is jelzi a további haladás irányát, lehetőségeit és módszereit. A harmadik országos kongresszus új lendületet adott a Hazafias Népfront munkájának, s hozzásegíti a mozgalmat ahhoz, hogy megfeleljen annak a nagy hivatásnak, amelyet pártunk VIII. kongresszusának határozata így jelölt meg:

> **„Társadalmunk valamennyi dolgozó osztályának és rétegének szocialista összefogása a Hazafias Népfront-mozgalom alapja. A Hazafias Népfront-mozgalom segítségével, a párt vezetésével a nemzet összes alkotóerőit mozgósítjuk a szocializmus felépítésére."**

Digitized by Google

Az építőipar helyzete és feladatai

Írta SOMOSKŐI GÁBOR

Pártunk Központi Bizottságának az építőipar munkájáról szóló februári határozatát élénk érdeklődéssel fogadta az ország közvéleménye. Érthető ez az érdeklődés, hiszen az építőipar milliók szeme láttára végzi munkáját, termékeivel — üzemek, lakások építésével — hosszú időre meghatározza a lakosság munka- és életkörülményeit, s a lakásviszonyok gyorsabb ütemű javítása jelentős helyet foglal el az életszínvonal emelésében.

Ma az építőipar népgazdasági súlya jelentős, és a jövőben még nagyobb lesz. 1962-ben a társadalmi össztermék 10 százalékát, a nemzeti jövedelem 11 százalékát adta, és a népgazdaság termelő ágazataiban dolgozók 8 százalékát foglalkoztatta az építőipar. A második ötéves tervben a nemzeti jövedelem mintegy 26—27 százalékát fordítjuk beruházásokra, és ennek közel a fele építési tevékenység.

Ezek a körülmények egyben azt is indokolják, miért fordít a párt már évek óta olyan nagy figyelmet az építőipar munkájára.

1960 júniusában a Központi Bizottság — a második ötéves terv építési szükségleteiből kiindulva — határozatban jelölte meg az építőipar feladatait, műszaki fejlesztésének az irányát.

A VIII. kongresszus újabb célokat tűzött ki, és többek között azt is az építőipar feladatává tette, hogy a második ötéves terv időszakára előirányzott 250 ezer lakás helyett 300 ezret építsen fel, és a műszaki fejlődést olyan ütemben gyorsítsa meg, hogy a 15 éves lakásépítési programban szereplő 1 millió lakás a tervezett határidő előtt elkészüljön.

I.

A Központi Bizottság határozata elsősorban a legutóbbi *három esztendő tapasztalatait összegezi* és ennek alapján jelöli meg a feladatokat. A három esztendő figyelembe vételét két szempont is indokolta: egyrészt ennyi telt el második ötéves tervünkből,

Digitized by Google

másrészt mintegy három éve, 1960 júliusában vonta meg utoljára a Központi Bizottság építőiparunk munkájának és fejlődésének mérlegét.

Erről az időszakról szólva a határozat megállapítja: *„az építőipari tevékenység az utóbbi három évben fejlődést mutat. Az építkezés méretei hazánkban minden eddigit felülmultak."*

Az ország építőiparában *jelentős eredmények születtek.* A második ötéves terv első három évében 173 ezer lakás épült fel, három év alatt tehát csaknem 700 ezer ember költözött új lakásba. Javult az állami lakások minősége, és átlagos alapterületük 45 m^2-ről 48 m^2-re emelkedett. Az állami lakások átlagos építési költsége 1962-ben 8900 forinttal, 6,2 százalékkal alacsonyabb volt, mint 1961-ben. Több mint 5,5 milliárd forintot fordított államunk ez idő alatt lakó- és középületek tatarozására, karbantartására. Három év alatt 2300 iskolai tanterem és 2150 kórházi ágy, mintegy 15 ezer óvodai és bölcsődei férőhely, 90 ezer személyt befogadó kulturális intézmény és majdnem 20 milliárd forint értékű ipari építkezés készült el. Az építőipari vállalatok csaknem 6 milliárd forint értékű építési munkát végeztek a mezőgazdaság számára.

Ezzel a mennyiségi fejlődéssel párhuzamosan megnőtt a korszerű építőanyagok és szerkezetek felhasználásának aránya is, főleg a lakás- és bizonyos mértékig az ipari építkezéseken. (1960-ban az összes állami kivitelezéssel épülő lakásoknak 5,5 százaléka épült kohó-habsalakból, 1963-ban már 41 százaléka; a tégla alkalmazási aránya ebben az időszakban 94,5 százalékról 56 százalékra csökkent.)

Hazánkban jelenleg *nagyobb az építkezés üteme, mint bármely előző időben.* Több lakást, ipari és mezőgazdasági létesítményt építünk, mint eddig bármikor.

Mi az oka mégis annak, hogy a Központi Bizottság februárban újból napirendre tűzte egész építőiparunk munkáját? Mindenekelőtt az, hogy az építőipar — fejlődése ellenére — a legutóbbi években *nem tudta kielégíteni a népgazdaság tervezett építési igényeit.* Jóllehet 1963 végéig (értékben számítva) magasabb szintet teljesített, mint amennyit az ötéves tervből időarányosan teljesítenie kellett volna és 1960-hoz képest 22—24 százalékkal nőtt termelése, 1962-ben és 1963-ban egyaránt *elmaradt* az éves tervekben rögzített kötelezettségeinek megvalósításában. Elmaradás van az építőiparban *a harmadik ötéves tervre való felkészülésben* is. A Központi Bizottság szükségesnek tartotta, hogy

Digitized by Google

már most, a következő ötéves terv készítése közben, megjelölje az építőipar fejlesztésének főbb irányait, amelyeknek alapján biztosítani lehet a népgazdaság növekvő építési igényeinek tervszerű kielégítését.

Építőiparunk még mindig a kézműves jellegű építőiparból a nagyüzemi módon szervezett építőipar felé tartó átmenet szakaszában van.

Az építőipar technológiájának alapmotívuma, a „téglát téglára" módszer már több mint kétezer éves. Ezzel a módszerrel *még megközelíteni sem tudjuk az új igényeket,* nemhogy kielégíteni. A távlati fejlesztési tervekből kitűnik, hogy a következő 15—20 évben az építőipar színvonalának a második ötéves tervben elérendő termelési színvonalnak *mintegy 4—5-szörösére kell emelkednie.*

Az építőipar jelenlegi problémáinak a csomópontja: *a munkaerőhelyzet.* Az építőipar krónikusan, évről évre nem képes teljesíteni létszámemelési terveit. Igaz az, hogy az idén az építőiparban foglalkoztatottak száma az 1949-es létszámnak 386 százaléka, de az utóbbi években erőteljesen csökkennek a létszámemelés régebbi, bő forrásai. Az 1962. évi építőipari terv például 7,7 százalékos létszámemelést irányzott elő, de a tényleges emelkedés csak 3,4 százalék volt; az 1963-as terv 2,7 százalékos előirányzatával szemben 0,6 százalék a tényszám. Mindez előre jelzi, hogy rövidesen kimerülnek az építőipar *extenzív fejlődési lehetőségei.* Nem lehet tehát egyszerűen a meglevő helyzet „meghosszabbításá"-val, vagyis a jelenlegi módszerek és technológiák mennyiségi bővítésével megoldani a feladatokat, hanem fokozatosan és a meglevő adottságokra építve ugyan, de *minőségi változások* megalapozására és végrehajtására van szükség. Ez mindenképpen azt jelenti, hogy *meg kell gyorsítani az építőipar műszaki és technikai fejlesztését,* új, magasabb követelményeket kell állítani az építőipar gazdasági és műszaki vezetői, s összes dolgozói elé.

Építőiparunk jelenlegi helyzete, az építőipar elmaradása a követelmények mögött, fékezi ipari és mezőgazdasági, szociális és kulturális céljaink elérését, és lassítja egész népgazdaságunk fejlődését.

II.

Az építőipar helyzetének és a követelményeknek az egybevetése alapján jutott arra a következtetésre a Központi Bizottság, hogy a legfontosabb tennivaló: *a munkatermelékenység lényeges növelése.* A Központi Bizottság részére készített jelentés

Digitized by Google

megmutatta, hogy a munkatermelékenység emelkedése az építőiparban lassú, nem felel meg a követelményeknek. A termelékenység növekedésének évi mértéke 6 százalék, és ez az ütem nem éri el a többi szocialista ország növekedési ütemét. E feladat megoldásának egyik döntő eszköze a *műszaki fejlesztés meggyorsítása.*

A Központi Bizottság határozata világosan megjelöli az építőipar műszaki fejlesztésének irányát és eszközeit: *„Az építőipar technikai alapjainak korszerűsítésével, valamint a munka jobb megszervezésével érje el a munkatermelékenység lényeges növelését. Teremtsék meg az összes feltételeit annak, hogy az építőipari kivitelezés mielőbb szerelő jellegű tevékenységgé váljék, s az építési munkának műszakilag lehetséges és gazdaságilag indokolt részét előre gyártó ipari üzemek végezzék."*

Az építőipar dolgozói, a munkások és a műszaki szakemberek *megelégedéssel fogadták és helyeselték* ezt a célkitűzést, amelyben saját gondolataikat látták megfogalmazva. Örömmel fogadták a határozat azon pontjait, melyek a lakóházak, kommunális építmények, közművek, ipari és mezőgazdasági objektumok gyorsabb műszaki megvalósítása érdekében házgyárak, automatikus betonelem-gyárak létesítését, az építőipar gépesítését, a nehéz fizikai munkát igénylő munkafolyamatok kiküszöbölését irányozzák elő.

Az építőipart ugyanis az jellemzi, hogy — bár az utóbbi években növelte technikai, tudományos bázisait és korszerűbb építési anyagokat alkalmaz — a *műszaki színvonala alacsony, technikai ellátottsága elégtelen* és (kis hányadától eltekintve) *korszerűtlen.* Főbb anyagi bázisának fejlődése — a cement-, mész-, kő-, üveg- és kerámiagyártás bővítése — általában kielégítő volt, de az építőanyagiparhoz kapcsolódó szerkezeteket előállító termelőbázisok fejlődéséről már nem lehet ezt állítani. A betonelem-gyártó iparág például — amely az építőipar kulcsiparának számít — 1960 és 1963 között alig 24 százalékkal emelte termelésének szintjét és olyan termékeket gyárt, amelyeknek zömét csak a hagyományosnak tekinthető építkezéseken használják fel.

Az elmaradás egyik alapvető oka, hogy a népgazdasági tervek a korszerű építési anyagok és szerkezeti bázisok előállítását nem biztosították a szükséges mértékben. A másik oka az, hogy az építőipar a megfelelően koordinált műszaki-fejlesztési terv hiányában a rendelkezésére bocsátott központi forrásokat több esetben nem eléggé céltudatosan használta fel. Korszerűtlen berendezéseket szerzett be, illetve ezek egy része a beruházások elhúzódása miatt túlhaladottá vált. Többszöri bírálat ellenére sem megfelelő a műszaki tervezés, az anyaggyártás és a kivitelezés közötti összhang. Különösen gyors intézkedéseket kell tenni e hiányosságok megszüntetésére most, amikor az összehangolatlanság

Digitized by Google

a korszerűbb anyagok, szerkezetek fokozott felhasználását akadályozza.

A lakásépítésben alkalmazott korszerűbb módszerek hatása nem széles körű. Nem csökkent a vakolás, a szakipari és épületgépészeti munka időtartama, pedig e munkák a lakásépítési munkának mintegy 55 százalékát teszik ki.

Az építőipar gépi beruházása az utóbbi években gyorsabban nőtt ugyan, mint termelése, de a gépesítés mégsem kielégítő, sem mennyiségét, sem összetételét, sem pedig korszerűségét tekintve. Az ÉM-hez tartozó építőiparban a következőképpen alakult egyes fontosabb építés-szerelési munkák gépesítési aránya:

	Földmunka	Vakolás	Festés-mázolás	Parketta-csiszolás
	százalékban			
1960	45,5	11,0	11,6	44,7
1961	44,1	16,7	20,9	55,8
1962	48,4	20,8	21,5	71,9
1963 I. félév	52,0	19,0	25,0	74,0

A lakásépítésben, az ipari, a mezőgazdasági, a kommunális és a kulturális létesítmények építésében megjelölt műszaki fejlesztési irányok, a nehéz fizikai munkák szinte teljes mértékű gyors gépesítése azt követeli, hogy népgazdaságunk az eddiginél *gyorsabb ütemben növelje* az építőipar, és különösen az állami építőipar *technikai felszerelését.* A nemzetközi adatok, a KGST-statisztikák azt mutatják, hogy például 1962-ben — és nagyjából az előző években is — a magyar építőipar részesedése az összes népgazdasági beruházásokból 1,9 százalék volt, Románia építőiparáé viszont 3, Bulgáriáé és Csehszlovákiáé 3,3, az NDK-é 3,8, Lengyelországé 4,4, a Szovjetunió építőiparáé pedig 6,4 százalék. Hazánkban az építőipar részesedése az egész népgazdaság termelő jellegű állóalapjainak értékéből 1962-ben 1,14 százalék volt, Bulgáriában 1,7, Lengyelországban 1,8, Csehszlovákiában 1,9, az NDK-ban 3 és a Szovjetunióban 3,2 százalék. Nálunk 10 ezer építőmunkásra 14 exkavátor jut — kevesebb, mint a többi szocialista országban — Romániában 28, Bulgáriában 41, a Szovjetunióban 110.

A párthatározat sürgetően megköveteli az *építőipari gépgyártás* megoldását. Javítani kell a hazai építőipari gépgyártás színvonalát és biztosítani kell, hogy az importgépek beszerzésében jobban érvényesüljön a tervszerűség. El kell érni, hogy a gépjavításra létrehozott üzemek — eredeti rendeltetésük szerint — az építőipari gépek javítását végezzék. Az építőipar gépellátásának fejlesztése egyben azt is megköveteli, hogy maximálisan, ennek

Digitized by Google

feltételeit megteremtve, több műszakban használják ki a meglevő gépi erőt. Az építőipari gépek kihasználási foka alacsony és az utóbbi években romlott. Ezt mutatja a következő táblázat.

AZ ÁLLAMI ÉPÍTŐIPARI VÁLLALATOK EMELŐ- ÉS FÖLDMUNKAGÉPEINEK KIHASZNÁLÁSA*

	A teljesített gépüzemórák száma a naptári időalap százalékában				
	1959	1960	1961	1962	1963
Toronydaru	27,7	24,8	24,7	26,5	20,6
Építési forgódaru	13,3	12,2	9,6	8,6	7,3
Lánctalpas daru	33,7	24,6	26,0	29,3	23,1
Autódaru	25,5	25,6	22,6	22,8	19,0
Exkavátor	34,2	33,3	32,4	30,7	23,4

* Az ÉM Gépkölcsönző Vállalatának adatai nélkül.

Hogy mi okozza ezt a helyzetet, azt meggyőzően mutatja az állásidőt részletező felmérés:

AZ ÉM NEM ÜZEMELŐ ÉPÍTŐIPARI GÉPEI ÁLLÁSIDEJÉNEK OKAI
(százalék)

Az állás oka	1962 augusztus	1963 augusztus
Nagy és középjavítás	47,9	34,4
Alkatrészhiány	7,0	4,8
Átszerelés, fel- és leszerelés	14,1	12,8
Üzemképes állapotban tárolás	31,0	34,4
Munkaterület-hiány	—	13,6

Lényegében tehát az az összkép, hogy a nem működő gépeknek mintegy *fele* különféle *szervezési* okok miatt állt!

A Központi Bizottság határozata az *ipari építkezések korszerűsítésének* útját az előgyártott tipizált szerkezetek, azonos szerkezeti elemek felhasználásában jelölte meg. Az ipari, raktározási és más rendeltetésű csarnokoknak mintegy 50 százalékát tipizált, előregyártott szerkezeti elemekből kell építeni.

A határozat fontos követelményt támaszt a *beruházási építkezések iránt*, amikor előírja, hogy az egy városba tervezett különböző ipari üzemeket lehetőleg egy összefüggő területen helyezzék el, arra törekedve, hogy ezek egy tömbben épüljenek meg.

A lakásépítés műszaki fejlesztésének meggyorsítására pedig a határozat célul tűzi ki: *„A következő években erőteljesen rá kell térni az előre gyártó üzemekben már ablakkal, ajtóval ellátott,*

Digitized by Google

helyszíni vakolást nem igénylő, teljes szobafal nagyságú elemek (panelek) gyártására, melyeket az építkezések színhelyén szerelnek össze. A harmadik ötéves terv idején az állami kivitelezésben épülő lakások mintegy 30 százaléka épüljön ilyen módon. E célból házgyárakat kell létrehozni."

Az *épületszerelvényekben* (zárak, csapok) és *épületszerkezeti felszerelésekben* (kazánok, radiátorok, fürdőkádak, gázkészülékek, felvonók) egyenetlen az építőipar ellátása. Ezeknek a termékeknek nagy része korszerűtlen és jelentős részük minőségileg sem megfelelő. Ezen a területen az előzően hozott párt- és kormányhatározatok ellenére sincs érdemleges javulás.

A második ötéves tervben, 1965. évre előírt 1,5 millió m^2 műanyagpadló és falburkolat tervezett mértékű felhasználására a termékek minőségi hibái miatt (színtartás és kopásállóság hiánya, deformálódás) *nem lehet számítani.* Ezért a párthatározat felhívja azokat a más iparágakban dolgozó vezetőket és munkásokat, akik az építőipar számára építőanyagokat, szerkezeteket, felszereléseket, berendezéseket gyártanak és szállítanak, hogy javítsák meg munkájukat, fejlesszék gyártmányaikat, lássák el az építőipart idejében jó minőségű anyagokkal és felszerelésekkel.

Bár a minőségi változás korát élő építőiparban a munkatermelékenység növelésének fő útja a műszaki fejlesztés meggyorsítása, az *építőipar irányításának, vezetésének a megjavítása* is szinte felbecsülhetetlen lehetőségek forrása. A körültekintőbb, határozottabb vezetés, a bürokratikus előírások módosítása, az anyagi ösztönző és a pénzügyi elszámolási rendszerben levő ellentmondások megszüntetése, a szervezettebb, fegyelmezettebb munka — olyan *belső tartalékai* az építőiparnak, amelyeknek felhasználásához sem újabb beruházás, sem újabb tudományos felfedezés nem kell. Az építőmunkások, tervező intézetek és a kivitelező vállalatok műszaki-gazdasági szakemberei, a párt, a szakszervezetek és az ifjúsági szervezet aktivistái, az építőipari törzsgárda tagjai jól ismerik a vezetés, a munkaszervezés hiányosságait, joggal elégedetlenek ezek miatt, és készek arra, hogy minden segítséget megadjanak e hibák megszüntetéséhez. A vezetésnek *jobban kell támaszkodnia erre a segítőkészségre.*

A munkatermelékenység emelésének az egyik alapvető feltétele *az építőipar erőinek központosított felhasználása.* Népgazdaságunkban alacsony az építési *beruházások koncentráltságának* foka, és az utóbbi években ez nem is javult, hanem romlott. 1961-et kivéve, *minden évben több építkezés indult meg, mint amennyit befejeztek.* A Központi Népi Ellenőrzési Bizottság vizsgálati adata szerint 1960-ban 1253-mal (110,9 százalékkal) több, 1961-ben 320-szal (97,4 százalékkal) kevesebb, de már 1962-ben

Digitized by Google

1342-vel (110,8 százalékkal) több építmény kivitelezése kezdődött meg, mint az előző esztendőben. Ismeretes e folyamat háttere: ezek a számok annak az évenként megújuló vitának a szülöttei, amely arra irányul, hogy minden iparág beruházást kér és „harcol ki" magának, ahelyett, hogy *kevesebben* kapnának, de *többet!*

Olyan oka ez az építőipar szétszórtságának, amelyet *célszerű építésszervezéssel* nagymértékben ellensúlyozni lehetne. Ha ugyanis az építőipar nem *sok* munkahelyen egyszerre építene, hanem kevesebb helyre koncentrálná erőit, s csak *az egyik munka befejezése után* látna hozzá a következőhöz, akkor, ha nem is szűnnék meg, de számottevően enyhülne az építési munkahelyek szétaprózódása. A számok azonban ennek az ellenkezőjét jelzik. A KNEB felmérése szerint — szeptember végi állapot szerint —, a következő ütemben *nőtt* az építés-szerelési munkahelyek száma:

	Munkahelyek száma	Index
1961	5575	100,0
1962	6319	113,3
1963	6580	118,0

Elvben az ilyen módon elaprózott kapacitás is produkálhat eredményeket, ha a munkaerő növekedése, a technikai alapok fejlesztése, illetve kihasználása legalábbis *eléri* az elaprózódás ütemét. Erről azonban szó sincs, mert ez a folyamat olyan körülmények közepette ment végbe, amikor kiapadóban vannak a munkaerőforrások és a technikai fejlesztés sem követi ennek az apadásnak a mértékét.

Ha egybevetjük a munkahelyek elaprózódását a munkaerő-utánpótlás csökkenésével, akkor az így kapott kép voltaképpen sűrítve jelzi az építőipari párthatározatban megoldásra kijelölt feladatok *lényegét.* 1961-től 1963-ig ugyanis az építés-szerelési *munkahelyek* száma 18 százalékkal nőtt, de az építőipari *munkások állományi létszáma* az állami építőiparban mindössze 4,1 százalékkal emelkedett. Minthogy pedig a munkahelyek számának növekedése 14 százalékkal *meghaladta* a munkások létszámának emelkedését, természetesen *csökkent* az állami építőipar egy építményére, egy munkahelyére és 1 millió forint költségvetési összegére jutó munkáslétszám:

	Egy építményre	1 millió Ft költségvetési összegre	Egy munkahelyre
	jutó építőipari munkáslétszám		
1961 szept.	14,8 (=100)	6,3 (=100)	24,6 (=100)
1962 szept.	15,0 (=101,3)	6,7 (=106,3)	23,0 (=93,4)
1963 szept.	13,8 (=93,2)	6,0 (=95,2)	21,7 (=88,2)

Digitized by Google

Ez a helyzet a *kivitelezési idő meghosszabbodásához* vezetett.

	Az átadott építmények átlagos kivitelezési ideje (hónap)		
	1960	1961	1962
Ipari épületek	13	14,5	15,5
Mezőgazdasági épületek	5,7	5,7	6,5
Közlekedési, kereskedelmi és tárolási épületek	8,2	9	8,5
Igazgatási épületek	10,7	12,5	13,5
Művelődési és oktatási épületek	10,5	11,7	12
Lakóházak	13,2	13,2	10,7
Utak	7	6	7,2
	11,2	12,2	17

Ebből a helyzetből már esztendők óta, de kiváltképp most, *csak egy kiút van: a koncentrálás,* a meglevő munkaerő szervezettebb, termelékenyebb kihasználása, s — ezzel szoros összefüggésben — a technikai alapok bővítése és célszerűbb, termelékenyebb alkalmazása.

Lehetővé kell tenni, hogy az építőipari vállalatok legalább 2 évre előre ismerjék a feladataikat. Ily módon biztosítható az építkezések egyenletesebb szervezése. A vállalatok előbbre látó programozással időben tervezhetik a következő évre áthúzódó ún. téli építkezések előkészítését. Így elérhető az, hogy a téli időben is hasznosan foglalkoztassák az építőipari munkások nagy többségét.

A termelékenység növelésének tartalékait a *munkaidő rossz kihasználása* is jelzi. Az építőipari *veszteségidő-mérések* azt mutatják, hogy az Építésügyi Minisztérium vállalatainál 10—15, a Közlekedés- és Postaügyi Minisztérium építőipari vállalatainál 15—20 százalékot tesz ki a termelésre fordítható, de nem azzal eltöltött idő. A többi építőipari szervezetnél általában *még rosszabb* a helyzet.

A tapasztalatokból általánosítható kép tehát ugyanaz, mint amit a gépkihasználásnál láttunk: az *objektív munkaerőhiány szubjektív hibákkal, belső szervezési gyengeségekkel, fegyelmezetlenséggel társul.* A veszteségidő $^2/_3$-a a munka szervezetlenségének, a művezetés alacsony színvonalának a következménye. Jelenleg a munkaidőnek csaknem *egyötödében* nem folyik termelés, *ez az idő elvész!* Ugyanakkor azonban 1963-ban mintegy 9 millió *rendkívüli túlórát* használtak fel az állami építőiparban!

Az Építésügyi Minisztérium vállalatainál kísérletek indultak az építőmunka korszerűbb szervezésére. Ezek 20—30 százalékos

Digitized by Google

termelékenység növekedést is eredményeztek. Bár miniszteri utasítás rendelkezik a korszerű építés-szervezési módszerek szélesebb körű alkalmazásáról és a vállalati programozásról, az 1963-ra előirányzott 3 ezer, és az 1964-re áthúzódó 6 ezer lakás építésénél a korszerű munkaszervezési előírásokat nem teljesítették. Az elmaradás az előkészítés hiányosságaiból és az építőipar egyes műszaki vezetőinek maradi szemléletéből fakad.

A határozat szerint biztosítani kell, hogy az egész építőiparban *mindenütt egységes norma- és bérrendszert* alkalmazzanak, egyszerűsítsék és minél szélesebb körben alkalmazzák az *egyösszegű munkautalványozás* rendszerét úgy, hogy a brigádok hosszabb időre előre kapják meg az elvégzendő feladatokat, feltüntetve a munka mennyiségét, a minőségi előírásokat, a kiadott munkára fordítható időt és a teljesítésért járó keresetet. Az érvényben levő törvényes előírások maradéktalan teljesítésével, a vállalati lehetőségek jobb felhasználásával javítani kell az építőmunkások *munka- és ellátási körülményeit.* Ez a munkásvándorlás csökkentését, a vállalati törzsgárda létszámának növekedését is elősegítheti.

Az utóbbi három évben az építőipar nem teljesítette *önköltségcsökkentési* tervét. 1961-ben 32, 1962-ben 331 és 1963-ban 300 millió forinttal maradt adós az előirányzatból. Építmény-fajtánként vizsgálva a költségek alakulását, ezt a képet látjuk: *csökkentek* a költségek a lakóházak, a kereskedelmi épületek és a raktárak építésén, *változatlanul maradtak* az iskolák, a bölcsődék és az üzemigazgatási épületek építésén, *emelkedtek* az ipari csarnokok és más építmények építésén.

Az elmondottakon kívül nagy tartaléka a munkatermelékenység emelésének *az építkezések előkészítésében meglevő hibák gyors megszüntetése.* Nemegyszer előfordul, hogy valamely ipari építkezés vagy nagyobb, több évig tartó lakásépítkezés befejezése után nem maradhat továbbra is együtt az összeszokott kollektíva, mert néhány vezető nem készíti elő, hogy az évek alatt jól összehangolt, jól szervezett, s ezért nagyobb hatásfokkal dolgozó munkás- és műszaki gárda a gépi felszereléssel együtt új munkahelyen együtt folytassa munkáját. Ilyen mulasztás miatt még nincs előkészítve az a munkaterület, amelyre a 43. sz. Állami Építőipari Vállalatnak a lágymányosi, illetve az Árpádhídfői lakásépítésnél évek alatt kialakult termelő szervezete, jól dolgozó kollektívája átvonulhatna. Hasonló mulasztást követtek el a 42. sz. Építőipari Vállalat Kacsoh Pongrác úti lakásépítésével is. Itt a telet jobban ki lehetett volna használni a lakásépítkezés előkészítésére, ha a presztízs-féltés, a bürokratikus ügyintézés nem gátolta volna hónapokig, hogy a több száz idén átadandó

Digitized by Google

lakás cölöp-alapozási munkáihoz igénybe vegyék a más tárca építőiparában szabadon levő 3-szoros kapacitású cölöpverő gépeket.

A vállalat, a minisztérium és a beruházók irányító munkájának ez a fajta szervezetlensége nemcsak gátolja a meglevő tartalékok kihasználását, de lefékezi a termelést közvetlenül irányító műszakiak és az ott dolgozó munkások lendületét, kezdeményezését is, és jelentős anyagi kárt okoz a népgazdaságnak. Könnyű kiszámítani, mekkora anyagi, termelési és időveszteséget idéz elő az ilyen szervezetlenség, s mit jelent az, ha az a kollektíva, amely az előző évben 60—80 millió forintos termelési értéket produkált, most 16—20 helyen forgácsolja szét erejét és tapasztalatait!

III.

A Központi Bizottság ülésének vitájában a felszólalók sokoldalúan bírálták az építőipar *állami irányítását* és *gazdasági mechanizmusát.* Jelenleg az a helyzet, hogy különböző felügyeleti hatóságokhoz tartozó, műszaki színvonalukat, felszereltségüket és káder-ellátottságukat tekintve, egymástól lényegesen eltérő adottságú építőipari szervezetek végzik az országos építőipari feladatokat.

1962-ben a következő volt az építőipari termelés százalékos megoszlása a különböző építőipari szektorok között:

	Munkáslétszám		Termelési érték	
Építésügyi Minisztérium	24,5		33,9	
Közlekedés- és Postaügyi Minisztérium	8,7		12,2	
Egyéb tárcák	3,3		3,9	
Tanácsok	6,0		7,2	
Állami építőipar összesen		42,5		57,2
Építőipari szövetkezetek		4,8		4,0
Házilagos építkezések		29,7		22,9
Magánépítkezés		23,0		15,9

A baj az, hogy *e szervek munkája nincs összehangolva,* s a népgazdasági terv ma használatos mutatószámai sem teszik lehetővé az országos építőipari tevékenységnek kellő mélységű koordinációját.

A kormányhatározatok az országos építőipar szakfelügyeletét az Építésügyi Minisztériumnak mint illetékes építésügyi ható-

Digitized by Google

ságnak a feladatává teszik. A tapasztalat szerint azonban az Építésügyi Minisztérium eddig nem látta el eredményesen ezt a megbizatását: hatósági és szakfelügyeleti tevékenysége gyakran csak formális, a kiadott utasítások végrehajtását nem ellenőrzi a kellő eréllyel. Ezért az építőipar egészének fejlesztése nem az országosan jelentkező építési igények szigorú figyelembe vételével történik, hanem sok vonatkozásban spontán módon, csupán az egyes szektorok és irányító hatóságok közvetlen érdekeitől függően. Az építőipari tevékenység országos koordinálásának és szakfelügyeletének hiánya akadályozza a termelési kapacitások hatékonyabb kihasználását, az egységes építési és bérpolitika érvényesülését, a szervezettebb anyaggazdálkodási rendszer kialakítását. Az egységes építéspolitika érvényesítése céljából mielőbb új, a mai körülményeknek megfelelő építésügyi törvényre is szükség van.

A Központi Bizottság helytelenítette, hogy a népgazdasági tervekben az építőiparra vonatkozó előírások és mutatók zöme a termelési értékhez kapcsolódik. Ennek folytán az építőipari vállalatok munkájának elbírálása is elsősorban a termelési értéket kifejező forint-terv teljesítésén alapul, s alárendelt szerepet játszanak az olyan mutatók, mint az építkezések idejében való befejezése és a népgazdaság számára való átadása. A természetes mutatók (üzemi terület, lakás, férőhely, tanterem stb.) szűkkörűek.

A Központi Bizottság sok tekintetben kifogásolta az építőipar jelenlegi *anyagi ösztönzési rendszerét.* A műszaki tervezők ma nincsenek anyagilag érdekelve abban, hogy csökkenjenek az építkezések kivitelezési költségei. A tervezők bérezése és prémiumrendszere több határozat ellenére sem megfelelő, mert nem ösztönzi őket arra, hogy népgazdasági szempontból optimális műszaki terveket készítsenek. A típustervek alkalmazása nem előnyös különösebben a tervező vállalatok számára. A beruházók számos esetben egyedi terveket igényelnek, és ez nem találkozik a tervezők ellenállásával. Ez a legfőbb oka annak, hogy a típustervek alkalmazása az 1960. évi 1 százalékról 0,3 százalékra csökkent, s csak a lakóházak építésénél emelkedett.

A kivitelező vállalatok anyagi ösztönzése sem eléggé szolgálja az *önköltség csökkentését.* A kivitelező vállalatoknak kötelességük ugyan, hogy ellenőrizzék a műszaki terveket és fellépjenek a gazdaságtalanul tervezett kivitelezési megoldások ellen, mégis csak ritkán tesznek olyan javaslatot, amely csökkenti a költségvetés összegét.

A határozat szerint meg kell változtatni azt az építőiparban jelenleg érvényben levő *elszámolási rendszert,* amely szerint az építtetők a negyedévenként felmért műszaki teljesítmény értékét fizetik ki az építő vállalatoknak. Az elszámolás ilyen rendszere nem ösztönöz a munkák befejezésére, azért sem, mert a kivitele-

Digitized by Google

zők a be nem fejezett munkákért is nyereséget számolhatnak fel. A számlázási fegyelem is laza, évente több száz millió forintra rúgnak az építési számlákon felszámított jogtalan és ennek alapján törölt összegek.

Az építőipar helyzete azt mutatja, hogy a határozatban kitűzött feladatok megoldása elsősorban a *vezetés megjavításától* függ. Csak ezen az úton haladva lehet biztosítani az új lehetőségek kellő hasznosulását és a belső tartalékok felhasználását.

*

A Központi Bizottság ülése óta eltelt két hónap alatt már sok minden történt az építőiparban. Az ipar dolgozói megvitatták a határozatot és örömmel fogadták azt, mert a benne foglalt feladatok a dolgozók és a vezetők egyetértésével találkoztak. Az építőipar vezetői kidolgozták a műszaki fejlesztéssel kapcsolatos intézkedések programját, s ez a program az építőiparnak a harmadik ötéves tervre való felkészítését is tartalmazza. A Gazdasági Bizottság és a Minisztertanács a párthatározat alapján kormányhatározatban foglalta össze a legfontosabb műszaki fejlesztési teendőket. A megyei pártbizottságok, a Szakszervezetek Országos Tanácsa, az Építők és a Vasas szakszervezet központi vezetősége megtárgyalták az építőiparral kapcsolatos feladatokat és körvonalazták, hogy mit kell tenniük ezek megoldásáért.

Az építőipari vállalatok párt-, szakszervezeti és ifjúsági szervezetei együttesen alakítják ki a tennivalókat, és közös programot készítenek a határozat végrehajtására. Erőfeszítéseikkel elősegítik a munka jobb megszervezését, a korszerű munkamódszerek elterjedését, a nagyobb munka- és technológiai fegyelmet. Arra késztetik a vállalatok vezetését, hogy ossza meg a gondjait a legjobb dolgozókkal, a törzsgárda tagjaival, a szocialista brigádokkal.

A tapasztalatok azt jelzik: a dolgozók készek segíteni, és azt kérik, hogy a vállalati vezetés is teljesítse a „normáit". Adjon munkaterületet, anyagot, biztosítsa az ütemes munka feltételeit.

Mindez azt bizonyítja: szélesedik az a felismerés, hogy *„az építőipar tevékenysége befolyásolja egész szocialista társadalmunk fejlődését"* és jogos volt az a bizalom, amelyet a Központi Bizottság határozata így fogalmazott meg: *„A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága bízik abban, hogy az építőmunkások, kutatók, tervezők, mérnökök, technikusok, közgazdászok felelősségteljes és odaadó munkával valóra váltják egész népünk érdekeit szolgáló építési feladatokat."*

Digitized by Google

A gyenge termelőszövetkezetek megerősítésének gazdasági problémáiról

Írta ERDEI FERENC és FEKETE FERENC

A szocialista átszervezés egész időszakában, de különösképpen az átszervezés befejezése óta gazdaságpolitikánknak határozott iránya a gyenge termelőszövetkezetek támogatása, azzal a céllal, hogy a lehető legrövidebb idő alatt érjék el a közepes szintet. Van azonban olyan álláspont, amely vitatja ennek a gazdaságpolitikai irányvonalnak a helyességét. Az a legfőbb ellenérv, hogy hatékonyabb volna a termelőszövetkezetek fejlesztésére fordított állami eszközök felhasználása akkor, ha zömében inkább a már megszilárdult, erősebb szövetkezetek továbbfejlesztésére fordítanánk.

Ez az álláspont *politikai szempontból* nyilvánvalóan tarthatatlan, mert a termelőszövetkezetek támogatásának a politikája nem engedi meg azt, hogy az átszervezés után sorsukra hagyjunk egyes termelőszövetkezeteket, illetőleg ezek tagjait. A szocialista nagyüzem fölénye általános érvényű; tehát ahol ennek megvalósulását a kezdeti időszakban különféle okok gátolják, ott *külön gazdaságpolitikai intézkedésekkel* kell kiküszöbölni ezeket az akadályokat. Továbbá: nem lehet belenyugodni abba, hogy a parasztság egyes csoportjai kevesebbet termeljenek és rosszabbul éljenek a termelőszövetkezeti nagyüzem keretei között, mint az átszervezés előtt, mert ez jogosan tenné őket elégedetlenné és szembeállítaná a termelőszövetkezettel. Kérdés azonban az, hogy *gazdasági szempontból* nincs-e alapja ennek a véleménynek? Hogy erre a kérdésre megalapozottan feleljünk, legalábbis három kérdést kell fontolóra vennünk.

Milyen okok miatt kell gyengének minősítenünk termelőszövetkezeteink egy részét?

A népgazdaság termékszükségletének kielégítése céljából az egész termőterületre szükség van-e?

Végül: mennyire hatékonyak a gyenge termelőszövetkezeteknek a közepes szintre emelésére fordított eszközök?

A MTA Agrárgazdasági Kutatóintézetében végzett vizsgálataink alapot adnak ahhoz, hogy mindhárom kérdésben néhány

Digitized by Google

olyan következtetésre támaszkodjunk, amelyek nem szubjektív vélemények, hanem módszeres kutatások eredményei.

I.

Elsősorban azt kell megvizsgálni, mely tényezőknek van szerepük abban, hogy termelőszövetkezeteink egy része a szocialista átszervezés utáni első években még nem szilárdult meg, és — a szokásos mértéket alkalmazva — gyengének kell minősítenünk? Minden vizsgálat egyértelműen azt bizonyítja, hogy objektív és szubjektív okok egyaránt szerepelnek a gyengeség tényezői között.

Az *objektív tényezők* a következők:

A különösen *gyenge termőképességű föld*, illetőleg egyéb olyan természeti adottságok, amelyek miatt az ott élő parasztság — bár az átlagosnál több munkát végzett — az egyéni gazdálkodás viszonyai között is nehezen boldogult. Az ilyen helyeken az átszervezés után is csak hosszabb idő múlva realizálódik a nagyüzem fölénye, mert tartósabb meliorációkat kell megvalósítani, speciális termelőeszközöket kell alkalmazni, és az adott viszonyoknak megfelelő gazdálkodási rendszert kell kialakítani, kikísérletezni. Mindez hosszabb időt és *tetemes* anyagi ráfordításokat kíván.

További objektív ok: az egyes községek, illetőleg termelőszövetkezetek *kedvezőtlen mezőgazdasági népsűrűsége*. Hazánkban csaknem egyenlő arányban vannak olyan helyek, ahol a termelőszövetkezetekben viszonylagos munkaerő-hiány van, s olyanok, ahol munkaerő-felesleg található. A nehézséget — az előbbi esetben gyakrabban, az utóbbi esetben ritkábban — az idézi elő, hogy a megművelendő terület és a munkaerő aránytalansága miatt nem tudják kielégítően kiaknázni a termelési lehetőségeket, s ezért a termelés és a jövedelem is viszonylagosan alacsony szinten marad.

Végül: a gyengeség objektív okai közé tartozik az, hogy egyes termelőszövetkezetek *üzemi keretei* nem teszik lehetővé a normális gazdálkodás kialakítását (szétszórt, távoleső területek, rossz közlekedési viszonyok stb.).

A gyengeség okai között *szubjektív, személyi tényezők* is igen jelentős szerepet játszanak. A gyenge termelőszövetkezeteknek nem elhanyagolható hányadában objektív körülmények nem indokolják a közös gazdaság elmaradottságát; a szomszédos termelőszövetkezetek többsége azonos körülmények között jól vagy közepesen gazdálkodik. Itt a vezetésben van a hiba, tehát ezen kell segíteni. Vizsgálataink során kiderült, hogy 12—15 százalékkal jobbak azoknak a termelőszövetkezeteknek a gazdálkodási eredményei, amelyekben az elnök személye öt éve változatlan, mint azoké, amelyekben változott. Bizonyos azonban, hogy a vezetők képzettsége, a tagokhoz való viszonya és vezetési módszerei még

Digitized by Google

ennél is nagyobb mértékben hatnak a közös gazdálkodás színvonalára.

Eltérők tehát azok az okok, amelyek miatt egyes termelőszövetkezeteket gyengének ítélünk, ezért a fejlesztésükre irányuló gazdaságpolitika eszközei is különbözők lehetnek. *Nemcsak az anyagi támogatás,* nemcsak anyagi-műszaki eszközök juttatása emelheti fel a gyenge termelőszövetkezetet. Ahol az üzemi keretek rendezetlensége, vagy a vezetés gyengesége az elmaradottság oka, ott *szervezési eszközökkel* lehet segíteni: földrendezéssel, indokolt egyesüléssel, szakemberek szerződtetésével, az alkalmatlan vezetők leváltásával, s helyettük olyanok megválasztásával, akikben megbíznak a tagok, s akik valamiképpen már bebizonyították rátermettségüket stb. Természetesen az ilyen szervezési támogatásoknak is van bizonyos anyagi kihatása, ez azonban nem jelentős. Nincs pontos adatunk arról, hogy a gyenge termelőszövetkezetek közül hányban lehet ilyen szervezési támogatás révén elérni a magasabb színvonalat, de bizonyos, hogy ezeknek aránya nem elhanyagolható.

Kétségtelen azonban, hogy a gyenge termelőszövetkezetek nagyobbik része olyan objektív okok miatt maradt el, amelyek hatásának az elhárítása jelentékeny anyagi támogatást követel meg. Ezeket a szövetkezeteket az jellemzi, hogy az átlagosnál rosszabb viszonyok között gazdálkodnak, tehát *nem élveznek különbözeti járadékot, hanem ellenkezőleg, különbözeti teher sújtja őket.* Egyes esetekben jelentékeny beruházásokkal (talajjavítással, öntözéssel, egyéb meliorációkkal) meg lehet javítani, vagy meg is lehet szüntetni az átlagosnál kedvezőtlenebb helyzetet, más esetekben azonban az adottságok nem változtathatók meg (lejtős, hegyes területeken). Ebben az esetben csak a termelési irány megváltoztatása, az alkalmasabb gazdálkodási rendszer kialakítása segíthet; ez azonban nem ritkán külterjesebb termeléssel és kevesebb munkaerő foglalkoztatásával jár.

Hogy a nagyobb anyagi ráfordítások, esetleg áldozatok *gazdaságilag* indokoltak-e, az legfőképpen attól függ, milyen mértékben van az egész népgazdaságnak szüksége ezeknek a területeknek a termékeire. Ezt kell tehát körültekintően megvizsgálni.

II.

A rossz természeti adottságú területek fejlesztésénél abból kell kiindulni, hogy *állandóan növekvő mennyiségű mezőgazdasági termékre* van szükségünk, ezért népgazdasági terveink az egész termelés növelését irányozzák elő. Az egyes termékek azonban lényegesen különböznek abban, hogy az ország minden területén, illetőleg a gazdaságok túlnyomó részében szükség van-e termelé-

Digitized by Google

sükre, vagy elegendő, ha csak bizonyos körzetekben, illetőleg a gazdaságok egy részében termelik azokat.

Több mezőgazdasági termékre olyan mennyiségben van szüksége népgazdaságunknak, hogy ezeknek a termelését — fejlettségünk jelenlegi fokán — az ország minden területén, lényegében minden gazdaságban folytatni kell, hacsak valamilyen kizáró ok ezt lehetetlenné nem teszi. Ezeknek a termelésére tehát *a viszonylag legrosszabb feltételek között is szükség van,* mert akkora a szükséglet iránt, hogy azt kedvezőbb feltételek között termelő gazdaságok nem képesek kielégíteni. Ilyen termékek: a kenyérgabona, a szemestakarmány, a tömegtakarmány, a szarvasmarha és a sertés.

Vegyük példának *a kukoricát.* 1962-ben 2 239 030 kat. h. kukoricavetésünk volt, s ez így oszlott meg a társadalmi szektorok között:

állami gazdaságok	231 341	kat. h.
termelőszövetkezeti közös gazdaságok	838 836	„
egyéb gazdaságok	1 168 853	„

Ebből csak az állami gazdaságok és a fejlettebb termelőszövetkezeti gazdaságok kukoricavetésterülete — ami kb. ugyanennyi —, összesen tehát mintegy 500 000 kat. h. az, ahol már most megvalósítható a korszerű kukoricatermesztés. Ezekben a gazdaságokban — szám szerint 7—800 üzemben — műtrágya, gyomirtó vegyszer, gépek, öntözés alkalmazásával gyorsan növelhető a hozam. De ha ezekben a gazdaságokban 30, sőt 40 q/kat. h. szintre emeljük is a termést, ez még csak a fele az összes jelenlegi termésnek, illetőleg alig haladja meg ezt (s ez még nem a teljes szükséglet!). Szükséges van tehát az országnak a legerősebb gazdaságokon kívül *minden termelőszövetkezet, sőt minden háztáji gazdaság kukoricatermésére is,* még ha ezek nagyobb költséggel, illetőleg rosszabb eredménnyel termelnek is. Pontosan ugyanígy van ez a kenyérgabonával, a tömegtakarmánnyal, a szarvasmarhával és a sertéssel.

Vannak azonban olyan *speciális termékeink is* — s ezeknek is igen nagy a népgazdasági súlya —, amelyek iránt kisebb a szükséglet, ésszerű tehát, hogy ezt a mennyiséget az erre legalkalmasabb gazdaságok termeljék meg. Vegyük példának a vöröshagymát. A szükséglet távlatra mintegy 1 500 000 q. Ezt (100 q/kat. h. átlaghozammal) 15 000 kat. h-on meg lehet termelni. Ha a legerősebb, legalkalmasabb termelőszövetkezeti gazdaságokba koncentráljuk a termelést, akkor az összes mennyiséget biztosabban és gazdaságosabban állíthatjuk elő 30—40 termelőszövetkezetben, mint ha 2—300 szövetkezet termel kisebb méretekben (a makói Lenin és az Úttörő Tsz tavaly is 1000—1000 kat. h-on termelt 100 q/kat. h. átlaghozammal). Ugyanez vonatkozik az összes spe-

Digitized by Google

ciális növénykultúrákra és részben a nagyüzemi baromfitenyésztésre is.

Ebből következik, hogy a termékszükséglet oldaláról nézve a problémát, a mezőgazdasági termékek zöménél minden közös gazdaság termékére szüksége van a népgazdaságnak, nem engedhető tehát meg, hogy termelésüket csak az erősebb termelőszövetkezetekben fejlesszük.

III.

Mindezek után is kérdés marad azonban az, hogy gazdaságos-e a gyenge termelőszövetkezetek közepes szintre emelése? Vizsgálataink alapján több irányból is megvilágíthatjuk ezt a problémát.

Vizsgálataink szerint a gyenge termelőszövetkezetekben a legalacsonyabb a hozam. Mivel a termelőszövetkezetek gyengeségének, éppen úgy, mint az alacsony hozamoknak, két fő oka lehet, (az egyes gazdaságok szempontjából objektív, elsősorban természeti feltételek — talajviszonyok, pl. hegyes, dombos, homokos talaj —, vagy az egyes gazdaságok szubjektív körülményei, szervezettségük, vezetésük színvonala) a következő számítások akkor adnának pontosabb eredményt, ha differenciáltan, külön-külön vizsgálhattuk volna a gyenge termelőszövetkezetek e két nagy csoportját. Ehhez azonban még nincs elegendő adatunk. Elvégzett vizsgálataink éppen ezért nem arra adnak feleletet, hogy a rossz természeti viszonyaik miatt gyenge termelőszövetkezetek termelésének a magasabb szintre emelése hogyan ítélhető meg a közepeseknek magasabb szintre emeléséhez viszonyítva, hanem arra, hogy *általában* melyik a gazdaságosabb fejlesztés: az alacsonyabb szintről a közepesre, vagy a közepesről a magasabb szintre való emelés.

1. Az egyik legfontosabb olyan mutató, amely rávilágít erre a közgazdasági összefüggésre: *az önköltség alakulása.*

Az összehasonlító kalkuláció alapjául 100 termelőszövetkezetnek Intézetünkben készült 1960. évi önköltségszámítási anyagát vettük, felhasználva néhány növényi és állati termék 1 kat. h-ra, illetőleg 1 db-ra jutó termelési költségének, a termékegységre jutó önköltségnek és az átlaghozam alakulásának az adatait.[1]

[1] A vizsgálatot a növényi termékeknél úgy végeztük el, hogy az átlagtermés nagysága szerint három csoportot állítottunk fel (átlagosnál kevesebb, átlagos, átlagosnál több). Az egyes csoportokra vonatkozóan kiszámítottuk az 1 kat. h. vetésterületre jutó termelési költséget, az átlagtermést és az önköltséget. A csoportosítás a főtermékben (szemtermés stb.) kifejezett átlagtermés szerint történt; a táblázatokban szereplő átlagtermés-adatok is *főtermékre* vonatkoznak. Az önköltség viszont a *főtermék-egységre* vonatkozik, magában foglalja tehát — a szemtermésen és egyéb főtermékeken kívül — a (megfelelő együtthatókkal) főtermékben kifejezett melléktermékeket is.

Az állattenyésztés adatainál a tenyésztési ágazatokban az 1 kat. h-ra jutó termelési költség helyett az 1 db állatra (tehénre, illetőleg kocára) jutó évi termelési költséget, másutt pedig az 1 takarmányozási napra jutó termelési költséget szerepeltettük.

Digitized by Google

A feltett kérdésre a *termőegységre vetített termelési költség és az önköltség együttes alakulása* ad bizonyos feleletet. Mégpedig azt, hogy ha az átlaghozam szerinti első (gyenge) csoportot és a második (közepes) csoportot hasonlítjuk össze, akkor — néhány kivételtől eltekintve — a termőegységre jutó termelési költség aránylag csekély mértékben növekszik, az önköltség viszont jelentősen csökken. A második (közepes) és a harmadik (jó) csoport között is érvényesül ez a tendencia, de az arányok mások. A gyenge és a közepes csoport között kisebb a termelési költség emelkedése, mint a közepes és jó között, az önköltségcsökkenés aránya pedig fordított. Vagyis: *a gyenge és a közepes csoport önköltsége között nagyobb a csökkenés, mint a közepes és a jó csoport önköltsége között.*

Néhány főbb termékre vonatkozóan számszerűen a következő táblázatok mutatják ezt a tendenciát.

A növénytermesztésben:

termésátlag csoportok	1 kh-ra jutó termelési költség		1 q önköltsége		átlagtermés	
	Ft	%	Ft	%	q/kat. h.	%
ŐSZI BÚZA:						
10 q/kh-nál kevesebb	1371	100,—	124,23	100,—	9,3	100.—
10—12 q/kh között	1379	100,6	103,97	83,7	11,1	120,1
12 q/kh-nál több	1485	108,3	94,26	75,9	13,2	142,3
KUKORICA:						
13 q/kh-nál kevesebb	1927	100,—	153,30	100,—	10,—	100,—
13—16 q/kh között	1994	103,5	117,22	76,5	14,4	144,—
16 q/kh-nál több	2257	117,1	95,62	62,4	19,7	197,—
CUKORRÉPA:						
140 q/kh-nál kevesebb	4317	100,—	36,48	100,—	114,3	100,—
140—170 q/kh között	4990	115,6	31,01	85,—	155,2	135,8
170 q/kh-nál több	4838	112,1	23,67	76,3	196,7	172,1

Az állattenyésztésben:

TEHENÉSZET:

fejési átlag	egy tehénre jutó évi termelési költség		1 liter tej önköltsége		fejési átlag	
	Ft	%	Ft	%	liter	%
1600 liternél kevesebb	6853	100,—	3,20	100,—	1243	100,—
1600—2200 liter között	8275	120,8	2,86	89,4	1928	155,1
2200 liternél több	8787	128,2	2,49	77,8	2553	205,4

Digitized by Google

MALACNEVELÉS:

súlytermelési csoportok	egy koca évi termelési költsége		1 kg választott malac önköltsége		egy anyakocára jutó évi választott malac (súly)	
	Ft	%	Ft	%	kg	%
90 kg-nál kevesebb	2963	100,—	42,79	100,—	60,3	100,—
90—140 kg között	3359	113,4	27,78	64,9	103,5	171,7
140 kg-nál több	3882	131,—	19,31	45,1	177,5	294,4

SZARVASMARHA-HIZLALÁS:

napi súlytermelés szerinti csoportok	egy takarmányozási napra jutó termelési költség		1 kg ráhizlalt súly önköltsége		átlagos napi súlygyarapodás	
	Ft	%	Ft	%	dkg	%
65 dkg-nál kevesebb	11,59	100,—	23,54	100,—	49,22	100,—
65—85 dkg között	15,65	135,—	20,92	88,9	74,80	152,—
85 dkg-nál több	15,69	135,4	16,23	68,9	96,67	196,4

SERTÉSHIZLALÁS:

34 dkg-nál kevesebb	4,26	100,—	14,15	100,—	30,1	100,—
34—45 dkg között	4,72	110,8	11,56	81,7	40,8	135,5
45 dkg-nál több	6,38	149,8	11,81	83,5	54,—	179,4

Néhány terméknél arra vonatkozóan is végeztünk számításokat, hogy mennyi többletköltség jut az átlagtermés 1 q-nyi emelkedésére. Az eredményt a következő táblázat mutatja:

termék	alacsonyról közepesre Ft	közepesről jóra[2] Ft
BÚZA	4,30	51,45
KUKORICA	15,06	50,38
CUKORRÉPA	16,45	20,43

2 Az „alacsony", „közepes" és „jó" elnevezés itt a termésátlag szerinti három csoportot jelenti.

Ezek az adatok szintén azt mutatják, hogy *az alacsony termésátlagnak közepesre való emelése lényegesen kisebb többletráfordítással jár, mint ha a közepest emeljük magasabbra.* Ehhez hasonló eredményre jutottunk más költségvizsgálataink során is. Pontosabban: azt az összefüggést tapasztaltuk, hogy a termésátlag

Digitized by Google

emelkedésével az önköltség nagysága és a termékegységre jutó ráfordítás is csökken, de a csökkenés mértéke egyre kisebb.

Három termék esetében az önköltség csökkenése százalékban kifejezve, a termésátlag három különböző szintjén a következő:[3]

	BÚZA	KUKORICA	CUKORRÉPA
alacsony	8,50—9,76	5,13—7,15	5,50—7,05
közepes	7,40—7,60	3,10—4,64	4,57—5,54
jó	4,90—5,94	1,30—2,79	3,57—4,12

Vizsgálataink tehát egyértelműen azt mutatják, hogy a mezőgazdasági termelőerők jelenlegi fejlettségi fokán, és a termelőszövetkezetek adott színvonalán a *hozamok emelése gazdaságosabb, olcsóbb akkor, ha alacsonyról közepesre, mint ha közepesről magasabbra emeljük őket.*

2. Ehhez hasonló eredményre vezettek *belterjességi vizsgálataink is.*

„A termelőszövetkezetek belterjességének vizsgálata" című intézeti kiadványunkban a szerző a következő megállapításra jutott: „A hatékonyságnak a III. osztályban mutatkozó legalacsonyabb szintje világosan utal arra, hogy a belterjesség alacsony színvonalán a befektetések növelése a termelési eredményekben megtérül, de a megtérülés azonos technikai szint mellett egyre kedvezőtlenebb. Természetesen az új technika alkalmazása megváltoztatja ezt a tendenciát..."[4]

Az e tanulmány adatai alapján végzett számítások jól mutatják azt, hogy különböző belterjességi fokok esetén a termelési színvonal változását is a csökkenő arány jellemzi. A termelés színvonalának változása az 1956—58. évek átlagában:

Belterjességi csoport	A 100 Ft értékű állóeszközre jutó termelési érték	Az egy számos állatra jutó termelési érték az állattenyésztésben	Az 1 kat. h. mezőgazdasági területre jutó termelési érték	
			a növénytermesztésben	az állattenyésztésben
I. (alacsony)	100	100	100	100
III. (közepes)	85	132	139	191
V. (magas)	68	129	127	150

[3] A számok azt jelzik, hogy az átlagtermés 1 q-nyi emelkedése hány százalékkal csökkenti az önköltséget az egyes termésátlag-csoportokban. Hasonló tendencia érvényesül a termékegységre jutó, naturális egységben kifejezett ráfordításoknál is.

[4] Márton János: *A termelőszövetkezetek belterjességének vizsgálata.* M. T. A. Mezőgazdasági Üzemtani Intézete 20. számú kiadványa, 60. old.

Digitized by Google

Ez a tanulmány más olyan következtetéseket is levon, amelyek az eddig elmondottakat támasztják alá:

„A befektetések hatékonysága a belterjesség legalsó és legfelső fokán a legnagyobb. Átlagos belterjesség mellett értékesülnek a legkisebb hatékonysággal a befektetések. A közepes belterjességi fokon ugyanis a ráfordítások egyszerű mennyiségi növelése gyakorlatilag a legtöbb esetben nem hoz eredményt. Ehelyett a magas belterjességre jellemző korszerűbb új technika bevezetésével lehet megalapozni a befektetések növekvő hatékonyságát."[5]

3. *A termelési szerkezet megváltoztatásával* kapcsolatosan is vizsgáltuk a feltett kérdést. Előbb idézett tanulmányunk erről ezt mondja:

„Annak ellenére, hogy a termésátlagok a belterjességgel párhuzamosan javulnak, a termelés színvonalát mégsem az átlaghozamok alakulása, hanem sokkal inkább a növénytermelés összetételének megváltoztatása határozza meg. Ez is azt jelzi, hogy a jelenlegi adottságok mellett a szövetkezetek nem rendelkeznek a termésátlagok növeléséhez szükséges feltételekkel olyan mértékben, mint amennyire a vetésszerkezet változtatásához megvannak a lehetőségeik.

Az állattenyésztésnek a belterjességgel összefüggő fejlődése alapjában véve az állomány növekedésében jelentkezik és egyúttal az állomány összetételének alakulásában. Ugyanakkor az egy állatra jutó hozamok számottevően nem változnak a belterjesség különböző fokain."[6]

Intézetünk egy másik kiadványa a termelési szerkezet és a termelési eszközök hatékonyságára vonatkozó további vizsgálatok eredményeit ismerteti, s a következő megállapítást teszi:

„Az eddig elvégzett optimumszámítások azt mutatták, hogy az általunk vizsgált esetekben pusztán a termelés szerkezetének az adott viszonyokhoz való hozzáigazítása útján *legalább 40%-kal lehetett volna növelni a bruttó, illetve a nettó jövedelmet.* Ezt a tényt különösen az *induló, még nem teljesen kialakult termelési irányú szövetkezeteknél* kellene figyelembe venni, hogy *a beruházások az adottságoknak leginkább megfelelő termelési célkitűzések megalapozásaként történjenek* és ezzel a rendelkezésre álló anyagi eszközök felhasználásának hatékonysága lényegesen növekedjék.

A termelési szerkezet célszerű átalakításakor az I. sz. különbözeti járadék egyik eleme, a *származékos járadék képződik.* Ez magyarázza meg a változatlan termelési technikának az új szerkezetben mutatkozó nagyobb hatékonyságát."[7]

4. Még világosabban mutatja meg az előzőkben kimutatott tendencia érvényesülését az, ha *több gazdaságossági mutatót* állítunk egymás mellé. Az Intézetünk Üzemgazdasági Osztályán vég-

5 U. o. 80. oldal
6 U. o. 80. oldal
7 Sebestyén József: *Optimumszámítások alkalmazása a legkedvezőbb termelési szerkezet meghatározására.* M. T. A. Mezőgazdasági Üzemtani Intezete 19. számú kiadványa. 100. old.

Digitized by Google

zett számítások szerint 94 termelőszövetkezet 1958., 1959. és 1960. évi adatai szerint felállított öt belterjességi osztályban a következő az 1000 Ft *beruházott vagyonra jutó* gazdálkodási eredmény:

I.	1151 Ft
II.	841 „
III.	739 „
IV.	688 „
V.	574 „
átlag	743 Ft[8]

Az egyes csoporthatárok az egységnyi területre jutó állóeszközérték szerint:

I.	3000 Ft-nál kisebb
II.	3001—4000 Ft
III.	4001—5000 „
IV.	5001—6000 „
V.	6000 Ft-nál nagyobb

Ugyanezen számítások szerint az alacsonyabb költségszinteken nagyobb az 1000 Ft *termelési költségre jutó termelési érték növekedése*, mégpedig — 94 tsz 1958., 1959. és 1960. évi adatai alapján — a következő:[9]

A TERÜLETEGYSÉGRE JUTÓ KÖLTSÉG VÁLTOZÁSA	AZ 1000 FT KÖLTSÉGNÖVEKEDÉSRE JUTÓ TERMELÉSI ÉRTÉKNÖVEKEDÉS FT
1000 Ft-ról 2000 Ft-ra	1198*
2000 Ft-ról 3000 Ft-ra	1198*
3000 Ft-ról 4000 Ft-ra	1198
4000 Ft-ról 5000 Ft-ra	1198
5000 Ft-ról 6000 Ft-ra	1099
6000 Ft-ról 7000 Ft-ra	1000
7000 Ft-ról 8000 Ft-ra	901*
8000 Ft-ról 9000 Ft-ra	802*

* Becsült adatok

A területegységre vetített tiszta jövedelem és a termelési költség összehasonlítása szintén arról tanúskodik, hogy a befektetések alacsonyabb színvonalán az egységnyi termelési költségnövekedés a tiszta jövedelem nagyobb gyarapodásával jár.

A területegységre vetített tiszta jövedelem nagysága (94 tsz

[8] Lásd Erdei Ferenc — Csete László — Márton János: *A mezőgazdasági belterjesség*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1963. 269. old.
[9] U. o. 248. old.

Digitized by Google

1958., 1959. és 1960. évi adatai szerint) a következőképpen alakult:[10]

1 KAT. H. MEZŐGAZDASÁGI TERÜLETRE JUTÓ TERMELÉSI KÖLTSÉG FT	1 KAT. H. MEZŐGAZDASÁGI TERÜLETRE JUTÓ TISZTA JÖVEDELEM FT
1000	99*
2000	297*
3000	495
4000	693
5000	891
6000	990
7000	990
8000	891*
9000	693*

* Becsült adatok

Végeredményben tehát a gazdaságossági számítások azt támasztják alá, hogy az elmúlt években az alacsonyabb szinten gazdálkodó termelőszövetkezetekben a befektetések hatékonyabbak voltak, mint a magasabb szintűeknél. Ez általában vonatkozik a gyenge termelőszövetkezetekre, attól függetlenül, hogy milyen okból gyengék. Ezután is nyitva marad tehát az a kérdés, hogy a természeti viszonyaik következtében gyenge termelőszövetkezetekben milyen hatékonysággal hasznosulnak a befektetések.

IV.

A kedvezőtlen természeti viszonyaik miatt gyenge termelőszövetkezeteket nem vizsgáltuk külön. Találhatunk azonban bizonyos támpontokat arra, hogy az ilyen termelőszövetkezetekben hogyan alakul a ráfordítások hatékonysága.

Az 1962. évi zárszámadások azt mutatták, hogy a legtöbb gyenge termelőszövetkezet Zala, Bács-Kiskun, Csongrád, Pest, Borsod és Nógrád megyében volt. Első tekintetre is nyilvánvaló, hogy ezekben a megyékben vannak a viszonylag legrosszabb talajok, Borsod és Nógrád megyében a domb-, hegyvidéki fekvés és az erózió miatt, Zala megyében a rossz vízgazdálkodású, vékony termőrétegű, leromlott erdőtalaj miatt, Pest, Bács-Kiskun és Csongrád megyében pedig a homok miatt. Nincs ugyan adatunk arról, hogy ezekben a megyékben a legrosszabb fekvésű termelőszövetkezetek tartoznak a gyenge termelőszövetkezetek közé, de a gyenge termelőszövetkezetek zömérő1 bátran feltételezhetjük ezt. Ha pe-

[10] U. o. 250. old.

Digitized by Google

dig ebből indulunk ki, akkor az összes termelőszövetkezetek 7,2 millió szántóegységet kitevő összes területéből csaknem 2 millió szántóegységnyi az a terület, ahol a rossz talajviszonyok okozzák a termelőszövetkezetek gazdálkodásának alacsony színvonalát.

Ezeken a területeken olyanok-e a kedvezőtlen talajviszonyok, hogy a befektetések *biztosan* rosszabb hatékonysággal hasznosulnak itt, mint a jobb talajokon? Általában *nem*. Mégpedig azért nem, mert a szőlő-, illetőleg a gyümölcs-ültetvények (és néhány más kultúra) a homokon és a zalai talajokon legalább olyan gazdaságosak, mint egyéb területeken. Tervezett telepítéseink zömét pedig éppen ezekre a területekre szánjuk. Ilyen esetekben tehát elesik a lehetősége az olyan gazdaságpolitikának, amely szerint észszerű lenne csökkenteni a viszonylag rossz természeti feltételek között gazdálkodó, gyenge termelőszövetkezetek befektetéseit, illetve állami támogatását.

Más a helyzet az északi hegyvidéken, ahol nincs szó nagyobb arányú ültetvények telepítéséről, a szántóföldi termelésre fordított befektetések pedig viszonylag kedvezőtlenül hasznosulnak. Itt valóban kritikus a kérdés. Két tényezőt azonban itt is figyelembe kell venni. Az egyik az, hogy az ország termőföldjét területileg nem lehet növelni, ezért termőképességét kell javítani. Ebben a vonatkozásban pedig a viszonylag kedvező csapadékú északi területeken az erózió elleni védekezés a melioráció egyik leggazdaságosabb módja. A gyenge termelőszövetkezetekben tehát feltétlenül indokoltak az ilyen befektetések. A másik tényező: e vidék mezőgazdasági lakosságának a foglalkoztatása és az itteni iparvidék élelmiszerszükséglete egy részének helyi kielégítése. Mindkét tényező amellett szól, hogy még ennek a vidéknek a gyenge termelőszövetkezeteiben is indokolt a termelés fejlesztése és az ehhez szükséges befektetések megvalósítása.

A kedvezőtlenebb termelési adottságú megyék hozamainak és költségeinek az országos átlaghoz való viszonyításával is megközelíthető a probléma. A Földművelésügyi Minisztérium költségszámítása szerint 49 megvizsgált Szabolcs megyei termelőszövetkezetben 13,9 százalékkal nagyobb volt 1 q kenyérgabona önköltsége, mint az összesen megvizsgált 1118 termelőszövetkezet átlaga, a Bács-Kiskun, Heves és Nógrád megyei termelőszövetkezetek átlagos önköltsége viszont alacsonyabb volt az országos átlagnál. A kukorica önköltsége általában nagyobb volt az országos termelőszövetkezeti átlagnál, mégpedig 49 Bács-Kiskun megyei szövetkezetben 3,2, 48 Heves megyei szövetkezetben 25,2, 33 Nógrád megyei termelőszövetkezetben 43,7, 49 Szabolcs megyei termelőszövetkezetben pedig 12,1 százalékkal. A cukorrépa önköltsége a Heves és Nógrád megyei szövetkezetekben magasabb, a Bács-Kiskun és Sza-

Digitized by Google

bolcs megyei szövetkezetekben viszont alacsonyabb volt az országos átlagnál.

Nem állítható tehát, hogy a kedvezőtlen természeti viszonyok között gazdálkodó termelőszövetkezetekben minden területen és minden növénynél rosszabbul hasznosulnak a ráfordítások, mint az átlagos vagy annál kedvezőbb viszonyok közt gazdálkodó termelőszövetkezetekben. Lényeges különbségek vannak a szerint is, hogy milyen természeti viszonyokról és a szerint is, hogy milyen kultúrákról van szó.

•

Végeredményben azt mutatják a közölt számítások, hogy *nem lehet egységes kategóriaként kezelni a gyenge termelőszövetkezeteket*, s a gyenge termelőszövetkezetek ráfordításainak a hatékonysága sem tekinthető általában rosszabbnak, mint a közepes vagy jó szövetkezeteké. A gyenge termelőszövetkezetekkel kapcsolatban folytatandó gazdaságpolitikának mindenesetre *különbséget kell tenni* a következők szerint:

Azokban a gyenge termelőszövetkezetekben, ahol a gazdálkodás alacsony színvonalának *személyi, vezetési és szervezeti* okai vannak, minden további mérlegelés nélkül mindent el kell követni ezeknek az okoknak a megszüntetésére.

Az olyan gyenge termelőszövetkezetekben, ahol az átszervezés körülményei között létrejött *üzemi aránytalanságok* miatt rossz a gazdálkodás (föld és munkaerő aránya, a különféle talajok rossz aránya, a települési viszonyok, közlekedési-szállítási nehézségek stb.), az ésszerűbb üzemszervezési megoldásokat kell keresni.

Ha *kedvezőtlen természeti viszonyok* miatt gyenge a termelőszövetkezet, de ez a hátrány meliorációkkal megszüntethető, minden esetben indokolt az eszközök koncentrálása a megfelelő javítások végrehajtására.

Végül ha olyan kedvezőtlen természeti viszonyok miatt gyengék egy-egy körzet termelőszövetkezetei, hogy ezen *meliorációkkal sem lehet segíteni* (hegyvidék), az esetben olyan termelési irány és gazdálkodási rendszer kialakítására van szükség, amely a népgazdaság termékszükségletét és az illető körzet viszonylagos termőhelyi alkalmasságát egyezteti össze.

Mindebből az is következik, hogy a gyenge termelőszövetkezetek támogatása nemcsak politikai szükségességen alapszik, hanem — a mezőgazdaság termelőerőinek, és a termelőszövetkezetek gazdálkodásának jelenlegi fejlettségi fokán — az esetek jelentős részében a ráfordítások hatékony felhasználását is jelenti.

Digitized by Google

A képzőművészeti kultúra helyzete társadalmunkban

Írta PERNECZKY GÉZA

Folyóirataink állandó vitatéma a művészeti ágak egymáshoz való viszonya, és az a kérdés, hogy milyen új feladatokat ró a megváltozott élet a mai művészetre. A vitacikkek és tanulmányok szerzői egyetértenek abban, hogy az egyes művészeti ágak fejlődése nem azonos ütemű. Gyakran emlékeznek meg a filmművészetről úgy, mint amelyik a legmozgékonyabban, a legeredményesebben tudja megragadni a kor új tartalmát. Az irodalom is viszonylag gyorsan reagál az új igényekre, de a korszerű zenekultúra és méginkább a képzőművészeti kultúra helyzete már komoly problémákat vet fel.

A múlt örökségeként maradt ránk a képzőművészet legfőbb problémája: a társadalom és az alkotóművészek harmónikus kapcsolatának megszakadása. Ez a szakadék az utóbbi ötven évben egyre mélyült, s ennek következményeivel nekünk is szembe kell néznünk. A kölcsönös kontroll hiányában ugyanis fennáll az a veszély, hogy mind a művészek, mind pedig a közönség irreális és önkényes utat járnak. A kulturális forradalomnak a képzőművészet területén is az a legfontosabb feladata, hogy megszüntesse ezt a szakadékot, s elősegítse a művészek és a közönség egymáshoz való közeledését. Ennek a feladatnak részletesebb fölvázolásakor a képzőművészeti kultúra mindkét oldalát meg kell vizsgálnunk: a közízlést és a mai képzőművészetet.

A KÖZÍZLÉS

Noha a közízlést napjainkban aligha tekinthetjük változatlan és egységes tartalmúnak s bár a képzőművészeti ízlés mai helyzetéről még nincsenek alapos felmérések, mégis tehetünk néhány megjegyzést az átlagízlés tartalmára vonatkozóan. Elmondhatjuk, hogy általában a „rokonszenvesnek" tekintett művek a reneszánsztól az impresszionizmusig terjedő korszakban születtek, és e műalkotások körét még kiegészítik a görög—római művészet, az antik kor emlékei. Aligha okoz meglepetést, ha ebben a gyűjteményben a polgári művészet korszakára és termékeire ismerünk. Az antik művészet is a polgári ízlés közvetítésével került ide, mint a reneszánszban felfedezett és a XIX. század végéig példaképül szolgáló legfőbb ideál. A képzőművészeti közízlést eszerint a polgári

Digitized by Google

ízléssel is azonosíthatnánk, mint olyan történetileg kialakult és ösztönössé vált ízlést, amelyet a polgári társadalomtól örököltünk.

Van azonban egy fontos különbség a klasszikus nagypolgári *műízlés* és a késői kapitalizmusban kialakult *közízlés* között, ez pedig a *minőség hanyatlása*. A műízlésből akkor vált tömeges közízlés, amikor már a polgári művészet is hanyatló korszakába lépett. A XIX. század folyamán felduzzadó kispolgárság ugyanis minden tekintetben, így a művészetben is igyekezett a divatos nagypolgári „módot" utánozni. A nagypolgári életforma követése azonban drága műkincsek (előkelően berendezett lakás, értékes képek, szobrok, ékszerek stb.) megvásárlását kívánta volna, ehhez pedig a kispolgárságnak nem volt anyagi lehetősége. Az akkor megszületŐ kapitalista szolgáltatóipar szállította számára a gyárilag előállított olcsó utánzatokat: a rossz műnyomatokat, a „stílbútort", a filléres dísztárgyakat stb., amelyek a gazdagság és a pompa benyomását keltették. Széles közönség-réteg alakult így ki, de ennek a közönségnek az ízlésbeli fejlődését több oldalról is veszélyek fenyegették. Mindenekelőtt az, hogy leszokott az alkotókkal való közvetlen kapcsolatról és arról az igényről, hogy *a művészettől a maga gondolatait kérje számon*, s hogy *a művekben mélyebb gondolati és érzelmi tartalmat keressen*. És mert nem művészektől, hanem nagyüzemek gyártmányaiból vásárolt, végleg passzív fogyasztóvá, piaccá süllyedt. Az iparnak és a felvevőpiacnak ez a kölcsönös kapcsolata pedig kitermelte a maga visszatérő és állandósuló sémáját, amelytől egyik félnek sem kényelmes elmozdulnia — a giccset.

Mi az, ami e bizonyos vonatkozásban terhes örökség ellenére mégis érték a közízlésben, és ami egyik kindulópontjává lehet a kimŰvelendő tudatos képzőművészeti kultúrának? Az, hogy — mint mondottuk — a közízlésben sok ugyan a negatív elem, de a klasszikus polgári művészethez fűződő érzelmi szálak egyben e művészet gondolatokban gazdag, nagy alkotásainak megértését is megkönnyítik, ez pedig elősegítheti a képzőművészet sajátos kifejezési eszközeinek megismerését. Tudatosítani kell tehát az ösztönös érzelmi kapcsolatot, vissza kell adnunk a műveknek történelmi és esztétikai hátterüket.

A népművelést szolgáló előadásoknak, sőt az iskolai művészettörténet-oktatásnak is gyakori hibája, hogy csak lexikális ismereteket közölnek, de nem szolgálják a képzőművészet tulajdonképpeni megértetését. Visszatérő fogyatékosság az is, hogy a képzőművészeti ismeretterjesztés kikerüli, vagy csak elnagyoltan tárgyalja a polgári művészetet megelőző több ezer éves fejlődést. Bár ezzel csak az a szándéka, hogy alkalmazkodjon a közízléshez, de akaratlanul is megerősíti a közönséget abban a hiedelmében, hogy a képzőművészet történelem nélküli, abszolút művészet,

Digitized by Google

amelynek sem számottevő előzménye nincs, sem pedig érdemleges folytatása nem lehet. Ez a kérdés már a polgári művészet tartalmi túlhaladottságának problémáját is felveti és arra figyelmeztet, hogy akármennyire sikeres is a polgári művészetnek tudatosságra nevelő és művelt ismertetése, célját mégsem éri el akkor, ha nem ébreszti fel a közönségben a mai nem-polgári művészet iránti érdeklődést, és azt az igényt, hogy értő kritikusa, kollektív mecénása legyen a kialakuló szocialista képzőművészetnek. A közízlésben rejlő lehetőségek tehát értékesek és kihasználandók, de úgy, hogy ez valóban a történelmi összefüggések felismerésére és az eszmei-világnézeti tartalom megértésére vezessen.

A képzőművészetben meg is van ennek a történelmileg meghatározott eszmei-gondolati tartalomnak egyik sajátos kifejezési formája: a kompozíció. Igaz ugyan, hogy csak az ábrázoló műfajokban (a festészetben és szobrászatban) szoktunk a műalkotás kompozíciójáról beszélni, az épületeknek és az iparművészeti tárgyaknak is megvan azonban a maguk jellegzetes felépítése és formálása, amely rokonságban van a figurális művek kompozíciójával. Egy-egy korszakban éppen a kompozíciós elvek hasonlósága mutatja a különböző műfajok alkotásainak rokonságát, amely mögött a társadalom egységes szemlélete rejtőzik.

Ezért az ízlésnevelésnek végül is elsősorban a képzőművészeti alkotások kompozíciójára kell irányulnia, mert ennek megértésétől függ az, hogy a közönség képes-e leolvasni az alkotásokról azoknak szemléleti, gondolati mondanivalóját.

A KÉPZŐMŰVÉSZETI KOMPOZÍCIÓ

Minden keletkezési évszámnál pontosabban datálja a műalkotást a korra jellemző látásmód; az, hogy a művész *mit* és *hogyan* tartott megörökítésre érdemesnek. A „mit" kérdése a témaválasztást határolja körül: azt, hogy milyen motívumot emel ki a mű a világ eseményei és tárgyai közül. A téma természetesen még nem meríti ki a művészet igazi és mélyebb tartalmát. A vallásos művészetek sok ezer éves történetében egy ábrázolt dolog sohasem önmagát jelentette, hanem mindig valamilyen ideológiai motívumnak volt a kifejezője. Így a sakarabeusbogár az egyiptomiak számára a napot és az életet megújító istenséget jelképezte; ehhez hasonlóan a korai kereszténységben többrétű jelentése volt a báránynak, vagy a halnak, a hindu kultúrában a lótusznak stb. Az ideológiailag egységes kollektívák számára nemcsak egyes tárgyaknak, de összefüggő jeleneteknek az ábrázolása is a konvenciók által értelmezett szimbólummá vált. A főcél nem maga az ábrázolás volt, hanem a világról alkotott szemléleti képnek az ábrázolás segítségével való megidézése; ezért az ábrázolás csak korlátozott mértékben követte a fizikai világ összefüggéseit. A dolgok

Digitized by Google

fizikai összefüggése mellett a szemléleti-gondolati összefüggések is megjelentek a képen. Így lett az egyiptomi domborműveken a fáraó háromszor akkora, mint a közemberek, bár tudták, hogy nem nagyobb termetű a rabszolgánál sem. Így került a középkori képek szent eseményei mögé a fenséges hatású aranyháttér, noha a festők és a hívek egyaránt biztosak voltak abban, hogy valójában Jeruzsálem felett is kék az ég. A fizikai világ ábrázolása egymaga még nem árul el mindent az emberről, de az ábrázoláson megjelenő szemléleti összefüggések rendszere már jellemző az emberi látásmódra és a társadalomra.

Természetesen a művész azt a tudatos vagy öntudatlan törekvését, hogy alkotásával mondanivalóját is kifejezésre juttassa, csak a rendelkezésre álló eszközök segítségével valósíthatja meg, a képzőművészetben az ábrázolás eszközeinek: az arányoknak, az elrendezésnek, a szín- és forma-összefüggések bizonyos fajtáinak a megteremtésével. A képzőművészeti kompozíció tehát *különböző természetű dolgokat fog egységbe: a világról alkotott szemléleti képet, az ennek megjelenítésére felhasznált ábrázolandó tárgyakat, s az ábrázolásmódnak és a nyersanyagnak* (vászon, festék, kő stb.) *a látható formáit.* Ezek közül a nyersanyag fizikailag, a szemléletmód történelmileg adott. A téma és megjelenítése a kor szemléletétől függ, de természetesen mindig a meglevő nyersanyagok adta fizikai lehetőségeken belül valósul meg.

Szigorú összefüggések fedezhetők fel tehát a képzőművészet változatos világában, és ez bizonyság arra, hogy célja nem a fizikai világ játszi utánzása, vagy a természeti látvány egyszerű megörökítése, hanem a társadalomban kialakult képzeteknek, véleményeknek konkrét látványba összesűrített felidézése. A konkrét látvány csak néhány tárgy vagy figura képe, de minél jobban elmerülünk ezeknek szemlélésébe, annál inkább felfedezzük az e látványba sűrített gondolati-érzelmi elemeket és az összefüggéseikből kibontakozó teljes világképet.

Ha a kompozíció elemzésével, mint valami kulccsal, meg akarjuk fejteni korunk képzőművészetének problémáit, akkor elsősorban a polgári művészet kompozíciós elvének kell utánajárnunk, és meg kell vizsgálnunk azokat a lehetőségeket, amelyek a szocialista képzőművészet előtt állanak. Ez a vizsgálódás arra is választ ad, hogy milyen irányban kívánatos tovább bővíteni az közízlés befogadóképességét.

A KOMPOZÍCIÓ TÖRTÉNETI FEJLŐDÉSE

Ha a polgári képzőművészet figurális műfajait (a festészetet, a szobrászatot) tekintjük, akkor az első pillanatban azt gondolhatnánk, hogy az alkotásoknak nincs is a szó szigorú értelmében vett kompozíciójuk. Mint mondottuk, a kompozíciót meghatározó szem-

Digitized by Google

léleti elemek úgy érvényesülnek, hogy megváltoztatják a fizikai összefüggéseket, átrendezik a természetben látható arányokat és formákat. Az így létrejött új elrendezés nem adja ugyan a fizikai valóság fényképszerűen hű képét, de az a közönség, amely otthonosan mozog az átrendezést sugalló szemléletben, természetesnek találja az új összefüggéseket. A polgári képzőművészetben viszont éppen az a sajátos, hogy — az előző korok stilizáltságával ellentétben — rendkívül híven, látszólag minden átalakítás nélkül reprodukálja a látványt. Azt jelenti-e ez, hogy nincsen új rendet teremtő szemléleti tartalma? Azt jelenti-e, hogy olyan új korszak kezdődött, amelyben a művészet csupán magáért a látványért ábrázolja a tárgyi világot?

Igen is, meg nem is. Ebben a kérdésben csak akkor látunk tisztán, ha a polgári világnézet tartalmát is megvizsgáljuk. A nagy fordulat a reneszánsz idején éppen az volt, hogy a polgárság az előző korok vallásos és közösségi érvényű szemléletével szemben megteremtette a maga világi és individuális szemléletmódját. A társadalom figyelme most már nem arra irányult, ami az embereket hasonlóvá teszi egymáshoz, hanem arra, ami megkülönbözteti, *egyéniségekké* emeli őket. Amikor ez a világnézet válik az új kompozíció meghatározó elemévé, akkor a témaválasztásban ez úgy tükröződik, mint az élet egyedi, konkrét jelenségeinek pontos, felismerhető ábrázolása. Az ábrázolásmód is megfelel ennek: mindaz a művészi energia és találékonyság, amely azelőtt közösségi jelképet formált az egyedi látványból, most visszafordul a látvány felé, s illúziót keltően hiteles látvánnyá, „szuperlátvánnyá" fokozza azt. Így válik a polgári kompozíció elvévé a konkrét, egyedi ábrázolás, és az *illúziókeltés*. Ez egyben azt is bizonyítja, hogy nem szűnt meg a világnézet „átrendező" szerepe, de az új körülményekhez alkalmazkodva, a *minél tartalmasabb egyedi* jelenségek felkutatására és összekomponálására törekedett.

Azokban az évszázadokban tehát, amikor az egyéni vállalkozás és az individualizmus a társadalmi fejlődés hajtóereje volt, a képzőművészet is új területeit hódította meg az emberi világ ábrázolásának: az egyéni sors drámai pátoszának kifejezését (Michelangelo), a lélektani jellemzés eddig nem ismert mélységét (Rembrandt), vagy a természeti világból merített emberi megismerésnek a nagyszerűségét (Leonardo). Ezeknek az új élményeknek az ábrázolására születtek meg és tökéletesedtek a látvány szépségére épülő polgári művészet technikai eszközei: a perspektivikus látszatkép megszerkesztése, a fényárnyékhatások finom kidolgozása, a színeknek a természetes világítás szerinti megfestése.

Ez az ábrázolásmód életerős művészetet táplált mindaddig, amíg szemléleti gyökerei is erősek, aktuálisak voltak. Mihelyt azonban az individualizmus elvesztette haladó szerepét, és az egyént

Digitized by Google

felmagasztaló polgári szemlélet reakciós visszahúzó erővé vált, ez az ábrázolásmód is egyre nyilvánvalóbban a beidegzett technika üres ismételésévé, akadémizmussá hanyatlott. Utolsó nagy erőfeszítései a múlt század derekának és végének évtizedeire estek, amikor — az irodalomban megjelenő kritikai realizmussal párhuzamosan — a képzőművészetben is egy elbeszélő hangvételű és társadalombíráló törekvés jelentkezett. (Pl. Courbet, a fiatal Munkácsy, vagy Manet művészete.) Az e művekben megnyilvánuló plebejus szemlélet sok ponton már a polgári társadalommal is ellentétbe került, s éppen ez az ellentét és feszítőerő óvta meg a művészeket attól, hogy munkáik az akadémizmus jellegtelenségébe süllyedjenek. A kritikai hangvétel azonban — a társadalmi körülmények változása következtében — csakhamar kikopott a festők munkáiból, és az akadémizmus elleni harc elsősorban a látvány minden eddiginél virtúózabb és hangulatosabb visszatükrözésében nyilvánult meg. Ez jellemezte az *impresszionistákat*, akiknek rendkívül érzékeny, árnyalati finomságokat visszaadó művészete sok új részletszépséget fedezett fel, de általában már csak a pillanatnyi benyomás (impresszió) megörökítésére volt képes. Ez egyben azt is jelenti, hogy az impresszionisták megérezve az idők változását, lemondtak már arról, amiért egykor az illúzionista kompozíció megszületett: a független polgár és az individuális életforma patetikus felmagasztalásáról.

Nálunk egy Münchenből Nagybányára települő magyar festőkolónia honosította meg az impresszionizmus eredményeit: Hollósy Simon, Ferenczy Károly, Réti István voltak az e törekvéseket képviselő legismertebb művészek. Ez a művészetcsoport az akadémizmussal vívott győztes harcában túlnőtt kezdeti jelentőségén: nemcsak hogy kialakította az impresszionizmus magyar változatát, hanem egyben hosszú időre szinte a nemzeti festészet anyanyelvévé emelte azt. Ha a nagybányaiak művészetét az európai fejlődés távlatába állítjuk, akkor impresszionizmusuk révén a klasszikus polgári művészet utolsó szakaszához kapcsolhatjuk őket. Ők is a polgári kompozíció illúziókeltő elvét követték, technikailag a végsőkig kifejlesztett változatában. Az impresszionizmusnak ez a *hangulatosságra* épített mondanivalója a magyar festészetben nemcsak a tájkép szépségében konkretizálódott, hanem gyakran igényesebb problémákra és témákra is kiterjedt.

Ennek a szépségnek a hazai megfogalmazása 1900 körül korszakalkotó eredmény volt, de néhány év múlva már kevésnek bizonyult. Az impresszionizmus átmeneti jellege nyilvánult meg akkor, amikor egyrészt az erősödő munkásmozgalom, másrészt a radikális értelmiség, kevésnek találva a hangulatosságot, tartalmasabb művészetet igényelt. Az új törekvéseket a Nyolcak képviselték (köztük Kernstock, Pór, Berény, Czóbel voltak a legis-

Digitized by Google

mertebbek). Az ő művészetük már a század elején megjelenő, impresszionizmus utáni európai stílusáramlatokat is tükrözte.

Az impresszionisták már csak a kis dolgok festői szépségébe tudták átmenteni a látványt hangsúlyozó stílust, az egyetemes fejlődésben utánuk következő stílusirányzatok, az *avantgarde-törekvések pedig* (az ún. „izmusok", pl. a kubizmus, expresszionizmus, szürrealizmus stb.) már nyíltan is az illúziókeltő kompozíció és a polgári életforma ellen lázadtak. A felbomlás légkörében az avantgardista törekvések a hagyományos polgári ízlés ellen fordultak. Cselekedeteiket egy *új világ és új művészet iránti romantikus nosztalgia diktálta.* Ez a vágyakozás azonban alig léphette túl a szakmai határokat, a művészet műhelymunkájának területét, számításaikból kimaradt a környező társadalom megváltoztatásának lehetősége. Ezért az „izmusok" egyike sem volt képes új és *egyetemes érvényű* szemléletet vagy kompozíciós elvet megteremteni. Előremutató vonásuk az volt, hogy az elavult polgári kompozíciót félrelökve, újfajta gondolati-szemléleti összefüggéseket kerestek, árnyoldaluk pedig az, hogy ennek megtalálásában csak az *egyéni megismerésre* bízhatták magukat, s ezzel újra meg újra *visszakanyarodtak a polgári individualizmus elvéhez.*

Ebből az ellentmondásos helyzetükből érthető *történelmi szerepük kettőssége* is: új szemléletet ígértek, de csak részleteredményeket hoztak, forradalmi gesztusokkal bontottak zászlót, de ezek a zászlók előbb-utóbb lekerültek az árbocról. Csak egyes kiemelkedő művészeik tudtak továbbhaladni a forradalmiság útján és eljutni a társadalmi forradalom megértéséhez. A szélesebb csoportok és stílustörekvések, elvesztették a polgári társadalommal szembeni ellenzéki magatartásukat is, s a mai nyugati társadalom „hivatalos" művészetévé váltak.

Az új szemlélet és az új rend, amelyet az avantgarde-törekvések annyira kerestek, egyetemes jelentőségű formában, a szocialista társadalom valóságában születik meg. A szocialista társadalom — mint fejlődésben levő új rend —, ha sok ellentmondáson keresztül is — új távlatokat ad a művészetnek. Természetesen nem máról holnapra jön létre az új képzőművészet, és nem is előzmények nélkül. A múlt is jelen van, és az új rend részletei sokat megőriznek a régiből, ebben a tekintetben a fejlődés folytonos. Ilyen örökölt dolog a közízlés (amelyet már elemeztünk), de a művészi alkotómunka is kapcsolódik a múlthoz; elég, ha magyar viszonylatban a nagybányai iskola hagyományainak mai továbbélésére gondolunk. Ha a múltból örökölt képzőművészeti eredményeket összevetjük a jelenkor új gondolati-tartalmi igényeivel, akkor — nagy vonalakban — a további fejlődésre is levonhatunk néhány következtetést.

Az új tartalom sok mindenben ellentmond a polgári világ-

Digitized by Google

képnek. A szocialista társadalom *tagadja az individualizmust, és új,* magasabb szinten összegezi az egyéniség kibontakozásának és a kollektivitásnak az érvényét. Ebből az is következik, hogy a polgári képzőművészet kompozíciós elve is elveszti feltétlen érvényét, megszűnik ennek kizárólagos fontossága. Mindamellett nem mennek veszendőbe a látvány visszatükrözésének technikai eredményei, amint hogy a személyiség árnyaltabb megismerése, a polgári társadalomnak ez a vívmánya sem vész el. Mindezek az eredmények az új nézőpontoknak rendelődnek alá.

Ezt az új nézőpontot az egyéniség és a közösség új szintézise alakítja ki. A képzőművészetben ez úgy tükröződhet, hogy az ábrázolás középpontjába az egyén helyett egyre inkább az a bonyolult viszony kerül, amely a mai embert a közösséghez és a tárgyi világhoz fűzi. Ez a művészet nem az élet egyedi pillanataira fordítja figyelmét, hanem a fokozottabb *gondolati* általánosítás felé, a társadalom struktúrájának a megragadása felé halad.

Ezt a tendenciát mutatják azoknak a művészeknek a konkrét eredményei is, akik az újfajta gondolati összefüggések, kompozíciós struktúrák kialakítására törekedtek. Ilyen irányba mutató művészet például Derkovits Gyuláé, aki személy szerint is egyesítette magában a munkásmozgalom eszmei műveltségét az impresszionizmust követő stílustörekvésekkel. Derkovits képei sem a látvány véletlenszerű jeleneteit, vagy ezek hangulati gazdagságát tükrözik vissza, hanem sokkal többet ennél. Művei mély jelentőségű alakok és tárgyak tudatosan átgondolt összekomponálásából születtek, s minden ábrázolt motívumnak *gondolatilag* is meghatározott helye van képein. Derkovits ezzel a hangsúlyozottan intellektuális szerkesztésmóddal túlhaladta a hagyományos polgári festészet technikáját, mondanivalójának szociális tartalma pedig biztosította, hogy kompozíciói mégsem legyenek elvontak vagy élettelenek.

Ezek a művészi eredmények azt a következtetést támasztják alá, hogy a képzőművészetben az intellekuálisabb igényű szemléleti összefüggések válnak fontossá. Előtérbe kerül az, amiről a polgári társadalom évszázadaiban leszokott a közönség, hogy a nézők a képek „mögé" lássanak, tehát nemcsak a dolgok látványát, hanem egyidejűleg a gondolati-szemléleti mondanivalót is le tudják olvasni a műalkotásról. Ez a mondanivaló racionális, a természet- és társadalomtudományok által megalapozott világnézetre épül, s így a képzőművészet is ezt a racionálisan bonyolult viszonyt tükrözi — a gondolatilag és lélektanilag árnyaltabb világot. Ezért hangsúlyozzuk ismét azt a népművelési munka számára fontos tanulságot, hogy napjainkban, és még inkább a jövőben az intellektuális megértés a művészet és a közönség kapcsolatának egyik legfontosabb elemévé válik.

Digitized by Google

PERNECZKY GÉZA

A KÉPZŐMŰVÉSZETI MŰFAJOK TÁRSADALMI FUNKCIÓJA

Áttekintésünkben eddig úgy tárgyaltuk a képzőművészetet, hogy feltételeztük: minden egyes műtárgy, épület, kép vagy szobor önálló alkotás, zárt egész. Ez a tárgyalási mód indokolt volt, mert a képzőművészeti alkotásoknak magukban is megvan a határozott jelentésük, egyértelmű mondanivalójuk. De ez nem azt jelenti, hogy az egyedi művek vizsgálatával már kimerítettük a képzőművészeti alkotás mondanivalójának világát. Minden egyes képzőművészeti alkotás egyúttal *tárgy* is, kezdve a művészi értékű használati tárgyaktól, egészen a díszítő célzatú, vagy eszmei tartalmú kompozíciókig. E különböző fajta művek pedig nem önmagukban, valami légüres térben léteznek, hanem tárgyi voltuknál fogva az ember materiális környezetébe illeszkednek bele, és ott különféle funkciót töltenek be. Abból a szempontból is megvizsgálhatjuk tehát a képzőművészetet, hogy miként alakul az egyes művészeti ágaknak a mindennapi életben betöltött szerepe.

Ha ebből a nézőpontból vizsgáljuk a képzőművészetet, akkor olyan kétarcú világnak látjuk, amelynek az egyik aspektusa mindig az emberek érzelmeit és gondolatait tükrözi, a másik pedig maga a műalkotás tárgyi valósága. Eddig még csak kevéssé kutatták a képzőművészetnek ez utóbbi oldalát, s ez elsősorban azzal magyarázható, hogy az esztétika tudománya az irodalom tanulmányozásán fejlődött, az irodalomtól pedig nem kaphatott ösztönzést ilyen irányú kutatásokra. Ha azonban marxista szemlélettel vizsgáljuk a kérdést, akkor belátjuk, hogy képzőművészet tárgyi funkcióját ugyanazok a törvényszerűségek szabályozzák, mint általában a tárgyi kultúra fejlődését. (Ezért nem meglepő, hogy az első ilyen irányú kutatások a szovjet művészettörténészek munkájában, pl. M. Sz. Kagan írásaiban találhatók.) A tárgyak a társadalom felépítésére, osztályszerkezetére jellemző módon illeszkednek be a mindennapi életbe és szolgálják a korszakra jellemző életformát. A képzőművészet is, mint a tárgyi világ egy része, az osztályviszonyokkal és az életformával szorosan összefonódva követi az emberi társadalom fejlődését.

Lássunk néhány példát. Az ősi korok primitív társadalmában, vagy a ma is élő természeti népek között ismeretlen a művészet fogalma, de ezeknek a népeknek mégis van olyan tárgyi kultúrájuk, amely számunkra esztétikai élményt nyújt. Edényeik, szerszámaik, az ünnepeken használt dísztárgyaik igen szűk körű és kezdetleges civilizációra vallanak, de olyan szorosan tapadnak a mindennapi élethez, s nemzedékek hosszú során át olyan tökéletesen igazodtak a társadalom szükségleteihez, hogy az egyszerű formák tökéletes megvalósulását, a természettel vívott harc nagyszerű emlékeit látjuk bennük. Ezek a kerémia-, vagy fémtárgyak, szerszá-

Digitized by Google

mók és edények szinte mind a *termelőeszközökhöz sorolhatók*, de már a természeti népeknél megjelenik a képzőművészet másik funkciója is, az *ideológiának* a szolgálata.

A rabszolgatartó és a feudális társadalmakban a termelés bonyolultabb fokra fejlődik, és vele az életforma is bonyolultabbá, szövevényesebbé válik. A képzőművészet két fő funkciója azonban megmarad: a tárgyi világnak olyan megformálása, amely az uralkodó életformát tükrözi, és a figurális művészetnek a vallást szolgáló szerepe. A kettő természetesen egymást is áthatja; a keresztény szertartások kelyhe eredetileg használati tárgy volt, s a vallási világképben kialakult képzetek, szimbólumok is megtalálhatók az egyébként profán célú tárgyakon (pl. a díszes köntösökbe szőtt isten-báránya motívumok). A kétféle funkció tehát kölcsönhatásban áll egymással, és e kölcsönhatás keretét a társadalom életformája szabja meg.

Az életformához kapcsolódó képzőművészetben két további fő tendenciát figyelhetünk meg. Az egyik az, hogy *amint a társadalom fejlődése magasabb fokokat ér el, úgy a képzőművészet is egyre árnyaltabb feladatokat lát el, s ezért egy-egy addig egységes területe új meg új műfajokra válik szét.* Így például az önálló fazekasművesség csak akkor született meg, amikor a társadalom fejlettsége szükségessé tette azt. Hasonló módon Egyiptomban külön művészete alakult ki a temetkezésnek. A miniatúra-művészet csak akkor vált önálló műfajjá, amikor a kódexek már elengedhetetlen kellékeivé váltak a vallásos szertartásoknak.

A másik törvényszerűség az, hogy *az új műfajok kifejlődése mindig az alacsonyabb fokról indul el, eredetük sokszor az egyszerű használati tárgyakban rejlik.* Például a középkori szárnyasoltár eredetileg asztal volt, amelyre szekrényt állítottak, hogy a szentek szobrait elhelyezzék benne. Később a két bútordarab eggyéforrott, a szekrényajtókat pedig mindkét oldalukon képekkel díszítették; így akár csukva voltak, akár nyitva, a képek valamelyike látható volt. A liturgia még tovább fejlesztette ezt a lehetőséget; az ajtószárnyak képeit úgy rendezték el, hogy például becsukva a húsvéti passió jeleneteit mutassa a nézők felé. Végül egyértelmű szokások alakultak ki a szárnyak kifestésére és nyitására-csukására. Így vált a szárnyasoltár a középkori vallási élet centrális pontjává, amelyről mindig leolvasható volt, hogy az egyházi éveknek melyik szakasza van és e szakaszban milyen szertartások aktuálisak. A történelmi materializmusnak az a tétele, hogy a fejlődés az egyszerűtől a bonyolult felé halad, a képzőművészetre is érvényes, s az a megfigyelés is igazolja a marxizmust, hogy az *eszményítés céljait szolgáló művészet közvetve vagy közvetlenül a használati tárgyi világból fejlődik ki.*

Így válik érthetővé, hogy egy-egy művészeti korszakban a

Digitized by Google

különböző művészeti ágak miért voltak teljes összhangban és fonódtak harmónikusan össze egymással. A képzőművészet mindkét arculatát az osztályviszonyok és az életforma törvényszerűségei alakították ki, s hatásuk egységes módon érvényesült. Az ideológiai mondanivaló végső soron ugyanarra a termelési módra, tárgyi kultúrára épült, mint a képzőművészet tárgyi-anyagi funkciója.

Ezek a törvényszerűségek magyarázzák a polgári képzőművészet fejlődésének útját is. A polgári társadalom új megvilágításba helyezte a tárgyi világot, és benne a képzőművészetnek is új szerepet adott. Az anyagi javak a leghatározottabb módon *magántulajdont* képeztek, és anyagi értéküknél fogva a *képzőművészeti alkotások kincsképző, tőkeképző magántulajdonná váltak.* Régebben a legmagasabbrendű alkotások egyházi célt szolgáltak, most a polgárság a képzőművészeti alkotásokat, mint személyes tulajdont, fokozatosan a saját birtokába „menti át". A szárnyasoltárok táblaképei, kiszakadva a liturgikus életből, a polgári lakás falára kerülnek díszítésekül. Ez az elhelyezés természetesen a táblakép témájának a megváltozását is maga után vonja. A szentképekből profán jellegű ábrázolások lesznek. Ezt a folyamatot az arckép műfajának megjelenése koronázza meg, amikor a közösségi ideológiai eszményt, az istenség képét a polgár a maga arcvonásaival helyettesíti. Itt is megfigyelhetjük a képzőművészet többrétű funkcióját, a tárgyi-használati, és az eszményítő szerep összeolvadását. A polgári lakás falán függő kép *kincsképző érték is, díszítés is, és egyben eszményítés is.* Csakhogy amíg korábban ezek a funkciók a közösséget szolgálták, most a magánembert gazdagítják és dicsérik. Ennek megfelelően a polgári művészetben a műfajok egysége is bomlásnak indul s végül a magánember mikrokozmoszába, a polgári otthon falai közé szorul vissza. A képzőművészet magántulajdonná válása és a magántulajdonra épülő társadalom hanyatlása szükségszerűen maga után vonta *a nagy művészeti egységek felbomlását, a műfajok fokozottabb differenciálódását, a műfajok további önállósulását.*

Ha a képzőművészet társadalmi funkciójának mai fejlődését követjük, akkor a továbblépés lehetőségét csak a szocialista társadalomban találhatjuk meg. A képzőművészet számára ugyanis *csak a magántulajdon megszűnése adhat új alapot.* A kialakuló, új, osztálynélküli társadalomban fokozatosan megszűnik az anyagi javak kincsképző funkciója, mert a gazdagság nem egyéni, hanem társadalmi. Új életforma alakul ki, amelyben az emberek egyre jobban elhagyják a polgári magánegzisztencia szűk kereteit, egyéniségük teljes kibontakoztatásával egyben a nagyobb közösségek részeivé válnak. Az emberek világképe, szemléletmódja fokozatosan elszakad a magántulajdontól és kollektív érdekű eszmények köré kristályosodik. A képzőművészet társadalmi funk-

Digitized by Google

ciója is megváltozik. Nem a magántulajdon formája és szimbóluma lesz többé, hanem annak a gondolatnak válik tárgyi eszközévé és magasrangú eszmei hirdetőjévé, hogy a tárgyak, az anyagi világ az embert szolgálják.

A szocialista társadalom ilyen irányú fejlődéséből következik, hogy a képzőművészet, amely a polgári társadalomban felaprózódott, ismét a nagyobb egység, a magánlakás falain túllépő egyetemesebb harmónia felé közeledik. A környezetalakítás művészetébe azok a tárgyak is beleolvadnak, amelyek eddig függetlenek voltak. A képzőművészeti kompozíció nem áll meg a festmény kereténél, hanem az épületek belső és külső tereinek harmonikus megszervezésére, a lakótelepek és munkahelyek, és az őket környező természet egységes hatású összképének kialakítására is kiterjed. Ebben az egységben új szerepet kapnak az egyes művészeti ágak. Sem a festmények vagy szobrok, sem pedig a díszítések vagy az építészeti tervek nem állhatnak meg a maguk maximális kifejlesztésénél, hanem *egyben a környezetükben levő társművészeti alkotásokkal is szerves kapcsolatban kell lenniük.* A képzőművészet műfajai sokkal tágabb egységben és sokkal árnyaltabb gazdagsággal szolgálhatják a társadalmat, mint bármikor ezelőtt.

A szocialista társadalom szervezési feltételei már most megadják a lehetőségét annak, hogy az új életforma tágabb anyagi-tárgyi keretei művészi értékű városképekké szélesedjenek. Az elért eredmények ellenére ma a fő hátrahúzó erő: a múltból ittragadt individuális szemlélet. Amint a közvélemény széles rétegeiben mélyen él a családi egységekre elszigetelt életmódhoz és ennek anyagi megszervezéséhez való ragaszkodás — sokszor a közösség rovására is (elég ha itt csak utalunk a Társadalmi Szemle előző számaiban lefolyt családvita problematikájára) — ugyanúgy a különböző művészeti ágak képviselői is sokszor elszigetelt alkotásnak tekintik a maguk munkáját és föltétlen elsőbbséget igényelnek neki. Az a szemlélet, amely minden egyes műalkotásnak elkülönített és „díszes" főhelyet szán, anélkül, hogy igyekezne bekapcsolni azt a környezet szerves életébe, a polgári individualizmus maradványa. Azért fontos ennek az individuális szemléletnek a megváltoztatása, mert az új életforma és annak anyagi környezete egymással összefüggő és a társadalmat nevelő tényezők. Az új eszményeket tükröző környezetalakítás harmonikusabb életet is teremthet, az egyensúly és a rend vizuális élménye nagy hatással lehet az emberek ízlésére és gondolkodásmódjára.

A képzőművészeti műfajok új szintézisében fontos szerepet kap az *ipari méretekben* gyártott épületelemek, használati tárgyak és környezetalkotó elemek megformálásának kérdése. Napjainkban a célszerűség józan puritánizmusa jellemzi ezeknek a tárgyaknak a kiképzését. Természetes emberi igény azonban az, hogy ez

Digitized by Google

ne vezessen száraz és rideg funkcionalizmusra. Tekintettel arra, hogy az ipari méretű termelés kizárja minden előregyártott elemnek kézműves értelemben vett díszítését, a tárgyak rideg világát elsősorban nem az egyedi darabok díszesebb kivitelezésével kell meghittebbé tenni, hanem a nagyobb együttesek esztétikus megtervezésével és a hangsúlyosabb pontokon megjelenő társművészeti alkotások (kép, szobor stb.) szerepeltetésével. A színek és formák eleven ritmusának, a természettel összhangba lépő ipari tájnak és városnak a megteremtése új feladat a képzőművészet történetében. A díszítés, amely a múltban nem terjedt tovább, mint egy-egy műtárgy, bútor, vagy ruhadarab felülete, napjainkban szinte monumentálissá növekszik az épületek tájba helyezésének, színezésének, formagazdagságának megtervezésekor. Ha arra a törvényszerűségre gondolunk, amely szerint az új műfajok éppen a használati tárgyak alacsonyabb színvonaláról emelkednek fel a bonyolult szerveződés magasabb fokaira, akkor talán nem túlzás az, hogy az iparilag gyártott elemeknek a nagyobb egységek színvonalán újra emberi harmóniává való szerveződését, a tervszerű szocialista környezetalakítást korunk egyik előremutató vonásának látjuk.

A korszerű ábrázoló művészet fejlődésének az előzőekben tárgyalt kérdései mellett az ornamentikának ez az új szerepköre és az új életformában betöltött funkciója napjaink egyik sokat vitatott problémája. Ez a kérdés ugyanis — ha ez a kapcsolat nem is mindig tudatosul — összefügg az absztrakt művészet problémájával, bár helyesebb, ha absztrakt művészet helyett non-figuratív (nem ábrázoló) művészetről beszélünk.

Valójában nem is stiláris kérdés ez, hanem olyan, amelyet csak történeti kialakulásának és társadalmi funkciójának szem előtt tartásával érthetünk meg. A non-figuratív művészet úgy jelent meg, mint a polgári kompozíció és a polgári szemlélet széthullásának egyik feltűnő és botrányokat kavaró kísérőjelensége. Amilyen ütemben hajótörést szenvedtek a különböző avantgardista törekvéseknek egy egyetemes új stílus és szemlélet kialakítására irányuló kísérletei, úgy került előtérbe ez a csupán díszítő jellegű, a szervesebb kompozíció és mélyebb tartalom nélküli műfaj, amely egyúttal magáénak vallotta az *ábrázoló művészet feladatait is*. A mai non-figuratív művészetnek tehát társadalmi funkciója, rosszul értelmezett igényei és a polgári gondolkodásban betöltött hamis szerepe adja meg eltorzult tartalmát. A legtöbb non-figuratív mű ugyanis, ha nem konkretizálódna benne a mai polgári irracionalizmus kultusza, alig volna több, mint jó vagy rossz díszítés. A mai polgári esztétika azonban a non-figuratív művészetet, az ornamentikát teljesértékű kompozíciónak, eszmei mondanivalójú megnyilatkozásnak tekinti, s természetesen csak irra-

Digitized by Google

cionális filozófiával képes „megmagyarázni" „mélyebb tartalmát". Ez az irracionalizmus egyúttal vissza is hat a non-figuratív művészetre és eredeti díszítő jellegét is gyöngíti. Mindenképpen küzdenünk kell tehát a non-figuratív művészet hamis társadalmi funkciója és irracionális értelmezése ellen. Ez azonban természetesen nem jelenti azt, hogy mint ornamentikát, vagyis díszítést nem alkalmazhatjuk, sőt, ezzel az ellenkező irányú fetisizálás veszélyét is elkerülhetjük.

*

A szocializmusnak a polgári társadalommal szemben való minőségi fölénye abban nyilvánul meg, hogy megoldja az egyensúlyukat vesztett dolgok *társadalmi méretű* helyreigazítását. A józan ítélet és a történeti elemzés fényében feltárják belső rugóikat a képzőművészet problémái is, melyek az utolsó évtizedekben váltak válságossá. A polgárság hanyatlása szükségszerűen idézte elő a képzőművészeti kompozíció ellaposodását, a közízlés és a művészi alkotómunka egymástól való elszakadását. Az avantgarde-törekvések szükségképpen léptek föl a hazuggá vált társadalmi és művészeti konvenciók ellen, de kudarcuk is törvényszerű volt. Elkerülhetetlenné vált, hogy akik magányosan és romantikus vágyaktól hajtva próbálták megújítani a művészetet, magukra maradjanak alkotásaikkal.

Korunk az élet minden területén megkívánja a tudatos, körültekintő munkát, s a művészetben is a társadalmi igények és a történelmi változás új aktualitásának felmérését. Ezt a felmérést s az ebből adódó tennivalóinkat egyes elszigetelt emberek nem végezhetik el, csakis az egész társadalom közreműködésével oldhatjuk meg feladatainkat. A szocialista képzőművészet felvirágzásának legfontosabb alapja: a képzőművészet és a közönség egészséges kapcsolatának helyreállítása. E termékeny kapcsolat megteremtésének két oldalát vizsgáltuk meg, és így jutottunk el feladataink nagy vonalakban való áttekintéséhez. Ha sikerül e feladatokat megoldani, közelebb jutunk célunkhoz: egyfelől a közönség képzőművészeti műveltségének a tervszerű fejlesztéséhez amely biztosítéka lehet annak, hogy megszűnjön a művészi alkotómunka elszigeteltsége, másfelől ahhoz is, hogy az egyes művészek tehetsége és kezdeményezőereje a reális igények és lehetőségek útját járja, művészi kibontakozásuk valóban a társadalmat szolgálja.

Digitized by Google

ESZMECSERE

A szocializmus, korunk tudományos-technikai forradalma és a mai szocialista ember

A párt VIII. kongresszusa célunkul tűzte ki azt, hogy tanítsuk meg az embereket szocialista módon élni, dolgozni és gondolkodni. A szocialista fejlődés mostani szakaszában mindinkább előtérbe került a szocialista embertípus formálódása. A folyóiratokban, a napilapokban, a rádióban és másutt újabb meg újabb viták robbannak ki, s ezek hol az erkölcs, hol a művészeti közízlés, hol meg az általános műveltség oldaláról feszegetik ezt a problémát. A vitáknak ez a felélénkülése természetes dolog: a forrongó valóságot, az új születésének ellentmondásos folyamatát tükrözi. Ezek a viták — amelyekben írók, pedagógusok és közéleti vezetők, értelmiségiek és kétkezi dolgozók, fiatalok és öregek szólalnak meg — sok eleven problémát érintenek. Ennek az egészséges folyamatnak a támogatására lapunk, a Társadalmi Szemle, eszmecserét indít a mai szocialista ember formálódásának néhány kérdéséről, hogy ezzel is hozzájáruljon a felmerült problémák marxista elemzéséhez, s a marxista elmélet és módszer segítségével elősegítse megoldásukat.

Ha csak az egyik, bár az alapvető és legfontosabb összefüggést tekintjük is: az objektív társadalmi átalakulásoknak és az emberek kulturális, világnézeti, erkölcsi stb. fejlődésének kapcsolatát, már itt is sok megválaszolandó kérdéssel találkozunk. Hogyan függ össze egymással az új társadalom születése és a szocialista embertípus formálódása? Megváltoztak-e az emberek a társadalomátalakító forradalmi gyakorlat tüzében? Hol tartunk ma ebben a változásban? Igaz-e az, hogy a szocialista forradalom eddig csak a politikában és a gazdaságban ért el jelentős sikereket, de az emberek ízlése, erkölcse csaknem érintetlenül megmaradt kispolgári erkölcsnek és ízlésnek? Fenyeget-e a szocialista viszonyok konszolidálódása után az elpuhulás, az elkényelmesedés, az elszürkülés, az elnyárspolgáriasodás veszélye? Hogyan küzd egymással az emberek munkájában, életmódjában, gondolkodásában, ízlésében, erkölcsében, szokásaiban a régi és az új? Íme, azoknak a kérdéseknek egy kis csokra, amelyek csak ebben az egy összefüggésben felvetődnek.

A valóságban azonban ennél is bonyolultabb a probléma. Nem a világtól elszigetelten építjük hazánkban a szocializmust, hanem a ko-

Digitized by Google

munkban végbemenő világfolyamatok részeseiként. Minden, ami ma a nagyvilágban történik, az a mi társadalmunkban élő emberekre is hat: gondolkodásukra és magatartásukra, az új, a szocialista embertípus formálódására.

A két rendszer békés egymás mellett élése együtt jár a különböző társadalmi rendszerű államok közötti gazdasági és szellemi kontaktusokkal. Semmi okunk sincs arra, hogy féljünk ezektől a kapcsolatoktól: a szocializmus fölénye és növekvő vonzóereje rajtuk keresztül is érvényesül. A tőkés országokkal való érintkezés során azonban elkerülhetetlenül jelentkezik a nyugati polgári ideológia behatolásának a veszélye is, ami nehezíti a szocialista ember kialakulásának amúgy is bonyolult és ellentmondásos folyamatát. A szocializmus fölényének tudatában őszintén és bátran szembe kell néznünk ezzel a veszéllyel, s reálisan számolnunk kell azzal, hogy a szocialista és a kapitalista világ érintkezése milyen sajátos problémákat okoz a szocialista ember formálásában, milyen különleges feladatokat ad a párt, a szocialista állam kulturális és nevelő munkájának, az irodalomnak, a művészetnek, a szellemi tevékenység minden ágának.

Nem szabad és nem lehet szemet hunynunk az előtt sem, hogy a szocialista embertípus formálódását sok olyan folyamat is befolyásolja, amely hasonlóképpen, vagy látszólag azonos módon megy végbe a kapitalista és a szocialista világban. Világméretekben kibontakozik korunk tudományos és technikai forradalma. Az egyes ember mindennapi élete szempontjából ennek sok közös vonása is van minden országban: a tudományos ismeretek gyors felhalmozódása és fokozódó felhasználása az élet minden területén, az urbanizálódás növekedése, a hírközlő eszközök tökéletesedése és sok más. Kétségtelen, hogy ezek a folyamatok mélyen átjárják és átalakítják az emberek gondolkodását és magatartását, sok megoldandó új problémát vetnek fel az oktatás, a művészet, a szórakozás, a mindennapi élet területén. Gondolkoznunk kell tehát azon: hogyan viszonylik mindez a szocialista ember születéséhez és formálódásához?

A mai polgári ideológia fegyvertárában fontos helyet foglal el a „modern ipari társadalom" koncepciója, amely szerint a kapitalista országok és a szocialista országok fejlődése csak a hagyományos társadalom „modernizálódásának" kétféle változata. A polgári ideológusok — állítólag morális, humanista meggondolásokból — természetesen a kapitalizmust tartják előnyösebbnek a kettő közül, de azt állítják, hogy mindkét változatnak ugyanaz a végeredménye: a „modern ipari társadalom", s ennek folytán alapvető problémáik is közösek: a „modern élet" problémái.

Ennek az elméletnek ma aligha akad nálunk következetes képviselője, mert a társadalmunk szerkezetében, a tulajdonviszonyokban végbement gyökeres változások nagyon is kézzelfoghatóan demonstrálják a szocializmus és a kapitalizmus gyökeres ellentétét. De sok kérdésben

Digitized by Google

— és éppen az új ember formálódását közvetlenül érintő kérdésekben — nálunk is jelentkezik olyan szemlélet, amely mintha lebecsülné a kapitalizmus és a szocializmus alapvető különbségét. Vajon nem az ilyen koncepcióval rokon-e a műveltség és az életvitel, a művészet és az ízlés „modernségének" az a felfogása, amely a modern életet, a modern művészetet, a korszerű műveltséget kizárólag, vagy elsősorban a tudományos és technikai forradalom közvetlen hatásának tekinti s a kapitalista és a szocialista társadalom, a polgári és a szocialista kultúra konkrét különbségét és ellentétét alárendelt jelentőségűnek tartja, vagy egyenesen elhallgatja?

A másik oldalon felmerül az a kérdés: elegendő figyelmet fordítunk-e arra a problémára, hogyan hatnak az emberek életvitelére a szocialista fejlődésen belül a tudományos és technikai forradalomra jellemző folyamatok? Van-e ezeknek a kérdéseknek — amelyek más-más környezetben és más-más formában ugyan, de hasonló problémákat vetnek fel nálunk is és a nyugati tőkés országokban is — valamilyen relatíve önálló jelentőségük?

Ezek a kérdések — hol nyíltabban, hol lappangva — már a korszerű általános műveltség tartalmának megváltozása körül évek óta folyó vitákban, legutóbb a „két kultúráról" szóló vitában, és a művészet és az irodalom korszerűségét, s ezzel kapcsolatban a mai szocialista ember esztétikai kultúráját és ízlését érintő vitákban is felbukkantak. Nem lehet célunk az, hogy felújítsuk és folytassuk lapunkban ezeket a vitákat, s még kevésbé az, hogy összefogjuk vagy lezárjuk őket. Úgy gondoljuk azonban, hogy az eddigi vitákból is sok tanulságot vonhatunk le, és a további, újabb vitáknak is egészséges alapját teremtjük meg azzal, ha a most meginduló eszmecserében egy meghatározott oldalról vizsgáljuk meg a problémát. Nevezetesen arról az oldalról: mennyiben függ a társadalmi rendszertől, a kapitalista és a szocialista társadalmi rendszer különbözőségeitől és ellentététől a korunkban végbemenő tudományos és technikai forradalomnak az emberek mindennapi életében megérződő hatása? Hogyan befolyásolja az emberek világnézetének, erkölcsi és esztétikai tudatának a fejlődését a szocialista társadalmi forradalom és tudományos-technikai forradalom folyamatainak összefonódása?

Ez a kérdésfeltevés tudatosan szűkíti le a szocialista ember formálódásának jóval szélesebb témáját. A szocialista ember formálódásának sok fontos kérdését itt nem érintettük. De még az általunk felvetett egyetlen probléma is igen összetett és szétágazó.

Szerkesztőségünk ezért különböző szakemberekhez, filozófusokhoz, szociológusokhoz, pedagógusokhoz, természettudósokhoz és műszaki szakemberekhez, írókhoz, művészekhez és esztétákhoz stb. fordult azzal a kéréssel; hogy különböző oldalakról fejtsék ki álláspontjukat a felvetett kérdésekben. Ezzel a kéréssel fordulunk most lapunk egész olvasótáborához is. S minthogy az itt felvetett problémával más ország-

Digitized by Google

gokban is foglalkoznak a marxista szerzők, az eszmecsere során az idevágó nemzetközi irodalomról is tájékoztatni szeretnénk az olvasókat. Reméljük, hogy az így kibontakozó vita előmozdítja a felmerült kérdések tisztázását, és segíti a szocialista ember nevelésének gyakorlati munkáját.

KOMMUNIZMUS VAGY „EGYSÉGES IPARI TÁRSADALOM"

Amint a vitaindító bevezetés érinti, a mai polgári ideológiában mind elterjedtebbek és divatosabbak a kapitalizmus és a szocializmus különbségét eltüntető „egységes ipari társadalom"-ról szóló elméletek. R. Aron, francia szociológus szerint korunkban „növekszik a hasonlóság" a szocializmus és a kapitalizmus között és fokozatosan elhalványulnak a két rendszer közötti társadalmi és gazdasági különbségek. A szintén francia Gruson így vélekedik: „Eléggé valószínű, hogy a technikai fejlődésnek megfelelően a jelenben és a jövőben végbemenő változások mindkét rendszerben egybeesnek."[1] D. Bernard, amerikai szociológus szerint ma már nincs is lényegi különbség a kapitalizmus és a szocializmus között. D. Starobin, amerikai revizionista teoretikus úgy látja, hogy a békés egymás mellett élés körülményei között az ún. „ozmózis" kétoldalú folyamata megy végbe, vagyis az egyik társadalmi rendszer elemei fokozatosan és kölcsönösen behatolnak a másikba.

Az „ipari társadalom" koncepciójának nem kisebb az igénye, mint az, hogy megrajzolja a jövő egyetemes érvényű társadalmának és e társadalom ember-ideáljának a képét. Meszemenő következtetéseinek megalapozásában általában a tudomány és a technika fejlődésének, az életszínvonal alakulásának bizonyos olyan vonásaira hivatkozik, amelyek a két rendszerben hasonlók. Ily módon ezek az elméletek igen fontos, aktuális, a mi vitánk problematikáját is közelről érintő kérdéseket vetnek fel. Valóban háttérbe szorítják-e a társadalmi és gazdasági rend jellegzetességeit a tudomány és a technika fejlődéséből adódó hasonló vonások? Hol vannak a tudomány és a technika szerepének a határai? Meghatározza-e a tudomány és a technika egymaga a társadalmi fejlődés perspektíváját, a személyiség alakulását, a kultúra összetételét és színvonalát? Nem lesz érdektelen tehát a mi vitánk szempontjából sem, ha röviden megismerkedünk az „ipari társadalom" koncepciójára legjellemzőbb elméleti és módszertani fogásokkal, s kissé részletesebben ennek a koncepciónak az ember-ideáljával.

Az „ipari társadalom" koncepciójának a mai nyugati világban egyik legnépszerűbb, a tőkés kormányok gazdasági és külpolitikájára is nagy hatást gyakorló változata W. W. Rostow[2] nevéhez fűződik, amelyet

[1] C. Gruson: L'évolution comparée des systèmes économiques. Esprit, 1960. 3. sz., 469. old.

[2] W. W. Rostow eredetileg a Massachusettsi Technológiai Intézet professzora. Elmélete nagy mértékben közrejátszott abban, hogy Kennedy előbb a nemzetbiztonsági ügyeknek, majd 1961 végén az USA külügyminisztériumának fő tanácsadójává nevezte ki őt.

Digitized by Google

Rostow: „A gazdasági növekedés szakaszai" című, 1960-ban megjelent könyvében fejtett ki legátfogóbban.[3] A könyv alcíme: „Nem-kommunista kiáltvány." A mai tőkés világ e „kiáltványának" — az „ipari társadalom" elméletének egyéb változataihoz hasonlóan — az az egyik legjellemzőbb vonása, hogy elejétől végéig a marxizmussal polemizál. Rostow úgy lép fel, mint Marx „alapvető tévedéseinek" kiküszöbölője, aki megoldást ad mindazokra a kérdésekre, amelyekkel Marx „hiába küszködött". Ugyanakkor azt állítja, hogy Marx elmélete és a magáé között számos rokon vonás is van, például mindkettő „gazdasági szempontból szemléli egész társadalmak kialakulásának módját", de az ő elmélete „lényegesen többet" mond erről.

Vizsgáljuk meg közelebbről ezt a nem is kevéssé szerénytelen elméletet, amely formailag utánozva a klasszikus közgazdaságtant és a marxizmust, szakaszokra osztva vizsgálja a társadalom fejlődését. Melyek ezek a „gazdasági növekedési szakaszok", amelyeknek történeti egymásutánja — mint a szerző ígéri — világossá teszi a társadalom fejlődésének útját?

Rostow szerint a társadalmi fejlődés első nagy szakasza az ún. „hagyományos társadalom", amely magában foglalja „az egész Newton előtti világot". Ezt követi a Newton utáni „modern ipari társadalom". Különös és — mint látni fogjuk — nem cél nélküli eljárás, hogy Rostow az össztársadalmi fejlődés vízválasztójává minden áttétel nélkül éppen Newton tevékenységét teszi, amely a tudomány és a technika fejlődésében valóban határkő. Teljes összhangban van ez Rostow periodizálási kritériumaival. A „hagyományos társadalmat" szerinte „a termelési műveletek korlátozott volta", „a modern tudomány és technika lehetőségeinek hozzáférhetetlensége", és más hasonló vonások jellemezték. Rostow egyáltalán nem veszi tekintetbe a termelőerők és termelési viszonyok kölcsönhatását, eltekint a termelési viszonyoknak éppen azoktól a mozzanataitól, amelyek megadják valamely társadalmi és gazdasági rendszer minőségi sajátosságait: a tulajdon-, a csere- és elsajátítási viszonyoktól. Számára nem léteznek olyan társadalmi és gazdasági kategóriák, mint ősközösség, rabszolgaság, vagy feudalizmus, s az ezeket jellemző különböző társadalmi és gazdasági viszonyok sem. Elsősorban technikai kritériumok alapján egy típusúnak tekinti a régi társadalmakat, hogy hasonló fogással egy típusúnak tekinthesse a Newton utániakat is.

Rostow univerzális igényű társadalmi sémája szerint a Newton utáni „modern ipari társadalom" négy egymást követő szakaszt ölel fel. Ezeknek a lényegét is technikai és műszaki-gazdasági jellemzőkben, illetve az ezeket kísérő bizonyos tudati motívumokban látja:

Az „ipari társadalom" első szakasza, a „kibontakozás feltételeinek érlelődése", amelyben „kezdtek megmutatkozni a modern tudomány eredményei a mezőgazdaság és az ipar új termelési funkcióiban", és meghonosodott az a felfogás, hogy az ember hasznosan átalakíthatja természeti környezetét.

[3] W. W. Rostow: The Stages of Economic Growth. A Non-Communist Manifesto. Cambridge, 1960.

Digitized by Google

Az „ipari társadalom" második szakasza, az ún. „kibontakozás kora", szerinte akkor következik be, amikor a termelő beruházások rátája „a nemzeti jövedelem 5 százalékáról annak 10 százaléka fölé emelkedik", amikor kibontakozik az „ipari forradalom", azaz a „termelési módszerek gyökeres változása".

A harmadik szakasz, az „érettség szakasza" is elsősorban „technikai érettséget" jelent nála, pontosabban: azt a korszakot, amikor — mint állítja — „a társadalom hatékonyan és erőforrásainak döntő többségére nézve alkalmazta az akkori modern technika minden eredményét" és az acél- és szerszámgépipar, a vegyi ipar, az elektromosipar váltak vezető szektorokká.

Végül az utolsó, a legmagasabb fejlődési fok: az ún. „nagy tömegfogyasztás korszaka", amelyet eddig — mint írja — csak az Egyesült Államok és a fejlett nyugat-európai államok értek el. Rostow szerint ennek a szakasznak az a lényege, hogy mindinkább a tartós fogyasztási javak termelése és a tömegszolgáltatások bővítése kerül előtérbe. Ezt a társadalmat — szerinte — a varrógépek, a háztartási hűtőgépek, a víkendházak és különösen az autók tömeges termelése és használata jellemzi. „Történetileg — írja — a legdöntőbb tényező az olcsó személygépkocsi tömeges elterjedése volt, amely a társadalom élete és várakozásai szempontjából, társadalmi és gazdasági értelemben egyaránt forradalmasító hatást tett." Rostow szerint e technikai eszközök tömeges elterjedése közvetlenül átformálta a fennálló viszonyokat a társadalom életének minden területén, s az 1920 utáni években „megváltoztatta a kontinens egész életstílusát, az udvarlás szokásaira és szabályaira is kiterjedő érvénnyel".

Amint ebből a rövid áttekintésből is kiderül, Rostow nem a termelésnek, hanem — mint maga is mondja — „a termelés dinamikájának" (a társadalmi és gazdasági viszonyoktól függetlenített technikai és műszaki-gazdasági mutatóknak) tulajdonít döntő jelentőséget a társadalom fejlődésének periodizálásában. Úgy építi fel univerzális igényű társadalmi modelljét, hogy egy szót sem szól az eredeti tőkefelhalmozásról, a termelők és a termelőeszközök történelmi szétválasztásáról, a termelőerők és tőkés termelési viszonyok ellentmondásáról, és arról a gyökeres fordulatról, amelyet e téren a szocialista forradalom hoz magával. A végletekig leegyszerűsíti és meghamisítja Marx társadalmi-gazdasági analízisét: a társadalmi-gazdasági viszonyokat egyszerűen azonosítja a technikaival és ily módon éppen azokat a mozzanatokat hagyja ki, amelyek az egyes társadalmi korszakok minőségi sajátosságaira utalnak. Sajátos technicista szemlélet ez, amely kiválóan alkalmas arra, hogy technikai és gazdasági mennyiségi ismérvek alapján azonosítsa az egymástól gyökeresen különböző társadalmakat, a mai kapitalizmust és a szocializmust, s elködösítse a közöttük levő tényleges határokat. Szerinte pl. a mai Kína és India tökéletesen azonos típusú, a „kibontakozás korában" élő társadalmak. Egyenlőségjelet tesz a cári Oroszország és az 1950—55. előtti Szovjetunió, valamint az 1900 körüli Egyesült Államok társadalmi és gazdasági rendje közé is. Szerinte Oroszország már 1890 körül belépett a „kibontakozás szakaszába", a kommunisták csupán befejezték „a már folyamatban levő modernizálódás periódusát".

Digitized by Google

Rostow abból a nagyon is átmeneti tényből, hogy a Szovjetunióban jelenleg alacsonyabb a tartós fogyasztási cikkek egy főre jutó mennyisége, mint az USA-ban, messzemenő következtetéseket von le. Ez a különbség azonban szerinte sem behozhatatlan — ennek az állításnak ma már nem lenne hitele. Inkább azt igyekszik bizonyítani, hogy a Szovjetunió jelenlegi gyorsabb ütemű fejlődésének semmi köze sincs a szocialista gazdasági viszonyokhoz, a fejlődés „minden lényeges eleme" pontosan beleillik a gazdasági növekedési szakaszok sémájába, és a tartós fogyasztási cikkek elterjedése a szovjet társadalomnak az amerikai típusú társadalomhoz való feltétlen közeledését eredményezi. Mire tehát a Szovjetunió behozza elmaradását, addigra — legalábbis Rostow szerint — semmiféle különbség sem lesz a Szovjetunió és az Egyesült Államok között.

Rostow szerint a „modern kommunizmus" a hagyományos növekedési szakaszból a modern állapotba való átmenet „betegsége", amikor „egy céltudatos és fegyelmezett kisebbség magához ragadja a hatalmat egy összezavarodott, rosszul szervezett társadalomban", s azután ennek a hatalomnak a fenntartását és kiterjesztését tekinti a gazdasági fejlődés céljának. A Szovjetunió gazdasági fejlődése fő sajátosságának is azt tartja, hogy a szovjet vezetés „a fogyasztás növekedési arányának fékezésével igyekszik a szovjet hatalmat radikálisan terjeszteni a világban".

Rostow e fejtegetéseiből a szocialista országok politikájának elferdített beállítása mellett jól látszik elméleti és módszertani eklekticizmusa. Egyfelől, *a technikai determinizmus* szellemében a társadalom életében közvetlen meghatározó szerepet és döntő jelentőséget tulajdonít a technikának, másfelől nagy szerepet játszik nála a voluntarizmus, a vezetőknek a pusztán technikai jellegű tényezőktől meghatározott „objektív keretek" között mozgó „szabad" választása. Ilyen szubjektív, főleg politikai mozzanatokkal magyarázza a kapitalizmus és a szocializmus közötti lényeges különbségeket. Figyelmen kívül maradnak azonban a konkrét gazdasági-társadalmi viszonyok, amelyekkel kölcsönhatásban és amelyeken keresztül a valóságban a technika társadalmi hatása is érvényesül, az a gazdasági alap, amely közvetlenül meghatározza az egész politikai felépítményt, azok az objektív társadalmi okok, amelyek megszabják az emberi cselekedetek szubjektív politikai indítékait is. Így nemcsak a gazdagságot, hanem lényegében a társadalom életének összes többi területét is közvetlenül a technikától teszi függővé. A végletekig leegyszerűsíti a társadalom életének bonyolult kölcsönhatásait: nemcsak a gazdaságot, hanem a politikát, az erkölcsöt, a személyiséget stb. is megfosztja valóságos társadalmi tartalmától, funkciójától, s alárendeli elmélete hazug társadalmi és politikai mondanivalójának.

A termelés és a fogyasztás fejlődésének minden technikai hasonlósága ellenére ez a fejlődés a kapitalista és a szocialista országokban alapvetően eltérő társadalmi feltételek között megy végbe és ezért következményeik, a fejlődés által előidézett társadalmi, politikai és kulturális problémák — bizonyos formai hasonlóságok ellenére is —

Digitized by Google

lényegében eltérő természetűek. Kétségtelen, hogy a technikai fejlődés, a tudományos és technikai forradalom hatása a termelésre, a fogyasztásra, az emberek mindennapi életére, a kultúrára és a szórakozásra stb. a szocialista országokban is sok új problémát vet fel. A kapitalizmusban azonban ezek a problémák összefonódnak a fejlődő termelőerők és a tőkés termelési viszonyok antagonisztikus ellentmondásával, és ennek az ellentmondásnak a talaján kibontakozó szociális konfliktusokkal, amelyek megoldhatatlanok a polgári társadalom talaján. (Rostow mindezt megkerüli, egy szóval sem említi pl. a tőkés automatizálással járó nehézségeket.) A szocializmusban viszont a növekedés nehézségei ezek, amelyek a fejlődő termelőerők és a szocialista termelési viszonyok összhangjának talaján előbb-utóbb megoldódnak. Rostow, és általában „az egységes ipari társadalom" koncepciója, felnagyítja ezeket a nehézségeket, hamisan azonosítja őket a kapitalizmus ellentmondásaival és egyben polgári „megoldásukat" javasolja. Rostow szerint a tömegfogyasztás korának kezdetével „a kommunista vezetők komoly politikai és társadalmi jellegű (alkalmazkodási) problémákkal néznek szembe", amelyeknek a megoldása a szocialista országokat végül is a Rostow által idealizált nyugati — elsősorban amerikai — típusú „ipari társadalomhoz közelíti".

Messzire vezetne a jelen eszmecsere céljától, ha Rostow következtetéseit és javaslatait az általa érintett összes területen, a gazdasági életben, kül- és belpolitikában stb. végigkövetnénk. A most induló vitát is közvetlenül érintő kérdés azonban az, hogy miként ítéli meg Rostow az „ipari társadalom" emberének helyzetét, miben látja problémáit s hogyan rajzolja meg azt az ember-ideált, amely felé szerinte az egész emberiség halad.

Rostow „ipari társadalmában" természetesen nincsenek tőkések és bérmunkások, kizsákmányolók és kizsákmányoltak (Rostow a tőkés társadalom osztályszerkezetéről nem vesz tudomást), csak a technika műszaki, pénzügyi és szervezeti problémáival különböző oldalról foglalkozó, illetve a technikai eszközöket élvező, azonos érdekű emberek vannak. „Az emberek értékelésének az alapja ebben a társadalomban — írja — nem valamely törzshöz, céhhez, vagy osztályhoz tartozás többé, hanem az egyéni alkalmasság, amely képessé teszi őket bizonyos meghatározott, mindinkább specializálódó funkciók betöltésére."

Rostow ezen az alapon két nagyobb „társadalmi" csoportra osztja az embereket: az „elit" és a „nagy tömegek" csoportjára. Az „elit" tagjai közé tartoznak azok, akik a tudományt és a technikát fejlesztik, akik „vállalják a vezetés nehézségeit és kockázatát", és végül azok, akik „nagy kockázattal kölcsönzik pénzüket és támogatják az újító vállalkozókat". A tömegekhez pedig azokat sorolja, akik a „hatalmas fegyelmet" és a „specializált, szűk, ismétlődő feladatokat" vállalják.

Rostow embere tehát a technika által számára megszabott szűk körben mozog. Az „egyéni alkalmasság" is, amelynek Rostow nagy jelentőséget tulajdonít, csak azt jelenti, hogy „milyen, meghatározott", „speciális funkció" betöltésére alkalmas az egyén, azaz milyen oldalról szolgálja a technikát, illetve a technikai és gazdasági életet. Mint az „elit" tagja (tudós, feltaláló, ipari vagy pénztőkés), vagy pedig mint a

Digitized by Google

tömeg tagja. Rostow emberét csak egysíkú tevékenységre képesíti tehetsége. Ahogyan a társadalomnak, úgy az embernek sincsenek nála más funkciói, mint technikai és technikai-gazdasági funkciók. Rostow itt is kirekeszti vizsgálatából a társadalmi-gazdasági viszonyokat. Éppen azokat az elemeket, amelyek egy kor emberének fejlődési lehetőségeit, általános és különös, valamint egyéni tulajdonságait, személyiségének tényleges gazdagságát vagy egyoldalúságát, létét és tudatát egyaránt megszabják. Az ember atomizált absztrakt individuum itt, aki a társadalom sokrétű anyagi és szellemi viszonyaitól és a társadalom többi tagjától elszigetelten él, illetve akit csak technikai viszonyok fűznek azokhoz.

A technikainak és az emberinek ez a durva azonosítása a tőkés társadalom emberének tényleges egyoldalúságát tükrözi vissza torz formában. Ilyen egysíkú és antihumánus emberszemlélet csak olyan társadalmi viszonyok között születhet és szerezhet magának létjogosultságot, amelyek valóban egyoldalúvá teszik az ember életét, s amelyek között az ember nem fejtheti ki szabadon a maga emberi mivoltát. Rostow emberében nem nehéz felismerni a tőkés viszonyok által deformált, egyéni és társadalmi életében megosztott embert, akinek egyoldalú tevékenysége szűkre korlátozza érdeklődési körét és aki nem is gondolhat arra, hogy általános emberi lényegéből fakadó egyéb képességeit ápolja. Csak a tőkés társadalomban tűnik úgy, mintha a technika és a technikai viszonyok volnának az emberek között levő egyedüli viszonyok, mintha a technika (s nem pedig a technikában csak eldologiasodott társadalmi és gazdasági viszonyok) jelentenék az ember lényegét. Rostow embere individuális, de nem univerzális. Csak töredéke annak, amire a kizsákmányolástól mentes viszonyok között képes volna; a technika eszközének érzi önmagát ahelyett, hogy meg tudná valósítani a technika feletti társadalmi uralmát.

A munkához és termékeihez való pusztán fogyasztói viszony olyan társadalom szemlélete, amelyben a munka mint a létfenntartás és a fogyasztási javak megszerzésének kényszerű eszköze, ki van zárva az élvezet forrásai közül, amelyben csak a munkán kívül és attól függetlenül van élvezet. Rostow embere számára nem a munka az élet legfőbb tartalma; a kizsákmányolás körülményei között végzett munka nem is lehet az.

Rostow emberének polgári arculata fogyasztásának és élvezetének egyoldalúságában is megmutatkozik. Az élvezet is meghatározott társadalmi tevékenység, s ez is az emberben koncentrálódott társadalmi és gazdasági viszonyokat fejezi ki. A „jólétí" társadalom" emberének bizonyos technikai eszközök a fő élvezeti tárgyai, ezeknek a megszerzése és használata jelenti számára a boldogságot, az élet értelmét. Az érdeklődési kört kitöltő társadalmi problémák is főképp technikai, fogyasztási problémák (Rostow olyanokat említ, mint „a régi városközponti rekonstrukciója", „gépkocsi-parkolóhelyek biztosítása" stb., vagyis olyan technikai, technikai-gazdasági problémák, amelyek mint a modern életforma kísérői, formailag hasonló módon a tőkés és a szocialista társadalomban egyaránt felvetődnek, de amelyek nem érintik a társadalmi rendszer lényegét). Itt is ugyanolyan technikaivá

Digitized by Google

alacsonyított embert látunk tehát, mint eddig, ez az ember is kizárólag a technika révén áll kapcsolatban embertársaival és az egész társadalommal. Sőt, még ez sem köti le teljesen a figyelmét. Rostow megengedhetőnek tartja, hogy „a legfeltűnőbb jelenség", amely a magas életszínvonalon élő „jóléti" embert jellemzi: az unalom. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy Rostow csak a férfiakra tartja jellemzőnek az unalmat. „Az unalom elsősorban férfi-probléma" — jelenti ki —, mert a nőknek a gyermeknevelés elég sok elfoglaltságot biztosít, akár vannak tartós fogyasztási cikkek, akár nincsenek. A férfiak pedig, hogy unalmukat elűzzék — a XVIII. század vidéki gentlemanjéhez hasonlóan — esetleg halászattal és vadászattal ütik agyon üres idejüket.

Az új, szocialista termelési viszonyok között olyan új személyiség típus van kialakulóban, akinek számára a fogyasztás és az ezzel járó élvezetek harmonikus egységben vannak más irányú társadalmi tevékenységeivel, elsősorban munkatevékenységével. A kommunizmus felé törő ember számára a szükségletek kielégítésére való anyagi és szellemi kulturális javak: a háztartási gépek, a gépkocsi, a könyvek, a művészi alkotások (Rostow embere egyébként sohasem olvas, nem foglalkozik művészettel, műélvezéssel) nem pusztán fogyasztási eszközök, hanem a társadalmi munka eredményei, emberi képességek megtestesült tárgyai is, amelyek nemcsak fogyasztásra, hanem új képességek kibontakoztatására, alkotásra és alkotó élvezetekre ösztönzik. Élvezeteinek szociális tartalma és szociális funkciója tehát gyökeresen más, mint a rostowi „jóléti emberé".

Az új, szocialista személyiség típus és életforma természetesen nem egyszerre és kész formában jelenik meg a szocialista társadalomban sem. Kialakulása hosszú és bonyolult folyamat, amelyben az objektív társadalmi viszonyok mellett a szubjektív tényezőknek is nagy szerepük van, s amelyre a tudományos és technikai forradalom is letagadhatatlan hatással van. Nem mentes ez a folyamat a belső ellentmondásoktól és nehézségektől sem. A Társadalmi Szemlében megindúló eszmecsere fő célját éppen abban látom, hogy feltárja ezeket a nehézségeket és segítsen alkotó választ adni a felmerülő kérdésekre. Tekintettel arra, hogy az „egységes ipari társadalom" koncepciója nem utolsósorban ezeken a reális problémákon spekulál (ezzel magyarázható bizonyos fokú hatása nálunk is), már most, a vita elején célszerűnek tartottam Rostow elméletének példáján tisztázni azt, hogy az „egységes ipari társadalom" koncepcióiának mind a szemlélete, mind a módszere, mind pedig az emberideálja idegen a marxizmustól és alkalmatlan a szocialista társadalom emberének korszerű életformájával kapcsolatos kérdések alkotó, szocialista megoldására.

Ágoston László
filozófus

Digitized by Google

Az életforma technikai feltételei és az ifjúság

Ahhoz a vitához, amely a Társadalmi Szemle hasábjain indul *„A szocializmus, korunk tudományos-technikai forradalma és a mai szocialista ember"* témakörben, elsősorban szaktudományom, a jogtudomány oldaláról kívánok néhány kérdést felvetni. Az eszmecserét bevezető probléma-felvetésből különösen a következő kérdéseket tartom figyelemreméltónak: megváltoztak-e az emberek a társadalomátalakító forradalmi gyakorlat tüzében; üres keretek-e csupán a szocialista termelési viszonyok s csak ezután kell-e majd berendezni közöttük az életet, csak ezután fog-e megszületni bennük az új szocialista ember; fenyeget-e az elpuhulás, az elkényelmesedés veszélye; milyen sajátos problémákat vet fel a szocialista ember formálásában a szocialista és a kapitalista világ érintkezése; hogyan hatnak az emberek életvitelére a tudományos és technikai forradalomra jellemző folyamatok?

Ezek a kérdések lényegében mind az ember magatartásának jelenlegi és várható alakulására vonatkoznak, ezért lényegesek a jogtudomány szempontjából is. A jogtudománynak ugyanis egyik központi kérdése az ember magatartásának befolyásolása. Az emberi magatartás jogi eszközökkel való befolyásolása, illetve e befolyásolás sikere feltételezi annak felderítését, hogy mi tekinthető standard magatartási formának, milyen változások állottak be az emberek közti kapcsolatok rendszerében, milyen együttélési szabályok avultak el és milyenek vannak kialakulóban. Ilyen vizsgálatok lefolytatására azért van szükség, hogy az emberi kapcsolatok rendszerének jogi formába öntésénél elkerüljük a voluntarizmus veszélyét: ne állítsunk fel olyan mércét, amelynek társadalmi méretekben, tömegméretekben való elérését elvárnunk még illuzórikus dolog, de ne is kullogjunk az elvárás mértéke tekintetében a társadalmi gyakorlat mögött. Ugyanakkor, amikor az emberi magatartás jogi szabályozása ilyen vizsgálatokat követel, a társadalomellenes magatartások vizsgálata is elengedhetetlenül fontos a jogtudomány számára, hogy ezeknek mintegy elébük menjen, és ki tudja dolgozni a megfelelő megelőző intézkedések rendszerét.

A jogi diagnózis és prognózis azonban csak akkor megbízható, ha ismerjük azokat az okokat és körülményeket, amelyek általában befolyásolják az ember társadalmi viselkedését, s különösen a társadalomellenes magatartási módokat. Ebből a szempontból a jogtudomány észlelő apparátusa sajátos helyzetben van: a társadalomellenes magatartások típusos előfordulásából kell kiindulnia, pl. általában a bűnözés létezéséből, vagy speciálisan a fiatalkorú generáció kriminalitásából.

Amikor a jogtudomány ezt a társadalmi jelenséget vizsgálja, ennek kialakulásában és determinálásában olyan társadalmi folyamatokra bukkan, amelyek elsősorban más társadalomtudományi ágak vizsgálódási területéhez tartoznak. Így pl. az antiszociális viselkedési formák mögött rábukkan a társadalmi átrétegző-

Digitized by Google

désnek és a népesség mobilitásának jelenségére. Ezekkel a jelenségekkel a demográfia foglalkozik; de a demográfia érdeklődési területéből már kiesik annak a vizsgálata, hogy ezeknek a társadalmi folyamatoknak mintegy melléktermékeként milyen társadalomellenes magatartások alakulhatnak ki. A jogtudomány tehát az alapjában pozitív, a szocialista termelési és társadalmi viszonyok építése, kialakulása szempontjából pozitív társadalmi folyamatok negatív melléktermékeit, negatív hatásait vizsgálja és mutatja ki.

Így állunk annak a problematikának tekintetében is, amelyet a Társadalmi Szemle most napirendre tűzött. Mindezt azért bocsátottam előre, hogy hangsúlyozzam: a kérdéshez a jogtudomány sajátos szemszögéből, a tudományos-technikai forradalomnak és az ezekkel együttjáró társadalmi folyamatoknak az emberi magatartásra gyakorolt *negatív* hatásai vizsgálatának szemszögéből kívánok hozzászólni.

E jelenségek köréből — elsősorban a fiatalkorúak társadalomellenes magatartása szempontjából — három kérdést szeretnék kiragadni. Az első: *a szabad idő szerkezeti változásai és a passzív szórakozás formáinak* (televízió, mozi stb.) *megszaporodása.* A második kérdés: *a lakáskultúra emelkedése, az otthoniasság vonzerejének ezzel kapcsolatos növekedése és a családi elzárkózás tendenciája.* A harmadik kérdés: *a modern életvitel nyugati formáinak vonzóereje.*

Lássuk az első kérdést. Ismeretes, hogy a televízió megjelenése döntő befolyást gyakorol a szabad idő kihasználásának rendszerére. Ez a hatás nem merül ki abban, hogy megváltoztatja az időbeosztást, az időkihasználást, hanem ennél jóval messzebb terjed. Mintegy házhoz szállítja az ismereteket és a művészi élményt. Minden eddiginél szélesebb körben teszi lehetővé a gondolat- és ismeretközlést. Ebből a szempontból a könyvnyomtatás feltalálásához hasonlítható a jelentősége, hatása azonban sokkal szélesebb személyi körre terjed ki. Az ismeretközlés területén a vizualitás eszköze lényegesen megkönnyíti az ismeretek elsajátítását. Az elsajátítás könnyebbsége azonban negatív hatásokkal is jár a gondolkodásmód alakulása szempontjából: le is fegyverezheti a tanuláshoz eddig szükséges aktív, éber szellemi állapotot, csökkentheti a bevésés mélységét. A művészi élményről is hasonlót mondhatunk: az élmény közösségének hiánya nem teszi alaposabbá a művészi mondanivaló elsajátítását és gondolati feldolgozását. A házhoz szállított ismeretek és művészi élmények ezek szerint az elsajátítás megkönnyítésével együtt a gondolkodásmód kényelmességét is kialakíthatják. Természetesen távol áll tőlem az, hogy kárhoztassam a televíziót, véleményem azonban az, hogy ha a televíziózást nem egészíti ki az ismeretszerzés, a művelődés és a műélvezet hagyományos fegyvertára, akkor ez a kényelmesség és szellemi tunyaság, értelmi akcióképtelenség és parazitaság kialakítója is lehet. Egy másik negatív hatása — amelyre már nem egy vizsgálat utalt —, a passzív szórakozás túltengése. Ennek a két hatásnak különösen a fiatal nemzedék szempontjából van nagy jelentősége. Ismeretes fejlődés-lélektani alapelv, hogy a *képességek és készségek elsajátítása csak aktív tevékenység kereté-*

Digitized by Google

ben mehet végbe. A passzív szórakozási forma túltengése az aktív tevékenység rovására azt jelenti, hogy az életmódnak éppen az az eleme szorul háttérbe, amely *a nemes szenvedélyek kialakítója,* majd pedig — ezek kiélése útján — *a magasabbrendű érzelmek fejlődésének egyik közege.* A passzív szórakozás túltengése vagy kizárólagossága az érdeklődés határozott irányát és irányultságát is aláaknázza: a szórakozás a program esetlegességeinek függvényévé lesz, kiszolgáltatottá teszi tehát az embert. A passzív szórakozás túltengése esetén ez a kiszolgáltatottság adja meg a szellemi parazitaság egyik jellemző vonását, és ez sokszorozza meg a befolyásolhatóság mértékét.

Egyes vizsgálatok adatai szerint a fiatalkorúak társadalomellenes életvitelének kialakulásában jelentős szerepet játszik a szabad idő konstruktív kihasználásának hiányossága. Ez a hiányosság többek között az aktív szórakozás hiányát, az érdeklődés határozott irányának kialakulatlanságát és az ezt elősegítő, szenvedélykeltő tevékenység hiányát jelenti. E fiatalok időtöltése egyoldalú: szórakozásuk többnyire az izgalomkeltő gyönyörködés valamilyen formája. A passzív szórakozási forma túltengése a fiatalok körében — a szellemi kényelmesség talaján — eltompítja a művészet gondolati együttműködést igénylő, tanító, életismeretre és önismeretre serkentő hatását. A szellemi együttműködés elmarad, megmarad azonban a story, az események izgalma stb. Az izgalom keresése válik a passzív szórakozás tárgyává. Ez pedig elszakadhat a mű (pl. a film) tartalmi mondanivalójától és tőle függetlenül is hathat. Így előfordulhat, hogy pl. az „Adua és társnői" című filmből csak a mozgalmas és zajló, külsőségeiben vonzó élet (az autók, a mulatóhelyek, a sok barát stb.) ragadja meg őket, de Adua egyéni helyzetének tragikus társadalmi beágyazottsága teljesen elkerüli figyelmüket. Nálunk a romantika és az izgalomkeltés kizárólagos célját szolgáló TV-filmek és játékok, valamint mozidarabok szerencsére nem rombolhatnak úgy, mint Nyugaton. Korunk technikai forradalmának olyan velejárója, mint a TV, nálunk is általánossá teheti azonban a passzív szórakozás túltengését, s ennek alapján kialakulhat bizonyos szellemi restség és szellemi parazitaság, amely, mint „alapállás", független a sugárzott program tartalmától, elszakadhat tőle, megfoszthatja a nézőt a gondolati együttműködés készségétől, és a gyönyörködtető, izgalomkeltő időtöltés közegévé válhat.

A fiatalok nevelésének egyik központi problémája éppen a szabad idő konstruktív kihasználására való készség és képesség elsajátíttatása. A munkában vagy a társadalmilag hasznos egyéb tevékenység területén, ahol nincsenek magukra utalva, hanem irányítás, vezetés alatt állnak, többnyire meg is állják a helyüket. Az igazi problémák ott kezdődnek, ahol magukra vannak utalva: szabad idejükben. A TV a szabad idő konstruktív kihasználásának egyik fontos eszköze, de csak egyik eszköze. Önmagában, egyedülállóan a nem kívánatos tulajdonságok kialakítója is lehet, s ezzel fokozhatja a passzív szórakozáshoz szokott fiatalokban a szellemi kényelmesség káros hatásait, vagy szaporíthatja a passzívan szórakozók táborát, akik

Digitized by Google

egyébként a fiatalkorú bűnözés „aranytartalékai".

A második kérdés, amellyel foglalkozni szeretnék, a lakáskultúra emelkedése és ennek egyes kihatásai. A lakáskultúra emelkedése nagymértékben fokozza az otthon vonzerejét. A berendezés ízlésessége és az élet kényelmét szolgáló berendezések, ha valóban otthonná teszik a lakást, akkor növelik a családi együttélés kohézióját. A családi együttélés melege, a család összetartásának légköre igen fontos összetevője a felnövekvő új nemzedék nevelésének, adagolója a nevelés sikerét biztosító „érzelmi töltésnek". A háztartási munkát kényelmesebbé tevő szolgáltatások sok háztartási munka motorizált elvégzését és „technikás" megoldását teszik lehetővé. A rádió és TV kényelmes otthoni szórakozási lehetőséget nyújt. A család mint anyagi és szellemi javak fogyasztási egysége, könnyen keltheti az autonom család illúzióját. Ezeknek a tényezőknek együtthatására alakul ki a család elzárkózásának tendenciája, a családi beltenyészet sajátos légköre.

Erre a jelenségre érdekes adatokat nyújtottak az utóbbi időkben folytatott vizsgálatok. A társadalomellenes magatartású fiatalok otthoni körülményei két szélső érték köré csoportosulnak. A jelentős többség olyan feldúlt, széteső családi körülmények közül kerül ki, amelyeket nem is lehet szervezett együttélésnek nevezni, hanem legfeljebb együttlakásnak. Meglepő ezzel szemben az, hogy az utóbbi időben viszonylag megszaporodtak azok a bűnügyek amelyeknek fiatalkorú vádlottai látszólag teljesen rendezett, anyagilag jólszituált körülmények közül kerültek ki. Ezeknek a fiatalembereknek a kisiklása — eddigi kifogástalan életvitelüket, iskolai vagy szakmai teljesítményüket tekintve — merőben véletlennek látszott. A közelebbi vizsgálatok azonban kiderítették, hogy rendszerint új baráti körük hatására követtek el bűntettet (az esetek döntő többségében kollektív bűntettet).

Tudjuk, hogy a serdülés korában különösen meggyorsul a társadalmi képzetek elsajátítása, a kisebb közösségek iránti szolidaritás és loyalitás számos új formája is intenzíven jelentkezik. Olyan folyamat ez, amely előkészíti a társadalom nagyobb közösségéhez való adaptációt és begyakorlási közege is ennek. Nos, ezek a fiatalok minden előzmény nélkül csöppentek be spontán, szervezetlen közösségekbe. A kisebb csoportok, baráti társaságok életében való részvételt mindeddig megakadályozta önmagába zárt, önmagával megelégedő, minden programot családi közösségben lebonyolító, rendezett körülmények között élő családjuk. Így aztán a kisebb közösségekhez való szolidaritás kialakítását nem előzte meg olyan „előtanfolyam", amelynek során megtanulhatták volna a meg nem engedett, tiltott tevékenységekkel való szembehelyezkedést A családi zártság légköre megismertette ugyan őket a helyes együttélési normákkal, de veszélyektől és kísértésektől mentes, túlságosan „steril" légköre erkölcsileg nem edzette meg őket. Az olyan, látszólag tisztán technikai folyamatoknak, mint az ízléses lakberendezés a házhoz szállított kényelem, bizonyos áttételeken keresztül ilyen kihatásai is lehetnek.

Digitized by Google

A harmadik kérdés — a nyugati életvitel egyes stíluselemeinek hatása — különösen nagy figyelmet érdemel. Ezzel a kérdéssel már számos publikáció foglalkozott. Itt mindenekelőtt azokra az életviteli elemekre utalok, amelyek közvetlenül a technikai kultúra tömegméretű elterjedésével kapcsolatosak. A motorizálódás folyamatai összefüggenek az ifjúság technikai-műszaki ismereteinek és érdeklődésének egyre általánosabbá válásával. A motorizálódás és a technikai haladás a szórakozás motorizált formáit, illetve a technikai szórakozások különböző változatait is kialakítja. A technikai-műszaki ismeretek biztonságérzetet adnak, s ehhez bizonyos sajátosan laza és könnyed magatartási forma járul. A könnyed biztonság kalandokra csábít: az utóbbi időben viszonylag gyorsan nő azoknak a baleseteknek a száma, amelyek valamilyen technikai bravúrral függnek össze. A „versenyző stílusban" elkövetett baleseteknél úgyszólván minden esetben kimutatható a „száguldó ifjúság" valamilyen nyugati ideáljának áttételes hatása.

Összegezésként — a fent ismertetett három problémakör adataira támaszkodva — azt mondhatom, hogy a technikai haladás olyan magatartási formák kialakulását is okozhatja, amelyek ellentmondanak a szocialista erkölcsi és együttélési szabályoknak. A technikai folyamatoknak ezeket a magatartásra gyakorolt negatív hatásait akkor tudjuk tompítani, ha megfelelő intézkedésekkel úgy formáljuk a viselkedési stílust alapvetően meghatározó világnézeti és erkölcsi tudatot, hogy ellensúlyozzuk ezzel a technikai folyamatok automatikus magatartásformáló hatását.

Dr. Szabó András
jogász

Tudományos-technikai forradalom és társadalmi haladás

A vitában felvetett kérdés a XX. század második felének legfontosabb társadalmi-politikai perspektíváit érinti. Ezért az olyan hozzászóló megjegyzéseit, aki a műszaki tudományok felől, a társadalomtudományokban való kellő jártasság nélkül közelít a problémához, inkább további kérdések feltevésének, vagy legfeljebb gondolati próbálkozásnak kell tekinteni, mint érdembeli hozzászólásnak.

Az emberiség olyan korszak küszöbére érkezett, amelyben a termelőerők fejlődése lehetővé teszi a nehéz fizikai munka teljes kiküszöbölését (a fejlett ipari országokban kb. százszoros gépi teljesítőképesség jut az egységnyi erős fizikai teljesítőképességre), s azt, hogy a gépies, szellemileg kevéssé bonyolult fizikai és szellemi munkákat egyre nagyobb mértékben (a század végére valószínűleg szinte teljesen) kivonják a közvetlen emberi tevékenység köréből. Ez a tendencia, ha sok tekintetben különböző is, de végeredményben egyaránt jellemzi a kapitalista és szocialista viszonyok fejlődését. Bár ma még csak az emberiség kisebb fele (kb. a föld lakosságának harmada, ne-

Digitized by Google

gyede) élvezi a korszerű technika áldásait, a fejlődés rohamos és egyértelmű. Mindkét világrendszerben vannak olyan országok, amelyekben a kényelmesebb életet jellemző fogyasztási javak (rádió, tv, hűtőgép, autó, telefon, s végül — de nem utolsósorban — lakás) elterjedése már a lakosság túlnyomó többségét érinti, vagy a következő évtizedben minden bizonnyal érinteni fogja.

Ennek az objektív haladásnak számos következményét lehet elemezni. Ilyenek: a társadalom átrétegződése (a bérből és fizetésből élők arányának növekedése, a paraszti életforma eltűnése, a mezőgazdasági lakosság arányának rohamos csökkenése, az értelmiség és ezen belül az újat alkotó értelmiség arányának növekedése, a munka kulturáltságának emelkedése, ezzel a szükséges munkaviszonyok, előképzettség javulása, a szolgáltató ágazatok növekedése stb.), a nemek közötti munkamegosztás változása (l. a családról a Társadalmi Szemlében lefolytatott vitát), azok a társadalmi-politikai változások, melyek egyik oldalon a gazdaságilag és politikailag egyre jobban konszolidálódó új, szocialista viszonyokat jellemzik, a másik oldalon, a viszonylagos prosperitást és stabilitást mutató tőkés államokban pedig a munkásosztály harcának új lehetőségeit és formáit.

A fellendülésnek letagadhatatlan jelei vannak a fejlett tőkés országokban és sok a hasonló tendencia a szocializmusban. Ez jó érveket ad a kapitalizmus apologetáinak, s ezeket az érveket alátámasztják azok a dogmatikusok, akik a homokba dugják fejüket a letagadhatatlan tények előtt és a száz, vagy legalábbis a harminc évvel ezelőtti állapotok alapján bírálják a mai kapitalizmust. Bármilyen kegyetlen a sorsa a kapitalizmus világrendszerébe tartozó népek többségének, nekünk a fejlett kapitalista országok helyzetét kell elsősorban vizsgálnunk, mert bírálóink nem Portugália vagy Pakisztán példáját szegezik velünk szembe, hanem az Egyesült Államokét és Svédországét.

Nem véletlenül említem az utóbbi két országot. Nagyon lényeges lenne ennek a két sok vonatkozásban különböző irányú kapitalista fejlődésnek az elemzése. Mondhatnám valamennyi vonatkozásban ez a két ország jellemzi a kapitalizmus csúcsát. Ennek a csúcsnak az elérését a mindenki által jól ismert különlegesen előnyös történelmi körülmények tették számukra lehetővé, de nincs bizonyítva az, hogy a század folyamán más kapitalista országok nem érhetik el ezt a színvonalat.

Az amerikai példa, noha a világ legmagasabb átlagos életszínvonalával párosul, még a nyugat-európai, a kapitalizmus jövőjében hívő átlagember számára sem tud vonzó lenni. A kapitalizmus nyíltan rabló formáinak alapelvként vallása roppant távol esik a „jóléti állam" kirakatától. A társadalombiztosítás majdnem teljes hiánya — „elvi alapon", az óriási gazdasági ellentétek, amelyeknek nyomása alatt az amerikai sajtó is állandóan cikkezik a nyomorkörzetekről (l. a Newsweek február 17-i, 12 oldalas vezető cikkét több mint 9 millió, megdöbbentő nyomorban élő amerikai családról, az összes családok 20 százalékáról), az alacsony általános kulturális színvonal, a faji kérdés, a kasztok, nemzetiségek, vallások elkülönülési problémái, a politikai elnyomás primitív és erőszakos módszerei stb., stb. — mindezek a degenerálódásra mutató jelenségek egy gazdaságilag-műszakilag rendkívül hala-

Digitized by Google

dott társadalom anakronisztikus szociális és kulturális berendezéseiről tanúskodnak.

Számunkra a svéd példa sokkal érdekesebb — természetesen újra hangsúlyozva azokat a rendkívüli, szinte „történelmi üvegházi" feltételeket, amelyek között létrejöhetett, s a mai állapotok tanulságos előzményeit: a megelőző évtizedek nyomorát és osztályharcait. Az ország alapvető gazdasági-társadalmi berendezkedése jellegzetesen kapitalista ugyan, de a széles körű és sok tekintetben példamutató társadalombiztosítás, a munkanélküliségnek kétségtelenül alacsony színvonala, a kiáltó gazdasági ellentétek megszüntetése, a valamennyi népréteg számára biztosított és viszonylag igen magas létminimum, a széles körű politikai és gondolatszabadság, a társadalmi közerkölcsnek viszonylag magas színvonala — csábító és vonzó lehet sokak számára. Ez a gondolat széles körben talajra talált Nyugat-Európában és másutt is. Úgy hiszem, sürgős feladat volna ennek az alapos és a tényeket el nem tagadó elemzése. Itt van ugyanis a kérdés kulcsa. Valamilyen, a svéd példával reprezentált helyzet felé halad-e a világ és benne a szocialista országok is, olyan helyzet felé, amely nem forradalmi, hanem reformista úton, esetleg szocialista és kapitalista talajon és kiindulással is elérhető, egyedül a korszerű technika elterjedésének eredményeképpen? Vagy csak szinguláris maga a példa és nem is ideális utat jelez?

Úgy gondolom, hogy a társadalomtudományok művelői nem várhatnak egy mérnök hozzászólótól tudományosan egzakt és teljes választ erre a kérdésre, de az általános kérdésnek ilyen konkrét megfogalmazása is nyújt talán bizonyos segítséget. Azt már ma is látjuk, hogy ez az „ideálisnak" látszó svéd út is sok, sajnos nem eléggé elemezett ellentmondást tartalmaz (köztük olyanokat is, amelyek a mi viszonyaink között sincsenek teljesen kizárva, de részben minden bizonnyal elkerülhetők, részben más formát öltenek). A „jóléti állam"-ban igen magas az életuntak száma, s erősek az alkoholizmus, a nemi érdektelenség és aberráció, az általános kulturális, társadalmi érdektelenség jellegzetes degenerálódási jelei. Ez arra vall, hogy a kapitalizmus talaján a jólét cél, nem pedig eszköze egy további cél elérésének, a primer létfenntartási gondoktól és a gépies fizikai és szellemi munkától megszabadult, magasrendű, humánus társadalom kialakításának.

A társadalomtudományok művelőinek azonban tudniuk kell objektív elemzést adni a szocialista világrendszer létének a kapitalista országok belső fejlődésére tett hatásairól, a szociáldemokrácia korlátozott, de nem egy esetben mégis pozitív eredményeiről, ennek szerepéről a kapitalizmusból a szocializmusba való békés, vagy viszonylag békés átmenet lehetőségei között, továbbá annak a még vajúdó kérdésnek az előreviteléről, hogy a kapitalista piac jól, vagy rosszul, de egészében mégis eredményesen fungáló mechanizmusát milyen tökéletesebb eszközökkel helyettesíthetjük a szocialista országokban és nem utolsósorban a szocialista országok között.

Az automatikával, a kibernetikával foglalkozó szakemberek általában úgy látják, hogy a szocializmus talaján tudományuk fejlődése

Digitized by Google

nagy reményekre jogosít egy éppen technikájában öncélú és ezért degenerálódásra hajló társadalmi tendenciával szemben. Az automatika és a kibernetika generalizáló tudomány; gondolataiban sokat egyesít a technika, a biológia és a társadalomtudomány eredményeiből, és kihatásaiban mindegyikre visszahat. Segítséget nyújt egy össz-emberi, humánus társadalom és világszemlélet kialakításában, részben azzal, hogy felszabadítja az embert a szellemét megbilincselő részfeladatok alól, részben azzal, hogy a természet nagy, általános törvényei felé irányítja az emberi érdeklődést.

Nyilván ez a megismerési folyamat és az erre való igénynek az egész emberiségre való kiterjesztése lesz az a következő cél, amely az általános jólét, az anyagi biztonság megteremtése után előrevivő tartalmat adhat az ember tevékenységének. A technika lehetőséget ad, de az emberi tartalmat csak a biológia, pszichológia, genetika, nevelés stb. egy további szintézisében az ember életét, közérzetét, fejlődését befolyásoló, még majdnem teljesen szűz tudományterületek kibontakoztatásában érvényesíti. Valahol itt kell keresnünk választ a „két kultúra" ma sokat vitatott, véleményem szerint eltúlzott kérdésfeltevésére is. Meggyőződésem, hogy ez a harmonikus technikai-humanista szintézis (amely azonban szintén nem lesz tökéletesen harmonikus), csak olyan társadalmi talajon jöhet létre, amelyben nincs talaja a haszonszerzésnek, a gazdasági és emberi bizonytalanságnak és függőségnek, s így az ezek időleges elérésével vagy leküzdésével való beteljesülésnek és megcsömörlésnek sem, azaz: a kommunista társadalomban.

Ide csatlakozik utolsó megjegyzésem. Mint ez a vita is bizonyítja, sokat tettünk munkastílusunk korszerűsítésében, az új kérdések őszinte, előítélet-mentes feltárásában. De ez még nem elég. A Társadalmi Szemle és más folyóiratok hasábjain folyó viták, az e hozzászólásban tett néhány megjegyzés is mutatja, hogy mennyi a megoldatlan, nyitott (bár sokszor mesterségesen lezárt, vagy lezártnak hitt) kérdés a folytonosan változó, megújuló körülményekkel kapcsolatban. Úgy érzem, a párt eszmei harcának és offenzívájának fontos feladata, hogy valóban aktuális, élő válaszokat adjon az állandóan felmerülő új problémákra. Az újító szellemnek egész pártéletünket át kell hatnia, az új gondolatoknak, válaszoknak nemcsak a folyóiratok hasábjain, hanem a taggyűléseken és az egész párt-tevékenységünkben tükröződnie kell.

Hasonló a helyzet a többi társadalmi tevékenység, például a nevelés vonalán is. Nem vagyok nevelésügyi szakértő, de nem tudom, hogy hatékonyabb módja-e a felvetett kérdés megoldásának a politechnikai oktatás (és ezzel kapcsolatban az évszázadunk első felét jellemző fizikai munkafajták kézügyességi gyakorlata), mint valamilyen jól átgondolt agy-ügyességi oktatási forma, amely a század végére egyre általánosabbá váló, nagyon bonyolult, sokoldalú agytevékenységet igénylő munkákra készítené elő gyermekeinket, akik a technikai civilizáció elterjedése révén úgyis meg tudják majd javítani autójukat.

A két társadalmi világrendszer versenye egyben pozitív, előrelendítő kölcsönhatás is; ez világos, dialektikus materialista igazság, amelyet a szubjektív idealista elzárkózás nem segít és nem old meg. A termelőerők nagyjából hasonló fejlődési szintje nagyon sok közös vonást

Digitized by Google

eredményez, s ennek tagadása az objektív tényekkel szembeni strucpolitika volna. Hogy melyik rendszer tudja gyorsabban, eredményesebben gyümölcsöztetni ezt az objektív történeti fejlődést, azt éppen a mi rendszerünk haladóbb volta döntheti el, s az a képessége, hogy gyorsan, csekély tehetetlenséggel tud alkalmazkodni az új történelmi lehetőségekhez. Emberformáló erejét hazánkban bebizonyította az utolsó nyolc év alatt létrehozott stabilitás, amilyet más rendszerű országok néha csak évszázadok alatt értek el, vagy azoknak a százezreknek a tanúvallomása, akik az ostoba elzárkózás évei után érdeklődéssel nézték meg a másik rendszer legfénylőbb pontjait, s utána szabadon visszatértek, mert úgy érezték, hogy a még csak most kibontakozó szocialista humanizmus és szabadság — a sok terhes történelmi örökség ellenére — többet ér, mint a ma még fennálló életszínvonalkülönbség. Ez talán részleges, de objektív tömegjelenséggel igazolt válasz a politikánkat mindkét oldalról bíráló pesszimista nézetekre.

Dr. Vámos Tibor
a műszaki tudományok doktora

VÁLTOZÁSOK A GYÁRI MUNKÁBAN — ÉS AZ EMBER

A tudományos és technikai forradalom még a legfejlettebb technikai színvonalon álló tőkésországok lakosságát is nagyon egyenlőtlenül érinti. Például Olaszország gyárainak egy része „hipermodern", és mellettük rengeteg a „kóceráj"; az olasz falvakban találunk szinte a naturálgazdálkodás szintjén álló gazdaságokat és tojásgyárakat; van, akinek munkahelye „korszerű" és lakáskörülményei múlt századiak, és van, akinél forditva áll a helyzet. Az Egyesült Államokban, Angliában, az NSZK-ban vagy másutt e kontrasztok talán kevésbé élesek, de ott is fellelhetők. Az is nyilvánvaló, hogy e forradalom másképp hat a tudósokra, megint másképp a tervező és az üzemmérnökökre, a technikusokra, a szak- és a betanított vagy a segédmunkásokra. Mindezért a tudományos és technikai forradalomnak a tőkésországok emberére gyakorolt tényleges hatását meglehetős differenciáltsággal kell vizsgálni, ha nem akarunk a sematikus általánosságok színvonalán megrekedni.

Ami hazánkat illeti, a józan mértéktartás annak kimondására kötelez, hogy *napjaink* tudományos és technikai forradalma eddig még csak szűk körben érezte hatását, a termelésben éppúgy, mint az élet egyéb területén. Sok gyárunk a gépesítés magas fokán áll ugyan, de a legesleg-újabb vívmányok alapján működő automatikus gépsoraink nincsenek. az adminisztrációs munkában még alig alkalmazzuk a korszerű gépeket, nincsenek automata boltjaink stb.

A tudományos és technikai forradalomnak emberformáló hatásával foglalkozni mégis égetően aktuális feladat. Először is, mert nincs merev határvonal a vitaindítóban említett tudományos és technikai forradalom vívmányai és azok között a technikai és

Digitized by Google

munkaszervezési eredmények, módszerek között, amelyek a fejlettebb iparú országokban már évtizedek óta ismertek, de amelyekre mi csak most tértünk vagy térünk rá. Másodsorban: az új technika hatásaira nekünk is jóelőre fel kell készülnünk, éppen azért, hogy előnyeit a lehető legjobban hasznosítsuk és a negatív jelenségeket lehetőleg kiküszöböljük.

Ebben a fejlettebb iparú szocialista országok tapasztalatain kívül fel kell használnunk a fejlett tőkésországok tanulságait is. Egyetértek a vitaindító megjegyzésekkel abban, hogy Rostow „ipari társadalom"-elméletének hatása Magyarországon nem számottevő. De mert az általa vizsgált probléma — a társadalmi és technikai fejlődés társadalmi következményei — a mi elevenünkbe is vág, nem elégedhetünk meg azzal, hogy elméletét csupán visszautasítjuk. Haszon az ő teóriájával való vitából igazán akkor fakad a számunkra, ha bennünket valóságunk és feladataink jobb megismerésére sarkall.

Rostownak abban, persze, nincs igaza, hogy a tudományos és technikai forradalom elmossa a kapitalista és a szocialista rendszerek különbségét. Ellenkezőleg: még inkább élezi a termelés társadalmi volta és a magántőkés kizsákmányolás közötti ellentmondást, szükségessé teszi a társadalom szocialista alapokon való megszervezését. Látják ezt a tőkésországokban is, és igyekeznek ezt az ellenmondást termelési prémiumokkal, „munkásrészvényekkel", a „human relations" és a „labour relations" megannyi módszerével elkendőzni, ellensúlyozni. Az ellentétek azonban minduntalan kiütköznek, kirobbannak.

Rostow elméletének hamis volta azonban nem azt jelenti, hogy szocialista rendszerünk *automatikusan* megvéd bennünket azoktól a negatív következményektől, amelyeket a kapitalista országokban a modern technika számlájára írnak.

Néhány évvel ezelőtt milyen büszkén vetettük össze színházaink zsúfoltságát az ausztriai színházi válsággal, és hajlamosak voltunk azt hinni, hogy szocialista rendszerünk önmagában véve garancia tőkés szomszédunk bajainak elkerülésére: „nálunk ilyesmi nem lehetséges". Azután itt is elterjedt a televízió, és más okokkal együtt megcsappantotta színházaink látogatottságát. Igaz, hogy a mi színházgondjaink összse sem hasonlíthatók az ausztriaiakkal, s ebben valóban rendszerünk fölénye mutatkozik meg, de az új technika mégiscsak hasonló tendenciát is kiváltott, mint a tőkésországokban, és az egészséges fejlődés biztosításához sokféle intézkedésre volt és van szükség.

Ugyanez áll a modern gépek kezelésével járó idegfeszültségre, a fúrógépek keltette nagyobb szilikózisveszélyre vagy a tömeges városi közlekedés idegkínzó hatására.

És e téren nagyon is helyénvaló figyelembe venni a fejlett tőkésországok tapasztalatait is.

A gépek megnövelik az ember hatalmát a természet felett, megsokszorozzák erejét, teljesítőképességét. Ugyanakkor a gépek is megkövetelik a magukét. Ahhoz, hogy szolgálják az embert, az embernek is szolgálnia kell a gépet: működésének ütemét, kezelésének

Digitized by Google

szabályait stb. be kell tartania. A termelékenység növelésének, a gazdaságosságnak az érdeke pedig parancsolóan megköveteli, hogy „kihozzuk" a gépből mindazt, amire képes. Mindez nálunk az ember, a társadalom javát szolgálja — de e munka nálunk sem mindig élvezetes, szórakoztató, könnyű vagy egészséges. Mert kétségtelen, hogy valamely *adott* technikához okszerűen hozzákapcsolódik a dolgozók munkájának üteme, megkívánt szakismerete, a dolgozók szakmai megoszlása, a munkával járó fizikai vagy szellemi fáradtság mértéke, az ellenőrzés ésszerű módja stb. S adott technika esetén *e tényezők* tekintetében nincs különbség kapitalista és szocialista gyár között. Nincs „kapitalista" meg „szocialista" gép. A szocialista tábor gépeket szállít a kapitalista országokba és vásárol tőlük gépeket. Sőt, kölcsönösen egész gyárakat veszünk meg egymástól. Ezekben a munka menete, tempója, a termelésre épülő konkrét gyári szervezet alapjában véve miben sem különbözik egymástól.

Így az az ellentét, amely az ember fizikai és pszichikai teherbíróképessége, egészségének védelme stb. és a gép működése között előadódhat, nem szűnik meg automatikusan rendszerünk szocialista természete alapján. A kommunista társadalomban a tudomány és a technika még sokkal magasabb színvonala bizonyára a minimumra csökkenti majd az effélé ellentéteket, és a munkát a Marx megálmodta szabad alkotássá magasztosítja. De a mi átmeneti társadalmunkban, amikor óriási múltbeli hátrányt kell leküzdenünk és a munka termelékenysége tekintetében el kell érnünk a világszínvonalat, mert csak akkor tudjuk népünk sokoldalú szükségleteit magas színvonalon kielégíteni, ilyen ellentéttel számolnunk kell. (Akiben itt tiltakozás ébredne, gondoljon arra, hogy az éjszakai vagy a váltott műszak, egészségügyi szempontból kedvezőtlen, mégsem mondhatunk le róla.)

Ugyanakkor, amikor ezzel számot vetünk, nagyon tudatosan — és tudományosan — kell kidolgoznunk azokat a módszereket, amelyek a lehető legnagyobb összhangba hozzák a dolgozók emberi igényeit a technika diktálta műveletekkel, termelési folyamatokkal.

Amikor hazánkban az új technika támasztotta feladatok kérdése felvetődik, leggyakrabban a szakképzettség és az általános műveltség közötti összhangról vagy a szabad idő helyes felhasználásáról esik szó. Szerintem a probléma megoldása csakis *komplex* lehet: ki kell hogy terjedjen az új dolgozó nemzedékek nevelésének és a gyári, valamint a gyáron kívüli életnek egészére.

Marxista számára nem lehet vitás, hogy e komplexitás középpontjában a *termelőmunkának* kell állnia. Mindennapi gyakorlatunk és a gazdasági élet törvényei is így kívánják: az ember munkában tölti el életének zömét, és a munkájában fellelt öröme vagy a vele kapcsolatos ellenérzés egész életének tartalmát megszabja.

Ma általános az igény az önálló, alkotó, változatos munkára. A FIAT-gyárból azért mentek el szakképzett dolgozók kisebb, esetleg rosszabbul fizető üzemekbe, mert ott sokrétűbb, egyénibb, a saját fejlődésüket jobban szolgá-

Digitized by Google

ló munka várta őket. Renault-gyári munkások jelentették ki: inkább végigcsinálnának egy teljes termelési folyamatot, semhogy önmagukat is gépeknek kelljen tekinteniük. Érdemes elővenni a Neue Zürcher Zeitung akármelyik számát: a hirdetési rovatban szereplő állásajánlatok majd mindegyike önálló, sokoldalú munkát ígér. Alighanem a mi gyerekeink pályaválasztásában is ez az egyik legnyomósabb tényező.

Mármost: kielégíti-e ezt az igényt a technika fejlődésének iránya? A sokféle tapasztalat nem ad egyértelmű képet, talán azért, mert a legújabb technikának, az automatizálásnak, amely az embert a gépies munkától is felszabadítja, a hatása együtt érvényesül az ezt *megelőző* nagyüzemi termelési formák — futószalag stb. — elterjedésének hatásával. A technikai fejlődés kétségtelenül növeli a magasan kvalifikált dolgozók iránti igényt, ugyanakkor — legalábbis ma még — nagy tömegek számára a munka továbbra is vagy még inkább gépies, idegölő.

A gépies munka ellenszere sokféle lehet: a további automatizálás, a munkaidő csökkentése, a sokoldalú képzés, amely módot ad a munka gyakori változtatására, a tanulási lehetőségek kiszélesítése stb. A tőkés társadalomban azonban e módszerek bevezetése alá van rendelve a profitérdekeknek, még ha az uralkodó osztályokat a holnapi profit, vagy félelmük a munkásosztály forradalmi mozgalmától itt-ott a közvetlen profitérdekkel nem magyarázható magatartásra kényszeríti is. A technikai fejlődés és az emberi szükségletek közötti optimális összhang megteremtésére a mi társadalmunkban van lehetőség, ahol biztosítható a termelőeszközök fejlődésének, az oktatásnak, a kulturális intézmények és az egészségügyi hálózat stb. működésének legjobb összhangja.

Ám — és ezt nem lehet eléggé hangsúlyozni — e lehetőség nem realizálódik automatikusan, még a felismert feladatok megvalósításának is hatalmas materiális és szubjektív akadályok állhatják útját.

Ez idő szerint különösen két, egymással szorosan összefüggő feladatot látok rendkívül időszerűnek.

1. Azt ma már minden ország tapasztalata bizonyítja, hogy a gazdasági fejlődésnek egyik legfontosabb feltétele az embernek mint termelőerőnek a „minősége": szakképzettsége, erőállapota, szorgalma, érdekeltsége a munkában stb. Ez a termelőerő a társadalom számára egyre költségesebb. Egy-egy gépet rendszerint olcsóbban és hamarabb lehet munkába állítani, mint kinevelni azokat a különféle fokon álló szakembereket, akik urai annak a termelési folyamatnak, amelynek szolgálatába az adott gépet állították. Ezért nemcsak elvileg, de gazdaságilag is egyre fontosabb az embernek mint termelőerőnek „tmk"-ja, szükségleteinek figyelembevétele, ami a jó „működéséhez" elengedhetetlen. Még tudatosabban figyelnünk, vizsgálnunk kell tehát a dolgozók munka- és életkörülményeinek alakulását, munkatermelékenységi, egészségügyi, pszichológiai stb. szempontból egyaránt. Ilyen konkrét vizsgálatok nélkül rejtve maradnak előttünk azok a —

Digitized by Google

gyakran gyorsan változó és esetenként eltérő — tényezők, amelyek az eredményesebb munkát akadályozzák, és nem tudjuk — legalábbis idejében nem — valóra váltani sem az elveinkből, sem a termelés szükségleteiből egyaránt fakadó jelszavunkat, hogy számunkra az ember a legértékesebb. E téren kétségtelenül nagy lemaradást kell behoznunk. Gondolok például arra, hogy növelnünk kell az üzemorvosok feladatkörét, üzemi szociológusokat és pszichológusokat kell alkalmaznunk, és anyagiakat kell biztosítanunk az általuk javasolt ésszerű intézkedések megvalósításához. Idejében tantermekről, tovább- és átképző tanfolyamokról kell gondoskodni, s meg kell találni azokat az eszközöket, amelyekkel a dolgozókat érzelmileg is jobban lehet vállalatukhoz kapcsolni. Csakis alapos felmérés és előrelátás révén biztosítható a társadalmi méretekben nem, de egy adott munkahelyen sokszor nagyon is ütköző érdekek között a termelékenység növelését szolgáló, ugyanakkor az egyes dolgozók szempontjait is figyelembe vevő legjobb megoldás.

2. Elengedhetetlenül szükségesnek látszik a munkafegyelem megszilárdításával párhuzamosan a dolgozók fokozottabb bevonása a gyár egészének munkájába, az érdekeltség növelése, az üzemi demokrácia szélesítése, tartalmasabbá tétele, olyan közszellem kialakítása, amelyben a munkáját becsületesen végző *minden* dolgozót — bármi is a feladata — mint embert és mint dolgozót — megbecsülés övezi.

A munkások és a vállalatvezetés közelebb hozása tekintetében sem szabad azonban irreális célokat magunk elé tűzni. Azt ne gondoljuk, hogy minden egyes dolgozó a maga véleményével eldöntheti vállalatának gazdaságpolitikáját. A vállalatra vonatkozó felsőbb határozatok — ha jól dolgozunk — bonyolult, sokszor ellentmondó tényezők összevetéséből kialakított *optimális* döntések, s hasonlóan nagyon sok tényezőt kell egy-egy vállalati döntés meghozatalakor is figyelembe venni. Így hát valamely dolgozó véleménye, még ha szempontja helyes is, csak mint a döntést befolyásoló *egyik* — szükséges, de nem szükségképpen figyelembe vett — elem jön számításba. Mégis, a gyári kollektívák demokratizmusát fejleszteni kell, elterjesztve a bevált formákat, kialakítva újakat, amelyek súlyt adnak minden egyes munkásnak, megmutatják tevékenységének társadalmi jelentőségét.

Albert Detraz, a CFTC francia szakszervezet főtitkára néhány hónappal ezelőtt úgy nyilatkozott, hogy országában „a kiuzsorázó munkát részben ellensúlyozza a munkás élete a vállalaton kívül". A főtitkár szerint „a bérmunkás személyisége mintegy megduplázódik. Kétféle tudata van: a kizsákmányoltságé a vállalatnál és a függetlenség illúziója odakint".

Nálunk ilyen kettősségnek társadalmilag nincs talaja. De a kizsákmányoló osztály hiánya önmagában nem elég. Mindenkinek a munkahelyén a szocialista demokrácia olyan *pozitív* megnyilvánulásait kell szakadatlanul tapasztalnia, amelyek társadalmunk egyéb megnyilatkozásaival együtt megkönnyítik a munka objektív nehézségeinek legyőzését.

Fenyő Béla
közgazdász-kutató

Digitized by Google

KONZULTÁCIÓ

A TROCKIZMUSRÓL

Több olvasónk azzal a kéréssel fordult szerkesztőségünkhöz, adjon rövid áttekintést a trockizmus kialakulásának körülményeiről, a munkásmozgalomban játszott szerepéről. A kérésekre az alábbiakban adunk rövid — a teljességre való törekvés nélküli — választ.

A Kínai Kommunista Párt vezetőinek elméleti és politikai nézetei, összefüggésükben sokban felelevenítik a *trockizmust*, amelyet a nemzetközi forradalmi mozgalom már régen elvetett. Ez a megállapítás Szuszlov elvtársnak az SZKP februári plénumán elhangzott előadói beszédében van, annak a fejezetnek egyik legfontosabb megállapításaként, amely a kispolgári, a nacionalista és az újtrockista elhajlás veszélyességéről szól.

A forradalmi munkásmozgalommal szemben a trockizmus — első, súlyosan veszélyes nyilvános jelentkezése óta, amire már az 1905-ös forradalmat közvetlenül megelőzően sor került — mindig is kispolgári elhajlás volt, amely általában „baloldalibb" és „forradalmibb" jelszavak és tézisek mögül támadott, s az évtizedek folyamán, sok konkrét elvi és gyakorlati probléma kapcsán kialakított téveszmékből ideológiai koncepcióvá állt össze. Lényegében a leninizmus tagadását, renegát antitézisét jelenti a forradalomnak, a nemzeti felszabadító harcnak, a munkásosztály hatalomra jutásának, a szocializmus felépítésének, a különböző társadalmi rendszerű országok békés együttélésének, a béke megőrzésének, tehát korunk minden alapvető kérdésének megítélésében.

Vegyük szemügyre a trockizmus legjellemzőbb tételeit, s néhány konkrét példát arra, hogyan és mikor léptek fel Trockij és követői a forradalmi munkásmozgalom, a forradalom és a megvalósuló szocializmus ellen azokkal a tételeikkel és kritikáikkal, amelyek ma többkevesebb módosulással megtalálhatók a kínai vezetők nézeteiben.

Mint már utaltunk rá, a trockizmus nyíltan és veszélyesen 1903-tól kezdve jelentkezett. Trockij már 1905-ben képtelen volt megérteni teljes mélységében és minden következményével azt a törvényszerűséget, hogy az imperializmus korában a kapitalista államok egyenlőtlenül fejlődnek és ezért a különböző országokban különböző időben érnek meg a szocialista forradalom győzelméhez szükséges feltételek. Szorosan kapcsolódott ehhez Trockij egy tévtana, mely szerint a munkásosztály és a parasztság egésze alapjában ellentétes érdekű, ellenséges osztályok. Trockij nem ismerte fel az osztályszövetség lehetőségét és történelmi szükségszerűségét.

Ezek az alapvető hibák a téves elméleti és gyakorlati következtetések láncreakcióját váltották ki Trockijból és követőiből, akik ettől

Digitized by Google

kezdve szakadatlan harcot folytatnak a leninisták ellen. Vizsgáljuk meg közelebbről a trockista ideológia alapjait. „1905" című könyvének 1922-ben írott előszavában Trockij a következőket állítja:

> *„Éppen a január 9-e és az 1905-ös októberi sztrájk közötti időben alakultak ki a szerzőnél az oroszországi forradalmi fejlődés jellegére vonatkozó ama nézetek, amelyeket a ‚permanens forradalom' elméletének neveztek el. Ez a tudálékos elnevezés azt a gondolatot fejezte ki, hogy az orosz forradalom, amely előtt közvetlenül polgári célok vannak, nem állhat meg ezeknél a céloknál. A forradalom nem oldhatja meg legközelebbi polgári céljait, ha nem juttatja a proletariátust hatalomra. De a proletariátus, ha kezébe vette a hatalmat, nem szorítkozhat a forradalom polgári kereteire. Ellenkezőleg, éppen győzelme biztosítására a proletár élcsapatnak már uralma első idejében nagyon mélyen bele kell nyúlnia nemcsak a feudális, hanem a polgári tulajdonba is. Ennek során ellenséges összeütközésbe kerül nemcsak a burzsoázia valamennyi csoportjával, amelyek a forradalmi harc első idejében támogatták, hanem a parasztság széles tömegeivel is, amelyek segítségével hatalomra került. Az elmaradt, túlnyomó többségében parasztlakosságú ország munkáskormányának helyzetében rejlő ellentmondások csak nemzetközi méretekben oldhatók meg, a proletariátus világforradalmának porondján."*

Más helyütt, „Eredmények és perspektívák" című írásában Trockij 1906-ban így ír:

> *„Ha az orosz proletariátus, miután időlegesen hatalomra jutott, nem ülteti el saját iniciatívájából a forradalmat Európa talajába, akkor a feudális és polgári reakció kényszeríti majd erre."*
>
> *„Az orosz proletariátus a világreakció részéről a szervezett ellenségességbe ütközik, a proletariátus világában azonban megtalálja a készséget a forradalom szervezett támogatására. Önmagára utalva Oroszország munkásosztályát abban a pillanatban óhatatlanul leveri az ellenforradalom, amint a parasztság hátat fordít a proletáriátusnak. A munkásoknak nem marad más hátra, mint hogy saját politikai uralmuk sorsát, ebből következőleg az egész orosz forradalom sorsát összekössék az európai szocialista forradalommal. Az orosz proletariátus az egész kapitalista világban az osztályharc mérlegének serpenyőjébe veti azt az óriási állampolitikai hatalmat, amelyet az orosz polgári forradalom átmeneti viszonyai a kezébe adnak. Felfegyverezve az államhatalommal — miközben hátá mögött az ellenforradalom leselkedik, előtte pedig az európai reakció áll — testvéreihez világszerte a régi felhívást intézi, amely ez alkalommal az utolsó ütközetre szóló felhívás lesz: Világ proletárjai, egyesüljetek."*

Látható, hogy Trockij az egyenlőtlen fejlődés tényéből származó konzekvenciák és a munkás-paraszt szövetség törvényszerűségének fel nem ismeréséből, illetőleg tudomásul nem vételéből következőleg már ekkor felállította a *„permanens forradalomról" szóló tézisét*, a kalandorságnak ezt a legveszélyesebb tételét, amely tulajdonképpen menekülés „előre", *a bizalmatlanság és a hitetlenség kifejeződése a munkásosztállyal és osztályszövetségeseivel szemben.*

Trockij és követői hűek maradtak önmagukhoz a Nagy Októberi

Digitized by Google

Szocialista Forradalom időszakában s a forradalom győzelme után is, holott akkor már a tények álltak szemben nézeteikkel és jóslataikkal. Trockij október után is fennen hirdette „A mi forradalmunk" című brosúrájában még 1906-ban elfoglalt álláspontját, amely szerint:

> *„Az európai proletariátus közvetlen állami támogatása nélkül Oroszország munkásosztálya nem maradhat hatalmon és nem teheti ideiglenes uralmát tartós szocialista diktatúrává. Ebben egy pillanatig sem lehet kételkedni."*

Ebből következőleg Trockij a „forradalmi háború" taktikáját akarta rákényszeríteni a fiatal szovjethatalomra. Amikor a szovjet államnak a legégetőbb szüksége lett volna a békére, Trockij 1917 decemberében így filozofált a kormány, a szovjetek központi végrehajtó bizottsága, a petrográdi szovjet és a szakszervezetek vezetőségének együttes ülésén:

> *„Ha a német munkásosztály hangja... nem gyakorol óriási és döntő befolyást... akkor a béke lehetetlen lesz. Ha a németek egy igazságtalan és nem demokratikus békét kínálnak, akkor feltételeiket az alkotmányozó gyűlés elé visszük és így szólunk: határozzanak! Ha az alkotmányozó gyűlés elfogad ilyen feltételeket, akkor a bolsevik párt lelép és kijelenti: keressenek egy másik pártot, amelyik ilyen feltételek aláírására kész! Mi bolsevikok, és én remélem, hogy a baloldali szociálforradalmárok szintén, szent háborúra hívnánk fel az összes népeket valamennyi ország militaristái ellen." „Ha a gazdasági káosz miatt nem tudnánk harcolni... a harc akkor sem érne véget: csak elhalasztódna, mint 1905-ben, amikor a cárizmus levert bennünket, mi azonban életben maradtunk, amíg el nem érkezett a harc új napja."*

A trockisták tehát inkább kockára tették volna a proletariátus ügyét az egyetlen országban, ahol akkor a forradalom győzött és a szocializmus felépítése megkezdődhetett, mintsem hogy csatlakoztak volna a leninista többséghez, amely világosan látta, hogy a császári Németország békefeltételeit el kell fogadni, mert az azonnali béke az előfeltétele a forradalom életbenmaradásának Oroszországban, a későbbiekben pedig a proletariátus forradalmainak Európa-szerte.

Lenin, a bolsevik párt szembeszállt Trockij kalandor koncepciójával, és utasította Trockijt a breszt-litovszki béketárgyalások haladéktalan megkezdésére. Jellemző azonban a trockista kalandorok tudatos provokatív tevékenységére az a breszti epizód, amelyet Trockijról szóló életrajzi munkájában a tőkés világ egyik legnevezetesebb — Trockijjal egyébként rokonszenvező — „szovjetológusa", Isaac Deutscher írt meg („A felfegyverzett próféta 1879—1921"):

„Vele (Trockijjal — A szerk.) utazott Karl Radek, akinek bőröndje tele volt forradalmi brosúrákkal és röplapokkal, amelyeket a vonat beérkezte után Breszt-Litovszkban azonnal osztogatni kezdett a német katonáknak, a szoviet küldöttség fogadására megjelent, peronon várakozó diplomaták és katonatisztek szeme láttára." E jelenet előtt — mint Deutscher az amerikai Trockij-archívumokban talált feljegyzésekre hivatkozva megírja — Trockij kétségbeesve látta a front orosz szakaszán, hogy a lövészárkok nagy része üresen ásítozott,

Digitized by Google

mert a háborúba belefáradt katonák otthagyták állásaikat. Tudta, hogy katonai erő alig van mögötte, de mégis ilyen értelmetlenül provokatív fellépéssel kezdte meg tárgyalásait az amúgy is hódításra éhes német szoldateszkával.

A „permanens forradalom" trockista elméletének lényege: a békés gazdasági építés helyett „forradalmi háború", „fegyveres lökés" a világforradalomnak, függetlenül a konkrét történelmi helyzettől. A kínai vezetők ma az egész szocialista világrendszert akarják ugyanerre az útra kényszeríteni.

A kínai vezetőknek a forradalmi háborúkról alkotott trockista nézeteik alátámasztásához szükségük volt arra a „tételre" is, hogy — úgymond — a forradalmi harc súlypontja átkerült Ázsiába, Afrikába és Latin-Amerikába. Érvelésük lényege az, hogy tulajdonképpen a gyarmati és félgyarmati országok nemzeti felszabadító harca korunk alapvető konfliktusa. Nem térünk ki e helyütt annak bizonyítására, hogy a történelem ilyesfajta interpretálása tulajdonképpen tagadása az osztályharcnak, tagadása a munkásosztály forradalmi szerepének, s ebből következőleg, végeredményben a kommunista pártok vezető szerepének is. Ugyancsak nem bocsátkozunk e tan „fajelméleti" részének vizsgálatába. Csupán azt szeretnők bebizonyítani, hogy ez a pekingi felfedezés szintén Trockij műveinek szorgalmas tanulmányozását és a trockista, úgynevezett IV. Internacionálé „elemző munkájának" kisajátítását jelzi. „Napló a száműzetésben" című feljegyzéseiben Trockij 1935. április 27-én a következőket írta:

> *„A IV. Internacionálé ügyeivel foglalkoztam, különösen a latin-amerikai szekció programatikus irataival. Mindenütt kialakultak a forradalmi marxista gondolkodás központjai, csoportjaink a tanulásnak és a kritikának szentelik magukat — tanulnak és gondolkodnak, ebben van óriási fölényük mind a szocialistákkal, mind pedig a kommunistákkal szemben. Ez a fölény nagy eseményekben fejeződik majd ki."*

Ez a naplóbejegyzés több vonatkozásban is figyelemre méltó. Trockij már nagyképűen a IV. Internacionáléról ír, holott ez a testület csak három év múlva, 1938-ban vergődött egyáltalán életre, de mind a mai napig apró klikkek politikailag teljesen befolyástalan törpe gyülekezete. Ez azért említésre méltó, mert manapság Pekingből szerveznek áruló csoportocskákból nagyigényű központokat. A trockista tevékenység fő színtere, mint látjuk, már 1935-ben Latin-Amerika. A trockisták már akkor úgy látták, hogy a „forradalmi viharok alapja" a nemzeti felszabadító mozgalom. Manapság a IV. Internacionálé ezt így fogalmazza meg: „Annak következtében, hogy az 1919/23. évi és az 1943/1948. évi nagy forradalmi hullám és az 1934/37. évi gyengébb hullám egymás után vereséget szenvedett, a világforradalom fő központja átmenetileg a gyarmati világba tevődött át."

A legtipikusabb trockista frakciós tulajdonság a más pártok belső ügyeibe való beleszólás, a rágalmazó pocskondiázás és a frakciók szervezése. Lenin már 1914-ben egy nagy elemző cikkben volt kénytelen leleplezni Trockijnak és társainak folyamatos, elvtelen frakciózását és

Digitized by Google

mindenkit kioktató, állandó magamutogatásukat. („Az egységbontásról, amelyet az egységről való kiabálással lepleznek."*)

Hadd hozzunk fel azonban egy újabb példát a más pártokról alkotott trockista stílusú véleményekre, ami azért jellemző, mert mintául szolgálhatott azoknak a pekingi teoretikusoknak, akik manapság a világ minden pártjának belső ügyeiről, politikájáról, stratégiai és taktikai programjáról értékítéletet alkotnak. A már idézett napló 1935. május 4-i bejegyzéséből álljon itt egy részlet:

> *„Franciaországban a májusi ünnepek a lealacsonyítás és a gyengeség jegyében zajlottak le... Ha a vezető szervek még márciusban és áprilisban is mindent visszatartanak, fékeznek, összezavarnak és demoralizálnak — természetesen csodaszerekkel sem lehet egy meghatározott időpontra, május elsejére az offenzív elszántság kitörését elérni. Léon Blum és Marcel Cachin továbbra is módszeresen gyengetik az utat a fasizmus előtt."*

Trockij a fasizmus úttörőjének minősíti és egy szinten emlegeti a jobboldali szociáldemokratákkal azt a Francia Kommunista Pártot, amely röviddel ezután kiharcolta Franciaországban a népfrontot. Olyan pártvezetőket gyaláz, akik a francia burzsoázia későbbi szörnyű árulása után elsőül szólították fegyverbe a pártot, a fasiszták ellen. Ma Pekingből minősítik az imperializmus bérenceinek az amerikai kommunistákat, oktatják ki a Francia Kommunista Pártot, szolgáltatják ki provokációikkal az illegalitásban küzdő nyugatnémet kommunistákat. A felsorolás korántsem teljes.

A „permanens forradalom" trockista prófétái megalkották a szocialista országok burzsoá elfajulásáról szóló tételüket is, amellyel ők még csak a Szovjetuniót akarták lejáratni a nemzetközi munkásosztály szemében. 1935. február 15-én írta Trockij:

> *„A Temps moszkvai levelezőjének rendkívül szimpatizáló távirati jelentését közli azokról a legújabb, kolhozparasztoknak nyújtott kedvezményekről, amelyek különösen a nagy- és kisállattartásra vonatkoznak. Szemmel láthatólag más olyan koncessziókat is előkészítenek, amelyekkel figyelembe akarják venni a parasztság kispolgári vonzalmait. Nehéz lenne előre megmondani, hogy a jelenlegi visszavonulás melyik demarkációs vonalon áll majd meg."*

Manapság a gazdaság fejlesztésének, az árubőség megteremtésének érdekében tett szocialista intézkedések illetéktelen bírálataként kürtölnek világgá Pekingből ilyen és ehhez hasonló szövegeket, rágalmazva immár nemcsak a Szovjetuniót, hanem a többi európai szocialista országot is.

A trockista IV. Internacionálé, amely fennállásának több mint 25 esztendeje alatt soha a munkásmozgalomban nem tudott semmilyen érdemleges szerepet játszani, 1957-ben tartott kongresszusán arra a következtetésre jutott, hogy az országok közti háborúk lehetségesek, de nem elkerülhetetlenek, az imperializmus és a munkásmozgalom közötti háború viszont elkerülhetetlen és bármikor kitörhet (a

* Lenin Művei 29. köt., Szikra 1955. 321—325. old.

Digitized by Google

trockisták a munkásmozgalom fogalmába beleértik, mint ők mondják, a „munkásállamokat", vagyis a szocialista országokat). Az 1958-ban tartott nemzetközi konferencián azt állították a trockisták, hogy a Szovjetuniónak, a népi demokratikus országoknak, s a kommunista és munkáspártoknak a világbéke fenntartására irányuló politikája akadályozza „az emberi társadalom történelmi átalakulási folyamatának megvalósulását". Ezeknek a tényeknek ismeretében nem meglepő a IV. Internacionálé végrehajtó bizottságának 1963. február 17-én közzétett „A szovjet—kínai konfliktus fejlődése" című dokumentuma, amelyben egyebek között a következők olvashatók:

„A IV. Internacionálé a kínai kommunistáknak az utóbbi hónapok folyamán elhangzott magyarázatai és részleges kiigazításai után csak megerősítheti azt az álláspontot, amelyet a KKP Központi Bizottságának 1960 szeptemberében küldött nyílt levelében, majd VI. világkongresszusának 1961 januári határozataiban fejtett ki. A IV. Internacionálé véleménye szerint a KKP-nak a világméretű osztályharc irányzatára vonatkozó tételei haladóbbak a hruscsovi vezetőség tételeinél, mert nyilvánvalóan egybeesnek mozgalmunk egyes tételeivel." „A kínaiak — mondja egy újabb trockista dokumentum — általános formában fejezik ki azt, amit a IV. Internacionálé konkrétabban dolgozott ki."

A trockisták tehát most úgy érzik — és tegyük hozzá, joggal —, hogy nemcsak tanítványokra, hanem egyben szövetségesekre is leltek. A kínai vezetők tevékenysége következtében az a veszély fenyeget, hogy a kispolgári kalandor-ideológia egy hatalmas ország egész politikai tevékenységének alapjává válik, ami a mai világhelyzetben nemcsak a nemzetközi munkásmozgalom és a szocialista országok közösségének egységét, hanem az emberiségnek a szocialista jövőbe és a béke megőrzésének lehetőségébe vetett hitét is veszélyezteti.

A kínai vezetők tevékenységével kapcsolatban a Pravda megállapította, hogy azok az osztályharc ama szakaszában, amikor győz a tudományos forradalom elmélete, marxista idézetekkel próbálják álcázni az eltérést ettől az elmélettől. „Így tettek a trockisták, így cselekednek manapság a kínai vezetők. Semmilyen álcázás segítségével nem sikerül azonban nekik kijátszani a történelmet, amelynek törvényei változatlanok. A történelem meghozza ítéletét."

Kovács István

Digitized by Google

A SOKOLDALÚ ELSZÁMOLÁS JELENTŐSÉGE ÉS A KÖZÖS BANK SZEREPE A KGST-ORSZÁGOK EGYÜTTMŰKÖDÉSÉBEN

Széles körű érdeklődést keltett az a döntés, amely szerint 1964. január 1-től kezdve a KGST-ben részvevő országok sokoldalúan számolják el egymással szemben keletkezett tartozásaikat és követeléseiket, s megkezdi működését a *Nemzetközi Gazdasági Együttműködési Bank*. Többen kérdezik: miben különbözik egymástól a sokoldalú és az eddig alkalmazott kétoldalú elszámolási forma, mikor előnyösebb az egyik, és mikor a másik, mi lesz a Közös Bank feladata?

I

A *kétoldalú klíringnek* mint a nemzetközi pénzforgalom egyik szervezési formájának lényege abban foglalható össze, hogy a benne egymással elszámoló két ország kétoldalúan, általában harmadik fél, vagy külső valutapiac bevonása nélkül számolja el kölcsönös tartozásait és követeléseit. A fizetési mérleg vonatkozásában ez azt jelenti, hogy a kétoldalú klíringben részvevő két fél biztosítja egymással szemben az egyensúlyt. Az egyik fél a fizetési mérlegében keletkezett követelést csak a másik féllel szembeni tartozások törlesztésére használhatja fel, ez a követelés más valutára, vagy aranyra rendszerint nem váltható át, és harmadik országgal szembeni tartozások belőle nem egyenlíthetők ki. A hitelező ország tehát általában nem követelheti azt, hogy az adós ország bizonyos kikötött limiten alul más viszonylatban keletkezett követeléseivel, vagy arannyal törlessze fennálló számlatartozását; a mérleg kiegyensúlyozása az adós részéről áruszállítással vagy szolgáltatások nyújtásával történik. Az adós azonban — ha ez kedvező számára, vagy ha nincs más lehetősége — szabadon konvertálható valutával, vagy arannyal is törlesztheti tartozásait kétoldalú klíring-partnerével szemben.

A kétoldalú klíring, mint a nemzetközi elszámolások meghatározott formája a *legzártabb nemzetközi elszámolási egység*. Ez azt jelenti, hogy a kétoldalú klíringben elszámoló államok számára csak az egymással szembeni egyensúly a fontos, s általában közömbös az, hogy más országokkal szemben milyen képet mutat a felek fizetési mérlege. Ha a kétoldalú klíringszámlán az egyik félnek követelése van, vagyis a klíringszámla nincs egyensúlyban, akkor hiába van a másik félnek egyéb viszonylatokban szintén követelése, a kettő általában nem konvertálható egymásra s a kétoldalú klíringszámlán keletkezett aktívummal sem törleszthető a más viszonylatban létrejött tartozás. Ebben az elszámolási formában csak a kétoldalú egyensúlynak van jelentősége. Az elszámolási kereten kívüli állapotok — bár gazdaságilag nem közömbösek — formailag nem érintik a két fél közötti pénzügyi kapcsolatokat. Ennek következtében nemcsak abban van érdekelve mind a két partner, hogy fokozza az exportot, hanem ugyanolyan mértékben abban is, hogy importáljon, mert exportja növelésének a feltétele — a meglevő keresleten kívül — a kétoldalú klíringszámlák viszony-

Digitized by Google

lagos egyensúlya. Így a kétoldalú klíring az adós országot is védi a további eladósodás ellen, és elősegíti tartozásainak áruexporttal való kiegyenlítését. Ezért a kétoldalú klíring *a fejlődő gazdaság* támogatását szolgálhatja, piacait védheti

A *sokoldalú klíring lényege* — a kétoldalú klíringtől eltérően — az, hogy a részvevők száma jelentősen bővül; a fizetési mérleg egyensúlyát nem két fél teremti meg egymással szemben, hanem *minden egyes partnerországnak a részvevők összességével, mint egységgel szemben kell biztosítania az egyensúlyi állapotot.* A kétoldalú pénzügyi kapcsolat egy nagyobb körben oldódik fel: a sokoldalú klíringben. A részvevők egyikével szembeni követelés kiegyenlítheti és ki is egyenlíti a részvevők másikával szemben létrejött tartozást, s így kétoldalú pénzügyi kapcsolatot *sokoldalú pénzügyi kapcsolat* váltja fel. A sokoldalú klíring szélesebb körű, rugalmasabb kiegyenlítési mechanizmusban oldja fel a fizetési mérlegek kétoldalú, merev kiegyenlítési mechanizmusát, s így az export és az import nincs minden egyes viszonylatban szoros kétoldalú kapcsolatban egymással.

A sokoldalú klíring is zártkörű elszámolási egység, amelyben szerződésileg szabályozva van a részvevők száma és a részvétel módja. A sokoldalú klíringben részvevők egymás közötti elszámolásai és a klíringkörön kívülállókkal való elszámolásai között tehát nincs közvetlen kapcsolat. A klíringkörön belül keletkezett tartozásokat általában a *klíringkörön belül* keletkezett követeléssel kell kiegyenlíteni. Az itt keletkezett követelés csak kivételes esetekben használható fel a klíringkörön kívül létrejött adósság törlesztésére.

A sokoldalú klíring — a kétoldalútól eltérően — a hitelező vagy az exportőr számára azt az előnyt nyújtja, hogy követeléseit nem feltétlenül abban az országban kell felhasználnia áru vagy szolgáltatás vásárlására, amellyel szemben ezek a követelések keletkeztek, hanem a klíringkörön belül — de csakis ezen belül — ott használhatja fel, ahol megtalálja a neki legmegfelelőbb árut és minőséget. Emellett a követeléseknek és tartozásoknak a sokoldalú klíringben való kiegyenlítése lehetővé teszi, hogy a kétoldalú klíringek rendszeréhez viszonyítva, pótlólagosan növekedjék a részvevők összessége közötti külkereskedelmi forgalom, elősegíti ennek kedvezőbb földrajzi megoszlását, kihat a forgalom szerkezeti fejlődésére, s szükségszerűvé teszi a minőség fokozott javítását.

A kétoldalú kereskedelmi tárgyalások és megállapodások gyakorlata továbbra is alapvető része ugyan a szocialista országok közötti kereskedelmi tevékenységnek, ez azonban most kiegészül multilaterális, sokoldalú kereskedelmi megállapodások kötésével. Szemléltessük példával a sokoldalú kereskedelmi megállapodás hatását. Tételezzünk fel három országot: A-t, B-t és C-t. Ha A ország és B ország között kétoldalú klíring van, s B ország bizonyos összegen felül eladósodik A országgal szemben, akkor addig nem tud onnan vásárolni, amíg nem rendezi tartozását. Ugyanakkor C országgal szemben követelése van ugyan, de ezt a követelést nem használhatja fel az A országgal szembeni tartozásának törlesztésére, mert a kétoldalúság elve gátolja azt. Emellett C országnak követelése van A országgal szemben, de hiába van gazdasági igény a csere további fejlesztésére, A ország nem vásá-

Digitized by Google

rolhat C-től, C ország B-től, és B ország A-tól. Ha azonban az eddigi kétoldalúan beszámított követeléseket sokoldalúan számítjuk be, akkor a tartozások és követelések kiegyenlíthetik egymást, vagy kölcsönös beszámítás útján csökkenhetnek. B országnak A országgal szemben keletkezett tartozása kiegyenlíthető a C országnak teljesített szállításaival, C ország pedig az A országgal szemben keletkezett követeléseinek felhasználásával fizet B áruvásárlásaiért.

Mikor előnyösebb a kétoldalú, és mikor a sokoldalú klíring alkalmazása? A kétoldalú, vagy a sokoldalú klíring alkalmazásának célszerűsége az illető országok *belső gazdasági helyzetétől és nemzetközi gazdasági kapcsolatainak állapotától függ.* Amikor az országok tradicionális nemzetközi gazdasági kapcsolataiban gyors átrendeződés következik be, amikor túlfeszítettek a belső gazdasági erőforrások, s egyik oldalon kellő árualapok, választék és minőség hiányában, másik oldalon pedig megfelelő kereslet hiányában komoly nehézségekbe ütközik a fizetési mérleg egyensúlyának megteremtése, akkor a *kétoldalú klíring* gyakorol kedvező hatást a nemzetközi kereskedelem fejlődésére. Ilyen körülmények között a kétoldalú klíring a maga merevségével és zártságával minden egyes viszonylatban lehetővé teszi az állam számára a fizetési mérleg állapotának ellenőrzését, és elkülönítve egymástól az egyes viszonylatokat, lehetővé teszi számára, hogy közvetlenebbül hasson e viszonylatok egyensúlyának fenntartására. A kétoldalú klíring a külkereskedelmi forgalom földrajzi és gyors szerkezeti átrendeződése korszakában előmozdítja, hogy közelebb kerüljön egymáshoz a partner-országok kereslete és kínálata, s fokozatosan tradicionális jelleget öltsenek kereskedelmi kapcsolataik.

Amikor azonban az országok egy körén belül *már tradicionálissá váltak* a külkereskedelmi kapcsolatok — mint jelenleg a KGST-n belül — és kialakult a fizetési mérleg egyensúlyban tartásához szükséges belső gazdasági szerkezet, akkor a kétoldalú klíring fékjévé válik az ezen országok közötti nemzetközi munkamegosztás fejlődésének és földrajzi iránya optimális megoszlásának. A kétoldalú klíring nem ösztönzi a kellő mértékben a passzív fizetési mérlegű országot arra, hogy termelésének és exportjának olyan áruszerkezetet és minőséget biztosítson, amely megfelel a partnerországok keresletének és igényeinek. A kétoldalú klíring a forgalom növekedését is akadályozza, mert a kétoldalú forgalom maximumát az a fél szabja meg, amelyik kevesebbet tud eladni, vagy kevesebbet tud vásárolni, mint a másik, másként nem biztosítható a fizetési mérleg kétoldalú egyensúlya.

Amikor tehát a nemzetközi gazdasági kapcsolatok normalizálásának ez az állapota bekövetkezik, akkor a *sokoldalú klíring* bevezetése, feloldva a kétoldalú klíring zárt merevségét, *pótlólagos lehetőséget teremt* a benne részvevő országok közötti nemzetközi munkamegosztás fejlesztésére, és megszünteti azokat az akadályokat, amelyek valutáris oldalról korlátozták a meglevő lehetőségek kihasználását. Sokoldalú klíring esetén egyáltalán nem fontos az, hogy az egyik ország ugyanannyi értékű árut exportáljon a másikba, mint amennyit onnan importál. Ha a felek gazdasági érdekei úgy kívánják, akkor valamely ország egyes viszonylatokban több árut adhat el és több szolgáltatást nyújthat, mint amennyit onnan igénybe vesz, más vi-

Digitized by Google

szonylatokban pedig több árut vásárolhat, mint amennyit oda exportál. Fontos azonban az, hogy a sokoldalú klíringkörben részvevő *összes országgal* szembeni fizetései meghatározott időtartamon belül globálisan *viszonylagos egyensúlyt* eredményezzenek.

A szocialista országok közötti elszámolások *a tervgazdálkodás* körülményei között valósulnak meg. A kétoldalú klíringeknél a munkamegosztás és a kereskedelmi forgalom a tervek kétoldalú egyeztetésére épült. A sokoldalúság bevezetése a kereskedelemben és az elszámolásokban megkívánja, hogy a szocialista országok ne csak kétoldalúan, hanem *sokoldalúan is egyeztessék népgazdaságfejlesztési terveiket*, s ez legyen az alapjuk a sokoldalú kereskedelmi megállapodásoknak.

A sokoldalú elszámolások bevezetése fontos lépés a szocialista országok gazdasági kapcsolatainak fejlesztésében. Hangsúlyoznunk kell azonban azt, hogy a valutáris feltételek megteremtése még csak egy a munkamegosztás fejlesztésével járó sok feladat közül, de *önmagában* nem elegendő. Fokozottan kell törekedni a szocialista országok közötti helyes gazdasági arányok kialakítására, a tervszerű specializáció és kooperáció elmélyítésére, a termelési feladatok jobb összehangolására, a kölcsönös igények tökéletesebb kielégítésére, a hiánycikkek körének szűkítésére, az áruk minőségi színvonalának emelésére. A sokoldalú kapcsolatok jelentős mértékben elősegítik ezek megoldását, de előnyei csak olyan mértékben bontakoznak ki, ahogyan az *egyéb feltételek* megteremtésében is előrehaladunk.

II

A sokoldalú klíring zökkenőmentes működését segíti elő a KGST-hez tartozó szocialista országok közös bankja: a *Nemzetközi Gazdasági Együttműködési Bank* (NGEB).

A Nemzetközi Gazdasági Együttműködési Banknak két fontos feladata van a sokoldalú klíring funkcionálásában: 1. Betölti a sokoldalú klíring *elszámolási központjának* szerepét, vagyis folyamatosan nyilvántartja, hogy a tagállamoknak mekkora követelésük és tartozásuk keletkezett a többi tagállammal szemben és elvégzi ezeknek kölcsönös beszámítását. 2. *Hiteleivel* előmozdítja a KGST-országok közötti külkereskedelmi forgalom fejlődését.

Előfordulhat az, sőt ez az általános jelenség, hogy a tagországok egymással szembeni elszámolási mérlegei nincsenek állandóan kiegyensúlyozott állapotban. Vannak olyan körülmények, amelyeknek következtében hol az egyik, hol a másik országnak van a többivel szemben több tartozása, mint követelése. A gazdasági tevékenység számára azonban káros lenne az, ha pl. az ilyen átmeneti egyensúlyhiány miatt az exportőr nem szállíthatná le a már export céljára megtermelt és útra kész árut, az importőr pedig nem kaphatná meg azt a terméket, amelyre tervének teljesítéséhez, vagy a lakosság ellátásához szüksége van. Az átmeneti egyensúlyhiány pótlására az NGEB — bizonyos keretek között — hitelt nyújt, s ebből a tartozás kiegyenlíthető. A kapott hitelt a hitel felvételekor megszabott feltételek szerint kell a tagállamnak törlesztenie.

Digitized by Google

A szocialista országok közötti sokoldalú klíringben a hitelnyújtás csak igen szűk határok között automatikus. A hitelek általában *tervezettek* és *céljellegűek*. Törlesztésük szintén tervszerű. Céljuk az, hogy elősegítsék a szocialista országok közötti sokoldalú áruforgalom tervszerűségének fokozódását. Az NGEB az alábbi hiteleket nyújtja: *elszámolási* hitelek, *szezonális* hitelek, az *áruforgalom növelésére* nyújtott hitelek, *fizetési mérleg*-hitelek, *terven kívüli* hitelek. E hitelek közül egyedül az elszámolási hitelt adja automatikusan meg a bank; a többi hitelfajtát külön hitelszerződés alapján nyújtja, s ezt a szerződést esetenként köti meg az illető tagállam központi bankjával.

Az elmondottakból következik, hogy a Nemzetközi Gazdasági Együttműködési Bank a sokoldalú klíring elszámolási és hitelközpontjaként működve, *nem hitelközvetítő*, *hanem hitelnyújtó szerv*.

A sokoldalú nemzetközi elszámolásokra való áttéréssel a szocialista országok megalkották *új elszámolási egységüket: a transzferábilis* (átutalható) *rubelt*. A transzferábilis rubel aranytartalma azonos a szovjet rubel aranytartalmával: 0,987412 gr tiszta arany. Az a szocialista ország, amelynek transzferábilis rubelben követelése van, a KGST-hez tartozó bármelyik államban felhasználhatja ezt importja ellenértékének kiegyenlítésére, vásárlásra, vagy az általa felvett hitel törlesztésére. A KGST-hez tartozó szocialista országok körén kívüli áruvásárlásra, vagy egyéb műveletekkel kapcsolatos tartozások kiegyenlítésére azonban nem használható fel a transzferábilis rubel és más valutára sem váltható át.

A sokoldalú elszámolásra való áttérés és a KGST-országok Közös Bankjának működése újabb eszköze a szocialista nemzetközi munkamegosztás alapelveiről szóló, 1962-ben elfogadott határozat mielőbbi megvalósításának.

Kövér Károly

Digitized by Google

VITA

MEGJEGYZÉSEK SIPOS JÁNOS „A NÉPI DEMOKRATIKUS FORRADALOM MAGYARORSZÁGI SAJÁTOSSÁGAIHOZ" CÍMŰ TANULMÁNYÁHOZ

Jelentős hibái ellenére figyelemre méltó, elgondolkoztató írás Sipos Jánosnak, a Magyar Filozfiai Szemle 1964. évi 1. számában megjelent tanulmánya, amely a magyar népi demokratikus forradalom előzményeit, lefolyását tárgyaló történeti munkák alapján kísérletet tesz e korszak néhány, történész-körökben is vitatott kérdésének megoldására. Csak örülni lehet annak, hogy filozófusaink is behatóan foglalkoznak a népi demokrácia problémáival. Legújabbkori történetünk fontos elvi kérdéseinek megoldását valóban elősegítené, ha a történettudomány különböző ágainak művelői szorosan együttműködnének más szakemberekkel, elsősorban közgazdászokkal és filozófusokkal. A népi demokrácia kialakulásának és fejlődésének elemzése nem lehet a történészek monopóliuma. Amikor Sipos János cikkét bírálom, nem valamiféle „történész-sovinizmus" vezet, és nem is az a türelmetlenség, amely a tudományos munkában megbocsáthatatlannak tekinti a tévedést, hanem egyszerűen az a törekvés, hogy a cikkben felvetett néhány alapvető és véleményem szerint egyoldalúan megvilágított kérdésben kifejtsem a magam álláspontját.

A tanulmány élesen bírálja történetírásunk hiányosságait, a szubjektivizmust, a dogmatizmust, a helytelen, erőltetett aktualizálást és az állítólag meglevő új konjunkturizmust. Szemére veti a történészeknek a pártosság félreértését, azt, hogy a pártosságot szembeállítják a tudományos objektivitással, azt állítja, hogy „megszépítik" a népi demokratikus forradalom időszakát, legújabbkori történetünk e fontos korszakát. A szerző úgy látja, hogy a dogmatikus szektás szemléletű történetírás általában „szépítette", népünk legújabbkori történetét. Az igazság ezzel szemben az, hogy néhány időszak történetének, és egyes személyiségek szerepének valóban szépítő ábrázolása mellett a személyi kultusz időszakában gyakran túlzottan sötét színekkel festették le történészeink a magyar nép és méginkább pártunk történetének egyes periódusait.

Sipos elvtárs álláspontjának rövid, néhány mondatba való sűrítése természetesen bizonyos mértékig torzítja a szerző mondanivalóját, de ugyanakkor elősegíti annak a megmutatását, hogy milyen messzemenő és igazságtalan következtetésekre jutott az elolvasott történelmi munkák megítélésében. Bírálata tartalmaz ugyan részigazságokat, hiszen a szubjektívizmus, a dogmatizmus maradványai kisebb-nagyobb mértékben valóban megtalálhatók történetírásunkban, de eze-

Digitized by Google

ket véleményem szerint konkrétabban, körültekintőbben és kevesebb megbélyegző jelzővel kell bírálni. Figyelembe kell venni történetírásunknak az ellenforradalom óta elért eredményeit és nem helyes tagadni, hogy azok a munkák, amelyekre a szerző is támaszkodik, jelentős segítséget adnak a korszak történetének megismeréséhez, általában helyesbítik a régi dogmatikus, szektás és revizionista ferditéseket, s ha olykor bátortalanul és nem elég mélyrehatóan is, de megfogalmazzák a forradalom fejlődésének legfontosabb elvi kérdéseit.

Sipos elvtárs tanulmánya, vitázva a népi demokratikus forradalom kibontakozásának előzményeit megszépítő történészekkel, arra a helyes, egyébként a történészek többsége által is képviselt álláspontra jut, hogy hazánkban a felszabadulás előtt kibontakozóban volt, de nem jött létre forradalmi helyzet. Ebben az összefüggésben tárgyalja a Szovjetunió felszabadító szerepét, s rámutat arra, hogy a „forradalom exportjának' vádjától való félelem nem vezethet a Szovjetunió felszabadító szerepének kisebbítéséhez.

Koncepciójának igazolása közben azonban a szerző maga is elkövet a kort „szépítő" történészek munkáiban bírált hibát. Szubjektivista módon válogatja és egyoldalúan csoportosítja a tényeket, elhallgatja a koncepciójának ellentmondó adatokat, eseményeket, s esetenként megtévesztő módon idéz.[1]

A tények egyoldalú csoportosítása következtében a tanulmány nem mutatja meg a helyzet bonyolultságát, belső ellentmondásait és így következtetéseiben bizonyos leegyszerűsítő sematizmus érvényesül. Hogy a forradalmi helyzet, s méginkább a népi demokratikus forradalom csak a felszabadulás időszakában bontakozott ki, azt a „forradalom késésének" nevezi és ezt tartja forradalmunk egyik legfontosabb sajátosságának. De mihez, milyen elképzelt menetrendhez viszonyítva „késett" a forradalom Magyarországon? A tanulmány a többi népi demokráciához hasonlítva teszi ezt a megállapítást, de ez nem helyes, mert maga a *forradalom*, a hatalom osztályjellegében beállt alapvető fordulat nemcsak Magyarországon, hanem a többi népi demokráciában is csak a felszabadulással ment végbe. Abban egyetértek Sipos elvtárssal, hogy ennek az új típusú demokratikus forradalomnak a döntő, meghatározó eleme az antiimperialista, antifasiszta vonása volt. Igaza van a szerzőnek abban is, hogy a „felülllevők", a magyar uralkodó osztályok válságának döntő oka a fasiszta koalíció bomlása, a háborús vereség, a szovjet hadsereg gyors közeledése volt. De úgy gondolom, hogy a szerző a ténylegesnél kisebb jelentőséget

[1] Idézi pl. Nemes Dezső elvtárs álláspontját, amely szerint meg kell mondani népünknek az igazságot, azt, hogy a magyar nép csak kevéssé vette ki részét az ország felszabadításában. Nemes elvtárs szerint azonban az igazság nemcsak ezt jelenti. Alábbiakban idézem a teljes szöveget, aláhúzva a Sipos elvtárs által kiragadott és önkényesen, más összefüggésben idézett részt:: „Eddig mi főleg csak azt hangsúlyoztuk, hogy a magyar nép igen kis mértékben vett részt fegyveresen saját hazája felszabadításában. Ez így is van, s *ha nem mondanánk meg népünknek ezt az igazságot, nem tennénk vele jó szolgálatot. Okulni csak az igazságból lehet.* S az igazság az, hogy Horthyék is szégyenletesen becsapták a népet és az ellenzéki „kivárók" is bűnrészesek a hosszú passzivitásért, amiért oly drága árat fizetett az ország. Mindez azonban nem a teljes igazság. Ezernyi nehézség közben, elkésve ugyan, de megindult a magyar partizánmozgalom és ért el bizonyos eredményeket, amelyek méltók arra, hogy megismerjük". (Nemes Dezső:: Magyarország felszabadulása, Kossuth, 1960. 130. old.)

Digitized by Google

tulajdonít a függetlenségi mozgalom tevékenységének, a magyar nép legöntudatosabb rétegei antifasiszta, Hitler-ellenes harcának, és jelentős tömegek passzív ellenállásának.

A „felüllevők" válsága növelte a függetlenségi mozgalom, s ezen belül mindenekelőtt a kommunista párt, a munkasosztály aktivitását. De döntő szerepet játszott az, hogy a háború terhei egyre súlyosabbak, elviselhetetlenebbek lettek a dolgozó tömegek számára. A háború végefelé már szinte nem volt olyan család, amelyben nem gyászoltak volna valakit: a fronton elesett, a bombázások során elpusztult, vagy a fasiszták által megölt hozzátartozót. Fokozta a tömegek elégedetlenségét az élelmezési nehézség súlyosbodása, az egyre erősödő infláció, a beszolgáltatás, a rekvirálás, a növekvő terror, a német és magyar fasiszták garázdálkodása. Ez megmutatkozott abban, hogy eltérjedtek az ellenállás egyszerűbb formái (a beszolgáltatás, az adófizetés, a behívási parancs megtagadása, a szabotázs, a hadseregből való dezertálás stb.) és bár kismértékben, de kifejezésre jutott ez a fegyveres ellenállás megindulásában is. A szerző utal ezekre a tényekre. De az „alullevők" körében szaporodó válság-jelenségeket helytelenül túlnyomórészt az uralkodó osztályok soraiban kibontakozó válsággal magyarázza, s elhanyagolja a fentebb felsorolt tényezőket.

A szerző szinte kizárólag külső tényezőkkel indokolja a forradalmi helyzet kialakulását, mondván „... a radikálisan megváltozott körülmények ... a felszabadult területeken forradalmi helyzetet teremtettek".[2] Az idézett részben a szerző nemcsak a tényekkel, hanem saját, másutt kifejtett azon álláspontjával is ellentmondásba kerül, amely szerint a forradalmi helyzetet a magyar társadalom belső ellentmondásai érlelték meg, és ezeket mélyítette el és hozta felszínre az ország német megszállása és a háborús vereségek. A felszabadítás pedig azzal, hogy visszaadta az ország függetlenségét, szétzúzta a finánctőkések, nagybirtokosok fasiszta államhatalmát, lehetőséget és ösztönzést adott a már korábban érlelődő forradalmi helyzet kibontakozásának. Fejtegetéseiben a szerző egyrészt leegyszerűsíti a többi népi demokratikus ország felszabadító mozgalmait, lebecsüli azok sajátos nehézségeit, másrészt túlhangsúlyozza a magyar függetlenségi mozgalom egyébként valóban tagadhatatlan gyengeségeit.

A tanulmány önálló fejezetben sokoldalúan és lényegében helyesen elemzi annak okait, hogy miért maradt meg Magyarország a háború végéig a fasiszta Németország csatlósának. Ezzel kapcsolatban rámutat az ország sajátos nemzetközi helyzetére a második világháború időszakában, az egyre erősödő fasiszta terrorra, elemzi a néptömegek magatartását befolyásoló gazdasági, politikai, ideológiai tényezőket, s kitér arra, hogy a polgári forradalom megoldatlan kérdései hogyan befolyásolták társadalmunk osztályviszonyainak alakulását. Utal ezzel kapcsolatban a magyarországi középrétegek reakciós vonásaira is.

A szerző azonban egyoldalúan túlhangsúlyozza a magyar társadalom közgondolkodásának reakciós vonásait. A tanulmányt olvasva az 1918—1919-es forradalmak véletlen kitérőnek látszanak, az viszont, hogy Magyarország a hitlerista Németország utolsó csatlósa lett a második világháborúban, szinte történelmi szükségszerűségnek tűnik. Ez a be-

Digitized by Google

állítás bizonyos fokig hasonlít a magyar burzsoázia ideológusainak álláspontjához, amely szerint a magyar néptől idegen a forradalom, 1918—1919 csak külső hatásra jött létre és kisiklást jelentett a magyar történelmi fejlődésben. Kétségtelen, hogy a magyar történelemnek egyik fontos, el nem hanyagolható sajátossága az ellenforradalomnak, az ellenforradalom ideológiai befolyásának a „hagyománya". A szerző azonban megfeledkezik arról, hogy a magyar társadalom fejlődését bizonyos kettősség jellemezte, az, amit Kádár elvtárs „A magyarországi osztályharc tapasztalatairól" írt cikkében így fejez ki: „A magyar történelemben különös élességgel állt szemben egymással kétféle hagyomány: a forradalomé és az ellenforradalomé".

A magyar proletariátus, amelynek helyzete a feudális maradványok és a nemzeti elnyomás következtében a századforduló után súlyosabb volt, mint a nyugat-európai országok munkásosztályáé — mint ismeretes — Európa munkásságának egyik legforradalmibb osztaga volt. Emellett Magyarországon nagy létszámú, harcos agrárproletariátus volt, amely harcos megmozdulásaival méltán hívta fel magára egész Európa figyelmét. A konzervatív, szélsőségesen reakciós nagybirtokos osztállyal és a vele szövetkezett, politikailag és életformájában is hozzá hasonuló nagytőkés osztállyal szemben álltak a forradalmi magyar munkások, az agrárproletárok, a falusi és városi félproletárok nagy tömegei, amelyek 1918-ban győzelemre vitték a polgári demokratikus forradalmat és 1919-ben, a világon elsőnek, ráléptek az orosz proletariátus által mutatott útra: létrehozták a Magyar Tanácsköztársaságot. A reakció és a haladás, a forradalom és az ellenforradalom évszázados küzdelme rendkívül éles volt. Ezért Magyarországon a magyar uralkodó osztályok már 1914 előtt sem kísérletezhettek demokratikusabb uralmi formákkal, a burzsoá politikai pártok más országokban megvalósított „váltógazdálkodásával". A két forradalomban meggyengült uralkodó osztályok pedig csak a fasizmus segítségével tudták helyreállítani és fenntartani uralmukat.

Igaz; a fasizmus éveiben a munkásosztály és különösen a szegényparaszti, az agrárproletár mozgalmak általában (1930. szeptember 1-ét kivéve) nem mozgattak meg olyan nagy tömegeket, mint az 1918—1919-es évek és a korábbi időszak legnagyobb forradalmi mozgalmai. De figyelembe kell venni, hogy a forradalmak veresége és az ezt követő fehérterror szörnyű, nehezen kiheverhető csapást mért a forradalmi erőkre. A fasizmus terrorja, párosulva a tudatos népbutítással, a fasiszta ideológia súlyos fertőzésével, hihetetlenül megnehezítette a tömegek demokratikus és szocialista szellemben való nevelését és mozgósítását, a rendszer elleni aktív fellépést. A középrétegek fejlődésének retrográd vonásai pedig még erősödtek a fasizmus éveiben. Ez megnehezítette a munkásosztály számára a népfront és a függetlenségi mozgalom nagyarányú kibontakoztatását.

Az elnyomás és kizsákmányolás, s vele az osztályellentétek azonban a fasiszta rendszerben nem csökkentek, hanem még nőttek is az első világháború előtti Magyarországhoz képest. A lakosság többségét kitevő proletár és félproletár elemek nagy részében ösztönös forradalmiság, mélységes elégedetlenség, úrgyűlölet, nagybirtok- és tőkeellenesség izzott. A felszabadulással, a párt nevelő és szervező munkája

Digitized by Google

nyomán ezek az indulatok elemi erővel törtek felszínre, a hamu alatt parázsló tuz lángja magasra csapott! Ezzel együtt az egyik legsürgősebb feladata volt a fiatal népi demokráciának és mindenekelőtt a kommunista pártnak, hogy — immár az eddiginél sokkal hatékonyabb eszmei-politikai nevelő munkát fejtsen ki a tömegek körében — elsősorban a fasizmusnak, de általában a burzsoá irányzatoknak a jelentős befolyása ellen.

A szerző nagy figyelmet szentel cikkében a forradalom szubjektív feltételei elemzésének. A párt politikájának, szervezeti helyzetének vizsgálata során azonban végső fokon kisebbíti a magyar uralkodó osztályok történelmi felelősséget; a valóságosnál pozitívabb képet ad a Kállay-kormány „hinta-politikájáról", s vitázva azokkal a szerzőkkel, akik állítólag egyedül Horthy Miklóst és a kormányt teszik felelőssé az 1944 októberi kiugrási kísérlet csődjéért, objektíve mentegeti Horthyékat. Egyszersmind kisebbíti a legális ellenzéki pártok jobboldali vezetőinek történelmi felelősségét, a magyar nép sorsa szempontjából végzetes hatású „kiváró" politikájukat.

Ugyanakkor túlhangsúlyozza a kommunista párt szervezeti gyengeségeit. Adatokat közöl a KMP szervezeti helyzetéről, de nem mondja meg, hogy a kommunisták száma jóval nagyobb volt, mint a Központi Bizottsággal valamilyen módon szervezeti kapcsolatban levő párttagoké. Nem szól arról sem, hogy — különösen 1942 nyara előtt — jelentős számú szimpatizáns tömörült a párt köré, akik nagy segítséget nyújtottak a pártnak a függetlenségi mozgalom szervezésében, s a párt kezdeményezéseit követve, illegális munkát is végeztek. Arról ír ugyan a szerző, hogy a párt politikai befolyása jóval túlhaladta szervezeti erejét, de a tanulmány egész gondolatmenete azt a benyomást kelti az olvasóban, hogy e befolyás mértékét is lebecsüli.

A párt tényleges szerepének bizonyos mértékű lebecsülését mutatja a szerzőnek a párt politikai irányvonalát érintő, nem elég átgondolt bírálata is. Sipos elvtárs azt írja ugyan, hogy a párt politikai irányvonala a háború egész időszakában helyes volt, és hogy csak taktikájában lát hiányosságokat, főként a hintapolitika és a német megszállás időszakában. Ezeket a hiányosságokat is csak hipotétikusan veti fel, mondván, hogy ezek a kérdések még további vizsgálatra szorulnak. Bíráló megjegyzései azonban — bármit mond is a szerző — a párt egész politikai irányvonalát érintik, s lényegében annak negatív értékelését adják. Ez pedig alaposabb indoklás nélkül még hipotétikusan sem engedhető meg.

A párt politikájának fő hiányosságát a szerző a következőkben látja: „A háború időszakában a párt helyes taktikája, a háborúból való kilépés a háborús kormány megbuktatásának célkitűzése sikerrel járt, a demokratikus erők közeledését, első jelentős akcióit eredményezte. (Népszava karácsonyi száma, Történelmi Emlékbizottság, 1942. március 15-i tüntetés.) Ennek a szakasznak a vége egybeesett az uralkodó osztályok átorientálódásának megkezdődésével, a hintapolitikára való áttéréssel. Úgy tűnik azonban (ezt teljesen hipotétikusan vetem fel, a kérdést csak a konkrét történelmi elemzés, további kutatások döntheti el), mintha a hintapolitika időszakában a párt, a megelőző szakasszal szemben merev, inadekvát taktikát alkalmazott volna,

Digitized by Google

különösen a háború döntő fordulata által kiváltott helyzetben egészen a német megszállás bekövetkeztéig..."[3] A párt taktikája azért volt „merev, inadekvát", mert nem használta ki a hintapolitikában rejlő állítólagos lehetőségeket: „...jogosnak tűnik annak feltételezése, hogy (a tömegek — B. J.) könnyebben értették volna meg a háborúból való kilépés irányában tett lépések támogatásának és a felemás lépések, a fasiszta terror, az antikommunista és szovjetellenes politika egyidejű éles kritikájának taktikáját."[4] Sipos elvtárs azzal akarja igazolni álláspontját, hogy 1944 őszén, a Lakatos-kormány időszakában a párt lehetségesnek tartotta Horthyék kiugrási kísérletének támogatását.

A szerző, szerintem, nem látja, hogy a hintapolitika a rendszer átmentését szolgálta, hogy a történelem által is irreálisnak ítélt erőtlen különbéke-kísérletek mellett egyet jelentett a szovjetellenes háború folytatásával. Ismeretes, hogy a Kállay-kormány — néhány óvatos és eredménytelen kísérlet után — nem tartotta be az angolszász hatalmaknak a titkos tárgyalásokon előterjesztett azon követeléseit sem, amelyek szerint Magyarországnak fokozatosan csökkentenie kell együttműködését Németországgal, vissza kell vonnia csapatait a szovjet frontról, elő kell segítenie a németországi hadicélpontokat támadó szövetséges légi haderők átvonulását Magyarország felett, fokozatosan csökkentenie kell gazdasági együttműködését Németországgal és meg kell tagadnia a németországi haditermelésben való részvételét. Magyarországnak kötelezniе kellett magát arra, hogy ellenáll minden Németország részéről történő és területét fenyegető megszállási kísérletnek.[5] A Lakatos-kormány pedig, amely felújította a hintapolitikát, még fokozta a háborús erőfeszítéseket. A háborúból való kiugrást előkészítő kormány szánalmasan könyörgött a német fasisztáknak, hogy tartsák távol a szovjet csapatokat a magyar határoktól. A Kállay-kormány hintája tehát sajátos, a fizikai törvényektől eltérő szabályok szerint működött: voltaképpen csak egyfelé lengett ki, a másik irányba való kilengéshez végeredményben nem volt elég bátorsága. Ezt jelentette egyfelől a németek tényleges támogatása, másfelől a csaknem teljesen plátói vágyakozás az angol—amerikai segítséggel végrehajtandó kiugrásra, mint amely a németektől is és — amitől még jobban féltek — a forradalomtól is megszabadítaná a magyar uralkodó osztályokat.

Belpolitikailag a hintapolitika a kormány vezetése alatt álló reakciós „nemzeti" egységfront létrehozására irányuló törekvés volt abból a célból, hogy a háború döntő fordulata után, amikor a demokratikus erők számára kedvezőbbé vált a nemzetközi és a belpolitikai helyzet, megakadályozza a függetlenségi mozgalom megerősödését. Hogy ennek fő feltételét megteremtsék, a legkegyetlenebb fasiszta terrorral akarták szétzúzni a kommunista pártot és a vezetése alatt álló haladó, antifasiszta függetlenségi mozgalmat. A másik feltétel a tömegek foko-

[3] I. m. 52. old.
[4] I. m. 42. old.
[5] I. m. 44. old.
[5] Az angolszász követeléseket összefoglaló dokumentum megtalálható Korom Mihály: A fasizmus bukása Magyarországon c. könyvében. (Kossuth 1961. 127—128. old.)

Digitized by Google

zottabb félrevezetése volt. E célból fokozták a fasiszta propagandát, foganatosítottak bizonyos, kisebb jelentőségű szociális intézkedéseket, a korábbinál nagyobb mozgási lehetőséget engedtek az ellenzéki pártoknak, amelyeknek vezetésében — a függetlenségi mozgalmat 1942 nyarán ért csapások után — megerősödött a jobboldal. Mindezek a tények a Sipos elvtárs által felhasznált történelmi munkákban is megtalálhatók, de ezek a munkák — bár néhány részkérdésben eltérnek egymástól — egyetértenek abban, hogy a pártnak igaza volt, amikor leleplezte, nem pedig támogatta a Kállay-kormány hintapolitikáját.

Ennek nem mond ellent az sem, hogy a Lakatos-kormány időszakában a párt támogatta Horthyék kiugrási kísérletét. Közben ugyanis jelentősen megváltozott az ország nemzetközi és belpolitikai helyzete. A szovjet csapatok elérték és átlépték a magyar határt, a nyugati hatalmak nem a Balkánon, hanem Franciaországban nyitották meg a második frontot, s a magyar kormánynak azt tanácsolták, hogy a Szovjetunióhoz forduljon fegyverszüneti kérelmével.

Az ország német fasiszta megszállása tovább rontotta a dolgozók helyzetét, súlyosan érintette a burzsoázia alsó- és középrétegeit, s mi több, csapást mért a magyar finánctőke jelentős részére is. Erősödött a nemzeti ellenállás a német és a magyar fasisztákkal szemben, létrejött a Magyar Front, megindult a fegyveres ellenállás szervezése. A rendszer átmentésének érdeke is megkívánta a vereség előtt álló német fasisztákkal való szakítást. Ebben a helyzetben a párt helyesen ismerte fel: megnőtt a lehetősége annak, hogy az uralkodó körök egy részével is együttműködést teremtsen, s ezért támogatta a kormány felemás kiugrási kísérletét.

A szerző is utal az 1944 őszére megváltozott nemzetközi és belpolitikai helyzetre, mégis arra a történelmietlen következtetésre jut, hogy a pártnak már 1943-ban is azt a taktikát kellett volna követnie, amelyet 1944 őszén követett; minthogy pedig nem ezt a taktikát követte, s nem használta ki a hintapolitikában rejlő „lehetőségeket", „a függetlenségi mozgalom vezetése ebben az időszakban az uralkodó körök angolszász orientációjának kezébe került..."[6] Ez a felfogás merőben helytelen: a hintapolitika, megvalósítóinak óvatos németellenessége és az angolszász hatalmakkal kötendő különbékére törekvése ellenére, nem függetlenségi mozgalom, hanem éppen ennek felszámolására irányuló kísérlet volt. Csakis a hintapolitika és a függetlenségi mozgalom nem helyes értékelése alapján juthat el a szerző ahhoz a képtelen feltételezéshez, hogy a párt azért nem használta ki 1943-ban a hintapolitika által állítólag nyújtott lehetőségeket, mert attól tartott: egy angolszász segítséggel végrehajtott kiugrás esetleg átmenthetné a Horthy-rendszert. Bár a párt elvileg joggal tarthatott volna egy ilyen veszélytől, de 1943-ban gyakorlatilag nem állott ilyen dilemma előtt: hisz nem volt Magyarországon az angolszász hatalmak segítségét komolyan igénybevevő, a hitlerfasizmust csak formailag kiszolgáló függetlenségi „hintapolitika", amelyet ellentmondásossága ellenére — egyidejűleg bírálva — támogatnia kellett volna. Aki ezt nem veszi figyelembe, az teljesen ellentétben a történeti hűséggel,

[6] I. m. 43. old.

Digitized by Google

akarva-akaratlanul a pártra hárítja a felelősséget azért, hogy Magyarország szinte a végsőkig kitartott Hitler-Németország oldalán.

A szerző — bár ismét csak feltételesen — bírálja a pártnak a német megszállás után kiadott fő jelszavát — azt a jelszót, hogy „Pusztuljanak a német megszállók!" — mert a tömegek még nem voltak elég érettek ennek megvalósítására. Homályban hagyja azonban azt a kérdést, hogy milyen más lehetősége volt a pártnak és a munkásosztálynak a német megszállás után. A pártnak pedig jelszavainak kiadásánál a tömegek érettségének színvonala mellett a történelmi helyzet diktálta követelményeket is feltétlenül figyelembe kell vennie, s ha bizonyos teendők égető történelmi szükségszerűséggel jelentkeznek — márpedig a német fasizmus elleni fegyveres harc ilyen égető, halaszthatatlan, azonnali cselekvést igénylő szükségszerűség volt —, akkor a pártnak akkor is ki kell azt adnia, ha a tömegeknek még csak egy kis része képes azt azonnal elfogadni. Egy ilyen jelszó megfogalmazása segíthet abban, hogy a tömegek megértsék egy-egy sürgető történelmi feladat végrehajtásának életbevágó, kötelező szükségességét. Ha Sipos elvtárs álláspontját elfogadnánk, úgy helytelenítenünk kellene pl. Leninnek és a bolsevikoknak az I. világháborúval kapcsolatos ama jelszavukat, hogy a népek változtassák az imperialista háborút polgárháborúvá, hisz ezt a jelszót, sajnos, nem minden országban sikerült realizálni, és ahol sikerült, ott is csak a háború utolsó időszakában. Másrészt nem szabad figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy a pártnak a II. világháború alatt a fegyveres ellenállásra mozgósító jelszava nem helyettesítette, hanem kiegészítette az ellenállás más, alacsonyabb formáira való mozgósítást.

*

A viszonylag szűk terjedelem miatt Sipos elvtárs tanulmányának csak történeti vonatkozásaira tértem itt ki, s az ezzel kapcsolatos kérdéseket is csak vázlatosan érinthettem. A történészek bírálatával kapcsolatban is csak általánosságban foglalhattam állást. Nem térhettem ki a tanulmánynak az objektív forradalmi helyzetről, ennek ismérveiről, s ezeknek az ismérveknek összefüggéséről, kölcsönhatásáról szóló megjegyzéseire sem. Politikailag is fontos az a kérdés: hogyan hatott ki a szocialista forradalom győzelméért folytatott harcra, a szocialista építés időszakára, jelenünkre az a körülmény, hogy Magyarország a második világháborúban a német fasiszták utolsó csatlósául maradt. Lényegében helyesen — bár több vonatkozásban bírálhatóan — tárgyalja a szerző, hogy mi volt a forradalmi fordulat korlátozott mélységének hatása a reakciós ideológiai örökség áttörése és továbbélése szempontjából. Természetes azonban, hogy ezeket a kérdéseket Sipos elvtárs tanulmányában is csak felvetni lehetett, megoldani nem.

Blaskovits János

Digitized by Google

NEMZETKÖZI SZEMLE

Reakciós államcsíny Braziliában

1964. március 13-án Rio de Janeiro-ban a régi hadügyminisztérium előtti hatalmas téren, a szakszervezetek által összehívott nagygyűlésen több mint kétszázezer ember előtt és a rádióhallgatók millióinak fülehallatára Joao Goulart, Brazília elnöke fontos bejelentéseket tett. Közölte, aznap reggel két rendeletet írt alá. Az egyik előírta azoknak a nagybirtokosi tulajdonban levő földeknek a kisajátítását, amelyek parlagon hevernek és a fő országutak mentén fekszenek. A másik államosítja azt az öt magánkézben levő olajfinomítót, amely még működött a Vargas elnök idején alapított Petrobras állami olajvállalat üzemei mellett.

Goulart beszédében kifejtette, hogy ezek az intézkedések csak szerény, kezdeti lépések. (A földkisajátítási rendelet becslések szerint csak 600 ezer hektárt érintett a 30 ezer nagybirtokos kezén levő 100 millió hektárból, de közte a nagybirtokos elnök néhány birtokát is!) Az igazi agrárreformhoz — mondotta — politikai változásokra, az alkotmány reformjára is szükség van. A továbbiakban ezért bejelentette, törvénytervezetet dolgozott ki, amely szavazati jogot ad az írástudatlanoknak — a lakosság 60 százaléka nem tud írni-olvasni —, választhatóságot a közkatonáknak és az altiszteknek. Azt remélte, így megváltoztathatja azt a parlamentet, amely fennállása alatt 250 agrárreform tervezetét temette el.

A túlnyomó többségükben munkásokból álló hallgatóság örömmel fogadta ezeket a bejelentéseket, mert annyi üres szó és ígérgetés után, az első cselekedetet látta bennük. Alig telt el azonban két hét, a privilégiumaikat féltékenyen őrző feudális uralkodó osztályok, a velük összefonódott katonai hierarchia, a katolikus klérus, valamint az Egyesült Államok vezető köreinek nem is leplezett támogatásával, sőt buzdítására katonai puccsal az ország elhagyására kényszerítették Goulart elnököt. Egy hónappal a Rio de Janeiro-i nagygyűlés után pedig már be is iktatták az elnöki méltóságba a sebtiben marsallá előléptetett Humberto Castelo Branco tábornokot, a puccs vezetőjét.

Mindez nem először történik meg Brazíliában. Egy évtizeden belül Goulart a harmadik elnök, aki megbízatásának lejárta előtt kénytelen helyét átadni. S az ok mindig ugyanaz: az elnök kísérlete arra, hogy valamit változtasson a hatalmas ország mérhetetlen elmaradottságán. Az államcsínyeket végrehajtó erők szintén változatlanok, nemcsak osztályszempontból, hanem még személy szerint is. Az események egyik fő mozgatója mindegyik esetben a kulcsfontosságú Guanabara állam kormányzója, a hírhedt Carlos Lacerda volt.

1954 augusztusában Getulio Vargas — akinek nevét ma is hirdeti Rio de Janeiro főútvonala —

Digitized by Google

máig is tisztázatlan körülmények között önkezével vetett véget életének. Politikai végrendeletnek tekintett búcsúlevelében ezt írta: „Le akartam rakni a nemzeti szabadság alapjait, ki akartam aknázni kincseinket a Petrobras segítségével... Valaki nem akarta, hogy a nép szabad legyen. Valaki a nép függetlensége ellen volt. Nemzetközi csoportok földalatti hadjárata egybefolyt azzal a hadjárattal, amelyet néhány nemzeti csoport folytatott..."

1961 augusztusában Janio Quadros, akit alig egy évvel korábban óriási többséggel, valamennyi haladó erő összefogásának eredményeként választottak meg a Brazíliai Egyesült Államok elnökévé, lemondásra és az ország elhagyására kényszerült. Az ő lemondó nyilatkozata is ugyanezeket az erőket vádolta: „A reakció erői összefogtak ellenem. Elnökségemnek hét hónapja alatt mindent elkövettem, hogy gazdaságilag és politikailag függetlenné tegyem az országot... Fáradozásaim azonban a belföldi és külföldi csoportok korrupciója, hazudozása és gyávasága miatt kudarcba fulladtak."

Most pedig Joao Goulart, akit ugyan már lemondásra nem, de az ország elhagyására még tudtak kényszeríteni, Uruguayban kijelentette: „A mostani válság oka az, hogy a lázadást előkészítő katonai és politikai körök gátolják a reformokat." S kiegészítésül tegyük hozzá amit Goulart március 30-i tv-beszédében állapított meg: a politikája ellen indított szervezett hadjárathoz külföldi tőkés vállalatok nyújtottak anyagi segítséget.

Ha ezeknek az eseményeknek az indítóokait keressük, mindenek előtt figyelembe kell venni, hogy Brazília Latin-Amerika legnagyobb országa. Területe 8,5 millió km². Lakosainak száma 77 millió. Ez a hatalmas ország rendkívül gazdag természeti kincsekben. Brazíliában van

— a világ legnagyobb hidroenergiai potenciálja. 80 millió kilowattra becsülik. Amit hasznosítanak belőle, alig 5 millió kilowatt — nem elég New York kivilágítására;

— a világ erdőterületének 16 százaléka. Minden megerőltetés nélkül évi 90 millió dollár értékű fenyőfát exportálnak, — de kihasználatlan az Amazonas vidékének 300 fajta nemes keményfát rejtő óriási erdőrengetege;

— csaknem 1800 féle hal a folyókban, a tavakban és a parti vizekben — de az országban portugál halkonzerveket fogyasztanak;

— a kaucsukfa szülőhazája. Kb. 600 millió kaucsukfa nő vadon. Évente 600 ezer tonna természetes gumit lehetne kitermelni, de csak 20 ezer tonnát termelnek. Évente 40 millió dollárért Ázsiából importálnak nyersgumit;

— a világ ismert vasérckészletének 35 százaléka. 65 milliárd tonnára becsülik a készleteket;

— 100 millió tonnára becsült bauxitvagyon — teljesen kihasználatlanul;

— olajtengerek az Amazonas és a Parana medencéje alatt, de csak Bahia vidékén folyik olajtermelés, ami csak a szükségletek 30 százalékát fedezi;

— hatalmas termelékeny föld terület, amely a jelenlegi primitív mezőgazdasági művelési módszerek mellett is a világ kávétermelésében az első, a cukornád, a kakaó, a narancs, a szemester-

Digitized by Google

mény termelésében a második, a dohány és a gyapot termelésében a negyedik helyen áll a világon.

S ebben a természeti bőkezűségéből mérhetetlenül gazdag országban pusztít a nyomor és az elmaradottság. A lakosság fele mezítláb jár és krónikus rosszultápláltságban szenved, ha nem az éhínség gyötri. Évente 6 millió 16 éven aluli fiatalt temetnek el. Az ország egyes vidékein a csecsemők fele egyéves kora előtt meghal. Brazíliában minden harmadik embert bélféreg sorvaszt és minden hatodik golyvás. Iskolába csak minden harmadik brazil gyerek jut el, közép- vagy felsőbb iskolába csak minden hatodik.

A nagyvárosoktól messze eső latifundiumokon a peon, mégha dolgozik, akkor sem lát pénzt soha. Hat napi munkájával csak arra nyer jogot, hogy a hetediken a földbirtokos által rendelkezésre bocsátott nyomorult földdarabkát művelje és beváltson néhány természetbeni utalványt.

Az utóbbi években rohamos fejlődésnek indult ragyogó nagyvárosokban pedig az évek óta tartó infláció gyötri a dolgozó embereket. A brazil pénz, a cruzeiro romlásának üteme már az évi 80 százalékot is elérte! A lemondatott Quadros és az eltávolított Goulart elnök ellenfelei őket okolták az infláció előidézéséért. Valóban, Goulart ingadozásai, határozatlan, eléggé elő nem készített intézkedései nem voltak alkalmasak az infláció megfékezésére. De az infláció okait mégis csak másutt kell keresni!

Mégpedig mindenekelőtt a fékevesztett parazita spekulációban, a gombamódra elszaporodott zugbankokban (Brazíliában több bank van, mint étterem), az ezerszámra alakuló, majd nyomtalanul eltűnő részvénytársaságokban, s a külföldi tőke manipulációiban. Leonel Brizzola, Rio Grande de Sul állam volt kormányzója, a törvénytelenül eltávolított elnök sógora a Sempre című baloldali mexikói polgári lapnak adott interjújában nemrég állapította meg: „A mostani helyzetben az infláció — megoldhatatlan probléma, mert gyökerei külföldön vannak, külföldről ellenőrzik és az ország imperialista kirablásának egyik következménye." A rablás mértékét szemléltetően mutatja, hogy Brazília öt év alatt több mint 4 milliárd dollárt veszített a fejlett tőkésországokkal folytatott egyenlőtlen kereskedelmén a nyersanyagárak állandó csökkenése és az iparcikkek árszínvonalának szakadatlan emelkedése miatt keletkezett „árolló" következtében.

Az infláció terhét nem az uralkodó osztályok viselik. Vagyonukból csaknem 4 milliárd dollárt, szilárd valutában svájci és északamerikai bankokban tartanak. Többet, mint az ország egész külföldi adóssága. Otthon pedig a vállalkozók a pénz romlásához igazodó, sőt azt meg is haladó mértékben (átlagosan havi 6,6 százalékkal) emelik az árakat. Általános gyakorlattá vált Rio de Janeiró-ban és Sao Paulo-ban, a két legnagyobb városban, hogy az amúgyis magas lakbéreket dollárban állapítják meg. A dollár árfolyama pedig a cruzeiróhoz képest szakadatlanul emelkedik.

Ilyen körülmények között a bérből élők képtelenek lépést tartani ezzel a tempóval. A bérek emelkedése messze elmarad az árak emelkedésétől. S ha 1958-

Digitized by Google

ban még 150 óra minimális bér ellenértékéért ki lehetett venni egy szerény lakást, ma már 420 órát kell dolgozni érte. A már említett Sempre című lap adatai szerint ma minden brazil munkás 3 munkaóráért kisebb értékű bért kap, mint 1954-ben egy óráért kapott.

A brazil gazdasági helyzet és egyben az ország társadalmi problémáinak fontos tényezője a nagyarányú külföldi — mindenekelőtt észak-amerikai — tőkebehatolás. Az utóbbi években, különösen 1956 óta rohamosan növekvő, de az ország adottságaihoz képest még nem számottevő nagyipar szinte teljes egészében a külföldi tőkés-csoportok ellenőrzése alatt van. Az összes külföldi tőkebefektetések körülbelül 3 milliárd dollárt tesznek ki és ennek mintegye a fele észak-amerikai (Az utóbbi években jelentősen megnőtt a francia, nyugatnémet és japán nagytőke érdeklődése is a brazil gazdasági élet iránt.) Tisztán brazil vállalkozás voltaképpen csak a kisiparban van. Egy kimutatás viszont több mint 300-ban állapítja meg azoknak az egyesült államokbeli monopóliumoknak a számát, amelyeknek Brazíliában fiókvállalatuk van.

A fentiek is megerősítik, hogy ebben az országban, amelyben a mérhetetlen természeti gazdagság ellenére a nép nagy többsége leírhatatlan nyomorban, kulturális és szociális elmaradottságban él, minden változást követel. Azonban a legjelentéktelenebb változás is rendkívül nagy akadályokba ütközik: a privilégiumaikat óvó uralkodó osztályok és a mesés profitokat hozó befektetéseiket féltő külföldi monopóliumok szervezett ellenállásába.

Castelo Branco, az államcsíny eredményeként most hatalomra juttatott elnök igen őszinte volt akkor, amikor beiktatása másnapján a Jornal do Brasil munkatársának kijelentette: már akkor elhatározta társaival Goulart megdöntését, amikor a volt elnök hivatalba lépett...

Jól emlékezetesek még 1961 augusztusának — szeptemberének eseményei. Quadros lemondatására annakidején szándékosan azt az időpontot választották ki, amikor alkotmányszerinti utóda, Goulart, akkori alelnök távol-keleti körutazáson volt. Az államcsíny végrehajtása után pedig tűzzel-vassal meg akarták akadályozni, hogy Goulart elfoglalja az elnöki széket.

Amikor azután nyilvánvalóvá vált, hogy Goulart a nagy néptömegek, az országg demokratikus és haladó erői, valamint a hadsereg tekintélyes részének — főleg az altisztikar, a „tizedesek" és a hazafias érzelmű főtisztek — támogatását élvezi, kénytelen-kelletlen belenyugodtak Goulart elnökségébe, de az elnök jogkörét alaposan megnyirbálták. Goulart azonban a fent említett erőkre támaszkodva fokról fokra visszaállította a tényleges elnöki jogkört és ezt az 1963. január 6-i népszavazás impozáns többséggel, 10 millió szavazattal jóváhagyta.

Goulart-t a reakciós erőkkel vívott harcában mindenekelőtt a brazil munkásosztály támogatta. A munkásosztály pártja, a Brazil Kommunista Párt teljes mértékben helyeselte Goulart külpolitikáját. Belpolitikáját viszont annak ingadozó és népellenes vonásai miatt élesen bírálta. A nagybirtokos-tábornoki reakcióval szemben azonban a párt min-

Digitized by Google

dig Goulart mellé állt. A földesúri reakció elleni harcban a munkásosztály, a Brazil Kommunista Párt vezetésével, tovább növelte szervezett erejét és Goulart hatalomrajuttatásától kezdve minden politikai kérdés megoldásánál egyre jobban éreztette súlyát. Ehhez hozzájárult az, hogy megalakult a Dolgozók Főtanácsa, amely a gyakorlatban egy országos szakszervezeti központ szerepét tölti be. (Brazíliában előzőleg csak helyi szakszervezetek működtek.)

A második legfontosabb erőt a parasztmozgalom jelentette, amelynek fejlődésében fordulópont volt az 1961. évi Belo Horizonte-i első országos parasztkongresszus. A parasztság körében határozottan a radikálozódás és a harci szellem fokozódása volt tapasztalható, amelynek ékes bizonyítéka volt az utóbbi hónapokban támadt mozgalom az elhagyott földek elfoglalására.

A harmadik fontos demokratikus erő: a diákok. Az Országos Diákszövetségben a kommunista diákok évek óta jól együttműködnek a katolikus fiatalokkal.

Mivel pedig a hadsereg zömében a dolgozó rétegek fiaiból áll, a demokratikus és nemzeti mozgalmak erősödése kihat a hadsereg politikai arculatára és demokratikus irányba befolyásolja. Az 1963 szeptemberi „tizedesek lázadása", a most márciusi matrózfelkelés, — amelyek nem a kormány, vagy az 'nök, hanem a reakciós intézmények és a tisztikar egy része ellen irányultak — mindezt nyilvánvalóvá tette.

Joggal felvetődik tehát a kérdés, hol voltak most ezek az erők, hogyan tudta a reakciós puccs szinte puskalövés nélkül eltávolítani Goulart elnököt?

A magyarázat mindenekelőtt Goulart ingadozó, megalkuvó belpolitikai vonalvezetésében keresendő. Amíg külpolitikájában megtartotta azokat az ígéreteket, amelyeket még Quadros elnökkel együtt a választási hadjárat során, a békeszerető, valamennyi országgal az egyenjogúságon alapuló, a szocialista országok irányába is barátságos külpolitikai irányvonal megvalósítására tett és Kuba kérdésében a nagy amerikai nyomás ellenére is tartotta magát a be nem avatkozás elvéhez, belpolitikája rendkívül következetlen, ingadozó, megalkuvó volt. Voltaképpen Goulart elnök, aki maga is az ország egyik legnagyobb földbirtokosa volt, bár őszintén törekedett bizonyos reformok megvalósítására, nem mondott le arról a reményéről, hogy sikerül kiegyeznie az uralkodó osztályok egy tekintélyes részével, s terveihez meg tudja nyerni támogatásukat.

Így azután az égetően szükséges politikai és társadalmi reformok — mindenekelőtt a földreform — megvalósítását csak halogatta. Az első konkrét intézkedésre végeredményben csak akkor szánta rá magát, amikor már nyilvánvalóvá vált, hogy az ország reakciós erői felkészültek a Goulart rendszerével való végső leszámolásra. Goulart helyzetét rontotta, hogy hároméves úgynevezett „kemény" terve az ország gazdasági helyzetét a dolgozó osztályok terhére kísérelte meg stabilizálni és egyben az ország függetlenségét is veszélyeztette, mert alárendelte az ország gazdasági érdekeit az amerikai irányítás

Digitized by Google

alatt álló Nemzetközi Valuta Alap követeléseinek.

Ezek az intézkedések hátráltatták a kialakulóban levő demokratikus nemzeti egységfront létrejöttét és megszilárdulását.

A demokratikus erők mindezek ellenére szinte érintetlenül megvoltak és készen állottak Goulart rendszerének védelmére a reakciós államcsínnyel szemben. A volt elnök azonban a döntő pillanatban nem mert rájuk támaszkodni, nem merte a polgárháború kockázatát vállalni.

Tisztázásra vár azonban, hogy a baloldal nem csekély erői, Goulart magatartásától függetlenül is miért maradtak tétlenek. Erre vonatkozóan az értesülések ma még hézagosak. A Brazil Kommunista Párt központi bizottságára vár az okok teljes feltárása. Annyi azonban nyilvánvalónak látszik, hogy néhány körülmény eleve korlátozta a demokratikus és haladó erők mozgási lehetőségeit. Mindenek előtt a párt illegalitása. Noha Goulart — inkább csak hallgatólagosan — valamelyest lazított a kommunista párt működését tiltó rendelkezéseken, többszöri ígérgetés ellenére sem szánta el magát a párt törvényes működésének az engedélyezésére.

A munkásosztály szervezettsége sok kívánnivalót hagyott maga után. A Dolgozók Főtanácsa, amely egy országos szakszervezeti központ szerepét kezdte betölteni, túl fiatal és szervezetileg nagyon is gyenge volt, hogy a legkülönfélébb irányzatú helyi szervezetek szövevényében érvényesíteni tudta volna a válságos időszakban nélkülözhetetlen szervező és irányító szerepét.

A különféle baloldali szervezetek és pártok egysége is még elég ingatag volt. Ebben különösen sok kárt okozott az az aknamunka, amelyet a Kínai Kommunista Párt vezetői a Brazil Kommunista Párt harcokban edzett vezetői, mindenekelőtt Luis Carlos Prestes elvtárs, a latin-amerikai szabadságmozgalmak legendás hőse ellen kifejtettek. Ennek az aknamunkának elsősorban abban volt hatása, hogy a Juliao-féle parasztmozgalmat kezdte eltéríteni a kommunista párttal való együttműködéstől.

Végül pedig kétségtelen tény, hogy nem volt mód a dolgozó tömegek felfegyverzésére. A haladó erők számíthattak ugyan a hadsereg egy részének rokonszenvére, a hadsereg ezen demokratikus elemeinek az akciója Goulart felhívásától függött. Ez azonban elmaradt.

Az ország minden reakciós ereje viszont egyesült Goulart rendszerének megdöntésére. A hadsereg reakciós főtisztjei Mourao Filho tábornok vezetésével már tavaly megalakították „forradalmi" vezérkarukat. Egy képviselőjük már egy éve, Goulart 1963 januári elsöprő népszavazási győzelme óta, állandóan Washingtonban tartózkodott. Adhemar Barros Sao Paulo kormányzója nyíltan felfegyverezte a burzsoázia tagjait az egész országban. A lapok öles hirdetései közölték, hol lehet olcsó pénzen átvenni a fegyvereket és a lőszert. Rio de Janeiro bíborosérseke húsvétkor a templomi szószékről uszított a „kommunistákkal szövetkező" Goulart elnök kormánya ellen.

Az elmaradott, vallásos tömegekre nagy hatást gyakorló katolikus klérus támogatása tette lehetővé a reakciós puccsistáknak, hogy az államcsíny alatt és után

Digitized by Google

birtokba vegyék az utcát. Jellemző példa erre a legnagyobb reakciós tüntetés, amely a húsvét előtti napokban Sao Pauló-ban „Családi menetelés istennel a szabadságért" jelszóval zajlott le. Barros kormányzó intézkedésére délután $^3/_4$4 órakor a rendőrség teljesen lezárta a hatalmas metropolis belvárosát. S amikor négy órakor a hivatali munkaidő végén, az alkalmazottak százezrei haza akartak menni, akarva-akaratlanul a templomokban gyülekezett és onnan előre elkészített kormányellenes jelszavakkal, a papok vezetésével felvonuló tüntetők sorait szaporították.

Az amerikaiak pedig nem csináltak titkot abból, hogy jó szemmel néznék Goulart rendszerének megdöntését. Március 30-án, közvetlenül az államcsíny végrehajtása előtt, az amerikai külügyminisztérium szóvivője támadta a brazil elnököt azért, hogy lehetővé teszi az országban a kommunisták térnyerését és kormánya gazdasági és diplomáciai vonalon közeledett a szocialista országokhoz. Két nappal az államcsíny kitörése előtt a Washington Post felvetette az új brazil rezsim elismerésének kérdését, mintha Brazíliában nem is lett volna törvényes kormány. „Ha a katonák hatalomra jutnak Brazíliában — írta a lap — az Egyesült Államoknak magasabb érdekekből kiindulva azonnal el kell ismernie az új kormányt."

S valóban az utóbbi időben szokatlan sietséggel, amikor még hír sem volt Goulart hollétéről vagy lemondásáról, a Fehér Ház hivatalosan közölte, az Egyesült Államok elismeri a lázadók ideiglenes kormányát.

Az a nyílt támogatás, amit az Egyesült Államok kormánya a reakciós brazil katonai-nagybirtokos klikknek nyújtott, kétségtelenné tette azt, amit a beavatottak szemében Thomas C. Mannnak a múlt év decemberében az amerikai külügyminisztérium latin-amerikai ügyekkel foglalkozó államtitkárává történt kinevezése már jelzett: Johnson elnök nem kívánja folytatni elődje latin-amerikai politikáját, változtatni kíván a „Szövetség a Haladásért" programon, amely, ha nem is következetesen, de elismerte az elkerülhetetlen társadalmi és politikai reformok szükségességét, hanem visszatér a korábbi időknek a katonai diktatúrákra támaszkodó politikájához.

Mint a New York Times 1964. március 20-i számában megírta, az amerikai külügyminisztériumban a latin-amerikai országokban akkreditált nagykövetek részvételével tartott titkos értekezleten Thomas C. Mann külügyi államtitkár nyíltan megmondotta: „Az Egyesült Államoknak véget kell vetnie annak, hogy (latin-amerikai) külpolitikájában megkülönböztetéseket tesz a diktatúrák és a demokratikus rendszerek között." Majd leplezetlenül kijelentette, hogy az Egyesült Államok latin-amerikai politikájának fő célkitűzése a kommunistaellenesség és az Egyesült Államok 9 milliárd dollár összegű (más adatok szerint 14 milliárd) tőkebefektetéseinek védelme. Márpedig ebből az összegből mintegy másfél milliárd dollár Brazíliában van!

A nyílt amerikai támogatással végrehajtott brazíliai reakciós államcsíny valóban lehetővé teszi az amerikai befektetések, és az uralkodó osztályok privilégiumainak védelmét. De csak ideig-óráig. Mert mint a cikk elején az

Digitized by Google

ország helyzetét vázlatosan bemutató tények is bizonyították, tartósan nem lehet kitérni az égető gazdasági és társadalmi változások végrehajtása elől. A kivezető utat a Brazil Kommunista Párt akcióprogramja mutatja, amelyet Luis Carlos Prestes, a párt főtitkára így ismertetett a Weg und Ziel 1964 februári számában:

„Olyan forradalmi kormányért harcolunk, amely helyreállítja az imperialistaellenes erők egységét, valamint azokét az erőkét is, amelyek földet akarnak adni a parasztoknak. Ezt a latifundium-ellenes erők egységének nevezzük.

Véleményünk szerint azonban a forradalom előtt még egy olyan szakasznak kell következnie, amikor nemzeti és demokratikus kormány irányítja az ügyeket, amely a munkások, a parasztok és a nemzeti burzsoázia egységét testesíti meg. E kormány feladata lenne az imperialista vállalatok államosítása, a monopóliumok hatalmának lényeges korlátozása és a földreform végrehajtása."

A reakciós államcsíny egyben a brazil uralkodó osztályok gyengeségének is világos bizonyítéka. Érdemes felfigyelni arra a jelenségre, hogy míg a korábbi számos brazíliai katonai puccsban a reakciós erők igyekeztek fenntartani az alkotmányosság látszatát, most a látszattal sem törődtek. A megfélemlített parlament által is elvetett úgynevezett „alaptörvény" önkényes proklamálása és életbeléptetése és egy puccsista tábornoknak az elnöki székbe emelése, a képviselők tucatjainak letartóztatása és megfosztása polgári jogaiktól, mind erre mutat.

A legszélsőségesebben reakciós elemek hatalomra jutása kétségtelenül súlyos csapás a hatalmas ország haladó és demokratikus erőire. A fékevesztett terror, a tömeges letartóztatások pillanatnyilag megnehezítik ezeknek az erőknek az újjászerveződését. De ezek az erők megvannak, működnek, semmiféle terror el nem pusztíthatja őket, mert gyökereik a brazil társadalomban vannak. Támaszuk az emberibb életért küzdő szabadságszerető brazil nép és vezetőjük a több évtizedes harcokban edzett élcsapat, a Brazil Kommunista Párt.

Lehel Miklós

Digitized by Google

KRITIKA ÉS KÖNYVISMERTETÉS

Mezőgazdasági üzemekben Skandináviától Itáliáig*

SZERKESZTETTE: **Romány Pál**

A két rendszer békés egymás mellett éléséből és versenyéből eredő tennivalók és a világszínvonal elérésének programja, megnövelte az érdeklődést a tőkés országokban elért eredmények és az ezekre vezető módszerek megismerése iránt. Ennek az érdeklődésnek tesz eleget a „Mezőgazdasági üzemekben Skandináviától Itáliáig" című könyv, amelyben Romány Pál szerkesztésével 10 szerző teszi közkinccsé tapasztalatait. Megismerjük belőle Svédország, Dánia, Hollandia Anglia, Franciaország, Német Szövetségi Köztársaság, Ausztria, Svájc és Olaszország néhány kiemelkedő tőkés mezőgazdasági üzemét s különösen az állattenyésztés és tartás korszerű módszereit.

A szerzők különböző konkrét feladatok — általában tenyészállat, vagy vetőmagvásárlás — elvégzésére utaztak ezekbe a kapitalista országokba. Több tudományos intézetet és jól prosperáló — főleg állattenyésztő üzemet látogattak meg. Ez a magyarázata annak, amit Keserű János így fogalmaz meg előszavában: „Ahány beszámoló, jóformán annyi oldalról kap megvilágítást a tőlünk távol eső tőkés mezőgazdaság."

Olyan könyv, amely a mezőgazdaságilag legfejlettebb tőkés országok legjobb kutatóintézeteinek és mezőgazdasági nagyüzemeinek az eredményeit ismerteti, nagyon könnyen téves általánosításokra késztetheti az olvasót. Ezt a hibát úgy kerülte el a szerkesztő, hogy a beszámolókat kiegészítette „A tőkés mezőgazdasági termelésről általában" című fejezettel, s helyet adott egy olyan tanulmánynak is, amely a szocialista mezőgazdasági üzemek termelési és tenyésztési módszereinek fejlődéséről számol be.

Ezzel alapjában eleget tettek annak a kettős követelménynek, ami a kapitalista országok gazdaságának egyik vagy másik oldalát ismertető könyvekkel szemben támasztható: egyrészt közkinccsé teszik azokat a korszerű külföldi módszereket, amelyek hazai nagyüzemeinkben is hasznosíthatók és a mi előrehaladásunkat is sikeresen szolgálják; másrészt bizonyos értékelést adnak az ismertetett ország társadalmi-gazdasági életének, gazdaságpolitikájának összefüggéseiről.

A könyv e két feladat közül az elsőt oldotta meg jobban. Legjobb részei a tenyésztési és termelésszervezési vonatkozásúak.

A bevezető leszögezi: „Köny-

* Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 1963.

Digitized by Google

vünk szemelvényeket tartalmaz a kapitalista országok mezőgazdasági üzemeiről, a mezőgazdaság — különösen pedig az állattenyésztés, tudományos, technikai és technológiai módszereiről, s nem ad átfogó, az egyes országok társadalmi-gazdasági életét összefüggéseiben elemző értékeléseket." „... az a cél vezetett bennünket, hogy azokat a termelési, tenyésztési és termelés-szervezési tapasztalatokat közöljük, amelyek hazai mezőgazdasági nagyüzemeinkben ha nem is minden esetben alkalmazhatók, de általában hasznosíthatók."

Szakembereink, s hazánk lakossága előtt általában is köztudomású, hogy a nyugati tőkés országok egy része a mezőgazdasági termelés területén jó eredményeket produkál; mezőgazdasági termelési technikájuk korszerű és nagy teljesítményekre képes. Az azonban sokak előtt nem világos, hogyan jutottak el idáig.

A szerzők helyenként kiegészítésül utalnak ugyan a gazdaságpolitikai intézkedésekre — az árpolitikára, a védővámok rendszerére, a különböző állami szabályozási módszerekre — amelyeket az egyes tőkés csoportok érdekeinek szolgálatában ezekben az országokban alkalmaznak. Mégis jogosnak tekinthető az a kívánság, hogy az olvasó bővebb eligazítást kapjon arról, hogy mik az ökonómiai, gazdaságpolitikai, társadalmi mozgató rugói a termelési iránynak, az alkalmazott eszközöknek és szervezési módszereknek.

A második világháború után gyorsan fejlődött a tőkés országok mezőgazdasági technikája és technológiája. Ennek eredménye volt a termelés és a munkatermelékenység gyors ütemű növekedése, ami új üzemszervezési eljárásokat követelt meg. Együtt járt ez a mezőgazdaság koncentrációjával és centralizációjával, a nagyüzemek térhódításával, a kisparaszti gazdaságok tömeges felszámolásával.

A tőkés mezőgazdasági termelésben a legutóbbi tíz-tizenöt évben ment végbe a manufaktúra jellegű gazdálkodásból a gépesített termelésre való áttérés, s ez a fő magyarázata azoknak az eredményeknek, amelyeket a szerzők ismertetnek.

A gépesítéssel, a korszerű termeléssel járó költségek és a csökkenő világpiaci árak fokozatosan felőrlik a paraszti gazdaságok jövedelmezőségét. Pl. Dániában a tejtermékek termelési árai 2 százalékkal növekedtek, de ezt a termelési költségek 42 százalékos emelkedése kíséri. A mezőgazdasági üzemekben befektetett összegek átlagos jövedelmezősége az 1950-es évek eleje óta 9-ről 3-ra, a 25 holdon aluli üzemekben pedig 1 százalékra csökkent.

A mezőgazdasági termelés tudományos-technikai átalakulásának viszonyai között állandóan csökken a paraszti gazdaságok száma, s nő az átlagos birtoknagyság. Ezt több esetben bemutatják a szerzők, a könyv néhány megállapítása azonban bővebb magyarázatra szorulna. (Pl. a 169. oldalon: „A szerkezeti változtatásokra való törekvés tulajdonképpen az ún. »életképes paraszti gazdaságok« támogatását jelenti, vagyis a versenyképes mezőgazdasági üzemek számának növelését." A 219. oldalon: „Cél, hogy »életképes családi« parasztgazdaságok alakuljanak ki.")

„A kapitalizmus fejlődése Orosz-

Digitized by Google

országban" c. művében Lenin rámutat arra, hogy a mezőgazdaságban két tendencia figyelhető meg: az egyik a tőkés gazdaság kialakulása, áttérés a jobbágymunkáról, a robotról a kapitalizmusra; a másik ott, ahol a gazdálkodás már hosszabb idő óta bérmunkán alapul: a gépek alkalmazása következtében az alkalmazott bérmunkások számának csökkenése. A kapitalista mezőgazdaságban jelenleg csökken a bérmunkások száma, nő azonban az időszaki munkásoké. Pl. az NSZK-ban az állandó mezőgazdasági munkások száma az 1939-es évi 753 000-ről 1957—58-ban 500 000-re csökkent, az időszaki munkásoké pedig ezen időszakban havi átlagban 360 000-ről 539 000-re nőtt, s számuk egyes hónapokban az 1 000 000-t is meghaladta. Helyesen jut el tehát a könyv ahhoz a következtetéshez, hogy „A termelékenység, valamint a mezőgazdasági termelés nem a paraszti gazdálkodás fejlődése, hanem a tőke, a föld és a termelés koncentrálásának és centralizációjának jegyében, a profit érdekében növekszik".

A farmerek kiszorításának egyik hathatós eszköze — főként az állattenyésztésben — a monopoltőke bevonulása a mezőgazdaságba vertikális integráció formájában. Így lassanként kicsúszik a termelők kezéből a termelésszervezés, maguk csak „bedolgozók" lesznek, mint a szerzők írják. Az integráció szélesedésével eltűnnek az önálló paraszti üzemek, s helyüket a monopoltőke foglalja el.

E folyamatok elemzésének vázlatosságából eredő fogyatékossága azonban eltörpül a könyv erényei mellett. Végeredményben a könyv teljesen megfelel annak, amit a bevezetőben ígér: közvetlen tapasztalatok alapján, közreadja az utazások során látott, megismert termelési eljárásokat. A gazdagon illusztrált anyag sok újat és érdekeset nyújt a tenyésztés, a termesztés és szervezés kérdéseiben, sok segítséget és ötletet ad nálunk is vitatott problémák megoldásához. A kellő kritikával a könyvben leírt módszerek egy része szocialista üzemeinkben is felhasználható. Más részük a mi sajátos üzemi viszonyaink között nem használható ugyan fel, de a szerzők célja nem is az volt, hogy bármire is „receptet" adjanak.

Külön dicséretet érdemel a könyv kiemelkedően szép formája.

A „Mezőgazdasági üzemekben Skandináviától Itáliáig" című könyv kiadása követésre méltó, sikeres vállalkozás. A könyv méltán tarthat számot a mezőgazdasági szakemberek, állami gazdasági dolgozók és a termelőszövetkezeti gazdák érdeklődésére.

Böle Jenő

Digitized by Google

MIRŐL ÍRNAK A TESTVÉRPÁRTOK FOLYÓIRATAI?

CAHIERS DU COMMUNISME, 1964. 3. sz.

Victor Michaut: MINDENT A KOMMUNISTÁK ÉS SZOCIALISTÁK EGYSÉGÉÉRT. (Az akcióegység szükségessége a személyi hatalom kiküszöbölése és a demokratikus fejlődés érdekében. Elemzés. Feladatok.)

Pierre Juquin: NEMZET ÉS DEMOKRÁCIA. (Az előző számban megjelent „A kommunista párt és a francia nagyság" c. cikk folytatása. A cikk elemzi a nemzet, a demokrácia, a demokratikus alkotmány, az állampolgári jogok fogalmát és franciaországi történetét. Foglalkozik az FKP közjogi javaslataival, az államosítások és a nemzeti függetlenség kérdésével.)

Jacques Ralite: MIÉRT KELL MEGVÁLTOZTATNI AZ ALKOTMÁNYT? (A cikk fő kérdései: mi a népi szuverenitás; mire épül egy kormány stabilitása, ereje és hatékonysága; az 1958. évi alkotmány hátrányai; kimerültek-e már a parlamentarizmus demokratikus lehetőségei?)

A KÍNAI KOMMUNISTA PÁRT IDEOLÓGIAI ÁLLÁSPONTJÁRÓL. (Fő kérdések: az atomcsendegyezmény, a nacionalizmus, a karibi válság, az USA Kommunista Pártja és a Kennedy-kormány, a békés együttélés politikája.)

Louis Perceval: GYORSUL A MEZŐGAZDASÁGI KONCENTRÁCIÓ. (Adatok a francia mezőgazdaság helyzetéről.)

Raoul Calas: TÖBBPÁRTRENDSZER A NÉMET DEMOKRATIKUS KÖZTÁRSASÁGBAN.

EINHEIT, 1964. március

MEZŐGAZDASÁGUNK ÚTJA A SZOCIALIZMUS ÁTFOGÓ ÉPÍTÉSÉNEK IDŐSZAKÁBAN.

Helmut Lilie: BIZTOSÍTANI ÉS EMELNI A MINŐSÉGI SZÍNVONALAT. (Egyes fontos iparágak lemaradása a minőség emelésében gátolja az egész népgazdaság fejlődését.)

Günter Kuciak: A TECHNIKAI FEJLŐDÉS KÖVETKEZMÉNYEI A KARBANTARTÁSRA. (A mechanizálás és automatizálás következtében nő a karbantartó személyzet száma és munkájának jelentősége a termelési kiesések megakadályozása szempontjából.)

Manfred Puschmann—Gaspar Schirmeister: KONKRÉT TÁRSADALOMKUTATÁS A SZOCIALISTA ÜZEMEKBEN — A TUDOMÁNYOS VEZETÉS ALKOTÓRÉSZE.

Helga Bellmann—Ingeborg Schwedler: A TUDOMÁNYOS-MŰSZAKI FEJLŐDÉS ÉS A NŐK EGYENJOGÚSÁGA. (A nők szakképzettségének hiányai. Néhány erre vonatkozó gondolat két üzem tapasztalatai alapján.)

Walter Friedrich—Adolf Kossakowski: IFJÚSÁG-LÉLEKTAN ÉS SZOCIALISTA IFJÚSÁGNEVELÉS AZ NDK-BAN.

Digitized by Google

Marianne Lange: A BITTERFELDI KONFERENCIA ÖTÖDIK ÉVFORDULÓJÁN.

Günther Bühring—Gerhard Liebig: ÚJ MÓDSZEREK — RÉGI CÉLOK. (A nyugatnémet „Kelet-politika" kettős arca.)

Helmut Edelhoff—Amandus Siebert: A „KÖZÖS MEZŐGAZDASÁGI PIAC" — AZ EURÓPAI KÖZÖS PIAC ELLENTMONDÁSAINAK GÓCPONTJA.

Gerhard Harig: GALILEO GALILEI — A MODERN TERMÉSZETTUDOMÁNY KIMAGASLÓ EGYÉNISÉGE.

Dietmar Linde: AZ IPARI ÁRREFORM VÉGREHAJTÁSÁRÓL.

KOMMUNYISZT,

1964. 4. sz.

A KOMMUNISTA NEVELÉS LELKE. (Az eszmei nevelés, az ideológiai nevelőmunka jelentőségéről.)

L. Jermin: SZAKOSÍTÁS A MEZŐGAZDASÁGBAN. (A Penza területi kolhozok és szovhozok tapasztalatai.)

N. Taraszov: A VEGYIPAR ÉS A KÖNNYŰIPAR FEJLŐDÉSE.

P. Msztyiszlavszkij: A NÉPJÓLÉT NÖVEKEDÉSE A SZOCIALIZMUS TÖRVÉNYE. (A Szovjetunió eredményei a népjólét fellendítése terén az elmúlt tíz évben.)

MŰVÉSZET, AMELY HŐSTETTEKRE IHLETI A NÉPET. (L. Iljicsov felszólalása az SZKP Központi Bizottsága mellett működő ideológiai bizottság 1963. novemberi ülésén.)

P. Romanov: A KÖNYV — A SZOCIALISTA KULTÚRA ERŐS FEGYVERE. (A szovjet könyvkiadás fejlődésének áttekintése.)

L. Novicsenko: A NAGY DALNOK HARCOS HUMANIZMUSA. (Megemlékezés Sevcsenkóról, születésének 150. évfordulója alkalmából.)

I. Majszkij, M. Nyecskina, A. Manfred, L. Skarenkov: A TÖRTÉNELMI FOLYÓIRAT ÉS A JELENKOR. (A Voproszi Isztorii c. folyóirat fejlődése az utóbbi években.)

G. Kazanszkij, A. Prihogyko: A LEGÚJABB TECHNIKA VÍVMÁNYAI ÉS AZ OKTATÁS KÉRDÉSEI. (A gyermekek és a felnőttek középiskolai oktatásában a film, televízió, magnetofon, szemléltető eszközök stb. felhasználásával fokozottabb figyelmet kell fordítani a legújabb műszaki eredmények megismertetésére.)

F. Petrenko: ÚJ FELADATOK, ÚJ KÖVETELMÉNYEK. (A vezető legyen szakember, szervező és nevelő.)

J. Ambarcumov: A FEJLETT TŐKÉS ORSZÁGOK MUNKÁSMOZGALMÁNAK SAJÁTOSSÁGAI. (A gazdasági és a politikai harc összefonódásáról, a demokráciáért és a békéért vívott harcról, a munkásmozgalomnak az utóbbi években tapasztalható nagy feNendüléséről.)

A MONOPÓLIUMOK IGÁJA ALATT. (A tőkésországok dolgozói létkörülményeinek alakulása; az áremelkedések; a munkanélküliség növekedése; az üzemi balesetek számának gyarapodása, a súlyos lakáshelyzet.)

LABOUR MONTHLY,

1964. április

R. Palme Dutt: VÁLASZTÁSI STRATÉGIA. (Az angliai pártok stratégiája.)

J. R. Shanley: SZAKSZERVEZETI VEZETŐK VÉLEMÉNYE AZ AUTOMATIZÁLÁSRÓL.

Digitized by Google

T. A. Jackson: MARX ÉS SHAKESPEARE.

Ivor Montagu: CIPRUS ÉS DÉL-VIETNAM. (Külpolitikai szemle.)

J. D. Bernal: Az „AGYLOPÁS". (Angol tudósok Amerikába csábításáról.)

AZ IZVESZTYIJÁBAN FEBRUÁRBAN NYILVÁNOSSÁGRA HOZOTT, EDDIG ISMERETLEN LENIN-LEVÉL.

Les Burt: A NAGY-LONDONI TANÁCS. (A tanács működésének ismertetése a választások alkalmából.)

LUPTA de CLASĂ,

1964. március

D. Simulescu: A SZÁLLÍTÁS FEJLESZTÉSE ÉS KORSZERŰSÍTÉSE. (A szállítás és távközlésügyi miniszter cikke.)

Vasile Vilcu: A TERMELŐSZÖVETKEZETEK GAZDASÁGI MEGERŐSÍTÉSE. (Dobrudzsa tartományi viszonylatban.)

Iosif Uglar: A TÁRSADALMI AKTIVISTÁK A PÁRTMUNKA ÉRTÉKES SEGÍTŐI. (Máramaros tartományi tapasztalatok.)

V. Liveanu: A MEGISMERÉS PROBLÉMÁI A TÖRTÉNELEMTUDOMÁNYBAN. (Elméleti, filozófiai cikk.)

Savin Bratu: A MAI ROMÁN LÍRA SAJÁTOSSÁGAI.

Idris Cox: A SZOCIALISTA ESZMÉK AFRIKÁBAN. (Fordítás a „Marxism Today" 1964. februári számából — rövidítés.)

Ion Gh. Stanciu: A ROMÁN ISKOLAÜGY EGYIK ÚTTÖRŐJE. (Cikk Petrache Poenaruról.)

Ion Pascadi: A TÁRSADALMI OSZTÁLYOK ÉS AZ OSZTÁLYSZOCIOLÓGIA. (A szocialista és a burzsoá szociológia különbségéről.)

NOVÁ MYSL,

1964. 4. szám

A KULTURÁLIS FOLYÓIRATOK KÜLDETÉSE ÉS HELYZETE. (A CSKP KB ideológiai bizottságának és elnökségének határozata.)

Oldrich Prusa: PARLAMENTI VÁLASZTÁSOKRA KÉSZÜLÜNK.

Jan Havelka: A TERMELŐSZÖVETKEZETEK HATODIK KONGRESSZUSA ELŐTT.

Oleg Homola: SEGÍTENEK AZ IDEOLÓGIAI BIZOTTSÁGOK. (A pártszervezetek mellett működő ideológiai bizottságok feladatairól.)

Jozef Hverecky: A MUNKAERŐPROBLÉMA SZLOVÁKIÁBAN.

Jaroslav Musilek: A MAI MAGYARORSZÁG. (A cikk részletesen foglalkozik a csehszlovák—magyar kapcsolatok fejlődésével is.)

Jaroslav Vejvoda: A VÁLLALATOK ANYAGI ÉRDEKELTSÉGE. (Hogyan fokozható a vállalatok anyagi érdekeltsége?)

Stefan Meress: AZ IFJÚSÁG ÉS A TANÍTÓI HIVATÁS. (Miért nem vonzza a fiatalokat a pedagóguspálya?)

A. Kerner—J. Rypel: A TANÁCSOK ÉS A SZOLGÁLTATÁSOK FEJLESZTÉSE.

Miroslav. Belohlávek: HOGYAN TOVÁBB A BERUHÁZÁSI ÉPÍTKEZÉSBEN?

A SZOCIALISTA MUNKÁRÓL ÉS A SZOCIALISTA ÉLETRŐL. (Cikk a szocialista munkabrigádokról.)

NOVO VREME,

1964. 3. szám

AZ ESZMEI MEGGYŐZŐDÉS, A KOMMUNISTA ALAPVETŐ TULAJDONSÁGA (Vezércikk.)

Digitized by Google

B. Velcsev: A PÁRT- ÉS ÁLLAMI ELLENŐRZÉS SZERVEINEK LEGSÜRGŐSEBB FELADATAI.

L. Avramov: A NEMZETKÖZI GAZDASÁGI KAPCSOLATOK BŐVÍTÉSE. (Beszámoló a genfi világgazdasági konferenciáról, s ennek kapcsán Bulgária viszonyáról a világkereskedelemhez és a fejlődőben levő országokhoz.)

L. Dramaliev: KOLLEKTIVIZMUS ÉS INDIVIDUALIZMUS.

K. Gatev: A VÁLLALATOKNÁL VÉGZETT GAZDASÁGI-STATISZTIKAI ELEMZÉSEK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI. (A BKP KB 1963. májusi plénumán hozott intézkedések a népgazdaság párt- és állami vezetése hatékonyságának növelése érdekében.)

E. Daszkalov: ANYAGI ÉRDEKELTSÉG AZ ÉPÍTŐIPARBAN.

K. Andreev: A „KÖZÖS PIAC" ÉS A MUNKÁSMOZGALOM. (Téves nézet az, hogy a Közös Piac a kapitalizmus megfiatalításának, a gazdasági haladásnak, a munka és tőke közötti harmónia megteremtésének és a dolgozók életszínvonala emelésének mindent üdvözítő megoldása. A munkásmozgalom ezért csak szemben állhat vele.)

T. Volcsev: A VILÁGGAZDASÁG 1963-BAN.

D. Sismanov: A JELENLEGI SZOCIALISTA MOZGALOM TÖRÖKORSZÁGBAN. (Beszámoló a török munkásmozgalom alakulásáról az 1960. május 27-i politikai, gazdasági és társadalmi válság óta.)

Iv. Hrisztov: MINDENT ÁTFOGÓ ÉS HATÉKONY NÉPI ELLENŐRZÉST. (A párt- és állami ellenőrzésre vonatkozó utasítások gyakorlati végrehajtásáról.)

E. Timov: AFRIKA KERESI ÚTJÁT. (Beszámoló az afrikai gazdasági állandó bizottság második, 1963. decemberi Addisz Abeba-i üléséről.)

NOWE DROGI,

1964. 4. szám

WLADYSLAW GOMULKA ELVTÁRS MEGNYITÓ BESZÉDE A LENGYEL EGYESÜLT MUNKÁSPÁRT KÖZPONTI BIZOTTSÁGÁNAK XV. PLÉNUMÁN.

A LEMP KB XV. PLÉNUMÁN ELFOGADOTT KONGRESSZUSI TÉZISEK.

WLADYSLAW GOMULKA ELVTÁRS ZÁRÓBESZÉDE A LEMP KB XV. PLÉNUMÁN.

A LEMP KB XV. PLÉNUMÁNAK HATÁROZATA A IV. PÁRTKONGRESSZUS ÖSSZEHÍVÁSÁRÓL.

Mieczyslaw Marzec: A PÁRTMUNKA PROBLEMAIRÓL. (A párt szervezeti helyzete, a párttagság számának megnövekedése a III. pártkongresszus (1958) óta, a párttagság szociális összetétele, iskolai végzettsége, s az ezekkel kapcsolatos feladatok. A párttagok társadalmi munkájának formái. A pártapparátus összetétele, dolgozóinak iskolai végzettsége.)

Konrad Bajan: A MEZŐGAZDASÁGI KÖRÖK IDŐSZERŰ PROBLÉMÁI.

Dymitr Perun: A PARASZTI GAZDASÁGOK MAGÁNBERUHÁZÁSAIRÓL. (Az egyéni gazdák építkezései, építőanyag-felhasználása, tervezési és kivitelezési problémák.)

Jerzy Toeplitz: ÉSZREVÉTELEK A LENGYEL JÁTÉKFILMEKRŐL. (A lengyel filmművészet helyzete a filmművészet világválságának a fényében. A LEMP KB XIII. plénumán a filmművészet elé tűzött feladatok teljesítésével kapcsolatos kérdések. A legutóbbi évek lengyel filmjeinek tartalmi és formai problémái.)

Waclaw Tulodziecki: AZ ISKOLAÜGY A NÉPI LENGYELORSZÁG

Digitized by Google

FENNÁLLÁSÁNAK XX. ÉVFORDULÓJÁN. (Az oktatási rendszer, az általános és szakoktatás, a gyermekvédelem, a pedagógusképzés, az iskolában folyó eszmei és nevelőmunka fejlődése.)

Kazimierz Lepszy: A JAGELLO-EGYETEM JUBILEUMÁNAK ÉVÉBEN. (A 600 éves krakkói egyetem története és mai munkája.)

Bohdan Perkowski: HAJÓGYÁRTÁSUNK HÚSZ ÉVE.

Jerzy Kowalewski: EGY ÚJ LENGYEL KEZDEMÉNYEZÉS. (A Gomulka-terv — öt pont — jelentősége és nemzetközi visszhangja.)

Jerzy Lobman: A FRANCIA NEOKOLONIALIZMUS A TEVÉKENYSÉG ÚJ FORMÁIT KERESI. (A francia monopoltőke gazdasági és külkereskedelmi eszközökkel igyekszik megszilárdítani uralmát a Szaharától délre fekvő afrikai országokban.)

A HÓNAP KULTURÁLIS ESEMÉNYEINEK SZEMLÉJE.

WEG UND ZIEL,

1964. április

Franz West: AZ OSZTRÁK NÉPPÁRT VÁLSÁGA ÉS A MUNKÁSPOLITIKA.

Szerk. cikk: NEM JÖVEDELMEZŐ. (Az Osztrák Néppárt javaslata a nem jövedelmező vállalatok leállítására.)

Walter Truger: A KÜLÜGYMINISZTER HITVALLÁSA. (Dr. Bruno Kreisky, osztrák külügyminiszter bírálata.)

Szerk. cikk: HOGYAN SZERVEZTÉK MEG A GYŰLÖLETET. (A ciprusi helyzetről.)

Karl Röder: AZ OSZTRÁK FILMGYÁRTÁS VÁLSÁGA ÉS HELYZETE.

Szerk. cikk: RAJTAÜTÉS A SZABAD VÁROSBAN. (Francia csapatok fegyveres beavatkozása a gaboni felkelésbe.)

Franz Marek: KATOLIKUSOK ÉS KOMMUNISTÁK. (Ellentétes irányzatok érvényesülése: egyrészt fokozódik az együttműködés az egyes európai országokban a kommunisták és katolikusok között, másrészt a Vatikán éles hangot használ a katolikusok és a kommunisták közötti vitákban.)

Leopold Hornik: A SVÉD KOMMUNISTÁK KONGRESSZUSÁRÓL.

Martin Grünberg: A SZOVJET GAZDASÁGI ÉLETRŐL. (Problémák, felismerések, megoldások. — Rövid áttekintés a búzavásárlások okairól, a vegyiparról, a mezőgazdasági termelés fokozásának útjáról és az 1953—1963. közötti időszakról.)

Edmund Th. Kauer: SHAKESPEARE 1564—1964.

AZ OSZTRÁK KOMMUNISTA PÁRT ÉS 1934. FEBRUÁRJA. (A vita a Weg und Ziel 1964. februári számában indult Herbert Steiner cikkével, amelyre a márciusi számban Erwin Zucker-Schilling reagált. A jelenlegi hozzászólók: Kurt Mellach, Theodor Prager, Hermann Mitteräcker és Hilde Koplenig.)

Digitized by Google

СОДЕРЖАНИЕ

Пролетарский интернационализм и его нарушители — — — — — 1
ЯНОШ НЕМЕШ: Движение социалистического единства нации — — 14
ГАБОР ШОМОШКЕИ: Положение и задачи строительной промышленности — — — — — — — — — — — — — — — 20
ФЕРЕНЦ ЭРДЕИ—ФЕРЕНЦ ФЕКЕТЕ: О проблемах укрепления отстающих сельскохозяйственных кооперативов — — — — — 33
ГЕЗА ПЕРНЕЦКИ: Изобразительное искусство в нашем обществе 46

ОБМЕН МНЕНИЯМИ

Социализм, научно-техническая революция и современный социалистический человек (ЛАСЛО АГОШТОН, Д-Р АНДРАШ САБО, Д-Р ТИБОР ВАМОШ, БЕЛА ФЕНЕ) — — — — — — — 60

КОНСУЛЬТАЦИЯ

О троцкизме (ИШТВАН КОВАЧ) — — — — — — — — — 83
Значение многостороннего расчёта и роль общего банка в сотрудничестве стран СЭВ-а (КАРОЙ КЕВЕР) — — — — — — — 89

ДИСКУССИЯ

Критические замечания к статье ЯНОША ШИПОША: «Об особенностях венгерской народно-демократической революции» ЯНОШ БЛАШКОВИЧ) — — — — — — — — — — — — 94

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОБЗОР

Реакционный путч в Бразилии (МИКЛОШ ЛЕХЕЛ) — — — — 102

КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЯ

В сельскохозяйственных предприятиях от Скандинавии до Италии (ЕНЕ БЕЛЕ) — — — — — — — — — — — — — — 110

О ЧЕМ ПИШУТ ЖУРНАЛИ БРАТСКИХ ПАРТИЙ

E SZÁM SZERZŐI:

NEMES JÁNOS újságíró; SOMOSKŐI GÁBOR: az MSZMP K. B. Építési és Közlekedési osztályának vezetője; ERDEI FERENC: akadémikus; FEKETE FERENC: kandidátus, az MTA Agrárközgazdasági Intézetének osztályvezetője; PERNECZKY GÉZA: művészettörténész; KOVÁCS ISTVÁN: újságíró; KÖVÉR KÁROLY: a Marx Károly közgazdaságtudományi egyetem Külkereskedelmi tanszékének docense; BLASKOVITS JÁNOS: a Pártfőiskola magyar párttörténeti tanszékének vezetője; LEHEL MIKLÓS: újságíró; BÖLE JENŐ: az Agrártudományi Egyetem Marxizmus—leninizmus tanszékének adjunktusa.

Digitized by Google

INHALT

Der proletarische Internationalismus und die ihn verletzen — — — 1
JÁNOS NEMES: Die Bewegung des sozialistischen nationalen Zusammenschlusses — — — — — — — — — — — — — — 14
GÁBOR SOMOSKŐI: Lage und Aufgaben der Bauindustrie — — 20
FERENC ERDEI — FERENC FEKETE: Verstärkungsprobleme der schwachen Produktionsgenossenschaften — — — — — — 33
GÉZA PERNECZKY: Die Kultur der bildenden Künste in unserer Gesellschaft — — — — — — — — — — — — — — 46

GEDANKENAUSTAUSCH

Der Sozialismus, die wissenschaftlich-technische Revolution unseres Zeitalters und der sozialistische Mensch von heute (LÁSZLÓ ÁGOSTON, Dr. ANDRÁS SZABÓ, Dr. TIBOR VÁMOS, BÉLA FENYŐ) — — — — — — — — — — — — — — 60

KONZULTATION

Über den Trotzkysmus (ISTVÁN KOVÁCS) — — — — — — 83
Die Bedeutung der vielseitigen Verrechnung und die Rolle der Gemeinsamen Bank ind der Zusammenarbeit der RGWH-Länder (KÁROLY KÖVÉR) — — — — — — — — — — — — 89

DEBATTE

Bemerkungen zur Studie „Eigentümlichkeiten der völkisch-demokratischen Revolution in Ungarn" von János Sipos (JÁNOS BLASKOVITS) — — — — — — — — — — — — — — 94

INTERNATIONALE RUNDSCHAU

Reaktionärer Staatsstreich in Brasilien (MIKLÓS LEHEL) — — — 102

KRITIK UND BÜCHERSCHAU

In landwirtschaftlichen Betrieben von Skandinavien bis Italien (JENŐ BÖLE) — — — — — — — — — — — — — — 110

AUS DEN ZEITSCHRIFTEN DER BRUDERPARTEIEN

SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG:

BENKE VALÉRIA (a szerkesztő bizottság vezetője), FRISS ISTVÁN, HÁY LÁSZLÓ, KOMJÁT IRÉN, LAKOS SÁNDOR, MOLNÁR ERIK, NEMES DEZSŐ, NÉMETH KÁROLY, ÓVÁRI MIKLÓS, SIK ENDRE, SZIGETI JÓZSEF

Digitized by Google

SOMMAIRE

L'internationalisme prolétarien et ceux qui le violent — — — — 1
JÁNOS NEMES: Le mouvement de rassemblement national socialiste 14
GÁBOR SOMOSKÖI: La situation et les tâches de l'industrie du bâtiment — — — — — — — — — — — — — — 20
FERENC ERDEI — FERENC FEKETE: Les problèmes du renforcement des coopératives de production faibles — — — — — 33
GÉZA PERNECZKY: Le niveau de la culture des Beaux-Arts dans notre société — — — — — — — — — — — — — 46

ÉCHANGE DE VUES

Le socialisme, la révolution technico-scientifique de notre époque et l'homme socialiste d'aujourd' hui (LÁSZLÓ ÁGOSTON, Dr. ANDRÁS SZABÓ, Dr. TIBOR VÁMOS, BÉLA FENYŐ) — — — — 60

CONSULTATION

Du trotskysme (ISTVÁN KOVÁCS) — — — — — — — — 83
L'importance des reglements multilatéraux et le rôle de la banque commune dans la coopération des pays du conseil d'assistance économique mutuelle (KÁROLY KÖVÉR) — — — — — — 89

DISCUSSION

Réflexions à propos de l'étude de János Sipos intitulée „Sur les particularités de la révolution démocratique et populaire en Hongrie" (JÁNOS BLASKOVITS) — — — — — — — — — 94

REVUE INTERNATIONALE

Coup d'État réactionnaire au Brésil (MIKLÓS LEHEL) — — — — 102

CRITIQUE ET COMPTES RENDUS

Dans des exploitations agricoles de la Scandinavie à l'Italie (JENŐ BÖLE) — — — — — — — — — — — — — — 110

DE LA PRESSE DES PARTIS FRÈRES

Digitized by Google

CONTENTS

Proletarian internationalism and those who violate it — — — — 1
JÁNOS NEMES: The movement of the socialist national solidarity 14
GÁBOR SOMOSKÖI: Situation and tasks of the bulding trade — — 20
FERENC ERDEI—FERENC FEKETE: Consolidation problems of the weak production cooperatives — — — — — — — — — 33
GÉZA PERNECZKY: The culture of fine arts in our society — — 46

EXCHANGE OF IDEAS

The socialism, the scientific technical revolution of our age and the socialist man of today (LÁSZLÓ ÁGOSTON, Dr. ANDRÁS SZABÓ, Dr. TIBOR VÁMOS, BÉLA FENYŐ) — — — — — — 60

CONSULTATION

About Trotzkysm (ISTVÁN KOVÁCS) — — — — — — — — 83
The importance of multilateral settlement and the role of the Common Bank in the cooperation between the COMECON member countries (KÁROLY KÖVÉR) — — — — — — — — — 89

DISCUSSION

Notes to the study „Peculiarities of the Povular Democratic Revolution in Hungary" by János Sipos (JÁNOS BLASKOVITS) — — 94

INTERNATIONAL REVIEW

Reactionary coup in Brazil (MIKLÓS LEHEL) — — — — — — 102

CRITICISM AND BOOK REVIEW

Through agricultural establishments from Scandinavia to Italy (JENŐ BÖLE) — — — — — — — — — — — — — 110

REVIEW OF THE SISTER PARTIES' PERIODICALS

Digitized by Google

R. 1-12
22140

Ára: 3,— Ft

INDEX: 25 805

Digitized by Google

VILÁG PROLETÁRJAI, EGYESÜLJETEK!

TÁRSADALMI SZEMLE

A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT ELMÉLETI ÉS POLITIKAI FOLYÓIRATA

LIBRARY
MAR 9 1971
UNIVERSITY OF CALIFORNIA

6

XIX. ÉVFOLYAM 1964 JÚNIUS

Digitized by Google

TARTALOMJEGYZÉK

KISS CSABA: A szocialista világrendszer — a világforradalmi folyamat döntő tényezője — — — — — — — — — — — — 1
A marxizmus—leninizmus: minden ország kommunistáinak nemzetközi tanítása (A Pravda 1964. május 10., 11., 12-i számában megjelent szerkesztőségi cikkek teljes szövege) — — — — — — — — — — — — 9
KAHULICS ISTVÁN — TIMÁR JÁNOS: Magyarország munkaerőhelyzete — és a munkaerő-gazdálkodás feladatai — — — — 29
Dr. GÖNCZI IVÁN: A mezőgazdasági döntések gazdasági megalapozásáról — — — — — — — — — — — — — — 42
BÖLCS ISTVÁN: Az olvasóközönség irodalomszemléletéről — — 56

ESZMECSERE

A szocializmus, korunk tudományos technikai forradalma, és a mai szocialista ember (LAKI PÁL, TEMESI ALFRÉD, Dr. KULIN GYÖRGY) — — — — — — — — — — — — — — — 72

NEMZETKÖZI SZEMLE

Algéria az FLN kongresszusa után (PÁLFY JÓZSEF) — — — — 87
Az „apartheid" elszigetelődik (SZÉCSI ÉVA) — — — — — — 92

KRITIKA ÉS KÖNYVISMERTETÉS

Károlyi Mihály válogatott írásai (SZINAI MIKLÓS) — — — — 99

MIRŐL ÍRNAK A TESTVÉRPÁRTOK FOLYÓIRATAI

Szerkesztőség:
Budapest, V. Széchenyi rakpart 19. Tel.: 124—475.
Kiadja a Kossuth Könyv- és Lapkiadó Vállalat.
Kiadóhivatal: VI. Révay utca 16. Tel.: 116—660*.
Terjeszti a Magyar Posta.

Előfizethető a Kossuth Kiadó megyei és kerületi kirendeltségeinél, csekkszámlaszám 01915003 a Posta Központi Hírlap Irodánál (Bp., V. József nádor tér 1.) és bármely postahivatalnál. Előfizetési díj negyedévre 8,— Ft, félévre 16.— Ft, egész évre 32,— Ft. Csekkszámlaszám: egyéni 61218, közületi 61066 vagy átutalás a MNB. 8. sz. folyószámlájára. Lapunk régebbi példányai kaphatók a Posta Központi Hírlapiroda újságboltjában: Budapest, V. József Attila u. 3.

Megjelent 37 000 példányban.

Utolsó kézirat nyomdába érkezett: 1964. május 21.

Felelős kiadó: A Kossuth Könyvkiadó igazgatója

64 2519 2 — Zrínyi Nyomda, Budapest. Felelős vezető: Bolgár Imre igazgató

Digitized by Google

TÁRSADALMI SZEMLE
A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT ELMÉLETI ÉS POLITIKAI FOLYÓIRATA
XIX. ÉVF. 6. SZ. BUDAPEST 1964. JÚNIUS HÓ

A szocialista világrendszer — a világforradalmi folyamat döntő tényezője

Írta KISS CSABA

„Korunk fő jellegzetessége, hogy a szocialista világrendszer az emberi társadalom fejlődésének döntő tényezőjévé válik... Az emberi társadalom történelmi fejlődésének fő tartalmát, fő irányvonalait és fő sajátosságait korunkban a szocialista világrendszer, azok az erők határozzák meg, amelyek az imperializmus ellen, a társadalom szocialista átalakításáért harcolnak... Elérkezett az az idő, amikor a szocialista államok világrendszert alkotva nemzetközi erővé váltak, s hatalmas befolyást gyakorolnak a világ fejlődésére."

A kommunista és munkáspártok képviselői 1960. évi moszkvai nyilatkozatának e megállapításai összefoglalják a marxista—leninista tanítást a szocialista világrendszer szerepéről. Napjainkban, amikor bebizonyosodott a szocializmus ereje és legyőzhetetlensége, *a világforradalomért vívott harc, a hatalmas forradalmi folyamat legdöntőbb ereje a szocialista világrendszer, a szocialista országok állandóan növekvő, erősödő közössége.*

A Kínai Kommunista Párt vezetői ma nyíltan kétségbe vonják ennek a tételnek helyességét, noha még négy éve sincs annak, hogy maguk is aláírták a kommunista és munkáspártok nyilatkozatát. Bár nagyníha még emlegetik a szocialista világrendszer szerepét, a valóságban már régen hátat fordítottak ennek, ráadásul „különállásukat" valamiféle sajátos elmélettel akarják igazolni a kommunisták s az egész világ dolgozói előtt. A szocialista világrendszer forradalmi szerepét mindenekelőtt az ázsiai, afrikai és latin-amerikai népek nemzeti demokratikus forradalmainak

Digitized by Google

előtérbe állításával akarják tagadni. „Bizonyos értelemben [...] a nemzetközi proletárforradalom egész ügye azon fordul meg, milyen eredményekkel jár e területek népének forradalmi harca" — írta a KKP Központi Bizottsága 1963. július 14-i levelében, amely összegezését adta a saját szájuk íze szerint átformált „marxizmusnak". Ebben a levélben s azóta közzétett cikkeikben a KKP vezetői egészen odáig jutottak, hogy a szocialista országokat az elnyomott népek forradalmának elárulásával vádolták meg, úgy tüntették fel, mintha a szocialista országok és mindenekelőtt a Szovjetunió népe valamiféle „tehernek" vagy „jótékonyságnak" tekintené az elnyomott népeknek nyújtott forradalmi támogatást. A kínai vezetők olyan látszatot igyekeznek kelteni, mintha a szocialista országok — saját békés építőmunkájukra hivatkozva — sorsukra hagynák az elnyomott nemzeteket.

A durva rágalmakra, útszéli hamisításokra nem érdemes sok szót pazarolni. A moszkvai nyilatkozatok, az SZKP programja, a testvérpártok állásfoglalásai egyaránt leszögezik, milyen nagy szerepet tulajdonítanak az elnyomott népek nemzeti felszabadító harcának. A kapitalizmus általános válságának jelenlegi szakaszában egyik tényezője éppen az imperialista gyarmatbirodalmak felbomlása, a nemzeti felszabadító forradalmak győzelme, új szabad országok megszületése. Ennek a nagy fontosságú folyamatnak jelentőségére Marx és Lenin is felhívta a kommunisták figyelmét, s pártjaink tettekkel bizonyították és bizonyítják be, hogy hívek a moszkvai nyilatkozatban foglalt alapelvekhez.

A kommunisták azonban a társadalom fejlődése objektív törvényszerűségeinek ismeretében, a szocializmus és a kommunizmus győzelméért vívott harc általános tapasztalatai alapján azt vallják, hogy *az imperializmus elleni harc döntő tényezője, fő ereje, a forradalmi mozgalom bázisa a szocialista világrendszer. A világforradalom sorsát végső soron a szocialista és a kapitalista rendszer harca dönti el, ennek eredményétől függ, hogyan, milyen erővel lendülhet támadásra a forradalmi mozgalom, milyen újabb sikerek születnek a forradalmi folyamatban.*

Miben foglalhatjuk össze a szocialista világrendszer e döntő szerepének főbb elemeit?

1. Mindenekelőtt abban, hogy *a szocialista országok békés gazdasági építőmunkájukkal, a szocializmus és a kommunizmus anyagi és technikai bázisának megteremtésével a társadalmi tevékenység döntő területén, a termelés szférájában mérnek döntő csapást az imperializmusra.*

Éppen ebben áll a békés versenynek mint az *osztályharc sajátos formájának* rendkívül nagy történelmi jelentősége. Az imperializmus ezen az alapvető területen szorul ki korábbi hadállásaiból, kénytelen teret engedni a szocializmusnak. *Lenin* tisz-

Digitized by Google

tában volt azzal, milyen nagy ennek a munkának a fontossága. „... Gazdasági politikánkkal gyakoroljuk a legnagyobb befolyást a nemzetközi forradalomra — írta erről. — Erre a térre tevődött át a harc világméretekben. Ha megoldjuk ezt a feladatot, akkor nemzetközi méretekben biztosan és véglegesen győzünk".

A Szovjetunió és a többi szocialista ország sikeresen oldja meg a Lenin által megjelölt feladatot, előretör a békés gazdasági versenyben. Jellemzően bizonyítja ezt *a világgazdaságban elfoglalt szerepük*. 1950-ben a világ ipari termelésének még csak körülbelül egyötöde került ki a szocialista országokból, ma viszont több mint egyharmada. Különösen szemléletes a kép, ha összehasonlítjuk az imperialista rendszer és a szocialista rendszer két vezető ipari országa, az Egyesült Államok és a Szovjetunió fejlődésének ütemét. 1953-ban a Szovjetunió ipari termelése csak egyharmada volt az amerikai termelésnek, ma pedig már meghaladja a 65 százalékát. A termelés volumene a Szovjetunióban egy évtized alatt mintegy 2,7-szeresen nőtt meg, az amerikai ipar termelése pedig alig egyharmadával emelkedett. Ma már a Szovjetunió egész sor nagyfontosságú ipari termék gyártásában van az élen. A szovjet iparé az elsőség a vasérc, a kőszén, a koksz, a cement, számos gépfajta — köztük a fémforgácsoló gépek, a villamos és Diesel-vontatómozdonyok, a traktorok, a kombájnok — termelésében. Rövid néhány év múlva a Szovjetunió valamennyi fontosabb ipari és mezőgazdasági termék előállításában maga mögött hagyja az Egyesült Államokat, mind a termelés abszolút mennyiségét, mind pedig az egy lakosra jutó termékmennyiséget tekintve. Ezt egyébként még a vezető burzsoá közgazdászok is világosan látják; tisztában vannak azzal, milyen óriási jelentőségű ez a fejlődés a szocializmus és az imperializmus szempontjából.

A békés gazdasági verseny lényegében nem csupán gazdasági kérdés, hanem mélységes politikai jelentősége is van. Ha a szocializmus gazdasági téren, a lenini útmutatás szellemében legyőzi a kapitalizmust, akkor megkönnyíti az imperialistaellenes erők harcát, nemcsak a szocializmus erőiét, hanem más antiimperialista erőkét is, s különösen a forradalmi erőket növeli világméretekben. Az elmúlt hetek eseményei igen szemléletes példát nyújtottak ehhez. Az Egyesült Arab Köztársaságban szovjet segítséggel épülő *asszuáni nagygát* szinte jelképe lehet a világkapitalizmus és a világszocializmus versenyének, a szocializmus győzelmének. Szocialista győzelem ez, mert először is lehetetlenné tette az imperialistáknak, hogy kihasználva az EAK helyzetét, visszaszerezzék elvesztett pozícióikat; másodszor azért, mert az egész világ előtt megmutatta a szocialista rendszer erejét, lehetőségeit; harmadszor azért, mert megmutatta, hogy minden szabadságáért és függetlenségéért küzdő nép legfőbb támasza és segítője a szocialista világ-

Digitized by Google

rendszer, s mindenekelőtt a Szovjetunió; negyedszer pedig azért, mert mindezzel erőteljes lökést adott az EAK-ban is a szocialista törekvéseknek.

2. A világkapitalizmus és a világszocializmus történelmi méretű versenyében elért sikereivel a szocialista rendszer nem csupán közvetve, gazdasági téren mér csapást az imperializmusra. Közvetlenül is bebizonyítja elsőbbségét, mindenekelőtt azzal, hogy *az imperializmus világuralmi tervei megvalósításának, a legagresszívebb imperialista körök háborús politikája folytatásának gátjává válik.* Ma az imperialisták, a reakció minden rendű és rangú képviselői kénytelenek számolni azzal, hogy az emberiség történetét nem tudják saját kényük-kedvük szerint alakítani, kénytelenek számolni a szocialista világrendszer felmérhetetlenül nagy gazdasági, politikai és katonai erejével.

Döntő tényező e téren *a szocialista világrendszer egyesített katonai ereje,* amely a „veszettek" számára is világossá teszi, hogy egy új világháború kirobbantása az imperializmus számára az öngyilkossággal lenne egyenlő. Ez a felismerés készteti ma az imperializmus ideológusait és katonai vezetőit terveik kényszerű átdolgozására. Hol vannak már azok az idők, amikor egyes nyugati tábornokok és politikusok a Szovjetunió elleni kereszteshadjáratról, a népi demokratikus országok „felszabadításáról" ábrándoztak! Ma az imperialista stratégák legalábbis az erők egyensúlyával számolnak, s kénytelenek beismerni, hogy katonai konfliktus esetén nincs esélyük a győzelemre. Ez a felismerés fogta le a tábornokok kezét már a szuezi agresszió napjaiban is, ez gátolta meg, hogy — nagyhangú nyilatkozataik ellenére — fegyverrel provokáljanak a berlini válság napjaiban, ez gátolta meg a veszetteket is a Kuba elleni agresszió végrehajtásában, ez készteti az imperialistákat terveik — amerikai szóhasználattal élve — „gyötrelmes felülvizsgálatára". Nem a jámbor óhajok, nem is a dörgedelmes álforradalmi frázisok, az imperializmus katonai erejét „papírtigrisnek" minősítő kijelentések — *a szocialista világrendszer ereje jelenti az új háború kirobbanásának egyik legfőbb akadályát.*

A szocialista világrendszer ereje nemcsak, sőt nem is elsősorban katonai hatalmától függ — *az imperialista háborús tervek megvalósulásának útjában mindenekelőtt a szocialista világrendszer békepolitikája, békés eszméinek, célkitűzéseinek nagy ereje, egyre növekvő hatása áll.* A békés együttélés lenini útmutatásához híven a szocialista országok állandóan és szünet nélkül, állhatatosan küzdenek az emberiség békéjének fenntartásáért, új és új kezdeményezéseket tesznek a béke megszilárdításáért. Ezeknek a kezdeményezéseknek ereje, a szocialista országok szándékának őszintesége még azokat is elgondolkodásra készteti, akik ellenségei

Digitized by Google

a marxizmus—leninizmusnak, szemben állnak a szocializmus eszméivel. Mindinkább nő a világban azoknak a tábora, akik támogatják a szocialista országokat, segítik békés törekvéseiket. *A békemozgalom növekvő erejének, befolyásának forrása a szocialista világrendszer növekvő eszmei hatásában rejlik.* S ez a politika, ha nem is egy csapásra, mindinkább meghozza gyümölcseit. A szocialista világrendszer történelemformáló ereje mutatkozik meg abban, hogy mind többen és többen lesznek hívei a népek barátsága, közeledése gondolatának, s abban is, hogy növekszik azoknak a nemzetközi megállapodásoknak, egyezményeknek a száma, amelyek — ha csak kis mértékben is — távolabb viszik az emberiségtől a nukleáris háború fenyegető rémét. *A nukleáris kísérletek részleges beszüntetéséről, a világűr „atomfegyvermentesítéséről", a „forró drót" megteremtéséről és a katonai célokra előállított hasadóanyagok termelésének csökkentéséről szóló megállapodások egy-egy mérföldkövet jelentenek ezen az úton.* Ha a cél még messze van is, nem elégedhetünk meg az egy helyben topogással, a puszta óhajokkal, vagy a dörgedelmes frázisokkal. A szocialista világrendszer ezen a területen is állhatatosan, lépésről lépésre halad előre céljai felé.

3. A gazdasági építésben elért sikerekkel, az imperializmus világuralmi terveinek megakadályozásával még nem merítettük ki a szocialista világrendszer forradalmi jelentőségének minden tényezőjét. *Napjainkban a szocialista világrendszer léte, fennállása minden forradalmi, antiimperialista erő számára a győzelem legfőbb biztosítéka.* Ez jelent ösztönző erőt és támogatást a tőkés országok harcoló munkásosztálya számára, ez ad segítséget a szabadságukért és függetlenségükért harcoló, a harc eredményét megszilárdítani akaró népeknek, ez a világforradalmi erők legfőbb bázisa.

Miben nyilvánul meg a szocialista világrendszer létének forradalmasító hatása a *tőkés országok munkásosztálya* számára? Mindenekelőtt abban, hogy a tőke uralma ellen, az elnyomás, a kizsákmányolás ellen harcoló munkások szemléltetően láthatják, mit jelent a megvalósult szocializmus, a dolgozó nép hatalma. Napjainkban a tőkés országok munkásosztályának, kommunista pártjainak nehéz eszmei harcot kell vívniok az „új kapitalizmus", az úgynevezett „népi kapitalizmus" elméletének, a tőkés „jóléti állam" eszméjének hirdetőivel. Ebben az eszmei és politikai harcban a magasabbrendű elmélet mellett a szocialista országok gyakorlata, mindennapi életének ezernyi példája is fegyvert ad a kommunisták kezébe azokkal a vívmányokkal, amelyeket a szocializmus biztosít a dolgozóknak.

Az eszmei segítségen túl *a szocialista világrendszer léte gya-*

Digitized by Google

korlatilag is segíti a tőkés országok munkásosztályának harcát — a szocializmus győzelméért vívott harc ezernyi tapasztalatával, a forradalom győztes megvívásának gyakorlatával s az imperializmus erejének meggyengítésével. Már a szocialista világrendszer puszta léte is sok olyan gazdasági, politikai és kulturális engedményre kényszeríti az uralkodó osztályokat, amilyent azelőtt csak kemény harccal, vagy még ezzel sem tudtak kivívni maguknak a dolgozók. Mindez olyan kedvező feltételeket teremt, amelyek megkönnyítik a tőkés országok munkásosztályának, kommunista pártjainak forradalmi tevékenységét. Nem az általános forradalmi frázisok, hanem a konkrét küzdelem tapasztalatai azok, amelyeket a legjobban, leghatékonyabban lehet felhasználni a tőkés uralom elleni küzdelemben.

A szocialista világrendszer létének forradalmi hatása érezhető a világot átfogó forradalmi folyamat másik nagy tényezőjében, az *elnyomott népeknek nemzeti szabadságukért és függetlenségükért vívott harcában is.* Az imperializmus pozícióinak általános meggyengítésén túlmenően *a szocialista világrendszer országai messzemenő gyakorlati segítséget nyújtanak ezeknek a népeknek,* segítik őket harcuk győzelmes megvívásában, a győzelem eredményeinek megszilárdításában, ösztönző példát jelentenek számukra, hogy a szocializmus útjára lépjenek, támogatják őket a szocialista építésben.

Az elmúlt évek története számtalan példával igazolja ezt. A szocialista világrendszer országai, mindenekelőtt a Szovjetunió minden lehetséges eszközzel segítette — beleértve a fegyvereket is — Algéria, az Egyesült Arab Köztársaság, Indonézia, Kuba és sok más ország népét abban, hogy kivívja szabadságát, elkergesse földjéről az imperialistákat, a gyarmatosítókat. Teljes erkölcsi és politikai erejével segítette a szocialista világrendszer ezeket az országokat abban, hogy meggátolják az ellenük irányuló imperialista manővereket, lehetetlenné tegyék, hogy a gyarmatosítók akár fegyverrel, akár más eszközökkel visszaszerezzék elvesztett uralmukat. Segítette a szocialista világrendszer ezeket az országokat abban is, hogy kiépítsék és megszilárdítsák nemzeti gazdaságuket, mentesüljenek az egykori gyarmatosítók gazdasági uralmának minden káros, veszélyes következményétől. Ennek a segítségnek olyan évszázadokra szóló emlékei vannak, mint az asszuáni nagygát, vagy a bhilai kohászati kombinát. Segítette és segíti a szocialista világrendszer ezeket az országokat abban, hogy — népük akaratának megfelelően — elinduljanak a szocializmushoz vezető úton. A nemrég aláírt szovjet—algériai megállapodások, az Algériának, az Egyesült Arab Köztársaságnak és más, a szocializmus felé induló országoknak nyújtott testvéri, baráti, elvtársi segítség erősíti ezeket az országokat, fejleszti, bővíti az im-

Digitized by Google

perializmus ellen küzdő erőket, a világot átfogó forradalmi folyamatot.

4. A szocialista világrendszer léte, fejlődése végül *alapvető fontosságú a marxizmus—leninizmus fejlődése szempontjából is.* Ezeknek az országoknak mindennapos gyakorlata, a szocialista országok kommunista pártjainak ezernyi új és új tapasztalata, a szocialista építő munka sok tanulsága adja meg az alapot ahhoz, hogy Marx, Engels, Lenin tanításához híven a marxizmus—leninizmus ne váljék merev dogmává, az élettől elszakadt tanítások gyűjteményévé, hanem alkotó módon fejlődjék tovább, adjon választ a forradalmi harc minden új és új kérdésére, alkalmas fegyver legyen a forradalom végső győzelméért vívott harcban. *A szocialista világrendszer létrejötte és megerősödése új szakaszt nyitott meg a marxista tanítás fejlődésében,* olyan szakaszt, amelyben már közvetlen feladattá válik a szocialista forradalom világméretű győzelmének kivívása, a kizsákmányoló rendszer, az imperializmus végső megsemmisítése. A szocialista világrendszer léte tehát óriási eszmei erő is — bizonysága a marxista tanítás legyőzhetetlenségének, életerejének, fejlődésének.

•

Korántsem adhattunk teljes képet arról a rendkívül összetett, meghatározó szerepről, amelyet a szocialista világrendszer tölt be a forradalmi folyamatban, nem mutathattuk meg annak minden összefüggését. Az imperializmusra mért gazdasági vereség, világuralmi törekvéseinek meghiúsítása, az egész világra kiható forradalmasító befolyás, a forradalmi folyamat erősítése és támogatása csupán egy-egy összetevője ennek a meghatározó szerepnek. *A szocialista világrendszertől függetlenül a forradalmi világfolyamat egyetlen más tényezője sem fejlődhetne ki, elszigeteltté, erőtlenné válna, elsorvadna a munkásmozgalom és a nemzeti felszabadító harc a világ minden részén.*

A kommunisták jól tudják, hogy a tőkésországokban harcoló munkásosztály, a gyarmati rendszer ellen harcoló népek egyaránt tényezői az imperializmus ellen a szocializmusért vívott harcnak. De éppen a fentiek alapján, világosan tisztában vannak azzal is, hogy *a világfejlődés, a társadalmi fejlődés döntő eleme a szocialista világrendszer antiimperialista harca.* „A marxisták—leninisták nem kételkednek abban, hogy a szocialista világrendszer döntő szerepet játszik és kell is, hogy játsszék az új társadalmi rend világméretű győzelmében — hangsúlyozta az SZKP februári plénumán előadói beszédében *Szuszlov* elvtárs. — A szocialista országok történelmi küldetését meghatározzák a társadalmi fejlődés objektív törvényei s az a vitathatatlan tény, hogy azok az országok, amelyekben győzött a szocializmus, napjaink-

Digitized by Google

ban nemcsak az összes szocialista, hanem az összes haladó erők élén is járnak; nemcsak a társadalmi fejlődés világítótornyai, amelyek az egész emberiségnek utat mutatnak, hanem hatalmas anyagi erőt is képviselnek, amelyben testet öltenek a marxista—leninista eszmék."

Mindazok a kísérletek, amelyek a szocialista világrendszer egységét, népeinek összeforrottságát, gazdaságának szétzilálását szolgálják, végső fokon a forradalmi mozgalmat gyengítik, az imperializmus kezére játszanak. Nehéz elképzelni, hogy a Kínai Kommunista Párt vezetői, ha logikusan végiggondolják mindezt, ne volnának tisztában azzal, hogy magatartásuk a szocialista világrendszer gyengítésére irányul. Éppen ez nézeteiknek, a testvérpártok ellen intézett támadásaiknak a legfőbb veszélye. „A kínai vezetők bomlasztó tevékenységükkel támadják a szocialista országok és a nemzetközi kommunista mozgalom egységét, könnyítik az imperializmus helyzetét az előretörő szocialista világgal szemben, nehezítik a kommunista pártok harcát az egyes országokban és a nemzetközi küzdelemben" — szögezi le a *Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának határozata.*

Pártunk tisztában van a kínai szakadárok tevékenységének minden következményével, határozottan elítélte és elítéli a szocialista világrendszer ellen intézett támadásaikat, a moszkvai nyilatkozatoktól való eltérésüket. Úgy véljük — s ezt igazolja az MSZMP minden tapasztalata — *a magyar kommunistáknak a továbbiakban is mindent meg kell tenniük a szocialista világrendszer egységéért, erejének növeléséért.* Éppen ezért mutat rá a Központi Bizottság határozata, hogy ma pártunk és dolgozóink fő feladata a VIII. kongresszus határozatainak megvalósítása, a szocialista társadalom teljes felépítése. Ez a legjobb válasz minden támadásra, ezzel szolgáljuk a legjobban a világforradalom, a szocializmus, a kommunizmus ügyét.

Digitized by Google

A marxizmus—leninizmus: minden ország kommunistáinak nemzetközi tanítása*

AZ ESZMEI EGYSÉG A KOMMUNISTA MOZGALOM ÖSSZEFORROTTSÁGÁNAK ALAPJA

Csak a proletariátus, a marxista—leninista proletárpártok nemzetközi erőfeszítésével lehet teljesíteni a munkásosztály világtörténelmi küldetését. Ebből következik, milyen hatalmas jelentősége van a nemzetközi kommunista mozgalom összeforrottságának.

Napjainkban ez különösen fontossá vált, hiszen a kommunisták még sohasem viseltek ilyen óriási felelősséget a béke, a szocializmus, a haladás jövőjéért, az emberiség sorsáért.

Hogyan lehet elérni ezt az egységet, amely nem csupán a szolidaritás szóbeli hangoztatásából áll, hanem feltételezi az akcióegységet, a cselekvés összehangolását, az állandó kölcsönös segítséget, minden forradalmi párt nemzeti és nemzetközi feladatainak szerves egybekapcsolását? A kommunisták mindig a marxizmus—leninizmus alapján álló eszmei egységben látták nemzetközi összeforrottságuk egyik legfontosabb alapját. Ez az egység a nemzetközi munkásosztály minden forradalmi csapatának célközösségét fejezi ki, megtestesíti az egyetértést a harc alapvető eszközeit és legfontosabb taktikai elveit illetően.

Még a Komintern is — amely valamennyi párt számára kötelező szervezeti szabályzattal rendelkezett — csak úgy tudta összefogni a különböző országok kommunistáit, hogy eszmei egységükre támaszkodott. Még nagyobb ma az eszmei egységért vívott harc jelentősége, és nemcsak azért, mert napjainkban hiányzik a Kominternhez hasonló szervezet, vagy mert mások lettek a pártközi kapcsolatok formái. Fontosabbak azok a változások, amelyek a kommunista mozgalom és az összes forradalmi erők fejlődésének eredményeként mentek végbe.

Ma a Föld országainak abszolút többségében vannak kommunista pártok, egyre változatosabbá válnak konkrét feladataik és harcuk feltételei. Ez természetesen indokolja a harci formák és

* A Pravda 1964. május 10., 11. és 12-i számában megjelent szerkesztőségi cikkek teljes szövege.

Digitized by Google

taktikai módszerek sokféleségét, egyes általános kérdések különféle felfogását.

A nemzetközi kommunista mozgalom azért is új történelmi helyzettel került szembe, mert a szocialista világrendszer kialakulása, a gyarmatbirodalomnak az összeomlása, a proletariátus osztályharcának fokozódása és az általános demokratikus mozgalmak fellendülése olyan újabb társadalmi rétegeket mozgatott meg, ébresztett fel, hívott aktív politikai életre, amelyek mindeddig a történelem passzív tárgyai voltak. A kor forradalmi dinamizmusa az ázsiai, afrikai és latin-amerikai országok kispolgárságának hatalmas rétegeit vonta be a politika viharló örvényébe. E rétegek bekapcsolódtak a forradalmi világmozgalomba, s ez a társadalmi haladás rendkívül nagy vívmánya. Ugyanakkor az újabb, részben kispolgári társadalmi rétegeknek a tevékeny történelemformáló folyamatba való bekapcsolódása kitágította azokat a csatornákat, amelyeken keresztül a forradalmi erőkre gyakorolt nem-proletár befolyás nyilvánul meg. Ebből következik, hogy megnövekedett a jelentősége annak a harcnak, amelyet a kommunista pártok vívnak valamennyi forradalmi erő helyes eszmei, elméleti és politikai vonaláért, de elsősorban maguknak a kommunistáknak az eszmei egységéért. E harc nélkül, az eszmei egység nélkül a kommunizmus megszűnnék világmozgalom lenni, és az összehangolt cselekvésre képtelen pártok alaktalan halmazává válnék.

Világos, hogy az egyenjogú és független pártokból álló kommunista világmozgalomban nincsenek és nem is lehetnek hierarchiára, uralkodásra és alárendeltségre alapozott kapcsolatok. De éppen ebből következik, hogy a szövetség egyedül lehetséges és szükséges formája *a közös nézetet vallók önkéntes szövetsége*, amely biztosítja a pártok egyenjogúságát és függetlenségét, egyszersmind az összeforrottságot, a cselekvés egységét és egybehangoltságát, a kommunista világmozgalom általános irányvonalának érvényesítésében megnyilvánuló önkéntes fegyelmet.

Ilyen szövetséget csakis olyan eszmei-elméleti platformon lehet összekovácsolni, amely a jelenkor marxista—leninista elemzése alapján helyes választ ad korunk legfőbb problémáira, tekintetbe veszi a valóság új jelenségeit és folyamatait, egyszóval: az alkotó marxizmus alapján. A marxizmus—leninizmushoz való hűség kétségkívül azt jelenti, hogy védelmezni kell a munkásosztály forradalmi elméletének alapvető elveit és tételeit, harcolni kell minden jobbról, vagy „balról" jövő revíziós kísérlet ellen. De az is nyilvánvaló, hogy a marxizmushoz—leninizmushoz való hűség megköveteli e tanítás alkotó alkalmazását és továbbfejlesztését a változó történelmi körülményeknek megfelelően.

Digitized by Google

Az elméletnek ez az alkotó továbbfejlesztése csak valamennyi marxista párt kollektív feladata lehet. Nem azért van ez így, mintha a kommunisták egész sokmilliós seregében ma valami okból nem akadnának tehetséges teoretikusok és „szükségből" kellene úgy döntenünk, hogy „közös erővel" vetjük rá magunkat az elméletre. A kommunisták között ma sem kevés a tehetséges teoretikus, sok pártban vannak ilyenek. De a marxizmus fejlődésének útja nem a tehetségekben való „szűkölködés" miatt változott meg, hanem a harc formáinak, körülményeinek, tapasztaltainak gazdagsága miatt. Napjainkban az elméletet csakis valamennyi párt, az egész mozgalom erőfeszítéseivel lehet fejleszteni. Itt pedig nem annyira „íróasztal melletti" erőfeszítésekről van szó, mint inkább gyakorlati tevékenységről annak a harcnak a sodrában, amelyet az imperializmus ellen, a szocializmusért és a kommunizmusért vívunk.

A marxista—leninista tanítás nemzetközi jellege parancsolóan megköveteli az *egységes* nemzetközi feladat megoldására alkalmazott konkrét módszerekben minden ország nemzeti sajátosságainak tekintetbe vételét. A kommunista mozgalom minden egyes osztaga tapasztalatainak nagy jelentősége van a munkásosztály elméleti fegyvereinek tökéletesítése és gazdagítása szempontjából.

Minden egyes párt — akár nagyobb, akár kisebb — tevékenyen részt vesz a forradalmi elmélet alkotó fejlesztésének közös ügyében, a maga részéről hozzájárul ehhez.

Ismeretes, hogy az SZKP a legutóbbi évtizedben nagy elméleti munkát végzett, miközben általánosította a világban végbement változásokat. Büszkék vagyunk arra, hogy elnyerték a testvérpártok nagyrabecsülését ennek a munkának az eredményei, amelyeket az SZKP XX., XXI. és XXII. kongresszusának határozatai és a párt új programja rögzítettek.

Ezek az évek más marxista—leninista pártok elméleti munkásságának szempontjából is rendkívül gyümölcsözőek voltak.

A szocialista országok kommunista és munkáspártjai számos új feladattal kerültek szembe a társadalom szocialista átalakítása során. E feladatok megoldása közben a marxizmus jó néhány fontos tételét fejlesztették tovább, elsősorban a különböző adottságokkal rendelkező és a gazdasági fejlődés különböző fokain álló államokban végbemenő forradalom és szocialista építés elméletével kapcsolatban.

A Kínai Kommunista Párt is hozzájárult a marxista—leninista elmélet fejlesztésének közös feladatához. Az imperializmus és a Kuomintang-reakció elleni küzdelem időszakában, később pedig a szocialista építőmunka első szakaszaiban fontos következ-

Digitized by Google

tetésekkel gazdagította a kommunista mozgalom elméletét és gyakorlatát. Ezek a következtetések a kínai partizánharcra, az imperialistaellenes küzdelemben a nemzeti erők egységfrontjára, a tőkés tulajdon átalakításának különböző útjaira (váltság, vegyes tulajdon stb.) és egyéb kérdésekre vonatkoznak.

Nagy elméleti munkát végeztek és végeznek a fejlett tőkés országok — Franciaország, Olaszország, Anglia, az Egyesült Államok és más országok — kommunista pártjai. A mai feltételekhez alkalmazkodva tovább fejlesztették a proletariátus osztályharcának stratégiájára és taktikájára vonatkozó marxista—leninista tanítás több alkotóelemét. Az ázsiai, afrikai és latin-amerikai országok kommunistái sikeresen dolgozzák ki a marxizmus—leninizmus fontos problémáit a szocializmusért vívott harc és a nemzeti felszabadító mozgalom egybekapcsolásának, a kispolgársággal és a nemzeti burzsoáziával való széles körű szövetség kialakításának feladatával, a gyarmati iga alól felszabadult országok nemkapitalista fejlődési útjainak kidolgozásával kapcsolatban.

Minden egyes párt úgy járul hozzá a marxizmus—leninizmus közös kincsestárához, hogy mindenekelőtt saját közvetlen tapasztalataira támaszkodik. Senki sem ismerheti jobban például a fejlett tőkés országok dolgozói harcának problémáit, mint az illető országok kommunista pártjai. Ugyanez vonatkozik azokra a pártokra is, amelyek a nemzeti felszabadító harcnak, vagy a szocializmus és a kommunizmus építésének feladatain munkálkodnak. A való életből kiindulva, valamennyi kommunista párt tevékenyen kiveszi részét az egész mozgalmat érintő általános elméleti tételek kidolgozásából.

A marxizmus—leninizmus alkotó fejlesztésének ez a jellege szükségképpen tükröződött a pártok elméleti munkásságának formáiban is. A marxizmusban kimondott minden egyes új szó nem az elméleti Olümposz csúcsáról hangzik el, megfellebbezhetetlen kinyilatkoztatásként, hanem a gyakorlatban állja ki a próbát, a kommunisták nemzetközi fórumain kerül megvitatásra, és így válik az egész mozgalom közkincsévé. Példa erre a két moszkvai értekezlet munkája és a nemzetközi kommunizmus ott kidolgozott programjellegű okmányai: az 1957. és 1960. évi nyilatkozatok. Az új tételek — miután a mozgalom elfogadta őket — a cselekvés vezérfonalává válnak a mozgalom minden osztaga számára, mégpedig annál az önként vállalt kötelezettségnél fogva, hogy szem előtt tartják ezeket a tételeket és számolnak a közös okmányokban foglalt értékelésekkel.

Ha a pártok közös elméleti munkájáról beszélünk, akkor természetes, hogy a marxizmus fejlődése vitákon és a vélemények harcán keresztül megy végbe, hiszen az új mindig vitákban és

Digitized by Google

harcban születik. Ez így lesz a jövőben is, hiszen nem ért véget és soha sem ér véget a marxizmus—leninizmus fejlődése, az elméleti alkotó munka. De annál inkább fontos az, hogy feltétlenül tartsuk magunkat a mozgalom által kidolgozott normákhoz és az elméleti viták szabályaihoz, semmi szín alatt ne tegyük a vitákat a frakcióharc, a más pártokkal való leszámolás módszerévé. A marxisták—leninisták az egység megerősítésének eszközét, nem pedig a széthúzás eszközét látják a kommunisták között folyó elméleti és politikai vitákban. Elvtársiasan, méltó formában, lelkiismeretesen és méltányosan kell folytatni a vitákat, a kommunizmus általános érdekeit a szűkkeblű önző szempontok fölé kell helyezni, hogy az ilyen viták ne az ellenség malmára hajtsák a vizet, hanem ügyünket szolgálják.

Az egy nézetet valló kommunisták elméleti vitáiban nincs helye az eltérő nézetekkel szembeni szektás, fanatikus türelmetlenségnek, amely csak középkori szerzetesekhez volna méltó, de semmiképpen sem illik marxistákhoz, leninistákhoz. A kommunista pártok más-más körülmények között dolgoznak, a harc különböző szakaszain állnak, különböző tapasztalatokkal rendelkeznek, ami a konkrét kérdések megítélésének sokféle árnyalatához vezet. Ez természetes dolog, s emiatt nincs ok elégedetlenségre, vagy éppen pánikra. Pártunk már ismételten kifejtette nézeteit erről, és hangsúlyozta, hogy az ilyesfajta nézeteltérések nem adhatnak okot viszályra és széthúzásra. Az igazi kommunisták elsősorban azt hangsúlyozzák, ami őket más országbeli testvéreikkel összeköti és nem azt, ami elválasztja őket; számukra az az irányadó, hogy holnap meg lehet majd egyezni azokban a kérdésekben is, amelyekben ma nem sikerül közös álláspontra jutni, csak időt kell engedni a gyakorlatnak, amely a legjobban bizonyítja be, kinek van igaza és ki téved.

A kínai vezetőség most durván lábbal tiporja és elveti a kommunista pártok eszmei életének mindezeket a normáit, amelyek az utóbbi években mozgalmunkban általános elismerésre tettek szert.

Elegendő megismerkedni az utóbbi hónapokban Pekingben nyilvánosságra hozott vitaanyagokkal, hogy meggyőződhessünk róla: Pekingben nemcsak hogy nem becsülik a pártok egységét, de ellenkezőleg, az állandó szakadásokat a forradalmi mozgalom normális fejlődése valamiféle törvényének kiáltják ki.

Így állítja be a kérdést például a Renmin Ribao és a Hongqi 1964. február 4-i cikke. „... A nemzetközi munkásmozgalomban — mondja a cikk —, mint a világ bármely más jelenségében, az egység kettéhasadásának folyamata megy végbe." Később a cikk így folytatódik: „Egység, harc, vagy akár szakadás — új egység

Digitized by Google

új alapon: ez a nemzetközi munkásmozgalom fejlődésének dialektikája."

Mindenki előtt világos, hogy a szakadárság e „filozófiájának" nem annyira a múlt magyarázása a feladata, mint inkább az, hogy megalapozza a kínai vezetőség jelenlegi tevékenységét, amely a kommunisták eszmei és politikai egységének aláaknázására irányul.

Pekingben nem ismerik el a kollektív elméleti alkotást, noha nem kis zajt csapnak a pártok „egyenjogúságáról" és „függetlenségéről". Amikor a kínai vezetők megtagadják, hogy a kommunista világmozgalom közös következtetéseihez tartsák magukat, amikor önmagukat legfelső bírákká tolják fel az elmélet és a politika kérdéseiben, amikor a testvérpártokat egymás után „kizárják" a marxizmusból, nyíltan valamiféle különleges jogokra tartanak igényt a marxista—leninista elmélet területén.

De a kommunista mozgalom nem hisz „látnokokban", „orákulumokban", akik mindenki helyett gondolkoznak és döntenek, ahogyan ezt annak idején Sztálin akarta tenni. Ami az SZKP-t illeti, már világosan kifejtette véleményét ebben a kérdésben.

Az SZKP gazdag tapasztalatai, a kommunista mozgalomban szerzett érdemei olyan hagyományt alakítottak ki, hogy pártunknak különleges vezető szerepet tulajdonítottak. Ezt a kommunista mozgalom közös okmányai is elismerték. Pártunk Központi Bizottsága azt a kezdeményezést tette, hogy szakítsanak ezzel a hagyománnyal, noha több más párt ragaszkodott hozzá. E pártok közül e tekintetben a legaktívabb — bármilyen furcsán hangzik is ez ma — éppen a KKP volt, amely azt követelte, hogy a kommunista pártok közös okmányaiba is vegyék fel az említett megfogalmazást. A KKP vezetői ilyen álláspontjának igazi, akkor rejtett célja most teljesen világossá vált. Nyilvánvalóan arról van szó, hogy a kínai vezetők már akkor hivatalosan létre akarták hozni a kommunista mozgalom vezetőjének „tisztségét", hogy később majd elbitorolhassák ezt.

Pártunk határozottan fellépett a szocialista táboron és a kommunista mozgalmon belül az egyenjogúságnak a személyi kultusz időszakára jellemző megsértése ellen, eltemette valamely pártnak e mozgalomban gyakorolt „hegemóniáját". A kínai vezetők viszont nyilvánvalóan fel akarják éleszteni ezt a gondolatot és azt a jogot igénylik maguknak, hogy egymagukban dönthessék el az egész mozgalmat érintő elméleti és politikai kérdéseket.

Vagy lehet-e másként megmagyarázni a „Mao Ce-tung eszméiről" Kínában csapott zenebonát, amely eszmék — szerintük — valamennyi nép, az egész mozgalom számára a marxista elmélet csúcspontját jelentik? Peginkben már eljutottak annak a

Digitized by Google

kijelentéséig, hogy a jelenkor történelmi feladatainak elméleti általánosítása teljes egészében és kizárólag Mao Ce-tungra hárult, hogy korunk „Mao Ce-tung kora".

Az ilyen kijelentések nemcsak a vezér iránti kommunistákhoz méltatlan, hízelgéstől és magasztalástól vannak áthatva. Az a nyílvánvaló kísérlet áll e kijelentések mögött, hogy a kínai teoretikusok „monopolizálják" a marxizmus—leninizmust. Marx, Engels, Lenin nagy tanításának ellensúlyozására a kínai vezetés arra törekszik, hogy a kommunista mozgalomra ráerőszakolja az úgynevezett „kínaiasított marxizmust", eszmei zászló gyanánt.

MIT ERŐSZAKOLNAK A KÍNAI VEZETŐK MARXIZMUS—LENINIZMUS CÍMÉN A KOMMUNISTA MOZGALOMRA?

A kínai vezetők elméleti tanaikban revízió alá veszik a marxista—leninista tanítást, eltorzítják Marx, Engels, Lenin nézeteit, elvetik a marxizmus—leninizmus egyik legfontosabb elvét, az alkotó elméleti tevékenység gondolatát. Pekingben tagadják a marxista—leninista elmélet alkotó fejlesztését, a testvérpártok közösen elfogadott okmányaiban foglalt új értékeléseket és következtetéseket.

Miben látják a Kínai Kommunista Párt vezérei a marxista—leninista pártok „revízionista bűnbeesését"? Abban — amint ezt a KKP vezetői magyarázzák —, hogy a marxista—leninista pártok elfogadták az úgynevezett „békés egymás mellett élés", „békés verseny", „békés átmenet", „egyetemes népi állam" és „az egész nép pártja" irányvonalát. Aligha szükséges arról beszélni, hogy a kommunista mozgalom általános irányvonala egyáltalán nem szorítkozik az említett tételekre. Ez köztudomású. Itt más a jellemző: mégpedig az, hogy miért éppen ezeket a tételeket veszik tűz alá?

Különböző dolgokról van itt szó: a szocialista államok külpolitikájának elveiről és az állam természetéről a szocializmusból a kommunizmusba való átmenet időszakában, a szocialista forradalom útjairól és a párt társadalmi jellegéről a szocializmus teljes győzelme után. Ám van egy olyan vonás, amely mindezeket az annyira különböző kérdéseket egyesíti: minden esetben olyan elméleti problémákról van szó, amelyeknek kidolgozásába — a kor követelményeinek megfelelően — különösen sok új mozzanatot vittek be az utóbbi években.

A KKP vezetői elsősorban ez ellen szállnak síkra. Az alkotó marxizmusnak mindazon tételeit, amelyeket a marxisták—leninisták jelenkori nemzedéke állít fel, a KKP vezetői abból a szempontból értékelik, hogy megfelelnek-e a száz, ötven és harminc

Digitized by Google

évvel ezelőtt íródott dolgoknak, vagy sem. E szemlélet kiegészítője az a kritikai módszer is, amely teljesen figyelmen kívül hagyja az objektív valóságot és amely Marx, Engels és Lenin műveiből olyan idézetek kiragadására szorítkozik, amelyek más korszakra és más történelmi helyzetre vonatkoznak. Saját megnyilvánulásaikból ítélve, a kínai vezetők a marxizmus—leninizmust a megváltoztathatatlan szabályok, elvek és jelszavak örök időkre megalkotott kódexének képzelik, amelyet a marxistáknak úgy kell tekinteniük, mint ahogyan a papok az Ó- és az Új-Szövetségre néznek.

Az elmélet ilyen értelmezése merőben idegen volt Marxtól, Engelstől, Lenintől. A marxizmus—leninizmus megalapítói nem abban látták elméleti feladatukat, hogy hívek maradjanak a korábban megírt könyvek betűjéhez, hanem abban, hogy a munkásosztály tudományos világnézetének szelleméhez legyenek hűségesek, hogy figyelmesen elemezzék a változó valóságot, hogy általánosítsák a harc új tapasztalatait, hogy alkotó módon oldják meg a minden új korban felvetődő feladatokat.

A mai marxisták is így közelítik meg Marx, Engels, Lenin tanítását. Számukra a marxizmus—leninizmus nemcsak a klaszszikusok műveinek gyűjteménye, nemcsak tekintélyes emberek által évtizedekkel ezelőtt kimondott igazságok, hanem egyszersmind a jelenkori marxista gondolat gyakorlatban kipróbált vívmányai is.

Mi ezért a marxizmusért harcolunk.

Vajon elképzelhető-e napjainkban a munkásosztály tudományos elmélete a kommunista és munkáspártok nyilatkozatai nélkül, a pártok által e programokmányokban levont következtetések nélkül, a legutóbbi évek forradalmi ütközeteiben született igazságok nélkül? A marxizmusból mindezt kivetni egyet jelentene a marxizmus végtelen elszegényítésével, azt jelentené, hogy a marxizmust éppen attól fosztanák meg, ami magán viseli a kor bélyegét és különösen fontos a dolgozók harca szempontjából. A mi marxista—leninista nemzedékünk nem volna méltó nagyszerű tanítóihoz, ha nem teljesítené a munkásosztály iránti elméleti kötelességét.

Ebből indultak ki a marxista—leninista pártok, midőn kidolgozták korunk általános irányvonalát.

A kínai vezetők szuronyt szegezve fogadták a valóság új jelenségeinek tudományos általánosítását, a kommunista pártok nagy alkotó munkáját, amely a marxizmus—leninizmus elveinek megvalósítására irányul. A testvérpártokat „revizionizmussal" vádolva, a KKP vezetői 1963. június 14-i ismert levelükben „saját általános irányvonalukat" javasolták, hogy ellensúlyozzák a

Digitized by Google

kommunista mozgalomnak az 1957-es és 1960-as nyilatkozaton nyugvó általános irányvonalát. Jellemző, hogy a kínai vezetők értelmezésében az általános irányvonalhoz csupán a két nyilatkozat legáltalánosabb tételei, például az olyan tételek tartoznak, mint „minden ország proletárjainak egyesülése", „harc az imperializmus és a reakciós erők ellen", „a proletár világforradalom teljes győzelmének fokozatos kivívása" stb. „Nézetünk szerint a mai szakaszban ez a nemzetközi kommunista mozgalom általános irányvonala" — állapította meg a levél.

Legyen szabad megkérdeznünk a pekingi teoretikusokat: hol van hát itt voltaképpen a mai szakasz? Bár a kínai vezetők által megemlített tételek kivétel nélkül fontosak, mégis minden időszakra egyaránt vonatkoznak, és így minden történelmi korszakban konkretizálásra szorulnak: hogyan érhetjük el a jelenlegi szakaszban valamennyi ország proletárjainak egyesítését, hogyan harcolhatunk az adott körülmények között a legeredményesebb módon az imperialisták ellen, hogyan harcolhatunk a jelenlegi helyzetben a proletár világforradalom teljes győzelméért?

A marxista—leninista pártok fő feladatuknak azt tekintették, hogy válaszoljanak e konkrét kérdésekre. Ez a válasz adja meg a kommunista mozgalom politikai vonalának, stratégiájának és taktikájának tartalmát. A kínai vezetők viszont, az összes ismert igazságokat ismétlő általános szónoklatok leple alatt, elvetik mindazt az újat, amit a testvérpártok kollektív tapasztalata vitt a forradalmi elméletbe. Pedig az új értékelések és következtetések nem a „tiszta" elmélet szférájába tartoznak. Az új értékelések és következtetések a cselekvés vezérfonalát, a munkásmozgalom új harci formáinak általánosítását, az imperializmus hadállásai elleni támadás új útjainak megindokolását jelentik. Az új következtetések tagadása nemcsak elméleti vaskalaposságról tanúskodik, hanem egyszersmind a politikában üres fecsegésre, tétlenségre, a világ forradalmi átalakításában az új, fontos módszerek elvetésére vezet.

A Szovjetunió Kommunista Pártja mozgalmunk történetében először találta közvetlenül szemben magát a kommunizmus általánosan kibontakozó építésének feladataival. Ezért természetesen választ kellett adnia a korszak által felvetett sok új kérdésre, a többi közt arra, hogy mi lesz az állam és a párt történelmi sorsa a kommunizmus felé közeledve. A kínai vezetők még azt a fáradságot sem vették, hogy elemezzék e problémák lényegét, hanem nagy sietve kiátkozták a pártunk által felállított új tételeket.

A háború utáni években a fejlett kapitalista országok kommunista pártjai szembe találták magukat a harc új feltételeivel,

Digitized by Google

amelyeket a tőkés rendszer általános válságának elmélyülése, a kapitalista rendszernek a szocializmussal vívott békés versenyben elszenvedett vereségei, az állammonopólista tendenciák fokozódása, a munkás- és demokratikus mozgalmak fellendülése idézett elő. E pártok természetesen különös figyelmet szenteltek az új taktikai irányelvek kidolgozásának, hogy eredményesebben tudják felhasználni a dolgozók érdekvédelmének, a monopóliumok elleni harcnak, a tömegek szocialista forradalomhoz való elvezetésének új lehetőségeit. A kínai vezetőség viszont — s erről igen szemléltetően tanúskodik a Renmin Ribao és a Hongqi 1964. március 31-i cikke — itt is jobbnak látják, hogy szemet hunyjanak az élet által felvetett problémák felett, s dogmatikus módon belekapaszkodjanak összefüggéseiből kiemelt és hamis színben feltüntetett, más korszakra és más körülményekre vonatkozó idézetekbe.

A KKP vezetősége nem akarja meglátni azokat az új feladatokat sem, amelyek a nemzeti felszabadító mozgalom előtt, a politikai függetlenségüket kivívott népek előtt felvetődtek: a gazdasági függetlenségért, az évszázados elmaradottság leküzdéséért, a fejlődés nem-kapitalista útjáért folyó harc feladatait. Pekingben azt bizonygatják, hogy e népek előtt továbbra is egyetlen út áll: a fegyveres harc folytatásának útja, noha maguk a kínai vezetők sem tudták megmagyarázni, hogy jelenleg voltaképpen ki ellen is kell irányulnia e fegyveres harcnak az olyan országokban, mint Algéria, Mali, Ghana, Burma stb.

Korunkban a kommunista világmozgalom előtt új módon vetődött fel számos olyan általános probléma is, mint például a háború és béke kérdése. A kínai vezetőség itt is jobbnak látja, hogy régi idézetek mögé bújjék, s önmagát a marxizmus—leninizmus „őrének" feltüntetve, támadásba menjen át a testvérpártok összeegyeztetett álláspontja ellen.

A KKP vezetői a marxizmussal—leninizmussal való szakításukat most a kommunista mozgalom történetére való hivatkozással próbálják leplezni, párhuzamot vonnak a Lenin és a bolsevikok által a II. Internacionálé opportunistái ellen vívott harc és a saját, a kommunista világmozgalomban folytatott szakadár tevékenységük között. A kínai vezetők azonban itt is vékony jégre lépnek.

Mi volt a II. Internacionálé tevékenységében az, ami ellen olyan kérlelhetetlenül harcolt Lenin? Milyen fontos állásfoglalásokkal kapcsolatban folyt az eszmei és a politikai harc a kommunisták és a szociálreformisták között?

Lenin megfogalmazta az imperializmus gazdasági és politikai fejlődésének egyenlőtlenségéről szóló törvényt, és levonta azt a

Digitized by Google

rendkívül fontos következtetést, hogy az imperializmus lánca egy országban is megszakadhat. A II. Internacionálé vezérei dogmatikus, doktrinér álláspontról azzal vádolták Lenint, hogy eltávolodik a marxizmustól, és elavult idézeteket próbáltak latba vetni ellene.

Lenin és a bolsevik párt a Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelme után a szocializmus építésére mozgósította a népet. A forradalmi elmélet történelmi vívmánya lett az a következtetés, hogy a szocializmus egy országban is győzelmet arathat. A II. Internacionálé vezetői dogmatikus konoksággal hadakoztak Lenin e következtetései ellen is.

Ha tehát egyáltalán párhuzamot vonunk a kínai vezetőség által a kommunista mozgalom soraiban kezdeményezett jelenlegi harc és Leninnenek a II. Internacionálé „orthodoxai" ellen vívott küzdelme között, akkor ez a párhuzam a Kínai Kommunista Párt vezetői ellen fordul. Ők egyáltalán nem Leninhez, hanem ellenkezőleg, a jelenlegi jobboldali szocialisták szellemi elődeihez hasonlítanak. Ez utóbbiakhoz hasonlóan, a KKP vezetői is a marxizmus megdermesztése révén a marxizmus eltorzításához jutnak el, azokhoz a próbálkozásokhoz, hogy a marxizmust a forradalmi folyamat fejlődését aláásó kezdetleges „elméletekkel" helyettesítsék.

A kínai vezetők elméleti koncepcióit jobban szemügyre véve, a legutóbbi időszakban általuk megtett eszmei evolúción elgondolkozva, feltétlenül arra a következtetésre kell jutnunk, hogy az az út, amelyen a kínai vezetőség halad, a marxizmus—leninizmus legfontosabb alaptételei revíziójának útja.

A kínai vezetők nézeteinek revízionista lényege különös élességgel domborodik ki a marxista—leninista elmélet alapvető kérdésének, annak a kérdésnek a felülvizsgálásában, amely a proletariátus történelmi küldetésével, a proletariátusnak a felszabadító világfolyamatban elfoglalt helyével kapcsolatos. A KKP vezetői lényegében elvetik azt a sok évtizedes osztályharc tapasztalatai által igazolt marxista—leninista tételt, amely szerint a munkásosztály világtörténelmi jelentőségű szerepet tölt be a világ forradalmi átalakításában. A forradalmi elméletnek ezt a rendkívül fontos következtetését a kínai vezetők különböző oldalakról támadják, ám minden támadásuk egy célt követ: azt akarja bebizonyítani, hogy a forradalmi világfolyamatban a vezető szerepet átveszik, vagy már átvették a munkásosztálytól a nemzeti felszabadító mozgalom tömegbázisát alkotó társadalmi rétegek — a parasztság, a radikális értelmiség, a nemzeti burzsoázia. A marxisták—leninisták nagyra értékelik a parasztság forradalmi lehetőségeit. A történelmi alkotás útjára lépve éppen a parasztság vált

Digitized by Google

a nemzetközi munkásmozgalom legmegbízhatóbb szövetségesévé az imperializmus elleni küzdelemben. A kínai vezetők azonban nem erről a nyilvánvaló tényről beszélnek, hanem a forradalmi erők olyan átcsoportosulását propagálják, amelynek során megszűnik a nemzetközi munkásosztály élcsapat-szerepe.

Ezt szolgálja az a pekingi „koncepció", amely szerint a világon az összes ellentétek gócpontjává a nemzeti felszabadító mozgalom övezete vált, s most teljes mértékben a nemzeti felszabadító mozgalomtól függ a szocialista világforradalom sorsa. A kínai teoretikusok, amikor a kérdést így vetik fel, megpróbálnak Lenin tekintélyére támaszkodni. Valójában azonban a lenini eszmék ellen lépnek fel. A nemzeti felszabadító mozgalom nagy jelentőségéről szólva Lenin e mozgalmat nem állította szembe a proletariátus forradalmi harcával, hanem megindokolta e két erő megbonthatatlan szövetségét, külön kiemelve a munkásmozgalom jelentőségét és szerepét minden forradalmi folyamatban.

S mit tesznek Pekingben? Azt az álláspontot propagálják, mintha napjainkban a parasztság vált volna a legkövetkezetesebb forradalmi erővé. Ami pedig a világ munkásosztályát illeti, a kínai vezetők álláspontjára helyezkedő egy bizonyos teoretikus véleménye szerint ezt „megfertőzte" a szociálreformizmus, és ennél fogva elvesztette forradalmi elsőszülöttségét.

Az ilyen megítélések persze legyezgetik egyes értetlen, nacionalista beállítottságú kispolgári vezetők hiúságát. De mi közé ennek a marxizmus—leninizmushoz?

A pekingi vezetők nemcsak azt hajtogatják, hogy a nemzeti felszabadító mozgalom „különleges" szerepet tölt be a proletár világforradalomban, hanem egyszersmind minden lehető módon megpróbálják kisebbíteni a világ munkásosztályának és művének, a szocialista rendszernek forradalmi szerepét is.

Ez magyarázza az olyasféle szóbeszédet, hogy nem lehet döntő jelentőséget tulajdonítani a világszocializmus és a világkapitalizmus versenyének, mert a kérdés ilyen felvetése — mondják — „revizionizmus". Ugyanez az oka annak is, hogy a fejlett tőkés országok kommunista pártjait „szociálreformizmussal" vádolják. Ezekben az országokban a kínai vezetők lényegében nem veszik számításba a munkásmozgalmat, nem hajlandók elismerni ennek forradalmi erejét, forradalmi lehetőségeit és potenciálját.

Sajátos kép bontakozik ki előttünk: a munkásosztály forradalmi elmélete egyedüli védelmezőjének tógáját azok öltik magukra, akik tagadják e munkásosztály forradalmi lehetőségeit, világtörténelmi küldetését.

A kínai vezetők még a munkásosztály forradalmi harcának végső célját, a munkásosztály szocialista eszményképét is megha-

Digitized by Google

misítják, s ez a tény is azt bizonyítja, milyen messzire megy a marxizmusnak az újdonsült „orthodoxok" általi revíziója.

A KKP vezetőinek megnyilatkozásaiból és politikai gyakorlatukból kirajzolódik a társadalom egy bizonyos, a szocializmus iskolapéldájaként feltüntetett típusa, amely azonban valójában ellentmond a marxista—leninista elmélet legfontosabb tételének, a szocializmus proletár-jellegének.

Pekingben az ipari fejlettség magas szintjét nem tekintik a szocializmus nélkülözhetetlen sajátosságának. A dolgozók jólétének növelését szükségtelen, sőt veszélyes dolognak tekintik, mert állítólag „burzsoá elkorcsosuláshoz" vezet. Elméletben és gyakorlatban egyaránt minduntalan figyelmen kívül hagyják a szocialista demokrácia elveit, magának a szocialista demokráciának a fogalmával úgyszólván nem is találkozunk a Pekingben közzétett terjedelmes anyagokban. Ezzel szemben Kínában minden lehető módon fetisizálják az erőszakot, meghonosítják a személyi kultusz rendszerét, amely idegen a proletárdiktatúra és a szocializmus természetétől. Kínában militarizálják az élet minden oldalát, a tömegeket Mao Ce-tung szavaival élve, „tiszta lapnak" tekintik, amelyre a vezető bármit „felírhat", amit csak akar.

Furcsa eszményképe van a kínai vezetőségnek a szocializmusról! Fejlett ipar nélküli, demokrácia, törvényesség és az egyéni jogok tiszteletben tartása nélküli „szocializmus" ez, amely időtlen időkig fenntartja a dolgozó tömegek szegénységét és nélkülözését. De vajon ilyen „szocializmust" tart-e szem előtt a marxista—leninista elmélet? Vajon ilyen „szocializmusért" harcolnak-e a dolgozók milliói világszerte? Nem véletlen, hogy a KKP vezetői minden lehető módon befeketítik a humanizmus zászlaját, amelyet a marxista—leninista pártok magasra emeltek. Nyilván nincs szükségük rá, ha már a szocializmust sem olyan társadalomnak képzelik, amely a dolgozó emberért, boldogulásáért jön létre.

Lenin rámutatott, hogy a szocialista forradalom a termelési eszközök magántulajdonát társadalmi tulajdonnal váltja fel, a társadalom minden tagja jólétének és sokoldalú fejlődésének biztosítása érdekében bevezeti a társadalmi termelés tervszerű megszervezését. A szocializmus a népnek, a nép jólétéért épül.

Bármit mondjanak is a kínai vezetők, bármennyire magasztalják is önmagukat, a való tények elvetik azokat az igényeket, hogy a törvényhozók szerepet játsszák a marxizmusban. Ezek a tények meggyőzően tanúskodnak ennek éppen az ellenkezőjéről: a marxizmus—leninizmus „kínaiasított" változata, amely a kínai vezetők eszmei-elméleti platformjára épül, nem más, mint a világ kommunistái által követett internacionalista forradalmi elmélet legfontosabb elveinek elárulása, Marx, Engels, Lenin nagy tanításának elárulása.

Digitized by Google

A KÍNAI VEZETŐK ELMÉLETI KONCEPCIÓINAK POLITIKAI ÉRTELME

Az úgynevezett „kínaiasított marxizmus" koncepciói szembetűnően összehangolatlanok és ellentmondásosak. Fantasztikusan keveredik bennük a maradi dogmatizmus a nyílt revizionizmussal. A kínai vezetők nézetei következetlenek, s főleg kiáltó ellentmondás van a KKP vezetőinek hangzatos forradalmi frázisai és gyakorlati tettei között.

Először meghirdették a „nagy ugrás" jelszavát, nyilvánosságra hozták szédületes acél- és vasgyártási és széntermelési terveiket, s egyetlen nekirugaszkodással akarták megoldani a korszerű ipar megteremtésének feladatait, majd amikor kudarcot vallottak, egyszerre csak a mezőgazdaságot nyilvánították „a népgazdaság alapjává".

Először a népi kommunákban vélték felfedezni a kész „menynyei lajtorját", a kommunizmusba való közvetlen átmenet formáját, figyelmen kívül hagyva, hogy ehhez az átmenethez megfelelő anyagi-termelési bázisra van szükség, később azonban már azt is állították, hogy a kommunizmust egyáltalán nem lehet felépíteni, amíg az imperializmus teljesen meg nem semmisül.

Az álláspontok állandó változtatása, az eszmei és politikai ingadozás világosan elárulja a kínai vezetők nézeteinek kispolgári jellegét. A pekingi ideológusok minden megnyilatkozásukkal elárulják, hogy elvükké tették az elvtelenséget, s készségesen vetnek fel, védelmeznek és írnak alá a kínai pártvezetők politikai irányvonalának megfelelő bármilyen tételt. A kommunista mozgalomban kibontakozó polémia egész menete megmutatta, hogy a kínai vezetőket valójában szemernyit sem foglalkoztatják a marxista—leninista elmélet kérdései. Korántsem az vezeti őket, hogy az álláspontokat becsületesen összevetve és a gyakorlati tevékenység alapján ellenőrizve tisztázzák az igazságot. Az elméleti kérdésekben folytatott polémiájuk indítéka nagyon is gyakorlati. Ezzel akarják leplezni és indokolni a maguk külön politikai céljait. A polémiát csupán eszköznek tekintik a különleges politikai céljaik eléréséért folytatott harcukban.

Mi a kínai pártvezetők elméleti koncepcióinak politikai célja?

A kínai vezetők most már egészen nyilvánvalóan azért tartanak igényt az egyedüli igazi marxisták—leninisták szerepére, hogy egyeduralomra tegyenek szert a kommunista mozgalomban és az egész felszabadító mozgalomban.

Azt a benyomást próbálják kelteni, mintha azért kezdtek volna polémiát a kommunista mozgalomban, azért indítottak volna politikai harcot a testvérpártok ellen, mert mindenkinél

Digitized by Google

jobban szívükön viselik a forradalom érdekeit, s a legengesztelhetetlenebbül és a legkeményebben harcolnak az imperializmus ellen.

De kit téveszthetnek meg ezzel?

Ezúttal is, mint mindig, nem a szavakból, hanem a tettekből kell ítélnünk. A kínai vezetők pedig tetteikkel elárulják, hogy korántsem „türelmetlen" forradalmárok, s éppenséggel nem túlbuzgóan szenvedélyes antiimperialista harcosok. Jellemző, hogy amikor zajosan „védelmezik" a proletárdiktatúrát, akkor éppen az SZKP ellen „védelmezik", holott ez a párt teremtette meg elsőként a proletárdiktatúrát. A pekingi vezetők lényegében azt a politikai álláspontot kezdik elfoglalni, amelyen a II. Internacionálé vezetői álltak, amikor nyíltan elutasították a proletárdiktatúra marxista—leninista elméletét. Előszeretettel hadakoznak saját rágalmazó koholmányaik ellen, olyan nézetek ellen, amelyeket csak ők tulajdonítanak a testvérpártoknak, s a legkevésbé sem gondolnak a szocialista világforradalom és az antiimperialista harc sikerére. Objektíve bomlasztják és gyengítik az antiimperialista forradalmi frontot az osztályellenséggel szemben, sőt egyre kétesebbnek tűnnek fel szubjektív szándékaik is, egyre komolyabb gyanú fér azokhoz a célokhoz, amelyeket követnek.

A legújabb fejlemények megmutatták, hogy a pekingi vezetők a Szovjetunió Kommunista Pártja ellen folytatják a legádázabb rágalomhadjáratot. Most már egészen világos, hogy nem az imperializmust és a kolonializmust, hanem a kommunista világmozgalmat és elsősorban az SZKP-t veszik célba lándzsájukkal, a kommunista világmozgalom, elsősorban az SZKP ellen indítottak ideológiai támadást.

A pekingi propaganda minden létező halálos bűnnel megvádolja pártunkat. Lábbal tiporja a testvérpártok közötti kapcsolatok szabályait, sőt magának a józan észnek is hadat üzen. A pekingi cikkírók olyan együgyű embereket keresnek, akik elhiszik nekik, hogy az SZKP vezetősége „összehangolja akcióit az imperializmussal", „a világuralom érdekében" együttműködésre törekszik az Egyesült Államokkal, „legjobb barátjának tartja az amerikai imperializmust" és „a Szovjetunióban megnyitotta az utat a kapitalista erők elburjánzása előtt".

Az effajta „elméleti" vitafogások aligha teremnek babért a kínai vezetőknek.

De bennünket ebben az esetben a dolognak nem az erkölcsi, hanem a politikai oldala érdekel. A gátlástalan rágalmazás célja nyilvánvalóan csak az lehet, hogy befeketítsék és lejárassák az SZKP-t, amelyben a legnagyobb akadályt látják egyeduralmi törekvéseik útjában.

Digitized by Google

A kínai vezetők mindenáron vezető szerepre törnek a nemzetközi forradalmi mozgalomban, s ezt a mozgalmat minden eszközzel és módszerrel alá akarják rendelni saját önös érdekeiknek. A nemzetközi forradalmi mozgalom semmiféle reális érdekével nem törődnek. Ezért kerültek konfliktusba a forradalmi erők igazi élcsapatával, a marxista—leninista pártokkal. De a KKP egyeduralmi tervei áthághatatlan akadályba ütköztek. A kommunista pártok túlnyomó többsége határozottan elítéli irányvonalukat. S a kínai vezetők most, ebbe az akadályba ütközve, más módon próbálják érvényesíteni egyeduralmi igényeiket. Most elsősorban a kommunista mozgalom megosztására teszik tétjüket. Saját fennhatóságuk alatt a kommunista világmozgalommal szemben álló külön nemzetközi tömböt próbálnak létrehozni.

A munkásmozgalom történetében még nem volt rá példa, hogy bárki ilyen cinikusan próbált volna éppen Marx és Lenin nagy tanításával és a marxizmus—leninizmus tisztaságának védelmére való hivatkozással leplezni a marxista—leninista eszményektől ennyire távolálló célokat.

A pekingi szakadárok elméleti bűvészmutatványai politikai célok szolgálatában állnak. Ez egészen nyilvánvalóan kitűnik abból is, ahogyan a KKP vezetői a nemzeti felszabadító mozgalom kérdéseit kezelik. Álforradalmi jelszavaik és ál-elméleti tételeik csak arra valók, hogy szűkkeblű nacionalista céljaikat álcázzák velük.

Teljesen nyilvánvaló politikai célokat követnek a pekingi teoretikusok, amikor minden jelenlegi ellentmondás „gócpontját" „a három A övezetébe", Ázsiába, Afrikába és Latin-Amerikába helyezik át. Ezzel spekulálva akarják elnyerni a fiatal nemzeti államok rokonszenvét, megkaparintani a nemzeti felszabadító mozgalom irányítását, és szembeállítani ezt a mozgalmat a szocialista országokkal és a nemzetközi proletariátussal. Ám mihelyt úgy kívánják a nacionalista politika szempontjai, a kínai vezetők habozás nélkül félreteszik forradalmi frázisaikat és elméleti koncepcióikat. Így például határkonfliktusba keveredtek Indiával, amely az el nem kötelezettség politikáját folytatja. Agresszióval vádolták, ráfogták, hogy együttműködik az amerikai imperializmussal. Ugyanakkor „egyszuszra" hirdetni kezdték barátságukat Pakisztánnal, amely agresszív imperialista tömbök, a SEATO és a CENTO tagállama.

A kínai vezetőknek a nemzetközi porondon tett legutóbbi gyakorlati lépései fényt vetettek az úgynevezett „közbenső övezet" (a szocialista országok és az Egyesült Államok között levő övezet) elméletének politikai értelmére is. Ez az elmélet hivatott megindokolni a kínai vezetők irányvonalát, amelynek a lényege

Digitized by Google

az, hogy bővítik az együttműködést a Franciaországhoz, Japánhoz, Nyugat-Németországhoz és Angliához hasonló imperialista országokkal.

Távoláll pártunktól, hogy „szemet szemért" alapon válaszoljon most a kínai vezetőknek, akik a Szovjetuniót azért, mert megjavította a kapcsolatait a tőkés államokkal, azzal vádolják, hogy „összeesküdött az imperialistákkal" és „elpártolt az osztályharctól". Az SZKP teljességgel normális folyamatként, a békés együttélés elveinek gyakorlati alkalmazásaként fogja fel a szocialista és a tőkés államok gazdasági és egyéb kapcsolatainak megjavítását. A Kínai Népköztársaság és több imperialista ország közeledése azonban nem a békés együttélés általános irányvonalának a keretében folyik, hanem úgy, hogy Kína gyengíti együttműködését a szocialista országokkal, a kínai vezetők elszigetelik magukat a szocialista közösségtől, s a pekingi szakadárok eszmei-politikai háborút üzennek a kommunista mozgalomnak. Így — ahelyett, hogy a szocializmus érdekében kiaknáznák az imperialisták ellentéteit — maguk is az imperialista hatalmak politikai játékszerévé, a kommunista mozgalom felbomlasztását, a szocializmus hadállásainak aláaknázását célzó manővereik tárgyává válnak.

Az eddigieket összegezve, ha végigelemezzük Peking elméleti koncepcióit, s főleg, ha ezeket összevetjük a kínai vezetők tetteivel, nem marad kétségünk afelől, hogy meghatározott politikai célok szolgálatába állított, mesterségesen konstruált platformról van szó. Peking elméleti koncepciói arra valók, hogy „megalapozzák", „igazolják" velük a kínai vezetők nagyhatalmi, nacionalista politikáját, előmozdítsák egyeduralmi igényeiket, kettészakítsák a felszabadító világmozgalmat, Peking égisze alá vonjanak bizonyos köröket a kommunista mozgalomban és ennek keretein kívül.

A kínai vezetők külön elméleti platformja világosan magán viseli a bélyegét ezeknek a méltatlan céloknak, amelyek ellentétesek a dolgozók érdekeivel, kárt okoznak a kommunizmus ügyének.

A KKP vezetői, hogy híveket toborozzanak maguknak, elméleti koncepcióikat a felszabadító mozgalom „balos", kalandor elemeihez igazítják úgy, hogy ugyanakkor megfeleljenek a megátalkodott dogmatikusoknak is, akikre nem hatott az SZKP XX. kongresszusának tisztító légköre és szeretnék visszahozni a személyi kultusz időszakára jellemző, idejétmúlt vezetési módszere-

Digitized by Google

ket. A kínai vezetők végezetül még azoknak a rétegeknek a soviniszta, sőt fajgyűlölő hangulatára is építenek, amelyektől távol állnak a proletár nemzetköziség eszményei.

Ezért ekletikus elméleti platformjuk. Ezért szakad el náluk az elmélet a gyakorlattól, s ezért következetlenek és ellentmondásosak a nézeteik.

A kínai szakadárok természetesen nem véletlenül csúsztak a „balos" opportunizmus álláspontjára. Sok minden hozzájárult ehhez. Hatott rájuk a kispolgári ösztönösség nyomása, hiányos volt proletár és eszmei edzettségük. Közrejátszottak ebben bizonyos hagyományok és történelmi sajátosságok is. De azt se tévesszük szem elől, hogy amikor a KKP vezetői eldöntötték, milyen álláspontból kiindulva célszerűbb támadást indítaniuk a kommunista világmozgalom ellen, már csak azért is a „balos" opportunizmust részesítették előnyben, mert tekintetbe vették, hogy a jobboldali opportunizmus teljes eszmei csődbe jutott. Úgy látták, hogy a „baloldali" álforradalmi frázisokat jobban felhasználhatják belföldi társadalmi-gazdasági kísérleteik kudarcának igazolására. A „baloldali" álforradalmi frázisok továbbá arra valók, hogy ezekkel saját önző politikájuk medrébe tereljék azokat a dolgozó rétegeket, amelyek korunk nagy történelmi eseményeinek örvényében forradalmi harcra kelnek, de eszmei és politikai edzettségük még hiányos.

A kínai vezetők különleges áramlatot képviselnek a nemzetközi kommunista mozgalomban. Ez az áramlat társadalmi eredetét nézve kispolgári, politikai céljait tekintve nacionalista, s egyidejűleg „baloldali" opportunista is; ami pedig ideológiai elveit illeti, átvett számos trockista tételt.

•

A KKP vezetői erőnek erejével rá akarják kényszeríteni a kommunista mozgalomra téves nézeteiket és tételeiket, szakadást akarnak előidézni a mozgalomban. Saját maguk idéztek elő olyan helyzetet, hogy az egység útja az ő eszmei-politikai platformjuk ellen folytatott határozott harc lett. Az alkotó marxizmus védelmében folyó küzdelem, a mozgalmunk egységéért vívott harc parancsolóan megköveteli, hogy megvilágítsuk a marxizmus—leninizmus elveit és a kommunista mozgalom fő irányvonalát, leleplezzük az elméleti torzításokat, a demagógiát és a rágalmakat.

Eközben a marxisták—leninisták abból indulnak ki, hogy

Digitized by Google

elsősorban a társadalmi gyakorlat dönti el, melyik elmélet és nézet helyes és melyik téves.

„A mi reményeink" — így hangzik a befejező rész alcíme a Renmin Ribao és a Hongqi március 31-i szerkesztőségi cikkében. Mit remélnek a kínai vezetők? Mint kiderül, mindazoknak a feltétel nélküli eszmei kapitulációját, akik nem osztják azt a nézetüket, hogy zsarolással, rágalmazással és fenyegetésekkel ráerőltethetik saját irányvonalukat más pártokra.

A marxista—leninista pártok másként vélekednek mozgalmunk nézeteltéréseinek távlatai és kimenetele felől. Nem szándékoznak versenyt zsarolni, rágalmazni és lármázni a kínai vezetőkkel. Nem szólítják fel őket ultimátumokban eszmei kapitulációra. Mi másból merítjük azt a meggyőződésünket, hogy a marxizmus—leninizmus elvi alapján helyreáll és megszilárdul a kommunista mozgalom egysége.

A kommunista pártok következetesen érvényesítik fő irányvonalukat, s a gyakorlatban bizonyítják be, hogy az megalapozott és helyes. Azzal bizonyítanak, hogy sikeresen építik tovább a szocializmust és a kommunizmust, felvirágoztatják az új társadalom gazdaságát és kultúráját, fejlesztik a demokráciát, növelik a dolgozók jólétét, erősítik a szocialista világrendszert. Azzal bizonyítanak, hogy a tőkés országokban a munkásosztály és a dolgozók újabb és újabb győzelmeket aratnak a monopóliumok ellen a demokráciáért, a szocializmusba való forradalmi átmenet feltételeinek megteremtéséért folytatott harcukban. Azzal bizonyítanak, hogy szervezik az elnyomott népeknek a szabadságért és a függetlenségért vívott harcát, segítenek ezeknek a népeknek megtalálni a gazdasági és a társadalmi haladás legmegfelelőbb útjait. Azzal bizonyítanak, hogy sikeresen harcolnak a békéért és a békés együttélésért. Azzal bizonyítanak, hogy fejlesztik a kommunista és a felszabadító mozgalom minden osztagának internacionalista összefogását, egyenjogúságát és elvtársi kölcsönös segélynyújtását.

Minden ilyen sikerükkel, minden ilyen győzelmükkel előbbreviszik a kommunista mozgalom egységéért, s ezen belül a mozgalom eszmei egységéért, továbbá az alkotó marxizmus—leninizmus győzelméért folytatott harcot. A társadalmi gyakorlat, az események menete egyre inkább meg fogja mutatni a szakadárok eszmei nyomorát, politikájuk szubjektivista és kalandor jellegét. S a kommunista pártoknak a lenini fő irányvonal érvényesítésében elért gyakorlati eredményei valószínűleg visszatérítik majd a helyes útra azokat, akik tévedésből, a kellő érettség és tapasztalat hiányában helyezkedtek helytelen álláspontra.

A kommunista mozgalom elutasítja a kínai vezetők álláspont-

Digitized by Google

ját, mert a KKP vezetői nem az imperializmus ellen fordították a harc tüzét, hanem olyan testvérpártok ellen, amelyek nem osztoznak nézeteikben és nem engednek zsarolásuknak.

A marxista—leninista pártok tisztán látják, mi a kommunisták fő feladata, amelyet a történelem szabott meg számukra. Fő feladatuk az, hogy harcoljanak az imperializmus ellen, a békéért, a nemzeti függetlenségért, a demokráciáért és a szocializmusért. Ebben a harcban alapvető érdek a szocialista közösség országainak, a világ kommunistáinak megbonthatatlan egysége. A kommunista világmozgalom az alkotó marxizmus—leninizmus, a proletár nemzetköziség zászlaja alatt felsorakozva, keresztülhúzza a szakadárok számításait, s kivívja valamennyi forradalmi erő még szorosabb összefogását.

Digitized by Google

Magyarország munkaerő-helyzete és a munkaerő-gazdálkodás feladatai

Írta KAHULICS ISTVÁN és TIMÁR JÁNOS

I.

Hazánk munkaerő-helyzete a felszabadulás óta eltelt idő alatt jelentősen megváltozott. Magyarországnak a felszabadulás előtt és az ezt követő első években is gazdasági elmaradottsága következtében nagy munkaerő-feleslege volt. A számottevő és viszonylag könnyen mozgósítható munkaerő-tartalék a nyílt munkanélküliek, a mezőgazdaságban lappangó munkanélküliek és a részlegesen foglalkoztatottak, valamint a háztartásbeli nők tömegéből állott.

Az 1949 és 1964 között eltelt másfél évtized alatt ipari termelésünk több mint három és félszeresére nőtt, építőiparunk teljesítménye több mint háromszorosára emelkedett. Ez a fejlődés azonban csak kisebb részben alapult a munka termelékenységének emelkedésén. A termelés növelésének fő forrása a *foglalkoztatottak számának növekedése* volt.

A FOGLALKOZTATOTTAK SZÁMÁNAK VÁLTOZÁSA

1949—1964

	Létszám		Index
	1000 fő		1949 = 100
	1949	1964	
Ipar	747	1455	195
Építőipar	70	271	387
Közlekedés	161	306	190
Kereskedelem	207	345	167
Egyéb nem mezőgazdasági ágak	587	807	138
Nem mezőgazdasági ágak együtt	1772	3184	180
Mezőgazdaság	2138	1578	78
Népgazdaság összesen	3910	4762	122

Az egész népgazdaságban tehát 22 százalékkal emelkedett a foglalkoztatottak száma, az iparban és a közlekedésben viszont csaknem a kétszeresére, az építőiparban pedig a négyszeresére nőtt a dolgozók létszáma, az egyéb nem mezőgazdasági ágak is

Digitized by Google

jóval több munkaerőt vettek igénybe. A foglalkoztatottak számának ez a változása mélyrehatóan módosította az ország *foglalkoztatottsági struktúráját.*

A FOGLALKOZTATOTTAK SZÁMÁNAK MEGOSZLÁSA NÉPGAZDASÁGI ÁGAK SZERINT

1949—1964

	Index	
	1949	1964
Ipar	19,1	30,6
Építőipar	1,8	5,7
Közlekedés	4,1	6,4
Kereskedelem	5,3	7,2
Egyéb nem mezőgazdasági ágak	15,0	17,0
Nem mezőgazdasági ágak együtt	45,3	66,9
Mezőgazdaság	54,7	33,1
Népgazdaság összesen	100,0	100,0

A gazdasági fejlődés, az iparosítás egyik alapvető feltételeként és egyben következményeként a második ötéves terv közepén már *többen dolgoztak az iparban és építőiparban, mint a mezőgazdaságban:* az ipar a foglalkoztatottság szempontjából is a népgazdaság vezető ágává vált.

A foglalkoztatottak számának és megoszlásának változása alapvetően módosította az ország munkaerő-tartalékainak a helyzetét.

1964 elején 850 ezerrel többen dolgoztak népgazdaságunkban, mint tizenöt évvel előbb. Ugyanezen idő alatt az ipari tanuló-képzés, a középiskolai és felsőoktatás kiszélesítése következtében a munkaképes korú tanulók száma 225 ezer főről több mint félmillió főre emelkedett. Ez kereken 280 ezer főt vett igénybe a munkaerő-tartalékokból.

A foglalkoztatottak és a munkaképes korú tanulók együttes létszáma tehát több mint 1,1 millió fővel emelkedett 1949 és 1964 között. A létszám növekedésének mintegy 15 százalékát az 1949 elején még munka nélkül levő *férfiak,* illetve a háztartásban tartózkodott fiatalabb, munkaképes korú *fiúk* adták, akiket gyorsan fejlődő gazdaságunk rövid idő alatt bevont a munkába, *kereken háromnegyedét a nők foglalkoztatásának* nagymértékű kibővítése fedezte és csupán 10 százaléka eredt a *munkaerőforrás növekedéséből.* Ennek következtében a háztartásbeli nők száma az 1949 évi több mint 1,8 millióról 1964-ig 1 millió alá csökkent.

Digitized by Google

A NŐK ARÁNYA
AZ ÖSSZES FOGLALKOZTATOTTAK KÖZÖTT
(százalékban)

	1949	1964
Ipar	21,8	38,8
Építőipar	4,8	12,2
Közlekedés	10,3	20,9
Kereskedelem	36,2	56,5
Egyéb nem mezőgazdasági ágak	44,7	43,3
Nem mezőgazdasági ágak együtt	29,2	37,9
Mezőgazdaság	29,4	39,6
Népgazdaság összesen	29,3	38,4

A népgazdaság minden területén nagymértékben nőtt tehát a *foglalkoztatott nők száma és aránya*, különösen gyorsan nőtt az iparban, az építőiparban és a közlekedésben, amelyek régebben nem tartoztak a „hagyományosan" nőket foglalkoztató ágazatok közé.

II.

Az elmúlt másfél évtizedben jórészt *kimerültek* az ország *könnyen mozgósítható munkaerő-tartalékai.*

A *munkaképes korú férfiak* — a munkaképtelenek, a tartósan betegek és az állásváltoztatás közben levők viszonylag csekély számától eltekintve — már az ötvenes évek eleje óta teljes számban dolgoznak.

A *munkaerő-forrásnak* a népesség *természetes szaporodásából* fakadó természetes bővülése csekély; a következő másfél évtizedben összesen legfeljebb 350—400 ezer főre tehető. Ennek is több mint egyharmadát az oktatás továbbfejlesztése, vagyis a munkaképes korú tanulók számának növekedése fogja lekötni.

A *háztartásbeli nők* csaknem 1 milliós állománya látszólag számottevő munkaerő-tartalék. E nők túlnyomó többsége azonban a munkaerő társadalmi újratermelésének olyan alapvető fontosságú munkáját végzi el, mint a fiatal nemzedék nevelése és a munkába járók ellátása. Bevonásuk a társadalmilag szervezett munkába tehát nagymértékben attól függ, mennyire tudjuk társadalmilag megszervezni a gyermeknevelést és a háztartási munkát. Emellett a nők foglalkoztatásának bővítése olyan bonyolult feladatok megoldását is sürgeti, amilyen a munkahelyek decentralizálása a még munkaerő-tartalékokkal rendelkező területekre, továbbá a nők oktatásának és szakképzésének jelentős bővítése. E feltételek megteremtése esetén — az eddigi vizsgálatok szerint — 1980-ig mintegy 350 ezer fővel csökkenhet a háztartásbeli nők száma.

Digitized by Google

Mindezek figyelembevételével arra lehet számítani, hogy a következő másfél évtizedben *a népgazdaságban foglalkoztatottak* létszámának átlagos évi *növekedési üteme* a munkaerő-források maximális igénybevétele esetén is *csak mintegy a fele lesz annak, mint ami az előző másfél évtizedben volt.*

Természetesen a jövőben is az átlagosnál gyorsabban növekedhet a nem mezőgazdasági ágakban foglalkoztatottak száma *a mezőgazdasági keresők további létszámcsökkenése* következtében. Az eddigi feltételezések szerint 1980-ig egymillió fő alá csökkenhet a mezőgazdasági keresők száma. Ez esetben a mezőgazdaság megközelítően annyi munkaerőt biztosít más ágak számára, mint amennyi a munkaerőforrás természetes növekedéséből és a háztartásbeli nők számának csökkenéséből ered.

Az előző másfél évtizedben a nem mezőgazdasági ágakba bevont munkaerő-többletnek mintegy kétharmadát az iparba és az építőiparba koncentráltuk és csak a fennmaradó egyharmad került a közlekedésbe, a kereskedelembe, az oktatásba, az egészségügybe és a többi szolgáltató ágba, a következő évek során viszont fokozatosan megfordul a helyzet. A nem mezőgazdasági ágakban bevonható *létszám-többletnek több mint a felére a szolgáltatás jellegű ágazatokban van szükség,* mert ezeknek gyorsított ütemű fejlesztése egyaránt feltétele és következménye a mezőgazdaság és az ipar fejlődésének, és a fogyasztás sokoldalú szélesítésének.

E változásokat a következő adatok mutatják:

A tényleges és a várható létszám-növekedés évi átlagos nagysága és üteme

	1949—1961	1961—1964	1964—1966	1966—1971	1971—1981
			ezer fő		
Nem mezőgazdasági ágak együtt	97	85	77	76	72
Ebből ipar és építőipar,	64	48	34	34	25
Szolgáltatás jellegű ágak	33	37	43	42	47
évi átlagos ütem			(%)		
Nem mezőgazdasági ágak együtt	—	2,6	2,5	2,3	1,7
ebből ipar és építőipar	—	2,9	2,0	1,9	1,2
Szolgáltatás jellegű ágak	—	2,6	2,9	2,5	2,4

Az előttünk álló munkaerő-helyzet értékelésénél a munkaidőnek a jövőben várható esetleges csökkenését is figyelembe kell venni. Ennek mértékétől függően — a számításba vehető létszámnövekedés ellenére — 1980-ban a nem mezőgazdasági ágak rendelkezésére álló *munkaidő-alap csak 15—20 százalékkal lesz maga-*

Digitized by Google

sabb, mint 1960-ban volt. A következő évtized vége felé pedig a mezőgazdasággal együtt *az egész társadalmi munkaidőalap kisebb lesz,* mint jelenleg.

Törvényszerű tehát, hogy — a gazdasági fejlettség magasabb fokán álló országokhoz hasonlóan — hazánk is belépjen a gazdasági fejlődés eddigi *külterjes* szakaszából ennek a *belterjes* korszakába.

A munkaerő-helyzet vizsgálatából azt a következtetést is le kell vonnunk, hogy a jövőben társadalmi-gazdasági fejlődésünk még fontosabb tényezője lesz az, hogy milyen *tervszerűen és gazdaságosan* használjuk fel a rendelkezésünkre álló munkaerőt, milyen mértékben növeljük a *munka termelékenységét.* Ebből pedig az következik, hogy megkülönböztetett gondot kell fordítanunk *a dolgozók műveltségi és képzettségi színvonalának emelésére,* mert ez a legfőbb „szubjektív" feltétele a munkatermelékenység növelésének.

III.

E hosszabb távlatra szóló főbb tendenciák szerint a *közvetlenül előttünk álló időben* is sok tekintetben eltérések lesznek az *ország különböző területei* között a munkaerő-helyzetben.

A második ötéves terv eddig eltelt időszakában az 1960-ban kidolgozott munkaerő-prognózis szerint alakult az összes foglalkoztatottak létszáma, bár az iparban, a vasúti közlekedésben, a kereskedelemben és a kulturális ágakban a tervezettnél valamivel *gyorsabban* nőtt, az állami kivitelező építőiparban pedig *elmaradt* az előirányzat mögött.

Fokozatosan apadtak azonban a foglalkoztatható munkaerő forrásai. Ennek egyik fő tényezője az volt, hogy a távlati szakember-szükséglet kielégítése céljából egyre több fiatalt vontunk be a középfokú és felsőoktatásba. A másik fő tényező a nyugdíjazások meggyorsulásával függött össze, ami a vártnál nagyobb arányban csökkentette a munkaképes kornál idősebb keresők állományát. Így 1963 közepétől a munkaerő-helyzet feszültebbé vált, *fokozódó munkaerő-hiány jelentkezett,* elsősorban férfi munkásokban, különösen a nehéz fizikai munkákon. A munkaerőhiány különösen *az ország egyes körzeteiben,* elsősorban Budapesten éleződött ki. Ugyanakkor a kevésbé iparosított területeken és a vidéki nehézipari gócpontokon továbbra is problémákat okozott a munkát kereső, jelentős részben szakképzetlen nők foglalkoztatása.

1964-ben különösen nehéz a főváros munkaerő helyzete. A termelőszövetkezetek megszilárdulása és a vidéki munkaalkalmak bővülése következtében számottevően csökkent a Budapestre vándor-

Digitized by Google

lás és — hosszú idő óta először — a *fővárosból kijelentkezők száma meghaladja a bejelentkezőkét.* A vidékről bejáró, ingázó dolgozók létszámának növelésére is korlátozottak a lehetőségek. Így Budapesten egyelőre alig lehet a foglalkoztatottak létszámának emelkedésére számítani.

Az 1964. évi népgazdasági terv a nem mezőgazdasági ágakban foglalkoztatottak számának mintegy 80 ezer fővel való emelését irányozza elő. A foglalkoztatható férfiak száma — a mezőgazdaságból átlépőket is beszámítva — legfeljebb 25—30 ezer fővel növelhető ezekben az ágazatokban. Így az 1964. évi *új munkaerő-szükséglet* túlnyomó részét csak a *nők foglalkoztatásának további növelésével* lehet fedezni. Ez a növekedés is csak akkor következhet azonban be, ha nagyobbrészt vidéken, munkaerő-tartalékokkal rendelkező területeken irányozzuk elő ezt.

1965 és a rákövetkező egy-két év munkaerő-helyzete az 1964. évihez hasonló lesz. 1967 után némileg enyhül a helyzet, mert — főleg demográfiai okok miatt — átmenetileg emelkedik az első ízben munkába lépő fiatalok száma. Ez az enyhülés azonban csak viszonylagos lesz, mert — amint ezt már bemutattuk — a jövőben egyre inkább jelentkeznek a foglalkoztatottak létszámnövekedésének korlátai. Ilyen körülmények között fokozódik annak a jelentősége, hogy ne csak országosan, hanem területenként is vegyük részletes vizsgálat alá munkaerő-helyzetünket.

Az Országos Tervhivatal nemrég dolgozta ki a megyei munkaerő mérlegeket, s ezek az eddiginél jóval világosabban mutatják meg az ország egyes területeinek munkaerő-helyzetét.

Kiderül belőlük az, hogy Budapest mellett néhány megye — Veszprém, Győr, Fejér és részben Csongrád meg Bács megye — már a mostani ötéves terv végére *a népesség igen magas foglalkoztatottságát éri el.* Szabolcs, Zala, Somogy, Hajdú, továbbá Borsod, Nógrád és Heves megyében viszont 1966-ig is csak *keveset javul* a népesség foglalkoztatottsága.

Figyelemreméltó, hogy a viszonylag alacsony foglalkoztatottsági szintű megyék között jellegzetes ipari és egyoldalúan mezőgazdasági jellegű megyék is vannak. Az eltérő gazdasági struktúrájú megyékben azonban igen eltérők az okai a körülbelül egyformán alacsony foglalkoztatottsági színvonalnak. Például Borsod megyében a bányászat és az ehhez kapcsolódó kohászat, nehézvegyipar stb. túlsúlya miatt számottevő a női munkaerő-tartalék. Hasonló a helyzet más ipari centrumokban is. Szabolcs megyében viszont az okozza a foglalkoztatási problémákat, hogy a mezőgazdaság munkerő-szükséglete gyorsabban csökken, mint ahogyan az eddigi lassú ütemű iparosítás és a hozzá kapcsolódó egyéb fejlesztés növeli a nem mezőgazdasági ágak munkaerő-szükségletét. Ezért Szabolcs megyében és a hozzá hasonló mezőgazdasági jellegű terü-

Digitized by Google

leteken nemcsak női munkaerő áll rendelkezésre, hanem férfi munkaerő is.

A részletes területi vizsgálatok azt mutatják, hogy ha céltudatosabb a vidéki ipartelepítés, akkor reálisan számíthatunk a munkaerő-tartalék feltételezett mértékű foglalkoztatására. A vidék ipari fejlesztése nagyobb egységekben, koncentráltan történik s ezeknek az egységeknek a lakossága csak a fejlesztéssel párhuzamosan növekszik. Ezért számolni kell azzal, hogy sokszor *még a munkaerő-tartalékkal rendelkező* vidéki körzetekbe települő ipari és egyéb vállalatoknak, intézményeknek is munkaerő-hiánnyal kell majd megküzdeniük. Közlekedésünknek nagy segítséget kell adnia a fejlesztésre kerülő viléki gócpontok ugrásszerűen növekvő munkaerő-szükségletének kielégítéséhez azzal, hogy gondoskodik a dolgozóknak a környező kisebb, munkaerő-tartalékkal rendelkező településekből való utaztatásáról.

IV.

A megfelelő munkaerő-gazdálkodás fontos feltétele *a „kevéssé anyagigényes iparágak" fejlesztésére vonatkozó irányelvek helyes értelmezése.* A második ötéves terv fő feladatai között az első helyen áll az, hogy „az ipar termelőerőit a viszonylag kevéssé anyagigényes, magas képesítésű munkát megkövetelő, korszerű, keresett gyártmányok gazdaságos előállítására kell összpontosítani."* Ugyanerre hívta fel a figyelmet a VIII. pártkongresszus előadói beszéde és határozata is.** Ennek az irányelvnek a népszerűsítése és magyarázása során azonban — hibás leegyszerűsítéssel nemegyszer csak a „munkaigényes" termelés fejlesztésének fontosságáról beszélnek és írnak. Sőt egyesek azt hiszik, hogy ez az elv a vidéken „bőven rendelkezésre álló" munkaerő-tartalékok foglalkoztatását célozza. Ezért sokan úgy értelmezik az ötéves tervnek ezt az irányelvét, mintha az ország nyersanyagszegénysége miatt minél több munkaerő foglalkoztatására, illetve minél több élőmunkát magában foglaló termékek gyártására kellene törekedni.

A probléma vizsgálatánál mindenekelőtt abból kell kiindulni, hogy nyersanyag-szükségletünk tekintélyes részét csak a nemzetközi árucsereforgalom keretében szerezhetjük be. Ebből a szemszögből az ötéves terv idézett irányelvének arra a részére kell a fő figyelmet fordítani, amely megköveteli, hogy termelőerőinket a *„magas képesítésű munkát* megkövetelő, *korszerű, keresett gyártmányok gazdaságos* előállítására" összpontosítsuk. Ha ugyan-

* Második ötéves tervtörvény, I. fejezet, 1. §. a. pont.
** A Magyar Szocialista Munkáspárt VIII. kongresszusa. Kossuth Könyvkiadó. 1962. 87., 115—116. old.

Digitized by Google

is e feltételeket teljesítjük, akkor kedvező csereviszonyok között szerezhetjük be a hiányzó nyersanyagokat, illetve fedezhetjük egyéb szükségleteinket.

Szó sincs azonban arról, hogy alacsony képzettségű, olcsóbérű munkásoknak tömeges, főként kézi munkaerejére, elmaradott technikára alapozzuk termelésünket. Ilyen irányzat csak akkor engedhető meg — és akkor is csak átmenetileg —, ha súlyosak a foglalkoztatási gondok és bőségesek a kihasználatlan munkaerőforrások. Munkaerő-gondjaink azonban ezzel éppen ellentétes irányúak. Ezért elsősorban azokat az ágazatokat, vállalatokat kell számításba venni, amelyek — mint az ötéves terv irányelvei helyesen igénylik — *korszerű, keresett* gyártmányokat *gazdaságosan* tudnak előállítani, és amelyekben viszonylag sok *magas képesítésű munka* halmozódik fel. Az ilyen értelemben vett „munkaigényes" termékeket ugyanis kedvezően cserélhetjük el a világpiacon nyersanyagokra, félkésztermékekre és készárukra is.

Ezzel egyidőben más ágazatokban, illetve más termékek gyártásában *korlátoznunk kell a munkaerő-felhasználást.* Határozott intézkedésekkel és hosszabb időszak alatt fokozatosan olyan gazdasági struktúra-változást idézhetünk elő ezzel, amely erősen meggyorsítja az ország gazdasági fejlődését, nemzeti jövedelmének növekedését. Történelmi példák mutatják, hogy nyersanyagszegény és jelentősebb munkaerő-tartalékkal sem rendelkező kis országok is igen magas nemzeti jövedelmet érhetnek így el.

Ezért *meg kell gyorsítanunk oktatási rendszerünk továbbfejlesztését,* és vállalnunk kell ennek *jelentős beruházási terheit.* Egy további konkrét és közvetlen előttünk álló feladat az, hogy a rendelkezésünkre álló *szellemi erőket* és a hatékony működésükhöz szükséges *anyagi eszközöket* azokba az ágazatokba *koncentráljuk,* amelyekben — a hazai adottságok és a piaci viszonyok figyelembevételével — a *leghamarabb* biztosíthatjuk korszerű, keresett gyártmányok kifejlesztését. E feltétel várható teljesítésétől függően kell azután gondoskodnunk a termelőerők, közöttük a munkaerő megfelelő koncentrálásáról. Ez esetleg a munkaerőknek az ágazatok közötti átcsoportosítását is megkövetelheti.

V.

A munkaerő-gazdálkodás jelenlegi feladatai között az első helyen a *nők és az aktív munkára még képes idősebb korosztályok foglalkoztatásának* a fokozása áll.

Hazánkban a kereső nők aránya nemzetközi viszonylatban is meglehetősen magas. A részletesebb vizsgálatok és a hasonló munkaerő-problémákkal küzdő országok tapasztalatai azonban azt

Digitized by Google

mutatják, hogy a *nők foglalkoztatásának még további növelése is lehetséges.*

Ez azonban a *nők számára megfelelő munkahelyek* biztosítását igényli. Az ilyen munkahelyek egy részén azonban — a korábbi munkaerő-helyzet, a technikai fejlettség és az ezeken alapuló hagyományok következtében — ma még jelentős számú férfi dolgozik. A vállalaton belüli átcsoportosítás a már meglevő munkahelyeken is nagyszámú nő foglalkoztatását teszi lehetővé, s egyben a férfi munkaerő hiányát is enyhítheti vagy megszüntetheti.

Ezzel párhuzamosan az újonnan telepítendő munkahelyek munkaerő-szükségletének nemek szerinti összetételét is gondosan még kell vizsgálni, s gondoskodni kell arról, hogy ez az összetétel nagyjából megegyezzen a munkaerő-kínálat szerkezetével. Különösen az *észak-magyarországi ipari körzet és a dunántúli bányavidék* további fejlesztésén kell erőteljesen növelni a nők foglalkoztatási lehetőségeit.

Foglalkoztatásuk növelése a nőknek az eddiginél szélesebb körű iskolázását, s különösen szakmai képzésüket igényli, továbbá a gyermekintézmények és a háztartási munkát megkönnyítő szolgáltatások fokozott fejlesztését. E nélkül a munkaerő-szükséglet és a munkaerő-kínálat még akkor sem egyenlítheti ki egymást, ha egyazon városon belül jelentkezik. Az utóbbi időkben például egyes vidéki üzemek csak bejáró vagy munkásszálláson lakó munkaerőkkel tudták megszervezni második és harmadik műszakukat még az olyan helyeken is, ahol pedig jelentős számú nő keresett munkát. Ezeknek a nőknek egy jó része — bár kora, képzettsége alkalmassá tette erre — azért nem vállalta a munkát, mert ha váltott műszakban dolgozik, akkor nem tud kellőképpen gondoskodni gyermekeiről, családjáról. A nők foglalkoztatásának növelése tehát megköveteli az óvodák, a napközi otthonok, a háztartási szolgáltatások és a kiskereskedelmi ellátás fejlesztését.

Az *„öreg keresők"* (54 évesnél idősebb nők és 59 évesnél idősebb férfiak) foglalkoztatásának mértéke és aránya az utóbbi években jelentősen csökkent. Ez egyrészt természetes következménye a mezőgazdaság nagyüzemi átszervezésének, másrészt következik nyugdíjrendszerünkből is, amely elősegíti, illetve — mai rendszerében — ösztönzi azt, hogy a nyugdíjkorhatárt elért, de aktív munkára még képes dolgozók is váljanak ki a munkából. Sok vállalat és intézmény még gyorsítja is ezt a folyamatot, és nem ismerve fel a munkaerő-helyzet követelményeit, munkaképes és dolgozni akaró munkavállalóit is nyugdíjba küldi.

Mind a nők, mind az idősebbek foglalkoztatását elősegítené, ha szélesebb körű lehetőség kínálkozna a *csökkentett munkaidőben való elhelyezkedésre.* Azok a nők, vagy idősebb férfiak, akik

Digitized by Google

nem szívesen vállalnak egész napos munkát, a napi négy- vagy hatórás elfoglaltság követelményeit könnyebben tudnák teljesíteni. Főleg a kereskedelemben, a közlekedésben, a kulturális és szociális ellátásban kínálkoznak lehetőségek a fél-munkaidővel való foglalkoztatás megszervezésére. E munkaterületeken gazdaságilag is előnyös ez, mert lehetővé teszi, hogy kielégítsék a nap egyes időszakaiban jelentkező munkacsúcsok munkaerő-szükségletét.

VI.

A társadalmilag szervezett munkára még igénybe nem vett munkaerő-forrásoknál is jóval jelentősebbek a népgazdaság számára azok a munkaerő-tartalékok, amelyek a vállalatoknál, intézményekben, hivatalokban *már foglalkoztatottak csaknem ötmilliós tömegének a mainál szervezettebb, tervszerűbb, intenzívebb foglalkoztatásával* szabadíthatók fel.

E belső tartalékok egyik számottevő forrásáról már szólottunk. A munkaerőnek a magasabb nemzeti jövedelmet termelő ágakba való koncentrálása, a már foglalkoztatottak munkaerejének társadalmi értelemben vett gazdaságosabb felhasználása — különböző jellegű és hatású, de mindenképpen igen jelentős módszerei a belső tartalékok felszabadításának.

Ma és még inkább a jövőben, elsősorban a *nehéz fizikai munkakörökben* jelentkezik munkaerő-hiány, ezért különösen nagy jelentősége van e munkafolyamatok gépesítésének. Ebből a szempontból különösen nagy fontosságú a *szállító, rakodó munkának,* általában az *anyagmozgatásnak,* valamint *a tömeggyártás válogató és csomagoló munkáinak* gépesítése. A becslések szerint a termelési folyamatok ellátása, a társadalmi és egyéni fogyasztás kielégítése végett naponta több mint egymillió tonna anyagot, árút kell megmozgatni népgazdaságunkban. Csupán az iparban és az építőiparban több mint százezer férfi segédmunkás és részben betanított munkás foglalkozik rakodással, szállítással, anyagmozgatással. Ennél is jóval nagyobb azoknak a munkásoknak a száma, akik az anyagmozgatás kellő gépesítése híján és a termelési folyamatokban mutatkozó szervezetlenség miatt szintén anyagszállítással, rakodással töltik munkaidejük egy részét. A csomagolás gépesítése is sok munkaerőt szabadíthatna fel. Számítások szerint csupán az élelmiszeriparban legalább 15—16 000 munkás szabadulna fel az anyagmozgatás, a rakodás, a csomagolás és a palackozás korszerű gépesítésével.

A szállítás, a rakodás, az anyagmozgatás és a csomagolás korszerű megszervezéséhez és gépesítéséhez jelenleg elsősorban az szükséges, hogy legyenek kidolgozva a *legnagyobb létszámot igénylő egynemű munkafajták* gépesítésének korszerű és gazdasá-

Digitized by Google

gos módszerei, és gondoskodás történjék az ehhez szükséges gépek és berendezések mielőbbi gyártásáról, illetve importjáról. E hosszabb időt igénylő vizsgálatokkal és intézkedésekkel egyidejűleg már most arra kell ösztönözni a vállalatokat, hogy saját hatáskörükben is tegyenek meg mindent e munkák gépesítésére, s meg kell könnyíteni nekik, hogy hozzájussanak az ehhez szükséges beruházási hitelekhez.

A munkaerőnek még általánosabb tartalékai a *dolgozók munkájában mutatkozó veszteségidők csökkentése.* Az utóbbi két-három évben széles körű vizsgálatok folytak a munkanap kihasználásáról, a munka közben jelentkező időveszteség nagyságáról és okairól. E vizsgálatok szerint a különböző iparvállalatoknál mért veszteségidő 8 és 25 százalék között mozog; ez több mint felerészben a vállalaton belüli kooperáció, az üzem- és munkahely-szervezés fogyatékosságaira vezethető vissza. Ez az a terület, amelyen különösen nagy az elmaradottságunk és amelyen nagyobb költségek nélkül sok munkaerőt szabadíthatunk fel, illetve jelentősen növelhetjük a munka termelékenységét.

A munkaszervezés lényeges javítása az egyik fő feltétele a *munkafegyelem megszilárdításának, a munkaerő-vándorlás csökkentésének* is. A legjobb fegyelmező erő ugyanis a munka magasfokú szervezettsége. Ha jól szervezett a munka, akkor könnyen megállapítható és mindenki előtt világos, hogy ki az, aki szorgalmasan, kötelességtudóan dolgozik, és ki a lógós, a fegyelembontó. Ilyen munkakörülmények maguk is számottevően csökkentik a fegyelmezetlen munka lehetőségét, emellett alapot adnak arra, hogy határozottan lépjünk fel a fegyelembontókkal szemben.

A „belső tartalékok"-nak egy külön csoportjába tartoznak a különböző munkahelyeken foglalkoztatott *csökkent munkaképességűek.* Munkaerőtartalékaink e „fehér foltjáról", ennek nagyságáról, összetételéről keveset tudunk. Egyes vállalatok pontosabb felméréseiből azonban arra következtethetünk, hogy százezres nagyságrendű ez a tömeg. Ennek jelentős része csak az *adott munkahely* szempontjából csökkent képességű, de más körülmények közé helyezve egészen, vagy csaknem teljes értékű munkaerő. Problémáik megoldása összefonódik egy országos és átfogó szociálpolitikai koncepció régóta esedékes kidolgozásával és fokozatos megvalósításával.

Az itt felsorolt néhány legfőbb feladat is mutatja, hogy megfelelő intézkedésekkel milyen jelentős munkaerő-forrásokat szabadíthatunk fel.

VII.

A mezőgazdaságban a munkaerő-problémák sok tekintetben mások, mint a többi népgazdasági ágban. A legfőbb eltérés: a me-

Digitized by Google

zőgazdasági munkaerő-szükséglet nagyfokú szezonszerű ingadozása. Ebből eredően a legnagyobb probléma a tavaszi és az őszi munkacsúcsok munkaerő-szükségletének fedezete. További probléma a mezőgazdasági keresők *elöregedése,* illetve ezzel összefüggésben *a nagyüzemi termeléshez szükséges képzettség hiánya.*

A növénytermesztésben a gabona-betakarítás gépesítésével nagyjából megoldódott a korábbi nagy nyári munkacsúcs. Továbbra is megmaradt azonban, sőt a termelési struktúra változása következtében viszonylag megnőtt a tavaszi és az őszi munkák idényszerű munkaerő-szükséglete. Ennek kielégítését a gépesítés alacsony foka, a gépek ki nem elégítő kihasználása és a falusi munkaerő-tartalékok csökkenése nehezíti. Fokozza a problémákat az, hogy a növénytermesztés szerkezetének változtatása során többnyire csak a természeti körülményeket és a piaci viszonyokat veszik figyelembe, de nem számolnak eléggé a munkaerő-ellátás mai és jövőbeli problémáival.

A tavaszi és az őszi munkacsúcsok munkaerő-szükségletének fedezése több irányú, egymással összefüggő termelési, műszaki-szervezési, ösztönzési és munkaerő-gazdálkodási feladat megoldását igényli. Ezek révén egyrészt *csökkenteni kell a munkaerőigény idényszerű ingadozását,* másrészt *fokozni kell és szervezetté kell tenni a parasztcsaládok tartalék-munkaerőinek igénybevételét* a munkacsúcsok időszakában. Emellett tervszerűen elő kell készíteni az egyéb erőforrások igénybevételét is.

A mezőgazdasági keresők kiöregedéséből származó problémák közül jelenleg az okozza a fő gondot, hogy a mai idősebb keresők a kisparaszti gazdálkodás körülményei között nőttek fel, s jelentős részük nem ismeri és már nem is képes elsajátítani a korszerű nagyüzemi, gépesített gazdálkodáshoz szükséges szakmai ismereteket. A megoldás fő útja az, hogy a *parasztcsaládok fiataljai* a jelenleginél nagyobb mértékben vállaljanak munkát a mezőgazdaságban. Ebben fontos szerepe lehet a *mezőgazdasági szakmunkásképzésnek,* ha megjavítjuk ennek minőségét és szélesítjük hatókörét. Ezzel egyidejűleg úgy kell továbbfejleszteni a termelőszövetkezetek munkaszervezetét és jövedelemelosztási rendszerét, hogy ez elősegítse a fiatalok munkába állítását a szövetkezetek közös gazdaságában.

*

A munkaerő-gazdálkodás céljai és módszerei a népgazdaság fejlődésétől és munkaerő-helyzetétől függnek. Azelőtt, amikor a munkaerő még spontánul áramlott a munkahelyek felé, a vállalati munkaerő-gazdálkodás jórészt adminisztratív jellegű volt; a dolgozók felvételével, elbocsátásával, nyilvántartásával stb. foglalkozott. A területi és az országos operatív munkaerő-gazdálko-

Digitized by Google

dás főként egyes konkrét feladatok megoldására terjedt ki (toborzás, munkát keresők elhelyezése stb.). Az operatív munkaerő-gazdálkodás fejlődése nem követte nyomon a munkaerő-helyzetnek az utóbbi években fokozatosan bekövetkezett változását, s ehhez a munkagazdaságtani tudományos kutató munka elmaradottsága is hozzájárult.

Az ország munkaerő-helyzete a vezetés és irányítás minden fokán magasabb színvonalú, mélyrehatóbb gazdálkodást kíván. A vállalatokban, hivatalokban elsősorban minőségileg kell megerősíteni a munkaerő-gazdálkodással foglalkozó szerveket. A munkaügyi apparátusba a munka- és üzemszervezéshez értő, a megfelelő üzemi légkör kialakítását elősegíteni tudó, képzett embereket kell helyezni, s szervezetten gondoskodni kell az ott dolgozó, megfelelő képességű dolgozók továbbképzéséről.

A tervszerű munkaerő-gazdálkodás az adott földrajzi területen levő munkaerő célszerű felhasználását igényli. Ezért különösen fontos, hogy *javítsuk meg és szélesítsük ki a megyei tanácsok* munkaerőgazdálkodási tevékenységét. Olyan hatáskört és feladatot kell kapniuk, amely lehetővé teszi, hogy felelős gazdái legyenek a megyében levő munkaerő tervszerű felhasználásának.

Végül: meg kell erősíteni és hatékonyabbá kell tenni a munkaerő-gazdálkodás országos irányító szerveinek munkáját is, hogy kellőképpen irányíthassák és segíthessék a tanácsok és vállalatok munkaerő-gazdálkodási tevékenységét.

Az ország mai és jövőbeni munkaerő-helyzete bonyolultabb, magasabb színvonalú és nehezebb feladatok megoldását követeli meg, mint ezelőtt. Ez egyben arra ösztönöz és kényszerít is, hogy *egyre inkább a munka termelékenységének a növelésére alapozzuk társadalmi-gazdasági haladásunkat* s így gyorsabban elérjük a fejlett országok színvonalát.

Digitized by Google

A mezőgazdasági döntések gazdasági megalapozásáról

Írta: DR. GÖNCZI IVÁN

Hazánkban lényegében befejeződött a mezőgazdaság szocialista átszervezése, és ezzel egyfelől megteremtődött új, nagyüzemi rendszerű mezőgazdaságunk, másfelől kialakult a szocialista rend átfogó gazdasági-társadalmi bázisa. Ezért az eddiginél nagyobb felelősség hárul mindazokra az országos, területi és üzemi vezetőkre, szakemberekre, akik a mezőgazdaság fejlesztését célzó intézkedéseket kidolgozzák és végrehajtják. A VIII. pártkongresszusunk határozata is arra hívja fel a mezőgazdaság fejlesztésével foglalkozó elméleti és gyakorlati szakembereket, hogy *az eddiginél mélyebben tanulmányozzák, s tudományosabban és a gyakorlat számára is használhatóan dolgozzák ki a mezőgazdasági intézkedések gazdasági megalapozásának módszereit.*

A párt és a kormány jól átgondolt agrárpolitikájának eredményeképpen sok olyan intézkedés történt, amely jelentősen növelte a mezőgazdasági termelés hozamát és gazdaságosságát. Nyugodtan állíthatjuk, hogy az utóbbi öt évben mezőgazdaságunk fejlesztése sok területen olyan sikereket eredményezett, amelyek a hasonló természeti adottságú, de anyagi eszközökkel jobban ellátott országok mezőgazdasági eredményeivel is bátran összehasonlíthatók.

Ugyanakkor azonban néhány példa arra mutat, hogy bizonyos intézkedések — a kellő gazdasági megalapozottság hiánya miatt — nem hozták meg a kívánt eredményeket. Ezek az intézkedések általában *nem okoztak jelentősebb kárt*, részben azért, mert csak *szűkebb körben vezették be őket*, részben pedig azért, mert a felsőbb irányító szervek *gyorsan reagáltak* a gyakorlatban mutatkozó negatív jelenségekre és megtették a szükséges intézkedéseket.

De ezek a jelenségek is azt mutatják, hogy a mezőgazdaságban még *nem alakult ki határozott álláspont a gazdasági megalapozás elméletében és gyakorlatában.* Egyes gazdasági döntéseknél hiányzott, vagy nem a kellő alapossággal történt meg a körültekintő ökonomiai számításokon nyugvó megalapozás. Az agrárgazdasági és üzemgazdasági kutatással foglalkozó intézmények értékes kalkulációs és elemző módszereket dolgoztak ugyan ki, ezeknek egy része azonban nem foglal egyértelműen állást, egyes konkrét területeken pedig, (például az épület- és gépfejlesztés-

Digitized by Google

ben) a különböző kutató szervek nézetei között is lényegbe vágó különbségek vannak.

Egész népgazdaságunk érdeke megköveteli, hogy gyors ütemben növeljük szocialista mezőgazdaságunk termelési és gazdálkodási színvonalát, s ezért még nagyobb szükség lesz arra, hogy már az országos átfogó intézkedéseknek és az üzemi döntéseknek a gyakorlatba való bevezetése *előtt* le tudjuk bizonyos mértékig mérni várható hatásukat.

A mezőgazdaság fejlesztése és a gazdasági értékelés

Az SZKP XX. kongresszusa után széles körben kibontakozott közgazdasági vita sok egyéb kérdés mellett a *szocialista gazdálkodás ökonómiai értékelésére, illetve a gazdasági ösztönzést szolgáló mutatórendszerek* tartalmának és funkciójának kérdéseire is kiterjedt.

A gazdasági értékelés teljes elméleti és módszertani problémakörének tisztázása helyett ez alkalommal csak néhány olyan, feltétlenül szükséges gondolat rögzítésére szorítkozom, amelynek segítségével be lehet mutatni: hogyan befolyásolja a gazdasági megalapozás helyes, vagy helytelen felfogása egész mezőgazdaságunk, illetve egyes mezőgazdasági ágak, egyes üzemek fejlesztését.

A gazdasági értékelést a szocialista mezőgazdaságban *csak több mutató segítségével* lehet megoldani. A legelterjedtebben használt mutatók: az önköltség, a területegységre jutó termelési érték, a jövedelmezőség, az élőmunka termelékenysége.[1] E legelterjedtebb mutatókon kívül az elemzésben még egyéb mutatók kimunkálására is sor kerülhet. Ilyenek lehetnek például az anyagigényesség, az export-gazdaságosság, a munkakönnyítés, a megtérülés, az eszközlekötés stb. A mutatókat meg kell különböztetnünk aszerint is, hogy az egész mezőgazdaságra, egy mezőgazdasági ágazatra, egy üzemre, egy gazdasági mechanizmusra, valamely beruházásra, vagy technológiára vonatkozó döntést kívánunk-e segítségükkel értékelni, illetve megalapozni. A meghatározott célra alkalmazható mutatórendszereket számos külföldi és hazai irodalmi forrás ismerteti.

A mutatók többségét már régebben használják a gazdasági elemzésben, e *sokoldalú mutatórendszer azonban önmagában még nem nyújt kellő védelmet a téves intézkedések ellen.* A mutatórendszer gyakorlati alkalmazásának és gazdasági döntések, értékelések céljaira való felhasználásának nehézsége éppen abban van,

[1] A társadalmi munka termelékenysége egyelőre gyakorlatilag nem számítható ki, mert a holtmunkának munkaórában való kifejezése nehézségekbe ütközik.

Digitized by Google

hogy *egyes mutatók igen gyakran ellentétes tendenciát fejeznek ki.* Előfordulhat például, hogy egy új technológiai módszer javítja ugyan a területegységre jutó hozamot, de rontja a jövedelmezőséget; egy új szervezési forma bevezetése javítja ugyan az élőmunka termelékenységét, de rontja a jövedelmezőséget. Ilyen, a gyakorlatban sokszor előforduló esetekben az irányítás olyan dilemma előtt áll: melyik szerint orientálódjon? A gazdasági mutatórendszer használhatósága éppen attól függ: *megvan-e az a szükséges közgazdasági megalapozás, amelynek birtokában a mutatórendszer egyes elemeinek ellentmondása esetén is lényegileg helyesen tudjuk meghatározni, melyek azok a mutatók, amelyeket elsődlegesen kell figyelembe venni a döntéseknél?*

A mutatórendszer kiválasztásának és az egyes mutatók értékelésének a módját természetesen *igen sokféle tényező befolyásolja.* Mindenekelőtt másképpen kell értékelni népgazdasági és másképpen üzemi szinten e mutatókat. De különböző a mutatórendszer és annak kezelése az egyes mezőgazdasági ágakban, az egyes technológiákban, az egyes beruházási csoportoknak megfelelően is; *az illető ág, vagy csoport technológiai-gazdasági jellegzetességei szerint különböző mutatórendszerekre és a mutatók különböző rangsorolására van szükség.* Változik a mutatórendszer tartalma és értékelése attól függően is, hogy a társadalmi-gazdasági fejlődés milyen fokán levő, milyen természeti-gazdasági körülmények között működő mezőgazdaságról, vagy mezőgazdasági üzemről van szó.

Hogy egyértelműbbé tegyük a gazdasági értékelést, a mutatószámok kezelését, ahhoz pontosabban és differenciáltabban kell tisztázni milyen tényezőket hogyan vegyünk figyelembe az adott esetben. Bár a párt- és állami vezetés eddig is széleskörűen elemezte egyes intézkedések feltételeit és várható hatását, az értékelési elvek további tisztázásával mind az országos, mind az üzemi vezetés hatásosabb segédeszközzel rendelkezik majd a mezőgazdaság gyors fejlesztéséhez.

A mutatórendszerek kezelését és használatát egyfelől a mezőgazdasági termelés természeti adottságai, másfelől bizonyos közgazdasági tényezők befolyásolják. A *természeti adottságok* (talaj, csapadék, hő, fény, domborzat stb.) mind a mezőgazdasági termelés hozamait, mind pedig költségeit befolyásolják és nagyrészt stabil tényezőknek tekinthetők.[2] *A közgazdasági adottságok* (a munkaerő-ellátottság, az ipar fejlettsége, a gazdasági erőforrások, a közlekedési és szállítási viszonyok, a szükségleti arányok, az élő- és holtmunka költségaránya) a fejlődés során változnak,

[2] Kisebb mértékben a természeti adottságok is változtathatók (pl. öntözéssel, lejtős területek szabályozásával, talajjavítással).

Digitized by Google

módosulnak; a szocialista gazdálkodás körülményei között különösen az árviszonyok változtathatók gyorsan.

A gyakorlati tapasztalatok egész sora mutatja, hogy a *gazdasági mutatók értékelése az ország egész mezőgazdasága, egy mezőgazdasági ág, vagy egy üzem vonatkozásában igen jelentős eredmény, avagy hiba forrásává válhat;* ez az értékelés pedig a mezőgazdaság természeti-közgazdasági elemzésén alapszik.

Természeti-ökonomiai adottságok tekintetében még két fejlett tőkés ország mezőgazdasága sem egységes, ennek bizonyítására idézem Bernd Andreae nyugatnémet agrárközgazdász adatait.[3]

A szerző 1955—56-os statisztikai adatok alapján összehasonlítja az USA és NSZK mezőgazdaságát, hogy megállapítsa, milyen tanulságok vonhatók le az amerikai mezőgazdaság tapasztalataiból a nyugatnémetek számára, különösen a belterjesítés, a szakosítás és az alkalmazandó technológia vonatkozásában.

A szerző adatai a mi számunkra is igen tanulságosak. A viszonylag kisebb munkaerő-ellátottságú, de nagyobb tartalékföldterülettel rendelkező Amerikai Egyesült Államokban lényegesen kisebb a területegységre eső műtrágya-, traktor és állatsűrűség, mint Nyugat-Németországban. A két ország mezőgazdaságát összehasonlítva nyilvánvaló, hogy a nyugatnémet mezőgazdaság adottságai folytán lényegesen belterjesebb. Csak így tudja a nagyobb népsűrűségű lakosságot foglalkoztatni, illetve élelmiszerrel ellátni. Ezért nemcsak a tárgyiasult munka, hanem az élőmunka területegységre történő ráfordítási színvonala is igen magas. Ezekből adódik, hogy *az 1 hektár mezőgazdasági hasznosítási területen előállított termelés* tekintetében a nyugatnémet mezőgazdaság több mint négyszeresen túlszárnyalja az amerikait, de a *mezőgazdaságban dolgozó munkaerő egységére* vetítve az amerikai mezőgazdaság termelése több mint ötszöröse a nyugatnémetnek. Világos tehát, hogy az Amerikai Egyesült Államok mezőgazdaságában a fő kérdés az egy főre eső termelés növelése, tehát az *élőmunka termelékenységének úgyszólván minden lehetséges eszközzel való fokozása,* s ez áll a specializálási, szervezési és technológiai megoldások hátterében. Ugyanakkor a szerző megállapítja, hogy az NSZK viszonyai között továbbra is a *területegységre jutó hozamok fokozása* irányába kell a fő erőfeszítést koncentrálni.

Amikor tehát külföldi mezőgazdaságban megvalósult megoldásokat akarunk átvenni és értelemszerűen alkalmazni hazai körülményeinkre, akkor nem szabad elfeledkeznünk azokról *a ter-*

[3] Bernd Andreae: Betriebsvereinfachung in der Landwirtschaft. Paul Parey, Berlin-Hamburg, 1958. 27. és 81. old.

Digitized by Google

mészeti- és közgazdasági körülményekről, amelyek az adott ország közgazdasági-társadalmi körülményei között indokolttá és gazdaságossá teszik valamely gazdasági mechanizmus, vagy technológiai megoldás létrehozását.

Nyilvánvaló, hogy a szocialista országok gazdálkodásában más törvényszerűségek érvényesülnek, mint a tőkés országokban; a gazdaságosság konkrét vizsgálati módszereinek kidolgozása érdekében azonban *múlhatatlanul szükséges a mezőgazdaság fejlődését meghatározó természeti-gazdasági adottságok elemzése.* A szocialista országokban alapvetően azonos a társadalmi-gazdasági rendszer, s lényegileg egyirányú a fejlődés, de ez nem jelenti azt, hogy ezen belül nincsenek eltérő körülmények a gazdálkodás egyes konkrét területein, s e különbségeknek nincsenek ökonomiai konzekvenciái.

Ezért gazdasági döntéseinkben *eltérő követelményeket állíthatunk fel* egyes mezőgazdasági ágazatok, egyes vidékek, egyes üzemek számára. De ugyanabban az ágazatban vagy üzemben is eltérnek a követelmények, ha megváltoznak az ökonomiai feltételek. Gazdasági döntéseinknél nem lehet figyelmen kívül hagyni: milyen természeti-ökonomiai feltételek között működik hazánk szocialista mezőgazdasága.

Gazdasági megalapozás és munkatermelékenység a mezőgazdaságban

Meghaladná e cikk kereteit annak a részletes és beható vizsgálata, hogyan befolyásolják mezőgazdaságunk adottságai a gazdaságossági mutatórendszerek különböző célra történő alkalmazását. A továbbiakban ezért *egyetlen jelenség-csoporttal szeretném illusztrálni a helyes gazdasági értékelés hatását* a mezőgazdaság fejlesztésére, ezzel is érzékeltetve: milyen nagy szükség van a szocialista mezőgazdaság fejlesztésében a helyes gazdasági megalapozásra.

Az utóbbi évek agrárgazdasági és agrár-üzemgazdasági szakirodalmában és ennek nyomán a gazdasági döntésekben, a mezőgazdaság gyakorlatában is *zavart okozott* a munkatermelékenység *fogalmának pontatlan, néhol pedig helytelen használata, illetve értelmezése.* Agrárgazdasági irodalmunknak eléggé jellegzetes fogyatékossága, hogy *összekeveri,* s egyes esetekben helytelenül használja *a munkatermelékenység kettős, értelmezésében és hatásában egymástól nagyon is eltérő fogalmát.*

1959—60 óta elsősorban bizonyos elméleti munkákban, de ezen túlmenően a mezőgazdasági üzemek, különösen az állami gazdaságok gyakorlatában is — a jövedelmi mutatóval párhuza-

Digitized by Google

mosan rendkívül nagy, s néha túlzott jelentőséget kezdtek tulajdonítani az élőmunka termelékenységének. Olyan esetben is az élőmunka termelékenységét növelő megoldásokra orientálódtak, amikor ez más mutatókat rontott (pl. a kapacitásegységre eső hozam mutatóját, vagy a jövedelmezőség, illetve az önköltség mutatóját). Noha a gazdasági mutatók kezelésének más fogyatékosságai is felfedezhetők egyes szakmunkákban és egyes gyakorlati döntésekben is, mégis *ezt kell jelenleg a legtipikusabbnak tartani,* s ezért a továbbiakban elsősorban e fogyatékosság bemutatására törekszem.

A munkatermelékenység értelmezésével kapcsolatos zavarok okának tisztázására röviden ki kell térnem a munkatermelékenység néhány fogalmi kérdésére. Mint ismeretes, a marxizmus—leninizmus klasszikusai többször is rámutattak arra, hogy a munkatermelékenység növekedése elsődleges kritériuma a gazdálkodás fejlődésének. Kétségtelen, hogy itt a *munkatermelékenység tágabb értelmezésére gondoltak, vagyis az élő- és tárgyiasult munka összmennyiségének csökkenésére* egységnyi termék előállításában, „A munka termelékenységének emelkedése éppen abban áll, hogy az eleven munka részesedése csökken, a múltbeli munkáé növekszik, de úgy, hogy az áruba rejlő összmunkamennyiség csökken; hogy tehát az eleven munka többel csökken, mint amennyivel a múltbeli munka nő."[4]

Nyilvánvalóan következik ebből, hogy *a munkatermelékenység növekedése termékegységre vetített összmunka-megtakarítást jelent.* Ha viszont egy termék értékében úgy csökken az élőmunka-felhasználás, hogy ezzel egyidejűleg növekszik a tárgyiasult munka felhasználása, mégpedig nagyobb arányban nő, mint ahogyan az élőmunka-felhasználás csökken, akkor az összmunka mennyisége nem csökkenni, hanem növekedni fog, következésképpen ilyen esetben nem növekszik, hanem csökken a munkatermelékenység.

Az élő- és holtmunka összmennyiségével való takarékoskodás jelenti voltaképpen a gazdaságosság fokozását is. A mezőgazdaság gyakorlatában különösen fontos annak lerögzítése, hogy e megtakarítás összegét a *mindenkori tényleges árszínvonalon* kell érteni. A mezőgazdasági művelés alatt álló terület döntő részén termelőszövetkezetek gazdálkodnak, ezek gazdálkodása viszont az önálló elszámoláson és a tagok jövedelmi érdekeltségén alapszik, márpedig a jövedelmet alapvetően befolyásolja a mindenkori árszínvonal.

A szocialista fejlődés általános tendenciája az ugyan, hogy csökken az élőmunka-felhasználás és ezzel egyidőben csökken az

[4] Marx: A tőke, 3. köt. Szikra, 1951. 299—300. old.

Digitized by Google

összes munka-felhasználás is, *egyes konkrét esetekben, egy átmeneti időszakban azonban* az is előfordulhat, hogy *az élőmunka-ráfordítás csökkenésével együtt nem csökken, hanem növekszik a pénzben kifejezett összmunka-ráfordítás,* az élőmunka termelékenységének növelésével egyidejűleg tehát romlik a gazdaságosság.

Mindebből az következik, hogy *a termékegységre jutó élőmunka megtakarítást — különösen mezőgazdaságunk jelenlegi viszonyai között — nem tekinthetjük a gazdaságosság elsődleges mutatójának.* Gazdasági döntéseknél e mutató jelentőségének eltúlzása az egész népgazdaság számára káros intézkedésekhez vezethet. A gazdasági fejlődés egy további szakaszában természetesen bekövetkezhet olyan helyzet, hogy az élőmunka termelékenységének növekedése a mezőgazdaságban úgyszólván mindig egybeesik a társadalmi termelékenység növelésével. Egyelőre azonban *egy beruházási változat, technológiai eljárás gazdaságosságát nem lehet elsősorban aszerint meghatározni, hogy segítségével hány munkaórával kevesebb élőmunkát kell az egységnyi termék előállítására fordítani.* Egyes esetekben még az összmunka-megtakarítás mérve sem mutatja meg a legkedvezőbb változatot. Ha például a gazdaságosságot úgy fokozzuk, hogy egyidejűleg csökken a területegységre, illetve egy termelő állatra jutó hozam, akkor ezt jelenlegi viszonyaink közt nem kívánatos jelenségnek kell tartanunk.

A fentiekből természetesen nem következik az, hogy mezőgazdaságunkban nem fontos az élőmunka termelékenységének növelése. Ellenkezőleg: *minden lehetőséget meg kell ragadni az élőmunka termelékenységének olyan növelésére, amely egyidejűleg a gazdaságosságot is javítja.* Nemcsak olyan esetekről van szó, amikor az élőmunka termelékenységét holtmunka befektetése nélkül növeljük (pl. a munka ésszerűsítésével, szakképzéssel, helyes ösztönzéssel, jobb szervezéssel), hanem olyanokról is, amikor viszonylag *kisebb holtmunka-költséggel nagyobb mennyiségű élőmunka-költséget takarítunk meg.*

A munkatermelékenység értelmezésének gyakorlati következményei mezőgazdaságunkban

Szeretném néhány technológiai, illetve gazdasági-szervezési példával bemutatni, milyen szerepet játszott a mutatók helyes, vagy helytelen alkalmazása szocialista mezőgazdaságunk gyakorlatában. Hangsúlyoznom kell, hogy e példák nem ölelik fel a mezőgazdasági döntések minden területét, s csak az elmondottak illusztrálására szolgálnak.

Digitized by Google

A legjellemzőbben tükrözi a vitát annak a kérdésnek a megválaszolása: hogyan rendezzük be jövőben istálóinkat a nagyüzemi tehenészetben, azaz *milyen legyen az istállózási rendszer.* A hagyományos istállózási rendszerben a teheneket az istállóban lekötik és a takarmányt — régebben kézzel, újabban géppel — odaszállítják ,a trágyát — ugyancsak többféle módszerrel — elszállítják, s végül a tejet — a régi rendszerben kézzel, az új rendszerben géppel — úgy fejik, hogy az állat nem mozdul el a helyéről. Új irányzatot jelentett — és elsősorban az Egyesült Államokban, illetve egyes nyugat-európai országban terjedt el — az ún. *szabadtartásos tehenészeti istállórendszer.* Ennek az a lényege, hogy nem a takarmányt viszik az állathoz, hanem az állatot a takarmányhoz, ezzel valóban lehetővé válik az állattenyésztés magasabb fokú gépesítése, tehát az *élőmunka termelékenységének növelése.* Hazai viszonyaink között azonban egyrészt azt mutatta a tapasztalat, hogy ezekben az istállókban — különösen a téli időszakban — jelentősen visszaesett a tejtermelés. Másrészt az élőmunka-megtakarítás értékben kisebb volt, mint azok a holt munkatöbblet-ráfordítások, amelyeket az új technológia megkívánt. Ebben az istállórendszerben tehát azonos tejtermelést feltételezve is növekedett ugyan az élőmunka termelékenysége, de *romlott a gazdaságosság.* Még szélsőségesebb e két mutatónak egymástól való eltérése akkor, ha figyelembe vesszük, hogy az összhozam is csökkent, így a *kismértékű élőmunka-megtakarítással egyidőben a gazdaságosság tetemesen visszaesett.* Gyakorlatilag szerencsére csak egészen szűk körben, néhány üzemben valósult meg ez az istállórendszer, mert idejében volt alkalmunk arra, hogy széles körű bevezetését leállítsuk.

Egy másik ilyen példa a *legelőgazdálkodással* kapcsolatos. Egyes szakemberek néhány évvel ezelőtt azt ajánlották, hogy a szarvasmarha-állomány takarmányozásának termelékenyebbé tételére létesítsünk a majorokhoz, az állattenyésztési épületcsoportokhoz közeli szántóföldeken állandó legelőket. Ha ezt a megoldást, az említett mutatórendszer fényénél vizsgáljuk meg, akkor kiderül: a jó minőségű szántóföldek átalakítása legelővé az esetek többségében azzal a következménnyel járt, hogy *növekedett ugyan az élőmunka termelékenysége,* mert az állatoknak a legelőn való takarmányozása jelentős élőmunka-megtakarítást eredményezett, de *csökkent a gazdaságosság,* egyrészt azért, mert a legelők formájában általában *kevesebb tápanyagot tudtak előállítani* és feletetni a területegységről, mint a szántóföldi takarmánytermesztéssel, másrészt azért, mert legeltetéssel a megtermelt takarmány bizonyos része tönkremegy. Ez az oka annak, hogy nálunk a gyakorlatban nem terjedt el ez a módszer és a kormányszervek is helytelenítik jó minőségű szántóföldek legelővé való átalakítását.

Digitized by Google

Sok vitát okozott néhány évvel ezelőtt a szakirodalomban az a kérdés is, hogy *korszerű-e még a vetésforgó*, vagy helyesebb-e, ha nem alkalmazzák, minthogy a technikai fejlettség, s elsősorban a műtrágya és a növényvédő szerek fejlettsége már lehetővé teszi, hogy vetésforgó nélkül gazdálkodjunk. Nem vállalkozom a kérdés talajtani és növénytermesztési vonatkozású problémáinak a megválaszolására, de meg kell jegyeznem, hogy egyes országokban kétségtelenül eredményekkel járt a vetésforgó kiiktatása. Hazai viszonyaink között azonban előnyös a vetésforgó — vagy inkább a vetésváltás — helyes és célszerű alkalmazása, többféle vonatkozásban is. Először is: visszapótolja a talajélethez szükséges szervesanyagot, másodszor: visszapótol bizonyos tápanyagokat, harmadszor: a növényeknek a területen való változtatásával csökkenti a növénybetegségeket és a kártevőket. Végül: szilárd keretet nyújt a terület-hasznosítás ésszerű megszervezésének. Kétségtelen, hogy a tudomány és technika magasabb fokán vetésforgó nélkül is biztosítani lehet a szervesanyagot, a növényvédelmet, valamint a tápanyagokat. Kérdés azonban, *milyen lenne a mi jelenlegi viszonyaink között a gazdaságossága a vetésforgó kiiktatásának.* Mindenekelőtt azzal kell számolnunk, hogy jelenlegi adottságaink mellett a vetésforgó teljes kiiktatása esetén meglehetősen nagy mennyiségű műtrágyát és növényvédő szert kellene egy területegységre fordítani. Kérdéses, hogy van-e az egész területre elegendő mennyiségünk, és ha igen, gazdaságos-e ez a ráfordítás. Ugyanez áll a szervesanyag-visszapótlásra is. A vetésforgó ugyanis különösebb üzemi hátrányok nélkül, úgyszólván ingyen nyújtja ezeket az előnyöket, *a vetésforgó nélküli gazdálkodásban viszont csak külön élő- és holtmunka-befektetésekkel, tehát többlet-ráfordításokkal tudjuk elérni ezeket.* Helyesebb és ésszerűbb dolog, ha bevezetjük a vetésforgót (természetesen: rugalmas, korszerűen értelmezett vetésforgót), és az így úgyszólván ingyen nyert előnyökhöz *hozzáadjuk* azokat az előnyöket, amelyeket a mi viszonyaink között műtrágyával, növényvédőszerrel el tudunk érni; így növelhetjük a hozamokat és javíthatjuk a termelés gazdaságosságát is.

Hasonló a helyzet az ún. *trágyalánc megszakításának problémájánál* is. Az utóbbi években elhangzottak olyan vélemények, hogy az istállótrágyát csak mint szükséges rosszat alkalmazzuk, azért, mert pillanatnyilag nem tudunk okosabbat csinálni vele, mint azt, hogy kiszórjuk a földre. A tudomány mai állása mellett elképzelhető ugyan istállótrágya nélküli gazdálkodás, de hazai viszonyaink között ez egyelőre semmiképpen sem gazdaságos. Ha lemondanánk az istállótárgyáról, akkor ez feltétlenül többletráfordításokat okozna, s nem használnánk ki a rendelkezésünkre álló tartalékot.

Digitized by Google

Jó néhány éve vita folyik a *mezőgazdaság gépesítésének* kérdéséről is, s ez a vita a mai napig sem zárult le teljesen. Arról már nem is lehet vitatkozni, hogy kell-e gépesíteni a mezőgazdaságot; korszerű mezőgazdaság elképzelhetetlen gépesítés nélkül. Azt azonban tisztázni kell, hogy konkrétan és részleteiben *milyen legyen* a mezőgazdaság gépesítése. A mezőgazdaság gépesítése különböző funkciókat tölt be: bizonyos gépek alkalmazásának meghatározott fealdatkörökben közvetlenül, vagy közvetve hozamnövelő hatása van, a gépesítés pedig általában csökkenti az élőmunkaszükségletet, munkaerőt takarít meg és még más szociális és társadalmi előnyöket is nyújt. Feltétlen követelmény az is, hogy a gépesítés költségcsökkenést eredményezzen.

Külföldi példákra hivatkozva egyesek azt javasolják, hogy lényegesen növeljük meg traktoraink lóerő-teljesítményét. Kétségtelen, hogy Nyugat-Európában az utóbbi években megnövekedett az átlag-traktor teljesítőképessége; ennek az az oka, hogy egy-egy farmer legtöbbször csak egy traktorral dolgozik, s a mélyebb talajművelés és a betakarítógépek vontatása több vonóerőt igényel. Nálunk, a nagyméretű gazdaságokban viszont van lehetőség *traktorlépcső* kialakítására, minden munkát olyan traktortípussal végezhetünk tehát, amilyen a leggazdaságosabb erre a célra. Kétségtelen az is, hogy pl. a szovjet szűzföldek céljaira 150—200 lóerős-teljesítményű gépeket szerkesztenek, s ez ott teljesen indokolt is, hiszen beláthatatlan terjedelmű mezőket kell megművelni viszonylag csekély munkaerő-létszámmal, elemi szükséglet tehát az élőmunka termelékenységének maximális növelése. Hazai viszonyaink között azonban *csak olyan traktortípusokat szabad választani, amelyekről alapos elemző számítások bizonyítják, hogy adottságaink mellett a leggazdaságosabban működtethetők.* Ez a szempont annál is fontosabb, mert még mindig nem kielégítő a mezőgazdaság gépellátottsága; ezért nem mindegy, hogyan fedezzük beruházási keretünkből e hiányt, márpedig a 100—120 lóerős traktorok leterhelése és kihasználása sokkal tökéletlenebbül oldható meg, mint a kis és közepes nagyságú típusoké.

Természetes folyamatnak kell tekintenünk, hogy nálunk is évről évre csökken a mezőgazdaságban dolgozók létszáma, s növekszik a gépesítés. Olyan géprendszereket kell azonban kialakítani, hogy munkába állításuk ne növelje a termékek önköltségét, illetve ne járjon azzal a következménnyel, hogy a csúcsidőben szükséges munkaerő év közben kihasználatlanul áll.

De nemcsak a növénytermesztés és állattenyésztés területén tájékozódhatunk könnyebben a gazdaságossági vizsgálatok segítségével, hanem például az *öntözés* területén is. Hazánkban néhány év óta széles körű beruházási program keretében valósulnak meg

Digitized by Google

az ún. *permetező-öntözőrendszerek*. Vita folyik azonban a szakirodalomban és a gyakorlatban is arról, hogy az öntözőrendszerek melyik válfaját valósítsuk meg. Az egyik változat: ahol a vizet a *föld alatt* állandó jelleggel beépített csövek szolgáltatják és csak az ún. hidránsok emelkednek ki a föld fölé. A másik változat: ahol a csövek a *föld felett* futnak, tetszés szerinti irányban lehet vezetni, összekapcsolni vagy szétkapcsolni őket.[5] Egyáltalán nem közömbös a népgazdaság számára, hogy melyik változatot fogjuk széles körben megvalósítani. A föld alatti csöves rendszer gazdasági jellemzői: viszonylag magas fajlagos beruházási költség, hosszú használati időtartam és viszonylag nagy élőmunka-megtakarítás. A föld feletti csöves rendszert az jellemzi, hogy a területegységre jutó beruházási költség az előzőének kevesebb mint fele, a csőrendszer azonban hamarabb megy tönkre, és a csövek folyamatos áthelyezése, össze- és szétkapcsolása az előbbinél nagyobb élőmunka-ráfordítást igényel. Ha a gazdaságosság említett szempontjainak a segítségével vizsgáljuk a kétféle megoldást, akkor általában arra az álláspontra kellene helyezkedni, hogy *inkább a valamivel nagyobb élőmunka-ráfordítást igénylő, de beruházást megtakarító módszert terjesszük el,* még akkor is, ha e berendezések rövidebb élettartamúak, mert általában az a tapasztalat, hogy a gyorsabban megtérülő beruházások kedvezőbbek. A lassan megtérülő beruházásoknak az erkölcsi kopásuk is nagyobb, s a szinte napról napra fejlődő korszerűsítés miatt itt különösen erősen fenyeget ez.

A gazdaságossági mutatók természetesen nemcsak egy-egy technológiai megoldás, vagy beruházási változat tekintetében adhatnak hasznos támpontot, hanem *bonyolultabb gazdasági formációk, gazdálkodási rendszerek, mechanizmusok tekintetében is támpontjai lehetnek a döntésnek.* Közismertek azok az előnyök, amelyek a koncentrált termelés és ennek megfelelően a specializált gazdálkodás létjogosultságát igazolják. A vita általában nem akörül forog, hogy kell-e koncentrálni és specializálni, hanem akörül, hogy a mezőgazdaság hallatlanul változatos természeti-közgazdasági adottságai, felszereltségi viszonyai stb. mellett, hazai körülményeink között a jelenlegi szakaszban és bizonyos körzetekben, üzemtípusokban a koncentrációnak s a specializációnak milyen fokát tekinthetjük követendőnek. Az már most is megállapítható, hogy *azt a fokat tarthatjuk ésszerűnek,* amely a hazai viszonyok, természeti-közgazdasági körülmények között *a leggazdaságosabbnak* bizonyul. Bármilyen kecsegtető és tetszetős is tehát *a nagyfokú specializáció* koncepciója, nem engedhetjük meg magunknak a

[5] Itt most nem az öntöző fővezeték technikájáról, hanem az üzemi öntözőrendszerről van szó!

Digitized by Google

koncentrációnak és specializációnak azt a fokát, amely lényegesen megnöveli az üzemen belüli vagy a népgazdaság egyes területei közötti szállítási költségeket. Nem tarthatjuk kedvezőnek a koncentráció és specializáció olyan megoldását, amely a mezőgazdasági munkaerő-kapacitásnak, a mezőgazdasági gépek kapacitásának, a meglevő vagy létesítendő beruházások kapacitásának a *jelenleginél alacsonyabb fokú kihasználását* idézné elő. De nem tekinthetjük gazdaságosnak a specializálás olyan megoldását sem, amely az ún. *természetes tartalékok* (pl. az ún. hulladék-takarmányok) *elvesztegetését okozná.* E korlátokon belül is rendkívül sok olyan lehetőség van a specializálásra, amely gazdaságos. Amíg az üzemi feltételek ezt megkívánják, addig lehetséges és szükséges is, hogy növeljük az egy helyen tartott állatállományt, illetve egy-egy növény összefüggő területét. Már most lehetséges és szükséges, hogy az abrakot fogyasztó állatállományt, tehát a baromfiállományt és a sertésállományt (különösen a hízósertés-állományt) nagyüzemi, sőt a jelenlegi nagyüzemi méreteket meghaladó szövetkezetközi, iparszerű formában koncentráljuk. E példákon túlmenően a mezőgazdasági termelés specializálásának és koncentrálásának még számos olyan lehetősége van, amely a jelenlegi viszonyaink között is hasznos. Ezért a legnagyobb körültekintéssel és alapos gazdasági elemzéssel kell dönteni a mezőgazdasági termelés, az egyes szektorok, körzetek, vidékek, községek és üzemek termelésének specializálásáról és koncentrálásáról.

A mezőgazdaság fejlesztése és a korszerűség

E példák is azt bizonyítják, hogy a *legkorszerűbb technikai, technológiai, szervezési módszerek alkalmazása sem lehet öncél,* hanem csak mezőgazdaságunk fejlesztését szolgáló eszköz. S ehhez még hozzátehetjük: a más országokban már sikeresen megvalósított technológiai vagy gazdálkodási elv hazai eredményessége attól függ, hogy az itteni megvalósulás hogyan alakítja legfontosabb gazdaságossági mutatóinkat.

Egyesek azt a véleményt hangoztatják, hogy a gazdaságosság csak árarányok kérdése, ezeket pedig a szocialista gazdaságban nagymértékben és gyorsan meg lehet változtatni. Kétségtelen: népgazdasági szinten másodlagos kérdés az, hogy melyik szektorban történik az akkumuláció. Az önelszámoláson nyugvó termelőszövetkezeti gazdaság azonban elsősorban azért alkalmazza a korszerű technikát, mert ez fokozza a gazdaságosságot. Következésképpen *a mezőgazdaságban felhasznált egyes ipari termékek viszonylag magas ára akadályozza a mezőgazdaság gyorsabb fejlesztését és korszerűsítését.*

Számolni kell azzal, hogy a népgazdaság ezen belül a mező-

Digitized by Google

gazdaság ökonomiai feltételei idővel megváltoznak, sőt bizonyos mértékig még egyes természeti tényezők is módosulnak. A gazdaságosság értelmezésének alapjául szolgáló közgazdasági adottságok változásával a mutatórendszerekre és egyes mutatók jelentőségére vonatkozó álláspontjainkon is változtatnunk kell. Ha nem tesszük ezt, akkor *az előzőleg haladónak tartott vizsgálati szemlélet egy újabb időszakban a fejlődés akadályává válik.*

Távlati fejlesztési terveink kialakuló számai máris előrevetik ilyen átalakulások képét. Kb. felére fog csökkenni a mezőgazdaság *munkaerő létszáma, igen nagy mértékben nő a mezőgazdaságnak* iparcikkekkel való ellátása, lényegesen nő az ipari munka termelékenysége, s ennek eredményeképpen csökken majd a mezőgazdaság által felhasznált ipari termékek ára is. De ezen túlmenően is történhetnek a jövőben olyan változások, amelyeknek konzekvenciáit a gazdasági döntések megalapozása terén le kell majd vonnunk.

Nem szabad tehát a gazdaságosságot tértől időtől független, *elmerevedett módszerként* kezelnünk. Gazdaságpolitikánk, ezen belül agrárpolitikánk minden egyes szakaszának sajátos gazdaságossági szemlélet és módszer felel meg. De még ugyanazon a gazdasági szakaszon belül is differenciálnunk kell az ország egyes tájai, eltérő adottságú üzemek stb. között.

Különösen a *kutatómunkában,* illetve a *kutatási eredmények gazdasági értékelésében* veszélyes a gazdaságosság merev értelmezése. Előfordul, hogy valaki negatívan vélekedik a biológiai, technológiai, technikai kutatás eredményéről, mert a *jelenlegi* ökonomiai adottságok mércéjén méri le. Pedig nem lehet egyértelműen elmarasztalni azt a kutatót, aki például eredményesen megoldotta ugyan a napraforgó vegyszeres gyomirtását, de a vegyszer költsége a teljes termés értékével egyenlő. Ha ez a szer jelenlegi feltételeink között nagyon drága is, a kutatási eredmény igen értékes lehet a jövő számára. Más kérdés természetesen az, hogy a *jelenlegi* szakasz gazdaságossági mutatói alapján nem javasolhatjuk e módszer azonnali, széles körű bevezetését. A jövőben tehát a hazai és a külföldről átvett kutatási eredmények gazdasági értékelésénél is meg kellene követelni annak megjelölését, hogy *milyen szakaszban, milyen gazdasági feltételek közt javasolható a módszer elterjesztése.*

A jelenleginél nagyobb mértékben kellene viszont arra törekedni, hogy a perspektivikusnak ítélt eljárásokat vagy géprendszereket valósítsuk meg az országban legfeljebb egy-két helyen, de ott következetesen és gondosan, s tekintet nélkül a pillanatnyi gazdaságossági mutatókra. Az évek során így megszerzett tapasztalatokat egy későbbi időszakban könnyen át tudjuk adni a gya-

Digitized by Google

korlatnak. Sőt *olyan fejlesztési intézkedéseknél, amelyeknek hatása hosszú ideig érezhető, figyelembe kellene venni a későbbi szakasznak a jelenlegitől eltérő gazdaságossági követelményeit is.*

A gazdaságosság egységes szemlélete természetesen még egy adott időszak vagy üzem vonatkozásában sem jelenthet sematizálást. Minden egyes célra — a népgazdasági, az üzemi stb. szintre — egységes elv alapján, de konkrét módszerében eltérően kell kidolgozni a mutatórendszert és a mutatók kezelését. A vizsgálatoknak igen fontos és bonyolult területe egyes mezőgazdasági ágak, egyes üzemek értékelése. Különösen fontos volna, hogy közgazdászaink alaposabban dolgozzák ki *a termelőszövetkezeti gazdálkodás értékelésének módszerét,* mert ennek igen nagy szerepe lehetne a szövetkezeti gazdálkodás tartalékainak feltárásában.

A szocialista közgazdászok is szívesen olvassák a mezőgazdaság automatizálásának, a kémiai és biológiai tudomány lelkesítő fejlődésének újabb eredményeit, és egyek abban az meggyőződésben, hogy *a tudomány leghaladóbb vívmányait a szocialista mezőgazdaság fogja leghamarabb és legszélesebb körben alkalmazni.* A közgazdász feladata azonban a józan mérlegelés és elemzés, az ökonómiai valóság alapos megismerése és tényeinek feltárása. A mi szemszögünkből nézve *azok a módszerek a leghaladóbbak, s igy adott időszakban a követendők, amelyek konkrét körülményeink között a legfontosabb folyamatok meggyorsítását segitik elő, amelyek legeredményesebben szolgálják a termelés és a társadalmi termelékenység fejlesztését, s ezzel egész népünk életének megjavulását.*

Természetes, hogy a szocialista rendszerben nemcsak a gazdasági mutatókat kell vizsgálni. Rendszerünk lényegéből fakad, hogy azt is tekintetbe kell vennünk: mennyiben szolgálják bizonyos módszerek, ráfordítások a dolgozó ember munkakörülményeinek megjavítását (a fizikai erőkifejtés csökkentését, a munkaidő megrövidítését, az egészségesebb munkakörülményeket stb.). A vizsgálatok során azonban *világosan el kell határolnunk azt, hogy a ráfordításoktól milyen mértékben várhatjuk a gazdaságosságnak és milyen mértékben a munkakörülményeknek a javulását,* noha végső soron szoros a kapcsolat e két dolog között.

*

Semmiféle nemzeti elfogultságot nem rejt magában a gazdaságossági szemléletnek az a követelménye, amely szerint az értékeléseket és a döntéseket hazai természeti-gazdasági adottságaink igen részletes feltárására kell alapoznunk. Ha a most következő néhány évben hatékonyan mozgósítjuk mezőgazdaságunk termelőerőit, akkor ezzel meggyorsítjuk fejlődésünket, s nemcsak magunkat, hanem a többi szocialista országot is segítjük.

Digitized by Google

Az olvasóközönség irodalomszemléletéről

Írta BÖLCS ISTVÁN

„Mindenkori törvénye a művészet és műveltség történetének, hogy azok egymás függvényei dialektikus egymásrahatásban. A művészet nevelte a közönség ízlését, melynek finomabb ízlése viszont kívánta és lehetővé tette a magasabb művészetet."

(Balázs Béla)

I.

A Társadalmi Szemle ez év márciusi száma beszámolt a kommunista irodalomtudósok aktíva-értekezletéről, amelyen több hozzászólás az irodalom és a tömegek viszonyával is foglalkozott. Szinte közhely számba megy az a marxista megállapítás — mondotta a vitában Szabolcsi Miklós —, hogy „a kapitalista társadalomban óriási szakadék választja el a művészt és a társadalmat egymástól. Mi azt szoktuk mondani, és alapjában véve helyesen mondjuk, hogy a szocialista társadalomban a művész és a társadalom közötti szakadéknak nincs többé létjogosultsága. Ennek ellenére a tények azt mutatják, hogy a művész és a társadalom közti szakadék problémája sok ponton maradványokban, új ellentmondásokban, új tényekben, véleményekben, nézetekben tovább él." Ez kétségtelenül így van. Ehhez még azt is hozzátehetjük: az utóbbi években — azzal, hogy a párt felszámolta azt a dogmatikus szemléletet, amely a kulturális élet középpontjába a XIX. századi polgári realizmust s szinte kizárólagos érvénnyel a szocialista realizmusnak azt a vonalát állította, amely *formai szempontból* bizonyos mértékig annak folytatója volt, és helyet adott a szocialista realizmus formai szempontból szokatlanabb, Brecht, Aragon, Derkovits nevével jelezhető művészi törekvéseinek, sőt a hazai és külföldi nem-szocialista alkotásoknak is — a művészet és a közönség viszonya különösen bonyolulttá vált, mert felszínre kerültek az előző években is meglevő, lappangó ellentmondások.

Ezt a kérdést most nem a művészi ars poetica-k felől, nem az alkotók szemszögéből, hanem a közönség, a *befogadó*, az *olvasó* oldaláról szeretnénk megközelíteni, felvetve néhány olyan problémát, amellyel a jövőben — úgy érezzük — az eddiginél többet kell foglalkoznunk. A következőkben elsősorban azt kívánjuk vizsgálni, hol tartunk — a közönség oldaláról tekintve — abban a folyamatban, hogy a művészek és a tömegek közti szakadékot leküzdjük.

Minthogy a dolgozó tömegek olvasottságának, ízlésének az

Digitized by Google

alakulása nem kis mértékben függvénye a népművelési és közoktatási tényezőknek, mindenekelőtt kulturális forradalmunk eredményeinek ismert számadataira kell utalnunk.*

Hogy nem keveset tettünk, az adatok bizonyítják. Ahogyan azonban a termelésben, úgy a kulturális forradalom területén sem elégedhetünk meg ma már a korábbi éveket jellemző *mennyiségi* szemlélettel. Kulturális forradalmunk következő szakaszában nem elégedhetünk meg a „beiskolázási mutatók" tetszetős emelkedésével, hanem országos méretű, minden társadalmi rétegre kiterjedő, a tartalmi kérdéseket fokozottabban előtérbe állító, tudományosan megalapozott népművelési munkának kell következnie.

Ennek a munkának a feltétele azonban az, hogy a szociológia, a pszichológia és az esztétika oldaláról feltárjuk az ízlés alakulását befolyásoló tényezőket. Fel kell mérnünk a jelenlegi népművelési munka minőségi szintjét, az egyes társadalmi osztályok és rétegek (sőt egyes foglalkozási ágak, munkaterületek, tájegységek stb.) kultúrjavakban való részesedésének arányát. A *„mennyit* olvasnak?" számai mellett a szociológia tudományos eszközeivel fel kell tárnunk a *„kik* olvasnak?" adatait, s e kutatások tanulságait hasznosítanunk kell a népművelés és az iskolai oktatás illetékes területein, extenzív és intenzív vizsgálatok sorozatával fel kell kutatnunk a *„mit* olvasnak?" problémakörét, s a végeredményeket fel kell használnunk szűkebben az irodalmi nevelés, tágabban egész kultúrpolitikánk programozásában, s az esztétika, pszichológia és pedagógia kutatóinak tudniuk kell felelni a *„hogyan* olvasnak" kérdésére is.

Bár ma még e vizsgálatoknak csak a kezdetén tartunk, nem mondhatjuk azt, hogy teljesen töretlen úton járunk. Van pl. bizonyos képünk az iskolás gyermekek irodalmi érdeklődésének fejlődéséről, többen vizsgálták már — főleg nevelés-lélektani aspektusból — középiskolásaink olvasmány-igényét is, sőt az egyes rétegek ízlésére vonatkozóan is rendelkezünk bizonyos

* Az 1937/38-as tanévben a mai általános iskolák elődjeinek tekinthető oktatási intézményekben 1 096 000 gyermek tanult, 1961/62-ben 1 472 700 volt az általános iskolás. 1937/38-ban 52 349 volt a középiskolások száma, 1962/63-ban 333 747 fő.
Az utolsó békeévben 65 267 szakmunkás-tanulónk volt, 1962/63-ban 143 957.
1962/63-ban hatszor annyian (67 342) vettek részt a felsőoktatásban, mint 1937/38-ban (11 747).
1938-ban 2304 fő szerzett Magyarországon egyetemi, főiskolai oklevelet, 1962-ben 7251 hallgató végzett.
A felnőttoktatás középiskolai fokozatán 1962/63-ban 146 293 fő, a felsőfokú képzésben 27 099 dolgozó vett részt. 1962-ben a TIT 80 ezernél több ismeretterjesztő előadását négy és félmilliónan hallgatták.
1938-ban 8156 könyvet adtak ki, 17,3 millió példányban, 1962-ben 22 339 mű jelent meg, 64,1 milliós példányszámmal.
A közművelődési könyvtárakból 1950-ben 4 millió, 1961-ben 24 millió könyvet kölcsönöztek.
1962-ben 3 390 200 rádió-előfizető, 325 100 TV-tulajdonos volt hazánkban.

Digitized by Google

adatokkal és ténymegállapításokkal.* Ha az eddigi szociológiai, pszichológiai és pedagógiai kutatások még nem is érkeztek el a problémák mindenoldalú feltárásához, annyit mindenesetre jeleznek, hogy társadalmunkat az olvasottság mértéke, az irodalmi ízlés iránya szempontjából nem lehet egységesnek tekinteni. Erre mutatnak azok a statisztikai adatok is, amelyek arra figyelmeztetnek, hogy bár az emelkedés általános, ezen belül a közkönyvtárak olvasóinak még mindig csak egyhatoda paraszt, s a munkások aránya ennél alacsonyabb. Nem feledkezhetünk meg arról a tényről sem, hogy a közkönyvtárak összes olvasóinak 40,3 százaléka 14 éven aluli, 15,9 százaléka pedig 14—18 éves fiatal.

S ha a tartalmi kérdések felől közelítve, azt kérdezzük, hogy *mit* olvasnak, akik olvasnak, akkor a kép még bonyolultabbá válik. Az 1961-es év könyvtári statisztikái a felszabadulás óta *először* adtak hírt arról, hogy a *kortárs magyar irodalom* széles olvasóközönség rokonszenvét nyerte meg: 27 százalékos részesedéssel vezető helyet kapott a kívánságlistán a klasszikus irodalom (25 százalék) és a szovjet, illetve népi demokratikus irodalom (18 százalék) előtt. Ez az érdeklődés- és igényeltolódás a kortárs magyar irodalom javára — amelyet egyébként irodalmi lapjaink példányszámának emelkedése is tanúsít — a maga körülhatárolt *könyvtári* érvényességi körén belül is bizonyos figyelemreméltó társadalmi tendenciák erősödését jelzi. Ezt a tendenciát azonban nem szabad túlértékelnünk. Más, a különböző társadalmi rétegek között végzett adatfelvételek ugyanis ezt az érdeklődés-eltolódást még korántsem mutatják ilyen egyértelműen.

Bár még nincsenek erről pontos összehasonlító adataink, azt hiszem, mégis megkockáztatjuk azt az állítást, hogy a kortárs magyar irodalom iránti érdeklődés mindenekelőtt az értelmiségiek, és ezen belül is főleg a fiatal értelmiségiek és a középiskolás fiatalok körében tört előre. Bizonyos mértékig ezt a kortárs magyar irodalom felé való fordulást tükrözik a középiskolai versenydolgozatok is. A döntőbe érkezett dolgozatok túlnyomó többsége, 191 (62 fővárosi és 129 vidéki) dolgozat közül 136, a mai irodalom valamely kérdésével foglalkozott. Az adatokból természetesen nem lehet az *egész* ifjúság irodalmi érdeklődésére következtetni, annyit azonban jeleznek ezek, hogy ifjúságunk

* Tóth Béla: A mai budapesti gyermek olvasmányai — Pedagógiai Szemle 1960/3. 257—263. p.
Tóth Béla: A gyermek és az irodalom. Bp. 1955 Tankönyvkiadó.
Tóth Béla: Irodalmi érdeklődés a gyermekkorban — A gyermek és a könyv kapcsolatának neveléslélektani elemzése — Bp. 1961.
Lakits Pál: Középiskolásaink és az irodalom — Bp. 1962. Tankönyvkiadó.
Olvasó gyermekeink (tanulmánykötet). Bp. 1957. M. T. A. Gyermeklélektani Intézete összeállítása.
Sas Judit — Sipos Zsuzsanna: 1700 parasztcsalád művészi érdeklődése és ízlése — Valóság 1963/5. 51. p.

Digitized by Google

legmozgékonyabb rétege, milyen irányban orientálódik. Érdekesek a témaválasztás adatai is. A legtöbben foglalkoztak (11—11 dolgozat) Galambos Lajos, illetve Fejes Endre egy-egy művével, 6-an írtak *Darvas Részeg esőjéről*, 4-en *Szabó Magda* és *Berkesi András*, 3-an *Lengyel József*, *Déry Tibor*, *Gerelyes Endre*, 2-en *Dobozy Imre*, *Moldova György*, *Szakonyi Károly*, *Molnár Géza*, *Szabó Pál* és *Mocsár Gábor* valamelyik művéről, 1—1 dolgozat foglalkozik *Illyés Gyula*, *Németh László*, *Bernáth Aurél*, *Csák Gyula*, *Sipkai Barna*, *Sánta Ferenc*, *Végh Antal*, *Tóth Sándor* és mások 1—1 munkájával. (Itt jegyezzük meg, hogy a költészetünkkel foglalkozó *tavalyi* pályamunkák *Váci Mihály* költészetének kimagaslóan erős hatását tükrözték.)

Hozzá kell fűznünk ehhez, hogy a kortárs magyar irodalomnak ez a fokozódó térhódítása — legalábbis középiskolások között szerzett tapasztalataink szerint — együttjárt a modern nyugati irodalom iránti érdeklődés növekedésével, s természetesen saját körén belül is — éppúgy, mint a kortárs magyar irodalom vonatkozásában — sokféle érdeklődési irányt mutat. (Egy budapesti gimnázium III. osztályos tanulói pl. 1963 októberében az alábbi nyugati íróktól olvastak egy vagy több művet: *Dürrenmatt, S. Lewis, Hemingway, Mauriac, Maurois, Zweig, Anouilh, Quasimodo, O'Neill, Moravia. Beauvoire, Steinbeck, Camus, Lampedusa. H. Bazin, A. France, Cocteau, Venturi, Golding, Miller, du Gard, O'Casey, G. Greene, Aragon, E. Albee, Buzzati, T. Williams, Druon, Aymé.*)

A képnek azonban van egy másik oldala is, és ezt különös nyomatékkal szeretnénk hangsúlyozni, mert az irodalmi élet vitáit, a kritikai tevékenységet, s a különböző szinteken folyó népművelési munkát figyelve, gyakran úgy látszik, mintha erről és az ebből adódó feladatokról sokszor megfeledkeznénk. Az eddig végzett adatfelvételek ugyanis világosan jelzik, hogy társadalmunk különböző rétegeire és korosztályaira még mindig rendkívül széles körű hatást gyakorolnak a kapitalista álkultúra termékei, a *ponyva*, a *bestseller*, a *giccs*, hogy még azok is, akik eljutottak az *értékes* irodalomig, elsősorban a XIX. századi *romantikus* művek iránt érdeklődnek, a kortárs irodalomból pedig gyakrabban nyúlnak a *sematikus* alkotásokhoz, mint a valóban értékes művekhez.

A ponyvairodalom jelentős elterjedését mutatják azok az adatok, amelyek szerint az általános iskolákban minden harmadik tanuló ponyvaolvasó, s az életkorral együtt számuk arányosan növekszik (1957-es adatfelvétel!). A középiskolák leánytanulói a „szerelmes ponyvákat" kedvelik különösképpen. „Fel-

Digitized by Google

nőtt dolgozóink először többnyire ponyvaregényen kóstolgatják az irodalmat... az olyanféle könyvek, mint a *Bel Ami*, a *Fölöslegesek harmadik*, a *Sírbolt a bálterem alatt*, sokat lapozott olvasmányok. Olvasmányaik 30—40 százalékát visszahúzó művek teszik: *Elfújta a szél*, *Ezt látják a csillagok*, *Örök papok* stb."* — tájékoztat bennünket egy a felnőttoktatásban is dolgozó pedagógus. A sekélyes, érzelgős táncdalok még a parasztság városba nem járó rétegei között is népszerűek, s egy-egy látványos kalandfilm nézőtábora milliós nagyságrendű.

A giccsnél és a ponyvairodalomnál lényegesen nagyobb szerepet játszik a közízlés formálódásában a XIX. századi romantikus irodalom, amit természetesen — ebből a szempontból — pozitív jelenségnek kell tekintenünk. *Jókait* olvasnak a legtöbben, minden korosztályban és társadalmi típusban, a parasztságtól a fővárosi értelmiségig, a kecskeméti középiskolástól a dolgozók gimnáziumának levelező tagozatáig. Mellette leggyakrabban *Hugo*, *Dumas*, *Verne* (aki a legnépszerűbb külföldi szerző!) nevét találjuk.

A dolgozók gimnáziumának levelező tagozatán folytatott egyik felmérés szerint „a IV. osztályban kb. 40 százalék jut el a magyar klasszikusok komolyabb olvasásáig, a vezető szerep itt is a *Jókai*-könyveké, toronymagasan emelkedik ki az *Aranyember*... Ezután az *Egri csillagok* és *A kőszívű ember fiai*, majd a *Mikszáth*- és *Móricz*-novellák következnek."**

Egy nappali tagozatról kelt statisztika: gimnázium III—IV. osztályába járó városi fiatalok világirodalmi tájékozottsága az alábbiakban jellemezhető: *Stendhal*tól a megkérdezettek 90 százaléka olvasott, *Victor Hugo*tól, *Dumas*-tól 70—80 százaléka, s közismertek voltak még *Balzac*, *Maupassant*, *Zola*, *Thomas Mann* művei.

Két kecskeméti gimnázium népszerűségi listáján ez a sorrend: 1. *Jókai* (675 szavazat), 2. *Gárdonyi* (118), 3. *Verne* (113), 4. *Petőfi* (98), 5. *Mikszáth* (92), 6. *Hugo* (84).

A parasztság ízlésével foglalkozó adatfelvétel szerint a legnépszerűbbek *Jókai*, *Mikszáth*, *Gárdonyi*, *Petőfi* művei, zenéből *Verdi*-, *Puccini*-, *Erkel*-áriák a közismertek.

Ismételten hangsúlyozni szeretnénk: ma még nem vállalkozhatunk arra, hogy minden társadalmi rétegre kiterjedően megrajzoljuk az irodalmi érdeklődés, az ízlés mai állapotát. Annyit azonban az eddigi vizsgálatokból is leszűrhetünk, hogy társadalmunkra az ízlés nagyfokú heterogenitása jellemző. És ebben nincs semmi csodálatos: ez a sokszintű sokszínűség a társadalmi-

* Szabó Gábor: Mit olvas ifjúságunk? — Magyartanítás 1961/3 19.
** Szabó Gábor i. m. 129 p.

Digitized by Google

történelmi fejlődés, az átmeneti helyzet természetes velejárója. Tudatában kell lennünk annak, hogy „a kultúra demokratizálódása nem jelent sem egységes folyamatos emelkedést, sem pedig nivellálódást. A megnövekedett lehetőségek éppen a mezőny széthúzódását jelentik, a fejlődés átmeneti egyenetlenségeit, a nívó rendkívüli ingadozását."* Az ízlésnek ez a heterogenitása megmutatkozik egyrészt abban, hogy a *különböző társadalmi rétegek érdeklődése,* ízlésének iránya — minden egységesítő tendencia ellenére — ma még rendkívül eltérő. De megmutatkozik ez a heterogenitás *egyazon olvasó ízlésén belül* is. Aki ma ponyvát olvas Magyarországon, az szocialista realista drámát néz meg a tv-ben, szocialista filmet lát a moziban, *Verdit* hallgat a rádióban, s következő könyvként esetleg *Solohov* valamelyik regényét választja. A tömegek ízlése tehát állandó átalakulásban van, ami sokszor a megítélés nagyfokú bizonytalanságában is jelentkezik: „egymás mellett és azonos érzelmi indokkal jelölik a művészileg kiválót és az értéktelent. Azonos emberek mondják kedvenceiknek a *Csárdáskirálynőt* és a *Háború és békét,* vagy az *Ezüst gitárt* és az *Erkel*-operát, a *Boldog embert* és a *Pancsoló kislányt,* az *Új barázdát szánt az ekét* és a *Ki tanyája ez a nyárfás* c. dalt."**

Ezért mondhatjuk, hogy még azoknál is, akikre a ponyva vagy a giccs jelentős hatást gyakorol, ez a szemlélet már nem mint egyeduralkodó igény jelentkezik, hanem — éppen a kulturális nevelő munka hatására — az ő ízlésük is lassú átalakulásban van, fejlődik.

II.

Ezek után felmerül a kérdés: ilyen fokú ízlés-differenciák esetén egyáltalán megközelíthetők-e, rendszerezhetők-e az olvasóközönség igénybeli és ítéleti normatívái? Milyen tényezők határozzák meg az ízlést? Vannak-e az ízlés fejlődésének bizonyos törvényszerűségei, amelyeknek ismeretében az ízlés fejlődése is meggyorsítható?

A probléma nehézségei világosak, de a közelmúlt első ilyen vizsgálatai az út járhatóságát is jelzik: „A különböző községekből adatot szolgáltató tsz-parasztok művészi ismeretanyagának, ízlésének struktúrája nagymérvű hasonlóságot mutat. Hasonló a válogatás összetétele a művészi és művészietlen arányaiban, a romantikának hangsúlyos jelentkezésében, a válogatás nagyjából azonosan jelentkező heterogenitásában."*** Az idézett megállapításból is következtethetünk arra, hogy az ízlést befolyásoló

* Idézet: Mesterházi Lajos: Az ízlésről, Kritika, 1963/3. 30. p.
** Sas—Sipos i. m.
*** Sas—Sipos i. m.

Digitized by Google

számtalan tényező közül az olvasó osztályhelyzete, társadalmi meghatározottsága az alapvető. Ez a társadalmi meghatározottság természetesen nem mint valami elvont ideológiai erő működik, hanem az egyén személyes érdekeltségének áttételével: a társadalmi helyzet meghatározza életformáját, erkölcsi-politikai tapasztalatainak körét, műveltségét, törekvéseit, mindazt tehát, ami esztétikai ítéleteiben is megjelenik. Az olvasó az irodalomban a maga problémáira, vágyaira keres választ. Ezért elsősorban olyan műveket vesz kezébe, amelyek *tapasztalati világához közelállnak,* illetve amelyek *törekvései, vágyai fő irányával* megegyeznek. Ezt a megállapítást természetesen nem szabad szűken értelmezni, s egy (mondjuk) „paraszti ízlés — paraszti irodalom" összefüggést keresni, a réteg-ízlés határait sematikusan megmerevíteni. Mert igaz ugyan, hogy a közelmúlt paraszti ízlés-vizsgálatánál a kedvencnek jelölt könyvek választását első helyen így indokolták: „a paraszti életmódhoz kapcsolódnak", de arról sem feledkezhetünk meg, hogy az említett széles körű hatást gyakoroló művek — pl. az orvosok, színészek, futballisták életét bemutató, vagy a szerelmet, erotikát, jólétet, komfortot középpontba állító *bestsellerek,* a nagy emberek életét ábrázoló *életrajzi regények,* egyes *romantikus alkotások* — hatásának titka éppen az, hogy az olvasónak bizonyos, a hétköznapjaitól távoleső, elérhetetlen vágyait, törekvéseit elégítik ki.

A szubjektív érdekeltségnek ez az elve nemcsak abban mutatkozik meg, hogy az olvasó részben az élményvilágához közelálló, illetve vágyait kielégítő műveket keresi, s idegenkedik az erkölcsi ítéletrendszerétől idegen alkotásoktól (ezért szűk értelmiségi körben ható olvasmány pl. *Sarkadi Gyává*-ja), hanem meghatározza az egyes művek *befogadásának módját* is.

Az egyes művek befogadását elsősorban az jellemzi, hogy az olvasó — társadalmilag meghatározott tapasztalati körének, törekvéseinek megfelelően — a műnek csak azokat az elemeit ragadja ki, érzékeli, amelyek a maga, szubjektív érdekeltsége által meghatározott ítéletrendszerének megfelelnek, a többit eliminálja, vagy jóval valódi jelentősége alá becsüli. Jellegzetes példája ennek az a felnőttoktatásból származó eset, amikor egy fiatal hallgató *Tolsztoj Karenina Anna* c. regénye legrokonszenvesebb alakjának Karenint jelölte meg, „mert mindig nyugodt, higgadt, megfontolt". Az elemzés nyilvánvalóvá tette, hogy a hallgató a zaklatott családi körülményeinek következtében kialakult vágyai szerint torzította el a regény egész viszonylatrendszerét. Vagy elemezhetnénk példaképp, hogy mennyit fog fel a *Hamlet*-ből az a néző, aki előzetes tanulmányai alapján ismeri azt a kort, amelyben a történet játszódik, s mennyit az,

Digitized by Google

akinek nincsenek ilyen történelmi ismeretei. (Ezzel a problémával függ össze az is, hogy a serdülők túlfűtött szekszuális élmény- és gondolatvilága gyakran torzítja vagy egyenesen lehetetlenné teszi egyes irodalmi művek megértését. Ezért bonyolult és alaposabban tanulmányozandó az a sokat vitatott kérdés, hogy — figyelembe véve az ifjúság fejlődését, a korábbi érést is! — *mit, mikor* adjunk a fiatalok kezébe.)

A példák elemiek és szélsőségesek — lehetne ilyen szempontból elemezni egy-egy mai alkotás körül kialakult véleményeltéréseket is —, s csupán annak érzékeltetésére szolgálnak, hogy az olvasó személyes érdekeltsége következtében a mű *objektív* kompozíciója és tartalma az olvasó tudatában sokszor szinte új, szubjektíven átélt, s néha egészen torz kompozícióvá és tartalommá válik. Ez a magyarázata annak, hogy egyes művészi alkotások a társadalom különböző rétegeiben sokszor olyan ellentétes, s nem ritkán az író szándékaival ellenkező hatást keltenek. Sőt tovább menve, itt kell keresnünk a magyarázatát annak a *Marx* által már jelzett, nem kis esztétikai problémának is, hogy egyes művek — természetesen a mű objektív kompozíciója és tartalma által meghatározott kereteken belül — *különböző funkciókat* töltenek be a különböző történelmi korokban és szituációkban.

Mindezzel csupán arra szerettük volna felhívni a figyelmet, hogy az olvasók ízlésében a személyes érdekeltség által meghatározott ítéletrendszer a domináló. Ez beszűkítheti (vagy kitágíthatja) ízlésüket, s bizonyos élmény-anyagú alkotások iránti közömbösséget szülhet, illetve megakadályozhatja a mű *teljes, objektív* tartalmának megfelelő befogadását és megértését. Ebből a szempontból tekintve éppen abban áll az ízlés fejlődése, hogy *egész* látókörének bővülésével a mű *teljes* befogadására válik képessé az olvasó.

Amikor az ízlés fejlődésében a tartalmi kérdéseknek ezt a domináló voltát hangsúlyozzuk, nem feledkezhetünk el arról, hogy a mű hatásában ennek bizonyos *formai* sajátosságai is szerepet játszanak. Az idézett adatfelvételek felhívják a figyelmet arra, hogy a társadalmunk különböző rétegeiben, mégis bizonyos széles körű általánossággal ható művek — a mese (a gyermekek körében), a kalandos regények, az ifjúsági irodalom (a gyermekek idősebb korosztályaiban), a ponyva (különösen az ifjúság egyes rétegeiben), a bestseller (elsősorban a kispolgárság körében), a romantikus művek (különösen a parasztság és a kispolgárság egyes rétegeiben) — minden értékbeli és tematikai különbségük ellenére, formai szempontból bizonyos olyan rokon vonásokat is mutatnak, amelyek lehetővé teszik ezt a széles körű hatást.

Digitized by Google

E művek sikerének hatástényezői közül az egyik legfontosabb a *cselekményesség*. Ez a cselekmény-igény a gyermekkortól kezdve bizonyos folytonossággal hat, hiszen alapja már a mesének, a gyermek első irodalmi élményének is. Ez az igény a tanultabb fiatalokat a mese — ifjúsági irodalom — romantikus irodalom vonalon vezeti, a kevésbé művelteket a mese — ifjúsági irodalom — ponyva — bestseller vonalon. A mese és a ponyva cselekményének legfőbb jellemzője az egyenesvonalúság. Mindkettőnek alapvonása, hogy izgalmat keltő helyzetek és ezeknek gyors, megnyugtató feloldásai váltakoznak a műben, lehetőleg sűrűn és olvasmányosan. Ezt a megállapítást kiterjeszthetjük a bestseller, sőt bizonyos mértékig a romantika egyes alkotásaira is, a *Három testőr*-től a *Kőszívű ember fiai*-n át a *Nyomorultak*-ig.

Ez a fajta cselekményesség-igény — természetesen az ábrázolt élményvilág esetleges idegenségéből adódó azonosulási nehézségek mellett — némiképp korlátozza a valóságot több oldalról bemutató realista irodalom, vagy a befelé forduló, lélektanibb ihletettségű irodalom hatását. Természetesen a realista művek sem nélkülözik a cselekményességet, de eseménysoraikban korántsem kapja az olvasó a romantika, vagy a bestseller tempóját. *Eötvös József* regényei sohasem tudtak népszerűségre jutni kora olvasóközönsége előtt; nehezen olvashatóvá tették őket a részletező tájleírások és a politikai, filozófiai eszmefuttatások, amelyek széttördelték a cselekményt, megállították dinamikáját. E szempontból sem véletlen a mesemondó Jókai népszerűsége.

A mai modern regényirodalom (és egyes filmek!) exkluzivitásában, az olvasók ízlésétől való bizonyos eltávolodásában kétségtelenül szerepet játszik a cselekmény háttérbe szorulása, illetve a cselekményvezetés módszerének radikális megváltozása (gondolunk itt például az időrend széleskörűen alkalmazott felbontására). Az így támadt vákuumban aztán tovább él a romantikus regény. (És a konvencionális eszközökkel dolgozó kommerszfilm!)

Az említett művek széles körű hatásának egy *másik formai oka* az, hogy e művek cselekménye bizonyos *sztereotip fordulatokra, motívumokra* épül, amelyeket egy konvencionális világlátás határoz meg. Ezek a sztereotip fordulatok legkorábbi irodalmi élményeitől kezdve végigkísérik az olvasót. „A mesék motívumokból vannak felépítve. Valamivel komplikáltabb formában a gyermekirodalmi művekben, sőt a ponyvákban, a bestsellerekben és a romantikus művekben is megtaláljuk a szokványos sztereotip fordulatokat. A szokványos fordulatok és ismét-

Digitized by Google

lődő szerkezeti elemek segítik a cselekmény megértését, áttekintését, fejlesztik az olvasó kombinációs készségét. A motívumokra való ráismerés után felszabadul az olvasó figyelési energiája, s alkalmas lesz a jelenet megértésére, átérzésére, a tanulságok levonására, mert a szimplifikáció révén nem kell a cselekmény fordulataira figyelnie."* Az olvasásban nem gyakorlott ember némi olvasási tapasztalat után könnyebben igazodik el a romantika (vagy az álirodalom) súlypontozott, sztereotip motívumokra támaszkodó világában, mint a realizmus komplexebb, nehezebben áttekinthető terepén, ahol sokkal árnyaltabb ítélőképesség, lényeglátás, absztrakciós képesség szükséges ahhoz, hogy szubjektív érdekeltsége, vagy felületes olvasása félre ne vezesse az olvasót.

Rubinstein gondolkodás-lélektani kísérletei feltárják e jelenség okát. Vizsgálatai szerint az általánosítás akkor a legkönnyebb, ha *konkrét, de nem túlságosan komplex valóságból* kell általánosítani. (Pl. a szemléltetésnél a sémarajz alkalmasabb az általánosítás alapjául, mint a fénykép, a festmény stb., amelyen a részletek elterelik a figyelmet a fődologról, s így az olvasó könnyen „eltévedhet".**) A sztereotip fordulatok analógiás felismerése az egyik legpozitívabb emberi érzéshez, a „ráismerés öröméhez" *(H. Wallon)* juttatja hozzá a gyakorlatlan olvasót, sokszor túlságosan olcsón. Világos, hogy a romantika a maga leegyszerűsített valóságrajzával, egyértelmű szituációival, sztereotip motívumaival sokkal inkább lehet az olvasók nagy tábora számára a valóságra való ráismerésnek, az általánosításnak a forrása, mint a komplex valósághoz közelebb álló realizmus, amelynek árnyalatos, dialektikus összefüggéseken felépített világából sokkal nehezebb eljutni az általános ítéletekig.

A *harmadik formai sajátosság,* amelyről szólnunk kell, a művekben szereplő *jellemekkel,* s e jellemek viszonylatrendszerével kapcsolatos. Mint mondottuk, a művek befogadásában alapvető szerepet az olvasó személyes érdekeltsége, az ábrázolt világgal s a mű hőseivel való *azonosulási vágya* játszik. Ezt az azonosulást segítik elő a cselekményesség és a cselekmény sztereotip, konvencionális fordulatai, s ezt segíti az említett művek harmadik sajátossága is: a *jellemek egyértelműsége és könnyen felismerhető volta.* A bestseller, a ponyva, a romantika hőseit nem kell tanulmányozni, de még közelebbről megismerni sem. „Ahogy színpadra lépnek, jelmezük, leírások már elárulja jellemüket, pontosabban a jellemek primitíven szimmetrikus rendszerében

* Idézet: Pálfalvi István: A ponyvairodalom néhány sajátosságának egyezése a gyermekirodalomével, A magyar nyelv- és irodalom tanítása, 1958/4—5. sz. 19. p.
** Rubinstein: Gondolkodáslélektani vizsgálatok, Studium, Bp. 1960.

Digitized by Google

elfoglalt helyüket."* Erre a felismerhetőségre azért van szükség, hogy a jellemek árnyaltsága ne vonja el a gyakorlatlan olvasó figyelmét a cselekménytől. A sablon-figurák feltűnése többnyire a várható bonyodalmak minőségét is jelzi, s amikor az olvasó ezirányú feltevései beigazolódnak, a naivan kiszámított cselekménybonyolítás sorra-rendre megadja a járatlanabb olvasó számára is a „siker-élményt". E hősök többnyire kivételes emberek, s csak egy-két fontos jellemvonásukat emeli ki az író. A hősök bemutatása egyértelmű, azaz vagy jók, vagy rosszak, de semmi esetre sem lehetnek — valóságos emberi mértékkel — gyengeségekből és erényekből összegyúrva. A legtöbb, amit megenged ez a szemlélet, a „látszat és valóság" -dramaturgia használata: „csúf békából szép királylány" a mesében, banditának álcázott seriff a ponyvában, visszataszító külsejű, de nemesszívű Quasimodo a romantikában. Az így kialkuló szemlélet és igény elzár a realizmustól, hiszen az olvasók nem tudják megérteni pl. *Móricz* tépelődő regényhőseit, Kopjásst és Matolcsyt, akiknek kettőssége nem „látszat és valóság"-ból áll, hanem *jellemükön belül* létezik.

Végül *negyedik* sajátosságként a közízlést általánosan jellemző *„happy end"*-igényt kell említenünk, amelynek pszichológiai alapját szintén az olvasó személyes érdekeltségében, azonosulási vágyában kell keresnünk. Ha az olvasó azonosult a regényhőssel, akkor szinte „személyes érdeke" lesz, hogy ennek sorsa hogyan alakul, s nem akármilyen befejezés elégíti ki őt. A tragikus, feloldást nem adó befejezés megnehezíti, gátlás alá veszi az identifikációt, a happy end viszont erősíti az olvasó effajta hajlandóságait. Szemléletesen mutatja ezt az igényt a következő példa is. Egy kiskunsági tsz-ben az *Alba Regia* c. filmet vetítették, utána közvéleménykutatást rendeztek a közönség körében arról, hogy mi lett az orvos sorsa. A válaszok 90 százaléka szerint: megnősült. Hiába volt tehát az alkotás belső logikája, amely azt bizonyította (és igazolta érzelmileg), hogy itt két ember szerelméről, magasrendű emberi kapcsolatáról van szó — a közönség a mű szellemével szemben egy teljesen váratlan és indokolatlan happy end-et képzelt el, ha már a film nem adta meg ezt.

A jó befejezés — a bestseller, a ponyva, a giccs szokványos velejárója — idillizálás, illúziók felkeltése, az ábrázolt konfliktusok olcsó lezárása, az álművészet álkatarzisa.

A műben ábrázolt konfliktusok valamilyen formában történő feloldása természetesen jogos emberi igény. A mese, a ponyva, a bestseller és egyes legnagyobb hatású romantikus

* Idézet: Földes Anna: A giccs az irodalomban, Bp. 1962. 55. p.

Digitized by Google

művek közös formai sajátossága azonban éppen az, hogy a cselekményt jellemző izgalmas helyzetek gyors váltakozása után az olvasó (vagy a néző) konvencionális reményeihez szabja a végső feloldást. Az igazi realista művész viszont nem engedi meg magának a valóság belső törvényeivel ellenkező feloldást. Őt nem befolyásolják az átlagolvasó konvencionális elképzelései, hanem amikor a cselekmény olyan ponthoz érkezik, ahol választania kell, hogy a valóság belső törvényszerűségeit, vagy az olvasó reményeit követi-e, akkor széttörve az uralkodó konvenciókat, a valóság szigorú törvényszerűségeit követi, s ezzel az olvasót is *új* felismerésekre kényszeríti. A ponyvának, a bestsellernek, a giccsnek és — tegyük hozzá — az ötvenes évek sematikus műveinek közös vonásuk, hogy az ábrázolt konfliktusok konvencionális, olcsó feloldásával a valóság feltárása helyett és a valóság megismerésére való nevelés helyett az olvasó kialakult illúzióit elégítik ki.

Mint mondottuk, a szociológiai adatfelvételek azt tükrözik, hogy bár a mai szocialista irodalom hatósugara növekvőben van, széles olvasó-rétegek ízlése még nem képes eljutni a valóságot komplexebben tükröző realista alkotásokig. E jelenség okait keresve a széles körben ható művek bizonyos közös formai sajátosságairól szóltunk. Amikor azonban a közös formai sajátosságokról beszélünk, mindig szem előtt kell tartanunk, hogy végső soron a formai jegyek is *tartalmi* eredetűek. Az említett művek *témájukban* eltérőek ugyan, abban azonban *tartalmilag* is közösek, hogy egy sajátosan leegyszerűsített, a valóság mélyebb törvényszerűségeit sokszor mellőző konvencionális világlátást fejeznek ki. Ez tükröződik a formai jegyekben (sztereotip fordulatok stb.) is. És végső soron széles körű hatásuk is ebben a könnyen felfogható, az olvasó törekvéseivel megegyező konvencionális világlátásban gyökerezik. Ezért hatásukat sem lehet leküzdeni az olvasó világlátásának átalakítása nélkül. Ez az átalakítás azonban nem történhet megfelelő művészeti alkotások nélkül.

III.

Befejezésül néhány következtetést szeretnénk levonni. Kulturális forradalmunknak egyik fontos célja, hogy a kultúra demokratizálásával megszüntesse azt a szakadékot, amely az osztálytársadalmakban a művészet és a társadalom között alakult ki, és amely mai, átmeneti társadalmunkban is szükségszerűen megvan. A korszerű, szocialista realista irodalom hatósugarának növekedése ebben a folyamatban alapvető kérdés, hiszen az irodalomnak a szocialista tudat kialakításában fontos szerepet tu-

Digitized by Google

lajdonítunk. Hogy irodalmunk betölti-e ezt a funkcióját, ez — természetesen — mindenekelőtt magától az irodalomtól, az irodalom fejlődésétől függ, attól, hogy irodalmi életünkben uralkodóvá válik-e egy olyan szocialista realista irodalom, amely széles tömegek élményvilágát fejezi ki, s ezért széles körben hatni is tud. Nem feledheti senki: bár természetes, hogy a művész figyelmét elsősorban belső alkotói problémái kötik le, az a művészi attitüd azonban, amely a tömegek ízlésének jelenlegi állapotát programszerűen megveti és szándékoltan exkluzivitásra tör, végső soron magának a művészetnek a létalapját ássa alá, mert magatartásával és művével nem a közönség ízlésének nevelését segíti, hanem — a negatív visszahatással — a konzervativizmus bástyáit erősíti.

E demokratizálódási folyamat meggyorsítása azonban nemcsak az irodalom dolga, hanem azé az átfogó népművelési tevékenységé is, amelyet az iskola és a különböző népművelési szervek a tömegek ízlésének fejlesztéséért végeznek. Minthogy az ízlés fejlődése elsősorban az olvasott művek hatásától függ, ezért e népművelési tevékenység legfontosabb mozzanata is annak a megítélése, hogy *mit* kell ennek érdekében a múlt kulturális örökségéből és a mai irodalomból kiválasztanunk és széles körben eljuttatnunk a tömegekhez.

E tevékenységünk — úgy gondolom — akkor lehetne eredményesebb, ha jobban számolva a realitásokkal, a különböző társadalmi rétegek ízlésének mai állapotával, jelzett heterogenitásával, az ízlés fejlődésének törvényszerűségeivel, az *eddiginél differenciáltabbá tennénk* munkánkat. Ezért a társadalmunk mai ízlésállapotának felmérésére irányuló szociológiai vizsgálatokhoz kapcsolódva, tudományos vizsgálódást kellene folytatni annak felderítésére is, hogy a múlt örökségéből és a mai irodalomból mi használható fel legeredményesebben *az egyes rétegek* ízlésének fejlesztésére. Nyilvánvaló ugyanis, hogy egészen más jellegű művészi törekvések előtérbe állítása volna célszerű egyes értelmiségi rétegeknél, ahol bizonyos dekadens életérzések leküzdése a fő feladat, mint azoknál a rétegeknél, amelyeknek ízlését még mindig egy szinte kizárólagos konzervatív, múltszázadi romantikus irányultság jellemzi. És ez utóbbi ellen küzdenünk nem kevésbé fontos, mint az előbbi ellen, mert ez utóbbi ízlés-irány éppúgy nem áll a kor színvonalán, mint az előbbi. Nem vehetjük egyszerűen tudomásul, hogy közönségünk egy része érzelmileg a romantika, a bestseller, a giccs és a ponyva, a szórakoztató par hatókörén belül horgonyoz le, mert e mögött az ízlés mögött illuzionista, kispolgári életszemlélet és etikai ítéletrendszer, a társadalmi valóságtól elforduló magatartás húzódik meg. Ez a művelődési igény éppúgy nem a szocialista társadalom talajáról sar-

Digitized by Google

jadt, s éppúgy elmarad társadalmunk fejlődési szintje mögött, mint azoke az értelmiségi köröké, amelyek társadalmi valóságunktól elforduló, szkeptikus magatartásuk következtében a dekadens irodalom rabjai.

Ezeknek az igényeknek a leküzdése hosszantartó, tervszerű munkát igénylő folyamat, s utópizmus volna, ha már a közeli jövőre várnánk a mai heterogén ízlés egynemúvé válását. A szívósan továbbélő, sokszor felpanaszolt giccs-igényt nem lehet kizárólag adminisztratív eszközökkel leküzdenunk (bár természetesen ezek megfelelő változatára is szükség van), hanem tervszerű és *fokozatos* ízlésfejlesztésre van szükség. Ez a fokozatosság azonban nem jelentheti azt, hogy a különböző rétegek ízlésének uszályába kerülve lemondjunk arról a célunkról, hogy az olvasó-tömegeket elvezessük a mai korszerű szocialista realista művészethez, hanem csupán azt jelenti, hogy figyelembe véve az olvasó személyes érdekeltségét, az olvaso élményvilágához közelálló, formai szempontból egyszerűbb — de értékes! — művektől haladjunk a bonyolultabb alkotások megértetése felé. Amennyire indokolt, hogy kulturális életünkben elfoglalta helyét a szocialista realizmusnak az a vonala, amely az avantgarde-törekvésekből nőtt ki — különösen, ha a városi értelmiség és az ifjúság egyes rétegei között végzett nevelő munka szempontjából tekintjük e kérdést —, éppoly helytelen egyoldalúság lenne, ha például az elmaradott paraszti rétegek konzervativizmusát — megsértve a fokozatosság elvét — a mai haladó *polgári* irodalomnak vagy a szocialista realizmus *e vonalának* kizárólagos középpontba állításával akarnánk leküzdeni. A falujáró színház pl. ne *Osborne Dühöngő ifjúság*-át vigye „tájolni", hanem *Darvas Szakadék*-át, s ne azon csodálkozzunk, hogy a tsz-elnökök olvasmányaiban nem találjuk *Golding, Beauvoire* vagy *Aragon* műveit, hanem azon, hogy nincsenek ott a paraszti élet múltját és jelenét ábrázoló haladó művek sem. (A példák valóságosak!)

Végül még egy gondolatot. Az ízlés fejlődésében az alapvető szerepet az olvasott művek hatása játssza. A pozitív hatás ösztönzi a további művelődést, a negatív visszaveti. A művészi élményt — a közönség, a műélvező adott színvonalán — követnie kell azonban *az ítéletalkotásnak*, és ebben fontos szerepe van a művekhez kapcsolódó, a műveket a valósággal szembesítő, tudatosító munkának is (ismeretterjesztés, kritika stb.). Minthogy azonban az ízlés fejlődése az olvasó *egész* etikai-társadalmi világképének átalakulásával összefüggő kérdés, az ízlés fejlesztése is elválaszthatatlan az olvasó műveltségének, társadalmi, politikai, etikai látókörének bővítésétől. Az etikai tényezők nem idegenek az esztétikai szemlélettől, nem is epizódikus elemei, hanem szerves, konstáns alkotórészei a művészetszemléletnek, s ennek kö-

Digitized by Google

vetkeztében az erkölcsi, világnézeti bizonytalanság az egyén művészetszemléletében labilitást okoz. Az olvasó gyakran azért tér ki a bonyolult világ árnyalt leírásai, problémáinak művészi megjelenítése elől, mert ebben a nem könnyen áttekinthető világban nincs etikai áttekintése sem. Az erkölcsi magatartás és az érzelmi, akarati tényezők egymást nem nélkülözhető kölcsönhatása nagyon közel hozza egymáshoz az etikum és esztétikum fogalmi körét.

Mindebből azt a tanulságot kell levonnunk, hogy iskolai nevelő, társadalmi népnevelő munkánkban, kultúrpolitikánk minden ízlésformáló területén *szintézisben kell látnunk az erkölcsi, a világnézeti, az esztétikai és az érzelmi nevelést*, mert ezek bármelyikének elégtelensége a másik területen is lehetetlenné teszi a műalkotás hatásának maradéktalan érvényesülését. E nevelési területek szintézise azt is jelenti, hogy ízlésnemesítő, művészetszemlélet-formáló munkánkat nem tudja egymaga az esztétikai nevelés megvalósítani. A fiatalok, vagy a magasrendű kultúrával ritkábban találkozó idősebbek csak akkor léphetnek előre az ízlés területén, ha ehhez meglesz az erkölcsi, világnézeti alapjuk, ha érzelmi életük rezonálóképes lesz. Ahhoz, hogy esztétikai problémákat lássanak meg, az élet problémáihoz kell közel vinni őket. Az esztétikai befogadóképességet tehát csak a *tartalom* felől lehet fejleszteni, a társadalmi és etikai problémák őszinte megvilágításával. Csak a korunk szocialista valóságáig érő életszemlélet, erkölcsiség és gazdag érzelemvilág együtthatásától remélhetjük az esztétikai szemlélet tágasodását.

Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a művekhez kapcsolódó ismeretterjesztő munkában nincs szükség a speciális forma-problémák elemzésére. Már többször is utaltunk azokra az ábrázolási problémákra, amelyekkel irodalmunk küszködik. Ezek az ábrázolási problémák objektívak, korunk fokozódó bonyolultságából fakadnak. S szükségszerűen vezetnek új formák kialakításához is. Nagyon is indokolt hát, hogy ezeket a forma-problémákat — ezek közül is elsősorban az időrend felbontására épülő kompozíció sajátosságait, okait, amely regényeink, filmjeink, drámáink megértésében az átlag-olvasónak a legtöbb gondot okozzák — népművelő tevékenységünkben az eddiginél jobban a középpontba állítsuk. Csupán azt hangsúlyozzuk, hogy kudarcra van ítélve minden olyan törekvés, amely az ízlés fejlesztését más — etikai stb. — területektől elszakítottan képzeli. A marxista esztétika a tartalom és forma egységéből, s ebben az egységben a tartalom meghatározó szerepéből indul ki, s ez az ízlés-fejlesztés területére is érvényes.

Kulturális forradalomban élünk, az előttünk álló feladatok nagyok, s a kultúra demokratizálódásával egyre bonyolultabbak

Digitized by Google

is. A szocializmus gazdasági, társadalmi, politikai érvényre jutása után kizárólagossá kell tennünk a korszerű szocialista erkölcsi, művészeti világképet, a hozzájuk járuló érzelmi világot — azaz meg kell teremtenünk a társadalmunk léte és tudata, alapja és felépítménye közötti harmóniát. E bonyolult feladatokat akkor tudjuk eredményesen megoldani, ha egész népművelési tevékenységünk is céltudatosabbá, differenciáltabbá, *tudományosan is megalapozotabbá* válik.

Digitized by Google

ESZMECSERE

A szocializmus, korunk tudományos technikai forradalma, és a mai szocialista ember*

Technika és ifjúság

Korunknak két forradalom is jutott osztályrészéül: egy társadalmi és egy technikai. A hazánkban végbement nagy társadalmi átalakulás hatásával az elmúlt évek során sokat foglalkoztunk — a tudományos és technikai forradalomnak a társadalomra és az emberre tett hatása elemzésével elmaradtunk. A marxista társadalomtudomány a technikai fejlődés társadalmi következményeinek a vizsgálatához csak most fogott hozzá. Ennek oka az a korábbi éveket jellemző dogmatizmus volt, amely bizonyos történelmi körülmények következtében egyoldalúan és a termelőerők fejlődésétől elszakítva hangsúlyozta a termelési viszonyok jelentőségét, elfelejtve azt az alapvető marxi tételt, amely a kettő összefüggését hangsúlyozza. Ez az elmaradás másrészt következik abból is, hogy a Szovjetunió és a népi demokratikus országok, a technikailag korábban fejlődött kapitalista országokkal szemben — szintén meghatározott történelmi körülmények következtében — csak napjainkban jutnak el arra a fokra, hogy a modern technika eszközei, a tartós fogyasztási cikkek az élet mindennapjaiban is kezdik érezteti hatásukat, átalakítva az emberek életformáját és magatartását. Ezért az életvitel, az erkölcs, a művészet, a pedagógia stb. bizonyos olyan jelenségei és problémái, amelyek a fejlett kapitalista országokban — természetesen a tőkés viszonyoknak megfelelően — már korábban jelentkeztek, nálunk csak most válnak láthatóvá. Ez a helyzet is indokolja, hogy figyelembe vegyük és kritikailag feldolgozzuk azokat a megállapításokat, amelyeket a nyugati szociológia és pszichológia a tudományos és technikai forradalomnak, a gépi nagyiparnak az emberre gyakorolt hatásáról tett.

1. Az utóbbi néhány évtizedben — különösen a második világháború után — gyors és mindenre kiterjedő technikai átalakulás ment végbe az egész világon. Az atomerő megjelenése az iparban különösen fontossá tette az energia, a hajtóerő szerepét. Ennek következtében és ennek feltételeként ugrásszerű fejlődésnek indultak a munkaeszközök: tökéletesedtek, átrendeződtek, specializálódtak. A vegyipar fejlődése következtében megjelentek és elsokasodtak a műanyagok.

A termelésszervezés az automatizálásban érte el eddigi csúcspontját. Minőségi változást hozott a kibernetika térhódítása az élet legkülönbözőbb területein. Megváltoztak a termelőfolyamatok eredményei: a termékek is. Teljessé lett a szakadás a kisipari és a nagyipari termékek között. A kisipar termékei lehetőséget, s így indítékot is adnak a részletező megoldásokra. Kis tömegszerűségük is egyedi voltukat hangsúlyozza. A nagyüzemi termelés termékei — mindenekelőtt nagy tömegszerűségük miatt — alakjukban, anyagukban és színeikben egyaránt jellegtelenné váltak, símavonalúvá, egyszerűvé csiszolódtak. A bámuló ember alig tudja megkülönböztetni egymástól a kávéfőzőt és a villanyborotvát. Életének kis és nagy tárgyai eddig a természet kis és áttekinthető átalakításával kerültek hozzá. Most váratlan gyorsasággal árasztják el olyan eszközök, amelyeknek sem anyagát, sem mechanizmusát nem ismeri. Tétova szeme nem sok sikerrel keresi a dolgok eredetét, készítésük módját. De a

* A Társadalmi Szemle májusi számában megindult eszmecsere folytatása.

Digitized by Google

dolgok mechanizmusa is egyre jobban függetlenedik tőle. Tevékenysége mindössze egy gombnyomás, vagy egy kapcsoló elfordítása, aminek hatására előáll az eredmény: hűt a frizsider, megvillan a fény a képernyőn. A festmény, a fénykép, a képtávíró és a televízió a mesterséges képteremtés különböző szakaszai. Az egyszerű ember számára az első, talán a második szakasz is érthető. A képtávíró és a televízió rejtelmei azonban már csak a szakember számára nyílnak meg.

S ennek a technikai átalakulásnak egyik legfőbb jellemzője az egyre gyorsuló tempó, amely az ember alkalmazkodó képességét alaposan próbára teszi. Korábban ezer évekkel mértük a technikai haladás lépéseit. Később évszázadokkal. Ma évtizedek szolgálnak mércéül. Ugyanaz az ember ülhet le a történelemben elsőként a detektoros rádió és a televízió mellé. S ami közöttük van, időben nem több, mint egy emberöltő. Amíg az élethez szükséges tudásanyag, az életviszonyokat szabályozó kialakult normák és szokások erkölcsi kopása viszonylag lassú volt, az életviszonyoknak a technikai fejlődés által meghatározott átalakulása nemzedéki konfliktusok kristályosodási gócává vált. Napjainkban azonban ez a haladás tovább gyorsult és a konfliktus már egy nemzedéken, egy emberen belül zajlik le, ami felveti az újhoz való szüntelen alkalmazkodás problémáit. Különösen nehéz gazdaságossá gyakorolt életformáját, gondolkodását újabbal felcserélnie. Mert a technikai fejlődés időszerűtlenné tette, mint például a polgári család régebbi kereteit, a félelemből épített hierarchiát, csúcsán az apával. Még a napi életrend megszokott ritmikája is összezavarodik egy időre. A televízió átalakítja az élet rendjét. S a láncreakció továbbgyűrűzik: növekszik az igény az alu-fólia, a készételek iránt. S ez struktúraváltozást okoz az iparban, s az ember napi életrendjében is.

2. Az agy teljesítőképessége növekedésének korlátai vannak. Egy bizonyos gyorsaságon túl nem képes fiziológiailag kielégítő ütemben aszszimilálódni, követni a környezetváltozást, befogadni a sokasodó ismereteket. Bizonyos tényezők azonban csökkenthetik a szokatlan vagy ismeretlen dolgok miatti feszültséget. Így pl. a szerkezet és funkció összefüggésének törvénye, amelynek értelmében a megismerő tevékenység (funkció) során állandóan fejlődik az agy (szerkezet), s egyre nagyobb tudásanyagot képes magába fogadni. Tehermentesíti továbbá az agyat az a természetes védekezése is, hogy a megnemértett dolgokat, ha sűrűn ismétlődnek, teljes megértés nélkül is képes tudomásul venni. További tehermentesítő tényező a *korszerű alapműveltség körülhatárolása* úgy, hogy az minél nagyobb transzfert — másutt is alkalmazható készséget — nyújtson.

A technikai fejlődés mindenekelőtt hatással van a különböző gondolkodási folyamatokra. A környezettel való kiegyenlítődési folyamatban az emberi szervezet fejlődik: mennyiségileg és minőségileg alkalmazkodik megváltozott, fejlettebb környezetéhez. Bizonyítható ez a technika bármely vívmányával. Csak egyet ezek közül: a filmtechnikát. Kezdetben a filmfelvevőgép nem aknázta ki technikai lehetőségeit: fényképezett színházat adott, a valóságot azzal a mindenre kiterjedő részletességgel mutatta be, mint Benczur képei, vagy Jókai, Balzac aprólékos leírásokkal telezsúfolt regényei. Az ilyen művészeteknek lassú, feleslegesen részletező gondolkodásforma felelt meg. Később a filmművészet leszakad a színház köldökzsinórjáról. Sajátos formanyelve alakul ki. Forradalmi módon felrúgja a valóságos folyamatok kivárhatatlan hosszúságát és elviselhetetlen részletességét. Felbontja az időt és a teret, szükség esetén — az ember megváltozott tér- és idő-érzékelésének kifejezésére — megváltoztatja az események idő-

Digitized by Google

beli sorrendjét. Csak egy-egy élesen exponált részletet villant fel, csak annyit ábrázol, amennyi elkerülhetetlen, a többit a néző úgyis hozzáadja. Az ilyen művészet más gondolkodásformát diktál: gazdaságosabbat, fejlettebbet. Gazdaságosabbat, mert a film nézése során használatkésszé gyakorolt (képi szimbólumokhoz hasonló) gondolkodás-szimbólumokkal egész folyamatokat lehet helyettesíteni. Fejlettebbet, mert a szimbólumokhoz igen fejlett gondolkodásfolyamatok tapadnak. A szimbólumteremtés: a keresés, a válogatás, az értékelés, amely az egészből kiemeli a lényegeset, a jellemzőt. S ellentétes rokonfolyamata a szimbólumolvasás: a részleteket melléteremtő asszociációk tömege, amelyek a részt egésszé bontakoztatják.

Mindennek intenzitásáról a „beleélés" gondoskodik, amellyel a néző magára veszi a filmbeli szituációt. Az ilyen szituáció-gyakorlatok pedig nagyon értékesek: olyan valósághű kapcsolatokat teremtenek és állandósítanak, amelyek a gondolkodásnak bárhol másutt kész építőelemei, s mint automatizált komponensek, megkönnyítik a gondolkodó tevékenységet. Természetesen az igaz, hogy az észlelés soha sem volt a látottak egyszerű rögzítése. De ezeket az értékes kapcsolatokat tömegessé tenni, könnyen használhatóvá gyakorolni — ebben a filmfelvevőgépnek nem kis szerepe volt. S a film természetesen hat a többi művészeti ágra is: regényeinkből kiszorultak a hosszadalmas leírások, az ábrázolás a legminimálisabb jelzésekre szorítkozik, részben a film és a fotóművészet hatására átalakul a festészet is.

3. A technikai fejlődés valamennyi más magasabbrendű idegtevékenységre is hatással van. Szinte valamennyi termékének közös vonása, hogy valamilyen módon elősegíti a tevékenységnek — általában a létnek — gyorsabb tempóját. A gépek gyorsított ritmusa s a gyors technikai átalakulás ugyanazt a ritmust diktálja az embereknek is. Ezzel az egyéni lét is intenzívebbé válik. A technikai fejlődés általános eredményeként fizikai erőt takarítunk meg, de idegeinket erősebben vesszük igénybe. (A közelmúltban nagy megdöbbenéssel vette tudomásul az Egyesült Államok közvéleménye, hogy egy izompróba alkalmával meglepően rosszabb eredményt mértek, mint a kevésbé technizált körülmények között élő európaiaknál.) Idegeink már nem csak érzékszerveinknek, vagy azok egyszerű meghosszabbításainak (a szerszámoknak) parancsolnak, de gyorsabb, hatalmasabb technikai eszközöknek is. S minél gyorsabbak és hatalmasabbak ezek az eszközök, annál feszítettebb idegtevékenységre kényszerítik az embert.

A technikai fejlődés következtében társadalmi „átrétegeződés" megy végbe az egész világon. Kettős folyamatnak lehetünk tanúi: egyrészt bővül azoknak a köre, akik az idegeket jobban igénybe vevő munkát végeznek, másrészt növekszik *általában* a munka idegeket igénybe vevő volta is.

A felgyorsult technikai átalakulás sajátos módon tükröződik az ifjúság magatartásában is. A mai fiatalság idegrendszere ugyanis már jobban asszimilálódott az ilyen igénybevételhez. Innen erednek bizonyos pszichológiai furcsaságainak szokatlan méretei, nyugtalansága, ösztönös írtózata a mozdulatlanságtól, sokszor elutasító viszonya a múlthoz, a hagyományhoz, avantgardizmusa, anarchikus lázongásai, amelyeket különböző művészeti törekvésekben, a művészeti stílusoknak századunkra jellemző gyors váltakozásaiban is tapasztalhatunk. Idegrendszere nem veszi fel a szokásosnál gyengébb hangulati, auditív és vizuális effektusokat: mint a kémiai reakcióegyenletekben is csak nagy vegyérték köthet meg nagy vegyértéket, úgy nem kötik le szürke és gyenge impulzusok. Idegrendszerének nem a klasszikus operák méltóságteljesen hömpölygő

Digitized by Google

ritmusa, hanem a jazz váratlan melódia-fordulatai, monoton üteme felelnek meg. Ízlésében, szín- és izérzékenységében is furcsa eltolódások következnek be. Húsz évvel ezelőtt a kék és a zöld szín egymás mellett bántó látvány volt, a sárga és fekete — még zászlón is — rikító; ma elfogadottá lett. Gondoljunk csak az öltözködés harsány színeire, a táncok és a divat szinte évenkinti, az idősebbeket megbotránkoztató változásaira.

Másfelől viszont a fokozott élettempó és aktivitás ellenére a technikai átalakulás — mint erre a vitában mások is utaltak — az akarati tevékenység hatékonyságát is veszélyeztetheti. Mert egyre gyorsabb tempóban szaporodnak körülöttünk a kényelmünket szolgáló praktikus tárgyak. Egyetlen mozdulat, s a gép mossa, szárítja helyettünk a ruhát. Távollevővel szót váltani csak annyiból áll, hogy kényelmes eleganciával a telefonkagyló után nyúlunk. Vagy fordítunk egyet a kapcsológombon, s egy szempillantás alatt siet szórakoztatásunkra egy hatalmas szervezet: rendezők, operatőrök, színészek és technikai munkások serege. A helyváltoztatás gépesítése (autó, motorkerékpár) is tökéletesedik. S az áruk értékének — a társadalmilag szükséges munka mennyiségének — csökkentésével olcsóbbodik is, a tömegek számára is elérhetőbbé lesz. Mindez nagyon kényelmes, de negatív hatású is lehet. Mert az emberi akarat, mint a kő, mozdulatlan, amíg valamilyen ellenkező hatás mozgásba nem hozza. Léte éppen az akadályokon keresztül realizálódik, akadály pedig egyre ritkábban csalogatja ki belőlünk az akarás képességét. A gépek adta kényelem szemléletté, sokszor helytelen szemléletté lesz.

Ezek a jelenségek érthető módon felkeltették a mai nyugati filozófusok és szociológusok figyelmét. Sok filozófiai és szociológiai iskola a technikai fejlődés elemzésére építi következtetéseit. Közülük napjainkban egyre jobban előtérbe kerül az úgynevezett „technikai determinizmus" elmélete, amely szerint az emberiség jövendő sorsát a technika ragadta magához, a technikai fejlődés következtében az ember, képtelen lévén humanizálni a gépet, maga is a gép függvényévé és alkatrészévé válik. Az egyszerű ember kis csavar a nagy gépezetben, nem érti már saját célját sem. El kell búcsúznunk a szabadság és személyiség ábrándjától. S ami ennek a következménye: az egyéniségét és szabadságát veszített csordaembert bürokrácia és terror irányítja — írják egyes szociológusok. A technikai tökéletesedés azután — mivel az ember képtelen a felgyorsult technikai haladáshoz alkalmazkodni — „túlcsap" az emberen, felfalja agyát és idegeit: a társadalmat — szerintük — a kollektív idegbaj veszélye fenyegeti. Ennek természetes szimptómái a tömeges fiatalkori bűnözés, a magány, a kilátástalanság érzése, az állandó szorongás, vagy a modern államvallássá lett cinizmus.. A technikai determinizmus elmélete a technikai haladás és az idegtevékenység fejlődésének az ütemkülönbségével magyarázza az egzisztencializmusban jelentkező egyedüllét-érzést, s a „veszélyes élet"-ben hívők szektájának nemtörődöm életérzését (elég ha itt az „Előzés" című olasz filmre utalunk) továbbá, a „halbstarkok", a „teddy-boy"-ok, a „mezítlábasok", a „dühöngők", a „beatnik"-ek tömeges fellépését.

A technikai determinizmus elméletének képviselői sok valóságos jelenségre tapintanak rá, s ezért gondolataikat érdemes tanulmányozni. Nem felejthetjük el azonban, hogy e technicista elméletek képviselői a jelenségek okainak elemzésekor rendszerint eltekintenek a *társadalmi viszonyok* hatásának vizsgálatától; ez lehetővé teszi számukra, hogy megkerüljék a kapitalista társadalom mélyebb ellentmondásait s ezzel, a kapitalizmus és a szocializmus közötti lényegi különbségeket

Digitized by Google

eltüntetve, a kapitalizmust indirekt módon védelmezzék. Mert kétségtelen, hogy az ifjúsággal kapcsolatos problémák a technikai haladással is összefüggnek, de az is világos, hogy a problémák elválaszthatatlanok a kapitalista társadalom ellentmondásaitól. V. V. Stanciu francia kriminálpszichológus az említett jelenségek — a hajszoltság, az elidegenedés — egyik okának mindenekelőtt a termelésnek és a fogyasztásnak azt az ellentmondását tartja, amely a kapitalizmusban kiküszöbölhetetlen, mert ott a konkurrenciaharc következtében a termelés öncélúvá válik. „A mi társadalmunkban az egyének közti viszonyok ellentmondó viszonyok. Az egyik ember boldogsága a másiknak a szerencsétlenségére épül. Tulajdonos és bérlő, eladó és vevő, gazda és munkás — érdekellentétek. Úgy látom, ezeket a viszonyokat, mint egy mérleg két tányérját: az egyik felmegy, a másik leszáll..." Másutt — jegyzi meg — vannak kooperációs viszonyok. „Nálunk a „te vagy én" formulája van meg; ott a „te és én" formula. A nyugati társadalom gladiátor-morált teremt. A kapitalizmus köteles arra, hogy kemény legyen, egoista és gonosz. Ha a nagykapitalista, a nagyvállalat főnöke filantróp volna, érzékeny ember, akinek megesik a szíve a szerencstélenen, csődbe jutna." Majd felteszi a kérdést: „Miért van a vallás csődben és miért a laikus morál is? Azért, mert lehetetlen és elképzelhetetlen dolog a morál előírásait átültetni a gyakorlatba egy olyan társadalomban, amely a konkurrencián alapul. Hogyan szeressük azt a felebarátunkat, aki boszszant minket, aki nem hagy aludni, inzultál, kizsákmányol, les minket, halálunkra várva, hogy bevonulhasson lakásunkba és betelepedhessen boldogságunkban? A mi korunkban nem a közeli felebarátot szeretik, hanem a távolit. Elérzékenyednek egy japáni földrengés áldozatain. Az ember, aki távol van, absztrakt lénnyé válik, s nem feszélyezhet bennünket. A konkrét hús és vér embernek az absztrakt ember fogalmára redukálása — egyik módja felebarátunk megölésének."

V. V. Stanciu nem kommunista, s mint nyilatkozatában maga mondja, az ő feladata csupán a tények regisztrálása, a felvetett problémák megválaszolását szívesebben hagyja a politikusokra.

Végső következtetésként: úgy gondolom, a technikai determinizmus képviselői a kapitalista társadalom sok valóságos problémájára rámutattak. Ezeknek az elméleteknek az alapján nyugaton jelentős pedagógiai munkálkodás folyik, s ennek során sok olyan eredmény is születik, amelyet nekünk is érdemes figyelembe vennünk. Mert az kétségtelen, hogy a technikai haladás felgyorsult ütemének a pozitív és negatív hatása mindkét társadalomban jelentkezik az élet legkülönbözőbb területein: a pedagógiában, a művészetben, az erkölcsben. Az idegek fokozottabb igénybevétele, a munka intellektualizálódása, a változó életviszonyokhoz való alkalmazkodás problémái, az emebri gondolkodás említett átalakulása, amelynek a művészetben is megvannak a maga sajátos vetületei, (műfajok átalakulása, új művészeti ágak kifejezési eszközök kialakulása stb.) — olyan jelenségek ezek, amelyek mindkét társadalomban megfigyelhetők. S nincs helytelenebb magatartás, mint ha ezekkel a jelenségekkel szemben az értetlen elutasítás álláspontjára helyezkedünk. Az említett jelenségeket csak úgy tudjuk irányítani, a pozitívakat segíteni, a negatívakat leküzdeni, ha megértjük őket, s alaposan elemezzük.

Más jelenségeket viszont — a munka-erkölcsöt, a munkának az ember életében betöltött szerepét, a hivatástudat kérdéseit — elsősorban a társadalmi viszonyok határozzák meg. Marx szerint a személyiség lényege: valamennyi társadalmi viszony összessége. S valóban, a sze-

Digitized by Google

mélyiséget érő valamennyi hatás társadalmi közeg közvetítésével realizálódik; ez egyes jelenségeket felerősít, másokat elhomályosít. A mi társadalmunk átmeneti társadalom, s ezért sok mindent őriz a múltból. Túlzás volna azt állítani, hogy a mi társadalmunkban „az én *vagy* te" formula helyett széles társadalmi méretekben az „én *és* te", vagy más szavakkal: a „*mi*" formulája uralkodik. Az azonban bizonyos, hogy az individualizmus gyökereit, a magántulajdont felszámoltuk, s a kollektivizmus szelleme — ha sok ellentmondáson keresztül, s ha lassabban is, mint szeretnénk — utat tör. A kollektivitás elvének térhódításához elsősorban az szükséges, hogy rugalmas vezetési módszerekkel minden irányban kibontakoztassuk a társadalmi aktivitást. A pedagógiának pedig keresnie kell — még ha eddig keveset tett is ezért — azokat a lehetőségeket, amelyek az ember alkalmazkodását az új vimegkönnyítik az ember alkalmazkodását az új viszonyokhoz.

Laki Pál
tanár

A tudományos- technikai forradalom hatása a pedagógiára és a szocialista ember nevelése

A szerkesztőség által exponált téma a pedagógiában is aktuális, élő probléma. Szocializmust építő társadalmunk számára a tudományos és a technikai forradalom azért is jelentős, mert ez a fejlődés módosítja a korszerű általános műveltséget, amely a közoktatásnak is célja és tartalma.

A probléma azonban ennél sokkal szélesebb körben és sokkal több konkrét követelménnyel jelentkezik előttünk. A szocializmus építése, mint forradalmi jellegű társadalmi folyamat egyrészről, s a tudományok és a technika forradalmi lendületű fejlődése másrészről hat arra a sokoldalú, sokirányú és céljaiban, hatásaiban sokféle összefüggésen keresztül történő tevékenységre, amelyet összefoglalóan pedagógiának nevezünk.

A szovjet, a lengyel és a német szocialista pedagógia szakemberei egyaránt megvizsgálták a korszerű tudományokhoz kapcsolódó pedagógia helyzetét és szerepét általában, és a szocializmus építésében. Bogdan Suchodolski szerint a jövő pedagógia-tudománya is bizonyos mértékben úgy alakítja ki a maga tárgyát, hogy közben a nevelési tevékenységben is részt vesz. Ugyanez jellemzi a modern tudományokat is, hiszen a valóságot azzal ismerik meg, hogy megalkotják ezt az új valóságot. Ezért is törvény az, hogy a pedagógiában csak másodlagosan fontos, milyen ma a növendék-ember — az elsődleges az, hogy milyenné lehet és kell nevelni őt.

Véleményem szerint ebből is következik az, hogy a szocialista pedagógia sem tartalmában, sem módszerében nem lehet konzervatív, hiszen a nevelés iránya felé kell fordulnia. A jövő, a növendék eredményes nevelése felé irányulás maga is korszerűségre, a technikai és tudományos haladás eredményeinek felhasználására kötelezné.

A. I. Kairov az SZKP új programjából kiindulva az ifjúság ne-

Digitized by Google

velését *az egész felnőtt társadalom továbbnevelésével összefüggésben, a kommunizmus építése közben a társadalom egyik legfontosabb feladatának tartja.* Ezért fontos, hogy a korszerű tudományokra épülő pedagógiai elmélet és gyakorlat olyan tényeket is vegyen figyelembe, amelyek szerint a szovjet közoktatás egyidejűleg szolgálja az ország gazdasági fejlődésének legközelebbi és távolabbi feladatait. Úgy látja, hogy a tudományoknak és a technikának a pedagógiával való szoros kapcsolatát az is igazolja, amit a közgazdászok állapítottak meg: *még az elemi fokú elméleti képzés is jóval többet ad a munkásnak szakmája elsajátításához, mint ha ugyanannyi időn keresztül csak gyakorlati munkát végezne a gépnél.*

Ezek a megállapítások is azt hangsúlyozzák, amit a szocialista tervezésben mindenütt, nálunk is meg kell valósítani: a termelési, gazdasági tervek kialakításában, a várható teljesítményekben, eredményekben figyelembe kell venni azt a fejlődést, amely a közoktatás hatásosságától várható. A pedagógiai feladatok, a közoktatási szükségletek gazdasági ellátásában azonban nem mindig találjuk meg ennek az elismerését. Biztos, hogy az 1961. évi III. törvény végrehajtása nagy mértékben attól függ, mennyire sikerül összehangolni és gazdasági szempontból is egymásra építeni a tervezés következő mutatóit:

1. a munkaerő létszámának szakmai megoszlása és kvalifikációja; 2. a munkaerő képzéséhez szükséges közoktatási, pedagógiai intézmények részletes tervmutatói; 3. a tudományok és a technika törvényszerűen bekövetkező fejlődésének megfelelő gazdasági és szervezési tervintézkedések; 4. az elméleti tudományok fejlődésének biztosítását szolgáló technikai beruházások, befektetések; 5. az előbbiek megvalósítását biztosító későbbi közoktatási feladatok ellátásának valamennyi tervmutatója stb.

Most, amikor az iskolai pedagógiai munkát közvetlenül összekapcsoljuk a technikai haladás eredményeinek és az ezeket továbbfejlesztő termelőmunkának közvetlen, gyakorlati megismerésével, az iskoláknak az az egyik legnagyobb problémájuk, hogy nem látják világosan például azt: melyik gazdasági, termelési, technikai, szervezési, kulturális, tudományos stb. munkának milyen nagyságrendű a munkaerő-szükséglete. Bizonytalan ezért az oktatás-nevelés, az ifjúság tervszerű, pedagógiai módszerű irányítása; hiszen nincs megfelelő konkrét eligazítás abban a tekintetben, hogy a termelési-gyakorlati képzésnek és az elméleti-tanórai képzésnek milyen koordinálását követeli meg a tudomány, a technika fejlődése és a gazdasági és társadalmi haladás a szocializmus felépítésében. A tantervek minden korszerű értéke mellett is visszatérő probléma az iskolákban az, amit az egyes tantárgyak tanítása és az átfogó politechnikai képzés közti koncentrációnak nevezünk.

Ehhez kapcsolódik egy másik közoktatási, pedagógiai probléma is: igaz, hogy az iskolát össze kell kapcsolni a gyakorlati, a termelőmunkát is jelentő élettel, s helyes, hogy a tudományok és a technika kapcsolatában olyan nagy hangsúlyt kapott a gyakorlat; mégsem szabad elfelejteni a pedagógiai tevékenységben — éppen a tudomá-

Digitized by Google

nyok felgyorsult haladása és fokozódó differenciálódása miatt — azt, hogy *az elméleti jellegű képzés, az elméleti ismeretek nélkülözhetetlenek az eredményes gyakorlati, alkotó munkában.* Az elméleti és gyakorlati képzés tudományosan kialakított arányaitól való minden megfontolatlan eltérés szükségszerűen a jövő, a modern fejlődés számára terméketlen *prakticizmushoz, vagy utilitarizmushoz* vezethet.

Ezeket a megjegyzéseket figyelembevéve a következőkben foglalhatjuk össze a szocialista pedagógia néhány fontos, aktuális feladatát:

1. A tanuló nemzedéket, az anyagi termelés majdani sokoldalúan kiképzett résztvevőjét, a tevékeny közéleti embert, az oktatás tartalmával, anyagával, a pozitív ismeretekkel és a gondolkodás fejlesztésével egyidejűleg kell nevelnünk.

2. Az új társadalom aktív és öntudatos építőjének mindenoldalú fejlesztése érdekében a tudományok legújabb vívmányai és a tudományok legújabb struktúrális változásai szerint át kell alakítanunk a képzés tartalmát, a tantárgyak szerkezetét. Nem tűrhetjük például, hogy „az iskolapadban Newtonnak kortársai leszünk ugyan, de Einsteinnek nem lehetünk kortársai."

3. A képzés tartalmának korszerűsítése mellett az ismeretszerzés folyamatára vonatkozó nézeteknek és az oktatás módszereinek a korszerűsítése is jobban biztosíthatja a tanulók értelmi fejlődését. Ezért elő kell segíteni a tanulók aktivizálásának, a probléma-feltáró magyarázatnak, a kutatási elv módszerének stb. érvényesülését a pedagógiai folyamatban.

4. A politechnikai jellegű képzés megvalósításában azt az alapelvet érvényesítjük, hogy a politechnikai képzést alárendeljük a szocialista nevelés céljainak. „A politechnikai képzés abból a tényből indul ki, hogy a technikai haladás az egzakt természettudományok fejlődésén alapul, s a munka és a termelés új szervezeti formái a társadalomtudományokból következnek. Ezért lényeges, hogy a fiatalok biztos és rendszerezett ismereteket szerezzenek ezekből a tananyagokból, miközben érvényesítik azoknak a tudományoknak a szemléletét, amelyek a technikai haladás irányát megjelölik" — írja az UNESCO kiadásában nemrég megjelent könyvben Sz. G. Sapovelenko a szovjet politechnikai képzésről.

Közoktatási munkánkban, a pedagógiai elméletben és gyakorlatban mindinkább érvényre jut az a felfogás, hogy a technika és a tudományok eredményeinek fokozatos felhasználása és alkalmazása a nevelés-oktatás minden területén *feloldhatja az olyan ellentmondásokat, amilyen a tanulók túlterhelése és a tudományos-technikai haladásból következően folyton bővülő ismeretanyag feldolgozásának követelménye* között van. Azt a Nyugaton megfogalmazott pedagógiai elvet, hogy az évszázadokon át megmerevedett iskola, az auditórium, napjainkban laboratórium jellegűvé váljék, a szocializmus iskolájában másképp konkretizáljuk.

A pedagógiai gyakorlatban is mutatkozó egyenlőtlen fejlődés következtében még ma is kísért a múlt iskolája, amelyben a tanuló „meghallgatja" az ismeretekt

Digitized by Google

közlő tanárt, majd később ugyanazt az anyagot sokoldalú feldolgozás nélkül, mint ismeret-tömeget reprodukálja. Napjaink tudományos színvonala azt követeli az iskolától, hogy az ismeretszerzésben tevékenyen közreműködő tanuló laboratóriumi módszerekkel ismerje meg, tárja fel, elemezze, kapcsolja az előzményekhez, alkalmazza, a tudomány törvényei szerint alakítsa, „termelje újjá" a tudást. Ezt szolgálja az a törekvés, hogy bontsuk fel a „tanterem" hagyományos munkakereteit, lépjünk közvetlen kapcsolatba az ismeretszerzés folyamatában a termelő, alkotó gyakorlati élettel. A korszerű tudományokra építve kell kialakítani az ismeretek feldolgozásában együttesen aktív tanár és tanuló számára a pedagógia módszereit. E problémák közül csupán két kérdést szeretnék kiemelni:

a) A tudomány és technika fejlődése révén lehetővé vált, hogy az ismereteket közvetítő (információs) eszközöket: a rádiót, a televíziót, a hang- és a képközvetítő berendezéseket (hangszalagot, filmet stb.) úgy használjuk fel, hogy ezek ne csak a szemléltetés eszközei, hanem a pedagógia modern módszerei is legyenek.

b) Meg kell nyitni a korszerű pedagógiai gyakorlat számára a kibernetika tudományos rendszerén alapuló programozott és gépi oktatás kapuját.

A képnek, hangnak, beszédnek, zenének, hanglemez, rádió, diapozitív, vagy film révén való bemutatása, a valóságnak közvetlen megjelenési formáiban való szemléltetése már általánosan bevezetett pedagógiai eljárás. Ma például — a tudomány és technika eredményeit felhasználva — úgy tanítunk idegen nyelveket, hogy matematikai módszerekkel történő mérések és számítások után, logikai-nyelvtani szerkezetek szerint felépített nyelvi modelleket közvetítünk, szinkronizált hangszalag és a mondatmodellek jelentését ábrázoló diapozitívek, filmek segítségével. A nyelvi ismeretközlés, a gyakorlás többszörösen ismételhető és a nyelvi kifejezésekre vonatkozó feladatok megoldása és ellenőrzése is gépi eszközök segítségével történik a tanár irányítása mellett.

Modellkísérletek után az oktató filmek a felhasználás, alkalmazás valóságos körülményei között is bemutatják a fizikai, kémiai jelenségeket, folyamatokat, összefüggéseket, s a televíziós közvetítések a mindennapi élet legváltozatosabb helyzetei között a tanuló közvetlen élményévé teszik.

A tankönyvekben, olvasmányokban pedagógiai céllal összefoglalt ismereteknek más módszerű megközelítése történik a korszerű technikai információs, közvetítő berendezések felhasználásával. A hazai oktatófilm, iskolarádió és iskolatelevíziós közvetítések akkor korszerűek, ha nem ragadnak meg az auditorium-iskola módszereiben, nem csak ismeretközvetítők, hanem az iskolában is egyedül célravezető aktív módszerekhez alkalmazkodnak. Az iskolatelevízió például akkor hatásos, ha a tanár és a tanulócsoport mellett (s néha között), mint harmadik aktív tényező kapcsolódik bele az ismeretszerzés, feldolgozás és alkalmazás tevékenységsorozatába.

Az új eszközök és eljárások az ismeretek közlésével egyidejűleg tegyék lehetővé a tanulóknak a probléma-feltárást, a feladat-rend-

Digitized by Google

szerek kialakítását, a gondolkodást, mint feladat-megoldó tevékenységet, az ismeretek elsajátítását, ezek felhasználását, továbbá azt a munkaszervezést, amely egy folyamatban biztosítja az elsajátítás és az alkalmazás helyességének ellenőrzését. Ez részben a hangot és képet közvetítő eszközök közvetlen használata során, részben az ehhez csatlakozó pedagógiai tevékenységben történik. Mindenképpen úgy kell a kép- és hangközvetítő folyamatot megszervezni, hogy elősegítse e tevékenység sorozat lefolyását.

Lényegében ugyanilyen koncepciónak kell érvényesülnie a kibernetikán alapuló komplex pedagógiai folyamatrendszer kialakításában is. A kibernetikus tanítógépek sem lehetnek pusztán valamiféle költséges előállítású, s még az oktató intézményeknek is sokáig megfizethetetlen „tankönyvek", amelyekben a tananyag, a feladatmegoldás, az ellenőrzés és gyakorlás egyidejűleg áll a tanulók rendelkezésére. Ezeket a berendezéseket ma elsősorban a tananyag és a tanuló meg a tanulás új viszonya kialakítására irányuló módszereknek a kidolgozásában lehet eredményesen felhasználni. Ezért a szocialista ember formálása céljából nekünk is el lehet és sürgősen el is kell végeznünk a pedagógiának és a kibernetikának ma már világszerte eredményes összekapcsolását.

A kibernetika napjaink gyors fejlődésben levő olyan tudományos irányzata, amely legfontosabb fogalmi jegyeiből következően is — alkotó módon kapcsolható össze a pedagógiával. A kibernetika ugyanis anyagi rendszerek törvényszerűségeit vizsgálja abból a célból, hogy lehetővé tegye a különböző információk, szabályozások és vezérlések feldolgozását ezekben a rendszerekben. Ezek a törvényszerűségek minden olyan rendszerre érvényesek, amelyben információk felvétele, tárolása, kicserélése, feldolgozása folyik. A kibernetika azt is vizsgálja, hogy az anyag magasabb mozgásformáit alacsonyabbakkal utánozza. A kibernetikának ebből a néhány fogalmi jegyéből is az következik, hogy a pedagógia területén, ahol információk (ismeret, tudás, képzettség stb.) szabályozott, irányított, határozott programmal történő vezérlése, felvétele, tárolása, kicserélése, feldolgozása stb. folyik, eredményesen alkalmazhatók e mozgások feltárt törvényei. A pedagógiai elmélet és gyakorlat azért is közel áll a kibernetikához, mert ennek kutatási tárgya: az élő és az élettelen természet, valamint a technika, továbbá a társadalmi folyamatok és a tudat területén feltárt jelenségek. Fontos alapproblémája a gondolkodás és a gép lehetséges kölcsönös viszonyainak vizsgálata. A pedagógiában természetesen úgy alkalmazzuk a kibernetikát, hogy a pedagógia sajátosságai bizonyos mértékben módosítják a kibernetika általános törvényszerűségeit.

Ismertetem a kibernetika elvei alapján kidolgozható programozott oktatás néhány sajátos lehetőségét és feladatát. (L. N. Landa szovjet pszicho-pedagógus előadásáról szóló tájékoztatások és Heinz Schuffenhauernek, az NDK egyik szakemberének tanulmánya alapján.) Nekünk ezen a téren még a gépeknek és berendezéseknek kutatás és kísérletezés céljaira való felhasználására is kevés a lehetőségünk. A pedagógiai progra-

Digitized by Google

mozás megvalósítása céljából a legfontosabb feladatok a következők:

1. A tananyag megszervezése, tervezése vegye figyelembe a programozás lehetőségeit.

2. A pedagógiai módszerek terén megfontolt és pontos útmutatásokat kell kidolgozni úgy, hogy már támaszkodjunk a tanulók képességeinek, a szükséges tevékenységeknek, a lehetséges tudatosságnak egzakt vizsgálatára és mérésére.

3. A kibernetika eszközei és a programozás módszerei segítségével meg kell keresni és ki kell dolgozni a tanuló ember gondolkodási tevékenységének törvényeit.

4. Az oktatási folyamatot az anyag és módszer szempontjából kicsiny, kevéssé változó, logikusan egymásra épülő részlépésekre kell felbontani, programozni. Ki kell dolgozni tehát a szaktárgyakban és ki kell próbálni a különböző évfolyamokra azokat az oktatási folyamatban eredményre vezető rendszereket, modelleket, amelyeket az adott körülmények közt a tanuló-tanító csoportok tevékenységében alkalmazni lehet és kell.

5. Minthogy az oktatási folyamatban az irányító tanár és az irányított tanuló (tanulócsoport) között kétoldalú információ-átadás történik, a kísérleti pedagógia és pszichológia segítségével olyan paramétereket kell kidolgoznunk, amelyeknek felhasználása lehetővé teszi ennek az információ-átadásnak a tökéletesítését.

6. Az adott körülmények között jelentkező gyakorlati feladatok megoldása érdekében fontos, hogy a pedagógiai elmélet az oktatás (nevelés) optimalizálásának elmélete legyen, amely kidolgozza a pedagógiai feladatok megoldását meghatározó algoritmusokat, a leghatásosabb módszereket. Ezekhez is felhasználja a kibernetika elvei szerint dolgozó gépeket, az ezek segítségével kialakított programokat és a programozott tankönyveket.

A kapitalista országokban is előtérbe került a kibernetika és az ennek elvei szerint konstruált technikai berendezések felhasználása a pedagógiában, illetve a tudomány és technika eredményeire való támaszkodás az emberek nevelésében. Jelentős eredményeket is értek el e téren, különösen az USA-ban. Jellemzi a helyzetet a Francia Kommunista Párt pedagógiai folyóiratának egyik cikke, amelyben arról van szó, hogy a francia kormány tervei szerint arra használják fel az oktatógépeket, hogy megoldják a pedagógushiányt, hogy egyes tanulókat kiemeljenek a tömegek iskoláiból, és így csökkentsék az iskolák túlzsúfoltságát. Ez a tanulmány a pedagógiai kísérletezés és a fejlesztési munka értékes alkalmazásának tartja az oktatógépet és a programozott oktatást, de tiltakozik az ellen, hogy így elodázzák a közoktatási krízis megoldását. Ehelyett azt követeli, hogy a tömegek kulturális felemelkedésének szolgálatában a katonai kiadások rovására növeljék a közoktatás költségvetését.

A Nemzetközi Szemle ismertette a New York Times-nek Amerika második ipari forradalmáról és az automatizálás problémáiról szóló cikkét. Ez a cikk azt követeli, hogy az automatizálás következtében is növekvő munkanélküliség

Digitized by Google

csökkentésére, a termelés emberi körülményeinek javítására „a kormány dolgozzon ki és hajtson végre széles körű szakmai továbbképző programot... javítsa az Egyesült Államok közoktatási rendszerét, beleértve az általános szakmai képzést és a speciális műszaki oktatást". Nem tárja fel a tudomány és technika fejlődése, meg a társadalmi változásokban való elmaradás közötti ellentmondást Pierre Jaccard svájci közgazdász-szociológus két könyve sem, amelyekben a nyugat közoktatási és munkaerőgazdálkodási politikájáról, illetve a közoktatás szociológiai problémáiról elmélkedik. Természetes, hogy ez a szerző a közoktatásban is elsősorban a „belső átszervezések révén javuló körülmények közt" látja lehetségesnek a haladást.

A szocializmus építése közben mindig úgy kell felhasználni az emberi haladás eredményeit, hogy közben ne tévesszük szemünk elől a tanulók egész személyiségét. A tanuló tevékeny személyisége nemcsak a közvetlen pedagógiai ráhatások révén fejlődik, hanem ezek a pedagógiai hatások — még a korszerű módszerek felhasználása során is — „önmozgásában" irányítják és ösztönzik a személyiséget. Korunk tudományos és technikai haladásának a nevelésben való felhasználása ad a nevelőmunkának sajátos szerepet a szocialista ember formálásában. Nálunk az erkölcsi nevelésnek egyik legfontosabb módszertani kérdése a munka folyamán végzett nevelés; hiszen tudjuk, hogy a szocialista erkölcs nem általában a munkatevékenységben, hanem az új, a szocialista munkában alakul ki és fejlődik. A legkorszerűbb természettudományok és a kibernetika eredményeinek az emberi munkára is van hatásuk. A. A. Feldbaum szovjet kibernetikus arról ír, hogy az embert a munka teremtette és nevelte, ezért az új, bonyolult kibernetikai gépek, amelyeket az ember alkotott, tökéletesíteni fogják az ember idegstruktúráját. Az ember alkotta gépekkel kölcsönhatásokba lépő emberi értelem tökéletesedési lehetőségei határtalanok. A szocializmus viszonyai közti fejlődés lehetőségeire utalhatunk azzal a felfogással, hogy a korszerű tudományok a társadalmi fejlődés új szükségletei talaján születtek, és ezeknek jelentős szerepük lesz az új társadalom tudományos és technikai feltételeinek megteremtésében. Erről a távlatról mondta Hruscsov elvtárs 1960-ban, a szovjet pedagógusok összoroszországi konferenciáján: „Két történelmi feladatot teljesítünk most: a kommunizmus anyagi és technikai bázisának megteremtését és az újtípusú ember nevelését."

Dr. Temesi Alfréd
pedagógus

Digitized by Google

A természettudományos világkép és a mai szocialista ember

A vitaindító bevezető őszinte hangja jó lehetőséget kínál arra, hogy kialakuló új életformánk gondjainak, elkerülhetetlen hiányosságainak komoly megvitatására felelősségteljes emberek fóruma legyen a Társadalmi Szemle eszmecseréje.

A vitaindítóban felvetett kérdések közül főként a társadalmi rendszer és az ember „szocialista" jelzői azok, amelyek írásra késztetnek.

A kor tudományos és technikai forradalma expanzív jellege miatt mindenféle társadalmi rendszer jellemzőjévé válik, de az a törekvés, hogy áldása valóban a *Föld egészére*, annak minden emberére kiterjedjen, már a szocialista társadalmi rendszer jellemzője.

A szocializmus ad megnyugtató választ azokra a súlyos kérdésekre, amelyeket a tudományos-technikai forradalom vet fel.

A lehetőségek, amelyek között választanunk kell:

Tömegpusztító atombomba — vagy termelő energiát szolgáltató atommáglyák?

Betonbunkerek — vagy előregyártott épületelemek?

Gombnyomásra milliók gázhalála — vagy automatikus vezérlésű gépsorok?

A tudományos-technikai forradalom az ember tudatszféráját is nagymértékben kitágította.

Egyetlen nap híreiből:

Az Aleuti szigetek környékén földrengés és tengerár pusztít. — Japánban összeütközik két vonat. — Ciprusban tovább tartanak a lövöldözések. — A Donyec árhullámmal fenyeget. — Új mesterséges égitestet bocsátottak fel. — A molekuláris biológia a sejtek molekuláit boncolja. — Új elemi részt fedeztek fel. — Új műanyagot állítottak elő. — A robbanó galaxismagok új titkok megismerését ígérik.

A természet erőinek, az emberi indulatoknak, az emberi szellem eredményeinek egész áradatát zúdítja reánk a híradástechnika és együtt tálalják fel ezt a reggeli kávéval.

És tágulnak tudatszféránk időbeli keretei is: a geológiai rétegekben egyre mélyebbre ás a régész, régi kultúrák új nyomaira bukkantunk, emberré válásunk történetét kiegészítő újabb csontmaradványokat találnak meg — és az idő másik irányában: egyre tágabb perspektívában tervezzük jövőnket.

Ezt a felfokozott élményanyagot, a térben és időben végtelenné tágult szférát adja a tudományos-technikai forradalom, és ebben a naggyá nőtt világban kell eligazodnia és megtalálnia a maga helyét a szocialista embernek. Sem társadalomtudós, sem filozófus nem vagyok — a magam konkrét tapasztalatai alapján: a természettudomány és a természettudományos ismeretterjesztés oldaláról szólok a vitához — amelyet elválaszthatatlannak látok a „két kultúra" vitának lényegi tartalmától.

Mindnyájan egyetértünk abban, hogy a szocialista társadalmat nem lehet kőbaltával felépíteni, és nagyon szeretném, ha abban is egyetértenénk, hogy a szocialista ember világszemlélete sem épülhet a középkor statikus szemléletére.

Az egyik hozzászólásban idézett Rostow szerint az emberi haladás választóvonala Newton volt. Temesi Alfréd más vonatkozásban idézi Newtont: „Nem tűrhetjük például — írja —, hogy az iskolapadban Newtonnak kortársai leszünk ugyan, de Einsteinnek nem lehetünk kortársai". Nekem az az érzésem, hogy sajnos nemcsak Newtonnak, de még Galileinek sem válunk kortársaivá az iskolapadban.

Digitized by Google

Galilei és Newton ugyanis nemcsak a fizika dinamikáját adták, hanem azt a dinamizmust is, amely az emberiséget világnézetileg kiemelte a statikus szemléletből. És az ő szerepüknek ez az oldala ma is elválaszthatatlan a szocialista emberréválás folyamatától.

Tőlük származik a felismerés, hogy a természet dolgai nem esetlegességek, és nem tőlünk független szellemi hatalmak akaratának megnyilvánulásai, hanem az anyag belső törvényei alapján előre kiszámítható jelenségek. E felismerésekből azért lehetett technika, mert megtanítottak bennünket, miként lehet az erőkkel és energiákkal *számolni.*

Galileiig azt kellett hinni, hogy az egyszer megteremtett világ örökké változatlan állapotban marad a végítéletig. Ennek a változatlan rendnek a megnyilvánulása a társadalmi berendezkedés, a királyok és a kiválasztottak uralma, és ugyanilyen elrendelés szerint születünk gazdagokká vagy szegényekké. Az egyénekre ki van szabva a bőség és a nélkülözés, s ezen változtatni nemcsak nem lehet, de nem is szabad. Az égitestek az emberi sorsok jelzői, s a bennük megnyilvánuló akarat kinyilatkoztatás, ami ellen semmit nem tehetünk. Még a törvények is esetlegesek, egy szüntelenül aktív módon érvényesülő akarat tetszés szerint megváltoztathatja őket.

Ez a szemlélet középkori merev formájában és modern változataiban ma is megnyilvánul. Még tiszta szándékainkat és igazságunk érvényesítését is gátolják előítéletek, amelyeknek áttöréséhez Galileitől kellene bátorságot merítenünk.

Akkor a dogmák falain az Egyház őrködött a maga inkvizíciós testületével. Ma is vannak áttörhetetlennek hitt falak, de ma már senkit nem fenyeget máglya — az igazság és a tiszta szándék ma már mindenki számára menlevél lesz.

A Hold hegyei, a Venus sarlója, a Jupiter holdjai, valamint a Neptunusz felfedezése olyan dogmákat döntöttek meg, amelyek az emberi élet minden megnyilvánulását, művészetét és tudományát átitatták. És a dogmákon első ízben a természet új igazságai ütöttek rést a szabadabb gondolkodás számára. Lassan azt is elfeledjük, hogy csak miután nyilvánvalóvá lett, hogy a fizikai világot az anyag belső törvényei kormányozzák — csak azután tudtuk kimondani azt, hogy a társadalmi együttélésnek is belső törvényei vannak.

Felelősséggel, három évtized tapasztalata alapján állíthatom, hogy az emberek többségében még mindig egy sereg olyan bizonytalanság lappang, melyekre a valóságban a tudomány már megadta a választ. Szemléletükből az a szilárdság hiányzik, melyet csak a természettudományos műveltség szigora adhat meg.

Elképesztően szomorú a helyzet például az okkultizmus, spiritizmus és főként a csillagjóslás megítélése tekintetében. A babonás miszticizmus még a tudományt is elítéli, mert nem hajlandó hiú ábrándjai mellé tanúként szegődni.

Kultúránk „kettészakadásának" egyik főforrása éppen az, hogy Galilei felismeréseinek fizikai tartalmát sokszor elszakítjuk annak világnézeti, szemléleti tartalmától.

Amikor a Galilei-féle klasszikus relativitás elvét néhány mondatban megtanítjuk, vagy elmondjuk Newton egyetemes vonzástörvényét, kevesen gondolnak arra, hogy ezek a felismerések két világot választanak ketté. Az egyik oldalon maradt a statikus világkép, a szellemi hatalmak által mozgatott világ, a dogmák merevsége és a lángoló máglyák — a másik oldalon pedig elindult útjára a felszabadult gondolat dinamizmusa és a technikai fejlődés.

Ezért tartom fájdalmas mulasztásnak azt is, hogy a mai tanulóknak

Digitized by Google

több mint 90 százaléka annyit sem lát az égből, amennyit Galilei 355 évvel ezelőtt meglátott. Szaksovinizmus lenne azt állítani, hogy attól függ a boldogság, látta-e valaki a Holdat és Jupitert, vagy sem. De tudatunk megtisztulásának, a mai szocialista ember tudományos világszemlélete kialakulásának már elengedhetetlen feltétele, hogy bennünk is felmerüljenek és választ kapjanak azok a kérdések, amelyek Galileinek a bátorságot adták a maradiság elleni küzdelemhez.

Az éggel, az égről alkotott tiszta képpel ma is sok minden függ össze. Magatartásunk határozottsága, eltökéltségünk szilárdsága hiú ábránd marad megalapozott, természettudományos világkép nélkül.

A természettudományok tudatformáló tartalmának átvételében és átadásában nyilván nehézséget okoz az új ismeretanyag hihetetlen megnövekedése. De éppen a technikával párosult tudomány segít leküzdeni ezt a nehézséget. A gondolatközlés, a híradástechnika és a közlekedés meggyorsulása révén nemcsak a Föld népei jutottak közelebb egymáshoz, hanem a tudományok is. A csillagászat új korszakának űrhajózása is — amellett, hogy a tisztán csillagászati ismeretek bőségét adta — így lett biztató ígérete a Föld jobb megismerésének, a tökéletesebb híradástechnikának, a megbízható meteorológiának, ezeken át mindennapi életünk nagyobb biztonságának, — az emberi tevékenység köre kiszélesítésének, a szellemi erőfeszítések új példáinak, lelkesítő feladatok vállalásának, újfajta pozitív hősök felmutatásának.

Befejezésül a szocialista emberréválásnak még egy nevelési problémáját akarom érinteni.

Pedagógusok segítségére lenne szükség annak megítéléséhez, hogy nem túl későn kezdjük-e az új szocialista ember nevelését. Az emberré válás folyamata a gyermekkorban kezdődik. A gyermek képzeletvilágát mai meséink többnyire ugyanazzal a tartalommal telítik, mint száz évvel ezelőtt. Talán csak a gyermek töretlen életerejének tulajdonítható, hogy fejlődésével együtt kinövi a ráerőszakolt hamis világot — ha ugyan maradék nélkül kinövi.

Kérdés: szükséges-e, hogy mesterségesen magunk készítsük elő azt a feltétlenül bekövetkező törést, amelyet a mesék világa és a valóság okoz neki? Talán jó lenne megfontolni, hogy nem szolgáltatna-e bőséges anyagot a gyermeki képzeletnek az emberiség története és a környező világ? Talán akadna elegendő képzeletmozgató történet, hősiesség, vonzó ideál, mely nem is túlságosan leegyszerűsítve és gyerekessé átformálva, lelkesítő élményt nyújtana gyermekeinknek.

Az emberiség történetének és a környező világnak jó részét izgalmas élményanyagból ismerhetné meg a gyermek, és az emberi nagyságok példája talán benne is elhatározásokat ébresztene jövendője iránt.

Ha talán ez az első lépés nem is bizonyulna mindenben helytállónak, mégis úgy tartom, hogy bátrabban kellene előrehaladnunk ezen a területen, mert a gazdasági feltételek biztosítása mellett a szocializmus győzelmének legégetőbb problémája a nevelés és oktatás új tudatformáló tartalmának megtalálása.

Dr. Kulin György
csillagász

Digitized by Google

NEMZETKÖZI SZEMLE

Algéria az FLN kongresszusa után

A nagyobb arab országok közül Algéria maradt legtovább gyarmati iga alatt. Amikor felszabadult, a többi arab ország már hosszabb-rövidebb idő óta önállóan létezett, és bizonyos eredményeket ért el fejlődésében. A hétéves könyörtelen háború által kifosztott ország, a teljes zűrzavar állapotába jutott gazdasági élet, a fő exportcikk: a bor termelését kezükben tartó francia telepesek elmenekülése, két és félmillió munkanélküli, szakadás az FLN vezetésében, imperialista nyomás kívülről, háborús fenyegetés a Marokkóval támadt határvita miatt, a polgárháború veszélyét felidéző kabiliai zendülés — ilyen aggasztó kép jellemezte Algéria helyzetét 1963-ban. A csatát vesztett gyarmatosítók kárörömmel szemlélték a nehézségeket és arra számítottak, hogy a kiskapun át visszatérhetnek.

Algériában azonban megvolt a harcedzett, forradalmi szellemű ipari és mezőgazdasági proletariátus, az új lehetőségek tudatára ébredt, a falusi élet szűk köréből a háború és a forradalom által kiragadott parasztság, s az a fiatal értelmiség, amely származására nézve kispolgári, de a hosszú függetlenségi harc éveiben összeforrt a néppel és a forradalmi vezetők törzsgárdáját adta. E haladó erőkkel a hűbérurak maroknyi csoportja és eléggé gyenge — elsősorban kereskedelmi — burzsoázia állt szemben, amelynek egy része ráadásul a gyarmatosítókkal való együttműködéssel kompromittálta is magát.

Az elmúlt másfél év alatt Algéria utolérte a társadalmi fejlődésben az arab országok többségét, s megtisztelő helyre került a nemzetközi porondon.

Az algériai forradalom fejlődésében döntő fordulópont volt 1963 márciusa, amikor a Ben Bella-kormány rendeleteket adott ki arról, hogy a franciák által elhagyott földeket és gyárakat az önigazgatási bizottságok veszik át. E rendeletek után 1963 októberében az önigazgató szektor 2,7 millió hektár, addig külföldi tulajdonban levő földet vett át. Azt is elhatározták, hogy korlátozzák az algériai nagybirtokosok földbirtok-maximumát. Feltételezhető, hogy a földreform hat millió hektár földterületet ölel fel.

Nemcsak a mezőgazdaságban létesült önigazgató szektor. Az államosítás gyorsan terjedt. Néhány hónap alatt befejeződött az a folyamat, amelyet már most úgy jellemezhetünk: *Algéria áttérése a nemkapitalista fejlődés útjára.*

Ez év tavaszára megértek a Nemzeti Felszabadítási Front (FLN) első kongresszusa összehívásának a feltételei: a központi hatalom megszilárdításáért, a gazdasági élet talpraállításáért tett erőfeszítések meghozták első eredményeiket, megkezdődött az agrárreform végrehajtása, az iparban az első gyárak munkásigazgatás alá kerültek, elfogadták a

Digitized by Google

kizsákmányolás minden formáját eltiltó alkotmányt.

Az algériai forradalmárok most abban látták feladatukat, hogy hatékony politikai eszközt teremtsenek a szocialista építés előkészítésére: az FLN-t egységes pártá, a szocialista forradalom pártjává szervezzék át. Ez a kérdés volt a Front április 16-án megnyílt kongresszusának központi problémája.

Az FLN tevékenységét eddig az 1962. évi tripoli kongresszuson elfogadott program szabályozta. Ez feltétlenül haladó okmány volt, amely egyebek között kimondotta: „A népi demokratikus forradalom azt jelenti, hogy tudatosan szocialista elvek alapján, a nép kezében levő hatalom alapján építjük fel az államot". A program rámutatott, hogy a nemzeti összefogás nem a polgárság osztálya körüli egyesülést jelenti, s hogy a polgárságnak alá kell rendelnie érdekeit a népi demokratikus forradalom szükségszerűségének.

Most kétévi harc eredményeinek fényénél felül kellett vizsgálni egyes régebbi tételeket. Ma másként vetődik fel például az egységfront kérdése. „Ez a formula — mondotta nemrég Ben Bella — megfelelt bizonyos helyzetnek. Ma viszont már lehetetlen felhasználni a szocializmus építésére. Mi csak az összes szocialista és valóban forradalmi erők szövetségét akarjuk." A polgárság mint osztály nem akarta alárendelni érdekeit a népi forradalomnak, holott a tripoli program ezt ajánlotta neki; ezért természetes, hogy nem kaphat helyet az ország irányításában.

A FLN kongresszusán megvitatott új program rámutat: „a forradalmi hatalom támaszát képező társadalmi alapot csak a szegényparasztsággal... és a forradalmi értelmiséggel szövetségben levő dolgozó tömegek alkothatják".

„Jelenleg elkerülhetetlen a szocializmussal szemben ellenséges erők létezése — mondotta Ben Bella a kongresszusi beszámolóban. — Ezeket az erőket lehetetlen önkényes módszerrel vagy adminisztratív intézkedésekkel kiküszöbölni. Mindaddig, amíg teljesen el nem távolítjuk a kapitalizmus gyökereit, a belső ellenség megőrzi bázisát. Ezért szilárdan a parasztokra és munkásokra kell támaszkodnunk".

Algériában mindössze százezernél valamivel több az ipari munkás; ez nem elég széles alap a szocialista átalakulásra, de a mezőgazdasági proletariátus és a falusi szegénység szintén hatalmas forradalmi mozgató erő. A program arra hívja fel a pártot, hogy hogy harcoljon a városi és mezőgazdasági munkásoknak a legszegényebb parasztsággal való szövetségéért, semlegesítse a középparasztságot és a városi kispolgárságot, s folytasson állandó harcot a „kizsákmányoló magántulajdon" ellen.

A párt programja kimondja „a munkások és parasztok érdekeit kifejező új típusú állam" felépítésének szükségességét. Az algériai forradalom jelenlegi szakaszát úgy határozza meg, mint „átmeneti időszakot — a szocializmushoz készülő társadalom megszervezésének időszakát, amelyben megszűnik a kizsákmányolás, létrejönnek a termelőerők gyors fejlődésének, a dolgozók alkotó ereje kibontakozásának anyagi és társadalmi alapjai".

Digitized by Google

Az idézett tételek kétségkívül marxista elemzésen alapulnak. Hogyan képzeli el az FLN vezetősége annak a pártnak a jellegét, amelynek irányítania kell majd a szocialista forradalmat Algériában?

Ben Bella kongresszusi beszédében azt mondotta, hogy a párt a demokratikus centralizmus elvein fog alapulni, jórészt szegényparasztokból és munkásokból fog állni. Tisztogatást tartanak: minden párttagnak el kell számolnia 1954. november 1-e óta kapott bevételeiről, s a pártnak nem lehet tagja olyan ember, aki más munkáját kizsákmányolja. Az FLN-nek mint pártnak a kongresszuson elfogadott alapszabályai a tagfelvételt úgy szabályozzák, hogy a párt tagja csak az lehet, aki kötelezi magát, hogy harcol a szocialista forradalom céljaiért.

A kongresszusra egybegyűlt ezerhétszáz küldött több mint százötvenezer aktív párttagot és hatszázezernél is több szimpatizálót képviselt. Ez annak az eredménye, hogy a pártot kettős szerkezet alapján, az aktivisták és a szimpatizálók hálózata alapján építették fel. A szimpatizánsok külön sejtekben tömörülnek, kötelességeik ugyanazok, mint az aktivistáké, de nem választhatnak és nem választhatók meg párttisztségekbe. Ez a döntés hosszú vita eredménye, amelynek során megvitatták, hogy káderpártra, vagy tömegpártra, nemzeti élcsapatra, vagy népfrontra van-e szükség.

A kongresszus határozata leszögezi, hogy az algériai államot a tudományos szocializmus kritériumainak megfelelően kell felépíteni. Algéria a tripoli program szerint demokratikus népi köztársaság; a függetlenség kikiáltása után másfél évvel elindult a nemzeti demokratikus forradalom útján, s így lehetővé vált a szocialista forradalomba való dialektikus átmenet is. A kongresszus után a Francia Kommunista Párt hetilapja, a France Nouvelle megállapította: „Az FLN kongresszusának határozatai a szocializmus algériai felépítésének chartáját, alapokmányát alkotják."

A szocializmus alapjai építésének természetesen sok gátló, fékező tényezője van még Algériában. Az eviani egyezmény értelmében az egykori gyarmatosítónak, Franciaországnak még ma is vannak katonái algériai földön, a Mers-el-Khebir-i haditengerészeti támaszponttól a Colomb-Béchar-i rakétakísérleti támaszponton át Reggane-ig, ahol a francia kísérleti atomrobbantások lezajlottak. De Ben Bella a kongresszus után bejelentette, hogy az eviani egyezmény katonai előírásainak felülvizsgálatát fogja követelni. A monopoltőke Franciaországa nemcsak katonai nyomást gyakorolhat Algériára, más lehetőség is van a kezében: a gazdasági zsarolás. Egy példa a sok közül: Algéria legnagyobb üveggyárának, a Verreries d'Afrique du Nordnek működését a félelmetes francia üvegipari monopólium, a Saint-Gobin, azzal akarta megbénítani, hogy hosszú heteken át nem folyósította a munkások fizetését. Az algériai dolgozók kitartottak, még azon az áron is, hogy utolsó ruhadarabjaikat is el kellett adniuk, hogy mindennapijukat előteremtsék. Végül az algériai állam lépett közbe, s ma munkás-önigazgatással folyik tovább a termelés az üveggyárban.

Algériában természetesen új

Digitized by Google

történelmi viszonyok között rakják le a szocializmus alapjait: megjelent, erősödik és az emberi társadalom fejlődésének döntő tényezőjévé válik a szocialista világrendszer. A szocialista államoknak internacionalista kötelességük, hogy keresztezzék az imperialistáknak azokat a próbálkozásait, amelyekkel vissza akarják állítani a felszabadult országokban a gyarmati rendszert, és meg akarják akadályozni, hogy a gyarmati iga lerázása után a népek megvalósítsák jogos nemzeti törekvéseiket. „Most, amikor a gazdasági önállóság kivívása, az előretörés a társadalmi haladás útján lett a felszabadult országok imperialistaellenes harcának fő irányává, különös jelentőségre tesz szert az a tény, hogy a szocialista államok bővítik a gazdasági együttműködést ezekkel az országokkal, testvéri gazdasági segítséget nyújtanak nekik" — mondotta az SZKP Központi Bizottságának februári plénumán Szuszlov elvtárs.

A Szovjetunió nemrég hosszúlejáratú hitelt nyújtott Algériának földtani kutatómunkákra, a mezőgazdaság fejlesztésére, így két tucat gát felépítésére és gépállomások létesítésére. A Ben Bella moszkvai tárgyalásairól kiadott szovjet—algériai közös közlemény bejelentette hogy a Szovjetunió műszaki segítséget ad egy olyan vasipari üzem felépítéséhez, amely évente 300—350 ezer tonna hengerelt árut állít elő. Algéria ajándékként most egy kőolaj- és földgázipari intézetet és egy kétezer diák tanulását biztosító technikumot kapott a Szovjetuniótól, a következő két évben pedig 300 szovjet orvos megy Algériába.

A cél: Algéria népgazdaságának függetlenítése a tőkés hatalmaktól, a külföldi monopoltőkétől. Addig pedig, átmeneti időre, meg kell elégednie az idegen tőke korlátok közé szorításával — mondja az FLN programja. Ezt célozza a vegyes társaságok létrehozása: az állami erőforrások hiánya vagy ki nem elégítő volta esetén külföldi beruházók lehetőséget kaphatnak új ipari vállalkozások létesítésére. Ezekben azonban ott van az algériai állam is, „s ha a nép érdekeit képviseli, a külföldi magáncsoportokkal való társulása bizonyos körülmények között gyümölcsöző lehet".

Az FLN előirányozza a munkásönigazgatás kiterjesztését az algériai ipar mind nagyobb részére. Eddig körülbelül 10 000 munkás, az egész algériai ipari munkásságnak hozzávetőleg 12 százaléka dolgozik munkás-önigazgatás alatt álló üzemekben, amelyeknek száma 450-re tehető.

Az FLN kongresszusa rámutatott az ipar fejlesztésének rendkívüli fontosságára. Új munkaalkalmak teremtését írta elő, az import csökkentését határozta el és a jövő algériai nehéziparának alapjait jelentő kombinátok megépítésére adott utasítást.

Az ipar fejlesztése kétségtelenül sok algériainak ad majd kenyeret. A szükséges iparosítás mellett azonban az ország legfőbb gondja a földkérdés rendezése. Még ma is 8500 olyan földbirtokos van Algériában, akinek földje 100 hektárnál nagyobb. Az 50 hektárt meghaladó magángazdaságok száma 15 000 körül jár. Négy és félmillió hektár 23 500 birtokos tulajdonában van, míg 600 000 törpebirtokosnak hétmillió hektáron kell osztozkodnia. De aki az algé-

Digitized by Google

riai viszonyokat ismeri, az tudja: nemcsak a hektárok száma a lényeges — a jobb földek általában a nagyobb birtokosok kezén vannak. Kétmillió fellah földnélküli és munkanélküli. Számuk kísértetiesen megegyezik azzal az adattal, amelyet már a mai Franciaországban sem tagadnak: több mint kétmillió munkaképes algériai parasztot űztek el földjéről a háborúban a francia hadsereg egységei.

„A forradalmi Algériának megoldást kell találnia" — mondotta Ben Bella a kongresszuson a földkérdésről. „Forradalmat csinálni azt jelenti, hogy nem habozhatunk támadást intézni a kiváltságok ellen, bárkik élvezik is." Az FLN programja előírja a földreform általános végrehajtását és a paraszti önigazgatás előkészítését mindenütt. Ben Bella kijelentette, hogy a földet azoknak a kezébe kell adni, akik megművelik.

Az FLN kongresszusának gondja volt arra, hogy megvizsgálja az emigráció kérdéseit. Algériából a munkanélküliek százezrei vándoroltak ki a háború előtt csakúgy, mint a vérzivataros esztendőkben, s manapság is sokan próbálnak szerencsét idegenben. Franciaországban — általános becslés szerint — csaknem félmillió algériai él. Bár ezeknek többsége csak mint segédmunkás, vagy napszámos kap munkát, s noha a legkisebb munkabérért dolgoznak, mégis, francia közgazdászoknak az a véleményük, hogy az a kb. 300 millió új frank, amelyet évenként a franciaországi ipari üzemekben vagy nagybirtokon foglalkoztatott algériaiak küldenek haza családjuknak, mintegy kétmilió arabnak egyedüli anyagi erőforrása. (Ebből még 3 dollár sem esik egy főre és egy hónapra!) Az FLN kongresszusa úgy határozott, hogy meg kell találni a kivándorlási folyamat megállításának módját. egyben pedig azt a reményét fejezte ki, hogy a képességüket külföldön kifejtő munkások előbb-utóbb visszatérnek hazájukba, és tudásukat az ország szolgálatába állítják.

Algériának természetesen gondolnia kell arra is, hogy ifjúságának műveltséget adjon. A gyarmatosítóknak nem volt erre gondjuk: a második világháború előtt 1 250 000 algériai gyermekből csak 110 000 jutott el az iskolába, 1954-ben, a felszabadító harc kezdetén pedig az arab gyermekeknek csupán 15 százaléka járt elemibe. De Gaulle tábornok „Constantine-i terve" annak idején azt helyezte kilátásba, hogy 1963-ban az algériai iskolakötelesek kétharmada már átlépheti az iskolák küszöbét. Az FLN programja most kimondja, hogy három éven belül meg kell oldani az összes 6. életévét betöltött fiú és lány beiskolázásának a feladatát.

Nem fejezhetjük be az FLN kongresszusán elfogadott határozatokból kibontakozó program elemzését anélkül, hogy alá ne húzzuk Algéria külpolitikai célkitűzéseit. E külpolitika sarkpontja a határozat szerint az, hogy Algéria fejlessze a maga forradalmát az egész Észak-Afrikára (a sokat emlegetett „Maghreb"-ra), az arab világra és általában az afrikai kontinensre kiható forradalmi pólussá. A külpolitikai irányvonalról szóló határozat hangsúlyozza Algéria el nem kötelezett voltát

Digitized by Google

és szolidaritását a nemzeti felszabadító mozgalmakkal. Fontos része a határozatnak, mert a francia—algériai viszonyt is érinti, az, hogy a kongresszus síkraszáll a nukleáris kísérletek megszüntetéséért, hogy azután a világ eljuthasson az atomfegyverek teljes megsemmisítéséig.

Algéria a pozitív semlegesség és el nem kötelezettség külpolitikáját folytatja, szolidáris azokkal az afrikai, ázsiai és latin-amerikai népekkel, amelyek a gyarmati rendszer és az imperializmus ellen, a nemzeti felszabadulásért, a függetlenségért és a társadalmi haladásért küzdenek. Az algériai kormány a kubai kérdésben egyértelműen imperialista-ellenes álláspontot foglal el; az afrikai kontinensen még meglevő gyarmati területek mielőbbi felszabadulásáért rendkívüli eréllyel száll síkra a nemzetközi fórumokon, mindenekelőtt az afrikai országok csúcsértekezletén s az ebből kisarjadt egységszervezetben.

Algéria külpolitikai vonalát az a tény is érvényre juttatta, hogy az FLN kongresszusát követően Ben Bella államelnök — akit egyébként a kongresszus nagy lelkesedéssel választott meg a párt főtitkárának — először is Moszkvába és két népi demokratikus országba látogatott el. Nem csupán a hála érzése indította Ben Bellát, hogy felkeresse a Szovjetuniót, „amelynek népe annyi jót tett Algéria népével, mint amennyit egyetlen más nép sem tett." Nemcsak azért ment Ben Bella a Szovjetunióba, hogy a helyszínen ismerkedjék meg annak a népnek a tapasztalataival, amely hazájában a világon először építette fel a szocializmust.

Ben Bella Moszkvában hangsúlyozta: a háború idején a Szovjetuniónak volt köszönhető, hogy Algéria nem állt egyedül az imperializmus elleni küzdelmében. Az imperialista nagyhatalmak minden bizonnyal meg fogják próbálni, hogy Algériát, azt az új országot, amely a szocializmus útján akar elindulni, a politikai és gazdasági nyomás ismert módszereivel eltérítsék a maga választotta útról. Az imperialisták manőverei ellenében Algéria — akárcsak a háború hét esztendeje alatt — számíthat a Szovjetunió támogatására, s hogy a sokat szenvedett országnak igénye is van erre a felbecsülhetetlen értékű támaszra, ezt fejezte ki Algéria elnökének baráti látogatása.

Pálfy József

Az „apartheid" elszigetelődik

Az „apartheid" a faji elkülönítés politikája. E fogalom hosszú évek óta elválaszthatatlanul összefonódott a Dél-afrikai Köztársaság nevével. Dr. Verwoerd rendszere ugyanis olyan fajvédő, pontosabban: fajüldöző politikát honosított meg, amely ma, a gyarmati rend-

Digitized by Google

szer végérvényes felbomlása idején már példa nélkül állóan anakronisztikus, s szinte a klasszikus rabszolgaság intézményére emlékeztet.

Ezért szerepel a Dél-afrikai Köztársaság neve oly gyakran a világsajtó hasábjain, ezért foglalkoznak vele sűrűn — és egyre sűrűbben — nemzetközi konferenciákon, diplomáciai és gazdasági tárgyalásokon, az ENSZ közgyűlésén, a világszervezet különböző bizottságaiban és a Biztonsági Tanács előtt. Dél-Afrika ma úgyszólván állandó napirendi pont, s az is marad, amíg fel nem számolják a hitleri fasizmust idéző sötét fajvédő rendszert.

Az afrikai országok, a gyarmati rabságból viszonylag nemrégen felszabadult népek nagy nemzetközi kampánysorozatot indítottak Verwoerd köztársasága ellen, diplomáciai, politikai, gazdasági bojkottot hirdettek ellene. Követelték az ENSZ-től, hogy vizsgálja ki a köztársaságban uralkodó állapotokat és foganatosítson erélyes rendszabályokat a XX. századbeli rabszolgatartó állam ellen, a néger lakosság alapvető emberi jogainak védelmében. Akcióik hatására ma már világméretű harc, szolidaritási mozgalom bontakozott ki a rezervátumokba, középkori törzsi életformába kényszerített dél-afrikai négerek milliói mellett. Olyan mozgalom ez, amellyel nyíltan még a neokolonialista módszerekkel operáló, s a Verwoerd-rendszert hallgatólagosan támogató, vele kapcsolatot tartó nagy imperialista hatalmak, közöttük az Egyesült Államok és Anglia sem szállhatnak szembe. Ezek az országok például az Egyesült Nemzetek Szervezetében, amelyben egyenjogú tagként ott ülnek a független afrikai és ázsiai országok képviselői, nem vállalhatják a fajvédők nyílt prókátorának szerepét.

Az „apartheid"-politika ma már elszigetelődik. Az imperialista hatalmak hallgatólagosan — és főként gazdaságilag — még támogatják ugyan a dél-afrikai rendszert és késleltetik az ellene hozott szankciók foganatosítását, de a nyilvánosság előtt, nyílt színen nem védhetik, sőt, nem is szavazhatnak Verwoerd diktatúrájára.

A Dél-afrikai Köztársasággal kapcsolatos eseményekben ma két tendencia érvényesül: minél szilárdabbá válik a volt gyarmati népek antiimperialista akcióegysége, annál erőteljesebb a harc világméretekben is a dél-afrikai fajüldözők ellen. Másrészt: minél határozottabb, minél konkrétabb ez a harc — tehát amilyen mértékben alakul át szolidaritási mozgalomból ténylegesen cselekvő nemzetközi akciókká — annál féktelenebb fasiszta módszerekre ragadtatja magát a Verwoerd-kormány, annál vadabbul fegyverkezik a „fehér faj felsőbbrendűségének védelmére" — országának néger lakossága ellen.

Ennek tudatában a Dél-afrikai Kommunista Párt két tényezőben látja a győzelem zálogát: a dél-afrikai négerek szervezett és politikai tartalmú akcióegységében, s a nemzetközi megmozdulásokban: „Akár a többi afrikai országot és az egész világot, akár pedig a dél-afrikai belső erőviszonyokat tekintve vizsgáljuk ezt a kérdést — mondja a kommunista párt nyilatkozata — a Verwoerd-kormányzat helyzete mindenképpen reménytelen... A történelmi fejlődés folytán a dél-afrikai kor-

Digitized by Google

mányzat egyre gyorsuló ütemben szigetelődik el."

E kijelentést számtalan tény és adat támasztja alá. Mindenekelőtt irracionális az a politika, amelynek jegyében a rendszer *hivatalosan* alsóbbrendűnek és ennélfogva jogfosztottnak minősít 12 millió bantu négert, az ország lakosságának négyötödét. Ezt a jogfosztást harsogják a polgári perrendtartás törvényei és a munkajogi rendelkezések ugyanúgy, mint az iskolai tankönyvek. Egy néger iskolásoknak írt tankönyv előszavában például maga dr. Verwoerd jelenti ki: „A fehérek közösségében a meghatározott munkák keretein kívül nincs hely az afrikaiak számára. Az iskolának ezek szerint már kezdettől fogva tudatosítania kell a néger diákokban a faji alsóbbrendűséget, a fehér kisebbség felsőbbrendűségét, s csak olyan munkára kell őket kiképeznie, amely a fehérek szükségleteit szolgálja." A Keresztény Nemzeti Nevelőintézet pedig a következőkben fogalmazta meg pedagógiai elveit: „A bennszülöttek nevelésének az egyenlőtlenségen és a szegregáción kell alapulnia... Ha a dél-afrikai bennszülött azt reméli, hogy a fehérekkel egyenrangú, politikai jogokkal felruházott felnőtté válik, akkor nagyon téved."

Ez a brutálisan nyílt fasiszta politika és propaganda nagyon kétélű fegyver: szinte önmagáért beszélő vádirat a Dél-afrikai Köztársaság, e XX. századbeli élő anakronizmus ellen, amely világszerte felháborodást kelt Bertrand Russeltől, a nagy angol humanista tudóstól és békeharcostól, haladó íróktól, gondolkodótól kezdve egyszerű emberekig mindenkiben, de elsősorban az afrikai kontinens nemrégen még szintén elnyomott lakossága körében.

De nemcsak a rendszer, hanem a rendszer apostolai, mindenekelőtt a hírhedt fajvédő, dr. Verwoerd is egyre jobban elszigetelődik, egyre elfogadhatatlanabb partnerré válik még imperialista támogatói számára is. Dr. Verwoerdöt a fajvédő Nacionalista Párt juttatta hatalomra. Ezt a pártot több mint másfélmillió holland származású dél-afrikai, úgynevezett „afrikáner" támogatja. Az ő kezükben vannak a hatalmas latifundiumok, a gyémánt-, az urán-, az aranybányák részvényei, a nagyvállalatok. Képviselőjük, dr. Verwoerd mögött hosszú náci múlt áll. A 30-as években a „Die Transvaler" című napilapban lelkesen támogatta Hitlert, annyira, hogy egy ellene intézett sajtóperben megállapították: „Szellemi hazája közelebb áll Berchtesgadenhez, mint Dél-Afrikához." Dr. Verwoerd volt az, aki 1961-ben inkább kiléptette az országot a Brit Nemzetközösségből, mintsem hogy engednie kelljen az „apartheid"-politikájából, amely ellen természetszerűleg éles támadásokat indított meg a Nemzetközösség több kormánya, elsősorban India és Ghana.

A Nemzetközösségből való kiválással megkezdődött a Dél-afrikai Köztársaság nemzetközi elszigetelődése, s ez még fokozódott 1963-ban, az afrikai országok kormányfőinek Addisz Abeba-i értekezletén és az ENSZ-közgyűlés, valamint a Biztonsági Tanács vitáin. Az Addisz Abeba-i konferencia alapokmánya világosan leszögezi, hogy Afrika felszabadult népei nem tűrhetik fekete bőrű testvé-

Digitized by Google

reik jogfosztottságát, fizikai és szellemi elnyomatását. Ben Bella, algériai miniszterelnök azt mondotta a konferencián: „Az alapokmány holt betű marad, ha Mozambiqueban, Angolában és a Dél-afrikai Köztársaságban élő testvéreink nem kapják meg azonnal azt a feltétel nélküli támogatást, amelyhez joguk van."

Akkor, 1963 nyarán, Eric H. Louw, a Dél-afrikai Köztársaság külügyminisztere, még így nyilatkozott felháborodott hangon egy dán hetilapnak, a „Dag Breek"-nek: „A Dél-afrikai Köztársaságnak fel kell készülnie arra, hogy visszavágjon, ha Afrika bármivel is fenyegeti." Azóta Louw már nem nyilatkozik: dr. Verwoerd leváltotta, *kénytelen volt* leváltani 73 éves külügyminiszterét, aki „túlságosan hevesen", minden diplomáciát sutbadobva védelmezte a fajvédő politikát az ENSZ-közgyűlés szeptemberi ülésszakán. A harcos fajvédő miniszter elvetette a sulykot, amikor a világszervezet előtt hitszegéssel vádolta az Egyesült Államok és Anglia kormányát, sőt megfenyegette őket; ha továbbra is támogatják az afrikai és ázsiai népek ENSZ-akcióit, akkor Dél-Afrika beszünteti az aranyeladást Angliának és az Egyesült Államoknak. „Vannak még rajtuk kívül más országok is — jelentette ki Louw —, amelyek szívesen vásárolnák a mi aranyunkat. Magatartásunk megváltozása azonban sok gondot okozna az Angol Banknak." Louw-öt nyugdíjazták, de a Dél-afrikai Köztársaság bel- és külpolitikája azóta is éppoly agresszív, sőt az utóbbi időben még agresszívabb, mint volt külügyminiszterének magatartása az Egyesült Nemzetek Szervezetében.

Afrika legdélibb államában börtönbe lehet záratni és három hónapig tárgyalás nélkül fogva tartani gyakorlatilag mindenkit, akit a rendszer „veszélyes"-nek ítél. Ma mintegy 67 ezren sínylődnek börtönökben és táborokban. A legutóbbi hetekben és hónapokban egymás után rendezték a politikai terrorpereket. A dél-afrikai hazafiak ezreit állították „állambiztonság-ellenes" cselekmény vádjával bíróság elé, s legtöbbjüknek arra sem adtak módot, hogy védekezzen. Alig néhány hónap alatt 78 politikai per zajlott le 997 vádlott ellen, köztük 46-ot halálra ítéltek.

Verwoerd fajüldöző diktatúrája most vad hajszát indított a Dél-afrikai Szakszervezeti Szövetség ellen, s a Szövetség több vezetőjének életét közvetlen veszély fenyegeti.

A dél-afrikai hazafiak megmentésére világméretű mozgalom bontakozott ki. Az ENSZ 34 tagú afrikai csoportját Diallo Telli, a különleges apartheid-bizottság elnöke tájékoztatta a terrorperek áradatáról. Az afrikai csoport ez év márciusában, a tanácskozás után, nyilatkozatban tiltakozott e törvénytelen perek és ítéletek ellen. A nyilatkozat követeli a politikai foglyok szabadonbocsátását, a perek azonnali megszüntetését, s hangoztatja, hogy a dél-afrikai kormány embertelen akciói *kihívások az egész afrikai földrésszel szemben.* U Thant főtitkár, ugyancsak március végén, felhívást intézett a Verwoerd-kormányhoz, s kérte, ne végezzék ki W. Meany-t, Z. Kaba-t és W. Kainga-t, akiket azért ítéltek halálra, mert tiltakoztak a fajüldöző politika ellen. U Thant főtitkár felhívása hangoztatta, hogy

Digitized by Google

az ítéletek végrehajtása rendkívül súlyos helyzetet teremtene Dél-Afrikában. Brezsnyev, a Szovjetunió Legfelső Tanácsa Elnökségének elnöke ugyancsak üzenetben kérte az emberi jogokért indított mozgalom e három személyisége életének megmentését, a halálos ítélet hatálytalanítását Ch. Swarttól, a Dél-afrikai Köztársaság elnökétől.

Ez év áprilisában Londonban negyven ország 250 küldötte tanácskozott arról, milyen nemzetközi intézkedéseket foganatosítsanak a fajüldöző dél-afrikai diktatúra ellen. Lord Russel, a világhírű tudós és humanista e konferenciához intézett üzenetében javasolta: *a világ szakszervezetei szervezzék meg és hangolják össze a Dél-Afrikának szánt, valamint az onnan jövő hajószállítmányok kezelésének megtagadását.* A konferencia zárónyilatkozata pedig leszögezte: e szankciók sikeréhez szükséges, hogy Nagy-Britannia, az Egyesült Államok és Franciaország *változtasson* a Verwoerd-kormányhoz fűződő kapcsolatain. „Mindeddig ugyanis — mondja a londoni konferencia záróközleménye — a nevezett országok nem voltak hajlandók végrehajtani a Dél-Afrika ellenes rendszabályokat". Annyi azonban bizonyos, hogy az utóbbi hónapokban a Verwoerd-rendszer féktelen terrorjának növekedésével egyenes arányban fokozódott a Dél-Afrika ellenes bojkott, mind diplomáciai és gazdasági síkon, mind pedig a nemzetközi szervezetekben és testületekben, különösen az afrikai államok részéről.

A bojkottnak már vannak látható és érezhető jelei. Az Egyesült Arab Köztársaság 1963 őszén megszakított minden gazdasági, kereskedelmi és pénzügyi kapcsolatot Dél-Afrikával. (A diplomáciai és konzuli viszonyt már előbb felfüggesztette.) Elefántcsontpart is megszüntetett mindenféle kereskedelmi kapcsolatot — a diplomáciai viszonyt is — Portugáliával és a Verwoerd-rendszerrel, s lezárta repülőtereit meg kikötőit a Dél-afrikai Köztársaság előtt. A Nemzetközi Munkaügyi Szervezet — ugyancsak az afrikai országok javaslatára — elhatározta: szükség esetén módosítja alapokmányát, hogy az „apartheid" államát kizárhassa tagjai közül. Az ENSZ gazdasági és szociális tanácsa 1963 nyarán *felfüggesztette* Dél-Afrika tagságát; az erről folytatott vitában azonban a Szovjetunió — hangot adva az afrikai országok, a gyarmati sorból felszabadult népek követelésének — azt kívánta, hogy *zárják ki* a szervezetből Verwoerd köztársaságát.

Az ENSZ-közgyűlés ülésszakán és a Biztonsági Tanácsban is jelentős akciók folytak a fajüldöző rendszer ellen. Ezeknek az akcióknak legtöbbjét az afrikai-ázsiai országok szervezték; ők terjesztették be a Verwoerd-rendszert leleplező és megbélyegző jelentéseket és azokat a határozatokat, amelyeknek végső céljuk az, hogy vagy szűnjék meg az „apartheid"-politika, vagy, ha Verwoerd kormánya továbbra is makacsul ellenzi ezt, zárják ki a Dél-afrikai Köztársaságot a világszervezetből. Ezt a határozati javaslatot tavaly őszszel terjesztette be az ENSZ 11 tagú „apartheid-bizottsága" — amelynek Magyarország is tagja volt —, s amely csaknem egy évig tanulmányozta a dél-afrikai állapotokat. A bizottság azt is javasolta, hogy az ENSZ-tagállamok

Digitized by Google

ne szállítsanak fegyvert a Verwoerd-rendszernek, ne adjanak neki kölcsönt, szüntessék meg a dél-afrikai beruházásokat, léptessenek életbe olajszállítási embargót, s szükség esetén az ENSZ kényszerrel hajtsa ezt végre.

Az angol parlamentben is többször folytak éles viták. Az angol kormány ugyanis harapófogóba került a Dél-afrikai Köztársasággal szemben tanúsított magatartása miatt. Ha továbbra is támogatja — főként beruházásaival és fegyverszállítmányaival — a Verwoerd-rendszert, akkor összeütközik a Brit Nemzetközösség afrikai és ázsiai tagországainak többségével, ha pedig a gyakorlatban is végrehajtja az „apartheid"-et elítélő nemzetközi határozatokat, akkor érzékeny veszteség éri az angol nagytőkét. Anglia dél-afrikai beruházásai jelenleg több mint 1200 millió fontra rúgnak. Emelkedő tendenciát mutat a köztársaságba irányuló angol export is; ez jelenleg Anglia összes kivitelének 4 százalékát teszi ki. Anglia tehát korántsem alkalmaz gazdasági bojkottot a Dél-afrikai Köztársaság ellen, és — stratégiai okokból — változatlanul igényt tart Simonstown hadikikötő használatára. Az angol kormány dél-afrikai politikáját jelenleg nem az ENSZ-ben általa is megszavazott határozatok szabják meg, hanem az Oppenheimer, a De Beers és az ICI tőkés monopóliumok.

A világszervezet elítélő határozatai és javaslatai ellenére Franciaország is növekvő érdeklődést tanúsít a dél-afrikai gazdaság, s legfőképpen a csaknem kétszeresére duzzasztott dél-afrikai katonai költségvetés iránt. Érdeklődik a hatalmas urántelepek iránt, s cserébe — mint az angol Daily Express írta — „meg fogja osztani a Dél-afrikai Köztársasággal az atom-programmal kapcsolatos titkait".

Az imperialista partnerek között az Egyesült Államok a legerősebb, 500 millió dollár értékű beruházásaival, amelyekből 400 millió dollárt a katonai jellegű invesztíciók tesznek ki. A Dél-afrikai Köztársaság importjának 30 százalékát az Egyesült Államokból fedezi, kivitelének pedig egytizede irányul oda. A behozatalban első helyen a fegyverszállítmányok: tankok, repülőgépek, kézifegyverek és napalmbombák szerepelnek. Az angol és az amerikai fegyver-eladás változatlanul növekszik, noha az ENSZ közgyűlésén az afro-ázsiai országok azt követelték, hogy egyetlen állam se szállítson fegyvert Verwoerdnek.

A dél-afrikai diktatúra — látva az állandóan növekvő belső nyugtalanságot és a maga fokozódó külpolitikai elszigetelődését — az imperialista nagyhatalmak segítségével lázasan fegyverkezik. A Verwoerd-kormánynak jelenleg 60 ezer főnyi hadserege és 27 ezer főnyi rendőrsége van. De a jelek szerint a kormányzat még kevesli ezt a szokatlanul nagy létszámú fegyveres testületet, amelynek az az egyetlen feladata, hogy elfojtsa a négerek minden megmozdulását. Az utóbbi hónapokban 90 ezer lőfegyvert adtak el magánszemélyeknek. A „felsőbbrendű" fehér hölgyek legdivatosabb szórakozása a lövész-klubok látogatása. Verwoerd hadügyminisztere kijelentette, hogy a dél-afrikai nacionalisták szükség esetén 250 ezer embert tudnak mozgósítani „a faji felsőbbrendűség", és — természe-

Digitized by Google

tesen — a vele járó vagyon védelmére. A Verwoerd-rendszer érzi a 12 milliós néger lakosság elégedetlenségének növekedését, s hogy mind szervezettebbé és hatékonyabbá válnak a négereknek az emberi jogokért, a rezervátumok középkori rendszere, a munkaadói törvények embertelensége ellen harcoló mozgalmai.

A fajüldöző politika ellen vívott harc új szakaszába érkezett. Az afro-ázsiai országok, amelyek az 1963-as akciók fő mozgatói és kezdeményezői voltak, és az őket támogató szocialista országok már nem elégszenek meg az ENSZ, vagy egyéb gazdasági és társadalmi testületek *formális* elítélő nyilatkozataival. Annál is kevésbé, mert a nemzetközi tiltakozás növekedésével Afrika legdélibb rendőrállamában is fokozódik a terror. Most már a Verwoerd-rendszert megbénító tettekre, gyakorlati lépésekre van szükség: elsősorban arra, hogy az ENSZ tagállamai mind a diplomáciai, mind a gazdasági életben valósítsák meg a Verwoerd-rendszer elleni bojkottot.

Szécsi Éva

E SZÁM SZERZŐI:

KISS CSABA: újságíró, KAHULICS ISTVÁN: az MSZMP K. B. Államgazdasági osztályának munkatársa, dr. TIMÁR JÁNOS: kandidátus, az Országos Tervhivatal osztályvezetője, dr. GÖNCZI IVÁN: kandidátus, a Debreceni Agrártudományi Főiskola Üzemtani Tanszékének vezetője, BÖLCS ISTVÁN: tanár, PÁLFY JÓZSEF: újságíró, SZÉCSI ÉVA: újságíró. SZINAI MIKLÓS történész

SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG:

BENKE VALÉRIA (a szerkesztő bizottság vezetője), FRISS ISTVÁN, HÁY LÁSZLÓ, KOMJÁT IRÉN, LAKOS SÁNDOR, MOLNÁR ERIK, NEMES DEZSŐ, NÉMETH KÁROLY, ÓVÁRI MIKLÓS, SÍK ENDRE, SZIGETI JÓZSEF

Digitized by Google

KRITIKA ÉS KÖNYVISMERTETÉS

KÁROLYI MIHÁLY VÁLOGATOTT ÍRÁSAI

Károlyi Mihályról, az utolsó félévszázad egyik legjelentősebb magyar államférfiáról a mai magyar közvélemény nagyon kevest tud, és félő, hogy amit tud, azt is rosszul tudja. Akik között a pacifista politikus, a földosztó gróf annyira népszerű volt — az első világháború katonái, a kápolnai földosztásban részesült parasztok — azoknak egy része már halott. A ma élő nemzedékek idősebbjei, akik a Horthy-korszakban jártak iskolába és azokban az időkben lettek újságolvasó emberekké, s ezek közül éppen azok, akik iskolázottságuknál fogva ma az üzemekben és hivatalokban fontosabb beosztásban dolgoznak — a Károlyi Mihályról terjesztett rágalmak légkörében nőttek fel. A mai fiatalság pedig majdnem semmit sem tud Károlyiról. Az 1963 májusában megjelent, az általános gimnázium IV. osztálya számára írt történelem-tankönyvben, amely az utolsó száz év történetét foglalja össze, egyetlen értékelő sor sincs Károlyi Mihályról. Régi és súlyos adósságot kezdünk tehát törleszteni, amikor kommunista vezetők: Kun Béla, Landler Jenő, Alpári Gyula munkáinak megjelenése után — Magyarországon először — a Gondolat Könyvkiadó két kötetben közreadja Károlyi Mihály írásait.

A válogatás Károlyi ötvenesztendős politikai tevékenységének írásos emlékei közül a forradalmak utáni emigráció ideje alatt, 1920 és 1946 között írt cikkeit, tanulmányait, leveleit tartalmazza. Az emigrációba kényszerült közéleti embernek eleve nincs olyan működési területe, alkotási lehetősége, mint a hazájában tevékenykedő politikusnak. Annál jobban meglepi az olvasót — talán még egykori harcostársait is —, milyen gazdag és jelentős politikai oeuvre bontakozik ki akár csak e válogatott írások lapjairól is.

A szerkesztők — helyesen — Károlyinak sok olyan írását közlik, amelyek az emigráció radikális és szociáldemokrata tagjaival folytatott polémiáinak dokumentumai. Az arisztokrata Károlyinak ezekkel a politikusokkal való együttműködése már az első világháború előtt és alatt is politikai tett volt a régi, feudális maradványoktól terhelt polgári Magyarország körülményei között. Az emigrációban Szende Pállal, Jászi Oszkárral, később Vámbéry Rusztemmel, Göndör Ferenccel folytatott levelezése, Kunfi Zsigmonddal való vitája plasztikusan emeli ki Károlyi politikai profilját. A vesztes forradalmak után egykori harcostársai korántsem voltak egységesek és következetesek a magyar októberi forradalom eszméinek a védelmében; a proletárdiktatúra megítélése tekintetében pedig többen megnemértést, sőt ellenséges magatartást tanúsítottak. Károlyi viszont — aki hazá-

Digitized by Google

jában Magyarország egyik legnagyobb hitbizományának jövedelmét hagyta, s akinek egyetemi évei alatt annyi volt a havi zsebpénze, mint Magyarország akkori miniszterelnökének a fizetése, akitől tehát ezt talán legkevésbé lehetett volna elvárni — nem volt hajlandó csatlakozni a proletárdiktatúra ellen folyó rágalomhadjárathoz.

Az októberi forradalom emigránsai közül messze kiemelkedik Károlyi Mihály alakja. Az 1920-as évek elején, a Szovjetoroszország elleni katonai intervenció befejezése után, amikor a tőkés-világsajtó óriási arányú politikai- és propagandahadjáratot folytatott a fiatal szovjethatalom és az ifjú Kommunista Internacionálé ellen, messze túlterjedt a magyar emigráció körein annak a jelentősége, hogy a Magyar Népköztársaság volt elnöke szolidáris a magyar Kommünnel. Figyelemre méltó, ahogyan Károlyi összekötötte a fehérterroristák elleni küzdelmet Horthyék álhazafias propagandájának leleplezésével: „... ők nem a területi integritást, hanem a magántulajdon és a nagybirtok integritását akarják megvédeni, a tantiém és a tiara szentségét, a földi és anyagi hatalmat — írta 1922-ben. — Ezért kell bolondítani és vadítani a népeket nemzeti jelszavakkal, ezért kellenek a fasiszták és az ébredők; hadd legyen újból 1914-es hangulat: kivételes hatalom és kivételes üzlet! Akik így gondolkodnak: ezek az igazi hazátlan bitangok, ez az igazi internacionálé, amely nem ismer se nemzetet, se hazát, hanem csak önző érdeket." (I. köt. 53. old.)

A cikkek és levelek meggyőzően tárják fel Károlyi magatartásának motívumait is. Az egykori arisztokrata nagybirtokos azért vállalt közösséget a magyar munkásosztály heroikus vállalkozásával, mert mindennél erősebb volt benne a szenvedő magyar néppel való szolidaritás érzése, mert a fehérterror kegyetlensége teljes valójában tárta fel előtte egykori osztályának igazi arculatát. 1926-ban ezt írta a forradalmi zászlót elhagyó Göndör Ferencnek: „... Minden, amit a történelemben diadalmas forradalmaknak nevezünk, úgynevezett elbukott forradalmak talajából nőttek ki... A leveretés tudniillik kétféleképpen hat az emberekre: van, akit elcsüggeszt, van akit megkeményít. Engem a magyar forradalom leveretése forradalmasított igazán. Nemcsak érzelmileg, hanem értelmileg is. Én a mi forradalmunkban feltárva láttam a magyar nép sebeit. Láttam a forradalom nagy világosságánál az elnyomott osztályok és az elnyomó osztályok igazi természetét. Addig nem tudtam, de most már tudom, hogy a magyar sors égető kérdései más úton, mint azon, amelyre a forradalommal léptünk, meg nem oldható." (I. köt., 153. old.)

Az első világháború és az ezt megelőző időszak, a „ferencjózsefi idők" polgári politikusai közül egyedül Károlyi Mihály jutott el a proletariátussal és a proletariátus forradalmi élcsapatával való politikai együttműködésig. Az októbristáknál már azt is érdemnek kell becsülnünk, ha hívek maradtak Októberhez, de Károlyi a 20-as években eljutott egészen a szocializmus eszméjéig. És a 20-as években kialakult meggyőződéséhez élete végéig hű maradt. Szellemesen mondta régi híveinek a magyar októberi forra-

Digitized by Google

dalom egykori vezére: „én nem vagyos károlyista". Többször próbáltak a szociáldemokraták is Károlyi Mihály tekintélye mögé bújni: „Szívesen vallott volna mindenki vezérének — írta hozzájuk is szólva egyik cikkében —, de természetesen csak úgy, ha én követem őket és nem ők lesznek az én követőim." (I. köt., 356. old.) Károlyi Mihályt éppen a jobboldali szociáldemokrácia sorozatos árulása vitte közel a 20-as években a kommunista mozgalomhoz. Értékes dokumentuma ennek a fejlődésnek a Magyarországi Szociáldemokrata Párt vezetőihez 1926. december 2-án intézett nyílt levele, amelyben feltárta a Bethlen—Peyer paktum következményeit.

Károlyi Mihály útjának fontos állomása a „Tiétek a föld!" c. írása, amelyet 1931 után titokban terjesztettek Magyarországon. Ez a munka több, mint „brosúra", ahogy a kötet szerkesztői nevezik. Mindenekelőtt kitűnő, konkrét elemzése a gazdasági válság sújtotta Magyarországon uralkodó viszonyoknak. Ebben az írásában számol le a polgári demokráciáról táplált régebbi illúzióival. Ezt írja benne: „A választójog és a többi szabadságjog addig csak szóbeszéd, amíg a nagybirtokost, a nagytőkés, az uzsorást, a püspököket, szóval a munka kizsákmányolóit ki nem tettük a hatalomból. Nekem más demokrácia kell: az igazi! Az, ami ott kezdődik, hogy a földműves a földet, a munkás a gyárat, a bányász a bányát és a vasutas a vasutat a közösség javára kezébe veszi. Akkor aztán lehet demokráciáról, népuralomról beszélni." Ugyanitt kiáll a Szovjetunió mellett: „Akárhogy nézik, akárhogy támadják a reakciós szociáldemokrata vezérek a mai Oroszországot — írja —, azt le nem tagadhatja senki, hogy ez az első állam, mely valóban az ipari és mezőgazdasági dolgozókért él és harcol... ott az történik, amit a dolgozók érdeke és akarata diktál... A mai orosz erőfeszítésben épp az a nagyszerű, hogy a munkások önmagukért, saját gyermekeikért, saját jövőjükért nélkülöznek, áldoznak és küzdenek és nem a Weiss Manfrédekért, nem az Eszterházyakért, nem az egri káptalanért!" A magyar földműves-szegénységhez intézett gyújtóhatású felhívását így fejezi be: „... a harcot, miután a Magyarországi Szociáldemokrata Párt teljesen feladta a forradalom ügyét, a városi proletárság élén a Kommunisták Magyarországi Pártja viszi."

Különös, hogy ez az arisztokrata, akit előbb életformája, majd az emigráció fizikailag akadályozott meg abban, hogy a magyar nép mindennapi életével szorosabb kapcsolatba kerüljön, milyen érzékenyen reagált a nép bajaira, sorsának fordulóira. A magyar nép szenvedéseinek stációi voltak az ő politikai fejlődésének döntő állomásai is. Így volt ez az első világháború idején, így a fehérterror időszakában: a válság ostorcsapásai alatt görnyedező magyar nép újabb szenvedései Károlyi politikai fejlődésének újabb fokát jelezték, s ez a fejlődés végül a kommunistákkal való legszorosabb és nyílt együttműködés vállalásában tetőződött be.

A kötet dokumentumai alapján a nyugati demokráciákból való kiábrándulásának útját is nyomon lehet követni. A nép életével érzett kapcsolata, a szociál-

Digitized by Google

demokraták opportunista politikájának megismerése mellett fontos motívuma volt ez Károlyi politikai fejlődésének. Az egykori függetlenségi-párti politikust épp az indította el a konzervatív politikával való szakítás útján, hogy — Tiszáék német—osztrák orientációjával szemben — a nyugati hatalmakkal való szövetkezés lehetőségeit kezdte keresni. A német-ellenes politikusra ezért különös erővel hatottak a nyugati hatalmak súlyos politikai bűnei. A Nyugatban való első nagy csalódása, még a polgári demokratikus forradalom idején, — közismerten — a wilsoni elvek Délkelet-európai megvalósítása volt. Az a mód, ahogyan az angolok és franciák a forradalmak után hatalomra segítették Magyarországon az akkori Európa legreakciósabb rendszerét, Horthy diktatúráját, a nyugati hatalmak „demokratikus külpolitikájával" kapcsolatos illúzióinak maradványait is megsemmisítette. A nyugati demokráciák belpolitikájának szépséghibáit később, amerikai útja során bőségesen tanulmányozhatta. A kapitalista világ súlyos gazdasági krízise 1929—1932 között újabb iskola volt Károlyi számára, s a nyugati hatalmaknak a fasizmushoz való viszonyát is már korán világosan látta: „... minél élesebb a gazdasági krízis — írja —, annál biztosabbra lehet venni, hogy a hatalmon levők mindjobban és mindinkább az ellenforradalom extrém eszközeihez fognak nyúlni." (I. köt., 328. old.) Mindez hozzájárult ahhoz, hogy a Nyugat konzervatív és liberális politikusaihoz fűződő régebbi, az első világháború előtti kapcsolatai helyett a két világháború közti időszakban — a Nyugat haladó értelmiségének legkiemelkedőbb képviselői mellett — magához a forradalmi munkásmozgalomhoz is utat talált.

Károlyi szüntelen harca az ellenforradalmi rendszer ellen egyben harc volt a magyar nép becsületéért is. Azt a politikai nimbuszt, amelyet az 1848—49-es forradalom és szabadságharc, majd Kossuth amigrációs tevékenysége szerzett Magyarországnak a világ haladó közvéleményében, már az első világháborút megelőző évtizedekben alaposan megtépázták a magyarországi nemzetiségi elnyomás botrányai. Szembe kell néznünk azzal a ténnyel, hogy ezután a Horthy-rendszer 25 éve — a fehérterror, a frankhamisítás, a fegyvercsempészések, a marseillesi királygyilkosság, Gömbös barátsága Hitlerrel, majd a második világháború alatt folytatott magyar kormánypolitika — súlyosan ártott hírünknek a világban. A kötet számos dokumentuma bizonyítja, milyen sokat tett Károlyi Mihály, a Kossuth-emigráció legjobb tradícióinak folytatójaként azért, hogy a magyar népet ne azonosítsák Horthy Magyarországával. Amerikai útja, erről szóló cikksorozata a Reggel c. csehszlovákiai haladó magyar lapban, széles körű levelezése és személyes kapcsolata a világ haladó mozgalmainak kiváló vezetőivel, az Új Demokratikus Magyarországért Mozgalom, majd az Angliai Magyar Tanács megszervezése a második világháború alatt és ennek működése, megmutatja Károlyi tevékenységének időben és térben imponáló méreteit. Joggal mondhatta a Kommunista Párt nevében Rajk László 1946-ban a Károlyi Mihály tiszteletére tartott nemzetgyűlési ülésen: „Az Ön

Digitized by Google

munkájának köszönhető igen nagy mértékben, hogy a Horthy-rendszer ideje alatt, majd a háború legszörnyűbb évei alatt nem fordult a magyar néppel szembe a világ közvéleménye." (II. k. 443. old.)

„Életem fantasztikus meséje végetért — írta 1946 tavaszán történt hazatéréséről maga Károlyi. A kerék megtette a teljes fordulatot..." A két kötetet végig lapozva az olvasóban felmerül a kérdés: mi is ez „a teljes fordulat"? A válogatás időkerete (1920—1946) csak azt teszi lehetővé az olvasó számára, hogy figyelemmel kísérje, hogyan lett az emigrációban a polgári demokratikus forradalom egykori vezére a kommunisták harcostársává. De nem kap választ az olvasó Károlyi *saját* írásaiból arra a kérdésre, hogy a negyvendötezer holdas hitbizomány ura, az egykori legnagyobb hatalmú magyar arisztokrata család feje, az OMGE egykori elnöke, hogyan lett a polgári demokratikus forradalom vezérévé. Még szembeszökőbb, ha összevetjük a pályája elején álló Károlyi nacionalizmusát második világháború alatti és utáni következetes nacionalizmus-ellenes fellépésével. Csak így bontakozik ki igazán plasztikusan a mai nemzedék számára is ez a „teljes fordulat". És épp itt kell keresni Károlyi *egész* életének napjainkig ható mondanivalóját: hogyan lett a legnacionalistább magyar párt, a Függetlenségi Párt egykori vezetője internacionalista hazafivá. Magyarországon még ma is sok embernek kell megtennie — részben vagy egészben — azt az utat, amelyet Károlyi tett meg a nacionalista elfogultságoktól az internacionalista meggyőződésig.

A szerkesztők utalnak a könyv előszavában arra, hogy meg fog jelenni Károlyi első önéletrajzírása. Ebben a munkában azonban Károlyi csak 1918. október 31-ig írja le élettörténetét. Fontos volna, ha ez után az 1918. október 31-e és 1920 januárja (e kötetek kezdete) közti időszak írásait is közölnék. Annál inkább szükséges ez a publikáció, mert Károlyi egész politikai fejlődésének a kulcsát ebben az időszakban kell keresni. A forradalmak hónapjai nemcsak az osztályok és népek, de természetesen az egyének fejlődésében is évtizedekkel érhetnek fel. Az egykori vezető úri politikus fejlődése 1919 után nem véletlenül folytatódott ugrásszerűen: ennek gyökerei a forradalmi időszakban rejlenek. Hogy Károlyi „átadta" a munkásosztálynak a hatalmat, az nem vagy nem csupán az ismert Vyx-jegyzék hatása alatt tett kétségbeesett lépése volt, hanem — Károlyi oldaláról nézve az eseményeket — politikai fejlődésének logikus következménye is. Károlyi a Tanácsköztársaság kikiáltása előtt egy hónappal már világosan látta a munkásosztály döntő szerepét az ország sorsának alakulásában, és hangot is adott ennek a Minisztertanács ülésén. (Országos Levéltár, Mt. jkv. 1919. febr. 18/23.). Károlyinak a Minisztertanácson kifejtett ez a gondolata azoknak is válasz, akik kétségbe vonták és kétségbe vonják a magyar proletárdiktatúra elkerülhetetlen szükségességét.

Ha a szerkesztőket kötötte is az időkeret, érezték a teljes Károlyi-kép lehetőség szerinti kibontakoztatásának szükségességét. Ezt a célt szolgálja a könyv Függeléke és a két előszó. A Függelékben — azt

Digitized by Google

hisszük, helyesen — olyan írásokat közölnek, amelyekben Károlyi egykori harcostársai törekednek jellemezni Károlyi egyéniségét, vagy annak egyes oldalait. Hasznosan szolgálja ezt a célt a Károlyi hazatérését ünneplő parlamenti ülés jegyzőkönyvének közreadása is.

Molnár Erik előszava Károlyi egész politikai pályájának értékelő ismertetését nyújtja és meghatározza Károlyi Mihálynak a Kommunista Párthoz való viszonyát is. Anélkül, hogy elhallgatná Károlyi egyes ideológiai fenntartásait, megtorpanásait, — teljes nagyságában állítja elénk e kiváló történelmi személyiség alakját. Károlyi Mihályné bevezetője emberi közelségbe hozza férje alakját. Ez egyébként az egész könyvnek is egyik értéke. Ez a közelség nem Károlyi gyengeségeit, hanem emberi nagyságát világítja meg. A Károlyi Mihályné által ennek a könyvnek a munkálataihoz nyújtott jelentős segítség folytatása annak a nagyszerű küzdelemnek, amelyet ő nehéz évtizedeken át férje oldalán vívott. Ennek a segítségnek a jellemzésére csak egy momentumot említünk meg: a férje részéről hozzá intézett leveleknek, az általa közlésre bocsátott írásoknak nem egy részlete Károlyiné politikai ingadozásai, hibái tükrében mutatja be férjének nagyságát.

A kötet szerkesztőinek: Kiss Szilviának és Kiss Györgynek, jelentős nehézségeket kellett munkájuk során legyőzniük. E nehézségek fő forrása az, hogy a szokásos és természetes gyakorlattól eltérően nem már rendezett irat-anyagból, hanem a legkülönbözőbb helyeken fekvő és jórészt rendezetlen iratokból kellett összegyűjteniük és közreadniuk a dokumentumok nagy részét. Ezért nem volt lehetséges megfelelni az iratközlés szokásos formai követelményeinek. Nehézségeik másik forrása az, hogy a könyv írásai térben, időben és tárgykörben is a legszélesebb keretet ölelik fel. A szerkesztőknek jegyzeteikben nemcsak az emigrációnak, a nemzetközi és magyar munkásmozgalomnak, a magyar történelemnek, 26 év külpolitikájának kérdéseiben kellett segíteniük az olvasó tájékozódását, de azon országok sajátos problémáinak megmagyarázásában is, amelyekben Károlyi megfordult. Munkájuk megítélésénél mindehhez még azt is figyelembe kell vennünk, hogy sem az ellenforradalmi korszaknak, sem e korszak emigrációjának a története nincs megírva. A könyv jegyzetanyaga, különösen név- és tárgymutatója — ha van is benne itt-ott pontatlanság — mindezen körülmények ellenére értékes munka. A jegyzetek értékét növeli, hogy a szerkesztők kitérnek az egyes személyeknek és témáknak Károlyi Mihály életével való kapcsolataira, sőt ahol lehetséges, közlik Károlyi véleményét is az egyes személyekről. A kiadó vállalkozása és a szerkesztők úttörő munkája, alapos jegyzetanyaguk teszi lehetővé, hogy annyi év múltán széles körök ismerkedhessenek meg Károlyi Mihály írásaival, nemes alakjával, s hogy megvalósuljon végre az, amiben a legféktelenebb rágalmazása idején is hitt: „... becsületem tisztán fog állani a háborús hazugságok kábulatából felocsúdó és az igazság tudatára eszmélő jövő esztendők és jövő nemzedék előtt".

Szabad Miklós

Digitized by Google

MIRŐL ÍRNAK A TESTVÉRPÁRTOK FOLYÓIRATAI?

CAHIERS DU COMMUNISME
1964. 4. sz.

SIKEREK, AMELYEKET ÚJABBAKNAK KELL KÖVETNIÜK. (A párt feladatai a békés egymás mellett élésért, a személyi hatalom ellen, a francia demokratikus erők tömörítéséért vívott harcban.)

Jacques Denis: A JELENLEGI HELYZET ÉS A LESZERELÉS. (Kétrészes cikk első része, amely a genfi nemzetközi leszerelési értekezlet menetével és a néptömegeknek a leszerelésért folytatott harcban betöltött szerepével foglalkozik.)

Pierre Juquin: A HOLNAP DEMOKRATIKUS FRANCIAORSZÁGA. („A kommunista párt és a francia nagyság" címmel közölt tanulmány harmadik része. Foglalkozik az energiatermeléssel és elosztással, az ipar és a tudomány helyzetével, a lakáskérdéssel, a közlekedéssel, a mezőgazdasággal, az oktatásügyi és pénzügyi reformmal, a katonai kiadások csökkentésének szükségességével és az ország külpolitikájával.)

Jacques Duclos: A 60 ÉVES HUMANITÉ.

Fernand Clavaud: A HATALOM ÉS A PARASZTSÁG. (A Gaulleista hatalom parasztpolitikájáról és a kommunista párt falusi szervezeteinek tevékenységéről.)

Santiago Carillo: SPANYOLORSZÁG: LIBERALIZÁLÁS, VAGY DEMOKRÁCIA? (A Spanyol Kommunista Párt főtitkárának cikke a jelenlegi spanyolországi helyzetről, a pártnak a demokratikus forradalomért vívott harcáról.)

A KOMMUNISTA INTERNACIONÁLÉ ÉS A FRANCIA SZOCIALISTA PÁRT. (Részlet az FKP történetének készülő kézikönyvéből: a párt megalakulásának körülményei.)

CRITICA MARXISTA
1964. január—február.

A PÁRTOK ÉS A DEMOKRÁCIA. (A nyugati polgári demokrácia válságáról és ezzel kapcsolatban az olasz politikai helyzetről.)

Bruno Trentin: A JÖVEDELMEK POLITIKÁJA ÉS A PROGRAMOZÁS. (A kormány által követelt jövedelemszabályozási politika; a szakszervezetek álláspontja a békeharcok szükségességéről.)

Antonio Tato: SZAKSZERVEZET, TÁRSADALMI RENDSZER, PROLETÁRPÁRT OLASZORSZÁGBAN. Jegyzetek a szakszervezetek autonómiájáról és függetlenségéről.

AZ OLASZ KOMMUNISTA PÁRT ÉS AZ OLASZ SZOCIALISTA PÁRT KAPCSOLATAI: EGYSÉGPOLITIKA VAGY POLITIKAI EGYSÉG?

Giorgio Doria: „SZÖVETSÉG A HALADÁSÉRT" ÉS A VENEZUELAI POLITIKAI HARC FEJLŐDÉSE.

Galvano Della Volpe: A SZOCIALISTA TÖRVÉNYESSÉG.

Szemlerovat: A MARXIZMUS A VILÁGBAN (Összefoglaló a marxizmusról megjelent külön-

Digitized by Google

böző művekről.) GAZDASÁGI ELEMZÉS (Összefoglaló az ilyen tárgyú művekről.) SZOCIOLÓGIA (Szociológiai könyvek.)

EINHEIT

1964. 4. sz.

HRUSCSOV ELVTÁRS 70. SZÜLETÉSNAPJÁRA.

Günter Mittag: A PÁRTMUNKA FELLENDÍTÉSE A KÖZPONTI BIZOTTSÁG 5. PLÉNUMÁNAK HATÁROZATAI ALAPJÁN. (Az alapszervezetek feladatai az üzemekben, kutatóintézetekben, a tröszökben és a Népgazdasági Tanács osztályain.)

Herbert Wolf: A SZOCIALIZMUS GAZDASÁGI TÖRVÉNYEI TUDATOS FELHASZNÁLÁSÁNAK NÉHÁNY KÉRDÉSÉHEZ. (A népgazdaság egyes területein az elmélet és a gyakorlat között jelentkező ellentmondásokról.)

Kurt Hager: A TÁRSADALOMTUDOMÁNYOK PROBLÉMÁI ÉS FELADATAI A KÖZPONTI BIZOTTSÁG 5. PLÉNUMA UTÁN. (Beszéd a Politikai Bizottság Ideológiai Bizottságának a társadalomtudósokkal tartott konferenciáján.)

Reinhold Miller: AZ EGYÉNISÉG ÉS A KÖZÖSSÉG A SZOCIALIZMUS ÉPÍTÉSÉNEK IDŐSZAKÁBAN. (A marxista etika időszerű problémái és feladatai az NDK-ban.)

Hans Luft: AZ ÉRTÉK, AZ ÁR ÉS A MUNKATERMELÉKENYSÉG FOKOZÁSA MEZŐGAZDASÁGUNKBAN.

Rolf Bodstübner: A NÉMET SZOCIALISTA EGYSÉGPÁRT SZOVETSÉGI POLITIKÁJÁNAK PROBLÉMÁI. (A Német Történész Társaság tudományos ülésének vitaanyaga.)

KOMMUNYISZT

1964. 5. sz.

A LENINIZMUS — GYŐZELMEINK ZÁSZLAJA. (Milyen eredményeket ért el az SZKP a marxizmus—leninizmus alkotó alkalmazásával és fejlesztésével a tudományos kommunizmus elméletének gazdagításában, s milyen külpolitikai és gazdasági sikerek születtek ennek nyomán az elmúlt évtizedben.)

A MARXIZMUS—LENINIZMUS ALAPJÁN TÖMÖRÜLJÖN A NEMZETKÖZI KOMMUNISTA MOZGALOM. (A szocialista rendszer vezető szerepe a világforradalmi folyamatban; a háború, a béke és a forradalom kérdéseiben elfoglalt kínai nézetek bírálata.)

V. Szpasztyin: A KOMMUNIZMUS ÉPÍTÉSE ÉS AZ ÚJ EMBER KIALAKÍTÁSA. (N. Sz. Hruscsov „A kommunista nevelésről" című, most megjelent kötetéről.)

A. Jepisev: A HARCOS HAZAFI NEVELÉSE. (Mennyit fejlődött a szovjet fegyveres erők fennállásának 46 éve alatt poltikai, katonai, kulturális és műszaki téren a harcosok nevelése.)

V. Nyemcsinov: A SZOCIALISTA GAZDÁLKODÁS ÉS A TERMELÉS TERVEZÉSE. (Módosítani kell a tervezőszervek és a vállalatok közötti kapcsolatot; a tervfeladatok rendszeréről fokozatosan át kell térni a tervszerű megrendelések rendszerére, amelynek a tervezőszervek és a vállalatok közötti gazdasági önelszámoláson kell alapulnia, ennek megfelelően át kell szervezni a tervezés mechanizmusát is).

V. Lagutkin: A TERVMUTATÓK A TERMELÉS FOKOZOTTABB GAZDASÁGOSSÁGÁNAK ÖSZTÖNZŐI. (Miként lehet tökéletesíteni a termelés volumenének mérési módszereit.)

Digitized by Google

SZÁMOK ÉS TÉNYEK. (A KGST történetéről, országai iparának és mezőgazdaságának fejlődéséről, a szakosításról, a beruházásokról, a tudományos—műszaki együttműködésről és az együttműködés új formáiról.)

KOMMUNYISZT

1964. 6. szám.

AZ SZKP — A LENINIZMUS PÁRTJA. (Az SZKP lenini irányvonaláról, a marxizmus—leninizmus helyes alkalmazásának és alkotó továbbfejlesztésének eredményeként született sikerekről.)

ÚJ LENIN-DOKUMENTUM. (Lenin, Plehanov és Varszkij 1910. évi válaszlevele egy a Vorwärtsben megjelent névtelen cikkre, amelyről utóbb kiderült, hogy szerzője Trockij volt.)

F. Konsztantyinov: KORUNK FILOZÓFIÁJA. (A lenini filozófia alaptételeinek elévülhetetlensége. Hogyan oldja meg az SZKP a lenini filozófia szellemében a kommunizmus építése által, a világfejlődés által felvetett kérdéseket.)

N. Inozemcev: A LENINI BÉKEPOLITIKA NAGYSÁGA. (A Szovjetunió következetes lenini békepolitikájának eredményeiről.)

F. Petrov: AZ ÉLET ÉS A HARC ISKOLÁJA. (Egy 1896-os párttag visszaemlékezései Leninre.)

AZ ELSŐ INTERNACIONÁLÉ ÉS A JELENKOR. (Megalakulásának 100. évfordulójára.)

L. Tolkunov: A NEMZETKÖZI SZOCIALISTA MUNKAMEGOSZTÁS — AZ IDŐK PARANCSA. (A cikk a KGST megalakulásának 15. évfordulója alkalmából e szervezet eddigi tevékenységének eredményeit és az előtte álló feladatokat ismerteti.)

V. Gorin, J. Poljanov: A PÁRT- ÉS ÁLLAMI ELLENŐRZÉS MŰKÖDÉSE.

A. Malenkin: MIRE TANÍT AZ ELSŐ TAPASZTALAT? (Az ukrajnai párt- és állami ellenőrző bizottság munkájáról.)

B. Lazarjev: A SZOVJETEK MUNKATÁRSAINAK BESZÁMOLÓI A DOLGOZÓK ELŐTT.

G. Lomidze: INTERNACIONALISTA MÓDON EGYSÉGES IRODALOM. (A szovjet irodalom témái között egyre nagyobb helyet kapnak a külföldi témák, és erőteljesen fejlődik a szovjet nemzetiségek irodalma is.)

A. Kurszanov: A NÖVÉNYBIOLOGIA ÉS FIZIOLOGIA EGYES PROBLÉMÁI. (A fiziológia, a biológia és a gyakorlat szorosabb összekapcsolódásáról, az így kialakult új tudományágakról, a legújabb növénybiológiai és fiziológiai kutatásokról, az új tudományágak műszaki és káderellátottságáról és a további feladatokról.)

A. Lurija: AZ EMBERI AGY ÉS A PSZICHIKUM. (Tanulmány a neuropszichológiáról.)

LUPTA de CLASĂ

1964. 4. szám.

NYILATKOZAT A ROMÁN MUNKÁSPÁRT ÁLLÁSPONTJÁRÓL A NEMZETKÖZI KOMMUNISTA ÉS MUNKÁSMOZGALOM PROBLÉMÁIRÓL. (A KB plénumának határozata.)

Teodor Marinescu: A MINDENT LEGYŐZŐ LENINISTA TANÍTÁS. (Lenin születésének évfordulójára.)

Mihail Florescu: A ROMÁN VEGYIPAR FEJLŐDÉSE. (A kőolaj- és vegyipari miniszter cikke.)

Digitized by Google

Florian Danalache: A KÁDEREK GAZDASÁGI NEVELÉSE.

Vasile Herdea: TUDOMÁNYOS KUTATÁSOK AZ ÁLLATTENYÉSZTÉSBEN.

B. Cselényi, ST. Stefanescu: A DÓZSA-FÉLE PARASZTLÁZADÁS 450. ÉVFORDULÓJÁRA.

MARXISM TODAY

1964. április.

John Mahon: A NAGY-LONDONI VÁLASZTÁSOK. (Választások előtti értékelés.)

Dennis Goodwin: AZ ÜZEMI SZAKSZERVEZETI BIZALMIAK MÚLTJA, JELENE ÉS JÖVŐJE.

A. L. Morton: SHAKESPEARE A VÁLTOZÓ VILÁGBAN. (Arnold Kettle könyvének ismertetése.)

Alan Bush: MIT FEJEZ KI A ZENE? (Vitaösszefoglaló.)

David Mercer: A TELEVÍZIÓ JELLEGE. (Az angol televíziós állomások műsorpolitikájának értékelése.)

Hugo Rathbone: AZ IMPERIALIZMUS PROBLÉMÁI. (Vitacikk.)

NOVÁ MYSL

1964. 5. szám.

A SZLOVÁK NEMZETI FELKELÉS 20. ÉVFORDULÓJA. (A Csehszlovák Kommunista Párt és a Szlovák Kommunista Párt KB-ának tézisei.)

Jaroslav Hes: A SZOCIALISTA MŰVÉSZETNEK KONCEPCIÓRA VAN SZÜKSÉGE (Néhány művészeti alkotás bírálata a XII. kongresszus irányelvei alapján.)

Frantisek Havlicek: KORUNK FŐ ELLENTMONDÁSA ÉS A KÍNAI VEZETŐK NACIONALISTA ELMÉLETEI

Jiri Grospic: A KÉPVISELETI TESTÜLETEK KÜLDETÉSE (Ismertetés az államhatalmi és államigazgatási szervek társadalmi funkciójáról.)

Vladimir Ruml: KOMMUNISTA HUMANIZMUS ÉS AZ EMBER FILOZÓFIÁJA.

Vitezslav Rzounek: ÚJ MÍTOSZOKAT GYÁRTANAK (Irodalmi vitacikk.)

Frantisek Hajek: KOLLEKTIVITÁS ÉS EGYSZEMÉLYI FELELŐSSÉG.

Jiri Typolt: KISKERESKEDELMI ÁRPOLITIKA.

Zdenek Pavlik és Zdena Vavra: NÉPSZAPORULATUNK FEJLŐDÉSE.

NOWE DROGI

1964. 5. szám.

Vita a IV. pártkongresszus előtt.

Zbigniew Madej: A FOGLALKOZTATÁS ÉS A BÉREK MECHANIZMUSÁNAK KÉRDÉSEIRŐL. (A foglalkoztatás és a bérpolitika alakulása az utóbbi öt évben. A jövő problémája: a következő öt év alatt félmillió új munkahelyet kell létesíteni.)

Mieczyslaw Meiszczankowski: A PARASZTGAZDASÁG JELLEGÉNEK FEJLŐDÉSE A NÉPI LENGYELORSZÁGBAN. (A lengyel mezőgazdaság eddigi fejlődése és szocialista átalakításának távlatai.)

Walenty Titkow: A TERÜLETI KOORDINÁCIÓ A GAZDASÁGIRÁNYÍTÁS FONTOS ESZKÖZE.

Digitized by Google

(A februárban létesült Varsói Ipari Koordináló Tanács munkájának tapasztalatai.)

Henryk Golanski: A FŐISKOLÁK A TERMELŐERŐK FEJLESZTÉSÉÉRT ÉS A TÁRSADALMI HALADÁSÉRT. (A lengyel főiskolák problémái: tantervi és szervezeti kérdések, helyhiány, tudósképzés, a tanszékek tervszerű tudományos munkája.)

Michal Smialowski: A TUDOMÁNYOS KUTATÓMUNKA JELENTŐSÉGE A VEGYIPAR FEJLESZTÉSÉBEN.

Bogdan Suchodolski: A GAZDASÁGI ÉLET FEJLŐDÉSE ÉS A KÖZOKTATÁS FEJLŐDÉSE KÖZÖTTI KAPCSOLAT.

Zdzislaw Drozd: A LENGYEL LAKÁSÉPÍTKEZÉS NÉHÁNY PROBLÉMÁJA. (Az erről szóló kongresszusi tézisek konkretizálása.)

Arkadiusz Wolowczyk: HOGYAN ÁLLAPÍTSUK MEG AZ EGYESÜLÉSEK ÉS VÁLLALATOK BERUHÁZÁSI ELVEIT? (Javaslat a jelenlegi, rosszul működő beruházási rendszer megváltoztatására.)

Adam Witakowski: A GAZDASÁGI ÖSZTÖNZŐK ÉS A BERUHÁZÁSOK HATÁSFOKÁNAK MEGJAVÍTÁSA. (Javaslat az anyagi érdekeltség újfajta eszközeinek alkalmazására a beruházásoknál.)

Michal Zubelewicz: AZ ÉPÍTŐIPARI MUNKA MEGJAVÍTÁSÁNAK IRÁNYAI 1966—1970-BEN.

Jan Szewczyk: A VILLAMOSGÉPIPAR SZEREPE ÉS HELYE A NÉPGAZDASÁGBAN. (A villamosgépipar feladatai a következő ötéves tervben.)

Roman Mieloch: AZ AUTOMATAGÉPIPAR FEJLŐDÉSÉNEK EGYES KÉRDÉSEI.

Józef Brojan: ÉSZREVÉTELEK AZ ELEKTROTECHNIKAI IPARNAK A KÖVETKEZŐ ÖTÉVES TERVBEN BETÖLTÖTT SZEREPÉRŐL. (Hozzászólás a kongresszusi tézisekhez).

Eugeniusz Mazurkiewicz: AZ ÁLLATTENYÉSZTÉS FEJLESZTÉSÉNEK PROBLÉMÁI.

Henryka Kitlinska: A FALUSI PÁRTSZERVEZETEK TEVÉKENYSÉGÉRŐL. (A „Paraszti-Önsegély" szövetkezeteinek eddigi tevékenysége, munkájának hiányosságai, új feladatai.)

Tadeusz Hunek: AZ ELLÁTÁSI ÉS ÉRTÉKESÍTÉSI SZÖVETKEZETEKRŐL. (A „Paraszti Önsegély" Szövetkezeteinek eddigi tevékenysége, munkájának hiányosságai, új feladatai.)

Rudolf Jaworek: A SZOLGÁLTATÁSOK FEJLŐDÉSE FALUN. (A szolgáltatások terén tapasztalható nagy elmaradás okai; javaslatok a hiányosságok megszüntetésére.)

A felszabadulás 20. évfordulója előtt

Józef Pajestka: STRUKTURÁLIS VÁLTOZÁSOK A NÉPI LENGYELORSZÁG GAZDASÁGI FEJLŐDÉSÉBEN.

Wiktor Herer: A LENGYEL MEZŐGAZDASÁG FEJLŐDÉSÉNEK ÉS AZ EGÉSZ NÉPGAZDASÁG FEJLŐDÉSÉNEK IRÁNYA. (A mezőgazdaságfejlesztés hatása az egész népgazdaság fejlődésére.)

Jerzy Adamski: MODERNSÉGRE TÖREKVÉS A MAI LENGYEL SZÍNHÁZBAN.

Digitized by Google

Witold Leder: A VILÁG ARCULATÁT MEGVÁLTOZTATÓ HÁROM FŐ TÉNYEZŐ. (A Kínai Kommunista Párt helytelen nézeteinek bírálata az ázsiai, afrikai és latin-amerikai nemzeti felszabadító mozgalmak szerepével kapcsolatban.)

NOVO VREME

1964. 4. szám.

LENIN HŰSÉGES TANÍTVÁNYA ÉS MŰVEINEK FOLYTATÓJA. (N. Sz. Hruscsov 70. születésnapjára.)

ÚJ, FEJLETTEBB SZAKASZ A BOLGÁR—SZOVJET BARÁTSÁG FEJLŐDÉSÉBEN. (A Todor Zsivkov vezetésével februárban Moszkvában járt bolgár párt- és kormányküldöttség látogatásáról.)

Todor Zsivkov: BARÁTSÁG ÉS EGYÜTTMŰKÖDÉS A BOLGÁR ÉS ALGÉRIAI NÉP JAVÁRA. (Válaszok az „El Muhadzsit", az FLN lapja főszerkesztőjének kérdéseire.)

Krsztju Dobrev: BULGÁRIA SZOCIALISTA GAZDASÁGÉPÍTÉSÉNEK TÖRVÉNYSZERŰSÉGEI. (Az ország iparosításának és mezőgazdaságfejlesztésének távlati terveiről.)

Ivan Kirilov: IGAZSÁG ÉS DOGMATIZMUS. (Filozófiai tanulmány.)

Alekszandr Manolov: A KOMMUNISTA MUNKAMOZGALOM ÚJ FELLENDÜLÉSE. (E mozgalom eddigi sikerei és feladatai a húszéves távlati terv időszakában.)

Pantelej Zarev: A NEMZETI JELLEG MAI IRODALMUNKBAN.

Dimitr Bijanov: A PROPAGANDISTÁK MUNKÁJÁRÓL. (A cikk felhívja a figyelmet a propagandisták fokozott képzésének szükségességére.)

Marija Makszimova: AZ ÁLLATTENYÉSZTÉS GÉPESÍTÉSÉRE IRÁNYULÓ BERUHÁZÁSOKRÓL.

Tju Angarski: A MEZŐGAZDASÁGI TERMÉKEK FELVÁSÁRLÁSI IDÉNYÁRAI.

WEG UND ZIEL

1964. május.

VITA A TÁVLATOKRÓL. (Ausztria Kommunista Pártjának Központi Bizottsága a küszöbönálló pártkongresszus előtt vitát indít a párt harcának távlatairól. A vitaindító cikk a következő kérdéseket veti fel: Hogyan képzeljük el a legközelebbi jövőt? Mi legyen a továbbiakban az osztrák munkásmozgalommal, Ausztriával? Milyen feladatokat állíthatunk magunk elé azért, hogy továbbvigyük a szocializmus ügyét Ausztriában?)

Ernst Fridrich: ÁREMELÉSEK ÉS PROFITOK. (Az igazságtalan jövedelemelosztás és kihatásai Ausztriában.)

AZ ÁLLAMOSÍTOTT ÜZEMEK MINDIG CSAK FEJŐSTEHENEK? (Hogyan profitálnak az államosított osztrák üzemek tőkeszegénységéből a bankok.)

Walter Truger: MÁS-E ERHARD? (Erhard Adenauer politikáját folytatja. Miben tér el Willy Brandt véleménye Erhardétól?)

Jiri Hajek: AZ ÉRTELMISÉG ÉS A SZOCIALIZMUS. (A prágai „Plamen" c. kulturális folyóirat főszerkesztőjének Bécsben tartott előadásából. Témája: a munkásmozgalom és az értelmiség; fegyelem és bírálat; az értelmiség és a munkáshatalom.)

Gustl Zickler: AZ ÁLLAMOSÍTOTT ELEKTROMOS IPAR PROBLÉMÁI.

Digitized by Google

СОДЕРЖАНИЕ

ЧАБА КИШ: Мировая социалистическая система — важнейший фактор всемирного революционного процесса — — — — — — — — 1

Марксизм—ленинизм международного учение коммунистов всех стран (Редакционные статьи Правды от 10—11—12 мая 1964 года) — — 9

ИШТВАН КАХУЛИЧ — ЯНОШ ТИМАР: Планирование и распределение рабочей силы в Венгрии — — — — — — — — — — 29

Д-р ИВАН ГЕНЦИ: Об экономическом обосновании сельскохозяйственных решений — — — — — — — — — — — — — 42

ИШТВАН БЕЛЧ: О литературно-эстетической культуры читателей — 56

ОБМЕН МНЕНИЯМИ

СОЦИАЛИЗМ, НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКАЯ РЕВОЛЮЦИЯ И СОВРЕМЕННЫЙ СОЦИАЛИСТИЧЕСКИЙ ЧЕЛОВЕК (ПАЛ ЛАКИ, АЛФРЕД ТЕМЕШИ, Д-р ДЬЕРДЬ КУЛИН) — — — — 72

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОБЗОР

Алжир после съезда ФЛН-а (ИОЖЕФ ПАЛФИ) — — — — — 87

«Апартейд» в изолации (ЕВА СЕЧИ) — — — — — — — — 92

КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЯ

Избранные произведение Михая Карой (МИКЛОШ СИНАИ) — — 99

О ЧЕМ ПИШУТ ЖУРНАЛИ БРАТСКИХ ПАРТИИ

INHALT

CSABA KISS: Die sozialistische Weltordnung als entscheidender Faktor des revolutionären Weltprozesses — — — — — — — 1

Der Marxismus—Leninismus: die internationale Lehre der Kommunisten aller Länder — — — — — — — — — — 9
(Voller Wortlaut des Leitartikels in der PRAVDA vom 10., 11. und 12. Mai)

ISTVÁN KAHULICS — JÁNOS TIMÁR: Die Arbeitskraftverhältnisse Ungarns und die Aufgaben des Arbeitskrafthaushaltes — — — 29

Dr. IVÁN GÖNCZI: Die wirtschaftliche Begründung der landwirtschaftlichen Massnahmen — — — — — — — — — 42

ISTVÁN BÖLCS: Über die literarische Anschauung der Leserschaft 56

GEDANKENAUSTAUSCH

Sozialismus, die technisch-wissenschaftliche Revolution unseres Zeitalters und der sozialistische Mensch von heute (PÁL LAKI, ALFRÉD TEMESI, Dr. GYÖRGY KULIN) — — — — — — — 72

INTERNATIONALE RUNDSCHAU

Algerien nach dem FLN Kongress (JÓZSEF PÁLFY) — — — — 87

Die Apartheid isoliert sich (ÉVA SZÉCSI) — — — — — — — 92

KRITIK UND BÜCHERSCHAU

Ausgewählte Schriften Mihály Károlyis (MIKLÓS SZINAI) — — 99

AUS DEN ZEITSCHRIFTEN DER BRUDERPARTEIEN

Digitized by Google

SOMMAIRE

CSABA KISS: Le système mondial socialiste — facteur décisif du processus de révolution mondiale — — — — — — — — — — 1
Le marxisme—léninisme: doctrine internationale des communistes de tous les pays — — — — — — — — — — — — — — 9
(Texte intégral des éditoriaux des numéros des 10, 11 et 12 mai 1964 de la Pravda) — — — — — — — — — — — — — 9
ISTVÁN KAHULICS — JÁNOS TIMÁR: La situation de la main-d'oeuvre en Hongrie et les tâches de l'affectation de celle-ci — 29
Dr. IVÁN GÖNCZI: A propos du fondement économique des décisions agricoles — — — — — — — — — — — — — — 42
ISTVÁN BÖLCS: Quelques problèmes des conceptions littéraires du public — — — — — — — — — — — — — — — 56

ÉCHANGE DE VUES

Le socialisme, la révolution scientifique et technique de notre époque et l'homme socialiste d'aujourd'hui (PÁL LAKI, ALFRÉD TEMESI, Dr. GYÖRGY KULIN) — — — — — — — — — 72

REVUE INTERNATIONALE

L'Algérie après le Congrès du F. L. N. (JÓZSEF PÁLFY) — — — 87
L'apartheid s'isole (ÉVA SZÉCSI) — — — — — — — — — 92

CRITIQUES ET COMPTES RENDUS

Les écrits choisis de Mihály Károlyi (MIKLÓS SZINAI) — — — 99

DE LA PRESSE DES PARTIS FRÈRES

CONTENTS

CSABA KISS: The sociallist world-order as a desicive factor of the international revolutionary process — — — — — — — — 1
Marxism—Leninism: the international teaching of communists in all countries — — — — — — — — — — — — — — 9
(Full wording of the editorial published in the May 10th, 11th and 12th issues of the PRAVDA)
ISTVÁN KAHULICS — JÁNOS TIMÁR: Hungary's labour situation and the tasks of manpower management — — — — — — 29
Dr. IVÁN GÖNCZI: Economic foundation of agricultural measures 42
ISTVÁN BÖLCS: The literary concepts of the readership — — — 56

EXCHANGE OF VIEWS

Socialism, the technical-scientific revolution of our age and the socialist man of today (PÁL LAKI, ALFRÉD TEMESI, dr. GYÖRGY KULIN) — — — — — — — — — — — — — — 72

INTERNATIONAL REVIEW

Algeria after the FLN Congress (JÓZSEF PÁLFY) — — — — — 87
On „Apartheid" isolation (ÉVA SZÉCSI) — — — — — — — — 92

CRITICISM AND BOOK REVIEW

Mihály Károlyi's Selected Writings (MIKLÓS SZINAI) — — — — 99

REVIEW OF THE SISTER PARTIES' PERIODICALS

Digitized by Google

Pályázati felhívás

aspirantúrára

a Szovjetunió Kommunista Pártja Központi Bizottsága mellett működő Társadalomtudományi Akadémián

Az MSZMP Központi Bizottságának Agit.-prop. Bizottsága pályázatot hirdet a Szovjetunió Kommunista Pártja Központi Bizottsága mellett működő Társadalomtudományi Akadémián aspirantúra végzésére, filozófia, esztétika, politikai gazdaságtan és nemzetközi munkásmozgalom története szakon. A tanulmányi idő négy év, amelyet az aspiránsok ösztöndíjjal a Szovjetunióban töltenek. Ezen idő alatt családjuk anyagi támogatásban részesül.

A pályázaton részt vehet minden olyan, 40 évnél nem idősebb párttag, aki

— mozgalmi tapasztalattal és tudományos munka végzésére megfelelő készséggel rendelkezik,
— tudományos és ideológiai szempontból aktuális témán kíván dolgozni,
— egyetemet vagy főiskolát (pártfőiskolát) végzett,
— az orosz nyelvet lehetőleg középfokon ismeri. (Az aspiráns a tanulmányokat megelőzően — szükség szerint — orosz nyelvtanfolyamokon vehet részt.)

A jelentkezéshez mellékelni kell

— életrajzot,

egyetemi vagy főiskolai diplomát,

— minősítést az eddigi munkáról,
— a választott téma vázlatát (25—30 sorban) és
— publikációinak (amennyiben ilyen van) rövid ismertetését.

A pályázatokat 1964. szeptember 30-ig lehet benyújtani a Budapesti Pártbizottsághoz, vagy a megyei pártbizottságokhoz. A pályázatokat a Központi Bizottság illetékes szerve bírálja el, és a döntésről a pályázókat december 1-ig értesíti.

Digitized by Google

Ara: 3,— Ft

INDEX: 25 805

Digitized by Google

VILÁG PROLETÁRJAI, EGYESÜLJETEK!

TÁRSADALMI SZEMLE

A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT ELMÉLETI ÉS POLITIKAI FOLYÓIRATA

7

LIBRARY
MAR 9 1971
UNIVERSITY OF CALIFORNIA

XIX. ÉVFOLYAM 1964 JÚLIUS

Digitized by Google

Szerkesztőség:
Budapest, V. Széchenyi rakpart 19. Tel.: 124—475.
Kiadja a Kossuth Könyv- és Lapkiadó Vállalat.
Kiadóhivatal: VI. Révay utca 16. Tel.: 116—660*.
Terjeszti a Magyar Posta.

Előfizethető a Kossuth Kiadó megyei és kerületi kirendeltségeinél, csekkszámlaszám 01915003 a Posta Központi Hírlap Irodánál (Bp., V. József nádor tér 1.) és bármely postahivatalnál. Előfizetési díj negyedévre 8,— Ft, félévre 16,— Ft, egész évre 32,— Ft. Csekkszámlaszám: egyéni 61218, közületi 61066 vagy átutalás a MNB. 8. sz. folyószámlájára. Lapunk régebbi példányai kaphatók a Posta Központi Hírlapiroda újságboltjában: Budapest, V. József Attila u. 3.

Megjelent: 37 300 példányban

Utolsó kézirat nyomdába érkezett: 1964. június 23.

Felelős kiadó: A Kossuth Könyvkiadó igazgatója

64.2718/2 — Zrínyi Nyomda, Budapest. F. v.: Bolgár I.

Digitized by Google

TÁRSADALMI SZEMLE
A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT ELMÉLETI ÉS POLITIKAI FOLYÓIRATA
XIX. ÉVF. 7. SZ. BUDAPEST 1964. JÚLIUS HÓ

A Magyar Népköztársaság külpolitikája*

Írta KÁLLAI GYULA

Küzdelem a békés egymás mellett élésért

A különböző társadalmi rendszerű államok békés egymás mellett élésének elvi alapjait Lenin fektette le. Az a történelmi fontosságú megállapítása, miszerint a szocialista forradalom először egy országban is győzhet, a szocialista társadalom felépíthető először egyetlen országban is, természetesen párosult azzal a felismeréssel, hogy a kapitalista és a szocialista társadalmi rend hosszabb ideig tartó egymás mellett élése — a fejlődés objektív szükségszerűsége. „Egy ország szocialista köztársasága együtt létezik a világ kapitalista országaival."[1] „Nemcsak lélegzetvételi szünetünk van, hanem egy egészen új időszakba léptünk, mert kivívtuk magunknak az önálló nemzeti lét jogát a tőkés államok hálózatában"[2] — mondta a polgárháború befejeztével. Az egymás mellett élés jellegét tekintve, Lenin síkraszállott a különböző társadalmi rendszerű államok békés egymás mellett éléséért. A szovjet köztársaság külpolitikáját mint békepolitikát határozta meg, s arra törekedett, hogy a Szovjetunió és a kapitalista országok között békés viszonyok, a szuverenitáson és az egyenlőségen nyugvó gazdasági, kereskedelmi kapcsolatok jöjjenek létre.

Az 1922-ben Genovában tartott nemzetközi értekezleten a történelemben először vett részt szocialista országok küldöttsége,

* Az MSZMP Politikai Akadémiáján június 24-én tartott előadás rövidített szövege.

1 Lenin Művei, 30. kötet, Szikra 1953. 316. old.
2 Lenin Művei, 31. kötet, Szikra 1951. 425. old.

Digitized by Google

s akkor Lenin, mint helytelent és politikailag károsat, elhagyásra javasolt Csicserin külügyi népbiztos tervezett beszédéből olyan kitételeket, amelyek szerint a kommunista koncepció „feltételezi az újabb világháború kitörését". A küldöttség feladatává tette, hogy küzdjön a szilárd békéért és a népek gazdasági együttműködéséért, teremtsen kereskedelmi kapcsolatot a szovjet köztársaságok és a kapitalista országok között, ügyes és hajlékony taktikával hozzon létre egyenjogú és kölcsönösen előnyös kereskedelmi és politikai egyezményeket azokkal a kapitalista országokkal, amelyeknek érdekük fűződik a Szovjet-Oroszországgal való üzleti kapcsolatok fejlesztéséhez.[3]

A két világháború között azonban a Szovjetunió egyedüli szocialista ország volt, s bár fejlődésének arányában növekvő politikai befolyást gyakorolt a nemzetközi viszonyok alakulására, de egymaga nem határozhatta meg azokat. A világ fejlődésére nagyobb mértékben még az imperializmus törvényszerűségei nyomták rá a bélyegüket, ezért törhetett ki a második világháború. Bár a háborút nem sikerült megakadályoznia, a szocialista Szovjetunió léte és tevékenysége, megnövekedett ereje, határozott antifasiszta harca eredményeként a háború a legkevésbé sem úgy végződött, ahogyan a nemzetközi imperializmus kitervelte.

A mai világhelyzet és benne a békéért folytatott küzdelem feltételei gyökeresen különböznek az akkoriaktól. Korunk alapvető és fő ellentéte változatlanul a munka és a tőke, a szocializmus és a kapitalizmus közötti ellentét. Ez a két világrendszer küzdelmében ölt testet. A szocializmus világrendszere a Föld területének mintegy 26, lakosságának 35, a világ ipari termelésének 38 százalékát adja. A szocialista világrend napjainkban már a nemzetközi élet fejlődésének döntő tényezője. Eredményei egyre növekvő befolyást gyakorolnak az emberiség életére és jövőjére. Lényegében felbomlott az imperializmus régi, ún. „klasszikus" gyarmati rendszere; független államok sokasága keletkezett, amelyeknek túlnyomó többsége antiimperialista külpolitikát folytat és a béke megőrzését elsőrendű céljának tekinti. Világszerte szervezetté vált és igen nagy mértékben megerősödött a béke fenntartásáért harcoló tömegek mozgalma.

A kialakult új erőviszonyok lehetővé és egyben szükségessé is tették, hogy új módon vessük fel és oldjuk meg a két világrendszer küzdelmének, a szocializmusért, a társadalmi haladásért vívott harcnak a kérdéseit. Reális a lehetősége annak, hogy megakadályozzuk az imperializmust az újabb világháború kirobbantásában és a társadalmi haladást a béke körülményei között moz-

[3] Lásd az újabb Lenin-dokumentumokat: Pravda, 1964. ápr. 14., ápr. 22.

Digitized by Google

dítsuk elő. A világbéke fenntartása nélkül egyetlen alapvető problémát sem oldhatunk meg, mert korunkban a világháború — amely csakis termonukleáris háború lehet — az egész emberi társadalmat és civilizációt teljes pusztulással fenyegeti. Ilyen körülmények között a népek, az emberek érdekeit, életét figyelembe vevő egyetlen reális és lehetséges politika, amelyet a szocialista világrendszer országainak a nemzetközi életben követniük kell — a különböző társadalmi rendszerű államok békés egymás mellett élése.

Az ellenkező érvelésekkel, sőt támadásokkal szemben hangsúlyoznunk kell, hogy ez egyáltalán nem jelenti az emberi társadalom mai viszonyainak konzerválását, a jelenlegi status quo örökös fenntartását, hanem egyszerűen azt, hogy a szocialista és a kapitalista világrendszer küzdelméből kizárjuk a háborút mint a vitás kérdések megoldásának eszközét, s ehelyett a harcot politikai, gazdasági, ideológiai és kulturális fronton vívjuk meg. A békés egymás mellett élés a két világrendszer közötti nemzetközi osztályharc specifikus formája, amely kedvezően hat az egyes országokban folyó osztályharcra is: erősíti annak lehetőségét, hogy a ma még tőkés országok népei — a helyzettől és a körülményektől függően — adott esetben viszonylag békés körülmények között vívhassák meg a társadalmi haladásért, a demokráciáért és a szocializmusért folytatott harcukat. A békés egymás mellett élés lenini politikájának megvalósítására tehát a mi időnkben új lehetőségek nyíltak. Ezeket a sztálini személyi kultusz és a hozzá kapcsolódó elméleti és gyakorlati dogmatizmus nem ismerte fel időben és nem értékelte kellőképpen és helyesen. A Szovjetunió és a szocialista országok külpolitikája mindvégig a béke fenntartását szolgálta ugyan, de az érte folytatott harc új lehetőségeit a Szovjetunió Kommunista Pártjának XX. kongresszusáig nem tudtuk maradéktalanul kihasználni.

A Szovjetunió Kommunista Pártjának XX. kongresszusa után a szocialista világrend országai — elsősorban a Szovjetunió — aktív, kezdeményező külpolitikával léptek fel a béke védelmében. A békés egymás mellett élés politikáját a nemzetközi kommunista mozgalom magáévá tette az 1957-es és 1960-as moszkvai értekezleteken. Ezt a politikát magukénak vallották a szocializmus és a kommunizmus építését irányító pártok, a fejlett kapitalista országokban a hatalomért folytatott harcot vezető pártok és a gyarmati rabságból felszabadult országok kommunista és munkáspártjai egyaránt. Ez is mutatja, hogy a békés egymás mellett élés politikája biztosítja a legkedvezőbb feltételeket a szocialista világrendszer országaiban a szocializmus teljes felépítéséhez és a kommunizmus építéséhez, a fejlett kapitalista országokban a mo-

Digitized by Google

nopoltőke hatalma ellen vívott demokratikus tömegharchoz, a gyarmati rabságban sínylődő népek számára pedig a nemzeti felszabaduláshoz, illetve a már felszabadult országokban a teljes gazdasági függetlenség és önállóság kivívásához, a társadalmi előrehaladáshoz. Ez a politika mozdítja tehát legeredményesebben előre nemcsak a világbéke fenntartását, hanem a demokrácia, a szocializmus világméretű térhódítását is.

Napjainkban maguk az imperializmus vezetői is egyre inkább kénytelenek belátni, hogy a világháború útja számukra is járhatatlan, mert biztos pusztulásukat idézné elő. Ezért a társadalmi haladás feltartóztatására egyre inkább nyúlnak az úgynevezett helyi, lokális háborúk eszközéhez. Korunkban azonban a „kis" háború bármikor „nagy" háborúvá, esetleg világháborúvá szélesedhetik, ezért a szocialista világrendszer népei és a többi békeszerető erő soha nem volt és nem is lehet közömbös az ilyen háborúk iránt sem, annál is kevésbé, mert hiszen ezeket rendszerint éppen a nemzeti felszabadulásukért küzdő népek ellen folytatják.

Az utóbbi évek tapasztalatai azt mutatják, hogy ha a szocialista világrend, a béke és a nemzeti felszabadító mozgalom erői egységesen lépnek fel, reális lehetőség nyílik a lokális háborúk meghiúsítására, illetve gyors megszüntetésére. Bizonyságot szolgáltatott erre, hogy 1956 őszén kudarcba fulladt Angliának, Franciaországnak és Izraelnek Egyiptom elleni agressziója, továbbá az, hogy annyi év után végül is győzedelmeskedett az algériai nemzeti felszabadító mozgalom és Laoszban is sikerült elérni annak idején az általános fegyveres harcok megszüntetését, a semleges laoszi kormány megteremtését. Ugyanakkor azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy az imperializmus erői folytatják mesterkedéseiket. Az Amerikai Egyesült Államok nyílt támogatásával ma is fegyverrel próbálják elnyomni a dél-vietnami nemzeti felszabadító mozgalmat, puccsot szerveztek a laoszi semleges kormány ellen, ami az összeütközések felújulását vonta maga után. Ezeket a béke- és haladásellenes cselekedeteket a szocialista tábor országai és a világ más haladó erői egyöntetűen elítélik. Nem kétséges, hogy Dél-Ázsiában az amerikai imperializmust csakis ugyanolyan sors érheti, mint ottani elődjét, a francia imperializmust: a katonai vereség árnyéka ott lebeg a fejük felett. Felismerve a Dél-Vietnamban folytatott amerikai hadműveletek céltalanságát, Morse szenátor, az amerikai szenátus külügyi bizottságának tagja nemrégiben az amerikai egységek visszahívását követelte ebből a térségből, s hangoztatta, hogy az Egyesült Államok történelmének legkomolyabb hibáját követi el bármiféle ázsiai háborúval.

A tények alapján tehát levonhatjuk azt a következtetést is,

Digitized by Google

hogy napjainkban a lokális háborúk is egyre kevésbbé sikert ígérnek kirobbantóiknak.

Igen jól szemlélteti ennek igazát a Karib-tengeri válság története. 1961 tavaszán az amerikai imperialisták által felfegyverzett és pénzelt kubai ellenforradalmi emigráns csoportok még partra szállhattak a Disznó-öbölben, bár — tudjuk — céljukat nem érték el, hanem dicstelen végüket lelték ott. Amikor azután másfél évvel később az amerikai imperialisták Kuba ellen újabb, ezúttal nagyobb arányú inváziós kísérletet készítettek elő, amely a világháború szélére sodorta a világot, az újabb válságot már diplomáciai úton, egyetlen puskalövés nélkül lehetett feloldani.

A második karibi krízis azt is megmutatta, hogy a békés egymás mellett élés rendkívül hajlékony, rugalmas és gyors külpolitikai tevékenységet igényel. Magában foglalja azt a lehetőséget és szükségszerűséget is, hogy ha kell — alapvető elveink feladása nélkül — ésszerű kompromisszumot kössünk ellenfeleinkkel.

Ennek eredményeként Kuba szuverenitása megszilárdult; jobb nemzetközi feltételek mellett folytathatja a szocialista építőmunkát. Sőt, még ezen is túlmenően, a válság megoldása a nemzetközi viszonyok általános fejlődésében utat nyitott a feszültségek további csökkentéséhez.

A Szovjetunió következetes békepolitikájának egyik legnagyobb eredménye, hogy az Amerikai Egyesült Államok vezető körei végül mégis tárgyalásokra s néhány fontos, a békét szolgáló megállapodás megkötésére kényszerültek. Így jött létre a moszkvai részleges atomcsend-egyezmény, amelyet a leszerelésért folytatott folyamatos harc első, nemzetközi szerződésbe foglalt sikerének tekintünk. Elvi megállapodás született arról, hogy sem az Amerikai Egyesült Államok, sem a Szovjetunió nem küld atomfegyverrel felszerelt mesterséges égitestet az űrbe. Az Egyesült Államok, Nagybritannia és a Szovjetunió — közös megegyezés alapján — csökkentette a hadicélokat szolgáló hasadó anyagok termelését. Ezeket a lépéseket mi biztató kezdetnek tekintjük a békés egymás mellett élés megvalósításáért vívott harcban.

Az imperialista nagyhatalmak vezetői — bár a néptömegek előtti nyilvános szerepléseik alkalmával kénytelenek a béke védőinek tógáját magukra ölteni, sőt ezen túlmenően már tettek is néhány lépést fontos nemzetközi kérdések megoldásáért — általánosan még nem fogadták el a békés egymás mellett élés elvét.

A szocializmus fokozódó térhódítása, a demokrácia és a béke erőinek növekedése azonban arra kényszeríti őket, hogy számoljanak a tényekkel. A hajdani hírhedt dullesi erőpolitika végérvényesen és visszavonhatatlanul csődbe jutott. Kennedynek az a

Digitized by Google

felismerése, hogy a nem létező erőfölényre támaszkodó, a szocialista országok ellen nyíltan agresszív politika végveszélybe sodorhatja az Egyesült Államokat, jelenleg tovább él az új amerikai elnök számításaiban is. A tárgyalások és bizonyos kérdésekben a megegyezések elől egyre nehezebben térhetnek ki az Egyesült Államok uralkodó körei. A régi, merev, nyíltan szovjetellenes irányvonalnak mind több elemét kényszerültek feladni. Egyes amerikai politikusok, mint Fulbright és Morse szenátorok, a világban kialakult realitások fokozottabb figyelembevételére szólítják fel a kormányt. Mindez azt mutatja, hogy a szocializmus és a béke erői növekedésének hatására az imperialista államok politikájában is kényszerű változások következnek be. Ez arra enged következtetni, hogy ha mi erőinket továbbra is növeljük, a békés egymás mellett élés elve mindinkább leküzdi ellenállásukat és még fokozottabb mértékben utat tör magának.

Az imperializmus meggyengült, de ez még egyáltalán nem jelenti azt, hogy már elvesztette erejét és hatását a nemzetközi életben. A kapitalizmusnak még nagy gazdasági és katonai ereje van, azonkívül megtartotta manőverező képességét: arra törekszik, hogy alapvető céljainak feladása nélkül alkalmazkodjék a világban kialakult új helyzethez. Emellett bizonyos regenerálódási képességeket is felmutat, amelyek meghosszabbítják létét és uralmának bizonyos formáit. Ilyenek pl. a kapitalista integráció, továbbá a neokolonializmus, valamint a belső szociális feszültségek csökkentésére irányuló törekvés, ennek részeként a tömegek nagyarányú ideológiai „megdolgozása".

Nem feledjük el egy pillanatra sem, amit a marxizmus—leninizmus az imperializmusról tanít; tudjuk, hogy a nemzetközi imperializmus a természetét nem változtatta meg. A békét és a társadalmi haladást ma is erről az oldalról fenyegeti veszély. Ezért a béke, a demokrácia, a társadalmi haladás, a szocializmus győzelme csakis a világ-imperializmus ellen folytatott rendszeres, szívós küzdelemben vívható ki. A békés egymás mellett élést, amelyet eddigi eredményei teljes mértékben igazoltak, csakis a szocialista világrendszer erejének további növelésével, a békéért, a demokráciáért és a szocializmusért küzdő tömegek mozgósításával, harcuk még nagyobb arányú fellendítésével lehet megszilárdítani.

További szívós küzdelmet kell folytatni azért, hogy eltávolítsuk a hidegháború maradványait és felszámoljuk mindazokat a feszültségi gócokat, amelyek időről időre kiélezik a nemzetközi helyzetet és háborús veszéllyel fenyegetnek. Ebből a szempontból kell meghatározni a békés egymás mellett élés átfogóbb program-

Digitized by Google

ját, amely kiterjed a diplomácia és politikai, a gazdasági, a kereskedelmi és a kulturális kérdésekre.

A politikai és diplomáciai küzdelem programja a következő alapvető kérdéseket foglalja magában:

1. Az általános és teljes leszerelés megvalósítása. Ennek megközelítéseként olyan részleges eredményeket, megegyezéseket kell kivívni, amelyek közelebb visznek ennek a még nehéz problémának a megoldásához. A leszerelés érdekében eddig elért részsikerek arra engednek következtetni, hogy az atomfegyverek további felhalmozásának megállítása, megfelelő helyeken atomfegyvermentes övezetek létrehozása — reális célkitűzés.

2. A gyarmati rendszer maradványainak azonnali teljes és végleges felszámolása. Az igazságtalan, imperialista rablóháborúk megszüntetése Angola, Dél-Arábia, Dél-Vietnam népe ellen. Az Egyesült Nemzetek Szervezetében a gyarmati rendszer felszámolására hozott határozat végrehajtása nagymértékben csökkentené a feszültségi gócokat és erősítené a békét.

3. A német kérdés megoldása: a békeszerződés megkötése és ennek alapján Nyugat-Berlin szabad demilitarizált várossá nyilvánítása. A nyugatnémet revansizmus feléledése az európai, s ezzel a világbéke legnagyobb veszélye. A német békeszerződés megkötésével, Nyugat-Berlin helyzetének rendezésével ezt a veszélyt csökkentjük. A Szovjetunió és a Német Demokratikus Köztársaság között a napokban megkötött barátsági, kölcsönös segítségi és együttműködési szerződés tovább szilárdította az NDK nemzetközi helyzetét. Ez a szerződés még nem békekötés, nem vette le napirendről a német békeszerződés problémáját, hanem erősítve a békeszerető német államot, egy lépéssel közelebb vitt a békeszerződés megteremtéséhez is.

4. A Varsói Szerződés és az Észak-Atlanti Szerződés tagállamai között megnemtámadási egyezmény kötése, majd ezt követően a külföldi katonai támaszpontok felszámolása; a külföldön állomásozó katonai egységek visszavonása a nemzeti határok mögé.

5. Általános egyezmény megkötése a területi és határviszályok békés megoldásának biztosítására.

A békés egymás mellett élés kiteljesedése magában foglalja a kapitalista és a szocialista országok közötti gazdasági-kereskedelmi kapcsolatok fejlesztését. Csődöt mondott az a megkülönböztető, hidegháborús kereskedelmi politika, amelyet az Egyesült Államok diktátumának hatására a nyugati kapitalista országok folytattak. A szocialista országok az embargó, a gazdasági blokád ellenére is fejlődtek, viszont ezek az intézkedések a nyugati tőkés cégeknek okoztak károkat: lényeges felvevő és fizetőképes pia-

Digitized by Google

coktól fosztották meg magukat. Az úgynevezett kelet—nyugati kereskedelem — azaz a fejlett kapitalista országok és a szocialista országok kereskedelme — kimozdult a holtpontról. A gazdasági szükségszerűség, főleg az angol, az olasz, a francia és a nyugatnémet cégeket arra késztette, hogy esetenként, a hivatalos álláspont ellenére is, kereskedjenek a szocialista országokkal.

A gyarmati rabságból felszabadult, fejlődő országok érdekei szintén változtatásokat követelnek a jelenlegi világkereskedelemben. A vezető imperialista hatalmak velük mindmáig diszkriminatív, egyenlőtlen cserét bonyolítanak le: a tőlük vásárolt nyersanyagok árát rendkívül alacsonyan, a nekik eladott iparcikkek és berendezések árát pedig rendkívül magasan tartják. Szeretik hangoztatni: segélyt nyújtanak a fejlődő országoknak. azt is mondják, hogy segítik őket tőkebefektetéseikkel is, de emögött azt az igazságot találjuk, hogy befektetéseiknél és segélyeiknél jóval nagyobb az az összeg, amelyet a fejlődő országoktól vásárolt nyersanyagok alacsony árai következtében nyernek.

Az államok közötti egészséges gazdasági-kereskedelmi együttműködésért küzdő erők nagy sikere volt a nemzetközi kereskedelmi és fejlesztési értekezlet, amelyet az Egyesült Nemzetek Szervezete hívott össze Genfbe. A tanácskozás csaknem három hónapon át tartott. A nemrégiben befejeződött összejövetelen elhatározták, hogy a kereskedelmi világkonferenciát időről időre, rendszeresen — legközelebb 1966-ban — újra összehívják. 55 állam képviselőiből tanácsot hoztak létre, amelynek feladata, hogy a világértekezletek közötti időben a nemzetközi kereskedelem fejlődését előmozdítsa. A Kereskedelmi és Fejlesztési Tanácsnak, amely kétévenként ülésezik, hazánk is tagja. Állandóan működő szervet egyelőre nem hoztak létre, de megvan a remény arra is, hogy a jövőben sikerül ezt is kiharcolni, s ez a világkereskedelem bővítésének hatékony fóruma, eszköze lehet. Nagy munka folyt annak érdekében is, hogy a konferencia meghatározza a világkereskedelem alapelveit. A béke érdekeit az szolgálja, ha mindenki elfogadja és tiszteletben tartja a világkereskedelem néhány legfontosabb elvét, amilyenek a legnagyobb kedvezmény, a kölcsönös előnyök, a gyarmati rabságból felszabadult fejlődő országoknak nyújtandó előnyök és segítség. A kölcsönösen előnyös kereskedelem a béke biztosítéka, ezért mi azt mondjuk: kereskedni kívánunk, fejleszteni akarjuk gazdasági kapcsolatainkat minden állammal, tekintet nélkül társadalmi berendezkedésükre.

A békés egymás mellett élés kiteljesedésének része a tudományos és kulturális kapcsolatok elmélyítése is. Nem áthidalhatatlan akadálya ennek az a tény, hogy a különböző társadalmi rendszerű országok kultúrája különböző világnézetet sugároz.

Digitized by Google

A tudományok, az oktatás, a gyógyítás területén természetesen nemcsak az eredmények kölcsönösen előnyös kicserélését tartjuk lehetségesnek, hanem az együttműködést is, hiszen ez az egész emberiség érdekében áll.

Ugyanez azonban nem mondható el az ideológiáról. Ezen a téren — mint már annyiszor hangsúlyoztuk — nincs és nem is lehetséges együttműködés. Itt a polgári és a szocialista világnézet éles harcáról van szó és kell is, hogy szó essék! Ez sem lehet azonban gátja a békés egymás mellett élésnek. Mindenki belátható: jobb az eszmék vitája és versenye, mint az atombombáké. Az eszmék — a valóságra épülnek. Vitájukban az alapvetően lényeges az, hogy a tények erejével a következő kérdésre válaszoljunk: Melyik társadalmi rend jobb, igazságosabb? Melyik tud többet adni a nagy tömegeknek? Melyiket választja az emberiség?

Mi nyugodtan állunk ki eszméinkkel és társadalmi rendünkkel a küzdőtérre, mert bár rendszerünk és társadalmunk még fiatal és építése még nem fejeződött be, felsőbbrendűsége azonban máris mutatkozik. A tények alapján meg vagyunk győződve arról, hogy a békés egymás mellett élés során kibontakozó politikai, gazdasági és ideológiai küzdelemben és versenyben a szocializmus világszerte győzelmet arat, valamennyi nép — saját tapasztalatai alapján — előbb-utóbb a szocializmus és a kommunizmus útját fogja választani.

A Magyar Népköztársaság külpolitikai tevékenysége

A Magyar Népköztársaság külpolitikáját, állásfoglalásait korunk alapvető nemzetközi kérdéseiben elsősorban az határozza meg, hogy szocialista ország vagyunk, a szocialista világrendszerhez tartozunk. Társadalmi rendünk jellegéből ered, hogy külpolitikai tevékenységünk fő célkitűzésének a béke fenntartását, a különböző társadalmi rendszerű államok békés egymás mellett élését, a társadalmi haladás előmozdítását tekintjük. Ezek alkotják a szocialista országok külpolitikájának alapját. Ellenfeleink — de néha jóhiszemű emberek is — nekünk szegezik a kérdést: van-e önálló magyar nemzeti külpolitika?

Igen, van! Az a tény, hogy a nemzetközi életben a leghaladóbb erőkkel, a szocialista világrendszer országaival közösen lépünk fel, semmiképpen sem csorbítja külpolitikánk önállóságát. Ellenkezőleg: a mi külpolitikánk önálló és nemzeti politika, mert a szocialista világrendszer, a béke és a haladás általános érdekein túl egyben a legsajátabb magyar nemzeti érdekeket is szolgálja. Ennek köszönhetjük, hogy tartós és szilárd a függetlenségünk, s bár kis ország vagyunk, történelmünk folyamán most van először tartósan igazi nemzetközi tekintélyünk: számol-

Digitized by Google

nak velünk, szavunkra felfigyelnek a világban. Évezredes történelmünk minden tanulsága azt igazolja, hogy kis népünk, nemzetünk akkor töltött be számottevő nemzetközi szerepet és szerezhetett érvényt nemzeti érdekeinek, ha szilárdan és következetesen a nemzetközi haladás táborához tartozott. Ezt bizonyítja 1848-as polgári forradalmunk és 1919-es szocialista forradalmunk. Amikor Tanácsköztársaságunkat a külső és belső reakció vérbe fojtotta, s a két világháború között a népérdeket semmibe vevő uralkodó osztályok az ország szekerét a nemzetközi reakció rohamcsapatához, a fasizmushoz kötötték, megsemmisült a magyar nemzeti függetlenség, országunk a teljes külpolitikai elszigeteltség állapotába sodródott, sőt Magyarország a német fasizmus utolsó csatlósának dicstelen szerepébe jutott. A szocialista társadalmi rend győzelme, a többi szocialista országgal kötött szoros szövetség adta vissza nemzeti függetlenségünket, nyitotta meg az önálló magyar külpolitika útját és tette lehetővé, hogy megvalósuljanak alapvető nemzeti érdekeink: a nép felemelkedése, hazánk politikai, gazdasági és kulturális felvirágzása és gyarapodása. Szocializmus és nemzeti érdek, az eltéphetetlen szövetség, az egységes fellépés a Szovjetunióval, a többi szocialista országgal és a nemzeti külpolitika mínálunk, számunkra, népünk számára elválaszthatatlanok egymástól.

Vannak olyan, látszatra „harmadikutas" szirénhangok is — főleg az emigráció lapjaiban találhatunk ilyeneket —, amelyek azt kérdezik: miért kell olyannyira elkötelezni magunkat a szocialista tábor külpolitikája mellett? Nem lenne-e hasznosabb, ha valamiféle semlegességi vagy el nem kötelezettségi álláspontra és gyakorlatra helyezkednénk, s ennek révén nyerhetnénk a két tábor ellentétein?

Éppen a napokban olvastam egy francia folyóirat hosszú cikkét, amely Magyarországnak a „híd": az emberi, a szellemi és a földrajzi híd szerepét ajánlja a két világ között.[1] Nem, ez nem lenne sem hasznosabb, sem nemzetibb, sem önállóbb politika! A nem szocialista világhoz tartozó semleges államok magatartását pozitívan értékeljük, mert a semlegesség és el nem kötelezettség a nyugati agresszív katonai tömbökhöz tartozásnál jobb politika. De mi a szocialista világrendszerhez tartozunk, számunkra bármiféle semlegesség visszalépést jelentene a legkövetkezetesebb és leghatalmasabb békeerőtől. A semlegesség óhaja mögött a mi esetünkben más célok húzódnak meg! Ezt saját keserű tapasztalatainkon tanultuk meg. Nagy Imre útja az úgynevezett „semleges" külpolitikától, a Varsói Szerződésből való kilé-

[1] Les Temps Moderns, 1964. márc. Claude Bourdet: „Magyarország hét év után".

Digitized by Google

péstől, egyenesen az imperialista tömbökhöz való csatlakozásig, nemzeti függetlenségünk feladásáig és a kapitalista restaurációig vezetett volna, ha a magyar forradalmi erők, élvezve a szocialista világrend hathatós segítségét, meg nem szakítják ezt a veszedelmes, népellenes folyamatot.

Ellenfeleink a nemzeti érzelmek gerjesztésével igyekeznek úgynevezett „önálló" politika követésére ösztönözni az egyes szocialista országokat, de — mondjuk meg nyíltan — ezen tulajdonképpen a Szovjetunióval és a szocialista táborral való szembefordulást értik. Ennek a reményében hangoztatta nemrégiben Johnson amerikai elnök: „Mind több és több jelét vesszük ... annak, hogy Kelet-Európa népei magukra találnak, visszanyerik önálló gondolkodásukat. Immár nemcsak egy vasfüggöny van, hanem több is. Nem egyforma vastagok, nem egyforma erősek ... Továbbra is azon fáradozunk, hogy áthidaljuk a szakadékot, amely bennünket Kelet-Európától elválaszt. E hidakon át fokozzuk majd a kereskedelem, az eszmék, a látogatók és a segítőkészség forgalmát."

Mi kapcsolatainkat természetesen fejleszteni kívánjuk a tőkés államokkal is, de ez jottányit sem változtat azon az elhatározásunkon, hogy önálló nemzeti külpolitikánk szilárd alapelveként továbbra is megőrizzük a Szovjetunióval és a szocialista világrendszer más országaival kialakított szoros együttműködést és közös fellépést.

Aktív külpolitikai tevékenységünket megkönnyíti, elősegíti, hogy az utóbbi években nemzetközi tekintélyünk számottevően megnövekedett. A következőkben látjuk ennek okait, magyarázatát:

— szilárd belső társadalmi rendünk, országunk rendezett, konszolidált viszonyai, a szocialista társadalom építésében elért vitathatatlan eredményeink;

— a szocialista világrendszerhez, a haladó emberiség legkövetkezetesebb erejéhez tartozunk;

— nemzetközi tevékenységünk az emberiség száz- és százmillióinak legfőbb érdekét: a békét, a népek közötti együttműködést és barátságot szolgálja.

1956 őszén a nemzetközi imperializmus, látva, hogy a magyar nép úrrá lett az ellenforradalmon, diplomáciai nyomást alkalmazott népköztársaságunkkal szemben. Felhasználva befolyásukat az Egyesült Nemzetek Szervezetében, el akarták szigetelni, nem akarták elismerni a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormányt. E politika folyománya volt az úgynevezett „magyar kérdés" napirenden tartása, ilyen módon szerettek volna beavatkozni hazánk belügyeibe. Ezzel nem tudták ugyan megakadályozni belső

Digitized by Google

fejlődésünket, de gátolták külpolitikai tevékenységünket. Emellett az úgynevezett „magyar kérdés"-t az egyetemes reakció fegyverként használta a béke híveinek megzavarására. Ezért a „magyar kérdés" napirenden tartása ellen folytatott küzdelmünk nemcsak külpolitikai tevékenységünk mesterséges, az imperialisták által állított korlátainak áttörését szolgálta, hanem egyben a nemzetközi feszültség enyhítését és a hidegháború visszaszorítását is. Az erőviszonyok továbbra is a béke és a szocializmus javára alakultak, belső társadalmi rendünk folyamatosan konszolidálódott, mindez fokozatosan tompította a „magyar kérdés" élét, míg végül is teljesen elvesztette jelentőségét és lekerült a napirendről. Ez a haladó erők, a Magyar Népköztársaság nagy nemzetközi sikere.

Nemzetközi kapcsolataink normalizálódtak az imperialista tömbökhöz tartozó országok legtöbbjével, vagy közelednek a normalizálódáshoz. Ma 64 országgal állunk diplomáciai viszonyban. Az utóbbi időben — partnereink kezdeményezésére — a külképviseleteket kölcsönösen nagyköveti szintre emeltük Angliával, Franciaországgal, Svédországgal, Görögországgal, Svájccal, Belgiummal, Olaszországgal és Japánnal, s nagyköveti szinten diplomáciai kapcsolatot létesítünk Kanadával.

A nemzetközi érdeklődés hazánk iránt az utóbbi években ismét megnövekedett, de már más értelemben és tartalommal, mint nyolc, vagy hat évvel ezelőtt. Tavaly 420 ezer turista látogatott el hozzánk a szocialista, és 180 ezer a kapitalista országokból; igen sok baráti tudósítón kívül csaknem 1000, polgári lapokat képviselő nyugati újságíró is járt nálunk. Hazánk viszonyainak „elemzése" — ha szabad ezt a tudományosan hangzó kifejezést cikkeikre használni —, csaknem állandó témája a nyugati sajtóorgánumoknak. Olyanokat olvashatunk bennük magunkról, hogy „a szovjet tábor liberális részében" helyezkedünk el, vagy például: „a kormány lassanként megvalósítja a forradalom (értsd: az ellenforradalom) célkitűzéseinek legnagyobb részét... és... politikai liberalizálást hajt végre", vagy hogy „a magyarok a legjobb, a legszabadabb népi demokrácia", és sorolhatnám tovább az ehhez hasonló megállapításaikat.

Mi nem kötjük be a szemünket eme jelenségek és „értékelések" előtt: tudjuk, hogy sok nyugati újság és politikai fórum Magyarországot valamiféle „liberalizálódó" országnak tekinti, ahol — ahogyan ők mondják — „gyengül a vasfüggöny" és ezért érdemes szorgalmazni az „eszmék, a látogatók, a segítőkészség" forgalmát. Ez a mi politikánkat nem változtatja meg; mi töretlenül megyünk tovább előre a párt és a kormány által kijelölt úton.

Nyolc évvel ezelőtt lényegében ugyanazok a nyugati politikai

Digitized by Google

fórumok, amelyek most hazánkat a „liberalizálódás" földjének tekintik, a zsarnokság, a rettegés birodalmának minősítették azt. Ez felveti azt az érdekes kérdést: mikor, kinek volt igaza, és kinek a politikája változott? Kétségtelen, hogy a magyarországi helyzet megítélésében a Magyar Szocialista Munkáspártnak, a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormánynak volt igaza. És ebből következően nem mi változtattunk politikát, hanem a nyugati kapitalista országok kényszerültek arra, hogy revideálják magatartásukat irántunk. Éppen azért, hogy ebből a nyilvánvaló politikai fordulatból eredő presztízsveszteségeiket kendőzzék — és ha tudnak, zavarokat is okozzanak —, azt hangoztatják, hogy azért hagytak fel az ellenünk vívott harccal és tartanak velünk normális kapcsolatot, mert — lám! — a magyar rendszer megváltozott, „liberális" lett!

Ami minket illet, nálunk a változás 1957—58-hoz képest csak annyi, hogy következetesen haladunk tovább és megyünk végig azon az úton, amelynek irányát még 1956. november 4-én kijelöltük. Ezen haladva, egyre nagyobb eredményeket érünk el. Megszilárdult társadalmi rendünk, leraktuk a szocializmus alapjait, kialakulóban van egész nemzetünk szocialista egysége, nép és párt, nép és kormány összeforrt, s biztosan lépünk tovább előre, a szocializmus teljes felépítésének útján.

Megváltozott nemzetközi helyzetünk, s a rólunk alkotott kép kedvező változása lehetőséget nyújt külpolitikánkban a nagyobb kezdeményezésre és aktivitásra a következő értelemben is:

1956 őszén hazánk belső bajait és gyengeségeit a reakció, az imperializmus kihasználta népünk és általában a szocialista világrendszer, a haladó erők ellen. Ezért mondjuk — és joggal —, hogy korábban károkat okoztunk barátainknak és szövetségeseinknek. Most viszont hazánk belső helyzete, népünk alkotó munkájának eredményei a haladó erők kezében váltak fegyverré. Az a kötelességünk, hogy ezt aktívabb külpolitikával is előmozdítsuk. Felhasználva megnövekedett nemzetközi tekintélyünket, a korábbinál nagyobb feladatokat vállalhatunk magunkra a szocialista tábor közös külpolitikai céljainak megvalósításában.

Így például jobban hasznosíthatjuk a hazánk iránt megnyilvánuló nagy nemzetközi érdeklődést arra, hogy az eddiginél jobban bemutassuk szocialista társadalmi rendünk vitathatatlan előnyeit és vívmányait. Nálunk már csak egy világ van: a szocializmust építő emberek mindinkább egységes, testvéri közösségben egybeforró világa. Megszűnt a kizsákmányolás és vele együtt a belső társadalmi ellenségeskedés. Tömegeink teljes biztonságban élnek és dolgoznak, nem kell félniök a jövőtől, mert tudják, hogy az országban továbbra is rend lesz, munkájuk a jövőben is bizto-

Digitized by Google

sítva lesz, s ahogyan dolgoznak, aszerint boldogulnak. Népünk meghódította és teljesen birtokába veszi a kultúra, a tudomány várait. Erősítjük társadalmi életünk demokratizmusát és humanizmusát. A nép a párttal, a kormánnyal szorosan egybeforrva, annak tudatában építi tovább a szocialista Magyarországot, hogy hazája a béke országa, s hogy külpolitikánk a békét és a további előrehaladást szolgálja.

Ennek a következetes külpolitikai irányvonalnak a figyelembevételével valósítjuk meg pártunk VIII. kongresszusának határozatát, amely tömören így foglalta össze az egyes államcsoportokkal kapcsolatos politikánkat: „Még bensőségesebb viszonyra törekszünk azokkal az országokkal, amelyekkel kapcsolataink barátiak; barátivá akarjuk fejleszteni azokkal az országokkal, amelyekkel kapcsolatunk normális és korrekt; amelyekkel pedig nem kielégítő vagy rossz a viszonyunk, normális kapcsolatokra törekszünk."

Népköztársaságunk külpolitikáját elsősorban és főként az Országgyűlés, az Elnöki Tanács és a kormány valósítja meg, de a külpolitikai vonatkozású tevékenység növekvő helyet foglal el más állami szervek és a tömegszervezetek, társadalmi szervezetek munkájában is.

A magyar nép tömegeit áthatja az a felismerés, hogy korunkban a háború elhárítható, a szocialista világrendszer ereje pedig a béke legfőbb biztosítéka. Tisztában vannak azzal, hogy a feszültségek leküzdésének, a béke megszilárdításának leghatásosabb módja a szocialista társadalom erősítése, tudják, hogy nálunk a béke védelméhez mindenki konkrét, gyakorlati tettekkel, végzett munkájával járulhat hozzá a legjobban.

Magyarország és a szocialista világrendszer országai

A szocialista világrendszer léte és fejlődése a legfontosabb biztosítéka annak, hogy az egyes szocialista országokban sikeresen befejeződjék a szocializmus teljes felépítése, s annak, hogy megőrizzük az ehhez elengedhetetlen külső feltételt: a békét. Ezért külpolitikánk legfontosabb törekvése: a szocialista országokhoz fűződő viszonyunknak, kapcsolatainknak, a velük való együttműködésünknek töretlen, folyamatos fejlesztése és elmélyítése. Tagja vagyunk a Varsói Szerződésnek. Feladatunk erősíteni a Varsói Szerződésbe tömörült szocialista országok erejét es katonai hatalmát, mint nemzeti függetlenségünknek s a világ békéjének legfontosabb zálogát.

A szocialista világrendszer országai között a történelemben eddig soha nem létezett, merőben új típusú kapcsolatok alakultak

Digitized by Google

ki, amelyeknek lényege: egymás önzetlen, kölcsönös segítése a legteljesebb egyenlőség alapján, tekintet nélkül az egyes államok nagyságára, lakosságának lélekszámára. Ezért a szocialista világrendszer országai között kapitalista körülmények között elképzelhetetlen, gazdag, sokoldalú kapcsolatok alakultak ki a politikai, társadalmi, gazdasági, kulturális, tudományos ágazatokban, az élet minden területén. Kapcsolataink napjainkban új, magasabb fejlődési fokra lépnek: kialakul a szorosabb együttműködés az emberi tevékenység legdöntőbb területén, az anyagi javak termelésének szférájában. A szocialista nemzetközi munkamegosztás előnyeinek fokozottabb hasznosítása lehetővé teszi a termelőerők gyorsabb fejlesztését és jobb kihasználását, ez pedig elengedhetetlenül szükséges ahhoz, hogy a gazdasági verseny döntő ütközetében, a munka termelékenységének emelésében is túlszárnyaljuk a kapitalizmust.

A szocialista világrendszer további előrehaladásában nagy a szerepe az egység megőrzésének és megszilárdításának.

Ez az egység objektív tényezőkön nyugszik: a termelőerők társadalmi tulajdonán, a marxista—leninista ideológián és az imperializmus támadásai elleni közös védelem szükségszerűségén. Létrehozásában, fejlesztésében és megszilárdításában azonban szubjektív tényezők is közrejátszanak, így az egyes országok pártjainak és kormányainak politikája. Ezért, bár az egység alapjai objektívek, erősödése mégsem ösztönös folyamat, hanem csakis az egyes országokat vezető pártok helyes, az objektív törvényszerűségekre támaszkodó, marxista—leninista politikájának eredménye lehet. Ha egyes országok pártjai politikájukban letérnek a lenini útról, ez gyengíti az egységet. Erre utalnak pártunk tapasztalatai. A szektás, dogmatikus, majd a revizionista elhajlás a Magyar Dolgozók Pártja vezetésében, aláásta az egységet és ideiglenesen nehéz helyzetbe hozta az egész szocialista közösséget.

Egységünket napjainkban leginkább a nacionalizmus veszélyezteti. Mai megjelenési formáinak egyik jellemzője, hogy nemcsak jobboldali opportunizmus megnyilvánulásaként, hanem szektás, dogmatikus elhajlással, álbaloldali, frázis-forradalmisággal együtt is jelentkezik. Ez például a Kínai Kommunista Párt vezetőinek politikai irányvonalában testesül meg. A harc a Kínai Kommunista Párt vezetőinek szektás, dogmatikus koncepciója és szakadár tevékenysége ellen nemcsak a szocialista világrendszer, hanem egyben a nemzetközi kommunista mozgalom egységének megszilárdításáért is folyik.

A nacionalizmus ma tagadja a szocialista országok fokozottabb, a meglevőnél nagyobb arányú politikai, gazdasági és kulturális együttműködésének szükségszerűségét, ennek jegyében le akar

Digitized by Google

mondani a szocialista nemzetközi munkamegosztás előnyeinek jobb hasznosításáról, s demagóg módon szembeállítja az önerőre történő támaszkodás és a nemzetközi együttműködés elvét. Változatlanul valljuk: küzdeni kell a nacionalizmus minden régi és új formája, jelentkezése és megnyilvánulása ellen, a proletár internacionalizmus széles körű érvényesüléséért, mert ez a küzdelem is a szocialista világrendszer egységének megszilárdítását szolgálja. Meggyőződésünk, hogy minden pártnak, amely kommunistának, munkáspártnak nevezi magát, a tömegeket a nacionalizmus elleni harc és a proletár internacionalizmus szellemében kell nevelnie.

A proletár internacionalizmus lényegét, legfontosabb kérdését ma is így fogalmazzuk: „Milyen a viszonyod az első proletár államhoz, a ma már kommunizmust építő Szovjetunióhoz?" Ma is ez a proletár internacionalizmus próbaköve.

A Magyar Népköztársaságot a Szovjetunióhoz a testvéri barátság és a szövetségi hűség eltéphetetlen szálai fűzik, a többi között azért is, mert a Szovjetuniónak alapvető szerepe volt és van abban, hogy népünk ezeréves rabság után szabad lett és ma a szocializmust építhetjük. A szovjet hadsereg zúzta szét a fasizmust, szabadította fel népünket, s teremtette meg ezzel a demokratikus, majd a szocialista fejlődés elengedhetetlen külső feltételeit. 1956 őszén a Szovjetunió fiai ismét vérüket hullatták népünkért: segítettek a nemzetközi imperializmus szította ellenforradalom leverésében, a szocializmus vívmányainak megvédésében. A Szovjetunió és kommunista pártja önzetlenül rendelkezésünkre bocsátotta gazdag forradalmi tapasztalatait. Különösen fontos volt számunkra a Szovjetunió Kommunista Pártja XX. kongresszusa, mert ennek fényében, hosszas küzdelem és nem kis szenvedés árán, de ki tudtuk javítani az előző pártvezetés politikájának hibáit, és olyan, valóban lenini irányvonalat dolgoztunk ki, amely helyesen és jól határozza meg további felemelkedésünk útját. A Szovjetunióval folytatott gazdasági együttműködés szocialista építőmunkánk sikerének legfontosabb anyagi feltétele. Különösen nagy jelentősége van annak, hogy a Szovjetunió mint a világ legerősebb katonai hatalma, a nemzetközi béke legfőbb őre, eleve lehetetlenné tesz minden restaurációs kísérletet, s így nemzeti szuverénitásunknak, szocialista építőmunkánk külső, békés feltételeinek is biztosítéka. Ma igazán elmondhatjuk: a mindennapi élet ezer meg ezer megnyilvánulása mutatja és bizonyítja, hogy pártjaink és kormányaink együttműködése, országaink testvéri barátsága — népeink őszinte bizalmon és szereteten alapuló barátságára épül.

A proletár internacionalizmus elvei alapján erősítjük barátságunkat és együttműködésünket a szocialista világrendszer többi országával is. A felszabadulás előtt a kapitalisták a Duna-medencében élő nemzeteket tudatosan egymás ellen hangolták, uszító-

Digitized by Google

ták. A nemzetiségi kérdés a viszályok forrása volt, ennek segítségével igyekezett — sajnos nem is sikertelenül — a magyar, a román, a cseh és a szlovák, a szerb, a horvát burzsoázia a dolgozó nép figyelmét elterelni az osztályharcról. A szocialista társadalmi rend alapján kezdetét vette és megerősödött a népek közeledésének, testvéri barátságának és együttműködésének folyamata. Pártunk és kormányunk arra törekszik, hogy aktív külpolitikával ezt tovább gyorsítsa.

A szocialista országokkal kialakított együttműködésünk és szövetségünk elmélyítését igen jól elősegíti a párt- és kormányküldöttségek rendszeres cserelátogatása. Kitűnő alkalmat adnak ezek a tárgyalások arra, hogy legfelső szinten tekintsük át a nemzetközi helyzetet és állapodjunk meg a közös lépésekben; megvizsgáljuk országaink kapcsolatainak egész rendszerét és hasznos terveket dolgozzunk ki a jövőre, s népeink javára értékes megállapodásokat kössünk.

Külön kell szólnunk a Kínai Népköztársasággal való kapcsolatainkról. Sajnálatos, hogy a nemzetközi kommunista mozgalomban vita támadt a Kínai Kommunista Párttal, s a nemzetközi helyzet, a kommunista pártok politikai irányvonalának alapvetően fontos kérdéseiben a Kínai Kommunista Párt vezetői helytelen nézeteket vallanak és hirdetnek, s az egységbontás, a szakadár tevékenység útjára léptek. Annál sajnálatosabb ez, mert tudjuk, hogy ellenségeink propagandájukban maximális mértékben ki akarják használni a nemzetközi kommunista mozgalomban támadt vitát a zavarkeltésre, a tömegek megtévesztésére, a szocializmus továbbterjedésének megakadályozására. De a helyzet pontos megítéléséhez azt is látnunk kell, hogy ez a vita a szocialista világrendszer erősödésének, és a szocializmus eszméi nemzetközi méretű továbbterjedésének körülményei között folyik. A Kínai Kommunista Párt vezetőivel folytatott vita nem akadályozhatja meg a szocializmus további előrehaladását, de sajnos fékezi és hátráltatja azt. A Kínai Kommunista Párt vezetőinek nézetei és szakadár tevékenysége visszahúzó erővel lép fel a nemzetközi kommunista mozgalomban. Ha nem kényszerülnénk a velük való vitára, gyorsabb lehetne a szocialista tábor és az egész nemzetközi kommunista mozgalom előrehaladása. A kínai vezetők helytelen nézeteikkel a nemzetközi munkásmozgalmat vissza akarják vetni a Szovjetunió Kommunista Pártja XX. kongresszusa előtti időszak viszonyai közé. Ez lehetetlenség. A marxizmus—leninizmus igazságai, a szocialista társadalmi rend, a mai világ fejlődésének törvényszerűségei erősebbek a kínai vezetők nézeteinél és feltétlenül legyőzik azokat. Ilyenformán a vita, ha lassítja is, de nem akadályozhatja meg a szocializmus erejének további növekedését. Egy-

Digitized by Google

ben ez szolgáltatja a legfőbb biztosítékot arra is, hogy a kínai vezetők nézeteinek teljes vereségével a vita egyszer majd véget ér, hiszen az élet maga, amely nem az ő sablonjaik alapján fejlődik, bizonyítja be nézeteik tarthatatlanságát. Természetes: káros tevékenységük megszüntetését, az egység megszilárdítását nem bízhatjuk csak az időre. Ezért támogatjuk a kommunista és munkáspártok többségének állásfoglalását, és magunk is szükségesnek tartjuk a nemzetközi kommunista mozgalom újabb értekezletének összehívását politikai irányvonalunk megvédése, továbbfejlesztése s a nemzetközi kommunista mozgalom sorai egységének megszilárdítása céljából.

Mi a Kínai Népköztársaságot szocialista országnak, a szocialista világrendszer szerves részének tekintjük, s ennek szellemében törekszünk kapcsolataink ápolására. Kiállunk azért, hogy az Egyesült Nemzetek Szervezetében helyreállítsák a Kínai Népköztársaság jogait; támogatjuk a Kínai Népköztársaságnak Tajvan szigetére irányuló jogos követelését. Az a véleményünk, hogy az ideológiai nézeteltéréseknek, amelyek a Magyar Szocialista Munkáspárt és a Kínai Kommunista Párt között a nemzetközi munkásmozgalom alapvető kérdéseiben fennállnak, nem kell feltétlenül visszahatniok államközi kapcsolatainkra. Mi továbbra is e kapcsolatok fejlesztésének hívei vagyunk, és arra törekszünk, hogy szerződéses kötelezettségeinknek maradéktalanul eleget tegyünk. A Kínai Kommunista Párt vezetői azonban — sajnálatunkra — az ideológiai nézeteltérésektől már eljutottak a szocialista világrendszer egysége elleni nyílt politikai harchoz. Ez óhatatlanul maga után vonja a két ország kapcsolatainak romlását, hiszen a kínai vezetők támadásai országunk, pártunk ellen is irányulnak. Visszautasítjuk a Kínai Kommunista Párt vezetőinek reánk is szórt rágalmait és ideológiai—politikai síkon küzdünk egységbontó, szakadár tevékenységük ellen. Egyben arra is nagy figyelmet fordítunk, hogy az ideológiai—politikai küzdelem a lehető legkevesebb kárt és visszaesést okozza a két szocialista állam gazdasági, kereskedelmi, kulturális és egyéb kapcsolataiban.

A Magyar Népköztársaság és a gyarmati rabságból felszabadult államok viszonya

A szocialista világrendszer léte és szolidaritása lehetővé tette, hogy az utóbbi években felszabadult a nemzeti függetlenségükért küzdő népek egész sora. Több országban a felszabadulás békés útja is járható volt. A Magyar Népköztársaság is erkölcsi és politikai szolidaritást vállalt a szabadságukért küzdő népekkel, s erejéhez mérten támogatta és továbbra is támogatja a nemzeti felszabadító mozgalmat.

Digitized by Google

A nemzetközi politika legtöbb kérdésében általában együtt lépünk fel a függetlenségüket nemrégiben elnyert országokkal. Nagyra értékeljük a „pozitív semlegesség" politikáját, amelyet ezen államok nagy többsége követ. A jelenlegi világhelyzetben az antiimperialista, antikolonialista pozitív semlegesség hatékonyan hozzájárul a béke védelméhez. Ebből kiindulva támogatjuk az úgynevezett el nem kötelezett országok második, Kairóban megtartandó értekezletét. Tudomásunk van arról, hogy néhány ország aktív előkészítő munkát folytat az úgynevezett afro-ázsiai országok tanácskozásának összehívására. Ha ez a tervezett értekezlet tömöríti az antiimperialista nemzeti felszabadító mozgalom valamennyi osztagát és szövetségeseit, hasznosan hozzájárulhat a békéhez és a fiatal, független országok felemelkedéséhez. Minden olyan kísérlet azonban, amely a nemzeti felszabadító mozgalmat szembe akarja állítani természetes szövetségesével, az egész nemzetközi munkásmozgalommal és leghatalmasabb, önzetlen támogatójával, a szocialista világrendszerrel, ezen belül a Szovjetunióval, csak károkat okozhat a békének, magának a nemzeti felszabadító mozgalomnak, akkor is, ha az ilyen kísérleteket a „legforradalmibb" frázisokba burkolják.

A gyarmati rabságból felszabadult országok számára ma, a politikai függetlenség megszerzése után, az a legfontosabb, hogy gazdaságilag is függetlenekké váljanak. A volt gyarmatosító rabtartók, a fejlett kapitalista államok ezt minden módon igyekeznek megakadályozni és régi uralmukat új formában, új módszerek alkalmazásával igyekeznek továbbra is biztosítani.

A „klasszikus" gyarmatosítást a nemzeti felszabadító mozgalom hatalmas hullámai elsöpörték, de a neokolonializmus veszélyét a fiatal, a fejlődő államok még nem küzdötték le. Ebből a szempontból nagy jelentőségű a szocialista és a fejlődő országok együttműködése, mert ez az önzetlen, baráti segítség a teljes egyenjogúságon alapul, a fejlődő országok népeinek, felemelkedésének érdekeit szolgálja.

A fejlődő államok a következő három csoport valamelyikébe sorolhatók:

1. Kivívták politikai függetlenségüket és a belső társadalmi-gazdasági fejlődés nemkapitalista útjára tértek, vagy térnek;

2. elnyerték politikai függetlenségüket és a belső társadalmi-gazdasági fejlődés kapitalista útján haladnak;

3. politikai függetlenségük csak látszólagos, mert a volt gyarmattartók hatalomra segítették helyi képviselőiket, s ezek segítségével lényegében teljes mértékben megtartották politikai uralmukat is.

Digitized by Google

A Magyar Népköztársaság a teljes egyenjogúság, egymás szuverénitásának tiszteletben tartása, a kölcsönös előnyök és a baráti segítség alapján ápolja kapcsolatait a fejlődő államokkal.

A Magyar Népköztársaság és a fejlett kapitalista országok viszonya

Hazánk a fejlett kapitalista országok irányában is elvi alapokon nyugvó politikát folytat. A békés egymás mellett élés szellemében fenntartjuk és egyre bővítjük kapcsolatainkat a tőkés országokkal is. Egyenlőség és kölcsönös előnyök alapján kereskedünk, s hajlandók vagyunk hosszabb távú gazdasági együttműködésre is; szélesítjük a kulturális értékek cseréjét. Államközi kapcsolataink kölcsönös érdekek és kezdeményezés eredményeként fejlődnek.

Érintve a Magyar Népköztársaság és az egyes kapitalista országok viszonyát, a következő kérdésekről kívánok ezen a helyen szólni:

További javulás és a függő kérdések rendezése szükséges a magyar—amerikai viszonylatban. Az imperializmus vezető hatalma, amely korábban a nemzetközi szervezetekben a Magyar Népköztársaság ellen indított jogtalan és alaptalan támadások szervezője volt, az utóbbi két évben ezeken a fórumokon már általában nem lép fel hazánk ellen. Élénkülnek gazdasági kapcsolataink, amihez hozzájárult, hogy az Egyesült Államok kormánya engedélyezte, hogy amerikai cégek gabonát adjanak el Magyarországnak, s csökkentette az ellenünk irányuló diszkriminációt. Úgy látjuk, megnyílt a magyar—amerikai kapcsolatok teljes normalizálásának útja. Mi ezt a folyamatot üdvözöljük, mert normális viszonyt akarunk az Amerikai Egyesült Államokkal is. A nemzeti szuverenitás tiszteletbentartása, egymás belügyeibe való be nem avatkozás alapján, tárgyalások útján megoldhatjuk a két ország viszonyát ma még zavaró kérdéseket, és kölcsönösen előnyösen szélesíthetjük gazdasági, kereskedelmi, kulturális és idegenforgalmi kapcsolatainkat.

Közvetlen szomszédunk a semleges Ausztria. Az utóbbi időben a magyar—osztrák viszony is javult. Növekedett a kölcsönös kereskedelmi forgalom, gyakoribbá váltak az államférfiak személyes találkozásai. Pittermann alkancellár a legutóbbi Nemzetközi Vásár alkalmával is szívesen látott vendégünk volt. Könnyítéseket vezettünk be a határforgalomban, növekedett a kölcsönös turistaforgalom. Újra megnyílt és működik a bécsi Collegium Hungaricum. Mindkét fél számára előnyös megállapodás várható a vagyonjogi kérdések rendezésére folytatott tárgyalásokon. Reméljük, hogy

Digitized by Google

ez további lehetőségeket tár majd fel az előrehaladásra az országaink közötti viszony javításában. A békés egymás mellett élés jelszó lett világszerte — nos, mi úgy véljük, hogy a békés egymás mellett élés példájává lehetne tenni a Magyar Népköztársaság és az Osztrák Köztársaság viszonyát.

A Magyar Népköztársaság és a Német Szövetségi Köztársaság kapcsolatának fejlődésében jelentős állomás volt a tavaly megkötött hosszúlejáratú kereskedelmi egyezmény és a kereskedelmi képviseletek kölcsönös felállításáról szóló megállapodás. Ezzel nemcsak a két ország viszonyát javítottuk valamelyest, hanem újabb rést is ütöttünk az úgynevezett Hallstein-doktrínán, amely a hírhedt nyugatnémet revanspolitika „elvi" alapjául szolgál; ennek alapján ugyanis a mai nyugatnémet kormány nem létezőnek akarja tekinteni a Német Demokratikus Köztársaságot, és nem hajlandó diplomáciai kapcsolatokat létesíteni olyan államokkal, amelyek elismerik az első német szocialista államot. Nyilvánvaló, hogy ez a doktrína kiáltó ellentétben áll a valósággal. Az élet arra kell hogy késztesse a nyugatnémet vezető köröket is, hogy módosítsanak rövidlátó, makacs álláspontjukon. Sajnos, ennek ma még kevés jele mutatkozik. Bonnban egyelőre még az olyan Seebohm-féle politikusoknak magas tisztségük és nagy befolyásuk van, akik érvényben levőnek tekintik a müncheni egyezményt is. Meggyőződésünk, hogy a Német Szövetségi Köztársaság népének és az általános békének is csak előnyére válnék, ha vezetőik az ország külpolitikáját a mai világban kialakult realitásokhoz igazítanák, ezek között végre tudomásul vennék a két német állam létezését, s nem építenék a revansista politika légvárait.

Egyes nyugati politikusok és levitézlett szélsőséges jobboldali magyar emigráns körök a Magyar Népköztársaság és a fejlett kapitalista országok viszonyának javulásához rosszízű politikai számításokat fűznek. Jobboldali emigránsok például éles támadásokban részesítették az amerikai kormányt a gabonaeladások miatt, mondván, hogy ehhez belső ügyeinket érintő feltételeket kellett volna megszabnia. Más nyugati politikai körök élénkülő gazdasági és kulturális kapcsolatainkhoz fűznek hiú reményeket. De ezek csak ábrándok. Szocialista rendünk, vívmányaink semmiféle alku tárgyai nem lehetnek. Kapcsolataink erősödése és fejlődése a fejlett tőkés államokkal — szocialista társadalmi rendünk egyidejű további erősödésének és a szocialista világrendszerrel, a Szovjetunióval való összefogásunk további megszilárdulásának talaján történik.

*

Digitized by Google

Engedjék meg, hogy befejezésül az elmondottak alapján néhány tennivalónkra mutassak rá.

Mint kifejtettem és indokoltam: pártunk és kormányunk külpolitikája a békés egymás mellett élés lenini elveire épül. A szocializmus erőinek nemzetközi méretű előretörése, a szocialista világrendszer újabb sikerei, belső társadalmi rendünk konszolidálódása és megszilárdulása, a szocializmus építésében elért eredményeink nyomán nemzetközi tekintélyünk megnövekedett. Ez kedvező lehetőségeket nyújt ahhoz, hogy aktívabb külpolitikát folytassunk és a korábbinál nagyobb szerepet töltsünk be a vitás nemzetközi kérdések megoldásában.

Ennek értelmében külpolitikai téren alapvető feladatainkat a következőkben látjuk:

1. Mélyítsük el és erősítsük tovább együttműködésünket minden területen a Szovjetunióval és a szocialista országokkal, igyekezzünk úgy dolgozni, hogy tevékenységünkkel a szocialista világrendszer és a nemzetközi kommunista mozgalom egységét és fejlődését a legjobban szolgáljuk és előremozdítsuk.

2. Fejlesszük és bővítsük kapcsolatainkat a gyarmati rabságból felszabadult fiatal államokkal, legjobb képességeink szerint járuljunk hozzá, hogy a szocialista világrendszer és a nemzeti felszabadító mozgalom egysége és szövetsége, az antiimperialista front tovább erősödjék.

3. Fejlesszük a lehető legtöbb területen kapcsolatainkat a fejlett tőkés országokkal, törekedjünk velük normális, sőt jó viszonyra és előnyös gazdasági, műszaki és tudományos együttműködésre, segítsük elő, hogy teljes győzelmet arasson a különböző társadalmi rendszerű országok békés egymás mellett élésének elve és a népek barátsága.

4. A nemzetközi szervezetekben és minden más lehetséges fórumon és alkalommal aktívabban és kezdeményezőbb módon kell fellépnünk a vitás nemzetközi kérdések tárgyalások útján történő rendezéséért.

5. Hazánk életét, társadalmi viszonyait, szocialista rendünk előnyeit sokkalta szélesebb körben és sokoldalúbban kell ismertetnünk külföldön, hasznosítva a hazánk iránt megnyilvánuló pozitív érdeklődést.

E feladatok megoldása a béke, a társadalmi haladás ügyét szolgálja szerte a világon; ezzel egyetemben a legkedvezőbb nemzetközi körülményeket biztosítja ahhoz, hogy eddigi eredményeinket megszilárdítva, tovább haladjunk előre a gazdasági, kulturális és ideológiai feladatok megoldásában, és sikerrel fejezzük be hazánkban a szocializmus teljes felépítését.

Digitized by Google

Harc a bürokratizmus ellen a tanácsokban

Írta DR. SARLÓS ISTVÁN

Az ellenforradalom óta eltelt idő eseményei, sikereink és nehézségeink egyaránt arról tanúskodnak, hogy társadalmunk azért fejlődik egészségesen, mert pártunk politikája minden vonatkozásban megfelel a marxizmus—leninizmus tanításainak, társadalmunk, népünk szükségleteinek. Pártunk határozott marxista—leninista vonalvezetése a nép túlnyomó többségét meggyőzte arról, hogy az egyéni és a közösségi problémák megoldására végleges rendezést csakis a szocializmus adhat.

Az MSZMP kezdettől fogva szem előtt tartja, hogy a nép bizalmát reális célok valóra váltása során lehet kiérdemelni, s hogy a bizalmat a nép bizalommal viszonozza. Vezető szerveink nem misztifikálják eredményeinket és gondjainkat, világosan beszélnek a várható sikerekről és a nehézségekről is. Az őszinteség pedig vonzza a jóakaratú embereket, hozzájárul az egészséges kapcsolat kialakulásához a vezető szervek és a dolgozók között. A társadalmi struktúrában végbement változások alapján így lehetővé vált, hogy mind nagyobb szerepe legyen társadalmunk egészének és az adott konkrét kérdésekben érintett rétegeknek a döntések meghozatalában és végrehajtásában egyaránt. Társadalmunk minden rétege egyre inkább megtalálja a maga helyét és felfedezi azokat a lehetőségeket, amelyeknek kiaknázásával mind a maga, mind az egész közösség érdekében sikeresen munkálkodhat.

A helyes politika, az egészséges politikai légkör kihat a tanácsok munkájára, a tanácsok és a tömegek viszonyára is. Ma már senki sem tagadja, hogy a tanácsi szervek a proletárdiktatúra eszközei, és mint ilyeneknek az a feladatuk, hogy gondoskodva az ipar, a mezőgazdaság, a kulturális és szociális élet helyi problémáinak megoldásáról, egyszerre szolgálják a helyi lakosság és az egész társadalom érdekeit. A hangsúly itt a szolgálaton van. Ez mindenekelőtt azt jelenti, hogy a néppel együtt a nép érdekében kell munkálkodniok, hogy nincsenek és nem is lehetnek kiváltságaik, s az a kötelességük, hogy törvényeink írott és írat-

Digitized by Google

lan szabályai szellemében mindig helyesen, igazságosan, a tömegek számára érthetően járjanak el. A tanácsoknak úgy kell dolgozniok, hogy egyetlen becsületes ember se érezzen szorongást, viszolygást, ha ügyes-bajos dolgában valamely tanácsi szervhez, hatósághoz kell fordulnia.

Ez a cél — amely természetesen ma még nem realizálódik mindenütt — sőt maradéktalanul talán még egyetlen területen sem —, teljesen elérhető, reális követelmény. Ehhez azonban szívósan harcolnunk kell a közigazgatásunkban még meglevő hibák és köztük nem utolsósorban a bürokratizmus jelenségei ellen.

A bürokratizmus természetrajzának ismertetése előtt meg kell jegyeznünk, hogy aki ellene fellép, az nem szélmalomharcot folytat, hanem ténylegesen meglevő és nagyon is szívós ellenséggel kel birokra. Van bürokratizmus, és ha legdurvább formáit általában leküzdöttük is, ott él még sok ember gondolkodásának mélyén, munkamódszereiben, tetteiben. Finomabb formái, amelyek első látásra nem mindig észrevehetők, nem mindig tapinthatók, s amelyek sokszor kendőzötten jelentkeznek, nem kevésbé veszélyesek, mint messziről felismerhető, durva változatai.

Mi is hát a bürokratizmus? Ezt a fogalmat a mindennapi szóhasználatban rendszerint pontatlanul alkalmazzák, összekeverik a bürokráciával. A bürokrácia a kizsákmányoló osztályok államgépezetének a néptől elszakadt, a nép fölé emelt, privilegizált hivatalnokrétege. A bürokratizmus viszont munkamódszer, a bürokrácia szükségszerű terméke. A múltban, amikor a kizsákmányoló osztályok kizárták a hatalomból és a közigazgatásból a nép fiait, törvényszerű volt, hogy a hivatalok olyan munkamódszerrel dolgoztak, amelyet a lélektelen ügyintézés, a nép szükségleteinek, igényeinek semmibe vétele, a dolgozó ember méltóságának megsértése, az érdemi döntések halogatása, aktatologatás, bonyolult eljárás, fölösleges huzavona jellemzett. A hazánkban bekövetkezett alapvető társadalmi átalakulással fokozatosan megsemmisítettük a bürokráciát, és kihúztuk a bürokratizmus alól is az osztályalapot, olyan szocialista államot teremtettünk, amely ellentétes a bürokratizmussal, amelynek lényegéhez hozzátartozik, hogy a dolgozókat egyre inkább be kell vonni saját ügyeik intézésébe. A bürokratizmus maradványa azonban, mint a letűnt kizsákmányoló rendszer hagyatéka éppúgy megmaradt, ahogy a bőrgyárak jellegzetes, kellemetlen szaga a környező házak falában. A bürokratizmust, mint Lenin tanítja, nem lehet egy csapásra legyőzni, a hatalomra került munkásosztálynak ki kell nevelnie a dolgozó nép fiaiból a néphez hű, a közigazgatáshoz értő szakembereket, s a tömegeknek meg kell

Digitized by Google

tanulniuk, hogy éljenek a szocialista demokrácia adta lehetőségekkel, kapcsolódjanak be az állami munkába.

A felszabadulás után természetesen nem lehetett képesítéshez kötni a közigazgatási funkciók betöltését, hisz abban az időben ez lehetetlenné tette volna azt, hogy a népi fiai váltsák fel az államgépezetben a régi rendszert kiszolgáló bürokratákat. Ekkor még a szakmai és politikai szempontból kiváló állami tisztviselőknek sem volt kellő tapasztalatuk arról, hogy milyen is a szocialista közigazgatás. A szakképzettség hiánya és a tapasztalatlanság természetesen megnehezítette a bürokratizmus elleni harcot, de ezt a „tanulópénzt" meg kellett fizetnie a fiatal népi államnak. Az 50-es években a személyi kultusz következtében nemcsak konzerválódtak egyes régi, bürokratikus módszerek, hanem újabb bürokratikus jelenségekkel is párosultak. A személyi kultusz és a szocialista törvényesség megsértése ma már a múlté. A hozzá nem értésből és tapasztalatlanságból eredő hibák is eltűnőben vannak. Sok munkás, paraszt lett tanácsfunkcionárius, de éveken át éjt nappallá téve tanult, s nem egy közülük őszülő fejjel szerezte meg a beosztásához szükséges szakképzettséget. A Fővárosi Tanács apparátusában pl. ma az ügyintézők 44,5 százalékának van egyetemi vagy főiskolai végzettsége, s csaknem 54 százalékuk már több mint 5 éves gyakorlattal rendelkezik. A lehetőségek tehát megvannak ahhoz, hogy kigyomláljuk a tanácsszervezetből a bürokratizmus még meglévő dudváit.

Minthogy törvényeink szocialisták, a nép érdekeit szolgálják, a bürokratikus munkastílus elleni harcnak az az egyik legfontosabb feltétele, hogy minden tanácstag, a tanácsapparátus minden dolgozója meggyőződéses híve legyen a szocializmusnak, hogy helyesen értelmezze pártunk politikáját, ismerje a legfontosabb párt- és kormányhatározatokat, a munkájával összefüggő törvények és rendeletek lényegét, értse meg ezek szocialista szellemét. Ismerniök kell továbbá az életet, a valóságot, mert csak ez vértezi fel őket a mégoly helyes törvények és rendeletek betűrágó értelmezésének, a tömegektől való elszakadásnak, a törvénytelenségek elkövetésének veszélye ellen. E tekintetben jelentős eredményeket értünk el. A budapesti tanácsok határozatainak döntő többsége megfelel a törvényesség követelményeinek, az utóbbi években lényegesen csökkent a törvényességi panaszok száma. Sajnos azonban még ma is vannak olyan tanácsi dolgozók, akik csak a törvények holt betűit látják, nincs kapcsolatuk az eleven élettel, és így ha formálisan nem is, de lényegében megsértik a törvény szellemét. A jogszabályok ugyanis nem tudnak az életben előforduló összes esetre, összes lehetőségre kitérni, hisz az élet gazdagabb minden paragrafusnál.

Az ügyintézőknek — foglalkozzanak közvetlen igazgatási

Digitized by Google

munkával, gazdasági szervező, kulturális nevelőmunkával, vagy vállalatok, intézmények irányításával — érteniök kell ahhoz, hogy a törvényeket, a rendeleteket önállóan alkalmazzák. Tanácsainknak természetesen szigorúan ügyelniük kell arra, hogy betartsák és betartassák a dolgozókkal a törvényeket és rendeleteket, hogy szigorúan érvényesüljön az állami és népi fegyelem. Az állami, a népi fegyelem, a vezető szervek utasításainak, határozatainak következetes végrehajtása nem növeli, hanem ellenkezőleg, csökkenti a bürokratizmus veszélyét. Adódhat azonban olyan eset, amikor egy, valamilyen tiltó rendelkezésbe ütköző cselekedetet utólag kivételesen jóvá lehet hagyni. Így pl. ismeretes, hogy hatósági engedély nélkül tilos építkezni, és a rendelet előírja, hogy az engedély nélkül elkészült épületet le kell bontani. Előfordulhat azonban, hogy valaki hatósági engedély nélkül ugyan, de egyébként az építési előírásoknak megfelelően az építési övezetben építkezik oly módon, hogy az épület beillik a környezetbe. Ilyen esetben szerintem ki kell adni az engedélyt, az épületet nem kell lebontatni, de az építkezőt meg kell büntetni a rendelet megsértéséért. Persze, nem könnyű dolog a bonyolult esetek sokaságában rugalmasan dönteni. Ehhez nagy hozzáértés, sokoldalú tapasztalat szükséges. És vajon mi legyen azokkal a tanácsi dolgozókkal, akik nem mindig tudnak okosan, rugalmasan dönteni? Az ilyen emberekkel a hivatali vezetőnek és a pártszervezetnek rendszeresen foglalkoznia kell és célszerű minden döntésüket alaposan, még mielőtt kiadnák őket, ellenőrizni.

A bürokratikus ügyintézésnek lényeges oka lehet az állásfoglalástól való félelem, a gyávaság. Az ügyek millióival foglalkozó tanácsapparátusban erre igen sok lehetőség van. Mit tesz a bürokrata, ha pl. mindenáron a főnök szája íze szerint akar dönteni, ha fél a felelősségtől? Vagy sikerül kipuhatolnia a főnök álláspontját, és akkor eszerint dönt, vagy nem, s ebben az esetben félreteszi az aktát, elhalasztja a döntést. Ha pedig a már kialakult gyakorlattól netán el kellene térnie, akkor a gyáva bürokrata vagy formálisan intézkedik, és körülbástyázza magát különböző paragrafusok biztosítékával, vagy vándorútra indítja az ügydarabot: hátha akad valaki, akinek lesz bátorsága rá, hogy érdemi döntést hozzon. És ha történetesen olyan embernek a kérését kell elutasítania, akiről azt gondolja, hogy „jól fekszik" valahol, akkor elkezdi a csűrést-csavarást, a paragrafusrágást és ha mégsem sikerül kedvezően döntenie, akkor mossa kezeit, mentegetőzik ahelyett, hogy a törvényre hivatkozva, vállalná a felelősséget, a jogtalan kérés elutasítását.

Mit lehet ebben az esetben tenni, lehet-e védekezni az ilyen jelenségekkel szemben? Persze hogy lehet! Ilyen esetekben na-

Digitized by Google

gyon sok függ a vezetőktől, attól, hogy megkövetelik-e beosztottaiktól a határozott vélemény-nyilvánítást, az őszinteséget, és személyre való tekintet nélkül a törvényesség szigorú betartását. Ahol például a vezetők elutasítják a különböző protekciós kéréseket, ott az egész apparátusban gyors ütemben fel lehet számolni a protekcionizmust. Másrészt az érintett tanácsi dolgozóknak jól kell ismerniük az ügymenetet és nem szabad, hogy a döntés jogát továbbadják. Legyen a jelszó: minden ügyet a legegyszerűbben, a lehető leggyorsabban oldjunk meg, és kerüljük el a formális döntéseket. Ennek azonban feltétele az is, hogy ne vegyük mindjárt a fejét annak a tisztségviselőnek, aki egy kérdésben nem döntött helyesen. Bírálni kell a hibát, de a bírálat legyen körültekintő és az elkövetett hiba mértékével arányos. Türelem és körültekintés, elvi határozottság és példamutatás sokat segíthet.

A bürokratizmus melegágya az is, ha a tanács hivatalnokai, dolgozói nem ismerik jól az életet, a valóságot. Ez szinte törvényszerűen oda vezet, hogy nem értik meg az emberek nehézségeit, problémáit, közömbössé válnak az emberekkel szemben, lemondanak arról, hogy minden lehetséges eszközzel segítsenek, az „ügy", az „akta" mögött szem elől tévesztik az embert. Az ilyen emberek a maguk élettől elszakadt közönyösségét rendszerint a tárgyilagosság leplébe burkolják. Persze, sok olyan ügy van (ilyenek pl. a lakásigénylések), amelyben a tanács az egyébként jogos kívánságokat is képtelen kielégíteni. De még ilyenkor sem lehet egyszerűen az általános nehézségekre hivatkozni, hanem minden egyes konkrét esetben alapos vizsgálat alapján kell eldönteni, hogy az adott helyzetben az adott igényt ki lehet-e elégíteni vagy nem. A tanács szerveinek, dolgozóinak úgy kell szolgálniok a közérdeket, hogy mindig maximális figyelmet tanúsítsanak az egyes emberek szükségletei iránt, hogy őszintén szívükön viseljék az emberek egyéni gondját-baját is.

Az ügyintézés során gyakran találkozhatunk a „nem az én asztalom" jelszóba sűrített bürokratikus jelenséggel is. Sokszor tapasztaljuk, hogy új munkálat vagy beruházások megkezdése előtt, a tervek jóváhagyása folyamán egyik-másik szerv nem ért egyet a beruházási programmal. Arra a kérdésre azonban, hogy a kifogásolt elképzelés helyett mit javasol, rendszerint azt a választ adja: az ő feladata nem a tervek kidolgozása, hanem annak az elbírálása, hogy jó-e a tervezet vagy sem. Merev és ostoba szemlélet ez. Természetesen mindenkinek jogában áll az, hogy akkor is bíráljon, ha nem tud pozitív javaslatot tenni. De mesterségesen szembeállítani egymással a bírálatot és a konstruktív munkát, csak arra jó, hogy „megideologizálja" a tehetetlenséget és a lustaságot.

Digitized by Google

Gyakran előforduló bürokratikus hiba a lassú ügyintézés, olyan esetben is, amikor pedig minden lehetőség meglenne az ügy gyors lebonyolítására. Az eljárási törvény előírja, hogy az ügyfél kérésére indított eljárásra a tanács 30 napon belül köteles érdemi határozatot hozni. Ez helyes intézkedés, amely általában megkönnyíti a bürokratizmus elleni harcot. Egyesek azonban a 30 napos határidőt akkor is betartják, amikor órák vagy napok alatt el lehetne igazítani az ügyfél dolgát. Ilyen esetekben formálisan nem történik ugyan törvénysértés, hisz nem lépték túl a rendeletben megadott határidőt, lényegében azonban mégis bürokratikusan járnak el. Az építési engedélyek kiadásával kapcsolatban általában betartják a rendeletben előírt 90 napos határidőt, azzal a jelszóval, hogy az engedély kiadása előtt több szerv véleményét is figyelembe kell venni, így hát erre az időre szükség van. Mégis intézkedjünk lehetőleg e határidő lejárta előtt, hisz 90 nap alatt hovatovább egy egész lakóházat is fel lehet építeni. Nem ártana, ha a mi viszonyainkra is alkalmaznánk azt az egyébként burzsoá eredetű jelszót, hogy „az idő pénz".

Egyik legveszedelmesebb forrása a bürokratizmusnak az, hogy egyes hivatalnokok hajlamosak a basáskodásra, arra, hogy figyelmen kívül hagyják a választott vezető szerv véleményét, hogy munkatársaik meghallgatása nélkül, önhatalmúlag döntsenek. A személyi kultuszt felszámoltuk, de azért akadnak még körünkben olyan emberek, akik megpróbálnak visszaélni kisebb-nagyobb vezető beosztásukkal, a döntés jogával, s akik nem munkájuk és magatartásuk révén, hanem erőszakos fellépéssel, nagy hanggal igyekeznek maguknak „tekintélyt" szerezni. Az ilyen embereket, ha az elvtársias kritika nem használ nekik, szigorúan meg kell büntetni, sőt ha végképp javíthatatlannak bizonyulnak, sajnálkozás nélkül el kell távolítani a tanács apparátusából. Veszedelmes emberek ezek, azért is, mert rosszul dolgoznak, de nem utolsósorban azért, mert rossz fényt vetnek a tanácsra, az államapparátusra — hisz az ügyfelek rendszerint azoknak a dolgozóknak a magatartásán mérik le a tanács munkáját, akikkel nekik dolguk van. Különös felelősség hárul tehát a tanácsapparátus minden egyes munkatársára, a vezetőktől egészen a hivatalsegédekig.

Előfordul az is, hogy a túl sok és elhúzódó értekezlet, a felesleges papírmunka elveszi az időt a közvetlen ügyintézés és az emberekkel való foglalkozás elől. Az irodai munkával és felesleges értekezletekkel agyonterhelt tisztviselő előbb-utóbb szükségképpen bürokratává válik, — hisz egyszerűen nem marad ideje az érdemi intézkedésekre, az emberekkel való közvetlen érintkezésre.

Digitized by Google

Az itt felsorolt jelenségek természetesen nem merítik ki a bürokratizmus fogalmát. Akad még ennek számos olyan változata is — a sértő hangnemben megfogalmazott idézésektől a korrupcióig —, amely már voltaképpen nem is pusztán bürokratizmus, de aminek a bürokratizmus a táptalaja. Annyi azonban bizonyos, hogy a bürokratizmus ellen nem lehet kizárólag rendeletekkel harcolni. Az ügyrendek, az eljárási szabályok, amelyek rendezik a különböző tanácsi szervek hatáskörét, működési rendjét, igen nagy szerepet játszanak a szocialista munkastílus kialakításában, de egymagukban nem küszöbölik ki a bürokratizmus veszélyét. A tanács tisztségviselőinek, alkalmazottainak jellemét, erkölcsi magatartását nem pusztán és nem is elsősorban a rendeletek formálják, hanem mindenekelőtt a felette álló választott szerv — a hivatal és a pártszervezet, a felettesek és a munkatársak, egyszóval: környezetük nevelőmunkája. Senki sem születik bürokratának, de könnyen azzá válhat az, aki nem küzd maga is ellene és akinek hivatalában nem uralkodik egészséges közszellem. Ahol érvényre jutnak a tanácsi munka alapvető elvei, ahol megvalósul a demokratikus centralizmus, és ahol a tömegeket intézményesen bevonják az állami munkába, ott nincs talajuk a bürokratikus módszereknek. A tömegekkel való szoros kapcsolat, bevonásuk az államigazgatásba, a tömegek állandó ellenőrzése a tanács és a tanácsapparátus felett — ez a bürokratizmus elleni harc sikerének alapvető feltétele.

Egyesek azzal a jelszóval igyekeznek elbagatellizálni a tömegek szerepét, hogy az általános műveltség és az igazgatási munkában való jártasság még nem áll elég magas színvonalon. Ilyen sommásan azonban ez nem igaz, másrészt nyilvánvaló, hogy csakis az igazgatási munkában való részvétel és az államapparátus felett gyakorolt ellenőrzés révén sajátíthatják el a tömegek az állami munkában való jártasságot és juthatunk el a fejlődés során a társadalmi önigazgatásig. A fővárosi tanács ezért joggal látja a bürokratizmus elleni harc szempontjából is egyik legfontosabb kötelességének, hogy fokozza a tömegek körében folytatott munkáját, erősítse tömegszervezeti jellegét.

Felvetődhet a kérdés: hol kezdődik a tömegkapcsolatok kiépítése a tanácsi munkában és milyen eszközei, formái vannak ennek? Ezzel összefüggésben meg kell jegyezni, hogy a tömegekkel való kapcsolat nem korlátozódhat a munka egyik-másik területére, vagy fázisára. A tervek elkészítésétől a végrehajtás ellenőrzéséig a munka menetének minden szakaszán ki lehet és ki kell aknázni a tömegekben rejlő képességeket, hozzáértést, lelkesedést. Vannak, akik aggályoskodnak, s attól tartanak, hogy ha

Digitized by Google

pl. a tervkészítésbe bevonjuk a lakosságot, akkor olyan túlzott igényeket támaszt majd, amelyeket eleve lehetetlen kielégíteni. Ez azonban indokolatlan aggály. Ha a lakosságot előre tájékoztatjuk arról, hogy milyen keretek és eszközök állanak a tanács rendelkezésére, akkor reális igényekkel, reális javaslatokkal lehet számolni. És ha mégis adódnak indokolatlan, vagy egyelőre teljesíthetetlen követelések, akkor ezeknek az elutasítását meg kell és meg is lehet indokolni. Alapos indoklás után biztosak lehetünk abban, hogy a javaslattevők a választ tudomásul veszik.

A tömegekkel való szoros kapcsolat kialakítására a tanácsoknak minden lehetőségük megvan, hisz létük, működésük éppen erre a kapcsolatra épül. E kapcsolatnak egyik fontos biztosítéka, hogy a tanács mint választott szerv, mint a tömegek által megbízott kollektív testület, ne csak szimbolikusan, hanem ténylegesen irányítsa, ellenőrizze a tanácsapparátust. Ezt annál is inkább hangsúlyozni kell, mert a gyakorlatban előfordul, hogy még alapvető feladatok, célok meghatározásában is háttérbe szorul a tanács, és a végrehajtó bizottság vagy ennek elnöksége kap elsőrendű szerepet a döntésben. A demokratikusan megválasztott tanács mint választott testületi szerv — helyi ismeretei, tapasztalatai, a tömegekkel való közvetlen kapcsolatai révén — feltétlenül alkalmas arra, hogy a felsőbb szervek határozataival összhangban, önállóan vezesse a maga területét. A választott szerv jogainak csorbítatlansága az egyik fontos feltétele annak, hogy sikeresen küzdjünk a bürokratizmus maradványai ellen.

Nagyobb önállóságot kell biztosítanunk a tanácsok állandó bizottságainak is.

Ma már gyakran előfordul, hogy az állandó bizottságok — támaszkodva a lakosság széles rétegeinek véleményére — részt vesznek a tanácsülés egy-egy napirendi pontjának előkészítésében. Az állandó bizottságok jelentős segítséget nyújtanak a városfejlesztési tervek kidolgozásában, a szakigazgatási szervek gazdálkodásának, a lakosság szükségletei kielégítésének felmérésében, ellenőrzésében stb. Az állandó bizottságok képezik a csíráját annak az össznépi közigazgatásnak, amely felé fokozatosan haladnunk kell. Ezért vált indokolttá, hogy a Fővárosi Tanács arra kötelezze a szakigazgatási szerveket, hogy néhány olyan kérdésben, amilyen pl. a lakáselosztás, az adótörlés, az iparengedélyek kiadása vagy megvonása stb., csakis az illetékes állandó bizottság véleményének meghallgatása után döntsenek.

A tömegellenőrzés fontos eszköze a tanácstagok beszámolási kötelezettsége. Tanácstagjaink nagy többsége szívvel-lélekkel végzi munkáját, ismeri és helyesen képviseli választói-

Digitized by Google

nak érdekeit, rendszeres kapcsolatot tart velük. E kapcsolat mélyítésére, a választók véleményének megismerésére, a tanácstagok munkájának ellenőrzésére a legalkalmasabb fórum a beszámoló. Fontos garancia ez a bürokratizmus ellen is. A tanácstagi beszámoló azonban csak keret, amelyet helyes, szocialista tartalommal kell megtölteni. Ezért nagy gondot kell fordítani a beszámolók alapos előkészítésére és jó szellemű levezetésére. Ahol úgy fogják fel azt, mint valamiféle kinyilatkoztatást vagy panasznapot, ott az egész forma értékét veszti. A tanácstagnak számot kell adnia választói előtt a maga és a tanács munkájáról, terveiről. Őszintének kell lennie a választókhoz, abból kell kiindulnia, hogy a tanácsnak nincsenek és nem is lehetnek titkai a tömegek előtt, jót és rosszat egyaránt fel kell tárnia előttük. Nem szabad olcsó népszerűséget hajhásznia, felelőtlenül ígérgetnie. Gyakran előfordul, hogy tanácstagok távlati tervekről úgy tájékoztatják a közönséget, mintha ezek már a közeli jövőben megvalósulnának, és pillanatnyilag megoldhatatlan nehézségekről úgy beszélnek, mintha ezeknek kiküszöbölésére már holnap sor kerülne. Helytelen dolog — azzal a felkiáltással, hogy „utánam az özönvíz" — felelőtlenül, olcsó babérokra pályázva nyilatkozni. A választóknak pedig lehetőséget kell biztosítani arra, hogy kötetlenül, szabadon elmondhassák véleményüket, bírálatukat, javaslataikat, gyakorolhassák ellenőrző szerepüket, sőt szükség esetén a visszahívás jogával is élhessenek. A jól megszervezett, valóban szocialista szellemű beszámolók példájukkal a gyakorlatban cáfolják meg a tömegek szerepét lebecsülő, kishitű nézeteket. Tapasztalataink igazolják, hogy a felszólalások tartalma az egyéni problémákról mindinkább a közérdekű kérdések felé tolódik el, bár nem szabad figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy sok egyéninek látszó panasz közérdekű problémára hívja fel a figyelmet. Persze, jó szem és fül kell ahhoz, hogy az egyéninek látszó sérelem vagy igény mögött felismerjük az általános jelleget. Olykor pedig egy kis bátorság is kell ahhoz, hogy a tanácstag valamely elavult intézkedéssel, megcsontosodott, beidegződött szokással szemben fellépjen, vállalja ellene a harcot.

A helyes, szocialista munkastílus kialakítása szempontjából is rendkívül fontos, hogy minél több embert mozgósítsunk a tanács körül közérdekű társadalmi munkára. Itt feltétlenül ügyelnünk kell arra, hogy minden rendű és rangú társadalmi munkát kellően becsüljünk meg. Nem egyszerűen az elvégzett munka forint-értékét kell nézni, hanem a közérdekű tevékenység politikai, erkölcsi értékét, általános társadalmi hasznosságát is. Célszerű, hogy ne „általában", hanem szakosítottan szervezzük a társadalmi munkát. Egy orvos például minden bizonnyal szíve-

Digitized by Google

sebben dolgozik és hasznosabb munkát végez az egészségügyi felvilágosítás terén, mintha mondjuk egy építkezésen „társadalmi munka" címén maltert hordatnak vele.

A bürokratizmus elleni harcnak egyik fontos biztosítéka az, ha a tanácsok és a különböző társadalmi szervek, mindenekelőtt a népfrontbizottságok között rendszeres, eleven kapcsolat alakul ki, ha a társadalmi szervek, az aktivisták egész hálózata öleli körül a tanácsokat. Ezeken a szerveken keresztül is realizálódik a tömegek segítő, ellenőrző tevékenysége, szélesedik a tanácsok tömegbázisa.

A bürokratizmus maradványait a tanácsban csak úgy küzdhetjük le, hogy mind a választott szerv, mind az apparátus szüntelenül elemzi munkaszervezetét, munkamódszereit, és tervszerűen törekszik ezek tökéletesítésére. Mint mindenben, ebben a munkájában is messzemenően támaszkodnia kell a pártszervek és pártszervezetek segítségére. A pártszerveknek és pártszervezeteknek különös gondot kell fordítaniok a bürokratikus jelenségek feltárására és megszüntetésére, hisz a bürokratizmus a legjobb törvényeket, a legjobb rendelkezéseket is visszájára fordíthatja, a legjobb ügyet is kátyúba viheti. Az ellene folyó harc tehát különlegesen fontos politikai feladat. Nélkülözhetetlen ez a ma számára, de fontos a jövő szempontjából is. Csak a bürokratizmus elleni harc útján haladhatunk előre a szocialista demokrácia, államunk össznépi állammá való fejlesztésének útján. Nehéz, de biztos sikert hozó harc ez, amelyben egész népünk velünk van. Ez pedig minden siker legfőbb záloga.

Digitized by Google

Területi tervezés — ipartelepítés

Írta ANTOS LÁSZLÓ és DR. KÓRÓDI JÓZSEF

Az utóbbi években a gyakorlati élet követelményei és a tervezési módszerek fejlődése mind sürgetőbbé tette, hogy népgazdasági tervezésünk egyidejűleg biztosítsa az egyes népgazdasági ágak fejlesztését és az ország egyes részeinek *tervszerű területi fejlesztését is.*

Különböző fórumokon beható viták folytak ennek alapelveiről és módszereiről. Eleinte az is vitás volt, hogy van-e egyáltalán valami jelentősége hazánkban a területi tervezésnek, minthogy az ország területe kicsiny. Egyesek úgy gondolták, hogy a népgazdaság területi tervezése lényegében azonos az ún. regionális tervezéssel, s minthogy ennek feladatait és szervezeti kereteit országunkban 1958 óta kormányhatározat állapítja meg, feleslegesnek vélték a további intézkedéseket. Mások a területi tervezés vonatkozásában is kormányhatározati szabályozást sürgettek.

A viták végeredményben hasznosnak bizonyultak. Tisztázták, hogy a területi tervezés egyáltalán nem azonos a „tanácsi" tervezéssel nem is szűkíthető le egyszerűen az ipartelepítés feladatára. A viták során a különböző nézetek közelebb kerültek egymáshoz.

A területi tervezésről szóló múlt évi kormányhatározat nemcsak a vitatott kérdéseket zárta egyértelműen le, hanem népgazdasági tervezési rendszerünket is továbbfejlesztette. A kormányhatározat értelmében a területi tervek nem egyszerű függvényei, vagy területi „illusztrációi" a népgazdaság ágazati terveinek. A területi tervezés a népgazdaság tervezése keretében, az ágazati tervezéssel párhuzamosan, vele szoros kölcsönhatásban folyik, s *elősegíti a jobb, színvonalasabb, hatékonyabb népgazdasági tervezést* azzal, hogy az ország egyes területeinek vetületében is megvizsgálhatóvá, egybehangolhatóvá és ha szükséges, helyesbíthetővé teszi az ágazati terveket.

A területi tervezés gyakorlatában egyelőre csak kezdeti tapasztalataink vannak, de egy-két problémát ezekből máris érdemes közelebbről megvizsgálnunk. A következőkben az *ipartelepítéssel* kapcsolatos néhány kérdéssel kívánunk foglalkozni, mert

Digitized by Google

ezek megoldásához már az eddigi eredmények alapján is segítséget nyújthat a területi tervezés.

A vidék iparosítása — a megfelelő struktúrában

Mint ismeretes, hazánk iparának nagy hányada, mintegy 48—49 százaléka a fővárosban és ennek környékén koncentrálódott, ugyanakkor az ország területének jelentékeny része kevéssé iparosodott. Ennek a kedvezőtlen következményei közismertek. Sokan túlságosan leegyszerűsítve beszélnek erről a problémáról: lényegét Budapest túlzsúfoltságának és az iparilag elmaradott területek foglalkoztatottságának problémáiban látják. Hiba volna azonban, ha a területi tervezés is ilyen leegyszerűsítésből kiindulva igyekezne megoldani a termelőerők aránytalan területi elhelyezkedéséből adódó problémákat.

Ami az úgynevezett *„Budapest-problémát"* illeti, a fő kérdés nem maga a túlzsúfoltság. Kétségtelen, hogy ez is gond, azonban adott számú népesség mellett nem is túl hosszú idő alatt még lehetne javítani a lakáshelyzetet, a közlekedést, a kommunális és kulturális ellátás színvonalát, megfelelő idő alatt tehát meg lehetne szüntetni a túlzsúfoltságot. De még nagyobb probléma az, hogy az ipari munkaerő nagy része, a legfontosabb ipari üzemek, a kutató- és tervező intézetek, a tudományos élet és az igazgatás szervei túlzottan a fővárosban koncentrálódnak.[1]

A termelés bővítésére ugyanis nyilván ott van elsősorban lehetőség, ahol már vannak termelő bázisok. Ágazati, sőt számos esetben népgazdasági szempontból is előnyösebb a meglevő üzemek bővítése, mint új üzemek létrehozása. Minthogy Budapesten összpontosul a legtöbb ipari üzem és itt van a termelés és a termelésirányítás legfőbb szellemi bázisa, többnyire a legkézenfekvőbb bővítési adottságok is itt adódnak. Ha ehhez még hozzászámítjuk a fővárosnak vidéki városoknál sokkal fejlettebb közműrendszerét, amelyre rá lehet települni[2], akkor megérthetjük, hogy miért van Budapestnek szűnni nem akaró vonzóereje az iparfejlesztés szempontjából. Ez a vonzóerő végső fokon a vidék iparosítása ellen hat.

A vidék iparosítását sem helyes egyszerűen *foglalkoztatottsági problémának* tekinteni. Ez ugyanis egyrészt fontos politikai, másrészt rendkívül komplex gazdasági-műszaki feladat, amelynek

[1] A főváros iparában foglalkoztatottak száma 1963-ban 630 ezer főt tett ki; ezeknek 86 százalékát az állami ipar foglalkoztatta.

[2] Meg kell jegyeznünk, hogy a főváros közmű-tartalékai már évekkel ezelőtt kimerültek, s az utóbbi években a főváros ipari fejlesztése gyakorlatilag a tanácsi lakásépítés és a kommunális fejlesztés terhére valósult meg. A tervezés hiányossága, különösen pedig a területi tervezés akkori hiánya okozta azt, hogy nem ismertük fel idejében e tartalékok kimerülését.

Digitized by Google

a megoldása igen bonyolult, ugyanakkor a foglalkoztatottság nemcsak ipartelepítési, iparfejlesztési kérdés — más foglalkozási ágak fejlesztésével is szorosan összefügg.

A vidéki iparfejlesztést régebben bizonyos mértékben az jellemezte, hogy az egyes ipari üzemek telepítésénél *nem érvényesült kellőképpen a tervszerű előrelátás.* A telepítési döntések nem tártak fel és bíráltak el minden mérlegelendő körülményt, hanem sokszor csak egy, vagy néhány körülményt vettek figyelembe. Így gyakran előfordult, hogy később elhibázottnak bizonyult a telepítés, a telephely megválasztása. Például döntően épületadottságok folytán került Vácra egy viszonylag nagy kapacitású képcsőbura-gyár, és azzal hosszú időre bizonytalanná vált egy új, nagy kapacitású képcsőbura-gyár ésszerű telepítése Nagykanizsán. Az épületviszonyok miatt települt Gyöngyösre is a vacuumtechnikai gépgyár és a félvezető-gyár. Figyelembe véve azonban a Gyöngyös-környéki intenzív mezőgazdaságot (a szőlő- és gyümölcstermelést), továbbá a közeli, jól kiaknázható bányászati lehetőségeket, Gyöngyösön csak kis mértékben számolhatunk helyi munkaerő-tartalékokkal. Új munkaerő betelepítése esetén viszont nagyon megnövekednek a város lakás- és közműfejlesztésének gondjai és költségei.

Ezek a példák is azt mutatják, hogy ha az ipari üzem telepítését csak önmagában bírálják el, ha ez nem illeszkedik be egységes telepítési tervbe, akkor a legtöbb esetben növeli az ágazat nehézségeit, közlekedési, foglalkoztatottsági és egyéb problémáival fékezi a népgazdasági hatékonyság növekedését. A vidéki iparfejlesztés akkor szolgálhatja leginkább a társadalom és a népgazdaság érdekeit, ha *egységes népgazdasági területi terv keretében* valósul meg.

Milyen követelményeket kell — az ismert általános elvi követelményeken kívül — ezzel kapcsolatban előtérbe állítani a területi tervezésben?

Mindenekelőtt figyelembe kell venni az *egyes országrészek konkrét helyzetét, adottságait.* Az ásványi kincsek földrajzi elhelyezkedése, a vízellátási lehetőségek, a demográfiai tényezők, a települési viszonyok, a mezőgazdasági termelés természeti és közgazdasági körülményei, a közlekedési bázisok és hálózat, az életszínvonal és nem utolsó sorban a meglevő ipar földrajzi elhelyezkedése nagy súllyal jön számításba az új ipari üzemek telephelyének kiválasztásánál.

Szolnokon például már kifejlődött egy vegyipari bázis, s ez kedvező lehetőséget ad arra, hogy a következő években a szuperfosztfát-termelés tovább fejlődjék, és más vegyipari gyártás is ide

Digitized by Google

településjön. Szeged környékét a munkaerő-, víz- és egyéb viszonyok miatt tarthatjuk alkalmasnak arra, hogy fokozatosan egy országos viszonylatban is igen jelentős szerves vegyipari kombinát épüljön ki itt. Ha ez felépülne, hatókörébe vonhatná Csongrádot, Szentest, Hódmezővásárhelyt és más, környékbeli településeket.

Annak a követelménynek is érvényesülnie kell, hogy az *alapanyagtermelő* ipari üzemek és telepek közelében *feldolgozó* üzemek is településjenek. Ma az országban sokszor — főként a múlt örökségeként — elkülönül egymástól területileg az alapanyagtermelés és a feldolgozó ipar. Ez az egyik legfőbb oka annak, hogy más országokkal összehasonlítva nálunk a legmagasabbak között van az ipari termelés volumenéhez viszonyított szállítás. Nem szükségszerű azonban, hogy minden esetben az alapanyag-termelés közelébe telepítsük a feldolgozó üzemeket. Igen ésszerű például az, hogy Szolnokon a már megépült kénsavgyár mellé épült szuperfoszfátgyár, vagy az, hogy a Dunai Szalmacellulózgyár mellé a közeli években nagy kapacitású papírgyár is épül, de nem volna ésszerű, ha a Borsodi Vegyikombinátban előállított több ezer tonna PVC-t teljes egészében helyben dolgoznák fel. Ez a terület ugyanis erős munkaerő-hiánnyal küzd, a PVC-nek más helyekre való szállítása pedig sem műszaki, sem gazdasági problémát nem okoz.

A különféle ipari üzemeket úgy célszerű együttesen telepíteni, hogy az adott helyen ésszerűen és a lehető legjobban lehessen felhasználni a *munkaerő-tartalékokat*. Olyan vidéki nehézipari körzetekben például, mint Borsod, Komárom, vagy Baranya, főleg női munkaerőt foglalkoztató könnyűipari, élelmiszeripari, könnyűgépipari üzemek telepítéséről célszerű gondoskodni. Az utóbbi években már történt előrehaladás ebben az irányban s a területi tervezés fontos feladata, hogy a következő években fokozza ezt.

Jellemző az említett megyék jelenleg nagyon is egyoldalú ipari strukturájára az, hogy Borsodban 90, Komáromban 90 és Baranyában 75 százalék a nehézipar részaránya. A nehézipari üzemek azonban kevéssé alkalmasak női munkaerő fokozott foglalkoztatására: országos átlagban az ipar dolgozóinak mintegy 38 százaléka nő (Budapesten 44 százalék), Komáromban viszont csak 20, Borsodban csak 18 százalék. Más nehézipari területeinken még élesebben jelentkezik ez a probléma. Ózdon a nagyüzemi és a városi pártbizottság kezdeményezésére nemrég érdekes tanulmányt dolgoztak ki a város és a járás munkaerő-foglalkoztatottsági kérdéseiről. Ez a tanulmány korcsoportonként és nemenként vizsgálja a munkaerő helyzetet. A vizsgálatból kiderült, hogy az egyoldalú nehézipari, sőt lényegében csak bányászati és kohászati jelleg miatt a terület állami iparában dolgozó nők részaránya alig

Digitized by Google

10 százalék. A terület iparosodottsága kereken háromszorosa az országos átlagnak, mégis több ezer nőt munkaalkalom hiányában nem lehet foglalkoztatni ezen az egyébként kimagaslóan iparosodott területen. E probléma nyomasztó voltát érezve, néhány évvel ezelőtt ruhagyárat létesítettek Ózdon és 1964—65-ben jelentősen — újabb közel 1000 nő foglalkoztatására — kibővítik ezt. Más nehézipari területeken is jelentkezik ez a probléma, s megoldására már történtek is intézkedések: Miskolcon édesipari üzem, Dunaújvárosban ruhagyár, cipőgyár és más, főként nőket foglalkoztató üzem létesült.

A tervszerű telepítés lehetővé teszi, hogy az ipari üzemek egyenkénti telepítése helyett, és egy telepen való „összehozása" mellett nagyon céltudatosan hozzunk létre ipari *koncentrációkat, kombinátokat, komplexumokat.* Kétségtelen, hogy már az összetelepítés is haladás a régebbi telepítési módokhoz képest. mert már ez is lehetővé teszi bizonyos *járulékos és kapcsolódó* létesítmények közös megvalósítását. Néhány nagy ipari létesítményünk (a Dunai Vasmű, a Borsodi Vegyikombinát) telepítésénél azonban már a telepítésnek ennél fejlettebb módszerét is sikerült érvényesíteni. A jövőt illetően pedig fokozni lehet ezt a követelményt, mert a komplex területi tervezés hosszabb távlatra is képes meghatározni, hogy az adott körzetben, illetve telephelyen a terület legésszerűbb ipari struktúrájának kialakításához milyen ipari üzemeket a legcélszerűbb telepíteni. Így ezeknek a megfelelő időpontokban való létesítése már előre átgondolt koncepció keretében valósulhat meg.

Növeli a telepítés hatékonyságát az, ha nemcsak az országon belüli termelő- és fogyasztóterületek kapcsolódásait vesszük figyelembe területi terveinkben, hanem a *szomszédos országok* határmenti területeivel kialakítható területi munkamegosztás lehetőségeit is. Egyes földrajzi és gazdasági körülmények például alapjai lehetnének a szomszédos Csehszlovákiával való ésszerű határmenti területi kooperációnak. Hazánkban a Sajó-völgyében jelentékeny nitrogénműtrágya-kapacitás működik, illetve épül ki, Észak-Dunántúlon pedig csak egy kis kapacitású műtrágyagyárunk működik. Északi szomszédunknál fordított a helyzet: az ország keleti területein nincs műtrágyagyártás, Bratislava mellett viszont nagy kapacitású gyár épül. Elképzelhető volna egy olyan ésszerű megoldás, hogy a mi északmagyarországi gyáraink ellátnák Kelet-Szlovákiát, észak-dunántúli igényeink egy egy részét pedig a bratislavai gyár elégítené ki. A Duna mellett és más határszakaszon is kedvező lehetőségei vannak a területi együttműködésnek, ha a két ország egyetértően elhatározza azt. Más szomszédos szocialista országokkal is vannak hasonló jellegű együttműködési lehetőségek.

Digitized by Google

A „helyi érdekek" figyelembevétele

Szükségesnek tartjuk leszögezni, hogy nemcsak az ipar, vagy egy-két ipari üzem szempontjából kell megítélni az ipartelepítés és az iparfejlesztés kerdeseit, hanem komplexen, *a népgazdaság és az adott terület egésze szempontjából* lehet csak eredményesen megoldani őket. Egyes megyék sürgetik az iparfejlesztést, új ipari üzemek telepítését, s ugyanakkor azt is tervezik, hogy rendkívül intenzív mezőgazdasági szerkezetet alakítanak ki területükön. Egy megye vagy szűkebb körzet erőteljes iparosítása, és ugyanakkor a mezőgazdaság belterjes fejlesztése, még körültekintő és gondos tervezés esetén is problematikus, a legtöbb esetben hátrányos és celszerűtlen.

Például Bács-Kiskun megye ma az ország iparilag egyik legelmaradottabb megyéje: a 10 000 lakosra jutó ipari keresők száma 600 fő (az országban átlagosan kb. 1400 fő). Előzetes számítások szerint 1970-ig mintegy 35 százalékkal növekszik a megye ipari keresőinek száma. Jelentősen megnövekszik a többi nem mezőgazdasági kereső száma is. Minthogy pedig az intenzív mezőgazdasági kultúrák nagyarányú továbbfejlesztésének eredményeképpen a mezőgazdasági keresők száma az országos átlagnál lassabban csökken, 1970 körül munkaerő-hiány léphet fel ezen a területen. Ebben az időszakban még nem fog kiéleződni ez a hiány, mert feltehető, hogy a területről jelenleg máshová járó több mint 20 000 embernek egy része lakóhelyéhez közel akar majd dolgozni, ha ez lehetséges lesz. Hasonló helyzet adódhatik — előzetes számítások szerint — Csongrádban és több más megyében is. Mindez azt mutatja, hogy a területi tervezés során a munkaerő szempontjából is körültekintően kell meghatározni az ipar területi fejlesztését, s esetleg az is indokolt lehet, hogy az adott területen csak kisebb mértékű ipari fejlesztést irányozunk elő, viszont kellőképpen biztosítjuk más fontos gazdasági ágak fejlődését.

Mindez azt mutatja, hogy a vidéki iparfejlesztést tervszerűbbé kell tenni és területi terveinkben olyan módon kell előirányozni, hogy az társadalmilag és gazdaságilag minél hatékonyabb legyen.

A területi fejlesztésben legközelebbről érintett vidéki szervek és dolgozók számára azonban a vidéki iparfejlesztés, a hatékony területi tervezés nemcsak általános elvi problémákat vet fel, hanem szinte mindennapi, aktuális, sürgető kérdéseket is. Egyértelműen halaszthatatlannak látják a vidéki ipartelepítés meggyorsítását, s különösen az iparilag elmaradott területek gyors iparosítását. Minthogy az iparfejlesztésre és így a vidék iparosítására fordítható eszközeink is minden tervidőszakban korlátozottak, mindig felmerül a sorrend kérdése: *„hol iparosítsunk előbb?"* Sok esetben könnyű válaszolni erre, mert lehetnek olyan speciális telepi-

Digitized by Google

tési követelmények is, amelyek az országban legfeljebb két-három településen elégíthetők ki. Ilyen esetekben viszonylag egyszerű a döntés. Vidéki szerveink és dolgozóink természetesen elsősorban a maguk területének (a megyének, a városnak, a községnek) az elmaradottságát érzik a legsúlyosabbnak, és sokszor hiányosságnak tartják, hogy más megyékben új ipari üzemekkel „gazdagszanak" a városok, a községek, az ő területükre pedig nem jut ilyen.

Gyakran hallható olyan vélemény, hogy minden új gyárat — tekintet nélkül jellegére — az Alföldre, vagy a Dél-Dunántúl iparilag elmaradott körzeteibe kell telepíteni, nem pedig a vidéki nehézipari körzetekbe, mert ezekben már van fejlett ipar és minden új üzem a viszonylag amúgy is magas egy főre jutó jövedelem színvonalát fokozná. Általánosságban el is kell ismerni — de más okok miatt — az iparilag elmaradott területeknek az iparosításra való jogos és helyes igényét. Nem szabad azonban szemünk elől téveszteni azt, hogy ma már nem egyedül az ipar határozza meg az egyes városokban kialakuló foglalkoztatási és jövedelem-színvonalat. Ezt mutatj a be a következő táblázat:

EGYES VÁROSOK ÁTLAGOS HAVI JÖVEDELEMSZÍNVONALA*

	Egy lakosra jutó átlag. s jövedelem Ft	Egy felnőtt lakosra jutó átlagos jövedelem Ft
Budapest	980	1120
Debrecen	860	1150
Miskolc	840	1110
Pécs	880	1140
Szeged	870	1100
Ajka	960	1310
Békéscsaba	920	1200
Kecskemét	950	1400
Mezőtúr	1070	1440
Ózd	850	1160
Tatabánya	920	1250

* 1960. évi adatok alapján készült becslés.

Szerepet kell juttatni a gazdaságossági számításoknak és az ésszerűség elvének annak az eldöntésében, hogy hová telepítsünk egy-egy adott üzemet, milyen sorrendben oldjuk meg az iparilag elmaradott körzetek tervszerű iparfejlesztését és már meglevő vagy épülő új városainkban az ésszerű foglalkoztatottsági struktúrát biztosító telepítést.

A népgazdasági területi tervezésnek általánosságban arra kell

Digitized by Google

törekednie, hogy az adott ötéves tervidőszakon belül *iparilag is fejlődjék minden ésszerűen fejlesztendő terület, összhangban más népgazdasági ágakkal.* A fejlesztés mértékét, a különböző területekre települő ipari üzemek számát és jellegét azonban elsősorban a *népgazdasági hatékonyság* alapján célszerű mérlegelni és a területi tervekben előirányozni.

E kérdés kapcsán rá kell mutatnunk arra, hogy a termelőerők mindenkori területi elhelyezkedése többnyire sok évtizedes korábbi fejlődés eredménye. Szocialista viszonyok közt is viszonylag hosszú időt vesz igénybe a legmegfelelőbb arányok megteremtése. Ez azonban nem azt jelenti, hogy ne gyorsíthatnánk meg számos vonatkozásban ezt a folyamatot és ne enyhíthetnénk fokozatosan a meglevő nehézségeken.

Koncentráltabb, vagy decentralizáltabb vidéki ipartelepítést?

A területi tervezés egyik sokoldalúan mérlegelendő alapkérdése: *területileg koncentráltabban vagy decentralizáltabban* valósítsuk-e meg a vidéki iparfejlesztést?

Az üzemek telepítésénél a koncentrációra és a decentralizációra való törekvés világszerte párhuzamosan érvényesül: úgyszólván minden országban az ma az irányzat, hogy egy-két meglevő nagy ipari körzet vagy központ mellett minél több új, tehát decentralizált ipari központ is jöjjön létre.

Néhány iparilag fejlett országban a decentralizációnak más típusa is kialakult (pl. Japánban, Svájcban). Ennek az a lényege, hogy néhány iparágban, a nagy, lényegében összeszerelő gyárakban sokféle alkatrészből állítják elő a késztermeket, a termék előállításában nagyszámú település vesz részt egy-egy alkatrész gyártásával. A decentralizációnak ez a formája egyrészt azért valósult meg, hogy — különösen a holtszezon időszakában — olcsó falusi munkaerő foglalkoztatásával munkabért takarítsanak meg, másrészt azért, hogy enyhítsék a nagyipari központok túlkoncentráltságából adódó gazdasági és műszaki problémákat.

Hogyan merül fel a „koncentráltabb, vagy decentralizáltabb" iparfejlesztés kérdése Magyarországon?[3]

Egyrészt abból kell kiindulni, hogy Magyarországon adott helyzetnek tekintendő a túlzott budapesti koncentráció, másrészt már néhány fejlettnek mondható ipari körzet és központ is létrejött.[4]

[3] Területileg akkor *koncentráltabb* az iparfejlesztés, ha *kisszámú körzetben, illetve településben* összpontosulnak a beruházási eszközök és a munkaerő; akkor *decentralizált, ha sok körzetben, illetve településen* valósul meg az iparfejlesztés.

[4] Fejlett ipari körzetek: a borsodi, a zagyvavölgyi, a komáromi, a középdunántúli, a győri, a Pécs-Komlói iparvidék; fejlett ipari központok: Miskolc, Győr, Pécs, Szeged, Debrecen, Tatabánya, Ózd, Salgótarján.

Digitized by Google

Gazdasági okok arra késztetnek, hogy részben ezeken a helyeken valósítsuk meg további iparfejlesztésünket, elvileg azonban a fejlesztés jelentékeny részét „új területekre" vihetjük. Ebben az esetben két, egymással ellentétes tendencia érvényesül. Van ugyanis olyan törekvés, hogy minden városba, sőt minden nagyobb faluba is ipari üzemet kell telepíteni, de van olyan nézet is, hogy csak azokban a városainkban történjék iparfejlesztés, amelyekben a legkedvezőbbek az ipartelepítés feltételei. (Ezek a városok azonosak a már kilakult nagy ipari központokkal.) A helyi szervek rendszerint az első, az ágazati szervek pedig a második nézetet vallják. A helyi szervek ugyanis azt szeretnék, ha területük minden városa és nagyobb faluja is megfelelő iparfejlesztésben részesülne, mert az elősegíthetné a települések és az egész terület általános felemelkedését és sokrétű problémáik megoldását. Az ágazati szervek pedig — részint azért, mert nagy, vagy igen nagy kapacitású üzemek létrehozását tervezik, részint pedig azért, hogy az iparvezetés és szervezés munkáját megkönnyítsék — azt tartják célszerűnek, hogy viszonylag csekély számú településbe tömörítsék az iparfejlesztést.

Kétségtelen, hogy a decentralizáltabb ipartelepítés mellett szólnak a következők: Az üzem közelebb kerül a munkaerő-forrásokhoz és így a munkaerő-ellátás nem okoz nagyobb problémákat. Csak kismértékben vagy egyáltalán nem kell lakásról gondoskodni az üzem dolgozói számára. Ezzel számottevő beruházást lehet megtakarítani és a dolgozók nagy számának sem kell a napi ingázás fáradalmait vállalnia. Viszont koncentráltabb ipartelepítésnél nagy gazdasági előnyök származnak a termelési kooperációkból, a kombinációs lehetőségekből, a közös közműhálózat (víz, gáz, gőz, szennyvíz stb.) kiépítéséből és üzemeltetéséből. A koncentráltabb iparfejlesztés emellett hozzájárul a városiasodás fokozásához és ezzel az életkörülmények gyorsabb javulásához.

A szétszórt, erősen decentralizált telepítés híveinek az érveivel könnyű vitatkozni. Számszerűen és viszonylag egyszerű módszerekkel bebizonyíthatjuk, hogy a szétszórt telepítés — éppen a széttelepítésből következőleg — a legtöbb esetben nagy járulékos és kapcsolódó beruházásokat kíván és így megnöveli a beruházási költségeket. Sokkal nehezebb dolog a szakágazatokat meggyőzni arról, hogy nem elég, ha a javasolt telepítés csak a szóbanforgó szakágazat szempontjából indokolt, hanem *a többi iparág, illetve más népgazdasági ágak* szempontjait is figyelembe kell vennünk. A koncentráció egy bizonyos fokon nemcsak az építkezést nehezíti meg, vagy teszi lehetetlenné, hanem egyes esetekben túlságosan súlyos áldozatokal is járhat. Elég ha csak az ipar túlzott fővárosi koncentrációjának következményeire utalunk.

Digitized by Google

A koncentráció összefügg az ágazatokban — általában helyesen — megnyilvánuló, az optimális üzemnagyságok elérésére irányuló törekvésekkel. Arra is gondolni kell azonban, hogy nemcsak ágazati szempontból kell mérlegelni a létesítendő ipari üzemek optimális kapacitását, hanem területfejlesztési szempontból is. Így számos gyártási ágban elképzelhető, hogy komplex ágazati-területi szempontból tekintve végeredményben kisebb üzem bizonyul optimálisnak, mint kizárólag ágazati szempontból megítélve. Ezt a meggondolást különösen egyes élelmiszeripari, ruhaipari, bútoripari és hasonló üzemek telepítésénél tartjuk megfontolandónak.

Területi tervezésünk ma még nem rendelkezik olyan sokoldalú és részletekbe menő számításokkal, amelyek lehetővé tennék a kérdés sokrétű elemzését. Ezért inkább csak az eddigi fontosabb tapasztalatokra támaszkodhatunk. Máris látható, hogy az ipartelepítés „koncentráltabb" vagy „decentralizáltabb" megvalósítását nem szabad szembeállítanunk egymással, mint két szélsőséges lehetőséget. *Mindkét elvet alkalmazni kell* s a probléma éppen az, hogy milyen arányban érvényesüljön ipartelepítéseinkben a koncentráció, vagy a decentralizáció. Ezen arány tekintetében ma még nincsenek szilárd számításaink, és nem is tartjuk örök időkre rögzíthetőnek ezt az arányt, hiszen állandóan változnak a demográfiai, a gazdasági és a műszaki feltételek.

Máris nagy valószínűséggel igazolható a következő elgondolás helyessége: A túlzott budapesti koncentráció ellensúlyozására *az öt legnagyobb vidéki várost* (Miskolcot, Debrecent, Szegedet, Pécset és Győrt) *kell kiemelten fejleszteni*. Ezenkívül az látszik ésszerűnek, hogy hosszabb távlatban még kb. további 40 olyan településbe koncentráljuk az ipar fejlesztését — természetesen nem egyenlő mértékben —, amelyekben kedvezők az ipartelepítés feltételei. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy más települések egyáltalán ne kapjanak ipari üzemet, ha ezt a helyi adottságok hasznosítása, vagy egyéb gazdasági, demográfiai ok is indokolja.

A területi koncentráció és decentralizáció mértékével kapcsolatos első számítások kezdetben — a nemzetközi tapasztalatok alapján — magas fokú területi koncentrációból indultak ki: abból a feltételezésből, hogy hazánkban — hosszabb távlatban — a teljes iparfejlesztésnek 65—70 százalékát az erre legalkalmasabb kb. 30 településben kell megvalósítani. Később azonban kitűnt — pedig a beruházás, építés, a szállítás stb. koncentrációjának következményeit még nem is vizsgáltuk —, hogy ez a feltételezés megvalósíthatatlan követelményekkel járna: a munkaerő-szükséglet kielégítésére ugyanis több mint másfél millió lakást kel-

Digitized by Google

lene megépíteni az érintett településekben[5] akkor is, ha változatlan szinten tartanánk a naponta bejáró dolgozók jelenlegi számarányát. Így alakult ki a már ismertetett, kisebb mértékben koncentrált újabb változat, amelyet részleteiben még tovább kell vizsgálni.

Az ipar koncentráltabb, vagy decentralizáltabb fejlesztésének kérdése a területi tervezés legbonyolultabb, legkomplexebb kérdései közé tartozik. A vizsgálati módszereket illetően is sok még a tisztázatlan kérdés. A tervezőmunka elmélyítésével most elsősorban azt kell elősegíteni, hogy a harmadik ötéves terv területi előirányzatai sokoldalúan legyenek megalapozva, s beruházási és üzemeltetési szempontból is a legelőnyösebbek legyenek a népgazdaság számára.

[5] Ez körülbelül 20 évi lakásépítési tevékenységnek felel meg; mellette a számításba vett 30 településen kívül más településeken egyáltalán nem épülhetne lakás.

Digitized by Google

Szabad idő, művelődés, televízió

Írta: SÁNDOR GYÖRGY

Napjaink sokat vitatott témája a televízió. Hatásának elemzését nem kerülheti el, aki a világméretekben folyó ideológiai harcot tanulmányozza. Belebotlik ebbe a témába a szociológus, amikor a szabad idő problémáját kutatja. A különböző művészetek művelői érdeklődéssel keresik benne a közlés új lehetőségeit, vagy lemondással állapítják meg „kultúra-pusztító" tulajdonságait. A pedagógia szakértői a jövő évtizedek oktatásának egyik eszközét látják benne, mások ebben a vonatkozásban is az elmechanizálódás veszélyeitől óvnak.

Amikor a Társadalmi Szemle szerkesztősége vitát indított korunk tudományos-technikai forradalmáról és a formálódó szocialista ember összefüggéseiről, előre látható volt, hogy a vita érinti majd a televízió problémáit is. Az sem véletlen, hogy dr. Szabó András érdekes hozzászólásában mindenekelőtt a televízióval kapcsolatos negatív hatásokról esik szó. Ez részben következik abból, amit a hozzászóló is hangsúlyoz, hogy mint jogász, elsősorban az új társadalmi folyamatok, jelenségek negatív hatásainak látószögéből vizsgálódik. De értelmiségi körökben még jócskán megtalálható ez a tagadó hozzáállás. Megnyilvánul olykor a másik véglet is, amely valamilyen csodaszernek minősíti korunk kétségkívül rohamosan fejlődő közlési eszközét. A napi sajtó sokszor foglalkozik a műsorok legkülönbözőbb kérdéseivel, ezért ez a cikk nem foglalkozik a televízió műsorainak értékelésével, hanem más feladatot tűz ki céljául. Hét évvel a televízió hazai indulása után talán már elegendő tapasztalattal rendelkezünk ahhoz, hogy kísérletet tegyünk alaposabb és tárgyilagosabb elemzésre, megkeresve a televízió helyét napjaink társadalmi változásaiban.

Vizsgálatunknál induljunk el dr. Szabó András megállapításaiból.

Első megfigyelése: „a házhoz szállított ismeretek és művészi élmény... az elsajátítás megkönnyítésével együtt a gondolkodásmód kényelmességét is kialakíthatja" és ez egészen a „szellemi parazitaság" kialakulásához vezethet. Hozzáteszi még, hogy „ez

Digitized by Google

a szellemi restség és szellemi parazitaság, ami mint »alapállás« független a sugárzott program tartalmától, elszakadhat attól, megfoszthat a gondolati együttműködés készségétől..."

Ez tehát az első problémakör. Nyugati szociológusok munkáiban ugyancsak találkozunk ezekkel a gondolatokkal. A televíziózás a tudás felhígulásával, az ízlés elfajulásával jár — írják —, gondolkodási restségre szoktat, a szabad idő aktív felhasználása helyett passzív befogadásra kárhoztatja az egyént. A szabad idő egyéni eltöltése helyére a tipizált, kollektív időtöltés lép. Megszűnik az egyéniségnek megfelelő válogató tevékenység. A tv-néző konformista megalkuvással befogadja mindazt, amit a különböző szándékú televíziós szervezetek neki nyújtanak. Végül: az olvasáshoz szorosan kapcsolódó képalkotó gondolkodási készséget, fantáziát elsorvasztja s valami leegyszerűsített, híg szellemi aktussal helyettesíti. Mindezzel kapcsolatban gyakran történik említés az ifjúságról, amely leginkább ki van téve a tv hatásainak s lassan könyvtárra menő irodalom kutatja a nyugaton egyre növekvő ifjúsági bűnözés és a tv kapcsolatait is.

Az itt felsorolt feltevések — el kell ismerni — az esetek jórészében alapos tudományos kutató munkára támaszkodnak. A megfigyelések nagyrésze Amerikából ered, ahol a második világháború után először indult rohamos fejlődésnek a televíziózás. Az Egyesült Államokban a televízió is a nagy monopóliumok vadászterülete. A három országos program mindenekelőtt a reklámot, az üzleti érdeket szolgálja s az alapos politikai befolyásolást. A programnak a kultúrához sok köze nincs. Ez nem jelenti azt, hogy az amerikai televíziózás nem mutatna fel értékes eredményeket, például az önálló televíziós műfajok kialakításában, vagy hogy nem kellene a legnagyobb figyelemmel tanulmányozni az ún. „oktatási televíziók", iskolatelevíziók tapasztalatait. De az országos televíziós láncoknál a műsoroknak csaknem 85 százalékát a tartalmatlan cowboy-történetek, a legalacsonyabb ízlést kiszolgáló műsorok alkotják. Hosszan idézhetnénk erre vonatkozóan az amerikai forrásokból. Ezekből álljon itt bizonyításként kettő. A New York-ban látható műsorokban egy pszichológus csoport egy héten 7065 erőszakos cselekedetet számolt össze. Wilbur Schramm, neves amerikai kutató, a következő adatot közli: az Egyesült Államok reklámadója 1960-ban az ifjúságnak szánt húsz műsorában 12 halált, 16 lövöldözést, 21 haldoklást, 27 verekedést, 1 szúrkálást, 4 öngyilkosságot, 1 lincsjelenetet, 1 leütést, ezenkívül egy csomó zsebtolvajlást, betörést és hasonlót mutatott be.*

Az ilyen műsor teljes joggal váltotta ki a társadalmat féltő

* Television in the lives of our children. Standford University Press, 1961.

Digitized by Google

pszichológusok, pedagógusok és szülők ellenérzését, aggodalmát. A nyugat-európai televíziós adók annyiban megegyeznek a tengerentúliakkal, hogy ugyancsak a nagy trösztök érdekeit szolgálják, ha a legtöbb helyen nem is ún. „független", hanem állami intézményként tevékenykednek. A nyugat-európai televíziók azonban sokkal nagyobb figyelmet fordítanak az ismeretterjesztő, kulturális műsorokra. A legtöbb helyen az előbbi 85 százalékkal szemben már csak 50 százalék körül mozog az igénytelen filmekből, quiz-játékokból összetevődő ún. „szórakoztató műsor", és szép számmal találunk olyan ismeretterjesztő sorozatokat, amelyek valóban a népművelést szolgálják. Ha erre magyarázatot keresünk, elsősorban az eltérő társadalmi és műveltségbeli körülményekre kell utalnunk. A haladó társadalmi erők időben észrevették, hogy a televízió rendkívüli hatással befolyásolja az emberek millióinak szellemi, szervezeti életét. Felfigyeltek arra is, hogy az igénytelen műsorpolitika tulajdonképpen a dolgozók társadalmi demobilizálását célozza. A nyugat-európai kommunista pártok nem helyezkedtek az elzárkózás s mintegy a modernizált géprombolás álláspontjára, mint sok jószándékú polgári értelmiségi, hanem harcot indítottak azért, hogy a televízióban is egyre inkább érvényesüljön a haladó néptömegek igénye. A kapitalista televízióknak valóban legfontosabb közös jellemzőjük és céljuk az emberek elzsongítása, az aktív társadalmi tevékenység korlátozása. Rendkívül szellemesen példázza számomra egy kis angol reklámfilm ezt az alapvető törekvést. A rajzfilm hőse, a Hyde-park egyik szónoka, gyűlésre, tüntetésre, forradalomra szólítja az arra járókat, de ezek legyintve faképnél hagyják, mondván: sietnek haza megnézni egy tv-műsort. A tréfa mögött ott lapul a nagyon is komolyan vett cél. És ha épp a haladó erők nyomására és a gazdagabb kulturális örökséggel összefüggésben kevesebb is a rémtörténet a nyugat-európai televíziókban, a teljesen igénytelen ún. szórakozás — még mindig épp elég okuk van a szociológusoknak és pszichológusoknak, hogy újra és újra megállapítsák azokat a veszélyeket, amelyekről előbb szóltunk.

Milyen egyszerű lenne a válasz, ha kijelentenénk: minthogy a szocialista országok televíziói egészen más társadalmi törekvéseket szolgálnak, azért mentesek mindazoktól a problémáktól, amelyeket vizsgálatunk tárgyává tettünk. A haladó társadalmi háttér, a szocialista mondanivaló valóban alapjaiban különbözteti meg a mi televíziónkat a nyugatiaktól. A szocialista országok televíziói a demobilizálás helyett éppen az emberek aktivizálására mozgósítására törekednek, s a valóság tükröződése itt egybeesik a társadalmi törekvések irányával. A képernyőn nem kell tehát hamis mesevilágot alkotni, helyet kaphat ott minden társadalmi, gazdasági és kulturális kérdés, amely előrehala-

Digitized by Google

dásunkat szolgálja. S minthogy a nép műveltségének növekedése a szocializmus felépítésének, illetőleg a kommunizmus építésének egyre fontosabb feltétele, nyilvánvaló, hogy a tv-nek maximálisan részt kell vállalnia a népművelés legkülönbözőbb feladataiból. Annak ellenére, hogy ezt a megkülönböztetést joggal megtehetjük, mégsem lenne helyes ezzel napirendre térni a negatív jelenségek fölött. Mert bár a tv teljesen ellentétes célkitűzéseket szolgál a különböző társadalmi rendszerekben, mégis mind a szocialista, mind a kapitalista országokban előidézhet — hasonló körülmények között — hasonló társadalmi, lélektani jelenségeket. Említsünk rokon területről hozott példát ennek igazolására. Azt mindenki elismeri, hogy a szocialista és a kapitalista sajtó között tartalmában alapvető a különbség, de a nyomdatechnikát, a tördelést, a műfajokat, az olvasás pszichológiai jelenségeit stb. illetően a sajtó általános vonásairól is beszélhetünk.

Folytassuk vizsgálatunkat most ennek a megállapításnak fényében.

Mire alapozzák egyes pszichológusok azt a megállapításukat, hogy a televízió passzívvá tesz, hogy az olvasás magasabbrendű tevékenységével szemben az igénytelen szórakozást jelenti?

Az írott szó és a kép befogadásának egymástól eltérő lelki folyamatait kell itt elemeznünk. Az olvasás az olvasó aktív közreműködésével megy végbe. Az olvasó fantáziája, élettapasztalatai, emlékei segítségével képekké dolgozza fel az olvasottakat. Az olvasásnál Pavlov tanításai szerint az ember ún. második jelzőrendszere dolgozik teljes aktivitással, az embernek ez egyedülálló, magasabbrendű adottsága. Az igazi olvasás tehát lényegében újrateremtés. Ezért is adja a szellemi kielégülés érzését. Van olyan vélemény, hogy a kép befogadása, szellemi feldolgozása alapvetően másképpen történik. Egyes szakértők azt állítják, hogy a képi közlés befogadásakor nagy szerepet játszik az ún. első jelzőrendszer, amely a szerzett benyomásokat mintegy az érzetek formájában fogja fel, regisztrálja. Ezt a tevékenységet minősítik aztán alacsonyabbrendű szellemi funkciónak, és erre építik fel azt az elméletet, hogy a televízió kifejező eszközei eleve hátralépést jelentenek a szóbeliséghez és az írásbeliséghez képest, bizonyos visszatérést a kultúra legprimitívebb korszakához. Ezekből a megállapításokból feltétlenül helytálló, hogy a kép befogadása másképpen zajlik le, mint az olvasás folyamata, de az már nem áll, hogy tv-nézés közben nem dolgozik második jelzőrendszerünk. A tv-nézés is bonyolult értelmi folyamatokat hoz létre. Valóban lenyűgöző erővel köti le a figyelmet a mozgó kép, de a képsorokat a néző egyidőben elemzi is, összeveti emlék-

Digitized by Google

képeivel, tapasztalataival, tehát elvégzi azt az analizáló, vagy szintetizáló tevékenységet, amely általában műélvezetnél, vagy egyszerűen minden közlés befogadásánál végbemegy. A nagy plusz a kép, amelynek erejéről, hatásáról különösen Balázs Béla fogalmazott meg fontos megállapításokat a filmművészet védelmében.

A fentiekből — reméljük — kitűnik, hogy megalapozatlan, ha eleve minőségi különbséget tesznek a különböző közlési ágak között. Kultúránk fejlődésével együtt bővülnek az emberi kifejezés lehetőségei is. A szóbeliség, az írásbeliség mellett általánossá válik napjainkban a képi kifejezés kultúrája is. Rossz útra tévednénk, ha egyik vagy másik közlési rendszert egyedül üdvözítőnek minősítenénk. Az egyre gazdagodó és gyarapodó embernek egyre több kifejezési eszköz áll rendelkezésére, s minthogy mindegyiknek tartalma az emberi gondolat, ezért ezek kiegészítik, újabb és újabb impulzusokkal, megtermékenyítik, gazdagítják egymást. Gondoljunk itt az irodalom, a képzőművészet, a zene és a film viszonyára, vagy pl. arra, hogy a filmszerűség hogyan hat vissza a modern irodalmi műfajokra. Ha minden kifejezési formát benső törvényei és lehetőségei szerint becsülünk és használunk, az az egyetemes emberi kultúra javára van, egyszersmind valamennyi kifejezési ág gyarapodását is szolgálja.

Teljesen igazságtalan és alaptalan ezek alapján passzívnak minősíteni egészében a képi közlés átvételével kapcsolatos tevékenységünket, és nem lehet egyértelműen aktívnak minősíteni minden olvasást. Érdekes, hogy az ilyen vitákban mindig csak a jó könyv képzete jelenik meg a vitázók előtt. Holott húsz évvel azután, hogy intézményesen cselekedtünk a ponyva, a bestsellerek ellen, még ma sem lehet mindenféle olvasást egyöntetűen hasznosnak minősíteni. Bizony az egyéni ízlés szerint választott könyv nagyon sokszor ma sem jelent semmiféle épülést az olvasó számára. Továbbá: olvasás és olvasás között is nagyon sok a különbség. Vannak akik a Karenina Anna c. regényben csak szerelmi „sztorit" látnak. Ugyanakkor, a magasabb kultúrájú olvasó a történeten kívül még sok társadalmi, etikai és esztétikai tapasztalattal gazdagodik.*

Az értéktelen olvasmánnyal és a felületes olvasással szemben miért jelentene alacsonyabb rendű szellemi élményt például a Kozmoszból közvetített televíziós riport, amely mélyen elgondolkoztatja a nézőt és évekre szóló nyomot hagy emlékezetében? A vidéki tanítónő hősies munkáját bemutató film tízezreket késztet vitára, állásfoglalásra, befogadását egyáltalán nem

* l. Bölcs István: Az olvasóközönség irodalomszemléletéről (Társadalmi Szemle 1964/6)

Digitized by Google

lehet passzív szórakozásnak minősíteni. A tv-híradó által elénk tárt kép a világról bennünk munkál és hatásosabban alakítja véleményünket gyarmatokról, népekről, politikai eseményekről, mint egynémely cikk.

Nem is lenne baj, vethetné közbe valaki, ha a tv műsora csupa ilyen kiemelkedő produkciókból állna. El kell ismerni, hogy a műsor nem az ilyen élmények sorozata. Való igaz, hogy sok középszerű és gyenge műsorszám, film mellett olykor egyenesen haszontalan adás szemtanúi is lehetünk. Ezt bizonyos mértékig törvényszerűnek tekinthetjük, de belenyugodnunk az ilyen helyzetbe egy pillanatig sem szabad. Tegyük hozzá, irodalmi remekmű sem születik mindennap, s általában a mély nyomokat hagyó, jellemet formáló nagy alkotások egyik kifejezési ágban sem mindennaposak. Ebből viszont egy nagyon fontos gyakorlati feladat következik. A nézőket hozzá kell segíteni ahhoz, hogy itt is válogassanak. Nemcsak olvasni, televíziót nézni is meg kell tanítani az embereket. A kritikátlan, rengeteg időt igénybevevő szemlélődés valóban nem sok haszonnal jár.

Gyakran hangzik el az a megállapítás — mint már idéztük —, hogy a televízió elvon az olvasástól, vagy más aktív időtöltéstől lopja el az időt. Vajon helytáll-e ez a megállapítás? Nehogy a szubjektivizmus hibájába essünk, nézzük a számokat, vizsgáljuk meg közelebbről, hogyan alakulnak a szabad idő keretei és adatai azóta, hogy a televízió működik.

Werner Rings svájci szerző 1962-ben kiadott könyvében, („Az ötödik fal") összefoglaló adatokat közöl a televízió hatásáról. Vizsgáljuk meg összegyűjtött adatait és egészítsük ki ezeket a hazai statisztikákkal.

A tv megjelenése a legnagyobb gondot a világ filmiparának jelentette. Az Egyesült Államokban 1947-ben 4689 millió néző látogatta a mozikat. Ez a szám 1955-re 2383 millióra, tehát megközelítően a felére esett vissza és további csökkenő tendenciát mutatott. Hazánkban viszont ugyancsak felfedezhető a csökkenő tendencia. 1960-ig rohamos mértékben növekedett a mozilátogató közönség, és elérte az évi 140 milliót. 1963-ban 115 millió látogatójuk volt a magyar moziknak. Érdemes azonban megfigyelni, hogy a televízióval legjobban ellátott Budapesten alacsonyabb a visszaesés, mint a kevés televízióval rendelkező falvakban. Jogosnak látszik az a feltételezés, hogy a visszaesésben a közönség növekvő igényei is szerepet játszanak. Elsősorban az igénytelen körülmények között vetítő keskenyfilmes mozik látogatottsága csökken.

Sokféle, országonként eltérő, feltétel, körülmény befolyásolhatja a tv és a film viszonyát, de általános érvényű tendenciaként kell elfogadni, hogy a mozi nagy vetélytársra lelt a televízióban,

Digitized by Google

mely gyors térhódításában visszavetheti, illetőleg aktív versenyre kényszeríti. Más kérdés, hogy ezzel a tendenciával egy időben az eddigieknek sokszorosára szélesedik a filmnézők köre, a televízió segítségével még szélesebb körhöz jutnak el a filmek.

A könyvvel kapcsolatban egészen más képet mutatnak mind a nemzetközi, mind a hazai adatok. Az „American Library Association", Amerika kétszáz nagy könyvvállalkozójának társasága 1962-ben közzétett jelentése szerint a tv serkenti az olvasást és olvasókat toboroz. Az Egyesült Államokban öt év alatt 30 százalékkal növekedett a könyvforgalom, és ebben az emelkedésben közrejátszik az is, hogy a nézők sok mindent el akarnak olvasni, ami iránt a tv keltette fel az érdeklődésüket. Egy szovjet statisztikai adat: 1952-ben a Szovjetunióban 43 135 könyvet adtak ki 851 millió példányban. 1962-ben 79 140 könyv jelent meg, 1248,8 millió példányban. Itt is rohamos növekedést látunk. A nyugati könyvpiac megfigyelése, hogy csökken a kalandregények iránti érdeklődés, helyette sokkal több szakkönyv vonja magára a figyelmet.

Hazánkban is évek óta egyre több könyv kel el. Ezt a lendületet úgy látszik nem befolyásolja, sőt ösztönzi a tv megjelenése. 1960-ban 554 millió forint értékben adtak el könyvet. Ez a szám 1963-ban 722 millióra emelkedett. S ami ezen belül nagyon fontos, ha lassan is, növekszik a falusi eladás aránya.

Nálunk, ha pontos képet akarunk kapni az olvasásról, tekintetbe kell venni a könyvtári forgalmat is. Itt is egyenletes a fejlődés. 1961-ben 1 586 000 könyvtári látogatót tartottak nyilván, 1962-ben 1 840 000-et, tehát 16 százalékkal többet.

A Magyar Rádió és Televízió közvéleménykutató osztálya nemrég két faluban végzett fontos felméréseket. Csanádapácán (Békés m.) 1960-ban 57 133 nézője volt a helyi mozinak, 1963-ban 45 835. Viszont érdekes jelenség, hogy a falu három tsz-e 250 mozibérletet vásárolt. A filmbarátok köre 68 tagot számlál. Egy-egy ankétján néha 170-en is részt vesznek. A faluban különben 70 egyéni és 5 közületi tulajdonban levő televízió található. 1960-ban a kölcsönkönyvtár 410 olvasóval működött, akik 15 000 kötetet kölcsönöztek. 1963-ra ez a szám majdnem megkétszereződött: 801 olvasó 29 000 könyvet kölcsönzött. Az előrehaladásban biztosan nem az elsők között játszik ösztönző szerepet a tv, de a könyvtáros megfigyelte, hogy pl. Maupassant novelláit, vagy a Copperfield Dávid c. Dickens-regényt akkor kölcsönözték a legtöbben, amikor ezeket a műveket a tv közvetítette.

A másik megvizsgált faluban, a Baranya megyei Véménden hasonlóan alakult a helyzet. 1961-ben 182 olvasó, 1533 kötet kölcsönzésével szerepel, 1963-ban 316 olvasó 3859 kötettel. Itt még figyelemreméltó, hogy ezekben az években növekedett a 18 éven

Digitized by Google

felüli kölcsönzők arányszáma, ami közkönyvtárainknak — mint ismeretes — egyik nehéz problémája.

Az UNESCO adatai az újság és a rádió területére nyújtanak bepillantást. 1955-ben 8045 újság jelent meg világszerte, 243 millió példányban, ugyanekkor 250 millió rádiókészülék működött, a tv-készülékek száma 44 millió volt. 1959-ben 8000 újság jelent meg, 260 millió példányban, a rádiókészülékek száma 365 millióra, a tv-készülékeké 86 millióra emelkedett. 1962 végén 7840 újság, 297 millió példányban hagyta el a sajtót, 405 millió rádiókészülék és 131 millió tv-készülék közvetített műsort.

Ezek a számok azt mutatják, hogy sem a rádió, sem a sajtó nem szenvedte meg az új vetélytárs megjelenését. A rádióhallgatás mértéke és struktúrája megváltozott ebben az időben, de a rádió gyors hírszolgáltatása, a zsebrádiók, az autórádiók megjelenése és több más újítás ezután is teljes mértékben fenntartják a rádió rendkívüli szerepét.

Hazai adatok azt bizonyítják, hogy lényegében folytatódik a rádió térhódítása. 1962 végén megközelítően 2 400 000 előfizetőt tartottak nyilván, ami nálunk csaknem telítettséget jelent, azaz a családok legnagyobb része rendelkezik már rádióval, s közülük sokan már több készülékkel is.

Folyamatosan növekszik a hazai sajtó térhódítása is. 1958 és 1963 között 43 százalékkal emelkedett a lapok példányszáma. A Népszabadság 1958-ban 592 000 példányban jelent meg, 1963-ban 730 000-ben. Hasonló fejlődés figyelhető meg a többi lapnál és különösen a szaksajtónál.

A színházlátogatók száma 1950-ben 2,5 millió volt. Ez messze fölülmúlta a felszabadulás előtti arányokat, s 1960-ra ez a szám 5,3 millióra emelkedett, de 1962-ben 5,1 millióra esett vissza. A színházlátogatásnál bizonyos stagnálás figyelhető meg, melyben nyilván szerepet játszik a tv is (színházi közvetítések, otthoni kényelem stb.). Érdekes azonban a számok között megfigyelni, hogy az izgalmasabb műsorpolitikát folytató és kulturált körülményeket biztosító színházak teljesítik. sőt túlteljesítik tervüket, a hibák ott mutatkoznak, ahol az egyre igényesebb közönség nem kapja meg azt, amit a színháztól vár.

A düsseldorfi városi szervek által közreadott adatok arról tudósítanak, hogy ott 1956 és 1961 között 15 százalékkal nőtt a színházlátogatók száma. Ugyanígy szélesedett a koncertközönség és valamivel magasabb mértékben az operalátogatók köre. Hasonlót mutatnak egyéb nyugati adatok is. Az összehasonlításnál tekintetbe kell venni. hogy ott jóval kevesebb a tv színházi közvetítéseinek száma. Másik oldalról viszont összehasonlíthatatlanul magasabbak a helyárak, s korántsem tesznek annyit a színházi kultúra ápolásáért, mint nálunk. Az utóbbi években mutat-

Digitized by Google

kozó stagnálás ellenére, éppen a nemzetközi adatok ismeretében, elmondhatjuk, hogy a tv nem veszélyezteti a színházak létét, hiszen a színház egészen más jellegű és a tv által nem nyújtható művészi élményben részesíti közönségét. Azt azonban itt is megfigyelhetjük, hogy az új kulturális eszköz ösztönzi a színházat, sürgeti a korszerű színház kialakulását.

Nézzük meg végül még néhány érintkező terület statisztikai adatait. A TIT ismeretterjesztő előadásait 1958-ban kb. 1,5 millió ember hallgatta meg, 1960-ban ez a szám kétszeresé lett. 1963-ban pedig már 5 milliót ért el. A múzeumok, kiállítások adatai: 1958-ban 2,8 millió, 1960-ban 3,6 millió, 1962-ben csaknem 4,6 millió a látogatók száma.

Sok szó esik a tv és a sport viszonyáról is. A Neue Zürcher Zeitung 1961. évi VIII. 12-i száma megállapítja, hogy nyugaton a futball-mérkőzések látogatottsága az elmúlt 10 évben a tv hatására csökkent. Ugyanakkor viszont valamennyi többi sportág sokat nyert a tv közreműködésével. Régebben méltatlanul háttérbe szorult sportágak kerültek előtérbe, mint a jégsport, az atlétika, az úszás. A tv ilyen irányú tevékenysége nemcsak a szurkolók táborát növelte meg, hanem az aktív sportolókét is.

A felsorolt sok szám, a nemzetközi és a hazai áttekintés, sok mindent bizonyít, csak éppen azt nem, hogy a tv a klasszikusnak mondható kulturális eszközöktől vonná el közönségét. Sőt, úgy tűnik, a tv egyre inkább ösztönzője az irodalmi, zenei, színházi kultúra fejlődésének, a műértő közönség szélesedésének. Mint láttuk, elsősorban a nyugati filmszakma számára okoz gondot, amely azonban különböző technikai újításokkal, a filmek színvonalának javításával, s nem utolsósorban a televízióval együttműködve megtalálja számítását. Ami pedig a szocialista országokat illeti, egyáltalán nem elhanyagolható szempont, hogy károsodás sem anyagilag, de ami különösen fontos, erkölcsileg sem éri a közösségünket. Mint már említettük, a televízió a legkisebb tanyákra is elviszi a filmet, s nagymértékben bővíti a filmkedvelők táborát. És az is bizonyítottnak látszik, hogy a korszerűen felszerelt filmszínházak igényes műsorpolitikával sikerre számíthatnak.

Ami a színházat illeti, szóltunk már arról, hogy a színházi élmény jóval több annál, mint amit a televízió közvetítésével nyújtani tud. Igaz, hogy a színházi produkció képi feldolgozása sok esetben gazdagítja a mű hatását. Különösen a színészi játék finomságait emeli ki, pl. közelképeivel. De a tény tény marad, a színház a jelenlevőknek kétségtelenül nagyobb élményt nyújt. Az azonban újra elgondolkoztató adat, hogy pl. az 1962-ben színházi előadáson résztvevő 5,1 millió néző számára 12 679 előadást rendeztek. Gondoljunk most egy pillanatig arra, hogy a tv egy-

Digitized by Google

egy közvetítését minimális esetben is 1 millió néző szemléli, tehát öt színházi közvetítés már annyi nézőt jelent, mint az összes budapesti és vidéki előadás közönsége együttesen. A televízió ugyanebben az évben kb. 40 színházi közvetítést sugárzott és ezenkívül kb. 20 önálló drámai alkotást vitt képernyőre. Bocsássuk előre, a kultúra mércéje elsősorban nem a mennyiség, mégis szabad-e figyelmen kívül hagyni, micsoda hatalmas mértékben tágul drámai kultúránk közönségbázisa éppen a tv segítségével?

Hasonló folyamatot mutatnak azok a számok, amelyeket a múzeumlátogatásról, a TIT előadások közönségnövekedéséről és könyvkiadásunkról fentebb idéztünk. Ennek magyarázatát a következőkben próbáljuk megkeresni.

Az elmúlt években fokozatosan nőtt és további növekvő tendenciát mutat az emberek szabad ideje. Ez a tendencia általános, ha sok dolgozó kategória (pl. a bejáró munkások) még az ilyen irányú fejlődés nagyon alacsony fokánál tart is. A szabad idő növekedésének összetevői: a falun végbemenő nagy gazdaságitársadalmi átalakulás, a háztartások gépesítése, bizonyos iparágakban a csökkenő munkaidő (a munkások ötöde már nálunk is csökkentett munkaidőben dolgozik) és még sok tényező. Ez a tendencia pontosan egybeesik azokkal a megállapításokkal, amelyeket annak idején Marx fejtett ki. Növekszik a szabad idő a fejlett iparral rendelkező nyugati országokban, s ugyancsak növekszik pl. a Szovjetunióban. G. V. Platonov, a Magyar Tudomány c. folyóirat 1964. januári számában arról számol be, hogy a Szovjetunióban jelenleg egy sor iparágban a munkanapot hat-hét órára csökkentették. Véleménye szerint a fejlett kommunista társadalomban a munkanap nem fogja meghaladni a három-négy órát. Egyre növekszik a szabad idő, amelyet az ember a tudományra, a művészetekre, sportolásra fordíthat.

A szabad idő állandó növekedése az első magyarázat arra, miért férhet meg egymás mellett a film és a színház, a tv és az irodalom anélkül, hogy egymás közönségét elhódítanák.

A másik körülmény, amelyet figyelembe kell vennünk, a tömegek egyre szélesedő, növekvő kulturális igénye. Ez az igény népgazdaságunk korszerű átalakításán alapszik, és felkeltésében meghatározó szerepet játszik iskolarendszerünk állandó fejlődése, a helyes politikával felnőttekben és fiatalokban felkeltett tanulási vágy. A sokirányú érdeklődés egyre inkább meghatározza az emberek időbeosztását. A szabad idő az ember önkibontakozásának, a legegyénibb válogatásnak, tevékenységnek, foglalkozásnak kerete. Aki az egyhangúságtól fél, nagyon téved, hiszen már a mai kép is annyira változatos, hogy szinte lehetetlen rendszerbe foglalni. Irreális feltételezés attól tartani, hogy egyik vagy másik eszköz — legyen akár a legtökéletesebb adottságokkal is útjára

Digitized by Google

bocsátva — elsorvasztja a kultúra többi ágát. Az ilyen feltevés valamilyen mechanikus szemléletből indul ki, s nem az élet milliónyi variánsának megfigyeléséből.

Az emberi egyéniség sokszínűsége, a növekvő műveltségű tömegek igénye a kultúra legkülönbözőbb ágait — ma még nem sejtett mértékben — harmonikusan növelni fogja.

Ez a jövő — vethetné közbe valaki —, és való igaz, hogy a jelen más vonatkozásában mutat igazán fonák jelenségeket. A fentebb felsorolt hazai adatok kulturális életünk egyenletes fejlődéséről valóban lelkesítőek, de ezek a számok ugyanakkor elgondolkodtatóak is. Ha az 1962-es évet vesszük, és — csak a példa kedvéért — tízmilliós lakosságunkra (tekintet nélkül tehát gyerekre, betegre, öregre) vonatkoztatjuk a számokat, akkor a következő kép tárul a szemünk elé. Moziban volt 12 alkalommal átlagosnak vett állampolgárunk. Színházba minden második ember jutott el; ugyancsak minden második volt egyszer múzeumban, vagy kiállításon. Könyvtárnak minden száz lakosból csak húsz látogatója volt, és ennek is 40 százaléka gyerek. S miközben könyvforgalmunk lendületesen fejlődik, a Központi Statisztikai Hivatal egy reprezentatív felmérése arról tanúskodik, hogy az alkalmazott családok negyede, a munkások fele, a kétlaki munkások kétharmada, a parasztok négyötöde egész évben egyetlen könyvet sem vásárolt. Ha mindent összeszámítunk, ha tekintetbe vesszük, hogy minden családnál van rádió és a családoknak körülbelül a fele napilapot járat, ide vesszük még a tanulásra, a társadalmi munkára, a sportra, a pihenésre fordított időt, mindent egybevéve is arra a megállapításra jutunk, hogy nálunk nem annyira a színháztól és a könyvtől, hanem jóval inkább a legkülönbözőbb haszontalan, vagy nem egyszer káros szórakozásoktól vonja el közönségét a televízió. Aki ismeri a kocsmák, eszpresszók látogatottságát, a hajnalig tartó kártyacsatákat, aki figyelembe veszi, különösen az idősebb évjáratok templomlátogatását, s egyéb hasonló időtöltést, nyilván megbocsátja, hogy a televízió csökkenti az ilyen irányú elfoglaltságot. És újra meg újra gondolnunk kell a tanyákra, ahol több, mint 1 millió ember él és a falvakra, amelyeknek kulturális ellátottsága messze elmarad a városoké mögött.

Van még egy fontos következtetés, amelyet a fent ismertetett tényekből és adatokból levonhatunk.

Nyugaton a televízió és a különböző más kulturális ágak a kíméletlen konkurrenciaharc útján és a tőkék kölcsönös behatolásával jutnak bizonyos egyensúlyra. De korántsem alkotnak olyan harmonikus egységet, mint amilyenre a mi szocialista berendezésünk nyújt módot nekünk. Felismerve ugyanis azt, hogy

Digitized by Google

az emberek sokirányú, rendkívül változatos érdeklődési körének és törekvésének megfelelően a kultúra valamennyi ágának harmonikus fejlesztésére van szükség, és figyelembe véve, hogy valamennyi kulturális szervünk közös irányítással dolgozik, kimondhatjuk, hogy nálunk nem törvényszerű a károkat okozó konkurrencia. Van tennivaló, amire a rádió és a tv a legalkalmasabb, ugyanígy megvan a sajátos feladata a könyvnek, a színháznak, a mozinak és a népművelési munka legkülönbözőbb ágainak. Ha mindenekelőtt tartalmában és törekvéseiben helyesen koordináljuk a munkát, akkor nem egymástól vonják el népművelő eszközeink a közönséget, hanem ma még elsősorban a haszontalanul töltött idő arányát csökkentik, a jövőben pedig megnyugtató, biztos kereteit nyújtják az egyre növekvő szabad idő eltöltésének. Már számos hazai tapasztalat is bizonyítja, hogy a népművelés különböző szerveinek együttműködése, munkájuk koordinálása lehetséges és minden résztvevő számára eredményes.

Ennyi adat és meggondolás után kijelenthetjük: a tv előidéz átmeneti nehézségeket, átformálja a szabad idő struktúráját, versenyre kényszeríti vetélytársait, de végeredményben szélesíti a művelődés körét, és számunkra ez a legfontosabb.

•

Hátra van még egy problémakör megvizsgálása. Dr. Szabó András a lakáskultúra növekedéséből, az otthoniasság vonzerejének fejlődéséből eredő családi elzárkózás tendenciájáról beszél. Ezzel kapcsolatban nyilvánvalóan két gond merül fel: az, hogy milyen veszélyeket rejt a társadalmi haladástól elzárkózó család „belterjessége", s az, hogy az egészséges család túlságosan „steril" légköre nem edzi meg eléggé a fiatalokat, nem készíti fel őket a rájuk váró veszélyekre.

Mindkét kérdés felvetése jogos. Ma már nemcsak külföldi szakírók közléséből tudjuk, hogy a tv nagy hatást gyakorol a családi életre. A VIII. kerületi Jázmin utcai fiúiskolában egy felmérés során azt kutatták, mivel töltik vasárnapjukat az iskola tanulói. A környék az átlagosnál elmaradottabb, a tv-készülékek száma is kisebb az átlagosnál, mégis a válaszok első áttekintéséből is kitűnik, hogy a családok vasárnapi programját jórészt a tv műsora határozza meg. A szórakozások felsorolása közt már itt is első helyen a tv szerepel, s utána következik a mozi, a futball, a kirándulás és sok egyéb. A tv formálja a családok időbeosztását: hozzáigazítják a felkelést, a lefekvést, az étkezések rendjét és a házi teendők elvégzését. Vannak, akik ezek alapján arra esküsznek, hogy a tv a szétesésnek indult család összetartója,

Digitized by Google

megmentője. Ez megalapozatlan, túlzott vélemény. Közelebb jár az igazsághoz az a tanulmány, amelyet W. A. Belson adott közre 1959-ben (Television and Family, London). A BBC kutatóintézetének munkatársa tudományos vizsgálatok alapján a következő legfontotabb megfigyeléseket közli: A tv valóban sokat változtatott a családi élet rendjén. Mégis a szokások nagyon ellenállóak. Kétségtelen, hogy a tv összetartó erő, különösen a gyermektelen családokban. Az is megfigyelhető, hogy ahol van tv, ott több 14—21 év közötti fiatal marad otthon esténként. Az első időben a családok nehezen mozdultak ki a tv mellől, inkább látogatót fogadtak, a család kevesebbet beszélget. Néhány év elteltével azonban nagyjában visszatér a régi rend, a hatás tehát átmeneti, állapítja meg Belson. Megszokjuk és beillesztjük életrendünkbe a tv-t is, ahogyan megszoktuk a rádiót, a telefont és a modern civilizáció egyéb ajándékait.

Ez tárgyilagos véleménynek látszik. A tv a bajban levő családnak nem lehet megmentője, s az egészséges családnak nem okozhat károkat. Inkább úgy kell tekinteni rá, mint olyan lehetőségre, amelyet jól is lehet gyümölcsöztetni az egészséges családi légkör érdekében, de amelynek megvannak a maga veszélyei is. Ezek a veszélyek: a gyerek kevesebbet van szabad levegőn, kevesebbet mozog. Még ennél is általánosabb gond, hogy a gyerekek jórésze nemcsak a nekik szánt műsorokat nézi: ez megzavarja gondolkodásukat, érzelemvilágukat, s — ami talán még ennél is súlyosabb —, kevés idejük marad pihenésre, alvásra, ez szellemileg és idegileg kimeríti őket. Angol gyerekekről készített felmérés azt állapította meg, hogy az 5—15 év közötti gyerekek 47 százaléka 21,30 és 22,30 óra között még a képernyő előtt ült, sőt 8 százalékuk még 23 óra után is nézte a műsort. (Marc Abrams szociológus felmérése, 1962-ben.) Hazánkban dr. Mészáros István végzett hasonló felmérést öt vidéki és budapesti iskolában, és sajnos, megközelítően hasonló eredményekre jutott. Ezek tehát valóságos gondok, amelyek ellen a tv igyekszik tenni. A gyerekbúcsú este, a korosztályjelzés filmeknél és színdaraboknál ilyen meggondolásokból szerepel a műsorban. Különösen az ifjúsági és gyermekműsorok törekszenek — nem egyszer szép sikerrel — a gyerekek aktivizálására. Vetélkedőkre, vitákra, cselekédtető műsorokra gondolunk itt. Mindez azonban kevés! A televíziónak is további erőfeszítéseket kell tennie a nemkívánatos, negatív jelenségek leküzdésére s nagy szüksége lenne a család és társadalom aktívabb közreműködésére is.

Ami viszont a „családi befeléfordulás" veszélyét illeti, a mi körülményeink között ez inkább fizikai értelemben, mint szellemi vonatkozásban jelentkezik. A polgári családra valóban az elzárkózás volt a jellemző, s ennek a beállítottságnak a maradvá-

Digitized by Google

nyaival manapság is találkozunk még. Az ilyen családok a társadalmi haladás szellemétől igyekeznek bizonyos mértékig elzárkózni. Az ún. kettős nevelés fájdalmasan nehéz gondjainak itt rejlenek a gyökerei. A gyerek az iskolában, az ifjúsági szervezetben az újat tanulja, otthon pedig mást hall. Az eredmény: kiábrándultság, megtorpanás, és sokszor a szülők tekintélyének csorbulása. A rádió volt az első olyan eszköz, amely tördelni kezdte a polgári család elzárkózottságának falait. A rádió ugyanis a család feje által nem ellenőrzött közlésekkel jelentkezett a családi körben. Régebben az újságból könyvekből, színházi előadásból stb. csak azt válogatták ki, ami a család mentalitásának megfelelt. Természetesen a polgári rádió messzemenően figyelembe vette a polgári család érdekét, mégis ott elvileg valamilyen új folyamat kezdődött el. A családi „vár" falait áttörte a civilizáció új eszköze. A tv pedig sokkal nagyobb erővel szélesítette ezt a folyamatot, de nálunk már más előjellel. A televízió ugyanis azzal, hogy az új társadalom szellemében viszi a világ híreit, az ismereteket, a szórakozást a családi otthonba, erősíti a mi bázisunkat, a családon belül mintegy segítően védi mindazt, amit a fiatalság magáévá tesz az új iskolában. Szellemi értelemben tehát nem annyira a bezárkózásról, mint inkább az elválasztó falak lebontásáról beszélhetünk.

Még egy meggondolás: Makarenko a nagy közösség erejét sok kis közösség eredőjeként fogta fel, ahol a kis közösségeket ugyanazok az eszmék, célok töltik ki, mint amelyek a nagy közösségnek sajátjai. Ebben a vonatkozásban megfigyelhetően nagy szerepet játszhat a televízió. A családban — az állandó vendégekkel együtt — a televízió-nézés egy-egy kis kollektívát alakít ki. Ugyancsak szép számú kis közösséget alkotnak a művelődési otthonokban, pártszervezetekben, ifjúsági klubokban szinte spontánul alakuló televíziós-körök. A televízió-nézés velejárója az aktív reagálás; mind a kiemelkedő nagy élmények, mind pedig a sokakból feltörő kifogások vitafórumot követelnek, élénk beszélgetések alapját kínálják. Ezek a viták sok politikai, erkölcsi, ízlésbeli probléma tisztázását szolgálhatják. Ezért is volna olyan nagy szükség annak megoldására, hogy helyi társadalmi és művelődési szerveink a kellő felkészültséggel irányítsák az így megindúló vitákat, felhasználva ezzel a televíziót is a vélemények közelebb hozására, a nélkülözhetetlenül szükséges közös erkölcsi és ízlésbeli normák alakítására. Ilyenformán a sok közösség és társadalmi összetartozás, a közös élmények összefogó erejével erősíthető társadalmunkat — természetesen akkor, ha a műsorból értékes és hatásos indítékokat kap.

Ezt a véleményünket megerősítette az a tapasztalat, amelyet pl. a Nógrád megyei Pásztón szereztünk. A 9000 lakosú köz-

Digitized by Google

ségben, ez év elején 333 tv-készülék működött. Ebből kb. 20 klubokban, társadalmi szervezeteknél. Ez utóbbiak körül 40—80 főt kitevő állandó nézőkör alakult ki. Érdekes és jellemző mozzanat alakuló demokratikus légkörünkre, hogy a rendőrőrsön is a környéken lakók egész csoportja nézi rendszeresen a műsort. A pásztói pártvezetőségnek az a véleménye, hogy a közös nézés közelebb hozza egymáshoz az embereket, olyanokat is bevon a társadalmi életbe, akik régebben minden megmozduláson kívül maradtak. Ezzel is magyarázzák, hogy az utóbbi időkben könnyebb a társadalmi élet különböző eseményeire közönséget toborozni.

Megvizsgáltunk több olyan gyakran elhangzó megállapítást, amelyek a televízióról negatív értelemben sokszor elhangzanak. Amint láttuk, ezek a vélemények nem eléggé megalapozottak.

Összefoglalásképpen megállapíthatjuk, hogy a televízió nem csodaeszköz, de nem is kultúránk kárhozata. Nagy hatású eszköz, mert képet és hangot továbbít egy időben az otthonok százezreibe, mert nagy történelmi és kulturális események szemtanújává teszi korunk emberét, mert vizuális adottságai lenyűgözően hatnak a nézőre. Nagy adottságai nem jelentik azt, hogy nincsenek negatív hatásai is. Az elektromos energia nagy jótétemény az emberiség számára, de jól kell ismerni természetét, mert károkat is okozhat, és bár már az iskolában is tanítják a vele kapcsolatos ismereteket, még ma is szed áldozatokat. A tv-t sok szakíró a tömegkommunikációs eszközök sorában nem is az elektromos áramhoz, hanem az atomenergiához hasonlítja. De mi ne legyünk túlzók. Az viszont rendkívül fontos, hogy — mint az elektromosságnak — ismerjük meg a természetrajzát a tv-nek is, s tanítsuk meg az embereket arra, hogy helyesen bánjanak vele. Országos méretekben is meg kell tanulnunk, hogyan illesszük be jobban politikai, ismeretterjesztő és népművelő tevékenységünkbe e rohamosan tért hódító eszközt. A televíziót még alig ismerjük, pedig mint a XX. század második felének izgalmas jelensége, megérdemli a figyelmet. Minél előbb ismerjük fel lehetőségeit és veszélyeit, annál biztosabban érhetünk el vele eredményeket kulturális forradalmunkban.

S talán ugyanez áll századunk egész rohanó tempójú technikai-tudományos forradalmára. A tagadás, a dolgok lendületes változásán való kesergés nem sok haszonnal jár. Elcsépelt frázis, hogy a haladást úgysem lehet meggátolni, a szemünk előtt lejátszódó folyamatok gazdasági és társadalmi törvényszerűségek alapján mennek végbe. Ha pedig ez így van, akkor minden területen az alapos megfigyelés, a jelenségek pontos elemzése a dolgunk, mert a törvényszerűségek felismerése meggyorsítja előrehaladásunkat. Ez, a televíziózás egy-két kérdésével foglalkozó cikk is erre próbált kísérletet tenni.

Digitized by Google

ESZMECSERE

A szocializmus, korunk tudományos technikai forradalma és a mai ember

A társadalmi karakter néhány problémája

Korunk „lényegi folyamata" nem a tudományos-technikai haladás

A korunkra jellemző gyors tudományos-technikai haladás a bolygónkon ma egymás mellett élő két gazdasági-társadalmi rendszer keretei között megy végbe. E társadalmi rendszerekben bármely tetszés szerint kiválasztott társadalmi jelenség, a maga komplex konkrétságában, elvegyítve mutatja mindkét tényezőcsoportnak — a tudományos-technikai haladásnak és a szocializmus, illetőleg a kapitalizmus gazdasági-társadalmi rendszerének — meghatározó erejét. Ha az első tényező-csoport szemszögéből bontunk, akkor pl. ilyen megoszlásokkal találkozunk: a városok (a kapitalista és a szocialista társadalom városai egyaránt) minőségileg különböznek a falvaktól (mindkét társadalom falvaitól). Ha viszont a másik tényező-csoport szerint, akkor azt kell mondanunk, hogy a mi társadalmunk városai minőségileg különböznek a kapitalista társadalom változásai, a huliganizmus, a tv-nek és a többi tömegközlő eszköznek a születésszabályozás vagy a nők termelésbe vonása, a család funkcióváltozásai, a huliganizmus, a tv-nek és a többi tömegközlő eszköznek a sajátos hatásai (hogy csak néhány sokat vitatott mai jelenségre utaljunk) a közvetlen észlelés szintjén kétségkívül különbözőképpen jelennek meg a szocialista és a kapitalista társadalomban, de különbözőképpen jelentkeznek a tudományos-technikai haladás foka szerint eltérő társadalmi környezetekben is. Ez azt jelenti, hogy e jelenségeknek bizonyos elemei a szocialista-kapitalista dimenzióra érzékenyek, más elemei viszont a tudományos-technikai haladás dimenziójára.

A két társadalmi rendszer jelenlegi egymásmellettisége azonban rendkívül veszélyes optikai csalódás kiindulópontjává lehet az óvatlan elemző számára. Általában ugyanis arról beszélünk, hogy a tudományos-technikai haladás a két társadalmi rendszer keretei között egyaránt végbemegy, s ezért úgy tűnik fel, mintha a tudományos-technikai haladás *dinamikus folyamata* a szocialista és a kapitalista társadalmi rendszerek *statikus kereteiben* haladna előre. Sőt továbbmenve — és ezzel már a *„modern ipari társadalom"* legendájának sűrűjébe érkeztünk —: mintha korunk lényegi folyamata a tudományos-technikai haladás volna, és a két társadalmi rendszer sajátos meghatározó ereje csupán ezen az alapvető lényegi egységen belül érvényesülne, mint „differentia specifica".

Nos, ez csak akkor volna így, ha az emberiség most már örök perspektívában két társadalmi rendszer keretei között fejlődne tovább. Ha azonban a világkommunizmus győzelmének távlatába állítjuk a kérdést, akkor a statikus keret látszata mögül azonnal előtűnik a történelemnek a jelenben is működő dinamikája, s ez egyszerűen azt jelenti, hogy a tudományos-technikai forradalom — a legalapvetőbb gazdasági-társadalmi törvények értelmében — nemcsak a szocialista világrendszerben, de az egész földgolyón is az osztálynélküli társadalmat készíti elő.

A Társadalmi Szemle májusi számában megindult eszmecsere folytatása.

Digitized by Google

A vizsgálódás három síkja

E megfontolások alapján három síkon közelíthetjük meg a vitatott problémát:

1. A komplex konkrétság síkján, amelyen a tudományos-technikai forradalom s a vele kapcsolatos világméretű folyamatok regisztrálása a külön-külön vizsgált társadalmi rendszerek sajátosságai szerint konkretizálva történik. Az ilyen megközelítésre példa Lengyel László tanulmánya a Statisztikai Szemlében (1963., VII., VIII., IX. sz.), amely *komplex módon* vizsgálja társadalmi átrétegeződésünknek a városiasodás világjelenségével és a szocialista társadalom fejlődésével egyaránt kapcsolatban álló jelenségét. Lengyel rámutat arra, hogy a társadalmi átrétegeződés világméretű történelmi folyamata — amelynek során a mezőgazdaságban foglalkoztatott népesség tömegestül áramlik át az iparba és a népgazdaság egyéb ágazataiba — nálunk egyrészt megkésve, másrészt azonban (és a problémánk tekintetében ez a döntő mozzanat) a szocialista társadalom sajátosságai szerint megy végbe, tehát nem a parasztság tömeges elnyomorodása útján, hanem a kollektivizálódással kapcsolatos gépesítés és nagyüzemesítés munkaerőt felszabadító hatására. Ennek a — vizsgálódási gyakorlatunkban egyébként igen elterjedt — megközelítési módnak az az egyik jellemzője, hogy a két említett tényezőcsoport hatását *együtt*, dialektikus egységben szándékozik vizsgálni. Minthogy azonban ez az egységes szemlélet nem a faktorok elkülönített, egzakt vizsgálata *után*, ennek eredményeit szintetizálva jön létre, ezért a benne érvényre jutó dialektika tudományos szempontból nem minden esetben kielégítő.

2. A probléma második megközelítési síkja azoknak az adott konkrét társadalmi mozgásból tudományosan kielemeznető hatótényezőknek a felkutatása, egzakt elkülönítése és modellezése, amelyek egyrészt a mai tudományos-technikai potenciálra és dinamikára, másrészt a szocialista rendszernek történelmileg egyedülálló sajátosságaira utalnak. Ez a sík jelentős részben a „kötőjeles" szakszociológiai ágak kutatási területe, amelyen módszeresen megvizsgálják, empirikusan feltárják és összehasonlítják — többek között — a munkának és a szabad időnek, a különféle szervezeteknek és intézményeknek, az ideológiai képződményeknek, a személyiségnek és a társadalmi karakternek az elvontabb szakkérdéseit. Ezen a síkon — a tényezőket analitikusan elkülönítő, egzakt kérdésfelvetés miatt — nem általános jelentőségében, hanem mint a többi között az egyik dinamikus hatótényező kerül részletes, tudományos vizsgálat alá a szocialista vagy a kapitalista rend specifikumának hatása. Erre a megközelítésre jó példa az MTA Szociológiai Kutató Csoportja keretében folyó komplex faluszociológiai vizsgálat. Ennek résztémái között ilyenek szerepelnek: a város hatása a falusi ifjúság pályaválasztására, a zenei ízlés alakulása falun a tömegközlő eszközök hatására, de ilyenek is: a politikai információ mechanizmusa falun, a tsz-ek szociológiai problémái; a tudományos-technikai átalakulással kapcsolatos folyamatokra utaló résztémák mellett tehát a szocialista társadalmi rendre és a kollektív gazdaságra utaló résztémák is vannak közöttük.

3. A kérdés harmadik megközelítési módja a történelmi materializmus absztrakciós síkján elemzi a folyamat lényegi összetevőit, ezek erejét és irányát, ellentmondásait és jelentőségét. Ezen a síkon a részleges társadalomtudományokban feltárt, bizonyított és rendszerezett anyag a legalapvetőbb társadalmi törvények szerint elrendezve, a „valóság anatómiájának" megfelelően kapja meg végső súlyozását és értékelését. Ezen a síkon markánsabban tűnnek elő a társadalmi rendszerek közötti lényegi különbségtevés szempontjai.

Digitized by Google

Egy szociológiai — kultúrkritikai műről

E bevezető módszertani megjegyzések után logikus lépésként érdemi elemzésbe kellene bocsátkoznunk az említett síkok valamelyikén. Mielőtt azonban ilyesmire vállalkozhatnánk, célszerűnek látszik, hogy a szociológiai szakirodalomból válasszunk ki egy vitatémánk szempontjából fontos kérdést. Ebben a vonatkozásban rendkívül érdekes és tanulságos David Riesman, Nathan Glazer és Reuel Denney neves amerikai szociológusoknak „A magányos tömeg" című nagy port felvert szociológiai-kultúrkritikai könyve.

Riesman-ék annak a jelenségnek a tanulmányozására vállalkoztak, amelyet az egyének karakterének *bizonyos csoportok tagjaiban közös* elemeként jellemeztek. A jelenséget *„társadalmi karakternek"* nevezték el és ebben a kategóriában összevonták a legkülönfélébb csoportok: osztályok, népek, nemzetek karakterét. A nyugati történelem emberének társadalmi karakterében két forradalmat próbálnak kimutatni: a „hagyomány-vezérléstől" a „belülről vezérlésre", majd ez utóbbitól a „mástol vezérlésre" vagy „kívülről vezérlésre" való áttérést.

1. A „hagyomány-vezérlés" szakaszában a viselkedési szabályok nem komplikáltak, hanem áttekinthetők; a kultúra mindent egyértelmuen előír, s a szégyentől (a társadalom naiv, egyértelmű elítélésétől) való felelem megfelelő kényszerítő erővel garantálja az előírások teljesítését.

2. A „belülről vezérelt" karaktertípus korában az élet már annyira komplikálódik, hogy a hagyományos kazuisztika eset-receptjei már nem képesek kellőképpen eligazítani az embert a sok újszerű, bonyolult, többértelmű helyzetben, ezért a viselkedest irányító normákat, az ambícioval és vállalkozó kedvvel együtt, a gyermekkorban bensőségesítik: mintegy *iránytűt* helyeznek el a személyben, a hagyomány útmutató táblái helyett. S ezután már nem a szégyen, a társadalmi normák szerinti viselkedés zsandárja, hanem a bűntudat, a belső lelkifurdalás. A „belülről vezérelt" személyt szülei nevelői ambicióval és céltudatossággal alakítják vállalkozásra, szívós munkára nevelik. A gyermek megszokja, hogy csak a puszta teljesítmény számít. A hangsúly magán a termelési folyamaton, nem pedig a szubjektív emberi elemen van.

3. A „külsőleg irányított" karaktertípus korában az iránytű helyett a *radarberendezés* válik a társadalmi és kulturális magatartás irányító mechanizmusát találóan ábrázoló jelképpé. A szégyen és a lelkifurdalás után pedig a diffúz szorongás a „külsőleg vezérelt" embertípus társadalmiasulásának megfelelő érzelmi kényszer. A szülők alábbhagynak nevelési buzgalmukkal, mert rájönnek, hogy az az iránytű, amelyet ők tudnának „bensősegesíteni" gyermekeikbe, az élet bonyolultságának ezen a magas fokán már nem lenne eléggé mozgékony és célirányos. Voltaképpen nem tudhatjuk, mi lesz jó nekik. Ezt a gyermekek csak a csoporttársaktól leshetik el. A tömegkommunációs eszközök révén idegen kultúrákkal, nemzetekkel, fajokkal, szubkultúrákkal kerül kapcsolatba az ember. Felismeri, hogy a sajátjain kívül mennyi más szokás, felfogás, értékrendszer létezik. Ebből kifolyólag is a *másik ember tekintetbevétele* és toleráns megértése válik vezérelvvé. A „belsőleg vezérelt" ember eltökélt, zord célratörését kedélyes társasági magatartás váltja fel. A szabad idő növekedése folytán fontosságban az objektív munkafeladatok mellé zárkóznak fel a szubjektív emberi viszonylatok problémái.

A három társadalmi karaktertípusról még sok más megállapítást tesznek a szerzők. Riesman-ék vállalkozásának azonban csupán az egyik felét teszi ki a három karaktertípus megszerkesztése. Ezeknek tárgyalásánál ugyanis eddig csak a társadalmi struktúra meghatározottságaihoz *igazodó*

Digitized by Google

(adjusted) emberekről volt szó. Az igazodók, azaz „a társadalmak vagy társadalmi osztályok struktúráját a legcsekélyebb torzulással tükrözők" magatartásán kívül azonban még két másik magatartásforma is lehetséges mindhárom vázolt karaktertípusban, mégpedig az „anómikus" és az „autonóm". Az „autonóm embereket" Riesman-ék úgy definiálják, mint „a társadalmuk magatartásformáinak megfelelően viselkedni képes személyeket, akik azonban szabadon tudnak választani a konformitás és a non-konformitás között." „Anómikusok" viszont azok, akik nem is képesek társadalmiasult viselkedésre.

Riesman-ék művének legjelentősebb célja az „autonóm" személyiség lehetőségeinek tanulmányozása a „külsőleg vezérelt" karaktertípus korában. Ilyen új lehetőségnek tartják pl. a fogyasztóközönségnek színvonalas ízlésre, kulturáltságra, kritikai érzékre és mindezek megalapozott ízlésbeli „autonómiára" való „kiképzését". Ennek az ízlésszint-emelésnek a kiinduló pontja az ízlésítéletek kicserélésének intézményes biztosítása. A közszükségleti, vagy kultúrális cikk, vagy a szorosabb értelemben vett művészeti produktum fogyasztójának először meg kell ismernie sok más ember ítéletét ezekről a cikkekről, s csak ezután vállalkozhat a maga megalapozott álláspontjának kialakítására. Tudnia kell finom megkülönböztetéseket tenni a vélemények között, hogy szilárd kritikai alapállásból választhasson. Továbbá ezek az ismeretek szabadítják fel képzőerejét.

Hogy milyen számottevő valóság a „külsőleg vezérelt" ember korában a közízlés szintjének emelkedésével kapcsolatos „autonómia", azt Riesman többek között azon méri fel, hogy a mai közönség számára elavultnak és naivnak hatnak pl. a 30-as évek filmjeinek motivációi és konvenciói. A közönség igényessége és kritikai érzéke bámulatos mértékben fejlődött azóta. Riesman-ék polemizálnak a népszerű szórakoztatási eszközök bíráloival, akik nem akarják elismerni, hogy a kritikai képesség növekvő finomodásnak a közönség tagjai között végbemenő ízlés-kicserélődés a kiindulópontja, és ezért borzadás fogja el őket a dzsessznek, a filmnek, az operettnek és a tv-nek már az említésére is. Riesman-ék megállapítják, hogy a tömegszórakoztatásnak ez a kritikája lényegében azonos a tömegtermelés kritikájával. A tömegtermelés kritikusai gyakran elfelejtik, hogy jóllehet kezdeti szakaszában a tömegtermelés valóban elnyomta a kézműipar nemesebb formáit és ízlésromboló volt, azóta azonban már eljutottunk abba a szakaszba, amelyben a tömegtermék jobb lehet, mint az egyedi készítmény. Ugyanígy a tömegközlő eszközök kritikusai is elfelejtik, hogy jóllehet ezek kezdetben rombolólag hatottak a régi értékekre, a történelem folyamán mégis ezek adtak először lehetőséget arra, hogy elsőosztályú regények, festmények, zeneművek, filmek nagy közönség számára hozzáférhetővé váljanak, s ez képes legyen ezekkel egyénileg és változatos módon alakítani szabad idejét.

Módszertani megjegyzés

Mielőtt érdemben összehasonlítanánk „A magányos tömeg" arcával saját társadalmi karakterünk néhány vonását, egy módszertani kérdést kell tisztáznunk. A könyv marxista kritikájának e tekintetben nagy körültekintéssel két szélsőséget és egyoldalúságot elkerülve kell eljárnia.

Észre kell vennünk egyrészről a műnek a társadalmi jelenségek értelmezésénél néhány fontos vonatkozásban felbukkanó materialista irányvételét. Riesman könyvének materializmusa kapcsán pl. S. M. Lipset megállapítja: „A magányos tömeg álláspontja éppen az ellentéte annak, amit Max Weber „A protestantizmus etikája és a kapitalizmus szelleme" c.

Digitized by Google

művében kifejtett. Weber úgy érvel, hogy egy értékrendszer, amely összhangban áll az attitüdökkel és a viselkedéssel, *feltétele* a gazdasági organizáció ezen típusa kifejlődésének. Riesman érvelése viszont éppen fordított: az értékek nem változtatnak, hanem maguk vannak alávetve a materiális szituáció követelményeinek, azaz nem a feltétel, hanem a következmény szerepét játsszák." Riesman-éknak ezt a „materializmusát" figyelhetjük meg a társadalmi karakter lényegének meghatározásában is, amelyet a társadalmi létben gyökerező társadalmi tudatjelenségként ismer el. Koncepciójuknak az egyén és a társadalom kapcsolatát illető megállapításai is helyes irányban mozognak.

Ez a „materializmus" azonban nem azonos a marxi történelmi materializmussal. Nem kerülheti el ugyanis figyelmünket az, hogy Riesman-ék egyrészt „társadalomról" és ennek „jól funkcionálásáról", másrészt pedig „társadalomról *és* ezen belüli osztályokról" beszélnek. Ez a különös „pontatlanság" érezhetően annak az osztályok közötti antagonizmusnak az elmosására szolgál, amelyet a marxista filozófiának a „társadalmi karakterről" szóló tanítása a „proletárpszichológia — burzsoá pszichológia" megfogalmazás olyan erősen hangsúlyoz. Ily módon tehát az osztályszempont elmosása lehetetlenné teszi a társadalmi pszichológiának helyes differenciáltságában való vizsgálatát. Említettük továbbá, hogy Riesman-ék a társadalmi karakter kategóriájában összevonják az osztályok és a nemzetek karakterét.

A marxista filozófia viszont kétfelé bontja az itt érintett jelenségcsoportot. Az egyik részét „az adott társadalomhoz, vagy az adott osztályhoz tartozó emberek társadalmi pszichológiája" kategória alatt tárgyalja. Ide sorolja „az osztálynak életfeltételei folytán ösztönösen keletkezett érzelmeit, gondolatait, és hangulatát" és ezeket a „felemelkedő vagy letűnő" *alap-kettősség* szerint mint „bátorságot, optimizmust, jövőbe vetett hitet", illetve mint „pesszimizmust, kiábrándultságot és az élettől való elfordulást" jellemzi. Másik részét „a pszichikum nemzeti sajátosságai" kategória alá vonja. Ez utóbbiakról megállapítja, hogy „közösek az adott nemzet valamennyi osztályainál, több-kevésbé állandóak, szilárdak és rányomják bélyegüket, a nemzeti színezetet a társadalmi tudat minden területére, az adott nemzet kultúrájára". (A marxista filozófia alapjai, Kossuth 1968. 718—719. old.)

A szocialista ember az átalakulás mai szakaszában

E hozzászólás keretei között természetesen nem vállalkozhatunk annak a koncepciónak mindenoldalú kritikai vizsgálatára, amelynek alapján Riesman-ék a három karaktertípust különféle demográfiai, gazdaság- és társadalomtörténeti tényezőkkel hozzák kapcsolatba. Ehelyett a továbbiakban inkább szembesítjük „A magányos tömeg"-ből elénk rajzolódó képpel a mi társadalmunk emberének az átalakulás jelen stádiumában megragadható néhány vonását. Ezzel kapcsolatban a következő három kérdés merülhet fel.

1. Hogyan értékeljük a mi társadalmunk tömegeit is magas hatásfokkal integráló modern tömegközlő eszközöknek az egyes személyre gyakorolt hatását?

2. Vajon a kizárólagos teljesítmény-orientációtól való elfordulás és bizonyos hedonisztikus beállítottsághoz és fogyasztói orientációhoz való tömeges odafordulás a mi társadalmi karakterünknek is olyan fontos eleme-e, mint a Riesman-ék könyvében leírnak? Ez a kérdés a „fridzsider-szocializmus" széles körű vitájában már többször felvetődött.

Digitized by Google

3. Milyen specifikus karakterjegyeket mutat fel a szocialista társadalom embere a kapitalista társadalom tipikus társadalmi karakterével szemben?

Ami az első kérdést illeti, meg kell állapítanunk, hogy a tömegközlő eszközök hatásán kívül rohamosan iparosodó és urbanizálódó társadalmunk igen sok tendenciája (horizontális és vertikális mobilitás, átrétegeződés, sok szempontú átstrukturálódás, sok tényezőjű elvárás- és normarendszer, a társadalmi értékeknek részben a társadalom funkcionális bonyolultsága, részben a társadalmi élet egyes szelvényeinek különböző fejlettségi foka miatti sokrétűsége, áttekinthetetlensége, ellentmondásossága) szintén sok olyan vonást idéz elő, amilyenről Riesman is szólt. Ami pedig ennek a ténynek az értékelését illeti, a legfontosabb az, hogy az individualista magatartást, amely normáit "belülről" meríti, ne tévesszük össze az „autonómiával", sőt látnunk kell, hogy az „autonómia" kevésbé otthonos az individualista, mint a közösségi orientációjú társadalomban, minthogy az „autonómia" éppen a közösségi, társadalmi normáknak való önkéntes elkötelezettségben áll. Határesetben az individualista orientáció éppen az „anómikus" beállítottsággal áll rokonságban, amely a társadalmiasulásra való képtelenséggel azonos.

A tömegkultúra kritikusaival egyébként, akik a társadalom „olcsóvá" vált standarjainak a személyiség „belső szentélyeibe" való behatolását panaszolják, éppoly kevéssé érthetünk egyet, mint „A magányos tömeg" szerzői. A második kérdésre vonatkozóan csak megcsontosodott dogmatikusok nem látják azokat az élet gazdagságában rejlő emberi értékeket, amelyeket éppen a gazdasági haladottság, a termelékenység rohamos növekedése tesz számunkra hozzáférhetővé és az értékrendszerünkben, attitűd-világunkban egyre energikusabban helyet követelő egészséges fogyasztói orientáció tesz kívánatossá.

A Szociológiai Kutató Csoport komplex falusi vizsgálatainak eredményei még nem összegezhetők ebben a vonatkozásban. Azok a megfigyelések azonban, amelyeket a felvétel „terepmunkálatai" során gyűjtöttünk, már megengedik, hogy ha nem is szociológiai megbízhatósággal és érvényességgel, de legalább a nálunk amúgy is divatos szociográfiai életközelséggel vonjunk le bizonyos következtetéseket. A termelőszövetkezetekbe való tömörülés már megmutatja hatását, két szempontból is: mint kollektivizálódás és mint nagyüzemesítés (ez utóbbi a nehéz testi munkának, a kora hajnaltól késő estig tartó robotnak a gépekre való áthárítása). A magatartás- és beállítottság-vizsgálatok szakértői megállapítják: egy réteg vagy csoport beállítottságának, társadalmi értékrendszerének igen fontos mutatója az, hogy orientációja súlypontilag a jelenre, vagy a jövőre irányul. Nos, e tekintetben az általunk vizsgált népességnek érdekes kettősségére bukkantunk.

Egyrészt — a tsz-parasztság értékrendszerében élesen körvonalazódik egy újfajta jövő-orientáció, amelynek elemei között a reális megalapozott tervezés, a saját sorsának öntudatos kézbentartása és bizonyos közösségi felelősség mozzanata észlelhető. Másrészről — és főként az egyéni életvitel szempontjából — az orientáció igen erősen a jelenhez is fordul. Akik ma egyénileg takarékoskodnak, azok nem termelőeszközökre, azaz egy-két hold földre gyűjtenek, mint az általunk vizsgált vidék 25 év előtti summásai, napszámosai, éveken keresztül koplalva tették, hanem fogyasztási cikkekre, mosógépre, tv-re, amelyek *azonnal* könnyítenek és szépítenek életükön. Természetes, hogy aki tv-re gyűjt, az a ruházkodás és a táplálkozás tekintetében sem képes olyan önmegtagadásra, mint az, aki egy cseppnyi függetlenséget ígérő „birtokra" kuporgat. A kisparaszti réteg individua-

Digitized by Google

lizmusával szorosan összefüggött acsarkodó embertelen „munkakedve", amely a szűkös viszonyok között a szerzés egyetlen, kétségbeesett látszatlehetőségét adta meg. A marxista oktatók idei tudományos ülésszakán Erdei Ferenc megállapította, hogy a nagyüzemesítés elméleti életszínvonal-emelő hatását gyakran azért nem követi a tényleges életszínvonal-emelkedés, mert ugyanakkor megszűnt az embernek önmaguk által való embertelen kizsákmányolása, a kisparaszt abnormális többletmunkája. Akármilyen paradoxonként hangzik is: a magyar társadalomnak ebben az atomisztikus rétegében a munka csak most, a kollektivizálódás és nagyüzemesítés révén foglalta el az emberi életben őt megillető helyet, holott az üzemi munkásság már évtizedekkel előbb még a tőkésekkel folytatott osztályharcában kivívta ezt.

Érdekes megfigyelésünk, hogy a makacs reflexeik szerint továbbra is „látástól-vakulásig" végzett munkára beállított családok nemcsak kulturális érzéküket nem képesek izmosítani, de az élet sikerei terén is elmaradnak azok mögött, akik „könnyedebben", „modernebbül" gondolkodnak. Falvaink immobilis, alacsony képzettségű, minimális ambíciókkal rendelkező rétege ez; számára a szó szoros értelmében ismeretlen a szabad idő fogalma, mert „mindig van valami tennivaló". Pedig az emberi élet gazdag lehetőségei a csökkent munkaidő és a megnövekedett szabad idő keretei között nyílnak meg. Ahogyan a fiatal Marx írja Démokritoszról és Epikuroszról szóló disszertációjában: „A munkaidő-megtakarítás egyértelmű a szabad idő növelésével, vagyis az individuum teljes kibontakozásához szükséges időnek a növelésével."

Ami pedig harmadik kérdésünket illeti, erre a következőket válaszolhatjuk. Bár a mindkét társadalmi formációban végbemenő tudományos-technikai haladás kétségtelenül létrehoz az emberi magatartás formai és tartalmi vonatkozásában bizonyos hasonlóságokat, ugyanakkor jelentkeznek azok a *lényegi* különbözőségek is, amelyek a két rendszer eltérő termelési viszonyaiból, különböző gazdasági-társadalmi berendezkedettségéből magyarázhatók. Ez megnyilvánul mindenekelőtt az emberi *„autonómia"* vonatkozásában.

A kizsákmányolásra épülő társadalom képtelen arra, hogy tagjainak az „autonómia" teljességét megadja (az „autonómia" ugyanis nemcsak kritikailag fejlett ízlésből áll), hiszen hiányzik ennek az alapvető feltétele: az ember *lényegi felszabadítása.* Ahogyan Marx mondta: „A kommunista társadalom keretében — az egyetlen, ahol az egyének eredeti és szabad fejlődése nem frázis — ennek feltétele éppen az egyének összefüggése, olyan összefüggés, amely részben a gazdasági előfeltételekből áll, részben a mindenki szabad fejlődéséből eredő szükségképpeni szolidaritásban, és végül az egyéneknek a meglevő termelőerők bázisán kifejtett egyetemes tevékenységi módjában."*

Mit jelent ez gyakorlatilag? Azt, hogy például a kapitalista társadalom fogyasztói *érzik és tudják:* a tömegkommunikáció eszközeiből rájuk sugárzó befolyásolás a saját érdekeikkel objektíve szemben álló érdekű csoportok szándékait követi. Sohasem lehetnek tehát egészen biztosak abban, hogy az ezekből kapott „objektív" információ és irányítás nem kizsákmányoltságuk és a hatalomtól való megfosztottságuk fokozására szolgál-e. Ennek az érzésnek és tudatnak a tekintetében érzékeli a szocialista társadalom embere a társadalmi létében bekövetkezett változásokat. Az a „min-

* Marx és Engels Művei. 3. köt., 434. old.

Digitized by Google

denki szabad fejlődéséből eredő szükségképpeni szolidaritás", amelyről Marx beszél, már nem kevés helyen és nem kevés vonatkozásban megfigyelhető, bár természetesen lehetségesek bizonyos részleges fázis-eltolódások a társadalmi lét és a társadalmi tudat között.

Ez a filozófiai megfontolás, s a társadalmunk embereinek életében észlelt sok tapasztalati jelenség is arra utal, hogy a szocialista ember magasabbrendű „autonómiájának" kialakítása nemcsak objektív szükségszerűség, de szubjektív feladatunk is.

Varga Károly
szociológus

A hagyományhoz való viszonyról

Átmeneti korszakban élünk: mi magunk mélyreható és alapvető változáson, fejlődésen megyünk keresztül és összes vonatkozásaink mintegy a fluktuáció állapotában vannak. A világtörténelem legnagyobb társadalmi forradalma, amelyről méltán mondhatjuk, hogy „forradalom a forradalmak történetében", mint valami rendíthetetlen alaptendencia, végigvonul életünkön, meghatározza, determinálja egész létünket és tudatunkat. Emellett azonban fokozott figyelmet kell fordítanunk mindazon összetevők feltárására, megismerésére, amelyeknek eredőjeként jelentkezik az említett alaptendencia.

A részjelenségeket még akkor is eredőnek kell tekintenünk, ha egy-egy adott jelenség látszólag ellentétes viszonyban van az alaptendenciával. Egyetlen vonatkozásban ugyanis minden korszak közös: abban, hogy valósága az ellentmondások egységeként jelenik meg. Adott esetben még az sem ritka jelenség, hogy a helyes alaptendencia hamis tudatformákban tükröződik (v. ö. az istenhiten alapuló forradalmak hosszú sora, pl. a német parasztháború a XVI. század első negyedében, vagy a Jefferson-mozgalom Amerikában a XVIII. és XIX. század fordulóján stb.). A forma és a tartalom ilyen, társadalmi szinten jelentkező ellentmondása természetesen már eleve lehetetlenné teszi a célok totális megvalósítását — ennek ellenére tartalmazhatja a haladás számtalan racionális magvát.

A szocialista forradalom a forma és tartalom ilyen mélyreható és alapvető kettősségét eleve felszámolta. Ennek megállapítása azonban nem ment fel bennünket az alól a kötelesség alól, hogy megvizsgáljuk mindazon jelenségeket, amelyek — bizonyos látszatforradalmiság égisze alatt — valójában elavult tudati kategóriákat őrizgetnek. Meg kell különböztetnünk a békétlenkedő anarchistát a tudatos forradalmártól, a könnyű, gyors sikerrel kecsegtető csetepatét a valóságos megoldáshoz vezető súlyos, nehéz forradalmi harctól.

E rendkívül bonyolult problémakomplexumból ezúttal a múlt és a jelen viszonyát, a hagyományhoz való viszony kérdését szeretném vizsgálat tárgyává tenni, mint olyan kérdést, amely — ahogyan erre már két hozzászólás is utalt (az előző számban Laki Pálé, a jelenlegiben Varga Károlyé) — az átmeneti korszak egyik lényeges problémájaként jelentkezik az életforma és az erkölcs, a kulturális örökség és a nevelés területén.

Úgy érzem ugyanis, hogy korunk legégetőbb problémái, jelenségei és lényege egyaránt, csupán annak a tendenciának megrajzolása és pontos meghatározása révén válhatnak világosakká, amely a múlttól és a jelenen keresztül a jövő felé tart. Ha múltunkat nem ismerjük, nem értjük meg, nem lehet pontos ké-

Digitized by Google

pünk jelenünkről sem. Ha ott nem tudunk különbséget tenni lényeges és lényegtelen között, akkor a jelen megítélésére még kevésbé vállalkozhatunk. *Történelmi tapasztalat nélkül . lehetetlenség történelmet formálni.*

E sorok írójának erős kételyei vannak arra vonatkozóan, hogy a múlthoz való viszony kérdésében — különösen, ami a múltbeli művészethez való viszonyt illeti — különbséget lehetne tenni társadalmunk egyes rétegei között. Legjellemzőbb arról lehet szó, hogy az értelmiségi réteg szélesebb területen, nagyobb ismeretanyag birtokában revelálja helyes, vagy helytelen viszonyát a múlthoz. Gyakran hangzik el az a vélemény is, hogy a „fiatalság fogékony a modern művészetre, ugyanakkor azonban kevéssé ismeri és értékeli a múlt alkotásait." Lényegében ez a gondolat fogalmazódik meg Laki Pál hozzászólásában is, amikor azt írja: „A felgyorsult technikai átalakulás sajátos módon tükröződik az ifjúság magatartásán is. A mai fiatalság idegrendszere ugyanis már jobban asszimilálódott az ilyen igénybevételhez. Innen erednek bizonyos pszichológiai furcsaságainak szokatlan méretei, nyugtalansága, ösztönös irtózata a mozdulatlanságtól. Sokszor elutasító viszonya a múlthoz, a hagyományokhoz, avantgardizmusa, anarchikus lázongásai, amelyeket különböző művészeti törekvésekben, a művészeti stílusoknak századunkra jellemző gyors váltakozásaiban is tapasztalhatunk." Ez a jelen formájában megállja ugyan a helyét, ám ha így fogalmazzuk: „a fiatalság *pontosan felismeri* a modern művészet *valóságos értékeit*..." — akkor már hamis, ellentmondásos megállapítást kaptunk. Teljességgel elképzelhetetlen, hogy bárki is kritikai szinten viszonyulhat a jelenbeli művészet bármelyik ágához, ha nincs szeme, füle, vagy értelme az évszázadok által szavatolt műalkotások értékeinek helyes felismerésére.

Az igazi, időtálló érték felismerése csupán bizonyos törvények segítségével lehetséges, e törvényeket viszont csak a múltbéli alkotások megértésén keresztül ismerhetjük meg. A múlt és csakis a múlt alkalmas arra, hogy a művészeti érték helyes felfogására tanítson meg bennünket, mivel az idő ott már elvégezte helyettünk a szelekciót.

A dolog azonban ennek ellenére sem olyan egyszerű. Számtalan mozzanat akadályoz meg bennünket abban, hogy a múltról valóban tiszta képet alkossunk magunknak.

Köztudomású, hogy minden múlt a jelen előtörténete. Következésképpen minden korszak a maga egészében közvetlen előtörténetének okozata és a reá következő korszak oka. Formálisan meghatározva: az emberiség története nem egyéb oksági láncnál, s ha ennek bármelyik szemét vizsgálom, az mint az ok és okozat szétválaszthatatlan egysege jelenik meg előttem. *Ezt az egységet a vizsgálatnak joga van absztrakt módon felbontani, ám ugyanakkor kötelessége, hogy a vizsgálat eredményeként egy magasabbfokú szintézist hozzon létre.*

Ha bármely adott kornak a múlthoz való viszonyát vizsgálom, e viszony önmagában véve is összetett, látszólag ellentmondásos fogalomnak tűnik, amplitudója rendkívül széles. Ha ugyanis minden múlt a jelen előtörténete, akkor a jelenbeli irányzat vagy alkotás értéke már eleve garantáltnak látszik, mihelyt múltbeli előképére hivatkozhatom.

Ez az állítás azonban alapvetően hibás, mert szem elől téveszti a múlthoz való viszony *áttételes minőségét.* Mit értünk ezen? Röviden összefoglalva azt, hogy az előtörténet nem azonos a közvetlen igazolással.

E kérdés alaposabb megvilágítása céljából érdemes alaposabban szemügyre venni a múlthoz való viszony két, polárisan különböző és ezért végső soron ellentétben azonos módszerét: a dogmatikus és avantgardista szemléleti módot. Előbb

Digitized by Google

példaként az európai művészettörténetnek azt az iskoláját, amelyben a múlttal való gyökeres szakítás magatartása először jelentkezett: a futurizmust.

Köztudomású, hogy az olasz futuristák (Marinettivel az élükön), valamint a Majakovszkij vezette orosz modernek már a tízes években kiáltványban követelték a múzeumok lerombolását. (Talán mondanunk sem kell, hogy a „múzeum" jelen esetben csupán a múlt szimbóluma!)

Ezzel előttünk áll a múlthoz való viszony első, ma már szerencsére idejét múlta fajtája: *a múlt teljes megtagadása.* Legfőbb képviselőinek *egyéni becsületességét* — legalábbis a mozgalom legelső időszakában — kár volna tagadni. Ezek a fiatalok a „tabula rasa" igényével léptek fel. Egyszerűen igazat akartak mondani, de úgy érezték, hogy hazug levegőben éltek mindmáig és — minthogy művészek voltak — művész-elődeiket tették felelőssé ezért. Azt a célt tűzték ki, hogy a „ma" és csakis a „ma" emberének írnak, minden ízében „mai" problémákról, mindazokról a jelenségekről, amelyek a „ma" emberét „ma" körülveszik. Az olaszok ugyanakkor „avenirista"-nak nevezték magukat, azaz „holnaposok"-nak. Tekintettel arra, hogy minden ideállal és illúzióval gyökeresen és végérvényesen szakítottak, ihletanyagukként csupán a modern élet legkonkrétebb jelenségei szerepelhettek. (Lásd Marinetti különféle „Ódá"-it és egyéb verseit az automobilról, a mozdonyvezetőről stb.) A társadalomból kitaszítottnak érezték magukat, és minden további nélkül el is fogadták ezt az állapotot, sőt: az egész társadalmat mély megvetésükről biztosították. A jövőről való elképzelésük a legjobb esetben sem mehetett túl a „technika forradalma" elméletén, tehát azon a „filozófiai" koncepción, amelyet a mai nyugati filozófusok egy része próbál feltámasztani.

Egészen bizonyos, hogy nemcsak Marinetti és Majakovszkij egyéni tehetségbeli különbségére kell visszavezetnünk kettejük életútjának gyökeres különbségét, azt a tényt, hogy Marinetti már a húszas években egyszerű fasiszta művész-pojácává, Majakovszkij pedig meggyőződéses szocialista forradalmárrá lett. A futuristák képe a jövőről (egyébként: maga a „futurizmus" szó is a latin „jövő" jelentésén alapul!) nem volt egyéb üresen kongó absztrakciónál. Ezt az üres keretet töltötte ki Majakovszkij-nál az orosz szocialista forradalom győzelme — Marinetti-nél viszont Mussolini hatalomrajutása, majd pedig a hazájában mind jobban megerősödő fasizmus.

Pedig a futurizmus jelszavai — legalábbis az első pillantásra — a lényegre vonatkoztak. „Lendület", „haladás", „mozgás", „rohanás", „fejlődés" stb. stb. — megannyi életteljes fogalom, az objektíve létező anyagi világ egy-egy primér tulajdonsága, képessége, sőt létformája. A hiba abban rejlik, hogy szemléleti módjuk absztrakt volt. (Nem e szó képi, vagy irányzatos értelme szerint, hanem ismeretelméleti értelmezésben.) Az absztrakció két irányban hatott. Először is az objektíve létezőtől elválasztották a *lényegi attribútumot és ezt utóbbit totalitássá fújták fel, másodszor pedig ezt a totalitást minden társadalmi közvetítettség nélkül, azaz önmagában véve akarták ábrázolni.* Konkrétan: sohasem tudtak választ adni arra, hogy *mi* és *miért* van lendületben, *mi* és *hová* tart, *mi* és *merre* fejlődik. Érzéki tekintetben elválasztották az emóciót az emóció tartalmától, megfosztották vonatkozásaitól. Amikor e szemléleti hiba gyökereit próbáljuk feltárni, bonyolult dialektikus ellentmondá okból összetevődő egység tűnik fel előttünk.

A futuristák, itt nem részletezhető történelmi és politikai körülmények folytán szükségképpen fordultak mereven szembe az emberiség egész kultúrtörténetével. A csömör, a klábrándultság az illúziótlanság, az agreszív hadüzenet mindenféle langyos kispolgáriasság-

Digitized by Google

nak — mindez nem véletlenül válhatott művészeti irányzattá, amely ha rövid ideig is, de az érdeklődés homlokterében állott. Az első világháborút megelőző és ezt végül is kirobbantó latens feszültséget valóban csupán az a langyos kispolgár nem látta, tudta, érezte, akinek meghökkentésére a futuristák olyan gondosan törekedtek. Az első világháború politikusai azután pokoli tartalommal töltötték meg a futurista jelszavak üres kereteit... Ez volna tehát az egyik oldal: a futuristák elfordulása a múlttól nem véletlen dolog, nem művészek egyéni leleményességének eredménye, hanem a történelmi szükségszerűség vonalában fekszik. A másik oldal szorosan összefügg az előbbivel. A futuristák jelszavai szükségképpen csupán üres absztrakciók lehettek, mert a múlttól való gyökeres elfordulás folytán *művészetük tendenciája* már önmagában véve sem bontakozhatott ki. Hangsúlyoznom kell, hogy e két oldal egyszerre, egy időben, mint ugyanannak a dolognak két oldala jelentkezik, az imént megállapított okossági viszony tehát csupán a vizsgálat absztrahálásának tett engedmény.

A futuristák példája azt mutatja, hogy a múlttól való gyökeres elfordulás egyet jelent a jelen valóságától való totális elfordulással, pontosabban: a totális valóságtól való elfordulással. (Láttuk az imént, hogy a valóság lényegi attributuma, de nem maga a teljes valóság alkotta a futuristák ihlet-területét.) Vajon miért? A felelet igen egyszerű: azért, mert társadalmi-totális valóság, mint szerves fejlődéslánc végeredménye, szükségképpen magában tartalmaz (és tartalmában fogva tartja) saját előtörténetét, úgy is mint előtörténetet, és úgy is mint saját létezésének okát. (Erre a disztinkcióra azért van szükség, mert az előtörténet önmagában is létezik, ugyanakkor bele is olvad minden korszak adott jelenébe!) Konkréten: a futuristák „tabula rasa"-elképzelése azért lehetetlen, mert a társadalom, amelyben élnek, nem abban a pillanatban keletkezik, hanem legparányibb eleme is szerves fejlődés eredménye. A futuristák fellépését fogadó botránysorozat, az elítélő, megbélyegző, sőt az egész futurizmust nevetségessé tevő kritikák tehát nem egyszerűen a konzervativizmus szüleményei (ahogyan mind a mai napig sokan ismételgetik), hanem az egész társadalom jogos önvédelme az olyanfajta művészettel szemben, amely tagadni szeretné a társadalom létét.

E gondolatmenettel szemben az az ellenvetés kínálkozik: a kapitalista társadalom jogos önvédelmét védi-e e sorok írója? Természetesen erről szó sem lehet. Mindössze azt szeretném volna érzékeltetni, hogy az önvédelem iránya nem függetleníthető a támadás irányától. A futuristák — félreértés ne essék! — a kapitalista társadalom történelmi körülményei között a társadalmat általában támadták meg, tehát a társadalomnak általában még akkor is joga van védekezni, ha az adott esetben szükségképpen kapitalista társadalom. A futuristákat nagyjából ugyanaz a vonás különbözteti meg a tudatos forradalmár-művésztől, mint amely vonásban az *anarchista különbözik a becsületes forradalmártól.* Ezzel kapcsolatban még meg szeretném jegyezni: a kapitalista uralkodó osztály hamarosan felismerte azt, hogy a futurizmus egyáltalán nem veszélyezteti osztályé dekeit — éppen társadalomellenes támadásának absztraktsága folytán — és hamarosan mecénásává lett... (V. ö. a jelenkorbeli nyugati modernisták háta mögött felvonultatott hihetetlen tőke-erővel!)

E helyen azonban nem lehet célom, hogy a futurizmus teljes történeti értékelését adjam. Csupán illusztrációként választottam azt a művészeti irányzatot, amely az európai kultúrtörténetben elsőnek üzent hadat minden múltbeli művészeti eredménynek.

A futuristák elutasították a múl-

Digitized by Google

tat, de nem oldotta meg megnyugtatóan a múlthoz való viszony problémáját az ötvenes évek művészetszemlélete sem.

A felszabadulás óta elmúlt csaknem két évtizedben gyakran hangoztattuk, hogy az idealista művészettörténeti szemlélet legfőbb hibája abban rejlik, hogy egy-egy kornak egy-egy művészeti alkotását, vagy eredményét a kor társadalmi mozgásától elszakítva vizsgálja, és ezért csakis hamis eredményre juthat. Ennek az önmagában véve helyes elméletnek alkalmazása során azonban rendkívül súlyos hibákat követtünk el. A dogmatizmus korának múlt-szemléleti hibái érdekes módon számos közös vonást mutatnak az avantgardizmus és a velük rokon „iskolák" hasonló természetű negatívumaival. Tekintsük át röviden az utóbbi vizsgálati módszert.

Tekintettel arra, hogy átmeneti korunkban az értékrendek általában kevéssé tisztázottak, az avantgardista művész szükségét látja annak, hogy művészetét a múlt aranyfedezetével igazolja, erősítse. Az avantgardista számára a múlt egyéb tekintetben kissé zavaró, mert joggal lát benne versenytársat, és lelke mélyén érzi, hogy nem tud megküzdeni vele. Rendszerint a régmúlt látszik alkalmasnak arra, hogy megvesse benne lábát. Így kerülnek gyakran előtérbe elfeledett vagy korábban mellőzött, esetleg csak lexikonokból ismert középkori mesterek, akiket az avantgardisták — a múlt század teljes, vagy majdnem teljes kiiktatásával — közvetlen elődeiknek tekintenek.

Ehhez természetesen mindenekelőtt arra van szükség, hogy a lehetőség szerint megfosszák művészetüket minden tartalmiságtól, hogy mellőzzenek mindenféle olyan vizsgálatot, amely az említett mesterek művészetének technikájára vonatkozik. Mintegy feldúlják a művészettörténet egységes — legalábbis nagy vonalaiban egységes — fejlődési vonalát, hogy azután kijelentsék: „a művészetben a fejlődés vonala eleve felismerhetetlen."

E módszer alapvető ellentmondása abban rejlik, hogy előbb kiragadja a művészt korából, elhallgatja minden vonatkozását a kor haladó, vagy retrográd eszméihez, társadalmi mozgásaihoz, majd pedig az absztrakt vizsgálati módszert magát behelyettesíti a vizsgálat eredményébe: X. vagy Y. független volt korának minden más művészétől, művészeti irányzatától, politikai és társadalmi mozgalmaitól stb. Nem nehéz felfedezni ebben az avantgardista művész társadalmi izoláltságának „megideológizálását". Nemcsak művészetének formai jegyeit kívánja a múltbeli mesterek egyikével-másikával alátámasztani, szentesíttetni, hanem attitűdjét is: viszonyát kora valóságos problematikájához.

Mi jellemzi mármost a dogmatikus művészet-szemléletet? Az avantgardizmus eszköz-, illetve technika-fetisizálását itt a közvetlen társadalmi hasznosság fetisizálása váltja fel. A vulgár-materialista szemléleti mód szerint a jelenben csakis azok a múltbeli mesterek számíthatnak elismerésre, akik céltudatosan munkálkodtak korunk szocialista forradalmának előkészítésén. A jelen szemléleti módját ez az iskola is minden további nélkül belesugározza a múltba, és ott keres igazolást saját, minden áttétel nélküli hasznosságkövetelésének igazolására. A dogmatikus művészetszemlélet szerint a művészet a nagy társadalmi mozgások illusztrációja csupán. Ugyanakkor igen gyakran találkozhatunk azzal a jelenséggel is, hogy a vulgármaterialista történelemszemlélet egy-egy életművet nem az adott kor társadalmi körülményeivel harmóniában vizsgál, hanem minden további nélkül a jelen mérlegére helyez. Például: sokat írtak, beszéltek arról, hogy Verdi forradalmár volt ugyan, de bizo-

Digitized by Google

nyos „korlátai" voltak, amelyeket nem tudott átlépni, áttörni. A vizsgálók nem kis része szerint ennek oka abban rejlett, hogy Verdi *egyénileg* nem jutott el az ateizmus szükségszerűségének felismeréséig. Ennek tulajdonítható az operáiban kétségkívül fellelhető istenhit.

Így végső soron a dogmatikus művészetszemlélet több mozzanatában az avantgardista vizsgálati módszerrel azonos: mindkettőben közös, hogy a múlt művészeti törekvéseit valóságos társadalmi-történeti összefüggéseiből kiszakítva akarja a jelen *közvetlen* igazolására felhasználni.

Mi következik mindebből?

A legfontosabb mindenekelőtt az, hogy a múlthoz való viszonyunkat a romanticista alapról modern, tudományos alapra helyezzük át.

A művészetről folytatott viták sikere attól függ, hogy oda tudjuk-e hagyni az avantgardizmus-konzervatívizmus hamis alternatíváját. Fel kell ismernünk, hogy minden művészettörténeti korszak *többféle feleletet adott* a valóság, a nagy társadalmi mozgások által felvetett problémákra és, hogy ezek közül melyik volt a helyes, előremutató felelet és melyik került meg az ellentmondás főoldalát? Ha valóban modern művészetszemléletre törekszünk, akkor feltétlenül ott kell hagynunk a romanticista egyéniség-kultuszt és tehetség-fetisizálást, mert csak így juttathatjuk érvényre egy-egy életmű, egy-egy művészeti irányzat fejlődésének tendenciáját.

A múlt helyes megismerése nélkül sohasem fogjuk kritikai szinten megérteni korunk jelenségeit, mert nem fogjuk tudni meghúzni a múlttól a jelenen át a jövőbe ívelő fejlődés vonalát. A modern művészethez való viszonyunk tétova és kapkodó lesz, mert nem tudunk majd különbséget tenni múlandó divat, és maradandó érték között.

Az elmúlt korok művészetének valódi feltárása révén tehetünk szert *történelmi tapasztalatra*. Ám e tapasztalatok sohasem használhatók fel minden további nélkül egyenes analógiákként. Minden múlt a jelen *előtörténete*, de sohasem lehet *közvetlen igazolása*. Ez a felfogás — amely, mint láttuk az avantgardista művészettörténeti szemléletet jellemzi — éppúgy tarthatatlan, mint a konzervatívizmus, amely a múltbeli értékek égisze alatt generális támadást intéz minden modern művészet ellen, tekintet nélkül arra, hogy valóságos, vagy csupán vélt értékekről van szó. S ezzel együtt — mint láthattuk — az a dogmatikus művészetszemlélet is tarthatatlan, amely a jelen társadalmi mozgástörvényeit kéri számon a múltbeli művészektől és alkotásoktól.

A művészettörténet — folyamat. Minthogy életképes folyamat, tehát fejlődési tendencia. Ezt kell megragadni minden vizsgálatnak. Csak így fogunk tudni helyesen tájékozódni a jelenben, ami nélkülözhetetlen feltétele az ifjúság és általában a dogozó tömegek nevelésének is.

Pernye András
zenetörténész

Digitized by Google

NÉHÁNY MEGJEGYZÉS A SZOCIALISTA EMBER KIALAKULÁSÁHOZ

Minden nagy társadalmi átalakulás szükségszerűen és természetesen visszahat az emberek tudatára. Ebből a tételből azonban nem lehet ma még azt a következtetést levonni, hogy az elmúlt évtizedekben kialakult szocialista társadalom egyben már megteremtette, vagy kialakította nagy általánosságban egyidejűleg a szocialista embert is. A termelőeszközök gyors fejlődése és az ebből szükségszerűen következő társadalmi átalakulás létrehoz ugyan önmagában is jelentős változásokat a társadalmi tudatban, de önmagában még semmi esetre sem teremti meg az új társadalmi szemléletet. Az ember tudatának kialakulását rendkívül sok tényező szabja meg, amelyek közül kétségtelen az egyik és legdöntőbb a termelőeszközök fejlődése és az ezen a réven létrehozott társadalmi szerkezet, és az ebből folyó életforma. Nem kétséges az, hogy a gazdasági átalakulás gyorsabb folyamat, mint az emberi tudat átalakulása, éppen ezért azt hiszem, hogy egyáltalában nem meglepő, hogy a szocialista embertípus általánosságban még nem alakult ki.

A szocialista társadalom morális alapjai magasabb rendűek, mint a kapitalista társadalomé, ezeknek a magasabb rendű elvi alapoknak a realizálása egyben magasabb rendű embereket kíván a szocialista társadalomban. Éppen ezért a népműveltség terén az elmúlt évtizedekben elért vitathatatlan eredmények inkább egy bizonyos fokú kulturális hiány pótlását jelentik, azonban egész általánosságban azt a célkitűzést, amit az új szocialista ember kialakítása jelent, nyilvánvalóan ma még nem értük el.

A társadalom szellemi átalakulását az alapvető gazdasági tényezőkön kívül rendkívüli mértékben befolyásolja a kötelező oktatás, az iskolán kívüli népművelés, az irodalom, a művészetek fejlődése, a tudomány és a technika haladása. Minden átalakulásban azonban döntő szerepet játszik a generációk közötti felfogásbeli ellentét és a réginek áthatása a születőben levő újra. A társadalmi tudat átalakítása ennek következtében nem történik ugyanolyan gyorsasággal, mint magának a társadalom szerkezetének az átalakulása.

A társadalmi átalakulás folyamata egy fizikai hasonlattal is jellemezhető. A mai ismereteink szerint a szilárd testekben, pl. a fémekben az atomok valamilyen geometriailag szabályos elrendeződésben foglalnak helyet. Ha a fém megolvad, az atomoknak ez a rendezettsége megszűnik, ha pedig gázállapotba kerül át, akkor az atomok rendezettsége még kisebb lesz. Ezt az itt egyszerűsítve leírt jelenséget a fizikában rend-rendezetlenségi sorozatnak szokás nevezni. Amikor egy fém folyékony halmazállapotból a szilárd halmazállapotba alakul át, akkor legelőször egy kis kristálycsíra képződik, amelyben az atomok már a szilárd testnek megfelelő rendezettségben helyezkednek el. Ilyen kristálycsíra a folyékony fémben egyidejűleg igen sok keletkezhet. A még folyékony állapotban levő fém túlnyomó többségében a már meglevő kristálycsírákra kristályosodik ki.

A társadalmi átalakulás folyamata is többé-kevésbé hasonló jelenség. Éppen ezért, ha jelenlegi társadalmunkat is az előbbi hasonlattal élve, egy a rendezetlen folyékony halmazállapotból kialakuló társadalomnak tekintjük, akkor elsőrendű szerepe van azoknak a már megszilárdult társadalmi kristályosodási középpontoknak, amelyek maguk körül a társadalmi átalakulás folyamatát meggyorsíthatják. Kristályosodási középpontnak tekinthető a társadalom szempontjából minden olyan egyén, embercsoport, vagy társadalmi szerv, amely a maga társadalmi felfogásával, kultúrájával, szakmai ismereteivel és nem utolsósorban emberi magatartásával erre alkalmas. Ezek szerint a tudomány, az irodalom, a művészet, az iskolai

Digitized by Google

oktatás, mind csupán egy-egy része ennek a társadalmi átkristályosodásnak, és mindegyik a maga nemében rendkívüli jelentőségű tényezője, de mindenképpen el nem hanyagolható tényező az egyén hatása a környezetére és az a visszahatás a környezet részéről, amely többé-kevésbé megszabja az egyén fejlődését is. Az egyén fejlődése tehát nem választható el a társadalom fejlődésétől, és mindkettő kialakulása egymással a legszorosabb kölcsönhatásban van. Bár a technika, a tudomány és a művészet döntő befolyást gyakorol az ember kialakulására, mint az előbbiekből látszik, egyáltalán nem hagyható figyelmen kívül az egyének kölcsönhatása, ami csaknem olyan súlyú a társadalmi tudat kialakulásában, mint az előbbiek.

Amennyire tehát pozitív szerepet játszanak mint társadalmi kristályosodási középpontok azok az egyének vagy szervek, akik példamutató munkával, a saját szocialista öntudatukkal, emberi és morális magatartásukkal hatnak a környezetükre, éppen úgy a fékjei a társadalmi átalakulásnak mindazok, akik a maguk kisebb vagy nagyobb feladatkörében a környezetükre hasonló hatást kifejteni nem tudnak, sőt esetleg éppen ennek az ellenkezőjét érik el. Egy társadalmi átalakulás kezdetén — mert hiszen a felszabadulás óta eltelt nem egészen 20 év a társadalmi átalakulás szempontjából nem hosszú idő — még azon sem lehet csodálkozni, hogy az előbbi értelemben említett kristályosodási középpontok száma sem elég nagy még a mai társadalmunkban. Nagyon messzire vezetne megfogalmazni olyan általános törvényeket, amelyek ilyen embertípus kialakításának összes kellékeit vagy a szocialista embertípusnak összes szakmai, emberi és morális sajátosságait felsorolja. Egyik kétségtelenül alapvető jellemvonásnak tartom — sok más, itt fel nem sorolton kívül — az egyéni érdekek alárendelését a közérdeknek, vagy legalábbis első lépésben a jogos egyéni érdekek összeegyeztetését a közérdekkel. A szocialista öntudatnak ezen a pontján érezhetők ma — azt hiszem — a legnagyobb hiányosságok. Joggal felmerül tehát az a kérdés, hogy hol kell a szocialista öntudat kialakításának megkezdődnie. A válasz nyilvánvalóan az volna, hogy erre elsősorban az iskolák volnának hivatottak. Előrebocsátva azt, hogy egy iskola bármely fokon, az általános iskolától az egyetemig egy ember nevelésének csak egy kis részét képes elvégezni, mégis érdemes közelebbről vizsgálat tárgyává tenni azt, hogy iskolarendszerünk általában valóban mindenben megfelel-e azoknak a követelményeknek, amik a szocialista embertípus kialakításához elengedhetetlenül szükségesek.

A témával kapcsolatban dr. Temesi Alfréd rövid tanulmányával lényegileg egyetértek és így inkább csak az egyetemek szerepét fogom közelebbről vizsgálni. A rendelkezésre álló adatok szerint a tudományos irodalom mennyisége korunkban átlag 10 évenként megkétszereződik. A tudomány fejlődése korunkban oly gyors lett, ami csaknem lehetetlenné teszi, hogy még egy jól képzett szakember is tudományágának valamennyi részletkérdését megismerje, feldolgozza és tovább fejlessze. Ez igen sokak szerint arra vezet, hogy egyoldalú szakembereket kell képezni, akik valamely részletkérdés kiváló ismerői. Főleg a műszaki tudományokban nyilvánul meg ez az erős differenciálódás. Ennek egyik következménye az, hogy a ma kiképzett mérnök egy szűk tudományterületen és messzemenően mélyebb ismeretekkel rendelkezik, mint 50 évvel ezelőtti elődje, éppen ezért azonban a mai élet technikája által követelt komplex feladatok megoldására a tudása nem elegendő, és társadalmi szükségszerűségként jelentkezik a különböző irányban kiképzett szakemberek komplex együttműködése. Az együttműködés azonban szükségszerűen feltételezi a specialista tárgykörén kívül eső társtudományágaknak legalább olyan fokú ismeretét, ami az együttműködéshez szükséges.

Digitized by Google

Ebből viszont következik, hogy a szakemberképzés még a szakterületen sem lehet egyoldalú. Valamennyi műszaki tudományt azonban összekapcsolják az alapvető természettudományok. Míg a XVII. századtól kezdve az egyre fejlődő ipari és mezőgazdasági termelés vonta maga után a természettudományok rendkívüli gyorsaságú fejlődését, addig korunkra éppen az jellemző, hogy az élet majdnem minden területén a tudományok fejlődése, elsősorban az alaptudományok fejlődése határozta meg a műszaki tudományok fejlődését, amiből következik, hogy a jövő mérnökének kiképzésénél a súlypont egyre inkább az alapvető természettudományokra és azok eredményeinek a termelésbe való beállítására helyeződik át. Ez a pont az, ahol a társadalom struktúrája döntő módon befolyásolja már az egyetemi kiképzést, és eleve kizárja azt, hogy a mérnöknevelés egyoldalú szakemberképzésre törekedjék. Az alapvető természettudományoknak a termelésbe való beállítása automatikusan szükségessé teszi a termelési rend mélyreható ismeretét, ami nyilvánvalóan szükségessé teszi a szocialista társadalmi rend és a műszaki tudományok kölcsönhatásának mélyreható tanulmányozását.

A szocialista mérnök típusa tehát már ebben is alapvetően kell hogy különbözzék képzettségét és magatartását illetően a pusztán szakemberré képzett mérnöktől. Ha igaznak tekinthető az a tétel, illetőleg hasonlat, hogy a társadalom is kristályosodási középpontok körül alakul át, akkor a mérnököknek kell egy-egy ilyen kristályosodási központtá nevelődniök. Egy ilyen kristályosodási középpont azonban nem lehet egy kizárólag elvont szaktudományokkal foglalkozó szakember, hanem rendelkeznie kell az emberi műveltség minden olyan eszközével, amivel a maga társadalmi hatását műszaki tevékenysége során kifejtheti.

Évek óta folynak viták az egymást követő egyetemi reformokról. A részletekben a vélemények lehetnek eltérők, kétségtelen azonban az, hogy pusztán a szakmai képzés terén a műszaki egyetemeink jelentős eredményeket mutattak fel.

Nagyon elhanyagoltnak érzem azonban azokat a tényezőket, amelyek szakembereink sokirányú műveltségét volnának hivatva befolyásolni. Olyan mérnök, aki pusztán szakemberré fejlődött ki és a szaktudományoknak csupán egyik körében tájékozott, szükségszerűen nem fejtheti ki a környezetére azt a szellemi hatást, amely éppen az új társadalom kialakulása miatt döntően szükséges volna. Ha a tudományos és technikai forradalmat, ami korunkban lejátszódik, pusztán abból a szempontból fogjuk fel és hasznosítjuk, hogy milyen eredményeket hozhat a tudomány közvetlen termelőerővé válása a termelés szempontjából, akkor azt hiszem, hogy a szocialista ember kialakításának ma még kétségtelenül nem teljesen megoldott problémáját nem sokkal vittük előbbre. A legjobb szakemberképzésnek is — legalábbis véleményem szerint — szükségszerűen tartozéka az általános emberi műveltség elsajátítása legalább olyan fokig, hogy a művészet legújabb termékeit egy szakember éppúgy értse, értékelje és továbbterjessze, mint saját szaktudományát.

A másik nagy problémát mai egyetemi képzésünkben abban látom, hogy viszonylag nagyon keveset alapoz a fiatal kort jellemző lelkesedésre és alkotásvágyra. A szocialista szakember egyik alapvető jellemvonását abban kell keresni, hogy szaktudását a műszaki alkotás szépsége és egy magasabb rendű társadalom felépítése iránt érzett lelkesedésből állítja a közösség szolgálatába. Véleményem szerint a szocialista ember kialakulásának egyik döntő, ha nem is legfontosabb tényezője tehát a sokoldalúan művelt, a szocialista társadalom törvényszerűségeit megértő szakemberek képzése.

Digitized by Google

Különösen néhány évvel ezelőtt a műszaki egyetemi képzésnek — de azt hiszem más egyetemi képzéseknek is — közös elvi hibája az volt, hogy keveset alapozott arra az önként vállalt fegyelemre, amelyre pedig meggyőződésem szerint egy lelkes ifjúságnál nyugodtan lehet alapozni. Igen kevéssé tekinthető valamilyen oklevél megszerzése után szocialista szakembernek az, aki egyetemi tanulmányait is csak valamilyen állandó kényszer hatása alatt fejezi be, és nem a társadalommal szemben vállalt kötelezettségének érzi azt, hogy már tanulmányai során is a tőle telhető legjobb teljesítményt nyújtsa.

A szocialista tudat kialakításában és a szocialista ember nevelésében kétségtelenül az általános és középiskolai pedagógusok jelentős munkát végeztek el már eddig is, a felszabadulás óta lefolyt iskolai reformok és felsőoktatási reformok eredménye a múlthoz képest jelentős előrehaladást jelentett, ennek ellenére mégis az embernevelés terén többet kellene tennünk, mint ami eddig történt.

Az is természetes azonban, hogy egy ember fejlődése nem záródik le az egyetemi képzéssel. A tudományos és technikai forradalom egyik legnagyobb hatása az, hogy a társadalom nevelésének soha nem látott eszközeit nyújtotta a könyvnyomtatás, a rádió, a televízió stb. formájában. Azt hiszem, hogy minden új technikai lehetőségnek megvan a maga sajátos új megnyilvánulási formája, amely lehetőséget ad arra, hogy egy, a technika által megteremtett, de a maga nemében sajátos új művészet fejlődjék ki. Éppen úgy, ahogy a film csak fejlődésének a kezdetén csinált konkurrenciát a színházaknak és ma már mind a két műfaj többé-kevésbé megtalálta a saját kifejezési formáit, éppúgy nem hiszem azt sem, hogy a televízió konkurrenciájának köszönhető a színházak látogatottságának csökkenése. Kétségtelen, hogy korunkban úgy látszik, hogy a televízió a színházak nagy konkurrense, mert a szó szoros értelmében mindent házhoz szállít. Nem tudok egyetérteni ezzel a magyarázattal, sőt éppen az ellenkezőjét hiszem. A rádió és a hanglemez elterjedése egyáltalán nem csökkentette korunk zenei kultúráját, legfeljebb megszüntetett egy múlt században még szükségszerű tünetet, ti. azt, hogy a társadalmi összejöveteleken a zenét igen gyakran amatőrök szolgáltatták. A technikai forradalom hatása a művészetre tehát elsősorban az, hogy a középszerűt szünteti meg éppen azáltal, hogy a technikai lehetőségek révén mindenkihez az elsőrendű jut el. A hanglemez nélkül vagy a rádió nélkül a kor nagy énekeseit vagy karmestereit csak a kiválasztottak hallgathatták és ismerték. A ma emberének egészen természetes, hogy a zenében már csak a valóban elsőrendűt keresi és szívesebben hallgat meg egy jó zenekart hanglemezről, mint egy rosszat közvetlenül. Azt hiszem, hogy a televízió és a színház konkurrenciájában ugyanaz lesz a helyzet. A színész művészetét és személyi hatását a közönségre nem tudja pótolni sem a film, sem a televízió, legfeljebb éppúgy, mint ahogy a zenében a hanglemez, a televízió is segíteni fog a középszerűség kiirtásában, ha megtalálja a maga sajátos kifejezési formáit.

A technikai eszközök tehát a társadalmi átalakulásnak legnagyobb segítőtársai, éspedig nem azáltal, hogy a lehetőségeikhez képest valamilyen propagandát terjesztenek, hanem éppen azáltal, hogy a szépet és a művészit viszik közelebb az emberekhez és ezáltal szolgálják a fejlődésüket. A film, a színház, a rádió és a televízió, valamint a technikai forradalom sok más eszköze tehát a nevelés céljait csak közvetve szolgálhatja.

Egyik kiváló magyar írónk írta egyik tanulmányában azt, hogy Alekszej Tolsztoj I. Péter című regénye a maga művészi eszközeivel rá meggyőzőbben hatott a Nagy Péter korában lezajló társadalmi átalakulás szükségességéről, mint Nagy Péter szerepéről írt bármiféle más magyarázat. Ugyan-

Digitized by Google

ezen a véleményen vagyok a könyv, a film, a színház nevelő hatásáról. A művészi módon megírt regény még akkor is tudatformáló és ezen belül a szocialista tudat formálója, ha esetleg nem is a mai életünk problémáival foglalkozik. Ennél a pontnál joggal felmerül az a kérdés, hogy a könyvkiadás, a színház, a rádió és a televízió ezek szerint válogatás nélkül, vagy politikai szempontokra való tekintet nélkül közöljön-e mindent. Azt hiszem, hogy a válogatás abból a szempontból, hogy mi a valódi művészi érték, ma már nem okoz mélyreható problémát. Senki sem kívánja ma már vissza a hajdani ponyvairodalmat, mert az ahelyett nagy tömegben megjelenő olcsó könyvsorozatok közönségsikere eléggé bizonyítja azt, hogy az utolsó 20 év és az abban elért átalakulás nem múlt el nyom nélkül. A mai magyar közönség — legalábbis túlnyomó többségében — ítéletet tud mondani egy mű értékéről és meg tudja annak a hatását is ítélni. Vámos Tibor helyesen írta a Társadalmi Szemlében megjelent tanulmányában, hogy „azoknak a százezreknek a tanúvallomása, akik az ostoba elzárkózás évei után érdeklődéssel nézték meg a másik rendszer legfénylőbb pontjait, s utána szabadon visszatértek, mert úgy érezték, hogy a még csak most kibontakozó szocialista humanizmus és szabadság — a sok terhes történelmi örökség ellenére — többet ér, mint a ma még fennálló életszínvonalkülönbség". Valóban, az események ennek a megállapításnak a helyességét bizonyítják, de azt hiszem, hogy ezt a megállapítást nyugodtan ki lehet terjeszteni az irodalom és a művészet minden ágára. Ma azt hiszem, hogy azok, akik ismerve a kapitalista társadalom eredményeit és hibáit, mégis magukban a szocialista társadalom mellett döntöttek, a világirodalomból is jól fogják kiválasztani mindazt, ami a szellemi fejlődésüket szolgálja.

A két világrend békés egymás mellett éléséből következik a másik világrend tudományos és művészi eredményeinek megismerése, amely lehet, hogy belső vitákra vezet, de a helyes nézetek éppen a viták során alakulnak ki, és nem egy teljesen egyoldalú nevelés következményeképpen. Az eddig elért eredményekre támaszkodva úgy vélem, hogy bizalommal nézhetünk mindenfajta nyílt vita elé, és ha valamelyik vita valódi vagy vélt hibákat tár fel, akkor ma már elég bátrak vagyunk ahhoz, hogy a valódi hibát kijavítsuk, a vélt hibát pedig nyílt vitában utasíthassuk vissza.

Amennyire tehát a szocialista ember kialakulásában az iskolai nevelés — amely nem pusztán szakmát tanít. hanem embert is nevel — a szocialista ember kialakításának legfőbb eszköze, ugyanúgy hatásos eszköz az irodalom és a művészet minden formája, még akkor is, ha a művészi eszközökkel megírt téma önmagában vitatható. A szocialista ember fejlődésének éppen ezért egyik legdöntőbb problémája az, hogy megismerve különböző elveket és nézeteket, önmaga, saját meggyőződéséből döntsön a szocialista államrend mellett és önmaga vállalja azon belül azoknak az emberi sajátságoknak a kialakítását, amelyeket pusztán iskola, nevelés vagy egyéb társadalmi hatás önmagában elérni még nem tud.

Dr. Gillemot László
egyetemi tanár

Digitized by Google

KONZULTÁCIÓ

A Szovjetunió szerepe a szocialista nemzetközi munkamegosztásban

A társadalmi fejlődés egyik általános, törvényszerű feltétele a társadalmi munkamegosztás szélesedése. A társadalmi munkamegosztás, ezen belül is különösen a nemzetközi munkamegosztás folyamatának az utóbbi évtizedben tapasztalható meggyorsulása a társadalmi munka termelékenységének fokozódását, s ezen keresztül végeredményben a társadalmi haladás meggyorsulását eredményezi. A nemzetközi munkamegosztás folyamatának meggyorsulása korunkban nem egyes személyek, nem is egyik vagy másik kormány szubjektív óhajára következett be, hanem lényegében *a termelőerők elért színvonalának és meggyorsult fejlődésének az eredménye.*

Ennek ellenére a Kínai Kommunista Párt Központi Bizottsága 1963. június 14-i, az SZKP Központi Bzottságához intézett levelében meghirdette a *„saját erőre támaszkodás"* elvét. „Nagyhatalmi sovinizmus lenne — hangzik a levél — a »nemzetközi munkamegosztás« vagy »szakosítás« címén rákényszeríteni egyesek akaratát másokra, sértve ezzel testvéri országok függetlenségét és szuverenitását vagy kárt okozva ezen országok népeinek." „Az SZKP vezetői — írta a Vörös Zászló ez évi 2—3. száma — kölcsönvéve az úgynevezett »nemzetközi munkamegosztás« elnevezést, szembefordulnak a testvéri országoknak azzal az irányelvével, hogy saját erejükből építsék a szocializmust, ellenzik a testvéri országoknál a függetlenségre és szuverenitásra alapuló gazdaságfejlesztést és a tőlük való gazdasági függőség állapotába akarják hozni a testvéri országokat. Erőnek erejével rá akarják kényszeríteni a viszonylag fejletlen testvéri országokat arra, hogy lemondjanak az iparosításról, s nyersanyagellátásuk bázisaivá, valamint termékfeleslegeik felvevőpiacaivá akarják változtatni őket." A nemzetközi munkamegosztást és a szakosítást ily módon diszkreditálva, a Szovjetuniót rágalmazva, lényegében azt ajánlják „általános irányként" a szocialista országoknak, hogy *zárkózzanak saját határaik mögé,* korlátozzák egymás közti gazdasági kapcsolataikat a külkereskedelemre, a közelebbről meg nem határozott kölcsönös gazdasági segítségre és együttműködésre. Ezt úgy ajánlják a szocialista országoknak, mint ami „egyértelmű a proletár nemzetköziség konkrét alkalmazásával".

A „saját erőre támaszkodás" tétele, ahogyan ezt a kínai vezetők értelmezik, valójában *a gazdasági fejlődés törvényeinek tagadását* jelenti — figyelmen kívül hagyva a termelőerők fejlődésének objektív követelményeit — és semmi köze a proletár internacionaliz-

Digitized by Google

mushoz. Ha a szocialista országok erre az útra térnének, eleve lemondanának legfőbb céljukról, a kommunizmus világméretű győzelméről. Ennek ugyanis az a legfontosabb feltétele, hogy túlszárnyalják a legfejlettebb tőkés országokat a munkatermelékenység és ennek alapján az életszínvonal területén is. Ez pedig elképzelhetetlen a legújabb tudományos-technikai vívmányok széles körű alkalmazása nélkül. A szocialista országok előtt ezért egyre inkább az a feladat áll, hogy népgazdaságukban mind kiterjedtebben alkalmazzák a legújabb technikát, a komplex gépesítést és az automatizálást, a kemizálást, a villamosítást, az atomenergiával kapcsolatos vívmányokat, a legfejlettebb technológiai eljárásokat, gépesítsék, kémizálják mezőgazdaságukat, használják fel az agrobiológia új eredményeit.

Az automatizálás, a kemizálás, az atomenergia hasznosítása a *legnagyobb és az iparilag legfejlettebb országokban* született meg, és a legújabb technika vívmányainak a hasznosítására, továbbfejlesztésére — termelési viszonyoktól függő mértékben — elsősorban ezek az országok képesek. A szocialista országok között olyan ország, amely rendelkezik e vívmányok *teljes skálájának* alkalmazásához és továbbfejlesztéséhez az összes szükséges technikai-gazdasági feltételekkel, jelenleg csak egy van: a Szovjetunió.

Természetesen a kis- és közepes nagyságú szocialista országokban is van mód e vívmányok alkalmazására abban az esetben, ha *nem egyedül* kísérlik meg ezt és ha *néhány, adottságaiknak leginkább megfelelő területre koncentrálják* a rendelkezésükre álló korlátozott anyagi erőforrásokat, tudós- és egyéb szakember-állományukat. A kis és közepes nagyságú szocialista országok számára tehát csak egyetlen járható út van ahhoz, hogy utolérjék a legfejlettebb országokat a termelékenység és az életszínvonal tekintetében, mégpedig: *a többi szocialista országgal való összefogás, a szélesedő nemzetközi együttműködés útja.*

A szocialista országok közötti munkamegosztás szélesedése, a termelés nemzetek közti szakosítása és kooperációja tehát — tisztán technikai-gazdasági meggondolásokból —, *főleg a kis- és közepes nagyságú szocialista országok, nem pedig elsősorban a Szovjetunió érdeke.* Jól mutatja ezt az a tény is, hogy bár a Szovjetunió a világ második legfejlettebb ipari országa, egy lakosra jutó külkereskedelmi forgalmánál Lengyelország 1 lakosra jutó külkereskedelmi forgalma 1,7-szer, Bulgáriáé 2,8-szor, Magyarországé 3,3-szor, az NDK-é 4,6-szor és Csehszlovákiáé 4,8-szor nagyobb.

Ez persze nem jelenti azt, hogy a Szovjetunió egyáltalán nincs érdekelve a szocialista országok közötti munkamegosztás szélesedésében. Ellenkezőleg: a közös internacionalista érdeken kívül, a Szovjetuniónak is *elsőrendű érdeke*, hogy hasznosítsa azokat a *tudományos-technikai eredményeket*, bizonyos termékek esetében pedig azokat a *vásárlási és eladási lehetőségeket*, amelyeket a szocialista országok közösségének négyötödét kitevő többi nép tudománya, termelése és piaca adhat számára.

A Szovjetunió a szocialista

Digitized by Google

nemzetközi munkamegosztásban mindig azt a főerőt képviselte, amely — csakúgy mint társadalmi vonatkozásban — *utat tört a többi szocialista ország számára is* a tudomány és a technika újabb csúcsai felé. A maga erejéből és ezért is óriási áldozatok árán kifejlesztett tudománya, technikája, hatalmas természeti erőforrásai, ipara, mezőgazdasága egyaránt szolgálta a szovjet népet, s ahol és amikor ez szükséges volt, a többi szocialista ország népeit is. A kínai vezetők állításaival szemben ezt bizonyítják a szocialista országok közötti együttműködés tényei.

A Szovjetunió a KGST-hez tartozó országoknak 1948 és 1960 között 16,5 ezer komplett *tudományos-műszaki dokumentációt* adott át, lényegében ingyen, maga pedig 8,7 ezret kapott tőlük. A legutóbbi három évben további 82 ezer dokumentációt adott és 7000-et kapott ezektől az országoktól; 18 ezer külföldi szakértőt hívott meg és 2000 szovjet szakértőt küldött ki más országokba tapasztalatcserére.

Eléggé közismert, hogy a Szovjetuniónak nincsenek tőkefeleslegei, mint a fejlett tőkés országoknak. Nemzeti jövedelmének felhalmozásra fordítandó része számára *bőven van beruházási lehetősége* mind iparában, mind mezőgazdaságában. Pl. ha az 1960. évi egy főre jutó ipari termelését 100-nak vesszük, akkor ez Csehszlovákiában ugyanakkor 170-et, az NDK-ban 160-at, Lengyelországban 90-et tett ki. Ennek ellenére a második világháború óta 8 milliárd rubel (kb. 9.2 milliárd dollár) *hitelt* nyújtott a szocialista országoknak, tíz vagy több évre, évi 2 százalékos, vagy ennél kisebb kamatra. Érdemes itt megemlíteni: a szocialista országokban általában azt várják a beruházásoktól, hogy évente összegük 20 százalékával növelik a nemzeti jövedelmet.

E hitelek rendszerint a Szovjetunió *komplett gyárberendezés-szállításához* kapcsolódtak. A szocialista országokban 1963 elején 1190 vállalat és üzem — köztük 21 kőolaj-feldolgozó üzem, 100 hő- és vízi erőmű — valamint más objektum építése volt folyamatban szovjet segítséggel. Ezt megelőzően már 580 objektum létesült szovjet segítséggel, köztük 470 iparvállalat építése fejeződött be ezekben az országokban. 1960-ig csak a mi iparunkban 27 vállalat épült fel vagy volt építés alatt szovjet segítséggel, ezek között vannak a nitrogénműtrágya-gyárak, 237 ezer tonna évi kapacitással (hatóanyagban számítva), kénsav- és szuperfoszfát-gyárak, évi 1 millió tonna kapacitású kőolaj-feldolgozó üzem, hőerőművek 550 ezer kW kapacitással stb.

A Szovjetunió komplex gyárberendezés-szállításainak jelentőségét mutatja az, hogy 1961 elején ezek az üzemek évente mintegy 29 milliárd kWó villamosenergiát, kb. 10 millió tonna szén kitermelését, közel 5 millió tonna kőolaj feldolgozását, 10 millió tonna acél gyártását, több mint 460 ezer tonna műgumi termelését biztosították a szocialista országokban. E tények értékelésénél nem szabad elfeledkezni arról, hogy e hatalmas termelési kapacitásokat olyan körülmények között bocsátotta a Szovjetunió a többi szocialista ország

Digitized by Google

rendelkezésére, amikor *saját gazdaságában is rendkívüli erőfeszítéseket tesz az energiatermelés fokozására, a vegyipar kifejlesztésére, a mezőgazdaság további villamosítására, kemizálására.*

Különösen *a gazdaságilag kevésbé fejlett szocialista országok* gyors iparosításában volt és van rendkívül nagy szerepe a Szovjetunió segítségének. Bulgáriában csaknem az egész acél-, réz-, cink- és nitrogénműtrágyatermelést, a hengereltáru-termelés 85, az óntermelés 70, a villamosenergia-termelés 48 százalékát a szovjet segítséggel épült üzemek adják. Ilyen üzemek termelik Romániában a villamos energia 42, a nyersvas 27, a kohókoksz 80, a szuperfoszfát 40, a hengerelt áruk és csövek 75 százalékát. Lengyelországban a villamos energia 20, a nyersvas 31, az acél 29, a hengereltáruk 23 százalékát, Magyarországon pedig az acél 20, a hengereltáruk 34, a nyersvas 40, a golyóscsapágyak 50 százalékát termelik szovjet segítséggel létrejött üzemekben. A történelemben még nem fordult elő, hogy egy iparilag fejlett ország *ilyen méretű, sokoldalú segítséget* nyújtott volna a kevésbé fejlett országoknak — sok esetben *saját égető szükségletei* kielégítésének elhalasztása árán is. Nem kevésbé példátlan jelenség az sem, hogy e segítséget *rendkívül kedvező feltételekkel*, annak érdekében nyújtotta a Szovjetunió, hogy ezek az országok *termelésük színvonalát és lakosságuk életszínvonalát illetően is felzárkózhassanak a fejlettebb szocialista országokhoz.*

Azok az országok, amelyek a második világháború után a szocializmus útjára léptek — Csehszlovákia és az NDK kivételével — a háború előtt a fejlett tőkés országok mezőgazdasági termék- és ipari nyersanyag-szállítói voltak. Kivitelük túlnyomó része — gazdaságuk agrár-, vagy agrár-ipari jellegének megfelelően — a szóban forgó termékekből állt. A szocialista iparosítás eredményeképpen azóta alapvetően megváltozott a helyzetük, s ma, elért fejlettségi színvonaluktól függően, exportjukban nagy súllyal, vagy túlnyomórészt *iparcikkek* szerepelnek. Így hazánk exportjában az iparcikkek részaránya a második világháború előtti 35-ről mintegy 75 százalékra nőtt. De az ázsiai szocialista országokban is jelentős a fejlődés, hiszen pl. a Vietnami Demokratikus Köztársaság exportjában a házipari és ipari termékek részaránya az 1951. évi 23-ról 1961-ben 82 százalékra, a Kínai Népköztársaságában pedig a kitermelő- és a feldolgozóipari termékek együttes részaránya 1950 és 1959 között 9,3-ról 40 százalékra emelkedett.

A szocialista országok fejlődését, gazdasági struktúrájának kedvező irányú átalakulását azonban leginkább az mutatja, hogy nagy arányban megnövekedett a gépipari termékek részaránya exportjukban. Így Csehszlovákiában az export értékén belül 1938-ban 6, 1962-ben 47,6 százalék, Magyarországon ugyanezekben az években 11,4 és 36,1, az NDK-ban 28 és 47,8, Lengyelországban 1,5 és 30, Romániában 0,1 és 18, Bulgáriában 0,0 és 19,5 százalék volt a gépek és berendezések részaránya. A népi demokratikus

Digitized by Google

országokban előállított ipari termékek, különösen gépek és berendezések legfőbb vásárlója a Szovjetunió. Importjának 70 százaléka ezekből az országokból, gépimportjának 72 százaléka a KGST-tagállamokból származik.

De nemcsak *szilárd piacot* jelentenek a szovjet megrendelések ezeknek az országoknak. Gyors ipari fejlődésük egy másik döntő tényezője az volt és az lesz a jövőben is, hogy saját, általában korlátozott készleteik mellett *hasznosíthatják a Szovjetunió hatalmas energiaforrásait és nyersanyagkincseit is.* A Szovjetunió szállítja a szocialista országok szükségleteinek kielégítéséhez szükséges vasérc 75, a nyersvas 84, a kőolaj 97, a kőolajtermékek, a színesfém és a fűrészáru 60, a gyapot 67 százalékát. E százalékszámok mögött igen nagy volumenű szállítások rejtőznek. A Szovjetunió csak 1955 és 1961 között 70 millió tonna vasércet, 54 millió tonna szilárd fűtőanyagot (kőszén, koksz, antracit), 31,5 millió tonna kőolajat, 27 millió tonna kőolajterméket, 6,5 millió tonna apatitkoncentrátumot és sok millió tonna egyéb fontos nyersanyagot, illetve mezőgazdasági terméket — az utóbbiak között csak 1960-ban mintegy 5 millió tonna búzát is — szállított a szocialista országoknak.

A Szovjetunió szerepének áttekintése a szocialista országok közötti kapcsolatok főbb területein kétségkívül azt bizonyítja, hogy *a Szovjetunió tudományos-technikai, pénzügyi, energia- és nyersanyagellátási, valamint értékesítési szempontból egyaránt a többi szocialista ország legfőbb, nélkülözhetetlen külső támaszává vált.* A szocialista nemzetközi munkamegosztás vázolt területein keresztül a Szovjetunió megosztotta a többi szocialista országgal *fejlett tudományának és technikájának vívmányait,* valamint *anyagi erejét, természeti erőforrásait.* Mindezzel, továbbá *kiterjedt piacának* megnyitásával lehetővé tette a korábban többségükben viszonylag gazdaságilag elmaradt testvér-országok *gyors iparosítását, a tudomány és a korszerű technika hasznosításának megkezdését, illetve szélesítését ezekben az országokban.*

Saját erőfeszítéseiken kívül nem kis részben ennek is köszönhető, hogy az európai népi demokratikus országok, amelyek a második világháború előtt többségükben (a dél-európai népekkel együtt) Európa elmaradott, szegény országaihoz tartoztak, *ma már a világ közepesen fejlett országai közé emelkedtek.* Az ENSZ szakértői által végzett számítások szerint a „Kelet-Európa" címszó alá foglalt európai népi demokratikus országokban az egy lakosra jutó bruttó termék reálértéke 1961-ben 825 dollárt tett ki, a fejlett országok közé sorolt Japánban pedig 613 dollárt. Ugyanakkor a dél-európai országokat — 501 dolláros egy főre jutó bruttó termékkel — a gazdaságilag elmaradott országok között találjuk, csakúgy, mint a második világháború előtt.[1]

[1] The Economic Development of Latin Amerika in the postwar Period. Volume II. Mar del Plata. ENSZ Economic and Social Council. ECLA. 120. o.

Digitized by Google

A Szovjetunió és a többi szocialista ország közötti gazdasági kapcsolatok legfőbb elvei *az egyenjogúság, a kölcsönös előnyök, a testvéri segítségnyújtás.* Az olvasóra bízhatjuk annak eldöntését, hogy a Kínai Népköztársaság és a Szovjetunió kapcsolataiban mennyiben érvényesültek ezek az alapelvek. A szovjet—kínai gazdasági kapcsolatok valóságos tényei eléggé ismertek. A „Társadalmi Szemle" is ismertette őket.[2] A tények ismeretében aligha vádolhatja valaki a Szovjetuniót azzal, hogy „nagyhatalmi sovinizmusból", vagy azért, hogy „nehézségeket", „veszteségeket" okozzon a kínai népnek — segített felépíteni a Kínai Népköztársaságban 200 nagyvállalatot, küldte szakembereinek ezreit e munkákra és ismereteik átadására, fogadta ezerszámra a kínai fiatalokat és szakembereket iskoláiba, kutatóintézeteibe, üzemeibe, tudás és tapasztalatok szerzése végett. De mindezeken túl 1816 millió rubel kedvező feltételű hitellel, több mint 24 ezer tudományos-műszaki dokumentációval is elősegítette a kínai nép építőmunkáját. Nemcsak a szocialista országokban, de a tőkés világban is közismert, hogy az ipar egy sor legkorszerűbb ága a Szovjetunió segítségével jött létre a Kínai Népköztársaságban.

Néhány évvel ezelőtt a Szovjetunió segítségének jelentőségét még azok is nagyon tisztán látták, akik ma megkísérlik ennek dezavuálását. „A Szovjetunió óriási segítséget nyújtott hazánkban a szocializmus építésének; ezen a téren nagy segítségünkre voltak továbbá az európai és az ázsiai népi demokratikus országok is. A kínai nép sohasem fogja elfelejteni a testvérországoknak ezt az elvtársi segítséget, amelyre a múlthoz hasonlóan ma is szükségünk van és a jövőben is szükségünk lesz" — mondotta *Liu Sao-csi* a KKP VIII. kongresszusán a Központi Bizottság beszámolójában. Csak visszatetszést kelthetnek azok a kísérletek, amelyekkel a Szovjetunió segítségét most meg nem történtnek, illetve a kínai—szovjet gazdasági kapcsolatokat Kína számára előnytelennek igyekeznek beállítani.

E kísérleteket tetézi még az is, hogy a „főleg saját erőre támaszkodás" kínai koncepciója tulajdonképpen tagadása annak az életbevágóan fontos szerepnek is, amelyet a Szovjetunió betöltött és betölt *a többi szocialista ország létrejöttében és fennmaradásában, a nemzetközi munkásmozgalom és a nemzeti felszabadító mozgalom fejlődésében.*

A szocialista forradalmak a Szovjetunió létezése nélkül nem győzhettek volna és nem maradhattak volna fenn az egyesült imperialista reakció erejével szemben. Ezt Kínára vonatkozóan *Mao Ce-tung,* a KKP elnöke is hangsúlyozta. Még inkább így van ez a jelenlegi haditechnika mellett, amikor vitathatatlan, hogy *elsősorban a Szovjetunió ereje az a pajzs amelynek védelmében a szocialista országok népei békésen építhetik új életüket.* A „főleg saját erőre támaszkodás" kínai hívei sem ir-

[2] Lásd a Társadalmi Szemle múlt évi 12. sz. 80—83. és az ez évi 4. sz. 46—54 oldalán.

Digitized by Google

hatnának most a Szovjetunió „önzéséről", ha — bármennyire paradox is ez — a világ-imperializmussal szemben nem támaszkodhatnának éppen *a szovjet nép erejére, az SZKP internacionalizmusára.*

Nem szorul külön bizonyításra az sem, hogy a szocializmus építésének nagy erőfeszítések árán szerzett szovjet tapasztalatai — az alkalmazásuk során szubjektív és objektív okokból elkövetett hibák ellenére is — *nagy mértékben lerövidítették, megkönnyítették a szocializmus alapjainak lerakását a többi szocialista országban.*

A szocialista országok számára gazdasági fejlődésükkel fokozódó mértékben növekszik a Szovjetunióval fennálló kapcsolataik fontossága. Ezt több tény is bizonyítja. Így:

a) A legtöbb európai népi demokratikus ország az eddigi fejlődés során eljutott a termelőerők fejlettségének olyan színvonalára, amikor a termelés további gyors növelésében *a munkatermelékenység emelésének kell játszania a döntő szerepet.* Az elmúlt évtizedben ugyanis felszámolták a munkanélküliséget, a mezőgazdaságból millió-számra csoportosították át a magasabb termelékenységű iparba a dolgozókat, s jelentősen előrehaladt a női munkaerő bevonása is a termelésbe. Ma már nem ritka jelenség egyes szocialista országokban a munkaerőhiány.

b) Az ipari termelés további növelése a lakosság életszínvonalának további emelése parancsoló szükségessé teszi *a mezőgazdaság iparosításának meggyorsítását,* ami a mezőgazdaság egyre komplexebb *gépesítését, kemizálását* igényli.

c) A lakosság életszínvonala is eljutott arra a színvonalra, amikor a fogyasztás szerkezetében gyorsan kezd emelkedni a *tartós fogyasztási cikkek* részaránya. S végül:

d) A gyorsan növekvő ipari és építőipari termelés — ezen belül is a lakáskérdés megoldására tett erőfeszítések — *fokozódó anyagszükségletet* támasztanak, annak ellenére, hogy közben terjednek az anyagmegtakarítással járó korszerű technológiák.

Mindez minden eddiginél nagyobb ipari, mezőgazdasági, háztartási és egyéb személyi használatra szolgáló gépigényt támaszt, és megköveteli a különféle vegyszerek, műtrágyák és műanyagok termelésének gyors növelését. Ennek korszerű biztosítása *a komplex gépesítés és az automatizálás, a nagysorozatok, illetve a tömegtermelés útján* valósítható meg. Ez pedig elképzelhetetlen *a szocialista nemzetközi munkamegosztásban a szakosítás és a kooperáció kiszélesítése, a szocialista országok közötti együttműködés új formáinak kialakítása* nélkül.

Joggal vethető fel: ha mindez életünk ténye, mennyire haladtunk előre a termelés nemzetközi méretű szakosításában? Nem öltött-e ez esetleg túlzott méreteket? Nos, a rendelkezésünkre álló adatok szerint a szocialista országok közötti szakosítás és kooperáció nemhogy túlzottan előrehaladt volna, hanem még *nagyon is a kezdetén tart.* A szaksajtó szerint pl. Csehszlovákia és az NDK gépipara jelenleg a világon termelt különféle gépipari ter-

Digitized by Google

mékféléknek 75—80 százalékát, de Magyarországé is kb. 60 százalékát gyártja. A KGST-hez tartozó országok gépiparában 1200, vegyiparunkban pedig mintegy 800 a már szakosított termékek száma. Ez *igen kevés*, s így a már szakosított gépipari termékek részaránya az egyes KGST-tagállomokban (saját számításaik szerint) 2 és 6 százalék között van. A vázoltakból az következik, hogy a *szocialista országokban gyorsítani kell a termelés szakosítását és kooperációját*, nem pedig lassítani, mint amit a kínai vezetők tétele jelentene. Ebben a helyzetben a szocialista országoknak elemi érdekük, hogy kiküszöböljék a termelés nemzetközi szakosításának és kooperációjának útjában álló nehézségeket, elmélyítsék a szocialista nemzetközi munkamegosztást s kialakítsák ennek új formáit.

Dr. Nyilas József

Digitized by Google

SZEMLE

Az öntözéses gazdálkodás helyzete és problémái

Napjainkban szinte minden ország napirendre tűzte a mezőgazdasági termelés növelését, különösen a szocialista országok tesznek ebben az irányban nagy erőfeszítéseket. A mezőgazdasági termelés növelésének általában két útját ismerjük: az egyik az, hogy új területeket vonnak mezőgazdasági művelés alá, a másik pedig az, hogy belterjes irányban fejlesztik a meglevő területeken a termelést. Hazánkban már nincs számottevő lehetőség a területek bővítésére. Sajátos helyzetünk tehát azt kívánja, hogy egyre hatékonyabban használjuk ki a mezőgazdasági művelés alatt álló földjeinket, azaz, belterjes irányba fejlesszük a mezőgazdasági termelést. E tervek megvalósításában kiemelkedő szerepe van az okszerű vízgazdálkodásnak és ezen belül az öntözéses gazdálkodás fejlesztésének.

Az öntözés fejlesztésének jelentősége hazánkban

Hazánkban általában kedvezőek a természeti és közgazdasági viszonyok arra, hogy értékesebb növényeket termesszünk és igényesebb állatfajtákat tenyésszünk. Biztosítanunk kell azonban azt hogy e viszonyok hasznosítását szolgáló befektetéseink elég hatékonyak legyenek. Ennek érdekében csökkentenünk kell az időjárásnak, a csapadék ingadozásnak a termelésre gyakorolt káros hatásait. Ezt elsősorban okszerű vízgazdálkodással, az öntözés fejlesztésével érhetjük el.

A közelmúltban helyenként vitatni kezdték az öntözés gyors fejlesztésének szükségességét. A népgazdaságnak és az üzemeknek az érdekei azonban egyaránt azt kívánják, hogy lehetőségeink határain belül bátran lépjünk az öntözéses gazdálkodás fejlesztésének útjára. Ennek nálunk különösen nagy a jelentősége. Az évenként lehullott csapadékmenyiség országosan igen széles határok között (450-től 650 mm-ig) ingadozik; nagy különbségek vannak a vegetáció időszakában, a május, június, július, augusztus és szeptember hónapokban lehullott évi csapadékmennyiségek között is. Az ország egyes tájai (például az Alföld vagy Észak-Magyarország és a Dunántúl egyes részei) a legtöbb évben csapadékszegény területek, így termésátlagukat a többnyire minimumban levő vízmennyiség határozza meg. A termésingadozásnak egyik legfőbb oka tehát az évenként szeszélyesen változó csapadék mennyisége és évszakonkénti kedvezőtlen elosztása.

Pedig vízszegény területeink a termelés többi tényezőjét tekintve, kiválóan alkalmasak az intenzív gazdálkodásra, hiszen mind talaj-, mind domborzati, mind pedig fény- és hőviszonyaik kedvezőek. Különösen jó adottságaink vannak itt gabonafélék,

Digitized by Google

jó minőségű vetőmagvak, szőlő, gyümölcs, zöldségfélék és a legtöbb takarmánynövény termesztésére.

Az öntözést nem lehet csak a szélsőséges szárazság idején alkalmazandó „kárelhárítás" műveletének tekinteni. Az öntözés a szántóföldi növénytermesztésnek olyan belterjes módja, amelynek rendszeres alkalmazása átlagos csapadékú években is nélkülözhetetlen ahhoz, hogy növénytermesztésünk hozamát lényegesen, állandóan, és jövedelmezően az öntözés nélküli termésátlagszint fölé emeljük.

Nem lehet figyelmen kívül hagyni az öntözésnek azt a kedvező hatását sem, hogy módot nyújt az éghajlatunk adta tenyészidőszak eddiginél jobb kihasználására, másodnövények, tarlónövények termesztésére is. Ezenkívül a növényi fejlődés kezdeti időszakában alkalmazott „előöntözés" biztosítja az egyenletes kelést, az őszieknél a jó áttelelést, tavasszal a gyors növekedést. Az öntözésnek ezeket a kedvező hatásait gazdaságaink még nem értékelik kellően.

Indokolt, hogy szocialista mezőgazdasági nagyüzemeink kiépítése közben, a termelés növelése és biztonságossá tétele érdekében minél jobban használjuk ki öntözési lehetőségeinket. A korszerű mezőgazdasági nagyüzemekben az öntözés is — éppen úgy, mint a korszerű termelőeszköz, vagy a fejlett termelési módszer — sokkal hatékonyabb, mint a kis gazdaságokban.

Korlátozott mértékben ugyan, de rendelkezésünkre áll az öntözés fejlesztéséhez szükséges víz is. Felszíni és felszín alatti vizeinkből mintegy 2—2,5 millió kat. holdat lehetne öntözni, tehát jelenlegi szántó-, rét-, legelő-, gyümölcs-területeinknek mintegy egyhatodát. Igaz, hogy az öntözésen kívül más belterjes termelési módszerekkel is növelhetjük a termelést és mérsékelhetjük a nálunk gyakori aszálykárokat, de a nagy terméshingadozásokat az öntözés fejlesztése nélkül nem szüntethetjük meg. Sőt a fejlett termelési módszerek is csak azokban az években érvényesülhetnek kellőképpen, amelyekben elegendő csapadék megfelelő elosztásban hullik le. Ez azonban nálunk — néhány csapadékosabb terület kivételével — csak ritkán és rendszertelenül fordul elő.

A kétkedések ellenére is helyesek tehát azok a határozatok, amelyeknek értelmében a második ötéves terv időszakában 252 ezerről mintegy 700 ezer kat. holdra (csaknem 2,8-szorosára) növeljük az öntözésre berendezett területet. Indokoltak azok az intézkedések is, hogy az öntözés fejlesztésével párhuzamosan teremtsük meg nagyüzemeinkben a korszerű öntözéses gazdálkodás személyi és tárgyi feltételeit, hogy az öntözésnek a termésnövelő hatása már a fejlesztés időszakában is érvényesüljön.

Az öntözés fejlesztésének üteme és módja

Az öntözési program megvalósításában már eddig is jelentős eredményeket értünk el. Az öntözött terület évről évre nagymértékben nőtt, s különösen a legutóbbi két esztendőben fejlődött gyorsan.

Digitized by Google

Év	Öntözött terület kat. h.	Index
1960	164 600	100
1961	231 571	141
1962	382 257	232
1963	468 417	284
1964*	550 000	333

* Terv.

1960-hoz képest tehát már az idén csaknem megháromszorozódik az öntözött terület. A fejlődés ütemét tekintve az öntözés a mezőgazdasági termeléstechnika egyik leggyorsabban fejlődő ágává vált. A fejlesztésben elért eredményeket még aláhúzza az, hogy mindez a mezőgazdaság szocialista átszervezésének időszakában és az ezt követő két esztendőben történt, amikor szövetkezeteink többsége még a nagyüzemi gazdálkodás kezdeti nehézségeivel küzdött, és sok helyen az öntözéses gazdálkodás személyi és tárgyi feltételei is hiányoztak.

Az ötéves terv hátralevő két évében — a termelőszövetkezetek növekvő igényeivel összhangban — továbbra is gyors lesz a fejlesztés üteme. Az öntözésfejlesztés felemelt terve szerint évenként mintegy 80—100 ezer holddal növekszik az öntözött terület nagysága. Ez igen alapos és körültekintő munkát kíván az előkészítésben, tervezésben, kivitelezésben és az üzemeltetésben. Az előző években szerzett hazai és külföldi tapasztalatok azonban megkönnyítik teljesítését.

Az öntözött terület növelésével egyidejűleg az öntözött növények vetésszerkezetében is lényeges változás megy végbe. Az öntözött terület növekedésén belül gyorsabban nő a területegységenként nagyobb termelési értéket adó növénykultúrák részaránya. A fejlődésnek ez az iránya egészséges és összhangban van a mezőgazdaság termelési feladataival.

AZ ÖNTÖZÖTT NÖVÉNYKULTÚRÁK TERÜLETE
(kat. holdban)

	Rizs	Szántóföld	Zöldség, kert	Gyümölcsös	Rét, legelő	Egyéb	Összesen
1960	42 239	51 877	27 315	—	26 887	9 282	164 600
1961	38 477	102 564	34 703	—	42 272	13 555	231 571
1962	33 710	200 592	52 252	6 244	63 940	25 519	382 257
1963	33 038	272 866	72 150	8 577	69 914	11 870	468 417

Az utóbbi években tehát az átlagosnál gyorsabb ütemben nőtt a szántóföldi növények öntözése (5,3-szeresére), az öntözött zöld-

Digitized by Google

ségfélék, a rétek és legelők területe egyaránt 2,6-szeresére emelkedett. Az elmúlt két évben már gyümölcs- és szőlőkultúrák öntözésére is lehetőség nyílt. Csökkenő tendenciát csak a rizstermesztés mutat. Bár többen vitatják a hazai rizstermesztés létjogosultságát, a rizs vetésterületének csökkenése nem mondható örvendetes jelenségnek.

Az öntözési program megvalósítása közben az öntözési módokban is fordulat következett be. 1960-ban még a felületi öntözés volt túlsúlyban, az összes öntözött területnek mintegy 60 százalékát tette ki, az esőztető öntözés részaránya pedig csak 26 százalék volt. 1963-ra már megfordult a helyzet: az esőztető öntözés aránya 63 százalékra nőtt, a felületi öntözésé pedig 34 százalékra csökkent. Az utóbbi három évben tehát a felületi öntözés területe 68 százalékkal nőtt, az esőztető öntözésé pedig 4,6-szeresére emelkedett. Az öntözési módok tekintetében a fejlesztés a korszerű, esőztető öntözés irányába halad Természetes azonban, hogy a vízkészlet domborzati és talajviszonyok adta lehetőségeket továbbra is ki kell használni felületi öntözés fejlesztésére, a követelményeknek megfelelően korszerűsítve, műszakilag továbbfejlesztve azt.

Az öntözött területek tájankénti megoszlása is kedvezően alakul.

	1961	1963	Változás 1961—1963 között
	(százalék)		
Alföld	79,2	73,0	— 6,2
Dunántúl	16,4	19,7	+ 3,3
Észak	4,4	7,3	+ 2,9

A Dunántúlon és Észak-Magyarországon tehát az öntözött területek gyorsabban nőttek, mint az Alföldön. A távlati tervek szerint az öntözés súlypontja továbbra is az Alföldön marad, de közben növekedni fog a Dunántúl és az északi országrész öntözött területének részaránya. Ez lehetővé teszi, hogy az országnak mezőgazdaságilag olyan jelentős tájain is, mint a Dunántúl és Észak-Magyarország, a mezőgazdasági termelés növelésének szolgálatába állítsuk a vízkincset.

Hasznos tanulságokat eredményezhet az öntözésre berendezett területek és az öntöző-berendezések kihasználásának vizsgálata is. 1963-ban az öntözésre berendezett 464 984 hold területből 11 248 hold száraz szakasz volt, 93 949 holdat, a berendezett terület 20 százalékát pedig nem üzemeltették. Ugyanakkor 108 630 holdat ideiglenes berendezéssel öntöztek. A gazdaságok egy része a meglévő berendezéseket sem hasznosította megfelelően, több üzem viszont különösebb beruházások nélkül is felhasználta a rendelkezésre álló vizet. A régi öntözött területek egy része azonban az előző évek hiányos talajművelése és a tápanyag-visszapótlás elmulasztása következtében alkalmatlanná vált arra, hogy talajjavítás nélkül

Digitized by Google

jó eredménnyel lehessen rajta gazdálkodni.

Az öntöző-berendezések kihasználási foka is alacsony még. Az öntöző-berendezések az optimális 1100—1200 üzemóra helyett 1962-ben országosan 930, a múlt évben pedig nem egész 900 órát üzemeltek. Ennek az volt az oka, hogy a berendezések egy részét későn és esetenként hiányosan kapták meg az üzemek, másrészt az, hogy az elmúlt évben — főként a nyár végén — több helyen csapadékos volt az időjárás.

Ezért is, több helyen pedig a helytelen szemlélet következtében fordult elő, hogy csak futó öntözést végeztek leginkább a hordozható permetező öntöző-berendezésekkel. Az üzemek egy része egy-egy berendezéssel a normánál nagyobb területet öntözött meg, de a szükségesnél lényegesen kevesebb vízzel. Ez sokat rontott az öntözés gazdaságosságán.

AZ ESŐZTETŐ BERENDEZÉSEK KIHASZNÁLÁSÁNAK ÉS GAZDASÁGOSSÁGÁNAK ÖSSZEFÜGGÉSÉT A KÖVETKEZŐ ADATOK MUTATJÁK:

ha a berendezés üzemelésénél a kiadott vízmennyiség az évenként szükséges + 250 mm-nek

100	90	80	70	60	50	40	30	20	százaléka,

akkor az egy egységnyi vízmennyiségre jutó ráfordítás indexe

100	111	125	143	167	200	250	333	500	lesz. (+).

(+) Szalóczy Bálint: Az esőszerű öntözés üzemi gazdaságossági vizsgálata. (Kandidátusi értekezés, 1963.)

Az 1962. évben felhasznált átlagos 100 mm és az 1963. évi 125 mm öntöző vízmennyiség azzal a következménnyel járt, hogy az egységnyi vízmennyiségre (m^3-re, vagy mm/kh-ra) jutó ráfordítás az intenzív öntözéssel elérhető 100 százalék helyett 230 százalékra, illetve 200 százalékra emelkedett. Ez jelentős mértékben kihatott az öntöző gazdaság termelésének színvonalára és jövedelmezőségének alakulására. Ennek ellenére a múlt évben — kalkulatív számítások és reprezentatív felmérések szerint — az öntözés hatására elért töblettermés értéke holdanként 2700—2900 forint között volt, ami az összes öntözött területre vetítve 1,3—1,4 milliárd forintot tesz ki. Ezt az összeget ugyan közel 1 milliárd forintnyi ráfordítás terheli, azonban még így is 3—400 millió forint jövedelemhez jutottak öntöző gazdaságaink.

Az öntözési program megvalósulása máris kedvezően érezteti a hatását az üzemek termelésének növelésében és egyes növények országos termésátlagának növekedésében is. Tavaly például 71 üzem átlagában az öntözött kukorica 8,65 mázsával, a silókukorica 68 mázsával, a cukorrépa 71 mázsával termett többet holdanként, mint száraz viszonyok között. Néhány növény múlt évi kiemelkedő termésátlagához többek között már az öntözés is hozzájárult: kukoricából és cukorrépából az eddig legnagyobb termést (holdanként 15,9. illetve 167,1 q-t) takarították be országos átlagban.

Digitized by Google

Főbb teendők az öntözés fejlesztése terén

Az öntözött terület gyors fejlesztése sok jó tapasztalatot adott, de az elért eredmények mellett azt is megállapíthatjuk, hogy az öntözés minőségi fejlődése és jövedelmezőségének alakulása nem tartott lépést a nagyarányú területi növekedéssel. Az öntözésre berendezkedő szövetkezetek és állami gazdaságok nagy része megteremtette ugyan a legszükségesebb műszaki feltételeket, de nem készült fel eléggé a nagyobb feladattal járó öntözéses gazdálkodásra. Az öntözés lehetőségének megteremtését olyan beruházásnak tekintették, amely magától is kamatozik. Pedig ezeknek a beruházásoknak olyan korszerű öntözéses gazdálkodással kell párosulniok, amely bonyolultabb, magasabb színvonalú, mint a száraz viszonyok között folytatott termelés. Az öntözés fejlesztését megelőző üzemi és népgazdasági szintű agrárközgazdasági vizsgálatok sem történtek meg minden esetben. Emiatt az öntöző üzemek egy része célszerűtlenül hasznosítja öntözési adottságait, és gyakran az öntözéses gazdálkodás várható eredményeit sem ismeri. Ezt a mulasztást feltétlenül pótolni kell, az újabb fejlesztést pedig e vizsgálatok figyelembevételével kell megvalósítani.

Több gazdaságban az öntözés üzemi fejlesztésével nem tartott lépést az öntözést szakszerűen irányító és végrehajtó szakember-, illetve szakmunkás-létszám növekedése. Ma öntöző gazdaságainkban a szakember- és szakmunkásszükségletnek csak mintegy a fele van kielégítve. A hiány megszüntetése céljából gyors ütemben folyik a szakember- és szakmunkásképzés (a télen mintegy 4000-en vettek részt szervezett oktatásban), a szükséglet teljes kielégítéséhez azonban még évek kellenek.

Még többszáz holdat öntöző gazdaságokban is többször előfordul, hogy fontos, az öntözéses gazdálkodáshoz feltétlenül szükséges beruházások elmaradnak, a szükségesnél lényegesen kisebb az állatállomány, az átlagosnál is kevesebb a gép, a szállítóeszköz, stb. Az ilyen aránytalanságot pedig a meglévő eszközök célszerűbb elosztásával is meg lehet szüntetni.

Az öntöző gazdaságok szervestrágya- és műtrágya-ellátásán is van mit javítani. Közismert, hogy öntözéssel csak tápanyagban gazdag földön lehet nagy termést elérni. Ezért fokozni kell a szervestrágya-termelést, a zöldtrágyázást és és koncentráltan kell felhasználni a meglévő műtrágyát.

Az öntözőtelepek korszerű kiépítését és eredményesebb üzemeltetését fékezi a tervező és kivitelező kapacitás hiánya. Gyakori dolog, hogy a korszerű öntözőtelep kiépítéséhez szükséges anyagok (csövek, berendezések, előregyártott elemek, stb.) nincsenek meg idejében, vagy minőségükre vonatkozóan jogos panaszok merülnek fel. Ez még indokoltabbá teszi, hogy biztosítsuk az elkészült berendezések kellő kihasználását és szerezzünk érvényt annak az elvnek, hogy az öntözőberendezések jó kihasználása az öntözéses gazdálkodás alapkövetelménye.

Parancsolóan szükséges az is, hogy a fejlesztéssel párhuzamosan szervezetten folyjék az öntözési és az öntözés fejlesztésével össze-

Digitized by Google

függő tapasztalatok összegyűjtése, feldolgozása. Mindenekelőtt arra van szükség, hogy ki legyen dolgozva az öntözéses termelés értékelésének metodikája, rendszeresen készüljenek üzemi és országos önköltség-számítások, s tudományosan is legyen előkészítve a fejlesztés iránya, üteme, módja és helye.

*

1964-ben 117 ezer holddal tovább nő az öntözésre berendezett terület. Ez a fejlesztés 536 termelőszövetkezetet, 46 állami gazdaságot érint, átlagban 170—180 kat. h. terület-növekedéssel. Az új öntözésnek mintegy 60—62 százaléka szántóföldi, 8—10 százaléka kertészeti, 28—32 százaléka pedig rét- és legelő-öntözés lesz. A szolgáltatandó vízmennyiségnek 25—30 százalékát a helyi vizek, 70—75 százalékát pedig a kiépült öntözőrendszerek adják.

Hogy az 1964. évi fejlesztés kellőképpen éreztesse hatását, két fontos feladatot kell az illetékes állami irányító szervek segítségével szocialista mezőgazdasági nagyüzemeinknek teljesíteniük: Egyrészt hatékonyabban kell kihasználniuk a már megvalósult öntözési beruházásokat, másrészt az éves terv szerinti fejlesztést következetesen meg kell valósítaniuk.

A két feladat elválaszthatatlan egymástól, mert csak együttes teljesítésükkel valósulhat meg öntözési programunk. Mindkét feladat reális, de megoldásuk igen alapos és szívós munkát követel meg.

Dr. Gergely István

Digitized by Google

NEMZETKÖZI SZEMLE

A Francia Kommunista Párt XVII. kongresszusa

A Francia Kommunista Párt XVII. kongresszusa[1] igen nagy visszhangot keltett. Még a kormánysajtó, a rádió és a televízió is kénytelen volt részletesen foglalkozni vele. A Francia Szocialista Párt (SFIO) lapja több vezércikket szentelt a kongresszusnak, nagy jelentőségű politikai eseményként, sőt — nézeteltérése ellenére — pozitív eseményként értékelte.

A kongresszus olyan időpontban ült össze, amikor a gaulleista állam és rendszer iránt táplált illúziók jelentős része szertefoszlott. 1958-ban a Francia Kommunista Párt kivételével az összes politikai alakulatok — kénytelenségből, vagy jószántukból — csatlakoztak ugyan de Gaulle tábornokhoz, ma azonban a helyzet visszájára fordult: az összes politikai alakulatok — az UNR kormánypárt kivételével — ellenzékbe mentek át, természetesen különböző fokon. Ebben is megmutatkozik az a tiltakozás, amely az országban egyre erősödik a nemzet nem monopolista rétegeinek érdekeit feláldozó politika ellen.

A kongresszus megvonta ennek a politikának a mérlegét. Az államfő Franciaország gazdasági helyzetét szívesen tünteti fel idillikus megvilágításban. Szerinte a gazdasági fejlődés sohasem volt ilyen gyors, mint az ő uralma alatt, az összes franciák — munkások és tőkések — jövedelme pedig azonos arányban, következetesen emelkedik. A valóság azonban teljesen más. Igaz ugyan, hogy például az ipari termelés a legutóbbi öt esztendő alatt tovább emelkedett, ez az emelkedés azonban kisebb mértékű, mint az előző öt év alatt (5,2 százalékos a korábbi 7,2 százalékkal szemben). Bizonyos iparágakban (pl. a kohászatban) pangás, másokban pedig (szerszámgép-gyártás, szénbányászat, hajógyártás, polgári repülés) egyenesen visszaesés tapasztalható.

Az Európai Közös Piac, amelyet alig négy esztendővel ezelőtt fogadott el gyakorlatilag a gaulleista kormány, nem más, mint az európai trösztök szövetsége egyrészt saját országaik munkásosztálya, másrészt a szocialista országok ellen. Az Európai Közös Piac nem oldotta meg a piacok kérdését, egyáltalán nem szüntette meg, hanem még súlyosbította is a kapitalisták közötti ellentéteket, meggyorsította viszont a tőkés koncentrációt a leghatalmasabb monopóliumok, különösen a nyugatnémet monopóliumok javára. Hozzájárult a termelés növeléséhez, de — korábbi ígéretei ellenére — nem részesíti előnyeiben a Közös Piac országainak dolgozóit.

Franciaországban ily módon öt

[1] A kongresszus Párizsban, a Mutualité-teremben ülésezett 1964. május 14-től 17-ig.

Digitized by Google

év alatt az ipari termelés 32 százalékkal növekedett, az órabér vásárlóereje azonban még mindig alacsonyabb, mint 1957-ben volt. A termelékenység és a bérek közötti eltérés még sohasem volt ilyen nagy. A munka üteme a munkásság helyzete romlásának egyik oka (statisztikai adatok szerint évente kétmillió bejelentett munkabaleset történik, ezek közül háromezer halálos kimenetelű). Az átlagos munkaidő hivatalosan heti 47 óra körül van, a háború előtti heti 40 órával szemben. Sok dolgozónak 50, 55 sőt 60 órát is kell dolgoznia. A nagy országok között Franciaországban van a leghosszabb heti munkaidő.

A kormány az úgynevezett stabilizációs tervvel, amelynek — szerinte — a megélhetési költségek csökkentését kellene szolgálnia, két célt tűzött ki maga elé: 1. befagyasztani a béreket a tőkések profitjának biztosítása és az atom-ütőerő finanszírozása végett; 2. az ipari termékekénél alacsonyabb szinten tartani a mezőgazdasági termékek termelői árát, s így még jobban kedvezni a nagy ipari monopóliumoknak anélkül, hogy a fogyasztók valami hasznát látnák ennek.

A gaulleista hatalom megpróbálja stabilizációs tervét azzal az állítással igazolni, hogy infláció fenyeget — mert „a tömegek túl sokat fogyasztanak". Az igazság azonban az, hogy az inflációt a tőkés profitok, mindenekelőtt pedig az improduktív állami kiadások, elsősorban az atom-ütőerő megteremtését szolgáló katonai kiadások óriási mértékű növekedése idézi elő. Az algériai háború befejezése ellenére az 1964. évi katonai költségvetés 7 százalékkal magasabb, mint az 1963. évi volt, és Franciaország egész költségvetésének 30 százalékára rúg.

A gaullizmus hívei azzal az állítással próbálják leplezni politikájuk reakciós jellegét, hogy a modern kapitalizmus megsokszorozza a javakat mindenki hasznára, a technika fejlődése pedig maga után vonja a munkásosztály „deproletarizálódását". Maguk a hivatalos statisztikák is megmutatják azonban ennek az állításnak teljesen alaptalan voltát, s éppen azt erősítik meg, hogy a kapitalista koncentráció a parasztság és a városi középosztály széles rétegeinek proletarizálódását, s a bérből élők számának növekedését vonja maga után. Így történt, hogy nyolc esztendő alatt az aktív mezőgazdasági lakosság száma 5 127 000-ről 3 841 000-re csökkent. A vagyontalanná vált parasztok legnagyobb része proletárrá lett. A mezőgazdaság strukturális felépítésének korszerűsítése ürügyével a kormány megszavaztatta a mezőgazdaság irányításáról szóló törvényt, amely gyakorlatilag a tőkés koncentráció meggyorsítását szolgálja a mezőgazdaságban, s amelynek bevallott célja az, hogy a következő években legalább 800 000 kis parasztgazdaságot megszüntessen.

A gaulleista hatalom átalakította a parlamentet, amely ma már nem más, mint regisztráló kamara, de a parlament folytatja offenzíváját, hogy csökkentse a rendszer tekintélyi, bürokratikus jellegét. A parancsolgató vezetés, a vezető kultusza minden területen elfoglalta a demokratikus ellenőrzés helyét. A miniszterek is, akik a legtöbb esetben a parlament megkerülésével kijelölt egyszerű alkalmazottak, diktatórikus

Digitized by Google

úton járnak el. A közigazgatás decentralizálásának ürügyével a kormány legutóbb elhatározta, hogy az egész megyei közigazgatást — ideértve a nemzetnevelési intézményeket is — a kormány közvetlen megbízottjának, a prefektusnak a kezében központosítja, a prefektus pedig fölötte áll minden népi ellenőrzésnek. A kormány arcátlanul kisajátítja a maga kizárólagos hasznára a tájékoztatás eszközeit, a rádiót és a televíziót.

A közösségeknek és a tömegeknek e politikával szemben megnyilvánuló fokozott ellenállása miatt a kormány kétségtelenül kénytelen volt korlátozni bizonyos terveinek végrehajtását, illetve késleltetni végrehajtásukat. Esze ágában sincs azonban lemondani céljáról, arról, hogy elfojtson minden igazi demokráciát, s így könnyebben elfogadtathassa a nagytőke által kívánt politikát.

Nemzetközi síkon a gaulleista kormány külpolitikája mindenek előtt a fegyverkezési verseny politikája. De Gaulle tábornok mindamellett kénytelen számításba venni azt, amit ő maga „a történelem nagy szelének" nevezett, vagyis a világ erőviszonyainak a szocializmus javára való fejlődését, amely a többi között maga után vonta a gyarmati rendszer összeomlását és az imperialista ellentmondások súlyosbodását. Így módon volt kénytelen elfogadni az algériai békét, miután több mint négy éven át sikertelenül viselt háborút. Így volt kénytelen elismerni a népi Kínát, és állást foglalni Délkelet-Ázsia semlegesítésének politikája mellett.

Bármilyen okok késztették is de Gaulle-t arra, hogy bizonyos területeken pozitív álláspontot foglaljon el, és bármennyire nem tisztán is ezek az okok, pártunk XVII. kongresszusa kifejezésre juttatta azt az elhatározását, hogy támogat minden olyan intézkedést, amely kedvezhet a nemzetközi enyhülésnek és a békés együttélésnek. Ettől függetlenül azonban a kommunisták változatlanul elszántan ellenzik a személyi hatalom rendszerét; készek mindent megtenni, hogy elősegítsék az összes munkás és demokratikus erők összefogását, s ennek segítségével véget vessenek a gaulleista rendszernek, igazi, demokratikus rendszert valósítsanak meg.

Annál is inkább akarják ezt, mert a gaulleista külpolitika alapvető megnyilatkozásaiban súlyosan veszélyezteti a békét, nagy veszélyt jelent Franciaországra. A gaulleista külpolitika egyfelől az Atlanti Szövetségre, másfelől pedig a német militaristákkal való szövetkezésre épül. Bármilyen súlyos érdekellentétek állítják is egymással szembe például az amerikai és a francia tőkéseket, a lényegben változatlanul egyetértenek. Mint Pompidou miniszterelnök nemrég az American Clubban kijelentette: „ha vannak is olykor nézeteltéréseink a módszerekben és az időrendi kérdésekben, tökéletesen egyetértünk a célokban. A célokat illető teljes szolidaritásunkat készek vagyunk bármikor megmutatni és kinyilvánítani, amikor erre szükség van."

Jellemző, hogy amikor de Gaulle a NATO-n belül fontosabb szerepet követel magának, és ezért szembehelyezkedik az Egyesült Államok vezetőivel, ugyanakkor nem követeli az enyhülést, a fegyverzetek csökkentésének poli-

Digitized by Google

tikáját, hanem mindenekelőtt arra törekszik, hogy az Atlanti Szövetségen belül védelmezze a francia nagy monopóliumok érdekeit az amerikai, az angol, a nyugatnémet és más riválisokkal szemben. Ezt bizonyítja az, hogy akadályozza a nemzetközi enyhülés erősödését, nem hajlandó csatlakozni a moszkvai szerződéshez, bojkottálja a genfi leszerelési tárgyalásokat, ellenzi a NATO-országok és a Varsói Szerződéshez tartozó szocialista országok közötti megnemtámadási szerződés gondolatát. Mindenekelőtt pedig Adenauerrel katonai szerződést írt alá, amely veszélyes módon bátorítja a németországi és bonni militaristák és revansisták vállalkozásait.

Végül: de Gaulle atom-ütőerőt akar felállítani, amely romlást von maga után, célját nem érheti el, és veszélyes. A kormánypropaganda állításaival ellentétben nem igaz az, hogy ez az ütőerő biztosítani tudja Franciaország biztonságát, hiszen Franciaország messze elmarad ezen a téren az Egyesült Államoktól és a Szovjetuniótól. Nem igaz az, hogy biztosítani tudja Franciaország katonai függetlenségét, hiszen az atombombát szállító bombázógépeknek szükségük van amerikai üzemanyag-ellátó repülőkre és a NATO radarhálózatára. Ezzel szemben elősegíti a nukleáris fegyverek terjedését és fokozza a fegyverkezési versenyt.

A Francia Kommunista Párt XVII. kongresszusa megvonta azoknak a harcoknak a mérlegét, amelyeket a francia munkásosztály és a francia demokraták vívnak gazdasági és szociális követeléseikért, a békéért, a szabadságjogok megvédéséért. 1963-ban a sztrájknapok száma meghaladta a nyolc milliót, s ez tíz év óta a legmagasabb szám. Ezekkel a munkásharcokkal különböző szakmák dolgozói számottevő eredményeket értek el.

Az 1962 októberében megtartott népszavazás megmutatta, hogy megváltozott a francia közvélemény ítélete a gaullejizmusról. De Gaulle ugyanis 1958-hoz viszonyítva ötmillió szavazatot vesztett, nagymértékben összeszűkült tehát tömegbázisa. Azóta még tovább erősödött a személyi hatalommal szembeni demokratikus ellenzék, újabb haladást sikerült elérni az akcióegység területén, így például a legutóbbi kantonális választásokon is.

A tömegek akciójának sikerült érvényre juttatnia egy-egy demokratikus követelést, s kényszerítenie a gaulleista kormányt: legyen tekintettel bizonyos népi követelésekre. Mégis, amíg a személyi hatalom van uralmon, a monopóliumok igyekeznek egyik kezükkel visszavenni azt, amit a másikkal kénytelenek voltak megadni. Elengedhetetlenül szükséges tehát, mint a kongresszus határozata hangsúlyozza, hogy megszűnjék a személyi hatalom és megvalósuljon az igazi demokrácia. E cél elérésének legfontosabb feltétele a tömegmozgalom kiszélesítése, kivétel nélkül minden demokratikus pártnak egy közös program körül történő összefogása.

A Francia Kommunista Párt olyan konkrét javaslatokat dolgozott ki, amelyek tárgyalási alapul szolgálhatnak a többi demokratikus párt számára is, s ugyanakkor platformot jelenthetnek a munkásosztály, a dolgozó parasztság, az értelmiség és a többi vá-

Digitized by Google

rosi középréteg konkrét szövetsége számára. A párt szerint a holnap demokratikus kormányának teljesítenie kell két alapvető követelést: egyfelől olyan egységes többségre kell támaszkodnia, amely a demokratikus pártoknak egy közös program körül létrejött egyetértésén alapul, másfelől pedig elő kell segítenie azt, hogy a franciák milliói részt vegyenek a közügyekben, el kell ismernie a választott testületek teljes fontosságát, ellenőrzési és vezetési jogot kell adnia a dolgozóknak és szervezeteiknek gazdasági, szociális és kulturális téren.

A tapasztalat ugyanis azt mutatja, hogy korunkban az igazi demokrácia csak a kapitalista trösztöktől mentes *szociális demokrácia* lehet. A Francia Kommunista Párt programja ezért demokratikus alkotmányt és mélyreható gazdasági és kulturális reformokat javasol. A jó alkotmány ugyanis önmagában nem elegendő; el kell érni azt is, hogy a nagytőkés hitbizományok ne kaparinthassák meg többé az ország fő erőforrásait, ne ellensúlyozhassák a nemzet akaratát, a kormányon és a parlamenten belül se érvényesíthessék vele szemben a maguk önző érdekeit.

A Francia Kommunista Párt programja ezért előirányozza a kohóipar, az atomipar, a vegyipar, a repülőgépgyártás, az elektronika, a nagy kereskedelmi bankok, a biztosító társaságok monopóliumainak államosítását és az összes államosított vállalatok demokratikus kezelését a szakszervezetek közreműködésével. A párt hangsúlyozza, hogy a holnap demokratikus kormányának biztosítania kell az államosított szektor fejlődését, garantálnia kell a beruházásokat a nemzeti élet elsőrendű fontosságú szektoraiban, mégpedig olyan gazdasági, szociális és kulturális program alapján, amelyet a munkásszervezetek közreműködésével demokratikusan dolgoztak ki. A pártkongresszus hangsúlyozza ennek a programnak a jelentőségét és rámutat arra, hogy a demokráciáért vívott harc szerves része annak a harcnak, amelyet a munkásosztály a szocializmusért vív.

A kongresszus úgy véli, hogy a munkásosztály mindenekelőtt a monopóliumok uralmának megszüntetéséért, az igazi békepolitikáért, az egyre mélyrehatóbb demokratikus és szociális reformokért vívott harcban valósíthatja meg egységét, tömörítheti maga körül az összes monopóliumellenes rétegeket, a nagyburzsoázia elszigetelésével, és ezzel megteremtheti a feltételeit annak, hogy a nép óriási tömegével megértesse a szocialista forradalom céljait és azt, hogy ezekért a célokért harcolni kell. Ebben a perspektívában a demokrácia fejlesztéséért vívott harc a szocializmusért folyó harc szerves részévé válik.

Ebben a távlatban a demokratikus pártok egy közös programban való egyetértése parancsoló szükségszerűség, mert feltétele annak, hogy győzelmet arathassanak a személyi hatalom fölött, biztosítéka annak, hogy a győzelem kivívása után valóban a nép érdekeinek megfelelő politikát lehessen megvalósítani.

A jelenlegi rendszer megdöntéséhez rendkívüli erejű népi mozgalomra van szükség. Nos, a tömegek mozgalma fejlődött ugyan, de még ma is sok olyan francia van, aki kívánja a változást, de nem kíván csatlakozni a demok-

Digitized by Google

ratikus ellenzék soraihoz, mert nem látja világosan, milyen lesz az új rendszer, ha de Gaulle-t félreállítják. Hogy a franciák többségét tömörítsük az igazi demokráciáért vívott harcban, ahhoz feltétlenül szükséges, hogy világos távlatot mutassunk nekik, s a legnagyobb demokratikus pártok között megállapodás jöjjön létre. A kongresszus úgy vélte, hogy lehetséges ilyen program kidolgozása.

Valóban: kommunisták, szocialisták és más demokraták nyíltan szembehelyezkednek a személyi hatalommal, követelik a katonai kiadások csökkentését, az atomütőerő felállításáról való lemondást, az iskolák fejlesztésére szolgáló összegek lényeges felemelését, az államosítás kiterjesztését, a dolgozók vásárlóerejének növelését, a szakszervezeti és politikai szabadságjogok védelmét, a rádió, a televízió demokratikus ellenőrzését stb. Hasonlóképpen, a nézeteltérések ellenére, a külpolitikában is el lehet jutni a közös politika kidolgozásához, de csakis határozottan a békés együttélés és az ellenőrzött általános leszerelés alapján.

Igaz például, a szocialisták kedvezően ítélik meg az Európai Közös Piacot, a kommunisták pedig ellene vannak. Mindemellett a kommunisták, tekintetbe véve azt a tényt, hogy az Európai Közös Piac fennáll, képviseletet követeltek maguknak az európai intézményekben és lehetségesnek, szükségesnek tartják az együttműködést a SFIO-val, hogy együtt harcoljanak az Európai Közös Piacon belül uralkodó helyet betöltő monopóliumok ellen. A monopóliumok káros szerepét legutóbb Gerard Jaquet szocialista vezető is megbélyegezte. A Francia Kommunista Part az Atlanti Szerződéssel szemben is fenntartja a maga elítélő álláspontját, de az Atlanti Szerződés elítélését mégsem teszi annak a feltételévé, hogy a szocialista párt szövetségre lépjen vele.

A program körül megvalósítandó egység alapvető követeléséből kiindulva tekinti a Francia Kommunista Párt a legközelebbi elnökválasztás kérdését. Tudni kell, hogy a párt kedvezően ítéli meg annak a lehetőségét, hogy az összes demokratikus erők egységesen állítsanak jelöltet, de arra nem kötelezheti magát, hogy már a szavazások első fordulójában nem kommunista jelölt mellett foglal állást, akkor is, ha nincs meg a közös programra vonatkozó határozott megállapodás, amely a többi között előirányozza a demokratikus intézmények megvalósítását és az e program végrehajtásához szükséges eszközöket. A Francia Kommunista Párt csak abban az esetben állít jelöltet az adott időpontban, ha ezeket a javaslatait elutasítják.

Az SFIO, amely számos területen elfogadja az akcióegységet az FKP-val, még ellenzi ennek az akcióegységnek az általánosítását, ellenzi a közös programot, azokra az ideológiai különbségekre hivatkozva, amelyek elválasztják a kommunista párttól. Nyilvánvaló, hogy vannak ilyen különbségek. De ugyanúgy az is bizonyos, hogy az utóbbi évtizedekben a világban és Franciaországban bekövetkezett változások lehetőséget adnak arra, hogy napirendre kerüljön a kommunisták és a szocialisták mélyrehatóbb, teljesebb és tartósabb egysége. A háború megakadályozása lehetőségének tézise, a szo-

Digitized by Google

cializmusba való békés átmenet lehetőségének tézise, az a tény, hogy a Francia Kommunista Párt elvetette azt az elgondolást, amely szerint a szocializmusba való átmenetnek elengedhetetlen feltétele az egyetlen párt — mindezek olyan tényezők, amelyek könnyebbé teszik az akcióegység megvalósulását a szocialistákkal.

A párt XVII. kongresszusa, miután javasolta az SFIO vezetőinek, hogy találkozzanak egy őszinte eszmecserére a kommunista vezetőkkel, hangsúlyozta, hogy az ideológiai különbségek megvitatása semmiképpen sem késleltetheti a közös akciót, sőt csak elősegítheti ezt.

Jellemző egyébként, hogy az SFIO központi lapja, a Le Populaire, több nagy cikket szentelt a XVII. kongresszusnak, mégpedig Claude Fuzier-nek, a párt egyik vezetőjének a tollából. Claude Fuzier elismeri, hogy a demokráciát nem szabad csupán a formális szabadság szempontjából megítélni, és hogy az igazi szabadság megkívánja a nép gazdasági szabadságát. Ez a vélemény lényegében egyezik a mi véleményünkkel. Ebből a tényből kiindulva Claude Fuzier úgy véli, hogy a gaulleista rendszer demokráciaellenes egyrészt azért, mert megfosztja a politikai szabadságjogokat tényleges jelentőségüktől, másrészt azért, mert gazdasági demokráciáról egyáltalán szó sincs. A kommunisták szintén ezen a véleményen vannak. Claude Fuzier céloz arra, hogy ha azok a „szocialista" kormányok, amelyek Európában hatalomra jutottak, csak tiszavirág-életűek voltak, annak az az oka, hogy nem támadták a nagytőke gazdasági hatalmát. Nekünk szintén ez a véleményünk. A szocializmus megvalósításának kérdéseiről szólva elismeri azt is, hogy ideiglenesen szükség van a proletariátus diktatúrájára, s úgy véli, hogy a Szovjetunióban ennek a diktatúrának a „meghosszabbítása helytelen dolog". Másfelől pozitíven ítéli meg pártunknak a szocializmusba való békés átmenet lehetőségéről és a demokratikus pártoknak az új társadalom felépítésében való együttműködéséről alkotott véleményét.

A XVII. kongresszus egyúttal a proletár nemzetköziség nagy megnyilatkozása is volt. A kongresszuson több mint 40 testvérpárt küldöttsége jelent meg, s olyan afrikai államok demokratikus nemzeti pártjainak képviselői is, mint Algéria, Guinea, Mali. Szuszlov elvtársnak, a Szovjetunió Kommunista Pártja küldöttségének és a népi demokratikus országok küldötteinek — köztük a Magyar Szocialista Munkáspártot képviselő Kállai Gyulának — a felszólalásai megvilágították a szocialista tábor erőinek egységét. Angela Grimau, a Franco által meggyilkolt kommunista harcos özvegye, a kongresszus szónoki emelvényéről megindult hangon tolmácsolta a spanyol nép üdvözletét.

A kongresszuson tehát a kommunista és munkáspártok ismételten hangsúlyozták: szilárdan ragaszkodnak a nemzetközi munkásmozgalom egységéhez a marxista—leninista elvek alapján. A kongresszus által elfogadott határozat „úgy véli, hogy a Kínai Kommunista Párt vezetőinek a nemzetközi kommunista mozgalom általános vonalával ellentétben kidolgozott vonala, különböző országokban kifejtett szakadár tevékenysége, több országban a test-

Digitized by Google

vérpártokat bomlasztó csoportoknak nyújtott anyagi és erkölcsi támogatása súlyosan veszélyezteti az egész mozgalmat, a béke és a szocializmus ügyét". A kongresszus állást foglalt a testvérpártok konferenciájának összehívása mellett, hogy ez a konferencia megvizsgálja korunk lényeges problémáit és áthidalja a nemzetközi munkásmozgalomban fennálló nehézségeket, s ugyanakkor megtegye az összes szükséges intézkedéseket a kommunisták sorai egységének fenntartásáért és megszilárdításáért.

A XVII. kongresszus megmutatta a párt teljes egységét. Az összes dokumentumokat egyhangúlag szavazták meg és az új vezető szerveket — ezúttal első ízben titkos szavazással — szintén egyhangúlag választották meg. A kongresszus megmutatta a párt egészséges fejlődését is, hiszen a párt XVI. kongresszusa óta 30 000 új taggal és 2300 új sejttel gyarapodott. (1964. május elsején a megújított tagkönyvek száma 420 000 volt.)

Az egész kongresszus szenvedélyes hangú felhívás volt a munkásosztály egységére és a demokratikus erők összefogására, a monopóliumok politikájának áldozatául esett társadalmi rétegek tömörülésére, a személyi hatalom ellen és az igazi demokrácia megvalósításáért vívott harcra. Kétségtelen, hogy ez a felhívás követésre talál. A Francia Kommunista Párt mindenesetre mindent megtesz ezért, és joggal várható, hogy elsőrendű szerepet játszik majd azokban a nagy harcokban amelyekre Franciaország készül.

René Andrieu

A SZOCIALIZMUS TOVÁBBI ÉPÍTÉSÉNEK PROGRAMJA LENGYELORSZÁGBAN

A LEMP IV. KONGRESSZUSÁRÓL

1964. június 15-én, a varsói Kultúra és Tudomány Palotájának kongresszusi termében összeült a Lengyel Egyesült Munkáspárt IV. kongresszusa. A kongresszus tézisei, amelyeket a Központi Bizottság XV. plénuma dolgozott ki, tartalmazták a következő ötéves terv irányszámait. A tézisek felett országos vita bontakozott ki. Párttagok és pártonkívüliek ezrei fogtak tollat, hogy megírják véleményüket, ötleteiket és sokezerre tehető azoknak a száma is, akik a küldöttválasztó gyűléseken fejtették ki elgondolásaikat. A kongresszus előkészítése nem belső pártügy, hanem az egész nép ügye lett, és így a vita sok hasznos tapasztalattal gazdagította, sok esetben pedig még konkrétabb formákban öntötte a Központi Bizottság elképzeléseit.

Ilyen alapos előkészítés után ült össze a IV. kongresszus, hogy kidolgozza a lengyel népgazdaság 1966—1970 évek közötti fejlődésének legfontosabb irányelveit, elfogadja a szocializmus építésének programját. Ez volt a IV.

Digitized by Google

kongresszus legfőbb feladata, s ezt becsülettel teljesítette. Méltóképpen folytatódott tehát az a folyamat, amely a III. kongresszus óta is tizenöt központi bizottsági ülésen kikristályosodott: a LEMP vezető szerve behatóan, a lengyel nép nemzeti és a szocialista világrendszer közösségi érdekeit szem előtt tartva és összehangolva foglalkozott a szocializmus építésének időszerű kérdéseivel. S a több mint másfélmillió lengyel kommunistát képviselő, de sok millió lengyel véleményét tolmácsoló, több mint 1500 küldött „igen"-t mondott a szocializmus építésének programjára.

A IV. pártkongresszus ünnepi eseményét különös fény övezte, mert ez a kongresszus a jubileumi évben, a népi Lengyelország huszadik évfordulója előtt egy hónappal ülésezett, a huszadik évforduló pedig a csúcspontja az ezeréves lengyel állam hétéves ünnepségsorozatának. A IV. kongresszus tehát nemcsak a III. kongresszus óta eltelt öt év, hanem húsz esztendő mérlegét vonta meg, s ezzel képet adott a lengyel történelem legdicsőbb szakaszáról, a népi hatalom születésének, izmosodásának és rohamos fejlődésének két évtizedéről is.

Az előadói beszédet a Központi Bizottság megbízásából Wladyslaw *Gomulka*, a KB első titkára tartotta. Gazdag tartalmú beszámolója után napokon keresztül folyt a vita, amelynek egyik lényeges pontja a III. kongresszus óta eltelt időszak értékelése volt.

A kongresszus egyöntetűen megállapította, hogy az előző kongresszus határozatainak és az ötéves terv irányelveinek megvalósításával minden területen előrehaladt a lengyel népgazdaság. Fejlődtek a termelőerők, növekedett a fogyasztás, számottevő a haladás a közoktatás, a kultúra, a tudomány és az egészségvédelem terén. 1959 és 1963 között a nemzeti jövedelem 1958-hoz képest 30 százalékkal növekedett. Az ipar az említett időszakban 53, a mezőgazdaság — a két rossz termés ellenére is — 10 százalékkal emelte termelését.

A fejlődés egyik legjellemzőbb folyamata az ország ipari bázisának további bővülése és ezzel együtt az ipar belső struktúrájának javulása, a gépipar szerepének állandó növekedése volt. Ez különösen a beruházásokban mutatkozott meg, amelyek 1963-ban 53,4 százalékkal számnyalták túl az 1958. évit. Ez évi átlag 8,9 százalékos emelkedést jelentett, a lengyel népgazdaság előrehaladását tehát az utolsó öt évben elsősorban a beruházási tevékenység jelentős fokozása fémjelezte.

A belső változásokkal párhuzamosan erősödött Lengyelország helyzete a nemzetközi küzdőtéren is. Gazdasági kapcsolatai bővültek, különösen a KGST tagállamaival. Javult a kivitel és a behozatal aránya az áruforgalomban. Az export tavaly 67,1, az import 61.3 százalékkal számnyalta túl az 1958. évi színvonalat. A kivitel ebben az időszakban még a nemzeti jövedelemnél is gyorsabban növekedett. Az elmúlt öt esztendő második alapvető jellemvonása tehát a külkereskedelmi forgalom, s ezen belül is főként az export gyors ütemű növekedése.

A kongresszusi felszólalók is

Digitized by Google

nagy figyelmet szenteltek annak a lényeges kérdésnek: hogyan mozdítja elő Lengyelország a szocializmus győzelmét a két rendszer békés versenyében. Többen hangoztatták, hogy a világ alapvető problémáinak megoldása szorosan összefügg a kapitalizmus és a szocializmus versenyének kimenetelével a harc fő frontján: a gazdasági életben. A verseny kimenetelét, vagyis a szocializmus győzelmét, már a burzsoá közgazdászok nagy része sem vonja kétségbe. A vita jórészt arról folyik, hogy mikor jutnak az élre a szocialista országok az egy lakosra eső termelés terén. E tekintetben a kongresszus már biztató jelekről számolhatott be, mert 1963-ban a lengyel ipar — ugyancsak egy lakosra számítva — 1,204 kilowattóra elektromosenergiát, 3687 kg kőszenet, 261 kg nyersacélt, 250 kg cementet és 29 kg kénsavat állított elő.

A kongresszus számot adott arról is, hogyan érződött a népgazdaság általános előrehaladása a fogyasztáson és a kereseteken. Lényeges megállapítása, hogy a fogyasztási alap — amely tavaly 24,2 százalékkal magasabb volt, mint 1958-ban — a nemzeti jövedelemhez képest arányosan, helyesen alakult. Az átlagos nominális netto bér az állami szektorban tavaly már elérte az 1709 zlotyt (1958: 1348 zl), vagyis több mint 26 százalékkal emelkedett. Emellett 16,5 százalékkal növekedtek a létfenntartási költségek is. Ebből következik, hogy a reálbérek csaknem 9 százalékkal emelkedtek.

Az eredmények nyugtázása mellett nagy helyet kaptak a kongresszuson azok a szükségletek is, amelyeknek kielégítése a közeli vagy a távolabbi jövő kérdése. Ezek a problémák már átvezetnek a kongresszus második nagy témakörébe, az 1966-ban kezdődő ötéves terv irányelveihez.

A Központi Bizottság a tervszámok előterjesztésénél abból indult ki, hogy a lengyel népgazdaság jelenleg számos olyan problémával birkózik, amelyek megoldása a további fejlődés elengedhetetlen feltétele. Ezért az ötéves terv fő feladata az export növelése és belső struktúrájának megváltoztatása, a gépipar korszerűsítése és a gépek minőségének javítása, a beruházási tevékenység rendezése a költségek és az időtartamok csökkentése érdekében, a mezőgazdasági termelés fokozása, elsősorban a termelőeszközökkel való jobb ellátás útján. A kongresszusi hozzászólásokat összegezve azt mondhatjuk, hogy a lengyel népgazdaság fejlődése jelenleg a mezőgazdaságtól, az ipar nyersanyagbázisától és a külkereskedelemtől függ. Ezt tartja elsősorban szem előtt az ötéves terv is.

Nem feledkeztek meg a tervezők — mondotta Gomulka elvtárs — egy másik meghatározó tényezőről sem: az ország demográfiai helyzetének várható alakulásáról. 1966 és 1970 között munkáskorba lép a háború utáni nemzedék: 3,2 millió fiatalnak kell munkaalkalmat nyújtani. Minthogy ebben az időszakban a nyugdíjasok száma is növekszik, a számítások szerint mintegy másfélmillió új munkahelyre lesz szükség. Ez azt jelenti, hogy a lengyel népgazdaságnak öt év alatt 100 000-rel több munkahelyet kell létesítenie, mint a legutóbbi nyolc évben együttvéve. Egyebek között ezzel magyarázható, hogy a lengyel állam 1966 és 1970 között 830—840 milliárd

Digitized by Google

zlotyt fordít beruházásra, a nemzeti jövedelem 19,9 százalékát.

Az ötéves terv az 1965. évi várható eredményekhez képest az ipar termelését 45—47, a mezőgazdaságét 14—15 százalékkal kívánja emelni, s ez alapot teremt majd arra, hogy a lakosság fogyasztása 20 százalékkal növekedjék.

Gomulka elvtárs referátumában külön is kitért a mezőgazdasági termelés oszlopaira: az állami gazdaságokra, a termelőszövetkezetekre és a mezőgazdasági körökre. Kiemelte, hogy az állami gazdaságok az árutermelésnek egyre erősebb bázisaivá válnak, s rámutatott arra, hogy a 225 000 hektáron gazdálkodó, 28 000 tagot számláló termelőszövetkezetek és a falvak 80 százalékában gazdálkodó mezőgazdasági körök, az állam hathatós támogatásával, rohamosan növelik termésátlagukat, fejlesztik állatállományukat. Kulcsproblémaként jelölte meg a mezőgazdasági földterület nagyobbik részén működő egyéni gazdaságok termelésének növelését is.

A IV. kongresszus megszabta a népgazdaság irányításának, a tervezés rendszerének, a módszerek és a formák tökéletesítésének alapelveit is. Nagy hangsúlyt kapott például az a követelmény, hogy az egyes gazdasági ágazatokban az eddiginél is mélyebb közgazdasági elemzés előzze meg a tennivalók kijelölését. Az elv az, hogy valamely elképzelésből csak akkor lehet tervelőirányzat, ha az előzetes vizsgálatok igazolták gazdasági hatékonyságát. A hozzászólók különösen nagy jelentőséget tulajdonítottak a terv belső struktúrája és a fejlődési arányok még alaposabb elemzésének, s kimondták, hogy a tervezésben a legdöntőbb a belső egyensúly megteremtése. Ezeknek az elveknek a boncolgatása a pártkongresszuson — a szakemberek véleménye szerint is — sokat segít majd a közgazdaságtudomány fejlesztésében, s főleg a gyakorlati gazdaságpolitikával való kapcsolatának erősítésében.

A kongresszus nemcsak a közgazdaságtudomány kérdéseivel foglalkozott behatóan, hanem általában is a tudomány, a kultúra és a közoktatás kérdéseivel. Gomulka elvtárs beszámolója, a Politikai Bizottság tagjainak beszédei, a küldöttek hozzászólásai azt tükrözték, hogy a LEMP elméleti, nevelő és propagandamunkájának célja: a párt politikájának megmagyarázása, a tömegek mozgósítása e politika megvalósítására, az emberek nézeteinek, gondolkodásmódjának és életstílusának a szocialista elvek szellemében való formálása. A kongresszus kimondta, hogy az új rendszer anyagi és műszaki alapjának megteremtése mellett a tudatformálás is szerves része a szocializmus építésének. „A hazánkban uralkodó szocialista termelési viszonyok, a régi tőkés társadalom kizsákmányoló osztályainak felszámolása, a népgazdaság lendületes fejlődése, független nemzeti létünk megalapozása, szoros egységben a szocialista államok közösségével — mindez kedvező feltételeket teremt a szocialista tudat kialakításához."

A III. kongresszus öt évvel ezelőtt kijelölte a tudománypolitika fő irányvonalát, s a IV. kongresszus most ismételten megerősítette ezt. A párt a marxizmus—leninizmus teljes győzelméért küzd a tudományokban, abban a meggyőződésben, hogy a tudomány

Digitized by Google

csak ezen az alapon teljesítheti azt a feladatot, amely egy szocializmust építő országban reá hárul. A társadalomtudománynak sem csupán a burzsoá ideológia elleni harc a feladata, hanem segítenie kell a pártot a gyakorlati politikában, egyes gazdasági, társadalmi és kulturális kérdések elemzésében.

Nagy figyelmet szentelt a kongresszus a kultúrának, mint a társadalmi tudatformálás fontos tényezőjének. „Kultúránk, csakúgy, mint szellemi életünk egyéb területe — mondotta Gomulka elvtárs —, az új, szocialista és a burzsoá múlt örökségeként fennmaradt régi, visszahúzó elméletek harcában, valamint az idegen és a szocializmussal szemben ellenséges befolyásokkal folyó küzdelemben fejlődik. A párt vezető szerepe abban rejlik, hogy szocialista eszmeiséggel és tudományos világnézetével ösztönzi a művészi és kulturális alkotások társadalmi tartalmát és politikájával biztosítja azon kulturális értékek tömeges terjesztését, amelyek alakítják a szocialista tudatot, tágítják a társadalom szellemi horizontját, elősegítik a sötétség, a babona, a polgári és klerikális múlt lerakódásainak leküzdését."

A kongresszuson sok szó esett a szocialista demokrácia fejlődéséről is. A felszólalók konkrét példákkal mutatták be a Lengyel Egyesült Munkáspárt és a párt platformját elfogadó, céljait támogató Egyesült Parasztpárt és Demokrata Párt együttműködését, amely a Nemzeti Egységfront tevékenységének alapját alkotja. A hozzászólók az élet tapasztalataival bizonyították, hogy sikertelen minden olyan kísérlet, amely vallási alapon mesterségesen szembe akarja állítani egymással az embereket, s a társadalmat a hívők és a nem hívők tömegeire akarja felosztani. A lengyel kommunisták, az egész társadalom véleményét kifejezve, határozottan elutasították ezeket a próbálkozásokat. Egyúttal kimondták: az állampolgárok megítélésének egyetlen mércéje a munkához való hazafias viszonyuk, a szocializmus építéséhez való hozzájárulásuk, erkölcsi és társadalmi magatartásuk.

Ezzel kapcsolatban többen idézték azokat a szavakat, amelyekkel Gomulka elvtárs tavaly júliusban a LEMP KB XIII. plénumán mondott: „Lengyelországban proletárdiktatúra van. A kizsákmányolás megszüntetésével az emberek közti kapcsolatok új, magasabbrendű formáját teremtjük meg, amely létrehozza a feltételeket az új és fejlettebb típusú demokrácia kialakításához. Ugyanakkor azonban határozottan korlátoztuk és korlátozni fogjuk rendszerünk ellenségeinek szabadságát. Nem engedtük meg és nem fogjuk megengedni a szocializmussal szemben az ellenséges propagandát. Ez a szabadság korlátozása, de a reakciósok és az ellenség szabadságának korlátozása a néptömegek igazi szabadságának javára, amelyet szüntelenül fejlesztünk és elmélyítünk. A meglevő korlátozások idővel megszűnnek, mert megszűnik a külső veszély és eltűnik a belső ellenség."

A IV. kongresszus aláhúzta azokat a felelősségteljes feladatokat, amelyek az ifjúság eszmei nevelésének területén állnak a párt és az egész társadalom előtt. Nagyon érdekesen fejtegette néhány hozzászóló, hogy a belső és a külső reakciós erők szocializmus-ellenes

Digitized by Google

propagandája elsősorban az ifjúságra irányul. A fiatalok, minthogy nem ismerik a kapitalizmus életkörülményeit, gyakran nem tudják a maguk tapasztalatai alapján érzékelni azokat az óriási változásokat, amelyeket hazájuk a szocializmusnak köszönhet. Ezért a kongresszus elsősorban hatékonyabb nevelőmunkára buzdította az iskolát, az ifjúsági tömegszervezeteket, a szülőket.

A kongresszus fő figyelmét a szocializmus építésének belső kérdéseire összpontosította, megvizsgálta azonban azokat az eseményeket is, amelyek a III. kongresszus óta a nemzetközi küzdőtéren játszódtak le. Leszögezte, hogy ezek az események teljesen igazolták a kommunista és munkáspártok tanácskozásainak megállapítását: korunk alapvető tartalma a szocialista és a kapitalista rendszer harca. „Az idő nekünk dolgozik — mondotta a Központi Bizottság első titkára. — Az elmúlt évek legnagyobb vívmánya, hogy a földgolyót nem döntötte pusztulásba egy nukleáris katasztrófa. Ez elsősorban a Szovjetunió és az egész szocialista államközösség érdeme." „Nem szavakkal, hanem tettekkel bizonyítottuk be — folytatta —, hogy a szocializmus és a béke elválaszthatatlan egymástól, hogy a békés egymás mellett élést nem időleges manővernek, hanem a szocialista országok alapvető vezérfonalának tekintjük."

Érthető, hogy a lengyel pártkongresszus elsősorban az európai helyzetet és ezen belül is a német kérdést elemezte. Valamennyi felszólaló aláhúzta, hogy az enyhülés és a nemzetközi kapcsolatok békés rendezésének útjában a német kérdés megoldatlansága a legnagyobb akadály. Ez nem Németország kettéosztottságából adódik, ahogyan a bonni kormány állítja. Az európai feszültség és a háborús veszély forrása a nyugati hatalmaknak a német kérdésben évek óta folytatott politikája, s kivált a Német Szövetségi Köztársaság kormányának hidegháborús, agresszív politikája.

A kongresszus ismételten leszögezte, hogy „a népi Lengyelország külpolitikájának alapja az elmúlt húsz év alatt a Szovjetunióval fennálló testvéri szövetség volt, s ez marad a jövőben is. A kormány változatlanul az utóbbi két évtizedben bevált alapelvekre építi külpolitikáját, vagyis szorcs szövetséget, barátságot és egységet tart fenn a szocialista országokkal. Szolidaritást vállal és gazdasági segítséget nyújt az újonnan felszabadult országoknak és a felszabadulásukért harcoló népeknek. Kereskedelmi, tudományos és kulturális cserét bonyolít le a békés egymás mellett élés elvei alapján a tőkés országokkal."

Ezek az elvek megegyeznek a kommunista mozgalom és a szocialista államok által közösen kidolgozott és egyhangúlag elfogadott fő irányvonallal, amelyet azonban a Kínai Kommunista Párt külön ideológiai és politikai platformra helyezkedve durván támad. A lengyel pártkongresszus egységesen elítélte a Kínai KP vezetőinek tevékenységét, s figyelemre méltó megállapításokat tett:

„A Kínai KP állásfoglalása egészében arról tanúskodik, hogy vezetői nem azért vitáznak más pártokkal és dolgoznak ki külön platformot, hogy a valóságot keressék, s végül is közös álláspontra jussanak, hanem azért, hogy szaka-

Digitized by Google

dást idézzenek elő. A Kínai KP azért vádolja revizionizmussal az SZKP-t és más testvérpártokat, hogy elméletileg alátámasszá a szakítást. A Kínai KP mostani politikájának forrása az a törekvés, hogy világhatalmi helyzetet vívjanak ki a Kínai Népköztársaság számára. Teljes határozottsággal elítéljük azokat az utakat és módokat, amelyekkel a kínai elvtársak e cél elérésére törekszenek. A Kínai KP jelenlegi külpolitikájának fő vonalát a nemzetközi kommunista mozgalom sohasem fogadhatja el, mert ez idegen a marxizmus—leninizmus szellemétől és nagyhatalmi, nacionalista irányzatok hordozója."

A LEMP kongresszusa kijelentette: a lengyel kommunisták mindent meg akarnak tenni azért, hogy a marxizmus—leninizmus elvei alapján helyreálljon a testvérpártok egysége és szolidaritása. Ennek érdekében indokoltnak tartják a testvérpártok világértekezletét előkészítő tanácskozás mielőbbi megszervezését, a világ legfontosabb térségeit képviselő pártok részvételével. Ez a tanácskozás előzetes vitát tartana az összehívandó értekezlet témáiról és előkészítené a dokumentum-tervezeteket. A LEMP-nek az a véleménye, hogy a nemzetközi tanácskozás előkészületeinek kezdetét és időtartamát nem szabad kizárólag a Kínai KP önkényes döntésétől tenni függővé, hanem a tanácskozás előkészítését nyomban meg kell kezdeni, amikor a kommunista és munkáspártok többsége e mellett állást foglal.

Hasonló értelemben foglaltak állást a nemzetközi munkásmozgalom vitás kérdéseiben számos külföldi testvérpártnak a kongresszuson részt vevő küldöttei is.

•

A lengyel kommunisták kongresszusán őszintén beszéltek az ország fejlődésének eredményeiről és fogyatékosságairól. Nem hallgatták el a tervezés hiányosságaiból és a szervezetlenségből, az egyházi reakció aknamunkájából fakadó nehézségeket, s ráirányították a figyelmet arra is, hogy Lengyelországot kívülről állandóan „tűz alatt tartják" a politikai diverzió propagandaágyúi is. „A párt azonban nem tér ki az idegen nézetekkel folyó harc elől, nehogy a helytelenül értelmezett türelem lefegyverezze sorainkat — mondotta Gomulka elvtárs. — A párt eszmei egysége alapvető feltétele annak, hogy erősek legyünk és hatni tudjunk a tömegekre."

A Lengyel Egyesült Munkáspárt IV. kongresszusa ismételten bebizonyította, hogy Lengyelország minden nemzeti és társadalmi érdeke a szocializmushoz kapcsolódik. A lengyel népgazdaság erejének növekedése, a nemzeti jövedelem emelkedése és a nép életkörülményeinek javulása napról napra meggyőzi az embereket a szocialista társadalmi rendszer fölényéről. A lengyel párt politikájában a hazaszeretet szervesen összeforr az internacionalizmussal, azzal a mélységes eszmei és osztálykapcsolattal, amely Lengyelországot a többi szocialista országhoz és az egész világ haladó erőihez fűzi. Ez a IV. kongresszus legfőbb tanulsága.

Pálos Tamás

Digitized by Google

KRITIKA ÉS KÖNYVISMERTETÉS

VAJDA IMRE:

SZOCIALISTA KÜLKERESKEDELEM

*A KGST ÉS A SZOCIALISTA NEMZETKÖZI MUNKAMEGOSZTÁS**

Méltán keltett nagy érdeklődést a szűkebb szakterületen kívülálló körében is Vajda Imrének és szerzőtársainak — V. Cerniansky (Prága), G. Sz. Lopatin (Moszkva), dr. R. Brauer (Berlin), ST. Szczypiorski (Varsó), G. Popissakov (Szófia), T. Pavel (Bukarest) — munkája. Ennek oka nemcsak a téma aktualitása és az a növekvő figyelem, amellyel társadalmunk egyre szélesebb rétegei fordulnak a szocialista nemzetközi együttműködés elméleti és gyakorlati problémái felé, hanem a könyv színvonala, s az a tény is, hogy ez az első olyan munka hazánkban (s amilyen a KGST állásaiban is kevés jelent meg), amely nemzetközi együttműködés alapján született.

A könyv először kísérli meg a szocialista külkereskedelem és az ennek bázisát alkotó nemzetközi munkamegosztás elméleti és gyakorlati problémáinak átfogó módon, valamennyi KGST-ország bevonásával való vizsgálatát. Ennek során elmélyült, színvonalas elemzést ad a szocialista külkereskedelem alapvonásairól, a külkereskedelmi monopólium jelentőségéről és szerepéről, a nemzetközi munkamegosztásról, a szocialista világpiacon alkalmazott árakról, a külkereskedelem gazdasági hatékonyságával összefüggő kérdésekről; ismerteti a különféle számítási módszereket, részletesen foglalkozik a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsával, s megmutatja a szocialista országok valutáris rendszerének általános vonásait. A munka második része pedig a Szovjetunió, Magyarország, Csehszlovákia, a Német Demokratikus Köztársaság, Lengyelország, Bulgária, Románia külkereskedelmét, valamint a kelet-nyugati kereskedelem főbb időszerű kérdéseit mutatja be.

Nagy érdeme a kötetnek az is, hogy a nemzetközi munkamegosztás problémáit népgazdasági és világgazdasági összefüggésekbe ágyazva tárgyalja. A kifejtés során, különösen a második részben nem mindig sikerül következetesen érvényre juttatni ezt, alapjaiban azonban helyesen mutatja meg a nemzetközi munkamegosztás és a külkereskedelem szerepét a szocialista államok népgazdaságában, s a gazdasági fejlődés és a külkereskedelem kölcsönhatásait, kölcsönös össze-

* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1963. 414. o.

Digitized by Google

függéseit a szocialista országok fejlődésének különböző szakaszaiban. Ugyancsak helyesen világít rá a szocialista nemzetközi munkamegosztás helyére és szerepére a világgazdaságban.

Emeli a munka értékét az is, hogy részletesen bírálja a szocialista nemzetközi munkamegosztással összefüggő helytelen nézeteket, főként azokat a dogmatikus nézeteket, amelyek hosszú éveken keresztül fékezték az országaink közötti együttműködés gyors fejlődését. Ez annál is fontosabb, mert a régebbi, elsősorban Sztálin nevéhez fűződő nézetek új formákban, új csomagolásban nem egyszer ma is felütik fejüket a közgazdasági irodalomban.

Az elemzés módszereit tekintve a kötet kiemelkedő vonásának tartjuk azt is, hogy a szerző sokoldalúan támasztja alá igen jól dokumentált általánosító megállapításait. Véleményünk szerint ez alól az egyetlen kivétel az ún. „harmadik piactipus" problémájának kezelése. A szerző a gazdaságilag gyengén fejlett országok nemzetközi piacát a világkereskedelemben, sok fenntartással ugyan, de lényegében harmadik piactípusnak nevezi. A jelenlegi helyetben azonban nem indokolt az, hogy harmadik piactípus létezéséről beszéljünk, minthogy a nem a szocialista világgazdasági rendszerbe tartozó gazdaságilag gyengén fejlett országok kereskedelmi és egyéb gazdasági kapcsolatainak túlnyomó része a tőkés világgazdaság keretein belül bonyolódik le, s ennek feltételeit jórészt a kapitalista piac fejlődéstörvényei határozzák meg. Ezek a viszonyok a kapitalista világgazdaság keretébe tartoznak, amely (s a szerző ezt nem hangsúlyozza) már nem azonos az imperializmus világgazdasági rendszerével. Abban természetesen igaza van a szerzőnek, hogy a volt gyarmati és függő országok különleges helyet foglalnak el a kapitalizmus világgazdasági rendszerében. Kár, hogy az ún. harmadik piactípus létezésének indokolását nem kísérli meg összefüggésbe hozni az adott országok termelési viszonyaival. A monokulturás, a tőkés világpiactól nagymértékben függő szektor nagy jelentősége miatt ugyanis ezek az országok aligha szakadhattak el még a tőkés világpiactól. A volt gyarmati és függő országoknak a szocialista világgal kiépített sokoldalú és erősödő kapcsolatai még nem öltöttek olyan méreteket, hogy döntően meghatároznák piacuk jellegét. Az államnak a külkereskedelmi forgalom felett gyakorolt nagyfokú ellenőrzése pedig csak enyhíteni tudja a tőkés világpiac nyomását.

A könyvben az egzaktságra való törekvés a matematikai apparátus bekapcsolásában is megmutatkozik ott, ahol erre szükség és lehetőség van, mindenekelőtt „A szocialista külkereskedelem gazdasági hatékonysága és annak alapjai" c. fejezetben. Más területek szempontjából is érdekes lett volna azonban a matematikai módszerek alkalmazási lehetőségeinek felkutatása.

A könyv azt tűzi ki céljául, hogy a szocialista külkereskedelemről és munkamegosztásról átfogó képet rajzoljon, s e célt jelentős részben sikeresen meg is oldja, de természetesen nem érinthet minden problémát és nem adhat választ minden olyan

Digitized by Google

kérdésre, amely a szocialista nemzetközi munkamegosztás fejlődése során elméleti és gyakorlati téren felmerül. Ez a téma jellegéből és az erre vonatkozó közgazdasági kutatások jelenlegi helyzetéből is következik. Így pl. az együttműködés kérdéseit tárgyalva nem foglalkozik azokkal a mechanizmusokkal, amelyek az egyes országokban működve előmozdítják (vagy fékezik) a nemzetközi együttműködés fejlődését. Nem tér ki arra sem, hogy a szocialista országok közötti együttműködés fejlődése hogyan befolyásolja ezen országoknak a világgazdaság másik szektorához fűződő gazdasági kapcsolatait. Emelte volna a munka értékét az is, ha képet tudott volna adni a KGST szervezeti keretein kívül álló szocialista országok külkereskedelméről is.

Vajda Imre munkája azonban így is igen értékes hozzájárulás (nemcsak hazai, hanem nemzetközi vonatkozásban is) a szocialista nemzetközi munkamegosztás problémáinak feltárásához, s különösen a munka első része — áttekinthető szerkezete és világos, tömör stílusa révén — egyetemi tankönyvként is jól használható. Dicséret illeti a Közgazdasági és Jogi Kiadót is a könyv sikerült kivitelezéséért.

Dr. Simai Mihály

A Szocialista Képzőművészek jubileumi kiállításáról

Szép és fontos feladatot teljesített a Magyar Nemzeti Galéria, amikor összegyűjtötte és bemutatta a Szocialista Képzőművészek csoportja élő és elhunyt tagjainak műveit. Régóta aktuális feladat volt ez, mert bár a csoport létezése, szerepe, történeti fontossága meglehetősen tisztázott volt már korábban, a szervezet tényleges művészi munkássága mindmáig jórészt ismeretlen maradt. A kollektíva összetermésében másképpen hatottak most olyan művek is, melyek az utóbbi évek kiállításain itt-ott láthatók voltak. Az összegyűjtött anyag gazdagsága meglepetést okozott a csoport résztvevői, tevékenységének kortárs szemlélői számára is. Mintegy ötven művésznek több mint ötszáz alkotása valóban olyan szám, mely magában is tiszteletet kelt. A szereplő művészek és a bemutatott művek nagy száma egyébként mutatta a rendező Oelmacher Annának — aki maga is a csoport alapító tagjai közé tartozott — azt a helyes elvét, hogy nem maradt szigorúan a Szocialista Képzőművészek csoportja tagjainál, hanem kitágítva a kereteket, bekapcsolta azoknak a művészeknek munkáit is, akik törekvésükben rokonok voltak a csoporttal, de csak alkalmanként vettek részt ennek megmozdulásaiban. A kiállítás egységes folyamat bemutatására törekedett a megjelölt tíz esztendő határai között: nem tagolta korszakokra a csoport működését, nem választotta el első időszakát a fennállás második időszakától, sem a bemutatott művek elkülönítésével, sem a képviselt művészek ilyen értelmű különválasztásával.

Derkovits bemutatott képei, a

Digitized by Google

Dózsa-sorozat hatalmas erejű lapjai, Mészáros László szobrai erőteljes nyitányként vezették be a csoport munkásságának művészi dokumentumait s egyben, mint szocialista művészetünk legnagyobb képviselői, mutatták azt a fokot, melynek elérését a csoport tagjai is céljuknak tekintették. Derkovits — aki mint korának legnagyobb magyar festője sem riadt vissza a napi feladatoktól, transzparensek, illegális újságfejlécek készítésétől — joggal lehetett példaképe mindazoknak a művészeknek, akik harcolni kívántak a maguk eszközeivel a fennálló rend ellen. Mészáros — aki inkább csak a csoport előzményeit jelentő szervezkedések, kezdeményezések résztvevője volt, hiszen 1935 elején a Szovjetunióba emigrált — ugyancsak méltó és követendő példakép lehetett, mert művei nemcsak a tehetségét, a tudását, egyetemes mértékkel mérhető szobrászi erényeit mutatják, hanem bizonyítják a népet szolgáló igaz törekvéseit, pártos eszmeiségét is.

Az illegális kommunista párt irányítása alatt működő, a Szociáldemokrata Párt legális lehetőségeit kihasználó Szocialista Képzőművészek csoportjának tevékenysége nem szorítkozott kizárólagosan a művészi munkára, hanem igen fontos szerepük volt a korszak politikai életében is. Részt vettek a KMP, a Vörös Segély, a Szakszervezeti Ellenzék akcióiban, támogatták a sztrájkokat, tüntetések szervezői és részvevői voltak, plakátokat készítettek, röplapokat rajzoltak, illusztrálták az ellenzéki sajtót, előadásokat tartottak munkásoknak, múzeum- és tárlatlátogatásokat szerveztek, szemináriumokat, vitákat tartottak egymás között, melyeken az aktuális politikai események értékelésén túl, a képzőművészet vonalán is egységes marxista szemlélet kialakítására, céljaik világos megjelölésére törekedtek. Mozgalmi és elméleti munkájuk mellett szükségképpen másodlagos, bár korántsem másodrendű volt művészi tevékenységük. Sokan voltak közöttük kétkezi munkások, akik csak napi robotjuk után, vagy pihenő napjaikon fejleszthették képességeiket, rajzolhattak, festhettek, vagy mintázhattak. Művészi felkészültségük is különböző volt, csupán egyben voltak egészen egységesek: céljaik tisztaságában, szándékaik nemességében, abban, hogy valamennyien harcolni kívántak — mozgalmi és művészi munkájukkal egyaránt — a Horthy-fasizmus embertelen világa ellen, az új társadalom megteremtéséért. Terror és üldöztetés közben, a reakciós sajtó rágalmazó és áljas gyanúsítgatásai légkörében dolgoztak, a rendőrségi beavatkozást, a letartóztatásokat, az internálást és a börtönöket, végül sokuknak a haláltábort is vállalniuk kellett forradalmi elveikért.

Mindezek a körülmények magyarázzák, hogy a csoport művészi céljai teljes egészükben nem valósulhattak meg, hogy művészetük nem lehetett minden ízében kiforrott, nem lehetett egységesen magas színvonalú. Sok nagyra hivatott tehetség, biztató indulás tört derékba, sok jelentős kezdeményezés akadt el az emberellenes kor sorvasztó légkörében. A Szocialista Képzőművészek mostani kiállítása mégsem csak a résztvevő művészek és a bemutatott művek nagy számá-

Digitized by Google

val hatott, hanem hatott a művek mondanivalója, határozott állásfoglalása, ítélkezése, igazmondása, a kort dokumentáló ereje tekintetében is. Mindenekelőtt a munkásséghoz kívántak szólni. A tanítás, az öntudatra ébresztés gondolata vezérelte őket. Ezért festették a külvárosok nyomortelepeit, a sivár gyárudvarokat, a füstös kéményeket, a fáradt proletárasszonyokat, olyan csendéleteket, melyeken az egymás mellé helyezett szerszámok, a szegénység és munka szimbólumai mellett a párt eszméit hirdető újságok, folyóiratok címei, forradalmár írók nevei olvashatók, szimbolizálva némiképp a jövőhöz vezető út lehetőségeit is. Fenyő, Háy, Nolipa, Sugár és mások festményei mellett Goldmann, Farkas, Bokros Birman szobrai; a rajzban, sokszorosított grafikában különösképpen B. Juhász Pál, Berda Ernő, Fehér György, Varsányi Pál munkái emelhetők ki olyanokként, melyekben a leghatásosabban fogalmazódtak meg a kor munkáséletének problémái. A csoport titkárát és egyik legnagyobb tehetségét, Kondor Györgyöt huszonhárom esztendős korában gyilkolta meg a magyar fasizmus. Képei most döbbenetes erővel vallottak a korról és a forradalmár művészről.

Bár a csoport tagjainak témaválasztását az a céljuk határozta meg, hogy művészetükkel a munkásosztályt szolgálják, ez nem jelentette munkáikban a szociális tematika kizárólagosságát. Tárgyválasztásuk sokfélesége mellett az irányzatok, stílusok tekintetében is változatos képet mutatott művészetük. Tiszteletben tartották a hagyományokat, tanultak a nagy elődök nagy alkotásaiból, de ez a hagyománytisztelet a korszerű nyelv keresésével párosult náluk. Mondanivalójuk hatásosabb tolmácsolása érdekében, a hivatalos akadémizmussal való szembenállásukat kimutatva, egyénenként különbözően, de sokan közülük fel akarták használni a legmodernebb irányzatok formai eredményeit is.

A csoport igen jelentős kezdeményezése volt többek között az 1942 márciusi kiállítás, melyhez a Szabadság és Nép címmel meghirdetett freskópályázat anyaga kapcsolódott. A népfront-politika, a nemzeti függetlenség gondolata jegyében fogant kiállítást akkor három nap múlva betiltották. Most ennek a bemutatónak válogatott anyagát is láthattuk a Galériában. Ez fokozta a kiállítás történeti, művészettörténeti jelentőségét, s gyarapította ugyanakkor a látottak egészéből levonható aktuális tanulságokat, melyek különösen a felelősségteljes emberi-művészi mondanivaló és a korszerű közlési forma viszonyát tekintve adódtak, nevezetesen: hogy a formát, a stílust csak a mondanivaló aktualitása, súlya, fontossága teheti igazán korszerűvé, hogy minden formakeresés, minden stíluspróbálkozás üressé, jelentéktelenné válik a mondanivaló igazsága, korszerűsége nélkül.

A Szocialista Képzőművészek jubileumi kiállítása — túl azon hogy alkalmat adott a korábbi lehetőségeknél konkrétabb és teljesebb vizsgálódásra — kegyeletünk lerovását is jelentette mártír művészeink előtt, s tiszteletünk kifejezését a közöttünk élő, ma is velünk harcoló művészek iránt.

Kontha Sándor

Digitized by Google

MIRŐL ÍRNAK A TESTVÉRPÁRTOK FOLYÓIRATAI?

CAHIERS DU COMMUNISME
1964. 5. sz.

XVII. KONGRESSZUSUNK

A „Közigazgatási reform":

Albert Jourlin: TERÜLETRENDEZÉS A MONOPÓLIUMOK HATALMA IDEJÉN. (A hatalom gazdaságpolitikája súlyosbítja a regionális elmaradottságot. A decentralizáció nem módosította a termelőerők megoszlását. A dolgozó lakosság áramlásának problémája. A regionális fejlődés közös demokratikus programja felé.)

Albert Landrie: A KÖZIGAZGATÁSI REFORM REGIONÁLIS ÉS HELYI SZINTEN. (A folyamatban levő reform arra irányul, hogy az egész megyei közigazgatást a központi hatalom közvetlen irányítása alá rendelje. A személyi hatalom folytatja támadását az ellen, ami a szabadságjogokból megmaradt. A helyi jogokért vívott harc fontossága.)

Waldeck L'Huillier: A PÁRIZSI KÖRZET ÉS A KÖZIGAZGATÁSI REFORM.

Marius Bertou: A KÖZIGAZGATÁSI REFORM ÉS A HELYI KÖZHIVATALOK MŰKÖDÉSE.

Alphonse Boosz: ELZÁSZ ÉS A KÖRZETESÍTÉS.

Marcel Hamon: BRETAGNE ÉS A REGIONÁLIS VÁLSÁG

Jacques Denis: A JELENLEGI HELYZET ÉS A LESZERELÉS. (Az áprilisi számban megjelent cikk folytatása.)

Gilbert Hury: A ZSINAT KÉT ÜLÉSSZAKA KÖZÖTT, KERESZTÉNYEK ÉS KOMMUNISTÁK. (A vallás társadalmi gyökerei. Konkrét történelmi helyzetek. A hit és a társadalom. A közös érdekek.)

Guy Besse: A KOMMUNISTA FILOZÓFUSOK MUNKÁJÁRÓL. (Megnyitó beszéd a kommunista filozófusok március 22-i párizsi értekezletén; foglalkozik Hegel és Marx viszonyával, az episztemológia, az erkölcs és az esztétika kérdéseivel is.)

EINHEIT,
1964. 5. sz.

Siegfried Böhm: AZ ALAPSZERVEZETEK NÉHÁNY FELADATA A GAZDASÁGOSSÁGI EMELTYŰK RENDSZERÉNEK MEGVALÓSÍTÁSA SORÁN. (A cikk gerince az a tétel, hogy a gazdasági számvitel gazdaságossági emeltyűi nem választhatók el az egyéni anyagi érdekeltségtől.)

Gerhard Tautenhahn — Günther Rechtenbech: AZ ELEKTROTECHNIKA FEJLŐDÉSE ÉS SZEREPE A NÉPGAZDASÁGBAN. (Az ipari fejlődés és az energiatermelés összefüggése általában. Az NDK elektromos-energia-termelésének, az NDK és az NSZK ipari össztermelésének és elektromosipari termelésének összehasonlítása 1956 és 1962 között. A munkatermelékenység és az elektromosipari termelés összefüggése.)

Ulrich Häussler: A SZERZŐDÉSRENDSZERNEK ELŐ KELL SEGÍTENIE A SZÜKSÉGLETEKNEK MEGFELELŐ TERMELÉST. (Az eddigi tapasztalatok alapján átdolgozzák az 1957. évi szerződéseket szabályozó törvényt.)

Digitized by Google

Prof. dr. Kurt Rauhe — Dr. Gerhard Müller — Heinz Schönmeier: A GABONATERMELÉS NÖVELÉSÉNEK ÚTJAI.

Reinhold Miller: AZ EGYÉN ÉS A KÖZÖSSÉG A SZOCIALIZMUS ÁTFOGÓ ÉPÍTÉSE SORÁN. (A cikk témái: 1. Szocialista nevelőmunkával segítsük elő a közösség ideológiai egységét, csiszoljunk minden embert, 2 A ma emberének problémái a jelenkor ideológiai vitáinak tükrében, 3. A szocializmus és a humanizmus elválaszthatatlan egysége.)

Harry Ott: A KOMMUNISTA VILÁGMOZGALOM EGYSÉGÉÉRT A MARXIZMUS-LENINIZMUS ALAPJÁN. (Állásfoglalás a kínai vezetőkkel szemben.)

Georg Neuckranz: NYUGAT-NÉMETORSZÁGI MOZGALOM A BÉKÉS EGYMÁS MELETT ÉLÉS POLITIKÁJÁÉRT. (Az NDK létének, politikájának és eredményeinek hatása a nyugatnémet lakosság gondolkodásmódjára. Differenciálódási folyamat a nyugatnémet burzsoázia táborában. A munkásosztály és szervezeteinek nem kielégítő aktivítása. A szakszervezetek és a szociáldemokrácia feladatai és felelőssége.)

Herbert Baumann: A NEMZETI DEMOKRATIKUS FORRADALOM PROBLÉMÁI ALGÉRIÁBAN.

KOMMUNYISZT,

1964. 7. sz.

N. Sz. Hruscsov: A BÉKÉRŐL ÉS A BÉKÉS EGYÜTTÉLÉSRŐL. (Előszó a békés együttélés problémáival foglalkozó beszédeinek és felszólalásainak Olaszországban megjelent gyűjteményéhez.)

A PÁRTÉLET EGYES OLDALAI A KÍNAI KOMMUNISTA PÁRTBAN. (A Pravda 1964. április 28—29-i számaiban megjelent szerkesztőségi cikk.)

A PROLETÁR NEMZETKÖZISÉG — MINDEN ORSZÁG ÉS VILÁGRÉSZ DOLGOZÓINAK ZÁSZLAJA. (Szerkesztőségi cikk).

P. Fedoszejev: MATERIALISTA TÖRTÉNELEM-ÉRTELMEZÉS ÉS „ERŐSZAK-ELMÉLET". (Mi az elvi különbség a forradalmi erőszak szerepének marxista—leninista értelmezése és az „erőszak-elmélet" között, amely szerint a forradalom nem a forradalmi helyzettől, a tömegek öntudatosságától, akaratától és harci készségétől függ, hanem saját „forradalmiságunktól".)

A kommunizmus építésének gazdasági problémái

V. Jefimov és N. Zakolupin: IRÁNY — AZ INTENZITÁS FOKOZÁSA. (Ismertetés N. Sz. Hruscsov elvtársnak a kommunista építés és a mezőgazdaságfejlesztés problémáival foglalkozó beszéd- és dokumentum-gyűjteménye most megjelent nyolcadik kötetéről.)

A. Petroszjanc: AZ ATOMENERGIA SZEREPE A KOMMUNIZMUS ANYAGI-MŰSZAKI BÁZISÁNAK ÉPÍTÉSÉBEN. (Az Állami Atomenergia Bizottság elnöke ismerteti az atomenergia békés felhasználásának lehetőségeit.)

Ideológia és mindennapi élet

A. Mihajlova: SOKFÉLESÉG A SZOCIALISTA REALISTA MŰVÉSZETBEN. (A szélsőségesen modernista irányzatokat elutasító szocialista realista művészetben eredményes művészi útkeresések, különböző stílusok és művészeti iskolák figyelhetők meg.)

V. Csikin: NAGY TETTEK ÖRÖKÖSEI. (A cikk a Komszomolszkaja Pravda által az ifjúság körében végzett közvéleménykutatás anyaga alapján elemzi a fiatalok törekvéseit, gondolkodásmódját, eszményeit.)

Digitized by Google

A munkásosztály egységéért

A. Csernyajev: KOMMUNISTÁK ÉS SZOCIALISTÁK: AZ EGYÜTTMŰKÖDÉS TÁVLATAI. (Milyen közeledés figyelhető meg a nagy nyugati tőkés országokban, elsősorban Franciaországban és Olaszországban a kommunisták és a szocialisták között: ideológiai vitájuk a demokrácia értelmezésének, a munkáspártok szerepének, a szocialista forradalom békés útjának problémája stb. körül.)

Kritika és bibliográfia

G. Gak és O. Jurovickij: A TÁRSADALMI FEJLŐDÉS DIALEKTIKÁJÁNAK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI. (Recenzió B. Sz. Ukraincev, A. Sz. Kovalcsuk, V. P. Csertkov: „A szocializmus kommunizmusba való átnövésének dialektikája" című könyvéről.)

N. Druzsinyin, K. Tarnovszkij, L. Cserepnyin: A HAZAI TÖRTÉNELEM RÖVID ISMERTETÉSE. („A Szovjetunió rövid története" című munka első részének ismertetése.)

M. Csepikov: A SAJTÓ – A PÁRT IDEOLÓGIAI ÜTŐEREJE. („A pártsajtó és a szovjet sajtó a szocializmus és a kommunizmus felépítéséért vívott harcban" című tankönyv ismertetése.)

LUPTA DE CLASĂ

1964. 5. sz.

B. Almaşan: A BÁNYAIPAR A NÉPGAZDASÁG ALAPVETŐ ÁGA

L. Marculescu és I. Moldoveanu: A FILOZÓFIAI KUTATÁS IDŐSZERŰ PROBLÉMÁI

T. Horvath: A BERUHÁZÁSOK ÉS GAZDASÁGI HATÁSUK

T. Vianu: A ROMÁN IRODALOM TÖRTÉNETE A FELSŐOKTATÁSBAN

S. Iosifescu: ESZTÉTIKAI TANULMÁNYI KÉPEK

St. Cernea: ZSÁKUTCÁBAN A BURZSOÁ IPARSZOCIOLÓGIA

NOVÁ MYSL

1964. 6. sz.

AZ ÚJSÁGÍRÓ PÁRTOS FELELŐSSÉGE

BESZÉLGETÉSÜNK A VÁLASZTÁSOK ELŐTT. (Ján Svoboda, a Nemzeti Front Központi Választási Bizottságának titkára válaszol a választást megelőző kampánnyal kapcsolatos kérdésekre.)

NEM HALLGATHATUNK (Csehszlovák történészek csoportja válaszol a kínai sajtóban Csehszlovákia 1948 előtti forradalmi fejlődéséről közzétett cikkekre.)

I. Hruza: ÖNTUDAT AZ ÖSZTÖNÖSSÉG ELLEN.

O. Krajnák: FASISZTAELLENES MOZGALOM SZLOVÁKIÁBAN 1941–1942-BEN.

M. Král: A TUDOMÁNY A TÁRSADALOM IRÁNYÍTÁSÁBAN

V. Plevza: A DAVISTÁK ÉS A CSEHSZLOVÁK KOMMUNISTA PÁRT. (A DAV című, a második világháború előtti irodalmi-művészeti folyóiratról.)

L. Kružík: A NEMZETI JÖVEDELEM NEMZETKÖZI ÖSSZEHASONLÍTÁSA (A KGST-országok népgazdaságfejlesztésének legfontosabb mutatói.)

NOWE DROGI

1964. 6. sz.

Vita a IV. pártkongresszus előtt:

Mieczyslaw Jagielski: A BERUHÁZÁSOK ÉS A MEZŐGAZDASÁGFEJLESZTÉS PERSPEKTÍVÁI. (A következő ötéves terv mezőgazdasági beruházásainak méreteiről, forrásairól és helyes felhasználásáról.)

Stefan Kuhl: A MEZŐGAZDASÁG NÉHÁNY TERMELÉSI TARTALÉKÁRÓL. (Javaslatok a mezőgazdasági termelés műszaki bázisának megerősítésére.)

Digitized by Google

Wlodzimierz Michajlow: MIT NYÚJT A MEZŐGAZDASÁGTUDOMÁNY A NÉPGAZDASÁGNAK. (Tervszerű kutatómunka a mezőgazdaságtudományban, kapcsolat a gyakorlattal, szervezési problémák)

Albin Plocica: A TAKARÉKOS BERUHÁZÁS GAZDASÁGI ESZKÖZEI. (Az önfinanszírozás elvének előnyeiről és hátrányairól.)

Ryszard Matuszewski: AZ IRODALMI MŰ POLITIKAI MONDANIVALÓJA. (Az értékes irodalmi mű nem nyilvánvaló igazságokat ismételget, hanem önálló gondolatokat vet fel.)

Eugenia Krassowska: AZ EGYETEMEK SZEREPE A PEDAGÓGUSKÉPZÉSBEN. (A pedagógusképzés szervezeti problémái.)

Wiktor Kinecki: AZ ÚTTÖRŐ-MOZGALOM A PÁRTKONGRESSZUS ELŐTT. (Az úttörő-mozgalom eredményei és problémái.)

AZ EGYESÜLÉSEK ÉS A VÁLLALATOK SZEREPÉRŐL. (A szerkesztőségben tartott tanácskozás jegyzőkönyvének kivonata.)

A népi Lengyelország húsz éve:

Antoni Rajkiewicz: A FOGLALKOZTATÁS NEM CSUPÁN GAZDASÁGI PROBLÉMA. (A nagyobb méretű foglalkoztatás társadalmi kihatásai, a foglalkoztatás növekedésének üteme a jelenlegi ötéves tervben, feladatok a foglalkoztatással kapcsolatban.)

Wieslaw Rydygier: LENGYELORSZÁG GAZDASÁGI FEJLŐDÉSÉNEK ÉS KÜLKERESKEDELMÉNEK NÉHÁNY ÖSSZEFÜGGÉSE. (A külkereskedelem és a gazdasági fejlődés, a hitel szerepe, a behozatal, a kivitel.)

Janusz Obodowski: A PRÉMIUMRENDSZER REFORMJÁRÓL — RÉGI ÉS ÚJ ÖSZTÖNZŐK. (A prémiumrendszer reformjának fő indítékai, az eddigi prémiumrendszerek, a rendszer új elvei.)

Stanislaw Rainko: A MARXIZMUS BIZONYOS HAMIS ÉRTELMEZÉSÉRŐL. (R. Tucker „Filozófia és mítosz Marx Károlynál" című könyvéről.)

NOVO VREME

1964. 5. szám

A NEMZETKÖZI KOMMUNISTA MOZGALOM EGYSÉGÉÉRT, A KÍNAI KOMMUNISTA PÁRT VEZETŐSÉGÉNEK SZAKADÁR TEVÉKENYSÉGE ELLEN (Az SZKP Központi Bizottságának februári plénumán hozott határozatról és M. A. Szuszlovnak a plénumon mondott beszámolójáról.)

Sz. Dlbokov: A SZOCIALISTA ORSZÁGOK GAZDASÁGI EGYÜTTMŰKÖDÉSE. (A 15 évvel ezelőtt alakult KGST feladatairól, tevékenységének eddigi eredményeiről.)

M. Markov, Sz. Gavazov, D. Donev: A BOLGÁR SZOCIALISTA NEMZET FEJLŐDÉSÉNEK PROBLÉMÁI. (A Bulgáriában élő nemzetiségek helyzete, a nacionalizmus és a nemzeti előítéletek fokozatos megszűnése.)

L. Dimitrov: LENINI SZEMLÉLETET ALAKÍTSUNK KI AZ IFJÚSÁG PROBLÉMÁIRÓL. (A fiatalok tanulási problémái, eszmei nevelésük, és az ifjúsági szövetség helyzete.)

Zs. Osavkov: SZOCIOLÓGIAI KUTATÁSOK A BOLGÁR LAKOSSÁG VALLÁSOSSÁGÁRÓL. (A tudományos ateista munka eredményei és feladatai, a lakosság vallásossága életkora, neme, foglalkozása és más szempontok szerint.)

J. Karanfilov: A PARTIZÁN MEMOÁRIRODALOM ÉS A JELENKORI IRODALOM NÉHÁNY KÉRDÉSE. (A cikk a bolgár háborús memoárirodalom sajátos vonásait ismerteti, majd a jelenkori irodalom fejlődésével foglalkozva felhívja a figyelmet a burzsoá mo-

Digitized by Google

dernizmus befolyása elleni harc fontosságára.)

A munkaerőtartalékok problémái

A. Alekszijev, Georgi Bcsvarov: AZ ORSZÁG MUNKAERŐTARTALÉKAI ÉS FELHASZNÁLÁSUK

M. Atanaszov: A VÁROSI MUNKAERŐTARTALÉKOK FELHASZNÁLÁSA

T. Avramov: A NŐI MUNKAERŐ FELHASZNÁLÁSA

D. Pavlov: A BURZSOÁ IDEOLÓGIA VÁLSÁGA ÉS AZ ANTIKOMMUNIZMUS ÚJ TAKTIKÁJA. (A mai burzsoá ideológia új köntösbe öltözteti a kommunistaellenesség régi szólamait és hamis képet fest a szocialista országok fejlődéséről. A cikk nagy vonalakban ismerteti a mai polgári filozófia fő irányait.)

WEG UND ZIEL

1964. június

Erwin Scharf: A KORMÁNYALAKÍTÁS ÉS A KÖZÖS PIAC. (Klaus politikájának célja: Ausztria csatlakozása a Közös Piachoz. Miért nem egyeztethető össze a semlegességgel Ausztria társulása? Az Osztrák Szocialista Párt magatartásának bírálata.)

KUTATÓMUNKA ÉHKOPPON. (Ausztria brutto nemzeti termékének csupán 2—3 ezrelékét fordítja tudományos kutatási célokra.)

Walter Truger: EGY NÉP ÉS KÉT ÁLLAM? (Egy osztrák iskolaigazgató nem volt hajlandó német nemzeti rendezvények látogatását ajánlani tanítványainak. A németérzelműek tiltakozó tüntetését az öntudatos osztrákok ellentüntetése meghiúsította. A problémáról egész Ausztriában széles körű vita indult.)

FEJLESZTÉSI SEGÉLY ÉS KÜLKERESKEDELEM. (A genfi világkereskedelmi konferenciáról. A fejlődő országok problémája.)

Franz Marek: A MUNKÁSMOZGALOM ÉS A SZOCIALISTA ÁLLAMRENDSZER. (Miért tekintették a kommunista pártok példaképüknek a Szovjetuniót még akkor is, amikor — a sztálini időkben — nem mindent értettek egészen. A Szovjetunióval való szolidaritás nem egyértelmű a szocialista állam minden határozatának, jelenségének és megfogalmazásának kritikátlan elfogadásával.)

Santiago Carillo: LIBERALIZÁLÁS VAGY DEMOKRÁCIA? (A Spanyol Kommunista Párt főtitkárának cikke Spanyolországról.)

Harry Sichrovsky: TÖMBÖNKÍVÜLISÉG — ALAPOK, TÖRTÉNELEM ÉS PERSPEKTÍVÁK. (Témái: 1. A tömbönkívüliség nem semlegesség; 2. A tömbönkívüliek és a Nyugat; 3. A tömbönkívüli külpolitika szükségszerűsége; 4. A tömbönkívüliek viszonya a kommunistákhoz, a szocialista táborhoz; 5. A tömbönkívüliség rövid története; 6 A tömbönkívüliek legközelebbi konferenciája.

Walter Hollitscher: A TUDOMÁNY MINT TERMELŐERŐ.

Digitized by Google

TARTALOMJEGYZÉK

KÁLLAI GYULA: A Magyar Népköztársaság külpolitikája — — 1
Dr. SARLÓS ISTVÁN: Harc a bürokratizmus ellen a tanácsokban — 23
ANTOS LÁSZLÓ és Dr. KÓRÓDI JÓZSEF: Területi tervezés — iparteleptés — — — — — — — — — — — — — — 33
SÁNDOR GYÖRGY: Szabad idő, művelődés, televízió — — — — 44

ESZMECSERE

A szocializmus, korunk tudományos technikai forradalma és a mai szocialista ember (VARGA KÁROLY, PERNYE ANDRÁS, Dr. GILLEMOT LÁSZLÓ) — — — — — — — — — — 59

KONZULTÁCIÓ

A Szovjetunió szerepe a szocialista nemzetközi munkamegosztásban (Dr. NYILAS JÓZSEF) — — — — — — — — — — 77

SZEMLE

Az öntözéses gazdálkodás helyzete és problémái (Dr. GERGELY ISTVÁN) — — — — — — — — — — — — — — 85

NEMZETKÖZI SZEMLE

A Francia Kommunista Párt XVII. kongresszusa (RENÉ ANDRIEU) 92
A szocializmus további építésének programja Lengyelországban (PÁLOS TAMÁS) — — — — — — — — — — — — 99

KRITIKA ÉS KÖNYVISMERTETÉS

Vajda Imre: Szocialista külkereskedelem (Dr. SIMAI MIHÁLY) — 106
A szocialista képzőművészek jubileumi kiállításáról (KONTHA SÁNDOR) — — — — — — — — — — — — — 108

MIRŐL ÍRNAK A TESTVÉRPÁRTOK FOLYÓIRATAI

Digitized by Google

СОДЕРЖАНИЕ

ДЮЛА КАЛАИ: Внешняя политика Венгерской Народной Республики 7
Д-р ИШТВАН ШАРЛОШ: Борьба против бюрократизма в горсоветах 23
ЛАСЛО АНТОШ—д-р ЙОЖЕФ КОРОДИ: Территориальное проектирование — переселение промышленности — — — — — — 33
ДЬЕРДЬ ШАНДОР: Досуг — просвещение — телевидение — — — 44

ОБМЕН МНЕНИЯМИ

Социализм, научно-техническая революция и современный социалистический человек (КАРОЙ ВАРГА, АНДРАШ ПЕРНЕ, д-р ЛАСЛО ЖИЛЬМО) — — — — — — — — — — — — — 59

КОНСУЛЬТАЦИЯ

Роль СССР-а в разделении социалистического международного труда (д-р ЙОЖЕФ НИЛАШ) — — — — — — — — — — 77

ОБЗОР

Состояние и проблемы оросительного хозяйства (д-р ИШТВАН ГЕРГЕЙ) — — — — — — — — — — 85

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОБЗОР

XVII. съезд Французской Коммунистической Партии (РЕНЕ АНДРИЕ) — — — — — — — — — — — — 92
Программа дальнейшего строительства социализма в Польше (ТАМАШ ПАЛОШ) — — — — — — — — — — — 99

КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЯ

Имре Вайда: Социалистическая внешняя торговля (д-р МИХАЙ ШИМАИ) — — — — — — — — — — — 106
О юбилейной выставке социалистических художников (ШАНДОР КОНТА) — — — — — — — — — — — 108

О ЧЕМ ПИШУТ ЖУРНАЛИ БРАТСКИХ ПАРТИЙ

Digitized by Google

INHALT

GYULA KÁLLAI: Die Aussenpolitik der Ungarischen Volksrepublik 1
Dr. ISTVÁN SARLÓS: Kampf gegen den Bürokratismus in den Räten 23
LÁSZLÓ ANTOS und Dr. JÓZSEF KÖRÖDI: Regionale Planung und Standortbestimmung von Industrieanlagen — — — — — — 33
GYÖRGY SÁNDOR: Freizeit, Bildung, Fernsehen — — — — — 44

GEDANKENAUSTAUSCH

Der Sozialismus, die technisch-wissenschaftliche Revolution unserer Zeit und der sozialistische Mensch von heute (KÁROLY VARGA, ANDRÁS PERNYE, Dr. LÁSZLÓ GILLEMOT) — — — — — 59

KONSULTATION

Die Rolle der Sowjetunion in der sozialistischen internationalen Arbeitsverteilung (Dr. JÓZSEF NYILAS) — — — — — — — 77

RUNDSCHAU

Lage und Probleme der Wirtschaften auf berieselten Feldern (Dr. ISTVÁN GERGELY) — — — — — — — — — — — 85

INTERNATIONALE RUNDSCHAU

Der XVII. Kongress der Kommunistischen Partei Frankreichs (RENÉ ANDRIEU) — — — — — — — — — — — — — 92
Das Program des weiteren sozialistischen Aufbaus in Polen (TAMÁS PÁLOS) — — — — — — — — — — — — — — 99

KRITIK UND BÜCHERSCHAU

Imre Vajda: Sozialistischer Aussenhandel (Dr. MIHÁLY SIMAI) — 106
Die Jubileumsausstellung der sozialistischen bildenden Künstler (SÁNDOR KONTHA) — — — — — — — — — — — 108

AUS DEN ZEITSCHRIFTEN DER BRUDERPARTEIEN

Digitized by Google

SOMMAIRE

GYULA KALLAI: La politique extérieure de la République Populaire Hongroise — — — — — — — — — — — — 1
Dr. ISTVAN SARLOS: Lutte contre le bureaucratisme au sein des conseils — — — — — — — — — — — — — 23
LASZLO ANTOS et Dr. JOZSEF KORODI: Planification régionale et placement des enterprises industrielles — — — — — — — 33
GYORGY SANDOR: Loisirs, culture, télévision — — — — — — 44

ÉCHANGES DE VUES

Le socialisme, la révolution technico-scientifique à notre époque et l'homme socialiste de nos jours (KAROLY VARGA, ANDRAS PERNYE, Dr. LASZLO GILLEMOT) — — — — — — — 59

CONSULTATION

Le rôle de l'Union Soviétique dans la répartition socialiste internationale du travail (Dr. JOZSEF NYILAS) — — — — — 77

REVUE

La situation et les problèmes des exploitations agricoles sur terres irriguées (Dr. ISTVÁN GERGELY) — — — — — — — 85

REVUE INTERNATIONALE

Le XVII-e Congrès du Parti Communiste Français (RENE ANDRIEU) 92
Le programme de la construction continue du socialisme en Pologne (TAMÁS PÁLOS) — — — — — — — — — — — — — 99

CRITIQUE ET COMPTES RENDUS

Ivan Vajda: Le commerce extérieur socialiste (Dr. MIHÁLY SIMAI) 106
L'exposition jubilaire des artistes socialistes (SÁNDOR KONTHA) — 108

DE LA PRESSE DES PARTIS FRÈRES

Digitized by Google

CONTENTS

GYULA KÁLLAI: The Foreign Policy of the Hungarian People's Republic — — — — — — — — — — — — — — — 1
Dr. ISTVAN SARLÓS: Fight against Red Tape in the Councils — — 23
LÁSZLÓ ANTOS and Dr. JÓZSEF KORÓDI: Regional Planning and the Location of Industrial Building Sites — — — — — — 33
GYÖRGY SÁNDOR: Leisure Time, Education, Television — — — 44

EXCHANGE OF VIEWS

Socialism, the Technical-Scientific Revolution of our Age and the Socialist Man of Today (KÁROLY VARGA, ANDRÁS PERNYE, Dr. LÁSZLÓ GILLEMOT) — — — — — — — — — — 59

CONSULTATION

The Soviet Union's Role in the Scheme of International Socialist Labour Distribution (Dr. JÓZSEF NYILAS) — — — — — 77

REVIEW

Irrigation Farming and its Problems (Dr. ISTVÁN GERGELY) — — 85

INTERNATIONAL REVIEW

The 17th Congress of the Communist Party of France (RENÉ ANDRIEU) — — — — — — — — — — — — — — 92
The Program of further Socialist Construction in Poland (TAMÁS PÁLOS) — — — — — — — — — — — — — — 99

CRITICISM AND BOOK REVIEW

Imre Vajda: Socialist Foreign Trade (Dr. MIHÁLY SIMAI) — — — 106
Socialist Artists Jubilee Exhibition (SÁNDOR KONTHA) — — — 108

FROM FRATERNAL PARTIES' PERIODICALS

Digitized by Google

E SZÁM SZERZŐI

KÁLLAI GYULA, az MSZMP Politikai Bizottságának tagja, a Minisztertanács elnökhelyettese, **DR. SARLÓS ISTVÁN**, a Fővárosi Tanács VB. elnöke, **ANTOS LÁSZLÓ**, az Országos Tervhivatal főosztályvezető helyettese, **DR. KÓRÓDI JÓZSEF** kandidátus, az Országos Tervhivatal osztályvezetője, **SÁNDOR GYÖRGY**, a Magyar Televízió munkatársa, **DR. NYILAS JÓZSEF** közgazdász, **DR. GERGELY ISTVÁN**, az MSZMP Központi Bizottsága Titkárságának munkatársa, **RENÉ ANDRIEU**, a Francia Kommunista Párt Központi Bizottságának tagja, a l'Humanité főszerkesztője, **PÁLOS TAMÁS**, az MSZMP Központi Bizottsága Agit-Prop. osztályának munkatársa: **DR. SIMAI MIHÁLY** kandidátus, a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem világgazdasági tanszékének tanszékvezető docense, **KONTHA SÁNDOR**, az MSZMP KB. Tudományos és Közoktatási osztályának munkatársa

---

SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG

BENKE VALÉRIA (a szerkesztő bizottság vezetője), **FRISS ISTVÁN**; **HÁY LÁSZLÓ**; **KOMJÁT IRÉN**; **LAKOS SÁNDOR**; **MOLNÁR ERIK**; **NEMES DEZSŐ**; **NÉMETH KÁROLY**; **ÓVÁRI MIKLÓS**; **SÍK ENDRE**; **SZIGETI JÓZSEF**

Digitized by Google

R. 1-12
29142

Ára: 3,— Ft

NEMES DEZSŐ

A Bethlen-kormány külpolitikája 1927—1931-ben

A kiváló marxista történettudós e műve a Tanácsköztársaság megdöntése utáni ellenforradalmi Magyarország igen jellemző periódusát tárgyalja. Miniszterelnökségének második felében (1926—1931-ig) Bethlen István elindítja azt az általa „aktívnak" nevezett külpolitikát, amelynek alapja a szovjetellenes kapitalista egységfront. Ez a háborús kalandorpolitika előkészítője lett annak a katasztrófának, amely tíz év múlva Magyarországnak a szovjetellenes háborúba való taszításával bekövetkezett.

626 old. **Ára: 55,— Ft**

VARGA JENŐ

A jelenkori kapitalizmus és a gazdasági válságok

A neves Lenin-díjas közgazdász most megjelent kötete a szerző legfontosabb, a gazdasági túltermelési válságok problémájával foglalkozó tanulmányait tartalmazza. Gazdag tényanyaga megmutatja azokat a változásokat, amelyek a második világháború után, a háború hatására végbementek a tőkés újratermelési ciklus alakulásában.

372 old. **Ára: 55,— Ft**

KOSSUTH KÖNYVKIADÓ

INDEX: 25 805

Digitized by Google

VILÁG PROLETÁRJAI, EGYESÜLJETEK!

TÁRSADALMI SZEMLE

A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT ELMÉLETI ÉS POLITIKAI FOLYÓIRATA

LIBRARY
MAR 9 1971
UNIVERSITY OF CALIFORNIA

8-9

XIX. ÉVFOLYAM 1964. AUG.—SZEPT.

Digitized by Google

Szerkesztőség:
Budapest, V. Széchenyi rakpart 19. Tel.: 124—475.
Kiadja a Kossuth Könyv- és Lapkiadó Vállalat.
Kiadóhivatal: VI. Révay utca 16. Tel.: 116—660*.
Terjeszti a Magyar Posta.

Előfizethető a Kossuth Kiadó megyei és kerületi kirendeltségeinél, csekkszámlaszám 01915003 a Posta Központi Hírlap Irodánál (Bp., V. József nádor tér 1.) és bármely postahivatalnál. Előfizetési díj negyedévre 8,— Ft, félévre 16,— Ft, egész évre 32,— Ft. Csekkszámlaszám: egyéni 61218, közületi 61066 vagy átutalás a MNB. 8. sz. folyószámlájára. Lapunk régebbi példányai kaphatók a Posta Központi Hírlapiroda újságboltjában: Budapest, V. József Attila u. 3.

Megjelent: 37 000 példányban

Utolsó kézirat nyomdába érkezett: 1964. augusztus 19.

Felelős kiadó: A Kossuth Könyvkiadó igazgatója

K. 3196/2 — Zrínyi Nyomda, Budapest. F. v.: Bolgár I.

Digitized by Google

TÁRSADALMI SZEMLE
A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT ELMÉLETI ÉS POLITIKAI FOLYÓIRATA
XIX. ÉVF. 8—9. SZ. BUDAPEST 1964. AUG.—SZEPT.

A Magyar Szocialista Munkáspárt a nemzetközi kommunista mozgalom egységéért

Írta BISZKU BÉLA

Az MSZMP szent kötelességének tekinti, hogy minden lehetséges eszközzel hozzájáruljon a nemzetközi kommunista mozgalom és a szocialista közösség lenini egységének helyreállításához. Ez a szándék vezette akkor is, amikor 1964 februárjában határozatban ítélte el a kínai vezetők újabb, a kommunista világmozgalom egysége ellen irányuló szakadár lépéseit. Pártunk tagjai taggyűléseken és más pártértekezleteken fejezték ki egyetértésüket a Központi Bizottság határozatával, amely leszögezi: teljes mértékben szolidárisak vagyunk az SZKP-val, annak lenini Központi Bizottságával és személy szerint Hruscsov elvtárssal abban a harcban, amelyet a kommunista világmozgalom többségével egyetemben folytatnak a merxizmus—leninizmus eszmei tisztaságának védelmében, a munkásosztály világméretű győzelméért, a gyarmati népek felszabadításáért, a békéért, az imperializmus ellen.

Párttagságunk és népünk, miután megismerkedett a kínai vezetők koncepciójával, amely minden alapvető kérdésben szemben áll a kommunista világmozgalom egységesen elfogadott stratégiájával és taktikájával — miután tudomást szerzett arról, hogy a kínai vezetők külön platformuk terjesztése érdekében frakciókat szerveznek a testvérpártok soraiban —, megdöbbenten ítélte el ezt a káros szakadár tevékenységet. Ugyanazok az emberek, akik a múltban annyi tisztelettel adóztak a Kínai Kommunista Párt érdemeinek, a forradalmi harcban és a szocialista építésben szerzett tapasztalatainak — most felháborodottan kérdezik: hogyan fordulhattak szembe a kínai vezetők a marxizmus—leninizmussal — amely a kínai nép, a KKP minden vívmányának legfőbb forrása volt —, hogyan engedhették meg maguknak a kommunista pártok

Digitized by Google

közötti érintkezés minden elfogadott normájával szakító szakadár lépéseket olyan vezetők, akik igényt tartanak arra, hogy kommunistáknak nevezzék őket? Meggyőződésünk, hogy eljön az idő, amikor a kínai vezetőknek saját pártjuk, saját népük színe előtt is felelniök kell majd az ilyen és ehhez hasonló kérdésekre.

Pártunk teljes szolidaritása az SZKP-val, egyetértése a moszkvai nyilatkozatokban foglalt általános politikai irányvonallal abból a meggyőződésből fakad, hogy ez a politika a marxizmus—leninizmus alkalmazása korunk viszonyaira, olyan ideológiai-politikai koncepció, amely helyesen fejezi ki a világ munkásosztályának és népeinek, köztük a mi munkásosztályunknak, a mi népünknek az alapvető érdekeit. E meggyőződésünk nem pusztán elméleti meggondolásokon, hanem kemény harcokban és munkában, drága áron szerzett tapasztalatokon nyugszik. Pártunk és népünk saját kárán tanulta meg, hogy a szektás dogmatizmus, a személyi kultusz semmivel sem jelent kisebb veszélyt a proletárpárt és a néphatalom számára, mint a revizionizmus, a jobboldali opportunizmus. Megtanultuk, hogy milyen beláthatatlan következményekkel jár az, ha a pártban nem érvényesülnek a lenini normák, ha nagyra engedik nőni a személyi kultuszt, ha a vezetők elvakult önteltségükben túl akarják tenni magukat a társadalom objektív törvényszerűségein, ha nem a valóságból, hanem szubjektív elképzelésekből és holt dogmákból indulnak ki. A gyakorlat mutatta meg nálunk azt, hogy a személyi kultusz az elméletben dogmatizmust, a politikai gyakorlatban szektásságot, hatalommal való visszaélést szül. Az elméleti dogmatizmus, a szektás gyakorlat pedig törvényszerűen oda vezet, hogy megbomlik a párt egysége, a gazdaságpolitikában hibát hibára halmoznak, meglazul a párt és a tömegek kapcsolata, a munkásosztály és a parasztság szövetsége, meggyengül a proletariátus diktatúrája.

Ismeretes, hogy hazánkban a személyi kultusz és a belőle fakadó torzulások annyira legyengítették a proletárdiktatúrát, hogy a revizionista és más ellenforradalmi erők támadása végveszélybe sodorta azt. Maguk a kínai vezetők írták az 1956-os magyar ellenforradalommal kapcsolatban: „a múltban a magyar dolgozók demokratikus jogai csorbát szenvedtek, és forradalmi aktivitásának gátat szabtak. Ugyanakkor az ellenforradalmárok nem részesültek olyan csapásban, amilyent megérdemeltek volna. Ennek eredményeként az ellenforradalmárok számára elég könnyű volt 1956 októberében fegyveres lázadás megszervezésére felhasználni a tömegek elégedetlenségét." Ez az értékelés megfelelt a történelmi tényeknek és egybeesett a mi pártunk elemzésével.

Pártunk az ellenforradalommal vívott harc menetében újjászervezte sorait, elhatárolta magát a személyi kultusztól és annak képviselőitől, megszabadította a pártot a revizionista árulóktól,

Digitized by Google

helyreállította ideológiai és szervezeti egységét. Erélyesen küzdött az ellenforradalmi erők ellen, megszilárdította a népköztársaság törvényes rendjét, a szocialista törvényességet, egészséges alapokra helyezte és szorosabbra fűzte a párt és a tömegek kapcsolatát, megerősítette a munkás—paraszt szövetséget, ismét kézbe vette a szocialista építés irányítását. Pártunk szabad utat nyitott hazánkban azoknak a nagyszerű új gondolatoknak, amelyeket az alkotó marxizmus szellemében először az SZKP XX. kongresszusa vetett fel, s amelyeket később az 1957. és 1960. évi moszkvai nyilatkozatok fejlesztettek tovább. A marxizmus—leninizmus eszméi, amelyeket a megcsontosodott dogmatikusok és a revizionista árulók egyaránt megcsúfoltak, ismét hamisítatlan, tiszta fényükben ragyoghattak a tömegek előtt.

Az ellenforradalom, az imperialista beavatkozás felett aratott győzelmet elsősorban annak köszönhettük, hogy forradalmi vívmányaink és nemzeti függetlenségünk védelmében pártunk megalkuvás nélkül hirdette a Szovjetunióval és a szocialisa táborral való összefogás gondolatát, hogy bátran támaszkodott a Szovjetunió és a szocialista közösség önzetlen, internacionalista segítségére, hogy következetesen fellépett a nacionalista, szovjetellenes demagógiával szemben. A nemzeti érdekeknek és a proletár internacionalizmus követelményeinek egyaránt megfelelő politika rövidesen kézzelfogható eredményekhez vezetett. Falun és városon fellendült a szocialista építőmunka, népgazdaságunk egészségesen fejlődött — a nemzeti jövedelem 1963-ban 1956-hoz viszonyítva több mint 80 százalékkal növekedett. Nemcsak konszolidáltuk, hanem tovább is fejlesztettük a szocialista termelési viszonyokat hazánkban. Végrehajtottuk a mezőgazdaság szocialista átalakítását olymódon, hogy a nagy horderejű átszervezéssel egyidejűleg emelkedett a mezőgazdasági termelés.

Gondjaink vannak ma is, de ezek az építőmunkával együttjáró gondok. A munkások, a parasztok, az értelmiségiek, népünk túlnyomó többsége helyesli politikánkat és becsülettel dolgozik közös nagy céljaink valóra váltásán.

Pártunk és népünk el van szánva arra, hogy a jövőben sem tesz engedményeket sem a dogmatizmusnak, sem a jobboldali opportunizmusnak, híven kitart ama politika mellett, amelyet az élet már eddig is messzemenően igazolt. Ugyanakkor mélységes aggodalommal látjuk, hogy egy olyan nagy múltú pártnak a vezetői, mint amilyen a Kínai Kommunista Párt — ahelyett, hogy leszűrték volna azokat a tapasztalatokat, amelyeket a személyi kultusz elleni harcban mindenekelőtt az SZKP, de más pártok is szereztek —, sok tekintetben megismétlik a személyi kultuszban fogant súlyos hibákat. Mi, magyar kommunisták, akik egész életre szóló tapasztalatokat szereztünk a Rákosi-csoport hibáiból, sok

Digitized by Google

hasonlóságot látunk az ő tévútjuk és a kínai vezetők által járt út között. Bár minden összehasonlítás, még a legkézenfekvőbb is, tartalmaz eltérő mozzanatokat, az összehasonlítás ez esetben, úgy érezzük, mégis jogosult. A Mao Ce-tung személye körül kialakult kultusz is fokozatosan uralkodott el, és vált már-már a bálványimádáshoz hasonló, a párt és a közélet egészét átszövő kóros jelenséggé. Kínában is a hatalom meghódítása után, az első sikerektől megrészegülve indultak el a vezetők a személyi kultusz és a baloldali kalandorpolitika ingoványai felé, majd kudarcaiktól megzavarodva — jobboldali hibákat is vétve — fokozatosan tértek le az élkotó marxizmus szilárd talajáról.

A Kínai Kommunista Párt jelenlegi politikai vonalában keverednek egymással a jól ismert szektás dogmatikus nézetek, a kifejezetten jobboldali opportunista koncepciókkal — köztük mindenekelőtt a nagyhatalmi sovinizmussal. Ez az eklekticizmus is jelzi, hogy ma már valójában nem is annyira ideológiai indítékok fűtik a kínai vezetőket, mint inkább az a törekvés, hogy saját hegemón szerepük kivívása, továbbá az SZKP és a kommunista világmozgalom elleni harc érdekében, minden számukra alkalmazható elvet és módszert felhasználjanak. Ez az elvtelenség is ismerős számunkra. A Rákosi-csoport is hajlandó volt elvtelen ideológiai kompromisszumokra abban a görcsös igyekezetében, hogy a személyi kultusz uralmát konzerválja, saját személyes hatalmát megtartsa.

És ahogy korunkban a „baloldaliságot" nem lehet „gyermekbetegségként" kezelni — úgy a személyi kultusz alkalmazására sincs semmiféle mentség. Mao Ce-tung személyi kultuszának elburjánzása, a kínai vezetők kalandorpolitikája még súlyosabb bűn a kommunista világmozgalom ellen, mint Sztálin, vagy akár Rákosi személyi kultusza. A nemzetközi kommunista mozgalom ugyanis már kipróbálta és elvetette a személyi kultuszt, mint a szocializmustól, a kommunizmustól mélységesen idegen ideológiát és gyakorlatot.

A kínai vezetők egyébként, amikor védelmükbe veszik a személyi kultusz elvét — saját pártjuk korábbi határozataival is ellentétbe kerülnek. A Kínai Kommunista Párt VIII. kongresszusa, méltatva az SZKP XX. kongresszusának történelmi jelentőségét, a többi között elismerte, hogy a XX. kongresszus egyik nagy érdeme éppen a személyi kultusz és következményeinek alapos feltárása volt. Ezen a kongresszuson Mao Ce-tung még szerénységre, a nemzetközi kommunista mozgalom tapasztalatainak figyelembevételére intette a Kínai Kommunista Pártot: „Tanulnunk kell az előttünk járó Szovjetuniótól, a népi demokratikus országoktól, valamennyi testvérpártunktól, a világ minden népétől. Sohasem szabad megengedni a fennhéjázó, nagyhatalmi allüröket, semmiképp se te-

Digitized by Google

gyen öntelté, elbizakodotté bennünket a forradalom győzelme és építőmunkánk néhány sikere. Minden államnak, akár nagy, akár kicsi, vannak pozitív és negatív oldalai. De még akkor sem volna indokolt az elbizakodottság és az öntömjénezés, ha rendkívül nagyok lennének sikereink. A szerénység segít a haladásban, az elbizakodottság visszavet bennünket. Ezt az igazságot sohasem szabad elfelejteni." Ez 1956 őszén hangzott el. Hová lett vajon azóta ez a szerénység?

A kínai vezetők az utóbbi években súlyosan megsértve a pártélet lenini elveit, anélkül, hogy erre őket egy új kongresszus felhatalmazta volna — önkényesen nyílt revízió alá vették a KKP VIII. kongresszusának irányvonalát, és mind a belpolitikában, mind a külpolitikában egyre határozottabban letértek a forradalmi marxizmus útjáról. Nem könnyű kielemezni ennek a súlyos elhajlásnak az okait. Annyi azonban bizonyos, hogy a kínai vezetők, kellő marxista—leninista edzettség hiányában, képtelenek voltak ellenállni a pártjukra nehezedő kispolgári ösztönösség nyomásának és így süllyedtek le egyfelől a baloldali álforradalmiság, a trockista kalandorság, másfelől a nagyhatalmi sovinizmus pozíciójára. Önhittségük, valóságérzékük elvesztése pedig képtelenné tette őket arra, hogy figyelemmel meghallgassák más pártok jogos, az egyetemes kommunizmus iránti felelősségérzetből fakadó bírálatát. Sikerrel vezetni a szocialista gazdaság és kultúra építését — ez valóban küzdelmes, bonyolult feladat, nehezebb mint álforradalmi frázisok puffogtatása. Amikor a Kínai Kommunista Párt vezetői, szemben a KKP VIII. kongresszusának irányvonalával, voluntarista módon kiadták a „három vörös zászló: a fő irányvonal, a nagy ugrás és a népi kommunák" jelszavát, és figyelmen kívül hagyva a fejlődés objektív törvényeit, néhány év alatt be akarták „vezetni" a kommunizmust Kínában, e törekvésük szükségképpen kudarcot vallott, lelassult a Kínai Népköztársaság fejlődése.

A KKP vezetőinek példája is igazolja, hogy pártunk jól következtetett, amikor megállapította: a kommunistáknak életük során két alapvető próbatételt kell kiállniok. Először, amikor a munkáshatalomért folyó harcban az osztályellenséggel szembekerülve be kell bizonyítaniok: elviselik-e az osztályellenség csapásait, vagy összeroppannak-e alattuk. Másodszor akkor próbáltatnak ki a kommunisták, akkor kell vizsgázniok helytállásból, amikor győzött a proletárdiktatúra és a kommunisták hatalmat kapnak a kezükbe. Nem ritka dolog, hogy valamely párt vezetői az osztályellenséggel szembeni harcban, a hatalomért folytatott küzdelemben kitűnően megállják a helyüket — a munkáshatalom győzelme után azonban vágyaikat összekeverik a valósággal, elszakadnak a tömegektől, visszaélnek a hatalommal, uralkodnak,

Digitized by Google

ahelyett, hogy vezetnének. Pedig a kommunista pártot nem utolsósorban éppen az különbözteti meg a kispolgári anarchizmustól, hogy nem épít légvárakat, hanem az objektív valóságból s a munkásosztály, a dolgozó nép alapvető érdekeiből indul ki, hogy nem uralkodni kíván, hanem a népet szolgálja.

A Kínai Kommunista Párt belpolitikájában elért sorozatos kudarcok, a szocialista építés során alkalmazott hol ultraradikális, hol opportunista irányvonaluk, a személyi kultusz elburjánzása szorosan összefügg a nemzetközi kérdésekben folytatott kalandortevékenységükkel. Nem elég, hogy a KKP vezetői elutasítják mindazt a nagy horderejű új ideológiai következtetést, amelyet a kommunista világmozgalom korunk legégetőbb kérdéseivel kapcsolatban kidolgozott — hanem nézeteltéréseiket átvitték az államközi kapcsolatok területére, a szocialista országok és a kommunista pártok gyakorlati tevékenységével szembeni politikai harc síkjára. Ezzel együtt eljutottak a nyílt szovjetellenesség szégyenteljes platformjára is. Ez a szakadár politika szemben áll mind a nemzetközi munkásosztálynak, mind magának a kínai munkásosztálynak, a kínai népnek az elemi érdekeivel. És ez nem is lehet másképp. Egyetlen párt sem képviselheti saját munkásosztályának, saját népének érdekeit, ha szembefordul a nemzetközi munkásosztály, más népek érdekeivel. Sokszorosan beigazolódott tapasztalat, hogy a nacionalizmus nemcsak azoknak a népeknek okoz károkat, amelyek ellen irányul, hanem épp oly mértékben annak a népnek is, amelyet vezetői e súlyos méreggel fertőznek. A nacionalizmus olyan méreg, amely azokat is megöli, akik játszadoznak vele.

Napjainkban, amikor az imperialisták minden reményüket arra alapozzák, hogy megoszthatják a szocialista országokat, és így külön-külön számolhatnak le velük — különösen nagy bűn szem elől téveszteni ezt a történelmi tapasztalatot. A The Times c. angol lap május 11-i számában nyíltan ír arról, hogy „az amerikai kormány felkészült a keleti tömb (értsd a szocialista országok) egyre erősebb széthullásának meggyorsítására és a tömb tagjaival való kereskedelem fokozására... A cél az, hogy növeljék Amerika kereskedelmét a keleti tömbbel és a policentralizmusra, vagy a tömbön belül másodlagos hatalmi központok kialakítására buzdítsanak".

Vajon kinek használ a kínai vezetők szovjetellenes rágalomhadjárata, az az igyekezete, hogy felszítsák a nacionalista szenvedélyeket az általuk felvetett mesterségesen provolkált határviták körül? Vajon ki hiszi el azt a nevetséges vádat, hogy a Szovjetunió „egyesülni" akar az imperialistákkal a forradalom erőivel szemben? Hát nem veszik észre a kínai vezetők, hogy milyen üresen konganak az amerikai imperializmus ellen hangoztatott

Digitized by Google

ultraradikális szólamaik, különösen, ha olyan szovjetellenes rágalmakkal párosulnak, amelyek olykor túltesznek az imperialisták demagógiáján? Vajon ki a kínai nép ellensége, az amerikai imperialisták által vezetett imperialista tábor, vagy a Szovjetunió? És vajon kinek használnak a Kínai Kommunista Párt vezetői, amikor arra ösztönzik a szocialista országokat, hogy a kölcsönös gazdasági együttműködés elmélyítése, a szocialista világrendszerben rejlő lehetőségek kihasználása helyett a „főleg az önerőre való támaszkodás" jelszavával szigetelődjenek el egymástól? Kinek az érdekét szolgálja az a rágalom, hogy a Szovjetunió megsérti a KGST-ben résztvevő országok szuverenitását és gazdasági nyomást alkalmaz velük szemben?

Hazánk, mint a KGST tagja, saját tapasztalatai alapján állíthatja, hogy a KGST eszméi és szervezeti elvei teljesen megfelelnek minden résztvevő ország alapvető érdekeinek, s hogy sem a Szovjetunió, sem más ország nem kényszeríti rá a KGST-n belül a maga akaratát a többiekre. Pártunk és népünk meg van győződve arról, hogy csakis a szocialista országok közötti munkamegosztás szorosabbá tételével győzhetjük le belátható időn belül békés gazdasági versenyben a kapitalizmust, csak így nyújthatunk hatékony támogatást a tőkés országok munkásosztályainak és a felszabadulásukért küzdő népeknek. A kölcsönös előnyökre épülő gazdasági együttműködés a szocialista országok között objektív szükségszerűség, amely egyaránt meggyorsíthatja az egyes szocialista országok és az egész szocialista közösség fejlődését. Ezt a nyilvánvaló igazságot tagadni, különösen olyan viszonyok között, amikor az imperialisták a tőkés világban végbemenő integrációt is megkísérlik hasznosítani a szocialista világrendszer elleni harcukban — egyenesen bűn a szocializmus érdekei ellen. Az objektív helyzet parancsolóan előírja a szocialista országok számára, hogy minden szűklátókörű, nacionalista előítéletet félretéve, zárják szorosabbra soraikat, egyeztessék terveiket, koordinálják a népgazdaság fejlesztése érdekében történő intézkedéseket, valósítsák meg a termelés szakosítását, munkálkodjanak az együttműködés módszereinek, formáinak tökéletesítésén — természetesen figyelembe véve minden egyes ország sajátos érdekeit. Az együttműködés a szocialista országok között nem veszélyezteti, hanem ellenkezőleg, erősíti nemzeti szuverenitásukat, megsokszorozza erejüket azokkal szemben, akik valóban fenyegetik függetlenségüket. És ezek az erők megtalálhatók nemcsak az amerikai, hanem a nyugatnémet, a francia és más agresszív monopoltőkés csoportok köreiben.

Azok, akik ma a Szovjetunióval való szembenállás hangoztatásával igyekeznek kitűnni, jól gondolják meg, milyen súlyos felelősséget vállalnak magukra saját népük és az egész kommunista

Digitized by Google

világmozgalom színe előtt. Nagy hibát követnek el, ha megfeledkeznek arról, hogy ha ma nem nehezedik rájuk oly súlyosan az imperialisták közvetlen nyomása, akkor ezt mindenekelőtt annak köszönhetik, hogy a szovjet nép hatalmas áldozatok árán létrehozta a legmodernebb technikán alapuló hadipotenciált, amely biztos alapul szolgál a világbékét védelmező erők küzdelméhez.

A nemzetközi kommunista mozgalomban kialakult helyzet sürgetően megköveteli, hogy minél előbb előkészítsük és összehívjuk a kommunista és munkáspártok nemzetközi tanácskozását. Az SZKP és más kommunista pártok évek óta kitartóan törekednek arra, hogy megakadályozzák a Kínai Kommunista Párttal való nézeteltérések elmélyülését, hogy minél szűkebb térre szorítsák a véleménykülönbségeket, hogy azokat a kérdéseket helyezzék előtérbe, amelyekben megvan az egyetértés. Az SZKP és a marxizmus—leninizmus alapján álló pártok távolról sem hívei az ideológiai vita öncélú kiélezésének és kiterjesztésének. Több ízben is felszólították a Kínai Kommunista Pártot, hogy szüntessék be kölcsönösen a nyílt polémiát, és a vitát kommunista párthoz méltó módszerekkel, szitkozódás és rágalmazás nélkül, elvtársias hangnemben, elfogultság nélkül folytassák. Az SZKP odáig ment el, hogy hónapokon át egyoldalúan beszüntette a vitát, nem válaszolt a kínai vezetők mégoly durva provokációs támadásaira sem. A kínai vezetők azonban ezt gyengeségnek fogták fel, és még elszántabb harcot indítottak az SZKP és a moszkvai nyilatkozatokhoz hű más testvérpártok ellen. Hozzákezdtek a nézeteiket elutasító pártok elleni bomlasztó tevékenységhez, saját vezetésük alatt frakciós csoportok szervezéséhez, a pártok egységének megbontásához. Harcuk ekkor új szakaszba lépett: az ideológiai vita síkjáról határozottan áttértek a nyílt politikai harc, a frakciós tevékenység területére. A nemzetközi kommunista mozgalomban ilymódon főveszéllyé vált a szektás, újtrockista, nacionalista elhajlás és frakciózás.

Ebben az új helyzetben a nemzetközi kommunista mozgalom egységéért vívott harc érdeke megköveteli, hogy a kommunista és munkáspártok megerősítsék ideológiai egységüket, *kialakítsák* a közös cselekvés elvi alapjait. Ez közös tanácskozást tesz szükségessé. Bár nem kétséges, hogy az idő, a gyakorlat teljes mértékben igazolja a helyes marxista—leninista irányvonalat, nyilvánvaló, hogy a stratégia és taktika alapvető kérdéseiben megnyilvánuló nézeteltérések megoldását nem lehet a spontaneitásra bízni és elhalasztani az idők végtelenségéig. Előrelépést csakis az ideológiai-politikai vita alapos végigvitele hozhat. Ma sem kívánatos az ideológiai vitákat feleslegesen élezni, de nyilvánvaló, hogy a kommunista mozgalomban kialakult két koncepció ellentéteit semmiféle ideológiai kompromisszummal nem lehet áthidalni; a

Digitized by Google

nemzetközi kommunista mozgalom tényleges egysége csakis a marxizmus—leninizmus eszméi alapján valósulhat meg. A kommunista és munkáspártoknak a mai új helyzetben hatalmas eszmei-politikai és morális segítséget nyújthat a kommunista pártok nemzetközi fórumán folytatott elvtársi tanácskozás, a marxizmus—leninizmustól való elhajlás veszélyének teljes mélységben való feltárása, egy közös eszmei-politikai platform kialakítása.

A Kínai Kommunista Párt vezetői most ellenzik a tanácskozás összehívását, azt követelik, hogy 4—5 vagy még több évre halasszuk el azt. Arra számítanak, hogy nyílt rágalomhadjáratuk és frakciós tevékenységük folytatásával engedményekre kényszeríthetik a szakadás veszélye miatt aggódó testvérpártokat és a kierőszakolt engedményeket saját pozíciójuk megerősítésére, a szakadás további mélyítésére használhatják fel. A kínai vezetők néhány hónappal ezelőtt még úgy mutatták, mintha maguk is szorgalmaznák egy nemzetközi értekezlet összehívását. Újabban azonban ellenzik ezt, mert félnek az elszigetelődéstől. Ezért le kell lepleznünk azt az átlátszó manőverezést, amelyet a tanácskozás összehívásával kapcsolatban folytatnak. A Szovjetunió Kommunista Pártja 1960-ban a kommunista és munkáspártok világértekezletén résztvevő testvérpártoktól felhatalmazást kapott újabb tanácskozás összehívására. Ezt a határozatot a Kínai Kommunista Párt képviselői is megszavazták. A Kínai Kommunista Párt vezetőinek nincs joguk ahhoz, hogy ők írják elő az értekezlet összehívásának időpontját, vagy időtlen időkig elodázzák. Egyetlen párt sem sajátíthatja ki magának azt a jogot, hogy megtiltsa egy nemzetközi tanácskozás megszervezését, ha a testvérpártok többsége szükségesnek tartja azt. A jelenlegi helyzetben az látszik célszerűnek, hogy üljön össze annak a 26 kommunista pártnak az értekezlete, amelyek annak idején a moszkvai értekezletet is előkészítették és ez a testület az előkészületek előrehaladásától függően állapítsa meg a kommunista pártok tanácskozásának időpontját és dolgozza ki a megfelelő okmányokat.

A Magyar Szocialista Munkáspárt eddig is következetesen harcolt és ezután is harcolni fog az 1957-es és 1960-as moszkvai nyilatkozatokban foglalt általános politikai irányvonal érvényesítéséért, a dogmatizmus béklyóitól megszabadult marxizmus védelmében. Pártunk mélyen átérzi felelősségét a marxizmus—leninizmus eszmei tisztaságának megőrzésében. a marxizmus—leninizmus alkotó alkalmazásában, a kommunista világmozgalom által elfogadott irányvonal győzelméért vívott harcban. Szilárd meggyőződése, hogy csak ez a politika szolgálja a kommunista pártok érdekeit, és az egész emberiség békéjének, haladásának, szocializmus jövőjének ügyét.

Ezért sem tanúsíthat semmiféle békülékenységet a kínai veze-

Digitized by Google

tők szektás, nacionalista, újtrockista nézetei és frakciós tevékenysége iránt. Ugyanakkor mindent megtesz annak érdekében, hogy erősödjenek azok a szálak, amelyek a KKP-t a nemzetközi kommunista mozgalommal, így a mi pártunkkal is összefűzik, hogy javuljanak államközi kapcsolataink. Ez azonban mindenekelőtt azon múlik, hogy a KKP vezetői hagyjanak fel az ellentétek mindenirányú élezésének, a feszültség fokozásának eddigi gyakorlatával.

A kínai vezetők antileninista politikájára és szakadár tevékenységére pártunk azzal adja a legméltóbb választ, hogy még szorosabbra zárja sorait, fejleszti vezetési módszereit, mozgósítja a munkások, a parasztok, az értelmiségiek minden erejét és tehetségét a szocialista építőmunkára, népköztársaságunk erősítésére. Ezzel nemcsak hazánkat szolgáljuk, hanem a szocialista közösség országait is; ez a legnagyobb hozzájárulás a kapitalista országok munkásainak, a kolonializmus és a neokolonializmus ellen küzdő népek harcához, a világbéke megőrzéséhez és nem utolsósorban a nemzetközi kommunista mozgalom lenini egységének helyreállításához.

(Orosz nyelven megjelent a Kommunyiszt 1964. évi 11. számában.)

Digitized by Google

A harmadik évtized küszöbén

Írta DARVASI ISTVÁN

A szocialista világrendszer több országa ebben az évben és a jövő esztendőben ünnepli felszabadulásának huszadik évfordulóját. 1944 és 1945 volt a második világháborúnak az a két esztendeje, amikor a Szovjet Hadsereg, befejezve hazája területének felszabadítását, átlépte a Szovjetunió határait és Berlinig űzte a pusztítva menekülő német fasiszta hadsereget. E harc közben szabadultak fel a Szovjet Hadsereg segítségével, részben pedig saját erejükből Kelet- és Délkelet-Európa országai.

Az európai szocialista országok előtörténetében az azonosságok és a hasonlóságok mellett sok az eltérő és sajátos vonás, s ez vonatkozik a második világháborúban játszott szerepükre is.

Bulgáriát és Romániát — miként hazánkat is — kormányaik belesodorták Hitler oldalán a második világháborúba. Lengyelország reakciós, majdnem fasiszta kormánya — öngyilkos módon és szovjetellenes indítékoktól sarkallva — addig kacérkodott a „harmadik birodalom"-mal, míg végül az ország áldozatául esett a fasiszta fenevadnak. Csehszlovákia, kormányai és a nyugati hatalmak hibájából, előbb elveszítette területeinek egy részét, majd teljes egészében fasiszta megszállás alá került. Jugoszlávia akkor került német megszállás alá, amikor a nép nyomására olyan kormány jutott hatalomra, amely szakítani próbált az előző kormányok német orientációjával. Albánia az olasz fasizmusnak esett áldozatául. Történelmi tény, hogy a nyugati hatalmak nemcsak eltűrték, hanem egyenesen jó szemmel nézték, sőt elősegítették a hitleri Németország keleti terjeszkedését, azt remélvén, hogy Hitler, ha engedékenységükkel kedveznek neki, végül is békében hagyja őket, és nem ellenük, hanem csak a Szovjetunió ellen visel majd háborút. A gyászos müncheni politika, a Szovjetunióval való tárgyalások végletekig való halogatása, a szó nélkül hagyott bécsi döntések és a háború előtti, ugyancsak szó nélkül hagyott egyéb hitleri annexiók jelzik e politika útját.

Azok az országok, amelyek most mint fejlett és gyorsan fejlődő szocialista államok ünneplik felszabadulásuk huszadik évfordulóját, a második világháború előtt többségükben elmaradottságukról voltak ismeretesek. Lengyelország, Románia, Bulgária, Jugoszlávia és Albánia egész társadalmi életére rányomták bélyegüket a feudális maradványok, a mezőgazdaság elmaradottsága, az ipar fejletlensége, a milliók alacsony életszínvonala. Ezt nemcsak az magyarázza, hogy ezek az országok évszázadokon át lényegileg

Digitized by Google

nélkülözték a függetlenséget és területükön idegen elnyomók garázdálkodtak, de magyarázza Kelet-Európa fejlődésének egy másik közös sajátossága is: Amerika felfedezése után, amikor a tengeri kereskedelem súlypontja az Atlanti-óceán partjaira helyeződött át, s Nyugat-Európa országai megindultak a gyarmatszerzés és a gyors ipari fejlődés útján, a kelet-európai országok kiszakadtak Európa gazdasági fejlődésének fő áramlatából. Így ezekben az országokban megrekedt a paraszti árutermelés, megakadt, meglassult a városok fejlődése, az iparosodás, s maguk a földbirtokosok tértek át a mezőgazdasági árutermelésre, lényegileg a XIX. század közepéig középkori sorban tartván a parasztságot. Egyedül a mai Csehszlovákia cseh- és morvaországi területei fejlődtek iparilag már a Habsburg-birodalom határain belül is, majd — megtorpanásokkal — a két világháború között. Az 1944-ben és 1945-ben felszabadult mai szocialista országok közül egyedül Csehszlovákia volt ipari országnak nevezhető.

A második világháború és a német megszállás alatt a mai szocialista országok mindegyikében kiterjedtebb vagy szűkebb ellenállási mozgalom és partizánharc indult meg. Felszabadulásukban azonban a Szovjet Hadsereg győzelmei, a német náci hadseregre mért csapásai játszották a döntő szerepet. A Szovjet Hadsereg növekvő nyomása, Románia és Bulgária területére való megérkezése kényszerítette ki, hogy ezekben az országokban az uralkodó rezsim engedjen a kommunisták és a velük együttműködő nemzeti függetlenségi erők mögé sorakozó nép nyomásának, kiugorjon a német fasiszták oldalán vívott szovjetellenes háborúból, és hadba lépjen a náci Németország ellen. Ezt a sikeres akciót az illegalitásba szorított és üldözött román és bolgár kommunisták több éven át folytatott szívós, kitartó szervező munkája, föld alatti mozgalma készítette elő. Lengyelország és Csehszlovákia népei fegyveres harccal, partizánmozgalommal, felkelésekkel segítették elő közvetlenül hazájuk felszabadulását. Jugoszlávia népei, felhasználva a Szovjetunió győzelmét, élve a Szovjetunió segítségével, győzelemre vitték nemzeti felszabadító harcukat. Dicső és sikeres fegyveres harcot vívott hazája függetlenségéért az albán nép is.

*

A második világháború után folytatódnak a világon azok a történelmi jelentőségű változások, amelyeket a Nagy Októberi Szocialista Forradalom indított el. Minthogy a szövetségesek a fasiszta Németország ellen viseltek hadat, a háború antifasiszta, demokratikus jelleget öltött. A nyugati hatalmak együtt harcoltak a Szovjetunióval a német fasiszta támadó ellen. Ezt kellett teniök, mert számításaik nem váltak be: Hitler őket is megtámadta, s legázolta Nyugat- és Észak-Európa országainak többségét. Szerepük azonban, mint ez a második világháborút megelőző idők

Digitized by Google

történetéből is kitűnik, mindvégig ellentmondásos volt. A nyugati hatalmak kormányai, minthogy háborút viseltek a hitleri fasizmus ellen, a dolgok kényszerítő logikája folytán kénytelenek voltak országaik haladó, demokratikus erőire is támaszkodni, le kellett leplezniök a fasizmust, s szövetségre kellett lépniök a Szovjetunióval. Eredeti céljaik azonban természetesen nem ezek voltak.

A történelem a második világháború után sem a nyugati hatalmak elképzeléseinek megfelelően alakult. A felszabadult kelet-európai országok népei elhatározták, hogy leszámolnak az elmaradottsággal, a feudális maradványokkal átszőtt kapitalizmussal, a reakcióval és az állandó háborús veszéllyel. Minderre most megnyílt a történelmi alkalom. A burzsoá-földesúri világ végképp megbukott, és nem tudta többé leplezni, letagadni történelmi felelősségét. A nép hamar észrevette azt is, hogy a kapitalisták és a földbirtokosok ott akarnák folytatni, ahol a háború előtt abbahagyták. Hogy a nép szeme felnyílt, hogy rádöbbent, hová kell ütnie, ha végleg le akar számolni a földbirtokosokkal, a kapitalista kizsákmányolással és a háborúval — abban döntő szerepük volt a háború után újból legálisan működő kommunista pártoknak, amelyek felvilágosító és szervező munkájukkal, kezdeményezésükkel és a fasizmus ellen folytatott áldozatos küzdelmükkel kivívták a tömegek rokonszenvét.

Az imperializmusnak ezúttal nem volt módja arra, hogy katonailag beavatkozzék ezeknek az országoknak a belügyeibe. Nem volt alkalma, mert egyfelől az egész világon a fasizmus elleni harc és a demokrácia eszméje uralta a tömegek hangulatát, másfelől a Szovjet Hadsereg óriási tekintélye és jelenléte lehetetlenné tette, hogy a haladással szembeszegülő reakció belső vagy külső fegyveres erőkre támaszkodjék.

A háború utáni első években valamennyi felszabadult kelet-európai országban a munkásosztály vezette dolgozó nép kezébe került a hatalom, kialakult a proletariátus diktatúrája. A folyamat nem mindenütt egyformán ment végbe: volt bizonyos — és nem is elhanyagolható — szerepe például annak, hogy az adott ország burzsoáziája csatlósa volt-e a hitleri fasizmusnak, vagy pedig a német megszállással maga is bizonyos mértékig ennek áldozatává vált, s esetleg az ellenállásban is szerepet játszott. Fontos tényező volt az, hogy a kommunista párt mennyire tudta kiterjeszteni tömegbefolyását már az ellenállás, a partizánharcok idején. Ugyanígy szerepet játszott az is, hogy a társadalmi haladással szemben mekkora ellenállásra volt képes a burzsoázia. A lényeg azonban mindenütt egy volt: a hatalom, lényegileg békés úton, a nép kezébe került.

Az elmúlt két évtized azonban a tudomány erejével bizo-

Digitized by Google

nyítja azt is, hogy az ország sajátos adottságainak figyelembevétele és bizonyos általános törvényszerűségek érvényesülése — a szocialista fejlődésnek egymástól elválaszthatatlan, egymás nélkül elképzelhetetlen két oldala. A népi demokratikus országokban is bebizonyosodott, hogy a szocialista társadalom felépítése a hatalom megszerzésével, a marxista—leninista párt vezette munkásosztály hatalmának, a proletárdiktatúrának a megteremtésével kezdődik. Cáfolhatatlan igazság, hogy ha a proletárdiktatúra iparilag elmaradott országban győz, akkor nem elég a kisajátítók puszta kisajátítása, hanem iparosítani is kell az országot, mégpedig úgy, hogy a népgazdaság tervszerűen és arányosan fejlődjön. Az európai szocialista országok kivétel nélkül megjárták és megjárják a szocialista fejlődésnek e közös útját. Bebizonyosodott az is, hogy a mezőgazdaság fejlődése a szocializmusban sem képzelhető el nagyüzemi gazdálkodás nélkül. Az európai szocialista országok többségében már megtörtént a mezőgazdaság szocialista átszervezése, és ez a programja a szocialista építésnek azokban az országokban is, amelyekben különböző körülmények folytán ez még nem történt meg.

Jóllehet a szocialista iparosítás, a tervgazdálkodás és a kulturális forradalom már az első években meghozta kézzelfogható gyümölcseit, a fejlődést bizonyos tényezők kedvezőtlenül befolyásolták.

Az imperializmus nem hajlandó tudomásul venni a népi demokratikus országokban végbement fordulatot. A kapitalista világban katonai és gazdasági erejénél fogva vezető szerepet játszó amerikai imperializmus, amelynek ideológusai a második világháború után „Amerika évszázadának" eljöveteléről beszéltek, mindenekelőtt hozzálát, hogy legalább a nyugat-európai országokban gátat emeljen a társadalmi haladás elé. Így kerül sor arra, hogy Olaszországban és Franciaországban kiszorítsák a kormányból a kommunista pártokat. Az amerikai imperializmus pénzt szivattyúz az európai kapitalista országokba, hogy megszilárdítsa ott a meggyengült tőkés rendet, és egyúttal behatoljon ezeknek az országoknak a gazdaságába.

A szocialista országok elleni háború előkészítéseként létrehozzák az agresszív Atlanti Szövetséget. Felrúgják a teheráni, jaltai és potsdami megállapodásokat; kettészakítják Németországot, megalakítják a nyugatnémet kapitalista különállamot, s előbb elkezdik ennek újrafelfegyverzését, majd tizenötödik tagállamként bevonják ezt az Atlanti Szövetségbe. Katonai szövetségeket szerveznek a nemzeti függetlenségi és forradalmi mozgalmak megbénítása végett Ázsiában és a Csendes-óceán térségében is. A szocialista országok gazdasági fejlődését kereskedelmi embargókkal

Digitized by Google

próbálják megakadályozni, vagy legalábbis fékezni. Megindul a fékevesztett hidegháborús propaganda, a háborús uszítás, a kommunistaellenes propagandahadjárat. Az amerikai imperialisták szolgálatukba fogadják a Kelet-Európából elmenekült emigránsokat. Végsőkig kiélezett konfliktusokat provokálnak, majd 1950-ben kirobbantják a koreai háborút. Felhasználják a szocialista országok fenyegetésére azt is, hogy egy rövid ideig egyedül ők rendelkeznek atombombával. Monopóliumuk azonban hamarosan megszűnik.

Nyilvánvaló, hogy a hidegháború és a nemegyszer pattanásig feszült nemzetközi helyzet hatással volt a szocialista országok belső életére. Kénytelenek voltak gondoskodni biztonságukról, és nagy összegeket fordítani hadseregük fejlesztésére. Ez a kiélezett hidegháború éveiben szükséges és indokolt volt.

Befolyásolta a szocialista országok fejlődését — bár nem mindenütt egyformán és egyenlő mértékben — a személyi kultusz, a dogmatizmus és a szektásság is. Ennek hatása egyebek között abban mutatkozott meg, hogy a vezető párttá lett kommunista pártok a népgazdaság fejlesztésében nem számoltak eléggé országuk adottságaival, de a szocialista tábor létezéséből fakadó együttműködési lehetőségekkel sem. Hiányzott a tudományos és politikai bátorság ahhoz, hogy az európai szocialista országok keressék azt a gazdasági, szervezési módszert, amely az általános törvényszerűségeken belül a legmegfelelőbb számukra. Ez egyébként — éppen Sztálin kultikus tisztelete miatt — nem is igen volt lehetséges. Ez, a hidegháborúval amúgy is velejáró terhekkel együtt, nehézségeket és aránytalanságokat szült a gazdasági fejlődésben.

Súlyos károkat okozott az a helytelen sztálini tétel, amely szerint a szocialista építés közben folytonosan éleződik az osztályharc. Ennek a tételnek szinte logikai folyománya volt az a nézet, hogy a proletárdiktatúra megteremtése után az osztályellenség csak a párton belül tud eredményesen küzdeni a szocializmus ellen, ennélfogva ott kell keresni és feltétlenül meg is találni őt. Így eshettek meg több szocialista országban a mindenekelőtt kommunistákat sújtó megbocsáthatatlan törvénytelenségek. Mindezek miatt csökkent a proletárdiktatúra demokratizmusa, lazult a párt és a tömegek viszonya.

A személyi kultusz és a dogmatizmus tarthatatlan felfogást szült a szocialista országok egymás közti viszonyát illetően is. Amikor a negyvenes évek végén nézeteltérések támadtak a jugoszláv kommunista párt és a többi párt között, ahelyett hogy a nézeteltérések tisztázására törekedtek volna — beleértve a jugoszláv elvtársak nézeteinek elvtársi bírálatát is —, beleavatkoztak a jugoszláv szocialista építésnek csak az ország népére tartozó

Digitized by Google

belső ügyeibe, és imperialista ügynöknek bélyegezték a jugoszláv párt vezetőit. Ma — és egyedül ez a helyes — az kap hangsúlyt, ami a többi kommunista pártot a Jugoszláv Kommunisták Szövetségével összeköti. Annál is inkább, mert valóban ezek a döntő kérdések: Jugoszlávia szocialista ország, ahol a termelési eszközök társadalmi tulajdonban vannak, a hatalom a nép kezében van. Külpolitikájában velünk együtt harcol a békéért, a békés egymás mellett élésért, a népek függetlenségéért és barátságáért.

A személyi kultusz, a dogmatizmus és a szektásság hosszú időre gúzsba kötötte a tudományos marxista gondolkodást. Emiatt egészen az SZKP XX. kongresszusáig válasz nélkül maradtak azok a sürgető kérdések, amelyeket a változó, fejlődő világ — a jelenkori kapitalizmus, a széthulló gyarmati rendszer és maga a kialakuló szocialista világrendszer, a nemzetközi kommunista mozgalom új helyzete — adott fel a marxista tudománynak.

Világos, hogy ez nem maradhatott és nem is maradt nemzetközi következmények nélkül. A burzsoá propaganda ki tudta használni a szocialista országokban, ennélfogva csökkent a szocializmus vonzóereje. Ha nem így történik, akkor a szocialista országok példája nagyobb hatást tudott volna gyakorolni a kapitalista országok dolgozó tömegeire, és több segítséget adhatott volna a kapitalista országokban működő kommunista pártoknak.

A szocialista országok gazdasági fejlődése azonban a személyi kultusz, a dogmatizmus és a szektásság időszakában is jelentős eredményeket hozott. 1953-ban pedig megkezdődik a korábban elkövetett hibák bírálata és helyrehozatala, majd amikor a Szovjetunió Kommunista Pártjának XX. kongresszusa maradéktalanul leleplezi a személyi kultusszal együttjáró torzulásokat és utat mutat az elméleti dogmatizmus és a politikai szektásság leküzdéséhez, meggyorsul a hibák kijavítása és az új, pozitív programok kidolgozása. A folyamat valamennyi szocialista országban megindult, és — bár azóta a kínai, az albán és néhány más kommunista párt vezetői megtagadták az SZKP XX. kongresszusának az 1957-es és 1960-as moszkvai nyilatkozatban általános érvényűvé emelt következtetéseit — meghozta a maga örvendetes, a gazdasági haladás fellendülésében és a szocialista demokrácia fejlődésében mutatkozó eredményeit.

Most, amikor már nem éveket, hanem történelmi időszaknak nevezhető két évtizedet veszünk számba, bátran mondhatjuk, hogy a szocialista országok politikai, gazdasági, társadalmi és kulturális fejlődése cáfolhatatlanul bizonyítja a szocialista tár-

Digitized by Google

sadalmi rendszer fölényét, beleértve azt is, hogy a kommunista párt az egyetlen olyan politikai párt, amely képes szembenézni saját hibáival. Ezt mutatja a szocialista országok fejlődési eredményeinek együttes és egyenkénti vizsgálata is. Vegyük tekintetbe azt is, hogy a valóságos gyarapodás évei csak körülbelül 1950 után érkeztek el, minthogy az előző esztendők munkáját legtöbb helyen a háború utáni helyreállításra kellett fordítani.

1961-ben Bulgáriában a szocialista szektor adta az ipari össztermék 99,2, Csehszlovákiában 100, Lengyelországban 99,4, az NDK-ban 88,7, Romániában 99, Jugoszláviában 100 százalékát. A fejlődés egyik legszemléletesebb adata az, hogy az európai szocialista országok 1950 és 1962 között 3,6-szeresére, a kapitalista országok pedig 1,8-szeresére emelték ipari termelésüket. Ugyanezen idő alatt az európai szocialista országok részesedése a világ villamosenergia-, cement-, gyapotszövet-, cukortermelésében 14—15 százalékról 20 százalékra, acélgyártásában 19-ről 28 százalékra, széntermelésében 25-ről 36 százalékra, fűrészáru-termelésében 28-ról 40 százalékra, műszál-gyártásában 10-ről 15 százalékra emelkedett. Bulgária ma 4,9-szer, Csehszlovákia 3,3-szer, Lengyelország 4-szer, Románia 4,5-szer, Jugoszlávia 3-szor, a Német Demokratikus Köztársaság 3,3-szer többet termel az iparban, mint 1950-ben.

Lengyelország mostanában, felszabadulásának huszadik évfordulójával együtt ünnepli fennállásának ezredik évét. A lengyel állam történetében még nem volt két olyan évtized, amely a legutóbbi húsz évhez hasonló eredményeket hozott volna. Lengyelország ma nagy nemzetközi tekintéllyel bíró, gazdaságilag fejlődő, független, szocialista ország. Határait minden oldalról baráti államok veszik körül. Most első ízben érdeke Lengyelországnak, hogy a körülötte levő országok ne gyengék, hanem minél erősebbek legyenek, mert ezek az államok barátok, s a barátok ereje Lengyelország erejének és függetlenségének is biztosítéka.

Lengyelország jelentős szerepet játszik a nemzetközi politikában és az Egyesült Nemzetek Szervezetében. A legfontosabb nemzetközi kérdések megoldására tett lengyel javaslatok a diplomáciai tárgyalások állandó napirendi pontjai. Lengyelország ipari termelése ma kilencszerese az 1938. évinek. 1951-től 1963-ig az egész ipari termelés 4,3-szeresére emelkedett, ezen belül a gépipar termelése 11-szeresére, az elektrotechnikai iparé 14-szeresére, a vegyiparé pedig több mint 7-szeresére nőtt.

Nagyjából ugyanezt mondhatjuk a Román Népköztársaságról is. Romániát ma szintén barátok, szocialista országok veszik

Digitized by Google

körül. A testvérországok ereje, a velük való internacionalista együttműködés erősíti Románia nemzetközi helyzetét, biztosítja függetlenségét.

A román ipar termelése 1963-ban 7,4-szerese volt az 1938. évinek, ezen belül a villamos- és hőenergia-termelés 18-szorosan, a gépipari 16-szorosan, a vaskohászati 10-szeresen, a vegyipari 23-szorosan haladja meg az 1938. évit. Kőolaj-termelésben Románia a Szovjetunió mögött Európában a második, földgáztermelésben pedig az Egyesült Államok, a Szovjetunió és Kanada után a világon a negyedik. A nemzeti jövedelem 1963-ban 3-szorosa volt az 1938. évinek. A nemzeti jövedelem több mint háromnegyedét a lakosság fogyasztására fordítják. A dolgozók reálbére 1950 és 1963 között 2,1-szeresére emelkedett.

A Bolgár Népköztársaság a felszabadulás előtt Európa egyik legelmaradottabb országa volt. A nemzetközi életben leginkább mezőgazdaságáról ismerték, azt azonban aligha tudták, hogy a mezőgazdasági munka legfőbb eszköze akkor a faeke volt. Az ipar mindössze 19 százalékkal részesedett a nemzeti jövedelemben. A változást az mutatja, hogy az ipari és mezőgazdasági termelés aránya 1939-ben kb. 25 : 75 volt a mezőgazdaság javára, 1962-ben pedig már kb. 71 : 29 volt — az ipar javára. Bulgária új iparágai: a gépgyártás, a vas- és színesfémkohászat, a vegyipar, a hajóépítés. Kőszéntermelésben Bulgária maga mögött hagyta Olaszországot, Ausztriát és Hollandiát, ólomtermelésben első, cinktermelésben a negyedik Európában.

A jugoszláv ipar fejlődésének dinamikáját jól szemlélteti az, hogy az 1950-es ipari termelést 100-nak véve, az 1958-as indexszám 200, az 1960-as pedig már 300. Ugyanezen számok Csehszlovákiára vonatkozóan: 100, 228, 326. Ezen belül Szlovákia fejlődése lényegesen gyorsabb, mint a korábban is ipari fejlettségű többi területé.

A szocialista Csehszlovákia, Románia, Bulgária és Jugoszlávia tagja az Egyesült Nemzetek Szervezetének, együtt küzd a többi szocialista országgal és a béke valamennyi hívével a vitás nemzetközi kérdések békés megoldásáért. Románia, Bulgária és Jugoszlávia sokat tesz a Balkán-félsziget, Délkelet-Európa békéjéért, államainak békés egymás mellett éléséért. E fáradozás legutóbbi gyümölcse, hogy Bulgária normalizálta viszonyát Görögországgal.

Amikor a kelet-európai szocialista országok gazdasági fejlődését vizsgáljuk, sohasem szabad megfeledkeznünk arról, hogy milyen mélyről indultak el ezek az országok. A burzsoá propaganda hamisít és torzít, amikor ezeknek az országoknak a fejlődését, népeik életszínvonalát azoknak a fejlett tőkés országoknak az adataival hasonlítja össze, amelyek mögött több évszázados

Digitized by Google

kapitalista fejlődés van, és amelyek meggazdagodtak a gyarmatosítással szerzett felmérhetetlen extraprofiton. Az összehasonlítás akkor mondja meg a valót, ha a jelent a múlttal, vagy e korábban elmaradott országokat olyan országokkal állítjuk párhuzamba, amelyek két évtizeddel ezelőtt fejlettség tekintetében nagyjából velük azonos szinten álltak.

Ha az ipari termelés és az életszínvonal tekintetében még nem is sikerült utolérniük a fejlett európai tőkés országokat, vannak olyan eredmények, amelyekkel csakis a szocialista országok dicsekedhetnek. Ilyen eredmény az analfabetizmus teljes felszámolása. Ilyen eredmény az, hogy a gyermekek iskoláztatása valamennyi szocialista országban magasabb színvonalú és többet nyújt, mint a tőkés országokban. Ilyen eredmény: a tanulás és a magas képesítés megszerzésének lényegileg mindenki számára nyitva álló lehetősége. A kulturális forradalom minden szocialista országban a néptömegek kincsévé tette a könyvet, a muzsikát, a filmet és a színházat.

Minden szocialista országban megszűnt a munkanélküliség, megszűnt a holnaptól való félelem. A létbiztonság szerves tartozéka a dolgozók életének. Természetes dolog a jó és egyre javuló szociális ellátás, a betegbiztosítás, az ingyenes kórházi ellátás, az anya- és csecsemővédelem, a fizetett szabadság és a mindenkinek kijáró nyugdíj. A szocialista állam intézményesen gondoskodik a lakáshelyzet javításáról, s minden szocialista országban alacsonyak a lakbérek, a közszolgáltatási és közlekedési költségek. Mindebben máris fölényben van a szocialista társadalmi rend, ezekben már megnyerte a békés versenyt.

Vannak azonban számokkal, adatokkal ki nem fejezhető dolgok is. A szocialista társadalmi rend igazságos rendszer még akkor is, ha — mivel (alig egy-két kivétellel) elmaradott országokban győzött — első történelmi időszakában még nem tudja minden tekintetben maximálisan kielégíteni a dolgozók szükségleteit. Megszünteti a kizsákmányolást, a dolgozó milliók kiszolgáltatottságát, véget vet a születési és a vagyoni előjogoknak. Nemcsak jogilag szabadítja fel és teszi egyenlővé az embereket, de gazdaságilag is egyenlő lehetőségeket biztosít mindnyájuk számára. A mindjobban kiteljesedő szocialista demokrácia lehetővé teszi, hogy a dolgozó milliók maguk vezessék saját államukat, maguk intézzék a közügyeket.

•

A szocialista országok egysége, együvé tartozása az élet objektív követelménye. Társadalmi rendjük azonosságából következik, hogy érdekeik — külpolitikai érdekeik is — alapjában

Digitized by Google

véve azonosak. Érdekük, hogy társadalmi rendjük, függetlenségük védelmében összefogjanak azokkal szemben, akik azt fenyegetik.

Érdekük, mondhatnánk: létérdekük — és szintén az élet objektív követelménye — a gazdasági együttműködés. Ma még a kapitalista országok között is van spontán vagy tudatos, de a kapitalizmus törvényszerűségei által mindenképpen determinált munkamegosztás. Ezt parancsolja az ipari fejlettség, a kapacitáskihasználás, a beruházások növekvő költsége. A szocialista országok előnye, hogy államilag gazdálkodnak a termelőeszközökkel, a beruházásokkal, tervszerű fejlesztési politikát folytatnak, gazdaságukat tudatosan irányíthatják. Mód van arra, hogy az egyes országok érdekeit és az összesség érdekeit egyaránt szem előtt tartva gazdálkodjanak a rendelkezésükre álló javakkal.

Nyilvánvaló, hogy a szocialista országok gazdasági együttműködésének, nem utolsósorban a KGST-nek, szerepe van a fejlődésüket szemléltető eredmények elérésében. A KGST segítette a szocializmus országait abban, hogy leküzdjék az imperializmus diszkriminációs és embargópolitikája által okozott nehézségeket. Ma lehetőség van arra, hogy a szocialista országok fejlődésük meggyorsítására használják fel fejlett iparukat, nemzetközileg szervezzék meg a tervszerű, arányos fejlődést, azaz a munkamegosztást, a kapacitáskihasználást, a javak kiaknázását. Az enyhültebb nemzetközi helyzet kedvezőbb lehetőségeket teremt a békés verseny számára. A kapitalizmus feletti végső győzelmet segíti elő az, ha az egyes szocialista országok az egész közösség érdekeit szem előtt tartva használják ki a kapitalista országokkal való gazdasági kapcsolatok megnövekedett lehetőségeit.

A KGST és általában a szocialista gazdasági együttműködés előnye mindenféle tőkés kooperációval szemben az, hogy demokratikus, tehát a döntések a résztvevők egyetértésén alapulnak. A kapitalista gazdasági integrációval törvényszerűen együttjár, hogy az erősebb legyőzi a gyengébbet — most már nem egy országon belül, hanem a nemzeti határokra való tekintet nélkül —, a szocialista gazdasági együttműködés viszont mindig számol a nemzeti érdekekkel, sőt végső fokon azok szolgálatán keresztül szolgálja az egészet. Nincs és nem képzelhető el a KGST-ben olyan döntés, amely bármely módon kötelező volna valamelyik országra, ha az nem ért egyet vele.

A szocialista országok egységét ma mindenekelőtt a Kínai Kommunista Párt vezetőinek és követőinek szándékos bomlasztó tevékenysége fenyegeti. Ma már világos, hogy a kínai vezetőknél egyáltalán nem puszta dogmatizmusról, vagy a személyi kultusz továbbéléséről van szó. Sokkal inkább, vagy legalább annyira arról, hogy nacionalista indítékoktól sarkallva el akarnak külö-

Digitized by Google

nülni a szocialista közösségtől, ki akarnak abból szakítani országokat, a nemzetközi kommunista mozgalomból pedig pártokat, hogy szovjetellenes politikájukkal élére állhassanak a kommunista világmozgalomnak.

Európában az albán vezetők csatlakoztak a kínai párt vezetőinek szovjetellenes hadjáratához. Ennek csak az lehet és az is a magyarázata, hogy az albán párt élén álló csoport — személyi összetételében lényegileg azonos lévén a személyi kultusz éveinek vezetőivel — képtelen szembenézni saját hibáival, nem akarja levonni azok politikai és személyi konzekvenciáit. Inkább igazolást keres bűneire és ezt a kínai vezetők elméletében véli megtalálni. Veszedelmes játék ez az albán nép sorsával, Albánia szocialista jövőjével, hiszen nem másról van szó, mint arról, hogy elszakítják Albániát a függetlensége támaszául szolgáló, anyagi segítséget nyújtó szocialista közösségtől.

A nemzetközi kommunista mozgalom nacionalista elhajlói úgy vélik, hogy most, az enyhültebb nemzetközi helyzetben nincs szükség az egységre. Megfeledkeznek azonban arról, hogy ez az enyhülés a Szovjetunió hatalmas katonai ereje, a szocializmus gazdasági előretörése mellett igenis az egységnek köszönhető. Az imperialisták legfőbb célja éppen ennek az egységnek a megbontása. Ennek egyik eszköze, mérgezett fegyvere kezükben a nacionalizmus.

Amikor ma egységről beszélünk, senki sem gondol a Sztálin iránti vallásos tisztelet, az ő mesterségesen félelmetessé növesztett tekintélye által teremtett, úgynevezett monolitikus egységre. De éppen azért, mert ma nincsenek ilyen, szinte csalhatatlannak tartott tekintélyek, megvan a lehetősége az átgondolt, az érdekek közösségének tudatos felismerésén nyugvó, minden lényeges kérdésre kiterjedő, de a csak az egyes pártokra tartozó kérdésekben az önállóságot nem csorbító, önkéntes egységnek.

A szocialista országok jól látják, hogy a világpolitikai erőviszonyok, amelyek a szocialista világrendszer kialakulásával, megerősödésével, a gyarmati rendszer széthullásával kedvezően változtak meg, növekvő hatással vannak a tőkésállamok vezető köreire. A legfőbb eredménynek a kapitalista világ vezető köreiben is mindinkább teret hódító azon felismerést tekintik, hogy a vitás nemzetközi kérdéseket nem szabad fegyverekkel elintézni. Ma már ezekben a körökben is kevesen mernek nyíltan háborúról beszélni, annál többen nyilatkoznak a békés egymás mellett élés „elkerülhetetlenségéről". Ez persze nem jelenti azt, hogy minden kapitalista vezető, aki erről beszél, valóban fenntartás nélküli híve is ennek a politikának. Még kevésbé jár feltétlenül együtt a békés egymás mellett élés szükségességének az erőviszonyok hatása alatt történt felismerése a szocializmus elleni

Digitized by Google

harc feladásával. Ha van ezzel kapcsolatban bizonyos változás, akkor ez csakis a módszerekben keresendő. Számos nyugati politikus felismerte, hogy átmenetileg, vagy éppen végleg, le kell mondani a háborúról, mint a szocializmus elleni harc eszközéről, de keresi, mik a legalkalmasabb módszerei annak, hogy a háborúnélküliség állapotában a szocializmus ellen harcoljanak. Egyesek objektív gazdasági érdekei és őszinte szándéka mellett ennek kell tulajdonítanunk azt, hogy a nagy kapitalista államok az utóbbi időben észrevehetően normalizálni, sőt javítani igyekeznek kapcsolataikat a szocialista országokkal. Ha tenni akarnak valamit, jelen kell lenniük a helyszínen, és lehetőleg minél nagyobb legális működési területre kell szert tenniük. Ez pedig nem megy diplomáciai, kereskedelmi és kulturális kapcsolatok nélkül.

Hogyan válaszoljanak minderre a szocialista országok? Részükről mindig őszinte politika volt a békés egymás mellett élés politikája. Mindig is ezt akarták, ezt szorgalmazták. A szocialista országok bíznak társadalmi rendjük fölényében, nincs szükségük arra, hogy beavatkozzanak a tőkés országok belügyeibe, nincs szükségük — mint azoknak ővelük szemben — a „fellazítás" rossz szándékú politikájára. A kapitalizmus elleni legfőbb fegyver maga a kommunista, a szocialista építőmunka, az emelkedő életszínvonal, a növekvő kultúra, a mindinkább kibontakozó szocialista demokrácia. A szocialista országok — jóllehet tisztában vannak azzal, hogy a másik fél szándékai nem mindig egészen tiszták — örömmel üdvözlik a békés egymás mellett élés politikáját és a kapcsolatok javulását, mert értékelni tudják a nemzetközi feszültség enyhülését, a hidegháború jegének lassú olvadását. Mégiscsak jobb helyzet ez, mint az volt, amikor a szocialista országok a békét, a békés egymás mellett élést hirdették, az imperialisták pedig a „felszabadítás", a „háború szakadékának szélén táncolás", a végsőkig kiélezett feszültség politikájával válaszoltak erre. Ha nem is mondtak még le a szocializmus elleni harcról, odáig már eljutottak, hogy még az európai szocialista országok elleni provokatív demonstrációként Amerikában minden évben megtartott „Rab nemzetek hete" alkalmából is kénytelenek lehűteni a dühödt emigráns reakciót, mondván, hogy „háborúról pedig nem lehet szó!". És bármennyire remélik is, hogy a megélénkült kapcsolatokat ki tudják használni a fellazítás politikájának szolgálatában, e kapcsolatok mégis többet használnak a békének, a népek barátságának, a kölcsönös bizalomnak és végső fokon a szocializmus békés győzelmének.

Digitized by Google

A harmadik évtized küszöbén, a huszadik évfordulón, visszatekintve a megtett útra, elégedetten, de semmiképpen sem önelégülten állapíthatjuk meg, hogy a szocializmus világrendszerré vált, a szocialista országok népei ma kedvezőbb nemzetközi feltételek között építhetik új társadalmukat, s ezt a marxizmus—leninizmushoz, egymáshoz való hűségüknek köszönhetik. És úgy tudják megőrizni, tovább gazdagítani vívmányaikat, úgy tudják felépíteni a kommunista, a szocialista társadalmat, ha ezután is kitartanak eszméik, a proletár internacionalizmus, az egység mellett. Ez a feltétele az erőviszonyok továbbra is kedvező alakulásának, a békés egymás mellett élés megszilárdulásának, a szocializmus, a kommunizmus végső diadalának.

Digitized by Google

Az I. Internacionálé megalakulásának századik évfordulójára

Írta ERÉNYI TIBOR

Az egész világ munkásmozgalma nagy évfordulót ünnepel: száz esztendővel ezelőtt, 1864 szeptember 28-án alakult meg a Nemzetközi Munkásszövetség, az I. Internacionálé. Két évtized sem telt el a Kommunista Kiáltvány megjelenése óta, de Marx és Engels eszméi máris győzelmesen járták be Európát. Beigazolódtak a Kiáltvány szavai: a kapitalizmus fejlődése során mindenütt maga hozza létre azt a társadalmi erőt, amely hivatott a tőkés rend megdöntésére, az új, mindenfajta elnyomatástól és kizsákmányolástól mentes társadalom megteremtésére. A munkásosztály kifejlődése, megizmosodása a munkásmozgalom és a demokratikus tömegmozgalmak nagyarányú fellendüléséhez vezetett. Ennek szerves következményeként jött létre a Nemzetközi Munkásszövetség.

Az I. Internacionálé tevékenysége a nemzetközi szocialista mozgalom történetének kiemelkedő fejezete. Internacionalizmus, vagy nacionalizmus, forradalmi politika, vagy reformizmus, a munkássággal, a tömegekkel való összeforrottság, vagy szektás elzárkózás, szervezettség, vagy spontaneitás, a tudományos szocializmus elvein alapuló gyakorlat, vagy álforradalmi kalandorkodás, a társadalmi valóság tudományos elemzése. vagy doktriner okoskodás, elméleti vita, vagy elvtelen frakciózás — megannyi olyan probléma, amely először az I. Internacionálé fórumain vetődik fel. Éppen ezeknek a kérdéseknek a kapcsán mutatkozik meg és kristályosodik ki az a marxista szemlélet és az a marxista módszer, amely a munkásmozgalom további fejlődésének hatalmas lendítőereje volt, és amely napjainkban is döntő tényezője a szocializmus világméretű győzelmének.

Az Internacionálé nem egyszerűen elméleti meggondolásoknak, hanem a történelmi szükségszerűségnek köszönhette megalakulását. A különböző európai országokban létrejött, az elnyomó államhatalommal állandó küzdelemben álló szocialista csoportok fejlődésének, sőt puszta fennmaradásának is legfontosabb feltétele volt az, hogy a különböző országok testvéri proletariátusa együttműködjék és létrehozza a „dolgozók nemzetközi egyesülését". E nemzetközi egyesülés jegyében szövődnek szálak az angol és a francia munkások között, ennek a jegyében foglalnak állást mind az angolok, mind a franciák a lengyel szabadságharc védelmében,

Digitized by Google

s támogatják Lincolnnak a rabszolgatartó Dél elleni felszabadító küzdelmét. Az 1848 és 1864 közötti évek történelmi tapasztalatai alapján dolgozta ki Marx a Nemzetközi Munkásszövetség Szervezeti Szabályzatának azt a következtetését, hogy „a munka felszabadítása nem helyi vagy nemzeti, hanem társadalmi kérdés, amely valamennyi országra kiterjed, ahol modern társadalom áll fenn... A munkásosztály mostani újjáéledése Európa haladott ipari országaiban új reményt kelt, de egyszersmind ünnepélyes figyelmeztetés is, hogy ne essenek vissza a régi hibákba, s azt követeli, hogy múlhatatlanul egyesítsék a még mindig elszigetelt mozgalmakat".[1] A nemzetköziség elve hatja át az Internacionálé szervezetét: „A Főtanács a Szövetség különböző nemzeti és helyi csoportjainak nemzetközi ügyvivőségeként működik, arra törekedve, hogy az egyes országok munkásai állandóan tájékozva legyenek osztályuknak valamennyi többi országban folyó mozgalmáról."[2] A nemzetközi összefogás célja: az egymással testvériesen együttműködő forradalmi munkáspártok megalakulása. Marx az Internacionálé Alapító Üzenetében kiegészíti, továbbfejleszti azokat a gondolatokat, amelyekre a Kommunista Kiáltvány utal a kommunisták élenjáró, ösztönző feladatával kapcsolatban. Az 1848-as forradalmakat követő másfél évtized ipari fejlődése, az osztályellentétek kiéleződése, a tömegmozgalmak fellendülése megérleli a marxi felismerést: „... a politikai hatalom meghódítása a munkásosztály nagy kötelessége".[3]

Az a felismerés, hogy a nemzetközi együttműködés a proletár osztályharc győzelmének alapvető feltétele, teljes egészében áthatja a Nemzetközi Munkásszövetség Alapító Üzenetét. Marx megállapítja, hogy az osztályharc sikerének egyik eleme: a proletariátus létszáma. Ezután nyomban megjegyzi: „a szám azonban csak akkor nyom a latban, ha szövetkezés egyesíti és tudás vezeti. A múlt tapasztalata megmutatta, hogy ha a munkások semmibe veszik azt a testvéri köteléket, amelynek fenn kell állnia a különböző országok munkásai között és ösztönöznie kell őket arra, hogy szilárdan kitartsanak egymás mellett, a felszabadulásért vívott minden küzdelmükben, akkor összhang nélküli erőfeszítéseik közös kudarcával bűnhődnek."[4]

Az Internacionálé Alapító Üzenete és Szervezeti Szabályzata, amely a marxista állam- és forradalomelméletnek tömör foglalata, egyben vitairat is. A Nemzetközi Munkásszövetség megalakulása idején vívja a marxizmus első nagy csatáit a különböző kispolgári szocialista irányzatokkal. Ezeknek úgyszólván mindegyike

[1] Marx—Engels Válogatott Művek, I. köt. Kossuth 1963. 389. old.
[2] Ugyanott, 390—391. old.
[3] Uo., 387. old.
[4] Uo., 387. old.

Digitized by Google

a tőkés társadalom igazságtalanságai feletti felháborodás terméke. Képviselőiket azonban vagy a forradalmi összecsapástól a dolgozó nép tömegharcától való kistulajdonosi félelem téríti a rendszer „megjavításának", a reformizmusnak az útjaira, vagy a doktriner spekuláció sugalmaz nekik látszólag radikális, a valóságban azonban romantikus, vagy éppen kalandor elképzeléseket.

Marxnak és Engelsnek a Nemzetközi Munkásszövetség megalakításával éppen az volt a céljuk, hogy alkalmas szervezeti keretet teremtsenek a nemzetközi munkásmozgalomban folyó eszmei küzdelemnek. Nem kirekeszteni és lehengerelni, hanem a történelmi és mindennapi tapasztalatok erejével meggyőzni akarták a helytelen nézetek képviselőit. Ez volt az elvi vitákkal kapcsolatos álláspontjuk, amelyhez a tudományos szocializmus következetes hívei mindig is ragaszkodtak. Már az Alapító Üzenetben statisztikai adatok sokaságával cáfolja meg Marx azokat a korabeli reformista elképzeléseket, amelyek szerint az ipari fejlődés, a gazdasági konjunktúra jelentősen megjavítja a proletariátus helyzetét. Ugyancsak 1864 őszétől kezdve folyt a küzdelem az Internacionálé különböző fórumain a politikai hatalom jelentőségét tagadó, az ipari fejlődés perspektíváit fel nem ismerő, retrográd proudhoni nézetekkel. A hatvanas évek második felétől Marx és Engels élesen bírálta Lassalle államelméletét, a tőkés-junker hatalom iránti illúziókat, továbbá a mindennapi gazdasági küzdelem jelentőségének lebecsülését. A marxi bírálat azonban sohasem sommás, mindig elemző és konkrét; utal a bírált irányzat helyes részeredményeire, és sokszor éppen ezeket állítja szembe az alapvetően helytelen elméleti koncepcióval.

Marx az Alapító Üzenetben mutat rá, hogy a tőkés viszonyok közepette, „bármily kiváló is elvben és bármily hasznos is a gyakorlatban a szövetkezeti munka, ha elszigetelt munkások alkalmi erőfeszítéseinek szűk körére korlátozódik, soha nem lesz képes arra, hogy feltartóztassa a monopólium mértani haladványban folyó növekedését, hogy felszabadítsa a tömegeket, sőt, még arra sem, hogy érezhetően könnyítsen nyomoruk terhén".[5] De nem mulasztja el a szövetkezeti munka eredményeinek megemlítését sem: a szövetkezetek létesítése azt bizonyítja — írja —, hogy „a munkaeszközök gyümölcsözők akkor is, ha nem monopolizálják őket", a szövetkezetek olyan „társadalmi kísérletek", amelyek „értékét nem lehet túlbecsülni". Marx és Engels, továbbá az Internacionálé kongresszusai ismételten hangoztatják, hogy jóllehet a reformok kivívásának nagy jelentősége van, pusztán reformok segítségével nem lehet a munkásosztály helyzetét radikálisan megváltoztatni; ehhez politikai küzdelemre, végső fokon a politikai

[5] Uo., 208. old.

Digitized by Google

hatalom meghódítására van szükség. A proudhonistákkal folytatott, az Internacionálé tevékenységének egész első szakaszára kiterjedő vita központi kérdése éppen a politikai harc volt. Marx szembeszállt a politikai tevékenységet elvető proudhoni utópiákkal, és a politikai küzdelem alapvető jelentőségét hangsúlyozta. Ezt a küzdelmet azonban sohasem szűkítette le a hatalom közvetlen megszerzéséért vívott harcra; nagy jelentőséget tulajdonított a választójogi-parlamenti akcióknak csakúgy, mint a polgári demokratikus szabadságjogok kivívásának.

A politikai küzdelem kapcsán foglalkozott Marx és Engels a külpolitika, az ún. „nagypolitika" kérdéseivel is. A proudhonisták, az anarchisták és más antimarxista irányzatok képviselői arra az álláspontra helyezkedtek, hogy ezek nem tartoznak a munkásosztályra, és a velük való foglalkozás különben is céltalan, Marx azonban az Alapító Üzenetben hangsúlyozta: a munkásoknak kötelességük, hogy „behatoljanak a nemzetközi politika misztériumaiba, hogy szemmel tartsák kormányuk diplomáciai tevékenységét, hogy szükség esetén azt minden hatalmukban álló eszközzel meghiúsítsák; ha nem tudják elejét venni ennek a tevékenységnek, egyesüljenek egyidejű leleplezésére és szálljanak síkra azért, hogy az erkölcs és igazság egyszerű törvényei, amelyeknek a magánemberek közötti viszonyt kormányozniuk kellene, a nemzetek közötti érintkezésnek is legfőbb szabályai legyenek. „Az ilyen külpolitikáért vívott harc — teszi hozzá — része a munkásosztály felszabadításáért folyó általános küzdelemnek."[6]

A politikai küzdelem primátusából azonban Marx és Engels korántsem azt a következtetést vonták le, hogy a gazdasági küzdelem céltalan. Az Alapító Üzenet méltatja az Angliában kivívott tízórás munkanap jelentőségét, az Internacionálé 1866-os genfi kongresszusa pedig hangsúlyozza a szakszervezetek fontosságát a munkásosztály szervezésében és a helyzetének megjavításáért folyó küzdelemben. Az Internacionálé marxista vezetői bírálták Lassalle megalkuvó választójogi politikáját, anélkül azonban, hogy kétségbe vonták volna a választójognak mint a proletár osztályharc fontos eszközének az értékét. Az 1867-es lausannei kongresszus határozottan állást foglalt a politikai szabadságjogokért vívott küzdelem mellett és az angol választójogi akcióba maga a Főtanács is bekapcsolódott.

Mindez világosan megmutatja egyrészt a Nemzetközi Munkásszövetség jellegét, másrészt a marxi szemlélet és módszer jellemző vonásait. Marx a korabeli nemzetközi munkásmozgalomban azokat az előremutató, közös vonásokat kereste, amelyek lehetővé tették a különböző, az egymástól számos kérdésben eltérő véle-

[6] Uo., 388. old.

Digitized by Google

ményt képviselő irányzatok együttműködését a tőke elleni küzdelemben. Már a Kommunista Kiáltványból is világosan kitűnik, hogy Marx és Engels a szekta-szellemet határozottan elutasították. Hangoztatják, hogy a kommunistáknak „nincsenek az egész proletariátus érdekeitől elütő érdekeik".[7] Amikor proletárszervezetről beszélnek, akkor sohasem kis csoportra, szektára, hanem mindig a proletártömegekkel szerves kapcsolatban levő, az összes aktuális kérdésekben a proletariátus osztályérdekeinek megfelelően állást foglaló forradalmi munkásegyesülésre gondolnak. Ilyen egyesüléssé fejlesztették a Nemzetközi Munkásszövetséget, az I. Internacionálét. Marx az Alapító Üzenet megfogalmazásánál tekintettel volt az egész nemzetközi munkásmozgalom akkori helyzetére, fejlettségi fokára. Engelshez, 1864. november 4-én írott levelében utalt is e feladat bonyolultságára: „Nagyon nehéz volt a dolgot úgy megfogalmazni — írja —, hogy felfogásunk olyan formában jelenjen meg, amely azt a munkásmozgalom mostani színvonala számára elfogadhatóvá teszi."[8]

A hatvanas és hetvenes évek valóban nehéz próbatételek elé állították a marxistákat. Proudhonizmus és blanquizmus, tradeunionizmus, lassalleanizmus és bakunyinizmus — megannyi antimarxista irányzat — hagyott maradandó nyomot a szervezkedő, tehát éppen a legöntudatosabb munkások ezreinek tudatában. Marx és Engels tisztában volt azokkal az objektív körülményekkel, amelyek közrejátszottak ezeknek az áramlatoknak a kialakulásában. Éppen ők mutattak rá a kisárutermelésnek és a kistulajdonosi lelkületnek, a munkásosztály gyors gyarapodásának, feltöltődésének következményeire, mozgalmi vetületére. Tudták, hogy a kispolgári szocialista nézeteket kispolgári illúziók táplálják, és arra törekedtek, hogy az Internacionálé fórumain érvényre juttassák velük szemben a tudományos szocializmus álláspontját. A genfi, a lausannei és a brüsszeli kongresszus határozatai jelezték, hogy 1866 és 1868 között a marxizmusnak az osztályharcról, a politikai küzdelem primátusáról, a politikai és gazdasági harc szerves egységéről szóló tanításai, a termelőeszközök társadalmi tulajdonának elve az egész nemzetközi szocialista mozgalom általánosan elismert igazságává vált. A különböző antimarxista irányzatok képviselői, akik az Internacionálé megalakulása idején még szembenálltak a marxizmussal, visszavonulóban voltak, s egy részük feladta eredeti sarkalatos tételeit; a gyakorlati tapasztalatok és az elméleti érvek hatására közeledett a marxizmushoz. Annak a küzdelemnek a következményeként, amelyet az Internacionálé első éveiben a marxisták a proudhonisták ellen vívtak, kialakult a „bal-

[7] Uo., 26. old.
[8] Marx—Engels Válogatott levelek 1843—1895, Szikra 1950., 171. old.

Digitized by Google

oldali proudhonista" irányzat, amely már elismeri a politikai küzdelem szükségességét és a sztrájkmozgalom jelentőségét. A hatvanas évek végén — hasonló okokból — változás következik be a lassalleánusok táborában is. Lassalle utódai mellőzik mesterük néhány alapvető tételét, közelednek a marxista álláspontho:z, elismerik a szakszervezeti mozgalom szükségességét és kezdenek leszámolni a junker-burzsoá állammal kapcsolatos illúziókkal is.

A proudhonizmus és más kispolgári szocialista irányzatok visszaszorításával egyidejűleg az Internacionálé életében előtérbe kerül a Bakunyin-féle anarchizmus elleni küzdelem. A kapitalista társadalom ellentmondásaival és borzalmaival szembeni kispolgári lázongást kifejező anarchizmus szembenállt azokkal az alapvető eszmékkel, amelyeket Marx és Engels már a Kommunista Kiáltványban megfogalmazott. Marx és Bakunyin kapcsolatáról írva Franz Mehring találóan világítja meg ezt a kérdést: „Mindketten úgy látták, hogy a forradalom gyors léptekkel közeledik; de Marx angliai, franciaországi és németországi tanulmányai alapján a nagyipari proletariátusban látta a forradalmi csapatok magvát, Bakunyin viszont a deklasszált ifjúságnak, a paraszti tömegeknek, sőt a lumpenproletariátusnak a seregére számított."[9] Bakunyin és hívei ebből az elgondolásból kiindulva támadták Marxot és az Internacionálé Főtanácsát, amelynek „mérsékletét" szembeállították a maguk „forradalmiságával".

A Marx elleni támadások során Bakunyin azzal érvelt, hogy vannak olyan országok, amelyekben a munkásmozgalom „elvesztette forradalmiságát" (ezek közé az országok közé sorolta többek között Angliát és Belgiumot), másutt viszont (pl. Spanyolországban, Olaszországban) — mondotta — nagy arányokban kibontakozik a forradalmi mozgalom. Marx és Engels az ilyesfajta szembeállítást mélységesen helytelennek és károsnak tartotta. Többször gúnyos felháborodással írtak a bakunyini nézetekről. Marx szerint Bakunyin „elméletileg nulla", és nézeteinek csak ott van talaja, „ahol a munkásmozgalom reális feltételei még kevéssé fejlődtek ki".[10] Engels pedig 1872 januárjában így ír egyik levelében az anarchista elképzelésekről: „Propagandát kell folytatni, szidni kell az államot, szervezkedni kell, és ha *valamennyi* munkás, tehát a többség a mi oldalunkon van, akkor minden hatóságot megszüntetünk, eltöröljük az államot és helyére az Internacionálé szervezetét állítjuk. Ezt a nagy cselekedetet, amellyel a földi paradicsom kezdetét veszi, *társadalmi felszámolásnak* nevezik." „Mindez — teszi hozzá — szerfelett radikálisan hangzik és olyan egyszerű, hogy öt perc alatt kívülről meg lehet tanulni. És

[9] F. Mehring: Marx Károly életrajza. Gondolat, 1957., 453—454. old.
[10] Marx—Engels Válogatott Levelek, Budapest, 1950. 318. old.

Digitized by Google

ezért is ért el a bakunyinista elmélet Olaszországban és Spanyolországban fiatal ügyvédeknél, orvosoknál és más doktrinereknél gyors sikert."[11]

Bakunyin és őt kritikátlanul dicsőítő hívei mindent elkövettek, hogy „forradalmi" programjukat a marxisták ellen felhasználják. Demagógiával és rágalmazással igyekeztek rákényszeríteni az Internacionáléra nézeteiket. Arra hivatkoztak, hogy ők képviselik a nemzetközi munkásmozgalomban az igazi forradalmi erőt. Taktikájuk világos volt Marx számára. Már 1869 márciusában a következőket írja róluk Engelsnek: „Bakunyin úgy gondolja: ha jóváhagyjuk »radikális programját«, ezt dobra verheti, és hacsak kevéssé is, de kompromittálhat bennünket. Ha ellene nyilatkozunk, ellenforradalmároknak fog bennünket kikiáltani."[12] Ez a módszer: frakciós módszer volt. Miután a Főtanács megtagadta az anarchista Alliance felvételét az Internacionáléba, a bakunyinisták bejelentették szervezetük feloszlatását, és egyenként szivárogtak be a Nemzetközi Munkásszövetség szekcióiba. Közben azonban az Alliance titokban tovább működött, immár azzal a céllal, hogy az Internacionálé felbomlasztásával vezető szerepre tegyen szert a nemzetközi munkásmozgalomban. Ilyen körülmények között történt meg az 1872-es hágai kongresszuson az anarchistákkal való szervezeti szakítás. A kongresszus kizárta Bakunyint az Internacionálé tagjai sorából, a küldöttek hitet tettek az önálló szocialista munkáspártok megalakításának szükségessége mellett és minden vonatkozásban megerősítették a marxista irányvonalat.

A voluntarista és anarchista nézetek természetesen a gyakorlatban is csődöt mondtak. Az Internacionálé szekcióinak többsége az anarchisták ellen foglalt állást, Bakunyinnak és híveinek nem sikerült a nemzetközi munkásmozgalom vezetését a kezükbe venniük.

A marxista és az anarchista felfogás ellentétét jól példázza az, hogy hogyan ítélték meg a proletárforradalom kérdését. Ismeretes, hogy Marx és Engels mindig megkülönböztetett figyelemmel kísérték a francia forradalmi mozgalmakat, amelyeknek az egész nemzetközi forradalmi mozgalom szempontjából is nagy jelentőséget tulajdonítottak. De tisztában voltak azzal is, hogy 1871 márciusában Franciaországban nem voltak meg a szocialista forradalom tartós győzelmének feltételei. Marx az Internacionálé Főtanácsának a francia—porosz háborúval kapcsolatos második üzenetében, 1870. szeptember 9-én, azt javasolta a francia munkásoknak, hogy „használják ki nyugodtan és határozottan a köztár-

[11] Marx-Engels Válogatott Levelek. Budapest. 1950. 326. old.
[12] Uo. ugyanott. 253. old.

Digitized by Google

ság szabadságának lehetőségeit saját osztályuk megszervezésének elvégzésére. Ez új, herkulesi erőt ad majd nekik Franciaország újjáteremtéséhez és közös feladatunkhoz — a munka felszabadításához".[13] Amikor azonban — a sajátos történelmi helyzet következtében — a párizsi nép a kezébe vette a hatalmat, kikiáltotta a Kommünt. Marx és Engels mindent elkövetett, hogy segítse és megerősítse a világtörténelem első munkáshatalmát. Marx világszerte akciókat szervezett a Kommün védelmére, a párizsi vezető férfiakat önálló munkáspolitikára, a forradalom következetes továbbvitelére buzdította. Ellene volt minden kishitűségnek és nyomatékosan hangsúlyozta: „Nagyon kényelmes dolog lenne, persze, világtörténelmet csinálni, ha csak azzal a feltétellel fognánk harcba, hogy az esélyek csalhatatlanul kedvezőek... Akárhogyan végződik is a dolog közvetlenül, új, világtörténelmi fontosságú kiindulópontot nyertünk."[14]

Ugyanakkor ismételten szót emelt a kalandor anarchista akciók ellen. Az anarchistáknak magában Párizsban nem volt jelentős társadalmi bázisuk, a vidéki városokban azonban számos követőjük akadt. 1870 őszén a lyoni nép fegyveres felkelést hajtott végre. Az akcióban az anarchisták is részt vettek és — mint Marx hangsúlyozta — ultra-forradalmiságukkal „mindent elrontottak". „A városházát — rövid időre — a hatalmukba kerítették és a legőrültebb törvényeket bocsátották ki az *állam eltörléséről* és hasonló badarságokról."[15] A Párizsi Kommün időszakában Bakunyin a forradalmi puccsok taktikájával rokonszenvezik és — mint a tevékenységét egyébként barátságosan megítélő Mehring írja — „a Marx által folytatott forradalmi propaganda módszereit mind jobban meggyűlölte, mert egyre inkább ennek tulajdonította a proletariátus — szerinte — álmos magatartását".[16]

Az I. Internacionálé időszakában megmutatkozó anarchista magatartás bírálata kapcsán Marx és Engels nem feledkezett meg a morális gátlástalanságnak, „a cél szentesíti az eszközt" elvének kritikájáról sem. Azon az álláspontón volt, hogy felelőtlen egyéni akcióknak, frázisokkal borított „forradalmárkodás"-nak, szektaszellemnek, összeesküvősdinek nincs helye a munkásmozgalomban. Bakunyin viszont nem volt hajlandó megtagadni ezeket a módszereket. (Jellemző erre a gyilkosságot elkövető Nyecsajev, orosz anarchistával való kapcsolata.) Az ilyesfajta álforradalmiságot, általában az egyéni terror taktikáját (amelyet persze az uralkodóosztályok saját érdekükben siettek felhasználni, sőt ese-

[13] Marx—Engels Válogatott Művek, I. köt., 494. old.
[14] Marx—Engels Válogatott levelek, 310—311. old.
[15] Ugyanott, 294. old.
[16] Mehring id. m., 523. old.

Digitized by Google

tenként provokatív módon elősegíteni), Marx és Engels határozottan elítélték. A tudományos szocializmus megalkotói szívósan törekedtek arra, hogy a forradalmi mozgalom kialakítsa a maga erkölcsi normáit. Ezzel szemben Bakunyin szerint — mint Engels írja egyik, 1872 januárjában kelt levelében — „az adott szó betartása s az ehhez hasonló dolgok nem egyebek, mint polgári előítéletek, amelyeken az igaz forradalmár az ügy érdekében mindig túl kell tegye magát".[17] Marx és Engels természetesen elítélték azokat az anarchista törekvéseket is, amelyek a kalandor és lumpenproletár elemek felhasználására irányultak; hangoztatták, hogy ezek megkönnyítenék a provokációkat és sok kárt okozhatnak a munkásmozgalomnak.

A Párizsi Kommün leverését követően az Internacionálé és annak marxista szárnya nehéz helyzetbe került. Az anarchisták és blanquisták nem tudták és nem is akarták elvégezni az adott helyzet tudományos értékelésének munkáját, és így nem is ismerhették fel a nemzetközi proletariátus előtt álló feladatokat. Ehelyett a marxistákat megalkuvással vádolták és a „forradalmi" taktikát kérték tőlük számon. Ebben a helyzetben — az 1871-es londoni konferencián és az 1872-es hágai kongresszuson — jöttek létre azok a történelmi jelentőségű határozatok, amelyek megszabták a forradalmi munkáspárt jelentőségét és feladatait. Ezeket a megállapításokat, az 1871-es londoni konferencia IX. sz. határozatát, a hágai kongresszus beiktatta az Internacionálé szervezeti szabályzatába. A határozat így hangzik: „A proletariátus a vagyonos osztályok egyesített hatalma ellen vívott harcában mint osztály csak akkor léphet fel, ha maga is külön politikai párttá szerveződik, amely szembehelyezkedik minden régi, a vagyonos osztályok által alakított párttal. A proletariátusnak politikai pártban való megszervezésére azért van szükség, hogy ez biztosítsa a társadalmi forradalom győzelmét és végső célját — az osztályok megszüntetését. A munkásosztály erőinek egyesítése, amelyet gazdasági harcaival már megvalósított, ugyanakkor emelőül kell, hogy szolgáljon a kizsákmányolók politikai hatalma ellen vívott harcában. Mivel a föld és a tőke mágnásai gazdasági monopóliumaik megvédelmezése és megörökítése érdekében és a munka leigázása érdekében mindig élnek politikai kiváltságaikkal, a politikai hatalom kivívása a proletariátus nagy kötelességévé vált."[18]

A hágai kongresszus határozatai messze világító fénnyel mutatták a szocialista munkásmozgalom útját, s a munkáspárt történelmi szerepéről és feladatairól szóló marxi—lenini tanítás kiindulópontjává váltak.

[17] Marx—Engels Válogatott Levelek, 332. old.
[18] Marx—Engels Válogatott Művek, I. köt., 391. old.

Digitized by Google

A nemzetközi munkásmozgalom további fejlődése elképzelhetetlen lett volna az anarchisták és a többi antimarxista irányzat elleni eszmei és szervezeti küzdelem nélkül. A hetvenes évek munkásmozgalmában azonban ez még nem volt mindenki előtt világos. Voltak olyanok, akik az egység fenntartása érdekében elvi engedményre is hajlandók lettek volna. Ezeknek az érveire válaszol Engels egyik, 1873 júniusában írt levelében: „A benne levő szektásoknak megnőtt a tarajuk és visszaéltek az Internacionáléval, abban a reményben, hogy a legnagyobb ostobaságokat és alávalóságokat is megengedjük nekik. Ezt nem tűrtük. Tudva, hogy a buboréknak egyszer csak szét kell pattannia, nem azzal foglalkoztunk, hogy a katasztrófát elodázzuk, hanem arról kellett gondoskodnunk, hogy az Internacionálé tisztán és hamisítatlanul kerüljön ki belőle. Hágában szétpattant a buborék... Most ezek a szektás bajcsinálók kiengesztelődést prédikálnak, és bennünket szidnak összeférhetetleneknek és diktátoroknak! És ha Hágában békülékenyen léptünk volna fel, takargattuk volna a nyílt szakadást — mi volna az eredmény? A szektások, nevezetesen a bakunyinisták, még egy évig követhettek volna el az Internacionálé nevében még nagyobb ostobaságokat és gyalázatosságokat; a legfejlettebb országok munkásai undorodva elfordultak volna; a buborék nem pattant volna szét, hanem tűszúrásokkal sérülten lassan zsugorodott volna össze, és a legközelebbi kongresszus, amely úgyis meg kellett volna hogy hozza a válságot, a legközönségesebb személyeskedések botrányába fulladt volna, mert hiszen az *elvet* Hágában már feladták! Akkor az Internacionálé valóban elpusztult volna — hála az »egységnek«!"[19]

Az Internacionálé azonban nem pusztult el, hanem betöltötte történelmi hivatását. Az Internacionálé keretében „a különböző országok munkásmozgalmának egyesítésén fáradozva, arra törekedve, hogy a nem-proletár, Marx előtti szocializmus különböző formáit (Mazzini, Proudhon, Bakunyin, az angol liberális tradeunionizmus, Lassalle, jobboldali kilengései Németországban stb.) az együttes tevékenység medrébe terelje, ezeknek a szektáknak és iskolácskáknak elméletei ellen harcolva — Marx kikovácsolta a különböző országokban küzdő munkásosztály proletárharcának egységes taktikáját."[20] Az Internacionálé, miután nagy hivatásának megfelelt, más szervezeti formának adta át helyét. A hágai kongresszus határozatai a hetvenes-nyolcvanas években valósággá váltak. Sorra alakultak a különböző országok szocialista tömegpártjai, amelyek a korszak parancsait felismerve küzdöttek a munkásosztály tömörítéséért, erőinek megszervezéséért, politikai és

[19] Marx—Engels Válogatott Levelek, 337. old.
[20] Lenin Művei, 21. köt., Szikra, 1951. 37. old.

Digitized by Google

gazdasági követeléseiért. Igaz, e pártok vezetésében a századforduló után túlsúlyra jutott a megalkuvás, a reformizmus. Ekkorra azonban már új forradalmi erők érlelődtek, olyanok, amelyek maradéktalanul vállalták a Nemzetközi Munkásszövetség örökét.

„Az I. Internacionálé — írta Lenin — lerakta a munkások nemzetközi szervezetének alapját a tőke elleni forradalmi támadásuk előkészítése céljából."[21] Ez a megállapítás nemcsak általában, hanem magyar viszonylatban is meghatározza a Nemzetközi Munkásszövetség helyét a munkásmozgalom történetében. A századik évfordulón az Internacionálé történelmi jelentőségéről szólva arra is gondolunk, hogy a magyarországi szocialista munkásmozgalom a munkások első nemzetközi szervezetének közvetlen ösztönzésére jött létre. Az Internacionálé Főtanácsának 1866. szeptember 18-i üléséről a jegyzőkönyv megörökítette Hrabje János, Londonban élő magyar asztalosmunkásnak, a Főtanács tagjának azt a megbízatását, hogy Magyarországra jöjjön, s „ebben az országban a Szövetség nevében tevékenykedjék". Hrabje vezetésével alakult meg 1868 februárjában az első magyarországi szocialista szervezet: az Általános Munkásegylet. Az Általános Munkásegyletben, majd az ezt követő szocialista szervezetekben a magyar munkásság legjobbjai áldozatos küzdelmet vívtak a marxizmus érvényesítéséért. Farkas Károlynak a polgári „védnökösködés"-t támadó munkásságát az Internacionálé eszméi buzdították, csakúgy, mint azt a küzdelmet, amelyet a hetvenes és nyolcvanas években Frankel Leó vívott a reformizmus és az anarchizmus ellen. A magyar szocialista mozgalom, amelynek kibontakozását az I. Internacionálé időszakában érlelte meg a hazai társadalmi fejlődés, már első lépéseitől kezdve megtanulta, hogy milyen nélkülözhetetlen erő számára a proletár internacionalizmus. A magyar munkásmozgalom később is mindig szerves kapcsolatban volt a proletariátus nemzetközi mozgalmával, azzal a nemzetközi forradalmi mozgalommal, amely az I. Internacionáléval indult el küzdelmes és győzelmes útjára.

Az I. Internacionálé történetének gazdag tanulságai ma is élnek, hatnak, ma is időszerűek. Azok a kérdések, amelyek már az I. Internacionálé időszakában is a viták középpontjába kerültek, a későbbiek során is nagy jelentőséggel bírtak. A reformizmus, a tőkés fejlődés menetének téves értelmezése, a kapitalizmus demokratizálódásának illúziója, csakúgy megnyilvánult a hatvanas és hetvenes évek munkásmozgalmában, mint a kispolgári türelmetlenség, az ebből fakadó hőskultusz, kalandorkodás és a tömegektől való szektás elszakadás.

[21] Lenin Művei, 29. köt., Szikra 1963., 399. old.

Digitized by Google

Az Internacionálé történetének mai olvasója — a mesterkélt aktualizálás szándéka nélkül is — a hetvenes évek antimarxista irányzatainak további sorsára, jelenlegi hatására gondol. Könnyen megérthető, hogy a proudhonizmust, a lassalleanizmust történelmi szálak fűzik a századforduló, vagy éppenséggel napjaink reformizmusához és revizionizmusához. Elég, ha ezzel kapcsolatban utalunk Bernsteinre, illetőleg a nagyipari fejlődést és ezzel együtt a munkásosztály történelmi hivatását elutasító, vagy a tőkés államot osztályfelettinek hirdető jelenkori reformista és revizionista nézetekre. A bakunyinizmus viszont óhatatlanul napjaink nemzetközi munkásmozgalmának szektás, dogmatikus irányzatait juttatja eszünkbe. A Kínai Kommunista Párt vezetőinek az az ismert állásfoglalása, amely egyenlőségi jelet tesz a forradalom és a fegyveres felkelés fogalma közé, amely tagadja a hatalom megszerzésének különböző formáiról szóló marxi tanítást, amely — a proletár internacionalizmus nagy eszméjét megtagadva — mesterségesen szembe akarja állítani egymással a „forradalmi" és „nem forradalmi" országok munkásmozgalmát, amely lényegében kétségbe vonja a munkásosztály történelmi hivatásának marxi eszményét, amely — puccsista indítékokból — nem számol a történelmi fejlődés menetével, a tömegek törekvéseivel, amely megalkuvónak bélyegez mindenkit, aki ragaszkodik a tudományos szocializmus igazságaihoz és a kor realitásából indul ki — emlékezetünkbe idézi Bakunyin nézeteit és irányzatának csődjét.

A *nézetek* hasonlóságán kívül feltűnik a *módszerek* hasonlósága is. Forradalmi frázisokkal leplezett frakciózás, az elveknek hatalmi és személyi érdekekhez való idomítása, a rágalmazás és személyeskedés — mindez ismerős már a hetvenes évek munkásmozgalmából, az anarchizmus fegyvertárából. A nemzetközi munkásmozgalom története azonban azt bizonyítja, hogy ezek a nézetek és ezek a módszerek nem vezetnek eredményre, és előbb-utóbb kudarcba fulladnak. Azok, akik a jelen nemzetközi munkásmozgalmában az I. Internacionálé idejének antimarxista irányzatait próbálják „korszerűsíteni", tanulhatnak a Nemzetközi Munkásszövetség történetéből. Az Internacionálé története is azt bizonyítja, hogy a marxizmustól való jobb- és „baloldali" elhajlás elméletileg és politikailag egyaránt tarthatatlan, s végső fokon zsákutcába vezetné a proletariátus osztályharcát. Az I. Internacionálé történetének máig is élő és ható tanulságai a marxizmus—leninizmus világot formáló eszméinek igazát példázzák.

Digitized by Google

Maurice Thorez

„Amikor gyermekkoromra emlékezem, én, akinek apja, nagyapja bányász volt, mindig ugyanazt a képet látom magam előtt: a munkásember nehéz életét, sok bánatát és kevés örömét" — írta Maurice Thorez elvtárs, akinek gyermekkori élményei meghatározták a francia és a nemzetközi munkásosztály szolgálatába állított egész életét.

Amikor e küzdelmekben olyan gazdag, ragyogó és példamutató élet megszakadt, akkor nemcsak a Francia Kommunista Pártot érte súlyos veszteség, hanem a nemzetközi kommunista- és munkásmozgalmat is. A XX. század és a francia nép történetét, a nemzetközi kommunista- és munkásmozgalom, a Francia Kommunista Párt, a gyarmatosítás elleni küzdelem, a nemzetközi békeharc történetét nem lehet megírni Maurice Thorez tevékenységének méltatása nélkül.

Thorez elvtárs az FKP születésétől, 1920 decemberétől kezdve tevékeny szerepet töltött be a párt életében, s 1930-ban az FKP főtitkára lett. Tántoríthatatlanul, többszöri börtönbüntetés után és az illegalitás nehéz körülményei között is harcolt a fasizmus, az imperializmus, a háborús gyújtogatók ellen; egyik szervezője a köztársasági Spanyolország nemzetközi megsegítésének. 1940 júliusában az FKP-nak Thorez és Duclos által aláírt, a francia néphez intézett felhívása elindítója lett a francia ellenállási mozgalomnak. Franciaország felszabadulása után Thorez az 1946. évi parlamenti választásokat követően, mint az ország 5.5 millió szavazatra támaszkodó, legnagyobb pártjának vezetője, miniszterelnökhelyettesi posztján az ország újjáépítéséért, gazdasági és politikai függetlenségéért küzd. Az utóbbi években fáradhatatlanul szervezte a francia munkásosztály, a francia haladó erők küzdelmét a nukleáris világháború elhárításáért, a munkásosztály egységéért, a de Gaulle-i hatalom ellen, a békéért és a demokráciáért.

Maurice Thorez keményen és állhatatosan, támadhatatlan elvszerűséggel védelmezte a nemzetközi munkásmozgalom egységét. Hangoztatta: „Szükségesnek tartjuk, hogy megerősítsük a békés egymás mellett élés, a háború elkerülhetősége, a fegyver és háború nélküli világ megteremtésének lehetősége... kommunista tételeit."

A magyar kommunisták, országunk dolgozói, osztoznak a francia proletariátus mély gyászában, de hisszük, hogy valóra válnak Waldeck Rochet szavai: „A francia kommunisták szilárd elhatározása, hogy hívek maradnak Maurice Thorez tanításához, kitartanak az általa megjelölt úton, megőrzik szellemét."

Digitized by Google

Palmiro Togliatti

Elbúcsúztunk Palmiro Togliatti elvtárstól. Halálával a nemzetközi munkásmozgalom soraiból eltávozott az egyik legjelesebb, legkiemelkedőbb forradalmár, a béke, a demokrácia és a szocializmus nagy harcosa.

Palmiro Togliatti egész életét a dolgozó ember jogainak megvalósításáért, a munkásosztály anyagi helyzetének javításáért, a szocializmusért vívott harcnak áldozta. Nemcsak teremtő szellemét, hanem egész alkotó energiáját is a nagy ügy szolgálatába állította, az Olasz Kommunista Pártnak s rajta keresztül az egész munkásmozgalomnak szentelte.

Gramscival együtt ő rakta le a párt alapjait, s fegyvertársának bebörtönzése után közel négy évtizeden keresztül állt annak a pártnak az élén, amely az ő tevékenysége révén Európa és az egész világ egyik legnagyobb forradalmi munkáspártja lett.

Példaadó, bátor harcosa volt az ügynek, rettenthetetlen antifasiszta. Ott küzdött Spanyolországban. A világháború alatt a Szovjetunióban, majd 1944-től újra hazájában szervezte az antifasiszta mozgalmat. Mint az olasz ellenállási mozgalom egyik hőse, helyet kapott az első antifasiszta kormányban, amely megindította a harcot a nácizmus, a fasizmus ellen. Az egész olasz nemzet tisztelete és nagyrabecsülése fejeződött ki abban, hogy miniszterelnökhelyettes lett Bonomi, majd igazságügyminiszter Parri és De Gasperi kormányában.

Az utóbbi években az OKP az ő irányításával vált vezető erővé az olasz dolgozóknak jobb életkörülményeik kivívásáért indított küzdelmében, a különböző országok gyarmatosításellenes és felszabadítási harcát támogató mozgalmában.

Mint kiváló közíró, szónok és teoretikus fáradhatatlanul hirdette a marxista—leninista eszméket, átfogó elméleti tevékenységet fejtett ki, következetes harcot vívott a marxizmus ideológiai ellenfelei, a szakadárok és álforradalmárok ellen, visszaverte egyre gyakoribb és elkeseredettebb támadásaikat.

Mi, magyar kommunisták, különösen nagyra értékeljük Palmiro Togliatti érdemeit országaink munkásmozgalma baráti együttműködésének és népeink barátságának a fejlesztésében. Egész dolgozó népünk mélyen együttérez az olasz munkásosztállyal súlyos gyászában. Hisszük, hogy azok a reális alkotó gondolatok, amelyeket Togliatti elvtárs átültetett Olaszország proletariátusába, tartós, élő örökséget jelentenek, amelyet fel tudnak használni az olasz munkásosztály jobb jövőjéért, a nemzetközi munkásmozgalom erősítéséért, a békéért és a szocializmusért vívott harcban.

Digitized by Google

A gépállomások átszervezésének tapasztalatai

Írta DR. PINTÉR GYULA

A Központi Bizottságnak „A mezőgazdaság helyzetéről és fejlődésének további feladatairól" szóló, február 21-i határozata vázolta a gépállomások átszervezésével, a gépeknek a termelőszövetkezetek részére való átadásával kapcsolatos teendőket. A határozat célul tűzte ki, hogy a gépállomások 1965-ig adják el még meglevő erő- és munkagépeiket a termelőszövetkezeteknek.

A gépállomások, fejlődésüknek első szakaszában monopolhelyzetben voltak, a termelőszövetkezetek gépimunka-igényét az állami tulajdonban levő gépállomási gépek elégítették ki. A fejlődés második szakaszában — amely az MSZMP agrárpolitikai téziseivel kezdődött meg és ma is tart — megszűnt a gépállomások monopolhelyzete. A termelőszövetkezetek is vásárolhatnak új erő- és munkagépeket, sőt a gépállomások használt gépeit is fokozatosan megvásárolhatják. Ez lényegében átmeneti szakasz, a *kettős gépesítés* időszaka, amelyben a termelőszövetkezetek részben a saját tulajdonukban, részben pedig a gépállomások kezelésében levő gépekkel elégítik ki gépimunka-igényüket.

A Központi Bizottság februári határozatának megvalósulása egy új, harmadik szakaszt nyit majd meg a gépállomások történetében. Ebben a szakaszban a termelőszövetkezetek tulajdonában lesznek a gazdálkodáshoz szükséges összes olyan erő- és munkagépek, s egyéb gépi berendezések, amelyeknek kihasználására termelőszövetkezeti nagyüzemeink lehetőséget nyújtanak. A gépállomások feladata a gépimunka-szolgáltatás helyett az lesz, hogy ellássák a termelőszövetkezeti gépek üzemeltetésével kapcsolatos műszaki feladatokat, szakmai tanácsokat adjanak a termelőszövetkezeti termelés gépesítésére vonatkozóan, s traktorvezetőket, szerelőket képezzenek ki. Ezen új feladatok megoldásához értékelnünk kell a jelenlegi helyzetet és a gépállomások átszervezésének eddigi tapasztalatait.

A gépkihasználás alakulása a kettős gépesítés időszakában

A kettős gépesítés időszakában a gépkihasználás és a gépimunka önköltsége a termelőszövetkezetek tulajdonában levő gépeknél általában kedvezőbben alakult, mint a gépállomásokon.

Digitized by Google

	Termelőszövetkezetek		Gépállomások	
	Egy traktor-egységre jutó teljesítmény (normál hold)	Index	Egy traktor-egységre jutó teljesítmény (normál hold)	Index
1958	1216	100	572	100
1959	1167	96	898	157
1960	964	79	893	156
1961	1197	92	924	161
1962	1109	74	760	133
1963	1107	91	748	130

A termelőszövetkezeti gépek jobb kihasználása több tényezőből fakad: fontos szerepe van ezek között annak, hogy a termelőszövetkezeti traktorosok anyagi érdekeltsége ösztönzőbb mint a gépállomásiaké; ők közvetlenebbül vannak anyagilag érdekelve a munka minőségében, az agrotechnikailag optimális határidők betartásában és a gépi munkák önköltségének alakulásában.

Helytelen volna azonban túlbecsülni ezt a közvetlenebb anyagi érdekeltséget, mert nemcsak ez növeli meg a termelőszövetkezeti gépek kihasználási fokát, hanem a kettős gépesítésből adódó egyéb okok is. Ezek az egyéb okok különösen a kettős gépesítés kezdeti időszakában hatottak igen erősen, amikor a tanácsi területre jutó gépállománynak csak kisebb százaléka volt a termelőszövetkezetek tulajdonában. Ma, amikor ez az arány a termelőszövetkezetek javára változott meg, ezek már kevésbé hatnak, és ha az egész gépállomány a termelőszövetkezetek tulajdona lesz, akkor teljesen megszűnnek.

A kettős gépesítés kezdetén a termelőszövetkezetek viszonylag kevés géppel rendelkeztek, és így a gépi munkáknak csak kis hányadát végezhették saját traktoraikkal. Természetes tehát, hogy saját gépeiket folyamatosan egész éven át foglalkoztatni tudták. A gépállomásoknak nem volt módjuk erre, mert a termelőszövetkezetek csak akkor vették igénybe az ő gépeiket, amikor a sajátjukkal már nem győzték a munkát. Ezért a gépállomási traktor és munkagép-park jelentős része az év egyik-másik időszakában — főleg az első félévben — kihasználatlan volt.

A mezőgazdaság szocialista átszervezésének befejezése előtt a gépállomások egyéb vállalatok és egyéni gazdák számára is dolgoztak: 1958-ban például összes traktor- és motor-munkáiknak csak 48 százalékát végezték termelőszövetkezetekben. A termelőszövetkezetek traktorai viszont egész évben termelőszövetkezetben, tehát nagyüzemben dolgoztak. Természetes, hogy a nagyüzemi feltételek között dolgozó termelőszövetkezeti traktorok kihasználási foka magasabb volt, mint a gépállomási traktoroké, amelyek munkájuk jelentős részét elaprózva, kisüzemekben végezték.

Digitized by Google

A termelőszövetkezeti traktorok azért is előnyös helyzetben voltak, mert legtöbbször a nagyüzemi munkák közül is csak a szállítási munkát végezték; a gépállomási traktorokat viszont sokféle munkára vették igénybe, és az egyik munkáról a másikra való átállás bizonyos mértékig mindig csökkentette a ténylegesen produktív munkában eltöltött időt, végeredményben tehát a teljesítményt is. Ha pedig a termelőszövetkezetek saját traktorukkal a szállításon kívül egyéb munkát (szántást, aratást stb.) is végeztek, akkor erre legtöbbször a termelőszövetkezetek legjobb területeit, a munka végzése szempontjából legkedvezőbb táblákat választották ki, a nehezebb területeken pedig a gépállomás gépeit dolgoztatták. Ha pl. a termelőszövetkezet gabonájának egy része megdőlt, más része pedig talpon állt, akkor aratáskor a termelőszövetkezeti gép az álló gabonát vágta, ahol jobbak a gépkihasználás lehetőségei.

Összetételét tekintve is lényegesen különbözött egymástól a termelőszövetkezetek és a gépállomások gépparkja. 1958 végén a gépállomások tulajdonában levő traktoroknak csak 21 százaléka, a termelőszövetkezetek tulajdonában levőknek pedig 62 százaléka volt univerzális gép. A termelőszövetkezeteknek tehát általában korszerű, univerzális traktoraik voltak, amik az év legnagyobb részében kihasználhatók.

Említésre méltó még, hogy a termelőszövetkezetek traktorai általában újak, egy-két évesek voltak, s minthogy nagy többségük Diesel-traktor, üzemanyagfogyasztásuk, javítási költségük, anyag- és alkatrész-szükségletük is sokkal kisebb volt.

A termelőszövetkezetek tulajdonában levő erő- és munkagépek magasabb kihasználási fokának és a gépállomány kedvezőbb összetételének az a természetes következménye, hogy az általuk végzett egy normálholdnyi munka önköltsége alacsonyabb, mint a gépállomási erő- és munkagépekkel végzett munkáé.

A kettős gépesítés későbbi időszakában — amikor a tanácsi területre jutó gépállománynak mind nagyobb százaléka került a termelőszövetkezetek tulajdonába és mind nagyobb lett a számuk azoknak a termelőszövetkezeteknek, amelyek a gazdálkodásukhoz szükséges összes mezőgazdasági gépeket megvásárolták — ezek a kedvező körülmények csökkentek vagy teljesen megszűntek. A teljesen gépesített termelőszövetkezetekben a csúcsmunkák elvégzésére kell méretezni a gépállományt, s ez elkerülhetetlenül arra vezet, hogy időnként a gépállomány bizonyos százaléka kihasználatlan. A teljesen gépesített termelőszövetkezetekben megszűnt annak a lehetősége is, hogy csak az alacsonyabb önköltségű gépi munkákat végezzék el. Amikor tehát a gépállomási gépek a termelőszövetkezetek tulajdonába jutnak, akkor megszűnnek azok a kettős gépesítésből adódó túlzott előnyök, amelyek eddig a ter-

Digitized by Google

melőszövetkezeti gépek kihasználásában és munkájuk önköltségében jutottak kifejezésre.

A termelőszövetkezeti gépek javításának tapasztalatai

A kettős gépesítés jó tapasztalataiból egyesek azt a következtetést vonták le, hogy az is előnyös lesz a termelőszövetkezetek számára, ha a gépek tulajdonbavétele után a gépállomás segítsége nélkül, maguk végzik el a gépjavításokat. Néhány jó anyagi körülmények közt levő termelőszövetkezet *üzemi javítóműhelyt* épített, s magára vállalta a gépek üzemeltetésével kapcsolatos karbantartási és javítási munkálatokat, valamint az üzemeltetés közben előforduló váratlan hibák kijavítását is. Ez a próbálkozás azonban — érthető módon — nem tudott széles körben elterjedni, mert akkora beruházási összeget igényel, amilyen kevés termelőszövetkezetben van meg, s ha meg is volna a pénz az üzemi javítóműhely megépítésére, szerszámgépekkel és egyéb berendezésekkel nem tudja ellátni ezt a népgazdaság.

Az üzemi karbantartás és javítás a javító-bázis nagyarányú decentralizálását jelentené a gépállomási rendszerhez képest, s ez — a nagy beruházási igényeken kívül — a javítóműhely üzemeltetésére is hátrányosan hatna.

A termelőszövetkezeti üzemi javítóműhelyek, méretüket tekintve, a tíz évvel ezelőtti gépállomásokhoz hasonlóak. A gépállomások tapasztalatából pedig ismeretes az, hogy a kevés géppel felszerelt, kis gépállomásokon mindig magasabb volt egy normálhold önköltsége, mint a nagyokon. 1954-ben pl. a (15 lóerős traktoregységben számítva) 20 vagy ennél kevesebb erőgéppel rendelkező gépállomásokon 168,12 Ft volt egy normálhold önköltsége; 21—40 erőgéppel rendelkezőkön 127,11 Ft; a 61—80 erőgéppel rendelkezőkön 113,15 Ft; a 81 erőgépnél többel rendelkezőkön pedig 107,49 Ft. Érthető tehát, hogy azok a termelőszövetkezetek, amelyeknek saját üzemi javítóműhelyük van, nagyobb önköltséggel végeznek el egy normálholdnyi gépi munkát, mint ahogyan a gépállomások tették azt az átszervezésük megkezdése előtti időszakban. A Debreceni Agrártudományi Főiskola Üzemtani Tanszékén végzett tudományos kutatások eredményei is ezt bizonyítják.

Jelenlegi szakember-ellátottságunk sem tenné lehetővé az üzemi szintű javítást. Korán sincs annyi mezőgazdasági gépészmérnökünk és technikusunk, hogy minden termelőszövetkezetbe jusson belőlük; nem is beszélve arról, hogy a meglevő kevés mezőgazdasági gépészmérnök munkájának a hatékonysága is sokat csökkenne azzal, ha a gépállomások helyett egy-egy termelőszövetkezetre szűkítenénk le működési területüket.

Digitized by Google

Az üzemi javítóműhelyekhez természetesen alkatrész-készlet is szükséges. Az üzemi alkatrész-készletezés még jobban szétforgácsolná az amúgy is hiányos készleteinket, és a mainál is nagyobb gondokat okozna e területen a népgazdaságnak. Emellett a termelőszövetkezeteknek is nagy anyagi erejüket kötné le.

Egyes vélemények szerint az a legcélravezetőbb, ha az erő- és munkagépek karbantartására, az egyszerűbb mezőgazdasági gépek javítására és az üzemeltetés közben előforduló kisebb hibák elhárítására a termelőszövetkezetek egyszerű *karbantartó műhelyeket* építenek. Ezt maguk üzemeltetik, a felkészültségüket meghaladó feladatokat pedig a gépállomásokkal végeztetik el. Sok termelőszövetkezet ezt a formát választotta.

A tapasztalatok azt bizonyítják, hogy ennek a megoldási módnak olyan negatívumai is vannak, amelyek nem segítik elő a gépállomások és a termelőszövetkezetek közötti kapcsolatok javulását. A gyakorlatban sok nézeteltérést, súrlódást, sőt néha bizalmatlanságot és visszaélést idéz elő az, ha a gépek üzemeltetésével kapcsolatos teendőket kettéválasztják egyszerűbb és bonyolultabb feladatokra, azzal, hogy az előbbieket a termelőszövetkezet, az utóbbiakat a gépállomás végezze el. A jelenlegi műszaki színvonalon gyakran előfordul, hogy munkavégzés közben elromlik a fő javításból nemrég kikerült erőgép. Ha a javítást a gépállomás végezte, akkor ilyenkor a termelőszövetkezet legtöbbször a gépállomást hibáztatja, a javítás minőségét kifogásolja. A gépállomás viszont gyakran arra hivatkozik, hogy a termelőszövetkezet nem tartotta be a fő javítás utáni bejáratási időszak előírásait, vagy elmulasztotta a karbantartás egyéb munkáit, és minden hiba ebből ered. Megindul a vizsgálat a felelősség megállapítására, de a döntésben elmarasztalt fél legtöbbször úgy érzi, hogy igazságtalanság történt vele.

Ennek a javítási módszernek hátránya az is, hogy a két üzem anyagi érdekeltsége nem esik egybe; ez olyan törekvéseket idéz elő a gépállomáson és a termelőszövetkezetben, amelynek legtöbbször a gépek műszaki állapota szenvedi kárát. A termelőszövetkezet arra törekszik, hogy az üzemeltetéssel kapcsolatos műszaki teendőknek minél nagyobb részét saját karbantartó műhelyében, a maga szerelőivel végeztesse el, mert ez „nem kerül pénzbe". Így azután olyan munka elvégzéséhez is hozzáfog, amely meghaladja műszaki felkészültségét. Az ilyen barkácsolások később megbosszulják magukat, mert súlyos hibákra vezetnek. A gyakorlatban sokszor előfordul, hogy a gépállomásra javítás céljából bevitt gépről előzőleg lecserélik a még elfogadhatóan működő fődarabokat vagy egyes alkatrészeket, és ezeket olyan gépre szerelik át, amelyet nem visznek a gépállomásra javíttatni. Az ilyenfajta „taka-

Digitized by Google

rékoskodásnak" azután az a következménye, hogy a gépállomás által végzett javítás az 50 százalékos kedvezmény ellenére is igen sokba kerül.

A gépállomásnak a termelőszövetkezetével ellentétes a törekvése. A javítások minőségében nincs megfelelően érdekeltté téve, ezért gyakori, hogy a költségek csökkentése, alkatrészhiány vagy takarékosság címén kifogásolható munkát végez. Valószínű, hogy az idén életbe léptetett garanciális kötelezettség javítani fog valamit ezen a helyzeten, de véglegesen nem oldja meg a problémát. Jelenleg a gépállomások — az üzemi eredmény növelése érdekében — gyakran a gépjavítási bevételek növelésének azt a legegyszerűbb útját választják, hogy felemelik a számlázott javítási órák számát. Ezért a gyakorlatban sokszor indokolatlanul magas az egy-egy gépre fordított javítási órák száma.

A problémák megoldására irányuló kezdeményezések közül az eddigi tapasztalatok alapján az a forma a legmegfelelőbb, amely Békés megyei kezdeményezés alapján kezd mind szélesebb körben elterjedni. Ennek a lényege az, hogy *a termelőszövetkezetek szerződést kötnek a gépállomással a tulajdonukban levő összes mezőgazdasági erő- és munkagépek teljes műszaki ellátására.*

A teljes műszaki ellátásra kötött szerződés értelmében a gépállomás kötelezi magát arra, hogy a termelőszövetkezeti tulajdonban levő mezőgazdasági gépek üzemeltetésével kapcsolatos műszaki feladatokat* úgy végzi el, hogy a soron levő mezőgazdasági munkák idejében való teljesítésére *mindig üzemképes állapotban* álljon a termelőszövetkezet rendelkezésére a szükséges gépállomány.

A gépállomás arra is kötelezettséget vállal, hogy a lehető legkevesebb lesz a gépek üresjárata vagy szállítása. Ezért csak a fő javításokra és a súlyosabb hibák kijavítására szállítja be a gépet a gépállomási nagyműhelybe. A karbantartásokat és az egyszerűbb javításokat a szervizkocsik, a mozgó javító műhelykocsik segítségével a legközelebbi telephelyen, brigádszálláson, a termelőszövetkezettől bérbe vett javító vagy karbantartó műhelyben, a termelőszövetkezet gépudvarán, esetleg „a barázdában" végzi el.

A gépek megfelelő műszaki állapotának biztosítása érdekében a gépállomás a termelőszövetkezetekbe szerelőket helyez ki, akik a teljes műszaki ellátás területi felelősei, a traktorosok mindennapi munkájának segítői.

A teljes műszaki ellátásra kötött szerződés értelmében a termelőszövetkezet kötelezettséget vállal arra, hogy a karbantartásra vagy javításra kijelölt gép az előre meghatározott időben és

* A gépek karbantartását és javítását, az üzemeltetés közben előforduló váratlan hibák elhárítását.

Digitized by Google

helyen megjelenik. A feladatok megoldására a termelőszövetkezet gépcsoportvezetőt állít be, akinek feladata a gépek munkájának irányítása, ezeknek karbantartásra vagy javításra való beküldése, és annak az ellenőrzése, hogy a gépállomás hogyan teljesíti a szerződésben vállalt kötelezettségeit. A gépállomás traktorosbrigádja tehát olyképpen alakult át, hogy a brigádvezetői teendőket a termelőszövetkezet gépcsoportvezetője, a brigádszerelői teendőket pedig a gépállomás (egy vagy több) szerelője végzi el.

Ennél a módszernél a *gépállomási szolgáltatás elszámolása* — különböző próbálkozások eredményeként — a következőképpen alakult ki: A termelőszövetkezet a gépeivel elvégzett minden normálholdnyi munkáért a szerződésben meghatározott átalányt fizeti a gépállomásnak. Az átalány összege lényegében a tervezett gépi munka egy normálholdra jutó ráfordításának az a része, amelyet a gépállomás a teljes műszaki ellátás címén végez. Év végén megtörténik a végleges elszámolás: ha a gépállomás egy normálholdra jutó ráfordítása a tervezettnél alacsonyabb lett, akkor a megtakarított összegből levonják az állami kedvezményt, a megmaradt összeg egy részét visszakapja a termelőszövetkezet, a többi pedig a gépállomásé marad.

A teljes műszaki ellátás rendszere *helyesen egyezteti össze a gépállomások és a termelőszövetkezetek anyagi érdekeit.*

A gépállomásnak elsőrendű érdeke a gépek megfelelő műszaki színvonalon tartása és maximális kihasználása, mert a gépek által végzett normálholdak után kapja az ellenszolgáltatást. Ha tehát egy traktor javítás alatt áll, vagy üzemeltetés közben elromlik, akkor a gépállomás anyagilag is érdekelve van abban, hogy minél előbb ki legyen javítva, újra munkába állhasson és teljesítse a bevételt hozó normálholdakat. A gépállomás abban is érdekelve van, hogy a lehető legalacsonyabb költségráfordítással tartsa üzembiztos állapotban a gépeket, mert ha megtakarít a tervezett költségráfordításból, akkor az év végén a reá eső résszel emelni tudja a bevételét.

A teljes műszaki ellátás rendszere több szempontból *előnyös a termelőszövetkezet számára.* A saját javítóműhellyel rendelkező termelőszövetkezetek vezetői szerint a termelőszövetkezeti elnök munkaidejének mintegy felét a gépek üzemeltetésével kapcsolatos gondok veszik igénybe. Ha a gépállomás magára vállalja ezeket a gondokat, vagy legalább egy részüket, akkor az elnöknek sokkal több ideje marad a termelőszövetkezeti gazdaság más fontos kérdéseinek a megoldására.

Anyagilag is előnyös a termelőszövetkezeteknek a teljes műszaki ellátás rendszere, egyrészt azért, mert a gépállomási szolgáltatás tényleges költségéből 50 százalékos kedvezmény jár, más-

Digitized by Google

részt azért is, mert az eddigi próbálkozások közül ez a leggazdaságosabb, és már egy közepesen felszerelt gépállomást feltételezve is, a legmagasabb műszaki színvonalat képes biztosítani.

A teljes műszaki ellátás rendszerében *egyértelmű a felelősség a gépek műszaki állapotáért.* A gépek üzem közben előforduló hibái általában a rossz javításból, vagy a rendszeres karbantartás elmulasztásából erednek. S mivel mind a kettő a gépállomás feladata, nincs szükség hosszadalmas vizsgálatra. Ha még azt is hozzátesszük ehhez, hogy a gépállomásoknak jelentős feladatuk van a traktorosok oktatása és továbbképzése terén, akkor még arra sem lehet hivatkozni, hogy szakképzetlen vezető ült a gépen.

A teljes műszaki ellátás rendszere *népgazdasági szempontból is helyes formának bizonyul.* Sikeresen használja fel a már meglevő állami javítóbázist, hiszen lényegében erre épül. E rendszer széles körű elterjesztése a már meglevő javítóbázisnak csak továbbfejlesztését, kiegészítését teszi szükségessé, ami lényegesen kisebb terhet ró a népgazdaságra mint akármelyik változat az eddigi próbálkozások közül.

Az erőgépek szalagszerű javításáról

A mezőgazdaság gépesítésének a fejlődése nemcsak mennyiségileg, hanem minőségileg is nagyobb követelményeket támaszt a mezőgazdasági gépek javításával, de különösen az erőgépek javításával szemben.

Mezőgazdasági üzemeinkben — a motorjavítást kivéve — *az egyedi javítás* a meghonosodott és általánosan alkalmazott technológia. Az egyedi javítás azonban költséges, és emellett nagyon primitív, rendkívül alacsony műszaki színvonalú, lényegében ugyanaz, mint a felszabadulás előtti kapitalista nagybirtokok és cséplőgép-tulajdonosok által alkalmazott javítási technológia.

A mind több és egyre bonyolultabbá váló mezőgazdasági erőgép szükségessé teszi, hogy az egyedi javításnál magasabb műszaki színvonalat eredményező technológiát alkalmazzanak: a *szalagszerű javítást.* Az erőgépek száma és sokféle típusa miatt még a legnagyobb javítási kapacitással rendelkező gépállomásokon sincsenek meg a szalagszerű javítás feltételei. A megoldás lehetőségeit keresve a Békés megyei gépállomások arra a következtetésre jutottak, hogy ha *kooperációs körzetekbe* vannak csoportosítva, akkor megteremthetik a szalagszerű javítás feltételeit. A megyében alkalmazott módszer alapján 3—4 gépállomás tartozik egy-egy kooperációs körzetbe.

Ez a módszer lehetővé teszi a javítás bizonyos mértékű szakosítását és ezzel az erőgépek szalagszerű javítását. Egy-egy gép-

Digitized by Google

állomás — az eddigi gyakorlattól eltérően — nem a körzetében levő összes erőgéptípusokat javítja, hanem csak egy-két típust, ezt viszont egész kooperációs körzetére kiterjedően, az egyedi javításnál magasabb műszaki színvonalat eredményező technológiával.

A termelőszövetkezeteknek nem okoz problémát az erőgépek javításának szakosítása, mert a gépjavítási szerződést a legközelebb eső gépállomással kötik meg, oda viszik be főjavításra szoruló gépeiket és ott is kapják kijavítva őket vissza. A javítóműhelyek közötti gépmozgatást, illetve elszámolást a gépállomások a maguk belső ügyeként kezelik, és a termelőszövetkezetek bevonása nélkül, egymás között bonyolítják le.

A múlt évben több helyen ilyen formában szervezték meg a téli gépjavítást, Békés megyében az egész megyére kiterjedően. Bács és Szolnok megyében pedig egy-egy körzetben. A tapasztalatok szerint az erőgépek kooperációs alapon történő szalagszerű javításának igen sok előnye van az egyedi javítással szemben. Minthogy egy-egy műhely csak egy-két típusú erőgépet javít, és lehetőség nyílik a magasabb műszaki színvonalat eredményező technológiai bevezetésére, a javítás jobb minőségű, olcsóbbá és gyorsabbá válik.

A szalagszerű javítás jobb javítótér-kihasználást eredményez mint az egyedi javítás. A legtöbb gépállomáson száz erőgépes típusműhely van, s szalagszerű javítással ez kétszáz-háromszáz erőgépet is képes átbocsátani.

A gépállomásokon kevés az olyan szerelő, aki kellőképpen ért a körzetben üzemelő összes erőgép-típusok javításához. Ez érthető is, mert sokféle típus van. A javítás szakosítása viszont lehetővé teszi, hogy egy-egy javítóműhely kollektívája az egy traktorcsaládba tartozó, vagy azonos javítási technológiát igénylő típusok javítását végezze.

A javítás szakosítása az alkatrész-hiányt is csökkenti, mert az alkatrészek koncentrálása — azonos mennyiségű alkatrészt feltételezve is — magasabb ellátási szintet eredményez.

Az erőgépek szalagszerű javításának ismertetett rendszerével szemben *ellenérveket* is lehet hallani. Sokan arra hivatkoznak, hogy a javítás szakosítása miatt nagyobb távolságra kell utaztatni az erőgépeket, s ez költségtöbblettel jár. Valóban, a kooperációs körzeten belül a traktorok nagyobb utat tesznek meg, mintha csak a legközelebbi javítóműhelybe mennének, a javítás szakosításából adódó előnyök azonban bőven megtérítik a javítás előtti 10—15 km-es úttöbblet költségeit. A javítás utáni úttöbblet számbavétele pedig egyáltalán nem indokolt, mert a bejáratás

Digitized by Google

kezdeti időszakában úgysem lehet azonnal leterhelni a gépet. A „hazafelé ballagás" a túl korai leterhelés lehetőségét is kizárja.

Olyan véleménnyel is találkoztunk, hogy a kooperációs körzetekben levő erőgépek száma nem tesz lehetővé elegendő szérianagyságot, s ezért nagyobb körzeteket kellene létrehozni. A tapasztalatok azonban azt bizonyítják, hogy a jelenlegi gépsűrűség mellett a kooperációs körzetekben létrejött szérianagyságok kitöltik a gépállomás típus-javítóműhelyek kapacitását. Ha ezeknél nagyobb szériákat alakítanánk ki, akkor vagy jelentősen bővíteni kellene a jelenlegi típusműhelyeket, vagy új, nagyobb befogadóképességű műhelyeket kellene építeni. A traktorsűrűség növekedésével valamelyest emelkednek ugyan majd a szérianagyságok, de ezt az emelkedést ellensúlyozni lehet a technológia tökéletesítésével, az átfutási idő lerövidítésével, a két javítás közötti idő megnyújtásával, valamint a javítás idényszerűségének csökkentésével.

Egyesek kifogásolják a „szalagszerű" elnevezést, és egyszerűnek, primitívnek tartják a technológiát. Bárminek nevezzük is azonban ezt a javítási formát, az biztos, hogy az egyedi javításénál magasabb műszaki színvonalat eredményező formája ez a mezőgazdasági erőgépek javításának, s az alkalmazott technológia maximálisan kihasználja a gépállomások típusműhelyei adta lehetőségeket.

A Békés megyei gépállomások az elmúlt javítási idényben a saját és termelőszövetkezeti erőgépeken kívül, más mezőgazdasági üzemek részére is végeztek javítást, ezzel bebizonyították annak az elképzelésnek a helyességét, amely az *egységes mezőgazdasági gépjavító hálózat kialakulását a gépállomások kooperációs körzeteiben kezdeményezett szakosított javítás útján tartja megvalósíthatónak.*

A gépállomások átszervezése a mezőgazdaság szocialista átalakítása utáni időszakban a falu egyik *jelentős eseménye.* E bonyolult és sokoldalú feladat sikeres végrehajtása szükségessé teszi a gépállomások átszervezésében és a termelőszövetkezeti gépek üzemeltetésében szerzett eddigi tapasztalatok gondos tanulmányozását és a jó módszerek elterjesztését.

Digitized by Google

A szocialista ember neveléséről

Írta SZARKA JÓZSEF

Az SZKP XXII. kongresszusának és az MSZMP VIII. kongresszusának dokumentumai világosan kifejtik azokat az összefüggéseket, amelyek a szocialista, majd a kommunista társadalom felépítése és a nevelés feladatai között fennállanak. Egyre több ember ismeri fel azt az igazságot, hogy a kommunizmus felépítésének *két alapvető feltétele van:* a gazdasági bázis megteremtése és az új ember nevelése. Szakembereink egyre sokoldalúbban és gazdagabban dolgozzák ki az ebből a törvényszerűségből fakadó nevelési feladatokat. A pártkongresszus fő vonalaiban megrajzolta a szocialista ember erkölcsi-politikai arculatát is, s ezzel jelezte a vele szemben támasztható nevelési követelményeket. Ezek a nevelési feladatok olyan objektív társadalmi követelmények, amelyek az emberi tevékenység folyamatában valósulnak meg. S itt a nevelést nem korlátozhatjuk az iskolában folyó nevelésre. Igaz, hogy az iskolának *vezető szerepe* van az új ember kialakításában, de a fent jelzett második alapvető feltétel megteremtésénél mindazokat a társadalmi intézményeket, szerveket és erőket mozgósítani kell, amelyek közvetett vagy közvetlen nevelő tevékenységet fejtenek ki. A nevelést nemcsak abban az értelemben kell az egész társadalom ügyévé tenni, hogy mindenki érdeklődjék iránta, hanem úgy is, hogy a tudatos nevelési tevékenység lehetőleg minden társadalmi intézményünk és szervezetünk munkáját hassa át.

A következő fejtegetésekben azt kívánjuk vázolni: mennyiben vannak meg a nevelés lehetőségei, vannak-e reális belső és külső feltételei annak, hogy nagyszabású nevelési programunkat megvalósítsuk? Egyáltalán: nevelhető-e az ember? Ezen a ponton ilyen kérdésekbe ütközünk: mi a szerepük az ember biológiai adottságainak, öröklött hajlamainak, s annak a társadalmi környezetnek, amelybe az ember beleszületett?

Kétségtelen, hogy ezek alapvető kérdések, s már csak azért is érdemes tárgyalnunk őket, mert napjainkban a polgári gondolkodás legkülönbözőbb irányzatait — a pragmatizmustól a neotomizmuson át az egzisztencializmusig — egy olyan sajátos, úgynevezett antropológiai szemléletmód előtérbe kerülése jellemzi, amely a pszichológiai és nevelési kérdések tárgyalásában az emberi természet örök és változatlan lényegének a feltételezéséből indul ki. És erre azért is érdemes felfigyelnünk, mert a felvilágosodás korának filozófiájában az ember természeti lényegére való

Digitized by Google

hivatkozás alapvetően haladó tendenciájú, a materializmusnak egy kezdetlegesebb formája volt, napjainkban azonban ez a szemlélet az idealizmusnak, a marxizmus elleni hadakozásnak egyik fontos fegyverévé vált. Elég, ha arra utalunk itt, hogy a szocializmus és a kommunizmus építésének programjával szemben a kispolgári gondolkodásnak egyik legtöbbet hangoztatott érve az emberi természet átalakíthatatlanságának a gondolata volt, s hogy az irodalmi alkotásokban, az irodalmi vitákban is gyakran találkozunk olyan szemlélettel, amely az „örök emberi lényeget" szembeállítja a társadalmi viszonyok változásával, s a társadalmi viszonyokat csupán az emberi lét küzdelmei változó és külsőleges kulisszáinak tekinti, illetve ábrázolja.

Érdemes tehát ezekkel a kérdésekkel foglalkoznunk, egyrészt azért, mert a marxizmus ismert megállapításai még nem elég mélyen hatották át közvéleményünket, másrészt azért is, mert nem becsülhetjük le azokat a problémákat és nehézségeket, amelyekkel gyakorlati munkánk során találkozunk.

Előrebocsátjuk, hogy az ember nevelhetőségét, képezhetőségét illető szélsőségesen negativista álláspontokra ma már durva, primitív formában nemigen lehet elméletet, még kevésbé pedagógiai elméletet építeni. Hiszen már maga a létező pedagógiai *gyakorlat* is eleve feltételezi azt a meggyőződést, hogy az ember alakítható, fejleszthető, nevelhető. Ezért pesszimista pedagógiáról beszélni — önellentmondás, fából vaskarika. Inkább arról van szó, hogy bizonyos filozófiai áramlatok, biológiai tanítások, világnézeti és politikai álláspontok a pedagógiai felfogásokra is *hatással vannak,* vagy mint a pedagógián kívüli nézetek, *befolyásolják* a nevelés elméletét és gyakorlatát.

Korunk különböző polgári pedagógiai irányzataira tehát ma általában nem az a jellemző, hogy kategorikusan tagadják az ember nevelhetőségét, hanem inkább az, hogy különböző elméletekre hivatkozva, a nevelhetőség szűk határait hangsúlyozzák. Ezen elméletek közül az egyik legelterjedtebb az, amely az ember biológiai adottságaira, elsősorban az átöröklés kromoszóma-elméletére hivatkozik (amely szerint a kromoszómák, illetve belső alkotó elemeik a hordozói az ún. átöröklési anyagnak), ezt átviszi és kiterjeszti az ember pszichikus fejlődésére is, s így vonja meg a nevelés lehetőségének a határait.

A biológiai adottságok és a társadalmi környezet egymáshoz való viszonya, az öröklődés, az öröklött tulajdonságok szerepe vitatott kérdése a genetikának, a pszichológiának és a pedagógiának. A marxista álláspont ebben a kérdésben nem az adottságok létének vagy jelentőségének a tagadásában áll. A marxizmus el-

Digitized by Google

ismeri azt, amit a genetikai és pszichológiai vizsgálatok is mutatnak: hogy az adottságok nem mások, mint *diszpozíciók*, lehetőségek az ember valamilyen irányú fejlődésére, hogy az adottságok, a diszpozíciók öröklöttek, velünkszületettek. Ezek a diszpozíciók azonban a személyiség fejlődését nem határozzák meg végzetesen. Az öröklött adottságokra épülnek a *képességek*, amelyek azonban nem öröklöttek, hanem csupán meghatározott körülmények között, a tevékenység során alakulnak ki. A képesség különösen gazdag és magas színvonalú megjelenési formáját nevezzük *tehetségnek*. Természetesen ennek is, mint a képességeknek, megvannak — a diszpozíciókon keresztül — a maga öröklött alapjai, de hogy mivé lesznek ezek a különösen szerencsés adottságok, az szintén a körülményektől függ.

A kérdés tehát az: mi történik az adottságokkal, fejleszthető-e adottságainak irányában az ember, s milyen képességekké válnak az adottságok. És ebben már a változó társadalmi körülményeknek van alapvető szerepük, a mozgásban levő társadalmi hatásoknak, és nem kis mértékben az ezeket a hatásokat tudatosan és tervszerűen szabályozó tevékenységnek: a nevelésnek.

A marxizmus tehát a nevelésnek ebben a kulcsfontosságú kérdésében abból indul ki, hogy az ember lényege társadalmi-történeti, s a szakadatlan társadalmi-történelmi gyakorlatban fejlődik és alakul. Az ember a természetnek is gyermeke, de ami benne sajátosan emberi, az a társadalomnak, a társadalmi-történelmi tevékenységnek az eredménye. Az ember az állatvilágból való kiemelkedése során az emberré válás lényegileg különböző stádiumain ment keresztül. E folyamat kezdetén biológiai törvényeknek volt alávetve; majd — kialakulásának idején — munkatevékenysége szoros összefüggésben volt az ember morfológiai fejlődésmenetével. S minél tovább haladt ez a folyamat, annál kevésbé függött az ember társadalmi fejlődésének a tempója a biológiai fejlődés tempójától: az ember munkatevékenysége — mint erre több kutató rámutatott — morfológiai fejlődésétől függetlenül alakult. Az ember kialakulásának ez, a különböző szaktudományok által vázolt folyamata is világosan mutatja a genetikusan, tehát biológiailag, természettől adott tényezőknek a funkcióját, és hangsúlyozza a társadalmi hatások uralkodó szerepét az ember alakításában. Ezért mondja Marx: az ember lényege „a társadalmi viszonyok összessége", s megállapítja, hogy az egyén szellemi gazdagsága valóságos viszonyainak a gazdagságától függ. A társadalmi hatások azonban az ember fejlődésének belső törvényszerűségei szerint érvényesülnek.

Ezt az álláspontunkat a pszichológia is igazolja. Napjainkban egyre inkább az egzakt laboratóriumi vizsgálatok körébe helye-

Digitized by Google

ződik át az a probléma, hogy az ember pszichológiai folyamatában hogyan viszonylanak egymáshoz a biológiai és a társadalmi tényezők. A kiváló szovjet pszichológus, Sz. L. *Rubinstein* „Lét és tudat" című nagyszerű könyvében kifejti, hogy a pszichológiában ma két tendencia tapasztalható: az egyik a mechanikus determinizmus, amely a pszichikus jelenségeket *közvetlenül a külső* behatásokból akarja levezetni, és ennek ellentéte, a személyiségből kiinduló pszichológia, amely az ellentétes pólusra csúszik át, s a pszichikus jelenségeket kizárólag a személyiség *belső tulajdonságaiból* kiindulva magyarázza. Ezt a két szélsőséget nem küzdhetjük le úgy, hogy egyszerűen egyesítve a két felfogást, azt mondjuk: figyelembe kell venni a külső hatásokat és a személyiség belső meghatározottságát, hanem csakis úgy, hogy pontosan meghatározzuk a külső és a belső feltételek viszonyát. A materialista pszichológia arra az álláspontra helyezkedik, hogy a külső hatások a belső feltételeken (a magasabbrendű idegműködés tulajdonságain) keresztül hatnak. „A külső és a belső feltételek — írja Rubinstein — kölcsönös összefüggésében a fő szerepet a külső feltételek játsszák . . ." Ebből következik ez a rendkívül lényeges megállapítása is: „Az ember mint személyiség a társadalmi viszonyok rendszerében alapegyéniség, e viszonyok valóságos hordozója. Ez a pozitív lényege annak az álláspontnak, amely szerint a személyiség *fogalma társadalmi* és nem pszichológiai kategória."

Az emberek a társadalom története folyamán hatalmas utat tettek meg pszichológiai képességeik fejlődése terén. Ebből a szempontból az emberi társadalom történetének évezredei sokkal nagyobb átalakulást hoztak, mint az állatok biológiai evolúciójának évmilliói. A kérdés most már az: hogyan ment végbe ez a pszichológiai fejlődés, hogyan szilárdulhattak meg az elért eredmények, hogyan szálltak nemzedékről nemzedékre?

A kérdés azért is bonyolult, mert a pszichológiai kísérletek azt mutatják, hogy a biológiai öröklékenység az emberre is érvényes ugyan, de hatása *közvetlenül* nem terjed ki azokra az új eredményekre, képességekre, amelyeket az ember az állatvilágból való kiemelkedése óta a pszichológiai fejlődés során elért. Ha azonban a kialakult pszichológiai képességek nem örökölhetők, hogyan származhatnak át nemzedékről nemzedékre?

Úgy, hogy az állatvilágból való kiemelkedéstől kezdve a történelmi tapasztalatok átadásának egy sajátosan új formája jött létre, amely az emberi munkával kapcsolatos. A munka a termelési folyamat során termékekben kristályosodik ki. Az emberi tevékenységnek termékké való átalakulása úgy jelenik meg, mint az emberek pszichológiai képességeinek termékeiben való meg-

Digitized by Google

testesülése. Egy termék — bármely gép, munkaeszköz — az ember számára nemcsak olyan tárgy, amelynek külső formája s bizonyos mechanikus tulajdonságai vannak, hanem olyan is, amelyben megvannak a velük való bánásmódok, munkaműveletek lenyomatai. Ezért az embernek a munkaeszközökhöz való viszonyulása elsősorban azt jelenti, hogy az ember elsajátítja a bennük rejlő műveleteket. Ilyen értelemben hangsúlyozza Marx, hogy „az ipar története és az ipar kialakuló tárgyi léte az ember lényegi erőinek nyitott könyve, érzékletesen elénk táruló emberi pszichológia, amelyet mindeddig nem vizsgáltak meg az ember lényegéhez fűződő kapcsolatában... Az a pszichológia, melynek számára ez a könyv, vagyis éppen a történelem érzéki-reális, leginkább hozzáférhető része bezárul, nem válhat valóban tartalmas és reális tudománnyá." Ez természetesen nemcsak az anyagi termékekre, hanem az ember által létrehozott objektív eszmei termékekre, a nyelvre, az eszmékre, a művészeti alkotásokra stb. is vonatkozik.

Ez a tárgyi világ azonban (a történelmileg kialakult anyagi és szellemi kultúra), amelyben a társadalmi-történelmi gyakorlat fejlődése során kialakult emberi képességek öltenek testet, *ebben* a minőségben csak akkor tárulhat fel az egyén számára, ha ez aktív tevékenységet fejt ki elsajátításuk végett. Az egyéni *képességei* tehát — a biológiailag öröklött diszpozíciók alapján — úgy alakulnak ki, hogy az egyén adekvát (de nem azonos) tevékenységet fejt ki azzal a tevékenységgel, amely ezekben az objektumokban kikristályosodott. Az ember azonban természetesen nem egymaga áll szemben az őt körülvevő tárgyi világgal; az e tárgyi világhoz való kapcsolatát mindig az emberekhez, a társadalomhoz való viszonya közvetíti. A gyermeknek a tárgyakkal való kapcsolatai kezdettől fogva szükségszerűen összekapcsolódnak a felnőttekkel való, kezdetben gyakorlati, később gyakorlati és beszédbeli érintkezéssel, s ezen érintkezés során sajátítja el fokozatosan az egyén a tárgyakban felhalmozott emberi képességeket és a tárgyi világ által is közvetített társadalmi viszonyokat. Így — mint ezt *A. N. Leontyev* egzakt kísérletekre támaszkodva kifejti* — az ember történelmi kialakulásával, a társadalom létrejöttével új, az öröklődésnél és a biológiai alkalmazkodásnál magasabbrendű forma jött létre, amely az ember pszichológiai fejlődésének az alapja: az az elsajátítási folyamat, amelynek során az egyén magáévá teszi a társadalmi-történeti fejlődés során a tárgyakban és a társadalmi viszonyokban objektiválódott emberi képességeket.

* Érdemes ezzel kapcsolatban felhívni a figyelmét Leontyev két tanulmányára: A. N. Leontyev: Az emberi pszichikum vizsgálatának történeti módszere (Magyar Filozófiai Szemle. 1959. 3—4. sz.); A biológiai és társadalmi tényezők az ember pszichikus folyamatában. (Magyar Pszichológiai Szemle, 1961. 2. sz.)

Digitized by Google

A régebbi tudományos elgondolások azt tételezték fel, hogy a különböző pszichológiai képességek össze vannak kapcsolva bizonyos nekik megfelelő, specializált, *biológiailag* örökölhető agystruktúrák létezésével, s ezt a kapcsolatot olyan képességekre és funkciókra is kiterjesztették, amelyek az ember társadalmi-történeti fejlődése alapján keletkeztek. A. N. Leontyev azonban egzakt kísérletek alapján mutatja ki, hogy bár természetesen mindenféle pszichológiai funkció egy bizonyos szerv vagy bizonyos szervek munkájának az eredménye, a specifikus emberi képességeket nem lehet bizonyos specializált és biológiailag örökölt agystruktúrához rögzíteni. Az emberi képességek és funkciók az egyén elsajátítási folyamatában alakulnak ki, és ezeknek a képességeknek anyagi alapját az egyén életében kialakuló állandó reflexrendszerek alkotják. A megfigyelések szerint az állatoknál is kialakultak ilyen összetett reflexrendszerek, ezek azonban csak az embernél válnak az egyén életében kialakuló funkcionális szervekké. A dolog lényege tehát az — mondja Leontyev —, hogy az agykéreg olyan szervvé változik, amely „képes szervek kialakítására". Az így kialakuló szervek jellemzője — többek közt — az, hogy kialakulásuk után egységes szervként funkcionálnak, másrészt az, hogy bizonyos állandóságot mutatnak, s nem alszanak ki, mint a szokásos feltételes reflexek. Mint ahogyan például *Lemszova és Novikova* kísérletei bizonyítják, a tapintás útján észlelt formák vizualizálásának a képessége, amely az egyén életében alakul ki, évtizedekkel a látás elvesztése után sem szűnik meg, bár a vakság körülményei között a meglevő kapcsolatok semmiféle megerősítést nem kapnak.

A. N. Leontyev pszichológiai kísérletekre támaszkodva állapítja meg tehát, hogy „az embernél a biológiailag örökölhető tulajdonságok nem határozzák meg a pszichológiai képességeket. Az ember képességei nincsenek meg virtuálisan az agyában. Az agy nem bizonyos specifikusan emberi képességeket foglal magában virtuálisan, hanem csak a *képességek kialakításának a képességét.* Más szóval: a biológiailag örökölhető tulajdonságok az embernél csak egyik — természetesen igen fontos szerepet játszó — feltételét alkotják pszichológiai funkciói és képességei kialakulásának. Ezeket a rendszereket tehát nem határozzák meg a biológiai tulajdonságok, de ezek mégis függenek azoktól a tulajdonságoktól. A másik feltétel — a tárgyaknak és jelenségeknek az embert körülvevő világa, amelyet számtalan emberi nemzedék munkája és harca alakított ki. *Ez a világ hozza meg az embernek azt, ami benne igazán emberi.** Összefoglalólag tehát azt mondhatjuk, hogy a biológiai tényezők szerepét nem lehet ta-

* A biológiai és a társadalmi tényezők az ember pszichikus folyamatában. Magyar Pszichológiai Szemle, 1961., 2. sz., 151. old.

Digitized by Google

gadni, nem lehet különválasztani egymástól a biológiai és a társadalmi szférát, de ezen az egységen belül a társadalmi tényezőknek, tehát a konkrét társadalmi-történelmi viszonyoknak a hatása a döntő.

Az ezekre az igazságokra építő szocialista pedagógia nem tűz ki irreális feladatokat, s természetesen nem gondol arra, hogy tömegméretekben ki lehet fejleszteni zseniket. De mint reális feladatot maga elé tűzi azt, hogy mindenkit lehetőleg a *lehetőségeinek maximumáig* fejlesszen. S nem szabad azt hinni, hogy ez kis dolog, vagy hogy a szocialista társadalom előtti formációk valaha is gondolhattak volna ilyen feladat reális megoldására. Természetesen tudjuk, hogy számos körülmény gátolja a hatékony nevelőmunka kibontakozását, s ezek a tényezők sokszor nagyon súlyosak. A gyakorlatban a különböző okok következtében kialakult nehezen nevelhetőség eseteivel is találkozunk. Mégis hangsúlyoznunk kell, hogy „a lehetőségek maximuma" rendszerint sokkal magasabban van, mint azt általában — bizonyos elhamarkodott következtetések alapján — gondoljuk. Különösen fontos ennek a szemléletnek az érvényesülése akkor, amikor napirendre került az általános iskola elvégzésének biztosítása, s az ifjúság túlnyomó többségének a bekapcsolódása a középiskolai oktatásba.

*

Nevelőmunkánk előrehaladásának egyik lényeges akadálya manapság a nevelhetőség kérdésében fellelhető visszahúzó nézetek maradványainak hatása. Ezért a nevelhetőség kérdése nemcsak elméleti, tudományos probléma, hanem egyúttal időszerű gyakorlati kérdés is.

Korunk filozófiai áramlatai közül a nevelhetőség kérdésével összefüggésben az egzisztencialista filozófiát kell megemlítenünk. Noha egzisztencialista pedagógiáról nem lehet beszélni — már maga ez a fogalom, az ilyen terminológia is bizonyos ellentmondásokat hordoz magában —, mégis foglalkoznunk kell az egzisztencializmussal, mert közvetve — bizonyos irodalmi átttételek útján — a pedagógiai gondolkodásra, társadalmunk egyes csoportjainak, így különösen a fiatalabb pedagógus-nemzedék pedagógiai szemléletére és tevékenységére is hatást tesz.

Az egzisztencialista filozófia egyik középponti kérdése — mint ismeretes — az egyénnek, illetve az egyén és a társadalom viszonya. Ennek a viszonynak megvan a maga etikai oldala, és pedagógiai hatása is éppen etikai tartalmán keresztül érvényesül. Ismeretes, hogy az egzisztencializmus pesszimisztikusan ítéli meg a társadalom fejlődési lehetőségeit (eközben általánosítja a polgári társadalom válságjelenségeit és átviszi ezeket általában a társadalmi fejlődés lehetőségeire). Az egyént a társadalmi környezetből kiszakítva szemléli és a végletes indeterminizmus álláspontjára

Digitized by Google

helyezkedik, arról beszélvén, hogy az embernek individuális módon önmagát kell megvalósítania. Ezzel lényegében elszakítja, elszigeteli az embert a társadalmi hatásoknak attól a csoportjától is, amelyet nevelő hatásoknak, nevelésnek tartunk. Így tehát az egzisztencializmus, ha hű marad a maga logikájához, mélységesen *nevelés-ellenes* filozófia; eszerint az ember kivetetten, sorsára bízva, magányosan és elszigetelve él. Mélységesen nevelésellenes szituáció ez, még a légköre is olyan, amely ellentmond az embert körülvevő, őt alakító közösségi hatásoknak. Az egzisztencializmus mélységes *individualizmusa* ugyancsak ellentmond a nevelő hatások elismerésének. Az embernek eszerint nem lehet dolga mással, mint önmagával, csak magáért felelős, nemcsak etikai, hanem pedagógiai értelemben is. Annak a filozófiának, amely a társadalmi fejlődést illetően pesszimista, szükségszerűen a személyiség fejlődését illetően is pesszimistának kell lennie.

Az egzisztencialista filozófiának a nevelési szemléletre gyakorolt hatásánál gyakoribb azonban az ember nevelhetőségére vonatkozó az a nézet, amely így hangzik: „Oktatni lehet ugyan az embereket, ismeretekkel fel lehet ruházni őket, de nevelni őket... ennek nem ígérkezik sok eredménye." Mások így fogalmazzák meg ezt (s ezt bizonyos tapasztalatok látszólag igazolják is): „Az ember értelmi fejlesztése sokkal gyorsabb ütemben haladhat, mint pl. erkölcsi fejlesztésük. Az emberek sok mindent meg fognak tanulni, sok mindent fognak tudni, ennek következtében gondolkodási képességük és logikájuk is fejlettebb lesz — a régi erkölcstől azonban alig szakadnak el." Ha azonban jobban szemügyre vesszük ezeket a nézeteket, rögtön nyilvánvalóvá válik, hogy ezeknek a gyökere is az ember biológiai adottságainak (a formának) a társadalmi hatásokkal (a tartalommal) való szembeállításában, s ennek következtében az oktatás és a nevelés merev különválasztásában van.

Itt most nincs lehetőségünk arra, hogy az erkölcsi fejlődés problematikáját kifejtsük. (A Társadalmi Szemle két korábbi cikke különben is részletesen foglalkozott e kérdésekkel.* Csupán egyetlen kérdést emelünk ki: kétségtelen tény, hogy jóllehet az új ember fejlesztésének arányos ütemére, teljes programjának megvalósítására törekszünk, és ha e feladatokat történelmi távlatban tekintjük, meg lehetünk győződve arról, hogy az emberek erkölcsileg is (tegyük hozzá: testileg és esztétikailag is) fel fognak fejlődni ismereteik, értelmi képességeik színvonalára — vannak és lesznek azonban bizonyos egyenetlenségek e program megvalósí-

* Huszár Tibor: Az erkölcsi fejlődésről. (Társadalmi Szemle, 1963. 10. sz.) Lick József: A személyiség problémája és a szocialista erkölcs. (Társadalmi Szemle, 1964. 1. sz.)

Digitized by Google

tásának ütemében. Igaz, hogy könnyebb az embereknek bizonyos *ismereteket* nyújtani, s ezen belül könnyebb erkölcsi *ismereteket* adni, mint az erkölcsi magatartást kialakítani. Ebből azonban nem az következik, hogy az előbbit egyszerű megvalósítani, az utóbbit pedig lehetetlen, vagy legalábbis csak nagyon alacsony hatásfokon lehetséges. Az értelmi és az erkölcsi területek elválaszthatatlan kapcsolatban és kölcsönhatásban vannak a másik terület eredményeire.

Az ember erkölcsi fejlődésében ugyanis óriási jelentősége van annak, hogy az emberek *ismerjék* és etikailag *elismerjék* a kidolgozott társadalmi követelményeket, azonosítsák magukat velük, s ennek eredményeképpen megfelelő *közvélemény* teremtődjék, a megvalósítás erkölcsi kényszere vegye körül ezeket a követelményeket. Az emberek egy része nem úgy követ el hibákat, erkölcsi vétkeket, hogy ismeri, illetve elismeri ugyan egy norma jogosságát, de megvalósítására már nem futja az erejéből (bár gyakori ez is), hanem úgy, hogy nem ismer bizonyos követelményeket, vagy nem ismeri el erkölcsi jogosságukat, szükségességüket, vagy realitásukat. Aki például — korábbi tapasztalatai vagy erkölcsi „iskolázottsága" következtében — azon a véleményen van, hogy „szemesnek áll a világ", az nem fogadja el a szerénység erkölcsi követelményét, s nem fog hinni abban, hogy a jól végzett munka, a becsületesség — ha esetleg kerülő utakon is — méltánylást vív ki.

Azért is helytelen elválasztani az erkölcsi fejlődéstől az emberek műveltségét, intellektuális fejlődését, mert — bár kétségtelen, hogy az erkölcsös magatartás kialakulásában alapvető szerepe a társadalmi viszonyok által meghatározott *gyakorlatnak*, tehát a szervezett közösségben végzett *tevékenységnek* van — napjainkban, amikor a társadalmi viszonyok, az emberi kapcsolatok egyre bonyolultabbá válnak, s egyre gyorsabb mozgásban vannak, az erkölcsös cselekvésben is egyre növekvő szerepet kell tulajdonítanunk az intellektuális tevékenységnek, az ember ismereteinek, annak, hogy az ember képes-e ismeretei alapján helyesen megítélni bizonyos, sokszor bonyolult helyzeteket, és e megítélés alapján a köz javára cselekedni.

Mint mondottuk, az ember csupán bizonyos diszpozíciókkal, nem pedig képességekkel születik. Ezért az ember erkölcsi ismereteit, erkölcsi magatartását is a társadalmi tapasztalatok — a társadalmi viszonyok, az e viszonyok által meghatározott erkölcsi normák és cselekvési sztereotípiák* — alakítják ki, természete-

* Ezeknek a cselekvési sztereotípiáknak az áttételes vetületei az egyes irodalmi műveknek azok a sztereotip fordulatai is, amelyekről a Társadalmi Szemlében Bölcs István írt Az olvasóközönség irodalomszemléletéről címmel. (Társadalmi Szemle, 1964. 6. sz.)

Digitized by Google

sen nem automatikusan, hanem a céltudatos nevelési hatások segítségével is, miközben az emberek tevékenységük során maguk is hatnak a társadalmi viszonyok alakulására. Szocialista társadalmunkban ezek a hatások, amelyek az egyént formálják, *általában és egészében* kedvezőek. Jóllehet sem szociológiailag, sem etikailag nem elemeztük még eléggé átfogóan, hogy a szocialista társadalom milyen új kapcsolatokat hoz létre és tesz szükségessé az emberek között, azt többször számbavettük már, hogy a szocialista termelési viszonyok és a nevelés milyen egyes új vonásokat alakítottak ki az emberekben. Sokszor írtak például arról, hogy az emberi méltóság tudata, az állampolgári önérzet ma már tömegméretű, s az emberek képtelenül anakronisztikusnak tartanak és felháborodva utasítanak el minden olyan megnyilvánulást, amely sérti a szocialista demokratizmusból következő szabadságjogokat, ellenkezik ezekkel. A materialista világnézet kialakításában, a nacionalizmus leküzdésében, s ami az új társadalom építése szempontjából a legfontosabb: a szocialista munkaerkölcs kialakításában is vannak eredményeink, bár kétségtelen, hogy az erkölcs átalakulása — a dolog természeténél fogva — a leglassúbb folyamat. Mindez azt a meggyőződésünket igazolja, hogy a szocializmus olyan társadalom, amelyben a társadalmi követelmények végső soron és általában egy vonalba esnek a személyiség belső fejlődésének irányával.

Nem feledkezhetünk meg azonban azokról az ellentmondásokról, amelyek napjainkban az emberek magatartását jellemzik. Ezek az ellentmondások — az önzés stb. — szintén nem örök, lényegi tulajdonságai az emberi természetnek, hanem egyrészt a múlt maradványaiból és a jelenlegi kispolgári hatásokból, másrészt az átmeneti korszak objektív, de feloldható ellentmondásaiból fakadnak. Ezeknek a tényezőknek a létét, természetét, tartalmát jól ismerjük, eléggé sokoldalúan elemezték már őket, főleg publicisztikailag. Ezúttal talán elég, ha néhány társadalmi ellentmondásra utalunk. Bérezési rendszerünk ma még nem minden vonatkozásában hat a szocialista munkaerkölcs megszilárdításának irányában. A szocialista társadalomnak az életszínvonal emelésére irányuló erőfeszítéseit és eredményeit sokan a „könnyű élet" hajhászására és egyoldalú kultuszára használják fel. Aggasztó gond az az újratermelődő szociális egyenlőtlenség, amely a sokgyermekes családokat sújtja. Vannak olyan problémáink is, mint az ember sokoldalú fejlődése szempontjából előnytelenül ható munkamegosztás, illetve az elidegenedésnek azok a megnyilvánulásai, amelyek a szocialista társadalomban is érvényesülnek, különösen akkor, ha a társadalmi aktivitásra való lehetőség vagy hajlandóság nem ellensúlyozza a munkamegosztás szükségszerűségéből adódó egyoldalúságokat. Megemlíthetjük a gazdasági ér-

Digitized by Google

dekek és a kulturális törekvések közötti ellentmondásokat (pl. a színházi műsorpolitikában, az alkohol-árusításban).

Ezek és a hozzájuk hasonló ellentmondások kétségtelenül megnehezítik a szocialista nevelés kibontakozását, s azért is fel kell hívni rájuk a figyelmet, mert negatív hatásaik éppen úgy megérződnek az emberek erkölcsi magatartásában, mint a pozitívak. Minthogy az embereknek nem lehetnek *közvetlen* tapasztalataik a társadalom *nagy* folyamatairól, az egész társadalom alakulásáról — pedig ezeknek a közvetlen tapasztalatoknak az alakítás szempontjából alapvető jelentőségük van —, rendkívül fontos, hogy a közvetlen környezetben, az ún. mikrokörnyezetben ugyanazok az elvek érvényesüljenek, mint a makrokörnyezetben. Az embereknek a nagy politikáról való vélekedése is a mikrokörnyezetben szerzett tapasztalataiktól függ. Ezért az emberek erkölcsi-politikai fejlődését sem gyorsíthatjuk meg másként, mint úgy, hogy céltudatosan munkálkodunk az objektív ellentmondások leküzdésén.

•

Régóta tudjuk, hogy a nevelés a legbonyolultabb társadalmi jelenségek közé tartozik. Makarenko óta azt is tudjuk, hogy a legdialektikusabb tevékenységek egyike ez, s csak akkor vezethet eredményre, ha a valóságnak a szaktudományok által feltárt ismeretén alapul. Nevelőmunkánk csak akkor kerülheti el a naiv, megalapozatlan pedagógiai utopizmust, s ennek szükségszerű következményét, a pedagógiai pesszimizmust is, ha gondosan számba veszi a társadalmi valóság pozitív és negatív hatásait, az emberi fejlődés biológiai, pszichológiai törvényeit. A párt azt hangsúlyozza, hogy az élet minden területén fel kell figyelnünk az új, pozitív jelenségekre, s ezeket mint zsenge hajtásokat ápolnunk kell. Így van ez az ember jellemvonásaival, magatartásának új, szocialista elemeivel is.

A pedagógia alapvető elve az, hogy a nevelőmunkában — az *egész* személyiség fejlesztését szem előtt tartva — elsősorban a pozitív hatásokra kell támaszkodnunk, s ezekre támaszkodva kell küzdenünk a negatív jelenségek ellen. Ezt azért is hangsúlyoznunk kell, mert gyakran tapasztaljuk, hogy közvéleményünk — beleértve pedagógusaink egy részét is — bizonyos nevelési kérdéseket egyoldalúan, az egész személyiség fejlesztését szem elől tévesztve, kizárólag a negatív oldalról megközelítve kíván megoldani. Sajátos módon nyilvánult ez meg a szekszuális erkölcsről kialakult eszmecserében, vagy azokban a szenvedélyes vitákban, amelyek egyes irodalmi alkotások körül az ifjúság szekszuális nevelése szempontjából lobbantak fel az elmúlt hónapokban. Ezeket a vitákat az jellemezte, hogy a vitázók — és ebben a legellentétesebb nézeteket vallók álláspontja is sokszor teljesen

Digitized by Google

azonos volt — a régi, *részben* valláserkölcsi felfogás hatásaként, az erkölcsöt azonosították a szekszuális erkölccsel. Ebben a felfogásban akarva-akaratlanul az a szemlélet tükröződik, amely a munkát, a többi emberhez fűződő viszonyt, a sokoldalú emberi kapcsolatokat valami másodlagosnak, a személyiség legbensőbb lényegétől idegennek tekinti.

Természetesen ezzel nem akarjuk azt mondani, hogy erről a kérdésről felesleges beszélni. A vita is mutatja, hogy a problémával foglalkoznunk kell, mégpedig őszintébben, bátrabban és okosabban, mint eddig tettük. Szükség van ésszerű és idejében végzett felvilágosító munkára, és szükség van határozott normákra, amelyeket a nők megváltozott helyzetét, a család és a gyermek védelmét figyelembe véve kell kialakítani. Mindez azonban nem fedheti el szemünk elől azt, hogy a régi erkölccsel szemben éppen az az új és a pozitív a szocialista erkölcsben, hogy társadalmi rendünk átalakulásával, az említett ellentmondások megoldódásával, egyre jobban a munka, a sokoldalú emberi kapcsolatok kerültek és kerülnek az erkölcs középpontjába mint a személyiséget alapvetően meghatározó tényezők. És nekünk elsősorban ezt a folyamatot kell segítenünk. Ezért időszerű megszívlelnünk Makarenkónak a szekszuális nevelés kérdésében elfoglalt álláspontját. Az ő véleménye szerint a nemi nevelés *része* kell hogy legyen a szocialista közösségi nevelés egész rendszerének. Ez a probléma — írja — „csak akkor válik nehézzé, ha túlságosan nagy jelentőséget tulajdonítunk neki, és ezzel túlságosan kiemeljük a nevelés többi kérdésének rendszeréből." Ha a nevelési tevékenységben a szocialista nevelés alapelvei érvényesülnek (ha tehát megvalósul a közösségi elv, a munkával munkára való nevelés, egymás tisztelete és emberi megbecsülése, a szocialista felelősség), akkor jó talajt készítettünk elő a szekszuális nevelés számára. Ha egy fiatal megtalálja élete értelmét az alkotó munkában, a művelődésben, a sportban, a közösségért végzett s az egész személyiségét formáló sokoldalú tevékenységben, akkor rendezettek lesznek szekszuális kapcsolatai is.

Társadalmi viszonyaink természete, a fejlődés alapvető tendenciái tehát segítik a nevelés lehetőségeinek megvalósulását. Népi államunk emellett intézmények egész sorával, művelődéspolitikájának egész intézmény-hálózatával előmozdítja a nevelés kibontakozását. E tevékenység részleteire a jelen összefüggésben nem térünk ki. Csupán annyit: ebből a szempontból kell értékelnünk a felnőttek intézményes nevelésének az elmúlt években bekövetkezett rendkívüli kiszélesedését is, nem is beszélve azoknak a lazább nevelési formáknak a jelentőségéről, amelyek közvetve vagy közvetlenül alakítják az embert. A szocialista állam ezen a területen éppen abban különbözik a még oly demokratikus pol-

Digitized by Google

gári társadalomtól is, hogy nemcsak formailag biztosítja a művelődéshez való jogot, hanem egyre inkább meg is teremti annak a feltételeit, hogy ez tömeges méretekben érvényesüljön.

Az ember nevelhetőségébe vetett megalapozott hitünk tehát kiegészül azzal a hatalmas szellemi és szervezeti erőfeszítéssel, amelyet a szocialista állam és társadalom tömegszervezetei tesznek e lehetőség valóra váltásáért. A nagy humanisták örökségét folytatja a szocialista társadalom akkor, amikor megalapozottan bízik abban, hogy meg tudja valósítani a szocializmus, majd a kommunizmus teljes felépítésének egyik alapvető feltételét: az új ember kialakítását.

Digitized by Google

„Szerény, de pozitív kezdet"

AZ ENSZ KERESKEDELMI ÉS FEJLESZTÉSI ÉRTEKEZLETE

Írta **LEHEL MIKLÓS**

Március 23-tól június 16-ig ülésezett Genfben, a Nemzetek Palotájának közgyűlési termében az eddigi legnagyobb szabású kormányközi gazdasági értekezlet: az ENSZ kereskedelmi és fejlesztési konferenciája, vagy ahogy röviden nevezni szoktuk, a világkereskedelmi értekezlet. Amikor U Thant, az ENSZ főtitkára megnyitotta a csaknem háromhónapos tanácskozást, 120 országnak, számos nemzetközi gazdasági szervezetnek és ENSZ-intézménynek mintegy 1500 képviselője és több száz újságíró volt jelen.* Az értekezlet méreteire talán az a legjellemzőbb adat, hogy naponta öt tonna tárgyalási anyag készült négy nyelven az ENSZ-palota sokszorosító-üzemében.

A jelenlegi helyzet a gyarmatosítás öröksége

Ennek a nagyszabású, s valóban történelmi jelentőségű értekezletnek az összehívását *a gyarmati rendszer felbomlásával kialakult helyzet tette szükségessé, és a békés együttélés politikájának a nemzetek közötti kapcsolatok alapelveként való mind általánosabb elismerése tette lehetővé.*

A kapitalizmus általános válságának a második világháború befejezése után bekövetkezett további mélyülése, a szocialista világrendszer kialakulása meggyorsította a kapitalista hatalmak egykor világméretű gyarmatbirodalmának a felbomlását. A volt gyarmati területeken egymás után alakultak meg az új, független államok. Ezeknek az új államoknak a megjelenése a nemzetközi politikai élet porondján a *világ közvéleménye elé tárta a gyarmati rendszer megbocsáthatatlan bűneit:* az emberiség nagyobbik felének mérhetetlen gazdasági és kulturális elmaradottságát, elképesztő nyomorát abban a korszakban, amikor a technika és a tudomány hallatlanul magas színvonala lehetővé tenné, hogy a Föld minden lakója emberhez méltó körülmények között éljen.

Ennek a ténynek a felismerését tükrözte már az ENSZ közgyűlésének 1961 decemberi határozata is, amely az 1961-től 1970-

* Az ENSZ főtitkára 122 országot hívott meg az értekezletre. A meghívottak közül azonban Nyugat-Szamoa és Szomália kormánya nem küldte el képviselőit. Az értekezlet végére a résztvevő államok száma 119-re csökkent, Tanganyika és Zanzibár időközben végrehajtott egyesülése miatt.

Digitized by Google

ig terjedő időszakot az *ENSZ fejlesztési évtizedének* nyilvánította, s célul tűzte ki, hogy a fejlődő országok gazdasága 1970-ig évi 5 százalékkal növekedjék. Ez a cél *rendkívül szerény*. Az ENSZ szakértői ugyanis kiszámították, hogy ebben az ütemben az elmaradott országoknak 80 esztendőre lenne szükségük, hogy utolérjék a nyugat-európai országok mai színvonalát, és további 40 évre az Egyesült Államok mai fejlettségi fokának eléréséhez. Ráadásul a fejlesztési évtized eddigi tapasztalatai arról tanúskodnak, hogy a fejlődő országok még ezt a célt sem tudják megvalósítani. Exportjuk és a nekik nyújtott segélyek együttesen sem fedezik a kívánt ütemű fejlődéshez szükséges beruházási és más importot. Raul *Prebisch*, neves argentin közgazdász, a világkereskedelmi értekezlet főtitkára, a konferencián is rámutatott: ha a fejlődő országokkal folytatott kereskedelem irányzata nem változik meg gyökeresen, 1970-re ezeknek az országoknak évi 20 milliárd dollár lesz a fizetési mérleg-hiányuk. (Ez a szám természetesen fiktív, mert az évi 5 százalékos növekedés megvalósulását feltételezi.)

Ennek az áldatlan helyzetnek a legfőbb oka az, hogy *a volt gyarmati területeken a politikai függetlenség kivívása nem járt együtt a gazdasági függetlenség megszerzésével*. A legnagyobb monopóliumok a legtöbb országban a változott körülmények között is megtalálják a módját annak, hogy azt a bőséges profit-áradatot, amely évszázadokon át a gyarmatok kirablása révén páncélszekrényeikbe ömlött, továbbra is fenntartsák maguknak. A konferencián nyilvánosságra hozott adatok szerint Ázsia, Afrika és Latin-Amerika országaiból még ma is évente 2 milliárd 900 millió dollár vándorol a fejlett tőkés országokba, tőkekamat és osztalék formájában. Rendkívül nagy az a veszteség (évi háromnégymilliárd dollárra, a nekik juttatott segély felére becsülik), amely ezeket az országokat a „terms of trade", azaz a cserearányok romlása következtében éri. A Raul Prebisch vezetésével összeállított terjedelmes jelentés, amely a konferencia vitáinak alapjául szolgált, kimutatta, hogy a nyersanyag-árak növekedése évek óta elmarad az iparcikkek világpiaci árának emelkedése mögött. Tekintve, hogy a gazdaságilag elmaradott országok csaknem kivétel nélkül monokulturás gazdasági berendezésűek, exportjuk túlnyomó többségét egy-két nyersanyag vagy mezőgazdasági termék adja, ez a folyamat különösen nagy erővel sújtja őket.

Néhány jellemző adatot idézünk erre vonatkozólag. Szenegál, Mali és Niger exportjának 80—90 százalékát a földimogyoró és származékai adják. Kuba exportjának 80 százaléka cukor. Brazília kivitelében 60 százalékot, Kolumbiában pedig 84 százalékot foglal el a kávé. Togo, Kamerun és Elefántcsont-part exportjának 75—80 százalékát teszi ki együttesen a kakó és a kávé. Ghana ki-

Digitized by Google

vitelében viszont a kakó egymagában 76 százalékkal szerepel. A gyapot teszi ki a Csád Köztársaság és az Egyesült Arab Köztársaság exportjának 80 százalékát. A sort hosszan lehetne még folytatni. Úgyszólván egyetlen fejlődő ország gazdasága sem kivétel ez alól.

Nyilvánvaló, hogy *a cserearányok említett romlása mindenekelőtt éppen ezeket az országokat sújtja.* A már idézett Prebisch-jelentés szerint 1950 és 1961 között a nyersanyagok és az ipari késztermékek áraránya 26 százalékkal romlott a nyersanyagárak rovására. Ráadásul a nyersanyag-export volumenének a növekedése is messze elmaradt az iparcikkek exportnövekedési üteme mögött. 1928 és 1960 között az iparcikkek exportjának átlagos évi növekedése 3,4 százalék volt, a nyersanyag-export 1,7 százalékos, a kőolajat figyelmen kívül hagyva pedig 1,4 százalékos növekedésével szemben. Az e helyzetet előidéző okok elemzése megmutatta, hogy *ezek nagyrészt az évszázados gyarmati rendszer következményei,* másrészt pedig, hogy *a nemzetközi kereskedelem mai szervezete, a nemzetközi kereskedelmet ma szabályozó elvek a fejlett tőkés országok érdekeit szolgálják.* A fejlődő országok és a fejlett tőkés országok közötti kereskedelemre a feltételek egyenlőtlensége nyomja rá a bélyegét. A tőkés országok által egyoldalúan alkalmazott megszorítások és mesterséges akadályok elsősorban a fejlődő országok rovására gátolják a nemzetközi kereskedelem egészséges fejlődését.

Ezeknek a tényeknek a felismerése egyben a konferencia feladatait is megszabta. Meg kell találni ugyanis a módját a nyersanyag-piacok és a nyersanyag-árak stabilizálásának, megállítani a cserearányok romlásának a fejlődő országokat sújtó hírhedt irányzatát. Lehetővé kell tenni *egy újfajta nemzetközi munkamegosztás* kialakítását, amely megszüntetné a fejlődő országok gazdaságának monokultúrás jellegét. Elő kell tehát segíteni a fejlődő országok iparosodását, félkészáru- és ipari termék-kivitelük erőteljes növekedését, véget kell vetni az úgynevezett láthatatlan export (szállítás, biztosítás, kölcsönkamat, osztalék stb.) formájában folytatódó kirablásuknak. Elő kell teremteni a fejlődés finanszírozásához szükséges pénzügyi eszközöket. És ami mindennek feltétele: meg kell fogalmazni és érvényre kell juttatni azokat a nemzetközi kereskedelmet szabályozó új elveket, amelyek kifejezésre juttatják a világon létrejött új helyzetnek, a szocialista világrendszer kialakulásának és az egykori gyarmatbirodalmak helyén létesült új, független államok megjelenésének a tényeit. Végül pedig: ha azt akarják, hogy az értekezlet határozatai ne váljanak puszta papírronggyá, *létre kell hozni egy új, átfogó és egyetemes nemzetközi kereskedelmi szervezetet,* amely kézben tartja ezeknek a határozatoknak a megvalósítását.

Digitized by Google

A kezdeményező a Szovjetunió volt

Senki sem vitatja, hogy a világkereskedelmi konferencia összehívását elsőként a Szovjetunió kezdeményezte. A konkrét javaslat 1962. május 30-án, Hruscsov szovjet miniszterelnök beszédében, a Modibo Keita elnök vezetésével a Szovjetunióban tartózkodó Mali kormányküldöttség tiszteletére rendezett nagygyűlésen hangzott el. Hruscsov ekkor a többi között kijelentette: „A szovjet kormány célszerűnek tartja, hogy nemzetközi értekezletet hívjanak össze a kereskedelem problémáiról, amely megvitatná egy nemzetközi kereskedelmi szervezet létrehozásának kérdését. A szervezet mindenféle megkülönböztetés nélkül magában foglalhatná a világ minden területét és országát."

Ezt követően az ENSZ-közgyűlés 17. ülésszakán, 1962 őszén, a Szovjetunió küldöttsége hivatalosan is előterjesztette erre vonatkozó javaslatát. Néhány héttel Hruscsov idézett szavainak elhangzása után, 1962 júniusában, a 35 el nem kötelezett ország kairói gazdasági értekezlete egyhangúan nyilatkozatot fogadott el, és ez ugyancsak javasolta az ilyen értekezlet összehívását. A KGST-országokban működő kommunista és munkáspártok első titkárainak 1962 júniusában megtartott értekezlete is állást foglalt a konferencia összehívása mellett.

A vezető imperialista hatalmak körében az értekezlet összehívásának gondolata heves ellenállást váltott ki. Nyilvánvaló volt ugyanis, hogy *a nemzetközi kereskedelem mai szervezeteinek, elveinek és gyakorlatának módosítása az ő előjogaik megnyirbálását, kivételes helyzetük megváltoztatását vonja maga után.* Amikor azonban az ENSZ közgyűlésének, valamint a szociális és gazdasági tanácsnak a vitájában kiderült, hogy az értekezlet összehívását nemcsak a szocialista országok, hanem az összes fejlődő ország is támogatja — frontot változtattak. Az elszigetelődéstől tartva, *többé nem ellenezték nyíltan* az értekezlet összehívását, inkább arra törekedtek, hogy elodázzák azt. Amikor ez is kudarcot vallott, megpróbálták az értekezlet jelentőségét lekicsinyelni, a hozzáfűzött várakozást lehűteni. El akarták érni, hogy a konferencia „konkrét intézkedések" ürügyén csak részletkérdésekkel foglalkozzék, hallani sem akartak arról, hogy az értekezlet kidolgozza a nemzetközi kereskedelmet szabályozó új elveket. Ahhoz pedig semmiképp sem akartak hozzájárulni, hogy a konferencia valamiféle új nemzetközi kereskedelmi szervezet létrehozását eredményezze.

A tőkés országok a vádlottak padján

A világkereskedelmi értekezlet megtartására minden mesterkedés ellenére is sor került és mint a konferencia egész menete be-

Digitized by Google

bizonyította, nem volt alaptalan a vezető imperialista hatalmak félelme. Az értekezlet első szakaszában a fejlődő országok küldöttség-vezetőinek a felszólalását az általános vitában még jellemezte bizonyos óvatosság. Ekkor még nem foszlottak szét a kapitalista nagyhatalmak segítőkészsége iránti illúziók, és sokan várakozással tekintettek a Kennedy-forduló májusra beharangozott tanácskozásai elé. De a fejlődő országok helyzetének puszta ismertetése, a problémáik megoldását akadályozó tényezők számbavétele már akkor is *éles vádirat volt a gyarmatosítás és a világgazdaság kapitalista szervezete ellen.*

A konferencia második szakaszában pedig, amikor az értekezlet — öt bizottságra oszolva — megkezdte a napirenden levő kérdések konkrét megvitatását, kiderült, hogy a vezető tőkés hatalmak *nemcsak hogy minden konstruktív javaslat nélkül, de előjogaik körmük szakadtáig való védelmezésének eltökélt szándékával mentek az értekezletre.* A bizottságokban hevesen elleneztek minden olyan javaslatot, amely változtatni próbált a nemzetközi kereskedelem jelenlegi helyzetén. S ha voltak is közöttük ellentétek, ha mindegyikük a maga javára akarta is „megoldani" a problémákat, *az alapvető kérdésekben* — akár az elvekről, akár a létrehozandó szervezetről, akár a preferenciákról (a fejlődő országok félkész- és készáru-termékei számára nyújtandó viszonosság nélküli vámkedvezményekről) volt szó —, *egységesen foglaltak állást.* Talán a preferenciák kérdése a legjobb példa erre. Az értekezleten ugyanis három preferenciális rendszer ütközött össze egymással: az európai közös piaccal társult 18 afrikai országnak (különösen a franciák által) hevesen védelmezett preferenciális rendszere, a Brit Nemzetközösséget gazdaságilag összetartó preferenciális rendszer, és az a preferencia-rendszer, amelyet az amerikaiak most akarnak kiépíteni Latin-Amerikában. De mindezek az ellentétek tüstént háttérbe szorultak, mihelyt a fejlődő országok előálltak követelésükkel: valamennyi fejlődő országnak nyújtsanak egyenlő preferenciális kedvezményeket.

Időközben megtartották a GATT májusi értekezletét, a Kennedy-forduló reklámozott tárgyalásait. Ebből is az derült ki, hogy a vezető tőkés hatalmak a világon semmit sem hajlandók tenni az elmaradott országok problémáinak megoldására, ha ezért nekik is le kell mondaniuk valamiről.

75 fejlődő ország egységes fellépése

Az illúziók ily módon egyre inkább szétfoszlottak, és az értekezlet harmadik szakaszában, a bizottságok munkájának befejezése után, a záróokmány elfogadása előtt már *leplezetlen, szinte késhegyig menő harc, valóságos idegháború* folyt a szocialista or-

Digitized by Google

országok által támogatott fejlődő országok és a fejlett tőkés országok között azért, hogy a konferencia eredményesen fejezhesse be munkáját. Ebben a harcban kovácsolódott ki *a fejlődő országok akcióegysége*, amely *75 fejlődő ország közös fellépésében valósult meg, és amely a konferenciának talán a legnagyobb eredménye.* Ez az egység igen hatásos fegyvernek bizonyult a vezető tőkés hatalmak gazdasági túlsúlyával szemben.

A 75-ök csoportjában tömörült ázsiai, afrikai és latin-amerikai országok összetétele igen változatos képet mutat. Társadalmi rendszerük, gazdasági fejlettségük foka különböző. Így például helyet foglalt a csoportban a szocializmus építését meghirdető Algéria, és több, az imperialista monopóliumok zsoldjában álló kormányok által igazgatott latin-amerikai ország. A kezdetleges gazdasági berendezkedésű fekete-afrikai országok mellett ott volt az iparosodásban már számottevő sikereket elért Argentína. Brazília és Chile. Egészen az értekezlet utolsó napjaiig a csoport tagja volt az az Új-Zéland, amelyet az egy főre jutó jövedelem tekintetében csak az Egyesült Államok múl felül. Ezt a sokféleséget még fokozta az, hogy az ezeket az országokat elsősorban foglalkoztató problémák is eltérőek voltak. A Franciaországgal kapcsolatban levő afrikai országok a maguk preferenciális előnyeit féltették. Az iparilag fejlettebb országok elsősorban a készáruk exportjának a problémái iránt érdeklődtek. A szárazföld belsejében fekvő országokat — mint Mali, Nepál, Afganisztán, Paraguay, Bolivia — a tengerekhez való kijutás izgatta.

A különbözőségek ellenére is volt azonban valami közös, ami egységbe tömörítette őket: *valamennyi problémájuk megoldásának a vezető imperialista országok gazdasági túlsúlya, a nemzetközi kereskedelem jelenlegi szervezete állt valamilyen formában az útjában.* Az érdekeknek ezt a közösségét még szilárdabbá kovácsolta az a felismerés, amely Genfben a gyakorlatban is bebizonyosodott, hogy csak egyesülve, közös fellépéssel érhetnek el eredményt a fejlett tőkés országokkal szemben. Sokan kérdezték: hogyan lehetséges, hogy például egészen reakciós beállítottságú latin-amerikai kormányok is beléptek ebbe a csoportba? Egyesek egyszerűen amerikai manővert láttak ebben, lehetőség biztosítását arra, hogy alkalmas időben robbantsák az egységet, vagy legalábbis hassanak a „túlzók" követeléseire. Nyilvánvalóan ez is szerepet játszott benne, de az is biztos, hogy ezek a kormányok, amelyek hazájukban erőteljes Amerika-ellenes közhangulat nyomása alatt állanak, a belépésben lehetőséget láttak arra, hogy a 75 országgal együttesen fellépve, anélkül hogy nyíltan kellene erre vállalkozniuk, szembefordulhassanak az amerikai imperializmus gazdasági egyeduralmával.

Digitized by Google

A 75 ázsiai, afrikai és latin-amerikai ország egysége már a bizottság vitáiban is impozáns erővel bontakozott ki. Amikor a fejlődő országok képviselői látták a fejlett tőkés országok makacs ellenállását minden konstruktív javaslattal szemben, szilárd egységben, a szocialista országok támogatásától erősítve, óriási többséggel sorra megszavazták a maguk építő jellegű javaslatait.

Az igazi harc azonban csak ekkor kezdődött. Nyilvánvaló volt ugyanis, hogy a konferencia ajánlásait lehetetlen a gyakorlatba átültetni akkor, ha a fejlett tőkés országok megtagadják az ezeket tartalmazó záróokmány aláírását, és nem hajlandók részt venni az itt megalakított kereskedelmi intézmények tevékenységében. Nem lehet ugyanis figyelmen kívül hagyni, hogy a fejlődő országok ma még külkereskedelmi forgalmuknak körülbelül 80 százalékát a fejlett tőkés országokkal bonyolítják le. Ezt a tényt alaposan ki is hangsúlyozta a kapitalista sajtó, amely a bizottságokban lefolyt többségi szavazásokat megkísérelte a konferencia „kudarcaként" feltüntetni.

Az is tagadhatatlan tény azonban, hogy *a 75 ország egységes fellépése óriási politikai erő, amelyet ugyancsak nem lehet figyelmen kívül hagyni.* A konferencia utolsó napjaiban a vezető tőkés országok képviselői kénytelenek voltak tudomásul venni: egyszerűen nem tehetik ki magukat annak, hogy konok „nem"-jükkel elszigetelődjenek a fejlődő országok és a szocialista országok egységes frontjával szemben. Előrevetette árnyékát, hogy *ellenük fordul az a szavazógépezet, amely az ENSZ-ben éveken át az amerikai imperializmus engedelmes eszköze volt,* s magában az ENSZ közgyűlésében is megismétlődhet az, ami a kereskedelmi fejlesztési értekezlet bizottságaiban a szavazások tucatjain történt, mégpedig olyan kényes kérdéseknél is, mint a népi Kína küldöttsége mandátumának az érvényesítése... S erről egyre több szó esett a konferencia folyosóin.

Ebből az összecsapásból, a fejlett tőkés országok gazdasági túlsúlyának és a fejlődő országok politikai egységének az erőmérkőzéséből születtek meg végül is azok a kompromisszumok, amelyek lehetővé tették a konferencia munkájának eredményes befejezését és olyan záróokmány kidolgozását, amelyet minden részvevő kormány elfogadott.

A hármas tagozódású új szervezet

A konferencia befejezését megelőző napokban *a legélesebb harc a megalakítandó intézményekről és a nemzetközi kereskedelmet szabályozó elvekről folyt.* Köztudomású, hogy eredetileg a Szovjetunió javasolta az új nemzetközi kereskedelmi szervezet felállítását. Ez a javaslat már a konferencia első szakaszában ki-

Digitized by Google

vívta a fejlődő országok többségének helyeslését. A fejlett tőkés országok azonban élesen elleneztek bármiféle új szervezetet. Azt bizonygatták, hogy ott van a GATT, az 1947. évi havannai gazdasági világkonferencia idején alakított Általános Vámtarifa- és Kereskedelmi Egyezmény, nincs tehát szükség semmiféle új szervezetre. A konferencián azonban a fejlődő államok képviselői — még azok is, akiknek országa tagja a GATT-nak, mint például Brazília vagy India — rámutattak: a GATT nem alkalmas az új nemzetközi kereskedelmi szervezet szerepének a betöltésére. Voltaképpen nem is szervezet, csak egyezmény, amely a nemzetközi kereskedelem problémakörének csak kis területével, elsősorban vámkérdésekkel foglalkozik. Nem egyetemes, hiszen a konferencián részvevő államoknak csaknem a fele nem tagja a GATT-nak. S ami mindennél lényegesebb: egész eddigi működése azt bizonyítja, hogy a fejlett tőkés országok kereskedelmi szükségleteinek kielégítésére hozták létre. Születésétől kezdve mindig a fejlett tőkés országok érdekeit szolgálta, s nem képes számot vetni a fejlődő országok által támasztott követelményekkel, nem is szólva a szocialista és kapitalista országok közti kereskedelem problémáiról.

A fejlett tőkés országok makacs ellenállását látva, a fejlődő országok úgy vélték, *még nem jött el az ideje* olyan átfogó egyetemes és széles hatáskörű nemzetközi kereskedelmi szervezet megalakításának, amilyent a szocialista országok javasoltak. Ezért a 75 ország az értekezlet szervezeti kérdésekkel foglalkozó 4. számú bizottságában *saját* tervezetet nyújtott be. A tervezet hármas tagozódású rendszer létrehozását indítványozta: a) Minden három évben — legközelebb 1966-ban — össze kell hívni az ENSZ kereskedelmi és fejlesztési értekezletét. b) 52 tagú Nemzetközi Kereskedelmi és Fejlesztési Tanácsot kell alakítani, amelyben az afro-ázsiai országok 23, a latin-amerikaiak 9, a fejlett tőkés országok 14, a szocialista országok pedig 6 helyet kapnának. A tanács eljárási kérdésekben egyszerű szótöbbséggel, érdemi kérdésekben pedig kétharmados többséggel hozná határozatait. c) Állandó titkárságot szerveznének az ENSZ titkárságának keretében. Az egész intézmény-rendszer az ENSZ alapokmányának 22. szakasza értelmében működne, tehát közvetlenül az ENSZ közgyűlésének lenne alárendelve.

A szocialista országok elfogadták a 75 ország javaslatát, és lemondtak arról, hogy a maguk tökéletesebb tervezetét szavazásra bocsássák. A 75 ország által benyújtott tervezetről Arkagyev szovjet küldött megállapította, hogy *„ez elfogadható kompromisszum, átmeneti megoldás lehet a végleges nemzetközi kereskedelmi szervezet létrehozásáig"*.

Digitized by Google

Az értekezletnek ebben a szakaszában a fejlett tőkés országok — legalábbis színleg — *beletörődtek* az új intézmények létrehozásának gondolatába. Elfogadták a hármas tagozódású rendszert, de *olyan módosításokat javasoltak, amelyek nyilvánvalóan elfogadhatatlanok voltak*, mind a fejlődő országok, mind a szocialista országok számára. Ezzel *megkísérelték a fejlődő országokra hárítani a felelősséget az értekezlet esetleges kudarcáért.* A nyugati javaslat lényege az volt, hogy 40 tagú tanácsot indítványoztak, s ebben az ő elképzelésük szerint 12 hely illette volna meg a „fejlett ipari országokat". Ebben a tanácsban érdemi kérdésekben csak úgy lehetne határozni, ha ezt a 12 ország kétharmada is elfogadja. Tekintve, hogy a fejlett ipari országok csoportjába 11 tőkés országot és a Szovjetuniót sorolták be, az általuk „súlyozott szavazásnak" nevezett rendezer elfogadása voltaképpen *a vezető tőkés országok korlátlan vétójogának a biztosítását jelentette volna.* Egy további lényeges, de ugyancsak elfogadhatatlan javaslatuk az volt, hogy az új intézmény ne az ENSZ közgyűlésének, hanem a 18 tagú Gazdasági és Szociális Tanácsnak legyen alárendelve. Ezt az ENSZ-szervet azonban még 1945-ben hozták létre, s összetétele az akkori erőviszonyokat tükrözi, vagyis a fejlett tőkés országok túlsúlyát biztosítja.

A konferencia végül is egyhangúlag olyan megoldást fogadott el, amely az említett hármas tagozódáson alapul, elfogadja a konferencia háromévenkénti összehívásának javaslatát, elhatározza Nemzetközi Kereskedelmi és Fejlesztési Tanács, valamint az ENSZ-titkárság keretében állandó titkárság létesítését. A titkárság vezetésére meg is választották Raul Prebischt. A tanács létszámát 55-ben állapították meg. Ebből 22 helyet kaptak az ázsiai-afrikai országok, 9-et a latin-amerikaiak, 18-at a fejlett tőkés országok és 6-ot a szocialista országok. Ez utóbbiak közül a tanács tagjaivá Bulgáriát, Csehszlovákiát, Lengyelországot, Magyarországot, Romániát és a Szovjetuniót választották meg. Jugoszlávia is tagja lett a tanácsnak, de az ázsiai országoknak biztosított helyek terhére. Déli szomszédunk ugyanis, mint az el nem kötelezett országok kairói konferenciájának egyik kezdeményezője, kezdettől fogva a fejlődő országok sorában vett részt az értekezleten, és egyik alapító tagja volt a 75-ök csoportjának.

A szavazás módja tekintetében a fejlődő országok álláspontja érvényesült: *minden szavazat egyenlő értékű*, tehát egyszerű, illetve kétharmados szótöbbséggel döntenek. A fejlett tőkés országok kénytelenek voltak lemondani a vétójogra irányuló követelésükről. Ezzel szemben a nekik juttatott helyek számának néggyel való növelése folytán *könnyebben megakadályozhatják, hogy kétharmados többség alakuljon ki velük szemben:* ehhez egyetlen

Digitized by Google

fejlődő ország szavazatának az eltérítése is elegendő. Azt is kikötötték, hogy az országok anyagi érdekeit érintő kérdésekben a szavazás előtt egyeztető tárgyalásokat kell tartani. Ennek módozatairól az ENSZ soron következő közgyűlése dönt, az ENSZ főtitkára által erre a célra kiküldendő szakértő bizottság jelentése alapján. A szervezet hovatarozása kérdésében is kompromisszum született. Az új intézmények az ENSZ közgyűléséhez tartoznak, de jelentésüket a Gazdasági és Szociális Tanácson keresztül nyújtják be, s ez utóbbi észrevételeket fűzhet hozzá. A lényegében elfogadható kompromisszum legnagyobb fogyatékossága az, hogy kimaradt belőle az a 75-ök eredeti javaslatában szereplő utalás, hogy a most alakított intézmények átmenetet jelentenek a később létrehozandó nemzetközi kereskedelmi szervezet felé. Másik lényeges fogyatékosság pedig az, hogy maga az értekezlet a továbbiakban sem egyetemes: nincs biztosítva az NDK, a Vietnami Demokratikus Köztársaság és a Koreai Népi Demokratikus Köztársaság képviselete. A Kínai Népköztársaság törvényes helyét pedig továbbra is a tajvani klikk bitorolja.

A nemzetközi kereskedelmet szabályozó új elvek

Éles harc kísérte a nemzetközi kereskedelmet szabályozó új elvek kidolgozását is. A nemzetközi életben eddig is voltak a kereskedelmet szabályozó elvek. Ezek az elvek azonban (amelyeket legutóbb a már említett havannai konferencia szentesített) *a nemzetközi kereskedelem imperialista módon való szabályozásának az elvei voltak,* és nem feleltek meg többé sem a nemzetközi politikai és gazdasági életben kialakult új helyzetnek, sem az új erőviszonyoknak, amelyeknek legfontosabb jellemvonása a szocialista világrendszer létrejötte és a volt gyarmatok helyén új, független országok tucatjainak a keletkezése.

A fejlett tőkés országok természetesen élesen ellenezték, hogy a konferencia új elvek kidolgozásával foglalkozzék. Amikor az ezzel megbízott 5. számú bizottság a 75 fejlődő országnak a nemzetközi kereskedelmet szabályozó általános és különleges elvekről szóló javaslatát tárgyalta, akkor egész tömeg módosító javaslat benyújtásával igyekeztek hatástalanítani, vagy legalábbis tompítani ezeket. Ellenállásuk érthető, hiszen ezen elvek közül az első kimondja, hogy az országok közötti gazdasági és kereskedelmi kapcsolatoknak az államok szuverén egyenlőségén, a népek önrendelkezésén és a más országok belügyeibe való be nem avatkozáson kell alapulniuk. A második általános elv előírja, hogy nem szabad az egyes országok társadalmi és gazdasági rendszerének eltérése alapján megkülönböztetéseket alkalmazni a nemzetközi gazdasági kapcsolatokban. A harmadik általános elv arról szól,

Digitized by Google

hogy valamennyi országnak joga van a szabadon való kereskedésre. A nyolcadik általános elv a nemzetközi kereskedelmi kapcsolatok alapjaként ismeri el a legnagyobb kedvezmény elvét. A kilencedik elv előírja, hogy a regionális gazdasági csoportosulásoknak (ilyen az Európai Gazdasági Közösség) nem szabad működésükkel kárt okozniuk a rajtuk kívül álló országoknak. A tizennegyedik általános elv pedig kimondja, hogy a fejlődő országok haladásának feltétele a gyarmatosítás maradványainak a felszámolása.

Ezek az elvek fő vonásaikban *megegyeztek azzal a tizenhatpontos javaslattal, amelyet még az előkészítő bizottság New York-i ülésén nyújtottak be Csehszlovákia, Lengyelország és a Szovjetunió képviselői.* Ezért a szocialista országok támogatták a 75 ország tervezetét. Az elvek szövege tekintetében a fejlett tőkés országoknak sem a bizottságokban, sem a világkereskedelmi konferencia záróülésén nem sikerült semmiféle engedményt kieszközölniük. Az elveket végül is többségi szavazással, a fejlődő és a szocialista országok szavazataival jóváhagyták. Ahhoz azonban a fejlődő országok kénytelenek voltak hozzájárulni, hogy az így elfogadott elvek az értekezlet záróokmányába olyan kísérőszöveggel kerüljenek bele, hogy ezek alapul szolgálnak az ENSZ közgyűlése és az új intézmények további munkájához; nem zárták tehát ki későbbi esetleges változtatások lehetőségét.

A szervezeti kérdésekben és az elvekről hozott határozatokon kívül *a konferencia egész sor ajánlást szavazott meg* a másik három bizottság: a nyersanyag-kereskedelem kérdéseivel foglalkozó 1., a félkészáru és készáru-kereskedelem problémáit tárgyaló 2., és a pénzügyi kérdésekkel foglalkozó 3. számú bizottság munkája alapján.

Az amerikai küldöttség negatív szerepe

Az eddigiekből is világosan kiderül, hogy ezen a csaknem háromhónapos „marathoni" értekezleten a *főszereplők a fejlődő országok voltak.* A konferencia elsősorban az ő problémáikkal foglalkozott, s nekik kellett szinte késhegyig menő harcot vívniuk az értekezlet sikerre viteléért a fejlett tőkés országokkal szemben. Már utaltunk arra, hogy a tőkés országok nézeteltéréseiket félretéve is védték legfontosabb közös érdekeiket. Közöttük *a legnegatívabb szerepet az Egyesült Államok küldöttsége játszotta.*

Már az értekezlet elején — a New York Times megállapítása szerint is — „hideg zuhany"-ként hatott az értekezlet részvevőire George *Ball,* amerikai külügyminiszterhelyettes felszólalása. Ball beszédéből kitűnt, hogy az amerikai kormány nem szándékszik hozzájárulni a fejlődő országok problémáinak megoldásához, kép-

Digitized by Google

mutató módon az amerikai ipari fejlődés gyötrelmes útját és az Egyesült Államokban még ma is megtalálható nyomor megszüntetésének problémáit ecsetelte, és üres tanácsokkal igyekezett kifizetni a segítségre váró fejlődő országokat. A tanácsok lényege egyrészt az volt, hogy „segíts magadon, isten is megsegít", másrészt pedig csodaszerként a magánberuházásokat elősegítő körülmények kialakítását sürgette. A konferencia végén, amikor a bizottsági vitákban az amerikai küldötteket már egyébként is a „No" megtestesülésének tekintették, valóságos felháborodást keltett, hogy a mindössze néhány órára Genfbe érkezett Ball a várt kormánynyilatkozat helyett csak kétperces felszólalást mondott el. Ebben arra hívta fel az értekezlet részvevőit, hogy „a hátralevő időt megfeszített munkával használják fel megegyezés elérésére". Mintha nem éppen az amerikai küldöttség merev és tagadó álláspontja lett volna addig is minden megegyezés fő akadálya! A New York Times másnap nyíltan megírta: *„Ball külügyminiszterhelyettes tegnapi felszólalásának az volt a célja, hogy megmutassa a fejlődő országoknak, nem várhatnak az utolsó percben sem semmiféle engedményt az Egyesült Államoktól."*

Az amerikai küldöttség vezetőjének szavai azonban nem félemlítették meg a küldötteket, hanem épp ellenkező hatást keltettek. Még szorosabbá vált egységük és az aznap késő éjszakáig tartó ülésen a szónoki emelvényre lépett miniszterek *elkeseredett hangú szemrehányásokkal és vádakkal illették a fejlett tőkés országokat.* A fejlődő országok egységének megszilárdulása végül is eredményesnek bizonyult, s mint az értekezleten aláírt záróokmány tanúsítja, *az amerikaiak is jelentős engedményekre kényszerültek.*

A szocialista országok és a fejlődő országok együttműködése

A szocialista országok kezdettől fogva támogatták a fejlődő országokat. Már az előkészítő időszakban és magán az értekezleten is konstruktív, konkrét javaslatok egész sorával segítették elő a napirenden szereplő kérdések megoldását. S bár az értekezlet második felében, amikor kiéleződött az ellentét a fejlődő országok és a fejlett tőkés országok között, a felszínes szemlélő előtt úgy tünhetett fel, hogy a szocialista országok háttérbe szorultak, passzivitásra kényszerültek — csakhamar bebizonyosodott, hogy a szocialista országok nélkülözhetetlen oszlopai az értekezlet sikerre vitelének. Különösen kitünt ez a Ball felszólalása utáni *kritikus időszakban,* amikor a nyugati hatalmak a diplomáciai és gazdasági nyomás minden eszközével, sőt egyes küldöttek „egyéni megdolgozásától" sem riadva vissza, meghátrálásra akarták késztetni a fejlődő or-

Digitized by Google

országokat. A szocialista országok ekkor világosan megérttették mindenkivel, hogy *hívei ugyan az ésszerű megegyezésnek, de nem fogadnak el semmiféle olyan kompromisszumot, amelyet mások az ő rovásukra kötnek, vagy pedig amelyek lényeges elvi engedményt tartalmaznak.* Egyidejűleg közzétették a szovjet küldöttség memorandumát, amelyben a szovjet kormány kifejezi készségét arra, hogy a fejlődő országokkal való kereskedelmi forgalmát az 1963. évi 1,5 milliárd rubelről 1970-ig 3,3 milliárd, 1980-ig pedig 10 milliárd rubelre emeli. A szovjet emlékiratban foglaltakhoz a csehszlovák, a lengyel és a magyar küldöttség is csatlakozott. Magyarország bejelentette: lehetőséget lát arra, hogy a fejlődő országokkal folytatott kereskedelmi forgalmát 1970-ig mintegy megkétszerezze. E tervek megvalósításának természetesen feltétele a világkereskedelem egészének normalizálódása, a jelenleg mutatkozó akadályok elhárítása, valamint a fejlődő országoknak az a készsége, hogy növeljék vásárlásaikat a szocialista országokban.

A szocialista országok határozott és konstruktív fellépése *megerősítette a fejlődő országok egységét és növelte ellenállásukat a vezető tőkés országok nyomásával szemben.* Mint a folyosói beszélgetéseken a fejlődő országok képviselői elmondották, tagadhatatlan tény, hogy *a szocialista országok léte, közreműködése nélkül erre az értekezletre — amelynek már puszta összehívása is a békés együttélés politikájának sikere volt — egyáltalán nem került volna sor.* Nélkülük a fejlődő országok nem remélhették, hogy bármilyen engedményt is kicsikarhatnak az imperialista hatalmaktól. A szocialista országok az értekezleten valamiféle „katalizátor" szerepét töltötték be, s kedvező feltételeket teremtettek a fejlődő országok harcához. Az is nyilvánvaló volt azonban, hogy ezt a harcot a fejlődő országoknak kell megvívniuk, s helyettük senki sem teheti ezt.

A szocialista és a fejlődő országok között kialakult jó viszonyt a fejlett tőkés országok már a konferencia előkészítésének időszakától kezdve próbálták megzavarni. Ezt a célt szolgálta az a demagóg beállítás, amelyet az egész nyugati sajtó átvett, hogy ezen az értekezleten a „szegény nemzetek" követelnek a „gazdag nemzetektől". S a „gazdag nemzetek" fogalmába egyaránt besorolták az iparilag fejlett tőkés és a szocialista országokat is. Ezen az alapon jelszót is adtak ki: „Fizessenek a gazdagok." Hasonló célt szolgált az olyasfajta „földrajzi" szembeállítás is, hogy a konferencián a nincstelen Dél áll szemben a gazdag Északkal.

Patolicsev szovjet külkereskedelmi miniszter ezzel kapcsolatban a konferencián rámutatott arra, hogy egyesek „ily módon megkísérlik elkenni a felelősséget Ázsia, Afrika és Latin-Amerika országainak elmaradottságáért, és megpróbálják elhomályosítani a

Digitized by Google

gazdagság felhalmozásának eltérő forrásai közötti különbségeket. Ebben a tekintetben nem felesleges még egyszer emlékeztetni arra, hogy a Szovjetunió és a többi szocialista ország nagy gazdasági fejlődést valósított meg és fog a jövőben is megvalósítani anélkül, hogy egyetlen idegen országot kizsákmányolt volna". Nagy hatást tett a konferencia küldötteire, amikor a szovjet külkereskedelmi miniszter emelt hangon jelentette ki a fejlődő országok elmaradottságáról és népeik nyomoráról szólva: „Nem mi okoztuk ezeket a problémákat és nem mi vagyunk érte erkölcsileg vagy anyagilag felelősek, sem az elmaradott országok népei, sem a történelem előtt."

Ernesto *Guevara* kubai iparügyi miniszter is foglalkozott ezzel a kérdéssel óriási tapssal fogadott beszédében. Miután vázolta, hogy országa három minőségben vesz részt ezen a konferencián: szocialista, latin-amerikai (tehát fejlődésben levő) és megtámadott ország, határozottan kijelentette: ezen a konferencián a fejlődő országok mellett vannak olyan államok, amelyek megkülönböztetéseket alkalmazhak a nemzetközi gazdasági kapcsolatokban, és olyan országok, amelyekkel szemben ezeket a megkülönböztetéseket alkalmazzák. Nyilvánvaló — mondotta —, hogy a fejletlen országoknak ez utóbbiakkal kell összefogniuk.

A szocialista országok itt ismertetett álláspontjának igazát a konferencián részvevő küldöttek túlnyomó többsége elfogadta. Voltaképpen csak egy-két alkalommal adódott ennek ellentmondó fontosabb fejlemény, például akkor, amikor az elmaradott országok megszavazták azt az ajánlást, amely előírja, hogy minden fejlett ipari ország fordítsa évente nemzeti jövedelmének egy százalékát az elmaradott országok ipari fejlődésének a támogatására. A szocialista országok akkor — imént kifejtett elvi állásfoglalásuk értelmében — tartózkodtak a szavazástól. Ugyanez ismétlődött meg, amikor a fejlődő országok annak a „géprombolo" javaslatnak az elfogadását erőszakolták, hogy a fejlett országok a nyersanyag-export elősegítése érdekében szüntessék meg a szintetikus anyagok gyártásának fejlesztését.

Úgy is megkísérelték szembeállítani a szocialista országokkal a fejlődő országokat, amint ezt Maurice Brasseur, a Közös Piac nevében felszólaló belga külkereskedelmi miniszter tette. Ő azt állította: a fejlődő országok exportjának a fejlődését az gátolja, hogy a szocialista országoknak a volumene ezekben az országokban igen alacsony. Biró József külkereskedelmi miniszter adatokkal bizonyította be, hogy a szocialista és a fejlődő országok közötti külkereskedelem fejlődésének üteme messze meghaladja a külkereskedelem általános fejlődésének ütemét, s kijelentette: „E rendkívül dinamikus fejlődés ellenére Magyarország részesedése a

Digitized by Google

fejlődő országok forgalmában aránylag csekély. *Ezen azonban nincs mit csodálkozni, mivel a gyarmati rendszer következtében ezekkel az országokkal jóformán még csak nemrég kezdhettük meg kereskedelmi kapcsolataink kiépítését.*"

Mindezeknek a mesterkedéseknek — akárcsak azoknak a vádaknak, hogy a szocialista országokban alkalmazott magas belső fogyasztási árak akadályozzák a trópusi termékek exportjának növekedését — nem volt különösebb foganatjuk. Legfeljebb egyszer-kétszer tértek vissza ezekre, főleg olyan latin-amerikai küldöttek, akiknek országa semmiféle gazdasági kapcsolatot sem tart fenn a szocialista világgal. Nyilvánvaló volt: ezek a megjegyzések *provokációs céllal*, vagy egyszerűen csak azért hangzottak el, mert *néhány fejlődő ország küldöttsége terhesnek érezte, hogy az egyre élesebb vitában csak a fejlett tőkés országokat támadják.* De nem ezek a jelenségek voltak a jellemzői a szocialista országok és a fejlődő országok kapcsolatának, hanem sokkal inkább az, amit például a szervezeti kérdésekkel foglalkozó bizottság munkájának lezárásakor *Ajub* pakisztáni küldött fejezett ki, amikor *a 75 ország nevében köszönetet mondott a szocialista országok támogatásáért.*

A konferencia előtt a szocialista országok olyan javaslatot tettek, hogy az értekezlet foglalkozzék a *kelet-nyugati kereskedelem* problémáival is. Az értekezleten azonban kiderült, hogy erre ilyen formában nincs lehetőség, mert a fejlődő országoknak saját óriási problémáik mellett sem idejük, sem energiájuk nem jutott erre. Azt azonban elfogadták és a konferencia záróokmányában is belefoglalták, hogy a fejlődő országok problémáit nem lehet a világkereskedelem egészétől elválasztva megoldani. Csak minden mesterséges korlátozás és egyoldalú megkülönböztetés megszüntetése járulhat hozzá ahhoz, hogy a nemzetközi gazdasági kapcsolatokban olyan légkör alakuljon ki, amely lehetővé teszi az egyenletes és egészséges kereskedelmet és ezzel az elmaradott országok gyorsütemű gazdasági fejlődését. Ily módon aztán — anélkül, hogy erről külön szó esett volna — *a kelet-nyugati kereskedelem legfontosabb problémái is megfelelő helyet kaptak a konferencián.*

Egy történelmi folyamat kezdete

A konferencia egészében véve valóban *történelmi jelentőségű volt.* A tanácskozásokat *egy hosszú folyamat elindítójának* kell tekintenünk, amely *szervezetté és nemzetközivé teszi a volt gyarmatbirodalmak helyén függetlenné vált új államok gazdasági függetlenségének kivívásáért, gazdasági fejlődésének meggyorsításáért folyó küzdelmet.* A konferencián voltaképpen megkezdődött az évszázados nemzetközi munkamegosztásnak korunk követelmé-

Digitized by Google

nyeit tükröző, új alapokon való újjászervezése, mégpedig olyan körülmények között, amikor *a fejlődő országok közül egyre többen utasítják el a fejlődés kapitalista útját és tesznek hitet az államilag irányított tervgazdálkodás mellett.* Érdemes megemlíteni, hogy a konferencián úgyszólván egyetlen olyan fejlődő ország sem volt, amely támogatta volna a külföldi magánberuházások elősegítésének a nyugatiaktól ajánlgatott gondolatát.

A konferencia határozatával egyhangúan elfogadott ajánlásokba az anyagi kérdések túlságosan általános és fenntartásokkal teletüzdelt megfogalmazásban kerültek ugyan bele, s ezért a konferencia eredményei nem járnak azonnali és konkrét anyagi eredményekkel, a jóváhagyott elvek és szempontok azonban mégis éreztetni fogják hatásukat a világkereskedelem gyakorlatában. S ami még ennél is fontosabb: *a Genfben elindult folyamat feltartóztathatatlan, s végül is a volt gyarmati országok teljes gazdasági függetlenségének a kivívásához fog vezetni.* Ezért nem jellemezhetnénk a konferenciát találóbban, mint ahogyan Nyikita Hruscsov tette ezt június 20-án Koppenhágában, amikor az értekezlet eredményeit méltatva azt mondta: *„Szerény, de pozitív kezdet."*

Digitized by Google

ESZMECSERE

A szocializmus, korunk tudományos technikai forradalma és a mai szocialista ember

KAPITALISTA ÉPÍTÉSZET — SZOCIALISTA ÉPÍTÉSZET

Azt a problémát, hogy a korunkban végbemenő tudományos és technikai forradalom hatása miképpen hatol be az ember mindennapi életébe, hogyan befolyásolja világnézetének, erkölcsi és esztétikai tudatának alakulását, s mindez hogyan függ össze a társadalmi rendszerrel, melyben az ember él — az építészet vonatkozásában szeretném megvizsgálni. A probléma, természetesen, olyan sokrétű és bonyolult, s még annyi gondolat felvetését és vitáját követeli, hogy a teljességre törekvés ez alkalommal túlzás lenne. Azt a részkérdést, amit itt vizsgálni akarok, hogy tudniillik a mi mai építészetünk hordozza-e máris társadalmi rendszerünk hatásának bizonyos nyomait, következőleg képes-e máris — legalább részben — betölteni tudatformáló funkcióját, önmagában sem könnyű megválaszolni.

•

Egy korábbi írásomban azt a kérdést vizsgáltam, hogy miért egyezik a mi mai építészetünk a kapitalista országok építészetével (vagy legalábbis miért hasonlít hozzá)? Most, amikor arról akarok írni, hogy miben különbözik a kettő egymástól, előbb fel kell újítanom az egyezésre vonatkozó gondolataimat.

A mi építészetünk és a kapitalista építészet ma — s még jó ideig — azért egyezik egymással, mert az építészet minden más, nem tárgyformáló művészeti ágtól eltérően, erősen összefügg bizonyos *természeti feltételek*kel és az egyetemes, ezen belül az *építészeti termelőerők*kel. Márpedig a természeti feltételek — elsősorban az éghajlat — és a termelőerők — az építőanyagok, szerkezetek, az építőeljárások (technikák), az építő-tapasztalatok és építőtudomány — *az építészeti formák primer meghatározói közül a legdöntőbbek, elsődleges preformálói az építészetnek mint művészetnek.*

Az egyezésnek az is oka, hogy mindkét társadalom emberének *természeti*, lényegük szerint: *biológiai adottságai*, tehát „vegetálás"-ának szükségletei is, nyilván, azonosak. Márpedig az építészetet mint művészetet preformáló, előbb említett materiális tényezők mellett *az életforma biológiai elemei is preformálnak:* létrehozzák az alapvető emberi funkciók — munka, táplálkozás, pihenés, szórakozás — rendjéhez viszonylag legjobban igazodó tér- és tömegmegoldásokat az éppen szükséges minimál méretekben és egyszerű, közvetlen formákban.

De az egyezésnek ténye ma még nemcsak azért természetes, mert az életforma biológiai, tehát materiális elemei mindenütt azonosak, hanem azért is, mert *az életforma spirituális elemeiben is vannak egyezések.*

Az életforma ugyanis történelmi produktum: a monogám család formája ez, mely — lényegében — már akkor kialakul, mikor az emberiség még nem lépte át a civilizáció küszöbét, de csak utána, az osztálytársadalmakban válik, mint legkisebb gazdasági-társadalmi egység, e társadalmak építményének építőelemévé. A monogám család térigénye — az ősközösségi kunyhók egyterének „szerény" igényétől a paloták „szerénytelen" térseregének igényéig — differenciálódik és szintetizálódik, s — legalábbis a mű-

Digitized by Google

vészi építészet kezdeteitől — színeződik, telítődik, szétbonthatatlanul ötvöződik spirituális elemekkel. A társadalmi „rang" hordozásának és kifejezésének igénye megnöveli az építészeti terek és tömegek szükséges, minimális méreteit: a társadalom egy kisebb része, az uralkodó osztály embere *nagyobb*nak, akar látszani a többinél. Az egyszerű, közvetlen formák helyébe pedig bonyolultabb és közvetett formákat keres, az architektonikát mind gazdagabban tagolja, s egyre jobban elborítja dekoratív elemekkel, az uralkodó osztály embere *különb*nek akar látszani a többinél. Ennek hatása természetesen nem hagyja érintetlenül a többi ember építészetét sem: a „mindennapi" épületek megoldásában, formálásában megjelennek a „nagy építészet" sajátos vonásai. Mindaz azonban, ami ily módon kialakul, arról vall, hogy az osztálytársadalmak életformái lényegük szerint alig változnak, inkább egymásra települnek, tömörülnek és a megszokás, a hagyomány szinte áttörhetetlen közegévé keményednek.

A folyamat tetőződik a kapitalizmus polgári életformájában, ennek két szélső példájában: a nagypolgárságában, mely raffináltan sokrétű és kiffnomodott, és a kispolgárságában, mely az előbbinek — mondhatni — karikatúrája. A mi társadalmunk örökölte az elől és a szomszéd társadalomtól ennek a minden eddigit összegező életformának hagyományát és vágyálmát, de alaposabb átértékelés és mélyebbre hatoló változtatás szándékával a mai napig alig nyúlt ehhez az örökséghez. Márpedig az építészetet, mint művészetet, meghatározó materiális tényezőkkel együtt *az életforma spirituális tényezői is preformálnak*, hozzájárulnak az építészet művészi formáinak kialakításához, vagyis elősegítik az egyezést.

Az egyezésnek ténye végül — de nem utolsósorban — azért is nem ok nélkül való és érthető, mert *nemcsak az építtető társadalom tudatának a polgáriból, kispolgáriból a szocialistába való átváltása rendkívül lassú folyamat* —, melynek, mondhatni, még mindig csak a kezdeteinél tartunk —, *hanem az épületeket, az építészetet produkáló építészeké is az.*

S itt rá kell mutatnom arra is, hogy a tudatok átalakulásában is érvényesül *az egyenlőtlen fejlődés törvényszerűsége:* tudatvilágunk bizonyos tájai viszonylag gyorsabban, mások jóval lassabban fejlődnek. A kultúrában, s ennek különböző megnyilatkozási formáiban, a művészet különböző ágaiban elevenen él és hat még a kapitalizmusnak az emberiség egész múltjából összegyűjtött és a magáéból megtetézett öröksége. A szocialista ideológia ugyanis ez örökségnek máig még csupán egyes részeit vette és veszi számba, s ezt is gyakran azzal a fordított módszerrel teszi, mely nem a körülmények és tények marxista elemzéséből indul, hanem a priori ítéleteket akar marxista frazeológiával igazolni (amint például az 1951. évi építészeti vitában is történt).

Nyilván az építészek tudata is egyenlőtlenül fejlődik. Oly módon azonban — és ezt meg kell mondanom —, hogy éppen az általános ideológiai fejlődésben maradtak le (aminek természetesen megvannak a maga, részben rajtuk kívül álló, itt nem tárgyalható okai). Szerencsére sok komoly tehetség van köztük, s tudjuk, hogy a magas szintű szakmatudat és alkotóképesség magas szintű ideológiai felkészültség nélkül is ráhibázhat az igazira: a jóra, a szépre, a művészire. Egyre szaporodó példák bizonyítják, hogy a magyar építészek jó része képes *eredeti* alkotások produkálására. Ezek azonban — úgy tűnik — szintén egyeznek a kapitalizmus építészetének legjobb alkotásaival. Oka pedig ennek nem más, mint *a közös szakmatudat, szemlélet, melynek forrása és hajtóereje a még a kapitalizmusban kialakult új szakmai alkotó módszer.*

Ez a szemlélet és módszer a XIX. században, az építőigényeknek a polgári forradalmak nyomán kibontakozó, ugrásszerű megnövekedéséből és differenciálódásából, és ezzel kölcsönhatásban az ipari forradalomnak —

Digitized by Google

bár lemaradásokkal — az építőiparra is kiható alapvető újításaiból, a „forradalmi" építőanyagokból — az acélból, a vasbetonból —, s az ezek nyújtotta gazdag és merőben új szerkesztési lehetőségekből nő ki, s megteremtése a *de Stijl*-, a *Bauhaus*-csoport és *Le Corbusier* nevéhez fűződik. Azóta ez a szemlélet és módszer tovább tisztul, és elérkezik arra a szintre, melyen a maga teljes koncepciójában világosan rögzíthető.

Eszerint — egészen röviden — az építészet materiális és spirituális tényezőinek szétbonthatatlan egysége, *az alkotás*, e tényezők bonyolult összefüggéseinek és különböző tempójú mozgásának, változásának, ebben változó hangsúlyának, erejének, állandó kölcsönhatásának következtében, *minden korban, minden társadalomban, ezek minden sajátos fejlődési szakaszában, törvényszerűen más és más. Az építészeti alkotás létrehozásának folyamatában tehát az a helyes módszer, mely a társadalom, az ember épület- és építészet-igényének szakszerű megfogalmazásából indul ki, de ezt sosem a konvencionális, a hagyományos, hanem az éppen aktuális, tényleges és jogos igénynek, maximális elfogulatlansággal, legmélyebbre hatoló elemzése alapján teszi. Az ily módon megfogalmazott igényhez keresi aztán azokat a legfejlettebb materiáliákat* — építőanyagokat, szerkezeteket, eljárásokat —, *melyekkel ez minél kevesebb torzító visszahatással, minél teljesebben elégíthető ki. Az igény és a materiáliák ilyen összekapcsolásának és dialektikus harcának eredményéből, a preformáltság nyers (szükséges) tér-, tömeg- és tészformáiból fejleszthetők ki aztán azok a közvetlen történelmi formareminiszcenciáktól mentes, magasabb rendű formák, melyek anélkül, hogy erősen ellentmondanának a preformáltságnak, képesek hordozni az igény spirituális vonatkozásaiból kielemzetteket, képesek a művet a szép, sőt a művészi szintjére emelni, s vele az építő embert, végső fokon az építő társadalmat kifejezni.*

Az építészeti alakítás itt vázolt módszerében és a benne érvényesülő szemléletben lehetetlen fel nem fedezni a dialektikus módszernek és a dialektikus materializmus szemléletének sajátos vonásait. A kapitalista építészet legkiválóbb képviselőinek és a mai magyar építészet legjobbjainak művében azonban ez a módszer és szemlélet — általában és természetesen — „csupán" mint szakmai, s nem mint ideológiai bázisú módszer és szemlélet érvényesül. Ezért fordulnak elő kitűnő alkotások mellett hibás, téves, következetlen művek is, melyeknek produkálói éppen a vázolt módszer és szemlélet érvényesítésének tisztasága ellen vétettek. Márpedig a módszer és szemlélet egyezése mellett, a hibák, tévedések, következetlenségek egyezése is hozzájárul a kapitalista építészet és a mi építészetünk ez idő szerinti egyezéséhez.

Ezzel — azt hiszem — ki is merítettem az egyezés (illetőleg a hasonlóság) fő forrásait, okait. Úgy vélem, hogy társadalmunk mai körülményei között az építészet az ilyen egyezés mellett is hozzájárul valamivel az ember tudatának szocialistává formálásához. Hiszen a szocialista építés egyik fő tendenciájának, az életszínvonal állandó emelésének eszközei között prominens helyet foglal el a lakóház, a lakás. S mert a mi társadalmunk, az öröklött lakásnyomorúságból származók mellé az állandóan szaporodó és egyre differenciáltabb új igények mielőbbi valóraváltását tűzte ki célul, ezzel olyan motívumot kapcsolt be az ember megnyeréséért vívott küzdelmébe, mely az építészet milyenségétől függetlenül is, felismerhetően motiválja a két, egymás mellett élő társadalom különbözését.

•

A *különbözésnek* azonban — előbb-utóbb — az építészetben is deklarálódnia kell! A következőkben tehát arról szeretnék beszélni, hogy van-e

Digitized by Google

már ez idő szerint is valami különbség a kapitalizmus építészete és a miénk között? Vannak-e építészetünkben a különbözésnek olyan tendenciái, melyek már a szocializmus építészete felé mutatnak, s melyek máris hozzájárulhatnak az ember, a társadalom szocialista tudatának formálásához?

A kapitalista építészet és a mi építészetünk *különbözésének* tendenciái jelentős részt ugyanazokban a forrásokban és okokban keresendők, amikben az egyezés forrásait és okait megtaláltuk.

A kapitalista társadalomban az építészet elsődleges materiális feltételeinek — az építőanyagoknak, szerkezeteknek, szerelvényeknek — gyártásában és eladásában érvényesülnek a kapitalizmus törvényszerűségei: a piacra termelés, a kereslet-kínálat viszony, a verseny követelményei az építészetre — az építőipar sajátos helyzete, vándor volta következtében — szabadabban és sokrétűbben hatnak, mint a kapitalista ipar egyéb, települt fajtáira. Ezért a kapitalizmus építészei egyre sokfélébb, anyag-, szerkezet-, szerelvény-választékban duskálhatnak, vaskos katológusokból választhatják ki a nekik legjobban megfelelő, leginkább tetsző építőipari produktumokat, melyek révén az általuk alkotott épületet a technikai minőség magas fokával és az újdonság varázsával tehetik kelendőbbé.

Különösen a század első felében, éppen az óriási verseny következtében, érvényesültek e téren a kapitalista termelés ismert, anarchikus vonásai — főleg egyes gyártmányok méretkülönbségeiben, melyek megnehezítik, sőt megakadályozzák, hogy például födém-elemekből a különböző cégek gyártmányai együtt alkalmazhatók, egymással helyettesíthetők legyenek. Újabban a kapitalista gazdaság is szembefordul ezzel a tendenciával és tipizálással, szabványosítással, méretkoordinálással igyekszik enyhíteni a zavart.

Mi — ismert történelmi körülmények következtében — eléggé elmaradtunk a kapitalizmus építészetének e materiáliákban elért magas szintjétől. Ez azonban jórészt indokolt. Mindenekelőtt azért, mert rendkívül megnövekedett igényeket kell *rövid idő alatt* kielégítenünk. Társadalmunknak az a célja ugyanis, hogy — a *tudatformálás* legfontosabb *létezési feltételeként* — állandóan emelje minden tagjának életszínvonalát —, az építészet vonatkozásában a lakóigényeknek (melyből — tágabban értelmezve — minden épület-igény kibontható) maximális kielégítésére való állandó törekvését jelenti. Ez pedig számunkra eddig elképzelhetetlenül nagy és állandóan növekvő tömegű épületmennyiség — lakóház és a hozzá tartozó kommunális épületek — mielőbbi és folyamatos produkálását követeli. Ez a követelés viszont — figyelembe véve említett termelőerőkbeli hátramaradásunkat is — átmenetileg feltétlenül és szükségszerűen csak a jó minőség, sőt a korszerűség követelményeit is korlátozó kisebb-nagyobb kompromisszumokkal teljesíthető.

Mai lakóház-építészetünk — ha akár legfrissebb eredményeit nézzük is — bizony még elég mérsékelten váltja valóra az építészet érintett alkotómódszerének olyan alapvető gondolatait, mint a társadalomnak, az embernek tényleges és jogos, a változó életformához igazodó épület-építészeti igényére és ez igénynek a legfejlettebb materiáliákkal való realizálására vonatkozó két tétel. A lakás teljes alapterülete — következőleg szobáinak és egyéb helyiségeinek területe is — az optimumhoz viszonyítva csökkentett, s csak óvatosan bővül időnként; funkciómegoldása, a hagyományos életforma nyomán már differenciáltabbá alakulthoz képest, egyszerűsített, s a változó életformát még alig követő; a lakószobáinak száma korlátozott (átlagban kb. kétszobás lakások épülnek), ezért a teljes (állami) lakásprodukciónak szobák száma szerinti megoszlása nem felel meg a tényleges családnagyságok szerinti megoszlásnak. S mert általában — az égető lakásigények nyomására is — a megépült lakások szétosztása nem a családnagyságok szerint történik, lakásprodukciónkban még csak részben, véletlen-

Digitized by Google

szerűen érvényesül az a kompromisszumos elv is, hogy egy-egy lakószobában legfeljebb két személy lakjék.

Végül: építőiparunk az ily módon korlátozott lakóigényt ma még nem a legfejlettebb anyagi eszközökkel tudja csak realizálni. Egyrészt még mindig hagyományosak a választékukban szűkös, minőségükben híjas építőanyagok, szerkezetek és technikák, másrészt ezek még csak a fejlettség különböző közbülső szintjein, s több-kevesebb távolságban mozognak a legfejlettebbtől. Ehhez járul, hogy az építőiparban, s különösen a tömeges építkezéseken gyakran *az olcsóság* keresése — a gazdaságosság fogalmának vulgáris leegyszerűsítése — válik gyakorlattá. (Ilyen „olcsó" dolog például a homlokzatvakolás, legalábbis a megépítés költségvetésében; ez azonban sűrűn, olykor néhány évenként tatarozásra szorul, és így egyre *drágább* lesz, azért is, mert jelentős munkaerő-kapacitást von el az új építkezéstől). Holott éppen az épülő szocializmus körülményei között kell egészen világossá válnia a gazdaságosság valódi értelmének, elsősorban tehát annak, hogy már az építés egységköltségeinek minimális csökkentése is az épületmennyiség hatalmas megnövekedésével járhat.*

Az elmondottakból — úgy vélem — most már elég világosan következik, hogy az épület-építészeti igény kielégítésének egy hatalmas szektorában erősen mögötte vagyunk még a kapitalista országok építészeti fejlettségének. Ez a *negatív különbözés* azonban *feszít*, s provokálni fogja a szinte ugrásszerű átcsapást a *pozitív különbözésbe*. Akkor ugyanis, amikor majd — talán nem is oly távoli időkben — az egy főre eső termelésben, illetve fogyasztásban elérjük, sőt meghaladjuk a kapitalizmus *akkori* színvonalát, amikor gazdaságunk és társadalmunk fel fog szabadulni mindenféle elmaradás megszüntetését célzó primer feladatainak teljesítési kötelezettségei alól, akkor az építészetben is óriási távlatok nyílnak meg a felzárkózás, sőt a föléemelkedés, az építészeti különbözés kibontakozása előtt.

A kapitalista országok építészetének igény-, anyag-, szerkezet-, technika- és ezekből eredő formabeli sokféleségével szemben a mi mai kényszerű szerénységünk valami okosan szabad nagyvonalúságba fog átlendülni. Ebben, a sokféleséggel szemben, alighanem viszonylag kevésféle alapelem (épületegység) gazdag variálására, az individuális osztottsággal szemben a legalábbis tájméretű, kollektív egységre való törekvés fog mind markánsabban érvényesülni. Ehhez az átlendüléshez komoly segítséget fognak nyújtani a jelenlegi helyzetben szerzett tapasztalatok, s mindazok az építőipari termékek és technikai eredmények, melyeket a kapitalista országok építészete eddig is, ezután is produkál. Ezekből a legjobbak, legfejlettebbek kiválasztásával, átértékelésével és felhasználásával olyan apparátust hozhatunk létre meg-megújuló, egyre nagyszerűbb feladatainkhoz, melyek hatékonyan járulhatnak hozzá mai társadalmunk, s majd a felépült szocialista társadalom építészetének méltó képviseletéhez.

A kapitalista építészet és a miénk közötti különbözés legfontosabb és máris legérezhetőbb forrása alighanem a két életmód, *életforma* alakulásában, egymástól való fokozatos különválásában keresendő. Mert bármennyi egyezés adódik is a kapitalizmus, illetőleg a szocializmus emberének természeti, biológiai adottságaiból, a *társadalmi adottságok* — vagyis (többek közt) az a mód és forma, ahogyan az ember *ott* és *itt* él, ahogyan

* Mindez — ismétlem — a tömeges, elsősorban a lakóházépítészetre vonatkozik, és alig az ipari építészetre. A korszerű termelés, következőleg a korszerű termelési technológia biztosítása ugyanis olyan korlátozhatatlan népgazdasági igény, melyet csak az építészeti korszerűség viszonylag legmagasabb szintjén lehet gazdaságosan kielégíteni.

Digitized by Google

a családot, melynek tagja, ott és itt felépíti és bekapcsolja az egész társadalom életébe stb. — már ma is különbözni kezdenek, s állandóan hajtják előre a természetes és szükségszerű folyamatot.

A társadalom alapegysége ugyanis — amint említettem — a monogám család, mely az eddigiekben az osztálytársadalmak legmegbízhatóbb támaszának bizonyult. Kisméretű, zárt gazdasági és szociológiai egység ez, melyben — általában és lényegében — változatlanul érvényesül az ősi munkamegosztás. A családfő pénzt keres, s ezért különleges jogai, kiváltságai vannak a családban (és a családon kívül). A családanyának viszont inkább csak kötelességei vannak: szül, gyereket nevel, és a családfőre, meg az egész családra ellátja a házbeli, házkörüli fizikai munkát. Ez a képlet persze még az átlagos család esetében is egy kissé szimplifikálja a valóságot, de a kapitalizmus körülményei között lényege szerint valóban helytálló.

Csak a szocializmus képes az együttélés, a természetes monogámia új, tisztább, humánusabb fajtájának megteremtésével kiszabadítani az embert a családnak ebből a megkeményedett formájából. De e kiszabadítás kezdetének máris szemtanúi vagyunk. Az asszony „rang"-ja — gazdasági, társadalmi, jogi, erkölcsi egyenrangúságának kimondásával, ez egyenrangúság feltételeinek biztosításával — fokozatosan közeledik a férfi, a „családfő" „rang"-jához. Fokozatosan felszabadul a háztartási munka nyűge alól, a gyermeknevelés és ápolás gondját egyre inkább a közösség vállalja stb. S ami talán a legfontosabb, mindezek révén megszűnik az együttélés gazdasági és társadalmi kényszere akkor, amikor a szerelem, a szeretet esetleg elmúlt. Természetesen ez is egyszerűsített képlet. A tényleges helyzetet az is bonyolítja, hogy a kapitalista országok polgárainak — illetőleg ezek egyes rétegeinek — életformája is ebben az irányban változik, a mi társadalmunk polgárainak egyes rétegei viszont még eléggé ellenállnak a „legősibb" családformát „romboló" tendenciáknak, de a társadalmi törvényszerűségek mégiscsak érvényesülni fognak: a szocialista társadalomban ki fog alakulni a monogám család új formája.

A két társadalom életformájában megindult különbözés építészeti kihatása az igény materiális vonatkozású változásainak megfogalmazásától, a funkcionális követelmények megoldásán át, egészen a formák kialakításáig, az igény spirituális vonatkozású változásainak megjelenítéséig vezet.

Ott — a kapitalista társadalomban — a családi, és az osztály-, réteg-elkülönülés, sőt szembenállás nagyjában-egészében továbbra is az eddigiek szerint rajzolja ki a társadalom képét az individuális lakásegységekből álló lakóházakra — családi házakra és villákra, bérkaszárnyákra és bérpalotákra —, s az ezekből kialakult bel- és külvárosok, elkülönült villa- és kicsapódott slumnegyedek együtteseire. Ez pedig azt is jelenti, hogy a kapitalista társadalom a maga építészetével is — noha *tudatosan* nem érvényesít benne ilyen tendenciákat — konzerválja, illetőleg a konzerválódás felé tereli a tudatokat.

Itt — a szocializmust építő, majd szocialista társadalomban — a családi elkülönülés merevségének oldódása, a réteg- és osztály-szembenállás fokozatos megszűnése egyre inkább ki fogja rajzolni az új társadalom képét az ember egyéniség-jogát nem korlátozó, közösségi életét elősegítő lakásegységekből gazdag variáltságban komponált kollektív lakóházakra és az ezekből kialakított, *egyenlő rangú* lakónegyedek együtteseire, melyek — egységes, egy-koncepciójú városokban — csupán az egészben betöltött városképi, várostáji funkciójuk szerint különböznek egymástól. Ez pedig azt is jelenti, hogy a szocialista társadalom a maga építészetében is *tudatosan* akarja érvényesíteni azt a tendenciát, mely a közösségi szellem kialakulásának építészeti elősegítésével, a szocialista társadalom igenlésére nevel.

A kapitalista és a szocialista társadalom építészetének ez a máris kezdődő-bontakozó, vagy éppen csak előrelátható, de reálisan megkülönböztethető

Digitized by Google

különbözése — elsősorban az igényekben és az ezeket kielégítő materiáliákban — nyilván a formai különbözésre is kihat a preformálás iniciáló erejével és egyre inkább ki fog hatni. Erről azonban még korai jóslásokba bocsátkozni — nem is tartozik szorosan a témához —, aminthogy a képzőművészet mai szemlélet- és gyakorlatbeli zűrzavarában arról is korai volna beszélni, hogy az építészettel való társulásának eszközeiben és módjában, még inkább formálásában miként fog valóra válni a különbözés.

•

Összegezve az elmondottakat: az ez idő szerint természetes és szükséges egyezés (illetőleg hasonlítás) mellett építészetünk már ma is hordoz magában olyan tendenciákat, melyek a kapitalista és a szocialista építészet, mint két alapvetően különböző társadalom sajátos megnyilatkozása közötti alapvető különbségek fokozatos kialakulását biztosítják. Ezek a tendenciák, amennyiben már ma is a pozitív különbözés tényeit vagy lehetőségeit tartalmazzák, tudva vagy öntudatlanul már ma is befolyásolják a társadalmunkban élő ember tudatának alakulását, kibontakozásuk idején pedig — az építészet kettős funkciója alapján — jelentősen hozzá fognak járulni az ember szocialistává válásához.

Major Máté
építész

TECHNIKA, KÉPZETTSÉG, MUNKA

A vitában előttem hozzászólók már megállapították: nem számíthatunk arra, hogy szocialista rendszerünk automatikusan megvéd bennünket mindazoktól a negatív következményektől, amelyekkel a modern technika alkalmazása a kapitalista országokban együttjár. Az ott jelentkező problémák jó része a mi viszonyaink között is felmerül, vagy fel fog merülni, de nálunk mások, kedvezőbbek a megoldás lehetőségei. Frederick Pollock, neves nyugatnémet közgazdász professzor szerint — és ezt a nézetet a burzsoá közgazdászok széles köre osztja — „az automatizálásból származó veszélyek csak nagyon messzemenő társadalmi gazdaságtervezéssel küzdhetők le".* Nyilvánvaló, hogy erre nekünk összehasonlíthatatlanul kedvezőbbek a feltételeink.

Azoknak a nehézségeknek, megrázkódtatásoknak a terhét, amelyek még a legelőrelátóbb irányítás mellett is elkerülhetetlenül együttjárnak a nagy átalakulással, nálunk zömében a közösség igyekszik magára vállalni, és az egyént, amennyire csak lehetséges, megkímélni ezektől. A nyugati tőkés országokban a munkások követelései között szerepel az, hogy a dolgozóknak az automatizálás következtében szükségessé váló átképzése költségeit a munkaadó viselje. Nálunk ez természetes dolog, és nehezen is képzelhető el másképp. (Ugyancsak nyugatnémet közgazdász megállapítása az, hogy a szocializmusban az automatizálás során az egyén szempontjából hiányzik az a kockázati momentum, amely a „szabad gazdaságot" jellemzi.)

Iparunkban ma túlnyomórészt még csak az automatizálást megelőző technikai fejlődési fokok alkalmazásával kapcsolatos problémák jelentkez-

* Frederick Pollock: Die ökonomischen und sozialen Folgen der Automatisierung. Megjelent a Revolution der Roboter c. kötetben, München, 1956.

Digitized by Google

nek: egyrészt a gépesítés hiánya a nehéz, megerőltető fizikai munkáknál, másrészt a hő-, zaj-, pára- stb. ártalmak elleni technikai berendezések hiánya. Komoly nehézség az — és az automatizálással ez még csak nőni fog —, hogy a korszerű gépi berendezések jó kihasználása a többműszakos rendszer kiterjesztését, s egyes területeken a megszakítás nélküli, folyamatos termelés bevezetését követeli. Köztudomású, hogy a váltott műszakban való munka különleges megterhelést ró a szervezetre, és ezért — vagy családi okokból — a dolgozók egy része nem szívesen vállalja. Előfordul az is, hogy a munkafeladatok felbontása és nagyobb megosztása következtében (pl. a szalagmunkára való áttérésnél) egy-egy dolgozó munkafeladata a réginél egyszerűbbé, kisebb képzettséget igénylővé válik. Ez nehéz bérezési problémákat vet fel, mert a kisebb képzettséget igénylő munkáért kisebb bér jár. Viszonylag ritkán hallani azonban panaszt egyes munkák egyhangúsága, lélektelen volta miatt, pedig ilyen munka is akad bőven. Nehéz fizikai munkák terén súlyos munkaerő-gondjaink vannak — közismert a nagy segédmunkás-hiány, vagy a szövők hiánya a textiliparban (ez szintén nehéz fizikai munka, még ha hivatalosan nem tekintik is annak, és azért is nehéz, mert több műszakban végzik) —, de a viszonylag könnyebb és tiszta munkákra, bármennyire monotonok, gépiesek is ezek, mindig van elég jelentkező, különösen a nők közül. Munkásaink jelentős része egyelőre nem támaszt különösebb igényt munkájának tartalmasságát, változatosságát illetően, sőt sokan határozottan azt tartják előnyösnek, ha munkájuk nem igényel nagyobb szellemi erőkifejtést.

Ez a helyzet azonban bizonyosan nem fog sokáig tartani. Az általános és szakmai műveltség fokozódásával — különösen akkor, amikor a középiskolai képzettségűek már tömegesen lépnek be a termelésbe — nagyon meg fognak nőni dolgozóinknak a munkájukkal szemben támasztott igényei és ez — közoktatásunk összehasonlíthatatlanul gyorsabb fejlődése következtében — sokkal inkább így lesz, mint a nyugati tőkés országokban. (A Társadalmi Szemle májusi számában megjelent hozzászólásában Fenyő Béla mutat rá, hogy a nyugat-európai országok munkásainak egyes rétegeiben is milyen erős a változatos, alkotó munka vágya.) A munka tartalmával szembeni igénytelenség az alacsony kulturáltságú, elmaradott emberre jellemző. A magasabb kultúrfokon álló, széles körű ismeretekkel rendelkező munkás működtetni akarja meglevő képességeit, s terhes, kínzó érzés számára az, ha képességei kiaknázatlanok. A középiskolai műveltségű munkást — ezt már tapasztalatok mutatják — nem elégíti ki az egyhangú, gépies, az önálló kezdeményezésnek teret nem engedő munka.

Sajátos ellentmondással állunk tehát szemben (sajátossal abban az értelemben is, hogy a szocialista rendszer vívmányai, mindenekelőtt a kulturális forradalom, még fokozza ezt). Ez az ellentmondás a gyorsan növekvő kulturális színvonal alapján a munka tartalma iránti megnövekedett igény és a termelőerők fejlettségének adott fokán még meglevő nagytömegű egyhangú, gépies munkák között alakul ki. Maholnap nemcsak a nehéz fizikai munkát igénylő, hanem az ilyenfajta munkahelyek betöltése is gondot okozhat.

Hogyan fog feloldódni ez az ellentmondás? Az általános műveltség gyors növekedésének a folyamatát természetesen nem lehet lelassítani, ilyen „megoldás" szóba sem jöhet. Ezzel szemben számítani lehet a technika fejlesztésének, a gépesítésnek, az automatizálásnak olyan fokára, amely mentesíti a munkást ezektől az egyszerű, állandóan ismétlődő műveletektől. Technikai szempontból ez általában könnyen megoldható, az ilyen munkaműveletek rendszerint „gépesítésre érettek". Utópia volna

Digitized by Google

azonban azt hinni, hogy már a legközelebbi jövőben széles méretekben sor kerülhet rá. Erre nincsenek meg a gazdasági lehetőségeink, bár bizonyos előrehaladás természetesen lesz.

A probléma enyhítésének igen fontos további módja: az egyhangú munka káros hatásainak csökkentése. Erről az előző hozzászólásokban már történt említés. Az ezekben felsoroltakon, így a munkaidő csökkentésén és a munkafeladatok váltogatásán kívül, érdemes még szólni a túlságosan rövid időtartamú munkafeladatok (műveletek) kiküszöböléséről, illetve összevonásáról, valamint a munka ütemének a munkás természetes életritmusához való igazításáról. (Például: az állandóan azonos tempójú futószalag helyett a munkás napi pszicho-fiziológiai görbéjéhez, a munkaképesség napi alakulásához alkalmazkodó, változó ritmusú szalag beállítása. Vagy: egyes esetekben a dolgozó bizonyos mértékű függetlenítése a futószalag mechanikus ritmusától azzal, hogy egyszerre nagyobb mennyiségű munkadarabot kap, s ezt saját, természetes ritmusának megfelelően dolgozza fel stb.) Ide tartozik még az aktív pihenés, a munka fizikai egyoldalúságát ellensúlyozó testmozgás megszervezése, és még számos egyéb, ismert és kevésbé ismert módszer, amelyeknek mindegyike hozzájárulhat a monoton munka terhes voltának csökkenéséhez.

De itt egy még alapvetőbbnek látszó feladat is megoldásra vár. Abból kell kiindulnunk, hogy szó sincsen arról, mintha általában az a veszély fenyegetne, hogy a végzendő munkafeladatok színvonala elmarad a dolgozók megnövekedett általános és szakmai képzettségének szintje mögött. Ennek az ellenkezője már ma is gyakoribb, és a jövőben nyilván még sokkal gyakoribb lesz: az, hogy a dolgozó tudása nem elegendő a modern technikában rejlő lehetőségek kiaknázásához, hogy képességeinek, tudásának színvonala lemarad a modern technikából fakadó munkafeladatok követelményei mögött. Kézenfekvő tehát, hogy fejlesztenünk kell a tervszerű kiképzési és munkaerőelosztási politikát, amely megfelelő összhangot tud biztosítani az egyén képessége és munkafeladata között. El kell kerülni, hogy a dolgozók egy része képességéhez viszonyítva túlságosan egyszerű, másik részük pedig túlságosan bonyolult munkát végezzen. Ehhez mindenekelőtt fel kellene mérni, hogy milyen ismereteket, képzettséget igényelnek valóban az egyes munkahelyek, szakmák, hogy mi az adott munkafeladat elvégzése szempontjából az az optimális képzettség (ma és a jövőre vetítve), amely elegendő, de nem túlzott. Itt nemcsak a képességekkel való pazarlásról lehet szó, hanem a kiképzésre fordított hatalmas társadalmi eszközök nem gazdaságos felhasználásáról is. Mai körülményeink között fényűzésnek tekinthető az — amire pedig van példa, főleg lányok körében —, hogy érettségizett fiatalok betanított munkásként helyezkednek el, de az is, ha olyan szakmákra képezünk ki érettségizett szakmunkásokat, amelyekben az adott és a belátható jövőben várható munkafeladatok nem teszik szükségessé ezt.

A másik probléma, hogy az egyes iskolatípusokat a rendeltetésük szempontjából legalkalmasabb tanulókkal töltsük meg. A Népszabadság nemrég tudósítást közölt egy szakközépiskola IV. osztályáról, amelyben a végző 30 tanulóból csak 9 akar a kapott képzésnek megfelelően lakatos szakmunkás lenni, a többi ott akarja hagyni négy évig tanult szakmáját, és többségük egyetemen vagy főiskolán tovább akar tanulni. Itt az előbb említett mindkét vonatkozásban hiba történt, s nagyrészt ez vezetett a nem kívánt helyzet kialakulásához. Az egyik hiba, amelyet az iskola vezetősége is felismert, az, hogy a lakatos szakma (legalábbis abban a formájában, ahogyan ezt jelenleg módjuk volt tanítani, a hallgatókkal megismertetni) nem elégíti ki a középiskolai képzettségű tanulók nagy részének

Digitized by Google

igényeit. Ezért el is határozták, hogy ősztől kezdve olyan szakma oktatására térnek át, amely több elméleti ismeretet igényel.

A másik hiba a tanulók kiválasztásában van. Minthogy a szakközépiskola iránt igen nagy az érdeklődés, az iskolának módja volt arra, hogy az általános iskolát végzettek közül a legkiválóbbakat válassza ki, sok esetben olyanokat, akik joggal érzik alkalmasnak magukat arra is, hogy felsőfokú tanulmányokat végezzenek és ennek megfelelő munkakört töltsenek be. Nyilvánvaló, hogy — ebben a konkrét esetben, de általában is — pazarlás az, ha olyan iskolatípust, amely alapvetően szakmunkások kiképzésére van hivatva, olyan tanulókkal töltenek meg, akik képességeiknél fogva felső fokon képzett kiváló szakemberekké is válhatnak, ugyanakkor, amikor felsőfokú oktatási intézményeink gyakran a hallgatóság alacsony színvonalával küszködnek. A példában említett szakközépiskola tanulói elhatározásukkal, továbbtanulási igényükkel, egyéni érdeküktől indíttatva, objektíve a fenti társadalmi anomáliát próbálják korrigálni, persze, a társadalom és saját maguk szempontjából is drága áron. Ugyanígy kétséges, vajon helyes-e a középfokú (tehát középfokú szakembereket képző) technikumokat nagyrészt a legkiválóbb képességű tanulókkal tölteni meg, amikor pedig ezeknek a helye sokkal inkább a felsőfokú tanulmányokhoz lényegesen jobb alapokat nyújtó gimnáziumban volna.

Amíg a szülők jelentős része a rövid idő alatt szakképzettséget nyújtó iskolatípusokhoz vonzódik, addig nehéz segíteni ezeken a problémákon. Mégsem lehet belenyugodni abba, hogy a tanulóknak az egyes iskolatípusok közötti megoszlását nagyrészt a szülők szubjektív véleménye döntse el, sokszor a társadalom és saját gyermekük egyéni érdekével szemben is. Ezt is fontolóra kell vennünk a mai technikai forradalom kérdései kapcsán, amelyek olyan élesen vetik fel az emberek képességeinek mind racionálisabb hasznosítását.

Falusné dr. Szikra Katalin
közgazdász

Digitized by Google

KONZULTÁCIÓ

A szocialista állam kérdéséről

A politikai hatalom minden forradalom fő kérdése; a munkásosztály államhatalma a szocialista forradalom elengedhetetlen és legfőbb eszköze. Ez a magyarázata annak, hogy a marxizmus klasszikusai és általában a munkásosztály marxista pártjai mindenkor nagy figyelmet fordítottak az állam kérdésére.

Napjainkban, amikor a szocializmus világrendszert alkot és a Szovjetunióban a kommunizmus építése közvetlen feladat, különösen fontos a szocialista állam problémáinak marxista vizsgálata. Ez a kérdés központi helyet foglal el a nemzetközi munkásmozgalomban folyó vitákban is. Az állam marxista—leninista felfogását jobbról és „balról" is támadják. A modern revizionizmus a megváltozott viszonyokra hivatkozva elveti a proletárdiktatúra szükségességét, s tagadja a mai burzsoá állam osztályjellegét. A marxizmus „baloldali" revizionistái, a szakadár kínai vezetők viszont, figyelmen kívül hagyva a viszonyok mindenféle változását, fellépnek a marxizmus alkotó továbbfejlesztése ellen. A marxista államelméletet úgy kezelik, mintha az már ötven-száz évvel ezelőtt teljesen kialakult és befejezett elmélet lett volna, s ma elegendő kikeresni belőle a megfelelő idézeteket.

Nem nehéz bebizonyítani, hogy a marxizmus klasszikusai — sem az államelméletben, sem más területen — soha nem tekintették befejezettnek, egyszer s mindenkorra lezártnak elméleti eredményeiket. A szocialista állam elméleti kérdésének megoldásához — Lenin szavaival szólva — „Mark nem bocsátkozott utópiákba és a tömegmozgalom tapasztalataiból várt feleletet". *(Lenin Művei, 25. köt., 447. old.)* A szocialista állam elméletének fejlődése, e fejlődés főbb szakaszai mindenkor a gyakorlati munkásmozgalom eredményeihez, tapasztalataihoz kapcsolódtak.

A történelem menete az elmúlt évtizedekben meggyorsult, a világ képe gyökeresen megváltozott. A Szovjetunióban felépült a szocialista társadalom, közvetlen feladattá vált a kommunizmus építése. Létrejött és megszilárdult a szocialista világrendszer, amely a történelem meghatározó tényezőjévé vált. Gyökeres változás állt be a gyarmati mozgalom helyzetében, viharosan meggyorsult a gyarmati rendszer teljes felszámolásának folyamata. Ezek a változások a szocialista állam elméletének további alkotó fejlesztését teszik szükségessé.

A valóságos fejlődést azonban egy ideig nem követte a marxizmus elméletének megfelelő fejlődése, miután a sztálini személyi kul-

Digitized by Google

tusz következtében a dogmatikus szemlélet vált uralkodóvá. A sztálini személyi kultusz idején a proletárdiktatúra gyakorlatában nem érvényesültek következetesen a proletárdiktatúra államáról szóló lenini elvek; nem fejlődhetett megfelelően a szocialista demokrácia, súlyosan megsértették a szocialista törvényességet. A személyi kultusz dogmatikus szemlélete ugyanakkor lehetetlenné tette az új tapasztalatok elméleti általánosítását, akadályozta a szocialista államról szóló tanítás alkotó továbbfejlesztését a szocializmus viszonyai között.

Az SZKP XX. kongresszusa élesen szembefordult a személyi kultusszal és a dogmatizmussal, következetes harcot kezdett a marxi—lenini vonal érvényesítéséért az elméleti és gyakorlati tevékenység minden területén. A marxista—leninista vonalat fejlesztette tovább — kétfrontos harcban — az SZKP XXI. és XXII. kongresszusa. Nemcsak a torzításokat kellett megszüntetni és a lenini elvekhez visszatérni, hanem a szocialista társadalom és állam fejlődésében felmerülő új kérdéseket is alkotó módon kellett megoldani, ezen a téren is pótolni kellett a korábbi időszak mulasztásait. Az SZKP új programja számos az egész emberiség sorsát mélyen érintő, a nemzetközi kommunista mozgalom továbbfejlődését biztosító új elméleti megállapítást tesz, s a többi között tovább fejleszti a marxista államelméletet is.

Az SZKP kongresszusai, a kommunista és munkáspártok 1957-es és 1960-as értekezletei kollektív munkával gazdagították a marxista állalelméletet a mai burzsoá államok értékelésében is. Marx a maga korában joggal állapította meg, hogy a burzsoá állam az egész tőkésosztály intéző bizottsága. A mai modern monopoltőkés állam értékelésénél ez a marxi megállapítás már elégtelen. Nem mintha a mai burzsoá állam elvesztette volna osztálytermészetét és valamiféle általános „népjóléti államma" alakult volna át, mint ezt a modern revizionizmus képviselő állítják, hanem azért, mert a burzsoá állam, kizsákmányoló lényegének megtartása mellett, ma már nem az egész tőkésosztálynak, hanem az osztály egy szűkebb rétegének, a monopoltőkés csoportoknak az érdekeit fejezi ki. Más oldalról viszont — miután ellentmondás van a monopóliumok és az egész nemzet között — lehetőség nyílt arra, hogy a munkásosztály a demokráciáért és a szocializmusért folyó harcába a szövetségesek szélesebb körét vonja be. A dogmatikus szemlélet nem veszi figyelembe e változást, és így a kedvező lehetőségeket is kihasználatlanul hagyja.

A marxista államelmélet gazdagodását jelenti a nemzeti demokratikus állam fogalmának kidolgozása. A mai viszonyok mellett a gyarmati elnyomás alól felszabaduló népek fejlődése számára új perspektívát nyit a nem kapitalista út, melynek az államhatalma a nemzeti demokratikus állam.

A leglényegesebb és számunkra is legfontosabb új megállapítá-

Digitized by Google

sokat az SZKP programja a szocialista állam fejlődésével kapcsolatban teszi. A szovjet társadalom és állam tapasztalatai alapján megállapítja, hogy a szocializmus felépítése után a szocialista állam a proletariátus diktatúrájából egyetemes népi állammá alakul át.

•

Ezzel kapcsolatban találkozunk olyan véleménnyel, amely szerint az SZKP XXII. kongresszusa feladta a proletárdiktatúra szükségességét, lemondott a proletárdiktatúráról. Bármennyire hihetetlenül hangzik is, ez az értékelés éppúgy megtalálható a burzsoázia ideológusainak, mint a kínai vezetőknek az írásaiban, nyilatkozataiban.

E rágalmak alaptalansága nyilvánvaló minden józanul gondolkodó ember előtt, aki olvasta az SZKP programját. A program a Szovjetunió és a népi demokratikus országok tapasztalatai alapján megerősíti azt a lenini tanítást, hogy a győztes szocialista forradalom végrehajtásához minden országban szükség van a munkásosztály államhatalmára.

Nem mindegy azonban, hogy miként értelmezzük a proletárdiktatúra lényegét. Azokban az aggodalmakban és vádakban, amelyek féltik a proletárdiktatúrát a sztálini személyi kultusz bírálatától és a marxista államelmélet alkotó továbbfejlesztésétől, a valóságban a proletárdiktatúra szektás felfogása tükröződik.

A proletárdiktatúra mint állam, természetesen feltételezi a kényszer, az erőszak alkalmazását az ellenforradalmi erőkkel szemben. Ezért Lenin joggal állapítja meg (a magyar munkásokhoz írt üdvözletében), hogy aki nem érti meg a forradalmi erőszak szerepét a szocialista forradalomban, „az nem forradalmár. azt el kell távolítani a proletariátus vezetőinek vagy tanácsadóinak sorából". Ugyanakkor Lenin határozottan fellép a proletárdiktatúra „baloldali" értelmezői ellen is és kimutatja, hogy „nem egyedül az erőszak a proletárdiktatúra lényege és nem elsősorban az erőszak". *(Lenin Művei, 29. köt., 394. old.)* Lenin a proletárdiktatúra legfőbb lényegét építő, szervező és nevelő tevékenységében jelöli meg. Ezért a proletárdiktatúrát már nem tekinti a szó igazi értelmében vett államnak, hanem fél-államnak, elhaló államnak, amely, miután a lakosság túlnyomó többségét kitevő dolgozó tömegek számára széleskörűen biztosítja a szocialista demokráciát, egyre inkább egybeolvad, azonosul a társadalommal.

A proletárdiktatúra sztálini értelmezése és alkalmazása több ponton ellentmond a lenini felfogásnak. Lenin a szocialista állam építő, szervező és nevelő tevékenységét a proletárdiktatúra legfőbb lényegének tekintette és ezért a szovjet állam megszületésétől kezdve nagy figyelmet fordított az építő, szervező és nevelő funkció kibontakozására. Sztálin ezzel szemben a proletárdiktatúra idején méltatlanul lebecsülte a szocialista államnak ezt a funkcióját, az SZKP XVIII. kongresszusán kijelentette, hogy a szocialista állam ezen funkciója

Digitized by Google

„nem vett komoly fejlődést", szerinte a Szovjetunióban 1938-ig a szocialista állam két fő funkciója a belső elnyomás és a külső védelem volt. Ez a felfogás egyfelől hamis megvilágításba helyezte a szovjet állam valóságos fejlődését — hiszen az építő, szervező és nevelő funkciónak kiemelkedő szerepe volt a szocializmus felépítésében —, másfelől károsan hatott vissza erre a fejlődésre, akadályozta az építő, szervező és nevelő funkció kibontakozását.

Lenin a szocialista állam erősítésének legfőbb feltételét a szocialista demokrácia kifejlesztésében látta: abban, hogy mind nagyobb mértékben kapcsolódnak be a dolgozó tömegek az állam irányításába, az állami ügyek intézésébe, hogy az állam a tömegek közvetlen ellenőrzése alá helyezi egész tevékenységét. Sztálin ezzel szemben a szocialista állam erősítését az adminisztratív erőszak-szervek, tehát a közvetlen államgépezet erősítésével azonosította.

A proletárdiktatúrának hasonló torz felfogása és alkalmazása hazánkban is érvényesült a személyi kultusz éveiben. A proletárdiktatúra kivívásának folyamatát a felszabadulást követő években a demokrácia gyors kibontakozása kísérte. A hatalom kivívása után azonban, a személyi kultusz elhatalmasodásának következtében, megtört a szocialista demokrácia fejlődése. A meggyőzést a parancsolgatás, a tömegkezdeményezést a vezetők utasításai, a törvényességet a törvénysértések módszere, a bizalmat a bizalmatlanság légköre váltotta fel. „A demokrácia olyan virág, amely a személyi kultusz árnyékában nem nyílik" — mondotta Kusinen elvtárs, s ez a tömör mondat irodalmi stílusban fogalmazza meg a szabályt: a szocialista demokrácia és a személyi kultusz kölcsönösen kizárják egymást.

A kínai vezetők az SZKP programját támadva, lényegében a sztálini személyi kultusz gyakorlatát védelmezik, és a proletárdiktatúra lenini értelmezésének helyreállítása ellen lépnek fel. Ennek oka világos. Kínában ma soha nem látott méreteket ölt a személyi kultusz, következésképpen e vezetők előtt népszerűtlenné válik a személyi kultusz elleni harc, népszerűtlenné válik a szocialista demokrácia lenini felfogása. A demokratikus módszereket katonai módszerek, az államélet demokratikus rendszerét parancsuralmi rendszer váltja fel.

A szocialista törvényesség megsértése Kínában az állami élet gyakorlatává vált. Az 1954. szeptemberében elfogadott alkotmány alapján a Kínai Népköztársaság legfelsőbb államhatalmi szervét, az Országos Népi Gyűlést négyévenként kell újjáválasztani. Kínában azonban utoljára 1958-ban voltak választások. Azóta hat év telt el, de még csak tervbe sincs véve az Országos Népi Gyűlés képviselőinek újjáválasztása. Saját alkotmányuk figyelmen kívül hagyását jelenti az is, hogy például 1961-ben az Országos Népi Gyűlés egy alkalommal

Digitized by Google

sem ült össze, az utána következő években pedig csak zárt üléseket tartott, s ezekről a sajtó csupán rövid információkat közölt.

A szocializmust építő országok túlnyomó többségében, így hazánkban is, sikeres harc folyt a személyi kultusz és maradványai felszámolásáért, ennek következtében helyreállt a szocialista törvényesség, erőteljes fejlődésnek indult a szocialista demokrácia. Ugyanakkor Kínában ezzel ellenkező folyamat figyelhető meg. Ma már a marxisták túlnyomó többsége előtt világos, hogy a kínai vezetőket az általuk javasolt vitában nem a marxizmus féltése, nem a marxizmus—leninizmus iránti hűség vezeti, hanem az a meggondolás, hogy elméletileg is igazolják antimarxista gyakorlati tevékenységüket.

•

A szocialista állam marxista—leninista elméletének nagy jelentőségű továbbfejlesztése volt, hogy az SZKP XXII. kongresszusa megállapította: miután a proletárdiktatúra a Szovjetunióban betöltötte történelmi hivatását, biztosította a szocialista társadalom teljes felépítését: elveszti szükségességét, egyetemes népi állammá alakul át. A szocialista állam egy osztály eszközéből az egész nép eszközévé, a szocializmus építésének eszközéből a kommunizmus építésének eszközévé vált. Ez a megállapítás összhangban van a marxizmus—leninizmus államelméletével és adekvát módon tükrözi a Szovjetunióban kialakult valóságos társadalmi viszonyokat. Az egyetemes népi állam a Szovjetunióban objektív társadalmi tény.

A kínai vezetők e kérdésben is ellenkező álláspontot foglalnak el. Felfogásuk lényegét két egymással összefüggő tételben lehet összefoglalni: 1. Az osztályok létezése, szembenállásuk és osztályharcuk a burzsoázia politikai hatalmának megdöntése után egészen a kommunizmus teljes győzelméig folytatódik. 2. Ennek az időszaknak, tehát a kapitalizmustól a kommunizmus felépítéséig tartó korszaknak az államhatalma nem lehet más, mint a proletariátus diktatúrája. S miután e tételeiket abszolút helyesnek tekintik, levonják a következtetést: az össznépi vagy egyetemes népi állam koncepciója nem más, mint a marxista államelmélet felcserélése a burzsoá államelmélettel, amelynek köztudott célja az állam osztályjellegének, osztálytartalmának elfedése.

A kínai vezetők e tételeik helyességét két vonalon kísérlik meg bizonyítani: egyrészt a marxizmus klasszikusainak idézésével, másrészt a felépült szocialista társadalom, elsősorban a szovjet társadalom tényeivel. Bizonyítási eljárásuk közös és jellemző vonása mindkét vonatkozásban: a hamisítás; az első esetben az elméleti tételek, az utóbbi esetben pedig a tények meghamisítása. Vizsgáljuk meg közelebbről nézeteik valóságtartalmát és érvelésük erejét.

Fő érvük — hiszen minden írásukban, ahol érintik a proletár-

Digitized by Google

diktatúra és az egyetemes népi állam problémáját, első helyen idézik ezt — a következő részlet Marxnak „A gothai program kritikája" c. írásából: „A tőkés- és a kommunista társadalom között van egy időszak, melyben a tőkés társadalom forradalmi úton kommunista társadalommá alakul át. Ennek megfelel egy politikai átmeneti időszak is, amelynek az állama nem lehet egyéb, mint a *proletariátus forradalmi diktatúrája.*" *(Marx—Engels Válogatott Művek, II. köt., 23. old. Kossuth, 1963.)*

Aki ismeri „A gothai program kritikája" című mű egészét, az tisztában van azzal, hogy Marx a „kommunizmus" fogalmát egységes társadalmi-gazdasági formáció jelentésében használja, majd ezen belül megkülönböztetést tesz „a kommunista társadalom első" és a „kommunista társadalom felsőbb foka" között. Nyilvánvaló, hogy amikor Marx átmeneti korszakról ír, amelynek állama a proletárdiktatúra, akkor ezzel a kapitalizmus és a kommunizmus első foka (tehát a szocializmus) közötti időszakot jelöli. Marx tehát a szocializmust már nem tekinti átmeneti korszaknak, minthogy ezt, a kommunizmus első fokaként, a kommunizmus fogalmába belefoglalta. A kínai „teoretikusok" fejtegetéseikben következetesen figyelmen kívül hagyják Marx tanítását a kommunizmus két fokáról, az átmeneti korszak sajátosságait kiterjesztik a kommunizmus alsó fokára, a kommunizmus felsőbb fokára való áttérés törvényszerűségeit pedig azonosítják a kommunizmus alsóbb fokára való áttérés, a szocialista építés törvényszerűségeivel. Emellett az így felfogott kommunizmus megvalósulását is csak több évszázad múlva, 5—10 nemzedék munkája nyomán tartják lehetségesnek, tehát az átmeneti korszak olyan törvényszerűségei, mint az osztályharc, az osztálydiktatúra szükségessége, szerintük a szocialista országokban még évszázadokig érvényben maradnak.

Egyébként „A gothai program kritikájá"-ban a már idézett részt egy olyan mondat követi, amelyet a kínaiak soha nem idéznek, mert teljesen ellentmond az ő értelmezésüknek. Ez a mondat így hangzik: „a program (a gothai program — S. J.), nem szól sem az utóbbiról (vagyis a proletárdiktatúráról — S. J)., sem a kommunista társadalom jövendő államiságáról". *(Idézett mű, 23. old.)* Ez a mondat félreérthetetlenül megvilágítja Marx álláspontját ebben a kérdésben. Közismert, hogy Marx a teljesen kifejlett kommunista társadalmat — a kommunizmus felsőbb fokát — állam nélküli társadalomnak fogja fel. Következésképpen a „kommunista társadalom jövendő államisága" kifejezésen a szocialista társadalom államisága értendő, amelyet Marx határozottan megkülönböztet az átmeneti időszak államhatalmától, a proletárdiktatúrától. Marx természetesen nem mondja és nem is mondhatta meg, hogy milyen konkrét tartalommal és formában valósul majd meg a szocialista társadalom államisága — eh-

Digitized by Google

hez nem volt meg a kellő tapasztalati anyaga —, elméletileg azonban előre látta, hogy az már nem azonos a proletárdiktatúrával.

De menjünk tovább: nézzük meg, hogyan értelmezi Lenin Marx nézeteit az átmeneti korszakról, a kommunizmus két fázisáról és a proletárdiktatúráról. „Állam és forradalom" c. művének V. fejezetében Lenin, Marxot idézve és értelmezve megállapítja, hogy a kommunizmus „első" vagy „alsó" fokán, „amely szocializmus a szó szokásos értelmében", még nem valósul meg a teljes egyenlőség, mert a társadalom nem egyenlő egyénekre alkalmazza az „egyenlő mennyiségű munkáért egyenlő mennyiségű termék" elvét. „És ennyiben szükség van még az államra, amelynek a termelési eszközök köztulajdonának megvédése mellett meg kell védenie a munka egyenlőségét és a termékek elosztásának egyenlőségét Az állam elhal, amennyiben nincsenek többé tőkések, nincsenek többé osztályok, s ezért *elnyomni* semmiféle *osztályt* nem lehet. De az állam még nem halt el egészen, mert megmarad még »a polgári jog« védelme, amely a tényleges egyenlőtlenséget szentesíti. Hogy az állam teljesen elhaljon, ahhoz a teljes kommunizmusra van szükség." *(Lenin Művei, 25. köt., Szikra 1952., 501—502. old.).*

Lenin tehát világosan utal arra, hogy a felépült szocialista társadalomban (a kommunizmus „első" vagy „alsó" fokán) az állam bizonyos értelemben elhal, bizonyos értelemben pedig tovább létezik. Mi az, ami az államból elhal? Nem más, mint a diktatúra, az állam osztályelnyomó tevékenysége; hiszen „nincsenek többé tőkések... s ezért *elnyomni* semmiféle *osztályt* nem lehet.". Ami megmarad az államból, az arra van hivatva, hogy megvédje a termelési eszközök társadalmi tulajdonát, biztosítsa a munka szerinti elosztás elvének érvényesülését. Lenin nem fejti ki részletesen az állam fejlődésében beállt változásokat, de — Marx szellemében — egyértelműen megállapítja, hogy a szocialista állam már nem jelent osztálydiktatúrát, következésképpen nem jelenthet proletárdiktatúrát sem. Hogy milyen tartalmi és formai változásokon megy át a szocialista állam a szocializmus teljes felépítésével, azt a szovjet állam tapasztalatai alapján a Szovjetunió Kommunista Pártjának XXII. kongresszusa tárta fel, amikor kidolgozta az egyetemes népi állam fogalmát.

Végül: a kínai vezetők elméleti „érvei" közé tartozik a marxista államelméletre való általános hivatkozás. Azt állítják, hogy az egyetemes népi állam fogalma „értelmetlen", „abszurd" fogalom, ellentmond a marxizmus állam-felfogásának, minthagy a marxista államfelfogásnak az a lényege, hogy az államot mindenkor az osztályellentétek termékének, az osztályuralom eszközének tekinti. Ez az érvelés tarthatatlan azért, mert a kérdést absztrakt módon, történelmietlenül veti fel. A dialektikus materializmus ismeretelmélete azt tanítja, hogy nincsen elvont igazság, az igazság mindig konkrét. Az a marxi tétel,

Digitized by Google

amely szerint az állam az osztályuralom eszköze, az antagonisztikus, kizsákmányoló osztálytársadalmak viszonyainak elemzése alapján jött létre, s egyik legfontosabb eleme az államról szóló marxi tanításnak. Érvényes ez minden olyan társadalomban, amely egymással ellentétes érdekű, antagonisztikus osztályokra bomlik, így teljes mértékben érvényes a rabszolgatartó, a feudális és a burzsoá államokra vonatkozóan. Sőt, vonatkozik a proletárdiktatúrára is, amennyiben az átmeneti korszakban még léteznek kizsákmányoló osztályok, és velük szemben folytatott osztályharcában az állam a munkásosztály eszköze. De a kérdés az, mi legyen az állam jellege a felépült szocialista társadalomban, tehát olyan viszonyok között, amikor a társadalom már nem egymással szembenálló osztályokból áll? Nos, éppen a marxista államelmélet lényegéből következik, hogy ilyen viszonyok között az államhatalom már nem lehet egy osztály eszköze, nem lehet osztálydiktatúra.

•

A Kínai Kommunista Párt vezetői azonban azt is kétségbe vonják, hogy a Szovjetunióban nincsenek antagonisztikus osztályok és nem folyik osztályharc. A felépült szocialista társadalomban, és így a Szovjetunióban, valóban vannak még osztályok, ezt sohasem tagadta egyetlen marxista sem. Nem lehet azonban figyelmen kívül hagyni, hogy minőségi különbség van a szocialista társadalom osztályai és a kizsákmányoló társadalmak osztályai között. Lenin az antagonisztikus osztályok lényegi jegyének azt tartotta, hogy az egyik osztály, amely a termelési eszközökkel rendelkezik, kizsákmányolja a másik osztályt, amely meg van fosztva a termelési eszközöktől. A szocialista társadalom osztályaira ez a meghatározás nem alkalmazható. A szocialista társadalomban nincsen olyan osztály, amely kizárólagos tulajdonosa volna a termelési eszközöknek, és nincsen olyan osztály sem, amely meg volna fosztva a termelési eszközöktől.

A szocialista társadalmat a termelési eszközök kollektív tulajdona jellemzi. A szocialista társadalom osztályai között a termelési eszközök tulajdonviszonyában meglevő különbség csak formai. Az állami és csoporttulajdonnak közös vonása az, hogy egyik sem magánjellegű, hogy mindkettő *kollektív* tulajdon. Az elosztás mindkét tulajdonformában a végzett munka arányában történik. Ezért a két osztály viszonyára nem az érdekellentét, a szembenállás és az osztályharc, hanem az érdekazonosság, a baráti viszony és a testvéri segítségnyújtás a jellemző.

Digitized by Google

A Szovjetunió lakosságának osztályszerkezete (az egész lakosság százalékában kifejezve) a következőképpen alakult:

	1913	1928	1937	1959
munkások és alkalmazottak	17,0	17,6	45,7	68,3
kolhozparasztok és szövetkezeti kisiparosok	—	2,9	48,8	31,4
földbirtokosok, ipari és kereskedelmi burzsoázia, kulákok	16,3	4,6	—	—
egyéníleg gazdálkodó parasztok és magánkisiparosok	66,7	74,9	5,5	0,3

E táblázatból két alapvető következtetés vonható le: 1. a Szovjetunióban megszűntek a kizsákmányoló osztályok, 2. a dolgozó osztályok minőségi változáson mentek keresztül: a munkásosztály kizsákmányolt proletariátusból szocialista munkásosztállyá alakult át, a parasztság és általában a kisárutermelők osztálya ugyancsak szocialista jellegű osztállyá fejlődött.

A kínai vezetők érvelésük során arra hivatkoznak, hogy a felépült szocialista társadalomban is vannak még „burzsoá osztálymaradványok", sőt, a Szovjetunióban a „burzsoázia új elemei" jönnek létre. Milyen burzsoáá maradványokról, vagy állandóan keletkező burzsoá elemekről beszélnek a kínai vezetők? Maradtak-e magántulajdonban a Szovjetunióban jelentős termelési eszközök és ezek birtokában folytatódik-e a kizsákmányolás? A táblázat szerint a lakosság 0,3 százaléka a nem szocialista szektorban dolgozik, magánkisiparos, vagy egyénileg dolgozó paraszt. Alkalmazottat, bérmunkást nem foglalkoztat, nagy hatásfokú termelési eszközöket nem vásárolhat, jövedelmének mértéke általában alatta marad a munkások és kolhozparasztok jövedelmének. Ezek tehát nem jelenthetik sem a burzsoázia maradványát, sem valamiféle új, keletkező elemét.

Az egyetemes népi állam ellen érvelve, a kínai vezetők arra is hivatkoznak, hogy vannak még a Szovjetunióban sikkasztók, spekulánsok, huligánok stb. Ezen elemek elnyomásához — mondják — ugyancsak proletárdiktatúrára van szükség. Ez az érvük látszólag valóságos tényekből indul ki. Valóban, a felépült szocialista társadalomban is léteznek társadalomellenes egyének. A szocialista állam és a szocialista társadalom egész közvéleménye határozottan harcol azonban az ilyen társadalomellenes elemek ellen. Szemérmetlen képmutatás kell ahhoz, hogy a szovjet sajtó leleplező cikkeit, amelyek a szovjet társadalomnak az ilyen jelenségekkel való szembenállását fejezik ki, a szovjet társadalom „elfajulásának" bizonyítékaiként tekintse valaki. Elméletileg pedig ebben a kérdésben újabb két vonatkozásban veszik revízió alá a kínai vezetők a marxizmus—leninizmust. Ha a

Digitized by Google

sikkasztókat, huligánokat stb. társadalmi osztályként fogják fel, akkor szakítanak a lenini osztálymeghatározással. Ha pedig az ellenük alkalmazott állami kényszert azonosítják a diktatúrával, akkor a diktatúra fogalmát veszik revízió alá. A marxizmus—leninizmus a diktatúrát olyan állami kényszernek tekinti, amely valamely osztály (vagy osztályok) érdekéből kiindulva, más osztály (vagy osztályok) elnyomására irányul. Az állami kényszer azonban nem mindenkor jelent diktatúrát. Így pl. a burzsoá állam kényszert alkalmazhat és alkalmaz is a burzsoázia azon tagjaival szemben, akik az egész osztály érdekeit veszélyeztetve, megsértik a burzsoá állam törvényeit. De ebben az esetben nem mondhatjuk, hogy a burzsoázia diktatúrát alkalmaz saját tagjaival szemben.

Az egyetemes népi állam az egész társadalom érdekében kíméletlen szigorral lép fel a sikkasztók, a spekulánsok, a huligánok ellen, rendkívül éles formáit alkalmazhatja az állami kényszernek a (Szovjetunióban a társadalmi tulajdon és a szocialista jogrend védelmében visszaállították a halálbüntetést), de ez az állami kényszer mégsem nevezhető diktatúrának, mert nem egy osztály ellen, hanem csupán a társadalomellenes egyének ellen irányul. Ezen állami feladat megoldásához tehát nincsen szükség proletárdiktatúrára, ellenkezőleg, e feladat megoldása is — a dolog természeténél fogva — egyetemes népi államot igényel.

Azt az elméletüket, hogy a szocializmus viszonyai között is léteznek antagonisztikus osztályok és folyik osztályharc, a kínai vezetők azzal a váddal tetézik be, hogy a Szovjetunióban és más szocialista országokban az állami- és pártfunkcionáriusok, értelmiségiek köréből új kiváltságos osztály alakul ki, amely mint „új burzsoázia", a régi burzsoázia maradványaival szövetkezve, állítólag osztályharcot folytat a proletariátus ellen, s a kapitalizmus helyreállítására törekszik. Ezzel a kínai vezetők lényegében a burzsoázia és a modern revizionizmus rágalmait ismétlik meg. Nem nehéz felismerni az azonosságot felfogásuk és Gyilasz „új osztály"-elmélete között. 1957-ben „Még egyszer a proletárdiktatúra történelmi tapasztalatairól" című cikkükben a kínai vezetők még maguk is felléptek a Szovjetuniót ért rágalmak ellen. Akkor helyesen ismerték fel, hogy mi vezeti a szocializmus olyan ellenfeleit, mint Dulles, amikor azt hangoztatják, hogy „a szovjet kommunista struktúra elkorcsosulóban van". „Mindig az volt a véleményünk — írták akkor a kínai vezetők —, hogy az ellenség a legjobb tanítónk, s most Dulles ismét leckét ad nekünk." (Kossuth, 1957. 4. old.) A kínai vezetők akkor helyesen értékelték az ilyen szovjetellenes nézeteket, és elhatárolták magukat tőlük. Ma azonban a kínai nyilatkozatokat olvasva, azt kell tapasztalnunk, hogy a kínai vezetők a Szovjetunió rágalmazásában egy platformra jutottak a szélsőségesen reakciós burzsoá ideológusokkal és politikusokkal.

Digitized by Google

A proletárdiktatúrának egyetemes népi állammá való átfejlődéséről szóló tanítás általános érvényű törvényszerűséget tár fel, amely az egyes „ideológusok" szubjektív véleményétől és akaratától függetlenül, objektíve érvényesül a szocialista társadalom felépítése során. Az SZKP XXII. kongresszusa feltárta és megfogalmazta ezt a törvényszerűséget, s ezzel nagymértékben megkönnyítette a szocializmust építő országok kommunista pártjainak munkáját. E törvény ismerete lehetőséget ad a testvérpártoknak arra, hogy a szocializmus teljes felépítésével párhuzamosan tudatosan elősegítsék az össznépi állam kifejlődését.

Az SZKP alkotó elméleti tevékenységének megtermékenyítő hatása érvényesült pártunk VIII. kongresszusán is, amely még a szocializmus teljes felépítése előtt feltárta szocialista államunk fejlődésének irányát, és kimondta, hogy „a szocializmus építésének előttünk álló időszakában népi demokratikus államunk teljesíti a proletárdiktatúra történelmi hivatását, miközben fokozatosan kifejlődnek benne az egyetemes népi államra jellemző vonások".

Az a tény, hogy hazánkban befejeztük a szocializmus alapjainak lerakását és beléptünk a szocializmus teljes felépítésének időszakába, mindenekelőtt azt jelenti, hogy társadalmunk osztályszerkezete is gyökeres változáson ment keresztül, és fokozatosan létrejönnek annak feltételei, hogy a mi államunk is egyetemes népi állammá fejlődjön.

A szocialista társadalom teljes kialakulása azonban még nem befejezett folyamat hazánkban. Léteznek még ellenséges politikai erők is, hiszen a kizsákmányoló osztályok gazdasági felszámolását nem követi automatikusan az egyének politikai nézeteinek, törekvéseinek megváltozása. A szocialista nemzeti egység kialakulása során azonban az aktív ellenséges erők mindjobban elszigetelődnek, politikai rendünk egyre szilárdabbá válik, s így fokozatosan csökken a proletárdiktatúra elnyomó funkciója, majd a szocializmus teljes felépítésével e diktatórikus funkció teljes mértékben elhal.

A szocialista állam funkciói közül azok kerülnek előtérbe, amelyek a szocialista viszonyok teljes győzelme és megszilárdulása után proletárdiktatúra nélkül is betölthetők. Így a szocialista tulajdon és jogrend védelme, amely már nem jelent ugyan diktatúrát, de állami kényszert is tartalmaz, valamint a gazdasági-szervező és kulturálisnevelő funkció. E funkciók betöltésében állandóan növekvő szerepet játszik a szocialista demokrácia.

A szocialista demokrácia a szocialista állam lényegéből következik, abból a tényből, hogy a szocialista állam a dolgozó osztályok érdekeit fejezi ki, hogy célja az osztályok felszámolása. Ennyiben a szocialista államnak létrejötte pillanatától elidegeníthetetlen tartalmi eleme a szocialista demokrácia. A szocialista demokrácia azonban nem csupán tartalmat jelent, hanem az állam tevékenységének formáit és

Digitized by Google

módszereit is. Amikor a szocialista demokrácia kiteljesedéséről van szó, mindkettőt értenünk kell ezen. A szocialista demokrácia tartalmi továbbfejlődése hazánkban abban fejeződik ki, hogy államunk ma már nem csupán a többség, de egyre inkább az egész társadalom érdekeit fejezi ki. A szocialista demokratizmus kifejlődése jellemzi államunk tevékenységének formáit és módszereit is. E téren a szocialista demokratizmus kibontakozási folyamatának iránya az, hogy a tömegek egyre nagyobb mértékben vegyenek közvetve és közvetlenül is részt az állam tevékenységében, az állami munka ellenőrzésében.

A szocialista demokrácia kifejlődése tehát olyan folyamat, amely fejlődése során hazánkban is szükségszerűen a proletárdiktatúrának egyetemes népi állammá változásához, majd az egyetemes népi állam kiteljesedésén keresztül a kommunista társadalmi önigazgatáshoz vezet.

Somoskői János

Digitized by Google

LEVÉL AZ OLVASÓNAK

Elvtársi segítség?

Kedves Elvtárs!

Megértjük gondját, bánatát. Fiát, aki tavaly érettségizett és azóta üzemben dolgozik, nem vették fel az egyetemre, mert nem érte el a felvételhez szükséges minimális pontszámot. Pedig mennyit tervezgetett a család, mennyit álmodozott arról, hogy milyen lesz az életük, ha a fiú egyetemre kerül és méginkább, mikor már végez! A jóbarátok, ismerősök együtt izgultak Önökkel: sikerül-e az idén a felvétel — mert tavaly nem sikerült...

Akkoriban Ön — mint írja — egy lépést sem tett a gyerek felvétele érdekében. Úgy vélte: egy év nem túl nagy idő, majd elmegy dolgozni a fiú, legalább megismeri, hogy milyen is egy üzem belülről. Hasznos ez akkor is, ha már mérnök lesz. Mert mérnöknek szánták, még pedig gépésznek.

És most minden remény összeomlott. A fiú napok óta nem szól egy szót sem, az asszony meg naphosszat sír. „De én — írja — nem hagyom annyiban! Van még igazság a földön!"

Higgye el, aki Önnek válaszolni akar, nehéz helyzetben van. Hiszen a legmegnyugtatóbb szavak sem pótolják azt az értesítést, hogy „felvettük egyetemünkre". Könnyű dolog volna együtt zúgolódni Önnel. Mégsem ezt tesszük, hanem vitatkozunk Önnel, az érveivel, annál is inkább, mert úgy érezzük, hogy papírra vetett keserű gondolatai sok más elvtárs fejében is megfordulnak.

Megtehetnénk, hogy az Ön kommunista öntudatára hivatkozva utasítjuk vissza keserű szavait. De tudjuk, hogy a kommunisták is érző emberek, akiknek éppúgy megvannak az egyéni örömeik és bánataik, mint másoknak, s akik éppúgy féltik gyermekeik jövőjét, mint mások. Igazságtalanok volnánk tehát, ha így vágnánk el a vitát: „Ön kommunista, kötelessége tehát, hogy zúgolódás nélkül vegye tudomásul a kedvezőtlen döntést."

Mint írja, évekig harcolt a párt soraiban azért, hogy az egyetemek és főiskolák kapui megnyíljanak a munkás és parasztfiatalok előtt. Tíz évvel ezelőtt pedig sok-sok órát töltött el azzal, hogy munkásszülőket rábeszéljen arra: taníttassák tovább gyermekeiket. Ma is három olyan mérnök dolgozik gyárukban, akinek szüleit Ön győzte meg arról, küldjék fiúkat bátran az egyetemre. Fel sem merült Önben annak a lehetősége, hogy éppen a maga fiát nem fogják felvenni az egyetemre. Ön neveket sorol fel, akiket felvettek, pedig szüleik nem is olyan régen még sokszor szemben álltak velünk, a rendszerrel.

Hogy miért volt helyes a főiskolai felvételnél a származási kategóriák eltörlése, ezt most nem ismételjük el, hisz tavaly is, idén is sok cikk jelent meg erről. Ön mint kommunista, szintén tudja jól ezt. Sőt leveléből az is kitűnik, mennyit fáradozott azon, hogy meggyőzzön más elvtársakat ennek helyességéről.

Ön most mégis azt írja: minden ismeretségét igénybe akarja venni, hogy fellebbezése sikerrel járjon és fia, alacsony pontszáma ellenére, bekerüljön az egyetemre.

És így eljutottunk ahhoz a kérdéshez, hogy helyes-e, szabad-e összeköttetéseket, barátságot, ismeretséget jogtalan ügy szolgálatában igénybe venni? A válasz nyilvánvaló: nem! Ha Önnek elvileg tennék fel a kérdést, Ön is így válaszolna rá. Leveléből félreérthetetlenül kitűnik, hogy elítéli a jogtalan

Digitized by Google

előnyszerzést, megveti a protekciót. „Egész életemben gyűlöltem azokat az embereket — írja —, akik mindenféle összeköttetéseket igénybe vettek saját önző érdekeik szolgálatában. De ahogy felléptem a protekciózás ellen, ugyanúgy harcoltam a jogtalanság, az embertelenség ellen. És most engem ért jogtalanság! Hát saját ügyemben, saját fiaim igazsága mellett nem emelhetek szót?"

Bontsuk kétfelé a kérdést.

Először: Igaz-e, hogy sérelem érte Önt, illetve fiát? Bár tudjuk, hogy válaszunk fájdalmasan érinti Önt, meg kell mondanunk, ez nem igaz. Bár a legjobb felvételi rendszer esetén, a legtárgyilagosabb bizottságnál is történhetnek hibák — de az Ön fia esetében nem erről van szó. Egyetlen hallgatót sem vettek fel olyan alacsony pontszámmal, mint amennyit az Ön fia szerzett. És az apák érdemei — bármilyen nagyok is — nem növelik a gyerekek pontszámát. Ön tehát, amikor minden lehetőt megmozgat fia felvétele érdekében, egy törvényes és jogos döntést akar megváltoztatni. Ha másokat felvettek volna annyi pontszámmal, amennyit a fia ért el, akkor jogos lenne a panasza.

Másodszor: Helyes-e, hogy jogos igényének érvényesítésére összeköttetéseket vegyen igénybe valaki? Nálunk már évek óta nem divatos szó a protekció. Helyét felváltotta a „szocialista összeköttetés" kifejezés. Első hallásra talán szebben hangzik — pedig mennyi gúny, irónia van benne!

Igen, de vannak tényleges sérelmek, indokolt panaszok is, amelyeket nemegyszer csak úgy tudunk orvosolni, ha összeköttetést veszünk igénybe. Sokszor egy-egy „felülről jött" telefonüzenet percek alatt tető alá hoz hosszú idő óta húzódó ügyeket.

Mégis le kell szögezni: elvileg és politikailag nem értünk egyet az összeköttetések felhasználásával, a baráti és ismerősi alapon történő ügyintézéssel. Senkinek sincs joga ahhoz, hogy személyes ügyeinek sikeres lebonyolítása érdekében — még ha ezek teljesen jogosak is — felhasználja vezető funkcióban levő barátait, rokonait, ismerőseit. Sőt arra sincs joga, hogy érdemeire hivatkozva igényeljen különleges bánásmódot.

Ennek az elvnek az érvényesülését azonban sok minden gátolja. Így elsősorban az, hogy sokszor a legjogosabb és legindokoltabb kívánságokat is nagyon nehéz elintézni. Sok példát hozhatnánk fel arra, hogy egyes hivatalnokok bürokratizmusa, embertelensége folytán mennyi fölösleges utánjárásba, időtöltésbe kerül valamely ügy lebonyolítása és hány ügy sikkad el, jut kátyuba. Az is előfordul, hogy az „illetékes" figyelmezteti ügyfelét: „azért nem ártatna, ha valaki átszólna a főnöknek..." Ha egyetlen olyan szerv sem lenne, amely hallgat az ilyen „átszólásra", akkor persze könnyebb volna a helyzet.

És így jutunk el a kérdés másik oldalához: túlságosan sokan hajlandók „átszólni". Akadnak felelős munkakörben dolgozó elvtársak, akik úgy vélik: nem ártanak a szocialista erkölcsnek, ha egy-két szót szólnak az általuk is teljesen jogosnak tartott, csak éppen nem rájuk tartozó ügyben. Ehhez hozzájárul az is, hogy sokan elvárják magasabb funkcióba került volt munkatársuktól, régi barátiuktól azt, hogy „segítsen nekik!", ha kell. „Neked csek egy szavadba kerül" — mondják, és hozzáteszik: „Hát csak nem hagyod cserben öreg barátodat"? És ha ez a funkcionárius azt mondja: „Ez az ügy nem a mi területünkhöz tartozik", akkor könnyen a fejéhez vágják: „Úgy látszik, már elfelejtetted, honnan kerültél ebbe a beosztásba! A régi szakik már nem számítanak neked, elszakadtál az osztályodtól!" Azt is hallani gyakran: „Bezzeg a régi urak hogy összetartottak, mi meg nem akarunk segíteni egymásnak!".

Bonyolítja a dolgot, hogy a „szocialista összeköttetést" nem egyszer elv-

Digitized by Google

társi segítségnek nevezik. És hát ki tagadna meg „egy parányi kis elvtársi segítséget" a hozzáfordulótól!

Meglehetősen nagy tehát a zűrzavar e téren. A mindennapi életben és a szóhasználatban összekeverednek a fogalmak. Nem szeretnők az amúgy is eléggé összekuszálódott helyzetet még tovább bonyolítani, de ilyesmit is hallani: „Nem is kommunista az, aki nem akar segíteni a hozzáfordulók gondján, baján". S ez a valóban nemes elv azután úgy torzul el, hogy egyesek munkaidejük jó részét azzal töltik, hogy olyan ügyekben intézkednek, járnak közben, amelyek egyáltalán nem rájuk tartoznak.

Úgy véljük, hogy a „szocialista összeköttetések" körét elsősorban a sok kerülő út kiküszöbölésével szűkíthetjük. Persze, sokszor egyes felelős beosztásban dolgozó elvtársak is hibásak: nem tudnak „nem"-et mondani, és ezért olyan ügyeket is magukra vállalnak, amelyek a legkevésbé sem tartoznak rájuk. Ezzel aztán megnehezítik egy sor szerv munkáját. Nehogy tévedés legyen: egyáltalán nem arról van szó, hogy a vezetők sohase foglalkozzanak apró-cseprő ügyekkel. Hiszen fogadónapjukon sok-sok olyan panasz hangzik el, amelyet orvosolni kell. És az is helytelen, ha valaki közönyösen megy el a jogtalanság, az igazságtalanság, a méltánytalanság esetei mellett, azzal nyugtatva meg lelkiismeretét, hogy az ügy elintézése nem az ő hatáskörébe tartozik. Mindenkinek kötelessége, hogy bárhol, ahol visszásságot tapasztal, fellépjen ellene, és felhívja az illetékes szervek figyelmét a káros jelenségekre. De természetesen mindenkinek elsősorban a maga munkaterületén kell orvosolnia a bajokat, és tartózkodnia kell attól, hogy jogtalan igényeknek legyen szószólója. Meg kell találni a határt (mert van ilyen határ!) a nélkülözhetetlen, a szükséges elvtársi segítség, és a törvénytelen protekció között. Helytelen az a közszellem, amely a megvesztegetést elítéli, de a „szocialista kapcsolatok" felhasználását — mint az „elvtársi segítség" állítólagos formáját — hallgatólagosan tudomásul veszi. Nyilvánvaló, hogy ez a kettő nem ugyanaz, s eredményét és hatását tekintve, a protekció roppant káros. Kiiktatása a mindennapi életből — közös ügy.

Úgy érezzük, hogy ha mi bármit tennénk is az Ön fia ügyében, pusztán azért, mert Ön jó elvtárs, derék ember, és mert hozzánk fordult tanácsért — ez nem elvtársi segítség, hanem elvtelen közbenjárás volna. Kérjük: fia sikertelen felvételi vizsgájából ne vonjon le az új egyetemi felvételi rendszerre vonatkozóan messzemenő elvi következtetéseket, ne érezze azt, hogy itt a régi elvtársat, a kommunistát, a munkásosztály képviselőjét érte sérelem, s hogy elvtársai kényelemszeretetből vagy közömbösségből nem segítenek Önnek.

Ön is tudja, hogy ma abszolút számokban is és viszonylagosan is több a munkás- és parasztgyerek az egyetemeken, mint a korábbi években. Arról is bizonyára tudomása van, hogy a felvételi vizsga során az írásbeli dolgozatok jeligések, s a felvételi bizottság tagjai nem is tudják, kinek a dolgozatát értékelik. Emellett a felvételi bizottságok személyi összetétele évről évre változik, s így elgondolkoztató, hogy fia két különböző bizottság előtt is egyaránt alacsony pontszámot ért el. Emellett mint kommunistának, és mint apának is be kell látnia: bármilyen nagy jelentőséget tulajdonít is társadalmunk az egyetemi végzettségnek, nem az iskolai végzettség teszi az embert. De ha fia továbbra is ragaszkodik az egyetemhez, akkor módjában áll, hogy ismét megkísérelje a jelentkezést. Bár úgy gondoljuk, hogy többet ér a társadalom számára egy kiváló szakmunkás, mint egy gyenge mérnök.

Sok sikert kívánunk fiának is, Önnek is! Elvtársi üdvözlettel:

a szerkesztőség

Digitized by Google

NEMZETKÖZI SZEMLE

Románia iparfejlesztésének új eredményei*

A román nép a Román Munkáspárt vezetésével két évtized alatt megváltoztatta országának arculatát. Nagy és modern gyárakat, üzemeket, bányákat, vízi- és hőerőműveket épített. A szocialista mezőgazdaság földjei gyümölcsözően fizetnek a parasztság és a munkásosztály fáradozásáért. A parasztság eredményesen elsajátítja azokat a fejlett technikai eljárásokat, amelyeket a mezőgazdaság sokoldalú fejlesztése megkövetel. Országszerte új városok épülnek, a régieket korszerűsítik, új kultúrházak, iskolák és kórházak létesülnek a dolgozók számára, hogy életük szebb és örömtelibb legyen.

A gyors ütemű fejlődés eredményeként az ipari össztermelés tavaly 7,4-szer akkora volt, mint 1938-ban. A termelőeszközök gyártása a tízszeresére, a közszükségleti cikkeké csaknem az ötszörösére növekedett. A hatéves terv első négy évében az ipari termelés növekedésének évi átlagos üteme elérte a 15 százalékot, s ezzel túlszárnyalta az egész hatéves tervre előirányzott színvonalat.

A legnagyobb fejlődést a nehézipar érte el, amely a szocializmus műszaki-anyagi alapjának, az egész gazdaság korszerű technikával való felszerelése megteremtésének határozott biztosítéka. Az energiatermelő, a gép- és a fémfeldolgozó iparban 1963-ban 17-szer, a vegyiparban 23-szor, a kohászatban 10-szer, a színesfémkohászatban 8-szor volt magasabb a termelés volumene, mint 1938-ban. Mindez azt bizonyítja, hogy pártunk következetesen betartja a nehézipar fejlesztésére vonatkozó lenini elveket.

Jelentős változás történt az ipari termelés struktúrájában is. Tavaly a termelőeszközöket gyártó ipar termelése az ipari össztermelés 64,5 százalékát tette ki, az 1938. évi 45,5 százalékkal szemben. Ugyanezen időszakban az egész ipari termelésen belül a gép- és a fémfeldolgozó ipar 10,2-ről 26,7 százalékra, a vegyipar 2,7-ről 8,5 százalékra növelte részarányát. Kiemelkedők a külkereskedelem terén elért eredmények: 1950 és 1963 között a kivitel több mint 4,2-szeresére növekedett, s ezen belül a gépek és felszerelések exportja 4,2-ről 16,4 százalékra nőtt.

A román ipari termelés növekedésének gyors ütemét igazolja 1964 első hónapjainak aktív mérlege is. Az üzemek, a gyárak, a bányák és az építkezések munkásai, mérnökei és technikusai lelkesen dolgoznak, hogy munkasikerekkel köszöntsék az ország felszabadulásának huszadik évfordulóját. Az odaadó munka eredménye, hogy ez év első öt hónapjában az ipar 103,2 százalékra teljesítette termelési tervét. A terven felül gyártott termékek értéke meghaladja az 1,6 milliárd lejt. Érdemes megemlíteni,

* A Lupta de Clasa 1964. évi júniusi számában megjelent cikk rövidített szövege.

Digitized by Google

hogy a tervet az összes minisztériumokhoz tartozó iparágak, központi szervek és néptanácsok túlteljesítették. A globális termelés 15,5 százalékkal volt magasabb, mint a múlt év hasonló időszakában. Mindez igazolja, hogy helyes a pártnak és a kormánynak a gazdaság fejlesztésére irányuló politikája.

Igen jelentősek a legfontosabb iparágak termelési eredményei. A gépipar termelése az év első negyedében, 1963 azonos időszakához viszonyítva 25 százalékkal, az elektromos iparé 18, a vegyiparé 24, a villamosiparé 19, az építőanyag iparé 24, a fakitermelő és feldolgozó iparé 20 százalékkal növekedett. Számottevő eredményeket ért el a közszükségleti cikkeket gyártó iparág is.

A gazdaság fejlesztésében elért előrehaladás, a nemzeti jövedelem növekedése szilárd alapja a nép anyagi-kulturális életszínvonalának. Ezért a párt és a kormány 1960—1962-ben felemelhette a béreket, ennek eredményeként 1963-ban a bérből és fizetésből élő dolgozók pénzjövedelme csaknem 5 milliárd lejjel növekedett. Egyre nő a lakosság vásárlóereje: 1963-ban 60 százalékkal több árut vásároltak, mint 1959-ben. Ez év első öt hónapjában a tavalyi hasonló időszakhoz képest 12,6 százalékkal nőtt a szocialista kereskedelem áruforgalma.

A Román Munkáspárt Központi Bizottságának és a Minisztertanácsnak az összes fizetési kategóriák rendezéséről, egyes közszolgáltatási díjak leszállításáról, a családi pótlék felemeléséről hozott legutóbbi határozata újabb — összegszerűen 6,8 milliárd lejnyi — megtakarítást biztosít a lakosságnak. Mindez a román dolgozóknak a népgazdaság fejlesztésében elért jelentős sikereit, s a pártnak a dolgozó nép életszínvonalának állandó növelésére irányuló törekvését tükrözi.

Az életszínvonal fokát nemcsak a pénzjövedelem fejezi ki, hanem az állam egyéb ingyenes, vagy kedvezményes áron juttatott szolgáltatásai is; így az oktatás, az orvosi ellátás, az üdülés stb. Az erre fordított összeg eléri az évi 21 milliárd lejt. Ha ezt felosztjuk, kitűnik, hogy az állam majdnem 1100 lejt fordít minden egyes lakosra, az 1959 évi 665 lejjel szemben. Bevezettük a nyolcosztályos általános iskola kötelező elvégzését, s ezzel a tanulók száma mintegy 340 ezerrel növekedett. A jövőben tovább gyarapszik a tömegkulturálódás lehetőségét biztosító intézmények száma.

•

A román nép nagy nemzeti ünnepe tiszteletére megindult szocialista munkaversenyben az üzemek dolgozói naponta új eredményekkel teljesítik magukra vállalt kötelezettségeiket. A kohászok, az olvasztárok és a hengerészek, ez év első öt hónapjára esedékes tervüket túlteljesítve, 42 ezer tonna nyersvassal, 71 ezer tonna acéllal és 16 500 tonna hengerelt áruval adtak többet az országnak. A gépipar dolgozói, az építőanyag-, a fakitermelő és feldolgozó, a könnyű- és az élelmiszeriparnak terven felül újabb felszereléseket, robbanómotorokat, transzformátorokat és más gépeket, továbbá komplex olajipari gépsorokat gyártottak. A vegyipar dolgozói a mezőgazdasági termelés állandó növelése érdekében terven felül nagy mennyiségű műtrágyát állítottak elő. Ezen-

Digitized by Google

kívül több tonna szódaterméket, kénsavat, nyersolajat, lakkot, festéket, cellulózét és más termékeket adtak előirányzaton felül. A fakitermelő és feldolgozó ipar munkásai csaknem 52 ezer köbméter fűrészárut, több mint 40 millió lej értékű butort, s mintegy 3000 tonna préselt falemezt készítettek tervfeladatukon túl. A közfogyasztási cikkeket gyártó ipar munkakollektívái terven felül 1,5 millió négyzetméter szövettel, 26 millió lej értékű konfekció-áruval, 134 ezer pár cipővel, ezer tonna vajjal, 1400 tonna étolajjal és nagy mennyiségű más termékkel köszöntik a felszabadulás huszadik évfordulóját.

Az ország egész gazdasági életében első helyen áll a termelés műszaki és minőségi színvonalának az emelése, a munkatermelékenység növelése. „Figyelmünk középpontjában a haladó technikának a népgazdaság minden ágában való támogatása áll, hogy ellássuk az iparágakat a legtökéletesebb gépekkel és felszerelésekkel, állandóan fokozzuk a dolgozók, technikusok és mérnökök szaktudását, hogy ezen keresztül emelni tudjuk a munka termelékenységét, hogy a termékek minősége elérje a világpiac legjobb termékeinek színvonalát — ez a gazdasági célkitűzések sikeres teljesítésének a legfőbb problémája" — mutatott rá Gheorghe Gheorghiu-Dej elvtárs. Ezt a politikát elsősorban a gépipar fellendítésére kell alkalmazni, minthogy ennek az egész gazdaságban jelentős szerepe van.

Az új technika széles körű bevezetését — a III. pártkongresszuson meghatározott fő vonal szerint — közvetlenül össze kell kapcsolni a gépeknek, a felszereléseknek és a berendezéseknek a világtechnika színvonalára való emelésével.

Az ipar dolgozói nagy figyelmet fordítanak a munkatermelékenység növelésére, s az elért eredmények nem is rosszak. Ez év első öt hónapjában 102 százalékban teljesítették a munkatermelékenység növelésére előirányzott feladatot, ami a múlt év hasonló időszakához viszonyítva 11 százalékos növekedést jelent, s ha hozzátesszük ehhez, hogy az ipari össztermelés növekedésének 74 százalékát a munkatermelékenység emelkedése biztosította, akkor megállapíthatjuk, hogy ez igen nagy jelentőségű egész gazdaságunk fejlődése szempontjából.

A munkatermelékenységi mutatók teljesítése és túlteljesítése biztosítja, hogy gazdaságunk egyre jobban kihasználja a rejtett tartalékokat.

•

A szocialista ipari létesítmények sikeres felépítése, s elsősorban a műszaki-anyagi alap állandó fejlesztése érdekében tervszerűen növelik az állami beruházások összegét. Az idén 38,8 milliárd lejre emelkedett az állami beruházásoknak az ipar fejlesztésére előirányzott összege, vagyis mintegy 1,8 milliárd lejjel múlta felül az 1965. évre előirányzott összeget.

A párt központi feladattá tette a beruházások meggyorsítását, s az épülő létesítmények mielőbbi üzembe állítását. A tartományi, a kerületi és a városi pártbizottságok, a minisztériumok, a néptanácsok, az építővállalatok még a múlt év végén — a tervszámok vitája során — mindent

Digitized by Google

elkövettek, hogy megteremtsék az idei terv hatékony teljesítésének feltételeit.

Országszerte eredményes munka folyik a nagy építkezéseken. Egyre jobban kibontakoznak a jövő üzemeinek, a Turnu Magurele-i, a craiovai, a marosvásárhelyi és a calarasi vegyipari kombinátoknak a körvonalai. A Nagyvárad tartományi Dobrestiben teljes lendülettel folyik egy bauxitfeldolgozó üzem építése, amely a Körös partján épülő alumíniumkombinátot táplálja majd. E kombinát félkész terméke a több tízezer tonna kapacitású slatinai üzembe kerül. Gyors ütemben haladnak a Beszterce folyón épülő vízierőmű munkálatai is. Corbeniben viszont az építők az Arges folyó vízzáró gátján dolgoznak, hogy a folyó vízéből energiát nyerjenek.

A május végéig teljesített beruházások 16 százalékkal meghaladták a múlt év azonos időszakának szintjét. Az utóbbi hónapokban jelentős ipari objektumokat adtak át rendeltetésüknek a vajdahunyadi és a resicai kohászati kombinátban, a ludai hőerőműben, a brailai vegyipari üzemben, a birceai építőanyaggyárban, a galaci dróthúzó üzemben. Az építőipar 1964 első öt hónapjában 5300 lakást adott át rendeltetésének. A szállításügyi és távközlési minisztériumhoz tartozó üzemek 29 Diesel-mozdonyt, 1900 teher- és hűtővagont, 1880 tehergépkocsit és autóbuszt adtak át a közlekedési vállalatoknak. Az állami gazdaságok, a gépállomások és a termelőszövetkezetek majdnem 5500 traktort és 1800 kombájnt kaptak. A gépipar ez év első öt hónapjában több traktort gyártott, mint amennyi 1938-ban összesen dolgozott a mezőgazdaságban.

Jelenleg minden feltétele megvan annak, hogy az év végéig maradéktalanul megvalósuljon a beruházási terv. A dolgozók kétségkívül fokozni fogják erőfeszítésüket annak érdekében, hogy az ország felszabadulásának huszadik évfordulója tiszteletére még jobban meggyorsítsák az építkezések ütemét, hogy az eddiginél még jobb minőségben végezzék munkájukat.

Az idei beruházási terv teljesítése azt jelenti, hogy az ország iparosításának, a szocializmus műszaki-anyagi alapja szélesítésének, az egész népgazdaság felfelé ívelésének, a nép életszínvonala emelésének útján újabb lépést teszünk előre.

A III. kongresszus irányelveinek teljesítéséért folyó harcban pártunk gazdag tapasztalatra tett szert, tovább növelte és erősítette egységét, még jobban megszilárdította a tömegekhez fűződő megbonthatatlan kapcsolatát. A munkásosztály, a parasztság, az értelmiség, egész népünk a szocializmus teljes felépítéséért végzett munkájával hazaszeretetét, a Román Munkáspárt iránti ragaszkodását fejezi ki.

Digitized by Google

Az Európai Gazdasági Közösség agrárproblémái

Még alig ocsúdott fel Nyugat-Európa abból a sokkból, amelyet Angliának a Közös Piachoz való csatlakozását megakadályozó francia vétó okozott, máris újabb megrázkódtatások érik a Közös Piacot.

A Közös Piac fejlődésének első, mondhatnánk „békés" szakasza, ma már a múlté. A fejlődésnek ezt az első szakaszát az jellemezte, hogy az ipari konjunktúra felhajtó erői erőteljesen érvényesültek benne, ennek következetében magas színvonalon alakultak a beruházások, jelentékenyen nőtt mind az állami, mind a személyi fogyasztás, s a fejlődésnek ezek a dinamikus erői megkönnyítették az ipari együttműködés megszervezését, kialakítását.

A fejlődés második szakasza már nehezebb. A Közös Piac legégetőbb problémáinak egyike az agrárrendezés. A rendezés ütemére vonatkozó előírások szerint az első periódus végéig (1962. december 31.), ki kellett dolgozni az egységes agrárpolitika alapelveit. Ez csak 1963 első heteiben, hosszas huza-vona után történt meg, s a végülis elfogadott tervezetek meglehetősen sok általáncsságot tartalmaznak.

AZ EGYSÉGES AGRÁRPOLITIKA KIALAKÍTÁSÁNAK JELENTŐSÉGE

Az egységes agrárpolitika körüli huzavonának az az alapvető oka, hogy az e területen hozott döntések nagymértékben *meghatározzák az egész Közösség további fejlődését.* A fejlődés irányával kapcsolatban két fő elképzelés áll mereven szemben egymással: a Közös Piac legerősebb agrárállamának, Franciaországnak a *gazdasági autarchia* irányába húzó vágyai, és nyugatnémet monopóliumok elgondolásai, amelyek a nemzetközi áruforgalom területén elsősorban az *ipari exportérdekeket* tartják szem előtt.

De Gaulle, hogy a Közös Piacot a francia monopóliumok érdekeinek megfelelő irányba befolyásolja, 1963 januárjában, majd júliusában, nagy hűhóval megrendezett sajtókonferenciákon bejelentette: a Közös Piac felbomlásához vezet az, ha 1964. január 1-én nem lépteik életbe az egységes agrárpolitika irányába ható intézkedéseket. Francia kormánykörök később nagy sietve enyhíteni próbálták ugyan az államfő kijelentéseinek az élét, ezek az — elsősorban diplomáciai célzatú — enyhítési kísérletek azonban nem változtatnak De Gaulle politikájának lényegén: Franciaországot semmiféle eszköz nem riasztja vissza attól, hogy közös piaci céljait elérje.

A francia kormány — egyébként egyáltalán nem szokatlan — erőszakosságának az a magyarázata, hogy a Közös Piac országai közül egyetlen ország számára sem annyira jelentős a mezőgazdaságnak, s ezzel az agrárpolitikának az alakulása, mint Franciaország számára.

Digitized by Google

A Közös Piacon kívüli országok számára sem közömbös, hogyan zárul majd le az egységes agrárpolitika kialakítása körüli vita. A világ első számú mezőgazdasági importőre: Nyugat-Európa. E terület 1960-ban pl. az összes nem szocialista országokból származó agrárexportnak 56 százalékát fogadta. E mennyiségnek nagyjából a fele (azaz az összes nem szocialista országokból származó agrárexportnak mintegy 28 százaléka) irányult a Közös Piac államaiba. Különösen a gazdasági fejlődésben elmaradott országok számára, — amelyeknek népgazdasága az imperialistáktól való függés következtében egészségtelen szerkezetű — fontos a Közös Piac mezőgazdasági politikájának az alakulása, mert a csökkenő mezőgazdasági árak egyre nagyobb volumenű agrárexportot tesznek számukra szükségessé. De a Közös Piac agrárpolitikai irányvonalának olyan fejlett tőkésországok szempontjából is nagyon nagy jelentősége van, mint Dánia, Kanada vagy az Egyesült Államok.

A NYUGAT-EURÓPAI ORSZÁGOK AGRÁRPOLITIKÁJÁNAK FŐ VONÁSAI

A Közös Piac jelenlegi agrárproblémájának jobb megértése végett tekintsük át fő vonásaiban a nyugat-európai országok agrárpolitikáját. Egész Nyugat-Európára jellemző, hogy a mezőgazdasági munka termelékenysége általában elmarad az ipari munka termelékenysége mögött. Ez a körülmény, valamint a belső piacon ennek megfelelően alakuló agrárolló, a világpiacon pedig az agrártermékek árainak az iparcikkek árlemorzsolódását meghaladó mértékű csökkenése, a nyugat-európai országok számára szükségessé tette a mezőgazdaság szubvencionálását.

A mezőgazdaság szubvencionálásának Nyugat-Európában három alapvető típusát ismerjük:*

Az első az ún. *kontinentális típus.* Jellemzője a mesterséges, többnyire gazdaságon kívüli eszközökkel *felhajtott és stabilan magasan tartott termelési és fogyasztói ár*, valamint a védővámok alkalmazása. A magasan tartott fogyasztói árak első és legfontosabb következménye a fogyasztás alacsony szintje. A szubvencionálásnak ez a módszere lassítja a mezőgazdaság fejlődését, mert alkalmazása esetén csak igen kismértékben nő a mezőgazdasággal szemben támasztott kereslet, s így a termelők nincsenek érdekelve a pótlólagos tőkebefektetésben. Ez a tüneti kezelésként értékelhető szubvencionálási forma konzerválja a mezőgazdasági termelőerőket és az agrotechnikát.

A második az ún. *angol típus.* Az angol agrárpolitika a *magas*

* Tiszta típus egyetlen országban sincs; az egyes típusok kisebb-nagyobb mértékben mindenütt keverednek egymással.

Digitized by Google

termelési árak mellett alacsony fogyasztói árak kialakítására törekszik. A fogyasztói ár az alacsony világpiaci ár, a termelési ár pedig a magas szinten stabilizált belföldi költségek függvényeként változik. Az e gazdaságpolitika miatt a termelőket érő jelentős veszteségeket a kormány az adóbevételből téríti vissza. A termelési és fogyasztói árak e kettősségének messzemenő következményei vannak. A kontinentális típusú szubvenció-politika különféle eszközökkel akadályozza az importot (erre a belföldi mezőgazdaság nagyfokú versenyképtelensége miatt van szükség), az angol típus viszont nem gördít akadályokat az import útjába. Ez érthető, ha figyelembe vesszük, hogy Anglia képtelen belföldi termelésből fedezni a szükségleteit s számolnia kell a Nemzetközösség tipikusan mezőgazdasági országainak igényeivel is, azaz fel kell vennie azok agrárexportját.*

A mezőgazdaság szubvencionálásának harmadik típusa az ún. *dán típus.* Angliához hasonlóan a XIX. századi agrárválság idején Dániában sem támogatták központilag a mezőgazdaságot; sőt még a második világháború után is sokáig váratott magára a mezőgazdaságot hatékonyan támogató gazdaságpolitika bevezetése. Csak 1961-ben hirdette meg a dán kormány az új mezőgazdasági politikát, amelynek keretében leszállította a műtrágya árát, rögzítette az importgabona maximális árát, szabályozta a fogyasztói árakat stb. Az e rendelkezések nyomán kialakuló szubvencionálási rendszer jellemzője az *alacsony termelői és fogyasztói ár.* A mezőgazdaság támogatása zömében a termelőknek juttatott csekkek és készpénz formájában történik. Ez a módszer — amellett, hogy növeli a dán mezőgazdaság versenyképességét — az alacsony fogyasztói árak segítségével állandóan magas színvonalon tartja a városi lakosság keresletét. Ez a kereslet jobb minőségű termékek előállítására, a pótlólagos tőkebefektetések fokozására sarkallja a termelőket, s ily módon közvetve a dán agrárexport versenyképességére is kedvezően hat.

AZ EGYSÉGES AGRÁRPOLITIKA KIALAKÍTÁSÁNAK LEGFŐBB AKADÁLYAI

A szubvencionálásnak ezek az alaptípusai döntő mértékben befolyásolták a nyugat-európai országok mezőgazdaságának fejlődését, így a Közös Piac kötelékébe tartozó országok jelenlegi mezőgazdasági érdekeit, s ezzel agrárpolitikájukat is. Mi sem volna azonban nagyobb tévedés, mint azt képzelni, hogy a Közös Piachoz tartozó

* Nem szabad figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy Anglia a Nemzetközösség országainak piacain a gép- és egyéb termékei exportjánál élvezi „import-liberalizmusának" előnyeit.

Digitized by Google

egyes államok agrárprotekcionizmusában csak az elmúlt évtizedek „gazdaságpolitikai hagyományai" élnek tovább. Agrárpolitikájuk a jelenlegi gazdasági és politikai érdekeket is tükrözi, és súlyos összeütközésekre vezet a tagállamok között. Nézzük meg ennek egy konkrét példáját: a *nyugatnémet gabonaárakat.*

A nyugatnémet gabonaár-politikán már nemegyszer buktak meg a Közös Piac egységes agrárpolitikájának kialakítását célzó törekvések. A nyugatnémet gabonaár ugyanis 30—35 százalékkal magasabb a francia gabonaárnál, holott a Közös Piac mezőgazdaságának termelékenységére körülbelül a francia mezőgazdaság termelékenysége a jellemző. A nyugatnémet gazdasági élet vezetői mégis makacsul ragaszkodnak mesterségesen felhajtott áraikhoz, s a többi tagországgal is el akarják ezeket fogadtatni. Miért ragaszkodnak makacsul a magas gabonaárakhoz? Ezek az okok nem gazdasági, hanem politikai jellegűek, s a nyugatnémet belpolitika néhány, eddig kellően fel nem tárt területére vetnek fényt. A nyugatnémet kormánypárton, a Kereszténydemokrata Párton belül Adenauer legmegbízhatóbb támogatói a mezőgazdasági termelésben közvetve vagy közvetlenül érdekelt tőkés csoportok voltak. Ezeknek a tőkéseknek elemi érdekük fűződik ahhoz, hogy a Közös Piac egységes gabonaárai a nyugatnémet gabonaár jelenlegi szintjén, vagy valahol annak közelében alakuljanak ki. Egészen más azonban a nyugatnémet ipari tőke többségének az érdeke.

A jövőre vonatkozó elképzelések a *fejlődésnek két útját* jelölik meg. Az első alternatíva szerint a Közös Piac igyekszik az agrártermékek tekintetében *teljesen önellátóvá* válni, s ezért csak azoknak a mezőgazdasági termékeknek az importját fenntartani, amelyek valamilyen oknál fogva nem termelhetők a Közösség területén; a második alternatíva szerint viszont *továbbra is fenntartják a mezőgazdasági importot.* A francia monopoltőkének és vele De Gaulle-nak az első út a koncepciója (Franciaország mezőgazdasági potenciálja inspirálja erre őket), a nyugatnémet monopoltőke képviselői pedig inkább a második utat részesítik előnyben.

Ezek után joggal feltehető a kérdés: ha De Gaulle arra számít, hogy előbb-utóbb Franciaország lesz a Közös Piac első számú agrártermék-szállítója, akkor miért fáradozik olyan nagy energiával a nyugatnémet gabonaár letörésén? Ez a nagy igyekezet mindjárt érthetővé válik, ha nem önmagában, hanem a gazdasági élet más tényezőivel összefüggésben vizsgáljuk. A francia kormány attól tart, hogy a gabonaárak és az ezekkel összefüggő hús-, tejtermék- stb. árak emelkedésével ugrásszerűen emelkednének a létfenntartási költségek, s ez a francia munkásosztály aktivizálódására, a sztrájkmozgalmak, a bérkövetelések fokozódására vezetne. S mivel De Gaulle és a francia monopoltőke — minden önáltatása ellenére is — tisztában van

Digitized by Google

a francia munkásosztály erejével, azt is tudja, hogy ezekben a sztrájkharcokban a tőkések végső soron engedményekre kényszerülnének. A kereső népesség többségére kiterjedő béremelések pedig könnyen elindíthatják a bér—ár—bér—ár spirált, s ez végül — a francia gazdaság belső aránytalanságait és feszültségeit figyelembe véve — beláthatatlan következményekkel járó inflációt idézhetne elő. Az a pesszimizmus, amellyel De Gaulle és a mögötte álló monopóliumok az infláció megállításának lehetőségeit és esélyeit megítélik, arra ösztönzi a francia kormányt, hogy a lehető leghatározottabban visszautasítsa a nyugatnémet gabonaárakat.

A francia tőke, amely a diplomácia minden eszközével küzd azért, hogy a Közös Piac egységes agrárpolitikája a francia érdekek szerint alakuljon, onnan kapott segítséget, ahonnan a legkevésbé várta: a nyugatnémet monopoltőke számottevő részétől, a nyugatnémet nehézipar képviselőitől. A nyugatnémet kohászat, gépipar és vegyipar egyre nehezebben tudja gyártmányainak felvevőpiacát bővíteni, s ezért mindjobban érdekeltté válik a Közösségen kívüli országokkal folytatott külkereskedelem fokozásában. Ha a Közös Piac agrárpolitikájának következményeként a Közösségen kívüli országok mezőgazdasági exportja kiszorulna a Közös Piac országaiból — s így természetesen Nyugat-Németországból is —, akkor a nyugatnémet ipari tőkének reálisan számolnia kell azzal, hogy ez a kiszorulási tendencia könnyen a nyugatnémet ipari export fejlődésének kerékkötőjévé lehet. Ha ugyanis a Közös Piac egységes gabonaárai a jelenlegi nyugatnémet színvonalnak megfelelően alakulnának és stabilizálódnának, akkor a Közös Piacon kívülről származó mezőgazdasági importot csak addig és csak olyan mértékben lehetne fenntartani, ameddig és amilyen mértékben Franciaország (s esetleg a Közös Piac más tagállamai) nem lennének képesek teljes egészében kielégíteni a „hatok" szükségleteit. Ezért a nyugatnémet ipari nagytőke mind határozottabban, egyértelműbben tör lándzsát a magas gabonaárak fenntartása ellen. A nyugatnémet ipari nagytőke annyiban tehát De Gaulle agrárkoncepciója felé hajlik, hogy helyteleníti a túlzottan magas nyugatnémet gabonaárakat; de e ponton meg is áll, s hallani sem akar De Gaulle koncepciójának második, s a jövő szempontjából sokkal lényegesebb részéről: a Közös Piacon kívüli országokból származó import jelentősebb korlátozásáról.

A nyugatnémet tőkés körök polarizálódása részben a nyugatnémet kormány, s nem utolsó sorban Erhard kancellár politikai vonalvezetésének kettősségét, ellentmondásos voltát is magyarázza. Erhard egyrészt — a mezőgazdasági tőke és a különféle mezőgazdasági érdekvédelmi csoportosulások nyomására — nem tud hozzányúlni a magas gabonaárakhoz, azaz a protekcionizmusa meglehetősen felemás természetű, mert a második lépést, a kívülálló országokból származó

Digitized by Google

import korlátozását csak ott és csak olyan mértékben vezeti be, ahol és amennyire ez már elkerülhetetlen. Erhard kancellár gazdaságpolitikája a nyugatnémet ipari tőke szemszögéből vizsgálva sem ad egyöntetűbb képet: az ipari monopóliumok elismeréssel nyugtázzák Erhardnak a nyugatnémet ipari export fokozására tett gazdsági és politikai erőfeszítéseit, de nem tudják megbocsátani neki azt, hogy nagyon is óvakodik hozzányúlni az export fokozásának potenciálisan talán legnagyobb gátját alkotó gabonaárhoz. A nyugatnémet kormányt belülről érő támadások oka nem egy esetben a kormánynak ebben a meglehetősen következetlen gazdaságpolitikájában kereshető.

A nyugatnémet és francia agrár-érdekellentéteket eddig a nyugatnémet és a francia tőkének az országuk határain belüli problémájaként mutattuk be. Van azonban ezeknek az érdekellentéteknek más alapjuk is, ezt a *nemzetközi gazdasági élet és a külpolitika területén kell keresnünk.*

De Gaulle külpolitikai koncepciója az ún. „harmadik erő" elméletén alapul. A De Gaulle által megálmodott „Kis Európa" történeti szerepe — a francia burzsoázia elképzelései szerint — az lenne, hogy a két vezető világhatalom, a Szovjetunió és az Egyesült Államok mellett a Közös Piac harmadik erőként, önálló világhatalomként lépne fel. Ebből a külpolitikai koncepcióból következik az a befeléfordulási törekvés, amely a francia gazdaságot jellemzi, s ugyancsak ebből a koncepcióból származtathatjuk a francia diplomácia egyre élénkülő külpolitikai tevékenységét is. A francia monopoltőke elképzelései szerint a védett közösségi piacokon kell megteremteni azokat a feltételeket, amelyek lehetővé teszik a gazdaság jelentős megizmosodását, s ezzel a francia áru- és tőkeexpanziót. De Gaulle tervei azt célozzák, hogy a nyugati világon belül megtörjék az angolszász hatalmak (Egyesült Államok és Anglia) politikai hegemóniáját. Külpolitikai téren a „harmadik erő" megalkotása, az egyre fokozódó nemzetközi tevékenység, a Közös Piacon belül az egységes árpolitikának olyan irányba való befolyásolása, amely a kívülálló országok agrártermékeit — beleértve az Egyesült Államok agrárexportját is, kiszorítja a Közös Piac országaiból — mindezek összefüggő részei De Gaulle koncepciójának.

Az Erhard vezette nyugatnémet külpolitikának más a koncepciója. Erhard kancellár is a Közös Piac erősítését tartja kívánatosnak, egyre kevésbé akarja azonban elfogadni azt a gyakorlatot, hogy De Gaulle, elsősorban a nyugatnémet tőke erejére támaszkodva, szemmel láthatóan francia érdekektől átitatott külpolitikát csináljon. Bonn megbecsülli ugyan a franciák fáradozásait az atomkísérletek területén, de nem mond le arról a reményről sem, hogy nem is a távoli jövőben a NATO multilaterális atom-ütőerejének keretein belül készen kapja meg a nukleáris fegyvereket az angolszász hatalmaktól. S minthogy

Digitized by Google

a nyugatnémet kormány — mint látjuk — egyszerre két vasat tart a tűzben, gazdaságpolitikája sem lehet annyira merev, mint a franciáké, akik terveik érdekében az Egyesült Államoktól való bizonyos fokú elhidegülés kockázatát is készek vállalni. Ilyen meggondolások alapján törekszik Nyugat-Németország (a belpolitikai okok mellett) a Közösségen kívüli országokból származó import engedélyezésére, s ezen keresztül az Egyesült Államokkal kialakult jó viszonyának megőrzésére. Az Egyesült Államokkal tartott kapcsolat szorosan összefügg az agrárimporttal. Annak illusztrálására, hogy mennyire nem közömbös az Egyesült Államok részére a Közös Piac várható agrárpolitikai irányvonala, úgy véljük, elegendő annyit mondanunk, hogy a Közösség országaiba irányuló amerikai exportnak kb. 50 százalékát mezőgazdasági cikkek alkotják. Az autarhikus gazdaság megvalósulása jelentős mértékben veszélyeztetné az Egyesült Államok agrárexportját, s ez bizonyos ellenrendszabályok életbeléptetésére kényszeríti Washingtont. A Kennedy-kormány e kérdésben az eljárási módozatok széles arzenálját vonultatta fel, a közös érdekekre való hivatkozástól egészen Herter nyersen nyílt fenyegetőzéséig. A gazdasági harc néhány területen nyíltan is a felszínre tört (lásd pl. a „baromfiháborút"), más kérdésekben egyelőre még a felszín alatt lappang. Az Egyesült Államok, minthogy szívvel-lélekkel helyesli a Közös Piac politikai céljait (az éles kommunistaellenességet), a lehetőségek adta keretek között megegyezésre törekszik a közösséggel, s kerüli a nyílt összeütközéseket. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy az Egyesült Államok beletörődne abba, hogy agrártermékei kiszorulnak a Közös Piacról. E téren még további fejlemények várhatók, közismert ugyanis, hogy Adenauer franciabarát politikájával szemben Erhard angolszász orientációjú politikát követ.

•

A Közös Piac egységes agrárpolitikája körüli viták és a viták alapjainak feltárása betekintést ad a Közös Piacot belülről feszítő ellentmondások szövevényébe. A mezőgazdaság problémáit csak az egész gazdaság részeiként szabad vizsgálni. A Közös Piac országaiban ma még túlsúlyban vannak a gazdasági konjunktúra felhajtó erői, s ellensúlyozni tudják az egyes helyeken (pl. a mezőgazdaságban) meglevő nehézségeket. A gazdaság fejlődési ütemének lassulása azonban feltehetően a már most is meglevő problémák súlyosbodásával fog járni, s akkor a Közös Piac államai egy minden eddigit meghaladó problémával találják majd szemben magukat.

Orbán Attila

Digitized by Google

KRITIKA ÉS KÖNYVISMERTETÉS

Az MSZMP határozatai és dokumentumai, 1956—1962*

Az MSZMP határozatai és dokumentumai 1956—1962 c. könyv megjelenése fontos eseménye a magyar politikai könyvkiadásnak. E kötet, a magyar történelem olyan időszakának pártdokumentumait tartalmazza, amely *eseményekben gazdag, jellegében kiemelkedő korszaknak tekinthető.* Ez az időszak közvetlenül az ellenforradalom leverésével kezdődött, s az ellenforradalom okozta eszmei, politikai zűrzavartól vezet el olyan történelmi fordulóig, mint a szocializmus alapjainak lerakása, a fejlett szocialista társadalom építésének megkezdése.

•

A kötetben közölt határozatokból és dokumentumokból szinte tudományos pontossággal nyomon követhetők e korszak fő jellegzetességei, a párt tevékenységének fő iránya, sokoldalúsága, határozott, célratörő jellege: a munkásosztály céljainak, a nép ügyének szolgálata. Az e hat esztendő alatt megoldott nagy horderejű politikai és társadalmat formáló feladatok között első helyen áll a munkáshatalom megvédése és megszilárdítása, az ellenforradalom maradványainak felszámolása. Egyáltalán nem volt ez egyszerű feladat. Világos állásfoglalásra, pontos helyzetelemzésre volt szükség ahhoz, hogy a rendkívül bonyolult frontvonalak az osztályharcban világossá váljanak. Történelmi távlatból mindig könnyebb pontos helyzetelemzést adni, de a körülmények nem tűrtek halasztást, azonnali állásfoglalást követeltek a párttól. Az MSZMP marxista—leninista felkészültségét, magasfokú felelősségérzetét, elvhűségét mutatja, hogy azok az értékelések, amelyeket az Ideiglenes Központi Bizottság már 1956. december 5-i határozatában megadott az ellenforradalmi események jellegéről, az ellenforradalmat kiváltó okokról, a pártvezetés kérdéseiről, lényegüket tekintve történelmi távlatban is időtállónak bizonyultak és később sem, ma sem szorulnak lényeges, alapvető módosításra. A kötet összeállítóinak, szerkesztőinek munkáját dicséri, hogy ahol és amennyiben bizonyos módosítások szükségessége fennállt, lábjegyzetben tájékoztatják erről az olvasót.

Az 1956 végétől 1957 nyaráig megjelent határozatok az ellenforradalom elleni harcnak, a munkáshatalom védelmének és megszilárdításának, a párt újjászervezésének jegyében születtek. A határozatok tanulságul szolgálnak arra, hogy a politikai hatalom megszilárdításáért folyó harc szorosan egybekapcsolódik a párt újjászervezéséért folyó szervező, politikai tevékenységgel. Amilyen mértékben előrehaladt a párt újjászervezése, eszmei-politikai egységének, szervezettségének megerősödése, olyan mértékben nőtt a munkáshatalom ereje és szilárdsága is. A párt sorainak egysége a revizionizmus és a szektás dogmatizmus elleni harc eredményeként való-

* Kossuth Kiadó, 1964.

Digitized by Google

sult meg. Pártunk harci tapasztalatai azt bizonyítják, hogy forradalmi, marxista—leninista párt vezetése nélkül a munkásosztály nem védelmezhette és nem szilárdíthatta volna meg hatalmát, nem küzdhetett volna meg eredményeken az ellenforradalmárokkal. „Szocializmus, de kommunisták nélkül!" — ez a mi történelmi tapasztalataink szerint is az ellenforradalom jelszava volt. A kommunisták egysége, szervezettsége az ellenforradalom elleni harc legfőbb erejének, leghatásosabb támaszának bizonyult.

Az MSZMP e felismerést akkor tette meg tevékenységének vezérfonalául, amikor a súlyos ellenforradalmi nyomás megpróbálta eltéríteni a marxista—leninista párt újjászervezésének alapvető feladatától. Visszaverte a kishitűeknek és a kapitulánsoknak azt a törekvését, hogy a párt helyébe a munkástanácsokat kell állítani. Az akkori körülményeket figyelembe véve tudjuk igazán megfelelő módon értékelni a párt következetes állásfoglalását. „Minden tisztességes embernek meg kell értenie — olvassuk az 1956. december 5-i határozatban —, hogy nem lehet forradalmi, munkás, nemzeti, vagy demokratikus követelésnek tekinteni olyan követeléseket, amelyek lényege kommunistaellenes, demokráciaellenes, szovjetellenes. Ezek nem forradalmi, még kevésbé munkáskövetelések, ellenkezőleg népi demokratikus rendszerünk alapjait támadó, ellenforradalmi követelések."

A marxista—leninista párt vezető szerepére vonatkozó, ebből az időből származó tanulságok általános érvényűnek bizonyultak az osztályharc más feltételei között is, és alapvető jelentőséget nyertek.

A gyűjteményes kötet lapjain figyelemmel kísérhetjük azt a harcot is, amelyet az MSZMP a pártélet leninni normáinak érvényre juttatásáért, munkastílusának megjavításáért folytat. A határozatok félreérthetetlenül példázzák, hogy az MSZMP miközben vállalja és továbbfejleszti pártunk harcának nagyszerű hagyományait, élesen elhatárolja magát mind a szektás dogmatizmustól mind a revizionizmustól. E dokumentumok sorában kiemelkedő szerepet játszik a Központi Bizottság 1962 augusztusi határozata a személyi kultusz éveiben elkövetett törvénytelenségek, törvénysértő perek lezárásáról. A határozat — ezt minden túlzás nélkül mondhatjuk — jelentős mérföldkő volt a párt történetében; elégtételt adott az önkény áldozatainak, és hathatós eszközzé vált a párt kezében a pártélet leninni normáinak és a szocialista demokráciának biztosításában, a párt és a nép közötti kapcsolat elmélyítésében, szocialista rendszerünk erkölcsi-politikai erősítésében.

*

A kötet jól érzékelteti a párt tevékenységének sokoldalúságát, hiven tükrözi azt a nagy munkát, amelyet ebben az időszakban végzett. A dokumentumok meggyőző erővel bizonyítják, hogy a párt vezető szerepe a társadalmi élet valamennyi területén egyre inkább érvényesült. A kötetben levő 67 határozat és dokumentum a politikai, a gazdasági, a kulturális és a pártélet minden lényeges területére kiterjed, s a gyakorlat által igazoltan, helyesen tükrözi a munkásosztály, a dolgozók érdekeit és céljait.

Digitized by Google

Ha az egyes határozatokat aszerint csoportosítjuk, hogy a társadalmi élet milyen szférájára vonatkoznak (bár az ilyen elhatárolás csak megközelítően pontos), az állapítható meg, hogy közvetlenül politikai jellegű közülük 22, gazdasági természetű 30, kulturális és ideológiai kérdéseket tárgyal 18, és a pártélet szervezeti kérdéseivel foglalkozik 14 határozat, illetve dokumentum.

A kötet tanulmányozása meggyőzi az olvasót arról, hogy a párt szakított a korábbi évek szubjektivista szemléletével, a dogmatikus formalizmussal, és vezető szerepét úgy fogja fel, mint aminek elsődleges feltétele a valóság konkrét elemzése. A hat esztendő valamennyi határozata arról tanúskodik, hogy a párt minden lényeges területen a helyzet alapos és sokoldalú vizsgálatával, a fejlődés szükségleteinek szem előtt tartásával határozta meg a gyakorlatban követendő irányelveket. A szükségletek és az objektíve adott lehetőségek körültekintő elemzésével jelölte meg a megoldásra váró, soron levő feladatokat.

A valóságszemléletnek ez a módja, az összefüggések bonyolult rendszerének alapos tanulmányozása tette lehetővé, hogy a feladatok sokrétűségéből kiválassza azokat, amelyek az adott viszonyok között a legjelentősebbek, s amelyek az egész fejlődés szempontjából előtérbe kerültek.

•

A határozatok és dokumentumok történeti sorrendjével nyomon követhetjük, hogy milyen feladatok megoldása került a párt tevékenységének homlokterébe a a különböző szakaszokban. Az 1956 végétől 1957 nyaráig terjedő időszakban megjelent határozatok közvetlenül a néphatalom megszilárdításával és ezzel kapcsolatban a párt újjászervezésével függnek össze. Ezt követően a politikai konszolidáció további erősítése egyre inkább előtérbe helyezte a párt gazdaságszervező tevékenységét. E felismerés alapján születtek meg 1957 júliusában—augusztusában olyan fontos határozatok, mint a pártszervezeteknek a gazdasági szervező munkában betöltendő feladatairól, a tsz-ek politikai, gazdasági és szervezeti megszilárdításáról szóló határozat, a párt agrárpolitikájának tézisei stb.

Az ellenforradalmi ideológia kétségbe vonta a párt gazdasági szervező munkájának szükségességét. Részben az ilyen nézetek, részben a korábban alkalmazott helytelen módszerek leküzdése céljából a párt ebben a vonatkozásban is világosan állást foglalt: „A pártnak a gazdasági életet illetően az a fő feladata — mondja ki a Politikai Bizottság 1957 júliusi határozata —, hogy a szocializmus építésének megfelelően meghatározza a gazdaságpolitika fő irányvonalát, pártszerű módszerekkel ellenőrizze ennek végrehajtását, feltárja az állami, gazdasági szervek munkájában mutatkozó hibákat, és intézkedéseket tegyen, elsősorban az ott dolgozó kommunistákon keresztül azok kijavítására." Ezen általános irányelvek mellett a határozatok részletes útmutatást tartalmaznak a pártszervezetek gyakorlati tevékenységére. Az általános irányelvek teljes egészükben, a gyakorlati útmutatások pedig sok tekintetben ma, a megváltozott feltételek között is hasznos útmutatást nyújtanak a pártmunka e fontos területén.

Digitized by Google

Kiemelkedő jelentőségűek a kötetben az MSZMP agrárpolitikájának tézisei. A korábbi időszak cikcakk-politikája és az ellenforradalmi zűrzavar egyetlen területen sem okozott akkora bizonytalanságot, nem szült annyi kispolgári illúziót, szektás türelmetlenséget, tanácstalanságot és kételyt, mint a mezőgazdasági politika terén. Ezért halaszthatatlanná vált, hogy a párt világosan, teljes nyíltsággal megfogalmazza álláspontját a mezőgazdaság fejlődését illetően. Ezt az állásfoglalást is a teljes őszinteség és a marxista—leninista elvszerűség jellemzi. „*Az MSZMP* — szögezik le a tézisek — *a marxizmus—leninizmus tanításai alapján olyan agrárpolitikát kíván kialakítani, amely figyelembe veszi az elmúlt évek tapasztalatait, jelenlegi helyzetünket és erősíti a munkás-paraszt szövetséget, fejleszti a mezőgazdasági termelést, a mezőgazdasági munkásokra, félproletárokra támaszkodva közelebb jut a parasztság fő termelő rétegeihez, a kis- és középparasztokhoz, és sikeresen oldja meg a mezőgazdaság szocialista átépítésének nagy feladatát.*"

•

A politikai konszolidáció további megerősítésének másik fontos feltétele az volt, hogy az emberek gondolkodásában, a kultúra és az ideológia különböző területein leküzdjük az ellenforradalom következményeként uralkodó eszmei zűrzavart, visszaszorítsuk az ellenforradalmi ideológiát.

Ezt a feladatot többek között olyan nagy jelentőségű és tudományos értékű tanulmányok segítették, mint a „népi" írókról szóló állásfoglalás (1958 június), az MSZMP művelődési politikájának irányelvei (1958 július), a felszabadulás utáni magyar irodalom néhány kérdéséről, továbbá a burzsoá nacionalizmusról és a szocialista hazafiságról szóló tézisek. E dokumentumok először adnak átfogó, történelmi gyökereiket is érintő elemzést a kulturális életünkben jelentkező eszmeáramlatokról, különösen ezeknek egyik legveszedelmesebb formájáról, a kispolgári, harmadik-utas nacionalizmusról, és az ideológiai küzdelem homlokterébe állítják az ezek ellen folyó harcot.

Ezek a dokumentumok jelentős segítséget nyújtottak a pártnak az ellenforradalmi ideológiák elleni offenzívához, s elősegítették a szocialista ideológia elterjedését a széles társadalmi rétegek között. A különböző ellenséges eszmeáramlatok megszüntetése azonban hosszú történelmi folyamat — sok tekintetben ezek még ma is szívósan tartják magukat viszonylag széles rétegek tudatában —, ezért e dokumentumok az osztályharc mai viszonyai között is nélkülözhetetlenek. Minél bátrabban nyúlunk hozzájuk s hasznosítjuk útmutatásaikat a mai konkrét helyzet figyelembevételével, annál eredményesebben dolgozhatunk a szocialista ideológia uralkodóvá tételén.

•

A pártnak e sokoldalú tevékenysége, amely a társadalmi élet minden szférájára kiterjed és átfogja ezeknek minden lényeges területét, megerősítette társadalmunk élenjáró osztályának, a munkásosztálynak vezető szerepét, és szilárdabb alapokra helyezte a szövetséges osztályok egymáshoz való kapcsolatát. A párt sokoldalú felmérés alapján és körültekintően elemezte a munkás-

Digitized by Google

osztály társadalmi, szociális, politikai helyzetét, szervezettségét, öntudatának alakulását. A Központi Bizottságnak a munkásosztály helyzetével foglalkozó 1958 októberi határozata azóta is irányelvül szolgál pártszervezeteinknek, politikai tevékenységükben, amikor azt vizsgálják, hogyan érvényesül e határozat szelleme a különböző társadalmi, gazdasági, kulturális szervezetek munkájában. A kötetben szereplő határozatok megmutatják, hogy a párt milyen módszeresen tanulmányozta az egyes társadalmi osztályok és rétegek helyzetét, mozgásának irányát, politikai magatartását, egymáshoz való kölcsönös viszonyát. Az osztályviszonyok általános jellemzésével foglalkozó kongresszusi határozatok mellett a párt agrárpolitikájának tézisei, művelődési politikájának irányelvei, a magánkisipar helyzetével foglalkozó 1957. évi politikai bizottsági határozat stb. külön-külön is sorra veszi és differenciáltan elemzi társadalmunk valamennyi osztályának és rétegének helyzetét, kritikai módon újraértékeli a párt korábbi állásfoglalását, és tudományos objektivitással határozza meg a szocialista építésben való részvételük körülményeit, feltételeit. Körültekintő precizitással mérte fel a párt az ifjúság és a nők helyzetét, és ezzel összefüggésben határozta meg az ifjúsági és a nőmozgalom feladatait.

*

Az 1956-tól 1962-ig terjedő időszak egyik legbonyolultabb és legnehezebb feladata kétségtelenül a mezőgazdaság szocialista átszervezése volt. A párt következetes lenini politikája megérlelte azokat a feltételeket, amelyek 1959 végén, 1960-ban fordulatot eredményeztek a termelőszövetkezeti mozgalomban. A mezőgazdaság szocialista átszervezése befejező szakaszához érkezett. Ebből a szempontból érdeklődésre tarthatnak számot a párt VII. kongresszusának határozatai, amelyek e fordulat feltételeinek érlelődését jelzik. (A kongresszus határozatai azért is különlegesen figyelemre méltók, mert ez volt az ellenforradalom utáni első pártkongresszus, s mint ilyen, átfogó és összefoglaló elemzését nyújtotta az ellenforradalom utáni időszaknak.) A termelőszövetkezeti mozgalommal foglalkozó határozatok kiterjednek ennek minden lényeges mozzanatára, elméletileg általánosítják a legfontosabb tapasztalatokat. Az a tény, hogy a mezőgazdaság szocialista átszervezése minden nagyobb társadalmi megrázkódtatás nélkül, sőt a termelés egyidejű növekedésével ment végbe, elsősorban a pártnak a parasztság iránt tanúsított körültekintő figyelmességével magyarázható. E határozatok, amelyek a gyakorlati munka vezérfonalai voltak, ma, az átszervezés után sem csupán a történelmi dokumentumok jelentőségével bírnak, hanem a marxizmus alkotó alkalmazásának elevenen ható példái.

A szocialista termelési viszonyok uralkodóvá válásával a szocializmus teljes felépítésének korszakába léptünk. E történelmi fordulópontot jelzik a párt VIII. kongresszusának határozatai, amelyek megszabják a következő évek legfontosabb feladatait a társadalmi, gazdasági élet, a kultúra és az ideológia területén. A VIII. kongresszus határozatai mellett a szocializmus teljes felépítésének szempontjából különös figyelmet érdemelnek olyan nagy fontosságú

Digitized by Google

és ma is aktuális határozatok, mint a Központi Bizottság 1962 júniusi határozata a gépipar helyzetéről és további feladatairól, a Politikai Bizottság 1960. április 12-i határozata a termelőszövetkezeti pártszervezetek politikai, gazdasági és szervező munkájáról stb.

*

A Magyar Szocialista Munkáspárt 1956 és 1962 közötti határozatai és dokumentumai tanúsítják pártunk internacionalista jellegét, azt, hogy az MSZMP, mint a kommunista világmozgalom egyik osztaga, híven teljesíti nemzetközi kötelességét. „A szocialista országok egységének és internacionalista együttműködésének fejlesztése — olvashatjuk a VIII. kongresszus határozataiban — minden szocialista országnak létérdeke. *A szocialista tábor felemelkedéséhez minden egyes ország gazdasági erőforrásának teljesebb kihasználásán és fejlődésük összehangolásán keresztül vezet az út. Minél sokoldalúbb és hatékonyabb a szocialista országok együttműködése, annál gyorsabban építjük fel a szocializmust és a kommunizmust, annál gyorsabban nyeri meg a szocialista világrendszer a kapitalizmussal folyó gazdasági versenyt.*" A Központi Bizottságnak a KGST-országok kommunista és munkáspártjai képviselőinek moszkvai tanácskozásáról szóló 1962 júniusi határozata megjelöli azokat az elveket és módokat, amelyeket a szocialista nemzetközi munkamegosztás fejlett formája a jelen körülmények között megkövetel. E határozat következetes végrehajtása meggyorsítja nemzeti céljaink megvalósulását, hazánk szocialista fejlődését, és hozzájárul a szocializmus világméretű győzelméhez.

A szocialista építés hazánkban a szocialista világrendszer keretében, annak részeként, a két világrendszer közötti éles harc közepette megy végbe. Sajátos tennivalóink meghatározása azért lehetett és lehet ma is sikeres, mert pártunk nemcsak a magyar valóságot ismeri, hanem messzemenően figyelembe veszi a nemzetközi fejlődés mai törvényszerűségeit. A nemzetközi helyzettel és a kommunista világmozgalom kérdéseivel foglalkozó párthatározatok helyesen értelmezik korunk fő tartalmát, a nemzetközi méretekben folyó osztályharc mai jellegzetességeit, formáit, a társadalmi haladás fő folyamatait, a békéért, a nemzeti függetlenségért, a demokráciáért és a szocializmusért folyó imperialistaellenes küzdelem követelményeit. E határozatok tanúságot tesznek arról is, hogy pártunk milyen nagy figyelemmel kíséri és milyen alaposan hasznosítja a kommunista mozgalom élenjáró tapasztalatait, amelyeket mindenekelőtt az SZKP XX. és XXII. kongresszusa, a kommunista és munkáspártok 1957-es és 1960-as moszkvai nyilatkozatai foglalnak össze.

Az MSZMP VIII. kongresszusának határozatában leszögezett álláspont pártunk vezérlő elve volt és az lesz a jövőben is: „A Magyar Szocialista Munkáspárt a nemzetközi kommunista mozgalom része, a proletár internacionalizmus eszménye vezérli. A Szovjetunió Kommunista Pártja a nemzetközi kommunista mozgalom legtapasztaltabb pártja, élenjáró osztaga. A Szovjetunió Kommunista Pártjának ez a szerepe történelmileg alakult ki a kommunista moz-

Digitized by Google

galomban: a Szovjetunió Kommunista Pártja a történelemben elsőnek vezette győzelemre a szocialista forradalmat, és építette fel a szocializmust; kidolgozta a kommunista építés programját, és irányítja gyakorlati megvalósulását. A Szovjetunió Kommunista Pártjának ideológiai és politikai munkássága általános orientációt ad a kommunista pártoknak sajátos helyzetük megítélésében is. A Szovjetunióhoz és kommunista pártjához való viszony ma is az internacionalizmus próbaköve." Napjainkban, amikor a kínai szakadárok féktelen uszítást folytatnak a Szovjetunió és kommunista pártja ellen, e határozat szellemében szolidárisak vagyunk az SZKP-val és harcolunk a szovjetellenesség, a nacionalizmus minden formája ellen. A Szovjetunió Kommunista Pártja mellett állunk a szakadárok elleni harcban a kommunista világmozgalom marxi—lenini egységének védelmében.

*

A kötet szerkesztőinek munkáját dicséri, hogy a lábjegyzetek, magyarázó szövegek megkönnyítik a tájékozódást az olvasó számára. Kár, hogy ezt a módszert nem alkalmazzák következetesen. Így pl. egyik-másik határozatnál célszerű lett volna röviden utalni meghozataluk körülményeire. Érdekessége a gyűjteménynek, hogy több olyan dokumentumot közöl, amely ezúttal először kerül nyilvánosságra, így pl. olyan jelentős, sok tekintetben ma is aktuális határozatokat, mint az 1957 júliusi határozat, a pártszervezetek gazdaságszervező munkájáról, a vállalásos tömegek közti felvilágosító és nevelő munka feladatairól szóló 1958-as határozat, a termelőszövetkezeti pártszervezetek politikai, gazdasági és szervező munkájáról szóló 1960-as határozat és más dokumentumok.

E cikk keretében csupán nagy vonalakban jelezhető a könyv gazdag tartalma. A kötet olyan párt elméleti, politikai munkásságáról ad számot, amely bátran szakított a szektás, dogmatikus szemlélettel, leszámolt a revizionista árulással, és vezérfonalának az alkotó marxizmust—leninizmust tekinti. Fontos *elméleti* jelentőségű mű, ugyanakkor az elmélet alkalmazásának, a párt politikai *munkamódszerének* is gazdag gyűjteménye. Értékes forrás nemcsak a gyakorlati munkások, hanem történészek, közgazdászok, általában a tudományos dolgozók, mindazok számára, akik e korszak tanulmányozásával kívánnak foglalkozni.

Rákos Imre

„Az egyetlen út"

*DOLORES IBARRURI ÖNÉLETRAJZA**

A Kommunista Internacionálé VII. kongresszusa idején, 1935 nyarán hallottam először La Pasionariáról, aki a kongresszuson José Diazzal együtt a Spanyol Kommunista Párt küldöttségét vezette. Keveset tudtunk róla, pedig akkor már évtizedes mozgalmi múlt volt mögötte: szervezői és propagandamunka, üldözés, börtö-

* Kossuth Kiadó, 1964.

Digitized by Google

nök, a mindennapos csendes hősiesség évei.

Mondták, hogy bányászkislányból lett pártvezető s hogy a Pasionaria nevet azért kapta, mert lángoló forradalmi szenvedéllyel éli a spanyol népnek szentelt életét. Dolores Ibarruri, La Pasionaria a következő években a spanyol nép szabadságharcának világszerte ismert, világszerte csodált hősnője lett. A hajdani bányászkislány a fasizmus elleni harc élvonalában küzdött, amikor ez a harc valamennyi európai ország szabadságáért s a világháború elhárításáért folyt Franco, Hitler és Mussolini ellen.

Hogyan válik tudatos forradalmárrá egy bányászleány, aki a tudatlanság, az elmaradottság, a vallásos fanatizmus és a babonák légkörében nevelkedett? Hogy lesz belőle tehetséges marxista politikus, gyújtó erejű szónok, rendíthetetlen bátorságú népvezér? Milyen az az „egyetlen út", La Pasionaria útja, amely a spanyol munkásosztály útja a fasiszta sötétségből a szocializmus ragyogása felé?

Ezeket a kérdéseket válaszolja meg Dolores Ibarruri élettörténete, amely csaknem öt évtizeden át egybefolyt a spanyol munkásmozgalommal.

Felemelő könyv ez, minden lapról nagy erkölcsi erő, mélységes kommunista hit sugárzik és az ember érzésvilágának leggyöngédebb húrjai szólnak: százszorosan megpróbáltatott anyai szeretet, minden áldozatra kész baráti szolidaritás, kommunista hűség.

Dolores Ibarrurit a nehéz, küzdelmes élet tanította, formálta ilyenné.

„Gyermekkorunktól fogva — írja — a fatalizmus és a beletörődés érzéseit nevelték belénk, de éppen ez lett kételyeink és hitetlenségünk forrása." Mert a bányászsors, az irgalmatlan kizsákmányolás, a papok, az ájtatos hölgyek hipokrízise az elnyomott ember lázadását keltette föl; a lázadó érzés a gondolkodás motorját indította el, s a gondolkodás osztálytudatossághoz vezette. Dolores Ibarruri szűkebb hazája a baszk-föld, Vizcaya, amelynek székhelyén, Bilbaóban már 1868-ban voltak munkásszervezetek, volt munkáslap, a „Voz del Trabajado": a abszk-föld a spanyol munkásmozgalom központja lett. La Pasionaria már gyerekkorában átélte azokat a megrázkódtatásokat, amelyekkel a bányászszerencsétlenségek sujtották a vizcayai szegény népet, és sehogy sem tudta elhinni, hogy minden bajnak okozói maguk a „vigyázatlan" bányászok. Robot, éhbér, állandó életveszély... „Így éltünk mi. Akár valami mélységes kútban, ahol nincs látóhatár, sem távlat, ahová nem hatol be a napsugár s amelyet olykor tragikus fénnyel világít meg a harag és a harc tűzcsóvája..."

1917 nagy fordulatot hozott a spanyol nép életében is. Dolores Ibarruri az októberi forradalomról szóló első hírt abban a lapban olvasta, amelyet ingyen kapott az újságárustól, aki tudta róla, hogy férje börtönben van. „Fogd és örvendezz! — Oroszországban győzött a szocialista forradalom!"

A fiatal bányászasszonyt, aki abban az időben Gallartában élt, szárnyára vette a Nagy Októberi Forradalom, amely egész Spanyolországban új, széles társadalmi rétegeket hozott mozgásba: mun-

Digitized by Google

kás- és paraszttömegeket, a kispolgári ellenzéket. Erőteljesen nőtt a baszk nacionalista mozgalom is, amely objektíve Spanyolország reakciós struktúrája ellen irányult, amelyet azonban a szocialista párt nem értett meg és nem volt képes a munkásmozgalom szövetségesévé tenni. A Spanyol Szocialista Munkáspárt a történelmi keresztútnál megtorpant, letért az osztályharc útjáról. De legjobbjai elfordultak az osztálybékét hirdető vezetőktől, és 1920 áprilisában új pártot: kommunista pártot alakítottak. Az a szocialista pártszervezet, amelyhez La Pasionaria tartozott, az elsők között alakult át kommunista szervezetté. Őt magát még 1920-ban beválasztották a vizcayai tartományi bizottságba, majd küldöttnek az első pártkongresszusra.

Dolores Ibarruri élettörténete ettől kezdődőleg — párttörténet. Egyéni életének minden fontos mozzanata a spanyol kommunista mozgalom fejlődésének szakaszait dokumentálja: a „baloldaliság" gyermekbetegségét, a tömegpárttá válás nehéz harcait, a szocialista párttal, a trockista irányzattal, az anarchistákkal való vitákat, az egységért folytatott küzdelmet. Dolores Ibarruri mindezekben a harcokban részt vett, vezetett és a politikai tapasztalatokat a marxizmus tanulmányozásával párosítva, pártvezetővé nőtt.

Akik valaha is hallották La Pasionariát tömeggyűlésen, egy nagy szónokkal való találkozásnak felejthetetlen élményét őrzik emlékezetükben. Amikor a spanyol szabadságharc idején Párizsba ment, hogy a francia dolgozókat a be nem avatkozási politikával szemben a spanyol szabadságharc támogatására mozgósítsa, anyanyelvén kívül más nyelvet még nem tudott. Spanyolul beszélt tehát, s a húszezres tömeg feszülten figyelte arcjátékát, gesztusait, hangjának változásait: egy dráma játszódott le a beszédben, melynek ha szavait nem is, de értelmét mindenki felfogta. Sokan elsírták magukat, amikor Dolores nemes vonásait az elesettekért, az éhező gyermekekért kicsordult könnyek áztatták.

Micsoda szónok! A megszállottak ereje buzgott beszédében, lobbant a szemében, s a sokezres tömeg harsányan kiáltotta: „Ágyúkat, repülőgépeket Spanyolországnak!"

Ez a kép merült fel emlékeimből, amikor La Pasionaria önéletrajzában azt olvastam, hogy mindig félt felszólalni, mert úgy érezte, „igen nehéz és nagy felelősséggel járó dolog a tömegekhez szólni".

Ez a szerénység és lelkiismeretesség megnyilvánul könyve minden fejezetében, saját útjának szemléletében, a maga elé tűzött feladatokban. A börtönben „tiszteletet kell keltenie" maga iránt, a kommunista iránt — és magatartásával megnyeri a fogolytársak rokonszenvét, neveli, tanítja őket. A felügyelőkkel, rendőrökkel, hatósági személyekkel szemben erélyes, önérzetes, de szíve csendben vérzik, mert tudja, hogy a börtön kapuja előtt napról napra ott álldogál tízéves kisfia: hátha megpillanthatja édesanyját.

„Mily nehéz — írja — egy asszony, egy anya számára, hogy teljes egészében a forradalmi harcnak szentelhesse magát. Kockáztathatja-e életét és szabadságát? Igen! De a gyerekek? Jogom van-e feláldozni, s nyomorúságos és bizonytalan életviszo-

Digitized by Google

nyaink közepette még az anyai gondoskodástól, figyelemtől és gyengédségtől is megfosztani őket? Egy kommunista életében ez a legnehezebb és a legfájóbb kérdések egyike..." (134—135. old.)

Az 1931 áprilisi választások megmutatták, hogy a spanyol nép többsége szembenáll a monarchiával. Kikiáltották a köztársaságot. A finánctőke és a feudális nagybirtok képviselői helyett köztársasági — szocialista kormány alakult. Új szakasz nyílt meg az ország fejlődésében, új lehetőségek útja a demokrácia felé. Attól függött minden, sikerül-e a különféle demokratikus törekvéseknek egy nagy népi áramlattá egyesülniök, amely egyrészt megakadályozza a reakció ellentámadását, másrészt kialakítsa és megvalósítsa a demokratikus forradalom programját.

A Spanyol Kommunista Párt fennállásának 12. évében, 1932-ben tartott először legális kongresszust, tartományi és helyi delegátusokkal. Ez volt a párt sevillia kongresszusa, amelyen fordulatot hajtott végre politikájában, felszámolta a szektás módszereket, és az új helyzetnek, az új feladatoknak megfelelően arra törekedett, hogy tömegpárttá váljék.

De a nemzetközi helyzet nem a demokráciának kedvezett: Hitler hatalomra jutása Spanyolországban is erősítette a fasizmust. Az 1933 októberi választásokat — bár a kommunista párt akkor is még négyszázezer szavazatot kapott — a jobboldal előretörése követte. A fasizmus közvetlen veszéllyé vált minden európai, sőt nem európai nép számára is.

A Kommunista Internacionálé VII. kongresszusa előtt az a kérdés állt, miként lehet útját állni a fasizmusnak. Egyes pártoknak már voltak pozitív tapasztalataik: Franciaországban sikerült a szocialistákkal akcióegységre lépni s a demokratikus erőket tömöríteni a tűzkeresztesekkel szemben.

Spanyolországban, más viszonyok és más történelmi előzmények alapján — az asturiai fegyveres felkelés után —, a kommunista párt „egységpolitikája sikereivel gyakorlati formában mutatta meg, hogyan lehet a fasizmussal szembeszállni és meghátrálásra kényszeríteni. A Komintern VII. kongresszusa általánosította az egységfront és a népfront franciaországi, spanyolországi és más országokbeli tapasztalatát és azt a marxizmus—leninizmus elméletének szilárd elvi alapjára helyezte".*

A fasizmus elhárítására szervezett népfront nehéz politikai munka árán jött létre, s 1936 februárjában nemzetközi jelentőségű választási győzelmet aratott Spanyolországban. A Kommunista Párt tizenhét képviselőt vitt be a Cortesbe, köztük Dolores Ibarrurit, akit Asturiában választottak meg: La Pasionaria a harcedzett asturiai dolgozók, bányászok, szegényparasztok küldötte lett.

A kommunista parlamenti csoport a párt szerveként, a Politikai Bizottság irányításával dolgozott. Dolores Ibarruri első képviselői akciója az övjedői politikai foglyok kiszabadítása volt. Híressé vált akció, amelynek hírét a nemzetközi proletariátus lelkesedéssel fogadta, s amely

* A Spanyol Kommunista Párt története, Kossuth Kiadó, 1964. 105. old.

Digitized by Google

közel hozta a szívükhöz La Pasionaria politikai és emberi egyéniségét.

A létrejött népfront sehol sem volt egyszer s mindenkorra „adva"; folytonos politikai munkával, gyakran nehéz harcokban kellett a népfront-erőket összetartani. A legfontosabb a szocialistákkal való összhang, egyetértés, hatékony együttműködés folytatása volt, de ez volt a legnehezebb is. És mily nehéz volt az anarchistákkal együttműködni, akik Katalóniában a maguk milíciájával államot alkottak az államban! Mégis: a kommunista párt tudta, hogy az egység mindennél fontosabb a harcban.

Dolores Ibarruri mind a parlamentben, mind a társadalmi szervekben és a széles tömegek közt fáradságot nem ismerő erőfeszítésekkel *ezért az egységért* harcolt, előbb csak Spanyolországban, majd az antifasiszta szabadságharc idején a nemzetközi politika színterén is, ahol a bűnös „be-nem-avatkozás" hátba támadta a spanyol népet.

„Az egyetlen út" lapjairól nagy történelmi tanulságok szólnak; vörös és gyászfekete a háttér. A szabadságharc első sikerei és optimista szakasza ilyen dalokat termett:

„Abban a négy Madrid-védő zászlóaljban szökken szárba Spanyolország rózsakertje, népe vérvörös virága..."

De a belső árulók s a nemzetközi reakció felsorakozott Franco mögé, aki már 1934-ben „érdemeket szerzett" az asturiai felkelők leverésében. Franconak ezúttal a reakció azt a „küldetést" szánta, hogy a népfrontot felszámolja és Spanyolországban visszaállítsa a feudális nagybirtok és finánctőke uralmát, hogy Spanyolország Hitler és Mussolini támaszpontjává, a fasizmus bástyájává legyen népfront-Franciaország déli határán.

A spanyol szabadságharcosok nemcsak Franco ellen, de Hitler és Mussolini csapatai ellen is küzdöttek. Mily egyenlőtlen harcban!

A köztársaság e válságos helyzetében a madridi kormány La Pasionaria részvételével küldöttséget menesztett Párizsba, hogy segítséget kérjen a francia népfront-kormánytól, a francia munkásosztálytól, a francia néptől. Ennek a küldetésnek a könyvben leírt története ma is — csaknem három évtized múltán — arcpirító szégyent, vérrforraló felháborodást kelt minden becsületes emberben: a „be-nem-avatkozó" Léon Blum és társai álszent komédiával leplezett árulásáért.

La Pasionaria keserű gúnnyal emlékezik az akkori párizsi spanyol követség szerepére is, ahol a régi monarchista diplomácia emberei működtek. „És ha rossz volt, hogy az ellenség beépült a követségre, még rosszabb volt az, hogy a követ nem értette meg, mi az ő hivatása olyan ország képviseletében, amely szörnyű háborúba keveredett és sok vért veszít azért, hogy eltorlaszolja a fasizmus útját Európában". (300. old.) Spanyolország igazi követe Dolores Ibarruri volt, aki a párizsi, majd a brüsszeli dolgozók tömegei elé tárta népe, országa helyzetét. S már szerveződtek a nemzetközi brigádok, mert Spanyolország „hősöket vonzó mágnessé lett".

Digitized by Google

A magyar zászlóaljról Dolores Ibarruri így emlékezik meg: „Magyarországról, ahol a munkásmozgalom súlyos vérveszteséget szenvedett, mert a reakció kegyetlenül leverte az első Tanácsköztársaságot, olyan antifasiszta harcosok csoportjai jöttek Spanyolországba, akik saját bőrükön tapasztalták, mit hoz a fasizmus a dolgozó tömegeknek. Köztük volt Münnich Ferenc, a magyar kormány későbbi miniszterelnöke, az író Zalka Máté (Lukács tábornok), Szántó Rezső, Mező Imre és Csébi Lajos". (341—342. old.) „A számszerűen kicsiny, de hősiességük révén óriásivá és spanyolországi jelenlétükkel történelmi jelentőségűvé nőtt Nemzetközi Brigádok — írja mély internacianalizmussal La Pasionaria — elhozták nekünk népeik és országaik szabadságharcainak hagyományait, s ezek hősi harcokban olvadtak eggyé a szabadságért harcoló spanyol nép hagyományaival. És most, amikor a harcoló Spanyolország körül hatalmas szolidaritási mozgalom alakul ki világszerte, ez természetesen nem valami kommunista összeesküvés eredménye, mint ahogyan a francoista propaganda állítja. Spanyolország szabadságának az ügye elevenen él minden országban, mert csaknem mindegyiket vérrel megpecsételt kötelékek kapcsolják össze a spanyol néppel, melyeket nem lehet elszakítani..." (342—343. old.)

Dolores Ibarruri minden helyzetben bátor és erős maradt. Amikor a köztársaság területén már két idegen hatalom vetette meg a lábát, amikor katonai helyzete már igen súlyos volt és a kapituláns hangulat egyre terjedt, amikor „a mocsár összeesküvése"* alászta a Negrin-kormány talaját, Dolores Ibarruri nem ingott meg. A szocialista párt 1938 novemberében Barcelonában tartott ülésén Julian Besteiro kijelentette, hogy „el kell veszíteni a háborút, hogy ne diadalmaskodjanak a kommunisták", de La Pasionaria akkor is hitt abban, hogy a népfrontnak nemzeti fronttá való kiszélesítése, a második Negrin-kormány mellé való felsorakoztatása még megfordíthatja a helyzetet. És mindenütt ott volt, ahol biztatás kellett...

A „győzelem", amelyet Franco Hitlernek és Mussolininak köszönhetett, sötét korszakot hozott Spanyolországra. Könyve végén Dolores Ibarruri mégis hitet tesz a spanyol jövő mellett. Bizalommal mondja: „Meggyőződésem, hogy az ifjúság azon az egyetlen úton fog haladni — sőt már halad is —, amelyen az egyszerű emberek hősökké, az új élet, az új világ alkotóivá lesznek..." (474. old.)

•

Dolores Ibarrurit nemrég a nemzetközi Lenin-békedíjjal tüntették ki. A moszkvai ünnepségen, ahol kitüntetését átvette, azokról az áldozatokról beszélt, amelyeket a spanyol nép a szabadságharc leverése óta is, ma is, naponta hoz, hogy hazáját megszabadítsa Francótól és rendszerétől, és azért, hogy Spanyolország előtt megnyíljék a korszerű fejlődés útja. La Pasionaria élettörténete — „Az egyetlen út" című könyve — összefűzi a mai

* Ezt a nevet kapta a kapitulációra hívelnek a Negrin-kormány elleni fellépése

Digitized by Google

nemzedék számára a jelen harcait a nagy hagyományokkal. A Spanyol Kommunista Pártnak magyar nyelven ugyancsak ez évben megjelent történetét Dolores Ibarruri műve nagyszerűen egészíti ki. Egy nagy forradalmár-egyéniség élettörténete, számtalan szívhez szóló emberi vonatkozásával, átmelegíti, besugározza a tudományos párttörténetet. Ezért a kettőt mindig együtt kellene forgatni.

Komjáti Irén

Alpatov: Művészettörténet*

Egyetemes művészettörténetet írni annyi, mint birkózni a nagy méretekkel és az áttekinthetetlen bőségű anyaggal. A képzőművészet emlékei az utolsó ötven évben sokszorosára nőttek annak a mennyiségnek, amely még a múlt században is kerek és zárt világnak látszott. Az egyiptomi, a görög, majd az európai művészet összefüggő lánca fölszakadt, s kiegészült az őstörténet, a nomád népek, az indiai, ázsiai, távolkeleti népek és a napjainkban élő természeti népek művészetével. Kevés ember képes áttekinteni és összefoglalni ezt a kitágult, csaknem fölmérhetetlen birodalmat. A legtöbb munka csak egy-egy részletét tárgyalja a rendelkezésünkre álló anyagnak, és az összefoglaló művek egyes fejezeteit is rendszerint több szerző dolgozza ki. Bármilyen alaposak is ilyenkor az egyes részletek, a nagy egész összefüggései menthetetlenül elmosódnak. Igen ritka az olyan művészettörténész, aki egyedül írja meg a képzőművészet egész történetét, és aki az egésznek és a részleteknek harmonikus egyensúlyt tud adni.

E ritka emberek közé tartozik Alpatov, a szovjet művészettörténet-tudomány kimagasló képviselője, akinek nevét és korábbi munkáit a szakemberek a világ minden táján jól ismerik. Tudományos pályáját még a Bode nevével fémjelzett századeleji német iskolában kezdte meg, s már indulásakor szerencsésen egyesítette műveiben a német tudományra jellemző nagy és megbízható anyagismeretet, rendszerező készséget az orosz művelődés tradícióinak humanizmusával, a szellemesnek és az áttekintőképességnek franciás világosságával.

Szűkebb szakterülete: az orosz reneszánsz és az európai művészet kapcsolata; ezért érdeklődési területébe a Rubljov-kör éppúgy beletartozik, mint a nyugat-európai reneszánsz és barokk nagy korszaka, amelyről nemrég jelent meg vaskos tanulmánykötete. Most megjelent összefoglaló művészettörténeti műve nem az első ilyen nemű munkája. Jó három évtizeddel ezelőtt Brunov professzorral közösen már írt egy hasonló tartalmú, a jelen műnél szűkebb terjedelmű összefoglalást. Második művészettörténetét az ötvenes években írta; ennek orosz nyelvű kiadását csakhamar követte a Drezdában kiadott, átdolgozott, német nyelvű változat. A magyar nyelvű kiadás ennek

* Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, 1963.

Digitized by Google

a fordítása; képanyagának és szövegének nyomása az NDK nyomdaiparát dicséri. A kétkötetes műből eddig csak az első kötet jelent meg nálunk, de már a második rész kiadása is előkészületben van.

Alpatov munkáját olvasva azonnal megállapítható a szerző biztonsága a méretekben, az óriási anyag áttekintésében. Egyetlen lendülettel képes átfogni és az olvasó elé tárni korok és népek több ezer évre eloszló művészetét. Az egyes korszakok sem hullanak szét lexikális adatokra. Alpatov mindig megtartja az egyensúlyt a konkrét műelemzés és az esztétikai értékelés arányai között. Az egymást követő fejezetek folytonosságát a történelmi háttér értő ismerete és a művészettel összefonódó bemutatása biztosítja. Hogy e történetiség szerves részévé vált a konkrét művészeti emlékek értékelésének, az a marxista történetszemlélet eredménye, de hogy olyan meggyőző és érzékletes módon tárul az olvasó elé, az Alpatov személyes érdeme is. Talán nem túlzás, ha irodalmilag értékes stílusát az orosz epika hagyományaira vezetjük vissza. A történetnek biztos rajzú és lebilincselően érdekes pergetése, mégpedig gondolati igényességgel és humánus tartalommal — ez az orosz irodalom sajátja, és Alpatovnak ehhez a hagyományhoz kapcsolódó stílusa nagymértékben hozzájárul ahhoz, hogy munkája ne csak tudományos értékű mű legyen, hanem a népművelés számára is hasznos és alkalmas olvasmány.

Az első kötet bevezető fejezete a későbbi történeti elemzések elvi magvát tartalmazza, ezért mint esztétikai tanulmány, magában véve is igen tanulságos. Alpatov itt mindenekelőtt a művészetek osztályozásának problémáját veti fel, és a kifejezőeszközök öncélú tisztaságának gyakran felmerülő gondolatát bírálja. A szerző a művészet valóságos szerepét és mondanivalóját tartja szem előtt, ezért hibásnak tart minden formális, bürokratikus osztályozást és elemzést. Magát a képzőművészetek nagy családját is egységes, összefüggő egészként tekinti, és óva int attól, hogy egymástól teljesen független műfajokra vagy részekre osszuk. Idézi az ókor legjelentősebb építész-teoretikusát, Vitruviust, aki a művészet két funkcióját, az ábrázolást és a dekorálást, a szépség és a célszerűség kategóriáiba osztotta. Az ábrázoló és díszítő művészetek csoportját Alpatov is valóságosan létező osztálynak tekinti, de megjegyzi, hogy a kétféle funkció elszakíthatatlan egymástól, és ha különböző arányban vegyítve is, de mindig egymást áthatva, bonyolult kölcsönhatásban jelentkezik. Ezt a kölcsönhatást Alpatov az irodalmi metaforához hasonlítja, és emlékeztet arra: már Arisztotelész is abban látta a művészet fő jellemvonását, hogy egy tárgyat egy másikkal szembeállítva, új értelmet ad mindkettőnek. A képzőművészetben természetesen nem ilyen egyszerűen nyilvánul meg ez; itt a konkrét ábrázolás áll szembe és vegyül el a művészi elvonatkoztatás absztraktabb elemeivel. „A műalkotás egysége éppen azáltal valósul meg, hogy a művészetben az absztrakt elemet mint érzékit észleljük, az érzékin keresztül viszont absztrakt vonatkozások domborodnak ki" — írja Alpatov (9. old.), s részletesebben elemzi a művészi elvonatkoztatás konkrét eszközét, a képzőművészetek

Digitized by Google

nyeresanyagának szerepét is. Ezért beszél a művészetről olyan értelemben, mint „valamilyen tárgynak bizonyos anyagban történő megjelenítéséről, olyan forma segítségével, amely nemcsak mint ábrázolóeszköz szerepel, hanem valamiféle önálló értékkel és sajátos törvényszerűségekkel rendelkezik." (10. old.) Ha az ábrázolt tárgy vonásai és a képzőművészet anyagának törvényszerűségei egymást áthatva, egységes egészt alkotnak, akkor olyan mű születhetik, amely sokszor „mélyebb bepillantást nyújt a természet titkaiba, mint maga a valóság".

A képzőművészet ilyen értelmű metaforáira hoz Alpatov példát az építészet esetében, ahol az oszlop a fatörzs funkciójával, az ablak pedig megformálását tekintve néha a kapu, néha pedig a diadalív motívumával ötvöződik össze. A szerző szerint éppen az a sokértelműség teszi lehetővé azt, hogy a művészet ne csak leltározza a valóságot, hanem mélyebb összefüggéseit is feltárja. Az ábrázoló művészetben a mozaik jó példája az anyag és az ábrázolás egymást átható és új minőséget létrehozó egységének.

Alpatov a stílusok születését vizsgálva is nagy figyelmet szentel az anyag szerepének. Megállapítja, hogy a tisztán anyagi természetű képzőművészeti mű csak az ornamentika fokáig juthat el, de éppen, mert ezen a színvonalon még közvetlenül és tisztán jut kifejezésre a művészet gyakorlati funkciója, itt jobban megfigyelhető, hogy a gyakorlat miként alakítja át a képzőművészet nyelvét és formavilágát. „Az ornamensnek különösen nagy jelentősége van a stílusok kialakulásának megértése szempontjából" — írja és megállapítja, hogy az ornamenseket úgy kell tekinteni, mint „a művészet potenciális erői"-t, vagyis, mint a szervezettebb és bonyolultabb műfajok építőköveit (18. old.). Az ornamentikának ilyen vizsgálata lehetővé teszi, hogy megértsük az építészet, iparművészet és az ábrázoló művészetek közös stílusát és egymásrautaltságát. Valóban, a későbbi fejezetekben Alpatov a műfajokat mindig egységesen, egy-egy azonos szemléletű kor és társadalom produktumaiként mutatja be.

A művészet és társadalom kapcsolatának gondolata világítja meg a művészet fejlődéstörténetének helyes szemléletét is. Az emberiség fejlődésében a művészet aktív szerepet visz, noha virágkorai nem mindig estek egybe a társadalom leggyorsabb fejlődésének szakaszaival. Hogy a művészet viszonylag lassabban bontakozik ki, azt már Marx is megállapította, mikor a különböző tudatformák egyenlőtlen fejlődését vizsgálta. Mindenesetre megfigyelhető, hogy a művészet még a társadalom statikusabb, vagy éppen stagnáló periódusaiban is mindig több volt, mint puszta tükrözés, s mindig érvényes rá az a megállapítás, hogy harci eszköz. Ez a vonása teszi rokonná a munkával, amely az emberi haladás legegyetemesebb alapja. Alpatov ezen a ponton olyan momentumra emlékeztet, amelyet nekünk sem árt megszívlelni. Rámutat ugyanis arra, hogy a népművészet és a művészet termékeny kölcsönhatása a népművészetnek a munkához közelálló jellegéből fakad, és hogy a művészet, ha tartósan elszakad a népművészettől, tulajdonképpen a munkától és a gyakorlattól távo-

Digitized by Google

lodik el, s ilyenkor az elsorvadás veszélye fenyegeti. Alaposabban kell tehát tanulmányozni a népművészet és a népi ornamentika szerepét az egyetemes művészettörténetben, mint ahogy eddig tanulmányozta ezt a polgári tudomány.

A képzőművészet kategóriáinak tudatos használata nem régi, a stílus fogalma például csupán kétszáz éves. A mai művészettörténet a múltra visszatekintve igyekszik egységes korszakokat meghatározni. Alpatov stíluskorszakoknak azokat a periódusokat fogadja el, amelyekben a művészet fejlődése egy-egy érett szakaszába érkezik. A műfajokra csaknem szociológiai meghatározást ad: „a művészeti jelenségek tömegének keresztmetszete". (23. old.) Megállapítja, hogy mind a stílus, mind pedig az egyes műfajok fönnmaradásában nagy szerepe van a szokásnak; az egymást követő nemzedékek átörökítik ezeket. Idézi Whistler angol festő találó szavait: „Amikor (a néző) egy képet szemlél, elsősorban arra gondol, amire más képek tanították". Idővel azonban a stílusok és műfajok újabbaknak adják át a helyüket, és ebben a változásban törvényszerű összefüggéseket kell keresnünk. Nem fogadhatjuk el azonban azokat az elméleteket, amelyek a művészetek történetében csupán egymást fölváltó „örök" stílusok periódikus visszatérését látják. (Ilyen elmélet volt például a klasszikus és a romantikus korszakok örök váltakozásának, vagy a reneszánsz és a barokk stílusok visszatérő körforgásának tana.)

Alpatov emlékeztet arra, hogy a kultúrák örök körforgásának elméletét a reneszánsz gondolkodó, Vico, dolgozta ki először, de ő spirálvonalban emelkedő fejlődésre gondolt, a későbbi polgári esztéták pedig két egymással szemben álló stílus harcára egyszerűsítették le a történelmet, s rendszerint a szemben álló stílusok egyikét kiáltották ki abszolút érvényűnek. Alpatov rámutat arra, hogy egyetlen korszak stílusát sem abszolutizálhatjuk ilyen módon, mert ezzel nemcsak a fejlődés gondolatától távolodnánk el, hanem attól is, hogy a történelmi koroktól meghatározott emberi produktumot lássuk a művészet változásaiban. A szerző szerint minden korszaknak három egymást követő fejlődési fokozata figyelhető meg: a kezdeti, archaikus, az érett, klasszikus, és a túlérett, modoros korszak; az igazán jelentős művek azonban szétfeszítik ezeket a stíluskategóriákat.

Sokáig a görög—római, reneszánsz és újkori európai művészet fejlődésvonalát tekintették a fejlődés fő vonalaként. Az újabban megismert emlékek, mindenekelőtt a régészet eredményei azonban ma már erősen módosították ezt az egyszerű fejlődésrajzot. Bizonyos, hogy az európai művészet utolsó évszázadaival, a polgári korszakkal, túllépett azokon a kultúrákon, amelyek a történelmi fejlődés valamely korábbi fázisát jelentik, de Alpatov figyelmeztet arra is, hogy amíg az európai polgári művészet a maga sajátos stílusát és világképét kialakította, addig a többi földrész lassabban fejlődő művészete közelebb maradt a népi vonásokhoz, a népművészet forrásaihoz. Ezért Alpatov a görög—reneszánsz—újkori vonaltól eltérő, vagy ebből kieső művészeteket — köztük még az európai középkor jelentős fejezeteit is — a folklorisztikus,

Digitized by Google

vagyis a népművészettől átitatott művészetek csoportjába sorolja. Szükségesnek tartja, hogy a polgárit túllépő egyetemes fejlődésben újra hangot kapjanak ennek a folklorisztikus művészetnek a tanulságai, vagy ahogy ő nevezi: népi bölcsessége.

Alpatov könyvének elméleti fejezete a közönség és a tudomány jellemzésével és feladataival zárul. A néző tevékeny részese a műalkotásnak, de „a tevékeny részvétel természetesen nem jogosítja fel a nézőt vagy olvasót arra, hogy önkényesen mindent belevetítsen, ami éppen eszébe jut". (30. old.) Ezért a közönség csak megfelelő műveltséggel válhat méltó partnerévé a művészi alkotásoknak. A történeti és esztétikai felkészültség különösen a régi korok művészeteinek megértéséhez fontos, mert az ezekben közvetlenül megnyilatkozó esztétikai értéket a régi szokások, a vallás, és az életforma többszörös rétegei takarják. De még itt sem szabad kivetkőztetni történelmi ruháiból a műalkotást, a megértésnek és az ismereteknek éppen a történetiség és az esztétikum együttes felfogására kell irányulnia. A tudományt sokáig a klaszikus korokból elvont formák jellemezték, vagy a tények pozitivista gyűjtögetése.

A gyűjtés és az értékelés továbbra is alapvető mozzanatai a művészettörténeti kutatómunkának, amelyet azonban a történelmi helyzet felmérésével és elemzésével kell folytatni. Csak így kerülhető el az, ami nemcsak a közönségre jellemző, hanem gyakran a tudományra is: a személyes vonzalmaknak engedő téves ítélkezés. A mű értékét nem közvetlen, hanem egyetemes hatásán kell lemérni. A művészettörténész — írja Alpatov — amikor ítéletet mond a műalkotásról, valójában nemcsak mint krónikás és bíró lép fel, hanem ő maga is a történelem ítélőszéke elé áll." (32. old.) Ez a figyelmeztetés gondos munkára ösztönzi a tudomány képviselőit.

Alpatov művészettörténete elsősorban mégsem a szakterületek specialistáinak szól, hanem a művelődésre vágyó közönség széles rétegeinek. A mély és igényes elméleti felkészültség egyben annak is bizonyítéka, hogy a színvonalas népművelés és a jó tudományos mű nem egymásnak ellentmondó fogalmak. A már megjelent első kötet a bevezető fejezet elvi alapvetését gyümölcsözteti, kezdve egészen az ősember művészetétől a reneszánszig. Alpatov hű a maga elé tűzött célokhoz; ebben a kötetben egyaránt megtaláljuk a primitív népek művészetének, a kínai, a japán, az indiai és a közel-keleti művészeteknek a tárgyalását, valamint a népművészet termékenyítő hatásának elemzését, elsősorban talán éppen a régi orosz művészetet tárgyaló fejezetben. Így azt a követelményt, amelyet Alpatov a közönség műveltségéről szólva állított fel, legtökéletesebben az általa írt művészettörténelem széles körű megismerése válthatja ma valóra. Munkája érdemei közül ezt becsüljük a legtöbbre. Hogy magát a szerzőt idézzük: „A művészet szigorúan tudományos alapokon nyugvó tanulmányozása csak akkor lehet alapos és termékeny, ha a művészettörténész egy pillanatra sem felejti el, hogy az ő munkájában is igazi teremtő csíra fejlik."

Perneczky Géza

Digitized by Google

MIRŐL ÍRNAK A TESTVÉRPÁRTOK FOLYÓIRATAI?

CRITICA MARXISTA

Március—április

KORMÁNYVÁLSÁG VAGY A RENDSZER VÁLSÁGA? (Az olasz középbal kormány politikájának és ellentmondásainak elemzése.)

Luciano Barca: A PÁRTOK ÉS A PROGRAMOZÁS. (Válasz La Malfa köztársaságpárti politikusnak, aki szerint a jövedelmek szabályozása, a szakszervezetek bérharcának korlátozása a programozás előfeltétele. A cikk hangsúlyozza a strukturális reformok végrehajtásának szükségességét.)

Carlo Aymonino: A KORSZERŰ URBANISZTIKA EREDETE. (A városrendezési törvényről Olaszországban folyó vitával kapcsolatban elemzi az urbanisztika és a politika összefüggéseit.)

Louis Althusser: MARXIZMUS ÉS HUMANIZMUS. (Azelőtt a szocialista humanizmusnak csak egy formája volt, az osztályhumanizmus, ma egy új formája is van, a (szocialista) személy humanizmusa ott, ahol a proletárdiktatúra szakaszán már túljutottak, vagyis a Szovjetunióban.)

Ruggero Spesso: AZ OLASZ KAPITALISTA AKKUMULÁCIÓRÓL. (Elsősorban az ötvenes évek második felétől napjainkig tartó időszak kapitalista akkumulációjának elemzése.)

Lelio Basso: AZ OLASZ MUNKÁSOSZTÁLY EGYSÉGES PÁRTJÁRÓL. (A Proletáregység Olasz Szocialista Pártjának egyik vezetője hozzászól az előző számban megindult vitához.)

Május—június

Vezércikk az olasz kormányválság jellegéről, az olasz belpolitikai helyzetről.

Amadeo Grano: AZ INFLÁCIÓ MINT GAZDASÁGPOLITIKA. (Általános közgazdasági elemzés a kormány gazdaságpolitikájáról.)

Camillo Daneo: A CSALÁDI ÜZEMEK A MEZŐGAZDASÁGBAN. (Az olasz mezőgazdasági kisbirtokosok helyzetéről.)

Filippo di Pasquantonio: A KATONAI STRATÉGIA ÉS DIPLOMÁCIA AZ ATOMFEGYVERKEZÉS FÉNYÉBEN. (Átfogó tanulmány az atomháborúra vonatkozó katonai elméletekről, a korlátozott atomháború, a túlélés stb. problematikájáról.)

Karel Kosic: AZ ERKÖLCS DIALEKTIKÁJA ÉS A DIALEKTIKA ERKÖLCSE. (A Gramsci Intézet márciusi római filozófiai tanácskozásán elhangzott beszámoló.)

Arturo Colombi: A PARASZTOK ÉS AZ AGRÁRKAPITALIZMUS A KÖZÉPBAL KORMÁNY TÖRVÉNYJAVASLATAIBAN.

CAHIERS DU COMMUNISME

Június—július

A FRANCIA KOMMUNISTA PÁRT XVII. KONGRESSZUSA. (A kongresszus anyagai, a küldöttek felszólalásai nélkül.)

Digitized by Google

EINHEIT

Június

Fred Staufenbiel: GAZDASÁGI—MŰSZAKI ÁTALAKULÁS ÉS SZOCIALISTA KULTÚRFORRADALOM. (A kettő összefüggéseinek és kölcsönhatásainak tanulmányozása az NDK-ban.)

Paul Frase—Franz Müller: A VEGYIPARI LÉTESÍTMÉNYEK NAGY FELADATOK ELŐTT ÁLLNAK. (Az NDK vegyiparának feladatai 1964 és 1970 között.)

Alfred Lange: A GAZDASÁGI VEZETŐK TOVÁBBKÉPZÉSE ÉS AZ ÚJ GAZDASÁGTERVEZÉS ÉS IRÁNYÍTÁS.

Edwin Stiller: A TERMELÉS TECHNIKAI ELŐKÉSZÍTÉSÉT IS BE KELL VENNI A MUNKAVERSENYBE! (Hogyan kell megszervezni a munkaversenyt a szocialista munkaközösségben és a termelést műszakilag előkészítő részlegekben.)

Hans Schmidt: A SZÖVETKEZETI PARASZTOK GAZDASÁGI GONDOLKODÁSMÓDJÁNAK FEJLESZTÉSÉRŐL.

Gerhardt Neuer: EMELJÉK MAGASABB SZÍNVONALRA AZ ÁLLAMPOLGÁRI ISMERETEK OKTATÁSÁT. (E tantárgy tanításának eredményei és az 1964—65. oktatási évre tervezett változtatások.)

Rudolf Herold—Gisela Kaderschafka—Heinrich Opitz: EGY KALANDORPOLITIKA ELLENTMONDÁSOS FILOZÓFIÁJA. (A Pekingben megjelent „A dialektikus materializmus" című tankönyv bírálata.)

Reinhard Klassen—Otto Schröder—Kurt Voigtländer: PÁRTKONGRESSZUS A BÉKÉS EGYMÁS MELLETT ÉLÉS ÉS A TÁRSADALMI FEJLŐDÉS ELLEN. (A nyugatnémet Kereszténydemokrata Unió márciusban megtartott kongreszusáról.)

Georg Hansen: AZ EGYESÜLT ÁLLAMOKBAN FOLYÓ AUTOMATIZÁLÁS SZOCIÁLIS KÖVETKEZMÉNYEI. (A társadalmi ellentmondások kiéleződése az automatizálás következtében.)

Július

Otto Winzer: A NÉMET DEMOKRATIKUS KÖZTÁRSASÁG ÉS A SZOVJETUNIÓ KÖZÖTTI KAPCSOLATOK ÚJ SZAKASZA. (Az 1964. VI. hó 12-én aláírt baráti és kölcsönös segélynyújtási szerződés alapján.)

Horst Wambutt: A VEGYIPARI BERENDEZÉSEK GYÁRTÁSA A LEGMAGASABB TUDOMÁNYOS-MŰSZAKI SZÍNVONAL ELÉRÉSÉNEK ÚTJÁN.

Lothar Oppermann: A TUDOMÁNYOS-MŰSZAKI FORRADALOM ÉS AZ EGYSÉGES SZOCIALISTA OKTATÁSI RENDSZER. (Az NDK minisztertanácsa által jóváhagyott, az egységes szocialista oktatási rendszer alapelveire vonatkozó javaslatról.)

Harry Nick: TÖBB FIGYELMET A TÁRGYIASULT MUNKA GAZDASÁGOSSÁGÁRA.

Heinz Geissler: A NÉPGAZDASÁGI HASZON A DÖNTŐ. (A gépek és berendezések működési biztonságáról és gazdaságos kihasználásáról.)

Arno Birkner: A SZÖVETKEZETI ÁLLATTENYÉSZTÉS KIÉPÍTÉSE ÉS FEJLESZTÉSE AZ I. TÍPUSÚ MEZŐGAZDASÁGI TERMELŐSZÖVETKEZETEKBEN.

Digitized by Google

Hans Boeck: TUDOMÁNYOS VEZETÉS ÉS SZOCIALISTA MUNKAERKÖLCS. (A szocialista módon szervezett és irányított munka, mint a szocialista munkaerkölcs fejlesztésének fő tényezője. Ennek nevelő erejét az egyéni és társadalmi érdekek összhangjával kell hatékonnyá tenni. Az anyagi érdekeltség elve és a szocialista munkaerkölcs kifejlesztése.)

Hellmut Kolbe: A NÉMET SZOCIÁLDEMOKRATA PÁRT MAI NÉMET POLITIKÁJÁRÓL.

Helene Roggenbuck: 1944. JÚLIUS 20-a A TÖRTÉNELMI IGAZSÁG FÉNYÉBEN. (A Hitler elleni merényletről.)

Gertraud Liebscher és *Günter Wenzel:* A NYUGATNÉMET IMPERIALIZMUS NEOKOLONIALISTA KONCEPCIÓJÁNAK NÉHÁNY ÚJ ASPEKTUSÁHOZ.

Helmut Schnitter: A „BUNDESTAG KATONAI MEGBÍZOTTJA" ÉS A MILITARISTA BONNI BUNDESWEHR. (Heye altengernagy ügye.)

KOMMUNYISZT

8. szám.

A SZOCIALIZMUS ÉS A NEMZETI FELSZABADÍTÓ MOZGALOM ERŐINEK SZÖVETSÉGE. (N. Sz. Hruscsovnak az Egyesült Arab Köztársaságban tett látogatása kapcsán a szocialista országok által a nemzeti felszabadító mozgalmaknak és a felszabadult fiatal államoknak nyújtott támogatásról.)

V. Ahundov (az Azerbajdzsán KP első titkára): EGYÜTT A KÖZÖS CÉL FELÉ. (Azerbajdzsán 150 évvel ezelőtt csatlakozott Oroszországhoz.)

A VILÁG KOMMUNISTÁI VISSZAUTASÍTJÁK A SZAKADÁROKAT. (Részletek 52 kommunista párt dokumentumaiból, amelyekben elítélik a Kínai Kommunista Párt vezetőinek szakadár tevékenységét.)

N. Bikkenyin, G. Grigorjev: SZOVJET RENDSZERÜNK. (A szovjet társadalmi rendszer legkiemelkedőbb eredményei.)

A. Mitrofanova—V. Poletajev: A MUNKÁSOSZTÁLY A KOMMUNIZMUSÉRT FOLYTATOTT HARC VEZETŐ EREJE.

P. Grecsisnyikov—V. Harin: A KOLHOZDEMOKRÁCIA ÉS A TERMELÉS FELLENDÍTÉSE. (Rosztov területi tapasztalatok.)

A NYUGAT-BELORUSSZIAI KOMMUNISTA PÁRT TÖRTÉNETÉNEK HELYES MEGVILÁGÍTÁSÁÉRT. (Ismertetés az 1923-ban alakult, s a Lengyel Kommunista Párthoz tartozott Nyugat-Belorussziai Kommunista Párt történetéről, amelyet a személyi kultusz eltorzított.)

V. Csalmajev: HŐSÖK ÉS HŐSIESSÉG A SZOVJET IRODALOMBAN. (A szovjet ember számára a hőstett a szocialista hazafiság természetes kifejeződése lett. A szovjet irodalom legjellegzetesebb hős-típusai.)

E. Bregel: A POLITIKAI GAZDASÁGTAN TANKÖNYVEK ÉS AZ ANTIMARXISTA ELMÉLETEK KRITIKÁJA. (A politikai gazdaságtan tankönyvek többnyire nem bírálják elég meggyőzően az antimarxista gazdasági elméleteket. A helyes kritika fő irányzatai.)

A JELENKORI KAPITALIZMUS ELLENTMONDÁSAI. (Szemelvények a burzsoá sajtóból az amerikai munkanélküliségről, áremelkedésről a monopóliumok hatalmáról.)

Digitized by Google

A TÁRSADALOM — A TÖRVÉNYESSÉG ÉS A JOGREND ÓRE. (Válasz egy olvasónak.)

A FŰTŐANYAG-MÉRLEG MA ÉS HOLNAP. (Válasz egy olvasónak.)

9. szám.

A TUDOMÁNY SEGÍT ÉPÍTENI A KOMMUNIZMUST. (A szovjet tudományos ismeretterjesztő társaság júniusban tartott IV. kongresszusával kapcsolatban, a műszaki és társadalomtudományok művelőinek feladatairól.)

A DOGMATIZMUS ÉS VULGARIZÁLÁS ELLEN AZ IRODALOMBAN ÉS A MŰVÉSZETBEN. (A kínai vezetők irodalom- és művészetelméletének, a művészi alkotó tevékenységgel kapcsolatban követett „külön irányvonaluknak" bírálata.)

P. Naumenko: AZ ÉLELMISZERIPAR ÉS A VEGYÉSZET. (A vegyipar fejlesztése az élelmiszeripar fejlődésében is fontos szerepet tölt be.)

V. Koszov: A BŐSÉG FUTÓSZALAGJA. (A mezőgazdaság kemizálását szolgáló gépek gyártásának fejlesztéséről.)

A MARXIZMUS KLASSZIKUSAINAK KÉZIRATAIBÓL. (Részletek Marxnak azokból a jegyzeteiből, amelyeket kémiával és agrokémiával foglalkozó könyvek és cikkek olvasása közben készített.)

P. Zsilin—P. Larionov—N. Szviridov: A ROSZTOVI KOMMUNISTÁK TAPASZTALATAI. (A sokoldalú, változatos, jól irányított falusi propagandamunka eredményei.)

A SZAKADÁROK NEM TÉRÍTHETIK LE A VILÁGKOMMUNIZMUST A LENINI ÚTRÓL. (Részletek a kommunista és munkáspártok dokumentumaiból, amelyekben elítélik a kínai vezetők szakadár tevékenységét.)

I. Beljajev—V. Csernakov: AZ EGYESÜLT ARAB KÖZTÁRSASÁG ÚJ SZAKASZBAN. (Az EAK politikai és gazdasági fejlődése, a végbement társadalmi átalakulások jellege.)

N. Pasztuhov: AZ EL NEM KÖTELEZETT ÁLLAMOK ÉS A BÉKEHARC. (Az el nem kötelezett országok politikájának jelentősége a béke megvédése szempontjából. Az imperializmus mesterkedései. A kínai vezetők hiába szeretnék szembeállítani az el nem kötelezett országok és a Szovjetunió politikáját.)

I. Kulikova: A BARÁTOK HELYESLÉSE ÉS AZ ELLENFELEK KÉNYSZERŰ ELISMERÉSE. (Ellenséges beállítottságú nyugati személyiségek is kénytelenek elismerni a szovjet iskolarendszer, a kultúra és a tudomány eredményeit.)

B. Leontyev: SZELLEMI ÍNSÉG. (A kapitalista országok szellemi életének kiélezett ellentmondásai, eszmei elsekélyesedése, pesszimista hangulata, s a szocializmus életigenlő és humanista lényege.)

V. Sztriganov: A KULTÚRA ÉS A FÖLDMŰVELŐ. (Válasz az olvasóknak.))

A TUDOMÁNYOS KUTATÁSOK KÉT ÁGA. (Olvasók levelei az 1963. évi 17. számnak a szociálhigiénia és a demográfia problémáit taglaló cikkéről.)

10. szám.

A BÉKÉS EGYÜTTÉLÉS A GYAKORLATBAN. (N. Sz. Hruscsovnak az észak-európai országokban tett látogatásáról.)

Digitized by Google

LEVÉLVÁLTÁS AZ SZKP KÖZPONTI BIZOTTSÁGA ÉS A KÍNAI KOMMUNISTA PÁRT KÖZPONTI BIZOTTSÁGA KÖZÖTT (A KKP KB 1964. május 7.-i és az SZKP KB 1964. június 15.-i levelének szövege.)

EGY HŐSI KORSZAK MŰVÉSZETE. (Milyen fejlődést értek el a szovjet művészet különböző ágai az SZKP KB 1963. júniusi plénuma óta. A még meglevő hibás nézetek bírálata és állásfoglalás a szocialista realista művészet mellett.)

S. Rasidov: A KOMMUNISTA ÉPÍTÉS ÉS A MINDENNAPI ÉLET KULTÚRÁJA. (Milyen eredmények születtek Üzbegisztánban az életszínvonal emelése, a kultúra, a közoktatás fejlesztése terén, hogyan válik egyre kulturáltabbá, szebbé az emberek mindennapi élete.)

P. Nyeporozsnyij: A VILLAMOSENERGETIKA ÉS A TERMELŐERŐK TELEPÍTÉSE. (Az energiatermelés fejlesztési lehetőségeit figyelembe véve, a megfelelő energia-ellátottságú helyekre kell telepíteni az új iparvállalatokat.)

V. Szominszkij: HA ÁTADJÁK RENDELTETÉSÉNEK AZ ÜZEMET, MINÉL GYORSABBAN HASZNOSÍTANI KELL.

K. Ponomarjov: AZ ÚJ ISMERTETŐJEGYEI. (A Krasznij Kut-i termelési igazgatóság pártbizottságában folyó munka tanulságai.)

I. Hrenov: HÚSZ ÉVES A NÉPI LENGYELORSZÁG.

N. Progozsin: ALGÉRIA VÁLASZTÁSA — A SZOCIALIZMUS. (A felszabadult Algéria fejlődésének sajátosságai.)

11. szám.

ESZMÉNYÜNK — AZ ÁLTALÁNOS, TELJES JÓLÉT. (Mi a különbség a népjólét emelésével kapcsolatos pekingi eszmék és a szovjet állam által megvalósított intézkedések között.)

A FORRADALMI TUDOMÁNY ÉS A JELENKOR — A KÍNAI VEZETŐK ANTILENINISTA IRÁNYVONALA ELLEN. (L. Iljicsov beszámolója az 1964 júniusában tartott tudományos ülésszakon a kínai vezetők hegemón törekvéseiről, elméleti platformjukról, elméletük és gyakorlatuk antileninista lényegéről.)

A KOMMUNIZMUS ÉPÍTÉSE A SZOVJETUNIÓBAN — A SZOVJET NÉP NAGY INTERNACIONALISTA FELADATA. (B. Ponomarjov beszámolója az 1964 júniusában tartott tudományos ülésszakon arról, hogyan akarják megcáfolni a kínai vezetők a kommunizmus szovjetunióbeli felépítésének lehetőségét, milyen nézeteket vallanak a szocializmusból a kommunizmusba való átmenetről, a kommunista építés és világforradalmi mozgalom közötti összefüggésről.)

A KOMMUNIZMUS — A HUMANIZMUS LEGMAGASABB RENDŰ MEGTESTESÜLÉSE. (Miért állítják szembe a kínai teoretikusok a kommunizmust a humanizmussal A burzsoá humanizmus és a proletár humanizmus közötti különbség. Hogyan valósítja meg a kommunizmus az igazi humanizmust?)

AZ I. INTERNACIONÁLÉ MEGALAKULÁSÁNAK 100. ÉVFORDULÓJA

Termelés, munka, nevelés.

Sz. Hejnman: AZ IPARI TERMELÉS INTENZITÁSÁNAK EMELÉ-

Digitized by Google

SE. (A gépgyártás, a vegyipar feltárásra váró tartalékairól, a munkaszervezés tökéletesítéséről.)

A JÖVŐBE IRÁNYULÓ MOZGALOM. (A hat évvel ezelőtt elindult kommunista munkamozgalom jelentőségéről és eredményeiről.)

J. Gorsenyev: FEJLŐDÉSÜNK MEGGYORSÍTÓJA. (A szocialista versenymozgalom jelentőségéről.)

M. Zinovjev: AZ ÉLENJÁRÓ TAPASZTALAT ISKOLÁI. (A két évvel ezelőtt elindult „kommunista munka iskolái"-mozgalom eredményeiről.)

A Társadalmi Szemle a Kommunyisszt hasábjain.

Biszku Béla: A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT A NEMZETKÖZI KOMMUNISTA MOZGALOM EGYSÉGÉÉRT.

Szurdi István: VÁLTOZÁSOK AZ IPARI TERMELÉS SZERVEZÉSÉBEN ÉS IRÁNYÍTÁSÁBAN.

Dimény Imre: AZ ANYAGI ÖSZTÖNZÉS A MEZŐGAZDASÁG SZOCIALISTA FEJLESZTÉSÉNEK SZOLGÁLATÁBAN.

* * *

M. Kudacskin, N. Mosztovec: A LATIN-AMERIKAI FELSZABADÍTÓ MOZGALOM.

A. Berjozkin: A TÖRTÉNELEM TANULSÁGAI. (Az első világháború kitörésének évfordulójára).

I. Szenyicskin: AZ IFJÚ KOMMUNISTÁK FOLYÓIRATA. (Bírálat az Ifjú kommunista c. folyóiratról.)

LUPTA DE CLASĂ

Június.

O. Groza: A MŰSZAKI FEJLESZTÉS ÉS A KUTATÓ ÉS TERVEZŐ TEVÉKENYSÉG. (Az ország természeti kincseinek maximális mozgósítása és ésszerű kihasználása. A világ tudományának és technikájának bátor és gyors alkalmazása. A termékek tipizálása. A munka termelékenységének növelése. Szervezési kérdések. A káderek egyre növekvő szerepe.)

I. Mitran: POLITIKAI—IDEOLÓGIAI MUNKA A FELSŐOKTATÁSBAN.

G. Munteanu: MIHAI EMINESCU HALÁLÁNAK 75. ÉVFORDULÓJA.

N. Kallós: A „KORUNK" ÉS SZERKESZTŐJE: GAÁL GÁBOR.

A. Pavel: A MŰVÉSZETKRITIKA NÉHÁNY IDŐSZERŰ KÉRDÉSE. (A kritika hatása a művész fejlődésére, a modern stílus kérdése stb.)

I. Giubelan: OLTENIA TARTOMÁNY MÚLTJA ÉS JELENE.

Július.

I. Păcuraru: ROMÁNIA GAZDASÁGÁNAK FEJLŐDÉSE ÉS A MUNKAERŐ ÚJRATERMELÉSE.

S. Taigar: AZ ÉLETSZÍNVONAL EMELÉSE. A PÁRT KÖVETKEZETES POLITIKÁJA.

G. Obrejanu: A DUNAMENTI TERÜLETEK INTENZÍVEBB KIHASZNÁLÁSA.

C. Mare, I. Irimie, A. Roth: A FILOZÓFIAI KUTATÁS AKTUÁLIS PROBLÉMÁI.

Digitized by Google

I. Cornea, N. Pitrop, V. Coltescu: A TANÜGYI KÁDEREK KUTATÓ TEVÉKENYSÉGE.

E. Gáll, I. Aluas: A TÁRSADALOMTUDOMÁNYI KUTATÁSOK.

N. Adaniloaie, D. Berindei: AZ 1864. ÉVI MEZŐGAZDASÁGI TÖRVÉNYEK.

HOZZÁSZÓLÁSOK A TÁRSADALOMTUDOMÁNY TEMATIKÁJÁNAK VITÁJÁHOZ.

MARXISM TODAY

Július.

Szerkesztőségi kommentárok.

(*Témák:* szakszervezeti bérvita; Afrika történelme; Engels a szocializmusról; új Lenin-dokumentumok; a helyi tanácsok és a művészetek; művészeti fesztivál Wood Greenben.)

John Gollan: MILYEN ÚTON HALADJUNK? (A párt főtitkára a pártprogramból kiindulva ismerteti, milyen álláspontot kell képviselniük az angol kommunistáknak a nemzetközi munkásmozgalom különböző problémáival kapcsolatban, s mik a soron levő belpolitikai feladatok.)

W. H. Evans: VÁROSTERVEZÉS A MAI ANGLIÁBAN. (Vitaindító cikk).

Patricia Davies, David Crook: A BÉKÉS EGYMÁS MELLETT ÉLÉSRŐL. (Vita a folyóirat 1963. októberi számában megjelent Klugman-cikk egyes megálapításaival.)

James Klugman: VÁLASZ.

Peter Pink: MŰVÉSZET ÉS FELÉPÍTMÉNY. (A művészet szerepe a szocializmusban.)

NOWE DROGI

Július.

A LENGYEL EGYESÜLT MUNKÁSPÁRT IV. KONGRESSZUSA. (A kongresszus főbb anyagai, a hozzászólások nélkül.

Kazimierz Secomski: A NÉPI LENGYELORSZÁG GAZDASÁGI POTENCIÁLJÁNAK NÖVEKEDÉSE. (Adatok a húszesztendős gazdasági fejlődésről.)

Janusz Groszkowski: A TUDOMÁNY FEJLŐDÉSE A NÉPI LENGYELORSZÁG HUSZADIK ÉVFORDULÓJÁN

Eugenia Krzeczkowska: A NEMZETI JÖVEDELEM FEJLŐDÉSE A NÉPI LENGYELORSZÁGBAN. (Összehasonlítás az egyes ötéves tervek, valamint Lengyelország és más országok viszonylatában.)

Eugeniusz Mazurkiewicz: A MEZŐGAZDASÁG A NÉPI LENGYELORSZÁG HUSZADIK ÉVFORDULÓJÁN. (Tények és számadatok.)

Stefan Palczewski: LENGYELORSZÁG ÚJ NEMZETKÖZI HELYZETE — HÚSZ ESZTENDŐ VÍVMÁNYA. (A lengyel külpolitika eredményei.)

Józef Górski: WLADYSLAW GOMULKA CIKKEINEK ÉS BESZÉDEINEK MÁSODIK KÖTETE. (Az 1946—1948-as évek.)

Ryszard Matuszewski: ÁLTALÁNOS FEJLŐDÉSI IRÁNYZATOK HÚSZ ESZTENDŐ PRÓZAIRODALMÁBAN.

Roman Szydlowski: A LENGYEL SZÍNHÁZ ÉS FILM HÚSZ ÉVE.

Zygmunt Bielecki: A TÁRSADALOM NAGY KULTURÁLIS FEJLŐDÉSE. (Adatok a népművelés fejlődéséről.)

Digitized by Google

Michal Godlewski: SZAKOKTATÁS HÚSZ ESZTENDŐ ALATT.

Zygmunt Ratuszniak: MAGASKÉPZETTSÉGŰ KÁDEREK NEVELÉSE A NÉPI LENGYELORSZÁGBAN. (A felsőoktatásról és a tudósképzésről.)

Michal Charkiewicz: VÁLTOZÁSOK A LAKOSSÁG KÉPZETTSÉGÉNEK STRUKTÚRÁJÁBAN.

Augusztus.

W. GOMULKA BESZÉDE A NÉPI LENGYELORSZÁG FENNÁLLÁSÁNAK 20. ÉVFORDULÓJÁN RENDEZETT ÜNNEPI GYŰLÉSEN

Z. KLISZKO BESZÉDE A VARSÓI FELKELÉS 20. ÉVFORDULÓJA ALKALMÁBÓL RENDEZETT GYŰLÉSEN.

MAURICE THOREZ HALÁLA.

AZ ÚJ FELADATOK FÉNYÉBEN. (Vezércikk a IV. kongresszus után a párt és a nép előtt álló feladatokról.)

A IV. KONGRESSZUS DOKUMENTUMAIBÓL. (Testvérpártok üdvözlő táviratai és levelei.)

Antoni Radlinski: A VEGYIPAR AZ ÚJ FELADATOK ELŐTT. (A fejlődés üteme és a műszaki színvonal, nyersanyag- és káderproblémák, tudományos. beruházási és tőkeigényességi problémák.)

Jerzy Lisikiewicz: A MŰSZAKI FEJLŐDÉS AZ IPARBAN ÉS A FOGLALKOZTATÁS KÉRDÉSEI. (Az új munkahelyek teremtésének problémája és a műszaki fejlesztés.)

Ignacy Malecki: A MŰSZAKI TUDOMÁNYOK SZEREPE A NÉPGAZDASÁG-FEJLESZTÉSBEN. (A tudományos kutatómunka fejlesztésével kapcsolatos problémák.)

Stefan Zolkiewski: A HUMÁN TUDOMÁNYOK ALAPFUNKCIÓI. (A humán tudományok nevelő, vitázó és felfedező funkciójáról.)

Tadeusz Raczek: JUGOSZLÁVIA FEJLŐDÉSÉNEK IDŐSZERŰ PROBLÉMÁI. (Az ipari termelés kérdései, az egyes köztársaságok fejlődése, a párt szerepe, a nemzeti jövedelem felosztása, a jugoszláv állam el nem kötelezett külpolitikája.)

Mieczyslaw Kwiatkowski: NAGYBRITANNIA KÜLPOLITIKÁJÁNAK PERSPEKTÍVÁI. (Győzelme esetén milyen lesz a Munkáspárt külpolitikája?)

Boguslaw Galeski: A FALUSI LAKOSSÁG TÁRSADALMI EMELKEDÉSÉVEL FOGLALKOZÓ VIZSGÁLATOK A NÉPI LENGYELORSZÁGBAN. (Szociológiai felmérések összegezése.)

NOVÁ MYSL

Július.

Z. Mlynár: DEMOKRÁCIA ÉS FEGYELEM. (A demokrácia és a pártfegyelem helyes viszonya.)

A. Bencik — J. Kren: A FELKELÉSHEZ VEZETŐ ÚT. (Értékelés a szlovák nemzeti felkelésről.)

L. Tomásek: A SZEKTARIANIZMUS FILOZÓFIAI ÉRVEI. (A kínai vezetők szubjektivista elméletéről és gyakorlatáról.)

G. Bareš: AZ AUTOMATÁK ÉS AZ EMBEREK. (Milyen hatással van az automatizálás az emberre?)

L. Burlas: A SZLOVÁK ZENE LEGÚJABB FEJLŐDÉSE

S. Ferencei: A MEZŐGAZDASÁG IPAROSÍTÁSA. (Az iparirányítási elemek meghonosítása a mezőgazdaságban.)

Digitized by Google

J. Sekera: ÍRÁNY ÉS JAVASLATOK. (Az ipari pártszervezetek és pártbizottságok elnökeinek országos konferenciájáról.)

J. Novotny: KONFERENCIA A SZLOVÁK NEMZETI FELKELÉSRŐL.

V. Mikovsky: A KÖVETKEZMÉNY — ÉS OKAI. (I. Sviták filozófiai cikkének bírálata.)

J. Krylová: A LENGYEL NÉPKÖZTÁRSASÁG HÚSZ ÉVE.

J. Sruta: GONDOSKODÁS AZ EGÉSZSÉGRŐL TÁRSADALMUNKBAN.

M. Dezort—R. Seemann: DÉLI SZOMSZÉDUNK. (Ausztria gazdasági helyzetéről, politikai irányvonaláról stb.)

A. Slaby: PSZICHOLÓGIA ÉS A MEZŐGAZDASÁG IRÁNYÍTÁSA. (A mezőgazdasági tervezésről, nyilvántartásról, káderképzésről stb.)

Augusztus.

M. Pecho: A NÉP TÖRTÉNELMI JELENTŐSÉGŰ DÖNTÉSE. (A szlovák nemzeti felkelésről.)

B. Graca: A KOMMUNISTÁK ÉS A SZLOVÁK NEMZETI FELKELÉS. (A kommunisták szerepe a szlovák nemzeti felkelésben.)

V. Horák: A KÍNAI KOMMUNISTA PÁRT „HÁROM VÖRÖS ZÁSZLÓJÁNAK" POLITIKÁJA.

V. Gardavsky — J. Sedlák: „KOMOLY" ANTIKOMMUNIZMUS. (A nyugati antikommunizmus céljai.)

G. Přenosil: A HELYI NÉPBÍRÓSÁGOK KÉT ÉVE.

A. Kolman: ISMÉT A FILOZÓFIAI DOGMATIZMUSRÓL. (Válasz Beránek és Tlusty cikkére: „A filozófiánkban megmutatkozó dogmatizmus ellen".

KOMMUNISTA NEVELÉS AZ ISKOLÁKBAN.

(Az augusztus 25—26-i oktatási értekezletet előkészítő cikkek.)

D. Choma: JÁRADÉK-ELOSZTÁS A TERMELŐSZÖVETKEZETEKBEN.

J. Krylová: ROMÁNIA FELSZABADULÁSÁNAK HUSZADIK ÉVFORDULÓJA.

L. Tazky: A SZLOVÁK NEMZETI FELKELÉS AZ IRODALOMBAN.

M. Váross: A REALIZMUS A MŰVÉSZETBEN.

J. Vavrik: A PÁRTSZERVEZETEK A TERMELŐSZÖVETKEZETEKBEN.

G. Rada: A NEMZETI BIZOTTSÁG MUNKÁJA

NOVO VREME

Június.

SZOCIALIZMUS, JÓLÉT ÉS BÉKE. (A népi Bulgária két évtizedes gazdasági és társadalmi fejlődéséről.)

K. Bajcsinszki: A KÍNAI VEZETŐK NEOTROCKIZMUSA.

Szt. Mihajlov: AZ ÚJ EMBER — A SZOCIALISTA FORRADALOM TÖRTÉNELMI VÍVMÁNYA.

Sz. Hrisztov: A KÁDERÉKKEL VALÓ FOGLALKOZÁS EGYES IDŐSZERŰ FELADATAIRÓL.

Iv. Popov: AZ IPARI TERMÉKEK MINŐSÉGÉNEK MEGJAVÍTÁSA.

Digitized by Google

Szt. Salamanov: A NEMZETKÖZI SZOCIALISTA MUNKAMEGOSZTÁS PROBLÉMÁI A MEZŐGAZDASÁGBAN.

Szt. Szavov, A. Hoszejni: A FELHALMOZÁS ÉS A FEJLŐDŐ ORSZÁGOK KILÁTÁSAI.

K. I. Grigorov: A SZOCIALIZMUS BURZSOÁ KRITIKÁJÁNAK ÚJ IRÁNYZATAI.

D. Sismanov: TÖRÖKORSZÁG, MINT A KÖZÖS PIAC TÁRSULT ORSZÁGA. (Gazdasági helyzetkép.)

Július.

A PÁRT VEZETŐ SZEREPE A JELENLEGI HELYZETBEN.

Iv. Primov: A LENINI SZÖVETKEZETI TERV DIADALA A BOLGÁR NÉPKÖZTÁRSASÁGBAN. (A mezőgazdasági szövetkezetek útja a felszabadulás óta.)

Iv. Abadzsijev: A KOMSZOMOL — A SZOCIALIZMUSÉRT ÉS KOMMUNIZMUSÉRT FOLYTATOTT HARC ÉLCSAPATA. (Tevékenységének húsz esztendeje.)

Szt. Angelov: A SZOCIALISTA FORRADALOM ÉS A KÍNAI DOGMATIZMUS. (Tanulmány a forradalmi világmozgalom fejlődéséről, a szocializmusba való békés és nem békés átmenetről, valamint D. Blagoev és G. Dimitrov hozzájárulásáról a marxizmus—leninizmus továbbfejlesztéséhez.)

Iv. Donev: A NEMZETI FELSZABADULÁSÉRT FOLYTATOTT HARC TÁMASZA ÉS PAJZSA. (A Szovjetunió, mint a felszabadításukért harcoló népek támasza és erőforrása.)

At. Sztojkov: MODERNIZMUS ÉS ÚJÍTÁS A MŰVÉSZETBEN. (Gondolatok a bolgár, szovjet és más marxista esztétikusoknak, a művészet ideológiai kérdéseinek tisztázására tett erőfeszítéseiről.)

V. Ivanov: KÉT VILÁGHÁBORÚ — KÉT TÖRTÉNELMI KORSZAK. (A két világháború tanulságai.)

T. Vladigerov: ÚJ JELENSÉGEK A BURZSOÁ POLITIKAI GAZDASÁGTANBAN. (A szocialista országok gazdaságtudományi intézeteinek Szófiában tartott konferenciája alapján.)

A. Golemanov: ELŐRETÖRŐBEN A SZOCIALIZMUS, A NEMZETI FELSZABADÍTÁS ÉS BÉKE ERŐI. (Nemzetközi szemle a proletár internacionalizmus érvényesüléséről, a békéért, a szabadságért és nemzeti függetlenségért vívott harcról.)

WEG UND ZIEL

Július—augusztus

Walter Truger: FUNKCIÓ NÉLKÜLI HADSEREG. (Az osztrák hadsereg problémáiról.)

Edmund Fiala: AZ OSZTRÁK IPAR STRUKTURÁLIS PROBLÉMÁI. DÉLKELET-ÁZSIA SEMLEGESÍTÉSÉÉRT. (Wilfred Burchett interjúja, Ho Si Minh-nel, a Vietnami DK elnökével.)

Leopold Spira: A KÉT VILÁGHÁBORÚ ÉS A MUNKÁSMOZGALOM. (Részletes történelmi elemzés.)

Nehru: OROSZORSZÁG FÉNYE ÉS A MARXIZMUS. (Részlet Nehru önéletrajzából.)

Jakob Rosner: A FASIZMUS OSZTÁLYGYÖKEREI. (Részlet egy nagyobb tanulmányból.)

Franz Marek: A FRANCIA KOMMUNISTÁK. (A Francia Kommunista Párt XVII. kongresszusáról.)

Digitized by Google

TARTALOMJEGYZÉK

BISZKU BÉLA: A Magyar Szocialista Munkáspárt a nemzetközi kommunista mozgalom egységéért — — — — — — — — — — 1

DARVASI ISTVÁN: A harmadik évtized küszöbén — — — — — 11

ERÉNYI TIBOR: Az I. Internacionálé megalakulásának századik évfordulójára — — — — — — — — — — — — — — 24

MAURICE THOREZ — — — — — — — — — — 36

PALMIRO TOGLIATTI — — — — — — — — — — 37

DR. PINTÉR GYULA: A gépállomások átszervezésének tapasztalatai 38

SZARKA JÓZSEF: A szocialista ember neveléséről — — — — 48

LEHEL MIKLÓS: Szerény, de pozitív kezdet — — — — — — 61

ESZMECSERE

A szocializmus, korunk tudományos technikai forradalma és a mai szocialista ember (MAJOR MÁTÉ, FALUSNÉ SZIKRA KATALIN) — — — — — — — — — — — — — — — 77

KONZULTÁCIÓ

A szocialista állam kérdéséről (SOMOSKÖI JÁNOS) — — — — 87

LEVÉL AZ OLVASÓNAK

Elvtársi segítség? — — — — — — — — — — — — — — 99

NEMZETKÖZI SZEMLE

Románia iparfejlesztésének új eredményei (a LUPTA DE CLASA cikke) — — — — — — — — — — — — — — — 102

Az Európai Gazdasági Közösség agrárproblémái (ORBÁN ATTILA) — 106

KRITIKA ÉS KÖNYVISMERTETÉS

Az MSZMP határozatai és dokumentumai 1956—1962 (RÁKOS IMRE) 113

„Az egyetlen út". Dolores Ibarruri önéletrajza (KOMJÁT IRÉN) — 119

Alpatov: Művészettörténet (PERNECZKY GÉZA) — — — — — 125

MIRŐL ÍRNAK A TESTVÉRPÁRTOK FOLYÓIRATAI

Digitized by Google

СОДЕРЖАНИЕ

БЕЛА БИСКУ: Венгерская Социалистическая Рабочая партия за единство международного коммунистического движения — — — — 7

ИШТВАН ДАРВАЩИ: Накануне третьего десятилетия — — — 11

ТИБОР ЭРЕНИ: Столетие основания I-ого Интернационала — — — 24

МОРИС ТОРЕЗ — — — — — — — — — — — 36

ПАЛЬМИРО ТОЛИЯТИ — — — — — — — — — — 37

Др. ДЪУЛА ПИНТЕР: Опыты реорганизации машинно-тракторных станций — — — — — — — — — — — — — — 39

ЙОЖЕФ САРКА: О воспитании социалистического человека — — 48

МИКЛОШ ЛЕХЕЛ: «Скромное но положительное начало» (Конференция ООН по вопросам международной торговли) — — — — 61

ОБМЕН МНЕНИЯМИ

Социализм, научно-техническая революция и современный социалистический человек (МАТЕ МАЙОР, ФАЛУШНЕ-СИКРА КАТАЛИН) — — — — — — — — — — — — — — 77

КОНСУЛЬТАЦИЯ

К вопросу о социалистическом государстве (ЯНОШ ШОМОШКЕИ) 87

ПИСЬМО К ЧИТАТЕЛЮ

Товарищеская помощь — — — — — — — — — — — — 99

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОБЗОР

Новые успехи развития промышленности в Румынии — — — — 102

Аграрные проблемы Европейского Экономического сообщества (АТТИЛА ОРБАН) — — — — — — — — — — — — 106

КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЯ

Решения и документы ВСРП 1956—1962 г. (ИМРЕ РАКОШ) — — 113

„Единственный путь" (Автобиография Долорес Ибарурия) (ИРЕН КОМЯТ) — — — — — — — — — — — — — — 119

Алпатов: История искусств (ГЕЗА ПЕРНЕЦКИ) — — — — — 125

О ЧЕМ ПИШУТ ЖУРНАЛЫ БРАТСКИХ ПАРТИЙ

141

Digitized by Google

INHALT

BÉLA BISZKU: Die Ungarische Sozialistische Arbeiterpartei für die Einheit der internationalen Kommunistischen Bewegung — — 1

ISTVÁN DARVASI: An der Schwelle des dritten Jahrzehntes — — 11

TIBOR ERÉNYI: Zur hundertsten Jahrestag der Gründung der ersten Internationale — — — — — — — — — — — — 24

MAURICE THOREZ — — — — — — — — — — 36

PALMIRO TOGLIATTI — — — — — — — — — 37

DR. GYULA PINTÉR: Erfahrungen der Reorganisation der Maschinenstationen — — — — — — — — — — — — — 38

JÓZSEF SZARKA: Über Erziehung des sozialistischen Menschen — 48

MIKLÓS LEHEL: Ein bescheidener aber positiver Anfang — — — 61

GEDANKENAUSTAUSCH

Der Sozialismus, die wissenschaftlich-technische Revolution unserer Zeit und der sozialistische Mensch von heute (MÁTÉ MAJOR, Frau FALUS, KATALIN SZÍKRA) — — — — — — — — 77

KONSULTATION

Fragen des sozialistischen Staates (JÁNOS SOMOSKŐI) — — — 87

BRIEF AN DEN LESER

Kameradschaftliche Hilfe? — — — — — — — — — — — 99

INTERNATIONALE RUNDSCHAU

Neue Ergebnisse der industriellen Entwicklung in Rumänien (aus der Zeitschrift LUPTA DE CLASA) — — — — — — — — 102

Agrarprobleme der Europäischen Wirtschaftsgemeinschaft (ATTILA ORBÁN) — — — — — — — — — — — — — — 106

KRITIK UND BÜCHERSCHAU

Beschlüsse und Dokumente der USAP 1956—1962 (IMRE RÁKOS) 113

„Der einzige Weg". Selbstbiografie der Dolores Ibarruri (IRÉN KOMJÁT) — — — — — — — — — — — — — — 119

Alpatov: Kunstgeschichte (GÉZA PERNECZKY) — — — — — 125

AUS ZEITSCHRIFTEN DER BRUDERPARTEIEN

Digitized by Google

SOMMAIRE

BELA BISZKU: Le Parti Socialiste Ouvrier Hongrois pour l'unité du mouvement communiste international — — — — — — 1

ISTVÁN DÁRVÁSI: Au seuil de la troisième dizaine d'années — — 11

TIBOR ERÉNYI: Le centenaire de la Ière Internationale — — — 24

MAURICE THOREZ — — — — — — — — — — — — 36

PALMIRO TOGLIATTI — — — — — — — — — — — — 47

DR. GYULA PINTÉR: Expériences de la réorganisation des stations de machines agricoles — — — — — — — — — — 38

JÓZSEF SZARKA: L'éducation de l'homme socialiste — — — — 48

MIKLÓS LEHEL: Un début modeste, mais positif — — — — — 61

ÉCHANGE DE VUES

Le socialisme, la révolution scientifique et technique de notre époque et l'homme socialiste d'aujourd'hui (MÁTÉ MAJOR, Mme FALUS, KATALIN SZIKRA) — — — — — — — — — — 77

CONSULTATION

Problèmes de l'État socialiste (JÁNOS SOMOSKŐI) — — — — 87

LETTRE AU LECTEUR

Une aide fraternelle? — — — — — — — — — — — — 99

REVUE INTERNATIONALE

Nouvelles réalisations de l'industrie en Roumanie (de „LUPTA DE CLASĂ") — — — — — — — — — — — — — 102

Les problèmes agraires de la Communauté Économique Européenne (ATTILA ÓRBÁN) — — — — — — — — — — — — 106

CRITIQUES ET COMPTES RENDUS

Résolutions et Documents du P S.O.H. 1956—1962 (IMRE RÁKOS) 113

„L'unique chémin". Les mémoires de Dolores Ibarruri (IRÉN KOMJÁT) — — — — — — — — — — — — — — 119

Alpatov: Histoire des Arts (GÉZA PERNECZKY) — — — — — 125

DE LA PRESSE DES PARTIS-FRÈRES

143

Digitized by Google

CONTENTS

BÉLA BISZKU: The Hungarian Socialist Workers Party for the unity of the international communist movement — — — — 1

ISTVÁN DARVASI: At the doorstep of the third decade — — — 11

TIBOR ERÉNYI: The 100th anniversary of the I. International — — 24

MAURICE THOREZ — — — — — — — — — — — 30

PALMIRO TOGLIATTI — — — — — — — — — — 37

DR. GYULA PINTÉR: Reorganization experiences in the machine stations — — — — — — — — — — — — — — 38

JÓZSEF SZARKA: About socialist man's education — — — — 48

MIKLÓS LÉHEL: A modest but positive start — — — — — — 61

EXCHANGE OF VIEWS

Socialism, the scientific technical revolution of our age and the socialist man of today (MÁTÉ MAJOR, Mrs. FALUS, KATALIN SZIKRA) — — — — — — — — — — — — — 77

CONSULTATION

On questions of the socialist state (JÁNOS SOMOSKÖI) — — — 87

LETTER TO THE READER

Comradely help? — — — — — — — — — — — — — 99

INTERNATIONAL REVIEW

New results of industrial development in Rumania (from the paper LUPTA DE CLASA) — — — — — — — — — — — 102

Agrarian problems of the European Economic Community (ATTILA ORBÁN) — — — — — — — — — — — — — — 106

CRITICISM AND BOOK REVIEW

Decrees and documents of the HSWP 1956—1962 (IMRE RÁKOS) — 113

„The only way". Dolores Ibarruri's Self-biography (IRÉN KOMJÁT) 119

Alpatov: History of Arts (GÉZA PERNECZKY) — — — — — 125

FROM FRATERNAL PARTIES PERIODICALS

Digitized by Google

E SZÁM SZERZŐI

BISZKU BÉLA, az MSZMP Központi Bizottságának titkára, DARVASI ISTVÁN, az MSZMP KB. Agit.-Prop. osztályának vezetőhelyettese, ERÉNYI TIBOR kandidátus, az MSZMP KB. Párttörténeti Intézetének osztályvezetője, DR. PINTÉR GYULA kandidátus, az MSZMP KB. Mezőgazdasági osztályának munkatársa, SZARKA JÓZSEF kandidátus, az Országos Pedagógiai Intézet főigazgatója, LEHEL MIKLÓS újságíró, SOMOSKŐI JÁNOS filozófus, az MSZMP Pártfőiskolájának tanára, ORBÁN ATTILA, az Országos Tervhivatal előadója, RÁKOS IMRE újságíró, KOMJÁT IRÉN, a Társadalmi Szemle szerkesztő bizottságának tagja, PERNECZKY GÉZA művészettörténész.

SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG

BENKE VALÉRIA, (a szerkesztő bizottság vezetője), FRISS ISTVÁN, HÁY LÁSZLÓ, KOMJÁT IRÉN, LAKOS SÁNDOR, MOLNÁR ERIK, NEMES DEZSŐ, NÉMETH KÁROLY, ÓVÁRI MIKLÓS, SÍK ENDRE, SZIGETI JÓZSEF.

Digitized by Google

4. 1-12
2044

Ára: 6,— Ft.

INDEX: 25 806

Digitized by Google

VILÁG PROLETÁRJAI, EGYESÜLJETEK!

TÁRSADALMI SZEMLE

A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT ELMÉLETI ÉS POLITIKAI FOLYÓIRATA

LIBRARY
MAR 9 1971
UNIVERSITY OF CALIFORNIA
BERKELEY

10

XIX. ÉVFOLYAM 1964. OKTÓBER

Digitized by Google

Szerkesztőség:
Budapest, V. Széchenyi rakpart 19. Tel.: 124—475.
Kiadja a Kossuth Könyv- és Lapkiadó Vállalat.
Kiadóhivatal: VI. Révay utca 16. Tel.: 116—660*.
Terjeszti a Magyar Posta.

Előfizethető a Kossuth Kiadó megyei és kerületi kirendeltségeinél, csekkszámlaszám 01915003 a Posta Központi Hírlap Irodánál (Bp., V. József nádor tér 1.) és bármely postahivatalnál. Előfizetési díj negyedévre 8,— Ft, félévre 16,— Ft, egész évre 32,— Ft. Csekkszámlaszám: egyéni 61218, közületi 61066 vagy átutalás a MNB. 8. sz. folyószámlájára. Lapunk régebbi példányai kaphatók a Posta Központi Hírlapiroda újságboltjában. Budapest, V. József Attila u. 3.

Megjelent: 39 000 példányban

Utolsó kézirat a nyomdába érkezett: 1964. szeptember 21-én.

Felelős kiadó: A Kossuth Könyvkiadó igazgatója

64.3956/2 — Zrínyi Nyomda, Budapest. Fv.: Bolgár 1.

Digitized by Google

TÁRSADALMI SZEMLE
A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT ELMÉLETI ÉS POLITIKAI FOLYÓIRATA
XIX. ÉVF. 10. SZ BUDAPEST 1964. OKTÓBER

A párt vezető szerepéről

Írta GÁSPÁR SÁNDOR

Az elmúlt két évtized, de különösen az utóbbi nyolc év munkája és harca nyomán hazánkban bekövetkezett társadalmi változások gazdag tapasztalatokat nyújtanak a párt vezető szerepének elemzéséhez és vitathatatlanul bizonyítják érvényesülését a gyakorlatban. Pártunk VIII. kongresszusa összegezte a megtett út eredményeit, s joggal állapította meg, hogy dolgozó népünk minden sikerét — nem utolsósorban a szocializmus alapjainak lerakását — pártunk vezetésével érte el.

Történelmi tapasztalataink és megnövekedett feladataink arra köteleznek bennünket, hogy társadalmi rendszerünk fejlődésének jelen szakaszában - a szocializmus teljes felépítésének időszakában — elemezzük pártunk vezető szerepének helyzetét és meghatározzuk e téren az előttünk álló feladatokat.

A PÁRT VEZETŐ SZEREPÉRŐL ÁLTALÁBAN

A munkásosztály pártjának vezető szerepe sokoldalú kérdés, amelynek fontos elméleti és politikai vonatkozásai vannak, mint a munkásosztály történelmi küldetéséről, a párt helyes politikájáról, tudományos programjáról szóló tanítások. A fejlődés minden szakaszában a párt szabja meg a munkásosztály harcának stratégiáját és taktikáját, amelyet mindennapos politikai, ideológiai és szervező munkájával valósít meg. A vezető szerephez kapcsolódó kérdések nélkülözhetetlen része a párt vezetési stílusa, módszere. Szorosan összefügg ez a párt-, az állami és a társadalmi szervek munkájával, a párt összetételével.

Történelmi tapasztalataink egyértelműen igazolják azt a marxista—leninista igazságot, hogy az osztályok harcával végbemenő társadalmi fejlődésnek objektív szükségszerűsége a párt vezető szerepének érvényesülése. A munkásosztály azért hozza létre forradalmi pártját, hogy az az osztályharc különböző szakaszaiban vezetője legyen. A párt vezető szerepe azonban — bár-

Digitized by Google

mennyire szükségszerű is — mégsem önmagától, nem spontán módon érvényesül, hanem éles politikai, világnézeti harcban, eredmények és kudarcok árán, szívós, körültekintő szervező munkában. Pártunk ezen a téren sok pozitív és negatív tapasztalatot szerzett. Megtanulta többek között azt, hogy ha a munkásosztály és a párt vezető szerepe következetesen érvényesül, akkor a szocializmus ügye biztatóan fejlődik, jó ütemben halad előre. Ha viszont valamilyen oknál fogva ez a vezető szerep gyengül, vagy nem erősödik kellő mértékben, akkor meglazul a párt tömegkapcsolata, lassul a fejlődés, veszélybe kerülnek az elért eredmények is. Az ellenforradalom szemléltető oktatás volt e tekintetben: az ismert okoknál fogva gyengült a párt vezető szerepe, meglazult a tömegkapcsolata, és az ellenforradalmi erők átmeneti sikereket értek el.

A munkásosztály és a párt vezető szerepére vonatkozó tapasztalataink teljesen megegyeznek a kommunista és munkáspártok 1957-es moszkvai tanácskozásának erre vonatkozó megállapításaival. Mint ismeretes, a testvérpártok ezen a tanácskozáson tapasztalataik kollektív értékelésének eredményeként megállapították, hogy a szocialista forradalomban és a szocialista építésben fontos, általános törvényszerűségek hatnak, amelyek jellemzőek a szocializmus útjára lépő minden országra. Ezek között az általános törvényszerűségek között első helyen szerepel a párt vezető szerepének biztosítása.

Fejlődésünk jelen szakaszában politikai, társadalmi és gazdasági életünkben is érvényesül a munkásosztálynak és pártjának vezető szerepe. Ez sikereink legfőbb forrása és további eredményeink legfontosabb biztosítéka. Pártunk VIII. kongresszusa ezzel összefüggésben a következőket állapította meg: „A szocialista forradalom minden győzelme elsősorban annak köszönhető, hogy a magyar munkásosztálynak, a dolgozó népnek egységes, marxista—leninista, internacionalista pártja van, amely megoldotta és megoldja történelmi feladatait."[1]

A párt vezető szerepe érvényesülésének vannak meghatározó és ennek alárendelt feltételei. A párt vezetési módszerei — a megoldandó harci feladattól függően — történelmi szakaszonként változnak. Minden időszakban egyaránt érvényes törvény azonban az, hogy a párt politikája csakis a tömegek meggyőzésével és aktív közreműködésével valósítható meg. Forradalmi párt a hatalom birtokában sem mondhat le erről. Hatalmi eszközökkel a meggyőzést nem lehet helyettesíteni. Hazánkban, ahol — mint más szocialista országban is — a párt politikája a hivatalos állami

[1] Az MSZMP VIII. kongresszusának jegyzőkönyve, Kossuth 1963. 488. old.

Digitized by Google

politika szintjére emelkedett, nem bízhatjuk ennek érvényesülését egyszerűen az állami törvényekre, rendeletekre, hanem a szocialista demokratizmus talaján, elsősorban közvetett módon, erősítenünk kell a párt vezető szerepét, hatékonyabbá kell tennünk befolyását az élet minden területén.

A PÁRT VEZETŐ SZEREPÉNEK MEGHATÁROZÓ FELTÉTELEI

a) A párt vezető szerepének *legfontosabb feltétele* az, hogy a párt rendelkezzék azokkal a tulajdonságokkal, amelyeknek birtokában felismeri és megfogalmazza a munkásosztály, az egész dolgozó nép érdekeit, vágyait, törekvéseit, meghatározza a harc stratégiáját és taktikáját, és szervező munkával biztosítani tudja az így kialakított politika megvalósítását. A szocializmus építésének eddigi eredményei azt bizonyítják, hogy pártunk rendelkezik ezekkel a tulajdonságokkal, tehát *élenjáró csapata* a munkásosztálynak, a magyar dolgozó népnek.

Pártunk és minden kommunista párt azzal tudta kivívni osztálya és a dolgozó tömegek elismerését, hogy teljesítette az élcsapat funkcióját. Hangsúlyozzuk, hogy a párt a munkásosztály, a dolgozó nép része, nem lehetnek tehát külön érdekei és nincsenek kiváltságai. A párt azért élcsapat, mert vezeti az osztályt, vezeti az egész dolgozó népet, de tagjai számára nem igényel semmiféle társadalmi kiváltságot. A kommunistáknak, akik általában nagyobb részt vállalnak a közösség gondjaiból, elsősorban a felelősségük nagyobb, mint pártonkívüli társaiké.

b) A párt élcsapat jellegének és szerepe érvényesülésének másik legfontosabb feltétele, hogy *a pártnak helyes, tudományosan kidolgozott marxista-leninista politikája legyen, amely következetesen megvalósul a társadalmi élet minden területén.* Ez a feltétel is megvan a párt jelenlegi politikájában. Az MSZMP politikája magában foglalja a szocializmusért folyó harc nemzetközi és hazai tapasztalatait, helyesen fejezi ki a tömegek létérdekeit. A magyar dolgozók ezért fogadják el, teszik magukévá ezt a politikát és munkálkodnak őszintén végrehajtásán.

c) A vezető szerep megvalósulásának további nélkülözhetetlen feltétele, hogy a párt egésze és így a párt egyes szervezetei is a maguk munkaterületén alkalmassá váljanak a vezetésre, a részvételükkel kidolgozott és jóváhagyott politikai vonal gyakorlati végrehajtására, más szavakkal az, hogy *a párt erős, egységes és szervezett legyen.* „Mennél erősebbek lesznek pártszervezeteink — tanítja Lenin —, annál szélesebb körű, sokoldalúbb, gazdagabb és termékenyebb lesz a párt befolyása a munkástömegeknek a pártot körülvevő, a párt által vezetett elemeire."[2]

[2] Lenin Művei, 7. köt. Szikra 1953. 270. old.

Digitized by Google

A párt vezető szerepe érvényesülésének ez a feltétele is megvan. Világosan látjuk azonban, hogy a párt egysége nem egyszer s mindenkorra adott, változatlan állapot. A szocializmus építése során megoldandó új és új feladatok meghatározása és végrehajtása napról napra igényli az egységes szemlélet kialakítását és az egységes cselekvés biztosítását. A párt politikai, ideológiai és cselekvési egységét tehát állandóan erősíteni és fejleszteni kell.

d) *A pártegység szoros összefüggésben van a párt összetételével.* A párt összetétele tehát közvetlenül kihat a vezető szerep érvényesítésére. A mi pártunknak — írja Lenin —„... nem az a legfőbb gondja, hogy taglétszámát növelje, hanem az, hogy a tagság minőségét javítsa..."[3] Olyan párttagokra van szükség, akik egyrészt magukévá teszik, helyeslik, értik a párt politikáját, másrészt képesek és alkalmasak a párt politikájának eredményes végrehajtására.

A korábbi években a régi pártvezetőség nem vette figyelembe Leninnek ezeket az intelmeit. A hatalom meghódítása és megszilárdítása után, helytelen pártépítési elvet követve, lehetővé tette, hogy nagy számmal lépjenek be a pártba olyan elemek, akik nem eléggé szilárdak, áldozatkészek, s akik — esetleg különböző egyéni érdekeiket követve — szerettek volna a hatalomhoz közel kerülni. A történelem bebizonyította, hogy a pártnak nem úgy kell tömegpárttá válnia, hogy a dolgozó nép többségét egyesíti soraiban, hanem úgy, hogy helyes célkitűzéseivel és vezetési stílusával az egész népet képviseli és vezeti; olyan politikát kell folytatnia, *hogy a dolgozó nép kövesse a párt célkitűzéseit.*

A párt politikájának a gyakorlatba való átültetése során a társadalom legjobbjai eljutnak a párthoz és állandóan erősödik a mozgalom. Ez a párt növekedésének természetes folyamata. A párt nem öncélú szervezet, ezért sorainak gyarapításánál mindenekelőtt azt kell figyelembe vennie, hogy milyen társadalmi feladatok állnak előtte, milyen a munkásosztály és a dolgozó nép öntudatának színvonala. Ha nem ezek az elvek érvényesülnek, akkor eltorzul a párt összetétele. Ha túlságosan felduzzad a taglétszám, akkor elmosódik a párt és az osztály, valamint a nép közötti különbség; nem az osztályt emeljük a párt színvonalára, hanem a párt színvonalát igazítjuk az osztályéhoz. Ilyen esetben csökken a párt ereje, szervezettsége, látszólagossá válik egysége. Ugyanakkor hiba lenne, ha a párt bezárná kapuit a felvételre érett dolgozók előtt, és elzárkózás, bizalmatlanság alakulna ki a párt és a hozzá közelálló dolgozók között.

e) A párt vezető tevékenységének vannak igen fontos erkölcsi

[3] Lenin Művei 30. köt. Szikra 1953. 48. old.

Digitized by Google

követelményei is. A VIII. kongresszus nyomatékosan aláhúzta céljaink világos volta mellett eszközeink tisztaságát. Annak tudatában tevékenykedünk, hogy a munkásosztály, az összes dolgozók figyelik és ellenőrzik, *megegyeznek-e szavaink és cselekedeteink.* A szavak és tettek egységének hiánya törvényszerűen fékezi a dolgozók aktivitását, milliók cselekvését. A bizalom a bizakodás alapja. Pártunk az utóbbi évek tevékenységével megteremtette a bizakodás légkörét, s ezt még „véletlenül" sem szabad elbizakodottság szülte szép ígéretekkel elrontani. Lenin óvó szava ma is figyelmeztetés számunkra: „azt kívánom, hogy pártunkat semmi szín alatt se juttassuk az elbizakodott párt helyzetébe"![4]

A PÁRT VEZETŐ SZEREPE A SZOCIALIZMUS ALAPJAINAK LERAKÁSA UTÁN

A hatalom megragadása után az osztályharc fő feladata a szocialista társadalom alapjainak lerakása volt. Ez a folyamat, kisebb-nagyobb kitérőkkel tarkítva, 1960—62-re befejeződött. Ebben a szakaszban a párt fő törekvése az volt, hogy az alapvető politikai kérdésekben kialakítsa az egész dolgozó nép egységét.

A szocializmus alapjainak lerakása után új helyzet állt elő társadalmunk fejlődésében. Megszilárdult és eredményesen működik a proletárdiktatúra mechanizmusa, a népgazdaság minden ágában döntő győzelmet arattak a szocialista termelési viszonyok. Pártunk VIII. kongresszusa, elemezve a kivívott eredményeket, az osztályharc fő területeit a gazdasági szervező és kulturális nevelő munkában jelölte meg. Az új, megnövekedett feladatok egyrészt szükségessé teszik pártunk vezető szerepének további növelését, másrészt nagymértékben befolyásolják, új vonásokkal gazdagítják a vezető szerep formáit.

A szocialista társadalom teljes felépítése, a szocialista gazdaság gyors ütemű fejlesztése, az egész nép kultúrájának és gondolkodásmódjának szocialista szellemű formálása politikai tisztánlátás és szilárdság mellett az eddiginél sokkal szélesebb tudást, felkészültséget és a különböző világnézetű emberek egységes cselekvésének megszervezését igényli az egész párttól. A szocializmus alapjainak lerakásáért folytatott harc elsősorban szilárd politikai meggyőződést követelt a kommunistáktól. A szocializmus teljes felépítése az eszmei-politikai meggyőződés és a szakmai ismeretek egységét követeli meg az egész párttól. A pártnak és a kommunistáknak a marxizmus—leninizmus alapos ismerete mellett érteniök kell a gazdasági vezetéshez, elő kell segíteniök

[4] Lenin Művei, 30. köt. Szikra, 1953. 537. old.

Digitized by Google

a tudományos kutatómunka eredményeinek gyakorlati alkalmazását és az egész nép szocialista szellemű nevelését. Fejlődésünk menetéhez hozzá tartozik, hogy a párt elvibbé és konkrétabbá teszi, illetve fokozza vezető szerepét az élet olyan területein is, amelyek — ha nem is nagy számban vannak — ma még fehér foltoknak tekinthetők.

Egyes elvtársak az ellenforradalom elleni harcot nosztalgiával emlegetik, mondván: „akkor érvényesült a párt vezető szerepe, akkor volt igazi osztályharc!" Ezeknek az elvtársaknak figyelmükbe ajánljuk Leninnek a szovjethatalom első éveiben, nem sokkal a polgárháború után elhangzott szavait: „... kénytelenek vagyunk elismerni, hogy a szocializmusra vonatkozó egész álláspontunk gyökeresen megváltozott. Ez a változás abban áll, hogy azelőtt a súlypontot a politikai harcra, a forradalomra, a hatalom meghódítására stb. helyeztük, s erre is kellett helyeznünk, most viszont a helyzet annyira megváltozott, hogy a súlypontot a békés szervező, »kulturális« munkára kell áthelyeznünk."[5]

Milyen fontosabb tényezőket kell figyelembe vennünk a szocializmus építésének mai szakaszában a párt vezető szerepének vizsgálatánál?

a) *Kialakult és eredményesen működik a proletárdiktatúra politikai, társadalmi és gazdasági rendszere.* Az államszervezet kiépítésének és tökéletesítésének folyamatában voltak nálunk olyan feladatok, amelyeket közvetlenül a párt szervei oldottak meg, ezzel tehát állami ügyeket intéztek. Ma már semmi nem indokolja ezt a vezetési módszert pártunk gyakorlatában. A proletárdiktatúra és szerteágazó mechanizmusa a munkásosztály, a dolgozó nép szerve; sem helyette, sem fölötte nem kell intézkedni. Az állami igazgatásban dolgozó sok tízezer kommunistára is kötelezőek a pártszervek határozatai. Az ő feladatuk az, hogy biztosítsák e határozatok végrehajtását. Ez is szerves része a párt vezető szerepének. Az adott területen — legyen ez üzem, vagy hivatal — a helyi pártszervezetek őrködnek azon, hogy a hozzájuk tartozó párttagok kommunista módon dolgozzanak, hogy elképzeléseikben és cselekvésükben egységesek legyenek. Csak így várható, hogy a velük együtt dolgozó pártonkívüliek is ugyanígy fognak cselekedni.

Az állami és gazdasági szervek munkájának megjavításában a pártszervezetek figyelmét az alkalmas káderek kiválasztására, nevelésére, a munka jó megszervezésére és rendszeres ellenőrzésére kell fordítani. „A rátermett, alkalmas embert a megfelelő

[5] Lenin Művei, 33. köt. Szikra 1953. 474. old.

Digitized by Google

posztra!" — ez az elv egyaránt vonatkozik a párt tagjaira és a különböző munkakörökben dolgozó pártonkívüliekre. A proletárdiktatúra szervezetének tökéletesítése mindenkitől azt követeli, hogy ki-ki önállóan és hatékonyan végezze a maga feladatát. Ha az állami, a gazdasági és a tömegszervezetek munkája javul, ez egyben a párt vezető szerepének növekvő érvényesülését is tükrözi.

b) *A tömegszervezetek és mozgalmak szerves alkotó részei a proletárdiktatúra mechanizmusának.* Munkájukat önállósággal és felelősséggel végzik; a párt politikája főként közvetett úton, a vita és a meggyőzés útján jut érvényre tevékenységükben. Kétségtelen, hogy ez nem könnyű dolog, de kommunista párt számára mégis ez az egyetlen helyes és járható út. Ez a szocialista demokrácia lényegéhez tartozik. Tapasztalataink azt bizonyítják, hogy a szocialista demokrácia erősödése fejleszti az emberek öntudatát, felelősségérzetét és aktivitását. A tömegszervezetek és mozgalmak munkájának eredményeként sok százezer dolgozó közvetlenül részt vesz a közügyek intézésében, becsülettel kivette részét a szocializmus eddigi sikereiből, és egészen bizonyos, hogy élni tud a szélesedő demokrácia lehetőségeivel.

Társadalmunk demokratizmusának növekedését egyesek — talán éppen a nyugati propaganda hatására — úgy fogják fel, hogy „rendszerünk liberalizálódik", illetve „liberális a párt politikája". Akik ebben a hitben ringatják magukat, azok tévednek és csalódni fognak. A magyar népi demokrácia terebélyesedni fog, de nem úgy, ahogyan azt társadalmi rendünk nyugati „propagandistái" szeretnék. Ellenkezőleg. A társadalmi, s ezen belül az üzemi demokrácia, a szabad vita-légkör további térhódítása erősíti a párt vezető szerepét, társadalmi rendünk szocialista vonásait, mert ezzel növekszik a dolgozók tudatos, aktív részvétele mind a termelőmunkában, mind a társadalmi élet egyéb területein. *Ily módon a párt vezető szerepe a tömegek cselekvésében realizálódik.* Erőtartalékaink a munkásosztályban, a szocializmust építő dolgozó népben vannak, és a demokrácia szélesedése mindinkább felszínre is hozza őket. A párt vezető szerepének növekedését nem a demokrácia szélesedésétől, hanem a demokrácia korlátozásától kell félteni.

Kétségtelen, hogy társadalmi életünk egyes területein vannak liberális jelenségek: hanyagság, lógás, munka nélkül szerzett jövedelem, a törvények kijátszása stb. Pártunk politikája, egész államunk tevékenysége, a tömegek demokráciájának kibontakoztatása éppen e jelenségek ellen irányul. A burzsoá szokások és maradványok elleni harc csakis a legszélesebb demokrácia talaján lehet eredményes. Az „*én* is elnézem neked, te is nézd el nekem".

Digitized by Google

a „kéz kezet mos" kispolgári elve ellen úgy lehet eredményesen fellépni, ha *mi* nem nézünk el semmit, és harcolunk a káros jelenségek ellen. A tömegek ellenőrzése, mindenre odafigyelő tekintete megakadályozhatja törvényeink kijátszását, a felelőtlen, hanyag munkát.

A szocialista demokrácia, s ezen belül a pártdemokrácia azért is fontos, mert ez a párt egész tevékenységének, irányvonala helyességének biztos és pártszerű ellenőrzője. Hogy a párt pontosan, jól, a tömegek igényeit és akaratát, felkészültségét figyelembe véve alakítja-e mindennapi politikáját, azt elsősorban a munkásosztály, az egész dolgozó nép bírálja el. A kommunista párt a munkásosztálynak, az összes dolgozóknak nemcsak vezetője, hanem ügyének szolgálója is. *A párt csak úgy tud jól vezetni, csak úgy tudja szolgálni a népet, ha közben a nép ellenőrzi tevékenységét.*

c) Az elért eredmények és a további, megnövekedett feladatok végrehajtása azt követeli: minden embert minden fórumon aszerint bíráljanak el, hogy cselekedeteivel, munkájával, magatartásával miként segíti a szocializmus építését. Helytelen lenne, ha a szocializmus teljes felépítésének időszakában csupán annak alapján bírálnák el az embereket, hogy mik voltak húsz-harminc évvel ezelőtt. Társadalmi fejlődésünk logikus következményének tartottuk például a származás szerinti megkülönböztetés eltörlését az egyetemi és főiskolai felvételeknél. Az állampolgári egyenjogúság elve és gyakorlata a mi társadalmunkban valósággá vált és szerves részévé lett a proletár demokráciának.

Az osztályharcnak nemcsak logikája, hanem etikája is van. Mind a kettő azt követeli, hogy fegyverrel, kényszerítő eszközökkel lépjünk fel azokkal szemben, akik fegyverrel, erőszakkal fordulnak szocialista vívmányaink ellen; aki azonban letette a fegyvert — képletesen értve is —, azt rendszerünk nem kényszeríti arra, hogy ismét felvegye. Mindenki számára megadjuk annak a lehetőségét, hogy egyenjogú állampolgárként beilleszkedjen a dolgozók társadalmába. Ez a proletár humanizmus követelménye. Tudományos világnézetünk azt vallja, hogy a lét határozza meg a tudatot, hogy a társadalmi körülmények változásával megváltoznak az emberek is.

Az osztályharchoz és a munkásosztályhoz semmi köze annak az agresszív, embertelen, jezsuita elvnek, amely szerint „a cél szentesíti az eszközt". A proletariátus és pártja osztályharcának minden fázisában azt vallja, hogy eszközei összhangban vannak magasztos céljaival. A bosszú, az öncélú erőmutogatás, az ember degradálása, a diszkrimináció — nem a mi eszközünk. Amikor

Digitized by Google

egy rövid időre pártunkban is felbukkantak ennek az elemei, ez lényegében a kispolgári álforradalmiság megnyilvánulása volt.

d) A párt vezető szerepére káros hatást gyakorolt az osztályharc állandó éleződésének hibás elmélete. Meggyőződéssel valljuk, hogy a munkásosztálynak nem érdeke az osztályharc élezése, bár vállalja a legélesebb formákat is, ha a körülmények erre kényszerítik.

Hogy milyen éles az osztályharc, az elsősorban nem a munkásosztálytól függ; ezt mindig az osztályellenség ellenállásának mértéke szabja meg. A munkásosztály számára az a legelőnyösebb, ha a legkevesebb ellenállás leküzdésével oldhatja meg feladatait. A hatalomért folyó harcban nem szabhatja meg teljesen ő maga a harc formáit és eszközeit; a hatalom birtokában azonban sokkal inkább alakíthatja azokat a tényezőket, amelyekkel el lehet kerülni a legélesebb összeütközéseket. Meggyőződtünk arról, hogy a szocializmus építésének egész korszakát tekintve az osztályharc állandó éleződésének elmélete és a párt vezető szerepének szükségszerű növekedése — ellentétes egymással. Történelmi tapasztalataink azt bizonyítják, hogy amikor pártunk e hibás elmélet alapján cselekedett, csökkent a befolyása, s minden réteg körében növekedett a burzsoá és kispolgári nézetek hatása, torz felfogás alakult ki a marxista politikáról, az osztályharcról és a szocializmusról. Az elmúlt nyolc évben a párt megtisztította politikáját ennek a hibás elméletnek a káros hatásától.

OSZTÁLYHARC ÉS SZÖVETSÉGI POLITIKA

Az osztályharc vezetése azt követeli a párttól, hogy a szocializmus teljes felépítésének időszakában a legszélesebb osztályszövetség megteremtésével biztosítsa minden alkotó erő összpontosítását a szocializmus építésére. A szövetségi politika tehát az osztályharc eredményes megvalósításának elengedhetetlen feltétele. A munkásosztály mindig arra törekszik, hogy a más dolgozó osztályokkal és rétegekkel való szövetségét a lehető legnagyobb mértékben kiszélesítse és tartóssá tegye. A munkásosztály szövetségi politikáját a párt dolgozza ki, és vezető szerepe révén érvényesíti. Ahogy az osztályharc nem elhatározás dolga, hanem objektíve meglevő viszony, úgy a szövetségi politika sem üres elképzeléseken alapul, hanem objektív érdekek részleges vagy teljes egybeesését fejezi ki. A pártra és vezető szerepére éppen azért van szükség, hogy ezt az objektíve meglevő egybeesést a politikában realizálja. A társadalmi mozgás bonyolult volta, ezernyi ellentmondása magyarázza az osztályharc és a szövetségi

Digitized by Google

politika összefüggésének értelmezése körül kialakult széles körű vitát.

Vannak elvtársak, akik általában egyetértenek az osztályharcról és a szövetségi politikáról vallott felfogásunkkal, de azt mondják: más dolog az osztályharc és megint más a szövetségi politika. A kettő szétválasztásához abból az egyébként helyes elvből kiindulva jutottak el, hogy harcunk a régi társadalom erői és hagyományai ellen mindaddig tart, amíg ezek az erők léteznek és hatnak. Ebből azonban helytelen következtetést vonnak le, és azt mondják: az osztályharc, bármilyen területen folyik is, mindig és minden körülmények között osztályok és maradványaik ellen, s adott esetben szövetségeseink ellen is folyik. Itt azonban legalább három olyan dolog van, amelyeket nem szabad összekeverni. *Először:* az osztályharc nem általában osztályok, hanem ellenséges osztályok, csoportok között folyik. *Másodszor:* a szövetségi politika az osztályharc része; ennek helyes alkalmazása lehetővé teszi, hogy a nem proletár rétegek beilleszkedjenek a szocialista rendszerbe. *Harmadszor:* az ideológiai harc is osztályharc. Világnézeti harcot azonban nemcsak politikai ellenfeleinkkel vívunk, hanem ha kell szövetségeseinkkel is, azért, hogy megszabaduljanak a burzsoá és kispolgári ideológia befolyásától.

Fejlődésünk mai szakaszában a szövetségi politika nem egyszerűen a különböző osztályok és rétegek különböző érdekeit, illetve időleges céljaik egybeesését foglalja magában. Ma a munkásosztály harcának alapvető célkitűzései végérvényesen egybeesnek a nagyüzemi gazdálkodás útjára lépett parasztság és a néppel azonosuló értelmiség valóságos érdekeivel. Ebből nyilvánvalóan következik, hogy *az osztályharc és a szövetségi politika szétválasztása, még inkább szembeállítása — elméleti és politikai hiba.* A VIII. kongresszus megállapította: „Az osztályszövetség tartalma, terjedelme és formája a konkrét történelmi helyzet kívánta feladatoktól, valamennyi társadalmi osztály és réteg politikai magatartásától függően változik."[6] A párttagság döntő többsége helyesen értelmezi ezt a megállapítást, de a társadalom osztályszerkezetében végbement változásokat és az ebből adódó feladatokat továbbra is magyarázni kell.

Fontos feladat, hogy egész párttagságunk egységesen értse, hogy az osztályharc nem egyszer s mindenkorra adott, változatlan körülmények között folyik. Az osztályharc mindig a meglevő állapotok megváltoztatására irányul. Korábbi harci célok megvalósulása újra és újra megváltoztatja az osztályharc folytatásának körülményeit. Az osztályharc egyes területeinek hangsúlyozása végeredményben a munkásosztály politikai célkitűzéseinek meg-

[6] Az MSZMP VIII. kongresszusának jegyzőkönyve. Kossuth 1963. 437. old.

Digitized by Google

valósítását segíti elő. Nyilvánvalóan helyes az a marxi gondolat, hogy *„minden osztályharc politikai harc"*.

A gazdasági és kulturális életünkben tapasztalható lazaságok, az előforduló felelőtlenség és hanyagság bosszantóan hatnak párttagokra és pártonkívüliekre egyaránt. Jogos türelmetlenséggel követelik a felelőtlenségek megszüntetését. E káros jelenségek megszüntetése pedig csak úgy lehetséges, ha *minden szinten, minden helyzetben az osztályharc részének tekintik a szocialista gazdaság megerősítését és fejlesztését*, gazdasági és kulturális életünk visszásságainak felszámolását. Semmi szükség sincs arra, hogy szépítsük valóban meglevő nehézségeinket, hogy elkenjük a valóban meglevő hibákat. Azt azonban tudni kell, hogy semmiféle csodától nem várhatjuk sem ma, sem holnap gondjaink eltűnését, eszményi, tökéletes társadalom kialakulását. A megoldásra váró ezernyi feladat munkát, harcot követel, a kommunistáktól és a pártonkívüliektől egyaránt, S ha a mai gondokon túlvagyunk, holnap újabb ezernyi támad, amelyek újra megoldást követelnek. Ha egy-egy lépcsővel mindig feljebb megyünk is, ez nem jelenti azt, hogy már nem kell tovább lépnünk. Ezért mindennemű türelmetlenség jogos, ha alkotó cselekvésre serkent, ha a maga helyén mindenki a legtöbbet teszi abból, amit tehet, ha az észrevételek, a „türelmetlen" megnyilvánulások akkor és ott hangzanak el, amikor és ahol ezeket az észrevételeket figyelembe lehet venni, s a bajokon segíteni lehet.

A PÁRT VEZETŐ SZEREPÉNEK TÉVES FELFOGÁSA

A vezető szerep helyes felfogásához a meghatározó érveket a párt politikájának mindennapos érvényesülése szolgáltatja. Hétköznapjaink nyugodt fejlődése mindennél meggyőzőbben bizonyítja, hogy pártunk a történelmi-társadalmi változások figyelembevételével, következetesen és helyesen képviseli a munkásosztály, a dolgozó nép érdekeit, és ezzel gyakorolja a vezető szerepet.

Mégis vannak hibás nézetek és jelenségek, amelyeket a párt politikájának következetes megvalósításával lehet felszámolni. Még mindig kísért — bár csökkenő mértékben — az a nézet, amely a párt vezető szerepét azon méri le és annak alapján értékeli, hogy a párt tagjai milyen pozíciókat foglalnak el az államapparátusban, az üzemekben vagy intézményekben. Egy-egy pártonkívüli beállítása felelős gazdasági-műszaki pozícióba — különösen, ha előzőleg kommunista töltötte be ezt — felélesztí ezt a helytelen szemléletet, és esetenként demagóg hangok is hallatszanak.

Digitized by Google

Nyilvánvaló, hogy a párt vezető szerepe és az egyes párttagok funkciója nem azonos fogalmak. Természetes, hogy a párt irányító, vezető szerepe nem független az egyes párttagok tevékenységétől; a párt vezető szerepe azonban elsősorban politikai tevékenység, amely abban nyilvánul meg, hogy a párt élenjáró, az egész dolgozó nép közeli és távoli érdekeit és céljait figyelembe vevő politikát folytat, ez a politika áthatja társadalmunk egész életét, irányt mutat és mozgósítja a dolgozó népet. *A párt vezető szerepe eszméinek élenjáró voltában és politikájának megvalósulásában jut kifejezésre,* semmiképpen sem azonos tehát az egyes párttagok beosztásával. A kommunisták százezrei nagy felelősséggel és önzetlenül dolgoznak a párt politikájának, tehát vezető szerepének érvényre jutásáért.

Már sokszor elmondottuk, hogy a párt és a munkásosztály vezető szerepe ott és annyiban érvényesül, ahol és amennyiben megvalósul a párt politikája. Mégis további meggyőző munkával kell bizonyítani, hogy nincs semmi ellentmondás a pártonkívülieknek a társadalmi és gazdasági élet bármely területére való fokozottabb bevonása és a párt vezető szerepének további növelése között. E két dolog kiegészíti, feltételezi, nem pedig kizárja egymást.

Bizonyos táptalajt ad ennek a statisztikai szemléletnek a számos üzemben, hivatalban és intézményben tapasztalható protekció, a személyi kapcsolat és baráti összefonódás nyomán keletkező személycseréknek esetenkénti kusza szövevénye. Nehezíti a helyzetet, hogy egyes esetekben a pártszervezet helyes álláspontja, a párttitkár szava sem tudja megakadályozni a nyilvánvalóan hibás, a párt politikájával szembenálló intézkedést. Ilyenkor határozottan ki kell mondani: *ez nem a mi pártunk szövetségi politikája, ez a párt politikájának eltorzítása,* s fel kell lépni a párt politikájával ellentétes gyakorlat ellen.

A pártszervezetek életében a legnagyobb gondot az okozza, hogy a mai viszonyok között nem mindig látják, milyen módon végezzék munkájukat, és *alapszervezeti szinten* hogyan érvényesítsék és növeljék a párt vezető szerepét. Meg kell jegyezni, hogy az esetleges megtorpanás, illetve a párt vezető szerepére vonatkozó bíráló megjegyzések nem valamiféle kikristályosodott „politikai-elméleti" koncepció jegyében fogantak, hanem a türelmetlen tenniakarásnak, a hatékonyabb pártmunka igényének, a gazdasági és kulturális életünkben meglevő ellentmondások megoldását követelő magatartásnak a szülöttei.

A párt vezető szerepét vitató nézeteknek az is alapul szolgál, hogy számos pártalapszervezet gyenge és valóban nem játszik jelentős szerepet munkahelyén. A pártszervezetek tevékenysége

Digitized by Google

a taggyülések esetenkénti formális megtartásában, a felsőbb pártbizottságok által kiadott szervezeti és politikai instrukciók sematikus továbbadásában, a pártoktatás ilyen vagy olyan formáinak megszervezésében merül ki. Az ilyen pártszervezetek tagjai elkeseredetten hangoztatják téves nézeteiket, amelyek valójában saját szervezetük tehetetlenségének termékei. Jobbik esetben jogosan hiányolják területükön a pártszervezet, a kommunisták aktív, élenjáró szerepét, de az esetek többségében általános érvényű következtetéseket is levonnak környezetükben elfoglalt helyzetükből. Tapasztalataink szerint ezeken a helyeken a pártmunka megjavításával együtt a káros és helytelen nézetek is megszűnnek.

TENNIVALÓK A PÁRT VEZETŐ SZEREPÉNEK NÖVELÉSÉBEN

Az MSZMP politikájának népszerűsége, tevékenységének elismerése annak tulajdonítható, hogy dolgozó népünk hosszú évek során meggyőződött róla: a kommunisták mindennapi munkájukban hűek azokhoz az elvekhez, amelyeket hirdetnek. A szavak és tettek összhangjának még teljesebb érvényre juttatásában a kommunistáknak különleges felelősségük van. Ezt a felelősséget a szocializmus teljes felépítésében joggal hangsúlyozta a párt VIII. kongresszusa. A kongresszus nemcsak a gazdasági, az állami és kulturális életben követendő utat jelölte meg, hanem rá is ébresztette a párttagságot arra, hogy a kommunisták lelkes, példamutató munkája nélkül nem lehet megvalósítani ezeket a nagyszerű célokat.

A párt vezető szerepének legmarkánsabb, legteljesebb kifejezője az, hogy *a VIII. kongresszus programja az egész nemzet programjává lett.* Ez egyúttal azt is világosan mutatja, hogy a párt vezető szerepét az ország életének alakításában általában a kommunisták és pártonkívüliek egyaránt elismerik és jónak tartják.

A nemzet programjává lett kongresszusi határozatok megvalósításában *különösen nagy a vezetők felelőssége.* Ha egy egyszerű párttag jó munkája tíz társának mutat példát, akkor egy párttitkár, egy gazdasági vezető magatartása százakat győzhet meg. Ennek, sajnos, a fordítottja is igaz. Ha egy kommunista vezető rosszul szervezi meg a munkát, ha megsérti a párt- és kormányhatározatokat, ha kapkod, ha hibát hibára halmoz, ha megtűri a lazaságot, a pazarlást és a fegyelmezetlenséget, akkor száz és száz becsületes kommunista és pártonkívüli jó szándékú munkájának eredményét rontja le. Minél magasabb beosztású vezető követ el hibát, annál nagyobb a kár.

A kommunisták és a pártszervezetek aktivitásának fokozásá-

Digitized by Google

ban legfontosabb feladatunk *a pártélet lenini normáinak* maradéktalan érvényre juttatása, a demokratikus centralizmus minden elemének betartása. Hogyan segítsük elő a demokratikus centralizmus további erősödését? Mindenekelőtt úgy, hogy erősítjük a pártfegyelmet és fokozottabban ügyelünk a párttagság jogainak tiszteletben tartására. Lenin útmutatása alapján pártonbelüli munkásdemokrácián olyan szervezeti normát kell érteni, amely valamennyi párttagnak biztosítja a pártéletben való tevékeny részvételt. A munkásdemokrácia formája lehetetlenné tesz minden kijelölést, mint rendszert, és abban jut kifejezésre, hogy valamennyi funkcionáriust, a legalsóbbtól a legfelsőbbig, választják, és ezek kötelesek működésükről beszámolni, ellenőrzés alatt állnak. Ennek az elvnek az a lényege, hogy megköveteli a párttagok bevonását a párt politikájának kialakításába, és a párt politikájának végrehajtását a párttagok kezébe teszi le.

A közeli hetekben sorra kerülő *alapszervezeti vezetőségválasztások* során minden pártszervezetnek az a kötelessége, hogy vizsgálja meg és értékelje tevékenységét, s újabb követelményeket állítson a kommunisták elé. A párttagok nyíltan és őszintén mondjanak véleményt a vezetőség munkájáról és a növekvő feladatoknak megfelelően válasszák ki a vezetésre legalkalmasabb elvtársakat. A párton belüli demokrácia növeli az egyes párttagok felelősségérzetét, önálló ítélőképességét, fokozza öntevékenységét. Ily módon nemcsak a jó vezetést biztosítja, hanem magukat a párttagokat is alkalmasabbá teszi arra, hogy valóban környezetük igazi nevelőivé, a szocializmus ügyének még odaadóbb harcosaivá váljanak. A vezetőség újjáválasztásának következésképpen elkerülhetetlenül együtt kell járnia a párttagság politikai aktivitásának növekedésével, az önbírálat és a bírálat általános fellendülésével.

A kommunista mozgalomban mindig elsőrendű szerepet játszott a *fegyelem*. Lenin a pártfegyelmet *létkérdésnek* minősítette, és egyben arra is rávilágított, hogy mi tartja fenn, mi ellenőrzi és erősíti. „Először, a proletár élcsapat öntudatossága, odaadása a forradalom iránt, kitartása, önfeláldozása, hősiessége. Másodszor, az a képessége, hogy a dolgozók legszélesebb tömegeivel, elsősorban a proletártömegekkel, *de a nem proletár* dolgozó tömegekkel is, felvegye a kapcsolatot, közel kerüljön hozzájuk s bizonyos mértékig, mondhatnók, egybeolvadjon velük. Harmadszor, a proletár élcsapat politikai vezetésének helyessége, politikai stratégiájának és taktikájának helyessége, feltéve, hogy a legszélesebb tömegek *saját tapasztalataik alapján* meggyőződtek ennek a vezetésnek a helyességéről. Ezek nélkül a feltételek nélkül lehe-

Digitized by Google

tetlen a fegyelmet megteremteni egy forradalmi pártban . . ."[7] A pártfegyelem tehát megkívánja a párttagok politikai, világnézeti és cselekvési egységét és környezetük állandó alakítását.

A VEZETÉS MÓDSZERÉRŐL

A növekvő új feladatok megkövetelik, hogy a vezetés módszereit minden szinten állandóan tökéletesítsük. Az utóbbi időben egyes területeken tapasztalható, hogy a középszervek a határozatok sokaságával árasztják el az alsóbb szerveket, s nem veszik figyelembe ezeknek teherbíró képességét. Ennek az a következménye, hogy az alapszervezetek nem tudják érdemben megvitatni a kommunistákkal és a pártonkívüliekkel a legfontosabb tennivalókat. Ez a gyakorlat nem ösztönzi a párttagokat arra, hogy meggyőzzék dolgozó társaikat a tennivalók helyességéről, sőt sok esetben maguk a párttagok is bizonytalanná válnak.

A pártpolitikai élet vezetésének minden szinten három fő eleme, követelménye van: a) a konkrét helyzet alapos elemzése, b) körültekintő, sokoldalú véleménycsere után a következtetések levonása, a határozathozatal, c) a végrehajtás megszervezése és ellenőrzése. E hármas tevékenység összehangolt érvényesülése azonban ma még nem egyértelműen elterjedt gyakorlat.

A gazdaságpolitikában, a kulturális életben jelentkező visszásságok és hibák arra mutatnak, hogy a határozatok és intézkedések meghozatala előtt sok esetben felszínes *a helyzet elemzése*, ezért pontatlan a következtetés, a feladatok meghatározása. Ez a magyarázata annak, hogy egyes határozatok nem időállóak és menet közben módosításra szorulnak. A közelmúltban például a főváros kiemelt beruházásainak párt-felülvizsgálása során derült ki, hogy a létesítmények egyikének-másikának a kivitelezése népgazdasági szempontból nem előnyös. Önkéntelenül felvetődik a kérdés: hogyan minősíthető az effajta előkészítő munka? Nem árt, ha egy régi közmondás bölcsességére gondolunk a bonyolult tennivalók meghatározásánál: „Hétszer mérd meg, egyszer vágd le!"

Az előkészítő munkában minél több hozzáértő dolgozó véleményét, javaslatát kell figyelembe venni. A dolgozók iránti tiszteletet mindenekelőtt úgy fejezhetjük ki, hogy tiszteletben tartjuk és figyelembe vesszük véleményüket. A pártbizottságok jelentős része ma már meghallja, meghallgatja az emberek véleményét, s ennek alapján jelzéseket, javaslatokat is tesz. Mégis vannak akadályai annak, hogy a párttagok és a pártonkívüliek helyes véleménye érvényesüljön.

[7] Lenin Művei, 31. köt.; Szikra 1951. 9. old.

Digitized by Google

Az eredményesebb munkastílusnak jelentős korlátot szab a túlzott centralizáció azokon a területeken, ahol a decentralizálás szükségessége nyilvánvaló. Egy üzemben például a javaslatok és bírálatok többsége a helyi feladatokra vonatkozik. De hiába bízza meg a kerületi vagy üzemi pártbizottság a gazdasági vezetőket, hogy valósítsák meg mindazt, ami a javaslatokban helyes — a helyi vezetők munkáját bénítja a felsőbb gazdasági szervek nagyszámú tilalma. Ez meglehetősen leszűkíti annak a lehetőségét, hogy a pártmunka ne csak *lejelé* legyen hatékony, hanem *lent* a helyszínen is. A dolgozók aktivitását nagymértékben fokozza, ha a helyszínen döntik el azokat a kérdéseket, amelyek odatartoznak. A pártszervezetek számára a jelenleginél szélesebb lehetőséget kell biztosítani arra, hogy a mindennapi munka során az emberek véleményét figyelembe vegyék, alkotó javaslataikat hétköznapi tettekké változtassák. Ez teremt majd a bírálat lehetőségéből rendszeresen érvényesített jogot, s így válhat a maga területén minden vezetett egyben vezetővé is.

Az eredményes helyzetfelmérésnek és elemzésnek egyik legfontosabb követelménye az alaposság. Az alaposság, a szakszerűség nélkülözhetetlen a határozatok előkészítésénél. Az alapos, szakszerű döntéseket, határozatokat könnyebb is végrehajtani. Mennyi energiát, munkát takaríthattunk volna meg, vagy fordíthattunk volna a helyes megoldásra, ha pl. az iskolareform fontos tételeinek megfogalmazása idején minden tekintetben a tudományos helyzetelemzés alapján jártunk volna el. A legfőbb népgazdasági ágakban foglalkoztatott szakmunkaerő növekedésének mértéke és aránya, a rendelkezésünkre álló anyagi erőforrások reálisabb számbavétele, a népszaporulat évenkénti csökkenésének, az 1966—69-es évek előreláthatóan nagyon magas általános iskolai felsőtagozatú tanulólétszámának gondosabb elemzése elősegítette volna a középiskolai rendszer szerkezeti arányainak kialakítását és az egyes iskolatípusok céljának pontos meghatározását.

De találkoztunk szép számmal az elmúlt időben olyan gyakorlattal is, hogy a pártszervezetek egy része túlhajtotta a helyzetelemzést, és akkor is elvégezte ezt a nagy energiával járó munkát, ha a Központi Bizottság, vagy a Budapesti Pártbizottság egy-egy határozat előkészítése során országosan vagy budapesti viszonylatban már megtette ezt. Pártszervezeteink életében sajnos még nem vált teljes mértékben gyakorlattá, hogy ilyen esetben a végrehajtás megszervezésére, a tennivalók pontos kidolgozására, a helyi viszonyok figyelembevételére, a rendszeres ellenőrzésre fordítsák erőiket.

A konkrét helyzet alapos elemzése módot ad a *következtetés levonására és a jó határozat kidolgozására.* A Központi Bizottság

Digitized by Google

számos, a pártmunkának szinte minden területére érvényes, alaposan kidolgozott, hosszabb időszakra érvényes határozatot hozott. Ez lehetővé teszi, hogy középső és alsó szinten is vállalkozzanak az illetékes párt- és állami szervek az élet bonyolult problémáinak megoldására e határozatok útmutatásai alapján. Biztosítanunk kell, hogy a kommunisták tanácskozásai ne legyenek öncélúak, hanem az *ügyek elintézését szolgálják.* Ez pedig rendszerint olyan párthatározatot kíván, amely a feladatokat, a végrehajtásért felelős személyeket, a megoldáshoz szükséges anyagi, szervezeti eszközöket és a végrehajtás határidejét is pontosan meghatározza.

A határozatok kidolgozásával kapcsolatban két végletes nézet tapasztalható. Az egyik szerint: ha adva van a Központi Bizottság valamilyen határozata, akkor nincs többé szükség helyi határozatra. Ez a nézet azért káros, mert elodázza a döntést azokban a *részletkérdésekben,* amelyek csak az adott pártszervezet területén jelentkeznek. Márpedig az adott esetben *a döntés felelősségét vállalni kell,* mert különben a párt vezető szerepe csorbát szenved, a feladatok elől való kitérés a dolgozók között bizonytalanságot kelthet. *A másik véglet* szerint elegendő a jelentkező problémák egyszerű megbeszélése is. Az ilyen általános beszélgetések azonban nem alkalmasak arra, hogy egy pártfeladat megoldásához segítséget adjanak, mert senkit sem köteleznek semmire. Az sem ritka dolog a pártszervezetek életében, hogy megtárgyalnak egy-egy fontos kérdést, a vita során feltárják az eredményeket és a hibákat, de nem vonnak le saját tevékenységükre konkrét következtetéseket, semmiféle feladatot nem határoznak meg.

A VÉGREHAJTÁS MEGSZERVEZÉSE

A határozatok végrehajtásának fontos feltétele a bennük foglalt *feladatok egységes értelmezése.* Enélkül nincs egységes cselekvés. Eléggé elterjedt gyakorlat, hogy titkári értekezleteken vagy vezetőségi üléseken ismertetik a határozat lényegét és ezt elegendőnek tartják. Igaz, hogy a határozat minden párttag számára kötelező, de egyszerű ismertetése még nem feltétlenül idéz elő tevékeny közreműködést. Így voltunk ezzel például az ipar átszervezése során. A Központi Bizottság határozatát pártszervezeteink nem dolgozták fel idejében; ennek is tulajdonítható az, hogy különböző, helytelen értelmezésből fakadó nézetek és hibás gyakorlati intézkedések gátolják a végrehajtást.

Nem ritka dolog, hogy egyes pártszervezetekben nem biztosítják a tagság számára a beleszólás lehetőségét a helyi pártmunkába. A taggyűléseken nem mindig a párttagságot leginkább foglalkoztató kérdéseket tárgyalják. Egyes pártszervezetekben a tag-

Digitized by Google

gyűlések napirendjén általában kül- és belpolitikai, illetve általános termelési beszámolók szerepelnek. Az ilyen alapszervezethez tartozó párttagok nem alakítják alkotó módon a hozzájuk tartozó gazdasági egység, intézmény életét, hanem csak tájékozódva szemléli.

Még mindig fellelhető az a gyakorlat, hogy azonos kérdésben egymás után többször is határozatot hoznak, azt gondolva, hogy az újabb határozat majd megoldást hoz. Szinte közhellyé vált már, megis kell szólni arról, hogy *a határozat meghozatalával munkánk nem fejeződik be, ellenkezőleg: a munka dandárja csak ez után következik.* A végrehajtás megszervezése és ellenőrzése pártszervezeteink tevékenységének gyenge oldala.

Az ellenőrzésnél még mindig elterjedt módszer, hogy brigádvizsgálat címén írásbeli jelentések sokasága készül egyik-másik határozat végrehajtásáról. Ennek ellenére alapos ellenőrzés után nemegyszer a brigádjelentésben foglaltaktól elütő kép alakul ki a felsőbb pártszervek vezető testületeiben. Ennek az az oka, hogy az ellenőrzés nem elég körültekintő, nem elég konkrét, s gyakran felszínes. A helyszíni ellenőrzés azért szükséges, mert a felsőbb pártszervek így is segíthetnek a közvetlen végrehajtás szervezőinek. Ily módon kisebb a valószínűsége annak, hogy a határozat végrehajtásáról adott beszámoló akarva, akaratlan megtéveszti a felsőbb pártszerveket. Az a helyes, ha a vezetők nemcsak jelentésekből, hanem saját közvetlen tapasztalataikból is ismerik a helyzetet, a problémákat.

Még mindig előfordul, hogy a végrehajtó bizottságok csupán, vagy főleg értekezleteken tájékozódnak, keveset fordulnak meg az alapszervezetekben. Sok példa mutatja, hogy a végrehajtás pontos megszervezése és ellenőrzése nélkül a határozat vágyakat és elképzeléseket rögzítő papiros marad. Helyszíni segítség és rendszeres ellenőrzés nélkül a vezető szerv határozata nemegyszer háborítatlanul hever alsóbb pártszervezetek vezetőinek íróasztalában.

Ma már elterjedt, általános tapasztalat, hogy a gazdasági vezetők minden fontosabb kérdést megtárgyalnak az alapszervezeti titkárokkal, s részletkérdésekben is kikérik ezek véleményét. A titkárok azonban már ritkábban tájékoztatják a pártvezetőségeket arról, hogy milyen kérdések eldöntésében vettek részt, milyen tájékoztatást kaptak. Sajnos, csak kevés pártvezetőség tájékoztatja a tagságot alaposan a két taggyűlés között végzett munkáról, a pártvezetőség állásfoglalásairól. Pedig a tapasztalatok szerint, ahol nagy gondot fordítanak arra, hogy a dolgozók minél bátrabban mondják el véleményüket, és arra is ügyelnek, hogy

Digitized by Google

javaslataik meg is valósuljanak, ott nem merülnek fel a párt vezető szerepére vonatkozó kételyek.

A KOMMUNISTÁK PÉLDAMUTATÁSA

A kommunista életének próbaköve a mindennapi harc, a gyakorlati munka. Meggyőződését, elvhűségét, a közösségért végzett áldozatkész munkával hitelesíti, azzal, hogy felismeri: az adott pillanatban mi szolgálja legjobban a szocializmus ügyét, azzal, hogy fáradhatatlanul és szerényen küzd érte, akár kicsiny, akár nagy dologról van szó. Minthogy az osztályharc nem elvontan, hanem konkrétan, a gyakorlatban folyik, napjainkban a gazdaság fejlesztése, a népgazdaság érdekeinek érvényesítése, a jó minőségű munka, a belső tartalékok kihasználása, a korszerű munka- és üzemszervezés, a rendszeres gyártmány- és gyártásfejlesztés — mind a munkásosztály harci feladata. A kommunisták tevékenységének ezekre kell irányulnia.

Napjainkban a *munkafegyelem* lazulásának több jelével találkozhatunk. Ez számos iparágban és állami intézményben veszélyezteti az eddig elért sikereket. Sok az olyan elvtárs, aki saját munkáját időben, jó minőségben végzi el, de nem emeli fel szavát a fegyelembontókkal, a lelkiismeretlen emberekkel szemben. Sokkal kevesebb probléma volna a termelésben és a közéletben, ha minden kommunista nagyobb felelősséget érezne nemcsak saját munkájáért, hanem társai tevékenységéért is.

Példamutatásra van szükség a pazarlás elleni harcban is. De ahol a vezetők hibájából sok drága anyag megy tönkre, ott persze nehéz elvárni a dolgozóktól, hogy takarékoskodjanak. Egyes elvtársak csak felsőbb helyen teszik ezt szóvá. Mennyivel eredményesebb lenne, ha a helyszínen is megmondanák a véleményüket. De a kommunistáknak a pazarlás egy másik fajtája ellen is fel kell lépniük: nem hagyhatják szó nélkül azt sem, hogy egyes emberek meg nem szolgált juttatásokra tegyenek szert.

Ma még az a helyzet, hogy ahol az irányítás és ellenőrzés gyengesége folytán erre lehetőség nyílik, ott sokan próbálkoznak azzal, hogy munka nélküli jövedelemre tegyenek szert a társadalom rovására. Sajnálatos, hogy az utóbbi időben egyes párt- és állami szervek néha bizonyos nagyvonalú elnézést, indokolatlan türelmességet tanúsítanak a közérdek önző megsértői iránt. Mindenképpen erősítenünk kell párttagságunk kommunista erkölcsiségét, mert csakis így tudjuk az egész népet szocialistává formálni.

A pártmunka megjavítása, közvéleményformáló erejének fokozása érdekében emelni kell a *kommunisták marxista—leninista képzettségét* is. Határozottan szembe kell szállnunk minden olyan

Digitized by Google

törekvéssel, amely háttérbe szorítja a politikai, világnézeti kérdések tanulmányozását.

Az utóbbi időben kialakult gyakorlat azt mutatja, hogy a párttagok és pártonkívüliek bátran *bírálják* a felsőbb szervek helytelen intézkedéseit és nyíltan szóvá teszik a hibákat. Találkozunk azonban a bírálat elfojtására irányuló törekvésekkel is, bár ezek rendszerint burkoltan jelentkeznek. Az alapszervezetek belső életéből sok helyen hiányzik a személyre szóló, konkrét kritika és önkritika. Az egy munkahelyen dolgozók nemigen bírálják egymást, mondván: „minek bántsam, hiszen alapjában véve rendes ember!" De elfelejtkeznek arról, hogy éppen ennek az „alapjában véve rendes embernek" kell szólnunk, ha hibát vét, hogy tanuljon hibáiból, és hogy megvédjük attól, hogy kis hibáiból esetleg nagy hibák nőjenek ki. Fel kell azonban lépnünk a meggyőződés nélküli, formális önkritika ellen is. Ez nem utolsósorban azért érdemel nagy figyelmet, mert gátolja a hibák kijavítását, és elterjedése esetén képes lerontani a kommunista önkritika hitelét. A kommunista önkritika lényege nem a szavakban rejlik: *a cselekedetekben megnyilvánuló önbírálat a legfontosabb.*

AZ ALAPSZERVEZETEKRŐL

Az általános politika az alapszervezetekben konkrétizálódik. A párt politikáját „lefordítani" az adott szintre, az adott körülményekre — nem könnyű feladat. A sorra kerülő vezetőségválasztó taggyűlések alkalmat adnak arra, hogy pártszervezeteink egyértelműen kialakítsák a kommunisták helyét, szerepét és feladatait.

Alapszervezeteink szerepe és funkciója a mai helyzetben a korábbihoz képest feltétlen növekszik, de a növekedéssel együtt változik is. Nem az adott állami, gazdasági stb. szerv helyett kell dolgozniuk, hanem a társadalom egységeinek és egészének fejlődésére kell az eddiginél nagyobb hatást gyakorolniuk. Ez a hatás nem merül ki egy-egy részkérdés operatív megoldásában. *A pártnak és szervezeteinek az a funkciójuk, hogy helyes politikájukkal biztosítsák a szocializmus elveinek következetes érvényesülését társadalmunk egészének életében.*

A párt alapszervezeteinek eddigi, lényegében sikeres tevékenysége alapján — a teljesség igénye nélkül — a következőkben lehet megjelölni azokat a fő vonásokat, amelyeknek gazdagodása, általánossá válása biztosítja munkájuk további javulását, a párt vezető szerepének növekedését:

1. A kommunisták fórumán vitassák meg az üzem vagy intézmény feladatait, és határozatban rögzítsék az ott dolgozó kom-

Digitized by Google

munisták konkrét tennivalóit. Az alapszervezetek használják fel szervezeti erejüket és politikai tömegbefolyásukat a helyi feladatok jó megoldására.

2. A kommunisták példamutatásával és aktivitásával formálják az egész üzem vagy intézmény közvéleményét és szemléletét, segítsék elő a dolgozók kezdeményezéseinek kibontakozását és megvalósulását.

3. A pártdemokrácia, az őszinte, nyílt légkör kialakításával segítsék elő és erősítsék az üzemi demokráciát, a munkahely légkörének, közszellemének tisztaságát.

4. Fordítsanak különös gondot a vezetés egységére és helyesen, szubjektivizmustól mentesen foglaljanak állást a fontosabb személyi kérdésekben.

5. Fordítsanak gondot az erkölcsi és az anyagi ösztönzők helyes arányára és ezek érvényesülésére.

6. Rendszeresen ellenőrizzék, számoltassák be a helyi szakvezetést a határozatok végrehajtásáról. A tömegszervezetek tevékenységét az ott dolgozó kommunisták révén irányítsák, és biztosítsák ezek munkájának összehangoltságát.

Lehetetlen minden kérdéssel egyidőben, egyforma figyelemmel és erővel foglalkozni. Az alapszervezeti vezetőségeknek ezért ki kell választaniok *a központi fontosságú kérdéseket,* amelyek megoldása az adott helyzetben mindennél fontosabb. E kérdések kiválasztása és megoldása a vezetés legfontosabb feladata, elsősorban ettől függ a pártmunka sikere. Vegyünk egy példát. A Központi Bizottság 1963 decemberi határozata nyomatékosan hangsúlyozza, hogy gazdasági építőmunkánk követelménye a termelékenység növelése. A termelékenység növelése függ a munkafegyelemtől, a technika jobb kihasználásától, az üzemszervezés megjavításától, a jó kalkulációtól, a szocialista munkaverseny helyzetétől stb. Az üzemi alapszervezetek vezetőségeinek lényegében mindezekkel a problémákkal foglalkozniok kell. Feltétlenül célszerű azonban, hogy e sok tényező közül kiválasszák: melyik az adott helyen, az adott időpontban a legfontosabb kérdés, amelyre elsősorban az erőt összpontosítaniok kell. A termelékenység emelésének ilyen kiemelt feladata lehet például az egyik helyen az üzemszervezés, másutt a gazdasági vezetés megerősítése, vagy a géppark kapacitásának jobb kihasználása stb. Sémát erre sem lehet kidolgozni, mert nincs két olyan üzem, ahol ez a kérdés teljesen egyformán jelentkezne.

Alapszervezeteink hatása akkor bontakozhat ki teljesen, ha a tennivalók értelmezésében és a cselekvésben megvan a kommunisták egysége.

•

Digitized by Google

Feladatunk tehát az, hogy biztosítsuk a párt vezető szerepének állandó és egyenletes növekedését. Ez a szocializmus építésének törvénye. „Minél nagyobb a lendület — mondja Lenin —, minel nagyobb arányúak a történelmi akciók, annál több ember vesz részt ezekben az akciókban, és fordítva, minél mélyebb átalakítást akarunk végrehajtani, annál inkább fel kell keltenünk iránta az érdeklődést, annál inkább kell törekednünk arra, hogy tudatosan foglaljunk állást mellette, annál inkább kell újabb milliókat és tízmilliókat meggyőznünk ennek szükségességéről."[8] Más szavakkal: a szocializmus építése során állandóan fokozódik és szélesedik a dolgozó tömegek aktivitása, következésként állandóan növekednie kell a tudatos, szervező, irányító erőnek, a párt vezető szerepének is.

Hazánkban úgy születtek meg a szocializmus építésének nemzetközi elismerést is kiváltó eredményei, hogy népünk követi pártunkat, minden becsületes dolgozó a párt politikájának megvalósítását segíti elő mindennapos munkájával, társadalmunk egészének életében érvényesül tehát a párt vezető szerepe. Népünk igényli a párt vezetését és tiszteli, becsüli a kommunistákat.

A kommunisták nem kívánnak külön dicséretet, elismerést áldozatos és példamutató munkájukért. A kommunisták boldogságát az adja meg, ha munkájuk nyomán egyre több ember válik megegyőződéses szocialistává, dolgozik lelkesen a szocialista Magyarországért, ha a szocializmus ügye előrehalad, ha új városrészek nőnek ki a földből, ha jobbá, szebbé, kulturáltabbá válik az emberek élete.

Kommunista számára ez a legnagyobb siker és elismerés.

[8] Lenin Művei. 31. köt. Szikra 1951. 514. old.

Digitized by Google

Tovább a lenini úton

— *Kádár János elvtárs új kötetéről* —

Írta: **GOSZTONYI JÁNOS**

„A mi pártunk feladata az, hogy népünk hű szolgája legyen. Ez a legfőbb kötelességünk. Ha a dolgozó tömegek úgy ítélik meg a szocializmust, hogy attól várják a jó életet, a szabadságot, a magas kultúrát, a boldogságot, akkor szerintem jól ítélik meg a szocialista társadalmi rend küldetését. Sem a párt, sem a marxista—leninista tudomány sohasem volt öncél. Mindig az elnyomottak felszabadítása és az emberek boldog, szabad életének megteremtése volt a cél. Ez a kommunizmus rendeltetése, és ezt kell szolgálnia a mi pártunknak."

Ezt az idézetet nem önkényesen ragadtuk ki Kádár elvtárs új könyvéből, amely — „Tovább a lenini úton" címmel — beszédeinek, írásainak harmadik gyűjteményét tartalmazza. A kötetben szereplő, többségükben az utolsó három évben elhangzott és közölt beszédeken, nyilatkozatokon, cikkeken végigvonul ez a gondolat, csakúgy, ahogyan életünk minden területén jellemzően jelen van a belőle fakadó politikai gyakorlat is.

Erre az időszakra esik pártunk történetének olyan kiemelkedő eseménye, mint a VIII. kongresszus, amely a szocializmus alapjainak lerakását deklarálhatta hazánkban. A kötet teljes terjedelemben tartalmazza a Központi Bizottságnak Kádár elvtárs által előadott beszámolóját és Kádár elvtárs vitazáró beszédét. A Vas megyei Rum községben, a budapesti pártértekezleten, az országgyűlésen, a szakszervezetek XX. kongresszusán, a Dunai Cement- és Mészmű felavatásán, s másutt elmondott és a gyűjteményben szereplő felszólalásai híven tükrözik a gazdasági építéssel, az ideológiai nevelőmunkával összefüggő aktuális feladatokat. A gyűjtemény jellemzően mutatja azt is, hogy mennyire megnövekedett hazánk nemzetközi súlya és tekintélye. Kádár elvtárs mint a párt Központi Bizottságának első titkára és mint a Minisztertanács elnöke, külföldi látogatásai során, illetve a hozzánk érkező párt- és kormányküldöttségek, továbbá vezető államférfiak fogadása alkalmával rendezett gyüléseken egyre több alkalommal szerepelt.

Digitized by Google

Az elmúlt három év politikai történetének is krónikája ez a kötet. Alapvetően mégis az jellemzi, hogy sokoldalúan magyarázza a párt politikáját, e politika belső indítékait, megmutatja céljait és eszközeit, abban a szuggesztív, egyéni stílusban, amely Kádár elvtárs minden fellépésének annyira sajátja. A kötet minden más írásnál jobban választ ad arra a kérdésre, hogy mi és miért történt nálunk, Magyarországon az elmúlt évek során.

Az új gyűjteményben szerepel többek között egy beszélgetés André Wurmserrel, a l'Humanité tudósítójával. A tudósító a beszélgetést ezzel a kérdéssel kezdte: „Egyetlen kormány sem született olyan vajúdással, mint az Önök kormánya. Nemcsak hogy nem ismerte el mindenki 1956-ban, de korántsem volt népszerű. Hat évvel később a legkülönbözőbb és gyakran a legváratlanabb tollakból is dicsérettel találkoznak Önök. Hogyan jutottak ilyen gyorsan idáig?"

Ez a kérdés sokakat foglalkoztatott idehaza is, és még inkább az ország határain túl. Hogyan is jutottunk el a tragikus 1956-tól, a fegyveres ellenforradalmi támadástól a máig, amikor — ha számos gonddal, nehézséggel küzdünk is — mégis a belső nyugalom, a rendszer iránti mély bizalom, a teremtő alkotómunka felszabadult légköre az, ami még ellenfeleinknek is mindenekelőtt szemükbe ötlik.

A nyugati burzsoá sajtó a nálunk bekövetkezett változások okait sokféleképpen magyarázta. Újabban divatos az az érvelése, hogy Magyarországon valamiféle „liberális kommunizmust" csinálnak. Az ilyen magyarázgatás a több esztendős hazudozások módosult folytatása csupán, és ennek sincs semmi köze a tényekhez. Hazánkban nem „liberalizálódás", hanem szocialista fejlődés ment és megy végbe. Semmit sem változott a hatalom jellege, ma is a munkásosztály, a dolgozó nép van hatalmon, a munkásosztályé a vezető szerep. A politikai álláspontok az alapkérdésekben, mint például a Szovjetunióval való barátság, a Varsói Szerződéshez való hűség, a KGST-ben való részvétel — mindazokban tehát, amelyek 1956-ban az ellenforradalmi támadás fő célpontjai voltak — nem változtak. Ami a lényeget érintő változás történt az elmúlt években, az a termelőeszközök tulajdonában és a társadalom osztályszerkezetében bekövetkezett nagyhorderejű változás, amely valóban új korszakot nyitott népünk életében. De ez sem a magántulajdon javára történt, hanem — a mezőgazdaság szocialista átszervezése nyomán — a szocialista köztulajdon általánossá tétele és megszilárdulása, a szocialista nemzeti egység alakulása irányában.

Pártunk és népünk eredményeinek, sikereinek, az ország mai stabil helyzetének nincsenek rejtélyes okai. Magyarázata

Digitized by Google

maga a politika, annak tartalma, módszere, gyakorlata, amelyet megértenek, elismernek és követnek a tömegek, mindenekelőtt azért, mert az ő érdekükben való. Erről mondotta Kádár elvtárs a Hazafias Népfront III. kongresszusán: „Államunknak megvan a megfelelő szervezett ereje, honvédsége, határőrsége, belső rendfenntartó erői, társadalmunk nagyszerű új, önvédelmi intézménye: a munkásőrség. Ezek keretében, szocialista meggyőződésű, igaz hazafiak őrködnek határaink sérthetetlensége, népünk építőmunkájának nyugalma, biztonsága felett. Mégis hangsúlyoznom kell, hogy rendszerünk legerősebb támasza a megvalósult, torzításoktól mentes, helyes, valódi kommunista politika, amelyet népünk saját politikájaként ismer és támogat. A nép egyetértése és támogatása a mi rendszerünk legfőbb és legbiztosabb támasza."

Régi lenini tétel, hogy a tömegek számára semmi sem olyan meggyőző, mint saját tapasztalatuk. A történelem nálunk ismételten megerősítette ennek a tételnek a helyességét. Kevés olyan nemzedék van, amely rövid idő alatt annyi tapasztalatot szerzett, mint a miénk. A felszabadulást követő első esztendőkben megismertünk egy lényegében helyes kommunista politikát. Azután népünk végletes formájában ismerkedhetett meg a személyi kultusz szektás, dogmatikus politikájával, majd a revizionista árulással, de mindkettőért súlyos árat fizetett. A tömegek igénye lett a helyes, cikcakk-mentes, következetes, nyílt politika. Lényegileg most ilyen politikát folytatunk, amely alkotóelemeiként magában foglalja az elvi szilárdságot, az osztálykérdésekben való meg nem alkuvást csakúgy, mint az emberséget, a tömegek iránti feltételen bizalmat: „Mert meg kell érteni minden értelmes embernek, hogy egy nép nem lehet gyanús. Abból kell kiindulnunk, hogy a nép a mi népünk, mi pedig a népért vagyunk", hogy „a vezetés nem uralkodás, s mi nem uralkodásra elhivatott új kiválasztottak vagyunk, hanem a nép szolgálatára rendelt emberek".

A helyes politika kialakításának alapvető feltétele a helyes marxista—leninista szemléleti mód. Nálunk sok hiba és nem egy súlyos tévedés forrása volt az, hogy a személyi kultusz idején uralkodóvá vált a szubjektivizmus. A marxizmus—leninizmus a valóság tényeit veszi kiindulópontul. Joggal állapíthatta meg Kádár elvtárs a kötetben szereplő egyik beszédében: „A tényeket most olyanoknak vesszük, amilyenek. Egy időben volt nálunk egy olyasfajta betegség, hogy a tényeket nem olyanoknak láttuk, amilyenek a valóságban, hanem amilyeneknek szerettük volna látni. Ebből kigyógyultunk."

Helyes jelszót kiadni, helyes döntésre jutni csak úgy lehet, ha a klasszikusok tanításait jól értelmezzük, a történelmi tapasz-

Digitized by Google

talatokat számbavesszük, s a munkásosztály pozíciójából kiindulva a ma valóságát vesszük alapul. Pártunk ma ilyen módszerrel dolgozik. A marxizmust tudománynak, nem pedig rögeszmének fogja fel, szerintünk a marxizmus arra szolgál, hogy segítségével jobbá tegyük a nép életét. „Nem a nép van azért, hogy mi próbálgassuk rajta a marxizmust."

André Wurmserrel folytatott beszélgetése során Kádár elvtárs többek között elmondta: „Nem kevesebbről van szó, mint a leninizmusnak a mai kérdésekre adott feleletéről, vagyis olyan problémák megválaszolásáról, amelyekkel Marx, Engels, és Lenin nem foglalkozhattak, mert nem találhatták ki, hogy 1962-ben ezek majd felvetődnek Magyarországon. Nekünk kell megoldanunk őket, annak az iránytűnek a segítségével, amelyet ők örökül hagytak ránk." Vagy másutt, mint például a párt- és kormánydelegációnk Szovjetunióban tett látogatása alkalmával a Kremlben tartott gyűlésen: „Nem az a marxista—leninista, akinek tudománya abból áll, hogy saját szubjektív álláspontjához idézeteket tud keresni Marx, Engels és Lenin műveiből, hanem az, aki megtanulja, hogyan kell Marx, Engels és Lenin tanításaival élni. Az a marxista—leninista párt, amely Marx, Engels és Lenin módjára képes meglátni, elemezni és megoldani a mai kor bonyolult kérdéseit."

A politikának, a politikusok megnyilvánulásának egyik legfontosabb követelménye az őszinteség. A politikában is érvényes — ha áttételekkel, vagy esetleg csupán hosszú távon érvényesül is — az a közmondás, hogy „a hazug embert előbb utolérik, mint a sánta kutyát". Az őszinteség, ha olykor pillanatnyilag népszerűtlen feladatok vállalását követeli is meg, végeredményben megnöveli a tömegek bizalmát, az őszintétlenség viszont előbb-utóbb rombolja a bizalmat. Világos példákkal szolgál erre pártunk története is. Az ellenforradalom után számos esetben kellett olyan intézkedést tenni, amellyel akkor igen sokan nem értettek egyet. A párt iránti bizalom mégis az őszinte, nyílt politikai fellépés fundamentumán erősödött. Nem tértünk el azóta sem ettől a gyakorlattól.

Az elmúlt években pártunk és népünk valóban mindenki által elismert eredményeket ért el. Iparunk ma már ötszörösét termeli a felszabadulás előttinek. Megoldottuk a szocialista forradalom egyik legbonyolultabb feladatát, a mezőgazdaság szocialista átszervezését, mégpedig lényegileg zökkenőmentesen. Országunkban a tanulás ténylegesen népmozgalommá vált, és gyakorlatilag minden negyedik hat éven felüli állampolgár részt vesz a szervezett oktatás valamely formájában. Nagyarányú beruházásokat hajtottunk végre, és közben emelni tudtuk az élet-

Digitized by Google

színvonalat, szélesíteni a szolgáltatások körét. Megnövekedett hazánk nemzetközi súlya, tekintélye. Megbukott az imperializmusnak elsősorban az Amerikai Egyesült Államok által ellenünk szervezett elszigetelési akciója. Ma már a velünk szembenállók is elismerik eredményeinket, azt, hogy országunk megerősödött.

Ennek ellenére pártunk nem esik az önelégültség hibájába. Az eredmények gondos számbavétele mellett elemzi a hibákat, a bajokat, a problémákat, őszintén, nyíltan beszél is róluk. A kötetben szereplő beszédekben ennek számos példátját látjuk. Egyik, 1960 áprilisában elhangzott beszédében nyomatékosan aláhúzta Kádár elvtárs: „Nem volna jó az sem, ha azt mondaná valaki, hogy nálunk most már minden jól van és minden jól megy. Nem, még mindig sok hiba és gyengeség van a munkában. Ha felső vezető szerveink, középfokú párt- és állami szerveink, de maguk a dolgozó tömegek is minden meglevő lehetőséget jól ki tudnának használni, a jelenleginél is jobb lenne helyzetünk és még gyorsabban mehetnénk előre."

A gyorsabb előrehaladás útjában ma is számos akadály áll. A Népfront egyik országos tanácsülésén beszélt Kádár elvtárs az úgynevezett „harmadik rajról". Arról. hogy nekünk nemcsak a balról és jobbról támadgató „bögölyök" ellen kell küzdeni, hanem olyanok ellen is, akiknek valójában nincs és nem is volt semmiféle világnézetük. „Ez amolyan politikai arculat nélküli társaság, amelynek igazi elnevezésére a magyar szókincs már évszázadokkal ezelőtt megtalálta a megfelelő kifejezést. Ezek naplopók, tolvajok, szélhámosok. Farizeusok, akik a közéletben néhol mégis szóhoz jutnak, fellépnek és szentbeszédeket tartanak, holott a valóságban csak a pozíciójukat és a zsebüket nézik. Ezeknek a száma elenyésző, de az ilyenek ellen is harcolnunk kell."

A párt ismételten fellépett a munkafegyelem megszilárdításáért. Ha valahol van liberalizmus Magyarországon, akkor sajnos ezen a téren nem egy példája akad ennek. A kötetben több beszédben, hozzászólásban szó van a dolgozók három kategóriájáról. Azokról — mindenekelőtt a szocialista brigádok tagjairól —, akik nemcsak kötelességüket teljesítik, hanem szocialista öntudattal azon túl is vállalnak feladatokat. Sok szó esik az embereknek, a dolgozóknak arról a szám szerint legnagyobb csoportjáról, akik lelkiismeretesen, jól dolgoznak, eleget tesznek kötelességüknek. De Kádár elvtárs többször megrója azokat, akik csak nevükben dolgozók, de akik csak úgy vesznek részt a termelésben, mint „régi magyar fogatokban a lógós, amely ha húzni kellett, vitette magát a többivel". Ez utóbbi csoport erkölcsi, de szükség esetén jogi eszközökkel történő „biztatása" annál is inkább aktuális. mert

Digitized by Google

elsősorban ezek az emberek azok, akik a legnagyobb „zavarban" vannak a demokrácia, a szabadság, a jog és a kötelesség, a járandóság és a szükséges munkamennyiség fogalmainak megítélésében, s akik lényegesen előbb megtanulják azt, hogy nekik mi „jár", mint azt, hogy nekik mi a kötelességük, nekik mit kell tenniök.

A VIII. pártkongresszus a gazdasági szervező és ideológiai nevelőmunkát állította feladataink középpontjába. Gazdasági munkánk legfőbb célja a dolgozók jobb életének megteremtése, az életszínvonal emelése. Népünk jelenlegi életszínvonala miatt nincs restelkedni valónk, és az összehasonlítást — természetesen a megfelelő történelmi körülmények szem előtt tartásával — kibírjuk a fejlett nyugati országokkal is. Más kérdés, hogy ki tudunk-e elégíteni minden jelenleg mutatkozó jogos igényt. Itt még nem tartunk. Hisz rengeteg a javítani való lakásviszonyainkon, néha egyes cikkekből akadozik az ellátás, és az is ismeretes, hogy egyes dolgozó rétegek anyagi helyzete elmarad az átlagostól. Ezeket az igényeket kielégíteni azonban csak úgy lehet, ha megteremtjük az ehhez szükséges anyagi feltételeket. Szilárd anyagi bázis nélkül kalandorpolitika volna mindenféle életszínvonal-emelés.

Fejlődésünk kulcskérdése a termelés növelése, a gazdaságosabb, olcsóbb termelés, hiszen elosztani csak azt lehet, amit megtermelünk. Ezért hangsúlyozta annyiszor a párt és személyesen Kádár elvtárs, hogy ma az osztályharcban a munka termelékenységének emelésére irányuló legkisebb intézkedés és eredmény is többet ér, mint száz dörgő frázis az imperializmus ellen.

Napjainkban egyre többször vetődik fel különböző körökben a kérdés: vajon az életszínvonal emelkedése nem jár-e együtt valamiféle elpolgáriasodással? Ha abból indulunk ki, hogy a párt harcának alapvető célja az emberek jobb, szebb, kulturáltabb élete, akkor szükségszerűen növekedni fog a fogyasztás, bővül a szolgáltatások köre, és egyre több ember jut az élet olyan javaihoz, mint hűtőszekrény, autó, külföldi utazási lehetőségek stb. Az ilyen anyagi javak birtokolása és az elérésükre való törekvés önmagában tehát nem kárhoztatható és nem nevezhető antiszocialista tendenciának akkor, ha elérésük eszköze a becsületes munka. És ez érvényes a párttagokra is, mert nem lehet olyan erkölcsi normát felállítani, hogy bizonyos, a munkabérből, munkából származó anyagi javak birtoklása a párttagoknak tiltva van, a pártonkívülieknek pedig nem. Csakhogy — és Kádár elvtárs ezt is hangsúlyozza — „a kommunista gondolkodási módnál először jön, ami az egész nép ügyét előmozdítja, és csak ezt követően és annak alárendelve az, ami a saját életét teszi kényelmesebbé". Napjainkban az anyagi javak birtoklására irányuló

Digitized by Google

törekvésekben szép számban találkozunk egoizmussal. Ez ellen viszont a pártnak, a pártszervezeteknek és a párttagoknak harcolniok kell. Elítélendő az a gondolkodás, mondotta Kádár elvtárs — „s ha ez közgondolkodássá válna, valóban súlyosan veszélyeztetné a szocialista fejlődést —. amely nem törődve a közérdekkel, társadalmunk fejlődésének nagy kérdéseivel és gondjaival, mindenek fölé és mindenek elé helyezi az egyéni érdeket, a pénzt, az anyagiak hajszolását. Esetenként párttagokra is hatással lehet ez a szemlélet. Ezt a magatartást természetesen erkölcstelennek tartjuk, elítéljük és különösképpen megengedhetetlennek tartjuk kommunisták esetében. Nálunk még van ilyen felfogás, ez a polgári gondolkodási mód maradványaiból, a kispolgárság létéből is következik. Ellene, mint a kapitalista harácsolás megnyilvánulása ellen harcot kell folytatni minden eszközzel: nevelőmunkával, meggyőzéssel, s ahol szükséges, szigorú fegyelmezéssel is."

A „Tovább a lenini úton" című kötetben összegyűjtött beszédek és írások jól érzékeltetik, hogy a szocializmus építésének jelen szakaszában mennyire megnő az ideológiai munka jelentősége. Az ideológiai munka ma még elmaradt a társadalmi fejlődés követelményei mögött. A marxizmus eszmei offenzívája az egész szocialista építőmunka parancsoló szükségessége. „A polgári és kispolgári ideológia legyőzése, a társadalmi tudat szocialista átalakítása a szocializmus teljes győzelmének elengedhetetlen feltétele és része. Népünk szocialista nemzeti egysége is csak akkor fejlődhet, erősödhet, ha a marxizmus—leninizmus alapján fokozatosan létrejön a társadalom eszmei, erkölcsi egysége. A politikai szövetség erősítése, a szocialista nemzeti egység kibontakoztatása feltételezi és megköveteli az ideológiai harcot."

Annál is inkább így van ez — és Kádár elvtárs részletesen beszél erről —, mert a munka magasabb termelékenységéért küzdve nemcsak a műszaki fejlesztés terén vannak feladataink. „A szocializmus teljes győzelméért folytatott harcban elsőrendű és különleges fontossága van az ideológiai harcnak, amely maga is hat a társadalom anyagi alapjaira." Az ideológiai harc is osztályharc, csak bonyolultabb és nehezebb, s ezért egyesek által nehezebben érthető, mint az osztályharc általuk klasszikusnak vélt módszere: az „odacsapás". Az ideológiai harc, az érvelés, és nem utolsósorban a személyes példával történő meggyőzés nem az emberek ellen, hanem az emberekért, ezek meggyőzéséért folyik.

Előttünk most a szocializmus teljes felépítésének feladata áll. Ezt a feladatot azonban csak akkor tudjuk végrehajtani, ha az emberek gondolkodásában és az élet minden területén uralkodóvá válik a marxizmus—leninizmus. Az eszmei harc fokozására nap-

Digitized by Google

jainkban azért is szükség van, mert a téves eszméknek, a marxizmussal ellentétes burzsoá és kispolgári világnézeteknek, felfogásoknak számos maradványa létezik még, s ezek fékezik a szocializmus építését. De szükséges az ideológiai offenzíva azért is, mert az imperializmus — az erőviszonyok, a körülmények kényszerítő hatására — egyre kockázatosabbnak ítéli meg a szocialista országok elleni háborút, és ezért mind több szellemi és anyagi eszközt fordít az ideológiai diverziókra.

Az elmúlt három évben kiéleződtek a viták a nemzetközi kommunista mozgalomban. A Kínai Kommunista Párt vezetői egyre nyíltabban fordulnak szembe a kommunista és munkáspártok moszkvai tanácskozásain egységesen elfogadott politikai vonallal és mind leplezetlenebb szakadár tevékenységet folytatnak. Viták keletkeztek más vonatkozásban is, például a szocialista országok gazdasági együttműködése formáinak kérdésében. Mindez szükségessé tette, hogy pártunk, annak Központi Bizottsága állást foglaljon a felmerült vitakérdésekben. Az állásfoglalás ezekben az esetekben is annak megfelelően történt, ahogyan pártunk belpolitikáját kialakította. A marxizmus—leninizmus klasszikusainak tanításait a kommunista pártok tapasztalatait, és a világ mai valóságát vetette össze a Központi Bizottság a párt saját tapasztalataival, s ezek alapján ítélte el a kínai nézeteket, fordult szembe a kínai vezetők szakadár tevékenységével. Nekünk a történelem keserű leckét adott a személyi kultusszal terhes, szektás, dogmatikus politikából, abból, amit most lényegileg a kínaiak propagálnak. Érthető, hogy aki a személyi kultusz ágenseként lép fel a nemzetközi kommunista mozgalomban, az Magyarországon nem jó helyen kereskedik.

Azok a megállapítások, amelyeket Kádár elvtárs erről a kérdésről elmondott a kötetben szereplő cikkeiben, beszédeiben, pártunk és népünk egységes álláspontját tükrözik. Országunkban nincs egyetlen épeszű ember sem, aki ne vallaná, hogy „korunkban a nukleáris háborúval szemben az egyetlen alternatíva a különböző társadalmi rendszerű államok békés egymás mellett élése". Csak a békéért folytatott következetes harccal lehet összefogni az összes háborúellenes, imperialistaellenes erőket, mindazokat, akik a világ bármely pontján nemzeti függetlenségükért, a demokráciáért, a szocialista forradalomért küzdenek. Az a politika, amelyet ezzel szemben a kínai vezetők propagálnak, embertelen és kalandorpolitika.

A kínai szakadárok támadásának fő célpontja a Szovjetunió és annak kommunista pártja. Nekünk épp elég saját történelmi tapasztalatunk is van ahhoz, hogy meggyőződéssel valljuk: „senki nem nevezheti magát internacionalistának, aki szembenáll, vagy szembefordul a Szovjetunióval, a világ első győzelmes és úttörő

Digitized by Google

országával, a Szovjetunió Kommunista Pártjával, az úttörő lenini párttal".

A szovjetellenes „szocializmus", a szovjetellenes „marxizmus" önmagában abszurd dolog. A közelmúlt eseményei világosan bizonyítják, hogy a kínai vezetők régen letértek minden elvi vonalról, hogy ma fügefalevélként sem használják az internacionalizmust, hogy leplezetlenül nacionalista, soviniszta plattformra helyezkednek.

Pártunk következetes álláspontot foglalt el abban a kérdésben is, hogy hogyan valósuljon meg a szocialista országok gazdasági együttműködése. „Mindenki számára nyilvánvaló, hogy a szocialista országok gazdasági fejlődésének elengedhetetlen feltétele a saját erőforrások maximális kihasználása. A termelés tervszerű nemzetközi szakosítása és kooperációja, a műszaki és tudományos együttműködés, a közös beruházások és a gazdasági együttműködés több más formája azonban olyan hatékony eszköze a népgazdaság fejlesztésének, amelyet nem nélkülözhet egyetlen szocialista ország sem." Kádár elvtárs többször hangoztatta: a szorosabb együttműködésre ma — néhány zavaró tendencia ellenére — igen jó lehetőségek nyílnak. Megvan a módja annak —, s ezt a gazdasági együttműködés gyakorlatának számos kitűnő példája bizonyítja —, hogy az áruk egyszerű cseréjéről áttérjünk a tudományos kutatómunka összehangolására és a termelés területén megvalósuló konkrét együttműködésre. A világ ma a technika és a tudomány fellendülésének, új forradalmának korát éli. Lehetséges és szükséges is ezen a téren az erők egységesítése, mert ez meggyorsíthatja az egész szocialista világ gazdasági és politikai fejlődését.

•

Egy többszáz oldalas könyv tartalmát nem lehet néhány oldalon összesűríteni. E rövid összegezéssel, a kiragadott és mégsem véletlenszerű példákkal, idézetekkel a „Tovább a lenini úton" című mű gazdag mondanivalóját próbáltuk illusztrálni csupán.

Kádár elvtárs cikkei és beszédei jó alapot adnak arra a fontos munkára, amely még előttünk áll: a pártépítésben, a helyes munkastílus kialakításában, a mezőgazdaság szocialista átszervezésében stb. szerzett és nemzetközi érdeklődésre is igényt tartó tapasztalataink összegezésére, elemzésére. A mi pártunk politikájáról szól e könyv. A politikát nem egyes emberek, nem egyes vezetők csinálják — a politika a társadalmi osztályok műve, azok törekvéseit fejezi ki. De az a vezető, aki ismeri és jól megérti a maga korát — egyéniségével és cselekedeteivel nagy hatással lehet a politikára

Digitized by Google

és annak megvalósítására, Kádár elvtárs, amikor a Lenin-renddel és a „Szovjetunió Hőse" kitüntetés aranycsillagával tüntették ki, magáról, cselekedeteinek belső inditékairól a következőket mondotta: „Tudatos társadalmi tevékenységem egész ideje alatt arra törekedtem, hogy a magyar munkásosztály forradalmi pártjának politikáját szolgáljam kommunista meggyőződésem és lelkiismeretem szerint, a magyar nép javára."

Könyvének minden oldaláról ez a meggyőződés árad, s ezért is érezzük annyira magunkénak gondolatait, amelyek a mi életünkről, a mi korunkról, rólunk és nekünk szólnak.

Digitized by Google

A nemzeti demokratikus állam és nem kapitalista út

Írta DR. KENDE ISTVÁN

A szocialista tábor kialakulása nyomán létrejött új nemzetközi erőviszonyok nemcsak a volt gyarmatok szuverénné vagy *újra* szuverénné válását segítik elő, hanem azt is, hogy ezek az új országok eldönthessék: milyen irányban fejlődjenek történelmük új szakaszában. A szocialista tábor léte tehát megnyitja előttük a választás lehetőségét, elősegíti annak eldöntését, hogy továbbra is kapitalista rendszer keretei között éljenek-e — amilyen rendszerhez addig kötődtek —, vagy a fejlődés nemkapitalista útját válasszák-e, vagy pedig kifejezetten szocialista útra térjenek.

A szocializmusnak van vonzóereje a volt gyarmatokra, a kapitalista rendszernek pedig alig; ezt egymagában az is bizonyítja, hogy szép számmal vannak magukat szocialistának nevező volt gyarmatok, de egyetlen olyan új független ország sincsen, amely nyíltan a „kapitalista" jelzőt írná zászlajára. Sőt még olyan országok is, amelyek nem nevezik magukat szocialistának, nemegyszer hangsúlyozzák fejlődésüknek legalább nem kapitalista voltát. „A feudális kizsákmányolás és a gyarmati rendszerű kapitalista uralom után Guinea öntudatos népe nem választhatja szabadon a fejlődés más útját, mint egy nem kapitalista utat" — írta például programatikus cikkében* Sékou Touré.

A volt gyarmati államok a legkülönbözőbb társadalmi és gazdasági helyzetben kerültek a függetlenség küszöbére. Vannak természetesen helyzetüknek *közös* vonásai is. Ilyen a gyarmati kizsákmányolás nyomainak erőteljes fennmaradása: ilyen az, hogy egész gazdasági szerkezetük a gyarmattartó hatalom gazdaságának kiegészítését szolgálta, s ezt a gazdasági szerkezetet nem is lehet egyhamar megváltoztatni; ilyen az is, hogy valamennyi volt gyarmati országban — ha más-más erővel és helyzetben is — a függetlenségre törekvés érdekközössége alapján létrejött a nemzeti egység, a harci osztályszövetség.

Ugyanakkor igen sok a *sajátos* vonás ezekben az országokban; sajátos nemcsak annyiban, amennyiben eltér az európai, vagy az általunk általában ismert képtől, de annyiban is, hogy berendezkedésük, osztályszerkezetük, fejlődési fokuk *egymástól is* erősen eltér. A volt gyarmati államok között találunk „szabályos" kapitalista államot, amelyben az ismert módon fejlődött ki a tőke, sőt

* Horoya, 1964. jan. 1.

Digitized by Google

a tőkés monopóliumok; máshol a kapitalista renden belül még nagy hatása és jelentős ereje van a feudális nagybirtokos osztálynak; ismét másutt döntően a kapitalizmus előtti, feudális berendezkedés áll fenn, s a kapitalista berendezkedés még legfeljebb ha igen kezdetleges fokú; egyéb országok pedig nem abban az értelemben állnak kapitalizmus előtti fokon, hogy ott még feudalizmus van, hanem abban az értelemben, hogy ott sajátos módon keverednek egymással a kapitalizmus előtti társadalmi formák maradványai, beleértve mind az ősközösségi, mind az úgynevezett „ázsiai termelési mód" maradványait is, anélkül, hogy a szó ismert értelmében vett, nagybirtokos magántulajdonon alapuló feudális rendszer alakult volna ki.

Ennek megfelelően eltérnek a különböző *osztályok* fő jellegzetességei is. A *munkásosztály*, amely a fejlett kapitalista országukban szervezett, erős, forradalmi osztállyá nőtt, egyes helyeken itt is, bár viszonylag kisebb létszámú, de hasonló tulajdonságokkal rendelkező osztály (pl. Indiában, Indonéziában, Szíriában); nem egy, volt gyarmati országban — iparosodás híján — csak embrionális, szétszórt, kevéssé szervezett, nehezen szervezhető, vagy éppen nem is tekinthető még osztálynak (pl. Burma, Kenya Ghana, Niger, Mali stb.).

A *parasztság* jellege is erősen eltérő és változatos. Nyilvánvalóan más egy egészében feudális jellegű országban (pl. Szaud-Arábiában), mint egy iparosodó, elsődlegesen kapitalista országban, amely eljutott az antifeudalizmus bizonyos fokáig, s ismét más ott, ahol jelentős része elproletarizálódó kisbérlővé válik (pl. Indonéziában), vagy ahol rezervátumba szorított kistulajdonos (a kelet-afrikai országokban); még sajátosabb azokban az országokban, ahol nincs, vagy alig van föld-magántulajdon (Guinea, Mali), vagy ahol a parasztság nem kis része vándorló, helyhez és földhöz nem kötött idénymunkásokból áll (Felső-Volta, Batsuo-föld.)

Más a *burzsoázia* képe is ott, ahol nemzeti tőke, sőt nemzeti nagytőke, esetleg hazai monopoltőke is van (India), vagy volt (Egyiptom), és más ott, ahol a honi burzsoázia jobbára csak közepes gazdasági erőig eljutott tőkés rétegekből áll (Algéria, Indonézia, Irak); más ott, ahol a hazai tőkés osztály gazdasági hatalma döntően ültetvényi alapon nyugszik (Elefántcsontpart); de van olyan ország is, ahol nem is alakult ki nemzeti tőkés osztály, vagy nem nőtt számottevő osztályerővé (Ghana, Guinea, Kenya, Uganda, Mali stb.).

De sajátos arculata van az *értelmiségnek* is. Ahol már régebben kifejlődött a hazai tőkésosztály, ott az értelmiség polgári jellegű, bár a függetlenségi harcban ez a polgári értelmiség forradalmi vezető erővé is nőhetett (Kuba, Algéria). Nem jelölhető azon-

Digitized by Google

ban „polgári" jelzővel olyan országban, ahol a polgári osztály, a burzsoázia jelentéktelen, vagy nem is létezik. Ilyen helyen az értelmiség nagy része kifejezetten népi eredetű és ennek következtében mind szerepe, mind lehetőségei és törekvései is mások (példaként ismét fekete-afrikai országokra hivatkozhatnánk). Fontos vonása az értelmiségnek, hogy többnyire nyugat-európai (angliai, franciaországi stb.) iskolázottságú. Ennek révén egyes elemei kapcsolatba kerültek az imperializmus ideológiájával, mások viszont, bizonyos esetekben nem is kevesen, a fejlett tőkésországok munkásmozgalmának harcosaivá lettek, és így nyugatról forradalmi eszméket és harci készséget vittek magukkal. Ez is egyik, de korántsem az egyetlen kapcsolata az „anyaországi" munkásmozgalomnak a gyarmati felszabadító harcok vezetőivel.

A nemzeti demokratikus állam meghatározása

Az elmaradt országok változatos helyzete, különleges fejlődési foka és az ismerttől részben vagy nagy részben eltérő társadalmi képe sajátos fejlődési formákat is szül. Ez teszi nehézzé egységes kép kialakítását, s ez teszi különösen veszedelmessé másutt helytálló elemzéseknek vagy taktikának az alkalmazását az új országok egész sorában. Minthogy azonban a fő törvényszerűségek *közösek*, indokolt dolog a fejlődés legcélszerűbb közös útját-módját kutatni, olyan átmeneti fejlődési formákat kimunkálni, amelyek elősegítik a múlt, s főleg a gyarmatosítás káros maradványainak kiküszöbölését, és támogatják az új, haladó törekvések érvényesülését.

Ilyen segítő törekvést mutat az 1960-as moszkvai nyilatkozat, amely a fejlődés útjának bizonyos közös vonásait, kívánatos céljait összefoglalandó, *nemzeti demokratikus államnak* nevezi el — először a marxista irodalomban — az elmaradott, volt gyarmati és félgyarmati országok fejlődésének egy sajátos és újszerű fokozatát. Ez is kiemeli a különbséget a *nemzeti demokratikus* és a *népi demokratikus* államok között. Ez utóbbiak általában olyan, fejlettebb kapitalista viszonyok közt kialakult országok, amelyekben fennáll a lehetőség a proletárdiktatúra megalapozására; a népi demokratikus állam lényegében már a proletárdiktatúra előkészítése, kezdete, később pedig konkrét formája, ellentétben a nemzeti demokráciával, amelyben a proletárdiktatúra feltételei korántsem értek még be.

A kommunista és munkáspártok 1960. novemberi moszkvai nyilatkozata szerint a nemzeti demokratikus állam olyan állam, amely

— következetesen *védelmezi* politikai és gazdasági függetlenségét,

Digitized by Google

— *harcol* az imperializmus és katonai tömbjei ellen, a területén levő katonai támaszpontok ellen,

— *küzd* a gyarmatosítás új formái és az imperialista tőke behatolása ellen,

— *elutasítja* a diktátori és zsarnoki kormányzási módszereket;

olyan állam, amelyben

— *biztosítva vannak* a nép széles körű demokratikus szabadságjogai (a szólás-, a sajtó-, a gyülekezési szabadság, a tüntetés, a politikai pártok és társadalmi szervezetek alakításának joga),

— megvan a *lehetőség* a földreform végrehajtásának kiharcolására;

— megvan a *lehetőség* arra, hogy a nép kivívja egyéb követeléseinek teljesítését a demokratikus és a szociális átalakítások területén,

— és megvan a *lehetőség* arra, hogy a nép részt vegyen az állami politika meghatározásában.*

Ehhez annyit tesz hozzá az SZKP XXII. kongresszusán elfogadott pártprogram, hogy „a nemzeti demokratikus állam politikai alapja: a teljes nemzeti függetlenségért, a széles körű demokráciáért, az antiimperialista, antifeudális, demokratikus forradalom végigviteléért küzdő valamennyi haladó, hazafias erő szövetsége."**

Az idézett meghatározásnak és kiegészítésnek — minden részletessége ellenére — sajátos és figyelemre méltó vonása, hogy éppen a rendszer és az állam legfontosabb ismérve, *a tulajdonviszonyok és a hatalom jellege* kérdésében nem ad közelebbi útmutatást: nem fogalmazza meg konkrétan, *melyik osztály kezében vannak a termelőeszközök*, sem azt, hogy *„ki kit győz le", melyik osztály birtokolja a hatalmat* a nemzeti demokratikus államban A meghatározás e „hiányossága" azonban éppen a nemzeti demokratikus államnak a továbbiakban tárgyalandó legfőbb sajátosságaiból fakad.

A nemzeti demokratikus állam fogalma a megszületése óta eltelt évek alatt nem kevés vitára adott okot a szocialista irodalomban. A vita voltaképpen nem is a meghatározás egyes részletei körül folyik — hiszen a meghatározás, az említett hiány ellenére is, részletes és pontos felsorolásjellegű —, hanem főként akörül,

* *A békéért, a nemzeti függetlenségért, a demokráciáért, a szocializmusért. A kommunista és munkáspártok 1960. novemberi nyilatkozata.* Kossuth, 1960. 56. old. alapján.

** A kommunizmus építőinek kongresszusa. Kossuth, 1961. 396—397. old.

Digitized by Google

hogy gyakorlatilag mely államok tekinthetők nemzeti demokratikus államnak. E szempontból sokféle állásfoglalás hangzott már el a külföldi és hazai marxista sajtóban és szakirodalomban. Ez a cikk sem tekinthető egyébnek, mint *egyik személyi állásfoglalásnak a sok között.* Mindenesetre már maga az a tény is, hogy a vélemények korántsem fedik egymást, mutatja a fogalom bonyolultságát, a fejlődés sokféleségét.

Az idézett definíció viszonylag tiszta képet vet a szóban forgó, nemzeti demokratikusnak nevezett államtípus *demokratizmusára.* Voltaképpen ugyanis amellett, hogy hangsúlyozza a nemzeti demokratikus állam antiimperializmusát, egyben ki is zárja a népellenes kormányzati rendszereket a nemzeti demokrácia kategóriájából. Az idézett meghatározás tartalmazza a nép legfőbb követelései kiharcolásának, az állami politika meghatározásában való részvételének a lehetőségét, a demokratizmust tehát feltételnek tartja a nemzeti demokratikus államban. (Erről a kérdésről a továbbiakban még bővebben lesz szó.) Már kevésbé tisztázott probléma azonban a nemzeti demokratikus államok *nemzeti* volta, minthogy a szóba kerülő államok egyike-másika nem is alkot *nemzeti* államot. A fekete-afrikai, napjainkban függetlenné vált országok például a szó ismert és elfogadott, marxista értelmében, *nem* tekinthetők nemzeti államoknak, hiszen népeik korántsem alkotnak történelmileg kialakult, gazdaságilag egységes, nyelvileg, kulturális és egyéb szempontból körülhatárolható közösséget. (Ez a helyzet adja meg egyébként a különböző afrikai egység- és csoport-törekvések alapját: minthogy az országhatárok itt nem esnek egybe a nyelvi egységekkel, eleve megvan az ország-fúziókra, föderációkra, nagyobb gazdasági erőt képviselő egységek megteremtésére irányuló törekvések lehetősége.) De ezeknek az országoknak rövid történelmi múltja — a fekete-afrikai országok jelenlegi állami kereteik között általában csak hat-hét évtizedes múltra tekinthetnek vissza — és jelene kezdi kialakítani antiimperialista, függetlenségükre joggal érzékeny *nemzeti* vagy pontosabban talán: *állami* öntudatukat. E sajátosságok következtében tehát a volt gyarmati államok egy részével kapcsolatosan a „nemzeti" jelzőnek csak erre az állami-politikai keretre, illetve a jövendő, nemzetté válási törekvésre való utalásként van létjogosultsága.

A nemzeti demokrácia — az átmenet állama

Az idézett 1960-as moszkvai nyilakozat bizonyos kérdésekben csupán a *lehetőségeket* sorolja a feltételek, ismérvek közé: *lehetőség* a földreform végrehajtásának kiharcolására, *lehetőség* demokratikus és szociális átalakulás kivívására, *lehetőség* a népnek az állami politika meghatározásában való részvételére. E lehető-

Digitized by Google

ségek felsorolása maga mutatja, melyek a nemzeti demokratikus államok által *még meg nem oldott,* de a továbblépéshez *megoldandó* feladatok. Természetesen a „demokratikus és szociális átalakítás kivívása" meglehetősen tág fogalmazás. De nyilvánvaló, hogy az elmaradottság felszámolása vagy legalábbis csökkentése, a társadalmi haladás újabb és újabb lépései e fogalom alá sorolandók. Amint azonban mindezeknek már nemcsak a *lehetőségük* áll fenn, hanem e népi követelések sorban *meg is valósulnak*, akkor voltaképpen a dolgozó osztályok már érvényesítik is hatalmukat, esetleg a munkásosztály a hatalom birtokosává is vált. Hogy az idézett meghatározás a nemzeti demokratikus államban még csak a lehetőségek meglétét jelzi, az maga mutatja, hogy olyan *átmeneti* államról, illetve állapotról van szó, amelyben a lehetőségek már megvannak ugyan, de megvalósulásukra — bármi okból — még nem került vagy nem kerülhetett sor. A nemzeti demokratikus államhatalom tehát nem a munkásosztály hatalma, nem a proletariátus diktatúrája, mert ha ilyen hatalom alakult volna ki, az ország már túllépett volna a felsorolt lehetőségeken és *realizálta* volna mindazt, amire a nemzeti demokráciában még csak mint lehetőségről esik szó.

Hogy azonban a meghatározásban felsorolt lehetőségek felhasználása esetén túlment-e a nemzeti demokrácia állapotán az illető ország, hogy már ténylegesen a *szocialista* rend építésének útjára lépett-e, az attól függ, *milyen* földreformot hajtott végre, *milyen* követeléseit vívta ki a nép a demokratikus és szociális átalakítások terén, s *milyen* állami politika meghatározásában vesz immár részt, élve az adott lehetőségekkel.

A nemzeti demokratikus állam tehát lehet átmenet — a lehetőségek valóra váltása ütemében — *a burzsoá rendből a szocialista rend felé.* Ilyen jellegű átmenetre gyakorlati példát Kuba nyújtott. Kuba kapitalista félgyarmati országból a nemzeti demokratikus állam közbülső fokán keresztül vált szocializmust építő országgá. Arról a fokról tehát, amelyen a burzsoá-demokratikus nemzeti forradalmi harc eredményeként megnyílt a *lehetőség* demokratikus vívmányok — földreform stb. — elérésére, átlépett arra a fokra, amelyen ez a lehetőség olyan *valósággá* vált, hogy az ország a szocialista fejlődés útjára lépett. A termelőeszközök magántulajdonának fokozatos likvidálása, a munkásosztály és a vele szövetséges parasztság hatalma azonban csak a nemzeti demokratikus fok *után* alakulhatott ki.

Az átmenetnek azonban nemcsak a *formái* változatosak és sokfélék. Eltérő lehet az átmenet *iránya* is: *honnan hová* átmenet a nemzeti demokratikus állam? Hiszen, mint említettük, napjainkban olyan országok is felszabadultak a gyarmati elnyomás alól, amelyek még a kapitalizmushoz sem jutottak el, s így ezek-

Digitized by Google

ben fel sem vetődik a *kapitalizmusból* a szocializmusba való átmenet kérdése. Felmerül ehelyett egy prekapitalisztikus társadalmi-gazdasági formációból *vagy* a kapitalista, *vagy* a szocialista társadalomba való átmenet lehetősége. A nemzeti demokratikus állam ilyen körülmények között is kialakulhat, tehát olyan országban is, ahol nincs honi burzsoázia, de az osztálytagozódás kezdetleges fokán még a munkásosztály is csak szórványos és gyenge. Sőt egyes területeken (például Nyugat-Afrikában) az is bonyolítja a helyzetet, hogy a parasztság ott sajátos társadalmi osztály; földtulajdon-rendszer híján nem kistulajdonosi osztály, de voltaképpen nem is földtelen, hiszen módja van rá, hogy annyi földet műveljen, amennyit akar vagy tud. Munkájának terméke a sajátja marad, részben anélkül, hogy áruvá válna. Így ehelyütt a földreform kiiktatódik a társadalmi fejlődés vívmányai közül: sem szükség, sem lehetőség nincsen rá. Itt más tényezők jelenthetik a mezőgazdaságnak a szocialista mezőgazdaság irányában való fejlődését: az ősi kollektív munkaszervezés átalakítása demokratikus szövetkezeti formává, a földművelés nagy tagokban való állami megszervezése stb.

Ilyen sajátos, prekapitalisztikus viszonyok között is kialakulhat nemzeti demokratikus állam, sőt az eddigi tapasztalatok alapján talán azt az állítást is megkockáztathatjuk, hogy ilyen körülmények között különösen kedvezőek a nemzeti demokratikus állam kialakításának a lehetőségei. De ilyen esetekben még harc kérdése, hogy a kialakult nemzeti demokratikus állam a *kapitalista* rend, vagy a *szocialista* rend felé való átmenet-e. (Nem érintjük itt azt a gyakran tárgyalt kérdést, hogy a kapitalizmus megkerülésével is el lehet-e jutni a szocializmusba, minthogy ezt már mind az elmélet, mind a gyakorlat igenlően válaszolta meg.)

A nemzeti demokratikus állam tehát feltétlenül *átmeneti* állam ugyan, mégsem feltétlenül a kapitalista rendből a szocialista rendbe való átmenet állama. Az adott helyzetben, jelenleg gyakoribb esetben, a prekapitalista fokról való átmenet a szocialista, de esetleg a kapitalista rendbe. Harc, gyakran sokáig tartó és bonyolult harc kérdése, hogy végül is merrefelé vezet ez az átmenet.

Bár különböző fokon állnak és különböző helyzetből, körülményekből indultak, átmeneti, *nemzeti demokratikus fokon álló államnak tekinteném ma Algériát, Ghanát, Malit, Guineát.*

A harc a hatalomért

Ma tehát több országban is harc folyik a nemzeti demokratikus állam körülményei közepette, voltaképpen az állam tartósabb rendjének kialakításáért, azért, hogy az átmenet végül is milyen irányú legyen, azért, hogy a majdan kialakuló, a kialakuló-

Digitized by Google

félben levő, vagy akár a már kialakult osztályok közül melyiké legyen holnap a hatalom. *A nemzeti demokratikus állam időszaka tehát nemcsak átmeneti, hanem egyben harci fázis,* a hatalomért vívott harc egy fázisa is. Harci szakasz, amelyre — akárcsak a kapitalizmusból a kommunizmusba való hosszabb átmenetre — érvényes Leninnek az a megállapítása, hogy amíg az átmenet e korszaka „be nem fejeződik, a kizsákmányolók okvetlenül megőrzik reményüket a restaurációra, és ebből a *reményből* restaurációs *kísérletek* lesznek. A megdöntött kizsákmányolók, akik megdöntésüket nem várták, nem hittek benne, még csak gondolni sem akartak rá, az első komoly vereség után megtízszerezett energiával, dühödt szenvedéllyel, százszorosra felfokozott gyűlölettel vetik magukat harcba a tőlük elvett »paradicsom« visszaszerzéséért..."*

Az adott helyzetben a gyarmati sorból kivezető nemzeti demokratikus fejlődéssel szemben — egykor függő területekről, s egyben egy elvesző világuralomról lévén szó — *idegen* kizsákmányolók őrzik a restauráció reményét, azét a restaurációét, amely ma már nem lehet nyílt újra-gyarmatosítás, csak a függőség fenntartása, vagy ennek restaurálása. A törekvés azonban azonos az idézett törekvéssel: törekvés „a »paradicsom« visszaszerzésére."

Ehhez a külső és elsődleges törekvéshez csatlakozhatik természetesen a honi vagy volt honi erők kísérlete a maguk javára szolgáló kizsákmányolás, azaz *egy szuverén állam kapitalista rendben való megszervezésére,* amit ők is, ha nem kapitalista útra térő országról van szó, „megtízszerezett energiával, dühödt szenvedéllyel, szászorosra felfokozott gyűlölettel" igyekeznek keresztülvinni — amint ezt a nemzeti demokratikus fokon már túljutott Kuba elleni támadások, a nemzeti demokratikus fokon levő Algéria belső harcai bizonyítják.

Mi sem természetesebb, mint hogy e harc irányát, kimenetelét nagyrészt az dönti el, hogy ténylegesen milyen erők kezében van a hatalom. S ennek meghatározása a nemzeti demokratikus államokban néha nem is könnyű dolog. Egyetlen osztály kizárólagos diktatúrájáról a nemzeti demokratikus úton haladó országokban nem lehet szó. Hiszen ha az adott kritériumok olyan országban jönnek létre (ami elvben nincs kizárva), amelyben a hatalom kifejezetten a *burzsoázia* kezében van (alighanem Indonézia állt legközelebb az ilyen helyzethez fejlődésének egy-egy rövidebb periódusában), akkor ezt a burzsoáziát nem valami eredendő demokratizmus juttatta el ilyen haladó fokra, hanem a szervezett népi tömegnyomás, a külső körülmények, a burzsoázia saját osztályhatalmi bázisának szűk volta. A burzsoázia ilyen körülmé-

* A proletárforradalom és a renegát Kautsky. Lenin Művei, 28. köt. Szikra 1952. 258. old.

Digitized by Google

nyek között tehát aligha, vagy legalábbis csak nagyon korlátozottan gyakorolhatja *osztálydiktatúráját.* Ilyen helyen a demokratikus jogok és lehetőségek válnak elsődlegessé, vagyis azok, amelyeket a moszkvai nyilatkozat is felsorol a nemzeti demokrácia ismérveként.

Ha viszont olyan országról van szó, ahol a burzsoázia nincs hatalmon, illetve nem, vagy alig létezik, akkor a hatalommal a dolgozó osztályok széles, szövetkezett frontja rendelkezik — beleértve a nagy létszámú parasztságot (amely a földbirtokot nem ismerő országokban lehet sajátosan egységes és nemburzsoá törekvésű), a kis és még csak kialakuló munkásságot, és az értelmiséget, amely politikailag gyakran a legaktívabb, s amely rendszerint a vezető káderekét adja. Ezekben az esetekben tehát voltaképpen egy népi, tehát demokratikus diktatúráról beszélhetünk.

Ezekben az esetekben a hatalom tehát osztályszövetségen alapuló demokratikus hatalom; ez azonban nem zárja ki a szervezett állam fenntartásához nélkülözhetetlen diktatúrát, azt a diktatúrát, amely nélkül nem lehet fellépni a restaurációs kísérletek ellen. Hiszen a proletárdiktatúra — legszélesebb körű demokratizmusa ellenére — szintén diktatúra is egyben. A diktatorikus kormányzási módszerek kizárása — amit a moszkvai nyilatkozat hangsúlyoz — a *népellenes* kormányzati diktatúra módszereit iktatja ki.

A hatalom formájának vizsgálatánál nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy az előbb említett három fekete-afrikai ország közül kettőben, Maliban és Guineában, a falvakban népi *tanácsok,* ha úgy tetszik, paraszt-tanácsok végzik az irányítást. Guineában sajátos módon járul ehhez az, hogy a legalsó szinten, a falvak szintjén ezek a népi-paraszti közigazgatási szervek egyben a párt választott alapszervezeti bizottságai is. S ha nem is kívánunk messzemenő következtetéseket levonni az alsó vezető szervek sajátosságaiból, kétségtelen, hogy ha egy prekapitalisztikus fokon állt, iparral szinte egyáltalán nem rendelkező országban is csak a munkásosztálynak és hatalmának kialakulásától keltezzük a szocializmus létrejöttét, akkor tudomásul kell vennünk, hogy ahol nem alakul ki kapitalista rendszer, ott hosszú ideig állhat fenn „kategóriába nem sorolható" nemkapitalisztikus állapot.

A kapitalizmus veszélye és a nem kapitalista út

A fejlődés irányát eldöntő kérdés az, hogy *milyen érdeket* szolgál, milyen célokért tevékenykedik a nemzeti demokratikus állam vezető állami és párt-gépezete, milyen fejlődési perspektíva nyílik az ország előtt, s ezzel *milyen irányú átmenetre* van kilátás.

Digitized by Google

Ebből a szempontból külön kell választanunk azokat az államokat, amelyekben még nem alakult ki kapitalista társadalom, s azt az államot (Algériát), amely már kapitalista berendekedésben élt, kifejlett osztályszerkezettel rendelkezett, még ha „helyszíni" burzsoáziája túlnyomó többségében — de korántsem kizárólagosan — idegen eredetű, betelepült francia burzsoázia volt is.

A fekete-afrikai országok a függetlenség kivívása után nagyrészt államosították az addig magántulajdonban volt termelőeszközöket, a kizsákmányoló, s főként a kereskedelmi szervezeteket. Guineában és Maliban a függetlenné válás után jóformán a gazdaság egészét közvetlenül állami kezelésbe vették — Ghanában ez a folyamat csak lassú ütemben és nem kevés kivétellel ment végbe —, s ezzel a termelőeszközök magántulajdona gyakorlatilag megszűnt, vagy erőteljesen redukálódott: a koncessziós külföldi tulajdonra korlátozódott. Minthogy pedig a legfőbb, a nemzeti termelés túlnyomó többségét adó termelőeszköz, a föld, jórészt nem is volt magántulajdonban, a függetlenné válás utáni első intézkedésekkel a *kapitalista berendezkedés alapvető elemeit szüntették meg*, és eleve korlátozták a kapitalista fejlődés kialakulásának lehetőségét. A volt francia fekete-afrikai gyarmatok zömében a kizsákmányolás legfőbb eszköze, kisebb-nagyobb méretű felszíni bányászat mellett, a mezőgazdasági termékek felvásárlása volt, a francia nagy- és külkereskedelmi hálózat révén. Ezek az új államok a kereskedelem nagy részét, a külkereskedelem egészét és a bányászat túlnyomó többségét állami kezelésbe vették; ezért az imperializmussal való szakítás, a függetlenség deklarálása egyben a kapitalizmussal mint berendezkedéssel való szakítást is jelentette: az idegen tőkés szervezet helyébe itt *nem lépett honi tőkés szervezet és hatalom* (ellentétben pl. Indiával, Indonéziával, Szenegállal, Nigériával stb., ahol a honi burzsoázia vette át a hatalmat).

Így alakult ki Maliban és Guineában, s némileg hasonlóképpen a volt angol gyarmat Ghanában is a nem kapitalista gazdasági fejlődés útja. De ez a nem kapitalista út ugyanakkor még nem is szocialista út, mert a szocialista rend alapja az ipar teremtette munkásosztály hatalma, s nem csupán a termelőeszközök köztulajdonba vétele.

Világosan számot kell vetni azonban azzal, hogy a nem kapitalista, nemzeti demokratikus átmenet *kapitalista irányba is torkollhat* olyan országban, ahol eddig nem volt ugyan honi burzsoázia, de kialakulása megkezdődött, vagy megkezdődhetik. A kapitalizmus kifejlődésének, pontosabban egy kizsákmányoló, nyerészkedő burzsoá réteg kitenyésztődésének veszélye kézenfekvő, sőt helyenként már fel is fedezhetők ennek jelei. Különösen Guineában jelentős ez a folyamat. Az első év romantikus túlzá-

Digitized by Google

saiban itt még a falusi piaci és bazár-kereskedelem államosítását is tervbe vették, sőt el is kezdték. Alighanem ennek a reakciója az, hogy ma az ellenkező végletbe látszanak esni. Megkezdődött az államosított nagy- és külkereskedelem monopolhelyzetének erőteljes megnyirbálása. Bizonyítja ezt az 1963 októberében megtartott országos kereskedelmi konferencia, amelynek referátumában Sékou Touré kijelentette: minthogy a már régebben megszervezett állami áruházak egyelőre a nagy- és közvetítő kereskedelemre korlátozzák tevékenységüket, „egy második fázisban ezeknek el kell tűnniök, olyan mértékben és ütemben, ahogyan a (hazai kereskedelmi) magántársaságok megszerveződnek". „A jövőben, amint egy adott szektorban olyan (honi) társaság alakul, amely alkalmas a fogyasztók igényeinek kielégítésére, az állami vállalat megszűnik."* Nincs ugyan tudomásunk arról, hogy már történt ilyen intézkedés, de maga a bejelentés is figyelemre méltó, különösen, ha számba vesszük, hogy alig egy évvel előbb, a Guineai Demokrata Párt VI. kongresszusán Sékou Touré még ezt jelentette ki beszámolójában a fel-feltünedező burzsoá elemekről: ezek „általában hajlamosak... arra, hogy elkülönüljenek a tömegtől, egyesek közülük nyíltan megvetnek... Ez a burzsoázia a legdemoralizálóbb jelszavakat, a legmeddőbb bírálatokat, a tömegek forradalmi mozgalma elleni legdurvább rágalmakat hangoztatja..."**

A burzsoá elemek természetesen nemcsak a kereskedelemben és az ezzel összekapcsolódó szállításban jelennek meg (mint teherautótulajdonosok, fuvaros-vállalkozók stb.), hanem elkezdődik a városi telek- és házspekuláció is, építkezési vállalkozások alakulnak, és nem utolsó sorban felüti fejét az új államok egyik rákfenéje: a köztisztviselői korrumpálódás, amely egyes elemeknek lehetőséget ad arra, hogy induló tőkét szerezzenek maguknak a további spekulációra, feketézésre stb. Ez természetesen végső fokon ismét a burzsoázia terebélyesedéséhez vezethet. E veszélyt hivatott csökkenteni a Guinea alkotmányába beiktatott azon cikkely, amely szerint „a kormány egyetlen tagja sem gyakorolhat személyi alapon hivatásszerű vagy hasznot hajtó tevékenységet".***

Mali a kereskedelem államosítása terén nem követte el a kezdeti guineai túlzásokat, nem igyekezett a gazdasági gépezet a piaci kofákig államosítani — talán éppen a guineai kudarcokból okulva —, ma viszont kétségtelenül határozottabb antikapitalista politikát folytat. „A nemzeti magánszektor jelenlegi természete

* Horoya 1963. okt. 10, 12. Idézi az Economie et Politique 1964. márciusi különszáma, 105. old.

** A GDP VI. kongresszusi beszámolója. Horoya, 1963. dec.

*** Guinea alkotmánya, 29. §. Horoya, 1964. jan. 21.

Digitized by Google

— állapította meg a kialakuló kis közvetítői, kisipari és egyéb rétegekről Modibo Keita a Szudáni Unió VI. kongresszusán — a fék szerepét játssza szocialista fejlődésünkben . . ."* Ami a kisiparosi tevékenységet illeti, ugyanez a beszámoló célként tűzi ki: „támogatni a kisiparosokat, hogy túljussanak a kézműipari termelői fokon, hogy fokozatosan az ipari szervezet szintjére jussanak. De ehhez az szükséges, hogy a kisiparosok maguk megértsék, mi a saját érdekük. Valóságos érdekük a termelői szövetkezetekbe való tömörülés . . . Attól a pillanattól kezdve, hogy a kisiparosok termelői szövetkezésre lépnek, az állam segítségükre fog sietni."**

Az állami szektor

Ezeknek az országoknak — még azoknak is, amelyek visszafelé is tettek lépéseket — legfőbb gazdasági szektora az *állami szektor*, akkor is, ha ennek egyes esetekben nem alakult ki, vagy éppen meggyengült a monopolhelyzete. Ez a szektor azonban, mint tapasztaljuk, általában sokféle, eltérő funkciót teljesíthet, mindig az adott lehetőségektől és helyzettől függően. Így lehet egyes országokban a hazai monopoltőke érdekeinek védelmezője, helyzetének könnyítője is a kizsákmányolás biztosítására; lehet a honi tőke védelmezője az imperialista tőke behatolásával és versenyével szemben (mint pl. Indiában, Indonéziában); lehet azonban a hazai tőkeképződés fő formáját alkotó magántőke helyett a gazdálkodás szervezője is, nem a honi burzsoázia érdekeinek védelmezője, hanem ellenkezőleg, a *hazai magántőke kialakulásának gátja.* Jó oka van annak, hogy az amerikai „segély"-politikának több mint egy esztendő óta — az ún. Clay-jelentés elfogadása óta — az egyik fő törekvése az elmaradott országok magántőkés szektorának, a nemzeti burzsoáziának az erősítése mindenféle állami kapitalista szektor rovására és azzal szemben.

Algériában, ahol a nemzeti demokratikus állam és a nem kapitalista út kibontakozása most, a szemünk előtt zajlik le — mégpedig az említett fekete-afrikai példáktól eltérő módon, már korábban kialakult kapitalista körülmények helyén — két fontos rendelkezéssel kezdődött meg a kapitalista útról való letérés. Először is 1962. októberében rendeletileg kimondták, hogy a francia burzsoázia által elhagyott termelőeszközöket és más javakat nem szerezhetik meg algériai nagybirtokosok, honi tőkések, vagy háborús nyerészkedők. Ezzel meggátolták a honi burzsoázia gyarapodását, gazdagodását. Azután 1963. márciusában több rendelkezés révén állami tulajdonba vették a franciák által elhagyott

* Idézi az Economie et Politique id. száma, 106. old.
** Uo., 108. old.

Digitized by Google

javakat, majd később sok nem önként elhagyott földet, üzemet stb. is, és szentesítették azt, hogy paraszt- és munkáskollektívák elfoglaltak és saját kezelésükbe vettek magántulajdonban volt földeket vagy üzemeket. Ezt logikusan követte több fontos gazdasági ág államosítása. „A mi forradalmunk — állapította meg Ben Bella az FLN 1964. áprilisi kongresszusán tartott beszámolójában — kialakulásától kezdve demokratikus és népi volt, a szó legtágabb értelmében. Az elhagyott földek és gyárak elfoglalásával országunk parasztjai és munkásai megvetették Algériában a szocializmus objektív alapjait."*

Ezekkel és hasonló intézkedésekkel vezeti be az algériai nemzeti demokrácia azt, aminek programját e hármas jelszóban foglalta össze a kongresszus: „Új gazdaságot, új államot, új pártot!" Az algériai pártprogram már a további lépéseket is előirányozza: „az előjogok megszüntetését, bárki birtokolja is ezeket", s elsősorban a földreform folytatását. Erre annál inkább is szükség van, mert a kongresszusi beszámoló szerint Algériában még az eddigi földreformintézkedések után is 8500 olyan földbirtok van, amelynek területe 100 hektárnál nagyobb, s ugyanakkor még kétmillió a föld nélküli fellahok száma.**

A gazdasági élet ilyen jellegű átszervezése, állami alapokra helyezése természetesen megkönnyíti a *tervgazdálkodás* bevezetését, mégpedig nem a kapitalista, hanem a szocialista országokéhoz hasonló tervek alapján, amelyek kiterjednek a gazdasági élet legnagyobb részére, s állami törvény erejével bírnak. Ghanának, Malinak, Guineának ma már kimunkált gazdasági terve van, és kidolgozás alatt áll Algériáé is.

A szóban forgó államok szervezetében, gazdasági életében való ban sok az átmeneti jelleg. Ebből önként következik egyes állásfoglalások, intézkedések korrigálása, vagy akár visszavonása is, annál inkább, mert ez az átmenet bizonyos ingadozásokat is elkerülhetetlenné tesz, főként a kül- és belpolitikai erők harcának hatására.

A párt

Ezért különösen nagy a jelentősége az államot irányító *politikai szervezetnek*. Az általunk vizsgált valamennyi országban egy-egy erőteljes, és egyben monopolisztikus helyzetben levő, egyedül működő *párt* a hatalom szervező ereje: a *Guineai Demokrata Párt*, a mali *Szudáni Unió*, a ghanai *Népi Konvenció Párt* s az algériai FLN, a *Nemzeti Felszabadító Front*. Igaz, ezekben az országokban a párt fogalma sem azonos az általunk ismert párt-

* Révolution Africaine, 1964. ápr. 18.
** Ugyanott.

Digitized by Google

fogalommal. Elsősorban azért nem, mert a kapitalista országokban a pártok szükségszerűen egy-egy osztály érdekeit kifejező politikai szervezetek, a felsorolt pártok azonban ennél átfogóbbak, valójában széles népi tömegszervezetek (pl. Guineában szinte az egész népet felölelő tagsággal). Tény, hogy az említett feketeafrikai országokban nehezen is lehetne számon kérni a vezető antiimperialista párt osztály-jellegét. De ugyanakkor hiba volna egyedüli lehetőségnek tekinteni az „egypárt-rendszert", éppen a körülmények rendkívüli változatossága miatt: szinte ahány ország, annyiféle szükségszerűség. S ezen az sem változtat, hogy valamennyi vizsgált példánkban történetesen egypártrendszert találunk.

A jelenlegi helyzetben azonban az adott országokban ez az egypártrendszer látszik a legcélravezetőbbnek és legindokoltabbnak. Igaz, hogy míg Guineában, Maliban, Ghanában az osztályok éles elválasztódásának és egyben a burzsoáziának a hiánya vágja el osztálypártok jelenlegi kialakulásának útját, addig Algériában nem fakad a társadalmi helyzetből az, hogy nincsenek osztálypártok. Itt az uralmon levő erők határozott szándéka akadályozta meg azt, hogy osztálypártok, köztük burzsoá párt vagy pártok alakuljanak, s ezzel megnőjön a kapitalista restauráció veszélye. Ne feledjük el, hogy adott körülmények között egy burzsoá törekvésű párt, amely mint a Ben Bella-féle vezetés ellenzéke lépne fel, nemcsak a városi polgári elemek között, hanem esetleg a parasztság körében is jelentősebb támaszra talált volna, éppen magántulajdonon alapuló programja segítségével. Az egypártrendszer fenntartása tehát ebben az esetben antikapitalista intézkedésnek is tekinthető. A Nemzeti Felszabadító Front legutóbbi, voltaképpen pártként *alakuló* kongresszusa megkezdte e „front" átalakítását demokratikus centralizmuson alapuló tömegpárttá. „A felszabadító harc végeztével — mondta Ben Bella — az FLN különböző irányzatok által mozgatott áramlatokból állt. A szervezett, rendszeres keret hiánya a vezető szervek tevékenységére korlátozta belső életét... Ma nincs szó arról, hogy régi formájában élesszük fel az FLN-t."*

Az FLN az elmúlt kongresszuson tehát megkezdte harcos párttá való átszerveződését, amelyben a tagság alapvető feltétele többek között az, hogy a pártnak nem lehet tagja kizsákmányoló, „jóllehet Algériában még vannak kizsákmányolók és még van kizsákmányoló szellem."** S a kongresszus elhatározta: a folyó évben általában „csak szegényparasztok és munkások felvételét fogadja el, hogy a termelés szintjén erősítse meg a párt munkáját."*

* Ugyanott
** A kongresszusi referátumból. Ugyanott.

Digitized by Google

A nemzeti demokrácia — az elmaradt országok fejlődésének útja

A nemzeti demokratikus államok helyzete, berendezkedése bonyolult, sokrétű. Ha az itt tárgyalt országok esetében végigvizsgáljuk, mennyire alkalmazhatók rájuk a moszkvai nyilatkozatban felsorolt kritériumok, akkor azt tapasztaljuk, hogy ezek *általában vonatkoztathatóak* ezekre az országokra. S ezen mit sem változtat az, hogy például Algériának az idegen katonai támaszpontok ellen vívott küzdelme még nem fejeződött be, hogy a demokratikus rend ellenségeivel szemben adott esetben diktatórikus módszerek alkalmazására is sor kerül, hogy az imperialista tőke behatolása korlátozottan ugyan, de még tart stb. A moszkvai megállapítások alapjában helytállóak, s a fejlődés is nagyjából olyan irányú, hogy joggal feltételezhető a meghatározásban csak lehetőségként felsorolt vívmányok mielőbbi megvalósítása, vagy e reformok befejezése.

A nemzeti demokratikus államok esetében új, sajátos fejlődési perspektívával állunk szemben, amelynek törvényszerűségeit, taktikáját elméletileg még korántsem lehet teljesen kidolgozottnak tekinteni. Az élet gyakorlata sok mindent igazol, és alátámasztja a moszkvai nyilatkozat megállapításait. Ezen új országok fejlődése számtalan olyan problémát vet fel, amelyekkel az élet gyakorlata alapján való elméleti foglalkozás nemcsak a marxizmus eszmei tárházát gazdagítja, hanem az új országok fejlődését is elősegítheti. Emellett egész sor más országban is joggal vizsgálható meg, hogy nem kezdenek-e megérlelődni azok a feltételek, amelyek alapján ezek nemzeti demokratikus állammá válnak, vagy áttérnek a nem kapitalista fejlődés útjára. Komolyabb elemzés vagy állásfoglalás igénye nélkül, mint vitatható kérdést vetném fel ezen országok sorában Burma, Kenya, talán Egyiptom problémáit, az egyesülés előtti Zanzibárét stb.

Azt is tapasztaljuk, hogy ha a nemzeti demokratikus államok helyes politikát folytatnak, akkor nem rekedhetnek meg tartósan a nemzeti demokratikus fokon, hanem idővel — rövidebb-hosszabb idő múltán — tovább léphetnek egy magasabb társadalmi forma, a szocialista társadalom felé is. Ez adja meg e kérdés különleges jelentőségét, annál inkább, mert egyre nyilvánvalóbb, hogy — egyik, de nem egyetlen lehetőségként — *az elmaradt országok a kapitalizmus korlátozásával vagy likvidálásával, a nemzeti demokratikus fejlődés útján eljuthatnak a szocializmus útjára.*

* Ugyanott.

Digitized by Google

Togliatti elvtárs feljegyzése a nemzetközi munkásmozgalom kérdéseiről és egységéről

Az Olasz Kommunista Párt hetilapja, a Rinascita és napilapja, az Unita a párt álláspontját kifejtő dokumentumként tette közzé Palmiro Togliatti elvtársnak azt a feljegyzését, melyet közvetlenül halála előtt készített a nemzetközi munkásmozgalom kérdéseiről. Az alábbiakban teljes terjedelemben ismertetjük a feljegyzést.

Jalta, 1964. augusztus hó

Indulásom előtt néhány nappal kaptam meg Rómában az SZKP meghívó levelét a nemzetközi értekezlet előkészítő ülésére. Nem nyílt tehát lehetőségünk arra, hogy a vezetőség kollektív ülésén tanulmányozzuk a levelet, már csak azért sem, mert sok elvtárs távol volt. Csupán a titkárság néhány tagjával folytattunk gyors eszmecserét. A levelet a központi bizottság ülése szeptember közepén fogja tanulmányozni. Annyi mindenesetre bizonyos, hogy tevékenyen részt fogunk venni az előkészítő ülésen. Még mindig vannak azonban kétségeink és fenntartásaink a nemzetközi értekezlet szükségességével kapcsolatban, főleg azért, mert mind nyilvánvalóbbá válik, hogy az értekezletről a kínai párton kívül a pártok egy el nem hanyagolható csoportja is távol fog maradni. Az előkészítő ülésen kétségkívül lehetőségünk nyílik majd rá, hogy kifejtsük és megindokoljuk álláspontunkat, már csak azért is, mert álláspontunk a nemzetközi kommunista és munkásmozgalom problémáinak egész sorát érinti. Ezekkel a problémákkal szeretnék röviden foglalkozni ebben a feljegyzésben többek között azért, hogy megkönnyítsem a további eszmecserét veletek, amikor ez lehetővé válik.

A kínai állásponttal szemben való küzdelem legjobb módja

Mi más tervet javasoltunk a kínai kommunisták téves politikai nézetei és szakadár tevékenysége elleni eredményes harcra, mint ami ténylegesen megvalósult. Tervünk lényegében a következőkön alapult:

— sohasem szüntessük be a kínaiak elvi és politikai nézeteivel való vitát;

— a kínaiak módszerétől eltérően, ádáz szócsata és általános elítélések nélkül konkrét témákról, objektív és meggyőző módon kell folytatni a vitát, mindvégig bizonyos tisztelettel az ellenfél iránt;

— ugyanakkor a pártok tartsanak csoportos és sorozatos találkozókat, vizsgálják meg mélyebben és határozzák meg világosabban azokat a feladatokat, amelyek mozgalmunk különböző szektoraiban felvetődnek (Nyugat-Európa, Latin-Amerika, a harmadik világ országai és kapcsolatuk a tőkés országok kommunista mozgalmával, népi demokratikus országok stb.). Ebben a vitában figyelembe kell venni, hogy 1957 és 1960 óta mindezekben a szektorokban lényegesen megváltozott a helyzet, s ezért gondos kollektív munka nélkül nem határozhatjuk meg helyesen mozgalmunk közös feladatait;

Digitized by Google

— csakis ilyen, egyéves vagy még hosszabb munkát igénylő előkészítés után vált volna lehetségessé megvizsgálni egy olyan nemzetközi értekezlet kérdését, amely valóban új szakaszt jelenthetne mozgalmunkban, s új és helyes álláspontok alapján ténylegesen megerősíthetné azt. Ily módon jobban is el tudtuk volna szigetelni a kínai kommunistákat, tömörebb frontot állíthattunk volna velük szembe, olyat, amely nem csupán azért egységes, mert a kínai állásponttal kapcsolatban közösen kidolgozott meghatározást alkalmaz, hanem azért is, mert alaposabban ismeri az egész mozgalom közös céljait és az egyes szektorokban konkrétan felvetődő feladatokat. Ezenkívül, ha pontosan, minden szektorban meghatároztuk volna politikánkat és feladatainkat, akkor talán le is mondhattunk volna a nemzetközi értekezletről, ha a formális szakadás elkerülése érdekében szükségesnek látszott volna.

Más irányvonal valósul meg, s következményei — nézetem szerint — nem nagyon jók. Egyes pártok (sőt talán több is) azt várták, hogy igen rövid időn belül összeül az értekezlet, hogy az egész mozgalomra kötelező, félreérthetetlen, ünnepélyes elítélő nyilatkozatot tegyen. E tekintetben mindenféle késedelem dezorientálhatja őket.

A kínaiak támadása eközben széleskörűen kibontakozott, akcióba léptek, hogy kis szakadár csoportokat hozzanak létre és egyes pártokat megnyerjenek nézeteiknek. Támadásukra általában ideológiai és propaganda jellegű polémiával válaszoltunk, nem pedig azzal, hogy kidolgozzuk és gazdagítsuk a kínai álláspont elleni harccal kapcsolatos politikánkat.

A Szovjetunió tett néhány lépést ebben az irányban (a moszkvai atomcsend-egyezmény aláírása, Hruscsov egyiptomi utazása stb.). Ezek igazi és fontos győzelmek voltak a kínaiakkal szemben. Más országok kommunista mozgalma azonban semmi hasonlót sem tett. Hogy világosabban megmagyarázzam: arra gondolok például, milyen jelentős lett volna egy nemzetközi találkozó, amelyet a nyugati kommunista pártok a „harmadik világ" demokratikus országait képviselők széles körével és azok haladó mozgalmaival közösen hívtak volna össze, hogy kidolgozzák a velük való együttműködést és megsegítésük konkrét programját. Ez is egy módja lett volna, hogy tényekkel és ne csak szavakkal küzdjünk a kínaiak ellen.

Úgy vélem, ezzel kapcsolatban érdekes pártunk tapasztalata. Akadnak pártunkban olyan csoportocskák és a párt körül olyan szimpatizánsok, akik a kínai álláspont felé hajlanak és azt védelmezik. Pártunk egyes tagjait ki is kellett zárni sorainkból, mert frakciós és pártfegyelmet sértő cselekményeket hajtottak végre. Általában azonban a kínaiakkal folyó polémia minden témájáról széles körű vitát folytatunk a pártsejtek és szekciók taggyűlésein meg a városi pártaktíva-értekezleteken. A legnagyobb sikert mindig akkor érjük el, ha az általános témák vitájáról (az imperializmus és az állam jellege, a forradalom mozgatóerői stb.) áttérünk napi politikánk konkrét kérdéseire (harc a

Digitized by Google

kormány ellen, a szocialista párt kritikája, a szakszervezeti egység, sztrájkok stb.). Ezekben a kérdésekben a kínaiak érvei teljesen használhatatlanok és tehetetlenek.

Ezekből az észrevételekből azt a következtetést vonom le, hogy (még, ha már folyik is a nemzetközi értekezlet előkészítése), akkor sem szabad lemondanunk az olyan politikai kezdeményezésekről, amelyek segítenek legyőzni a kínai nézeteket, és hogy az a terület, ahol a legkönnyebben küzdhetjük le őket, az a mai konkrét helyzetnek, s mozgalmunk egyes szektoraiban, az egyes pártokban és az egész mozgalomban előttünk álló problémáknak a megvitatása és a megoldásukra irányuló tevékenységgel kapcsolatos következtetések megfogalmazása.

A jelenlegi helyzet kilátásai

Nemzetközi szempontból és hazánk szempontjából egyaránt bizonyos borúlátással ítéljük meg a jelenlegi helyzet kilátásait. A helyzet rosszabb, mint két-három évvel ezelőtt volt.

A legkomolyabb veszély forrása az Amerikai Egyesült Államok. Ez az ország mély társadalmi válságon megy keresztül. A fehérek és négerek faji konfliktusa ennek a válságnak csupán egyik eleme. Kennedy meggyilkolása megmutatta, meddig merészkedhetnek a támadásra indult reakciós csoportok. Semmiképpen sincs kizárva, hogy az elnökválasztáson a köztársasági párt jelöltje (Goldwater) győz, akinek programja a háború, és aki úgy beszél, mint egy fasiszta. Az a legnagyobb baj, hogy offenzívája egyre inkább jobbra tolja az egész amerikai politikai frontot, és erősíti azt az irányzatot, amely fokozott nemzetközi agresszivitásban keresi a kiutat a belső ellentmondásokból, és az alapot a nyugat-európai reakciós csoportokkal való megegyezéshez. Ez pedig elég veszélyessé teszi az általános helyzetet.

Nyugat-Európa országaiban a helyzet nagyon különböző, de közös elem mindenütt a további monopoltőkés koncentráció folyamata, aminek színhelye és eszköze a Közös Piac. Az egyre erőteljesebb és agresszívabb amerikai gazdasági konkurrencia elősegíti a koncentráció folyamatának gyorsulását. Ily módon egyre erősödnek egy olyan reakciós politika objektív alapjai, amelynek célja felszámolni vagy korlátozni a demokratikus szabadságjogokat, fenntartani a fasiszta rendszereket, tekintélyuralmi rendszereket létrehozni; megakadályozni a munkásosztály minden előretörését és erőteljesen csökkenteni életszínvonalát. A külpolitikát az egymással való versengés és a mélyreható ellentétek jellemzik. A NATO régi szervezete nyilvánvalóan súlyos válságba került különösképpen De Gaulle állásfoglalása következtében. De nem szabad illúziókat táplálnunk. Kétségkívül vannak ellentétek, amelyeket alaposan kihasználhatunk: de a kontinentális országok vezető csoportjaiban mind ez ideig nem tapasztalható olyan törekvés, hogy autonóm és következetes akciót folytassanak a nemzetközi enyhülés érdekében. Mindezek a csoportok egyébként valamilyen módon, kisebb-nagyobb mértékben, a neokolonializmus keretein belül azon igyekeznek,

Digitized by Google

hogy megakadályozzák az új szabad afrikai államok gazdasági és politikai előrehaladását.

A vietnami és ciprusi események azt mutatják, hogy — főleg, ha tovább folyik a politikai helyzet jobbratolódása — váratlanul igen komoly válságba és veszélyekbe sodródhatunk, s akkor az egész kommunista mozgalomnak, Európa és az egész világ szocialista és munkáserőinek teljes elszántsággal kell állástfoglalniok.

Véleményünk szerint ezt a helyzetet a kínai kommunisták iránti magatartásunkban is figyelembe kell vennünk. Elengedhetetlenül szükséges az, hogy az ideológiai nézeteltéréseken felülemelkedve, közös akcióban minden szocialista erő egyesüljön az imperializmus legreakciósabb csoportjai ellen. Nem gondolhatunk arra, hogy Kína és a kínai kommunisták kizárhatók ebből az egységből. Következésképpen már a mai naptól kezdve úgy kell tevékenykednünk, hogy ennek a célnak az elérését ne akadályozzuk, hanem inkább megkönnyítsük. Semmiképpen sem szabad félbeszakítani a vitát, de ebben a vitában mindig abból kell kiindulnunk, hogy a mai helyzet alapján megmutassuk: az egész szocialista világ, az egész kommunista és munkásmozgalom egysége szükséges és meg is valósítható.

Az előkészítő bizottság december 15-i ülésével kapcsolatban már most gondolhatnánk valamilyen kezdeményezésre. Például néhány párt képviselőiből küldöttséget alakíthatnánk, amely kifejtené a kínai elvtársaknak azt a javaslatunkat, hogy fogjunk össze és működjünk együtt a közös ellenség elleni harcban, s egyúttal felszólítaná őket, hogy igyekezzünk megtalálni ennek az együttműködésnek a konkrét útját és formáját. Ezenkívül gondolni kell arra is, hogy amennyiben — s véleményünk szerint most erre van szükség — a kínai nézetek ellen folytatott harcunkat az egységért vívott harcnak kell tekintenünk, akkor ezt az elvet a meghozandó határozatoknak is figyelembe kell majd venniük, tehát mellőzniük kell az általánosító jelzőket s helyettük erőteljes, pozitív és az egység szellemében fogant politikai tartalmat kell kifejezniük.

Mozgalmunk fejlődéséről

Mindig úgy vélekedtünk, hogy nem helyes alapvetően optimista módon értékelni a nyugati országok kommunista és munkásmozgalmát. A világnak ezen a részén, ha itt-ott észlelhető is haladás, fejlődésünk és erőink nem kielégítőek még az előttünk álló feladatok megoldásához. Néhány párt kivételével (Franciaország, Olaszország, Spanyolország stb.) még nem jutottunk ki abból a helyzetből, hogy a kommunisták nem indíthatnak igazi és eredményes politikai akciót, mely a dolgozók nagy tömegeivel összekapcsolja őket, hanem propaganda munkára szorítkoznak, és nincs hathatós befolyásuk országuk politikai életére. Mindenképpen arra kell törekednünk, hogy túllépjünk ezen a szakaszon: arra kell törekednünk, hogy a kommunisták

Digitized by Google

kikerüljenek viszonylagos elszigeteltségükből, tevékenyen és tartósan bekapcsolódjanak a politikai és társadalmi valóságba, tanúsítsanak politikai kezdeményezést, s mozgalmunk váljék igazi tömegmozgalommá.

Ezért is — bár a kínai álláspontot mindig tévesnek és végzetesnek minősítettük — mindig erős fenntartásokkal éltünk és élünk ma is egy olyan nemzetközi értekezlet hasznosságát illetően, amelynek egyetlen vagy fő célja a kínai álláspont elítélése és az ellene való harc. Attól tartottunk ugyanis és tartunk ma is, hogy a tőkésországok kommunista pártjai így nem a helyes, hanem az éppen ellenkező, helytelen irányba tolódnának el, vagyis belső, kizárólag ideológiai természetű és a valóságtól távoleső vitákban rekednének meg. Különösen súlyossá válnék a veszély, ha a mozgalomban nyílt szakadás következne be, és létrejönne egy kínai nemzetközi központ, amely minden országban megalakítaná a maga „szekcióit". Minden párt — de különösen a gyengébbek — kénytelen lenne tevékenysége nagy részét a vitának, és egy új „Internacionálé" úgynevezett szekcióri elleni harcnak szentelni. Ez elcsüggesztené a tömegeket, és súlyosan akadályozná mozgalmunk fejlődését. Igaz, hogy a kínaiak frakciós kísérletei már ma is csaknem minden országban széleskörűen kibontakoznak. De el kell kerülnünk, hogy az ilyen kísérletek mennyisége minőséggé, tehát igazi, általános és végleges szakadássá váljék.

Előretörésünknek igen kedvező objektív feltételei vannak mind a munkásosztály, mind általában a dolgozó tömegek körében és a társadalmi életben. Szükséges azonban, hogy ezeket a feltételeket használni és gyümölcsöztetni tudjuk. Ezért a kommunistáknak nagy politikai bátorságra van szükségük, le kell küzdeniük a dogmatizmus minden formáját, új módon kell felvetniük és megoldaniuk új problémákat, s olyan munkamódszereket kell alkalmazniok, amelyek eredményesek lehetnek a szüntelenül és gyorsan változó politikai és társadalmi környezetben.

Igen futólagosan felsorolok néhány példát.

A burzsoá világ gazdasági válsága nagyon mély. A monopoltőkés államkapitalizmus rendszerében merőben új problémák vetődnek fel, amelyeket az uralkodó osztályok a hagyományos módszerekkel már nem tudnak megoldani. A legnagyobb országokban ma különösen élesen vetődik fel a gazdasági vezetés központosításának kérdése, amit állami beavatkozással, felülről jövő programmal igyekeznek megvalósítani a nagy monopóliumok érdekében. Ez a kérdés van napirenden mindenütt Nyugaton; nemzetközi tervekről van szó, amelyeknek előkészítésén máris dolgoznak a Közös Piac vezető szervei. Kézenfekvő, hogy a munkás és demokratikus mozgalom nem lehet közönyös ezzel a kérdéssel szemben. Ezen a területen is küzdenünk kell. Ehhez szükség van a munkások közvetlen követeléseinek és a gazdasági struktúra reformjára vonatkozó javaslatoknak (államosítás, földreform stb.) kidolgozására és egy olyan általános gazdaságfejlesztési programban való összehangolására, amelyet szembeállíthatunk a kapitalisták programjával. Ez bizo-

Digitized by Google

nyára nem lesz még szocialista terv, mert annak feltételei nincsenek meg, de minden esetre a szocializmus felé való haladásért folyó harc új formája és eszköze lesz. Az előrehaladás békés útjának lehetősége szoros kapcsolatban áll azzal, hogyan fogunk hozzá ehhez a kérdéshez és hogyan oldjuk meg. Az ilyen irányú politikai kezdeményezés megkönnyítheti számunkra, hogy újabb jelentős befolyást gyakoroljunk a lakosság mindama rétegeire, amelyeket még nem nyertünk meg a szocializmusnak, de amelyek új utat keresnek.

Ebben a keretben a demokráciáért vívott harc az eddigitől eltérő, kézzelfoghatóbb, s a gazdasági és társadalmi élet valóságához szorosabban kapcsolódó tartalmat kap. A tőkés tervgazdálkodás mindig antidemokratikus és önkényes: demokratikus módszert kell szembeszegeznünk vele a gazdasági élet irányításában is.

A tőkés tervgazdálkodási kísérletek érlelődésével nehezebb helyzetbe kerülnek a szakszervezetek. E tervgazdálkodásnak ugyanis lényeges része az úgynevezett jövedelempolitika, amely sorozatos intézkedéseket jelent a bérharc szabad kibontakozásának megakadályozására: a munkabér-szint felülről jövő ellenőrzésének rendszerét és a bérek bizonyos határon túl való emelésének tilalmát. Ez a politika kudarcra van ítélve (érdekes Hollandia példája), de csak akkor, ha a szakszervezetek határozott és ésszerű lépéseket tesznek, s közvetlen követeléseiket ők is a gazdasági reformok igényével, s egy olyan gazdaságfejlesztő tervvel kapcsolják össze, amely megfelel a munkások és a középrétegek érdekeinek.

A szakszervezetek harca azonban a jelenlegi nyugati viszonyok között immár nem folytatható elszigetelten, külön-külön minden országban. Nemzetközi síkon kell kibontakoznia, közös követelésekkel és megmozdulásokkal. És itt mutatkozik meg mozgalmunk egyik legfőbb hiányossága. Nemzetközi szakszervezeti intézményünk (SZVSZ) csak általános propagandát folytat. Mindeddig nem indított eredményes egységakciót a nagymonopóliumok politikája ellen. Mind a mai napig teljes hiányát éreztük az egyéb nemzetközi szakszervezetek felé irányuló kezdeményezésnek. Ez pedig súlyos hiba, mert már vannak e szervezeteknek olyan tagjai is, akik bírálják a monopóliumok politikáját, és igyekeznek szembehelyezkedni javaslataikkal.

De ezeken kívül is sok olyan terület van még, amelyeken bátrabban lehet és kell is előrehaladnunk, felszámolva a mai valóságnak meg nem felelő, elavult politikát.

A szervezett katolikus világban és a katolikus tömegek körében nyilvánvaló balratolódás következett be János pápa idejében. Az irányításban most ellenkező áramlat mutatkozik. Az alapszinten azonban megmaradtak a balratolódás feltételei, a tömegek nyomása is ebben az irányban érvényesül, s ezt nekünk meg kell értenünk és támogatnunk kell. Ám erre a célra semmiképp sem felel meg a régi ateista propaganda. Az eddigitől eltérő módon kell felvetnünk a vallásos tudatnak, e tudat tartalmának, a tömegekbe lenyúló gyökereinek és leküzdésének kérdését, ha hozzá akarunk férni a katolikus tömegekhez, és azt kívánjuk, hogy megértsenek bennünket. Ellenkező eset-

Digitized by Google

ben megtörténhet, hogy a katolikusok felé „kinyújtott kezünket" csupán ürügynek és kétszínű eljárásnak tekintik.

Ma a kultúra (irodalom, művészet, tudományos kutatás stb.) terén is nyitva állnak a kapuk a kommunista behatolás előtt. A tőkésvilág teremtette viszonyok gúzsba kötik a szellemi élet szabadságát. Legyünk a mi a szellemi élet szabadságának, a szabad művészi alkotásnak és a tudományos haladásnak a bajnokai. De ehhez az kell, hogy ne szegezzük szembe elvont módon elképzeléseinket a különböző irányzatokkal és áramlatokkal, hanem kezdjünk velük párbeszédet, s azon keresztül igyekezzünk elmélyíteni a kultúra ma jelentkező kérdéseit. Azok, akik a kultúra különböző területein, a filozófiában, s a történelmi és társadalmi tudományok területén ma távol állnak tőlünk, nem mind ellenségeink, vagy ellenségeink ügynökei. Az állandó vitával megteremtett kölcsönös megértés biztosítja tekintélyünket, s teszi ugyanakkor lehetővé, hogy leleplezzük igazi ellenségeinket, a hamis prófátékat, a művészi kifejezés sarlatánjait stb. Ezen a téren sok segítséget kaphatnánk, de nem mindig kaptunk, azoktól az országoktól, amelyekben már mi irányítjuk a társadalom egész életét.

Idő híján nem térek ki sok más kérdésre, amelyet pedig érinthetnék.

Mindent összevéve, politikánk kidolgozásában a XX. kongresszus álláspontjáról indulunk ki, s meggyőződésünk, hogy mindenkor abból is kell kiindulni. Ma azonban ezt az álláspontot is el kell mélyítenünk és ki kell fejlesztenünk. Így például el kell gondolkoznunk a szocializmushoz vezető békés út lehetőségén; pontosan meg kell fogalmaznunk, mit értünk demokrácián a burzsoá államban, hogyan lehetne mind messzebbre kitolni a szabadság és a demokratikus intézmények határait, s a munkás és dolgozó tömegek hogyan vehetnének a lehető legeredményesebben részt a gazdasági és a politikai életben. Felmerül az a kérdés is, hogyan juthatnának hatalmi pozícióhoz a dolgozó osztályok egy olyan állam keretei között, amelynek burzsoá állami jellege nem változott meg, s vajon lehetséges-e belülről harcolni jellegének fokozatos megváltoztatásáért? Azokban az országokban, amelyekben a kommunista mozgalom megerősödött, mint nálunk (és Franciaországban), ma ez a politikai harc alapkérdése. Ez persze maga után vonja a harc kiéleződését; a későbbi kilátások ettől függnek.

Kétségtelen, hogy egy nemzetközi értekezlet segítséget nyújthat az említett kérdések legmegfelelőbb megoldásához, de elmélyült vizsgálatuk és megoldásuk lényegileg az egyes pártok feladata. Félő tehát, hogy merev általános formulák elfogadása csak akadályt jelent. Úgy vélem, hogy a jelelegi történelmi fejlődés vonalának és általános kilátásainak szemszögéből tekintve (a szocializmus előretörése és győzelme világszerte) a szocializmus előretörésének és győzelmének konkrét formái és feltételei már ma is különböznek és a közeljövőben még jobban különbözni fognak az eddigiektől. Ugyanakkor nagy különbségek vannak az egyes országok között is. Minden pártnak tudnia kell tehát önállóan haladnia. A pártok autonómiája

Digitized by Google

— aminek mindenkor eltökélt hívei voltunk — nemcsak mozgalmunk belső szükségszerűsége, hanem fejlődésünk lényeges feltétele is a jelenlegi viszonyok között. Ezért ellenezzük minden olyan javaslatot, amely újból egy központi nemzetközi szervezet felállítását kívánja. Mindent megteszünk mozgalmunk és a nemzetközi munkásmozgalom egységéért, de ennek az egységnek az egyes országok helyzetének és fejlődési fokának megfelelő, konkrét politikai felfogások sokfélesége közepette kell megvalósulnia. Persze fennáll az a veszély, hogy az egyes pártok elszigetelődnek egymástól, és ebből bizonyos zűrzavar keletkezik. Harcolnunk kell e veszély ellen. Ezért úgy gondoljuk, hogy a következő eszközökhöz kell folyamodnunk: sűrű érintkezés és gyakori eszmecsere a pártok között széles síkon; kollektív összejövetelek összehívása bizonyos csoportokhoz tartozó pártok közös problémáinak tanulmányozására; nemzetközi találkozók szervezése általános gazdasági, filozófiai, történelmi stb. kérdések tanulmányozására.

Emellett jó szemmel néznénk, ha az egyes pártok között közérdekű kérdésekről, akár nyilvánosan is, vita folyna oly módon, amely felkeltené az egész közvélemény érdeklődését. Ez persze megkövetelné, hogy a vitát helyesen vezessék, s az a felek kölcsönös tiszteletben tartása mellett és tárgyilagos érvekkel folyjék, nem pedig az albánok és kínaiak által használt közönséges és heves hangon!

Kapcsolatok a gyarmati és a volt gyarmati országok mozgalmával

Mozgalmunk fejlődésében döntő jelentőséget tulajdonítunk annak, hogy a tőkésországok kommunista pártjai a kölcsönös megismerés és együttműködés szoros kapcsolatait teremtsék meg a gyarmati és a volt gyarmati országok felszabadító mozgalmaival. Nemcsak az említett országok kommunista pártjaival kell kapcsolatba kerülnünk, hanem a függetlenségért és az imperializmus ellen harcoló erőkkel, valamint lehetőleg azoknak az újonnan felszabadult országoknak a kormányköeivel is, amelyeknek haladó kormányuk van. Célunk az legyen, hogy közös platformot teremtsünk és dolgozzunk ki az imperializmus és a gyarmatosítás ellen vívott harchoz. Ezzel párhuzamosan világosabban meg kell határoznunk, hogy melyek a volt gyarmati országok fejlődésének az útjai és hogy mit jelent számukra a szocializmus, mint cél stb. Új kérdésekről van szó, amelyekkel eddig még nem kerültünk szembe. Ezért, mint mondottam, örömmel üdvözölnénk egy olyan nemzetközi értekezlet összehívását, amely kizárólag azokkal a kérdésekkel foglalkozna, amelyeknek mindenképpen egyre nagyobb helyet kell biztosítanunk egész munkánkban.

A szocialista világ kérdései

Azt hiszem, nem tévedünk, ha azt állítjuk, hogy a Szovjetunió, az SZKP, annak vezetői és különösen Hruscsov elvtárs ellen irányuló fé-

Digitized by Google

kevesztett és szégyenletes kínai és albán kampány semmilyen érdemleges hatással nem volt a tömegekre, annak ellenére sem, hogy a burzsoá országok kormányai és propagandistái alaposan kihasználták ezeket. A Szovjetunió tekintélye változatlanul óriási a tömegek körében. Teljesen hatástalanok maradtak a kínaiak legdurvább rágalmai (a Szovjetunió elpolgáriasodása stb.). Ezzel szemben felmerült bizonyos értetlenség a szovjet műszaki személyzet Kínából történt visszahívását illetően.

Ami azonban aggodalmat kelt a tömegek körében, sőt (legalábbis hazánkban) a kommunisták eléggé jelentős részében is, az maga az a tény, hogy ily éles *ellentét* támadt két olyan ország között, amelyek mindegyike a maga nagy forradalmán keresztül vált szocialistává. Ez a tény vitákat kell magukról a szocializmus elveiről, s nekünk minden erőfeszítést meg kell tennünk, hogy megvilágítsuk, milyen történelmi, politikai és személyi körülmények vezettek a jelenlegi vita és konfliktus kialakulására. Hozzá kell tennünk még azt is, hogy Olaszországnak számos vidékén élnek szegényparasztok, akiknek körében a kínai forradalom mint parasztforradalom igen népszerű lett. Ez arra kötelezi a pártot, hogy nyilvános gyűléseken is megvitassa, megbírálja és visszautasítsa a kínai álláspontot. Az albánokkal viszont senki sem törődik, bár Dél-Olaszországban élnek albánul beszélő népcsoportok.

A kínaiakkal való viszályon kívül vannak más kérdések is a szocialista világban, amelyeknek figyelmet kell szentelnünk.

Nem helyes, ha úgy beszélünk a szocialista országokról (és a Szovjetunióról is), mintha ott minden a legjobb rendjén menne. Ez a tévedés megtalálható például az 1960. évi határozatnak az említett országokkal foglalkozó fejezetében is. Voltaképpen a szocialista országokban állandóan merülnek fel nehézségek, ellentmondások és új problémák; ezekkel a maguk valóságában kell foglalkoznunk. Nincs rosszabb, mint először azt a benyomást kelteni, hogy minden rendben van, aztán váratlanul mégis csak arra kényszerülni, hogy beszéljünk nehézségeinkről, s megmagyarázzuk őket. De nemcsak egyes tényekről van szó. Nyugaton a szocialista gazdasági és politikai rendszer egész problematikáját túlságosan sommásan, sőt gyakran primitíven ismerik. Nem ismerik az egyes országok helyzetének sokféleségét, a tervezés más-más módszereit és azok fokozatos átalakulását, a végrehajtásban alkalmazott módszereket, a különböző országok között a gazdasági integráció tekintetében felmerülő nehézségeket és így tovább. Ezért bizonyos helyzeteket alig értenek meg. Hasonló esetekben az az emberek benyomása, hogy nézeteltérések vannak a vezetőcsoportok között, de nem biztosak abban, hogy tényleg vannak-e és nem tudják, milyen nézeteltérésekről van szó. Talán bizonyos esetben hasznos lenne, ha a szocialista országokban is nyíltan vitatnák meg az időszerű kérdéseket, a vezetők részvételével. Ez bizonyára hozzájárulna a szocialista rendszer tekintélyének növekedéséhez.

Nem tagadhatjuk, hogy a Sztálint ért bírálat elég mély nyo-

Digitized by Google

mokat hagyott. Legsúlyosabb a dologban az, hogy hozzánk közel álló elemek is bizonyos kétkedéssel fogadják az új gazdasági és politikai sikerekről szóló híreket. Ráadásul általában megoldatlannak vélik a Sztálin-kultusz eredetének kérdését, és felteszik a kérdést, hogy egyáltalán miképpen vált lehetővé. Az emberek nem hajlandók mindent kizárólag Sztálin súlyos egyéni hibáival magyarázni. Kutatják, hogy milyen politikai tévedések járultak hozzá a kultusz keletkezéséhez. Ez a vita történészek és képzett pártkádereink között folyik; mi nem tiltakozunk ellene, mert az eredmény a forradalom történetének és nehézségeinek elmélyültebb megismerése lesz. De azt tanácsoljuk, hogy legyenek óvatosak következtetéseikben, és kísérjék figyelemmel a Szovjetunióban megjelenő kiadványokat és az ott folyó kutatásokat.

Ma azonban — mind a Szovjetunió, mind a többi szocialista ország tekintetében — a legnagyobb figyelem a demokratikus és személyes szabadságot korlátozó sztálini rendszer leküzdésének kérdésére összpontosul. Nem minden szocialista ország nyújt e tekintetben egyforma képet. Az általános benyomás az, hogy lassan és bizonyos ellenállásba ütközve térnek vissza a lenini normákhoz, amelyek a párt keretei között és azokon kívül széles körű szabadságot biztosítottak a vélemény nyilvánítására és a vitatkozásra, kulturális, művészeti és politikai téren egyaránt. Ezt a lassúságot és ellenállást nehezen értjük meg, különösen a mai viszonyok között, amikor a kapitalizmus immár nem kerít be többé bennünket, és óriási sikereket érünk el a gazdasági építésben. Mindig abból az elgondolásból indulunk ki, hogy a szocializmus rendszere a legszélesebb körű szabadságot biztosítja a dolgozóknak, akik ténylegesen, szervezett módon részt vesznek a társadalom egész életének irányításában. Örömmel üdvözlünk minden olyan elvi állásfoglalást, amely azt mutatja, hogy ez a tényleges helyzet minden szocialista országban, nem csupán a Szovjetunióban. Viszont az egész mozgalomra károsak azok a tények, amelyek még mindig ennek az ellenkezőjét mutatják.

Aggaszt bennünket az is — és nem is tudjuk teljesen megmagyarázni —, hogy bizonyos „centrifugális" irányzat mutatkozik a szocialista országok körében. Ez nyilvánvaló és súlyos veszélyt rejt magában, amivel a szovjet elvtársaknak foglalkozniuk kell. Kétségtelen, hogy újjászületőben van a nacionalizmus. Tudjuk ugyan, hogy a nemzeti érzés a munkás és a szocialista mozgalom állandó tényezője marad hosszú időn át a hatalom megdöntése után is; a gazdasági eredmények nem oltják ki, sőt táplálják. A szocialista táborban is talán (hangsúlyozom ezt a „talán"-t, minthogy sok konkrét tényezőt még nem ismerünk) helyes, ha őrizkedünk a kívülről erőszakolt egyformaságtól, és arra kell gondolnunk, hogy az egységnek az egyes országok sokféleségében és teljes függetlenségében kell megvalósulnia és fennmaradnia.

Végezetül fontosnak tartjuk, hogy a szocialista országokban is legyen meg a kellő bátorság, és bíráló szellemben nézzenek szembe a sokféle helyzettel és problémával, mert csak így tudjuk megterem-

Digitized by Google

teni a jobb megértésnek és egész mozgalmunk szorosabb egységének alapjait.

Az olasz helyzetről

Még sok mindent kellene elmondanom, hogy pontos tájékoztatást nyújtsak országunk helyzetéről. Ezek a jegyzetek azonban máris túlságosan hosszúra nyúltak, s ezért elnézést kérek. Jobb lesz, ha a kizárólag olasz ügyeket az élő szóban történő megbeszélések és tájékoztatás számára tartjuk fenn.

(Rinascita, 1964. szept. 5.)

Digitized by Google

KONZULTÁCIÓ

A szocialista forradalom feltételeinek és formáinak kérdéséhez

A kommunista pártok korunk jellegét és az egyes országokra jellemző meghatározott viszonyokat figyelembe véve, konkrétan elemzik a forradalmi helyzet kialakulásának mai sajátosságait, s ennek alapján dolgozzák ki forradalmi stratégiájukat és taktikájukat. A kommunista és munkáspártok 1957. és 1960. évi nyilatkozatai, az SZKP XX. és XXII. kongresszusa, más kommunista pártok, köztük az MSZMP kongresszusai a kor jellegében végbement változások és ennek következtében a nemzetközi erőviszonyoknak a szocializmus erői javára történt eltolódása alapján elemezték a szocialista forradalom mai, új feltételeit, s vonták le azt a fontos következtetést, hogy korunkban mind nemzetközi méretekben, mind az egyes országokban sokkal kedvezőbb körülmények jöttek létre a forradalmi világmozgalom további kibontakozásához, a szocializmusba való átmenethez, mint eddig bármikor.

A Kínai Kommunista Párt vezetőinek mai álláspontja a szocialista forradalom elméletének alapvető kérdéseiben — mint más alapvető elméleti kérdésekben is — szembefordul a marxista elmélettel, a kommunista és munkáspártok által közösen kidolgozott és elfogadott, a moszkvai nyilatkozatokban rögzített elvekkel és megállapításokkal. A kínai vezetők egyrészt a szocialista forradalom egész ügyét saját kispolgári, nacionalista kalandorpolitikájuknak rendeli alá, s a nemzetközi forradalmi mozgalommal és proletárinternacionalizmussal való szembenállásukat, hegemonista törekvéseiket próbálják leplezni álforradalmi frázisaikkal. Másrészt a szocialista forradalomról vallott felfogásaikban az is tükröződik, hogy letértek a materialista történelemszemlélet talajáról, szembefordultak a marxizmus—leninizmussal, szubjektivista módon ítélik meg a történelmet.

A kínai vezetők állásfoglalásain az a gondolat húzódik végig, hogy a forradalom szempontjából nem az objektív forradalmi helyzet és a forradalom szubjektív feltételeinek a megléte, vagy hiánya a döntő, hanem a forradalmi *akarat*. A forradalom megkezdése és megvívása szerintük nem attól függ, hogy elvezet-e a forradalomhoz az objektív fejlődés, az események objektív menete, hanem kizárólag a párt, a „forradalmárok" akaratától. Ez azonban kalandorság, a munkásosztály, a forradalmárok, a nép életével való felelőtlen játszadozás. Aki csak valamennyire is ismeri a történelmet, az tudja, hogy minden olyan forradalmi kísérlet, amely nem támaszkodott érett forradalmi helyzetre, s amely a forradalomhoz szükséges feltételek nélkül ment végbe, az kudarccal végződött, a reakciós erők megerősödésére vezetett és ezen erőknek a forradalmi tömegekkel való véres leszámolása folytán hosszú időre visszavetette a forradalmi fejlődést.

A forradalomban, különösen a megindulásánál nagyon fontos té-

Digitized by Google

nyező a tömegek forradalmi akarata; enélkül nem győzhet a forradalom. De pusztán ezzel az akarattal nem lehet forradalmi helyzetet előidézni. A forradalmi helyzetet az erőviszonyokban, az egyes osztályok helyzetében stb. végbement objektív változások hozzák létre, ezek a változások azonban, — mint Lenin hangsúlyozta „nemcsak egyes csoportok és pártok, hanem egyes osztályok akaratától sem függenek".

A kínai vezetők szavakban elismerik ugyan azt, hogy valamely országban csak akkor bontakozhat ki szocialista forradalom, ha annak objektív és szubjektív feltételei adva vannak, de ugyanakkor az egyes országok helyzetének minden elemzése nélkül, felelőtlenül azt állítják, hogy „a föld lakosságának abszolút többsége, 90 százaléka megérett a szocialista forradalomra", vagyis hogy a kapitalista országok egész sorában teljesen megértek a szocialista forradalom összes feltételei. A forradalom, mondják, csak azért nem valósul meg ezekben az országokban, mert a kommunista pártok szocialreformista pártokká váltak, elárulták a munkásosztályt, mert a kommunista párt *nem akar* forradalmat.

Ez a tényleges helyzet durva meghamisítása, a kapitalista országok kommunista pártjainak rágalmazása. Igaz, a kapitalista országok egy részében érlelődnek azok a feltételek, amelyek majd forradalmi helyzeteket eredményeznek, növekszik a szocializmus eszméinek és a marxista—leninista pártnak a befolyása, mind szélesebb azoknak az erőknek a tábora, amelyek készek a forradalmi harcra stb., de közvetlen forradalmi helyzetről, az ehhez szükséges összes feltételek létezéséről ezekben az országokban jelenleg nem beszélhetünk. Annak megítélésére egyébként, hogy mennyire vannak meg valamely országban a szocialista forradalom feltételei, egyedül az illető ország kommunista pártja illetékes. A kínai vezetők azzal, hogy a forradalom kirobbantására hívják fel a kapitalista országok kommunista pártjait — akkor, amikor annak egy sor feltétele még hiányzik —, nem a szocializmus és a munkásosztály, hanem az imperializmus ügyének kedvező kalandorpolitikát próbálnak rájuk erőszakolni.

Más cikkeikben viszont — az elmondottakkal teljes ellentétben — azt hangoztatják a kínai vezetők, hogy a nyugati kapitalista országok munkásosztálya, a tőkés viszonyok között kiharcolt viszonylag magas életszínvonala és életfeltételei következtében, „elkispolgáriasodott", forradalomellenes közeggé vált, lemondott a kapitalizmus forradalmi megdöntéséről. Ezért szerintük a viszonylag fejlett tőkés országokban a közeljövőben nem lehet számítani a szocialista forradalom további kiszélesedésére.

Ez ismét csak rágalom. Elég a napi politikai híreket figyelemmel kísérnünk ahhoz, hogy a fejlett tőkés országok munkásosztályának és kommunista pártjainak forradalmi szelleméről, harcuk fokozódásáról meggyőződjünk. Itt csak a belga munkásosztály két évvel ezelőtti hatalmas sztrájkmozgalmára, az olasz, a francia, az amerikai munkások rendszeresen ismétlődő hatalmas sztrájkharcaira utalunk. Igen sokat-

(Lenin Művei, 21 kötet, Szikra 1951., 208. old.)

Digitized by Google

mondó tény az is, hogy 1964 első négy hónapjában csak a fejlett tőkés országokban (Olaszország, Franciaország, USA, Japán stb.) mintegy 17 millió munkás sztrájkolt.

Ismét más cikkeikben (pl. hírhedt 25 pontjukban) azt állítják a kínai vezetők, hogy korunk legjelentősebb forradalmi mozgalma nem a nemzetközi munkásmozgalom és a szocialista világrendszer, hanem a gyarmati népek nemzeti felszabadító harca. Ázsia, Afrika, Latin-Amerika fejlődésben elmaradt országai „a világforradalom viharsarkai", s „a nemzetközi proletárforradalom egész ügye" a gyarmati népek forradalmától függ — mondják.

Szerintük azért ezekben az országokban jöttek létre a világforradalom viharsarkai, mert ma itt a legnagyobb a nyomor és a szegénység, a legmélyebbek a társadalmi megrázkódtatások, s mert ezek közül több országban nemzeti felszabadító harcok folynak. E tétel alátámasztásául Leninnek azokra a megállapításaira hivatkoznak, amelyek szerint forradalmi helyzet idején „a tömegek nyomora a szokásosnál nagyobb", a forradalmi helyzetet, az „alsók" és „felsők" válságát a mély társadalmi megrázkódtatások, elsősorban a háborúk idézik elő, s az elnyomott népek felszabadító harca a szocialista erők győzelmének egyik legfőbb biztosítéka.

A kínai vezetők azonban teljesen eltorzítják és meghamisítják ezeket a lenini megállapításokat. Lenin soha és sehol nem állította azt, hogy a forradalom ott tör ki, ahol a legnagyobb a tömegek szegénysége és nyomora. A nyomor, vagy annak növekedése a forradalmi helyzet kialakulásának egyik lehetséges, de nem általános érvényű tényezője, és csak akkor vezet forradalmi válsághoz, ha együttjár a tömegek tudatosodásával, forradalmiságuk kialakulásával és fokozódásával. A háború, különösen az imperialista rablóháború, kétségtelenül előidézheti és — mint a két világháború tapasztalata bizonyítja — elő is idézi egyik-másik országban az „alsók" és a „felsők" többé-kevésbé egyidejű válságát, amely forradalomhoz vezet. De ez a válság — és Lenin számtalanszor rámutatott erre, a történelem pedig már többször bebizonyította — nemcsak háború következménye lehet: számtalan más, előre nem látható tényező is teremthet forradalmi helyzetet, a konkrét helyzettől, körülményektől, erőviszonyoktól függően. Különösen érvényes ez napjainkra, amikor a kapitalizmus elvesztette egyeduralmát, s amikor mindinkább a szocializmus válik az emberi társadalom fejlődésének döntő tényezőjévé.

A mai viszonyok között a demokratikus jogok elleni reakciós támadás, az ország nemzeti érdekeinek semmibevevése az uralkodó monopóliumok részéről, az uralkodó osztály háborús spekulációja stb. — tehát a legkülönbözőbb okok is előidézhetik azt, hogy a tömegek „nem akarják a régit", hogy öntudatuk és aktivitásuk, forradalmi elszántságuk jelentősen megnő. Természetes azonban, hogy egyes országokban, s különösen a fejlődésben elmaradott országokban, a tömegek nyomorának fokozódása továbbra is fontos (bár itt sem az egyedüli) tényezője lehet a tömegek válságának, forradalmasodásának.

Végül: amikor Lenin a gyarmati népek harcát méltatta, akkor mindig rámutatott arra, hogy ez a harc csak a szocializmusért folyó

Digitized by Google

harccal összefonódva, a szocializmus erőire támaszkodva, nem pedig ezzel szembeállítva lehet eredményes. A kínai vezetők ezzel szemben éket próbálnak verni a szocializmusért folyó harc és a gyarmati népek harca közé, amivel lefgontosabb támaszuktól és győzelmük legfőbb biztosítékától fosztanák meg a nemzeti felszabadító mozgalmakat.

• • •

Már utaltunk arra, hogy a világforradalmi folyamat perspektíváit, a szocialista forradalom feltételeinek alakulását konkrétan, a mai kor viszanyaiba beágyazva kell vizsgálnunk. Ez azonban nem egyszerű dolog. Hiszen korunkban a forradalom feltételei különböző fejlettségű, eltérő osztálystruktúrával és nemzeti-történelmi sajátosságokkal rendelkező, katonai tömbökhöz tartozó, vagy semleges politikát folytató, egyszóval különböző típusú országokban, illetve országcsoportokban érlelődnek. Ezért a forradalmi helyzet kialakulásának körülményeire, vagy a forradalom megvívásának formáira vonatkozóan éppúgy *nem lehet* valamilyen egységes receptet adni ezen országok forradalmi tömegeinek, mint ahogy azt sem lehet előre megszabni, hogy mely országokban szélesedik tovább a szocialista világforradalom, a gazdaságilag fejlett tőkés országokban-e, vagy a fejlődésben elmaradt, volt gyarmati országokban. Korunkban, a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet korszakában, amikor az egész kapitalizmus megérett a pusztulásra, a szocialista forradalom azokban az országokban fejlődik tovább, amelyekben leginkább kiéleződnek a kapitalizmus ellentmondásai, s amelyek mintegy gyűjtőpontjaivá válnak az imperializmus ellentmondásainak. Ilyen országokká válhatnak viszonylag fejletlen volt gyarmati országok is, de fejlett tőkés országok is, konkrét belső fejlődésüktől függően.

Hogy tehát mikor alakul ki objektív forradalmi helyzet egyes országokban, milyen konkrét tényezők és események vezetnek el ehhez, hogy a forradalmi helyzet milyen konkrét formában nyilvánul meg stb., az elsősorban az egyes országok adott belső viszonyaitól függ. Mégis, a mai korból, az emberi társadalom fejlődésének mai szakaszából, az események objektív menetéből fakadóan, kimutatható néhány olyan tényező, amely jelentősen befolyásolja a forradalom feltételei kialakulásának körülményeit, s amely — így, vagy úgy — minden ország forradalom felé való fejlődésére rányomja bélyegét, függetlenül ennek társadalmi és gazdasági fejlettségétől.

Az egyik és egyben a legfőbb tényező az, hogy a kapitalista világrendszerhez tartozó minden egyes országban — még akkor is, ha ott közvetlenül nem szocialista, hanem általános demokratikus forradalom van napirenden — *a szocialista világrendszer vonzókörében érlelődik és alakul ki* az objektív forradalmi válság, a szocialista országok közössége mind nagyobb hatást gyakorol a kapitalista országok dolgozó tömegeinek tudatára és harcára, mind nehezebbé teszi a reakciós uralkodó osztályoknak uralmuk fenntartását.

Miben nyilvánul meg a szocialista világrendszernek ez a forradalmasító hatása? Abban, hogy a szocialista országok politikájukkal és

Digitized by Google

békés, a legszélesebb tömegek érdekeit szolgáló építőmunkájukkal mindinkább bebizonyítják a szocializmus fölényét és magasabbrendűségét a kapitalizmussal szemben, gyors gazdasági fejlődésükkel pedig a társadalmi élet döntő szférájában, a termelés területén mérnek döntő csapást az imperializmusra. Abban, hogy katonai erejére támaszkodva és következetes békepolitikát folytatva, a szocialista világrendszer mindinkább gátat szab az imperializmus világuralmi terveinek, a legagresszívabb imperialista erők világháborús kísérleteinek. Abban, hogy következetes és önzetlen támogatásban részesíti az imperializmus ellen harcoló összes erőket.

Az imperialista burzsoázia politikusai és ideológusai azt állítják, hogy a szocialista országok exportálni akarják a forradalmat, a kapitalista országokba. Ez azonban merő rágalom. Sajnos, a KKP vezetőinek szubjektivista, ultraforradalmi nézetei mintegy alátámasztják az imperialistáknak ezeket a rágalmait. Szerintük ugyanis „a világforradalom érdekében" megengedhető a forradalom kívülről való előrelökése, a „forradalmi felkelés" kívülről való szítása, előidézése, még a nemzetközi feszültség fokozásának, a világháború kockázatának vállalásával is.

Az igazi marxisták—leninisták mindig elhatárolták magukat a forradalom exportjának szubjektivista elméletétől, következetesen vallották és vallják, hogy a forradalom elsősorban minden nép belső ügye, a forradalom feltételeinek az adott országon belül kell megérlelődniük.

Az egyes országok azonban nem egymástól elszigetelten léteznek és fejlődnek. Minden ország életére, fejlődésére, osztály-erőviszonyaira, az osztályharc formáira, élességére és mélységére jelentős hatást gyakorol a nemzetközi helyzet, a nemzetközi erőviszonyokban végbemenő változások, a többi ország fejlődése. A szocialista világrendszer léte és eredményei erősítik a kapitalista országok dolgozó osztályainak harcát, gyengítik a burzsoáziának a tömegekre gyakorolt befolyását, élezik a kapitalista országok belső ellentmondásait, hozzájárulnak ahhoz, hogy az embermilliók eljussanak „arra a következtetésre, hogy így tovább élni nem lehet". Mindez azonban az adott országon belül megy végbe, az adott ország objektív belső fejlődésének eredményeként. A szocialista világrendszernek a kapitalista országokra gyakorolt forradalmasító hatását ezért semmiképpen nem lehet a forradalom exportjának nevezni.

Egy másik, a forradalom perspektívája szempontjából kedvező lényeges tényező az, hogy az állammonopolista kapitalizmus korszakában, a gazdasági és politikai hatalomnak a burzsoázia legfelsőbb rétegének, a monopoltőkéseknek a kezében való összpontosulása következtében, a burzsoázián belül, a burzsoázia különböző rétegei között is kiéleződnek az ellentmondások. Ezzel nagymértékben leszűkül a reakciós ellenforradalmi erők osztálybázisa, a burzsoáziának mind nehezebb lesz egységesen fellépnie a munkásosztály és a nem proletár dolgozó tömegek forradalmi harca ellen, mert a burzsoázia alsóbb rétegei, elsősorban a kisburzsoázia, de egy sor országban a középburzsoázia jelentős része is, szembekerült a monopoltőkések csoportjával, s nagyon sok kérdésben a munkásosztállyal együtt, annak oldalán lép fel.

Digitized by Google

Ugyancsak nagyon fontos tényező a tárgyalt problémát illetően az, hogy az imperializmus reakciós jellegének erősödésével, a kapitalizmus belső ellentmondásainak éleződésével párhuzamosan a szocialista forradalom, a szocializmusért folyó harc szinte minden országban összefonódik általános demokratikus feladatok megoldásával, sőt számos országban az általános demokratikus feladatok és a megoldásukért folyó harc kerül előtérbe. Az imperializmus mai viszonyai között ugyanis a néptömegeknek létérdekük a béke megvédése, a világháború elhárítása, a polgári demokratikus jogok megvédése és kiszélesítése, országuk függetlenségének biztosítása, a fasiszta tendenciák elleni küzdelem. Ezeknek a feladatoknak a megoldása, a demokratikus harcok sikere pedig a szocializmusért folyó harc szempontjából óriási jelentőségű, mert a demokratikus mozgalmak felkészítik a dolgozó tömegeket a szocializmusért folyó harcra, mert a demokratikus mozgalomban a maguk tapasztalatából győződnek meg arról, hogy csak a szocializmus nyitja meg előttük az igazi szabadsághoz és jóléthez vezető utat.

A demokratikus mozgalmak erősödése és szélesedése korunk egyik jellemző vonása. A békéért, a termonukleáris világháború elhárításáért folyó világméretű küzdelem mellett a demokratikus harc egyéb formái is mind nagyobb tömegeket mozgatnak meg az egyes országokban (például a faji egyenjogúságért folyó harc az USA-ban, az imperializmus fellegvárában, a spanyol tömegek harca a frankoista rendszer felszámolásáért, az olasz, a görög, a francia, az angol stb. dolgozó tömegek egyre növekvő harca polgári demokratikus jogaik megtartásáért és kiszélesítéséért stb.). Mindez azt is jelenti, hogy az imperializmus mai viszonyai között mind több országban a szocalista forradalom demokratikus megközelítése került előtérbe, s a kapitalista országok kommunista pártjai és munkásosztályai az élére kell hogy álljanak a néptömegek demokratikus mozgalmainak. Ezt természetesen csak nagyon bonyolult, az adott ország konkrét viszonyaihoz alkalmazkodó, a dolgozó tömegek hangulatát, tudati színvonalát, életkörülményeit stb. figyelembe vevő, a marxizmus—leninizmus elveit alkotóan alkalmazó politikával lehet megvalósítani.

Korunk általános demokratikus mozgalmait és a szocializmusért folyó harcot tehát nem lehet egymástól elszakítani, s még kevésbé lehet szembeállítani őket egymással — mint ezt ma a kínai vezetők teszik —, mert ez a demokratikus harc nincs ellentétben a szocializmus győzelméért folyó harccal, nem elodázza, hanem közelebb hozza a szocialista forradalmat az egyes országokban.

A kapitalista országok kommunista pártjai politikájuk kidolgozásánál figyelembe veszik a demokratikus mozgalmak és a szocializmusért folyó harc e szoros összefonódását, ezt szem előtt tartva keresik azokat az utakat és harci formákat, amelyek legjobban megfelelnek országuk viszonyainak, s amelyek révén a legsikeresebben vihetik győzelemre a munkásosztály ügyét. Az Olasz Kommunista Párt, például a mai szakaszban legfőbb feladatának a strukturális reformokért folyó harcot tekinti, mert ez megfelel a legszélesebb dolgozó tömegek érdekeinek és törekvéseinek, s mert e reformok megvalósítása jelentősen meggyengítené a burzsoázia pozícióit, kedvező körülményeket te-

Digitized by Google

remtene a dolgozók további küzdelméhez. A Francia Kommunista Párt szintén a legszélesebb tömegek összefogásáért harcol, mert csak ezzel lehet megszüntetni a személyi hatalom rendszerét, kialakítani a szocializmusért folyó harc jobb feltételeit.

* * *

A szocialista forradalom feltételeinek problémájához szorosan kapcsolódik a forradalom megvalósításának, a szocialista forradalom békés, vagy nem békés útjának kérdése.

Közismert, hogy a forradalom megvívásának formái, a politikai hatalom megszerzéséért folyó harc eszközei és módszerei nem annyira a forradalmi erőktől, a munkásosztálytól függenek, mint inkább a reakciós erők, az imperialista burzsoázia ellenállásának módjától, az általuk alkalmazott erőszak formáitól. A reakciós uralkodó osztály sohasem mond le önként hatalmáról, s minden eszközt, a legkegyetlenebb módszereket is kész alkalmazni gazdasági és politikai uralma védelmében.

A burzsoázia sem önkényesen választja meg azonban ellenállása formáit, a forradalom megakadályozása elleni harcában használandó eszközöket. Hogy milyen eszközökhöz nyúl uralma védelmében, az egyrészt az ország erőviszonyaitól, másrészt a nemzetközi helyzettől függ, vagyis attól, hogy milyen belső és nemzetközi körülmények között jött létre az adott országban az objektív forradalmi helyzet, milyen mély ez, milyen széles azoknak a tömegeknek a tábora, amelyek „nem akarnak a régi módon élni" és készek a forradalmi harc megvívására, továbbá milyen széles tömegekre támaszkodhat a burzsoázia a forradalmi erők elleni harcában.

A szocialista forradalom formái, a békés, vagy nem békés úton való győzelem lehetőségei is csak konkrétan, az adott kor jellemző vonásaiból kiindulva, s az adott ország konkrét viszonyainak és körülményeinek figyelembevételével vizsgálhatók tehát; nem lehet valami olyan általános receptet adni, amely minden országra és minden körülmények között érvényes.

A kommunista és munkáspártok nyilatkozatai, az egyes kommunista pártok dokumentumai a korunkban végbement objektív változások elemzése alapján vonták le azt a következtetést, hogy napjainkban megnőtt a szocialista forradalom viszonylag békés úton való győzelmének lehetősége, s egy sor kapitalista országban reális lehetőség van arra, hogy a munkásosztály polgárháború nélkül hódítsa meg az államhatalmat.

A Kínai Kommunista Párt vezetői ezzel szemben — mint ismeretes — nem ismerik el a szocialista forradalom formáinak sokféleségét, tagadják a békés úton való győzelem lehetőségét, s az e lehetőségről szóló megállapításokat revizionizmusnak, a szocialista forradalom elárulásának tekintik. A békés átmenet lehetőségéről szerintük csak taktikai meggondolásból lehet beszélni, valójában azonban elkerülhetetlennek tartják a forradalom fegyveres, polgárháborús útját, s ezt a formát minden ország kommunista pártjára rá akarják kényszeríteni.

Digitized by Google

„A politikai hatalom — mondja Mao Ce-tung — a fegyverek csövéből nő ki."

Álláspontjuk igazolására a történelem, s benne hazánk történelmének a meghamisításától sem riadnak vissza. Tagadva azt a közismert tényt, hogy 1919. március 21-én a magyar munkásosztály békés úton szerezte meg a hatalmat, s hogy a második világháború után a ma népi demokratikus országok egész sorában — Romániában, Lengyelországban, Csehszlovákiában, hazánkban stb. — a munkásosztály ismét polgárháború nélkül vívta ki a proletárdiktatúrát, a 25 pont egyikében kijelentik, hogy „nincs történelmi példa a kapitalizmusból a szocializmusba való békés átmenetre." A polgárháború a kínai vezetők elmélete szerint a proletárforradalom egyetemes törvénye.

A kínai vezetők ebben a kérdésben is szembekerültek a történelmi materializmus álláspontjával, antimarxista, lényegében voluntarista nézeteket vallanak. Mint ezt már a forradalom feltételeivel kapcsolatban is láttuk, figyelmen kívül hagyják a gazdasági élet, a gazdasági viszonyok meghatározó szerepét a társadalom életében és fejlődésében, az *erőszakot* tekintik az összes történelmi események legfőbb tényezőjének, az erőszakot pedig ennek katonai, fegyveres formájára szűkítik le. Ezzel lényegében a Marx és különösen Engels által már megbírált erőszak-elméletnek egy új változatát teremtik meg.

A kínai levelek és cikkek megmásíthatatlan, abszolút igazságként idézik Mao Ce-tung e tételét: „A forradalom központi feladata és legmagasabb formája a hatalom fegyveres úton való megragadása, azaz a kérdésnek háború útján történő megoldása. A marxizmus—leninizmusnak ez a forradalmi elve mindenütt érvényes; feltétlenül érvényes Kínára is, más államokra is... A munkásosztály és általában a dolgozó tömegek csak fegyverekkel győzhetik le a felfegyverzett burzsoáziát és a földesurakat; ilyen értelemben elmondhatjuk, hogy a világot csak a fegyverek segítségével lehet átalakítani." *(Mao Ce-tung Válogatott Művei, 2. köt. 405., 415. old.)*

A kínai vezetők, elsősorban Mao Ce-tung, azt a marxi tételt, hogy az osztálytársadalmak története az osztályharcok története, úgy értelmezik, hogy az eddigi történelem — a rabszolgatartó társadalomtól kezdve — a háborúk története. Ez a marxizmus—leninizmus egyik legalapvetőbb tanításának, az osztályharcról szóló tanításának az elvetése, illetve az osztályharc elméletének felcserélése a háborúk döntő szerepének az elméletével. Ez a felfogásuk nem új. Mao Ce-tung már 1936-ban azt írta „A kínai forradalmi háború stratégiai kérdései" c. munkájában: „A háborúk a magántulajdon és az osztályok keletkezésével kezdődtek és a harc legmagasabb formáját képviselik, azt a formát, amelyhez az osztályok, nemzetek, államok, politikai tömbök közötti ellentmondások megoldása céljából folyamodnak, ezeknek az ellentéteknek bizonyos fejlődési szakaszában." *(Mao Ce-tung Válogatott Művei, 1. köt. 332. old.)* Ugyanitt találjuk a következő megállapítást is: „A háború a nemzetek, államok, osztályok, politikai tömbök közötti harc legmagasabb formája: a hadviselő nemzetek, államok, osztályok és politikai tömbök a háború valamennyi törvényét felhasználják a győzelem kivívására." *(U. o., 351. old.)*

Digitized by Google

Az elmondottakból természetszerűleg adódik néhány következtetés. Mindenekelőtt az, hogy Mao Ce-tung szerint a háború az osztályharcnak is legmagasabb formája, hogy az osztályok közötti ellentétek, az osztályantagonizmus megoldásának is csak egyetlen útja lehet: a háború. A forradalom nem valósítható meg fegyveres harc, katonai összeütközések nélkül, a forradalom módszerei tehát elsősorban katonai módszerek. Ez érthetővé teszi, miért hirdetik azt, hogy minden országban fegyveres felkelést kell kirobbantani, miért tekintik revizionistának, a forradalom elárulójának azt, aki a forradalom viszonylag békés úton való győzelmének lehetőségéről beszél.

Továbbá: ha a háború a társadalomban folyó harc legmagasabb formája és mint ilyen, a történelmi fejlődés fő hajtóereje, akkor a forradalmi harc fő frontja mindig ott van, ahol — ha kis mértékben is — katonai tevékenység folyik; vagyis ma az ázsiai, afrikai és latinamerikai országokban. Ebből következik többek között az a tételük, hogy ma a gyarmati országok a világforradalom viharsarkai, hogy a nemzetközi proletárforradalom ügye a gyarmati népek harcától függ.

Végül: ha a háború az összes társadalmi ellentmondások megoldásának legfőbb eszköze, akkor a vitás nemzetközi kérdéseket, az egyes országok között keletkezett nézeteltéréseket, a két társadalmi rendszer közötti ellentmondásokat is csak háborúval, korunkban világháborúval lehet és kell megoldani, nem pedig tárgyalásokkal, békés gazdasági versennyel stb. Sőt a békét is csak háborúval lehet megteremteni. Mao Ce-tung ki is mondja ezt előbb említett munkájában: „Az emberi társadalom fejlődése — írja — végső soron, mégpedig a közeljövőben a háborúnak — az emberiség e borzalmas önirtásának — megszűntetésére vezet. A háború megszűntetésének azonban csak egy módja van, ez pedig az, hogy háborúval kell küzdeni a háború ellen." *(U. o., 337. old.)* Ezek azok a kínaisított „marxista" tételek, amelyek alapján a kínai vezetők mind durvább támadásokat folytatnak a szocialista forradalom békés útjáról szóló tételek, a két társadalmi rendszer békés egymás mellett éléséről szóló megállapítások, a SZKP és a többi kommunista párt politikája ellen.

A marxizmus nem tagadja az erőszak szerepét a társadalmi fejlődésben, különösen az osztálytársadalmak antagonisztikus ellentmondásainak megoldásában. A forradalom megvívásában azonban nem lehet kizárólag erőszakra támaszkodni, a forradalomnak nem az erőszak a lényege, s különösen nem az a szocialista forradalomé. Lenin mindig hangsúlyozta, hogy a polgári forradalmakkal szemben — amelyekben a dolgozó tömegek fő feladata a romboló munka, a középkori viszonyok megsemmisítése volt — a szocialista forradalomban „a proletariátus és a proletariátus vezette szegényparasztság fő feladata a pozitív, azaz az építő munka — ki kell építenie azoknak az új szervezeti viszonyoknak rendkívül finom hálózatát, amelyek felölelik az emberek tízmillióinak létfenntartásához szükséges termékek tervszerű termelését és elosztását". *(Lenin Művei, 27. kötet, Szikra 1952. 235. old.)*

A kínai vezetők nemcsak az erőszaknak a társadalmi életben játszott szerepét túlozzák el, hanem az *erőszak lényegét is meghamisít-*

Digitized by Google

ják, erőszakon kizárólag fegyveres, katonai erőszakot értenek. Valójában azonban minden olyan gazdasági vagy politikai lépés és intézkedés, amelyet az egyik osztály a vele szembenálló osztályok ellen alkalmaz, az erőszak fogalomkörébe tartozik. Ilyen értelemben a szocialista forradalom békés győzelme sem erőszakmentes út, a békés út sem nélkülözi az osztálykényszer alkalmazását. A békés út azt jelenti — és semmi többet —, hogy a forradalmat nem fegyveres harccal, nem fegyveres felkelés és polgárháború útján, hanem e nélkül vívják meg, de mindenképpen az *osztálykényszer, a forradalmi kényszer* alkalmazásával.

E forradalmi kényszer formáját jelenti például a tőkések kisajátítása, a burzsoázia és a reakciós erők ellenforradalmi szervezkedésének megakadályozása, illetve letörése, politikai szervezeteinek feloszlatása, a régi államhatalmi és közigazgatási szerveknek újakkal való helyettesítése, stb. Az osztálykényszer formái tehát végtelenül változatosak, s közülük a munkásosztály mindig azt a formát alkalmazza, amelyik az adott körülmények között a legcélravezetőbb.

A KKP vezetői, amikor tagadják a szocialista forradalom viszonylag békés úton való győzelmének lehetőségét, akkor a fő tüzet az SZKP, annak vezetői, a XX. és a XXII. kongresszus határozatai ellen irányítják. Tény azonban, hogy a kapitalista országok kommunista pártjainak jelentős része, saját országának konkrét viszonyait, osztálystruktúráját és osztályerőviszonyait elemezve, a marxizmust alkotóan alkalmazva, s nem zárva ki a fegyveres út lehetőségét sem, szintén olyan programot dolgozott ki és olyan program alapján vívja egyre sikeresebben harcát, amely a szocialista forradalom viszonylag békés úton való végrehajtását tűzi ki célul. Sőt ehhez azt is hozzá kell tennünk, hogy egyes pártok már az SZKP XX. kongresszusa előtt felismerték a békés út lehetőségét. Pl. az Angol Kommunista Párt 1951-ben elfogadott programja már a szocialista forradalom békés megvalósításáért száll síkra, de más pártok dokumentumaiban is felmerült ez. A KKP vezetői tehát nem az SZKP „revizionista" vonala ellen harcolnak, hanem a nemzetközi kommunista mozgalom túlnyomó többsége ellen, a marxizmus—leninizmus alkotó továbbfejlesztése és a mai kor viszonyaira való alkalmazása ellen. s eközben egyre mélyebben süllyednek az antimarxizmus és a kalandorság mocsarába, mind több kérdésben kerülnek szembe Marx, Engels és Lenin forradalmi tanításaival.

Kárpáti Sándor

Digitized by Google

ESZMECSERE

A szocializmus, korunk tudományos technikai forradalma és a mai szocialista ember

AZ ESZMECSERE MÉRLEGE

Társadalmunk életében az elmúlt két évtizedben olyan mélyreható és sokrétű változások mentek végbe, amelyekhez nem találunk hasonlót nemzetünk múltjában, s ezek a változások csak nyitányát jelentik a további szocialista fejlődésnek. Érthető tehát, hogy a változó szocialista valóság tudatos megértése, új problémáinak elméleti feldolgozása nem egy csapásra és nem szellemi összeütközések nélkül történik, még akkor sem, ha olyan tudományos vezérfonalunk van hozzá, mint a marxizmus—leninizmus.

A marxizmus—leninizmus nem ad kész receptet a fölmerülő új kérdések megoldására; a jelentősége az, hogy tudományosan megalapozott és az életben ellenőrzött elméleti és módszertani bázisa az új problémák felismerésének, önálló elemzésének és alkotó megoldásának. Ennek az alkotó folyamatnak természetesen velejárója a vita, az új jelenségek különféle megközelítésének szembesítése, az egyoldalúságok lefaragása, a marxista megoldás elmélyítése. Ez a cél vezette folyóiratunkat is akkor, amikor egy fél évvel ezelőtt eszmecserét kezdeményezett arról a témáról, hogy a szocialista ember formálódásában milyen problémákat okoz az új társadalmi rendszer és a tudományos-technikai forradalom együttes hatása.

A hozzászólók széles köre és hozzászólásaik tartalma azt mutatja, hogy az eszmecsere témája eleven probléma: sok embert foglalkoztat, időszerű kérdéseket érint, gondokat vet fel, megoldandó feladatokra hívja fel a figyelmet. A tudományos-technikai forradalom következményeiről a hasábjainkon megindult eszmecsere előtt is volt már szó a magyar sajtóban s a vitákban is. Ezek a viták azonban egymástól elszigetelten folytak és rendszerint csak egy-egy oldalát érinteték e rendkívül összetett problémának; ennek következtében gyakran elmaradt a probléma társadalmi, gazdasági alapjainak feltárása, holott valójában éppen ez a döntő. A tudományos-technikai forradalomnak a mai emberre gyakorolt hatását főleg a tudat, a kultúra és az erkölcs síkján vizsgálták, s kevésbé az anyagi termeléssel, a munkával való összefüggésében; e hatást gyakran a társadalmi rendszertől elszakítva tárgyalták. Mások viszont egyoldalúan csak azt látták meg a mai szocialista ember formálódásában, hogy a termelési viszonyok határozzák meg ezt, megfeledkeztek azonban a tudományos-technikai forradalom sajátos következményeiről. A lapunkban lefolyt eszmecserének az az egyik pozitív eredménye, hogy elősegítette a korábbi egyoldalúságok kiküszöbölését és a probléma belső összefüggéseit komplex

Digitized by Google

módon feltáró marxista szemlélet kialakítását. A eszmecserében sokféle tudomány szakemberei vettek részt: közgazdászok, szociológusok, filozófusok, természettudósok, mérnökök, pedagógusok. Már ez is azt mutatja, hogy a probléma összetett jellegének kiemelése mellett — az előző vitáktól eltérően, amelyek nem voltak mentesek a „kultúrfilozófiai" megközelítés egyoldalúságától — a kérdés mélyebb közgazdasági és szociológiai megközelítésére helyeződött át a hangsúly.

A részvevők körének kiszélesedése azonban, sajnos, nem járt együtt a polemikus jelleg fokozódásával, a gyakorlatban meglevő eltérő álláspontok nyílt szembesítésével. Ez pedig fontos feltétele lett volna a probléma kezelésében jelentkező szemléletbeli hibák kijavításának és a helytelen nézetek bírálatának. Hiányzott az éles polémia; a hozzászólások inkább csak kiegészítették egymást az eszmecsere megindításakor vázolt probléma keretein belül, inkább csak egymás mellé rakták a különböző területek gondjait, problémáit, mintsem vitatkoztak egymással. Ennek egyik oka kétségtelenül az a pozitív tény volt, hogy a hozzászólók egységesen marxista igénnyel közelítették meg a problémát: valamennyi hozzászóló egyetértett abban, hogy a korunkban kibontakozó tudományos-technikai forradalom nagy hatást tesz az emberek életformájára, munkájára és szórakozására, művelődésére és esztétikai fejlődésére, de ezt a hatást mindenhol az ott fennálló társadalmi rendszer határozza meg. A hozzászólók nem hunytak szemet a tudományos-technikai forradalom közös, minden társadalmi rendszerben jelentkező következményei előtt sem és őszintén szembenéztek a nálunk felbukkanó problémákkal is, de határozottan elutasították azt a szemléletet, amely a különböző társadalmi rendszerek lényegétől elszigetelten vizsgálja a tudományos-technikai forradalomnak az emberekre gyakorolt hatását.

Az eszmecsere részvevőinek egységes marxista szemlélete azonban nem azt jelenti, hogy a hazai irodalomban és közgondolkodásban is általános ez a szemlélet. Egyebek között az is időszerűvé tette az eszmecserét, hogy a probléma helyes marxista megközelítésével szemben gyakran találkozunk az „egységes ipari társadalom" hamis koncepciójának, a „technikai determinizmusnak" a hatásával és más hibás szemléletekkel. Amennyire örvendetes az, hogy az eszmecsere részvevői a helyes marxista pozíciókból kiindulva szóltak hozzá a problémához, annyira sajnálatos az, hogy a hibás nézetekkel és antimarxista koncepciókkal való konkrét vita háttérbe szorult az eszmecserében.

Hogy van mivel vitázni a helyes marxista szemlélet védelmében, azt többek között egy a jelen eszmecserétől látszólag távol eső példa is mutatja. A Kortárs idei 6. számában Konrád György „A célja vesztett háború" című írásában a technikai forradalomnak a háborúra, a háború és béke viszonyára gyakorolt hatását vizsgálja. Nem is kifogásolható az, hogy erről az oldalról közelíti meg a háború és a béke problémáját: a haditechnika fejlődése valóban egyik fontos területe a technikai forradalomnak, s szükségszerűen kihat a háború és béke kérdésére is. Konrád koncepciójában azonban szinte kizárólagossá válik a haditechnika szerepe, s teljesen háttérbe szorítja a probléma társadalmi és politikai elemzését. Ez a technicista szemlélet végül is a nemzetközi kérdésekben is egyedül helyes osztályálláspont feladásához juttatja el a szerzőt: „Ahogy a termelési viszonyoknak végső soron a termelőerők fejlettségéhez kell igazodniok, úgy az államközi viszonyoknak is — történelmi távlatban feszült ellentmondások leküzdése után — alkalmazkodniok kell a haditechnika terén végbement változásokhoz. Ennek alapján mind az osztálypolitika, mind pedig a háborús erőszakhoz mint végső érvhez folyamodó nemzeti külpolitika az emberi társadalom sokévezredes, de technikailag meghatározott és körülhatárol-

Digitized by Google

ható szakaszához köthető, amelyet — egy bizonyos határon túl — előbb a koegzisztencia, majd a céltudatos kooperáció gyakorlata vált fel." Teljesen érthetetlen, hogy milyen megfontolások alapján állítja Konrád párhuzamba egymással az osztálypolitikát és a háborús erőszakot alkalmazó nemzeti külpolitikát, s mit ért a koegzisztenciát követő „céltudatos kooperáció gyakorlatán". Világos azonban, hogy ezekhez a képtelen nézetekhez a technikai forradalom, s jelen esetben a haditechnika kizárólagos meghatározó szerepéből kiindulva jut el, figyelmen kívül hagyva a két társadalmi rendszer létét és harcát, az ezzel összefüggő társadalmi és politikai tényezőket. Azért tértünk ki részletesebben erre a példára, mert ez is azt bizonyítja, hogy a „technikai determinizmus" koncepciója — ha folyóiratunk eszmecseréjében nem is képviselte ezt senki — még korántsincs leküzdve ideológiai életünkben.

Az eszmecserében az is tükröződött, hogy bár a különböző szakmák képviselői egyöntetűen fontosnak tartják a felvetett probléma beható vizsgálatát és konkrét feldolgozását, ez a munka ma még csak kezdeti szakaszában van. A probléma tudományos megközelítésére a marxizmus jó elméleti és módszertani kiindulópontot ad, de átfogó marxista közgazdasági, szociológiai, pedagógiai stb. kidolgozása még nem történt meg. Hogy ebben előrehaladjunk, ahhoz a helyes marxista szemléleten és módszeren kívül mindenekelőtt a mai társadalmi valóság és gyakorlat konkrétabb megismerésére, a tények lelkiismeretes feltárására és elemzésére van szükség. Ilyen munka azonban, sajnos, egyelőre csak elszigetelten folyik. Ezért a hozzászólók a legjobb esetben is csak szűk körű (tehát korlátozott és gyakran egyoldalú) tapasztalatokra, vagy közismert tények felületes általánosítására támaszkodhattak, s inkább csak a problémák jelzésére törekedtek, ezek vizsgálatának szükségességét hangsúlyozták, maguk azonban nemigen jutottak el a feltárt tények mélyebb elemzéséig, s különösen a tudományosan megalapozott, konkrét válaszokkal maradtak adósak. E tekintetben azt tekinthetjük biztatónak a jövőre vonatkozóan, hogy a legtöbb hozzászóló tisztában volt ennek elégtelenségével, s őszintén igényelte a frissebb problémalátást és a konkrét elemzést. Mi sem azért húzzuk ennyire alá az eszmecserének ezt a negatív tanulságát, hogy ezzel személy szerint elmarasztaljuk a hozzászólókat, hanem azért, mert a jelenlegi hiányok világos felismerése az egyik feltétele a további eredményes munkának. Reméljük, hogy az eszmecsere ebből a szempontból is termékenyítően hat majd, s arra serkenti a szakembereket, hogy átfogóbb és mélyebb marxista vizsgálat alá vegyék a tudományos-technikai forradalom társadalmi következményeit, tudati, erkölcsi, világnézeti, esztétikai és pszichológiai hatását.

Anélkül, hogy e helyütt megkísérelnénk összefoglalni az egész eszmecserét és állást foglalnánk a szóba került kérdésekben, néhány fontosabb tanulságot levonhatunk az eszmecsere során elhangzottakból.

Közhelynek látszik ugyan, de jelentőségénél fogva mégis az első helyen kell megemlítenünk azt, hogy az eszmecsere, a hozzászólásokban ismertetett tények és érvek egyértelműen demonstrálták a szocializmus fölényét a kapitalizmus felett. Ennek hitelét és meggyőző erejét az alapozta meg, hogy egyfelől egyetlen hozzászóló sem akarta kisebbíteni a technikai haladás eredményeit a tőkés országokban, másfelől senki sem tagadta a technikai fejlődéssel járó ellentmondásokat a szocialista országokban. A tudományos-technikai forradalom korunknak általános jellemzője, s szocialista és tőkés országokban egyaránt kibontakozik. Sőt — ismert okokból — a fejlett tőkés országokban előbb kezdődött el és bizonyos vonatkozásokban ma is messzebb tart. A tőkés országokban azonban a tudományos-technikai forradalom látványos eredményei sem fedhetik el a kapitalista társadalmi rend alapvető ellentmondásait, amelyeket a technikai fejlődés még elmélyít

Digitized by Google

ezeket a kérdéseket is nagyobb perspektívában tekintsük át. Az iskolának ma is — és sokkal inkább, mint eddig bármikor — a jövőre kell felkészítenie a fiatal nemzedéket. Ehhez az is hozzátartozik, hogy a közoktatás és a nevelés terén — a társadalom gazdasági, politikai és ideológiai fejlődése mellett, és ezzel szoros kölcsönhatásban — a tudományos-technikai forradalom közelebbi és távolabbi perspektíváit is figyelembe vegyük. A most megvalósuló oktatási reform is erre törekszik. További alapos elemzés, a munkához szükséges ismeretek integrálódásának és differenciálódásának, e kettős, de egyidejűleg végbemenő folyamatnak gondos vizsgálata kell azonban ahhoz, hogy megnyugtatóan alakuljon ki a korszerűen értelmezett általános műveltség és a szakismeretek viszonya. A lefolyt eszmecsere is jelezte, milyen mélyen átalakítja a tudományos és technikai fejlődés az általános alapműveltség tartalmát és ugyanakkor milyen új lehetőségeit teremti az ismeretek közlésének és tömeges terjesztésének. Arra is felhívta a figyelmet az eszmecsere, hogy nemcsak általánosságban kell korszerűsíteni az oktatás tartalmát és módszereit, hanem az eddiginél sokkal tudatosabban kell felmérni azokat a konkrét követelményeket és lehetőségeket is, amelyek nálunk a tudományos és technikai forradalom adott szakaszán megvannak, illetve a közeli jövőben előrelátható. Ez vonatkozik mind a szakképzésre, mind az ifjúság erkölcsi és világnézeti nevelésére.

A lapunkban lefolyt eszmecsere koráhtsem merítette ki témáját, s mi még kevésbé akarjuk ezzel az állásfoglalásunkkal lezárni a vitát. Csak az eszmecsere néhány fontosabb tanulságát foglaltuk össze, azzal, hogy tanulmányainkban és cikkeinkben később még visszatérünk az érintett kérdésekhez. Az eszmecsere egyik legfontosabb tanulsága éppen az volt, hogy a felvetett probléma marxista megoldása sokoldalú kutatómunkát, a fejlődés új jelenségeinek rendszeres általánosítását követeli meg. A szerkesztőségünk által megindított eszmecsere annyira érte el célját, amennyire sikerült felhívnia erre a figyelmet, s amennyire ösztönzést adott közgazdászainknak, szociológusainknak, filozófusainknak, pedagógusainknak és más illetékeseknek a probléma mélyebb és behatóbb vizsgálatára.

Digitized by Google

SZEMLE

A Beloiannisz Gyár pártszervezetének és műszaki értelmiségének kapcsolata

A Beloiannisz Híradástechnikai Gyár a gyorsan fejlődő magyar híradástechnikai iparnak egyik legnagyobb fejlődést elért, jelentős nagyüzeme. 1964. évi terve 1949-hez, az üzem államosításának évéhez viszonyítva termelési volumenének tízszeres emelkedését mutatja. A második ötéves terv négy éve alatt (az 1964. évi feladatokat figyelembe véve) 1960-hoz viszonyítva 2,1-szeres a fejlődés, ugyanakkor az export-termelés 2,6-szeresére növekedett. Jelentős export-üzeme vagyunk a népgazdaságnak, évenként rendszeresen a termelésnek 75—80 százalékát külföldi megrendelésre szállítjuk. A tervidőszak eddigi négy esztendejében gyárunk termelékenysége is jelentősen növekedett. A termelés említett növekedésével párhuzamosan ugyanis a dolgozók létszáma csak mintegy 33,5 százalékkal nőtt, így a termelékenység — szintén 1964 évi tervszámokkal — 60,2 százalékkal emelkedett. Emellett jelentős eredmény az is, hogy gyártmányaink nagyobb része kicserélődött, illetve fejlettebb típusok gyártását kezdtük el.

E fejlődés tükrében kell vizsgálni a gyár műszaki értelmiségét, hiszen ennek kiváló munkája jelentős szerepet játszik eredményeinkben. Csak erről a talajról adhatunk hű képet munkájukról, társadalmi életünkben betöltött tevékenységükről, életfelfogásukról, sőt a párt politikájához való viszonyuknak és a pártszervezettel való kapcsolatuknak is ez a legjobb mutatója. Ha így közelítjük meg a kérdést, nyugodtan megállapíthatjuk, hogy egyes hibák ellenére is tehetséges, alkotni tudó és alkotni kész műszaki értelmiségünk van, amely alapjában véve megérti és elfogadja pártunk politikáját és becsületesen, hatékonyan, színvonalasan dolgozik.

Üzemünkben 321 műszaki értelmiségi dolgozik, közülük 260 embernek van mérnöki képesítése. Hozzá kell tennünk ehhez azt, hogy a többiek is, akik műszaki irányító munkakörben dolgoznak, szinte kivétel nélkül tanulnak, hogy megszerezzék a munkakörük betöltéséhez szükséges műszaki ismereteket. Ha a mérnökök munkaterületek szerinti elosztását vizsgáljuk, ebből is mindjárt kitűnik, melyik terület fejlesztését tekinti legfontosabb feladatának a vállalatvezetés. Az új gyártmányok fejlesztésén dolgozik a mérnökök 53,5 százaléka, a gyártástechnológia fejlesztésén 14,2 százalékuk, a termelés irányításában pedig 32,3 százalékuk.

Digitized by Google

Csak a gyártmányfejlesztés eredménye, az utóbbi tíz évben kialakított új gyártmányok sorozata biztosíthatta a gyár gyors fejlődését. A jövőben is változatlanul a gyártmányok fejlesztésére kell erőinket koncentrálnunk. Ugyanakkor az eddiginél nagyobb súlyt kell helyeznünk a gyártástechnológiai apparátusra, létszámában és minőségében erősítenünk kell azt. Az ugyanis a tapasztalatunk, hogy még mindig viszonylag hosszú idő telik el, míg az új berendezések teljes technológizálása befejeződik és gyártásuk megindulhat. Persze korántsem egyedül a gyártástechnológusoktól függ az, hogy mikor lehet szériában gyártani egy-egy új berendezést. A tapasztalatok szerint ennyi új berendezés egyidejű gyártásba vétele másutt is nehézséggel jár és komoly zökkenőket is okozhat a termelési folyamatban.

Az utóbbi években a termelés irányításában is kialakult az a szakmailag felkészült, munkaképes műszaki gárda, amely alkalmas arra, hogy megszervezze a nagy mennyiségű új berendezés gyártását és megszerettesse a dolgozókkal az új feltételeket kívánó munkát. Műszaki gárdánk — minden felmerülő probléma ellenére, és azzal együtt — az elmúlt időszakban alapjában véve ezt a feladatát is jól oldotta meg. Naponta tapasztaljuk, hogy ha helyes a munkaviszony az egyes szakterületeken dolgozó műszakiak között, akkor minden nehézségen úrrá tudnak lenni.

Hogy üzemünk műszaki fejlődésének nagyságát érzékeltessük, azt is el kell mondanunk, hogy vállalatunknál az utolsó tíz évben két új híradástechnikai szakág nőtt fel a nagyipari termelés szintjére. Az utóbbi években már nem is lehetett gyárunkon belül biztosítani továbbfejlődésüket; ezért a kormány úgy határozott, hogy e két szakág termelését a híradástechnikai ipar két másik nagyüzemébe kell áttelepíteni. Így 1966-tól kezdődően már csak telefonközpontok gyártása és fejlesztése lesz vállalatunk feladata; az átviteltechnikai berendezések gyártása és fejlesztése a Telefongyárnak, a mikrohullámú profilé pedig az Orionnak a feladatává válik.

Tehetséges fejlesztőgárdánk eredményeit mutatja, hogy a telefontechnikában kifejlődött a crossbar-rendszerű alközpont-család, s ennek gyártása is időszerűvé vált. E szakág fejlődésének jelentős állomása volt, hogy megkezdődött a faluközpontok gyártása, amely ma már 40 százalékát teszi a vállalat termelésének. Sorozatban követték egymást az átviteltechnikai nagyberendezések is. A BTO—3/4, a VT-család, a BO—12, a BO—12/2, a BK—24 stb. berendezések a világpiacon is elismerést szereztek vállalatunknak. 1956—57-től — országosan is teljesen új gyártási ágként — kifejlődött a pulzusmodulált mikrohullámú technika; elsőként a PM—24, majd jelenleg a PM—28-család, amelyek kizárólag expotra készültek, öregbítve a magyar híradástechnikai ipar világhírét. A sok új gyártmány kifejlesztése és bevezetése ellenére azonban még nagy feladatokat kell elvégeznünk, elsősorban a választék bővítésében. Ez azért is fontos, hogy növeljük a tőkés országokba irányuló exportunkat, mert ez az utóbbi időben nem fejlődött kellőképpen.

Műszaki eredményeinkhez tartoznak a gyártásba vétel kidolgozása során kifejlesztett célgépek

Digitized by Google

is, amelyek műszaki megoldásukban is sok újat tartalmaznak és nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy az új berendezések gyártásával egyidőben fejlettebb technológia, magasabb termelékenységű gyártás alakuljon ki.

Az eredmények értékét még növeli az, hogy fejlesztőink nem mindig dolgoztak megfelelő körülmények között. Munkahelyeink túlzsúfoltak, és ez néha nem teszi lehetővé az elmélyült kutatást. Laboratóriumaink műszer-ellátásában is sok a probléma. Reméljük, hogy a profiltisztítás segít ezeken a nehézségeken.

Műszaki értelmiségünk nagy része — részben a nagy helyhiány miatt — túlterhelt, nem lehet ugyanis kellő számú segéderőt beállítani. Az igazsághoz az is hozzátartozik, hogy olykor a termelés irányításában dolgozó műszaki értelmiség is kénytelen nem műszaki jellegű zavarok elhárításával foglalkozni, sőt adminisztratív munkával is. Ez szintén csökkenti az amúgy is szűk mérnöki kapacitást. A helyzet azonban parancsolóan megköveteli, hogy az értékes mérnöki képességgel a maximális hatékonyságot érjük el. Hiszen a fejlett ipari országok híradástechnikai iparában egy mérnökre általában 6 kisegítő jut, nálunk pedig csak 2,7—3. A jövőben arra törekszünk, hogy mérnökeink munkáját megkönnyítsük megfelelő számú technikus, rajzoló és szakmunkás beállításával.

Pártszervezetünk és a gyári vezetés előtt egyértelműen világos, hogy ha nemzetközi színvonalon akarunk maradni és tovább akarunk fejlődni, akkor javítani kell ezen a helyzeten. Ennek a vállalattól független feltételei is vannak, és ezeknek megteremtését is joggal elvárják műszaki dolgozóink.

Elsősorban azzal az igénnyel lépnek fel, hogy a hazai híradástechnikai alapanyag- és alapszerelvény-gyártó bázis is nőjjön fel feladatainkhoz. Ennek megoldatlansága miatt sokat bírálják az iparvezetést. Elsősorban a nagyfrekvencia-tartományban dolgozó mikrohullámú csövek, a megbízható műszaki adatokkal rendelkező tranzisztorok, vasmagok stb. hiányáról panaszkodnak. Egyes területeken olyan komolyak a problémák, hogy az ott dolgozó műszakiakban a szakmai perspektivátlanság érzését keltik (például a mikrohullámú berendezések fejlesztésén dolgozókban bizonyos cső-típusok hiánya). Joggal mondják azt, hogy ilyen nagyméretű és fejlődő nehéz híradástechnikai gyártókapacitásnak feltétlenül szüksége van biztos és lehetőleg hazai alaptermék-bázisra. E termékekkel szemben nőnek a minőségi igények is, hiszen a gyártandó nagyberendezéseket általában hosszú garanciális idővel adjuk el.

Az utóbbi években — a feladatok jelentőségének megfelelően — igyekeztünk növelni műszaki dolgozóink erkölcsi és anyagi megbecsülését. 21 műszaki értelmiségi kapott kormánykitüntetést, 16 miniszteri kitüntetést és elismerést, s mintegy 85-en kapták meg a vállalattól a „Kiváló dolgozó" oklevelet. Ily módon a műszaki értelmiség 38 százaléka részesült kitüntetésben. Ennek ellenére azonban az a véleményünk, hogy hatékonyabban is alkalmazhattuk volna az erkölcsi elismerés e formáit, ha nemcsak időszakos értékeléseken, hanem egy-egy nagyobb jelentőségű munka befeje-

Digitized by Google

zésekor esetenként is jutalmazunk.

Mind a vállalatvezetés, mind a pártszervezet nagy gondot fordít arra, hogy műszaki dolgozóink anyagilag is érdekelve legyenek abban, hogy egyre jobb munkát végezzenek, s hogy anyagiakban is kifejezzük munkájuk megbecsülését. Ügyeltünk arra, hogy megszűnjenek azok a kereseti aránytalanságok, amelyek egyes területek műszaki dolgozói között az előző években kialakultak. Lehetőségeink szerint ebben a vonatkozásban is biztosítani akarjuk a nyugodt alkotó munka feltételeit. E tekintetben a vállalat felettes hatóságainál is megértést tapasztaltuk és sok segítséget kaptunk. Az utóbbi három évben ebben a kategóriában jelentős méretű fizetésemelés volt; a fejlesztő mérnököknél ez keresetüknek átlag mintegy 18 százalékos növekedését jelentette. Műszaki dolgozóink ma népgazdaságunk lehetőségeihez mérten jó viszonyok között élnek. Az említett 321 műszakinak az átlagos havi keresete prémium nélkül eléri a 2700 forintot, prémiummal pedig meghaladja a 3000 forintot. A vállalat vezetősége, élve a kormányrendelet adta lehetőséggel, saját hatáskörében 22 kiválóan dolgozó műszakinak ad kiemelt fizetést, ezek átlag csaknem 3900 forintot keresnek. Emellett néhány dolgozót a legjobbak közül felterjesztett a miniszter által engedélyezhető kiemelt személyi fizetésre, amelynek összege 5—7000 forint lehet. Ezek a bérügyi intézkedések jó hatást keltettek az üzem műszaki értelmiségi dolgozóinak körében, s joggal látják bennük munkájuk megbecsülését.

Őszintén meg kell azonban mondanunk azt is, hogy szerénytelenséggel is találkozunk. Egyes műszaki dolgozók nem mérik fel reálisan sem a népgazdaság teherbíró képességét, sem saját teljesítményüket, s hajlamosak arra, hogy pillanatnyi előnyökért elhagyják munkahelyüket, sőt szakmailag is átálljanak.

Ma még meglehetősen sok gondot okoz a munkaerő-vándorlás és a munkaerő-csábítás. Nagy a szívó hatásuk a fejlesztő és kutató intézményeknek, nagyrészt azért, mert ott jobbak a munka- és jövedelem-viszonyok. Ez a termelő tevékenységnek szinte egész területén érezhető. 1963-ban és 1964-ben pl. 42 mérnök ment el üzemünkből, nagyrészt az említett okból.

A MŰSZAKI ÉRTELMISÉG POLITIKAI FEJLŐDÉSE, TÁRSADALMI TEVÉKENYSÉGE

A legutóbbi években lényegesen meggyorsult műszaki értelmiségünk politikai fejlődése, megnövekedett öntudata, politikai felelősségérzete. Tevékenyen részt vesz a gyár társadalmi életében, egyre aktívabban kapcsolódik be a politikai vezetésbe is, s az előző évek nehézségeinek leküzdése után most sikerült egészséges viszonyt kialakítani közte és a pártszervezet között. A vállalat összes dolgozói között 10 százalék, a műszaki értelmiségen belül pedig több mint 21 százalék a párttagok aránya; ez 8.5 százaléka a párttagságnak, holott a műszaki értelmiségiek száma csak 4 százalékát teszi ki az összes dolgozók létszámának. Nem minden foglalkozási területen ilyen magas azonban az arány; a gyártástechnológia és a termelés-irányí-

Digitized by Google

tás apparátusában majdnem háromszor annyi műszaki értelmiségi párttag dolgozik, mint a gyártmányfejlesztésben. Ez a különbség a társadalmi aktivitásban is megmutatkozik, s ebből és más jelenségekből bizonyos következtetéseket is vonhatunk le.

Hogy a gyártás közvetlen előkészítésével és a termelés közvetlen irányításával foglalkozó műszaki dolgozók körében lényegesen erősebb a párt és az üzemi pártszervezet befolyása, mint a műszaki értelmiség harmadik rétegében, annak okát elsősorban abban látjuk, hogy a termeléssel közvetlenül kapcsolatban álló műszakiakkal, mint olyan emberekkel, akik közvetlenebbül érintkeznek a munkásokkal, a pártszervezet, a pártvezetőség többet tudott foglalkozni. Ezek az emberek általában közelebb is állnak a munkásokhoz, jobban ismerik az ő véleményüket, a munkásöntudat, a munkáserkölcs is nagyobb hatást tesz rájuk.

A gyártmányfejlesztésben dolgozó műszakiaknál sokkal több a probléma és az ellentmondás; nem azért, mintha ők rosszabbak volnának, hanem elsősorban azért, mert mások a körülményeik. Ők zártabb, s — hozzá kell tennünk — a maguk nemében jó kollektívákat alkotnak; a pártszervezet azonban nem foglalkozott velük kellően, nem találta meg a közvetlen kapcsolatnak azokat a formáit — többek között a személyes kapcsolatokat is —, amelyek emberileg is közelebb hozták volna e közösségekhez. Hozzátartozik az igazsághoz az is, hogy a pártszervezet hosszú ideig nem tudta kellőképpen átfogni ezt a területet. A területet irányító vezetésnek nem sikerült kellő tekintélyt szereznie magának, s az is tetézte ezt a hibát, hogy az e területen dolgozó elvtársak sokszor helytelenül ítéltek meg egyes embereket, bizalmatlanok voltak a műszaki dolgozókkal szemben. Igaz, hogy ennek a múltból eredő okai is vannak, de ha az alapszervezet helyesebben értette és érvényesítette volna a párt politikáját, akkor ezen a területen is messzebb tartanánk.

Az új gyártmányok fejlesztésén dolgozó műszakiak között emellett sokkal kevesebb az olyan értelmiségi, aki valaha maga is munkásként dolgozott. Ezzel természetesen nem származási kérdéseket akarunk felvetni, de a munkásélet, a munkásproblémák ismeretének bizonyos hiánya kétségkívül objektíve megnehezíti a közöttük folyó politikai munkát. Ezek az emberek félszegebben mozognak a politikai életben és a társadalmi tevékenységben, véleményeik olykor zavarosak. Egy részük sok politikai kérdést nem ért, de nem is vitatja őket. Szűkkörű beszélgetések során tapasztaljuk, hogy még nem látnak tisztán például a munkásosztály vezető szerepe kérdésében (bár ez ma már nem a hatalom kérdéseként vetődik fel köztük), s vannak még illúzióik az értelmiség vezető szerepét illetően. Ennek okát politikai, ideológiai tájékozatlanságukban látjuk, részben pedig arra vezetjük vissza, hogy sokan közülük szinte megszállottjai szakmájuknak, erre szűkül le érdeklődési körük, s az ország, a világ eseményeivel rendszeresen csak akkor foglalkoznak, ha úgy érzik, hogy ezek őket közvetlenül is érintik. Ha azonban felkeressük őket és elmélyülten beszélgetünk velük problémáikról, szíve-

Digitized by Google

sen mondják el véleményüket más kérdésekben is. Egy részük sokáig bizalmatlan volt társadalmi rendszerünkkel és a párttal szemben, de ez az értetlenség és bizalmatlanság ma már feloldódott.

Ilyen problémák persze a műszaki értelmiség más rétegeinél is jelentkeznek. Amikor például a munkafeltételek biztosításának hiányosságai miatt megbíráltuk a műszaki előkészítő szerveket — igaz, hogy nem eléggé konkrétan —, akkor a műszaki dolgozók valamiféle értelmiség-ellenességet véltek felfedezni emögött. Amint azonban konkrétabban elemeztük a hibákat, elmúlt ez az érzésük.

A műszaki értelmiség politikai fejlődésében elért eredmények elsősorban annak köszönhetők, hogy a párt helyes politikájának erre a rétegre is megvan a hatása, de van benne része az üzemi pártmunkának is. Pártszervezeteink ma sokkal körültekintőbben, a munkaköri és egyéb sajátosságokat figyelembe véve politizálnak. Megbeszéléseikre gyakran hívnak meg pártonkívüli műszakiakat, igényelik az ő véleményüket, kikérik tanácsaikat. Ezt mindenekelőtt azért teszik, mert valóban úgy érzik, hogy segítségükkel jobban tudnak dolgozni, de azért is, hogy megszüntessék a műszaki értelmiségiekben a mellőzöttség érzését. Ezzel elértük, hogy ma már sokkal szívesebben vállalnak társadalmi megbízatásokat, mint azelőtt.

A kommunista műszaki értelmiség erőteljesen kiveszi részét a vállalat politikai életéből. A pártbizottság tagjainak 25 százaléka műszaki értelmiségi, alapszervezeti vezetőségeinkben pedig ennek többszöröse dolgozik választott funkcionáriusként. A kommunista és pártonkívüli műszaki értelmiségieket ott találjuk a szakszervezeti bizottságban, a KISZ-bizottságban is, mint választott funkcionáriusokat. A pártbizottság, a szakszervezeti és a KISZ-bizottság társadalmi bizottságaiban is igénybe vesszük őket. Szeretném hangsúlyozni, hogy nagyon lelkiismeretesen, szívvel-lélekkel végzik munkájukat, és a vezetés számára igen hasznos tanácsokat adnak. Különösen a párttagok és pártonkívüliek politikai és szakmai továbbképzéséhez kapunk tőlük sok segítséget. Pártpropagandistáinknak csaknem 60 százaléka műszaki értelmiségi; mint szakmai oktatók pedig a tömegek szakmai továbbképzését segítik elő.

A párt és a műszaki értelmiség viszonyáról elmondhatjuk, hogy ma már az összes fontosabb kérdésekben egyre inkább közös nyelven beszélünk. Mindinkább tapasztaljuk náluk a tudatos törekvést arra, hogy hasznos társadalmi tevékenységgel munkálkodjanak a társadalom előrehaladásáért. Általánosan úgy jellemezhetjük a helyzetet, hogy üzemünk műszaki értelmisége is egyre inkább szocialista módon dolgozik. Teljes tudását latba veti azért, hogy belföldön és külföldön megbecsülést szerezzen a magyar híradástechnikai iparnak. Munkájával nemzetközileg is elismerést vívott ki, s a nemzetközi szakmai szervezetekben is van tekintélye. Jellemző például, hogy az idősebb generáció ma már nem titkolja el féltékenyen tudományát, szívesen, sőt néha türelmetlenül is foglalkozik a fiatal nemzedék szakmai nevelésével. Ez nálunk különösen fontos, mert sok az olyan fiatal műszaki, akinek még nincs elegen-

Digitized by Google

dő szakmai ismerete és gyakorlata.

Jelentősen fejlődik műszaki értelmiségünk „népgazdasági szemlélete". Minden a munkával összefüggő kérdést ebből a szempontból vizsgálnak. Népgazdasági érdekből kiindulva törekszenek arra, hogy nemzetközi színvonalú berendezéseket építsünk, hogy a gyártást gazdaságosan szervezzük meg, hogy előretörjünk a nemzetközi élvonalba. A népgazdasági érdekeket akarják képviselni akkor is, amikor élesen mutatnak rá a hazai alapszerelvény-gyártás hiányosságaira, vagy amikor azt kívánják, hogy a magyar ipar legyen képes összefüggő távközlési rendszerek export-szállítására, hogy fejlesszük tovább a már elért szakosítás eredményeit, szélesedjen ki a közös alkatrész-bázis, ne pedig az alkatrészek fajtáinak száma növekedjék. Ha nem is mindig látják helyesen a közgazdasági összefüggéseket, ha gyakran helytelen politikai következtetések kísérik is véleményüket, de azt a szándékukat, amely állásfoglalásaikat sugallja, feltétlenül jónak kell tartanunk. Már említettük, hogy munkájuk során jobban is érvényesíthetnék a közgazdasági szemléletet, de ha párhuzamosságot tapasztalnak a munkában, akkor már élesen bírálják a szervezést, a vezetést. Maguk igénylik a rendszeres szakmai megbeszéléseket e hibák kiküszöbölése céljából. Tevékenyen részt vesznek a KGST különböző szerveinek munkájában. Egyértelműen elismerik, hogy a magyar híradástechnika gyors fejlődése csakis a baráti országok együttműködésével lehetséges, de olykor türelmetlenül sürgetik a gyorsabb előrehaladást a kooperációban. Nyilvánvaló, hogy a két világrendszer gazdasági versenyében döntő többségük a szocialista világrendszer győzelmét akarja látni, ehhez igyekszik hozzájárulni. Ez korántsem jelenti azt, hogy műszaki értelmiségünk egésze marxista módon gondolkodik. Az azonban kétségtelen, hogy szereti és munkájával akarja szolgálni hazáját, a nép felemelkedésén dolgozik és egyre jobban törekszik erre.

Műszaki értelmiségünk ma már nem hódol feltétel nélkül a Nyugatnak, megbecsüli népi demokráciánk vívmányait, s büszke is arra, hogy „ilyent már mi is produkálunk", vagy „már jobbat is tudunk, mint ők". Ehhez az is hozzásegítette őket, hogy nagy részük sokat járt külföldön, sokat látott és tapasztalt, s így módja van arra, hogy ne csak felszíni jelenségekből ítéljen, hanem érdemben tudja értékelni viszonyainkat. De az is hozzátartozik a róluk festett képhez, hogy gondolkodásukban — főleg az idősebb generációéban — még erősen hatnak az idealista eszmei irányzatok. Szinte érthetetlenül sokszor találkozunk még a magasan kvalifikált, művelt, szinte tudós emberek körében is a vallás befolyásával.

A fiatal műszaki értelmiségről mindenekelőtt azt kell elmondanunk, hogy marxista képzettsége magasabb, mint az idősebb nemzedéké. Jó a szakmai elméleti képzettségük is, és megvan az akaraterejük is, hogy jó szakemberekké váljanak. Társadalmi aktivitásban feltétlenül többet nyújtanak, és ma már egy-egy az ifjúsági termelési mozgalmak keretében megírt műszaki dolgozat, vagy megszerkesztett berendezés azt sejteti, hogy kialakulóban van a

Digitized by Google

jövő kommunista műszaki értelmisége.

Pártszervezetünk nagy gondot fordít műszaki értelmiségünk egészének politikai nevelésére. Dicséretes, hogy az idősebb generáció tagjai is érzik marxista tudásuk hiányos voltát, és komolyan igyekszenek pótolni a hiányokat. Az utóbbi években és a folyó oktatási évben is sokan jelentkeztek közülük a marxizmus—leninizmus esti egyetemére. A fejlesztési területeken dolgozó műszakiaknak — kérésüre — külön gazdaságpolitikai tanfolyamot szerveztünk; ennek részvevői túlnyomórészt pártonkívüliek. A tanulási kedv jó alapot ad a pártszervezetek további, még színvonalasabb politikai munkájához.

Eddig is azon igyekeztünk, hogy helyesen alkalmazzuk a párt politikáját, ha ez nem is mindig sikerült maradéktalanul. Meg vagyunk győződve arról, hogy ha jó! dolgozunk, akkor a műszaki értelmiség még jobban azonosul a szocializmus eszméjével, még eredményesebben veszi ki részét a szocialista Magyarország felépítéséből, s lépésről lépésre közelebb kerül pártunkhoz, nemcsak politikailag, hanem a marxista—leninista világnézet elsajátítása szempontjából is.

Kovács Kálmán

Digitized by Google

NEMZETKÖZI SZEMLE

A bolgár munkásosztály szerepe a szocializmus építésében és győzelmében*

A legutóbbi húsz évvel új korszak kezdődött Bulgária fejlődésében: a társadalom forradalmi átalakulásának, a szocializmus építésének és győzelmének időszaka. Ezekben az években rendkívül fontos történelmi események játszódtak le és mélyreható forradalmi folyamatok mentek végbe: a szeptember 9-i fegyveres felkelés győzelme, a monarchia felszámolása, a Bolgár Népköztársaság új alkotmányának elfogadása, az ipar, a bankok és a bányák államosítása, a szocialista iparosítás, a mezőgazdaság szocialista átalakítása és a kulturális forradalom, s mindez szorosan összefügg a munkásosztály és élcsapata, a Bolgár Kommunista Párt forradalmi átalakító és alkotó tevékenységével.

1944. szeptember 9-én átvették a hatalmat a Hazafias Arcvonal bizottságai, s ezekben döntő szerepet vittek a kommunista párt képviselői. A munkásosztály, szövetségben az egész dolgozó néppel, ténylegesen vezető osztállyá lett.

A proletárdiktatúra megszilárdításáért folyó harc időszakában, 1944 és 1947 között, a bolgár munkásosztály óriási forradalmi energiával küzdötte le a fasizmus maradványait. A többi politikai párthoz és osztályhoz fűződő kölcsönös viszonyában jelentős politikai érettségről tett tanúságot, s bizonyságát adta annak, menynyire tudatában van az ország sorsáért és az alkotó kezdeményezésért viselt történelmi felelősségének. A gyárak munkásai már a szeptember 9-e körüli viharos napokban létrehozták népfrontbizottságaikat és fegyveres csoportokat bocsátottak a népi milícia rendelkezésére. A munkásosztály a Bolgár Kommunista Pártban látta élcsapatát, tapasztalt vezérét, és a Hazafias Arcvonalban hatalmának megtestesülését.

A BKP VIII. plénuma 1945 februárjában megállapította: a párt 250 000 tagja közül 70 000 munkás. A dolgozók támogatását élvező pártszervezetek és szakszervezetek a szeptember 9-ét követő első hónapokban kemény ellenállást tanúsítottak mind az egyéni baloldali szektásokkal és az anarchista elemekkel szemben, útját állva a túlzott, irreális, demagóg követeléseknek, mind pedig a tőkések azon kísérleteivel szemben, hogy megnyírbálják a munkások törvényes jogait, fé-

* Kosztadin Bajesinszkinak a Novo Vreme 1964 augusztusi számában megjelent cikke. Rövidített szöveg.

Digitized by Google

kezzék és szabotálják a termelést.

Az 1946. október 26-i országgyűlési választások bebizonyították, mennyire megbízik a nép a BKP-ban és elismeri a munkásosztály vezető szerepét. A választók 71 százaléka szavazott a Hazafias Arcvonalra; a BKP a szavazatok 54 százalékát nyerte el. Ezzel parlamentáris úton is bebizonyosodott a munkásosztály és a BKP vezető szerepe.

1946. november 22-én megalakult a Hazafias Arcvonal új vezetősége, élén a munkásosztály hű fiával és a BKP közmegbecsülésnek örvendő vezető egyéniségével, Georgi Trajkovval. 1948-ban a BKP kezdeményezésére a Hazafias Arcvonal egységes társadalmi-politikai szervezetté alakult át. Ezzel végleg megszűntek az Arcvonalon belüli koalíció elemei, s a Hazafias Arcvonal a munkásosztály, a városi és falusi dolgozók egységes, harcos szervezetévé lett.

A szabad, szocialista fejlődés útjának végleges megtisztítása szempontjából rendkívüli jelentőségűek voltak a BKP Központi Bizottsága 1947. októberi plénumának határozatai, vagyis a leszámolás a reakciós elemekkel és a népellenes ellenzék szétzúzása, valamint a Bolgár Népköztársaság új alkotmányának meghozatala.

Az alkotmányozó nemzetgyűlés 1947. decemberi határozatával államosították az iparvállalatokat, bankokat és bányákat. Ez véglegesen kiütötte a burzsoázia kezéből a gazdasági hatalmat és megszilárdította a társadalmi tulajdont, a győztes proletárdiktatúra alapját, s egyben gyökeres változásokat idézett elő a munkásosztály helyzetében, feladataiban és szerepében: a munkásosztály az alapvető termelőeszközök tulajdonosává lett.

1944. szeptember 9-ig Bulgária gazdasági szempontból egyike volt Európa legelmaradottabb országának, amelyet a német imperializmus saját nyersanyag-függvényévé tett. Az országban 1939-ben 4000 iparvállalat működött és 90 000 embert foglalkoztatott. A bérmunkások száma 100 000 volt, 64 százalékukat az élelmiszer- és a textilipar foglalkoztatta. A 34 kisebb gépgyártó vállalat és 95 kohászati és fémmegmunkáló üzem az ipari munkásságnak mindössze 2,5 százalékát foglalkoztatta. A munkásoknak mintegy 11 százaléka dolgozott a bányákban. A munkásosztály néhány nagyobb ipari központban tömörült (Szófia, Gabrovo, Szliven, Plovdiv, Burgasz, Rusze, Pernik, Haszkovo stb.). Az iparnak nem volt nyersanyagbázisa; kétharmada importált gyapotot, fémet, gyapjút stb. dolgozott fel.

Két évtized alatt a munkásosztály és a dolgozók a BKP irányításával óriási előrehaladást tettek: Bulgáriát, amelyet a nyugateurópai imperialisták évszázadokra a szántóvetők és kapások sorsára ítéltek, amelynek nem volt szene és acélja, s amely még kapát és csákányt sem tudott gyártani — lendületes iparral és gépesített mezőgazdasággal rendelkező országgá alakították át.

1963-ra az ipari termelés az 1939. évinek tizenhétszeresére emelkedett. Most az ipar alig 18 nap alatt termel annyit, mint az 1939-es esztendőben. A fogyasztási cikkek termelése az 1939. évinek a tizszeresére növekedett.

A bolgár szocialista iparosítás

Digitized by Google

legfőbb jellemvonása, hogy a Szovjetunió önzetlen baráti segítségére támaszkodik, a Bulgáriánál iparilag fejlettebb más szocialista országok támogatását is élvezi, s igénybe veszi a nemzetközi szocialista munkamegosztás előnyeit.

A szocialista iparosítás a falusi dolgozók számához képest erőteljesen növelte a munkásság létszámát. 1964-re a munkások száma az 1952. évi 656 799-ről 1 400 000-re emelkedett, vagyis majdnem megkétszereződött, a mezőgazdasági dolgozóké pedig 2 909 000-ről 1 991 000-re, tehát körülbelül egyharmadával csökkent. 1963-ban a lakosság 40,78 százaléka élt városokban, szemben az 1944. évi 24,1 százalékkal.

Az ország iparosításában a bolgár munkásosztálynak óriási nehézségeket kellett leküzdenie. A tőkés rendszertől örökölt anyagi-műszaki bázis rendkívül fejletlen volt. Bulgáriának nem volt olyan kohászata és gépipara, mint Csehszlovákiának, olyan gazdag és feltárt nyersanyagbázisa, mint Romániának, olyan műszaki kultúrája, mint az NDK-nak, olyan munkáskáderei, mint Magyarországnak. A bolgár munkásosztály az új, szocialista építkezésekkel együtt növekedett, munka közben tanulta meg az új gépek kezelését, sajátította el az új technikát és nevelte ki saját új műszaki értelmiségét.

A dolgozók, élükön a munkásosztállyal, sikeresen leküzdötték a nehézségeket; rövid idő alatt kiépítették a hazai ipart, s teljesen új iparágakat is létesítettek: kohászatot, gépipart, elektromosipart, vegyipart stb.

Az egész hazai nehézipar a népi hatalom éveiben alakult ki. 1944. szeptember 9-e előtt alig volt az országban olyan üzem, amely 100—200 munkásnál többet foglalkoztatott, ma pedig már számos vállalatban 2000—12 000 munkás dolgozik. Korszerű, új technikával felszerelt, sorozatgyártásra alkalmas vállalatok ezek, képzett szakmunkásokkal. A hazai ipar már elektromos motorokat, akkumulátorokat, korszerű fémmegmunkáló gépeket, generátorokat, elektromos targoncákat, vagonokat, 3, 4 és 5 ezer tonnás hajókat, televízió- és rádiókészülékeket, szőlőművelő traktorokat és kombájnokat, műtrágyát és műanyagokat, automatagépeket és sok-sok egyéb iparcikket állít elő. A gépipar részesedése az export általános volumenében az 1956. évi 4 százalékról 21,6 százalékra emelkedett. A könnyűiparban is rekonstrukció és kibővítés ment végbe, s nagy, korszerű vállalatok létesültek.

A szocialista iparosítás nemcsak hogy mezőgazdaságiból ipari országgá alakította át Bulgáriát, hanem meg is változtatta a munkásosztály összetételét. 1939-ben az iparvállalatokban dolgozó munkások, a kézműiparosok és az alkalmazottak száma összesen 380 000 volt, az első ötéves terv kezdetén, 1948-ban 620 000, 1956-ban 1 262 539, 1962-ben pedig már 1 881 838. Különösen az ipari munkások száma emelkedett nagy lendülettel: 1948-ban 263 172, 1956-ban 486 068, 1962-ben 809 372 volt, 1964-ben pedig 987 000. Az építőiparban és a közlekedésben foglalkoztatottakkal együtt a munkások létszáma 1964 végére eléri az 1 400 000 főt. A munkásoknak kétharmada dolgozik már a nehéziparban, az építőiparban és a szállításban, s csupán egy-

Digitized by Google

harmada a könnyű- és az élelmiszeriparban. Kialakultak a munkásosztály új csapatai: a gépgyártók, a hajóépítők, a kohászok, az olajmunkások, a mezőgazdasági gépmunkások stb.

A bolgár munkásosztály összetételére az utóbbi két évtizedben az is jellemző, hogy soraiba tömegesen jöttek nők és fiatalok. A szocialista rendszer megszilárdította a nők helyzetét és megnyitotta előttük az utat az ipar minden ágában. A munkásosztály soraiba áramlik a legifjabb nemzedék jelentős része is, amely már nem ismeri a tőkés múltat és a kizsákmányolást, s amely már közép- vagy szakiskolát végzett, amelynek sokkal magasabb általános műveltsége van, s felkészültsége a technika és tudomány elsajátítására.

A felszabadulást követő első években főleg falusi törpebirtokos elemek olvadtak be a munkásosztályba, de sok esetben még a volt kizsákmányoló osztály tagjai, köztük a termelőszövetkezetekből kirekesztett kulákok is, akik azután magántulajdonosi szokásaikkal és szemléletükkel sok problémát okoztak. A közösségi élet, az élenjárók példája, a párt és a szakszervezet nevelőmunkája, az élet anyagi és kulturális feltételeinek javulása azonban megtette a hatását, s a munkásosztály társadalmilag egységessé, eszmeileg-politikailag öntudatosabbá és szilárdabbá vált.

A munkásosztály zöme megérti és tevékenyen támogatja a kommunista párt politikáját, mint az össznépi érdekek kifejezőjét. Szüntelenül növekszik a munkásosztálynak a kommunista pártban tömörült magva: az V. kongresszus idején (1948-ban) a párttagság 29 százalékát tette ki, a VIII. kongresszus idején 36,17 százalékát.

A negyedik nemzetgyűlésbe beválasztott 321 küldött közül 110-en vesznek közvetlenül részt a termelőmunkában; ebből 55-en munkások, mérnökök, technikusok, ipari, építőipari és szállítási vállalatvezetők.

Tömegessé vált a kommunista munkamozgalom. 1961 novemberében a szakszervezetek V. kongresszusára 238 000-en vettek részt ebben a mozgalomban, de azóta számuk 800 000-re növekedett, és nemcsak munkásokat, hanem alkalmazottakat, kulturális területen dolgozókat, stb. is felölel. Eddig már 8000 brigád és 50 vállalat meg intézmény nyerte el a „Kommunista munkaközösség" címet. A „Kommunista munka hőse" címért kétszázezren küzdenek és már 25 000-en nyerték el.

A munkásosztály életszínvonala, mind a béreket, mind az állami juttatásokat tekintve, állandóan növekszik. 1948-ban a munkások átlagkeresete 485, 1956-ban 778, 1963-ban pedig 1050 leva volt. Az állami költségvetés szociális és kulturális tétele az 1952. évi 277 millió leváról 1964-ben 884 millió levára emelkedett, tehát megháromszorozódott.

A szocialista Bulgáriában a népoktatás ingyenes és mindenki számára hozzáférhető. Az országban 1 600 000 a tanuló, vagyis a köztársaságnak minden hatodik állampolgára tanul. A diákok 10 000 főre eső arányát tekintve Bulgária világviszonylatban az első helyek egyikén áll. A rádió, a film, az újság és a színház mindenki dolgozónak mindennapi létszükségletévé lett.

Digitized by Google

A munkásosztály, a nemzet vezető ereje nagymértékben megnövelte Bulgáriának mint szocialista és békeszerető országnak a tekintélyét. A kommunista párt segítségével gyökeresen megváltoztatta az ország külpolitikáját, a proletár internacionalizmus alapjaira helyezte ezt. Megszilárdította a barátságot és a sokoldalú együttműködést a Szovjetunióval és a többi szocialista országgal a békéért folytatott harcban, valamint a Balkán-félszigeten és az egész világon való békés egymás mellett élésben.

A következő húszéves időszakban a szocializmus anyagi-műszaki bázisának megteremtéséért és a kommunizmusba való fokozatos átmenetért folytatott harcban tovább növekszik a munkásosztály és a kommunista párt szerepe. Fokozatosan kialakulnak azok a feltételek, amelyek között — Lenin szavával élve — mindenki dolgozóvá, a kommunista társadalom szabad dolgozójává válik.

Tizenöt éves a Német Demokratikus Köztársaság*

A Német Demokratikus Köztársaság megalapításának 15. évfordulója olyan időszakra esik, amelyben minden békeszerető nép és az államok többsége a nemzetközi enyhülésen fáradozik. A két német állam között is a kapcsolatok enyhülésére van szükség. A német nép többsége a béke biztosított rendezésével akarja lezárni a háború utáni időszakot.

A Szovjetunió és az NDK 1964. június 12-én kötött barátsági, kölcsönös segélynyújtási és együttműködési szerződése jelentős hozzájárulás a háború utáni időszak lezárásához és a békés egymás mellett éléshez. Senki sem vitathatja, hogy két konszolidált német állam és egy megszállási terület, Nyugat-Berlin létezik, amelyeket társadalmi rendszerük különbözősége jellemez. Csak egy út van tehát a béke biztosítására: a békés egymás mellett élés, a normális kapcsolatok helyreállítása a két német állam között — egyenjogú tárgyalások, a négy hatalom és a két német állam közötti békeszerződés megkötésének támogatása, valamint a Német Tanács létrehozása révén, amely egyengeti az utat az újraegyesülés felé.

Az NDK a szocializmus erős előőrse, a béke szilárd bástyája Európában. Megalakulásának első napjától kezdve elkeseredett versenyben áll a Szövetségi Köztársasággal. Leninnek abból a tanításából kiindulva, hogy korszakunkban a kapitalizmus elleni harc az emberi tevékenység fontos területén, a termelésben dől el, az NSZEP és az NDK kormánya elsősorban a gazdasági feladatok megoldására, korszerű, a nép érdekeit szolgáló gazdaság megteremtésére és a szocialista demokrácia fejlesztésére összpontosította a dolgozók erőfeszítéseit. 15 esztendővel megalapítása

* Az NSZEP Politikai Bizottsága ideológiai bizottságának tézisei alapján (Elmélet, 1964. 9—10. sz.)

Digitized by Google

után az NDK egyike a világ vezető ipari államainak. Sok fontos termék egy főre eső termelésében a modern ipari államok között foglal helyet. Az ipari termelés 1963-ban az 1950. évinek 345 százalékára emelkedett.

Ez a kiemelkedő teljesítmény túlnyomórészt, az utóbbi években pedig kizárólag a munkatermelékenység emelkedéséből fakad. Az 1963-ban termelt nemzeti jövedelem annyi volt, mint az 1951. és 1952. évi teljes nemzeti jövedelem összege.

Az elért teljesítmények és eredmények annál is értékesebbek, mert a két német állam fejlődése teljesen eltérő gazdasági pozíciókból kiindulva kezdődött meg.

A bűnös hitleri háború alatt az NDK mai területén számtalan termelési kapacitás semmisült meg. 1945 második felében a legtöbb iparágban csak egyes üzemek működtek. A gyárak csak fokozatosan kezdhették meg ismét a munkát. Az összes ipari termelés 1946-ban az 1936. évi színvonal 42, 1947-ben 54. 1948-ban pedig 71 százalékát érte el, s az NDK megalapításának évében, 87 százalékkal, még mindig nem érte el a háború előtti színvonalat.

Különösen megnehezítette az ipar felépítését a nyugati hatalmak háború utáni kettéosztó politikája. Az önkényes kettéosztás és a nyugati zónából származó nyersanyagok és félkész gyártmányok szállításának ezzel járó korlátozása jelentős nehézségeket okozott a volt szovjet megszállási övezet iparának.

A lerombolt gyárak és új termelő helyek létesítése terén nagy teljesítmények születtek. Csupán 1946-tól 1953-ig 569 új üzemet építettek és 449-et állítottak helyre. Az utóbbi öt esztendő során egyebek között a következő ipari üzemek létesültek, illetve épülnek: a lübbenaui Leuna II. erőmű, a Schwarze Pumpe kombinát, a lautai vegyimű, a schwedti kőolaj-feldolgozó üzem, a frankfurti félvezetőgyár.

Az NDK-ban folyó szocialista építőmunka eredményei annál is értékesebbek, mert 1961. augusztus 13-ig a határok nyitva voltak, s ezt a nyugatnémet imperialisták gátlástalanul kihasználták arra, hogy hatalmas károkat okozzanak az NDK-nak. Az államhatárok biztosítása oda vezetett, hogy az imperializmus ráébredt hatalmának korlátaira és a szocialista vívmányok megtámadhatatlanságára. Ennek első hatásaként az NDK a nemzeti jövedelméből többet fordíthatott a termelés kibővítésére. lehetővé téve lakossága életszínvonalának további emelését.

Az NDK fejlődése szempontjából nagy jelentőségű volt és ma is nagy jelentőségű az NDK testvéri együttműködése a Szovjetunióval és a KGST-ben tömörült országokkal. Az ország részesedése a KGST-országok külkereskedelmében 1963-ban 14.7 százalék volt; ezzel a második helyen állott a Szovjetunió mögött. 1963-ban külkereskedelmi forgalmának 75 százalékát bonyolította le a KGST-országokkal, ebből több mint 50 százalékot a Szovjetunióval, összesen száz országgal folytat külkereskedelmet.

Az NDK-ban technikai forradalom megy végbe a munkásosztály vezetése alatt. A technikai forradalom követelményeiből kiindulva, a kutatás és a fejlesztés, a szabványosítás és a tervezés, valamint új termékek és eljárások

Digitized by Google

bevezetése a termelésbe egészen a termékek elhelyezéséig — 1964-ben első ízben — komplex tervezés alapján folyik.

Az elmúlt 15 év alatt a dolgozók millióinak céltudatos munkája révén az NDK-ban szocialista termelési viszonyok fejlődtek ki. Ezzel egyidejűleg széles gazdasági bázis jött létre, s ez a fontos termékek egy főre eső mennyiségének növekedésében jut kifejezésre. A termelés jelentős emelkedését többek között a következő adatok bizonyítják: 1956 és 1960 között (tehát öt év alatt) 1 050 000 televízió készült, 1962—1963-ban pedig már két év alatt gyártottak majdnem ugyanennyit: 1 041 000 darabot. 1955-től 1960-ig (hat év alatt) 344 ezer hűtőszekrény készült, 1962—1963-ban pedig 436 ezer.

A termelés céltudatos fokozása az iparban lehetővé tette, hogy a mezőgazdaság egyre több értékes termelőeszközt kapjon. A traktorállomány az 1950. évi 36 ezerről 1963-ban több mint 111 ezerre emelkedett. 1950-ben minden ezer hektár mezőgazdasági haszonterületre 5,6 traktor jutott, 1963-ban pedig már 18,9. A mezőgazdasági munka gépesítése hatalmasat fejlődött.

Az NDK mezőgazdaságában mélyreható változás történt. A korszerű technikai alapokat megteremtő mezőgazdasági termelőszövetkezetek a német történelem eredményes parasztforradalmát hirdetik.

A munkásosztállyal és minden demokratikus erővel szilárd szövetségben végrehajtották a demokratikus földreformot, és ezzel teljesítették a potsdami egyezmény egyik fontos pontját. 3,3 millió hektár föld — az NDK megművelhető területeinek 35 százaléka — került állami tulajdonba, s ebből 2,2 millió hektárt osztottak szét 599 ezer földnélküli paraszt, földmunkás és telepes család között. A demokratikus földreform volt 1945 után a munkások és a parasztok első hatalmas demokratikus tömegakciója, hogy megszabadítsák magukat a finánctőke kizsákmányolásától. Ezzel lerakták az alapot a gazdasági és kulturális fellendüléshez.

A gépkölcsönző állomások létrehozásával a munkásosztály korszerű technikát adott a parasztoknak, s elsősorban a kis- és középparasztoknak segített gazdálkodási módszereik megjavításában, munkájuk megkönnyítésében, s abban, hogy megszüntessék a falu kapitalista erőitől való gazdasági függésüket. A gépkölcsönző állomások, a későbbi traktor- és gépállomások és az állami birtokok lettek a falu szocialista fejlődésének csírái.

A szocialista ipari üzemek termelésének rohamos fejlődése és a Szovjetunió segítsége lehetővé tette, hogy a mezőgazdaság korszerű gépeket kapjon. A kisparaszti üzemi struktúra azonban akadályozta a modern technika alkalmazását. Haladó parasztok 1952 nyarán megalakították az első mezőgazdasági termelőszövetkezeteket, s ezzel megkezdték a korszerű technika és a tudomány vívmányai alkalmazásának útjában álló akadályok elhárítását. Az NSZEP II. kongresszusa (1952 júniusában) elhatározta a szocializmus alapjainak lerakását és a mezőgazdasági termelőszövetkezetek megalakulásának támogatását. 1953. június 30-án már 139 254 paraszt tömörült önkéntesen szövetkezetekbe.

Digitized by Google

A mezőgazdasági termelőszövetkezetek évről évre jobban bebizonyítják fölényüket a kisparaszti gazdaságokkal szemben. 1960 tavaszán az utolsó parasztok is a szövetkezeti útra léptek. Valamennyi paraszt szövetkezetbe tömörülése az NDK-ban egyet jelentett végérvényes felszabadulásukkal és azzal, hogy az utolsó akadályokat is áthidalták, amelyek még a modern mezőgazdaság felépítésének útjában állottak. A kapitalista Németország egykori kizsákmányolt parasztjaiból kialakult a szövetkezeti parasztok osztálya.

A szövetkezeti munkára való átmenet nehézségeit leküzdötték. Az NSZEP Központi Bizottságának és a kormánynak a szocialista mezőgazdaság fejlesztésére hozott határozatai a gyakorlatban helyeseknek bizonyultak. Ezt a mezőgazdasági termelés fejlődése is mutatja. A kis egyéni gazdaságokról a szövetkezeti nagyüzemi termelésre való átmenetnek e döntő évtizedében a vágómarhatenyésztés 284,6, a tejtermelés 276,6, a tojástermelés pedig 702,7 százalékra emelkedett.

A termelőszövetkezetek már túljutottak kialakulásuk első szakaszán és fejlődésükben új szakasz kezdődött. Az előző években a mezőgazdasági termelőszövetkezetekre még az egyéni parasztgazdálkodás munkamódszerei és szervezeti formái voltak jellemzőek, az NSZEP VI. kongresszusa és a VIII. német parasztkongresszus óta azonban a német mezőgazdaság a szocializmus átfogó felépítésének periódusába lépett. Ez munkájának további elmélyülését és — a magas munkatermelékenység elérése érdekében — az iparban meghonosodott termelési módszerekre való fokozatos áttérést jelenti.

A nagy befektetések, amelyek különösen az alapanyag-iparban váltak szükségessé újabb gyárak és termelési kapacitások létesítése céljából, mindinkább az életszínvonal emelkedéséhez vezetnek, mert lehetővé teszik, hogy a feldolgozó ipar egyre többet kapjon a szükséges nyersanyagokból és egyéb anyagokból. Az 1963. évi kiskereskedelmi forgalom magasabb volt, mint az 1951. és 1952. évi összesen.

Az NDK-ban a háztartásokat évről évre több nagy értékű fogyasztási cikkel szerelik fel. 1958-ban száz háztartásra még csak 5 televízió jutott, 1963-ban pedig már 38, az elektromos mosógépek aránya ugyanezen idő alatt 2-ről 18-ra, a hűtőszekrényeké 2-ről 16-ra emelkedett. Ma tehát minden harmadik háztartásban van televízió, majdnem minden ötödikben elektromos mosógép, és csaknem minden hatodikban hűtőszekrény.

Nemcsak az árufogyasztásban történt nagy haladás az NDK fennállásának 15 esztendeje alatt, hanem a lakosság szociális, kulturális és egészségügyi ellátása is példás lett. 1961 és 1963 között a népoktatásra, a szakoktatásra és a sportra fordított kiadások 1,2 milliárd márkáról 3,3 milliárdra emelkedtek, az egészségügyi kiadások 5,4-ről 15, a tudományos és a kulturális kiadások pedig 0,9-ről 2,3 milliárd márkára. 1963-ban az állam lakosonként kereken 1200 márkát költött kulturális, szociális és egészségügyi célokra.

A szocializmus felépítésével az iskolarendszer is új szakaszba lépett. Az NSZEP VI. kongresz-

Digitized by Google

szusa megvonta az eddigi eredmények mérlegét az iskolapolitika területén, s egységes szocialista oktatási rendszer megteremtését tűzte ki feladatul. Az e rendszer kialakítására vonatkozó javaslat — amely még vita alatt áll — mindenekelőtt azt hangsúlyozza, hogy az iskola kapcsolódjék még szorosabban az élethez, igazodjék még jobban a tudomány és a technika legújabb felismeréseihez, és eleven, szocialista oktatást nyújtson, elsősorban a munka szeretetére neveljen.

Az NDK megalapítása óta mintegy 11 milliárd márkát fordítottak a tudományos kutatás céljaira. A Német Tudományos Akadémia egyre inkább a tudományos munka központjává vált, tevékenységét elsősorban a természettudomány, az orvos-biológia és a technika területén szélesítette. A Német Tudományos Akadémia mellett ez alatt a 15 esztendő alatt több mint 80 új intézet létesült, illetve épült újjá, s ezzel egyidejűleg az iparban is sok nagy kutatóközpont és intézet jött létre.

A munkás—paraszt hatalom egyik első intézkedéseként megnyíltak a munkás- és parasztgyerekek előtt az egyetemek és főiskolák kapui és lépések történtek a nép minden alkotóerejének kibontakoztatására. Az NDK-ban ma a diákoknak több mint 55 százaléka munkás- vagy parasztszármazású.

Az NDK megalapítása óta a különböző tudományágakban összesen 20 új főiskola és 100 szakiskola létesült. A tudományok hathatós támogatásának eredményeképpen az NDK-ban ma több mint félmillió olyan dolgozó tevékenykedik, akinek főiskolai vagy szakiskolai képzettsége van. Túlnyomó részük 1945 után végezte el tanulmányait. 1963-ban az egyetemeken és főiskolákon 78 400 diák tanult nappali tagozaton, közöttük 39 550 munkás- és parasztgyerek, a szakiskolákon majdnem 52 800-an végezték tanulmányaikat, közöttük 35 ezer munkás- és parasztfiatal.

A társadalom szociális és gazdasági alapjainak megszilárdulásával és fejlődésével, valamint az igazán szocialista közösség kialakításával, amelyben minden kibékíthetetlen osztályellentét megszűnt, növekszik a demokrácia, bővül az összes állampolgárok joga és szabadsága, tökéletesedik a szocialista törvényesség és igazság.

Az NDK népgazdaságában tevékenykedő összes munkások és alkalmazottak 47 százaléka nő. A legmagasabb állami kitüntetések mellett a legutóbbi négy esztendőben 43 700 nő kapta meg „A hétéves terv aktivistája" címet és 33 300 asszonyt tüntettek ki a „Kiváló teljesítményért" érdeméremmel.

Az NDK-nak megalapításakor a nyugatnémet szövetségi köztársasághoz képest rendkívül rosszak voltak az indulási feltételei, ma viszont, a köztársaság 15. születésnapján, új helyzettel állunk szemben. A lakosság fáradhatatlan és áldozatkész munkája a világ egyik legnagyobb teljesítőképességű ipari államává változtatta a Német Demokratikus Köztársaságot. A modern szocialista népgazdaság felépítése nemzetközi jelentőségű, hatalmas nemzeti tett. Nyugat-Európában a történelemben első ízben fejleszti sikerrel, tervszerűen, szocialista alapokon gazdasági életét egy magasan fejlett ipari állam.

Digitized by Google

TÁJÉKOZÓDÁS

A KÖZGAZDASÁGI ELMÉLETI MUNKAKÖZÖSSÉG VITÁJA A NEMZETI JÖVEDELEMSZÁMÍTÁSRÓL

Az elméleti és a gyakorlati szakemberek alkotó vitái ma természetes velejárói gazdasági életünknek. Ezek a viták egyre jobban elősegítik közgazdaságtudományunk fejlődését, helyes gyakorlati alkalmazását, az új jelenségekre való kiterjesztését és a téves felfogások leküzdését. Ezt a célt szolgálta az az eszmecsere is, amely az MSZMP Központi Bizottsága mellett működő Közgazdasági Elméleti Munkaközösségben júliusban zajlott le a nemzeti jövedelem számításának elvi kérdéseiről.

A téma tárgyalását az tette időszerűvé, hogy az életszínvonal hosszú távlatú tervezése és a pénzügyi mérlegek összeállítása során olyan igények merültek fel, amelyeket a nemzeti jövedelem jelenlegi számítási módja nem elégít ki. Az élénk, nyílt és termékeny vitában ellentétes nézetek, elméleti és gyakorlati szempontok csaptak össze, és az általánosan elfogadott, valamint az egyénileg vallott nézetek elemzése eredményeként született meg az állásfoglalás. A vita is azt bizonyítja, hogy az élet által felszínre hozott bonyolult elméleti problémák kapcsán kialakuló véleményeltéréseket pártos és tudományos módon lehet vitatni és megoldani.

I.

A bevezető előadás

A vita *„A nemzeti jövedelemszámítás néhány főbb elméleti-módszertani kérdése”* című előadás megállapításaiból indult ki. A bevezető előadást a Központi Statisztikai Hivatalban állították össze, és *Huszár István* elvtárs volt az előadója.

Az előadás szerzői szerint nemzeti jövedelem-számításunk jelenlegi gyakorlata és számszerű eredményei viszonylag jónak mondhatók, ha a nemzetközi gyakorlat vagy a korábbi időszakok tükrében ítéljük meg őket. Az utóbbi 10—15 év alatt a számítások módszerei, s még inkább megbízhatóságuk jelentősen javult. E komoly fejlődés ellenére a nemzeti jövedelmünkről rendelkezésre álló adatok jelenleg mégsem elégítik ki teljes mértékben a velük szemben támasztható igényeket.

A nemzeti jövedelem-számítás körét és az árrendszernek a nemzeti jövedelemben való tükröződését illetően jelentkeznek lényegesebb problémák, és elsősorban ezekkel kapcsolatban kell elérni továbbfejlődést.

A nemzeti jövedelem-számítás köre kapcsán lényegében a külön-

Digitized by Google

bözö fajta szolgáltatások kezelésének kérdése okoz problémát. A nemzeti jövedelem köre jelenlegi gyakorlatunkban az anyagi termelés szférájára terjed ki. Ebből következően nem jut benne kifejezésre a kultúra, az egészségvédelem és más, a lakosság számára nyújtott szolgáltatások terén kifejtett, továbbá a társadalom együttes szolgáltatási igényeinek kielégítésére fordított tevékenység eredménye, mert ezek nem öltenek anyagi testet.

A nemzeti jövedelem-számítás jelenlegi módszere gyakorlatilag a következő gondolatsor alapján alakult ki: a nemzeti jövedelem egyenlő az adott időszak alatt létrehozott új értékkel; új érték csak a termelési folyamatban keletkezik; termelésnek csak az anyagi javak előállítását lehet tekinteni (ahol a termelési folyamatnak valamilyen kézzelfogható anyagi termék az eredménye).

Ez a felfogás határozza meg a nemzeti jövedelem fogalmát valamennyi szocialista országban, így nálunk is. A nemzeti jövedelem fogalmának a fentiekből következő meghatározása azonban — az előadás szerzői szerint — nem teljesen következetes, mert az értéktermelés és anyagi termelés teljesen azonos fogalmakként jelennek meg benne, holott a marxi meghatározás szerint a kettő nem ugyanaz.

A nemzeti jövedelem-számítás körét a gyakorlati követelmények tükrében célszerű megvizsgálni. A számítások konkrét rendszerének meghatározásánál — hangoztatja az előadás — elsősorban e számítások rendeltetéséből, illetve abból kell kiindulni, hogyan elégítik ki a lehető legjobban ezek a gyakorlati követelményeket.

A nemzeti jövedelem-számításnak mindenekelőtt az a rendeltetése, hogy megfelelő és áttekintő összefoglaló tájékozódást tegyen lehetővé a népgazdaság helyzetéről, e helyzet változásáról. Ezért ha bevonnánk a nemzeti jövedelem-számítás körébe a szolgáltatásokat (úgy, hogy az ily módon kiszélesített körön belül elkülönítve továbbra is kimutatnánk az anyagi termelés eredményét), akkor ez a tulajdonképpeni rendeltetés szempontjából előnyös volna, mert gazdagabbá és teljesebbé tennénk a tájékozódást. Ennek alátámasztására az előadás több lényeges gyakorlati problémát érint. A mostani gyakorlat szerint más a lakosság fogyasztásának tartalma a nemzeti jövedelem-koncepció, és más az életszínvonal-számítások keretében: a nemzeti jövedelem keretében a lakosság fogyasztása csak az anyagi formában testet öltött termékek fogyasztását öleli fel, az életszínvonal-számítások keretében pedig már évek óta olyan mutató is alkalmazásra kerül, amely a lakosság személyes szükségleteinek kielégítésére fordított összegeket teljes egészükben felöleli, tartalmazza tehát mind az anyagi javak fogyasztását, mind az ingyenes vagy térítés ellenében igénybevett szolgáltatásokat. A lakosság fogyasztásának eltérő tartalma a nemzeti jövedelem, illetve életszínvonal-számításoknál a gyakorlati munkában nehézséget idéz elő, emellett a szerzők szerint közgazdasági megítélés szempontjából csak az egyik tekinthető helyesnek.

A nemzeti jövedelem koncepciójának általános meghatározása természetesen még nem szabja meg pontosan a nemzeti jövede-

Digitized by Google

lem fogalmát, mert a társadalmilag szervezett szolgáltatásoknak nagyon eltérő jellegű csoportjai vannak. Jellegüket és szerepüket tekintve négy fő csoportba sorolhatók a szolgáltatások: 1. termelő jellegű szolgáltatások (villany, gáz, javítás, teher- és személyszállítás stb.); 2. az anyagi termelés ágazatai részére, mint a termelési folyamat szükségleteinek kielégítésére végzett szolgáltatások (bankok, biztosítóintézetek tevékenysége); 3. a lakosság személyes szükségleteinek kielégítésére végzet kulturális, egészségügyi stb. szolgáltatások; 4. a társadalom közös szükségleteinek kielégítésére végzett tevékenység (gyakorlatilag az államigazgatás és védelem működése)

A szocialista országok jelenlegi gyakorlata a szolgáltatások e főbb csoportjainak a nemzeti jövedelembe való beszámítását illetően általában egységes. Az első és második csoportba sorolt szolgáltatásokat — a személyszállítást kivéve — valamennyi ország számba veszi a nemzeti jövedelemben, a harmadik és negyedik csoportba soroltakat viszont egységesen figyelmen kívül hagyja. A személyszállítást Lengyelország és Magyarország a nemzeti jövedelem részének tekinti.

A bevezető eladás úgy foglal állást, hogy a harmadik csoportba tartozó szolgáltatásokat, amelyek eddig csak az itt felhasznált anyagi javak értékéig öltöttek testet a nemzeti jövedelem-felhasználás számításbavételekor, egységesen kell elbírálni, vagyis az itt kifejtett élőmunkát is nemzeti jövedelemtermelőnek és a szolgáltatás összes költségét nemzeti jövedelem-felhasználásaként kell tekinteni. Ami a negyedik csoportot, az államigazgatás és a védelem működését illeti, a nemzeti jövedelem felhasználásában ezek most szintén csak az itt felhasznált anyagi termékek értékéig, nem pedig az e címen felmerült összes ráfordítások erejéig jelennek meg. E tevékenység kezelését is az dönti el, hogy társadalmilag szükségesnek tekintjük-e az igazgatás és védelem munkáját. Ha annak tekintjük, akkor — függetlenül attól, hogy az gyakorlatilag célszerű-e —, elvben hasonlóan kell a szolgáltatások e csoportját elbírálni, mint a többi szolgáltatást, vagy azt a munkaráfordítást, amely ezen ágazatok anyagszükségletét biztosítja.

A szolgáltatások beszámításával kapcsolatos egyik ellenérvvel szemben az anyag hangoztatja: „A kérdést az dönti el, hogy miként, milyen körben értelmezzük a nemzeti jövedelmet, a termelést, illetve a fogyasztást. A jelenlegi — tehát az anyagi termelés körén belül értelmezett — nemzeti jövedelemben természetesen nincs halmozódás. A szolgáltatások számbavétele csupán ehhez az anyagi koncepcióhoz képest tűnik halmozásnak. Ha a nemzeti jövedelem, a termelés és a fogyasztás tartalmát kiterjesztjük és belefoglaljuk a nem anyagi szolgáltatásokat is, akkor ehhez a koncepcióhoz képest éppoly kevéssé történik halmozás, mint a jelenlegi koncpeció mellett az anyagi termelés körén belül. Ha a szolgáltatások fogyasztását az anyagi javakhoz hasonlóan fogyasztásnak ismerjük el, akkor azok ellenértéke az anyagi javakkal összegezhető, ugyanúgy, mint ahogy az anyagi termelésben is összegezzük a különböző ágazatok jövedelmeit. Amíg a jelenlegi esetben

Digitized by Google

azért nincs halmozódás, mert minden megjelenő jövedelem mögött megfelelő anyagi termék áll, addig egy kiszélesített koncepció mellett minden jövedelem mögött anyagi termék, illetve nyújtott szolgáltatás állna."

Az lenne kívánatos, hogy ha sor kerülne a nemzeti jövedelemszámítás körének lényeges megváltoztatására, akkor a szocialista országok egységesen járjanak el. Az ezzel kapcsolatos vita az egyes szocialista országokban különböző stádiumban van. Ez azonban nem zárja ki annak lehetőségét, hogy az egyes országok a nemzetközi összehasonlítás céljaira egységesen biztosított adatok mellett, a hazai igényeknek megfelelően — változtassanak a jelenlegi gyakorlaton.

A nemzeti jövedelem és az árrendszer. Az árrendszernek a nemzeti jövedelem elemzése szempontjából nagy a jelentősége. A társadalmi ráfordítási arányoktól többé-kevésbé független árarányok nemcsak bizonyos részterületek gazdaságossági számításainak, de az összefoglaló népgazdasági elemzéseknek, így a nemzeti jövedelem érdemi elemzésének a lehetőségét is jelentős mértékben csökkentik.

Jelenlegi árrendszerünk mellett a termelő népgazdasági ágak nemzeti jövedelemhez való hozzájárulásának mértékét és az egyes ágazatok gazdasági fejlettségét, hatékonyságát nem lehet megfelelő módon megállapítani.

Mivel az árak nem fejezik ki a társadalmi ráfordítási arányokat a társadalmi tiszta jövedelem megoszlása az ágazatok között aránytalan és ez korlátozza a nemzeti jövedelem-elemzés gyakorlati felhasználhatóságának lehetőségét. A társadalmi ráfordításokat pontosan tükröző árak hiányában a nemzeti jövedelem-elemzés nem tárhatja fel pontosan, hogy a felhasznált élő- és holtmunka, vagy a termelésben lekötött álló- és forgóeszközök hatékonysága az egyes népgazdasági ágakban — egymáshoz viszonyítva — milyen volt. A tényleges színvonalbeli különbségek összemosódnak az árrendszer okozta eltérésekkel, ezek hatását lehetetlen elkülöníteni.

Hasonló nehézségekkel állunk szemben akkor is, ha a külkereskedelemnek a társadalmi termelésben, vagy a nemzeti jövedelem létrehozásában betöltött szerepét vizsgáljuk. Jelenleg a külkereskedelem hozzájárulása a nemzeti jövedelemhez — elsősorban az árrendszerünk sajátosságai miatt — évente több milliárdos árveszteség formájában jelenik meg.

Az árarányok nemcsak a külkereskedelemben, hanem az iparban és a többi ágazatban is torzítva mutatják a nemzeti jövedelem mértékét és kétségessé teszik a fogyasztás-felhalmozás arányára vonatkozó számítások eredményeinek felhasználhatóságát is. Ezért a nemzeti jövedelem-adatok hatékonyabb felhasználásának fontos előfeltétele a reálisabb árrendszeren alapuló nemzeti jövedelem-számítás.

A bevezető előadás továbbá vázolta a nemzeti jövedelem nemzetközi összehasonlításával és a nemzeti jövedelem-számítás továbbfejlesztésével kapcsolatos feladatokat. Ennek során ismertette a KGST országok között az 1959. és az 1962. évre vonatkozó számszerű összehasonlítás eredményeit, továbbá azt az ENSZ keretében folyó munkát, amely a

Digitized by Google

szocialista és a tőkés országok nemzeti jövedelem-számítási módszereinek egyeztetését szolgálja.

A bevezető előadás végül a nemzeti jövedelem-számítás továbbfejlesztésének feladatait, a nemzeti jövedelem és az árrendszer összefüggéseinek vizsgálatában, és a nemzeti jövedelem és a pénzügyi folyamatok kapcsolatának ábrázolásában és elemzésében jelölte meg.

II

A vita

A legnagyobb vita a nemzeti jövedelem-számítás körének helyes meghatározásáról, ezen belül is a szolgáltatások beszámíthatóságáról alakult ki.

Csikós Nagy Béla elvtárs megállapította, hogy a szóban forgó kérdéseknek önálló jelentőségük van, és az árrendszerről alkotott elképzelésektől viszonylag függetlenek. Nekünk mindenekelőtt a létező, közgazdaságilag determinált árak rendszerében kell képet kapnunk a termelői bérekről és a realizált tiszta jövedelemről. Ehhez pedig jó nemzeti jövedelem-számítási módszertanra van szükség. Intézményesíteni kell azt is, hogy a nemzeti jövedelmet úgynevezett eszmei árrendszerekkel is számítsák. Az anyag adós marad egy sor módszertani kérdés tisztázásával. A mérlegszerkesztés jelenlegi módszereit még akkor rögzítettük, amikor jóformán csak a nemzeti jövedelem mérlegére támaszkodhattunk, amikor még nem volt ágazati kapcsolatok mérlege és nem végeztünk input-output elemzést. Ebből folyik, hogy az összes szintetikus mérleg rendszerét a nemzeti jövedelem rendszere határozza meg. Ez pedig nem helyes. Minden szintetikus mérleg szerkezetét sajátos feladatainak megfelelően kell meghatározni.

Garamvölgyi Károly elvtárs hozzászólása is a módszertani kérdésekhez kapcsolódott. Rámutatott arra, hogy a nemzeti jövedelem és a pénzügyi folyamatok közötti összefüggések nincsenek eléggé kidolgozva. A továbbiakban pedig arról beszélt, hogy a nemzeti jövedelem a legegzaktabban képes kifejezni azt, hogy milyen torzulásokat idéz elő az árrendszer. Az ágazati kapcsolatok mérlege természetesen csak megmutatja az árak okozta torzításokat, de azokat nem küszöböli ki.

Ajtai Miklós elvtárs részletesen taglalta hozzászólásában a nemzeti jövedelem-számítás problémáit.

„Minden egzakt tudományban — mondotta — időnként felmerül egy-egy tudományos fogalom pontosabb meghatározásának, vagy egy már korábban elfogadott definíció megváltoztatásának a problémája." „Egy-egy definíció megváltoztatásánál általában nem lehet a fogalom abszolút tartalmát önmagában szemlélni, hanem a tudomány egész rendszerébe helyezve, az összefüggések feltárásával kell dönteni." Ezt a követelményt a nemzeti jövedelem definíciójának kialakításánál is figyelembe kell venni.

A hosszú távlatú tervezés során felmerül, hogy hogyan lehet az életszínvonal leggyorsabb növekedését elérni. De az életszínvonalba a szolgáltatások is beletartoznak és arányuk az anyagfogyasztáshoz képest nő. Ezért a nemzeti jövedelem mai mutatója nem nyújt elégséges alapot az életszínvonal alakulás tervezéséhez. „A

Digitized by Google

következtetés, amelyre jutottunk az volt, hogy a szocialista fejlődés ütemének tervezésénél vagy a nemzeti jövedelem tartalmát kellene kiszélesítenünk mindazon szolgáltatásokkal, amelyek az életszínvonalra közvetve vagy közvetlenül kihatnak, vagy pedig valamilyen új, használható közgazdasági fogalmat kellene teremtenünk, ami ezeknek a követelményeknek megfelel." Az első variánsnál nem kerülne be minden szolgáltatás a nemzeti jövedelembe, hanem csak azok, amelyek az életszínvonalat befolyásolják — mondotta Ajtai elvtárs. Ha ez a megoldás egyéb okokból helytelen, mert más vonatkozásban zavarokat okozna, akkor külön a tervezés céljára kell majd alkotnunk valami egyéb mérhető és pontosan definiált kategóriát, amelynek segítségével a tervezésnek ez a problémája feloldható. Mindkét megoldás a szocialista fejlődés jellegéből, az életszínvonal emelésének követelményéből indulna ki.

Vajda Imre elvtárs kiemelte, hogy jelenleg az anyagi termelés növekedésének feltétele bizonyos szolgáltatások lényeges növekedése. „Tehát... ha a szolgáltatásokat nem mint nemzeti jövedelmet termelő, nemzeti jövedelmet alkotó elemnek tekintjük, ezzel igen jelentős mértékben fékezzük az anyagi termelés növekedését is." Utalt arra, hogy milyen szerepe van a tudományos kutatásnak, oktatásnak, képzésnek az anyagi termelés növekedésében. Javasolta, hogy differenciálni kell a szolgáltatások között.

Véleménye szerint a probléma nem az, hogy választani kellene a marxista vagy a polgári számítás között, hanem az, hogy választani kell két nemzeti jövedelem-számítási mód között, amelyek mindegyike megfelelhet a szocialista gazdasági rendszernek. A régi már nem alkalmas a termelőerők adott fejlődésének, a termelési viszonyoknak és a szocialista társadalom fejlesztésének szolgálatára. Az új számítás részleteit nem lehet egy ülésen meghatározni, de a jó kiindulást kompromittálná, ha azzal a címkével látnánk el: „Ez a polgári számítási mód elfogadása".

Erdős Péter elvtárs megállapította: a tudomány úgy rendszerez, hogy valóságos összefüggéseikben ábrázolja a jelenségeket. Az anyagi termelés fogalma is rendszerező fogalom, de nem feltétlenül a legfontosabb rendszerező fogalom. Marxnál az Értéktöbbletelméletek első kötetében például a kapitalizmus viszonyai között a termelő munkának nem ez a fő kritériuma, hanem a produktív munka az a munka, amely értéktöbbletet hoz létre. A szocializmusban is a gazdasági alaptörvénnyel függ össze a fő rendszerező elv; azzal, hogy a lehető legjobban ki kell elégíteni a lakosság anyagi és kulturális szükségleteit.

A szocializmusban az egészségügyi és kulturális szolgáltatásokat nem lehet pusztán a munkaerő újratermelési költségeiként felfogni — mondotta Erdős elvtárs —, ezek gyarapítják a szükségletkielégítési eszközök mennyiségét, a lakosság jövedelemként élvezi őket és ezért részei a nemzeti jövedelemnek.

Az értékfogalmat nem lehet változatlannak tekinteni. „Marx egy adott történelmi helyzetben úgy fogalmazott, hogy értéken a termék létrehozására társadalmilag

Digitized by Google

szükséges munkát, termékeken pedig ebben az összefüggésben kifejezetten anyagi termékeket kell értenünk." Ma viszont már bizonyos nem kifejezetten anyagi terméket létrehozó munkafajtákat is értéktermelőnek kell elfogadnunk. De nem lehet egyetérteni a bevezető előadásnak azzal a megállapításával, hogy amennyiben társadalmilag szükségesnek tekintjük az igazgatás és a védelem munkáját, akkor elvben a többi szolgáltatáshoz hasonlóan kell őket elbírálni.

Erdős elvtárs végül annak a véleménynek adott kifejezést, hogy az új, kibővített fogalmat nemzeti jövedelemnek helyes nevezni.

Sas György elvtárs szerint a szocializmus gazdasági alaptörvényét tágabban értelmezve az anyagi fogyasztás, a társadalom konkrét szervezése, a társadalom védelme, mint a társadalom szükségszerű funkciói, beletartoznak a nemzeti jövedelem termelésébe. Ha a nemzeti jövedelemnek az ágyú meg a lövedék is része, mennyiben jelent elvileg mást annak a katonai funkcionáriusnak a tevékenysége, aki az egész gépezetet mozgatja — tette fel a kérdést. Ha a gazdaság szervezése termelő tevékenység, miért nem minősül annak a közigazgatás, vagyis a társadalom szervezése. Vajon a Művelődésügyi Minisztérium más típusú szerv, mint a KGM? — folytatta.

A háztartási munka kérdésében Sas elvtárs kifejtette, hogy annak társadalmasítása során látszólag növekszik a nemzeti jövedelem, pedig ez az elem régebben is létezett és nem újonnan növelte a nemzet gazdagságát.

Gönczöl György elvtárs, elismerve a bevezető előadás egyes helyes megállapításait, rámutatott annak néhány elméleti furcsaságára és ellentmondására. A téma ugyanis a szóban forgó kategória néhány főbb elméleti — módszertani kérdésének tárgyalásaként lett meghatározva. De a bevezető előadás mindjárt az elején, tiltakozik az ellen, hogy elméleti megközelítés alapján vitassák. Dehát az elméletet nem lehet ilyen furkósbottal kiverni, mert visszajön a továbbiakban, és ott már valóban a marxi koncepció kritikáján keresztül a polgári koncepció érvényesül". Ha nincs is nyíltan kimondva, de különösen a halmozódások kérdésében a polgári nemzeti jövedelem-elmélet egész elméleti szofizmája megtalálható." Gönczöl elvtárs hangsúlyozta, hogy „a termelési gépezet modern feltételei mellett teljesen tarthatatlan az a merev koncepció, amellyel a nemzeti jövedelmet számba vesszük". De a bevezető előadás készítői a dolog hevében átlendültek egy olyan koncepcióra, amely elveti a marxi koncepciót, és felkarolja a minden tevékenységet beszámítandónak vélő polgári elméletet. Pedig még a polgári nemzeti jövedelem számításnak is van olyan változata — például a francia —, amely a bankokat, a biztosítókat, az államigazgatást, a védelmet nem tekinti nemzeti jövedelem termelőnek.

Ripp Géza elvtárs kifejtette, hogy lényegében nem kell eltérni a marxi álláspontól a tárgyalt kérdésben. Az egész problémát — nem terminológiai, hanem közgazdasági tartalom szempontjából vizsgálva —, három kérdéscsoportra lehet osztani:

„Először is feltétlenül fenn kell tartani a termelő és a nem termelő munkára vonatkozó marxis-

Digitized by Google

ta különbségtevést." Ez tulajdonképpen bizonyos fokig a bevezető előadásban is benne van. A társadalom fejlődésének anyagi alapja a termelés és ezt a statisztikában is valamilyen módon ki kell fejezni. A szolgáltatások fejlődésének is végeredményben csak az lehet az alapja, ha a nemzeti jövedelem, az anyagi termelés növekszik. Más dolog, hogy az anyagi termelés fogalma korszakonként változik. Ma anyagi termelés alatt nem azt értik amit a XIX. század közepén. Ellentétben a múlt századdal, például sok tudományos intézmény és gazdaságirányítási szerv is az anyagi termelés köréhez tartozik.

A másik dolog, hogy a használati értékek mennyiségét szaporítják a lakosság életszínvonalát növelő szolgáltatások is. „Ha két országban, az egy főre jutó nemzeti jövedelem azonos, de ugyanakkor a társadalmi munkának különböző mennyiségét fordítják a nemzeti jövedelem előállítására, akkor abban az országban, ahol kevesebb munkát fordítottak rá, nagyobb lehetőség van az egyéb szükségletek kielégítésére, mint a másikban." Ez feltétlenül olyan tényező, amely a lakosság életszínvonalára hatással van s ezt a statisztikában ki kell fejezni.

A közgazdasági jelenségek harmadik csoportjába tartoznak a védelmi kiadások, az államigazgatás. Ezeket valamilyen módon szintén számításba kell venni.

Vörös Gyula elvtárs kifejtette: a helyes elv az, hogy a termelés alapján kell kiszámítani a nemzeti jövedelmet (megállapítani a nemzeti jövedelem kategóriáját, illetve körét). Ehhez pedig fontos meghatározni, hogy mi a termelés. Bizonyos értelemben minden tevékenységet termelésnek lehet nevezni, mert a tevékenység produkál valamit. De itt az anyagi termelésről kell beszélnünk, anyagi javak létrehozásáról. Már a klasszikus polgári politikai gazdaságtan óta az anyagi termelés a tárgya a politikai gazdaságtannak.

Ebből a szempontból itt a fő vitakérdés a szolgáltatások számításba vétele. Az anyagi termelést, mint alapvető kategóriát meg kell különböztetni a tulajdonképpeni szolgáltatásoktól. A termelő munka pótolja a saját fogyasztási alapját, a nem termelő pedig más alapból tartja fenn magát. A szolgáltatások termelő vagy nem termelő jellegét nem határozza meg az, hogy megfizetik-e őket avagy sem. A kulturális és egészségügyi szolgáltatások a munkaerő újratermeléséhez tartoznak, de az utóbbi nem azonos az anyagi javak termelésével. Ráadásul a szocializmusban a munkaerő nem áru.

A kulturális és egészségügyi szolgáltatások növekedése nem attól függ, hogy bevesszük-e őket a nemzeti jövedelem fogalmába, vagy sem. Hasznosságuk és szükségességük elismerése nem azonos nemzeti jövedelem-termelő jellegük elismerésével.

Ami a termelőmunka társadalmi-gazdasági forma szerinti meghatározását illeti: a kapitalizmusban — fejtegette Vörös elvtárs — prokdutív munka az, amely profitot termel, produktív akkor is, ha anyagi javakat nem termel. A szocializmusban pedig olyan irányban kell keresnünk a munka sajátosan termelő jellegét, hogy a munka mennyire van kapcsolatban a társadalmi alapokkal, a társadalmi tulajdonnal; az ezeket

Digitized by Google

létrehozó munka termelő. A gyakorlatban (pl. a nemzeti jövedelem számításnál) az általános elv — termelő az anyagi javakat létrehozó munka — alapján persze helyes számításba venni a nem társadalmi alap (pl. az úgynevezett önfogyasztás) számára folyó anyagi termelést is.

Háy László elvtárs hozzászólásában először az árrendszer kérdését érintette, amely „erősen torzítja a nemzeti jövedelem egyes elemeit és ennek következtében az elemzést is megnehezíti." „Azt tudjuk, hogy torzítás van, de hogy mekkora a torzítás, azt nem tudjuk, megközelítően sem tudjuk megmondani és talán közelebb jutunk ennek megállapításához az ágazati kapcsolatok mérlegének figyelembe vételével. Nem azt mondom, hogy ez megoldja a kérdést, de azért sok mindenre felvilágosítást ad és elgondolkoztatja az embert."

A nemzeti jövedelem-számítás körének megítélése során két szempontot kell figyelembe venni: „Először azt, hogy a számítást a gyakorlat számára alkalmasabbá tegyük, másodszor azt, hogy ne olyan módon haladjunk előre, hogy ezzel a szocialista országok között az összehasonlítást — ami már most is elég nehéz —, még megnehezítsük."

Ebből az következik, hogy nem kell a nemzeti jövedelem fogalmát megváltoztatni. Ugyanakkor tudatában kell lenni annak, hogy az anyagi termelés fogalma változik. Nevetséges dolog például szolgáltatásnak minősíteni az energiatermelést. Célszerű lenne rendszerezni a nemzeti jövedelem-számítás kérdéseit, kimutatva, hogy milyen új tételekkel akarjuk bővíteni a jelenlegit.

Földes Károly elvtárs kifejtette, hogy az életszínvonalat befolyásolják, annak részét képezik a szolgáltatások, de ha ezeket bele veszik a nemzeti jövedelembe, akkor utóbbit nem lehet a régi módon felfogni, mint az anyagi termelésben létrehozott új értéket. Jobb megoldás az a javaslat, amely szerint egy más kategóriát is kell alkalmazni. Ilyen másik mutató lehetne az államigazgatási bérekkel csökkentett összjövedelem, amelyet a pénzügyi mérlegekkel és az életszínvonal tervezésével is összhangba lehetne hozni.

Az anyagi termelés, a szolgáltatások szférája, az államigazgatás, a honvédelem, a szocializmusban is három különböző jellegű tevékenységi terület.

A nemzeti jövedelmet nem lehet elszakítani a társadalmi összterméktől. Ha az egyiket átértelmezzük, azt kellene tennünk a másikkal is. „A tevékenységi ágak csoportosításánál nem az a fő kritérium, hogy terméket eredményeznek, vagy szolgáltatásként nyújtják őket, hanem, hogy az anyagi termelőfolyamathoz kapcsolódnak-e vagy sem." A helyes csoportosítás semmi esetre sem morális, hanem közgazdasági értékítéletre támaszkodik. Másrészt a gyakorlatban alkalmazott csoportosítás nem kell, hogy abszolút egybeessék az elméletileg ideálissal. Ilyenkor jobb nyíltan megmondani, hogy itt és itt eltértünk az elmélettől. A marxizmus alapvető kategóriái azonban nem tetszés szerint változtatható terminusok, hanem a valóság tudományos általánosításai.

Digitized by Google

Gadó Ottó elvtárs ellenezte a többféle nemzeti jövedelem-mutató alkalmazását, mert ez sok félreértésre, zavarra vezetne. Célszerű, hogy egy nyelven beszéljünk, de ne csináljunk egy dologból — mármint a nemzeti jövedelemből — kettőt, hogy azután mindenki tetszése szerint válogathasson köztük.

Az ingyenes szolgáltatások bekapcsolása további olyan torzításokat okozhat, mint amelyek kiküszöbölését a bevezető előadás az árrendszertől követeli. Egyrészt az ingyenes szolgáltatásoknak nincs ára, hanem itt csak a munkabér szerepelne nemzeti jövedelemként, tiszta jövedelem nélkül. Másrészt a szolgáltató munka termelékenysége lassan nő, ugyanakkor az átlagbéreket itt is emelni kell, ezért pusztán a bér-volumen növekedése miatt is úgy tűnne, mintha a nemzeti jövedelmet növeltük volna, a szolgáltatások tényleges növelése nélkül is.

Madarasi Attila elvtárs támogatta azt a javaslatot, hogy a jelenlegi mutató mellett kibővített mutatót is használjanak.

Az eddigi számításokban nem megfelelően jut kifejezésre a szolgáltatások megnövekedett jelentősége. A kibővített mutató a társadalom összes fogyasztása és a fogyasztási alap közötti összhang megteremtését is elősegítené. Az a körülmény, hogy a szocialista társadalomban a szolgáltatásoknak nagy része ingyenes egy további indok amellett, hogy azok teljes ráfordításukkal kimutatásra kerüljenek. Nagyon fontos a társadalmi termelékenység és az ágazati kapcsolatok mérleg metodikáját is ennek megfelelően megváltoztatni.

Létjogosultsága van annak, hogy a hagyományos nemzeti jövedelem-számítás is elkészüljön, és a kétféle számítás eredményét kétféle kategóriaként fogjuk fel. Végül lényeges az a célkitűzés, hogy metodikailag is biztosítani kell az összefüggést a nemzeti jövedelem-mérleg és a pénzügyi mérlegek között — mondotta Madarasi elvtárs.

Hoch Róbert elvtárs egyetértett a nemzeti jövedelem fogalmának bővítésével, de nem helyeselte a nak a bevezető, előadásban javasolt mértékét. Nem tagadható, hogy van olyan tevékenység, amely társadalmilag kétség kívül hasznos, de a nemzeti jövedelmet nem gyarapítja, hanem fogyasztja.

Hoch elvtárs a vitát is figyelembe vevő második felszólalásában kijelentette, hogy szerinte is kétféle számítást kell végezni.

Nagyon helytelennek tartanám — mondotta —, ha kétféle számítás közti kompromisszum alapján olyasvalamit neveznénk nemzeti jövedelemnek, ami majdnem minden jövedelmet tartalmazna, de mégsem mindent.

Semmiképpen sem helyeselhető, hogy az államigazgatásban tevékenykedőkre is kiterjesszük a nemzeti jövedelem-termelés kritériumát. De a mai számítás teljesen következetes, például a belkereskedelmet teljes egészében nemzeti jövedelem-termelőnek tekinti.

Dinamikusan szemlélve ellentmondás van az anyagi fogyasztás és a szolgáltatások fejlesztése között: ha az egyiket jobban fejlesztjük, kevésbé lehet a másikat növelni.

Digitized by Google

III.

A vita zárszava

Az elméleti vitán *Nyers Rezső* elvtárs mondott zárszót. Megállapította, hogy a vita élénk és hasznos volt, mindenki egyetért azzal, — mondotta — hogy a nemzeti jövedelem fogalmának, mérésének, kimutatásának ki kell elégítenie a gyakorlati követelményeket és ezek a gyakorlati követelmények némileg módosultak az utóbbi időben. Másrészt meg kell felelnie az elméleti igényeknek, be kell illeszkednie a marxizmus politikai gazdaságtani összefüggéseibe, kategóriáiba, amelyek persze mozgásban is vannak, de azért zárt egységet is képeznek.

Azt is megállapíthatjuk, — mondotta Nyers elvtárs —, hogy ebben a pillanatban nem tudjuk azt elérni, hogy a nemzeti jövedelem valamilyen új értelmezése mindkettőnek megfeleljen, a gyakorlati követelményeknek is és az elméleti igényeknek is, mert a szocializmus politikai gazdaságtanának bizonyos tisztázatlan kérdéseit itt határozatilag nem tudjuk megoldani. Ugyanakkor tudjuk és valljuk, hogy ezt a tisztázást a következő időszakban végbe kell vinnünk.

A vita azt bizonyítja, nem marad más hátra, mint hogy egy bizonyos ideig két fogalommal dolgozzunk. Azonban ezt ne tekintsük örök érvényünek, hanem elméleti viták útján igyekezzünk e szétválás után megint valami szintézist alkotni. A két fogalomból lehet egyik változatlan, az eddigi nemzeti jövedelem fogalma, amivel mérni tudjuk a fejlődést is. Hiszen csak ilyen mutatószám áll rendelkezésünkre, hogy összehasonlítást tudjunk tenni a többi szocialista országgal, hogy össze tudjuk vetni a nemzeti jövedelmet, növekedésének dinamikáját és ez kapcsolódik az összes többi színtetikus mérlegekhez is, kivéve a pénzügyi mérlegeket.

Ugyanakkor fontos gyakorlati követelmény az, hogy a szolgáltatások megfelelő súlyt kapjanak s e szolgáltatások növekedése ne tükröződjék kevésbé értékes, vagy kisebb mértékű fejlődésnek a népgazdaságban. Tudomásul kell vennünk, hogy az életszínvonal emelkedésével a lakosság fogyasztása keretében egyre növekszik a szolgáltatások részaránya. Tudomásul kell vennünk továbbá, hogy az életszínvonal, a lakosság jólétének távlati tervezése egy módosított, a szolgáltatásokkal bővített nemzeti jövedelemnek a számbavételét is igényli, hiszen nem lehet a nemzeti jövedelemtől elszakítva tervezni az életszínvonalat.

Emiatt van szükségünk egy olyan nemzeti jövedelem fogalomra, amely a gyakorlati követelményeket kielégíti. Ez másrészt azt jelenti, hogy kétfajta módon számított nemzeti jövedelemre van szükségünk. De mégsem lenne helyes, hogy két fogalomra használjuk a nemzeti jövedelem elnevezést, valahogy meg kell különböztetni egymástól a kettőt és valamiféle elnevezést kellene találni az utóbbira. Addig, amíg párhuzamos lesz a kettő egymás mellett, világosan különbséget kell tudnunk tenni a kettő között. Leghelyesebbnek látszik, hogy a nemzeti jövedelem fogalmát hagyjuk meg a jelenlegi értelmezésben (vagyis az anyagi termelés ágaiban megtermelt új értékként) és nevezzük el a szolgáltatásokkal

Digitized by Google

növelt nemzeti jövedelmet. Ennek az új fogalomnak ki kellene dolgozni a pontos tartalmát, mérési módját. Az államigazgatási és honvédelmi tevékenységet azonban semmiképpen sem lenne helyes a szolgáltatások közé számítani. Azt hiszem, ha ezt megalkotjuk, akkor egy lépést teszünk előre a felé, hogy jobban szolgáljuk a gyakorlati tervezést és a gazdaságpolitikát.

Emellett egy további feladat, hogy a nemzeti jövedelem fogalmát a jövőben igyekezzünk pontosbítani annak megfelelően, ahogy az élet közben megváltozott és bizonyos gazdasági folyamatok (a szolgáltatások nagy része) az anyagi termelés folyam taiba olvadnak bele. Ilyen például a személyszállítás, ami részben már ma is szorosan a termeléshez tartozik, bár sohasem fog teljesen átmenni az anyagi termelés körébe.

A harmadik feladat az árrendszer javítása. Csak olyan értelemben folyt itt vita, hogy vannak, akik túlzott jelentőséget tulajdonítanak ennek a népgazdaság szempontjából. Azt hiszem olyan elvtárs nincs, aki mindenható jelentőséget tulajdonítana az árrendszernek, mert hiszen a gazdaságpolitika szerepe minden szempontból nyilvánvalóan döntő, ilyen és olyan árrendszer mellett is. Egy jobb árrendszer azonban jobb gazdaságpolitikát tesz lehetővé. Vita van atekintetben, hogy kisebb vagy nagyobb az árrendszer szerepe a gazdasági hibákban és hogy kevesebbet vagy többet várhatunk-e tőle gazdasági helyzetünk és gazdaságpolitikánk javításában. De abban mindenki egyetért, hogy nagyon fontos kategória, hogy a jelenlegi árrendszeren változtani, javítani kell. Ez amúgy is napirenden van.

A vita folyamán felvetődött az az igény, hogy a nemzeti jövedelem-számítás módszertanával többet foglalkozzon az anyag és jó lenne erről is beszélni és esetleg javítani a helyzeten. Kiderült, hogy semmiképpen sem mondhatjuk még azt, hogy mai nemzeti-jövedelem-számításunk már kizárólag bizonylatokon épül. Azt azonban elmondhatjuk, hogy sokkal kevésbé rögtönzésszerűen összeszedett, vagy kalkulált, becsült adatok tömkelege, mint volt mondjuk 1949-ben. De a termelés alapegységeiben, a termelőszövetkezeteknél, a vállalatoknál sok olyan tényező van, ami miatt nem is lehet még minden tekintetben tökéletesen megalapozottnak mondani.

A negyedik feladat tehát, hogy fejleszteni kell a nemzeti jövedelem-számítás módszertanát, kutatni kell ennek lehetőségeit, vitatkozni kell a legcélszerűbb módszerekről, hogy azokat mielőbb alkalmazhassuk.

„Azt hiszem, megállapíthatom, hogy ebben a négy dologban egyetértés van.

Minden hozzászólásban messze domináltak a hasznos elemek. Én úgy értékelem, hogy nagyon hasznos volt a vitát lefolytatni. Sem a vitától, sem az ennél szélesebb nyilvánosságtól nem kell félnünk, hisz éppen azt akarjuk, hogy legyen kisugárzó ereje a párt elméleti állásfoglalásainak" —, mondotta befejezésül Nyers elvtárs.

Digitized by Google

MIRŐL ÍRNAK A TESTVÉRPÁRTOK FOLYÓIRATAI?

EINHEIT,

augusztus

K. Hager: AZ I. INTERNACIONÁLÉ TANÍTÁSAI (Megjelent A béke és szocializmus c. folyóiratban.)

Stern: A NÉMET IMPERIALIZMUS KÉT VILÁGHÁBORÚ ÉS A NÉMET NÉP NEMZETI LÉTÉNEK KÉRDÉSE (Az évfordulóra írt cikk)

M. Pampel — H. Braun: A TELJESÍTMÉNYTŐL FÜGGŐ FIZETÉSEK ALKALMAZÁSÁRÓL (A vezérigazgatók, a szakigazgatók, az üzemvezetők stb. teljesítménytől függő fizetésének első tapasztalatai.)

G. Rohrlack: EGY TERMELÉSI BIZOTTSÁG TAPASZTALATAIBÓL (A permenitzi műrostgyár gazdasági bizottságának munkájáról.)

H. Mohmann: A NYUGAT-NÉMETORSZÁGI POLITIKAI KLERIKALIZMUS TULAJDONJOGI VITÁJÁHOZ (A vita a következő területeket érinti: 1. az uralkodó állammonopolista tulajdonviszony létjogosultságának igazolása; 2. többé-kevésbé hangsúlyozott tulajdonbírálat, amit a világ jelenlegi társadalmi erőviszonyai és a nyugat-németországi tényleges tulajdonviszonyok határoznak meg; 3. állammonopilista intézkedések a nyugatnémet és a nemzetközi finánctőke uralmának megszilárdítására.)

O. Neumann: HOL TART ÉS HOVA FEJLŐDIK A NYUGATNÉMET IRODALOM?

W. Adling: A TARTALOM ÉS A FORMA VISZONYÁNAK PROBLÉMÁI A JELENKORI DRÁMAÍRÁSBAN

D. Klein: A PROGRAMOZÁS LEHETŐSÉGEI ÉS HATÁRAI AZ ÁLLAMMONOPOLISTA KAPITALIZMUSBAN

KOMMUNYISZT,

12. szám

A MUNKA FELEMELI ÉS NEMESÍTI AZ EMBERT (A munka a kommunista társadalmat építő ember nevelésében.)

A GAZDASÁG — A KOMMUNIZMUSÉRT VÍVOTT HARC DÖNTŐ TERE (A szerkesztőségi cikk a kínai vezetők gazdaságeiméletét és gyakorlatát bírálja.)

A. Rumjancev: A „KÍNAIASÍTOTT MARXIZMUS": NACIONALISTA TARTALOM ÁLMARXISTA CSOMAGOLÁSBAN (A marxizmus „kinaiasított eltorzításának fő sajátosságai: nacionalizmus és kispolgári kalandorszellem; torzítások az új társadalom felépítésének útjait és módszereit illetően; sematizmus és vulgarizálás; Mao Ce-tung személyi kultusza.)

G. Glezerman: A GAZDASÁGI VISZONYOK ÉS AZ EMBEREK ÉRDEKEI A SZOCIALIZMUSBAN (A szocialista és a kommunista építés során egyre jobban összekapcsolódnak az egyéni, a kollektív és az össznépi érdekek.)

L. Karpinszkij: A SZOVJET ÉLETFORMA JELLEMVONÁSAI (A szovjet életforma jellegzetes vonásainak fokozatos kialakulása, az emberek munkájának a gépesítés, az automatizálás stb. kapcsán bekövetkező változása, az optimista jövőbe tekintés kihatása az emberek szellemi arculatára, a szabad idő egyre ésszerűbb és jobb kihasználása, a szovjet élet demokratizmusa stb.)

Digitized by Google

HELYESEN VILÁGÍTSUK MEG A LETT KOMMUNISTA PÁRT TÖRTÉNETÉT (A Lett Kommunista Pártról és egyes vezetőiről a személyi kultusz idején kialakult hamis értékelések bírálata.)

A JOGTUDOMÁNY IDŐSZERŰ FELADATAI (A szovjet jogászok nem foglalkoznak megfelelően az össznépi állam kialakulásával kapcsolatban felmerülő jogi problémáikkal.)

A. Metcsenko: A HARCOS ÉS AZ ALKOTÓ HUMANIZMUSA (Milyen hősöket állítanak az olvasó elé a legújabb szovjet irodalmi alkotások.)

Dscserbakov: A GEOLÓGIA JELENE ÉS JÖVŐJE (A szovjet geológusok kutatásainak eddigi eredményei és az újabb kutatási irányzatok.)

J. Afanaszenko: HÚSZ ÉVES A NÉPI ROMÁNIA

A. Szivolobov: PARASZTMOZGALOM LATIN-AMERIKÁBAN (A latin-amerikai kommunista pártok többsége az utóbbi 4—5 évben új program-dokumentumokat fogadott el, amelyek kifejtik álláspontjukat az agrárkérdésben. A cikk ismerteti különböző latin-amerikai kommunista pártoknak a parasztmozgalmakkal kapcsolatos nézeteit.)

T. Tyimofejev: VALÓSÁGOS ÉS VÉLT HARC AZ IMPERIALIZMUS ELLEN (Az Akahata, a Japán Kommunista Párt lapja bírálta a Szovjetunió külpolitikai irányvonalát, a nemzetközi kommunista mozgalom fő irányát. A cikk ezzel kapcsolatban kifejti az aktív és rugalmas szovjet békepolitika lényegét, az imperializmus ellen vívott sokrétű, árnyalt küzdelmét és leleplezi a neotrockista koncepciókban rejlő veszélyeket.)

B. Krilov: A KAPITALISTA ORSZÁGOK ALKOTMÁNYAIRÓL (A cikk több olvasó kérésére ismerteti a polgári alkotmányok jellemvonásait, a mai tőkés államok alkotmányos fejlődésének tendenciáit, a haladó és a reakciós erőknek az alkotmánnyal kapcsolatos problémák körül vívott harcát.)

LUPTA DE CLASA,

augusztus

Gr. Comartin—Fl. Balaure: A SZOCIALIZMUS ÉPÍTÉSÉNEK TUDOMÁNYOS PÁRTPOLITIKÁJA (A felszabadulás 20. évfordulójára.)

AZ 1944. AUGUSZTUSI FEGYVERES FELKELÉS

Burca: ROMÁNIA RÉSZVÉTELE A HITLERELLENES HÁBORÚBAN

E. Hutira: AZ ORSZÁG SZOCIALISTA IPAROSÍTÁSA (Húsz év eredményei.)

M. Bulgaru: A MEZŐGAZDASÁG BELTERJES ÉS SOKOLDALÚ FEJLŐDÉSE (Két évtized eredményei.)

C. Borgeanu: A TÁRSADALMI FEJLŐDÉS ÉS AZ „EMBERIESSÉG ÁLTALÁNOS" PROBLÉMÁJA

Al. Oprea: A MAI HŐS A PRÓZAIRODALOMBAN

I. Mitran: A SZOCIALIZMUS A MI ÉLETÜNK

Baranga: A HARCOS ROMÁN GRAFIKA ÉVSZÁZADA

MARXISM TODAY

augusztus

SZERKESZTŐSÉGI KOMMENTÁROK (Alcímek: A nemzetről általában; az árakról; a gazdasági együttműködési és fejlesztési szervezet OECD) jelentéséről; változások bizonyos afrikai pártokban; a ghanai Népi Konvenció Párt megalapításának 15. évfordulója; az FLN kongresszusa; új irányzatok a burzsoá közigazgatásban; tervezési anarchia; szovjet tanulmányok az indiai gazdasági életről; Maurice Dobb díszdoktorrá avatása Prágában.)

Digitized by Google

Woddis: A SZOVJETUNIÓ ÉS A NEMZETI FELSZABADÍTÁSI MOZGALOM (Cikksorozat a Szovjetunjónak a nemzeti felszabadító mozgalmakhoz fűződő kapcsolatáról. Az első cikk a Szovjetunió és Algéria kapcsolatáról szól.)

M. Egelnick: A SZELLEMI MUNKÁSOK A 60-AS ÉVEKBEN (A szellemi munkások osztályhelyzete; az automatizálás és a monopóliumok hatása helyzetükre; a szakszervezeti mozgalom és a szellemi munkások; politikai helyzetük, problémáik; a kommunista párt és a szellemi munkások.)

T. Enright: ANGLIA KISEBBSÉGI NYELVEI; (A gael és a walesi nyelv elnyomása és kiszorítása a történelem folyamán és napjainkban. Nemzetiségi nyelvek a szocializmusban.)

H. Arundel: MŰVÉSZET ÉS FELÉPÍTMÉNY (Vitacikk.)

J. V. Gibb: ÜZEMI BIZALMIAK — A MÚLT, A JELEN ÉS A JÖVŐ (Vitacikk.)

J. Harvey: AZ IMPERIALIZMUS MAI PROBLÉMÁI (Vitacikk.)

NOVÁ MYSL

szeptember

J. Kladiva: A MARXIZMUS—LENINIZMUS TANSZÉKEI A FŐISKOLÁN (A marxista-leninista tanszékek munkájáról.)

F. Beer: A CSEHEK ÉS SZLOVÁKOK KÖZÖS ÁLLAMÁÉRT FOLYTATOTT HARC

V. Fábry: A FÖLD ÉS A JOG (A mezőgazdasági földalap védelmének kérdéseiről.)

O. Dub-L. Gabco: A CSEHSZLOVÁK SZOCIALISTA KÖZTÁRSASÁG VÍZGAZDÁLKODÁSI PROBLÉMÁI

A. Riha: A TANÍTÁS HATÉKONYSÁGA (A tanítás hatékonysága növelésének kérdéseiről.)

D. Rozehnal: SZÁZ ÉV TELT EL AZ I. INTERNACIONÁLÉ MEGALAKÍTÁSA ÓTA.

Zd. Solle: AZ I. INTERNACIONÁLÉ ÉS MUNKÁSMOZGALMUNK

D. Ivanov: A BOLGÁR NÉP DICSŐ ÉVFORDULÓJA

R. Wagner: A KERESKEDELMI ÉS FEJLESZTÉSI ÉRTEKEZLET (A genfi világkereskedelmi értekezletről.)

S. Vlasin: AZ IRODALMI MONOGRÁFIA MÓDSZERE

J. Tauber: A FALU SZOCIOLÓGIA FELADATAI

K. Stetka: AZ EMBEREK ÉS A TECHNIKA A VEZETÉSBEN ÉS AZ IRÁNYÍTÁSBAN

NOWE DROGI

Szeptember

MEGEMLÉKEZÉSEK: ALEKSANDER ZAWADSKIRÓL, PALMIRO TOGLIATTIRÓL.

KÉT ÉVFORDULÓ (Az első és a második világháború kitörésének évfordulójáról.)

W. Lipinski: SZÁZ ÉVE JÖTT LÉTRE AZ I. INTERNACIONÁLÉ.

H. Zadonowski: AZ EGYESÜLT ÁLLAMOK VÁLASZÚTON (Az elnökválasztás politikai körülményei és esélyei.)

T. Lychowski: A HARMADIK VILÁG ORSZÁGAINAK HELYZETE A VILÁGGAZDASÁGBAN (A világgazdasági helyzet kihatása a fejletlen országok fejlődésére.)

W. LEDER: HARC A BÉKÉÉRT ÉS A SZOCIALIZMUSÉRT (N. Sz. Hruscsov beszédei és cikkei gyűjteményének ismertetése.)

St. Lewandowski: A ROMÁN HATÉVES TERV NÉGY ÉVE UTÁN (Adatok Románia gazdasági helyzetéről.)

M. Kofta: A NÉPI BULGÁRIA FEJLŐDÉSÉNEK PROBLÉMÁIRÓL (Bulgária húsz esztendei eredményei és problémái.)

B. Zyro: A PÁRT ESZMEI ÉS NEVELŐMUNKÁJÁNAK FONTOS

Digitized by Google

LÁNCSZEME (Az új pártoktatási év szerepe és feladatai.)

J. Gwiazdzinski: A NEMES TERMÉKEK GYÁRTÁSÁNAK FEJLESZTÉSE A VASKOHÁSZAT FŐ FELADATA (A kohóipar helyzetéről és legfontosabb feladatairól.)

M. Kargol—S. Waroch: ÉSZREVÉTELEK A SZAKMAI SZÖVETSÉGEK ÉS EGYESÜLETEK TÁRSADALMI ÉS GAZDASÁGI FUNKCIÓJÁRÓL (A mezőgazdasági termelők szakmai egyesületeinek és szövetségeinek szerepe, helyzete és feladatai.)

A HITEL SZEREPE A MEZŐGAZDASÁG FEJLESZTÉSÉBEN (A mezőgazdasági hitelrendszerben kifizetett hitelek összege és eredményessége.)

NOVO VREME

Szeptember

PÁRT ÉS NÉP (Bulgária felszabadulásának 20. évfordulója alkalmából.)

B. Bolgaranov: A BOLGÁR KOMMUNISTA PÁRT — A MONARCHO-FASISZTA DIKTATÚRA MEGDÖNTÉSÉÉRT VÍVOTT FEGYVERES HARC IRÁNYÍTÓJA (A párt szerepe az ellenállási harc megszervezésében és irányításában.)

Sz. Sz. Birjuzov: TESTVÉREK LÉLEKBEN ÉS HARCBAN (A Szovjetunió marsalljának a folyóirat számára írott ünnepi megemlékező cikke, a szovjet és bolgár fegyveres erők együttműködéséről a második világháború befejező szakaszában.)

I. Mihailov: A BOLGÁR—SZOVJET BARÁTSÁG — A BOLGÁR NÉPKÖZTÁRSASÁG TÁRSADALMI-GAZDASÁGI ÉS KULTURÁLIS FEJLŐDÉSÉNEK HATALMAS MOZGATÓ EREJE (A felszabadítással és az azóta eltelt időszak vezetőjének véleménye a görög ban Bulgáriának nyújtott sokoldalú szovjet segítség méltatása.)

E. Sztajkov: A HAZAFIAS ARCVONAL A BKP POLITIKÁJÁNAK VALÓRAVÁLTÁSÁÉRT.

Zs. Zsivkov: A NÉPGAZDASÁG MAGAS FOKÚ HATÉKONYSÁGÁRÓL (Adatokkal alátámasztott beszámoló a felszabadult Bulgária gazdasági életéről, fejlődési ütemérő. Húsz év mérlege.)

Szt. Todorov: GAZDASÁGI EGYÜTTMŰKÖDÉS A SZOCIALISTA ORSZÁGOKKAL ÉS A SZOCIALIZMUS, VALAMINT KOMMUNIZMUS ÉPÍTÉSE A BOLGÁR NÉPKÖZTÁRSASÁGBAN (A szocialista országokkal kötött szerződések és az együttműködés adatszerű ismertetése.)

N. Papazov: A SZOCIALIZMUS ANYAGI-MŰSZAKI BÁZISÁNAK BEFEJEZÉSE ÉS A MŰSZAKI HALADÁS KÉRDÉSEI (Adatokkal alátámasztott beszámoló.)

A. Atanaszov: A TESTVÉRI ROMÁNIA A HALADÁS ÉS BÉKE ÚTJÁN (Felszabadulásának 20. évfordulójára.)

WEG UND ZIEL

Szeptember

AZ OSZTRÁK NEMZETRŐL. (Ausztria viszonya Németországhoz.)

GOLDWATER A TONKINI-ÖBÖLBEN (A Vietnami DK elleni agresszió és az amerikai elnökválasztás közötti összefüggésről.)

AZ I. INTERNACIONÁLÉ MEGALAKULÁSÁNAK 100. ÉVFORDULÓJA.

Spira: A FEJLŐDŐ ORSZÁGOK GAZDASÁGI PROBLÉMÁI (A genfi világkereskedelmi konferencia értékelése.)

LEVÉL ATHÉNBŐL (Az EDA egyik vezetője a belpolitikai helyzetről.)

A SZOCIÁLIS PROBLÉMÁK SZEREPE A FAJI KONFLIKTUSBAN (Az amerikai négerek helyzetéről.)

Digitized by Google

TARTALOMJEGYZÉK

GÁSPÁR SÁNDOR: A párt vezető szerepéről — — — — — — 1
GOSZTONYI JÁNOS: Tovább a lenini úton (Kádár János elvtárs új kötetéről) — — — — — — — — — — — — — — 23
Dr. KENDE ISTVÁN: A nemzeti demokratikus állam és nem kapitalista út — — — — — — — — — — — — — — 33

Togliatti feljegyzése a nemzetközi munkásmozgalom kérdéseiről és egységéről — — — — — — — — — — — — — 48

KONZULTÁCIÓ

A szocialista forradalom feltételeinek és formáinak kérdéséhez (KÁRPÁTI SÁNDOR) — — — — — — — — — — — 59

ESZMECSERE

A szocializmus, korunk tudományos-technikai forradalma és a mai szocialista ember.
Az eszmecsere mérlege — — — — — — — — — — — — 69

SZEMLE

A Beloiannisz-gyár pártszervezetének és műszaki értelmiségének kapcsolata (KOVÁCS KÁLMÁN) — — — — — — — — 75

NEMZETKÖZI SZEMLE

A bolgár munkásosztály szerepe a szocializmus építésében és győzelmében (a Novo Vreme cikke nyomán) — — — — — — — 83
Tizenöt éves a Német Demokratikus Köztársaság (Az NSZEP Politikai Bizottsága ideológiai bizottságának tézisei alapján.) — — — 87

TÁJÉKOZÓDÁS

A Közgazdasági Elméleti Munkaközösség vitája a nemzeti jövedelemszámításról — — — — — — — — — — — — — 92

MIRŐL ÍRNAK A TESTVÉRPÁRTOK FOLYÓIRATAI

E SZÁM SZERZŐI

GÁSPÁR SÁNDOR, az MSZMP KB. Politikai Bizottságának tagja, a Budapesti Pártbizottság első titkára, GOSZTONYI JÁNOS, az MSZMP KB Tudományos és Közoktatási osztályának vezetője, DR. KENDE ISTVÁN, a történettudományok kandidátusa, KÁRPÁTI SÁNDOR, az MSZMP Pártfőiskolájának tanára, KOVÁCS KÁLMÁN, a Beloiannisz-gyár pártbizottságának titkára

SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG

BENKE VALÉRIA (a szerkesztő bizottság vezetője), FRISS ISTVÁN; HÁY LÁSZLÓ; KOMJÁT IRÉN; LAKOS SÁNDOR; MOLNÁR ERIK; NEMES DEZSŐ; NÉMETH KÁROLY; ÓVÁRI MIKLÓS; SIK ENDRE; SZIGETI JÓZSEF

Digitized by Google

СОДЕРЖАНИЕ

ШАНДОР ГАШПАР: О руководящей роли партии — — — — — 1

ЯНОШ ГОСТОНИ: Дальше по ленинскому пути (о новой книге товарища Кадара) — — — — — — — — — — — — — 23

Д-р ИШТВАН КЕНДЕ: Национальное демократическое государство и некапиталистический путь развития — — — — — — — 33

☆

Памятная записка Пальмиро Тольятти — — — — — — — — 48

КОНСУЛЬТАЦИЯ

Условие и формы социалистической революции (ШАНДОР КАРПАТИ) — — — — — — — — — — 59

ОБМЕН МНЕНИЯМИ

Социализм, научно-техническая революция и современный социалистический человек. Итог обмена мнениями — — — — — — — 69

ОБЗОР

Партийная организация завода «Белояннис» и техническая интеллигенция (КАЛМАН КОВАЧ) — — — — — — — — — — 75

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОБЗОР

Роль болгарского рабочего класса в строительстве и победе социализма (по статье журнала «Ново време») — — — — — — — — 83

Германской демократической республике 15 лет (по тезисам идеологической комиссии при Политбюро Германской социалистической единой партии) — — — — — — — — — — — — — — 87

ИНФОРМАЦИЯ

Дискуссия в экономическо-теоретической комиссии о расчёте национального дохода — — — — — — — — — — — — — 92

О ЧЕМ ПИШУТ ЖУРНАЛЫ БРАТСКИХ ПАРТИЙ

Digitized by Google

INHALT

SÁNDOR GÁSPÁR: Über die Führerrolle der Partei — — — — 1

JÁNOS GOSZTONYI: Weiter auf dem Lenin'schen Wege (Über den neuen Band Genosse János Kádár's) — — — — — — — 23

Dr. ISTVÁN KENDE: Der national-demokratische Staat und der nicht-kapitalistische Weg — — — — — — — — — — 33

Die Aufzeichnungen Togliatti's über Fragen und Einheit der internationalen Arbeiterbewegung — — — — — — — — — 48

KONSULTATION

Über die Voraussetzungen und Formen der sozialistischen Revolution (SÁNDOR KÁRPÁTI) — — — — — — — — — — — 59

GEDANKENAUSTAUSCH

Der Sozialismus, die wissenschaftlich-technische Revolution unseres Zeit und der sozialistische Mensch von heute — Bilanz der Diskussion — — — — — — — — — — — — — — 69

RUNDSCHAU

Das Verhältnis zwischen der Parteiorganisation und der technischen Intelligenz in den Beloiannis-Werken (KÁLMÁN KOVÁCS) — — 75

INTERNATIONALE RUNDSCHAU

Die Rolle der bulgarischen Arbeiterklasse im Aufbau und Sieg des Sozialismus (Nach einem Artikel aus der Zeitschrift Novo Vreme) 83

Fünfzehn Jahre Deutsche Demokratische Republik (Nach den Thesen des Ideologischen Komitees der SED) — — — — — — — 87

BEITRAG

Eine Debatte in der Arbeitsgemeinschaft für Volkswirtschaftstheorie über die Berechnung des Nationaleinkommens — — — — — 92

AUS DEN ZEITSCHRIFTEN DER BRUDERPARTEIEN

Digitized by Google

CONTENTS

SÁNDOR GÁSPÁR: On the leading role of the Party — — — — 1

JÁNOS GOSZTONYI: Further on Lenin's road (On János Kádár's new volume) — — — — — — — — — — — — — — 23

Dr. ISTVÁN KENDE: The national democratic state and the non-capitalist road — — — — — — — — — — — — — 33

Togliatti's notes on the questions and the unity of the international workers' movement — — — — — — — — — — — 43

CONSULTATION

Preconditions and forms of the socialist revolution (SÁNDOR KÁRPÁTI) — — — — — — — — — — — — — — 59

EXHANGE OF VIEWS

Socialism, the scientific and technical revolution of our age and the socialist man of today — Balance of the discussion — — — — 69

REVIEW

The relations between the Party organization and the intellectual workers in the Beloiannis Factory (KÁLMÁN KOVÁCS) — — 75

INTERNATIONAL REVIEW

The role played by Bulgaria's working class in the construction and victory of socialism (From an article in the magazine Novo Vreme) 83

Fifteen years of the German Democratic Republic (From the theses of the German Socialist Unity Party's ideological committee) — 87

CONTRIBUTION

A debate conducted by the work team for theoretical economy about how to reckon the national income — — — — — — — — 92

FROM FRATERNAL PARTIES' PERIODICALS

Digitized by Google

SOMMAIRE

SÁNDOR GÁSPÁR: A propos du rôle dirigeant du Parti — — — 1

JÁNOS GOSZTONYI: Plus avant, sur la voie de Lénine (sur le nouveau livre de János Kádár) — — — — — — — — — 23

Dr. ISTVÁN KENDE: L'État démocratique national et la voie non capitaliste — — — — — — — — — — — — — 33

Notes de Palmiro Togliatti sur les questions et l'unité du mouvement ouvrier international — — — — — — — — — — 48

CONSULTATION

A propos de la question des conditions et des formes de la révolution socialiste (SÁNDOR KÁRPÁTI) — — — — — — — — 59

ECHANGE DE VUES

Le socialisme, la révolution scientifique et technique de notre époque et l'homme socialiste d'aujourd'hui
Bilan de l'échange de vues — — — — — — — — — 69

REVUE

Les rapports entre l'organisation du Parti et les intellectuels techniciens à la fabrique Béloyannis de Budapest (KÁLMÁN KOVÁCS) — — — — — — — — — — — — — — 75

REVUE INTERNATIONALE

Le rôle de la classe ouvrière bulgare dans l'édification et la victoire du socialisme (d'après un article de la revue Novo Vreme) — — 83

La République Démocratique Allemande a 15 ans (d'après les théses de la Commission idéologique du Bureau Politique du Parti Socialiste Unitaire Allemand) — — — — — — — — — 87

ORIENTATION

Débat de la Communauté de Travail de Théorie d'Economie politique sur le calcul du revenu national — — — — — — — — 92

DE LA PRESSE DES PARTIS FRÈRES

Digitized by Google

Digitized by Google

Ara: 3.— Ft

INDEX: 25 805

Digitized by Google

VILÁG PROLETÁRJAI, EGYESÜLJETEK!

TÁRSADALMI SZEMLE

A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT ELMÉLETI ÉS POLITIKAI FOLYÓIRATA

LIBRARY
MAR 9 1971
UNIVERSITY OF CALIFORNIA

11

XIX. ÉVFOLYAM 1964. NOVEMBER

Digitized by Google

TARTALOMJEGYZÉK

A marxizmus eszmei offenzívája szocialista építőmunkánk követelménye — — — — — — — — — — — — — — 1
NEMES DEZSŐ: A szocialista demokrácia fejlődése Magyarországon 19
KÖPECZI BÉLA: Az egzisztencializmusról és irodalmi hatásáról — 45
KALMÁR GYÖRGY: Az „afrikai szocializmus" és a szocializmus Afrikában — — — — — — — — — — — — — 65

SZEMLE

A termelőszövetkezeti brigádvezető (KOVÁCS IMRE) — — — — 85

NEMZETKÖZI SZEMLE

Dél-Vietnam — az amerikaiak délkelet-ázsiai politikájának csődje (GÁRDOS MIKLÓS) — — — — — — — — — — — 94

TÁJÉKOZÓDÁS

A két rendszer gazdasági versenye — — — — — — — — — 104

KRITIKA ÉS KÖNYVISMERTETÉS

Szemtanú az Októberi Szocialista Forradalom nagyjairól (G. SZ. L.) 110
A 100% hősköltemény (Dr. AGÁRDI FERENC) — — — — — 112
Az Esztétikai Kiskönyvtár kötetei (T. I.) — — — — — — — 118

MIRŐL ÍRNAK A TESTVÉRPÁRTOK FOLYÓIRATAI

Szerkesztőség:
Budapest, V. Széchenyi rakpart 19. Tel.: 124—475.
Kiadja a Kossuth Könyv- és Lapkiadó Vállalat.
Kiadóhivatal: VI. Révay utca 16. Tel.: 116—660.*
Terjeszti a Magyar Posta.

Előfizethető a Kossuth Kiadó megyei és kerületi kirendeltségeinél, csekkszámlaszám 01915003, a Posta Központi Hírlap Irodánál (Bp., V. József nádor tér 1.) és bármely postahivatalnál. Előfizetési díj negyedévre 8,— Ft, félévre 16,— Ft, egész évre 32,— Ft. Csekkszámlaszám: egyéni 61218, közületi 61066 vagy átutalás a MNB. 8. sz. folyószámlájára. Lapunk régebbi példányai kaphatók a Posta Központi Hírlapiroda újságboltjában: Budapest, V. József Attila u. 3.

Megjelent: 37 200 példányban.

Utolsó kézirat a nyomdába érkezett: 1964. október 26-án.

Felelős kiadó: A Kossuth Könyvkiadó igazgatója

64.4432 2 — Zrínyi Nyomda, Budapest. Fv.: Bolgár L.

Digitized by Google

TÁRSADALMI SZEMLE
A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT ELMÉLETI ÉS POLITIKAI FOLYÓIRATA
XIX. ÉVF. 11. SZ. BUDAPEST 1964. NOVEMBER

A marxizmus eszmei offenzívája szocialista építőmunkánk követelménye

A marxizmus eszmei offenzívája nem a párt szubjektív döntése alapján került napirendre. Az ideológiai munka megjavítását maga az élet, társadalmunk szocialista fejlődése követeli meg: a marxizmus eszmei offenzívája egész szocialista építőmunkánk szükséglete és követelménye. Nélküle nem tudjuk megszilárdítani a szocialista építésben eddig elért eredményeinket, nem tudunk előrelépni a további szocialista fejlődés útján.

A Központi Bizottság Agitációs és Propaganda Bizottsága szeptember végén tanácskozásra hívta össze az ideológiai front felelős munkásait, s ez a konferencia az írásos beszámoló és Szirmai István elvtársnak, az MSZMP Központi Bizottsága titkárának vitaindító bevezetője alapján megtárgyalta az ideológiai munka helyzetét és feladatait, megvizsgálta: hogyan halad a VIII. kongresszus erre vonatkozó határozatainak végrehajtása. A szabad eszmecsere a párt sokoldalú ideológiai tevékenységének különféle problémáira kiterjedt, keresve az eszmei offenzíva kibontakoztatásának konkrét útját. Az alábbiakban — a teljesség igénye nélkül — az ideológiai munka néhány olyan alapkérdésével foglalkozunk, amely az ideológiai konferencia vitájában is fontos helyet foglalt el.

A párt ideológiai munkája sohasem valamiféle magába zárkózó, öncélú tevékenység, hanem mindig szerves része annak a sokrétű küzdelemnek, amelyet a kommunisták az alapvető társadalmi cél eléréséért, a szocializmus, a kommunizmus győzelméért folytatnak. Érthető és indokolt tehát, hogy az országos ideológiai konferencián a vita alapjául szolgáló beszámoló és a hozzászólók többsége is a szocialista építés jelenlegi szakaszának gazdasági, társadalmi, politikai és kulturális feltételeiből és követelményeiből kiindulva vizsgálta az ideológiai problémákat. Ez az egyetlen lehetséges kiindulópont ahhoz, hogy helyesen határozzuk meg az ideológiai munka fő irányait és feladatait, hogy a marxizmus szellemében valóban alkotó módon tárgyaljunk ideológiai kérdéseket.

Digitized by Google

A szocializmus nem elszigetelten épül hazánkban, a mi munkánk szerves része annak a forradalmi világfolyamatnak, amelynek lényege a szocializmus és a kapitalizmus világméretű küzdelme. A tanácskozás éppen ezért nagy figyelmet fordított azokra a nemzetközi feltételekre is, amelyek között hazánkban a szocializmus építése, tehát a párt ideológiai munkája is folyik.

A békés egymás mellett élés és az ideológiai harc

A kommunista pártok stratégiája a szocializmus és a kapitalizmus világméretű küzdelmében arra a felismerésre épül, hogy a jelenlegi világhelyzetben a társadalmi haladás ügye, az emberiség egyetemes érdekei parancsolóan megkövetelik a békés egymás mellett élés megőrzését, a béke fenntartását, az új világháború kirobbantásának megakadályozását. A békés egymás mellett élés azonban nem jelenti a szocializmus és a kapitalizmus harcának szüneteltetését, a gazdasági, politikai és ideológiai status quo szentesítését. A békés egymás mellett élés nemzetközi méretű osztályharc, amelynek középpontjában a két világrendszer gazdasági versenye, politikai és ideológiai küzdelme áll.

A békés egymás mellett élés kedvező feltételeket teremt a szocialista eszmék térhódításához. A két rendszer összehasonlítása, a gazdasági, a diplomáciai, a tudományos és kulturális érintkezés bővülése megerősíti a szocializmus híveinek meggyőződését és tovább növeli táborukat. A kapitalista országokban megforduló magyar állampolgárok többsége szocialista hazafiságában megerősödve tér haza, saját tapasztalatai alapján magabiztosabban foglal állást a szocializmus mellett. Szocialista eredményeink pedig általában felkeltik azoknak az érdeklődését, akik tőkés országokból érkeznek hozzánk, vagy más úton ismerkednek meg országunk életével. Ilyen körülmények között a szocialista eszmék vonzóereje szabadabban és szélesebben érvényesülhet. Naivitás volna azonban, ha azt képzelnők, hogy a szocializmus növekvő vonzóereje önmagában is elegendő, s igazságunk hangos és állandó hirdetése, eszméink aktív terjesztése nélkül is győzhetünk az eszmék harcában.

Az ellenfelet az eszmék harcában sem szabad lebecsülnünk. Igaz, történelmileg a mi eszméink mérhetetlenül fölényben vannak, mert igazak; a polgári ideológia egyre mélyebb válságba jut, mert egyre tehetetlenebb a mai kapitalizmus élesedő ellentmondásaival szemben. De ez nem jelenti azt, hogy a polgári ideológiának ma már semmilyen esélye nincsen arra, hogy akadályozza a tudományos szocializmus eszméinek térhódítását és alkalomadtán ellentámadásokkal válaszoljon. Ahogyan a kapitalizmus általános válságát nem lehet úgy értelmezni, hogy a kapitalizmus már egy-

Digitized by Google

általán nem képes jelentősebb gazdasági, technikai és szociális eredményeket elérni, ugyanúgy a polgári ideológia válságát sem szabad úgy értelmezni, hogy ez az ideológia már teljesen erőtlen és veszélytelen. A mai polgári ideológia a kapitalista apológia új, a régebbinél bonyolultabb formáinak kidolgozásával próbálkozik, s nem is teljesen hatástalanul: megzavarja olyanoknak a gondolkodását is, akikre a kapitalizmus régifajta védelmezése már nem hat.

Az imperialisták ma sem mondanak le arról, hogy a szocialista országokban megkíséreljék a szocializmus megdöntését és a kapitalizmus visszaállítását. A megváltozott erőviszonyok következtében azonban kénytelenek voltak megváltoztatni azt a régebbi taktikájukat, hogy nyílt fenyegetéssel, az úgynevezett „felszabaditási" programmal és gazdasági blokáddal próbálják elérni céljukat. A megváltozott világhelyzetben — a világháborús összecsapás súlyos kockázata és az embargó csődje miatt — ma elsősorban nem fegyveres „felszabadítással", hanem „fellazítással" és főképpen ideológia-politikai behatolással akarják elérni céljukat. Terveik megvalósításában különleges szerepet szánnak az eszmei diverziónak. „A modern propaganda minden eszközével, pszichológiai ügyességgel kell becsempészni eszméinket a kommunista államok közéletébe" — jellemezte ennek a taktikának a lényegét egy nyugatnémet folyóirat.

A szocialista országokkal szemben alkalmazott új taktika bajnokai arra számítanak, hogy a két világrendszer országai közötti gazdasági, politikai és kulturális kapcsolatok bővülése, a személyi érintkezés kiterjedése kedvező lehetőségeket nyújt terveik végrehajtására. Mi és a többi szocialista ország szembenézünk ezzel a kihívással, mert nincs félnivalónk a két rendszer eszméinek versenyétől. Ebből a versenyből csak a szocializmus kerülhet ki győztesen. A békés egymás mellett élésnek és gyakorlati konzekvenciáinak vállalása azonban megköveteli, hogy minden területen alaposan készüljünk fel az eszmei harcra, alkotó marxista válaszokat adjunk korunk kérdéseire, eszmei szilárdságot tanúsítsunk az imperializmus ideológiai diverziójával szemben és aktívan bontakoztassuk ki a marxizmus eszmei offenzíváját.

A nemzetközi kommunista mozgalom marxista—leninista platformja és az MSZMP politikája

Az ideológiai munkának fontos nemzetközi tényezője a nemzetközi kommunista mozgalom fejlődése és jelenlegi helyzete. Az SZKP XX. kongresszusa új korszakot nyitott meg az egész kommunista mozgalom fejlődésében. A nemzetközi kommunista mozgalom, elvetve a személyi kultusz elméletét és gyakorlatát, a meg-

Digitized by Google

változott történelmi helyzet realitásából kiindulva, kétfrontos harcban kidolgozta s az 1957. és 1960. évi moszkvai dokumentumokban kifejtette új stratégiai irányvonalát. A kommunista pártok túlnyomó többsége ennek az irányvonalnak a szellemében dolgozik, erejét megfeszítve harcol a békéért, a népek szabadságáért és a társadalmi haladásért.

Elsőrendű kötelességünk, hogy a nemzetközi kommunista mozgalom közösen kidolgozott marxista—leninista platformját védelmezzük abban a vitában is, amely az elmúlt években megosztotta a nemzetközi kommunista mozgalom sorait. Arra törekszünk, hogy eszmeileg tisztázzuk a vitában felmerült kérdéseket, az események mérlegén ellenőrizzük és fejlesszük tovább nézeteinket, hogy a nemzetközi proletárerők egysége elleni támadás visszaverésével helyreálljon a nemzetközi kommunista mozgalom egysége, az antiimperialista harc további sikereinek alapvető feltétele.

A kommunista mozgalom sikeres harcának, az egység helyreállításának és megszilárdulásának legfőbb biztosítéka, hogy a legtöbb kommunista párt rendíthetetlenül hű az 1957-es és 1960-as moszkvai dokumentumokban kifejtett és elfogadott elvekhez. Külön ki kell emelni a Szovjetunió Kommunista Pártjának azt a történelmi érdemét, hogy a XX. kongresszuson kezdeményezte a nemzetközi kommunista mozgalom jelenlegi, lenini irányvonalának kidolgozását és ma is az élen jár ennek gyakorlati megvalósításában, s töretlen lendülettel folytatja harcát a kommunizmus építése programjának végrehajtásáért, a nemzetközi forradalmi munkásmozgalom egységéért, a békéért, a békés egymás mellett élésért.

A Magyar Szocialista Munkáspárt a proletárinternacionalizmus szellemében neveli tagjait, s ideológiai munkájában is következetesen érvényesíti a moszkvai tanácskozásokon közösen kidolgozott és elfogadott elveket. A magyar kommunisták szívből helyeslik és támogatják ezeket az elveket, amelyek egybeesnek a magyar nép érdekeivel, s amelyeknek helyességét saját tapasztalataink is igazolják. A nemzetközi kommunista mozgalomban folyó vitának azonban nálunk is van bizonyos hatása. Egyesek a maguk szektás vagy jobboldali nézeteik igazolását keresik a kialakult helyzetben. Ezért a nemzetközi kommunista mozgalom marxista—leninista platformjával szembehelyezkedő álforradalmi kispolgári nacionalista irányzat leleplezése és elutasítása nemcsak nemzetközi kötelességünk, de a párt politikájának védelme is megkívánja ezt.

Pártunk politikáját a VII. és VIII. pártkongresszus határozatai rögzítik. Ezeknek a határozatoknak a szellemében dolgozik pártunk ma is. Az elmúlt években a tömegek meggyőződtek a párt

Digitized by Google

politikájának helyességéről és általában cselekvően támogatják azt. De soha nem szüntethetjük be az aktív harcot a párt politikájának elfogadtatásáért, megértetéséért és következetes megvalósításáért. A feladatok nagyok és bonyolultak, munkánkban akadnak nehézségek is, sok kérdésben van még politikai értetlenség, és nem szűnt meg a különböző torzítások veszélye sem. Pártunk a szektás dogmatizmus és a jobboldali revizionizmus elleni harcban érvényesíti politikáját. A magyar kommunisták pártja a gyakorlatban megismerte és tapasztalatai alapján elvetette mind a szektás dogmatizmust, mind a revizionizmust. De még mindig előfordul, hogy a párt politikájának gyakorlati végrehajtása a szektárianizmus és a dogmatizmus maradványaiba ütközik és — különösen szellemi életünkben — még ma is reális veszély a revizionizmus. Ezért pártunk politikájának védelmében, ennek következetes gyakorlati végrehajtásáért ma is folytatni kell a kétfrontos harcot.

Az MSZMP VIII. kongresszusa a szocializmus építésében eddig megtett út marxista elemzése alapján kijelölte a szocializmus teljes felépítésének útját hazánkban. A VIII. kongresszus által megjelölt legfontosabb feladatok: a gazdasági és kulturális építőmunka, a szocialista demokrácia fejlesztése, a szocialista nemzeti egység megteremtése. Ezt kell nogy szolgálja a párt ideológiai munkája. A párt politikájának marxista megalapozásával és egységes értelmezésével kell biztosítani a párt eszmei egységét, a cselekvési egységnek ezt a nélkülözhetetlen feltételét. A párt politikáját el kell fogadtatni és meg kell értetni a dolgozó tömegekkel, társadalmunk minden erejét mozgósítani és tömöríteni kell a szocializmus teljes felépítése marxista programjának gyakorlati végrehajtására.

A marxizmus iránti hűség és a marxizmus alkotó alkalmazása

Társadalmunk objektív helyzete kedvező terepet ad a marxizmus térhódításáért vívott eszmei harc számára. A szocialista építés sikerei igazolták és megerősítették a marxizmust, a párt tevékenységének elméleti alapját is. Bebizonyosodott, hogy a marxizmus kiválóan alkalmas, és csakis a marxizmus alkalmas a magyar társadalom nagy problémáinak elméleti és gyakorlati megoldására.

A párt 1956 után a marxizmus—leninizmus tanításainak alkotó alkalmazásával oldotta meg azokat a problémákat, amelyek az ellenforradalom elleni harcban és a szocialista konszolidáció időszakában, a szocialista ipar fejlesztése és a mezőgazdaság szocialista átszervezése során felmerültek. A szocializmus teljes felépítése is olyan új problémákat vet fel, amelyeknek megoldása al-

Digitized by Google

kotó marxista megközelítést követel: A szocializmus győzelme akkor válik teljessé, ha lényegesen emelni tudjuk a munka termelékenységét, e célból tovább kell tökéletesíteni a szocialista tervgazdálkodás rendszerét, a gazdasági vezetés formáit és módszereit. A szocialista nemzeti egység kialakulása — amelyet a VIII. kongresszus célul tűzött ki — bonyolult folyamat; a marxizmus alkotó alkalmazásával lehet és kell feltárnunk összetevőit, mélyrehatóan elemezve azokat a változásokat, amelyek társadalmunk osztályszerkezetében és az egyes osztályok helyzetében végbementek. Egész társadalmi fejlődésünknek kulcskérdése a szocialista demokratizmus kibontakozása: fontos elméleti és egyben gyakorlati feladat tanulmányozni a szocialista demokratizmus továbbfejlődésének gazdasági, társadalmi, politikai, erkölcsi és világnézeti feltételeit. Sok új kérdést vet fel a szocialista kulturális forradalom folytatása, a tudomány fejlődése, a szocialista irodalom és a művészet felvirágzása is.

A marxizmus klasszikusainak tanításai és napjaink marxista munkái nem adnak és nem is adhatnak kész recepteket az újonnan felvetődő problémák megoldására. De minden új probléma megoldásának összefüggő elméleti és módszertani alapja, egyetlen lehetséges tudományos bázisa a marxizmus—leninizmus, amely feltárja a társadalom fejlődésének törvényszerű jellegét, megvilágítja a szocialista forradalom legfontosabb törvényszerűségeit, s magában foglalja a nemzetközi munkásmozgalom felgyülemlett tapasztalatainak elméleti általánosítását.

Mint az MSZMP minden egyéb megnyilvánulása, az országos ideológiai konferencia is arra ösztönözte az ideológiai front munkásait, hogy a marxizmus alkotó szellemében dolgozzanak, tanulmányozzák a valóságot, keressék az új problémák megoldását. Sok jel — többek között a társadalomtudományi kutatómunka kezdeti eredményei, az aktuális kérdésekről folyó számos vita, és nem utolsó sorban az a nagy figyelem, amelyet a konferencia az új kérdések marxista kutatása iránt tanúsított — azt mutatja, hogy az ideológiai munkával foglalkozók körében erősen él az alkotó munkára való törekvés. Sem rendszerünkben, sem pedig pártunk politikájában nincsen semmiféle olyan tényező, amely gátolná az újat kutató és új eredményeket hozó alkotó marxista elméleti munkát. Természetes azonban, hogy az alkotó munka folyamata ezen a téren is bonyolult, s gyakran ellentmondásos. Szakadatlanul harcolni kell az olyan szemlélet ellen, amely lezártnak tekinti a marxizmus tanításait, mert az ilyen konzervatizmus megbénítja az ideológiai munkát. Az elméleti munkásoknak sokszor saját elméleti bátortalanságukkal és gondolkodásuk megcsontosodottságával is meg kell küzdeniük. Az új problémák kutatása nem mindig és főleg nem azonnal vezet a legjobb megoldások megtalálásához. A meg-

Digitized by Google

oldandó problémák bonyolultságából következik, hogy egy-egy kérdés marxista kutatásában többféle álláspont is kialakulhat, s nem mindig lehet rögtön megállapítani, hogy ezek közül melyik a helyes és melyik a helytelen. A legtöbbször a különböző megoldások szembesítésére, az eltérő álláspontok vitájára van szükség, hogy megtaláljuk a helyes marxista választ a felmerülő kérdésekre, elvetve az álmegoldásokat, illetve elmélyítve, finomítva a helyes megoldást. Ilyen viták nélkül semmiféle tudomány nem fejlődhet, márpedig a marxizmus fejlődő tudomány. Ezért üdvözlünk minden olyan vitát, amely az új problémák kutatása során a helyes megoldások keresése céljából folyik.

Nem szabad azonban megfeledkeznünk arról, hogy az új problémák kutatása csak akkor vezet igazán új eredményekhez, a tudomány fejlődését és a szocialista gyakorlatot előremozdító megoldásokhoz, ha valóban a marxizmus elméleti talaján és a marxizmus módszerével folyik. Ezzel kapcsolatban néhány negatív tendenciára is felhívta a figyelmet az ideológiai konferencia beszámolója és vitája.

Az egyik veszély: a marxizmus relativisztikus kezelése. Aki a marxizmusban csupa kérdőjelet lát és kétségbevonja a marxizmus maradandó elméleti tartalmát, az lefegyverzi magát az új kérdések marxista kutatásában is. A marxizmus nem lezárt dogmák gyűjteménye, nem tartalmaz kész válaszokat minden újonnan felmerülő kérdésre, de nem is elavult nézetek halmaza, amelyből ma már legfeljebb a módszer használható. A marxizmusnak maradandó és egyben szüntelenül megújuló elméleti tartalma van, amely kiállta a történelem próbáját, amelynek helyességét a gyakorlat igazolta, s amely korunk alapvető kérdéseire is választ ad. A marxizmusnak erre a maradandó elméleti tartalmára kell támaszkodnunk, ezt kell elmélyítenünk az új kutatásokkal, alkotóan alkalmazva és továbbfejlesztve ezekben a marxizmust. Az olyan törekvések, amelyek a marxizmus alaptételeinek feladásával, vagy a marxista elmélet és módszer egységét figyelmen kívül hagyva közelítik meg az új problémákat — ahogyan ezt időnként tapasztaljuk — szükségszerűen elméleti zsákutcába vezetnek: meddő vitákat szülnek, az összefüggések mélyebb feltárása helyett megragadnak a jelenségek felszínes, egyoldalú ábrázolásánál, s elméleti újdonságok felfedezésének látszatát keltve, valójában nagyon is régi, a történelem és a marxizmus által jogosan elvetett nézeteket melegítenek fel.

Egy másik veszély: a polgári és kispolgári nézetekkel szembeni liberalizmus. Amennyire örvendetes, hogy eleven viták jellemzik ideológiai életünket, annyira aggasztó, hogy ezekben a vitákban nem mindig határolódik el világosan a helyes, tudományos

Digitized by Google

marxista álláspont a helytelen, polgári, kispolgári nézetektől. A folyóiratokban olyan cikkek is megjelennek, amelyek tudományosan megalapozatlan, sőt egyenesen antimarxista nézeteket tartalmaznak, és — ami még súlyosabb — sokszor nem is bírálja, nem is cáfolja senki ezeket.

Nem lehet figyelmen kívül hagyni az ideológiai munkában, hogy társadalmunkban még eleven a polgári ideológia hatása. Nálunk a mai polgári ideológiának azok az áramlatai hatnak leginkább, amelyek nem frontálisan támadják a marxizmust, hanem a marxizmus és a polgári ideológia összebékítésére törekednek. Ilyen, a társadalmi fejlődés gazdasági, szociológiai, politikai és egyéb problémáinak megítélésében nálunk is ható polgári irányzat, például az „egységes ipari társadalom" koncepciója, amely a technikai és tudományos fejlődésre hivatkozva nem veszi figyelembe a különbséget a kapitalizmus és a szocializmus társadalmi rendszere között. Az ember egzisztencialista felfogásának hatása is jelentkezik: etikai kérdések absztrakt, történelmietlen kezelésében, elvont moralizálásban, a hatalom és az erkölcs konfliktusának misztifikálásában, a magára maradt egyéniség és a tőle idegen társadalom szembeállításában. A tudományok világnézeti kérdéseinek kezelésében sokszor a világnézeti „semlegességet" hirdető neopozitivizmus érvényesül. Ezek az irányzatok sok vonatkozásban fejlődésünk reális problémáihoz kapcsolódnak, de rendszerint már kérdésfeltevéseikben is — s ezek megoldásában még érezhetőbben — a polgári ideológia szemléletét tükrözik.

Csak a reális problémák alkotó marxista megoldásával tudjuk visszaszorítani és legyőzni ezt a hatást. Az alkotó marxista elméleti munkának, a szocialista fejlődésünkben felmerülő új problémák megoldásának az is szerves része, hogy bíráljuk a polgári ideológia hibás kérdésfeltevéseit.

Gazdaság és ideológia

Szocialista fejlődésünk jelenlegi szakaszának fontos sajátossága, hogy a napirenden levő feladatok megoldásában rendkívüli mértékben megnőtt a dolgozó tömegek szocialista tudatosságának a jelentősége. A szocializmus alapjainak lerakása, a szocialista termelési viszonyok osztatlan győzelme a népgazdaság minden ágában, a társadalom osztályszerkezetének szocialista átalakulása és az egyes dolgozó osztályok helyzetében végbement változások, a szocialista kulturális forradalom eddigi eredményei lehetővé teszik, hogy társadalmunk tudata szocialistává váljék. A további szocialista társadalmi és gazdasági fejlődés meg is követeli ezt. Általános tapasztalat azonban, hogy az új, szocialista

Digitized by Google

társadalmi lét nem alakítja ki automatikusan, spontán módon a szocialista tudatot. Eszmei harcra, szívós szocialista nevelőmunkára van szükség ahhoz, hogy a tömegek tudata helyesen tükrözze megváltozott társadalmi létüket, s gondolkodásukból eltűnjenek a polgári és kispolgári ideológia maradványai.

Ezért a VIII. kongresszus a párt ideológiai munkájának középpontjába állította azt a feladatot, hogy „tanítsuk meg az embereket szocialista módon élni, dolgozni és gondolkodni." Ebből a célkitűzésből következik, hogy *az ideológiai munkának a dolgozó tömegek, a munkások, a parasztok és az értelmiségiek millióit kell átfognia, s e munka fő területei ott vannak, ahol a tömegek élnek és dolgoznak.*

A konferencián erős hangsúlyt kapott a gazdasági építőmunka és az ideológiai munka szoros összefüggése. Ez az összefüggés kétoldalú. Egyfelől; a gazdasági munka helyzete, eredményei és fogyatékosságai hatnak a tudat fejlődésére. Ez arra figyelmeztet, hogy minden gazdasági intézkedésnek az ideológiai hatását is vegyük figyelembe, a szocialista nevelőmunkát megfelelő gazdaságpolitikával támasszuk alá, biztosítsuk az öntudatos szocialista munka alapvető gazdasági, műszaki és szervezési feltételeit. A népgazdaság egészséges fejlődése és ennek alapján az életszínvonal tervszerű emelkedése általában jó alapot ad a szocialista tudatformálásnak, de a tanácskozás résztvevői sok példát felsoroltak arra is, hogy a hibás gazdasági intézkedések, a munkaszervezés fogyatékosságai, a gazdasági vezetés bürokratikus kinövései — amellett, hogy károkat okoznak a népgazdaságnak — gátolják az eszmei nevelő munkát, romboló erkölcsi hatást tesznek a dolgozókra. Az eszmei offenzívára ebben a vonatkozásban is fel kell készülni: átgondolt gazdasági, szervezeti és egyéb intézkedésekre van szükség azért, hogy a gazdasági munka valóban alátámassza a szocialista tudatformálást.

Másfelől: a gazdasági építőmunka és az ideológiai munka szerves kapcsolatának fontos és egyik inkább előtérbe kerülő oldala — a tudati, erkölcsi és világnézeti tényezők aktív szerepe a gazdasági feladatok megoldásában. Magát a gazdasági munkát is át kell hatnia a szocialista ideológiának. A szocializmus teljes felépítésének a gazdasági feladatai megoldhatatlanok a munkához való szocialista viszony kialakítása, a szocialista fegyelem, a dolgozókkal való tanácskozás és az olyan mindennapi eszmei munka nélkül, amelynek eredményeként a dolgozók megismerik a rájuk bízott feladatok értelmét, tágabb üzemi, iparági, népgazdasági és osztályharcos összefüggéseit. Az ideológiai konferencián egyöntetű volt a vélemény, hogy ebben a tekintetben még rendkívül nagyok a kiaknázatlan lehetőségek.

Digitized by Google

Nem véletlenül állt a tanácskozás középpontjában a munkához való szocialista viszony, a munka társadalmi megbecsülése, s ezzel kapcsolatban a szocialista munkamorál és munkafegyelem problémája. Helytelen volna, ha a jelenlegi helyzet megítélésében szélsőségekben és végletekben mozognánk. Az előrehaladás szükségletei, a növekvő feladatok megkívánják azonban tőlünk, hogy nyíltan tárjuk fel a munkamorál, a fegyelem terén meglevő visszásságokat, hogy ezeknek megszüntetésére koncentráljuk erőnket. Ilyen visszásságok bőven vannak: a konferencián is szó esett a munkaidő rossz kihasználásáról, a lelkiismeretlen munkáról, a lógásról. De egyoldalúan és indokolatlanul pesszimistán ítélnők meg a helyzetet, ha megfeledkeznénk arról a pozitív fejlődésről, amely ezen a területen is végbement. Országunk gazdasági fejlődésében eddig is oroszlánrésze volt a dolgozók jó munkájának. A magyar munkásosztály a felszabadulás óta a termelésben is sok példáját adta felelősségérzetének és áldozatkészségének. A termelőszövetkezetek többségének gyors megszilárdulása és egészséges gazdasági fejlődése azt mutatja, hogy a szövetkezeti parasztság is derekasan helytáll a munkában.

Akkor járunk el helyesen, ha figyelembe vesszük, hogy a dolgozó tömegek szocialista tudata, a munkához való viszonya nem egyenletesen fejlődik, és ma még nagy különbségek vannak a dolgozók egyes rétegei között. A dolgozók egy része nemcsak hogy becsületesen végzi munkáját, de szükség esetén ezen túlmenve, önfeláldozó módon, áldozatokat is vállal. A dolgozók egy másik része általában becsületesen és fegyelmezetten teljesíti kötelességét, de a társadalom érdekeiből csak annyit lát, amennyit legközvetlenebb anyagi érdekei megláttatnak vele, nem látja azonban eléggé az egyéni és közösségi érdekek összefüggéseit, s ezért a kötelező munkán túl nem érez felelősséget. Egy harmadik, viszonylag vékony, de igen veszélyes hatást tevő réteg azoké, akik lógnak, fegyelmezetlenek a munkában, a közösség nyakán élősködnek. Az ilyen parazita elemeket el kell ítélni és keményen fel kell lépni velük szemben. A dolgozók túlnyomó többségében pedig, a meglevő pozitív tulajdonságokra támaszkodva, ki kell fejleszteni, illetve tovább kell erősíteni a szocialista öntudatot.

A szocialista munka kialakulásában fontos szerepe van az anyagi ösztönzés és az erkölcsi ösztönzés helyes összekapcsolásának. Volt hazánkban olyan idő, amikor mind a gazdasági fejlődést, mind a szocialista tudat fejlődését elsősorban a gazdasági ösztönzés elhanyagolása akadályozta. Az anyagi érdekeltség el volt hanyagolva, s ezért az erkölcsi ösztönzés sem érhette el célját, az öntudatra való hivatkozás sokszor éppen a szándékolttal

Digitized by Google

ellentétes hatást keltett. Az MSZMP megszüntette ezt az egyoldalúságot, és nagy jelentőséget tulajdonít ma is az anyagi ösztönzésnek. Eközben azonban az utóbbi időben sok területen elhanyagolták és háttérbe szorították a szocialista munka erkölcsi ösztönzését, s emellett az anyagi ösztönzés rendszere sem működik mindig kielégítően. Az erről kialakult vita után a konferencia arra a következtetésre jutott, hogy kettős feladatot kell megoldanunk: fejlesztenünk és tökéletesítenünk kell az anyagi ösztönzés rendszerét, hogy mégjobban szolgálja a népgazdasági célok elérését és serkentsen jó munkára, de párosítva ezt a szocialista eszme, a szocialista erkölcs hatalmas erejével, nagyobb figyelmet fordítva a jól dolgozók társadalmi megbecsülésére, és harcolva a szűk individualista szemlélet ellen.

Szocialista demokratizmus és szocialista tudatosság

A tömegek tudatának formálásában a legnagyobb szerepet a szocializmus győzelméért folytatott harcban való aktív részvételük és ebből eredő tapasztalataik játsszák. Ezért az ideológiai konferencia nagy figyelmet fordított a tudatformálásnak erre az alapvető tényezőjére.

A demokrácia és a személyes szabadság kérdése a polgári és a szocialista ideológia harcában is fontos helyet foglal el. A polgári ideológia a demokrácia polgári értelmezését akarja rákényszeríteni a szocialista országokra is, ezzel a mércével mérve vádol bennünket azzal, hogy totalitárius hatalmat építettünk fel, amelyben nincsenek demokratikus jogok és nincs biztosítva a személyes szabadság.

Mi a demokrácia és a személyes szabadság polgári értelmezésével szembeállítjuk a szocialista demokráciát, amely minden vonatkozásban magasabbrendű a polgári demokráciánál. A demokrácia polgári felfogása a társadalom, a közösség szabadságától függetlenül, sőt sokszor azzal ellentétben, a közösség érdekeinek rovására hirdet demokratikus jogokat és egyéni szabadságot. A demokrácia szocialista felfogása szerint viszont az egyén szabadsága mindig része, függvénye a közösség által kivívott szabadságnak, a természeti és társadalmi törvényeket felhasználni és alkalmazni tudó társadalmi erőfeszítéseknek. Alapelvnek tartjuk, hogy a szocializmusban az egyén szabadsága nem bontakozhat ki a társadadalom és a közösség érdekeivel szemben.

A szocialista társadalmi és politikai rendszer lényegétől idegen, de sokak szemében a szocialista demokrácián ejtett foltot a személyi kultusz és a vele járó törvénysértés. A személyi kultuszt azonban maguk a kommunisták leplezték le; a szocialista

Digitized by Google

rendszer törvényszerűen vetette ki magából ezt a szocializmustól idegen és káros jelenséget. A szocialista demokrácia kibontakozása és szüntelen fejlesztése hazánkban, a pártélet lenini normáinak helyreállítása, a Magyar Szocialista Munkáspárt egész tevékenysége, vezetési módszerei garantálják, hogy a személyi kultusz soha nem térhet vissza. Országunkban szocialista törvényesség uralkodik, tökéletes a széles közvélemény által ellenőrzött jogi egyenlőség. Olyanok a társadalmi és gazdasági feltételek, hogy senki sem megalázott, mindenkinek biztosítva van az alkotás szabadsága, tudósnak és művésznek tág tere van kísérletezésre.

Mindez azonban nem jelenti azt, hogy megnyugodhatunk és megelégedhetünk a szocialista demokráciánk jelenlegi működésével. A szocialista demokratizus továbbfejlesztése és tökéletesítése elválaszthatalanul összefügg a szocialista tudatformálás feladataival. Nemcsak úgy, hogy a demokrácia gyakorlati érvényesülése az alapja, kerete és feltétele a szocialista öntudat gazdagodásának és növekedésének, hanem úgy is, hogy a szocialista tudatosság, a közösségi gondolkodás aktív tényezője és összetevője a cselekvő demokratizmusnak. Ezért is fontos, hogy elhatároljuk a szocialista demokratizmus fejlődését a liberálizmustól, amely közösségi gondolkodás helyett individualizmust, nagyobb felelősségérzet helyett közömbösséget, öntudatra támaszkodó fegyelem helyett anarchiát szül. A feladat az, hogy fejlesszük az élő demokratizmust, a tömegek cselekvő részvételét a társadalom vezetésében és a közügyek intézésében, ugyanakkor pedig szüntessük meg a sok helyen tapasztalható liberalizmust.

Társadalmi rendszerünk, államunk felépítése, a társadalmi szervezetek kiterjedt hálózata gazdag lehetőséget ad arra, hogy a tömegek cselekvően részt vegyenek a közéletben. Sokszor azonban ezek a lehetőségek kihasználatlanul maradnak, mert formálisan kezelik őket. A konferencián ennek példájaként említették meg az üzemi demokrácia intézményeit. A szakszervezetek, az üzemi tanácsok, a termelési tanácskozások rendeltetésük szerint a szocialista demokratizmus és egyben a szocialista tudatosság fontos eszközei. Ezek a fórumok azonban gyakran formálisan működnek. A felszólalók rámutattak arra, hogy az egyéb okokon, például a gazdasági vezetők kényelmességén és a gazdasági vezetés bürokratikus kinövésein kívül, a gazdasági és ideológiai munka egységének hiánya a fő oka ennek.

A szocialista demokrácia továbbfejlesztése megkívánja, hogy az eddiginél is céltudatosabban szervezzük meg a tömegek cselekvő részvételét a közéletben, használjuk ki jobban ennek meglevő lehetőségeit, ezen a területen is megszüntetve a formalin-

Digitized by Google

must, s keressük azokat az új lehetőségeket, melyek elősegíthetik a tömegek közéleti aktivitásának növekedését.

A nacionalizmus elleni harc

A tömegek tudatának szocialista formálása — eszmei harc, harc a polgári, a kispolgári ideológia maradványai ellen, mindenekelőtt a legszélesebb körökben ható polgári eszmék és eszmei áramlatok ellen.

A marxizmus térhódítását leginkább keresztező és veszélyeztető polgári és kispolgári áramlatok fő eleme és kötőanyaga: a nacionalizmus. Az imperialisták a nacionalizmushoz fűzik azt a reményüket, hogy sikerül megbontaniuk a nemzetközi kommunista mozgalom egységét és fellazítaniuk a szocialista országok közösségét. A nacionalizmus szövi át a nemzetközi kommunista mozgalmon belül jelentkező „bal"- és jobboldali egységbontó törekvéseket. Országunkon belül is a nacionalizmus az éltetője a polgári ideológia sok maradványának. Ezért állapította meg a VIII. kongresszus határozata, hogy „a hazai polgári, kispolgári ideológia elleni harcban a fő feladat a nacionalista maradványok leküzdése," ezért szentelt nagy figyelmet az ideológiai konferencia is a nacionalizmus elleni harcnak.

A nacionalizmus elleni harc mindenekelőtt gyakorlati küzdelem. A hazánkban végbement szocialista átalakulás a nacionalizmus társadalmi gyökereinek megszüntetése szempontjából is döntő lépés volt. Ezzel azonban még egyáltalán nem szűnt meg a nacionalizmus veszélye és objektív lehetősége. A szocializmus építése jelenleg és még hosszú időn keresztül nemzeti keretek között folyik, a szocialista országoknak közös alapvető érdekeik mellett sajátos nemzeti érdekeik is vannak. A szocialista országok eltérő kiindulópontokról, különböző gazdasági, politikai és kulturális örökséggel indultak meg a szocialista fejlődés útján, s gazdasági együttműködésük megvalósítása és tökéletesítése a történelemben eddig nem ismert feladatokat állít eléjük. Ezek a körülmények annak a lehetőségét is magukban rejtik, hogy egyesek a nemzeti formát a közös szocialista tartalom fölé helyezzék, a nemzeti érdekeket szembeállítsák a társadalmi haladás nemzetközi érdekeivel, eltúlozzák és abszolutizáliák országuk nemzeti sajátosságait. Ezt a lehetőséget reális veszéllyé növeli a múlt terhes eszmei öröksége: a nemzeti bizalmatlanság és a nemzeti előítéletek.

A szocialista országok gazdasági együttműködésének elmélyítését és gazdasági színvonaluk fokozatos kiegyenlítődését, a közös nemzetközi érdekek és a sajátos nemzeti érdekek tervszerű

Digitized by Google

összeegyeztetését, tehát a nacionalizmus társadalmi talajának végleges megszüntetését a nacionalizmus elleni tudatos eszmei harc, következetesen internacionalista politika és a dolgozó tömegek internacionalista szellemű nevelése kell hogy kísérje.

A nacionalista szemlélet a múltban mélyen beleoltódott az emberek tudatába, átjárta nemcsak gondolkodásukat, hanem érzelmeiket is, összefonódva sokszor őszinte hazafias érzelmekkel. Ezért a nacionalizmus elleni harc rendkívül bonyolult feladat, és nagy körültekintést igényel. Mi nem a nemzeti nihilizmus talajáról harcolunk a nacionalizmus ellen. A néptömegek nemzeti érzéseinek mélyén rejlő vágyakat: a nemzeti szabadság akaratát, a nemzeti büszkeség emócióját nem engedhetjük át a reakciós nacionalizmusnak. A szocialista országokban minden feltétele megvan annak, hogy ezek az érzelmek az internacionalizmussal egybeforrt szocialista hazafisággá fejlődjenek.

A szocialista ideológiától éppúgy idegen a nemzeti nihilizmus, mint a nacionalizmus. Szocialista hazafiságunk arra a felismerésre épül, hogy a szocializmus építése hazánkban — az egyetlen lehetséges nemzeti politika, amely a nemzet felemelkedését szolgálja. Ezt a nemzeti politikát azonban csak a szocialista országok testvéri közösségében, az internacionalista összefogás erejére támaszkodva valósíthatjuk meg. A szocialista hazafiság és a szocialista nemzetköziség tehát egymástól elválaszthatatlan fogalmak számunkra.

Az ateista nevelésről

Társadalmunkban a legtömegesebben ható idealista eszmerendszer a vallás. Ezért az ideológiai harcban fontos helyet kell elfoglalnia az ateista nevelésnek. Mi, kommunisták, a vallással szembeni harcot sohasem tekintettük az osztályharc fő kérdésének, s ma sem tekintjük annak. A szocialista nemzeti összefogás keretében kommunisták és pártonkívüli ateisták együtt dolgoznak hívőkkel, s az a célunk, hogy ez az együttműködés a munkában, a politikában ne csökkenjen, hanem tovább erősödjék. Ez arra kötelez bennünket, hogy a vallással szembeni harcot rendeljük alá az osztályharc fő kérdéseinek, keressük meg az ateista nevelésnek azokat az eszközeit, amelyek nem zavarják ezt az együttműködést, és alkalmasak arra, hogy kiszabadítsák a vallás hatása alól a mai hívőket.

Az utóbbi időben azonban némely pártszervezetben bizonyos zavar mutatkozott ebben a kérdésben. Ez abból ered, hogy egyes helyeken — ahol csak leegyszerűsítve tudják elképzelni a vallás elleni harcot — félreértik az állam és az egyházak

Digitized by Google

viszonyának normalizálását, a Vatikán álláspontjának bizonyos változásait, az államunk és a Vatikán között legutóbb létrejött egyezményt. Az állam és az egyházak normális kapcsolata, amely bizonyos együttműködést eredményez a társadalmi élet számos területén nem azt jelenti, hogy szünetel a világnézeti harc a tudományos materialista világnézet és a vallásos világnézet között; márcsak azért sem, mert az egyházak nem titkolják azt a céljukat, hogy a politikai együttműködést világnézeti pozícióik erősítésére használják fel.

Az ideológiai konferencia ezért szükségesnek tartotta felhívni a figyelmet: a vallás ma is retrográd világnézet és a vallás elleni világnézeti harc továbbra is időszerű feladata az ideológiai munkának. Egyúttal arra is figyelmeztet a konferencia, hogy a vallás elleni harcban a kellő tapintatra, alapos helyzetismeretre, az ateista nevelés eszközeinek differenciált alkalmazására, mindenekelőtt a tudományos materialista világnézet terjesztésére van szükség.

A vallásos világnézet elleni harcban nem szabad figyelmen kívül hagynunk azt, hogy a vallásosságnak olyan, az egyéni életben rejlő okai vannak, amelyeket csak az ember társadalmi és egyéni életéről való sokoldalú gondoskodással, a társadalom részéről megnyilvánuló segítőkészséggel, az embernek a szocialista kollektívába, a szocializmus építésébe, a közéleti tevékenységbe való bevonásával szüntethetünk meg. Csak e széles körű társadalmi tevékenységnek és a konkrét ateista propagandának az összekapcsolásával érhetjük el, hogy a vallás elleni harcunk eredményes legyen, hogy az ateista nevelés ne rekedjen meg a vallástól már amúgy is eltávolodott emberek körében, hanem a hívők meggyőzésének és felvilágosításának útját, eszközeit és érveit is találja meg.

Az ideológiai harc pártirányítása

A szocialista tudat formálásának változatosak a területei és eszközei, s mindegyiküknek sajátos lehetősége és funkciója van az eszmei harcban, egyiküket sem nélkülözheti a párt ideológiai munkája. Az ideológiai munkában, a párt politikájának elméleti megalapozásában nagy szerepe van a tudománynak, széles körben ható ereje van az irodalomnak és a művészetnek, az ifjúság nevelésének legfőbb színtere az iskola, a lakosság legszélesebb rétegeit fogja át a népművelés, a leghatalmasabb közvéleményformáló eszközök a sajtó, a rádió és a televízió. Most, amikor az eszmei harc az osztályharc egyik döntő frontszakasza, elsőrendű jelentőségű, hogy az ideológiai munka különféle formái összhangban legyenek egymással, egy irányba hassanak, a párt által kitűzött célt szolgál-

Digitized by Google

ják. A szocialista tudatformálás egész bonyolult folyamatáért, eszmei tartalmáért elsősorban a párt felelős, ezért a pártnak kötelessége, hogy mindent elkövessen e munka helyes irányának betartatásáért: eszmeileg és politikailag ellenőrizze, meghatározóan befolyásolja az ideológiai munka minden formáját, állást foglaljon a felmerülő elvi-politikai kérdésekben, határozottan szálljon szembe a különböző területeken jelentkező antimarxista és antiszocialista tendenciákkal, szervezze, irányítsa és ellenőrizze a kommunisták ideológiai tevékenységét. Az eszmei harc erősítése megköveteli, hogy minden területen kritikusan és önkritikusan vizsgáljuk meg: felhasználjuk-e eléggé a lehetőségeket, hiánytalanul érvényesítjük-e a párt irányvonalát, és mit kell tennünk az ideológiai munka megjavításáért.

Maga a konferencia is fontos eszköze volt az ideológiai munka pártirányításának. Természetes, hogy az ilyen tanácskozás nem tárgyalhatta meg egyenlő arányban és kellő részletességgel minden terület speciális problémáit. Célja sem az volt, hogy reszortbeszámolókat hallgasson meg, és ennek alapján minden területen kijelölje a konkrét tennivalókat. A konferencia az ideológiai munka általános helyzetét vizsgálta, s főleg azokat az alapvető problémákat és feladatokat, amelyek minden területen közösek. Egyik-másik, az ideológiai harcban igen fontos területnek a speciális problémái viszonylag kisebb súllyal szerepeltek a vitában (például az irodalom és a művészet kérdései). Az a termékeny eszmecsere azonban, amely a konferencián kialakult az ideológiai munka, a szocialista tudatformálás helyzetéről és feladatairól, s amelynek a tanulságai az ideológiai munka minden területére érvényesek, a konferencia után is folytatódik. Ez is fontos feltétele annak, hogy a kommunisták minden területen még jobban készüljenek fel az eszmei harcra.

Az eszmei vezetésnek szerves része a különböző területeken mutatkozó fogyatékosságok őszinte feltárása és a hibák nyílt bírálata. Meg is tette ezt a konferencia beszámolója és megtették a hozzászólók is. Jogos bírálat érte — többek között — az iskolai nevelőmunkát, a tudományos kutatómunkák tervezését és koordinálását, az eszmeileg hibás irodalmi és művészeti alkotásokat, a sajtót, a rádiót és a televíziót, az ideológiai munkát közvetlenül irányító párt- és állami szervek munkáját. Minden ilyen bírálat konstruktív jellegű volt, nem személyek ellen irányult, hanem a hibák kijavítását célozta.

A marxista bírálat jelentőségét azért kell külön is hangsúlyozni, mert még nem mindenütt értették meg ennek szükségességét, és nem mindig fogadják úgy, ahogy kellene. Némely író és művész például valósággal személyes sértésnek tekinti a párt- és állami szervektől, vagy az irodalmi és művészeti kritikusoktól ka-

Digitized by Google

pott bírálatot, miközben maga szabadon hirdeti saját, néha nem is helyes nézeteit. Azt a tévhitet is el kell oszlatni, hogy az elvi bírálatnak és a nyílt vitának adminisztratív intézkedések alkalmazása lesz a következménye; több esztendő kultúrpolitikai gyakorlata bizonyítja, hogy nem történik ez.

Pártunk már sokszor kifejtette azt — amit az ideológiai konferencia is megállapított —, hogy a kultúra pártirányításában az eszmei útmutatást, az eszmei, politikai befolyásolást tartja döntőnek, s nem diktál művészeti stílust, nem avatkozik be a művészi alkotás műhelyproblémái körül folyó vitákba. A pártnak kötelessége azonban, hogy határozottan hirdesse és képviselje a maga esztétikai ideálját, megfogalmazza azokat az alapvető körülményeket, amelyeket korunk támaszt a szocialista irodalommal és művészettel szemben. Ezt az esztétikai ideált a szocialista realizmus követelményei szabják meg. Lehet és kell is vitatkozni a szocialista realizmus pontos meghatározásán, de a vita lezáratlansága ellenére is levonhatunk néhány alapvető, a szocialista realizmus lényegét illető elméleti következtetést a szocialista művészi gyakorlatból. Nyugodtan mondhatjuk azt, hogy a szocialista realizmust a marxizmus—leninizmus tudatossága, a pártosság, a valóság történelmileg konkrét, teljességében és fejlődésében való megragadásának igénye, a cselekvő, alkotó, sokoldalúan fejlődő ember eszményének igenlése, s olyan forma jellemzi, amely széles tömegekre képes hatni. Azzal a véleménnyel szemben, amely kétségessé próbálta tenni a szocialista realizmusnak mint esztétikai követelménynek a felállítását, a konferencia rámutatott arra, hogy a szocialista forradalomban átalakuló világ törvényszerűen szül új, forradalmi művészetet, s abszurd ellentmondás volna az, ha az új világot, a forradalmi valóságot elismerve, tagadnánk az új művészetet és ennek új, forradalmi alkotó módszerét. Az a vita, amely a konferencián a szocialista realizmus kérdésében kialakult, jó példája az irodalom és művészet eszmei befolyásolásán alapuló pártirányításnak.

Intézmények, állami szervek és társadalmi szervezetek egész hálózata: iskolák, tudományos intézetek, könyvkiadók, szerkesztőségek, művészeti szövetségek, ismeretterjesztő társulatok stb. foglalkoznak ideológiai munkával. A pártirányításnak gondoskodnia kell arról, hogy ezek mind egybehangoltan és szervezetten, szocialista eszméink jegyében dolgozzanak. Igen nagy ebben az ott dolgozó kommunisták, mindenekelőtt a kommunista vezetők felelőssége. Amikor ideológiailag helytelen, politikailag káros, vagy ízléstelen és színvonaltalan alkotások kapnak zöld utat — különösen olyan tömeghatású fórumokon, mint a rádió, a televízió, vagy a kulturális folyóiratok — sokan kérdezik (s ez a kérdés a konferencián is elhangzott): „miért tűrik ezt az illető intézmény kom-

Digitized by Google

munista vagy a párt politikájával egyetértő pártonkívüli vezetői és munkatársai?". A párt elvárja tagjaitól, hogy aktívan harcoljanak a párt politikájáért, s a maguk területén mindent tegyenek meg annak gyakorlati végrehajtásáért. Ez azt is jelenti, hogy a kommunistáknak — bármilyen poszton dolgoznak is — minden esetben fel kell venniük a harcot a polgári és kispolgári nézetekkel szemben.

Az ideológiai munkában az egész pártnak, a központi szerveknek és minden pártszervezetnek határozottságot, következetességet és felelősségtudatot kell tanúsítania. Az ideológiai munka nem csupán a tudományos és kulturális munkát irányító pártszervek, a tudományos és kulturális intézményekben működő pártszervezetek reszort-munkája, hanem az egész párt, minden pártszervezet közös feladata. Arra van szükség, hogy a pártszervezetek éppen olyan határozottságot, következetességet és felelősségtudatot tanúsítsanak az eszmei harcban, mint az osztályharc más frontszakaszain, s mint korábban a hatalom megszervezésének és megerősítésének munkájában, vagy a mezőgazdaság szocialista átszervezésében.

Digitized by Google

A szocialista demokrácia fejlődése Magyarországon*

Írta NEMES DEZSŐ

A Nemzetközi Munkásszövetség, az I. Internacionálé megalakításának 100. évfordulójára olyan történelmi helyzetben emlékezünk, amelynek fő jellemzője a világméretű verseny az előretörő új szocialista világrendszer és a régi, tért vesztő, de még nagy befolyással rendelkező kapitalista világrendszer között. Ismeretes, hogy a két világrendszer történelmi versenyében döntő jelentőségű a szocialista országok társadalmi életének fejlődése, amely erősíti országainkat, növeli a szocializmus vonzerejét és segíti a szocializmusért küzdő erők harcát világszerte. Nagy figyelmet kell tehát fordítanunk rendszerünk fejlesztésére. Ennek része a szocialista demokrácia fejlődése, amelynek magyarországi tapasztalataival kívánok foglalkozni.

Hazánkban az ország felszabadulása után, népi demokratikus rendszer teremtésével és annak keretében ment végbe a szocialista átalakulás. Megszűnt a polgári demokrácia társadalmi alapja: a termelőeszközök tőkés tulajdona, s egyben megszűnt a tőkés kizsákmányolás polgári szabadsága. Az ország gazdasági életében alapvetővé vált a szocialista szektor, mely felölelte az egész nagyipart, az egész középipart, az egész bankrendszert, az egész nagykereskedelmet és az állami kiskereskedelmi hálózat megteremtésével a kiskereskedelem zömét, továbbá a vasúti közlekedést és a közúti közlekedés zömét is. Emellett jelentős tényező maradt az egyéni munkán alapuló kisüzem a mezőgazdaságban és a kisiparban. Ez a kistulajdoni kisüzem korlátozott mértékben idegen munkaerőt is alkalmazhat, de ennek nincs alapvető jelentősége a kialakult új társadalmi rendben.

A szocialista társadalom fejlődésének első szakasza ez, amikor is az iparban már létrejöttek, túlsúlyra jutottak és megszilárdultak a szocialista termelési viszonyok, az iparban leraktuk a szocializmus alapjait, a mezőgazdaságban viszont még a kisárutermelés volt túlsúlyban. Az állami gazdaságok és a létrejövő

* Elhangzott az I. Internacionálé megalakulásának 100. évfordulója alkalmából 1964. szeptemberében Berlinben, a Béke és Szocializmus folyóirat szerkesztő bizottsága és a Német Szocialista Egységpárt által rendezett tudományos ülésszakon.

Digitized by Google

termelőszövetkezetek ekkor a mezőgazdaságnak csak kisebb részét ölelték fel.

Az ország szocialista útra térésével a demokrácia fejlődése is új történelmi szakaszba lép; a polgári demokráciát felváltja a szocialista demokrácia, amely elengedhetetlen követelménye a szocialista rendszer fejlődésének. Hiszen köztudott, hogy az új, szocialista világ megteremtése csak a néptömegek aktív közreműködésével lehetséges, ezt pedig csak a szocialista demokrácia fejlődése biztosítja. Ha ez a fejlődés megreked, mint ahogy a személyi kultusz éveiben Magyarországon is történt, ez nagy károkat okoz a szocialista rendszernek, a népnek, és súlyos árat kell fizetni érte.

A szocialista demokrácia, mint ismeretes, olyan demokrácia, amely csak szocialista rendszerben, szocialista államban létezhet. Ez a demokrácia a szabadságjogok olyan kiteljesedése, amilyenre a társadalmak fejlődésében még nem volt és nem lehetett példa. A szocialista rendszer általánossá teszi azokat a politikai jogokat, amelyeknek kivívásáért a néptömegek a kizsákmányoló osztályok elleni harcban küzdöttek, s olyan új jogokat teremt, amelyeket csak a szocialista rendszer biztosít.

E szabadságjogok mindegyikére nem térhetek ki. Ama népjogok közül, amelyekért a munkásosztály a tőkés világban is harcolt és jelenleg is küzd, foglalkozom az egyesülési joggal, a sajtószabadsággal, a választójoggal és a demokratikus képviseleti rendszerrel, a választott népképviselők bevonásával a bíróságok munkájába, továbbá a művelődési joggal. Meg kell azonban mindjárt jegyeznem, hogy e népjogok érvényesülése a mi társadalmunkban elkerülhetetlenül összekapcsolódik olyan jogokkal, amelyeket csak a szocialista rendszer teremt meg, éppen azért, mert a szocialista termelési viszonyok váltak a demokrácia továbbfejlődésének alapjává.

Az MSZMP és a Népfront

Közismert tény, hogy társadalmunk vezető politikai szervezete a kommunista párt. A felszabadulás előtt pártunk illegalitásban tevékenykedett, szembenézve a fasiszta rendszer kegyetlen üldözésével, ma pedig a nemzet általánosan elismert politikai vezetője. A szocialista demokrácia fejlődése nagymértékben függ a párt politikájától és vezetési módszereitől is.

A párt összpontosítja a nép alkotó erőit a szocializmus felépítésére. E történelmi feladat természetesen az egész nép ügye; csakis a kommunisták és pártonkívüliek összefogásával és csak olyan politikával valósítható meg, amelyet a nép alapvető tömegei

Digitized by Google

is magukévá tesznek. Ha a párt politikája eltorzul, bármennyire is a szocializmus felépítését tűzi ki célul, megbomlik a párt és a tömegek kapcsolata. A tömegektől elszakadó politika egyben megbontja a párt egységét, felbomlasztja ifjúsági szervezetét és megzavarja az egész társadalom életét. Ennek szomorú példája az, ami Magyarországon az 1949—1956-os években bekövetkezett, s ellenforradalmi felkelés kirobbantását tette lehetővé. Leverni az ellenforradalmi lázadást, újjászervezni a pártot és megszilárdítani egységét, ismét megerősíteni a párt kapcsolatait a pártonkívüli tömegekkel — ez csak annak a valóban lenini politikának alapján vált lehetségessé, amelyet pártunk új vezetése Kádár elvtárs irányításával dolgozott ki, abban a harcban, amelyet meg kellett vívni mind az ellenforradalmi erők és revizionista szekértolóik ellen, mind pedig a személyi kultusz jegyében született s oly sok kárt okozott dogmatikus politika és szektás módszerek kiküszöböléséért.

Pártunk taglétszáma 470 000 fő. Ez a 24 éven felüli lakosságnak csaknem 14 százaléka. A Kommunista Ifjúsági Szövetség taglétszáma több mint 800 ezer, ennek majdnem a fele 18 éven felüli; ez a 18—26 éves korosztályok összlétszámának közel 60 százaléka.

Magyarországon *egypártrendszer* van. Burzsoá és más kritikusok ezt a körülményt gyakran használják fel érvül ama vádjuk igazolására, hogy minálunk nincsen úgynevezett „igazi demokrácia". Ismeretes, hogy néhány szocialista országban a kommunista párt mellett működnek más pártok is, amelyek szintén magukévá tették a szocializmus céljait és közreműködnek e célok valóra váltásában. A több párt léte azonban a legkevésbé sem befolyásolja a burzsoá és egyéb kritikusokat abban, hogy ezeknek a testvéri országoknak ugyanúgy szemükre hányják az „igazi demokrácia" hiányát, mint a mi országunknak. A lényeg tehát nem az egypártrendszerben vagy a többpártrendszerben van, hanem abban, hogy mely osztályoké a hatalom és milyen politika érvényesül, akár egypártrendszer, akár többpártrendszer útján.

Magyarországon 1950-ig szintén több párt működött. S a politikai fejlődés olyan szerencsésen alakult, hogy a reakciós pártok már 1947—48-ban megsemmisültek, illetve a megmaradt pártok vezetéséből a reakció képviselői mindinkább kiszorultak, s a szocializmus céljait magáévá tevő, a kommunista párt vezető szerepét is elismerő szövetségeseink döntő befolyást szereztek e pártokban és megszilárdították vezető szerepüket. E folyamat különösen a kommunista párt és a szociáldemokrata párt 1948 nyarán bekövetkezett egyesülése után gyorsult meg.

A két munkáspárt egyesülése a marxizmus—leninizmus eszméi alapján, a szocialista társadalom felépítésének nagy céljával

Digitized by Google

valósult meg, véget vetve az egymás közötti pártversengésnek, amely a munkásosztály erőinek tetemes részét kötötte le. A munkásosztály politikai egységének forradalmi alapon történő helyreállítása rendkívül megnövelte egyesült pártjának és szocialista eszméinek vonzerejét..

1949-ben létrejött a munkásosztály egységes, forradalmi pártjának és a vele koalícióban levő pártoknak, valamint a szakszervezeteknek a részvételével a *népfront*, amely magáévá tette a szocializmus felépítésének pártunk által hirdetett céljait és gyakorlati programját, s elismerte, hogy e célok megvalósításáért folyó küzdelem hivatott vezetője a kommunista párt. Ebből az is következik, hogy lehetséges és kívánatos is lett volna, hogy e szövetséges pártok ne szűnjenek meg, hanem vegyék ki részüket az immár közös társadalmi célok valóra váltásából.

Ebben az időben azonban eluralkodott pártunk vezetésében a dogmatizmus, amelynek egyik következményeként meghiúsult a szövetséges pártok további tevékenysége. A Rákosi-féle vezetés lebecsülte e pártok közreműködési készségét és segítési lehetőségét; csak azt látta, hogy reakciós elemek ismét megpróbálhatják felhasználni e koalíciós pártok kereteit ellenforradalmi zavarkeltésre, s megvonta bizalmát a szövetségesektől, amelyek közül pedig sokan éppen a reakciós erők elleni közös küzdelemben váltak egykori „útitársak"-ból végleges szövetségesekké, vagy éppen kifejezetten kommunistákká.

Az 1956-os ellenforradalmi lázadás idején a reakciós erők egyik követelése volt a többpártrendszer visszaállítása. Sok jóindulatú ember is rokonszenvezett e követeléssel, amelyet úgy hirdettek, mint ami majdhogy nem a mennyei boldogságot fogja meghozni a népnek. El is kezdték vagy egy tucat olyan párt szervezését, amelyeknek mindegyike a proletárdiktatúra felszámolását, a kapitalista restaurációt tűzte ki céljául, nyugati hatalmak támogatását várva ehhez. Az 1950-ben megszüntetett egykori koalíciós pártokat is újjá akarták szervezni, mégpedig azok a reakciós csoportok, amelyek e pártok vezetéséből éppen reakciós tevékenységük miatt szorultak ki. Mindezek következtében a többpártrendszer követelése Magyarországon a kapitalista restaurációt óhajtó erők ellenforradalmi céljaival fonódott össze, mint ilyen, kompromittálódott, és végleg lekerült a napirendről. Nálunk csak azok az elszigetelt reakciós elemek vágyakoznak a többpártrendszerre, akik így remélik, hogy kitörhetnek elszigeteltségükből, s hatékonyabban mesterkedhetnek a nép politikai egységének és alkotó erőinek megbontásán.

Többpártrendszer tehát Magyarországon nincs. S ha az említett körülmények miatt ez megszűnt már akkor, amikor a mező-

Digitized by Google

gazdaság szocialista átszervezése még nem is volt megoldva, annál inkább idejét múlttá vált nálunk a falu szocialista átalakulása után. A parasztság ma már nemcsak a népi hatalmat támogatja, nemcsak a földesurak, bankárok és kartellmágnások nélküli életet, az ipar szocialista fejlődését, a szocialista állam hatalmas arányú kulturális tevékenységét élvezi, hanem a párt hívó szavára maga is a szocialista útra, a termelőszövetkezeti útra tért. A szocialista társadalom felépítésének közössé vált célja és együttes munkája a munkásság és parasztság politikai szövetségét magasabb eszmei és politikai színvonalra emelte. Ez természetesen gyorsítja az értelmiség eszmei és politikai fejlődését is, növeli aktivitását a szocialista építésben.

A nép politikai egységének, a szocialista nemzeti egységnek fejlődése nem automatikus folyamat, sohasem volt és sohasem lehet az. A kommunisták és a pártonkívüliek összefogásának erősítése változatlanul az állandó eszmei és politikai felvilágosító munkát és az együttműködés szervezeti feltételeinek biztosítását követeli. Többpártrendszer nélkül is gondoskodni kell annak szervezeti feltételeiről, hogy a kommunisták és pártonkívüliek gyümölcsöző együttműködése hatékony legyen, nem csupán a termelő munkában, hanem a politikai életben és a társadalmi élet minden területén.

Az ellenforradalmi lázadás leverését követően újjászületett a Népfront. Vezetője a párt, s részt vesznek benne a szakszervezetek, az ifjúsági szervezet, a nőmozgalom szervei és más társadalmi szervezetek. A szakszervezetek egyben maguk is egyik legfontosabb szervezetei a kommunisták és pártonkívüliek együttműködésének; ilyen együttműködés érvényesül a többi társadalmi szervezetben is. A Népfrontnak megvannak a külön területi szervei, a Népfront Országos Tanácsától kezdve a megyei, járási és városi népfrontbizottságokon keresztül egészen a falusi népfrontbizottságokig. E szervekben helyet foglalnak olyan emberek is, akik azelőtt a volt koalíciós pártokban tevékenykedtek, s ma szívvel-lélekkel együttműködnek a nagy országépítő munkában. A Népfront ez év tavaszán tartotta legutóbbi kongresszusát, amelyre a budapesti és a megyei népfront-konferenciák küldték el küldötteiket. E kongresszus ismét állást foglalt ama célok mellett, amelyeket a párt állított népünk elé, s a nép túlnyomó többsége magáévá tett. Az itt megválasztott Országos Tanácsban ott találjuk a kommunisták mellett a volt koalíciós pártok számos kiemelkedő személyiségét, a kulturális, tudományos és művészeti élet legkiválóbb kommunista és pártonkívüli képviselőit, s az egyházak olyan vezető egyéniségeit is, akik lojálisak a szocialista állam iránt, és támogatják mind a szocialista építést, mind pedig kor-

Digitized by Google

mányzatunknak a békét védelmező politikáját. A materialista és az idealista világnézet közötti eszmei harc ellenére is lehetséges és nálunk valóra is vált a politikai együttműködés mindazokkal, akik pártunknak és kormányzatunknak országépítő és a béke ügyét védelmező politikájával rokonszenveznek, készek közreműködni ennek végrehajtásában, s e közreműködést a nép iránti, s egyben a vallásos tömegekkel szembeni kötelességüknek is tekintik.

Csaknem 3600 népfrontbizottság működik az országban, s ezeknek együttesen 134 ezer tagjuk van, akiknek háromnegyed része pártonkívüli, illetve pártonkívüli volt e bizottságok legutóbbi újjáválasztása idején. E bizottságok tagjai társadalmi tevékenységük során eszmeileg és politikailag tovább fejlődnek, egy részük felvételét kéri és felvételt nyer a párt soraiba. Ebből következik, hogy a kommunista párttagok aránya a népfrontbizottságokban a két választás közötti időben bizonyos mértékben rendszeresen emelkedik. A népfrontbizottságok közreműködnek a párt politikájának végrehajtásában, részt vesznek a helyi közélet fejlesztésében, szorosan együttműködnek a községi, városi, járási és megyei tanácsokkal az építési tervek elkészítésében, illetve megvitatásában, különböző szakkérdések eldöntésében, a kommunális gazdálkodás fejlesztésében, nevelési ügyek megtárgyalásában és intézésében, a kulturális élet eseményeiben, társadalmi megmozdulások rendezésében.

A szakszervezetek fejlődése
A szocialista demokrácia és a termelés

Utaltam már arra, hogy társadalmunk tömegszervezetei is a kommunisták és pártonkívüliek szövetségének jegyében fejlődnek. Közülük mindenekelőtt a legfontosabbat: a szakszervezeteket említem.

A felszabadulás előtt a szervezett munkások — kommunisták, szociáldemokraták és pártonkívüliek összefogva — szívós küzdelmet folytattak az állandó rendőri zaklatás ellen, mely a szakszervezetek létét fenyegette és működését számos területen lehetetlenné tette. A szakszervezetek taglétszáma a 30-as években 100—120 ezer között váltakozott. A felszabadulás után, az ország újjáépítése során váltak hatalmas tömegszervezetekké. Taglétszámuk 1946-ban már 690 ezer, 1949-ben 1 244 ezer volt, s jelenleg 2,9 millió. A munkások és alkalmazottak 92 százaléka tagja szakszervezetének.

Több mint hétezer vállalatban és intézményben működnek a tagság által titkos szavazással választott helyi szakszervezeti

Digitized by Google

bizottságok, együttesen 76 ezer taggal. A gyárakban 6700 választott műhelybizottság is működik, amelyekben a tagok száma együttesen 32,5 ezer, s a választott bizalmiak száma csaknem 150 ezer. (A vállalati szakszervezeti bizottságok tagjainak egy része műhelybizottsági tag is, főleg műhelybizottsági elnök, s mind a vállalati szakszervezeti bizottságok, mind a műhelybizottságok tagjainak nagy részét a bizalmiak közül választják.)

A szakszervezeti bizottságok által létesített különböző speciális feladatkört vállaló albizottságokban — a termelési kérdésekkel, a szocialista munkaversennyel, a társadalombiztosítási ügyekkel, a bérkérdésekkel, a munkavédelem ellenőrzésével, a szakszervezeti oktatásügy szervezésével, a kulturális és művészeti tevékenységgel, a sporttal és más kérdésekkel foglalkozó bizottságokban — még legalább 2—3-szor annyi társadalmi aktivista vesz részt, mint amekkora a választott tisztségviselők száma. Így van ez a szocialista országokban általában, s így van nálunk is.

Nem érdektelen megemlíteni, hogy a bizalmiaknak több mint $^4/_5$ része pártonkívüli, illetve múlt évi megválasztásuk idején pártonkívüli volt. Társadalmi tevékenységük során, eszmei-politikai fejlődésük eredményeként a pártonkívüli bizalmiak egy része is felvételét kéri és felvételt nyer a kommunista pártban.

Ismeretes, hogy a szocialista rendszer az anyagi javak nagyobb bőségének megteremtésével biztosítja a nép anyagi és kulturális életszínvonalának rendszeres emelését. A dolgozók érdekvédelme egybekapcsolódik a termelés fejlesztésének és az egész társadalom fejlődésének ügyével. Éppen ezért a szakszervezetek az építőmunkára való mozgósítással kötik össze a dolgozók mindennapi érdekvédelmi ügyeinek ellátását, ami természetesen továbbra is igen fontos része tevékenységüknek.

Szakszervezeteinket, mint ismeretes, kommunisták vezetik. Pártunk tagjai a meggyőzés eszközével érvényesítik a párt politikáját. Csak ez a vezetési módszer biztosította nálunk a szakszervezetek munkájának magasabb színvonalra emelését, kezdeményezőkészségük és felelősségük megnövekedését, amint ez a munkások és alkalmazottak e legjelentősebb tömegszervezeteihez méltó, s társadalmunk fejlődése számára a legkedvezőbb.

A szakszervezetek részt vesznek a kormányzati munkában. Képviselői részt vesznek a Minisztertanács, s a minisztériumi kollégiumok ülésein, a területi tanácsok munkájában. Közreműködnek az országos és területi népgazdasági tervek összeállításában, s a végrehajtás ellenőrzésében. Részt vesznek a bérrendszer fejlesztésében, megkötik a kollektív szerződéseket és ellenőrzik betartásukat. Ellátják a munkások és alkalmazottak társadalombiztosítási ügyeit; e célra rendelkezésükre állnak az állam által biz-

Digitized by Google

tosított összegek a táppénzek, a szülési és más segélyek kifizetésére, emellett saját alapjaikból is folyósítanak segélyeket a szakszervezeti tagoknak. A szakszervezeteké az üdülőházak túlnyomó többsége, ők szervezik a dolgozók üdültetését. A szakszervezeteknek sok területi kultúrházuk van, s rendelkezésükre állanak az összes vállalati kultúrtermek, értekezleti helyiségek. Egyesülési joguk gyakorlásához, rendezvényeikhez a helyiségek biztosítva vannak.

A szocialista demokrácia fejlődésének fontos követelménye, hogy növekedjen a dolgozók részvétele az üzemek vezetésében és felelőssége az üzem egész munkájáért. A vállalati szakszervezeti bizottságok — a pártszervekkel karöltve — részt vesznek a gazdasági és műszaki vezetés ellenőrzésében. Ez nagyon fontos, de nem elégséges, még nem biztosítja a dolgozók többségének bevonását az üzemek munkájának megtárgyalásába. E feladatot mindenekelőtt a termelési értekezletek útján oldják meg. E tanácskozásokat a szakszervezetek szervezik, s itt a munkások a mérnökökkel, mesterekkel, műhelyfőnökökkel, igazgatókkal együtt tanácskoznak egy-egy műhely vagy üzem munkájáról, termelési feladatairól, a munkaszervezés ügyeiről és egyéb kérdésekről.

A termelési értekezletek fejlődése nem automatikus, s nagymértékben attól függ, hogy az üzem vezetői mennyiben képesek megértetni a munkásokkal a vállalatvezetés különféle kérdéseit, mennyiben képesek megérteni a munkások által felvetett kérdéseket, és gyakorlatilag értékesíteni a hasznos észrevételeket, javaslatokat. E tanácskozások nagy lehetőségeket rejtenek magukban és vállalataink életének szerves részévé váltak. Ez év első felében 6200 vállalatban szerveztek a szakszervezetek termelési értekezleteket; ezeken 1,8 millió dolgozó vett részt.

Iparvállalatainkban üzemi tanácsok is vannak. Ezek ellenőrzik a vállalat gazdaságos működését és a műszaki fejlesztést, közreműködnek a vállalati tervjavaslatok elkészítésében, a bérezési formák vállalati alkalmazásában, beleszólási joguk van a találmányok és újítási javaslatok elfogadásában és alkalmazásában, feladatuk segíteni a munkafegyelem erősítését, a termelékenység fejlesztését.

Népgazdaságunkban a teljesítménybér és az időbér mellett prémiumrendszer is van. Ehhez tartozik az, hogy a termelőüzemek egész kollektívájának nyereségrészesedést folyósítanak, ha a vállalat termelési tervét teljesíti, illetve túlszárnyalja, a költségszintet nem lépi túl, hanem megtakarítást ér el, és a tervezettnél nagyobb a vállalati nyeresége. A nyereségrészesedés rendszere azt célozza, hogy fokozza az üzemek dolgozóinak anyagi érdekeltségét a termelési tervek túlteljesítésében, a vállalat gazdaságos műkö-

Digitized by Google

désében. A nyereségrészesedés mértéke a tervtúlteljesítés mértékétől, valamint meghatározott gazdaságossági és minőségi feltételektől függ, és elérheti a vállalat egyhavi bérösszegét. A nyereségrészesedés felosztásáról az üzemi tanács dönt. A vállalati igazgatói alap szociális és kulturális célokra fordítható részének, valamint a szociális beruházásokra előirányzott összegeknek a felhasználásáról ugyancsak az üzemi tanács illetékes döntést hozni. Közreműködik az igazgatói alap jutalmazási célokra szolgáló részének a felhasználásában és más juttatási ügyekben is. Az üzemekben rendszeresítettek bizonyos számú ösztöndíjat a főiskolai vagy egyetemi tanulmányok elősegítésére. Eme ösztöndíjak felhasználásáról is az üzemi tanácsok illetékesek dönteni.

Az üzemi tanácsok 11—31 tagúak, s tagjaikat az egyes üzemrészek termelési konferenciáin választják meg. Üléseiket a szakszervezeti bizottság elnöke hívja össze, legalább negyedévenként, a munkaidőn kívül. A vállalatvezető negyedévenként beszámolni tartozik az üzemi tanácsnak a vállalat munkájáról. Több mint 1700 üzemben — amelyekben összesen 1,5 millió ember dolgozik — működnek üzemi tanácsok, együttesen 29 ezer taggal. Tevékenységük azonban nem mindenütt rendszeres. Működési körük több vonatkozásban érintkezik a vállalati szakszervezeti bizottságokéval, s az utóbbiak operatívabban tevékenykednek. A szakszervezeti bizottságok és az üzemi tanácsok tevékenységében, működésük mikéntjében tehát még gyakori az átfedés, amit meg kell szüntetni, hogy az üzemi demokrácia e szervei hatékonyabbak legyenek, de egymást ne keresztezzék.

Az üzemi dolgozók termelési és politikai aktivitásának, a szocialista szellemű életnek igen fontos megnyilvánulása a szocialista munkaverseny. Kifejlődésének alapja az a köztudatba átment tény, hogy a mi társadalmunkban a munka gyümölcsét a nép élvezi; mi nem a tőkések nagyobb hasznáért, hanem a nép javáért dolgozunk. A közszellemben felülkerekedik az új morál, amely az embert mindenekelőtt munkája és emberi magatartása szerint becsüli. A termelő munkacsoportok, brigádok versenyében — amely nálunk a szocialista munkaverseny fő formájává vált — csupán az iparban több százezren vesznek részt. A brigádverseny terjed a mezőgazdaságban, s nemcsak az állami gazdaságokban, hanem a termelőszövetkezetekben is, továbbá a közlekedésben és más munkaterületeken. A munkaversenyt a vállalatokban és intézményekben a szakszervezetek szervezik. A termelőszövetkezetekben, ahol ez a mozgalom még új, a pártszervezetek többnyire közvetlenül, de egyben az ifjúsági szervezettel, a falusi népfrontbizottsággal, vagy a nőbizottsággal együttesen szervezik.

A szocialista munkaverseny fontos szerepet tölt be a dolgozók

Digitized by Google

termelőmunkájának fejlesztésében, a munkafegyelem erősítésében, s egyben segíti a kulturális nevelőmunkát, ösztönzi a tanulást, fejleszti a társadalmi együttélést. Versenyeznek a „szocialista brigád" címért, s mind gyakrabban a „szocialista műhely", „szocialista üzem" cím elnyeréséért is. Jelszavuk: „Szocialista módon dolgozni és szocialista módon élni!"

A nyugati propaganda természetesen ócsárolja a mi szocialista munkaversenyünket, viszont segíti a tőkés vállalatokat a munkatermelékenység maximális fejlesztésében. A valóság az, hogy a termelékenységben, a munkaidő kihasználásában a mi vállalataink még elmaradnak a nyugati tőkés vállalatok mögött. A mi fegyelmezési módszerünk nem olyan hatékony még, mint a kapitalistáké, akik a gyöngén dolgozókat többnyire kidobják a gyárakból. Nekünk a megfelelő bérezési rendszer mellett elsősorban a dolgozók öntudatának emelésével kell biztosítanunk a jobb munkát, hangsúlyozva, hogy nemcsak a szocialista rendszer és a szocialista célok iránti rokonszenvben, az imperialisták és más reakciósok iránti megvetésben kell megmutatkoznia a politikai tisztánlátásnak és öntudatnak, hanem a jobb munkában, a munkafegyelemben is. A szocialista munkaverseny fontos és növekvő szerepet tölt be e feladat megoldásában.

Itt nem foglalkozhatom tovább a szakszervezetek tevékenységével, jogaik kiteljesedésével, ami országunkban bekövetkezett. Úgy véljük, hogy ez is elengedhetetlen követelménye a szocialista demokrácia fejlődésének, amely a szocialista termelési viszonyok győzelmével vált lehetővé, s amelyet a szocialista termelési viszonyok meg is követelnek. A szakszervezetek szerepe éppen ezért tovább fog növekedni.

*

Új tartalommal telítődik a demokrácia a falvakban, amelyek — követve a várost — a szocializmus útjára léptek. A termelőszövetkezeti mozgalom győzelmével a parasztság demokratikus joga az egyesülésre egybefonódik a modern szocialista nagyüzemek kifejlesztésének ügyével, a falu társadalmi fejlődésének meggyorsításával. A termelőszövetkezeti demokrácia a szocialista demokrácia szerves része és nélkülözhetetlen a szocialista mezőgazdaság fejlődésében.

Közismert, hogy a termelőszövetkezet elnökének és minden vezető szakemberének nagy a felelőssége a közös gazdaság szervezésében, irányításában, eredményesebbé tételében. Az élet már bebizonyította, hogy ezt a feladatot a szövetkezeti tagság által választott vezetőségre és a tagság egészére támaszkodva kell és csak így lehet jól megoldani.

A termelőszövetkezet életében a döntő szó a közgyűlésé. Itt

Digitized by Google

választják meg a vezetőséget és az ellenőrző bizottságot, itt hagyják jóvá a gazdaságfejlesztés terveit, a vetésterveket, a munkaszervezet mikéntjét, a tagság munkabeosztását, a munkaegységrendszer és a prémiumrendszer alkalmazását, itt döntenek a havonkénti munkaegység-előleg folyósításáról és a termelőszövetkezeti tagság együttes életének sok más kérdéséről; a zárszámadó közgyűlés dönt — az alapszabályoknak megfelelően — a jövedelem felosztásáról és a termelőszövetkezet költségvetéséről. Itt határoznak más termelőszövetkezettel való esetleges egyesülésükről.

Az ország 3400 termelőszövetkezetében a vezetőségeknek együttesen 24 ezer tagjuk, az ellenőrző bizottságoknak pedig 17 ezer tagjuk van. Ezeknek több mint $^4/_5$ része pártonkívüli. A vezetőségek mellett más bizottságok is működnek: szociális bizottság, versenybizottság, fegyelmi bizottság, sok helyen van tervelőkészítő bizottság, háztáji kisegítő gazdaságokkal törődő bizottság, és más ügyekkel foglalkozó bizottságok is működnek, állandó vagy időleges jelleggel.

A falu és egyben az ország életében fontos szerepet töltenek be a földművesszövetkezetek is, amelyek a felszabadulás után igen hamar a falusi dolgozók több százezres tömegét tömörítették. Taglétszámuk 1949-ben már meghaladta az 1 milliót, s jelenleg több mint 1,7 millió. Beszerzési és értékesítő szövetkezetekként működtek, s mint ilyenek, felölelték a parasztság különböző rétegeit; ezért e szövetkezetek vezetéséért szívós küzdelem folyt, amelyet a munkásosztály támogatását élvező szegény- és középparasztság nyert meg.

A mezőgazdaság szocialista átszervezésével a földművesszövetkezetek osztályjellegében is változás következett be, s tagjaik között elmosódnak a rétegekre bomlásból származott korábbi különbségek. Ma a földművesszövetkezetek az egységessé váló termelőszövetkezeti parasztság beszerzési és értékesítő szövetkezetei. Termelési és felvásárlási szerződéseket kötnek az egyes termelőszövetkezetekkel és termelő szakcsoportokkal, műszaki és egyéb segítséget nyújtanak a termelő szakcsoportokban. Országos falusi üzlethálózatukkal, étkezdéikkel és más szolgáltató vállalataikkal állnak a falusi lakosság rendelkezésére. Jelentős szerepet töltenek be az áruforgalomban. Saját feldolgozó üzemeik is vannak. Exporttevékenységet is folytatnak, nemzetközi kapcsolataik bővülnek. Ez mind a szocialista termelési viszonyok talaján történik, s hozzátartozik rendszerünk demokratizmusához.

*

A szocialista demokrácia fejlődésének igen fontos követelménye a dolgozó nők társadalmi szerepének növekedése, a közéletben való részvételük fokozódása. Ennek a biztosítása is poli-

Digitized by Google

tikai munkát követel, s ezt mind a nők, mind a férfiak körében folytatnunk kell. A társadalmi élet iránti érdeklődés a munkát vállaló nők körében fejlődik gyorsabban, ugyanakkor éppen az ő számukra jelent nagyobb terhet az üzemi, vagy más munka mellett az otthoni háztartás és a gyermekgondozás. Leginkább munkahelyükön tudnak bekapcsolódni a társadalmi munkába. Így a vállalati szakszervezeti bizottságok tagjainak 30 százaléka, a műhelybizottságok tagjainak 35 százaléka, a bizalmiaknak 39 százaléka nő. A népfrontbizottságokban 24 százalék a nők aránya. Külön foglalkozom az állami képviseleti szervekkel, de azt itt említem meg, hogy ezekben a nők aránya még alacsonyabb. A megyei, járási, városi és községi tanácsokban az 1958-as választás után a nők aránya mindössze 12,7 százalék volt, s az 1963. évi választás után is csak 17,6 százalék. Az országgyűlési képviselőknek pedig 18,5 százaléka nő.

A nők társadalmi és politikai aktivitásának fejlesztése fontos feladata a pártnak is, a szakszervezeteknek is, a tanácsoknak is. Emellett külön területi nőmozgalmi szervek működnek, melyeknek vezetője a Magyar Nők Országos Tanácsa. A megyei és járási központokban, a városokban és községekben működnek nőbizottságok. Az üzemekben nem; az itt dolgozó nőket elsősorban a szakszervezetek vonják be a közéletbe. A területi nőbizottságok a falvakban foglalkoznak az asszonyok termelőmunkájával, segítik a termelőszövetkezeti tagok családtagjainak bevonását a közös munkába, közreműködnek a termelőszövetkezeti napközik és konyhák szervezésében is. A nőbizottságok bekapcsolódnak a politikai, szakmai, kulturális, egészségügyi és egyéb rendezvények, előadások, tanfolyamok, körök szervezésébe. Nagy figyelmet fordítanak az iskolákban működő szülői munkaközösségekre, segítve az iskolások nevelését.

A társadalmi élet fejlődése során mind gyakoribb az, hogy a nőmozgalomban aktivizálódottak bekapcsolódnak a pártszervezetek, a népfront szervei, a tanácsi bizottságok munkájába. A nőbizottságok külön tevékenysége azonban emellett is még hosszabb ideig folytatódik, mindenekelőtt akkor, ha ezt a nők maguk igénylik.

Az egyesületi élet sokrétűsége, a sajtó fejlődése

Társadalmunk szervezettségét illetően néhány konkrét adatot kívánok megemlíteni az egyesületi életről, amelyek ennek sokrétűségét illusztrálják.

42 tudományos egyesületünk működik, együttesen 82 ezer taggal. A társadalomtudományi kérdésekkel foglalkozó egyesületekben — amelyekben történészek, közgazdászok, irodalomtörté-

Digitized by Google

nészek, filozófusok stb. vannak — a tagok száma mintegy 10 ezer, míg a műszaki és természettudományi egyesületeké összesen 72 ezer. — Úgy gondolom közismert, hogy van Jogászszövetségünk, Újságírószövetségünk, Írószövetségünk, és vannak művészeti szövetségeink.

Nagyon jelentős tömegszervezete az országnak a Vöröskereszt Egyesület. Tagjainak száma 580 ezer. Széles körű egészségügyi felvilágosító tevékenységet folytat, szervezi az önkéntes véradómozgalmat, s mint ismeretes, részt vesz nemzetközi szolidaritási akciókban. Jelentős tömegszervezet az Önkéntes Tűzoltó Egyesület is, amelynek a taglétszáma több mint 180 ezer fő.

Magyarországon —sok már országhoz hasonlóan — igen széles körű a sporttevékenység. A sportegyesületek országos szövetségéhez 4400 egyesület tartozik, ezeknek együttes taglétszáma meghaladja a 900 ezer főt. Legnagyobb a Honvédelmi Sportszövetség, mely maga is a honvédelmi sportokat űző számos egyesületet, alapszervezetet tömörít, együttesen csaknem 150 ezer taggal.

A nálunk működő számos egyesület közül megemlítem — bár talán kuriózumnak tűnik — a Bélyeggyűjtők Egyesületét, melynek 85 ezer tagja van (ifjúsági bélyeggyűjtő csoportok nélkül), továbbá a Horgászszövetséget 51 ezer taggal és a Vadászok Egyesületét, melynek 21 ezer a taglétszáma. Azért említek ilyen példákat is, hogy érzékeltessem társadalmunk életének effajta sokrétűségét is, amely gazdagítja, színesíti az emberek mindennapi életét.

A szocialista demokrácia biztosítja a népnek a gyülekezési jogot, jobban, mint ahogy ezt a dolgozók bármikor elérhették.

A mi világunkban ugyanakkor megszűnik a gyülekezési joguk azoknak, akik ezt a népjogot a nép ellen, a szocialista állam ellen, a szocialista rend gyöngítésére és felbomlasztására akarják felhasználni. A polgári társadalomban törvényellenesnek minősítik, ha egyik állampolgár, a magántulajdon elvét megsértve, lop vagy rabol valamit a másik állampolgártól. A mi törvényeink is védik állampolgáraink személyi tulajdonát, de a szocialista rendszer törvénytelennek nyilvánítja azt az eltulajdonítást is, amelyet a polgári társadalomban a tőkések és földbirtokosok a kizsákmányolás szabadsága alapján űznek, elsajátítva egyéni céljaikra a dolgozók munkájának gyümölcsét, a magántulajdon szentségének ugyanazon elve jegyében, amelynek megsértése miatt a tolvajokat és a rablókat becsukják. Nálunk nincsenek és többé nem lehetnek tőkés vállalatok és grófi földbirtokok, tehát gyárosszövetségek és grófi társadalmi szervezetek sem. Megszűntek a volt kizsákmányoló osztályok politikai testületei, pártjai is, hiszen megszűntek ezek létalapjai.

*

Digitized by Google

Közismert, hogy rendszerünkben nemcsak az egyesülési jog gyakorlásához szükséges helyiségek, hanem a *szocialista sajtószabadság* gyakorlására szolgáló összes nyomdák és kiadóvállalatok is köztulajdonba kerültek: a szocialista állami szervek, a kulturális és tudományos intézmények, valamint a társadalmi szervezetek tulajdonává váltak, illetve ezeknek van joguk kiadóvállalatokat indítani, nyomdákat üzemeltetni.

Hazánkban 23 napilap jelenik meg, ezeknek együttes példányszáma hétköznap 1,9 millió, vasárnap lényegesen 2 millió fölött van. Három központi politikai napilapunk van: a párt lapja 730 ezer példányban, a szakszervezeteké 255 ezer példányban és a népfronté 100 ezer példányban jelenik meg. 19 területi napilapunk együttes példányszáma csaknem 700 ezer, központi sportlapunké 130 ezer.

Hetilapjaink száma 100 fölött van, s együttes példányszámuk túlhaladja a 4,3 milliót. A legjelentősebbek: a Nők Lapja, amely 450 ezer, a Szabad Föld, a népfront falusi hetilapja, amely 430 ezer, a Magyar Ifjúság, amely 225 ezer, és a Pajtás, amely 200 ezer példányban jelenik meg. Három képes hetilapunk — az Ország-Világ, a Képes Újság és a Tükör — együttes példányszáma 530 ezer. Szatirikus hetilapunk, a Ludas Matyi, vezet 540 ezres példányszámával. Megjelenik 59 nagyüzemi és 8 egyetemi hetilap.

A szakszervezetek 23 félhavi, illetve havilapot adnak ki, ezeknek egy-egy száma összesen 512 ezer példányban jelenik meg.

A Kommunista Ifjúsági Szövetség és az úttörőszervezet hetilapja mellett még 6 félhavi, illetve havi ifjúsági és gyermeklap jelenik meg, s a 8 kiadvány együttes egyszeri példányszáma közel 1 millió.

A műszaki, mezőgazdasági, egészségügyi, kulturális és egyéb 2—4 hetenként megjelenő szaklapok száma csaknem 200, s együttes egyszeri példányszámuk közel 1,5 millió. 35 folyóiratunk jelenik meg, ezeknek együttes egyszeri példányszáma megközelíti a 600 ezret.

Az említetteken kívül különféle állami szervek, intézmények, társadalmi szervezetek számos közlönyt és értesítőt adnak ki, a az itt említett adatok az esetenként megjelenő különféle kiadványokat sem tartalmazzák.

E tények és a felsorolt adatok mindenekelőtt azt szemléltetik, milyen széles körű és növekvő sajtó lehetőséget biztosít a dolgozóknak a szocialista sajtószabadság. Arra persze nincs mód, hogy bárki bármit lenyomathasson. Nemcsak azért nem, mert a mi társadalmunkban a bukott kizsákmányoló osztályok szószólóinak nincs sajtószabadságuk, az ellenforradalmárok, háborús uszítók, fajgyűlölők és egyéb reakciósok részére nyugaton van a „szabad

Digitized by Google

világ". De mindezektől az elemektől eltekintve is — a sajtó felhasználhatóságának és egyben élvezhetőségének megvannak a határai, amelyek bővülhetnek, de mégis végesek. E véges határok mellett is rendkívül nagy a lehetőség a lapok és az olvasók közötti kapcsolat fejlődésére, az olvasóknak a sajtóban való megszólalására, kérdéseikkel való őszinte foglalkozásra, ezeknek igazságos megválaszolására, az ország előtt álló feladatok megvilágítására, a testvéri országok fejlődésének, a nemzetközi munkásosztály harcának és a népek általános imperialistaellenes küzdelmének ismertetésére, vagyis mindarra, ami a szocialista sajtónak hivatása. S ebben közreműködhet a sajtó minden munkása, aki a szocialista fejlődés ügyét akarja és tudja szolgálni.

Kormányzatunk sajtónyilvánosságot biztosít a rendszer iránt lojális olyan tollforgatóknak is, akik nem marxisták, nem is akarják magukat annak feltüntetni, vagy esetleges igyekezetük ellenére sem tudnak azzá válni, de a szocializmus őszinte hívei. és nemegyszer nagy művészi erővel állnak ki érte. Ez ismert jelensége a szocialista országok közéletének. Utalni kívánok viszont közéletünknek egy olyan momentumára, mely talán kevéssé ismert. Mégpedig arra, hogy kormányzatunk sajtólehetőséget nyújt az egyházaknak is.

A nálunk működő egyházaknak összesen 10 heti, félhavi és havi lapjuk, valamint 2 folyóiratuk jelenik meg, s e 12 kiadvány együttes egyszeri példányszáma 120 ezer fölött van. E kiadványok, a népköztársaság törvényes rendjét tiszteletben tartva, szabadon foglalkozhatnak a hitélet ügyeivel. Megjelenésüket a magyar állam és az egyházak között már hosszú évek óta fennálló normális viszony biztosítja. Ezt lehetővé tette az, hogy a hivő tömegek szilárdan a szocializmus és a béke ügye mellé álltak, s a lelkészek nagy többsége lojális a szocialista állam iránt.

A burzsoá propaganda persze azt a sajtószabadságot reklámálja rajtunk, amelyben mindenki, akinek erre pénze van, kinyomtathatja azt, amit akar, ha a nyomdatulajdonos — kellő ár ellenében — elvállalja. s ha nagyobb pénzügyi hatalmasságok, vagy éppen az állami szervek meg nem tiltják. Ismeretes, hogy a nyomdatulajdonosok és a kiadóvállalatok üzleti érdeke és a pénzügyi mágnások sajtódiktatúrája még a polgári demokratikus uralmi formák között is kellően biztosítja a kapitalisták túlnyomó fölényét a sajtó terén. A mi rendszerünk ennek véget vetett, s a sajtó a közérdek hatalmas fegyverévé vált.

Digitized by Google

A választójog és ennek gyakorlása. A tanácsok és az Országgyűlés

A mi rendszerünk — más szocialista országokhoz hasonlóan — választójogot biztosít minden nagykorú állampolgárnak, s a fiatalok 18. életévük betöltésével nagykorúságot nyernek. A választójogot nem szűkíti helybenlakási, műveltségi, vagy bármiféle más cenzus. A múlt évi parlamenti és tanácsválasztások alkalmával a lakosság 70,6 százaléka rendelkezett szavazati joggal, s a választásra jogosultak 97,2 százaléka élt e jogával. A szavazás természetesen titkos.

A képviselőválasztás jelenleg fővárosi és megyei listák szerint történik, s a listákon pótképviselő-jelöltek is vannak. A tanácsválasztás minden tanácsi szinten úgy történik, hogy egy-egy körzet választ egy-egy tanácstagot.

Képviselőjelölt vagy tanácstagjelölt az lehet, akinek választójoga van, s akit jelölőgyűlésen többségi szavazással jelöltként elfogadnak. A jelölőgyűléseken a helyi, járási, városi vagy megyei népfrontbizottságok terjesztik elő személyi javaslataikat. Természetesen e népfrontbizottságok előzetesen tanácskoznak a párt- és társadalmi szervezetek területi szerveinek képviselőivel, s e tanácskozások alapján terjesztik elő javaslataikat a gyűléseken.

A múlt évi választások során mintegy 100 ezer jelölőgyűlést tartottak az országban, ezeken a választóknak majdnem a fele vett részt; alig volt olyan család, amelynek legalább egy tagja ne lett volna jelen jelölőgyűlésen. A fővárosban a választók mintegy 30—35 százaléka, a vidéki városokban 45—50 százaléka, a falvakban 65—70 százaléka vett részt a gyűléseken. Itt megvitatták az országos és helyi kérdéseket, a népfrontbizottság által javasolt személyek rátermettségét a javasolt tisztségre, és eldöntötték, hogy ő legyen-e jelöltjük a választáson, vagy más.

A választói jelölőgyűlések az ország politikai és társadalmi életének kipróbált és a lakosság által helyeselt fórumaivá váltak. Az egymással szemben álló pártok harca és rivalizálása helyett a mi választási kampányunkat a nép előtt álló országos és helyi feladatok érdemi megvitatása jellemzi. Választási rendszerünk még változni, fejlődni fog, de az bizonyos, hogy a választógyűléseknek ez a jellege megmarad.

Az 1958 novemberi és az 1963 februári választásokon a tanácstagok jelölése során a jelölőgyűlés néhány ezer esetben a népfrontbizottság által ajánlott személlyel szemben más jelöltet állított. S az esetek túlnyomó többségében az így kiválasztott jelöltek politikai állásfoglalása legalább olyan pozitív és a tanácstagságra való rátermettségük legalább annyira megfelelő, vagy

Digitized by Google

éppen még jobb volt, mint a népfrontbizottság által javasolt személyeké. Egyes esetekben a jelölőgyűlés a népfrontbizottság által ajánlott személy elfogadása mellett második jelöltet is állított.

Az 1963. évi választások során 106 ezer tanácstagot választottak meg. A tanácsok mellett működő állandó vagy ideiglenes bizottságokban még kb. 100 ezer választópolgár vesz részt az államhatalom különböző szintű önkormányzati szerveinek munkájában, s egyben közvetlenül ellenőrzi e szervek tevékenységét. Emellett a tanácsok — mindenekelőtt a városokban — a lakótömbök szerint létesülő lakóbizottságok és tömbbizalmiak hálózatával tartanak szoros kapcsolatot a városgazdálkodás különféle ügyeiben. A tanácsok támaszkodnak a társadalmi szervezetek segítségére, a népfrontbizottságok közreműködésére. *A tanácsrendszer ezernyi szállal kapcsolja össze a szocialista államot a lakossággal.*

A mi városaink kommunális gazdálkodása szélesebb körű, mint a tőkés országok városgazdálkodása, nagyobbak a kulturális és szociális feladatai is. A helyi közigazgatási feladatok kiegészültek, az általános községfejlesztési feladatok bővültek. A lakóházak zöme a városokban a tanácsoké; a tanácsi üzemek hálózata szintén széles körű és bővül; az iskolák működéséről is természetesen a tanácsok gondoskodnak; jelentős és egyre növekszik a tanácsi csecsemőotthon- és gyermeknapközi-hálózat; a mozihálózat is a tanácsoké. A falusi tanácsok feladatai a mezőgazdaság átszervezésével módosultak. A szétaprózott parcellák nagy gazdaságokba egyesültek, s ez sok tekintetben megkönnyíti a tanácsok munkáját; a kisparcellás parasztgazdaságok helyett az új szövetkezeti nagyüzemeket kell segíteniök. Ez azonban egyben azt is jelenti, hogy már nem kisparaszti, hanem termelőszövetkezeti falvakat kell fejleszteniök, ami viszont nagyobb feladat. Az igények városokban és falvakban egyaránt megnőttek és tovább nőnek. De a lehetőségek is növekednek, bár lassabban, mint az igények.

Államunk legfelsőbb testülete természetesen az Országgyűlés. Tagjainak törvényhozó és a kormányzati szerveket ellenőrző munkája az országgyűlés tanácskozásain, a különböző országgyűlési bizottságokban, a megyei és a fővárosi képviselőcsoportok megbeszélésein és a képviselők külön egyéni tevékenysége útján folyik. A képviselők e munkájukat fő foglalkozásuk mellett végzik.

Az országgyűlés összetétele természetesen a szocialista rendszert tükrözi. Nincsenek a képviselők között tőkések és földbirtokosok. viszont a 340 tagú testületben helyet foglal 48 üzemi dolgozó (köztük 6 üzemi igazgató és 14 üzemi mérnök), 42 termelőszövetkezeti és 16 gépállomási. vagy állami gazdasági dolgozó, 42 városi, járási, megyei, vagy fővárosi pártvezető, 20 tömegszervezeti és 15 tanácsi vezető, 18 általános és középiskolai pedagógus,

Digitized by Google

11 egyetemi tanár, 12 orvos és állatorvos, 15 művész, író és újságíró, az egyházak 6 képviselője, a fegyveres erők 6 képviselője, 21 nyugdíjas, legtöbbjük a munkásmozgalom tapasztalt, idős harcosa. Ott vannak az országgyűlésben természetesen a párt Politikai Bizottságának tagjai és a minisztériumok vezetői. 8 képviselő a Tudományos Akadémia tagja.

A képviselőház foglalkozás szerinti összetétele lehetne más is, elsősorban abban a tekintetben, hogy a közvetlen termelésben részt vevők aránya nagyobb legyen. A döntő azonban az, hogy a dolgozó nép összefogását, a munkásosztály, a termelőszövetkezeti parasztság és az értelmiség szocialista szövetségét testesíti meg. A szocialista társadalom törvényhozó testületének ez az alapvető sajátossága.

Képviselőházunk összetételében az is kifejezésre jut, hogy a dolgozó nép e szocialista szövetsége baráti jobbot nyújt mindazoknak, akik bár a marxizmussal ellentétes világnézetet vallanak, magukévá teszik a szocialista építés gyakorlati programját, vagy legalábbis rokonszenveznek vele, és sok vonatkozásban készek együttműködni e program megvalósításában.

Törvényhozó testületünk munkáját — más szocialista országokéhoz hasonlóan — nem az jellemzi, hogy szemben álló osztályokat és érdekcsoportokat képviselő pártok vívják egymás elleni harcukat, hanem az, hogy a közös cél megvalósításán együttesen munkálkodók tanácskoznak és döntenek. A mi képviselőházunk ülésein tehát nincsenek olyan éles viták, mint amilyenek a polgári parlamentekben gyakoriak. Igaz azonban az is, hogy a jelenleginél behatóbb parlamenti viták kívánatosak. A gyakorlat az, hogy a parlamenti tanácskozást megelőzően a bizottsági üléseken előzetesen alaposan megvitatják a törvénytervezeteket, előterjesztéseket, ez megkönnyíti a parlament munkáját, de egyben mérsékli a parlamenti vitát. A kívánatos az, hogy a bizottsági munka intenzitása ne csökkenjen, de a parlamenti vita mégis élénkebb legyen. Ám, bármennyire így lesz is, és bármennyire fokozni fogják a képviselői interpellációk is a közfigyelmet a parlament iránt — törvényhozó testületünk mégsem válik egymással harcoló pártok küzdőterévé, amint ezt a nyugati kritikusok szeretnék, hanem a közös célokért együtt munkálkodók testülete marad.

A szocialista demokrácia az igazságszolgáltatásban

Áttérek a szocialista demokráciának az igazságszolgáltatásban való érvényesítésére. Előljáróban megemlítem, hogy a demokratikus mozgalmak a polgári társadalomban fontos politikai célként küzdöttek az esküdtbíróság intézményéért. Fontos követelésük volt, hogy a lakosság képviselőinek ellenőrzése alá helyezzék az

Digitized by Google

ítélethozatalt bűnügyekben, biztosítsák az esküdtek számára legalábbis a bűnösség kimondásának, illetve a vád elvetésének a jogát. A demokratikus mozgalmak eredményeként sok országban fel is állították az esküdtbíróságot. Közismert azonban, hogy a tőkés világban milyen gyakori az esküdtbíráskodással való visszaélés, s az igazságért nemegyszer az esküdtbírósággal szemben is küzdeni kell.

A szocialista igazságszolgáltatásban, mely a népet szolgálja, a szocialista demokrácia elveinek megfelelően kell biztosítani a dolgozók részvételét a bíróságok munkájában. Ennek lényege, hogy a tárgyalást vezető hivatásos bíró mellett két ülnök vesz részt mind a tárgyalás lefolytatásában, mind pedig az ítélet meghozatalában. A háromtagú bírói tanács egyet nem értés esetén szavazattöbbséggel dönt. A hivatásos bíró és az ülnökök szavazata egyenrangú.

A járásbíróságokon működő ülnököket a járási tanács választja meg, a járás területén levő üzemek és termelőszövetkezetek jelölései alapján. Hasonlóképpen választják meg a megyei bíróságokon működő ülnököket is. Jelenleg több mint 700 járási és közel félszáz megyei bírósági tanács működik az országban; a járási ülnökök száma 17 500, a megyei ülnököké 1230. A soros ülnököket bírósági munkájuk idejére egy-egy hónapra függetlenítik a termelőmunka alól. Az ülnökök részt vesznek mind a polgári, mind pedig a büntetőperek lefolytatásában, de csak az elsőfokú tárgyalásokon (jelentősebb ügyeket a megyei bíróságok első fokon is tárgyalnak). A fellebbviteli ügyeket csak hivatásos bírókból álló tanácsok vizsgálják felül. Társadalmunk fejlődése azonban bizonyára napirendre tűzi az ülnökrendszer kiterjesztését a fellebbviteli ügyekben való ítélkezésre.

1956 végén különleges népbíróság is létesült, melynek tagjait az Elnöki Tanács nevezte ki, s feladata az volt, hogy az ellenforradalmi bűncselekmények ügyében ítélkezzen. E különleges népbíróság, miután feladatát elvégezte, 1959-ben megszűnt.

*

A szocialista igazságszolgáltatás fejlődésében fontos és egyre növekvő szerepet játszik a társadalmi bíróságok rendszere. Eddig még csak az ipari vállalatokban létesültek társadalmi bíróságok: Feladatuk az, hogy segítsék nevelni a dolgozókat a társadalmi együttélés szabályainak betartására. Kisebb ügyekben az eljáró hatóságok a tárgyalás lefolytatására és az ítélethozatalra e társadalmi bíróságokat kérhetik fel, illetve az ilyen ügyekben való eljárást átengedhetik nekik. Természetesen foglalkozhatnak szabálysértés jellegű ügyekkel, amelyek nem esnek hatósági eljárás alá, eljárhatnak botrányos viselkedés miatt, fegyelmi vétségekben,

Digitized by Google

a dolgozók között keletkezett becsületsértési ügyekben, 1000 forint összegnél nem nagyobb anyagi viták esetében. A társadalmi bíróság felelősségre vonhatja, figyelmeztetésben, vagy megrovásban részesítheti azt a dolgozót, akinek ügyét tárgyalja, kimondhatja a folyó évi nyereségrészesedés vagy más jellegű jutalmazás egy részének elvonását tőle, kiszabhat 500 forintig terjedő pénzbírságot (a bírság összegét a szociális vagy kulturális alapba kell befizetni), javasolhatja a felelősségre vont eltávolítását a vállalattól. Az ítélet megfellebbezhető a járásbírósághoz.

Társadalmi bíróságok jelenleg több mint kétezer vállalatnál működnek. Tagjaikat a szakszervezeti bizottság javaslatára a vállalat dolgozói választják három évre. 1963-ban e bíróságok 6 ezer üggyel, 1964 első felében több mint 5 ezer üggyel foglalkoztak. Az 1963-ban tárgyalt ügyek 54 százaléka fegyelmi vétség, 26 százaléka apró lopási ügy vagy más kisebb bűneset, 12 százaléka becsületsértés, rágalmazás, könnyű testi sértés, 5 százaléka kölcsön vissza nem fizetéséből, vagy egyéb okból támadt anyagi vita, a többi különféle.

Ismeretes, hogy társadalmi bíróságok más szocialista országokban is működnek, s általános az a tapasztalat, hogy komoly szerepet töltenek be a dolgozók erkölcsi nevelésében. E szervek tevékenysége fejlődik, s valószínű, hogy a későbbiek során bővülni fog ama ügyek köre is, amelyekben eljárhatnak.

Igazságszolgáltatási rendszerünk tehát több vonatkozásban is kapcsolódik a néphez, amelyet szolgál. Mindenekelőtt azzal, hogy tevékenységét a nép érdekében, a szocialista Magyarország törvényes rendjének védelmében, a lakosság érdekében hozott jogszabályok szabják meg. Továbbá azzal, hogy a bírói fórumokon ott vannak az üzemek és a termelőszövetkezet által jelölt, a járási és a megyei tanácsok által választott ülnökök, akik teljes joggal vesznek részt mind a bírósági tárgyalások lefolytatásában, mind pedig az ítéletek meghozatalában. Végül, de nem utolsósorban a társadalmi bíróságok intézményével, amely a társadalmi önkormányzat fejlődő, új szerve az igazságszolgáltatás területén.

A művelődésre való jog és az eszmei harc

A szocialista demokrácia egyik legfontosabb jellemzője a művelődési jog kiterjesztése és gyakorlati érvényesítése. Ez is régi követelése és célkitűzése a nemzetközi munkásmozgalomnak. A szocialista rendszer valóságos kulturális forradalmat hajt végre, hogy kitűzött célját elérje. E kulturális forradalomnak egyik legfontosabb területe a közoktatás, valamint a főiskolai és egyetemi oktatás. Ennek kiszélesítését segítette az ösztöndíjrendszer és a diákotthonok olyan hálózatának megteremtése, amilyen csak szo-

Digitized by Google

cialista országban létezik. Így Magyarországon az egyetemek és főiskolák nappali tagozatain — amelyeken ma csaknem ötször annyi a hallgató, mint a felszabadulás előtt — a hallgatóknak több mint 70 százaléka részesül ösztöndíjban, s csaknem fele lakik diákszállókban.

A művelődési jog érvényesítésében nagy szerepet játszik a dolgozók esti iskoláinak, valamint az egyetemek és főiskolák esti és levelező tagozatainak hálózata. Az esti iskolák tanulóival együtt ma ötször annyian járnak középiskolába, mint a felszabadulás előtt, mert a tudásvágy nagy és megszűnt mindenfajta vagyoni cenzus, amely ennek útját állta. Az esti és levelező tagozatok hallgatóival együtt az egyetemi és főiskolai hallgatók száma nyolcszor akkora, mint a felszabadulás előtt volt.

A szocialista társadalom fejlődésének, így kulturális fejlődésének is megvannak természetesen a maga problémái. A szocialista életfelfogás és erkölcs győzelme a kispolgári szemlélet felett hosszú folyamat. A szocialista állam igenlése, a szocialista rendszer magasabbrendűségének elismerése a szocialista eszme és a munkásosztály politikájának nagy győzelme, de nem jelenti egyben a kispolgári szemlélet legyőzését is. A kispolgári szemlélet mellett is elismerhetik és elismerik, hogy a szocialista állam jobb, mint a tőkések és földbirtokosok állama, a nép érdekeit szolgálja, sokat tett és tesz érte. Néhány évvel ezelőtt a parasztság zöme még kistermelő osztályt alkotott, de akkor is a magáénak ismerte el a szocialista államot. Ma még inkább ezt teszi, mert szemléletében kialakult és erősödik a termelőszövetkezeti, közösségi tudat. Ez azonban még keveredik a kispolgári szemlélet ezernyi maradványával. A kispolgári szemléletű értelmiségiekben ugyancsak keveredik a szocializmus iránti rokonszenv az individualizmussal, az egoizmussal, s ez a munkások között sem ritkaság.

A kommunizmus eszméinek nagy a meggyőző erejük, felébresztik a kispolgári ideológiában nevelkedett és ilyen szemléletű emberek lelkesedését is, megnyerik őket, befolyásolják egész további fejlődésüket. A kispolgári szemlélet és szokás sok akadályán vezet keresztül a kommunista emberi fejlődés, mely kifejleszti a szívósságot és áldozatkészséget az eszméért folyó harcban, a példaadást a mindennapi életben.

A szocialista életfelfogás terjed, erősödik. Ennek megnyilvánulása a százezreket felölelő szocialista brigádverseny és a jobb munka jegyében folyó sok más kezdeményezés; ez ad nagy lendületet az általános tanulási vágynak, melynek csupán egyik megnyilvánulása a felnőttek részvétele az iskolai, főiskolai és egyetemi oktatásban. A dolgozók még nagyobb tömegei járnak különböző tanfolyamokra, s a műveltségi igény gyors növekedése társadalmi életünk egyik fő jellemvonásává vált.

Digitized by Google

Az általános műveltség emelése természetesen *eszmei harc* közepette történik. Az eszmei-politikai harc az osztályharc fő formájává vált, s ez a szocialista demokrácia fejlődésének egyik fontos jellemzője lett. Ez így is marad, ha a békés alkotó munka lehetőségét sikerül megőrizni, ha a háborús veszélyt sikerül legyőzni, ha fejlődésünkben nem következik be újabb törés.

Elsősorban a hatékony eszmei és politikai meggyőzést, a szocialista átnevelés lankadatlan folytatását követeli mind a termelékenység emeléséért, a munkafegyelem erősítéséért folyó küzdelem, a szocialista munkaverseny továbbfejlesztése, a termelőszövetkezeti parasztok közösségi tudatának erősítése, mind pedig a reakciós elemek itthoni, s a nyugati rádió-propagandisták külföldi ellenséges hírverésének leleplezése, a zavarkeltő kísérletek elszigetelése és hatástalanítása.

Ismeretes, milyen nagy szerepe van a szocialista átnevelésben és átnevelődésben a kulturális fejlődésnek, az általános műveltség emelésének. Ez a fejlődés nemcsak a múltból örökölt és ma még csak részben leküzdhető kispolgári szemlélet miatt igényel szívós eszmei harcot. A két világrendszer közti ideológiai küzdelem ennél nem kisebb jelentőségű tényező, mely sok tekintetben érintkezik, s össze is fonódik az előbbivel.

Utalok arra, hogy a szocialista országoknak érdekük, hogy átvegyék a kapitalista országoktól is mindazt az értéket, amelyet saját fejlődésükben hasznosíthatnak. De a tőkés világ kínál és erőszakolni igyekszik sok károsat, a szocializmust gyöngítőt is, többek között a kultúrában. A kispolgári szemlélet hajlamos az ideológiai „békés egymás mellett élésre", s e szemlélet képviselői a nyugati behatolási törekvések, a nyugati fellazítási taktika eszközévé válhatnak, minden ellenséges szándék nélkül is.

A szocialista demokrácia azonban nem biztosít semmiféle ideológiai „békés egymás mellett élést", hanem feltételezi és megköveteli a szívós küzdelmet mind az ellenséges ideológiai behatolási kísérletek ellen, mind pedig a kispolgári szemlélet felszámolásáért. Ennek kérdéseivel itt részletesen nem foglalkozhatom. Szükségesnek tartom megjegyezni: politikailag nagyon fontos számunkra, hogy a kispolgári szemléletű, de becsületes, a szocializmussal rokonszenvező emberek káros hajlamát az „ideológiai megbékélés"-re, a nyugati propaganda által táplált bizonytalanságot és megtévesztettséget megkülönböztessük az ellenséges elemek tudatos zavartkeltésétől, az imperialisták különböző „fellazítási" szervezeteinek politikai ügynökségeitől. Nagyon fontos feladatunk elválasztani a tévedő és megtévesztett embert a tudatos ellenségtől; az előbbit meg kell szabadítani téveszméitől, az utóbbit pedig izolálni kell, s ha törvényellenes cselekedetet követ el, a törvényes felelősségre vonást kell vele szemben érvényesíteni.

Digitized by Google

Rendszerünk demokratizmusának fejlődéséről a nyugati propagandisták azt hirdetik, hogy „liberalizálódunk", s azt remélik, hogy ez utat nyit az ő „fellazítási" törekvéseiknek, amelyek most előtérbe kerültek a szocialista országok elleni harcukban. „Fellazítási" taktikájuk — valóság, amelyet nagy hangon propagálnak is. Ami viszont azt illeti, hogy országaink a kispolgári demokrácia és a kapitalizmus felé „liberalizálódnak", — ez vágyálmuk is, meg biztatásuk is azok számára, akikre „fellazítási" törekvéseikben számítanak, és egyben zavarkeltő propagandájuk eszköze is. E propagandájuknak nyilván van olyan célja is, hogy segítse a kínai vezetők ellenünk irányuló propagandáját, megkönnyítse a szocialista tábor egysége elleni fellépéseiket. A rendszerünk „liberalizálásáról" szóló nyugati hírverés azonban kiegészül ezzel ellentétes állításokkal, dühös kifakadásokkal, amelyek szerint a „liberalizálás" csak látszat, s csupán a nyugat „megtévesztését" szolgálja stb.

Nos, nekünk nincs szándékunk megtéveszteni senkit. Országunkban a *szocialista* demokrácia fejlődik, és *ebben* a demokráciában a kapitalisták és szószólóik számára nem terem babér. Társadalmunk demokratizmusa azért fejlődik, mert ez lényegéből következik, mert ezt a nép érdeke, a szocialista fejlődés érdeke követeli meg. S a szocialista állam *ezt* a demokratizmust védi. Éppen ezért gondoskodnia kell és gondoskodik is arról, hogy elhárítsa az imperialista hatalmak „fellazítási" kísérleteit is, akár a „liberalizációval", akár egyéb jelszavakkal próbálkoznak.

A társadalmi önkormányzat fejlődése

A szocialista demokrácia jegyében fejlődik országunkban a társadalmi önkormányzat, amely állami életünknek is mind jelentősebbé váló vonása. A tanácsok tevékenységében is erősödik ez a vonás, a lakosság részvétele állami ügyek intézésében, helyi állami feladatok átvállalása a tanácstagok és a tanácsok mellett működő, társadalmi aktivistákból álló bizottságok által. Utalok azonban néhány más példára, részben olyanokra, amelyeket már említettem.

Ismeretes, hogy a közrend védelme a mi társadalmunkban is szükségessé teszi a hivatásos rendőrséget. Az utóbbi években azonban létrejött és fejlődik az önkéntes rendőrség, melynek tagjai társadalmi munkában segítik biztosítani a társadalmi együttélés szabályainak betartását. Ez az önkéntes intézmény növekvő szerepet tölt be a közrend védelmében.

Közismert, hogy államunknak gondoskodnia kell a honvédelemről, szüksége van a nép hadseregére. A reguláris hadsereg mellett azonban létrejött a Munkásőrség is, amelynek tagjai ugyancsak társadalmi munkában teljesítenek meghatározott fegyveres szolgálatot. Emellett a Honvédelmi Sportszövetség is a dolgozók

Digitized by Google

öntevékeny testülete, mely társadalmi közreműködéssel erősíti a szocialista haza védelmét.

Az igazságszolgáltatásba bekapcsolódnak a termelésben dolgozók küldöttei, létrejöttek és fejlődnek a társadalmi bíróságok.

Állami szerveink ellenőrzik a felügyeletük alá tartozó intézményeket, vállalatokat. Létrejött és hatósági jogkörrel működik a népi ellenőrzés testülete is. Központi Bizottságának tagjait az országgyűlés Elnöki Tanácsa nevezi ki; megyei, városi és járási bizottságainak tagjait az illetékes megyei, városi és járási tanácsok, a fővárosban működő külön kerületi népi ellenőrző bizottságokat pedig az illetékes kerületi tanácsok választják meg. A népi ellenőrző bizottságok jogosultak bármely vállalatnál vagy intézménynél vizsgálatot folytatni, s fontos feladatuk, hogy a lakosság közérdekű bejelentéseit kivizsgálják. E bizottságoknak együttesen 1480 tagjuk van. Egy kis részük függetlenítve van, s feladata, hogy szervezze a bizottságok munkáját; társadalmi aktivistaként működik csaknem 1300 népi ellenőr.

A munkások és alkalmazottak társadalombiztosítási ügyeinek intézését az állam már régen átadta a dolgozók legfontosabb társadalmi szervezeteinek, a szakszervezeteknek.

A vállalati pártszervezetek, a szakszervezeti bizottságok és az üzemi tanácsok az üzemi demokrácia fontos szervei, amelyek elősegítik a dolgozók bekapcsolódását a műhelyek, gyárak munkájának megvitatásába, a vállalati kulturális élet, oktatási és egyéb tevékenység fejlesztésébe. Ezek a fórumok a termelés szervezésében és irányításában csak tanácskozó és ellenőrző jogkörrel rendelkeznek; e kérdésekben a döntés a vállalatok, műhelyek vezetőié, akiknek teljes felelősséggel kell határozniok, a termelést szervezniök és irányítaniok.

Az üzemi demokrácia természetesen nem a lógósok, fegyelemsegők, munkarend megsértők demokráciája, hanem a szocialista üzem fejlesztésén együttmunkálkodó dolgozóké. Az üzemi társadalmi szervek állandó feladata az is, hogy fellépjenek a bürokratizmus ellen, bármilyen vonatkozásban jelentkezik is, szorgalmazzák az improduktív munkák csökkentését, segítsék a vállalati vezetők munkáját és szorítsák is jobb munkára őket.

Itt kívánom megemlíteni a népgazdaság irányításának kérdését is. Ismeretes, hogy különféle kritikusaink időnként hibáztatják népgazdasági rendszerünk központi irányítását is, azt mondogatják róla, hogy „antidemokratikus". A tőkés országokban a „szervezett kapitalizmust" is propagálják, nekünk pedig olyan „demokratikus szocializmust" ajánlgatnak, amely gazdaságunkat dezorganizálná és kiszolgáltatná az anarchiának. Iparunk alapvető jellege, hogy a népé, és úgy kell irányítani, hogy minél jobban szolgálja a népet, minél hatékonyabb legyen a munkája, minél erőtel-

Digitized by Google

jesebb a fejlődése. A szocialista demokrácia ezt követeli mindenekelőtt, s ilyen felelősséget ró az állam és az ipar összes vezetőire.

Kritikusaink azt állítják, hogy a népgazdaság központi irányítása — bürokratikus rendszer. Bürokratizmus valóban van nálunk, a népgazdaság területein és másutt is, s állandó feladatunk, hogy küzdjünk ellene. Központi irányítás nélkül azonban tervgazdálkodás nem lehetséges, s tervgazdálkodás nélkül nincs szocialista építés.

A bürokratizmusról azt tartjuk, hogy léte nem az ipar központi irányításán vagy a vállalatok decentralizált gazdasági és üzleti tevékenységén múlik: a bürokrácia decentralizáltan is tud létezni, esetleg még vidámabban. Akármilyen is egy szocialista iparirányítási rendszer — erősen vagy kevésbé központosított — a bürokrácia ellen mindenképpen küzdeni kell, központilag is, helyileg is. Minél fejlettebb egy szocialista ország ipara, annál magasabb szinten és annál nagyobb kényszerítő erővel jelentkezik a központi irányítás követelménye. S a szocialista országok gazdasági együttműködését is a népgazdaság tervszerű irányításával lehet csak megfelelően fejleszteni.

A központi irányítást azonban úgy kell továbbfejlesztenünk, hogy fejlődjön a helyi kezdeményezés is, amely hatalmas erőt rejt magában, s a központi irányító szervek támaszkodjanak a helyi kezdeményezésekre. Vonják be a területi és helyi szervek képviselőit a központi tervezésbe, és a központi tervek mellett biztosítsanak növekvő lehetőségeket a kiegészítő, területi és helyi tervek számára is. Ennek gyakorlati lehetősége függ a központi szervek vezetési és munkamódszerétől, de a tanácsok és vállalatvezetők jogkörének szélesítésétől, önállóságuk, s egyben felelősségük növelésétől is. Fejlődésünknek ez is fontos eleme, s része rendszerünk demokratizmusának.

Minél magasabb fokra emelkedik a sokoldalúan fejlődő szocialista társadalom szervezettsége, annál tökéletesebben fogja megoldani fejlődésének e kérdéseit is.

*

Visszatérek a lakosság részvételére fejlődő közéletünkben. 7,1 millió választópolgárunk van. Közülünk 870 ezer tagja a pártnak vagy a Kommunista Ifjúsági Szövetségnek. (A KISZ tagjainak nagyobbik fele 18 éven aluli, tehát még nem választó.) A szakszervezetek taglétszáma 2,9 millió. Ha ehhez hozzávesszük, hogy a falusi termelőszövetkezetek tagjainak száma több mint 1,1 millió, a kisipari szövetkezetekben tömörültek száma 160 ezer, úgy hiszem, kellő képet kapunk a kereső lakosság szocialista szervezettségéről, anélkül, hogy sokrétű egyesületi életünk egyéb adataira ismét utalnék.

Digitized by Google

Összegezzük a szakszervezetekben, a tanácsi szervekben és a tanácsok mellett, a termelőszövetkezetekben, a népfront-szervekben, a nőbizottságokban, a munkásőrségben, az önkéntes rendőrség kötelékében, az ülnöki testületben működő társadalmi aktivisták létszámát. Figyelembe véve, hogy sokan vannak olyanok, akik az említett területek közül két-három helyen is tevékenykednek, együttes létszámuk így is legalább 750—800 ezerre rúg. Ezeknek a háromnegyed része pártonkívüli. A párttagok és pártonkívüliek aktív közéleti tevékenységet folytatnak számos más területen is, így a tudományos és kulturális egyesületekben, a Honvédelmi Sportszövetségben és más sportegyesületekben, műszaki és más jellegű szakmai egyesületekben stb.

A lakosság közéleti aktivitásának fejlődését tehát társadalmunk szocialista rendszere és szervezettsége is biztosítja. E szervezettség megvan, sőt, itt-ott túlszervezettség is tapasztalható. Az alapvető azonban az, hogy a szocialista rendszer a népé. Nemcsak messzemenően biztosítja a dolgozók jogát az egyesülésre, mint ez valaha is lehetett, nemcsak szélesebb körű választójogot biztosít, mint akár a legdemokratikusabb polgári állam, nemcsak minden korábbit messze felülmúló művelődési lehetőséget nyújt a népnek, hanem mindenekelőtt a hatalom birtokosává tette. Megszüntette az embernek ember általi kizsákmányolását, megvalósítva az I. Internacionálé harci programjának eme alapvető célját. Megnyitotta az utat, amely a bőség és boldogság társadalmához: a kommunizmushoz vezet.

Ezért fejlődik a szocialista közélet országunkban.

Ezért tudja a szocialista rendszer a lakosság mind szélesebb rétegét bevonni a tanácsok és társadalmi szervezetek útján az állami életbe is.

Ezért bontakozott ki és fejlődik a szocialista munkaverseny, gyorsítva népünk anyagi felemelkedését.

Ezért vett oly nagy lendületet az ország kulturális fejlődése.

Miután a szocializmus alapjait városban is, falun is leraktuk, a szocialista építés új, magasabb szakaszába léptünk. Ennek velejárójaként gyorsul államunk össznépi állammá fejlődése. Gyorsabban növekednek a társadalmi önkormányzat elemei is. Továbbfejlődik tehát a szocialista demokrácia, továbbfejlődik a szocialista társadalom.

Digitized by Google

Az egzisztencializmusról és irodalmi hatásáról

Írta KÖPECZI BÉLA

Néhány évvel ezelőtt felhívtam a figyelmet az egzisztencializmus magyarországi hatására, s elemeztem olyan jelenségeket, amelyek ha nem is tételeztek fel közvetlen filozófiai befolyást, legtöbbször irodalmi áttétellel, egzisztencialista forrásokból fakadtak. Voltak, akik kétségbevonták, hogy ilyesmiről egyáltalán lehet beszélni, hiszen — mondották — a magyar írók és művészek nem ismerik az egzisztencialista filozófiát, és különben is, a felsorolt jelenségek a polgári irodalomban általában megtalálhatók. Némelyek viszont minden polgári vagy kispolgári megnyilvánulásban egzisztencialista hatást véltek felfedezni, s nem tettek különbséget a polgári jelenségek között. A nyugati világ „keleti szakértői" a polgári ideológia beáramlását ünnepelték az egzisztencializmus magyarországi és általában kelet-európai jelentkezésében. Saját dogmatikusaink a „liberális" kultúrpolitikát hibáztatták amiatt, hogy ilyen irodalmi jelenségekre sor kerülhetett. Egyesek azt kérték, vizsgáljuk meg az egzisztencializmus jelentkezésének okait is, s ne maradjunk meg a felületi tüneteknél. Mások azt próbálták bizonyítani, hogy az egzisztencialista hatás tulajdonképpen jótékony, hiszen az írók és művészek figyelmét az ember felé fordítja. A viták arra indítottak, hogy régebbi előadásomat további adatokkal és az újabb fejlődés tekintetbevételével kibővítsem.

I.

Az egzisztencialista irodalom szorosan kapcsolódik a filozófiához, olyannyira, hogy ezt az irodalmat egzisztencialista filozófiai tételek illusztrátorának tarthatjuk. Mellesleg szólva, a szocialista realista irodalom legrosszabb sematikus időszakában sem „illusztrált" olyan mértékben, mint az egzisztencialista. Más kérdés, hogy ki milyen színvonalon tudta ezt tenni: az „illusztrálás" ugyanis önmagában még nem mond ellent a művészetnek. Ha tehát egzisztencialista irodalomról akarunk beszélni, előbb az egzisztencialista filozófia olyan vonatkozásaival kell foglalkoznunk, amelyek tükröződnek az irodalomban is. (Az egzisztencialista filozófia legjobb polgári összefoglalása: Jean Wahl: Les

Digitized by Google

philosophies de l'existence, Paris, 1954. Polgári kritikái, gazdag bibliográfiával: H. Kuhn: Encounter with nothingness, Huisdale, 1949., James Collins: The existentialists, A critical study. A Gateway edition, Chicago, 1952., Fritz Heinemann: Existenzphilosophie lebendig oder tot?, Urban—Bücher, Stuttgart, 1954.)

Az egzisztencializmusnak vannak olyan múltszázadbeli előfutárai, mint Sören Kierkegaard (1813—1855) és Friedrich Nietzsche (1844—1900), filozófiai áramlatként azonban csak az első világháború után lépett fel, Németországban. Legfőbb hirdetői Martin Heidegger (fő műve a *Sein und Zeit* 1927-ben jelent meg) és Karl Jaspers (alapvető munkái: *Philosophie der Weltanschaungen*, 1916, *Philosophie*, 1932) voltak. Franciaországban a második világháború előtt jelentkeztek tanítványaik, de az egzisztencializmus itteni elterjedése elsősorban Jean-Paul Sartre (fő filozófiai műve, a *L'être et le néant*, 1943-ban jelent meg, a *L'existentialisme est un humanisme* c. brossúrája 1946-ban) háború utáni működéséhez fűződik. Az egzisztencialisták között a filozófiatörténet megkülönböztet vallásosakat és ateistákat. A vallásosok őse Kirkegaard, ide sorolható Jaspers és a francia Gabriel Marcel, ateistának tartja magát Heidegger és J. P. Sartre. Heidegger, Sartre, de más egzisztencialisták is sokat merítettek Husserl tanításából, s így kapcsolódnak a fenomenológiához is.

Mi a történelmi-társadalmi forrása ennek a filozófiának? Nem kétséges, hogy a polgári társadalom bomlása, s ezen belül a kispolgárság és főleg az értelmiségi kispolgár válságos helyzete. A kapitalizmus növekvő belső ellentmondásai, s az ezek következtében kitört háborúk és forradalmak, de különösen az új, szocialista társadalmi rend megjelenése tovább feszítette a kispolgár ellentmondásait. „A burzsoák és a proletárok felett akar lebegni — írja Marx Proudhonról —, de csak kispolgár, aki a tőke és a munka, a politikai gazdaságtan és a kommunizmus között állandóan ide-oda hányódik." Ha ez a megállapítás igaz volt Marx korában, akkor százszorosan igaz ma. Az egzisztencializmus a XX. századi kispolgár ellentmondásait és ingadozásait fejezi ki, különböző változatokban: egyesek — mint Jaspers — a kapitalizmus apologetikáját táplálják a maguk nézeteivel, mások — mint Sartre — támadják a kapitalizmust, de megmaradnak a harmadik-utas politikai állásfoglalásnál, mert nem tudják magukévá tenni a szocializmust sem.

Vizsgáljuk most meg az egzisztencializmus néhány „alaptémáját", amelyek ezekhez az ellentmondásokhoz kapcsolódnak, s amelyek — irodalmi áttételeken — széles körökben terjedtek el. Az egzisztencializmus „kliséiről" beszélek, s nem egész filozófiájáról, amely nem lehet tárgya ennek az ismertetésnek.

Digitized by Google

1. Bár az egzisztencializmus szellemi őse, Kierkegaard, Hegellel szemben állva, minden rendszert elvetett, századunk egzisztencialista filozófusai igyekeztek a maguk rendszerét kidolgozni. E rendszerek nevüket onnan kapták, hogy képviselőik szerint az *existentia* — a lét — megelőzi az *essentiát* — a lényeget. A klasszikus filozófia e fogalmainak ilyen szembeállítására az egzisztencializmusnak azért van szüksége, mert az objektivitással szemben a szubjektivitást hangsúlyozza. Az „egzisztenciá"-t nem a „létezés" értelmében használják, hanem — amint Jaspers megállapítja — elsősorban azt akarják vele jelezni „ami önmagam számára alapvetően vagyok". A lét meghatározatlan, s csak a semmivel szembeállítva „létezek". Heidegger szerint „a lét beállítottság a semmibe". A lét csak átélhető, mégpedig egyénileg. A lét fokozott átélése kapcsolatba léptet — Kierkegaard, Jaspers, Marcel, s az utóbbi időkben Heidegger szerint is — az abszolutummal, végső fokon az istennel. Sartre, Heidegger ateista korszakához kapcsolódva, azt vallja, hogy „ha nincs is isten, legalább van egy lény, akinél az egzisztencia megelőzi az esszenciát, egy lény, aki van, mielőtt bármi fogalom definiálhatná létezését, és hogy ez a lény az ember, vagy — amint Heidegger mondja — az emberi realitás. Mit jelent itt, hogy az egzisztencia megelőzi az esszenciát? Azt, hogy az ember először létezik, önmagára talál, feltűnik a világban, és csak azután definiálhatja önmagát."

Marxista terminológiával élve arról van szó, hogy az egzisztencialisták szerint a tudat — mégpedig az egyéni tudat — megelőzi a létet, ami az egzisztencializmust a szubjektív idealista filozófiák körébe utalja. A szubjektivitásnak ez az előtérbe kerülése maga is válságjelenség, amelyet az egzisztencializmus kihasznál, s e szubjektivitás filozófiai megalapozásával táplálja a kispolgári irracionalizmust.

2. Ennél is nagyobb visszhangot keltett értelmiségi körökben az egzisztencialista szabadság-felfogás. Az egzisztencialista filozófusok szerint a lét tulajdonképpen választás és szabadság. Sartre ezt így fejezi ki: „Az emberi realitás számára létezni annyi, mint magát választani: semmi sem jön kívülről, sem pedig belülről, amit kaphatna vagy elfogadhatna." Az ember tehát abszolút szabad, s mint ilyennek kell választania. „Egyedül vagyunk, könyörtelenül — írja egy helyütt Sartre. — Ezt fogom azzal kifejezni, hogy az ember szabadságra ítéltetett. Ítéletről beszélek, mert nem ő teremtette önmagát, de máskülönben mégis szabad, mert kitaszítva a világba, minden tettéért felelős." A szabadságnak ez az abszolutizálása elsősorban Sartre-ra jellemző, mert Kierkegaardnál és Jaspersnél isten, Heideggernél a halál korlátokat vet. Az egzisztencialista választás azt jelenti, hogy az ember mindig a

Digitized by Google

jövő felé „transzcendál", másképpen kifejezve, léte mindig csak terv, amelyet a jövőben kell megvalósítani. A választásra bizonyos szituációban kerül sor, amely az ember helyzetéről kialakított érzelmi felfogás. A választás alaplehetőségeit Kierkegaard az esztétikai, etikai és vallásos megoldásban jelöli meg. Szerinte a legértékesebb az utóbbi, mert ez visz közel az abszolutumhoz, istenhez. Más egzisztencialisták variálják ezeket a megoldásokat, az ateisták elvetik a vallásos lehetőséget.

A szabadságnak ez a felfogása figyelmen kívül hagyja a társadalmat, amelyben az ember él, vagy éppen ellenségesnek tartja a „mást". Ezen az individualizmuson enyhítenek egyes egzisztencialista filozófusok, s különösen Sartre, aki nagyobb figyelmet szentel a másik embernek. Végső fokon azonban ő sem változtat az egzisztencialista szabadság szubjektív és absztrakt koncepcióján.

3. Az egzisztencializmusnak művészileg leghasznosíthatóbb alapérzelme a szorongás (Angst, angoisse). Kierkegaard szerint az embert azért fogja el a szorongás, mert állandóan választás előtt áll, mert mindig üdvössége forog kockán, mert nem tudja megkülönböztetni a jót és a rosszat, mert a létet nem tudja elgondolni, de nem gondolni sem tud rá. Sartre ehhez még egy okot tesz hozzá: nemcsak önmagunkért, másokért is kell választanunk, s ezzel kapcsolatban is aggodalom fog el. A szorongás állapotának leírása, amely épít a Freud-féle pszichoanalízisre, az egzisztencialista filozófia és irodalom legkedveltebb témája.

4. Az egzisztencializmus kiindulópontja a szubjektivitás, képviselői mégis igyekeznek ezt valamiképpen meghaladni. A legtöbben a misztikus „transzcendenciához" jutnak el, az ateista egzisztencialisták azonban megpróbálnak más utakon járni. Legérdekesebb ebben a tekintetben Sartre kísérlete, aki alaposan tanulmányozta a társadalmi valóságot, s akinek el nem múló élménye, hogy cselekedett is: részt vett a francia ellenállási mozgalomban. Sartre egzisztencializmusában az aktivitás fontos helyet foglal el, hiszen azt vallja, hogy „az ember az, amit cselekszik". Cselekedeteivel ugyanakkor nemcsak önmagát kötelezi el, hanem embertársait is. Simone de Beauvoir, aki megkísérelte kifejteni Sartre etikai nézeteit, azt mondja, hogy „a kétértelműség erkölcse olyan erkölcs, amely a priori nem tagadja, hogy a különálló létezők ugyanakkor egymáshoz vannak kötve, hogy egyedi szabadságaikból mindenki számára érvényes törvényeket tudnak kovácsolni." Az egzisztencialista morál alaptétele az egyén szabadságának megvalósítása, de Sartre-nál és híveinél ez nem zárja ki a társadalmi igazság keresését s általában a kizsákmányolás és elnyomás elleni harcot. Ez magyarázza, hogy Sartre konkrét

Digitized by Google

esetekben egyetért a kommunistákkal, s támogatja akcióikat a kapitalisták és a gyarmatosítók elleni harcban.*

5. Külön kell szólnunk Sartre-nek arról a kísérletéről, amelynek célja a marxizmust és az egzisztencializmust „egyesíteni". A marxizmussal szembeni egyes filozófiai és politikai fenntartásait feladva — amiben nem kis szerepet játszott az egzisztencializmus társadalmi tehetetlensége és a marxizmus megújulási képessége —, az utóbbi időben ő is marxistának vallja magát. Nemrég Prágában kijelentette: „A marxizmus az utolsó három század harmadik filozófiája (ti. az elsőt Descartes és Locke, a másodikat Kant és Hegel képviseli), amelyet a munkásosztály fejlődése, az iparosítás növekedése, a tudományos ismeretek stb. hívtak életre, s mindazok, akik azt gondolják, hogy fel tudják falni vagy túl tudják szárnyalni a marxizmust, szükségszerűen a marxizmus előtti állapotokba zuhannak vissza. Ilyenformán távol áll tőlem annak az állítása, hogy az egzisztencializmus fel akarja falni a marxizmust. Éppen ellenkezőleg, azt állítom, hogy marxista vagyok, és annak, hogy az egzisztencializmus létezik, egyedüli oka, hogy a marxizmus nem akarta magába olvasztani. Az egzisztencializmus nem filozófiai rendszer, hanem a marxista filozófián belüli búvárkodás."

A dialektikus ész kritikája (Critique de la raison dialectique) című 1960-ban megjelent művében részletesen kifejti — ha meglehetősen komplikáltan és sokszor zavarosan is —, hogy miben ért egyet a marxizmussal, és miben nem. A marxizmus, bármennyire érvényes magyarázatot adott is a kapitalizmus társadalmáról, szerinte az utóbbi évtizedekben megrekedt, mert az elmélet és a gyakorlat elvált egymástól: az elmélet megmerevedett, a gyakorlat pedig empirista-voluntarista módon alakult. Erre pédaként említi: „Rákosi fejében a budapesti földalatti valóságos dolog volt, és ha a budapesti talaj nem tette lehetővé felépítését, ennek az volt az oka, hogy a talaj ellenforradalmi volt" (t. i. Rákosi elképzelése szerint).**

A gyakorlat empirista-voluntarista torzulása a dogmatikus politika következménye, de miben látja Sartre az elmélet megmere-

* Legutóbb a Nobel-díj visszautasításával nemcsak „függetlenségét" akarta bizonyítani, hanem rokonszenvét is a szocialista irodalom és a szocializmus iránt. Erről szóló nyilatkozatát (amely a Sartre által jóváhagyott szövegben a Le Monde okt. 24-i számában jelent meg) a Népszabadság is közölte 1964. október 24-i számában.

** Csak mellesleg jegyzem meg, hogy Sartre a magyarországi ellenforradalomról, okairól és következményeiről a revizionisták nézeteit és torzításait (néha tárgyi tévedéseit) fogadta el; a legutóbbi időkben az általa szerkesztett Temps modernes (1964. március) közölte Claude Bourdet cikkét, amely reálisabb képet fest Magyarországról.

Digitized by Google

vedését? Főleg abban, hogy a marxizmus nem fogadja be a pszichoanalízist, a szociológiát és a fenomenológiát. Sartre helyesen teszi, amikor elítéli a dogmatizmust a marxista gondolkodásban, s egyet lehet érteni vele abban is, hogy a marxizmusnak fel kell használnia mindazokat az eredményeket, amelyeket a pszichológiában, a szociológiában vagy más területeken a modern tudomány elért. Ezeket azonban a dialektikus és történelmi materializmus alapján kell feldolgozni. Az új tudományos eredmények egyébként a materializmus igazságait erősítik, s nem az egzisztencializmus szubjektív idealizmusát. Teljesen igaza van Roger Garaudynak, amikor kimutatja (Válasz Jean-Paul Sartrenak, Budapest, 1963.), hogy Sartre említett traktátusában az anyag, a dialektika, a természet és a társadalom alapvető kérdéseiben fenntartja idealista álláspontját, még ha egy-két ponton közeledik is a marxizmushoz. Ezt az idealizmust nem lehet „egyesíteni" a marxizmussal.

Sartrenak e könyvében kifejtett álláspontját nem tartjuk véglegesnek: az elmúlt évtizedekben a történelem mozgása gyakran alakította gondolkozásmódját. S ezt nem iróniából mondjuk, hanem azért, mert becsüljük azt a képességét, amellyel figyelemmel kíséri a változásokat, s ezeknek megfelelően módosítja is korábbi álláspontját.

II.

Az egzisztencialista filozófia alaptémái szépirodalmi, s nem filozófiai művek útján terjedtek el. Az érdem elsősorban a francia íróké: Sartre-é, Simone de Beauvoir-é és Camus-é, akik az ateista egzisztencializmus képviselőiként léptek fel, s jelentős szépirodalmi tevékenységet fejtettek ki. Írói tevékenységüket tudatosan állították eszméik terjesztésének szolgálatába, s ezt a törekvésüket tükrözi esztétikájuk is.

Intellektuális érdeklődésükből következett, hogy művészetelméleti vonatkozásban mindenekelőtt az irodalom céljáról és jelentőségéről elmélkednek, s kevésbé foglalkoznak az esztétikum formai kérdéseivel, amelyekben nem akarnak mindenáron újítani. Ez a felfogás összefügg azzal a szereppel, amelyet az egzisztencialista filozófia szán a művésznek. Sartre *Csömör* (La nausée) című írásában, amely a világ abszurd voltának s az attól való megundorodásnak egyik mozzanatát mutatja be, klútnak az írást tünteti fel, amely „formát" ad a kaotikus életben. *Mi az irodalom?* (Qu'est-ce que la littérature?) című esszéjében az elkötelezettségben látja az író hivatását: „Az »elkötelezett« író tudja, hogy a szó cselekedet: tudja, hogy leleplezni annyi, mint változtatni és hogy nem lehet leleplezni, csak akkor, ha az ember változást tervez." A realizmust azért nem fogadja el, mert az szerinte pártat-

Digitized by Google

lanságot kíván meg, márpedig a XX. század írója nem lehet pártatlan. „A mű, bármilyen oldalról vizsgáljuk is, az emberek szabadságába vetett bizalom aktusa." „Hogyan lehet valaki ember a történelemben, a történelem útján és a történelemért?" Ez az a kérdés, amelyre Sartre választ akar adni szépirodalmi alkotásaiban. Őseinek Kafkát és a nagy amerikai regényírókat vallja, akik az emberi sorsról adtak számot. Az „elkötelezett" irodalom tehát az egyén megvalósítását szolgálja, de itt jobban előtérbe kerül a „másik", a környezet, a társadalom. Sartre nyíltan vallja, hogy a haladó irodalom ügye a munkásosztály sorsához van kötve, s ha a munkásokhoz nem is tud eljutni (szerinte ugyanis a kommunisták elzárják a munkások elől az egzisztencialista irodalmat), azzal, hogy az egyén és a kapitalista társadalom igazi képét mutatja fel, legalább polgári olvasóiban kelti fel a „szerencsétlen tudatot", amely megingatja a kapitalista rend örökkévalóságába vetett hitet.

Simone de Beauvoir szerint „a művész és az író igyekeznek meghaladni a létet; arra törekszenek, hogy abszolutumként megvalósítsák". Ez azt is jelenti az ő szemében, hogy a művész és az író „fel kell hogy fedezze az ember számára a létet, mint okot a létezésre". Ő ezt a felfedezést főleg az önvallomás útján keresi, és képszerűbben, mint Sartre.

Camus a *Szüszifosz mítoszában* az abszurd emberi magatartások között említi a művészit, és főleg teremtő oldaláról vizsgálja: „A művészi alkotás magában abszurd jelenség, és csupán leírásról van szó. Nem szolgál megoldásként a szellem bajára." A Nobeldíj átvételekor Svédországban mondott beszédeiben azt hangsúlyozta, hogy a művészet nem magányos kedvtelés, hanem „eszköz arra, hogy meghassuk a legtöbb embert azzal, hogy a közös szenvedésekről és örömökről kiváltságos képet nyújtunk számukra". Camus — éppúgy, mint Sartre — elítéli a l'art pour l'art jelszavát, s elismeri, hogy az író kötelessége korát élni és koráról vallani, mégpedig — szerinte — realista módon. Az elkötelezettséget azonban nem a sartre-i értelemben használja, ő ugyanis azt vallja, hogy csak egyfajta elkötelezett író lehet, az „aki anélkül, hogy a harcból bármit visszautasítana, azt legalábbis elutasítja, hogy szabályos hadseregekhez csatlakozzék". Álma tehát a partizán, aki a szenvedő emberiség énekese és a tragikus lelkiismeret harcosa. Camus nemcsak a kapitalista társadalomtól határolja el magát, hanem a munkásmozgalomtól is, s 1952-ben Sartre-ot azzal vádolja, hogy kritika nélkül áll ki a kommunisták mellett. Elvont lázadása végül is valamiféle sztoikus életbölcselethez vezet el, amelyet az utóbbi időkben a polgári társadalom igyekszik a maga céljaira felhasználni.

Hazel E. Barnes *A lehetőség irodalma* (The literature of possibility, Lincoln, 1959) című érdekes könyvében megkísérli

Digitized by Google

az egzisztencialista irodalom fő témáit felsorolni, de végül is egy címszó alatt foglalja össze őket: *self-encounter*, találkozás önmagunkkal. Kiindul az egzisztencialista „rosszhiszeműség" (mauvaise foi) kérdéséből, amely a faji előítéletekben, a politikai magatartásban, a vallásban és az emberi kapcsolatokban jelentkezik; megvizsgálja a világ abszurditásának témáját, s ezzel kapcsolatban a három fő emberi magatartást, az íróit, a színészit és a cselekvő emberit, s végül eljut a szabadság — mégpedig az elkötelezett szabadság — egzisztencialista ábrázolásáig. E kérdések alapja kétségtelenül a sokszor abszurdumig vitt szubjektivitás, ami azt is jelenti, hogy a filozófiai problémák tulajdonképpen pszichológiai szinten jelentkeznek. A szerző talán akarata ellenére is ezt bizonyítja.

Bármennyire sokféle kérdéssel foglalkozott is az egzisztencialista irodalom, legnagyobb hatását a világ abszurditásának s ebben az ember kétségbeejtő helyzetének leírásával érte el. Sartre 1938-ban adta közre *A csömört* s Camus 1942-ben *A közönyt* (L'étranger), az egzisztencializmus irodalmi „summáit". Roquentin, *A csömör* hőse a francia kisváros háború előtti levegőjében érzi meg a világ hiábavalóságát és az egyén szinte nevetséges helyzetét. Meursault — Camus figurája — Oranban ismétli meg a gide-i action gratuite-et, öl, mégpedig különösebb ok nélkül. A gyilkosság itt csak szimbólum: az egyén és a társadalom elkerülhetetlen konfliktusát jelképezi.

A világ abszurditása (ennek filozófiai — pszichológiai indokolása) és ugyanakkor a belőle való szabadulás útjának keresése — ez feszül később is az egzisztencialista irodalomban. Mindjárt hozzá kell tennünk: igazi ereje továbbra is a baj leírásában fedezhető fel, mert a „szabadság útjait" megtalálni nem tudja. Sartre és Camus életműve példázhatja ezt az igazságot.

Sartre igazi írói terrénuma a dráma, s regényei, mint például a máig is befejezetlen *A szabadság útjai* című trilógia, művészileg kevésbé meggyőzőek. Úgy tűnik, hogy a nemrég megjelent *A szavak* (Les mots) című írása meghazudtolja ezt az állítást: ne feledjük azonban, hogy Sartre ez utolsó szépirodalmi műve lírai önvallomás, mégpedig a gyermekkorról.

A háború alatt írta *Legyek* (Les mouches) című drámáját, amelyben szembeszáll a vallással, mint amely elaltatja az ember lelkiismeretét, s Oresztészben bemutatja az igazi egzisztencialista hőst, aki tudatosan vállalja tettét, nem pedig valamiféle végzet következményeként. Az a tény, hogy ez a dráma a fasizmus idején íródott, egyúttal a francia ellenállás gondolatát is sugalmazza. Tíz évvel később ismét a vallás kérdésével foglalkozik, *Az ördög és a jóisten* (Le diable et le bon dieu) című drámájában, melynek

Digitized by Google

fő alakja, Goetz, előbb az ördögnek adja el a lelkét, majd az istent akarja szolgálni, de végül is rájön arra, hogy az embert kell vállalnia. Ezek a drámák azt példázzák, hogy a szabadságot a vallás útján megtalálni nem lehet.

Sartre *A zárt ajtókban* (Huis clos) még azt hirdette, hogy „a pokol — mások", tehát hogy csak önmagunkban kereshetjük saját szabadságunk megvalósítását. S íme, már az eddig említett drámák is arra utalnak, hogy szerzőjük nagyon is tekintetbe veszi a „másokat". Úgy tűnik, hogy nem elégíti ki az egzisztencializmus individualista felfogása, az absztrakt szabadság-elképzelés, hanem keresi az emberekkel való szolidaritást is. A francia író művében — mintha állandóan odafigyelne arra a kritikára, amelyet sokan, s különösen a marxisták nem szűnnek meg hangoztatni az elvont lázadás egyoldalúságáról — újból és újból visszatér a másokért vállalt szolgálat, végső fokon a társadalmi elkötelezettség gondolatához. *A tisztességtudó utcalány* (La putaine respectueuse) című darabjában például leleplezi a faji előítéleteket s az amerikai áldemokráciát. Már maga a témaválasztás is azt mutatja, hogy túl akar lépni az elszigetelt egyén problematikáján, s hogy az egyén és a társadalom kérdéseinek megoldását a haladás útján keresi.

Egy másik művét, *A mocskos kezeket* (Les mains sales, 1948) megpróbálták az antikommunista propaganda céljaira is felhasználni, mert ebben a polgárok a kommunista politikai morál kritikáját látták. Hugo, az értelmiségi kommunista, azt hiszi, hogy a párt főtitkára, Hoederer, elárulja az ügyet, mert az adott helyzetben kész szövetséget kötni a párt egykori ellenségeivel. A párt egyes vezetőinek megbízásából megöli őt, de tisztázatlan körülmények között: a politikai okokhoz féltékenység is járul. Bebörtönzik, s amikor kiszabadul, megtudja, hogy a párt Hoederer politikáját fogadta el. Megtehetné, hogy a gyilkosságot csak a féltékenységgel magyarázza, s ezzel felmentse a pártvezetést is a felelősség alól, de ő inkább elvállalja a politikai gyilkosságot, még ha ez a halálát is jelenti. Sartre a darab születését a következőképpen magyarázta: „Azt akartam mindenekelőtt, hogy az a néhány polgári származású fiatal, aki tanítványom vagy barátom volt, és akik jelenleg huszonöt évesek, megtalálják önmagukat Hugo habozásaiban. Hugo soha sem volt számomra rokonszenves személy, és soha sem hittem, hogy Hoederer-rel szemben igaza lett volna. De benne meg akartam mutatni egy bizonyos fiatalság gyötrődéseit, amely annak ellenére, hogy valóban kommunista felháborodást érez, mégsem kéri felvételét a pártba a liberális kultúra miatt, amelyet kapott. Nem akartam azt mondani, hogy igazuk van, vagy nincs, ez esetben iránydrámát írtam volna. Egyszerűen le akartam írni őket. De egyedül Hoederer magatartása látszik előttem egészséges-

Digitized by Google

nek . . ." (Idézi F. Jeanson: Sartre par lui-même, Paris, 1955. 48—49. old.)

A „kétértelműség" itt is megmarad: Sartre maga végső fokon mégsem vállalja Hoederer elkötelezettségét. Az antikommunista hisztériával azonban szembeszáll, mint *A főbelövendők klubja* (Nekrassov) című darabja is bizonyítja. Legutóbbi drámájában, az *Altonai foglyokban* (Les séquestrés d'Altona') a fasizmusért való felelősség és a ma is fenyegető fasiszta veszély kérdését veti fel, még ha pszichoanalitikus fejtegetései zavarják is e mondanivaló kifejtését. Csak mellesleg jegyzem meg, hogy a drámából készült film ezt a mondanivalót eltorzította.

A kérdések, amelyeket Sartre szépirodalmi munkáiban felvet, élők, s drámáiban valóságos emberek csapnak össze, még ha sokszor ezekben is érezzük és látjuk az illusztrálási szándékot. A „praxisnak" ebben az irodalmában, amely Sartre szerint az elkötelezett irodalom, a gondolatiság, vagy általában a mondanivaló áll az első helyen: „a prózában — mondja az író — az esztétikai élvezet csak akkor tiszta, ha mellékesen jelentkezik (s'il, vient par dessus le marché)". Ezt lehet alkalmazni Sartre drámájára is.

Más utat járt meg Camus, aki *A közönyben* az egzisztencializmusból indult el, s végül eljutott a Sartre-tal való szakításhoz. A világ abszurditásának leírásával kezdte pályáját, és mint minden egzisztencialista, kereste az ember „megvalósulásának" szubjektív lehetőségét. Meursault önkényes cselekedetével menekül a halálba az abszurd világ elől; az 1944-ben bemutatott *Félreértés* (Maletendu) című dráma hősnője — aki megöli fel nem ismert bátyját, hogy pénzt szerezzen, mert szépségre vágyik — ugyancsak a halált választja. Egy másik drámájának fő alakja *Caligula* császár, aki a szabadságát úgy keresi, hogy hatalmánál fogva mindent és mindenkit megcsúfol. Az író minden figurájáról elmondhatja azt, amit Caligula: „Nem azon az úton indultam el, amelyen kellett volna, sehová sem lyukadtam ki. Szabadságom nem a jó szabadság volt."

A közöny megjelenésének évében adta ki Camus *Szüszifosz mítosza* (Le mythe de Sysiphe) című írását, amelyben (az egzisztencialistákból és Dosztojevszkijből kiindulva) megkísérelte filozófiailag is megmagyarázni az élet abszurditásának érzését. Szüszifosz az abszurd hős, de Camust nem a sziklagörgetés érdekli az ő sorsában: „Visszatérés közben — ebben a szünetben — érdekel engem Szüszifosz. Az arc, amely a kövekhez oly közel gyötrődik, maga is kő már. Látom, amint ez az ember ismét lemegy nehéz, de egyforma léptekkel a szenvedéshez, amelynek sohasem fogja ismerni a végét. Ez az óra, amely olyan, mint egy lélegzetvétel, s amely épp olyan biztosan visszatér, mint nyomorúsága, ez az óra az

Digitized by Google

öntudat órája. E pillanatok valamelyikében, amikor elhagyja a csúcsot, és lassan leszáll az istenek nyomorúságos szállása felé, Szüszifosz fölötte áll sorsának. Erősebb, mint sziklája. Ha ez a mítosz tragikus, ez azért van, mert hőse tudatos." . . . „A magaslatok felé törő küzdelem — teszi ehhez hozzá Camus — elég ahhoz, hogy megtöltse az emberszívet. Boldognak kell képzelni Szüszifoszt." Tehát abszurditás, de mégis az emberi nagyság tragikus értése, amely felemel.

Az ellenállásban való részvétele felhívja Camus figyelmét a „másokra". Ennek az élménynek a hatása alatt írja meg *A pestis* (La Peste) című kisregényét, amelyben a világ abszurditásával nem kizárólag az egyént állítja szembe, hanem az emberi közösség harcát. A szimbólummá emelt „pestis" elleni küzdelem nem jelenti a teljes feloldást, a baj elmúlása után az emberek többsége ott folytatja az életet, ahol abbahagyta. Mégis a regény egyik alakja — s talán Camus szócsöve — szerint is „az emberekben több csodálni, mint megvetni való dolog van", s az emberi szolidaritás nagy érzése a humanista vonásokat emeli ki. Az *Ostromállapot* (L'état de siège) című drámában Camus még a fasizmussal azonosítja a „pestist", s szükségesnek tartja az ellene való harcot, sőt eredményesnek is, még ha magának a hősnek el is kell buknia.

Alig telik el néhány év *A pestis* megjelenése után, s Camus eltávolodik a Sartre-féle egzisztencializmustól, s egyre élesebben antikommunista magatartást vesz fel. A cél és az eszközök problematikája foglalkoztatja, s ennek eredménye *Az igazak* (Les justes) című dráma, amelyben azt bizonygatja, hogy erőszakot alkalmazni a szent cél érdekében is, csak ritkán, és meghatározott esetekben lehet, azonban olyankor is halál a sorsa az erőszak alkalmazójának. 1951-ben kiadja *A lázadó ember* (L'homme révolté) című esszéjét, amelyben elveti a forradalom gondolatát, s eljut a sztoikus életbölcselethez. Szépirodalmi munkásságában viszont ismét az egzisztencialista alaptémákhoz tér vissza. *A bukás* (La chute) című regényében az emberiség egyetemleges bűnösségének és bűntudatának a kérdését feszegeti, anélkül, hogy az úgynevezett tragikus lelkiismeret problémáján túllépne.

Camus a klasszikus stíluseszményt követve, koncentráltan és nagy erővel fejezi ki gondolatait és érzéseit. Igazi tehetsége egy-egy érzelmi szituáció leírásában mutatkozik meg, s nem filozófiai mondanivalójában. (Camusról részletesebben: A pestis és A bukás magyar kiadásához írt előszavamban.)

Az egzisztencializmus nemcsak úgy jelenik meg az irodalomban, mint tudatos világnézet, hanem úgy is, mint homályos, egzisztencialista „klisékhez" tapadó életérzés, és nem csupán a francia irodalomban találjuk meg, hanem az angolban, különösen a dühöngő fiataloknál, az amerikai beatnikeknél és az olasz neorea-

Digitized by Google

lizmus egyes képviselőinél. Különböző áttételeken keresztül más művészeti ágakban is érvényesül ez az életérzés, így különösen a filmművészetben, de — a szürrealizmus feltámasztásának kísérleteivel együtt — a képzőművészetben is. Igaza volt Lukács Györgynek, amikor 1946-ban ezt írta: „Semmi kétség: rövidesen az egzisztencializmus lesz a mai polgári értelmiség uralkodó szellemi áramlata."

Sokan hirdetik manapság az egzisztencializmus divatjának elmúlását, s hivatkoznak például a francia irodalomban a „nouveau roman" törekvésére. Az „új regény" azonban nem cáfolja az egzisztencializmus filozófiai alaptételeit a világ abszurditásának kérdésében, legfeljebb Sartre felfogásával áll szemben az elkötelezett irodalmat illetően, s ezzel még jobban eltávolodik az emberi szolgálattól. (Erről a vitát J. P. Sartre indította el *A szavak* című könyvéről adott interjújában, Le Monde, 1964. ápr. 18.)

III.

Hogyan állunk az egzisztencializmus magyarországi elterjedésével? E kérdésre csak akkor tudunk helyes választ adni, ha tekintetbe veszünk bizonyos történelmi előzményeket. A fasizmus előtetőrése után Magyarországon az értelmiségiek közül kevesen jutottak el a marxizmusig, viszont sokan voltak olyanok, akik az embertelenséggel szemben a polgári humanizmus sáncai közé húzódtak, némelyek a szociális problémák felszínre hozásával, mások anélkül. Ezek az értelmiségiek világnézetüket az idealista filozófia valamelyik válfajában keresték. Így többek között az egzisztencializmusban is. Az első világháború után Brandenstein Béla és mások a német polgári filozófiát követve Magyarországon is hirdették Kierkegaard tanításait. *A mai világ képe* című 1942-ben (Kornis Gyula szerkesztésében) megjelent szellemtörténeti körképet nyújtó munkában többen is, így Halasy-Nagy József és Prohászka Lajos már az „egzisztenciális filozófiát" tartják a kor egyik legfontosabb irányzatának, amely „a legjobban fejezi ki a háború utáni nemzedéknek (vagy legalábbis egyik jelentős részének) életérzését". Kierkegaard nézeteit ismertetve mondja Prohászka: „Kierkegaard tagadásán a szenvedés igenlése szól keresztül. S épp ebben jelentkezik egy új embertípus — késői kultúránkban először —, az tudniillik, aki a lét teljes reménytelensége ellenére is hősies elszánással vállalja, sőt keresi ennek a létnek minden kockázatát és velejáró gyötrelmét. Ezzel az új életformával hódít Kierkegaard, különösen napjainkban, sőt bízvást állítható, hogy szemléletének végső következményeit épp ma vonják le." És Halasy-Nagy József a következőképpen elmélke-

Digitized by Google

dik: „Ha szemébe nézünk annak a filozófiának (tudniillik az általa egzisztenciálisnak nevezett filozófiának), lehetetlen észre nem vennünk, hogy többet akar, mint a tudomány. Az élet magyarázata és vezetője kíván lenni, s ezzel a vallás határát súrolja. A mai ember hitének szerepére vágyik. Annak az embernek lelke szól belőle, aki nem fogékony a transzcendens világok fénye iránt, kétfelől a Semmi sötétje veszi körül, s egy keskeny fénysáv hull az útjára: a saját öntudata világít előtte, s ő magára véve történelmi helyzete terhét és minden fenyegetését, rettenhetetlenül megy útján előre. Talán ez lesz az új ember, aki el mer indulni ebből az összeomló világból egy új világ felé. Olyan mint a Lovag, Dürer képén, akit a Halál és az Ördög fenyegetnek útján, de ő semmit sem törődve velük, halad a cél felé — remélve még a reménytelent is: a diadalt a Halál és az Ördög fölött." A háborúba sodort Magyarország polgári filozófusai így elmélkednek az egzisztencializmusról, amelyben valamiféle pesszimista heroizmus kifejezőjét látják.

A felszabadulás után a magyar értelmiség válaszút elé került: a szocializmust akarja-e, vagy pedig a kapitalizmus fennmaradását? Sokan bizonytalanok voltak, és a kiutat főleg a Sartre-féle harmadikutas megoldásban keresték, amelyet nálunk a francia író *„Az egzisztencializmus—humanizmus"* című magyarul is megjelent (J. P. Sartre: Exisztencializmus. Mátrai László tanulmányával) brosúrája alapján ismertek meg. Az egzisztencializmussal rokonszenvező véleményeket lehetett találni az idősebb polgári radikálisoknál, a Huszadik Század körében, Hamvas Bélánál, de az Új Holdban jelentkező fiatal íróknál, költőknél és kritikusoknál is. Csak példaként említem — s nem azért, hogy régi dolgokról most vitát kezdjek —, hogy az Új Hold 1948 januári száma „önmarcagoló, kegyetlen humanizmust" reklamált, s arról beszélt, hogy a fiatal írók „az aggok idillikus és a számonkérők kegyes humanizmusával szemben vállalják a kétkedést, a pesszimizmust is." E szám egyik cikke pedig már egyenesen az egzisztencializmus terminológiáját használva mondta: „Ha tehát korunkat az intenzív tudatosítás korának nevezzük, ennek ez a kettős értelme van: a ‚humana servitus' leleplez, és egyben a szabadság keresése. Az írónak éppúgy törvénye a becsületesség, mint a természettudósnak; a becsületes, a kérlelhetetlen megismerés azonban végső fokon nem nihilizmus, vagy ha tetszik, nevezzük nihilizmusnak a szkepszissel, a folytonosan éber kritikai magatartással együtt, az így értelmezett nihilizmus azonban feltétele az életnek, mert az élet lényegéhez hozzátartozik, hogy nyitva áll önmaga új alakjai, új törvényei számára az ember sza-

Digitized by Google

badságának egyetlen igazi lehetősége: a szabadság keresése." Versben kifejezve ez így hangzott:

S görcsös vajúdás közt megszülli elmém
a mindenben-kétkedést, e csontos,
időtlen, hosszúkörmű csecsemőt.

S hogy itt mennyire egzisztencialista kételkedésről van szó, ugyanez a vers győz meg:

A csőcselék üvöltsön, te azonban
ne szólj, feküdj le, halj meg a csömörtől!

Az egzisztencializmus térhódítása ekkor nem pusztán világnézeti probléma volt: a háború utáni válság éveiben alkalmas volt arra, hogy főleg az értelmiség figyelmét elterelje a megérett társadalmi feladatokról.

Lukács György már 1946-ban a *Fórum*ban megkezdte az egzisztencializmus marxista bírálatát, amelyet a fiatal értelmiségiek közül sokan el is fogadtak. Lukács az egzisztencializmusról szóló tanulmányait (Az egzisztencializmus, Az egzisztencialista etika zsákutcája, Heidegger redivivus) kiadta *A polgári filozófia válsága* című könyvében is, s ennek első kiadásához 1947-ben írt bevezetőjében elmondja, hogy mennyire hiányzik a filozófia iránti érdeklődés Magyarországon még értelmiségi körökben is. Ehhez hozzáteszi: „Mert az, hogy bizonyos divatos filozófiáknak, például ma az egzisztencializmusnak, akadnak nálunk is olvasói, e tekintetben nem bizonyít semmit, nem változtat a lényeges helyzeten. Itt kizárólag divatról van szó, s a legnagyobb ritkaság, hogy ilyen divatos irányok ismertetői mélyebben belemennének az illető kérdés filozófiai elemzésébe." Az egzisztencialista divat azonban nem volt múló, mert akármilyen felületi volt is hatása, valóságos társadalmi tényekhez tapadt.

Bár a marxisták részéről folyt eszmei vita ebben a kérdésben, az egzisztencializmus 1948 után nem azért szorult háttérbe, mert híveit sikerült meggyőzni nézeteik helytelenségéről, hanem elsősorban a tiltó intézkedések hatása alatt. Amikor újabb válsághangulatok jelentkeztek a társadalomban és az irodalomban, az egzisztencialista jelenségek felerősödtek.

Milyen jelenségeket sorolhatunk ma — erőltetés nélkül — az egzisztencializmus hatásának körébe?

1. Az egzisztencializmus az ént állítja a középpontba, de úgy, hogy lényegében izolálja a társadalomtól. Természetesen kénytelen elismerni, hogy társadalom van, de ezt a következetes eg-

Digitized by Google

zisztencialisták — mint amilyen Heidegger — közömbös, vagy éppen ellenséges környezetnek fogják fel. Sartre tesz ugyan kísérletet ennek az antagonizmusnak a feloldására azzal, hogy keresi a választ a társadalmi kérdésekre is. Ez a kutatás azonban végső fokon a szubjektivítás terén marad. Simone de Beauvoir világosan ki is mondja, hogy „semmiféle társadalmi változás, semmiféle morális megtérés nem tudja megszüntetni azt a hiányt, ami az ember szívében van." Az ember „elidegenedését" is lényegében a világ abszurditásával magyarázzák, s mint ilyent nem is tartják megszüntethetőnek.

Hazánkban 1945 után forradalmi átalakulás következett be a társadalom szerkezetében. Jogosan vetődik fel a kérdés: vajon ez a változás éreztette-e hatását az egyes ember életében. A sematikus irodalom azt a választ adta, hogy a társadalom átalakulása szinte automatikusan megváltoztatta az embert is. Ez nyilvánvaló leegyszerűsítés volt, de tagadni a társadalmi változás hatását az egyén életére — ez a másik véglet, amit elfogadni nem lehet. Az 1953 után kibontakozott válsághangulatban s a polgári nézetek nyílt jelentkezésével egyidőben irodalmunk egy része az egyén problematikája felé fordult, de úgy, hogy szándékosan elhanyagolja a társadalom létezését és annak hatását az ember sorsára.

Az egzisztencialista irodalom gyakran mutatja be az egyén és a társadalom összeütközését, s a társadalmat az egyén „önmegvalósításának" akadályaként tünteti fel. Az érdekes az, hogy míg a francia egzisztencialista irodalom — néha még Camus is — azt keresi, hogyan lehetne az abszurd világot „meghaladni", nálunk — legalábbis átmenetileg — ellenkező folyamat alakul ki: az írók egy része azt akarja bebizonyítani, hogy az egyén magában marad, s a társadalmi változás nem hoz bajára írt, sőt szükségszerűen szembekerül vele, bármilyen nemesek is a szándékai.

Ezt a szemléletet leginkább az úgynevezett fejlődés-regényeknél lehet tetten érni, amelyek bemutatják hőseiket a Horthy-rendszerben és a felszabadulás utáni időszakban is. Ottlik Géza, Mándy Iván, Mészöly Miklós, de sokszor az egészen fiatal írók egyes műveiben is megtalálhatjuk az egyéni élet változtathatatlanságának ezt a dogmáját.

2. Az egzisztencializmus másik fontos vonása, amely egyúttal legáltalánosabb irodalmi megjelenési formája is, az egyedülmaradt én szorongása, félelme, rettegése.

A huszadik századi magyar polgári költészetben a válsághangulatok a két háború közötti időszakban eluralkodtak, azonban helytelen volna ezeket mind az egzisztencializmus megnyil-

Digitized by Google

vánulásainak tartani. Viszont — azt hiszem — azt lehet állítani, hogy már a harmincas években feltűnnek egyes költőknél ilyen jelenségek is. Így például Weöres Sándor nagyon is bonyolult gondolatvilágát színezik a német egzisztencializmus bizonyos vonásai. Erre utalnak nemcsak olyan versei, mint a *Praeexistentia*, *Existentia* és *Postexistentia*, hanem az élet és halál olyanfajta szembeállítása is, mint amilyet a *„Nem élni könnyebb"* című versében olvasunk:

> Nem élni könnyebb. Mert kígyómarástól
> csak az fél, kinek forró az ere.
> Még egy percünk sincs szűz az elmúlástól,
> a halál élők nyaka-kötele.

Ebből a felfogásból hiányzik a Sartre-féle egzisztencializmus aktív jellege, viszont érvényesül benne bizonyos panteisztikus derű, amely megkülönbözteti azt a „szerencsétlen tudat" híveinek magatartásától. Rokonvonása az egzisztencializmussal az is, hogy az egyént elszigetelten nézi, s a legutóbbi időkig a társadalom csak mint valamiféle közömbös, vagy éppen rossz tényező jelenik meg benne.

A szorongás kínzó hangjai sokkal fájdalmasabban törnek fel Juhász Ferenc költészetében. A társadalomra is figyelő magatartás után, az elmúlt években egyre inkább az ember öntörvényű fejlődése került előtérbe lírájában:

> Az ember dolga: hogy embernek lenni érdem
> hogy végső-bátor legyen az elrendeltetésben,
> az elhullásban és a fölemelkedésben
> és nem hihetünk másban csak e küldetésben.

Ennek a célkitűzésnek a megvalósítása érdekében a költő küzd önmagával, küzd a körülvevő környezettel, küzd a mindenséggel, s eljut a kozmikus látomásokig. A kozmikusra kitágult világban az egyik alapérzés — ha nem is az egyetlen — a félelemé. Ettől az érzéstől a költő mind ez ideig sem szabadult meg.

A szorongás nyomasztó légköre nem csupán Juhász Ferenc költészetét jellemzi, megtaláljuk azt líránk más képviselőinél, így különösen Kálnoky Lászlónál, Pilinszky Jánosnál, Rába Györgynél, de még a fiatalabbaknál is.

Ennek az érzésnek leírásával találkozunk a prózában és drámában is. Sarkadi Imre egyes 1956 után írt munkáiban, különösen az *Oszlopos Simeon*ban és *A gyáv*ában az izolált, kiábrándult, hitét vesztett egyén problematikája és félelme áll előttünk, bár

Digitized by Google

néha áttör rajta a múltbeli optimista társadalmi tapasztalat, sőt az egyén és társadalom jövőbeli egymásra találásának reménye is. Tisztábban jelentkeznek bizonyos egzisztencialista hangulatok Hernádi Gyula, Huszty Tamás vagy Csurka István egyes írásaiban.

3. Irodalmunk nagy része a magánélet problematikáját állítja ma előtérbe, mégpedig úgy, hogy elválasztja azt a társadalmitól. Ezt az egyoldalúságot egyesek úgy próbálják ellensúlyozni, hogy a magánélettel kapcsolatban a végső problémákat feszegetik: a halál, a szerelem vagy a szabadság témáit. Erre szokták azt mondani, hogy az intellektuális irodalom igénye jelentkezik. Nem kétséges, a magyar irodalmat egyes periódusaiban a filozófiai mondanivaló háttérbe szorulása, s a puszta élettények leírása jellemezte, ami beszűkülést okozott. Jogos tehát az intellektualizmus követelménye.

A végső kérdések elemzése feltételezi azonban azt, hogy az írónak széles körű műveltsége és határozott világnézete legyen. Nálunk egyes írók megtartották polgári felfogásukat, még ha valamit módosított is rajta a társadalmi tapasztalat; mások nem tájékozódtak a marxizmusban, vagy úgy érzik, hogy kiábrándultak belőle, s ezért a polgári filozófiához vagy irodalomhoz fordulnak; s végül vannak olyanok is, akik azt látják, hogy a marxizmus nem foglalkozott jelentőségüknek megfelelően az egyén kérdéseivel, s maguk keresik a választ ezekre, néha ugyancsak polgári hatások alatt. Itt elsősorban etikai vonatkozásokról van szó, hiszen az egyéni erkölccsel kapcsolatban merülnek fel a végső kérdések is. Láttuk, hogy az egzisztencializmus sem tud megfelelő választ adni ezekre a problémákra, de a félválaszok sokszor újszerűnek tűnnek. Áll ez főleg olyan témákra, mint a lét, a szabadság, az ember megvalósítása, az elidegenedés stb. Hosszan lehetne idézni íróinktól olyan elmélkedéseket, amelyek átveszik az egzisztencialista filozófia idevonatkozó közhelyeit. S ezek a klisék nemcsak a költészetben, a prózában, vagy a drámában jelentkeznek, hanem beszüremkednek a filmekbe is. Gyakori az utóbbi idők filmjeiben a lapos filozofálás, amelyben az újszerűséget néhány egzisztencialista „mazsola" jelenti.

Hangsúlyozni kell: a felsorolt jelenségek inkább egy adott atmoszférára, mint valamiféle kialakult irodalmi irányzatra hívják fel a figyelmet. Az egzisztencialista tünetek még a legpolgáribb hangvételű művekben is keverednek a mi valóságunk elemeivel, s azokkal a tapasztalatokkal, amelyeket szerzőik az elmúlt évtizedekben szereztek. Emellett az is világos, hogy nem tudatos filozófiai áramlat jelentkezik kulturális életünkben. Ha mégsem lehet kézlegyintéssel elintézni az egzisztencialista jelenségeket, ez azért van, mert nem pusztán irodalmi divatról van itt

Digitized by Google

szó, hanem mélyebb társadalmi és ideológiai okokkal magyarázható tünetekről.

IV.

Mivel magyarázható az egzisztencializmus magyarországi hatása? Mint utaltam rá, a választ nem elsősorban az irodalomban kell keresni, hanem a társadalomban és bizonyos ideológiai problémákban.

A mi átmeneti társadalmunkban még sok olyan ellentmondás, tendencia létezik, amely konzerválja, illetve újratermeli az atomizált tudatot. Gazdasági, társadalmi és kulturális életünk növekvő bonyolultsága sokszor nehézzé teszi új társadalmi folyamataink megértését, egyén és társadalom kapcsolatainak tudatosítását, az egyén problematikájának elemzését. Ehhez járul, hogy a személyi kultusz bűneinek felfedése morális válságot okozott, amely elsősorban a szocializmus híveit érintette. 1953 után sokak számára úgy tűnt, hogy társadalmilag a szocializmus, ideológiai szempontból a marxizmus—leninizmus „megbukott". Az utóbbi időkben a nemzetközi munkásmozgalomban támadt viták felvetették a politika, sőt az ideológia valamiféle viszonylagosságának kérdését is. Mindezek a válságtünetek nem légüres térben jelentkeznek, hanem a régi magyarországi polgári irányzatok felerősödésével és az új nyugati polgári áramlatok behatolásával egy időben.

Az egzisztencializmus hatása e társadalmi-politikai tényezőkön kívül összefügg bizonyos sajátos ideológiai problémákkal is. Az Októberi Forradalom után a marxizmusnak alapvető, a szocializmus létét érintő politikai és ideológiai kérdésekre kellett választ adnia, s ezért az egyén problematikája a vizsgálódásokban háttérbe szorult. Ebben persze nemcsak az objektív körülményeknek volt szerepük, hanem a dogmatizmus okozta légkörnek is, amely ellenezte az ilyen irányú kutatásokat. Egyet lehet érteni Adam Schaffnak a véleményével (Marx oder Sartre? Versuch einer Philosophie des Menschen, Wien, 1964), aki ezzel kapcsolatban azt is hangsúlyozza, hogy a marxistákat nemcsak a dogmatizmus tartotta vissza az ilyen kutatástól, hanem az a tény is, hogy az egyénre vonatkozó új tudományos kutatási eredményeket a marxizmussal szembenálló idealista irányzatok igyekeztek felhasználni, s ezekkel szemben hangsúlyozni kellett a társadalom meghatározó szerepét. Az persze nem igaz, hogy a marxizmus sohasem foglalkozott az emberrel, legfeljebb arról van szó, hogy egyoldalú volt ez a foglalkozás: a kutatók elhanyagolták a pszichológiai és etikai kérdéseket. Mindenesetre az 1953 után kialakult válság — amely az egyén szerepét és morális felelősségét is felvetette — ké-

Digitized by Google

születlenül találta a marxizmust. Mindezek az okok magyarázzák, hogy a polgári szemléletű írók felújították régi nézeteiket, azokat egzisztencializmussal színezték, s hogy a szocializmus hívei közül is sokan az újnak tűnő egzisztencialista tételek hatása alá kerültek.

Miért nem fogadhatjuk el az egzisztencialista nézeteket?

1. Ismeretelméletileg az egzisztencializmus szubjektív idealista álláspontot képvisel, tehát azt hirdeti, hogy a tudat megelőzi a létet, s hogy a lét lényegében megismerhetetlen. A dialektikus materializmus a lét elsődlegességét hangsúlyozza, s azt, hogy ez megismerhető. Ebben a tekintetben az egzisztencializmus nem mond sok újat a régebbi szubjektív idealista filozófiai irányzatokhoz képest, amelyeket Marx, Engels és Lenin ma is érvényes argumentumokkal bírált és elvetett.

2. Nem lehet elfogadni az egzisztencializmus indeterminizmusát, amely kizárja a társadalmi törvényszerűségeket, s ezzel együtt az egyén társadalmi meghatározottságát. Ez az indeterminizmus az egzisztencialistáknál szkepszissel párosul a társadalmi haladást illetően. A marxizmus nem fogadhatja el az autonóm egyénről szóló egzisztencialista elmélkedést, egyszerűen azért, mert egyén nincs társadalom nélkül. Marxnak van igaza, aki az emberi lényeket *Ensemble gesellschaftlicher Verhältnisse*-ként határozza meg. A marxisták a determinizmust — persze nem valamiféle szociáldarwinizmus formájában, hanem a dialektikus és történelmi materializmus alapján — elfogadják, s vallják a fejlődésnek, mint történelmi tendenciának a jelenlétét az emberi világban.

3. Az egzisztencializmus a szabadság kérdését, kizárólag az egyén vonatkozásában és absztraktan veti fel, eljutva olyan végletekig, hogy „a szabadság megszabadítja az embert a természettől, a valóságtól, a dolgoktól, önmagától". A marxisták szerint csak konkrét szabadság van, azaz a szabadság egyenlő a felismert szükségszerűséggel. Ez a felfogás nem zárja ki a választás szabadságát. „Az akarat szabadsága — mondotta Engels — nem jelent egyebet, mint azt a képességet, hogy hozzáértéssel dönthetünk." De dönthetünk, tehát nem valami eleve meghatározott utat kell járnunk. A marxizmus nagy jelentőséget tulajdonít az egyéni döntésnek s ezzel együtt az emberi cselekvésnek, de magát a cselekvést nem elvontan fogja fel, hanem a természetben és a társadalomban élő egyén szempontjából.

4. Az egzisztencializmus képviselői „autentikusak" akarnak lenni, meg akarják szabadítani magukat és másokat a különböző hazugságoktól, s ezzel elősegíteni az egyén megvalósulását. De mit valósítottak meg? Maga Sartre írta *A dialektikus ész kritikájában:* „Nincs semmi mondanivalónk a fiataloknak... Kiabál-

Digitized by Google

tunk, tiltakoztunk, aláírtunk... Lemondástól lemondásra jutva csak egy dolgot tanultunk meg: radikális tehetetlenségünket". Az igazi humanizmus nem lehet tehetetlen.

Az egzisztencialisták szabadságeszménye a „szerencsétlen tudatot" táplálja, s „cselekvő pesszimizmusa" önámítás és az igazi harcról való lemondás. Az egyén ugyanis csak akkor valósíthatja meg önmagát, ha ehhez nemcsak önmagában, hanem a környezetben is megteremti a megfelelő körülményeket. A marxizmus „cselekvő optimizmusa" az igazán humanista filozófia.

Az egzisztencializmussal való elvi szembenállás természetesen nem menti fel a marxizmust az alól, hogy foglalkozzék, most már a dogmatizmus torzítását megszüntetve, az egyén problematikájával. Egyes marxisták filozófiai antropológiáról beszélnek, s céljául azt jelölik meg, hogy tanulmányozza az emberi lét biológiai-fiziológiai, pszichológiai, morális-társadalmi alkotóelemeit. Bárhogy is alakul ez az új kutatási ág, végső fokon arról van szó, hogy olyan pszichológiai, szociológiai és etikai kutatások folyjanak, amelyek gazdagíthatják a marxizmus emberképét, főleg a szubjektum terén. (Vö. mindezzel kapcsolatban a római Gramsci Intézetben nemrég lefolyt vitát az erkölcs és társadalom témakörében, Rinascità, 1964. aug. 1. és köv. számok.)

Az egzisztencialista kérdésfelvetés az egyén vonatkozásában ösztönözheti tehát a marxista kutatást, s az irodalomban is arra indíthat, hogy új utakon induljunk el. Megismételni azonban — néha provinciális síkon — azt, amit az egzisztencialista irodalom eddig adott, hiábavaló dolognak tartjuk, még akkor is, ha elismerjük Sartre, Camus vagy mások egyes műveinek értékét. A mi világunk másfajta irodalmat kíván, amely nem hanyagolja el a személyiség kérdését, de e tekintetben is valóban újat, azaz szocialistát akar adni. Erre ma irodalmunknak minden lehetősége megvan.

Digitized by Google

Az „afrikai szocializmus" és a szocializmus Afrikában*

Írta KALMÁR GYÖRGY

Hirdetni csak szocializmust lehet

Gyakran idézik nálunk afrikai, ázsiai, dél-amerikai államférfiak nyilatkozatait, akik a szocializmus hívének vallják magukat, s megvalósításáért szállnak síkra. S a hazai olvasó, aki tudja, hogy a szocializmusnak bizonyos pontosan körülírható kritériumai vannak, gyakran kapkodja a fejét. Lehetséges-e szocializmus ipar, munkásosztály, vezető párt nélkül? Vagy talán vannak ott ilyen feltételek, csak az ő gazdaság-földrajzi ismeretei hiányosak?

Nyilvánvaló, ebben a kérdésben van létjogosultsága egy — nevezzük így — „diplomáciai álláspontnak". Hogyan szállhatunk mi vitába például valamelyik afrikai ország kormányfőjével, ha az kijelenti, hogy országában a szocializmus megteremtésén fáradozik? Ha ezt Csombe mondja, akkor nyilvánvalóan kereken megmondjuk, mit gondolunk a dologról. De az esetek többségében nincs okunk feltételezni a szavakkal ellenkező szándékot, s nem mondhatjuk a szocializmussal nyilvánvalóan csak szimpatizáló politikusnak: „Dehogy akar Ön, uram, szocializmust, hol van még attól! Előbb fejlődjön egy kicsit!" Emellett nekünk nem az a célunk, hogy ezeket az embereket elbátortalanítsuk. Különben is, hà egy ország vezetői sokat emlegetik a szocializmust, népük előbb-utóbb számonkérheti tőlük: miért nem tesznek valamit a megvalósításáért?

A kérdés csak az, hogy ez az államközi kapcsolatban irányadó álláspont felment-e bennünket attól, hogy elemezzük a szocializmus megvalósításának tényleges lehetőségeit ezekben az országokban? Természetesen oktalan dolog lenne a fiatal afrikai országokkal való kapcsolatunkban lépten-nyomon hangoztatni, hogy nem értünk egyet azzal, amit Julius *Nyerere* vagy Leopold *Senghor* vall az „afrikai szocializmusról". De ez nem ment fel bennünket az alól, hogy megvitassuk ezt a kérdést és leszögezzük álláspontunkat.

A nemzetközi munkásmozgalom sok régi tapasztalata erre int. Sokkal nagyobb segítséget tudtunk volna adni a gyarmati felszaba-

* Ez a cikk nem egész Afrika, hanem csak a Szaharától délre és a Dél-Afrikai Köztársaságtól északra eső „trópusi Afrika" problémáiról szól. Az arab államok kérdései sokban különböznek a fekete-afrikaiaktól, a Dél-Afrikai Köztársaság pedig tőkésállam, fehér telepesek gyarmata.

Digitized by Google

dító mozgalomnak, befolyásunk erősebb lehetett volna korábban is, s lehetne ma is, ha mindig helyesen tudjuk tisztázni ezeknek a mozgalmaknak helyzetét és lehetőségeit. Hogy például függetlensége megvalósulása idején Fekete-Afrika egyetlen országában sem volt szervezett kommunista párt, annak egyik okát az objektív körülmények mellett ebben is lehet keresni. Nyilvánvalóan szerepet játszott az, hogy a gyarmattartó országok kommunista pártjai számára irányadó volt *Sztálin* tétele arról, hogy *„a nemzeti és gyarmati kérdés elválaszthatatlan a tőke hatalmától való megszabadulás kérdésétől."* (Sztálin Művei, 5. kötet. 60. old. „A nemzeti kérdés feltevéséhez"). Sztálin egyszerűen *„lényegileg imperialista felfogás"*-nak nevezi azt a nézetet, hogy *„a nemzeti kérdés megoldható a tőke hatalmának megdöntése nélkül, a proletárforradalom győzelme nélkül és győzelme előtt"* — nem téve különbséget Oroszország és a gazdasági meg társadalmi helyzetük szempontjából tőle gyökeresen különböző afrikai gyarmatok között. Felállította és vitathatatlanná deklarálta azt a tételt, hogy *„a nem teljes jogú nemzetek és gyarmatok nem szabadíthatók fel a tőke hatalmának megdöntése nélkül"*. Ebből a nemzetközi kommunista mozgalom még jóval később is azt a következtetést vonta le, hogy előbb *proletárforradalom, s azután gyarmati felszabadítás.*

Ma már ebben a kérdésben másképpen foglalunk állást. Ezt egyrészt az bizonyítja, hogy jelentős gyakorlati segítséget adunk mind a még gyarmati, mind a már felszabadult népeknek. Másrészt a kommunista és munkáspártok moszkvai nyilatkozata ebben a kérdésben alapjában más, a felszabadító mozgalmat egyértelműen segítő álláspontot fejt ki. Természetesen a moszkvai nyilatkozat, a nemzeti demokratikus állam tézise, csak általános eszméket fogalmaz meg — a gyarmati népek s a már felszabadult országok konkrét helyzetének és problémáinak elemzésével jórészt még mindig adósak vagyunk.

Az utolsó években a nemzeti felszabadító mozgalom alapvetően új helyzetbe került. Megváltoztak a körülmények s a célok is, és nekünk most már ezekből kell következtetéseket levonnunk. 1919-ben 1,104.100.000 lélek volt a világ népessége, s ebből 515,480.000 ember élt gyarmatokon — 1962-ben 3,076 millió emberből már csak 39 millió, s azóta ennél is kevesebb. A gyarmati népek felszabadító küzdelmének tartalma ma már nem *elsősorban* az alkotmányos függetlenségért, az önrendelkezésért folytatott harc. Jogilag független, de gazdaságilag erőtlen, politikailag csak korlátozottan, önálló, túlnyomórészt kicsiny államok népesítik be ma azt a földrészt, amely még néhány éve az európai nagyhatalmak birodalma volt: Afrikát. Ezekben az országokban a függetlenségi harcnak ma már új értelme van: küzdelem a gazdasági önállóságért és a politikai önrendelkezésért. S ez az előbbinél sokkal bonyolultabb feladat.

Az „afrikai szocialista" elméletek, bármilyen tévedések terhelik is, mindenekelőtt a gyarmati rendszer és az imperializmus elutasítását,

Digitized by Google

valamilyen más, nem kapitalista út keresését tükrözik. Azért születtek meg, mert Afrikában ma aligha lehet mást hirdetni, mint szocializmust, azért születtek meg, mert a Szovjetunió és a szocialista országok fejlődését figyelve, Afrikában az a meggyőződés alakult ki, hogy a szocializmus az elmaradott országok gyors gazdasági és kulturális fejlődésének legjobban bevált útja, s végül — hozzá kell ezt is tenni — azért születtek meg, mert a győztes függetlenségi mozgalmakban, sok különböző ok miatt, még nem alakult ki egy olyan marxista—leninista mag, amely helyes választ tudott volna adni ezekre a kérdésekre. Az „afrikai szocializmus" elméletei egyszerre mutatják a szocializmus ügyének erejét és gyengeségét a felszabadult kontinensen.

A hatvanas évek Afrikája: a gazdasági struktúra

Hogy tudjuk, mit mire értsünk az „afrikai szocializmusban", ahhoz meg kell ismerkednünk a mai Afrika néhány jellemző vonásával. Számba kell venni mindenekelőtt néhány gazdasági tényezőt:

1. Afrika a földkerekség szárazföldi területének csaknem negyedét foglalja magában, népessége azonban a világ lakosságának csak mintegy 8 százaléka (240 millió).

2. Afrika részesedése a világ össztermelésében mindössze két százalék. Az egész földrész körülbelül annyit termel, mint egyetlen európai ország: Olaszország.

3. Afrika exportjának mennyisége — 1958-at 100-nak véve — 1955-től 1960-ig 93-ról 120-ra nőtt. Ennek az exportnak az értéke ugyanezen idő alatt 103-ról 94-re csökkent. Afrika ma reménytelen versenyt fut: az exportjának zömét kitevő mezőgazdasági termékek ára egyre csökken, s hiába akarják több piacra vitt termékkel fedezni ezt a veszteséget. A két index alakulása bizonyítja, hogy ez nem sikerül. Ha nem tudnak néhány éven belül olyan közös afrikai piacot létrehozni, ahol a termelők, egymás érdekeit kölcsönösen támogatva, képesek áraikat megvédeni, akkor a trópusi termékektől függő afrikai gazdaság csődbe kerül.

4. Összeomlás fenyegeti az egy mezőgazdasági termék exportjára épült gazdasági rendet egy sor országban (például *Kenya, Etiópia, Ghana, Gambia),* ha nem lesznek képesek néhány éven belül úgy átalakítani mezőgazdaságukat, hogy ne csak egy termék exportjától függjön egész államháztartásuk és gazdasági stabilitásuk, hanem több kelendő árut is termeljenek, s ugyanakkor az eddiginél lényegesen kisebb élelmiszer-importra szoruljanak. (Ghana összes importjának 20 százaléka élelmiszer, dohány, szeszes ital stb.).

5. És végül súlyos nehézségek fenyegetik az újonnan született államokat, ha néhány éven belül nem tudnak hozzákezdeni ahhoz, hogy nyersanyagaik egy részét maguk dolgozzák fel és legalább félkészáruk formájában exportálják, s legszükségesebb fogyasztási cikkeik egy

Digitized by Google

részét legalább (edényt, ruházkodási cikkeket, szappant stb.) maguk állítsák elő. Európában az egy főre jutó ipari termelés 25-ször annyi, mint Afrikában. De ehhez azt is hozzá kell tenni, hogy Afrika ipari termelése ma már négyszer annyi, mint 1938-ban volt.

6. Az egyes afrikai országok egyik legnagyobb nehézsége: szétaprózottságuk. A legtöbb afrikai ország piacán nem cserél több érték gazdát, mint egy-egy átlagos európai város piacán.

7. A nagy gyarmattartó hatalmak soha nem kerestek annyit Afrikán, amíg az gyarmatuk volt, mint azóta, hogy függetlenné lett. A gyarmatok felszabadulására eddig még egyetlen kolonialista hatalom nem fizetett rá gazdaságilag. A neokolonializmus tulajdonképpen nem más, mint *a kolonializmus idején élvezett gazdasági előnyök, plusz a csökkenő nyersanyagárakon nyert haszon és a megnövekedett piaci lehetőségek, plusz a gyarmat addig őket terhelő közigazgatási költségeinek, a hadsereg fenntartásának, úthálózat, iskolák, kórházak stb. építésének és karbantartásának a megtakarítása.*

8. A „terms of trade" — az egységnyi értékű export osztva az egységnyi értékű importtal — indexe a világon (1958-at 100-nak véve) így alakult: 1955-ben 99, 1960-ban 102. Afrikában viszont: 1955-ben 106, 1960-ban 97. A mezőgazdasági cikkek mutatója különösen rosszul változott Afrika számára: 1952—56 évek átlagát véve 100-nak, 1948—52-ben 105 volt, 1961-ben 75.

A hatvanas évek Afrikája: a társadalmi struktúra

Ezek az adottságok szorosan meghatározzák a fiatal afrikai országok vezetőinek „mozgási szabadságát", meglehetősen szűkre korlátozzák lehetőségeiket. Néha csodálkozik az ember azon, hogyan tudnak még annyira is önállóan állást foglalni, amint ezt gyakran megteszik. Hogyan lehetséges az, hogy nemzetközi értekezleteken (mint például az afrikai államfők *Addisz Abeba*-i és *kairói* csúcstalálkozóján) élesen imperialistaellenes álláspontot foglaltak el, ami egyáltalán nem vetett jó fényt azokra, akiktől közben gazdaságilag függenek? A válasz nyilvánvaló: az a puszta tény, hogy létezik a szocialista tábor, s vannak szocialista országok, amelyek szívesen segítik a hozzájuk forduló afrikai államokat, óvatosságra és udvariasságra szoktatja a volt gyarmattartó nagyhatalmakat, s ugyanakkor bátorságot ad a fiatal afrikai politikusoknak. Így politikai manőverezési lehetőségeik a szocialista országok léte következtében nagyobbak, mint gazdasági önrendelkezésük.

De helyzetük megértéséhez még egy lépést kell tenni; meg kell ismerkedni Fekete-Afrika társadalmi szerkezetével. Afrika parasztkontinens, mégpedig a többnyire még csak piacra sem termelő, jórészt

Digitized by Google

a föld magántulajdonát sem ismerő parasztok kontinense. Afrika lakosságának csak elenyésző kis része lakik városokban: *Tanganyika* lakosságának $2^1/_2$ százaléka, *Uganda* lakóinak $^1/_2$ százaléka, *Kamerun* népességének 3,4 százaléka. *Nigéria* — mezővárosai folytán — a legmagasabb arányszámúak közé tartozik — 5 százalékkal. A városok és az ország többi részei között rendkívül nagy a különbség. A bérből és fizetésből élők száma alacsony: *Guineában* a lakosságnak 4, *Tanganyikában* 6, *Ugandában* 4, *Nigériában* 2, *Ghanában* 5, *Szudánban* 7 százaléka.

Jórészt ebből következik az, hogy a gyarmati uralom viszonylag hosszú ideig tudta magát fenntartani Fekete-Afrikában, hogy viszonylag ritkán törtek ki a gyarmati rend elleni fegyveres felkelések, s inkább csak ott, ahol a gyarmatosítók a parasztság létalapjához, a földhöz nyúltak (mint például *Kenyában*).

Számíthat-e a parasztság valamilyen más társadalmi osztály vezetésére?

Fekete-Afrika csak igen kevés országában van számottevő munkásosztály. Nincs összefoglaló adat arról, hányan dolgoznak Afrikában ipari üzemekben, de a bérből és fizetésből élőknek is csak egy kis töredéke ez. *Kenyában* például 1961-ben 529 000 afrikai állt alkalmazásban, ebből az iparban és a kereskedelemben 134 000, s olyan iparágakban, amelyekben a dolgozók többsége nyilvánvalóan munkás: a bányászatban 3 ezren, feldolgozó és javító üzemekben 34 ezren, az építőiparban 14 ezren, az elektromos- és vízszolgáltatásban 1800-an, a szállításban 10 ezren, a vasútnál és a kikötőkben 20 ezren. Egy hétmilliós ország lakosságából! Pedig Kenyánál sokkal rosszabb példákat is lehetne mondani. Tovább rontja a helyzetet, hogy ezeknek a munkásoknak a különböző országokban 45—70 százaléka nem képzett, csak vándormunkás. Ma még nem lehet arról beszélni, hogy Afrikában a munkásosztálynak vezető szerepe van a társadalmi átalakulásban.

Ez nem jelenti azt, hogy a munkások és különösen a szakszervezetek nem tudják érvényesíteni befolyásukat az afrikai átalakulásban. Szerepük már most is fontosabb, mint ezt a számok mutatják. A munkásoknak viszonylag nagy százaléka szervezett munkás. A szakszervezetek a legtöbb afrikai országban — éppen azért, mert nincsenek kommunista pártok — úttörő, s egyes helyzetekben élenjáró szerepet töltenek be. (Bár tagságuknak — az előbbiekből következően — csak kis százaléka fizikai munkás.) A Nigériában megalakult Nigériai Munkás-Paraszt Párt a haladó szakszervezeti mozgalomból nőtt ki.

Az elmúlt két évtizedben az iparban és a bányászatban foglalkoztatottak száma körülbelül egy millióval nőtt; az ENSZ jelenleg másfélmillióra becsüli. Minthogy a következő években ipari fellendülés várható, számolni kell azzal, hogy a munkások száma gyorsan növekszik majd. De már a jelenlegi helyzethez is kell néhány megjegyzést tenni. Azoknak a kormányváltozásoknak mélyén, amelyeknek Afrikában

Digitized by Google

tanúi vagyunk, nem egyszer munkásmegmozdulások vannak. Így történt például *Brazzaville*-ben: a *Youlou* abbé uralmát megdöntő felkelést sztrájkoló munkások kezdték. Az esetek többségében a munkásoknak és szervezeteiknek nincs erejük arra, hogy később is befolyást gyakoroljanak a kormányra. De a különböző politikai csoportosulások a sztrájkokat, a munkás-megmozdulásokat, a bérből és fizetésből élők tudatos elégedetlenségét használják fel, s ez mindenképpen figyelemre méltó.

S a tőkések? Afrika legtöbb országában vannak tőkések — de számban és tőkeerősségben jelentős ipari kizsákmányoló osztály csak elvétve van. Néhány országtól eltekintve, a gyarmatosítók nem tették lehetővé, hogy „fekete" tőke halmozódjon fel. Az angol gyarmatosítók maguknak tartották fenn a legnagyobb vállalkozásokat, a középvállalkozásokat pedig átengedték a libanoni, görög, indiai vállalkozóknak, akik üres kézzel, de mindenre kaphatóan mentek Afrikába, s ott néhány év alatt alaposan megszedték magukat. A franciák nem igen engedtek be mást gyarmataikra; még a pékek, a kis boltosok, az apró vendéglők tulajdonosai is „anyaországbeliek" voltak. Itt mégiscsak volt lehetőség arra, hogy afrikai vállalkozók is boldoguljanak, de az angol gyarmatokon megfojtotta őket — nem az angol, hanem a libanoni, indiai konkurrencia.

Kevés kivétellel (például *Szenegál)* azt lehet azonban megállapítani, hogy a tőke, a kapitalista termelés a gyarmatosítás egész időszakában idegen maradt, mindig „fehér" volt, s ezért mindenfajta nemzeti felszabadító mozgalom antikapitalista megmozdulással járt.

Fenner *Brockway,* az Angol Munkáspárt legismertebb Afrika-szakértője azt írja, hogy az afrikai kapitalizmus elsősorban bánya-kapitalizmus: arany-, réz-, uránium-bányatársaságok a legerősebb képviselői a nagytőkének Afrikában. (Ez az iparban igaz, a kereskedelmi vállalkozások azonban még ennél is jobban behálózzák egész Afrikát, például az *United Africa Company,* amely az *Unilever* egyik alvállalata.) S ő hívja fel a figyelmet arra, hogy *Zambia, Katanga, Dél-Afrika* és *Délnyugat-Afrika* bányái, *Angola* és *Moçambique* vasútvonalai egy kézben vannak. Az „afrikai egység" még nem valósult meg, de az afrikai fehér monopóliumok már egyesülnek.

Folyik-e osztályharc Fekete-Afrikában?

Az következik-e ebből az elemzésből, hogy Fekete-Afrikában nincsenek belső társadalmi ellentétek, s az afrikaiak csak az idegenekkel, a gyarmatosítókkal álltak és állnak szemben? Voltaképpen ez ma az első számú vitakérdés. Elsősorban ebben állítják szembe a tudományos szocializmust az „afrikai szocializmussal", mondván: a marxizmus ideológiája az osztályharc elméletére épül, Afrikában viszont nem volt és

Digitized by Google

nincs is osztályharc, csak nemzeti felszabadító küzdelem az idegen elnyomók ellen.

Természetes, hogy tőkések és munkások közt csak ott lehetnek osztályellentétek, ahol vannak tőkések és vannak munkások. Nyilvánvaló viszont, hogy ott elkerülhetetlenül lesznek, teljesen függetlenül attól, hogy „fehér"-e a tőkés tulajdonos vagy „fekete". Ez általában igaz. Csakhogy bonyolult esetek is vannak. Milyen azoknak a munkásoknak a helyzete, akik egy nem tőkés, de nem is szocialista ország állami iparában dolgoznak? Erre természetesen nem lehet általánosságban válaszolni. Kérdés például az, hogy a munkások ellenfelüket, vagy szövetségesüket látják-e a kormányban? *Ghanában* a szakszervezetek álláspontja az, hogy az állami ipar erősítése a nemzeti felemelkedést szolgálja, s ez érdekük a munkásoknak, tehát nem vívnak osztályharcot az állami üzemek tulajdonosa, a kormány ellen. De még bonyolultabb eset is van. A fiatal államok gazdasági megerősödésük érdekében arra biztatják a külföldi tőkét, minél többet fektessen be, építsen üzemeket náluk. Természetesen a sztrájkok, bérharcok könnyen elriaszthatják a tengerentúli beruházókat. A válasz erre nyilvánvalóan az, hogy ebben az esetben csak taktikai meggondolásról, a harc formáiról lehet vita, arról nem, hogy az idegen tőkés és az afrikai munkás között — mint minden tőkés és munkás között — kibékíthetetlen osztályellentétek vannak.

De a mai afrikai társadalmat nem jellemzik, nem jellemezhetik a munkás-tőkés ellentétek; velük csak helyenként találkozni. Vannak más ellentétek? Kétségkívül vannak.

Fekete-Afrika nem egy részén — különösen ott, ahová betört és hódított az iszlám — a törzsi keretek valójában feudális viszonyokat takarnak. De ez nem általános. Az afrikai társadalom nem kifejlett osztálytársadalom, *bár azokon a pólusokon, ahol ebből az „afrikai konglomerátumból" osztályok váltak ki, a feszültség van olyan nagy, hogy ennek egy-egy ország létfontosságú kérdéseit eldöntő szerepe lehet.* Nem utolsósorban azért, mert a cseppfolyós afrikai társadalom osztálytársadalommá merevedése elsősorban a városokban valósult meg, s mert a városok színvonala minden szempontból a vidéké felett van — ami a városokban történik, annak egyes esetekben a lakosság számánál aránytalanul nagyobb jelentősége lehet.

Mégis, a függetlenné válás történelmi periódusában Fekete-Afrikát mindenekelőtt a fehér gyarmatosítókkal való szembenállás vonja egy táborba, s ezen a táboron belül az osztályellentéteknek egyelőre (egyes esetekben csak a függetlenség kivívásáig, más esetben még azután is) csak másodlagos szerepük van.

A függetlenség kivívása után az osztályviszonyok természetesen változnak, legalábbis megnyílik a változások lehetősége. Mód nyílik afrikai tőkeképződésre; az afrikai vállalkozó könnyebben jut pénzhez. A külföldi tőke is szívesen vesz maga mellé afrikai partnereket, hogy

Digitized by Google

ezzel „feketére" mázolja magát. A nyugati hatalmak afrikai politikájának része a „kisember", a kisvállalkozó támogatása. Tudatosan elő akarják segíteni azoknak erősítését, akik, ha elválnak az utak, a kapitalizmushoz vonzódnak. Ilyesfajta folyamat bizonyos fokig érdekükben is áll a független afrikai államoknak, különösen addig, amíg ezek a kisvállalkozók a nem-afrikaiakat szorítják ki. Később persze gátjaivá is lehetnek egy szocialista irányú fejlődésnek. De a tőkeképződésnek ez a lehetősége mindenképpen egyik útja annak, hogy a függetlenség kivívása után a hagyományos osztályszerkezet kibillenjen nagyrészt még patriarchális egyensúlyából.

Az afrikai burzsoázia kialakulásának egyik legfontosabb új lehetősége a vezető réteg meggazdagodása. Minthogy a függetlenség első éveiben a néptömegek helyzete egyetlen afrikai országban sem javulhat meg lényegesen, vezető állami tisztviselők viszont villákat építenek és taxivállalatokat nyitnak — új ellentét bontakozik ki, amely nem egy országban vezetett már lázongáshoz.

Ma még korai arról beszélni, hogy ez a függetlenség utáni társadalmi mozgás vezet-e az egyik póluson proletarizálódásra, a másikon egy új burzsoázia kialakulására. Jobb lenne, ha nem vezetne erre. Hiszen valamely réteg gazdagodása még nem jelenti feltétlenül azt, hogy burzsoáziává válik. Erre jó példa *Ghana*, ahol néhány év alatt sok állami tisztviselő gazdagodott meg, de mert törvény tiltja üzleti vállalkozásokban való részvételüket, nem tudják, vagy legalábbis többnyire nem tudják tőkésíteni vagyonukat. Hogy miként alakulnak a dolgok, azt persze nem lehet megjósolni, de a független afrikai államok számára nyitva áll az a lehetőség, hogy államhatalmuk ne váljék az erősödő tőke eszközévé, hanem az antikapitalizmus, a szocializmus megvalósításának hívei tartsák kezükben a kormányt.

A hatvanas évek Afrikája: a politikai rendszer

Ez a gazdasági és társadalmi szerkezet meghatározza, milyen politikai rendszer épülhet rá. A független afrikai kormányoknak *első és legfontosabb törekvésük, hogy olyan központi hatalom legyen a kezükben, amely lehetővé teszi az ország tényleges ellenőrzését.* A regionalizmus, a központi hatalommal való szembenállás, a helyi közigazgatásnak a központi hatalom rovására való növelése Fekete-Afrikában a tapasztalatok szerint mindig annak az ellenzéknek a törekvése, amely gyengíteni igyekszik az antikolonialista kormányt. (Így az *ashanti* ellenzék *Ghanában*, *Ngala* hívei *Kenyában*).

Nyugaton, de még nálunk is sokat beszélnek arról, hogy az afrikai politikai rendszerek diktatórikusak, az afrikai politikusok erőszak és törvénysértés segítségével tartják fenn magukat. Ehhez három rövid megjegyzést:

Először azt, hogy a legdiktatórikusabb fekete-afrikai kormány is

Digitized by Google

sokkal demokratikusabb, mint a legdemokratikusabb gyarmati rendszer.

Másodszor: már éppen elég afrikai szabadságharcost gyilkoltak meg ahhoz, hogy a független Afrika olyan vezetői, akik kiteszik magukat az imperialista körök dühének, joggal féltsék életüket. Jogos önvédelem esetén pedig nehéz kívülről elbírálni, melyik módszer alkalmazása erőszakos és melyiké humánus.

Harmadszor: bánjunk óvatosan a mi európai mércénkkel Afrikában, s ne az európaiak odaplántált törvényeihez mérjük a politikai fogalmak afrikai értelmét.

Van azonban egy kérdés is, amelyet fel kell tennünk: mennyire fejezik ki az afrikai kormányok népeik törekvéseit, mennyire jut érvényre a népek kívánsága, van-e nekik beleszólásuk országuk sorskérdéseinek eldöntésébe?

Annak a követelménynek, amelyen ez a kérdés alapszik, ma még egyetlen fekete-afrikai ország sem felel meg. Sokan gondolkoznak úgy, hogy a fejlődés mai szakaszában ez érthető, s hogy elmaradott, írni-olvasni nem tudó, a törzsi rendszerben felnőtt emberekkel nem lehet másképpen bánni. De aki így beszél, az nem ismeri és nem becsüli Afrikát. Afrika népei elég érettek voltak ahhoz, hogy elkergessék a fehér gyarmatosítókat; azok a vezetők, akik azt hiszik, hogy nekik kell az „éretlen" tömeg helyett gondolkozniok, súlyosan tévednek, s könnyen ráfizethetnek erre. Ma még csak kevesen ismerik fel: nincs szükség arra, hogy az afrikai életet az európai jogrendszer játékszabályai közé szorítsák, de arra van, hogy az afrikai kormányok ténylegesen a népet képviseljék, az ő érdekét, állásfoglalását, akaratát tükrözzék.

A politikai rendszer egyik fő problémája: a politikai pártok kérdése. Sokan, különösen Nyugaton, a demokrácia sárba tiprásával vádolják az afrikai politikai vezetőket, mert nem tűrnek ellenzéki pártokat, hanem egypárt-rendszert valósítanak meg. A kérdés bővebb kifejtése nélkül is érdemes néhány gondolatot feljegyezni erről:

1. A politikai pártok rendszere Európából importált intézmény, nem gyökerezik az afrikai hagyományokban.

2. Afrikában kétféle párt van. Egyik fajtájuk a felszabadulásért folytatott politikai harcban született. Kevés helyen volt példa arra, hogy két párt vállvetve harcolt volna a függetlenségért; a második vagy a harmadik pártot a legtöbb esetben a gyarmatosítók használták fel saját céljaikra a népszerűbb tömegpárttal szemben. A függetlenségi harcban született párt többnyire az ország egészének érdekeit fejezi ki és a nemzetté válás fontos eszköze, szembenáll a törzsi szétaprózottsággal, a regionális önrendelkezéssel (Kenyában a *KANU*, Ghanában a *CPP*, Tanganyikában a *TANU* stb.). A pártok másik csoportja a törzsek érdekét fejezi ki; nem egy-egy osztály, hanem egy-egy törzs politikai pártja (ilyen a legtöbb kongói politikai párt). Természetesen lehet-

Digitized by Google

nék köztük olyanok, amelyek nemzeti párttá nőnek fel; ez volt az *MNC*-nek, Lumumba pártjának a törekvése is.

3. Az afrikai társadalom demokratizmusát nem lehet azon mérni, hogy egy, vagy több párt van-e valamelyik országban. Az afrikaiak gyakran emlegetik, hogy a hagyományos afrikai társadalmi struktúra alapvetően demokratikus volt, de anélkül, hogy az ellenzék fogalmát ismerte volna. Az ellenzék, mint a demokrácia biztosítéka — nyugateurópai találmány, s Afrikában csak a nyugati politikai rendszer hívei hajtogatják szükségességét; az egypárt-rendszerre épült afrikai kormányok azt vallják, hogy az ellenzék léte az imperialista hatalom politikai manővereit teszi lehetővé.

Végül még egy kérdés: vannak-e Afrikában kommunista pártok, s van-e arra lehetőség, hogy a haladó nemzeti pártok marxista—leninista pártokká váljanak?

A Szaharától délre és a Dél-Afrikai Köztársaságtól északra, egykét kísérlettől eltekintve, csupán kommunista csoportosulásokról beszélhetünk. Csak Nigériában alakult meg — több kísérlet után — egy marxista—leninista tömegpárt. (Jellemző, hogy éppen *Nigériában*, az egyetlen olyan független afrikai országban, amelynek kormánya nyíltan a kapitalizmust hirdeti.) Vannak olyan afrikai országok, amelyek nem beszélnek ugyan kapitalizmusról, de vezető pártjuk a gyarmatosítókkal szorosan együttműködő vezető réteg érdekeit fejezi ki. Itt a marxista—leninista módon gondolkozók, ha nincs is erejük párt alakítására, ellenzéki álláspontról bírálják a kormányt. Sok afrikai ország vezetése azonban antiimperialista politikai párt kezében van, amely a fejlődés egy későbbi fokán marxista—leninista párttá alakulhat át, ha következetesen képviseli a nép érdekeit. Ahogyan fokról fokra kialakulhatnak a szocializmus építésének objektív lehetőségei, úgy alakulhatnak át ezek a pártok is. Ezekben az országokban nincs lehetőség arra (az egypártrendszer miatt), hogy a marxista—leninista módon gondolkozók külön baloldali pártot szervezzenek. Ehelyett arra törekszenek, hogy az egyes konkrét kérdésekben a nép érdekében, a tömegek akaratának megfelelően alakítsák pártjuk politikai irányvonalát. Ezek a függetlenségi harcokban született pártok ideológiailag és szervezetileg is meglehetősen laza alakulatok. Az első feladat ezért: erősíteni, tudatos politikai célkitűzésekkel formálni őket.

Az Accrában megjelenő *Szikra* című hetilap írta 1962 decemberében: *„Azok a politikai pártok, amelyek kibontották a szocializmus zászlaját, gyorsan és határozottan át kell hogy szervezzék sorukat nacionalista tömegmozgalomból a szocializmus harcos seregévé. Csak ilyen messzemenő változások teszik őket alkalmassá arra, hogy a szocialista gondolatot el tudják juttatni a tömegekhez, különösen a munkásokhoz, a parasztokhoz és az ifjúsághoz. Ezzel egyidőben az új politikai pártok fel kell hogy emeljék a munkásság és parasztság legjobbjait Afrika új politikai vezérkarába."*

Digitized by Google

A vezető pártnak marxista—leninista párttá való átalakulása még egyetlen fekete-afrikai országban sem történt meg, de ez az út nyitva áll. Ebben a munkában részt venni, a haladó politikai vezetőket, a jó szándékaikat gyakran megvalósítani nem tudó kormányokat segíteni a napi tettekben — ez a legjobb, amit ezekben az országokban a marxisták—leninisták tehetnek. Másfajta ellenzékiségnek nincs tere.

Afrikai szocializmus, vagy afrikai nacionalizmus?

Mi a hatvanas évek Afrikájának ideológiája? Milyen eszmék illenek a néhány vonással felvázolt gazdasági, társadalmi és politikai struktúrához? Ha ma, 1964 derekán, körkérdést intéznénk a már független afrikai országok politikusaihoz, nagy többségük azt felelné: a szocializmus. De valóban szocializmus-e az, amit ők ezen értenek? Nem mindig. Nemegyszer a nacionalizmust nevezik szocializmusnak.

Tévedés ne essék: ez sem kevés. *A nacionalizmus ma Fekete-Afrikában haladó, pozitív eszme. Nacionalista ott az, aki az imperializmus ellen, a függetlenségért küzd.* Ebben az értelemben ennek a szónak tulajdonképpen semmi köze ahhoz, amit mi ma Európában nacionalizmusnak nevezünk.

Afrikában még csak most alakulnak ki a nemzetek. Afrika népei is elindulhattak volna a nemzetté válás útján, ha a gyarmatosítás meg nem akadályozza őket ebben. De amikor az európai hatalmak felszabdalták Afrikát, nem voltak tekintettel az ott élő népekre, területi elhelyezkedésükre, hagyományaikra. A nagyhatalmak közti huzakodás feszítette az afrikai népek közé a határvonalakat. Az elmúlt évtizedekben azonban ezek a mesterkélt határok realitássá váltak; egyik oldalukon esetleg francia, másik oldalukon pedig angol a hivatalos nyelv és a közigazgatás struktúrája. A függetlenség kivívása után sem lehet már visszacsavarni a történelmet: az afrikai népek a gyarmati határok között váltak függetlenekké. Ugyanakkor azonban újjáéledtek azok a gyarmatosítás idején elfojtott követeléseik, amelyek másfajta, a törzsek, népek elhelyezkedésének megfelelő államok kialakítására irányulnak. E kettő ellentmondásai lappanganak az afrikai országok közti területi összetűzések mélyén. Ez bújik meg az *etióp—szomáli—kenyai* határvillongások, a *ghanai—togói* viták mögött.

Ezeket nevezhetnénk a szó nálunk megszokott értelmében nacionalista törekvésekből származó ellentéteknek. Az afrikai nacionalizmus azonban, ahogyan azt Afrikában értik, alapjában más. *Az afrikai nacionalizmus: kontinentális nacionalizmus — egy egész kontinens szabadságvágyát, függetlenségi törekvését fejezi ki.* Ez felel meg a mai Afrika fő ellentétének, amely elsősorban nem a munka és a tőke, hanem a gyarmatok népei és a gyarmatosítók között feszül. Hadd tegyük hozzá: *még a függetlenség után is.* A tévedések egy része ebben gyökerezik. Azt hiszik, hogy az állami függetlenség kimondásának jogi aktusával megvalósul a nemzeti függetlenség, tehát a nacionalista cél. Pedig ez

Digitized by Google

a legritkább eset; a valóságban a nemzeti függetlenségi küzdelemnek csak *egy szakasza* zárul le ezzel.

Az afrikai nacionalizmusnak egyik legfontosabb alkotóeleme: az afrikai-egységtörekvés. Az, hogy az imperializmus egységével a gyarmati népek egységét állítsák szembe, az önmagukban gyenge, rendkívül felaprózott kis országok összefogását. Kwame *Nkrumahot* éppen az teszi olyan kiváló afrikai politikussá, hogy ő ismerte fel a legvilágosabban: ennek az egységnek a megvalósulásán áll, vagy bukik Afrika tényleges függetlensége. Messze vezetne, ha azt boncolgatnánk, meddig jutottak el ebben az afrikai népek, de azt őszintén meg kell mondanunk, hogy a fejlemények között túlságosan sok a látszatsiker. Az idő pedig — Nkrumah éppen ezt hangsúlyozza — nem az egység megvalósulásának kedvez. A függetlenné vált országokban kétféle irányzat erősödik: egyrészt az az igény, hogy szövetségest keressenek, hogy támaszkodni tudjanak a többi független afrikai államra — másrészt az, hogy ugyanakkor igyekeznek önálló nemzetté válni, s eközben azok a gátak is megerősödnek, amelyek akadályozzák azt, hogy szuverénitásukat alávessék az összafrikai érdekeknek. A volt gyarmatosítók is az utóbbi tendenciát támogatják, s ezért megvan a veszélye annak, hogy ez válik uralkodóvá. Meg kell fontolni Nkrumahnak azt a véleményét is, hogy a regionális federációk (mint például a tervezett kelet-afrikai államszövetség) az afrikai egységnek nem lépcsőfokai, hanem gátjai.

Kinek segít az afrikai nacionalizmus? Erre a kérdésre egyértelmű a felelet. Az afrikai nacionalizmus azokat segíti, akik szembenállnak az imperializmussal. Így is mondhatjuk: bennünket segít. De ebből ne vonjunk le túlzott következtetéseket. Az afrikai nacionalizmus pontosan megfogalmazott elveit ne keressük: egy elemi erejű tömegmozgalom ideológiája ez, s azokat a gondokat és szándékokat, amelyek ezt a nagy erejű megmozdulást kísérik, legfeljebb úgy foghatjuk törvények közé, ahogyan a robbanásnál felszabadult erők összetevőit utólag ki tudjuk elemezni. Azt azonban nem szabad elfelejtenünk, hogy az afrikai nacionalizmus — bármennyire az imperializmussal szembenálló erők közé tartozik is — nem szocializmus. Az utak csak ezután ágaznak majd el, s bár minden külső és belső feltétel a szocializmus felé fordulásnak kedvez (a Szovjetunió és a szocialista tábor léte, a tömegmozgalom antikapitalista jellege, a vezetők nagy részének szubjektív szándéka, az imperializmus taszító hatása stb.), nincs kizárva az a lehetőség, hogy az afrikai nacionalizmus egyik-másik országban egyelőre kapitalista rendbe torkollik.

S még valamin érdemes komolyan elgondolkozni: az afrikai nacionalizmus — mondjuk így — semlegességén. Az afrikai politikai vezetők lépten-nyomon hangoztatják, hogy nem csatlakoznak egyik táborhoz sem, semlegesek. Sokan még hozzáteszik ehhez, hogy a fasizmussal, a fajgyűlölő politikával, a gyarmati rendszerrel szemben senki sem lehet semleges. Ezért így nevezik a maguk álláspontját: pozitív semlegesség.

Digitized by Google

Ami bennünket illet, ezek a semleges országok barátaink, tiszteletben tartjuk elhatározásukat, és igyekszünk jó kapcsolatokat tartani fenn velük. Van azonban néhány olyan probléma, amelyről ritkán beszélünk, pedig ezek is abból következnek, hogy az afrikai nacionalizmus — afrikai nacionalizmus. Mindjárt az első: az afrikai nacionalizmusnak bizonyos fajta szűklátókörűsége, mondhatnánk így is: provincializmusa. A világ dolgait Afrikában *csak* a kontinens nézőpontjából ítélik meg. Olyan szélsőséges példákat is találni néha, hogy a béke és háború kérdésében sem kívánnak állást foglalni, mondván, hogy elegendő számukra, ha Afrikát atommentes övezetnek nyilvánítják.

S van itt még egy kérdés. Számunkra nyilvánvaló, hogy a felszabadult országok velünk egy oldalon állanak: ők is szembenállnak az imperializmussal, mint mi, ebben tehát objektíve szövetségesek vagyunk. Az ő számukra azonban ez nem mindig ilyen egyértelmű. Gyakran figyelnek gyanakodva bennünket és sokszor igen óvatosak velünk szemben. A szövetséges szerepét csak kevesen vállalják tudatosan. Nem az a fontos, hogy kellemes-e ez nekünk vagy kellemetlen (hiszen előbbutóbb meggyőződnek majd arról, hogy fenntartásaik indokolatlanok), hanem az, hogy felismerjük-e, miből ered az a gyanakvás, amelyet velünk szemben is tanúsítanak.

Az természetes, hogy amit a függetlenség előtt a szocialista országokról tudtak, azt legfőként a kapitalista trösztök sajtójában olvasták. De nemcsak erről van szó. Az afrikai nacionalizmus fekete bőrű emberek gondolatait fejezi ki, akik a fehérektől soha semmi jót nem kaptak. Tudomásul kell vennünk, hogy Afrikában számottevő, s gyakran igazságtalanul általánosító fehérellenesség van. Az „európai" (amin általában fehéret értenek) igazán nem „díszítő jelző" az afrikai nyelvekben — nem sokat lehet büszkélkedni Afrikában azzal, hogy valaki ide való.

Gyakran idézik Julius *Nyerere* szavait: „*Szerintem egyetlen egy alacsonyan fejlett ország sem engedheti meg magának, hogy más legyen, mint szocialista.*" De sokkal ritkábban olvassák el azt, amit néhány sorral ez után írt ugyanebben a cikkében: „*Szerintem azonban a szocialista országok ma ugyanazt a bűnt követik el, amit korábban a kapitalisták. Javaikat, gazdaságukat a nemzetközi porondon ugyanúgy használják fel, mint a kapitalisták korábban tették. Hatalom és presztizs megszerzésére. Pedig ha a szocialista gazdaság is megtűri a szegénységet — az a legmegbocsáthatatlanabb bűn.*" S később: „*A világ ma nem kapitalista és szocialista országokra oszlik, hanem szegény országokra és gazdag országokra. A szegény országoknak óvatosaknak kell lenniök, nehogy a világ bármely gazdag országa eszközének használja fel őket. A gazdag országok azzal szeretnék szédíteni a szegény országokat, hogy tulajdonképpen az ő oldalukon állanak. Nekünk soha nem*

Digitized by Google

szabad elfelejtenünk, hogy ma már a világ gazdag országait mindkét oldalon meg lehet találni, a kapitalistán és a szocialistán is." Anélkül, hogy ezt a kérdést itt kifejtenénk, érdemes felfigyelni arra, hogy ezen a ponton Julius Nyerere és egyes kínai ideológusok találkoznak. A világot nem szocialista és kapitalista, hanem gazdag és szegény táborra osztják fel, s ettől csak egy lépés az, hogy a fehérek a gazdagok, a sárgák és feketék a szegények.

Julius Nyerere nemcsak saját véleményét fogalmazta meg. Ezt a vádat gyakran hallani Afrikában, s nem utolsósorban ez lappang annak a gyanúnak a mélyén, amelyet a szocialista országokkal szemben sokan táplálnak. Ehelyütt szükségtelen cáfolnunk kijelentéseit — bár nyilvánvalóan más a véleményünk —, de tudomásul kell vennünk, hogy akik arról beszélnek, hogy Afrikának valamilyen másfajta szocializmusra van szüksége, hogy nekik nem jó az a szocializmus, amely a szocialista tábor országaiban valósul meg — azok ugyanezt a vádat hangoztatják. (Képtelen dolgokkal találkozik néha az ember Afrikában! Megesik, hogy tudatlan emberekkel elhitetik: a Szovjetunió, pusztán azért, mert gazdag, nagy és hatalmas ország — imperialista, Izrael viszont, mint fejlődő, kis ország — szocialista.)

Túl azon, ami ebben tudatos ferdítés és közvetlenül vagy közvetve irányított antikommunista propaganda, észre kell vennünk ebben az afrikai nacionalizmusnak és egyáltalán a mai Afrikának egyik sokhelyütt kiütköző jellemvonását: gyanakvó félelmét attól, hogy idegen érdekek mögé akasztják szekerét, nagyfokú érzékenységét és arra irányuló törekvését, hogy bebizonyítsa: önálló helye van a világban, saját útját járja, nem szegődik sem ennek, sem annak a nyomába.

A tapasztalat nyilvánvalóan meggyőzi az afrikai országokat arról, hogy hol keressék barátaikat. Már eddig is sok embert meggyőzött; ma összehasonlíthatatlanul kevesebb a gyanakvás, mint három-négy évvel ezelőtt, s állandóan gyengíti egy növekvő erejű tendencia: a szocialista tábor országai iránti, most már nemcsak reményeken, hanem tapasztalatokon is alapuló megbecsülés. Mégsem szabad, hogy akár egy pillanatra is megfeledkezzünk arról: az afrikaiak mindennél komolyabban veszik a függetlenséget. Nem elég az, ha anyagilag segítjük, politikailag támogatjuk a fiatal afrikai országokat — nagyon fontos, hogy őszinte megbecsülés is kísérje ezt, társulva azzal a tapintattal, amelyre *Lenin* a kis népek nemzeti érzéseiről beszélve figyelmeztetett bennünket.

Mit hirdet az „afrikai szocializmus"?

Erre a kérdésre nehéz válaszolni. Próbáljuk meghatározni, hol húznak határt az „afrikai szocializmus" hívei a maguk nézetei és a tudományos szocializmus között.

1. Azt hangoztatják, hogy a tudományos szocializmus az osztály-

Digitized by Google

harcra épül, Afrikában tehát nem érvényes, mert itt nincsen osztályharc.

2. Kijelentik, hogy a tudományos szocializmus ateista, az afrikai ember pedig alapvetően vallásos.

3. A tudományos szocializmus kizárja a magántulajdont, a fiatal afrikai országok azonban nem válhatnak gazdaságilag önállóvá, ha nem adnak teret a magántőkének, a magánkezdeményezésnek.

Teljesen nyilvánvaló, hogy ezek a kifogások, amelyek állítólag alkalmatlanná teszik a tudományos szocializmust arra, hogy Afrikában alkalmazzák, meglehetősen vulgárisak. Hiszen nyilvánvaló például, hogy a marxizmus nem csinál osztályellentéteket ott, ahol még nincsenek, de ahol már vannak, ott határozottan rámutat ezekre, még akkor is, ha ez nem tetszik egyes olyan politikusoknak, akik jobban szeretnék a kapitalizmust a szocializmus spanyolfala mögé dugni. Ami pedig az ateizmus „vádját" illeti: mi nem ezt szoktuk a politikai kérdések között az első helyre állítani. De ezen felül: az afrikai népek, a tömegek számára ez nem is olyan fontos kérdés, amilyennek feltüntetik. Ami pedig a harmadik ellenvetést illeti: nem vagyunk az öncélú, a gazdasági lehetőségekkel nem számoló államosítás hívei, s ha ebben tanácsot kérnek tőlünk, mi éppenhogy óvatosságra figyelmeztetjük afrikai barátainkat. Megtiltja-e a tudományos szocializmus a magántőke felhasználását Afrikában? Erről a képtelenségről még csak vitázni sem érdemes.

Az „afrikai szocializmus" és a holnap

Milyen ideológiát zárnak körül ezek a határjelző táblák? Milyen programot javasol az „afrikai szocializmus"?

A válasz azért nehéz, mert „afrikai szocializmus" — a kifejezésnek abban az értelmében, amely átgondolt, kidolgozott rendszert és szilárd alapelveket feltételez — nincsen. Az afrikai politikai vezetők különböző alkalmakkor elmondották, hogy véleményük szerint milyen formában kellene Afrikában megvalósítani a szocializmust. Ezek a nézetek bizonyos pontokon sűrűn metszik egymást. Az így fölvetett kérdések vitákat idéztek elő, s az ebben elhangzó vélemények egy csoportját — azokat, amelyek mindenekelőtt azt hangoztatják, hogy a szocializmust *nem* a marxista tudományos szocializmus alapelvei szerint kell megteremteni — „afrikai szocializmusnak" nevezik. Vannak persze olyan afrikaiak is, akik a szó tudományos értelmében vett szocializmust, tehát valóban a szocializmust akarják megvalósítani a különleges afrikai feltételek között. S e két pólus között rengeteg jószándékú, egyik kérdésben ehhez, másik kérdésben ahhoz az állásponthoz közeledő véleményt találhat az ember. S ez érthető, hiszen új utakat keresnek, olyan kérdéseket tesznek fel, amelyekre még senki nem adta meg a választ.

De valamit meg kell jegyezni. Az „afrikai szocializmus" tábora

Digitized by Google

semmiképpen nem azonos az afrikai nacionalizmuséval. A nacionalizmus Afrikában egy hatalmas tömegmozgalom ideológiája. Az „afrikai szocializmus" — afrikai politikusok és intellektuellek vitája közben kialakult, meglehetősen bizonytalan álláspont. S ez nagy különbség. Nincs olyan tömegmozgalom, amelynek zászlajára az „afrikai szocializmust" írták. Kicsit élesen fogalmazva: az „afrikai szocializmus" olyan ideológia, amely az afrikai nacionalizmus gyengeségéből született meg, s ennek eszmei tétovázását, útkeresését, bizonytalanságát tükrözi.

Mit állít az „afrikai szocializmus"? Ezt nem könnyű kihámozni abból a rengeteg szóból, amely erről a kérdésről elhangzott. Semmit sem kezdhet az ember például azzal, amit Tom *Mboya*, az amerikai kapcsolatairól ismert kenyai politikus írt: *„A szocializmus szellemi állapot, a gondolkozás egyfajta attitüdje, amellyel az emberi ész arra törekszik, hogy józan kapcsolatokat és harmóniát teremtsen a társadalomban."*

Vagy mire jut az ember, ha az „afrikai szocializmus" történelemszemlélete után kutat? Leopold *Senghor* így ír: *„Ha múltbeli tartalmát vizsgáljuk, a gyarmati rendszer szükséges rossznak tűnik, amelynek megvolt a maga történelmi szükségszerűsége, s amelyből jónak kell jönni: azzal a feltétellel, ha mi, a kolonializmus mai áldozatai, felismerjük azt, ami ebből következik, s azt igényeljük is... ha nem fogunk viszonvádakat emelni és nagyobb figyelmet fordítunk majd a hozzájárulásra, mint a hibákra, az újjászületés lehetőségeire, mint a halálra és pusztításra."*

Az afrikai nacionalisták, Kwame *Nkrumah*, *Sekou Touré* és sok más vezető afrikai politikus egyáltalán nem azt mondja, hogy a kolonializmus szükséges és elkerülhetetlen rossz volt, hanem éppen azt hangsúlyozza, hogy ha nem lett volna gyarmatosítás, Afrika ma sokkal messzebb tartana. Amit Senghor kifejt, az az imperializmusnak való megbocsátás, a kolonializmussal való kibékülés és a neokolonializmus veszélyének elhallgatása. Erre az alapra épüljön a szocializmus Afrikában?

Az afrikai sajátosságok

Semmit sem lehet tehát kihámozni ezekből az elméletekből? Csak arra jó-e az „afrikai szocializmus", hogy zsákutcába vezesse az afrikai népek szocializmusra való törekvését? Ezekre a kérdésekre mégsem adhatunk igenlő, s ezzel mindent elítélő választ. Azért sem, mert ezek a nézetek a már emlegetett antikapitalista útkeresést tükrözik, de azért sem, mert egy valóban meglevő nagy kérdőjelre irányítják a figyelmet, egy valóságos és fontos kérdésre, amelyet nem az „afrikai szocializmus", hanem az élet tett fel. Arra, hogy milyen súllyal esnek latba azok a sokat emlegetett afrikai sajátosságok, miben és hogyan kell módosítani a szocializmus építésének a már szocialista útra lépett afrikai országok-

Digitized by Google

ban kialakult gyakorlatát ahhoz, hogy megfeleljen az afrikai feltételeknek.

A kérdés eleven, izgató probléma. Nem az a különbség az „afrikai szocialisták" és a marxisták között, hogy ők kutatják azt, mi pedig tagadjuk, hogy ilyen kérdés egyáltalán van, hanem az, hogy ki hogyan felel a kérdésre. Az „afrikai szocializmus" misztifikálja az afrikai sajátosságokat. *„Az afrikai társadalomban minden ember egyenlő volt. Mindenki teljes biztonságban élt. A természeti csapások éhínséggel sújtották, de akkor mindenki egyformán éhezett. Senkinek nem hiányzott sem ennivalója, sem önbizalma pusztán azért, mert nem volt elegendő vagyona. A kötelék, amely a közösséghez fűzte, biztosította, hogy megkapja, amire szüksége volt. Ez volt a szocializmus. Ez ma a szocializmus"* — fejtegette egy ghanai professzor, a hazájában jól ismert *de Graft Johnson*, s így folytatta: *„A hagyományos afrikai társadalomban minden ember munkás volt. Másképpen senki nem tudta megkeresni megélhetését..."*

Hogy keveredik itt az aranykor, a patriarchális társadalmi valóság iránti nosztalgia a történelmi tévedéssel! Hiszen beszélhetünk arról, hogy nem voltak, s ma is ritkán vannak Afrikában osztályellentétek. De valóban semmilyen ellentét nem volt-e, s ilyen idilli képet mutatott-e az ősi afrikai társadalom? Julius *Nyerere* már nemcsak a múltat szépíti meg, hanem a jelent is idillinek látja: *„Az afrikai szocializmus kiindulópontja és elérendő célja a megnövekedett család* — mondja. — *Az igazi afrikai szocialista nem úgy néz az emberiség egyik osztályára, mint testvérére, s egy másik osztályra, mint természetes ellenségére. Minden embert testvérének tekint — nagy, kiterjesztett családja tagjának. Családiasság — ez jellemzi a mi szocializmusunkat."* Az afrikai társadalomban a család valóban sokkal nagyobb szerepet játszik, mint a mai Európában, dehát ok ez arra, hogy a XX. században valamilyen mesebeli „családi szocializmusról" álmodjunk?

„Vissza kell térni a mi afrikai forrásainkhoz — a kollektív termeléshez, a kollektív tulajdonhoz, a kollektív munkához, a kollektív termékekhez..." — magyarázta David *Dacko*, a Közép-Afrikai Köztársaság elnöke. *„Mi szocialistának születtünk. A szocializmus a mi számunkra, visszatérés saját forrásainkhoz"* — írta egy neves szenegáli újságíró. *„A szocializmusban nincsen semmi új"* — jelentette ki a ghanai parlamentben 1961-ben Aduhene képviselő.

A szocializmus — ezek szerint — visszatérés. „Mi már akkor szocialisták voltunk, amikor Marx meg sem született..." Ez tulajdonképpen az „afrikai szocializmus" mottója. Erre persze könnyen feleljük, hogy a múlt „szocializmusa", a patriarchális őskommunizmus társadalmi berendezése a közös nincstelenségre, a termelőeszközök alacsony színvonalára épült. Vajon ezt akarnák visszahozni ott, ahol már elavult, s állandósítani ott, ahol még megvan? Természetesen sem Nyerere, sem Dacko nem akar megmaradni a rövidnyelű késnél, mint az egyet-

Digitized by Google

len mezőgazdasági termelőeszköznél; ők is iparosítani akarnak, modern gépeket kívánnak — csak arról feledkeznek meg, hogy az iparosítás következtében valamilyen irányban elkerülhetetlenül felborul a patriarchális egyensúly. Ez vitathatatlan. De azért abban, hogy az afrikaiak visszavágynak az egyenlőség, az igazság elveszett aranykorába, nem szabad csak gazdaságpolitikai iskolázatlanságot látnunk. A gyarmati rendszer feldúlta társadalmi rendjük egyensúlyát, hagyományaikat, régi szokásaikat, s most, hogy megszabadultak az idegen uralomtól, szeretnék újjáépíteni a régit. Minden nép büszke a hagyományaira, kulturális kincseire, ősi szokásaira, s az afrikaiak, a történelemben majdnem legtovább elnyomott, gyarmati népek felfedezték azt, hogy a világ leghaladóbb eszméi egybehangzanak azokkal a törvényekkel, amelyek szerint ők a gyarmatosítás előtt éltek. Nekik ma különösen nagy szükségük van arra, hogy bebizonyítsák: ők is hozzá tudnak járulni az emberiség kincsestárához, ezért túlságosan is azt hangsúlyozzák, hogy ők már régen is úgy éltek, ahogyan Európában csak most akarnak. Dehát a múlt — elmúlt.

A marxizmus — vádolnak bennünket —, amely mereven ragaszkodik a maga osztályharc-elméletéhez, alkalmatlan arra, hogy számításba vegye ezeket a sajátosságokat. *„Az osztályharc, a kommunizmus alapja, értelmetlenség a mi osztály nélküli társadalmunkban"* — jelentette ki Felix *Hauphouet-Boigny*, Elefántcsontpart elnöke. *„Nincs afrikai kapitalizmus... Eszünk ágában sincs egy merev, doktrinér, hivatalos szocializmust megvalósítani* — magyarázta David Dacko. — *Ha a körülmények úgy kívánják, mi alkalmazkodni fogunk, mi változtatni fogunk, mi cserélni fogunk." „Nyilvánvaló, hogy a mi szocializmusunk nem lehet pontosan olyan, mint Marx és Engels idején, akik azt száz évvel ezelőtt, a XIX. századi nyugat-európai tudományos módszerekkel, az akkori körülmények között dolgozták ki"* — mondotta Leopold *Senghor.*

Bizonygassuk-e, hogy a marxizmus nem XIX. századi ideológia, hanem a megismerés tudományos módszere, filozófiai rendszer? S hogy — ha voltak és vannak is doktrinér marxisták — maga a marxizmus éppen a körülmények dialektikus elemzését tartja egyik fő feladatának? Ehelyütt nem, de afrikai barátainknak be kell ezt bizonyítanunk, s meg kell mutatnunk a marxizmus életerejét, dialektikus rugalmasságát azoknak is, akik nem barátaink.

És számolnunk kell azzal is, hogy sok afrikai már maga is tudja ezt, s a tudományos szocializmus módszerével meg is vizsgálta országa belső helyzetét. Nem beszélve dél-afrikai vagy nigériai elvtársainkról, akik kidolgozták hazájuk problémáinak marxista analízisét, hadd említsem John *Tettegah*-nak, az afrikai szakszervezeti szövetség és egyben a ghanai szakszervezeti tanács főtitkárának azokat a szavait, amelyeket a ghanai szakszervezetek kongresszusán 1962-ben mondott:

Digitized by Google

„Miért szocializmust? Szocializmust, mert ez az egyetlen út, amely olyan jövőbe vezet, ahol nincsen szegénység, szenvedés és bizonytalanság. Mit hozott a kapitalizmus az emberiségnek? Az imperializmus és a gyarmati rendszer átkait. Az imperialista és a gyarmati rendszer pedig a dolgozó embereknek, s különösen nekünk, afrikaiaknak, kimondhatatlan szegénységet, munkanélküliséget és lehetetlen lakásviszonyokat... Bebizonyosodott, hogy a kapitalizmus alkalmatlan arra, hogy hazánk fejlődésének problémáját megoldja. Éppen ezért nem marad más, mint felépíteni a szocialista Ghanát. Azt kérdik tőlünk: Mi tulajdonképpen a szocializmus? A szocializmus a társadalom rendje, amely a termelési eszközök köztulajdonára épül..."

Amit Tettegah mond, az azért tanulságos, mert az ember megérti szavaiból azt az alapigazságot, hogy bármilyen sajátságosak is az afrikai feltételek, s bármennyire fontos is ismét és ismét arra intenünk magunkat, hogy vegyük figyelembe Afrika különleges körülményeit — mégsem a „sajátosságok" állnak az első helyen. Afrikában sok millió olyan ember él, aki nem táplálkozik emberhez méltó módon, akihez nem jut el orvos, aki nem tanulhat képességei szerint. Sok százezer ember keres munkát. Ez a fő problémájuk. De közben ugyanazok a hajók — esetleg más zászlók alatt — ugyanoda viszik *ma is* Afrikából ugyanazokat a rakományokat, mint tegnap. Még mindig csak itt tartunk, még mindig ez a kérdések kérdése Afrikában — minden más csak ez után jöhet.

A harmadik feladat a szocializmus lesz

Összefoglalásul az olvasó nyilván arra vár választ, hogy ha az „afrikai szocializmus" nem mondja meg, akkor mi, marxisták, miért nem magyarázzuk el, milyen lehet a szocializmus Afrikában.

Bármilyen örvendetes is, hogy olyan szép számú tábora van már a szocializmusnak Afrikában, a társadalmi fejlődés itt még nem tűzte napirendre a szocializmus megvalósítását. Az első feladat, amely Afrika előtt ma áll, a kontinens teljes felszabadítása, a gyarmati rendszer teljes kiűzése. A második a gazdasági függetlenség, a gyarmati rendszer következményeinek felszámolása, a mezőgazdaság egészséges irányba fordítása, ahol szükséges: agrárreform, bizonyos fokú iparosítás és a nép életszínvonalának emelése. Ennek együtt kell járnia a demokratikus jogok kiszélesítésével, a tömegek beleszólásával a sorsdöntő országos kérdések eldöntésébe. Ha az első két feladat megvalósult, akkor megérettek annak a feltételei, hogy kitűzzék a szocializmus építésének feladatát.

Hogy azután milyen lesz a szocializmus Fekete-Afrikában, milyen intézményei lesznek, mennyire épülnek ezek a tradíciókra és mennyire nem, hogyan alakulnak a belső erőviszonyok, mi lesz a válasz olyan kérdésekre, mint a törzsi közösség fennmaradása, erkölcs, vallás... Ki tudna ma felelni erre? Vitatkozni lehet és érdemes is róla, de a gya-

Digitized by Google

korlati megoldás még nincs napirenden. Minthogy az egyik fő kérdés is nyitva van még: az, hogy lehetséges lesz-e Afrikában a békés átmenet a szocializmusba? Az „afrikai szocializmus" hívei, de még a marxisták is gyakran hangsúlyozzák, hogy Afrikában, éppen a korlátozott osztályellentétek miatt, békés fejlődésre kell számítani. S ez sok tekintetben igaz is. De az angol munkáspárti Fenner *Brockway* arra figyelmeztet, hogy „*a fokozatos fejlődés teóriája nem veszi figyelembe azoknak az afrikai országoknak a körülményeit, amelyekben az európai telepesek elrabolták a legjobb földeket... Vagy pedig a Nyerere—Senghor teória csak ott érvényes, ahol az európai telepesek nem zavarták meg az afrikai társadalmi rendet?...*" Továbbá: „*Elképzelhető, hogy az afrikaiak megszerezhetik maguknak Afrika déli részének európai és amerikai kézben levő bányáit Rhodesiában, Katangában, Dél-Afrikában, pusztán törzsi közösségeik fejlesztésével? Elképzelhető ez összeütközés, az osztály- és faji ellentétekből született konfliktus nélkül, amikor a földéhes, elszegényedett afrikai munkások és európai s amerikai bányatulajdonosok állnak egymással szemben? A Nyerere—Senghor filozófia nem vesz tudomást erről a problémáról, pedig ez az »afrikai szocializmus« kérdésének gyökere. Szocialista Afrika nem lesz addig, amíg a kontinens ásványi kincsei nem válnak a nép tulajdonává.*"

Hadd mondja ki ezt helyettünk Fenner Brockway, hiszen ez minden afrikai álokoskodás igazi cáfolata. Mert hamis minden olyan elmélet, amely ezt a kérdést megkerüli.

Digitized by Google

SZEMLE

A termelőszövetkezeti brigádvezető

Az országban jelenleg a másfél millió kisparaszti gazdaság helyén 3800 termelőszövetkezet gazdálkodik. Ez azonban nem jelent szükségképpen 3800 kialakult közösséget, cselekvési egységet. Az emberek egy szövetkezeten belül is több kisebb közösséget alkotnak, foglalkozási ág, családi hagyományok, néhol rokoni összefonódások erős gyökerű szokásai szerint, s ezekben az egyéni gazdálkodás idejében kialakult kapcsolatok fejlődnek tovább, alakulnak át.

A termelőszövetkezetek belső élete kisebb közösségekben, brigádokban zajlik. A brigádok munkaterületét és feladatkörét a tegnapi egyéni gazda jobban áttekinti, könnyebben megtalálja benne a maga helyét, mint az egész szövetkezet méretei között, amelyek még szokatlanul nagyok számára. A nagyüzemi arányokban való gondolkodás a brigádban kezdődik, ott dől el, hogy mennyire érzi valaki a magáénak a közöst, először ott tanul — ha tanul — közösségi szemléletet. A tegnapi egyéni gazdáknak — legalábbis többségüknek — ma még nehéz a közéleti szereplés, s ha nem volna is az, technikailag is kivihetetlen, hogy mindenki szóhoz jusson, s gazdához illően vegyen részt a termelőszövetkezet sorsának intézésében. A brigád az a munkaszervezet, amelyben a mindennapi tennivalók folyamatában megismerheti a demokratizmus adta jogait, mindazokkal a kötelességeivel együtt, amelyeket éppen e jogok gyakorlása érdekében kell elvégeznie. Egy kis túlzással azt is állíthatnánk, hogy fejlődésünk mostani szakaszában a szövetkezeten belül a brigád az a közösség, amelyre elsősorban alapozhatjuk termelési feladataink megoldását, s amely a szocialista nevelésnek is bázisa lehet.

Azt akarjuk, hogy a termelőszövetkezeti gazdálkodás a szocialista demokratizmus jegyében fejlődjék tovább. Megkülönböztetett gondot kell tehát fordítanunk arra, hogy a termelőszövetkezeti brigádok erős és üzemük keretein belül önálló közösségekké formálódjanak. Ezért kerül napjainkban mindinkább előtérbe a termelőszövetkezeti brigádvezető személye és tevékenysége, mint olyan emberé, akinek munkája hathatósan befolyásolja a termelőszövetkezet jelenét és jövőjét.

Egy felmérés tapasztalatai

A Somogy és Békés megyei pártbizottság segítségével hatvan termelőszövetkezeti brigádvezetőt kérdeztünk meg munkája, életsora felől. Kérdéseinkre adott válaszaik számos vonatkozásban országos viszonylatban is elgondolkoztatók.

A 60 ember közül 15-en 1959 óta, vagy még régebben töltik be tiszt-

Digitized by Google

ségüket, 17-en 1960-ban, 5-en 61-ben, 7-en 62-ben, 16-an 1963-ban lettek brigádvezetőkké. Többségük az idősebb korosztályhoz tartozik. Negyvenhárman vittek be földet a közösbe. Csak nyolcan nem végeztek az általános iskola ötnyolc osztályán, illetve négy polgárin kívül más iskolát vagy tanfolyamot. Brigádvezetői tanfolyamot, szakmunkásképzőt, s más alapfokú iskolát 42-en végeztek. A technikumot most járják 6-an. Háromnak van érettségije, egynek egyetemi diplomája. Közülük 28 párttag, 4 tagjelölt és 28 pártonkívüli.

Munkaidejük az év hat hónapjában reggel 4-től este 8—9 óráig tart, három hónapig reggel 5-től este 7-ig, ½ 8-ig. Még a téli hónapokban is naponta nyolc és fél, kilenc órát töltenek munkában. A válaszok tanúsága szerint tavasztól őszig naponta 18—40 kilométert kerékpároznak. Színházba évenként egyszer ha eljutnak, moziba is inkább csak télen. Arra a kérdésre: „jut-e ideje arra, hogy családjával törődjön?" — 7-en feleltek igennel, 13-an határozott nemmel, s negyvenen állították, hogy igen kevés az idejük erre. Néhány válasz: „Mikor hazamegyek, már alszik a család, mikor eljövök, még alszanak." „Erre jut a legkevesebb idő." „Ilyet ne kérdezzenek az elvtársak!"

A hatvan brigádvezető közül 29 kielégítőnek tartja a javadalmazását, 31 kevesli. „Egy becsületesen dolgozó tag többet keres, mint én" — állítja egyikük. „A beosztottaim keresetének 65—70 százalékát keresem havonta" — feleli a másik.

Arra a kérdésünkre, hogy a sok gond és munka ellenére szívesen tölti-e be tisztségét, mind a hatvan „igen"-nel felelt. Nem érdektelen néhány választ idézni: „Szívesen, de nagyon fárasztó." „Akármilyen nehéz, szeretem." „Míg bírom, addig szívesen csinálom."

A szerény igényű felmérés tanúságai szerint az iskolai végzettség, a korszerű nagyüzemi gazdálkodás ismereteinek elsajátítása, a kellő szakmai felkészültség tekintetében bizony hiányok vannak a brigádvezetőknél. Ezért igen sokan közülük ma még nem látják világosan feladatukat. A 60 megkérdezett brigádvezető közül mindössze tizenhatan adtak elfogadható feleletet arra a kérdésre, hogy „mit tart legfontosabb feladatának?" Huszonkilencen csak részben ismerik feladatukat, tizenöten félreértik tisztségüket. Íme néhány válasz: „Vitaképes legyen." „Határozottság és éberség." „Lelkiismeretes munka." „Az általános kapcsolat fenntartása." „A többtermelés." „Népszerű legyen." „A beosztottakkal való jó viszony." „Mindenre kiterjedő figyelem."

A válaszokban — és nemcsak azokban, amelyeket idéztünk — szembetűnik néhány semmitmondó, túl általános, fráziskénti ható megállapítás. Figyelemreméltó az is, hogy egyik-másik brigádvezető nem is tartja magát vezetőnek, csak afféle kerékpáros küldöncnek, aki „leviszi" a szempontokat a tagoknak, s ezzel, úgy véli, eleget is tett megbízatásának. Gyakori, hogy feladatai közül csak egyet tart fontosnak, ehhez azután olyan görcsösen ragaszkodik, hogy a többi teendőt nem is látja. Van olyan, aki a „beosztottakkal való jó viszony" kedvéért az olcsó népszerűség útját járja, s

Digitized by Google

csodálkozik, ha a közösség szemében napról napra veszít a tekintélyéből, végül pedig kénytelen észrevenni, hogy nincs olyan ember, aki mindenki előtt egyformán népszerű. Mások az éber figyelmet állítják tevékenységük középpontjába, s zsandárként lépnek fel. Akadnak közöttük olyanok is — és ez a másik véglet —, akik túlértékelik tisztségüket, s ezért visszaélnek vele. Nem véletlen, hogy brigádvezetőt ma már gyakrabban neveznek „kiskirály"-nak, mint tsz-elnököt.

A brigádvezetők nagy részét hatalmas munkabírásuk, természetes okosságuk, s az, hogy közösségi szemlélet dolgában megelőzték tisztség nélküli társaikat, a hibáik ellenére is alkalmassá teszi arra, hogy tisztségüket betöltsék. Átérzik felelősségük súlyát, s a rájuk szegeződő tekintetek, a rájuk bízott sorsok és ügyek napról napra új erőt adnak nekik. Amíg el nem fásulnak, meg nem rokkannak, addig nem hátrálnak meg a feladatok elől. Az viszont már a magasabb szintű vezetők dolga, hogy ne csak ezekre a végső fokon szubjektív tényezőkre alapozzanak, hanem tegyenek meg mindent azért, hogy a brigádvezetők megkapják a lehetőséget a szükséges ismeretek megszerzésére.

Kérdéseink között szerepelt az is, hogy miben vár a brigádvezető több segítséget a vezetőségtől. Tizenketten azt válaszolták, hogy az emberekkel való foglalkozásban, nyolcan az emberek politikai nevelésében kérnek több segítséget, négyen a vezetőség által adandó rendszeresebb tájékoztatást hiányolják. A legtöbben — szám szerint huszonhatan — a szakmai segítséget keveslik. A hatvan megkérdezett közül csak tízen válaszolták azt, hogy elegendő támogatást kapnak a termelőszövetkezet vezetőitől.

A brigádvezetők azt is kifogásolják, hogy a járási és a megyei szervek képviselői sokszor az irodában kapott tájékoztatással is megelégszenek. Arra a kérdésre, hogy megkeresik-e őket kiszállásaik alkalmával a járási és a megyei szervek küldöttei, huszonheten „igen"-nel válaszoltak, tizennyolcan „nem"-mel, tizenöten pedig azzal, hogy: „ritkán". Néhány válasz: „A PB instruktorán kívül engem még senki nem keresett föl." (A kérdezett 1959 óta brigádvezető.) „Brigádvezetőkkel nem foglalkoznak." „Még eddig engem nem keresett föl senki, csak egyszer az Állatforgalmi embere, a sertést nézte meg."

Természetes és érthető a brigádvezetőknek az az igénye, hogy megkapják azt a megbecsülést, amelyet a felsőbb szervek képviselőinek a figyelme már maga is jelent. De nemcsak erről van szó. Ezek az emberek tudják, hogy a közös munka sok gazdag tapasztalatát hordozzák tarsolyukban, s szeretnék megosztani ezt náluk szélesebb látókörű emberekkel. Azt is tudják, hogy a felsőbb szervek a konkrét irányító munkában nem nélkülözhetik a brigádok életéről szerzett közvetlen tapasztalatokat. S a legtöbb brigádvezető még jól emlékezik a felfejlesztés időszakára, amikor sok ígéretet kaptak, hogy a jó kapcsolat továbbra is megmarad.

Nem vezet ugyan új felismerésekre a hatvan brigádvezető véleménye, de megerősíti azt a meggyőződést, hogy a termelőszövetkezetek fejlődése összefügg a közös gazdaság zavartalan munka-

Digitized by Google

rendjével, a világos és áttekinthető munkaszervezettel, amelyben mindenki tudja, hol az ő helye és mi függ tőle, ismeri felelősségét, s mindennapi munkája közben egy percig sem marad tájékozatlanságban a közösség ügyeit illetően, sőt jó gazda módjára, mind jobban elsajátítja a közösségi embertípus gondolkodásmódját.

A brigádvezető feladatairól

A szövetkezet munkaszervezetében a brigádvezetőnek kulcshelyzete van. Szerepének fontossága is indokolja, hogy áttekintsük — ha vázlatosan is — feladatkörét, tennivalóit. Mi sem volna könnyebb, mint az, hogy valami eszményi brigádvezetőt elképzelve, „kívánságlistát" állítsunk össze. De az eszményi brigádvezető tulajdonságai és a mai helyzet között óriási az eltérés. A termelőszövetkezeti közösség azonban, ha rábízzuk a brigádvezetők kiválasztását, a valódi értékek mérlegelésével azokat választja ki, akik leginkább megközelítik a ma még teljesíthetetlen igényt. Helyesebb tehát, ha „kívánságlista" ismertetése helyett néhány jól dolgozó brigádvezetőt szólaltatunk meg.

Egy országos hírű termelőszövetkezet, a kapospulai „Ezüstkalász" egyik brigádvezetője, Kovács Máté, most mezőgazdasági technikumot végző egykori húszholdas paraszt, így látja a brigádvezető helyét: „Nem hálás feladat brigádvezetőnek lenni. Közgyűlésen elnézem az embereket — egyeseknek olyan magas, amit ott hall, hogy nem is érti. A főkönyvelő milliókban beszél, az agronómus ezer holdakban. Hallgatja, hallgatja őket a sok ember, aztán másnap reggel neki a brigádvezetőnek: »No, most magyarázd meg nekünk, mit is hallottunk!« Ez így van, és még sokáig így is lesz. Elkezdi az ember mondani — egyre-másra félbeszakítják. Mert a brigádvezetőnek már el merik mondani a magukét. És elvárják, hogy az ember mindent megtárgyaljon velük. Ezért kell a brigádvezetőt a világon mindenről tájékoztatni. Mert az embereket minden érdekli. Eredmények, állateladások, befektetés — minden. És ha nekik van igazuk, el kell ismerni. Nem szabad görcsösen ragaszkodnunk a magunk elképzeléséhez. Ez nem árt a tekintélynek. Azt mondjuk nekik: »a tiétek«. De ezt cselekedeteinkkel kell bizonyítani. A brigádvezető alulról, a tagság oldaláról nézi az eseményeket. Ott gyűlnek meg a bajok, ahol félreteszik az emberekkel való törődést. Figyelembe kell venni az egyes területeken dolgozók tapasztalatait, mert akik benne vannak a munkában, nagy tapasztalatokra tudnak szert tenni. Semmit nem csinálnék nélkülük. A tsz-demokrácia is nagyrészben a brigádvezetőn áll. A tag nem szívesen csinálja azt, amit csak úgy ráerőltetnek. Ez meg is látszik aztán a munkáján. Az emberek nagy része elég érett arra, hogy kezébe vegye a közös gazdálkodás irányításának reá eső részét."

Kovács Máté szavai keresetlenségükben is a brigádvezetőknek arra a típusára vallanak, amelynek alapállása a bizalom, az emberek felnőtt számba vétele, s az a meggyőződés, hogy a tagság nem az utolsó, hanem az első és a legfontosabb termelési tényező. Rajta kívül is sokan vallják ezt, de nem mindenki. Márpedig ez a helyes álláspont, és ennek felismerése nélkül nem lehet vezetni.

A munkáját teljes felelősséggel

Digitized by Google

végző brigádvezető típusa mellett olyanokat is találunk, akik valóban csak afféle futárszolgálatot végeznek, igyekeznek elhárítani magukról a felelősséget, mindenben az elnökre, az agronómusra várnak, véleménymondásban szolgalelkűen óvatoskodnak — tudva azt, hogy még sok vezető azokat kedveli, akik mindenben helyeselnek nekik —, akik tehát valamilyen okból még nem nőttek fel tennivalóikhoz. Az ilyen brigádvezetőkkel később nemcsak a tagoknak gyűlik meg a bajuk, hanem a felsőbb vezetőknek is; nekik azért, mert igen sok olyan dologgal kénytelenek foglalkozni, amely tulajdonképpen nem rájuk tartozik, s minthogy nem ismerik pontosan a körülményeket, könnyen tévedhetnek döntéseikben.

G. község termelőszövetkezetének üzemgazdásza mondja: „Megfigyeltem, hogy egyik növénytermesztési brigádunk tagjai szinte egymásnak adják a kilincset az irodán. Apró panaszokat adtak elő meglehetősen türelmetlenül, legtöbbjük arról, hogy nem megfelelő munkaterületet, vagy háztájit kaptak, hogy kevés a javukra írt munkaegység. Részrehajlással vádolták a brigádvezetőt, távollétében mindennek elmondták. Elkeseredett vitáktól visszhangzott az iroda, az elnök már azt mondta, hogy megszökik. Másképpen beszéltek a tagok, másképpen a brigádvezető, és pokolian nehéz lett volna tisztázni, hogy kinek az oldalán van az igazság. Az elnök vívódását a panaszosok úgy vették, hogy a brigádvezetőt akarja menteni. Többen közülük levelet írtak a sajtónak, a megyei, sőt az országos szerveknek is. Egymást követték a vizsgálatok, jöttek a bizottságok. Legalább ötven embert mozgatott meg az ügy. Kiszámítottam: több mint négyezer kocsikilométer ment el rá. Az elégedetlenség csak nem akart elülni. A párttitkárnak végül az jutott eszébe, hogy alkalmas időben össze kellene hívni a brigádgyűlést. »Szabadítsuk egymásnak őket — ajánlotta —, hadd mondja el mindenki a véleményét, mi pedig azért vagyunk, hogy igazságot tegyünk.« A gyűlés este nyolckor kezdődött és az éjszakai órákig tartott. Nagy munkák idejében voltunk, mégsem sietett haza senki. Fény derült sok mindenre. Magas hangon kezdték a felszólalók, de később a nyugodt tárgyalás medrébe zökkent a beszélgetés. Sorra elmondták az emberek, amit hosszú időn át nem mondhattak el a brigádvezetőnek, mert nem adott rá alkalmat. És a brigádtagok is meghallgatták egyszer vezetőjüket, akit máskor nem volt türelmük meghallgatni, és akihez addig nem volt bizalmuk. Azóta sokkal kevesebb a vitás ügy, de minden hónapban megtartják a brigádgyűlést. Így szoknak hozzá lassanként az emberek, hogy amit egymás között is meg tudnak oldani, ahhoz ne hívjanak külső segítséget, kívülállókat, más szervek képviselőit, akiknek egyáltalán nem könnyű megismerniük a dolgok hátterét, s így természetesen lassan történik intézkedés is. Másrészt: ilyenformán a brigádvezető is nagyobb önállósághoz szokik, a közösség segítségével jobban végzi a feladatát, növekszik a személyes felelőssége, s ez csak javára van a közös munkának."

Egy-egy járáson belül is nagyon változó képet mutat a termelőszövetkezet állapota. Még akkor is túl nagyok a különbségek a gazdaságok között, ha figyelembe vesszük, hogy eltérők a körülmények, helyenként más és más

Digitized by Google

színvonalú az elnök és az agronómus képzettsége, s különbözők a felső irányítás szubjektív indítékai az állam erkölcsi és főleg anyagi támogatásának elosztása tekintetében. Az elnök és az agronómus személye ma már többnyire megfelelő, az utóbbi négy év során eredményes intézkedések történtek ennek elérésére. Most azonban tovább kellene lépnünk. A gazdálkodási eredményekben mutatkozó különbségek ugyanis mindinkább azzal függnek össze, hogy nem fordítottunk elég gondot a kisebb közösségek, s elsősorban a brigádok vezetésének megerősítésére.

Sok példa igazolja, hogy mindenképpen el kell végeznünk ezt a tennivalót. Itt most csak az újkígyósi Aranykalász Termelőszövetkezet példáját idézzük. Ennek a szövetkezetnek összes földterülete 10 ezer hold. A községben ez az egy szövetkezet gazdálkodik. Tagjainak száma túl van az ezren, a dolgozó tagoké több mint 700. A munkaegység értéke évek óta 30 forint körül mozog. Az idén 33 forintot terveztek. A jövedelemelosztás módja: munkaegység plusz prémium — lényegében a „nádudvari módszer" alapján. A gazdálkodás a határrészek és a régebbi kis termelőszövetkezetek területi elhelyezkedése szerint, négy üzemegységben folyik. A négy üzemegységben 15 brigád van. Az építőbrigád és a gépcsoport üzemegységeken kívüli, külön közösséget alkot. A kertészet egyben önálló üzemegység. A felső vezetés közvetlenül négy üzemegységvezetőt és tizenhét brigádvezetőt irányít.

Az üzemegységvezetők hetenként egyszer — munkacsúcsok idején többször is — az irodában átveszik a termelési utasításokat. Ezeken az eligazításokon mindent alaposan megbeszélnek. Részt vesz itt az elnök, az elnökhelyettes, a főagronómus, a párttitkár, az üzemgazdász. A brigádvezetők az üzemegységvezetőtől kapják a termelési utasításokat. A brigádvezetők hetenként egyszer brigádgyűlést tartanak. Ezeken a gyűléseken általában 85—100 százalékos a részvétel. A közgyűlés előtti időszakban a felső vezetés valamelyik tagja is részt vesz a brigádgyűléseken, olykor többen is közülük. Az üzemegységvezető köteles havonta egyszer részt venni minden hozzá tartozó brigád gyűlésén. A brigádgyűléseknek mindig a brigádvezető az előadója. Beszámol a termelőszövetkezet egészének ügyeiről, a munkák állásáról, a soros tennivalókról. Megbeszéli az emberekkel a szükséges beruházásokat, s szavazásra bocsátja ezeket. Mindenki szóhoz jut, s kötetlen beszélgetésben a közösség minden időszerű ügye szóba kerül.

Eleinte csak apró, személyes problémáikkal hozakodtak elő az emberek, de ma már főként közügyekről beszélnek. A tagságot érintő minden fontos rendelkezést a brigádgyűlésen vitatnak meg először. Eleinte a küldöttgyűlések határoztak a jövedelemelosztás módjáról, ma erről is a brigádgyűlés dönt, s ugyanígy háztáji problémákról, a gépbeszerzésről is. Régebben sokan a gépek ellen voltak — ma szinte minden brigádgyűlésen azt panaszolják, hogy kevés a gép, s kutatják a módját, hogyan tehetnének szert többre. Azt is a brigádgyűléseken vitatják meg, hogy a közös mennyi takarmányt juttat a háztáji jószágállománynak, s hogyan ossza el igazságosan a rendelkezésre álló mennyiséget. (Ide kívánkozik az, hogy 1963-ban az újkígyósi ter-

Digitized by Google

melőszövetkezet egymaga több takarmányt juttatott a háztáji állománynak, mint az ugyancsak Békés megyei szeghalmi járás összes termelőszövetkezetei együttvéve. S míg a szomszédos Elek község 18 métermázsa megtermett kukorica után ad le egy hízósertést az államnak, Újkígyós hat mázsa után.) Minden brigádgyűlésről pontos, hitelesített jegyzőkönyv készül.

A termelőszövetkezet vezetői arra törekszenek, hogy növeljék a brigádvezetők jogkörét. Ez egyben azt jelenti, hogy segítséget is adnak nekik megnövekedett jogaik helyes gyakorlásához. Ebben a tekintetben igen fontos az a politikai segítség, amelyet a pártszervezettől kapnak a brigádvezetők. Lőrincsik János párttitkár azt mondta erről: „A brigádvezetők a pártszervezet legjobb aktivistái, szövetségesei az emberek szocialista nevelésében. Így is kell bánnunk velük. Minden aktívaértekezletünkön részt vesznek, s évente négyszer-ötször adunk nekik részletes politikai információt. Nélkülük nem döntünk a szövetkezet politikai életét befolyásoló kérdésekben. Ha az egyes emberek munkájának megítéléséről van szó, így tagjelölt-, vagy tagfelvételről, elsősorban mindig az ő tapasztalataikat és véleményüket vesszük figyelembe. Ilyen tekintetben nem teszünk olyan különbséget, hogy párttag-e a brigádvezető, vagy sem. Legjobbjaik előtt nyitva áll az út a párttagság elnyerése felé. Támogatjuk őket a továbbtanulásban, s megkülönböztetett figyelemmel kísérjük fejlődésüket. A jó brigádvezető kezében a tagság közösségi felelősségérzete is megnövekszik. Nálunk, a kertészetben például minden dolgozó tag évről évre szerződést köt a tsz-szel, és ennek a szerződésnek a betartását becsületbeli ügynek tekinti."

Újkígyóson egyébként a brigádvezetők zöme a fiatalabb korosztályokhoz tartozik. Azt hisszük, ez nagyban hozzájárul ahhoz, hogy a brigádvezetők csoportja cselekvőképes, energikus gárda, s már nem rabja azoknak a régi kötöttségeknek, amelyek a különben jószándékú, munkájában becsülettel helytálló, de már könnyebben fáradó idős generáció kezét olykor annyira lefogják.

Tudjuk, hogy bonyolult helyzetek gyakran egyszerű igazságokat szülnek. Újkígyóson a tömeges felfejlesztés idején az volt a fő gond, hogy egy termelőszövetkezetet hozzanak-e létre, amely magába olvasztja a község egész parasztságát, vagy több kisebb közösséget. A gazdálkodás áttekinthetősége, a lehetőségek teljes kihasználása és összehangolása szempontjából minden az egyetlen szövetkezet mellett szólt. A felsőbb szervek azonban mégis a több kisebb szövetkezet mellett foglaltak állást, azt gondolva: így könnyebb lesz majd átfogni a község népét, s megtanítani arra, hogyan tegyen eleget a megváltozott termelési viszonyok merőben új követelményeinek. A helybeliek viszont úgy gondolták: egy iroda — egy ügyintézés, ez a legfontosabb, a többi aztán már az emberek iránti bizalom dolga. Ha demokratikus alapokon létrejött, szilárd munkaszervezet alakul ki, akkor voltaképpen közömbös, hogy ez az egy iroda hat-, nyolc-, vagy tízezer holdas gazdaság papírmunkáját végzi-e el. Sőt, nagyobb területen eredményesebb lehet a gazdálkodás, gyorsabb a fejlődés. Szerencse, hogy az illetékesek megértették ezt az elgon-

Digitized by Google

dolást, s hozzájárultak gyakorlati megvalósításához. Ennek az elgondolásnak köszönhető ugyanis, hogy hosszú időre végleges helyzet alakulhatott ki, s olyan alap jött létre, amelyre bátran lehetett építeni. Külön is örvendetes, hogy a választott vezetőknek volt politikai érzékük, s ezért felismerték: a szövetkezet csak akkor haladhat előre, ha nemcsak a termelés technikai, tudományos színvonalának állandó emelésére helyeznek nagy súlyt, hanem az emberi viszonylatokra is. Csak így szabadulhat teljesen fel a közösségen belül az emberi alkotó erő.

Az újkígyósi példa is azt bizonyítja, hogy ha különbségek vannak egy tájegységen és sokszor egy községen belül is az egyes termelőszövetkezetek gazdálkodási eredményei között, akkor igen hasznos a szövetkezeti irodán kívül, a brigádokban is megkeresnünk e különbségek okait, összetevőit.

Befejezés helyett

Ha termelőszövetkezeti brigádvezetőkre gondolok, mindig Nánási Illés képe jelenik meg előttem. Nánási jóval túl volt az ötvenen, amikor Mezőtúron, a „Kinizsi"-ben brigádvezető lett. Attól kezdve városszéli kis ONCSA-házának ablakai voltak napról napra az egész telepen az utolsók, amelyekben a fény kihúnyt. Mert ha időben otthon volt, akkor tanult, ha nem, akkor a felesége várta virrasztva, hogy előkeveredjék valahonnét a messzi puszták legmélyéről, nyakában a bakóval, amibe mindig három napra is elegendő szalonnát tétetett bele, mert az volt a fő tápláléka tavasztól őszig. Csizmája örökké sáros vagy poros volt, ünneplőben évszámra alig látták (pedig akkor már volt neki), örökké úton volt, mindig ment, vagy pedig hozzá jöttek, felverve őt legmélyebb álmából, hogy intézkedjék, mert ő a brigádvezető. Ha felesége korholta, hogy miért nem kíméli jobban magát, türelmetlenül félbeszakította; „Mit tudod te, milyen szigorú hivatal a brigádvezetőé! Hozzá megy az elnök is, ha valami kell, meg a tag is! Mi lesz, ha a brigádvezető nem áll a lábán?"

Megyeri Imrét a békési Vörös Csillag Tsz-ben ismertem meg. Állattenyésztési brigádvezető volt, munkaterülete három majorban várta, egymástól nyolc-tíz kilométerre. És mindennap mindenütt ott kellett lennie. Megkérdeztem tőle, miért nem vásárol legalább egy motort, nem kellene annyit taposnia a pedált. „Motor az nincs — válaszolta. — Még az elnöknek sem. Még azt mondanák a tagok, hogy megjátsszuk az urat. Csak ha esőzés jön, akkor van kínban az ember." A szövetkezet azon az őszön ötven bérletet vásárolt a megyei színház előadásaira. Havonta egyszer, hat órakor, tele autóbusz indult Csabára. Megyeri Imre egyszer sem volt rajta: a brigádvezető soha nem végez hat órára. Nyáron kéthetes váltásokban mentek a tagok a szövetkezet badacsonyi üdülőjébe. Végre úgy látszott, hogy Megyeri is eljut már egyszer a feleségével. A készülődés utolsó napjaiban váratlanul járvány tört ki a sertésállományban. Elmehet-e ilyenkor az állattenyésztési brigádvezető?

Már-már egy kicsit anakronizmus, de igaz: a brigádvezetők, ezek a pedált taposó, sáros csizmás emberek, akiket leckéztet az agronómus, kioktat az elnök, s olykor a tisztség nélküli tag is,

Digitized by Google

akiket bárki felzavarhat álmukból, akiket elsőkként szid és utolsókként dicsér mindenki, akik deres fejjel iskolapadban ülnek és nem jutnak el annyiszor színházba vagy üdülésre, mint a vezetésük alatt dolgozók, akiket a kiküldött ritkán keres fel, s akkor is futólag — ők, mindennek ellenére ők a jövő legfőbb letéteményesei a XX. század végének korszerűsödő falujában, ők közvetítenek a parasztsághoz egy merőben új gazdálkodási formát: a nagyüzemi közös gazdálkodását.

Mit adunk nekik cserébe? Adunk-e elég megbecsülést, meghallgatjuk-e eléggé, amit mondanak, figyelünk-e rájuk úgy, ahogyan kellene? Tudjuk-e, hogy a maguk területén nagyrészt tőlük függ a szövetkezeti egység, a szocialista szellemben végzett munka? Látjuk-e, hogy az ő posztjukon sűrűsödik össze a vezetés minden erénye és hibája, hogy ott, a brigádban dől el, mennyire helyesek elképzeléseink? Ezekre a kérdésekre nem lehet országosan érvényes „igen"-t, vagy „nem"-et mondani. Munkastílusunk lényegéből következik, hogy a különböző rendű és rangú vezetőknek — kinek-kinek a maga területén — lelkiismerete szerint kell válaszolniuk rájuk.

Kovács Imre

Digitized by Google

NEMZETKÖZI SZEMLE

Dél-Vietnam — az amerikaiak délkelet-ázsiai politikájának csődje

Szeptember vége óta az amerikai sajtóban mind több olyan cikk, levél, interjú jelenik meg, amely pesszimista és egyre pesszimistább hangon ítéli meg az USA délkelet-ázsiai helyzetét. A legérdekesebb beismerés-sorozatot a washingtoni Howard-egyetem professzorának, dr. Bernard M. *Fall*-nak egy újságíróval folytatott beszélgetésében találjuk. Az interjú *„Mi az igazság arról a háborúról, amelyet az USA elveszít?"* címmel az *U. S. News and World Report*-ban jelent meg, s abban különbözik az eddigi véleményektől, hogy az amerikai vereség politikai okainak egy részére is ráirányítja honfitársai figyelmét. Fall professzor különben a délkelet-ázsiai kérdések szakértője, ismeri Vietnamot, járt északon, a Vietnami Demokratikus Köztársaságban is. Érdemes szemügyre venni e beszélgetés néhány elemét, mert hasznos támaszpontot nyújt néhány lényeges következtetés levonásához.

Dr. Fall legfontosabb megállapítása: „Minden jel arra mutat, hogy a *kommunistáknak kétségtelen előnyük van.*" Amikor a riporter megkérdezte, hogy miért nem tud az Egyesült Államok győzni, a professzor így felelt: „Ennek egyik oka, hogy *hihetetlen illúziókat tápláltunk az ottani helyzetről.* Az elmúlt tíz évben *egyre-másra tévesen értékeltük* az itt valójában folyó dolgokat... Nem sikerült idejében rájönni arra, hogy Vietnamban a helyzet régóta romlik." Egy másik kérdés így hangzott: „Véleménye szerint megmentheti-e az Egyesült Államok Vietnamot a kommunistáktól?" Fall professzor: „Nem fogadnék erre. Ma már semmire sem fogadnék, ami Vietnammal kapcsolatos."

A washingtoni egyetem tanárának néhány olyan megállapítását is érdemes idézni, amely az egyre világosabbá váló amerikai kudarc politikai és társadalmi hátterének felismerését jelzi, még akkor is, ha ezek a felismerések nem mennek túl bizonyos határon.

Íme három részlet dr. Fall nyilatkozatából:

1. „Miután a franciák elleni háború befejeződött, a vietnami földesurak, akik addig a francia Rivierán, Párizsban vagy Saigonban éltek, az Egyesült Államok által kiképzett és felszerelt csapatok segítségével visszatértek, és így szóltak a parasztokhoz: »Nos, adjátok vissza a földet, és fizessetek nyolc évi, 1946-tól 1954-ig szóló bérleti díjat...« Vietnamban a bérleti díj a termés 50 szá-

Digitized by Google

zaléka volt. Ez azt jelentette, hogy sok vietnami parasztnak választania kellett: *vagy éhenhal, vagy csatlakozik a kommunista Vietconghoz.* A falusiak — *a saigoni rendszer ellen fordultak.*"

2. „Nehéz megnyerni azt a propagandaharcot, amelyben a kommunisták vezetője, egy szakállas, 74 éves öregember — az észak-vietnami Ho Si Minhre gondolok —, aki azt kéri, hogy az emberek »bátyám«-nak szólítsák s »unokafivéreim és unokahúgaim«-nak nevezi a népet, s amelyben viszont *nekünk musical comedybe illő tábornokaink vannak.*"

3. „Nem veszünk tudomást az ellenségről. Vajon hány hivatalos amerikai személy tudná megmondani azt, hogy ki a Dél-vietnami Nemzeti Felszabadítási Front polgári vezetője? Tapasztalataim szerint nem sok. Pedig *Nguyen Huu Tho* — híres baloldali ügyvéd és vezető. Ugyanez a helyzet a dél-vietnami kommunista parancsnokkal, *Nguyen Don* tábornokkal. Meglepő, hogy már *négy éve harcolunk nyíltan és tíz éve burkoltan ezzel az ellenséggel, de mégsem érdekel bennünket valójában, hogy kicsoda.* »Névtelen Vietcong«-gal harcolunk. De délvietnami barátait sem ismeri az USA."

Ez a három, hamisítatlan jenkistílusú részlet dr. Fall nyilatkozatából arra mutat, hogy egy-egy értelmesebb amerikai már látja: 1. *véglegesen elvesztették annak a reményét, hogy megkaphatják a dél-vietnami nép támogatását;* 2. a Vietnami Demokratikus Köztársaság építőmunkájának példája *hallatlan vonzóerőt gyakorol a háborús szenvedésbe belefáradt, békét követelő tömegekre;* 3. az Egyesült Államok nem mérte fel, hogy *a Dél-vietnami Nemzeti Felszabadítási Front mögött álló, a lakosság döntő többségét kitevő tömegeknek népszerű és képzett vezetőik vannak,* akiket össze sem lehet hasonlítani a dél-vietnami rendszer egymást váltó marionettkormányaival.

•

Az amerikaiak sokáig szívesen beszéltek arról, hogy tulajdonképpen *„csak négy éve harcolnak".* Valójában azonban *Washingtonban is 1954-től számítják a dél-vietnami intervenciót.*

Érdemes röviden összefoglalni, hogyan kerültek a franciák nyolc évig tartó „szennyes háború"-ja után az amerikaiak a vietnami hadszíntérre. A történet tulajdonképpen *Dien Bien Phu*-nál kezdődik. A franciák kétségbeejtő helyzetükben Amerikától kértek sürgős segítséget 1954 áprilisában, és *De Castries* ezredes *amerikai légihíd segítségével* kapta meg az utánpótlást; de ez természetesen nem tudta meggátolni a teljes katonai összeomlást. Ebben az időben a genfi, egykori népszövetségi palotában ülésezett már az az értekezlet, amely a második világháború utáni nemzetközi tárgyalások egyik legérdekesebb összetételű megbeszélése volt. Egy asztalnál ültek *a Szovjetunió, az USA, a Kínai Népköztársaság, Franciaország, Anglia, a Vietnami Demokratikus Köztársaság, Bao Daj dél-vietnami császár, Laosz és Kambodzsa megbízottai.* Hosszú tárgyalások után, 1954. július 21-én *a genfi megállapodással lezárult a fran-*

Digitized by Google

ciák nyolcéves indokínai háborúja, s megkezdődött az amerikai háború évtizede.

Az értekezlet egyik részvevője ugyanis nem írta alá a zárónyilatkozatot. *Dulles* amerikai külügyminiszter már az értekezlet befejezése előtt eltávozott Genfből, és a helyette megjelenő *Bedell-Smith* államtitkár külön-nyilatkozatban szögezte le a döntéseket és megállapodásokat illetően az amerikai álláspontot.

A genfi zárónyilatkozat néhány pontjának felidézése nemcsak azt mutatja meg, hogy miért nem akarták aláírni ezt az amerikaiak, hanem arra is alkalmas, hogy mindjárt összefoglaljuk, mit tettek az egyes lényeges pontok érvényesülése ellen.

Az egyezmény *véget vetett a háborúnak,* és elismerte a francia uralom alatt állt három indokínai állam, Kambodzsa, Laosz és Vietnam *teljes függetlenségét, szuverenitását* (zárónyilatkozat, 1—2. pont).

Megtiltotta *külföldi csoportok, katonai személyek és fegyverzet* Vietnamba szállítását (4. pont).

Megtiltotta, hogy a két vietnami övezetben, északon és délen, lehetővé tegyék *idegen államok katonai támaszpontjainak* felállítását (5. pont).

Leszögezte, hogy a demarkációs vonal semmiképpen sem tekinthető *politikai, vagy területi határnak* (6. pont). (A demarkációs vonalat a Vietnami Demokratikus Köztársaság és a déli, Bao Daj-állam haderői között vonták meg. — G. M.)

Elhatározták, hogy a vietnami politikai kérdések rendezésében *a területi egység és épség, valamint a függetlenség* elvét kell alapelvnek tekinteni, s ezért 1956 júliusában a két országrészben *általános titkos választást kell tartani,* hogy az ország *egyetlen kormány* vezetése alatt egyesülhessen (7. pont).

Az amerikai imperializmus politikája sorra félrelökte a békés fejlődés útját kijelölő genfi egyezmény elveit és előírásait. Az 1955 októberében megrendezett „népszavazással" megfosztották trónjától Bao Daj császárt, kikiáltották a köztársaságot; ennek élére elnökként *Ngo Dinh Diem* került. 1956 márciusában *külön dél-vietnami választásokat rendeztek* és megindították az „átnevelési kampányt", azaz megkezdődött a haladó erők fokozott, véres üldözése. Az amerikai „tanácsadók", Washington katonai missziójának tisztjei, már a francia haderők dél-vietnami kivonulása (1956 április) előtt is *lényegében irányítói voltak az országrész életének.* Diem az amerikaiak utasítására államhatárrá minősítette a demarkációs vonalat, sőt amerikai útján egyik beszédében kijelentette: *„Az Egyesült Államok határai a 17. szélességi foknál húzódnak."* 1956 júliusára, amikorra a genfi egyezmények a választást előírták, Diem már a két országrész közötti *minden kapcsolatot szétt*épett; nemhogy politikai vagy gazdasági, de még postai vagy vasúti érintkezés sem maradt.

•

Az amerikaiak dél-vietnami háborújának költségei 1963. december 31-ig (egy félhivatalos nyilatkozat szerint) *három milliárd dollárra* rúgtak. 1964 januárja és augusztusa között *napi másfélmillió,* tehát havi 45 millió dollár

Digitized by Google

volt a költség, augusztus eleje óta *napi kétmillióval* számolnak.

A világsajtó meglehetősen sokféle adatot közölt az Egyesült Államok haderejének Dél-Vietnamban harcoló egységeiről. Az úgynevezett „tanácsadók" számát hol *20 000-re, hogy 30 000-re, hol még többre teszik.* A különleges egységek legénységének és tisztikarának létszámát, a titkosszolgálat embereinek és más csoportok tagjainak adatait sohasem hozták nyilvánosságra.

Bizonyos tájékoztatást nyújt az amerikaiak távol-keleti katonai készültségének mértékére a *Süddeutsche Zeitung* egy adata. Eszerint az USA távol-keleti haderejének jelenlegi létszáma (szétszórva különböző bázisokon) *230 000 fő*, ebből 70 000 katona és tiszt van a légiflottában, s mintegy 70 000 gyalogos, 60 000 haditengerész és majdnem 30 000 tengerészgyalogos teljesít szolgálatot többezer mérföldnyire az Egyesült Államoktól.

A Vietnami Demokratikus Köztársaság ellen augusztus 5-én és szeptember 17—18-án intézett provokációs támadások különösen ráirányítják a figyelmet a 7. flotta szerepére. Ez a 125 egységből álló hadiflotta is *feltétlenül a vietnami nép elleni harci erők sorába tartozik.* (A flotta főereje: a *Constellation*, a *Toconderoga*, a *Bon Homme Richard*, a *Midway*, az *Oriscany* és a *Ranger* repülőgép-anyahajók, összesen mintegy 700 támadó, atombombák szállítására is alkalmas repülőgéppel. A flotta központja a japáni *Yokosuká*-ban van, de használják a dél-vietnami, Saigon melletti *Nah Be* és a *Da Nang, Nha Trang, Qui Nhon* és *Vung Tao* kikötőket is. A hírek szerint az augusztus 5-i támadásra a tonkini öbölbe Nah Be kikötőjéből indult el a *Maddox* és a *Turner Joy* romboló.)

A dél-vietnami rendszer adja a 20—30 000 amerikai „tanácsadó" számára a vietnami népi erők ellen közvetlenül bevethető gyalogságot. A dél-vietnami fegyveres erők létszámát *kereken 500 000-re becsülik.*

Néhány nyugati adat érdekes képet fest az amerikai—dél-vietnami erőkkel szembenálló Dél-vietnami Nemzeti Felszabadítási Front számszerű erejéről: „A Vietcong regurális erői *45 000 főt* tesznek ki; ezredekbe, zászlóaljakba szervezve harcolnak. A becslés szerint *125 000 főnyi segéderő* nyújt nekik komoly támogatást." (*L'Express*, 1964. május 28.) „A Vietcongnak *25 000 kiképzett kádere* van és mintegy *60—80 000 irreguláris harcosa.* Ez utóbbiak nappal rizst termelnek, éjjel pedig harcolnak." (*New York Herald Tribune*, 1964. július 22.) „Khanh miniszterelnök becslése szerint a Vietcong-erők létszáma körülbelül *150 000 fő*, közülük *34 000 a regulárisok* száma." (*U. S. News and World Report*, 1964. aug. 24.) A becslések tehát mindössze *25—45 000 főre becsülik* a katonai egységekben harcolók számát, s az alkalmanként harcba lépők számát sem tartják magasabbnak *60—125 000-nél.*

A Dél-vietnami Nemzeti Felszabadítási Front katonáinak fegyver- és lőszer-ellátását a nyugatiak bevallása szerint is elsősorban *az arcvonal által ellenőrzött területeken működő fegyver- és lőszergyárak és az amerikai—vietnami csapatoktól harcban megszerzett fegyverek és lőszerek*

Digitized by Google

fedezik. Még az amerikai sajtó is megírja, hogy „elhanyagolható mennyiség" a külföldről származó fegyver, de „számításba kell venni a déli hadsereg szökevényei által átvitt hadianyagot."

A már idézett dr. Fall-féle interjú szerint *Dél-Vietnam 43 tartományából 40 áll a felszabadító erők ellenőrzése alatt.* 1964 elején a Felszabadítási Front egy szóvivője bejelentette, hogy *az ország területének 76 százaléka, 7 millió lakosnak, vagyis az egész lakosság mintegy felének otthona — felszabadított körzetnek tekinthető.*

A felszabadított övezet nem alkot összefüggő területet, semmiféle határ nem választja el a megszállt országrészektől. Vannak nagy körzetek, amelyek már teljesen felszabadultak, (például a Mekong deltájában), ugyanakkor Nambo-ban a felszabadított falvak beékelődtek az ellenség által ellenőrzött területekbe, s könnyen el lehet belőlük jutni egyikből a másikba. A felszabadított falvakban a parasztok felosztották maguk között az áruló földbirtokosok földjét, s megkezdték a talajjavítási és csatornázási munkálatokat. Részben már felszámolták az analfabétizmust, s nagy eredményeket értek el az egészségügy területén. Az Egyesült Államok és bábjaik közötti ellentétek mellett döntő jelentőségű ezeknek a felszabadított területeknek a létezése, amelyek a jövő szabad Dél-Vietnamját testesítik meg.

Az erőviszonyok és erőforrások ilyen hozzávetőleges összehasonlításának segítségével reálisan felmérhetjük, milyen méretű az amerikai imperializmus kudarca Dél-Vietnamban. Ez a kudarc gyógyíthatatlan, mert abból fakad, hogy összeomlott az amerikaiak által eddig alkalmazott mindhárom taktika.

Először már 1959-től kezdve — hatalmas tisztogató hadműveleteket indítottak a diemista csapatok. De támadó alakulatuk beleesett néhány csapdába, és erejének nagy részét elvesztette anélkül, hogy egyszer is csatázott volna, a lakosságban viszont rettegést és gyűlöletet keltett maga iránt. Ekkor az amerikai tanácsadók javaslatára áttértek a helikopterszállítású hadműveletekre, hogy a csapdákat elkerüljék. Bizonyos idő elteltével azonban a népi erők megtanulták az új taktika ellenszerét: lövészgödörben, vagy fára kúszva várták meg, míg a helikopterek leszálláshoz lassítanak, s akkor megsemmisítették őket. 1961-ben azután az Egyesült Államok elhatározta, hogy fokozza beavatkozását. Minthogy a népfelszabadító csapatok ereje nagyrészt a lakosság támogatásából fakad, a felkelők elszigetelése céljából kidolgozták a Staley—Taylor tervet, s ennek értelmében az egész lakosságot „stratégiai falvak"-nak nevezett koncentrációs táborokba igyekeztek zárni. De ez a taktikájuk kudarcot vallott: az 1963 végi államcsíny idején a lakosság tömegesen rombolta szét ezeket a táborokat.

E taktikai kudarcokkal *az egész amerikai stratégia vereséget szenvedett.* Ebben a helyzetben egyre gyakrabban hangzik fel az amerikai „veszettek" részéről a háború általánossá és nemzetközivé tételének követelése.

•

Az amerikaiak meglehetősen gyakran változtatják hivatalos álláspontjukat a háború kimenete-

Digitized by Google

lét, a Dél-Vietnamban várható „eredményt" illetően. *McNamara* hadügyminiszter 1963. október 2-án kijelentette: „A dél-vietnami katonai program *eredményeket ért el,* elvileg egészséges. 1965 végéig az Egyesült Államok bevégzi ottani katonai feladatainak túlnyomó részét." 1964. január 29-én, gyakori saigoni látogatásainak egyike után így nyilatkozott: „Dél-Vietnamban *reménykeltő* az utóbbi két hétben elért előrehaladás." Egy nappal később, január 30-án már másként beszélt: „A dél-vietnami helyzet *továbbra is súlyos,* és be kell számolnom arról, hogy a kommunisták jelentős előrehaladást értek el." Néhány nappal később, február 10-én a *New York Times* azt jelentette, hogy a fővárosban, Saigonban is több partizántámadás történt, s úgy jellemezte a helyzetet, hogy *„a legkomolyabb* a vietnami háború kezdete óta". Ekkor írta *Sanchez de Gramont* a *New York Herald Tribune*-ban, saigoni francia körök véleményét idézve: „A franciáknak negyedmillió emberük volt itt, és az úgy mégis Dien Bien Phu-val végződött. Az amerikaiak úgy vélik, hogy ők többet érhetnek el? Itt vannak, mégis *holtpontra jutott* a háború!"

A „holtpont" szót már előbb is kimondták ugyan Amerikában, de a Pentagonban ügyet sem vetettek rá. 1963 februárjában a szenátus „tanulmányi csoportot" jelölt ki a dél-vietnami helyzet értékelésére, *Mansfield* szenátor vezetésével. A csoport gondos jelentést készített, de a hadügyminisztériumban kijelentették, hogy semmivel sem bizonyítható, amit a jelentés — szerényen — így fogalmazott meg: „A dél-vietnami háború *még nem jutott túl a győzelem és a vereség vízválasztóján.*"

Bernard M. Fall most megmagyarázta, hogy véleménye szerint mi a Pentagon hibás számításainak, téves becsléseinek, elhamarkodott terminus-megjelöléseinek az alapja. „Az emberek bizonyára csodálkoznak, hogy McNamara hadügyminiszter múlt év októberében miért jelentette ki, hogy »1965-re hazajövünk«. Mindenki tudja, hogy McNamara nagyon hisz a tényekben és az adatokban. Hogy Vietnammal összefüggésben ezek az adatok *semmit sem jelentenek,* az a Pentagonban sokaknak nem tűnik fel... 1950-ben a francia tábornokok kijelentették, hogy nagyskálájú hadműveleteik eredményeképpen három év alatt győznek. A három bizonyára varázslatos szám. Öt év hosszúnak látszik, egy év lehetetlen, de három év — ez szerényen hangzik, s elég hosszú idő ahhoz, hogy az emberek ne emlékezzenek arra, mikor tették ezt a kijelentést" — mondja a washingtoni professzor.

A McNamara-féle számítások alapjai még a legutóbbi, borús, februári kijelentés óta is igen lényeges változáson mentek át. A tavasz kezdetével *megélénkült a Felszabadítási Front harci tevékenysége, és lényeges módosulás történt a harcokban.* Azok az erők, amelyek eddig a valóban nyomasztó ellenséges ember- és hadianyag-túlsúly miatt jórészt csak a gerilla-hadviselés módszereivel küzdhettek, most felhasználva a február—márciusi harcokban zsákmányolt fegyverzetet és a dél-vietnami kormánycsapatok dezertálásával átkerült hadianyagot, *nehéz fegyverzettel egé-*

Digitized by Google

szítették fel könnyű fegyverekkel. A szétszórt, nagy területen harcoló kisebb egységek *gyorsabban szerveződhetnek legalább zászlóaljnyi erővé*, s így nagyobb hadműveleteket is vállalva, újabb kormánycsapatok (és amerikai „tanácsadóik") helyzetét teszik lehetetlenné.

Most már az amerikai katonai szakemberek egy részében is dereng a felismerés: *sem a legtökéletesebb hadianyaggal, sem a Nyugat hagyományos katonai elméletével nem lehet leküzdeni a dél-vietnami szabadságharcosokat.* Ehhez a felismeréshez bizonyára a katonákból és szociológusokból álló amerikai—dél-vietnami csoport is hozzásegítette őket, amely — az év elején kiadott jelentése szerint — „a Mekong deltavidékén tanulmányozta a dél-vietnami parasztságnak a Nemzeti Felszabadítási Arcvonalról való felfogását". A bizottság megállapításai szerint *a parasztok többsége a Nemzeti Felszabadítási Front oldalán áll*, de egyre inkább ez vonatkozik a félkatonai erők: *a falusi milícia és a polgárőrség tagjaira is.*

Roger *Hilsman*, néhai Kennedy elnök távol-keleti ügyekkel foglalkozó államtitkára, szeptember végi nyilatkozatában így foglalta össze a jelenlegi dél-vietnami helyzetet: „Reálisan kell látnunk a dolgot. Nem hiszem, hogy totális győzelmet arathatunk a szó Goldwater-i értelmében. Azt sem hiszem, hogy egyszerűen abba kell hagynunk az egészet, amint ezt Wayne *Morse* szenátor javasolja. Egy azonban bizonyos: *semmi esetre sem sikerülhet Dél-Vietnamot kommunistaellenes erőddé kiépítenünk.* A legkedvezőbb megoldás, amiben hosszú távra reménykedhetünk: *egy olyan független állam, amely nem is nyugatbarát, de nem is kommunista.*"

•

Diem megdöntése, majd több mint rejtélyes „öngyilkossága" óta (1963 november) egyre zűrzavarosabb Dél-Vietnam belső helyzete. A súlyos gazdasági gondokhoz újabb megoldhatatlan kérdésként társult *a buddhisták egyre határozottabb ellenállása a rendszerrel és Khanh tábornokkal szemben.* A buddhisták azzal vádolták a Khanh-rezsimet, hogy a kisebbségben levő katolikusokat előnyökben részesíti. A katolikusok szerint viszont Khanh a buddhistákhoz húzott. Így azután a katonai junta nem számíthat ezekre a vallási erőkre, amelyek — mint a májusban lezajlott 300 000-es saigoni tömegtüntetésük megmutatta — bizonyos esetekben döntő szerepet játszhatnak.

A Khanh-kormány az államosítsy katonáira, belső bizalmasaira, a Daiviet párt embereire és néhány szakértőre támaszkodik; csak a földbirtokosok, a komprádor-burzsoázia legutóbb berendezkedett csoportjai állnak mögötte, de a néptömegek nem, sőt még csak egyes társadalmi rétegek vagy szervezetek sem. Határozottan szembenáll viszont a Khanh-rendszerrel mindenekelőtt a parasztság. A viszonylag kis létszámú, de döntő erőt képviselő munkásosztály szintén határozottan ellenséges a diktatúrával szemben; ezt politikai megmozdulásai és sztrájkmozgalmai bizonyítják. A kormány különböző intézkedései a városi kispolgárságot is sújtják, ezért egy része fenntartás nélkül csatlakozott a Nemzeti Felszaba-

Digitized by Google

dítási Fronthoz, másik része pedig a semlegesség felé hajlik.

Augusztusban is, szeptemberben is palotaforradalom tört ki a tábornok ellen. Szeptemberben *Darlak* tartomány hegyi törzsei lázadtak fel, s az ellenük indított csapatok állítólag bizonyítékokat szereztek arról, hogy az amerikaiak is támogatták a lázadást. Nem múlik el hét diáktüntetés nélkül. Francia és angol tudósítók cikkeiben újra meg újra felbukkan a megállapítás: Dél-Vietnam *„jelenlen kormányozhatatlan állam"*.

A „kormányozhatatlan állam" egyre súlyosabb tehertétel Washington számára. Nemrég még heves szitkozódást idézett elő az Egyesült Államokban minden olyan nézet és javaslat, amely a hadimegoldások, a háború kiterjesztése helyett politikai megoldásokat irányzott elő. De Gaulle hónapokkal ezelőtt elhangzott nyilatkozatát, amely szintén a katonai megoldás lehetetlenségét vetette fel és „semlegesítést" javasolt, annak idején *nyers visszautasítás fogadta*.

Azóta azonban megváltozott a helyzet. Az elnökválasztási küzdelem folyamán a Johnson-administráció és a demokrata párt a *délkelet-ázsiai kérdésekben éppen vadabb kardcsörtetéssel, sőt fegyveres provokációkkal próbálja elbizonytalanítani* az ultráknak, Goldwaternek és követőinek nem egyszer eszeveszett hangját (például a republikánus elnökjelöltnek azt a javaslatát, hogy kismérétű *atombombákkal* lombtalanítsák a vietnami erdőket), de fontos magánszemélyek kijelentéseiben mégis egyre több szó esik politikai megoldásokról.

E nyilatkozatok közül a legérdekesebb Wayne *Morse* oregoni szenátoré, s Washingtonban ezt támadják a legtöbbet. A szenátor alapgondolata az, hogy *az USA folyamatosan megsértette és megsérti a genfi egyezményt*. „Dél-Vietnamnak *még nem volt olyan kormánya, amelyet maga választott volna*. A Khanh-junta azzal az ürüggyel igazolta a puccsot, hogy *Minh*-nek (a Diem-után amerikai támogatással uralomra került klikk vezetőjének) néhány katonatisztje franciabarát volt és az ország semlegesítésére törekedett. A puccsistáknak *eszükbe sem jutott, hogy mit akarhatnak maguk a dél-vietnami lakosok*, akár csak azok is, akik még a kormány ellenőrzése alatt élnek" — állítja ki a bizonyítványt a szenátor a fegyverrel és dollárral védelmezett „demokráciáról".

Morse szerint az USA — Dél-Vietnamban, de Laoszban és Kambodzsában is — megsértette az ENSZ alapokmányát. A szenátor részletesen felsorolja, milyen cikkely melyik bekezdésének előírásait rúgták fel az amerikaiak Délkelet-Ázsiában, s úgy jellemzi a háború kiterjesztésével fenyegetőző politikát, mint amellyel *„elősegítjük (t. i. az amerikaiak) az ENSZ elpusztítását és megsemmisítjük a jog uralmának a nemzetközi ügyekben elért és az ENSZ által fémjelzett eddigi eredményeit"*.

Morse szembeszáll azzal az amerikai hivatalos állásponttal, amely szerint tárgyalások csak akkor kezdődhetnek, ha a fenyegetések és erőszakos, provokatív lépések következményeként „az ellenfél visszavonul". Most, amikor már az Egyesült Államokban is nyíltan beszélnek „vesztett háború"ról, jókora adag öncsalás kell az

Digitized by Google

olyan nyilatkozatokhoz, amelyek „visszavonulást" emlegetnek.

•

Az amerikaiak délkelet-ázsiai agressziós politikája három irányban is törekszik arra, hogy elszigetelje és minél inkább uralma alá hajtsa Dél-Vietnamot: 1. Néhány hónapja az amerikaiak politikájának vezérmotívuma a *Vietnami Demokratikus Köztársaság* ellen indítandó támadás. 2. Fokozták beavatkozásukat *Laoszban.* Olyan erős támaszpontot szeretnének itt teremteni, hogy az elszigetelje Dél-Vietnamot és ugródeszka legyen a VDK ellen. 3. Incidenseket provokáltak *Kambodzsa* határán, hogy arra kényszerítsék: mellettük foglaljon állást — de hiába. Ez egyben megmutatja *az amerikai imperializmus egész délkelet-ázsiai helyzetének gyengeségét.* „A nyugatiaknak bealkonyult Ázsiában, aminthogy Afrikában is — jegyezte meg rezignáltan Wayne Morse. — A közhangulat mindenkor *ellenünk és a mi dél-vietnami frontunk ellen irányul majd.*"

Amikor *Norodom Szihanuk* herceg, kambodzsai államfő, Párizsban járt, lényegében ugyanezt mondta: „Nem kívánom országom számára az »amerikai életformát«, Kambodzsa a maga útján fog járni, Phnom-Penh nem lesz a »szabad világ« fővárosainak egyike. Nézzék csak meg, mi történik azokban a fővárosokban és országokban, ahol megjelent az »amerikai segély«! Vessenek egy pillantást Szöulra, Saigonra, Bangkokra, hogy csak Ázsiánál maradjunk. *A jelenkori »szabad világ« és a szocializmus közül csak a szocializmust választanám"* — mondta megmagyarázva, hogy miért küzd Kambodzsa semlegességéért, majd kijelentette: „Ma már *elmúltak azok az idők, amikor ez a nagyhatalom* (az Egyesült Államok) *rákényszeríthetett egy másik országra olyan politikai orientációt, amely ellentétes annak érdekeivel.* Az amerikaiak *nem hajlandók tudomásul venni* korunknak ezt a történelmi sarkigazságát... Az egyetlen megoldás Kambodzsa, Laosz és Dél-Vietnam nemzetközileg szavatolt semlegessége. Ezt a megoldást a szocialista tábor és Kína is támogatja. Sajnálatos, hogy az Egyesült Államok és Nagy-Britannia elutasítja, örömmel tölt el viszont, hogy De Gaulle tábornok és a francia kormány megérti és elismeri törekvéseink jogosságát. Az általunk javasolt konferencia az egyetlen út, amely lehetővé tenné, hogy az egyesek szerint még lehetséges, valójában azonban képtelen katonai megoldás helyett politikai megoldást találjanak."

A kambodzsai államfő ezt még a tonkini öbölben elkövetett amerikai agresszió *előtt* mondotta. Azóta újra kitűnt, hogy Washingtonban *újra vereséget szenvedett a reálisabb szemlélet, újra a katonai megoldások híveié a szó.* De — akár tetszik ez a Pentagonnak, akár nem — a novemberi elnökválasztás után újra meg kell vizsgálni a délkelet-ázsiai helyzetet, az amerikai pozíciók gyengülését, és ezt a vizsgálódást a dél-vietnami háború mérlegének felállításával kell kezdeni.

Amikor nemrég az egyik saigoni puccson vitáztak az Egyesült Államokban, azt keresvén, hogy miként kell igazságot tenni a dél-vietnami klikkek között, a lapok McNamara hadügyminisztert idéz-

Digitized by Google

ték, aki szerint az Egyesült Államoknak azért kell „helytállnia" Dél-Vietnamban, mert ha ott „a kommunisták kerülnek uralomra", akkor Délkelet-Ázsiának minden ma még amerikabarát országában sorra megdől Washington befolyása, mint ahogyan az első dominókő ledőlése sorra ledönti a hozzátámasztott többi dominót is. A dél-vietnami „dominó" azonban tulajdonképpen már rég felborult. Sem az augusztus—szeptemberi agresszív cselekedetek a tonkini öbölben, sem a dél-vietnami „amerikai tanácsadóknak" küldött újabb erősítések nem leplezhetik el azt, hogy a *dél-vietnami háború — elveszett háború az Egyesült Államok számára.* És ha más nem, a kambodzsai álláspont (az amerikai segély visszautasítása) is megmutatja: *más délkelet-ázsiai államok sem akarnak dominóként szerepelni az amerikaiak játszmájában.* Minél később ismerik fel ezt Washingtonban, annál több amerikai katona pusztul el a dél-vietnami dzsungelháborúban, annál több dollármillió folyik el a reménytelen harcban, annál leplezetlenebbül mutatkozik meg még mai ázsiai híveik előtt is *az Egyesült Államok délkelet-ázsiai elképzeléseinek egyértelműen agresszív, imperialista volta.*

Az utóbbi hónapokban, a provokációs támadások előtt, személyi változások sora és a haditervkészítés meggyorsítása volt az egyetlen dolog, amit az USA tenni tudott. *Lodge* nagykövetet Saigonban Maxwell *B. Taylor* tábornok, a vezérkari főnökök egyesített tanácsának volt elnöke váltotta fel, *Harkins* tábornokot, a dél-vietnami amerikai főparancsnokot *Westmoreland* tábornok Honoluluban legmagasabb szintű haditanács vitatta meg a helyzetet. De az eredmény: *semmi.* Ahogyan Morse szenátor mondotta a délkelet-ázsiai kalandról: „Ha az amerikai nép sürgősen nem veszi fel a harcot ez ellen, nemcsak egyre több pénzt pocsékolunk erre a hiábavaló feladatra, hanem azzal a veszéllyel is játszunk, hogy nukleáris katasztrófába taszítjuk az egész világot."

Gárdos Miklós

Digitized by Google

TÁJÉKOZÓDÁS

A KÉT RENDSZER GAZDASÁGI VERSENYE*

Az emberi társadalom történelmi fejlődésének fő tartalmát, fő irányvonalát és fő sajátosságait korunkban a szocialista világrendszer, azok az erők határozzák meg, amelyek az imperializmus ellen, a társadalom szocialista átalakításáért harcolnak. A szocialista országoknak az a történelmi küldetés jutott osztályrészükül, hogy döntő szerepet játsszanak az új társadalmi rendszer győzelmének nagy ügyében. A szocialista államok nemcsak az egész emberiség vezérlő csillagai a társadalmi fejlődés útjain, hanem a marxista—leninista eszmék megtestesülései, hatalmas anyagi erő, amely vereséget mér a kapitalizmusra az emberi tevékenység döntő területén: az anyagi termelés szférájában. A kommunista és munkáspártok képviselői 1960. évi értekezletén elfogadott nyilatkozat így határozta meg ezt a feladatot: *„... Túlszárnyalni a kapitalista világrendszert az ipar és a mezőgazdaság abszolút termelése tekintetében, azután túlszárnyalni a gazdaságilag legfejlettebb kapitalista országokat az egy főre eső termelés és az életszínvonal területén".*

Napjainkban a szocialista világrendszer új szintet ért el a kapitalizmussal folyó gazdasági versenyben. *1950-ben a szocialista országok részesedése a világ ipari termelésében körülbelül egyötöd volt, most pedig meghaladja az egyharmadot.*

A termelőeszközök társadalmi tulajdona és a népgazdaság tervszerű fejlesztése lehetővé teszi a szocialista országok számára a gazdasági fejlődés gyors ütemét. *A legutóbbi öt esztendőben az ipari termelés a szocialista világban több mint 13 százalékkal, a nem szocialista országokban pedig körülbelül 4,3 százalékkal emelkedett.*

Az SZKP XXII. kogresszusa a lenini tételeket továbbfejlesztve rámutatott arra, hogy a szocialista és a kapitalista rendszer harcának fő arénája a békés gazdasági verseny. A párt feladatul tűzi ki, hogy a Szovjetunió a legközelebbi tíz esztendő folyamán a világ első ipari hatalmává váljék, hogy mind az abszolút ipari termelés, mind az egy lakosra jutó ipari termelés terén túlszárnyalja az Egyesült Államokat.

A Szovjetunió jelenleg a világon az első helyet foglalja el a vasérc, a szén, a koksz, egyes gépipari termékek, a cement, az ablaküveg, az összeszerelhető vasbeton, a faanyag, a fűrészáruk, a gyapjúszövetek, az állati zsiradék, a cukor és néhány más termék össztermelésében.

A Szovjetunió és az Egyesült Államok közti gazdasági verseny menetének elemzése szempontjából elsődleges jelentőségű az ipari termelés növekedési ütemének összehasonlítása. Tények igazolják V. I. Lenin azon zseniális előrelátásának helyességét, hogy „mi olyan gyorsasággal fogjuk utólérni a más államokat, amilyenről azok még csak nem is álmodtak... Ebben a gyorsaságban, ha

* Ezt a cikket — némi rövidítéssel — az Ekonomicseszkaja Gazeta 1964. okt. 17-i számából vettük át.

Digitized by Google

a mozgalmat valóban forradalmi párt vezeti, szóval ebben a gyorsaságban mi hiszünk, és bármi történjék is, elérjük."

A Szovjetunió és az Egyesült Államok fő gazdaságfejlesztési mutatóinak aránya

	A Szovjetunió, az Egyesült Államokéhoz képest, %-ban	
	összességében	egy lakosra számítva
Társadalmi össztermék 1962-ben	több mint 60	töb mint 50
Nemzeti jövedelem 1962-ben	több mint 60	töb mint 50
Ipari termelés:		
1913	12,5	7—8
1950	kevesebb mint 30	kevesebb mint 25
1953	33	28
1957	47	40
1962	kb. 63	kb. 53
Mezőgazdasági termelés az 1958—1962 évek átlagában	75—80	kb. 70
A beruházások terjedelme:		
1950	több mint 30	több mint 25
1962	kb. 90	kb. 75

A Szovjetunióban az ipari termelés növekedésének átlagos évi üteme 10—12 százalék között ingadozik, rendszeresen felülmúlva az előirányzatokat. A hétéves terv az ipari össztermelés növelését az 1959—1963 években 51 százalékkal irányozta elő, a tényleges növekedés pedig 58 százalék volt. *A legutóbbi tíz esztendőben (1953-tól 1963-ig) az anyagi termelés valamennyi ágazatának össztermelése (a társadalmi össztermék) a Szovjetunióban 127 százalékkal, vagyis 2,3-szeresére, az Egyesült Államokban pedig csupán 33 százalékkal emelkedett, a növekedés átlagos évi üteme tehát 8,5, illetve 2,9 százalék volt.*

A Szovjetunió ipari termelése szüntelenül gyors ütemben növekszik; az Egyesült Államokban viszont ez az ütem lanyhul.

	Az Egyesült Államok ipari termelése növekedésének átlagos évi üteme százalékban
1860—1880	4,9
1880—1900	4,4
1900—1929	4,2
1929—1945	3,9
1945—1953	3,1
1953—1963	3,0

Digitized by Google

Az amerikai közgazdászok megpróbálták bebizonyítani, hogy bár a Szovjetunióban a fejlődés üteme gyorsabb, mint az Egyesült Államokban, mégis a termelés abszolút növekedése továbbra is nagyobb az Egyesült Államokban, mint a Szovjetunióban; következésképpen a Szovjetunió lemaradása az Egyesült Államok mögött abszolút mértékben nem csökken, hanem növekszik. Valójában azonban az ipari termelés növekedésének gyorsabb üteme előbb-utóbb az abszolút növekedés nagyobb méreteihez, következésképpen a lemaradás behozásához vezet.

A Szovjetunió már most megelőzi az Egyesült Államokat sok igen fontos termék termelésének abszolút növekedésében. Így például a legutóbbi tíz esztendő alatt (1953—1963) a Szovjetunióban az acélgyártás 42 millió tonnával növekedett, az Egyesült Államokban viszont 3 millió tonnával csökkent. Az olajkitermelés ugyanezen időszakban a Szovjetunióban 153 millió tonnával, az Egyesült Államokban pedig 55,5 millió tonnával emelkedett. A cementgyártás a Szovjetunióban 45 millió tonnával, az Egyesült Államokban pedig 13,5 millió tonnával nőtt.

A Szovjetunióban az egy lakosra számított ipari termelés sokkal gyorsabban növekszik, mint az Egyesült Államokban. Tíz esztendő alatt (1953-tól 1963-ig) az egy lakosra számított ipari össztermelés a Szovjetunióban 128 százalékkal (2,3-szeresére), az Egyesült Államokban 15 százalékkal emelkedett. Ugyanezen időszakban az egy lakosra számított acélgyártás a Szovjetunióban 77 százalékkal emelkedett, az Egyesült Államokban 18 százalékkal csökkent; a villamosenergia-termelés a Szovjetunióban 160 százalékkal (2,6-szeresére), az Egyesült Államokban kb. 66 százalékkal növekedett; az olajkitermelés a Szovjetunióban 3.3-szeresére emelkedett, az Egyesült Államokban viszont kb. az 1953. évi szinten maradt, a cementgyártás a Szovjetunióban 220 százalékkal (3,2-szeresére), az Egyesült Államokban pedig nem egészen 10 százalékkal lett nagyobb.

A Szovjetunió ipari termelése 1953-ban *33 százaléka* volt az Egyesült Államok ipari termelésének. Ilyen körülmények között ahhoz, hogy a Szovjetunióban az ipari termelés abszolút növekedése nagyobb legyen, mint az Egyesült Államokban, a növekedés ütemének több mint háromszorosan kell felülmúlnia az amerikait. Az 1953—57. években a Szovjetunió ipari fejlődésének átlagos évi üteme 4,8-szeresen múlta felül az amerikait. Természetes, hogy 1957-re a Szovjetunió és az Egyesült Államok ipari termelésének aránya már 47:100 volt. 1963-ban a Szovjetunió és az Egyesült Államok ipari termelésének aránya elérte a 65:100-hoz. Ez azt jelenti, hogy a Szovjetunió már *1,6-szorosan* gyorsabb ütem esetén abszolút mértékben is több ipari terméket fog előállítani, mint az Egyesült Államok. Márpedig a Szovjetunió fölénye a fejlődés ütemében jóval nagyobb ennél.

Ha feltételezzük, hogy az Egyesült Államokban az ipari fejlődés átlagos évi üteme 2,5—3 százalék lesz, akkor a Szovjetunió az ipari össztermelésben *1970-ben utoléri az Egyesült Államokat.*

A békés gazdasági verseny ki-

Digitized by Google

menetele sokban függ a mezőgazdaság fejlődésétől és a mezőgazdasági termelés növekedésétől.

A mezőgazdasági termelés az 1958—1962. évek átlagát tekintve a Szovjetunióban 75—80 százaléka volt az Egyesült Államok mezőgazdasági termelésének.

A Szovjetunió és az Egyesült Államok mezőgazdasági termelése az 1958—1962 években

	Abszolut termelés (évi átlag, mill. tonna)		Egy lakosra számítva (évi átlag, kg)	
	SZU	USA	SZU	USA
szemestermények	137,5	180,3	643	998
hús (vágósúlyban)	8,7	17,6	40,6	97,4
tej	61,7	56,2	288	311
állati zsiradék (1000 tonna)	861	675	4,0	3,7
kristálycukor (hazai nyersanyagból)	5,7	3,5	26,6	19,4

• • •

Az új társadalmi rendszer győzelmének legfőbb, legfontosabb feltételét V. I. Lenin a munkatermelékenység növelésében látta. Lenin hangsúlyozta, hogy a szocializmusnak a magasabb fokú, a kapitalizmus számára elérhetetlen munkatermelékenység felé való tudatos és tömegméretű előrehaladását a maga *sajátos módján*, saját módszereivel, konkrétebben szólva *szovjet* módszerekkel kell megvalósítania.

Ami a munkatermelékenység szintjét illeti, a Szovjetunió jelenleg az Egyesült Államok mögött a világon a második helyet, a munkatermelékenység növekedésének ütemét tekintve pedig az első helyet foglalja el.

A munkatermelékenység növekedésének üteme a Szovjetunió, az Egyesült Államok, Anglia és Franciaország munkásainál

(1913-hoz képest, százalékban)

	SZU	USA	Anglia	Franciaország
1913	100	100	100	100
1928	120	137	94	105
1937	318	146	113	129
1940	422	160	105	114
1961	11,9-szeresére	314	160	246
1962	kb. 12,6-szorosára	327	164	257

Digitized by Google

Az Egyesült Államok iparában a munkatermelékenység körülbelül 2—2,5-szer akkora, mint a szovjet iparban.

A társadalmi munka termelékenységének növekedésében hatalmas tényező a tudományos-műszaki haladás.

Világszerte ismeretesek a szovjet tudósoknak az ismeretek sok területén, különösen a magfizikában és az atomenergetikában, a sugárhajtású repülésben és a rakétatechnikában elért eredményei. A szovjet tudomány és technika grandiózus eredményeit bizonyítja a Szovjetunió elsősége az űrkutatásban.

„A szovjet nép hősies munkával erős és minden vonatkozásban fejlett gazdaságot hozott létre — mondja az SZKP programja. — Most minden lehetőség megvan az egész lakosság — a munkások, a parasztok, az értelmiségiek — jólétének gyors növeléséhez. Az SZKP világtörténelmi jelentőségű feladatot tűz ki: *a Szovjetunióban magasabb életszínvonalat kell elérni, mint bármely tőkés országban.*" (A kommunizmus építőinek kongresszusa, Kossuth, 1961. 435. oldal.)

A modern gazdaságtudomány az „életszínvonal" fogalmához sorolja a lakosság különböző csoportjainak munka- és életkörülményeit befolyásoló sokoldalú társadalmi-gazdasági tényezőket. *A Szovjetunió az életszínvonal egész sor döntő elemét: a közoktatást, az orvosi ellátást, a munkával való ellátást, a szociális gondozást stb. tekintve már régen megelőzte az Egyesült Államokat és a többi kapitalista országot.*

Néhány mutatóban azonban, például az egy lakosra számított nemzeti jövedelemben, a reáljövedelmek szintjében a Szovjetunió ma még elmarad az Egyesült Államoktól.

A szovjet közgazdászok számításai szerint a Szovjetunió nemzeti jövedelme 1959-ben körülbelül a fele volt az Egyesült Államok nemzeti jövedelmének. Figyelembe kell azonban venni, hogy az Egyesült Államok nagy nemzeti jövedelme mögött e jövedelemnek az osztályok és az ország lakosságának csoportjai közötti egyenetlen elosztása rejlik. Ismeretes például, hogy az *Egyesült Államok nemzeti javainak 60 százaléka a lakosság 1 százalékának birtokában van.* A burzsoá osztály az ország nemzeti jövedelmének csaknem a felét sajátítja ki. Johnson amerikai alelnök szavai szerint 35 millió amerikainak az életszínvonala alacsonyabb a minimálisnál. Ezek az emberek, mint az amerikai sajtó írja, „nem lakhatnak jól, nincs biztos fedél a fejük felett, nem vehetik igénybe az orvosi segítséget".

A szocialista országokban a nemzeti jövedelem a dolgozóké és megoszlása kizárólag a dolgozók érdekeit szolgálja.

A szocialista gazdálkodás viszonyai között a nemzeti jövedelem gyorsabb ütemben növekszik, mint a kapitalista országokban.

Digitized by Google

A nemzeti jövedelem indexszámai

(1953 = 100)

	SZU	USA	Anglia	Franciao.	NSZK	Olaszo.
1958	168	107	111	126	141	129
1960	195	118	119	135	163	149
1962	220	126	123	149	177	171
1963	230	131	127	157	183	181
A növekedés átlagos évi üteme az 1954—1963 időszakában, (%-ban):						
	8,7	2,8	2,4	4,6	6,2	6,1

A legutóbbi években a Szovjetunióban számos intézkedést tettek a nép jólétének további növelése érdekében. *A nemzeti jövedelem növekedése alapján a dolgozók — munkások, kolhozparasztok és alkalmazottak — reáljövedelme (egy dolgozóra számítva) a legutóbbi tíz esztendőben 61 százalékkal emelkedett.* Az anyagi termelés szférájában a bérek rendezése és növelése érdekében foganatosított intézkedések eredményeként több mint 50 millió munkás és alkalmazott átlagbére 13—25 százalékkal emelkedett. A munkabér-minimum 27—35 rubelről 40—45 rubelre emelkedett. A Szovjetunió Legfelső Tanácsa 4. ülésszakán elfogadott törvény értelmében a szolgáltatások szférájában foglalkoztatott több mint 18 millió dolgozó új bérezési feltételek szerint kapja illetményét. E dolgozók keresete átlagban 21 százalékkal lett nagyobb.

A szovjet gazdaság szüntelen fejlődése megteremti a dolgozók életszínvonala növelésének egyre újabb és újabb lehetőségeit. A lakosság reáljövedelmének növekedésében mind nagyobb szerepet játszanak a társadalmi fogyasztási alapok. Ezek az alapok 1953-ban 14,8 milliárd rubelt tettek ki, 1963-ban pedig már 34,5 milliárd rubelre emelkedtek. Tavaly a népgazdaságban minden dolgozóra számítva — a munkabéren és a közös gazdaságból származó jövedelmeken kívül — átlagban 357 rubelt fizettek ki a társadalmi alapokból.

A Szovjetunióban előreláthatóan a jövőben is jelentősen emelkednek a reáljövedelmek és belátható időn belül megoldják azt a fontos feladatot, hogy a reáljövedelmek szintjét tekintve elérjék az amerikai dolgozók jövedelmének szintjét, majd pedig túlszárnyalják ezt.

Digitized by Google

KRITIKA ÉS KÖNYVISMERTETÉS

Szemtanú az Októberi Szocialista Forradalom nagyjairól

A szerző ott van a szovjetek első összoroszországi kongresszusán, amikor elhangzik *Lenin* történelmi jelentőségű közbekiáltása: *„Van ilyen párt!"*. A Szmolnijban tartózkodik a sorsdöntő októberi napokban, közelről látja a forradalom egész vezérkarát. Szemtanúja az Alkotmányozó Gyűlés viharos januári ülésének. Később a Kremlben J. M. Szverdlov mellett dolgozik, beszél az ország minden részéből érkező küldöttségekkel. Jelen van a mensevikek és eszerek vereségénél az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottság emlékezetes ülésén. A vezető személyiségek közvetlen környezetéből figyelheti a szovjethatalom megerősödését és a kibontakozó ellenforradalmi szervezkedést. Majd a polgárháború sújtotta, éhező országot járja; a német forradalom idején a berlini munkásfiataloknak viszi a Komszomol testvéri biztatását, ott tartózkodik Liebknecht és Rosa Luxemburg meggyilkolásának napjaiban is. Elbeszélése fonalát ott ejti el, amikor 1919 őszén Gyenyikin hordái már-már Moszkvát fenyegetik.

A *Viharos esztendők*-re, amely a tavalyi moszkvai kiadás után most jelent meg Magyarországon, nem a memoár-irodalom megszokott leíró módszere a jellemző. Nem az író áll a megörökített történelmi események középpontjában, emlékezései nem az ő szerepét emelik ki.

J. Drabkina már előszavában figyelmezteti az olvasót arra, hogy szerepe a leírt eseményekben a legszerényebb, nemcsak azért, mert akkor még nagyon fiatal volt, hanem azért is, mert a forradalom győzelméért jóval kevesebbet tett, mint sok más kortársa. Visszaemlékezéseit mégis a legkiválóbbak között tarthatjuk számon, amelyeket eddig az emberiség nagy sorsfordulójáról, a Nagy Októberi Szocialista Forradalom és a nyomában bekövetkezett intervenció és polgárháború korszakáról írtak. A nagy időkre, a nagy emberekre való személyes visszaemlékezés felforrósítja az író hangját, szuggesztív stílusa magával ragadja, szinte az események részesévé avatja az olvasót.

A szerző — a forradalom egyik kiemelkedő harcosának, illegális fedőnevén Sz. I. *Guszevnek* a leánya — alig serdült fővel élte át a nagy történelmi eseményeket. A forradalmi tapasztalatokat már gyermekként elsajátíthatta, hiszen nemcsak apja, hanem édesanyja is a mozgalom harcosa, aki bizonyos mértékig *Gorkijt* is ihlette *Az anya* egyik fontos alakjának, Natasának, a propagandistának a megmintázásában. A kis Jelizavetát, akit anyja többnyire

---

* Jelizaveta Drabkina: Viharos esztendők. Európa Kiadó, 1964.

Digitized by Google

magával vitt illegális útjaira, az 1905-ös forradalom idején „konspirációs segédeszköznek" nevezte el *Krupszkaja*. Drabkina könyve indításában szülei, mint a magánéletüket és minden egyéni érdeküket a mozgalomnak alárendelő, nagyszerű forradalmárokat mutatja be, úgy, ahogyan gyermekszemmel látta és megfigyelhette őket. A februári forradalom után Drabkina párttag lesz, felelős megbízatásokat hajt végre, és már 15—17 éves korában tevékeny részt vesz a szocialista forradalom előkészítésében, az októberi és a rájuk következő eseményekben, majd a nép élet-halál harcában a fehérgárdisták és az intervenciós betolakodók ellen.

Az írónő szerénysége túlzottnak bizonyult; élményeinek tárgyilagos leírása is meggyőz arról, hogy ez a fiatal lány rendkívüli egyéniség, s benne az ifjúság lobogó lelkesedése a tudatos forradalmár érettségével találkozik. Szerénységéből következik, hogy a maga szerepét csak mintegy váznak szánja, s arra építi fel nagy írói megjelenítő képességgel festett portréit. Ezek a portrék adják azonban a könyv olvasójának a legmaradandóbb élményt. Nagy számban vonultatja fel az általa hol részletesebben, hol csak villanásszerűen, de mindenképpen hitelesen bemutatott történelmi személyiségeket. Meghitt közelségbe hozza *Szverdlov, Dzserzsinszkij, Krupszkaja, Kalinyin* emberi jellemét, nagyságát. Beszéd- és gondolkodásmódjuk szerint is jellemzi a forradalom nem egy névtelen katonáját, az egyszerű munkásokat, parasztokat, mindent felülmúló áldozatkészségüket a forradalomért. Megjelenik könyve lapjain *Zseleznyák*, a hős partizán, s a forradalom és a szovjethatalom önvédő háborújának sok más, legendás alakja. S a másik oldaláról — személyes emlékei alapján — eleveníti meg *Kautskyt, Csernovot, Martovot* s a német jobboldali szociáldemokrata árulókat. Valóságos történelmi arcképcsarnokká tágul a szereplők köre.

Legfeledhetetlenebbek azonban a *Lenin* alakját megjelenítő részek. Az egymáshoz lazán fűződő epizódokból olyan portrét kerekít ki, amely néhány tekintetben eddig még ismeretlen volt. Vlagyimir Iljics, mint a család jó ismerője és benső barátja, kiskora óta ismerte Drabkinát, s még a későbbi forradalmárlányt is Verébnek becézte. Így érthető, hogy a szerző visszaemlékezése is a szokottnál melegebb, valósággal családias jellegű. Az emberiség nagy tanítóját ilyen emberi közelségben eddig még keveseknek sikerült megmutatniuk. Szinte elénk varázsolja, amint kopott házikabátjában teázik, a fűtetlen koncertteremben átszellemülten Beethovent hallgat; vagy a Szmolnij udvarán elrejtőzve lesi, hogy a hozzá belépő cédula nélkül beosont fiatalok visszamenőben is hogyan járnak túl a mamlasz kapuőr eszén. Látjuk őt természetesen a nagy történelmi pillanatokban is, de az írónő éppen az epizódokban jellemzi a legtalálóbban Lenint, az óriást.

Drabkina könyve, amelyet *Árvay* János élvezetes tolmácsolásában az *Európa Könyvkiadó* adott ki, nemcsak emlékeztet és elgondolkoztat: a szerző híven adja vissza a nagy kor szellemét, s ezzel arra is tanít, hogy mit jelent kommunistának lenni.

G. Sz. L.

Digitized by Google

A 100 % hőskölteménye*

Tamás Aladár, a 100% egykori szerkesztője, a Kommunisták Magyarországi Pártja 1927—30-as folyóiratából bőséges válogatást szerkesztett, s ennek bevezetéseként megírta a folyóirat történetét. A könyvből az illegális párt történetének egy — ellentmondások és hibák ellenére is — eredményekben dús és hősi szakaszát ismeri meg a mai olvasó.

Milyen helyzetben, milyen lehetőségek közt vált szükségessé e valóban kollektív agitációs és szervező sajtótermék megteremtése?

Az 1919-es proletárdiktatúra bukása után a győztes ellenforradalom tűzzel-vassal üldözte és írtotta a kommunista mozgalmat. Harcosait halállal, vagy legalábbis súlyos kínzással és börtönnel sújtotta. Legális, periódikusan megjelenő sajtója természetesen nem lehetett a pártnak. Ezért röpiratokkal és hozzájuk hasonló jellegű, váltakozó fejlécű, kis példányszámban, rossz papiroson kiadott lapocskákkal igyekezett szólni a proletársághoz. Ezek azonban nem folyamatosan jelentek meg, létük bizonytalan volt, s ez erősen megnehezítette az agitációt, a szervezett tömörülést. Évek csekély sikerű próbálkozásai után a 100% tört ki először eme bűvös kör elszigeteltségéből azzal, hogy három éven át rendszeresen meg tudott jelenni. Sajtófrontunkon ez volt az első jelentős győzelem.

Hogyan sikerült ez? A sajtótörvény szerint a 33 napnál nagyobb időközökben megjelenő sajtótermék röpiratnak számított, még ha folyamatos számozással és azonos címmel adták is ki. A törvénynek ezt a rését lehetett kihasználnia a lapengedélyt nélkülöző kiadónak. Már a 100% előtt is számos társadalomtudományi, irodalmi, művészeti folyóirat jelent meg ilyen módon. („Dokumentum", „365", „Századunk" stb.)

A feladat tehát adva volt: látszólag pusztán szűk körök számára készült irodalmi, művészeti szemlét kellett szerkeszteni, évente tízszeri megjelenésre szánt folyóiratban közölni cikkeket, verseket, riportokat. Ezt a feladatot oldotta meg munkatársai segítségével Tamás Aladár. Elképzelését a párt magáévá tette, tanáccsal és tettel támogatta. Így teremtett a párt legális orgánumot magának, de eme legalitás felett Horthyék részéről mindvégig ott függött a rendőrségi lerohanás veszélye. A lap szervezői, írói és olvasói joggal és állandóan érezték azt, hogy a 100% csak félig legális.

A 100% sikeres indulását, majd fennmaradását három körülmény segítette elő.

Az egyik: a már említett folyóiratok külsőségeinek mimikri-szerű utánzása. Már a lap neve is úgy volt megválasztva, hogy hallatára mindenki valami avantgardista szemlére gondoljon. (A „szemle" szó álcázásul ott is szerepelt a címlapon). A címről csak a lap ismerői tudták azt, hogy 100%-on a 100 százalékosan képviselt marxizmus értendő.

A másik értékes adottság a kórus létezése volt. A szavalókórus előbb jött létre, mint a 100%

* Tamás Aladár: A 100%, a KMP legális folyóirata, 1927—1930. Akadémiai Kiadó 1964.

Digitized by Google

folyóirat: az MSZMP kultúrcsoportjától maradt örökségül, s a 100% a párt megbízásából átvette és nagyra fejlesztette. A gyújtó hatású kórus agitációs erejéről csak annak lehet igazi fogalma, aki valaha is végighallgatta, végigélvezte és végiglelkesedte előadását. A kórussal a 100 % egy-kettőre megszerezte a a mozgalom harcosainak és rokonszenvezőinek a szeretetét. Erős szocialista hit töltötte el a kórust, de rengeteg munka is volt vele. Optimizmusa, tüze világított Horthyék sötét éjszakájában...

A harmadik szerencsés körülmény az volt, hogy az első hívó szóra felsorakoztak a lap mellé azok a káderek, akikre egy áldozatkész, tevékeny terjesztőgárda kialakításához szükség volt. Ehhez is már a MSZMP törte számunkra az utat. A munkásság jelentékeny része joggal elégedetlenkedett a hivatalosan is elismert, monopolisztikus helyzetben levő munkáspárt politikájával. A maga bőrén érezte a szociáldemokrata opportunizmus minden káros következményét, s az általános választójog csodaszere éppoly kevéssé vonzotta őt, mint az uralmon levő „keresztény kurzus" hamis irredentája. Ebben az időben indult meg két elemi hatású világjelenség hatására a munkásság erős és növekvő radikalizálódása.

Az egyik hatást a tőkés termelési rend világméretű gazdasági válsága tette. Bár a válság csak az 1929 szeptemberi new-yorki bőrze-kracchal manifesztálódott, de Magyarországon már 1928-ban nyiltan kitört az 1910 óta lappangó agrárválság, minden súlyos következményével (piacszűkülés, termeléskorlátozás, munkanélküliség). A másik mély benyomást a szovjet ötéves tervről és ennek sikereiről szóló hírek keltették. Egyik oldalán tehát válság és ennek vészes kihatásai, a másik oldalon válságmentesség és fellendülés — ekkép polarizálódott a világ. A 100% egyik főfeladata éppen ennek a helyzetnek a tudatosítása és következményeinek felmérése lett (az utóbbit tekintve, sajnos, nemegyszer túlzásba is estünk.)

És itt érünk el a 100% valódi jelentőségének megítéléséhez. A 100% több volt egy kommunista lapnál. A 100% *mozgalom* volt, egyik része az általános kommunista mozgalomnak. Fő érdeme: a kommunista mozgalom kiszélesítése, tömegeknek a párt befolyása alá vonása, a párt irányításának átvitele a tömegekbe, s egyben az út helyességének ellenőrzése. Csak így érthető meg részleteiben is a 100% tevékenysége. A párt munkáját kellett elősegítenie, a tömegekhez férkőznie Budapesten és a vidéken, nevelni, oktatni őket, szítani a forradalmi lelkesedést, megerősíteni az ellenforradalom csapásai alól felocsúdó dolgozó nép gerincét, új harcosokat nyerni meg és lehetővé tenni a régiek fejlődését. Ime ez mind a 100% kötelességévé nőtt, messze meghaladva azt a célt, amelyet eredetileg maga elé tűzött: a látóhatár tágítását és a szellemi iskolázást.

A terjesztő-gárda tagjai ott voltak minden munkásszervezetben, és köréjük főként az új világot áhító legaktívabb fiatalság gyülekezett. A munkás-kultúregyesületek növekvő mértékben a 100 % befolyása alá kerültek, s az ő révükön az agitáció a legális

Digitized by Google

munkáspárt szervezeteire és a szakszervezetekre is kiterjedt. A kultúregyesületek tagjai vitákat szerveztek, kirándulásokon, rendezvényeken és más összejöveteleken hirdették a kommunista párt álláspontját. Ennek végső kicsengését — minden óvatos fogalmazás ellenére is — mindenki megértette, akinek füle volt rá. A reformizmus és a forradalom szelleme ütközött meg, és a nehéz életű tömegek érdeklődése és rokonszenve az új arcú fiatalok felé fordult. Emlékszem, hogy 1930 május 1-nek megünneplésére ötszáz, jórészt fiatal munkás érkezett különböző irányokból jövő csoportokban, „monstre-tura"-ként, a hűvösvölgyi Nagyrét mögötti egyik tágas tisztásra, s ott inspekciós rendőrtiszt jelenléte nélkül tarthattam nekik előadást a világhelyzet kedvező fejlődéséről. A 100% kirándulásain is rendszeresen tartottunk előadásokat és szemináriumokat. Télen a kultúregyesületek keretei közt folytak a szemináriumok. Ismert volt például a TTE VII. kerületi osztályának Sas utcai szemináriuma, amelyet Füredi József, József Attila egyik barátja és marxista vitapartnere vezetett. Irodalmi esteket is szervezett a 100% saját rendezésében vagy más munkásszervezetek meghívására. Az előadások, kórus-estek megannyi alkalmat adtak megbeszélésekre is. A 100% megtalálta tehát a módját annak, hogy terjesztőivel erős mozgalmi gerincet alkosson, amely a vidékre is elágazott.

Az agitációs mondanivalót, művészeti és irodalmi eszközökkel is kifejezve, a 100% számai adták meg. Mint a borostyánkő az ősvilág rovarját, úgy őrizték és egyben védték is ezt a mondanivalót a lapban közölt versek, cikkek, novellák, ismeretterjesztő közlemények stb. A folyóirat hárcos, vitatkozó elméleti cikkei, az igazi szocialista irodalom hazai és külföldi alkotásai terjesztették, fejlesztették a szocialista tudást. A cikkeket részben itthoni elvtársak, részben a kommunista emigráció tagjai írták. Ilyen módon a párt által külföldről küldött és álnévvel (többnyire azonos nevekkel) szignált cikkeket a hazai munkatársak valóságos létezése védte a rendőri gyanútól. Kívülálló nem tudhatta, hogy számos cikknek Kun Béla, Lukács György, Rudas László, Révai József, Bolgár Elek, Rácz Béla (dr. Katz Béla) stb. a szerzője. Az emigrációban levő kommunista írók (Gábor Andor, Illés Béla, Hidas Antal stb.) nem egy műve jelent meg így fedőnéven, sőt Barta Sándoré saját nevén is.

Az idegenben, szabadon alkotó elvtársak írásai végre az itthoni, kínai fallal elzárt szocialista íróknak is megmutatták a szocialista irodalom fejlődését. De még ennél is többet jelentett az, hogy a 100% rendszeresen közölt a Szovjetunióból és más országokból származó szocialista irodalmi műveket. 1919 óta most először lehetett rendszeresen olvasni itthon szovjet írókat, eddig csak imitt-amott jelenhetett meg a hazai könyvpiacon egy-egy írásuk, főleg olyan, amely a szovjet fejlődés negatív oldalait ábrázolta. A 100% az új szovjet literatúrának olyan jeles képviselőitől hozott írásokat, mint Solohov, Ehrenburg, Babel, Panfjorov, Tyihonov stb. A költők közül Majakovszkij versei keltettek mély benyomást és lettek nagysikerű mű-

Digitized by Google

sordarabjai a kórusnak, de Jeszenyin verseit is közölte a 100%.

A Szovjetunió életéről, alkotásairól három éven át a 100%-ból értesülhetett a magyar dolgozó. Illusztrált cikkek jelentek meg benne a modern szovjet színházról, a Szovjetunió filmművészetének kimagasló darabjairól, nemzetiségeiknek új életéről, a vallás helyzetéről, a nők egyenjogúsításáról. A hatalmas építkezések, a szocialista agrárszektor felülkerekedése, a gépesítés és az ötéves terv — amit a polgári sajtó, de a Népszava is elhallgatott, vagy eltorzított — a maguk valóságában jelenhettek meg a 100 % oldalain. Az akkori magyarország viszonyok között különleges jelentősége volt annak, hogy sikerült ismertetni Sztálinnak a bolsevik párt XVI. kongresszusán elhangzott beszámolóját is.

A szovjet írókon kívül a weimari Németország kommunista és haladó íróinak (Johannes R. Becher, Ernst Toller, Peter Martin Lampel, Kurt Tucholsky, Erich Mühsam stb.) alkotásai mellett a világirodalom szocialista írói (Upton Sinclair, Egon Erwin Kisch, John Reed, Agnes Smedley stb.) és a gyarmati népek legjobb tollforgatói is szót kaptak a lapban. Magyar írók közül is sikerült a 100%-nak egy kisebb gárdát maga köré toboroznia; az idősebb írók közül Nagy Lajos, a fiatalabbak közül Gereblyés László, Gergely Sándor, Kodolányi János s mások tartoztak ide. A 100% egyik nagy érdeme, hogy írói könyörtelenül mutattak rá a magyarországi helyzet valódi arculatára, a tényfeltáró riport, a szociográfia eszközével is.

Bizonyos azonban, hogy a 100%-nak nem sikerült nagyobb írói gárdát maga köré tömörítenie. Ennek több oka volt: a bethleni konszolidáció légkörében a magyar irodalom nem egy kiváló alkotójának „nemzeti egységet" kereső, illuzionisztikus időszaka volt ez, s a nacionalizmus mérge is erősen hatott. De oka volt ennek a párt politikájának és irodalompolitikájának nem egy szektás vonása is. A magyar párt stratégiai célja ez időben a magyar proletárforradalom azonnali kivívása volt; ezért hanyagolta el a demokratikus feladatokat, ebből következett a szövetségi politika helytelen értelmezése is. A 100% is sötétebbnek látta a magyar irodalom helyzetét, mint az valójában volt — ezért bírálta meg túl szigorúan Móricz Zsigmondot —; nem ismerte fel a fiatal értelmiségiek mozgalmainak sok zavarosságuk mellett is meglevő demokratikus tendenciáit; ezért nem tudta magához vonzani a fiatal József Attilát, ezért élezett ki túlságosan is valóban meglevő ellentéteket.

Vidám szívvel, a fiatalság lelkesedésével vívtuk naponta nem könnyű küzdelmünket. Hangulatunkról Nagy Lajos így ír emlékirataiban: „Nagyon érdekelt engem a társaság, mert csupa nyugodt, derűs fiatalemberből állott. Lelket öntöttek abba, aki közéjük került."

A 100% valóban számos cikkével törekedett arra, hogy kivezesse a magyar intelligencia javát abból az útvesztőből, amelybe az ellenforradalom lökte. Nem egy cikk leplezte le a magyar ún. szociálpolitika szemfényvesztéseit és a nacionalista mákony kártevését. A világhelyzetnek és benne hazánk helyzetének őszinte

Digitized by Google

feltárásával akart segíteni az értelmiségnek a helyes út megtalálásában. Szociográfiai riportjai — főleg Gergely Sándor és Gereblyés László írásai — úttörőként adtak példát a későbbi falukutatásnak. Erősi Béla (Székely Lajos) agráranalizisei a fulladozó parasztság életösztönéit is ébresztgették, támogatták. Nagy Lajos „Három magyar város"-a, az első falukutató könyv, a 100% hatása alatt keletkezett.

Bizonyos, hogy a legtöbbet a marxista világszemlélet erősítéséért és terjesztéséért tette a 100%. Ezt szolgálták az elméleti cikkek, az évfordulókra írt ismertetések és értékelések. Sok történeti cikk szerzője Jeszenszky Erik (Molnár Erik) volt. Fontos, állandó rovata volt a lapnak „A 100% naptára", amely a világeseményeket kurta, de jellemző hírekben sorolta fel. Csak aki ismerte a Horthy-sajtó színvonaltalanságát, primitív tendenciózusságát, hamisításait és elhallgatásait, csak aki olvasta e kor újságjainak félrevezető hírközléseit, megtévesztő kommentárjait, csak az képes valóban értékelni azt az ablakot, amelyet a 100% naptára vágott olvasói számára, kitekintésül a világra. Ezek a néhány mondatos hírek úgy voltak összeválogatva, hogy megmutassák az imperialista hatalmi csoportosulásokat, a fejlődő Szovjetuniót, és a felszabadulásukért küzdő elnyomott népeket. A 100% naptára nyolc csoportra bontva tárgyalta a világ felosztását, s az olvasók még évtizedek múltán is emlegették, mily hasznos tájékozódást kaptak belőle. Mint e rovat szerkesztője, mindenekelőtt az Internationale Presse-Korrespondenz-et, a Komintern könyomatosát használtam fel. Azután minden említésre méltót, ami a „Das neue Russland", „Der rote Aufbau", „Der drohende Krieg", „Die Linkskurve" című lapokból megmaradt emlékezetemben. Végül a világsajtó nagy lapjait is éppúgy átböngésztem, mint az „Ostasiatische Rundschau", a „Zeitschrift für Politik" polgári folyóiratokat, vagy a „Die Weltbühne" és a „Das Tagebuch" haladó szellemű szemléket. A 100% naptára egyre nőtt terjedelemben, majd a harmadik évfolyam vége felé már egyes országok (a Szovjetunió, Kina, India) szétfeszítették kereteit és külön hasábokra szorultak át. Csak az idegen nevek sok sajtóhibája keserített el bennünket. (E sajtóhibákat Tamás könyve nem javítja ki, sőt újat is tesz hozzá.)

Három és fél évtized múltán bizony már szinte lehetetlen az álnevek feloldása. Szerény adalékként írom ide, hogy a Bodor Sándor név alatt Haraszti Sándor rejtőzött, Horváth János valódi neve Antal János volt, a J. Zborski jelzésű, a szovjet mezőgazdaságot ismertető cikkben is Antal János dolgozta fel az általam adott anyagot, E. M. pedig Engel Margitnak (Rácz Lászlóné) volt a szignója.

Az álnév persze nem védte meg a munkatársakat az ügyésztől. Harasztinak három hónapot kellett ülnie „Mérleg 1929-ről" című cikke miatt, Pákozdy Ferencre egyetlen verse miatt félévet mért az ügyész, Lakatos Péter Pál négy hónapra lett Horthy börtönének lakója az emigrációból érkezett, egyik álnevű politikai cikk következményeként.

Harmadik évfolyamában ugyanis a folyóirat — a párt utasítá-

Digitized by Google

ra — mindinkább áttért a nyílt politikai állásfoglalásra.

Tamás Aladár maga mondja el, hogyan kapott közvetlen utasítást „nyíltsisakos" politikára, különösen a szociáldemokratákkal kapcsolatos erőteljesebben támadó fellépésre. Ez a fordulat ugyancsak a helyzet nem kellő értékeléséből született: a párt közelebbinek tartotta az azonnali proletárforradalom bekövetkezését, mint az valójában volt. Az élesebb fellépés egyik következménye az lett, hogy az uralkodó hatalom nem tűrte tovább a lap fennállását. A kommunista lebukásoknál talált 100% példányok bizonyítékká kezdtek előlépni. Végül a rendőrség politikai osztálya letartóztatta Tamás Aladárt. Jó konspirációjának, egyszemélyes szerkesztésének megvolt az az előnye, hogy nem tudták elítélni. A hátránya viszont az lett, hogy nem lehetett folytatni a lap kiadását, mert a szerkesztő elhurcolása után a munkatársak nem tudtak eligazodni...

De itt volt még az agitáció motorja, az önálló életre kelt kórus. A rendőrség hamarosan erre is lecsapott. Néhány héttel Tamás Aladár elfogatása után rabomobil állt meg a kórus Vasvári Pál utcai helyisége előtt és az egész kórust elvitte. A helyiség falain levő freskókat (Müller Lajos, nyomdász és grafikus munkásmozgalmi tárgyú alkotásait) karddal kaparták le a rendőrök. És mégis: 1930. szeptember 1. feledhetetlen tömegmegmozdulásán József Attilával együtt örömmel ismertük fel a körülöttünk küzdő legbátrabb fiatalokban a 100% mozgalmának részvevőit, az egykori kórus tagjait.

„Az ellenforradalom földjén", 1927 augusztusától 1930 júliusáig jelent meg a 100%. A lehetőség maximumaként elképzelt félévből három esztendő lett, s ez a három év a baloldali munkásmozgalom regenerálódásának és megerősödésének a szakaszaként került be a párttörténelembe. A harmadik évben a 100% szerkesztősége már arra is gondolhatott, hogy külön irodalmi lapot indít (a „Forrás"-t, amelyből négy szám meg is jelent), képes hetilapot, riportlapot, (a „Heti Postá"-t), s könyvkiadót létesít. A konspiráció is jól működött. Amikor például a „Barna Károly"-cikkek gondozója, Lukács György a bécsi Landesgericht foglya lett, helyébe zökkenés nélkül ugrott be Rácz László (dr. Katz Lipót) „Mexikó" című cikkével, és nincs az a stíluskritika, amely különválaszthatná ezt a többitől.

A Tamás Aladár által kiépített konspirációs apparátus megbénulása, a rendőrség „irányított" dühe lehetetlenné tette a 100% további életét és munkáját. Hatása azonban még évekig élt, és az általa nevelt káderek tetteikkel voltak tényezői a következő esztendők munkásmozgalmának.

•

Mielőtt befejezném a 100% hőskölteményének ismertetését, helyesbítenem kellene azokat a pontatlanságokat, amelyek Tamás könyvének névmutatójában vannak. Itt most csak néhány példára mutatok rá: Csizmadia Sándor nem 1921-ben halt meg, hanem 1929-ben. Vu Pei-fu marsall is már 25 éve halott. Dr. Max Hodann, az Internationale Arbeiter Hilfe tagja, 1893-tól 1946-ig élt. Otto Rühle nem jobboldali szociáldemokrata volt, hanem „baloldali" kommunista. A. Schreiner

Digitized by Google

kommunista birodalmi gyűlési képviselő volt.

A magyar könyvkiadás érdeme a gyűjtemény megjelentetése, Tamás Aladár pedig jó munkát végzett a 100% emlékének feltámasztásával. Az utókor számára helyesen válogatott, és valóban fontos dolog volt a magyar munkásmozgalom e dicső fejezetének megismertetése.

Dr. Agárdi Ferenc

AZ ESZTÉTIKAI KISKÖNYVTÁR KÖTETEI

Az idei ünnepi könyvhéten új sorozattal, az *Esztétikai Kiskönyvtár*ral jelentkezett a Kossuth Kiadó. A sorozatból eddig három kötet jelent meg: *Gorkij* válogatott cikkeinek gyűjteménye: *a Valóság és irodalom* (szemelvények irodalompolitikai írásaiból), *Aradi Nóra Absztrakt képzőművészet* című munkája és *Arnold Kettlee* összeállításában a *Shakespeare a változó világban* című kötet (nyolc tanulmány Shakespeare-ről).

A három kötet már jelzi a kiadó koncepcióját, azt a célt, amelyet e sorozat megindításával kitűzött. Még nem tudjuk hogyan sikerül valóra váltania elképzelését — ha a tervek jó műveket ígérnek is —; az eddig megjelent kötetek azonban egészséges és elismerésre méltó kezdeményezést mutatnak. A kiadó abból az elvből indult ki, hogy a marxista—leninista esztétika egyaránt szoros kapcsolatban áll az élettel, a kommunista építés gyakorlatával, s a művészi gyakorlattal; ezzel a céllal általánosítja elméletileg a művészet és irodalom fejlődésének tapasztalatait. Ezeket az igazságokat kellett — ha szabad így mondani — „könyvsorozattá váltani"; olyan sorozattá, amely olvasók ezreihez szól, s aktuális irodalmi-művészeti kérdéseket világít meg a marxizmus—leninizmus esztétikai eredményeinek segítségével. Nem pusztán tudományos művekről van itt szó; a sorozatban megjelenhetnek népszerű műtörténeti összefoglalások, publicisztikai munkák, esszék, emlékezések, sőt az esztétika problémáival foglalkozó szépirodalmi ihletésű alkotások is — a fő követelmény az, hogy eligazítást adjanak az elvi problémákban.

A népszerűség, vagy a népszerűség igénye természetesen nem azt jelenti, hogy a sorozat az olvasók *minden* rétegéhez kíván szólni. Ez megoldhatatlan lenne. Azokhoz szól, akik — az iskolai, főiskolai tanulmányok, a könyvkiadás termékeny hatására — érdeklődnek a művészet, a kultúra új jelenségei iránt, s már bizonyos tájékozottságot, ismereteket szereztek.

Nem szándékozunk külön-külön méltatni a három kötetet (a napisajtó és folyóiratok ezt elvégezték, vagy elvégzik), inkább a *jellegükről* szólunk.

Gorkij válogatott tanulmányainak megjelentetését — klasszikus értékükön túl, amely állandó és örök aktualitást biztosít cikkeinek — egy sor ízig-vérig mai kérdés teszi időszerűvé. Nyilvánvaló, hogy a polgári képzőművészetben, irodalomban és tudományban ma

Digitized by Google

megnyilatkozó burzsoá ideológiában még kifejlettebb, érettebb stádiumban figyelhetők meg azok a jelenségek, amelyekre Gorkij rámutatott. A kötet előszava helyesen állapítja meg, hogy Gorkij példája és tanítása fölött nem járt el az idő; egyes irodalompolitikai cikkeinek indulatos kitörései többnyire kísértetiesen időszerűek, s mintha azt bizonyítanák, hogy a burzsoá esztétika által a mai polémiák középpontjába dobott kérdések korántsem újak. Azzal, hogy a sorozat a Gorkij-kötettel kezdődött, a kiadó azt fejezte ki, hogy a szocialista realizmus megalapítójának nyomdokain haladva, és örökségének szellemében kívánja szolgálni — a mai kor követelményeinek színvonalán — a marxista esztétikai hagyomány népszerűsítését, a szocialista realizmus esztétikai elveinek és rendszerének további kidolgozását.

Aradi Nóra munkája — a sorozat következő kötete — az idei könyvhét egyik kiemelkedő sikere lett, bizonyítva, hogy témája valóban érdekli az olvasókat; a könyv vitákat indított el és általános figyelmet keltett. Részletesen foglalkozik az absztrakt törekvések előzményeivel, történeti kialakulásuk körülményeivel, a hozzájuk vezető különféle irányzatok fejlődésével; értékeli a polgári művészetnek ezt a korántsem lezajlott folyamatát. Mit tud meg az olvasó az absztrakt művészetről Aradi Nóra könyvéből? Mindenekelőtt azt, hogy ennek a művészeti irányzatnak a bemutatása, megértése, fejlődési fázisainak elemzése feltétlenül szükséges a jelenkori kultúra és a jelenkori idealizmus ismeretéhez; megismerkedik a nyugati absztrakt-apologetikával, és nyomban látja annak marxista szellemű cáfolatát is. Lehet, hogy felfogásban, az anyag rendszerezésében, az ismeretek tálalásának metodikájában egy és más jobb is lehetne Aradi Nóra könyvében (ne felejtsük el, hogy lényegében hazai marxista előzmények nélkül kellett áttekinthető rendbe foglalnia az absztrakt művészetek jelenséghalmazát!), de ez az első ilyen jellegű vállalkozás, és sokat segít az olvasó tájékoztatásában.

Shakespeare a változó világban — a sorozat egyik legjobb darabja. A tanulmányok szerkesztője és válogatója, Arnold *Kettlee* ezt írja a bevezetőben: „Mindannyian, Shakespeare is és mi magunk is, a történelemben élünk. Minél jobban sikerül magunkat eszerint látni, annál jobban fogjuk érteni őt is... Nemcsak Shakespeare-é és nemcsak a miénk változó világ, hanem az övé *is* és a mienk *is* az. Nem kell különösebb fogékonyság ahhoz, hogy felismerjük: az ő XVI. századi világának *s* a mi XX. századi világunknak van egy mélyen közös vonása. A változás gyorsasága és tömörsége rendkívül erőteljes mindkettőben... s az emberek rendkívül tudatában vannak a változások törvényszerűségének és szükségszerűségének." Kettlee kiváló munkatársakat választott; a tanulmányok együtt úgy hangsúlyozzák Shakespeare jelentőségét és értékét a mi világunkban, hogy az övét vizsgálják, a XVI. századit, s így történeti-művészi összefüggésében hozzák közelebb az olvasóhoz a shakespearei életművet. Minden tanulmány marxista szellemű elemzés (noha a szerzők között vannak nem marxista tudósok is), vagy legalábbis

Digitized by Google

több lényeges ponton találkozik a marxista irodalomtudomány Shakespeare képével. S nem pusztán irodalmi elemzések ezek; Shakespeare színpadi világát a drámák egy-egy gondolati motívumával szerves egységben látják.

Ebből a nagyon vázlatos képből is kiderül, hogy milyen fontos feladatot tölt be — s még inkább: tölthet be, ha továbbra is jól szerkesztik — az Esztétikai Kiskönyvtár. Vitákba szólhat bele, orientálhat — irányíthatja az érdeklődést — polémiákra ösztönözhet, lendületet adhat egy-egy esztétikai kérdés további feltárásához, kutatásához (mint például a Shakespeare-kötet).

A terület, amelyen ez a jellegénél fogva mozgékony, fürge sorozat mozoghat, rendkívül széles. Ha a mai művészeti, irodalmi élet jelenségeit követi, szinte minden lényeges társadalmi problémát érintenie kell sajátos esztétikai, ideológiai elemző munkával. Persze, mint minden könyvsorozatot — akár szépirodalmi, akár tudományos — ezt is fenyegetheti az elszürkülés veszélye. (Jónéhány sorozatot elért már ez a lehangoló sors.)

Az esztétikai frontra jellemző a mély, a céltudatos elemző munka fellendülése. A kritika napjainkban ideológiai problémák tömegével birkózik. Hogy csak néhányat említsünk meg: a szocialista erkölcs kérdéskomplexumának problematikája, az ábrázolás gondjai (hiányos, naiv, vagy polgári formái) a személyi kultusz időszakában, a művészeti giccs és a sznobizmus, a nyugati polgári irodalom egyes irányzatainak hatása, szemléleti elemeinek beszivárgása, a realizmus és a szocialista realizmus meghatározása körül folyó polémiák. Sorolhatnánk még hosszan; megannyi izgalmas, fontos és sokakat foglalkoztató kérdés. A marxizmus—leninizmus eszméi az embereknek mind nagyobb tömegeit hódítják meg, egyre mélyebben hatolnak tudatukba, s a haladás hatalmas erejévé válnak. De — átmeneti, olykor tartósabb jelenségként — téves, káros nézetek jelentkezése is kísérője ennek a folyamatnak. Mindez sürgeti a vitákat, a nézetek tisztázását, a marxista—leninista irodalomtudomány, kritika, művészetelmélet állásfoglalásainak terjesztését.

A Kossuth Kiadó új sorozatáról szólva megemlítjük egy néhány hónapja lezajlott, kiadói kezdeményezésű közvéleménykutatás eredményeit. Megkérdeztek olvasókat, elsősorban budapesti és vidéki értelmiségieket, hogy milyen jellegű irodalomelméleti munkákat szeretnének olvasni a jövőben. A válaszok túlnyomó többségéből az derült ki, hogy olyan műveket várnak, amelyek a művészet mai jelenségeire reagálnak, az eszmei tisztázás igényével. Úgy gondoljuk, hogy ennek az érdeklődésnek kielégítése az Esztétikai Kiskönyvtár legfontosabb feladata.

A hasznos kezdeményezésért feltétlenül dicséret illeti meg a Kossuth Könyvkiadót; az Esztétikai Kiskönyvtár eddigi köteteinek tartalma, hangja, szerkesztésmódja arra mutat, hogy a művek összeállításával, válogatásával a mai élet fontos társadalmi jelenségeire keresnek és találnak választ, marxista magyarázatot.

T. I.

Digitized by Google

MIRŐL ÍRNAK A TESTVÉRPÁRTOK FOLYÓIRATAI?

CAHIERS DU COMMUNISME

augusztus—szeptember

MAURICE THOREZ HALÁLA UTÁN

TAGTOBORZÁS THOREZ EMLÉKÉRE. (Az FKP Központi Bizottságának felhívása).

JACQUES DUCLOS BESZÉDE A KÖZPONTI BIZOTTSÁG ÜLÉSÉN..

WALDECK ROCHET BESZÉDE A KÖZPONTI BIZOTTSÁG ÜLÉSÉN

L. Figueres: ELVTÁRSUNK, MAURICE THOREZ.

NAGY ÉVFORDULÓ

W. Rochet: AZ I. INTERNACIONÁLÉ, S A KOMMUNISTÁK ÉS SZOCIALISTÁK KÖZÖTTI EGYSÉG KÉRDÉSEI.

J. Duclos: AZ I. INTERNACIONÁLÉTÓL NAPJAINKIG (Fejezet J. Duclos most megjelent könyvéből.)

R. Guyot: AZ I. INTERNACIONÁLÉ ÉS A HÁBORÚ ELLENI HARC.

C. Fourniau: AZ AMERIKAIAK DÉL-VIETNAMI BEAVATKOZÁSA.

A. Lajoinie: A MEZŐGAZDASÁGI BÉRMUNKÁSOK KÖZÖTT VÉGZETT MUNKA.

EINHEIT

szeptember—október

15 ÉVES A NÉMET DEMOKRATIKUS KÖZTÁRSASÁG (Az Ideológiai Bizottság tézisei az évfordulóra.)

W. Stoph: A SZOCIALISTA ÁLLAM SZEREPE A SZOCIALIZMUS NDK-BELI ÁTFOGÓ ÉPÍTÉSÉBEN.

E. Apel: A MŰSZAKI FORRADALOM ÉS A NÉPGAZDASÁGI HASZONTÉNYEZŐ (Az 1970-ig szóló távlati terv kidolgozásának néhány problémájáról.)

G. Mittag: IDEOLÓGIAI ÉS GAZDASÁGI PROBLÉMÁK A SZOCIALISTA MUNKAVERSENY IRÁNYÍTÁSÁBAN.

H. Sindermann: KORSZAKUNK GAZDASÁGI ÉLETÉRŐL ÉS POLITIKÁJÁRÓL.

A. Abusch: SZELLEM, OKTATÁS ÉS KULTÚRA A KÉT NÉMET ÁLLAMBAN.

G. Schulz: A SZOCIALIZMUS — NÉMETORSZÁG JÖVŐJE. (Fr. Ebert 70. születésnapjára.)

R. Herber:/J. Vorholzer: AZ NSZEP HARCÁNAK DIALEKTIKÁJÁRÓL. (Visszapillantás az elmúlt 15 évre.)

G. Söder: TERVEZÉS ÉS SZABADSÁG. (A maximális munkaeredmények elérése és az emberi szabadság közötti szoros összefüggés.)

A. Wende: A PLASZTIKKÉMIA FELADATAI ÉS TÁVLATAI AZ NDK-BAN.

W. Kiesewetter: A 15 ÉVES BÉKÉS NÉMET KÜLPOLITIKA

G. Becker/G. Nobel: A NAGYHATALMI SOVINIZMUS POLITIKÁJA ELLEN (A Kínai Kommunista Párt vezetőinek bírálata.)

J. Rittershaus/H Taubert: AZ NDK-BAN FOLYÓ SZOCIOLÓGIAI KUTATÓMUNKA NAGYOBB HATÉKONYSÁGÁÉRT.

M. Schmidt: AZ ERHARD-KORMÁNY BELPOLITIKÁJA — A MONOPÓLIUMOK ESZKÖZE.

G. Lozek: VÁLSÁGBAN A NYUGATNÉMET POLGÁRI TÖRTÉNETÍRÁS

KOMMUNYISZT

13. szám.

SZÁZ ÉVE ALAKULT MEG AZ I. INTERNACIONÁLÉ. (A SZKP.

Digitized by Google

KB. Marxizmus—Leninizmus Intézetének tézisei az évfordulóra.)

P. Poszpelov: A NEMZETKÖZI MUNKÁSSZÖVETSÉG ÉS ESZMÉINK DIADALA. (Az I. Internacionálé megalakulásáról és az internacionalizmus eszméjének megvalósulásáról.)

V. Sztyepanov: A NAGY ÚT DICSŐ KEZDETE. (Az új, hatkötetes párttörténet most megjelent első kötetének ismertetése.)

A BÉKÉS EGYÜTTÉLÉS LENINI POLITIKÁJA ÉS AZ OSZTÁLYHARC. (A békés együttélés kérdéseinek lenini értelmezéséről, s a kínai teoretikusok és vezetők elméletéről és gyakorlatáról.)

V. Hvosztov: ÓVJUK MEG A VILÁGOT AZ IMPERIALIZMUS ÚJABB BŰNTETTÉTŐL. (A második világháború kitörésének 25. évfordulójára.)

ÚJ FELADATOK, ÚJ VEZETÉSI STÍLUS. (Meg kell keresni a mezőgazdasági termelés irányításának korszerű módszerét, szem előtt tartva, hogy a fő irány: a termelés intenzívebbé tétele.)

B. Vlagyimirov, V. Nakorjakov: KÖZELEBB AZ EMBEREKHEZ, A TERMELÉSHEZ. (A permi területi ipari pártbizottság eredményei az átszervezés után.)

P. Kolesznyik: A FORRADALMI HÖSTETT DALNOKAI (A. Kocjubinszkij, a nagy ukrán forradalmi demokrata író születésének 100. évfordulójára.)

A Novo Vreme
a Kommunyizt hasábjain

T. Colov: A NÉPI BULGÁRIA IPAROSÍTÁSÁNAK NAGY TÁVLATAI. (Bulgária 1961—1980 évi távlati iparosítási tervéről.)

A belterjesség fokozása — a mezőgazdaság fejlesztésének fő iránya. (A bolgár mezőgazdaságnak a felszabadulás óta elért eredményei és a továbbfejlesztését szolgáló tervek.)

G. Ganev: KULTURÁLIS FORRADALOM A BOLGÁR NÉPKÖZTÁRSASÁGBAN

Sz. Angelov: A SZOCIALISTA DEMOKRÁCIA FEJLŐDÉSE. (A szocialista demokrácia fejlesztésében a BKP KB 1956 áprilisi plénuma után elért eredményekről.)

LUPTA DE CLASA

szeptember

A. Deac, I. Serbanescu: SZÁZ ÉVE ALAKULT MEG AZ I. INTERNACIONÁLÉ.

N. Gheorghiu: AZ ORSZÁG VILLAMOSÍTÁSA, A PÁRT POLITIKÁJÁNAK JELENTŐS EREDMÉNYEI. (Az ország energia-ellátásának jelenlegi helyzete és 1965-ig várható eredményei.)

St. Balán: A ROMÁN NÉPKÖZTÁRSASÁG OKTATÁSÜGYÉNEK FEJLŐDÉSE. (20 év nevelőmunkájának és a közoktatási intézmények építésének eredményei.)

I. RADULESCU: A MUNKÁSOSZTÁLY A SZOCIALIZMUS ÉPÍTÉSÉNEK DÖNTŐ TÁRSADALMI EREJE. (Évfordulós cikk.)

D. Popa: A PÁRTMUNKA STÍLUSA A GAZDASÁG IRÁNYÍTÁSÁBAN. (Vajdahunyad tartomány városi, falusi és üzemi pártszervezeteinek irányító, szervező és ellenőrző munkájáról.)

C. I. Gulian: A MARXIZMUS ÉS AZ ANTROPOLÓGIA FILOZÓFIÁJA.

PALMIRO TOGLIATTI FELJEGYZÉSE A NEMZETKÖZI MUNKÁSMOZGALOM KÉRDÉSEIRŐL ÉS EGYSÉGÉRŐL (Luigi Longo bevezetőjével).

MARXISM TODAY

szeptember

SZERKESZTŐSÉGI MEGJEGYZÉSEK (Alcímek: El a kezekkel Vietnamtól; A Szovjetunió Legfelső Tanácsában; A béremelésekről; A feudalizmusból a szocializmusba; Az 1944-es Hitler-ellenes puccs; Monumentális mű; Lakásépítés a népnek; Megemlékezés Thomas Spencerről; Spanyolország szabadságharca; Megemlékezés Voynich asszonyról.)

Digitized by Google

J. Mahon: MARX, ENGELS ÉS A LONDONI MUNKÁSOK.
B. Reid: A TROCKIZMUS A MAI ANGLIÁBAN. (Az angliai trockista csoportok politikai irányvonala és szervezete. A trockizmus eredete, helytelen nézetei, bomlasztó tevékenysége.)
J. Feldmar/J. Winter: A BOLDOGSÁG KERESÉSE. (A. Schaff „az ember filozófiája" című művéről.)
C. Boswell: MŰVÉSZET ÉS FELÉPÍTMÉNY (Vitacikk.)

NOVÁ MYSL

A. Michalek: TESTVÉRI EGYSÉGBEN. (A szovjet párt- és kormányküldöttség csehszlovákiai látogatásáról.)
O. Sik: A TERVSZERŰ IRÁNYÍTÁS ÚJ RENDSZERÉNEK PROBLÉMÁI.
Z. Novák/M. Zdimal: A HADSEREG ÉS A TÁRSADALOM.
M. Rydl: A GENETIKÁRÓL FOLYÓ VITA
E. Kadlecová: A VALLÁSOSSÁG SZOCIOLÓGIAI VIZSGÁLATA
A. Sloop: A TUDOMÁNYOS KUTATÁSI ÉS FEJLESZTÉSI ALAP ÉPÍTÉSE
D. Fiser: A FEJLŐDŐ ORSZÁGOK TERVEI.
J. Kyrásek—V. Parizek—A. Tucek: A NEVELÉSI KULTÚRA ÉS A PEDAGÓGIA
Z. Vergner: A KGST-ORSZÁGOK KÖZGAZDÁSZAINAK VITÁJA.
Z. Kozmin: MÓDSZER ÉS IRODALOMTUDOMÁNY.

NOVO VREME

1964. október

Todor Zsivkov: A SZOCIALISTA FORRADALOM HÚSZ ESZTENDEJE BULGÁRIÁBAN. (Beszéd a nemzetgyűlés jubileumi ülésszakán.)
I. Iljicsov: A FORRADALMI TUDOMÁNY ÉS A KORSZERŰSÉG. (A Kommunyiszt 1964. 11. számából.)
A GAZDASÁG — A KOMMUNIZMUSÉRT FOLYTATOTT HARC LEGFŐBB SZINTERE. (A Kommunyiszt 1964. 12. számából.)
Zs. Kolev: A NÉPI TANÁCSOK SZEREPÉNEK NÖVEKEDÉSE — A SZOCIALISTA DEMOKRÁCIA FEJLŐDÉSÉNEK KIFEJEZŐJE. (A népi tanácsok munkájának ismertetése, a BKP és a bolgár minisztertanács erre vonatkozó határozatainak fényében.)
M. Coneva—V. Vankov: A NÉPI TÖMEGEK NÖVEKVŐ SZEREPE A SZOCIALIZMUS ÉPÍTÉSÉBEN.
Sz. Cvetev: A FÖLDJÁRADÉK SZEREPE A SZÖVETKEZETI MEZŐGAZDASÁGBAN.
A KOMMUNISTA ESZMÉNYEK DIADALÁNAK LELKES HARCOSA. (Megemlékezés Palmiro Togliattiról.)

NOWE DROGI

október.

W. GOMULKA BESZÉDE A LENGYEL ÍRÓSZÖVETSÉG XIV. KONGRESSZUSÁN
St. Kuzinski: A GÉPKIVITEL PROBLÉMÁI ÉS FELADATAI. (A lengyel gépipar deviza-bevételének növelésével kapcsolatos feladatok a fejlett iparú nyugati országok gépkivitelének elemzése alapján.)
W. Rydygier: ÉSZREVÉTELEK AZ EXPORT-TERMELÉSRE SZAKOSÍTOTT, KIEMELT ÜZEMEKRŐL. (A tervezés elvei a kiemelt üzemekben, a határozatok megvalósítása, az eddigi eredmények és feladatok.)
J. Zarzycki: A TALAJJAVÍTÁS ÉS A LEGELŐ-PROBLÉMÁK (A rét- és legelőgazdálkodás feladatai.)
J. Liczkowski: A MEZŐGAZDASÁG BELTERJESÍTÉSÉNEK FEJLŐDÉSE A NÉPI LENGYELORSZÁGBAN. (Az aktív és passzív külterjesítés szakasza, a primitív belterjesítés, majd az ésszerű belterjesítés és ennek feladatai.)
H. Markiewich: ÉVFORDULÓS

Digitized by Google

GONDOLATOK ZEROMSKI MUNKÁSSÁGÁRÓL. (Születésének 100. évfordulójára.)

A. Kruczkowski: A BÉKE ÉS A SZOCIALIZMUS FONTOS LÁNCSZEME. (Az NDK 15. évfordulójára.)

M. Gdanski: A CIPRUSI KONFLIKTUS.

K. Grzybowski: O. HALECKI PROFESSZOR ANAKRONISZTIKUS TÖRTÉNETTUDOMÁNYA. (Az emigráns lengyel tudós „Európa millenniuma" c. művéről.)

E. Krassowska: A KORSZERŰ EGYETEM KONCEPCIÓJÁT KERESVE. (Vitacikk az egyetem korszerű felépítésének követelményeiről.)

ÖTÉVES A MEZŐGAZDASÁG-FEJLESZTÉSI ALAP.

BEIRATKOZÁS ELŐTT... (Adatok a főiskolai hallgatók megoszlásáról.)

TOGLIATTI CIKKEI AZ OLASZ PROBLÉMÁKRÓL A RINASCITA-BAN.

WEG UND ZIEL

október

F. Muhri: A KOMMUNISTÁK FUNKCIÓJA. (Az osztrák kommunisták feladatai a jelenlegi hazai és nemzetközi viszonyok között.)

Togliatti: AZ IGAZSÁG, A FORRADALOM ÉS A PÁRT. (Az OKP megalapításának 41. évfordulójára, 1962. január 21-én megjelent cikke.)

E. Zucker—Schilling: A NÉMET DEMOKRATIKUS KÖZTÁRSASÁG 15. SZÜLETÉSNAPJÁN.

SZTRATÉGIA ÉS POLÉMIA. (Vita a Kínai Kommunista Párt vezetőivel a Szovjetuniónak a Tonkini-öbölben történtekkel kapcsolatos magatartásáról.)

W. Stein: MIÉRT EMELKEDNEK AZ ÁRAK? (A. Kozlik azonos című írásának bírálata.)

JAPÁN — A KÜLÖNLEGES ESET. (Kivonat L. Perceval francia közgazdász munkájából. Témája: a japán gazdasági fellendülés és az érem másik oldala.)

W. Truger: HATALMI HARC BONNÉRT. (A CDU/CSU-n belüli külpolitikai viszály, az egyes csoportok versengése a hatalmi pozíciókért.)

E. Fischer: A MŰVÉSZET JÖVŐJE. (A nemzetközi Hegel-kongresszuson mondott beszéd.)

E SZÁM SZERZŐI

NEMES DEZSŐ, az MSZMP KB. titkára; KÜPECZI BÉLA, az MSZMP KB. Kulturális osztályának vezetője; KALMÁR GYÖRGY újságíró; KOVÁCS IMRE újságíró; GÁRDOS MIKLÓS újságíró; DR. AGÁRDI FERENC újságíró.

SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG

BENKE VALÉRIA (a szerkesztő bizottság vezetője), FRISS ISTVÁN, HAY LÁSZLÓ, KOMJÁT IRÉN, LAKOS SÁNDOR, MOLNÁR ERIK, NEMES DEZSŐ, NÉMETH KÁROLY, ÓVÁRI MIKLÓS, SÍK ENDRE, SZIGETI JÓZSEF.

Digitized by Google

СОДЕРЖАНИЕ

Идейная оффензива маркеизма — требование социалистического строительства — — — — — — — — — — — — — — — 1

ДЕЖЕ НЕМЕШ: Развитие социалистической демократии в Венгрии — 19

БЕЛА КЕПЕЦИ: Об экзистенциализме и об его влиянии на литературу — — — — — — — — — — — — — — — 45

ДЬЕРДЬ КАЛМАР: «Африканский социализм» и социализм в Африке 65

ОБЗОР

Бригадир сельскохозяйственного кооператива (ИМРЕ КОВАЧ) — — 85

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОБЗОР

Южный Вьетнам — крах в политики США южно-восточной Азии (МИКЛОШ ГАРДОШ) — — — — — — — — — — — 94

ИНФОРМАЦИЯ

Соревнование двух экономических систем — — — — — — — 104

КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЯ

Очевидец о выдающихся деятельях Октябрьской Социалистических Революции (Л. Г. С.) — — — — — — — — — — — — — 110

Поэзия журнала «100%» (Д-р ФЕРЕНЦ АГАРДИ) — — — — 112

Книги по эстетике (И. Т.) — — — — — — — — — — — — 118

О ЧЕМ ПИШУТ ЖУРНАЛЫ БРАТСКИХ ПАРТИЙ

Digitized by Google

SOMMAIRE

L'offensive idéologique du marxisme, indispensable pour l'édification du socialisme — — — — — — — — — — — — — — 1

DEZSŐ NEMES: Le développement de la démocratie socialiste en Hongrie — — — — — — — — — — — — — — — 19

BÉLA KÖPECZI: L'existencialisme et son influence sur la littérature 45

GYÖRGY KALMÁR: Le „socialisme africain" et le socialisme en Afrique — — — — — — — — — — — — — — — 65

REVUE

Le chef d'équipe de la coopérative de production agricole (IMRE KOVÁCS) — — — — — — — — — — — — — — 85

REVUE INTERNATIONALE

Le Sud-Vietnam — échec de la politique américaine en Sud-Est asiatique (MIKLÓS GÁRDOS) — — — — — — — — — — 94

ORIENTATION

L'émulation économique des deux systèmes — — — — — — 104

CRITIQUE ET COMPTES RENDUS

Un témoin parle des héros de la Révolution Socialiste d'Octobre (L. G. SZ.) — — — — — — — — — — — — — — 110

L'épopée de la revue „100%" (Dr. FERENC AGÁRDI) — — — — 112

La „Petite Bibliothèque d'Esthétique" (I. T.) — — — — — — 118

LU DANS LA PRESSE DES PARTIS-FRÈRES

Digitized by Google

INHALT

Ideologische Offensive des Marxismus: Erfordernis des sozialistischen Aufbaus — — — — — — — — — — — — — — 1

DEZSŐ NEMES: Die Entwicklung der sozialistischen Demokratie in Ungarn — — — — — — — — — — — — — — 19

BÉLA KÖPECZI: Über den Existenzialismus und seinen Einfluss auf die Literatur — — — — — — — — — — — — — 45

GYÖRGY KALMÁR: Der „afrikanische Sozialismus" und der Sozialismus in Afrika — — — — — — — — — — — — — 65

RUNDSCHAU

Der Brigadenführer in der Produktionsgenossenschaft (IMRE KOVÁCS) — — — — — — — — — — — — — — — 85

INTERNATIONALE RUNDSCHAU

Süd-Vietnam — ein Bankrott der amerikanischen Politik in Südost-Asien (MIKLÓS GÁRDOS) — — — — — — — — — — — 94

AUSBLICK

Der wirtschaftliche Wettbewerb der beiden Systeme — — — — 104

KRITIK UND BÜCHERSCHAU

Ein Augenzeuge über die großen bestalten der Sozialistischen Oktoberrevolution (G. SZ. L.) — — — — — — — — — — — — 110

Das Heldenepos der Zeitschrift „100%" (Dr. FERENC AGÁRDI) — 112

Die „Kleinbibliothek der Esthätik" (I. T.) — — — — — — — 118

AUS DEN ZEITSCHRIFTEN DER BRUDERPARTEIEN

Digitized by Google

CONTENTS

Marxist ideological offensive: a necessity of socialist construction — 1
DEZSŐ NEMES: Development of socialist democracy in Hungary — 19
BÉLA KÖPECZI: About existencialism and its influence on literature 45
GYÖRGY KALMÁR: „African socialism" and socialism in Africa — 65

REVIEW

The brigade leader in the cooperative farm (IMRE KOVÁCS) — — 85

INTERNATIONAL REVIEW

South Vietnam — a bankrupcy of American policy in South-East Asia (MIKLÓS GÁRDOS) — — — — — — — — — — 94

ORIENTATION

Economic competition of the two systems — — — — — — — 104

CRITICISM AND BOOK REVIEW

An eye witness on the great men of the Socialist October Revolution (G. SZ. L.) — — — — — — — — — — — — — 110
The epic of the „100%"-review (Dr. FERENC AGÁRDI) — — — 112
The „Small Library of Aesthetics" (I. T.) — — — — — — — 118

FROM THE PRESS OF THE BROTHER-PARTIES

Digitized by Google

Digitized by Google

Ára: 3,— Ft

INDEX: 25 805

Digitized by Google

VILÁG PROLETÁRJAI, EGYESÜLJETEK!

TÁRSADALMI SZEMLE

A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT ELMÉLETI ÉS POLITIKAI FOLYÓIRATA

LIBRARY
MAR 9 1971
UNIVERSITY OF CALIFORNIA

12

XIX. ÉVFOLYAM 1964 DECEMBER

Digitized by Google

TARTALOMJEGYZÉK

Mozgalmas esztendő — — — — — — — — — — — — — 1
VARGA JENŐ: A kapitalizmus gazdasági alaptörvényének kérdése és a marxizmus — — — — — — — — — — — — 15
DR. NÉMETI LÁSZLÓ: A termelőalapok fejlődése a mezőgazdaságban 32
VENCZEL ISTVÁN: A KISZ és a magyar ifjúság társadalmi aktivitása — — — — — — — — — — — — — — — 41
Dr. MARÓTHY JÁNOS: A realizmus általában és konkréten — — 54

SZEMLE

Hármas jelszó a Mátra alján (Ifj. GERENCSÉR FERENC) — — — 70

NEMZETKÖZI SZEMLE

Amerikai problémák az elnökválasztás után (POLGÁR DÉNES) — 79
Munkáspárti kormány Angliában (PATKÓ IMRE) — — — — — 83

ESZMECSERE

Hogyan torzította el a dogmatizmus a társadalmi törvények marxista felfogását? (SZABÓ ANDRÁS GYÖRGY) — — — — — — 89

MEGJEGYZÉSEK

„Legfeljebb jobban" (F. R.) — — — — — — — — — — — 103
Vers és logika (K. G. E.) — — — — — — — — — — — 104

TÁJÉKOZÓDÁS

J. LIBERMAN: Terv, nyereség, prémium (a Novoszty Hírügynökség cikke) — — — — — — — — — — — — — — 107

KRITIKA ÉS KÖNYVISMERTETÉS

Háy László: A hidegháború gazdasági formái (Dr. SZABÓ JÓZSEF) 110
Kéry László: Shakespeare vígjátékai (T. E.) — — — — — — 112
Dési Huber Istvánné: Egy szocialista művész életútja (K. S.) — — 115
Bevezetés a demográfiába (K. K.) — — — — — — — — — 117
Christa Wolf: Kettészelt ég (G. Sz. L.) — — — — — — — — 118

MIRŐL ÍRNAK A TESTVÉRPÁRTOK FOLYÓIRATAI

Digitized by Google

TÁRSADALMI SZEMLE
A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT ELMÉLETI ÉS POLITIKAI FOLYÓIRATA
XIX. ÉVF. 12. SZ. BUDAPEST 1964. DECEMBER

Mozgalmas esztendő

Mennyi minden, öröm és bánat, remény és csalódás, gond és erőfeszítés sűrűsödik az egyes ember esztendejébe! És mennyivel hatványozottabban megtalálható mindez, ha ezt az évet, 1964-et, az egész emberiségre vonatkoztatjuk!

Milyen is volt ez az esztendő?

Mozgalmasságát nehéz, szinte lehetetlen néhány lapra tömöríteni. Ellentmondásainak és árnyalatainak hű ábrázolásához aligha elegendők a megszokott színek.

Űrhajó repült — először a történelemben három emberrel a fedélzetén — a kozmikus magasságokba. Ugyanabban a hónapban hármas kivégzés történt Dél-Afrikában: a három halálra ítélt néger vezető bűne csupán annyi volt, hogy az afrikaiak egyenjogúságát követelték.

Douglas Home, brit miniszterelnök, újévi üzenetében a ragyogó lehetőségek esztendejének nevezte 1964-et. Tizenhárom esztendő után ezen az őszön bukott meg a konzervatív kabinet, hogy átadja helyét a munkáspártinak.

1964. június 15-én, Algír kikötőjében bevonták a francia trikolórt, százharmincnégy véres év után az idegenlégió elhagyta Észak-Afrikát. Kongóban azonban új légió szerveződött, Csombe zsoldosai: „a szörnyűek", és nyílt amerikai—belga imperialista beavatkozás történt a hazájuk szabadságáért harcolók ellen.

Dallasban nemzetközi csillagászati konferenciát tartottak a 3C 273 hipercsillag robbanásáról, egy űrbeli katasztrófáról. A Warren-jelentés több száz oldalán sem sikerült azonban — ki tudja, miért? — alapos és megnyugtató választ adni rá, mi történt a texasi fővárosban, amikor Kennedy elnököt gyilkos golyó érte.

Martin Luther King, a néger Gandhi, az amerikai színesbőrűek mozgalmának ismert lelkész vezetője Nobel-békedíjat kapott. Alabamában ugyanakkor gyermekekkel teli templomokat robbantottak fel, a Mississippi mellett pedig délre utazó polgárjogi önkéntesek megcsonkított holtteste vádolja a fajgyűlöletet.

Japán a Sárkány évének jegyében kezdte idei, olimpiai ötkari-

Digitized by Google

kás esztendejét. Azt tartják, hogy ezek a hónapok különösen kedvezőek a pénzbefektetésre, más vállalkozásokra. Az esztendő a Tengeri Sárkány jegyében végződött, de — Tokió és Washington számításaitól eltérően — hatalmas méretű tömegtiltakozás bontakozott ki az amerikai tengeralattjárók állomásozása ellen.

A kelet—nyugati kereskedelemben rekordot hozott az év, bár a csúcs csak viszonylagos volt, a hidegháborús időszak kiterjedt embargó-listái után. Ugyanakkor a Kubának szállított angol Leyland-autóbuszok valóságos teherpróbának vetették alá a NATO-t, s az amerikai fegyverekkel felszerelt kubai ellenforradalmárok rátámadtak egy spanyol gőzösre, amely játékárukat szállított Havannába.

Az imperializmus elleni harc jegyében szétesett, alkotóelemeire bomlott a hármas Közép-Afrikai Államszövetség, a két Rhodesia és Nyaszaföld föderációja. És ugyancsak az imperializmus elleni harc jegyében megalakult Tanzánia, Tanganyika és Zanzibár egyesült köztársasága.

A tudósok a Nyugodt Nap éveként könyvelték el az esztendőt. A világon azonban volt néhány nyugtalan nap is...

A teljesség minden igénye nélkül vonultattuk fel ezeket az ellentétpárokat, történéseket, ízeket és hangulatokat a végéhez közeledő évből. Sokfelé, sok minden történt: lehet-e egyáltalán közös nevezőre hozni a sokszor annyira távolinak tűnőt? Lehet, mert ha lehántjuk a felszínt az esetlegest, a lényegtelent — az alapvető folyamatok az idei esztendő során is ugyanazokat a változásokat fejezték ki és folytatták, mint az előző évtizedekben. Ha valóban a lényegre akarunk tapintani, akár egyetlen mondatban summázhatjuk az évet: 1964 eredményes esztendőnk volt. Minden nehézség és buktató, átmeneti megtorpanás ellenére tovább folytatódott az az alapvető irányzat, amely már eddig is a szocializmus és a béke javára változtatta az erőviszonyokat.

I.

Az elmúlt esztendő mindenekelőtt *a szocialista országok gyors fejlődésének éve volt.* A tizennégy szocialista ország változatlanul a világ területének mintegy 26 százalékát foglalja el, a lakosság hozzávetőleg 35,5 százalékával, a szocializmus részesedése a világtermelésből azonban *állandóan növekszik.* Ma már a szocialista országok közösségében állítják elő a világ összes ipari termelésének több mint 38 százalékát, s különösen gyors a fejlődés a KGST-hez tartozó államokban, amelyek egymagukban máris 31—32 százalékát adják a világtermelésnek. (Egy érdekes összehasonlítás: 1950-ben a KGST-országok egy főre eső ipari termelése alig múlta felül a világ-átlagot, ma pedig már háromszorosa annak.)

Digitized by Google

A Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsán belül az idei esztendő során jelentős erőfeszítések történtek a széles körű szakosítás és együttműködés továbbfejlesztésére. 1964 a születési éve a közös vasúti teherkocsiparknak, s közös vállalatok sora kezdte meg működését. (Néhány példa csupán: lerakták a magyar—csehszlovák—lengyel—szovjet—NDK kohászati együttműködés, az Intermetall alapjait, jelentős lépések történtek a csehszlovák—lengyel traktorgyártási, valamint a lengyel—NDK gépkocsigyártási kooperáció megvalósítására.) Mindennek ellenére még csak az elején vagyunk a nemzetközi szocialista munkamegosztásban rejlő tartalékok felhasználásának, amelyet mint minden új folyamatot, természetesen számos objektív és szubjektív tényező hátráltat.

A szovjet hétéves tervnek az idei esztendő volt a hatodik éve. Adataink az első kilenc hónap tervteljesítéséről szólnak: ez alatt az idő alatt az előző évihez képest az össztermelés 7 százalékkal, a munka termelékenysége 4 százalékkal emelkedett. A tervjelentés „száraz" adataiban is megmutatkoznak az új törekvések és új jelenségek. Az átlagosnál sokkal gyorsabban fejlődött a vegyipar, a petrokémia, a műtrágyagyártás, az olaj- és gázipar. Általában jó terméseredmények születtek a szovjet mezőgazdaságban, a szovjethatalom történetében a legnagyobb mennyiségű gabonát vásárolták föl, cukorréparekordról szóltak a jelentések.

A CIA, az amerikai Központi Hírszerző Ügynökség az év elején célzatosan hamis jelentést tett közzé a szovjet gazdaság helyzetéről: szemet hunyva a tények felett, $2^1/_2$ százalékra becsülte a szovjet ipar évi növekedésének ütemét, vagyis kevesebbre, mint amennyi az Egyesült Államoké. A tőr és köpeny módszerével végrehajtott gazdasági művelet kudarcot vallott. „A titkos szolgálat adátait, amelyeknek az volt a céljuk, hogy megingassák a szovjet gazdaságba vetett bizalmat, Nyugat-Európában nem fogadják el — írta a New York Herald Tribune. — A hatás éppen az ellenkezője annak, amit a CIA el akart érni."

A Szovjetunió, az SZKP vezetésével folytatja erőfeszítéseit a párt programjának megvalósításáért, a jólét és bőség megteremtéséért, a kommunista társadalom felépítéséért. A Szovjetunió Kommunista Pártjának politikája azon az irányvonalon alapul, amelyet a XX. és XXII. kongresszus emelt határozattá, s amelynek helyességét sokszorosan igazolta az élet. Az esztendő személyi változásokat hozott a szovjet kormány és az SZKP élén, de a Szovjetunió lenini politikája — mint az SZKP Központi Bizottsága nyomatékosan hangsúlyozta — Hruscsov elvtárs felmentése után is változatlan marad. Ez realizálódott azokban a gyakorlati intézkedésekben is, amelyek az októberi plénumot követték, s részben bizonyos hibák kiigazítását, részben a továbblépést célozták. Így a Központi

Digitized by Google

Bizottság határozatot hozott az egységes területi elv visszaállítására a pártszervezésben, minthogy a korábbi, más irányú kísérletek nem hozták meg a remélt eredményt, sőt akadályozták a munkát. Elmélyült önbírálattal látott hozzá a gazdasági hiányosságok alapos elemzéséhez, az iparban különös fontosságot tulajdonítva a minőségi mutatók teljesítésének. Fontos intézkedés, hogy a törvényes kereteknek megfelelően helyreállították a korábban néhol indokolatlanul leszűkített háztáji gazdaságokat.

A belső jellegű intézkedések mellett a világ ügyeiben a Szovjetunió következetesen folytatja lenini békepolitikáját. Az a tudományos egyezmény például, amely szovjet-amerikai együttműködést irányoz elő — beleértve az atomtudomány területét is — a tengervíz sótalanítására, a kelet—nyugati eszmecsere legfontosabb ágának, a szovjet—amerikai párbeszédnek folytatása. A Szovjetunió kifejezte határozott szándékát, hogy továbbra is hajlandó minden ésszerű és józan lépésre a nemzetközi feszültség csökkentése érdekében.

A Szovjetunió Kommunista Pártja, politikájához híven, kifejezésre juttatta, hogy változatlanul mindent megtesz a nemzetközi forradalmi munkásmozgalom egységéért, az 1957. és 1960. évi közös nyilatkozatok, a marxizmus—leninizmus elvei alapján. A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának ülése, pártunk politikájának megfelelően, teljes bizalmát fejezte ki az SZKP Központi Bizottsága iránt. „A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága — állapította meg a határozat —, mélyen meg van győződve, hogy a magyar és a szovjet nép megingathatatlan barátsága, a két párt és a két kormány szoros együttműködése a jövőben még tovább erősödik. Pártjaink egyetértése, népeink barátsága szilárd elvi alapokon nyugszik. Változatlanul az internacionalizmus egyik fő mércéjének tekintjük az első szocialista államhoz, a Szovjetunióhoz való viszonyt."

A többi szocialista ország is jelentős eredményekről adhat számot. Az egykor elmaradott kelet-európai agrárországok, amelyeknek területén különösen súlyos pusztításokat okozott a második világháború, egyre-másra mint iparilag fejlett szocialista országok ünneplik meg felszabadulásuk huszadik évfordulóját.

A Német Demokratikus Köztársaság 1964-ben kereken annyit termelt, mint 1936-ban az egész hitleri birodalom; Európa hatodik ipari hatalmává lett, s az egy főre eső vegyipari termelésben világviszonylatban a második az Egyesült Államok mögött. A legfrissebb szófiai statisztikai adatok szerint a bolgár ipar termelése 12,9 százalékkal nőtt egy év alatt. A régi Lengyelország egy főre jutó ipari termelése mindössze 17—18 százaléka volt a fejlett tőkés hatalmakénak — ma ez az aránypár 60 a 100-hoz.

A számadatok nem tudnak természetesen mindent kifejezni.

Digitized by Google

1964 a szocialista tudomány új sikereit hozta, az űrtriótól kezdve a Laser-kutatásért kapott Nobel-díjig. A november 7-i díszszemlén, a moszkvai Vörös téren bemutatott új rakétatípusok, a rakétaelhárító rakéták, valamint a flottaparádén felvonuló atomtengeralattjárók arról tanúskodnak, hogy katonai, haditechnikai vonatkozásban is eredményes volt az esztendő. A közös hadgyakorlatok, a „Kvartett" fedőnevű lengyel—csehszlovák—szovjet—NDK négyes gyakorlat, valamint a Varsói Szerződés délkeleti szárnyán lezajlott manőverek a szocialista hadseregek magas harci színvonalát és készenlétét bizonyították.

A szocialista együttmunkálkodás az elvek és célok azonossága általában hatalmas új tartalékokat szabadított fel. Az esztendő egyik jellemvonása az volt, hogy a szocialista szomszédországok megtették az első lépéseket a még sokoldalúbb, újtípusú kapcsolatok útján. Elegendő saját példánkra utalni: a Csehszlovákia és Magyarország közötti utazási könnyítések milliós nagyságrendre emelték a két ország állampolgárainak utasforgalmát. Jóllehet az elmúlt tizenöt évben hazánk exportja hatszorosára, importja hétszeresére nőtt, csehszlovák viszonylatban még mindig volt lehetősége a további növekedésnek. Így 1964-ben a magyar—csehszlovák árucsereforgalom újabb 5,1 százalékkal emelkedik.

A szocializmus eredményei kisugárzó módon hatnak az egész világra — nem lehet becsukott szemmel elmenni mellettük. 1964 februárjában Bonn és Nyugat-Berlin kereken visszautasította az NDK-nak azt a javaslatát, hogy hosszabbítsák meg az úgynevezett Passierschein-egyezményt, vagyis a karácsonyi berlini látogatási engedélyekre vonatkozó megállapodást. Hiába volt azonban az ultrák rohama: hét hónap múlva mégis aláírták az egyezményt, egyéves időtartammal, vagyis az NDK presztízsének sokkal kedvezőbb formában.

Olaszországban, sőt legújabban Görögországban is balra-nyitásról vitáznak. Nem igazán baloldali politikáról van szó, hanem elsősorban taktikai játék folyik, neve is szelidített: középbal kormány. A kereszténydemokraták konzervatív szárnya dermedt mozdulatlanságot kíván, az olasz vezető rétegeknek azok a személyiségei azonban, akik hosszabb távra tanulmányozzák lehetőségeiket, előnyösebbnek látják, ha az események elkerülhetetlen menetéhez, a tömegek közt már végbement igazi balratolódáshoz igazítják lépéseiket.

Az Egyesült Államok a változatlanul érvényben levő intervenciós módszerek mellett ma már 115 millió dolláros költséggel „békehadtestet" küld a harmadik világ országaiba, hogy ez burkoltabban készítse elő behatolását, és Latin-Amerikában reformprogramot, „Szövetséget a haladásért" javasol. (A kubai példa kisugárzó hatását akarja ellensúlyozni azzal, hogy gazdaságpolitikai, kultu-

Digitized by Google

rális és egészségügyi intézkedéseket is programjába vesz, természetesen valódi céljainak elfedésére.) Harmincöt esztendővel ezelőtt még tréfának hangzott volna az az októberben megjelent napihír, hogy a latin-amerikai körúton levő de Gaulle elnök felajánlotta országa műszaki segítségét és részvételét az argentin ötéves tervhez. Ma azonban nehéz volna összeszámolni, hogy a tőkés világ hány országa hirdetett meg ötéves tervet. Természetesen — az azonos szóhasználat ellenére is — ezek a terv-elgondolások messze esnek a szocialista tervgazdálkodástól, sőt ezek éppen a tőkés rend fenntartása érdekében történő próbálkozások. Mégis az fejeződik ki bennük, hogy ma már a nyugati világ egy része is felismerte: nem operálhat pusztán a szocializmus tagadásával, szélsőséges antikommunizmussal. Hajlamos tehát a „tüneti kezelésre", arra, hogy a tőkés rend keretei között a szocializmus népszerű céljait és vívmányait is felhasználja. Nem 1964-ben született meg a megállapítás a szocializmus korszakmeghatározó szerepéről, de az idei esztendő újra megerősítette ezt az igazságot, a hétköznapok során is.

A szocializmus sikerei kétségtelenül sokkal nagyobbak lehettek volna, ha nem von felhőket a nemzetközi munkásmozgalomban folyó vita. A kommunista pártok többsége állást foglalt egy új világértekezlet mellett, hogy ily módon keressék az egység helyreállításának módjait, valamint az élet által felvetett új problémák kielégítő megoldását. Mindazok, akiknek szívügyük a nemzetközi forradalmi munkásmozgalom egysége, elégedetten vették tudomásul, hogy a november 7-i moszkvai ünnepségeken a Kínai Népköztársaság is képviseltette magát párt- és kormányküldöttséggel, a sajtópolémiát hallgatólagosan felfüggesztették. Annál sajnálatosabb, hogy két hét múlva a pekingi Vörös Zászló november 21—22-i számában megjelent terjedelmes cikk ismét éles hangon feleleveníti a nyílt vitát, támadást intéz a testvérpártok ellen, elismétli az ismert álbaloldali álláspontot, s újra helyt ad a téves nézeteknek. Pártunk, a kommunista és munkáspártok nagy többségével egyetemben, változatlanul óhajtja és szorgalmazza az egyetértés és egyet nem értés határainak megvonását, tehát az együttes cselekvést a közös érdekek alapján, s ugyanakkor a vitás kérdések elvtársi keretek között történő megtárgyalását. Véleményünk szerint ez segíti elő az egység kialakulását a marxizmus—leninizmus elvei alapján.

II.

A tőkés világ képe, ha lehet, még bonyolultabb lett ebben az esztendőben. Világunk realitásai minden eddiginél jobban polarizálták és polarizálják a nyugati világot. Ma már széleskörűen el-

Digitized by Google

fogadottá vált az SZKP XX. kongresszusának az a történelmi jelentőségű megállapítása, hogy *nem elkerülhetetlen egy nukleáris világégés, s a nemzetközi kapcsolatokat a békés egymás mellett élésre kell alapozni.*

Az imperialista táborban jelentős vezető körök is kénytelenek számot vetni a megváltozott világhelyzettel, amelynek alapja a szocialista közösség léte és erősödése. Emellett fel kell mérniük mindazt, amit a tömegpusztító fegyverek kifejlődése és mai színvonala jelent a nemzetközi kapcsolatok tekintetében. Számolniuk kell tehát azzal, hogy egy nukleáris világháborúban megváltozik a „front" és „hátország" eddigi fogalma, s az „amerikai sebezhetetlenség"-nek a két világháború során kialakult illúziója. Nyugati katonai szakértők azon vitatkoznak, hogy a jelenlegi nukleáris fegyverzettel 1250-szer vagy „csak" 300-szor lehet-e elpusztítani a Földet. A félóra alatt célba találó interkontinentális rakéták módosítják a hagyományos diplomáciai ütemet. (Az első világháború hivatalos casus belli-jéül szolgáló trónörökös-gyilkosság 1914. június 28-án történt, július 23-án adtak át ultimátumot, július 25-én mozgósítottak, s július 28-án hangzott el az első hadüzenet. Ma — perceken múlhat egy adott veszély elhárítása.) Ezekhez kapcsolódóan lett elsőrendű külpolitikai téma a véletlen háború megelőzése is, s az erről szóló nyugati pamfletek és filmek (Fail safe, Doktor Strangelove stb.) az olvasottsági lista élén állanak.

Mindebből az következett, hogy még az olyan, látszólag technikai megoldás is csökkentette a világ idegfeszültségét, s enyhülést jelentett, mint a forró drót, a Kreml és a Fehér Ház közötti közvetlen telex-összeköttetés felállítása. 1964-ben nem használták a forró drótot, noha fenntartása 130 ezer dollárba kerül. Aligha van azonban olyasvalaki, aki kidobott pénznek tartaná ezt. 1964 tavaszán létrejött a háborús célokra felhasználható hasadó anyagok mennyiségének csökkentéséről szóló szovjet—angol—amerikai egyezmény is. Igaz, hogy ellenőrzésének módozatai nincsenek megszabva, mégis feltételezhető, hogy a felek betartják, mert bizonyos határon túl már indokolt vagy vélt biztonsági érdekek sem adhatnak okot az atomfegyverkezési hajsza további gyorsítására.

Egyes kormányok és politikai vezetők fokozatosan felismerték a világhelyzet megváltozott realitásait. Mások még csak elemeiben fogadják el ezeket, de a tények kényszerítő ereje a realitások irányába viszi őket. De vannak olyanok is, akik elvakultságukban csak közvetlen érdekeiket nézik, és nem hajlandók tudomásul venni a kor valóságát. A legszembetűnőbben az amerikai elnökválasztásokon, a Johnson és Goldwater nevével fémjelzett párharcban nyilvánult meg ez a kettősség. A texasi farmermilliomos és az arizonai áruháztulajdonos — személyükben is, pártjuk politikájában is — az imperialista eszmék hívei. De Goldwater, a „min-

Digitized by Google

dent, vagy semmit" leegyszerűsített jelszavával, hajlandó volna arra, hogy a nukleáris háborút is megkockáztassa minden kelet—nyugati konfliktus esetén, a Johnson-adminisztráció pedig árnyaltabb módszerekkel törekszik céljaira, és lehetőleg világháború nélkül szeretné megvalósítani imperialista törekvéseit. Feltétlenül a földcsuszamlásszerű, nagy győzelmet arató Johnson politikája a „kisebbik rossz", ez a kifejezés azonban arra is rámutat, hogy a választás csak két rossz között történhetett, mindenképpen megmaradt tehát az imperialista keretek között.

A helyzet értékelését bonyolultabbá teszi, hogy jóllehet vannak alapjában realistább és kevésbé realista politikát folytató imperialista körök, az idei esztendő azt bizonyította, hogy minden egyes kérdésben külön kell elemezni ezeknek az álláspontját. De Gaulle Franciaországa nem csatlakozott az atomcsend-szerződéshez, amelyet pedig még a NATO többi tizennégy tagja is aláírt. A népi Kína elismerése, a vietnami politikai megoldásra tett javaslatok, egy ciprusi—atlanti akció helytelenítése viszont — az indítékoktól függetlenül — Párizs realista megnyilvánulásai közé tartoznak. Adódtak vitatémák; ahol volt és mégsem volt különbség az amerikai és a francia politika között. Az európai biztonság egyik sarkalatos kérdésében, Nyugat-Németország atomfelfegyverzésének ügyében mindkét nyugati nagyhatalom veszélyes álláspontot foglalt el. Míg azonban az Egyesült Államok a sokoldalú atomflottát (MLF) sürgeti, a saját vezetése alatt, addig a franciák olyan európai atomhaderőt kívánnak, amelyben a nyugatnémet gazdasági és katonai potenciál a Párizs önálló atomütőerejére vonatkozó elképzeléseket támasztja alá. Az imperializmus táborán belül megnyilvánuló mind mélyebb ellentétek *végső soron gyengítik frontját, és nagyobb manőverezési lehetőséget nyújtanak a békés egymás mellett élés híveinek.*

Ha adott esetben könnyebb is azonban bizonyos *részegyezményekre jutni*, az imperializmus realistább vezető köreivel, ez nem jelenti azt, hogy ezek a körök veszélytelenek. Az idei esztendő nem egy tanulságot adott erre vonatkozólag, s bizonyította azt is, hogy az „árnyaltabb és finomabb" módszerek mennyire kevéssé azok a gyakorlati politikában:

1. Az Egyesült Államok jelenlegi kormánya felelősebb álláspontot képvisel a béke és háború ügyében, mint szélsőjobboldali ellenzéke, de nem veti el a helyi konfliktusok fegyveres megoldását, vagyis — néhai Dulles külügyminiszter szóhasználatával — a „bozótháborúkat". Az amerikai magatartás legékesebb példája a dél-vietnami háború. McNamara hadügyminiszter kijelentette ugyan, hogy 1964 a győzelem éve lesz, s 1965 végéig az Egyesült Államok „bevégzi dél-vietnami katonai feladatainak túlnyomó ré-

Digitized by Google

szét", az idei esztendő mégis keserves kudarcokat hozott Washingtonnak. Az amerikai kormány azonban még mindig nem képes arra, hogy Dél-Vietnamban is a realitások magaslatáig emelkedjék. A katonai és anyagi támogatás fokozását tartja kivezető útnak, noha már most is huszonötezer amerikai „katonai tanácsadó" és „szakértő", száztíz repülőtéren hétszáz gép, ötszázhúsz hadihajó és motoros tengeri jármű állomásozik Vietnam déli felén. A délvietnami lakosság ellen viselt hadjárat ugyanakkor a Vietnami Demokratikus Köztársaság elleni provokációk veszélyét rejti magában. A két tonkini válság, a VDK felségterülete és felségvizei ellen intézett támadások a maga súlyosságában mutatták meg ezt a fenyegetést. A „bozótháborúk" közé tartozik még Kambodzsa határainak állandó megsértése, a laoszi jobboldal akcióinak támogatása, Kongóban Csombe hadseregének és zsoldosainak segítése az ország hazafias erői ellen, a polgárháborús feszültség kirobbantása Brit-Guayanában, s az sem a washingtoni politikán múlt, hogy a ciprusi krízis nem fajult el jobban. A felsorolt példák valamennyi esetében többé vagy kevésbé kimutatható az amerikai beavatkozás, bizonyítva, mennyire nem idegenkedik az Egyesült Államok más országok durva elnyomásától.

2. Az Egyesült Államok szavakban nemegyszer állást foglalt ugyan a gyarmatosítás ellen, de valójában továbbra sem szakított a kolonializmussal. A három afrikai fronton (Angolában, Mocambique-on, Guineában) gyarmati háborút folytató Portugália az Atlanti Szövetség tagja, és NATO-fegyverellátásban részesül. Dél-Afrika közvetett úton továbbra is kap amerikai katonai utánpótlást. Nagy-Britannia új, munkáspárti kormánya sem hajlandó feladni a feszültségi gócokat jelentő támaszpontokat, így Adent és Singaporet. Noha a nyugati hatalmak az elmúlt esztendőkben főként a neokolonialista módszerekkel igyekeztek sikert elérni, az „erős kéz" politikájához is gyakran nyúlnak. A már említett latin-amerikai „Szövetség a haladásért"-program keretében az Egyesült Államok tíz év alatt húsz milliárd dollárt ígért ezeknek az országoknak — úgymond — gazdasági és kulturális reformok végrehajtására. De három héttel Goulart brazil elnöknek azon bejelentése után, hogy ez az esztendő a felszabadulás és a reformok éve lesz, mégis kirobbant az amerikaiak által szervezett puccs. A korábbi washingtoni normákkal ellentétben a latin-amerikai diktatúrák „reformkészségénél" sokkal többet nyom a latban Kuba-ellenes állásfoglalásuk. Így vezetnek latin-amerikai „bozótháborúhoz", Kubával szemben alkalmazott blokádhoz, kártevéshez, fenyegetéshez a szépen hangzó célkitűzések.

3. A szocialista országok irányában folytatott amerikai politikát is át kellett értékelni. Kétségtelen, hogy az amerikai kormány nem a Goldwater-féle receptet követi, amely szinte a nullára

Digitized by Google

akarja leszorítani a kelet—nyugati kapcsolatokat. A szocialista országok természetesen hajlandók arra, hogy a koegzisztencia jegyében széles körű kapcsolatokat építsenek ki. Az Egyesült Államok kormánya azonban nem is titkolja, hogy azért szorgalmazza a „hidak építését", mert így reméli, hogy sikerül „fellazítania" a szocialista tábort, viszályokat szítania közösségükön belül, szembefordítani őket a Szovjetunióval. Amennyire a realitások kényszerű számbavételét jelenti az, hogy lemondtak régi „visszaszorítási" és „felszabadítási" politikájukról, annyira nyilvánvaló, hogy nem céljaik, hanem csak lehetőségeik, s ezzel együtt eszközeik, módszereik változtak meg.

A tőkés világ összképében okvetlenül említést érdemelnek azok a belső gazdasági nehézségek és viták, amelyek az idén különösen látványosan fejeződtek ki. Csirkeháború, autóháború, hajóháború, gabonaár-csata — sorolhatnánk a kissé talán dramatizált gazdasági frontokat. Mind több a homokszem a Közös Piac gépezetében, amely a megalakulás utáni első években nagy lendülettel kezdte meg működését, s egyre világosabbá válnak a tőkés érdekek közötti ellentétek. Tágabb értelemben ez vonatkozik az ún. „Kennedy-forduló" vámcsökkentési vitáira is, amelyekben már az Egyesült Államok is érdekelve van, s amelyekben tulajdonképpen egy atlanti gazdasági közösséget szeretnének megalapozni.

A gazdasági és a társadalmi ellentétek fővonala természetesen *az egyes tőkés országokon belül húzódik végig.* 1964 a *harcos, nagy sztrájkok éve* volt. A japán dolgozók tavaszi hadjáratában több mint hatmillió munkás vett részt. Az amerikai kikötőmunkások, a francia vasutasok, a spanyol bányászok, az olasz építőmunkások, az angol autógyárak dolgozói következetes sztrájkharcaikkal hívták fel magukra a figyelmet. Ezeken a munkabeszüntetéseken sokszor nemcsak szűken vett gazdasági célokért folyt a harc. Júliusban négy és fél millió olasz munkás egy új kollektív szerződésen kívül szakszervezeti jogokat, valódi balra-nyitást is követelt. A brit választók milliói az urnákba leadott szavazatukkal cáfolták meg a konzervatívok demagóg állítását: „soha nem éltetek ilyen jól". Argentínában a tömegmozgalom eredményeképpen sikerült több év után kivívni a kommunista párt legalitását.

Ezekben a harcokban természetesen mindenütt *erősödtek és izmosodtak a nyugati világban harcoló kommunista pártok.* Befolyásuk növekedése megnyilvánult az olasz, a francia, a belga, a svéd, a görög, a chilei és a más országokban lezajlott általános, illetve helyi választásokon. A legfrissebb példája ennek az, hogy a novemberi olasz községtanácsi választásokon az Olasz Kommunista Párt — jóllehet a reakció támadásainak kereszttüzében állott — megerősítette helyzetét, s 26 százalékra növelte szavazatarányát.

Digitized by Google

Tisztelegve a két elhunyt nagy vezető emléke előtt, a Thorez- és a Togliatti-behívó tízezrekkel növelte a francia és az olasz párt tagságának számát.

III.

A „harmadik világ"-ban tovább folytatódott a függetlenedés, a gyarmati sorból való felszabadulás. 1964-ben három új ország lépett a független államok családjába: Malawi (a volt Nyaszaföld), Zambia (a volt Észak-Rhodesia) és Málta. Az együttesen valamikor másfélmilliárd emberre kiterjedő gyarmatbirodalmak összezsugorodtak, mint a balzaci szamárbőr, s *ma már alig negyvenmillió ember él gyarmati iga alatt.* Az ENSZ huszonnégyhatalmi gyarmatügyi bizottságában már olyan részletek is szóba kerülhettek, hogy az Egyesült Államok biztosítson önállóságot Mikronéziának; Ausztrália Pápuának és a Kókusz szigeteknek, Anglia az Új Hebridáknak a Salamon-, Ellice-, Gilbert- és Pitcairn-szigeteknek. A kolonializmus törpe bástyái is napirendre kerültek tehát.

A harmadik világban az év eseménye az afrikai, az ázsiai és a latin-amerikai országok Kairóban megtartott csúcsértekezlete volt. Noha a Nyugat hajlamos volt arra, hogy „Csombe-közjátékká" egyszerűsítse le az EAK fővárosában lezajlott eseményeket, a lényeg az egyhangúlag elfogadott hatezer szavas záróközlemény volt, amely antikolonialista és antiimperialista alapokon nyugszik. A londoni rádió, a BBC kommentátora kényszeredetten ismerte el: „Szembe kell néznünk azzal a ténnyel, hogy az el nem kötelezettek mindinkább balra kötelezik el magukat."

Már a számszerű különbség is sokat elárul. 1961 szeptemberében, a legutolsó „el nem kötelezett csúcson", huszonöt ország képviseltette magát — Kairóban ötvennyolc ország volt jelen, igaz, hogy csak negyvenheten teljes jogú résztvevőként, a többiek megfigyelőként. Honnan eredt ez a gyarapodás? Először is; három év alatt újabb országok vívták ki függetlenségüket. Másodszor: afrikai és ázsiai országok egész sorában történt irányváltozás. (A volt Francia-Kongó azelőtt a leghívebben Nyugat-barát ország volt Közép-Afrikában. Az ultra-reakciós pap-elnök, Youlou abbé bukása után az új kormány a pozitív semlegesség álláspontjára helyezkedett. De még a legváltozatlanabbnak látszó olajkirályságban, Szaud-Arábiában is uralkodó-csere és bizonyos politika-módosulás következett be.) Harmadszor: egyes afrikai vagy ázsiai országokban helyükön maradtak ugyan a vezető személyiségek, de a körülmények hatására módosítják álláspontjukat. (Három évvel ezelőtt nehezen lett volna elképzelhető, hogy Husszein, jordániai király, az imperialista politika biztos pillérének tartott uralkodó közeledjen a haladó arab országokhoz, kapcsolatokat keressen a szo-

Digitized by Google

cialista táborral, és részt vegyen az el nem kötelezettek értekezletén.)

A harmadik világ országainak életét és fejlődését általában az jellemzi, hogy *utakat keresnek, gyakoriak a változások, s ezek többnyire pozitívak.* Íme, 1964 néhány eseménye, távirati stílusban: Líbia felmondja támaszpont-egyezményét az Egyesült Államokkal és Angliával. Tunézia kisajátítja a francia nagybirtokosok 273 ezer hektár kiterjedésű földjeit. Szudánban megdöntik a katonai diktatúrát. Algériában lényegében felszámolják az ellenforradalmi lázadást. Irakban végképp leáldozik a szélsőségesen antikommunista Baath-párt napja. Kurdisztánban és Jemenben sikeres lépések történnek a polgárháborús jelenségek megszüntetésére. És bár a képnek néhány sötét tónusa is van — így a fajgyűlölő kisebbség próbálkozásai Rhodésiában, vagy Csombe visszatérése Kongóba — a változások túlnyomó többsége a béke, a nemzetközi együttműködés javára szolgál.

Különösen nagy fontosságú a harmadik világ helyzetének alakulásában *az a politikai, erkölcsi, gazdasági segítség, amelyet a szocialista országok nyújtanak a fejlődő államoknak.* A KGST tagállamai nyolc év alatt megháromszorozták kereskedelmi forgalmukat Afrika, Ázsia és Latin-Amerika népeivel, s az 1965-re tervezett vám-könnyítéseik ennek még gyorsabb emelkedését segítik elő. A szocialista országok jelenleg negyvenöt fejlődő országban 1223 iparvállalat építéséhez nyújtanak segítséget, három és fél milliárd rubel értékben. Válságos helyzetekben az el nem kötelezett országok biztosan számíthatnak a szocialista közösség szolidaritására, megfelelő súlyú politikai állásfoglalására. (A figyelmeztetések nyomán hárult el például az atlanti agresszió veszélye Ciprus felől.) A szocialista diplomácia baráti módon igyekszik hozzájárulni a harmadik világban felvetődött vitás kérdések megoldásához; így külön szovjet nyilatkozat foglalkozott a szomáli-etióp, vagy az algériai—marokkói határviszály békés megoldásának sürgetésével. Idézünk ismét egy nyugati forrást; Walter Lippmannt, az ismert publicistát: „Az elmaradott országok ma már nem függnek tőlünk, mert van egy alternatív forrásuk. Az a tény, hogy a Szovjetunió mint konkurrencia lépett a porondra, napjaink egyik legnagyobb történelmi eseménye, gyökeresen megváltoztatja az Egyesült Államoknak és szövetségeseinek helyzetét, óriási mértékben növeli az elmaradott országok népeinek erejét."

IV.

Hogyan alakultak az év folyamán a kelet—nyugati kapcsolatok, fejlődött-e a beszélő viszony? Igaz, folytatódott az a szerény folyamat, amelynek kezdetét 1963-ban az atomcsend-szerződés

Digitized by Google

megkötése, a világűr atommentesítése és a forró drót létesítése jelezte, de *ez a folyamat lassú volt, alatta maradt a lehetőségeknek.* Indokolták ezt az amerikai és az angol választásokkal, a nyugati politika „átmeneti bénultságával". Elsősorban azonban nem ezek a belpolitikai küzdelmek okozták ezt, hanem az imperialista hatalmak politikájának általános vonala, amely ismét kitért minden lényegesebb megegyezés elől.

A békés egymás mellett élés legfontosabb területein viszonylag igen kicsi volt az előrelépés. A kérdések kérdésének: a leszerelésnek a vitájában csupán a hasadóanyagok egy részének civilbe öltöztetése és a katonai költségvetések némi csökkentése könyvelhető el eredményként — két olyan intézkedés, amely valamelyest lassította ugyan a fegyverkezési hajszát, de ennek lényegét nem érintették. Az általános és teljes leszerelésre vonatkozó genfi tárgyalások változatlanul zsákutcában vannak, jóllehet az őszi felfüggesztés előtt már a második világháború utáni 863. leszerelési megbeszéléshez érkeztek el.

Vannak ugyanakkor olyan, halványan biztató jelenségek is, amelyek kirajzolják a közeljövőben esetleg elérhető részmegegyezések útját. A diplomáciai párbeszéd középpontjába került az *atomfegyverek továbbterjedésének megakadályozása,* amely különösen fontos lenne azért, hogy meg ne történjék Nyugat-Németországnak bármilyen formában való atomfelfegyverzése. Tárgyalások alapjaivá lettek az *atommentes* zónákra vonatkozó tervek, s 1964 egyik új kezdeményezése a *Gomulka-terv,* amely a *teljes atommentesítés elé beiktatja az atomfegyverek befagyasztásának, tehát jelenlegi szinten tartásának szakaszát.* Jelentőségét tekintve igen nagy horderejű a Német Demokratikus Köztársaság béketerve, amely *a két német állam területére javasol leszerelési intézkedéseket.*

Ez utóbbi annál fontosabb, mert a nemzetközi kapcsolatoknak egyik igen fontos területén, a *német kérdésben* sem történt lényeges haladás. A német békeszerződés megkötése, a német revansizmus megfékezése, Nyugat-Berlin státuszának rendezése még mindig várat magára. Ugyanakkor 1964 még jobban kikezdte a Hallstein-doktrinát, s emelte a Német Demokratikus Köztársaság tekintélyét. A berlini látogatási engedélyek már említett ügye mellett erre vall Mende nyugatnémet alkancellár keleti „kapcsolatkeresése", éppúgy, mint az NSZK kereskedelmi kirendeltségeinek felállítása több európai szocialista országban.

A kelet—nyugati eszmecsere természetes központja az ENSZ. A New York-i üvegpalotában is éreztették visszhangjukat a világ változó realitásai, s elfogadtak hasznos határozatokat (így Ciprus esetében és több gyarmati vitában). Fontos eseménye volt az évnek az ENSZ égisze alatt összehívott genfi világkereskedelmi érte-

Digitized by Google

kezlet. Változatlanul függőben van azonban az ENSZ egyetemességének rendezése — ez elsősorban a Kínai Népköztársaság törvényes ENSZ-jogainak elismerését jelenti —, s új kifejezés született: az ENSZ pénzügyi válsága. A szocialista országok az év folyamán több ízben határozottan leszögezték, hogy elvi okokból egy fillérrel sem hajlandók hozzájárulni a kéksisakosok kongói és közel-keleti akcióinak költségeihez, fizessenek a baj okozói, az agresszorok. Ha a nyugati hatalmak nem hajlandók elfogadni ezt az ésszerű álláspontot, és szavazást kényszerítenek ki ebben az ügyben, akkor ez csak a válság súlyosbodásával, az ENSZ tekintélyének csökkenésével járhat.

A nemzetközi élet legvitatottabb pontjait bizonyos egyhelyben topogás jellemezte tehát, ugyanakkor a „második vonalban", a gazdasági és kulturális csere, az idegenforgalom, a személyes kapcsolatok számos területén nem lebecsülendő eredmények születtek, s békés egymás mellett élés lehetőségeit mutatják azok a kétoldalú tárgyalások, amelyek hozzájárultak például a Szovjetunió és Törökország, Bulgária és Görögország, vagy a Magyar Népköztársaság és Ausztria közötti függő problémák rendezéséhez.

•

Az alapvető politikai folyamatokat nem a naptári évek szűk keretei szabdalják fel. Magabiztosan lépünk az új esztendőbe, hiszen jóslások nélkül, a nemzetközi erőviszonyok elemzése alapján megállapíthatjuk, hogy a szocializmus erői egyre döntőbb hatást gyakorolnak a világfejlődés menetére.

Digitized by Google

A kapitalizmus gazdasági alaptörvényének kérdése és a marxizmus*

Sztálin „A szocializmus közgazdasági problémái a Szovjetunióban" című munkájának megjelenése után közgazdasági irodalmunkban és tankönyveinkben széltében-hosszában elterjedt a „gazdasági alaptörvény" kifejezés. Az utóbbi időben viszont sokan teljesen elvetik e fogalom alkalmazhatóságát. Ebben a tanulmányban meghatározni igyekszünk a gazdasági alaptörvény helyét a marxizmusban. Evégett mindenekelőtt emlékeztetjük olvasóinkat arra, hogy mit is tanít a marxizmus a törvényekről általában, valamint a természet törvényei és a társadalom törvényei közötti különbségről.

Mi voltaképpen a törvény?

Maga Marx sehol sem definiálta a „törvény" fogalmát. A polgári közgazdászokkal ellentétben többre becsülte a konkrét tények elemzését és e tények elemzése alapján maguknak a törvényeknek a megállapítását.

Aki az elemzésben a dialektikus materializmusból indul ki, helyesnek tartja Engelsnek azt a meghatározását, amely szerint „a törvények a természetben és a társadalomban végbemenő objektív folyamatok visszatükröződései". A törvények objektív jellegének elismerése élesen megkülönbözteti a dialektikus materializmust az idealista rendszerektől, amelyek rendszerint abból a hamis tételből indulnak ki, hogy a törvények csupán hipotézisek, melyeket tudósok a természetben végbemenő kaotikus folyamatok rendszerezése, megértésük megkönnyítése végett agyaltak ki.

„Az a tény, hogy szubjektív gondolkodásunk és az objektív világ ugyanazon törvényeknek van alávetve, s ezért eredményeiben sem mondhat végül ellent a kettő egymásnak, hanem meg kell egyezniök, abszolúte uralkodik egész elméleti gondolkodásunkon. Ez a tény ennek tudattalan és feltétlen előfeltétele."[1]

Az a tény, hogy a törvények valóban végbemenő folyamatok visszatükröződései, magával hozza objektív jellegüket, mégpedig két tekintetben: függetlenek az emberek *akaratától*, és létezésük független attól, vajon az emberek *megismerték-e* őket, vagy sem. Az első tétel közismert, a másodikra kevés figyelmet fordítanak. Márpedig teljesen nyilvánvaló, hogy a természet törvényei már léteztek, mielőtt még az ember felfedezte volna őket; rengeteg még fel nem fedezett, de érvényesülő természeti törvény van,[2] hiszen másként a természettudomány haladása lehetetlen is volna.

A legkiemelkedőbb polgári természettudósok mindig elvetették az idealizmust és a pragmatizmust. Max Planck, bár konzervatív és vallásos ember volt, „Tudományos önéletrajz"-ában ezt írta: „Lényegbevágóan fon-

* **Ez a tanulmány részlet Varga Jenőnek, a nemzetközi hírű, kiváló marxista közgazdásznak „A kapitalizmus politikai gazdaságtana néhány problémájáról" című, s nem sokkal halála előtt megjelent könyvéből. A könyvet magyar nyelven a közeljövőben adja ki a Kossuth Könyvkiadó.**

[1] *Marx—Engels Művei*, 20. köt. Budapest, 1963. 533. old.

[2] Bolzano filozófus helyesen látta ezt már vagy 150 esztendővel ezelőtt. A még fel nem fedezett természeti törvényeket „magánvaló igazságok"-nak nevezte.

Digitized by Google

tos itt az, hogy a külvilág tőlünk független, abszolút valami, amellyel mi szemben állunk, s az erre az abszolútra vonatkozó törvények kutatásában a tudós legszebb életfeladatát látom." Albert Einstein pedig így írt: „A megismerésre törekvő szubjektumtól független külvilág létezésének bizonyossága a termeszetről szóló egész tanítás alapja."

A gazdasági törvények létezése éppúgy független attól, vajon megismerték-e ezeket az emberek, vagy sem. Az értéktöbblet elsajátításának, profittá, vállalkozói nyereséggé, kamattá és járadékká való átalakulásának törvényei léteztek, mielőtt még Marx ezeket kutatásnak vetette alá és megfogalmazta.

Engels azt az eredeti definícióját, amely szerint a törvény a természetben és a társadalomban végbemenő objektív folyamatok visszatükröződése, két fontos megszorítással egészítette ki:

a) Törvény csak azoknak a folyamatoknak a visszatükröződése lehet, amelyek a dolgoknak magában a lényegében mennek végbe;

b) *egyes* folyamatok visszatükröződése nem törvény; törvény csak a természetben és a társadalomban *szabályosan ismétlődő* folyamatok *adekvát* visszatükröződése.

A törvény nem a jelenségnek, hanem a természetben és a társadalomban végbemenő folyamat lényegének a visszatükröződése. Ez rendkívül fontos. A jelenség és a lényeg nem egyezik, sem a természetben, sem a tőkés társadalomban.[3] „A tudomány feladata, hogy a felszín pusztán látszólagos mozgását a belső, valóságos mozgásra vezesse vissza..."[4]

Ha a dolgok megjelenési formája és lényege közvetlenül egyezne, írta Marx, mindenféle tudomány felesleges volna. A Nap naponta felkel és lenyugszik — ez a látszat; valójában a Föld forog a maga tengelye körül. A munkás látszólag a tőkésnek köszönheti létezését, aki „kenyeret ad neki". Valójában a tőkés köszönheti létezését a munkásnak, a munkás többletmunkájának. Éppen az értéktöbblet elsajátítása az, ami az embert tőkéssé teszi.

A törvények alapját tehát a természet és a társadalom lényegét visszatükröző folyamatok alkotják.

A törvények valóban végbemenő folyamatokat tükröznek vissza, de korántsem azoknak egyszerű mechanikus másolatai. Nem minden egyes folyamat, hanem csak az azonos feltételek mellett szabályosan ismétlődő folyamatok szolgálnak törvények alapjául. Hogy valamilyen törvényt megfogalmazzunk, ahhoz nagy szellemi munkát kell elvégeznünk: külön kell választanunk a véletlent, az egyedit, el kell vonatkoztatunk a másodrendűtől, meg kell találnunk a lényegeset, s ezt ki kell emelnünk a sokféle folyamat közül.

A természet törvényeit általában hipotézisek felállítása útján tárják fel. Engels erről a következőket írta: „A természettudománynak, amennyiben gondolkodik, a fejlődési formája a *hipotézis*. Új tényt figyelnek meg, amely az ehhez a csoporthoz tartozó tények eddigi magyarázati módját lehetet-

[3] A rabszolgamunkán nyugvó antik világban, s ugyanígy a feudális társadalmi rendszerben a kizsákmányolás létezése teljesen nyilvánvaló volt, *a jelenség és a lényeg ott egyezik.* Csak kivételes esetekben, amikor piacra termelnek árut, válik bizonyos fokig külön a látszat a valóságtól. Ezért ezeknek az alakulatoknak a politikai gazdaságtana elvileg különbözik a kapitalizmus politikai gazdaságtanától.

[4] *Marx:* A tőke, III. köt. Budapest, 1961. 315. old.

Digitized by Google

lenné teszi. Ettől a pillanattól kezdve szükségletté válnak új magyarázati módok — mindenekelőtt csak korlátozott számú tényre és megfigyelésre alapozva. További megfigyelési anyag megtisztítja ezeket a hipotéziseket, kiküszöböli az egyiket, helyesbíti a másikat, míg végül a törvény tisztán elő van állítva. Ha várni akarnánk addig, amíg az anyag *tiszta* nem lesz a törvény számára, ez azt jelentené, hogy a gondolkodó kutatást mindaddig felfüggesztenők, s a törvény már emiatt sem jönne soha létre."[5]

A politikai gazdaságtanban a hipotézisnek jelentéktelen a szerepe, mert egy és ugyanazon termelési módban ritkán jelennek meg olyan új tények, amelyek lehetetlenné teszik az eddigi magyarázati módot, amint ez a természettudományokban történik. Amikor például a szabad konkurrencia időszakának kapitalizmusa imperializmussá alakul át, ez a szabad konkurrencia kapitalizmusának olyan változása, amely *módosítja* a kapitalizmus törvényeit. Ugyanezt mondhatjuk a kapitalizmus általános válságáról is.

Hogy felfedje valaki a kapitalizmus törvényeinek módosulásait, ahhoz nincs szüksége hipotézisekre. (Csak a tőkés újratermelés ciklikus menetének tanulmányozásánál, tehát viszonylag szűk területen mutatkozik gyakrabban szükség hipotézisekre.) A kapitalizmus gazdasági életének tényei ismeretesek; a tudomány a lényeges, általános megnyilvánulásokat, a törvényeket hivatott feltárni. A kapitalizmusban például naponta milliós számban folynak adásvételi ügyletek. Milliószor meg milliószor cserél gazdát a pénz. A pénzforgalom Marx által felfedezett törvényei azt a minden egyes ügyletben megismétlődőt, azt a lényegeset tükrözik vissza, ami az adásvétel egyedi aktusainak millióira jellemző.

A természet és a társadalom különféle törvényeinek más-más a hatókörük. Van a törvényeknek bizonyos hierarchikus besorolásuk, attól függően, hogy mennyire általános jellegűek, hogy a természetnek és a társadalomnak mekkora területét ölelik fel. *A legáltalánosabb törvények a dialektika alaptörvényei.*

Engels ezt írja: „A dialektika törvényeit tehát a természet, valamint az emberi társadalom történetéből vonatkoztatják el. E törvények ugyanis nem egyebek, mint a történeti fejlődés e két fázisának, valamint magának a gondolkodásnak a legáltalánosabb törvényei. Mégpedig a fődolgot tekintve háromra vezetődnek vissza:

a mennyiségnek minőségbe átcsapásának törvénye és megfordítva;
az ellentétek áthatásának törvénye;
a tagadás tagadásának törvénye."[6]

Szeretnénk itt utalni arra, hogy Sztálin mennyire zavarosan írta le a dialektikus módszert „A dialektikus és a történelmi materializmusról" c. munkájában.

A marxizmus klasszikusai azt a tényt veszik kiindulópontul, hogy szubjektív gondolkodásunk és az objektív világ a dialektika egy és ugyanazon törvényeinek van alárendelve. Azért tudunk dialektikusan gondolkodni, mert magunk is az objektív dialektikus világ részei vagyunk. Megismerjük, megértjük, visszatükrözzük ezt a világot. Ez a magyarázata annak, hogy a dialektika csíráit már az ókori filozófusoknál is megtaláljuk (Hérakleitosz), hogy a dialektikát (nem materialista dialektikát) Hegelnél

[5] *Marx—Engels Művei*, 20. köt. Budapest, 1963. 512. old.
[6] *Marx—Engels* Művei, 20. köt. Budapest, 1963. 358. old.

Digitized by Google

és egyes olyan, kiemelkedő mai külföldi természettudósoknál is megtaláljuk, akik a marxizmus ellenzőinek vallják magukat. A természet dialektikája dialektikus gondolkodásra készteti őket.

Az a körülmény, hogy a marxizmus megalapítói felfedezték a dialektikus materializmust mint a gondolkodás rendszerét, óriási lépéssel vitte előbbre a természet és különösen a társadalom lényegének tanulmányozását. Nem szabad azonban megfeledkeznünk arról, hogy a természet és a társadalom tanulmányozásának dialektikus módszere csak azért helyes, mert maga a természet, maga a társadalom dialektikusan fejlődik.

Sztálin viszont éppen ezt nem veszi kellőképpen figyelembe a dialektikus materializmus kifejtésénél. Lépten-nyomon hangsúlyozza a szubjektív oldalt, vagyis az ember dialektikus szemléletét a természet és a társadalom jelenségeinek vizsgálatánál, de elhanyagolja az objektív oldalt, vagyis azt, hogy a természetben és a társadalomban magában benne rejlik a dialektika. Sztálin ezt írja: „A dialektikus materializmus a marxista—leninista párt világszemlélete. Ezt a világszemléletet azért nevezzük dialektikus materializmusnak, mert nézőpontja, amelyből a természet jelenségeit vizsgálja, módszere, amelynek segítségével a természeti jelenségeket tanulmányozza és megismeri, dialektikus."[7]

Ez önmagában véve, persze, helyes, de az objektív oldal megemlítése nélkül mégis azt a helytelen benyomást keltheti, hogy nem azért gondolkodunk dialektikusan, mert maga a természet — ennélfogva tehát gondolkodásunk mint a természet része is — dialektikus, hanem azért látjuk dialektikusnak a természetet, mert „nézőpontunk", a természet jelenségeinek tanulmányozásánál alkalmazott módszerünk dialektikus.

Természetesen egyáltalán nincs szándékunkban lebecsülni a dialektikus módszer jelentőségét; e módszer nélkül a tudomány haladása sokkal kisebb méretű és sokkal lassabb volna. Csak azt szeretnénk hangsúlyozni, hogy a természet és a társadalom dialektikája és a dialektikus módszer egységet alkot.

Sztálintól eltérően Lenin a dialektika objektív jellegét hangsúlyozta: „Tulajdonképpen a dialektika annak az ellentmondásnak a tanulmányozása amely *magában a tárgyak lényegében* rejlik."[8]

Egyik-másik olvasó számára talán csak szőrszálhasogatásnak tűnik. Pedig nem az. Lenin mindig nagy jelentőséget tulajdonított annak, hogy a lehető legvilágosabban fogalmazzuk meg a dialektikus materializmus álláspontját, a szubjektivizmus bármely fajtájával való szembenállását, hogy kizárjuk a félreértéseknek és helytelen magyarázatoknak még a lehetőségét is. Sztálin a szubjektív nézőpont egyoldalú kifejtésével lehetőséget nyújtott ideológiai félremagyarázásokra és félreértésekre.

A természet és a társadalom törvényei — a dialektikus fejlődés azonossága ellenére — lényegesen eltérnek egymástól. Sztálin a fő különbséget közöttük abban látta, hogy a társadalom törvényei többségükben „nem hosszú életűek", mert csak egy bizonyos társadalmi alakulat keretei között érvényesülnek. Szerintünk a fő különbség nem ebben rejlik. A termelés gazdasági törvényei ugyanolyan hosszú életűek, mint maga az emberiség (miután az kijutott abból a legprimitívebb állapotból, amikor az ember

[7] „A Szovjetunió Kommunista (bolsevik) Pártjának története. Rövid tanfolyam". Budapest, 1951. 128. old.
[8] *Lenin* Művei, 38. köt. Budapest, 1961. 238. old.

Digitized by Google

puszta kézzel gyűjtögette össze élelmét abból, amit a természetben fellelt). A következőkben példákat sorolunk majd fel az ilyen hosszú életű gazdasági törvényekre. Az átmeneti gazdasági törvények az osztálytársadalom egyes gazdasági alakulataira jellemzők. A világkommunizmusnak is meglesznek a maga gazdasági törvényei. Minthogy a kommunizmus az emberi társadalom végső formája, törvényei „örökre" érvényben maradnak — amíg csak emberiség létezik a Földön.

A legfontosabb különbség, véleményünk szerint, a következő: a természet törvényeinek érvényesülése tudományos megfigyelés és következetes elvonatkoztatás útján tiszta formájában megragadható. Marx ezt írja: „A fizikus a természeti folyamatokat vagy ott figyeli meg, ahol a legjellegzetesebb formájukban és zavaró befolyásoktól legkevésbé elhomályosítva jelennek meg, vagy, ahol az lehetséges, kísérleteket végez olyan feltételek között, amelyek a folyamat tiszta lefolyását biztosítják."[9]

Amennyiben a jelenségek a természetben egyforma körülmények között mennek végbe (vagy e körülmények változása megállapítható), törvényeik is teljesen egyértelműek.[10]

Másképpen érvényesülnek a gazdasági törvények. Ezek állandóan változó körülmények között érvényesülnek. Ezért a politikai gazdaságtan is történelmi tudomány, hiszen „történelmi, azaz folyton változó anyagot tárgyal".[11]

Vonatkozik ez valamennyi társadalomtudományra. *A társadalom törvényei ezért tendenciák,* amelyeknek hatását állandóan meg-megzavarja, módosítja, enyhíti az ellentendenciák hatása. A törvény és a tendencia között nincs különbség: éppen a legerősebb uralkodó tendencia a törvény. A „Tőke" első kötetének előszavában Marx ezt írja: *„Magukról ezekről a törvényekről* van szó, ezekről a vasszükségszerűséggel ható és érvényesülő *tendenciákról."*[12]

Marx ezt mindig újra meg újra hangsúlyozta, valahányszor a kapitalizmus törvényeit elemezte. Például, ezt írja: „Az értéktöbbletráta emelkedése... olyan tényező, amely szerepet játszik az értéktöbblet tömegének és így a profitrátának a meghatározásában is. Ez az általános törvényt nem szünteti meg, de arra vezet, hogy az *inkább mint tendencia* hat, azaz *mint* olyan *törvény,* amelynek abszolút érvényesülését ellene ható körülmények gátolják, lassítják, gyengítik."[13] És a továbbiakban: „A *törvény* (a profitráta süllyedése — *V. J.*) így *csak mint tendencia hat,* amelynek hatása csak bizonyos körülmények között és hosszú periódusok folyamán lép döntően előtérbe."[14]

A tőke koncentrációjáról Marx így ír: „Ez a folyamat a tőkés termelést hamarosan az összeomlásba vinné, ha a centripetális erő mellett nem hatnának állandóan ellentétes irányú, decentralizáló tendenciák."[15]

Marx még azokban a ritka esetekben is, amikor valamely törvényt

[9] *Marx:* A tőke, I. köt. Budapest, 1961. 12. old.
[10] A „mikrovilágban", vagyis az atomfizika területén, a pontosságnak megvannak a maga határai. Ez azonban egyáltalán nem akadályozza az atomenergia felhasználását. Lehetséges, hogy a tudomány további haladása során ez a pontatlanság eltűnik majd.
[11] *Marx—Engels* Művei, 20. köt. Budapest, 1963. 145. old.
[12] *Marx:* A tőke, I. köt. Budapest, 1961. 12. old.
[13] *Marx:* A tőke, III. köt. Budapest, 1961. 242. old. (Az én kiemelésem — *V. J.*)
[14] Ugyanott, 247. old. (Az én kiemelésem — *V. J.*)
[15] Ugyanott, 253. old.

Digitized by Google

kiemel, abszolútnak vagy alapvetőnek nevezve azt, hangsúlyozza az ellentendenciák hatását. A tőkefelhalmozásnak és az ipari tartaléksereg kialakulásának törvényeivel kapcsolatos tanulmányai összegezéseképpen ezt írta: „Mennél nagyobb a társadalmi gazdagság... annál nagyobb az ipari tartaléksereg...[16] Mennél nagyobb azonban ez a tartaléksereg... annál tömegesebb az állandósult túlnépesség... Végül mennél nagyobb a munkásosztály lázárjainak rétege és az ipari tartaléksereg, annál nagyobb a hivatalos pauperizmus. *Ez a tőkés felhalmozás abszolút, általános törvénye.* Megvalósulásában, mint minden más törvényt, ezt is sokféle körülmény módosítja, amelyeknek elemzése nem tartozik ide."[17]

A természeti és a társadalmi folyamatok lezajlása között mutatkozó különbségből adódik a következő fontos sajátosság is: a természet törvényei tiszta formájukban (a csillagászatot és a geológiát kivéve) kísérletek segítségével bemutathatók és bármikor bebizonyíthatók, a társadalomtudományokban viszont a kísérletek lehetetlenek, vagy csak rendkívül korlátozott mértékben lehetségesek.

Mi a kísérlet? Ez a jelenség, folyamat, mozgás reprodukálása tudományosan pontos, az ember által előre meghatározott feltételek között. Azonos feltételek között a mozgás mindig azonos módon, a törvénynek megfelelően megy végbe. Az egész folyamat előre kiszámítható, s ez bizonyítja a törvény helyességét, vagy a kísérletek eredményeinek megfelelően módosítja a törvényre vonatkozó ismereteinket.

Az iskolákban, pedagógiai célokból, állandóan folytatnak egyes kísérleteket. Más, a termelés szempontjából hasznos kísérletek bizonyos idő múlva már nem csupán kísérletek többé, hanem a technika tárházába kerülnek. A természet egyik-másik folyamatát kifejező képletek a természettudományban kísérletek útján ellenőrizhetők, s ez megrövidíti az új törvények felfedezéséhez vezető utat.[18] A társadalomtudományokban nincsenek vagy jóformán nincsenek ilyen lehetőségek.

A „kísérlet" kifejezést a gazdaságban is használják. A tőkés „kísérletet" végez, amikor újfajta szappant vagy új gépkocsitípust gyárt és kipuhatolja a piacot; ha az újfajta terméknek elegendő vásárlója akad, akkor a tőkés folytatja gyártását, ha pedig nem, leállítja.

Nálunk kisebb kísérleti üzemek épülnek abból a célból, hogy feltárjuk az új termelési módszernek, a gépeknek és berendezéseknek esetleges fogyatékosságait, mielőtt hozzáfognánk egy nagy gyár építéséhez. Az ilyen kísérletek azonban gyökeresen eltérnek a társadalomtudományok területén végzett tudományos kísérletektől. Az ilyen kísérletek tisztán gyakorlati, nem pedig tudományos elméleti célokat követnek. A társadalomtudományok

[16] Ezeket a 100 évvel ezelőtt írott sorokat nagyszerűen igazolja ma a tőkés világ leggazdagabb országának, az Egyesült Államoknak krónikus tömeges munkanélkülisége.

[17] *Marx:* A tőke, I. köt. Budapest, 1961. 598. old.

[18] Így történt például egy új bolygó felfedezése Leverrier számításai alapján. Hogy ilyen módon fel lehet fedezni új tényeket és törvényeket, abban a szubjektív idealizmus hívei nézeteik helyességének bizonyítékát látták. Ez azonban nem így van: az olyan matematika, amely nem kísérletekre támaszkodik, értelmetlen, lehetetlen. Engels a „Természet dialektikája"-ban azt írja erről, hogy bizonyos fokon a való világtól elvonatkoztatott különféle törvényeket kiragadják a való világból, szembeállítják vele mint önálló valamit, mint kívülről jövő törvényeket, amelyek a világ berendezését meghatározzák. Ez valláshoz, agnoszticizmushoz, filozófiai idealizmushoz vezet.

Digitized by Google

területén — a társadalomban szüntelenül végbemenő változások folytán — lehetetlenek a tudományos elméleti kísérletek.

A természet törvényei és a társadalom törvényei közötti különbséget két példával szeretnénk szemléltetni. A Szovjetunió tudósainak és műszaki szakembereinek sikerült olyan mesterséges égitestet bocsátaniuk fel a Hold felé, amely lefényképezte a Holdnak a Földről nem látható túlsó oldalát és a Földre továbbította a felvételeket. Ehhez rendkívül bonyolult számításokkal meg kellett állapítaniuk a Hold mozgását, a rakéta sebességét és a Földnek a rakétára ható vonzóerejét, ezenkívül pedig a súrlódási erő és a légkör, a hőmérséklet stb. hatását. Nemcsak a rakéta útját kellett helyesen kiszámítaniuk, hanem magát a rakétát, valamint a rakéta fedélzetén elhelyezett rendkívül bonyolult tudományos műszereket is abszolút pontossággal kellett megépíteniük. Ki kellett számítaniuk és előre meg kellett határozniuk ezeknek működését az adott konkrét esetre vonatkozólag. Ezt sikerült megoldani, mert a fizikai mozgás valamennyi törvénye pontosan ismeretes volt.

Vegyük összehasonlításképpen a tőkés világ egy mindennapos eseményét. Valamely szakszervezet sztrájkot hirdet béremelés kivívása céljából, és reméli, hogy harcát siker koronázza. Jóllehet egy rakétának a Hold körüli útra való felbocsátásához képest ez egyszerű dolog, s jóllehet a szakszervezet az előző sztrájkok több évtizedes tapasztalataival rendelkezik, lehetetlen előre pontosan megállapítani a sztrájk kimenetelét. Senki nem tudja pontosan, hogy sikerül-e, és ha igen, milyen mértékben sikerül a tőkéseknek sztrájktörőket felhajtaniuk, hogy a sztrájkolók zöme mennyire lesz kész vállalni a sztrájkkal járó anyagi áldozatokat, hogy a tőkések mennyire lesznek hajlandók belenyugodni a profitveszteségbe, milyen magatartást tanúsítanak majd más termelési ágak — különösen a sztrájkolók termelési ágával szoros kapcsolatban álló ágazatok — tőkései és munkásai, miképpen reagál majd a „közvélemény", mi lesz az álláspontja a kormánynak és szerveinek stb., stb. Mindezeknek a tényezőknek a hatását lehetetlen úgy kiszámítani előre, ahogyan ki lehet számítani azokat a tényezőket, amelyek a Holdat megkerülő rakéta útját meghatározzák.

A különbség okai nyilvánvalók. Tudjuk, hogy az osztályharc minden antagonisztikus társadalomnak általános törvénye. Tudjuk, hogy az osztályharc elkerülhetetlenül a tőkések hatalmának megdöntésével és a proletariátus világméretű végső győzelmével fejeződik majd be. De a tőkés társadalmon belül az osztályharc minden egyes esetben más-más és szüntelenül változó körülmények között megy végbe. Emellett ezeket a változásokat nem lehet pontosan előre látni úgy, ahogyan ez a természetben lehetséges.

A társadalom törvényei (kiváltképpen a tőkés társadalomé) nem ismeretesek olyan pontosan, mint a természet törvényei, mégpedig a következő okoknál fogva:

Az ember vitathatatlanul a természet fejlődésének legbonyolultabb terméke, legalábbis a mi bolygónkon. (Hogy milyen élőlények lehetnek más bolygókon, azt egyelőre nem tudjuk.) Ugyanakkor a mai ember hosszú történelemnek a terméke, az egész történelem legdifferenciáltabb terméke: a kultúra színvonalától, a természeti feltételektől, a bőr színétől, a történelemtől, az osztályhovátartozástól, az egyéni neveléstől, tapasztalattól stb., stb. függően differenciált terméke.

Minden társadalmi mozgás, s így minden társadalmi törvény is az

Digitized by Google

ember, a természet és a társadalom e legbonyolultabb és legdifferenciáltabb terméke tevékenységének az eredménye. Ez a tétel a legcsekélyebb mértékben sem mond ellent a dialektikus materializmus azon alapvető tételének, hogy a társadalom valamennyi törvénye, az emberek akaratától függetlenül, objektív erővel bír. Nyilvánvaló, hogy emberek nélkül, termelő tevékenységük nélkül, csoportokba és osztályokba való tömörülésük nélkül, osztályharc nélkül nem volna semmiféle történelem és semmiféle társadalmi törvény. *A társadalom törvényei az emberek tevékenységének, de nem tudatos akaratuknak az eredményei.* A tőkések nagy profitra vágynak, ezért bővítik a termelést; tevékenységük eredménye pedig — a kapitalizmus objektív törvényeinek megfelelően — egészen más valami, mint amire törekedtek: túltermelés, a profit átmeneti elmaradása.

Ezt a két tételt — mármint azt, hogy a társadalmi törvények az ember *tevékenységének* eredményei, de nem az ember akarata határozza meg őket, hanem objektíve és akaratunktól függetlenül hatnak — a félreértések elkerülése végett pontosan tisztázni kell. Sztálinnak az a kifejezése például, hogy a „feltétlen összhang gazdasági törvénye... már régóta igyekszik utat törni magának a kapitalista országokban", csak képletesen használható; a valóságban azonban a proletariátus osztályharca, amely a kapitalizmus megdöntésére törekszik, a történelem fő mozgatója. Nem a törvény „tör utat magának" (ez ellentmond a dialektikus materializmus azon alapvető tételének, amely szerint a törvények a mozgás visszatükröződései), hanem a harcoló proletariátus „tör utat magának". Emellett a proletariátus csak akkor győzhet, ha megvannak győzelmének történelmi feltételei. Persze, a proletariátus osztályharcának ereje és céltudatossága, a forradalmi marxista—leninista párt léte a proletariátus győzelmének egyik döntő történelmi feltétele.

Leszögezhetjük tehát, hogy a természet, s különösen az élettelen természet törvényei világosak és határozottak, matematikai képletekkel kifejezhetők, mert azok a folyamatok, amelyeket visszatükröznek, egyformán, változatlanul mennek végbe, bármilyen gyakran ismétlődnek is (azonos feltételek között). A társadalom törvényei történelmileg szüntelenül változó helyzetben kifejtett emberi tevékenység eredményei; ezért ezeket lehetetlen pontos matematikai képletekkel kifejezni, s az események fejlődését egyes konkrét esetekben lehetetlen pontosan előre látni.

•

Próbáljuk most összefoglalni és általánosítani Marxnak és Engelsnek azokat a különböző helyeken található megállapításait, amelyeket azzal a céllal tettek, hogy osztályozzák a politikai gazdaságtannak mint a marxizmus—leninizmus alapjának a törvényeit. Kiindulópontnak Engels következő definícióját vehetjük: „A politikai gazdaságtan, legtágabb értelmében, azoknak a törvényeknek a tudománya, amelyek az emberi társadalomban az anyagi életfenntartás termelésén és cseréjén uralkodnak."[19]

A politikai gazdaságtan törvényeknek a tudománya, s ezek a törvények a termelés és a csere különböző kiterjedésű területeire vonatkoznak.

a) *Egyetemes törvények, amelyek valamennyi termelési módra jellemzők.* Ezek általában a termelésre vonatkoznak, és ezért nem szolgálhatnak

[19] *Marx—Engels* Művei, 20. köt. Budapest, 1963. 145. old.

Digitized by Google

valamely konkrét történelmi korszak magyarázatául. Marx ezt írja: „Vannak minden termelési fok számára közös meghatározások, amelyeket a gondolkodás mint általánosakat rögzít; de minden termelés úgynevezett *általános feltételei* nem egyebek olyan elvont mozzanatoknál, amelyek segítségével egyetlen valóságos történelmi termelési fok sem érthető meg."[20]

Éppen ezért kapják fel „munkáikban" annyira ezeket a polgári közgazdászok. Mi elsősorban azért utalunk rájuk, mert nálunk olykor azt állítják, hogy a kapitalizmusban „minden" más, s egyáltalán nem olyan, mint nálunk. „A politikai gazdaságtan bírálatához" c. munka előszavában, valamint több helyütt a „Tőké"-ben Marx utal számos olyan törvényre, amely valamennyi termelési mód számára közös. Ezek közül néhány a mi szempontunkból ma is fontos:

A munka az ember életének szükségszerű feltétele. „Ezért használati értékek képzőjeként, hasznos munkaként a munka az embernek minden társadalmi formától független létezési feltétele, örök természeti szükségszerűség, amely az ember és a természet közötti anyagcserét, tehát az emberi életet közvetíti."[21]

A munka terméke mindig fogyasztás tárgya. „A munkatermék minden társadalmi rendszerben használati tárgy, de csak egy történelmileg meghatározott fejlődési korszak... változtatja a munkaterméket áruvá."[22]

A munkamegosztás törvénye. „... A társadalom egészén belüli munkamegosztás, akár közvetíti azt az árucsere, akár nem, a legkülönbözőbb fajta gazdasági társadalomalakulatokhoz tartozik.. "[23]

A létfenntartási eszközök alapját mindig a munkások termelik. „A változó tőke... csak különleges történelmi megjelenési formája a létfenntartás eszköz-alapnak vagy a munkaalapnak, amelyre a munkásnak önmaga fenntartásához és újratermeléséhez szüksége van, és amelyet a társadalmi termelés valamennyi rendszerében mindig önmagának kell termelnie."[24]

A termelés igazgatásának szükségessége. „Minden közvetlenül társadalmi vagy közös munkának, mely nagyobb méretű, többé-kevésbé igazgatásra van szüksége, mely közvetíti az egyéni tevékenységek összhangját..."[25]

Abból a számos törvényből, amely valamennyi termelési módra jellemző, még kettőre szeretnénk felhívni a figyelmet.

Az egyik *az a törvény, amely szerint a termelési eszközök termelésének gyorsabban kell növekednie, mint a fogyasztási cikkek termelésének.* Minden társadalmi rendszerben, még az egyszerű újratermelésben is, a termelési eszközök termelésének gyorsabban kell növekednie, mint a fogyasztási cikkek termelésének, amennyiben a társadalom nincs a pangás állapotában, vagyis amennyiben a népesség növekszik. Teljesen nyilvánvaló, hogy minden társadalmi rendszerben a fiatal nemzedék kezdődő termelőmunkájához előbb az idősebb nemzedéknek kell megtermelnie a termelési eszközöket (bármilyen kezdetlegesek is azok). Általánosítva azt mondhatnánk: minden társadalmi rendszerben csak akkor lehetséges a fogyasztási cikkek termelésének bővítése, ha előbb bővítették a termelési eszközök termelését.

[20] *Marx:* Bevezetés a politikai gazdaságtan bírálatához. Budapest, 1951. 12—13. old.
[21] *Marx:* A tőke, I. köt. Budapest, 1961. 50. old.
[22] *Marx:* A tőke, I. köt. Budapest, 1961. 67. old.
[23] *Marx:* A tőke, I. köt. Budapest, 1961. 337. old.
[24] Ugyanott, 526. old.
[25] Ugyanott, 310. old.

Digitized by Google

Marx azt mondja: „A legkülönbözőbb gazdasági társadalomalakulatokban nemcsak egyszerű újratermelés, hanem — noha különböző méretekben — bővített újratermelés megy végbe."[26]

Van egy olyan törvény, amely szerint *a fogyasztás sohasem szárnyalhatja túl huzamosabb időn át a termelést.* Ez a tétel teljesen értelmetlen tautológiának hangzik, pedig a proletárdiktatúra kezdeti szakaszában nagy politikai jelentősége lehet neki.

A proletariátus anyagi helyzetének haladéktalan és jelentős mértékű javítását várja államától. A proletárdiktatúra nyomban végrehajtja ugyan a *pénzben* jelentkező nemzeti jövedelem radikális újrafelosztását a munkások javára, a burzsoázia és a földbirtokosok rovására. A munkások rendelkezésére bocsáthatja az uralkodó osztályok kezén levő élelmiszerkészleteket, ruhakészleteket stb. A munkásokat nyomortanyáikról átköltöztetheti a gazdagok palotáiba. De nem adhat a munkásoknak nyomban többet mindenfajta fogyasztási cikkből.

A proletárdiktatúra fennállásának kezdeti időszakában, a forradalmi átalakulások időszakában, a termelés a fennálló üzemekben általában csökken: a munkások legjobbjai a forradalmi hadseregbe és az új, szocialista állam más szerveibe mennek; a termelésben felbomlik a burzsoázia osztályuralma által kialakított régi munkafegyelem, s az új, szocialista munkafegyelem kialakulásához idő kell. A dolgozók reáljövedelmének növekedéséhez a termelés jelentős fellendülése szükséges, márpedig ehelyett esetleg átmeneti hanyatlás következik be. Emellett az a termelőapparátus, amelyet a proletárdiktatúra a burzsoáziától kap örökbe, a burzsoá társadalom jövedelemelosztásához alkalmazkodott. Ilyen körülmények között ez az apparátus nem termelheti meg nyomban a fogyasztási cikkeknek azt a többletmennyiségét, amely a munkások életszínvonalának reális emeléséhez szükséges. A termelést át kell állítani azoknak a fogyasztási cikkeknek a gyártására, amelyekre nem a burzsoáziának, hanem a proletariátusnak van szüksége. Sok esetben új termelési kapacitásokat kell létrehozni, hogy ki lehessen elégíteni a proletariátus megnövekedett fogyasztói szükségleteit. Ehhez pedig idő kell.

Az élelmiszereket termelő mezőgazdaság területén más tényezők is érvényesülnek. A proletárdiktatúra bevezetése agrárforradalommal jár együtt: a földbirtokosok földjeit elkobozzák és átadják a mezőgazdasági munkásoknak, szegény- és középparasztoknak. Ez azt jelenti, hogy a földjáradék, amelyet a forradalom előtt a földbirtokosok sajátítottak el, most a falu dolgozó rétegeinél marad. Ezek jobban fognak táplálkozni, de a városok átmenetileg kevesebb élelmiszerhez jutnak. A városi népesség rosszabbul táplálkozik, mégpedig mindaddig, amíg az élelmiszertermelés nem növekszik.[27]

A munkásosztály ellenségei, különösen a szakszervezetek jobboldali vezérei, a városi munkások helyzetének kezdeti átmeneti romlását kihasználják arra, hogy a munkások körében elégedetlenséget szítsanak a proletárdiktatúrával szemben.

b) *Az egyik társadalmi rendszerből a másikba való forradalmi átmenet*

[26] *Marx:* A tőke, I. köt. Budapest, 1961. 554. old.

[27] Kivételes esetekben, olyan országokban, amelyekben krónikus a mezőgazdasági termékek túltermelése, esetleg nem történik meg az élelmezés ilyen romlása.

Digitized by Google

törvénye. Sztálin újszerűen fogalmazta meg a marxizmusnak ezt a törvényét: A termelési viszonyok és a termelőerők jellege közti feltétlen összhang... törvénye.[28] Ilyen formában került be ez a később megjelent tankönyvekbe is. Egyes hajbókolók új elméleti felfedezésnek nevezték ezt. Szerintünk a sztálini formula sokkal rosszabb, mert elkeni a Marx által megfogalmazott törvény történelmi és forradalmi tartalmát.

Maga a definíció nem is eléggé világos és szabatos. Nem tűnik ki belőle, vajon mindig megvan-e ez az összhang, vagy sem.[29] S ha nincs meg, mikor és milyen feltételekkel alakul ki az összhang? Marx konkrétan, történelmi és forradalmi szempontból nézve fogalmazta meg ezt a törvényt.

„A társadalom anyagi termelőerői, fejlődésük bizonyos fokán, ellentmondásba jutnak a meglevő termelési viszonyokkal, vagy ami ennek csak jogi kifejezése, azokkal a tulajdonviszonyokkal, amelyek között eddig fejlődtek. Ezek a viszonyok a termelőerők fejlődési formáiból azok béklyóivá csapnak át. Ekkor a társadalmi forradalom korszaka következik be."[30]

Tehát nem „feltétlen összhang", hanem „a társadalmi forradalom korszaka". Sőt, Marx lehetségesnek tartja, hogy „a társadalmi forradalom korszaka" nem mindig feltétlenül „a termelési viszonyok és a termelőerők jellege közti összhang" létrejöttével ér véget. Példa erre számos olyan forradalmi próbálkozása, amely kudarcba fulladt. A harc a küzdő osztályok általános pusztulásával is véget érhet.

A „Kommunista kiáltvány" első oldalán ez olvasható: „...elnyomó és elnyomott folytonos ellentétben álltak egymással, szakadatlan, hol palástolt, hol nyílt harcot vívtak, olyan harcot, amely mindenkor az egész társadalom forradalmi átalakulásával vagy a harcban álló osztályok közös pusztulásával végződött."[31] A történelem és kiváltképpen a régészet rengeteg olyan anyagot szolgáltat, amely múltbeli államok és civilizációk százainak létezéséről és pusztulásáról tanúskodik. Nem tudjuk, milyen szerepük volt ebben a végig nem vívott osztályharcoknak. Mindamellett teljesen nyilvánvaló, hogy például a római birodalom pusztulásában jelentős szerepe volt a rabszolgák hosszantartó felkeléseinek, még ha ezek nem is jártak győzelemmel.

c) *Törvények, amelyek néhány társadalmi alakulatra jellemzők.* Valamennyi antagonisztikus osztálytársadalmat jellemző törvény a kizsákmányolt tömegek *többletmunkájának ellenszolgáltatás nélküli elsajátítása.* Marx ezt írja: „A tőke a többletmunkát nem feltalálta. Mindenütt, ahol a társadalom egy része a termelési eszközök monopóliumával rendelkezik, a munkásnak, akár szabad ember, akár nem, az önmaga fenntartásához szükséges munkaidőhöz többletmunkaidőt kell hozzátennie, hogy a létfenntartási eszközöket megtermelje a termelési eszközök tulajdonosai számára..."[32]

Az elsajátítás formája változik: a többletmunka közvetlen elsajátítása a rabszolgatartó társadalomban, a többlettermék elsajátítása a feudalizmusban, az értéktöbblet elsajátítása a kapitalizmusban. Ez utóbbi formáról

[28] *Sztálin:* A szocializmus közgazdasági problémái a Szovjetunióban. Budapest, 1953. 9. old.

[29] A továbbiakban Sztálin „a társadalom önmagukat túlélt erőinek rendkívül erős ellenállásáról" beszél. „A dialektikus és a történelmi materializmus" c. munkában helyesebb a fogalmazás: „... a termelési viszonyok nem maradhatnak el nagyon sokáig a termelőerők növekedése mögött."

[30] *Marx:* A politikai gazdaságtan bírálatához. Budapest, 1953. 5. old.

[31] *Marx—Engels* Művei. 4. köt. Budapest, 1959. 442. old.

[32] *Marx:* A tőke, I. köt. Budapest, 1961. 220—221. old.

Digitized by Google

Marx így ír: „Értéktöbblet termelése, vagyis többletcsinálás — ez ennek a termelési módnak *abszolút* törvénye."[33]

d) *Törvények, amelyek csak egyetlen társadalmi alakulatra jellemzők.* Sok olyan törvény van, amely csak a kapitalizmusban érvényesül, például az átlagprofitráta törvénye, a tőkés földjáradék törvényei stb. A szocializmus gazdasági törvényeinek nagy része szintén csak a szocialista társadalomra jellemző.

•

Szeretnénk néhány szóval kitérni azokra a „törvényekre", amelyek valójában nem törvények a szó marxista értelmében.

1. *Az állam által kiadott törvények.* Ezek egyáltalán nem objektív, az emberek akaratától független jelenségek. Ezek a megfelelő uralkodó osztály előírásai, amelyek az ország népességétől büntetés terhe mellett (halálbüntetésig terjedhetően) megfelelő magatartást követelnek meg. (Az objektív törvények nem „követelnek", hanem működnek.) A kizsákmányoló társadalmakban ezek képmutató „jogrendet" alkotnak, amely állítólag erkölcsi elveken nyugszik.

„... Jogotok — olvasható a »Kommunista kiáltvány«-ban — csupán osztályotok törvényre emelt akarata, olyan akarat, amelynek tartalma adva van osztályotok anyagi életfeltételeiben."[34]

A kapitalizmus államtörvényeinek képmutató jellege például a következőkben mutatkozik meg: az egyes személyek által egyéni meggazdagodás céljából elkövetett rablást halálig terjedhető büntetéssel sújtják, de az imperialista államok seregeinek a tőkések gazdagodása érdekében a gyarmati népekkel szemben elkövetett tömeges rablását az egekig magasztalják és nem tekintik bűncselekménynek.

Az uralkodó osztályok addig erőszakolhatják rá a népességre az államtörvényeket, amíg ezek nem kerülnek különösen éles konfliktusba a gazdasági viszonyokkal. Marx ezt írja: „Törvények örökössé tehetnek bizonyos családokban egy termelési szerszámot, például a földet. Ezek a törvények csak akkor tesznek szert gazdasági jelentőségre, ha a nagybirtok összhangban van a társadalmi termeléssel, mint például Angliában. Franciaországban a nagybirtok ellenére kisüzemi földművelés folyt, ezért is törte szét a forradalom a nagybirtokot."[35]

Végeredményben, történelmileg nézve, a gazdasági törvények erősebbnek bizonyulnak az uralkodó osztályok államhatalmánál.

2. *A „szokásjog" törvényei.* Valamennyi társadalmi-gazdasági alakulatban érvényesülnek olyan törvények, amelyek az emberek közötti fontos viszonyokat a szokás alapján szabályozzák (például erdő- vagy legelőhasználat, út- vagy kúthasználat). A fejlődés bizonyos fokán ezek államtörvények formáját öltik, vagy a földbirtokosok és a parasztok közötti harc eredményeképpen érvényüket vesztik. A szokásjog maradványai mindmáig feilelhetők, még a legfejlettebb tőkés országokban is. Angliában például, ha valamely földbirtokos éveken át megengedte az embereknek a területén való átjárást vagy áthajtást, akkor nincs többé joga rá, hogy elzárja az utat.

3. Az *egyháztörvények,* az államtörvényekhez hasonlóan, meghatáro-

[33] *Marx:* A tőke, I. köt. Budapest, 1961. 573. old. (Az én kiemelésem. — V. J.)
[34] *Marx—Engels* Művei, 4. köt. Budapest, 1929. 456. old.
[35] *Marx:* Bevezetés a politikai gazdaságtan bírálatához, Budapest, 1961. 28. old.

Digitized by Google

zott magatartást követelnek meg a hívőktől, ellenkező esetben pedig egyházi szankciókat alkalmaznak a bűnösökkel szemben.

Az egyház csaknem mindig szoros kapcsolatban áll az uralkodó osztályokkal. Isten nevében szentesíti az osztályuralmat és óvja azt.

Ezeket a törvényeket szigorúan meg kell különböztetnünk a természet és a társadalom objektív törvényeitől. Az állam és az egyház törvényei meghatározott magatartást követelnek meg a népességtől. Ez feltételezi, hogy az emberek másképpen is cselekedhetnek.

Amikor Sztálin azt állítja, hogy a gazdasági alaptörvény ezt meg azt követeli meg, akkor marxistánál igazán furcsa hibát követ el. Hiszen az objektív törvény a dolgok lényegét alkotó események visszatükröződése, a visszatükröződés pedig nem „követelhet".[36] Az objektív törvények az emberek akaratától függetlenül léteznek, hatnak, érvényesülnek, nincs tehát mit követelniük.

•

Miután kifejtettük, hogy általában mi a lényegük a gazdasági törvényeknek, áttérhetünk a gazdasági alaptörvények jellegének és jelentőségének kérdésére.

Az „alaptörvény" kifejezést Marx a „Tőké"-ben, ha emlékezetünk nem csal, két ízben használja, hogy hangsúlyozza az adott törvény fontosságát. Nem választja azonban külön az „alaptörvényt" mint olyan törvényt, amelynek különleges, más törvényekétől eltérő jelentősége van. Emellett az „abszolút törvény" kifejezést is használja. De sohasem tett kísérletet arra, hogy a kapitalizmus törvényeit egyetlen törvényben foglalja össze. Ugyanezt mondhatjuk Lenjnről is. Lenin nem beszélt az imperializmus alaptörvényéről; egyszerűen csak egymás után felsorolta az imperializmus döntő ismérveit. Csak Sztálin domborította ki annyira az alaptörvények jelentőségét. „A szocializmus közgazdasági problémái a Szovjetunióban" c. munkájának megjelenése után közgazdászaink buzgón hozzáláttak valamennyi társadalmi alakulat gazdasági alaptörvényének kidolgozásához; kísérletek történtek arra is, hogy az „alap"-törvényekből levezessenek más, kevésbé alapvető törvényeket, ami persze helytelen.

Vajon az a tény, hogy a marxizmus klasszikusai nem határozták meg az egyes társadalmi alakulatok gazdasági alaptörvényeit, azt jelenti-e, hogy az ilyen törvények megállapítására tett kísérletek már önmagukban véve is bizonyos fokig antimarxisták? Nem. Ha Marx nem is foglalt határozottan állást az alaptörvények kérdésében, véleménye mégis megállapítható. Ezt írja: *„Az általánosságban vett termelés* — absztrakció, de értelmes absztrakció, ha csakugyan kiemeli, rögzíti a közöset, és ezzel megtakarítja számunkra az ismétlést."[37]

[36] Természettudósoknál is gyakran találkozunk ezzel a kifejezéssel: „Ez a törvény megköveteli ezt meg ezt." Ilyen esetekben azonban ezt csak a rövidség kedvéért mondják; a kifejezés teljes értelme körülbelül ez: e törvény pontos érvényesüléséhez az szükséges, hogy például a hőmérséklet vagy a légnyomás változatlan maradjon, mert a légnyomás változásával maga a jelenség is változik.

[37] *Marx:* Bevezetés a politikai gazdaságtan bírálatához. Budapest. 1951. 9. old.

Digitized by Google

A gazdasági alaptörvény tehát értelmes absztrakció volna, amely kiküszöbölné az ismétléseket, magában foglalná az adott társadalmi alakulat gazdaságának legfontosabb általános törvényszerűségeit, és ezért didaktikai tekintetben is hasznos volna.

Semmiféle gazdasági alaptörvény sem ölelheti azonban fel az adott termelési mód összes folyamatait és jelenségeit.

1. A kapitalizmus „alaptörvénye" természetesen nem tartalmazhat semmi újat azonkívül, amit már a marxizmus klasszikusai is elmondottak.

2. Semmiféle alaptörvény sem tartalmazhatja a kapitalizmus valamennyi törvényét, de még valamennyi fontosabb törvényét sem. Hogyan is lehetne általánosítással összefoglalni mindazokat a törvényeket, amelyeket Marx a „Tőké"-ben elemzett: az egyszerű és a bővített újratermelés törvényét, a tőkés újratermelés ciklikus menetének törvényét, az értéktöbblet elsajátításának, profittá válásának és elosztásának a törvényeit, a kölcsöntőke és a földjáradék mozgástörvényeit, a munka piacának és a munkabér alakulásának törvényeit stb.? Ez teljesen lehetetlen! Sztálinnak az a kijelentése, hogy alaptörvénye meghatározza a kapitalizmus „valamennyi fő oldalát és valamennyi fő folyamatát", teljesen tarthatatlan.

Ellentmond a marxizmusnak minden olyan kísérlet, hogy valamilyen alaptörvényből levezessenek más, kevésbé általános törvényeket, amint ezt nálunk gyakran teszik. Ez ellentmond a marxizmus egész szellemének, amely megköveteli a konkrét történelmi tények elemzését, hogy ezekből általánosítás útján le lehessen vezetni a törvényeket.

Marx ezt írja: „A kutatásnak az a feladata, hogy az anyagot részleteiben elsajátítsa, különböző fejlődési formáit elemezze, és belső kapcsolatukat feltárja. Csak e munka elvégeztével lehet a valóságos mozgást megfelelő módon ábrázolni. Ha ez sikerül, és az anyag élete eszmeileg visszatükröződik, az lehet a látszat, mintha a priori konstrukcióval volna dolgunk."[38] Minden olyan kísérlet, hogy egy általános törvényből konkrétabb törvényeket vezessenek le, antimarxista kísérlet volna.

Most azt szeretnénk tisztázni, hogy a *jelenkori* kapitalizmus Sztálin által megfogalmazott gazdasági alaptörvénye mennyiben felel meg azoknak a követelményeknek, amelyeket e társadalmi alakulat alaptörvényével szemben támasztanunk kell, nevezetesen:

a) kifejezi-e ennek a társadalmi rendszernek a legfontosabb folyamatait;

b) kifejezi-e azokat a folyamatokat, amelyek csak erre a társadalmi rendszerre jellemzők, s amelyek megkülönböztetik a többi társadalmi rendszertől.

A Sztálin által megfogalmazott gazdasági alaptörvény nem felel meg ezeknek a követelményeknek. *Nem tartalmazza a kapitalizmusban végbemenő összes folyamatok döntő végeredményét: azoknak a feltételeknek a kialakulását, amelyek elkerülhetetlenné teszik a tőkés társadalmi rendszernek a proletárforradalom során való megdöntését.*

A kapitalizmus Sztálin-féle gazdasági alaptörvényében szerepel a „lakosság... kizsákmányolása, tönkretétele és nyomorba döntése", de egyetlen szó sincs arról, hogy maga a kapitalizmus forradalmasítja a tömegeket, pe-

[38] *Marx:* A tőke, I. köt. Budapest, 1961. 22—23. old.

Digitized by Google

dig a marxizmus—leninizmus klasszikusainak megnyilatkozásaiban mindig ez a lényeg.

Maga a fogalmazás igen pontatlan. „Jelenkori kapitalizmuson" érthető a modern ipari kapitalizmus, vagyis az ipari forradalom utáni kapitalizmus, ellentétben a manufaktúra-időszakkal; érthető ezen a kifejezésen a monopolkapitalizmus, ellentétben a szabad konkurrencia kapitalizmusával, vagy az általános válság szakaszába jutott kapitalizmus, vagy pedig végül a kapitalizmus mai, háború utáni időszaka. Az összefüggésből feltehető, hogy Sztálin jelenkori kapitalizmuson az imperializmust értette. Ezt azonban nem mondja meg világosan.

Továbbá: mindazok az ismérvek, amelyeket Sztálin alaptörvényében felsorol, általában a kapitalizmusra, nem pedig csupán a mai kapitalizmusra vonatkoznak. Ami pedig Sztálin személyes adalékát, a maximális profitról szóló tanítását illeti, ez teljesen homályos és pontatlan.

A maximális, vagyis lehető legnagyobb profitra való *törekvés* mindig minden egyes tőkésnél megfigyelhető volt. Közismert az a tőkét olyan találóan jellemző megállapítás, amelyet Marx a „Tőké"-ben tesz: „Tízszázalékos biztos profit, és mindenütt alkalmazható; 20 százaléknál élénkké válik; 50 százaléknál határozottan vakmerő; 100 százalékért minden emberi törvényt lábbal tipor; 300 százalék — és nincs olyan bűntett, amelyet meg ne kockáztatna, még ha akasztófa fenyegeti is."[39]

Társadalmi szemszögből nézve a maximális profit a tőkés társadalomban termelt egész értéktöbblet összege. (Ebben az értelemben a tőkések összességükben mindig megkapták a maximális profitot.) Ha ez azt akarja jelenteni, hogy a monopoltőke, vagy *egyetlen*, mindent átfogó monopólium sajátítja el az egész értéktöbbletet, akkor ez, bármely tőkésország statisztikájának tanúsága szerint, teljesen helytelen: az értéktöbbletnek vagy profitnak körülbelül a fele mind a mai napig a nem monopolizált tőkének jut. „Tiszta" monopolkapitalizmus, mint Lenin hangsúlyozta, nincs és nem is lehet. Bármennyire igyekeznek is egyes szerzők, a monopoltőke „maximális" profitjának fogalmából nem lehet semmi okosat sem kisütni. A személyi kultusz erejére utaló egyik szomorú tény az, hogy mindezt Sztálin halála után is ismételgették.[40]

Ami pedig azt illeti, hogy a tőkés országon belül és annak határain túl „a lakosság többségének kizsákmányolása, tönkretétele és nyomorbadöntése" folyik, ez helyes, de Marx és Engels munkái meggyőzően tanúsítják, hogy ez a folyamat több mint száz esztendővel ezelőtt is teljes egészében megvolt, nem a jelenkori kapitalizmus sajátossága.

Marad még a „háborúk és militarizálás" mint a profit elsajátításának sajátos módja a modern kapitalizmus korszakában. Ez a tétel sem helytálló. A tőke a kapitalizmus premonopoljista szakaszában is gazdagodott háborúk útján. Persze, azok az összegek, amelyeket több mint száz esztendővel ezelőtt a militarizálás szükségleteire fordítottak, ma nevetségesen elenyészőknek látszanak. De számba kell vennünk, hogy akkor egy pénzegység vásárlóereje a többszöröse volt a mainak, hogy a népesség száma sok-

[39] *Marx:* A tőke, I. köt. Budapest, 1961. 703. old.

[40] Változatlan formájában megtaláljuk például ezt a tételt az Osztrovityanov és mások szerkesztette „Politikai gazdaságtan" tankönyv 1955-ben megjelent második kiadásában is. Csak a harmadik kiadásból (1958) hagyták ki ezt a tételt.

Digitized by Google

kal kisebb, a munka termelékenysége és így az egy év folyamán termelt értéktöbblet mennyisége is hasonlíthatatlanul csekélyebb volt, mint ma. A hadikiadások igen súlyos terhet jelentettek abszolút mértéküket tekintve, bármilyen csekélyeknek látszanak is mai szemmel. Engels, aki a katonai kérdések szaktekintélyének számított, több mint nyolcvan esztendővel ezelőtt ezt írta: „A hadsereg az állam fő célja, öncél lett; a népek már csak arra valók, hogy a katonákat szolgáltassák és etessék. A militarizmus uralma alatt tartja és elnyeli Európát."[41] A katonai kiadások már akkor, sőt a római birodalomban is hatalmas profitok forrásai voltak.

De a Sztálin által megfogalmazott gazdasági alaptörvény nem öleli fel a modern monopolkapitalizmusnak mindazokat a specifikus törvényeit sem, amelyekre Lenin az imperializmusról szóló munkájában rámutatott: a fokozódó koncentráció törvényét, az egyenlőtlen fejlődés törvényét stb.

Mindent egybevetve, elmondhatjuk, hogy Sztálinnak a jelenkori kapitalizmus gazdasági alaptörvényéről szóló tétele egyáltalán nem felel meg azoknak a követelményeknek, amelyeket joggal támasztunk ilyen törvénynyel szemben.

Nem tekinthető helyesnek a kapitalizmus gazdasági alaptörvényének az a definíciója sem, amely a „Politikai gazdaságtan" tankönyvében található: „... értéktöbblet termelése a kapitalizmus alaptörvénye".

Az értéktöbblet-termelés, persze, a kapitaljzmus egyik legfontosabb folyamata. Enélkül nincsen kapitalizmus. Ezért is nevezte Marx az értéktöbblet-termelést a kapitalizmus abszolút törvényének — de nem alaptörvénynek. Csakhogy az értéktöbbletet nemcsak termelik, hanem el is sajátítják, *a burzsoázia sajátítja el.* S ez a folyamat éppen olyan fontos, mint az értéktöbblet-termelés.

Ha a tétel csak az értéktöbblet-termelést említi, és semmi többet nem mond, akkor azt hihetjük, hogy az értéktöbblet-termelés, vagyis a kapitalizmus örökre fennmaradhat. *Itt, éppúgy, mint Sztálinnál, éppen a lényeg hiányzik a marxizmus gazdasági törvényeinek összességéből, nevezetesen az a megállapítás, hogy a kapitalizmus gazdasági törvényeinek érvényesülése elkerülhetetlenül pusztulásba viszi a kapitalizmust, megteremti a feltételeket a burzsoázia uralmának forradalmi megdöntéséhez.*

Próbáljuk hát megfogalmazni a gazdasági alaptörvényt a kapitalizmus egészére vonatkozólag, beleértve ennek imperialista szakaszát is. Ez így helyénvaló, hiszen a monopolkapitalizmus, ha sok sajátos vonás meg is különbözteti a premonopolista kapitalizmustól, mégis ugyanabba a termelési módba, ugyanabba a társadalmi alakulatba tartozik, mint a premonopolista kapitalizmus.

Ismételten emlékeztetjük olvasóinkat Marxnak arra a gondolatára, hogy az alaptörvényeknek *értelmes absztrakcióknak* kell lenniük, *amelyek kidomborítják a valóban általánosat,* s hogy az ilyen kidomborítás célszerűsége és hasznossága csupán annyi, hogy megkímél bennünket az ismétlésektől — nem több! A gazdasági alaptörvények nem nyújthatnak és ne is nyújtsanak semmi újat.

A kapitalizmus gazdasági alaptörvényét a marxizmus forradalmi szellemének megfelelően körülbelül így lehetne megfogalmazni:

[41] *Marx—Engels* Művei, 20. köt. Budapest, 1963. 167. old.

Digitized by Google

A tőke, elsajátítva a munkások által termelt értéktöbbletet, felhalmozás és centralizáció útján koncentrálja és társadalmasítja a termelést, megteremti a szocializmus anyagi feltételeit, egyre jobban kiélezi a termelés társadalmi jellege és az egyéni elsajátítás közötti ellentmondást, amelyet csak pillanatnyilag oldanak meg az időszakos túltermelési válságok, egyre elviselhetetlenebbé teszi a tőke hatalmát az egész világ dolgozói számára, és a proletárforradalom útján elkerülhetetlen pusztulása felé viszi a kapitalizmust.

Véleményünk szerint a kapitalizmus gazdasági alaptörvényének ez a definíciója felöleli azokat a legfontosabb folyamatokat, amelyek a kapitalizmus valamennyi szakaszában végbemennek, és megfelel az egész marxista tanítás forradalmi irányvonalának.[42]

Ami pedig az imperializmusra vonatkozó speciális törvényszerűséget illeti, ennek definícióját azokra az ismérvekre lehetne alapozni, amelyek az imperializmust megkülönböztetik az általában vett kapitalizmustól, s amelyeket Lenin állapított meg.

Az imperializmus specifikus törvényszerűségét — feltételezve, hogy ismeretes a kapitalizmus egészének alaptörvénye — körülbelül így lehetne megfogalmazni:

Megszüntetve a szabad konkurrenciát, elosztva egymás között a piacokat, összenőve az állammal, a monopoltőke extraprofitot biztosít magának, hatalma alá hajtja az egész tőkés világot, egyre jobban mélyíti a gazdag imperialista országok és a gyengén fejlett országok, a fináncoligarchia és a dolgozó tömegek közötti szakadékot, a népesség egyre növekvő részét bérmunkássá, a kapitalizmust pedig halódó kapitalizmussá változtatja, a proletárforradalom felé viszi.

A kapitalizmus gazdasági alaptörvényének Sztálin-féle fogalmazása és a mi fogalmazásunk között az alapvető különbség abban rejlik, hogy Sztálin formulája statikus, nem fejezi ki a kapitalizmus mozgásának dinamikáját, a mi formulánk pedig dinamikus, kifejezésre juttatja a kapitalizmus elkerülhetetlen pusztulását.

[42] Ezt persze ki lehetne még egészíteni számos fontos folyamattal, például a termelés árutermelő jellegével, vagy ki lehetne rekeszteni belole az időszakos válságokat, bár ez szegényítené a definíciót. Ez azonban csak didaktikai, nem pedig elvi kérdés.

Digitized by Google

A termelőalapok fejlődése a mezőgazdaságban

Írta DR. NÉMETI LÁSZLÓ

Az elmúlt években a magyar mezőgazdaság történelmi jelentőségű átalakuláson ment keresztül, amelynek során 1960-ra a mezőgazdaságban is győztek a szocialista termelési viszonyok. Az 1960 óta eltelt néhány év egyik legnagyobb társadalmi sikere pedig kétségtelenül az, hogy az új szövetkezeti nagyüzemek gazdaságilag és politikailag megszilárdultak.

A termelőszövetkezetekbe tömörült parasztság viszonylag rövid idő alatt kialakította új életritmusát, és egyre inkább sajátjának, megélhetési alapjának tekinti a termelőszövetkezetet. Ez tükröződik a tagok szorgalmas munkájában is, és elsősorban ez az alapja annak, hogy az utóbbi két évben — a rossz időjárási viszonyok ellenére is — 6,5 százalékkal emelkedett a mezőgazdaság termelése.

Ez a fejlődés annak köszönhető, hogy a párt helyes politikája elősegítette a termelőszövetkezeti tagok alkotó kezdeményezésének kibontakozását, a munkadíjazás ösztönző formáinak alkalmazását, hogy a mezőgazdaság hathatós anyagi segítséget kapott a nagyüzemi termelés megszilárdításához.

Különösen a legutóbbi években volt gyorsütemű a mezőgazdaság fejlődése. A traktorok száma az 1958. évi 26 000-ről 1963-ig több mint a kétszeresére, 54 893-ra növekedett. A mezőgazdaságnak juttatott műtrágyamennyiség megháromszorozódott, 460 000-ről 1 264 000 tonnára emelkedett. A mezőgazdaság fejlesztésére fordított állami beruházások összege több mint a kétszeresére, az 1958. évi 3,8-ről 1963-ra 8,6 milliárd forintra növekedett, 1964-ben pedig 10,5 milliárd forintot fordítunk a mezőgazdaság fejlesztésére.

A beruházások zömét a termelőszövetkezetek valósították meg, és így vagyonuk rohamosan emelkedett. Ezt szemlélteti a következő táblázat:

Digitized by Google

A TERMELŐSZÖVETKEZETEK VAGYONÁNAK ALAKULÁSA*

	1960	1961	1962	1963
	millió forint			
Beruházott vagyon	12 057,1	16 168,8	20 131,9	26 221,8
Forgó vagyon	6 631,4	8 568,8	9 837,2	11 135.5
Közös vagyon	18 688.5	24 737,6	29 969,1	37 357.3
Közös vagyonból tiszta vagyon	8 232.6	12 498,2	14 949,3	19 044,2
Egy tagra jutó közös vagyon (Ft)	20 934	22 207	29 567	33 800
Egy szántóegységre jutó közös vagyon (Ft)	3 270	3 435	4 144	5 056

A termelőszövetkezetek anyagi eszközeivel együtt a termelési érték és a tagok jövedelme is megnövekedett. A halmozatlan termelési érték 1960-tól 1963-ig 14 878 millióról 20 650 millió forintra, a gazdálkodási eredmény 9606 millióról 12 329 millió forintra, a tagok részesedése pedig 5815 millióról 9217 millió forintra emelkedett.

Különösen akkor szembetűnő az elmúlt időszak fejlődése, ha a mai adatokat a kapitalista Magyarország mezőgazdaságának számaival hasonlítjuk össze. 1945-ig az ország földterületének 48 százaléka nagybirtok volt. Ennek ellenére csak igen kevés volt a korszerű nagyüzem. 1938-ban kat. holdanként átlag 7,7 kg műtrágyát használtak fel, 1964-ben pedig több mint 160 kg-ot. 1939-ben összesen 24 000 kat. holdat öntöztek az országban, 1964-ben öntözött területünk nagysága a félmillió kat holdat is meghaladja. 1942-ben összesen 10 500 traktor volt az országban, 1964-ben több mint 60 000. A felszabadulás előtt a nagyüzemi gyümölcsösök területe összesen 30 000 kat. holdat tett ki, most pedig csak 1961 és 1965 között 125 000 kat hold új nagyüzemi gyümölcsöst telepítünk.

A konkrét üzemi vizsgálatok azt mutatják, hogy az elmúlt évek gyors fejlődésének eredményeként nagyüzemeink országos átlagban elérték, sőt túl is haladták a felszabadulás előtti kapitalista nagyüzemek beruházottsági színvonalát. 1939-ben az OMGE által rendszeresen vizsgált 87 jó kapitalista nagyüzemben az egy

* Lásd: A mezőgazdaság 1963. évi eredménye. Az FM kiadványa.

Digitized by Google

redukált szántóra jutó állóeszközök értéke* 4304 forint volt. Termelőszövetkezeteinkben viszont az egy szántóegységre jutó beruházott vagyon az 1959. évi 2425 Ft-ról 1963-ra 4414 Ft-ra** emelkedett. Még ennél is gyorsabb volt az állami gazdaságok fejlődése: ezekben az egy szántóegységre jutó állóeszköz-érték már 1958-ban meghaladta a 6000 Ft-ot, 1963-ban pedig elérte a 9530 Ft-ot.*** Ez az összehasonlítás megmutatja azt a gyors fejlődést, amely az utóbbi években a magyar mezőgazdaságnak a legjellemzőbb sajátossága. Szocialista nagyüzemeink néhány év alatt egy egész történelmi korszakot hagytak maguk mögött.

A mezőgazdaság termelőalapjainak gyors növekedése gondokat is előidézett. A különböző beruházási eszközök elosztásában és felhasználásában nem mindig volt meg a kellő előrelátás, elemzés és ellenőrzés, s ez érezhető hibákat okozott. A nem elegendő előrelátással kiépített majorok, a járulékos beruházások elmaradása stb. nem kis tehertétel fejlődő nagyüzemeink számára.

Az adatok azt bizonyítják, hogy a mezőgazdasági nagyüzem megteremtésének csak az első szakasza zárult le, és a nagyarányú fejlődés ellenére is a nagyüzemi gazdálkodásnak csak az alapvető feltételei alakultak ki.

A nagyüzemek kialakításának ebben az első szakaszában a beruházások űrt pótoltak, s mennyiségi és minőségi elosztásuk — a gyors fejlődés és az egyszerre jelentkező nagy igény következtében — viszonylag egyszerűbb módszerekkel is megoldható volt. Ma azonban az új termelőeszközök rendszerint már adott nagyságú és összetételű beruházások közé illeszkednek be, s az új termelő egységektől megkívánjuk, hogy a lehető legnagyobb mértékben növeljék a meglevő eszközök eredményességét.

Így tehát a szocialista nagyüzemek kialakításának abba a szakaszába érkeztünk, amelyben már elkerülhetetlen, hogy a helyzet mélyreható elemzésével megkeressük azt az utat, amelyen a következő időkben a termelőalapok gyors növelésével, ezek eredményes felhasználása céljából járnunk kell.

A termelőerők fejlődésének hatása a termelőeszközök nagyságára és arányaira

A szocialista társadalom szükségleteit csak a termelőerők gyors fejlesztésével, takarékos felhasználásával és tervszerű elosztásával elégíthetjük ki a kellő mértékben. Ezért a szocialista me-

* Az átértékelés az épületeknél az alapterület építési költsége, a gépeknél a típusonkénti tényleges beszerzési ár, az ültetvényeknél a telepítési költségek, az állatoknál pedig az állatárak összevetése alapján történt.
** Gépállomási eszközökkel együtt.
*** Tenyészállatokkal együtt.

Digitized by Google

zőgazdasági nagyüzemekben is jobban érvényt kell szereznünk a gazdaságosság elvének, úgy hangolva össze az üzemek termelési szerkezetét és termelőerőit, hogy a szükségletnek megfelelő használati érték-arányokban, a legkisebb ráfordítással a legnagyobb termelési értéket hozzák létre.

A mezőgazdaságban speciális probléma a földnek mint a legfontosabb termelőeszköznek a hatása, és a termelési folyamatnak a termelés biológiai folyamatával való összekapcsolódása. Ezért csak a felhasznált élő- és tárgyiasult munka, valamint a föld, a természeti és a közgazdasági tényezők komplex hatásaként lehet elbírálni a termelés eredményességét.

A termelőerők gyors fejlesztésének és a gazdaságos termelésnek alapvető feltétele, hogy legyenek a termelés minden szintjén, de elsősorban az üzemben biztosítva a termelő alapok helyes arányai. Ha ebből a szempontból vizsgáljuk üzemeinket, akkor megállapíthatjuk, hogy a termelőerők fejlődésével állandóan változik az eszközök szerkezete és összetétele; így megváltoznak az eszközök különböző csoportjai közötti arányok is.

Az elmúlt évtizedek technikai fejlődésében — a termelőerők fejlődési szinvonalának megfelelően — három fontosabb szakaszt különböztethetünk meg. Az első szakaszt, a nagyüzemi termelés kialakulásának megindulását — a föld mint alapvető termelőeszköz mellett — az épületek magas aránya jellemezte. Ebben a szakaszban tömegénél és értékénél fogva az épület volt a meghatározó termelőeszköz. A második szakaszra — a gyors technikai fejlődés eredményeként — a nagyarányú gépesítés, a harmadik szakaszra pedig a kémiai anyagok térhódítása a jellemző.

Az állóeszköz szerkezetében bekövetkezett arányok változását szemlélteti a következő táblázat:

AZ ÁLLÓESZKÖZÖK ÖSSZETÉTELÉNEK VÁLTOZÁSA

	épület	gép	állat	egyéb
	százalék			
87 nagyüzem				
1939. évi adatai +	68	13	15	4
100 tsz				
1960. évi adatai	54	16	18	12
Az összes tsz-ek				
1963. évi adatai	50	34	13	3

+ 1959-es árakon.

Digitized by Google

A táblázat adatai az elmúlt évek rendkívül gyors fejlődésén kívül azt is megmutatják, hogy mai nagyüzemeink nem csupán állóeszközeik nagyságát, hanem ezek összetételét és korszerűségét tekintve is felülmúlják az egykori hazai kapitalista nagyüzemeket.

A termelőszövetkezetek nagyüzemi gazdálkodásának megteremtésében — a gyors fejlődés következtében — a termelőerők fejlődésének ez a három, történelmileg jól elkülöníthető szakasza nálunk összeolvad, együtt jelentkezik. Ezért különösen fontos, hogy a fejlesztés, az állóeszközök növelése mindig a helyi adottságokkal összhangban, a termelési színvonalnak megfelelően folyjék.

A termelőalapok gazdaságos felhasználásának döntő tényezője *a helyes üzemi arányok megteremtése*. A termelőerők adott fejlettségi fokán ugyanis meghatározott, matematikailag kimutatható aránynak kell meglennie az egyes eszközcsoportok között; így például az állati férőhely és az állatlétszám, az épület és a tárolandó termék, az állatállomány és a takarmány, a gép és a munkaerő között. Ha nem helyesek az arányok, vagy ha akár csak egyik tényező is a szükségesnél kisebb mértékben van meg, akkor a többi eszköz kihasználásában is fennakadás, zavar áll elő. Ugyanígy egy-egy eszköznek vagy eszközcsoportnak a szükségesnél nagyobb aránya is rontja az eszközöknek (eszközcsoportoknak) a kihasználását, s végeredményben az egész termelés gazdaságosságát.

Az eszközcsoportok közötti összefüggések fontosságát mutatja az a vizsgálat is, amely 100 termelőszövetkezet 1960. évi adataira terjed ki. Eszerint az állóeszköz-kihasználást tekintve a legjobb termelőszövetkezetek csoportjában minden 100 Ft értékű épülettel szemben 105 Ft értékű tenyész- és haszonállat áll, a leggyengébb szövetkezetek csoportjában viszont 100:51 ez az arány. A legjobb csoportokban tehát azonos értékű épülettel több mint kétszeres állatállományt lehetett kiszolgálni, vagy más szóval: az állatlétszám alacsony aránya az épületek kihasználatlanságát és benépesítetlenségét is jelzi.

Ebből a példából is megállapíthatjuk, hogy termelőüzemeinknek az eszköznagyság mellett állóeszközeik eszközcsoportonkénti megoszlását és a forgóeszközökkel való társítását is rendszeresen vizsgálniuk kell, mert sokszor ettől függ az eredményes gazdálkodás.

A forgóeszközök vizsgálata azt mutatja, hogy 1960-tól 1963-ig a termelőszövetkezetek közös vagyonában a forgóalap aránya 34,5 százalékról 29,3 százalékra csökkent. Különösen azért figyelemre méltó ez a jelenség, mert az állóeszközök gyors növekedésével (pl. a gépesítéssel) együtt az üzemanyag- és alkatrész-szükséglet is gyorsan növekszik. A termelés színvonalával pedig együtt növek-

Digitized by Google

szik a felhasznált műtrágya, növényvédőszer, nemesített vetőmag és ipari takarmány mennyisége. Így az állóeszközök helyes társítása mellett a forgóeszközök nagyságának és összetételének is igen nagy a jelentősége.

Egy másik nagy fontosságú kérdés, amelyet különösen a beruházások tervezésénél, hitelezésénél, illetve az ezekhez szükséges döntések meghozatalánál kell figyelembe venni: *a beruházás komplettsége*. Az elmúlt években e tekintetben szereztük a legtöbb negatív tapasztalatot. 1963-ban a termelőszövetkezeti majoroknak csak 52,2 százaléka volt villamosítva, 86,9 százalékukban volt kút, és mindössze 26,6 százalékuknak volt bekötőútja. A járulékos beruházások nagy jelentőségét az is mutatja, hogy az egy tehénre jutó 32 000 Ft-os beruházási költségnek csaknem 40 százaléka járulékos beruházás. A kellő komplettség hiánya a beruházások egy részében igen nehézzé teszi a gazdaságos üzemeltetést. Ezért a jövő év, illetve a következő évek beruházási programjaiban is a már üzemelő beruházások kompletté fejlesztése a cél. Az új beruházások tervezésekor pedig nemcsak az alapberuházásokat, hanem a járulékos beruházásokat is figyelembe kell venni. Eddig nem lehetett teljesen érvényt szerezni ennek a helyes elvnek, mert az üzemek nagy beruházási igényének és a beruházások elosztásában (különösen alsó szinten) működő mechanizmusnak a beruházási keretek elaprózása és a komplett beruházások háttérbe szorítása a következménye.

Az új nagyüzemi termelőalapok mellett igen nagy a jelentősége a *háztáji gazdaságokban* meglevő eszközök és lehetőségek felhasználásának is. Minthogy maximálisan akarjuk növelni az árutermelést, nem mondhatunk le arról az óriási értékről és termelési tartalékról, amelyet a háztáji épületek, tenyészállatok, férőhelyek, tárolóhelyek stb. jelentenek. A háztáji gazdaságokban levő jelentős állatlétszám és beruházott eszközök szükségessé teszik, hogy a termelőszövetkezetek a közös és a háztáji gazdaságok komplex, egy gazdasági egységként való vizsgálatának eredményeképpen határozzák meg a maguk termelési és termelőalap-szerkezetét, s ennek arányait. Leginkább a baromfi- és sertéstenyésztésben látszik megvalósíthatónak a közös és a háztáji gazdaság összekapcsolása. Ezek az ágazatok tudják ugyanis legjobban hasznosítani a háztáji hulladékot, s itt a legtermészetesebb a közösből való takarmányellátás és kölcsönös kapcsolat is (alapanyagnevelés, keltetés stb.).

A beruházásokról és az eszközállomány továbbfejlesztéséről tehát mindig az összes meglevő eszközök figyelembevételével, ezek helyes társításával kell döntenünk.

Digitized by Google

A termelőalapok gazdaságos elosztása és felhasználása

A gazdaságosság elve azt kívánja meg, hogy olyan arányban és ott termeljék meg a népgazdaság szükségleteinek fedezését szolgáló termékeket, amilyen arányban és ahol a legjobbak termelésük feltételei. Az egyes üzemeknek úgy kell tehát beleilleszkedniük a társadalmi és a területi munkamegosztásba, hogy a körülményeiknek legjobban megfelelő üzemi profilt alakítsák ki. A mezőgazdaság területi és üzemi specializációja pedig egyre inkább szükségessé teszi a differenciált beruházási politikát.

Mezőgazdasági üzemeinknek még nincs több évre szóló fejlesztési tervük, és így nincs elegendő előrelátásuk a termelés szerkezetének kialakításában és bővítésének a meghatározásában. Helyes volna, ha — első lépésként — minden üzem olyan, hosszabb időre szóló fejlesztési tervet készítene, amely a helyi adottságok részletes elemzése alapján meghatározná az üzem termelési szerkezetét, fejlesztési lehetőségét. Ezt a tervet, miután az igazgatási szervek összehangolták a népgazdaság szükségletével, be kellene illeszteni a népgazdasági tervbe, és ennek alapján kialakítani az üzemfejlesztés beruházási tervét. Az első lépcső tehát: a megfelelő termelési tervnek és az álló- és forgóeszközök ehhez idomuló nagyságának és összetételének tudományos igényű kialakítása. Tudományos elemzés hiányában ma az üzemek még nem végzik ezt a munkát, sőt az igazgatási, koordináló, tervező szervek sem (bár már akadnak ilyen irányú felmérések és próbálkozások). E munka általánossá tétele azért is szükséges, mert a jövő gazdaságos termelése az okos és előrelátó beruházásoktól függ. Nagyrészt most dől el, hogy az a rendkívüli erőfeszítés, amelyet a mezőgazdaság fejlesztéséért teszünk, milyen eredménnyel kamatozik a következő években és évtizedekben.

A tervfeladatoknak is elő kell segíteniük az üzemek specializálódását. Ezért megnövekedett az a követelmény, hogy mind az üzemek, mind a népgazdaság szintjén differenciáltabban, tudományos igényességgel folyjék a tervezés. Nem szabad, hogy a tervek kialakítása és az üzemekre való alkalmazása tisztán központi elhatározás és annak mechanikus lebontása legyen; ennek a népgazdasági és az üzemi érdek, valamint a feltételek közös egyeztetéséből kell fakadnia. A szervesen egymásba kapcsolódó tervek alapján céltudatosan lehet fejleszteni az egyes üzemeket, és irányítani termelőalapokkal való ellátásukat.

A gazdaságossági vizsgálatok kiszélesítésével az a kérdés is fontossá válik, hogy eszközeinket elsősorban azokban az ágazatokban és üzemekben használjuk fel, amelyekben a legnagyobb, illetve a leggyorsabb ezeknek termelési értéket növelő hatása és

Digitized by Google

megtérülése. Az egyes üzemek eredményessége között nagy különbségek vannak. 100 termelőszövetkezet gazdálkodásának vizsgálatából kitűnik, hogy a legjobb termelőszövetkezetekben 100 Ft állóeszköz 156 Ft halmozatlan termelési értéket és 44 Ft nettó jövedelmet hozott, a leggyengébbekben pedig csak 69 Ft termelési értéket és 8 Ft nettó jövedelmet. Népgazdasági érdek tehát, hogy beruházási eszközeinket olyan módon osszuk el a területek és üzemek között, s úgy használjuk fel az üzemekben, hogy ezek a társadalmi szükséglet kielégítéséhez minél nagyobb terméktömeget és maximális tiszta jövedelmet is hozzanak. Az eddig elmondottakból következik, hogy csak az elosztás és felhasználás bonyolult útjain lehet biztosítani a termelőalapok gazdaságosságát. Ezért a népgazdaság és az üzem érdeke egyaránt megkívánja, hogy a beruházások gazdaságosságának vizsgálata a mezőgazdaságban is egyre szélesebb körű legyen.

Külön probléma a gyenge termelőszövetkezetek támogatása. A legutóbbi években a gyenge termelőszövetkezetek igen tekintélyes állami támogatást kaptak. 1963-ban például ezek (az összes szövetkezetek 34 százaléka) kapták a beruházási hitelek 46 százalékát. A gyenge termelőszövetkezeteket továbbra is hathatósan kell támogatni, mert döntő többségük rossz természeti viszonyai miatt csak állami segítséggel tudja megteremteni a nagyüzemi feltételeket. A rossz természeti körülményekkel küzködő termelőszövetkezetek talajvédelmét, talajjavítását, öntözését, telepítését stb. állami eszközökből kell fedezni. Ezekben az esetekben is szükség van azonban gazdaságossági vizsgálatok elvégzésére.

Az adott *árszint és árarány* nagy részben határozza meg a gazdaságosságot s befolyásolja a termelési szerkezet kialakítását és az üzem termelőalapjainak nagyságát, összetételét. A most érvényben levő magas ipari árak erősen akadályozhatják a következő időben az üzemek gyorsabb technikai fejlesztését. Az alacsony mezőgazdasági árszint viszont a mezőgazdaságnak a maga erejéből eredő felhalmozását akadályozza számottevő mértékben. A mezőgazdasági árak jelenlegi szintjén ugyanis az üzemeknek csak egy kis töredéke rendelkezik annyi terméktöbblettel, vagy tiszta jövedelemmel, hogy elhasznált állóeszközeinek pótlásán kívül bővített újratermelésre is juthasson belőle. Ez az egyik oka annak, hogy az évről évre emelkedő beruházások összegében egyre nagyobb az állami hitelek aránya. Az eddiginél sokkal nagyobb lehetőséget kellene kapniuk a termelőszövetkezeteknek arra, hogy a maguk eszközeivel gazdálkodjanak, a maguk erejéből érjenek el felhalmozást.

Annál is inkább szükségük van erre, mert a következő években jelentős részüknek nagy nehézséget fog okozni az esedékessé

Digitized by Google

váló hiteltörlesztés. 1962-ben a hitelvisszafizetés még a tagok jövedelmének csak 5,8 százaléka volt, 1963-ban pedig már 9,8 százalék. Vegyük ehhez hozzá az amortizáció számított összegét: ez a vizsgált 100 termelőszövetkezetben (az 1960. évi állóeszköz-állományra vonatkoztatva) a kiosztott részesedés 15,2 százalékával volt egyenlő, s a termelőszövetkezetek állóeszközeinek, különösen a gépesítés arányának gyors növekedésével, a magasabb leírási kulcs miatt egyre magasabb lesz ez az arány. Ebből tehát azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a hiteltörlesztés arányának emelkedése jelentősen akadályozhatja a termelőszövetkezetek további megerősödését és fejlődését. De az állami gazdaságok gazdálkodására is súlyosan nehezednek a nagy amortizációs költségek.

Az egyes ágazatok jövedelmezősége, az árarányok viszont esetleg olyan üzemi szerkezet kialakításának irányába terelhetik az üzemeket, amely nem felel meg természeti és közgazdasági körülményeiknek. Ezzel magyarázható a zöldség- és a kukoricatermesztés, vagy a sertés- és a marhahízlalás fellendülése, és egyes kevésbé jövedelmező ágazatok — búzatermesztés, növendéknevelés, tejtermelés — csökkenése. Az előnyös vagy az előnytelen árak következtében az egyes ágazatok között is aránytalanságok keletkezhetnek. Ezek a tendenciák a termelőalapok összetételére is kihatnak.

A jelenlegi szakaszban elsősorban a helyes árszint és árarányok kialakításával tudjuk gazdaságos termelésre és helyes területi elhelyezésre ösztönözni a mezőgazdaságot. Ezért a szocialista gazdaságvezetés egyik legfontosabb feladata ma: gondoskodni arról, hogy a jövedelmezőség és gazdaságosság együtt haladjon.

•

Mezőgazdaságunk termelőalapjának jelenlegi helyzete azt bizonyítja, hogy a magyar mezőgazdaságban is létrejöttek a gyors fejlődés feltételei. Az üzemek további fejlődése most mindinkább attól függ, hogy a lehető legeredményesebben használják fel termelőalapjaikat. Csak így lehet kielégíteni a mezőgazdasággal szemben támasztott igényeket.

Digitized by Google

A KISZ és a magyar ifjúság társadalmi aktivitása

Írta VENCZEL ISTVÁN

Két év telt el azóta, hogy a Magyar Szocialista Munkáspárt VIII. kongresszusa több napon át vitatta, majd határozatba foglalta legközvetlenebb feladatunkat: a szocializmus felépítését. Összetett feladat ez. Jelenti az elmúlt évek során kialakult szocialista termelési viszonyok megszilárdítását, gazdasági célkitűzéseink maradéktalan teljesítését, közéletünk, államigazgatásunk további demokratizálását, a szocialista gondolkodásmód és életmód széles elterjedését — hogy csak a legfontosabbakat említsük.

A kongresszuson a KISZ Központi Bizottságának képviselője a magyar ifjúság nevében megígérte az ebből a nagy munkából ifjúságunkra háruló rész becsületes elvégzését. E cikknek nem az a célja, hogy számon kérje ennek az ígéretnek a megtartását; erre a Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség soron levő kongresszusa hivatott, s alapos, körültekintő tanácskozáson bizonyára részleteiben is megvitatja, összegezi az eddig végzett munkát és a további tennivalókat. E cikk — a teljesség igénye nélkül — néhány adalékkal és gondolattal kíván hozzájárulni ehhez a számvetéshez.

Mielőtt a kérdés lényegére rátérnénk, érdemes tisztázni, hogy milyen korosztályokat értünk ma „ifjúság"-on. Alsó határként egyértelműen a 14 év van elfogadva. De a felső határ értelmezése már elmosódottabb, bizonytalanabb. Vidéken sok helyen még ma is — korra való tekintet nélkül — a házasságkötést tekintik az ifjúkor lezárásának, annál is inkább, mert a házasság igen gyakran az ifjúsági mozgalomból való kiválást is jelenti. Másutt — különösen intézményekben — általában a 30 éven aluliakat tekintik fiataloknak. Az egységes értelmezés kedvéért fogadjuk el mi is felső határul a KISZ-tagság felső korhatárát, a 26 évet. Így is világosan kiderül, hogy az ifjúság társadalmi, politikai súlya igen számottevő, hogy e számszerűleg is jelentős rétegnek a véleményét, állásfoglalását egyetlen társadalmi méretű kérdésben sem lehet figyelmen kívül hagyni.

A népességi statisztika szerint csaknem 2 millió ember, népünk 20 százaléka tartozik az ifjúsági korcsoportba. Az ifjúságnak mintegy 43 százaléka, több mint 800 000 fiatal tagja az ifjúsági szövetségnek. Ez a százalékarány önmagában is elegendő lenne arra, hogy a magyar ifjúság aktivitását a KISZ munkájának tükrében vizsgáljuk és ítéljük meg. És ha figyelembe vesz-

Digitized by Google

szük, hogy a KISZ hatása tagsági könyvvel nem rendelkező fiatalokra is kiterjed, akkor joggal jelenthetjük ki, hogy egész ifjúságunk munkája, politikai és erkölcsi arculata a Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség munkáját is dicséri és bírálja.

Az ifjúság politikai aktivitása

A felszabadulás idején az ifjúságunk idősebb korosztályaihoz tartozók is még kisgyermekek voltak; a 20 évesek pedig egyidősek a szabadsággal, nekik a múltból semmilyen emlékük nem maradt. Ezért nem túlzás az a megállapítás, hogy a mai ifjúság már az új Magyarországon, a szocialista építés korszakában nőtt fel, a mi nevelésünk. Túlnyomó többsége tudatosan vagy ösztönösen a szocializmus mellett áll, a szocializmust magától értetődő, természetes társadalmi környezetnek tekinti, jövőjét a szocializmus adta lehetőségek figyelembevételével tervezi. És ha okoz is politikai, világnézeti fejlődésükben bizonyos nehézségeket az, hogy nincsenek közvetlen, személyes élményeik a múltból, hogy készen kapták az új vívmányokat — amelyek számukra természetesek, de amelyekért az idősebb nemzedék legjobbjai súlyos áldozatokat hoztak — mégis igen fogékonyak a szocializmus iránt. Hisz létüket, tudatukat a fejlődés minden ellentmondásossága ellenére is a szocialista viszonyok határozzák meg.

Az elmúlt 20 év alatt felnőtt egy tudatosan politizáló, a gazdasági és társadalmi kérdések, közéletünk és a világ eseményei iránt őszintén, mélyen érdeklődő ifjúsági réteg. Jól jellemzi ezt az ifjúsági lapok olvasottsága. Az ifjúsági sajtó hat lapja számonként 700 000 példányban jelenik meg, ebből a „Magyar Ifjúság" című hetilap egymaga negyedmilliós példányszámot ér el. A közvéleménykutatók által megkérdezett 18—24 éves fiatalok 2/3 része naponta többször hallgat rádiót, és mindennap legalább egyszer a híreket is meghallgatja. A KISZ politikai oktatásában az elmúlt oktatási évben 625 000 fiatal vett részt, nem szólva arról a sok ezer fiatalról — elsősorban diákokról —, akik alkalmanként mennek el politikai vitákra, előadásokra.

Ifjúságunk nem csupán érdeklődik a politikai és gazdaságpolitikai kérdések, a közügyek iránt, hanem cselekvően részt is vesz a közügyek intézésében. Az államhatalom választott helyi szerveibe, a tanácsokba, a legutóbbi választásokon 11 230 fiatal került be. Ez önmagában is biztató képet fest a fiatalokról. Emellett a tapasztalatok azt mutatják, hogy a fiatal tanácstagok, kezdeti elfogódottságukon, félénkségükön túljutva, igen hasznos munkát végeznek mind a tanácsüléseken, mind a bizottságokban.

Ifjúságunk politikai hovátartozását vizsgálva, érdemes köze-

Digitized by Google

lebbről megnézni néhány számadatot. A Magyar Szocialista Munkáspárt országos taglétszámának 18,1%-a, 99 000 párttag harminc éven aluli. A KISZ országos taglétszáma több mint 800 000 fő. De vajon mind a 800 000 fiatal kész kommunista-e már? Biztos, hogy nem az, akik nem is lesznek azok. De a KISZ-nek nem is az a feladata, hogy kizárólag a legöntudatosabb, kommunista fiatalokat tömörítse, hanem az, hogy a fiatalok minél nagyobb részét nevelje kommunista szellemben, és legjobbjaikat készítse elő arra, hogy később beléphessenek a pártba is. A KISZ-tagok túlnyomó többsége tisztességes, a szocializmushoz vonzódó, a szocialista rendszert tudatosan igénylő fiatal, akik, ha még nem is mind kommunisták, de azzá szeretnének válni. A KISZ tagságának nagy többsége tudatosan vállalta a szocialista építés programját, a magyar kommunista ifjúsági mozgalom 46 éves múltját, az antifasiszta harc emlékét, és az internacionalizmus örökségét. A mintegy 21 000 KISZ-alapszervezetben, a kerületi, a járási, a megyei bizottságokban több mint 150 000 leány és fiú gyakorolja a különböző szintű vezetőségi munkát. Fiatalokból kerül ki munkásőrségünk jelenlegi állományának 18 százaléka is, és a most jelentkező új munkásőröknek 58 százaléka tartozik az ifjúsági korcsoportba. Közbiztonságunk megőrzésében egyre nagyobb szerepük van az önkéntes rendőröknek. Mintegy 10 000 ifjú végzi társadalmi munkaként ezt a nem könnyű szolgálatot. Az önkéntes tűzoltóknak 35 százaléka ifjúmunkás vagy parasztfiatal, s a közép- és általános iskolák szakköreiben mintegy 20 000 tanuló tanulja a szakszerű tűzoltást.

Ifjúságunk nagy része tevékenyen részt vesz a közügyek önzetlen szolgálatában. Azt azonban nem állíthatjuk, hogy egész ifjúságunk problémamentesen fejlődik. Sok még soraiban a közömbös, az anyagias, a munkakerülő, a szabados erkölcsű, a burzsoá életforma iránt illúziókat tápláló fiatal. Akad köztük bizonyosan olyan is, aki ellenséges érzésekkel viseltetik rendszerünkkel szemben.

Ifjúságunk fejlődését lényegében a szocialista viszonyok határozzák meg, s e fejlődés alapjában egészséges és biztató. Mi hát az oka annak, hogy mégis van a fiataloknak egy olyan rétege, amelynek magatartását és gondolkodását még nem a szocializmus determinálja?

Társadalmunk átmeneti jellegéből fakad az, hogy a születő, erősödő, a fejlődésben domináló új, szocialista tendenciák mellett minden területen hatnak még szocialistaellenes tendenciák is.

Társadalmunk átmeneti jellege tükröződik abban is, hogy gyakran ellentétes hatások érik a fiatalokat egyfelől a család, másfelől a társadalom részéről. A rossz környezet, olykor a szü-

Digitized by Google

lők maradi, reakciós gondolkodása, s ezzel gyakran együttjáró opportunista képmutatása, könnyen válthat ki a fiatalokban cinikus, olykor pedig egyenesen társadalomellenes magatartást. De a társadalmi hatás sem mindig következetesen pozitív, hisz társadalmunkban élnek még a burzsoá és kispolgári ideológiának és erkölcsnek a maradványai, helyenként virulens formában. Hatnak továbbá a múlt hibái, sőt a jelenlegi, helyes politika végrehajtásában is előforduló hibák, torzítások. Az emberek iránti érzéketlenségnek, a lélektelen bürokratizmusnak ma még fellelhető maradványa sok fiatalt riaszt el a közéleti tevékenységtől. A kapkodás, a szervezetlenség a munkában, az anyagi és erkölcsi ösztönzés alkalmazásának következetlenségei, a lazaság megtűrése, valósággal kedvez azoknak, akik nem szeretnek dolgozni. A protekcionizmus bizonyos formáinak továbbélése a „kéz kezet mos" felfogásának nem egy szemléltető példája ugyancsak bátorítja a gyengébb jellemű, szűklátókörű fiatalokat arra, hogy igyekezzenek „szocialista összeköttetést" igénybe venni. Ahol nem őszintén beszélnek, hanem frázisokat pufogtatnak, vagy egyenesen elkendőzik az igazságot, ott érthető, hogy a fiatalok egy része befelé fordul, közönyössé válik. Ilyen környezetben — érthető módon — jó talaja van az imperialisták szívós és ma már bizonyos mértékig differenciáltabb, egyik-másik hibánkat ügyesen kihasználó propagandájának. És ahol ráadásul a mi propagandamunkánk leegyszerűsíti a jelenségeket, ahol nem válaszol alaposan a fiatalok olykor tapintatlannak látszó, de jogos kérdéseire, ha nem kerüli a frázisok és erkölcsprédikációk útvesztőjét, ott becsületes fiatalok is könnyen kerülhetnek burzsoá befolyás alá.

Meg kell tanítani a fiatalokat arra, hogy az életet, a társadalmi jelenségeket ne felszínesen, hanem legmélyebb összefüggéseiben szemléljék, hogy ne engedjék megtéveszteni magukat a kapitalista világ egyes, tetszetős felszíni jelenségeitől. Örvendetes, hogy kiszélesedtek külföldi, köztük nyugati kapcsolataink is. A hivatalos kiküldetések, egyéni és csereutazások, IBUSZ-utak mellett ebben az évben az Express Ifjúsági Iroda szervezésében több mint 16 ezer fiatal járt külföldön. Az Iroda több mint 80 ezer ifjú utazását szervezte meg fennállása óta és a jövőben minden bizonnyal még tovább szélesednek az utazási lehetőségek. Éppen ezért meg kell tanítani a fiatalokat arra, hogy ne csak nézzenek, hanem lássanak is külföldön, s ne vonjanak le felszínes következtetéseket. Ez segíti, ha propagandánk reális, sokoldalú, leegyszerűsítéstől mentes képet fest a tőkés világról, a burzsoá életformáról, a nyugati művészetekről. Ez szükséges a hozzánk behozott nyugati filmek, drámák, könyvek helyes értelmezéséhez is.

Az ifjúság egészének nevelése szempontjából általában döntő

Digitized by Google

kérdés, hogy tudományosan megalapozott, kulturált, egyenes válaszokat adjunk az ifjúság problémáira. Különösen azért fontos ez, mert a fiatalok egyrészt nagyon igényesek, másrészt — éppen életkori sajátosságaiknál fogva — könnyen esnek végletekbe, hajlamosak a türelmetlenségre, a túl gyors általánosításra. Így magatartásukban gyakran keveredik egymással a bátor kritikai hozzáállás az egyoldalúsággal, az igazság megismerésére való őszinte törekvés és tudásvágy a nagyképű tetszelgéssel, a hamis tekintélyekkel való jogos szembefordulás a tiszteletlenséggel stb. Segíteni kell a fiataloknak abban, hogy reálisak és kiegyensúlyozottak legyenek, különösen a legbonyolultabb, legfontosabb világpolitikai kérdések és szocialista építésünk alapvető problémáinak megítélésében. — Ez fontos feltétele annak, hogy növeljük az ifjúság társadalmi aktivitását. Másrészt viszont csak a szocialista munka, a társadalmi gyakorlat teszi politikailag, eszmeileg és morálisan edzetté, tapasztalttá és következetesen szocialistává az ifjúságot.

Fiatalok a munkában

A szocialista építésben való részvétel is közvetett politikai állásfoglalás még ha sok emberben nem is tudatos ez. A társadalmi munka pedig már tudatos politizálás. A mindennapi életben azonban gyakran előfordul — például egy-egy újítás esetében —, hogy nehéz megállapítani hol végződik a gondosan, lelkiismeretesen végzett kötelező munka és hol kezdődik az önkéntes, társadalmi tevékenység. A könnyebbség kedvéért tekintsük először át a fiataloknak a termelésben végzett kötelező munkáját.

A körülbelül 150 ezer ipari és mezőgazdasági szakmunkástanulónak csaknem 90 százaléka ipari és kereskedelmi szakmát tanul. Nem mintha a mezőgazdaságban nem volna több szakmunkásra és szakmunkás-utánpótlásra szükség. Az elmúlt években a mezőgazdaság szocializálása idején azonban a falusi ifjúság jelentős része megindult a városok felé. A városba való elvágyódás régi szokásához és okaihoz új indítékok is járultak: a fejlődő, de igen sok gonddal küzködő mezőgazdaság kezdetben még nem tudott — és nagyon sok gazdaság még ma sem tud — olyan jövedelmet nyújtani, mint az ipar. Ugyanakkor a rohamosan fejlődő iparnak is nagyszámú új munkaerőre van szüksége. A falusi fiatalok a mezőgazdaságot nem tekintették szakmának, a szülők pedig, akik régebben görcsösen ragaszkodtak gyermekeik munkaerejéhez, az új helyzetben nemcsak elengedték fiaikat a városba, hanem gyakran maguk küldték őket oda. Emellett az országos tanulási láz a falut is elérte és magával ragadta, de a falu kulturális és

Digitized by Google

szórakozási lehetőségei még szükségképpen elmaradnak a városi adottságok mögött.

A felsoroltak mellett bizonyára sok egyéb ok is hozzájárult ahhoz, hogy országos átlagban alig 6 százalék a fiatalok számaránya a tsz-tagok sorában. Ha hozzászámíthatjuk ehhez még a mezőgazdasági tanintézetek tanulóit és a bedolgozó családtagokat, akkor is sokkal kisebb a fiatalok aránya a mezőgazdasági termelésben, mint az iparban. Ezért is sokkal nehezebb falun a KISZ munkája, mint a városban. Az iparban dolgozó fiatalok szervezettsége eléri a 60 százalékot, a falusi ifjúságé viszont csak 30 százalék körül mozog.

Az utóbbi egy-két évben — a termelőszövetkezetek erősödésével párhuzamosan — csökkent az elvándorlás. A fiatalok a gyengébb tsz-ekből inkább állami gazdaságokba, gépállomásokra, vagy az erősebb szövetkezetekbe mennek, tehát a mezőgazdaságban maradnak és megindult az elvándorolt falusi fiatalok visszaszivárgása is. Kialakulóban van tehát a mezőgazdasági fiatalok törzsgárdája és így a KISZ akciói, munkamozgalmai az ifjúmunkások mellett a parasztfiatalok körében is egyre kedvezőbb visszhangra találnak.

Melyek ezek a munkamozgalmak?

Anélkül, hogy ez fontossági sorrendet jelentene — kezdjük a védnökségekkel. Néhány éve került a köztudatba a KISZ egyik jelmondta: „Zöld utat a DCM-nek!" S a Dunai Cement- és Mészmű határidő előtt egy évvel felépült és már több mint egy éve termel. Nagy eredmény az is, hogy felépítése 250 millió forinttal kevesebbe került, mint eredetileg tervezték. Mi volt a szerepe ebben a KISZ védnökségének? Az építésben érdekelt összes vállalatok és üzemek ifjúsága kötelezte magát arra, hogy munkájával — munkaidő alatt vagy azután — biztosítja az épülő kombinát zavartalan anyagellátását. Tekintettel arra, hogy a gépi berendezések nagy részét a Német Demokratikus Köztársaság szállította, a FDJ, a német fiatalok szervezete is csatlakozott a mozgalomhoz, s ezzel a két ifjúsági szövetség a szocialista hazafiság és a proletárnemzetköziség egységének egyik szép példáját valósította meg. Méreteiben esetleg kisebb ennél egy-egy vegyipari létesítmény építésének vagy korszerűsítésének munkája, de az semmiképpen sem csökkenti a fiatalok helytállásának jelentőségét. A Borsodi Vegyikombinát, a Tiszamenti Vegyiművek, a Tiszai Vegyikombinát mellett még más olyan létesítményeket is felsorolhatnánk, amelyeknek üzembehelyezésénél ugyancsak fontos szerepet játszottak a fiatalok. Megemlíthetjük a diósgyőri Lenin Kohászati Művek durvahengerdéjének rekonstrukcióját is. A védnökségekben végzett munkáknak nemcsak forintban kifejezhető népgazda-

Digitized by Google

sági haszna, hanem ma talán még nehezen felmérhető, de egyénre és társadalomra egyaránt ható morális jelentősége is van.

Több fontos védnökséget vállalt a KISZ a mezőgazdaság fejlesztésében is. Ilyen pl. a kukoricatermesztés és a legelőgondozás felett vállalt védnöksége. De talán még ezeknél is jelentősebb a szakmunkásképzés patronálása. Az elmúlt néhány év alatt kiképzett mezőgazdasági szakembergárdának túlnyomó része a fiatalok közül került ki. Sajnos, a falusi fiatalok vállalkozó kedve, a KISZ-szervezetek ösztönzése sokszor ütközik a helyi gazdasági vezetők értetlenségének betonfalába. Még ma is gyakori az, hogy a szövetkezeti vezetőségek nem küldenek fiatalokat szakiskolára, vagy ha végül is engednek, akkor sokszor olyan szaktanfolyamra küldenek hallgatókat, amilyen termelési ága a szövetkezetnek nincs és előreláthatólag nem is lesz. Előfordul, hogy fiatal brigádvezetőket tanfolyamra küldenek, majd a tanfolyam elvégzése után alacsonyabb beosztásba helyezik őket. Gyakori az is, hogy a szakmunkás-iskola elvégzése után nem emelkedik az új szakember keresete. Példák egész sorát említhetjük arra vonatkozóan is, hogy mezőgazdasági technikumot, felsőfokú technikumot, főiskolát, vagy egyetemet végzett agrárszakembereket nem a végzettségüknek megfelelő beosztásban foglalkoztatják. Igaz, az is gyakran előfordul, hogy a fiatal agrárszakember, diplomával a zsebében, saját jószántából dolgozik más munkaterületen, csak hogy vidékre ne kelljen mennie. De a mezőgazdasági szakmunka nagyobb megbecsülése bizonyára számukra is vonzóbbá tenné szakmájukat.

A KISZ kidolgozta a védnökségek további tervét is. A mezőgazdaság fejlesztése szükségessé teszi — hogy csak a legfontosabbakat említsük — az öntözött területek növelését, nagyobb terméshozamok biztosítását, az állathizlalási határidők megrövidítését, az átlagos tejhozam emelését. Mindez sürgeti a mezőgazdaság szélesebb körű mechanizálását és kemizálását. Nemcsak folytatni kell tehát a szakmunkásképzést, hanem tovább is kell fejleszteni.

Ez egyébként ipari vonatkozásban is égető feladat, mert jelenleg országosan az évi szakmunkás igénynek még 2/3-át is alig tudjuk fedezni. Az ipari védnökségek sorában kiemelkedő helyet foglal majd el a vegyipar fejlesztése mellett a Dunai Vízierőmű — amelynek építését a KISZ és a Csehszlovák Ifjúsági Szövetség közösen patronálja —, a Tiszai II. vízilépcső és a Gyöngyösi Erőmű felépítése, a gyöngyösvisontai külszíni szénfejtés megindítása, a borsodi ércdúsító üzembehelyezése stb.

A KISZ termelési akcióiban az ifjúsági versenymozgalmak különlegesen fontos helyet kapnak. Mindent számításba véve, közel félmillió fiatal vesz részt a szocialista verseny valamilyen formájában. Mintegy 10 000 ifjúsági brigádban körülbelül 100 000

Digitized by Google

ifjúmunkás dolgozik, és az idősebbekkel közösen ugyanannyi fiatal vesz részt brigádokban. Úgy gondoljuk, hogy ez alkalommal nem szükséges külön elemezni és hangsúlyozni, hogy a brigádmozgalom, a szocialista brigádok munkastílusa és szelleme nemcsak a termelési feladatok elvégzésében igen jelentős. A szocialista brigádmozgalom a közösségi szemlélet kialakulásának, a szocialista típusú ember kialakításának alkotóműhelye, iskolája lehet. A mezőgazdaságban az elmúlt évek során 31 000-ről 150 000 főre emelkedett az egyénileg, a munkacsapatokban, vagy a brigádokban versenyző fiatalok száma. Országosan elterjedt a „Szakma Ifjú Mestere"-mozgalom, és egyre szélesebb kört ölel fel a „Kiváló Ifjú Technikus", a „Kiváló Ifjú Mérnök" és a „Kiváló Ifjú Közgazdász"-mozgalom is. E mozgalmak egyik alapkövetelménye az állandó szakmai továbbképzés. Ifjúságunkban visszhangot talált a KISZ előző kongresszusának felhívása: „Szerezzen minden fiatal egy fokkal magasabb képzettséget!" Az általános, közép- és felsőfokú oktatás esti vagy levelező tagozatán ma már mintegy 184 000 fiatal tanul.

Említésre méltó a KISZ kezdeményezésére kialakult takarékossági mozgalom is, amelynek keretében az elmúlt négy év alatt mintegy két és fél milliárd forintot takarítottak meg a fiatalok, elsősorban importanyagban és a munkaidő jobb kihasználásával. Az ifjúsági újítómozgalomban négy év során 50 000 fiatal szakembernek 53 000 újítása közel 585 millió forint értéket hozott népgazdaságunknak.

Ezek a számok arra figyelmeztetik az üzemek vezetőit, hogy bátran építsenek a fiatalok lelkesedésére és energiájára. Vonják be őket a termelési gondok megoldásába, bízzák rájuk a munka nehezét is, pl. támaszkodjanak jobban rájuk a termelékenység emelése terén, és ők, ahogyan eddig, úgy bizonyára ezután is nagy leleménnyel, kitartással járulnak hozzá a termelési feladatok teljesítéséhez.

A fiatalok társadalmi munkája

Országosan talán a legismertebb a nyári önkéntes ifjúsági építőtáborok rendszere. Az elmúlt évek során a fiatalok munkája is hozzájárult a Hanság, Bodrogzug, Kazincbarcika nevének jobb megismeréséhez. A balatonaligai, a bolyi, a taksonyi és még más állami gazdaságokban végzett időszaki munka, új utak, vasútszakaszok, egyetemi, főiskolai kollégiumok építése dicséri a fiatalok öntudatos munkáját. 1958-ban 3500 fiatal jelentkezett nyári önkéntes munkára. Azóta évi 25—30 000-re növekedett a táborozók száma. 1960-ban a KISZ kongresszusa elhatározta, hogy a második ötéves terv időszakában 100 000 középiskolás diák és

Digitized by Google

egyetemi hallgató táborozását szervezi meg. Ezt a létszámot négy év alatt túlteljesítették és a diákok munkája megművelt földekben, lecsapolt mocsarakban, leszüretelt gyümölcsökben, kiásott árkokban, — holdakban, tonnákban, kilométerekben lemérhető módon testesült meg.

Miért csinálták ezt, mi ösztönözte őket erre? Lehet, hogy néhány diák azt hitte, a táborozás előnyös lehet számára az egyetemi felvételnél. De nem járt előnnyel, és a nagy többség előre tudta is ezt. Az igazi indíték a politikai öntudat, a morális elkötelezettség, a kollektív érzés volt.

Hogyan fogadták egy-egy szakterület irányítói a táborozókat? Általában szívesen. Az állami gazdaságok például egyre nagyobb csoportokat igényelnek és egyesek közülük a jövő nyárra sátortáborok helyett már állandó faházas, komfortos táborokat ígérnek. Még a múlt nyáron is előfordult azonban az, hogy egy-egy újonnan szervezett építőtábor fenntartói nem bíztak eléggé a fiatalok munkájában. Nyár derekán azután módosítani kellett a tervet, mert a diákok 4—6 hét alatt elvégezték a 8 hétre tervezett munkát. Megtörtént az is, hogy a táborozó diákok nem annyira a szocialista munkaszervezetről és a szocialista munkaerkölcsről kaptak szemléltető oktatást, mint inkább a szervezetlenségről. Az egyik építkezés állandó munkásai pl. már pénteken hazautaztak, és csak kedden álltak ismét munkába. A közbülső két munkanapon a segédmunkásként beosztott fiatalok csak előkészítő munkát végezhettek. Az is elgondolkoztató, hogy pl. a Hanságban másként hasznosítják a lecsapolt területeket, mint ahogyan az eredeti megállapodás szólt, sőt a műszaki műépítmények elhanyagolása miatt a terület egy része ismét elláposodott.

Az említett hibák azonban nem csökkentik a KISZ és a táborozó fiatalok érdemeit, és ha a jövőben a már megkezdett nemzetközi táborozás folytatódik és esetleg bővül is, akkor a tanulóifjúságnak még népszerűbb, romantikusabb és hasznosabb nyári elfoglaltságává válik.

A társadalmi munka másik nagy területe a községfejlesztés. Talán egyetlen olyan helység nincs az országban, ahol a Hazafias Népfront szervezésében ne épült volna park, járda, sportpálya vagy művelődési otthon társadalmi mozgósítással. Az önkéntes építők között mind a fővárosban, mind kisebb településeken — minden alkalommal szép számban dolgoztak fiatalok is.

Az utóbbi években a KISZ a fiatalok ezreit toborozta, hogy segítsenek a tsz-eknek az őszi betakarításban. Gazdasági szükségszerűség hívta életre ezt az akciót. A még alig gépesített betakarítást ősszel rövid idő alatt kell elvégezni. Sok dolgos kézre van ilyenkor szükség, többre, mint amennyi a faluban van. Ez év őszén

Digitized by Google

az időjárás viszontagságai miatt is nagy szükség volt a fiatalok segítségére. Még nincsenek összesített adatok a fiatalok ez évi teljesítményéről, de ez minden jel szerint túlszárnyalja a tavalyit, pedig 1963-ban félmillió munkás és parasztfiatal, diák, katona egymillió munkanapon 164 000 kat. holdról takarította be a termést.

Hogy hány munkaórát fordítottak az elmúlt négy év alatt fásításra a fiatalok, azt kiszámítani is nehéz, hisz sok iskola ifjúsága vagy más ifjúsági kollektíva nemcsak az ültetést vállalta, hanem a fák további gondozását is. Négy év alatt 85 millió facsemete került a földbe a fiatalok jóvoltából. A KISZ a következő évek során újabb 100 millió facsemete elültetését tervezi.

Szóljunk végül még egy fontos társadalmi munkaformáról: az ifjúsági lakásépítő akcióról. Ezt a KISZ helyi szervei kezdeményezték és szervezik, figyelembe véve a fiatalok sürgető igényét. „A fiatal házasoknak hasznos elsősorban!" — mondogatják sokan. Igaz, de nemcsak nekik. Népgazdaságunk országos lakásépítő tervének megvalósulását gyorsítják meg ezek az új lakótelepek, amelyek a helyi erők jobb felhasználásával, a fiatalok saját munkaerejének hozzáadásával épülnek. Sajnos, sok esetben a városi KISZ-bizottságok a kezdeti lelkesedés és fellángolás után belefáradnak ebbe a nehéz, sok kitartást igénylő munkába. De ahol olyan következetesek, mint például a budapesti XIX. kerületben, vagy Szombathelyen és Baján, ott szívós munkával el tudják hárítani az építkezés akadályait, keresztül viszik tervüket a bürokratikus formaságok ellenére is. Ilyen helyen az egész város közvéleményének szemében megnő a KISZ tekintélye.

A szabad idő hasznos eltöltése

A szabad idő hasznos eltöltésének két legfontosabb ágáról, a politikai és társadalmi munkáról már szóltunk. Ha azonban a fiatalok társadalmi aktivitását vizsgáljuk, nem szabad figyelmen kívül hagyni azt sem, hogyan művelődnek, tanulnak, szórakoznak. E kérdéssel ez év tavaszán a KISZ Központi Bizottsága is foglalkozott és megállapításai, határozatai hasznos tanításokat adnak egész ifjúságunknak.

Elöljáróban megállapíthatjuk, hogy az ifjúsági mozgalomnak nem kell merőben új dolgokat felfedeznie. Hiszen valamennyien emlékszünk a keszthelyi Helikon-ünnepségek színvonalas bemutatóira, vagy a középiskolások körében ugyancsak népszerűvé vált sárospataki és gyulai diáknapokra. Megemlíthetjük a Budapesti Ifjúsági Napok kulturális rendezvényeit, és az évről évre megrendezett, már hagyományossá vált, ünnepség-sorozatot, a Kőszegi Ifjúsági Napokat is. Ezeken a kulturális bemutatókon fia-

Digitized by Google

talok ezrei vettek részt szereplőkként és nézőkként. Ezekhez a művelődési formákhoz kapcsolódnak a méreteikben igen nagy, de színvonalukban még nem mindig igényes járási és megyei ifjúsági kulturális bemutatók is. (E példák azt mutatják, hogy ifjúságunk nagy százaléka már eddig is gondoskodott szabad idejének helyes eltöltéséről.) Figyelembe kell azonban venni azt is, hogy a reprezentatív bemutatók nem serkentik aktív kulturális tevékenységre hallgatóiknak egy részét. Azt is megállapíthatjuk, hogy nem áll mindegyik alkalmi bemutató mögött egész évi, folyamatos kulturális tevékenység. És bár nagyon hasznosak az ilyen kulturális bemutatók, mégsem helyettesíthetik a sokoldalú önművelést, amelyre a szabad idő — ha helyesen használják fel — számos lehetőséget nyújt.

Igaz, nem minden fiatal számára egyformán kedvezők a szabad idő kulturált felhasználásának lehetőségei. A falusi fiataloknak például kevesebb az intézményük, a lehetőségük erre, mint a városiaknak és azoknak a fiataloknak, akik naponta több órát utazgatással töltenek el, kevés az idejük is. Emellett a fiatalok egy része helytelenül értelmezi és tartalmatlanul tölti el szabad idejét. Egyesek csak a teljesen program nélküli tétlenséget tekintik szabad idejüknek, mások legfeljebb a tánccal eltöltött órákat tartják élvezetes programnak. Nem járunk messze az igazságtól, ha azt valljuk, hogy szabad idő alatt az üzemi, a hivatali munkán — diákoknál az iskolai elfoglaltságon — túli időt értjük. Beletartozik ebbe a munkahelyre és hazautazásra, az étkezésre, az alvásra fordított és a család körében eltöltött idő is. Bár ezek is megérdemelnék a helyes felhasználás vizsgálatát, most mégis inkább a szabad időnek azzal a részével foglalkozunk, amelyet a fiatalok önkéntes elhatározás alapján testi, szellemi továbbfejlődésre, önművelésre fordítanak.

A széles skálából — amelybe a bélyeggyűjtéstől kezdve az iskolai különórákon, sportoláson, mozilátogatáson át a képzőművészeti szakkörig sok minden megtalálható — csupán egy témát említenénk; az olvasást.

A könyv századok óta a leghatékonyabb önművelő eszköz és napjainkban — a technika korszakában — is nélkülözhetetlen, sőt, talán még fontosabb, mint valaha. Az ember tudásának, egyénisége kiteljesedésének egyik legfőbb forrása. Az olvasottság — hogy e rossz szóval éljünk — egyben fokmérő is. Hazánkban társadalmi szinten e tekintetben az utóbbi két évtizedben nagyot léptünk előre. Országos kölcsönkönyvtári hálózat épült ki és világszinten vizsgálva, igen olcsók a könyvek. Ifjúságunk nagy többsége él a lehetőségekkel. A nem tanuló fiatalok 25 százaléka könyvtári tag és igen sokan saját könyvtárat is gyűjtenek. Elismerésre méltó

Digitized by Google

a versek szeretete, amit sok jól működő ifjúsági irodalmi színpad, nagyszámú irodalmi est és vita, író-olvasó találkozó is bizonyít. A KISZ helyesen ismerte fel az olvasás szükségességét. Indokoltan vette fel az „Ifjúság a szocializmusért!" mozgalom követelményei közé a kulturálódást és indította el a „József Attila olvasómozgalmat".

Ifjúságunk túlnyomó része érdeklődik a kultúra valódi értékei iránt. Jellemző, hogy milyen feszült figyelemmel kísérik a világűr meghódítását. Mélyreható kérdéseivel, sokoldalú érdeklődésével nemegyszer már az alsóbb iskolában is zavarba hozza nevelőit. Ugyanakkor megdöbbentő az a tény, hogy jelenleg évente mintegy 20—25 ezer gyermek hagyja abba a tanulást anélkül, hogy elvégezte volna az általános iskola nyolc osztályát.

Iskolai zeneoktatásunk színvonala és mérete világviszonylatban is igen előkelő helyen áll. De a fiatalok iskolán kívüli zenei igénye elsősorban a könnyűzene, a tánczene felé tolódik el. A tánczene iránti érdeklődés még önmagában nem baj, sőt szükséges is. Azonban, ha ez az érdeklődés egyoldalú és nem egy esetben nyugati divatot utánzó, gitáros, énekes, csoportocskák megalakulásában is kifejeződik, már aggasztó. Ugyanis e csoportok „haver"-szelleme nemegyszer erkölcsi gátlástalansághoz is vezet.

Említettük már, hogy az elmúlt évek során ifjúságunk körében is megnőtt azoknak a száma, akik külföldön töltötték szabadságukat. Ez örvendetes, de ezzel még nem tart lépést az országjárás, hazánk nevezetességeinek megismerése. Nagy hiba, hogy nem fejlődik megfelelően a sportnak is beillő természetjárás.

A KISZ Központi Bizottságának határozata kötelezi a KISZ-alapszervezeteket, hogy tekintsék állandó feladatuknak a színes, eleven, tartalmas ifjúsági élet szervezését. Keressék a helyi lehetőségeket, hogy minél sokoldalúbban biztosíthassák a fiatalok kulturált szórakozását. Ez természetesen nemcsak a KISZ-alapszervezetek, vagy a magasabb szintű ifjúsági vezető szervek feladata, olyan program ez, amely csakis a párt-, az állami és a társadalmi szervek segítségével oldható meg. Gyakran egy-egy telek odaítélésétől függ az, hogy a fiatalok társadalmi erővel sportpályát egyengethessenek maguknak, vagy egy-egy szobának a kiutalásától, ahol esténként összejöhetnek a település fiataljai. Jelenleg csupán ezer ifjúsági klub működik az országban, és ezek sem mind megfelelő színvonalon. Arányuk a lakott településekhez viszonyítva elég alacsony. Számukat a jövőben szaporítani, a meglevők tevékenységének színvonalát pedig emelni kell.

Az országos szervek nemegyszer példamutatóan segítenek a KISZ gondjain. Például a Belkereskedelmi Minisztérium és a SZÖVOSZ — a KISZ KB határozatának szellemében — intézke-

Digitized by Google

dett, hogy még az idén zenés-táncos ifjúsági szórakozóhelyet létesítsenek Budapest minden kerületében és az összes megyei székhelyeken. A Móra Ferenc Könyvkiadó „Kozmosz" sorozatának első kötetei rövidesen a fiatalok kezébe kerülnek. A Magyar Televízió ez évben is elindítja tömegmozgósító és igen színvonalas „Ki mit tud?"-sorozatát. Készül az ifjúsági filmbérletek és a koncertsorozatok terve. Nagyobb szakmai segítséget kapnak a már szép hagyománnyal rendelkező öntevékeny ifjúsági együttesek és országos versenyeket, bemutatókat rendeznek az amatőr tánczenekarok részére és a társastánc kedvelőinek. Remélhetőleg követik ezt a segítséget a többi országos szerv intézkedései is, és akkor már valóban a KISZ-szervezetek, a KISZ-vezetők, a pedagógusok és nem utolsósorban maguknak a fiataloknak a dolga lesz a megteremtett lehetőségekkel való jó gazdálkodás.

•

Az elmúlt évek során sok különböző értékítélet látott napvilágot ifjúságunkat illetően. A jogos bírálatok mellett, amelyek valóban ráirányították a figyelmet az ifjúság egyes rétegeiben megoldandó problémákra — igen gyakran hangzott el túlzó, elfogult állásfoglalás is —, amely az egész ifjúság elpuhultságáról, áldozatvállalásának hiányáról, kényelmességéről festett rémképeket. Igaz: más ez a mai fiatalság mint amilyen a harminc, húsz, vagy akár csak tíz évvel ezelőtti is volt. Mások azonban azok a körülmények is, amelyek között él, és mások a feladatok is, amelyeket meg kell oldania, vagy amelyeknek megoldásában segítenie kell. Egy-egy, az ifjúság társadalmi aktivitásáról készített számvetés azt mutatja, hogy ifjúságunk — ha nem is hibátlan, ha nem is gáncstalan (de vajon a felnőttek azok-e?), derekasan végzi munkáját, nem kell szégyenkeznie sem magának, sem másnak miatta.

Digitized by Google

A REALIZMUS
általában és konkréten*

Írta DR. MARÓTHY JÁNOS

*** Ez a cikk, amelyet vitaanyagként közlünk, a szerző most elkészült, de még kéziratos „Zene és polgár — zene és proletár" című könyvének néhány vezérgondolatát tartalmazza. — A szerkesztőség.**

A dráma az idők folyamán „mind lejjebb süllyedt" arról a magaslatról, amelyre a görög tragédia emelte, és „fokozatosan a reális élet ábrázolójává vált". „Az isten ábrázolását" „az isteni hős ábrázolása" követte, „majd az általános ember képe, majd a hivatalnok, kereskedő stb. egyes különálló típusai, a továbbiakban pedig már egyszerűen az adott individuális személyt kezdték ábrázolni... A kispolgár a színházban olyan tükröt kívánt kapni, amelyben megláthatja a maga mindennapi élményeit, a maga mindennapi érzéseit. Ezzel kapcsolatban szellemesen jegyzi meg Művészettörténet-ében Taine, hogy a meggazdagodott polgár a művészettől a maga, felesége és mopszlija portréját rendelte meg. Láthatjuk tehát, merre haladt a színház a szigorú realizmusnak ezen az útján, és minél szürkébbé, hebegőbbé, esendőbbé lett a kispolgár, annál inkább megkövetelték a színésztől is, hogy ugyanilyen szürke, hebegő és esendő legyen". „A drámának ebben az elnyárspolgáriasodásában valójában szó sem volt a dráma demokratizálódásáról. Mindez csupán az elkülönült nyárspolgár individualitása elvének a diadala volt."[1]

*Lunacsarszkij*nak ez a „realizmus elleni támadása" ma talán meghökkentően hat, minthogy a szocialista művészet kialakulását a realizmussal (konkréten: a polgári realizmussal) *szembenálló* folyamatként írja le, ellentétben a következő évtizedek esztétikájával, amely az előbbit az utóbbi *folytatásának*, sőt helyenként már-már *szinonimájának* tekinti. A születő, fiatal szovjet művészetben azonban Lunacsarszkij e gondolatai nem álltak egyedül. Még csak azt sem lehet mondani, hogy bennük egyszerűen a *Proletkult*ra, a RAPP-ra jellemző vulgarizátori tendenciák kapnának hangot: a forradalmat közvetlenül követő években a szovjet művészet legjobbjait jellemezte az a szemlélet, amely éppen a polgári realizmus *korlátait* helyezte éles megvilágításba, hogy rajtuk *túllépve* törjön előre a szocialista művészet új távlatai felé. Gondoljunk *Majakovszkij* hasonlatára, a „kulcslyuknak" gúnyolt polgári színpadról, amelyen keresztül „egy kis idegen sorsban" lehet elmerülni.[2] Gorkij pedig éppen a polgári realizmus korlátait érezve

[1] A. Lunacsarszkij. *A zene világában* (oroszul). Moszkva, 1958. 47—58. old.
[2] A *Buffo-Misztérium* prológusában.

Digitized by Google

vetette föl a realizmus és a romantika „valami új egésszé egyesítésének igényét": a dogmatikus értelmezésben később szimplifikált és meghamisított „forradalmi romantika" fogalmát. Ezért tanácsolta Iljenkov-nak, hogy „ha a realizmus módszerei akadályozzák Önt korunk hősének ábrázolásában", „dolgozzon ki más módszereket". Ezért ítélte el még Osztrovszkij „kedélyes humorát" vagy Csehov „két széken ülő" hőseit is: „harcos, lángoló szó kell ma, hogy lemarja lelkünkről a nyárspolgári rozsdát".[3] A születő szocialista művészet fő jelszava a polgári „én-központúság" bírálata, valamint a polgári művészeten *innen* és *túl* újra fölfedezendő *közösségi élmény* — hogy Lukács György ismert, alapvető fejtegetéseire utaljunk: *a nyilvánosság-probléma* új aktualitása — volt. Ezért vált érdekessé a hagyományból is mindaz, ami a még meglevő, vagy a már újra fölfedezendő közösségi élmény irányába mutatott. A színházi szakemberek a „doboz-színpaddal" szemben újra fölfedezik az antik körszínházat és a középkori misztérium játékterét. A muzsikusok már a forradalom utáni első években új kiadásban jelentetik meg *Wagner Művészet és forradalom*-ját, *Beethoven* és *Muszorgszkij*t vallják legközelebbi őseiknek.

A fiatal szovjet művészetnek ez a „realizmus-ellenessége" (valójában: polgári realizmus-ellenessége) persze *egyoldalú volt*, amikor nem látta meg a polgári realizmus nagy *vívmányait*, azokat a haladó mozzanatokat, amelyek az „istenek detronizálásában", a „köznapi ember" színpadra állításában, az egyéniség művészi emancipálásában rejlettek. De nem kevésbé egyoldalú volt az a rákövetkező irányzat is, amely — éppen ellenkezőleg — azzal fenyegetett, hogy a polgári realizmus merő tartományává jelentéktelenítí a szocialista realizmust.

Ideológia-történeti vizsgálat tárgya lehet az, hogy e két, egymást követő irányzat létrejöttét milyen konkrét társadalmi okok magyarázzák. Tartalmilag is tanulságos viszont, hogy ugyanannak a társadalmi fejlődésnek két fázisa ilyen eltérő fogalmakat alakított ki a marxista művészet egyik központi kategóriájáról: a realizmusról.

Az eltérés persze nem olyan nagy, ha meggondoljuk, hogy a két említett korszak magát a „realizmus" szót is más és más értelemben használta. A művészet hivatásának *mindkét* korszak a *valóság feltárását* tekintette; csakhogy a realizmust támadók a szűkebben vett polgári realizmus ellen fordultak, mert a valóság mélyebb tükrözésének korlátját látták benne, a realizmust védelmezők viszont kiszélesítették a szó értelmét a valóság tükrözésére általában. Minthogy azonban ez a kiszélesítés egyben a történelmileg

[3] M. Gorkij, *Irodalmi tanulmányok*, Budapest, 1950. 338, 346, 361—363. l.)

Digitized by Google

konkrét problémák elmosásához vezetett — mert a tényleges kiszélesítés helyébe gyakran a polgári művészet módszereinek abszolutizálása lépett —, nyitott kérdések egész tömege vetődött fel. Ezért érthető, hogy a realizmus újra meg újra elintézetlen problémaként merül föl a nemzetközi marxista szakirodalomban, miközben jelentését hol „parttalanná" tágítják, hol meg szinte néhány névvel és évtizeddel körülhatárolható irányzattá szűkítik.

A realizmus tágabb és szűkebb értelme

A realizmus fogalmának időtlenné tágítása félreértésből származik: abból, hogy a művészet valóban általános *valóságtükröző* funkcióját összetévesztik a valóság *föltárásának, ábrázolásának* jóval kevésbé általános funkciójával.

A valóságot minden művészet tükrözi, amennyiben minden művészet a valóság *terméke;* de ebből önmagában még nem következik az, hogy mindegyik a valóság *reális képét* is adja. A korai kereszténységgel létrejött művészi világkép például tökéletesen levezethető azokból a materiális életviszonyokból, amelyek kitermelték és fenntartották, ezek a viszonyok tehát közvetve tükröződnek benne; de ez a művészet mégis messzire eltávolodik a valóság képeitől, még inkább törvényszerűségeitől. Egyszerűbben fogalmazva: ez esetben az adott művészet tökéletesen levezethető az adott társadalmi valóságból, de *megfordítva* ez sokkal kevésbé áll: a korai feudalizmus művészetéből *önmagában* soha senki nem állapíthatná meg az adott társadalmi rend gazdasági viszonyait, osztályszerkezetét stb. A szóban forgó művészet éppen *azzal* tükrözi a kor valóságát (tehát az e korban élő emberek gazdaságilag-társadalmilag meghatározott tulajdonságait, magatartás-típusait, a világról alkotott véleményét, vágyait stb.), hogy képeiben *eltávolodik* a valóságtól.

A realizmusnak viszont ennél több köze van a valósághoz: nemcsak létrehozója, hanem *közvetlen tárgya* is a valóság.

A művészet realista mivolta és realizmusának foka tehát az adott kor, osztály, réteg *társadalmi tudatának a típusától* függ. Minél aktívabban irányul ez a tudat az anyagi valóság objektív megismerésére, annál inkább esik egybe a művészetben is a „termék-jellegű" valóságtükrözés a valóság tényleges képeivel, folyamataival, törvényszerűségeivel, tehát a realista jellegű valóságtükrözéssel.

Eszerint az sem áll, hogy a társadalmi és művészi haladást mindenkor a realizmus képviseli. Nagy távlatban ugyan kétségtelen, hogy a művészet realista tendenciái egybeesnek az emberi tudat fejlődésének haladó vonalával, de *egyenként* véve valamennyi történelmi korszakra korántsem érvényes ez. A felbomló an-

Digitized by Google

tik kultúra realizmusa pl. legalább annyira hanyatlás is volt, mint előrelépés, és a késői ókor racionalista kriticizmusával összefonódó realista törekvések *ellenében* a kereszténység miszticizmusa képviselte a történelmileg szükségszerű haladást.

A realizmus tehát szűkebb kategória, mint a művészi valóságtükrözés. Még szűkebb kategória viszont — most már a realizmuson belül — a *polgári* realizmus. Ezt azért kell külön hangsúlyozni, mert a szocialista realizmust megelőzően éppen a polgári realizmus volt a realizmus kifejlett és fő formája, és ezért minduntalan az a veszély fenyeget, hogy a polgári realizmus *konkrét* sajátosságai a realizmus *általános* sajátosságaiként tűnnek föl.

A polgári realizmus „partjai"

A polgári realizmus legfőbb elhatároló vonása a realizmus általános fogalmán belül az, hogy a valóságot az *egyén* szemszögéből tükrözi. Ez a vonás a polgári magántulajdon, az elkülönült termelés, az árutermelés társadalmi bázisán alakult ki, előzményei tehát visszanyúlnak a kapitalizmus előtti évszázadokba (az ókori árutermelésbe, a feudális kistermelésbe).

Az elkülönült termelő világképe gazdagabb és szegényebb is, mint a primitív közösségek emberéé. Gazdagabb, mert az egyéniség kialakulásával egy addig nem ismert birodalmat hódít meg a művészet számára is; de szegényebb, mert az emberi lét *közösségi* vonatkozásait mindinkább kiüríti, merő absztrakcióvá teszi. Így már az ókorban „létrejön a megkülönböztetés" — Hegel szavai szerint — „a személyes öntudat szélsősége, valamint az elvont általánosság között", amely később, a fejlett polgári társadalomban, a *citoyen* és a *bourgeois* híres marxi ellentétpárjához vezet.

A „magánélet" kifejezés maga is — mint a „realitás" („köznapi", „konkrét" stb.) hordozója, szemben a „közélet" szükségszerűen elvont („szónokias", „deklaratív", „irányzatos" stb.) jellegével — csak olyan társadalomban kap értelmet, amelyben gyakorlatilag már létrejött ez a különválás: ahol a közvetlenül megfogható az elkülönült termelő mindennapi, privát világára szűkül le, és ahol a közösségi az árutermelés által elvonttá tett „általános emberi" viszonylatokká ködösül. A feltörekvő polgárság *Sancho Panza*-ja éppen azért szegezhette a *valóság* reprezentánsaként szembe a maga privát világát (házatáját, szerelmét, evés-ivását stb.) az eszmék *Don Quijote*-i légvárával, mert magában a társadalomban már végbement a konkrétnak ez a „privatizálódása" és az általánosnak ez a megfosztódása a konkrétságtól.

Mindez meghatározóvá vált a valóság polgári szemszögű *művészi* tükrözésében, illetve ábrázolásában is. A világ jelenségei a

Digitized by Google

központjukban álló Énhez viszonyítva kapnak értelmet, a festészet *egyközpontú perspektívájában* éppúgy, mint a zene *egyközpontú hang-, ritmus- és formarendszerében.* Az eposz helyébe lépő *ballada,* majd polgári *regény* az egyén boldogulásért vívott harcának egyébként semleges közegeként kezeli a közösséget.[4] Az antik körszínházat, a középkori utca- és köztér-színpadokat fölváltó *„doboz-színpad"* a polgári otthon-interieur mása lesz. A közösségi zenélési formák helyére lépő szólisztikus-lírai *dalforma* éppúgy centrális szerephez jut, mint a kartáncot kiszorító *párostánc,* vagy a költészet szűkebben vett *líraisága,* a maga tartalmi („Én-problematika") és formai következményeivel (strofikusság, jambizálás, rím, a komplexebb metrikai szerkezeteket kiszorító dalszerűség stb.).

Számításba kell vennünk, hogy esztétikánknak a marxizmus alapján eddig kidolgozott kategóriái javarészt a polgári realizmus analízise nyomán születtek, és így nem szükségszerű, hogy egyben a realizmus *általános* jellemzésére is alkalmasak legyenek, ha beleértjük ebbe a polgári realizmuson inneni és túli területeket. A polgári realizmus hagyományos módszereinek ilyen abszolutizálása vezetett pl. a „realizmus—modernizmus" hamisan általánosító és annyi zavart okozó ellentétpárjának megkonstruálásához.

Vegyük pl. a polgári realizmusnak azt a sajátosságát, hogy az általánosat a konkréten létező egyediben testesíti meg.[5] Ez a követelmény nemcsak a népmesék hétfejű sárkányait, de a munkásballadák szénharapó-sziklarengető hőseit, vagy Venturelli tüntető tömegeit is kizárná a realizmus köréből; holott nem kétséges, hogy az egyedin túlnövő általánosítás legalább annyira, vagy még sok-

[4] A francia népballada *Jean Renaud*-ja „a háborúból" tér vissza. Milyen háborúból? Teljesen mellékes. Az igazi probléma csak a háború régióin *túl* kezdődik, nem úgy, mint a XI. század francia nemzeti eposzában, a *Roland-ének*ben.

[5] Lukács György szavaival: „ha bármilyen jelenségnek mint jelenségnek közvetlenül ki kell fejeznie az alapját alkotó lényeget, ez lehetetlen az egyediség megőrzése nélkül." „Majdnem banálisan magától értetődő, ... hogy ilyen különösség csupán a közvetlen egyediségek kiválasztása, kiválasa, általánosítása alapján keletkezhetik." A művészet *mindig* „konkrét embereket alakít konkrét helyzetekben, konkrét tárgyakat, amelyeket ezek közvetítenek, konkrét érzelmeket, amelyeket kifejeznek, azért az emberekben és helyzetekben rejlő tipikusnak jelképezésére kell törekednie, sohasem olyan szintézisre, amelynek tárgya *a* típus mint olyan volna." (Lukács: *A különösség.* Budapest, 1957. 132, 174, 218. l.) Mindez mélyen igaz a *polgári* realizmusra; de nem vonatkoztatható általában a realizmusra, még kevésbé pedig általában a művészetre. A „banális magától értetődőségek" és a „mindig"-ek csak a „ha" fennforgása esetén érvényesek: ha a jelenségnek *mint jelenségnek, közvetlenül* kell kifejeznie az alapját alkotó lényeget. Derkovits tüzes tronon ülő *Dózsája* vagy Brecht—Eisler *Svejk*jének Hitler-figurája nyilván messze túllép. éppen a típus mélyebb megragadása érdekében, a jelenség mint jelenség közvetlen korlátain. (Jókai—Erkel Dózsa-értelmezése viszont, amikor a már szimbolikussá vált történelmi figurát közvetlenül jelenség-mivoltának posványába nyomkodja vissza — „oh, hölgy!" — ezt éppen a típusalkotás és egyben a mélyebb realizmus rovására teszi.) Mindez persze nem érinti a művészet és ezen belül a realizmus *érzékletességének* általános követelményét, sem pedig a „különösséget", mint a művészet sajátos régióját, s velük Lukács György erre vonatkozó mély elemzéseit. De „acéllendítő John Henry" érzékletes tud lenni anélkül, hogy „egy ez" lenne, anélkül, hogy egy pillanatig is lehetségesnek tartanók közvetlen jelenségkenti létezését.

Digitized by Google

kal mélyebben is lehet realista, mint az, amelyben az általánosítás felé csak az egyénítés nyit utat, de állít egyben korlátot is. Az egyedin túllépő általánosítástól való félelem voltaképpen még a polgári társadalom antinómiáiban gyökerezik, amelyben a csak-sokértelmű realitással a csak-retorikus-„irányzatos" egyértelműség áll szemben.

A polgári realizmus nagyságát és korlátját így az a művészi módszer képviseli, amely ténylegesen létező mivoltukban mintegy „körüljárja" az embereket, csak addig engedve meg az általánosítást, amíg ez az egyedin belül elvégezhető, és amelyben ezért a valóság mozgása egyedi-ellentmondásos mozzanataiban jelentkezik, anélkül, hogy törvényszerűségeit a mű nyíltan kimondaná. Az egyedinek ebben a sokoldalú körüljárásában jut túl pl. a polgári vígjáték a népi komédia nyers sémáin, de marad is egyben mögöttük, nemcsak a valóság bizonyos „durva" tényeinek a föltárásban, hanem az egyértelmű ítéletalkotásban is. Nincs olyan negatív alakja, aki minden emberi vonzóerőt nélkülözne, akinek ne volna bizonyos vonatkozásban igaza és megfordítva. *Sganarelle*, aki *Don Juan* tetteit morálisan elítéli, máskor így beszél: „Hitemre, azt akarom mondani... Nem tudom, mit mondjak; mert Ön úgy forgatja a dolgokat, hogy úgy tűnik, mintha igaza volna, és mégis tény, hogy nincs igaza."[6] Ez meg is felel az adott valóságnak: Don Juan valóban sok ember boldogságán gázol keresztül, de a szűk polgári morálon való keresztüllépésével egyben teljesebb boldogság felé tör; másrészt a megsértettek erkölcsi fölháborodása is jogos, bár ugyanakkor komikus is, és ugyanúgy jogos, komikus és egyben sajnálatos Sganarelle végső panasza, amikor Don Juan drámai pokolraszállásának szinte azonnali komikus ellenpontjaként, bérének elvesztésén sopánkodik.

A polgári realizmus ezekben a kedvező korszakaiban tehát látszólag az élet valamennyi tényét, ellentmondását képes felölelni, mégpedig a maguk összetettségében. De valójában semmit sem ölel fel igazán: ha következetesen végigmehetne felvonultatott ellentmondásai közül csak egyetlen egynek a fonalán is, olyan eredményre kellene jutnia, amely a „békés együttélésnek" ezt az egész tenyészetét a pokol tüzével égetné meg — forróbbal, mint amely Don Juant nyelte el. A teljesség feltétele az, hogy minden egyensúlyban maradjon, ahogyan a szenzuálisan-empirikusan érzékelt valóságban, úgy a művész tudatában és alkotásában is. Ennek az ellenkezője vagy retorikus „schillerkedés", vagy az öngyilkosság történetileg képtelen következetessége volna.

Így rendezi be a polgári realizmus a maga birodalmát a „kü-

[6] Molière, *Don Juan*, I. felvonás, 2. jelenet.

Digitized by Google

lönösségnek" abban a középrégiójában, amely fölfelé, az általánosítás felé, és lefelé, a „nyers", „naturális" valóság felé, egyaránt megszabja a maga határait. Ezért a polgári realizmus egész fejlődésmenete a felé a „középműfaj" felé tart, amelynek Diderot drámaelmélete adott tudatos esztétikai megfogalmazást. Ha ezt a realizmus fölfelé a retorizmus Szküllája, lefelé viszont a naturalizmus Kharübdisze fenyegeti: megvan az a veszély, hogy az élet nyers tényei, éles ellentmondásai szétzúzzák a polgári világkép egységét, harmóniáját, amely a polgári művészet totalitásának az alapja. A tündöklő renaissance-múzsa mellett pl. hiába kísért ott a szatíra „fekélyes múzsája", amely „a renaissance-individualizmus, energia és merészség sötét oldala", amely „keresztülhatol a tekintély maszkjain, a finom ruhákon, a kozmetikán, a fizikai és erkölcsi ocsmányságig, amely az illem és szépség emberi tettetései mögött rejlik", amely a házasságtörés, uzsora, haszonlesés, kéjelgés, nemibaj változatos eseteit vonultatja föl, és különös élvezettel dezavuálja éppen e „lírikus tradíciót". Hiába, mert „még Ben Jonson is, aki különlegesen szatírikus hajlamú drámaíró volt, túl korlátozottnak tartotta a tiszta szatírát ahhoz, hogy a világról alkotott víziója beleférjen, és néhány kísérlet után szatíráját félkomikus sémába szelídítette, ahol ... a természeti törvények működésbe lépésével visszaállt a társadalom egysége".[7]

Ha *Händel* az igazság teljességét áldozta föl a művészetért, *Gay*-nek és *Pepusch*-nak, a *Koldusopera* szerzőinek viszont a művészet teljességét kellett föláldozniuk az igazságért. Nem véletlen az sem, hogy az opera történetében a köznapi realitás szinte mindvégig a komikum vígoperai szintjén marad, a „komoly" operának viszont a szélesebb általánosítás, a drámai feszültség megteremtése végett történeti vagy mitológiai témákhoz kell nyúlnia, hasonlóan ahhoz, ahogyan maga a polgári forradalmiság folyamodott történelmi jelmezekhez, „hogy szenvedélyeit a történelmi tragédia magaslatán tartsa".[8]

Mégis: a nagy művészet már a polgári realizmuson belül szakadatlanul döngeti azokat a kapukat, amelyeken túl a nyersebb valóság és a merészebb, átfogóbb általánosítás birodalmai kezdődnek. A *mélyebb analízis* Mephistója, amely a leleplezés, elrajzolás eszközeivel a valóság „másik oldalát" mutatja meg, éppúgy ott kísért már *Guevara* és *Le Sage* „sánta ördög"-ében, mint *Goethe* Mephistójában vagy *Madách* Luciferjében, mintegy irodalmi előzményeként az „ideális" és a „torz" liszti, majd bartóki kontrasztjainak. Hasonlóan ott van a *magasabb szintézis* „Dionüszosza" is:

[7] A. Kernan, *The Cankered Muse. Satire of the English Renaissance.* New Haven. 1959. 83—96. és 246. l.

[8] Marx—Engels, *Válogatott Művek*, Bp. 1949., I. köt., 228. l.

Digitized by Google

a polgári irodalom legnagyobb hős-alakjai végül is nem „egy ez"-ek („mint az öreg Hegel mondja"), hanem szimbolikusan fölnagyított *Don Quijote*-k, *Faust*-ok, *Don Juan*-ok. A polgári művészet „Dionüszosz-komplexusa": vágya a kivesző és újra megtalálandó *közösségi élmény* iránt, már *Diderot*-nál is érezhető, aki szerint a művészet „valami vadat és barbárt" igényel, vagy *Rousseau*-nál, aki szabad ég alatti tömegünnepekről álmodik, éppúgy, mint később az antikvitás (vagy akár „barbárság") és tömegélmény képzeteinek beethoveni, wagneri vagy nietzschei összefonódásában — ismét mintegy a bartóki *Allegro barbaro* történeti előjátékaként. A „középfajú realizmus" „fölfelé" és „lefelé" irányuló túllépéseinek hasonló példatárát nyújtja a festészet is, nemcsak a konvencionálisan idézett H. *Boschnál* vagy *Brueghelnél*, hanem akár már *Leonardo Sziklás Jeromos*-ában, vagy később *Hogarth*, majd *Goya* képeiben.

Kétféle „modernség"

Minthogy tehát a polgári realizmust nemcsak az jellemzi, hogy realizmus, hanem az is, hogy polgári, a vele való szembefordulás is — némi egyszerűsítéssel — kétfajta lehet: vagy *polgári-ellenrealista*, vagy *realista-ellenpolgári*. Ez a kétféleség (amely a „realizmus-modernizmus" ellentétpár megkonstruálóinál általában homályban marad), még a szocialista realista törekvéseken kívüleső „modernségben" is világosan megkülönböztethető.

A modernség egyik ága annyiban fordul el a polgári realizmustól, amennyiben a világgal harmóniában álló, a világot a maga szemszögéből racionálisan rendezni képes Én itt a világgal diszharmóniában álló, a világot irracionális-rendezhetetlenként érzékelő Énné válik. Bár a polgári apologetika harsogó propagandája egyre inkább a leggyökeresebben modernnek, sőt az egyetlen igazán modernnek iparkodik kikiáltani ezt az irányzatot, valójában ez reked benne leginkább a hagyományos polgári világképben. Mélyen igazak Hanns *Eisler* szavai: „*Schönberg* csak azért vitt véghez zenei forradalmat, hogy konzervatív maradhasson."

A polgári hagyomány és a polgári modernség közt nemcsak az teremt közvetlen kapcsolatot, hogy a világot az előbbi is, az utóbbi is Én-központúan nézi. A polgárság, sőt egyáltalán az árutermelés legrégibb korszakai óta szakadatlanul visszatér az Én-központúságnak az a változata is, amelyben a racionálisan látó Én helyett az irracionálisan látó Én áll az előtérben. Ez utóbbiban a világ nem a „kis otthonnak" „nagy otthonná" való kitágulásaként jelenik meg (mint a haladó polgári mozgalmakban, ahol a *Heim*-ből *Heimat*, a *dům*-ból *domov*, a *házból haza* lesz), hanem viharos tengerré válik, amely félelmetesen, kiismerhetetle-

Digitized by Google

nül dobálja a magábazáródó „kis otthon" hajóját, hogy éppen a hánykódó hajónak kedvelt, *Alkaiosz*-tól *Pascal*-ig visszatérő képével éljünk. De hivatkozhatnánk a renaissance-tól a XIX. századig ívelő *pellegrino* — *Wanderer* lírára is, a világban bolyongó vándor képére, aki felé távolról világít „kis lakának", az „öreg szülék otthonának" *(Old Folks at Home)* ablaka (távolban füstölgő kémény, bőlogató hársfa stb., stb.), hogy mindez szinte nyílegyenesen torkolljék bele a „bedobottság" modern egzisztencialista érzetébe. Ezen a ponton a modern dekadencia legabsztraktabb, legarisztokratikusabb irányzatai közvetlenül érintkeznek az általuk mélyen megvetett sláger-irodalom legtriviálisabb formáival. Cole *Porter*-nek a 30-as évek elején született, világszerte elterjedt táncdala, a *Night and Day* pl. frappáns tömörséggel adja az *idegen-értelmetlen-félelmes külvilág*nak és a vele szemben egyetlen szilárd pontként adott privát *bensőség*nek ugyanazt a kettős egységét, mint a legkifinomultabb egzisztencialista filozófia:

In the roaring traffic's boom,
In the silence of my lonely room...[9]

A dalforma, amely a polgári fejlődés fölfelé ívelő korszakaiban a zenei nagyformák (szonáta, szimfónia stb.) totalitásáig *tágul ki* (vö. ház — haza), már a romantikában ismét a „kis otthon + kaotikus külvilág" képletére, a „dalszerű zártság + fantáziaszerű oldottság" jellemző romantikus kettősségére *hullik szét*, hogy a modern időkben egészen a punktualizmusig jusson el az atomizálódásnak ezen az útján. A Faust markában szorongatott arany itt már homokká válik. A zene foltokká, izolált hangokká töredezik szét, a hangok közti minden összefüggés elveszti értelmét. Ezért „jöhetett rá" *Webern* arra, hogy miután leírta a tizenkét hangot (vagyis az európai zene hangjainak alapkészletét) — nem maradt egyéb tennivalója. (Mintha az író azt vélné, hogy az ABC betűinek valamilyen sorrendben való leírásával befejezte munkáját.) Az ún. szeriális technikában az alkotás legszigorúbb szabályai sem a dolgok tényleges összefüggését bontják ki, hanem az eleve ignorált tényleges összefüggések *helyetti* pótlékként szerepelnek: azért születtek — mint *Schönberg* maga mondja —, hogy *pótolják* „a hangsor és a tonalitás néhány egységesítő és formaalkotó előnyét".

A „modernségnek" ez a kifejezetten *dekadens* ága tehát mélyen gyökerezik a *polgári* létben, mint annak végső negatív konzekvenciája. A „legmodernebb" ebben az értelemben a leghagyományosabb.

[9] „Az üvöltő forgalom morajlásában — Magányos szobám csendjében..."

Digitized by Google

Gyakran szem elől tévesztjük viszont, hogy a modernség és a dekadencia problematikája nem azonos: az utóbbi csupán része az előbbinek. Ha az utolsó évszázad kérdésessé tette a polgári művészetnek a renaissance-tól fogva kialakult összes vívmányait, kezdve a dobozszínpaddal, folytatva az egyközpontú perspektívával és végezve az egyközpontú tonalitással, akkor ez puszta összeomlást is jelenthetett, de olyan törekvéseket is kifejezhetett, amelyek a polgári világképre épült művészet rendszerén *túl* kerestek új lehetőségeket. Mégpedig: a polgári világkép mélyebb analízisét; a polgári világkép kritikáját; a valóság olyan régióinak a fölfedezését, amelyek a polgári művészet totalitásán kívül rekedtek; a művészet és a nyilvánosság, a művészet és a közösségi élmény kapcsolatának új lehetőségeit.

Ezek az új törekvések joggal bírálhatók, amennyiben csak a totalitás széttörése árán tudták föltárni a rész-mozzanatokat, amennyiben abszolutizálták a torzat, a groteszket, vagy a nyers-naturálisat, amennyiben a közösségi élmény igazi felfedezése helyett gyakran csak a neoprimitivizmus, neoklasszicizmus stb. stilizált kísérleteiig tudtak eljutni. Mégis: ezek a törekvések nem kevésbé szerves hagyománybeli folytonosságra támaszkodnak, mint a klasszikus polgári művészet. A klasszicizmus „apollói" vonalával szemben ugyanis azt a „mefisztói" és „dionüszoszi" vonalat folytatják, amely a polgári művészet *egész fejlődésmenetében* mintegy a polgári világkép megkérdőjelezéseként jutott felszínre, akár mint a renaissance „fekélyes múzsája", akár mint *Don Quijcte*-nak a *Sancho*-i sonkacsánkokon túlmutató szenvedélyes gesztusa, akár mint az emberi megismerés, emberi boldogság „köznapi" kereteken túlnövő *fausti* és *Don Juan*-i keresése, akár mint rousseau-i vágy, vagy schilleri kísérlet a *tömegsorsnak tömegérdekű művészi megszólaltatására.*

A dogmatizmus „modern-dekadens" képlete éppoly hamis tehát, mint látszólagos ellenpólusának, a mai polgári apológiának a „dekadens-modern" képlete. Az *egyfajta* modernséggel, az izoláció és felbomlás modernségével szemben, amelyet a dogmatikus marxista (bírálva) és a mai polgári apologéta (magasztalva) *egyaránt kizárólagosnak állít*, a modernség valójában *különböző* törekvések széles skáláját jelenti, amely a polgári dekadencia negatív pólusától a *szocialista realizmus* pozitív pólusáig terjed. E skálán belül az egyes tendenciák annyiban közelednek a negatív pólustól a pozitív felé, amennyiben az izoláció mozzanatán túl a valóság teljesebb összefüggéseit képesek meghódítani, elemzőként, kritikusként, vagy éppen pozitív tendenciák fölismerőiként. E kritérium alapján nemcsak az egyes irányzatok választhatók el egymástól, de az egyes irányzatokon, sőt egyes életműveken *belüli*

Digitized by Google

különböző tendenciák is. Ez pl. nemcsak *Bartók*-ot emeli a dodekafonisták fölé, de a dodekafonizmuson belül *Berg*-et is *Schönberg* és *Webern* fölé, *Berg* életművén belül pedig a *Wozzeck*-et más alkotásai fölé.

Persze a valóságban nem jelennek meg tisztán a különböző tendenciák — még csak egyes művekben sem —, hanem összefonódnak egymással. Amellett a felületes szemlélő találhat hasonlóságot a mégoly gyökeresen különböző irányzatok formai eszközei közt is. Vegyük *S. Dali* híres példáját a „paradicsomon vágtató lovasról". Ezen az alapon a technicista elemző szürrealistának minősíthetné *Venturelli Búcsú*ját is, amelyben a kopár chilei hegyek egyike kalapot visel, szakállat hord és szeméből könnyek gördülnek. Csakhogy Dali azt kívánja példázni, hogy a szürrealista hitvallás szerint bármely tárgy bármely más tárggyal kapcsolatba hozható, mert nincs köztük reális összefüggés, tehát szabad tere nyílhat az önállósított „képzelőerőnek". Venturelli képének viszont — éppen ellenkezőleg — az ad páratlan szuggesztivitást, hogy a különleges társítás révén a valóság tényleges összefüggéseit ragadja meg, mégpedig *mélyebben*, mint ha tiszteletben tartaná a dolgok egyedi, szenzuális-empirikus megjelenési formáját: a chilei proletár összenőtt a tájjal, ezzel a kopár-kietlen tájjal, mégis el kell hagynia, hogy valahol megélhetést találjon. Dali azért veti el a tárgyaknak a polgári realizmuson belül szükségszerű összefüggését, hogy általában megtagadja az összefüggést; Venturelli pedig azért, hogy a valóság mélyebb összefüggéseiig jusson el. Az előbbi antirealizmushoz, az utóbbi pedig teljesebb realizmushoz vezet.

Hasonlóképpen a felületes, technicista szemlélő rokonságot találhatna aközött, ahogyan *Schönberg* és *Bartók* kezeli a hangrendszer és a ritmika hagyományos világát. A „dur-moll"-rendszer keretei itt is, ott is széttörnek; az ütemek szokásos rendjét itt is, ott is szakadatlan ütemváltások „forgatják föl". Csakhogy Schönbergnél mindez a tonális és ritmikai összefüggések *elmosását*, Bartóknál pedig éppen ellenkezőleg, *gazdagítását és kiélezését* szolgálja.

A hamis modernség-mítoszok elterjedését ma még az is megkönnyíti, hogy egyrészt a modernség polgári szárnyán mindinkább az izolációs pólus válik kizárólagossá, abban a mértékben, ahogyan az avantgardizmus ellenzékből államvallássá vált (e szemszögből ma már Bartók is „kompromisszumosnak" minősül) — másrészt pedig a modernségnek ezt a meghamisított fogalmát (ellenkező előjellel) a szocialista realizmus dogmatikus értelmezői is átvették. Mégis megindultunk már afelé, hogy a „polgári konzervativizmus — polgári modernség" hamis alternatívája he-

Digitized by Google

lyett a „polgári művészet — szocialista művészet" tényleges alternatíváját mutassuk meg, és ebből a szemszögből elemezzük, *tartalmilag, konkrétan és differenciáltan,* mind a hagyomány, mind pedig a modernség kérdéseit.

Út a szocialista realizmus felé: „alulról"

Még a polgári tudomány egy része is elismeri, hogy a művészetnek történetileg új korszakai sok esetben *alulról jövő* irányzatokból váltak uralkodó irányzatokká. Különösen letagadhatatlan ez a tény az európai fejlődésben, amelyet a középkortól a XIX. századig a feltörekvő, majd uralkodóvá váló polgári tendenciák határoztak meg.

Amit azonban a polgárság saját magára vonatkozóan elismer, azt nem szívesen látja meg a rajta túlmutató új jelenségekben. (Az osztályharcot, mint a történelem hajtóerejét is fölismerte már a múlt század első felének francia polgári történetírása, de csak addig ismerte el, ameddig ez az elv a *polgárság* antifeudális küzdelmeiben realizálódott.) A proletárforradalom esetében pedig a művészet fejlődésének ezt az „alulról jövő — uralkodóvá váló" sémáját tovább bonyolítja az, hogy a kapitalizmusban, a társadalmi munkamegosztás fokozódásával, a polgári kultúra hatása a polgárságon messze túlra is kiterjed, és a maga válságába a tömegkultúra széles területeit is magával rántja. Ez adja meg a racionális magvát azoknak a legkülönbözőbb, romantikusan antikapitalista, vagy éppen marxista igénnyel föllépő elméleteknek, amelyek szerint az „egészséges" tömegkultúra utolsó formáját a még meg nem bomlott parasztság adta; amelyek szerint a „tömeggé vált nép", a városi tömeg, a proletariátus csupán a giccs és dilettantizmus melegágya; amelyek szerint csak a szocializmus uralomra jutása *után* lehet arról beszélni, hogy kialakítsuk a szocialista kultúrát, lényegében *felülről.* Az ilyen elméletek alapján néha, úgy látszik, mintha a szocialista kultúra egyszerűen úgy születne meg, hogy a proletártömegek *elsajátítják* a *polgári,* vagy a *paraszti* kultúrát, és mintha a „proletkult" megbélyegző jelzőjével kellene ellátnunk minden olyan törekvést, amely a kultúrán belül a *proletariátus szuverén arculatát* keresi.

Ezek a racionális magvuk ellenére merőben hibás elméletek évtizedeken át a kutatást is leszűkítették, illetve azok közt a korlátok közt tartották, amelyeket még a polgári tudomány előzményei határoztak meg. A polgári népdalkutatásnak pl. még olyan nagy alakjai is, mint a *német* F. M. *Böhme,* a szociális tartalom kifejezett cenzurázásához folyamodtak.[10] „Ha egy 1848-as, Robert

[10] Vö. W. Steinitz, *Deutsche Volkslieder demokratischen Charakters aus sechs Jahrhunderten,* I. köt., Berlin, 1955. XXI. és XXXIV. l.

Digitized by Google

Blumról szóló, széles körben elterjedt dal — teszi hozzá V. Korbusicky cseh kutató —, mint a *Des Morgens in der vierten Stunde* ... csak 1928-ban vált a népdalkutatás számára ismertté, akkor itt nyilván társadalmi-politikai okok voltak azok, amelyek a népi ének valóban objektív kutatását akadályozták."[11]

1917 óta persze a szocialista tudomány nem keveset tett a munkásosztály kulturális hagyományának feltárásáért. Ha az utóbbi évtizedben mégis új feladatok egész tömegével kellett szemben találnia magát ennek a kutatásnak, akkor ez azt bizonyítja, hogy a dogmatikus tendenciák megerősödésének éveiben (ezúttal sem „baloldali", hanem jobboldali torzításként) polgári koncepciókat restauráltak a szocialista tudományban.

Ma már elegendő adat van annak a pozitív szerepnek a bizonyítására, amelyet a városi tömegek az egész európai kultúra kialakulásában és fejlődésében játszottak (a zenetörténetben legalábbis a középkori Adam *de la Hale* mestertől *Beethoven*-ig). Nem kevésbé meggyőzően dokumentálható az, hogy a proletariátus a legnyomorúságosabb helyzetben, az uralkodó osztály legszörnyűbb nyomása alatt is, hogyan tett sikeres erőfeszítéseket a hivatásos kultúra csúcsainak meghódítására. A chartista korszak korgó gyomorral *Händel*-oratóriumokat éneklő angol munkásai körében honosodott meg Angliában először a relatív szolmizáció.[12] A kommunisták vezette német munkásmozgalom már az első világháborút közvetlenül követő években, tehát a reakció erőivel vívott kegyetlen és véres harcok éveiben talál rá módot, hogy a kispolgári ideológia ellen vívott harc részeként a giccsnek is hadat üzenjen, és többek közt a klasszikus művészetnek és a népdalnak a munkások által való elsajátítását is napirendre tűzze.[13] Hasonló munkát végzett a 20-as, 30-as évek magyar munkáskórusmozgalmában *Szabó* Ferenc, majd *Vándor* Sándor.

Persze a cél már kezdettől fogva nem egyszerűen a hivatásos kultúra elsajátítása, hanem egyben átértelmezése, kritikája, sőt a polgári keretek túllépése is volt. A proletár, akit a gazdasági-társadalmi fejlődés „kiragadott a paraszti élet bárgyuságából",[14] éppen a *tudatosság*, a világ megismerése és meghódítása jegyében fordul a hivatásos-írásos kultúrához. Ez nyitja meg számára nemcsak az uralkodó osztály felől érkező hatások útját, de e hatások leküzdésének a lehetőségét is. „Lerántani a háztetőket", az

[11] *Deutsches Jahrbuch für Volkskunde*, IX. köt. 1963. 401. l.

[12] Lásd R. Nettel úttörő monográfiáját: *Music in the Five Towns 1840—1914. A Study on the Social Influence of Music in an Industrial District.* London — New York — Toronto (1944), 3. kiadás 1945.

[13] Lásd pl. a *Sozialistischer Arbeitersängerbund* 1921-ben kiadott röpcéduláját. Idézi: W. Fillies, *Die Arbeitersängerbewegung.* Diss. kézirat. Rostock 1922. Bibl. der Deutschen Ak. der Künste Abt. Arbeiterlied, Ms. No. F 34. 58. l.

[14] Marx—Engels, *Művei*, 4. köt., Kossuth, 1959. 445. old.

Digitized by Google

igazságig, a tényleges hajtóerőkig eljutni — éppen ebben örököse a proletárművészet a plebejus városi dal, a népszínpad, a polgári kritikus-önkritikus irodalom és festészet sokévszázados hagyományának. A proletár mindennapos élettapasztalatának, harcainak próbakövén törnek rendre szét a polgári lírikus és heroikus illúziók. Így jut el a „kispolgári nép" szentimentalizmusa például a múltszázadi könnyeztető katonadaloktól — variánsok tömegén át — a ruhrvidéki munkások híres harci daláig: a *Leunaliedig*.[15]

A proletár művészetnek ez a tedenciája nemcsak lefelé, a „nyers" valóság felé terjeszti ki a „középműfajnak" a polgári realizmusban megadott határait, hanem fölfelé, a művészi általánosítás irányában is. Itt ismét beszédes példákkal szolgál a munkásdal: a nyers, realitás szakadatlan átcsapásaival a mítikusba, a szimbólikusba. John *Henry*, aki nem akar „az ócska gőzfúróval vacakolni", a híres amerikai munkásballada további versszakaiban már mítikus hőssé lesz: csákányának csengését még a háromszáz mérfölddel távolabbi Chattanoogaben is hallják; nincs elég nagy koporsó számára, ezért vagonban temetik el, és két hegyet állítanak sírkövéül.[16] A nyers-köznapinak és a patetikus-általánosítónak hasonló, „jeget-tüzet összeolvasztó" kapcsolása ez, mint *József* Attilánál az „akármely mosópor"-ra rímelő „proletár utókor". *Lehetőségét* pedig az adja meg, hogy a proletárművészet számára nincs meg többé a *„vagy* reális, *vagy* patetikus" alternatívája. A proletár világkép talaján elérhető általánosítást nem gyengítik, hanem ellenkezőleg, erősítik a valóság mégoly nyers, mégoly köznapi, mégoly ellentmondásos tényei is.

Hasonlóképpen ki lehetne mutatni, hogyan születik újjá a proletariátusnál a művészet *közösségi jellege:* persze nem a polgári művészeten *innen*, hanem rajta *túl; nem megsemmisítve, hanem új, komplexebb összefüggésekbe helyezve a polgári realizmus vívmányait* (tonalitás, perspektíva, „dobozszínpad" stb.).[17]

Mindez azt jelenti, hogy azok a *„fent"* jelentkező kiútkeresések, amelyek a modern művészet „analitikus" és „kritikai" kísérleteiben öltöttek testet, szembeötlő párhuzamokat mutatnak *„lent"* a proletárművészetben. E lenti párhuzamok negatívuma az, hogy a proletariátus a kapitalista társadalom nyomása alatt fog hozzá a maga művészeti eszközeinek kikovácsolásához, nélkü-

[15] Lásd W. Steinitz, *Das Leunalied*. Deutsches Jahrbuch für Volkskunde IV. köt. 1958. 3. l-tól. — A fejlődés hasonló rajzát adja az orosz jobbágy-paraszti „vontatott" daltól és a „szívettépő" kispolgári románctól a munkásdalig M. Druszkin, *Russzkaja revoljucionnaja pesznya*, Moszkva, 1954.

[16] Lásd J. Greenway, *American Folksongs of Protest*, Philadelphia 1953. 107. l.

[17] A művészet hagyományos eszközeinek az elvetése éppúgy, mint az egyéniséget „megsemmisítő" közösség hipotézise még a munkásmozgalmon belül is csak naiv ***kispolgári*** vulgarizáció volt. Világos, hogy a szocialista fejlődés, a közösségi vonatkozások gazdagításával, nem szünteti meg az egyéniséget sem, hanem éppen kiteljesíti; a művészetben pedig *felhasználja* az egyéniséget kifejező polgári vívmányokat.

Digitized by Google

lözve a hivatásos művészet teljes értékű elsajátításának sok feltételét, s kitéve a mindennapos idegen hatásoknak; történelmi pozitívumuk viszont az, hogy a „fent" sokszor elvontan-stilizáltan-illuzionisztikusan jelentkező kiútkeresésekkel szemben a valóság talaján állva, tényleges kivezető utat adnak a polgári művészet dilemmáiból.

Út a szocialista realizmus felé: „felülről"

Az elmondottak egyben érthetővé teszik, hogy a „magas művészeten" belüli szocialista realista törekvések hogyan kapcsolódnak a) a munkás-tömegművészethez, b) a „modernizmushoz", c) a klasszikus polgári hagyományhoz.

Az első kapcsolatnak néha olyan közvetlen példái vannak, mint *Majakovszkij* „tördelt" verssorainak előzményei a városi plebejus, majd proletárköltészet sokévszázados vonalában, a XVI. századi *Skelton* „ragged" soraitól a XIX. századi chartista költészet versformáiig, amelyek mintegy belülről dinamizálták a nivellált-lekerekített, lirikus polgári dalszerűséget. A kapcsolat kézenfekvő magyarázata, hogy a kommunista művészek alkotásaik egy részével maguk is a proletár tömegkultúra részévé váltak, akár *Derkovits* grafikáira, akár *József* Attila egyes verseire, akár Hanns *Eisler*-nek még a spanyol lövészárkokban is fölcsendült, nemzetközileg számos változatban elterjedt dalaira gondolunk.

A második kapcsolat sémáját néha egyszerűen *egymásutánként* írják le, mint a kispolgári-értelmiségi lázadás útját a szocialista realizmus felé, ahol a szóban forgó alkotók egyszerűen *megtagadják* „modernista" előzményüket. Hogy a séma nem ilyen egyszerű, arra már *Révai* József módszertanilag úttörő József Attila-tanulmánya is rámutatott. Annak magyarázatához, hogy a kérdéses alkotók miért *éppen* a „modernizmus" felől jutottak el a szocialista realizmushoz, nemcsak a különböző, hanem a *rokon* mozzanatokat is elemeznünk kell. Ezt pedig csak akkor tehetjük meg, ha a „modernséget" nem valamilyen globálisan dekadens masszának tekintjük, hanem differenciáltan vizsgáljuk a benne foglalt különböző tendenciákat, köztük azokat, amelyek mint analitikus, kritikus, vagy éppen a közösségi élmény felé utat törő irányzatok, valamilyen ponton érintkeznek a szocialista realizmussal.

Ami végül a harmadik kapcsolatot illeti: a szocialista realizmust mindenekelőtt az közelíti a klasszikus polgári hagyományhoz, hogy egységes világképet adó, teljességre irányuló művészet, szemben a „modernség" töredezett, diszharmónikus voltával. De éppoly világos az is, hogy a szocialista művészet nem a modernségen innen, hanem csak rajta túl keresheti a totalitást, a harmóniát: szembenézve mindazokkal a problémákkal, amelyeket az im-

Digitized by Google

perializmus és a proletárforradalmak kora fölvetett. Ha a szocialista realizmus, mindezt megkerülve, egyszerűen a polgári realista tradícióhoz kanyarodna vissza, akkor elsősorban magát tagadná meg: hiszen a XX. századi művészetnek nem kevés újítása éppen a szocialista művészethez fűződik; gondoljunk akár *Majakovszkij* költészetére, akár *Eizenstein* filmművészetére, akár *Brecht* drámaírására.

E gondolatok ma már nem újak. A hagyományt csak magasztaló, a modernséget csak átkozó dogmatizmus a múlté. Egy dogmatikus örökséggel azonban mégsem számoltunk le még eléggé, s ez törvényszerűen ismét a revizionista behatolásnak nyit kaput: a tartalom leszűkített értelmezésével, a forma iránti közömbösséggel. Az a szemlélet, amely a szocialista tartalmat a művészi formától elszakítva kéri számon, a formát illetően pedig legföljebb a „közérthetőséget", vagy az „igényességet", a „mesterségbeli tudást" stb. tartja fontosnak, és ezzel a *tartalmilag közömbös technika* szintjére degradálja a művészi formát — éppúgy vezethet a dogmatizmus zord konzervativizmusához, mint a revizionizmus szélesmosolyú liberalizmusához. „A tartalom szocialista legyen, és akkor az eszközök közömbösek" — mondják. De az eszközök sem akkor, sem máskor nem közömbösek, mert a művészetben a tartalom nem önmagában létezik, hanem *meghatározott formákon át* jut kifejezésre. A „tartalmi szigor plusz formai liberalizmus" képlete kényelmes öncsalás: az ablakon ismét beengedi azt, amit az ajtón kitessékeltünk. Amíg a marxista esztétika békeharcról, a szocializmus igenléséről stb. beszél, *függetlenül* a durtól, szonátától, dodekafóniától, addig a művészi „szakma" durról, szonátáról, dodekafóniáról beszél majd, *függetlenül* a békeharctól, vagy a szocializmus igenlésétől (vagy esetleg *ugyanannak* a műnek ad „programmatikus" *címet* egy hazai pályázat, absztrakt címet pedig egy nyugati avantgardista fesztiválon való bemutatás céljaira).

Az ilyen „esztétika" csak általánosságokat ismer, legyenek azok a kényszer, vagy az engedékenység általánosságai. A problémáknak a „mit tiltsunk be", vagy a „mit engedélyezzünk" kérdésére való leegyszerűsítése Gogol hivatalnokainak való, nem marxistáknak. A lényeg ezeken túl: a *„mit valljunk a magunkénak"* kérdése; ennek megválaszolásához viszont csak a tartalom és a forma kölcsönös kapcsolatát szem előtt tartó történelmi távlatú, differenciált *elemzéseken* át vezet az út. Olyan elemzéseken át, amelyek — a „realizmus" és a „modernizmus" jobbról és balról egyaránt misztifikált fogalmával szemben — eljutnak a *realizmus történetileg konkrét* válfajainak a fölismeréséig, éppúgy, mint a *modernizmusban* foglalt *különböző* áramlatoknak és a realizmushoz való viszonyuknak a meghatározásáig.

Digitized by Google

SZEMLE

Hármas jelszó a Mátra alján

A Mátravidéki Hőerőmű szocialista brigádmozgalmának eredményei

Amikor a salgótarjáni útról mégegyszer visszanéztem a Mátravidéki Erőmű piros falú, téglalap alakú, zömök épületére, az a gondolatom támadt, hogy ez voltaképpen nem is erőmű (bár annak sem utolsó), hanem főiskola. Négy füstölgő kéményével, turbináival, kötélpályájával és csillefordítójával egyetemben, ott, a Mátra szelíd északi lankáinak tövében. Pedellus-portással és ezerháromszáz diák-tanárral. Tanulj, hogy taníthass — ez nem jelszó, hanem módszer náluk.

Szervezett oktatásban pillanatnyilag 900-an gyűjtenek politikai és szakmai ismereteket. 200-an állami, 700-an pártoktatásban a marxista egyetem három évfolyamán, a gazdaságpolitikai ismeretek ipari tagozatán, a marxista—leninista és az időszerű politikai kérdések szemináriumain, az egyetemi, a technikumi, a középiskolai előkészítőkön, a különféle technikumok különböző évfolyamain, 25 szakmai tanfolyamon, amelyek közül a legrövidebb is száz órás, s tanulnak a távolabb fekvő községek kihelyezett iskoláin, amelyeket a járási pártbizottság segítségével szerveztek meg. Ahova nem találtak megfelelő előadót, oda most az erőműből jár ki előadó. És leveleznek a budapesti, a veszprémi egyetemekkel. Aki pedig nem tanul, az már megszerezte a diplomát, vagy a technikusi oklevelet, kijárta az általános iskolát, vagy az idei tanévben már nem jutott számára hely az egyetemek, középiskolák padjaiban. Iskolakombinát ez, 128 megawattos főiskola, még ha a messziről jött idegen az első pillanatban „csak" az erőművet látja is benne.

Ez persze költői túlzásnak hat, hiszen elsősorban mégiscsak erőmű az erőmű. Eredményeit boncolgatva azonban valahogy mindig eljutottunk a tanuláshoz is. (Sőt, egyik-másik gondjuknak is ez a forrása.) A szocialista brigádmozgalom hármas jelszava: *„Szocialista módon élni, dolgozni, tanulni!"* Itt, a Mátra alján, a mélyére hatoltak a *szocialista módra való tanulás* gondolatának, ezt bontották ki, ezt igyekeztek elérni. Minden eredményüket szinte egymagában magyarázza az, hogyan és mennyit tanultak a szocialista brigádmozgalom kibontakozása óta. Náluk már nemcsak cél a tanulás, hanem eszköz is: a jobb, gazdaságosabb termelőmunka, a kollektív, szocialista élet kialakításának eszköze. Úgy érzem, érdemesebb előbb ezzel az eszközzel megismerkednünk, mielőtt az eredményekre és a gondokra fordítanánk a szót.

A Mátravidéki Hőerőműben 1960 januárjában alakult az első „szocialista" címért dolgozó bri-

Digitized by Google

gád, és azóta évről évre fokozódik a tudásvágy. Az első vállalások között szerepelt az, hogy gyarapítják szakmai ismereteiket és elvégzik az általános iskolát azok, akik annak idején megrekedtek a negyedik vagy a hatodik eleminé. Akkoriban az üzemi bizottság oktatási felelőse könnyen győzte a munkát. Ma: három hónapba telik az oktatási év előkészítése és megszervezése, háromtagú oktatási bizottság foglalkozik a tanulmányi ügyekkel, egész kis tanulmányi osztály.

Meg is érződik az erőmű dolgozóinak képzettségi színvonalán a nagy tanulási láz. A VII. pártkongresszus idején műszaki beosztásban 10 mérnök dolgozott, ma 15, 24 technikus volt akkor, ma 45 Az ötvenes évek végén 4 technikus volt munkásállományban, ma 10, két érettségizett szakmunkással „dicsekedhetnek", ma 11-gyel. Egyetlen egyetemet végzett adminisztratív beosztású alkalmazottja sem volt az üzemnek, ma kettő van.

Ezek a számok már minőséget is jeleznek, nemcsak tetszetős summákat a kimutatásokban: ennyien és ennyien, ilyen és ilyen fokon tanulnak. Igaz, az is előfordult, hogy egyik tanfolyam előadásain sohasem láttak 11 olyan embert, aki jelentkezett az oktatásra, s az is megtörtént, hogy egy nagy létszámú tanfolyam egyik előadásán csak hatan jelentek meg, s így az elmaradt. Általában azonban az emberek szorgalmasan végzik az iskolákat. A marxista—leninista esti egyetem tanulmányi átlaga pl. 4,2 százalék volt, jobb az országos átlagnál.

— Ne üssön meg nálunk senkit a szél! — Ezt Szilágyi Antal, párttitkár mondja. Aztán, amikor látja, hogy értetlenül nézek rá, megmagyarázza: — Ne legyen nálunk féloldalas senki, ezt akarjuk. Így most már érti, mire gondoltam, ugye? Aki megszerezte a műszaki ismereteket, az szerezze meg a politikai tudást, meg a humán műveltséget is. Mire megállni egy bizonyítvánnyal a zsebünkben? Attól nem kell tartani, hogy elfogy a tanulnivaló!

— Hát Szilágyi elvtárs?

— Én 1949-ben mint villanyszerelő kerültem ide. Üzemmérnöki diplomám van, és most a marxista egyetemre járok. Én bort prédikálok, de bort iszom is... Itt van Korponai elvtárs — mutat a szervező titkárra (mindketten 1910-ben születtek). — Segédmunkásnak jött ide 43-ban, amikor a főváros építeni kezdte az erőművet: a 60 megawattosat, amit 44-ben elvittek a németek. Korponai elvtárs most üzemvezető.

Látják, hogy serényen fut a tollam a jegyzettömbön, versengve folytatják:

— Petró Illés kubikus volt, most főgépész.

— Juhász István portás volt, most üzemviteli művezető.

— Tari Ferenc segédmunkásból lett technikus.

— Kerek István, volt segédmunkás, ma főgépész.

— Végh Sándor írni sem tudott, amikor ide került, most nyolc kazán van a keze alatt, kazán-főgépész. Az iskolában színkitűnően végzett minden esztendőben.

— A gazdasági-műszaki vezetők 90 százaléka 15 évvel ezelőtt környékbeli parasztfiú volt.

— Tavaly meg tavaly előtt 34-en érettségiztek a régiek közül. Amikor mi idekerültünk, úgy néz-

Digitized by Google

tünk az akkori vezetőkre, gépészekre, mérnökökre, akár a jámbor ember az istenre. Azt sem tudtuk mi az a turbina, a generátor...

A törzsgárdának 833 tagja van. 644-en tíz esztendeje dolgoznak az Erőműben, 189-en régebben, mégpedig többnyire jóval régebben. Majdnem mindnyájan a környékbeli falvakban születtek, a legtöbben Lőrinciben, Heréden, vagy legalábbis már régóta ott laknak. Apjuknak legfeljebb, ha a kovácsiparhoz volt köze, vagy a bognársághoz, a malomhoz, ők pedig a legmodernebb mesterséget űzik: elektromosságot gyártanak. Korszerű szakismerettel, de ősi szorgalommal, akarással, ahogyan a földet kellett művelni. Kollektív felelősségtudással termelnek most villanyáramot, mert érzik, hogy nemcsak nekik „terem". Azaz nemcsak érzik: tudják is, hiszen éppen ez a nagy különbség. Meg akarták tanulni, megtanulhatták — megtanulták.

Motoszkált bennük valami azelőtt is, az összefogásról, a kollektív életről, munkáról. Egyszerű hasonlattal éltek: könnyebb a zsák, ha ketten visszük.

— Az ember társadalmi lényként jelent meg a földön — kezdi boncolgatni a kollektívitás érzését a karbantartók „Egyesült" szocialista brigádjának egyik tagja — társas lényként és homo faberként.

— Homo faberként?!...

— Az *„Emberi kapcsolatok az üzemben"* című tankönyvet lapozgattam a múltkor, onnan ez a kifejezés. Érdekel az üzemszervezés tudománya... Szóval — a társadalmi jelleg az elsősorban éppen a munkában jelentkezik...

Aztán tudományosan kifejti, hogy kollektivitás nélkül elképzelhetetlen a nagyüzemi termelés.

Sok olyan szocialista brigádtaggal találkoztam másutt az országban, akik csak vonogatták a vállukat, vagy panaszkodtak, ha a tanulásra fordult a szó. „A vezetőktől semmilyen támogatást nem kapunk — mondták —, nem változtatják meg a műszak-beosztásunkat, a tanulmányi szabadságot sem vehetjük ki egyszerre mindannyian — hogyan tanuljunk akkor!" Sok helyen pedig az évvégi hajrá veti vissza tanulmányaikban a brigádtagokat. 20—30 délutánjuk, estéjük túlórázással telik el, s után már sem erejük, sem kedvük pótolni az iskolában elmulasztottakat. A következő évben újból beiratkoznak, az újabb évvégi hajrá azután az új szándéknak is szárnyát szegi. Hallottam már igazgatót is panaszkodni: a tanulmányi szabadságokkal, társadalmi munkával menteni a terv lemaradást.

A Mátravidéki Hőerőműben a dolgozók 75 százaléka tanul. Mindenki eljut az iskolába, amikor órája van, tervlemaradás mégsincs. Van olyan műszak, amelyben 400 ember dolgozik, s közülük egyszerre 200-an mentek tanulmányi szabadságra. A másik 200 dolgozott helyettük. 8 óra munka, 8 óra pihenés, újabb 8 óra munka — ez volt a napi időbeosztásuk. Nem várták el a vezetőktől, hogy a vizsga-időszakban leállítsák az Erőművet. A vezetők pedig elintézték, hogy kissé megnyúljon a beszámolási időszak. Így amikor az első kétszáz ember visszatért a vizsgákról, mehetett a másik kétszáz, volt aki dolgo-

Digitized by Google

zott helyettük. Mindent lehet, ha komoly az elhatározás.

A *társadalmi munka* sem bontotta meg a termelés rendjét. Építettek pl. 5 ezer munkaóra alatt olyan strandot, hogy meleg nyári vasárnapokon még Hatvanból is kijártak oda az emberek. Vonattal. Volt úgy, hogy ötezer vendég is megfordult az Erőmű strandján. Egy másik példa: az idén nyáron 10 traktorost és 22 aratópárt állított ki az üzem. Az ő helyükre is volt, aki odaállt. Oda kellett állni, hiszen vállalták, hogy terven felül 30 millió kilowattóra villanyáramot adnak az országos hálózatba. Azóta már 40 millió a többlet. (Gondolkoznak is most valamennyien: felmérték-e alaposan képességeiket és tartalékaikat? Hiszen nem akarnak ők könnyű látszat-sikereket aratni!)

Van azért olyan ember is, aki számlálja: hány órát dolgozott más helyett. A csúsztatás nem ismeretlen fogalom a Mátra alján sem. A munkaügyi osztály vezetője, Horváth László, őrlődik is az üzemi érdek, no meg a rendeletek és az egyéni érdek malomkövei között. A túlóra-keret szilárd korlátai is elzárják az utat, de csúsztatni sem lehet 100—200 órát. Ő tudja, hogyan oldja meg ezt a helyzetet időszakról-időszakra, de eddig még mindenesetre eredményesen csinálta.

300 emberrel kevesebb dolgozik az Erőműben mint 1957-ben, mégis *ugyanannyi* energiát adnak, mint akkor, *sokkal olcsóbban* (41 fillérért kilowattóráját). és *jobb fajlagos hőfogyasztással* (kilowattóránként 50 kilokalória a csökkenés.) Pedig a Petőfi-bányai lignit nem tartozik a jó szenek közé. Az egy emberre jutó termelési érték pedig az első szocialista brigád megalakulása óta *41 ezer forinttal emelkedett.* Mindez a szervezésnek, a munkaköri összevonásoknak és a szakismeretek gyarapodásának az eredménye. Ahol azelőtt két-három ember dolgozott, ma egy végzi a munkát.

Nagyon sok a több szakmához is értő, úgynevezett „fregoli-ember" az Erőműben. Többen három-négy szakmát is megtanultak az utóbbi években. Ez azonban sok fejtörést is okoz az Erőmű vezetőinek. A szakmunkások száma éppen kétszerese a segédmunkásokénak, holott a feladatok alapján a 40—60 százalék volna az egészséges. Így azután gyakran előfordul, hogy a központi fűtésszerelő gödröt ás (segédmunkása önmagának), az üzemi targoncás zsebében technikusi oklevél lapul, és a kazánt is technikus rakja. Amikor tanfolyamra, egyetemre jelentkeznek az emberek, a vezetők nem mulasztják el a figyelmeztetést: tanulmányaik befejezése után aligha kaphatnak végzettségükhez illő munkakört. Mégis tanulnak, s a szakképzettség megszerzése után mégsem mennek el az Erőműből. Ennek persze az is oka, hogy senki sem válik meg egykönnyen megszokott környezetétől, meg az is, hogy nagyon sok feleség tagja valamelyik környékbeli tsz-nek és a háztájit nem lehet vonatra rakni.

A nagy tanulási láznak tehát nem kívánatos következményei is vannak. A szakmunkások és a segédmunkások arányának nem egészséges alakulását is vitathatatlanul a szocialista brigádmozgalom okozta. De azért mégiscsak

Digitized by Google

több nehéz akadályon segíti át az üzemet a mozgalom, mint amennyit elébe rak.

A TMK dolgozóinak a kötelessége pl. a karbantartás; az alkatrész-gyártáshoz semmi közük Mégis, a javítások mellett 1500 darab alkatrészt gyártottak, mert az Erőmű Karbantartó vállalat nem tudott határidőre szállítani. A műhely — egyetlen brigád, az „Egyesült" szocialista brigád — *kisegíti saját magát.* Órabérben dolgoznak, nyugodtan ülhetnének is alkatrészre várva, az „objektív nehézségekre" hivatkozva. Más példa: az Erőmű területén már csak az úgynevezett csillevonszolónál kellett erőltetni az izmokat. Megjelent a felhívás: „Szocialista brigádtagok, gondolkodjatok, hogyan lehetne gépesíteni a munkát!" S már *szerelik* a berendezést.

Sok más példát is sorolhatnék annak a bizonyítására, hogyan szervezik, könnyítik, gyorsítják meg *maguk a brigádok, teljesen önállóan,* a munkát. Nincs az a műszaki vezető, aki egymaga képes volna átlátni egy gyár egész területét — még egy kis gyárét sem —, aki mindennap benézhetne minden szögletbe, s olyan füllel hallaná a gépek zúgását, mint az, aki minden idejét közöttük tölti. Hol az a főmérnök, aki maga konstruálna meg minden egyes apró szervezési intézkedést, kisebb műszaki megoldást? De ahol olyan szakképzett gárda van, mint a Mátravidéki Hőerőműben, ott az üzem vezetősége nyugodtan hagyhatja a brigádokra ezt a munkát. Csak arra kell ügyelnie, hogy a munkások mindig pontosan ismerjék a vállalat feladatait, helyzetét. Rengeteg apró gondtól szabadulhatnak meg így a vezetők, és sokkal több idejük marad a termelés „stratégiájának" kidolgozására. Hiszen a jó vezető inkább stratéga, mint taktikus.

A műszakiakban sem ébredhetett szakmai féltékenység, hiszen maguk is tagjai a mozgalomnak, és választott képviselőik — a főtechnológus és a főenergetikus — ott vannak *a szocialista brigádtanácsban,* technikusokkal, számviteli szakemberekkel és szakmunkásokkal együtt. Ebben a szervezetben az üzem minden munkaterülete képviselteti magát.

A szocialista brigádok tanácsa másfél esztendeje alakult meg. Valójában 9 tagú koordináló szerv ez. Fő feladata, hogy a brigádok vállalásait összehangolja az egész vállalat céljaival, gondoskodjék arról, hogy a szocialista brigádmozgalom soha ne maradjon valódi vállalás nélkül, s hogy amit tesznek, az valóban fontos és időszerű legyen, valóban a munkaköri kötelességen felüli többlet legyen.

A felajánlásokat értékeli, a kooperációt szervezi a brigádok között, s új vállalásokat javasol. Koordinál az üzem politikai, műszaki, gazdasági vezetőivel és az üzemi tanáccsal is. Nem helyettesíti tehát valamelyik már eddig működő szervezetet, hanem segíti mindegyiket. De a legfontosabb benne az, hogy ez az alulról, a szocialista brigádtagok kezdeményezésére megalakult újszerű szerv további, mégpedig *nagyon szoros kapcsolatokat* teremt az üzem vezetősége és munkásai között, olyan kapcsolatokat, amelyek nagyon élők, mert *a mindennapi termelő munkán, a brigádéleten nyugszanak.* Ahol anynyira kibontakozott a szocialista brigádmozgalom, mint a Mátravidéki Hőerőműben, ott már ilyen

Digitized by Google

központi irányító szervre is szükség van. Jó megoldás ez, bár másutt persze más megoldást is találhatnak. Bizonyos feltételek kellenek létrejöttéhez, például az, hogy a létszám 80 százaléka szocialista brigádban dolgozzon.

Van persze arra is példa, hogy még nem mindenki dolgozik szocialista módon az Erőműben. Negyedévenként két-három eset utal erre. Egyet hadd idézzek a brigád-híradóból, úgy, ahogy ott leírták: „A javítás alatt álló kazánoknál a felszerelt hőmérőket többször letörve, elgörbítve találtuk. Ennek oka a vigyázatlanság és a nemtörődömség. Véleményünk szerint furcsa, hogy egy »szocialista üzem« címért dolgozó kollektíva házatáján ilyen rongálások történhetnek, és a kár okát, okozóját nem találják." Az általános azonban az, hogy egyre jobban érzi mindenki: minden tettével az egész közösség hasznát gyarapítja, vagy kárát okozza.

A légkör, az úgynevezett üzemi klíma is sokat változott négy év alatt. Az ötvenes évek második felében a munkásállomány egyharmada cserélődött ki évente — most körülbelül 10 százalék vándorol. 1960-ban 32 fegyelmi határozatot hoztak — 1964-ben 13-at, de ezeknek egy része is ugyanannak az egy embernek szól. (Végigjárta ő az összes lépcsőfokokat, a szóbeli figyelmeztetéstől az elbocsátásig. A vezetők már hónapokkal ezelőtt elküldték volna. Az egyik szocialista brigád azonban felelősséget vállalt érte, szárnya alá vette. Most már ők mondják: „elmehet"!)

Aztán az is igaz, hogy néhány üzemrészben becsület-boltot állítottak fel, elárusító és pénztáros nélküli büfét — de bezárták. Az első hetekben még nem volt hiány, aztán csökkent a bevétel. A munkamorállal már nincs baj, a pénz azonban még nagy kísértő.

Pedig szépen gyarapodik az Erőmű kolóniája: 50 gépkocsija, 104 tv-készüléke van a telep 230 családjának. Olasz, francia, osztrák, csehszlovák, lengyel, román és jugoszláv városok, hegyi és tengerparti üdülők szerepeltek az idei nyaralási programokban, s nemcsak az autótulajdonosokéban. Több mint ezer az újság- és folyóirat-előfizetés. A legnagyobb beszerzési gond pedig a könyvszekrény. De még egy-két esztendő múltán is érdemes lesz szót ejteni a gazdasági emelkedésről: lesz még fejlődés. (Az „Egyesült" brigádban is a bérekről vitatkoznak most az öregek és a fiatalok: 200 forint közöttük a feszültség. De nem a vezetők, és egymás háta mögött sustorognak, nehogy a szóbeszéd megbontsa a köztük levő harmóniát.)

Érdekelt az is, mit csinál az a 20 százalék, aki nem vesz részt a brigádmozgalomban.

— Robogó vonatra nem lehet felszállni, csak az állomáson! — Elmés megjegyzés, Horváth László teszi, a generátor-javítóműhely dolgozója. — Hogyan léphetnék be a teljesítési időszak közepén a brigádba? Nálunk szigorú értékelési rendszer van, lehúznám a teljesítményt. Most jöttem vissza Palkonyáról. Elváltam. Elmentem egy időre az asszony közeléből... A brigádnak meg kell győződnie arról, hogy rendben van-e a széna a kocsimon. Majd jövőre belépek, ha bevesznek maguk közé.

Petró Sándor nem kertel:

— Hiányzik az általános iskola VIII. osztálya. Ma már ez a minimum ahhoz, hogy szocialista brigádtag legyek. Miért rontsak

Digitized by Google

le egy jó brigádot? Nincs időm tanulni. Az NB II-es asztaliteniszcsapat tagja vagyok: heti két edzés, egy versenynap. Mikor tanuljak?

Knitli Jánosné, darus:

— Amíg a fiam nem végzi el az iskolát, nem lépek be. Eleven gyerek, a sarkában kell lenni. Még nekem is hátra van az általános iskola. Majd akkor gondolok rá, ha a fiam megkomolyodik... És a háztartás is!... Bejöttünk múlt vasárnap hatra, hogy délig maradunk — este 11 lett belőle. Még szerencse, hogy már pénteken megíőztem a szombatit, meg a vasárnapit is...

(Kétszázhuszonhét nő dolgozik a gyárban, 126 közülük munkás: turbina-gépészek, algépészek, segédberendezés-kezelők. Kétszázan brigádtagok. Van, aki brigádvezető — családdal, háztartással.)

Nem kell erőltetni. Így van ez jól. Mindenképpen becsületes dolog, hogy *felmérik a feladatot*, s ha úgy érzik, hogy terhes, akkor nem vállalják.

Egyre csak firtatom, hogyan jutottak idáig? Kővári József, az üzemi bizottság titkára visszanyúl egészen a kezdetig:

— Nem siettünk, vártunk, figyeltünk. Jártuk az országot: hol mit csinálnak. Mindenhonnan elhoztuk a legjobbat. Aztán két-három hónapig csak beszélgettünk arról, hogy másutt mibe kezdtek. Mint érdekességről, hogy: ez is van. Aztán egyszer csak azt mondta valaki: csináljuk meg mi is. Bolondgyeztünk. Először jutalmat tűztünk ki a legjobb brigádnak, egyhetes ingyen üdülést a Mátrában. Azután eszünkbe jutott, hogy hátha csak ezért van a lelkesedés? Akkor nem írtunk ki jutalmat. Azután már csak azon vettük észre magunkat, hogy a megyei szakszervezeti központ megszidott bennünket. „Lejáratjátok a mozgalmat, felhígítjátok, annyi szocialista brigádtagotok van már!..." Úgy látszik, mégsem...

— Másutt a szakszervezet a gazdája a mozgalomnak. Itt meg mintha a párt volna az.

— Hát a szakszervezeti bizottságban nem kommunisták dolgoznak?

— Dehogynem. Dehát a munkamegosztás...

— A szakszervezet dolgozta ki az irányelveket, de a határozatot a párt hozta. És a párthatározatok nem „címre" szólnak, hanem a párttagoknak. Közösen csináltunk mindent a pártbizottsággal, de a munkát nem olyan alapon osztottuk el, hogy ki melyik szervezet tagja, hanem hogy valamennyien a Mátravidéki Hőerőműben élünk és dolgozunk, és kommunisták vagyunk! Egyébként is, csak egy ajtó választ el bennünket — s mutatja az ajtót a két szoba között. — Vékonyak a falak, ha a párttitkár diktál, hallom. Ha nem értek egyet fogalmazással, átszólok. És a párttitkár ugyanígy. Most költözzünk el egymás mellől, vagy falazzuk be ezt az ajtót?

Nem, azt az ajtót igazán kár volna befalazni. Hiszen — gondolom — nem tévedek, ha azt mondom: ennek a nyitott ajtónak is volt szerepe abban, hogy a Mátravidéki Hőerőmű szocialista brigádmozgalma eredményekben gazdag négy esztendőre tekinthet vissza.

— Sok kudarc, munka, újrakezdés, fáradság van mögöttünk — mondja búcsúzóul a párttitkár. — A további célunk pedig az, hogy 1300 ember egy brigádban legyen. Most már a „szocialista

Digitized by Google

üzem" címért dolgozunk. Tehetjük, hiszen a többség bekapcsolódott a szocialista brigádmozgalomba. Egyre-másra egyesülnek a brigádok is. Egyre jobban összeötvöződik a gárda. Amikor kezdtük, magunk sem gondoltuk, hogy négy év múltán itt tartunk majd. Tudja, minduntalan vissza-visszanézünk: micsoda kapaszkodókat hagytunk magunk mögött! Kell ez, különben letennénk a hegymászó kötelet...

Egyre feljebb, egyre tovább. Az élet — mozgás. A jó mozgalom nem kampány. Sikere, pezsgése attól függ, mekkora alkotó teret ad a részvevőknek, és mennyi megalkotni valót, mekkora lehetőséget a mozgásra. A régi, kampányszerű munkaversenyekkel szemben a szocialista brigádmozgalom éppen azért bővelkedik általában sikerekben és produkál tartósan eredményeket, mert *nagyobb benne az egyén szerepe*, összetettebbek a feladatai, maga tűzheti ki őket maga elé, maga állapíthatja meg a feladatok megoldásának sorrendjét és időtartamát. Csökken az irányítottság érzete az egyénekben, s ezzel *nő a felelősségérzetük*. Minél több dologba szólhat bele alkotó módon az egyén — legalábbis javaslattevő jogkörrel — , annál inkább sajátjává válik minden feladat, annál jobban kielégül alkotásvágya, s találja meg örömét a munkában. Munkaöröm nélkül pedig nincs tartósan eredményes tevékenység. A szocialista brigádmozgalomban ez a lélektani mechanizmus érvényesül — hol többé, hol kevésbé. Ezért rejlenek benne hihetetlen tartalékok, ha határidőről, gazdaságosságról, termelékenységről, korszerűsítésről beszélünk, vagy csak egyszerűen munkafegyelemről.

A szocialista brigádmozgalomnak ez a tulajdonsága a műszaki-gazdasági vezetés színvonalának emelését is gyorsíthatná. A vezetők ideje nagyrészt pandúrkodással megy el, vagy olyan értekezletekkel, amelyeken — mondjuk — a kisgépesítés lehetőségeiről vitatkoznak — pedig a szocialista brigádok, a „szocialista módon tanulni" jelszó jegyében, négy esztendő alatt már nagyobb szakmai ismereteket, tágabb látókört szereztek: miért ne lehetne *rájuk bízni* a kisgépesítés programját? A szocialista brigádok szinte mindenütt megértek arra, hogy a pusztán termelési feladatokon kívül *műszaki fejlesztési, vagy önköltségcsökkentési feladatokat is kapjanak*, szervezetten és rendszeresen. Sőt szükség is van újabb alkotó területre, hogy ne rekedjen meg „általános iskolás" fokon a szocialista brigádmozgalom, ne topogjon egyhelyben,, mert ez minden mozgalom elsorvadásához, széthullásához vezet. Ez a mozgalom pedig még az eddigieknél is többre és egyre többre képes.

A Mátravidéki Hőerőmű brigádmozgalma ezt az igazságot bizonyítja — legalább is számomra. Igaz, az Erőmű sajátságos körülményei is közrejátszanak az eredményekben: a technológiai folyamat zártsága és állandósága, meg az, hogy a munkásgárda tagjai egymáshoz közel, néhány faluban és a kolónián élnek, szinte gyermekkoruk óta ismerik egymást.

De azért mégis tévedés volna ha csak ezzel magyaráznák az eredményeket. Azelőtt is volt Magyarországon kolónia-élet, családias gyár, de az előbbi tekézésből, biliárdozásból, sörözésből és majálisokból állt, az utóbbi pedig az intrikák és pletykák melegágya volt. Az ötvenes években is

Digitized by Google

nagyrészt azok az emberek dolgoztak a Mátravidéki Erőműben, akik ma, mégis: akkor a kapubój kellett visszacsalogatni, vagy visszaparancsolni az embereket, ha éppen a munka befejeztekor romlott el egy kazán. Ma: beszaladnak a szomszédos faluból, ha váratlanul elapad az egyik kémény füstje.

Igen, az a bizonyos belső tartás változott meg, az országos politikai fejlődés segítségével, de a szocialista brigádmozgalom jellemnevelő, felelősségtudatot alakító és szakismeretet gyarapító kollektív összefogásával. S ez az erő *mindenütt* megvan ebben az országban, csak ki kell aknázni.

Ifj. Gerencsér Ferenc

Digitized by Google

NEMZETKÖZI SZEMLE

Amerikai problémák az elnökválasztás után

Az amerikai választópolgárnak november 3-án, amikor behúzta maga mögött a szavazófülke függönyét, valóban döntenie kellett. A megelőző elnökválasztásokon csupán arról volt szó, hogy kiválassza a neki rokonszenvesebb jelöltet két olyan politikai „klub" képviselői közül, amelyek azonos kül- és belpolitikai irányvonal különböző árnyalatait képviselték. Ezúttal más volt a helyzet. Bár a szavazópolgár csak két irányzat között választhatott, ez a két irányzat az amerikai kapitalizmus megszabta keretek között éles ellentétben állott egymással. *Johnson* lényegében azt ígérte, hogy folytatni fogja elődje politikáját külpolitikában, belpolitikában és a gazdaság területén egyaránt. *Goldwater* viszont olyan programmal állott elő, amelynek megvalósítása drámai és veszélyes változásokat jelentett volna a külpolitikában, és az amerikai átlagember szempontjából talán még drámaibb változásokat a belpolitikában és a gazdasági életben.

A választók többsége a Johnson-féle utat választotta, amerikai viszonyok között példátlan többséggel. Hasonló arányú választási győzelmet előtte csupán *Roosewelt* aratott 1936-ban, amikor népszerűsége tetőfokon állott. A Goldwater által körvonalazott program azonban olyan elrettentő volt a szavazók többsége számára, hogy Johnson politikai irányvonalának részletes tisztázása nélkül is végigharcolhatta és megnyerhette a választási hadjáratot. Az elnök békéről és jólétről beszélt, de olyan általánosságban, hogy az amerikai kormányzat előtt álló konkrét kérdések *megválaszolatlanok maradtak*. Talán ez volt egyik oka annak, hogy Johnson győzelmét az Egyesült Államokban inkább megkönnyebbüléssel, mint ujjongással fogadták.

Johnsont megválasztották s a problémák most gyakorlati formában jelentkeznek. A kérdésekre adandó válaszokat nem lehet többé a választási szónoklatok ködfüggönyébe burkolni. A problémák megoldása a választási eredmény kihirdetése után azonnal követelő realitássá vált. Az elnök nem evezhet többé az általános ígéretek nyomán keletkezett népszerűségi hullám tetején. Szembe kell néznie a valósággal.

Soroljunk fel néhányat (a teljesség igénye nélkül) azokból a kérdésekből, amelyek az Egyesült Államokban sürgős válaszra várnak.

Kezdjük mindjárt *a dollárproblémával*. A dollár, bármilyen szilárdnak látszik is, *bármely pillanatban meginoghat*. Ezt jól tudja minden amerikai közgazdász. Az elmúlt évek során számos javaslat született az amerikai pénz helyzetének megszilárdítására, de a javaslatok egyike sem tudta kiküszöbölni a dollár potenciális válságának igazi okait. A javaslatok egyike sem tudott ugyanis

Digitized by Google

változtatni azon, hogy a leggazdagabb ország sem bírhatja el sokáig egy óriási méretű külföldi katonai támaszpont-hálózat fenntartásának, egy kiterjedt gazdasági és katonai segélyprogramnak és a kapitalista világ ipara állandó növelésének hármas terhét.

Ezeknek az okoknak a következtében hosszú évek óta állandósult az arany-kiáramlás az Egyesült Államokból. Ma az a helyzet, hogy külföldi bankoknak 26 milliárd dollárnyi követelésük van. Az amerikai aranykészlet jelenleg 15 milliárd dollárra rúg. Ebből 12 millárd értékű aranyhoz nem lehet hozzányúlni, mert ez a fennálló törvények értelmében a dollárbankjegy aranyfedezetét alkotja. A „szabad" amerikai arany értéke tehát nem több három milliárdnál. Ennek az összegnek kellene állnia minden esetleges támadást a dollár ellen.

Világos tehát, hogy a dollár értékállandósága attól függ, hogy a dollár-követeléssel rendelkező országok (elsősorban Nyugat-Németország, Nagy-Britannia, Franciaország és Olaszország) központi bankjai *bizalommal viseltetnek-e* az Egyesült Államok gazdasági helyzete iránt? Ha ez a bizalom bármilyen oknál fogva megrendülne, s a külföldi bankok egyszerre akarnák realizálni dollárkövetelésüket, akkor a dollár súlyos bajba kerülne.

Az *Eisenhower-* és a *Kennedy*-érában, valamint Johnson elnöksége eddigi ideje alatt tüneti kezeléssel próbálták orvosolni a fizetési mérleg betegségét. Nem valószínű, hogy Johnson a közeljövőben valamiféle csodaszert találhatna fel. Az egyetlen igazi megoldás *az Egyesült Államok külföldi katonai terheinek nagyarányú csökkentése lenne.* Erre azonban egyelőre *nem lehet számítani.*

A dollár-problémához szorosan kapcsolódnak *az állami költségvetés okozta gondok.* Az amerikai költségvetés öt év óta nincsen egyensúlyban. Az 1965. június 30-án végződő költségvetési évben a hiány 5,7 milliárd dollár. Az utána következő év költségvetési hiánya még nagyobb lesz, ha Johnson nem húz ki erélyesen számos tételt. Az ötven állam és sokezer város helyi hatóságai mind több és több segítséget kérnek a központi kormánytól a közlekedés, az oktatás, a lakásépítés céljaira és más tervek megvalósítására. Ezen felül Johnson meghirdette az úgynevezett szegénység elleni hadjáratot. Ennek a programnak a végrehajtása a szakértők legszerényebb számítása szerint is 15,5 milliárd dollárba kerülne. Az első évben az elnök csupán egy milliárdot irányzott elő erre a tervre. Ha azonban valóban végre akarná hajtani elgondolásait — amire a legszegényebb amerikai rétegek kényszeríteni igyekeznek majd az elnököt —, elő kell teremteni a többi 14 és fél milliárdot is.

Washingtontól minden tárca és minden helyi kormányzat állandóan pénzt követel. Ezen felül Johnson újabb adócsökkentést ígért, nem is beszélve arról, hogy a választási hadjáratban meghirdetett „jólét-programot" fokozott állami beruházások útján akarja megvalósítani. Senki sem tudja az Egyesült Államokban, hogyan lehet egyidejűleg növelni az állam költekezését, csökkenteni az adókat és egyensúlyba hozni a költségvetést? Erre csupán egyetlen mód lenne: *a katonai kiadások erélyes csökkentése.* Johnson

Digitized by Google

azonban máris bejelentette, hogy a következő költségvetésben a katonai kiadások *az eddigi szinten* mozognak majd.

Az arany-kiáramlás és a költségvetési hiány mellett nagy gondokat okoz az amerikai kormányzatnak a jövő év második felére jósolt *gazdasági visszaesés.* Az amerikai gazdasági élet fellendülése mintegy négy év óta tart. Ez jóval hosszabb időszak, mint amekkorát az amerikai közgazdászok normálisnak tartanak. A legtöbb szakértő nézete szerint kétháromévenként periodikus visszaesésnek, vagy legalábbis megtorpanásnak *kell* bekövetkeznie az eladásban és a beruházásokban. Kennedy nagyon büszke volt rá, hogy sikerült meghosszabbítania a periodikus ciklus felfelé ívelését. Most azonban az Egyesült Államok gazdasági körei attól tartanak, hogy a visszaesés a szokottnál nagyobb lesz. Egyes közgazdászok — így Arthur F. *Burns,* a Nemzeti Gazdaságkutató Intézet vezetője — a visszaesési periódus kezdetét 1965. május 1-re teszik. E szakértők szerint május 1-re általános sztrájk várható az amerikai *acéliparban.* Ekkor jár le az acélipari dolgozók kollektív szerződése, s az acélgyártó vállalatok máris jelezték, hogy nem hajlandók teljesíteni a munkások és alkalmazottak új bérköveteléseit. A sztrájkra számítva az acélt felhasználó vállalatok máris nagy mennyiségű acélt tartalékolnak. Az árucikk iránti jelenlegi nagy kereslet következtében az acélgyártó vállalatok fel akarják emelni az árakat. A vállalatok vezetői persze nem a nagy keresletre hivatkoznak, hanem arra, hogy sok nyersanyag ára állandóan növekedik, s ez az áremelkedés csökkenti a profitot. Ha azonban megengednék a profit csökkentését, akkor a tőkések az acélipar helyett más, jövedelmezőbb iparágakba fogják fektetni tőkéjüket — hangzik az acélgyárosok érvelése.

Az acéliparban látható válságjeleken kívül a gépkocsi-eladásban is komoly visszaesésre számítanak. A nagy amerikai autógyárak 1963-ban és 1964 első felében rekordeladásokkal büszkélkedhettek. A piac azonban annyira túltelítetté vált, hogy az eladások eddigi ütemét nem lehet fenntartani. Az autóiparban bekövetkezendő pangás nagy arányban érintené az egész amerikai gazdasági életet.

A gazdasági visszaesés egyik további tényezője az lesz — hangsúlyozzák amerikai közgazdászok —, hogy az 1964-ben végrehajtott *adócsökkentés* 1965 második felében már nem fogja éreztetni jótékony hatását a vásárlásokra.

A visszaesés vagy pangás orvosszere — mondják Washingtonban — egy lassú, keretek közt tartott *infláció* lenne. Ettől azonban a kormányzat nagyon fél, mert az infláció nehezen ellenőrizhető, az ellenőrizhetetlen infláció pedig azzal a következménnyel járhatna, hogy a külföldi bankok gyorsan be akarnák hajtani dollár-követeléseiket. A dollár árfolyamának megrendülése katasztrófához vezetne. Ezt Johnson természetesen minden áron el akarja kerülni.

Végeredményben egyelőre senki sem tudja, milyen módszerekkel kívánja az új amerikai rezsim elejét venni a fenyegető gazdasági veszélyeknek.

A gazdasági problémák mellett mind erősebben fogja szorítani a Johnson-kormányzatot a *néger-*

Digitized by Google

kérdés. Az elnök elfogadtatta a kongresszusal a polgárjogi törvényjavaslatot. Ezzel azonban a gyakorlatban semmi sem oldódott meg. Egyrészt: a törvényt végre kellene hajtani, másrészt: a négerek nem elégszenek már meg a törvénnyel, hanem egyre szervezettebben követelnek *további lépéseket* egyenjogosításukra.

A polgárjogi törvény végrehajtása *nehézségekbe ütközik.* Sem az iskolák integrálása, sem a fehérekével azonos munkabérek megadása nem halad kellően. A törvényt — előírásai szerint — szükség esetén a szövetségi kormány erőszak-szerveinek igénybevételével is végre kell ugyan hajtani, ehhez azonban Johnson — érthetően — csak a végső esetben akar folyamodni. Az elmúlt évek során az elnököknek néhányszor katonaságot kellett vezényelniük olyan helyekre, ahol egyes fehér csoportok ellenállása komoly vérengzéssel fenyegetett. Szövetségi csapatok kivezénylése azonban minden egyes esetben az elnök népszerűségének nagymérvű csökkenésére vezetett. Johnson, aki most teljesen be akarja fejezni a „Kennedy-érát" és meg akarja kezdeni a „Johnson-érát", nyilvánvalóan nem akar élni brutális eszközökkel, hiába ad erre jogot neki a törvény. A „meggyőzés", „felvilágosítás" és az úgynevezett enyhe gazdasági nyomás fegyvere azonban nem több szentelt víznél a nagyszámú fehér üzletember és más elvakított személy ellenállásával szemben.

Csupán néhányat soroltunk fel a Johnson elé tornyosuló belpolitikai és gazdasági problémák közül. Folytathatjuk azzal, hogy az elnöknek törődnie kell *a farmerek* megoldatlan nehézségeivel, az állandóan növekedő *bűnözési hullámmal* és a mindinkább sürgetővé váló *szociális követelésekkel is.* (Mint az öregségi társadalombiztosítás, az öregségi nyugdíjak felemelése, a munkanélkül segély meghosszabbítása stb.)

Mindehhez hozzájárulnak *a külpolitikai* problémák és nehézségek. Idézzük a *New York Times* november 9-i vezércikkét:

„Az elnök tudja, hogy nem tehetünk úgy a végtelenségig, mint ahogy Vietnamban tettünk, ahol ismét egy ingatag rezsimet támogatunk, olyan rezsimet, amelynek népi támogatása állandóan csökken. Az elnök tudja, hogy nem folytathatunk steril harcot a végtelenségig azért, hogy Kínát kirekesszük az Egyesült Nemzetek Szervezetéből, hogy megtagadjuk a diplomáciai elismerést egy 700 milliós nemzettől. Tudja, hogy a kapcsolatok változnak mind az Atlanti Közösségben, mind a kommunista világgal, hogy Latin-Amerika új függetlenségért küzd, hogy az afrikai óriás ébredezik álmából. Tudja, hogy a nukleáris ismeretek elterjedése a legveszélyesebb katonai és politikai következményeket idézheti elő. Tudja, hogy a világban végbemenő erjedés azt követeli tőlünk; vegyünk bátorságot arra, hogy nézeteinket kiigazítsuk, és szükség esetén még változtassuk is meg néhány kérdésben politikánkat, programunkat és gondolkodásmódunkat."

A New York Times éppen csak érinti az amerikai külpolitika szempontjából kényes pontokat, s nem is sorolja fel mindet. Ebből a nem teljes felsorolásból is látható azonban, hogy az elnöknek nem lesz könnyű dolga. Képes lesz-e megbirkózni a magasra tornyosuló problémákkal? Valószí-

Digitized by Google

nűleg nem, hiszen a legfontosabb külpolitikai, belpolitikai és gazdasági kérdések *nem oldhatók meg gyökeres irányváltoztatás nélkül.* Johnson, eddigi működése alapján ítélve nem kalandor-politikus. De nem lépheti át osztályának kereteit, még akkor sem, ha akarná. Az Egyesült Államok elnöke mindig országa uralmon levő osztálya akaratának végrehajtója és foglya. Ha azonban reálpolitikus, akkor tehet egyet-mást; mindenekelőtt sokat tehet azért, hogy *még jobban eltávolodjék az emberiség feje felől a világháború veszélye.* Ez nemcsak az amerikai nép, hanem az uralkodó osztály tekintélyes részének az érdekeivel is megegyezik. Ha nem is várhatunk a most megválasztott elnöktől döntő, alapvető változásokat az amerikai politikának az elmúlt évtizedek alatt kialakult irányvonalában, annyit remélhetünk, hogy ígéreteihez híven, továbbra is a békés együttélés útján fog haladni.

Polgár Dénes

Munkáspárti kormány Angliában

A brit Munkáspárt csekély többséggel győzött az 1964. október 15-i választásokon; a parlament 630 mandátuma közül 317-et szerzett meg (a Ház feloszlatásakor 255 képviselője volt). A Konzervatív és Unionista Párt 303 képviselőjét választották meg (volt: 351), a Liberális Párt korábbi 7 mandátuma most 9-re szaporodott. A házelnök tory ugyan, de ő nem szavazhat, így a Munkáspártnak a két ellenzéki párttal szemben összesen 5 fönyi többsége van.

A Munkáspárt nemcsak a 36 milliónyi választásra jogosult, hanem a ténylegesen szavazó 27 millió 650 ezer választó szavazatainak a többségét sem kapta meg: a részvevők 44,1 százaléka szavazott rá, a toryk a szavazatok 43,4 százalékát kapták, a liberálisok 11,2 százalékot. A brit választókerületek beosztása olyan, hogy a szavazatok kisebbségével is elnyerhető a mandátumok jelentős többsége. A háború után nem egyszer, így 1959-ben is, a konzervatívok kevesebb szavazattal lényegesen több mandátumot szereztek, mint a Munkáspárt. Jelenleg főleg a liberálisok szenvedték meg ezt a választási rendszert: bár szavazataik száma megduplázódott (több mint 3 millió szavazatot kaptak), mégis csak a mandátumok 1/34 része jutott nekik. Most ők követelik legerélyesebben a választási törvény reformját, s a kormány tett is bizonyos ködös ígéreteket, hogy a reformot végrehajtják.

Ezekből a számokból is kitűnik, hogy — 13 esztendős kormányzás után — *a konzervatívok népszerűtlensége volt a munkáspárti győzelem egyik fő tényezője.* Az eredmény világosan kifejezésre juttatta, hogy a britek többsége kiket *nem akar* többé kormányon látni. Másodsorban — amint ezt a brit társadalomnak közelről szemlélve jól érzékelhető lassú eriedése, a munkások és értelmiségiek tömegeinek hangulata is indokolta — az eredmény egy olyan baloldalnak nevezhe-

Digitized by Google

tő áramlatot fejez ki, amely *a forradalmároktól a langyos elégedetlenkedőkig nagyon is sokféle és meglehetősen szétforgácsolt csoportot egyesített azon a közös plattformon, hogy a tory jobbszárny helyett a Munkáspártot juttassák kormányra,* mint olyan pártot, amely nevében és a szakszervezetekkel való kapcsolatai révén tömegbázisában is valamiképpen a munkásosztályhoz kapcsolódik. Harmadszor: esetleges, jellegzetesen „angol" tényezők is közrejátszottak ugyan abban, hogy a Munkáspárt *többsége* nem lehet nagyobb (pl. a csütörtöki napon tartott választásokon éppen a munkaidő befejeztekor zuhogott az eső), de a liberálisok előretörése mégis azt jelzi, hogy a választók jelentős hányada egyik „nagy" párttól sincs elragadtatva, és a Britanniában elkerülhetetlenné vált reformokat nem a szocializmus, sőt nem is a szociáldemokrácia, hanem egy nála is szelídebbnek vélt „harmadik út" irányában keresi.

Az Angol Munkáspárt Nyugat-Európa elpolgáriasodott szociáldemokrata pártjaihoz hasonló annyiban, hogy *„saját" országának kapitalizmusát védelmezi, ideológiájában nem egységes, és semmiképpen nem marxista.* Ám sajátos kapcsolata van a munkásosztállyal is, amennyiben a politikailag különböző árnyalatú vezetés alatt működő brit szakszervezetek tagjainak zöme *egyszersmind a Munkáspártnak is tagja,* s ezzel a pártnak számolnia kell. A Munkáspárt tömegbázisa ma is a szervezett munkásság derékhada. (A leghaladottabb munkások a kommunisták szavára hallgatnak, bár a brit választási rendszer miatt nagyobb részük a Munkáspártra szavaz, nehogy a baloldal szavazatai szétforgácsolódjanak, és így a toryk jussanak mandátumhoz. A munkásarisztokrácia egy része viszont a torykat, vagy a liberálisokat támogatja.) A Munkáspárt az egyetlen olyan szociáldemokrata párt, amely világpolitikai súlyú nyugat-európai országban hatalomra került, mégpedig olyan időszakban, amikor a különböző országok imperializmusa új módszereket keres a világ újrafelosztására, a második világháború után megváltozott, s azóta is gyorsan változó erőviszonyoknak megfelelően.

A Munkáspárt hatalomra jutása az Egyesült Királyságban *nem jelenti a hatalom osztály-jellegének megváltozását,* nem érinti a kapitalizmus alapjait, *de társadalmi rétegváltozást jelent* az uralomban, és magával hozhatja a módszerek, a taktika bizonyos változásait a brit bel- és külpolitikában. A Konzervatív Párt még mindig azoknak az arisztokrata családoknak a markában van, amelyek évszázadok óta kormányozták a Brit Birodalmat. Ezek kompromisszumról kompromisszumra lépve, családi és pénzügyi tranzakciókkal hozták létre a feudális eredetű földbirtokos és születési arisztokrácia szövetségét, összefonódását az ipari és banktőke-érdekeltségekkel, amelyeknek áru- és tőkeexportterülete változatlanul a hajdani birodalom országaiban van (Dél- és Nyugat-Afrika, Malaysia, India, Ausztrália, Közép-Kelet stb.). Még nem is olyan régen, 18 esztendővel ezelőtt, formálisan is létezett a brit világbirodalom, s a Churchill-ek, a MacMillan-ok és rokonságuk azóta is mindig istentől kapott jogaiknak tekintik, hogy ők kormá-

Digitized by Google

nyozzák a briteket, vagy kijelöljék, kik legyenek a „Nagy-Britanniának nevezett export-import részvénytársaság" igazgatói. Az Angliában rendkívül fontos szerepet játszó „kiváltságosok iskoláiból", Eton kollégiumaiból, Oxford és Cambridge egyetemeiről került ki az egymást követő brit kabinetek tagjainak túlnyomó többsége. Ezeket az embereket rendkívül erős társadalmi (és iskolai) osztályszolidaritás fűzte össze. A tory képviselők 22 százaléka most is etoni öregdiák, 80 százalékuk „kiváltságosok iskolájába" járt — a munkáspárti képviselők között viszont csak két volt etoni található, s csak 39 járt közülük a kiváltságosok „public school"-jaiba. A tory képviselők közül 110 a tőkés, az üzletember, és a földbirtokos, csak 7 a tanár és professzor; munkás egyáltalán nincs közöttük. A Munkáspárt képviselői közül 108 munkás, vagy szakszervezeti funkcionárius, 50 tanár és professzor, s csak 16 az „üzletember". Ha nem is szabad túlbecsülni ezeket az adatokat, a módszerek és a taktika megváltoztatásához megfelelő alapot nyújthatnak.

A Munkáspárt és a konzervatívok programja között nem fedezhetők fel lényegbevágó eltérések, néhány, az angol kisember számára nagyon is fontos részletkérdésben azonban kétségtelenül a Munkáspárt programja a vonzóbb. Megígéri ez a lakbérspekulációt szabadiára engedő tory-lakbértörvény visszavonását, az öregségi és betegségi nyugdíjak emelését és a telekspekuláció megfékezését egy földvásárlással megbízott Korona-bizottság létesítésével, amely az állam számára megvásárolt földeket örökbérletként bocsátaná a városi közületek és magánosok rendelkezésére lakásépítés céljára. Végül is ezek az ígéretek, meg az az általános benyomás, hogy a Munkáspárt „mégis más, mégis valamivel jobb" lesz, mint a sorozatos botrányokkal kompromittált toryk kormánya — ezek billentették a mérleget a Labour (Munkáspárt) oldalára. Az is hozzájárult ehhez, hogy a tory-kormányzás alatt az ország súlyos gazdasági helyzetbe került: sokkal többet importált külföldről, mint amennyit exporttal megfizetni képes; a mérleghiányt az év végére 4—500 millió fontra becsülték. Kiderült, hogy a tory-kormány mesterségesen tartotta fenn az utolsó hónapok konjunktúráját azzal, hogy európai bankároktól jelentős kölcsönöket vett fel rövid lejáratra. Ennek a gazdasági pókerjátéknak a számláját már az új kormánynak nyújtották be, de lelepleződése sokat ártott a konzervatívoknak a választásokon.

Az egyetlen olyan párt, amely valóban gyökeresen új irányt mutat a brit fejlődésnek, a Kommunista Párt. A kommunistákat azonban megfosztották a propaganda olyan modern eszközeitől, mint a rádió és televízió, amelyek pedig egyre nagyobb szerepet töltenek be a nyugati választásokon. A raffinált propaganda azt hajtogatta, hogy a kommunisták politikája „szélsőséges és nem reális". Ezzel a mesterségesen táplált előítélettel és az óriási propagandaapparátussal szemben a csaknem magányosan küzdő Daily Worker ereje kevés volt. A párt csak 36 választókerületben indíthatott jelöltet (ez is jóval több, mint az előző választáson), mert a fejenként 150 font összegű „letét" és

Digitized by Google

a választási költségek előteremtése nagy anyagi nehézségeket okozott neki. Így a választók millióihoz el sem juthatott a párt hangja.

A nagytőke különböző csoportjai nem rémültek meg a Munkáspárt győzelmétől. Azok az érdekcsoportok, amelyek közvetlen kapcsolatban állottak a tory vezérkarral, természetesen támogatták ennek harcát a hatalmon maradásért. Ám tekintélyes polgári lapok, mint a Times, vagy a City hetilapja, az Economist, a toryk ellen foglaltak állást, sőt az utóbbi a Munkáspárt mellett. A tőkéseknek a következő okaik lehettek erre:

1. Nagy-Britanniának *új módon kell biztosítania világhatalmi* szerepét, mert a régi kolonialista módszerek lehetetlenné váltak, elavultak, az imperialistáknak nincs meg az a gazdasági-katonai erejük, amely ezeknek alkalmazásához szükséges volna. A fő feladatnak most a brit gazdaság modernizálását, technikai megújítását és a nyugatnémet, a francia, a japán, az amerikai konkurrenciával szemben versenyképessé tételét tartják. Ezt a toryk nem tudták megoldani sem külpolitikailag, a Közös Piacba való belépéssel, sem belső gazdasági intézkedésekkel. Most lehetőség nyílik egy olyan kísérletre, hogy az új kormány takarítsa el a gazdasági szemétdombot, és végezze el az ipar modernizálásának fájdalmas műveletét, úgy, hogy csak annyi terhet hárítson a monopoltőkére, amennyi elkerülhetetlen, de kerülje el az osztályharc kiéleződését; és biztosítsa a maximális kooperációt a szakszervezetek részéről. Ha a Munkáspárt csak a szemétdombot takarítja el, és utána megbukik — az is jó az uralkodó osztálynak. De ha ennél tovább tartja magát, és biztosítja az osztályegyüttműködésnek azt a minimális fokát, amely az automatizáláshoz és az export fellendítéséhez szükséges — akkor még jobb.

2. Az elveszett brit gyarmatbirodalom területén, a függetlenné vált országokban nem csökkentek, hanem növekedtek a brit tőkeberuházások. Ezeknek biztonsága számára kedvezőbb egy olyan angol kormány, amelyet Afrika, Ázsia színesbőrű népei, az arab országok *nem tekintenek a brit gyarmatosítók közvetlen örökösének*, sőt, amely a nemzeti függetlenség és a faji egyenjogúság védelmezőjének szerepében is sikeresen léphet fel a harmadik világ országai előtt — ahol és amikor ez nem kerül nagyon sokba.

3. A nemzetközi küzdőtéren a kormányváltás kedvező lehetőségeket rejt magában a tőke számára *az Egyesült Államokhoz való viszony megjavítása* szempontjából. Amerikában a goldwaterizmus veresége után, de Gaulle „független nagyság"-politikájával minduntalan szembekerülve, s a túlságosan is problematikus nyugatnémet—amerikai barátság ellensúlyozására nagyon is alkalmasnak tartják az új, manőverezésekre alkalmas és kész brit munkáspárti kormányt. Anglia függ Amerikától, de ebben a függésben a kölcsönösségnek bizonyos eleme is megvan. A dollárt is érinti, hogy a font szilárd marad-e, s méginkább az, hogy a Munkáspárt hajlandónak mutatkozik-e az Atlanti Szövetség egysége érdekében lemondani az ön-

Digitized by Google

állásáról az atomfegyverkezés területén. A NATO-n belüli ellentétek megoldása szempontjából lényeges, hogy Wilson meghirdeti: nincs szükség önálló európai atomfegyverre, s ezzel ellensúlyozza a francia nacionalista áramlatokat, fékezi a nyugatnémet nukleáris étvágyat. Angliának most ismét van esélye arra, hogy az Egyesült Államok első szövetségese legyen Nyugat-Európában, és ez jó ajánlólevél a brit tőkések számára.

Harold Wilson valamiféle „párton belüli koalíciót" kovácsolt össze a választásokra, a centrumot a jobb és balszárny képviselőiből. Jómaga a centrumnak inkább jobboldalán áll, de vannak határozott reform-elgondolásai, bár ezek részben a jobbszárny, részben a baloldal ellenállásába ütköznek. Kormányában a fő posztokat a jobboldal képviselőinek juttatta (Brown, Callaghan, Healey, Soskice, Gordon Walker), a Munkáspárt többsége azonban nagyon csekély, s saját ellentmondásos elgondolásainak végrehajtása miatt is rászorul arra, hogy a baloldalnak szintén juttasson pozíciókat és élvezze támogatását. A munkáspárti balszárnyat tehát nem „hajózták ki" a kormányból; mérsékeltebb képviselői (Crossmann, Cousins, Barbara Castle, Greewood, Wedgwood-Benn) jelentős posztokhoz is jutottak.

Az új kormány első intézkedései azt mutatták: Wilson bizonyítani akarja, hogy *programjának többé-kevésbé radikális pontjait is komolyan veszi*, valóban meg akarja valósítani a reformokat, anélkül, hogy szem elől tévesztené a fő célt: *a tőkések és munkás-szervezetek lehető maximális együttműködésének megszervezését a brit oroszlánon végrehajtandó „megfiatalító műtét" végrehajtására.* A belpolitikában az importra kivetett 15 százalékos felár és az export-prémiumok rendszerének bevezetése éppúgy azt a célt szolgálja — első, kezdeti lépésként —, mint a tavaszra beígért jövedelemadó-emelés, a spekulációs tőkenyereségek olyan mérvű megadóztatása, amely Amerikában már régi gyakorlat, s bizonyos vállalati profit-adó, amelyről csak behajtása mutatja majd meg, hogy valójában kit üt és kit simogat. Ugyanakkor ingyenessé tették a gyógyszerszolgáltatást, emelték — ugyancsak tavaszra — az öregségi nyugdíjat és a betegsegélyt, törvényt hoztak a kényszer-kilakoltatások megtiltásáról, és visszavonják a lakbéruzsorát lehetővé tevő tory lakbértörvényt. (Jellemző egyébként arra, hogy a gazdag Brit Birodalom sokmillió polgára milyen sanyarú sorban élt, ha ezek az intézkedések a legalkalmasabbak egy esetleges korai választás elé néző Munkáspárt tömegtámogatásának növelésére.)

A külpolitikában a kormány határozottan fellépett a Dél-Rhodéziában és Dél-Afrikában uralmon levő fasiszta rezsimek ellen, s ezzel népszerűséget szerzett magának Afrikában. Jól hangzik az ENSZ támogatásáról, s méginkább a Kelet és Nyugat közti feszültség enyhítéséről tett kijelentés-sorozat is, amely első helyen szerepelt a kormányprogramban. Ám a Kelet és Nyugat közti viszonynak olyan konkrét problémáját tekintve, mint a többoldalú NATO-atomerő megteremtése, már szembetűnő, hogy a munkáspárti kormány belebonyolódik saját politikájának belső ellentmon-

Digitized by Google

dásaiba. Wilson egyszerre akarja erősíteni az agresszív NATO-t, és enyhíteni a nemzetközi feszültséget. Kedvezni akar az újonnan függetlenné vált népek fejlődésének, de ugyanakkor fenn akarja tartani a brit támaszpontok és neokolonialista érdekeltségek világhálózatát is. Vissza akarja szerezni Anglia vezető szerepét Nyugat-Európában, a franciákkal és németekkel szemben, de ugyanakkor erősíteni akarja az Atlanti Szövetség egységét. És a belpolitikában ez idő alatt „önmegtartóztatásra" és „áldozatokra" akarja bírni — ahogy Londonban most emlegetik — „az ipar mindkét oldalát, vagyis a munkásokat is, a tőkéseket is. Ami ennek az eklektikus, ellentmondásokkal terhes kül- és belpolitikának a jövőjét illeti — e tekintetben nincs okuk az optimizmusra sem a brit monopoltőkéseknek, sem a brit munkásoknak.

A Brit Kommunista Párt józanul értékelve, hogy Angliában ma egyáltalán nincs forradalmi helyzet, s számolva a brit politikai realitásokkal, leszögezte: ez a kormány jobb, mint a toryké, s támogatni kell minden haladó intézkedését. Ilyenekre bizonnyal sor kerül. Ugyanakkor a párt kifejti saját politikáját, s rámutat, hogy Nagy-Britannia csak akkor töltheti be igazi, haladó szerepét a világban, ha szakít az agresszív NATO-koncepcióval, s határozottabban kezdeményez a béke, a nemzetközi együttműködés, a leszerelés előmozdítása érdekében. Amíg egy brit kormány nem szánja el magát ilyen határozott lépésekre, addig nem várhatunk *gyökeres* változásokat az angol kül- és belpolitikában. Ám nemcsak a belpolitikában, de a külpolitikában is csak a jövő mutatja meg, nem lesznek-e a Munkáspárt új kormányának olyan intézkedései is, amelyekkel egyet lehet érteni és így, ha apró lépésekkel is, de előbbre lehet vinni az angliai társadalmi fejlődést és a békés egymás mellett élés politikájának a megszilárdítását.

Patkó Imre

Digitized by Google

ESZMECSERE

Hogyan torzította el a dogmatizmus a társadalmi törvények marxista felfogását?

A marxizmustól való jobb- és „baloldali" elhajlások *osztálygyökerének* azonosságát már régóta feltárták a klasszikusok és számtalanszor újra bebizonyította a munkásmozgalom története. A marxizmus megalapítóinak néhány utalásától eltekintve azonban kevés szó esett eddig a revizionizmus és a szektásság *ismeretelméleti* gyökereinek azonosságáról, a társadalomtudományok területén megnyilvánuló objektivista és szubjektivista, fatalista és voluntarista jellegű nézetek *közös elméleti forrásairól.* Ennek az a magyarázata, hogy a szektás koncepció igazi mivolta, eszmei fegyverzete a személyi kultusz időszakában, napjainkban pedig a kínai dogmatikusok elméletében és gyakorlatában mutatkozott meg a maga teljességében. E szomorú tapasztalatok reflektorfényében lehet csak világosan felismerni a jobb- és „baloldali" dogmatizmus közös gyökereit, az ellentétükben rejlő azonosságot.

Ebből a szempontból különösen aktuális az a kritika, melyet annak idején Marx gyakorolt a kispolgárság klasszikus képviselőjének, *Proudhonnak* nézetei felett. Marx bírálatából csak azokat a momentumokat szokták kiemelni, amelyek Proudhont mint a modern revizionizmus szellemi ősét mutatják be. Ebben az értelemben írta pl. Gedő András: „A mai revizionizmus új formája mögött régi tartalom — a proudhonizmus redivivus — rejtőzik."[1] Valóban, a kisárutermelést apologizáló, mindenfajta centralizmust, államiságot, pártot és tekintélyt en bloc elvető, a szabadságot anarchista módon értelmező Proudhon nézeteiben a mai revizionizmus minden *lényeges* kelléke megtalálható. Marx és Engels még nem tudhatta, hogy a Proudhon által kifejtett dogmák nemcsak a revizionizmus, hanem a *szektás dogmatizmus érveiben is újjáéledtek majd,* ékesen tanúskodva arról, hogy e két elhajlás tükröt állít egymásnak, melyben mindkettő önmaga mását szemlélheti. Figyeljük csak meg Marx szavait, amikor bírálja azt a proudhoni koncepciót, amely szerint „a gazdasági viszonyok, mint *megváltoztathatatlan törvények,* mint *örök elvek,* mint *eszmei kategóriák* megelőzték a tevékeny és cselekvő embereket",[2] amikor azt írja, hogy Proudhon úr számára „ezek az elvontságok, a kategóriák az eredendő okok. Véleménye szerint ezek és nem az emberek csinálják a történelmet."[3]

Vajjon nem mondható-e ugyanez el Sztálin társadalomszemléletéről, amely a valóság elemzésében a „rajtunk kívül" létezőnek[4] vett, tehát „a

[1] Gedő András: A modern revizionizmus filozófiai bírálatához. Kossuth, 1961. 115. old.

[2] Marx—Engels Művei, 4. köt. Budapest 1959. 129. old.

[3] Marx—Engels: Válogatott levelek. Szikra, 1950. 36. old.

Digitized by Google

tevékeny és cselekvő emberektől", a való élettől függetlennek képzelt törvényekből indul ki, ezeket tekinti elsődlegesnek a valóságos tevékenységekhez képest, és az emberek szerepét csupán az így nyert törvényformulák „érvényre juttatásában" jelöli meg?

Lehet-e találóbban jellemezni a dogmatizmus történelemszemléletének lényegét Marx azon szavainál, amelyek rámutatnak, hogy Proudhon „szükségszerűen doktrinér", mert fogalmait elszigeteli „a gyakorlati élettől, a jelenlegi termeléstől, amely azoknak a valóságoknak a kapcsolata, melyeket e gondolatok kifejeznek. Ama nagy történelmi mozgalom helyébe, amely az emberek már megszerzett termelőerői és e termelőerőknek már meg nem felelő társadalmi viszonyai közti összeütközésből származik — ama rettenetes háborúk helyébe, amelyek egy nemzet különböző osztályai között és a különböző nemzetek között készülnek — a tömegek gyakorlati és erőszakos tevékenysége helyébe, mely egyedül lesz képes ezeket az összeütközéseket feloldani — *ennek a rettentően széles, tartós és bonyolult mozgalomnak a helyébe Proudhon úr saját fejének szeszélyes mozgását teszi.* Így a történelmet a tudósok csinálják, azok az emberek, akik el tudják lesni isten legbensőbb gondolatait. *A kisemberek számára nem marad más hátra, mint a tudósok kinyilatkoztatásait alkalmazni.*"[5] (Az én kiemeléseim — Sz. A.) Proudhonnál eleve *„dualizmus* van az élet és az eszmék között" — írja továbbá Marx —, mert *„egyik oldalra* az örök *eszméket*, a tiszta ész kategóriáit állítja, *a másik oldalra pedig az embereket és gyakorlati életüket, amely szerinte csak ezeknek a kategóriáknak az alkalmazása*", mert Proudhon úr „képtelen megérteni az általa istenített kategóriák profán eredetét és profán történetét."[6] (Az én kiemeléseim — Sz. A.)

Vajon nem ugyanez a „dualizmus" nyilvánul-e meg a termelőerők és termelési viszonyok „kötelező" összhangjának sztálini kifejtésében, ahol a valóságos történelmi mozgás, az osztályok harca, alá van rendelve egy minden tevékenységtől függetlenül „rajtunk kívül" létező törvény érvényre juttatásának, alkalmazásának? Sztálin ezt írja: „Az a gazdasági törvény, hogy a termelési viszonyoknak feltétlenül összhangban kell lenniök a termelőerők jellegével, már régóta igyekszik utat törni magának a kapitalista országokban. Hogy nem tört még utat magának és nem érvényesül szabadon, ennek az az oka, hogy a társadalom magukat túlélt erőinek rendkívül erős ellenállásába ütközik... Olyan erőre, olyan társadalmi erőre van tehát szükség, amely képes leküzdeni ezt az ellenállást. Országunkban akadt ilyen erő: a társadalom túlnyomó többségének, a munkásosztálynak és a parasztságnak a szövetsége. Más országokban, a tőkés országokban, ilyen erő még nem akadt. Ez a titka annak, hogy a Szovjethatalomnak sikerült szétzúznia a társadalom régi erőit, és hogy minálunk teljesen szabadon érvényesült az a gazdasági törvény, hogy a termelési viszonyoknak feltétlenül összhangban kell lenniök a termelőerők jellegével."[7] Ezen az egész fejtegetésen vörös fonálként húzódik végig az a koncepció, hogy a társadalmi törvény az emberektől függetlenül létezik, és a forradalmi osztályok harcolnak elnyomóik ellen a törvény uralomra segítése

[4] Sztálin: A szocializmus közgazdasági problémái a Szovjetunióban. Szikra, 1952. 33. old.
[5] Marx—Engels Válogatott levelek, Szikra 1950. 37—38. old.
[6] U. o. 39. old.
[7] Sztálin, id. mű. 10. old.

Digitized by Google

érdekében. „Ha ez a törvény nem lett volna és nem támaszkodtunk volna rá, a Szovjethatalom nem tudta volna teljesíteni feladatát" — írja Sztálin.

Látható tehát, hogy Proudhon, mint a kispolgárság klasszikus ideológusa nemcsak a revizionista, hanem a szektás dogmatizmusnak is szellemi őse volt (jól látszik ez Proudhon és Sztálin ellentmondás felfogásának rokonvonásaiban is)[8]; nála még békés egységbe olvadtak össze a későbbi fejlődésben külső ellentétté változott, de azonos osztálylényegük, belső egységük bélyegét változatlanul magukon viselő revizionista és szektás koncepciók.

A továbbra is fennálló belső egység abban fejeződik ki, hogy a két elhajlás mindegyike tartalmaz objektivista *és* szubjektivista, fatalista *és* voluntarista jellegű torzításokat. Különbségük csupán abban van, hogy az objektivizmus és a fatalizmus, vagy a szubjektivizmus és a voluntarizmus *dominál*-e ezen belül. Így pl. a revizionista, amikor hadakozik az állam és a párt irányító szerepe ellen és anarchista módon értelmezi az emberi szabadságot — nemcsak voluntarista, hanem fatalista is, hiszen úgy véli, hogy azért nincs szükség szervezett irányításra, mert a tömegek spontán mozgalma automatikusan elvezet a szocializmushoz. A másik oldalról pedig a szektás vezető, amikor azt állítja, hogy a tömegek csak az elvont igazságok és absztrakt formulák végrehajtói — nemcsak fatalista, hanem voluntarista is, hiszen szubjektív megítéléstől, elgondolásaitól függően nyilatkoztatja ki ezeket a formulákat és tűzi ki „végrehajtásuk" időpontját is. Joggal írta Plehanov: *„Általában, a fatalizmus nem ritkán együtt jár a legszélsőségesebb szubjektivizmussal.* A fatalisták lépten-nyomon a történelem visszavonhatatlan törvényének nyilvánítják saját hangulatukat."[9]

A revizionizmus és a szektarianizmus elméleti koncepciójának közös ismeretelméleti gyökere, melyből a fentiekben vázolt belső egység következik: *a társadalmi törvények és az emberek anyagi, gyakorlati tevékenységének szétszakítása, a társadalmi folyamatok törvényszerű meghatározottságainak és az aktív emberi tevékenység történelemformáló szerepének szembeállítása.*

A marxizmus—leninizmus tagadja e dualisztikus felfogás mindkét fajtáját. A törvények *objektív jellegéből* indul ki, amely legáltalánosabban azt jelenti, hogy a törvények elsődleges, reális mivoltukban *az anyagi valóság lényegi meghatározottságai.* A társadalom vonatkozásában ebből az következik, hogy — miután minden társadalom „az emberek kölcsönös tevékenységének a terméke"[10] — a társadalmi törvények csak *az emberek kölcsönös tevékenységének lényegi meghatározottságai* lehetnek. Erre utal Engels a „L. Feuerbach..."-ban, amikor a materialista történelemfelfogás alapfeladatát abban jelöli meg, hogy a történelmileg cselekvő emberek tudatos indítóokai mögött rejtőző *mozgatóerőket* tárja fel, mert „ez az egyetlen út", amely a társadalmi törvények nyomára vezethet bennünket. Rámutat arra, hogy ez a mozgatóerő az osztályharc: az osztályok harca, érdekeik összeütközése „a modern történelem hajtóereje". Ha tehát az embe-

[8] Lásd: „Sztálin filozófiai műveiről". Magyar Filozófiai Szemle. 1961. 6. szám.
[9] Plehanov: A monista történetfelfogás fejlődésének kérdéséhez. Szikra, 1950. 80. old.
[10] Marx—Engels Válogatott levelek. Szikra 1950. 28. old.

Digitized by Google

rek tetteit nem saját szubjektív indítékaik, személyes elképzeléseik, közvetlen egyéni céljaik szerint ítéljük meg, hanem feltárjuk a mögöttük meghúzódó osztályérdekeket mint *igazi mozgatóerőket*, akkor egyben a társadalmi törvényeket tárjuk fel. Ezek ugyanis éppen azt jelentik, hogy az adott társadalmi mozgásokból kialakuló történelmi eredmény *elkerülhetetlenül következett a folyamatokban részvevők anyagi létéből, osztályhelyzetéből*, amennyiben — az ezekben kifejeződő érdekeket adottaknak véve — a folyamat alapiránya csak így és nem másként jöhetett létre. Ebből kiindulva tudjuk megkülönböztetni a történelem törvényszerűségeit azoktól az esetleges, véletlenszerű eseményektől, amelyeket nem az alapvető osztályérdekek determinálnak, amelyek nem ezek elengedhetetlen következményeiként állnak elő.

Azokat az anyagi, társadalmi viszonyokat, melyek meghatározzák tevékenységünket, a megelőző nemzedékektől örököljük, vagyis akaratunktól és tudatunktól függetlenül „beleszületünk" a gazdasági viszonyok adott rendszerébe. Tetteinknek lényegi meghatározottsága ebben az értelemben akaratunktól és tudatunktól függetlenül létező *objektív törvényszerűség*.

Láttuk azonban, hogy *az objektív jelleg itt nem holmi emberi viszonyoktól független természeti meghatározottságot jelent*. Éppen ez az, amit a marxizmus eltorzítói figyelmen kívül hagynak. Erre utal Marx, amikor gúnyolja Proudhont, amiért nem értette meg: a társadalmi viszonyok „éppúgy az emberek termékei, mint a vászon, a len stb.".[11] Hangsúlyozza: az emberek számára „az anyagi viszonyok csak azok a szükségszerű formák, amelyekben anyagi és egyéni tevékenységük végbemegy", maguk a termelőerők is „megelőző tevékenység" termékei, „az emberek gyakorlati energiáinak eredményei"[12] — vagyis a történelem vizsgálatában az embereket úgy kell felfogni, mint „saját drámájuk szerzőit és egyben szereplőit".[13]

A marxizmus lényege ellen vét tehát az, aki a történelem folyamatát „megkettőzi": *egyfelől* a valóságos, anyagi, gyakorlati tevékenységek folyamatára, *másfelől* a társadalmi törvények mozgására, érvényesülésére, hatályba lépésére stb. — ahelyett, hogy *magában az anyagi tevékenységekben tárná fel a törvényt*. A dogmatikus felfogás a gazdasági-társadalmi törvényeket csak absztrakt kategóriába, általánosított mivoltukban vizsgálja, s elfeledkezik arról, hogy e törvények objektív létük szerint emberi tevékenységek közötti anyagi-gyakorlati viszonyok, emberek kölcsönös tevékenységének lényegi meghatározottságai; ezért nem szakíthatók ki a valóságos történelmi mozgásokból, nem állíthatók szembe az emberekkel, nem tekinthetők „rajtunk kívül" álló külső meghatározóknak. Leninnek az volt az álláspontja, hogy *„magában* a valóságban" kell megmutatni „átalakításának legmélyebb... gyökereit és erőit", és Marxnál is azt emelte ki, hogy elméleti fejtegetéseiben az osztályok „valósággal megelevenednek".[14] A dogmatikusok fejtegetéseiben — ennek egyenes ellentéteként — holttá dermednek a való élet eleven, változó viszonyai: *„a* proletár" és *„a* tőkés" mint elvont kategóriák küzdenek egymással *„a* kapitalizmus" absztrakt törvényeinek játékszabályai szerint. Jól jellemezte e felfogást Georgi Dimitrov: „Egyes gondolatrenyheségben szenvedő elvtársak, mivel nem tud-

[11] Marx—Engels Művei, 4. köt. 124—125. old.
[12] Marx—Engels Válogatott levelek, Szikra 1950. 29. old.
[13] Marx—Engels Művei. 4. köt. 129. old.
[14] Lenin Művei, 18. köt. Szikra 1955. 328—329. old.

Digitized by Google

nak konkrétan állást foglalni az eleven valóság jelenségeihez, a tényleges helyzet s az osztályerőviszonyok részletes és gondos tanulmányozását általános, semmitmondó *formulákkal* helyettesítik."[15]

Marx és Engels már „A szent család"-ban is élesen elítélte a történelem szükségszerűségének fetisizálását, a tudatos emberi tevékenységtől való elszakítását: *„A történelem semmit sem* tesz — írják —, *»nincs* roppant gazdagsága«, *»nem* vív harcokat«. Ellenkezőleg, *az ember*, a valóságos, eleven ember az, aki mindenben tesz, rendelkezik és harcol; nem a »történelem« az, amely az embert eszközül használja fel a *maga* — mintha a történelem valamilyen különálló személy volna — céljainak keresztülvitelére, hanem a történelem *nem egyéb*, mint a maga céljait követő ember tevékenysége."[16]

Ezt hangsúlyozza Lenin is, amikor az „ökonomiai materialista" Sztruvéval vitatkozik: „Az objektivista »leküzdhetetlen történelmi tendenciákról« beszél; a materialista arról az osztályról beszél, amely az adott gazdasági rendszert »vezeti« és amely a többi osztály ellenállásának bizonyos formáit létrehozza. A materialista tehát egyrészt következetesebb az objektivistánál és mélyebben, teljesebben érvényesíti objektivizmusát. Nem szorítkozik arra, hogy rámutat a folyamat szükségszerűségére, hanem megmagyarázza, hogy melyik társadalmi-gazdasági alakulat képezi ennek a folyamatnak a tartalmát, *melyik az az osztály*, amely ezt a szükségszerűséget meghatározza".[17]

A gazdasági törvények objektív jellege éppen akkor válik érthetetlenné, ha elszakítjuk az embereknek létük által meghatározott anyagi, gyakorlati tevékenységétől. Láttuk, hogy Sztálinnál éppen ezért vált megfoghatatlanná, üres követelménnyé a törvények determináló hatása. Ezért beszélt pl. a termelőerők és termelési viszonyok „kötelező" összhangjáról, ahelyett, hogy arra a tényleges, objektív folyamatra mutatott volna rá, amelyben e törvény *reálisan létezik*. Marx ezt így fogalmazta meg: „Az emberek sohasem mondanak le arról, amit már megszereztek, de ez nem jelenti azt, hogy sohasem mondanak le arról a társadalmi formáról, amelyben bizonyos termelőerőket megszereztek. Éppen ellenkezőleg. Hogy az elért eredmény veszendőbe ne menjen, hogy a civilizáció gyümölcseit el ne veszítsék, *az emberek kénytelenek valamennyi hagyományos társadalmi formájukat megváltoztatni, mihelyt érintkezésük módja ... nem felel meg többé a megszerzett termelőeröknek.*"[18] (Az én kiemelésem — Sz. A.)

Vagyis az antagonisztikus osztálytársadalmakban a termelőerők és termelési viszonyok összhangjának törvénye mindenekelőtt *az elnyomott tömegek forradalmi harcának törvényszerűségét jelenti*, azt fejezi ki, hogy *az emberek „kénytelenek" megváltoztatni* a termelési viszonyokat. Természetesen nem az a helytelen, ha valaki elvontan fogalmaz és pl. azt mondja: a termelőerők és termelési viszonyok összhangjának törvénye meghatározza, hogy a szocializmus előbb-utóbb feltétlenül mindenütt győzelmet arat a kapitalizmus felett. Ez teljesen helyes állítás, és csak abban az esetben

[15] Georgi Dimitrov: A munkásosztály a fasizmus ellen. Szikra, 1952. 114. old
[16] Marx—Engels Művei, 2. köt. Budapest 1958. 91—92. old.
[17] Lenin Művei, 1. köt. Szikra 1951. 424. old.
[18] Marx—Engels Válogatott levelek. Szikra 1950. 29—30. old.

Digitized by Google

válik hamissá, ha úgy értelmezik, mint Sztálin, nevezetesen úgy, hogy a szocializmus győzelmének törvényszerűsége — mint valami önálló szubsztancia — az emberi tevékenységektől függetlenül létezik, és ha segítünk neki, előbb-utóbb „utat tör magának". Valójában a szocializmus győzelme éppen azért törvényszerű, *mert* az emberi tevékenységnek, pontosabban: mindenekelőtt a *proletariátus léte által meghatározott harcának törvényszerűségét* fejezi ki. A társadalmi törvények tehát éppen *az emberek tevékenységének* törvényszerűségei; ezért objektív jellegüket csak az idealizmus választhatja el a tényleges tevékenységtől. Az objektív idealisták valóban „rajtunk kívül" keresik a történelem meghatározottságát. A marxizmus azonban ezt az emberek aktív, történelemformáló tevékenységében tárta fel.

Mindez egyszerre bizonyítja a szektás *és a revizionista* dogmatizmus érvelésének tarthatatlanságát. A revizionisták ugyanis szintén tagadják, hogy az emberek aktív történelemformáló tevékenysége *törvényeket tartalmaz*, szintén csak „rajtunk kívül" létező absztrakt formuláknak tekintik a törvényeket, szintén dualisztikusan szembeállítják a belső törvényétől megfosztott tevékenységet a „profán" tartalmától megfosztott törvényekkel — csupán ezekből levont következtetéseik ellentétesek a szektás felfogással. A szektás dogmatizmus szerint *nem* az emberek, *hanem* a törvények, a revizionista dogmatizmus szerint pedig *nem* a törvények, *hanem* az emberek határozzák meg a történelmet. Az egyik véglet isteníti, a másik lecsepüli a törvényeket, az előbbi szerint a törvény *mindent*, az utóbbi szerint *semmit* sem determinál. A revizionista — miután kivont a törvényekből minden valóságos, emberi tartalmat — szemrehányást tesz a szektásnak, hogy milyen alapon beszél elvont fogalmak meghatározó szerepéről. A szektás — miután az emberi tevékenységekből kioldotta és az *önállósított* törvényekre ruházta a történelem lényegi meghatározottságait — szemrehányást tesz a revizionistának, hogy miért nem ismeri el a törvények meghatározó szerepét. Mindkét véglet ugyanabban az alaphibában szenved, amelyet ismeretelméleti gyökereinek közösségében jelöltünk meg: a társadalmi folyamatok törvényszerűségeit és az emberi tevékenység történelemformáló szerepét doktriner módon szembeállítja egymással, ahelyett, hogy az élő történelem valóságos folyamatából indulna ki, amelyben az emberi tevékenységek törvényszerűségeket és a törvényszerűségek emberi tevékenységeket tartalmaznak.

Az antagonisztikus osztályviszonyok rendkívül megnehezítik az emberi tevékenységek és az objektíve bennük rejlő társadalmi törvények egységének felismerését. Itt ugyanis a történelmi eredő számtalan egymást keresztező, megsemmisítő tevékenységből jön létre; a történelmi eredmény kialakulásának törvényszerűségét tehát csak úgy kapjuk meg, ha a maga heterogén egységében vizsgáljuk, amely feloldja, maga alá rendeli az egyes összetevők meghatározottságát. Az emberek azt tapasztalják, hogy ismeretlen erők állandóan keresztezik terveiket, meghiúsítják elgondolásaikat, hogy semmi sem következik be úgy, ahogy tervezték: innen az a látszat, hogy *tőlünk független erők uralma alatt állunk*, amit aztán — ki-ki „ízlése" szerint — istennek, végzetnek, vagy akár törvénynek nevez. Persze, e látszatnak megvan a maga objektív alapja: az antagonisztikus osztálytársa-

Digitized by Google

dalmakban valóban az a helyzet, hogy „az ember saját tette egy számára idegen, vele szembenálló hatalommá válik, amely őt leigázza, ahelyett, hogy ő uralkodnék felette."[19] Mindez azonban mégsem azt bizonyítja, hogy nem az emberi tevékenységek teremtik a történelmet, hiszen a fenti ellentmondásokat is *mi magunk, „az ember saját tette" hozza létre.* Az egyéni tevékenységek és ezek végeredménye közötti szakadást, diszharmóniát itt az egyes emberek tetteit meghatározó egyéni érdek és a társadalmi érdek antagonizmusa, a magántulajdon által létrehozott spontaneitás eredményezi. „...abból — mutat rá Engels —, hogy az egyes akaratok... nem azt érik el, amit akarnak, hanem összesítő átlagban, közös eredőben olvadnak össze, ebből még nem szabad azt következtetni, hogy érdekük nullával egyenlő. *Ellenkezőleg, mindegyikük hozzájárul az eredőhöz és ennyiben bennfoglaltatik az eredőben".*[20] (Az én kiemelésem — Sz. A.)

Szemmelláthatő tehát, hogy a történelmi eredmény és az egyéni tevékenységek közti szakadás sem utal valami emberi tevékenységen kívüli törvény létezésére, *a történelem a jelenben, a múltban és a jövőben egyaránt a benne részt vevő emberek tevékenységéből jön létre, és csak ebből, ezek viszonyaiból, a bennük rejlő objektív törvényszerűségekből magyarázható meg.* Ha ez nem így volna, akkor a fentiekben vázolt ellentmondásokat nem lehetne megszüntetni az emberek közötti viszonyok megváltoztatásával! Márpedig a klasszikusok szerint a kommunizmus nem utolsósorban éppen azért valósítható meg, mert az osztálytársadalmak konfliktusait is az „egyének eddigi érintkezésének" törvényei, nem pedig holmi rajtunk kívül létező absztrakciók határozzák meg.

„A kommunizmus abban különbözik minden eddigi mozgalomtól, hogy felforgatja valamennyi termelési és érintkezési viszony alapzatát és *első ízben kezeli az összes természetadta előfeltételeket tudatosan az eddigi emberek teremtményeiként, lehántja róluk a természetadta jellegüket és alávetí őket az egyesült egyének hatalmának.* Berendezése ezért lényegileg gazdasági, az egyesülés feltételeinek anyagi előállítása; a meglevő feltételeket az egyesülés feltételeivé teszi. Éppen az a fennálló, amelyet a kommunizmus teremt, a valódi bázis ahhoz, hogy *lehetetlenné tegyen minden, az egyénektől függetlenül fennállót, amennyiben 'ez a fennálló mégis nem egyéb, mint maguk az egyének eddigi érintkezésének terméke."*[21] — olvashatjuk a „Német ideológiá"-ban. (Az én kiemelésem — Sz. A.)

A szocializmus-kommunizmus építésének körülményei között új módon merül fel a társadalmi törvény és a tudatos emberi tevékenység viszonya. Az új momentum az, hogy: a termelőeszközök társadalmi tulajdonára épülő szocialista viszonyok nem fejlődhetnek spontán módon; a szocializmus lényegéhez feltétlenül hozzátartozik a társadalmi tudatosság, a párt és állam irányító szerepe. Az a körülmény, hogy a szocialista termelés tudatosan, tervszerűen irányított folyamat, lehetőséget ad az olyan szubjektivista elképzeléseknek, hogy itt minden az akaratunktól, a vezető szervek belátásától függ. Annak idején már Sztálin is felvette a harcot az effajta nézetek ellen, de a szubjektivizmus lényege nem változott meg attól,

[19] Marx—Engels Művei. 3. köt. Budapest 1960. 34. old.
[20] Marx—Engels Válogatott levelek. Szikra 1950. 493. old.
[21] Marx—Engels Művei. 3. köt. Budapest 1960. 66. old.

Digitized by Google

hogy „a vezető szervek belátása" helyébe elvont törvényformulák követelményeit állította. Az olyan irányelv, mely nem az objektív valóság tényleges folyamatainak elemzéséből indul ki, akkor is *szubjektivizmus*, ha lépten-nyomon törvényekre hivatkozik, így akarván a valóságnak meg nem felelő intézkedéseknek „objektív" látszatot adni. Másrészről azonban azt is hangsúlyozni kell, hogy az objektív valóság tényleges folyamatainak elemzése csak akkor eredményezhet valóban *irányelvet*, ha marxista koncepció alapján történik, ha képes feltárni az *adott* valóságban a *fejlődés* mozgatórugóit. Lenin álláspontja ebben a kérdésben a következő volt:

„Ha azt mondom: az új Oroszországot *így és így kell* felépíteni, tegyük fel, az igazság, az igazságosság, a munka alapján való egyenlősítés stb. szempontjából, ez szubjektivizmus, amely az ábrándok világába visz engem. A valóságban az osztályharc, nem pedig az én vágyaim határozzák meg az új Oroszország felépítését. Az új Oroszország felépítésével kapcsolatos eszményeim csak akkor nem lesznek ábrándok, ha valóban *annak a létező osztálynak az érdekeit fejezik ki, amelyet életkörülményei meghatározott irányú cselekvésre kényszerítenek.*"[22] (Az én kiemelésem — Sz. A.)

A szektás dogmatizmusra éppen az jellemző, hogy a tényleges viszonyoktól függetlenül megállapított elvont igazságok alapján határozza meg: a szocializmust „így és így kell" felépíteni. Az így felfogott „törvénykövetelményekre" való deklaratív hivatkozás helyett azonban a dolgozó tömegek tudatossá tett osztályérdekeiből és anyagi létükből következő *objektíve törvényszerű* fejlődésirány felismerésére, a kommunizmus irányába eső tényleges, anyagi érdekek tudományos általánosítására van szükség. A szocializmus-kommunizmus törvényei ugyanis szintén az emberi tevékenységek reális, anyagi meghatározottságaiban léteznek. E meghatározottságok azonban nem atomizált és egymással szembenálló, hanem a társadalmi tudatosság által állandóan és tervszerűen összehangolt érdekeket jelentenek. Ebben az értelemben *a szocializmus gazdasági törvényei éppúgy magukban foglalják a társadalmi tudatosságot, mint a kapitalizmus gazdasági törvényei a spontán jelleget.* A tudományos felismerésnek, a törvények tudatosításának tehát óriási szerepe van, de csak akkor, ha a felismerés olyan objektív mechanizmusokban realizálódik, amelyek az egyéni érdekeket a mélyebben fekvő közös társadalmi érdekek irányában mozgatják, és nem engedik érvényesülni a közösségi érdekeket figyelmen kívül hagyó individualista tendenciákat. Anyagi mozgatóerővé tehát ismét csak azért válhat a társadalmi tudatosság, mert eredendően is a dolgozó tömegek *tényleges, anyagi* érdekeinek tudományos általánosítását fejezi ki.

A kommunizmus viszonyai között sem igaz az, hogy a törvény elsődleges az objektív emberi tevékenységekhez képest, és csak érvényre jut rajtuk keresztül. Az emberi tevékenységekben rejlő *objektív mozgatóerőket* kell először feltárni, és csak *ezek* tudományos általánosítását felhasználva lehet tudatosan irányítani a gazdasági folyamatokat. Csak ebben az értelemben mondhatjuk azt, hogy — az eddigi történelemmel ellentétben — nem post festa derülnek ki a végbemenő folyamat törvényei, hanem a társadalom eleve ismeri azokat, és ezek ismeretében úgy irányítja a konkrét

[22] Lenin Művei, 18. köt. Szikra 1955. 328. old.

Digitized by Google

folyamatot, hogy az abban részvevők tevékenységéből törvényszerűen következzék az előre megtervezett mozgásirány. A társadalmi fejlődést a mindenkori adott valóság objektív törvényei határozzák meg, ezek a törvények azonban a kommunizmus fejlődési folyamatában *a társadalmi tudatosság, a párt és az állam irányítása által egybefogott tevékenységekben léteznek,* és ezért mindig túlmutatnak az adott valóságon. A társadalmi tudatosság felismeri az adott viszonyokban rejlő szükségszerűségeket, a fejlődés „gyökereit és erőit", és *ezekbe beépülve, anyagi erővé válva,* irányítja a társadalmi folyamatot. A társadalmi törvények a kommunizmus felső fokán is objektív jellegűek lesznek, mert az emberek tevékenységéből kialakuló valóság ekkor is törvényszerűen fog létrejönni a tevékenységek objektív meghatározottságaiból, de a társadalmi tudatosság lehántja e meghatározottságokról a spontán jelleget, összehangolja és szüntelenül a fejlődés irányába vezeti őket.

A szocialista termelési viszonyok fölénye a kapitalizmus feletti legközvetlenebbül a tömegek alkotó aktivitásában, a közügyek iránti érdeklődésében nyilvánulhat meg. Természetesen ez az átalakulás hosszabb időt igényel, és nem jön létre spontán módon, hanem feltételezi, hogy az emberek valóban olyan körülmények közé kerüljenek, amely iniciatívákat, felelősségteljes döntéseket követel tőlük. Ismeretes azonban, hogy a személyi kultusz időszakában ezzel ellentétes tendenciák uralkodtak. A társadalmi törvények dogmatikus felfogása pontosan megfelelt a személyi kultusz gyakorlatának, hiszen ennek mechanizmusára éppen az jellemző, hogy nem sajat, tudatossa tett érdekeik konzekvenciáin, hanem ettől elszakított erkölcsi-politikai jelszavak, normák elfogadtatásán keresztül akarja megértetni a tömegekkel „a törvények követelményeit". A személyi kultusz viszonyai között a tömegek alkotó aktivitására csak a *végrehajtásban* van szükség. Igy vezet e koncepció a gyakorlatban annak a semmihez sem hasonlítható jelentőségű energiaforrásnak elapasztásához, amelyet a tömegek önálló kezdemenyezései jelenthetnének.

A dogmatikus érvelés, miután önállósítja a törvényeket és elsődlegessé teszi őket a tevékenységekkel szemben, a konkrét osztály-erőviszonyok ismerete és mérlegelése nélkül eleve kilátástalannak tünteti fel az olyan törekvéseket, amelyek nem egyeztethetők össze a fejében levő elvont formulákkal. Másrészt szemrehányásokat tesz a valóságos mozgalomnak, ha nem az elvont formulák, hanem a valóságos érdekek szerint fejlődik, és Fichtével együtt azt vallja, hogy ha a valóság nem felel meg „forradalmi" elképzeléseinek, akkor „annál rosszabb a tényeknek". Pontosan ez az okoskodás jellemzi a kínai vezetők jelenlegi nézeteit is. Ennek alapján tartják a kapitalizmus és szocializmus jelenlegi erőviszonyai, a békeharc sikerei ellenére is mindaddig „merő ábrándnak" azt, hogy „a fegyveres erők nélküli és a háborúk nélküli világ" létrehozásáról beszéljünk, amíg „létezik az imperializmus és az ember még kizsákmányolja az embert".[23] Másrészt ennek a doktriner logikának az alapján ítélik el azokat a kommunista pártokat, amelyek — a megváltozott viszonyoknak megfelelően —

[23] A KKP Központi Bizottságának 1963. június 14-i levele a SZKP Központi Bizottságához. 14. pont.

Digitized by Google

a forradalom békés fejlődését, nem pedig a fegyveres felkelést készítik elő.

A kínai teoretikusok Leninre hivatkoznak, amikor a háború elkerülhetetlenségét hirdetik. Lenin azonban csak az imperializmus rendszere és a monopolisták háborús *törekvései* között mutatott ki törvényszerű összefüggést. Igen érdekesek pl. azon észrevételei, amelyeket az imperialista hatalmaknak az ázsiai és afrikai országok teljes bekebelezésére vonatkozó törekvéseiről mondott. Idézi Hobson fejtegetéseit, amelyeknek az a konklúziójuk, hogy „azok a befolyások, amelyek jelenleg Nyugat-Európa imperializmusán uralkodnak, ebben az irányban hatnak, s ha nem ütköznek ellenhatásba, ha nem terelik őket más irányba, akkor azon lesznek, hogy éppen ebben az irányban, éppen ilyen megoldásra vezessenek". Lenin a következőket fűzi ehhez: „A szerzőnek tökéletesen igaza van: *ha* az imperializmus erői nem találnának ellenállásra, csakugyan erre vezetnének... Csak azt kellett volna hozzátenni, hogy az opportunisták, akik ma átmenetileg a legtöbb országban győzelmet arattak, a munkásmozgalmon *belül is* rendszeresen és hajthatatlanul ugyanebben az irányban »hatnak«. Az imperializmus... megteremti a gazdasági lehetőségét annak, hogy a proletariátus felsőbb rétegeit megvásárolják, s ezzel táplálja, kialakítja és erősíti az opportunizmust. Csak nem szabad megfeledkezni azokról az erőkről, amelyek általában az imperializmus, különösen pedig az opportunizmus ellen hatnak, s amelyeket a szociálliberális Hobson természetesen nem láthat."[24]

Lenin tehát itt és másutt is rendkívül nyomatékosan hangsúlyozza: a háborús annexiók bekövetkezését *nemcsak az imperializmus „saját" erői határozták meg*, nagy szerepet játszott ebben a munkásmozgalmon belül eluralkodott opportunizmus is; ez ugyanis éppen azt az erőt bénította meg, amely képes lett volna *szembeszállni* az imperializmus törekvéseivel. Vagyis Lenin csak abban az esetben tartotta törvényszerűnek, hogy az imperialisták realizálni tudják törekvéseiket, *ha* a munkásmozgalmat megbénítja az opportunizmus, és már 1916-ban figyelmeztetett arra: „nem szabad megfeledkezni azokról az erőkről, melyek általában az imperializmus, különösen pedig az opportunizmus ellen hatnak". A jelenkori dogmatikusok mégis megfeledkeznek arról — amit már a ma hobsonjai is tudnak —, hogy a háború vagy béke alternatívája nemcsak az imperializmus létén, a monopolisták akaratán múlik, hanem döntően a hatalmasra nőtt, a szocializmus gazdasági-politikai-katonai erejére támaszkodó, békét akaró antiimperialista erőkön. Akik ma is a háborúk elkerülhetetlenségének törvényszerűségéről beszélnek, ily módon akaratlanul is elárulják, hogy *nem kívánnak szembeszállni* az imperialista körök háborús törekvéseivel.

Látható tehát, hogy a társadalmi törvények és az emberi tevékenység egységének szétszakítása nem marad meg a spekuláció síkján, e felfogásnak rendkívül káros politikai konzekvenciái vannak mind az osztálytársadalmaknak, mind pedig a szocializmus-kommunizmus építésének időszakában. Ezért nem lehet megelégedni a dogmatizmus néhány menthetetlenül kompromittált tételének elvetésével; azokat az ismeretelméleti gyökereket kell feltárni és megcáfolni, amelyekből *ma* ezek, de holnap esetleg más té-

[24] Lenin Művei, 22. köt. Szikra 1951. 292. old.

Digitized by Google

telek következnek. Nagyon igaza van Gedő Andrásnak, amikor azt írja: „A revizionizmus, ha lelepleződik és elszigetelődik, hajlandó — mert kénytelen — arra, hogy részleges politikai engedményeket tegyen; az ilyen kompromisszumok értelme és célja: a revizionizmus ideológiai-politikai lényegének megőrzése, »átmentése«."[25]

Kár, hogy Gedő András nem ismerte fel: ugyanez áll a szektás dogmatizmusra is. Napjainkban például már aligha akad olyan marxista, aki nyíltan vallaná, hogy a társadalmi törvények „rajtunk kívül" léteznek. Aki tehát úgy bírálja ezt, hogy közben védelmébe veszi e koncepció *lényegét*, az emberi tevékenység és a gazdasági törvények szembeállítását — az többet árt, mint használ. Gedő András 1961-ben megjelent könyvében több helyen is hangsúlyozza, hogy a dogmatikus szemlélet „absztrakt módon" fogja fel, „elválasztja a társadalmi viszonyok konkrét vizsgálatától" a törvényeket, és oldalakon keresztül ostorozza ezt a gyakorlatot. Eközben azonban végső soron mindig az derül ki, hogy ő is egyetért ennek lényegével: azzal a Marx által bírált proudhoni felfogással, amely szerint a gazdasági viszonyok törvényei „megelőzték a tevékeny és cselekvő embereket". A konkrétság követelménye ugyanis Gedő szerint nem azt jelenti, hogy magát az emberek tevékenységében levő *törvényt* kell konkrétan tanulmányozni, hanem azt, hogy tanulmányozni kell „azokat a különös feltételeket és közvetítéseket, amelyek között a törvény *hat*", „amelyekben az általános törvények *érvényesülnek*".[26] (Az én kiemelésem — Sz. A.) Felfogása tehát megegyezik azzal a tudományosan tarthatatlan koncepcióval, amely szerint a törvény a tevékenységekhez képest *elsődleges*, mint ilyen határozza meg tevékenységünket, amely csak *érvényre juttatja* a törvényt. A dogmatizmus vétke eszerint nem az, hogy a *törvényt* változtatta absztrakt formulává, hanem csupán az, hogy a törvény *érvényesülésének* feltételeit nem vizsgálta konkrétan. Gedő András elismeri, hogy az „*objektív* társadalmi törvény... a *konkrét* társadalmi folyamat *belső* szükségszerűsége",[27] de *ennek ellenére* ezt írja: „A társadalmi törvények a szocializmus korszakában sem oldódnak fel az adott társadalmi cselekvésben, hanem determinálják a fejlődés egész menetét."[28]

A törvény tehát Gedő szerint is a konkrét társadalmi folyamaton *belül* van ugyan, de csak mint determináló tényező. A rendkívül ködös, spekulatív megfogalmazásból csak az világos, hogy Gedő András mindenáron fenn akarja tartani a törvények meghatározó jellegének és az emberi tevékenység történelemformáló szerepének dualisztikus kettéválasztását. A törvény, mint a konkrét folyamaton belül levő és az adott társadalmi cselekvésben mégsem feloldódó meghatározó, kísértetiesen emlékeztet az immanens teleológia felfogásához, amely szintén eleve létező és konkrét anyagi folyamatban „nem feloldódó" belső meghatározó erőkre hivatkozik. Gedő, még ott is, ahol viszonylag a leghelyesebben fogalmaz, kínosan hangsúlyozza, hogy tevékenységünk *nemcsak* a termelési viszonyok *keretei között* megy végbe, *hanem* a termelési viszonyok törvényei által meghatározottan *is* —

[25] Gedő András, id. mű. 6—7. old.
[26] U. o., 188. old.
[27] U. o., 361. old.
[28] U. o., 167. old.

Digitized by Google

mintha e törvények külön léteznének a termelési viszonyok „keretei között" végbemenő tevékenységtől.[29]

E tarthatatlan szembeállítás megalapozására egy *hamis alternatívát* állít fel: úgy tárgyalja a kérdést, mintha az általa képviselt dogmatikus felfogás elutasítása egyet jelentene a *szubjektivizmus* elfogadásával. „A társadalmi törvények *levezetése* az emberek cselekedeteiből: akarva-akaratlanul, szubjektivista, voluntarista álláspont. (Itt egy poiémia következik, majd Gedő András a következő konklúziót vonja le)... Mert bármennyire bonyolult kölcsönhatás és egység van is a konkrét, történeti-társadalmi folyamatban az objektív törvények és az emberek cselekedetei között, ez az egység és átcsapás nem mossa el az ismeretelméleti kérdést; vagy az emberek közvetlenül szubjektíve motivált cselekedeteiből erednek a törvények, vagy a törvények totalitása determinálja — sok áttétellel, végső soron — a társadalmi tevékenység indítékait, irányát, tartalmát."[30]

Ily módon diszkreditálja Gedő András azt a felfogást, amely a társadalmi törvényeket az emberek tevékenységében keresi. A kérdés „csupán" az, hogy amikor a tömegek tevékenységében tárjuk fel a törvényeket, valóban kénytelenek vagyunk-e az emberek „közvetlenül szubjektíve motivált" cselekedeteiből levezetni őket? Láttuk, hogy nem, hiszen a marxizmus a tömegek tevékenységében tárta fel a társadalmi törvényeket, de nem „közvetlenül szubjetíve motivált", hanem *anyagi viszonyaik, osztályhelyzetük* által kölcsönösen meghatározott objektív cselekedeteikben. Gedő András azonban nem tartja lehetségesnek, hogy az emberek tevékenységében mint anyagi viszonyokban tárjuk fel a társadalmi törvényeket; *szerinte e kettő kizárja egymást:*

„Ha a törvények a »társadalmi-történeti körülményekből« erednek — elsősorban a termelési módból —, akkor *meghatározzák* az adott cselekvés tartalmát, jellegét — írja —; viszont ha... a társadalmi-történelmi körülményekből származnak az emberek cselekedetei, az emberek cselekedeteiből pedig az objektív törvények, akkor arra a következtetésre jutunk, hogy az emberek társadalmi cselekedeteit *nem* determinálják a társadalmi törvények, hogy a társadalmi-történeti *körülmények* változása nincs alávetve az objektív törvényeknek, akkor az embereknek az objektív szükségszerűségektől független cselekedetei hozzák létre, határozzák meg és hatálytalanítják a törvényeket, az objektív törvények függenek a véletlenektől és az egyedi jelenségektől, a közvetlenül szubjektív indítékú cselekvéstől."[31]

Az egész érvelés nyomban megdől, ha Marx nyomán a maga *objektív egységében* vizsgáljuk a társadalmi-történelmi körülményeket és az emberek tevékenységét. A valóságos folyamatban ugyanis az ember nem „várja" passzív bábuként a körülmények tettre indító lökéseit, hanem a társadalmi-történelmi körülmények és az emberi tevékenység szakadatlan mozgásban, egymással kölcsönhatásban vannak. Mint Marx és Engels „A német ideológiá"-ban rámutat: „...a körülmények épp annyira alkotják az embereket, mint az emberek a körülményeket", a reális, valóságos társadalmi tevékenység tehát csak e kölcsönhatásban létezik. A társadalmi törvényt ily

[29] U. o., 358. old.
[30] U. o., 354—355. old.

Digitized by Google

módon nem lehet *vagy* az anyagi viszonyokból, *vagy* az emberek tevékenységéből levezetni, mert e törvények *az emberek által „megszemélyesített" anyagi viszonyok és ugyanakkor az anyagi viszonyokká objektivizálódott emberi kapcsolatok törvényei*, vagyis amikor a törvényeket az emberek objektív tevékenységéből vezetjük le, akkor egyúttal az anyagi viszonyokból vezetjük le.

Gedő András *saját* felfogásából kiindulva interpretálja a törvényeknek az emberi tevékenységekből való levezetését, amikor úgy állítja be, mintha e koncepcióban az emberek tevékenysége közvetítő láncszem volna az anyagi viszonyok és a törvények között. Ily módon valóban abszurd következtetéseket vonhat le a koncepcióból, de erről csak saját feltételezésének abszurditása tehet. Azért mondjuk, hogy *saját* felfogásából kiindulva jut hibás konklúzióhoz, mert ő maga valóban „közvetítő láncszemnek" fogja fel az emberek cselekedeteit, azzal a különbséggel, hogy kiindulópontnak a törvényeket tekinti, amelyek — mint idéztük — *nem* oldódnak fel az adott társadalmi cselekvésben, *hanem* determinálják a fejlődés egész menetét. Úgy gondolja, hogy a társadalmi körülmények változásának törvényszerűsége csak így magyarázható meg. Láttuk azonban, hogy ha a maguk objektív kölcsönhatásában és nem metafizikusan különválasztva fogjuk fel a tevékenységet és a körülményeket, akkor alapjukat vesztik Gedő András végkövetkeztetései. Mindössze annyit kell megértenünk, hogy az objektív valóságban nincs három különvált láncszem (anyagi viszonyok, tevékenység, törvény), hanem csak *egy folyamat* van. Láttuk, hogy a törvények olyan értelemben határozzák meg a történelem menetét, amennyiben a történelmi folyamatot a benne résztvevők osztályhelyzete determinálja. *Az a törvényszerűség tehát, amely az emberek tevékenységének meghatározottságában rejlik, annak a folyamatnak a meghatározottsága, amelyben tevékenységük a körülményeket megváltoztatja.*

A valóságos viszonyokból kiszakított törvények szembeállítása az emberi tevékenységgel, mint amely szubjektív, egyedi, véletlen természeténél fogva feltétlenül csak ellenpólusa lehet az objektív, általános, szükségszerű törvénynek — egyike a szektás, dogmatikus ideológia legjellemzőbb szimptómáinak. A tömegek e felfogásban nemcsak hogy puszta végrehajtói, kiszolgálói a tőlük független törvényeknek, hanem ráadásul mindezt megbízhatatlanul, pontatlanul hajtják is végre, s a „kristálytiszta" törvénykövetelményt tendenciává degradálják. E koncepcióban *nem* a tudományos törvény „szűk, nem teljes, közelítő", hanem a jelenségek világa, amely csak közeledik a törvényhez, mint „igazi" valósághoz. „A társadalmi törvény sohasem jelenik meg »tisztán«, hanem tendenciaképpen — *tehát* emberi cselekedetek révén, véletleneken áttörve, ellentmondásos folyamatban"[32] — írja Gedő András. (Az én kiemelésem — Sz. A.)

Társadalmi életünk gyakorlatából már kiszorulóban van az emberi tevékenység szektás-dogmatikus szemlélete. Eszmei offenzívánk egyik fontos feladata, hogy az ideológia területén is eredeti fényében állítsa helyre a néptömegek társadalmi szerepének marxista felfogását. Aki komolyan veszi azt a marxi tételt, hogy a néptömegek a történelem alkotói, az a történelmi szükségszerűséget nem szakíthatja el a tömegek tevékenységétől.

[31] U. o., 355. old.

Digitized by Google

Amikor fejlesztjük a tömegek öntudatát, összhangba hozzuk a létükben bekövetkezett változásokkal, akkor agitációnk csak azért járhat sikerrel, mert *saját* helyzetük szükségszerű konzekvenciáit, nem pedig valami tőlük független törvény követelményeit tudatosítjuk bennük. A tömegek azért érzik a magukénak a szocializmust, mert nem valami idegen erő megvalósulását, hanem *saját* akaratukat, értelmüket, erőfeszítésüket tudják benne, *saját* „lényegi erőik" megvalósulásának tekintik, amely csak aktív, alkotó részvételükkel győzhet.

A közgazdászok, szociológusok, történészek, filozófusok alkotó együttműködésére van szükség, hogy társadalmi fejlődésünk törvényeit a maguk *konkrét, tartalmas* mivoltában tárhassuk fel. Mindez azonban csak tudományos viták tüzében kikovácsolódó marxista koncepció alapján lehetséges. Ehhez kívántam könyvemmel[33] és most e cikkemmel is hozzájárulni.

Szabó András György

[32] U. o., 176. old.
[33] Szabó András György: A törvény és az ember. Kossuth, 1964.

Digitized by Google

MEGJEGYZÉSEK

„Legfeljebb jobban..."

Alig egy esztendő telt el azóta, hogy az Élet és Irodalom új típusú hetilapként jelenik meg. A november 14-i szám szerkesztőségi vezércikke (N. Gy. aláírással) ennek a legfrissebb, eredményes és kétségkívül jelentős időszaknak sommás értékelését nyújtja. Méltán büszke a szerkesztőség arra, hogy a lapot sikerült elevenebbé tenni, és egész horizontját a való élet felé tágítani. Anélkül, hogy a folyóirat szerkesztőinek és munkatársainak érdemeit csökkenteni kívánnánk, néhány megjegyzést fűzünk az említett önértékeléshez.

Teljesen igaza van a vezércikk szerzőjének abban, hogy a hetilap fontos feladata az irodalomkedvelő, kulturált közönség szocialista tudatának és ízlésének szolgálata. Az értékelés józanságát azonban lerontja az önelégültség hangja és valamiféle hetykeség. A korábbi fázistól való éles elhatárolás, és az utolsó mondatba sűrített program („legfeljebb jobban kell csinálnunk") sem hat így megalapozottnak. Igaz, az Élet és Irodalom legutóbbi évfolyamában megszaporodott a társadalmi-közéleti gondok és teendők felvetése és boncolgatása, de az egyes közlemények színvonala, illetve a viták lefolytatásának módja korántsem mindig megnyugtató (pl. az úgynevezett népesedési és a „vidéken élni?" vita esetében, amelyek a sok hozzászólás ellenére sem vezettek elfogadható konklúzióra, sőt azt mondhatnók, ellaposodtak). Számításba véve más hetilapok és folyóiratok nagyon is egészséges „konkurrenciáját", nyilvánvaló, hogy itt még bőségesen akad teendő, elsősorban a publicisztikai jellegű írások véletlenszerűségének vagy felületességének kritikusabb elbírálásával. Mindennek arra kellene vezetnie, hogy a közönség tudatának szolgálatát következetesebben kapcsolják össze a tudat formálásával.

A folyóirat szorosabban vett szépirodalmi tevékenysége sem mentes a felületi tarkaság jegyeitől. Az elbeszélések és versek színvonala nem éri el, olykor meg sem közelíti az élő irodalmunk javát jellemző színvonalat. Viszont igazságtalanság lenne ezért egyoldalúan csak a szerkesztőséget elmarasztalni, hiszen az irodalmi lapok és folyóiratok nemcsak „szülői", de termékei is az élő irodalomnak — és nem is éppen egyenlő eséllyel! A kritikai rovat inkább tárgyi sokoldalúsággal, semmint elemzéseinek mélységével vívhat ki elismerést. Ünnepronti szándék nélkül, inkább bátorítólag és a valóban figyelemre méltó kezdeményezések (a té-vé kritika, szociográfiai riportok, szemlék, viták, képzőművészeti és zenei tárgyú cikkek stb.) iránti rokonszenvből mondjuk: az Élet és Irodalomra

Digitized by Google

— ugyanúgy, mint számos más folyóiratunkra is — egyre bonyolultabb feladatok várnak az eszmei offenzíva szolgálatában, s ezért reméljük, hogy a vezércikk idézett utolsó mondatának „legfeljebb jobban" szavai mögött komoly elszánás húzódik meg.

F. R.

Vers és logika

A fenti címmel tanulmány jelent meg a Kritika októberi számában Bata Imre tollából. Az első mondat, mely a tanulmány célját határozza meg, így hangzik: — „A Tűzkút (Weöres Sándor verseskötete) egészének megkomponáltsága figyelmeztetett, hogy Weöres költői szemléletében igen erős logikai strukturáltság mutatkozik. Aztán pedig azt is látnom kellett, hogy ez a szinte matematikai egzaktságú logika éppen akkor kerül alkalmazásra, ha az egyes vers metafizikai vagy éppen transzcendens tartalmat zár magába. Ezt kívánja példázni az alábbi elemzés, a Graduale ciklus bevezetőjének analízise."

Minthogy a verselemzésnek a matematika nem általánosan elfogadott módszere, feltesszem, nem járunk el igazságtalanul, ha a tanulmányt kísérletszámba vesszük. A kísérlet két fő szempontból érdekelheti a vizsgálódót, a gyakorlat és az elmélet szempontjából. A kérdés tehát, amelyre a következőkben választ keresünk, a következő: Milyen gyakorlati eredményt hozott Bata kísérlete, s mi az az elméleti elgondolás, amelyen a kísérlet nyugszik?

Szerzőnk abból indul ki, hogy az elemzett versben bizonyos matematikai törvényszerűségeket észlel:

„A vers harminc sor. A TŰZKÚT-nak ismétlődő száma ez. Az Átváltozások című szonettciklus harminc szonettből áll, és van a kötetben Harminc bagatell, a szonettciklus parafrázisaképpen. Elemzendő versünk a Graduale bevezetője. Egy tízrészes ciklus első tagja, amely az emberi szituációt írja le, míg az Átváltozások a szituált ember változatait variálja. A korreláció versünk és a szonettciklus és a Harminc bagatell között bizonyos... a harmincas szám nem véletlen egybeesés.

Költeményünk három szerkezeti részre tagolható, az egyes részek megközelítően 10—10—10 sorból állnak..."

Észleleteit szerzőnk lefordítja a matematika nyelvére, s formuláról formulára haladva végeredményképpen a következő formulához jut:

$$T + I + S = 2\,(T + I)$$

A T a teret, az I az időt, az S a tárgyakat jelenti. Egyébként az egyenletben a „tér-idő elismétlése, a ritmusban adott ritmus, mivel a térképzet is ritmusban (távoli-közeli) keletkezik, teszi a szemléletre a végtelenség hatását."

Digitized by Google

A „struktúra matematikai zártságát" pedig az bizonyítja, hogy az „első részben metaforába foglalt végtelen ugyanaz, mint a befejezésben nyert határtalanság-képzet".

Szerzőnk nem hagyja számításon kívül, hogy esetleg olyanok is akadnak, akik — megfelelő matematikai műveltség híján — saját erejükből nem képesek az egyenletből a weöresi költészet „strukturáltságát" illető konklúziókat levonni. Ezeknek segítségére siet, és a konklúziókat maga vonja le. Hadd idézzünk néhányat a tanulságok közül:

„A végtelenség metaforája ilyenképpen forma a formában, látszat a látszatban, az absztrakció absztrakciója, melynek struktúrája matematikai jellegű, minthogy a matematika is az absztrakció absztrahálásában egzisztál."

„A koncentrált szemlélet különös helyzetre való összpontosítása az éntudat beleveszejtése a szellemi egyetemességbe, az önmagunkba merülés szürrealista-jungi-buddhista önhipnózisa biztosítja az apriorikat, mind a vers-immanencia axiómáit s ezen axiómák által lesz a költemény immanens-logikus struktúrává."

Mindezek után aligha vitatható a „logikus egzaktságú" végkövetkeztetés:

„Mindenesetre, elemzett versünk minden gazdagságával, zártságával, immanenciájával együtt — vagy éppen ezért! — nem képes dialektikus anyagi-szellemi egységű metaforába önteni a végtelenség sejtelmét..."

Ezek volnának tehát a kísérlet eredményei.

Ha az olvasónak illúziói voltak, hamarosan szertefoszlottak mind. A tanulmány elején még azt remélhette, hogy hála a matematikai módszernek, valami újat kap, ha kéteset is, vitathatót is, de legalább újat, ha mást nem, fogalmi zűrzavar helyett algebrai zűrzavart, változatosságképpen, hiszen a műveltkedő, ködös és semmitmondó fogalmazást egész „tudományos igényű" iskola műveli nálunk. Weöres verse bonyolult, de színes, muzikális, érzelmeket és gondolatokat keltő. Ezt az élő bonyolultságot az elemző halott, meddő és egyben értelmetlen bonyolultsággal helyettesítette. Holott a következő egyenlet sokkal teljesebben kifejezi a költeményt:

$$2\,(T + I) = \left(\frac{3\,f}{3\,n}\right) - \sqrt[9]{\phi\,3 - 1}$$

Ezzel áttérhetünk a kísérlet elgondolásának kérdésére. Az elgondolás gyermekdeden tudományellenes. Nem azért, mintha matematikai eszközökkel eleve képtelenség volna irodalmi és művészeti tárgyakat vizsgálni. Ma az — holnap talán már nem az. Nem azért, hanem azért, mert a tudomány célja: az ismeretek bővítése. Az a kísérletező, aki a nehezen érthetőt még nehezebben érthetővel akarja megvilágítani, tulajdonképpen az ismerttől az ismeretlen felé halad, tehát minél szélesebb körű tudományos munkásságot fejt ki, annál kevesebbet tud ő maga s mindazok, akik hitelt adnak eredményeinek.

Digitized by Google

Hadd idézzem példaként Kollányi Ágoston filmjét az anyag szerkezetéről. A film módszere az, hogy az értelmes képleteket értelmes képsorokkal magyarázza. Nem árt ana, ha filológusaink néha eltűnődnének ezen a módszeren.

Végezetül annyit, hogy mindezt azért kellett szóvá tenni, mert az a bűvészkedés, mely a hiányzó gondolatokat fogalmi játékokkal pótolja, a kifejezés készségének hiányát ugyanazzal, épp azokat zavarja meg leginkább, akik most építik műveltségüket, vagy mert fiatalok, vagy mert most nyiloti módjuk rá s még nem állanak elég biztosan a lábukon ahhoz, hogy különbséget tudjanak tenni igazi műveltség és álműveltség között.

K. G. E.

Digitized by Google

TÁJÉKOZÓDÁS

J. LIBERMAN:

TERV, NYERESÉG, PRÉMIUM

A legutóbbi három évben a szovjet gazdasági szervek számos intézkedést dolgoztak ki a termelés hatékonyságának növelésére. Az e probléma körül kibontakozott széles körű vitában a közgazdászok, a gazdasági szakemberek, a termelési újítók érdekes gondolatokat és elképzeléseket ismertettek, s ezeket azután a Szovjet Tudományos Akadémia Közgazdasági Intézetében egy e célre alakított bizottság megvizsgálta.

A bizottság sok intézkedésről elismerőleg nyilatkozott, s ezek az intézkedések meg is valósulnak. Javul a műszaki dolgozók ösztönzésének rendszere. Ezt a rendszert kísérletképpen most nyolcvan nagy vállalatban alkalmazzák. A prémiumok mértékét itt attól teszik függővé, hogy mennyire feszített a vállalat terve az előző évi szinthez képest. Néhány más újdonságot is bevezettek: a műszaki dolgozók premizálására kiemelték a béralapnak egy részét; megengedik, hogy az előző hónapok béralaptúllépését a következő periódusok megtakarításaiból fedezzék stb. Mindez nagymértékben hozzájárult ahhoz, hogy a prémium azon vállalatok, műhelyek és részlegek dolgozóinak jussanak, amelyek valóban rászolgáltak erre.

A közgazdasági vita anyagait és a Szovjet Tudományos Akadémia említett bizottságának következtetéseit a Szovjetunió Össz-szövetségi Népgazdasági Tanácsa által 1964. augusztus 25-én elfogadott határozat kidolgozásakor is figyelembe vették. Ez a határozat a vállalatok gazdasági ösztönzési rendszerének megjavításáról, továbbá az új technika megteremtésében és bevezetésében a dolgozók anyagi érdekeltségének növeléséről szól.

Egyes nyugati szemleíróknak tájékozatlanságon alapul tehát az a véleménye, hogy a közgazdasági vita eredménytelen maradt. A vita a tervezésben is lényeges eredményeket hozott. Az 1964—1965. évekre szóló tervek kidolgozásában tevékenyebben vettek részt a vállalati kollektívák, mint bármikor azelőtt.

Az eddig végrehajtott intézkedésekkel azonban még nem merültek ki a termelés hatékonysága növelésének a lehetőségei. A szovjet sajtó a legutóbbi időben felújította azon anyagok közlését, amelyek a gazdasági emelltyűk — az árak, a nyereség és az anyagi ösztönzés — kihasználása alapján történő termelésirányítás problémájával foglalkoznak. Így a többi közt érdekes cikket írt a Pravda augusztus 17-i számában V. A. Trapeznyikov: Mi nyugtalanítja konkrétan a szovjet közgazdászokat?

Arról van szó, hogy az iparvállalatokat még mindig megköti a felülről meghatározott keretmutatók nagy száma. Az iparvállalatok egyik-másik kezdeményezésének megvalósítása a termelés ideiglenes csökkenésével, a munkatermelékenység növekedésének lelassulásával, vagy a termék önköltségének növekedésével járhat. Minthogy azonban éppen e mutatók dinamikája alapján értékelik és jutalmazzák a vállalat munkáját morális és anyagi szempontból, ezért olykor az a fonák helyzet alakul ki, hogy a vállalat a népgazdaság szempontjából hasznos dologra törekedve, árt önma-

Digitized by Google

gának. Ennek következtében késedelmet szenved az új technika bevezetése és a termelés megjavításának egész ügye, vagyis csökken a hatalmas szocialista ipar potenciális lehetősége és effektivitása.

Ezért sok szovjet közgazdász azt javasolja, hogy főleg a tényleges jövedelmezőség alapján értékeljék és ösztönözzék a vállalatokat, mert ez az effektivitás általánosító mutatója. A nyereség elő fogja segíteni a tervszerű gazdálkodást, ha az iparcikkek árában (köztük a gépek árában) figyelembe fogják venni a minőséget, vagyis az üzemelés effektivitását, a megbízhatóságot és a tartósságot. Az elavuló, kevésbé effektív cikkek árát csökkenteni kell, hogy a kezdeményező készséget tanúsító, a termékek felújításáért és gyártási módszereik megjavításáért cselekvőleg küzdő vállalatoknak nagyobb legyen a nyereségük és ezen alapuló ösztönzésük. Ilyen rendszerrel az üzemnek vagy gyárnak nem lesz szüksége sok felülről, az Állami Tervbizottság, vagy az Össz-szövetségi Népgazdasági Tanács által megadott minőségi mutatóra. A magas fokú rentabilitásra ösztönzött vállalat maga fogja megtalálni terveiben a mennyiségi és a minőségi mutatók legjobb összeegyeztetését. Ilyen módon könnyebb lesz megvalósítani azt a fontos elvet, hogy ami a társadalomnak előnyös, az előnyös legyen minden vállalat és minden vállalati dolgozó számára is.

Ez a rendszer egyáltalán nem gyengíti, hanem erősíti a szovjet gazdaság tervszerű voltát. A központi és a köztársasági tervező szervek mentesülnek a felesleges igazgatási-díszpécseri funkcióktól, s figyelmüket a műszaki haladás legfontosabb problémáira összpontosíthatják. Másrészt a vállalat nemcsak objektum lesz, hanem egyszersmind aktívan cselekvő szubjektummá is válik a tervezésben. A vállalatoknak tudniuk kell, mit kell termelniük a népgazdaság számára. A tervfeladatoknak azonban formájukat tekintve fokozatosan az államtól, s ennek ellátó-értékesítő hálózatától, új építkezéseitől, kereskedelmi rendszerétől kapott „megrendelésekké" kell válniuk. Emellett a megrendeléseket azok a vállalatok kapják, amelyek a legmegfelelőbb időre, garantáltan kiváló minőségben és a legkisebb, de még nyereséges áron vállalják a megrendelések teljesítését. Nem az államnak kell a megrendeléseket elhelyeznie, olykor a vállalatok ellenállását legyőzve, hanem ellenkezőleg: a vállalatoknak kell a megrendelésekre „vadászniuk", attól a törekvéstől vezettetve, hogy biztosítsák kapacitásuk lekötését, termékeik értékesítését, tehát a magas fokú rentabilitást is. Nem szabad kiküszöbölni a termelés szervezésének versenyszerű jellegét, csupán azért, mert nálunk nincs kapitalista konkurrencia és anarchia. A szocialista versenynek nemcsak a dolgozók egyéni erőfeszítéseinek területére kell kiterjednie, hanem a vállalatok összeforrott kollektíváinak munkájára is. Ez az út vezet a tervezés megjavításához, s egyszersmind leegyszerűsítéséhez is.

Mi a helyzet ezen gyökeres tökéletesítések végrehajtásával? A Pravdában és más központi lapokban közzétett megnyilatkozások jellegéből ítélve ma már nincsenek elvi ellenvetések ezekkel szemben. De nem szabad tüstént a vita után általános nagyszabású reformokba kezdeni. A feladatok túlságosan bonyolultak és nem szabad elsietett megoldást alkalmazni. Az anyagi ösztönzés megjavítását célzó egyes intézkedések rendszeresen megvalósulnak. A különféle javaslatokat gazdasági kísérletekkel ellenőrzik. Így sok iparágban és egyes gazdasági körzetekben kipróbálják, célszerű-e a termelés terjedelmének új mérőeszközeit használni (a készítmény úgynevezett „normatív értéke").

Igen fontos kísérlet folyik a ruházati iparban. A moszkvai Bolsevicska és a gorkiji Majak cégek 1964. júliusa óta minden mutatóban önállóan dolgozzák ki terveiket, az üzletektől kapott megrendelésekből kiindulva. A

Digitized by Google

munkát főleg annak alapján értékelik, hogyan vásárolják a fogyasztók a cég készítményeit; ezen kívül csak egyetlenegy minőségi mutató van: a tényleges rentabilitás. A nyereségből fedezik a cég dolgozóinak ösztönzését is, illetményeik 50 százalékát kitevő arányban. A prémiumok összegét és a premizálandó személyek körét ezeken a határokon belül maga a vállalat határozza meg.

Ugyanilyen, de még szélesebb körű kísérletek végrehajtását javasolták Ukrajnában (a lvovi gazdasági körzetben). A dolgozók ösztönzésére vonatkozó kísérleteket folytatnak Szverdlovszkban, az urali gépgyárban és Ogyesszában a szerszámgépgyárban.

A közgazdasági viták folytatódnak. E viták bizonyos szakaszában, amikor nyilvánvalóvá válik valamely rendszer lényeges megújításának szükségessége, ki kell dolgozni az egységes, a szűken vett hivatali álláspontoktól és szubjektív lerakódásoktól mentes álláspontot.

(A Novoszty Hírügynökség cikke)

Digitized by Google

KRITIKA ÉS KÖNYVISMERTETÉS

HÁY LÁSZLÓ
A HIDEGHÁBORÚ GAZDASÁGI FORMÁI*

Ma az emberiség központi kérdése a béke fenntartása, az új világháború kirobbantásának megakadályozása, a két világrendszer békés egymás mellett élésének megőrzése. Ez azonban nem az osztálypolitika feladása, hanem a két világrendszer osztályharcának formája, amelynek középpontjában a gazdasági verseny, a politikai és ideológiai küzdelme áll. A békés egymás mellett élés egyik fő kérdése a két világrendszer gazdasági versenye és a két rendszer közti gazdasági kapcsolatok. Feltétlenül szükséges azonban annak tanulmányozása, hogy milyen terveket dolgoztak ki, milyen gyakorlati intézkedéseket tesznek és milyen eszközöket használnak az imperialista országok monopoltőkés körei a szocializmus világa elleni küzdelmükben. Ezeknek az eszközöknek az ismeretében meghiúsíthatjuk az imperialisták terveit.

Jó áttekintést ad e nagy fontosságú kérdéshez Háy László elvtárs tanulmánya. Bár a könyv címe „A hidegháború gazdasági formái", Háy elvtárs — helyesen — a hidegháború gazdasági formáin jóval túlmenő értelmezésben tárgyalja a békés egymás mellett élés főbb területeit. Hozzáértéssel, bő statisztikai anyaggal jól alátámasztva elemzi a békés egymás mellett élés néhány fő problémáját, a két rendszer közötti gazdasági kapcsolatok fő területeit.

A bevezető fejezetben a békés egymás mellett élés, a békés verseny tartalmát világítja meg a szerző. Rámutat arra, hogy — egyes burzsoá ideológusok állításaival szemben — a békés egymás mellett élés és a hidegháború nem azonos fogalmak. A békés egymás mellett élés és a hidegháború — írja Háy elvtárs — harcot jelent: osztályharcot; eszközeikben azonban óriási a különbség. Mi, a békés egymás mellett élés talaján állva, túl akarjuk szárnyalni gazdasági és kulturális területen a tőkés országokat és ezzel akarjuk meggyőzni népeiket a szocializmus fölényéről. Az imperialisták viszont alá akarják aknázni a szocialista országok gazdaságát a hidegháborúval, amely állandóan a véres háború mezsgyéjén jár. A mi eszközünk a meggyőzés, az övék a gazdasági erőszak.

A tanulmányban újszerű az, hogy nemcsak a közvetlenül a szocialista országok ellen alkalmazott hidegháborús eszközöket elemzi, hanem nagyon érdekesen kapcsolja össze a hidegháborút és a neokolonializmust. A jelenlegi helyzetben a neokolonializmus főképpen gazdasági eszközöket használ, és más, rendkívül szerteágazó és „kifinomult" módszereit is gazdasági eszközökkel támasztja

* Kossuth Könyvkiadó, 1964.

Digitized by Google

alá. Az imperialista hatalmaknak — írja a szerző — kettős céljuk van: egyrészt meg akarják őrizni pozícióikat és kizsákmányolási lehetőségeiket a gazdaságilag fejlődő országokban, másrészt — s ez szorosan összefügg az előbbivel — igyekeznek megakadályozni azt, hogy a fejlődő országok a szocializmus irányában fejlődjenek, vagy éppen csatlakozzanak a szocialista táborhoz. Az e területen folytatott hidegháború tehát nemcsak a fejlődő országok ellen irányul, hanem a szocialista országok ellen is. Ezért igyekeznek az imperialisták a szocialista országok és a volt gyarmati országok közötti gazdasági kapcsolatokat megzavarni. A neokolonializmus szervesen beilleszkedik a hidegháború rendszerébe, s hozzá tartozik a két rendszer harcához.

A neokolonializmus keretében folyó hidegháború gazdasági eszközei között a szerző alaposan és sokoldalúan elemzi az imperialista országok „segélyeit". Meg kell vizsgálni, mondja, hogy mennyi megy katonai célokra ezekből a „segélyekből", mennyit vonnak el ezek feltételeik, s elsősorban a hadikiadások révén a „megsegített" ország nemzeti jövedelméből, s mennyi marad a valóságban a termelőerők fejlesztésére. Az imperialisták a „támogatást" a hidegháború szolgálatába állítják a gazdaságilag fejlődő országok függetlenségének kibontakozása és a szocializmus elleni harcukban.

A tanulmány legrészletesebben a szocialista országok ellen közvetlenül irányuló hidegháborús gazdasági eszközöket elemzi, s különösen a nemzetközi kereskedelem területein folyó hidegháborút vizsgálja sokoldalúan. Az e területen folytatott hidegháborúnak három nagyon kirívó példájára mutat rá: az imperialistáknak Kuba elszigetelését célzó kísérletére, a szovjet kőolajtermékek eleni hadjáratukra, és a nagyméretű acélcsövek ügyében elkövetett gazdasági agressziójukra.

A tőkés világkereskedelem alakulásával kapcsolatban érdekesen elemzi a tanulmány a kivitel áruösszetételének s ezzel összefüggően az imperialista és a gazdaságilag elmaradott országok helyzetének változását. Kimutatja, hogy a készgyártmány-exportot illetően az imperialista országok uralkodó helyzetben vannak, és emellett több élelmiszert és nyersanyagot is exportálnak, mint az elmaradott országok. Ezeknek az országoknak gyengül a világgazdasági jelentőségük, de egyes nyersanyagok (így pl. nyersolaj) tekintetében döntő szerepük van a tőkés világpiacon. Az imperialista országok az általuk exportált élelmiszerek és nyersanyagok zömét s késztermék-kivitelük 82 százalékát is egymásnak szállítják. A tőkés világkereskedelem növekedése lényegében azon alapul, hogy bővül az imperialista országok egymás közti forgalma.

A szerző felvázolja azt a két tendenciát, amely a nemzetközi kereskedelem területén a tőkés körökben jelentkezik, s rámutat, hogy a szocialista országokkal való kapcsolatokat szűkítő tendenciával szemben napjainkban fokozatosan előtérbe kerülnek az e kereskedelmet bővíteni akaró törekvések, részletesen tárgyalja ennek okait is.

A tanulmánynak túlsúlyban levő érdemeit elismerve, az a véleményem, hogy vitatható a szerző álláspontja a gazdasági hidegháború egészének és a hidegháború

Digitized by Google

egyes gazdasági eszközeinek az imperialista politikában betöltött helyét és jelentőségét illetően.

A tanulmány, bár utal rá, nem tárgyalja elég részletesen azt, hogy az imperialista körök ma már a diszkriminációk, a gazdasági szankciók, a kereskedelmi korlátozások stb. alkalmazásával azonos jelentőséget tulajdonítanak a gazdasági kapcsolatok fejlesztésének is. Az a céljuk ezekkel, hogy „fellazítsák" a szocialista országok együttműködését, s elválasszák egymástól, mindenekelőtt pedig a szocialista világrendszer centrumától, a Szovjetuniótól a szocialista országokat. Mi hívei vagyunk a két világrendszer országai közti gazdasági kapcsolatok fejlesztésének, amely egyformán előnyös mind a szocialista országoknak, mind az értékesítési nehézségekkel küzdő tőkés vállalatoknak. Minden szocialista országnak internacionalista és egyben nemzeti kötelessége azonban az, hogy ne engedje meg olyan gazdasági kapcsolatok kialakulását, amelyek valamelyik imperialista országgal szemben függő helyzetbe hoznák, vagy amelyek szembeállítanák a többi szocialista országgal.

A szerző a hidegháború eszközei között a fegyverkezési hajszával is foglalkozik, de nem mutat rá eléggé új jellegére: arra, hogy a hidegháború eszközei között ma második helyre szorult a gazdasági blokád, a kereskedelmi diszkrimináció, és az első helyre nyomult a fegyverkezési hajsza. Ezzel az imperialisták el akarják vonni a békés gazdasági építéstől a szocialista országok gazdasági tartalékait, s katonai kiadásaik növelésére akarják kényszeríteni őket. Számításuk azonban homokra épült, mert lebecsüli a tervszerű, szocialista gazdaság lehetőségeit és túlértékeli az imperializmus tartalékait. Helyesen mutat viszont rá a szerző arra, hogy az imperialista országok háborús előkészületei nagyobb arányúak ugyan, mint eddig bármikor, de a leszerelés, a hidegháború megszüntetése mégis reális cél.

A szerző a hidegháború eszközei és formái között a nemzetközi szervezeteket szintén ismerteti, jó tájékoztatást nyújtva róluk. Ezeket azonban árnyaltabban kellett volna kezelni, elkerülve azt, hogy azonos megítélés alá esnek tisztán hidegháborús szervek, és olyanok mint a „Nemzetközi Valuta Alap".

Háy László elvtárs műve egészében véve igen hasznos és jó könyv, amely segíti az ideológiai harcot, és a politikai agitációban részt vevők munkáját.

Dr. Szabó József

KÉRY LÁSZLÓ:

Shakespeare vígjátékai*

A mindennapi életben gyakran nevetünk jó vicceken, és ezek színpadi változatain, az úgynevezett kabaré-tréfákon. Az igazi vígjáték azonban — és Shakespeare mesteri figurái, a komikus helyzetbe került ügyefogyott, vagy önhitt hősök mulatságos történetei ilyenek: — több

* Gondolat Kiadó, 1964.

Digitized by Google

ennél. A vicc és a kabaréműsor egyaránt gyorsan elavul, „szakállt növeszt". Az Erzsébet-kori Angliában is sok vicc és tréfa született, de ezeknek mégoly kitűnő gyűjteménye is aligha tudná megnevettetni a XX. század emberét. Kell lenni tehát Shakespeare vígjátékaiban valami olyan művészi többletnek, amely ma is életben tartja ezeket a csaknem négyszáz éve született színműveket.

Ezt a többletet kutatja könyvében Kéry László. Felfejti a Shakespeare-vígjátékok mondanivalóját, megkeresi a mulatságos helyzeteket előidéző társadalmi, erkölcsi okokat. Kibontja a jellemeket, megvizsgálja a mélyükben rejlő ellentmondásokat, melyekből torz viselkedésük fakad. Könyvének feladatát a szerző így fogalmazza meg: „A könyv abból a meggyőződésből táplálkozik — s egész érvelésével azt a tételt igyekszik bizonyítani —, hogy Shakespeare realista drámaíró, aki a maga korának feltételei szerint, de a mi korunkra is kiható érvénnyel realista műveket alkotott.. Shakespeare drámáit a mai színházak is nagy sikerrel játsszák, s a kritika nem térhet ki ama feladat elől, hogy a drámaköltő műveit a mai nézőnek-olvasónak esztétikailag megmagyarázza."

Kéry László vizsgálódásait az Erzsébet-kori dráma előzményeivel, a misztérium-játékok, kocsiszínpadok (pageants), moralitások ismertetésével kezdi, és ezekből vezeti le azt a fejlődést, mely néhány jelentős vígjátékíró — Greene, Lyly, Marlowe, Peele — munkásságán keresztül végül is Shakespeare komédia-író művészetében tetőződik. A kiinduló szálaknak ez a gondos felkutatása megveti a szélesebb alapját a későbbi vizsgálódásoknak és bevezeti az olvasót az Erzsébet-kori viszonyok ismeretébe, felvázolja azt a történelmi légkört, amelyben e művek megszülettek. Erre pedig szükség van, hiszen bármennyire kínál is a XVI. század Angliája bizonyos párhuzamba állítási lehetőséget korunkkal — hiszen akkor is az új társadalom vajúdása, megszületése és erkölcsi arculatának kialakítása volt a legfontosabb kérdés — ettől az Angliától mégiscsak négyszáz év és nemzeti történelmünk alapjában eltérő fejlődése választ el bennünket.

Kéry László könyvének olvasója benső kapcsolatba kerül Shakespeare vígjátékaival és korával. A szerző ugyanis mindvégig az Erzsébet-kor társadalmi-gazdasági problémáinak mélyéből kiindulva elemzi a színjátékokat. Tiszteletet ébresztő végigolvasni a művek felsorolását, amelyekből könyvében merít. Ez a hatalmas anyag tette lehetővé számára, hogy aprólékos pontossággal vizsgálja a jellemeket, a helyzeteket és a gyakran egymással éles ellentétben álló vélemények közül kiválassza a legjobbat.

A szerzőt elsősorban a shakespeare-i vígjáték fejlődése, változásai érdeklik, és természetesen a belőlük eredő esztétikai tanulság. Véleménye szerint a „komikus szemlélet — kisebb-nagyobb mértékben, számtalan árnyalat változataiban — az egész shakespeare-i életműre jellemző. Komikum és tragikum nem egymást kizáró, hanem egymást feltételező, váltogató és kiegészítő elemként van jelen nemcsak Shakespeare-nek és angol drámaíró társainak alkotásaiban, hanem a reneszánsz legmagasabbrendű szépprózai termékében, Cervantes Don Quijote-jában is."

A szerző Shakespeare tizennyolc darabjával foglalkozik. Ezek közül a könyv első felében tárgyalt művek — kezdve a Tévedések vígjátékán és befejezve A windsori vígnőkkel — vígjáték-jellege aligha lehet kétséges azért, mert ezekben a nevettető helyzeteknek és nevetséges jellemeknek jut a döntő szerep. De Shakespeare-nek más műveiben, melyeket Kéry László a „keserű vígjátékok" csoportjába sorol — különösen a Troilus és Cressida, valamint a Szeget szeggel című színjátékokban — a tragikumnak a ko-

Digitized by Google

mikumnál sokkal nagyobb tere van; noha ezek a drámák végül is happy ending-gal, a vígjátékra jellemző válságmegoldással fejeződnek be. Még inkább vitatható a „Regényes színművek" (Pericles, Cymbeline, Téli rege, A vihar) vígjáték-jellege. Kéry László véleménye szerint a komikus hősök abban különböznek a tragikus hősöktől, hogy „valamilyen módon kitérnek a megsemmisítő bukás elől".

Kétségtelenül jól nyomon követhető Kéry László könyvében Shakespeare vígjáték-felfogásának, hangulatának elmélyülése, komolyodása. Kitűnik ez már abból is, hogy a tanulmány első részében a jellemek rejtett zugaiban és a történetek útvesztőiben főleg a nevetségesség okát, titkát nyomozza a szerző; a másodikban viszont egyre nagyobb jelentőséget kap az erkölcsi, a lélekismereti problémák elemzése. Igaz, hogy már a Tévedések vígjátékában is találunk egy csipetnyi tragikus elemet (Aegeon), ezt a darabot mégis a felszabadult, vidám nevetés jellemzi. A Velencei kalmár-ban a tragikus és komikus elemek viszonya azonban már annyira bonyolult, hogy sokáig tragédiának is játszották ezt a drámát. Kéry László nem győzi hangsúlyozni Shakespeare vígjátékainak bonyolultságát, sokarcúságát, és ennek, valamint a feszülő ellentmondásoknak kitapintása könyvének egyik nagy értéke. Maga a szerző írja műve utószavában: „Ez a könyv nem vállalkozhat arra, hogy a kritika és az irodalom-történetírás módszereivel a shakespeare-i vígjáték ábrázolás teljes gazdagságát feltárja... De ha a jelen könyvnek egyéb érdeme nem volna, mint az, hogy nyomatékkal mutat rá a vígjátékok bonyolultságára, a bennük ábrázolt magatartások, kapcsolatok, törekvések sokoldalúságára, bizonyos technikai fogásoknak, például a »játék a játékban« módszerének jelentőségére a komikum és realizmus szempontjából, a szerző úgy érzi, már ezzel is tett valamelyes szolgálatot a magyar Shakespeare-kritika — és szeretné remélni — a magyar Shakespeare-színpad ügyének."

A tanulmánykötet frójának igen rokonszenves törekvése, hogy a komikus helyzetekben is mindig az embert keresi. Különösen nagy szeretettel elemzi a fiatalok, fiúk és lányok érzelmi életét. Amikor a vígjátékok egyik, vagy másik hőse és hősnője úgy gondol szeretőjére, ahogy napjaink szerelmesei, akkor a szerző rámutat erre és nyomon követi ennek az érzelemnek a szerepét a komikum létrejöttében.

A „szakma" bizonyára érdeklődéssel tanulmányozza Kéry László eredeti, gondolatokban és fontos adatokban gazdag művét; különösen a reneszánsz drámaelméletével és esztétikai nézeteivel foglalkozó II. fejezetét, mely a maga nemében páratlan a hazai szakirodalomban. Ennek a könyvnek azonban tudományos érdemei mellett művelődési politikánkban is fontos hely juthat azért, mert marxista megalapozottsággal vezeti az érdeklődő olvasót Shakespeare zegzugos világának homályosabb tájain is. Akik kedvelik Shakespeare vígjátékait, akiket érdekel miért makrancoskodik Kata és miért mélabús Jaques, akiket izgat a Velencei kalmár kegyetlenségének háttere, vagy a Vihar líraisága, akik szeretik Zubolyt, Puckót és társaikat, azok élvezettel olvassák ezt a könyvet, és bizonyára sok tanulsággal is. De mély elemzéseiből egyaránt tanulhatnak egyetemi hallgatók, kritikusok és színházi szakemberek is. Mindezt megkönnyíti világos és szabatos stílusa. Igaz, néhol feleslegesen sok idegen szót használ a szerző, és ezeket nem is mindig magyarázza meg. Kár ezért, mert egyáltalában nem biztos, hogy minden olvasója tisztában van azzal, hogy voltaképpen mi az a *„farce"* vagy a *„fabliau"*. Kéry László műve azonban felhívja a figyelmet egy fontos kérdésre: a Shakespeare-fordítások hitelességére. A szerző túlságosan gyakran

Digitized by Google

kényszerül arra, hogy eredetiben idézzen, mert a magyar fordításban éppen az általa fontosnak érzett árnyalat sikkad el. Végső fokon a modern Shakespeare-fordítás — máig sem eléggé tisztázott — kérdéseiről van szó, amelyek Kéryt és másokat is foglalkoztatnak.

A közelmúltban világszerte megünnepelték William Shakespeare születésének négyszázadik évfordulóját. A magyar Shakespeare-kultusz nemzeti kultúránk virágzó, termékeny, szerves része. Igen sok könyvespolcon díszelegnek a nagy angol mester művei, amelyek színházainkban is telt házakat vonzanak. Drámáit legnagyobb költőink fordították, hatása pedig szinte felmérhetetlen irodalmunkban. Számos valóban szép elemző tanulmánnyal és kritikával dicsekedhetünk, műveinek marxista értékelése azonban napjaink feladata. Ebben a munkában Kéry László eddig is nagy részt vállalt és bizonyára vállal ezután is. Mindenesetre, a közelmúltban megjelent Shakespeare víg játékai című nagy tanulmánya irodalmi életünk jelentős eseménye.

T. E.

EGY SZOCIALISTA MŰVÉSZ ÉLETÚTJA*

Húsz esztendővel ezelőtt hunyt el Dési Huber István. Emlékének a Nemzeti Galéria kiállításán adóztunk, mely első ízben mutatta be összes fellelhető műveit, s emlékét hivatott ápolni az a könyv is, melyet özvegye írt a művész életéről és munkásságáról. Ez a mű nem pótolhatja ugyan az elemző és értékelő monográfiát, mégis igen jelentős, hézagpótló kiadvány, mely éppen az életmű tudományos feldolgozását segíti, s nélkülözhetetlen mindazoknak, akik a kor magyar művészetével kívánnak ismerkedni.

Dési Huberné könyve közvetlen hangú, személyes emlékeket is felsorakoztató írás, de az egész jellegét sokkal inkább a hiteles dokumentumok, a művész önvallomásai, a kortárs kritikusok írott szavai, legfőképpen pedig a művész gazdag levelezése határozza meg. Dési Huber származását, gyermekkorát, családját, indulását és tanulóéveit ismertetve is Dési Huber önéletrajzait idézi, és csak ott tesz kiegészítő megjegyzéseket, ahol erre feltétlenül szükség van. A szerző szemléletesen érzékelteti — és kézírásait vizsgálva fényképekkel is dokumentálja — azt a hatalmas, szinte ugrásszerű fejlődést, amelyet a szívós akaratú és nagy tehetségű fiatal művész saját erejéből ért el sok megpróbáltatással terhes élete során. Gazdag és érdekes az olaszországi életükről és munkájukról szóló fejezet, mely viszont szinte teljes egészében az özvegy visszaemlékezésein alapszik. A könyvben kortárs művészek is felsorakoznak, azok, akik valamilyen kapcsolatban álltak Dési Huberrel. A kép így fokozatosan teljesedik, gazdagodik, és így válik a könyv valóban nélkülözhetetlen forrásává a korszak művészeti életének, s különösen a szocialista törekvések világosabb megértésének.

A könyv legértékesebb részei azok, amelyekben a szocialista törekvésekről olvashatunk. Dési Hubert mint teoretikust már írásainak korábbi összeállításából is alkalmunk volt megismerni; akkor meggyőződhettünk róla — és ezt most megerősítve látjuk —, hogy a kor szocialista művészetének egyik legképzettebb kritikusa és elméleti munkálója volt. Sok megállapításának időszerűsége ma is vitathatatlan. A szocialista művészet, a munkásművészet megteremtését kizárólag az osz-

* Dési Huber Istvánné: Dési Huber István. Képzőművészeti Alap Kiadó, Budapest, 1964.

Digitized by Google

tállyal, a munkásokkal való legszorosabb kapcsolat útján tudta elképzelni. A művészetben meghatározónak érezte és vallotta — és ez ismét alapigazság — az élményt. Ezt írja például: „A festészet a szemléletnek egy ősi módja, s az ember a világban elfoglalt helyzetét próbálja megérteni, kitapintani vele... s ami a döntő benne: az élmény. Az élmény, ha az ember hű marad érzelmeihez, mindig indulatba megy át, s ez az indulat, ha őszinte, mindig abba a talajba ereszti gyökereit, onnan szívja nedveit, mellyel tudvatudatlanul egynek érezzük magunkat, s amelynek kifejeződése ösztönös vágyunk." Másutt pedig ezt mondja: „A művészetben szemléletre, érzésre, szabadságra és főleg őszinteségre, őszinteségre van szükség. Élmény kell oda, s nemcsak külső szándék. Megindulás, meghatódás, együttérzés..." Lényegesnek tartotta a forma kutatását, a „hogyan" kérdésének megoldását is. A szocialista művészet kezdeti szakaszát vizsgálva így foglal állást: „Először volt a szándék. A megváltoztatásra irányuló elszánt akarat. Gyűlöltünk mindent, ami »csak« művészet, s a formát lerángattuk elefántcsonttornyából. Azt hittük, elég a tartalom, és a stílus magától is megszületik és elég kívánságaink világgá kiáltása, hogy tetté váljon mindaz, ami vágyaink gözében gomolyog. Tévedtünk. A formaproblémák elutasításával a kísérletező kutatás jogát dobtuk el magunktól és ezzel a szemlélet módszerét, a mesterség, a műhelymunka gyakorlatát silányítottuk el."

A szocialista képzőművészek csoportja és Dési Huber közötti súrlódások tisztázásához is adalékot szolgáltat a könyv. Ezek az ellentétek egyfelől elméleti jellegűek voltak és összefüggtek a fentebb említett kérdésekkel, másfelől pedig Dési Huber jellemében (de nem jellembeli hibákból!), határozott, sokszor kemény és nyers vitamódszeréből eredtek. Erre leveleiben is kitér, amikor például így ír feleségének: „Hidd el, őszintén kínlódom. Nem akarok én senkinek semmi rosszat, csak a meggyőződésemért, a művészi elveimért kívánok harcolni." Másutt élesebb szavakkal fakad ki: „Hát annyira gyenge, pipogya társaság vagyunk mi, szocialisták, hogy nem bírjuk el az igaz szónak még az árnyékát sem?!... Nem látod, menynyi baj származik abból, ha dogmatizmusból egy idő óta folyton mentséget keresünk vereségeinkre és szavakkal, meg elhallgatással igyekszünk eltüntetni a soraink között tátongó szakadékokat?" Dési Huber írásainak tanulmányozása hozzásegíthet bennünket ahhoz, hogy szocialista művészetünk történetének és eredményeinek vizsgálatát a tényeknek, az igazságnak megfelelőbben, az eddiginél is következetesebben végezzük. Sokoldalú, minden dokumentumot figyelembe vevő kutatásra van szükség, de nincs szükség semminek az elhallgatására, semmiféle ténynek a megmásítására.

Dési Huber könyörtelen kritikusa volt saját tevékenységének is. Szinte egész munkásságát csupán kezdetnek, kísérletezésnek, próbálkozásnak tekintette. A szanatóriumi betegágyon alkalma volt felmérni életútjának egyes szakaszait, levonni tanulságait, elemezni továbbfejleszthető mozzanatait és terveket szőni. Micsoda türelmetlenség, milyen szenvedélyes munkavágy és tenniakarás izzik olykor leveleinek egy-egy mondatában! Ez a szenvedélyes tenniakarás kerekedik felül hosszú esztendőkön át az egyre inkább elhatalmasodó betegségen is. Ez segíti át a legsúlyosabb megpróbáltatásokon.

A művész özvegye nem akart értékelője lenni az életműnek, közvetlenül nem igen szól Dési Huber művészetéről. Bőven idézi viszont a kiállítások kritikáit, nem hallgatva el azokat sem, melyek támadó élűek nyúltak egyes alkotásokhoz. Az egész műből mégis kiviláglik Dési Huberné hite a szocialista művészetben, hite férje nagy jelentőségű munkásságában. Az a feladat,

Digitized by Google

amelyre most vállalkozott, s amelyet sikerrel fejezett be, kis töredéke csupán annak az áldozatos életnek, melyet férje oldalán, mindvégig a haladó eszmékért vállalt, s amelyre olyan sok őszinte és szenvedélyes megnyilatkozás utal a művész leveleiben. Köszönet illeti Dési Hubernét ezért a könyvért, amelyben emléket állított férjének, a magyar szocialista művészet egyik legnagyobb alkotójának.

K. S.

Bevezetés a demográfiába*

Sok olyan kérdés foglalkoztatja a közvéleményt és a vezetőszerveket is, amely demográfiai jellegű, vagy legalábbis szoros összefüggésben van demográfiai jelenségekkel. Viták foglalkoztak és foglalkoznak a születések számának alakulásával, a családdal, a főváros és a vidék fejlődésével, a lakásépítkezésekkel — tehát csupa olyan kérdéssel, amelyet demográfiai tényezők és jelenségek ismerete nélkül alig lehet igazán megérteni. Erre az igényre is támaszkodva vállalkozhatott a demográfia tudománya elméleti és módszertani alapjainak tárgyalására a *Bevezetés a demográfiába* című munka.[1]

A könyv — híven a demográfia sokoldalúságához — rendkívül gazdag tematikával áll az érdeklődő olvasó, illetve kutató szolgálatára. Egyaránt vizsgálja a népesség megoszlását — terület, nem, életkor, családi állapot, foglalkozás, osztályhelyzet, anyanyelv, nemzetiség és műveltségi színvonal szerint — valamint a népesség számát, összetételét alakító jelenségeket. (Tehát a születést, halálozást, házasságkötést, vándorlást stb.). A könyv soktétűsége miatt, még vázlatos bemutatására sem vállalkozhatunk, ezért csupán néhány részletét érintjük.

Igen érdekesek például a népesség „társadalmi-gazdasági foglalkozási összetételével" kapcsolatos fejtegetések, amelyekkel tulajdonképpen az embernek a társadalomban elfoglalt helyét közelítik meg, és ennek összetevőit elemzik. Az elemzések többek között feltárják azt, hogy a világ egész népességéből 1955 körül a becslések szerint átlagosan az összlakosság 40 százaléka tartozott a gazdaságilag aktív népesség körébe. Ez az arány a férfiaknak átlagosan 58, a nőknek 23 százaléka volt. (Legmagasabb Európában, a legalacsonyabb Afrikában és Dél-Amerikában.) Magyarországon 1900-ban 100 keresőre még 130 eltartott jutott, ma viszont csak 87. A férfi keresők nálunk is többen vannak, mint a női keresők: 100 kereső közül 64 férfi és 36 nő volt 1960-ban. Az egyéni foglalkozásokat több oldalról is vizsgálják: gazdasági ágannak megfelelően és társadalmi szektorok szerint. Hazánkban például a mezőgazdasági keresők aránya csökkenőben, a közszolgálatban foglalkoztatottak aránya pedig növekedőben van.

A közvéleményt általánosan érdeklő kérdéseket tárgyal a házassággal és a családdal foglalkozó fejezet is. Több szempontból is jelentős az a körülmény, hogy népességünknek a családi állapot szerinti összetétele is lényegesen változott, fejlődött. Az utóbbi másfél évtized társadalmi változásainak következtében ugyanis rendkívüli módon megnövekedett a házasságkötések száma, igaz, hogy több a válás is. A további elemzés azt is felderíti, hogy a házasulók

* Szerkesztette: Dr. Szabady Egon: Közgazdasági és Jogi Kiadó 1964.

[1] A könyv szerzői Acsádi György, Barsy Gyula, Bene Lajos, Bojarszkij A., Klinger András, Marton Zoltán, Melly József, Miltényi Károly Szabady Egon, Szmulevics B. Tamásy József, Theiss Ede, Varga István, Vukovich György.

Digitized by Google

korösszetétele ugrásszerűen megfiatalodott és ezzel egyidőben az idősebb (50 éven felüli) korcsoportok aránya is megnövekedett. Az egyes társadalmi-gazdasági csoportokban még mindig erősen tartja magát a házassági homogámia, 1948-hoz viszonyítva mégis megkétszereződött azoknak az eseteknek a száma, amikor fizikai és szellemi dolgozók, házasodtak össze. Társadalmunk egyre „nyíltabbá" válik, a társadalmi rétegek keveredése jóval nagyobb fokú, mint 1948-ban volt.

A szerzők fontos adatokat közölnek a válásokról és a válások nemzetközi megoszlásáról, és arról, hogy ezek társadalmi-gazdasági csoport, gyermekszám stb. szerint hogyan alakultak. Társadalmunk alaposabb megismerésében nagy jelentősége van a családok szerkezeti összetételéről, a családok nagyságáról közölt fejtegetéseknek is.

A mű részletesen tárgyalja a népesség vándorlását, a migrációt. Az utóbbi 15 évben a belső vándorlás igen nagyarányúvá vált, elsősorban az iparosítás és a mezőgazdaság szocialista átszervezésének következtében. 1955-ben például 1000 lakosra 61,7 olyan személy jutott, aki állandó vagy ideiglenes jelleggel lakóhelyet változtatott. Ez a szám 1957-ben „tetőzött" (91,6), 1960-ban már ismét csökkent (60,5). A belső vándorlások zöme a rövid távolságú lakóhelyváltoztatásokból ered. Az irányok pedig többé-kevésbé az ipar vonzásának felelnek meg, ennek következtében a legnagyobb úgynevezett vándorlási hiány az ország keleti és bizonyos részben déli területein mutatkozik.

A tények azt bizonyítják, hogy a vándorlások mozgató rugói között a gazdasági tényezők az elsődlegesek, ezért a vándorlók — főleg az ideiglenesen lakóhelyet változtatók — többsége is férfi és úgynevezett produktív korú. A vándormozgalom mérésének és elemzésének módszereivel is behatóan foglalkozik a könyv, s ezt az erényét a tervezők, a területfejlesztéssel foglalkozó szakemberek is jól hasznosíthatják. Általános érvénnyel is megállapíthatjuk azonban, hogy a Bevezetés a demográfiába c. könyvet a jogászok, a közgazdászok, a szociológusok és más tudományágak művelői is sokat nyújtó forrásként kezelhetik.

A mű valóban hiánypótló, hasonló munka nem csupán a magyar nyelvű, de a nemzetközi szakirodalomban is ritkaságszámba megy. Jó elméleti megalapozottsággal igen sok adatot (történetieket és a mai demográfia mozgalmakra vonatkozókat is) tartalmaz és dolgoz fel. Az adathalmaz az egész műben egészségesen oszlik meg és találóan egészíti ki a demográfia fogalmaival és módszereivel kapcsolatos elemzéseket. Csupán egy-két helyen szenved csorbát ez a helyes szerkesztői szándék: olykor az adatok felhasználása aránytalanságra vezet. Például: keveseljük a reprodukció bonyolult módszertani fejtegetéseit megvilágító adatokat, és sokalljuk a születés és a termelékenység problematikájához felsorakoztatott számokat. Ezek az aránytalanságok azonban nem rontják le a könyv jó szerkezetét és a könyv ennek ellenére is modern adat- és tudásanyagot nyújt az olvasónak. A demográfiai jelenségek bemutatását és a vizsgálati, elemzési módok tárgyalását a magyar demográfia-tudomány immár nemzetközileg is elismert színvonalán oldották meg a szerzők. Elismerően kell nyilatkoznunk a vonatkozó szakirodalom feldolgozásáról is, és igen hasznos a könyvbe iktatott bibliográfia, amely még szélesebb körű tájékozódásra nyújt lehetőséget.

A könyv a társadalomtudományban átlagos műveltséggel rendelkező olvasók számára is könnyen érthető, csupán a matematikai elemzések elsajátítása jelenthet olykor nagyobb nehézséget, azonban a szerzők indokoltan ragaszkodtak az apparátusból fakadó követelményekhez.

K. K.

Digitized by Google

CHRISTA WOLF:
*Kettészelt ég**

Egyetlen év alatt öt kiadás, és még ugyanazon évben a magas állami irodalmi kitüntetés, a Heinedíj: ezt hozta az NDK-ban élő fiatal német írónőnek második megjelent szépirodalmi műve, a *Kettészelt ég* című regény. Mi a ritka siker titka? — ezt kutatja most a magyar olvasó, miután az Európa Könyvkiadó *Kovács Vera* fordításában eljuttatta a művet hazai közönségünkhöz is.

Kevés olyan regény van, amelynek már puszta címe ennyire találóan jelezné, miről szól a mű. Nem is szimbólum ez, hanem a mai német valóság tömör jellemzése. *Christa Wolf*nak érezhetően — és érthetően fáj hazája kettészakítottsága, fáj az, hogy a német földön és annak fővárosán nem is egyszerűen országhatár, hanem két világrendszer határa húzódik végig — egyértelműen leköti azonban magát e két világ közül a jobb, a haladó, a jövőbe mutató mellett. Ezzel a szenvedéllyel boncolja — ellentmondásos tüneteit sem hallgatva el —, hogy miért jobb és miért a jövőbe mutató az a világ, amely mellett állást foglal.

Ha megfigyeljük és méltányoljuk azt az írói erőt és bátorságot, amellyel *Christa Wolf* e kérdések mélyére próbál hatolni, akkor máris választ kaptunk kérdésünkre és magyarázatot a könyv népszerűségének titkára. Az írónő a német nép tömegeit ma leginkább foglalkoztató problémákat veti felszínre, azokra kéreS választ, miközben — alig két és fél száz lapon — széles tablót fest a mai német társadalomról, az „ideát" és „odaát" élő típusok egész sorát veszi szemügyre, a mintegy oknyomozó módszerrel kutatja annak az eredetét is, hogy — a nyugati csábításon kívül — milyen belső tényezők, hibák vonzzák, illetve taszítják át a zónahatáron a német értelmiség egy részét.

Súlyos kérdésfeltevés, tiszteletre méltó írói vállalkozás. Ehhez persze a megfelelő formát, keretet kellett megtalálni. A már említett rövid terjedelem nem engedi meg a cselekmény széles, epikus mederben való hömpölygését. Innen a stílus novellisztikus tömörsége, és a szerkezetben az időrend gyakori megbontása, a filmszerű vágások. A történet mintegy apró mozaikokból áll össze, amelyeket nem is mindig fűz egymáshoz a logika kohéziója. A szerző szerkesztőkészségét dicséri, hogy az olvasó mégse talál a „mozaikok" között réseket, bántó töréseket. A tartalomnak ez a forma felel meg a legteljesebben, a cselekmény ugyanis meditációkból, lázasan vibráló álom- és emlékképek amorf anyagából kerekedik ki. Egy fiatal lány a kórházi ágyon — veszélyes sokk után magához térve, majd pedig idegszanatóriumban lábadozva — töpreng el azon, hogy mi is történt vele. Még annyit sem tudunk meg, hogy üzemi baleset, vagy öngyilkossági kísérlet juttatta-e a kis *Ritát* a betegágyra —, de ez nem is fontos a mondanivaló szempontjából. A lényeg: egy nagy emberi érzés, a szoros egymáshoz tartozás kibontakozása, annak minden vonzó pátosza, szépsége, s az eltéphetetlennek hitt szálakat — mintegy a két fiatal egét — kíméletlenül kettészelő történelmi realitás, a két Németország létezése. *Manfred* polgárcsalád sarja, kitűnő vegyészmérnök; idestova két éve tartó szerelem fűzi a falusi lányból lett tanítóképzőshöz, aki szűnidőnként a vagongyárban ismerkedik a termeléssel; már mindenki összetartozónak tudja őket. S ekkor egyesek közönye, hozzá nem értése — vagy talán szándékos kártevése? — szétrombol mindent: találmányát, az új

* Európa Kiadó, 1964.

Digitized by Google

gépet, amelyre a fiú jóformán életét tette fel, kurtán-furcsán elutasítják, s ő sértett szakmai hiúságból — felégetve maga mögött minden hidat — nyugatra távozik. 1961-ben vagyunk, életbelép a berlini határzár, s úgy búcsúzunk a főhösöktől, mint akiket már elérhetetlen távolságra sodort egymástól az élet — más-más ég borul mindegyikük fölébe.

Ez a túlságosan is leegyszerűsített összefoglalás nem adhat képet a regény számos mellékalakjáról, olyanokról, mint *Wendland*, az új gyárigazgató, *Meternagel*, az ex-művezető, *Schwarzenbach* tanítóképzői docens és mások, akik — s ezt az írónő gondos jellem- és környezetrajzzal érzékelteti — erényeikkel és hibáikkal egyaránt az új Németországot képviselik, s a mű pozitív hőseinek is számítanak. A visszahúzó erők azonban, amelyek *Manfred* csalódásának, megrendülésének is részben előidézői (ilyenek például a Mangold-félék) meglehetősen a háttérben maradnak. S ez a mű egyik alkati hibája. Az alakokkal kissé amúgyis telezsúfolt cselekményben nem jut elég szerepük, s ha igen, az sincs eléggé motiválva. Annyit megértünk a regényből, hogy nem megy minden rendjén, hogy a Manfred Herrfurth-ok megnyeréséért és az Ermisch-féle brigádvezetők neveléséért többet kellene tenni, de azok is a névtelenségben maradnak, akikhez ez az írói figyelmeztetés szól. A mai német valóságról alkotott képünk — amelyet ez a regény sok tekintetben tovább gazdagít — így válhatna még kerekebbé, még teljesebbé.

Mégis úgy érezzük, hogy e regény sikere nemcsak az írónő hazájában volt indokolt, hanem a mi olvasóink is az igényes irodalmi művek rangjára emelik.

G. Sz. L.

E SZÁM SZERZŐI

Dr. NÉMETI LÁSZLÓ, kandidátus, az FM Beruházási irodájának osztályvezetője; VENCZEL ISTVÁN, a Magyar Rádió munkatársa; Dr. MARÓTHY JÁNOS, kandidátus, a MTA Bartók Archívum tudományos munkatársa; ifj. GERENCSÉR FERENC, a Magyar Rádió munkatársa; POLGÁR DÉNES, újságíró; PATKÓ IMRE, újságíró; SZABÓ ANDRÁS GYÖRGY, kandidátus, a MTA Filozófiai Intézetének tudományos munkatársa; Dr. SZABÓ JÓZSEF, kadidátus, a Pártfőiskola igazgatóhelyettese

SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG

BENKE VALÉRIA (a szerkesztő bizottság vezetője), FRISS ISTVÁN, HÁY LÁSZLÓ, KOMJÁT IRÉN, LAKOS SÁNDOR, MOLNÁR ERIK, NEMES DEZSŐ, NÉMETH KÁROLY, ÓVÁRI MIKLÓS, SÍK ENDRE, SZIGETI JÓZSEF

Digitized by Google

A TESTVÉRPÁRTOK FOLYÓIRATAIBÓL

CAHIERS DU COMMUNISME

október

G. Seguy: A DEMOKRÁCIA HELYREÁLLÍTÁSÁNAK PROBLÉMÁI ÉS HARCAI (Vezércikk.)

L. Chavrot: AZ AUTÓIPAR NEHÉZSÉGEI (Az okok és a megoldás lehetőségei.)

J. Duclos: MAURICE THOREZ, AZ EGYSÉG ÉS A NÉPFRONT. MEGJEGYZÉSEK ÉS KOMMENTÁROK (A nagytőke „ötödik terve". A gaulleista „reformok" és az új iskolaév. Falusi harcok. Az egység: kivel és miért? 35 000 új párttag. Húsz éves az Université Nouvelle.)

J. Denis: AZ NDK TIZENÖT ÉVE

J. Suret-Cansle: Az IGAZSÁG GUINEÁRÓL

P. Juquin: A DEMOKRÁCIÁTÓL A SZOCIALIZMUSIG (A szerző „Mi a francia nagyság?" című tanumányának befejező része.)

L. Dupont: A LONGUY-I GYŐZELEM ÉS A PÁRT MUNKÁJA (A részleges törvényhatósági választások és az ezzel kapcsolatos pártmunka értékelése.)

G. Besse: AZ EMBERISÉGÉRT VÍVOTT HARCOK (Roger Garaudy „Milyen jövő vár az emberre?" és „Mi a marxista erkölcsfelfogás?" című könyveinek ismertetése.)

R. Desne: BALZACUNK, KI VAGY A FÖLDÖN (Irodalmi tanulmány.)

CRITICA MARXISTA

július—október

EGY FORRADALMÁR TANÍTÁSA (Méltatás Togliattiról)

PALMIRO TOGLIATTI HAT BESZÉDE (Togliatti ezekben az 1944 és 1947 között elmondott beszédekben kifejtette az olasz kommunisták nemzeti egységpolitikáját, a párt feladatait Olaszország újjáépítésében, a párt parasztpolitikáját, az olasz kommunisták álláspontját az új alkotmánnyal kapcsolatban.)

Chiaramonte: JEGYZETEK A DÉLOLASZORSZÁGI JELENTÉSRŐL ÉS A PROGRAMOZÁSRÓL (Tanulmány a kormány dél-olaszországi politikájáról.)

Peggio: AZ OLASZ GAZDASÁGPOLITIKA ASPEKTUSAI 1961-TŐL NAPJAINKIG (A jelenlegi súlyos gazdasági problémák okainak elemzése.)

Nairn: A LABOURISTÁK (Az angol Munkáspárt történeti és politikai jellemzése.)

KOMMUNYISZT

14. szám

A FORRADALMI ELMÉLET TANULMÁNYOZÁSA ÉS A KOMMUNIZMUS ÉPÍTÉSE (Az ideí pártoktatás keretében tanulmányozásra kerülő legfontosabb elméleti problémákról.)

J. Andropov: A PROLETÁR NEMZETKÖZISÉG A KOMMUNISTÁK HARCI ZÁSZLAJA (Az I. Internacionálé megalakulásának 100. évfordulója alkalmából tartott nemzetközi tudományos ülésszakon elhangzott beszámoló.)

I. odjul: EGYSÉGES, TESTVÉRI CSALÁDBAN (A negyvenéves Moldvai Autonóm Szovjetköztársaság fejlődésének eredményeit.)

L. Tolkunov: A BÉKE ÉS A MUNKA SZOCIALISTA NÉMET AL-

Digitized by Google

LAMA (Az NDK megalakulásának 15. évfordulójára.)

A BÉKÉÉRT VÍVOTT HARC ELŐTERÉBEN (E rovat cikkeiben mezőgazdasági újítók fejtik ki véleményüket a mezőgazdaság további fellendítésének útjairól, beszámolnak munkaterületükön szerzett tapasztalataikról.)

J. Gromov: A TÁRSADALMI VÉGTERMÉK MUTATÓJA A NÉPGAZDASÁGI TERVEZÉSBEN (A cikk megvizsgálja a társadalmi végtermék anyagi és értékstruktúráját, s meghatározza az e mutató alapján történő tervezés módszertani alapjait.)

A. Becsin: TÖKÉLETESÍTSÜK A GAZDASÁGI ELEMZÉS MÓDSZEREIT (A cikkíró azt javasolja, hogy a végterméket, mint mutatót, fel kell használni a gazdasági elemzésben, így pontosabban meg lehet határozni az egyes ágazatok beruházásainak hatékonyságát.)

D. Blagoj: AZ OROSZ KÖLTÉSZET LÁNGELMÉJE (Lermontov születésének 150. évfordulójára.)

I. Kondakov: KÖNYV, KÖNYVTÁR, OLVASÓ (A szovjet könyvtárak eredményei és fogyatékosságai és feladatai.)

A. Koszicsev: MARX ÉS ENGELS A KISPOLGÁRI FORRADALMISÁG ELLEN (Marx és Engels a bakunyinisták „ultraforradalmi" nézeteiről.)

O. Szokolov—R. Filippov: AZ I. INTERNACIONÁLÉ ÉS OROSZORSZÁG

A. Grecsuhin—I. Mihajlov: AZ EGYESÜLT ÁLLAMOK DOLGOZÓINAK HARCI ÉLCSAPATA (Az Egyesült Államok Kommunista Pártjának 45 éves tevékenysége.)

N. Bragin: A CIPRUSI ESEMÉNYEK VALÓSÁGOS INDÍTÉKA

A. Vorobjev—V. Novickij: ÚJ VONÁSOK A FŐISKOLAI TUDOMÁNYOS MUNKA SZERVEZÉSÉBEN (A párt- és állami határozat ismertetése.)

KOMMUNYISZT

15. szám

OKTÓBER ÚTJÁN HALADUNK (Az SZKP harca a kommunizmus építéséért, a kommunista mozgalom egységéért a proletár nemzetköziség alapján, a párt és a szovjet nép előtt álló feladatok.)

V. Mzsavanadze: A KOMMUNISTÁK — A PÁRT ÜGYÉÉRT KÜZDŐ AKTÍV HARCOSOK (Milyen sikereket ért el az elmúlt években Grúzia, milyen hibák vannak még egyes párttagok tevékenységében, mik a pártszervezetek legfontosabb feladatai.)

V. Jazdovszkij: HŐSTETT A VILÁGŰRBEN (A hármas űrrepülés jelentőségéről.)

B. Szuharjevszkij: A VÁLLALATOK GAZDASÁGI ÖSZTÖNZÉSE (Javaslatok a gazdasági ösztönzés rendszerének tökéletesítésére.)

L. Kacsalina: AZ IRÁNYÍTÓ MUNKA TUDOMÁNYOS SZERVEZÉSÉNEK PROBLÉMÁI (A technika fejlődésének jobban kell tükröződnie a vállalati irányító-, tervező-, nyilvántartó és ellenőrző munkában.)

A SZOCIALISTA GAZDÁLKODÁS ÉS A TERMELÉS TERVEZÉSE (Ismertetés azokról a cikkekről és levelekről, amelyeket a lap 5. számában közölt, a tervezés és a népgazdasági irányítás tökéletesítéséről szóló cikkel kapcsolatban küldtek az olvasók.)

N. Krasznov—M. Kovaljov: A FELSŐFOKÚ KÉPESÍTÉSŰ SZAKEMBEREK KÉPZÉSE (Tökéletesíteni kell az oktatási terveket, meg kell szüntetni a hallgatók túlterhelését és a szakmai gyakorlat megszervezésében levő hiányosságokat.)

L. Dubrovina: NÉPI EGYETEMEK (A népi egyetemek mozgalmának eredményei és új feladatai.)

M. Omeljanovszkij: A DIALEKTI-

Digitized by Google

KUS MATERIALIZMUS A MODERN FIZIKÁBAN

M. Mcsedlov: VALLÁSI „MEGÚJHODÁS" — AZ ÉLET SÜRGETÉSERE (A II. vatikáni zsinaton megmutatkozott katolikus „megújhodási" törekvések, s egyes egyházi körök szembenállása velük.)

A KOR, AMELYBEN ÉLÜNK (Anyagok a propagandistáknak a fejlődés döntő tényezőjét tárgyaló mai kor jellegét és a társadalmi témákhoz az új pártoktatási év kezdetére.)

F. Bonte: A NÉPEK ELHÁRÍTHATJÁK AZ ÚJ VILÁGHÁBORÚT (A francia publicista a békéért világszerte folyó harc jelentőségéről ír.)

KÖNYVISMERTETÉSEK „A Kommunisták Szövetsége — az Internacionálé előhírnöke", „Lenin és a könyv" és „Nemzetközi jog" c. új munkákról.

LUPTA DE CLASA

10. szám

A NAGY OKTÓBERI SZOCIALISTA FORRADALOM AZ EMBERISÉG TÖRTÉNETE ÚJ KORSZAKÁNAK KEZDETE

M. Biji. ÜTEM ÉS ARÁNY A NÉPGAZDASÁG FEJLŐDÉSÉBEN (A román ipar és mezőgazdaság, a különböző iparágak arányos fejlődésének, a fejlődés ütemének, és a költségvetés arányos felosztásának két évtizedes mérlege.)

Gh. Mihoc: SZÁZÉVES A BUKARESTI EGYETEM

P. Varga: A TAKARMÁNYNÖVÉNYEKNEK AZ ÁLLATTENYÉSZTÉS KÖVETELMÉNYEI SZERINTI NEMESÍTÉSE

C. Scarlat: A PÁRTTEVÉKENYSÉG POZITÍV TAPASZTALATAINAK ELTERJESZTÉSE (Galac tartomány városi, községi és üzemi pártszervezeteinek munkamódszerei.)

V. Constantinescu—P. Stoleru: DIALEKTIKUS MATERIALIZMUS ÉS KORUNK TERMÉSZETTUDOMÁNYA (Könyvismertetés.)

M. Paraluta: A ROMÁN GAZDASÁG KÉT ÉVTIZEDE (Könyvismertetés.)

Gh. Diaconu: AZ ÚJSÁG ÉS A HALADÓ TECHNIKA AZ IPARBAN (Bacau tartomány fejlődése és a Steagul Rosu című helyi lap szerepe ebben.)

R. Pantazi—C. Bogdan: NICOLAE BALCESCU AZ 1948-AS FORRADALOM VEZETŐJE ÉS IDEOLÓGUSA (Könyvismertetés.)

N. S. Stanescu: AZ ENSZ GAZDASÁGI ÉS SZOCIÁLIS BIZOTTSÁGÁNAK TANULMÁNYA A VILÁGGAZDASÁGRÓL

MARXISM TODAY

október

SZERKESZTŐSÉGI KOMMENTÁROK (Alcímek: Tory szemfényvesztés; Az acéliparról; Az államosításról; Általános választási politika; A tv-monopólium ellen; Lord Citrine Marxról; A Szakszervezeti Kollégiumok Országos Tanácsáról; A Szovjetunió tiltakozása Kongóval kapcsolatban; Dél-Rhodesia; Tv-adások és az Egyesült Államok; A művészetek Nagy-Londonban; A kapitalizmus előtti gazdasági formációk.)

J. Broadbent: A VASUTAK SZEREPE A MAI ANGOL KÖZLEKEDÉSBEN ÉS SZÁLLÍTÁSBAN

J. Woddis: A SZOVJETUNIÓ ÉS A NEMZETI FELSZABADÍTÓ MOZGALMAK (Az augusztusi számban megkezdett cikksorozat folytatása: a Szovjetunió és a kongói nemzeti felszabadító mozgalom kapcsolatáról.)

L. Munby: A MUNKÁSOSZTÁLY TÖRTÉNELMÉNEK TANULMÁNYOZÁSA (Hogyan kell tanulmányozni a munkásmozgalom történetét.)

V Kiernan: A SZERELMES SHAKESPEARE (Shakespeare szonettjeiről.)

M. Heinemann: MŰVÉSZET ÉS FELÉPÍTMÉNY (Vitacikk.)

I. Sachs: A HARMADIK VILÁG ORSZÁGAI A NEMZETKÖZI

Digitized by Google

POLITIKÁBAN (A kairói értekezletről.)

Z. Madoj: A TERVEZÉSI RENDSZER KÉRDÉSÉRŐL *J. Pajestka:* AZ IPARI EGYESÜLÉSEK MŰKÖDÉSI ELVEINEK REFORMJA (Két vitacikk a gazdasági tervezés és irányítás tökéletesítéséről.)

A MODERN EGYETEM KONCEPCIÓJÁNAK NYOMÁBAN

NOVÁ MYSL

11. szám

J. Simek: A PROLETÁR INTERNACIONALIZMUS — OKTÓBER ÉLŐ HAGYATÉKA

J. Srovnal: A FILOZÓFIA JELENLEGI FELADATAI

D. Knourková: A POLITIKA ÉS GAZDASÁG VISZONYÁNAK IDŐSZERŰSÉGE

Zd. Sládek: AZ OKTÓBERI FORRADALOM ÉS A NYUGAT-EURÓPAI ORSZÁGOK

L. Hrabovsky: A PÁRT ESZMEI EGYSÉGE

V. Rzounek: PÁRTOSSÁG A MŰVÉSZETBEN

S. Vlasin: AZ IRODALOM TÁRSADALMI FUNKCIÓJA

Fr. Hamouz: A KÜLKERESKEDELEM A GAZDASÁG IRÁNYÍTÁSÁNAK ÚJ RENDSZERÉBEN

B. Sirendyb: A MONGOL NÉPKÖZTÁRSASÁG NEGYVEN ÉVE

Z. Vokrouhlicky: NOVEMBER 17 — HAGYATÉK ÉS KÖTELEZETTSÉG (Megemlékezés a csehszlovák ifjúságnak a Hitler-fasiszták elleni felkeléséről.)

E. Paloncy: AZ I. INTERNACIONÁLÉ ÉS A NEMZETKÖZI MUNKÁSMOZGALOM JELENLEGI FELADATAI

S. Medonos: A GENFI HARMADIK ATOMENERGETIKAI ÉRTEKEZLET

A. Rasek: AZ IFJÚSÁGNAK EGYSÉGRE VAN SZÜKSÉGE

I. Rek: A PUGWASH-MOZGALOM KARLOVY VARY-I KONFERENCIÁJA

NOWE DROGI

11. szám

Z. Ostrowski: TERMELÉSI TARTALÉKOK A VILLAMOSGÉPIPARBAN

W. Pilatowski: AZ ALSÓSZILÉZIAI PÁRTSZERVEZET TAPASZTALATAIBÓL (A kongresszus előtt tett javaslatok megvalósulásáról.)

J. Szydlak: A WIELKOPOLSKAI FALVAKRA VONATKOZÓ JAVASLATOK MEGVALÓSULÁSA (A poznani vajdaságból.)

M. Kulinski: A POLITIKAI ÉS SZERVEZŐMUNKA A JAVASLATOK MEGVALÓSÍTÁSÁNAK FELTÉTELE (Lodzból.)

W. Sokorski: A RÁDIÓ, A TELEVÍZIÓ ÉS A FILM SZEREPE A TÖMEGKULTÚRA ALAKÍTÁSÁBAN

W. Billig: AZ ATOMENERGIA A FEJLŐDÉS ÚJ SZAKASZÁN (Az atomerő békés felhasználásáról tárgyaló genfi világkonferencia ismertetése.)

J. Kowalewski: A VÁLTOZÁSOK JELEI

WEG UND ZIEL

11. szám

F. Fürnberg: A TÖBBPÁRT-RENDSZER A KAPITALIZMUSBAN ÉS A SZOCIALIZMUSBAN (A cikk a Béke és Szocializmus 11. számában is megjelenik.)

M. Grünberg: GAZDASÁGI KÍSÉRLETEK A SZOVJETUNIÓBAN (Az értékképző munka újfajta mérőszámai, a terv, a nyereség és a prémium problémái)

E. Fiala: AZ OSZTRÁK KONJUNKTÚRA HELYZETE AZ ŐSZ ELEJÉN (Ausztria gazdasági fejlődése erősebb az EGK átlagánál, s ütemét tekintve megközelíti Nyugat-Németországot.)

L. Spira: KÍNÁRÓL (Ismertetés és bírálat O. Janeceknek Kínáról szóló könyvéről.)

H. Steiner: OSZTRÁK TANULMÁNYOK KORUNK TÖRTÉNETÉHEZ (Könyvismertetés. Haladó katolikus szerzők könyvének értékelése.)

Digitized by Google

СОДЕРЖАНИЕ

Событиями полный год — — — — — — — — — — — — — 1

ЕНЕ ВАРГА: Марксизм и вопрос об основном экономическом законе капитализма — — — — — — — — — — — — — 15

ЛАСЛО Д-р НЕМЕТИ: Развитие производственных фондов в сельском хозяйстве — — — — — — — — — — — — — 32

ИШТВАН ВЕНЦЕЛЬ: Союз Коммунистической Молодёжи и общественная активность венгерской молодёжи — — — — — — 41

ЯНОШ Д-р МАРОТИ: Реализм вообще и конкретно — — — — 54

ОБЗОР

Тройной девиз в подножье Матры (ФЕРЕНЦ ГЕРЕНЧЕР) — — — 70

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОБЗОР

Американские проблемы после выбора президента (ДЕНЕШ ПОЛГАР) 79

Лейбористское правительство в Англии (ИМРЕ ПАТКО) — — — 83

ОБМЕН МНЕНИЯМИ

Как исказил догматизм марксистское понимание общественных законов (АНДРАШ ДЬЕРДЬ САБО) — — — — — — — — — 89

КРИТИЧЕСКИЕ ЗАМЕЧАНИЯ

«В крайнем случае лучше» (Р. Ф.) — — — — — — — — — 103

Стих и логика (Э. К. Г.) — — — — — — — — — — — 104

ИНФОРМАЦИЯ

И. ЛИБЕРМАН: План, доход, премии (статья из агенства «Новости») 107

КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЯ

Ласло Хай: Экономические формы холодной войны (ЙОЖЕФ Д-р САБО) — — — — — — — — — — 110

Ласло Кери: Комедии Шекспира (Е. Т.) — — — — — — — 112

Деши Хубер Иштваннэ: Жизненный путь социалистического художника (Ш. К.) — — — — — — — — — — — — — — — 115

Введение в демографию (К. К.) — — — — — — — — — 117

Криста Вольф: Раздвоенное небо (Л. Г. С.) — — — — — — — 118

О ЧЕМ ПИШУТ ЖУРНАЛЫ БРАТСКИХ ПАРТИЙ

Digitized by Google

INHALT

Ein bewegtes Jahr — — — — — — — — — — — — — — 1

JENŐ VARGA: Das wirtschaftliche Grundgesetz des Kapitalismus und der Marxismus — — — — — — — — — — — — 15

LÁSZLÓ Dr. NÉMETI: Die Entwicklung der Produktionsfonds in der Landwirtschaft — — — — — — — — — — — — 32

ISTVÁN VENCZEL: Der Kommunistische Jugendverband Ungarns und die gesellschaftliche Aktivität der ungarischen Jugend — — 41

JÁNOS Dr. MARÓTHY: Der Realismus im allgemeinen und seine konkreten Aspekte — — — — — — — — — — — — 54

RUNDSCHAU

Dreifache Losung unter den Mátra-Bergen (FERENC GERENCSÉR Jr.) 70

INTERNATIONALE RUNDSCHAU

Amerikanische Probleme nach der Präsidentenwahl (DÉNES POLGÁR) 79

Labour-Regierung in Grossbritannien (IMRE PATKÓ) — — — — 83

GEDANKENAUSTAUSCH

Wie hat der Dogmatismus die marxistische Ausfassung der gesellschaftlichen Gesetze verzerrt? (ANDRÁS GYÖRGY SZABÓ) — 89

NOTIZEN

„Höchstens besser" (R. F.) — — — — — — — — — — — 103

Gedicht und Logik (E. K. G.) — — — — — — — — — — 104

ORIENTATION

J. LIBERMAN: Plan, Gewinn, Prämie (Nach der Nachrichtenagentur Novosti) — — — — — — — — — — — — — 107

KRITIK UND BÜCHERSCHAU

László Háy: Wirtschaftliche Formen des kalten Krieges (JÓZSEF Dr. SZABÓ) — — — — — — — — — — — — — 110

László Kéry: Shakespeares Komödien (E. T.) — — — — — — 112

Frau István Dési Huber: Laufbahn eines sozialistischen Künstlers (S. K.) — — — — — — — — — — — — — — — 115

Einleitung zur Demographie (K. K.) — — — — — — — — 117

Christa Wolf: Der Geteilte Himmel (L. G. SZ.) — — — — — 118

AUS DEN ZEITSCHRIFTEN DER BRUDERPARTEIEN

Digitized by Google

SOMMAIRE

Une année mouvementée — — — — — — — — — — — — 1

JENŐ VARGA: La question de la loi économique fondamentale du capitalisme et le marxisme — — — — — — — — — — 15

LÁSZLÓ Dr. NÉMETI: L'évolution des fonds de production dans l'agriculture — — — — — — — — — — — — — 32

ISTVÁN VENCZEL: L'Union de la Jeunesse Communiste hongroise et l'activité sociale de la jeunesse — — — — — — — — 41

JÁNOS Dr. MARÓTHY: Le réalisme en général et dans ses aspects concrets — — — — — — — — — — — — — — 54

REVUE

Le triple mot d'ordre au pied des monts Matra (FERENC GERENCSÉR cadet) — — — — — — — — — — — — — 70

REVUE INTERNATIONALE

Problèmes aux Etats-Unis d'Amérique après les élections présidentielles (DÉNES POLGÁR) — — — — — — — — — — — 79

Administration travailliste en Angleterre (IMRE PATKÓ) — — — 83

ÉCHANGE DE VUES

Comment le dogmatisme a-t-il déformé la conception marxiste des lois sociales? (ANDRÁS GYÖRGY SZABÓ) — — — — — 89

NOTICES

„Tout au plus, mieux" (R. F.) — — — — — — — — — — — 103

Vers et logique (E. K. G.) — — — — — — — — — — — — 104

ORIENTATION

J. LIBERMAN: Plan, bénéfice, prime (Article de l'Agence Novosti) — 107

CRITIQUE ET COMPTES RENDUS

László Háy: Les formes économiques de la guerre froide (JÓZSEF Dr. SZABÓ) — — — — — — — — — — — — — — 110

László Kéry: Les comédies de Shakespeare (E. T.) — — — — — — 112

Mme veuve István Dési Huber: Carrière d'un artiste socialiste (S. K.) 115

Introduction à la démographie (K. K.) — — — — — — — — — 117

Christa Wolf: Le ciel divisé en deux (L. G. Sz.) — — — — — — 118

DE LA PRESSE DES PARTIS FRÈRES

Digitized by Google

INHALT

Ein bewegtes Jahr — — — — — — — — — — — — — — 1

JENŐ VARGA: Das wirtschaftliche Grundgesetz des Kapitalismus und der Marxismus — — — — — — — — — — — — 15

LÁSZLÓ Dr. NÉMETI: Die Entwicklung der Produktionsfonds in der Landwirtschaft — — — — — — — — — — — — 32

ISTVÁN VENCZEL: Der Kommunistische Jugendverband Ungarns und die gesellschaftliche Aktivität der ungarischen Jugend — —. 41

JÁNOS Dr. MARÓTHY: Der Realismus im allgemeinen und seine konkreten Aspekte — — — — — — — — — — — — 54

RUNDSCHAU

Dreifache Losung unter den Mátra-Bergen (FERENC GERENCSÉR Jr.) 70

INTERNATIONALE RUNDSCHAU

Amerikanische Probleme nach der Präsidentenwahl (DÉNES POLGÁR) 79

Labour-Regierung in Grossbritannien (IMRE PATKÓ) — — — — 83

GEDANKENAUSTAUSCH

Wie hat der Dogmatismus die marxistische Ausfassung der gesellschaftlichen Gesetze verzerrt? (ANDRÁS GYÖRGY SZABÓ) — 89

NOTIZEN

„Höchstens besser" (R. F.) — — — — — — — — — — — 103

Gedicht und Logik (E. K. G.) — — — — — — — — — — 104

ORIENTATION

J. LIBERMAN: Plan, Gewinn, Prämie (Nach der Nachrichtenagentur Novosti) — — — — — — — — — — — — — 107

KRITIK UND BÜCHERSCHAU

László Háy: Wirtschaftliche Formen des kalten Krieges (JÓZSEF Dr. SZABÓ) — — — — — — — — — — — — — 110

László Kéry: Shakespeares Komödien (E. T.) — — — — — — 112

Frau István Dési Huber: Laufbahn eines sozialistischen Künstlers (S. K.) — — — — — — — — — — — — — — 115

Einleitung zur Demographie (K. K.) — — — — — — — — 117

Christa Wolf: Der Geteilte Himmel (L. G. SZ.) — — — — — 118

AUS DEN ZEITSCHRIFTEN DER BRUDERPARTEIEN

Digitized by Google

SOMMAIRE

Une année mouvementée — — — — — — — — — — — — 1

JENŐ VARGA: La question de la loi économique fondamentale du capitalisme et le marxisme — — — — — — — — — 15

LÁSZLÓ Dr. NÉMETI: L'évolution des fonds de production dans l'agriculture — — — — — — — — — — — — — 32

ISTVÁN VENCZEL: L'Union de la Jeunesse Communiste hongroise et l'activité sociale de la jeunesse — — — — — — — — 41

JÁNOS Dr. MARÓTHY: Le réalisme en général et dans ses aspects concrets — — — — — — — — — — — — — — 54

REVUE

Le triple mot d'ordre au pied des monts Matra (FERENC GERENCSÉR cadet) — — — — — — — — — — — — — 70

REVUE INTERNATIONALE

Problèmes aux Etats-Unis d'Amérique après les élections présidentielles (DÉNES POLGÁR) — — — — — — — — — — — 79

Administration travailliste en Angleterre (IMRE PATKÓ) — — — 83

ÉCHANGE DE VUES

Comment le dogmatisme a-t-il déformé la conception marxiste des lois sociales? (ANDRÁS GYÖRGY SZABÓ) — — — — — 89

NOTICES

„Tout au plus, mieux" (R. F.) — — — — — — — — — — — 103

Vers et logique (E. K. G.) — — — — — — — — — — — — 104

ORIENTATION

J. LIBERMAN: Plan, bénéfice, prime (Article de l'Agence Novosti) — 107

CRITIQUE ET COMPTES RENDUS

László Háy: Les formes économiques de la guerre froide (JÓZSEF Dr. SZABÓ) — — — — — — — — — — — — — 110

László Kéry: Les comédies de Shakespeare (E. T.) — — — — — 112

Mme veuve István Dési Huber: Carrière d'un artiste socialiste (S. K.) 115

Introduction à la démographie (K. K.) — — — — — — — — 117

Christa Wolf: Le ciel divisé en deux (L. G. Sz.) — — — — — 118

DE LA PRESSE DES PARTIS FRÈRES

Digitized by Google

CONTENTS

An eventful year — — — — — — — — — — — — — — — 1

JENŐ VARGA: Capitalism's fundamental law of economy and Marxism — — — — — — — — — — — — — — — 15

LÁSZLÓ Dr. NÉMETI: The development of production funds in agriculture — — — — — — — — — — — — — — — 32

ISTVÁN VENCZEL: The Communist Youth Organization of Hungary and the social activities of hungarian youth — — — — — — — 41

JÁNOS Dr. MARÓTHY: Realism in general and its specific aspects — 54

REVIEW

Triple slogan under Mátra Mountains (FERENC GERENCSÉR jr.) — 70

INTERNATIONAL REVIEW

American problems after the presidential elections (DÉNES POLGÁR) 79

Labour Government in Great Britain (IMRE PATKÓ) — — — — 83

EXCHANGE OF IDEAS

What distortions dogmatism has brought to the Marxist approach of the social laws? (ANDRÁS GYÖRGY SZABÓ) — — — — — 89

NOTES

"Better at the very most" (R. F.) — — — — — — — — — 103

Poem and logics (E. K. G.) — — — — — — — — — — 104

ORIENTATION

J. LIBERMAN: Plan, profit, bonus (From the News Agency Novosti) 107

CRITICISM AND BOOK REVIEW

László Háy: Economic forms of the cold war (JÓZSEF Dr. SZABÓ) — 110

László Kéry: Shakespeare's comedies (E. T.) — — — — — — 112

Mrs. István Dési Huber: The career of a socialist artist (S. K.) — — 115

Introduction into Demography (K. K.) — — — — — — — — 117

Christa Wolf: Split sky (L. G. Sz.) — — — — — — — — — 118

FROM THE PRESS OF THE BROTHER-PARTIES

Digitized by Google

TÁRSADALMI SZEMLE

A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT ELMÉLETI ÉS POLITIKAI FOLYÓIRATA

TARTALOMJEGYZÉK

az 1964. (XIX.) évfolyamról

(A Társadalmi Szemle 1964. decemberi számának melléklete.)

Digitized by Google

TARTALOMJEGYZÉK

az 1964. (XIX.) évfolyamról

	Szám:	Oldal:
Palmiro Togliatti — — — — — —	8—9	36
Maurice Thorez — — — — — —	8—9	37

SZERKESZTŐSÉGI CIKKEK

A VIII. kongresszus útján — — — —	1	1
A marxizmus eszmei offenzívája szocialista építőmunkánk követelménye — — —	11	1
A proletárnemzetköziség és akik megsértik	5	1
A szovjet—magyar barátság kipróbált útján	3	92
A Tanácsköztársaság nemzeti és nemzetközi jelentősége — — — — — — —	3	25
Mozgalmas esztendő — — — — — —	12	1

CIKKEK

Antos László és **dr. Kóródi József:** Területi tervezés — ipartelepítés — — — —	7	33
Apró Antal: A szocialista országok gazdasági együttműködésének időszerű kérdései I. — — — — — — — — —	3	1
II. — — — — — — — — —	4	96
Biszku Béla: A Magyar Szocialista Munkáspárt a nemzetközi kommunista mozgalom egységéért — — — — — —	8—9	1
Bölcs István: Az olvasóközönség irodalomszemléletéről — — — — — —	6	56
Darvasi István: A harmadik évtized küszöbén	8—9	11
Erdei Ferenc — Fekete Ferenc: A gyenge termelőszövetkezetek megerősítésének problémáiról — — — — — —	5	33
Erényi Tibor: Az I. Internacionálé megalakulásának századik évfordulójára — —	8—9	24
Gábor István: Televízió és népművelés —	3	33
Gáspár Sándor: A párt vezető szerepéről —	10	1
Gosztonyi János: Tovább a lenini úton (Kádár János elvtárs új kötetéről) — —	10	23

Digitized by Google

	Szám:	Oldal:
Dr. Gönczi Iván: A mezőgazdasági döntések gazdasági megalapozásáról — — —	6	42
Kahulics István — Timár János: Magyarország munkaerőhelyzete és a munkaerőgazdálkodás feladatai — — — —	6	29
Kalmár György: Az „afrikai szocializmus" és a szocializmus Afrikában — — —	11	65
Kállai Gyula: A Magyar Népköztársaság külpolitikája — — — — — — — —	7	1
Dr. Kende István: A nemzeti demokratikus állam és nem kapitalista út — — —	10	33
Keserű János: Műszaki fejlesztés a mezőgazdaságban — — — — — —	2	22
Kiss Csaba: A szocialista világrendszer — a világforradalmi folyamat döntő tényezője	6	1
Komjáti Irén: Az olasz munkásmozgalom mai problémái — — — — — — — —	3	48
Köpeczi Béla: Az egzisztencializmusról és irodalmi hatásáról — — — — —	11	45
Lehel Miklós: Szerény, de pozitív kezdet —	8—9	61
Lick József: A személyiség problémája és a szocialista erkölcs — — — — —	1	34
Dr. Maróthy János: A realizmus általában és konkréten — — — — — — —	12	54
Máté György: Gondolatok pártunk összetételének alakulásáról — — — — —	2	33
Nemes Dezső: A szocialista demokrácia fejlődése Magyarországon — — — —	11	19
Nemes János: A szocialista nemzeti összefogás mozgalma — — — — — —	5	14
Németh Károly: Mezőgazdaságunk fejlesztésének feladatai — — — — — —	4	114
Dr. Németi László: A termelőalapok fejlődése a mezőgazdaságban — — — — —	12	32
Nyers Rezső: Az ötéves terv derekán — —	2	1
Orbán László: Eszmei offenzíva és a tömegek közötti politikai munka — — —	1	8
Perneczky Géza: A képzőművészeti kultúra helyzete társadalmunkban — — —	5	46
Dr. Pintér Gyula: A gépállomások átszervezésének tapasztalatai — — — —	8—9	38
Sándor György: Szabad idő, művelődés, televízió — — — — — — — — —	7	44
Dr. Sarlós István: Harc a bürokratizmus ellen a tanácsokban — — — — — —	7	23
		3

Digitized by Google

	Szám:	Oldal:
Somoskői Gábor: Az építőipar helyzete és feladatai — — — — — — — —	5	20
Dr. Szabó Ferenc: A háztáji gazdaságok helyzete és megítélése — — — — —	1	20
Szarka József: A szocialista ember neveléséről — — — — — — — — —	8—9	48
Varga Jenő: A kapitalizmus gazdasági alaptörvényének kérdése és a marxizmus —	12	15
Venczel István: A KISZ és a magyar ifjúság társadalmi aktivitása — — — —	12	41
A TESTVÉRPÁRTOK FOLYÓIRATAIBÓL		
A marxizmus—leninizmus: minden ország kommunistáinak nemzetközi tanítása (A Pravda cikke) — — — — —	6	9
A mezőgazdasági termelőszövetkezetek belső szövetkezeti demokráciája (Dimitr Jurukov) — — — — —	1	80
Románia iparfejlesztésének új eredményei (A Lupta de Clasa cikke) — — — —	8—9	102
P. Togliatti: Az osztálypárt és az egység problémái — — — — — — — —	3	85
Togliatti feljegyzése a nemzetközi munkásmozgalom kérdéseiről és egységéről —	10	48
DOKUMENTUMOK		
Az MSZMP KB. határozata a Kínai Kommunista Párt vezetőinek újabb szakadár lépéseiről — — — — — — — —	4	1
A Szovjetunió Kommunista Pártjának harca a nemzetközi kommunista mozgalom egységéért (M. A. Szuszlov előadói beszéde az SZKP KB. 1964. II. 14-i plénumán) — — — — — — — — —	4	9
A Szovjetunió Kommunista Pártjának harca a nemzetközi kommunista mozgalom egységéért (Az SZKP KB-nak 1964. II. 15-én hozott határozata) — — — —	4	6
KONZULTÁCIÓ		
A sokoldalú elszámolás jelentősége és a közös bank szerepe a KGST-országok együttműködésében **(Kövér Károly)** — — —	5	89

Digitized by Google

	Szám:	Oldal:
A szocialista állam kérdéséről **(Somoskői János)** — — — — — — — — —	8—9	87
A szocialista forradalom feltételeinek és formáinak kérdéséhez **(Kárpáti Sándor)** —	10	59
A Szovjetunió szerepe a szocialista nemzetközi munkamegosztásban — — — —	7	77
A trockizmusról **(Kovács István)** — — —	5	83
ESZMECSERE		
A szocializmus, korunk tudományos-technikai forradalma és a mai szocialista ember		
Hozzászólások:		
Ágoston László, Dr. Szabó András, Dr. Vámos Tibor, Fenyő Béla — —	5	60
Laki Pál, Temesi Alfréd, Dr. Kulin György — — — — — — — —	6	72
Varga Károly, Pernye András, Dr. Gillemot László — — — — — — —	7	59
Major Máté, Falusné Szikra Katalin —	8—9	77
Az eszmecsere mérlege — — — —	10	69
Hogyan torzította el a dogmatizmus a társadalmi törvények marxista felfogását? **(Szabó András György)** — — — —	12	89
SZEMLE		
A Beloiannisz-gyár pártszervezetének és műszaki értelmiségének kapcsolata **(Kovács Kálmán)** — — — — —	10	75
A termelőszövetkezeti brigádvezető **(Kovács Imre)** — — — — — —	11	85
Az öntözéses gazdálkodás helyzete és problémái **(Dr. Gergely István)** — — — —	7	85
Az új üzemi tanácsokról **(Fekete Béla)** —	1	64
Hármas jelszó a Mátra alján **(ifj. Gerencsér Ferenc)** — — — —	12	70
NEMZETKÖZI SZEMLE		
A bolgár munkásosztály szerepe a szocializmus építésében és győzelmében — —	10	83
A Francia Kommunista Párt XVII. kongresszusa **(René Andrieu)** — — — —	7	92
A gyengén fejlett országok kereskedelmének problémái **(Gyulai István)** — — —	3	79

Digitized by Google

	Szám:	Oldal:
Algéria az FLN kongresszusa után (Pálfy József)	6	87
Amerikai problémák az elnökválasztás után (Polgár Dénes)	12	79
A szocializmus további építésének programja Lengyelországban (Pálos Tamás)	7	99
A világkereskedelem és a fejlett tőkés országok (Dr. Simai Mihály)	3	73
Az „apartheid" elszigetelődik (Szécsi Éva)	6	92
Az Európai Gazdasági Közösség agrárproblémái (Orbán Attila)	8—9	106
Dél-Vietnam — az amerikaiak délkelet-ázsiai politikájának csődje (Gárdos Miklós)	11	94
Gorbachtól Klausig (Fritz Glaubauf)	4	132
Kennedy elnök meggyilkolása után (Bebrits Anna)	1	70
Munkáspárti kormány Angliában (Patkó Imre)	12	83
Reakciós államcsíny Brazíliában (Lehel Miklós)	5	102
Tizenöt éves a Német Demokratikus Köztársaság	10	87
Vita a postgaulleizmusról (Réti Ervin)	2	88

KRITIKA ÉS KÖNYVISMERTETÉS

Alpatov: Művészettörténet (Perneczky Géza)	8—9	125
Bárczy Géza: A magyar nyelv életrajza (Szende Aladár)	3	96
A nagyüzemi gazdálkodás kérdései (Dr. Pillis Pál)	1	92
A 100% hőskölteménye (Dr. Agárdi Ferenc)	11	112
A szocialista képzőművészek jubileumi kiállításáról (Kontha Sándor)	7	108
Szemere Vera: Az agrárkérdés 1918—1919-ben (Gábor Sándorné)	1	87
„Az egyetlen út" Dolores Ibarruri önéletrajza (Komját Irén)	8—9	119
Az Esztétikai Kiskönyvtár kötetei (T. I.)	11	118
Az MSZMP határozatai és dokumentumai 1956—1962 (Rákos Imre)	8—9	113
Bevezetés a demográfiába (K. K.)	12	117
Christa Wolt: Kettészelt ég (G. Sz. L.)	12	119
Czobel Ernő válogatott írásai (Práger Miklós)	3	106

Digitized by Google

	Szám:	Oldal:
Háy László: A hidegháború gazdasági formái (**Szabó József**) — — — — —	12	110
Dési Huber Istvánné: Egy szocialista művész életútja (**K. S.**) — — — — — —	12	115
Szabolcsi Miklós: Fiatal életek indulója (**Diószegi András**) — — — — —	4	138
Károlyi Mihály válogatott írásai (**Szinai Miklós**) — — — — — —	6	99
Kéry László: Shakespeare vígjátékai (**T. É.**)	12	112
Mezőgazdasági üzemekben Skandináviától Itáliáig (**Böle Jenő**) — — — — —	5	110
Harry K. Wells: Pavlov és Freud (**Tunkli László**) — — — — — —	1	95
Szemtanú az Októberi Szocialista Forradalom napjairól (**G. Sz. L.**) — — — —	11	110
Vajda Imre: Szocialista külkereskedelem (**Dr. Simai Mihály**) — — — — —	7	106
Világnézeti nevelésünk természettudományos alapjai I., II. (**Müller Antal — Vargha Dénesné**) — — — — — — —	3	101
TÁJÉKOZÓDÁS		
A Közgazdasági Elméleti Munkaközösség vitája a nemzeti jövedelemszámításról —	10	92
A két rendszer gazdasági versenye — —	11	104
Szocialista realizmus és korszerűség (**Á. A.**)	2	98
J. Liberman: Terv, nyereség, prémium — —	12	107
TANÁCSKOZÁSOK A TÁRSADALOMTUDOMÁNYOK KÉRDÉSEIRŐL		
Lick József: A kommunista filozófusok aktivaértekezletéről — — — — —	2	78
Sylvester András: A kommunista irodalomtudósok aktivaértekezletéről — — —	3	60
Lakos Sándor: A közgazdaságtudomány néhány elvi kérdéséhez — — — —	2	55
Földes Károly: A marxista közgazdaságtudomány fejlesztéséért — — — — —	2	70
ANKÉT		
A család a mai szocialista társadalomban —	1	48
Hegedüs András: A család helyzetéről és jövőjéről — — — — — — —	2	43

Digitized by Google

	Szám:	Oldal:
VITA		
Megjegyzések Sipos János „A népi demokratikus forradalom magyarországi sajátosságaihoz" c. tanulmányhoz (Blaskovits János) — — — — —	5	94
LEVÉL AZ OLVASÓNAK		
A cinizmusról — — — — — — —	3	91
A tagjelöltfelvétel kérdéséhez — — —	3	94
Elvtársi segítség? — — — — — —	8—9	99
MEGJEGYZÉSEK		
„Legfeljebb jobban" (F. R.) — — — —	12	103
Vers és logika (K. G. E.) — — — — —	12	104

Digitized by Google

Szerkesztőség:
Budapest, V. Széchenyi rakpart 19. Tel.: 124—475.
Kiadja a Kossuth Könyv- és Lapkiadó Vállalat.
Kiadóhivatal: VI. Révay utca 16. Tel.: 116—660.
Terjeszti a Magyar Posta.

Előfizethető a Kossuth Kiadó megyei és kerületi kirendeltségeinél, csekkszámlaszám 01915003, a Posta Központi Hírlap Irodánál (Bp., V., József nádor tér 1.) és bármely postahivatalnál. Előfizetési díj negyedévre 8,— Ft, félévre 16,— Ft, egész évre 32,— Ft. Csekkszámlaszám: egyéni 61218, közületi 61066 vagy átutalás a MNB. 8. sz. folyószámlájára. Lapunk régebbi példányai kaphatók a Posta Központi Hírlapiroda újságboltjában: Budapest, V. József Attila u. 3.

Megjelent: 37 200 példányban

Utolsó kézirat a nyomdába érkezett: 1964. november 25.

Felelős kiadó: A Kossuth Könyvkiadó igazgatója

64.4973/2 — Zrínyi Nyomda, Budapest. Fv.: Bolgár I.

Digitized by Google

Ara: 3,— Ft

INDEX: 25 805

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

RETURN TO → **CIRCULATION DEPARTMENT**
202 Main Library

LOAN PERIOD 1 **HOME USE**	2	3
4	5	6

ALL BOOKS MAY BE RECALLED AFTER 7 DAYS

Renewals and Recharges may be made 4 days prior to the due date.

Books may be Renewed by calling 642-3405.

DUE AS STAMPED BELOW

MAY 21 1992		
AUTO DISC.		
MAR 0 9 1 2		
CIRCULATION		

UNIVERSITY OF CALIFORNIA, BERKELEY
BERKELEY, CA 94720

FORM NO. DD6

Digitized by Google

YD 28316

U.C. BERKELEY LIBRARIES

C038900351